3 1761 08117055 7

C 6/XVIII

NAŠE DOBA

REVUE

PRO

VĚDU, UMĚNÍ A ŽIVOT SOCIÁLNÍ.

Vydavatel:
Jan Laichter.

Redaktor:
Prof. Dr. T. G. Masaryk.

LIBRARY
UNIVERSITY OF TORONTO

ROČNÍK XVIII.

1911.
MAJITEL A NAKLADATEL JAN LAICHTER NA KRÁL. VINOHRADECH,
U RIEGROVÝCH SADŮ Č. 4.

Veškera práva vyhrazena.

AP
52
N35
roč. 18

1113639

TISKEM EDVARDA LESCHINGRA V PRAZE, ŠTĚPÁNSKÁ ULICE Č. 624.

Obsah ročníku osmnáctého.

A.

Články.

Strana

Po cestách k dohodě. Č. 1
Nová republika. M. 6
Finská otázka. Napsal Dr. Matoušek 8, 109
Státní podpůrný fond pro meliorace bytové. Napsal Dr. Jan Lošťák . . 13
Stávky v Rakousku v l. 1899-1908. Napsal Dr. Karel Engliš . . 22, 123, 203, 279, 338
Založil Ježíš papežství? Pojednání z dějin dogmatu napsal Dr. Josef Schnitzer, professor na universitě v Mnichově. Referuje F. Žilka 28, 115,
Uváznuté jednání. Č. 81
Životní názor L. N. Tolstého. Napsal Frant. Drtina 84
O zřízení a organisaci agrárního musea. Napsal Dr. J. Slv. 95, 192, 273, 345, 414
Dětské soudy v Americe. Přeložil Dr. Max Lederer 102, 183, 250
Bienerthův pád. Č. 161
Václav Hollar. Nové příspěvky k jeho životopisu. Podává Lad. J. Živný 165, 259, 352, 426, 525
Úrazové pojišťování zřízenců železničních se zvláštním zřetelem k osnově zákona o sociálním pojišťování. Píše Dr. H. P. Branišovský 174, 266, 331
Bienerth III. a Thun II. Č. 241
Různé záhady. Č. 321
Americká porážka v Tichém oceáně 325, 408
Glossy delegační. Č. 401
K reorganisaci c. k. železniční správy. —a— 421
Po rozpuštění říšské rady. Č. 481
K českému vydání Painova Věku rozumu. Přeložil Rudolf Krystinek . . 489
Jak je postaráno na Moravě a ve Slezsku o vzdělání selské mládeže. Napsal Jan Máša 496
Tolstoj, apoštol lidskosti a míru. Napsal prof. Fr. Drtina 504
Zemědělství a zemědělské těžení v Rakousku a v českých zemích proti zemědělství v jiných státech kontinentu evropského (především ve státech průmyslových). Napsal Jan Koloušek, professor české techniky v Brně 515, 566, 655, 748, 834

Strana

Technické školství, jeho význam a reforma. Napsal Ing. Albín Bašus 530
606, 683, 737
Kartel, dohoda, nejlepší lidé. Č. 561
K otázce sebevražednosti mládeže. Zhodnoťme život! Napsal Břetislav
Foustka 575, 664, 765, 845, 898
Zatímní výsledky letošního sčítání lidu. Napsal Ant. Boháč 585, 674,
755, 839, 892
Význam republikánského Waterloo v Americe. Napsal Karel Polák . . 595
Po volbách. Č. 641
Felibrovské hnutí a jeho význam. Napsal Dr. Jar. O. Hruška . 645, 741, 825
Bienerth-Volby-Gautsch. Č. 721
Křesťanství, husitství, české bratrství. (Řeč prof. Dra Drtiny při oslavě
Husově v Olomouci 8. července 1911) 731, 821
Otázky v přestávce. Č. 801
O dnešním stavu městského bydlení. Napsal Lad. Blažej. 805
»Slovanská filologie« neb »Slovanské dějiny a zeměpis«. Napsal prof.
Leopold Karel Goetz, Bonn 811, 886
Nové dohodování. Č. 881
Dnešní psychotherapie. Napsal H. Addington Bruce 910
Theodor Mommsen. Napsal G. J. 921

Posudky a úvahy.

Krásné písemnictví.

Björnson Björnstjerne, Povídky . . 61
— Veselý hoch 227
Brabec Adolf, Česká Vídeň . . . 946
Browningová-Barrett Elisabeth, Aurora Leigh 447
Břenek O., Chlapíci 144
Calma Marie, Sochařka 143
Czech z Czechenherzů, Arnošt, Erotovy úsměvy 864
Čenkov Em., Domovem i cizinou 704
Červinka Karel, Dědicové 866
Dyk Viktor, Pohádky z naší vesnice 374
— Příhody 789
Fischer Otakar, Království světa . 864
Hejda Fr. K., U Krásů a v sousedství 144
Herbenová B., Ruské byliny . . . 226
Herites František, Sebrané spisy . 298
Herrmann Ignát, Sebrané spisy . . 297
— Tobiáškův štědrý večer a Několik žertovných povídek o zvířátkách 225
Heyduk Adolf, Spisy 547
Hilbert J., Rytíř Kura 626
Hladík V., Dobyvatelé 627
Horký Karel, Verše intimní . . . 375
Jesenská Růžena, Nocturno moře . 60
Jung V. A., Hrdinové britských ostrovů 227
Kálal Josef, Hřbitovní cestou . 705
Karmen Svat., Bludičky 948
Khol Fr., Illusionisté 945
Kingsley Ch., Řecké báje 226
Kipling Rudyard, Kniha džunglí . 790
Klika G., Poupata 225
Konopnická M., Bláznivý Janek . 227
Lagerlöfová Selma, Svatá noc a j. 227
Leonier Max, Lovci 786
z Lešehradu, Emanuel šl., Matilda Erhartová 550
— Vládkyně noci 143
Machar J. S., Katolické povídky . 707
Martínek V., Fragmenty o světle i ponížení 142
Michaelis Karin, Nebezpečný věk . 459
Němirovič-Dančenko, Sám sobě pomáhej! a Působení majora Bobkova 224
— Feďka Rudokop 224
Osten Jan, Den ze dne 789
Preissová Gabriela, Spisy sebrané 299
Quis Ladislav, Písničky 864
Rakous V., Vojkovičtí a přespolní 629
Rais K. V., Raisovy spisy 297
Richi, Děvče mého života 550
Ruda Jiří, Katastrofy 704
Růžička Josef, Sladký jed 550
Scheinpflug K., Perly v octě . . . 143
Schiller Fr., Vybrané básně . . . 227

Skácelík Fr., Sebevraždy milenců 144
Sokol E., Májové bouře 628
Sova A., Tóma Bojar 372
Staňukevič K. M., Mezi námořníky 225
Sula Pavel, Tanečnice 628
— Zeměžluč 226
Sumín Jiří, Poupata 865
Svoboda V., Machar mládeži . . . 228
Šimáček M. A., Maxínkův strýc herec 625
— Sebrané spisy 299
Šrámek Fráňa, Patrouilly 59
— Stříbrný vítr 58
Velemínský K., Tolstoj mládeži . 228
Veselý Adolf, Řeč země 790
Veselý Josef, Pod Hradčany . . . 949
Vezmár Jan, Listy z truhličky . . 949
Volný Frant., Černá země 706
Vrchlický Jaroslav, Souborné vydání básnických spisů 296
de Wetter, Karel, Malostranská trilogie 548
Žeň z literatur 226

Spisy vědecké a poučné.

Adámek, Dr. Karel, Zprávy Musea okresu hlineckého 555
Adamík, MUDr. R., Zdravé a churavé nervy 380
Boháč Ant., O české otázce menšinové 303
Deutsch Helene, Die Entwickelung der Zeichenindustrie in Oesterreich 559
Domín, Dr. Karel, Úvod k novějším theoriím vývojovým 64
Dostojevskij F. M., Denník spisovatelův 147
Drews, Prof. A., Die Christusmythe 74
Dvorský, Frant., O starožitném památném rodě Benešovicův . . . 708
Dvorský, Dr. Fr., Vlastivěda moravská 629
Franta K., O vzniku a vývoji poddanství českého lidu 869
Fraser, Totemism and Exogamy . 559
Herrmann, Dr. Karel, O autorskoprávní ochraně děl architektonických 870
Hartland Edwin E., Primitive Paternity 559
Havelka Emanuel, Protestantské školství v Čechách a na Moravě 868
Jakubec Jan, Dějiny literatury české 376
Janko, Dr. Jos., Shakespeare . . . 228
Jašek Adolf, Was ist die cyrillomethodische Idee? 792
Jirásek Alois, Z mých pamětí . . 949
Kádner, Dr. O., Dějiny pedagogiky 63
Kalivoda J., Záhady spiritismu vědecky osvětleny 65
Kant Immanuel, Základy k metafysice mravů 791
Kittl R., Die alttestamentliche Wissenschaft in ihren wichtigsten Ergebnissen 74
Kolman, Dr. K., L. N. Tolstoj, jeho život, umění a učení 302
Kratochvíl, Dr. Jos., Pojem a význam mystiky 952
Krejčí, Dr. Frant., Psychologie . . 791
— Volná myšlenka Otakaru Hostinského 302
Kudela Jos., O Slezsku 454
Kulczycki Ludwik, Současný anarchismus 455
de Laveley Emile, Přepych . . . 775
Loskot Frant., Milič z Kroměříže . 551
Lošťák Ludvík, A tak jsem žil . . 632
Mayrederová, Dr. K., Ke kritice ženskosti 464
Mejsnar Fr., Přehled dějin literatury české 710
Nejedlý Zdeněk, Josef B. Foerster 229
Neruda Jan, Sebrané spisy: Divadlo. Úvahy. Studie 302
Neumann St. K., Přede dveřmi Pantheonu 712
— Socialism a svoboda 712
Novotný, Dr. Václav, České dějiny 300
Panýrek, Dr. Duchoslav, Den co den, rok co rok 380
Pavlica T., O hypnotismu a suggesci v Indii 952
Pospíšil Konrád, O soužití učitelském 145
— Škola matkou a škola macechou 631
Rousseau J. J., Emil 146
Řeháková Anna, Z dalmatského jihu 554
Schulhof, MUDr. Stanislav, Jsou Židé Semity a národem? 631
Schulz Ant., Jich Milostí královen českých urození páni podkomoří a hofrychtéři 709
Skalák J., Ježíš Bůh a ne člověk . 870
Sládek Ferdinand, Zpěvník pro školy obecné i měšťanské 230

Spiritická knihovna 951
Stieber Miloslav, České státní smlouvy 867
Sylvius Aeneas, Historie česká . . 869
Tille V., Maurice Maeterlinck . . 228
Tůma, MUDr. Ant., K zákonné úpravě ochranné výchovy 792
Vaněk Fr., Dějiny starověkých národů orientálních 868
Váša Pavel, Katechismus dějin české literatury 629
Urbánek J. F., Biografický a bibliografický slovník českých spisovatelů 711
Zíbrt, Dr. Čeněk, Smrt nesem ze vsi 870
— Staročeský rukohled a novočeský rukozpyt 454

Zprávy.

Zprávy knižní a literární. (20. října 1910.) 74
Zprávy knižní a literární. (20. ledna 1911.) 313
Zprávy knižní a literární. (20. dubna 1911.) 559

B.

Morava.

Okolo moravského sněmování. - Moravský klerikalismus. - Nový finanční plán. - Nový předseda české kurie. (20. října 1910.) 31
Obstrukce na moravském sněmu. (20. listopadu 1910.) 131
Sjezd lidové strany pokrokové. (20. ledna 1911.) 285

Rusko.

Z náboženského hledání u lidu. (20. října 1910.) 36

Slovensko.

O volbách poslaneckých na Slovensku: zvoleni dr. Blaho, Juriga, Skyčák. Zastupitelský sbor města Skalice žádá slovenský protokol a slovenské daňové knížky. Památka Štěpána Fajnora zneuctěna při odhalení jeho pomníku svévolí slúžnovskou. Srpnová schůze v Martině. Organisace slov. strany. Budova slov. Musea bude zvětšena. Živena žádá hospodářskou školu. Nový spolek »Lipa«. O »Prúdech«. Kukučín 50letý. (20. prosince 1910.) 212

Z Ameriky.

Píše Karel Polák. Federační hospodářství. - Cannonism. - Spravedlnost a politika. - Senátorská čest. - Socialism v Milwaukee. - Bezpečnost amerických železnic. - Jonáš a »Slavie«. (20. února 1911.) 384
(20. března 1911.) 466

Veřejné hospodářství.

Z literatury. - Vodní hospodářství, plavební dávky na Labi. - Mezinárodní ochrana patentů, vzorů a známek. (20. února 1911.) 358
Poslední události v průmyslu strojnickém. - Jubileum zrušení nevolnictví na Rusi. - Dr. Albín Bráf. - Pamětní spis říšského koloniálního úřadu stran nouze o bavlnu. - Veřejnohospodářské úkoly. (20. března 1911.) 431
České obchodní banky v r. 1910. - K výroční zprávě spolku českých prů-

myslníků textilních. - Podporování průmyslu. - Technické pokusnictví české. - Holešovický přístav. - Hospodářsko-politická organisace průmyslu a obchodu.

(20. dubna 1911.) 536

Spekulační horečka. - Cukrovarský kartel. - Bosenská návštěva - Josef Bromovský. - Bída v Orlických horách.

(20. května 1911.) 613

Česká exportní výstava v Sofii. - Rozsudky v procesech trustů amerických. - Přespolní elektrárny v Čechách a na Moravě. - Hospodářské úvahy povolební.

(20. června 1911.) 692

Z literatury: De Laveley: Přepych. - Kartel strojíren. - Exportní úsilí. - Nová emise Živn. banky.

(20. července 1911.) 775

Sucho a jeho hospodářské následky. - Drahota. - Argentinské maso. - Novelace vodocestného zákona. - Pasivum zahraničního obchodu.

(20. září 1911.) 933

Věci sociální.

(20. října 1910.) 44
(20. listopadu 1910.) 133
(20. prosince 1910.) 214
(20. ledna 1911.) 287
(20. února 1911.) 362
(20. března 1911.) 434
(20. dubna 1911.) 539
(20. května 1911.) 616
(20. června 1911.) 695
(20. července 1911.) 777
(20. srpna 1911.) 855
(20. září 1911.) 936

Škola.

(20. října 1910.) 48
(20. listopadu 1910.) 138
(20. prosince 1910.) 218
(20. ledna 1911.) 291
(20. února 1911.) 366
(20. března 1911.) 438
(20. dubna 1911.) 542
(20. května 1911.) 620
(20. června 1911.) 698
(20. července 1911.) 780
(20. srpna 1911.) 860
(20. září 1911.) 942

Literatura.

(20. října 1910.) 58
(20. listopadu 1910.) 142
(20. prosince 1910.) 223
(20. ledna 1911.) 295
(20. února 1911.) 372
(20. března 1911.) 447
(20. dubna 1911.) 547
(20. května 1911.) 625
(20. června 1911.) 704
(20. července 1911.) 786
(20. srpna 1911.) 864
(20. září 1911.) 945

Umění.

(20. října 1910.) 53
(20. března 1911.) 441

Ženské hnutí.

»Právo ženy.« - Nové úkoly hospodářsko-sociální. Boj s prostitucí.

(20. října 1910.) 69

Sjezd mládeže v Chrudimi. - Professor Max v. Gruber a ženy.

(20. listopadu 1910.) 153

Minerva. - Žena v Sokole. - Volební právo. - Žudro. - Suffražistky a suffražetky. - Ženy německé.

(20. ledna 1911.) 308

Důležitý problém ženský. - Valná hromada Ú. S. Č. Ž. - Nové časopisy. - Poměr muže a ženy u R. Mayrederové.

(20. března 1911.) 459

Říšská rada ženám. - Valná hromada Ž. K. Č. - Snahy po ústředí. - Zjasnění poměru mezi ženským a socialistickým hnutím. - Ženský Obzor.

(20. května 1911.) 636

Výstavka bulharská. - Sociální cítění ženy. - Volební právo učitelek.

(20. června 1911.) 717

Neomalthusianism. - Ženská manifestace. - Sjezd pokrokových žen.

(20. července 1911.) 797

Deputace žen v říšském parlamentě. - Projev sociálně-demokratických žen k měšťáckému hnutí žen. - Mateřství a povolání. - Centrální kuchyně. - Hnutí služek.

(20. srpna 1911.) 875

Po životě náboženském. 66, 150, 230, 303, 381, 456, 555, 633, 712, 793, 871.

FEUILLETON.

Napsal J. S. Machar.

Dragoun Cromwellův. (1662.) 79
Karel V. (1555.) Car Ivan Hrozný. (1654.) 157
Ignatius Loyola promlouvající k vévodě Fr. Borgiovi. (1548.) 235
Korunovační kvas krále Friedricha z Falce. (4. listopadu 1619.) . . 315, 392
Noc Bartolomějská 473

byl skládán již po Vocelově návratu do Prahy r. 1842. Vychovatelský systematik pokračoval v něm obsahově, kde v „Přemyslovcích“ přestal: v „Meči a kalichu“ sympathicky předvádí dědičku českého trůnu, Elišku Přemyslovnu, kochá se hrdinskými činy dobrodružného potulného rytíře na českém trůně, Jana Lucemburského, a jeho české družiny rytířské, těší se rozvojem umění a osvěty za Karla IV., pozastavuje se u krále Václava IV., aby se pak ve druhém menším oddíle podivoval podivuhodným bojům a válečným činům doby husitské, pyšnil se rozmachem české síly, dal husitským hrdinám Žižkovi a Prokopovi patheticky deklamovati o vlasti a lásce k české řeči, nechal však vlastní hnutí husitské, veliké ideje náboženské, sociální i národní buď bez povšimnutí nebo je obtížil povrchním osvícenským nazíráním na boje náboženské jako prý „boj o marnosti“. Němečtí básníci pražští, kteří za této doby s oblibou oslavují českou minulost v uhlandovských romancích, v eposech i dramatech, zpravidla bývali výše nejen jako básníci, nýbrž vnikali i hloub v ducha českých dějin. Tak se Alfr. Meißner v epose „Žižka“ a Mor. Hartmann ve sbírce „Kelch und Schwert“ (1845), podnícené asi sbírkou Vocelovou, vcítili do hlavních postav hnutí husitského věrněji. Své zpěvy historické Vocel přednášel v pracných rozměrech většinou s nepřípadnými strojenými strofami, předzpěvy a dozpěvy. Mysli čtenářův bývaly zase více zaujaty předmětem a tendencí básníkovou nežli jeho uměním. J. E. Vocel.

A skutečná poesie neprovázela ani nejvýznamnější dílo Vocelovo, Labyrint Slávy (1845, knižně 1846). Veliké dílo Goethovo „Faust“ bylo českému básníku, vyzbrojenému nebohatou invencí tvůrčí, v koncepci a v komposici nedostiženým vzorem. Básník zase dějem navazuje přesně tam, kde přestal v „Meči a kalichu“. Jan Kutenský, zbylý Táborita, zoufá si po neblahé bitvě lipanské, dostává svého Mefista ve svém zachránci Duchamoru, jenom že jeho služeb hledí užíti na prospěch svého národa, a ne svůj. Dostává i svou Marketku, jenom že abstrahující učený básník učinil ji serafickým zjevem, který ideální ctností a pevnou vůlí maří činnost demona ke zlu směřujícího Vocel do své skladby vložil kus praehistorie Slovanstva; odvozuje je podle běžné theorie romantické až z Indie. Idea díla ztrávila všechen děj; bohužel, nestačovala umělecká potence básníkova na básnické provedení její. Básník filosofickým soudem o minulosti české i slovanské chce určiti zároveň svému národu bezpečnou dráhu k jeho budoucnosti. Jako kdysi Jungmann, tak i Vocel ukládá za povinnost českému národu zachovati svou národní a jazykovou individualitu proti svůdnému heslu filosofického kosmopolitismu, vytyčuje mu sebe-

zapíravé ideální snažení proti životu materialistickému, jednotu a smíření protiv. Dřívější básníkův obdiv staročeské statečnosti a síle na-
J. E. Vocel. hrazen tu kollárovským odkazem k osvětě: národ má blaženosti dobývati ne mečem, nýbrž „jen světla bleskné meče vydobudou věčnou slávu vám"; náboženstvím, nezkaleným záhubnými spory náboženskými, ale očištěným věčnou láskou. Hrdina „Labyrintu Slávy" svému národu a celému lidstvu k této pouti podává zářnou pochodeň, vynález knihtisku. Skutečného vynálezce tisku, Jana Guttenberga, tehdy vykládali za Čecha, rodilého z Kutné Hory.

Ruch politický v letech čtyřicátých Vocela strhl k činnosti publicistické a politické. Psával články do časopisů, zejména do augšpurské „Allgemeine Zeitung". Vřele se ujímal Čechů a Slovanů proti německým a maďarským osočováním z panslavismu a jiných rozkřičených snah. Nezapřel ani v tomto bouřlivém hnutí politického a sociálního konservativce. Nad tiskovou vřavu své doby vynikly dva neobjemné cykly, jež patří k nejlepším básním Vocelovým, Před březnem 1848 a Po březnu 1848. V nich se pěvec pokouší o cizí formy básnické, ghazel, sestinu, kanzonu a j. Časopis Českého Musea 1848 a 1849, jejž Vocel od r. 1842 redigoval, přinášel jeho umírněné články o aktuálních otázkách.

Verše Vocelovy přetrvala vědecká práce jeho v oboru archaeologie a historie umění. V časopise musejním uveřejňoval stati z těchto oborů. O sobě vydal přehledné „Grundzüge der böhmischen Alterthumskunde" (1845). Pro své odborné práce byl r. 1850 jmenován mimořádným professorem české archaeologie a historie umění na universitě pražské; od r. 1862 přikázán mu též úkol přednášeti o dějinách české literatury. Vydav vědeckou práci „Archaeologische Parallelen" (1853—4), jal se spisovati své posavadní vědecké výtěžky po česku ve svém znamenitém stěžejním díle, dvoudílném Pravěku země české (1866 a 1868). V něm je podle stavu tehdejšího badání, hlavně Vocelova samého, vylíčena dávnověká doba Čech a Moravy za Bojů a Markomanů a pohanských Slovanů; v období slovanském byly mu ovšem hlavním pramenem podvrhy RKZ. Dějiny českého umění Vocel osvětloval v četných článcích českých i německých, zejména psal o malířství miniaturním, o jednotlivých historických stavbách a jiných uměleckých dílech; pokoušel se i o rozbory básnických děl.[1]

[1] Vocelova básnická díla bývala vydávána častěji v dobách pozdějších. Životopis (vlastní) v Riegrově Naučném slovníku. Kritický rozbor „Jan Er. Vocel co básník" napsal K. Šmídek v Osvětě 1875, 196 n.; týž, Upomínka na publicistickou činnost J. E. Vocela, ČMM 1876, 76 n. Jar. Vlček v „Několika kap.", 114 n. Publikace „Slavnost na

V.

František Jaromír Rubeš, zástupce českého humoru.

Rubšovy „Deklamovánky". Drobnější práce humoristické, uveřejňované zejména v časopise „Paleček": Rubšovy povídky, humoristická „Pan amanuensis na venku" a sentimentální „Harfenice". Vác. Filípek a Fr. Hajniš.

Široké vrstvy měšťácké, které bavili Štěpánek, Klicpera, Tyl s jeviště, které si znenáhla zvykají čísti belletrii historickou i současnou, v letech čtyřicátých dostávají také své humoristy. *František Jaromír Rubeš* (1814—1853), syn sládkův, po dvouletém pobytu v semináři žil jako vychovatel. Oddav se pak studiím právním, od r. 1845 procházel na několika místech karrierou úřední, až na konec zemřel jako soudní adjunkt ve Skutči ani ne čtyřicetiletý.

Nevýznamné byly mladší pokusy Rubšovy, v nichž šel za vzory domácími i cizími, vlastenecko-milostná lyrika, rytířská povídka („Mstitel"), romantické zpracovávání pověstí místních („Cerhenický vaz"), moralisující báchorky („Bratří", „Divoký muž") a j. Úspěchu dobyl si teprve Deklamovánkami, jež vycházely v malých svazečcích v letech 1837 – 1844. Na společenskou deklamaci básnickými skladbami pomýšleli již předchůdcové Rubšovi. Účastníkům besed, návštěvníkům pivnic, studentským kroužkům rýmoval žertovně o pivě, o kávě, o fajfce tabáku, o šňupečku, ironickými žerty si dobíral „krásné pohlaví", jeho fintivost, honbu po ženichu, staromládenectví, žertoval o dluzích, o strastech českého básníka, skládal hovorné veršované bajky, nestarající se o výslednou morálu, travestoval oblíbené básně, pověsti a báje, pohádky („Květinoválka"). Jeho skladby veršované, sousedsky povídavé, obsahem mělké, psané co nejprostěji, získávají posluchačstvo k živé účasti dialogickou formou, sborovými refrainy. Rubeš se účastnil i deklamace vlastenecké. Vítězně v tehdejší oblibě čtenářstva závodila nejznámější jeho báseň Já jsem Čech.

Za hranice své doby pronikly Rubšovy drobné rozmarné obrázky, nápady, causerie, novelly s prostými vděčnými situacemi, se životnými postavami, jejichž hlavy plní běžné starosti průměrných vrstev pražských a z venkovských zejména život sladovnický a mlynářský, tak výrazně český. Oblíbené typické humoristické formy, list, cestopis, autobiografie, předmluva, reklama, anekdota i rámec povídkový Rubeš vystřídal v četných drobnějších i obsáhlejších pracích. Nejznámější jsou Smutné vyražení ve Hvězdě, Lehce nabyl, lehce pozbyl,

---

počest stých narozenin Jana E. Vocela" přináší rozbor básnické činnosti Vocelovy od J. Vrchlického, starožitnické od J. L. Píče, stati o historii umění od K. Chytila. Arne Novák v Lit. čes. XIX. stol., III, 1, 36 n.

Listy Ladislava Dloubálka z Prahy, Kupte kalendáře lháře a j. Tyto humoristické obrázky básník ukládal do prvního
Fr. Jaromír Rubeš. českého časopisu humoristického, Palečka (1842—1847). Rubeš byl z jeho zakladatelů i nejpilnější spolupracovník. On byl svým tvůrčím duchem k drobným časopiseckým příspěvkům jako předurčen. Kaleidoskopickými obrázky ze života v jednotném rámci je povídka humoristická Pan amanuensis na venku aneb Putování za novellou (1841), práce jeho nejobsáhlejší a nejzdařilejší. Podnes český čtenář rád putuje za Rubšovým amanuensem Prášilem po českém venkově a prožívá rád rozmarný humor nehledaných dobrodružství a situací, těší se z výrazných figurek předbřeznového českého života. V „Panu amanuensovi" hlásí se vlastní starosti a trudy juristy Rubše. Jeho značný talent hynul ve venkovském osamocení. Podléhal i zádumčivosti. Zárodky této nálady duševní nese již sentimentální obsáhlejší povídka Harfenice (1844), kterou určovala tradice literární, vyšlá od mocného úderu Goethova. V pásmu dobrodružných dojemných příběhů nevinně čisté harfenice utápí se realističtější jádro příběhové, v němž je vykresleno pozadí současných pivnic pražských.

Humoristická literatura za zvýšeného rozvoje dochází všestrannější pozornosti českých belletristů. Ze zakladatelů „Palečka" vedle
V. Filípek, Fr. Hajniš. Rubše vyznačili svou dráhu literární humorem a satirou dva věrní přátelé jeho v životě i ve tvoření literárním, *Václav Filípek* (1811 až 1863) a *František Hajniš* (1815—1885). Filípek je více chvilkový humorista, k čemuž jej strhovalo i jeho úmorné mnohostranné zaměstnání publicistické a korrektorské, Hajniš, povoláním úředník, je hlubší a má sklonnost více k satiře; vynikl hlavně v satiře literární. Skládal veršem neobsáhlé sbírky, Trnky (1841), Kopřivy (1853), Krotké znělky (1859). Blížící se vážná doba politických bojů ovšem nedávala vzniku humoru, nýbrž sahala po satiře jako účinné zbrani.[1]

---

[1] Fr. Jar. Rubše Souborné spisy vycházely ve sbírce „Spisy výtečných českých básníků" 1860, 4 sv. a v Nár. biblioth. 1887—1888, 2 sv. Nově vydány od Fr. Sekaniny Sebrané spisy v Kočího „Knihovně čes. klassiků belletristů" 1906 s úvodem vydavatelovým; cenná jest tu zejména bibliografie. Životopis Rubšův od V. Filípka při Spisech z r. 1860, od J. L. Turnovského „nástin životopisný" „Fr. Jar. Rubeš" v Praze 1894. J. Vlček, Několik kap., 64 n. a v Děj. čes. lit. II, 2, 269 n. Arne Novák, Fr. Jar. Rubeš a počátky novoč. liter. hum. v Liter. čes. XIX. stol., III., 1. č., 212 n. Týž auktor k belletrii těchto let vykreslil pěkný obrázek v kapitole „Životní a kulturní pozadí české novellistiky let 40tých a 50tých", tamže 188 n.

OPRAVA HRUBŠÍCH OMYLŮ.

Na str. I, 3. řádek 6. shora místo půlstoletí čti půl*tisíci*letí.
„ „ I, 6. „ 16. „ „ se shodě „ *ve* shodě.
„ „ I, 11. „ 18. „ „ z konce „ *na* konci.
„ „ I, 29. „ 22. „ před slovem podal doplň *část*.
„ „ I, 83. poslední řádek před neváží doplň *si*.
„ „ I, 86. řádek 26. shora místo Geoffrej čti Geoffrey.
„ „ I, 96. „ 21. „ „ v celkové čti *o* celkové.
„ „ I, 98. „ 25. „ „ 1902 „ *1892*.
„ „ I, 115. „ 22. „ „ a řeč v úmrtní den Karla IV. dne 5. prosince 1405 čti: *výroční řeč na památku úmrtí Karla IV. dne 5. prosince 1404*.
„ „ I, 115. řádek 26. shora škrtni větu nesprávnou „jež tehdy patřily k arcidiecesi pražské" a v řádku 27. doplň: arcibiskup „jako legát papežský".
„ „ I, 145. v pozn. oprav: o Novém Zákoně v knihovně Bodleyově podává zprávu P. Sýrku v ČČM 1897, 249 n.
„ „ I, 159. řádek 1. v pozn. místo praví tom čti praví *o* tom.
„ „ I, 171. „ 4. shora místo 1803 čti *19*03.
„ „ I, 173. nový odstavec má býti označen IV. a ne III. Rovněž na str. 190. místo IV. má býti V.
„ „ II, 49. řádek 5. shora za slovem vybíral škrtni čárku.
„ „ II, 56. „ 4. „ místo z Doubravy čti z Doubrav*k*y.
„ „ II, 58. „ 14. „ „ Aguilinas čti A*q*uilinas.
„ „ II, 64. „ 23. „ po slově vzácnou škrtni *i*.
„ „ II, 74. „ 11. „ místo Jos. Karafiat čti *Jan*.
„ „ II, 76. „ 22. „ „ štěna čti *ti*štěna.
„ „ II, 79. „ 16. zdola za slovem jiných škrtni tečku.
„ „ II, 94. „ 10. „ místo Tobiáš Mouřenín má býti: *Karchesius* (Kraus z Krausenthalu), písař staroměstský.
„ „ II, 104. řádek 15. shora místo z Gunterrodu čti z G*ü*nte*r*odu.
„ „ II, 105. „ 14. „ „ při vyučováný čti při vyučování.
„ „ II, 113. „ 4. zdola „ r. 1529 čti 1*6*29.
„ „ II, 124. „ 20. shora „ prav čti pr*á*v.
„ „ II, 145. „ 7. „ „ k 30letému čti *3*0letému.
„ „ II, 147. „ 3. zdola za slovem spojen škrtni čárku.
„ „ II, 150. „ 15. shora místo 1777 čti 177*5*.
„ „ II, 165. „ 12. zdola „ Baltaza čti Baltaza*r*.
„ „ II, 173. „ 1. „ „ Meißnerem čti Mei*n*er*t*em.

Na str. III, 14. řádek 12. zdola místo Staňkovský čti Stańkovský.
„ „ III, 19. „ 15. shora „ 1795 čti 179*6*.
„ „ III, 21. „ 9. „ škrtni za slovem pravým čárku a polož na konec řádku následujícího (za Žižkův).
„ „ III, 28. řádek 16. a 32. shora místo Královradečan a Královradeckém čti: Králo*vé*hradečan a Králo*vé*hradeckém.
„ „ III, 34. řádek 9. zdola místo Sramko čti Šramko.
„ „ III, 44. „ 22. shora „ směl čti směl*e*.
„ „ III, 45. „ 13. zdola „ 1996 „ 1*8*96.
„ „ III, 49. „ 9. „ za slovem světových připiš čárku.
„ „ III, 52. „ 16. shora místo Štefanovič čti Štefanovič.
„ „ III, 59. „ 2. „ pod Hostýnem u Olomouce doplň pod Hostýnem *prý*.
„ „ III, 66. „ 23. shora místo Kar. čti Kaz(imír).
„ „ III, 68. „ 8. „ za 54 n.) škrtni čárku.
„ „ III, 71. „ 19. „ místo (1884) čti (18*4*4).
„ „ III, 105. „ 4. „ před slovy ve spise škrtni čárku.
„ „ III, 125. „ 11. a 10. zdola místo „zpracování to“ . . . má se čísti: *a jiné ballady*, zpracování to . . .
„ „ III, 130. řádek 9. shora místo naivnost čti naivnost*í*.
„ „ III, 130. „ 5. zdola „ v „České Včele“ čti v *Čas. Čes. Mus.*
„ „ III, 138. „ 20. „ po pomlčce doplň: O *Vás. Jar. Pickovi.*
„ „ III, 166. „ 14. „ místo r. 1876 čti 18*4*6.
„ „ III, 168. „ 6. „ před neumělého polož spojku *ani*; rovněž v dalších řádcích, ve 4. před belletristy a ve 3. před Jana Jiř. Šantla.

Sražená písmena a znaménka rozdělovací na konci řádek a jiné zjevnější omyly si čtenář opraví sám.

Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných.

DĚJINY VĚDY POLITICKÉ se zřetelem k mravovědě. Napsal Pavel Janet. Přel. Dr. Břet. Foustka. (Dva svazky.) Svaz. první XXXIII a 338 str. K 4·20, váz. K 5·50. Sv. II. 531 str. K 6·—, váz. K 7·30.

KAREL HAVLÍČEK. Napsal T. G. Masaryk. Druhé opravené a doplněné vydání. 504 str. K 6·80, váz. K 8·10.

ÚVOD DO STUDIA ČLOVĚKA A CIVILISACE. (Anthropologie.) Napsal Ed. B. Tylor. Se 78 vyobraz. Přel. F. Rajchl. 500 str. K 5·60, váz. K 6·90.

VZNIK NÁRODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ. Napsal K. Bücher. Přel. Dr. Jos. Gruber. 245 str. K 2·60, váz. K 3·90.

VYCHOVATELŠTÍ REFORMÁTOŘI. Napsal R. H. Quick. Přel. Dr. Břetislav Foustka. 415 str. K 4·80, váz. K 6·10. (Vyjde nové vydání.)

ŘÍM A KŘESŤANSTVÍ. Napsal Th. Keim. Přeložil Dr. Břet. Foustka. 740 str. K 8·—, váz. K 9·30. Z knihy této čtenářstvo sezná veliký rozsah otázky náboženské a církevní.

OTÁZKA SOCIÁLNÍ. Napsal T. G. Masaryk. Základy marxismu sociologické a filosofické. 701 stran K 9·—, váz. K 10·30. (Rozebráno.)

ZKOUMÁNÍ O ZÁSADÁCH MRAVNOSTI A ZKOUMÁNÍ O ROZUMU LIDSKÉM. Napsal David Hume. Přeložil prof. J. Škola. 368 str. K 4·—, váz. K 5·30.

DĚJINY NOVOVĚKÉ FILOSOFIE. Od Mikuláše Cusana až po naše časy. Napsal Dr. R. Falckenberg. Přeložil Dr. Fr. X. Procházka. 884 stran K 9·—, váz. K 10·30.

ZÁKLADY SOCIOLOGIE. Rozbor jevů, týkajících se associace a společenské organisace. Napsal Franklin Henry Giddings. Přeložil Dr. B. Foustka. 530 str. K 5·60, váz. K 6·90. Pro čtenáře dílo důležité k politickému i povšechnému vzdělání, k osvětlení a pochopení společenských jevů.

ÚVAHY, vybrané z literárních, politických a náboženských spisů Jos. Mazziniho. S úvodem W. Clarkea. Přeložil Jos. David a Dr. G. Žďárský. 512 str. K 5·40, váz. K 6·70. Nemělo by býti u nás jednoho člověka, jenž z vnitřního šlechetného pudu se zabývá politikou, filosofií, studiem mravních i literárních otázek, jenž by neznal těchto »Úvah«.

PŘÍRODNÍ VÝBĚR. (Darwinism and Race Progress.) Napsal J. B. Haycraft. Přeložil Dr. G. Žďárský. 150 stran K 1·80, váz. K 3·10.

PŘIROZENÉ DĚJINY NÁBOŽENSTVÍ A ROZMLUVY O NÁBOŽENSTVÍ PŘIROZENÉM. Napsal David Hume. Přel. J. Škola. 208 str. K 2·40, váz. K 3·70.

B. SMETANA A JEHO BOJ O MODERNÍ HUDBU ČESKOU. Úvahy a vzpomínky O. Hostinského. 464 str. K 6·—, váz. K 7·30.

HERBERTA SPENCERA FILOSOFIE SOUBORNÁ u výtahu, jejž pořídil F. Howard Collins. Podle 4. vyd. přel. prof. Dr. Em. Peroutka. 806 str. K 8·60, váz. K 9·90.

MODERNÍ CIVILISACE po některých stránkách hospodářských. Napsal W. Cunningham. Přeložil prof. J. Škola. 212 stran K 2·50, váz. K 3·80.

JOHNA RUSKINA VÝKLADY O UMĚNÍ. Přeložil V. A. Jung. Stran 160 K 2·10, váz. K 3·40.

MYŠLENKOVÝ VÝVOJ EVROPSKÉHO LIDSTVA. Přednášky, jež v české universitní extensi konal Fr. Drtina. 390 stran K 5·40, váz. K 7·60. Nové vydání v tisku.

LITERATURA ČESKÁ DEVATENÁCTÉHO STOLETÍ. Společně napsali Leander Čech, Jos. Hanuš, Jan Jakubec, Jan Kabelík, Jar. Kamper, Jan Máchal, Lubor Niederle, Arne Novák, Jos. Pekař, Albert Pražák, E. Smetánka, Zd. V. Tobolka a Jar. Vlček. Díl I. 940 stran K 12·50, váz. K 13·80. — Díl II. Od M. Zd. Poláka ke K. J. Erbenovi. Se 40 vyobr. 900 stran. K 11·50, váz. K 12·80. — Díl III. Část I. Od K. H. Máchy ke K. Havlíčkovi. Se 44 vyobr. 764 stran K 10·—, váz.

K 11·30. — Díl III. Část 2. Od Boženy Němcové k Janu Nerudovi. 706 stran se 4 vyobraz. K 9·50, váz. K 10·80.

OBRAZY Z DĚJIN RUSKÉ VZDĚLANOSTI. Napsal P. N. Miljukov. Přeložil V. J. Dušek. Díl I. Obyvatelstvo, hospodářské, státní a stavovské zřízení. 8⁰, I–XXIV a 370 stran K 4·50, váz. K 5·80. — Díl II. Církev a škola. (Víra, tvorba, vzdělání.) 8⁰, 616 stran K 7·—, váz. K 8·30. — Díl III. Nacionalism a veřejné mínění. S mnoha vyobrazeními. 702 strany K 9·—, váz. K 10·30.

O FILOSOFII PŘÍTOMNOSTI. Napsal František Krejčí. 464 stran K 6·40, váz. K 7·70. Se čtyřmi podobiznami.

DĚJINY MALÍŘSTVÍ. Napsal R. Muther. Přeložil J. Bílý. Se 187 obrazy nejčelnějších mistrů mnoha století. 800 stran K 12·—, váz. K 13·60.

NÁSTIN FILOSOFIE NÁBOŽENSTVÍ. Na základě psychologickém a historickém. Napsal A. Sabatier. Přeložil Dr. V. Kybal. 430 stran K 4·50, váz. K 5·80.

SLABÍ V LIDSKÉ SPOLEČNOSTI. Ideály humanitní a degenerace národů. Napsal Dr. B. Foustka. 232 stran K 3·—, váz. K 4·30.

VŠEOBECNÁ STÁTOVĚDA. Napsal Dr. Jiří Jellinek. Přeložil dr. B. Foustka za přispění dra Jar. Fraňka a prof. Jindř. Neuderta. 890 stran K 10·—, váz. K 11·30.

ČESKÁ POLITIKA. Díl I. Politika vědou a uměním. Territoriální vývoj rakousko-uherského mocnářství. Rakouská zahraniční politika v XIX. století. Rakousko-Uhersko po stránce národnostní a církevně-náboženské. S 21 vyobrazeními a 4 mapami. Napsali prof. Dr. K. Henner, prof. Dr. Fr. Hýbl, prof. Dr. K. Kadlec, Dr. E. Koerner, Dr. K. Kramář, prof. Dr. T. G. Masaryk, prof. Dr. L. Niederle, prof. Dr. V. Novotný, Dr. Zd. V. Tobolka, Dr. T. Živanský. 816 stran K 11·—, váz. K 12·30. — Díl II. část první. Ústava mocnářství rakousko-uherského. Napsali: prof. Dr. Fr. Fiedler, prof. Dr. K. Kadlec, Dr. Dobr. Krejčí, Dr. Zd. V. Tobolka, Dr. Fr. Vavřínek, Dr. Lev Winter. 930 stran K 12·—, váz. K 13·30. — Díl II. část druhá. Správa mocnářství rakousko-uherského: Přehled vývoje veřejné správy v našich zemích. Nynější organismus rakouské správy zeměpanské. Samospráva. Krajské zřízení v Čechách. Místní správa v Uhrách. Napsali: prof. Dr. Albín Bráf, prof. Dr. Fr. Fiedler, Dr. Dobroslav Krejčí, Dr. Rudolf Springer. Redigoval Dr. Zd. V. Tobolka. 404 str. K 5·40, váz. K 6·70. — Díl III. Dějiny české politiky nové doby. Napsali: Dr. Karel Kramář a Dr. Zd. V. Tobolka. Se 66 vyobrazeními. 795 stran K 11·—, váz. K 12·30. — Díl IV. Moderní stát a jeho úkoly. - Politika agrární, průmyslová, sociální. Napsali: prof. Dr. Fr. Fiedler, prof. Dr. Bř. Foustka, prof. Dr. Jos. Gruber, Dr. Šim. Kolařík, Dr. Lev Winter. Redigoval Dr. Zd. V. Tobolka. 1006 str. K 13·60, váz. 14·90.

TĚLOVĚDA. Základy morfologie a fysiologie člověka. S 279 vyobrazeními a 2 barevnými přílohami. Napsal prof. Dr. Ed. Babák. 1020 stran K 13·50, váz. K 14·80.

DĚJINY VÝVOJOVÝCH THEORIÍ V BIOLOGII XIX. STOLETÍ. Napsal Dr. Em. Rádl. Se 17 vyobrazeními. 564 stran K 7·50, váz. K 8·80.

SLOVANSKÝ SVĚT. Napsal Dr. Lubor Niederle. S národopisnou mapou Slovanstva. 197 stran K 3·20, váz. K 4·50.

ZÁKLADY K METAFYSICE MRAVŮ. Napsal Immanuel Kant. Přeložil, úvodem a poznámkami opatřil Antonín Papírník. K 2·—.

Po cestách k dohodě.

Že prý se na českém sněmu dějí zázraky! Tak zní bulletiny z prava a leva. Tak už to štvaní na obou stranách znemožnilo správný úsudek, že se práce rozumu odhaduje za zázrak. Žádné zázraky: zdá se, že jsme se nemýlili, když jsme před dvěma měsíci na tomto místě vyslovili naději, že se do české politiky vrací rozum. A nechť dopadne dnešní jednání s Němci jakkoliv, nálada pro toto jednání není než rozumné nazírání na stav věcí. Snad k té dnešní práci muselo vše to předcházet, co vskutku předcházelo, snad je to dnešní jednání logickým zakončením dosavadních bojů a šarvátek: jisto je dnes, že nutnost tohoto jednání o dohodu českoněmeckou doznává kde kdo. Doznávají tuto nutnost už i ti, kteří čerpali životní sílu politickou z dosavadních bojů národnostních, podle nich si stanovili postup, hesla, taktiku, vše. Těm ovšem mohlo by se poukázati, že toto rozpoznání pravého stavu věcí přichází dost pozdě, že jsme k němu všichni mohli dospěti už dávno, že jsme se nemuseli teprve dáti donucovati trapným stavem financí zemských a říšských. Ale peccatur intra muros et extra, také Němci nechtěli vidět a slyšet, a také oni se dali donutiti, třebaže to tak neukazují. Ta omrzelost v pokračování v národnostním boji není jen příznakem citovým, už proto ne, poněvadž by nevydržela zkoušek klidného jednání a stará bojechtivost by se opět k novým »činům« vzpružila. Není to jen omrzelost v boji, která svedla zástupce obou národů k zelenému stolu, je to chut k dohodě, potřeba míru a klidu, potřeba vzniklá z rozumného nazírání na poměry politické a hospodářské. Jak se politické poměry utvařují, je dost makavě pozorovati na různých úkazech prozatím vedlejších, hlavně na dost už intensivním volání po absolutistickém rozřešení sporů v Čechách. Není tajemstvím, že si přáli nějaké oktrojování jazykových zákonů i politikové vážnější. Ale v čas se vždy lekli, poněvadž

se toho »nějakého« oktrojování báli, nejsouce si jisti směrem, kterým oktrojování se po případě ponese, neznali lidí, kteří oktrojování to provedou. Jistě je s politováním, že nerozhodovaly při tomto strachu důvody ústavní, že tyto důvody nezamítají oktroy předem. Ale tento nedostatek vážně a opravdově konstitučních názorů a citů je příznačným pro zaslepenost v národnostním boji. Na konec však jen vůdci na obou stranách se takových dekretů báli a snad tím více, když poznali společnost, v níž se octli. Není nahodilým jistě úkazem, že se ve Vídni čím dál, tím otevřeněji naříkalo na neschopnost parlamentu a parlamentarismu, na zklamání, jež přineslo všeobecné právo hlasovací. A ještě méně nahodilým je toto prozatím nesmělé vystupování reakcionářských hlasatelů absolutismu. Jediná německá revue ve Vídni, která právem platí za útočiště nejkonservativnějších politiků, proto jistě ne nevlivných, soustavně dokazovala, že rakouský parlament rozmach monarchie zdržuje, že plány a sny o velkém Rakousku jen proto stále se nedají uskutečniti, poněvadž parlament z rovného práva hlasovacího vzešlý nemá pro tyto potřeby státu porozumění a že zdržuje jak politický, tak hospodářský a kulturní rozvoj říše. V téže revui uveřejňuje nyní berlínský professor Delbrück úvahu o českoněmeckém sporu a rakouské politice vůbec, kterou, jak praví, po léta s největším zájmem sleduje, a vyzývá rozhodující kruhy rakouské přímo k násilnému vyřízení sporů v Čechách, nějakým »Gewaltaktem«, a Němcům doporučuje, aby se drželi jen koruny a souhlasili předem s tímto absolutismem, poněvadž bude jen pro ně dobrým a prospěšným. Tak mluví historik, politik a — protestant! Snad tedy přece podobné zjevy na obou stranách vzbudily svědomí a přiměly myslící lidi k pokusu o dohodu mezi oběma národy bez vlivů a povelů cizích. A také jen tehdy, přiměla-li k pokusům těm upřímná snaha po dohodě, dorozumění, po klidném spolužití na jedné, obava před zakročováním třetích, ať už vlády nebo koruny, na straně druhé, jen tehdy lze se nadíti, že jednání pražské k něčemu povede. Nelze přece pochybovati o tom, že tyto snahy a obavy budou muset být dost silnými vydržeti zkoušku obtěžkací, a to dost vážnou. To vše, o čem se dnes jedná, je jen počátkem a to počátkem snadnějším: druhá část je obtížnější a potrvá déle, než nějaká chvilková nálada dohodovací nebo nějaký úmysl taktický. Jen o tu upřímnost nynějšího stanoviska, o tu trvanlivost oné snahy dohodovací se jedná, poněvadž nikdo nemůže být takovým optimistou, aby očekával a doufal, že dohodování nynější rovnočárně povede k cíli, k smíru českoněmeckému. Ne, jsme přesvědčeni, že komise permanentní, zvolená k projednávání otázek

jazykových u soudů a krajů, několikrát se octne ve vážné krisi, často svá jednání zastaví. Budou-li splněny ony předpoklady, potrvá-li nálada, která dnes komisi ovládá, nemáme o konečný výsledek strachu. Pak se krise zase uklidní, zastavená práce povede se zas dále, poněvadž ona nálada je skutečně výronem opravdové a pravé lásky k vlasti a lidu, jemuž má být upraven a připraven lepší život. Moravské jednání o pakt stejně bylo několikrát přerušeno a přec bylo skončeno. Nechceme mír za každou cenu a nečekáme v Čechách idylu, nevěříme, že to, co bude výsledkem dnešního jednání a nejbližší budoucnosti, bude upravením ideálním a pro věčné časy. Za deset let jistě dospějeme k revisi dnešního ujednání, poněvadž tepna politického, kulturního a hospodářského života obou národů bije příliš silně, je v nich tolik života, tolik zárodků vývoje, jako málo kde. Přirozeně: národnostní boje život ten násilně zdržovaly a umořovaly, že až bude trochu z oněch bojů uvolněn, rozvlní se prudčeji, než se dnes kdo nadál.

Obrat ve smýšlení a v citech na obou stranách přišel dost náhle, u Němců náhleji než u nás, přes to, že Němci na takový obrat byli nesporně připravenější než my, což je u nás ovšem následkem stranických bojů. Jistě není náhodou, že jedním dechem takřka se stal dost šťastný pokus o odstranění také těchto neshod mezi námi. Je té dohody potřebí jako soli, má-li dojít k dohodě s Němci, pro nás všechny mnohem vážnější. Pro to vše, po dlouhých letech, můžeme být okamžitě sami sebou spokojeni, alespoň potud, že se stal na všech stranách pokus o vážnější vedení věcí politických a že je na všech stranách vidět silnější pocit odpovědnosti.

Tento stav věcí v Čechách nesporně je z velké části výslednicí stavu politického ve Vídni. Dospěli jsme všickni k bodu mrtvému, kde jsme si — Němci i Češi — říci museli: obrátit. Jistě by dosavadní stav snesli Němci déle a lépe, ale také oni poznali, že nějaká politická pohroma v Rakousku by nestihla jen nás. A poněvadž máme za to, že stav věcí v Praze je následkem vývoje politiky ve Vídni, očekáváme nyní také obrat ve Vídni, v parlamentě i ve vládě. Obě strany z Čech udělaly svou povinnost, víc než to, učinily zázrak, teď je na Vídni, aby udělala povinnost svou. Změna vlády už není jen cílem taktiky a politiky v parlamentě, ani cenou za povolení nějakých státních nezbytností: změna vlády je nyní státní nezbytností, a to hlavně se zřetelem na stav české otázky. Co se dalo na sněmu českém upraviti, bude snad upraveno, vzájemné poměry mezi oběma národy v zemi v rámci autonomie budou snad upraveny: co ještě

zbývá, dotýká se správy státní a státu samého. Že k upravení českých záležitostí je potřebí lidí věcí znalých, ukázalo se v Praze, a nejvíce vynikající německý politik z Čech bez obalu prohlásil, že byla obdivuhodná úroveň celého jednání. Jak by pochodily tyto české záležitosti, kdyby o nich měla snad rozhodovati nynější vláda Bienerthova! Kdo je v kabinetě dnes, který zná poměry a lidi v Čechách jen z daleka? Jak by mohl někdo čekati, že by nynější kabinet mohl do těchto čistě českých záležitostí zasahovat přímo? Tomu asi ani členové toho kabinetu sami věřiti nemohou. Už často jsme k tomu poukazovali, jak zhoubná pro vnitřní politiku v Rakousku je neznalost poměrů v jednotlivých zemích u vedoucích ministrů, a jak tato neznalost musela na konec poraziti i nejlepší hlavy rakouské byrokracie Koerbra a Becka. V nynějším kabinetě jsou veskrz lidé, kteří znají Čechy téměř jen z mapy a z výkazů c. k. berních úřadů. A nyní se má jednat ne o celkových potřebách a otázkách celého království, nyní jednotliví ministři a celá ministerská rada má se radit často o potřebách, o definitivním, správním, soudním a dopravním upravení jednotlivých okresů, měst a vesnic! To nikdo od pánů Wrby, barona Haerdtla, dra Weisskirchnera a dra Hochenburgera ani čekat nesmí, ani jejich šéf, baron Bienerth a oni sami nesmějí se k podobné práci ani nabídnout. Je to prostě nad jejich sílu, a mají-li odpovědnost, kterou úřad jejich vyžaduje, pak musejí podati svou demisi v okamžiku, kdy v Praze věci dospějí k jistému rozřešení, a kdy se v řešení českých otázek bude pokračovat, i v Praze i ve Vídni, až prostě toto řešení bude vyžadovat spolupůsobení vlády. Změna kabinetu není tedy už otázkou a požadavkem českých poslanců, změna kabinetu je otázkou jeho vlastní, otázkou ne osobní, ne systému, nýbrž otázkou věcnou. Má-li se v Čechách dospěti ne k smíru, ale k upravení poměrů, které by jednou k smíru vésti mohly, musí se přetvořit kabinet ve sbor mužů, jimž všechny detaily této české otázky, pokud spadají do jejich oborů působnosti, by byly známy. Česká otázka je pro rakouský stát otázkou tak důležitou a životní, že by vlastně mělo být nyní ministerstvo složené vůbec z lidí z Čech. Ministerstvo, které bude uzákoňovat předpoklady k míru a dohodě v Čechách, musí mít pro Čechy nejen znalosti věcné, ale i lásky k této zemi, musí být ovládáno stejnými city a stejným smýšlením jako poslanci, kteří jednání o tyto úpravy povedou. Takových vlastně samozřejmých změn ovšem v Rakousku čekati nesmíme, bylo by to proti dosavadním zvyklostem, ale v zájmu zdaru pokusů o dohodu v Čechách očekáváme alespoň velice pronikavé změny. Osoby jsou věru věcí vedlejší, opakujeme, změna

kabinetu není už požadavkem stran a klubů a poslanců, je požadavkem celého státu. A čím lepší a věcí znalejší lidé z Čech do kabinetu budou povoláni, Češi i Němci, tím lépe pro nás všechny.

Baron Bienerth nemá výmluvy už žádné. Rekonstrukce kabinetu není nyní už cenou za upuštění od obstrukce ani za nějaké hlasování. Mnohem vyšší zájmy velí tyto změny lidí a systému. Dohoda v Čechách věru stojí za odstoupení několika těchto pánů, a doufáme, že obět ta bude přinesena co nevidět. Bylo-li kdy a kde potřebí, aby se heslo o spojených silách uplatnilo, je to v otázce české. Ale síly ty musejí být dobré. *Č.*

17. října 1910.

Nová republika.

»Církevní absolutismus jest poduška světského.« *Havlíček.*

M. — Průběh revoluce v Portugalsku a organisace republiky jsou poučením přímo názorným pro to, jak středověká theokracie neustále padá a mizí. Ve středověku organisovaly se církev a stát, jakožto moc duchovní a světská, a moc duchovní měla prvenství, protože lidé duchovní autoritu církve plně uznávali; i když jednotliví panovníci se od církve osvobozovali, osvobozovali se jen politicky, duchovní prvenství církve, in concreto papeže, uznávali. Středověká církev papežská spočívala na víře a zbožnosti, na uznávání svrchované autority papeže jakožto náměstka Ježíšova a Ježíš byl středověkým lidem Bohem. Spojení Boha a člověka v Ježíšovi a spojení ducha a těla v člověkovi bylo středověkým lidem pojmově vzorem pro poměr církve a státu.

V době nové počíná se historický proces toho, co lze nazvat odcírkevněním. Humanism a renaissance umění, věda a filosofie se odcírkevňují, vzniká vedle theologického církevního názoru na svět a na život názor netheologický, necírkevní; vznikají a šíří se nové názory mravní a náboženské, které se do jisté míry uplatnily v reformaci. S reformací, s organisací církví menších a sekt sílí se stát a sílí se tím, že se stává orgánem nových společenských sil kulturních. Nové úsilí hospodářské a obchodní, nové úsilí o vzdělání (školství) opírá se o stát, ne o církev; stát vůbec organisuje všecko úsilí o novou kulturu, která pořád víc a více se stává nejen necírkevní, ale i proticírkevní. Stát přejímá také úkoly mravní, nejen ve správě školství, ale zejména sociálním zákonodárstvím.

Církev pořád víc a více je stlačována na organisaci soukromou, na organisaci vedle vznikajících organisací jiných, stát je organisací centrální a centralisující v tom smyslu, že se snaží mnohost rozpoutaných společenských sil a organisací uvádět v živý consensus. Stát

pořád více spravuje, nepanuje, jak panoval v době starší, a jak panovala církev.

I náboženství se konečně odcírkevňuje. Nejen tím, že mravní názory na rodinu, na hospodaření atd. se změnily, náboženství samo, zbožnost, mění a vyvíjí se současně s ostatními silami kulturními a vymyká se církvi. Církev, její theologie, její mravnost a náboženství, jsou dnes v principu peřkonány; ale historicky daná moc církve přirozeně mizí méně rychle.

Je tu ovšem rozdíl mezi církví římskou a církvemi evangelickými. Reformací se křesťanství evangelických církví přizpůsobilo novodobému úsilí kulturnímu; církev římská, ačkoli také dělá koncesse, přece usiluje o zachování kontinuity, chce zůstat a se stát, co byla ve středověku, je vůbec v radikálnějším rozporu s novodobým životem než církve evangelické. Tím se vysvětluje, proč v zemích katolických revoluce je v permanenci, kdežto země protestantské si revoluci odbyly s reformací.

Čteme-li teď, že republika portugalská krok za krokem přetrhává svazky církevní, postupuje tak, jak postupovala Francie, Italie, Brasilie. Nová republika zrušuje mnišské kongregace, osvobozuje od církve školu, chystá rozluku státu od církve, zrušuje vyslanectví papežské a nejnověji čteme, že dobročinné ústavy mají být zesvětštěny.

Republika a demokracie musejí se osvobodit od moci a vlivu církve; půjde ovšem o to, jak Portugalci toto osvobození provedou důsledně a pronikavě.

Teofilo Braga, president portugalského ministerstva, je positivistou — positivism a moderní filosofie vůbec vedly portugalskou revoluci, a tato revoluce je jen dalším dokladem, jak nová doba, jak nový člověk překonává dobu starou, člověka starého. Portugalská revoluce je dalším a přirozeným úpadkem středověkého katolicismu a papežského absolutismu.

Finská otázka.

Napsal Dr. Matoušek.

V těchto dnech právě přichází o poslední zbytky své samostatnosti státní sotva 3milionový národ, národ, který po 100 let žil v přesvědčení o své státní samostatnosti a plných 90 let také samostatnosti té užíval. My, kteří prožili podobný kus historie, máme jistě povinnost projevit zájem a sympatie Finům v jich obraně proti nerovnému soku. Finsko brání se do poslední chvíle proti všem těm zákonům a nařízením, jimiž Rusko chce finskou ústavu rušit.

Jako každý slabý a utlačený národ, odvolává se i Finsko na svá práva. Chci proto v úzkém rámci informačního článku zodpovědět jednu otázku — pro Finy snad nejživotnější:

Má ruská vláda dle zákonů finských právo k vydání zákonů a nařízení, jimiž od roku 1899 ubírá Finsku jeho státní samostatnost kus po kuse — má právo zvlášť posledním zákonem z letošního roku zničit i poslední zbytky této samostatnosti?

K zodpovědění této otázky podal bych předem:

I. stručný výpočet oněch dějinných událostí, jež jsou rozhodny pro posouzení právního postavení Finska;

II. posouzení právního postavení Finska a jeho poměru k Rusku;

III. posouzení právního významu nařízení a zákonů ruských, vydaných od roku 1899 a dotýkajících se Finska.

I.

Finsko bylo od pozdního středověku švédskou kolonií, která po bitvě mírem Nöteburžským r. 1323 stala se švédským územím. Finsko nemělo ve Švédsku žádné státní individuality, bylo to kus švédského území, ale geografické zvláštní položení, zvláštní kultura a řeč daly Finsku i státoprávně zvláštní postavení ve Švédsku, ač nabylo to výrazu spíš jen v titulatuře — »velkoknížectví« »švédské a finské země« — než v ústavě.

Teprve po rusko-švédské válce v roce 1808, když Rusko dobylo Finska a celé osadilo, nastávají vážné změny ve státoprávním posta-

vení Finska. Car Alexandr svolává dle švédských forem finské stavy na sněm do Borgo, kde slavnostně slibuje stavům, že zachová konstituci, náboženství, základní zásady a výsady země — celou slavnost v Borgu prohlašuje za základní kámen v politické existenci národa. Týž rok vedle sněmu zřízena carem vládní rada s generálním guvernérem v čele, později (1816) přezvána vládní senát (nejvyšší úřad správní). Dle slov Alexandra I. má rada ve jménu cara obstarávat občanskou správu země v nejvyšší instanci, aniž by byla závislá na jiné moci. Pomocníkem guvernérovým je prokurátor, který stojí v čele justice. Roku 1826 zřízen sekretariát pro Finsko pod ministerským sekretářem, v roce 1857 přiřaděno k tomu komité pro finské záležitosti; to zrušeno v roce 1891.

Se Švédskem vypořádalo se Rusko v míru frederikshanském 17. září 1808. Mírem tím král švédský zřekl se všech nároků na Finsko a dal je v úplné vlastnictví říši ruské. Roku 1811 připojen k Finsku dříve již Rusku připadlý Viborg.

Mikuláš I. při svém nastoupení na trůn r. 1825 v garančním aktu potvrdil náboženství, základní zákony země, privilegia a práva každého stavu ve Finsku, jakož i práva všech obyvatel.

Sněm finský nebyl svolán ani za Alexandra, ani za Mikuláše, ač vládní forma švédská z roku 1772, kterou Alexandr I. v roce 1809 pro Finsko recipoval, pro vydání zákonů předpokládá svolení stavů. Alexandr II. nastupuje v roce 1855 a vydává obvyklý garanční akt; za něho v roce 1863 poprvé po roce 1809 svolán sněm. Sněmu tomu předložen nový sněmovní řád, který sněm na to v roce 1869 přijal a téhož roku vydal (první základní zákon finského státu). Alexandr II. řád ten sankcionuje a vyhrazuje si při tom práva, jež mu přísluší dle zákonů z r. 1772 a 1789. Sněm má být dle uvedeného řádu svolán každých pět roků, ve skutečnosti svolán byl potom častěji, skoro ve tříletích. Tak vyvíjí se zvlášť od doby svolání sněmu a od vydání nového sněmovního řádu řádný ústavní život ve Finsku. Manifestem z r. 1886 dáno sněmu dosud odpírané právo iniciativy v některých zákonných věcech.

Tento klidný ústavní vývoj, který utvrzen byl při nastoupení nových carů Alexandra III. (1881), Mikuláše II. (1894) vždy obvyklým garančním aktem potvrzujícím ústavu — trvá až do roku 1899. Tímto rokem počíná se Rusko vměšovati v ústavní život Finska. Předzvěst tohoto vměšování cítíme již v roce 1891, kdy vydáno nařízení, že ve věcech, které se dotýkají interessů Ruska, má státní sekretář finský vyžadovat dobrozdání dotyčného ministra říšského.

Mimo to činěny návrhy, aby měna, clo a pošta byly zřízeny jednotně. Ruští reakcionáři hlásají, že Rusko má právo pravomoc finské legislatury libovolně omezovat. Nejprve ve vojenství chce Kuropatkin zřídit uniformitu; když naráží to na odpor sněmu, vymyšlena nová theorie: v těch věcech, které dotýkají se nejen Finska, ale i Ruska, má rozhodovat orgán celé říše. Carský manifest z 15. února 1899 stanoví pravidla o vydávání právě těchto zákonů celořísských. Finský sněm odmítl předlohu tu, načež ruská vláda vydává do roku 1905 řadu protiústavních nařízení. V roce 1905 nastává znovu normální stav. Car ruší všechna ona protiústavní nařízení mezi rokem 1900 až 1904 vydaná a potvrzuje starou ústavu. V roce 1905 přijat nový volební řád. Sotva reforma přijata, počíná ruská vláda vydávat plno protizákonných nařízení podřízeného významu, jako by na zkoušku. Zatím v Rusku vydán ústavní zákon r. 1906, v němž se stanoví, že velkoknížectví finské je nerozlučnou částí říše a že žádný zákon nemůže být vydán bez souhlasu dumy a císařské rady; vnitřní záležitosti finské vyjímají se z ruského zákonodárství. Dva roky na to v květnu 1908 Stolypin v dumě už zcela otevřeně staví se proti samostatnosti Finska. V červnu téhož roku vydáno nařízení, dle něhož ony zákony a nařízení, jež netýkají se jen finských zájmů, mohou být k sankci předkládány jen prostřednictvím ministerské rady. Určovat tento druh zákonných návrhů má ministerská rada. Letošního roku odhlasován dumou zákon, jímž státní autonomie Finska je skoro anulována. Zákon dotýká se nejvnitřnějších věcí Finska — i školství; vedle obsahu i forma, kterou zákon má být přijat, je zcela protiústavní. Zákon odhlasuje duma a pak teprv je předložen finskému sněmu k dobrozdání. Finský sněm nepřijal v zasedání dne 23. září návrhy ony k projednání proto, že zákony ty protizákonným způsobem mají vejít v život. Návrhy zákonů finských nejprve sněm přijímá a pak panovníkovi dává k sankci. Carská předloha nemůže proto býti závazná pro finské občany ani pro finské úřady ani pro finský sněm. Z těch důvodů předseda finského sněmu v sezení dne 23. září prohlašuje, že předlohy sněmu nepředloží. Sněm schvaluje tento krok předsedův 141 proti 43 hlasům. Důvody tohoto zamítavého stanoviska sděluje sněm carovi ve zvláštní adrese právě v posledních dnech. Car 8. října sněm rozpouští a stanoví nové volby na 2. ledna a zahájení nového sněmu na 1. února příštího roku.

To jsou v největší stručnosti podané ony dějinné události, jež jsou rozhodné při posuzování právního postavení Finska a jeho poměru k Rusku.

II.

Je dle těchto dějinných událostí Finsko státem, nebo jen provincií? Panující názor pokládá Finsko za samostatný stát, jemuž jen internacionální existence chybí a proto tvoří na venek s Ruskem jedinou říši. Názoru toho drží se Finové, kteří tvrdí, že Finsko je stát pod souverenitou Ruska; společné jsou pouze vojsko a zahraniční věci, které za celou říši obstarává Rusko jako stát souverenní. Ve všem ostatním jsou Finové samostatnými. Zákon nemůže přijít ve Finsku k místu, než když sněm se na něm usnese. To je stanovisko, jež Finové drží ještě dnes a právě toto stanovisko přimělo v posledních dnech sněm finský, že předlohy ruskou dumou odhlasované a limine zamítl. Názor ten opírají Finové o různé akty cara Alexandra I. z r. 1809 (události v Borgu) a Alexandra II. z r. 1869 (zákon o sněmu).

Rusové proti tomu, zvláště reakcionářský tisk a vláda (Stolypin), tvrdí, že Finsko bylo Ruskem dobyto, že jure belli získalo souverenní moc nad ním. Akty Alexandra I. a II. pokládají za pouhé slavnostní formality bez státoprávního významu. Finsko nebylo zřízeno jako stát, pouze určitá autonomie mu ponechána; tato autonomie vztahuje se však jen na vnitřní záležitosti. Jestli v tomto bodu byl dříve spor, odstraněn byl § 2. nové říšské ústavy ruské, který stanoví, že velkoknížectví je nerozlučnou částí říše. Názor ten uplatňuje vláda ruská důsledně od roku 1899 a poslední zákony dumou přijaté jsou jen důsledným prováděním uvedeného názoru.

Který názor je správný?

Předem nutno odmítnout ono mínění ruského reakcionářského tisku a ruské vlády, dle něhož Finsko jure belli bezpodmínečně připojeno bylo k Rusku. Prostým vojenským obsazením části cizího území nezískává vítěz státní moc. Ta může přijít jen získáním celého nepřátelského území anebo odstoupením dobyté části se strany dosud vládnoucího státu. Nemohl proto ruský car v Borgu 1808 vykonávat švédskou státní moc — ale ani vlastní státní moci dosud nad Finskem neměl, jestli tedy nějakou státní moc vykonával, mohl tak činit jen mocí nově vznikajícího státu finského. A stačily události v Borgu ke vzniku nového státu? Novější theorie státovědecké pokládají vznik státu za pouhou historickou skutečnost, která se ani theologicky ani juristicky nedá vysvětlit. Dotčenou skutečnost nelze vůbec právnicky kvalifikovat, poněvadž to bývá pravidelně porušení práva, které nové státy tvoří. Nová státní moc vznikla zde tedy proto, poněvadž jednání, které v Borgu bylo předsevzato, nemohlo ani od ruské ani od

švédské státní moci předsevzato býti. Car Alexandr přejal starou ústavu švédskou (zákon z r. 1772 a 1789) pro dobyté území, konstituoval sněm jako orgán zákonodárný, zřídil zvláštní samostatné orgány správní, vládní radu, později senát s generálním gouvernerem v čele — zkrátka zřídil pro finské území zvláštní státní moc — organisoval zvláštní moc vládní a zvláštní organism správní.

Tato nová státní moc byla však organisována v Borgu jen vůči zemi a národu finskému, mezinárodní postavení nového státu zůstalo netknutým. Teprve při smíru rusko-švédském ve Frederikshanu v čl. 4. odstupuje král švédský Finsko v úplné vlastnictví caru ruskému. Jako akty boržskými upravovaly se jen vnitřní státoprávní poměry finské, tak zase frederikshanským mírem upraveny jen mezinárodní poměry říše Ruské o Finsko zvětšené k ostatním mocnostem. Neruší tudíž jeden akt druhý. Ovšem politické důsledky frederikshanskému míru upříti nelze:

1. Finsko stalo se — bez újmy státoprávní individuality uvnitř — mezinárodně částí Ruska. Finsko není právním subjektem ve smyslu mezinárodním. V rodině států tvoří Finsko s Ruskem jednotu, kterou spravuje na venek vláda ruská svou diplomacií a upevňuje společným vojskem.

2. Rusko nabylo práva svým řádem následnickým určovat řád následnický ve Finsku.

Toto však jsou jediné důsledky míru frederikshanského. V ostatním je Finsko úplně samostatné a je rovno každé suverenní moci státní — má své zvláštní orgány vládní, zákonodárné a správní, může svou vlastní kompetenci dle vlastního uznání určovat.

(Dokončení.)

Státní podpůrný fond pro meliorace bytové.[1]

Úhrnný náklad potřebný na provedení stavby domu, skládá se: *a*) z trhové ceny za staveniště, *b*) z poplatků tím způsobených, *c*) z odměny stavitele a všech súčastněných řemeslníků i dodavatelů. Bylo-li k tomu použito úvěru, pak přistoupí ještě *d*) úroky interkalární, t. j. úroky, jež třeba odváděti věřiteli i za dobu stavební, než se dům stane obyvatelným. Tuto sumu hodláme označovati písmenem A; lze zobraziti ji přímkou:

Dostavěný dům obytný mívá zpravidla vyšší cenu prodejovou než sumu A, jelikož za normálních okolností třeba počítati s jakýmsi ziskem podnikatelským. Suma A může se proto pokládati za přípustnou cenu odhadní a tím za účetní podklad pro vyměření úvěrů hypotekárních. Aby bylo lze znázorniti toto vyměření, rozdělíme si hořejší přímku A na deset částí:

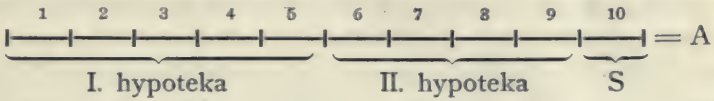

První polovice $(\frac{A}{2})$ pokládá se vždy a všude za uložiště kapitálu s jistotou sirotčí, a není proto obtížno, domoci se hypotekární výpůjčky na místo toto z bank, spořitelen, pokladen sirotčích neb jiných ústavů bezpečné uložení svých fondů vyhledávajících, zvláště tedy též z ústavů pojišťovacích. Tím se opatří t. zv. první hypoteka. Tážeme-li se, jak se uhradí druhá polovice sumy A, třeba uvažovati, že je nám tu přečasto jednati s družstvy stavebními, vládnoucími jen penízem skrovným, aneb s osobami málo zámožnými, majícími jen snahu zlepšiti si své poměry bytové způsobem pokud možná nejlacinějš-

[1] Používám tu první části referátu, který jsem podal na IX. mezinárodním kongressu bytovém ve Vídni 1910. Dr. J. L.

šim. Tito podnikatelové nejsou téměř nikdy s to, aby zapravili druhou polovici nákladu z vlastních hotovostí. Touha, aby se činnosti stavební, o kterou tu jde, napomáhalo až po krajní mez možnosti rozumem ještě dovolené a to na všech místech, kde nouze bytová byla prokázána, nutí nás přistoupiti na zásadu, že se provedení stavby obecně prospěšné musí usnadniti, jakmile podnikatel (družstvo atd.) opatří ze svého alespoň desetinu sumy A a jakmile byly splněny všeliké jiné podmínky rázu věcného, i osobního. Zlomek ten jest na hořejší přímce A jakožto poslední desetina označen literou S.

Zbývá tedy ještě uhraditi $(\frac{10-5-1}{10})$ čtyři desetiny $=\frac{4\,A}{10}$ $=\frac{2\,A}{5}$, jež nelze jinak opatřiti, než výpůjčkou hypoteční druhého pořadí; tato je na naší přímce poznamenána značkou II. hyp. Výše těchto druhých výpůjček poklesne v konkrétních případech o tolik, oč podnikateli stavby bude lze zvýšiti svůj 10% příspěvek S. Pro výpůjčky tyto jest nám hledati úvěrové prameny, z kterých by bylo lze čerpati příslušné částky: *a*) v každé době, *b*) bez přílišné obtíže, *c*) plným obnosem, *d*) na úrok nízký, *e*) s povinností splatiti dluh annuitami a *f*) za podmínek zápůjčkových dobře přispůsobených účelu investičnímu, o který tu jde. K poslednímu tomuto požadavku třeba připomenouti s důrazem, že jest účelno, aby se závazky v příčině druhé hypoteky, pokud jen možno, vždy stanovily v ten způsob, aby byl dlužník oprávněn, vypověděti svůj dluh k splacení najednou, neb i menšími částkami kapitálovými, aby se však pro věřitele vyhradilo právo ku výpovědi jen pro případ, kdyby dlužník, ač byl upomínán, neplnil jakýchsi určitých povinností z úmluvy zápůjčkové. Toto obmezení práva k výpovědi není nutné pro hypoteku první, ježto v příčině půjček s jistotou sirotčí konkuruje zpravidla mnoho ústavů peněžních, takže se tu obyčejně bez zvláštních obtíží nalezne cesionář pro každou zápůjčku vypovězenou. Tomu však není tak, jde-li o zápůjčku zjištěnou až v druhé polovici ceny hypoteky. Také vlastnosti druhé hypoteky, naznačené pod lit. *d*) a *e*), třeba pokládati za důležité. Dluhy tyto buďtež spláceny annuitami, jelikož se jedině tento způsob shoduje s řádnou správou domu; třeba tu také mysliti na to, že cena hypoteky rok co rok klesá, a že tudíž jest dbáti toho, aby dluhové břemeno bylo v každém roku umenšeno. Takové postupné uplácení druhé hypoteky bylo by však nemožné, kdyby se z výpůjčky požadovaly úroky příliš vysoké. Annuita, která je v sobě zahrnuje, mohla by pak dostoupiti výše nedostižitelné.

Uvažujeme-li bedlivě obsah všech zmíněných požadavků pro hypoteku druhou, přesvědčíme se brzo, že všechny ústavy úvěrní, které půjčují na hypoteky na základě obyčejných vkladů svých klientů (spořitelny, záložny atd.) aneb na základě nahromaděných fondů úhradových (ústavy pojišťovací), nemohou vyhověti požadavku nevypověditelnosti. Bude proto lze obraceti se na ně jen v kterýchsi zvláštních případech, jako na př. tam, kde správa obecní, držíc ruku ochrannou nad působením družstva stavebního, poskytne mu svou záruku, aneb kde spořitelna udělí tyto zápůjčky ze svých výnosů ročních. Zkoumáme-li pak finanční podklady, na kterých všeliké ústavy, k nimž tu přihlížeti lze, poskytují své zápůjčky, dospějeme nutně k závěru, že toliko ústavy emisní mají naprostou spůsobilost, splniti všechny shora pod lit. *a*) až *f*) vypočítané podmínky. Ústavy tyto opatřují si hotovosti potřebné k výplatám svých hypotečních zápůjček tím, že vydávají své nízko zúročitelné a nevypověditelné listy zástavní (aneb bankovní dlužní úpisy), jež se pak slosují a splácejí jen do té míry, do které se sešly splátky na kapitály zapůjčené. Zástavní listy pokládají se všude za prostředky k výhodnému a pohodlnému uložení peněz, a odbyt jejich bývá zřídka a jen dočasně porušen příběhy mimořádnými. Tím je emisním ústavům dána možnost, povolovati zápůjčky laciné, nevypověditelné a splatné po malých částkách. Ústavy ty též založeny jsou často na zásadě obecné prospěšnosti (zemské banky, zemské ústavy hypoteční atd.); spolupůsobení jejich jest tudíž velmi přiléhající. Správy jejich přikloní se s ochotou k naší věci a opatří také rády potřebné změny svých stanov, jakmile bude odklizena obava, prýštící z nejistoty druhé hypoteky. Knihovní dluh, dostupující až k 80—90% ceny hypoteky, nelze nikdy míti za klidný a bezpečný; třeba tu vždy pomýšleti na možné ztráty. Namanou se nám v mysli všeliká opatření, kterými by se nebezpečí ztrát těch valně umenšilo, jako na př. dozor na správu družstev a přísný výběr dlužníků; kontrola, zdali se stavba provádí solidně, šetření, zdali v místě stavby je zřejmá nouze o byty, a zdali lze dle místních poměrů usuzovati, že se na podobné domy bytové snadně najde kupec atd. Těmito opatrnostmi nebude však nikdy odčiněno nebezpečí, že ztráty přec nastanou; třeba proto hledati zařízení takové, kterým ztráty určitě a bez zvláštních obtíží mohou dojiti dokonalé náhrady. Nejbližší myšlenka jest, aby se za každou zápůjčku zaručila ta která obec. Také by se dalo ponavrhnouti, aby v tomže směru intervenovaly banky neb ústavy pojišťovací na život. Na těchto cestách bylo by zajisté lze v tom a onom případě, tedy někdy, dospěti k výsledku, kterého si

přejeme. Význam celého úkolu našeho volá však po stálém a jednotném ústavu, kterým se má naznačená náhrada pro každý případ zabezpečiti. Ústav ten ať spočívá na širokém, věcném podkladu, aby vzbuzoval všude naprostou důvěru. Účinku toho lze dosíci jen tehda, bude-li zákonem vyslovena zásada, že každá nastalá a dokázaná ztráta bude nahrazena. Kdyby bylo lze uskutečniti věc tak, aby státní erár byl prostě prohlášen povinným, ztráty ty nahraditi, byla by celá otázka nejpohodlněji rozluštěna. Takové paušální přesunutí závazku náhradního na stát nedá se však — z ohledů budžetních — dobře mysliti, a jest proto nutno, míti zřetel k dotacím resortním, které se v jiných oborech osvědčují. Neobyčejně významné výhody, jež plynou ze zdravého a laciného bydlení nejen — přímo — všem na nízké důchody poukázaným osobám, nýbrž — nepřímo — také veškerému obyvatelstvu státu, opravňují nás dožadovati se toho, aby státní správa zřídila zvláštní fond ku podporování stavební činnosti, o kterou tu běží, a aby na sebe vzala pro určitou dobu závazek, že bude fond ten dotovati tak, aby z něho spůsobem jak možná nejméně složitým mohly býti nahrazeny veškeré nastalé a na jisto postavené ztráty, pokud se týkají zápůjček v pořadí druhém hypotekovaných. Podaří-li se opatřiti takový státní fond, a zabezpečiti tím nejen součinnost emisních ústavů, nýbrž postaviti též zároveň celou tuto obecně prospěšnou akci na pevný základ finanční, pak bude zajisté přemožena největší obtíž celého problému. Za normálních poměrů utvářilo by se tedy financování tak, že by si podnikatelé opatřovali hypoteční výpůjčky dvě:

1. na první místo ze spořitelny neb z jakéhokoliv jiného na sirotčí jistotu vázaného úvěrního ústavu 50%,

2. na druhé místo z ústavu emisního k tomu přispůsobeného další potřebnou částku třeba až do 90% celkového nákladu.

Samo se rozumí, že se tím nemíní vyloučiti možnost, aby také I. hypoteka byla vzata z ústavu emisního, a aby jeden a týž ústav emisní udělil první i druhou zápůjčku, po případě ve spůsobu zápůjčky úhrnečné. Bylo by však třeba, aby jistota první byla vždy vázána jen na cenu hypoteky, kdežto by dluh druhý byl podepřen nejen další cenou téže hypoteky, nýbrž též státním fondem garančním.

Bylo by záhodno, aby se zároveň pracovalo o to, by obě zápůjčky byly vybaveny jako úvěry stavební, aby se tedy — byť i s opatrností — vyplácely již mezi stavbou po částkách přiměřených pracím postupujícím a jistotě tím přibývající. K tomu konci bylo by účelno, aby oba věřitelé pokračovali v dohodě, aby jeden z nich vzal na sebe

jaksi vedení a konal dozor nad správným používáním peněz vypůjčených, po případě aby sám konal přímo jednotlivé výplaty. Tímto vkročením mohly by si zvláště spořitelny, majíce tak blízký styk s lidem, o jehož blaho tu jde, získati velkých zásluh.

Než přistoupíme nyní k otázce, kterou výši třeba určovati pro ponavržený fond garanční, jest nutno, bychom nabyli jasného vědomí, jak veliké ztráty mohou nastati, a s jakým koeficientem nebezpečí třeba tu počítati. Vzniká tu účtování pravděpodobnostní. K tomu účelu rozdělíme si sumu zápůjčky $\frac{4A}{10}$ na čtyři stejné částice, tedy na čtyři desetiny celkového nákladu A, tak že v sobě zahrnuje:

1. čtvrtina, dílec mezi 50—60%,
2. » » » 60—70%,
3. » » » 70—80%,
4. » » » 80—90% sumy A.

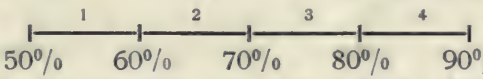

Podle toho bylo by nám pak míti zřetel ke čtyřem třídám nebezpečí. Nejvyšší třída, připadající mezi procento 80—90, bude vždy nejvíce ztrátou ohrožena; poněvadž se však druhá zápůjčka bude annuitami upláceti, a poněvadž také příspěvek podnikatelem konferovaný bude zpravidla převyšovati minimální kvotu 10% sumy A, tož lze souditi, že skutečné ztráty nebudou přílišné. Přispěje-li podnikatel na př. 15%, bude druhá hypoteka dosahovati jen do 85% ceny, a nastane tím patrné zlepšení této nejvýše nebezpečné třídy. Koefficient nebezpečí může pro tuto třídu býti stanoven $^1/_{10}$, pro druhou pak $^1/_{20}$, pro třetí $^1/_{40}$ a pro čtvrtou, ve které se ztráty sotva kdy objeví, $^1/_{80}$. Na základě těchto koefficientů lze pak možné ztráty kalkulovati takto:

1. třída $\frac{A}{10}$, koeficient $^1/_{10}$, možná ztráta $\frac{A}{100} = \frac{8A}{800}$.
2. » $\frac{A}{10}$, » $^1/_{20}$, » » $\frac{A}{200} = \frac{4A}{800}$.
3. » $\frac{A}{10}$, » $^1/_{40}$, » » $\frac{A}{300} = \frac{2A}{800}$.
4. » $\frac{A}{10}$, » $^1/_{80}$ » » $\frac{A}{800} = \frac{1A}{800}$.

Činí tedy úhrn možných ztrát $\frac{15A}{800}$.

15:800 = 0·01875. Výše ztrát, jež třeba garantovati, činila by dle těchto počtů $\frac{A}{0{\cdot}01875}$, t. j. 1·875% celkového nákladu A, aneb 4·6875% (zaokr. 4·7%) garantované sumy zápůjčkové $\frac{4\,A}{10}$.

Míní-li tedy na př. kterákoli obec umožniti družstvu stavby domků za 180.000 korun (A), vzíti na sebe k tomu účelu záruku za výpůjčky družstva do druhé hypoteky úhrnem 72.000 korun $(\frac{4\,A}{10})$ a zříditi pro ně k tomu účelu zvláštní garanční fond, nastane potřeba, aby fond ten dostoupil výše 3375, neb zaokrouhlených 3400 korun.

Formule tato pro vypočítání možných ztrát předpokládá mlčky, že se hodnota garantovaných zápůjček hypotečních vyplatí plnou částkou, jak se to zpravidla děje, vyplácí-li spořitelna, pokladna sirotčí neb ústav pojišťovací svou povolenou zápůjčku. V příčině výpůjček z ústavů emisních lze však počítati na příjem hodnoty plné jen v případech výjimečných. Jak bylo již připomenuto, opatřují si ústavy tyto potřebné hotovosti tím způsobem, že vydávají a prodávají za každou zápůjčku stejnou, nominální sumu svých zástavních listů (bankovních dlužních úpisů). Umístňujíce takto své úpisy, nepřijímají ústavy ty často plné ceny nominální, nýbrž jen ceny nižší (kursovní). Skutečnost ta nutí ústavy, aby, povolujíce své zápůjčky, stanovily pro každou kurs připočítací, kterého se užije při výplatě; dlužníku jest takto svoliti, aby se mu z hodnoty povolené zápůjčky srazila částka, rovnající se rozdílu mezi nominální sumou a kursem připočítacím. Srážka ta jest pro našeho podnikatele ztrátou, kterou on často není s to uhraditi ze svého, což jej pak přinutí upustiti od projektované stavby. Ohledy lidumilné, pobádající k vydatnému napomáhání obecně prospěšné činnosti stavební, nedovolují, aby od osob, toužících po zlepšení špatných poměrů svého bydlení, byly požadovány oběti přílišné, a zdá se býti proto krokem správným a spravedlivým, žádá-li se, aby také tato právě popsaná ztráta došla plné náhrady. Mohla by se tu snad zjednati náprava tím, že by se dovolilo připočítati ztrátu kursovou k sumě A, takže by pak k částkám shora naznačeným pod lit. *a*), *b*), *c*) a *d*) přistoupila ještě částka pátá, a to:

e) ztráta kursová na hodnotě zápůjček ústavů emisních.

Výpočty naše jsou však pro každého účastníka tím spolehlivější, čím více klesne úhrnná potřeba čili suma A. Zvýší-li se tato o jakou-

koliv číslici, nastane ihned potřeba zvýšiti souměrně také tři úhradné položky, s kterými bylo počítáno (příspěvek podnikatelův, zápůjčka pupilární a následující zápůjčka ústavu emisního $\frac{1}{10} + \frac{5}{10} + \frac{4}{10}$). Kterak by však na příklad bylo lze nutiti spořitelnu, aby zvýšila svou zápůjčku do první hypoteky, vyměřenou pěti desetinami ceny? Natož třeba uznati, že druhé hypoteky z ústavů emisních budou vždy o tolik snadnější, oč nižší částky tu budou požadovány. Zvýšení těchto požadavků zvýšilo by též obávané nebezpečí ztráty a rozmnožilo by tedy používání fondu garančního. Poslední tato okolnost přivádí každého k myšlence, aby se závada, o které právě bylo jednáno, z kořene odčinila tím, že se také srážka výplatní uhradí z fondu garančního. Míru zmírněných tu srážek nelze pokládati za pevnou a třeba kalkulovati s průměrnými číslicemi, čerpanými ze zkušeností několika let. V Rakousku lze odhadovati tyto srážky průměrně třemi procenty (3%) sumy zapůjčené; pro zápůjčky druhého pořadí dříve naznačené ($\frac{4\,A}{10}$) bylo by tu tedy třeba zvýšiti garanční fond o

$$\left(\frac{4\,A}{10} \times \frac{3}{100} = \frac{12\,A}{1000} = \frac{1{\cdot}2\,A}{100}\right),$$

tedy o . . . . . 1·2%

celkového nákladu. Připočítáme-li k tomu dříve vyúčtovaný první kvocient náhradní . . . . . 1·875%

dospíváme k resultátu, že třeba požadovati, by každoroční dotace všeobecného fondu garančního činila aspoň 3·075% sumy A. Aby se jistota fondu zvýšila, jest radno zvýšiti procento toto na 4%. Stanovíme-li pak průměrnou roční potřebu pro Rakousko sumou 25 milionů korun, dopočítáme se, že by bylo třeba každoroční dotace 1 milionu korun.

K posavadním výkladům třeba ještě poznamenati, že pokládáme z důvodů finančně technických za nezbytno, aby státní garanční fond nebyl zřízen pouze vypočítanými ročními dotacemi, nýbrž aby byl také opatřen hotovou reservou předem složenou. Vyskytnou se zajisté pochybovači o postačitelnosti oněch dotací, a to obzvláště v řadách osobností, jimž svěřena jest správa ústavů, které tu třeba přivábiti k součinnosti. Dlouholetý zvyk, konservativní názory a přílišná opatrnost stanou se překážkami, ku kterým třeba přihlížeti, protože se tu doporučují nová, dílem na výpočtech pravděpodobností spočívající zařízení; nový způsob vyměřovati zápůjčky na domy obytné bude

leckomu zdáti se spíše krokem dolů než nahoru, i namane se tím námitka, že zápůjčkami druhé řady posavadní vážnost těch kterých ústavů vezme úhony, a že bude otřesena důvěra v bonitu obíhajících listů zástavních. Takové obavy třeba předem zmařiti tím, že se fond upraví tak, aby nejen svým tvůrcem, nýbrž též svou velikostí imponoval každému ústavu, každému kapitalistovi a veškerému obecenstvu, hledajícímu papíry ukládací. Z důvodu toho třeba raditi, by se fondu dostalo jednou pro vždy reservní jistiny, která by měla dostoupiti pěti- až desetinásobné výše roční dotace.

Na základě myšlenek postupně tuto vyslovených podal český zemský spolek pro reformu bytovou v království českém na počátku r. 1909 žádost c. k. ministerstvu pro práce veřejné, aby působilo k tomu, by pro veškeré na říšské radě zastoupené země byl zřízen »garanční fond pro meliorace bytové«, z něhož by byly nahrazovány ztráty z kontrahování druhých hypotek; bylo navrženo, aby k fondu tomu do uplynutí přiměřeného počtu (25) let stát přispíval každého roku aspoň jedním milionem korun, a aby jej opatřil předem pod úrok uloženou reservou asi 10 milionů korun. K podání tomu byl připojen nástin pravidel, dle kterých by se slušelo spravovati proponovaný fond, aby mohl vyhovovati přerůzným potřebám všech jednotlivých zemí. Delegát spolku hájil také v dubnu 1909 návrh ten na valné hromadě »Ústředny pro reformu bytovou«. Vláda předložila pak v červenci 1909 v poslanecké sněmovně nový návrh na změnu zákona o daních domovních, ve kterém (odst. XI—XVI úvodu) ponavrhla, aby ze stanovených přebytků daně činžovní zřízen byl fond desíti milionů korun, jehož by se používalo ku podpoře stavebních podniků »ve prospěch méně zámožného obyvatelstva« jednak tím, že by fond na sebe bral »záruku za ztráty, jež by se mohly objeviti při zápůjčkách hranici sirotčí jistoty překročujících« a jednak tím, že by se z něho po případě »obcím, okresům, zemím, korporacím, spořitelnám, stavebním družstvům, stavebním společnostem a stavebním spolkům poskytovaly také přímé, zúročitelné a splatitelné zápůjčky — nikoli však do pořadí prvého«. Co do účelu fondu navrhla se tu tedy dvojakost, která by hlavnímu úkolu nikdy nemohla býti na prospěch. Fond o desíti milionech korun pro celé Rakousko nelze zajisté pokládati za dostatečný. Co se týče správy fondu, byl naznačen spůsob úplné centralisace v ministerstvu financí. Z těchto tří důvodů vyslovil se náš český zemský spolek proti návrhu tomu, žádaje za potřebné opravy.

Jest známo, že tento návrh zákona daňového se posud ani neoctnul na denním pořádku říšské rady.

Otázka zlepšení bytových poměrů byla však počátkem letošního roku přetřásána též v drahotním výboru poslanecké sněmovny, a navrhnul tam konečně poslanec Dr. Adolf Gross (Krakov), aby byl k parlamentnímu projednání předložen návrh zákona na zřízení zvláštního fondu na podporu akce bytové (Wohnungsfürsorgefond). Státu by bylo přispívati do fondu toho po deset let každého roku šest milionů, úhrnem tedy šedesát milionů korun. Způsob užívání a spravování fondu není příliš rozlišný od pravidel, která dříve vládou byla ponavržena pro její fond šestimilionový. Drahotní výbor přistoupil na myšlenku poslance Dra Grosse, a říšská rada odhlasovala také v květnu pro návrh ten pilnost potřebnou většinou. Věc dospěla však k jednání v plenu teprve dne 24. června a dne 1. července t. r. Zástupci čtyř nejvlivnějších stran vyslovili se tu pro zřízení podpůrného fondu bytového. Ministr financí zasáhnul pak zápornými slovy do rokování a prohlásil, že by fond o 60 milionech korun asi nedošel potřebného schválení. Tím bylo jednání přerušeno a odročeno na den 8. července. Zatím bylo však zasedání říšské rady z důvodů známých suspendováno. Konečné usnesení o otázce tuto vylíčené jest takto odročeno až do budoucího zasedání říšského parlamentu.

Možno, že tento odklad bude užitečným skutkem pro dobré jádro návrhu, o který tu jde, a že se podaří zlepšiti vadné části budoucího »lex Gross« po rozumu návrhů a posudků českého zemského spolku pro reformu bytovou.

Každý lidumil přeje si toho v zájmu těch milionů rodin, které trpí pod břemenem špatných poměrů bytových.

Uvažujeme-li však konkretní naše poměry rakouské, jest obava odůvodněna, že bude výše fondu stlačena až na míru snad příliš nedostatečnou. A proto třeba vytrvati na stráži! To ať učiní obzvláště naše poselstvo na říšské radě a náš český zemský spolek pro reformu bytovou v království českém!

V Praze, dne 10. srpna 1910.

Dr. *Jan Lošťák.*

Stávky v Rakousku v l. 1899-1908.

Napsal soukr. docent Dr. Karel Engliš (Vídeň).

I. Úvod.

V české literatuře národohospodářské věnuje se dosud — nehledě k dělnickému tisku — zjevům sociálně-politickým poměrně malá péče, alespoň menší než jinde, a než toho význam věci, zejména pro malý národ, žádá. Není to ovšem náhodou. U nás schází dosud širší zájem o otázky sociálně-politické, mimo jiné též z té příčiny, že všechen statistický materiál úřední se publikuje jen v řeči německé a není tudíž všeobecně přístupný.

Litovati jest na př., že »Soziale Rundschau«, velmi cenný a časovými zpravami bohatý měsíčník, vydávaný úřadem pro statistiku práce v ministerstvu obchodu (za 2 K ročně), vychází jen v řeči německé, ač určen jest, jak už z předplatného vysvítá, pro nejširší vrstvy lidu. Podobně i jiné úřední publikace. A přece země koruny České jsou nejdůležitějším jevištěm sociálně-politických zjevů. Tak připadlo r. 1908 na Čechy, Moravu a Slezsko 58% všech stávek a 68% všech stávkujících v celém Rakousku. Podobně tomu je při sprostředkování práce a jinde. Nelze přehlédnouti, že jde o citelnou národní škodu. Společenské naše svědomí vypadalo by jinak, kdyby se dostávalo veřejnosti stále popudu ke studiu otázek sociálně-politických; porozumění následoval by i zájem a prakse. Jest úkolem veřejných faktorů postarati se, aby se v této příčině stala náprava. Snad by země, která pěkným organisováním sprostředkování práce a statistické správy osvědčila dobré porozumění pro práci toho druhu, mohla spatřovati svůj prospěch, ne-li okamžitý, tedy snad příští, ve vybudování i vlastní služby sociálně-politické.

Ve článku tomto pojednáme o jednom z důležitých zjevů sociálně-politických, o stávkách.

Stávky staly se v novodobém národohospodářství stálým úkazem: úkazem, jenž jest měřítkem napětí mezi oběma spornými tábory, práce

a kapitálu, současně však též příznakem stavu pracovního trhu. V dobách příznivé konjunktury roste možnost i snaha zlepšiti poměry dělnictva, přibývá i stávkového hnutí, v dobách hospodářské depresse lze pozorovati opak. Požadavky při stávkách vyslovené stávají se symptomem poměrů dělnictva toho kterého odboru. Zkrátka, zprávy o stávkovém hnutí jsou velmi důležitým sociálněpolitickým materiálem, který dnes pečlivě sbírají a periodicky publikují všechny státy, u nás úřad pro statistiku práce v ministerstvu obchodu.

Stávkové hnutí nabývá v Rakousku teprve významu po zavedení koaliční svobody zákonem ze dne 7. dubna 1870 č. 43 ř. z., který zrušil §§ 479—481 trestního zákona. Do té doby trestány byly jako přestupky úmluvy mezi horníky a hutníky, řemeslnickými tovaryši, pomocnými dělníky živnostníků, továrních a jiných podnikatelů a zaměstnavatelů, jak se ve zrušeném § 481 pravilo, mezi učedníky, služebným personálem a jinými dělníky za tím účelem, aby společným odepřením práce nebo jinými prostředky vynutili na svých zaměstnavatelích vyšší mzdy nebo jiné podmínky pracovní. Vůdcové byli trestáni přísněji. Mimo to mohli býti vinníci vykázáni z dotyčné korunní země, cizinci z celého státního území. Spolkový patent nařizoval mimo to, v § 14., že lze povolit jen spolky s účelem dovoleným, a § 6. spol. zákona z r. 1867 stanoví, že lze odepříti potvrzení spolku, jehož účel není dovolený. Tím bylo znemožněno tvořiti stávkové organisace a stávka, vlastně dohoda stávkovati, pod trestem zakázána; stávka spontánní, bez předchozí úmluvy, zakázána nebyla.[1]

Zákon koaliční z r. 1870 zrušil především, jak řečeno, dotyčná ustanovení všeobecného trestního zákonníku a stanovil v § 2., že dohody dělníků všeho druhu, které mají za účel společným zastavením práce vynutiti na zaměstnavatelích vyšší mzdu neb jiné příznivější podmínky pracovní, a všechny úmluvy na podporu oněch, kdož na dohodě svrchu zmíněné setrvají, anebo na újmu těch, kdož dohodu poruší, nemají právní působnosti. V § 3. prohlášeno pak za zvláštní přestupek koaliční užívati násilných nebo odstrašujících prostředků, za tím účelem, aby překáženo bylo volné pracovní úmluvě mezi zaměstnavateli a zaměstnanými.

Organisace za účely stávkovými staly se dovolenými, dohody stávkovati a stávky samy beztrestnými. Podivné jest však ustanovení § 2. Úmluvy, o nichž se tam mluví, a které byly dříve zakázány, jsou nyní dovoleny, avšak nemají právní působnosti; dlužno míti za to,

[1] L. Verkauf: »Arbeitseinstellungen und Aussperrungen« v Öst. Staatsw. I. sv. str. 191 a n.

že úmluvy ty nejsou neplatné, nýbrž jen bezúčinné, to jest, nelze jich sice soudně vymáhati, ale bylo-li po svědomí placeno, nelze žádati splněného zpět. Jinými slovy, úmluvy ty zakládají naturální obligaci.

I po zavedení koaliční svobody našla politická správa dosti prostředků, aby koalicím a stávkám čelila; za přerůzných záminek byli dělníci vykázováni, hlídky trestány policejně, schůze rozpouštěny a p. I vývoji odborových organisací stavělo se ještě mnoho překážek v cestu.

O stávkách p ř e d r. 1891 máme jen kusé a neúplné zprávy, hlavně od živnostenských inspektorů, jichž ročenky počínají rokem 1884, porůznu i z pramenů jiných. V h o r n i c t v í, zejména v Čechách, vedly už v letech šedesátých a sedmdesátých difference mzdové k četným pracovním sporům, jimž ovšem nepříznivá konjunktura následujících let učinila přítrž. V r. 1881 vznikla rozsáhlá stávka horníků v M. Ostravě pro difference mzdové, správu nemocenské pokladny atd., jež vyvolala i v parlamentě interpelaci. V únoru 1882 stávkovalo v Nýřanech 2000 (dle jiné zprávy 4000) horníků o 10hodinovou pracovní dobu a nedělní klid. R. 1882 zasluhuje zmínky rozsáhlá stávka v Duchcově; horníci stávkovali pro osmihodinovou pracovní dobu a některé požadavky organisační. R. 1890 stávkovalo v M. Ostravě v dolech a železárnách 30.000 dělníků, při čemž došlo ke srážkám s vojskem.

I v t e x t i l n í m p r ů m y s l u začly stávky záhy; vyvolány byly částečně šířením socialistických idei v průmyslových centrech; D e u t s c h[1] zmiňuje se o stávce, jež vypukla v r. 1844 v Čechách, nejspíše v Praze, v průmyslu kartounovém, protože byla práce ruční nahrazena strojem. Důležitější stávky propukly v r. 1869 ve Svárově, 1872 v Hoře sv. Kateřiny, 1875 v Brně, 1876 v Aši. V r. 1885 vypukla řada stávek v souvislosti se změnou živnostenského řádu.

Nejbohatší jsou dějiny mzdových bojů a organisace k n i h t i s k a ř ů. Nejstarší jich spolky vznikly v Innsbrucku 1826 a ve Vídni 1842. Stávky vyskytovaly se v tomto oboru průmyslovém zajisté už mnohem dříve; tak se vyskytují zprávy, že byla r. 1778 ve Vídni stávka tiskařů. V letech sedmdesátých minulého století bylo ve Vídni několik stávek pro zkrácení pracovní doby a úpravu mzdy. Nové konflikty vznikají o úpravu tarifů v letech 1875 a 1876. Roku 1882 stávkovalo opět asi 1000 dělníků za nový tarif; stávka byla ukončena až v lednu 1883 bezvýsledně. Teprve pak vyjednávali za-

[1] J u l i u s D e u t s c h: Geschichte der österreichischen Gewerkschaftsbewegung. Vídeň 1908, str. 10.

městnavatelé a došlo k dohodě o novém tarifu. Značnější hnutí nastalo pak r. 1888, které se neobmezilo na Vídeň, nýbrž rozšířilo se i na Čechy a Slezsko atd.; ve Vídni stávkovalo tenkráte asi 700 pomocníků a 150 pomocných dělnic pro nový tarif, který byl též smluven a přinesl dělnictvu 9½ hodinovou dobu pracovní a 12 zl. minimální mzdy týdenní.

Před r. 1891 zmíniti se dlužno též o stávce vozků vídeňské tramwayové společnosti v r. 1889, která počla v neděli velkonoční. Vozkové se domáhali 12hodinové pracovní doby, počítaje v to hodinovou pausu, vydání pracovního řádu a j. Pod nátlakem veřejného mínění, jež se stávkujícími sympatisovalo, musila společnost povoliti. To mělo v zápětí pak podobné hnutí v Praze, které rovněž skončilo s úspěchem.[1]

Od r. 1891 máme úřední záznamy o stávkách a sice do r. 1893 vedena byla statistika stávek jen o živnostenských závodech. Výnosem ministerstva obchodu ze dne 7. prosince 1893 byla pak rozšířena i na závody jiné. Materiál byl zpracován statistickým oddělením v ministerstvu obchodu; po založení úřadu pro statistiku práce v r. 1898 přešla tato agenda na nově zřízený úřad. V r. 1898 radila se pracovní rada o reorganisaci statistiky stávek, jež provedena byla výnosy min. obch. ze dne 22. února 1899 č. 62.766 ex 1898 a min. orby ze dne 6. dubna 1899 č. 4961. Orgány vyšetřujícími jsou dle nynější organisace pro stávky v hornictví orgány horní, pro závody ostatní úřady politické. Materiál od úřadů horních koncentruje ministerstvo veř. prací; od úřadů politických, které mají šetření provésti pokud možno na místě výslechem stran, přichází materiál k zemským vládám a živnostenským inspektorům ke kontrole a pak úřadu pro statistiku práce, který zpracuje veškerý materiál i pro hornictví. Šetření koná se dotazníkem velmi podrobným. Mimo to pak rozesílá ještě úřad pro statistiku práce přímo větším postiženým firmám dotazníky zvláštní, aby zjistil hospodářské škody stávkami vzniklé; šetření to však mívá nevalný výsledek.[2] Výsledky uveřejňují se ročně v samostatné publikaci »Arbeitseinstellungen und Aussperrungen in Öster-

[1] Victor Mataja: »Arbeitseinstellungen in Österreich«. Handw. der Staatsw. I. sv. str. 964 a n.; Bericht der k. k. Gewerbeinspektoren über ihre Amtstätigkeit (ročně, poprvé r. 1884); L. Verkauf: »Organisation der Arbeiter« v Öst. Staatsw. I. sv. str. 301 a n.; Julius Deutsch: »Geschichte der österreichischen Gewerkschaftsbewegung«, Vídeň 1908.

[2] »Die Arbeitseinstellungen und Aussperrungen in Österreich im J. 1900«, úvod; Victor Mataja na u. m. str. 967. Srovn. též můj článek v Akad. 1909 XIII. seš. 7. a 8. (Stávky v Rakousku r. 1907.)

reich im J....« a mimo to měsíčně v »Soziale Rundschau«. O jednotlivostech methody šetření udá se nám mluvit ještě později.

Poněvadž vlastní pojednání obmezeno bude na stávky z let 1899—1908, nebude od místa podati úvodem ještě jen letmo přehled o stávkách z let 1891—1898. V letech těch obnášel počet

	stávek	postižených podniků	stávkujících
r. 1891	104	1917	14.025
» 1892	101	1519	14.123
» 1893	172	1207 závodů	28.120
» 1894	172	2545	67.061
» 1895	209	874	28.652
» 1896	305	1499	66.234
» 1897	246	851	38.467
» 1898	255	885	39.658

Důležitější hnutí stávková v této době byla tato: V hornictví došlo r. 1892 ke značným stávkám ve Štyrsku (osmihodinová doba pracovní); r. 1894 v pánvi Falknovské a Ostravsko-Karvínské, při nichž se mimo některé otázky mzdové jednalo též o osmihodinovou dobu pracovní a došlo ke krvavým srážkám s četnictvem. Stávky ty zaměstnávaly též parlament. R. 1896 vypukla v pánvi Ostravsko-Karvínské stávka asi 18.000 horníků, k níž zavdalo podnět propuštění několika horníků. Kladeny ovšem i další požadavky, zejména na zkrácení období pro placení mzdy. Stávka stála dělnictvo 680.000 korun, ale skončena jen s částečným úspěchem. Dala však podnět k zákonu o termínech pro placení mzdy v hornictví (zákon ze dne 3. května 1896). V textilním průmyslu zaznamenati dlužno v r. 1896 stávku v přádelnách v Neunkirchenu (D. Rakousy) a v roce 1897 stávku 6000 dělníků v přádelnách v údolí Úpy.

V r. 1894 stávkovalo ve vídeňské plynárně na 1200 dělníků pro propuštění dělnického vůdce, ale marně; plynárně podařilo se zjednati dělnictvo odjinud. Téhož roku vypukla ve Vídni značná stávka stavebních dělníků, při níž bylo súčastněno na 1400 dělníků. V r. 1895 je pozoruhodná stávka cihlářů v okolí Vídně, jež zavdala podnět též k jednání v parlamentě; stávkovalo celkem 7500 dělníků, docíleno zvýšení mzdy a zkrácení pracovní doby na 11 hodin.[1]

[1] Victor Mataja na u. m. str. 969 a n.; úřední statistika z let 1891 až 1898. Za léta 1891—93 byla dotčená data uveřejněna jen ve Stat. Monatschrift; od r. 1894 vychází statistika stávek samostatně.

S vývojem organisace dělnictva mění se postupně i tvářnost stávkového hnutí; z hrubých a často násilných bojů stávají se stávky řádně organisovanými, méně lehkomyslnými, ale též lépe fondovanými konflikty. Vyspělejší organisace v obou táborech působí na vývoj stávkového hnutí velmi příznivě; ustupují zvolna psychické momenty nevole a odporu a pohlíží se stále více na stávky jako na konflikty čistě hospodářské, při nichž snáze lze docítili vzájemné dohody.

II. Rozsah stávkového hnutí a stávek.

Pro statistiku stávek dlužno především vymeziti pojem stávky, který se úřední naší statistice nikde nevymezuje; a přece není lhostejno, co se má za stávku počítati. Ostatně ani vědecké definice úplně nevyhovují, poněvadž nevystihují pojem jednotky stávkové a udávají jen, co znamená stávkovati. Stávkou rozumíme organisované zastavení práce více dělníky, aby vynuceny byly na zaměstnavateli určité požadavky stávkujícími solidárně hájené. Z definice té plynou některé důsledky:

Stávkou rozumíme jen hospodářský boj mezi zaměstnavateli a zaměstnanými. V novodobém životě hospodářském nescházejí zjevů stávkám podobných, které však tohoto znaku postrádají, na př. stávky lékařů a p. Nescházejí též útvarů přechodných; každý rok téměř vyskytují se stávky, při nichž mistři pracující pro exportéry, přinuceni stávkou svých dělníků, stávkují s sebou. Mohou totiž vyhověti svým dělníkům, jichž požadavky uznávají za oprávněné, jen tenkráte, zvýší-li jim exportéři kusové ceny za zboží.

Stávka je organisovaným bojem více dělníků.[1] Že nestačí k pojmu stávky jeden dělník, vysvítá z toho, že je stávka zjevem organisačním, vyžaduje a předpokládá dohodu mezi stávkujícími, jak ostatně tomu nasvědčuje u nás celá historie koaličního práva. Německá říš. statistika výslovně počítá mezi stávky jen konflikty, na nichž jest súčastněno více než jeden dělník.* Ostatně mluví pro podobné opatření už důvody samé opportunity. V rakouské statistice nedostává se sice podobného ustanovení, ale ve skutečnosti pojímá se stávka v tom ohledu jako v Německu. Tím je dána zároveň spodní hranice pojmu.

(Pokračování.)

---

[1] Jinak Mataja, jenž má za to, že stávkovati může i jediný dělník.

Založil Ježíš papežství?

Pojednání z dějin dogmatu napsal Dr. Josef Schnitzer, professor na universitě v Mnichově.[1]

Referuje F. Žilka.

Professor Hugo Koch vydal z jara 1910 spis »Cyprian und der römische Primat«. V něm projevil názor, k němuž badáním dospěl: »Dogma, že Ježíš Kristus, Matouš 16_{18} nn., založil papežství, že tudíž od počátku v církvi byl právní primát a universální episkopát, který s Petra přešel na biskupa římského, toto dogma stojí v nesmiřitelném rozporu s dějinami.«

Professor Schnitzer referoval o Kochově knize v »Das Neue Jahrhundert« a nazval ji »ethickým činem«, »vyznáním«. Koch sám předvídal, co se s ním stane (v létě 1910 nesměl už přednášet a »vzdal se« dobrovolně professury); v předmluvě ke svému spisu napsal slova, která chci položiti jako motto nad referát o knížce Schnitzerově, poněvadž oceňuji publikaci také právě po stránce mravní. Napsal: »Kdo otevřeně vysloví, co spatřil, hledě vážně do minulosti, co se mu vnutilo v tiché hodince práce, ten ujde nejhoršímu anathematu, jaké může býti: anathematu uražené pravdy a mučeného svědomí.«

Vedle toho postavím odstavec z předmluvy Schnitzera samého, který má ráz a cenu osobní konfesse.

»Byl jsem ještě školákem, kdy rozrušení, vzbuzené vatikánským koncilem a dogmatem o neomylnosti papežské, rozechvívalo všecky vrstvy národa až do příbytku prostého měšťana a řemeslníka. I u nás doma horlivě se o tom debatovalo mezi otcem a jeho přáteli, kteří jej navštěvovali večer po práci nebo v neděli odpoledne. Stále a stále slýchal jsem o professorech Döllingerovi, Friedrichovi a faráři Renftleovi, který dříve byl beneficiátem v mé otčině. Tu se mluvilo o citátech, jak Ježíš sám Petra nazval skálou církve, jíž ani brány pekelné nepřemohou, a jak jen jemu svěřil klíče království nebeského a své beránky a ovečky — citáty, které jsem znal už ze školy. Pak se zas

[1] Lampert & Comp. Augsburg 1910 (VII + 80).

hloubalo, zdali opravdu člověk, jakým přec i papež jest, může býti neomylný rovně Bohu, a proč tomu teď teprve najednou musíme věřit, když jsme se přece tak dlouho obešli bez toho. Takové hovory, které nezřídka v ohni zábavy se zvracely ve skutečné slovní šarvátky, při nichž nechyběli ani ranění, přenášívaly se z příbytku, kde muži zasedávali a my děti s tovaryšem naslouchávaly, do dílny a na pole, kde jsme společně konávali hospodářské práce. Jmenovitě náš tovaryš Josef, hodný, pilný, přemýšlivý, hloubavý hoch, o mnoho let starší než já, ale můj nejdůvěrnější přítel, byl těmito náboženskými debatami zřejmě v nejhlubším nitru zaujat a zneklidněn. Tak mne jednou překvapil otázkou: »Hochu, co myslíš, což když duchovní páni na konec jen tak mluví? Což když i s tím vším ostatním nic není, jako se to hroutí s neomylností?« Tehdy jsem se neobyčejně zalekl, neboť jsem požíval křesťanské výchovy od svých rodičů, jmenovitě od své upřímně zbožné, hluboce náboženské matky a od svých přísně pravověrných tet, ale i ve škole, a již i nejslabší pochybnost o pravdě církevního učení, vštěpovaného nám jako nejsvětější slovo boží, jsem pociťoval jako zločin. »Ale, Josefe,« odvětil jsem, »co tě napadá? Co pak ví ten Döllinger? Biskup to přece musí vědět líp!« Tu mne vzal rázný tovaryš — nezapomenu toho, co živ budu — za ruku a pravil mi: »Hochu, to mi slib: až sám jednou budeš velký a studovaný« — měl jsem totiž tehdy již brzy jíti na studie do Dillingen — »pak nám prostým lidem upřímně povíš, zdali je skutečně všecko tak, jak musíme církvi věřit.« — Slíbil jsem mu to. — Již dávno je pod drnem můj milý, dobrý Josef. Ale nesčíslněkrát jsem si vzpomněl na něho a na onu hodinu, v níž se zrodily mé pochyby. Až se jednou shledáme v onom světě — nechci mu vstoupiti na oči jako lhář.«

*

Nárok římského papeže na primát v církvi opírá se formálně o výrok Ježíšův, zaznamenaný v evangeliu Matoušově, kapitole 16., verších 17., 18. a 19.: »Blahoslavený jsi, Šimone, synu Jonášův! nebo tělo a krev toho nezjevilo tobě, ale Otec můj, kterýž jest v nebesích (18). I já ť pravím tobě, že jsi ty Petr; a na té skále vzdělám církev svou; a brány pekelné nepřemohou jí (19). A tobě dám klíče království nebeského; a cožbyskoli svázal na zemi, budeť svázáno i na nebi, a cožbyskoli rozvázal na zemi, budeť rozvázáno i na nebi.«[1]

[1] Kralický překlad.

Kritikou a historií tohoto citátu zabývá se tudíž Schnitzer přirozeně v 1. části svého spisu, která je nadepsána »Die Stiftungsfrage im Lichte der Literatur.« Probírá tu většinu vynikajících badatelů, kteří se zabývali tímto místem, historicky a exegeticky. Na předním místě ovšem badatele protestantské, kteří do let sedmdesátých v práci celého století osvětlili vznik evangelií.

Jde o to, zdali místo Matouš 16_{17}—$_{19}$ jest pravé a původní, to jest, zdali lze dokázati nebo právem za to míti, že jest skutečně výrokem Kristovým, neb aspoň zdali lze s rozhodností trvati na tom, že jest součástkou původní evangelické tradice a pochází od očitých svědků Kristových, neb od evangelistů. Jde tedy o otázku po vzniku našich biblických evangelií.

Mezi protestantskými badateli jest skoro všeobecně přijatý názor, že nejstarší a nejpůvodnější z evangelií jest Markovo. (Otcem této hypothesy jest Weisze a Wilke; v novější době postavili tento názor na půdu zcela bezpečnou Holtzmann, Fleiderer, Hausrath, Wernle, Soltau, Jülicher, Wellhausen, Harnack, Soden, Joh-Weisz, Hoffmann, Wendling. V jednotlivostech jsou mezi nimi úchylky, na příklad v otázce, zdali autorem »Marka« jest žák Petrův Marek, tedy nepřímo Petr jeho původcem, či — jako Wellhausen — pozdější zpracovatel jerusalemských tradic; ale o prioritě Markově naproti Matoušovi a Lukášovi jsou za jedno.)

Z toho nutně vyplývá, že zprávám evangelia Markova připisuje se větší spolehlivost než evangeliím pozdějším. Ježto pak ono pro Petrův a v konsekvencích též papežův primát rozhodující, vlastně jediné místo se vyskytuje pouze u Matouše, vyslovují se všichni s pochybami o authenticitě tohoto výroku z důvodů kritických, historických, věcných.

Weisze na př. se diví, proč by Marek, žák Petrův, zamlčel výrok, dodávající jeho mistrovi takového lesku. Fleiderer prohlašuje místo Mat. 16_{17} nn. za nepravé, za evangelistův výraz církevního vědomí asi z 1. polovice 2. století. Hausrath je vysvětluje jedině z předpokladů delších již církevních zkušeností a korporativního vědomí; Jülicher je prohlašuje za pozdější podrost Petrovské legendy, Wellhausen za vložku, která není myslitelna za života Petrova, Harnack za sekundérní vypravování, ne z původních dvou pramenů evangelické tradice.

Mezi protestantskými učenci jsou ovšem také takoví, kteří uznávají prioritu Matoušovu (Neander, Baur, Keim, Zahn, B. Weisz, Bolliger). Ti ovšem prohlašují důsledně výrok Mat. 16_{17} nn. za pravý výrok Kristův, a někteří vysvětlují jeho chybění u Marka tím, že autor tohoto evangelia, přívrženec Pavlův, vědomě jej zamlčel (tak Baur a Bolliger).

Katoličtí učenci ovšem všichni hájí prioritu Matoušovu a s ní authenticitu sporného místa. (Hug, Schegg, Kuhn, Aberle, Schanz, Belser, Bisping, Kaulen, Bardenhewer, Döllinger, Langen.) Schnitzer soudí, že důvodem tohoto stanoviska jejich jest dogmatická zaujatost, nepoznání vědecké. Vyjadřuje se: »Katolická kritika evangelií se třepetá chabě a úzkostně nad holým strniskem tradičního názoru«.

Výsledek historické kritiky textů a knih novozákonních, popírající authenticitu Mat. 16_{17} nn., jest na straně vědecké podpírán ještě úvahami a výsledky rázu věcného a historického.

Již Reimarus, Strausz a Renan vyslovují pochybnosti, že Ježíš měl vůbec úmysl založiti církev,[1] tím méně primát v ní. Upozorňují na to, že apoštolé podle evangelia Janova uznávají Ježíšovo messiášství od počátku, ne teprve od Petrova vyznání; že moc svazovati a rozvazovati byla dána ne Petrovi jen, nýbrž apoštolům všem. (Mat. 18_{18}: »Amen pravím vám: Cožkoli svížete na zemi, budeť svázáno i na nebi, a cožkoli rozvížete na zemi, budeť rozvázáno i na nebi«.) Ježíš prý mluvil o »království božím«, a to není oprávněno ztotožňovati s »církví« (Holtzmann), jak se dělo teprve značně později, kdy jisté palaestinské kruhy církevní Petrovi, ale až po jeho smrti, připisovaly jistý primát (Harnack). Ježíšovo kázání bylo prý po výtce eschatologické (Strausz, Wernle; Ježíš prý měl před očima brzký konec světa); není tedy přímého pojítka mezi Ježíšem a církví (Harnack). Vložka Mat. 16_{17} nn. předpokládá vyvinutý již pojem církve ve smyslu katolickém (Holtzmann). Že není původní, svědčí již i její nápadné sousedství: hned po ní jde přikré pokárání Petrovo Ježíšem (Mat. 16_{23}: (Ježíš) obrátiv se, řekl Petrovi: Jdi za mnou, satane; ku pohoršení jsi mi; nebo nechápáš těch věcí, kteréž jsou boží, ale kteréž jsou lidské). Ukazují na rozpor názoru vysloveného v Mat. 16_{17} s předpoklady Pavlovými a s poměrem Pavla k Petrovi.

[1] Jen Mat 16/17 vyskytuje se v ústech Ježíšových výraz církev, a v místě neméně pochybném Mat 18/17: Neuposlechne-li, pověz církvi.

Z katolických autorů odvážili se k pochybnostem o původnosti a pravosti místa Mat. 16_{17} jen kaceřovaní modernisté Alfred Loisy, Romolo Murri, George Tyrell, ale ani poslední dva nejdou tak daleko jako Loisy, aby je prohlásili za pozdější vložku. Jsou osamoceni; proti nim stojí řada obránců: Batiffol, Tixerond, Vacandard, Barnes. Pro karakteristiku: Barnes končí, že, i kdyby nebylo ani jediného biblického dokladu pro primát, stačilo by svědectví a učení církve. O všech platí, co soudí Schnitzer o Döllingerovi: ani v historických pracích nezapře žádný dogmatika.

*

Rozhodnutí o tom, uzná-li se výrok Mat. 16_{17} nn. za pravý nebo ne, závisí na stanovisku, jež který badatel zaujímá v otázce eschatologie a v otázce kritiky kanonických evangelií.

Schnitzer ve 2. části (»Die Stiftungsfrage im Lichte der Eschatologie«) se zabývá sporným problémem, zdali eschatologie, to jest názor o bezprostřední blízkosti messiášského království (»parusie«) a konci světa, jest vůdčí myšlenkou Ježíšovou. Čekal-li Ježíš konečnou katastrofu světovou v nejkratší době, pak není možno, aby měl na mysli zříditi novou, trvalou, na dlouhou dobu vypočítanou náboženskou organisaci.

Ježíš byl kromě toho laik, nekněz; naopak příkrý odpůrce kněžské a bohoslovecké kasty s jejím pokrytectvím; jest myslitelno, že by byl chtěl stvořiti novou kastu velekněží a fariseů s novými předpisy, statuty atd., když hlavní jeho snahou bylo znechutiti a zindividualisovati poměr člověka k Bohu? Cílem jeho bylo vytvořiti dítky boží a ne kněžské otroky.

I kdyby tedy Ježíš byl chtěl novou náboženskou společnost, nemohl si ji přáti právně hierarchickou.

Jest ovšem pravda, že Jülicher se staví proti přepínání eschatologických prvků v kázání Ježíšově (nechtěl prý nic víc, než ohlásiti blízkost království božího a upozorniti na nutnou jeho podmínku: pokání); také Dobschütz v nich nespatřuje jádro učení Kristova, ale že v kázání Ježíšově eschatologické prvky jsou, jest nesporným výsledkem novozákonní vědy (Harnack).

Ježíš zajisté přečasto napomínal k bdělosti (Marek 13_{35} nn.), neboť příchod »syna člověka« bude »jako zloděj v noci« (Mat. 24, $_{43}$), »jako blesk« (Mat. 24, $_{27}$). Výslovně pravil (Marek 13, 30): »Nepomine pokolení toto, až se tyto všecky věci stanou«, a (Mat. 16, $_{28}$): »Jsou někteří ze stojících tuto, kteříž neokusí smrti, až i uzří syna

člověka přicházejícího v království svém« (stejně Marek 9_{1}, Luk. 9_{27}): dále (Mat. 10_{23}): »Nezchodíte měst izraelských, až přijde Syn člověka«, a před soudem (Mat. 26_{64}): »Od toho času uzříte Syna člověka sedícího na pravici boží a přicházejícího na oblacích nebeských.«

Jest sice kázání Kristovo nekonečně víc, než pouhou zvěstí parusie, ale eschatologie, očekávání konce prostupuje všecko: jeho učedníci mají rozdati svůj majetek chudým, nepečovati, co by jedli a pili, nestarati se o zítřejší den. Je-li konec přede dveřmi — k čemu církev, k čemu papežství?

Konec však nenastal. Nesplnění jasných předpovědí Ježíšových stalo se později těžkým problémem. Již apoštolská doba se pokoušela o vyrovnání: pozdější evangelisté Matouš a Lukáš pozměňují Markovy údaje. Podle Mat. 24_{48} Pán »prodlívá přijíti«; II Petr 3_{3} nn. vysvětluje prodlení a vyvrací námitky »posměvačů« říkajících: Kdež jest to zaslibování o příchodu jeho? citátem ze Žalmu 90_{4}: »Jeden den jest u Pána jako tisíc let, a tisíc let jako jeden den.« Allegorie dávala prostředky k výkladům, že Ježíšem předpovídané kosmické katastrofy se vztahují na psychologické zažitky, a světová katastrofa zaměněna pádem Jeruzaléma nebo smrtí jednotlivcovou a individuálním soudem.

Takové výklady však neobstojí. Vždyť po Ježíšovi veškeré prakřesťanstvo čekalo parusii každého dne. Pavel (I. Tess. 4, 15 nn.) ujišťuje slovem Páně, že »my, kteříž živi pozůstaneme do příchodu Páně, nepředejdeme těch, kteříž zesnuli; neboť sám ten Pán se zvukem ponoukajícím ... sestoupí s nebe a mrtví v Kristu vstanou nejprve; potom my živí pozůstavení spolu s nimi zachváceni budeme do oblaků vstříc Pánu v povětří a tak vždycky s Pánem budeme.« Stejně I. Kor. 15_{51} nn. a I. Kor. 7_{26} nn.

Neobstojí vysvětlení, že Ježíš sám nepředpovídal parusie, nýbrž že mu teprve později vložili v ústa takové výroky, neboť Pavel ujišťuje »slovem Páně«. Vložili-li mu v ústa jiné výroky, proč ne též o skále a Petrovi a církvi?

Kristus kázal blízké království boží, které není z tohoto světa: teprve když se nedostavilo, zařídili se křesťané na zemi po domácku.

(Pokračování.)

ROZHLEDY.

MORAVA.

Okolo moravského sněmování. — Moravský klerikalismus. — Nový finanční plán. — Nový předseda české kurie.

Za krátko skončí volební období moravského sněmu a česká kurie předstoupí před voličstvo s bilancí prvního šestiletí české většiny v zemském hospodářství. Bude to bilance trudná a pokořující, a spokojeni budou s ní jen Němci. Česká většina na moravském sněmu nejen nic dosud nevykonala, nestala se dosud ani většinou v parlamentním smyslu slova. To, čemu se říká česká kurie, nevypadá jako sbor vědomý si své zodpovědnosti k zemi a k české věci a zralý k velkým úkolům, které ukládá nynější doba, tak kritická pro zemskou samosprávu, to vypadá jako zástup svářících se a vzájemně intrikujících okresních politiků, milujících jen svůj mandát, politisujících zcela ve slohu vesnických obecních zastupitelstev a obelhávajících sebe navzájem i všecky vrstvy svého voličstva. Slyšet stále, jak mluví o významné době a o velikých úkolech sněmu, ale jakmile na sněmu zasednou, ocitnou se všecky velké úkoly pod stolem a prázdná sláma mlátí se znovu s vervou a horlivostí, z které snad naivní volič má dětinskou radost, ale ze které nezaletí ani k němu ani do ostatní země ani jediné zrno. A přece sedí na tomto sněmu celá řada lidí svědomitých a schopných, kteří vědí, co chtějí, a jichž touhy směřují výš než k uspokojování vlivných voličů subvencemi a k jalovým řečnickým produkcím před galeriemi. Je jich celá řada, ale je jich přece jen málo proti množství demagogů nejběžnějšího typu, poslanců lhostejných k osudům země i k zájmům národním a dbalých jen jepicovité své popularity, oněch náhodných a chvilkových miláčků voličstva, popleteného demagogií a živeného politicky frázemi. Programovou a cíle vědomou politiku většiny nelze s českou kurií v nynějším složení vůbec provádět. Ale ani nejnaléhavějších a samozřejmých potřeb země nedovolí poslanecký průměr moravský splnit. Sám pracovat neumí a nechce, nedovolí tedy pracovat ani ostatním.

Za tři léta podařilo se prosadit v odborech sněmovních proti tiché obstrukci německé několik významných předloh, zejména předlohy zákona o měšťanských školách a o tajném volení v obcích. Také předlohy o zrušení školního platu a o pětatřicetileté službě učitelské byly už připraveny pro plenum. Není to mnoho na tři leta, ale bylo to přece něco. Aby ani tato práce nebyla zkoncována, byl sněm letos uzavřen, čímž tříletá

práce zahazuje se do archivu a poslancům se ponechává, aby začli svou Sisyfovu práci znovu. Ale nešlo o nepřátelský čin vlády, jak se říkává v takových případech, uzavření sněmu stalo se za souhlasu a součinnosti jeho předsedy, zemského hejtmana hraběte Serényiho, jehož každý krok určuje klerikální vedení. Byla to tedy česká strana sněmovní, která dala sněm uzavřít, a která, sama nic nevykonavši, zmařila tak aspoň ovoce práce ostatních stran. Nechce zkrácení služební doby učitelské, ani zrušení školního platu, ale nemá odvahy vystoupit proti těmto požadavkům přímo, dosáhla tedy, čeho chtěla, oklikou přes Vídeň. Čím je těmto lidem pro českou Moravu dávno už palčivá otázka měšťanských škol, čím je jim osud obcí s českou většinou, které mají být tajnými obecními volbami vyrvány Němcům? Vůdce moravských klerikálů P. Šrámek si nepřeje pražádného rozvoje škol, subvence a sinekury, kterých klerikálové potřebují, jim neujdou, děj se co děj, a tak se může P. Šrámek držet staré klerikální pravdy, že tam, kde se nepracuje, pracuje se vždy pro klerikalismus.

V moravské veřejnosti vyvolalo uzavření sněmu pochopitelné rozčilení, které se obracelo ovšem především proti klerikálům. Ti však zapírali statečně za sebe i za zemského hejtmana, a vláda jim pomáhala ze všech sil. Uzavření sněmu vylíčeno jako následek německé hrozby obstrukcí. Mezi českými a německými stranami je spor o příspěvek, který má země platit velkým městům německým v případě zrušení školního platu a Němci slibovali obstrukci, nebude-li jim vyhověno. Aby se zachránila dělnost sněmu a zejména prý aby se zachránila akce pro oběti povodní, bylo prý nutno sněm uzavřít a pak teprve znovu svolat. Lež má krátké nohy a tato lež učinila jen několik kroků. Němci se ohradili velmi rozhodně proti nařčení, že by byli chtěli zmařit obstrukcí nouzovou akci, a na sněmu P. Šrámek, sotva byl odmítl s rozhořčením tvrzení o účasti zemského hejtmana na uzavření sněmu a sotva si patheticky zaprotestoval proti vládě za toto uzavření sněmu, byl usvědčen dopisem, který poslal baron Bienerth poslanci Staňkovi, že se vláda rozhodla uzavřít sněm v dohodě se zemským hejtmanem.

Na tomto příkladě vidět hlavní příčinu veškeré sněmovní bídy moravské. Je to především klerikalismus, který představuje onu demagogii, o níž byla výše zmínka. Nemá lásky k zemi, nemá svědomitosti ke svěřeným mu zájmům, ničemu nepodřídí své sobectví, svou lačnost moci a své nenávisti. Před érou Šrámkovou byla i s klerikály řeč, kde šlo o samozřejmé zájmy země, a zejména za vedení dra. Koudely dávali si klerikálové záležet na tom, že jsou strana konservativní. Od příchodu Šrámkova dal se moravský klerikalismus na radikální cesty a znemožňuje soustavně všecky snahy o společný postup českých stran i ve věcech, v nichž má česká většina povinnost jednotného postupu. Od první schůze tohoto sněmu provádí klerikální strana moravská násilné kousky a svým vlivem na zemského hejtmana i na vládu zmítá celou zemskou politikou a vyvolává otřes za otřesem. Je v opposici i proti sobě samé, je-li naděje na jakýs takýs pořádek v české kurii, potírá dnes, co včera navrhla, volá jiné strany k zodpovědnosti, sama ji odmítajíc, má největší vliv v zemském hospodářství, sama se prohlašuje za nejsilnější stranu a reklamuje pro sebe všecky

vlivné zemské úřady, ale její taktika je veskrze útočná a hotový paškvíl na taktiku vládnoucí strany. Lze doufat, že tato taktika povede bezpečně k vyjasnění v klerikálních krajích a že protiklerikální hnutí moravské znamenitě posílí, klerikalismu radikální taktika nikde nesvědčí, ale útraty tohoto řádění platí země dráž, než voličstvo tuší.

Za takového stavu věcí přichází klerikální finanční referent zemského výboru dr. Koudela s novým finančním plánem, nevalně odlišným od finančního plánu předešlého. Stav zemských financí je kritický a není pochybnosti, že je to záležitost všech českých stran. Ale lze se divit, že v pokrokovém táboře slyšet hlasy, odmítající součinnost s klerikály i v této věci a odkazující věc klerikálům, kteří dosud smýkali sněmem, jak se jim zlíbilo, a kteří byli dosud se svými agrárními a staročeskými spojenci neomezenými pány celého zemského hospodářství? Pátera Šrámka ovšem ani takové hlasy nepovzbudí ke zpytování svědomí a nepřivedou do rozpaků. Nechtějí-li pokrokové strany účastnit se sanace a převzít zodpovědnost za nové daně, v lidu nepopulární, klerikálové nechají schodek růst a nebudou se o úhradu starat. Co se může páteru Šrámkovi stát a třeba země zkrachovala? Pokrokové strany nevystačí v této choulostivé věci s taktikou negace a musí kousnout do tvrdého ořechu dříve či později. Ale bude zkouškou jejich obratnosti a agitační pohotovosti, aby se hrálo s vyloženými kartami a aby voličstvo dobře rozumělo klerikálním pletichám. O hříších klerikální strany rozhodne se mezi voličstvem, toho si svobodomyslné živly stále musí být vědomy. A chvíle rozhodnutí je blízká!

Předsedou české kurie byl po dru. Stránském zvolen Staročech dr. Šromota. Neměl-li už být v čele české kurie pokrokový člověk, byla tato volba šťastná. Šromota je konservativec dobrého rázu a ze všech moravských Staročechů nejsamostatnější vůči klerikálům. Bylo to vidět také z toho, že ho klerikálové nevolili. Dr. Žáček si škodil kandidaturou na předsednictví české kurie a přesvědčil se, že i v zemské politice moravské svůj úkol dohrál.

RUSKO.

Z náboženského hledání u lidu.

Ohromné lidové náboženské hnutí v Rusku ve všech svých různých formách »rozkolu« i sektantství, trvající už skoro dvě stě let, čeká ještě svého historika, který by nejenom sebral a systematisoval suchá data, ale pokusil se i osvítit toto hnutí ve spojení s živým životem, s jeho historickým, sociálně-politickým a intelektuálním ovzduším, podat jeho psychologickou analysu, bez které jednotlivé fakty zůstávají naprosto nepochopitelnými a duševní život lidu bude nejasným.

Několik črt z náboženského hledání v době před a po revoluci, které se zde pokusíme nahodit, bez nároků na úplnost, jsou charakteristickými pro tu evoluci, kterou v těsné závislosti se vším životem lidu prožívá jeho život náboženský.

Oficiální pravoslaví, s jeho hlásáním ustavičné trpělivosti, smírnosti a pokornosti před mocnými a silnými tohoto světa, kání z hříchů — nekonečného pokání, s jeho ziskuchtivými, u lidu nepopulárními popy — policejními agenty — nemůže uspokojit hledající mátožné duše lidu. Živé síly, tvůrčí myšlenky lidu dávno už vyšly z řečiště panující církve a zůstavily tam pouze hnilobu a rozklad. Rozkol, sektantství se sty odvětví a odstínů, evangelictví, luteránství, katolictví, ba i mahomedánství a buddhism, jsou ta nová řečiště, kterými se pustila náboženská mysl ruského prostého člověka. Toto hledání se nezastavuje, nechladne na nějakém určitém dogmatě, ale zároveň se životem, s novými otázkami a otvírajícími se obzory prochází nová a nová stadia, zabarvujíc se v tu nebo jinou barvu.

U Gleba Uspenského »zachraňoval« Paramon svou duši nejobyčejnějším selským způsobem: na hlavě nosil litinovou, půl pudu těžkou čepici, obšitou černým suknem, v ruce nosil hůl litinovou, půl druhého pudu, a na holém těle nosil železnou košili z litinových plátů.

Takových Paramonů je na Rusi mnoho! Oni nejsou tak pozorovat, ale skoro v každém okrese je svůj Paramon, odpůrce života ve jménu spásy duše. Žije Paramon ve svém zemním doupěti uprostřed lesa nebo v temné klášterní poušti. Páchne mrtvolou od jeho nepozemního obydlí, od jeho strašného slibu mlčení a beznadějného názoru na svět. Ale sedlák miluje svého Paramona. V jeho mlčení cítí on své ospravedlnění a v jeho slovech nachází útěchu ve svém bolestném bytí.

Dřívější Paramonové zanikají. Ale bez Paramona se ve vesnici neobejdou. On je ten jediný sedlák, který za všecky a ode všech sedláků »hledá Boha«.

V »Bratřích Karamazových« objasnil Dostojevský popularnost »starčevstva«[1] u ruského lidu. V trudem a ustavičnou nespravedlivostí zmučené duši mužíka je potřebnost najít, poklonit a vyzpovídati se člověku »ne z tohoto světa«, »svatému«, který je blízký Bohu; — »ten zná pravdu«. To znova utvrzuje jeho víru v to, že »neumírá pravda na zemi, ale někdy i k nám přijde a bude kralovat po vší zemi, jak je přislíbeno.«

Ubohá, bezvýchodným utrpením zmučená, ponížená a uražená Rus v dusné, bezprůsvitné tmě, nevidouc cesty, neznajíc směru, hledá zázraku, hledá pravdy — spravedlivosti.

»Na všech cestách a pěšinkách táhnou se kolébajíce se šedé postavy s ranci na zádech, s holemi v rukou, jdou nespěchajíce, ale spoře, sehnuvše nízko hlavu, jdou krotcí, zádumčiví a s důvěřivě otevřeným srdcem. Scházejí se v jedno místo, porozhlédnou se, tiše se pomodlí, popracují, když tam je nějaký »spravedlivý«, pohovoří s ním tiše o něčem, a zase se rozcházejí po cestách smutně kráčejíce jinam... Jdou, jdou staří i mladí, ženy i děti, jakoby je všechny jeden hlas zavolal... Pod nohami hledajících duní celá země a pobízí je dále přes řeky, hory, lesy a moře ještě dále, všude, kde dýše naděje na něco jiného, než jest tento hořký, trudný, těsný život...«[2]

---

[1] Starci (u Dostojev. stařec Zosima) je zvláštní druh mnichů u lidu oblíbených. — »Bratři Karamazové« str. 25—26.

[2] »Zpověď« od M. Gorkého.

Zvláště mnoho těchto »hledajících-poutníků« chodí mezi jarním setím a začátkem žní. V tyto, poměrně volné jarní měsíce, v napiatém očekávání budoucí úrody, vesnická Rus žije povýšeným náboženským životem a v té době je právě v Rusku mnoho svátků, zachovaných ještě z dob pohanských. V tu dobu »plazící se poutníci« naplňují kláštery, táhnou se k zázračným obrazům, k poustevníkům, prorokům a ke všem svatým místům.

»Tito plazící se lidé jsou všude stejní. Viděl jsem je v Jerusalémě a na Athose, v mnohých klášteřích velkého Ruska, na severu, jihu, západě a východě. V Jerusalémě vzdychajíce plazí se po kamenných deskách ulic a chrámu Vzkříšení, líbají všechno napořád, obrazy, úhly chrámu, mříže, »pupek země« (to je neveliký kámen v chrámu Vzkříšení, který prý stojí ve středu země). Líbají plačíce, plazí se a hledají . . .[1]

Někde daleko za Volhou v hustých pralesích je podle lidového podání »spravedlivý neviditelný hrad Kitěž«, kam každoročně v předvečer Jana Křtitele se pěšky scházejí tisíce »hladovících a žíznících po pravdě« pomodlit se, pohovořit o víře u stěn »neviditelného hradu«.

V létech 900. do všech těchto hledání začal se vplétat sociálně-politický proud. Jako neviditelná elektrická jiskra proběhla mezi rolnictvem pověst o tom, že se blíží čas, kdy zvítězí pravda, kdy bude spravedlnost zavedena. Začaly se šířit řeči, že car, obklopený zlými pány, šlechtici, uchvátivšími všechnu moc a urážejícími lid, chce dát lidu všechnu půdu a všechnu svobodu.[2] Povídalo se, že car vyslal tajně své věrné sluhy s listinami, jimiž vyzývá lid, aby mu přišel na pomoc a vyhnal statkáře-pány a vysvobodil cara z jejich žajetí. Tito věrní sluhové jsou »studenti« nebo »socialisté«.

Socialistická propaganda, sesílivší zvláště japonskou válkou, byla svým způsobem přijímána sedláky a pomalu prosákla do různých forem náboženského hnutí. Objevily se nové sekty, lidoví proroci, hlásající přiblížení se království nebeského na zem. 16. září r. 1901 načali sektanti ve vesnici Pavlovkě v charkovské gubernii útok. Tlupy sektantů, skoro 300 lidí, se spořádaným pěním a vítězným křikem — »Pravda jde!«, »Kristus vstal z mrtvých!« — přepadly nejprve jeden pravoslavný kostel a rozbořily ho; hnuly se k druhému, u kterého se strhla zoufalá srážka s policií, kramáři a boháči vesnice. Útok byl odražen, sektanti krutě sbiti (jeden z nich zabit), 68 jich bylo zavřeno a odsouzeno dohromady k 518 létům nucené práce. Na soudě se sektanti chovali mužně a dojem způsobený sektanty na přítomné při procesu byl ohromný. Mezi sektanty stoupenci »chlystov« vedl v poslední době v Pavlovkě propagandu Mojsej Todosienko, následník Kondratija Malevanného, zašantročeného pro sektantstvo do kazaňského blázince. Todosienko učil, že skoro nastane úplná rovnost a země bude vzata statkářům a rovným dílem rozdělena. Neuvědomělým, silně monarchicky naladěným sedlákům říkal Todosienko, že je poslán od samého cara, aby je poučil a připravil k novým zákonům, že

[1] Z korresp. »Řeči« květen 1910 »Poutníci«.

[2] V r. 1861, při osvobození rolnictva od nevolnictví, stala se jim křivda, všechna lepší rolnická půda byla zabrána šlechtici. Vůbec u sedláků je v duši přesvědčení, že všechna půda náleží jim a že jim někdy bude vrácena.

brzy sám car, který náleží také k jeho víře, vystoupí zjevně. V novém životě nebude ani cara, ani mocných, a všichni budou žít podle vůle Boží a ne lidské. Učil, že není třeba kouřit tabák a pít vodku, není třeba shromažďovat a cenit peníze, že kostely nejsou od Boha, a že je třeba je rozrušit. Především se pustili sektanti do rušení kostelů — hlavních ohnisek vší nepravdy a uhnětení, aby potom přistoupili k monopolním kořalnám; po nich byli na řadě »páni« a ostatní nepřátelé lidu.

Vystoupení sektantů v Pavlovkě bylo předzvěstí ohromného selského povstání, načavšího docela spontanně v roce 1902 v poltavské a charkovské gubernii a rychle se rozšířivšího na celou řadu jiných gubernií.[1] Sedláci brali u statkářů půdu a obilí, dělili mezi sebou, a stavěli se na prudký odpor policii a vojsku. Většina sedláků byla přesvědčena, že car vydal »úkaz« o rozdělení země a vyzval je skrze tajné agenty k povstání.

Zajímavo je, že v letech 1905 a 1906 v epoše massového revolučního hnutí čistě náboženské otázky byly zatlačeny do pozadí; »plazící se poutník« na svatých místech skoro docela zmizel. Všecky naděje a očekávání se obrátily k revoluci.[2] Ohromná většina sektantů sympatisovala s revolucí a doplňovala ze sebe řady revolucionářů. Povstaly některé sekty pro revoluci významné, na příklad Jegovistů, kteří hlásali nesmiřitelný boj proti moci a silným tohoto světa, jakožto sluhům ďábla, boj terroristický — dynamitem a revolverem (na Urale mezi horníky, pracujícími v dolech).

Víra v lidového cara byla rozbita 9. ledna r. 1905, kdy temní, neuvědomělí dělníci-mužíci šli, s popem Gaponem v čele, s korouhvemi, obrazy a kříži k carovi-bátuškě prosit o zemi a svobodu, o spravedlnost pro dělníky. Zvěst o tom, jak byli carem přivítáni petrohradští dělníci, roznesla se po vší zemi. Po potlačení podzimního hnutí selského a moskevského prosincového povstání dělníků počíná éra nadějí na Gosudarstvenné Dumy. »Duma dá zemi.« Po rozehnání dvou prvých Dum pospíchá reakce novým zákonem o půdě, vydaným administrativním nařízením, rozbít selskou obščinu, to, podle jejího mínění, ohnisko socialistických a revolučních hnutí, posílit v životě sedláků individualistický prvek, rozsadit sedláky po jednotlivých chutorech. Společenský život městský rozprašuje se na osobní uzavřené existování jednotlivců.

Znova je pozorovat pozdvižení náboženské nálady, náboženská hledání znova rozčilují ruského prostého člověka, a prošedší zemí sociálněpolitický uragan zůstavuje na nich svou pečeť.

Na svatých místech: v klášteřích, se znova objevuje »plazící se poutník«. V kijevské Lavře o Velikonocích tohoto roku bylo všech 30 kostelů nabito poutníky — v Kijevě byly tou dobou slavnosti přenesení ostatků svaté Eufrosiny z Lavry v Cholm. Každého dne bývaly v kostele 2—3 případy smrti; dusí se na smrt, ale jdou se tlačit. Nesou svůj stesk, své zou-

[1] Hnutí se opakovalo v r. 1903 a s novou silou vzplanulo v r. 1905 a 1906. Pouze v r. 1905 zachvátilo selské hnutí 140 újezdů (skoro 20 gubernií), při čemž utrpělo okolo 2000 panských statků, z nichž mnohé byly spáleny a zničeny do základů.

[2] Počet sebevražd klesl na nebývalé minimum; končili sebevraždou pouze představitelé moci.

falství, své nemoci, hledají útěchy v strastech a utrpeních, žízní po zázraku.

»Ne Boha hledá člověk, ale zapomenutí svých utrpení.« (Gorkij »Ispověď«.)

Ale ani zde oficiální církev si neumí udržet tu strádající massu. Při samém přenesení ostatků byly celé ty massy šedých poutníků vytísněny a rozehnány policií. Ostatkům byla vzdána vojenská čest a uspořádána skvělá vojenská paráda. V nádherném procesí lidí v zlatých mundurech, epauletách, řízách a mitrách nebylo místa pro ubohé žebrácké mužíky. Byli vpuštěni pouze lidé »čistší« na vstupenky. Baldachýn s ostatky nesli na ramenou biskupové. Po obou stranách úzké silnice stály dvojí husté řady vojska — po jedné straně obnažené šavle, po druhé bodáky. Za procesím opět zvuky velení, skřípání zbraní a odměřený dupot přeřaďujícího se vojska. Šavle, bodáky a svíce se zvedají z blýskající se tlupy jako husté štětiny...[1]

Odcizení se panující církvi a jejím sluhům, těm hlavním nástrojům vítězící reakce, se vzmáhá i v nejnižších neuvědomělých vrstvách lidu. V Petrohradě a Moskvě silně vzrůstá po revoluci počet »bratčíků« či »střízlivců«, rekrutujících se z nejnižších degenerovaných vrstev stoličné chudoby. Jsou to stoupenci »bratců« Jana Čurikova v Petrohradě a jeho učenníků Jana Koloskova a Dimitrije Grigorjeva v Moskvě. Jsou přísně pravoslavní, obhajující obřady a kostely, liší se od pravých tím, že se straní oficiálního duchovenstva. »Bratci« jsou temným tlupám pochopitelnější a bližší než kněží, z části proto, že jsou sami také takoví temní a polográmotní, jako jejich stoupenci. Ale oni ovládají talent držet ve svých rukou celou auditoř, podrobovat ji svému volání a vést myšlenky jejich, kam sami chtějí. A tisíce lidí jdou za nimi.

»Hledat Boha je možno pouze střízlivému: proto, aby možno bylo očistit duši k hledání, je třeba vyrvat pracujícího člověka z kořalny« — to je heslo »bratců« a oni to dělají. — »Z dobytka dělají lidi« — jak říkají »bratčíči«. »Bratci« zařikávají od pijáctví, od bludu a prostopášného života, blahodějně působí na slabé, neustálené a poklesší lidi, ba i uzdravují od různých nemocí. Svatý olej »bratců« nebo rada postit se často skutečně zahánějí nemoci, nejčastěji katary. Bývaly i případy »zázračných uzdravení«, na příklad když petrohradský »bratec« po vroucí modlitbě s nemocnou ženou propouštěl ji bez berel, které jí vzal a zahodil do kouta.

A. Pankratov vypravuje o jednom vozkovi, který mu řekl: »Skrz »bratce« jsem se stal člověkem. A před tím jsem byl opilec zarytý...« Poslal do vesnice svému bratru-pijáku portrét »bratca«. »Od pouhého obrazu přestal pít,« pravil vozka. Ale pop přišel s modlitbou a roztrhal portrét...[2]

Korespondent »Ruských Vědomostí« popisuje schůzi v Moskvě u »bratce Ivanušky«: »Scházejí se v dosti rozsáhlém sále, zbudovaném jeho stoupenci[3] skoro podle nejnovějšího vzoru poslucháren: překrásná

[1] »Řeč« květen 1910 »Poutníci«.

[2] »Russkoje Bogatstvo«.

[3] U »bratců« jsou teď stoupenci nejen v prostém lidu, ale i v tak zv. »vzdělané« společnosti.

ventilace, elektrické osvětlení atd. Přítomným (400—500 lidí, vpouštějí s kontrolou) nabízí se čaj. Většina přítomných jsou ženy. Objevuje se »bratěc Ivanuška« v průvodu šesti malých děvčátek, bíle oděných. »Bratěc« načíná své »poučení«. Extase tlupy každou chvílí vzrůstá. Kazateli stačí říci, že »Samson na sebe naložil klenbu chrámu« a už křičí v zástupu: »To ty, bratěc, neseš na sobě klenbu«, nebo vypravovat epizodu Suvorova, když on v odpověď na nerozhodnost vojska přikázal vykopat pro sebe hrob, a vojíni vzkřikli: »Půjdeme za tebou!« v zástupě křičí: »Půjdem za tebou, bratěc!« atd. — Jedna žena vyskakuje ze zástupu a v extasi volá: »Já jsem tři léta cizoložila!«, chtíc ukázat, že je bratci povinována svým dobrým chováním. Lidé vypravují, jaký život vedli dříve, dokud nebyli spaseni »bratcem«. Po ukončení »naučení« na vyzvání »bratce Ivanušky« zpívá se dlouholetí panujícímu domu, synodu, metropolitě Vladimíru, náčelníkům vojsk a měst, služebníkům církve a misionářům. Kdosi ze shromážděných vybízí zapět dlouholetí »bratci Ivanuškovi«. »Bratěc« příkře odporuje »nejsem toho hoden!«.

Stoupenci »bratců« se zdržují od alkoholu ve všech případech života, ba i tehdy, když lidový obyčej velí »píti«. Oni pořádají tak zvané »střízlivé svatby«, kde lidé po obřadě u pravoslavného kněze se pak doma hostí čajem, ovocem a pod., místo pití se čte evangelium a vedou rozhovory na náboženská themata. Ale i v tomto vidí policie nepořádek a často rozhání podobné svatby, neuznávajíc je (bez vína!).[1] Jako moskevští »bratci« tak i petrohradský přetrpěli mnoho pronásledování jak od světské, tak od duchovní moci. Tak petrohradský Jan Čurikov (kdysi zámožný člověk, který rozdal své jmění chudým) seděl v kazaňském blázinci 15 let,[2] potom byl nějakou dobu za pokání zavřen v suzdalském klášterním vězení a nesčetněkrát byl vypovězen z Petrohradu. Moskevští »bratci« Jan Koloskov a Dmitrij Grigorjev, kromě jiných pronásledování, byli nedávno vyloučeni z pravoslavné církve a vydáni »anathemě« (prokletí). Duchovenstvo se nemůže smířit s tím, že »bratci«, nekážíce nic odlišného od pravoslavného učení, odvracejí lidové massy od nich. Je přirozeno, že pronásledování »bratců« tvoří okolo nich aureolu »mučedníků« a povyšuje je v očích lidu. Pronásledování a vyloučení z církve vede »bratčíky« na cestu zjevného sektantství.

Mnozí »bratčíci« předstihují svým náboženským ponětím své »bratce« a jdou dále ve »volné křesťanství«. Bratrství se takovým způsobem jeví jako přechodní stupeň.

»Volné křesťanství«, zachvacující v poslední době zvláště ve stolicích vždy širší a širší vrstvy, nesepsalo ještě svého katechismu víry. »Volnými křesťany« nazývají se všichni, načínajíce od pochybujících, od nespokojených s duchovenstvem pro jeho starání se o materiální výtěžek, od stoupenců Tregubova — blízkých tolstovství —, a končíce uvědomělými, navždy se s pravoslavím rozešedšími stoupenci tak zvaného »sociálního křesťanství« biskupa Michaila.

---

[1] Viz »Novoja Rus« 1909 stať N. Tregubova.

[2] Tento způsob praktikoval se v Rusku (zvláště před revolucí) velmi často proti osobám, které byly podezřelé ze sektantství a náboženského kacířství.

Nyní je ve »volném křesťanství« mnoho dělníků. Kolem preobraženské brány v Moskvě jsou rozloženy továrny, závody, dílny. Dříve všechno pracující obyvatelstvo bylo prosyceno sociálním demokratismem, politikou. Teď ne pouze obyčejní dělníci, ale i někteří jejich vůdcové místo »browninga« nosí v kapse evangelium. Na misionářských besedách vystupuje proti misionářům dosti připravená skupina »volných křesťanů« z dělnictva. Jeden z vůdců »sekty«, V. M. Sokolov, je řídký kazatel, s ostře vybroušenou logikou. S velkým uměním posuzuje nedostatky panující církve. Dělnickému posluchačstvu se velmi líbí, protože mluví prostou dělnickou řečí. Misionáři ho nenávidí.

Náboženství »volných křesťanů« je velmi jednoduché. »Bůh je v člověku. Projevuje se jeho svědomím.« Ovšem zavrhují obřady a dogmata. »Jediné dogma je láska k bližnímu.«

Biskup Michail, zakladatel »sociálního křesťanství«, považuje dogmata a obřady za věc vedlejší. Touží pouze o m o r á l n í m sjednocení lidí. »Úkoly křesťanů jsou všechny na zemi a kolem ní, smutné a unížené. Je potřebí pozemské víry, která může být založena pouze na spáleništi starého křesťanství. Třeba odhodit řeči o vychování ducha — pod záštitou těchto řečí obrátili zemi v těsný dům nevěstek nebo vězení. Před křesťanstvím je jeden úkol — sblížiti se se světem, cítit hanbu nějaké prostitutky fysicky, jako syfilis vlastní krve, považovat každé vězení za své dílo, které nemá být.

»Sociální křesťanství« biskupa Michaila[1] (bývalého professora petrohradské kněžské akademie) ve svých přikázáních bičuje soudobou dobročinnost, nazývajíc ji »podvodnou úmluvou buržoi s Bohem, kterému chtějí zaplatit dvě kopějky ze sta«, bičuje bezsilnou sentimentální žalost před úžasy světa, hynoucího od násilí — »odkliď samé kolo ďábla, které dáví milliony«. »Antikristovo přikázání trpělivosti je dvojí duševubíjení: v ohledu k těm, kteří jsou příliš trpěliví, protože se jejich duše shýbají zároveň s ohnutými šíjemi, a v ohledu k těm, či zlo snášejí. Jich nechávají být vražedníky a lupiči.« »Svatá práce« v soudobé společnosti je »otrocká a podlá, dělá duši vhodnou pouze k alkoholu a prostopášnosti«. »Křesťanství může být pouze společenské. Křesťanství osobní spásy — je lživý výmysl těch, kteří ve jménu Krista stvořili otroctví. Počkej se spásou duše: ona náleží druhým, zachraňuje ji, kradeš.«

»Sociální křesťanství« má své stoupence a agitátory v stolicích, svou »obščinu« v Simbirské, řadu jiných v Tiflise, Carycině a jiných místech. Biskup Michail říká o sobě, že není člověkem silným a v díle tavení nového náboženského poznání že vykonal málo. Věří, že se z lidu samotného narodí jeho prorok...

V záměnu dřívějších mračných Paramonů objevují se mezi sedláky »světlí Paramonové«. Takovým Paramonem je »bratr Levuška«. Levušku nelze nepoznat. Světlerusé vlasy po ramenou, ohnivě zrzavá brada a světlé, dobré venkovské oči. Oči a ovál obličeje dodávají mu podoby s Lvem Nikolajevičem Tolstým v mladosti. Tolstoj ho zná, miluje ho a nazývá: »Můj jmenovec.« On nenosí železnou košili a litinovou čapku, ale v zimě

[1] »Russkoje Bogatstvo« č. 2 a 4 »Jama« od S. Pankratova.

chodí někdy bos. Toto chození bosým není sebetrýzněním, ale prostředek pro zdraví. Jeho život je tuláctví. Jako meteor bloudí po Rusku. »Hledá Boha.« A protože je »Bůh v lidech«, to on chodí a dívá se, jak lidé žijí a co myslí.

»Nechodil jsem do školy, sotva rozeberu psaní, má universita je — život.« V létě pracuje v nějaké intelligentní obščině — u Šneermanna pod Lisičanskem, u Alexandry v Bessarabii, u Rjepina kolem Taškenta, anebo se dává najmout k sedlákům za dělníka. A v zimě chodí a učí se ve své »universitě«. Má tichý, příjemný hlas. A chce se poslouchat ho...

»Hlavní je poznat sama sebe,« říká. »Není třeba ani křesťanství, ani tolstovství, ani náboženství. Lidé se zapletli ve všech těch jménech a odvětvích. Je třeba pouze věřit v Boha a hledat ho ve světě. A Bůh je tehdy, když člověk cítí, že miluje bližního, když je prostý a upřímný. Prostředky k životu nejsou peníze, které dělají lidi strašnými, ale pouze láska. Slova »Bůh« a »Láska« se vyslovují tisíce let, ale lidé žijí bez Boha a lásky. Je třeba pracovat nad tím, jak uvést v život Boha a lásku.«

Sám Levuška je provádí v životě tak. On především nikdy nemá peněz a pasporta. To je jeho železná košile a litinová čapka. Celý jeho život je řada samých nepříjemných příhod, hlavně s policií. Kolikrát ho zastavovala policie: »Tvůj pasport?« »Nemám ho. Dělejte se mnou, jak vám vaše svědomí velí.« Posílali ho do jeho rodiště, dopravovali ho někam pod dozor. Jednou Lev Nikolajevič Tolstoj se zapsal na něho v policejní knize. Levušku k němu přivedli z Krapivny, protože soudili, že je »gráfské víry«. Odevšad Levuška odcházel. Taktéž prostě, klidně. Posadili ho do vězení, mořili po etapách, ale nic s ním nemohli pořídit. Zůstal takovým tichým, zářícím, milujícím.

»Největší zlo,« říká Levuška, »je povýšení člověka na Boha. Když se člověk stane modlou pro zástupy, nemůže být ani rovnosti, ani bratrství.« Sám Levuška, jak jen zpozoruje, že na něho hledí jako na něco vyššího, utíká z toho místa, ani se neohlédnuv. Nedávno byl Levuška v Jasné Poljaně a hleděl přesvědčit Lva Nikolajeviče, že je třeba účastnit se v společné práci, v společném mravním zdokonalování. Ale Lev Nikolajevič trval na svém stanovisku: »Je třeba osobního zdokonalení. Když se člověk osobně zdokonaluje, oblažuje zároveň i společnou atmosféru...«

Bohahledatel Matvěj, heroi »Ispovědi« Gorkého, po dlouhém bloudění po Rusku, po mnohém rozčarování slyší nová slova, potkává nové lidi, kteří nadšeně hlásají:

»Není Boha — mimo nás, Boha vševědoucího otce a spravedlivého soudce — to je výtvor slabosti lidské. Bůh je v nás — on je síla naše, naše snaha po krásnu, po veliké tvorbě překrásného života.

Bůh krásy se ubíjí v duších lidských otroctvím těla a duše, zachvácených do zajetí silných tohoto světa. Bezkonečná, neustálá práce, zvířecí zápas o kousek chleba vytlačuje z duše millionů lidí zrnka krásy, dělá je otroky chlípnosti nemnohých vládců země, pozdvihnuvších se na ramenou massy. Člověk se musí osvobodit od moci utiskovatelů, shodit okovy otroctví a dát prostor růstu ducha svého.

Rozprášení lidu na jednotlivé částečky a boj všech proti všem — to jsou příčiny toho, že je život tak bezsilný a mrzácký, a že nad ním panují

chtivé houfky ničemných lidí. Každý, kdo nemá tolik sil, aby si sedl na hřbet bližního, stará se odejit stranou od života, vykopat si v zemi svoji skrýši, a z ní osamotněle přehlížet svět: z té skrýše zdá se život ničemným. Na dílo sebezachování, a dostižení pokoje a pohodlí oddělivší se od massy »já« bez užitku ubilo všechny síly ducha, všechnu velikou způsobilost k vytvoření duševních blah...

Všechny značné síly a způsobilosti, dřímající v tom osamoceném, odtrženém od celku »já« se znova probudí, oduševní, a nesmírně vyrostou, když »já« se znova slije s »celkem« — s lidem a počne nadšeně tvořit s ním a pro něho nový světlý, překrásný život. Bohobudovatel — lid, pouze ten je s to mohutným úsilím rozumu a vůle strhnout se sebe hanebné okovy otroctví a zbudovat nový život — nádherné chrámy — bohu krásy.

A Matvěj přijímá tuto novou víru, našed v ní odpověď na otázky, mučící ho po celý život. V duši Matvějově roste síla a on jde dále po nedozírné ruské zemi a všude pociťuje dech probudivšího se nového života v lidu. A jeho síly mohutní od sjednocování se s lidem jako u báječného Anthea od dotknutí se země. On už vidí v lidu ne mlčelivou, ubitou sílu, schopnou všechno trpět, před ním vstává lid — zápasník.« (»Ispověď« M. Gorkého.) *Boris.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Česká otázka na mezinárodním sjezdu v Kodani. — Volby do živnostenských soudů. — Anketa o pracovní době v železárnách a válcovnách. — Stávka uhlířů v Berlíně.

V dramatě sporu českých odborových organisací s Vídní dosaženo peripetie. Na mezinárodním socialistickém sjezdu v Kodani stáli Čechové jako obžalovaní a odcházeli z něho jako odsouzení. Od koncilu kostnického, s nímž tento sjezd případně byl srovnán, nebyla pozornost celého světa k Čechům soustředěna tolik, jako v Kodani. Historie se opakuje: opět je to česká demokracie, která o několik desetiletí předstihla ostatní svět, a opět stála tato demokracie před soudným tribunálem světovým, nechápajícím pohnutek jejího jednání, hledícím na Čechy jako na »Erzstänkerer«, jak je ušlechtile nazval orgán říšskoněmeckých typografů. O rozsudku nemohlo být pochyby — Češi odsouzeni. Ale tím jistě není causa finita. Teď teprve nastane boj pro poznanou pravdu, nebo čeští sosialisté hned na sjezdu prohlásili, tímto sporem že se budou obírat ještě další sjezdy, a konečné rozhodnutí že bude jim příznivo. Vývojovým procesem, jímž prošlo české dělnictvo, projde nutně i dělnictvo ostatních národností nejen v Rakousku, nýbrž i v Uhrách — delegát uherský Garami přímo řekl, že musí odsoudit Čechy, neboť přítomnost Rakouska je budoucnost Uher, a to budoucnost nepříliš vzdálená, jak vidno z projevů slovenského tisku sociálnědemokratického — v Rusku a ostatních státech

vícejazyčných, a socialistická internacionála bude pak postavena před rozhodnutí: buď uznat za svůj základ živé národnosti bez ohledu na státní hranice, anebo zamítnout princip národnostní a uznávat pouze státní celky, tak jak byly utvořeny ohněm a mečem. Rozhodnutí její proti Čechům nasvědčovalo by tomu, že se chýlí ke stanovisku druhému, vystoupení její ve prospěch Finů svědčí pro stanovisko první. Kolísání toto však nemůže být rozhodnuto jinak, než ve prospěch národností, nechce-li internacionála zradit samu sebe, nechce-li se stát representantkou vládních národností, utlačující národy, které kdysi vládcové silnějších národů porobili.

Průběh jednání byl dosti pohnutý. Na sjezdu žádalo za přijetí do české sekce sedm delegátů, vyslaných z Vídně, u výkonného výboru české strany vůbec ani neohlášených. Česká sekce ovšem odmítla jejich přijetí, ale na nátlak německých delegátů, hlavně dra. Adlera, byli jí vnuceni a přiděleny jim dva hlasy. K rozhodnutí tomu přispěl hlavně dr. Adler, který prohlásil, že za českou delegací stojí menšina českého dělnictva, většina že stojí za vídeňskými delegáty, a jménem této stodvacetitisícové většiny on že mluví. Prohlášení toto neminulo se sice na sjezdu cíle, ale v českém dělnictvu má za následek, že skupiny centrálních organisací se šmahem vyslovují proti vídeňským centralistům ve prospěch českých autonomistů. To byl první úspěch Vídně. Druhým úspěchem bylo přijetí vídeňské resoluce v odborové komisi. Resoluce zní: »Internacionální socialistický kongres v Kodani obnovuje resoluci, usnesenou ve Štuttgartě, o poměru mezi politickým hnutím a odborovými organisacemi, zejména v té části, že jednotnost odborové organisace v každém státě má býti chována na zřeteli a že jest podstatnou podmínkou úspěšného boje proti vykořisťování a potlačování. Kongres prohlašuje dále, že každý pokus, rozbíti mezinárodní jednotné odborové organisace v nacionálně separatistické jest v odporu s účelem této resoluce mezinárodního sjezdu socialistického.« Němci ze tří států, Hueber a Adler z Rakouska, Legien z Německa, Gunlich a Adler ze Švýcar, činili vše možné, aby Češi byli odsouzeni, a Poláci jim v tom sekundovali. Legien proslovil nebezpečnou zásadu, že samostatné odborové organisace mohou existovati jen tam, kde jest samostatné zákonodárství a správa, jako v Chorvatsku nebo Finsku. Dle toho pozbyli nyní Finové nároku na samostatné odborové organisace, ježto libovůli carismu byli oloupeni o svoji samosprávu; šest tisíc Chorvatů má právo na samosprávu, stošedesát tisíc Čechů však nikoli. Haywoodovy poukazy na Ameriku se 32 národnostmi (vyvrácené ostatně prohlášením zástupce severoamerického na sjezdu v Magdeburce) nelze bráti vážně, ježto tam nepatrné národnostní zlomky mizejí vedle statisíců anglických dělníků, kdežto v Rakousku stojí 160.000 Čechů vedle 300.000 Němců. Tyto rozdíly objasnit, s rakouskými poměry seznámit internacionálu, to byl účel návrhu českého, jenž žádal, aby nebylo nyní hlasováno definitivně, nýbrž aby věc byla v mezinárodním bureau vyšetřena a teprve příštímu sjezdu předložena. Návrh ten zamítnut a přijat návrh vídeňský se dvěma dodatky, belgickým: »Mezinárodní socialistický sekretariát a mezinárodní odborový sekretariát se žádají, aby své služby daly k disposici stranám na sporu přímo súčastněným, aby konflikty o této otázce byly odstraněny v duchu dohody a socialistické bratrskosti« a ruskopolsko-

francouzským: »Samo sebou se rozumí, že v zemích mnohojazyčných musí jednotné odborové organisace vyhověti jazykovým a kulturním potřebám všech členů.« Čechům po bok postavili se jedině Finové. Po výsledku v komisi nemohlo být pochybností o výsledku v plenu. 222 hlasy proti pěti českým byla resoluce vídeňská přijata. Pět Finů a dva Armeni zdrželi se hlasování.

Vídeňští sociální demokraté zvítězili nad svými českými soudruhy. Čí věc hájili, bylo vidět z hlasů německých listů všech odstínů, hlavně z vládního tisku, který o kodaňském jednání psal s velkým uspokojením. Cestička mezi »Arbeiter-Zeitung« a dvorním hradem již nezaroste.

Socialisté čeští byli tedy mezinárodním sjezdem odsouzeni. Naskytuje se nyní otázka: Co bude dále? Odpověď je na snadě: vše půjde dále svojí cestou, Čechové neustoupí, poněvadž nemohou; ti, kteří posud věřili více Vídni, nyní prohlédají, česká vzdorovitost opět se zdvihá, pod heslem »proti všem« řady houstnou. Nový příspěvek pro studium národní povahy české.

Direktivy pro další postup dává konference zástupců strany s důvěrníky volebních okresů Čech, Moravy, Slezska a Dolních Rakous, konaná 25. září v Praze. Prohlašuje, že schvaluje postup české delegace na kodaňském sjezdu, jenž se úplně kryje jak se všeobecným programem sociálnědemokratickým, tak se statuty a usnesením sjezdů socialistické internacionály i vším dosavadním postupem české sociálně demokratické strany. »... apelujeme v těžké době dnešní na všechny stoupence strany co nejdůtklivěji, aby všemi silami pracovali k tomu, by hnutí naše odborové i družstevní bylo co nejpevněji spojeno a spiato se stranou naší, v přesvědčení, že čím silnější a mohutnější bude strana naše ve všech svých větvích, jak na poli politickém, tak odborovém a družstevním, tím dříve sorganisujeme český proletariát, tím více posílíme jeho třídní boj a tím více prospějeme sociální demokracii celého Rakouska a socialistické internacionále celého světa.« Mezi 176 delegáty nebylo jediného, jenž by byl hlasoval proti této resoluci.

Vystoupí internacionála proti nim, že se nepodrobili jejímu votu? Může tak učinit, když nevystoupila proti Němcům, kteří nešetří usnesení o májové oslavě? Ovšem zdá se, že »quod licet Jovi, non licet bovi« platí i v socialistické internacionále. Komise družstevní zabývala se rovněž »českou otázkou«. Působením rakouských Němců pojato do resoluce k bodu »Vztah družstev ku politickým stranám« ustanovení, že družstva každé země musí tvořiti jednotný svaz. Návrh Modráčkův, žádající, aby do resoluce bylo vsunuto »nebo každé národnosti« zamítnut všemi hlasy proti českým, švédským a norským. A čeho žádal návrh Modráčkův? Totéž, co návrh belgický, by družstva byla částí strany socialistické, a proti čemu se co nejrozhodněji vyslovil delegát říšskoněmecký von Elm, který přímo ohlásil, že i kdyby sjezd schválil belgickou resoluci, že by jí Němci neuznali, a žádal naprostou neutralitu družstevního hnutí. Podivné byly cesty sjezdu: žádá těsnou souvislost strany a družstev, ale pouze u vládnoucích národů, pokud jsou s tím srozuměni. Proti Němcům, kteří protestují, se nevysloví, za to však proti Čechům, kteří žádají socialismus i v družstevnictví.

K tomu přispěla ovšem do značné míry taktika vídeňských socialistů, kteří se neštítí ani prostředků, o jejichž čistotě možno pochybovat, jen vedou-li k cíli. To bylo v odborové komisi Adlerovo prohlášení, že on zde mluví za převážnou většinu českého dělnictva, a v družstevní komisi vystoupení Karpelesovo, plagiát prohlášení Adlerova. Ještě nepěknějším bylo jeho vystoupení proti českým družstvům na sjezdu v Hamburce, kde prohlašoval, že z Rakouska je 112 družstev konsumních členy mezinárodního svazu, aby vzbudil zdání, že tato jsou všechna za vídeňským svazem, kdežto ve skutečnosti jich stojí 40 za českým svazem pražským. Že v Hamburku Vídeňáci také zvítězili, za to mohou děkovati pouze okolnosti, že sjezd se konal na německé půdě a nehlasovalo se podle národností, nýbrž podle organisací. Neboť dík obratnosti českých delegátů vyslovili se pro rakouské Němce pouze jejich konnacionálové z říše a Angličané, kdežto Čechové získali většinu národností.

Volby do živnostenských soudů v Praze a v Plzni nepřinesly žádných změn. Národní sociálové udrželi si skupinu obchodní v Praze, kde se sociální demokraté zdrželi volby, sociální demokraté pak zvítězili opětně ohromnými většinami ve všech ostatních skupinách. Napínavým byl pouze boj ve skupině velkozávodů v Plzni, kde poprvé vystoupil na veřejnost žlutý spolek Škodovky; přes to však zvítězili i zde sociální demokraté 2369 hlasy proti 1032 hlasům Škodovky a 408 národněsociálním. Spory o formu organisační projevily se i zde. Členové centrálních organisací zdrželi se voleb, část stavebníků hlasovala prý i s národními socialisty proti svým autonomistickým soudruhům. Pouze v Plzni v první skupině, kde hrozilo nebezpečí, že by mohla zvítězit Škodovka, hlasovali centralisté pro kandidátní listinu autonomních svazů.

*

V srpnovém čísle »Soziale Rundschau« podávají živnostenští inspektoři H. Tauss a Max Gängl v. Ehrenwert předběžnou zprávu o anketě o pracovní době v železárnách a válcovnách, o níž na tomto místě již byla zmínka. Šetření konalo se ve 34 závodech — z nichž je 6 v Čechách, 5 na Moravě — v nichž je zaměstnáno 11.284 dělníků v nepřetržité práci, to jest v práci, jež trvá ve dne v noci, u vysokých pecí a v odděleních, jež dostávají tekuté surové železo přímo z vysoké pece, i v neděli. 10.327 dělníků, tedy přes 90%, má dvanáctihodinovou směnu, 857 osmihodinovou. V ocelárnách a válcovnách je dvanáctihodinová směna ještě nezřídka prodlužována. Ustanovení ministerstva obchodu ze 27. května 1885 č. 82 dovoluje, aby jako přestávky pracovní byly počítány přestávky, vznikající z povahy práce. V době, kdy ustanovení toto bylo vydáno, byly tyto přestávky ještě dostatečné, ale nyní po neobyčejném zdokonalení výroby již nestačí, neboť obnášejí často pouze několik málo minut a tu musí být dělníci ještě v pohotovosti a nesmějí opustit dílnu. Proto zavedly již některé závody pevnou polední přestávku, doporučovalo by se však ono ustanovení změnit. Efektivní denní doba pracovní, to jest doba směny minus doba přestávek, obnáší 8 až 11½ hodiny. Ačkoli značná část závodů nepoužívá výhod ministerského nařízení ze dne 24. dubna 1885 ř. z. č. 58 o týdenním počtu šichet, nedělním klidu a střídání šichet a poskytuje dělníkům více prázdna, nežli ono na-

řízení předpisuje jako minimum, mají dělníci přece delší pracovní dobu nežli dělníci v jiných odborech. Nepříznivé účinky toho jsou zvyšovány ještě nepříznivými zdravotními poměry v dílnách, kde se rychle střídají normální temperatura s vedrem až 90° C. Ačkoli moderní závody se snaží nepříznivé tyto poměry zmírnit zaváděním zdokonalených strojů u pecí, přece je morbidita i v moderně zařízených dílnách nepříznivější nežli v jiných dílnách. U vysokých pecí, v ocelárnách, u generátorů je procento onemocnění 215, 197, 196, 186, 173 atd., ve válcovnách 139, 131, 118 atd., kdežto jinde v nejnepříznivějších případech 122 a 117, v kovoprůmyslu 57·3 procenta. Nepříznivé tyto poměry vyniknou ještě jasněji, považí-li se, že v železárnách a válcovnách jsou zaměstnáni dělníci většinou v letech mužné síly. Jsouť ve stáří 14—16 let 3·1%, 16—20 let 10·7%, 20—24 let 9·5%, 24—40 let 55·0%, 40—50 let 12·3%, 50—60 let 5·1%, přes 60 let 0·4%. Bytové poměry je těžko znázornit. Z velké části bydlí dělníci v závodních bytech, v jednom případě 70·8%. Závody mají v dělnických domcích investováno 11 milionů korun. Takové byty mají pro dělníky výhodu, že bydlí blízko pracovny, zřídka dále nežli půl hodiny cesty, kdežto dělníci, kteří bydlí ve vlastních domcích, mají až 2 hodiny cesty do práce.

*

Ulice berlínského Moabitu staly se bojištěm, ozývajícím se třeskotem střelných ran. Pouliční řeže v Berlíně trvaly několik dní. To musila být míra trpné poslušnosti německého poddaného dovršena, vzepře-li se vrchnosti. Němci nedovedou dělat revoluce, milují svobodu, ale jen theoreticky, ve skutečnosti stále ještě nejsou občany, nýbrž poddanými. V bojích za reformu volebního práva do pruského sněmu poprvé vyšli na ulice, nyní pak se dokonce vzepřeli policii. Stalo se tak u příležitosti stávky uhlířských dělníků v Berlíně, kde policie, jako v Německu pokaždé, surově vystupovala proti stávkujícím, přehlížejíc všechny výtržnosti stávkokazů. S obou stran užíváno střelné zbraně, policie střílela do oken domů, jež se jí zdály podezřelými. Nepochopitelné jednání její, zdá se, jako by mělo být pomstou sociální demokracii, která vítězí šmahem při doplňovacích volbách přese všechny řeči císařovy. *R.*

ŠKOLA.

Služební přesluhování na školách národních a středních. — Školské požadavky pokrokového studentstva na sjezdu chrudimském. — Odmítání žáků z měšťanských škol, prohlášených obecnou školou za způsobilé k postupu. — Krajské zřízení v národním školství.

Ve všech kategoriích učitelských přetřásá se již řadu let otázka služebního přesluhování, jímž trpí postup v učitelství, beztoho dost neutěšený a bídný. Některé učitelské časopisy potírají přesluhování již dlouhou řadu let a v celku s malým úspěchem. Učitelstvo ná-

rodních škol má mezi svými základními postuláty požadavek 35leté služební doby. Vyskytují-li se v dosti hojné míře případy, že učitelé národních škol učí nejen do 43. služebního roku, kdy mají nárok na plné výslužné, — bohužel, ovšem bez příbytečného, a v městech s více než 8 tisíci obyvateli bez aktivního přídavku, — ale že učí často v 45., 46., 47. i 49. služebním roce, pak jest to ovšem zjev velice nezdravý a nepěkný, který postulát 35leté služební doby nikterak neposiluje.

Není však vina pouze na přesloužilcích, ale i na školních úřadech, které přesluhování trpí. Známe školní okres, kde na pouhý pokyn předsedy okresní školní rady zažádali všichni přesloužilci do pense. Stalo by se to i jinde, kdyby školní úřady a zvláště okresní školní inspektoři upozorňovali přesluhující učitelské osoby nejen na jich stavovskou, ale i na jich morální povinnost jíti do pense, odpočinouti si již v zájmu prodloužení svého věku a ustoupiti ve školní službě svěžejším silám mladším. Bylo-li přesluhování věcí poněkud odůvodněnou při přechodech starých úprav služného do nových zlepšených, pak jest zcela neodůvodněným zjevem v době dnešní, kdy na dohlednější úpravu učitelského služného není ani pomyšlení.

Přesluhování učitelstva národních škol je také výsledkem stále nedostatečné a nedokonalé úpravy právních poměrů učitelských. Venkovský řídící učitel, odchází-li do pense, ztrácí byt, v městě učitelé ztrácejí v pensi celý aktivní přídavek a namnoze příbytečné, které jim obce dobrovolně a odvolatelně poskytují. Pražští řídící učitelé a ředitelové škol měšťanských a ostatní učitelé ztrácejí nejen příbytečné, aktivní přídavky, ale i přídavky drahotní, rovněž učitelé a učitelky. Těžko by se proto odhodlávali vstupovati do pense se ztrátou i 1200—1600 K, kdyby jim obec neposkytovala při vstupu na odpočinek aspoň částečnou náhradu ztrát v podobě dobrovolného přídavku pensijního. Reformy právních poměrů učitelských a úřednických měly by jíti v tom směru, aby osoby vstupující na odpočinek hmotně neztrácely, ale aby se jim veškeré aktivní příjmy do výslužného započítávaly, jako se dnes již započítávají všemu magistrátnímu pražskému úřednictvu.

Otázka přesluhování stává se palčivější v nynější úsporné éře v národním školství, kdy školy se nerozšiřují, nových tříd nepřibývá a následkem toho jsou celá sta učitelských kandidátů buď bez místa, nebo se musí spokojovati s neplaceným hospitováním. Věstník německého zemského spolku učitelského »Freie Lehrerzeitung« uveřejňuje seznam učitelských osob bez míst. Počet jich stoupl ke 200. Českých učitelů hledajících místa je jistě letos několikrát tolik. Vstoupili-li by přesluhující učitelé do pense, uprázdnila by se místa po nich a počet učitelů bez míst by se značně omezil.

Otázkou přesluhování obírá se nyní pilně také obrozený Ústřední spolek českých professorů. I ve stavu professorském je nyní nedostatek míst a celá sta zkoušených kandidátů čekají na vysvobození ze svého neutěšeného stavu bez zaměstnání. Dle článku »Věstníku českých professorů« přesluhuje 64 professorů a ředitelů a ujídá takto chléb a znemožňuje nabytí míst 124 zkoušeným kandidátům. »Věstník« upozorňuje proto vším právem přesloužilce na jich mravní povinnost k dorostu svého vlast-

ního stavu. Ukazuje, jak práce opravdová, »prodchnutá láskou k mládeži, podložená soukromým studiem jednotlivých potřeb školy, povah i schopností žáků, zanechává v brzku stopy na křehkém těle učitelově a přidáme-li k tomu vždy nezbytnou ještě práci mimoškolní, práci v životě veřejném, který mnoho dobrého opravdovému učiteli přináší a v němž učitel sbírá takřka materiál pro svou praxi, potom odpočinek po 30leté službě naší je skutečně z a s l o u ž e n ý a nikoli jen v y s l o u ž e n ý«.

Přesloužilci vymlouvají se na dlouhou chvíli při vstupu do pense. »Věstník« dovozuje, že neprávem. Člověk opravdu vzdělaný nedovede mít dlouhou chvíli ani ve stáří. Může působit dále ve veřejném životě, účastnit se práce národní, lidovýchovné a p. Přesloužilec nikdy nebyl, není a nebude »kollegou« v pravém slova smyslu. Nemá ani práva na ten titul, necítí-li hmotnou tíseň dorostu vlastního stavu a překáží-li mu při dosahování postavení, nutného k živobytí, umíněným přesluhováním. »Věstník« poukazuje i na finanční stránku otázky přesluhování, dovozuje číslicemi, že přesloužilec VII. dietní třídy, nejde-li na odpočinek, platí ještě státu, svému zaměstnavateli 11·88 K ze své kapsy. Je-li tedy přesluhování nemístným zjevem ve stavu učitelstva škol národních, t. j. obecných a měšťanských, kde učitelé celá sta při vstupu do pense ztrácejí, je zcela neomluvitelným a nepěkným zjevem ve stavu učitelstva středoškolského, kde osoby vstupující finančně ani o haléř nepřicházejí. V obou kategoriích učitelských však přesloužilci mnoho získávají, neboť zbavují-li se celoroční tuhé námahy školské, působí přirozeně na prodloužení svého věku.

*

* *

Sjezd pokrokové mládeže v Chrudimi zaujal postavení k celé řadě školských otázek. Vyslovil se v přední řadě pro neodvislost školy, pro její odluku od církve a úplnou volnost učitele. Protestoval proti připravované reformě disciplinárního řádu, jež znamenati má zhoršení zpátečnického stavu dnešního. Uznal potřebu reformy v tomto směru v duchu pokroku a svobody přesvědčení žáků. Protestoval proti zavedení střelby na středních školách, jež je vážným ohrožením tělocviku i sportu a posilou byrokratického ducha školy. Uvítal s radostí přípravy, směřující k zavedení politického vzdělání a zdůraznil požadavek ten ve směru vzdělání sociologického, uměleckého i filosofického. Žádal, aby na střední škole přihlíželo se k výchově hygienické se zvláštním zřetelem k somatologii a fysiologii člověka.

Uznal nedostatečnost žákovských knihoven středoškolských a žádal zařízení nových nebo doplnění dosavadních nevyhovujících školních knihoven. Vyzval pokrokovou veřejnost, aby si všímala pilněji duševních a zvláště hmotných poměrů středoškolského studentstva a specielně, aby uvažovala, jak čelit klerikálním konviktům, jimiž jest jistě v nemalé míře ohrožen sociální pokrok i mravnost dorůstajícího pokolení. Prohlásil nutnost demokratisace školství v tom směru, aby odstraněno bylo školné, kolejné, taxy za školství a všeliké jiné daně ze vzdělání, které činí návštěvu vyšších škol nadané mládeži chudších vrstev nepřístupnou. Vyzval středoškolské studentstvo k tuhé práci sebevzdělavací a k bedli-

vému uvažování a studiu svých stavovských otázek. Odmítl co nejrozhodněji zákazy, jimiž střední školy omezují společenské styky mládeže obou pohlaví a znemožňují vznik vzájemného poctivějšího poměru. Ukázal, že podobné zákazy jsou v naprostém odporu s pokrokovým názorem na ženu a vybídl veřejnost a zvláště pak rodiče studentstva, aby se zasadili důrazně o nápravu. Projevil konečně přání, aby pokrokoví professoři uplatňovali ve škole důrazněji svoje zásady.

Zvlášť potěšitelným faktem sjezdu pokrokové mládeže jest, že odmítl všelikou pruderii a jednal otevřeně o potřebě pohlavního vychování. Vyslovil se ústy svých referentů pro náležité a včasné pohlavní poučování, v němž spatřil cestu k vykořenění zla prostituce. Čistota smýšlení pokrokové mládeže v otázce pohlavní vyzírala z prohlášené zásady naprosté abstinence sexuální po čas dospívání a vykořenění římských církevních názorů na pohlaví. Proti prostituci a nad ni sjezd postavil instituci čistého jednomužství a jednoženství. »To jsouc svazkem dvou osobností, bude branou k nejvýš možnému rozkvětu individualit a stane se základem sociálním.« (Ref. F. Fousek.)

*

* *

Nynější úsporná éra v národním školství v Čechách ukázala na některé nedokonalosti a mezery školského zákonodárství. Definitivní řád školní a vyučovací z 29. září 1905 č. 13.200 stanoví v §§ 163.—164.:

»Bylo-li dítě ve školní zprávě z pátého ročníku obecné školy veřejné nebo soukromé s právem veřejnosti sice prohlášeno za způsobilé postoupiti do nejbližší vyšší třídy neb vyššího oddělení, avšak má-li z předmětů některých, na kterých zvláště závisí prospěch na měšťanské škole (náboženství, jazyk vyučovací a počty), podle průměru posledních čtyř čtvrtletí známky »sotva dostatečné« nebo »nedostatečné«, může jeho přijetí do měšťanské školy učiněno býti závislé na výsledku zkoušky, kterou z těchto předmětů vykoná na měšťanské škole. Za tuto zkoušku neplatí se žádného poplatku.«

»Dítkám, které dokonají 14. rok věku ještě před koncem nejbližšího školního roku a od nichž nelze očekávati, že by dosáhly učebného cíle měšťanské školy, může odepřeno býti přijetí do první třídy měšťanské.«

Měšťanská škola dostala těmito ustanoveními, v omezené míře ovšem, právo žáky si vybírati. Přestala býti v absolutní míře školou postupnou pro žáky vystupující z pátého ročníku školy obecné. Přiblížila se tak do jisté míry škole střední s právem výběru žactva. To předpokládalo ovšem, že bude postaráno o žáky z měšťanské školy odmítnuté, které školní zprávy z páté třídy obecné školy prohlásily na úředním papíře za způsobilé k postupu do vyšší třídy. Vzpomenutý řád školní a vyučovací uložil sice teoreticky školním úřadům, aby »učinily opatření, kterých je třeba, aby tyto dítky byly vyučovány«, ale přesným ustanovením se nepostaral o to, aby dětem z měšťanské školy sice odmítnutým, ale obecnou školou prohlášeným za způsobilé k postupu, postup na obecných školách byl také skutečně zajištěn. Uvedená ustanovení řádu šk. a vyuč. předpokládati měla zřízení šestých postupných tříd na školách obecných. To by znamenalo ovšem restituci bývalých obecných tříd 6., 7. a 8třídních, které dnes již

v místech s měšťanskými školami vymizely a proti nimž druhdy zvláště v zájmu šíření se škol měšťanských bylo vystupováno.

Do letošního roku byly uvedené paragrafy zákona na měšťanských školách praktikovány jen výminečně. Letos však následkem neblahé úsporné éry školské, která přivodila nebývalé přeplnění tříd žactvem, některé měšťanské školy užily práva citovanými paragrafy jim poskytnutého a slabší žáky postupující z obecných škol odmítly hromadně. Způsobilo to pohoršení jak v kruzích rodičů, kteří musili při nedostatku postupných tříd na obecných školách dáti odmítnuté děti dobrovolně opakovati na školách obecných, tak v kruzích učitelů obecných škol, jejichž právo prohlašovati děti za způsobilé k postupu bylo porušeno právem učitelů měšťanských škol odmítati po přezkoušení žáky ze školy měšťanské.

Je třeba, aby tomuto křížení práv školské úřady učinily přítrž vydáním přesných ustanovení, jak má býti na obecných školách postaráno o postupné učení žáků z měšťanských škol odmítnutých.

*

* *

V. Beneš dává v »Učitelských Novinách« z 19. října na uváženou, nedalo-li by se krajského zřízení, k němuž dle všeho dojde, užiti vhodně na prospěch školství a učitelstva. Ve prospěch krajského zřízení školského uvádí pozoruhodné důvody.

Nynější školní okresy jsou pro postup učitelstva velice těsné a zvlášť tísní učitelstvo v postupu okresy venkovské, kde není většího průmyslu, kde nevzrůstá lidnatost, s ní rozšiřování škol a tím nelepší se zároveň postup učitelstva ve službě. Uprázdní-li se v takovémto uzavřeném školním okrese lepší místo, rozpoutává se o ně tuhý boj, který ruší kolegiální svazky učitelské, a který učitelstvo při nedostatku zákonitého přesného řízení obsazovacího (— školní úřady mohou presentovati na místo učitele, který se jim »zdá« (!) býti nejzpůsobilejším —) přímo demoralisuje.

Otevříti všemu učitelstvu k volné konkurenci celou zemi, je podle autora myšlenka svobodomyslná, teoreticky vábná, ale těžko proveditelná. Prakticky nedá se provést, aby každý učitel nebo učitelka dostala se do Prahy. Podle zásady staršinství přišli by tam osoby nejstarší a službou nejunavenější. Na 12 tisíc českých učitelských osob nedalo by se vůbec zařaditi ve status, který by byl při obsazování míst po celém království směrodatným. Před několika léty sestavilo si status učitelstvo měšťanských škol a status pozbyl dnes skoro nadobro svého významu. Status zemský je nemožný, okresní status učitelstvo pro jeho úzkost zavrhuje a V. Beneš vidí proto východisko ve statutu krajském.

Při krajském úřadu dala by se zřídit jakási krajská školní rada, nečetný to sbor, v němž by zasedal stejný počet učitelských zástupců, zástupců občanstva a krajských úředníků, poměrů školských znalých. Sboru tomuto svěřeno by bylo obsazování uprázdněných míst dle návrhů okresních školních rad, které by byly zavázány dáti do návrhu 3 anebo ještě lépe 2 osoby nejstarší a nejzpůsobilejší. Jednoho z nich by krajská školní rada jmenovala.

K otázce V. Benešem nadhozené měly by zaujmout stanovisko učitelské organisace. Otázka krajského zřízení blíží se při nynější smířlivé éře na zemském sněmu svému rozřešení a učitelstvo mělo by podat striktní návrhy, jak by mělo být užito krajského zřízení ve prospěch školství.

UMĚNÍ.

Antonín Slavíček. — Karel Škréta. — Jar. Stretti-Zamponi: »Staropražské lepty«.

Jsme dlužni srdečné slovo památce Antonína Slavíčka, vzácného umělce, tím vzácnějšího, že byl zároveň vzácným člověkem. Druhové jeho sami zírali na něho jako »na svou pýchu, největší talent mladého českého umění«, jenž rostl »na zjev velkého stylu, na velkého malíře, jakého jsme dosud neměli v našich malých českých poměrech« (Volné Směry 1910, č. 4.—5.). Rostl naň skutečně a připravoval se na to a vychovával s neobyčejnou důkladností. Svědčí o tom korrespondence jeho, jejíž ukázky uveřejnily »Volné Směry« (1910, č. 6.—8.). S počátku šel cestou dosti klikatou, na jejíchž zatáčkách, vždycky zajímavých, ztrácel se leckdy daleký rozhled a mlhavěl směr a cíl. Dobře to cítil sám. »Člověk se jaksi stále mění; stále myšlenkově jde. Nechci tvrditi, že vždy ku předu. Ale jde přece. To, co mne před časem zaujalo, na čem jsem s nadšením pracoval, to mi nyní je vzdálenější. Kdyby mé věci byly pohromadě, bylo by to viděti.« Kráčel vážně ku předu, přísný jsa na sebe a přísně posuzuje sebe i okolí. Z hluboka přemýšlí o úkole svém a ujasňuje si pevněji a jistěji svůj cíl. Málo příznivou kritikou berlínských listů o vystavených tam pracích svých a čtyř ještě druhých českých umělců se nepobuřuje, ale váží ji a uznává, že je těžká. »Až na to, že silně prozařuje jistá nesmiřitelná zášť národní . . ., jsou ostatní výtky zcela správné. Vytýkají nám pěti tam zastoupeným, právem, že nemáme svého — jakéhosi samostatného nazírání na přírodu a tím i vyjadřování naše je běžné s produkcí francouzskou, německou atd. Nic typického — silně rasového — co by ukazovalo nové individuelní názory a pojetí přírody. Je to pravda; cítím to jasně. Velice a jasně to pociťuji. Vím dobře, že všechno, co na př. já dosud udělal, je jenom ulízaný — technicky snad dovedněji podaný — prázdný ale kus, který nikomu neříká a nepovídá nic než obyčejnou frázi. Je to pravda. Spálil bych všechno, co dosud jsem udělal.« Za to u Worpswedských vidí silné věci. »Je vidět na nich všech, že žijí vzdáleni velkých měst a že lezou do sebe — a to je to hlavní. V tom ohledu jsme všichni proti nim jen diletanty . . . Cítí to každý z nás na sobě, jak málo má za sebou ‚studování' . . .« Vidí stále víc a více nevyhnutelnost obraceti se k studiím, »k propracování se k velikému dílu, k studiím tak praecisním, která musí být a jsou ohromnou hradbou proti diletantismu. Zdají se být snadny, ale jsou nekonečně těžké, protože nemají žádné opory v dekorativní výplni — jsou příliš jednoduché a proto úžasně pracné a těžké. Nemají v sobě ani pič příležitosti k líbivosti. Ale jsou

to balvany.« Na těchto těžkostech chce zkoušeti své síly, na těchto nesnadných dosažitelnostech. Malovat laciné nálady se mu protiví. »Nenávidím věci lehce dosažitelné, náladové; mohl bych jich svést na tucty snad, ale nechci je; hnusí se mi pro tu dosažitelnost a snadnost.« Už Neruda psal proti záplavě nálad v literatuře, t. j. těch rozředěných nálad, a tím proti zpohodlnělosti spisovatelské, která se štítí důkladného, pracného studia. Slavíček nebyl z povah motýlovitých, kterým dostačí dotýkat se jen lehce povrchu, tak jen několik taktů, tak jen několik »strychů«, tak jen několik tónů, a tvářit se při tom labužnicky a třeba si dokonce hyperestetsky mlasknout, jak lokajové to dělávají. Stále víc a více chtěl jíti do hloubky, »lézti do sebe«, chtěl jíti »do vnitřka těch lidí i toho kraje«, a také do té hloubky a do toho vnitřka šel.

Venkov český, vysočina Českomoravská, kraj chudý, ale nevýslovně půvabný, změnil ho, rozeného Pražana, tak mocně a působil naň tak opravdově, že Slavíček vážněl a přísněl. Četbou jeho byla i Chelčického »Postilla«. »Věru bylo by potřebí, aby člověk se stal opravdu člověkem. Když vidím chodit zde ty lidi dnes z kostela — v tom dešti jdou po silnicích, jež jsou obrostlé břízkami, — všude ty táhlé linie vrchů mírně svahované, v čemž je jistý rytmus — tak to všechno na mne působí jako jednoduchá národní píseň.« Ten venkov prohluboval jeho názory a jeho cítění umělecké. Dával mu citit, že k vyjádření těch velikých dojmů musí býti »jednoduché vyjádření — co nejprostší a bez techniky«. A Slavíček cítil tam, že »to všechno je takové, že člověk vidí v dálavě nové jakési prostředky vyjadřovací, k nimž má však ještě — daleko, nekonečně daleko —. Cítí, že se to mění v něm a jaksi přelamuje. Poznává jiné nazírání a chtěl by shrnouti všechno do několika jednoduchých linií a forem s několika jen tóny, scelit tak, aby byla v tom vidět celá ta bída horských krajů v oněch rozsetých barácích se stavy a chudáky, kteří dřou se za pramizerný žold 50 kr. denně ... Nutí ta krajina k přemýšlení ... To vše ač není objektem ještě uměleckého díla — tvoří anebo mělo by tvořiti nepřímý impuls, z kterého by pak ono jednoduché, prosté veliké n ě c o mělo povstati, — a to bylo by asi teprve dílem uměleckým.« Mýlí se ovšem, že »jen venku, tam, kde jsou silné dojmy, mohlo by se časem utvořit nějaké skoro umělecké dílo — jinak ne« (později sám to díly svými vyvrátil), ale správně opakuje, po tisících už jiných, že k dílu uměleckému je třeba »celého člověka — srostlého s tím vším, který vše má rád. — Jinak je to polovičatá skizza turisty — flirt. Už není krásy, aby ji malíř chytal do své ‚skizzovní knížky', — musí ji prokousat a ztrávit a musí mu přejít do každé buňky v jeho krvi.« A on srostl s tím krajem, že nezatoužil po cizině. »Mimo Milleta a toho kostela nic bych Vám teď nepřál než sednout si na tu mez, mezi mateřídoušku, a seděti mezi tím obilím, jak ono žloutne a bělá a připravuje se k dozrání«, píše prof. Gollovi do Paříže. Nedovedl by ani býti v kraji, který by celý i s lidmi nebyl mu úplně domácký a sympatický — »a dělám-li chalupu, strašně by mi to pokazilo vědomí, že pod ní zůstávají nějací všiváci ...« Pro principy trudno jezdit do ciziny, nemáš-li jich v sobě. »Přece jen si myslím, učitele máme i my báječného — náturu. Je ten samý jako jinde. U nás ten samý, ale třebas my jsme potvory —. Všudy je jen

ten jediný pánbůh — příroda. Všady ta jediná pravda — poctivost a všady ten jediný cíl.«

Jeho cesta je cesta k pravdě; po ní dojde, je plně o tom přesvědčen, k nejvnitřnější kráse. »Už není u mne nejistý cíl ani jakási cesta zaprášená — už jsem ji přešel a vím, co mám dělat, abych byl u cíle,« psal 16. května 1908 panu A. Švagrovskému, když dokončil »Prahu«, kterou viděl před sebou jako »město plné čilého ruchu — moderní město, ale čilého ruchu — moderni město, ale se starými gotickými věžemi... To město jsem stopil v plné slunce, a když jsem to viděl, měl jsem radost sám velikou.« A brzy na to posílá »celé armádní sbory — celou svou energii« na kathedrálu sv. Víta, aby ji malířsky zmohl.

»Vím, co mám dělat, abych byl u cíle.« Jaká síla autokritiky! Cítil, že v tom překrásném zápase za nejplnější a nejvnitřnější výraz, za zmožení nebeského světla a za harmonický soulad celku není ještě zcela vítězem. Jak už bývá, dochází-li kdo konečně po dlouhých námahách i mukách cíle, blíží-li se k němu, bývá rozčilenější, zrychluje krok a chtěl by ho násilím rychleji dosíci. Cos násilného jest ještě i v jeho »Praze«, v jejím osvětlení; ale vítězné tóny z něho znějí, že všecko vůkolní před nimi slábne a se ztrácí.

A teď na konec ještě malý úryvek z listu z r. 1904. »Poprvé a naposledy zažádal jsem si za jednu cenu slavné akademie »věd« —; cenu mi nedali, což jsem ovšem čekal, — ale nečekal, že dají »podporu« 350 K, stylisujíce v dopise, že o užití jejich mám časem podati zprávu akademii. Ovšem jsem podporu 350 K vrátil —. Ale zdrbne taková netaktnost člověka přece. Kdyby aspoň nedali ničeho, — ale žádat ještě za 350 K ukázky, nevím jaké, to mi připadá, jako kdyby člověk ještě vůbec nic byl neudělal.« A z té doby už řada skvostných krajin Slavíčkových pochází...

Vybral jsem jen několik málo míst z korrespondence Slavíčkovy, a jak z nich vyrůstá originální umělec, vzácný český duch, duše hluboká a opravdová, srdce vroucné a silné a přímé! Až vyjdou tyto listy samostatně, rozmnoženy — sám četl jsem jich několik, jež dosud neuveřejněny, — bude to knížka z našich nejdražších, nejčeštějších a nejčistších, překrásný, jadrnými slovy psaný doprovod jeho velikého malířského díla, doprovod básníkův.

*

Roku 1610 narodil se v Praze Karel Škréta Šotnovský ze Závořic, a Krasoumná Jednota pro Čechy s pražským »Kroužkem přátel umění malířského« uctívá toto třistaleté výročí jeho narozenin výstavou jeho olejových obrazů, kreseb a mědirytin podle jeho kreseb. Zasluhuje uznání a povzbuzení snaha Krasoumné Jednoty a »Kroužku«. Po výstavě Navrátilově je to opětný úspěch. Není sice ještě úplný. Uspořádání této výstavy už je těžší, než bylo při výstavě prvé. Uvízla ona na stanovisku dobré vůle a nepřenesla se plně — snad to dosud ani možno nebylo — se stadia amatérského do ovzduší odbornického. »Úplné a podrobné ocenění Škrétovo je potřebí ještě napsati,« praví inspektor Rudolfinské obrazárny p. Pavel Bergner ve svém příspěvku k ocenění Škrétova díla (v »Čas. Společ. Přátel Starožitností Českých v Praze« 1910, čís. 2.), čímž myslí zajisté především přesné rozřešeni otázky autorství.

Škréta jest malíř baroka, ale ještě ne toho pyšného, bohatého baroka, jemuž dán u nás přiléhavý název slohu jesuitského a jenž jest nejlepším výrazem vítězné protireformace, omámené svým vítězstvím na celé čáře a svým neslýchaným zbohatnutím. Škréta není ještě malířem této protireformace. Jest ještě na to krotký, staromódní a staročeský. Maluje sv. Václava a celý cyklus o něm, a maluje ho s láskou a s patrnou snahou vytvořit něco velkého, důstojného. Kreslí thesi — »thesí neznámou« nazývá ji inspektor Bergner v »Časopise Společnosti Přátel Starožitností« atd.,[1] katalog ji nazývá »filosofickou thesí s českým lvem, zvěrokruhem a patrony země české« —, je to asi »Sláva Čech« podle obnoveného zřízení: vysoko na trůně sedí veliký dvojhlavý orel, před ním sedí český lev, tváří se sice statečně, ale přec už sedí jenom na stupni, na nejvyšším sice stupni, ale už ne na trůně; po obou stranách trůnu na stupních stojí andělíci s korunovačními klenoty českými; nad tím vším vznášejí se čeští světci, a mezi nimi Škréta neumístil ovšem ještě Jana Nepomuckého, teprve cizí ruka později vepsala jméno nového »světce« do kresby Škrétovy... Asi dvacetiletý odebral se do Italie a pobyl tam asi pět let, v Benátkách, Florencii, ale zvláště v Bologni, kamž mnoho mladých malířů se tehdy ubíralo, k modním tehdy malířům Guidonu Renimu a Carraccimu. Matka jeho a bratři v tu dobu již vystěhovali se z Čech, protože věrni zůstali víře evangelické; usadili se v Sasku, potom v Polsku. Do Čech už se nevrátili. Syn Karel, vrátiv se z Italie, zajel na krátko k matce do Saska, rodinné záležitosti peněžní ho tam přivolaly, a pak už na vždy zůstával v Praze. Přestoupil ke katolictví, z čehož »kynul mu jen zisk«... Vůbec jako člověk nebyl povahy příjemné. Z hamižnosti stal se udavačem, jak dokazuje p. J. Herain v citovaném už »Časopise Spolku Přátel Starožitností Českých«. Také jméno své pozměnil na »Screta«.

Tento náš malíř baroka nepřekvapuje originálností ve svých kompositích, nestrhuje zvláštností svých barev; ale zajímá v mnohých svých obrazech živostí i malebností svých skupin, v nichž jest ruch a pohyb, svědčící o živém temperamentu i o smyslu pro dekorativnost. Tak v »Nanebevzetí Panny Marie«, v dolejší části »Umučení sv. Štěpána«, v cyklu svatováclavském, zvláště v obraze »Po souboji sv. Václava s Radislavem«. Podobizny jeho pak zajímají vesměs svou výrazností. Bylo by ovšem nutno znáti, které skladby a podobizny vyšly od Škréty samého. Pochybnost až příliš silná vtírá se před krásným obrazem »Žena před zrcadlem«, že by to byla práce Škrétova, před »Pastýřským výjevem« (tu již katalog má nedůvěřivý otazník), před »Hagarou a Ismaelem«, před podobiznami č. 28., 29. a 55. Jak spříbuzniti tyto výborné práce na příklad s dřevěnými postavami a anděly na obraze »Sv. Lukáš maluje Pannu Marii«? Ale i výběr zaručených obrazů Škrétových dostačí, abychom byli rádi, že v poušti 17. století byl u nás tak dovedný umělec, zvláště malíř podobizen. Můžeme do tváře hleděti aspoň některým našim lidem 17. století, intelligenci a aristokracii české. Jest mezi nimi jedna, před kterou obzvláště se

[1] Nemohla by ctěná »Společnost Přátel Starožitností Českých v Praze« svůj dobrý časopis zbavit nemožně dnes barokově dlouhého a nepříjemně syčivého názvu, jejž obtížno psát i vyslovovat?

člověk náš zastaví a zamyslí. Sympatická tvář ta není — s očima tak nápadně různýma, s pravým okem silně zakaleným, s nosem zakřiveným. Ale je dobře malována. Jest to nejvyšší purkrabí pražský, hrabě Bernard Ignác Bořita z Martinic — »jméno ono národu českému osudné, jímžto naznačujeme bořitele a kazisvěta«, »o němž vlastní jeho matka, žena to nejnábožnější, zvěstovala, že bude morem vlasti a že narodil se na záhubu Čech, což i my sami cítíme, vidouce, že oumysly jeho jinak nesměřují, než aby spoustu uvalil na města a celé Čechy«; o němž týž současník napsal dále: »Ó, ty pravý otče vlasti! Žádný statkář s dvorem svým nedal by tak nakládati, jako Ty nakládáš s královstvím českým, druhdy nanejvýš kvetoucím, jehož všecky ozdoby, záštity, důchody dány jsou v plen (neboť nemohu jinak nazývati vydírání násilného) a co den před očima našima se odnášejí, když dvůr vídeňský, navnaděn sladkostí peněz českých, jícnem nenasytným denně volá: »Přinášej! Přinášej!« Mohu-liž se domnívati, že se znáš v umění vladařském, kterýžto neznáš ani první čárky řádné správy a ctnosti politické?« ... Tak psal o mocném muži tom jesuita Bohuslav Balbín ve své »Rozpravě na obranu jazyka slovanského«. Tento mocný muž stál v čele vlády od r. 1651 do 1685, kdy zemřel nezanechav potomstva mužského.

Obrazy Škrétovy roztroušeny jsou po Čechách, jsou sem tam i v Německu i jinde. Zaneseny byly i do Ruska. Město Lvov zakoupilo z jihozápadního Ruska sbírku obrazů, a mezi nimi jest též »Screta«, mužská podobizna, ale silně porouchaná. (Zmínku o tom přinesla polská revue »Lamus« 1909, seš. 2.).

Výstavy »Kroužku« a Krasoumné Jednoty jsou pobídkou ke stále všestrannějšímu a hlubšímu vědeckému probadání naší umělecké minulosti. Vedle více méně impressionistské kritiky a referentství musí u nás soustavněji se vybudovati věda umělecko-historická, jejíž nedostatek pociťuje už i cizina. To ovšem předpokládá lidi, kteří všecek svůj čas a všecky své schopnosti budou moci tomuto dílu věnovati.

*

Jar. Stretti-Zamponi vydal mapu »Staropražské lepty« o šesti listech (deska 22 × 26 *cm*). Až na dva jsou to nové pohledy a nová zákoutí, šťastně zachycená v kresbě i v tónu. Na prvé místo řadí se »Mikulášský chrám ve sněhu«, lept v šedém tónu, hluboké nálady, dumné, jak dosud nikomu, myslím, nepodařilo se zachytit. Imposantně vystupuje chrám ze směsi drobných střech, ku podivu živých a malebně shrklých, jako houf zvědavých a klepavých růžencových bab. »Vyšehradský domek« (barevný lept), starý domek patrový, s dřevěnou pavlačí a dole s otevřeným hlubokým průchodem, je kus teplé staropražské idylly. Tón stařiny zachycen věrně a oddaně. »U kostela Apollinářského v zimě« (barevný lept) je rovněž pěkné zákoutí. Jedinou jeho chybou je fádně restaurovaný chrám, zbavený své rozmilé červené střechy a věže, ale za to nemůže p. Stretti-Zamponi, nýbrž architekt-gramatikář, a ne poeta, Mocker. »Pod Emauzy« (barevný lept) rovněž věrně reprodukuje zastárlost podskalských domků a jich zajímavých střech. »Pražské střechy staroměstské« a »Hradčany z Chotkových sadů« jsou lepty v hnědém tónu. Je pravda i vkus v těchto leptech. *T.*

LITERATURA.

Krásná:

Fráňa Šrámek: Patrouilly. (Nakl. knihtiskárna národně soc. dělnictva v Praze, 1909.) — Týž: Stříbrný vítr. Román. (Slunečnice, nakl. Grosman a Svoboda v Praze, 1910.) — Růžena Jesenská: Nocturno moře. (Nakl. J. Otto v Praze, 1910.) — Björnstjerne Björnson: Povídky. Řada II. Přeložila Milada Krausová. (Laichterova sbírka krásného písemnictví, 1910.)

Fráňa Šrámek má jisté body styčné se Šlejharem. Také on liboval si v kalném ovzduší, také on jako by se prodíral k novému pojímání věcí a k novým možnostem výrazovým. Jenže co u Šlejhara ukázalo se organickou vadou, u Šrámka na štěstí bylo jen chorobou mládí, kde Šlejhara aesthetická slabozrakost sváděla s cesty, Šrámek ironisující posou svou byl zlákán k buršikosní nedbalosti a borcení velkých linií. Šrámek viděl temně, protože měl dočasně mozek překrvácený a předrážděný zrak. Jakmile podmínky tělesné jsou normální, Šrámek se stává jedním z nejvýraznějších básníků klidu a jasné pohody. Vezměte třeba z knihy povídek »Patrouilly« poslední bajku »Životní moudrost«, řešící záhadu Boha z rozmluvě s větříkem.

Naše mladá generace bojovala a bojuje mimo jiné proti morální tendenci v literatuře. Proti moralisování mladí (provisorně) postavili — ironisování. Avšak mladým přibývá let, improvisace nevystačí na celý život. »Nuže kam?« — zdá se býti ta rozpačitá otázka, která by mohla býti mottem všeho toho, co na rozcestí života podniká mladá generace, přestávající býti nejmladší. Objevují se svazky povídek, tenké i tlusté romány, samé účtování s přítomnou minulostí a prchavým mládím. Zůstáváme ještě ve stadiu varu nevědouce, kam naše mladá generace míří. Vyciťujeme jen, že je bázeň před závazností, tuhnoucí zákonností, přede vším, čemu se usedle říká vážnost života. Jest bázeň největší před usedlostí. Proto v mladém umění ta reakce proti všemu stálému, na jisto postavenému, proti určitosti linie a slova. Ne-li přímo exotičnost, aspoň žádné všednosti, aspoň ne věci, které jsou jasné jako den.

Fráňa Šrámek ve skutečnosti není z krajních levých naší mladé literatury. Ubíjí morální tendenci, aby sloužil tendencím jiným, možná ještě méně odůvodněným, ale ovšem méně diskreditovaným u mladých. Opouští mládí poněkud vystřízlivělý z obrazoboreckých záchvatů. Nuž kam? Ano, ta otázka věru se ozve po jeho románu, z něhož ideová bezplánovitost vyzírá příliš nápadně.

Naši mladí zdůrazňují své schopnosti stilisační. Šrámek je v té věci trochu robustní, přírodní, ale i jemu se podaří jedním proudem kratičké črty na všechny strany vybroušené a zaokrouhlené. Obyčejně však Šrámek volí složitější techniku, techniku barevných skvrn, útržků, z nichž pozorovatel má sestaviti obraz sám, obraz tím sytější a živější. Daří se mu to se střídavým štěstím. Někdy stěsná na malý prostor příliš mnoho najednou, stává se temným. V nové knize povídek stalo se tak několikráte, na příklad i v jemné jinak »Předehře«. Než kniha ukazuje též, že výrazové schopnosti Šrámkovy rostou a že přibývá určitosti rysů, praegnantnosti drobných črt, v nichž Šrámek nad jiné vyniká. Přibývá hlavně

jasnosti i jasu — přerod dřívější manýry Šrámkovy. Šrámkův talent nejednou octl se v nebezpečí jednotvárnosti, jednostrannosti a jednostrunnosti. Ne tím, že antimilitarista tolikrát se vrací k vojenskému životu (tak láskyplně!), ani tím, jak často v bizarních přirovnáních objevuje se »praskot suchého ohně«, »kalužinka větrem šlehaná«, nebo »zkamenělý úsměv«. Nebezpečná byla hříčka s mrákotnými stavy: svět jevil se mu jako moře mlh a nočních temnot, v nichž míhala se zoufalá světélka bolesti lidské. Nebezpečné bylo laciné, obhroublé ironisování, jako by ústupek širokým davům, laciné proto, že zdálo se samo sobě účelem. V »Patrouillách« je takových povrchních kazů ještě dosti.

Ale konečně Šrámek pochopil, že karrikatura nemůže býti cílem uměleckého života. Zachtělo se mu díla positivního, rozsáhlejší stavby románové. »Stříbrný vítr« je skutečně v tvorbě Šrámkově nový krok, pokus uniknouti provisoriím. Kus mládí, bezpochyby také kus vlastního mládí, svítání dětství, první zavanutí pudů chlapeckých, a posléze životoplodný vítr, který předchází jitřnímu vzplanutí horkých vášní. Kus vývoje mládí předčasně zrajícího a vydrážděného, kus mládí, přeplněného a přetíženého tím, co reflexe a chtění autorovo do něho vložilo. Janu Ratkinovi bylo sotva 14 let a: »sympatisoval s dobrodruhy, v prsou mu to vonělo a mokvalo jak zahřátá jarní hlína, kůže se mu loupala pod letním sluncem, plakal pro nespatřené a jím nedotknuté ženy, chystal chlapecké své ruce k nějakým odvážným činům, hádal se v lesích s kukačkami a v hrdle mu to houstlo neurčitým vzlykotem, mladými, jásavými bouřkami slz a smíchu, jako vášnivá trompetta, chystající se vykřiknout, zavolat . .«

Chvílemi je vám v tomto románu jako v skleníku přetápěném, aby vše co nejbujněji rostlo, aby mízy co nejprudčeji kolovaly a nalévaly se nejšťavnatější pupence. Výjev primána Staňka se služkou a důstojníkem jest až trapný, vzdorovitá posa patnáctiletého hrdiny Jeníka Ratkina, jenž jako povinnou daň pokoření vyžaduje si od pražské dámy políbení, jest více než komická. Ale konečně budiž, všechny ty podivné výbuchy předčasné pohlavnosti chtějí býti možná případy výjimečnými, i prožitými. Šrámek netváří se jako vševědoucí analysator temných pudů, předkládá prostě příběhy, pokud je uzná za nutné. A celá kniha je naplněna tímto vlněním pudů, zásvity, rozjasněním i temnotami. Jde tu o zachycení řady stavů, o postupné tříbení a projasňování jich. Tím se Šrámkovi vyčerpává všechen mladý život, nevěří v logické sečleňování, jeho stálost, účelnost a konečné vítězství. Neformuluje tedy nic, leda nadhazuje, naznačuje, chce příboj sensací, sladkého vznícení a změny tak hravé a neurčené, jako je příliv a odliv vln. »Stříbrný vítr« musí stále vlniti mladou duši; jak utichne, je konec mládí.

Potud chápeme Šrámka a potud má své dílo v moci, umí nalézti o mládí slova teplá, výmluvná a silná. Ale všude jinde, kde narazíte na nějakou myšlenku, kde tušíte výhled vpřed, touhy po cestách budoucích, málomocně zastavuje se na půl cestě. V této knize, bojící se zákonnosti jako stagnace, není ani zákonnosti formové. Odstavce řadí se k sobě volně, různorodé episody vynořují se, nevíte proč, není organické spojitosti, architektonického učlenění. Objevuje se ideální profesor Ramler proti nenáviděnému »káťovi«, Ramler a jeho minulost, student Zach, jeho

Magdalena, strýc Ratkinův, končící po způsobu skandinávských reků — nikde není souvislosti, není možno ani zdaleka dohádati se jí.

Konečný dojem: řada povídek více méně zajímavých spojena v celek zvaný román. Autor jeho měl představu něčeho velikého, chaotického, když se zabral do svého příběhu. Chcete-li chaos poznati asi nejblíže původnímu stavu jeho, přečtěte si střed knihy, pobyt Jeníkův doma za nemoci matčiny — pochybuji, že kdo postřehne vnitřní smysl tohoto dlouhého oddílu. Stejně sklesnutí tvořivé síly vycítíte z náhlého konce románu.

První náběh románu Šrámkovi zůstal torsem. Vyskytnou se snad proroci, kteří odkáží jej zpět ku povídce. A přece jen Šrámek jest na postupu. Má co říci, je svůj, má své vnitřní teplo, žár, má sílu krásného a svěžího slova. Jde mu o umění a skutečného umění je schopen tou měrou, pokud se dovede prodírati k světlu.

*

Moderní exotismus v literatuře jest reakcí proti zdánlivé nebo skutečné chudobě uměleckého realismu a naturalismu. Bývá podmíněn kulturním bohatstvím, ale také nedostatkem intensivního života a skutečné síly. Náš exotismus patří většinou do druhé kategorie. Proto ulpívá tolik na vnějšku, proto i jeho fraseologie jest tak utkvělá a nehybná. I v literatuře můžeme na štěstí říci, že jsme národ demokratický; a snad tedy z té příčiny aristokratický exotismus tak málo u nás zdomácněl. Je zvláštní zjev, že jeho sladkému kouzlu podléhají většinou naše spisovatelky-ženy. — Také Růžena Jesenská přijala novou víru uměleckou. Všechno labužnictví samoty, všechny sny o vzdáleném, nedosažitelném životě se mnohonásobně zmocňují, vyzdvihují novým uměním. Dříve snad trpěla nemožností napíti se života z plných sil, pohroužiti se do něho zcela. Exotická theorie umění ji náhle poučila, že v tomto nedostatku je ctnost a síla, že vzdálenost je posilovatelkou fantasie. A pod Petřínem v starých, tichých domech malostranských fantasie si tak krásně zahrává. »Zde v tom zátiší pod Petřínem utváří se takový vniterný, utajený, podivuhodný život, krásy až paradoxní...«, přiznává na konci románu o své hrdince a — o sobě. »Budu milovat lásku pro lásku v nepoznání, jen ve snění,« můžeme ještě ocitovati tato slova a celá Jesenská nynější stojí před námi. Nepoznání je vždycky nebezpečná věc pro umělce. Jen zcela velicí lidé dovedou vyvážiti nepoznání svou vnitřní silou a bohatstvím.

Exotismus u malého národa je zvláštní: exotik operuje s mimořádnými lidmi, a my příliš blízko vidíme své lidi skutečné, příliš málo věříme jejich mimořádnosti. Máme na prstech spočteny české tanečnice světového jména i jihočeské velkostatkáře, a těžko si je představíme v nových, výjimečných úlohách románových. Ale budiž. Přijmeme je tedy i s jejich podivínskými jmeny, v nichž autorka si libuje: Amos Eder, Renata, Angelika, Monika, Patrik Syn, Ivan Hermogen, Visarion kráčejí v dlouhé řadě před námi, obtíženi jsouce všemi svými příběhy minulými i budoucími. Sladce zádumčivé reminiscence a polozáhadné příběhy rodové staly se pevnými součástmi moderního exotismu. Za to tuším vzácné jsou u nás balkánské scenerie, jimiž Jesenská obklopuje své osoby. Pravoslavné kláštery na Svaté Hoře, čarokrásný skalní břeh pod nimi, Cařihrad — jaká to látka pro zjemnělé umění. Ale náš exotik tak vzdáleně

hledí na vše to, že líčení jeho je podobno spíše ohlasu z pročteného cestopisu, než výtvoru rozníceného návštěvníka těchto míst.

V rodinných příbězích románu jest jistá jednotvárnost; a přec i osudový řetěz může míti svou rozmanitost. Jesenská nejen miluje lidi určitého typu, což je přirozeno, nýbrž nedovede ani o píď vykročiti z úzkého kruhu svého. Pohleďte, jak neživotná jest postava tanečnice Angeliky, jak přímo falešně působí její styk s dcerou, a jak do nemožnosti biblicky sladce mluví mnich Visarion s Ivanem Hermogenem. Tak daleko nezašel ani Zeyer v »Plojharovi«, to jest příliš i pro exotický román. Nešťastný Ivan Hermogen zdá se existovati jen na to, aby stupňoval blaženost jiných, šířil kouzlo krásného zjevu a pak zmizel na vždy. Zcela ve smyslu »lásky v nepoznání« musí býti mnichem na posvátné skále, kde léta viděl ženy leda ve snách; první žena skutečná, kterou uvidí, zdá se mu pak Madonnou.

Jesenská jest básnířkou žen. Její muži jsou tvorové uzavření, záhadní, vzdálení, šiřitelé moudrosti a blaha. Žena jest jí bližší, nekrášlí jí tolik, analysuje ji hlouběji. Ale ovšem mužův i ženin život jest vyčerpán láskou, touhou, nejraději láskou aethericky vznešenou nebo bolestí úplně stravující. Jen vrcholné zjevy jsou v tomto exotickém světě možny.

Jenže tyto vrcholné zjevy seslabuje »nepoznání«. I sen předpokládá aspoň částečně viděnou skutečnost. Jesenská viděla a zažila přec jen málo, aby vykouzlila čarovné království nových osudů. Nejen to: její epitheta, přídavná jména jsou někdy podivně nepřiléhavá, vyvolávají mlhavé představy.

Růžena Jesenská podlehla nepravému kouzlu. Nepohybuje se volně a šťastně v novém ovzduší. Exotická formule umělecká zdála se jí býti tak lákavá a přiléhavá. A přece výsledky ukazují, že pro Jesenskou je to formule falešná, že ji tíží a zavléká, kam sama by s dobrou rozvahou nezašla. Možná, že tento příběh Nocturna moře, vyprávěn naivně, bez filosofování a slovní přítěže, daleko čistěji by působil. Neboť Jesenská má ten hluboký ženský pohled do nitra, který dává ženskému umění oprávněnost, ba činí je drahým.

*

Neznáme blíže Björnsonových názorů uměleckých, ale tolik jest jisto, že by byl exotismus zamítal s vehemencí jeho vlastní. Björnson byl málo přístupný fantastičnosti. Na první pohled se zdá, že fantasie jeho nebyla schopna mocného rozletu, ba že invence jeho byla chudá. Většinu svých povídek zahajuje kapitolami kronikářsky suchými. Lidé v nich jsou staří známí jeho; život jejich i jejich předků jako by četl z otevřené knihy. Tak se lidé znají v údolích severské vlasti jeho: v těsném kruhu, uzavřeném skalnatými kopci, několik roztroušených statků. Tu se vyvine pospolitý život s jednou, dvěma rodinami; ti jsou člověku celým světem, je s nimi ve stálém styku a proto život jejich jest mu řetězem příhod všedních neb aspoň úplně jasných. A vypravuje-li o nich, vybaví se mu opět celý ten řetěz pevně sečleněný.

Druhý svazek Povídek Björnsonových je dalším souborem mladé tvorby jeho. Ve mnohém Björnson po celý život zůstával stále týž: ve své stručnosti a pevných, prostých liniích svých příběhů. Mají-li

naši romanopisci západní styčné body s malířstvím, severan Björnson jistě jest blíže technice sochařské. Pomalu dláto nasazuje na tvrdý kámen, opatrně odsekává drsné hrboly s povrchu, pohyby ruky jeho se zrychlují, horečně a přece jistě směřují hloub a hloub, až pak ve vší kráse objeví se oživená, měkce modelovaná podoba definitivní.

Celá desetiletí nás dělí od doby vzniku jeho povídek; změnil se vkus, technika i pojetí díla uměleckého. Björnson jest nám vzdálen také místně, nutno mu zvykati, sblížiti se s ním. A přece konečný dojem by vystihla asi nejlépe slova: milý, vroucí, příjemný.

Björnsonovy starší povídky nejsou velikolepé a, co hlavní, nejsou propagační. A přece jimi zvítězil i v cizině, on, příslušník malého národa. Někdy tu malost norskou (nebo kristianskou) přímo nahmatáme; někdy shledáme celou řadu rysů a faktů, připomínajících jiné povídky jeho. Ale zapomeneme toho; vlastní těžisko povídek jeho leží v druhé polovině jejich. A tu je Björnson v celé síle své, jak jej znala Evropa i z činnosti veřejné: strhuje svou vřelostí a láskou. Jeho osob nemůžeme nemilovati, Björnson nakazí čtenáře svou jasnou, teplou náladou.

V jádru svém Björnson byl slunná povaha; jen mohutná víra v lidi povyšovala umění jeho v umění veliké. Jeho láska jest mužská, bez něžností a sentimentality, je to zároveň láska, jíž se příčí každý kal a každé přítmí.

Vesnické povídky Björnsonovy vrcholí láskou dvou mladých lidí, jimž jest překonati překážky rodinných tradic, předsudků a zájmů. A třeba Björnson nemiluje hlučných slov, zakončení bývá hymnicky jásavé, jak může býti jen svatební sbor, při němž se nevěsta blaženě usmívá.

Ku podivu, jak málo poměrně Björnson si všímá ostatního života vesnice. Pro něho soustřeďuje se vše v obou súčastněných rodinách. Lid ostatní vystupuje jen mimochodem, na chvilku. Davových scen takořka není, — v Björnsonově kraji není větších vesnic v našem smyslu, se statky těsně u sebe.

Ale také v městských povídkách Björnson vybere si jen hlavní osoby. Ostatně děj jejich odehrává se nejčastěji na osamělých sídlech panských. Zdá se, že Björnson nevěřil u intelligence ve štěstí tak nezkalené a jasné, jako u vesničanů. Na městském nebi nepřelétají jen drobné mráčky, nýbrž rozestírají se také zlověstné mraky. V životě intelligence vynořují se co chvíli tragické konflikty. Takové zavíření vichřice Björnson zachycuje mistrně; síla jeho roste, roste také neočekávaně psychologická hloubka jeho, na příklad v druhé polovině povídky »Absolonovy vlasy«.

Tu pochopujeme teprve, že kronikářská suchost Björnsonova podmíněna jest neobyčejnou uměleckou ukázněností a zdrželivostí jeho. Björnson ve skutečnosti má nevyčerpatelné bohatství látky, postřehů, b o h a t s t v í v n i t ř n í h o ž i v o t a s v é h o. Proto jest jeho umění tak málo knižní, literární, verbalistické ve špatném slova smyslu.

Kdo má zálibu studovati dovednou, pevnou stavbu uměleckého díla, u Björnsona nalezne příležitost znamenitou. Zjev tím vzácnější u nás, čím více chudoba vlastního života spisovatelů je zastírána krásnými slovy a neukázněnost kryje se uměleckou svobodou.

Laichterova »Sbírka krásného písemnictví« má štěstí na dobré překladatele. Povídky Björnsonovy čtou se velmi příjemně v plynném a čistém překladu Milady Krausové. *K. V.*

Poučná:

Dr. Otakar Kádner: Dějiny pedagogiky. Díl II. — Dr. Karel Domín: Uvod k novějším theoriím vývojovým. — Inž. J. Kalivoda: Záhady spiritismu vědecky osvětleny.

Dr. Otakar Kádner: *Dějiny pedagogiky.* Díl II. Encyklopedické knihovny »Dědictví Komenského« svazek XIII. V Praze 1910, stran 654. za 10 K.

Po prvém díle Kádnerových Dějin pedagogiky, který vývolal silný ohlas u nás i v tisku jinoslovanském — a právem, neboť neměli jsme do té doby v tomto oboru ničeho nebo skoro ničeho mimo školské učebnice, většinou velmi pochybné hodnoty — vyšel nyní díl druhý, jenž věnován jest vývoji pedagogiky a školství od renesance do konce osmnáctého století. Rozdělen jest tento díl ve 14 kapitol, ve kterých zase — jako v díle prvém — sloučeny jsou dějiny pedagogických theorií s dějinami školství. V rámci kulturně historickém a se stálým zřetelem k povaze jednotlivých epoch filosofického vývoje — karakterisovaných ve skvělých kapitolách úvodních — vylíčeny jsou tu pedagogika humanistická, reformační i protireformační, vznik a rozvoj realismu v jednotlivých zemích, školství šlechtické a pietistické, pedagogika osvícenská a novohumanism; zakončen jest díl tento úvahou o stavu školství koncem XVIII. století. Autor má široký rozhled filosofický, ovládá rozsáhlou literaturu, přihlíží v míře u nás dosud nebývalé k pedagogice a školství národů slovanských a zpracoval neobyčejně bohatý materiál moderně, v duchu pokrokovém. Napsati dílo tak podrobné, aby dokonale sloužilo potřebám odborného studia a zároveň tak přístupné, aby vyhovovalo i vzdělanému laiku, který chce je prostě čísti z interessu všeobecně vzdělávacího, to jest těžký úkol, který rozřešil Dr. Kádner velmi šťastně. Každá stránka této knihy svědčí nejen o znalosti odborné, nýbrž i o nevšedním umění. Vědeckou erudicí knihu nezatížiti, důkladností neučiniti ji nezáživnou, koncentrací látky a ekonomii stylu nestížiti její studium nebo neznemožniti průměrnému čtenáři její četbu, to není tak zcela snadno. Přečtěte na př. kapitolu o humanistické pedagogice v Italii, psychologicky jemně propracovaný portrét Lutherův a Melanchthonův, kapitolu o Komenském, o Rousseauovi a osvícenské pedagogice a shledáte, že to jsou hotové monografie, jež samy o sobě by postačily, aby autoru zajistily čelné místo mezi historiky pedagogiky. A jistě také neujdou pozornosti kulturně historické detaily tohoto spisu, karakterisující podivuhodně jednotlivé osoby, směry a instituce. Jsou někde vtroušeny jen jako mimochodem, vetknuty v text, jako by náhodou. Ale všude mají svůj zcela určitý účel. Jsouce vždy velmi význačné, třeba někdy na pohled nepatrné, dodávají neobyčejné plastiky a život-

nosti obrazu, který autor líčí. Tak ožívají před námi zašlé doby; cítíme srážky myšlenkových směrů a prožíváme zápas protichůdných snah. A bezděky utkvívají tím v mysli karakteristické rysy jednotlivých dob a ideových proudů. Ale nikde tyto jednotlivosti celku netříští, od věci nezavádějí, jsouce semknuty v pevném rámci, podřízeny základní osnově myšlenkové a užity s vytříbenou znalostí psychologickou. Tak se nám dostalo knihy nejen vědecky cenné, ale i krásné. *J. M.*

Dr. Karel Domín: *Úvod k novějším theoriím vývojovým.* Encyklopedické knihovny Dědictví Komenského (red. Jos. Úlehla) svazek XI. V Praze 1909. Stran 226, za 4 K.

Účelu »Encyklopedické knihovny«, orientovati čtenáře v současném stavu jednotlivých vědeckých otázek, jest »Úvod« Domínův velmi přiměřený. Objasňuje hlavní idee, uvádí nejdůležitější výsledky badání o vývoji organického života a přihlíží ve značné míře k praktickému jejich významu. Historie (kap. 1.—3.) omezena jest tu na míru nejnutnější. Dějiny myšlenky vývojové do doby Darwinovy podány jsou ve stručném přehledu, v hlavních rysech jen nastíněno jest učení Darwinovo, u nás dříve již objasněné spisem Rádlovým, Babákovým a Mrázkovým; za to podrobněji probrána jest pozapomenutá nauka Lamarckova, a theoriím, jež z ní vzešly, dostalo se v historické části poměrně nejvíce místa. Jádrem knihy jest podrobný výklad novolamarckovských theorií přímého přizpůsobení (kap. 4—5), přehled hlavních směrů vitalismu (kap. VI.) a velmi instruktivní obšírné pojednání o theorii mutační (kap. VII.—XII., str. 123—190). Poslední (XIII.) kapitola jedná o křížení.

Spis jest psán hlavně se stanoviska botanického. Autor jest stoupencem novolamarckismu, snaží se však spojiti theorii přímého přizpůsobení s theorií mutační a zvláště zdůrazňuje význam křížení pro vznik nových forem. Jednotlivým theoriím vytýká jednostrannost v tom, že příliš zevšeobecňují určité poznatky a pravidla, platná jen pro některé jevy biologické. Jako Darwin přecenil dosah a působení přírodního výběru, tak i theorie přímého přizpůsobení trpěly jednostranností, zavádějíce na pole dosud methodám přírodovědeckým nepřístupné a rovněž i Vriesova theorie mutační, jež způsobila značný rozruch a nalezla mnoho stoupenců, vysvětluje zase pouze způsob, jakým mohou vzniknouti nové formy organické, mlčí však o příčinách, které zjevy mutační podmiňují.

Prakticky velmi významné jsou kapitoly X. a XI. o mutaci v zahradnictví, ovocnictví a v hospodářství a o methodách zušlechťování rostlin užitkových. Do nedávna stály pokusy a snahy o zušlechťování rostlin pod přímým a silným vlivem Darwinovy theorie selekční, z nemalé části jsou ovládány i dnes principy této theorie. Věřilo se, že se variace každého druhu berou všemi směry, že jest možno pomocí umělého výběru vyvoliti si určitý žádoucí směr a hromaděním nepatrných odchylek pak dále a dále nový tvar zušlechťovati. Tato methoda až do nedávné doby a z valné části i nyní byla všeobecnou ve střední Evropě a nazývá se obyčejně methodou německou. Proti ní stojí methoda anglická, jež nevychází od skupiny vybraných rostlin, nýbrž hledá pouze výnosné odlišné typy, rozmnoží je a předá je obchodu jako stálé, od výběru nezávislé formy. U nás se zušlechťování rostlin děje zpravidla methodou německou, ale děje se v tom směru

nesmírně málo. Hlavní příčinou jest, že nemáme theoretiků s dostatečným botanickým vzděláním, kteří by pokusy své neomezovali na laboratoř, nýbrž pozorování svá v první řadě vztahovali na rostliny na poli. Proto předstihla nás daleko cizina. A přece skýtají naše obilniny výtečný materiál pro vypěstění botanicky čistých, výnosných typů. Dnes celé toto studium spočívá na pevné basi a máme vědecky propracovanou a prakticky osvědčenou methodu. Dr. Domín přimlouvá se za zřizování centrálních stanic výzkumných a líčí vzornou švédskou hospodářskou stanici ve Svalöfu poblíž Lundu, jejíž methodu vypracoval a odůvodnil proslulý Nilsson.

»Úvod« Domínův poslouží výborně každému, kdo se zajímá o pokrok přírodovědy a chce nabýti přehledu o dnešním stavu otázky vývojové. Zejména však studentstvu, jemuž jest především určen, bude vítanou pomůckou. Neboť vedle souborného poučení, jež poskytuje, nejen informuje o literatuře, nýbrž podává i tresť velmi mnohých spisů, této otázky se týkající. *ur.*

Inž. J. Kalivoda: *Záhady spiritismu vědecky osvětleny.* V Praze, nákladem Volné Myšlenky (bez roku).

Formule, kterou Kalivoda-Vodseďálek řeší záhady spiritismu, je ku podivu jednoduchá jako Kolumbovo vejce. Tak řečený praktický spiritismus, hnutí lidové, není než novou formou náboženství, maje v sobě všecky obvyklé náboženské »oddíly« (lépe snad: složky): kult, metafysiku i morálku, prvotně vesměs přejaté z katolicismu, později všelijak upravované a povrchně modernisované, tedy je jakýms kompromisem mezi starou náboženskou pověrou a novodobým nevěrectvím, dílem filosofie lidové, lákajícím novou úpravou kultu, prostotou nové metafysiky, ryzostí staré morálky, hnutím, jež právě proto skýtá spokojenost ubohým a trpícím a hoví neukojené a neukojitelné touze po světě nadsmyslném. Naproti tomu spiritismus vědecký, který jako nová »věda« chce dokázati existenci boha, duše i nesmrtelnosti, a to vskutku názorem a pokusem, je směr docela nevědecký, zpátečnický, moderním hnutím nepřátelský, protože všecky »důkazy« jeho jsou klam a šalba nebo zakládají se na zákonech docela přirozených. Celkem Kalivoda odsuzuje obojí formu spiritismu jakožto nevědeckou, citově nebezpečnou, mravně zastaralou: toto poslední je snad jediné, v čem bych mu odporoval, neboť pokud jsem měl příležitost poznat »spirity« podkrkonošské, právě mravní stránka jejich hnutí stála vysoko a neřídila se dokonce zásadami »staré otrocké morálky«, ježto stoupenci usilovali vskutku o život čistější, lidštější a lidumilnější. — Prvním oddílem knihy je denník otce autorova, kdys horlivého spiritisty z let osmdesátých, vskutku zajímavý dokument ze života lidového osvícence, který mimo jiné potvrzuje správnost analyse autorovy, že všecky projevy medií jsou docela přiměřeny názorům i schopnostem media i jeho okolí, tedy v rodině katolické znějí katolicky, v pokrokové nevěrecky, po případě docela pantheisticky neb zase klerikálně atd.

Ač se zdá, že u nás již první vlna hnutí spiritistického zatím přešla bez patrných škod, přichází spisek Kalvodův nicméně v čas; škoda, že po obyčejném čtenáři, pro nějž je přece především určen, žádá místy

příliš vzdělání a přílišné znalosti cizích (často docela zbytečně cizích) výrazů. Rušivě působí některé výrazy »lidové« jako pašáček (65), jimiž se má snad sesměšniti naivní víra spiritistů, ale jež do vážného spisu rozhodně nepatří. *Kd.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Z letního období zbyla nám ještě povinnost referovati o některých významných sjezdech náboženských, o jakých se u nás v Čechách málo ví a o které z neznámosti je málo zájmu.

Avisoval jsem referát o sjezdu organisací ženské mládeže a o kongresu misijním. První se konal v květnu v Berlíně, druhý v červnu v Edinburghu.

Zvláštní organisace mládeže na církevním nebo křesťanském podkladě s náboženskými, náboženskovýchovnými tendencemi jest dílo 2. polovice 19. století a ovoce náboženského obživení, hlavně ve světě anglickoamerickém, kolem poloviny 19. století. Před tím byly ojedinělé pokusy málo organisované a rozptýlené začátky.

Zvláštní organisace mládeže jsou přirozeným výsledkem církevních snah, zabezpečiti si budoucnost prostřednictvím mládeže a posíliti mravní sílu a mravní život dospělých mocí náboženství a náboženským vlivem na dorost.

Jako odborové a politické dělnické organisace asi od čtvrt století si všímají velice dbale mládeže, aby ji od počátku vlastního jejího chápání strannicky vychovaly a pro stranu zpracovaly, jako v poslední době politické strany nedělnické též obracejí pozornost na výchovu dorostu v zájmu svého vzrůstu, tak přirozeně též církve již značně dříve organisovaly mládež: jinochy v tak řečených »Young menchristian associations« (»Y. M. C. A.« = křesťanské spolky mladých mužů, užíváme na prvním místě názvu anglického, poněvadž Anglie a anglicky mluvící Amerika jsou rodnou půdou celého hnutí, vedle toho vlastně v souvislosti s tím jsou v Evropě francouzská sdružení »Union chrétienne de jeuns gens«, německé »Christlicher Verein junger Männer«, analogicky pak též ve Švédsku a j. podle národů, ale s ústředním mezinárodním svazem); dívky v »Young women christian associations« (Y. W. C. A); děti v »Bands of Hope« (Sdružení naděje), a mládež vůbec v »Christian Endeavour« (Křesťanská snaha).

Z Anglie a Švýcar přešly impulsy též do evangelických kruhů českých a vytvořily analogická sdružení, v míře ovšem skromnější. V protestantských zemích ovšem jsou tyto organisace mohutné, imposantní, s milliony členů, vlastními spolkovými domy po velkých městech, s cestujícími sekretáři a velice rozvinutou činností rázu nejen náboženského a mravního, nýbrž též kulturního a sociálního a se znamenitými úspěchy ve všech směrech.

K církevní práci mezi mládeží náleží též instituce N e d ě l n í c h š k o l, ale ta sem nepatří přímo, poněvadž není samostatnou organisací mládeže, nýbrž prací církví mezi mládeží.

Stálou institucí mládežových organisací jsou internacionální sjezdy, které mají účel informační, organisační, propagační.

Vybírám k informaci naší veřejnosti schválně poslední berlínský sjezd ženských organisací ne pouze proto, že je nejnovější, ale proto, že je karakteristický. Na něm lze poznati ráz a cíl práce, ducha, jímž se sdružení nese.

Rozumí se, že podklad sdružení jest náboženský, positivně křesťanský. To plyne z jeho církevního původu. Účelem sdružení jest udržeti a podporovati mládež v náboženskosti, poněvadž — o tom není nebo nemělo by býti sporu — náboženství jest posud hlavní oporou, zdrojem, vzpruhou, silou mravního života.

Náboženský podklad a cíl sdružení však naprosto není tím, čemu u nás říkáme klerikální. Sdružení naopak dokazují, že náboženství a klerikalism jsou věci různé. Nejde tu o formální moc církve, nýbrž jde tu o blaho mladých lidí. Milliony jsou mládeže, která — zvláště ve velkých městech — potřebuje styků dobré společnosti, mravní opory, slušné zábavy, náhrady za domov, kulturního povznesení, příležitosti k dalšímu vzdělání. To se snaží poskytovati spolky mládeže. Sdružují různá odvětví povolání. V Německu jsou sdruženy hlavně služky, méně tovární dělnice a krámské; za to ve Francii hlavně tovární dělnice, pak dívky z pošty, z obchodů, písáren, učitelky a domácké dělnice; v Anglii krámské, písařky, kancelářský personál; ve Spojených státech je kulturní a společenská úroveň sdružených nejvyšší: učitelky (těch je právě ve Spojených státech absolutně i relativně vůbec o mnoho víc, než kdekoliv jinde), studentky, stenografky a písařky, ovšem též spolu s dělnicemi.

Sdružení se snaží vyzkoumati zvláštní nedostatky a speciální potřeby všech vrstev svých členů a podle toho zařídit práci mezi nimi a péči o ni. Vůbec jeví se ve spolcích pěkně vyvinutý smysl sociální. To je veliká, v pravdě moderní přednost celého podnikání. Spolek ukládá svým členům všem, nejen výborům, v pravdě sesterský zájem o všecky navzájem, ukládá studovati otázky hospodářské, sociální potřeby, zdravotní poměry pracujících žen a státi jim po boku, hledati prostředky k nápravě poměrů cestou svépomocnou a zákonodárnou, vhodnou organisací odborovou. Péče sdružených se vztahuje též na neorganisované a pomáhá všem, na příklad zvláštní pozornost věnuje sklepnicím a herečkám, které jsou vydány mimořádným nebezpečenstvím po stránce mravní.

Spolek poskytuje svým členům možnost důkladnějšího odborného vzdělání ke každému určitému povolání a tím se snaží dopomoci jim k lepšímu uplatnění a výhodnějšímu postavení.

Přirozeně leží vedoucím osobnostem na srdci otázka zotavení a zábavy. Že neodlučuje při zábavě různá pohlaví, rozumí se při sociálním a mravním porozumění samo sebou, ač ovšem tanec a podobné zábavy skoro výlučně pohlavního rázu jsou principiálně vyloučeny. Spolek připravuje dívky na úkoly manželské a mateřské kursy fysiologickými, na povinnosti domácenské kursy hospodyňskými.

V kruzích žen dobře situovaných, hmotně nezávislých a povoláním nezaměstnaných budí povinnost sesterské péče o vyděděné, pracující a strádající ženy ve zvláštních školách a instrukčních hodinách.

Vůbec lze říci, že spolky mládeže spatřují hlavní část své úlohy v péči sociální, sociálně mravní a sociálně hospodářské. To platí o sdruženích mužské mládeže právě tak jako o sdruženích mládeže ženské. Mezi mladými muži koná se záslužná práce na příklad (jmenujeme ukázky nám nejbližší, nejdostupnější) v Berlíně, a zvlášť originálně a úspěšně v Hamburku, kde farář Walther Classen nábožensky, ale naprosto necírkevnicky, sociálně, ale ne strannicky socialisticky, mravně, ale ne morálkářsky, tvoří duševní a duchovní armádu mladých dělníků, vůbec mladých mužů pracujících tříd všech druhů.

V Berlíně existují vedle vlastních spolků dívek též »kluby pro mladé dívky« a nejmladší »domoviny továrních dělnic«.

Při tom ovšem netrpí vědomí, že všecko to podle intencí spolku se musí díti v rámci náboženství a křesťanství. Cíle svého chce spolek dojíti prostřednictvím a mocí náboženství. Ovšem zase novými prostředky. Na kongresu nebylo tajeno, že způsob, jímž se dosud nábožensky pracovalo, jest ne ve všem sic, ale namnoze zastaralý a jmenovitě pro mládež nedosti přiměřený. Proto kongres se snažil vložiti na srdce všem, aby se snažili především vniknouti pochopením do mladé duše a přizpůsobiti se jejím zvláštnostem. Odtud snaha: při vší jednotě organisace pěstovati individualisaci podle jednotlivých povolání.

Vedle evangelisace všímá si spolek též missie mezi pohany, zas podle zásad a základů náboženských.

Jedním z nejbolavějších míst a nejhorších vad světa mimokřesťanského jest zjištěně mravní a sociální postavení ženy.

Typickým příkladem je tu Indie. Na 40 millionů žen žije odloučeně od zúrodňujících styků se světem, 95 procent je tu žen negramotných, tedy kulturně mrtvých a mravně neuvědomělých, mravně nežijících, sociálně a hospodářsky neproduktivních. Stejně trudný je stav ženy v Japonsku, Číně, v Koreji a jinde. Missionářům mužům jsou ženy v Indii a jinde též naprosto nepřístupny. Tu pomáhá sdružení mladých žen při missii ve školách, lékařskou pomocí, vydržuje některé missijní stanice samostatně, ovšem vždy ve spojení s missijními společnostmi a teprve na jejich pozvání.

Všecko dohromady činí sdružení mládeže velice platným činitelem v mravní a sociální práci přítomné doby.

K informaci několik zevnějších údajů: v Berlíně bylo 850 delegátek skutečně z celého světa. Pozdravného večera se účastnila též německá císařovna, předsedkyní byla paní von Trott, choť ministrova, přítomen byl říšský kancléř, zastoupena pruská vláda a církevní úřady; schůze se konaly v budově říšské rady; manifestačních a agitačních schůzí v cirku Buschově se účastnilo na 8000 posluchačů.

* *
*

Missijní konference v Edinburghu se zabývala speciálním thematem, naznačeným v názvu. Je třetí v řadě podobných kon-

gresů (první byl r. 1888 v Londýně, druhý 1900 v Novém Yorku); delegátů měla 1200 oficiálních, mimo to na 2000 zástupců z ciziny. Representovala práci 160 různých církevních denominací, ovšem jen protestantských. Z katolické poslal jediný biskup z Cremony polooficiální přání písemné. Tato úmyslná neúčast katolické církve je sice trochu překvapující, ale vysvětlí se principiálním stanoviskem katolicismu nejen k missiím ostatních křesťanských církví, nýbrž přímo k těm ostatním církvím samým. Jest stále napětí mezi missiemi katolickými a ostatními všude tam, kde se stýkají. Vyplývá ovšem přímo z napětí, které je mezi církvemi. Katolicism vůbec neuznává ostatních církví za církve. Za jedinou církev pokládá sebe. I jeden ze vzdělaných, v celku pokrokových katolíků, redaktor »Hochlandu« Karl Muth napsal nedávno: »Když říkám křesťanství, míním katolicism«, neboť jiné »denominace nejsou náboženství, nýbrž jen konfese na křesťanském podkladu«, tím méně církve. Jestliže katolický modernista, beztoho jako takový podezřelý z nákazy protestantské, soudí takto, jak teprve oficiální církev!

Katolická církev ve své samospasitelnosti pokládá missii mezi pohany za své výlučné právo, kraje pohanské za svou doménu, a neuznává missií jiných. Protestantské missie často naříkají, že katoličtí missionáři vnikají do území již zabraných missiemi, vytýkají, že katolická missijní praxe se nese víc za formálním konvertitstvím, za dosažením co největšího počtu katechumenů ke křtu bez náležitého předběžného poučení.

Jsou tedy principielní i nahodilé aktuelní rozpory, ale nad ty by měla vážiti jednota cíle a ta měla by překlenouti mosty. Proto jest ostentativní neúčast katolické církve na missijní konferenci nápadná. Anglikánská církev, která zaujímá církevnicky stanovisko sotva méně nesmiřitelné naproti denominacím volným, zastoupena byla.

Expresident Roosevelt ve svém pozdravném přípisu vítal nadšeně právě ten fakt, že po staletích, a snad vůbec poprvé se sešli křesťané všech denominací, a zachovávajíce svou odlišnou svéráznost, sjednocují se ve společném úkolu a díle. Praví: »Jest mým nezlomným přesvědčením, že křesťanské církve bez újmy rozdílu svých různých tvarů a zřízení přece najdou cestu ke společné práci a přátelství na společném podkladě, na němž všecky křesťanské církve jsou zbudovány Věřím, že jednota křesťanského bratrství v křesťanském díle tak velikého dosahu nezruší sic rozdílů v učení, ale ochrání nás, abychom nekladli příliš velikého důrazu na tyto dogmatické odlišnosti.«

Konference měla za účel podati přehled dosavadní práce a řešiti některé aktuelní i principielní otázky missijní theorie i praxe.

Tomu však věnujeme zvláštní úvahu.

7. října 1910. +

ŽENSKÉ HNUTÍ.

»Právo ženy.« — Nové úkoly hospodářsko-sociální. — Boj s prostitucí

Třemi body moravské ženy zdárně zahájily svou činnost politickou, rázem získaly pokrokovou veřejnost, získávají důvěru svobodomysl-

ných lidí a jeví se vážným činitelem politickým, s kterým nutno počítat i odpůrcům. Jsou to: program, organisace, časopis, které svědčí o uvědomělém, organisovaném postupu a kterých české politické hnutí ženské postrádá. V organisaci spočívá síla. Moravské ženy záhy pochopily, chtějí-li dobýti práv, že musí se státi politickou mocí a tu dobudou jen organisací. Proto utvořena »Moravská organisace pokrokových žen«, která má již pevné organisace pro kraje: brněnský, olomoucký, vyškovský, na Tišnovsku, v Prostějově. Zachyceno jest Třebíčsko, Kroměřížsko, Příborsko, Nové Město, Holešov, Přerov. Stále postupuje informačními přednáškami organisačními. Že organisace bude závažným činitelem v boji kulturním a politickém, o tom svědčí všestranná počáteční činnost, která nenechává žádný veřejný, vlivný projev, zpátečnický výnos jakýchkoliv činitelů bez odvety. Zaručuje, že žena všestranně, pokrokově se uplatní. Toho základem je pevně stanovený program. Je-li závažný pro organisaci, ještě význačnějším je pro veškeré ženské hnutí moravské. Obsahuje veškeré požadavky žen a odpovídá rovněž pokrokovým snahám. Usoustavněn a upraven staví Organisaci moravských žen v popředí hnutí. Vymýtuje všechno zpátečnictví, které je pro hnutí žen nebezpečnějším než v otázkách jiných. Nejen proto, že žena je součástí všech hnutí v národě, že projevuje život národa stejně jako jiní činitelé, ale výslovně, že osvobozovací boj ženy, značící pokrok, vším zpátečnictvím se pozdržuje a žádným kompromisem ani nepřiblíží, ani neuskuteční. Bezprogramovostí trpí ženské hnutí nejvíce, protože pak nestačí se bránit všelikým nepokrokovým návrhům a požadavkům. Takto upravenou soustavnou činnost nemohla Organisace zahájit lépe nežli tím, že v první řadě opatřila si své žurnalistické forum.

Vlastní mluvčí orgán, jakým je »P r á v o ž e n y«, samostatná politická příloha »Ženské Revue«, je ženám pokrokovým nejvýš potřebným. Bude objasňovati program Organisace; bude pojítkem mezi ženami a jednotlivými organisacemi, a současně získávati svobodomyslné i pokrokové muže i ženy; bude brániti snahy Organisace před útoky odpůrců; bude buditi v české ženě smysl politický, seznamovati ji s ušlechtilými a poctivými snahami emancipačními a s politickými prostředky pro její osvobozovací boj. Pokrokoví lidé nemohou se tu stotožňovati se stanoviskem, proneseným v Ženské hlídce »Času« dne 22. května 1910, kde přímo se vystupuje proti ženským listům jako takovým. Nemají jen muži všechen pokrok v rukou a je třeba právě mezi ženami propagovat pokrok jako mezi muži otázky ženské.

Svobodomyslné a pokrokové listy a revue neuzavrou své sloupce ženám a jejich zájmům. Prohlásila sama redakce »Času« dne 21. IV. 1910, že rozumí se samo sebou, aby pokroková žurnalistika podporovala ženské snahy. Nemohou však listy denní a všestranné věnovati Organisaci toho místa a času, jaké vyžaduje mladé, silné hnutí, které samo teprve se organisuje, zdokonaluje a tříbí v hledání cest a v taktice. Známe to ze zkušenosti, nabyté v hnutí pokrokových žen českých. Jest tedy samostatný list politický šťastným činem nového činitele v politickém životě českém.

* *
*

Ve veřejnosti vyskytují se stále nové proudy, svědčící o tom, že otázky, vyvolané ženským hnutím, se tříbí a ujasňují. Oborem, o němž hodně se uvažuje, je národohospodářství. Žena značně mění svou účastí ve výrobě poměry hospodářsko-sociální, které silně viklají dosavadními řády. Je potřeba ty změny nalézat a urovnávat přiměřeným zákonodárstvím.

V národohospodářství může žena se zdarem konkurovat muži, nejen jako vědecký pracovník neb výrobce, ale zejména jako konsument.

V oboru vědy súčastnil se značný počet žen v minulosti a stále jich přibývá v době přítomné. Činí je k tomu schopny praktický smysl a přímé nazírání a chápání života. Vzpomeňme jen vzácných pracovnic anglických, které první otevřely ženám cestu k uznání, ale i mnohé nové názory vnesly v národohospodářský život. Beatrice Webbová, Clara Colletová, paní Marshallová, Bernarda Bosanquettová, Louisa Twiningová, Lady Dilkeová, Eleonora Marxová a j.

Současně v Německu vyšly některé cenné publikace. Jsou tu jména: Else Lüders, Helene Simon, Dr. A. Bluhm, Dr. M. Baum a mnohé jiné odborné pracovnice, které ve vážných institucích, jako je »Společnost pro sociální reformu«, neb »Kancelář pro sociální politiku«, mají vážný vliv, a jichž práce jsou význačny v časopise »Soziale Praxis«.

Ve výrobě až na malé výjimky jsou ženy více dělnicemi než podnikateli. Avšak spotřebu mají hlavně ženy samy v rukou. Je podivno, jak málo je to zdůrazňováno v národohospodářské politice, kde vše se otáčí kolem otázek, kdo má vyrábět, zda jednotlivec či společnost, ale přejde se bez povšimnutí otázka, co se má vlastně vyrábět. Zde mají zasáhnout ženy. Ony rozhodují o odívání se, o potravě, ve všech oborech domácnosti i v hospodářství. Jejich vkus, potřeby a snaha po pohodlí členů rodiny rozhoduje o úpravě bytů a stavbě domů. Není téměř odvětví výrobního, do něhož rozhodováním neb vkusem by ženy nevsahovaly. A přece jsou ženy k tomuto svému působení nejméně připraveny. Neznají podmínky ani okolnosti výroby sta předmětů, s kterými denně přicházejí do styku, a neznají své vlastní působení na ty různé nevyhnutelné i zbytečné předměty životní. A přece ženy by měly jakožto největší přímý i nepřímý konsument znáti užitečnost neb zbytečnost věcí v oběhu se nalézajících, vymýtit zbytečné, povznést užitečné a vkusné, míti na výrobu vliv, organisovat ji, převzít její vedení. Zamezily by plýtvání sil při vyrábění neupotřebitelných předmětů, obtížných a nevkusných zbytečností. Musely by však předem být k tomu vyzbrojeny dostatečnými vědomostmi a zkušenostmi. Jen tak by mohly pěstovati uvědoměle spotřební politiku oproti politice výrobní. Nestavěly by se ženy proti mužům, ale konsumenti, náhodou většinou ženy, proti vyrabitelům, třeba i ženám. Byla by to otázka hospodářsko-sociální, ale ženskou by zůstala potud, že by vyhovovala modernímu požadavku ženského hnutí, že žena nemusí být stejná s mužem, ale svou znalostí, důvtipem, duchem, ač zůstává ženou, býti rovnocennou v životě společném. Jakési začátky k uvědomování ženy učiněny různými cykly. U nás nejvíce v tom směru podnikalo se v hnutí »Svůj k svému«, ovšem s úmyslem podporovat domácí výrobu a obchod místo účelnou a vkusnou výrobu. Zkušenosti vesměs učí, že jistější je získávat novým

myšlenkám dorost. Proto se zdarem bylo by lze zavést spotřební politiku jako učebný předmět do škol pokračovacích, hospodyňských a podobných odborných ústavů.

S tím ruku v ruce by kráčela sociální stránka ženského hnutí, která vyžaduje největší pozornosti. Nejdůležitějším činitelem v ženském hnutí je žena pracující. Od ní vyšel začátek ženské emancipace. Ona první uskutečnila ji svou prací a požadavkem mzdy. Ona dnes tvoří jádro ženského hnutí, reguluje jeho vzrůst, tlačí svou existencí a vzrůstem na získávání nových oborů, způsobuje změny sociální, hospodářské, kulturní a vyvolává nová zákonná ustanovení na svou ochranu. Největší pozornosti a ochrany potřebuje domácká pracovnice. Ona více než jiná dělnice souvisí s průmyslem i s uměleckým průmyslem a ji vysvoboditi od práce mechanické, vyrábějící zbytečné předměty a uvésti ji na pole užitečné práce neb umožňující samostatné tvoření, bude krásným úkolem žen, které uvědoměle převezmou vedení spotřební politiky. Že k tomu dojde, o tom svědčí různé hlasy, docházející k témuž cíli z různých stran, ať vychází z ochrany uměleckého průmyslu neb ze snahy uchovat individualitu lidskou či národní, národohospodář, sociální politik i feminista. S akcí zákonodárnou na ochranu dělnic prakticky uváděla by se ve skutek práce ideová. Ženy různých oborů pracovních doplňovaly by se v pravé, promyšlené, cílevědomé sociální politice.

*

Nový návrh k odstranění prostituce činí v č. 6. Sexualprobleme Henrietta Geerling. Ovšem předpokládá uvědomění, že potřeba prostituce je přechodní stadium od zvířecího člověka k plně rozvité lidské bytosti, kdo se prostituci podřizuje, je podčlověk a musí dle toho býti s ním naloženo. Předpokládaným vědomím vytvoří se veřejné mínění, které posměchem bude sledovati lidi se prostituující, muže jako ženy. Autorka tu počítá s nedůtklivostí lidskou, která snese nenávist a prokletí, bojí se však výsměchu neb politování. Na tom základě by stát přetvořil nevěstince v ústavy pro potřebné sexuálních styků, kde by prostitutky byly nahrazeny ženami stejně zatíženými, jako muži. Tím by se odstranila největší pohana lidství, prodejná láska. Že prostituce není nutnou, dokazují jednotlivci čistě žijící a ti musí být vzorem a mají právo určovat pravidla druhým, protože jsou lidmi vyspělejšími. Jsou to přece lidé jako ti druzí a jsou-li čistí, musí být cílem všech čistota sexuální. Bude-li jich z počátku hrstka v moři pololidí, poznenáhlu zajisté bude se zvětšovat tím počtem, jakým budou lidé nižší potence tvořit stále menší ostrovy.

O návrhu samém nelze se šířit. Vymyká se naší moci. Souhlasit musíme se silným, sebevědomým a neohroženým projevem o pohlavním životě a o boji proti prostituci. Nepomůže nám uhýbání a záplatování. Vyjma některé silné jednotlivce bojíme se přímo podívat se na prostituci, protože bychom s uvědoměním si její podstaty museli se vzdát tak mnohého příjemného zvyku i v domácnostech i ve veřejnosti. Mnohým by se zjevil rodinný i společenský život ve své nahotě, prostitucí provozovanou pod ochranou mravu a zákona. A přece v boji s prostitucí nutno od základu změnit názor na pohlavní život. Jen v tom je záchrana. Chránit

se musí jednotlivec a změnit názor je v moci jednotlivce. Pohlavní život není pro rozkošnictví ani pouhým fysickým úkonem. Má svůj účel ve svých následcích. Tím zorným úhlem musí již mládež učit se nazírat. Ten určuje vzájemný poměr obou pohlaví i jejich povinnosti. Mládež nesmí viděti v pohlavním životě cíl života, jak chybně byla k tomu vedena dívka líbivostí, která pak musela vybouřit v nezřízenosti. Žena byla obětí tam, kde měla být strážkyní a vůdkyní a v tom je její pád a pokoření. Žena tisíciletým vychováním k monogamii zůstala mravnější, avšak způsob manželství ji snižuje. To musí poznat. Poznáním tím připadá jí úkol uvědoměle vést muže výš od jeho domnělé a vychované polygamie k monogamii. Prostředky musí nalézat ve svém uvědomění zodpovědnosti, v opravdovosti a upřímnosti vzájemného poměru. Nedojde cíle popíráním svého ženství, ani potlačováním pohlavního života, ale také ne vzdáním se každé mužově choutce. Žena musí nejprve získat plnou důvěru mužovu a věnovat mu svou, aby mohli opravdově a vzájemně řešit otázky svého života. Musí hledat cesty ne k fysickému uspokojení, ale k sharmonisování těla a ducha. To stálé harmonisování, vyrovnávání ducha a hmoty, na němž soutřeďuje se zájem obou manželů, tvoří-li podstatnou část manželského života, slučuje oba k opravdovému a radostnému životu. Nesnižuje, žádný nezadává ničeho ze své bytosti, ale oba zkrašlují a zmnožují svůj život. Na tom stupni není možna polygamie, ani klesání na poločlověka, ale stálé stoupání k vyspělému člověku, duševním životem proniknutému. O ten stav usilovat mají čistí lidé obou pohlaví a především ženy, kterým není tak dalekým a tak nemožným, jako mužům. Žena se nesmí dát strhnout mužem, žena musí ho povzbuzovat dál a výš. V tom jeví se mravní úkol ženy a jen žena takto uvědomělá a vzdělaná mu dostojí. Je to positivní krok ve výchově lidstva k postupu a jím se poráží prostituce. Silní, vyspělí jednotlivci, kterých je dosti mezi námi, ukazují, že celé lidstvo může dojít k síle a vyspět duševně. Do té doby ovšem musí být zákonem nuceno, aspoň aby nežilo zločinně. *O. S.*

ZPRÁVY.

Zprávy knižní a literární.

Prof. Drews v Karlsruhe svým spisem: Die Christusmythe (4. vyd. 1910) nejen theologii, nýbrž i denní publicistice podal předmět obecně zajímavý; dokazuje totiž, že Ježíš nikdy nežil, že postava Spasitelova, předvedená v evangeliích, vznikla z mythologických podání babylonských, perských, egyptských a indických. V Německu uspořádána o sporu veřejná hádání v Berlíně, Frankfurtě a j. Proti Drewsovi vydána již celá literatura; nejlépe poučuje spis Weissův: Jesus von Nazareth, Mythus oder Geschichte? Pro Drewsa vystoupil profesor A. Böthlingk, Zur Aufhellung der Christusmythologie, 1910. Ještě zaznamenáváme literárního theologa Weinela: Ist das liberale Jesusbild widerlegt? Mit besonderer Rücksicht auf A. Drews, Die Christusmythe. Chwalson jako znatel talmudu vyvrací (Über die Frage, ob Jesus gelebt hat?) mínění Drewsovo, že talmud o historické osobnosti Ježíšově neví.

Není docela nahodilé, upozorňujeme-li na paedagogický spis: R. Kittla, profesora v Lipsku: Die alttestamentliche Wissenschaft in ihren wichtigsten Ergebnissen. Mit Berücksichtigung des Religionsunterrichtes, 1910. Vědecká kritika Starého Zákona nahromadila tolik nových poznatků, že poměr školy k Starému Zákonu nemůže již zůstat, jaký posud byl. Jestliže na př. v knize Exodus počet israelských bojovníků v poušti se udává na 600.000, přirozeně vzniká otázka, jak taková spousta lidí (všech všudy 3 milliony) se stravovala? Odkud vzala dostatek vody v poušti atd., nejen lidé, ale dobytek?! Na takových a podobných příkladech vidět bez obtíží, jak se Starý Zákon nemůže ve školách podávat bez kritiky; historie, literární kritika, archaeologie (vykopaniny) i logika vedou k témuž poznání. S jiné stránky náboženský problém se vidí ve spise W. Hobhousea: The Church and the World, in Idea and in History: církev musí přestat chtít být církví světa, blaze jí, dovede-li být církví minority!

P. Romus, Francesco Ferrer, Sein Leben und sein Werk, Klosterneuburg, 1 K. — S. Funk, rabín v Boskovicích, Die Entstehung des Talmud (Göschenova sbírka), za 80 pfeniků.

V Ženevě je společnost rousseauovská, vydávající ročně své zprávy; vyšla pátá za rok 1909: Annales de la Société Jean Jacques Rousseau. — K 50. ročnici úmrtí Schopenhauerova vydán životopis filosofův od Gewinnera nově. — The Letters of John

Stuart Mill. By H. S. R. Elliot. With a note on Mill's Private Life by M. Taylor. 2 sv. 1910. — G. v. Mayr, Moralstatistik (III. svazek spisu: Statistik und Gesellschaftslehre), 1910. — R. Hessen, Die Prostitution in Deutschland, 1910. —

Emily Green Balch, profesorka sociologie, seznamuje Američany se Slovany, zejména s Čechy a Slováky, v záslužné práci: Our Slavic Fellow Citizens; vhodné illustrace, obohacující spis. — V českém překladě vychází spis Scota Viatora (Racial Problems in Hungary) Národnostní otázka v Uhrách. — H. Jaenicke, Die Geschichte Polens. Ein Beitrag zum Verständnis der poln. Frage. — P. Kühnel, Finden sich noch Spuren der Slaven im mittleren und westlichen Hannover? Mk. 1·20. — Hungary in the Eighteenth Century. By H. Marczali, Professor at Budapest University. 1910. — F. Muckle, Geschichte der sozialistischen Ideen im XIX. Jahrhundert, 2 svazky po 1 Mk. — O. Warschauer, Zur Entwickelungsgeschichte des Sozialismus. — A. Bebel, Aus meinem Leben. I. svazek za Mk. 1·50. — E. Burian, Problémy československé demokracie. Příspěvek k národnostní politice dělnické třídy, za K 1·20. — E. Junge, Amerikanische Wirtschaftspolitik. — G. Juritsch, Direktor in Pilsen, Handel und Handelsrecht in Böhmen bis zur hussitischen Revolution, 1907. — L. Caro, Auswanderung und Auswanderungspolitik in Österreich, 1909. — Der diplomatische Ursprung des Krieges 1870—71. Herausg. vom französischen Ministerium. I. sv.: Francouzská republika vydává dějiny války s Němci v r. 1870, užito mnohých posud tajených pramenů diplomatických.

Feuilleton.

Dragoun Cromwellův.
(1662.)

To já jsem, bratře! Otevř!
Jako zloděj
a jako vrah se musím v noci vracet
k rodnému prahu! Rozpustili vojsko,
nás odhodili jak věc nepotřebnou,
nás, svaté zápasníky Cromwellovy!
Pár krajanů nás vyšlo stejným směrem,
však záhy poznali jsme, že je třeba
být na pozoru. Červený náš kabát,
ta chlouba naše, vzbouzela zášť lidskou,
že jídla nedali a neprodali
a doušku vody že nám odepřeli,
ba, hrozili nám po městech i po vsích
— ty hlavou vrtíš? Sen to není, bratře,
ty bdíš a já tu stojím do opravdy —
a když nás rozvedly cest cíle, zvolil
jsem noční tmu za čas své dráhy další
a tak jsem došel...
Jásali zde lidé,
když zvěděli, viď, že zas máme krále,
Stuarta zas, zas Karla? Jásali zde,
jak všudy, bratře. Londýn jásal nejvíc,
svou duši zpili blínem bláznivosti
a řvoucí hrdla kladli ve prach cesty,
by pyšný filištín moh šlapat po nich.
A Karel, jehož kosti naplněny
jsou hříchy mládí jeho, vjížděl v město
po boku Monka, proradné té třtiny,
jenž prodal nás i slávu Britannie
za titul vévody a přízeň lotrů...
A Londýn jásal. Ve vyžilých očích
nového krále bylo spokojení
i usmíval se. Monkovi prý řekl:
— Já nezavinil as svou nepřítomnost,

neb všecko plesá nad návratem mojím. —
Jen tam, kde stáli my, my Cromwellovy
kabáty červené, tam bylo ticho.
To před Westminstrem, v jehož kapli tehdy
leželo tělo lorda-protektora
po boku králů. Ruka nezvedla se,
hlas neozval se. Zachmuřil se Karel
i Monk se mračil. My však byli němí.
Jen těla naše stála tam. Zrak, duše —
ty byly v dálkách časů, kdy byl s námi
náš Noll, náš vůdce nad vše zbožňovaný,
lord-protektor, náš Oliver, náš Cromwell.
Ach bratře, život musí míti smysl,
by možno bylo žít jej. A náš Cromwell,
náš hrdina, náš otec, kněz i bratr,
byl smyslem života nám. V jeho vůli
my našli vždycky vlastní vůli svoji,
řeč jeho dala slova citům našim,
náš pomysl byl u něho vždy činem.
On v nás žil, my v něm jako vody řeky,
jež vede z krajů potoky a říčky
k dálnému moři...
Když jsem přišel k vojsku
— let dvacet tomu — captainem byl Cromwell
švadrony naší. Nováčci jsme byli
a lidé nehotoví, Noll náš stanul
před námi prvně, pronikavým zrakem
otevřel duše naše a dal vejít
v ně těmto slovům: — Patřte na tu pistol:
bude-li král stát proti nám, ji zdvihnu
a hledět budu, aby trefil jistě,
a komu z vás svědomí nedovolí
podobně činit, toho potřebovat
nemohu v švadroně své. Sloužit lidu
je člověk zrozen, ne však sloužit králi. —
A od té chvíle náš byl a my jeho.
A od té chvíle jasno všem nám bylo,
že Stuart, jenž se anglickým zval králem,
nic lepší není nežli římský papež,
a má-li vládnout pokoj v naší zemi,
tak oddálen být musí král, jak byly
papežské prsty s plochy země naší.
Tak Noll náš řekl a my uvěřili.
A za slovy dal jíti činům svojim.
Byl k dobrým dobrý, tvrdý k nepravostem,
meč Hospodinův, jehož vůli poznal
a v jehož ruce byl vždy naostřený.
Ve jménu Nejvyššího ved nás v boje

u Marston-Moor, u Naseby, u Dunbaru,
před každou bitvou modlíval se s námi,
pěl žalmy s námi, postil se a kál se
jak celé vojsko. Vykládal nám z Písma
o hříšném Moabu a Amaleku
i Edomu, jenž odsouzen je Bohem
a na meč vydán, vyhlazen být musí.
My s rozkoší šli k bitvám jako k hodům,
neb věděli jsme, že jsme vojem svatým
a boží pře že v našich mečích leží.
My nedávali pardon, ustoupli jsme
jen proto časem, bychom místa měli
pro nový rozběh, jenž pak zdrtil všecko.
A Bůh dal nepřátele v ruce naše.
Krev, kterou prolévali tolik roků
po zemi Jeho, krví jich jsme smyli
a plevel vyhladili s polí Jeho,
až čista byla zem a plodné lány
hotovy byly přijmout čisté sémě.
Vrah Stuart skončil mečem, jenž byl broušen
špatnostmi jeho; lid se vrátil k Bohu
a vyléčen byl z poblouzení dávných,
že nutno míti krále, jenž by odved
mu syny jeho, by z nich dělal jezdce,
jenž pole pobral by mu, by je rozdal
svým služebníkům, jenž by tvrdě žádal
desátky z všeho pro své komorníky.
A na stráži my stáli; meče naše
jazyky lesklé byly, z kterých zněly
výstrahy živé kněze Samuele
všem Israelským, by se nezachtělo
jim zase krále... zachtělo se záhy,
neb lid je navyklý jak stádo ovcí
pastýře biči, štěkotu psa jeho —
i chtěli tedy Cromwella mít králem.
Náš Noll jim odmít, musit odmítnouti,
vždyť lidu toho Hospodin byl králem
a Noll jen constablem, jenž obstarává
klid obce, mír a spánek bohabojných.
Už nebylo lze spravedlnost koupit
jak v letech zašlých: jako proudy vody
se zemí valila, z ní každý mohl
jak chudák tak i boháč holou rukou
načerpat tolik, kolik potřeboval.
A každý sklízel všechno, co byl zasil
a každý mohl požít plod své révy.
A jakou slávou protektor náš oděl
na zemi, moři Britannii naši,

padouchy podlými kdys zohavenou —
víš dobře, bratře; kde kdo musí vědět,
však netušíš, za jakých hořkých trudů!

Pevného zdraví protektor náš nebyl
a z irských bahen zimnici si přines,
jež ničila mu tělo vnitřním ohněm,
teď přidej nástrahy na život jeho,
jež každou chvíli strojeny mu byly —
ach, bratře, s hrůzou viděli jsme prchat
ten drahý život, nemohli mu stavit,
byť bychom všichni životy své dali!
Zrak jeho byl už — když jsem naposledy
byl v stráži jeho — studeného lesku,
jak u mrtvoly, zaslech jsem pak slova,
jež mluvil k sobě, že by chtěl žít ještě...
dál sloužit Bohu... sloužit lidu jeho...
však dokonáno... Bůh buď s jeho lidem...

Třetího září, v den svých slavných bitev
vydechl duši. — — — — — — — —
— — — — Takhle vzpomínal jsem,
tak vzpomínali všichni, jak jsme stáli
před Westminstrem, kde Noll náš v slávě ležel,
když Stuart Karel vjížděl do Londýna
v průvodu Monka, který tupě hleděl
a žvýkal tabák, jak to zvykem jeho.
A mlčeli jsme všichni... Však jsme vzali
odplatu svoji: Rozpustili vojsko
a radili nám, navrátit se v domov,
žít tiše, pěstit brav a orat pole,
jak údělem prý naším bylo kdysi...
Šli mnozí bez reptání, bez odporu,
neb věcí stali jsme se, již je možno
odsunout z místa, pohoditi v dálku.
Náš Cromwell pryč byl a s ním duše naše.
Několik jenom v Londýně nás zbylo,
jak ptáci nerozumní, které ve tmě
pobřežní maják zláká jasným světlem.
Tak do Westmistru chodili jsme denně
a žalovali si u rakve jeho.
I to nám vzali. Zločečené ruce
v den lednový ten, kdy byl kdysi Stuart
popraven po výroku soudců z lidu,
vyrvali z hrobu tlící tělo jeho
i kosti matky jeho vzali zemi
i Bridget, dceru jím kdys milovanou,
i mrtvoly těch Stuartových soudců —

na šibenice pověsili všecky
za řevu luzy... Vůle krále, bratře,
tak nakázala... Jak ti ptáci, bratře,
když o maják si zbolavili hlavy,
teď odletli jsme také. Šli jsme v hloučku
bez síly, bez hovoru — kdyby hošík
se na nás vyřítil byl s holí někde,
my bychom byli jako vrabci prchli.
A teď jsem tady...
Mohu pást tvé husy,
či ovce hlídat... víc však nechtěj na mně...

— — Rci, bratře, možno věřit v Hospodina,
že řídí vše a proniká a vidí?
— — A vidí-li, že spravedliv jest ještě?

— — Ach, bratře, věřím míň už nežli Turek
a jako prázdný klas jsem, který čeká,
kdy přišlápne jej noha něčí v zemi... *by.*

Uváznuté jednání.

Už se zdálo, že nynější pokus o dohodu s Němci se vydaří, už se zdálo, že na obou stranách dozrálo poznání, že »to tak dál nejde«, a pojednou — vše vázne. Jednání dostalo se na známý »mrtvý bod« a třeba by se tvořilo sebe víc subkomitétů oficiálních i neoficiálních, intimních a nejintimnějších — všecko jednání stává se bezvýsledným. Němci dělají obtíže, opouštějí dnes stanoviska, která včera zaujali, a netroufají si vrátiti se k lepšímu poznání z prvních dnů vyrovnání.

Divná věc na první pohled! A přec při bedlivějším nahlédnutí poznáme, že je to vývoj dost přirozený, a že my Čechové nemáme se čemu divit, poněvadž se přece jen opakuje historie roku 1890 — nic víc. Možná ještě, že zakončení bude jiné, než tenkrát u nás bylo, ale co jsme viděli dosud a co vidíme, není než to, co jsme r. 1890 viděli na vlastních řadách. Němci radikalisovali po dlouhá léta své obyvatelstvo v Čechách, zejména na venkově, a stávali se tím neústupnější, že jejich politika dostávala potvrzení a posily z Vídně, ve vládě a výš, třeba že naší spoluvinou. Tato posila z Vídně poškozovala věc dohody neviditelně, ale tím intensivněji. Němci přezírali totiž skutečné poměry a neviděli svých slabých posic ani tam, kde skutečně byly, poněvadž jich vidět nechtěli, doufajíce, že to z Vídně vše napraví. Němcům v Čechách namnoze se ztrácel cit a zrak pro praktickou politiku, tedy to, čím nás dosud vždy předstihovali a nejvíc poškozovali. Také my jsme si kalili v dřívějších letech čistý zrak různými fantomy; jednou státním právem, podruhé železným kruhem pravice atd. atd. Jen že ty skutečné poměry pracovaly poměrně pro nás víc než pro Němce! My měli čeho dohánět, oni jen udržovat. Jejich »Besitzstand« politický i hospodářský ještě se nezmenšil, alespoň ne podstatně, ale náš, zejména hospodářský, valně se zlepšil. Jsme Němcům hospodářsky mnohem blíže než před dvaceti roky.

To viděli přirozeně Němci v Praze lépe než na venku: Němci v Ústí a v Chebu nevědí dobře, co se děje v České Skalici, co v Jilemnici a co v Náchodě. Ale v Praze to Němci vědí, poněvadž to cítí.

Proto byli tentokrát Němci pražští povolnější než Němci z venkova. Dokud jednali vůdci pražští, šlo jednání dosti dobře, děly se ony »zázraky«, a to tím více, jelikož právě lidé vedoucí, v první řadě dr. Baernreither, dr. Urban a dr. Eppinger, vidí dál než poslanci a důvěrníci z venkova a mají také na tyto vliv. Domluvili se s našimi i o změně zemského zřízení i o autonomním jazykovém zákoně. Než došlo však k závaznému přijetí vypracovaných návrhů, Němci zavolali důvěrníky z venkova, ještě radikální, rozeštvané, bez zkušeností posledních dob, bez informací o pravém stavu věcí, a ti neschválili to, co dosud bylo smluveno.

Pražští Němci viděli teď už docela jasně, že ta pohádka z dávných dob o »německé Praze« je už jen věru pohádkou. Už nemohou voditi do Prahy lidi z Německa, prováděti je dva dny Prahou a nenaraziti na Čecha. Ani to už se jim nezdaří: už i v »Modré hvězdě« a na Příkopech jsou Češi, už i tam se ta německá Praha nedá cizincům vybájit. Ten pražský obchodník-Němec a bankovní ředitel cítí každého rána, že se mu mění Praha podstatně, a že se mu mění venkov velkými skoky. Nechť jen ti pánové řeknou, kolik dostávali v bankách a velkoobchodech českých dopisů před dvaceti lety a kolik jich dostávají dnes. A co hlavní: ta Vídeň pražské Němce může podporovat jakž takž politicky formálně a zevně, věcně, vnitřně a hospodářsky je už podporovat nemůže a nepodporuje, a tento deficit je horší než ten politický, jakž takž se držící kurs. Vídeňský obchodník, průmyslník, banka a akciová společnost čerta se před dvaceti lety starala o to, umí-li ten její pražský zástupce česky čili nic. A dnes? Nechť si jen každý ty personalie prohlédne a porovná zbytky z let dřívějších a přírůstky z dob posledních, a prostuduje obchodní rejstřík. V praktickém životě a v obchodním Němci dávno už akceptovali nařízení Stremayrovo, ba i Badeniho. A ani slova nepromluvili o kompensacích, to provedli vše v největším klidu a hezky potichu. A hlavně to provedli v Praze, v krajinách českých, a proto ti Němci na venku o tom málo věděli a viděli. Do Prahy jezdí hlavně jejich obchodníci, ti všecky ty změny jistě pozorují, ale není jim při tom nic divného, poněvadž chápou nutnost, přirozený vývoj, samozřejmost. Ty »ústupky« buď sami dělají ve svém oboru, anebo by je dělali, poněvadž dělat musejí, kdyby se v Praze nebo na českém venkově s námi obchodně stýkali. Ale ti ostatní v německém území, ti, kteří dělají »politiku«, ti to patrně neviděli, nevidějí, nechtějí vidět, a proto když byli pozváni do Prahy, aby v německém kasině pohostinsku vystoupili, vzepřeli se všemu tomu, co jejich pražští vůdci

schválili, poněvadž ještě nepostřehli, že tím, co se v první fási dohodovací schválilo, se kodifikovala a ratifikovala skutečnost, praxe, denní život. Ty ústupky politické, které praktický a hospodářský život na obyvatelstvu v Čechách si vyžádal a stále ještě vyžaduje, ty již učinili Němci nám a my Němcům, a proto na obou stranách, zejména ve vrstvách výrobních, obchodních a živnostenských byl tak silný proud a tlak pro dohodu, tlak, který vyjednávačům obou stran dodával s počátku tolik odvahy ke kompromisům. Vždyť ty kompromisy žijí, ty se co den provádějí a potřebují jen paragrafy. Jen fakt, že vysoká vláda těch kompromisů, toho praktického života nevidí, nedovede vystihnout i zákonodárně a ve své působnosti, zkrátka neschopnost vlády jistou rukou, určitým směrem vyvodit řádné a správné důsledky z něho, způsoboval a způsobuje dosud všecky ty zmatky, vzpoury a nepořádky u státních úřadů, pak ovšem v novinách a veřejnosti. Žádný obchodník a podnikatel německý od let už do Prahy neposílá zástupce, který je odkázán na styk s českým obecenstvem, aby byl Němec anebo dokonce neuměl německy. Jen stát — a ten přece stále sám tvrdí, že není německý — nemá odvahy učiniti totéž, jen stát se na př. bojí do Prahy a pro Prahu, ne pro celé Čechy, jmenovat státního zástupce Čecha, poněvadž byl předchůdce Němec!

Starý stesk: stát, vláda nerozumí českým poměrům, české otázce, českým lidem, vláda je stále ještě jako ti venkovští Němci. Už hrabě Taaffe řekl, že nejhorší je »vyučený Čechoněmec« (gelernter Deutschböhm«). A ti Němci z německého území dle staré methody spekulují stále ještě na toto příbuzenství s německou vládou ve Vídni a jejich radikalism je jen strašákem, který má vládu odstrašiti od lepšího poznání.

Jednání uvízlo, ještě dnes nevíme, jaký bude prozatímný konec, ale dnes už každý ví a cítí, že ten konec bude jen provisorium, oddech vyjednávačů, a že k obnovenému jednání dojde co nevidět. To, co se v Praze tentokrát mluvilo, jednalo a dojednalo, bude mít trvalou cenu. Ten přirozený silný tlak kruhů hospodářských nedá se uměle, nějakým politisováním ani radikálničením zatlačiti. Rok 1890 nebude se opakovati usque ad finem. Doba pokročila, a kdežto se r. 1890 skutečně měl přirozený vývoj na české straně potlačiti, anebo alespoň zmírniti v tempu, tentokrát se jednalo a jedná jen o zákonné upravení vyvinutých už poměrů. Už ani Němci ani my nejsme dosti silnými ten tlak zastaviti, boj o život je za nynější doby tak urputný, že nesnese obtíží, z národnostních štvanic zbytečně povstávajících. Jednání lednové bude úspěšnější. *Č.*

Životní názor L. N. Tolstého.

Napsal Frant. Drtina.

Před dvěma roky konal se mezinárodní sjezd filosofický v Heidelberce, který byl také z českého i slovanského světa četně obeslán. Mezi delegáty slovanskými jednalo se o návrhu, aby k blížícímu se jubileu osmdesátých narozenin velkého myslitele Tolstého stal se na sjezdu jménem filosofického světa obou polokoulí blahopřejný projev.

Mezi Slovany byla shoda, sympaticky o úmyslu tom vyslovil se též francouzský myslitel Boutroux a Američan Carus, ale přece situace byla taková, že od podání návrhu jsme raději ustoupili: Ovzduší bylo zvláštní: bylo nebezpečí, že projev nebude jednomyslný, ozvaly se hlasy, poukazující k tomu, že Tolstoj vlastně filosofem není, že je moralista, kazatel, apoštol..., že často proti oficiální filosofii vystupuje..., ba že by snad v Rusku projev takový vzbudil na jistých místech odpor, neboť, jak známo, oficiální Rusko zakázalo oslavu Tolstého. K projevu tedy nedošlo.

Nuže, na témž sjezdě prohlásil při slavnostním shromáždění zástupce university prof. Tröltsch: »Život je větší než myšlení, kéž myslíme, abychom mohli žíti.« A na tomtéž sjezdu předmětem nejživějších rozhovorů byly spory o pragmatism ve filosofii, směr to, který vychází ze základního názoru, že filosofie má sloužiti životu, že ve filosofii správnost neb hodnota nějaké myšlenky má se posuzovati podle toho, k čemu vede, jaký význam má pro život, jaké jsou její praktické důsledky. Pragmatismus chce býti filosofií života a činnosti.

A tento ráz má právě filosofie Tolstého, ba neznám filosofie životnější nežli právě učení a názor životní myslitele jasnopoljanského v tom smysle, že život lidský, jeho smysl, úkol a cíl jest mu středem a základním problémem všeho přemýšlení.

Tolstoj není ovšem filosofem v tom smysle, že by ve smělých metafysických pojmových konstrukcích o podstatě jsoucna vymýšlel nové theorie, ale v tom, že přemýšlí o životě lidském, že žije sám ve

shodě se smýšlením svým, že ukazuje možnost pokroku na dráze sebezdokonalování, že stanoví jako nejvyšší cíl životní práce ušlechtilý, velebný ideál lidskosti. Tolstého filosofie je filosofie humanity.

Tolstoj je stále jeden a týž ve svém vývoji. Záhada lidského života, jeho smyslu, cíle, úkolu upoutává jej od počátku.

Smysl života dle něho jest »úsilí býti a cítiti se šťastným«. Ale štěstí jest jedině v lásce k druhému, v životě posvěceném blahu bližního. Sjednocení všeho lidstva v jedinou společnost rovnosti a bratrství a plnění zákona božího, toť nejvyšší cíl této lásky.

V »Kozácích« Oljenin uvědomuje si stíny moderní civilisace, sobeckost, ješitnost, vlastní žádostivost... Náhle vzchází mu světlo smyslu života a praví: »Štěstí záleží v tom, žíti pro druhé... to jest jasno... Láska a oddanost mohou se uskutečniti bez jakýchkoli vnějších podmínek.«

V »Kozácích« staví proti sobě Tolstoj člověka vzdělaného s jeho nespokojeností a prostého mužíka s jeho štěstím. V »Jitru statkářově« představuje nám muže vzdělaného, jenž by rád se obětoval blahu svých mužíků. Tatáž základní myšlenka proniká i ostatními prvními spisy Tolstého. Jest vyjádřena v »Manželském štěstí«, ve »Třech mrtvých« (ubohá smrt vznešené dámy, prostá a oddaná obyčejného mužíka, vítězná smrt buku), v »Dějinách koně«, z jehož zraku vyzařuje spasná myšlenka lidskosti. A stejná myšlenka jeví se nám stále v nových obměnách i v obou hlavních dílech Tolstého »Vojně a míru« a »Anně Karenině«.

Ve »Vojně a míru« Andrej Volkonskij vyznává na poli válečném, že jednomu třeba se naučiti: zákonu lásky, který kázal Bůh na zemi: »Miluj své bližní, miluj své nepřátele, miluj všechny a každého — to znamená, miluj Boha ve všech jeho projevech.« A hle, tento květ lásky věčné rozvíjí se v duši jeho, naplňuje ji nadlidskou slastí, zbavuje ji bázně před smrtí, »která není hrozná, leč nedostatkem lásky«.

Stejně Petr Bezuchov, v němž Tolstoj zobrazil sama sebe, je na počátku naplněn názorem o bezvýznamnosti života a vyznává fatalistický nihilismus. Teprve příklad chudého Karatajeva zjednává mu onen duševní mír, v němž podobně vyznává: »Život je všechno, život je Bůh, pokud je život, je požitkem poznávati jsoucnost božstva, milovati život znamená milovati Boha.« Zase zde tedy spatřujeme, že smysl životní spatřuje Tolstoj v tom, zříci se všech sobe-

ckých žádostí, potlačiti egoismus, propracovati se ze sobectví k lásce, překonati překážky lidského bratrství.

V »Anně Karenině« je to Levin, jenž představuje nám zase Tolstého sama; i v něm na konci románu probouzí se osvěžující a oblažující víra.

»Jest třeba,« tak volá, »žíti pro Boha podle pravdy a pro svou duši.« Tato slova prostého rolníka stala se Levinovi zjevením, stala se pravdou.

Tolstoj vyznává ve »Zpovědi«, že byl to životní názor prostých venkovanů, mezi kterými žil po dvě léta, jenž způsobil v něm pronikavou změnu. Žil mezi lidem chudým, viděl jeho spokojenost, jeho odevzdanost do vůle boží, jak chápe smysl života, jak trpělivě snáší všechna jeho protivenství, jak plní vůli boží. U prostých těch mužíků nalezl velkou životní moudrost, která budila jeho údiv a úžas a touhu státi se takovými, jako oni jsou. Tolstoj toužil po jejich víře, která činí život spokojeným, i obrátil se ke křesťanské církvi, církvi pravoslavné, ale viděl jen pověru a přetvářku, vnější obřady; přistoupil ke kritice theologie dogmatické, jal se překládati a vykládati evangelia, a hle, tam v kázání Kristově na hoře nalezl konečně odpověď uspokojivou k otázkám svého nitra, odkryl smysl lidského života. O evangelium opírá svou filosofii, své učení náboženské i sociální. Byl to vývoj důsledný prvků, jež jsme nalezli již v prvních jeho spisech, a přece byl to převrat myšlenkový, dalekosáhlý v jeho nitru. »Nerozuměl jsem ničemu z tohoto života, zdál se mi býti hrozným. Náhle uslyšel jsem slova Kristova, porozuměl jsem jim, a život i smrt přestaly se mi zdáti býti zlými. Místo zoufalství pociťoval jsem radost a štěstí, jichž nemohla smrt zničiti.«

Tam v kázání Kristově na hoře poučil se Tolstoj se stanoviska pravého křesťanství, že je nemravná nejen vražda, ale i hněv, nejen cizoložství, ale i žádost jeho, nejen křivá přísaha, ale poznal, že přísahati se vůbec nemá — i vidí, jak Kristus naproti právu msty (oko za oko, zub za zub) dává přikázání, bychom neodepírali zlému, t. j. nepřekonávali zlo zlem, poněvadž to vede jen ku množení a sílení zla — nalézá konečně, jak tam Kristus naproti lásce k soukmenovcům a souvěrcům (při níž bylo dovoleno cizince nenáviděti) hlásá lásku k bližnímu, jímž je každý člověk, přítel, nepřítel, neuznává rozdílu, který činíme mezi vlastním a cizím, odsuzuje válku a všechno násilí vůbec. Vlastenectví, láska k vlasti nemá v sobě obsahovati citu nepřátelství k národu druhému, musí býti podřízena ušlechtilé idei humanity.

Život vzdělane společnosti moderní zakládá se však na moci a

Život vzdělané společnosti moderní zakládá se však na moci a ústrojí, styky národů a států mezi sebou jsou vyznačeny celními šranky, bodáky a děly. Jinak by tomu bylo ve všelidské společnosti lásky, kde by nebyl jeden na obtíž druhému, ale kde by každý spatřoval blaho životní v tom, aby sloužil ostatním.

Život společenský, založený na moci a násilí, udržovaný policií a vojskem — toť jeden příklad přírodního boje o život, příklad barbarského stavu.

Život lidský ocitá se v ilusi a klamu, jeví logický spor: žíti znamená hledati štěstí. Dvou předsudků nutno se zříci:

1. Možnosti životního štěstí individuálního. Člověk má s počátku jen vědomí svého individuálního života a při jeho uplatňování se všemi žádostmi a pudy chce nalézti již zde úplné štěstí životní. Teprve nenáhle poznává, že život individuální, pokud chce býti uplatněním sama sebe, určité osobnosti, nikdy nemůže býti šťastným. Život individuální není nic jiného, než neustálé zmenšování našeho bytí a úzkostlivý postup ke strádání a smrti, neboť všechny rozkoše a slasti, kterých požíváme, mají za následek nasycení a bolest a — smrt, neboť tato je osudný konec všeho. V románě »Julius« dí správně Pamfylius:

»Kristus naučil nás, že všechny radosti, které nazýváme radostmi, nemohou býti radostmi, jestliže jen v nich záleží život, že jsou radostmi jen tehdy, když vyhledáváme něčeho jiného, totiž toho, abychom plnili vůli boží..., víra naše záleží v tom, že blaho života nespočívá v jeho radostech, nýbrž v plnění vůle boží bez touhy po radostech a bez naděje na radosti.«

A právě boj lidí mezi sebou činí nemožným, aby zde bylo štěstí, pokud právě považujeme život individuální za pravé žití.

2. Stejný je klam, kterého se nutno zříci, druhý, pokud člověk chce štěstí, jehož zde nalézti nemůže, vyhledávati v životě posmrtném, záhrobním. Člověk věří v existenci štěstí posmrtného a popírá vůbec význam života vezdejšího — tento život není pak život pravý, nýbrž je pouhé zdání života, je klam, je paživot, odnímá člověku lásku k životu tomuto, odnímá mu chuť k práci. Je však potřebí žíti pro život tento a nepěstovati touhy po blaženosti posmrtné.

Kde nalézti východiště z těchto sporů, jak plniti člověku vrozenou touhu po štěstí? Odpověď Tolstého zní:

Je třeba hledati pravého štěstí mimo život individuální v tomto světě tam, kde si je představovali největší duchové lidstva všech věků,

Konfucius stejně jako Buddha, Laotse stejně jako Kristus, kde štěstí životní nalezli Sokrates, Stoikové, velcí myslitelé křesťanští i slavní humanisté nové doby.

Je třeba povznésti se nad život individuální. Život individuální sám je krátkého trvání v omezeném prostoru, upoután na hynoucí organismus tělesný, trvání jeho podobá se nepatrné kapce v moři věčnosti, je omezen narozením a smrtí — a právě tento život, netvořící sám v sobě uzavřeného celku, má míti smysl vyšší, tento život individuální má býti právě zrozením života nového, neviditelného, věčného, nesmrtelného.

Pravý život, povznesený nad hranice prostorové a časové, není však mimo tento svět v záhrobí po tělesné smrti, je v každém životě individuálním jakoby v zárodku obsažen. Stejně jako símě rozkládá se v úrodné zemi a hyne, aby z něho vzklíčila nová rostlina — tak i člověk, chce-li býti šťastným, musí se zříci štěstí života individuálního, jež je klamem a zdáním, jež nemá trvání, a musí v plnění vůle boží spatřovati vlastní své povolání.

Láska k bližnímu (v níž je obsažena také láska k Bohu) jest jediná rozumná činnost člověka, při níž všechny strasti pozemské jsou nezbytnou podmínkou životního štěstí.

Jen člověk pracující pro lidstvo žije životem pravým, stálým, věčným, nesmrtelným, žije mimo čas a prostor, žije pro věčnost, vstupuje v poměr k nekonečnému božskému jsoucnu.

Pravá láska je mimo čas a prostor, nezaniká tělesnou smrtí, účinky její působí dále v té míře, pokud i v životě vezdejším byla sledována — pravá láska je posléze požehnáním celého lidského pokolení.

Smysl této lásky, této idey humanitní je zatemňován těmi, kdo smysl evangelia hledají v nadpřirozeném zjevení, vytvořili dogmatiku a podstatu křesťanství přenesli v církevní zřízení a soustavu obřadů. Byli to fariseové.

Ale smysl této lásky byl zatemněn také těmi učenci, mysliteli, vědeckými odborníky, kteří popírají vůbec existenci nadpřirozena, kteří smysl lidského bytí vyčerpávají prostě životem čistě animálním, vystihujíce jej naukou o »boji o život« — filosofové materialističtí.

Církve změnily a zvrátily podstatu učení Kristova; emancipovati se od církve a církví je nutnou podmínkou všech, kdo chtějí křesťansky žíti.

A přírodovědci materialističtí rovněž, pokud jednostranně počali filosofovati a všechny jevy životní vysvětlovali zákonem boje o život,

způsobili, že vědecký pokrok, který je nepopíratelně značný, má v zápětí přece jen hluboký úpadek mravní.

Tak dívá se skepticky na nynější civilisaci Tolstoj, podobně jak učinil Rousseau před několika věky.

Slyšme jeho vlastní slova: »Všechna horečná a složitá činnost lidí s jich obchodem, válkami, drahami, vědou i uměním není často nic jiného nežli nesmyslné rozčilování množství, jež se tlačí na prahu života — a pravého života nepoznává.«

Kdo chce podle Tolstého poznati život pravý, musí znovu žíti v duchu Kristově a učiniti nutné logické důsledky z přesvědčení o významu lásky pro život důstojně lidský, pro obrození lidstva veškerého.

Vlastní positivní názory Tolstého o této změně života jsou vyloženy v díle z r. 1884: »Co máme činiti« a v jiném spise z r. 1885: »Mé náboženství«.

Hrozná bída hmotná i mravní, kterou Tolstoj nalezl r. 1881 v Moskvě, byla přímým podnětem jeho přemýšlení. Bída ta budila jeho rozčilení: »Tak nemožno žíti!« — to poznával stále určitěji. V této chvíli život městský ve vysoké společnosti počal stejně nenáviděti, jako všechny ty rozkoše života v nadbytku a požívačnosti změnily se v jeho názoru v bezměrnou duševní trýzeň. Bídě nepomůže se filosofií, almužnou, penězi, dobročinností, ne, zde jest třeba jíti až ke kořenům zla, třeba sestoupiti až na dno společenské ssedliny, je třeba zjednávati nápravu radikální vytržením zla ze samých kořenů.

Duch Tolstého trápil se v době té mnohými otázkami.

Proč jsou chudáci na světě, kteří nemají ani bydliště ani šatů ani potravy? Poněvadž patrně mnozí lidé nepracují tolik, aby vlastní prací opatřili si vlastní výživu, a přece země, z níž všechno bohatství pochází, je schopna ještě dlouho opatřovati s dostatek všechny potřeby lidské společnosti.

Příčinou té bídy jest, že každý dělník, který něco vyrábí, musí vyměňovati své výrobky za peníze, které mu opatří teprve ostatní nutné potřeby. Kdyby peníze byly pouhým výměnným prostředkem a nesloužily k ničemu jinému nežli k výměně, čili kdyby neměly ceny samy o sobě, bylo by dobře, a život mohl by býti šťastným.

Ale majetek peněz nabyl v naší společnosti absolutní ceny, a veřejná moc chrání ho. Jednotlivci mohou peníze beze všeho hromaditi, a peníze tak stávají se smluvnou známkou, která poskytuje možnost,

by pak ti, kdo peníze mají, požívali práce jiných bez práce vlastní a dali si od nich sloužiti.

Peníze a bohatství dávají jednotlivcům právo na práci druhých nebo na výsledek práce té. Posléze, kdo mají peníze, jsou pány těch, kdo peněz nemají. Je to moderní otroctví, horší podle Tolstého než antické, poněvadž je zcela neosobní. Zodpovědnost totiž za to, že je tu chudina, která nemá co jísti, kde bydliti, čím se odívati, nespadá na určité jednotlivce, rozptyluje se stále více do neurčita, nikdo jí nepociťuje jako vlastní svou osobní zodpovědnost, svádí se krátce na organisaci společnosti, na společenské řády — a chce se této nesrovnalosti pomáhati nanejvýš dobročinností a almužnou... Jaký to nezdravý poměr! Člověk jeden vylézá na záda druhého a vyzývá ho, aby jej nesl. Při tom snad projevuje slovy i soucit s jeho osudem a ujišťuje, že má snahu zlepšiti jej — ale nenapadne mu se zad jeho slézti a jíti pěšky.

Nesrovnalost ta omlouvá se dělbou práce, a národní hospodářství vysvětluje nám blahodárné její účinky pro společnost lidskou. Dělba práce prý podmiňuje vývoj kultury, způsobila veškerý pokrok civilisace. Ano, jest tomu tak, ale nesmíme zapomínati, jaký je rub celé té věci. Dělba práce způsobila také vývoj velkého průmyslu, vznik moderního proletariátu bezprávného a všechnu bídu velkých, přeplněných měst.

Dogma o dělbě práce je podle Tolstého theorií ďábelsky zchytralou — vždyť umožnila člověku, aby penězi ovládl a zotročil celé zástupy lidí. Dělba práce měla by blahodějný význam jen tehdy, kdyby celá společnost jinak byla ustrojena, kdyby nerozhodoval jednotlivec o způsobu své práce dle vlastní chuti a obrazotvornosti, nýbrž kdyby společnost sama ustanovila dle potřeb svých, zvláštních poměrů i dle povahy jednotlivcovy, co kdo má pracovati, a bděla zároveň nad tím, aby pracoval každý. Jen tak bylo by možno, aby člověk každý žil způsobem důstojně lidským, aby pěstoval stejnoměrně činnost svalovou namahavou prací, činnost prstů a dlaně v dovednosti řemeslné, činnost rozumovou a obrazotvornou v přemýšlení a uměleckém tvoření, a posléze, aby každý mohl ukájeti potřeby vlastního srdce ve společenských vztazích. Společnost sama nechť určí ekonomiku práce celého lidstva. Ale změna základní musí záležeti v tom:

1. aby každý člověk viděl v blahu druhých své vlastní štěstí,

2. aby neodepíral zlu, t. j. neužíval zla a násilí na odstranění zla a nerozmnožoval zlo zlem, nýbrž překonával zlo dobrem.

»Tato zásada základní »neodepírat zlu zlem«, jak správně u nás vytýká prof. Krejčí ve své »Filosofii přítomnosti« (str. 417), »je nejpodstatnější vyjádření veškeré filosofie Tolstého, je zářivý bod ve vývoji mravnosti všelidské, vystavuje lidstvu ideál, ukazuje nám člověka takové dokonalosti a život lidský v takových podmínkách, že nepřáti si ho, nezatoužiti po něm, znamenalo by zapříti veškerý dosavadní vývoj.« Uskutečněním této zásady naprostým bylo by odstraněno do značné míry zlo, pokud od člověka pochází, nastal by nový věk lidstva, vstoupili bychom do říše spravedlnosti a lásky, obnovili bychom království boží na této zemi.

Ano, pak by i dělba práce měla blahodějné účinky. Lidem určitým, zvláštního, výjimečného nadání, byla by ve společnosti takto organisované poskytnuta možnost, aby se věnovali výhradně své práci. Tím by ovšem teprve nabyla plného významu ve společnosti zvláště věda a umění.

Tolstoj vytýká umělcům a učencům naší doby, že z povinnosti vytvořili právo, že zjednali si privilegované postavení. Povinností jejich jest jíti za pravdou, jíti za krásnem. Ale učenci a umělci vynalezli si jakési tajemné zákony věd a umění, přestali se starati o zájem nejvyšší, o zájem lidstva: věda a filosofie přestaly míti k životu a jeho vznešenému úkolu bezprostřední, přímý vztah. Umění neobrací se k nejširším vrstvám lidovým, ale stává se luxem velmi drahým, přístupným toliko bohatým. Ve vědě i umění naší doby je mnoho kuriosity, aristokratičnosti, estetismu, rafinovaného požitkářství.

S trpkou ironií vyjadřuje se Tolstoj takto (O vědě a umění, str. 21): »Přivykli jsme tak těm choulostivým a sesláblým našim představitelům rozumové práce, že se nám zdá podivným, aby učenec nebo umělec oral nebo vozil hnůj. Nám se zdá, že všechno zhyne, a všechna moudrost jeho na voze se roztřese, a že se ve hnoji zašpiní ony veliké umělecké obrazy, které nosí ve svých prsou. Ale my jsme tak tomu přivykli, že se nám nezdá divným, když náš služebník vědy, t. j. služebník a učitel pravdy nutí jiné dělati pro něho, co může sám dělati, a polovici svého času tráví v dobrém jídle, kouření, povídání, literárních klepech, čtení novin a románů a navštěvování divadel. Není nám divným, když našeho filosofa vidíme v hostinci, divadle, na plese, není nám divno, když pozorujeme, že oni umělci, kteří utěšují a oblažují naše duše, trávili život svůj v pití, kartách, u děvek, ne-li ještě hůře.«

Zjednodušiti, ušlechtiti, očistiti, oprostiti život naší společností je nutno. Touha po přirozenosti a přírodě ozývá se u Tolstého stejně jako u Rousseaua: opustiti velká města s jich bídou a zlobou, vytvořiti v přírodě menší společnosti, aby členové jejich mohli vskutku se milovati a navzájem si pomáhati. Tam nebude ani zákonů ani autority, opírající se o násilí. Jediným prostředkem, jímž zapuzeno může býti zlo, bude l á s k a, která uklidní všechny vášně v člověku.

Silná je zvláště vášeň tělesného chtíče, p u d p o h l a v n í. Jaký je u Tolstého poměr této smyslné lásky k oné lásce čisté, všelidské, při níž má člověk účast na božnosti a nesmrtelnosti? Názory Tolstého na styk muže a ženy nejsou tak jednostranné, jak se často hlásá, nejsou vyjádřeny toliko v »Kreutzerově sonatě«, ale zvláště v listě, který uveřejnil Tolstoj 15. června 1890 v anglické revui Universal Review, jenž je jaksi komentářem ke »Kreutzerově sonatě« a zejména v povídce z prvních dob křesťanství »Julius čili Kráčejte ve světle, dokud je světlo«.

Co by znamenala ona absolutní láska ke všem bez rozdílu? Již Andrej ve »Válce a míru« dovozuje, že by znamenala v důslednosti své vlastně potlačení sebe sama, úplnou obět života individuálního — a jsouc věnována všem lidem bez rozdílu — že by vlastně znamenala nemilovat nikoho zvláště, výjimečně, žíti takový život božský a nesmrtelný, i že by znamenala posléze zničení tělesné lidského pokolení vůbec. Tolstoj nepopírá: ten jest vskutku onen ideální stav konečný, ke kterému lidstvo asi nedospěje nikdy, ale ku kterému stále se bude při svém zdokonalování a zušlechťování přibližovati. Ve stavu takovém ideálním by se člověk povznesl úplně nad bytí tělesné a dostoupil by logického vyvrcholení zákona lásky.

Jako věda anthropologie nám předpovídá a ukazuje fysikální podmínky zániku lidského pokolení vůbec, tak i náboženství čili filosofie, která s ním u Tolstého je totožná, může poukazovati k tomu, co jest logickým cílem, byť i nedostupným ideálem mravního usilování. Člověk v tomto ideálním stavu by se povznesl nad individuální bytí, stal by se věčným a nesmrtelným.

Nuže, právě majíce na zřeteli tento ideální, nedostupný, nad všechno sobectví k naprostému sebeobětování povznesený cíl mravního úsilí — díváme se jinak na lásku smyslnou a tělesnou i na manželství. Láska smyslná je někdy hříchem, máme ji odsuzovati, pokud znamená jen osobní ukojení tělesného chtíče, sobeckou žádost, smyslnou rozkoš — ale Tolstoj připouští očistu její právě v manželství. Láska smyslná a tělesná je nutna, má-li lidstvo trvati, má-li

se rozmnožovati, zdokonalovati až blízko k onomu stupni, kde počíná plniti zákon lásky všelidské. Manželství, jednoženství a jednomužství v rámci tohoto ideálu je ideálem nižším, pokud v něm láska pohlavní stává se láskou reální, konkretní, výlučně jedné ženě a jednomu muži posvěcenou, kde žena přestává býti pouhým předmětem rozkoše, kde duchové spojení obou bytostí lidských posvěcuje spojení tělesné, a spojení obou splňuje péči o zachování člověčenstva, a zachovává se při něm nedotčena láska všeobecná pro lidstvo vůbec. Ba manželství má v sobě tendenci smyslnost potlačovati — již tím, že žena v těhotenství a mateřství potřebuje šeření se strany mužovy, a tím, že nutnou péčí o dítky rodiče sami jim se obětují, majíce spoluúčast v dalším životě jejich na nesmrtelnosti.

Potlačiti všechny vášně egoistické, vyvinouti všechno, co posiluje lásku k lidstvu — toť smysl životního názoru u Tolstého. Zase jsou tu charakteristická slova Pamfyliova: »Žádost smyslná sama se nepokládá za zlo (Bůh nestvořil zla), nýbrž za dobro, které se stává zlem, když není na svém místě — pohoršením pak je nazýváme.« S téhož hlediska dívá se Tolstoj na požívání alkoholu i narkotických dráždidel a odsuzuje je právě, že vzněcují tělesnost a smyslnost lidskou.

*

Nechci užíti této příležitosti, abych podal kritiku učení Tolstého a odkrýval jeho jednostrannosti a logické spory. Chci poukázati jen k významu Tolstého nazírání na život lidský. Význam učení velkolepého tohoto názoru životního je především výchovný, propagační, je v tom, že filosofie životní myslitele jasnopoljanského není pouhou spekulací, pouhou myšlenkou, nýbrž zároveň že on jí a podle ní žije, že jsou to spolu myšlenky, které elementární silou šíří se po celém světě, stávají se jednotlivcům i sektám spásou (Duchaborci, Molokáni atd.), stávají se novým náboženstvím.

Učení Tolstého je slovanské a je přece všelidské. Nejsou to vždy sice nové názory, jsou to namnoze myšlenky pravěké, které znovu ve změněné formě se nám podávají. Z nich jako by znovu zavznívala nám životní moudrost velikého Sokrata, Epikurovo přesvědčení, že milovati je býti šťastným, a býti šťastným je milovati, Epiktetova i Marka Aureliova životní nauka, Pascalovy vznešené idey o úkolu člověčenstva i Pestalozziovo přesvědčení, že Bůh je skrze lidi Bohem lidí, že Boha zná, kdo člověka zná, a Boha miluje, kdo člověka miluje. A právě pro tento všelidský význam myšlenek Tolstého náleželo

sjezdu Heidelberskému projeviti velikému mysliteli a moralistovi, slavnému představiteli všelidské jednoty uznání a dík.

Ale myšlenky Tolstého jsou zároveň myšlenky slovanské, jsou specificky slovanské, hlásají světu znova důrazně a výmluvně ideál ušlechtilé humanity, rovnosti i bratrství všeho lidstva.

Tolstoj sám uznamenává pozoruhodnou shodu svých názorů s myšlenkami našeho Chelčického v »Síti víry«, s přesvědčením tohoto českého bratra, že jest třeba zřízenou lásku k bližnímu zachovávati. Příbuzné jsou životním snahám Husa, napomínajícího nás, bychom se milovali vespolek, dobrých násilím tlačiti nedali a pravdu každému přáli, a usilování Komenského o to, aby každý člověk šel životem posvěceným společnosti lidského pokolení. Stejné ideály nalézáme v životním názoru Kollára, Havlíčka, Smetany, polského mesianismu, a jest to zvláště duše ruského národa, tajemná, neprozkoumaná, neobyčejně hluboká a vroucí, která obnoví sílu lásky a lidskosti v mravním vývoji lidského pokolení. Jest to stále stejné životní přesvědčení, které všechno proniká u Tolstého, jeho život a díla, jsou to názory, které znamenají velkolepou synthesi lásky k životu a přírodě s láskou k bližnímu, synthesi antiky a křesťanství. Jsou to tytéž názory, jež jako v evangeliu lepší budoucnosti našeho lidstva hlásá stařec Zosima v Dostojevského »Bratrech Karamazových«, když praví k Aljušovi: »Jednej, miluj prakticky své bližní: všechna sláva a všechna zásluha člověka záleží ve vykonávání lásky... pak pochopíš, že jedině skutečný ráj jest život. Ó, dítky, jste ode dneška v ráji, ale nechcete toho pochopiti, poněvadž nemilujete, a právě proto jste v pekle, neboť peklo není nic jiného nežli utrpení těch, kteří nechtí milovati. Kdyby lidé chtěli pochopiti tuto pravdu, hned by se země stala rájem.«

O zřízení a organisaci agrárního musea.[1]

Napsal Dr. J. Slv.

Obsah: Potřeba jeho zřízení. Potřeba založení i připojení českého Skansenu. Organisace a třídění musea ve 3 díly. Možnost praktického provedení.

Je známo, že rozvoj života tvoří stále nové poměry a situace, názory a potřeby. Tak se děje i ve světě hospodářském. Zvýšené potřeby státní a politické, stavovské, ba existenční vůbec přinutily každého k intensivnější práci i výrobě. K dosažení toho zakládá a organisuje se školství všeho druhu s učebnými kursy, udělují se stipendia a ceny, pořádají se výstavy, zákonodárné i hospodářskoadministrativní akce, zřizují se musea, různé sbírky atd.

Musea jsou buď lokální či všeobecná, historická či pro přítomnost, stavovská nebo odborná, či opět všeobecná a p.

Význam museí netřeba už doličovati; vzpomeňme si jen na vliv jejich v Anglii, v Německu atd., na výrobu i techniku. Hledají se tu nové vzory, vzorky, formy a podněty. I lidový průmysl je nyní vítán; staré domácí výšivky a krajky putují dnes do moderních textilních továren.

V Čechách nyní převládá myšlenka odborných museí. Tak máme již Obchodní museum pro obchod, Umělecko-průmyslové, jakož i Technologické a dnes také Technické museum pro živnosti a řemesla, průmysl a techniku, vůbec pro výrobu. Umělecká činnost plastická má své obrazárny a sbírky. Chystá se museum poštovní a dopravní vůbec. A kdybychom byli u moře a samostatní, měli bychom i své sbírky námořní, vojenské, snad i osadní atd.

O museu pedagogickém a jiných nemluvíme.

Toliko stav v Čechách posud nejčetnější i nejvýznamnější — rolnictvo — svého musea dosud postrádá. Jak to vysvětlíme?

---

[1] Článek tento, který určen byl v menší formě původně pro agrární revui »Rozkvět«, psán byl r. 1908 na podkladě resultátů a studia hospodářských akt posledních 60 a 70 let a chce mimo jiné i vlastní thema podati též kritiku výsledků agrárnětechnických názorů a snah let třicátých i čtyřicátých předešlého století (kol r. 1848) na základě odborných záznamů, účtů, zkušeností a fakt.

Pochybuje snad někdo o potřebě takového musea pro zemědělství? To zajisté nikoli; u našeho pokročilého a osvíceného rolnictva nelze si toho ani mysliti. Obtíž spočívá v jiném. Především běží vždy o boj existenční; tak na př.: úprava zákonů, daní, podpor či obchodních smluv ve prospěch zemědělství. Každý pozorovatel politiky a nepředpojatý přítel rolnictva musí doznati, že zlepšování jeho situace datuje se očividně od vystoupení — samostatné politické strany agrární.

Bylo nutno napřed vybudovati veškero školství zemědělské. Výstavy a trhy odborné, či lokální. Nebylo tedy posud k ideálnější otázce musejní času.

Dnes však volný a včasný takový okamžik k tomu nadchází. Nutno si arci především obecně uvědomiti potřebu takového ústavu a dokázati ji vedoucím hlavám. I forma takového budoucího musea vymyká se u nás dosavadnímu stereotypnímu ponětí a rámci. Pouhé sbírky to býti nemohou, má-li vyplynouti z toho skutečný užitek, jak dále dokážeme.

Jakýsi náběh k této myšlence učinilo již Národopisné museum československé v Praze zřízením stálé zemědělské exposice. Netajíme se však tím, že je to stav zatím jen provisorní. Co nejdříve nastati musí vyloučení této sbírky odtud a založení samostatného musea agrárního. Nestačí sbírati jen staré nářadí a nástroje hospodářské atd. Třeba více.

Proč by jen rolníci míti neměli svého vlastního samostatného musea, mají-li je dnes všichni již ostatní stavové: obchodníci, řemeslníci atd., s užitkem?

Dosavadní zemědělské oddělení v Národopisném museu budiž počátkem a tmelem budoucího agrárního musea. Tedy: modely, mapy a plány starých i dnešních vsí, selských statků a chalup, poloh, hospodářských stavení, rozdělení pozemků, jich držení a obhospodařování, nástroje a nářadí atd. atd.

Běží však dále ještě o více; a v tom tkví i praktický a skutečný poučný význam tohoto budoucího musea.

Podám několik příkladů a dokladů, a to nejprve ze zahradnictví a pak z ostatních odvětví hospodářských, načež následovati bude závěr, který chci těmito porobnostmi demonstrovati.

Je jisto, že dnes v jižních Čechách máme poměrně velmi málo ovoce; a jakosti nejlepší rovněž není. Někdy je to špatnou půdou — zejména neprostupný jíl, či spodní studené mokro; ještě více však počasí: pozdní mrazy, větry, vůbec vysoká poloha, mimo to hmyz atd.

a také nevědomost. Nářek ozývá se s velmi mnoha stran a všichni ti stěžují si na neplodnost ovocných stromů. Vynikající naši zahradníci praktičtí uznávají tato fakta a vysvětlují je tím, že dnešní náš strom ovocný je příliš zchoulostivělý a podléhá snadno mnoha nemocem. A přece již známý pan Jošt z Rožmberka ve svém spise »Knížka o štěpování a spravování štěpnic (z 1. třetiny 16. věku)[1] vypráví v předmluvě o tom, jak mnoho daří se ovoce i kol Prachatic, z čehož plyne prý mnoho užitku lidem i pánům, již brali z toho dávky; za to odsuzoval pan Jošt ovocnictví kol Brna a Židlochovic na Moravě.

Takové tam byly poměry po r. 1500. A přece leží Prachatice hluboko v Šumavě, kde začíná se »hrbatý svět«; tedy již hodně vysoko v horách. Jaký to rozdíl proti přítomnosti, kdy i na chráněné v celku a nízké rovině kolem Č. Budějovic daří se dosti málo ovoce!

Příčiny tohoto zjevu hledají se správně v tom, že v padesátých letech minulého století domácí náš ovocný strom jakožto prý neušlechtilý a degenerovaný se prostě odstranil a místo něho uveden tam byl strom z ciziny, zdánlivě ušlechtilejší, který však za krátko upadl také, poněvadž jeho dřívější podmínky životní (geografické, pedologické, klimatické a pod.) byly jiné a příznivější. Dnes tu máme strom rovněž značně degenerovaný, t. j. choulostivý a podléhající častým nemocem i hmyzu atd.

Náš starý domácí strom byl arci též sešlý, nebyl však tak choulostivý, poněvadž byl našemu podnebí více zvyklý. A proč zdegeneroval? Protože se mu nevěnovala náležitá a vlastně žádná péče. Sedlák na to neměl a byl v době roboty příliš utištěn a tím netečný či nevědomý. A ti druzí? Buď si toho stromu nevšímali, či mu prostě nerozuměli. Ony velkolepé zásady zušlechťování — výběr a výchova nejlepších i nejschopnějších — jichž původcem je Anglie a jež přešly pak do Francie, Německa, na sever atd., byly (a jsou tu posud) u nás skoro neznámy. Kdyby se byla bývala věnovala ta péče a s tím porozuměním i nákladem stromu domácímu: kdež jsme dnes byli! Dokladem jsou ony zprávy z minulosti, naše prastará literatura zahrad-

[1] Zahradnictví bývalo i ve starších dobách důležitým odvětvím zemědělského hospodářství Slovanů, neboť všímajíce si povahy krajin, v nichž byli usedli, dost záhy provozovali sadařství, štěpařství, chmelařství, vinařství, zelinářství, ba i květinářství. Staří Čechové záhy měli dle vlastních názvů: sady, štěpnice, zahrady štěpné, kořenné, rozkošné, květnice, chmelnice, kelnice, vinice, ano i šafranice. Jakož desky zemské (pro velkostatky), knihy městské a urbáře selské dosvědčují, nebylo skoro zámku, hradu, tvrze, dvoru šosovního,

nická, staré české názvy výtečných druhů ovoce (dnes značně už vymizelých) atd. Naši zahradníci požívají v cizině dobré pověsti. Ovocnářství mnoho nese. Mnohý nájemce dvora pomohl si tím (i v nepříznivějších polohách,[1] na př. i na Sychrovsku, Krumlovsku a j.). A přece je u nás ovoce tak drahé!

Rostoucí abstinentismus nutí nás žádati, hledati a vyráběti nové nápoje, hlavně z ovoce. Běží o lepší zpeněžení ovoce vůbec, jakož i zužitkování nezralého a spadaného ovoce, zvláště jablek, po případě i švestek; zde jsme opravdu pozadu.

Moderní lékaři a kazatelé rozumné a přirozenější životosprávy doporučují z důvodů hygienických větší požívání ovoce a zeleniny. Povšimněme si jen jídelních lístků v Německu, Švýcarsku a jinde, v místech lázeňských a větších restauracích. Vše to rovněž může vy-

dvoru kmetcího, při němž by nebylo bývalo zahrad, v nichž se pěstovalo ovoce rozmanitých, ba i vzácných druhů, víno, chmel a všeliké zeleniny kuchyňské. Někde více, než nyní, jakož stará pojmenování: »na vinicích«, »v sadech«, »v zahradách« a podobná dosvědčují, ač na těch místech kromě obyčejných trávníků aneb holých a vyprahlých návrší ani stromů ani keřů užitečných teď není. V té příčině čeká naše nynější spolky okrašlovací, zalesňovací a jiné dost velká práce. Jakou váhu předkové naši na štěpařství a zahradnictví druhdy kladli, vyrozuměti lze z toho, že záhy spisovali a společně sdělovali rozličné spisy toho oboru. V Jungmannově Historii literatury české připomíná se tré rukopisů z patnáctého století o štěpařství sepsaných, a sedmero spisů tolikéž o štěpařství v šestnáctém století vytištěných. Z těchto onen sdělán jest samým panem Joštem z Rožmberka (zemř. 1539), vladařem domu Rožmberského a otcem Viléma Petra Voka bratří z Rožmberka, a tištěn v Praze r. 1598. Tenkráte libovala sobě zvláště bohatá šlechta i v ozdobném, »kunštovném« zahradnictví. Oranžerie pana Viléma z Rožmberka při jeho půvabném loveckém zámku Kratochvíle u Netolic byly tak velkolepé, že nebylo jim rovných daleko široko, prý ani v celém Německu. Zalíbení posledních Rožmberků (vymřeli Petrem Vokem r. 1611) v zahradnictví arcit vštípeno bylo i jejich okolí, nižší šlechtě, zemanstvu a měšťanstvu. To podnes z různých smluv, kšaftů a jiných písemných památek patrno jest. Ukazujeme zde toliko k poslední vůli Zikmunda Turnovského z Turnštejnu, druhdy hejtmana panství Krumlovského, Netolického a Prachatického, který roku 1630, umíraje a odevzdávaje své značné jmění: peníze, klenoty, domy a dvory manželce a dvěma dcerám, ničeho jim tak na srdce nekladl, jako svůj sad, poroučeje, »aby ho (sad) sobě mnoho a draze vážily, a to pro památku jeho, že jej mladými štípky výbornými vysázel a vyštěpoval.« (Obšírnější o tom zprávy obsahuje »Slovo o štěpařství«, jež v Časopise Českého Musea hned r. 1830 uveřejnil kněz Frant. Sláma.) Válka třicetiletá způsobila i starému českému umění zahradnickému zkázu. Tyto historické důvody to zajisté též byly, proč v Průvodci druhé české zahradnicko-ovocnické výstavy v Praze r. 1910 byl věnován takový pozor mimulosti.

bízeti k intensivnější výrobě a exportu. Jen více však ovoce a jiný strom — a nové pozoruhodné příjmy se nám dostaví, zejména i výrobou ovocných šťáv a konserv (jako je na př. »Styria«, továrna, sp. s r. o. ve Št. Hradci).

Příklad z lesnictví: Dnes opanoval smrk. V našich lesích je nejméně 75% smrku, pro který mluví arci mnoho důvodů obchodních (rychlý vzrůst, ceny, lesní správa a j.). Vizme pak fakta odborně přesně zjištěná; místa neudáváme, specialisté však uznají jejich váhu i pravdu.

Čisté smrkové porosty daly:

v 6.	třídě stáří	685	pevných metrů,
v 5.	» už jen	457	» »
ve 4.	»	349	» »
průměrně tedy		383	» »

Míšené porosty smrkové (o 0·1—0·2):

v 6.	třídě	566	pevných metrů,
v 5.	»	518	» »
ve 4.	»	382	» »
průměrně		481	» »

Smíšení o 0·3 a více dá:

v 6.	třídě	556	pevných metrů,
v 5.	»	511	» »
ve 4.	»	400	» »

Upadání smrku je tedy nesporné a v těch číslech zřejmé. Tuto rostoucí jeho degeneraci vidíme ostatně též v častějších a častějších polomech větrných a sněhových, v rostoucích invasích škodlivého hmyzu, zvláště mnišky (čehož dříve tolik nebylo) a j. Jsou to škody obrovské, jimž padají za oběť celé veliké lány lesů. Odborníci a lidé do věci zasvěcení dají mi plně za pravdu. Smrk sázen byl všude, i tam, kde stará místní jména — na př. Bor, Bukovina, Dubovec atd. — svědčila o jiných druzích původních. A ovšem: prvních 20 let tam smrk přímo bujel, po té pak rapidně scházel, až zašel. Smrkové

[1] Vedle nehlubokosti půdy a klimatu jižních Čech je příčinou nezdaru, t. j. pokládá se též za chybu t. zv. mezišlechtění mladého stromku, kterým se roub umisťuje na »podložce« rychle rostoucí. Takto vyhnaný kmen snadno namrzá a bývá zničen rakovinou. I jiné nemoci jsou časté, na příklad předčasné žloutnutí listů (na Lounsku) a pod. — Specialitou na Písecku jsou »peckáři«, t. j. nájemci ovocných stromořadí a prodavači ovoce ze Lhenic u Vodňan. Většina obyvatel tohoto pohraničního městečka jsou peckáři, kteří na jaře rozejdou se po Čechách. Páni učitelé a studující vodňanští měli by nám sebrati názvy ovoce těchto peckářů lhenických atd.

semeno všeobecně kupováno bylo v Tyrolsku (v Inšpruku u F. Jenneweina a j.), tedy ze země hornaté, bez ohledu na to, upotřebilo-li se ho pak na výšině či na nízké rovině.

Tolik je jisto: 1. smrk je příliš a nepřirozeně všude protežován; 2. čisté porosty lesní jsou nepřirozené a škodlivé; 3. cizí saská kamerální soustava je nepřirozená a v brzku nemožná, ba přímo i někdy škodlivá, ježto ve výchově i v seči hoví více zájmům výnosu (právem proto zvána kamerální), než lesní techniky, což je pochopitelno a leží na bíledni. Zájmy stálého, vysokého či aspoň okamžitého výnosu přečasto odporují však důvodům přirozené výchovy, která na chvíli ovšem někdy hned nevyráží.

Staré zprávy v popisech panství vypravují nám zřídka o smrku, nejvíce však o borovici, jedli, dubu, buku atd. Smrk druhdy vyskytoval se jen na vysokých horách; tak na vrcholcích Šumavy, ve Smrčinách (jak je to jméno lokálně karakteristické!) a jinde.

Jisto je dále, že dřívější porosty bývaly *vždy smíšené*;[1] tedy jehličnaté a listnaté. A často listnaté stromy převládaly (ve středních a severních Čechách).

Než i lesy čistě jehličnaté byly míšeny: vedle sosny stála jedle, smrk a pod. Dub, bříza, lípa, buk nescházely ostatně nikdy. Čistých jehličnatých lesů bylo málo, a čistých smrkových porostů ještě méně. Tak to chtěla příroda. Proto i v lesnictví jako v zahradnictví obrací se dnes pozornost k minulosti, zvláště ku starým urbariálním popisům.

V polovici předešlého století směle a dost nerozumě zasáhla ruka lidská v tyto přirozené původní poměry. Jsou mnozí a ne hloupí lidé, kteří zkázu Šumavy v letech 1869 až 1871 připisují právě tomuto násilnému nepochopení a opravování přírody. Leč soud o tom zůstavuji povolanějším technikům a nebudu se u této kapitoly zdržovati.

Povšimněme si nyní rybářství. Je pozoruhodno, že takořka celá dnešní technika hospodářská tu byla známa už v 16. století. Mohu podati důkazy. Nové jsou zkušenosti o ceně rybníků velkých, malých, jakož i o krmení[2] ryb.

Ostatně i umělé krmení ryb buď stravou vegetabilní (kukuřicí), či raději animální (masovou moučkou), ba i sama potřeba umělého krmení je dnes sporná a ne vždy výsledky odůvodněná. Vším tím

[1] Krásné staré míšené porosty jsou na Kašperskohorsku, Písecku atd.

[2] Dříve pokládán byl kapr za vegetariána; ředitel Šusta dlouhými pokusy v Třeboni dokázal, že je omnivor, velmi žravý, pak že chce míti mělkou vodu, tedy i přesazování z rybníků výtažných do komorních a kaprových atd.

nechci a nemohu arci říci, že by ony staré methody nebyly dnes zdokonaleny. Známe dnes výživu ryb a její podmínky, jakož i anatomii a fysiologii jednotlivých typů; toho dříve nevěděli.

Daří se u nás různé druhy, vedle méně cenných i candát, úhoř, okoun, losos, štika (na horách pstruh), pstruhovaný okoun — většinou to dravci. Nejvíce však kapr. Rybář pod rybou myslí si jen kapra. Výtečný znalec rybářství, který si o české rybnikařství získal tolik zásluh, em. ředitel Jos. Šusta, pokoušel se o to, zavésti u nás v letech 1880—1896 i jiné cizí druhy, zvláště z Německa (Porýní, Bavorska a jižního Německa vůbec, ze Saska atd.), ba i z alpských zemí (Seewiese, Totis na př.), ze Švýcarska i z Ameriky a j., na př. i sumce, started atd. Všecky tyto pokusy však selhaly, a to i v rukou tak výtečného odborníka, jakým je právě ředitel Šusta; jediná marena se poněkud osvědčila.

V Německu, jehož rybnikářsví v celku právě nevyniká, existuje dnes řada ústavů pro umělý chov ryb, jež se pak k násadě rozesílají do ciziny. Je to vlastně dost podivné — a příznačné pro naši obchodní nevšímavost i nechápavost a pro obchodní vyspělost Německa: naše české rybnikářství, které je vzorem, dle něhož si v Říši zřizují své nové rybníky, i tuto chodí kupovat do Německa. Jedeme-li od Drážďan do Berlína, vidíme blíže trati řadu novějších rybníků. Jeť střední a severní Německo povrchem dosti podobno jihočeské krajině. A přece kolik i zde má Německo výnosných prodejen a výchovných — pokusných ústavů ryb! A kolik my? Pramálo.

(Pokračování.)

Dětské soudy v Americe.[1]

Jak rychle se nová myšlenka ve Spojených Státech Severoamerických pochopí a prakticky vyzkouší, a osvědčí-li se, neúnavně zlepšuje, až se v poměrně krátké době co nejvíce zdokonalí, je nejlépe patrno na soudech pro mladistvé. První zřízen byl roku 1899 a na počátku roku 1907 zřízeny soudy pro mladistvé již ve 24 státech[2] a již v této krátké době postřehnuty nedostatky prvního pokusu, tyto však prakticky odstraněny, tak že dnes United States poskytují následování hodný příklad pro účelné zaopatření a rozumné vychování dětí, potřebujících ochrany od státu.

Že se v United States pro děti tolik vykonalo, mnoholi se mluvilo, jest jen děkovati velikému porozumění národa pro sociální otázky. A jest to skutečně národ, jenž tuto ohromnou práci vykonal, neboť i v zemi, kde není sice nic nemožného,

---

[1] Překlad spisků: Amerikanische Jugendgerichte von Dr. Max Lederer, 1908.

[2] Od té doby nebyl v žádném státě přijat »zákon o soudech mladistvých« (juvenile court law) jednak proto, že s ohledem na místní poměry se potřeba jeho nepociťovala, ale nejvíce proto, že v ostatních státech státní základní zákony v pravdě nelidsky se interpretují a ustanovení ústavní dotyčného státu »před zákonem jsou si všichni rovni« nebo podobná jiná ustanovení se tak vykládají, že nutno se všemi, kteří dle zákonů mohou trestáni býti, stejně a přísně dle platných předpisů naložiti. Trestní dospělost počíná ukončeným sedmým rokem, platí však dle nepsaného práva (common law), v některých státech dle positivního předpisu domněnka právní, »že děti od 7—10 ev. 12 let postrádají schopnosti význam svého jednání a opomenutí pochopiti a že tedy nemohou činu trestního se dopustiti«, že však od tohoto stáří počínaje onu způsobilost mají, činu trestního se následkem toho dopustili a pro tento trestáni býti mohou. Tato domněnka právní může se ovšem protidůkazem vyvrátiti, bývá v prvém případu vždy bez účinku, v druhém pak ponejvíce, díky shovívavosti soudcovské, s účinkem se nemine, tak že takto ústavní předpis zdánlivě přísně se zachovává, ale při tom aspoň docílí se účinku zákona o soudech pro mladistvé: že děti jsou beztrestné. — V několika těchto státech byly sice zákony o soudech pro mladistvé přijaty, ale ihned od nejvyššího soudu jako »unconstitutional« prohlášeny. —

jest přece možnost toho, co má vykonati stát a čeho jest nezbytně potřebí, omezena. Příliš mnoho dobrovolně na se vzal národ, a v tom právě spočívá idealismus amerického národa, že neúnavně takřka slídí po nouzi a bídě a obětavě pomoc přináší. Ze všech nesčetných společností, jež zvolily si za účel zlepšiti bídné postavení pomoci potřebujících, zajímají nás pouze ty, jež se ujímají d ě t í, pomoci potřebujících. Nechci mluviti o nesčíslných ústavech spolkových, přirozeně obmezený počet dětí přijímajících a opatřujících, nýbrž o spolcích na velikých základech zbudovaných, skvěle organisovaných ve prospěch v š e c h dětí, pomoci a ochrany potřebujících. Jsou to především c h i l d r e n's a i d s o c i e t i e s a s o c i e t i e s f o r t h e p r e v e n t i o n o f c r u e l t y t o c h i l d r e n, jež existují nyní téměř v každém větším městě. Vysvětlím krátce jich účel a činnost. První c h i l d r e n's a i d s o c i e t i e s byla založena v Novém Yorku r o k u 1853, a dle jejího vzoru povstaly brzo podobné společnosti ve velikých městech. Účelem jich bylo zlepšení postavení chudých dětí (the improvement of the condition of the poor children) v Novém Yorku, čehož hodlaly dosíci rozmanitými prostředky. Předním bylo — a to i dosud je — zaopatření dětí, které nemají domova, u r o d i n n a v e n k o v ě. To v prvních letech provedeno pravým americkým t. j. pro nás nemožným způsobem; jednoho dne byl totiž celý hlouček 20—40 dětí poslán do jedné vesnice na západě. V den jich příchodu do vesnice odbývána přednáška o úkolech children's aid society, jakož i o příčině a účelu takovéhoto transportu dětí — a pod dojmem této přednášky hlásilo se okamžitě dobrovolně tolik dobrodinců, že již předem zvolené místní komité vybralo jen ty nejzpůsobilejší a tak se všecky děti dobře zaopatřiti mohly. Tak bylo ročně průměrem *1000* dětí novoyorských zaopatřeno. — Dnes je children's aid society v každém větším městě; toto je centrálou pro všecky děti, jež od rodičů, ač tito mají nejlepší vůli, nejsou vychovávány nebo následkem nedostatku času nedostatečný dohled mají, jež tedy v tomto smyslu jsou h o m e l e s s. Velmi často i rodiče sami dovolávají se pomoci takové společnosti a přispívají proto dle sil svých na nákiady zaopatření svých dětí. Když však nepořádní rodiče sami nouzi a utrpení dětem způsobují, zakročí s o c i e t y f o r t h e p r e v e n t i o n o f c r u e l t y t o c h i l d r e n sama, surové rodiče dá potrestat a o bezmocné oběti jich se postará. Nejdůležitější ze všech takových společností je roku 1874 zřízená a dle zakladatele nazvaná G e r r y-S o c i e t y v N o v é m Y o r k u, vzor to pro všecky stejnorodé ústavy ve Spojených Státech. — Tak sice požívaly děti již po desítiletí

ochranu oproti nouzi a strádání, jen od *jedné* ukrutnosti nemohly býti uchráněny, totiž od ukrutnosti trestního zákona, jenž nečiní rozdílu mezi dětmi z dětských let vyrostlými, mezi mladistvými a dospělými, nýbrž stíhá celou přísností trestu odplatného všechny ty, jež stihnouti měl, jedině děti pod 7 roků unikají brutálnímu ramenu domnělé spravedlnosti, jedině ty mohou soudem k zodpovídání pohnány býti, pouze těm zákon, common law, zajišťuje beztrestnost. Prohřešil-li se malý dareba několik dní po sedmém roku, vzal se do vazby a v policejní cele neb dokonce ve vězení pro vyšetřovance (jail) musel někdy dosti dlouho ztráviti, nežli pro svůj přečin, misdemeanor, nebo dokonce pro zločin, felony, před jury přišel; tu teprve se vzrušujícím procesem rozhodlo, jak by se zlosynu zločin nejlépe splatiti měl. Připočte-li se doba, kterou musel jako za pokání ve vězení ztráviti, stal se tak z něho zločinec, jako zločinec byl poznamenám, což vše stalo se dříve, než věděl a věděti mohl, co to je vůbec zločin. Než záhy již poznal, co to je zločin, ano poznal více, jak totiž tento nejsnáze se spáše; tomu všemu naučila ho společnost ve vězení, neb zločinci ti nejhorší byli jeho společníky, již v mladých obětech zákona nalezli nejlepší své žáky.

Vždyť vyprávění starých, zkušených zločinců bylo jedinou zábavou dětí, jež teskný a strachuplný život žalářní snášely, a proto netrpělivě očekávaly hodinu, kdy se budou moci opět s ostatními spoluuvězněnými baviti. Takovýmito veselými hovory vychovával stát ve vlastních budovách zločince. Takovéto poměry byly ještě před 8 lety v United States — pravá to ostuda pro tuto zemi!

Však jak velkolepě dovedli Američané tuto ostudu odstraniti, k jakému výsledku dospěli, že dnes nám ukázali, jak se má mládež správně posuzovati, že dnes celému světu jasný příklad podávají svými juvenile courts — soudy pro mladistvé!

Tyto nejsou něco zcela nového, základní jich myšlenka byla již částečně v zákonech, částečně i v trestní praxi, jen scházelo účelné sloučení těchto základních elementů v jeden celek, čímž se může pochlubiti Chicago.

V tomto městě, kde právě v trestní dětské praxi nejhroznější poměry vládly, zřízen byl první soud pro mladistvé v roce 1899, který rozvinul tak blahodárnou činnost, že mnoho jiných států Unie také takové soudy zavedly a sice:

Kalifornie (1903 chapter 43.)
Colorado (1903 chapter 83.)
Distrikt Columbia (196 P. No. 56.)
Idaho (1905 p. 106.)
Indiana (1903 chapter 237.)
Iowa (1904 chapter 11.)
Kansas (1905 chapter 190.)
Kentucky (1906 chapter 64.)
Maryland (1902 chapter 611.)
Massachusetts (1906 chapter 489.)
Michigan (1905 chapter 312.)[1]
Minnesota (1905 chapter 285.)
Missouri (1903 p. 513.)
Nebraska (1905 chapter 59.)
New Jersey (1903 chapter 219.)
New York (1902 chapter 590.)[2]
Ohio (1902 p. 785.)
Oregon (1905 chapter 80.)
Pennsylvanie (1901 chapter 182.)[3]
Tennessee (1905 chapter 516.)[4]
Utah (1905 chapter 117.)
Washington (1905 chapter 18.)
Wisconsin (1901 chapter 90.)

Soudy pro mladistvé jsou skutečné soudy, jež řídí jeden soudce, který jest výlučně pro tento soud ustanoven nebo je sice činný u jiných soudů, ale v určité dny má jednání u soudu pro mladistvé.

Na soud tento patří všecky případy, ve kterých se jedná o dependent, neglected nebo delinquent children. Dependent children jsou ony děti, o jichž výživu se rodiče nestarají, neglected ony, jež okolím, v němž žijí, jsou v mravním ohledu ohroženy, delinquent pak ty, jež právní řád porušují a dalším stykem se špatnou společností snadno zločinci by se staly. Že tyto tři druhy dětí na jeden soud patří, podává sám účel soudu pro mladistvé: tento totiž má se postarat o to, aby všem těmto dětem dostalo se té péče, jíž právě potřebují. V každém jednotlivém zákoně (juvenile court law) různých států je výslovně nařízeno, že zákon a soud sledují účel, dítěti pokud možno takovou péči a dozor poskytnouti, jaký jim rodiče mají věnovati (this purpos may be carried out: that the care custody and discipline of the child shall

[1] Zákon z roku 1905 chapter 312, Juni 17., byl roku 1906 za inkonstitutionelní prohlášen, byl však nový zákon dne 24. října 1907 přijat, jenž dosud platí.

[2] Tento zákon platil pouze pro samotný Nový York (Manhattan), v jiných městech státu Nov. Yorku byly soudy pro mladistvé později specielními zákony zavedeny; na př. Brooklyn 1903 chapter 159, Rochester 1905 chapter 543. První soud pro mladistvé ve státě Nový York stvořil vlastně policejní soudce Thomas Murphy v Buffalu, že z vlastní své moci u policejního soudu probation system zavedl; této praxe teprve později se přidržel probation law 1901 chapter 627, avšak zvláštní »zákon o soudech pro mladistvé« (juvenile court law) pro Buffalo dosud přijat nebyl.

[3] Tento zákon byl pro formální chybu za inkonstitutionelní prohlášen, avšak v novém zákoně 1903 chapter 205 byla chyba ta odstraněna.

[4] Také tento zákon byl za inkonstitutionelní prohlášen, avšak r. 1907 byl nový zákon přijat, který dosud platí.

approximate as nearly as may be that which should be given by its parents).

Dospělo se totiž v praxi ku přesvědčení, že nedostatečná péče rodičů je jednou z nejpodstatnějších příčin zločinnosti a proto se má budoucí zločinnost vydatnou výchovou předejíti. Zkušenost právě ponaučila, že dítě, jež špatného se dopouští, není ještě špatné a všeobecně nebezpečné, že není třeba je ještě jako criminal, zločince, posuzovati, nýbrž že většina takových mladých zločinců potřebuje jistého dobrého vlivu, aby se budoucně společenskému řádu podrobila. Uvědomí-li si společnost lidská, že nemohou rodiče sami tento vliv vykonávati, pak jest její povinností odpomoci tomu, k vůli budoucímu občanstvu zabrániti a o to se postarati, aby dítě zločincem se nestalo, aby se mu dostalo toho, nač svaté právo má, totiž nezbytného vychování!

A aby každý nedostatek ve výchově dětí odhalen býti mohl, pokud ještě je čas k napravení, pokládá »národ novoyorský« (the people of the city of New York) a v jiných místech, v jichž jménu všecka soudcovská opatření se dějí, ještě šestnáctileté za děti, o něž nutno se starati. Ano v mnohých státech náležejí všecky děti až do 17. roku (children under the age of seventeen), v některých dokonce až do 18. roku před soud pro mladistvé. Zajímavé, že stáří děvčat, jež všeobecné ochraně jsou podrobeny, je vyšší než u hochů. Tím hledí se zameziti prostituce u mladých děvčat, poněvadž tyto, prodělají-li všecky fáse lásky, snadno jí podléhají. Byl jsem ve Washingtonu (D. C.) přítomen líčení, jež je dokladem, jak vážně a účelně se usiluje dívky před prostitucí uchrániti. Soudce — William de Lacy jmenuje se onen výborný muž, jenž presidentem Spojených Států jmenován, s velikým pochopením řídí soud pro mladistvé ve Washingtoně — se dověděl, že si 17letá černoška zamilovala jistého mladíka. Její zaměstnavatelka sdělila soudci, že děvče, velké statné postavy, dokud se s oním mladíkem neseznámila, byla věrná, pilná a měla zálibu v domácnosti, od té doby však je v práci nedbalá, marnivá v oblékání, a veškerá domluva, aby byla jako dříve, je marna. Děvče takové jistě by ze služby propuštěno bylo. Taký vliv lásky na povahu děvčete byl předzvěstí, co by se jistě přihodilo — neboť na sňatek černo-bílý párek nepomýšlel, a proto poslal soudce děvče do ústavu, hospodyňské školy, kde se jistě děvčeti jeho dřívější záliba v domácnosti znovu probudí.

Pohleďme nyní na činnost soudu pro mladistvé: nevyličuji tu snad soud pro mladistvé v jednom jen městě, nýbrž vybral jsem z toho, co jsem ve 12 státech shledal, jen co se mi zdá nejlepší.

Spolučinnost policie je pokud možno vyloučena. Dítě je jen potud v rukou policie, pokud jest potřebí, aby z místa, kde bylo zadrženo, do tak zv. detention house, útulny to pro děti, se převedlo. Dítě se tedy buďto přímo přivede anebo, je-li vzdálenost větší, přivede se na nejbližší stanici policejní, kde je na telefonickou zprávu úředník z detention house převezme. — Detention house je pravidelně věnována, jak až dosud bylo, osobami soukromými za tím účelem, aby všechny děti, jež na soud pro mladistvé náležejí a ochraně rodičů nemohou se svěřiti, měly aspoň potud důstojný pobyt, pokud ohledně jich jiné opatření se nestane. Detention house řídí hospodář a hospodyně s pomocným personálem k ruce. Výlohy nejsou tak veliké, poněvadž pobyt dítěte trvá jen několik dní a tak nikdy větší počet dětí najednou v ústavě není. Tu ztráví děti čas hrou, ruční prací a pod., obdrží řádnou stravu, koupel a, potřebí-li toho, i čisté prádlo a slušný šat; pro děti školou povinné postarala se školní správa o učitele neb učitelku, takže naleznou tam děti vše, co jako děti potřebují.

Soukromá společnost, Society for the prevention of cruelty to children, vyhledává děti, jež veřejné ochrany potřebují nebo je oznamy upozorněna, v které domácnosti její zakročení jest nutné. Úředníci (agents) této společnosti mají ve všech případech, v nichž jde o děti, práva policejních úředníků a štítkem, jejž při sobě nosí, se legitimují. Každý jim poskytne ochotně vysvětlení, jehož si přejí, žádné dveře, na něž jako úředníci společnosti té zaklepají, nezůstanou zavřeny. Naleznou-li nouzi trpící (dependent), neb morálně ohrožené dítě (neglected child), vezmou je ihned do detention house a ihned vyzvou rodiče, aby se příštího dne dostavili k soudu pro mladistvé.

K soudu pro mladistvé však přivedou se i všichni delinkventi, tedy především ti, již den před tím dodáni byli do detention house, dále ti, již vyzváni k soudu se dostaviti, poněvadž někdo, ať poškozený nebo jiná osoba, o činu se dozvěděvši, žalobu podala; dále všecky rozpustilé, neposlušné a nevázané děti, s nimiž si rodiče rady nevědí a proto pomoci soudu se dovolávají a s nimi se sami k soudu dostaví, konečně ty, jež za zasedání soudního policií nebo jinými osobami in flagranti přistiženy a k soudu přivedeny byly, jakož

zvláště ty, jež za školu chodí, jež jich neúnavní pronásledovatelé, truant officers, dopadli.

Všecky tyto děti přijdou před soudce pro mladistvé. Tento nemá na sobě strach vzbuzující talár a nesedí ve velikém sále na respekt vzbuzující a závidění hodné americké soudní stolici, nýbrž sedí u psacího stolu právě tak, jako ve svém pokoji; veškeré jednání má dětem ne strach před soudem, nýbrž důvěru k němu vzbuditi.[1]

Jedno dítě po druhém je voláno k soudci, pak všecky osoby, jež vůbec nějaké údaje o tom kterém případě podati mohou. Nikdo jiný, jehož přítomnost není nutná, nemá přístupu do tohoto rodinného pokoje, jakým vskutku místnost soudní je, neboť důležité rodinné záležitosti se tu přetřásají.

Proto přivedl jsem jednou dobrého soudce Bakera v Bostonu do rozpaků, když jsem se dopisem ptal, kdy odbývá jednání, že bych ho při některém z nejbližších roků navštívil. Američan, zastávající úřad, je velice zdvořilý a tak musel mi nejpřívětivějšími slovy dáti na jevo, že mu není možno vstup mi dovoliti do »dětského pokoje«, nemohu-li jej ujistiti, že konám studie soudů pro mladistvé, pakli ano, že jsem velice vítán, nebo pak moje přítomnost je jen pro dobrou věc nutná. — Nebudeme se však tomu diviti, zvíme-li, jak se »soud« odbývá.

Nejdříve oznámí soudci osoba, na jejíž podnět dítě předvedeno bylo, okolnosti, proč dítě to předvedeno bylo. Než tato »skutková povaha« soudci nestačí pro konečné rozhodnutí, soudce musí přesně vědět, kde má zlo, jemuž odpomoci třeba, svůj kořen. Předem musí znáti důkladně dotyčné domácí poměry, musí vědět v každičkém případě, zdali a kde rodiče pracují, jak mnoho vydělají, jak žijí, nejsou-li pijáci, nehraje-li otec v karty, není-li matka prostitutkou, zkrátka, jakou pověst rodiče a děti mají u lidí domácích, u sousedů, eventuelně i u zaměstnavatelů. Pak musí soudce znáti dobře dítě samo, musí vědět, jak se chová doma, ve škole, na ulici, jaké má duševní schopnosti, jaké vlastnosti, jak tráví volný čas a jakou společnost vyhledává.

(Pokračování.)

[1] **Americké soudy pro mladistvé bývají v německé literatuře často, ač nesprávně, jako »sborové soudy pro mladistvé« označovány. Nikdy však neodbývá se jednání před kollegiem soudců, soudním dvorem, jako v přítomné době v Německu před »gelehrter Richter« a dvěma kmety; to by také odporovalo jedné z nejdůležitějších základních myšlenek, že dlužno vystříhati se každého zbytečného rozčilení a nahánění strachu, poněvadž obé duši dítěte velice škodí.**

Finská otázka.

Napsal Dr. Matoušek.

(Dokončení.)

Že v Borgo založen byl samostatný stát a že Alexandr I. měl sám úmysl samostatný stát založit a že nejednalo se jen o slavnostní fráse, tomu svědčí vedle shora uvedené úvahy ještě tyto historicky zjištěné okolnosti:

1. Car Alexandr byl v době boržských událostí liberálního smýšlení, slibuje svobodu Finsku, jedná v duchu svých zásad.

2. Dát Finsku svobodu, zřídit z něho samostatný stát, to byla již myšlenka předchůdců Alexandra I., Alžběty a Kateřiny — jednal tedy Alexandr I. i v tradicích monarchické politiky ruské.

3. Své sliby a záruky nečinil Alexandr snad bez předchozí úvahy. Rozhodovaly při tom také zájmy ruské politiky. Rusko před mírem se Švédy potřebovalo mezinárodní titul k nabytí Finska. Proto uznal Alexandr práva stavů dle zákonů švédských z r. 1772 a 1789, aby mohl pak platně přijmout Finsko od oprávněných stavů. Vnitřní ústavní samostatnost Finska zaručovali nástupci Alexandra I. garančními akty i jinými příležitostnými výroky. Od roku 1863 dokonce pravidelně svoláván sněm a na něm samostatně zákony usnášeny.

Ruští reakcionáři a vláda cítí dobře sílu uvedených dějinných událostí a proto hledí samostatnost Finska jiným způsobem odstranit. I kdyby prý Alexandr I. a II. založil samostatný stát, pak novou říšskou ústavou z roku 1906 zanikla zákonodárná činnost sněmu finského. Žádný zákon nemůže být vydán než se svolením dumy a císařské rady. Tím prý ustanoven zákonodárný sbor ruský zákonodárným sborem pro Finsko.

Kdyby nebylo v konstitučním aktu o Finsku ani řeči, nemohl přece absolutistický car udělit konstitučnímu caru a jeho zákonodárnému sboru jinou moc v příčině Finska, než dříve měl! Ostatně konstituční akt na to sám pamatoval, ustanoviv, že Finsko je částí ruské říše a je řízeno ve vnitřních věcech zvláštními institucemi na základě zvláštního zákonodárství.

Toto přece neodporuje ústavě finské, naopak potvrzuje ji, přiznává zvláštní zákonodárství ve vnitřních věcech, a poněvadž neurčuje ty společné věci, zůstavají společnými jako dosud pouze zahraniční věci, vojsko a nástupnický řád — v těchto věcech a mimo to v záležitostech čistě ruských platí předepsaný zákonodárný postup.

Někteří státovědci, ač přiznávají správnost zde tvrzených skutečností, přes to nepokládají Finsko za stát, tvrdíce, že stát nelze si myslet bez mezinárodní souverenity, která nesporně Finsku chybí (Lassen, Seydel, Zorn), jiní (Jellinek) odpírají Finsku charakter státu proto, že Finsko získáno bylo zničením původní státní moci a ne smluvně, a že osoba panovníkova nad obojí zemí je identická, i ve Finsku vládnę prý car a ne velkokníže. Také v tom nejsou státovědci shodni, zda ono spojení Finska s Ruskem je personální unie (Gothaer), reální unie (Geffcken, Mechalin), úplná inkorporace (Jellinek), neúplná inkorporace neb konečně, zda je to poměr adnexní. Nejvíc zdá se vylíčeným dějinným událostem odpovídat názor, který vidí ve spojení tom neúplnou inkorporaci (Conrad Bornhak): spojení, spočívající na aktu mezinárodním, samo není mezinárodním, ono není však ani státoprávním, poněvadž každý stát má svou státní moc; mezinárodní akt má státoprávní účinky: přivtělené území nemůže vyvinout svou státní moc na venek a své zvláštní právo následnické. Je to tedy spojení, jež není ani mezinárodní ani státoprávní a přece s mezinárodními a státoprávními účinky spojené.

Tato státovědecká klasifikace jistě má svou důležitost, ale zdá se mně, že při tak kolísající terminologii nezaručuje název stát skutečnou existenci státní bytosti — jako na druhé straně odepření tohoto titulu a přezvání státu »zemí« (Jellinek) nezbavuje zemi vnitřní neodvislosti a samostatnosti.

Nepůjde tak tedy o terminy jako spíš o faktické poměry. A tyto poměry ukazují nám Finsko v tomto světle:

1. Finsko má své území přesně ohraničené od roku 1812, kdy zvětšeno bylo o Wiborg.

2. Finsko má svůj zvláštní národ z části finského, z části skandinavského původu, tento národ má svůj zvláštní národnostní ráz.

3. Finsko má svou zvláštní státní příslušnost, ovšem rázu ne mezinárodního, nýbrž jen státoprávního (na venek jsou Finové Rusy); příslušnost lze získat zrozením neb naturalisací.

4. Finsko má svou zvláštní ústavu — omezenou monarchii, kde vládne velkokníže dle zákonných předpisů se sněmem.

5. Finsko má své zákony buď švédského původu neb domácí, vzešlé za spolupůsobení vlády a stavů.

6. Finsko má své vládní orgány: velkokníže, stát. sekretáře, generál. gouvernera se senátem, má svůj zákonodárný orgán, sněm a vlastní orgány správní.

Tato samostatnost Finska byla zachovávána a Ruskem uznávána plných 90 let až do roku 1899 a Finové podnes, tedy plných 100 let žijí v plném přesvědčení o své státní samostatnosti a dávají přesvědčení tomu výraz na sněmu, v adresách carovi, v politických stávkách a t. d.

Tyto všechny skutečnosti, jich 90leté trvání, dále ten vážný moment psychologický 100letého přesvědčení národa oprávňuje nás k tomuto konečnému úsudku:

Finsko je samostatná veřejnoprávní korporace, je samo subjektem státní moci, není pro něho jiných právních závazků než těch, jež vycházejí ze zákonů ústavně — t. j. v souhlasu mezi carem, velkokníže tem a sněmem vydaných — aneb z nařízení vycházejících od finských vládních neb správních úřadů

III.

A teď srovnejte, prosím, s tímto státoprávním postavením Finska ty zákony a nařízení, které vláda ruská od roku 1899 Finsku vnucuje, a nesrovnávejte jen obsah, nýbrž i formu, jakou byla v život uvedena. Celý dosavadní stav ve Finsku se uvedenými nařízeními na hlavu staví; místo samostatné finské státní moci nastupuje skoro naprostá podřízenost Finska státní moci ruské.

1. Vezměte nejprve manifest z 12. února 1899, kterým měla být stanovena pravidla pro vypracování, dodatné zkoumání a proklamaci t. zv. zákonů celoříšských. Dle tohoto nařízení měly návrhy zákonů pro Finsko, pokud regulovaly všeobecné interesy říše aneb dotýkaly se zákonů říšských, předloženy být k dobrému zdání carské vlády petrohradské jen s přibráním některých členů finské vlády; vztahoval-li by se některý návrh na otázky, které dle ústavy finské třeba předložit k dobrému zdání sněmu, má se toto dobré zdání od sněmu finského vyžádat. — Kolik slov, tolik porušení dosavadního stavu:

Zcela nezákonně tvoří se zvláštní, zcela neurčitý a mlhovitý kruh t. zv. zákonů celoříšských. Dosud jen zahraniční záležitosti, vojsko a nástupnický řád byl společný, teď vše, co dotýká se »společných inter-

essů« aneb jen se zákonodárstvím ruským je ve spojení. Co vše může být prohlášeno za záležitost společnou, zvláště když o tom rozhoduje libovolně ruská vláda! A všechny tyto, tak neurčitě označené záležitosti odňaty zákonodárné kompetenci sněmu finského.

Carský manifest vydán mimo to formou zcela protiústavní. Pouhým carským nařízením změněna finská ústava — neboť omezení zákonodárné kompetence finského sněmu je přece změnou finské ústavy! — a nařízení to dáno pouze k dobrozdání sněmu! Jisto je, že i ústava se může měnit, ale to zase jen ústavní formou, totiž týmiž orgány, kterými vznikla, zde tedy jen za souhlasu sněmu.

Dotčeným carským manifestem konečně povolávají se ruské státní orgány k rozhodování o vnitřních záležitostech Finska, o nichž dle ústavy jen finské orgány mají rozhodovat.

2. Co řečeno o manifestu z 15. února 1899, platí též o nařízení z 2. června 1908. Ruské ministerské radě dává se právo rozhodovat, které záležitosti finské netýkají se pouze Finska, nýbrž i Ruska. A tyto věci, při nichž dle názoru ministerské rady je dotčen zájem ruský, mohou být caru předkládány od generálního gouvernera neb od finského ministerského sekretáře jen společně s presidentem ruské ministerské rady.

Do řetězu zákonodárství říšského vsunuto dobrozdání nejvyššího říšského orgánu v Petrohradě, a to ve všech případech, kde to dotyčný říšský orgán sám za dobré uzná. Působnost ministerské rady ve věcech finských dle tohoto nařízení je neomezena a neomezitelna. Ministerská rada také užívajíc naprosté neurčitosti dotčeného nařízení, rozšiřovala svou kompetenci na věci, které nepochybně patřily sněmu finskému. Ale nejen do oboru zákonodárství, i do samotné správy ministerská rada vsahovala, a to i tam, kde zvláštnost poměrů finských je docela nesporná. Připomeneme-li, že ministerská rada ve svém sezení z 24. února zkoumala na př. z finských záležitostí předlohu o vyhánění stád dobytka na louky a rozhodovala o příspěvku 5400 marek na průmyslovou školu v Borgo, pak opravdu je oprávněná otázka, zda při tomto stavu věcí vůbec se najde nějaká čistě vnitřní finská záležitost

3. Dobrým komentářem ke všem těmto protiústavním nařízením je řeč Stolypina, v dumě 5./18. května 1908 proslovená — je zároveň jakoby předehrou ke smutnému konci samostatnosti finské, který zákonem tohoto roku dumou přijatým je dekretován. Stolypin v této řeči zcela otevřeně staví se proti finské samostatnosti. Na oko probírá Stolypin státovědecky všechny důvody pro i proti samostat-

nosti Finska — hlavní však důraz klade jinam. Z Finů dělá revolucionáře, vypočítává, kde jaká puma padla — v tom pokojném Rusku! — k ochraně burcuje vlastenectví ruských lidí, přímo šovinisticky volá Rusy do boje proti Finsku, ba snižuje se i k demokratismu: »druhdy vláda chránila ruskou svrchovanost, dnes je zde lid, který vy zastupujete . . .« atd. Už ze stylisace celé řeči je vidět, že Stolypin je víc doma zde, než v těch státovědných vývodech. A právě tato — formálně skutečně pěkná, všemocně vyšperkovaná — část řeči Stolypinovy ukazuje, že ani Stolypin sám neměl dosti důvěry ve své státovědecké důkazy a proto dumu chce přesvědčit, že přijetím protiústavních zákonů hájí svaté zájmy říše ruské.

4. Letošního roku dumou přijatý zákon ruší naprosto ještě poslední zbytky vnitřní samostatnosti. Státní autonomie Finska je anulována, Finsko stává se provincií. Těch 19 bodů říšského zákona stačí zrušit poslední zbytky finské neodvislosti. Zákon liší zákonodárství všeobecné od zákonodárství specielního. O všeobecném rozhoduje duma, kam mají přijít i zástupci Finska. Finskému sněmu přísluší v těchto věcech jen hlas poradný. Za společné věci se prohlašují: justice, administrativa, školství, právo trestní, spolčovací, shromažďovací, tiskové, autorské, pošta, telegraf atd. Dle toho, co uvedeno, zůstává finskému sněmu pranepatrná kompetence a k tomu ne dost přesně vymezená. Zájem širší vlasti může učinit kdykoliv průlom do autonomie finské.

A tyto všechny změny v státoprávním postavení Finska mají být principielně bezvýznamné? Což pak není rozdíl mezi tou řečí Alexandra I. v Borgu 1808 a Stolypinovou v dumě r. 1908? Snad ruský byrokrat, zvyklý absolutistickým formám, necítí, co může člověku konstitučně cítícímu říci protiústavní nezákonnost — byť se stranou nechal materielní obsah nařízení a zákonů protiústavně vzešlých. Finskému národu však, zvyklému samostatnému ústavnímu životu, přesvědčenému o tom, že Finsko nejen mělo, ale posud má právo na samostatnost, národu, který samostatnosti té po 90 let užíval — tomu není tak bezvýznamným, když s trůnu, odkud před 100 lety slyšel od cara ujištění, že zachová práva všech stavů a obyvatelů země, slyší najednou řeč docela jinou: Tvá autonomie sahá jen tak daleko, pokud já, jako car ruský, tu autonomii dle své vlastní vůle připustím. — A mluví-li již Stolypin o revolucích a pumách, pak nesmí zapomenout, že revoluce nepřicházejí jen zdola, že často mnohem nebezpečnější revoluce vychází shora, a že tyto poslednější často víc právu a zákonu se příčí, než ty revoluce dole.

Finský národ odmítl dnes o zákonech říšské dumy jednat — zda jednal politicky, nelze dnes řešiti; jisto je však jedno: že ruská vláda lehko může ten neb onen zákon přes odpor sněmu finského vyhlásit (a také se k tomu chystá!), tíž bude však ruské vládě, která ani svou byrokracii neumí řádně ovládat, uvádět v život zákon tam, kde Finové mají své lidi, vychované z nedávných dob ústavních. To bude poslední překážka, přes niž musí ruská vláda přejít, a to bude také poslední zbraň, která Finům dnes zbyla.

Zatím vláda ruská odvolává se k finskému národu, vypisuje nové volby, Finové však usnášejí se svorně volit ty poslance, kteří v tomto sněmu ruské zákony odmítli. Naráží tedy vláda ruská již zde na rozhodný odpor finský. Odpor ten bude se patrně stupňovat a může vést při bezohledném postupu ruské vlády i k revoluci. Násilí plodí násilí.

Založil Ježíš papežství?

Pojednání z dějin dogmatu napsal Dr. Josef Schnitzer, professor na universitě v Mnichově.

Referuje F. Žilka.

(Dokončení.)

Katolická theologie se drží názoru, že první evangelium Matoušovo, je původní a naprosto spolehlivé. Tento názor však neobstojí před vědou.

Tomu jest věnována III. část (»Die Stiftungsfrage im Lichte der Evangelienkritik«).

Evangelium Matoušovo nepochází od apoštola, naopak jeví literární odvislost. Rozvrh a výběr látky (stejně jako u Lukáše) se opírá o evangelium Markovo, rovněž mluva. I v odchylkách se jeví tato odvislost, neboť odchylky jsou namnoze úmyslnými korrekturami. Podle Marka (1_{32} nn.) přinášeli všichni své nemocné k Ježíšovi a on uzdravil mnohé, podle Matouše (8_{16}) přinášeli mnohé a on uzdravil všechny; podle Marka (6_5) Ježíš nemohl v Nazaretu učiniti žádných divů, podle Matouše (13_{58}) jich neučinil mnoho pro jejich nevěru; při některých uzdraveních u Marka (7_{31} nn. a 8_{22} nn.) užil Ježíš viditelných prostředků, podle Matouše (15_{29}) je vykonal beze všeho. U Marka (5_{30}) se Ježíš ptá, kdo se ho dotkl, u Matouše (9_{20} nn.) není této otázky třeba.

Tyto a jiné Matoušovy korrektury vyplývají z vyvinutější christologie (učení o osobě Kristově). Marek je naivnější, tedy původnější. Co má Matouš nad Marka, podléhá silným pochybnostem. Nuže Marek ví (8_{27}) o Petrově přiznání k Ježíšově messianitě, ale nezmiňuje se o tom, že by jej byl Ježíš nazval skalou a správcem klíčů nebeského království. Podle pravidel historické kritiky jest tudíž tento Matoušův dodatek podezřelý.

Jest ovšem jisto, že tradice fixovaná v kanonických evangeliích měla mimo Marka ještě jeden pramen, který obsahoval sbírku řečí Ježíšových. B. Weisz a Th. Zahn také skutečně odvozují Matoušův dodatek z tohoto pramene. Leč tu zase překvapuje, proč by byl Lukáš vynechal tento Kristův výrok, kdyby byl býval obsažen v oné sbírce řečí. Vždyť přece Lukáš také rád staví Petra do popředí. Zdá se tudíž jisto, že výrok Ježíšův o Petrovi, jen u Matouše se vyskytující, náleží do pokladu pozdějších tradicí (mládí Ježíšovo, některé podrobnosti z vypravování o zmrtvýchvstání Ježíšově), v nichž Matouš se jeví jako pozdější.

Do pozdější doby ukazuje na příklad také Matoušův (28_{19}) rozkaz křestní s trinitářskou formulí. (Apoštolská doba znala křest ve jméno Ježíšovo, na př. Gal. 3_{27}: »Kteřížkoli v Krista pokřtěni jste, Krista jste oblékli«; Řím 6_3 »kteřížkoli pokřtěni jsme v Ježíše Krista«; Skutk. ap. 2_{38} »pokřti se jedenkaždý z vás ve jménu Ježíše Krista na odpuštění hříchů« a j.).

Na pozdější dobu ukazuje jen u Matouše se vyskytující odkaz na »církev« při tak řečené »církevní kázni« (Mat. 18_{15} nn.): za života Ježíšova nebylo »církve«; jak mohli učedníci rozumět rozkazu, že zatvrzelý hříšník má býti pokárán »církví« a vyloučen?

Matouš má vůbec zálibu pro Petra a staví jej do popředí víc než Marek i Lukáš na několika místech.

Z toho všeho se snadno vysvětlí výrok Ježíšův u Matouše o Petrovi jakožto skále, na které bude postavena církev. Vypravování samo u Matouše svými některými odchylkami od analogického vypravování u Marka svědčí o cílevědomé úpravě. Evangelista zapomíná, že již v kap. 14. v. 33 lodníci také vyznali, že Ježíš jest syn boží, bez zvláštního božího zjevení, stejně (9_{27}) slepci a (15_{22}) žena kananejská a posedlí (8_{29}), ani nemluvě o tom, že hned v následujícím (16_{23}) stíhá Petra příkrá výtka, že nechápe božích věcí. (Mimo to obrat »tělo a krev« a výraz »církev« jsou Pavlovské; Pavel ovšem staví církev ne na Petra, nýbrž na Krista jako základní kámen.) A brzy potom (Mat. 18_1 nn.) ve sporu mezi učedlníky o přednost ani slova o vyznamenání Petrově.

Nad to je podivné, že Marek, průvodce Petrův, neví o ničem. Že by Petr ze skromnosti vše byl umlčel, není pravděpodobno, poněvadž nešlo o jeho osobní vyznamenání, nýbrž o společný zájem veškerého křesťanstva.

Katolická církev buduje svůj nárok na Petrův primát mimo výrok Mat. 16_7 nn. též na Ježíšově slově Luk. 22_{31}: »Šimone,

Šimone! Aj satan vyprosil, aby vás třibil jako pšenici; ale jáť jsem prosil za tebe, aby nezhynula víra tvá, a ty někdy, obrátě se, potvrzuj bratří svých.« V tom spatřují Bisping, Schegg, Schanz nejen Petrův primát, nýbrž již i důstojnost primátu pro všechny časy.

A přec toto dogmatické vykořisťování Ježíšova slova se tříští o fakt, že víra, o které mluví Ježíš, není intellektuelní věření věroučnému článku, nýbrž πίστις = věrnost: Petr, přímluvou Ježíšovou posilněn, vzpamatuje se ze svého pádu (zapření) a bude moci posilovati ostatní, ještě mdlejší.

Teprve Leo I. (440—461), Gelasius (492—496), Pelagius II. (569—590) a Hadrian I. (772—795) se osmělovali těžiti z tohoto výroku pro nároky římského primátu.

Další biblický podklad spatřuje katolická církev ve výroku (Jan 21_{15} nn.): »Šimone, synu Jonášův, miluješ-li mne více než tito? Řekl jemu: Ovšem, Pane, ty víš, že tě miluji! Dí jemu: Pasiž beránky mé«, což se třikráte opakovalo týmiž slovy. V tom spatřuje Langen i Döllinger propůjčení nejvyššího pastýřského úřadu, a vatikánský koncil opřel o to dogma o neomylnosti. Ale ve výjevu zmíněném nejde o nic víc než o očistu Petrovu z poskvrny, kterou na sebe uvalil trojím zapřením svého mistra. Jím se Petr zbavil důvěry svého Pána; teď jej ujišťuje svou láskou a nabývá zase dřívějšího práva pásti Páně stádce jako ostatní apoštolé, kteří nepotřebují takového nového dosazení. Ostatně i kdyby toto místo obsahovalo primát Petrův, nebyl by to důkaz, že jej ustanovil Ježíš, poněvadž celý výjev ve svých dalších částech, zmínka o stáří Petrově a jeho smrti dokazují, že tento hovor byl koncipován teprve po Petrově mučednictví. Poslední kapitoly evangelia Janova beztoho jsou patrným pozdějším dodatkem.

*

Literární a historická kritika učinila výrok o primátu Petrově podezřelým. Jaké jest svědectví nejstarších dějin křesťanské církve? To zjišťuje část IV. (»Die Stiftungsfrage im Lichte der ältesten Kirchengeschichte«.)

Po smrti Ježíšově nezaujímá Petr žádného rozhodujícího postavení. Zprvu nebylo »církve« vůbec: učedníci Ježíšovi zůstali členy synagogy; nebylo rozdílu mezi kněžími a laiky, všichni byli bratry a učedníky jediného Mistra, Ježíše. Vliv jednotlivců závisel na jejich osobních před-

nostech a charismatických darech (zvl. darech božího Ducha). Petr — jako za života Ježíšova — bývá i teď často v popředí: on první měl vidění vzkříšeného Krista, podle Skutků ap. řídí volbu nového apoštola, jest mluvčím apoštolů o letnicích a před radou, první obrátí pohana, první ujímá se slova na »apoštolském koncilu«. Ale za to zas může býti od sboru poslán do Samaří, jako Jan, část sboru se naň smí »obořit« (Skutk. 11_2), nerozhoduje sám ve sporné otázce, nýbrž schůzka apoštolů; mezi »sloupy« sboru jest jmenován až po Jakubovi a Pavel jej může kárat a jemu odporovat (Gal. 2_{11} n.).

Mimokanonické spisy též nevědí ničeho o Petrově přednosti. Hegesipp dosvědčuje, že Jakub, bratr Páně, byl hlavou církve spolu s apoštoly; kde se mluví o vlivu Petrově, vždy jen pro jeho osobní schopnost. Zajímavé je svědectví Clementa Alexandrijského: po smrti Ježíšově nepřeli se Petr, Jakub a Jan o přednost, nýbrž zvolili Jakuba Spravedlivého hlavou Jeruzalémského sboru.

Přišel-li Petr vůbec do Říma, není jisto; ale bezpečno jest, že římským biskupem nebyl a nezanechal biskupských nástupců. Ještě Hermas (kolem 140) mluví o »presbyterech a představených církve« římské v množném čísle. Teprve od polovice 2. století lze dokázati v Římě monarchický episkopát, jehož prvním představitelem jest Anicet (155 až 166).

»I. list Clementa Římského« (dopis římského sboru korintskému asi z r. 95) uvádí se často jako doklad toho, že římský biskup jako nástupce Petrův byl si již tehdy vědom vrchního dozorčího práva za hranice svého sboru. Ale stejně jest zjištěno, že afričtí křesťané ještě později zasahovali jako smiřovatelé do sporů v Římě. Ostatně zmíněný list nemluví s autoritou, nýbrž nabízí radu; a konečně nikde o něm nemluví římský biskup, nýbrž římský sbor.

Ignatius v prvních desetiletích 2. století nezná biskupa v Římě. Přiznává Římu přednost, ale zase sboru, a to jen přednost morálního rázu jakožto sboru v hlavním městě, jakožto sboru založenému dvojicí apoštolů Pavlem a Petrem, a sboru vynikajícímu láskou a dobročinností.

Irenaeus klade ještě větší důraz na výsady římské církve, ale zas jen pro její apostolicitu, t. j. nepřerušenou spojitost tradice od dob apoštolských, mocí které dává největší záruku křesťanskosti. Mluví zas o dvojici zakladatelů, kteří prý odevzdali správu prvnímu

biskupu Linovi. Irenaeus tedy nepokládá římského biskupa za nástupce Petrova, neboť Petr podle něho nebyl biskupem, nýbrž spolu s Pavlem zakladatelem římské církve. Zajímavý a přímo frappantní je ten fakt, že Irenaeus sice několikrát mluví o Petrově vyznání a za ním jdoucím blahoslavenství, ale ani zmínky nečiní o tom, že jej Pán označil jako skálu církve a správce klíčů. Jednou dokonce (Adversus haereticos III., 19, 4) cituje otázku Ježíšovu k učedníkům, Petrovo vyznání, Ježíšovu pochvalu, a pak předpověď jeho smrti, t. j. v odstavci, o který stále jde, Matouš 16, 17—20, přímo pomíjí verše 18. a 19. (o skále církve, bráně pekelné a moci klíčů). Je patrno, že v Irenaeově předloze tento oddíl chyběl.

Justin († 165) jest první mimokanonický svědek citátu Mat. 16_{17} nn., a tu zase zná verš 17., ale ničeho o verších 18. a 19. Petr je mu »jeden z učedlníků«.

Clemens Alexandrijský (kolem r. 210) rovněž zná Petrovo vyznání a pochvalu; o verších 18. a 19. ani stopy.

Teprve za biskupství Zefyrinova (198 a 217) se najdou první stopy změn v dosavadním názoru o původu římského episkopátu; teprve teď se objevuje Petr jako první římský biskup, dokonce po 25 let. Zefyrinův nástupce Kallistus a jeho odpůrce Hippolyt počínají řadu římských biskupů Petrem.

Na štěstí vidíme do pohnutek těchto nároků. V Římě bouřily spory dogmatické. Římský sbor byl rozrušován pohoršlivými hříchy. Aby se přísností k hříšníkům nevypuzovali vlivní lidé a nerozmnožovaly řady konkurenčních kruhů, chtěla církev zmírniti kázeň a povoliti odpuštění. Ale na to se jí upíralo právo. Tu bylo potřebí autority, o kterou se opřít v této praxi. Biskup Kallistus (217—222), který se první označil jako nástupce Petrův, také první se dovolával výroku Ježíšova o skále Petrově a moci klíčů. Ne bez odporu: sám Tertullian to prohlásil za neslýchanou osobivost, ač jinak Petra pokládal za skálu církve a správce klíčů.

V téže době, na začátku 3. století, vznikly spisy známé pod jménem pseudoklementinské. Podle nich Petr ustanovil před svou smrtí biskupem Clementa a doporučil jej římskému sboru, svěřil mu kathedru svých kázání, přenesl naň moc vížící

a rozvazující a varoval před neposlušností k němu, poněvadž prý mu jest svěřena stolice Kristova.

A současně as objevuje se legenda o 25letém biskupování Petrově v Římě.

Tato shoda není nahodilá: s určitostí ukazuje na společný pramen, a badateli naznačuje dobu vzniku a místo vzniku oné Matoušovy vložky: Řím jest její kolébkou; tu vznikla (všichni spisovatelé, kteří znají tradici o římském pobytu Petrově, Justin, Irenaeus, Hegesipp, Clemens Alexandrijský, Origines, byli v Římě a čerpali z lokálních tradic, stejně lze říci o těch, kteří citují místo Mat 16_{17} nn.); odtud se nejsnáze šířila (Tertullian africký měl k Římu nejtěsnější vztahy, stejně Origines) a jinde byla přijata v té dobré víře, že v Římě přec jistě jsou nejlíp informováni o Petrovi.

Doba vzniku pak dá se určiti velice přesně: Irenaeus v letech 181—189 zná Mat. 16_{17} a Mat. 16_{20}; nezná Mat. $16_{18, 19}$ (terminus a quo); po roku 200. jsou oba sporné verše na nynějším místě (Tertullian: terminus ad quem); vznikly tedy v posledním desetiletí druhého století.

Prvně se vyskytuje (v polovici 2. stol. u Justina) verš 17.: »Blahoslavený jsi, Šimone, synu Jonášův, nebo tělo a krev nezjevila toho tobě, ale Otec můj«, a to tendenčně obojí proti gnostikovi Marcionovi, který uznával pouze ap. Pavla, Petra prohlašoval za falšovatele učení Ježíšova; kdyby v evangeliích byl výrok o skále, jak by se toho byl mohl Marcion odvážit?

Brzy přistoupily verše 18. a 19., a to napřed v. 19. (»tobě dám klíče království nebeského...«), podle Mat. 18_{18} (»Amen pravím vám; cožkoli svížete na zemi, budeť svázáno i na nebi; a cožkoli rozvížete na zemi, budeť rozvázáno i na nebi«), aby se s důrazem vytklo, že Petr obdržel nejen stejnou moc jako ostatní apoštolé, ale vyšší.

Verš 18. (»I já ť pravím tobě, že jsi ty Petr; a na téť skále vzdělám církev svou; a brány pekelné nepřemohou jí«) se dlouho ještě objevuje v neustálené formě: u Tatiana (po 172) stojí: »a brány pekelné nepřemohou tebe... ty jsi skála«. (To slibuje osobně Petrovi, že překoná pokušení; vztah na církev nikde.) Táž verse se udržela ještě i u Porfyria († 304), ano i u Ambrože († 397).

Myšlenka, že kanonická evangelia byla měněna pozdějšími vložkami, jest jistě mnohému trapná, nepřístupná. Ale jest fakt, že biblický text podléhal změnám značným po všecka první století; rukopisy vykazují skoro 100.000 variant

(odchylných čtení); lze dokázati mezi nimi vedle omylů opisovačských a pod. též úmyslné změny, vzniklé z důvodů dogmatických. Stačí každému k vlastnímu posouzení upozorniti na př. na verš Mat. 1, 25, který původně zněl: »(Josef) nepoznal jí (Marie), až i porodila syna svého prvorozeného«, později však bylo vypuštěno slovo »prvorozený«, poněvadž odporovalo zatím vzniklé víře ve věčné panenství Mariino. Stejně v rodokmenu »Matouše 1, 16. Známé trinitárské místo I. Jan 5—7. (»Komma Johanneum«): »tři jsou, kteří svědectví vydávají na nebi, Otec, Slovo a Duch, a ti tři jedno jsou« jest uznaně pozdní interpolace.

V té době neměli našeho úzkostlivého svědomí ve věcech literární původnosti (tehdy na př. šířily se bez závady klementinské romány jako historické vypravování); dosahu a důsledků těchto vložek nikdo nepředvídal. Sám Tertullian pojímá vyznamenání Petrovo čistě osobně; nechce ničeho vědět o římském primátu, staví výslovně Řím na roveň s Korintem, Filippi, Tesalonikou, Efezem — všecka jsou mu apoštolská sídla. Stejně Hippolyt.

Origines († ca. 251) často cituje, ale v přímém kommentáři k Matoušovi způsobem, který vylučuje římskohierarchický výklad: »což neplatí o všech (apoštolích) a každém zvlášť slovo: »Brány pekelné nepřemohou jich«? a »na této skále vzdělám církev svou«? Nejen všem apoštolům, nýbrž všem věřícím jest propůjčeno Petrovo privilegium. »Dovedeme-li s Petrem říci: Ty jsi Kristus... i my jsme blahoslavení jako on... a i nám platí slovo: Ty jsi skála.«

Cyprián z Karthaga cituje místo o skále nejednou; klada důraz na jednotu katolické církve, odvozuje ji od jednoho, Petra. Ale tato přednost Petrova není právní, nýbrž časová: »Jistě byli též ostatní apoštolé tím, čím Petr, se stejnou účastí na cti i moci vyzbrojeni, ale začátek vychází od jednotky, aby se církev jevila jednotnou.« Podle Cypriána tedy neměl Petr před ostatními jiné výsady, než že byl po jistý čas první a jediný mocí církevní vyzbrojený apoštol; ale potom obdrželi ji apoštolé všichni (Jan 20, 21: »jakož mne poslal Otec, tak i já posílám vás«). Jako apoštolát jest episkopát jeden, každý biskup má na něm účast, ale jen v souvislosti s celkem. Jako apoštolé jsou i biskupové vespolek rovni. — Na stejném stanovisku stojí Firmilián. Oba tito vlivní muži se stavějí energicky proti nárokům Říma na primát stále rostoucím. Zde začíná boj mezi episkopátem a primátem, který byl teprve za půl druhého tisíciletí rozhodnut vítězstvím Říma nad otrockým, sebe sama

zahazujícím episkopátem. V tomto boji prokázal výrok Mat. 16_{17} nn. Římu neocenitelné služby a přec nestvořil on papežství, nýbrž papežství stvořilo jej. —

Na otázku »Založil Ježíš papežství?« můžeme, musíme z plného přesvědčení odpověděti: Ne, nezaložil, nemyslil na to ani. Počítal s blízkou katastrofou světovou. Slov Mat 16_{17} nn. nepronesl. V nejstarších pramenech o Ježíšovi jich není, v nejstarších dějinách církevních nezní jejich ohlas, po celá dvě století. Teprve pak pozvolna se vluzují do evangelického textu, jako začátek velikých falšování, jimiž se podpírají středověké nároky papežů na světovládu. Výsledek badání Schnitzerova jest týž, jak jej vyslovil Koch: »Dogma, že Ježíš Kristus v Mat. 16_{18} nn. založil papežství a že tudíž od počátku byl v církvi právní primát a universální episkopát, který s Petra přešel na římského biskupa, — toto dogma stojí v nesmiřitelném rozporu s vědou.«

* *
*

Váha a cena Schnitzerova nevelkého spisu jest dvojí. V jednotlivostech nepodává sic nového skoro nic. Jest až nápadné, jak se ve všem opírá o výsledky badání odborníků jmenovitě protestantských; ale snesl pečlivě a kriticky všecko, co se vztahuje na tento jediný bod, a uspořádal materiál přehledně a účinně. Nová z části hlediska otevřel v přehlídce literatury patristické, k čemuž byl uzpůsoben svou přípravou katolického theologa. V tom je první část ceny jeho spisu.

Větší část leží ne ve stránce odborné, nýbrž mravní. Protestantům je snazší pronésti pochybnosti o kterékoli církevní instituci (za to ovšem zřídka ujde jejich názor výtce stranickosti, přirozeně neprávem); u katolíka, u katolického professora znamená takováto otevřenost hrdinství poctivosti, k jakému málokdo má odhodlanost a sílu.

Stávky v Rakousku v l. 1899-1908.

Napsal soukr. docent Dr. Karel Engliš (Vídeň).

(Pokračování.)

Stávka počíná skutečným zastavením práce, ne pouhou hrozbou; třeba tedy od stávek lišiti pouhé neshody, jež ke stávce ještě vésti nemusí.

Charakteristický pro pojem stávky jest dále účel, jak jest stávkujícími míněn. Účelem stávky jest přinutiti zaměstnavatele, aby povolil stávkujícím určité požadavky. V tom spočívá však současně též úmysl ujati se opět práce, bude-li požadavkům vyhověno. Stávka tedy jen zastavuje pracovní poměr, neruší ho zúplna.

Stávkující zasazují se o splnění svých požadavků solidárně, nehledě k tomu, komu požadavky prospějí, zda všem nebo jen některým dělníkům stávkujícím. Tento moment jest rozhodný pro posouzení, pokud můžeme hnutí, jež zachvátilo více závodů, považovati za jednotnou stávku. Právě v té příčině jsou všechny definice stávek nedostatečné, poněvadž vykládají jen, co znamená stávkovati a nikoli, co jest stávka, jakožto počítatelná jednotka. Jako jest při stávkách v jednom závodě možno, že stávkuje veškeré dělnictvo ve prospěch jen některé kategorie dělnictva, jest též možno při stávkách ve více podnicích, že vysloveny jsou pro různé podniky i různé požadavky, za kterými však stojí veškeré dělnictvo solidárně; není-li tomu tak, není jednotné stávky skupinové, nýbrž řada stávek jednotlivých.[1] Z toho už ale vyplývá též, jak naložiti se stávkami ze sympathie. Stávky ty počítala dosud úřední statistika samostatně, avšak mám za to, že nikoli právem. Při těchto stávkách, kde zastaví dělnictvo práci, aby projevilo sympathii stávkujícím soudruhům v závodech jiných, aniž by vyslovilo své vlastní požadavky, stávkují sympathisující vlastně pro požadavky svých soudruhů v závodech jiných, působíce hospodářským tlakem na svého zaměstnavatele a nepřímo na zaměstnavatele

[1] Jak jsem vyložil už v Akademii na u. m.

svých soudruhů, aby povolil. Stávky ze sympathie jsou součástkami stávek hlavních, k jichž váze přispívají.[1]

O rozsahu stávkového hnutí v Rakousku v posledním desítiletí poučují nás tato čísla:

Rok	Počet					Na jednu stávku připadalo			
	stávek	dotčených závodů	stávkujících	zaměstnaných	zameškaných pracovních dnů	závodů	stávkujících	zameškaných dnů	Na jeden závod připadá zaměstnan.
1899	311	1.330	54.763	90.919	1,029.937	4·3	176·1	3.311·7	68·4
1900	303	1.003	105.128	156.237	3,483.963	3·3	347·0	11.498·2	155·8
1901	270	719	24.870	64.652	157.744	2·7	92·1	584·2	89·9
1902	264	1.184	37.471	85.206	284.046	4·5	141·9	1.075·9	72·0
1903	324	1 731	46.215	76 358	500.567	5·3	142·6	1.545·0	44·1
1904	414	2.704	64.227	99.828	606.629	6·5	155·1	1.465·3	36·9
1905	686	3.803	99.591	156.596	1,151.310	5·5	145·2	1.678·3	41·2
1906	1.083	6.049	153.688	276.424	2,191.815	5·6	141·9	2.023·8	45·7
1907	1.086	6.130	176.789	287.662	2,087.523	5·6	162·8	1.922·2	46·9
1908	721	2.702	78.562	135.871	1,011.036	3·7	109·0	1.402·3	50·3
Celkem	5.462	27.355	841.304	1,429.753	12,504.570	5·0	154·0	2.289·4	52·3

Od r. 1899 do r. 1902 klesal počet stávek povlovně až na 264, avšak v následujících letech vzrůstal rychle, v letech 1906 a 1907 dosáhl svého vrcholu; v r. 1908 nastala opět reakce, počet stávek klesl o třetinu. Paralelně s tímto vývojem šel i chod hospodářské konjunktury, která od r. 1900 stále klesala, r. 1902 přešla v těžkou depressi; pak se začala konjunktura i pracovní trh povlovně zotavovati, až dosáhl r. 1907 svého vrcholu. Již r. 1907 na podzim dostavovaly se známky nepříznivého obratu, jenž i v r. 1908 potrval. Jak výše podotčeno, jsou tedy i data o stávkách dobrým měřítkem pro posouzení pracovního trhu.

Počet závodů stávkami postižených, dělníků stávkujících a zameškaných pracovních dnů ukazuje podobný vývoj, minima však dosahuje už v r. 1901. Nápadný počet stávkujících a zameškaných dnů v r. 1900 vysvětluje se ohromnou stávkou horníků, která počala v lednu v kamenouhelné pánvi ostravsko-karvínské pro změny v pracovní době a které se súčastnilo do února, kdy zachvátila 224 závodů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, celkem 65.000 horníků (ze 87.000

[1] K definici stávek viz: Dr. Max. Meyer: »Statistik der Streiks und Aussperrungen im In- und Auslande«, Leipzig 1907; Dr. Victor Mataja: »Statistik der Arbeitseinstellungen«, J. f. N. u. St. 3. F. sv. 13.; Seibt: »Zur Methode der Streikstatistik im In- und Auslande«, »Stat. des Deutschen Reichs«, sv. 171 (Streiks und Aussperrungen).

dělníků v postižených závodech zaměstnaných). Požadavky nebyly při všech závodech stejné; žádána byla hlavně osmihodinová pracovní doba a zvýšení mzdy. Stávka potrvala až do dubna, v únoru však už hnutí klesalo, pro očividnou nemožnost prosaditi osmihodinovou dobu pracovní, částečně též proto, že vláda slíbila předložiti zákon o zkrácení pracovní doby v dolech. Stávkou docíleno přímo jen některých ústupků na mzdě. Zmeškáno bylo celkem 3,000.000 pracovních dnů, ztráta na produkci obnášela 47,000.000 *q* uhlí, 1,000.000 *q* koksu. Stávka dala však podnět k vydání zákona ze dne 27. června 1901, jímž zavedena byla devítihodinová pracovní doba pro dělníky pracující v uhelných dolech.

Že v r. 1902 — době největší hospodářské depresse — je počet stávkujících větší než v r. 1901, vysvětliti lze stávkou topičů v rak. Lloydu, která vedla k demonstrační dvoudenní stávce v Terstu, jíž se súčastnilo na 15—20.000 dělníků. Docíleno snížení pracovní doby pro topiče.

V r. 1903 památné jest hnutí v průmyslu oděvnickém; ve Vídni stávkovalo tenkráte 1800 mistrů a 3000 pomocníků za zvýšení mzdy; docíleno minimálního tarifu a jiných výhod (11hod. pracovní doby).

R. 1904 vypukla ve Vídni veliká stávka truhlářů; byla to tak zv. stávka etapová, ježto nezachvátila všechny závody najednou, nýbrž postupně po skupinách. V odpověď zahájili zaměstnavatelé výluku, jíž postiženo bylo na 2500 dělníků. Hnutí trvalo 3 měsíce; dělníkům slíbena devítihodinová doba pracovní. V r. 1905 památna je passivní resistence zřízenců na drahách, r. 1906 veliká stávka v hnědouhelné pánvi v Čechách, r. 1907 stávka pekařů, r. 1908 vleklá stávka čalounníků ve Vídni a rozsáhlá stávka kosařů.

V celém tomto období byl průměrný počet závodů jednou stávkou postižených 5, průměrný počet stávkujících 150.

Ve ztrátě pracovních dnů zračí se oběti, jež podstoupilo dělnictvo v boji za své požadavky. Dlužno však vysvětliti, jak se vypočítávají; počet zameškaných dnů získán jest násobením počtu všedních dnů, po které stávka trvala, počtem stávkujících. Stávkovalo-li 100 dělníků pět všedních dnů, ztraceno bylo dle toho 500 pracovních dnů. Počet stávkujících mohl se ovšem denně měnit; v případě tom vypočítává se počet zameškaných dnů pro každé období stávky se stejným počtem stávkujících zvláště. Upozorniti sluší ještě, že to právě jest při rakouské statistice možno, poněvadž se vyšetřuje počet stávkujících nejen v celku, nýbrž při proměnlivém rozsahu stávky i pro jednotlivá období, jak se počet stávkujících

měnil.[1] Že je tu praktický rozdíl, viděti z toho, že trvala jediná stávka r. 1908 průměrně 17·5 dne, kdežto jeden stávkující stávkoval průměrně a tedy ztratil jen asi 13 pracovních dní. Než i při této subtilnosti zůstává výpočet ztracených dnů pracovních jen přibližným, a to z té příčiny, že se všichni stávkující do svých závodů po stávce nevracejí. Roku 1908 bylo z 78.562 stávkujících z práce propuštěno 3771, 3304 opustili závody dobrovolně, očekávajíce, že by jich další pobyt v závodě byl nesnesitelný. O těchto dělnících, kteří se se svými závody úplně rozloučili, nelze říci, že byli bez práce jen po dobu trvání stávky; nezaměstnanost jejich mohla trvati déle, mohla býti též kratší. Statistika nečiní však mezi těmito dělníky a ostatními stávkujícími rozdílu; z té příčiny jsou však data o zmeškaných pracovních dnech jen přibližná.

Za celé toto desítileté období obětovalo dělnictvo *12½ millionu pracovních dnů*; v počtu tom nejsou zahrnuty ještě ztráty oněch dělníků, kteří sice nestávkovali, ale nemohli pro stávku ve své práci pokračovati. Roku 1908 bylo takových dělníků 7810, ztráta jich pracovních dnů obnášela téhož roku celkem 117.455 dnů. Na základě těchto dat o zmeškaných pracovních dnech a datech o mzdě, jež udávati se mají v dotazníku zvláště pro každou kategorii dělníků, zaměstnaných v závodech stávkami postižených, vypočítávají se ztráty na mzdě. Tak vypočtena pro rok 1908 ztráta, kterou utrpěli stávkující na 3,083.000 K; průměrně připadají na jeden zmeškaný den 3 K. Pro celé desítiletí dají se takto odhadnouti oběti na mzdě, které stávkující podstoupili, na *36½ millionu korun*.

Jak jest rozděleno stávkové hnutí na jednotlivé korunní země? Obmezíme se na čísla z r. 1908, aby nenabyly tabulky přílišného rozsahu.

Na země koruny České připadá v celku 415 (57·6%) stávek, 1385 (51·3%) stávkami postižených závodů, 53.043 (67·5%) stávkujících a 92.528 (68·1%) osob v závodech stávkami postižených zaměstnaných. Odpovídá to pouze významu Českých zemí, soustřeďuje-li se v oblasti jich těžisko celého stávkového hnutí. Mimo Čechy, Moravu a Slezsko mají větší důležitost ještě D. Rakousy, Přímoří, Štyrsko a Halič. Velmi pozoruhodná jest účast vysoce průmyslového Slezska na stávkovém hnutí. Na Čechy samé připadá asi třetina všech závodů živnostenských a osob v nich zaměstnaných; jak viděti, převyšuje kvotu stávkového hnutí připadající na Čechy daleko podíl

[1] V Německu se vyšetřuje oproti tomu jen nejvyšší počet současně stávkujících, jenž byl během stávky dosažen.

Země	Počet							
	stávek		postižených závodů		stávkujících		zaměstnaných	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Dolní Rakousy . . .	165	22·9	815	30·2	11.322	14·4	20.111	14·9
Horní » . . .	9	1·3	28	1·0	649	0·8	1.284	0·9
Solnohrady	3	0·4	3	0·1	1.257	1·6	1.966	1·4
Štyrsko	39	5·4	87	3·2	2.572	3·3	6.784	5·0
Korutany	8	1·1	12	0·4	616	0·8	1.256	0·9
Kraňsko	6	0·8	34	1·3	1.722	2·2	2.371	1·7
Přímoří	13	1·8	89	3·3	2.071	2·6	2.397	1·8
Tyroly a Vorarlberg	25	3·5	115	4·3	1.291	1·7	1.735	1·3
Čechy	326	45·3	1.089	40·3	38.186	48·6	59.017	43·4
Morava	63	8·7	239	8·9	5.800	7·4	12.490	9·2
Slezsko	26	3·6	57	2·1	9.057	11·5	21.021	15·5
Halič	32	4·4	119	4·4	2.859	3·6	4.078	3·0
Bukovina	1	0·1	1	—	18	—	29	—
Dalmacie	5	0·7	14	0·5	1.142	1·5	1.332	1·0
Úhrn . . .	721	100·0	2.702	100·0	78.562	100·0	135.871	100·0

Čech na celkovém počtu živnostenských závodů v Rakousku. Podobně bylo tomu i v letech předcházejících.

Dle tříd živností připadalo r. 1908

na	stávek		postižených závodů		stávkujících		zaměstnaných		zameškaných pracovních dnů	
		%		%		%		%		%
živnosti stavební	145	20·1	421	15·6	12.664	16·1	20.744	15·3	189.729	18·8
prům. kamenný, sklářský	95	13·2	170	6·3	5.939	7·5	10.318	7·6	92.845	9·2
hornictví	81	11·2	107	4·0	26.803	34·1	51.364	37·8	75.745	7·5
prům. textilní	59	8·2	65	2·4	7.284	9·3	12.907	9·5	110.675	10·9
zpracování kovů	58	8·1	419	15·5	4.605	5·9	9.484	7·0	147.543	14·6
» dřeva	53	7·3	230	8·5	1.742	2·2	2.296	1·7	48.258	4·8
prům. oděvnický	47	6·5	240	8·9	2.170	2·8	3.118	2·3	23.946	2·4
» potravinář.	41	5·7	150	5·6	3.746	4·8	4.913	3·6	27.914	2·8
» strojnický	37	5·1	44	1·6	3.980	5·1	8.503	6·3	151.159	15·6
dopravnictví	27	3·7	501	18·5	4.444	5·7	5.888	4·3	27.511	2·7
zprac. kože, peří	18	2·5	30	1·1	719	0·4	873	0·6	14.626	1·4
prům. papírnický	6	0·8	44	1·6	1.304	1·7	1.549	1·1	49.413	4·9

Ostatní třídy mají podřízenější význam; tak vypuklo v živnostech grafických 10 stávek se 271 stávkujícími, v obchodu 10 stávek s 315 stávkujícími, v průmyslu chemickém 8 stávek se 265 stávkujícími, v živnosti hostinské a výčepnické 6 stávek se 716 stávkujícími a v průmyslu čalounickém 3 stávky se 462 stávkujícími, 10 stávek v zá-

vodech zemědělských, 6 v podnicích divadelních, jedna v podniku pro hašení ohně (ve Št. Hradci).

Třídy živností uvedeny byly v pořadu, jak sestupuje počet stávek. Největší význam pro celé stávkové hnutí mívají živnosti stavební, hornictví, průmysl textilní, kamenný a sklářský, oděvnictví a zpracování kovů, jak z těchto cifer je zřejmo:

Z celkového počtu stávkujících připadalo na

	živnosti stavební	hornictví	průmysl textilní	prům. kamen. a sklářský	oděvnictví	zpracování kovů
r. 1899	14·3	6·3	55·2	3·9	1·3	4·5
1900	4·6	74·9	11·4	0·6	1·6	1·9
1901	12·9	30·1	10·7	6·8	7·3	5 5
1902	27·7	36·2	6·9	4·9	2·5	2·0
1903	20·9	26 7	11·3	5·9	17·2	6·4
1904	24·8	30·5	5·4	7·5	4·0	6·6
1905	35·2	10·1	5·9	9·9	7·6	7·4
1906	10·0	25·2	18·7	7·0	8·4	10·7
1907	9·4	25·2	22·5	4 1	10 4	4·4
1908	16·1	34·1	9·3	7·5	2·8	5·9
Dle sčítání závodů živnostenských z r. 1902 připadalo ze 100 činných osob na třídy svrchu uvedené	8·0	4·2	13·6	5·8	13·3	6·4

K správnému pochopení uvedených čísel o roztřídění stávkujícího dělnictva dle tříd živností upozorniti dlužno, že nebylo snad dělnictvo roztříděno dle svého individuálního povolání, nýbrž dle celkového charakteru stávky, vlastně dle povahy závodů, v nichž stávka vypukla. Vypukla-li stávka v pivovaře mezi veškerým dělnictem, čítá se stávka se vším dělnictvem, tedy na př. i s bednáři v pivovaře zaměstnanými, do třídy průmyslu potravinářského. Celou stávku charakterisovati dle jedné třídy živnosti jest ovšem jen potud možné, pokud zahrnuje závody stejného druhu; jinak tomu jest však u tak zv. stávek generálních, které se ovšem velmi zřídka vyskytují.

I při sčítání živnostenských závodů v r. 1902 zařazen byl celý personál závodu do té které třídy živností dle povahy závodu, ne dle individuálního povolání jednotlivého dělníka a jsou tedy data dotyčná o stávkujících s daty o živnostenském personálu dle sčítání závodů z r. 1902 celkem srovnatelna, pokud to ovšem dovoluje časové mezidobí obojí statistiky.

Podotknouti ovšem třeba, že ani při statistice stávek, ani při sčítání závodů nebyl pojem závodů vymezen a není nikde záruky, že

je pojímán pojem ten stejně.[1] Vyšetřující orgány mají zpravidla o každém závodu stávkou postiženém vyplniti zvláštní formulář; jen v takových případech, kde stávka postihla řadu malých závodů, lze o celé stávce vyplniti formulář jen jediný. V Německu je sčítací jednotkou vždy celá stávka, ne závod. Rakouskému způsobu dlužno dáti rozhodně přednost, litovati jest jen, že není proveden důsledně; způsob ten dopouští jednak lepší kontrolu údajů, ale hlavně též umožňuje daleko podrobněji proniknouti do morfologie stávkového hnutí.

Jest ovšem pochopitelno, že v průběhu let jednou ta, po druhé jiná třída živností vstupuje do popředí ve stávkovém hnutí. Především průběh hospodářské konjunktury nejde ve všech třídách úplně parallelně, právě naopak převraty v jedné industrii vyvolávají postupně změny v industrii jiné a šíří se vlnovitě na všechny strany. Dále hraje zde moment napodobivosti a tendence vyrovnávací důležitou úlohu: vymoženosti, dosažené v jedné industrii, stávají se cílem hospodářských bojů v industrii jiné.

Spíše je nápadným, že v některých z uvedených industrií se procento stávkujících trvale odchyluje a to značně od kvoty, která dotyčným industriím náleží mezi veškerým personálem živnostenským. To platí především o hornictví, kde pracuje dělnictvo za podmínek zvláště těžkých, a při živnostech stavebních, kde zápasiti jest dělnictvu s dlouhou dobou nezaměstnanosti každý rok. V hornictví zápasilo dlouho dělnictvo o zkrácení pracovní doby, po zákonu z r. 1901 běží skorem výlučně o úpravu mzdy, otázku i pro živnosti stavební nejdůležitější.

Také na vyspělost organisace nesmíme zapomínati, která má nejen na rozsah stávkového hnutí v tom kterém odvětví průmyslovém, ale i na průběh a výsledek stávek značný vliv.

V celku vzato, se rozsah stávkového hnutí mění rok od roku, hlavně dle proměn hospodářské konjunktury. Jinak ale vnitřní morfologie celého hnutí; srovnáváme-li, jak dělí se stávky dle počtu postižených závodů, dle počtu stávkujících, dle trvání a dle jiných momentů charakteristických, tu shledáváme, že vnitřní struktura celého hnutí zůstává alespoň v hrubých obrysech stejná, že vykazuje jisté pravidelnosti, které se objevují jak v letech, kdy počet stávek přesaho-

[1] Dr. K. Engliš: »Z výsledků sčítání živnostenských závodů ze dne 3. června 1902 v království Českém«. Zprávy Zem. stat. úř. král. čes. V Praze 1907. Str. III a n.

val 1000, tak v letech, kdy počet ten dosáhl sotva čtvrtiny této výše. Stávky jsou tedy massovým společenským zjevem, který se vrací s jistou pravidelností, zejména co do své kvality, totiž co do vnitřního svého složení. Ku podivu bylo si pravidelností těchto velmi málo dosud povšimnuto.

V průměru let	1899—1908	v r. 1908
	postihlo ze 100 stávek	
1 závod	79·5	78·1
2—10 závodů	13·1	16·1
11—50 »	5·8	5·0
přes 50 »	1·6	0·8

S podivuhodnou pravidelností odpovídá rozdělení stávek z r. 1908 dle počtu postižených závodů průměru desítiletému; čtyři pětiny všech stávek odehrálo se uvnitř jediného závodu, 13% pokud se týče 16% zachvátilo 2—10 závodů, 5—6% všech stávek 11—50 závodů, a jedno až půl druhého procenta všech stávek bylo ještě rozsáhlejších. I odchylky obdobného seskupení stávek z ostatních let od desítiletého průměru nejsou značné:

V jednotlivých letech 1899—1908 kolísala kvota stávek,

jež postihl	mezi	a nehledíme-li k letům s maximem a minimem, mezi:
1 závod	76—86%	78—84%
2—10 závodů	8—17%	10—16%
11—50 »	3— 7%	5— 7%
více než 50 »	0·4—3%	1— 3%

Rok co rok jest tedy vnitřní rozdělení massy stávek dle počtu závodů postižených velmi podobné; zejména když nehledíme k mimořádným letům, která vykazují maximální nebo minimální dotyčné kvoty, jsou meze, uvnitř kterých kolísají podíly stávek v jednom závodě, ve 2—10 závodech atd., velmi úzké, zjev tím pozoruhodnější, ježto nebývá celkový počet stávek nijak značný.

(Pokračování.)

ROZHLEDY

MORAVA.

Obstrukce na moravském sněmu.

Moravské sněmování přineslo překvapení prvního řádu. Moravští Němci, kteří se dohodli před pěti lety s Čechy na moravském paktu, jímž postoupili Čechům většinu na sněmu, když jim byly dokonale zabezpečeny všecky ostatní jejich posice v zemi, shledaly kritický stav zemských financí moravských vhodnou příležitostí k zahájení nového útoku po vzoru Němců z království. Německé požadavky, které byly základem pražského vyjednávání, zastínily vše, čeho se domohli moravští Němci paktem a oslepily vůdce německé menšiny moravské úplně. Bez dlouhého uvažování a srovnávání poměrů prohlásili náhle: Chceme totéž a budeme se toho domáhati touž taktikou. A dříve, než pražské smiřování postoupilo o krok ku předu, bylo obstrukční bojiště rozšířeno o druhou českou zemi. Ve chvíli, kdy bylo třeba největšího optimismu a nejpevnější víry v možnost národního míru, aby se pražské vyjednávání dostalo i jen přes všeobecnou zásadní diskusi, přikvapili moravští Němci s důkazem, že uzavřená národnostní dohoda je pro ně jen etapou výboje, ne etapou ke smíru. Možno smýšlet jakkoli o německé obstrukci na českém sněmu, obstrukci moravskou možno pokládat jen za čin politické slepoty. Otrocké napodobení taktiky Němců z Čech svědčí jen o náladovosti a nezřízeném šovinismu moravských politiků německých a o přepiatém jich spoléhání na slabost, bezradnost a roztříštěnost české většiny. Aby se mohla opakovat poslední fase českoněmeckého boje v Čechách, k tomu scházejí všecky předpoklady. V Čechách nebylo dosud dohody, podepsané zástupci obou národů, na Moravě je vyrovnání, přijaté a schválené oběma národy a staré sotva pět let; v Čechách nejsou odděleny sféry obou národností v žádném téměř směru, na Moravě jsou rozděleny zemské mandáty dle národností, na sněmu jsou národní kurie a pro hospodářské věci, které bývaly nejspornější, je stanoven národnostní klíč. Ale ani jiných analogií není, nehledíme-li ani k číselnému poměru obou národů, který je na Moravě pro Čechy podstatně příznivější a který činí na trvalo neudržitelnou i nynější, paktem petrifikovanou německou državu. Na vybudování samosprávy, která Němcům v Čechách leží tolik na srdci, nezáleží moravským Němcům ani tolik, aby nemařili zřízení okresních zastupitelstev. Poměry jsou podstatně různé, jen německý nacionalismus je v obou zemích stejný a ten nedovolil d'Elvertovi v Brně mlčet, když se mu zdálo, že Pacher v Praze s úspěchem křičí.

Jakmile Němci zahájili obstrukci proti finančním předlohám zemského výboru moravského s výslovným prohlášením, že je propustí jen za

cenu revise paktu ve smyslu jejich požadavků, rozumělo se samo sebou, že nejednotná a zejména ve věci finančních předloh rozvaděná česká většina srazila se a ukáznila. Odpor proti některým předlohám finančním, který zejména v lidové straně pokrokové byl patrný ještě těsně před zasedáním, musil ustoupit zodpovědnosti za zemské hospodářství a příkazu společné národní obrany proti německému vyděračství. V tom směru prokázala německá obstrukce finančnímu plánu zemského výboru dobrou službu. Společně s Němci zahájili obstrukci sociální demokraté. Prohlásili velmi zřetelně, že s cílem německé obstrukce nemají nic společného a že obstruují jen zvýšení pivní dávky a daň z nájemného, podle jejich zásad nepřijatelné, ale nemohli tím zahladit nepříznivé zdání spojenectví s Němci ve chvíli, kdy o německé akci může být jen jeden soud. Po protiobstrukčních svých činech v poslanecké sněmovně, kde nesáhli k obstrukci ani proti nepřímým daním nesrovnatelně nespravedlivějším a větším, nemohli obhájit svou obstrukci na moravském sněmu a octli se v příkrém rozporu jak s vídeňskou politikou své strany tak i s taktikou české sociální demokracie v zemské politice v Čechách. Není pochyby, že by sociální demokraté, kdyby byli zastoupeni na českém sněmu, v žádném případě neobstruovali současně s nynější obstrukcí německou. Že jde ve Vídni o lidový parlament a v Brně o sněm nelidový, nemůže ospravedlnit nijak tak důkladný rozdíl mezi taktikou v poslanecké sněmovně a na moravském sněmu, neboť to by znamenalo trestat zemi, která si přeje zdemokratisování sněmu, za hříchy odpůrců demokratické volební opravy zemské. Nepřátelství, které se ukázalo při této příležitosti opět mezi sociální demokracií a všemi ostatními českými stranami, je trapné také pro pokrokovou věc moravskou, pro kterou je snesitelný poměr mezi sociálními demokraty a ostatními pokrokovými živly podmínkou zdaru a rozkvětu.

Obstrukce zatím zvítězila a sněm byl uzavřen. Před zavřenou jeho branou stojí baron d'Elvert a nabízí klíč — revisi paktu. Zdá se tedy, že je na Moravě táž situace, jaká byla v království před zahájením českoněmeckých porad. Ale tak se jen zdá. Češi nemohou na Moravě Němcům vyhovět, protože jim opravdu nemají co dát. Po revisi moravského paktu volalo se na Moravě od jeho uzavření z českých řad, protože jeho ustanovení nezaručují, co měla Čechům zaručit, a protože Němcům zůstaly výsady, které pro tři čtvrtiny českého obyvatelstva v zemi jsou nesnesitelny. Prováděcí nařízení k Perkovu zákonu pobouřila i nejoportunnější lidi moravské a celá veřejnost česká při každých školních zápisech volá po revisi tohoto zákona i celého paktu proti Němcům. Česká veřejnost na Moravě nesnesla by jakýkoli další ústup a zejména městské strany by byly ztraceny, kdyby chtěly vykupovat na Němcích finanční předlohy. Se zákona Perkova, který i okleštěn Němcům nejvíce vadí, nelze slevit ani písmeno, rozmnožovat dosavadní počet německých poslanců na sněmu, neodpovídající nikterak počtu německého obyvatelstva v zemi, nenapadne snad ani baronu d'Elvertovi, sekcionování zemského výboru je na Moravě v každém případě neproveditelno a Němci o ně ani valně nestojí — co tedy může být předmětem vyjednávání, které Němci žádají? Patříme mezi zásadní odpůrce pasivity v politickém životě a nikde neradíme k odmítání jakéhokoli vyjednávání s odpůrcem, na moravském sněmu jsou však takové poměry,

že by znamenalo pouštět se do nedůstojné hry a pomáhat zastřít německou frivolnost, kdyby Češi dali v této chvíli souhlas ke zřízení vyrovnacího výboru a k zahájení smlouvání o cenu, za kterou Němci propustí finanční předlohy.

Obstrukci tak frivolní a tak bezdůvodné nezbývá než se postavit čelem. Boj nemůže tu být bezvýsledný a vítězství záleží tu jen na české většině. Ovšem na celé české většině, na všech jejích členech a v první řadě na zemském hejtmanu. Jednací řád moravského sněmu není obstrukci příznivý, poněvadž rozhodnutí o denním pořadu dává úplně do rukou předsedových. O pilných návrzích musí se jednat, ale je na zemském hejtmanovi, kdy během schůze se o nich jedná. O začátku schůze není v příslušném odstavci jednacího řádu ani slova. Při skandálních scénách, které ztropili němečtí poslanci v poslední schůzi sněmovní, ukázalo se, že většina může jednat a hlasovat, ať menšina provádí cokoli. Podnikne-li tedy hrabě Serényi, organisovaný člen české klerikální strany, v čele většiny skutečný boj s obstrukcí, změní se situace rázem a němečtí obstrukčníci dostanou lekci, které potřebují. Není ovšem nic příjemného takováto politická práce, ale v jistých okolnostech také takováto práce je příkazem povinnosti a zodpovědnosti. Je již beztak na čase, aby se někde začalo s energickým bojem proti obstrukčnímu řádění, a aby se věční obstrukčníci začali názorně učit vážné a slušné politické práci.

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Pátý všeodborový sjezd v Praze. — Bytová péče pro personál státních drah. — Stávka železničních zřízenců ve Francii. — Passivní resistence železničních zřízenců v Bosně.

Ve sporu odborových organisací chystají se smiřovačky. Zdá se, že neskončí bez úspěchu, neboť oheň bojovného nadšení zaplápolal na všeodborovém sjezdu ve Vídni tak vysoko, že je jisto, že to bylo ještě poslední vzplanutí před vyhasnutím. Snad to mělo být také výstrahou českému sjezdu odborovému, který se za několik dnů na to konal v Praze; ale nebylo patrno, že by se bylo setkalo s účinkem. Pražský sjezd zabýval se sporem organisačním vůbec, jen pokud bylo nezbytně nutno, položiv jej na poslední místo svého jednání, kdežto vídeňský věnoval mu plné tři dny. Ve Vídni bylo užito silných slov, a nebyli to pouze lidé minorum gentium, kteří si v nich libovali, a kteří konečně prosadili i svoji výhrůžnou resoluci proti resoluci Huebrově. Věc centralistů stojí špatně, to bylo patrno z výhrůžného tónu většiny řečníků i ze smířlivého tónu Beerova. Na Beera, jenž je jistě přesvědčeným centralistou, působily ovšem značně ohledy na české voliče, ale neméně také ohledy na pokladnu říšského svazu kovodělníků, jenž pro několik členů v Praze vydržuje šest placených sil. To jest ovšem v jiných odborech

také, ale všude nejsou tak dobří finančníci, jako je Beer, který dá přece jenom přednost míru před drahým stavem válečným.

Resoluce poslancem Němcem navržená a s dodatkem dřevodělníků a železničních zřízenců jednohlasně přijatá, vyslovuje ochotu českého dělnictva ke smíru a ku přátelskému styku, »který spočívá zvláště v úpravě vzájemnostních poměrů, vzájemné podpoře při stávkách a výlukách, úpravě poměrů v národnostně smíšených obvodech.« Sjezd pověřuje »Odborové sdružení československé, aby vyjednávání vedlo, nespouštějíc se zřetele z á s a d y s v é p r á v n o s t i českého proletariátu.«

Zpráva českého Odborového sdružení vykazuje lepší poměry nežli zpráva vídeňské komise. Kdežto vídeňská komise vykazuje pokles členů, vykazuje česká komise vzrůst členů z 65.810 roku 1908 na 69.337 roku 1909, přes to, že několik svazů, a to značně silných, z ní vůbec vystoupilo. Ze členů bylo v českých svazech autonomních 41.280 proti 38.354 roku předešlého. Tento vzrůst jest ovšem na úkor říšských svazů, jichž členové přestoupili. Tyto samostatné svazy přijaly v období 1907—1909 2,801.035 K, vydaly 2,480.408 K, mají tudíž přebytek 320.627 K. Největší položku ve vydáních činí podpory — 1,097.076 K, z toho nemocenské podpory 405.524, podpory v nezaměstnání 315.137 K. Spolkové jmění vzrostlo ze 14·04 K na 17·24 K na jednoho člena, jmění stávkových fondů ze 2·49 K na 6·31 K.

Přes to však volá sjezd dělnictvo, aby zbrojilo k nastávajícím bojům. Roku 1913 vyprší největší část kolektivních smluv, a nastane doba úporných bojů. Do té doby musí být provedena náprava, »aby, pokud je to možno, byly utvořeny s v a z y j e d n o t l i v ý c h p r ů m y s l o v ý c h o d v ě t v í«, a hlavně »aby žádná stávka nesměla být provedena libovolně, bez vědomí druhých organisací, jež jsou v témže závodě zastoupeny, a které mohou býti postiženy. V té věci bude dosti a dosti práce, než se zbavíme různých cechařských názorů, než se zbavíme těch častých vyhlídek, ž e p r o 30 d ě l n í k ů v y z í s k á m e a t ř e b a p r o s t a a s t a z t r a t í m e.« Varovná tato slova sekretáře Steinera možno doložit třeba jen smutnými zkušenostmi ze Škodovky. Pro příští boje je třeba finanční síly a vzájemné podpory. To má poskytnout k a r t e l j e d n o t l i v ý c h o d b o r ů, do něhož má být placeno týdně 3 haléře za člena. »Z obnosů těch zůstává 80% poplatků vlastnictvím organisace a 20% a úroky připadají garančnímu fondu, ze kterého lze půjčovati organisacím, které již svůj vlastní fond spotřebovaly a 8oprocentní vklady vybraly.«

Dělnictvo nečekají pouze boje se zaměstnavateli přímo, nýbrž i nepřímo, b o j z a k o a l i č n í p r á v o, které mu předloha trestního zákona chce odníti. Referent dr. Meissner poukázal na nebezpečí, jež chovají §§ 321, 423, 424, 431 a 432 předlohy, které nejsou než káznicovou předlohou ve zhoršeném vydání. Zvláště zřízenci veřejných podniků by byli postaveni mimo zákon. Každá akce za zlepšení pracovních poměrů těchto odvětví, ba již i členství v odborové organisaci bude trestáno. Poslanec Černý, referuje o sociálně-politické činnosti říšské rady, vyslovil otázku, »zda bychom k většímu uplatnění svému neměli vyzvednout p o ž a d a v e k d ě l n i c k ý c h k o m o r v podobě odborných organisací pro

dělníky, jako jsou obchodní a živnostenské komory pro zaměstnavatele.« Zprávu z mezinárodního sjezdu v Paříži o pojišťování dělnictva v nezaměstnání podával poslanec dr. Winter. Příčinu stagnace v této otázce shledává referent v tom, že by pojištěním zdravých, ku práci ochotných lidí společnost uznala »zcela otevřeně, že zaviňuje nezaměstnanost a že jest povinna — nemůže-li ji odstranit, aspoň zmírnit její následky. Pojištění pro případ nezaměstnanosti je přímé odsouzení dnešních řádů hospodářských; je to pojištění socialistického ducha; proto je pochopitelno, že naráží a bude i nadále narážeti na odpor daleko příkřejší nežli ostatní druhy pojištění.« Než přes to je v cizině zavedeno již několik systémů; hlavně jsou to města, jež se snaží zmírnit bídu nezaměstnaných. Nejvíce posud se osvědčil systém gentský. Resoluce, sjezdem jednohlasně přijatá, žádá obce, »aby po vzoru obcí belgických a jejich svazků přispívaly z prostředků obecních k podporování, jež nezaměstnaným svým členům vyplácejí odborové organisace dělnické, pokud nedojde k povinnému pojištění dělnictva pro případ nezaměstnanosti.« Několik kritických slov o družstevním hnutí pronesl p. Jirásek, jenž odsoudil zvláště zakládání družstev pro stavbu dělnických spolkových domů a družstev peněžních. Úkolu těchto družstev stačí a lépe mu dostojí družstva konsumní a výrobní. V těch by však nemělo členstvo shánět se po dividendách, nýbrž by jich mělo používat jako pojišťoven. »Konsumní spolek v Praze nevyplácí žádných dividend, nýbrž je prostě připisuje na konto každého člena, který je povinen tyto dividendy si schrániti až do 100 K, a možno jich použíti jen v případech nouze, nezaměstnanosti, stávky, výluky atd.«

Trapné intermezzo vyvolal policejní komisař, který se před zahájením sjezdu dostavil do sálu a sjezd rozpustil dříve, nežli byl zahájen. Po intervenci na policejním ředitelství byl nesmyslný tento zákaz odvolán, ale je přece jen charakteristickým, že roku 1910 mohl být v Praze odborový sjezd rozpuštěn!

*

Ministerstvo železnic uveřejňuje v zářijovém čísle »Soziale Rundschau« přehled bytové péče pro personál státních drah. Zpráva, pocházející patrně z péra ministerského rady dra Pollaka, poukazuje v úvodu na změnu hlediska, jež vedlo železniční správu ke stavbě bytů pro personál. Kdežto původně se omezovala správa pouze na to, že v bezprostřední blízkosti stanic postavila určitý počet bytů, jež jako »naturální byty« musily být zřízencem, jemuž byly přikázány, také přijaty — začež ovšem byl mu stržen příslušný obnos z příbytečného — dospěla během času k tomu, že nepohlíží na bytovou otázku pouze s hlediska služební potřeby, nýbrž i s hlediska sociální péče o personál. Nemalou měrou přispěl k tomu i neobyčejný vzrůst počtu zaměstnanců státních drah — 273.300 roku 1910 proti 133.095 roku 1898.

Kapitál pro stavbu dělnických a úřednických domů poskytují humanitní fondy státních drah, v prvé řadě pensijní. To děje se trojím způsobem:

1. Fondy postaví byty ve vlastní režii a podrží je také ve vlastní správě,

2. fondy postaví domy a pronajmou je stavebním družstvům, do jejichž majetku domy po padesáti letech po umoření základního kapitálu přejdou,

3. fondy poskytnou stavebním družstvům půjčky.

Až posud bylo tímto způsobem postaveno 265 domů se 2.142 byty nákladem 11,341.000 K; ve stavbě je 78 domů s 1.040 byty, jichž stavební kapitál obnáší 6,395.000 K. Dále jsou vypsány stavby 28 domů se 322 byty v obnosu 1,883.000 K.

Lví podíl z těchto obnosů připadá ovšem zase na Halič — 5,767.000 K a Vídeň 3,840.000 K, ostatní Dolní Rakousy 1,150.000 K; na Čechy připadá 1,384.000 K za 48 domů se 230 byty v Karlových Varech, Lounech a Plzni. Ani v příštím tříletí, kdy má být postaveno 215 domů s 1.723 byty za 10,410.000 K, nebudou Čechy příliš štědře obdařeny, v Lounech bude postaveno 84 domů se 112 byty za 500.000 K.

Půjčky jsou poskytovány na čtyřprocentní úrok, pouze výjimečně na 3%, diferenci pak hradí fondu státní pokladna. Aby byly stavební náklady sníženy, jsou vyhledávány levné pozemky; tu pak se stavějí rodinné domky, kdežto na drahých pozemcích činžáky, až i se čtyřmi poschodími. Pravidelně jsou v jednom poschodí pouze čtyři byty. Stavební plocha smí býti jen s polovice zastavěna; světlíky jsou nepřípustny.

Úřednické byty mají nejméně tři pokoje s příslušenstvím s obytnou plochou nejméně 80 m², podúřednické byty dva pokoje s 45 m² plochy a dělnické byty jeden pokoj s 35 m². Výška v úřednických bytech obnáší nejméně 3·30 m, v ostatních 3·0 m. Stavební náklad čtverečného metru obytné plochy obnáší v úřednických bytech průměrně 170 K, v ostatních 140 K. Roční nájemné úřednického bytu činí 6 až 8 K za m², v ostatních bytech 4 až 8 K.

Stavebním družstvům poskytují fondy půjčky na 4%. Státní správa poskytuje jim výhody při dopravě stavebního materiálu a pečuje o to, aby členské podíly a nájemné bylo řádně zapravováno, strhujíc po případě dlužníkům příslušné splátky s platu. Vyhrazuje si ovšem právo dozoru jak do účetních knih, tak i stavebního a právo obesílati schůze družstevní.

Jiný ještě způsob, jímž snaží se železniční správa zmírnit bytovou bídu svého personálu, jest povolení, že zřízenci smějí bydlit mimo svoje stanoviště, při čemž jsou jim poskytovány volné lístky na trati mezi služebním místem a bydlištěm.

*

Velká stávka železničních zřízenců ve Francii rozrušila veřejnost i mimofrancouzskou. S neobvyklou jinak obšírností referovaly o ní i české listy, takže by bylo zbytečno rozepisovat se o ní. Omezím se na to, poukázat na příčiny jejího naprostého neúspěchu, neúspěchu, s jakým se nesetkala posud žádná stávka toho druhu, neúspěchu, který se rovná úplné porážce, třeba že přivodila změnu vlády. A porážka ta zaráží tím více, že nejednalo se snad o nějaké náhlé, nepřipravené rozhodnutí, naopak stávka byla připravována již dávno, železniční listy píší o ní již téměř dva roky předem, takže je pošetilo poukazovat jako na příčinu ne-

úspěchu na to, že byla náhončími železničních společností vyprovokována o měsíc dříve, nežli měla být zahájena. Nikoliv, kdyby byla vypukla o měsíc později, byla by skončila stejně, neboť nesla již v sobě sémě zkázy — nedostatek disciplíny, který porazil již před tím velkou stávku poštovních zřízenců. Disciplina, tuhá, přímo vojenská je francouzským syndikalistům odporná, vytýkají ji německým odborům, jež byly vzorem rakouským. Syndikalism je »revoluční«, ale ta jeho revolučnost jest odpůrcům méně nebezpečna nežli tuhá disciplina odborů na východ Rýna, poskytujíc státní moci důvodů k násilnému zakročení. Stávkující hledali propagátory sabotáže mezi odpůrci, je jisto, že tam také byli, ale ne všichni. Ohrožování dopravy úmyslnými srážkami, vytrhováním kolejnic, dynamitovými patronami, přeřezáváním drátů přesahuje již meze, jež státní moci ukládá neutralita. Je přirozeno, že se takových případů ochotně chopí vláda, která vždycky spíše straní společnostem, třebas v její čele stál bývalý socialista. Ostatně naprosté zastavení dopravy je veřejným nebezpečím a jako takové již samo o sobě dostatečným důvodem k zakročení vlády, jejíž povinností je, pečovat o blaho celé země. Vždyť i sjezd socialistických členů obecních zastupitelstev v Italii prohlásil, že »dělníci u obce zaměstnaní musí míti ono morální vědomí, že zájmy většiny nesmějí být poškozovány egoismem jednotlivých kategorií«. Referent, římský obecní starší Montemartini, žádal dokonce za odepření práva na stávku tomuto dělnictvu, v čemž s ním sjezd ovšem nesouhlasil.

Neúspěch stávky ve Francii, zemi se silnou organisací železniční, se svobodomyslnými zákony a se všemohoucím parlamentem, vynikne tím patrněji, srovnáme-li toto hnutí se hnutím železničních zřízenců v Bosně, zemi se slabou organisací, s vojenskou vládou a parlamentem, který je pouze stínem parlamentu. Vždyť se o něm společný ministr financí Burian vyslovil 24. října k deputaci mohamedánských statkářů, protestující proti vyvazení kmetů, že nemusí se usnesení zemského sněmu obávat, poněvadž přece usnesení zemského sněmu nestane se jen tak beze všeho zákonem, nýbrž je třeba ještě spolupůsobení jiných činitelů. A v této zemi železniční zřízenci po krátkém boji s vládou, jež neváhala ani protizákonně všechny jejich organisace rozpustit, zvítězili. Zvítězili jedině svojí disciplinovaností, jež nenechala se ničím strhnouti se zákonné cesty, oni nestávkovali, nýbrž pracovali podle předpisů. Tento způsob boje vyžaduje od každého jednotlivce veliké námahy — měl jsem příležitost mluvit s přednostou bosenské stanice, jenž konal nepřetržitě službu pět dní a čtyři noci.

Dosaženo značných úspěchů na platech i v sociální péči o zřízence a reaktivování všech rozpuštěných spolků železničních.

Povaha železniční služby vyžaduje jiného způsobu boje, nežli ostatní odbory. Všechny železniční stávky skončily posud úplnou porážkou stávkujících, všechna hnutí, držící se přesně předpisů, skončila posud úspěšně.

R.

ŠKOLA.

Návrh osnovy zákona o školství menšinovém na českoněmeckých smiřovačkách. — Útoky zpátečníků na zemských sněmích proti osmileté povinné docházce školní. — Vítězný boj dolnorakouského venkovského učitelstva za úpravu. — Hmotná situace učitelstva v Čechách a na Moravě. — Protesty a desideria Ústř. spolku českých professorů. — Důležitá rozhodnutí správního dvora a ministerstva vyučování ve věcech školských.

Českoněmecké smiřovačky dospěly k jednání o školství menšinovém, v němž je vlastně jádro dlouholetých národnostních třenic. Pokroková veřejnost česká dávno před zahájením smiřovaček ukazovala na potřebu pečlivé přípravy rozhodujících sněmovních stran českých k dorozumívací akci. Návrh posl. dra J. Čelakovského na zákon o školách menšinových ukazuje příliš zřetelně, že upozorňování bylo marné. Návrh demonstruje nepřipravenost českou co nejzřetelněji. Je pracován dle předlohy zákona moravského, a přece historie tohoto zákona měla podati osnovateli českého návrhu zákona cenné zkušenosti, čeho se chopiti a čeho vyvarovati při podnikání národně tak důležitém.

Osnova posl. Čelakovského má tři části: o zřizování menšinových škol národních, o zápisu do těchto škol a o hrazení vydržovacích nákladů. Není pracována důsledně — a prof. Boháč na to v »Čase« z 10. listopadu zcela správně ukazuje — na zásadě »české dítě patří do české školy«. Založena je na pochybné zásadě znalosti jazyka vyučovacího. Od zásady příslušnosti národní je v ní ustoupeno k pochybené zásadě jazykové znalosti a jak se prokázání této jazykové znalosti praktikuje, o tom právě podává cenné zkušenosti moravský zákon Perkův. Jazyková znalost dítěte nezjišťuje se delším pozorováním dítěte a věrohodnými svědky, ale zkouškou před cizími osobami, při níž často 2—3 německy pronesená slova stačí, aby české dítě bylo přijato do školy německé. Zákon založený na pochybené zásadě znalosti jazykové je tedy v základech pochybený a nepomůže nám tam, kde nám má pomoci v přední řadě, to jest ve vlastních krajích menšinových s německou většinou obyvatelstva.

V osnově menšinového zákona není přivedena k platnosti hlavní zásada, aby o školství rozhodovali jediné příslušníci vlastního národa. Velká část zla nynějších poměrů menšinových je v tom, že v českých školách v uzavřeném území rozhodují místní školní rady s německými většinami. Nepomůže nám národnostně zákon, v němž nebude ustanovení, že členy místních školních rad pro české školy mohou být jen Čechové, o jichž národnosti nejsou žádné pochyby. Také okresní školní rady a nejvyšší zemský úřad školský musí býti založeny na jediné správném principu autonomie personální. Návrh Čelakovského ponechává české menšinové školy opět osudu, aby o nich jednaly okresní školní rady — německé! Školský vývoj menšinový má směřovat k vytvoření českých školních okresů v Podrudohoří, na Liberecku atd. Osnova posl. Čelakovského nerazí tomuto vývoji cestu, ale zatarasuje ji přímo. O zřízení menšinových škol mají podle návrhu posl. Čelakovského rozhodovati v budoucnosti zase plenární schůze zemské školní rady. Zřízení každé nové školy má býti na dále politikum. Osnova nestanoví také dobu, do kdy musí býti menšinová škola

zřízena a kdy musí býti zrušena. Jednání o zřízení škol povlekou se jednak na dále do nekonečna, jednak nezruší se zbytečné školy o několika žácích. Na zákonitou ochranu žadatelů za menšinovou školu před pronásledováním osnova také nepamatovala. Měli by tedy býti čeští žadatelé vystaveni na dále nejhorším chikanám terorisujících národních většin. Osnova nepamatuje na zveřejňování soukromých škol menšinových, prokáží-li po 5 let aspoň víc dětí než 40 v příslušných školních obvodech.

Osnova ponechává při zřizování menšinových škol dosavadní pětiletý průměr 40 dětí v obvodu 4 *km* a ponechává celá nynější zařízení. Změna je jenom v tom, že komisionelní řízení musí býti provedeno do 3 měsíců po podání žádosti. Osnovateli není známo, že dosavadní pětiletý průměr je příčinou toho, že některé matiční školy ani po 20 letech nemohly se zveřejniti. Správné stanovisko zaujímá v této věci »Menšinový učitel«, orgán Jednoty matičních učitelů, který počal v říjnu vycházeti, když žádá: »Menšinová škola veřejná má býti zřízena v každé obci, kde se nachází nejméně 25 (případně 30) školou povinných žáků, jichž rodiče o zřízení takové školy žádají a v obci bydlí. Postačí písemná, křestními listy dětí doložená žádost, která se podává přímo české sekci zemské školní rady. Ta dá příslušným politickým úřadem zjistiti cestou administrativní (četnictvem), zdali skutečně dotyční rodičové v obci bydlí a nejdéle do 3 měsíců po podání žádosti školu povolí nebo žádost zamítne.«

Návrh připouští pro rozdělování tříd 80 dětí dle tříletého průměru, stanoví, že škola, mající přes 80 žáků, bude míti 2 oddělení a 2 učitele, ale nezaručuje, že škola ta bude o 2 postupných třídách. Bylo ve veřejnosti již vytčeno, že by dle osnovy mohla býti zřízena místo třídy postupné jenom pobočná třída školy jednotřídní, jak se ve skutečnosti často děje. Návrh Čelakovského nečelí nijak prozatímnosti tříd, která dle dosavadní zkušenosti může trvati a skutečně také namnoze trvá i 15 až 25 let. V. Č. v »Čase« proto vším právem žádal, aby do osnovy vložen byl dodatek: »Žádný učitel nesmí míti ve třídě více dětí než 80; třída, v níž je po tři léta 80 dětí, budiž rozdělena definitivně na 2 třídy, možno-li postupné.« Vadou osnovy je, že připouští vyučování polodenní a vyhrazuje pro ně maximální počet 100 dětí. Polodenní vyučování ubíjí menšinové školy a nemělo ho býti v osnově ani vzpomenuto.

Dobrých stránek je v osnově Čelakovského poskrovnu. Patří k nim v přední řadě fakt, že se jím řeší otázka menšinových škol měšťanských, na kteroužto otázku moravský zákon Perkův úplně zapomněl.

Osnova Čelakovského podržuje dosavadní zásadu jediné nutné měšťanské školy pro školní okres. Všechny ostatní měšťanky řadí se tím do kategorie »škol z pohodlí«, pro něž platí zásada, že mohou býti zrušeny, dají-li k tomu svolení všichni příslušní činitelé, t. j. obec i země. Za podmínku zřízení měšťanské školy osnova ustanovuje, aby byla v obci obecní škola aspoň o pěti třídách a nejméně 80 dětí ve věku od 11 do 14 let dle pětiletého průměru. Ustanovení toto českým menšinám zase nepomůže, protože ponechává činitelům příslušným opět na vůli rozhodnutí, chtějí-li školu zříditi nebo ne. Ustanovením podmínky, aby v místě byla škola aspoň o 5 třídách, znemožní se otázka zřizování měšťanských škol obvodových po českém venkově, nebude-li v příslušném obvodě aspoň jedna

obecná škola pětitřídní. Správným by bylo žádati, aby se měšťanská škola zřídila v určitém obvodu dle tří- nebo dvouletého průměru 80 žáků posledních tří školních roků.

Poměrně nejlepšími jsou v návrhu ustanovení, týkající se zápisu do škol menšinových. Zde bylo užito správně smutných zkušeností získaných na Moravě. Třetí část návrhu jedná o úhradě nákladu na školy menšinové. V tomto směru se stanoví, aby náklad byl uhrazován ze zemského fondu, a to paušálem dle tříletého průměru. Náklad na školy měšťanské převzíti má zemský výbor. Obce mají dostávati na stavbu školních budov zvýšené příspěvky zemské. Německé obce budou takto zbaveny povinnosti platit na stavbu škol, ale budou míti dle osnovy na dále cenné právo, voliti místní školní rady a tím do jisté míry ve škole poroučeti. »Menšinový učitel« proto právem poznamenává, že zemský výbor, ponese-li náklad, že má volit také příslušnou místní školní radu a přenésti na ni práva obce. Konec návrhu o subvencích soukromým školám tam, kde zastupují školu veřejnou, je převzat ze zákona moravského a měl býti doplněn ustanoveními o subvencích na opatrovny i školy mateřské v menšinách a měl přímo vytknouti, že subvence dostávají jen školy, jež nemají ani jediného žáka, který by nebyl mocen řeči vyučovací (»Menšinový Učitel«).

K úradám o návrhu menšinového zákona nebyly přizvány ani příslušné instance (Ústřední Matice Školská, spolek menšinového učitelstva, zástupci učitelských zemských organisací) ani osvědčení znalci školství menšinového. V nižádném odboru nedbá se tak na hlasy praktických odborníků, jako ve školství. Zde mohou rozhodovati lidé nejrůznějších stavů a povolání, kteří školství neznají a poměrům v něm nerozumějí a skuteční odborní znalci nevezmou se ani v potaz. Dle toho to pak také dopadne. Osnova menšinového zákona školského je toho nejnovějším dokladem.

*

Ani letošní zasedání zemských sněmů neobešlo se bez zpátečnických útoků na osmiletou docházku školní. Snížení osmileté docházky směřuje v jádře ke snížení lidového vzdělání a vedlo by ve svých důsledcích k omezení důležitých práv občanských a zvláště k omezení všeobecného hlasovacího práva na říšskou radu, tak těžko v Rakousku vybojovaného.

Na sněmu korutanském přijat byl 28. října resoluční návrh německo-nacionálního posl. dra Steinwendra na šestiletou školní docházku. Žádá se v něm, aby počátek školní docházky byl odložen zatím aspoň pro děti tělesně méně vyvinuté a potom pro školy, do nichž dochází větší počet dětí z míst vzdálenějších do doby, pokud nebude říšským zákonem školským stanoven počátek školní povinnosti sedmým rokem věku. Návštěva školní má býti obmezena na šest let a v náhradu má býti zavedena několikaletá povinná návštěva školy pokračovací. Vyučování na školách národních má býti uděleno dle potřeby polodenně. Počátek školního roku má býti položen na velikonoce, vyjímaje školy, za něž obecní zastupitelstva podají odůvodněnou protižádost. Vyučovací osnova na pedagogiích má býti přizpůsobena vyšší měrou než dosud praktické potřebě zvláště sesílením zemědělského vyučování. Má býti proto vzat zřetel na zřizování pedagogií po venkově. Klade se důraz opětně na potřebu čítanky pro zemědělské školy pokračovací, na niž již před lety byl vypsán honorář.

Jedná se tedy na první pohled do návrhu o zřejmý útok na povinnou docházku školní a na zakuklený návrh na snížení učitelského předpravného vzdělání. Také na dolnorakouském sněmu odůvodňován byl návrh na snížení docházky školní na 7 let a to způsobem velice zajímavým. Nedostatek lidí pracujících v zemědělství stoupá rok od roku. Rolnictvu musí býti umožněno, aby pro lehčí práce zemědělské mohlo užíti pracovních sil 13—14letých dětí, aniž by v rozvoji svém utrpěly škody (!). Návštěva školy se má tedy snížit za tím účelem, aby se mohly vykořistit dětské síly pracovní.

*

Venkovští učitelé dolnorakouští svedli vítězný boj za své požadavky. Zemský sněm přijal 26. srpna návrh na úpravu jejich platů, ale o úhradu se nepostaral. Učitelstvo v imponujícím počtu dostavilo se na sněm a prostřednictvím svých delegátů tlumočilo své požadavky důrazně přísedícím zemského výboru, kteří demonstraci těžce nesli, ale slíbili, že se postarají o to, aby přijatý zákon vstoupil 1. lednem v platnost. Účinek se dostavil. Zemský sněm přijal osnovu zákona na zvýšení dávky z piva ze 1·70 na 3·50 K z *hl* a schválil zprávu zemského výboru o provedení úpravy služného venkovského učitelstva dolnorakouského. Vídeňské učitelstvo má svoji zvláštní úpravu již provedenu.

Hodně daleko je ve své akci za úpravou učitelstvo moravské, jemuž sněm neodhlasoval ani návrh na snížení služební doby, a nedozírně daleko učitelstvo v Čechách. Učitelstvo moravské aspoň se ozývá v okresních jednotách, přijímá resoluce, píše o své bídě do veřejného tisku, v Čechách ale zavládla beznadějnost, která vrhá učitelstvo do povážlivého klidu. Nelze ani dost silně zdůrazniti, že žádná učitelská úprava neprovedla se bez předchozího tlaku veřejnosti, který vždy předcházel jednáním se stranami na sněmu. Učitelstvo v Čechách je před touto těžkou prací a mělo by pro ni vykonat pilné přípravy. Zatím ozvalo se jen učitelstvo pražské na schůzi 19. října a připravilo své požadavky ve formě zpracovaného návrhu zákona. Třeba vytknouti, že návrh nepřidržuje se požadavku dietních tříd úřednických a uspořádané dle nich úpravy magistrátního úřednictva a je ve svých důsledcích nepromyšlen.

*

Ústřední spolek českých profesorů, sdružující 2060 členů, ozval se 1. listopadu ve výroční schůzi zastupitelské se vším důrazem proti střeleckým cvičením žactva na školách středních. Vším právem vytknul, že novota nesrovnává se s úkoly střední školy, jakožto semeniště pravé lidskosti, ohradil se proti tomu, aby na příslušníky jednotlivých sborů učitelských byla z této novoty uvalována jakákoli povinnost, zejména povinnost dozoru, neodůvodněná zákonitými předpisy, a dal výraz roztrpčení nad tím, že ve věci, dotýkající se tak hluboce podstaty středoškolské výchovy a vzdělání, praktičtí vychovatelé vůbec nebyli tázáni. Schůze protestovala proti opatřením školních úřadů, kterým byla suplentům za poslední týden minulého školního roku zadržena remunerace. Ostrému odsouzení bylo na schůzi podrobeno letošní jmenování na středních školách. České professorstvo konstatovalo s trpkostí, že spravedlnost byla v četných případech porušena. Zejména pak bylo s důrazem odmítnuto, že zasloužilí pracovníci na poli národním a osvětovém, jakož

i pracovníci v professorské organisaci, službou starší, byli pro tuto činnost praeterováni. Neobsazováním vypsaných míst v čas poškozují se jednotliví professoři, budí se tím mezi nimi roztrpčení a odnímá chut ke školní práci i k činnosti veřejné, čímž jsou národní zájmy těžce ohrožovány. Spolek prohlásil s důrazem, že nesrovnává se se cti stavovskou, ucházejí-li se členové o místa návštěvami u představených, poslanců nebo jiných vlivných osobností. Při jednání o služební pragmatice státního učitelstva žádána naprostá rovnost s ostatními občany státními, volení zástupci učitelstva v komisích kvalifikačních a disciplinárních, úprava právního postavení suplentův a asistentů, započítávání veškeré služební doby po úplné aprobaci jak do pense, tak pro postup do vyšších stupňů platových.

*

Správní dvůr učinil v posledním měsíci některá důležitější rozhodnutí ve věcech školských. Při jednání o stížnosti vídeňské Freie Schule proti rozhodnutí ministerstva vyučování uznal, že právo spolku na zakládání vyučovacích a výchovných ústavů nebylo uzavřením školy porušeno. V učebnou osnovu na škole spolkové nebylo pojato náboženství, které jako předmět na veřejných školách povinný nesmí býti vylučováno ani z učebné osnovy škol soukromých.

Bývalé vídeňské učitelce Leopoldině P., provdané za lékárníka, bylo odepřeno po opuštění služby školní odbytné a bylo to odůvodňováno školními úřady tím, že dolnorakouského zákona o odbytném z roku 1904 nemůže býti užito na učitelky, jež byly ve službě školní před vydáním tohoto zákona a nebyly vázány celibátem. Správní dvůr rozhodnutí školních úřadů zrušil a právo bývalé učitelky na odbytné uznal.

Ministerstvo vyučování rozhodlo ve sporu továrního dělníka Karla Čeřovského z Hořic, že otec bezkonfesijního dítěte nemůže být školními úřady nucen, aby dítě jeho se účastnilo vyučování určitému náboženství a uznalo protizákonnost jednání a postup školních úřadů, které dělníka donucovaly peněžitými pokutami i hrozbou trestu vězením, aby syna svého do náboženských hodin důsledně posílal.

LITERATURA.

Krásná:

V. Martínek: Fragmenty o světle i ponížení. Verše 1905—1909. (Odměněno z fondu Julia Zeyera při České akademii. Tiskem Ot. Janáčka v Praze-II. 1909.) — E. šl. z Lešehradu: Vlaštovkyně noci. (Tiskem a nákladem A Reise, Král. Vyšehrad. 1910.) — K. Scheinpflug: Perly v octě Satiry a ironie. (Knihovna Času. Vede Jan Herben. Svazek 2. 1909.) — Marie Calma: Sochařka. (Nákladem Aloise Lapáčka v Praze-V. 1910.) — František Skácelík: Sebevraždy milenců. Nokturna. (Nákladem Al. Lapáčka v Praze-V. 1910.) — Fr. K. Hejda: U Krásů a v sousedství. (Nakladatel Jos. R. Vilímek v Praze. 1910.) — Ot. Břenek: Chlapíci. (Nákladem Moravsko-slezské Revue. 1910).

Ve verších V. Martínkových jest mnoho dobré vůle. Chce básnicky zachytiti hlavní momenty z nejslavnější doby českých dějin, ne

epickým cyklem, pouze episodicky a fragmentárně, a dáti výraz svému hněvu a lítosti nad tím, že světlo zanechalo jenom stíny. Dal knize motto z Carducciho: »... když Říš a Církev k polibku se strojí, vždy mučennictví hvězda v nebi vzplane«, a zakončil ji básní, v níž blahosla ví ty, kdo mají lásku, »však třikrát blahoslavení, kdož máte nenávist«: neusmířen uzavírá listy své veršované kroniky. Snaha jeho zdá se upínati k dvěma vzorům, k Svatopluku Čechovi a Macharovi; nedostihuje však ani prosté, výmluvné plastiky tohoto, ani pathetického vzletu onoho; ideový námět rozbředá ve vleklých verších a nekoncisních strofách, úsilí o vyhraněný výraz nahrazuje se proudem slov a vět, v nichž namířené ostny se omílají a otupují. Místo mnohých dokladů odkazuji k srovnání: přečtěme si Martínkovu báseň »Výklad přírodopisný«, v níž líčí ochablost a sešlost lva, a vzpomeňme si Nerudovy básně: »Jak lvové bijem o mříže«: ani náběhu k takové mohutnosti a jarosti síly u Martinka nenalezneme. A čteme-li jeho báseň »To smutek největší«, připomínající unylé sloky Čechovy »Vězeň na Bezdězе«, nabýváme přesvědčení, že knihou Martínkovou vane cosi skleslého, zmalátnělého, jež strhuje jej ve všednost formální i tam, kde se pokouší o vzmach a vzlet. Jeho dobrá vůle potřebuje jednoho: méně slov a více přemýšlení.

Kniha básní E. šl. z Lešehradu »Vládkyni noci« se svými II. oddíly »Smutné kraje« a »Květy Samoty« obsahuje v nově uspořádaném a zredigovaném vydání jeho verše z let 1897—1898. Básník se k nim vrátil asi velmi rád: pojí se k nim upomínka na vlídné jejich přijetí kritikou před lety; tenkráte se psalo, že se jím přihlašuje homo novus, chválila se jeho distinguovanost v cítění i expressi, jeho hebkost, jemnost, pohádkovost, jeho rozněžnělost a měkkost; jistě také rád posudky ty si otiskl se svou imaginární podobiznou. Mluvili jsme na tomto místě o básníkově knize »Sny a bolesti«; kdo od těchto veršů vrhne pohled zpět na ty, s nimiž dnes přichází znovu, uvědomí si arci, že jich nespojuje linie vývojová, že E. z Lešehradu utkvěl stereotypně na tom, co svou dobou mohlo skýtati jakousi záruku individuelnosti. Co tuší, nedovede umělecky vyslovit; nemá schopnosti tvůrčí.

Svižně psané ironie a satiry K. Scheinpflugovy »Perly v octě« ukazují, že mu tento druh prósy lépe přiléhá. Není také zbytečno znova přibíti trochu na pranýř rozmarným způsobem všeliké ty společenské nešvary, jako prázdné slavnostní mluvení, vědeckou domýšlivost, falešný enthusiasmus umělecký; bují toho všeho mezi námi až dost.

Mluvívá se o převaze erotiky v moderní literatuře, a také v literatuře naší jí není nedostatek. Jsou jí vyplněny také knihy novel, jež vydali Marie Calma a František Skácelík. Novelly Calminy vyznačují se vesměs touhou ženy po mateřství a procítěné lásce mužově. Významnější z nich jest jen novella Sochařka svým motivem: umělkyně vážných snah potřebuje k svému tvoření lásky, odmítá nabízené pohodlí tak zvaných mecenášů a daruje lásku svou mladému umělci Machovi; jakmile dojde k jejich spojení, jest Haně nový život radostnou vzpruhou k umělecké práci, síly mužovy však rázem ochabnou; tíží jej vědomí, že jest proto i materielně od Hany odvislý, vezme si život; po jeho smrti narodí se jí dítě, Hana se směje uprostřed krutých bolestí,

má novou důvěru v život, děcko však za krátko zemře; i modeluje děťátko mrtvé líbajíc hmotu a studené tílko, a vytvoří tak dílo, jímž se rázem proslaví; neboť vytvořila dílo, o jakém vždy snila, které »mělo vedle krásy formy také duši-myšlenku a na něž dýchla vším, co v ní po leta vřelo, toužilo, mučilo se a lkalo a teď uvolněno dalo život hmotě.« Motiv by však měl býti podrobněji propracován vzhledem k střídání vnitřních muk a radostí, tvůrčího rozmachu a skleslosti. Všednější jsou Dopisy zesnulé přítelkyně, provdané bez lásky a zůstavší věrnou proti své vůli až do smrti, a Koketka, jež po letech svadlá a lhostejná, potkavši bývalého milence s děvčátkem tulícím se k jeho rameni pozdě pozná, že jí schází účel života. Jakýmsi novum v erotice má asi býti novella Probuzení, v níž muž teprve očekává, že se v něm probudí cit k ženě, která ho miluje, umiňuje si, že se vynasnaží vyhověti jejím »citovým požadavkům«, zároveň však si uvědomuje, jak se mu to příčí a že toho vlastně nedovede. Proto se žena vdá za jiného a když se s Mirovským setká jako matka dvou dítek, svěří se mu: »Přešlo to — nemohu být smutna.« Není v těchto pracích Marie Calmy nic zvláště pozoruhodného; ale touha jejích žen mluví aspoň nefalšovaně a nepokrytě; v nedostatku jiných hodnot kvitujeme aspoň tu.

Značně výše tíhne Skácelík svou knihou Sebevraždy milenců. Není v nich nic banálního a je zároveň patrna autorova snaha nevybočiti v strojenost nebo raffinovanost. Dal v čelo novellám svým motto z Fonttanella, že lidé nemohou v určitém oboru dojíti k něčemu rozumnému potud, pokud nevyčerpali všech jeho myslitelných pošetilostí a určil tak pro své erotické případy zorný úhel. V sebevraždách jeho milenců není Heineovské tragiky, kterou vystihují slova »die da sterben, wenn sie lieben«, ale puzeni jsou k smrti jakýmsi živlem démonickým, který v sobě tuší, jej chtějí zdolati, jemuž však musí podlehnouti, od mladého Pierrota až k starému Mišurcovi. Je cosi dusivého, těžce tlumeného v těch milujících lidech Skácelíkových, tíha chvíle stupňuje se až v příšernost, která nechce býti pouhou stafáží, nýbrž důsledkem duševního procesu. Ale novella uvedená poučkou z moderní fysiologie — všechny novelly jsou bez názvu, označeny jen mottem nebo citátem, jakožto základním motivem —, že oko jest smysl rozpínavý, že se differencovalo k své jemnosti na úkor smyslů ostatních, a že ztratili jsme štěstí hlavně z pocitů hmatu a čichu, jest mi pouhým literárním experimentem ad hoc, na dotvrzenou vědeckého poznatku.

Fr. K. Hejdovy povídky U Krásů a v sousedství a Ot. Břenkovi »Chlapíci« vznikly z lokálního zájmu. Hejda vypravuje řadu vzpomínek z rodného města Mladé Boleslavě, Břenek několik příběhů specielně moravských. Ale prósa Hejdova nemá naprosto nic svérázného, osobně ani lokálně. Pamatuje se z dob studentských na několik postav, jež těšily se svou dobou místní popularitě, utkvělo mu v mysli několik koutů města, piaristský klášter se svými třemi dobráckými obyvateli, kaštanová alej za městem, pověst o Boží vodě, nějaká anekdota o místodržitelském radovi nebo židu Silbersteinovi, Hejda to všechno sepíše, přidá několik satirických šlehů na nepochopení práce literátů a nevlasteneckou neúčinlivost některého obchodníka a máte z toho tolik, jako

byste byli přečtli novoroční poštovní knížku. Kdo Boleslav z let osmdesátých zná, ten nabude přesvědčení, že v Hejdovi svého poety nenašla; a kdo jí nezná, bude se divit, proč ty věci autor vypravuje: tolik málo Hejda dovede vytěžit ze svých vzpomínek; ani toho tepla nevycítíme, jímž musel býti prohřát, když bral péro do ruky.

Tři povídky Břenkovy jsou především vysloveně tendenční. Z pohodlného Bakulíka stane se řádný mistr, jehož vlastnosti se vypočítávají: dbalý povinnosti, přátelský pomocníkům, laskavý rádce učňům, není tedy ponuré nálady, mrzutých pohledův a dílna jeho stane se střediskem sousedův; hovoří se tam o věcech užitečných, čtou se noviny a odborné časopisy, střetnou se tam často užitečnými půtkami slovními, hájí se pokrokové názory proti ztrnulým, získávají se přívrženci prospěšným zájmům, a místo do hospody chodí sousedé k němu, ty hovory staly se jim milejšími než pitky a karty; mistr Bakula ukázal, že posměšky o vzdělání jsou nemístny a že nezklame se, kdo buduje život ve vzdělání, svěřuje děti dobrým školám, štěpnicím ducha lidského. Švec Pulec dokonale se vyléčí z náruživosti sázeti do loterie a spojeného s tím pití, a při křtinách, jež se svým Franckem slaví Pepka, zvláštní blahopřejná deputace přichází vyslovit jí pochvalné uznání za to, že synkovi dali říkat Bořivoj a pojmenovali tak svého prvorozence »krásným jménem ryze českým, slovanským, jež kdysi zdobilo slavného českého knížete a které, bohužel, se hříšně v národě zanedbává, jakož i jiná krásná jména naše«; a »že tímto průlomem brzo přiběhne vír následovníků zářícího vlasteneckého činu, jest na dlani.« Taková makavá tendence není ovšem zvláštní literární předností; mohla by se k užitku hlásat formou jinou. Ale odmyslíme-li si ji z prósy Břenkovy, nemůžeme mu upříti schopnosti vnímavě odpozorovati na prostých, duševně zapadlých lidech moravského venkova rázovité rysy, samorostlý humor a originální drastičnost výrazu. Měl by však autor zvláště v tomto dbáti náležité míry; jest té drastičnosti někdy tolik, že vzbuzuje zdání úmyslného hromadění. A je nejednou tak hrubá, že se obáváme, že autor se vytasí ještě s hrubší; že jí jeho lidé jsou schopni, o tom není pochybnosti: nebylo by dobře obrátiti tendenci spíše směrem tímto? —*ejč*—

Poučná:

Konrád Pospíšil: O soužití učitelském. — J. J. Rousseau: Emil čili o vychování. — F. M. Dostojevskij: Denník spisovatelův

Konrád Pospíšil: O soužití učitelském. (Polabské knihovny sv. 1. Nákl. J. Forejtek a V. Beneš v Brandýse n. L. 1910.)

Posmrtné dílo vynikajícího pracovníka školského není, jak se u Pospíšila rozumí samo sebou, abstraktní úvahou, nýbrž řetězem aforistických »tužeb, úvah a konfesí«, provázených hojnými příklady ze životní praxe vlastní. Jako by byl Pospíšil tušil, že kniha jeho smí promluviti již bez

osobních ohledů, — od srdce si ulevil za strastných dnů a pověděl i o sobě, co se říkává jen v závěti. Paedagogickou závětí je tento živý a poutavý spisek. Soužitím učitelským autor rozumí život učitelův mezi dětmi, občany, kolegy i členy vlastní rodiny; dílo by mohlo býti stejným právem nazváno O životě učitelském, kdyby Pospíšil nechtěl zdůrazniti slovem »soužití« vzájemné vztahy, sounáležitost lidskou. — Ze spisu poznáváme blíže především vlastní snahy Pospíšilovy, jeho vlohy umělecké, pozdní vystoupení na veřejnost, nespokojenost v úřadě ředitele měšťanské školy. »Přiznám se bez mučení, že nejsem z těch, již narodili se dirigenty... Kdybych voliti měl si místo v orkestru, chtěl bych býti jen předním hráčem, mistrem, jenž s t r h u j e vlastní hrou své soudruhy ve vervu zbožného zanícení tak, aby takřka srdcem svým vyzpívali svůj part.« A takovou zanícenou přál by si i veřejnou činnost; těžce pak nesl, když na př. Jednota Komenského jím navržená prodělávala vývoj pomalý a neměla na růžích ustláno. Pospíšil přemýšlel mnoho v ústraní a dovedl říci své slovo o sebevzdělání učitelském, o celibátu učitelek a zvrácenostech feminismu, o rozporech mezi učitelstvem škol obecných a měšťanských, o hudbě církevní, o působení učitelů na rodiče i na život v obci. U Pospíšila překvapovala nejen plodnost rostoucí s věkem, nýbrž i původnost a bohatství myšlenkové. Každý článek a spis jeho obsahuje jiné myšlenky, jak se mu zrovna řinuly v nepřebraném množství: nesestavoval ze starých prací spis nový. Poslední dílo, silnější myšlenkově i objemem než práce předchozí, je krásným vyvrcholením činnosti Pospíšilovy. Byl jedním z těch, kdož chápali nekonečnou souvztažnost lidské práce a nedovedli býti úzkými odborníky, školomety. Mottem vší paedagogické moudrosti jeho mohla by býti slova přítomného spisu: »Styk s lidem a styk s dětmi mimo školu — toť cvičná škola myslícího učitele. V mimoškolním styku s dětmi vidím nejdůležitější kriterium volné školy...« *K. V.*

*

J. J. Rousseau: E m i l čili o v y c h o v á n í. I. díl. Přeložili A. Brejcha, Dr. Jaroslav Novák a Milan Svoboda. Úvodní studii napsal Dr. J a r o s l a v N o v á k. (Knihovny pedagogických klasiků sv. V. Nákl. Dědictví Komenského, 1910.)

Teprve po 150 letech dostává se nám úplného a důstojného vydání Rousseauova nesmrtelného díla paedagogického. Předstupuje před nás i nyní svěží a teplé, bohaté úrodnými podněty, nejkrásnější kniha o duši dětské, jakou staletí vytvořila. Jen umělecké duše rozumějí dítěti: »Emil« je skutečně dílem velikého umělce mezi paedagogy. V tom jest nehynoucí jeho krása, v nespoutané mnohotvárnosti, v nesystematické velikoleposti, v tom věčném stoupání a klesání vln myšlenkových, vln neomezovaných žádnými hrázemi, vln omlazujících a čarovně posilujících. »Emil« zajisté nese také stopy své doby, doby umělých konstrukcí osvícenských, avšak hlavní podstatou svou vymyká se desetiletím, vkusu a zájmům generací. Je to dílo člověka, jehož pohled byl dětsky svěží a neuvědoměle pronikavý skrze všechna tajemství, která si nastrojila společnost lidská.

Rousseauovo veledílo jest radostná kniha májová. Je vám v ní, jako když pozorujete rozmanitost, jemný půvab a nevýstižnou barvitost organismu rostlinného, rozvíjejícího se pod teplými paprsky slunečními — na

rozdíl od pravidelné, mrtvé krásy útvarů nerostných v konvenční literatuře soudobé.

Rousseau jest a zůstává jedním z největších problemů psychologických. Jeho mládí bez pravidelného vzdělání, bez domova, jeho tajemný růst duševní, nesoulad mezi vnějškem a nitrem, úžasná intuice, vytušování, tolik zdánlivě převyšující jeho sílu rozumovou, nesoulad mezi theorií a praxí, provázející jako stín všechny velké umělce, — vše to a mnoho jiných rysů láká psychology, aby luštili problem genia na jednom z nejpodivnějších zjevů duševní velikosti lidské.

Nový překlad »Emila« jest provázen zajímavou studií dra Jaroslava Nováka o životě, názorech a spisech Rousseauových. Svým rozsahem a hojnou látkou mohla by býti pojímána za samostatnou monografii, ba za spis, který o cizím autorovi snesl tak bohaté detaily, jako snad nikdy před tím se u nás nestalo. Dr. Jaroslav Novák, jenž po léta podával svědomité zprávy o nových zjevech světové literatury rousseauovské, zabral se zvláště do životopisného úkolu svého se vzácnou láskou. Jeho zájem je především osobní, a to je dílu mnohde na prospěch. Škoda, že některým kapitolám dal ráz pouhé předmluvy k dílu Rousseauovu. Při takové, mimořádné znalosti materiálu mohla vyrůsti definitivní monografie, hodnotící, soustřeďující, celkový a jednotný obraz veliké osobnosti. V přítomné studii detaily životopisné bezděky nabyly převahy a ubraly leckde práci potřebné plastičnosti a souměrné učleněnosti. Nakupený materiál potřeboval by konečné synthese, osobitého proniknutí. Studie Novákova, jinak cenná a s opravdovou láskou psaná, nepůsobí proto stejnoměrně. Některé partie postrádají pravé bezprostřednosti, po níž spis o velkém umělci vždycky volá, má-li býti doceněn u m ě l e c.

Překlad »Emila« vyniká za to uměleckou krásou a tlumočí jemně všechno slovní bohatství a teplý tón originálu. *K. V.*

*

F. M. Dostojevskij: D e n n í k s p i s o v a t e l ů v. Díl I. a II. Uspořádali a přeložili J. Prach, K. Velemínský, B. Herbenová a G. Foustková. (Otázky a názory. Nakladatel: Jan Laichter.)

Podivuhodný Dostojevský! Jeho romány, jež jsme čítali s úžasným napětím, již dávno nám ukázaly, že je víc — jak to praví O. J. Bierbaum — než jedním vrcholem mezi vrcholy, že je celým pohořím. Čteme-li nyní jeho »Denník spisovatelův«, t. j. stati revuální, jsme neméně strženi hloubkou, širokostí a všestranností péra Dostojevského. Ne že bychom vždy mohli jíti s ním nebo za ním — spíše dost často i naopak, ale jsme tu tváří v tvář geniálnímu člověku, který žil plným, celým životem národa, který měl zázračnou schopnost do všeho zasáhnout, všude projevit své mínění, být resonanční deskou, která se ozývá na každý popud, na každé hnutí v obrovském těle obrovského Ruska. Mám-li učinit přirovnání, je tu u nás v Čechách jen Masaryk, který po této stránce Dostojevskému je podoben. Ale ovšem Masaryk je silně jiný než Dostojevský, skrz na skrz pokrokový a ucelený.

Dostojevský za mládí byl členem Petraševců. Stál na popravišti, čtyři léta prožil na Sibiři. To jest, Dostojevský byl theoretickým revolucionářem a měl za to odpykat svou hlavou. Považíme-li, že po 40 letech

pohřbu jeho účastnil se i carský dvůr, pochopíme, že během času stala se s ním veliká změna. Jeho pohřbu však súčastnil se i celý národ, neboť »když zemřel, lidé cítili, že cosi velikého odešlo se světa a jeho slovy opakovali: spravedlivý odchází, ale jeho světlo zůstává«.

Jaká to tedy byla změna, která Dostojevskému získala přízeň se shora i lásku zdola? Dostojevský sám o tom píše v Denníku: »Nezlomila nás léta vyhnanství, nezlomilo nás utrpení... Nikoliv, něco jiného změnilo nazírání naše, naše přesvědčení i srdce naše (dovoluji si ovšem mluviti jen o oněch z nás, jichžto změna přesvědčení vešla už ve známost a byla prokázána jimi samotnými tak či onak). To bylo něco jiného, bezprostřední styk s lidem, bratrské sdružení s ním ve společném neštěstí, poznání, že jsem se stal tím, co on, že jsem s ním srovnán, ba přizpůsoben k nejnižšímu stupni jeho.« Tato změna byla tak trochu změna jeho Vlasa, o němž vypravuje v Denníku, tak trochu historie toho selského hocha, který měl v sobě pýchu a vzpouru, zneuctil hostii, svátost národní, ale pak se probere, kaje se a chopí se díla božího. Stejně i u Dostojevského dostavila se doba pokání, potřeba trpěti (— to je dle něho nejpodstatnější vlastnost ruského národa —), potřeba jednoty s ruským lidem a tak tedy odvrhl »škodlivé fantasie radikální, všechen tento zmatek a hrůzu, chystané lidstvu jako obrození a vzkříšení jeho« a stává se zastancem samoděržaví, neboť »není nic vznešenějšího, nic svatějšího než Jeho dílo za celé tisícileté trvání Ruska«.

Tu ovšem pak jsme tam, kam s Dostojevským zásadně jíti a kde s ním souhlasiti nemůžeme. Dovedeme pochopit Dostojevského, ty všechny jeho hlubší a hluboké důvody a neobyčejnou lásku jeho k Rusku, ale konec konců musíme si uvědomit, že Dostojevský je zde stoupencem reakce. Odtud pak jeho příkrý odpor proti všemu, co podrývá stávající řád, odtud i jeho příkrý odpor proti socialismu. S jeho obratem i souvisí, že v pravoslaví vidí spásu; přiblíživ se k lidu, vidí, že v Rusku (v lidu) srdečná znalost Krista a správná představa o něm jest skutečností. »Přenáší se s pokolení na pokolení a srostla se srdci lidí. Možná, že jedinou láskou lidu ruského jest Kristus a on miluje zjev Jeho svým způsobem, t. j. do utrpení. Na název pravoslavný, t. j. nejsprávněji vyznávajícího Krista, jest nejvíce pyšný.«

Ale ovšem, Dostojevský nemohl býti jen tak obyčejným stoupencem reakce. Dostojevský měl svůj ideál života i lepšího člověka, a tak při bližším nahlédnutí se zdá, jako by samoděržaví a pravoslaví byly jen formami, v nichž ideál by se znenáhla uskutečnil. Výsledek pak jistá rozdvojenost, která je patrna i v jeho Denníku. Na jedné straně stagnace, na druhé pohyb. Odtud to jisté kolísání; vidíme, jak Dostojevský horlí proti pokrokářům, proti západoevropské civilisaci, ale zase i vidíme, jak sám je mezi pokrokáři, a jak tu civilisaci přijímá, ovšem s jistou výhradou. Ba, vzpomeneme-li na jeho romány, zdá se, jako by ten duch vzpoury, který jej uvedl v mládí mezi Petraševce, žil v něm současně vedle Vlasa, který se pokořil a činil pokání, a jako by s tím duchem vzpoury stále musil zápasiti, a jako by i jinak nebylo všecko zdrávo v jeho bytosti, spíše někdy i chorobno. Jistá rozdvojenost je i v tom, že Dostojevský, ve svých románech nepřímo veliký hlasatel prostředí a sho-

vívavý omlouvatel, ve svém Denníku silně horlí proti nauce o prostředí. A Dostojevský, ve svých románech svým způsobem moralista a utilitarista (»ustupoval-li v Turgeněvovi myslitel před umělcem, v Dostojevském umělec je zastíněn myslitelem a moralistou«), má v témže Denníku, kde je uveřejněna črta »Hošík u Ježíškova stromečku«, celou stať, v níž mluví proti utilitarismu v umění, ač na druhé straně nehlásá zcela umění pro umění a jen věří, že čím svobodnější je umění, tím že je i »užitečnější pro lidské zájmy«. V Dostojevském jako by byl stálý příliv a odliv a zápas vln, které těžko bylo utišit a uklidnit v hladinu.

Ale i když ty rozpory a nesrovnalosti postřehneme, přec zase i tak mnoho nesmírně zajímavého a nabádavého v těch jeho statích! Na př. hned jeho stať o umění, v níž je uloženo celé bohatství myšlenek nebo jeho úvaha o knižním vzdělání a znalosti písma a čtení, z níž mluví jeho láska k lidu. Dostojevský chce být co nejblíže lidu, nebýt od něho odtržen. »Nutno si lid zamilovati, nutno potrpěti si s ním, nutno přetvořiti se veň zcela. Ruská společnost musí se sjednotit s půdou lidovou a přijmouti do sebe živel lidový. Jedním slovem, musíme se skloniti (před lidem, lidovou pravdou) jako zbloudilé děti, jež dvě stě let nebyly doma. Ale s druhé strany musíme se skloniti jen s jednou podmínkou, a to sine qua non: aby lid přijal i od nás mnohé z toho, co jsme přinesli.« A pro ten případ hlásá Dostojevský »mikroskopickou« činnost, »kroky střevícové místo sedmimílových«. Ne titanism, ne obří činnost! »Naučte aspoň jednoho chlapce čtení a psaní!« A vlastně tím svým Denníkem Dostojevský sám tu jistou takovou činnost realisuje, na ni upozorňuje a sám naznačuje, kde a jak nutno zasáhnouti. Ukazuje na alkoholism a jeho škodlivý vliv, na bídu lidu, na výchovu nedospělých zločinců, ujímá se trýzněných dětí, a to v konkretním případě jistého Kroneberga, který bil své dítě trnitými pruty, stejně jako se ujímá v jiném případě mladé macechy Kornilové, ukazuje na výstřelky individualismu, několikrát se dotýká ženské otázky (»kdyby Rusko připustilo upřímně a úplně vyšší vzdělání žen se všemi právy, jež ono skýtá, učinilo by před celou Evropou ještě jednou ohromný a samostatný krok na velkém díle obnovení člověčenstva«), píše krásně o dívce, jež šla do Srbska ošetřovat raněné vojáky, zasahuje do literárních otázek, studuje, co je chorobného, co zdravého v ruském životě, obírá se otázkou sebevražednosti, všímá si, jak se pracuje v Rusku a jak v Německu, zkrátka má oči pro všechno otevřeny a sleduje život v celém širokém jeho proudění. V jednotlivostech je to ta »mikroskopická« činnost, kterou doporučuje, ale považíme-li, že všude tu svým pérem, svým slovem zasahuje vlastně jeden a týž člověk — je to činnost obří.

Denník Dostojevského je kniha, ze které se můžeme i my v Čechách mnohému, velmi mnohému naučiti. *D.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Když jsem minule psal stručnou zprávu o světové misijní konferenci v Edinburku, bylo mi čím dál tím jasnější, že bude nevyhnutelno učiniti zásadní zmínku o missii.

Nám v Čechách jest zájem missijní něčím naprosto cizím. Jinde stojí v popředí, a to nejen v životě církevním nebo náboženském ve smyslu nejužším. Jednou z příčin tohoto rozdílu jest ovšem naše vnitrozemská posice a náš v celku velice nepatrný styk se zámořským světem. Ale velice by se mýlil, kdo by myslil, že zájem o missii jest jen jednou, a to podřízenou stránkou obchodně politického zájmu o kolonie staré nebo budoucí. Tak se u nás soudí skoro všude, kde se vůbec o missii myslí. Soudí se, že missie jsou jaksi církevním doprovodem anebo náboženskou příkrasou výbojné a zištné politiky koloniální a hrabivosti obchodní. Missionář bývá pokládán za předchůdce nebo průvodce nebo následovníka objevitelova a zabíratelova, za jistý druh výbojce.

Nejen na edinburské konferenci bylo s důrazem opakováno, nýbrž theorií i praxí jest dokázáno, že vlastním a hlavním motivem missijním není zájem hospodářský, ani dále kulturní snaha v užším smyslu.

Typickým, ale ne jediným dokladem toho jsou missijní stanice herrnhutské církve, na př. v Labradoru, mezi Eskymáky a jinde, všude téměř v krajinách buďto zabraných anebo neproduktivních, kde není ani stínu možnosti těžit politicky, obchodně, hospodářsky, jakkoli. Herrnhutská jednota není v nějakém těsném spojení s říšskoněmeckou vládou, aby na ni mohlo býti vrženo podezření politického pozadí při missiích.

Tento příklad není jediný. Jinde též pěstují zájem missijní lidé, kteří přesně oddělují náboženství a církev od státu a politiky, na př. ve Skotsku a v Americe, kdežto zase naopak státní, opravdu státní a se státem velice těsně spiatá církev anglická nejeví ani z daleka podobně živou činnost na tomto poli.

Nebo jiný doklad: není naprosto nijak řídký zjev, že v kolonii jednoho státu evropského pracuje missijní společnost ze státu jiného, na příklad v kolonii hollandské missijní společnost z Německa a podobně ve všelijakých kombinacích. Je tu myslitelno, že by zájmy missijní byly oporou nebo ovocem plánů politicky kolonisačních a finančně obchodních?

Rozumí se, že vztahy mezi missií a koloniálním životem ostatním se vyvinou na nejednom místě zcela přirozeně, ano nutně. Ale co chci zdůrazniti: jest pouhý, neoprávněný předsudek, podkládati missii zájmy státně nebo obchodně sobecké.

Missii založil a nese živý zájem náboženský.

Ale tu stojíme zase před zjevem neporozumění pro tuto stránku u nás. Někdo podezírá missii ze zájmů mimonáboženských, druhý právě pro zájem náboženský se jí posmívá. V našich novinách se vyskytne v celku málo kdy zmínka o missii po této stránce. S hlediska zmíněného na místě prvním posuzuje se častěji, skoro bez výjimky vždycky nesamostatně podle jistých listů německých, a obyčejně ještě nepříznivěji: zvláště Anglie tu bývá kladena za příklad odstrašující, zase zcela podle

říšskoněmeckého receptu. Za to s hlediska náboženského vyskytne se posudek řídčeji sic, ale za to tím zaujatější. Z nejmírnějších výtek bývá, že je doma v Evropě, v nejbližší vlasti, ve vlastní společnosti práce dost, tak že prý jest přímo mrháním obraceti sílu, peníze a čas do ciziny.

Tato námitka sotva stíhá kruhy, které mají zájem o missii mezi pohany, neboť ten mají obyčejně lidé, kteří se stejnou, ne-li větší horlivosti pracují a oběti přinášejí pro mravní a hmotné povznesení zanedbaných individuí a vrstev doma. Missie mezi pohany jde parallelně s missií »vnitřní«, jak se jí říká na kontinentě, nebo »domácí«, jak říkají Angličané. Stává se ovšem, že někdo učiní missii mezi pohany svým zvláštním úkolem, jemuž se věnuje výhradně, ale i to, pokud není výjimkou, má svou oprávněnost jakožto nevyhnutelné někdy rozdělení práce.

V evropských a amerických církvích kruhy, které s horlivostí pěstují missii, jsou vždycky nábožensky nejživější. Jim je náboženství opravdu osobním životním zájmem a křesťanství vrcholným ukojením duchovních potřeb člověkových, subjektivně pravým, konečným náboženstvím lidstva. Objektivně pak opírají se o fakt, že pro pohanské národy bez výjimky všecky zavedení křesťanství znamená zvýšení úrovně mravní, kulturní, hospodářské. Jest omyl, myslí-li se, že pohanské národy žijí dětinně šťastně ve své divokosti a nevědomosti. Většina z nich žije v neustálé hrůze, kterou v nich budí jejich náboženství; jmenovitě animismus ve všech odrůdách jest náboženství hrůzy; i jiné formy náboženské se nesou týmže směrem. Pro takové národy přijetí křesťanství jakožto náboženství boží lásky a všeho, co s tím souvisí, znamená osvobození, zkrášlení, obohacení života a plodný krok ku předu pak nejen v náboženství, nýbrž ve všech oborech duševní činnosti. Zde je patrno, že missie sice nemá přímo pohnutek kulturních a hospodářských, ale nezůstává bez účinku na těchto polích.

Náboženský a čistě lidský zájem vědomí bratrství mezinárodního a všelidského jest tudíž zdrojem missijního úsilí. Komu chybí jeden z těchto zájmů, ten ovšem nemůže míti porozumění pro horlivost a oběti, s jakými se tato práce koná, a bude odbývati vtipem a posměchem, co pro jiné jest nejsvětějším příkazem svědomí. Na edinburském kongresu bylo znova utuženo předsevzetí rozšířiti missie tak, aby v době jedné lidské generace, řekněme tedy asi do padesáti let, nebylo na zeměkouli národa, který by neměl příležitost seznámiti se s křesťanstvím.

V této snaze jsou zajedno všecky církve a v nich všecky směry, od nejkonservativnějšího k nejpokrokovějšímu. Missie jest sice dítětem pietismu, a směr pietistický, biblicistický pracuje dosud nejvíc na tomto poli, ale i nejvolnější, nejkritičtější skupiny protestantismu nezanedbávají této všekřesťanské povinnosti a práce. Vedle pietistických aneb orthodoxních společností porýnské a basilejské na příklad v Německu jest Allgemeiner protestantischer Missionsverein nábožensky liberální se stejně živým missijním úsilím.

Všecky tyto různé proudy mají svou oprávněnost a mohou se vedle sebe uplatniti na tomto širokém poli, na kterém se křesťanství setkává, vyrovnává i sráží s nejrozmanitějšími stupni náboženského, mravního i intellektuelního vývoje. Jiné formy, jiných prostředků, jiné methody,

jiných lidí je potřebí k missii tam, kde tisíciletá učenost a moudrost jinak připravila duši národa, na př. v Indii, Japonsku, než na některém ostrově Tichého oceánu, nebo ve střední Africe, nebo v Grónsku, kde příroda i lid jsou rázu podstatně primitivního. Zde stačila stará naivní důvěra v jedinečnost křesťanství, v neomylnost a nezbytnost věroučných formulí, tam je potřebí hledati nové cesty, aby se mohlo čeliti změněným potřebám. Srovnávací náboženská věda objevila, že sice není správno a priori děliti lidstvo na dvě skupiny: dobrou = křesťanskou a ztracenou = pohanskou, ale zajímavé jest, že žádná srovnávací věda neseslabila vědomí povinnosti ke křesťanské missii i mezi nejpokročilejšími pohanskými národy.

Methody a cíle ovšem změnila: ukázala na příklad velice jasně a názorně, že nelze prostě přenášeti křesťanský, evropskoamerický, kulturní způsob myšlení k národům jiné raçy a odlišného stupně vývojového. Poznala a učí, nutí přiznávati každé národní individualitě právo na vlastní jak kulturu, tak i náboženství.

Z toho vyplývá požadavek nové odborné přípravy pro missionáře, aby dovedli se vžít v duši cizího lidu a upravit mu svou zvěst podle jeho potřeb, aby dovedli čelit krisím, jimž se missie nevyhne ve změněných poměrech.

Zajímavý na příklad a důležitý nejen pro křesťanství po stránce církevní a subjektivně náboženské, nýbrž též pro kulturu a bezpochyby i politiku jest fakt, že v Africe centrální mohamedánský svět se stává čím dál tím více nebezpečným konkurentem missijního úsilí křesťanského. V Číně a Japonsku se krise stupňovala, ne vinou missie nebo křesťanství, ale na jejich úkor.

Jinde zase jest patrno, že činnost, která se dosud po desetiletí jevila bezvýslednou, nese ovoce; na př. v Korei učinilo křesťanství za posledních deset let pokroky větší než před tím za dobu mnohonásobně delší. Žlutá raça celá stojí nábožensky na rozhraní nové doby; mluví se o tom, že náboženský genius Indie se začíná brátí více křesťanským směrem, roste nová, mladá Indie.

Přehled missijní práce po stránce úspěchů i zklamání, úkolů a nadějí, jaký byl dán na velkolepé konferenci v Edinburku, vedl ke dvojímu praktickému výsledku: bezprostředním výsledkem jest úsilí docíliti všemožného sjednocení, sblížení různých protestantských missijních společností (katolické — jak minule řečeno — úmyslně se vyloučily) a tím sesíliti účinnost missie. Utvořil se internacionální permanentní komitét jako prostředkující orgán. Jeho pomocí bude také lze najíti vyrovnání a vzájemnou podporu mezi missií praktickou, ve které kráčí napřed Anglie, a mezi theoritickým a vědeckým zpracováním missijních otázek, v nichž má přednost Německo.

Druhý praktický výsledek jest zpětný mravní účinek missie na křesťanský svět. Ti, kteří o missii mají živý, nezištný zájem náboženský a lidský, cítí stále živěji, že nejúčinnější oporou křesťanské missie může býti skutečně křesťanský duch, který by patrně pronikal nejen církev, nýbrž i stát a všecka zařízení, která vycházejí z křesťanského prostředí.

Tak působí vždycky každá dobrá prace blahodárně i na toho, kdo skrze ni prospívá druhému.

Listopad 1910. +.

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Sjezd mládeže v Chrudimi. — Professor Max v. Gruber a ženy.

Pokroková mládež na svém sjezdu konaném v Chrudimi ve dnech 30. září až 2. října ukázala značný pokrok vůči hnutí ženskému a mravnostnímu. Referáty v tom oboru O. Sommra »Studenti a děvčata« a F. Fouska »O prostituci« tvořily celek ideový i programový, a k nim přiléhalo proslovení stud. B. Novákové, která je doplnila stanoviskem ženy. Význam sjezdu shrnut jest v závěrečných slovech referátu O. Sommra: »Starší generaci budeme moci již těžko přesvědčiti o nutnosti změny poměru muže a ženy. Ale musíme si být vědomi, že v našich rukou leží utváření budoucnosti. A proto musíme jíti dále, poctivě pracovat ku pozvolné přeměně společnosti. Ideálem naším jest, aby poměr muže a ženy, dvou rovnocenných lidí, spočíval na pravdě. My mladí muži chceme míti ženu sobě rovnou, hrdou, plně vyvinutou ve své ženské individualitě. Nejde nám o to, aby žena tvořila totéž a stejným způsobem jako muž, ale aby měla volnost jednati a tvořiti dle své vůle a citu. Věříme, že jedině volný muž a volná žena budou moci obroditi lidský život.« — Je patrno, že v našem veřejném životě žena nedochází toho porozumění, toho postavení, té rovnoprávnosti jako muž, a že dosud nevraživě hledí se na ženské hnutí, které o to vše usiluje. Ženy těžce se probíjejí životem. Jejich největší nepřítel jest neporozumění současníků. Nelze předělávat lidi, kteří vzrostli z jiné doby, v jiném prostředí. Vývoj vyžaduje více generací. Avšak to, oč usilují ženy, pro co pracují, čemu obětují často svůj klid, pohodlí, schopnosti i síly, to klíčí u mládeže, neboť ona vzrůstá v prostředí úsilí a boje žen, jí stává se to již nejen požadavkem, ale součástí života. Ženy svým hnutím vyslovily, co je bolí, co chtějí. Pokroková mládež to chápe. Ta mládež odchová budoucí ženu i muže, přiblíží uskutečnění touhy dneška. Nepodařilo-li se sloučit ženské a pokrokové hnutí v přítomnosti, snaha, ukázat totožnost idejí obou směrů, nese ovoce. Ženy, které o to usilovaly, mohou být spokojeny svým dílem, vidí-li důsledky jeho u mládeže, jak to ukázal chrudimský sjezd. Veškeré sjezdové jednání dálo se ve znamení ženské otázky, pod zorným úhlem ženy rovnocenné. Nejcennější je, že mládež, ač ví, že pro život společný a vzájemné porozumění vzdělání jest nezbytným, že hospodářská samostatnost vede k sebevědomí, přece nejvýše cení nápravu poměru muže a ženy, změnu názoru na pohlavní život a potřebu, aby každý začal sám u sebe s nápravou. Mládež vyrůstá z nezdravé romantiky, z nesprávného idealismu, který staví bytost ženy na oltář zbožnění, zatím co osobu ženy činí obětí mrzkého egoismu a pohlavní slabosti, označované za sílu mužství. Mládež postřehuje, že pohlavní moment v poměru k děvčatům je překážkou kamarádství a lidství, dokud není přesně označen. To nezbytně musí vésti k síle vůle a ku zdravému poměru. Nic nesmí být přeceňováno a nic podceňováno. »Vztah mužství a ženství jest vztahem pohlaví (ne jen v tělesném smyslu) a mimo něj jsou vztahy ženy-člověka k muži-člověku.«

Jak postupovat k uskutečnění toho, opět vyslovil O. Sommer: »Jakmile žena dosáhne stejného stupně svobody jako muž, má-li s ním stejné vzdělání, zúčastní-li se s ním stejných bojů a práce, musí přirozeně vznikati nová páska. O to právě usiluje ženské hnutí. Má-li býti žena s mužem rovnoprávná, musí cítiti stejnou lásku k ideám, stejné zanícení pro dobrou věc, a to tvoří podklad nového vztahu.« Pojí-li se k tomuto hlavní požadavek, k němuž došel ve svém referátě F. Fousek, naprostá pohlavní abstinence v době dospívání, je tu postaven ideál, důstojný života lidského. Práce pro vybudování životosprávy a prostředí, umožňující abstinenci, stává se programem mládeže. V mládeži, která to vše sama postřehuje a sobě stanoví, je pravý život a budoucnost národa. Máme všichni povinnost největší, přinášet tomuto usilování pochopení a všemi silami vycházet vstříc ku pomoci, aby mohla tyto své tužby realisovat.

*

Brožurka hygienika Maxe von Grubera »Mädchenerziehung und Rassenhygiene«, vydaná v Mnichově, způsobila rozruch v německých kruzích pro svoji určitou tendenci proti ženskému hnutí. Obsah brožury nebyl by ani nám cizí a mužů názorů podobných i u nás je na tucty, neboť reakce jest nepochopení a s tím ženy stále zápasí, ale takový projev od vědeckého pracovníka je postup reakce, která tím i u nás je podpírána. Max von Gruber byl dříve stoupencem ženské emancipace a snad správně byl označen v diskussi jako jeden z těch, kteří, nemohou-li se dočkati dosti brzy toužených výsledků, pochybují o správnosti cesty a upadají v opak. »Fanatismus zklamaného idealisty« nazvala to M. E. delle Grazie. — Professor Gruber vychází z názoru, že úkolem ženy je, být manželkou a matkou, a k tomu cíli má být vychována. Proto je odpůrcem onoho směru, který chce, aby každá dívka byla vzdělána pro určité povolání. To privilegium mají mít jen výjimky, neboť potřebujeme manželky a matky. Jelikož ale přikládá ženám význam pouze tělesný a vegetativní, tedy musí býti v první řadě tělesně zdravé, duševně svěží, a proto chtěl by je pěstit jako »mladé krávy a klisny« a ušetřit duševní námahy. Chce mít pomocnici muže, oddanou ženu, aby sloužiti z lásky bylo jí radostí, neboť pěstění osobnosti nepřináší ani mladíku ani dívce mnoho dobrého. K účelu vypěstění potomstva je muž a žena i duševně rozdílně vytvořena. Muž je povolán bojovat, ochraňovat, dobývat, plodit; žena přijímat, opatrovat, zachovávat. On má být prozíravý, bystrý, snaživý, tvrdý, vážný, vtělený rozum; ona shovívavá, moudrá, povolná, oddaná, veselá, příroda sama. Ženě bude pomoženo jen hospodářským a sociálním a ovšem i mravním povznesením muže, ne povznesením ženy na úkor muže. Vyslovuje se tedy proti hospodářské, sociální i politické rovnosti a jeví naprosté nepochopení pro snahy žen. Popírá vědeckou schopnost žen, protože dosud nedokázaly tolik lásky k vědě jako muži, nevidí výsledků ženské práce ani v kulturním životě, neboť může si kulturu představit bez vynikajících žen. Vyčítá jim, že pro manželství opouštějí vědu. Naproti tomu ženy zaměstnané obviňuje z klesání vzrůstu obyvatelstva. Vidí v tom nebezpečí hospodářské, rassové, národní. Nebude vojáků, klesne síla moci Německa. Směřoval-li by vliv žen k tomuto oslabení, pak musel by být násilně zničen.

Podle professora Grubra ženské hnutí zavinilo hospodářské poměry, ruší rodinu, způsobuje neplodnost, ohrožuje národní sílu. Není-li žena přímo méněcenná, je svérázná »eigenwertig«, ale ne rovnocenná. Dle toho jí upírá nebo přiznává práva a povinnosti. Žena dnešní přece není věc, o níž lze rozhodovat, kam ji třeba postavit. Ona musí porozumět svému okolí, životu a postavit se na své místo sama. Jen tehdy bude rovnocennou součástkou v plnění rassových i národních úkolů. Musí to být její uznané stanovisko, nikdy vnucené a vypěstěné na úkor její osobnosti. K tomu poznání musí být učiněna schopnou, a o to usiluje ženské hnutí. Avšak ideály rassové i národní mají v ženském hnutí jiný cíl než u profesora Grubra, a v tom právě jeví se kulturní cena působnosti ženy. Žena, životodárný činitel, nemohla se súčastnit plně, všemi schopnostmi kultury, uplatňující egoism mužský a brutalitu militarismu hlásající, proto vynikající ženy, představitelky žen, vymykají se z rámce jejího a proto i dnes kulturní a veřejný život obrací se ušlechtilejším směrem tam, kde nalézá se pod vlivem uvědomělých a vzdělaných žen. V tom je nové nazírání, které uplatňuje význam ženy, že povede lidstvo k zachování a ne k jatkám. A k tomu ženy směle mohou se hlásit, jako ke kultuře své. Zde staví se proti sobě dva principy, dvě hlediska, která přinesło ženské hnutí, a která jsou potírána mužským světem. Nové objevy vždy bořily starší uznané pravdy, a zde je tomu také tak. Práce žen je nezbytna v rodině, v domácnosti, je vítána ve veřejnosti tam, kde pracuje žena levněji, neb tam, kde nevystupuje samostatně, avšak jakmile chce uplatnit proti stávajícím uznaným pravdám své nové nazírání, vyvstanou hned celé hradby překážek. Totéž děje se sice i mužům, přinášejícím nové myšlenky, ale ženám, protože svou existencí, svou touhou, svým usilováním jsou nositelkami nové myšlenky, děje se tak šmahem. Reakce, kterou uplatnil profesor Gruber svou přednáškou, je toho projevem. Chce pěstit ženu pouze tělesně. Pro úkoly rassové upírá jí právo na osobnost a sebeurčení. Pak musí se upřít i muži. Muž má stejně svůj úkol v plození a vzrůstu potomstva. Muž nesmí být mrzák, vysílený, zvadlý, přežilý, alkoholický, syfilitický. Nestačí, aby jen žena byla zdravá. Což aby ženy kladly tytéž požadavky v týchž rozměrech oproti mužům v zájmu svém, svých dětí, rassy. Kolik žen mohlo by se stát matkami? A našly bychom ty pravé příčiny úbytku porodů. Neplodnost má zcela jinou příčinu nežli zaměstnanost nebo pohodlnost ženy. Žena chce být ženou a matkou, ale musí obhájit svou existenci. Nechce-li neb nemůže-li následovat přírodnímu přikázání, pak je to násilí, které má své silné a vážné důvody. Jsou tu v první řadě hříchy otců, pohlavní nemoci, alkoholism, prostituce, které ničí tisíce mladých těl a plodů, a pak teprve hospodářské a sociální příčiny. Je-li přání po mateřství, nic ho nezadrží, ale samostatnost ženy zamezí často netoužené mateřství. Oč šťastnější budou děti toužené a jejich matky, které dnes se provdávají a rodí děti pouze proto, aby nezůstaly starými pannami, nebo že nemají dosti samostatnosti a síly ku vzepření se domnělé manželské povinnosti. Nesmí se také zapomínat na hromadný zjev, který svědčí o slabosti mužského charakteru, že žena bojí se nevěry mužovy a opuštěnosti i v manželství a snaží se ho udržeti i za cenu své důstojnosti, aniž si

uvědomuje, že podrývá základy duševního sblížení. To vše ženské hnutí postihuje a snaží se o řešení všestranné, spravedlivé. Ideál manželství vyžaduje všestranně rozvitou, zdravou ženu a všestranně rozvitého, zdravého muže. Proto oddanou ženu nutno nahradit uvědomělou ženou. Oddaná žena! Co se v tom pojmu podnes kryje bídy ženské, co zakrnělých, dívčích duší, zlomených žen. Oddaná žena předpokládá vlastní vyspělost a charakterově silného, ušlechtilého muže. Ale bez rozvitého ducha a zkušeností jak pozná zlo od dobra, když muž je hlupák nebo hrubec? Oddanost žen zaniká vzrůstem jejich rozumu a klesáním síly a ušlechtilosti mužovy. Oddanost žen nebude vypěstěna rassovými ideály, ale uznáním, porozuměním, osobní ušlechtilostí muže, vlastnostmi, které vybudují důvěru, podají záruku štěstí. Dle toho místo oddanosti břečťanu, příživníka, vinoucího se kolem dubu, nastupuje jiný obraz. Dva rovné, sourodé stromy, stejně vyvinuté, samostatně stojící, jichž koruny se teprve ve vrcholcích stýkají a proplétají vzájemně. Tedy oddaná žena, jako oddaný muž, ale rovnocenni. Oba rostou a šíří se, jeden druhému ustupuje, ale neutlačuje.

Profesor Max von Gruber dopustil se základní chyby, nevzal ženu v potaz, nevzal zřetel k osobnosti ženy, přehlédl její touhy, její sny. Nepostřehl, že řešení rozporu mezi uplatněním osobnosti ženy, rodinným životem a existenční otázkou je úkol ženského hnutí. Jest třeba si uvědomit všechny příčiny nespokojenosti žen a nebude možno volat, že ženská emancipace, vnikání žen do mužských povolání, snažení po hospodářské, právní a politické neodvislosti žen je kultuře, ba životu nepřátelské. Profesor Gruber naříká nad stavem ženy, rodiny, rassy, a viní z toho ženské hnutí. Což pak to vše bylo před ženským hnutím uspokojivé a není to vše právě příčinou ženského hnutí? Jen že ženy berou se k řešení všech těch rozporů svými cestami. Žena nemůže a nechce být stejna, ale rovnocenna, a tomu musí odpovídat její působnost i ve veřejnosti. Rozumná žena nebude napodobit muže, jehož intellekt a výkony cti, ale chce být ženou stejně rozvitou, stejně oprávněnou, neboť jen v témže prostředí, za týchž podmínek vytvoří svou pravou bytost, a jako taková cítí se rovna svým úkolem v rodině i ve společnosti. Ale žena dnešní musí žít právě pro tyto své snahy a tedy musí vydělávat si své živobytí. Proto užaslá stojí před aristokratismem mužství, který projevil profesor Gruber a před sociální nespravedlivostí. Tento aristokratism nesmí nás podivovat, uvědomíme-li si právě jeho teutonský původ, tak zřejmý v militarismu Německa. Ideál Němectví sblížil tu zřejmě profesora Grubra s císařem Vilémem, který svou řečí v Královci taktéž ho uplatnil na úkor žen.

Česká žena, znající demokratism a lidství Slovanstva, jak je projevuje celá historie, literatura, Tolstého filosofie, musí si tu uvědomovat jasně nejen aristokratism muže a rassy, jevící nevyspělost lidství, ale i myšlenku a úkol Slovanstva a slovanské ženy ve světovém ději. *O. S.*

Feuilleton.

Karel V.

(1555.)

Ne, otče zpovědníku, marno všecko.
Sám nevěříš té útěše, jíž vzpřímit
chceš duši moji. Na místě jsi božím —
proč lžeš a klameš? Vidíš moje léta
a nemoc, truchlý plod jich, jež mé tělo
jak drát natáhne a zas v oblouk svíjí,
a dvůr můj vidíš, jehož osou stal se
můj syn, můj dědic. Granvela i Alba,
největší z mocných k novému jdou slunci,
když tito tak — jak diviti se měním?
Svět pustím, jenž už tak mi klouže z ruky
a budu hledat spásy duše svojí. — —

Ty neslyšíš, co já za nocí slýchám:
když tělo moje v bolestech se svíjí
a zima proudí útrobou mých kostí,
hlas matky svojí slýchám, jež mě volá
a teskně vybízí, bych záhy přišel,
a já vím, že jí záhy uposlechnu — —

ne, neodmlouvej, mnichu, vůle moje
je neodvratna a odmluv nedovolím.
Tys stopoval tu dráhu mého žití,
závratný vzestup, poledne, a vidíš
i večer její — rci mi, rozpoznal jsi
za vším tím smysl, jenž by dodal ceny
tomuto žití? Já v něm hledám, pátrám
a smyslu nenalézám, leda časem
obavy hrůzné, že jsem staraje se
o věci světa spásu duše ztratil.
Jen nevrť hlavou, otce zpovědníku,
vždyť rozumíš mi. Bůh mi svěřil správu
tohoto světa, ale při mně nestál.
Co papežů já viděl vstát a padat
a proti všem já musil s mečem v ruce
při boží hájit! Pohani a Turci
jim bližší byli, než já, římský císař

a zbožný katolík! A já jsem prohlíd
ničemnost jejich, sobectví a pikle,
já v ruce měl je, já je nerozdrtil —
zda netresce Bůh nejen to, cos činil,
však dvakrát víc, i čehos opomenul?

Hleď Němce, otče. Luther mnich je vyved
z ovčince církve — v ruce mojí bylo
jej spálit tenkrát... a já opomenul.
Já spálit měl jej, spálit druhy jeho,
a ovce beranů svých pozbaveny
by nikdy z ovčince pak neodběhly...

Však věcí Boha, otče, bylo přispět
a pomoci — a Bůh mi nepomohl...

Jak matka moje, která putovala
bez klidu s mrtvým tělem otce mého,
tak já jsem nedopřál si odpočinku
a válkou míru hledal — a vždy vezl
jen jeho mrtvolu po trudných cestách...

Svět pustím z ruky — záleží-li Bohu
na spáse jeho, postará se jinak,
než dosud staral se. A syn můj Filip,
jak zdá se, našel větší zalíbení
před tváří nebes, než já, otec jeho.
Hleď, mnichu, sotva vkročil do Anglie,
již navrací se zbojná ona země
pokorně s čelem nachýleným k zemi
v ovčinec římský. Dá-li Bůh svou pomoc,
vše provede se...

Ruce moje klesly...
V San Justu, otče, uzavřem dny svoje.
A nebe, jež nám nepřispělo v boji
o věci boží, snad nám neodepře
své slitování, když se modlit budem
za spásu duše, která nenalezla
dřív času starat o sebe se samu...

Car Ivan Hrozný.
(1564.)

Naplij mi v líce, žebráku, jsem Ivan,
jsem car tvůj Ivan, člověk nejbídnější,
nádoba hořem žluči naplněná.

Tys přítel boží, žebráku, nuž naplij.
Víš, co to je být vyvoleným Páně?
Víš, co to značí pomáhati hříšným
z údolí pláče do radostí ráje?
Já vím to. Život, bohatství a pocty
jsou marností a stínem na té zemi,
pláštíky bídných, jimiž zahalují
svých duší vředy. Vzíti jim ten život
a v mukách dáti shasnout světlu jeho —
co značí to, než přinutit je tady.
očistec prožít, tak že mohou potom
jít cestou přímou k blaženostem rajským?
A k této práci pověřen jsem Bohem,
já člověk bídný — jaký trudný úkol!
Ty vidíš, sta a sta svou krví myjí
života hříchy, plášť jim svlékáš s duší,
je smrtí mučednickou očišťuješ,
by boláky a špínou nehnusili
se světcům v ráji: vidíš, jak ty duše
radostně opouštějí dům svůj křehký
a k nebi plynou — a sám ruku vložit
na sebe nesmíš! Otevíráš bránu
a v nečase a zlosti zimní stojíš
a vidíš, kterak tisíce jich vchází,
ty pouštíš je a sám vejíti nesmíš!
Oh, trudný úděl, žebráku, a hrozný!
A vděku nemáš. Ovce, zvíře tupé,
přichylnost jeví ovčákovi svému —
mě, vím to dobře, pomlouvají, špiní
a úklad strojí. Vím, ne sprosťáčkové,
ne lidé druhu tvého, jejichž duši
Pán jasným poznáním dal osvícení,
však bojarové, kněžstvo, jejichž srdce
na plytkostech a hříchu světa visí.
To oni jsou, již podryli by zemi,
na které stojím, se psy tatarskými
mou zkázu strojí, s Poláky a Švédy
mně trůn vzít chtějí, trůn mně Bohem daný.
A drtím-li je jako žernov zrní,
já nejen Bohu sloužím, zalidňuje
ráj mučenníky podle vůle jeho,
i sebe chráním. Celou Rus chci pokrýt
tou krví jejich, aby šarlat její
ji slavně halil k uvítání míru,
jejž Pán pak sešle na zem očištěnou.
Pak teprv může Rus se zváti svatou,
pak teprv bude zemí zaslíbenou
všem spravedlivým...

Žebráku, ty poslyš,
tys přítel Páně, nuže vyznej tady:
zda proti vám já pozdvih ruky svojí?
Vás utiskoval? Vám bezpráví činil?
Vám vždycky nebyl přelaskavým otcem?
Nuž vyznej! Ano. Svědomí mé čisto.
Vrahové moji vašimi jsou vrahy
a nepřáteli Páně, neboť v nás jen
má zalíbení Hospodin a soudce.

Však oč tys šťastnější mne, cara svého!
Svět domem tvým, a jak pták bezstarostný
svou hlavu neseš, co má starostmi se
schyluje k zemi — —

oh, ty nepojímáš
a tupě hledíš na mě, zvíře hloupé!
Eh, bídný jsi! — —

Však pán... Já otrok Páně.
Ty přítel jeho. Nuže, v líc mi naplij!

Ať Hospodin to vidí na nebesích,
že nezpychl jsem v těžké službě jeho!

—*by*—

Lev N. Tolstoj mrtev.

Při závěru listu, kdy již byl vytištěn článek prof. Drtiny, dochází smutná zvěst, že umřel veliký člověk a Slovan L. N. Tolstoj. Lidstvo veškeré sklání se v úctě před velebným jeho zjevem. Byl ve »Vojně a míru« Homérem moderní doby a ve svém úsilí po uskutečnění křesťanství ve smyslu ideálu humanitního připojoval se k velebným tradicím náboženské reformace, připomínaje nám životní úsilí Českých bratří. Stal se slovanským apoštolem humanity. Poslední události jeho života dotvrdily znovu dojemně, že mu šlo o pravdu ve smyslu naprosté shody myšlení a života. K lidstvu a světu slovanskému volal významně »Spása je ve Vás« a věštil jitřenku lepších dob mravní dokonalosti. Chelčický, Rousseau, Pestalozzi nalezli v něm pokračovatele. Myšlenkový jeho odkaz a světlá památka jeho životního úsilí sílí důvěru a naději v konečné vítězství pravdy a dobra.

Bienerthův pád.

Kabinet barona Bienertha nalézá se in statu demissionis, podal žádost za propuštění a mocnář pověřil dosavadní ministry prozatímní správou resortů až do jmenování nového kabinetu. Trvalo to dost dlouho než se baron Bienerth přesvědčil, že jeho dosavadní systém je nesprávný a neudržitelný. A snad se ani o to nejednalo přesvědčiti barona Bienertha o tomto stavu věcí, snad on měl stejné obtíže přesvědčiti jiné, vyšší, poněvadž, jak jsme na tomto místě opět a opět dokazovali, baron Bienerth sám určitý systém nepředstavuje. Baron Bienerth je prostě byrokrat, který uvykl přizpůsobovat se různým »systémům« a jen ten, kterému nejvíc a nejčastěji sloužil, zanechal v jeho politické fysiognomii určité a trvalé stopy: hodně konservativný. Není dnes už tajemstvím, že baron Bienerth, přejímaje po baronu Beckovi ministerské předsednictví, chtěl zcela jiný systém než ten, kterému se říkalo, že je jeho vlastní. Tenkráte však baronu Bienerthovi nebylo dáno času, aby pro případ, že by se jeho původní plány nezdařily, hledal nové, tenkrát kabinet musel být hotov ihned, přes noc. A když jednání do 4. hodiny ranní nebylo skončeno ve smyslu onoho původního plánu barona Bienertha, jmenován byl kabinet prozatímný, sestavený ze sekčních šéfů. Jak se věci vyvíjely dál a s nimi zdánlivý onen systém Bienerthův, víme. A stejně, jako se tenkrát Bienerthovi uložilo utvořiti přes noc kabinet, nebylo baronu Bienerthovi po celá dvě léta povoleno vrátit se k původní myšlence jeho. Ale šefu kabinetu bylo to lhostejno, představoval právě onen systém, který se vyvinul a který změniti mu nebylo dovoleno. Pokud je na něm vinen on a pokud česká politika, o tom rozepisovat se právě nyní není na čase, ale to již dnes možno říci, že o dosavadním systému, který nynější demisí zdá se ukončen, bude souzeno přece jen poněkud jinak, až bude možno rozebírati kriticky všecky složky, jež k této výslednici vedly.

Poněvadž baron Bienerth určitý směr a systém nepředstavuje, poněvadž pro určitý politický směr ministrpresident postrádá určitějšího politického vyznání, převládá v politickém světě názor a pře-

svědčení, že nástupcem barona Bienertha bude zase baron Bienerth. Bude-li nutno, baron Bienerth povede vládu, která bude představovati snad jednou, bude-li toho vývoj věcí vyžadovat, pravý opak systému dosavadního. Na politickém karakteru šéfa vlády nic se nezmění, ráz jeho vlády bude v každém případě konservativný, ať už se bude klonit víc na stranu naši, jako se dosud držel Němců.

Pád nynějšího kabinetu Bienerthova u nás nikoho nepřekvapil, ale je dost zajímavo, že u nás také nikdo nejásá. Snad je to nepřímé přiznání vlastních politických chyb, spáchaných po dobu trvání dosavadní vlády ... Jistě k jásotu není ani důvodu, ani příčiny, a to hlavně proto, poněvadž dosud nikdo neví, jaký ten směr bude, kterým baron Bienerth povládne dál. Ale ze všeho přece je patrno, že záleží právě na stranách v parlamentu, jak baron Bienerth povládne dál. On se jistě podrobí.

Oficiálně baron Bienerth padl pro opoziční stanovisko polského klubu. To je ovšem k smíchu, ale je to přece jen do té míry pravda, poněvadž baron Bienerth přes polskou oposici padnouti chtěl. Často jsme v kritických dobách poukazovali k tomu, že vláda stojí před velkými otázkami finančními a vojenskými, které se za nynějších poměrů v parlamentě parlamentárně, to jest s parlamentem řešiti nedají. Zejména finanční reforma vyžaduje velkou majoritu, tak velkou dokonce, že na ní musejí být súčastněny všecky strany. Parlament má asi dvě léta do nových voleb, a běda straně, které v budoucí volební kampani odpůrci mohli by vyčítat, že sama a jednostranně uvalila na bedra všeho obyvatelstva nová daňová břemena. Jen bude-li tato agitace odzbrojena tím, že se bude moci poukázati na votum celého parlamentu, ovšem až na sociální demokracii, nebudou tato břemena berní tak mocně působit. Stejně jsme poukazovali na to, jak o osudu nynějšího kabinetu se rozhodne v Uhrách. Také toto rozpoznání se splnilo. Hrabě Khuen má stále ještě spolehlivou majoritu, která pilně a poslušně koná povinnosti vládní strany a která mimo vše ostatní má velký zájem na uspořádání věcí vojenských. Branný zákon stal se záležitostí aktuální a pro schválení tohoto zákona je potřebí dvoutřetinové většiny, která je v Uhrách k disposici a která v Rakousku dosud nikde nebyla na obzoru. To vše jistě baron Bienerth dobře věděl, ale nechtěl a snad nemohl si pomoci, alespoň ne tak dlouho, dokud záležitosti ty nehrozily svou pilností. Finanční plán dra Bilińského nebyl definitivní a nespěchal a věci vojenské byly určeny pro rok 1911. Proto baron Bienerth nechopil se příležitosti, již mu poskytovalo opoziční hnutí polského klubu letos v červenci, když Poláci viděli, že zá-

ležitost kanálů haličských je beznádějná. Už tenkrát postavení dra Bilińského bylo ztracené, ale baron Bienerth doufal, že bude moci rekonstruovat svůj kabinet bez formální demise celého kabinetu nynějšího a sice představoval si tuto rekonstrukci jako výslednici nějaké českoněmecké dohody v Čechách. Proto v červenci rychle se zbavil parlamentu a slíbil Polákům, že se pokusí v létě o dohodu v Čechách, aby pak mohl rozšířiti majoritu o majoritu českých poslanců. Poláci totiž byli a jsou ochotni přistoupiti na upravení vodocestných otázek ve smyslu nestavění kanálů, jen když se Haliči poskytne náhrada. Tato náhrada však musí být říšskou radou schválena, a jelikož pro toto schválení dosavadní majorita byla neschopna, tím víc, jelikož Němci předem odpírali pro tuto akci souhlas, jednalo a jedná se Polákům v první řadě o náležitou majoritu v parlamentě, o majoritu, která by jim schválila miliony, jimiž by vláda nahradila Haliči nestavěné kanály.

Dohoda v Čechách nezdařila se tak, aby mohla sloužiti za podklad rekonstrukce poměrů v parlamentě a pak kabinetu. Mnozí čekali, že baron Bienerth odejde už následkem nezdařené dohody v Praze. Avšak baron Bienerth správně počítal, že by vyhlídky dohody českoněmecké citelně poškodil, kdyby stav pražského dohodování vzal za důvod k demisi. To docela vycítil, že by pro budoucnost otázku tu poškodil. Proto mu nová »vzpoura« v polském klubu obrácená jen a jedině proti oběma polským ministrům, haličské zájmy prý zanedbávajícím, přišla velice vhod a téhož dne, kdy předseda polského klubu mu oznámil, jaké je v klubu smýšlení, podal demisi, nevyčkav ani definitivního usnesení kola polského. Kdo zná poměry, ví dobře, že by polský klub v posledním okamžiku byl odhlasoval neškodnou resoluci, kdyby byl předseda ministerstva tu vzpouru bral vážně.

Než buď jak buď: systém barona Bienertha, který české delegaci po dvě leta diktoval opoziční postup, je na odchodu. Jakmile mocnář pověří příštího chefa kabinetu sestavením nové vlády, počne jednání o směr tohoto kabinetu, ať už to bude baron Bienerth nebo ne.

Na příští útvar bude mít tudíž česká delegace stejný vliv jako ostatní strany v parlamentě. Vliv tento bude usnadněn a sesílen, poněvadž čeští poslanci postupovati m o h o u teď jednotně. Utvořil se jednotný klub český na říšské radě a třeba by se zdálo, že mu jednota způsobuje dosud dost těžkostí a nepříjemností — možnost tu je, vystupovat s celou váhou jednotného zastoupení českého národa. Měli a máme své pochybnosti o tomto jednotném sdružení české delegace, ale snaha po sesílení vlivu našeho ve Vídni byla prozatím tak silnou,

že přemohla alespoň u poslanců pochybnosti všecky. Nám zdá se dnes, že už dlouho čeští poslanci nestáli před rozhodnutím tak vážným jako nyní. Stýskali a žalovali jsme, že jsme vyloučeni z vlivu na správu státu a že se vládne bez nás a proti nám. Máme nyní možnost uplatniti svůj vliv a můžeme se zúčastnit na vládě. Doufáme, že vážnost okamžiku přemůže všecky nechuti osobní ať už vnitřní nebo zevnější a především, že rozhodujícím bude poznání, že jednotnosti klubu, když už byl utvořen, při tomto jednání musí být využito. Jednotná česká delegace sama o sobě je mocným faktorem v parlamentě, ale má přes to možnost, tuto moc a váhu a vliv zvýšiti k nepřemožitelnosti: dohodu s Němci. Pokus o tuto dohodu se po vánocích v Praze obnoví a po dohodě s Němci, která po listopadovém jednání není jistě vyloučena z možných kombinací, může česká delegace přímo budoucí směr rakouské politiky komandovat. Odporovat vlivu poslanců českých a německých po předchozí alespoň částečné dohodě v nejspornějších otázkách nemá síly žádný rakouský ministrpresident a žádná vláda. Nejblíže příští doba vyžaduje na české delegaci politické zralosti a klidu, jako málo kdy dosud.

18. prosince 1910. *Č.*

Václav Hollar.

Nové příspěvky k jeho životopisu.

Podává Lad. J. Živný.

K sepsání životopisu Hollarova první dal podnět Edw. hrabě z Oxfordu, padesát asi let po jeho smrti. G. Vertue, jenž katalogisuje neúplnou sbírku hraběte práce té se podjal, měl kromě autobiografie Hollarovy a jeho leptů zprávy potud bezpečné, pokud je bezpečnou pouhá pamět lidská. Více již dokladů, leč ne vždy s prospěchem, užil William Oldys, jenž napsal neméně obšírný životopis jeho do Biographia Britannica. Dlabač svým pokusem spíše zatemnil než prospěl. Na Vertueovi příliš jsou závislí biografové Hollarovi až po Partheye a J. B. Müllera. Zatím však přibylo nových autentických pramenů. Téměř soudobě, ač ještě ne vždy úplně, vycházejí memoáry a práce Aubreyho, Evelynovy (Memoirs) a Dugdaleovy, vesměs počátkem minulého století, z nichž Aubrey, mladší vrstevník a přítel Hollarův, podal stručný, leč jednotlivostmi významný životopis jeho. Mnohem později (1879) vyskytla se opět nová, a zase jako Aubreyho neodvislá zpráva Evelynova (v Diary). Vše to jsou edice rukopisné. A právě v poměru, v jakém se publikují přebohaté tyto rukopisné materialie, uložené v bibliotékách anglických, zejména v Londýně a Oxfordu, poodhaluje se závoj s obrazu života umělcova. To však zároveň poukazuje na pramen, jehož doposud použito bylo nejméně: na rukopisné sbírky zmíněné, jichž podrobné prozkoumání musí býti tudíž úkolem toho, kdo se bude chtít pokusiti o úplnou, ode všech legendárních příměsků očištěnou biografii Hollarovu.

S přesvědčením, že bezpečnějších zpráv nežli z hollarovských životopisů, zejména Vertueovských, svrchu charakterisovaných, lze nabýti ze soudobých pramenů rukopisných, a používaje příležitosti, jež se mi letošním pobytem v Londýně naskytla, pátral jsem v rukopisném oddělení bibliotéky Britského Musea po stopách Hollarových. Hledaje ve jmenných a věcných indexech, našel jsem, díky pečlivým

těmto soupisům, jimiž anglické knihovny a archivy nad evropské tak prospěšně vynikají, několik listin, jež při bližším ohledání ukázaly se důležitými svědky k poznání životních osudů Hollarových.

K objasnění těchto dokumentů i dalších, o nichž tuto pojednávám, bylo nutno všimnouti si příslušné anglické literatury soudobé století XVII., mimo to jednak některých, z téhož století pocházejících prací, jež ovšem teprve ve století minulém tiskem byly vydány, jednak i katalogů těch rukopisů, jež přímo přístupny mi nebyly.

Shrnuje nyní výsledky své práce, přidržuji se postupu chronologického; jsouť, jak titul uvádí, jen příspěvkem k objasnění života Hollarova, nikoli objasněním definitivním, tím méně všestranným, neboť rozličnými překážkami podrobnější studium vší sem spadající literatury a zpráv bylo mi znemožněno. Bylo-li mi naopak to ono usnadněno, za to vděčím vždy ochotnému přispění úřednictva bibliotéky Britského Musea, zvláště p. Leonardu C. Whartonovi; mimo to též p. Reginaldu R. Sharpeovi, kustodu londýnského archivu v Guildhallu, a p. E. W. B. Nicholsonovi, bibliotekáři Bodleianské knihovny, jenž mi v Oxfordu ochotně dal k disposici některé rukopisy Ashmoleanské.

I.

Parthey, uváděje v katalogu svém[1] datum narození Hollarova, čerpal nepochybně z Aubreyho Letters written by Eminent Persons and Lives of Eminent Men, jež vyšly poprvé v Londýně r. 1813, nejspíše redakcí Dr. Ph. Blisse a Rev. J. Walkera.[2] Stručné životy psány byly v l. 1669—1696, Aubrey byl přítelem a příznivcem Hollarovým, a, jak Isaac D'Israeli jej charakterisuje,[3] osobou neúnavné pohyblivosti a neukojitelné zvědavosti. Zdá se tudíž, že mohl býti dobře zpraven.

Nicméně proti tvrzení Aubreyho, doposud jedinému obecně známému, stojí trojí, rovněž soudobé udání Eliáše Ashmolea, jež z části pochází asi z padesátých let XVII. stol., a jež jest dochováno v Ashmoleových rukopisech, odkázaných universitě oxfordské.[4])

---

[1] Gustav Parthey, Wenzel Hollar. Beschreibendes Verzeichniss seiner Kupferstiche. Berlín 1853 (a 1858).

[2] Nové vydání Životů pod názvem »Brief Lives«, chiefly of Contemporaries, opatřil Andrew Clark, Oxford 1898, 8°. (Životopis Hollarův v I, str. 407—408.) Srv. t. str. 23 tohoto vydání.

[3] Curiosities of Literature, Londýn (1839); 2. vyd., b. d., str. 481.

[4] Katalog rukopisů těch publikoval již r. 1845 Wm. H. Black pod názvem A decriptive, analytical and critical Catalogue of the Manuscripts bequeathed unto the University of Oxford by Elias Ashmole... Oxford 1845, 4°.

A: Svazek poznámek s daty o nativitě a rodišti vynikajících osob, v kůži vázaný in 12°, sign. No. 3, kde na fol. 12a čte se zápis: »Wenceslaus Hollar nat[.] ♂ July 1607 stilo nouo hor. Bohem. 11 et 12: sed Astronomicè inte[r] 7 et 8 mane apud Prauge [!] He is y excellent Grauer.«

B: svazek in 12° se 190 listy, sign. No. 332, kde na fol. 62b zapsáno: Mr Wineslaus Hollar the Famous Etcher« jako záhlaví, a pod ním Hollarův horoskop, v němž uprostřed ve sférickém čtverci, utvořeném dvěma kolmo se protínajícími sfér. dvojúhelníky, poznamenáno: »13. July 1607 [inter?] 7—8 A. M. Stilo vet. Prague.«

C: objemný svazek in folio, se zápisy nejrozmanitějšími, sign. No. 243, kde na fol. 180b poznamenáno: »Mr. Wineslaus Hollar the famous Etcher, born at Prague 23. July stilo vet. 1607 about 8th A. M.«

Datum A je neúplné a patrně nesprávné. Nepraví nic jiného, nežli že Hollar narodil se v úterý v červenci 1607. Avšak úterek toho roku připadal na 3., 10., 17., 24. a 31. července a Aubrey[5] tvrdí výslovně: »Kdyby se [Hollar] byl dožil příštího 13. července, byl by býval právě 70 let stár.«[6]

Naskytá se však otázka: Udal Aubrey den narození Hollarova dle tehdejšího, v Anglii, jak známo, až do r. 1752 běžného zvyku, t. j. dle kalendáře juliánského, či dle stilu nového? Vrátíme se k věci za okamžik; zde jedná se o údaj Ashmoleův, a ten, i kdyby Aubrey byl se přidržel starého stilu, nebyl by správný, neboť Ashmole připojuje »stilo nouo.«

K ocenění obou dat ostatních dlužno uvážiti právě vzpomenutou alternativu v datu Aubreym uvedeném. Měl-li Aubrey na mysli nové datování gregoriánské, byla by obě data Ashmoleova, B, tím spíše C, nesprávná; B značí 23. červenec, C pak 2. srpen. Jest to možno?

K výsledku mnohem pravděpodobnějšímu dospějeme, předpokládáme-li eventualitu druhou, t. j. že Aubrey skutečně datoval dle kalendáře juliánského. Ten, jak řečeno, byl mu běžný, a běžný zajisté byl nebo stal se i Hollarovi, jakmile se usídlil v Anglii, takže sděluje s Aubreym den svého narození, pravděpodobně užil starého způsobu.

---

[5] Sp. uv. str. 408.

[6] Zápis tento (a podobně ostatní) učiněný po způsobu horoskopu, ovšem velmi neúplného, mohl by se čísti také: narozen ve chvíli, kdy právě vycházela »zlověstná« planeta Mars (♂). Pak ovšem vývody právě uvedené by bylo nutno dle toho upraviti. — Ve všech třech údajích jak rodiště (Praha) tak hodina (7—8) se vesměs shodují.

A ne-li on, mohl datum změniti sám Aubrey, aby je uvedl ve shodu s poměry domácími.

Dle tohoto předpokladu nebyl by dnem narození Hollarova 13., ale 23. červenec (dle nového stilu). S datem tím pak vskutku se úplně shoduje Ashmoleův údaj B. V údaji C máme sice také správně zaznamenáno 23. července, leč dodatek »stilo vetere« posunuje datum na nemožný den 2. srpna. Jak to vysvětliti? Ne jinak než snahou, kalendářní data převáděti, u astrologa Ashmolea pochopitelnou, neboť stala se mu zajisté zvykem. V našem případě vedla k omylu, na první pohled ovšem patrnému.[7]

II.

Za důvod svého odchodu z Čech uvádí Hollar ve vlastním životopise (P 1419) odpor otcův k jeho snahám uměleckým. Avšak již nejstarší životopisy jeho připojují k tomu motiv náboženský, a tak vznikl spor, v němž někteří autoři, snažíce se dokázati, že Hollar byl katolíkem, motiv vzpomenutý odmítají. F. A. Borovský v přednášce konané v Uměleckoprůmyslovém museu má za to, »že celá tato rodina byla katolická«.[8] Podobně před ním o Hollarově katolictví je přesvědčen Gottfried Kinkel,[9] jenž se opírá o J. Wussina.[10]

Naproti tomu z nejstaršího posud známého pramene — z Aubreyho[11] — plyne, že »otec jeho byl protestant a buď proto, že řídil tajný spolek nebo byl chycen při nějakém, ztratil jmění a římskými katolíky byl ruinován«. Ze slov pak, položených na konec životopisu:[12] »Pravil jsem nahoře, že otec jeho byl pro svůj protestantism ruinován. Václav zemřel jako katolík, kteréhož náboženství, myslím, byl asi od té doby, co přišel do domu Arundelova« — vysvítá, že i Václav byl protestant a teprve později ku katolictví přestoupil. Vertue[13] praví toliko, že rodina Hollarova byla proti císaři, a opakuje, ovšem neodvisle od Aubreyho, že (po bitvě bělohorské) byla hospodářsky zničena. Rovněž Dr. William Oldys,[14]

---

[7] Podobně bylo by zaměniti i den smrti Hollarovy — our Ladie Day, t. j. 25. březen, dle Aubreyho — na datum 4. dubna dle nového stilu.

[8] Hollar a české Hollareum. Dílo V, 105. Rozuměj: Janova.

[9] Mosaik zur Kunstgeschichte. Berlín 1876, 422.

[10] Neumann's Archiv. 1864, 369.

[11] Brief Lives, str. 407.

[12] Ibd. 408.

[13] G. Vertue, A Description of the Works of the Ingenious Delineator and Engraver Wenceslaus Hollar... Londýn 1845; 2. vyd. Londýn 1759, str. 137. — (Vertue nar. 1684, zemř. 1756.)

[14] Hollar Wenceslaus. V Biographia Britannica: or, the Lives of the Most Eminent Persons... Londýn 1756, fol. Sv. IV, str. 2626.

současník Vertueův (nar. 1696, zemř. 1761) a pilný sběratel literárních kuriosit, jenž pro svůj obsáhlý životopis Hollarův, zaujímající 8¾ fol. strany, čerpal mimo jiné také z 1. vydání knihy Vertueovy, praví, že Hollar náležel k protestantům.

Že Hollar byl původně protestant nebo pod obojí, potvrzuje velmi určitě mimo autory svrchu uvedené jiný — vedle Aubreyho — jeho vrstevník, Sir John Evelyn,[15] jenž s umělcem naším hojně se stýkal a ve svých pamětech o něm též poznamenal: »Hollar byl syn šlechtice z Prahy v Čechách a můj velmi dobrý přítel, v Antverpách posléze podlehl svodu Jezuitů (perverted by the Jesuits), aby změnil své náboženství.«

Nechť již tedy Hollar přestoupil ku katolictví kdykoli — před vstupem do domu Arundelova či za svého pozdějšího pobytu v Antverpách — nepochybuji, že původně — a o ten fakt jde — protestantem byl, a že vyhošťující mandát Ferdinandův, jehož následkům otec

---

[15] J. Evelyn, Diary and Correspondence... Vyd. William Bray. Londýn [1879], str. 11. — Zprávu Evelynovu pro její důležitost kladu sem celou; zní: »Dne 28. června [1641] odebral jsem se [ze svého statku Wattonu] do Londýna. S Vanderborchtem, malířem, přivedl [hr. z Arundelu] Václava Hollara, mědirytce [sculptor], jenž ryl nejenom nešťastný výslech parlamentní ve Westminsteru, nýbrž i královu popravu; také některé jiné historické události, jež mají vztah s příhodami tehdy v Anglii za revoluce se sběhnuvšími, a to s velikou dovedností; kromě četných měst, městeček a krajin nejenom tohoto národa, ale i v končinách cizích, a rozmanité podobizny slavných, tehdy žijících osob; předměty kreslené podle nejlepších děl vzácných maleb a mistrů, jež hrabě z Arundelu měl, kupoval a sbíral na svých cestách s neslýchaným nákladem: takže ač kolekce Hollarova byla jen leptána, pokládám ji za zcela autentickou a nejužitečnější ze všech stávajících. Hollar byl syn šlechtice z Prahy v Čechách a můj dobrý přítel, v Antverpách posléze podlehl svodu jezuitův, aby změnil své náboženství; velmi čestný, prostý, upřímný muž, jenž na konec opět přišel do Anglie, kde zemřel. Neúnavný tento umělec znázornil nám v několika rytinách, mezi nimiž je také rytina arcibiskupa Lauda, všecku historii královy vlády, od jeho výslechu v síni Westminsterské, i dřívější, až po restauraci krále Karla II, kromě nespočetných rytin v dílech Dugdaleově, Ashmoleově a jiných historických a užitečných spisech. Mně zvláště záleží na této sbírce, již pro její význam přál bych si míti úplnou.« (Ibd., str. 11—12.) — O Evelynovi praví Oldys (sp. uv., str. 2632, pozn F), že byl z prvních, jenž sbíral lepty Hollarovy. — O Van der Borchtovi, známém malíři zátiší a sběrateli starožitností pro Arundela v Italii, zmiňuje se filolog Fr. Junius v dopise Siru Williamu Dugdaleovi, dat. 's Graven Haegh, 28. ledna 1656 [1655—6], pravě, že adresu Van der Borchtovu dá Dugdaleovi Hollar. (The Life, Diary and Correspondence of Sir W. Dugdale. Londýn 1817, p. 299.)

Hollarův mohl přece včasným přestupem se vyhnouti, nebyl-li již jediným, tedy jistě ne podružným důvodem jeho odchodu z Čech. Nelze myslím vysvětliti jinak nebo aspoň lépe první vůbec koncepci Hollarova životopisu takto motivovanou, jejž napsal Aubrey, leč jen že tento na fakt Hollarem samým byl upozorněn. Aubrey i jinak budí důvěru v autentičnost svých tvrzení; praviť na př. o šlechtickém patentu Hollarově, že sám jej viděl;[16] i měl, ne-li za této příležitosti, zajisté asi jindy dosti možnosti, aby i o ostatních věcech u sama umělce se informoval. Máme mimo to zprávu Evelynovu, jež svou určitostí činí dojem relace bezprostředně získané, na Aubreym, jenž dobu (a místo) přestupu vyslovuje toliko hypoteticky, zcela nezávisle.[17]

III.

Za svého prvého pobytu v Anglii Hollar se oženil, vzav si za choť komornou hraběnky z Arundelu, Miss Tracy. Aubrey[18] zmiňuje se o dvou dětech z tohoto manželství, dceři a synu, Vertue[19] praví, že syn zemřel prý v 17. roce věku na mor r. 1665.

Ze zprávy Vertueovy plyne, že syn Hollarův musil se naroditi teprve v Nizozemí, kde té doby (kolem r. 1648) Hollar prodléval. Naproti tomu Ashmole v cit. svazku svých zápisků (sign. No. 3, fol. 12) má poznámku: »James Hollar Filius Wenceslai Hollar nat[.] ℔ 8 April hor. 2 mane 1643 apud Tarthall prope London. pater Mar [?] 1641 4. July. 4 « z níž vysvítá, že Hollarův syn jmenoval se Jakub a že se narodil ve středu 8. dubna 1643 v Tarthallu u Londýna.[20] Zemřel-li v době moru, byl tudíž 22 leta stár, čemuž by svědčila také jeho podobizna (P 1669).[21]

[16] »Brief Lives« str. 407.

[17] V Hollarův protestantism věří také A. Denis, Čechy po Bílé Hoře. Praha 1904, 73; ovšem i J. B. Müller, Václav Hollar, rytec. (V časopisu Musea král. Českého, 1854, str. 566, 35 pozn.) Že bratří Hollarové, Jakub a Jan, otec Václavův, ano i Jan Jiří, syn Jakubův (tento ještě r. 1624), byli pod oboji, dokazuje Št. K. Vydra v čl. »Hollarové z Práchně« v Pam. Archaeologických a Místopisných, 1907, str. 488 a n. O Mikuláši Hollarovi z Prachenberku (bratru Václavově) připouští ostatně i F. A. Borovský (sp. uv., 105), že »byl asi evangelíkem«, a jiná Hollarová dle F. Bilka (Děj. konfiskací, 1882, 1017) odešla, jak soudí Borovský (ibd.), ze země také pro víru.

[18] Str. 408.

[19] Sp. uv. 149.

[20] Správné čtení tohoto jména, jakož i slova »Mar...« nebylo mi možno zjistiti. Dlužno-li v druhém případě čísti »married«, měli bychom datum sňatku Hollarova, t. j. čtvrtek 4. července 1641. — Obě data se shodují přesně s kalendářem gregoriánským.

[21] V. t. Borovský, 102, kde je otištěna.

IV.

Ve své — již citované — monografii o Hollarovi praví F. A. Borovský na str. 139: »Velikou vzácností ... jsou dopisy a vůbec autografy Hollarovy. Mimo krátký přípisek při jedné kresbě jeho panem Vojtěchem rytířem Lannou sbírce naší darované vím pouze o třech. V dražbě sbírky Durantovy v červnu r. 1856 (pod čís. 242) byl prodán (nevím komu) list takto popsaný: Dlouhý, zajímavý, vlastní rukou Hollarovou psaný a podepsaný, nepochybně Siru Williamu Dugdaleovi adresovaný list, v němž jej žádá o radu, jak by mohl vybaviti přítele, jenž se byl zaručil za něho před soudem v Hixes Hall, a pod čís. 243. Stvrzenka Hollarova na příjem £ 5·— za desku k Dějinám kostela sv. Pavla, kterou byl lord Darcy do díla toho věnoval, spolu se zlomkem dokumentu, jímž se nařizuje, aby plat nějaký vyplacen byl Hollarovi, ryjci Jeho Veličenstva (his Majesty's stenographer).«

Dokumenty tyto jsou nyní v rukopisném oddělení bibliotéky Britského Musea pod sign. Add. MSS. 21450 a koupeny byly u Sothebyho dne 30. května 1856 jakožto řada 242—3. Nejdůležitější z nich jest ovšem dopis Hollarův, svědčící pravděpodobně Siru Williamu Dugdaleovi.[22]

Dopis psán je na jedné straně (fol. 1) poloviny půlarchu po délce a měří as 21½ × 15½ *cm*, celý půlarch 21½ × 31 *cm*; obě části půlarchu (čtvrtky) souvisí, nebyvše nikdy odděleny, jedna byla obálkou druhé. »Obálka« však nebyla opatřena adresou, ale obsahuje (fol. 2a) po výšce psané jakési účty, jež ve dvou sloupcích zaznamenávají data od r. 1639 do r. 1642. Ráz jejich znázorňuje tato ukázka:

A° 1639		1639	
Given by		Given by contribution from	
the King	— 150† — 00	the counties	
	200 — 00	02 — 17 — 6^{d}	
	010 — 00	01 — 15 — 00½	
		09 — 10 — 02	
		198 — 00 — 00	
		004 — 00 — 00	
Poslední položky pak jsou:			atd. (12 řádků).
A° 1641		1641	
Nihil		Nihil	
1642		1641	

[22] Tak se domnívá též autor předmluvy katalogu Burlington Fine Arts Club (1875) Exhibition of a Selection from the Work of Wenceslaus Hollar. Londýn, 1875, str. 14.

O písmě neumím povědět, je-li Hollarovo čili nic; některé tvary by tomu nasvědčovaly.

Papír dokumentu je tenký, bílý, s vodní známkou prostřed půlarchu, jež se skládá z korunky s třemi, trojlistem ukončenými paprsky, a tří — prostředního, neúplného — pod ní ležících kruhů. V hořejším kruhu je kříž, jehož čtyři ramena jsou rovněž trojlupenem ukončena jako u korunky; ve středním jsou litery MCL a dolní je prázdný. Vzor blíží se varietám zobrazeným v díle Ch. M. Briquetově, Papiers et Filigranes des Archives de Gênes 1154 à 1700 (Genève, 1888) pod čís. 238 a 239 a známým pode jménem tre mondi, trois lunes a trois o, jež se vyskytují v l. 1552 (resp. 1481) až 1670.[23] Celá známka měří 8 *cm* délky, korunka as 1½, kruhy 2¼, 2¼ a 2 *cm*.

Dopis Hollarův, psaný běžným v Anglii za té doby písmem, směsí to tvarů latinky a písma kurentního, v originále zní:

> S.r I hauing had Expected you heere at 6 of the Clocke; according your owne appointment, (for / you ſayd that you muſt goe firſt to S.r Wingfield Bodenham) I was Carefull to bee heere, for / I did much Longe to ſpeake with you about an Expected Vrgend Occaſion, haue alſo appointed / M.r Aubry, (who would alſo fine [!][24] ſpeake with you) toward that House, —[25] therefore hauing / made haſte homewards, I came a halve an houre after five, and was told that you were / heere and gone, which troubled mee very much, Now my buſſineſs is this, that / whereas (as you may remember) I was taken by Soldiers, Comming from a Chanell, and Carried / to Hixes hall, there to bee bound at Seſſions, haue afterward troubled M.r Biſhe, to ſollicite / for mee, not to appeare there, who brought mee Word from M.r Greene, that I was releaſed / vpon that I did not appeare, but now hee that was bound for mee, is arrested Body and / goods, or elſe to pay 10 lb and hath already payeth 29 shillings to the Baylives, to for-/beare him longer, for they came with a Cart before bis house, at which dooing I / much marwell, —[26] as well that I was ſo deceiued, beeing told that I was releaſed / my Name beeing Still in the Book, and Henry Gray my Friends who was bound for mee, / which beeing found there, it ſerueth to trouble

[23] Ch. M. Briquet, na uv. m. 83.
[24] Místo: faine.
[25] Zde přetrženo: an.

us, as alſo that a Stranger ſhould / bee ſo abuſed, who is otherwiſe free, in that behalve, for I haue ſpoken with others / that were taken with mee, and eſcaped at that time with a matter of 3 Shillings a / peece, who haue better purſes than I. Therefore S[r] I pray you, to Conſult / with M[r] Biſhe speedily, what may bee doone to make ſure & finall end of it, for / altough for the preſent, the Baylifes haue taken their bribe, to ſay that they / can not finde us, yet that doeth not Croſſe out our names out of the Booke, which / may trouble us another time a new, So hoping my requeſt ſhall bee fulfilled / this Sunday at 6 Clocke[27] I remaine your humble Servant, /

W. Hollar.

(Pokračování.)

[26] Přetrženo: that.

[27] Věta: this Sunday ... písmem větším, tedy datum, po němž větší mezera.

Úrazové pojišťování zřízenců železničních

se zvláštním zřetelem k osnově zákona o sociálním pojišťování.

Píše Dr. H. P. Branišovský.

Bude tomu záhy 23 let, co vstoupil v život zákon o úrazovém pojišťování dělnictva ze dne 28. prosince 1887 č. 1 ř. z. na rok 1888.

Co před tímto rokem učinilo zákonodárství na prospěch pracujících vrstev, bylo velice nedostatečné.

Obsahovaly sice staré živnostenské řády mnohé cenné prvky dělnického ochranářství, byly tu sice všeobecné předpisy občanského zákona o závazcích k náhradě škody z činů nedovolených, jež za jistých okolností pomohly zraněnému dělníku k náhradě, leč v celku vzato pro jakousi ochranu, týkající se výlučně dělnictva, nemělo starší právo vůbec místa.

Recepce práva římského, pozoruhodný to zjev v právním a zákonodárném životě všech dob a národů, působila i na této půdě brzdou a utlumovalo všechny zdravé zárodky práva domácího.

Nescházelo však ani ve starém Římě příkladů zákonodárství sociálně politického v nejširším smyslu, t. j. ve smyslu stanovení výhod pro nemajetné třídy. Vzpomeňme jen známého zákona »Lex Licinia Stolonis«, dle něhož nesměl nikdo držeti více než 500 jiter pozemků. Avšak ustanovení toto nezamýšlelo z daleka jakési ochrany dělnické.

Byl to jednak přirozený následek veřejnoprávních poměrů tehdejších, kdy dělnictvem byli vlastně jen otroci, tedy lidé, kteří byli pouhým předmětem majetkovým a jichž ochrana před nemocí a úrazem byla spíše jen výsledkem snah po zachování soukromého vlastnictví, jednak spolupůsobily tu primitivní formy výroby, jež k ustanovením specielně dělnickým vůbec nenutkaly.

Moderní stát kulturní však nemohl se již vyhnouti tomuto problému, a to tím méně, když rozvojem průmyslu na principech liberalistických, vynálezem strojů a tovární výrobou vůbec, vyrostla sociální

bída dělnických vrstev a zároveň přinesla třídní uvědomění jejich. V řadách dělnictva vyvinul se jistý přirozeně právní cit, který nemohl pochopiti, že zaměstnavatel, jenž třebas po dlouhou řadu let užíval dělníkovy pracovní síly, nemél by se postarati o dělníka v závodě jeho při práci zmrzačeného.

Dva atentáty na stařičkého císaře Viléma v r. 1878 byly znamením doby, pokynem, že bez sociálního zákonodárství jest další harmonie společenského života neudržitelna.

Vilémova proklamace z r. 1881 zahájila novou éru a za tři roky potom vyšly v Německu a r. 1887 v Rakousku zákony na ochranu dělnictva.

Avšak již před vydáním zákonů o obligatorním pojišťování byly v Rakousku některé vzácné výjimky týkající se ochrany dělnictva. Výjimky ty — nehledě k případům dobrovolného pojištění dělníků u soukromých pojišťovacích společností, při němž zaměstnavatel zaručoval se platiti buď celou premii nebo aspoň její část — týkaly se jednak hornictva, jednak drah, tedy těch podniků, jichž provoz podléhal dozoru státnímu a pokládal se za výkon jakési přenesené moci státní.

Co tkne se hornictví, stačí poukázati na poznámky Dr. Ostrčilovy v Naší Době, seš. 1. roč. XVI., str. 8.

Ohledně železnic sluší vytknouti, že již v nejstarších dobách provozu drah vyskytující se pensijní řády poskytovaly zřízencům pro úraz ve službě k práci neschopným aspoň minimum pense na základě fingovaného 10letého členství v pensijních pokladnách. Tak na př. již pensijní stanovy pro úředníky a sluhy vídeňsko-glognické dráhy z roku 1846 ustanovovaly v § 3, že nárok na pensi vzniká zřízenci ve službě zraněnému, i když nesloužil u této dráhy dosud 10 let.

Dle některých pensijních řádů (na př. pensijní řád c. k. priv. dráhy Františka Josefa) měl zřízenec pro úraz ve službě do výslužby odcházející nárok na připočtení 5 let členských k pensijní výměře a kromě toho úraz doplňoval karenční dobu na 10 let.

Některé řády obmezovaly tyto účinky na úrazy násilné a neodvratné, všecky pak poskytovaly tuto ochranu jedině členstvu fondů pensijních, jimiž byli jedině zřízenci definitivní.

Výjimku v posledním směru tvořila pouze společnost st. dráhy, jež již v letech 1859 zřídila provisijní a podpůrný ústav pro zřízence nedefinitivní, jimž dávala v případě úrazu nárok na provisi ve výměře na základě fingovaných 10 let členských. To však se vysvětluje ohle-

dem na srovnalost s horními dělníky této společnosti, již po zákoně horním obdobné ochrany požívali.

Vedle toho existovaly již drahně před zákonem o úrazovém pojišťování u většiny drah úrazové pokladny, na kterých se zúčastniti bylo povinností zřízenců určitých kategorií. Povinnost taková stanovila se pravidelně služebním řádem a předmět pojištění tvořil obnos kapitálový pro pozůstalé.

Nedosti na tom.

Železniční zřízenci byli od let 1869 pod záštitou zákona o ručení drah parou hnaných (zákon z 5. března 1869 č. 27 ř. z. stručně »zákonem o ručení« zvaný). Zákonem tím byla stanovena právní domněnka, že každý v dopravě parní železnice přihodivší se úraz (tělesné zranění, smrt člověka), pokud nepovstal vyšší mocí (vis maior), vlastní vinou zraněného nebo vinou osob třetích, za jejichž činy dráha nepraestuje, vznikl vinou dráhy. V zákoně tom byla obsažena i ochrana zřízenců železničních a týkal se nepochybně jen železnic vlastních (ne takových, jež tvoří nesamostatnou část podniků jiných, drah vlečných, továrních, důlních atd.).

Zákon ten šel sice za hranice obecnoprávní, avšak vykazoval oproti nynějšímu stavu přece jen silné nedostatky. Byla totiž jakákoliv ochrana odepřena, jednalo-li se o živelní nehody anebo o vlastní vinu zraněného; kromě toho byla zavisla na problematickém výsledku sporu, kde správy drah s úspěchem chránily se spletitými sítěmi svých předpisů, dále byl žalobce až do právoplatného vyřízení zdlouhavého sporu s nerovným nepřítelem vydán na pospas bídě a i když zvítězil, pociťoval u některých správ stín někdejšího sporu na svém postupu, nepřihlížeje k jiným možnostem, kdy právo dělníkovo selhalo insolvencí podnikatelovou.

Než přece jenom znamenal zákon o ručení oproti dělnictvu ostatnímu, jež musilo dokazovati vinu zaměstnavatelovu, značné výhody.

Z toho důvodu nebyla tolik cítěna potřeba úrazového pojišťování v řadách železničního dělnictva a proto též nebyl úrazový zákon pro vlastní železniční zřízence vůbec určen. § 2 výslovně stanovil, že citovaný zákon týká se jen těch železničních podniků, jež tvoří nesamostatnou část podniků jiných, anebo jen těch zřízenců podniků železničních, jimž se pro jejich zaměstnání mimo vlastní dopravu výhod zákona z r. 1869 nedostávalo.

Aby těmto třebas úzkým povinnostem dostály, spojily se téměř všechny železniční podniky na základě § 58 úr. z. a založily společenstevní úrazovou pojišťovnu rakouských železnic ve Vídni.

Podáním ze dne 27. září 1888 č. 9410 zažádalo c. k. generální ředitelství rakouských st. drah u c. k. ministerstva vnitra za povolení ke zřízení této pojišťovny a předložilo její stanovy. Pojišťovací rada, úrazové pojišťovny v Praze, v Brně a v Terstu ničeho nenamítaly; ostatní však poukazovaly na značné škody, jež by utrpěly vyloučením celé řady pojištěnců a žádaly na ministerstvu, aby povolení uděleno nebylo.

Když pak železné dráhy slíbily, že zřídí pro nepojištěné své zřízence během jednoho roku zvláštní pensijní ústav, svolilo ministerstvo vnitra výnosem ze dne 18. září 1889 č. 16.992 k utvoření nynější pojišťovny.

Slibu svému zříditi do roka pensijní ústav dostály dráhy aspoň potud, že předložily do roka stanovy takového ústavu; současně však žádaly, aby zákonem jim bylo dovoleno přistoupiti dobrovolně k některé úrazové pojišťovně se všemi zřízenci. Vzhledem k tomu nebyl zřízen pensijní ústav původně zamýšlený. Vláda, vyhovujíc požadavku drah, pojala do osnovy zákona o rozšíření úrazového pojištění, kterou dne 3. listopadu 1891 předložila říšské radě, passus, kterým se dovolovalo podnikatelům všem, a výslovně též železným drahám, pojistiti všechny zřízence, již dosud pojištění po zákonu nepodléhali, u úrazových pojišťoven dobrovolně.

Sněmovna však šla dále, podrobivši v čl. I. odst. 1. železnice pojištění povinnému a § 2. nově upravených stanov železniční společenstevní úrazovny přijal dokonce za členy i zbývající malý počet osob, které ani po zákonu rozšiřovacím z r. 1894 zákonnému pojištění nepodléhají.

Čl. VII. zmíněného zákona sprostil pak všechny železniční zřízence povinnosti platiti příspěvky pojistné, když dráhy samy o to žádaly. Kromě toho zrušil taxaci § 6. úr. zákona, jíž obmezoval se roční výdělek, tvořící základ vypočítávání rent, a stanovil, že železniční zřízenci jsou pojištěni s celým svým ročním výdělkem, zahrnujíc v to i důchody nestálé.

V náhradu za zrušený zákon o ručení pro železniční zřízence zvýšil pak pro ty, na něž se zákon tento vztahoval, rentu o $^1/_3$, a pokud tkne se descendentů a ascendentů, o $^2/_3$.[1]

Vedle v této jaksi hmotné stránce jeví úrazové pojištění železniční i po stránce organisační, jak již naznačeno, jistou odlišnost

[1] Důkladné poučení v tomto směru lze čerpati z pojednání Dra. Lva Wintra ve Sborníku věd právních a státních, ročník 1902. a v Kalendáři Železničního zřízence na rok 1903.

od zásad všeobecných. Nositelem pojištění zřízenců železničních jest úrazová pojišťovna společenstevní, jež vyšla z parlamentu po tuhém boji mezi pravicí a levicí sněmovní. Německá levice sněmovní usilovala totiž za projednávání zákona úrazového v letech 1885, aby úrazové pojištění v Rakousku bylo zbudováno po způsobu německém rovněž ve formě společenstevní (aby příbuzná odvětví výrobní měla svůj vlastní ústav). Oproti tomu vláda a sněmovní pravice navrhovaly přidržeti se zásady territoriální (všechny podniky jedné nebo více zemí v jednom ústavě) poukazujíc na osobité poměry v Rakousku (mnohojazyčnost, nedokonale vyvinuté jisté obory průmyslové a pod.), jež prý principu společenstevního nedopouštějí.

Ač pravice sněmovní, hájící náhled posléze dotčený, zvítězila nad odporem německé levice, učiněna přece jen jakási kompromisní výjimka; přijato totiž ustanovení svrchu zmíněné (§ 58), dle něhož ministr vnitra smí svoliti k utvoření pojišťoven společenstevních, zaručují-li se pojištěncům tytéž nároky jako u ústavů territoriálních a nevznikne-li existenci ústavů těchto posledních nebezpečí vyloučením velikého okruhu podniků.

Přehlasovaná menšina slibovala sice, že zřídí četné ústavy na podkladě § 58, leč nestalo se tak vlivem různých překážek faktických a vznikla pouze jediná pojišťovna společenstevní, t. j. odborová úrazová pojišťovna rakouských železnic se sídlem ve Vídni. Také to se stalo jen vzhledem k vylíčeným mimořádným poměrům, jimiž vývoj úrazového pojišťování u drah byl provázen.

Že se obavy pravice sněmovní o nevhodnosti principu společenstevního pro rakouské poměry splnily na úrazové pojišťovně rakouských železnic, svědčí stálé stesky slovanského zřízenectva železničního do německého úřadování při tomto ústavě.

Stesky ty jsou odůvodněny, přes to, že, jak loyálně sluší uznati, úrazová pojišťovna rakouských železnic všemožně se snaží, aby národnostem neněmeckým styk s sebou usnadnila. Proto podal v r. 1903 polský poslanec Merunowicz[1] na radě říšské návrh, aby byla zřízena pro země polské ve Lvově filiálka úrazové pojišťovny železniční. Proč se tak nestalo a jaký osud potkal tento návrh, není nám známo. Rozhodně byl by tento způsob vhodnějším pro řešení naléhavé otázky jazykové při ústavě tom než úřadování v 8 řečech rakouských. Když rokem 1895 zahájena platnost zákona rozšiřovacího, jenž okruh pojištěnců u odborové pojišťovny železniční značně rozšířil, vzmáhala

[1] Číslo 1722 příloh k stenografickému protokolu XVII. sesse ř. r.

se pojišťovna ta vůčihledě. Přistoupily k ní téměř všecky železniční podniky, přes to, že — což schvalovati nelze — bylo po přijetí principu společenstevního rakouským drahám ponecháno na vůli, chtějí-li státi se členy úrazoven teritoriálních.[1] (Teprve osnova zákona o sociálním pojišťování odstraňuje tuto nedůslednost tím, že stanoví povinnost všech drah býti členy úrazové pojišťovny železniční.) Dráhy přistoupivší k úrazové pojišťovně rakouských železnic použily ustanovení článku V. citovaného zákona rozšiřovacího a pojistily u tohoto ústavu i takové zřízence, kteří, aniž by podléhali pojistné povinnosti, přece jen nebezpečí podniku jsou podrobeni. Dráhy ty pojistily dokonce i ony státní zřízence, kteří dle koncessních listin nebo jiných předpisů musí od nich býti zdarma dopravováni (zřízenci poštovních ambulancí, zřízenci telegrafní, kteří za účelem prohlídky telegrafní sítě používají dráhy, zřízenci celní, kteří revidují dopravované zboží, četnictvo, hraniční policie atd.).

Není tudíž divu, že po roce 1895, kdy totiž vstoupil v život zákon pojišťovací, působnost úrazové pojišťovny rakouských železnic značně vzrostla. Kdežto v roce 1894, před početím působnosti zmíněného zákona, obnášel počet pojištěnců u této pojišťovny 34.435, páčil se počet pojištěných v roce 1895 (s vyjmutím státních zřízenců dobrovolně pojištěných) na 168.633, tudíž na počet paterónásobný. Počet pojištěnců úžasně vzrůstal rozšiřováním drah, stavbou nových drah a hlavně snahou, s jakou se dráhy řítily do pojištění veškerých lidí, kde jen poněkud obávaly se možnosti ručení po zákonu z r. 1869. Uvedu jen, že již v r. 1900 obnášel počet pojištěnců 213.878, v r. 1905 224.388, r. 1908 270.455. Zákonem z 12. července 1902 č. 147 ř. z. byly rozšířeny výhody čl. VII. zákona z r. 1894 i na úrazy dopravní u provozu drah jinou než parní silou hnaných (zákon ten stanovil totiž zásady zákona o ručení i pro železnice jinou silou hnané, elektrické a pod.).

Osnovou zákona o sociálním pojišťování rozšiřuje se formálně počet pojištěnců tím, že se činí dosud fakultativní pojištění zřízenců kancelářských obligatorním a že se prohlašují za pojištěné všichni státní zřízenci nebezpečí provozu vystavení, i když nejsou dotyčnými drahami bezplatně dopravováni. Výhody pojištění železničníků činí vydání drah na úrazové pojištění nesnesitelným.

---

[1] Elektrické podniky města Prahy jsou pojištěny u úrazové pojišťovny dělnické pro království České v Praze. Městské dráhy vídeňské zavedly si pojišťování na základě § 4. zákona úrazového.

Teprve dnes otevírají se súčastněným drahám oči, neboť poznávají, že strach jejich před náklady, jež by jim byly vzešly po zákoně o ručení, daleko nerovná se nákladům pojištění úrazového. Uvažme jen následující:

V r. 1894, kdy tedy na většinu zřízenců železničních se zákon o pojišťování úrazovém nevztahoval, zaplatily c. k. státní dráhy při 76.000 zřízencích 107 zřízencům, resp. jejich pozůstalým odškodnění po zákoně o ručení. Z odškodněných zřízenců obdrželo 52 bolestné v obnosu 139.217 K, tak že na jednoho připadlo okrouhle 3000 K.

Na zkapitalisovaných rentách vyplatily c. k. státní dráhy ve zmíněném roce okrouhle 535.000.[1] V roce následujícím zaplatily však c. k. státní dráhy do úrazové pojišťovny rak. železnic při nepatrně zvýšeném počtu zřízenců (risikový okruh) 1,082.632 K na příspěvcích, z čehož vydala úrazová pojišťovna na výplatách (léčebné renty, trvalé renty, odbytné a pohřebné) za tento rok 87.088 K. Příspěvek c. k. státních drah k úrazovému pojištění obnášel tudíž daleko více než úrazovna vydala. Kdyby si bývaly c. k. státní dráhy na základě § 4. zákona úrazového zavedly sebepojištění, byly by zaplatily na úrazových rentách toliko 87.088 K a vedle toho bolestné, v obnosu, řekněme, 140.000 K, ježto při sebepojištění by zákon o ručení nepozbyl platnosti a renty po zákoně o ručení poskytované by se beze sporu do rent úrazových (pensijních) započítávaly.

A i kdyby c. k. státní dráhy byly zůstaly při čistém zákonu o ručení, kdyby tudíž byly si nevymohly zákon rozšiřovací přes odpor zřízenectva, byly by pochodily daleko lépe, protože by se odškodnění bylo obmezilo na případy pozoruhodné, v těchto případech bylo by vydatnější a pro zřízence prospěšnější, nemusily by se však, jako nyní, odškodňovati úrazy malicherné, aggavované nebo snad i simulované.

Shora vytknuté obtíže processuální by jistě nepadaly na váhu, ježto jednak zavládl u drah směr, pokud možno cestou smírnou případy ručení urovnávati, jednak rozvoj organisací železničních zaručuje zřízencům vesměs dokonalou odbornou ochranu právní. Z toho důvodu nezdá se býti hrozba posl. Elderschem v sociálním výboru pronesená, že navrhne vyloučení drah z obligatorního úrazového pojištění pro případ, že by vláda neupustila od zamýšlené změny v počítání rent (srov. níže), nižádnou hrozbou. Dráhy i zřízenci by zjev podobný uvítali. Kdo by to těžce nesl, byla by legie dobře situovaných úředníků úrazové pojišťovny rakouských železnic. A rozpočet státních

[1] Tehdejší příspěvek na úrazové pojištění byl nepatrný.

drah, v němž dnes položka na úrazové pojištění značí 13 millionů korun, by zajisté pocítil značnou úlevu.

Zřízenci by uvítali podobný obrat přes to, že praxe odbor. pojišťovny úrazové jest naskrze humanní a liberální, a že rozhodování o odškodnění jest fakticky v rukou jejich zástupců.

Jsou totiž úrazové pojišťovny rakouských železnic zástupčí sbory (valná hromada a představenstvo) zbudovány na principu naprosté parity zástupců dělnických se zástupci podnikatelskými.

Vznik tohoto výminečného stavu ovšem neděkuje liberálnímu stanovisku tehdejších tvůrců ústavních stanov. I zde zamýšlelo se po pravidlu zákonném dáti zřízenectvu jen $^1/_3$ hlasů, $^1/_3$ pak podnikatelstvu a $^1/_3$ vládě. Poněvadž však se soukromé dráhy obávaly, že by zástupcové vlády táhli za jeden provaz s podnikatelskými zástupci c. k. státních drah a tak soukromé dráhy majorisovali, vznikl nynější právní stav.

Dle § 185 osnovy zákona o sociálním pojišťování má se sice skládati i představenstvo úrazové pojišťovny železniční ze $^2/_3$ ze zástupců podnikatelských a z $^1/_3$ ze zástupců pojištěných. Leč tato změna, proti níž se nyní ozývají hlasy zástupců zřízeneckých, neznamená naprosto žádného zhoršení postavení zřízenců železničních, neboť dle třetího odstavce § 185 osnovy zákona o sociálním pojištění rozhoduje představenstvo ve věcech odškodnění úrazového, tedy ve věcech, na nichž zřízenectvu nejvíce záleží, i nadále ve složení stejného počtu zástupců zaměstnavatelských jako dělnických. Ba dokonce jeví v tom směru osnova zákona zlepšení ve prospěch zřízenectva železničního, že na dále má jemu býti zaručeno zákonem jedno místo v praesidiu, čehož dříve nebylo.[1]

Tvoření pojišťovacího fondu u odborové úrazové pojišťovny rakouských železnic děje se rovněž jako u úrazoven territoriálních, dle zásady kapitálové úhrady, jen že způsob určování příspěvků členských drah jest tu jiný a zásadě stejného risika zúčastněných drah zcela přiměřený. Dle toho vybírá se na konci každého správního období tolik na příspěvcích, kolik jest potřeba k pojistně technickému krytí kapitálové hodnoty důchodových nároků v tomto období vzniklých. Do roku 1895, kdy vstoupil v život často zmíněný zákon rozšiřovací, řadily se pojištěné podniky železnic členských dle jejich nebezpečnosti do vyšší nebo nižší nebezpečnostní třídy a nebezpečnostních procent.

[1] Nedávným usnesením užšího výboru pro sociální pojišťování bylo ustanovení § 185. osnovy zvráceno a přijata pro všecky úrazové pojišťovny a veškerá jednání parita zástupců dělnických a podnikatelských.

Výměra příspěvků děla se dle tarifu, který byl zřízen na základě příspěvkové sazby, jež byla vyšetřena pro jedno procento nebezpečí a jeden zlatý ročního výdělku — tedy vybírání příspěvků dělo se tak, jako dnes u úrazových pojišťoven territoriálních, jimž se též musila kapitálová hodnota přiznaných rent odborovou úrazovou pojišťovnou rakouských železnic k vůli bezpečnosti uložení a záruce plnění po zákoně (§ 59 úr. z.) odváděti.

Od r. 1895 se však podniky zúčastněných drah do nebezpečnostních tříd a procent více nezařazují a kapitálové hodnoty rent úrazovým pojišťovnám dělnickým neodvádějí. Pro stanovení příspěvků se určí obnos potřebný ke kapitálovému krytí důchodů a odškodnění ve správním roce vzniklých a částka příjmy ústavu neuhrazená se rozvrhne na súčastněné dráhy v poměru ročních výdělků drahami v onom správním roce pojištěncům, to jest všem zřízencům vyplacených a fatovaných, takže po splacení těchto příspěvků se vždy docílí finanční rovnováha každého roku.

Není tedy u těchto drah možným deficit v tom smyslu, jako u úrazoven territoriálních, že by se totiž na praemiích vybralo méně než ke krytí důchodů jest třeba. Deficit u úrazové pojišťovny rakouských železnic může vzniknouti však přece, a to jednak nesplněním matematicko-pojistných předpokladů o délce žití důchodců a ztrátami kursovními. O této poslední otázce, jež u odborové úrazové pojišťovny rakouských železnic stává se pro zvláštní systém repartice příspěvků vysoce zajímavou, jest uvésti toto:

Vedle § 6. výnosu ministerstva vnitra z 25. února 1896, č. 5077 (uveřejněného v Amtliche Nachrichten ročník 1896, str. 68), jest upotřebiti zisků, jichž dosáhnou úrazové pojišťovny stoupnutím kursovní ceny papírů, v nichž jsou uloženy krycí kapitály ústavu, ku tvoření resp. k rozmnožení zálohy pro kursovní kolísání. Vyskytne-li se pak v některém správním roce kursovní ztráta, jest ji hraditi v prvé řadě z této zálohy, po vyčerpání jejím pak jest kursovní ztrátu připsati na účet správní. Ustanovení toto jest korelátem zásady kapitálové úhrady, jež u rakouských pojišťoven úrazových jest v platnosti.

(Pokračování.)

Dětské soudy v Americe.

Napsal Dr. Max Lederer. Přeložil Stanislav Stuna.

(Pokračování.)

Nalezne-li úředník ochranné dětské společnosti dítě trpící nouzi neb morálně ohrožené, zahájí již nutná pátrání dříve, než dítě přivede k soudu; zadrží-li dítě pro nějaký špatný čin a odvede je do detention house, tu zase k tomu určený úředník vyptá se po dítěti i jeho činu, tak že soudce ihned všecko zví, co věděti musí, má-li správné opatření učiniti. Nemá-li soudce po ruce v jednotlivém případě úplnou zprávu, jakou si přeje, určí k podání information lhůtu dvou neb tří dnů, zřídka kdy více, než dva dny. Zatím zůstane dítě, pokud soudce z nějakého důvodu nezařídí jeho návrat k rodičům, v dentention house pod dohledem hospodářovým; provinilci jsou tu od ostatních přísně odděleni. A teď teprve počíná svoji činnost hlavní osoba soudu pro mladistvé: probation officer. Veliký počet těchto činí jaksi štáb soudcův. Někteří dostávají plat, druzí poskytují služby své dobrovolně a bezplatně, ovšem nepřijme soudce všecky, kteří se hlásí, za důvěrníky pro takový skutečně zodpovědný úřad, nýbrž vybere si k tomu jen způsobilé a z těch teprve ty nejlepší ustanoví za probation officers. Opravdu těžký, ba příliš těžký úkol pro soudce! Však brzy věděla se pomoc! Mrs. Hanah Kent Schoff, znamenitá bojovnice o ochranu mládeže v Pennsylvanii, založila ve Philadelphii spolek »juvenile court and probation association«, jehož hlavním účelem jest získati soudci nejspolehlivější probation officers. Pozoruhodné je i ustanovení jednoho z nejnovějších zákonů o soudech pro mladistvé pro stát Wisconsin ze dne 3. května 1907, dle něhož musejí všichni placení probation officers před tříčlennou komisí, k níž i zkušený paedagog náleží, složiti zkoušku způsobilosti.

Kde je více placených neb dobrovolných výchovných strážců, řídí je a bdí nad činností jednotlivých dozorčích úředníků ovšem pod vrchním dohledem soudcovým chef, chief probation officer. Každému

z dozorčích úředníků je přikázán určitý obvod města, pravidelně okolí jeho obydlí. Výminečně jen ze zvláštních ohledů jsou určité osoby ustanoveny pro celý obvod města, jako zejména kdo umí italsky, pro všecky italské děti, kdo ovládá židovský žargon, pro všecky polskožidovské děti, ba v Chicagu viděl jsem i černou lady jako probation officer pro děti této raçy.

Je-li tedy potřebí, abych tak řekl, o rodinných záležitostech dítěte zprávu podati, určí chief probation officer, kdo ji má obstarati. Pravidelně takovéto zaopatření (investigation) zprávy je úkolem osob placených. — Domnívá-li se ještě chief probation officer vzhledem na některé jednotlivosti zprávy té, že soudce bude potřebovati ještě další pomoci probation officera, vyrozumí toho probation officera, jenž v nejbližší blízkosti dítěte bydlí, o nařízeném jednání u soudu, a ten se v čas k soudu dostaví.

Než ještě se nestalo všecko, aby zaručeno bylo nejúčelnější opatření soudcovo, vždyť může tu býti všelijaké tajemství, jež soudce není s to rozpoznati. Nutno totiž i lékaře na poradu přibrati, ten musí dítě důkladně prohlédnouti a nález soudci sděliti, a pak teprve může »líčení« počíti.

Veřejný žalobce není při líčení přítomen, není ho potřebí k hájení zájmů státu a veškerenstva; advokát může delinquent child, mladého zločince provázeti, vždyť právo s právním přítelem k soudci se dostaviti je každému zajištěno. Však i advokát je zcela zbytečný, co pro dítě svědčí, bylo důkladně vypátráno, co proti dítěti svědčí, nemusí advokát zastírati, poněvadž chce-li soudce pro dítě to nejlepší, nemůže advokát nic lepšího pro dítě si přáti.

Konečně vyslechne soudce všecky osoby, jichž výpovědi v jednotlivých případech jsou nutnými, zejména mnoho toho napovídal Charly, jenž tužky v krámě odcizil, nebo Mary, jež klobouk si koupila za peníze svého chefa, jimiž účet měla zaplatiti. Pak vynese soudce rozsudek, neznějící: Charly je vinen krádeží dle § tolikátého a tolikátého, nebo Marly zpronevěrou dle § toho a toho, nýbrž pro všecky děti, jež za dependent, neglected nebo delinquent se považují, existuje jediný rozsudek: soudce pokládá dítě to za dítě potřebující veřejné péče (the child should be a ward of the state). A nyní nastává nejtěžší úkol: učiniti správné opatření. Aby soudce nechybil, poradí se ponejvíce s probation officer, který bezpochyby významnou roli v životě dítěte

hráti bude a často tento, než soudci radu dá, tímto bývá poukázán »s rodiči dítěte důkladně promluviti«. Tak nemá jediná osoba, soudce, zodpovědnost za své opatření, nýbrž vedle něho i ti, kteří k jeho rozhodnutí přispěli, zejména tedy, kdož se jeho pomoci dovolali, kdož mu vysvětlení a radu udělili. —

Co nyní se stane pro dítě, co s ním?

Základním principem moderní ochrany dítěte je: dítě patří do rodiny a přirozeně do své rodiny, předpokládaje, že tu není vydáno v ohledu mravním nebezpečí. Kdykoliv tedy je to možno, nařídí soudce, že dítě zůstane u rodičů — však pod veřejným dozorem, pod dohledem probation officera. »I give you a chance«, »ještě jednou příležitost chci ti poskytnouti«, prohlašuje soudce dříve než dítě z domova vezme; s tím také obrací se na rodiče, již neplnili své povinnosti a zavdali tak příčinu k zakročení ochranné společnosti; jedině v dítě, jež pochybilo, se skládá naděje. A nyní určí soudce podmínky, jež splněny býti musí, nemá-li naděje zklamati. Jednomu otci nařídí, aby ihned si někde práci zaopatřil a neopustil jí, dokud lepší nenajde, druhému zakáže hru v karty, jinému zase požívání lihovin, matka se nesmí nikdy více opíjeti, jiná nesmí zase dlouho do noci mimo dům prodlévati, jiná nesmí více do bytu muže přijímati. Splní-li se, čeho soudce si přeje, dítě již není dependent, není neglected, neboť pak otec i matka o dítě se více starati, jemu více péče věnovati mohou než dosud. Ovšem, je těžko všech zvyků tak najednou se zříci, než pomohou tu jiné okolnosti. Hrozí tu vězení, donucovací pracovna: kdo dětem svým zaviněně nutnou výživu neposkytuje nebo jinak je zanedbává, dopouští se přečinu proti veřejnosti a přísně se trestá. Jen zákony států Jova, Nevada, Oregon, Tennessee a Texas neobsahují takové ustanovení, kdežto všecky ostatní státy trestají tento přečin vězením neb donucovací pracovnou; ve 14 státech je trest jednoho roku, v Severní i Jižní Dakotě dva roky a Rhode Island dokonce tři roky! Jestli tedy ještě nyní rodiče, ač je soudce takovýmito předpisy zákona k plnění provinností přiměti hleděl, dítě zanedbávají, je jich vina dostatečně prokázána a mohou po krátkém procesu k přiměřenému trestu odsouzeni býti. Však ještě jiným způsobem postaráno výborně v Americe o to, aby co soudce v zájmu dítěte nařídí, skutečně také se provedlo. Zapověděl-li soudce otci karty hráti, matce alkohol píti, nesmějí to také skutečně dělat, třebas

jinak dítěti dostatek stravy a řádné šaty dali, neboť to není ještě vše, co dítě potřebuje: ono potřebuje daleko více, a neví-li to otec nebo matka, ví to soudce, a proto to neb ono žádá, a to se musí také státi! Nedostojí-li někdo příkazu soudcovu, dopouští se opovrhování soudem (contemption of the court) a za trest pošle se do donucovací pracovny na dobu až do šesti měsíců.

Jest však strach před donucovací pracovnou dostatečným motivem, že otec neb matka nepravostí, jež až dosud páchali, se vystříhají, a že všem povinnostem plně dostojí? Možná, že v některých případech bude dostatečný. Však nesmí se výsledek nečinně očekávati; velkou úlohu tu hraje náhoda, nebyl-li totiž motiv dosti silný, je rodina zničena, dítě se vezme rodičům a otec neb matka se ze společnosti lidské odstraní; tato pak musí se starati nejen o dítě, ale i o dospělé osoby, jež jí na obtíž připadají, a tak velké hospodářské hodnoty přicházejí zbytečně v niveč.

Skutečně zbytečně, neboť snadno se tomu všemu zabrání, postaví-li se dítě pod ochranný dozor, přesvědčí-li se veřejnost pomocí svého dobrovolného zástupce v krátkých intervallech časových, zda otec nebo matka se o dítě starají tak, jak si soudce přeje.

Teď také je to již snazší pro oba rodiče svých špatných náklonností a zvyklostí se zříci, vždyť ve stálém styku s nimi je ochránce jich dítěte, jeho přátelská slova jim novou sílu dodávají, on zná také účinnější prostředky, jak by se mohli rodiče polepšiti a na pravou cestu dáti, nežli jen hrozbu trestem. On rozumně dovede použíti těchto prostředků a v několika týdnech podaří se mu skutečně v rodičích nejen náležitý cit, ale i lásku k dítěti vzbuditi.

A tak rodina, jež by se byla málem rozpadla, a již téměř již žádný § trestní udržeti nemohl, vlivem rozumného, zmužilého a cíle svého si vědomého ochránce v novou a úzce se pojící společnost se změní.

Takovýmto jednoduchým způsobem veřejnosti ušetří se celá řada nepříjemností, a při tom zároveň veliký a trvalý užitek založen!

Účinné působení probation officers nám nejlépe znázorní následující příklad, jenž týká se rodiny zachráněné Miss Julii C. Lathrop, jednou z nejstatečnějších ladies probation officers v Chicagu.

Soudci předvedeno 6 sourozenců ve stáří od 6—11 let, ježto od rodičů byli zanedbáni. Důstojný páreček pil, žena více než muž,

a ač muž neustále pracoval a týdně 15 dolarů vydělal, nebyla již po celé tři měsíce zaplacena činže, obnášející měsíčně 10 dolarů; ve 4 komorách měli tak málo nábytku, že k zařízení sotva jedné komory stačil, celá rodina spala na dvou starých matracích, bez přikrývek a peřin. Rodiče však museli míti děti velice rádi, neboť naříkali, když soudce nařídil jich odevzdání do ústavu a jen se dali potěšiti slibem, že se jim děti vrátí, jakmile se budou moci o ně řádně starati. Miss Julia Lathrop převzala dozor nad těmito rodiči. Muž brzo přestal píti, žena přislíbila slavnostně, že se nebude již více opíjeti; v pusté domácnosti pojednou udělali pořádek a již po třech měsících mohl jim soudce tři nejmladší děti vrátiti. Matka použila tohoto radostného okamžiku a opila se, od té doby byla ještě třikráte pro opilství soudci předvedena, ale pokaždé radila Miss Lathrop soudci, aby ji netrestal. Soudce uposlechl též rady a statečná probation officer přivedla konečně onen párek manželský k pořádnému, bezvadnému životu; dluhy se zaplatily, pomaloučku pořídil se nový nábytek, najat byt se sedmi místnostmi a v tomto slušně zařízeném, čistém domově byla opět celá rodina. V 18 měsících, po 139 návštěvách, docílila Miss Lathrop tohoto velkolepého úspěchu!

Těžší a daleko zodpovědnější je úloha probation officera, majícího dohled na juvenile delinquent, na malého neposedu. Před soudem stojí hoch, jenž se nedá nikým ovládati, pro malichernost pustí se do hádky s jiným mladíkem, pojednou vytáhne kapesní nůž a bodne svého odpůrce »Nadějný hošík,« řekl by starý pán za dobrých starých časů, »z toho roste lupič nebo vrah, toho chlapíka by měli zavříti, aby na to pamatoval, to by bylo nejlépe pro takové individuum.«

Tam zase je dívka, jež se k dámě přitočila a peněženku jí vzala, pak udělala si dobrý den, šla nejprve k cukráři a na večer do divadla. »Tu by měli sřezat, až by se celé tři dny hnouti nemohla,« řekl by opět onen starý pán léta Páně.

Tu však někdo vedle tohoto starého pána potřásá hlavou a dívá se naň v pravdě udiveně: je to totiž probation officer. On slyšel celou událost s dítětem, žádá soudce, aby mu dítě přenechal, k čemuž soudce svoluje. Onen starý pán je celý udiven a vyslovuje se se zlostí o moderní pošetilosti, o bezsmyslném citu a šílené výchově. Aby se ukonejšil, třeba mu připomenouti, že sice takové dítě se před lety tlouklo, že se však brzo stejně nebo ještě hůře zachovalo, že se do vězení dáti musilo, že tam 6 týdnů, tři měsíce a ještě déle za trest

pykalo, ale dlouho »na to nepamatovalo«, nýbrž znova odsouzeno býti muselo, a od té doby již častěji za zdmi žalářními společnosti neškodným učiněno bylo; nyní však ukáže se starému pánovi něco nového! Má poznat, jak se dítě ne škodlivým pro společnost, nýbrž prospěšným a užitečným státi má. To ovšem stará hlava pochopiti nemůže, to je pro něj příliš nové, proto raesononisuje dále, však marně; soudce již dal nařízení a nikdo se na starce ani neohlédne.

Předně se táže probation officer dítěte, jak si mají nastávající přátelský poměr upraviti. Nejméně jednou týdně přeje si dítě vidět a s ním mluviti. Nejlépe bude, navštíví-li je doma, může však dítě i k němu přijíti, to se umluví od týdne k týdni. Jednou však pro vždy: dítě musí tyto schůzky přesně dodržovati, neboť probation officer nesmí čas nadarmo ztráceti a také by to byla již první neposlušnost vůči němu, a první povinnost, již soudce dítěti uložil, byla, aby probation officera poslouchalo, jeho nařízení a přání bezpodmínečně se podrobilo.

Pak navštíví probation officer dítě v jeho obydlí, táže se rodičů, jak dítě poslouchá, je-li spořádané, přijde-li na večer v čas domů a vůbec nemají-li nějaké stížnosti na dítě. Ovšem, že není to dítě již andělem, ale rodiče byli by spokojeni, zůstalo-li by takovým, jakým po několik málo dní již je. —

Dítě vypravuje svému novému příteli tu neb onu malou episodu z posledního týdne, zvláště mnoho o škole. To také interessuje probation officera nejvíce, zejména jak se jeho chráněnec ve škole chová, neboť tam nejlépe se pozná, chce-li se dítě polepšiti.

Správce školy, do níž dítě chodí, jest vyrozuměn, že dítě dáno bylo pod dozor, a sdělení to je zároveň i mlčky učiněné vyzvání, dítěti zvláštní pozornost věnovati. To však neznamená, že učitel nebo učitelka má »na něm seděti«, »ze školy vyháněti, aby škola zbavena takové úhony«, to neznamená, že se mu pokud možno často a ještě častěji před ostatními spolužáky opakuje, že je pod dohledem, a že ještě zavřeno bude. Nikoliv! Dítěti naopak věnuje se láskyplná pozornost, což spolužákům není ani nápadné. Napomene se, když »mluví« nebo nedává pozor, avšak nečíhá se, aby se přistihlo při něčem, zkouší se jen příležitostně, aby bylo vidět, že se něčemu učilo, tím pak, že se ochotně dá dobrá známka, vzbuzuje se v něm ctižádost a horlivost a láska ku škole se udržuje. — Každý týden vystavuje učitel dítěti vysvědčení o školní návštěvě, mravném chování a píli; vysvědčení to ukáže dítě probation officerovi. Ovšem že není tento

s tím jen tak spokojen, nýbrž pátrá po příčičně špatné zprávy z úst dítěte samotného, a slyší důvody různé. Ty dají se, jak se ukáže, pozvolna společnou pílí odstraniti. Tu dozví se, že počty neb přírodopis jsou mu těžké. Tomu snadno lze odpomoci! Najde se jistě do týdne čtvrthodinka, aby dítěti pomohl a tak mezery jeho vědění vyplnil. Dítě je celé udiveno! Nemůže pochopiti, proč tolik interessu se jemu věnuje! Však srdečně a vděčně přijímá projevenou k němu lásku a netrvá to dlouho a prokazuje ji i s a m o z c e l é h o s r d c e s v é h o. Vše, co srdce jeho naplňuje, každou sebe menší radost i veliké bolesti sdílí se svým rozumným spolucítícím přítelem. Jednoho dne svěří se i o tom, že otec a matka se silně hádali a sobě zle nadali; tu zase vypráví rodinný přítel rodičům, ovšem v nejpříznivější chvíli, jaký dojem onen ošklivý výstup na dítě měl — a tito již od té doby hledí se opanovati a jsou mu za to vděčni, že se tak vřele dítěte ujímá; tím také má probation officer vliv na rodiče a pomáhá tak tu neb onu vadu odstraniti. Vůbec každý špatný vliv musí se odstraniti, neboť co může na dítě nejpříznivěji působiti, nežli smutný výjev rodinný!

Zatím uplynou týdny od té chvíle, co probation officer dítě pod ochranu vzal, a nadejde den, kdy soudce chce vědět, jak se dítě po tu dobu chovalo. Radostně se soudce tváří, když mu probation officer vypravuje, že již prospěch ve škole je lepší nežli dříve, že zanechalo dřívější špatnou společnost a nalezlo jinou, dobrou, a že vůbec v žádném ohledu nemá důvodu ku stížnosti. Soudce je spokojen, ale myslí, že je třeba ještě dítě déle pod dozorem ponechati, aby bylo jisto, ž e m á j i ž r o z u m a ú s u d e k, ž e s e b e v á ž í a s e d o v e d e o v l á d a t i, t a k ž e s n e j v ě t š í p r a v d ě p o d o b n o s t í s e d á o č e k á v a t i, ž e s e s p o l e č e n s k é m u ř á d u b u d o u c n ě p o d r o b í.

Samo sebou se rozumí, že dosavadní dobré chování přičísti jest n e u s t á l é m u vlivu probation officer, avšak není ještě onen špatný vliv, jemuž dítě podléhalo, dosud úplně odstraněn, dítě ještě nemá tolik síly samostatně jen po dobrém se píditi. Samostatnost dítěte se ukáže, o b m e z í - l i s e ponenáhlu dozor, budou-li návštěvy probation officera stále řidší, až konečně dle rozkazu soudcova úplně odpadnou.

Dítě je sice hrdé na to, že spokojenost a důvěru v probation officerovi vzbudilo, ale není rádo, že z t r a t í p ř í t e l e a r á d c e, jehož si tak oblíbilo! Ten však ujišťuje je svým přátelstvím i na dále a vyzve je, jen ať ho navštíví kdy bude chtíti. Skutečně mnohdy pře-

kvapí každého, jak srdečný poměr utvářil se mezi ochráncem a chráněncem. Děkovati však to jest jen velkému porozumění probation officer k dětem. Ostatně zdravý rozum a jistá síla vůle je vlastně vše, čeho potřebí ku správnému vedení dítěte; přirozený a upřímný takt je všecko, co je potřebí k získání si dítěte, jež se pak povolně ovládati dá. Než americký národ nespokojí se s tím, co je nutné, chce více, ba chce vždy to nejlepší, a proto chce i to nejlepší pro dítě. Poněvadž cvikem obyčejné schopnosti probation officera ještě se rozmnožují, vznikají ve větších městech zvláštní školy pro ty, již se chtějí věnovati sociální práci (schools for social workers, schools of philanthropy) i pro ty, kteří jen příležitostně ku povznesení všeobecného blaha přispěti chtějí. V těchto školách přednášejí nejzkušenější muži a ženy nejen o teorii nebo snad něco z historie, nýbrž připravují své žáky pro jich praktickou práci. Jaký význam této práci se připisuje, nejlépe svědčí výrok jednoho z nejváženějších soudců: řádný probation officer v jednom roce více trestních případů může zameziti než státní návladní v 5 letech může stíhati a dáti potrestati.

Ovšem nepodaří se vždy probation officerovi dílo, často příčinou toho je, že probation officer není dítěti sympatický, dítě je pak vůči němu nepovolné a urputné. Co se tedy stane? Stane se něco, co patří k nejzáslužnějším výkonům probation officera: poznalť, proč dítě nechce se jím dáti vésti, a proto když soudci předkládá nepříznivou zprávu, udá i příčinu a radí soudci, aby dítěti ustanovil jiného výchovného strážce. Soudce svolí, a se změnou probation officera změní se i dítě.

Jako lékař nemůže každého nemocného uzdraviti a učitel každého žáka chytrým udělati, nemůže i probation officer každé dítě řádným a ke všemu způsobilým učiniti. Často potřebuje silnějšího vlivu, než jaký může projeviti pouhý přítel a rádce — pak se musí dítě dáti do ústavu.

Však odevzdá se dítě do ústavu jedině tehdy, když již to jinak není možné dítě řádně vychovati; musí tedy býti neobyčejně neposlušné, nebo hodně nedostatečně vychované, když soudce ihned, jakmile se jeho životopis dozví, do ústavu je pošle, aniž by učinil ještě pokus pomocí probation officera žádoucího výsledku dosíci.

Ústav je tedy poslední útočiště, ať již se jmenuje jakkoliv, ať house of refuge, ať juvenile asylum, ať State industrial school nebo State farm.

Jednou byl jsem dopoledne u soudu, když právě soudce nařídil, že dítě se odevzdá do ústavu; odpoledne doprovázel jsem úředníka, který dítě to do ústavu odvážel. Novější ústavy jsou pravidelně za městem. Celou tu cestu sedělo dítě se sklopenýma očima a se sevřenými ústy, jež se jen při hlubokém vzdechu pootevřely. — Jaké asi chmurné obrazy se dítěti v mysl tísnily! Zemdlené a smutné bylo, když s námi s vozu vystupovalo. V malé vzdálenosti ukázala se nám malá vesnička, myslel jsem si ihned: tady na blízku bude asi ona ponurá polepšovna. Divil jsem se však, když mi průvodce na otázku, kde je ústav, odpověděl: »The village there is the institution.« »Vesnička tam, to je ústav.« Radostné překvapení bylo znáti na tváři malého Američana, jakmile to zaslechl, a valil oči, jen aby vše najednou mohl shlédnouti.

Nemohu zde líčiti dopodrobna podstatu a činnost takového ústavu, obmezím se jen na nejnutnější.

V každém domečku, jež dohromady malou útulnou vesničku tvoří, je ubytován určitý počet dětí, 15—30. Žijí tu pod dohledem dobrých, počestných manželů, hospodáře a hospodyně, řádné to rodiny, jež nezřídka více dětmi je obdařena. Správce »ústavu« dohlíží jako »představený obce«, aby všecky předpisy obyvateli náležitě zachovávány byly, každý hospodář se stará o to, aby měl ve svém domě pokoj a pořádek, kdežto hospodyně hledí, aby »její děti« byly čisté, a je hrdá, má-li »nejhezčí děti z celé vesničky«.

(Pokračování.)

O zřízení a organisaci agrárního musea.

Napsal Dr. J. Šlv.

(Pokračování.)

Pokusy, učiněnými řed. J. Šustou, podán byl zajisté definitivní nezvratný důkaz, že cizí druhy, sem prostě převedené a nastěhované z jiných geografických, klimatických, geologických a vůbec životních podmínek, nemohly se tu aklimatisovati a v celku pomalu zašly. Za to domácí druhy byly pečlivě vychovávány, zušlechťovány a kvalitou zdokonalovány. A proto — navzdor cizí konkurenci na př. už z Rumunska,[1] i v Německu, mořskými rybami — stále ještě stoupají v ceně; opravdu se zdá, že v účelném, stálém zdokonalování jakosti druhů domácích, na druhé straně pak popřípadě i zvýšením výroby en masse, spočívá záruka další nadějné rentability i stálé budoucnosti tohoto odvětví. Vším tím ovšem naše rybnikářství posud stojí na výši a je vzorem cizině i jiným odvětvím hospodářským, poněvadž správně a v čas pochopilo zákony biologické, zušlechťujíc druhy domácí; tak u kapra zkrácením délky těla a zvýšením, resp. ztloustnutím obloukovitého hřbetu. A v těchto správných biologických i obchodních zásadách leží též jeho budoucnost.

Povšimněme si teď polního hospodářství, vlastní, původní i nejstarší to ekonomie, která je matkou všech ostatních. Práce, úkoly, ohledy, boje i vědomosti polního hospodáře mají býti celkem větší,

---

[1] S jiné strany opět čeká se konkurence z Haliče a boj českého krátkého tlustého kapra s dlouhým v Haliči, Prusku a Slezsku. Obě poslední země mají tytéž, ba i lepší podmínky pro zakládání rybníků, nežli Čechy, a zřizovaly své rybnikářství dle našeho vzoru. Náš kapr je však lososovitý, výborný, a ovšem dražší, skoro až delikatessou; tamní kapr je daleko méně chutný, za to lacinější a schopen tedy konkurence en masse mezi lidem. Nastává tu zajímavý hospodářský problém: buď delikatesní produkce pro zámožné, či en masse pro chudší — nebo obé dle jakosti různých rybníků. — Dovoz laciných mořských ryb, jakožto protiváha drahého hovězího masa, se u nás v Čechách neosvědčil; dopravou a chladírnami se značně zdraží, ztratí na chuti, někdy přímo zapáchají hnilobou, neznáme jich kuchyňskou přípravu a nejsme jejich požívání vůbec zvyklí.

nežli u jiných. Jeho výkony lze posuzovati konečně už za rok. Má práci velmi složitou: produkci vegetabilní i animální, a vůbec kombinovanou.

Vizme produkci vegetabilní. Všichni víme, jak často se zde vyskytují nyní stížnosti (na př. r. 1898) na různé nemoci, hmyz atd.

U pšenice a ječmene je to sněť,[1] u žita žlabatky, všude pak různé plísně, rzi, houby atd.

Rovněž pokusy s cizími druhy obilními značně selhaly. Tak nedávno zjištěno, že anglická pšenice se tu neosvědčuje. Za to stará naše pšenice domácí, t. zv. červenka, později přesívka (původně to nebyla však přesívka), ač je trochu tvrdá, je zde posud a dobře prospívá, ač pro její zvelebení nic se nestalo. Váha 80·5 *kg* na 1 hektolitr české pšenice (na př. r. 1898 na Písecku) není nic tak vzácného, a přece je jistě pozoruhodná. Docházíme tu ostatně až 81 a 82 kilogramů váhy a normální průměrné sklizně.

Staré domácí žito[2] valně zmizelo a udrželo se toliko v horách (v Krkonoších, Rudohoří, na Šumavě a v Českomoravské vysočině); místo jeho zaujala spousta druhů cizích (na př. žito obrovské, Goliášovo atd.), z nichž některé se značně pomísily a někde i šťastně udomácnily. Ještě více cizích druhů, nežli v žitě, máme tu dnes u ovsa, ač starý původní oves, t. zv. zeleňák (dlouhých zrn), částečně se udržel v horách, je dobrý (na př. z Táborska, polánecký) a především otužilý. O výtečnosti ječmene českého, hanáckého i slováckého netřeba mluviti. V jeho možnou degeneraci, jak na to své doby včasně poukázal dvorní rada J. Stoklasa, lze věřiti, arci hlavně lokálně

---

[1] Letos zvláště na pšenici řádila zelenoočka, brouk to velmi žravý, moc se množící, který sem přišel z Německa a tam byl zanesen z Ameriky.

Různé ty nemoci a hmyz dříve tak časté, veliké a rozsáhlé nebyly; vinu zde nese ovšem dnes i snazší doprava, větší a rychlejší styk a tím přenášení na jiná místa. — Výnos sypání není stejný a ne všudy, vzdor pokročilejšímu hospodaření dnešní doby.

Z brouků jmenujeme ještě: šířícího se v jižní Moravě révokaze na révách vinných a jiný hmyz; na jabloních mšici krvavou, na chmelu mšici chmelovou a červeného pavoučka, na chmelu a bramborách pidikřiska a j.

[2] Mělo tvrdou slupku, hnědou barvu a byly z něho též výborné otruby. Cizí žita mají zelenou barvu, jemnou slupku, ale špatné otruby, ježto většina důležité lepkavé látky přechází už do mouky. Staré domácí žito bylo dost dobré, otužilé, ale právě jako oves: nepěstěné, nezušlechtěné. Cizí ty druhy ovsa i žita pravidelně 4. nebo 5. roků degenerují, onemocní, tak že hospodáři zavedli proto na obranu t. zv. výměnu semene. Je jisto, že žito i oves cizí mají větší plodivost i lepší jakost někdy, vždy však jsou choulostivé a brzy zdegenerují.

i parcielně, a tam, kde přichází často po řípě a do půdy cukrovkou vyssáté.

Velká potíž je ovšem u nás se statistickým materiálem, který se shledává a udává značně nepřesně;[1] zbývá nám tu mnoho práce posud. Jest jisto, že export ječmene klesá.

Hlavním dodavatelem našich semen dnes je Německo, ač něco i Francie a Anglie (Uhry nikoli), kam plyne od nás dosti mnoho peněz, jež by mohly zůstati doma a rozmnožiti se ještě vývozem našich semen do ciziny.

Staré naše luštěniny (hrách, čočka) jsou dobré a dosti se zde udržely, ač se teď málo v celku pěstují; fazole jsou, tuším, pozdější. Z domácích starých okopnin jsou zelí a krmná řípa (tuřín i vodnice) výborné; brambory jsou pozdějšího, amerického původu, z 18. věku, ač znamenitě zdomácnily.[2] Právě tak cukrovka (z Francie a Německa po r. 1800). Z pícnin jsou jeteliny i různé traviny a zeleniny (Erfurt, Halle atd.) ponejvíce z ciziny. Červený jetel se částečně uchytil; pěstuje se u nás od 18. věku. I zde Německo, Švédsko, Francie, Švýcarsko i Anglie mnoho nám dodávají; za to rovněž zjištěno, že americké traviny se tu neosvědčily.

Pícniny byly dříve u nás neznámy, toliko seno a otava. Původní jsou naše staré polotraviny kol řek, rybníků a vůbec na půdách rybničných. Byly dosti dobré i otužilé, trpěly ovšem často tím, že spodek půdy býval bažinný, tak že vznikala proto nedobrá, kyselá píce, kterou skot nerad bral a nijak po ní nebujel.

Bylo tedy ku zlepšení pícnin třeba meliorace a odvodnění půdy. Traviny ty byly dobré, nedegenerovaly, nebyly však pěstěny a zušlechťovány.

Starý náš domácí len je dobrý. Čekanka a lupina jsou nové a cizí.

---

[1] Buď zhruba od oka a nedbale, či zúmyslně — ze strachu před státem — falešně. Zde stojí Německo dále. — Sesvětověním obilního trhu, laciným dovozem z Ameriky, Ruska (a mouky z Uher) poklesly ceny obilí a výhradné pěstování obilin stalo se tudy nevýnosným a vedlo k obchodnímu hospodaření: vývozný ječmen, cukrovka, chmel, jinde zas rozmnoženy pícniny (různé traviny, jetel i oves). Poměry se však rychle obracejí a mění. V zemích, kde požívala se druhdy výhradně rýže (v Japonsku, Číně i Hindostanu atd.), valem se dnes šíří mouka, čímž přibývá obilinám nový, značný trh právě v zemích velmi lidnatých. — O chmelu a vínu promluvíme později.

[2] Starý český brambor (červené cibulky a rohlíčky) zmizel, a skoro je to dobře; ze 4000 as druhů bramborů je jich v Čechách na 900 dnes!

V celku všude vidíme neustále tutéž bolest: na jedné straně prýští ročně spousty peněz do ciziny za semena (na př. za cukrovku do Německa i Francie, za brambory do Polska a pod.), z čehož jasně vychází, že by se našemu domácímu semenářství z těchto důvodů mělo věnovati daleko a mnohem více péče zemské. Na druhé straně shledáváme stále tytéž zásady, názory i snahy: domácí vegetabilní typy, jež byly původně dobré, otužilé, resistentní, akklimatisované, ale sešlé toliko bídou lidu, země i doby, odstraněny; zavedeny sem druhy cizí, zprvu plodivější, lepší (a proč lepší? poněvadž se jim v cizině věnovala větší péče), ale zdejším poměrům nezvyklé, tak že brzy ochuraví i zdegenerují. Proto též hospodáři holdují t. zv. výměně semen.

Běželo by o to, připojiti ku větší resistenci typů domácích i lepší plodivost a jakost. Jak? Semena domácí vybrati nejpečlivějším výběrem jich, starati se o ně náležitě, tím je zušlechťovati a pěstiti v ústavech centrálních i okresních (při hospodářských školách a v okresních školkách); tím zajisté budeme kombinovati staré dobré vlastnosti domácí (otužilost) s lepší jakostí a plodivostí cizích. O otázce eventuelního míšení tuto nemluvíme.

Třeba však zcela jistě správné i náležité výchovy a péče, a nikoli, jak bohužel často, falešné či žádné. A pak zdokonalíme i sešlé a prosté své druhy domácí.

Pohlédněme nyní na produkci animální.

O ovcích těžko dnes mnoho mluviti, ježto vlivem dovozu laciné bavlny chov jejich počal se menšiti, a vymizel již tou měrou, že obmezuje se nyní toliko skoro na velkostatky. Čím dále arci od Čech na východ a jihovýchod jich počet roste. Dlužno však s důrazem poznamenati, že druhdy (a až do konce 18. stol.) chov ovcí, zvláště v dobách, formách a poměrech primitivnějších, skoro výhradně převládal. Původní česká ovce ku konci 18. století však velice upadla, což dovršeno vítězstvím bavlny nad vlnou v textilnictví; příčiny všeho toho dovodíme později. Dnes tu máme takořka jen druhy cizí: Negretti, Rambouillet atd.

O chovu koní víme, že český domácí ráz dosti vynikl, zvláště na Vodňansku, Kladrubsku i na Pardubicku a Chrudimsku; nebyl to arci typ snad zvláště ušlechtilý, ježto byl velmi těžký a silný, ale právě pro hospodáře a u vojska jistě velice potřebný a praktický.

Nepodařeným uváděním cizích druhů a nevhodným jich výběrem (co do původu) i nepromyšleným míšením, zůstaveným obyčejným prostým nemyslícím vojákům, náš kůň také dosti sešel a ztratil.[1] Aspoň dotyčné pokusy se strany státní nebyly korunovány velkým zdarem. Odvolávám se tu prostě na svědectví státního hřebčince v Písku z let 1895 i 1896, který sám tato fakta uvádí a potvrzuje. Soukromý chov koní (na př. ve Staré Oboře u Hluboké) osvědčil se lépe.

Jako ovce, tak i starý český skot do 1. polovice 19. věku velice se zhoršil. Tento zjev, jakož i národohospodářské úvahy a zdvižení výnosu z půdy, vedly kol r. 1850 k myšlence o zlepšení českého skotu, t. j. zvětšení mlékaření i žíru. Věc prováděna pak jednoduše tím způsobem, že výtečný alpský hovězí dobytek kupován přímo ve Švýcarsku a převáděn beze všech přechodů a příprav do Čech. Snahy tyto stály, lze říci, miliony. Výsledek jich byl zpousta nemocí (zvláště pověstná slintavka a kulhavka), které se objevily u našeho skotu; často celé stáje musily být vybity — škody to ohromné. Alpské drahé originály pomalu degenerovaly; v letech devadesátých byla u většiny našeho hovězího dobytka šťastně zjištěna tuberkulosa, a to zase většinou u alpského, který pak nakazil i náš domácí. Příčinou této degenerace a četných těch nemocí skotu opětně byla nemožnost akklimatisace cizích druhů u nás, jež přišly sem z lepších podmínek životních — píce, pastva na vzduchu, klima, pěstování — do horších. Teprve později učiněn pokus, místo pouhého přesídlení z Alp, užíti naše domácí kravky a křížiti s originálními alpskými býky, což vedlo již k lepším výsledkům. Kdyby se byla bývala věnovala našemu domácímu skotu tatáž péče jako alpskému a jen polovina těch peněz, měli jsme dnes dobytek zdravý, nepodléhající tolik nemocem, o polovici lacinější a velikých těch škod s vybíjením celých stájí byli jsme ušetřeni.

Dosavadní prakse na tomto poli šla touto cestou: 1. Prosté sem stěhování alpských originálů (na př. švýcarská kráva na Kolínsko!);

---

[1] Starý náš kůň byl velmi skromný co do stravy a otužilý, nezastonal; právě náš rolník i voják potřebují koně silné a méně žravé. Doporučovaný kůň ardennský ku křížení je dobrý a snad i vhodný, moc však ji; někde navrhují tedy jen částečné křížení — jednou třetinou a dvě pásma zas domácí či štyrská. Někteří mají za to, že dobrý netolický kůň je blízek Noriku ze Štyrska. Dlužno zjistiti, tomu-li tak, který je primérní a, pochodí-li náš dobrý kůň ze Štyrska, kdy sem přišel. Každý tu zajisté vidí, jakou měrou historické poznámky (staré zkušenosti volby vhodného křížení) napomáhají přítomnosti.

vedlo k četným nemocem, zchoulostivělosti, tuberkulose a konečně k degeneraci, jak nyní zjišťují zvěrolékaři.

2. Křížení alpských původních býčků s domácími kravkami v době pozdější docílilo větších úspěchů a je i vědecky na správnějším podkladě. Četní znalci (na př. i redakce Wiener Landwirtsch. Zeitung) dovozují však, že v tom křížení je i dnes ještě mnoho nesoustavného, nerozmyslného, ba náhodného a falešného prostě; že ceny i subvence dotyčné neudílejí se se zralou úvahou místa i druhu, nýbrž zase nesoustavně — víc dobré vůle, ba i osobních, protekčních, politických a jiných důvodů, než pochopení směru cest; krávy se běhají dvě i více let, ale nezůstávají stelnými a nerodí, jsou jalové a pod.

Nynější drahota masa je ovšem vedle vysoké spotřeby (dříve se tolik masa nepožívalo, jako teď), jakož i obchodních a politických spekulací, produktem více příčin: *a*) Vlivem lepšího zpeněžení mléka přeměňují teď rolníci svůj skot na dojný i mladý a opouštějí doporučovaný dříve žír; *b*) opravdu se ukazuje dnes daleko menší i nepravidelná plodnost krav[1] a méně telat; *c*) lze sem připojiti i osvědčující se theorii Lamblovu o rostoucí depekoraci: čím více lidí, tím víc plochy obilné, tím méně plochy pícné i dobytka v zemích kulturních a průmyslových (západ, Německo, země české i alpské), kdežto Srbsko, Balkán atd. skot vyváží beze své újmy; *d*) konečně i velkoměstský a průmyslový dnešní způsob života, který žádá stravu silnou a rychle hotovenou — maso, mnoho masa.

---

[1] V některých krajích opravdu se zdá, jakoby spíše ubývalo skotu. Tak na Plzeňsku, kde rolník míval až 4 páry volů (hlavně červenostraky) od 1 až do 4ročních; dnes má polovici. Mimo to jsou též stesky na jakost; vůl, živený umělými krmivy, má maso řídké, »nafouknuté«, lehké, zkrátka nevyzrálé. Řeznici tvrdí soustavně, že rodí se dnes méně telat, zvláště v okolí Prahy. Jisto je, že je méně matek. Při rostoucím mlékaření vládne teď systém t. zv. vydojení: kráva se určí jenom na mléko, dojí tolik let, kolik jen lze, až se vydojí, a pak se přidělí žíru, vykrmí, prodá a zabije. Tedy buď nerodí, či málo — jednostranné schematické hospodářství. Je arci pochopitelno, že též intensivní hospodaření při vysoké kultuře chovu vede k choulostivosti a menší plodivosti, u skotu jako u člověka. K osvěžení krve nutno křížení, ale dle vhodného vyzkoušeného výběru: druhy bližší a ne v přílišném počtu. Dnešní falešné zásady biologické a křížení v Čechách jsou patrny z výsledků chovu koní, skotu, vepřů, ovcí atd. Dnes se vracíme ku kaceřované dříve depekorační theori Lamblově, ba i Malthusově; hospodáři aspoň tvrdí, že píce se množí řadou arithmetickou, pro zdárný vzrůst chovu a konsum je však třeba řady geometrické. (Lze též upozorniti na článek Národního Obzoru [č. 41, str. 2. z r. 1910.]) — Zdá se, že umělý chov dobytka vedl také ku spekulaci a pod.

I Halič více produkuje; pražské jatky ve svém příhonu vykazují $^2/_3$ skotu z Haliče a $^1/_3$ z Čech. I když tuto diferenci vysvětlujeme vývozem nejlepšího domácího žíru do Německa, Vídně a lázeňských měst, tož přece je přílišná a dává za pravdu skeptikům. Do Čech přišly snad všecky druhy alpského skotu: švycský, bernský, freiburský, simenský, appenzellský atd., ze Švýcarska, rakouských Alp, z Bavor (Scheinfeld), krávy hollandské, frýsské a j. Tímto nesoustavným, nerozmyslným i náhodným křížením a lokálně nevhodným i nesprávně voleným spojením vneseny do našeho dobytkářství zmatek a jalovost.

Zajímavo je toto pozorování: jižní Čechy posud dávaly dosti přednost typu simenskému a freiburskému, ne vždy švycskému a bernskému. Na severu a zvláště severovýchodě (na př. na Mladoboleslavsku, Mnichovohradišťsku, Turnovsku atd.) je více druhů a vesměs smíšených: a) domácí (horácký), křížením zlepšený, zvláště kravky dobrého původu · b) kravařský[1] z Moravy (Kravařska i z Hané), dobrý na dojivost i žír; c) švycský a freiburský, pak simenskobernský. Domácí typ zlepšen byl blízkým kravařským a poněkud i simenskobernským. Simenskému a freiburskému vytýkají severočeští rolníci, že více jsou na žír, než na mléko; o simenském přímo praví, že víc je na figuru i žír a zmenšuje dojivost. Náš smíšený domácí, jakož i kravařský, který se na severu výborně osvědčuje, má značnou dojivost, je však menší postavou; proto doporučují křížiti je se silným bernským i mléčnatým, který dodává postavu, dojivost však nezmenšuje. Poměry nejsou ovšem všude stejné a ukazují v poslední době mnohou změnu; i náš domácí druh mívá teď slušnou figuru i sílu, na žír i chov; je barvy bělavé, s velkými světlehnědými, až žlutavými skvrnami. — Rovněž na Pražsku atd. mizí valem simenský typ; svědčí o tom domácí příhon na jatkách a každoroční květnové výstavy Ústřední hospodářské Společnosti.

---

[1] Kravařsko je dosti malá krajinka v Poodří, která má píci ještě lepší, nežli v Polabí, rovná se šumavské a je blízka alpské. Že tu mohl býti od pradávna výborný skot, dokazuje právě tato jakost píce. Počátek tohoto chovu připisují hraběti Harrachovi po r. 1750. Byl ovšem zajisté jeho reformátorem, ježto k osvěžení krve výborných kravařských dojnic uvedl tam ku křížení nové druhy. Dle tělesných známek a tradic štyrských míní někteří, že z Horního Štyrska. Původcem však nebyl, vždyť ta výborná píce dána je už přírodou tamní; to rozhoduje. O kupování skotu z Kravařska máme v Čechách zprávy už ze 16. věku. Bylo by zajímavo, zjistiti zásluhy šlechty a velkostatků 18. v. o zvelebování chovu dobytka.

Vedle míšení domácího horáckého s kravařským, bernským či smíšeně s hanáckobernským nebo kravařskobernským, doporučují někteří tento promyšlený postup chovu:

Místo kupu ze Švýcarska zříditi stanice odběru mladého dobytka, postupně (t. j. dle blízkosti našim poměrům), a to ze Štyrska, z Moravy a ze Šumavy (kde je píce podobná alpské); a zvláště velkým rozšířením pěkných stád mladého skotu na Klatovsku a Domažlicku, jež by se takto mohly státi jakýmsi mateřincem pro Čechy. Zemědělská rada, zajisté za hojné podpory země i státu (parlamentu a ministerstva orby atd.) rozšířila by soustavně své plemenné stanice, přičlenila organičtěji k hospodářským ústavům i školám, a přizpůsobujíc se lokálním poměrům píce i klimatu, hleděla by vyzkoušeti i najíti nejvhodnější spojení a vytvořiti tak nejlepší lokální nové typy.

A zdá se opravdu, že tento druhý, na domácím materiálu založený návrh byl by v celku nejlepší; hlásiť právě zemědělská rada na Moravě stesky, že i tamní znamenitý posud skot také už začíná degenerovati.

Nynější drahota masa, jak už výše praveno, vyvolána byla mimo jiné i nedostatkem chovu skotu. Po stránce technické vidí parlament hlavní lék proti tomu ve zlacinění pícnin, a to laciným dovozem i melioracemi luk a pastvin a pod. Zajisté; a zvláště nutny jsou meliorace půdy. Ani to však nestačí; běží stále o zlepšení domácího typu vůbec. Fakt je, že 1. nemoci řádí neobyčejně ve skotu (na př. opět nyní nebezpečná slintavka a kulhavka na Pražsku, proti nimž je málo léků), a to hromadně, epidemicky; a že 2. je málo mláďat, resp. i málo matek.

Druhé toto faktum vzniká jednak častou jalovostí krav, které méně nyní rodí — potvrdí nám to každý sedlák, velký i malý, starší i mladší; jednak jednostranností hospodářské soustavy (na př. řečeným již vydojením). Vše se vrhá většinou za obchodním ziskem, za tím, co v tu chvíli právě platí, t. j. na jeden obor, bez ohledu na typ, okolí a půdu; nyní tedy na mlékaření, nebo i žír, arci do německých krajin, nehledě na vzdálenost od dráhy a většího města. Doprava železniční za mléko je pak velmi drahá.[1]

Hospodaření animální není tudíž v zemi rovnoměrně rozděleno. Bylo by úkolem dozorčích i poradných orgánů (Zemědělské rady atd.)

---

[1] Tak na př. z Lounska do Prahy obnáší dvakrát tolik, t. j. při lokální

působiti zde k větší soustavnosti i regulaci, t. j. k většímu rozdělování i třídění typů dle krajů, s ohledem na píci a krajinu, jakož i vhodný, resp. možný tam cíl chovu. Tedy na př. zde míšený cizí či simenský na žír, onde míšený domácí či bernský na dojení, tam zas míšený domácí dolnošumavský, nebo moravský na chov mladých a p. I u ovcí děje se podobná klassifikace, ač jen lokální.

Zkušenosti, že každý dvůr nehodí se pro všecky druhy hospodaření animálního — t. j. pro žír, lakticin i příchov mladých — jsou známy, a to už od 16. století. Už tehdy třídili dvory buď pro chov, či pro dojnice, žír atd.; a tyto zkušenosti se posud plně osvědčují a platí i dnes. Toho by měli dbáti a zachovávati i malí rolníci, jimž právě nyní chce vyjíti vstříc Zemědělská rada zmírněním podmínek při propůjčování stanic plemených. Není pochyby, že otázka příchovu mladých je teď u nás nejdůležitější.

Po stránce historické dodáváme, že není vyloučeno, že staročeský skot[1] sem přišel jednak z Haliče, jednak z Frank (Bavor) s francským kolonistou, lánem a dvorem, u klášterů, šlechty a purkrechtních osad 13. a 14. věku, zvláště v jižních Čechách; značilo by to tedy, že vždy byl původu rovinatého a středoevropského (při těchže rovnoběžkách), t. j. byl buď autochtonní, či, přišed z blízkých poměrů, stal se snadno beze své újmy domácím.

Co bylo řečeno o skotu, platí o vepřovém dobytku. Každý ví, že vepřové maso platí dnes nejvíce ze všech a bude ještě stoupati v ceně. Obliba uzenářských výrobků roste a zvláště v zimě. V létě pak nastává export pražských šunek do lázeňských míst atd. Jeť české uzenářství v cizině chvalně známo, tak že výroba i obchod vepřovinou jsou v zimě i v létě stejně čilé a výnosné. Suroviny však, vepř sám, je v Čechách málo; nutno sem dovážeti z ciziny: z Haliče,

---

ceně 16 h. Za litr mléka rovněž 16 h = 32 h za 1 litr. Lidový parlament nechť se zasadí u vlády o zlevnění tarifů na mléko.

[1] Svědčila by pro to historická (politická, církevní, kulturní, agrární a hospodářská) souvislost, jakož i přírodovědecký fakt, že starý šumavský (a tím i jihočeský) skot velmi byl, co do popisu atd., podoben bavorskému z Frank (na př. kol. Scheinfeldu). Nemohli bychom to však jistě všestranně přijmouti, neboť nelze též tvrditi, že by nebyl existoval prastarý domácí typ, blízký haličskému a moravskému. V 16. v. dovážen byl skot do Čech z Uher, Haliče a z Moravy (z Kravařska) vlivem pánů z Pernštejna a j., kteří měli statky v Čechách i na Moravě; i panství Kateřiny z Ludanic (Helfnštýn), choti Petra Voka z Rožmberka, leželo na Kravařsku a zásobilo jižní Čechy. Haličský i náš typ byl menší postavou, ale dobře dojil.

z Uher, ze Srbska atd. Jaký by to byl zdroj příjmů pro našeho rolníka! V jižních Čechách je posud nadbytek pastvin a ty vepřům stačí. Dále vyvinutá výroba uzenin, vůbec tolik přirozených podmínek. Ale za stávajících okolností chovati může vepře ve velkém buď jen velkostatek či velkonájemce. Obce mají sice posud dosti mnoho svých společenských pastvin i konečně jednotlivci. Malorolník se však toho bojí. A proč? Pro časté nemoci (červenka), které jsou velmi nakažlivé a zhoubné.

Starý český vepřík byl skromný, spokojil se se vším a skoro nezastonal. Je to známo z písemných zpráv i z tradice. Je pravda, že má méně sádla, za to však více masa,[1] a to jemného; pomaleji roste a méně přibírá na váhu, za to má 12 až 14 mladých a staré účty ze 16. století nám vyprávějí dokonce o 16 mláďatech!

Náš menší hospodář se vepřového chovu, ač byl by velmi výnosný, dnes, jak praveno, bojí pro časté nemoci a pády, jež vznikly zchoulostivěním vepře, jednak ve stájích, jednak uvedením sem cizích druhů, jež se tu nepřizpůsobily. A tak velké peníze od nás plynou do ciziny, ač chov ve velkém a výhon ven na pastviny byl by u nás tak snadný. Znalci vidí ozdravění a zdokonalení našeho vepře skřížením s polským a výhonem, ven na pastvinu. Nebylo by zdvižení a rozšíření tohoto chovu výbornou náhradou za naše ztracené ovčářství staré a znamenitým zužitkováním jihočeských pastvin? Skot stojí peníze a žádá mnoho péče i znalosti.

Snad největší anarchie vládne v chovu drůbeže,[2] jež uvedena teď do Čech snad z celého světa — houseři emdenští, kačeři pekingští, kohouti langšanští a j. v. — bez úvah a bez ohledu na souhlasné podmínky přírodní i životní. A zda s užitkem skutečným? Sotva. Víme přec, co bylo již z Čech odvezeno peněz do Uher za kuřata a husy, do Štyrska za kapouny a poláky, do Haliče a Uher za vejce!

Mohli bychom si povšimnouti ještě zemědělského průmyslu a jiných s ním spřízněných odvětví, na př. velice druhdy rozšířeného u nás lnářství a j. Toliko však o včelařství letmo ještě poznamenáme,

---

[1] Anglický vepř (Yorkshire i Berkshire) je blízek českému: má méně sádla, více masa, a to velmi jemného, jemný chlup, více mláďat (počínaje od 8), za to však je velmi náchylný k nemocem a pomalu roste. Srbský a s ním stejně vepřík uherský má mnoho sádla (a málo masa a horšího), rychle roste na váhu, ale má málo mláďat (něco přes 3) a časté nemoci. Vepř polský je velmi blízek starému českému a má jemné maso.

[2] I zvěř sem byla uváděna cizí, na př. jeleni, černá, daňčí atd., zajíci z Uher. Výsledky tu nejsou známy.

že na Písecku a (na př. v 16. věku) vůbec na úpatí Šumavy byl kdysi náramný chov včel, který našim předkům s dostatek nahrazoval cukr a dodával zdravého sladidla. Medem a voskem se platilo církvi i pánu — tolik ho tam druhdy bylo.

Než nelze tu již nikde zabíhati do dalších podrobností.[1]

(Pokračování.)

---

[1] I zde vidíme časté nemoci. Tak na př. k u ř í m o r, nyní onemocnění, vyskytující se občas v epidemiích, zejména u slepic; vedle toho mu podléhají husy, kachny, holubi, bažanti, pávi atd. Jeví se průjmem, velkou žízní, rychlým zhubnutím a spavostí, načež nastupuje smrt za příznaků křečí.

Stávky v Rakousku v l. 1899-1908.

Napsal soukr. docent Dr. Karel Engliš (Vídeň).

(Pokračování.)

Jest otázka na snadě, nelze-li uvnitř těchto mezí konstatovati nějakých změn vývojových. Ve skutku lze pozorovati celkem, že se poměrně množí stávky, které se neobmezují na jediný závod, nýbrž se šíří na více závodů, což patrno jest z toho, že se kvota stávek v jednom závodě postupně menší, ne ovšem naprosto důsledně, avšak přece jen patrně. Jest to zjev, jenž o sobě svědčí o lepšící se organisaci stávkového boje, jehož vliv však kříží nepříznivá hospodářská konjunktura, znesnadňující šíření se stávek na více závodů.

Z průměrného počtu závodů připadajících na jednotlivou stávku nelze všeho toho seznati, poněvadž na průměrný rozsah stávky takto daný může míti rozhodný vliv i třeba jediná stávka s velikým počtem súčastněných závodů.

Ponejvíce na jeden závod omezovaly se r. 1908 stávky v průmyslu textilním, strojnickém, dále v hornictví, v zemědělství; opak platí o oděvnictví, průmyslu dřevěném, o dopravnictví atd. Stávky, které zasáhly více než 50 závodů, vyskytly se r. 1908 jen mezi kovodělníky, v živnostech stavebních a v dopravnictví.

Použili jsme dat o počtu stávkou postižených závodů jen k posudku o organisaci stávek a právem; o rozsahu skytají data tato jen nepřesné informace, vždyť nejsou závody stejně veliké. Úřední statistika nepodává podrobného obrazu o rozdělení závodů stávkami postižených dle velikosti: různí jen mezi velkozávody, t. j. takovými, jež pracují motory nebo zaměstnávají více než 20 dělníků, a závody ostatními, hlavně proto, že o některých stávkách se nereferuje dle závodů, nýbrž se vyplňuje pro celou stávku jediný formulář.

V průměru let 1899—1908 bylo mezi 100 závody stávkami postiženými 30·5%, v r. 1908 29·8% velkozávodů, ostatní byly závody

malé. Zjev jest tedy typický. Málo kdy zasáhne stávka současně veliké i malé závody; zpravidla postihují stávky buď samé malé nebo samé veliké závody. Ze 100 stávek zasáhlo

	v průměru let 1899—1908	v r. 1908
jen velké závody	71·4	69·3
velké i malé závody	4·0	4·2
jen malé závody	24·6	26·5

Tato stejnorodost jest ovšem pochopitelná, uvážíme-li že podmínky pracovní, pracovní doba a mzda a poměry organisační dělnictva velko- a maloprůmyslového jsou podstatně různé. Rok 1908 odpovídá téměř přesně obdobnému rozčlenění stávek z let 1899—1908.

Mluvili jsme dosud stále o závodech; tyto nesmíme zaměňovati s podniky; závod je jednotka technická, pracovní, podnik jest jednotka hospodářská, distributivní.[1] Na těchto věcných rozdílech zde ovšem nezáleží, praktické jest však, že může býti mezi podnikem a závodem rozdíl rozsahový. Podnik může zahrnovati více závodů, což patrno jest už z toho, že ony 2702 závody, jež byly r. 1908 stávkami postiženy, náležely 2654 podnikům. Činívá se pak ve statistice stávek rozdíl mezi stávkami, jež se omezují na jeden podnik, a stávkami, jež se rozšířily na více podniků, ony se nazývají stávky jednotlivé, tyto skupinové. Ze stávek bylo

roku	jednotlivých	%	skupinových	%	roku	jednotlivých	%	skupinových	%
1899	266	85·5	45	14·5	1904	331	80·0	83	20·0
1900	264	87·1	39	12·9	1905	557	81·2	129	18·8
1901	241	89·3	29	10·7	1906	853	73·3	230	21·2
1902	222	84·0	42	16·0	1907	848	78·1	238	21 9
1903	275	85·7	49	14·3	1908	578	80·2	143	19·8

Z cifer těch jest zřejmo, že stávky skupinové se vyskytují stále hustěji, tendence běžící souběžně s tím, co jsme výše řekli o poměru stávek v jednom závodě ke stávkám ve více závodech, poněvadž počet stávek skupinových se od počtu stávek, jež se neobmezily na jeden závod, hrubě neodchyluje. Jen v 15 případech (r. 1908) týkaly se stávky jednotlivé více než jednoho závodu.

[1] Srovnej o tom Werner Sombart: »Die gewerbliche Arbeit und ihre Organisation« v A. f. s. G. u. St. Berlin 1899 a můj článek v Naší Době: »Průmysl a obchod v král. Českém ve světle hlavních výsledků sčítání závodů živnostenských v král. Českém ze dne 3. června 1902« XV. seš. 9. str. 652 a n.

Lepší orientaci o rozsahu stávek skytají data o počtu stávkujících. V r. 1908 bylo stávek

počet stávkujících	vůbec	%	jednotlivých	%	skupinových	%
5	35	4·9	32	5·5	3	2·1
6—10	73	10·1	70	12·1	3	2·1
11—20	121	16·8	102	17·7	19	13·3
21—50	190	26·3	160	27·7	30	21·0
51—200	205	28·4	146	25·2	59	41·3
201—500	66	9·2	42	7·3	24	16·7
více	31	4·3	26	4·5	5	3·9
	721	100	578	100	143	100

Necelá třetina stávek provedena byla nejvýše 20 dělníky, více než polovina stávek provedena byla 20—200 dělníky, desetina 201—500 dělníky, 31 stávek bylo větších. Mezi stávkami skupinovými jsou přirozeně stávky větší hustější než mezi stávkami jednotlivými. I v posledních deseti letech bývalo rozdělení stávek dle množství stávkujících alespoň zhruba podobné. Záleží totiž mnoho na tom, které živnosti při stávkovém hnutí toho kterého roku převládají; malé stávky převládaly v r. 1908 v průmyslu dřevěném, kožním, oděvnickém, stávky větší v hornictví, průmyslu textilním a papírnickém.

Intensita stávky nezávisí pouze na jejím absolutním rozsahu, nýbrž také na míře, v jaké se súčastňuje stávky dělnictvo v závodech dotčených zaměstnané. Mohou býti ovšem mnohé momenty, které mají na míru této účasti vliv: kvota, kterou činí stávkující mezi zaměstnanými, jest mimo jiné měřítkem solidarity mezi dělnictvem.

účast	R. 1908	v průměru v let. 1894—1908
	vykazovalo ze 100 stávek	
až 20%tní	8·7	11·4
20—40% »	8·0	10·1
40—60% »	14·2	13·7
60—80% »	24·0	21·1
více než 80% »	45·1	43·7
v tom 100% »	23·3	21·7

Data za r. 1908 jsou tedy velmi typická, odpovídají dosti přesně desitiletému průměru; avšak i v malých odchylkách, jež se mezi oběma sloupci jeví, nelze nepostřehnouti, že nižší stupně účasti na

stávce (do 40%) jsou v r. 1908 řidší než v desetiletém průměru, vyšší stupně hustší. Účastenství se tedy lepší. Tentýž dojem máme, sledujeme-li i podrobný rozbor stávek od roku k roku; ubývá stávek s malou účastí, přibývá stávek intensivnějších a t. zv. úplných, kde stávkují všichni dělníci v závodě. Stávkový boj stává se tudíž na straně dělnictva intensivnějším, solidárnějším.

III. *Průběh stávkového hnutí během roku.*

Skorem všechny stávky odehrávají se v průmyslu a jest tedy zcela pochopitelné, že vývoj stávkového hnutí během roku jde ruku v ruce se změnami, kterým podléhá průmyslová práce v různých ročních dobách. Na jaře a na podzim dostupuje práce živnostenská svého vrcholu, v létě práce průmyslová poněkud ochabuje, v zimě však klesá nejvíce. Při stávkách, jakožto boji hospodářském, jest naděje na úspěch tím větší, čím větší škoda hrozí podnikateli ze zastavení závodů; z té příčiny s příznivou dobou pro průmysl stávek přibývá, s nepříznivou jich ubývá.

Až do letošního roku si statistika úřední průběhu stávkového hnutí během roku všímala jen málo; stávky bývaly jen seskupovány dle toho, zda počaly v měsících jarních, letních, podzimních nebo zimních. Dle toho členily se stávky takto:

	Ze 100 stávek		Ze 100 stávkujících	
	z r. 1899-1908	z r. 1908	z r. 1899-1908	z r. 1908
	připadá na stávky, jež počaly v měs. vedle uvedených			
v březnu až v květnu	35·3	43·2	36·3	37·1
v červnu až v srpnu	30·3	29·1	26·5	33·9
v září až v listopadu	19·0	12·3	15·4	15·3
v prosinci, v lednu a únoru	15·4	15·4	21·8	13·7

V průměru posledních desítiletí připadaly asi $^2/_3$ všech stávek na teplejší polovici roku, třetina na podzim a zimu. Rok 1908 vykazuje mezi všemi léty 1899—1908 jakési abnormity; kvota stávek, počavších na jaře, je nadpoměrně značná, kvota stávek, jež počaly na podzim, nápadně malá. Zjev se dá vysvětliti asi tím, že krise r. 1908 nebyla z jara ještě hrubě patrná, takže hnutí stávkové nabývalo ještě dosti značného rozsahu, ovšem už menšího než v roce předchozím; avšak během roku bylo krisi znamenati stále intensivněji, takže bylo stávkové hnutí následkem toho značně utlumeno, jak viděti z těchto cifer: Oproti r. 1907 ubylo v roce 1908 stávek:

jarních	15%
letních	43%
podzimních	54%
zimních	28%

Zimní měsíce jsou vzaty z počátku a konce roku a proto se vymykají z jednotné tendence, kterou jeví ostatní roční časy.

Jest ovšem samozřejmo, že z uvedených cifer lze si učiniti jen hrubý obraz o průběhu stávkového hnutí během roku. Údaje o trvání stávek umožňují postihnouti tento moment ještě jiným dvojím způsobem. Lze jednak zjistiti pro řadu dnů v roce počet stávek (pokud se týče stávkujících), jež v té době trvaly, anebo lze též zjistiti, kolik stávek trvalo během určitých period (měsíců na př.). Způsobem tím bylo vypočteno, že

v r. 1908 v měsíci	trvalo dne 17. v měsíci stávek	se stávkujícími	trvalo během celého měs. stávek	se stávkujícími
lednu	15	2591	45	4556
únoru	18	1874	63	5947
březnu	31	2707	92	7258
dubnu	57	4376	135	13076
květnu	70	5657	190	21273
červnu	63	8499	155	19618
červenci	41	3780	121	11541
srpnu	29	2973	84	8843
září	29	3232	69	6874
říjnu	16	3951	55	10289
listopadu	17	2896	37	4967
prosinci	13	1576	30	4184

V tom nejsou započítány stávky, jež počaly až r. 1907, ale vyřízeny byly teprve během r. 1908. Sledujeme-li počet stávek a stávkujících dle stavu ze dne 17. každého měsíce, vidíme, jak počet ten od počátku roku roste, dosahuje svého maxima v květnu (3. V. trvalo 79 stávek), a pokud jde o stávkující, v červnu (20. VI. stávkovalo 11773 dělníků), a poté zvolna klesá až do konce roku. Den 17. v měsíci byl vybrán jako blízký středu; střed v měsíci přímo není vhodný, poněvadž k 15. končívají pracovní smlouvy. Rozhodné dni nikdy nepostrádají jakési nahodilosti, bylo by jich třeba větší řadu, aby skýtaly spolehlivější informace. Nicméně tendence dosud pozorované potvrzují se celkem též, sledujeme-li průběh stávkového hnutí za celé měsíce.

Měsíc květen má pro celé hnutí největší význam, vykazuje největší počet stávek a stávkujících dělníků, až ke květnu hnutí roste, od května ubývá.

Vzrůst jde rychlejším tempem než ubývání stávek. V říjnu stoupl ještě značně počet stávkujících, ač počet stávek klesl; následek to několika větších konfliktů. V prosinci bylo hnutí menší než v lednu, ač se při tomto měsíci nepočítají stávky v r. 1907 počaté, avšak teprve v r. 1908 ukončené.

Co do trvání různí se od sebe stávky r. 1908 velmi podstatně; téměř polovice všech stávek jest sice dokončena do pěti dnů, neschází však též stávek, které trvaly mnohem déle. Dvě pětiny stávek trvaly déle než pět dnů, byly však ukončeny do měsíce, sedmina všech stávek trvala déle než měsíc, ale ne déle než tři měsíce, 28 stávek (3·8% všech) mělo trvání ještě delší.

V posledním desítiletí pohybovaly se kvoty stávek, jež trvaly

dní	mezi	rozpětí
1— 5	43·7 a 59·2%	15·5
6—10	14·5 a 18·0%	4·1
11—15	5·6 a 9·9%	4·3
16—30	9·11 a 13·6%	4·5
30—60	3·8 a 9·7%	5·9
přes 60	0·8 a 7·4%	6·6

Skupiny, ve které se stávky dělí dle svého trvání, vykazují tedy rok co rok jisté pravidelnosti; odlišují se navzájem od sebe dosti ostře, neboť minimální hranice skupiny jedné nedosahuje maxima skupiny sousední. Zajímavo jest též, že skupina stávek s 16—30denním trváním jest vždy větší než obě sousední, ač v celku jsou skupiny tím menší, čím delší je trvání stávek.

Průměrně trvala jedna stávka vůbec 17 dní, stávka jednotlivá průměrně asi 14 dní, stávka skupinová asi měsíc. Přihlížíme-li jen k tomuto průměrnému trvání stávek, tedy bylo toto r. 1908 kratší týdne v hornictví, v živnosti hostinské a výčepnické, v živnostech grafických a v dopravnictví, delší měsíce pak v živnosti čalounické.

IV. *Příčiny stávek a požadavky stávkujících.*

Příčiny stávek a požadavky stávkujících jsou v korrelátním poměru; příčiny vyvolávají určité požadavky, prosazením požadavků mají býti příčiny odstraněny. Nicméně nelze říci, že by měl každý požadavek korrelátní příčinu předchozí; některé z nich kladou se na př. jen ke kompensačním účelům. Nelze tedy ani z požadavků pří-

čin seznati; tyto potřebují samostatného šetření. Říš. německá statistika ptá se v dotazníku přímo po příčinách stávky; naše úřední statistika obmezuje se pouze na poslední z příčin, která stávku bezprostředně vyvolala, na p o d n ě t. Příčiny stávky vyšetřiti jest opravdu nesnadno; jsou to často latentní momenty psychologické, jež se po delší dobu hromadí a propukají v boj i pro dost malicherný podnět. Tyto zjevy psychologické povahy jest těžko statisticky zjistit. Naproti tomu bývá dobře známo, co zavdalo ke stávce bezprostřední podnět, leč zprávy o tomto pro nahodilost podnětu nemají valné ceny. V mnohých případech, kdy nebyl podnět udán, byl přímo z požadavku konstruován. Nebudeme zde též z té příčiny dat o podnětech ke stávkám podrobněji rozebírati.

S otázkou příčin stávek souvisí třídění stávek na ú t o č n é a o b r a n n é. Obranné jsou ty, jimiž dělnictvo odráží nějaký útok se strany zaměstnavatele (prodloužení pracovní doby, snížení mzdy nebo jinou změnu stávajících poměrů v neprospěch dělnictva), byť při stávce samé se dělnictvo ve svých požadavcích neobmezovalo na to, aby útok byl odolán, nýbrž podalo hned i další požadavky. Ostatní stávky jsou ty, jimiž se dělnictvo domáhá zlepšení svého postavení. Poukázal jsem k tomu,[1] že kriterium pro roztřídění stávek na útočné a obranné jest časové, záleží na tom, kdo dříve útočil; toho ovšem z podnětu není vždy viděti. Nejsprávnějším by bylo, na moment tento se přímo tázati, kdyby nebylo tak často nazírání na tento moment u obou stran tak rozdílné; stávka dá se v tom směru charakterisovati jen dle celkové své povahy, dle příčin požadavků a dle jiných momentů o stávce známých, někdy ovšem i dle podnětu. Rak. statistika, která příčin nevyšetřuje, jest tedy často v rozpacích, kam stávku počítati. Roku 1908 zůstalo 63 (8·9%) stávek neklassifikovaných.

Ráz stávek útočných a obranných je velmi různý, jak i při výsledku stávek uvidíme. Charakteristickým jest však pro určitou industrii, kde se nápadně hustě vyskytují stávky obranné; posice zaměstnavatelů zdá se tu býti výhodnější, jinak tomu je, kde dělnictvo je v útoku.

V roce 1908 bylo 576 (79·9%) stávek útočných, 82 (11·4%) stávek obranných a, jak řečeno, 63 (8·7%) zůstalo neklassifikováno. V průběhu posledního desítiletí lze konstatovati faktum, že stávek obranných povlovně ubývá, posice dělnictva se tedy lepší. Poměrně

[1] Arbeitseinstellungen atd. 1908, V. »Veranlassungen der Ausländ« str. 40 a n.

nejvíce obranných stávek bylo r. 1908 v hornictví, v průmyslu strojnickém a u kovodělníků.

Zprávy o požadavcích, jež kladeny byly při stávkách, jsou v mnohém směru zajímavé. Zračí se v nich jednak stávající poměry nespokojeného dělnictva, jednak patrny jsou z nich tužby a cíle, za nimiž se dělnictvo nese. Všechny nové organisační zjevy vyčísti lze ze stávkových požadavků. Rakouská statistika stávek, podobně jako francouzská, přináší z té příčiny zvláštní tabulku (V), v níž je popsána každá stávka jednotlivě; tu možno dopodrobna se informovati o všech požadavcích dělnictva. Zprávy o požadavcích dělníků stávkujících jsou důležité též pro posouzení výsledku stávek.

Nesnadno jest však sestaviti z jednotlivých požadavků, jak se vyskytují, přehledný číselný obraz o nich. Vždyť jsou požadavky ty velmi pestré, lišíce se od sebe nesčetnými momenty kvalitativními i kvantitativními. Statistika však potřebuje pevného schematu. Seskupují se tedy požadavky skutečně se vyskytující v druhy, jichž jest 68, tyto pak ve čtyři hlavní kategorie, a to: *a*) požadavky týkající se mzdy, *b*) pracovní doby, *c*) organisace a p., *d*) jiné požadavky; do této poslední skupiny náleží požadavky týkající se pracovního řádu, hygienických opatření atd. Do skupiny požadavků týkajících se organisace započteno: uznání dělnických výborů a organisací, prázdna na 1. května, opětné přijetí propuštěných, nepropouštění stávkujících, propuštění nelibých představených a nelibých dělníků, ústupky vzhledem ke sprostředkování práce a p.

Požadavky, jež se nejhojněji vyskytovaly, byly tyto:

	vyskytly se při ... stávkách r. 1908	% všech stávek z r. 1908	% všech stávek z let 1899 až 1908
a) Požadavky, týkající se mzdy a sice			
zvýšení mzdy	508	65·5	66·0
placení svátků a zvýšení mzdy za práci přes čas	98	13·6	14·9
zvýšení mzdy za práci nedělní a sváteční	54	7·5	4·9
poskytování přídavků	36	5·0	4·4
vyšší mzda za práci noční	28	3·9	2·5
b) Požadavky, týkající se pracovní doby a sice			
zkrácení denní pracovní doby	184	25·5	29·9
zkrácení práce v sobotu neb v pondělí	63	8·7	7·0
zkrácení práce před velikými svátky	45	6·2	4·1
obmezení práce v neděli a ve svátek	28	3·9	4·3

c) Požadavky týkající se organisace a sice			
uznání důvěrníků neb dělnických výborů	116	16·1	14·1
prázdna na 1. máje	86	11·9	10·2
opětného přijetí propuštěných . . .	68	9·4	14·0
nepropouštění stávkujících	60	8·3	14·9
propuštění stávkokazů a nelibých dělníků	34	4·7	4·9
odstranění nelibých představených . .	32	4·4	5·3
d) Jiné požadavky a sice ve příčině pracovního řádu	120	16·6	21·8
hygienických opatření	35	4·9	2·8
odstranění práce akkordní	22	3·1	4·5
rozhodčích orgánů	15	2·1	1·0

	r. 1908 při stávk.	vyskytly se v l. 1899-1908 při % všech	% všech stávek
Požadavky mzdové	551	76·4	73·1
» týkající se pracovní doby	228	31·6	36·5
» týkající se organisace .	280	38·8	43·0
» týkající se jiných okolností	192	26·6	33·2

(Pokračování.)

ROZHLEDY.

SLOVENSKO.

O volbách poslaneckých na Slovensku: zvoleni dr. Blaho, Juriga, Skyčák. Zastupitelský sbor města Skalice žádá slovenský protokol a slovenské daňové knížky. Památka Štěpána Fajnora zneuctěna při odhalení jeho pomníku svévolí slúžnovskou. Srpnová schůze v Martině. Organisace slov. strany. Budova slov. Musea bude zvětšena. Živena žádá hospodářskou školu. Nový spolek »Lipa«. O »Prúdech«. Kukučín 50letý.

Tohoto léta tichou hladinu slovenskou nejvíce rozvlnily volby poslanecké. Je to pole, na němž Hungaria je si východně svérázná od pradávna. V Kalinčákově »Restauracii« máme výborně vylíčený volební zápas politický z času před 1848. Napájení, podplácení, podvod a násilí měly tam lví účast. Ale i ty největší tehdejší bezočivosti jen jako nevinná hříčka dětí vyjímají se vedle nynějších volebních brutalit.

Všeobecně a všude se strany vlády přesvědčení voličů vnaděno, modelováno a preparováno bylo Bachem, Gambrinem, Mamonem a všemi zloduchy. Veletok alkoholu byl po týdny veden do útrob voličů, aby se v nich přehodnotil na »přesvědčení« vládní. Uzenky, paprikáš, »cigary s bruškem« (britanniky) před volbou i při volbě symbolisovaly »uctění« voličů, a byly vlastně hlavní statí programmu.

Po korunce, po dvou, po pěti a desíti korunkách za hlas placeno i cele obyčejným vládným »halenám«. Neobyčejné »haleny«, zruční melhubové, nebezpeční »rýpali« dostali stovky a tisícky. Strachům a slibům nebylo konce kraje.

Na příklad obci Dubové (v Liptově) chtěli prodat státní les o 30.000 K laciněji. Liskové odpouštěli 17.000 K z povinného vydání na Váh. Ve Važci, Východné a Tepličce voličům »za tu našu slovenčinu« odňata robota v státních horách, vypovězen pronájem půdy, jakož i dolů sehnána stáda s horských státních pastvisek.

»Koho dar nesvede, hrozba nesklonî?!«

V okrese ružomberském a skalickém vládní korteši směli agitovat i podplácet, ale proti slovenským kandidátům a řečníkům četníci hned byli v robotě.

V Senici na volbiště připouštěny jen osoby s voličským lístkem. Těchto lístků ale mnohým voličům dáti odepřeno, a tak i přístup ku volbě znemožněn.

Ve Skalici slovenští voliči dvěma vojenskými kordony byli dalece od města, od volební místnosti drženi. Průvodčí právo a odznak nedostal Slovák ani jeden. Tím umožněno cizím průvodcům másti slovenské voliče. Vodili je nesprávně, nechali je opozditi se, pak vojskem prali je ven za město před odevzdáním hlasů. Aby krveprolití a druhé Černové vyhlo se, kandidát Slováků Dr. Okánik za volby se vzdal.

Na tato násilenstva vlastníma očima hleděl i Scotus Viator, jenž dojmy své vyložil světu vzdělanému v Timesu, Reichspostě a jinde. (Paní Dříshalovou, u níž byl pohostinu, stihla za její pohostinství pokuta 100 K.)

Že seznamy voličů byly sepsány všelijak zle, a kdo neřekl své jméno na vlas tak, jako bylo v seznamu i zle napsáno, že o platnost hlasu přišel, to v nynější Maďárii rozumí se samo sebou.

Za takovýchto poměrů je přirozeno, když ze slovenských kandidátů po čas volby odstoupil nejen Dr. Okánik ve Skalici, ale i Milan Hodža v Senici, když menšinu hlasů dostal Michal Bajor v Ružomberku, Matěj Bella v Lipt. Sv. Mikuláši, a zvoleni byli jen Dr. Blaho v okrese svatojánském, Skyčák v bobrovnickém jednohlasně, a Juriga v Stupavě většinou hlasů.

Vedle pádu i slávy vydobyli si mnozí slovenští voliči. Na příklad většinou chudá pltnická obec Vrbica při Lipt. Sv. Mikuláši po čas volby za den a dvě noci skýtala pohostinství asi 1600 voličům, přišlým z daleka. Poslanecký kandidát M. Bajor za to, že v své programové řeči kdesi vzpomněl »slovenský národ«, udatně nese odsouzení na 4 měsíce státního vězení, pokutu 200 K a ztrátu své fary, ztrátu chleba.

»Koho dar nesvede, hrozba neskloní,
tomu moja pieseň slávu zazvoní!« (Kuzmány.)

*

Zastupitelský sbor města Skalice žádal, aby jeho protokoly vedeny byly i po slovensku, jakož i v daňových knížkách aby bylo, co tam je, také po slovensky. S tím v souvislosti i rozpočet na rok 1911 nebyl přijat. Záležitost je pod apellatou, a páni v Nitře lámou si hlavy, jako zlámat Skaličany.

Štěpán Fajnor byl v Senici výborným pravotárem, obětivým obhájcem slovenské pravdy, nadaným znalcem hudebním, a vůbec velikým Slovákem. Když vděčný národ chtěl důstojně odhalit pomník na jeho hrobě, dostavil se k církevní slavnosti i slúžný se žandáry a — shromáždění rozehnal.

Po čas výroční schůze srpnové v Martině Národní slovenská strana snažila se uplatniti jednotnou organisaci. Museální Společnost usnesla se zvětšit budovu slovenského musea, poněvadž místnosti naskrze již nedostačují. Živena domáhá se u vlády práva otevření hospodářské školy. Založena v Martině účastinářská společnost »Lipa« na zpeněžení slovenských výšivek, se základní jistinou 25.000 K. (Adresa: Fedor Jesenský, úředník banky »Tatry« v Turč. Sv. Martině, Túrócszentmárotn.) Podobný podnik je i ve Skalici. (Adresa: Dr. Blaho, Skalica, Szakolca.)

»Prúdy«, revue slov. mládeže, budou vycházet dále. (Adresa: Knihtlačáreň Jana Páričku v Ružomberku, Liptórózsahegy. Předplatné 8 K ročně.)

17. května Slováci připomínali si padesáté narozeniny M. Kukučína (M. Bencúra), znamenitého slovenského spisovatele. Jakkoli Kukučínův humor je znamenitý, život jeho není bez tragiky. Totiž vlastí a matkou je mu cizina. Doma zápasil s bídou. Alma mater zaujala se ho v Praze. Tam obdržel lékařský doktorát. Pole pro lékařskou činnost našel až na moři Jaderském, v Selcech na ostrově Braču. Nyní pak, kdy by ho na Slovensku potřebí bylo nejvíce, je osazen za oceánem, v Mexiku.

»Hojže Bože, jak to bolí,
keď sa junač roztratí
po tom širom sveta poli,
po chlebovej postati.
Každý svojou pošel stranou,
hnaný žitia nevolou,
v osamelých sa havranov
zmenit křídel sokolov!« (Sladkovič.) *Slovák.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Fond pro péči bytovou. — Drahotní debata v parlamentě. — Tajná smlouva o dovozu masa. — Sčítání lidu. — Prodloužení pracovní doby v továrních podnicích v roce 1909. — Zařadění úřednictva sestátněných drah. — Nová skupina živnostenských soudů. — Stávky v cizině.

Drahotní debata utvářela se v říšské radě velice dramaticky; nechybělo efektních výstupů, nechybělo napínavosti a nechybělo ani dramatických překvapení. Předehrou debaty bylo prohlášení ministra financí, jenž předkládaje sněmovně rozpočet na rok 1911, vykazující přebytek 311.000 K, slíbil, že 200.000 K z něho bude použito na péči bytovou, a tato suma že bude v následujících letech stoupat tak, že roku 1912 bude činiti jeden milion K, roku 1913 1,300.000 K, roku 1914 1,500.000 K, v letech 1915 až 1918 ročně 2,500.000 K, v letech 1919 a 1920 po 3,500.000 K a roku 1921 4,000.000 K, takže celkový obnos, jímž vláda hodlá přispěti na zmírnění bytové nouze, činí 25,000.000 K. Toť ovšem málo v porovnání s požadavky drahotního výboru, který žádal po dobu deseti let ročně po šesti milionech korun. Ale v tomto bodě došlo k dohodě, vyjádřené návrhem poslance Staniszewského, ve schůzi sněmovny dne 26. listopadu přijatým, dle něhož bude zřízen fond pro péči bytovou, jemuž se přikáže 25 milionů K ve splátkách ministrem financí navržených se změnou, že v prvních dvou letech obdrží fond úhrnem 1,500.000 K, roku 1915 pak 2,200.000 K. Z fondu tohoto budou veřejným korporacím a ústavům, dále obecně prospěšným sdružením, stavebním společenstvům a pod. poskytovány podpory ku stavbě malých levných bytů, jak poskytováním

přímých půjček, tak, a to hlavně přijímáním záruky druhých hypoték až do nejvýše přípustného obnosu 200 milionů K. Správa tohoto fondu přísluší ministerstvu veřejných prací a ministerstvu financí. V každé obci budou utvořeny bytové výbory ze členů obecního zastupitelstva, sociálně pojišťovacích ústavů a humanitních stavebních družstev. Tyto výbory budou podávat ministerstvu veřejných prací návrhy o podaných žádostech za podporu. Všechna podání jsou prosta kolků. Podpory budou udíleny na stavby rodinných bytů o nejvyšší výměře 80 čtverečních metrů, svobodáren a nocleháren samosprávným a veřejným korporacím a ústavům a obecně prospěšným stavebním společnostem, jež pojmou do stanov ustanovení, že nesmí být vyplácena vyšší dividenda, nežli pět procent.

*

Jednání o fondu bytovém bylo celkem klidné; pohnutější bylo jednání o drahotě masa, kde došlo k tuhému boji mezi zástupci průmyslu a zemědělství, k boji, v němž desertovala křesťanskosociální strana i se svým ministrem obchodu, který mluvil v debatě, týkající se dovozu zahraničního masa, jménem ministra orby. V podstatě byly podány tři návrhy: Reumannův (vláda se žádá, aby povolila kvantitativně a časově neobmezený dovoz zámořského masa), Stölzelův (vláda se žádá, aby ihned povolila po dobu potřeby neobmezený dovoz zámořského masa se zatížením pokud možno nejmenším) a návrh drahotního výboru (vláda se žádá, aby povolila dovoz argentinského masa až do 31. prosince 1911).

Ministerstvo obchodu od té doby, kdy z držení českého přešlo do držení křesťanskosociálního, jsouc příliš citlivo ke sporu Gessmann-Weisskirchner, projevuje příliš mnoho péče o zájmy rakouského zemědělství, více, nežli je věcí resortního ministerstva, a více, nežli by mohlo být věcí budoucího starosty vídeňského. A tak vystoupil jako hlavní řečník zájmů agrárních ministr obchodu, který vypočetl, že po aktivování balkánských smluv obchodních a připuštění 10.000 tun argentinského masa by přišlo do Rakouska 33 milionů kilogramů zahraničního masa. Vláda jest ochotna připustit měsíční dovoz 80 tun argentinského masa, jehož původ však musí být označen. Ostatně nebylo by dobře činiti si přehnané naděje, neboť na základě zprávy rakousko-uherské obchodní komory v Londýně prodává se v Anglii, zemi celní svobody, argentinské maso dráže, než se ve Vídni za nynějších poměrů nabízí. V tomto bodě usvědčil však člen vládní většiny dr. Lecher ministra z nepravdy, prokázav, že v Liverpoolu obnášejí ceny předního masa argentinského 60 až 70 haléřů, zadního 90 až 100 h, ve Vídni však obnáší cena předního masa 1·44 K, zadního 1·60 K, tedy skoro dvakrát tolik jako v Anglii. Tento poslanec, v němž příslušník vládní strany neumlčel národohospodáře a poslance městského okresu, pronesl plamenný protest proti ministerstvu obchodu, které zrazuje zájmy městské, a které vázáno tajnými smlouvami zaprodává zájmy průmyslového Rakouska agrárním magnátům uherským. »Jest obrovský schodek ve všech malých domácnostech a zvláště postavení zřízenců s pevným platem je přímo bezútěšné«, volal a varoval: »Shledávám jako člen pracovní většiny bohužel, že nynější vláda nás v této veliké krisi správně nevede, veřejné mínění řádně nepoučuje. Vím docela dobře, že městské obyvatelstvo není na světě samojediné. Ale musím

vědět, zastupuje-li mne ministr obchodu, mám-li co činiti s ministrem obchodu, či orby nebo s purkmistrem vídeňským. Obyvatelstvo musí si toho také býti vědomo, použije-li svých ústavních práv, že může zlepšit svoje postavení. To jsou vůdčí hvězdy, které musí vésti vládu v dobách těžkých krisí, ale těchto vůdčích hvězd postrádám v kabinetu Bienerthově. Shledávám pouze, že se malicherným kejklířstvím provozuje politika chlácholení den ze dne, neshledávám však, že by se obyvatelstvu a parlamentu ukázala veliká směrnice, již nutno vskutku zachovat. Otec rodiny, jenž vidí, jak jeho děti hladoví, přichází každou hodinu v pokušení, aby opustil půdu zákona a vzal si z boží milosti to, co mu lidská zatvrzelost, lidský nerozum a především náš anarchisticky nespořádaný způsob výrobní odpírá. Běda, má-li v takové době malý muž pocit, že není ovládán právem, nýbrž politickou mocí a politickou intrikou!«

*

A není ani přehnáno užít silného slova »politická intrika«, když v obou parlamentech dvojstátí odpovídají ministři obchodu na dotaz po tajné smlouvě o dovozu masa, a ve Vídni pan Weisskirchner existenci takové smlouvy popře a připustí pouze existenci protokolu, jenž obsahuje direktivy pro naše zástupce v jednání o obchodních smlouvách, protokolu, jenž samozřejmě musí býti zachován v tajnosti a je naprosto nezávazným — v Budapešti pak ministr Hieronymi přizná, že tajná smlouva byla uzavřena 16. března 1909 koaliční vládou, on však prý nechce provozovati politiku tajných smluv bez svolení parlamentu, neboť se tím otřásá státní právo v samých základech. Toto principielní stanovisko pana Hieronymiho mu ovšem nepřekáželo, aby nepoužil práva tajnou smlouvou mu poskytnutého, a nepodal protestu proti zamýšlenému dovozu argentinského masa do Rakouska. Toť ovšem také protest proti usnesení sněmovny ze dne 1. prosince, kdy po zamítnutí návrhu Reumannova byl přijat 223 proti 206 hlasům návrh Stölzlův, žádající ve své druhé části poskytnutí pokud možno největších celních výhod.

*

Při letošním sčítání lidu bude zjišťováno také povolání obyvatelstva. Aby bylo možno sledovat pohyb, bude zjišťována také změna v povolání mezi koncem roku 1907 a 1910. Při zjišťování hlavního povolání bude dána také otázka po druhu podniku, v němž dotazovaný jest zaměstnán, čímž budou některá příliš široká označení rozvedena, na příklad skupina továrních dělníků, nebo úředníků. Vedlejší zaměstnání má být zjištěno ve svém poměru k hlavnímu zaměstnání, zdali se provozuje současně, nebo střídavě anebo pouze příležitostně.

Bytové poměry budou zjišťovány letos podrobněji nežli při předešlém sčítání, ježto budou sepisovány v mnohem větším počtu měst. Budou dány otázky po počtu domácností v bytě, výškové poloze bytu, součástkách bytu, po druhu podniku v bytě provozovaného, výši nájemného. U všech domů bude zjištěno jejich určení. Opět bude do dotazníků pojata otázka po domovním a pozemkovém vlastnictví.

Úplně však bude vynechána otázka po nezaměstnanosti. Proč? Konstatování rozsahu nezaměstnanosti bylo žádáno na

mezinárodní konferenci pro potírání nezaměstnanosti, kde bylo také Rakousko zastoupeno. Proč se vyhýbá Rakousko seznání jejího rozsahu?

*

Ministerstvo obchodu vydalo právě přehled o prodloužení pracovní doby v továrních podnicích v roce 1909. Ze 14.829 stávajících podniků překročilo maximální dobu pracovní 561 podniků (3·8%) v 1121 případech, z nichž 267 bylo pouze ohlášeno, 854 úředně povoleno. Toto prodloužení pracovní doby o celkem 32.741 hodin týkalo se 40.945 dělníků, kteří vykonali 2,338.260 pracovních hodin, o 197.952 hodin a 6342 dělníků více nežli roku 1908. Na jednoho dělníka připadlo průměrně 57 hodin přes čas oproti 62 roku 1908. Nejvíce hodin přes čas měli skláři a kameníci — 102, po nich textilníci 64 a stavebníci 62. V Čechách pracováno přes čas ve 312 případech 665.726 pracovních hodin; největší počet pracovních hodin vykazuje Morava — 668.079 ve 270 případech, o 274·847 více nežli r. 1908. V odborech je na prvním místě textilnictví s 1,238.003 pracovními hodinami ve 553 podnicích — oproti roku 1908 vzrůst o 379.059, po němž následuje průmysl sklářský a keramický se 308.624 hodinami ve 74 případech; největší pokles vykazuje průmysl potravinový — 181.244 pracovních hodin v 61 případech oproti 370.159 v 58 případech roku 1908. — Od roku 1905 klesal počet pracovních hodin přes čas neustále do roku 1908 postupně 4,559.470, 3,854.229, 2,854.514, 2,140.308, až v roku 1909, v době stoupající nezaměstnanosti stoupá opět na 2,338.260. Stesky dělnictva do přílišné benevolence úřadů v povolování práce přes čas nezdají se bezpodstatnými.

*

Organisace železničního úřednictva obstály zatěžkací zkoušku při zařaďování úřednictva sestátněných tratí. Ujednáním státní správy s bývalými společnostmi státní dráhy, severozápadní a jihoseveroněmecké spojovací dráhy bylo zřízencům těchto drah zajištěno, že nebudou ve svých požitcích zkráceni. Státní správa dostala se tím do nemilé situace. V kategorii podúředníků a služebníků nebyla věc těžka, ježto zde jako onde mají tyto kategorie automatický postup. Hůře bylo s úřednictvem. U sestátněných drah požívalo toto úřednictvo automatického postupu, u státních drah nikoli. Jak zařadit úřednictvo s automatickým postupem mezi úřednictvo bez automatického postupu, aby žádná strana nebyla poškozena? Obě strany přirozeně hájily svůj prospěch, čímž nastal rozkol ve společných organisacích. Rozkolu toho použila vláda k provedení zařadění bez ohledu na požadavky obou stran. Jako základ zařadění vzaty byly zvýšené požitky úředníků, a dle těch zařazeni vždy za úředníky kmenových tratí, požívající téhož platu. Úředníci společnosti státní dráhy byli by spokojeni, kdyby jim nyní praktikovaný postup úřednictva kmenových tratí byl zaručen, jinak nejsou zařaděním spokojeni, velice však jsou poškozeni úředníci kmenoví, neboť dostali značný počet mladších předáků. Proti způsobu zařadění vyslovila se společná schůze všech úřednických organisací Rakouska, konaná 22. listopadu ve Vídni. Úřednictvo tratí kmenových a severozápadní žádá, aby automatický postup byl zaveden pro všechny úředníky bez rozdílu, neboť jedině pak je možno provést zařadění na všechny strany spravedlivé. Pak-li by c. k. minister-

stvo tento požadavek zamítlo, jest úřednictvo všech drah pevně rozhodnuto, všemi prostředky, jež mu zákony a předpisy poskytují, dosažení tohoto požadavku si vynutiti.« Vedle toho žádá resoluce všeobecné zvýšení příbytečného, zvláště když se zvyšuje příbytečné důstojníků. Rovněž žádá, by výměry příbytečného byly vždy v pěti letech přezkoumány.

*

Nařízením ministerským z 8. listopadu 1910 zřízena nová skupina živnostenských soudů, do jejíž kompetence přísluší vyšší úředníci průmyslu a obchodu, tovární ředitelové, prokuristi, účetní, pokladníci, cestující, inženýři, chemikové, mistři, dílovedoucí atd. Úřad tento zahájí svoji činnost ve Vídni 15. února 1911, u ostatních živnostenských soudů 1. dubna 1911.

*

Kdežto u nás končí rok následkem značné nezaměstnanosti přes tísnivou drahotu bez stávek značnějšího rozsahu, došlo v cizině ke vzrušujícím zápasům. Nejdramatičtějším byla stávka horníků v Anglii, kde došlo k pravidelným bitvám mezi policií a stávkujícími. Stávka skončila ústupem majitelů dolů, kteří zvýšili mzdy. Rovněž úspěšně pro dělnictvo skončila stávka dopravních dělníků v New Yorku. Ve Španělsku vypukla stávka železničních zřízenců. Francouzská vláda chce nyní předložit osnovu zákona, zakazujícího stávku ve službě železniční. Odepření služby má býti trestáno vězením od šesti měsíců do dvou let. K urovnání sporů mají být zřízeny výbory s rovným zastoupením obou stran, dvěma soudci jmenovanými sněmovnou a jedním jmenovaným senátem. Rozhodnutí těchto soudů potřebuje souhlasu parlamentu. *R.*

ŠKOLA.

Rozpočet ministerstva kultu a vyučování na rok 1911. — Reakční směr rakouského ministerstva osvěty. — Memorandum delegátů vídeňské Freie Schule. — Interpelace posl. Bösemüllera a Glöckela.

Státní rozpočet na rok 1911 vykazuje celkem 2818 milionů K vydání. Položka okrouhlých 105 milionů K na ministerstvo kultu a vyučování činí z celkové sumy vydání pouhá 3·72 procenta. V rozpočtech předních evropských kulturních států našla by se těžko tak nízká číslice vydání na duševní výzbroj státní. Vydání na hmotnou výzbroj, t. j. na společné záležitosti a na ministerstvo zemské obrany jsou v Rakousku ovšem víc než čtyřikráte tak velká jako vydání na osvětu. Uváží-li se ještě, že téměř jednu třetinu z uvedených 105 milionů na osvětu pohltí kultus, který je v Rakousku nepřirozeně spojen s ministerstvem vyučování, jest obnos zbývající na školství opravdu směšně nepatrný.

Položka »Centrala« ve výši 9,427.668 K činí z celého rozpočtu ministerstva kultu a vyučování 8·97%. Víc než třetinu této položky zabírá vydání na školský dozor. Na vídeňskou akademii věd rozpočteno 182.000 K

a 44.500 K na subvence a dotace, na pražskou pouze úhrnem 50 tisíc, na krakovskou 72 tisíc K, vídeňská tedy stojí téměř dvakrát tolik, jako dvě slovanské dohromady. Na vídeňskou akademii umění je určeno 374.139, na pražskou 199.601, na krakovskou 124.604 K; vídeňská stojí víc, než obě slovanské dohromady.

Potěšení, že s ministerstvem vyučování spojeno je ministerstvo kultu, zaplatí stát ročními 29,669.084 K. Z celého rozpočtu ministerstva vyučování dělá to 28·25 procent. Příživníky rakouského kultu jsou biskupové, kanovníci, Františkáni, Kapucíni, Uršulinky, římské české kolegium, kněžské semináře atd., atd. Mnohá vydání na církevní věci jsou zařazena mimo to jinam, než do položky »kultus«. Ve vydáních na centrálu jsou vysoké položky na přestavby kostelů, ve vydáních na vysoké školy jsou veliká vydání na theologické fakulty a bohoslovecké ústavy. Z rohu vládní přízně sype se římské církvi ze všech stran a není tudíž divu, že Rakousko stává se asylem parasitů, odjinud vypovězených. Že se to děje v zájmu protistátním, ukáže budoucnost, když zkušenost z cizích států není direktivou nynějších rakouských vlád.

Na vysoké školství stát preliminuje na rok 1911 celkem 21,967.233 K. Z celého rozpočtu ministerstva vyučování činí to 20·92%, tedy necelou pětinu. Jsou ovšem v Rakousku slovanští národové, o jejichž vysoké školy stát se dosud nepostaral, jsou tu Vlaši, kteří se přibližují svým vysokoškolským požadavkům po krůčcích. Na právnicko-státovědeckou fakultu italskou preliminováno bylo loni 40, letos 70 tisíc K. Na druhou českou universitu nepreliminoval stát opět ani haléře, Jihoslované, Rusíni jsou odsouzeni na dále ke kulturnímu živoření bez vysokoškolského zdroje vzdělání a musí býti trpěnými příživníky na universitách a technikách cizojazyčných. Náklad na 8 rakouských universit (5 německých, 1 českou a 2 polské) činí 15,047.577 K, náklad na 7 technik (4 německé, 2 české a 1 polskou) 5,527.416 K. Jediní Němci v Rakousku mají ve Vídni vysokou školu zemědělskou, vydržovanou nákladem 621.066 K, školu zvěrolékařskou jediní Němci ve Vídni, vydržovanou ročním nákladem 200.849 K a ze Slovanů jediní Poláci ve Lvově, která vyžaduje ročního nákladu 159.735 K. Poměrně dost nízký preliminář na studijní knihovny vysokoškolské ve výši 86.954 K zvýšil se proti loňsku zcela nepatrně, ani ne o celá 400 K. Jako všude jinde, participují na položce »vysoké školy« v rozpočtu státním hlavně nejvíce Němci. Vysoké školy jejich jsou také nejlépe uvnitř vyzbrojeny. Česká universita musí bojovati pomalu o každý nový mikroskop, je umístěna tak, že to nazval ministr vyučování již před 20 léty skandálem. Ovšem, ani všechny německé vysoké školy nejsou umístěny ideálně, jak ukázala na říšské radě petice, podaná německo-nacionálními poslanci. V Rakousku jsou v rozpočtu státním padesátitisíce na přestavby kostelů, vysokoškolská mládež může tu býti ohrožována na zdraví i životě v boudách na spadnutí.

Na školství střední je rozpočteno pro rok 1911 celkem 33,406.409 K. Z celého rozpočtu ministerstva vyučování je to 31·81%. Všech středních škol státem vydržovaných nebo podporovaných bude v roce 1911 celkem 345 (dosud je 223 gymnasií a 119 reálek). Přibudou 3 školy střední: osmi-

třídní reálná gymnasia nového typu v Linci (německé), v Pulji (vlašské) a druhá česká reálka na Král. Vinohradech.

Speciálně bude v příštím šk. roce 184 gymnasií, 1 vyšší reálné gymnasium, 10 osmitřídních reálných gymnasií nového typu, 2 střední školy s přičleněnými reformními gymnasiálními třídami, 32 ústavů ve stavu proměny v nové typy škol středních, 113 reálek, 3 nižší reálky.

Jako ve všech ostatních oborech odnášejí si také v oboru středního školství největší podíl Němci. Mají téměř polovinu všech středních škol: 98 gymnasií a reálných gymnasií, 62 reálek. Českých gymnasií a reál. gymnasií je 52, reálek 36, polských gymnasií 44, reálek 14, rusínská gymnasia 4, charvatské gymnasium 1, srbsko-charvatských gymnasií 5, reálka 1, italská gymnasia 4, reálka 1.

Rakouskou specialitou jsou střední školy dvoj- i trojjazyčné: 4 německo-slovinská gymnasia a 1 reálka, 2 německo-rusínská gymnasia, 1 gymnasium německo-italské a 1 německo-italsko-slovinské. Jako zvláštnost třeba uvésti řecko-orientálskou (?) reálku v Černovicích. Rozumíme-li dobře, jsou tím míněny konfesionální paralelky na státní reálce černovické, na jejichž vydržování stát vykazuje v rozpočtu obnos 44.288 K.

Ministerstvo vyučování podporuje hojně také klerikální školy střední, na př. řádové františkánské gymnasium v Halle obnosem 3040 K, františkánské gymn. v Bolzanu 2000 K, augustiniánské v Brixenu 12.000 K, benediktinské v Meranu 140.000 K, uršulinské dívčí lyceum v Inšpruku 3000 K atd. Z podpor na lycea dívčí odnášejí si opět lví podíl lycea německá. Němci si ovšem přispíšili a počtem svých lyceí předstihli ostatní národy rakouské. Také při subvencích na lycea je dvojí loket rakouské vlády příliš znatelný. Pražské německé lyceum dostává na př. 25.000 K roční subvence, vyšší dívčí škola česká pouze 16 tisíc, plzeňské dívčí lyceum německé 12 tisíc, české pouze 4 tisíce K atd.

Černá vládní nepřízeň ke školství slovanských národů vystoupila by ještě zřetelněji, kdybychom sečetli a srovnali náklad na školství německé a slovanské. Prof. Dr. Vil. Appelt ukázal na některé do očí bijící věci v listopadovém čísle »Věstníku českých professorů« z rozpočtu na rok 1910. Uvádíme z nich následující fakta: »Pro 15 úplných gymnasií vídeňských je praeliminováno na denní mzdy 36.688 K, t. j. třikrát tolik, co pro 35 českých gymnasií v Čechách; 14 úplných reálek dostává na denní mzdy 40.111 K, t. j. více než dvakrát tolik, co 29 českých reálek v Čechách (17.472 K); 15 gymnasií vídeňských dostává na režii 105.978 K, t. j. více než všechna česká gymnasia v Čechách, a reálky dokonce 129.844 K, t. j. více než české reálky v Čechách a na Moravě dohromady. Druhá vídeňská reálka na II. okrese má pro 538 žáků režii 11.800 K, vinohradská reálka pro 758 žáků pouze 6320 K, vídeňská reálka ve IV. okrese pro 581 žáků 10.008 K, malostranská česká pro 592 žáků pouze 5060 K atd. V Praze a v předměstích připadají na české gymnasium 363, na německé 192, na českou reálku 536, na německou pouze 306 žáků. Položky na »sportovní potřeby« (dvě po 2000 K) jsou určeny jen pro žáky 2 středních škol německých (pro vídeňské gymnasium ve XXI. okrese a pro litoměřickou reálku). Zvláštní položky pro přístroje projekční jsou vyměřeny většinou pro ústavy německé. Českým gymnasiím v Čechách bylo povoleno na do-

plnění učebných pomůcek celkem 2320 K. na Moravě 800 K. pro české reálky v Čechách 4000 K, pro české gymnasium v Opavě 1000 K. Pro německá gymnasia dolnorakouská bylo však praeliminováno 3000 K. pro reálky 7000 K. pro německé gymnasium lubiaňské 7500 K. pro II. německo-slovinské gymnasium v Lublani 3500 K.« Všude tedy křiklavý dvojí loket rakouské vlády, a prof. Appelt asi správně soudí, praví-li, že nelze tu vše svádět na nepříznivé poměry politické. »Část viny nese jistě zemský úřad školní tím, že na nedostatky v zařízení a ve výzbroji svých středních škol neupozorňuje vládu dost houževnatě, část viny nesou ředitelé středních škol a učitelstvo samo. Libujeme si v klidu, a než bychom žádali o zvýšení nákladu na režii, o rozmnožení počtu školníků, o nový nábytek a pod., raději si kazíme zdraví v málo topených a málo větraných místnostech, snášíme nepořádek ve sbírkách neb dokonce myjeme a opravujeme učebné pomůcky sami. A tak jsme zase u staré bolesti. Bylo by nám i škole mnohem lépe, kdybychom měli více energie a kdybychom se nebáli a alespoň žádali o to, co nám náleží.« Prof. Appelt rozpoznává tu kus naší slovanské — oblomovštiny.

Na obchodní, nautické školy a ústavy speciální (babické školy, vídeňský ústav pro orientální řeči) praeliminováno je ve státním rozpočtu na rok 1911 celkem 2.041.833 K, t. j. z celého ministerského rozpočtu 1·94 procenta. Náklad na školství obecné ve výši 8,282.270 K činí z rozpočtu pouze 7·84 procenta. Mezi kulturními evropskými státy není jediného, který by dával na národní školství, na nejširší kulturní podklad státní, méně. Stát uvalil břímě nákladů na obecné školství na krk finančně ruinovaným zemím, sám povoluje náklad téměř jen na vzdělání učitelstva na paedagogiích, a to ještě nedostatečně, neboť o vzdělávání velké většiny rakouských učitelek pečují soukromá klerikální dívčí paedagogia.

Němci v Rakousku mají 22 paedagogií chlapeckých a 12 dívčích, Češi 12 chlapeckých a pouze 2 dívčí, Poláci 8 chlapeckých a 3 dívčí, Charvati 2 chlapecká a 1 dívčí, Slovinci 1 chlapecké, Vlaši 2 chlapecká a 1 dívčí. Ostatní paedagogia jsou opět rakouskou specialitou: 7 polsko-rusínských chlapeckých a 1 dívčí, 1 italsko-německé chlapecké, 1 italsko-německé a slovinsko-německé, a 1 německo-rusínsko-rumunské v Černovicích.

Z ministerského rozpočtu je patrno, že rakouský stát přispívá pouze na povznesení národního školství v Tyrolsku a Vorarlbersku ročním obnosem 194.000 K a na povznesení školství dalmatského ročními 300.000 K. Zajímavé jsou položky na školství menšinové, škoda ovšem, že jenom zase na německé. Stát vydržuje obnosem více než půlmillionovým šest státních škol německých, a to: obecnou a měšťanskou školu chlapeckou v Terstu ročním nákladem 104.456 K, obecnou a měšťanskou školu dívčí v Terstu 136.069 K, obecnou chlapeckou a dívčí školu v Terstu ve Via Fontana 133.415 K, obecnou chlapeckou školu v Pulji nákladem 57.094 K, obecnou a měšťanskou školu dívčí v Pulji 54.174 K a obecnou chlapeckou a dívčí školu v Tridentě nákladem 78.085 K. Státní školy tyto, na nichž učitelstvo je postaveno na roveň státním úředníkům posledních tříd (— postulát všeho rakouského učitelstva —), jsou skvěle vypraveny. Navštěvuje je z velké části žactvo slovanské a jsou tedy školami germanisačními. Slovan, který srovná tuto příkladnou starost státní o menšinové školy německé

s brutálním způsobem, jakým stát odpírá pouhé právo veřejnosti českým menšinovým školám dolnorakouským, udusí v sobě i poslední jiskru víry ve spravedlnost rakouských vlád, o níž podává státní rozpočet ministerstva vyučování úžasné doklady na každé ze svých téměř tisíc tiskových stran. Právem byl nazván proto rozpočet ministerstva vyučování v Učitelských Novinách černým, jak svou přízní k černé klerikální moci rakouské, tak svou nepřízní k rakouským národům neněmeckým, jimž měří ne dle míry jejich kulturních potřeb, ale dle toho, jak vládě přisluhují a jak dovedou uplatňovat svou politickou váhu a moc.

* *
*

Výstižnou karakteristiku nynějšího rakouského ministra vyučování hraběte Stürgkha podalo memorandum, které podala 6. prosince deputace vídeňské Freie Schule zástupcům svobodomyslných stran na říšské radě. Hrabě Stürgkh — praví se tam — řídil se vždy dle přání klerikálů. Ukázalo se to zvláště při rozhodování, mohou-li školní dítky býti donucovány proti vůli svých rodičů k účasti na náboženských cvičeních. Ministr odpírá vyřízení rekursů mnohých státních občanů, podávaných proti tomuto donucování. Dítky školní, které se z rozkazu rodičů náboženských obřadů neúčastní, jsou katechety trestány přes autoritativní projev bývalého ministra Dra. Marcheta. Konsistoř litoměřická mohla za ministrování hraběte Stürgkha nařídit podřízeným katechetům, aby klasifikovali takové děti v náboženství známkou nedostatečnou, a aby jim navrhovali v poradách nižší stupně z mravů. Hrabě Stürgkh nezakročuje, když zemská školní rada hornorakouská schvaluje zanedbávání školy ministrováním žáků v kostelích. Nestará se o to, aby vzdělávání všeho učitelstva přešlo do rukou státu. Za jeho úřadování vzrůstá netušeně klerikální vliv i na státních paedagogiich. Nestará se o zlepšení hmotného postavení učitelstva. Nechrání učitelů, kteří se prohlásili bez vyznání a nechává v platnosti všechna opatření, jimiž byli učitelé bezkonfesní ze školní služby propuštěni. Působil vynikajícím způsobem při omezování vyučovací svobody na školách vysokých. Memorandum vytýká ještě případ teplického učitele Webra, disciplinovaného pro řeč na schůzi Frei Schule, a končí slovy: »Svobodomyslné strany nesmějí připustiti, aby rakouské školství poskytovalo na dále obraz, připomínající éru, kdy Rakousko bylo pod jařmem konkordátu.«

Jiný doklad směru, jímž to dnes v Rakousku jde, podává interpelace poslanců Bösemüllera a Glöckela na ministra vyučování 9. prosince na schůzi říšské rady. Müller z Wiesenthalu n. N. prohlásil se se svojí ženou bez vyznání, když jeho nejstarší syn byl ve věku školou povinném. Správce školy oznámil M. při zápisu, že syn jeho musí chodit do náboženských hodin. M. tedy žádal, aby chodil do hodin starokatolických. Okresní hejtmanství jablonecké dalo mu na srozuměnou, že musí posílat dítě do hodin římsko-katolických, neboť děti následují rodiče ve víře jen při změně náboženského vyznání a ne při pouhém vystoupení z církve. M. přistoupil ke starokatolictví v době, kdy již jeho druhé dítě bylo ve věku školním. Starší syn byl pro víru katolickou zachráněn a nastal boj o dítě druhé, jemuž při přestoupení ke starokatolictví nebylo ještě 7 let. Okresní

hejtmanství vysvětlovalo ale také nyní, že nejedná se o změnu víry, ale o pouhý vstup do církve, a že ani v tomto případě děti nenásledují rodičů. Proti těmto výnosům hejtmanství podal M. rekurs k ministerstvu vyučování již 8. srpna 1909, rekurs však nebyl dodnes vyřízen.

M. tedy odhodlal se k činu, který musil nezvratně svědčiti o změně náboženského vyznání. Přestoupil ze starokatolictví k víře evangelické. Okresní školní rada žádala na něm »právní důkaz« o dokonané změně náboženství, jinak že dítě jeho musí chodit do náboženských hodin římskokatolických. Okresní hejtman však, který je ve své funkci zároveň předsedou okresní školní rady, odepřel vydati M. »právní důkaz« o změně náboženství, jejž od něho jako předseda okresní školní rady žádal. M. marně osobně na úřadech zakročoval.

Interpelace právem vytýká, že se tu stalo několikonásobné porušení práva a vyzývá ministra k tomu, aby zjednal nápravu a politický úřad jablonecký poučil, že konkordát byl v Rakousku již před 40 léty zrušen.

LITERATURA.

Krásná:

Belletrie pro mládež.

Sbírky: Žeň z literatur (pořádá V. Říha, nakladatel Jan Laichter), Pěkné knihy pro mládež (pořádá M. Gebauerová, nakladatel Jan Laichter), Osení (pořádá Ad. Wenig, nakladatel F. Topič), Vilímkova knihovna Malého Čtenáře (red. F. S. Procházka), Vilímkova knihovna mládeže dospívající (redaktor týž). Machar mládeži. Výbor z jeho prací. Uspořádal Ot. Svoboda. (Nakladatel F. Šimáček.)

Vánoční recensenti po ustáleném zvyku jsou ve službách mládeže. Aspoň jednou do roka věnují pozornost duševní potravě mládeže, nebo tomu, co se takovým jménem kryje. Nemůžeme si v posledních letech stěžovati na nedostatek knih pro mládež; naopak, vznikají celé sbírky nové — o vánocích sejde se velmi slušná hromádka svazků chudých, vyzdobených, nádherných. Vnitřní hodnota naší literatury pro mládež stále ještě není však ve shodě s nabízeným množstvím. Jest ostatně malou nepravdou psáti o naší literatuře pro mládež: z vysoké hromady oddělili bychom jen drobounkou hromádku spisů původních a z nich sotva 1 až 2 svazečky trvalé ceny umělecké. Chudoba původní literatury pro mládež je zjev ze všeho nejsmutnější, tím smutnější, že překlady nejen množstvím, nýbrž i jakostí zastiňují nám úplně věci původní.

Je příznakem silné kultury (a tedy i literatury), jaký si vytvořila poměr k dítěti. Naši spisovatelé nápadně málo píšou o dětech; pro děti psáti zdá se teprve zbytečno. Neměl by býti význam povídek pro mládež podceňován. Psáti plasticky, živě, prostě, bez okolků — pro mnohého z našich literátů byla by to mistrovská zkouška.

A přece udělali jsme v posledních desetiletích slušný pokrok. Vymanili jsme se rychle z bezkrevných, schematických povídek mravoučných,

namlsali jsme se sladkého jedu dobrodružnosti, abychom na konec pochopili, že dítěti patří do rukou skutečné dílo umělecké, sytých, živých barev, dílo jemné, pokud možná jednolité, pravdivé, radostné, probouzející chut k životu a otevírající smysly všemu, co se jim naskytá. Tedy umění podle požadavků dospělých, ale zmlazené a oproštěné. Jediné ty knihy pro mládež jsou dobré, které by upoutaly vytříbeného čtenáře dospělého. To znamená: není většího zla, než psáti pro mládež hlavou. To znamená: blaze dětem, jimž místo učitelů dávají knihy umělci.

Nynější umění pro mládež budí smysl pro barvu a niterní život. Nějaký Nieritz působí jako chatrný tužkový náčrt v zabedněné světnici proti sytému akvarelu na př. Björnsonovu, nebo i Němirovičovu. Tu není příroda papírovou kulisou, nýbrž život z ní vychází, vyrůstá. U moderních povídek pro mládež bývají také faktorem ku podivu důležitým — zvířata. A není to jistě nahodilé, že umění přítomnosti tolik si všímá zvířecí duše.

V obém směru buďtež uvedeny za příklad povídky V. J. Němirovič-Dančenka, zvláště Sám sobě pomáhej! a Působení majora Bobkova (v Laichterových Pěkných knihách pro mládež, přel. J. Veselovský) a Rudokop Feďka (ve Žni z literatur, překladatel týž). V. Němirovič-Dančenko, cestovatel a válečný zpravodaj, byl k této činnosti předurčen svými schopnostmi pozorovatelskými a představivostí neobyčejně živou a přesnou. Pravý malíř v literatuře. Dovedný povídkář, který ví, co působí, a umí psáti, aby dobře působil. Dovede unikati všem úskalím strojenosti a sestrojenosti. Vypravuje v první povídce o přerodu zhýčkaného hocha šlechtického mezi sedláky v lesních samotách a přec není tu stránky mrtvé nebo nudné. Stále nový příliv příběhů, změna scenerií, lidí, poměrů, vše líčeno plasticky, nezapomenutelně. Tu mluví a žijí děti dětsky; ne papírově, nýbrž přírodně dětsky. Přeletavé, nadhozené hovory dětské, jejich chvilkové rozmary Němirovič zachycuje mistrovsky. A přece výsledný dojem jest určitý, ba je to dojem z opravdové, veliké události životní, z něčeho, co autor viděl a co mu zůstalo nezapomenutelno. Všechny přednosti ruského realismu přeneseny na pole literatury pro mládež, především podivuhodná bezprostřednost, svěžest a prostota umění ruského. Ne nadarmo máme pro mládež tak nápadně mnoho překladů z ruštiny. — »Působení majora Bobkova« nebylo patrně psáno autorem pro mládež, ale ježto jest povídka pomníkem prazvláštní obětavosti důstojníka pro opuštěné děti, nahradí silný účinek ethický mladým čtenářům to, co snad jejich chápavosti s počátku unikne. — »Feďka rudokop« je za to opět svěží obrázek opuštěného hocha v uralských skalách, lesích a dolech. Srovnejte třeba les Němirovičův s průměrnými popisy našimi: jaká to síla, určitost a plastická výraznost i rozmanitost! I kdyby povídka nebyla ničím jiným, než cestopisem povídkově upraveným, nezapomenutelnými se stanou uralské scenerie a zkušenosti z dolů našim čtenářům. Tu jest umění živé, bohaté a přece jednoduché, jak je mládež nade vše miluje. Změřte distanci třeba jen mezi Němirovičem a — Mayem, tedy mezi konkrétní pravdivostí a fantastickou, povrchní lží.

Do vzdálených světů odnáší své čtenáře také jiný Rus. K. M. Staňukovičovy povídky Mezi námořníky (v Topičově sbírce Osení) nevyrovnají se sice půvabem, barvitostí a životností výtvorům Dančenkovým, ale působí za to svou srdečnou účastí s osudy prostých obyvatelů parníku na širém oceáně. A jako v první povídce Dančenkově na psa, budiž zde upozorněno na příběh vepřův. Takové obrázky probouzejí lidskost spíše, než sta článků tendenčních.

Americký lovec E. Thompson Seton sotva tušil, že jeho povídky z prerií budou učebnicemi lásky k zvířatům. Thompson Seton jest realista až drsně přímý a prostý; jde mu jediné o věc. Ale umí vypravovati tak poutavě a účelně, jak dovedou jen lidé, kteří se po dlouhém čase vracejí z pustin mezi lidi a mají živých dojmů více, než slov. Oba svazečky jeho loveckých povídek (vyšly v Osení) patří k nejkrásnějšímu a nejpoutavějšímu, co o zvířatech kdy napsáno. K Thompsonovi Setonovi buďtež přiřaděny rozkošné, jemné Pohádky H. Nyblomové (v Osení, přel. J. F. Khun). Umělecky tato seveřanka vyniká ovšem nad amerického lovce. Její lesy a vody jsou oživeny bytostmi, jež modernímu dítěti jsou mnohem bližší a zároveň záhadnější, než tradiční mocnosti národních pohádek. Pohádky Nyblomové, patrně zcela umělé, zůstávají pohádkami a přec jen mají více ruchu, pestrých, nových barev a nezvyklých scenerií (moře!), než jsme nalezli v domácích idylkách. Tyto pohádkové povídky mnoho povědí naší mládeži.

V původních knihách pro mládež ku podivu se rozmohlo »figurkářství«. A jako skutečným malířem drobná studie, náčrtek, nemohla býti povýšena na hotové dílo umělecké, tak domácí realismus literární ukazoval jen svou tvůrčí chudobu nezdravou převahou »figurek« v povídkách let osmdesátých. Sláva »figurek« nevymizela ještě docela v literatuře pro mládež. Je to osudný omyl, že dítě vezme za vděk nějakými detailními drobotinami místo souvislého, širokého příběhu. Nesoustředěnost nikde není tak na závadu, jako v knihách pro mládež.

Ignát Herrmann ani za nejsilnějšího rozkvětu svého nebyl mistrem bohatého slova. Jeho zájem o příběh býval více méně vnější, látkový. A když měl úspěch, uvykl jakémusi líbivému humoru, jenž neuráží, ale také silně nezaujme. Takovým předstoupil i před mládež svazečkem v Osení, obsahujícím Tobiáškův Štědrý večer a Několik žertovných povídek o zvířátkách. První povídka o učni kupeckém, který je na Štědrý den pánem ztrýzněn a potom přijat na milost, snad by se zalíbila, kdyby její sloh nebyl tak příliš chudý a tuhý. Mezi Povídkami o zvířátkách mohla dobrá polovina odpadnouti. Feuilletonní forma je tu spíše ještě na závadu. Jediná povídka »Na kaprech« je plastičtější, kdežto jinde humor zachraňují snad jen jazykové zvláštnosti starého sluhy. Svazeček Herrmanna u mládeže poškozuje, protože výběr je nahodilý a nerozhodovalo především hledisko umělecké.

Mnohem dětštější jest knížka G. Kliky Poupata (v Osení). Dílko skromné, ale čisté i radostné, knížka dětského smíchu. Příhody drobné trojice — komické situace způsobuje obyčejně naivní napodobování činů dospělých lidí — jsou vypravovány vskutku s hlediska čistě

dětského, pročež není tu řádku hluchého nebo odlehlého, podmíněného literární manýrou.

Pavel Sula v řadě obrázků, shrnutých souborným názvem Zeměžluč (v Knihovně Malého Čtenáře), podává vzpomínky na děti rodného kraje v zapadlém koutě vysočiny Česko-moravské. Sulovou snahou je psáti živě, bystře, vytříbeně. Ale zdá se, že v této snaze někdy překročuje meze dětské chápavosti neb aspoň zájmu. Jsou tu náladové obrázky nebo drobné, nedopovědělé narážky, kratičké věty, které v čtenářích vzbudí leda nejasný dojem něčeho literárního, knižního. Více klidu a hlavně soustředěnosti bylo pěkné knize zapotřebí. Vytvořiti jednotnou povídku z tohoto materiálu bylo snadno možno. Děti jistě ne snadno přenášejí se každou chvíli k novým lidem, do nových poměrů; takové výseky rodinného života zcelí si někdy nesnadno i dospělý. Autor napsal knihu o veliké chudobě a lopotě, od srdce sympatisuje s těmito přišláplými bytostmi. Ale — při vší demokratičnosti našeho veřejného života — sotva kdo ve jménu demokratické výchovy bude schvalovati v dětské knize karrikaturu, sesměšňování bohatých. To je pochybný prostředek výchovný, nehledě ani na to, že mládež ironii mnohdy nerozumí a bere vše doslova, čehož by si autor nejméně přál. Kdo ví, nebude-li se na konec mládeži zdáti něco ze života rozmazlené Grétynky správcovic lákavým a nápodobení hodným! — R. Lauda nakreslil k textu několik příléhavých obrázků z kamenitého kraje a ratejen.

Sbírka Žeň z literatur podnítila u nás výbornou myšlenku: přiblížiti mladým čtenářům aspoň ve výběru díla světových autorů, a to nejen moderních, nýbrž i antických. Ubývá i dospělým znalosti originálů a potřeba uměleckých překladů (ne učeneckých!) stává se naléhavou. Tak získán byl na př. Příhodami Odysseovými zájem pro skutečného Homéra. Antiku možno křísiti a mládež pro ni získati jediné živým, teplým slovem. Sotva kdy se komu lépe podařilo rekonstruovati způsobem čistě moderním antické báje, než Ch. Kingsleyovi, jehož staré, výborné dílo Řecké báje teprve nyní vyšlo po česku (v Pěkných knihách pro mládež přeložila B. Šimková). Kingsley proměnil tyto odlehlé báje v příjemné, napínavé dětské pohádky. Pracoval s takovou láskou a porozuměním, že zpod jeho ruky vycházejí vlastně nové románky o předhistorických recích Perseovi, Jasonovi a Theseovi. Vylučuje svrchovaně dovedně vše, co je cizí zájmu dětskému, a doplňuje životnými rysy pouhé narážky antických zpráv v pestrý, sytý obraz doby i dobrodružných osudů.

Báje a pověsti bohatýrské pradoby ruské přiblížila českému čtenáři B. Herbenová v prosaickém převodu-zpracování Ruských bylin (ve Žni z literatur). Vybírá z ruských zpěvů typické příběhy a překládá je doslova, zachovávajíc mluvě všechny ustálené její obraty a zvláštnosti. Ruští bohatýři u nás zdomácněli od dob Čelakovského tak, že mládež chtivě přijme bližší zprávy o skutcích jejich. Ideálem našim ovšem zůstane veršovaný překlad hlavních bylin, ale dokud se nám ho nedostane od skutečného umělce, Herbenové, čistý a svěží překlad prosaický bude dobrou náhradou. Próza má ostatně tu přednost, že byliny stanou se přístupny i drobotině a mění se jí v roztomilé pohádky. Snad by právě ti

čtenáři chtěli, aby byl svazeček ještě silnější, tedy aby byl doplněn řetěz příběhů.

K anglosaským bohatýrům vzdáleným zavádí mládež naši podobným způsobem V. A. Jungův výbor Hrdinové britských ostrovů. Jen že tu jest úkol nesnadnější, protože jde o pověsti u nás neznámé. Přes to možno prosaický překlad starého eposu Beowulf upřímně vítati, třebas jako pouhý kontrast proti zkazkám slovanským. Stejně dobře působiti budou ukázky staroanglického humoru prostonárodního.

Vzbuditi zájem pro veliké mrtvé přítomnosti jistě jest na místě i v knihovnách pro mládež. M. Konopnická zasluhuje si úcty české mládeže, ale právě proto měly býti voleny výraznější, účelnější ukázky, než přeložil Fr. Homolka ve svazečku Bláznivý Janek, Němčíci a Kouř (v Osení). V přítomných povídkách jest mnoho rozplývavého a odlehlého našemu zájmu. Či se snad má líbiti polská idiosynkrasie proti Němcům, kterou věru netřeba k nám ještě importovati?

Rozkošná historie dvou mladých lidí Veselý hoch jistě šťastně uvádí Björnsona do četby mládeže (ve Žni z literatur, přel. Milada Krausová). Björnson prvních let své tvorby vůbec by mohl a měl býti autorem, ba klassikem naší mládeže. To je zase autor rozjasnělý, budící lásku k životu, zvoucí k jásotu a bujné radosti z vítězství. A při tom jeho určitost a průhlednost dělá jej přístupným starým, mladým. Jediná obtíž, místní odlehlost, nebude nepřekonatelná.

Selma Lagerlöfová je z těch spisovatelek, jimž sláva sebe hlučněji rostoucí nedá zapomínati na činnost pro mládež. Několik legend, pověstí a povídek, Svatá noc a j. (přel. K. Vetter ze Žni z literatur) ukazuje, že před dětmi chce býti nemenší umělkyní, než před ostatními čtenáři světovými. Podle našeho běžného ponětí je způsob jejího psaní téměř mužský, určitý, pevný. Severní vlast její vytvořila si zvláštní představy: na chladném severu muka v ohních pekelných nahrazují muka zatracenců na studených ledovcích. A tyto divné příběhy ze vzdálených koutů švédských budou se asi líbiti nejvíce — je něco zimně krásného v této knížce.

Fr. Schiller v originálu stále víc a více se nám vzdaluje. Tento miláček mládeže, buditel a hlasatel jejích ideálů, může opět zdomácněti u nás jen dobrým překladem. Měl štěstí, neboť Vybrané básně (ve Žni z literatur) přeložené J. Kamenářem jsou svazeček vzácný. Výběr, překlad, doprovod — vše je svědectvím hlubokého proniknutí a lásky. Od let nevyšly u nás básnické překlady češtější a tudíž plastičtější, čistší a výraznější. Veršovnická dovednost, přiléhavost českého slova i účelnost změn, které si překladatel v nutných případech dovolil, ukazuje, že před veřejnost předstoupil překladatel vzácný. Po Schillerovi chtěli bychom Kamenářovy překlady další, Goetha i jiné klassiky evropské. Jím přišel by cizí verš ke cti, neboť má úctu nejen k autoru překládanému, nýbrž pochopil také ducha jazyka svého. A často je to nesnadnější, než ono. *K. V.*

Ke skupině knih, podávajících mladým čtenářům ve výběru díla světových autorů, náleží také Výbor ze spisů L. N. Tolstého, upravený K. Velemínským pro Vilímkovu knihovnu mládeže dospívající. Kniha má název

»Tolstoj mládeži« a zahrnuje ukázky ze všech podstatných děl Tolstého i ze všech dob jeho tvoření. L. N. Tolstoj ve svých čítankách promluvil přímo k mládeži, na knize »Tolstoj mládeži« vidíme, jak bohatou žeň lze dětem poskytnouti i z těch spisů jeho, které především nám dorostlým ukazovaly cestu k lepšímu životu. K. Velemínský upravil vhodně výběr tak, aby z něho byl poznán život L. N. Tolstého, jak se vyvíjel. Tím dociluje u malého čtenáře správný postup v myšlení a nazírání, z bližších a přístupnějších výjevů a obrazů, podávajících v celé pestrosti výhled do života, postupuje se víc a víc k otázce, jak žíti a jak žíti dobře. V jistém smyslu svůj blahodárný a obrozující vliv může tedy Tolstoj konati již na srdce dětské a na mysl dětskou. Výbor K. Velemínského je pak i dobrým návodem, jak podobně uplatniti pro mládež i vliv jiných světových spisovatelů vhodným celkovým výborem z jejich děl.

Pokusil se nyní již o to V. Svoboda výborem z prací Macharových, jejž nazval »Machar mládeži«. Pro rannější věk nezdá se mi však tento výbor dosti šťastný, dospělejší pak mládeži, která Machara dovede již pochopit, dal bych raději celého básníka.

Poučná:

Prof. Dr. Josef Janko: Shakespeare. Jeho život a dílo. — V. Tille: Maurice Maeterlinck. Analytická studie. — Zdeněk Nejedlý: Josef B. Foerster. — Ferdinand Sládek: Zpěvník pro školy obecné i měšťanské.

Prof. Dr. Josef Janko: Shakespeare. Jeho život a dílo. Sbírka přednášek a rozprav. (Výbor lidových přednášek c. k. české university v Praze. Nákladem J. Otty.) Jankova kniha o Shakespearovi vyhovuje účelu lidových přednášek, podávajíc populárně obraz života slavného básníka i obsah a výklad jeho děl. S tím ovšem souvisí, že nesmíme od této knihy žádati a také v ní nenalezneme nijakého hlubšího hlediska, ani hlubšího řešení životních a uměleckých problémů, ač právě Shakespeare poskytoval k tomu vhodnou příležitost. Po té stránce je kniha prof. Jankeho chudší, než podobná kniha prof. Tilleho o Maeterlinckovi. — *n.*

V. Tille: Maurice Maeterlinck. Analytická studie. Sbírka přednášek a rozprav. (Výbor lidových přednášek c. k. české university. Nakladatel J. Otto v Praze.) Předností knihy Tilleho je pevný, vyhraněný názor a kritické objektivní stanovisko k básníku. Kniha podává nejen všestranný a sytý obraz básníkovy osobnosti, nýbrž bod za bodem kriticky rozebírá jednotlivé rysy Maeterlinckovy literární bytosti.

Ovšem Maeterlinck! Celá jeho básnická a filosofická činnost budí dojem čistě akademický. I když běží o vážné a nejvážnější životní problémy, máme dojem, že vše se děje v klidu a v ústraní. To, co praví V. Tille o jednom z nejprvnějších jeho děl, že totiž Maeterlinck užívá svých citů s rozvahou a účelně k vytvoření svých básní a že tvoří po vzoru

dekadentní poesie současné nejvášnivější výlevy chladně, obraceje zřetel především ke stylu a k rafinovanému vystižení výrazu, platí do jisté míry i o vší pozdější jeho literární činnosti. Maeterlinck přechází od pessimismu k optimismu bez hlubokých životních otřesů. Nazval-li jednu ze svých básnických prvotin »Skleníky«, máme i ještě později často z jeho děl dojem, že život se odehrává v jakémsi skleníku, kam jen kalnými skly z venčí vniká světlo. Diletantismem by se dobře dala označit podstata Maeterlinckovy bytosti. V. Tille to tak sice nenazývá, ale jádro toho dobře vystihuje, když na př. srovnává Maeterlincka s Dostojevským, pravě, že v pochybách Dostojevského je mnohem více jistoty, než v jistotě Maeterlinckových pravd a že u Maeterlincka je nebezpečné zacházení s nejbolestnějšími otázkami lidského života.

Jako básník je Maeterlinck v podstatě romantikem. V knize Tillově nalézáme rozbor všech jeho děl a krok za krokem sledujeme zde především úsilí Maeterlinckovo o nové drama. Ale Tille také vyšetřuje a ukazuje, jak i tu působily přemnohé vlivy na Maeterlincka a jak konec konců jeho dramata nejsou než loutkovými dramaty, v nichž živými osobami jsou jen neviditelné personifikace věčných sil, a loutky samy nemají jiného života, než slova, která za ně mluví autor, aby jimi vyjádřil jisté vztahy lidí k věčnosti.

Kniha Tillova je výsledkem obsáhlého, pečlivého studia — otázka však, bylo-li tak zcela účelno tolik práce věnovat právě Maeterlinckovi. Byla ovšem i tu možnost k rozvinutí mnohých problémů — a V. Tille se jim nevyhýbá — po té stránce, jak jsem již naznačil, stojí jeho kniha výš než kniha Jankova, ač ovšem zase asi bude méně přístupna těm kruhům, jimž výbor lidových přednášek je určen. Ale nepůsobilo by vše životněji na spisovateli bližším a životnějším? Považme, máme nyní tak obsáhlou monografii o Maeterlinckovi, ale na př. o Macharovi dosud takřka nic. —*n.*

Zdeněk Nejedlý: Josef B. Foerster. Nakl. Mojmír Urbánek, Praha. — Česká hudební literatura svými monografiemi nepříliš bohatá doplněna byla knihou Nejedlého právě ve své nejcitelnější mezeře: knihou o Foersterovi jako representantu moderního hudebního umění českého, následujícího za uzavřenou kapitolou smetanovsko-fibichovskou. Okolnost, že kniha Nejedlého vyšla k loňskému jubileu 50. narozenin Foersterových, nemůže jí dodati zdání díla příležitostného, napsaného jen za tím účelem, aby mistr, který dovršil důležitý rok svého života, byl po našem běžném způsobu »oslaven«. Vznik veliké této práce přesahující 200 stran má hlubší kořeny: osvětluje nový český problém, který přináší umělecké dílo J. B. Foerstera zužitkováním starého českého hudebního kapitálu (i předsmetanovského) i nejnovějších směrů světové hudby v naší hudbě. A činí to způsobem tak znamenitým a novým, že jest nejen dokonalým vykladačem díla Foersterova, nýbrž současně i vyspělou ukázkou potence spisovatelovy, který jako umělecký literát a historik po smrti Hostinského zajišťuje si u nás prvé místo.

Ve stručném referátu nelze ani zdaleka probrati vše, co kniha Nejedlého přináší nového. Již rozvržení látky v jednotlivé kapitoly: »Rodinné tradice«, »Krise mládí«, »Síla tradice«, »Dichtung und Wahrheit«, »Psychologické drama«, »Mistr«, »Nová lyrika«, »Pohádka« a »Život«, na-

povídá, že nebylo tu pracováno dle šablony, nýbrž že nadpis kapitol vzešel z obsahu probíraného díla Foersterova a to v osvětlení zcela novém, dávajícím mu teprve plnou jeho hodnotu. Sám osud zasáhl tu mocnou svojí pravicí, aby právě tomu mistru, který nejvíce si toho zasloužil, dostalo se v Nejedlého knize tak skvělého zhodnocení. Zdědil Foerster, pokud se chápání širokých vrstev týče, i těch, kdož jim umělecké dílo mají přibližovati, osud — Fibichův a tím současně řečeno, jak těžká jest situace, v níž exponováno umělecké jeho tvoření. Z Nejedlého kapitoly »psychologické drama« poznáme nejlépe povznesenost Foersterovy dramatické tvorby, stavící psychologický problém za východisko a střed díla; tam poznáme také, jak bylo již nutno, aby mistr nalezl konečně svého vykladače, který by byl současně i hlasatelem umění Foersterova. Každé umělecké dílo, které jest a přináší nové a obohacuje dosavadní umění novým rysem, novou složkou, jen těžce dobývá si půdy a jen nesnadně získává pochopení (má-li pracovati ještě s nepřízní, ba nenávistí, jest zápas jeho tím nesnadnější!). Foerster hudebník-aristokrat a hudebník-psycholog za těchto okolností měl osud málo záviděníhodný. Bude proto vždy zásluhou knihy Nejedlého, že rozřešivši tak mistrně »Foersterovský problém«, přiblížila nám dílo jeho. S důrazem nutno vytknouti, že bylo to umění dosud téměř nepoznané, neznámé, a přece pravdivé a zářící, které plně vysvitne každému, kdo se vnoří ve studium díla Foersterova na podkladě vývodů a výkladu Nejedlého. Kniha Nejedlého jest naprosté novum v naší hudební literatuře, a to novum velké a silné. Ne pouze proto, že před ní nebylo vlastně nic, co by bylo lze nazvati »literaturou o Foersterovi«, nýbrž i celým svým založením a vystižením díla skladatelova.

A. R.

Ferdinand Sládek: Zpěvník pro školy obecné i měšťanské. Nákl. Zem. Ústřed. Spolku Jednot Učitelských. V patero svazečcích vydán tu výběr písní, hodících se za cvičivo pro každý jednotlivý školní rok. Výběr jest dobrý, postupuje od snadných písní k obtížnějším a v kruzích, jimž jest určen, může vykonati jen dobré poslání. I několikařádkový úvod vyplynul ze znalosti mládeže, která těmito písněmi má býti získána pro hudbu a zpěv snad pro celý další svůj život.

A. R.

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Celý dosavadní pontifikát nynějšího papeže Pia X. směřuje k utužení centrální moci, k udržení a zvýšení autority v církvi. Tomuto cíli slouží všecky projevy, nařízení i zákazy. Výprava proti modernistům zrovna tak jako stanovisko kurie v poměru ke francouzské vládě a franzouzským katolíkům a různé encykliky mají stejný pramen a jeden účel.

Zmíněné zjevy jenom nepřímo prozrazují, jaké smýšlení vládne v hlavě katolické církve. Jsou však také z poslední doby přímé důkazy

Feuilleton.

Ignatius Loyola
promlouvající k vévodě Fr. Borgiovi.
(1548)

— — nuž shrňme všecko, poslouchej a rozvaž:
tys vévoda, vnuk krále Ferdinanda,
grand, místokrál a hlava familie,
jež svaté církvi papežů dvé dala,
máš ženu vzácnou, kvetoucí máš děti,
máš dvůr, jenž pyšným leskem vyrovná se
i dvoru císařského Majestátu —
to vše chceš odvrhnout a zapomenout
a jako prostý voják vstoupit v službu
v chudičké companii Ježíšově?
Já ptám se tě, ne že bych se ti divil,
leč zburcovat chci duši tvoji, spí-li,
by vstala, uchopila vší svou silou
tu slávu světa, již chceš odložiti
snad v okamžiku od ní nestřeženém.
Ať procitne a slyší! Dnes jsi velmož
a jeden z blízkých císařskému trůnu
a zítra chceš být bezejmenným členem
v Kristově vojsku, člověka syn prostý,
bez vůle, přání, nástroj v ruce mojí,
jenž bez odmluvy půjde, kam mu řeknu,
a ani myšlenkou se vzepřít nesmí.
A obsluhovat budeš v nemocnicích
žebráky vředůplné, po vězeních
návštěvou půjdeš k lotrům, vražedníkům,
a v kraje zámořské-li pošlu tebe,
ty půjdeš, abys tvory polodivé
převedl k spáse v ovčinec náš římský.
A pokynu-li, půjdeš plenit koukol,
jenž v roli páně vsili Lutherovci,
jak had jsa chytrý, prostý jako holub;
a pleň jej srpem, ohněm, holou rukou,
pleň jakkoli, však vyplenit jej musíš.

Hlad, nemoc, úpal, mrazy, vzteky moře,
zvěř divá, zarputilá zloba lidská,
a neznalost jich řeči — toť tvou věcí,
jak přemoci vše. Přemoci však musíš.
Poslušen budeš. Nástroj v ruce mojí,
jak tato hůl, jež pomáhá mé noze
se dostat tam, kam vůle má si přeje.
Poslušen budeš. Nakáži-li tobě,
bys v jizbě zůstal, zůstaneš v té jizbě,
byť anděl páně přede dveřmi kázal
a jménem volal tebe k naslouchání.
Poslušen budeš. Nakáži-li tobě,
bys Satanu a říši jeho sloužil,
ty sloužit budeš, byť i duše tvoje
se vzpírala a pekel muk se bála.
— Nehleď mi v oči, sklop svůj pohled k zemi,
zrak tvůj buď pokorný, jak duše tvoje. —
Ty zapřeš se a zničíš, číms byl dosud,
bys z této smrti znovu k žití vyšel.

A mzda tvá? Jakže, neleží už mzda tvá
v tom, že smíš sloužit v službě Nejvyššího,
jenž s trůnu svého zírá na roj hvězdný,
jak na stříbrný prach, jenž krouží cestou,
kde před věky blesk myšlenky spěl jeho?
A v službě jasné Panny, panovnice
andělských sborů, jejíž oči září
milostí zlatou jasněji než slunce,
jíž dáno bylo potřít vraha-plaza,
a potřít jej tou patou nohy svojí,
jak svinutý list vonné růže malou?
A v službě viditelné hlavy církve,
Kristova místokrále, vojevůdce,
jenž Pavlův meč má, Petrovy má klíče
a před anděly všemi, cherubíny,
v nebeském panstvu Panně nejblíž trůní?

I mzda však přijde. Ne však zlato, pocty,
a sláva světa — těch se zříkáš nyní.

Hleď, synu, byl jsem kdysi člověk světský
a zapálenou duší chtěl jsem dobýt
si slávy světa; krásná zbraň a koně,
žen lepých přízeň, dobrodružství bojů
mě lákávaly — ale Damašek můj
se Pampelona zove. Hájili jsme
tu pevnost před Francouzi, Pán pak poslal

tu kuli jejich jednu, by mi byla
zjevením nejsvětější vůle jeho.
Mé obě nohy ranila a ležel
jsem jako Šavel slep, pln zoufalosti.
Mně rány hojili a špatně — z vůle páně.
A dvakrát já si zlomit dal je znovu,
by rovny byly a mě, slepce, nesly
za plytkou slávou na kolbiště světa,
a dvakrát marně. Na dobro svou službu
odřekly nohy duši pošetilé.
A zatím Pán, jenž viděl, že ne nohy,
však jen ta duše snětivostí stůně,
jí poslal, Ananiáše jak Šavlu
(jí, jež jen Amadise z Gauly znala
a jiné knihy o rytířských činech),
Ježíšův život, passiony svatých,
já čet a bělmo spadlo s očí duše
a hlas jsem slyšel z nebes otevřených:
Kam zaběhnout jsi, ovečko má, chtěla?!

Má láska pozemská se odvrátila
od žen všech k té, jež nejsouc vévodkyní,
ni hraběnkou, přec stojí nade všemi,
jak hora Golgatha nad všemi vrchy,
byť temenem i nebe prorážely.
A nyní přišla mzdy mé první splátka.
Zda pochopíš to? Smrtelným svým zrakem
zřel v říši Věčnosti jsem, viděl Krista,
císaře nejvyššího v čele vojska
a slyšel vůli jeho, že chce vzíti
útokem tábor lidí nevěřících
a podmaniti sobě země jejich.

Ah, Kristus náš je císař milostivý:
závdavek dává dřív, než voják jeho
meč připne sobě — možno odolati?
Já s lože vstal a o berlích se vleče
dal navždy s bohem otcovskému hradu
i člověku, jímž bývával jsem kdysi,
a šel jsem k svaté hoře Monserratu,
kde divotvorná Panna v slávě trůní
a zavěsil jsem před obrazem jejím
svou zbraň, šat rytířský a celou noc jsem,
jak rytíř Amadis kdys na tom místě,
stál na stráži tam před ní Milostivou,
královnou nebes, panovnicí vlídnou
své duše žhavé. Když pak bílé světlo

zápasit začlo s žlutým svitem svící,
já viděl jasně, jak se krásná Panna
usmála na mě pohledem svých očí
a milostně mi pokynula hlavou —
ach, synu, synu, takhle věčná Panstva
mzdu platí vojáku, jenž nevykonal
ničeho dosud...

Já se vyzpovídal —
však jaká zpověď? Není spolehnutí
na paměť lidskou... Tři dny a tři noci
já v duši svojí ryl a vyhledával
kaménky, písek, prach a nečistotu,
bych ukázal je mnichu v zpovědnici
a moh je, blažen, odvrhnouti potom —
ah, paměť lidská!... synu, já se postil
a zoufal tak, že chtěl jsem život bědný
už z okna hodit, abych spasil duši —
a Pán mi přispěl zase. Osvítil mě,
a já jsem poznal, že ty černé chvíle,
jež k vraždě těla by mě byly svedly,
jsou léčkou Satana... A v okamžiku
klid mírný rozhostil se duší mojí,
jak za nedělních odpolední z jara
se rozhošťuje po vískách a městech.
Já zavřel knihu dnů svých dosavadních,
neb Pán sám chtěl, bych duši nerozdíral
a starých ran se dále nedotýkal.

A nyní začal žít jsem jenom Pánu
a Pán mi platil za oddanost duše,
že boháč jsem nad všecky světce nebes.
Na schodech u svatého Domenika
v Manrese stál jsem — stařenka šla jedna
a zahledíc se náhle v oči moje
hlasitě řekla, já že uzřím Krista.
A v chvíli té — ne Ježíš sám, syn Boží —
však celé nevystihlé mysterium
Trojice svaté já jsem zahled, postih
a rozuměl mu, což i Augustinu
kdys ostře Pánem odepřeno bylo —
a nezemřel jsem nevýslovnou slastí! —
A jindy při mši v hostii jsem spatřil,
jak svatá krev v ní zřetelně se chvěje
a barvou rubínu tím tělem svítí!
Zas jindy v rozprouděnou řeku patře
já cítil, jak mé duši křídla rostou,
jak z těla letí, k nebesům se bere,

zří na blaženost světců, štěstí rajské,
a náhle se jí otevře, jak kniha,
tajemství víry, smí v ní listovati
a čísti všecko... všecko jest jí jasno:
stvoření světa, taje vykoupení
a velká harmonie boží lásky. — —

Tak Pán mně platil... Laineza se zeptej
a Xavera a Salmerona, synu,
i oni podobně mzdu potom brali.

— Však neusmívej se již tichou slastí,
ty ještě nijak nemáš práva k hodům,
jež strojí Pán jen vyvolencům svojim!
Ty musíš dlouho bičovat svou duši,
tak dlouho, až se ona paní stane
všech vlastností, jimž nyní sloužíš podle,
až svrhne je se stolic povýšených
a narobí z nich odevzdaných chrtů,
již na pohled jen, pouhý pokyn ruky
se řítit budou po honitbě Páně
a neustanou, pokud nepoloží
zvěř bludnou k nohám lovce Hospodina.
Pak jistě bude dovoleno tobě,
prostému honci, sednout na kraj stolu,
kde Pán hoduje, Panna luzná trůní
v dvořanstvu skvělém...
Poslušen být musíš,
tak že tvá hlava nebude tvou hlavou
a myslit budeš jenom mozkem toho,
jenž ustanoven poroučeti tobě.
A vědět musíš, že tvé srdce není
v tvé hrudi, ale v prsou companie,
že budeš dívati se jejím zrakem
a mluvit jejím jazykem a slyšet
jen jejich uchem.
Vidíš, synu milý,
má dráha vedla kamenitou cestou
a trníplnou, ďábel často toužil
mě svésti s ní a jasný cíl mi zhatit.
Já do škol šel, neb duch můj neměl zubů,
jichž vyžaduje Hospodin k své honbě
na chrtech svojich — a tu ďábel přišel
a světa sladkostmi mě zlákat toužil
ze školní škamny. A já svůdce lapil
za tuhé hrdlo, rdousil arcivraha,
a drže jej já skloňoval jsem slova,

latinské řeči, nebes řeči sladké,
a vůni ráje linout z nich jsem cítil.
S Xaverem, Fabrem, potom s Bobadillou
a Salmeronem, Lainezem, jež všechny
jsem přived Pánu, za hvězdnatých nocí
jsem horovali, sílili druh druha —
a všem nám ďábel osidla svá strojil
a všichni zmohli jsme jej zas a zase
a pak se vrhli do honitby Páně.

Ne lehce, synu. Tuho drží ďábel
se zámyslů svých: v křižovatkách ulic
my kázali, a ďábel poštval davy,
že naslouchali kamením a smíchem.
My zpovídali: honili nás z města.
My dítky brali do svých škol: a lidé
z kacířských rejdů vinili nás zlostně.
Když v Řím jsme přišli, viděli jsme všude
zavřená okna... My šli do těch bojů,
jak dívka, jež se z lásky vdává, k svatbě.

A boží místokrál, náš svatý Otec,
milosti krve Ježíšovy strážce,
jehožto ústy neomylně mluví
Duch svatý, sídlící mu stále v duši,
ten svatý Otec poznal, že jsme přišli
v čas pravý. Vlny kacířství se z Němec
již převalují přes sněhové Alpy
a hrozí plynout ku svatému městu.
A svatý Otec, opuštěn jsa všemi,
jichž meč kdys určil Kristus k službě jeho,
nás poznal, žehnal, přijal.
Synu milý,
tys mrtev dosud byl a žíti toužíš —
dej pohřbít mrtvé tělo místokrále
a strýce císařova — včasný, krátký
a nehlučný buď pohřeb: potom ožij
jak voják bez vůle a beze jména
v železné companii Ježíšově!

by.

Bienerth III. a Thun II.

31. prosince právě minulého roku baron Bienerth pověřen formálně opět utvořením nového kabinetu a deset dní potom nový kabinet byl uředně vyhlášen. Prvních deset dní nového roku opět jmenovaný ministrpresident vyplnil klopotným jednáním se zástupci jednotlivých stran parlamentárních a s jednotlivými osobnostmi, které do nového, třetího svého kabinetu chtěl povolati. Snad ani na první pohled nelze seznati, jak obtížně se baronu Bienerthovi jednalo, a nescházelo mnoho, že by baron Bienerth své poslání byl mocnáři vrátil s prosbou, aby toto nic méně než příjemné jednání přikázal politiku jinému. Takový »jiný« ostatně v osobě barona Gautsche vždy je připraven. Kdo sledoval vývoj věcí v parlamentě, mohl se snadno domnívati, že baron Bienerth sestaví svůj kabinet přes noc, poněvadž události v prosinci, které jej přiměly k zadání žádosti za propuštěnou, podávaly dost jasnou direktivu pro situaci příští. K tomu ovšem bylo by zapotřebí, aby ministrpresident měl určitý program, dle něhož odchází nebo přichází. Toho však u bývalého a nynějšího pana ministrpresidenta nestává. On nepodal demisi, poněvadž parlament neschválil anebo nechtěl prováděti jeho program, a on nepřevzal další vedení rakouské politiky, aby nějaký určitý svůj program nyní prováděl a provedl. Baron Bienerth politického programu nikdy neměl, a také nyní, když po třetí byl jmenován ministerským předsedou, svou politickou existenci neváže na určitou myšlenku. Nemyslíme, že baron Bienerth se vyhýbá programům jen proto, aby se udržel u vlády, přiznáváme se bez mučení, že máme o baronu Bienerthovi po té stránce mínění lepší. V poměrně mladých letech dosáhl nejvyšší hodnosti ve státě, užil moci dosti vydatně, je soukromě dost nezávislým, a o jeho budoucnost je dostatečně postaráno. Sám není ani slávy- ani ziskuchtivý, nemá tedy jistě osobních důvodů, aby se udržel u vesla. Ale baron Bienerth vskutku není než tím, čím se vždy honosil: pouze úředníkem, byrokratem až po nehty, a ví dobře, že na

místech rozhodujících panují o povaze ministerských předsedů docela jiné názory než v parlamentě a v politické veřejnosti. Na rozhodujících místech ministrpresidenti s určitými politickými programy, politikové určitých fysiognomií politických, nemívají mnoho štěstí. To baron Bienerth ví dobře, a proto se politicky nikdy nevázal. V jeho žilách je mnoho vojenské krve — otec ministrpresidentův byl generál — a proto zdá se, že svůj politický ideál hledá v této linii. Dlouholetý ministr zeměbrany hrabě Zeno Welsersheimb prohlásil jednou v poslanecké sněmovně, že jeho program je zlatou nití všit do jeho portepée a obsahuje dvě písmena: F. J. Zdá se, že baron Bienerth stojí na stejném stanovisku, že má nanejvýš ještě o dvě písmena víc, o F. F. S tohoto svého stanoviska ovšem baron Bienerth nehleděl si nijak politických programů a v parlamentě tudíž nehledal seskupení stran a majorit, zbudovaných na základě takových určitých politických zásad buď vládou hlásaných anebo vládou uznávaných. Baron Bienerth prostě hledí vyříditi státní nezbytnosti a hledí nepředpojatě pro schválení těchto nezbytností v parlamentě získat takové seskupení stran, které by od něho stejně nežádalo politického programu. Když se tedy mluvívalo o systému barona Bienertha, byl to nanejvýš politický eufemism. Systém barona Bienertha není nic určitého a možno jej měniti podle potřeby, ale vždy jen potud, pokud slovo systém neznačí nic politicky určitého.

Když Poláci, rozmrzeni neplodností parlamentu a nešikovností svých ministrů a vlády, která do Haliče hodila petardu zastavení staveb vodocestných, nechtěli dále podporovati majoritu pro ně stejně neplodnou, baron Bienerth podal demisi a zase vzdal se toho, co do prosince loňského roku nazýváno systémem jeho. Poláci žádali původně, aby utvořena byla v parlamentě majorita, která by zajišťovala svou početní a morální silou schopnost parlamentu, schvalovati nejen státní nezbytnosti, ale i záležitosti jiné, v první řadě takové, které oni pro udržení mandátů nezbytně potřebovali a potřebují, tedy hlavně kompromis v otázce vodocestné, a kompromis takový, který by Haliči zachoval většinu oněch milionů, jež byly Haliči určeny vodocestným zákonem z r. 1901. Nátlaku Poláků baron Bienerth musil se podrobiti a podrobil se rád už proto, že se jisté snahy osobní polského klubu kryly s přáním jeho vlastním: i on i Poláci chtěli se zbavit obou polských ministrů, dra Bilińského a dra Dulęby. Ale utvoření většiny v parlamentě podle chuti a přání Poláků se baronu Bienerthovi nedařilo a nezdařilo.

Majorita, která by fakticky zajišťovala v parlamentě dělnost, vyžaduje vstoupení poslanců českých do této kombinace. Je nesporno, že baronu Bienerthovi na získání Čechů pro tuto majoritu vážně a skutečně záleželo. Proto se opět a opět pokoušel o dohodu Čechů s Němci. Vyložili jsme již na tomto místě, že baron Bienerth dohodu tu shledával vždy jen s ohledem na vídeňský parlament, a to proto, poněvadž pro česko-německou dohodu stejně jako pro ostatní své politické jednání neměl programu. Při české otázce nedostatek programu stupňoval se ještě nedostatkem znalosti věcí, poměrů a okolností, a to nejen u něho, nýbrž u všech členů bývalého kabinetu. Uváží-li se, že ve smyslu těchto programových a věcných nedostatků v české otázce ani exponent vídeňské vlády, pražský místodržitel, nemohl vystoupiti při pražském jednání s určitým plánem a uvědomělou energií — pak se na konec nikdo nemůže diviti, že konference pražské dopadly negativně. Vždyť hrabě Coudenhove po celou tu dobu musel se chovat tak, aby vetchá a nejistá majorita Bienerthova ve Vídni neutrpěla škody, to znamená, že hrabě Coudenhove nesměl nijakým zasáhnutím rozhněvati Němce, členy majority, když věděl, že Čechové majoritu ve Vídni nezachrání. Pražský místodržitel měl tedy určitě vymezený úkol naprosté bezprogramovosti, kterému se říkalo objektivnost, a který prakticky vyzněl v otřepanou otázku: smiřte se! Jak — na to ani vláda, ani její zástupce pražský nechtěl a neměl míti vlivu. Proto rozhodčím nebyla nikdy vláda, nýbrž — český velkostatek obojího vyznání. P r o č, ukázali jsme zde, jaké n á s l e d k y z tohoto postupu vlády vzešly, ukazuje vystupování hraběte Františka Thuna, o němž ještě promluvíme.

Že takovým systémem barona Bienertha a hraběte Coudenhova smíru v Čechách docíleno nebylo, na konec nepřekvapovalo. Dokud působily c i t y obou stran v Čechách, jednání prospívalo, poněvadž touha po dohodě na obou stranách nesporně vzrostla. Jakmile však jednáno o obsahu dohody, věcně, scházelo určité stanovisko vlády a vláda stanoviska neměla ze strachu před programem a před utvořením p o l i t i c k y a p r o g r a m o v ě silné majority ve Vídni, která by snad na konec odporovala ne státním nezbytnostem, ale která, vědoma jsouc si své síly, byla by na říšské radě odporovala vyřizovati j e n ty.

Za takových okolností baron Bienerth utvořiti měl nový kabinet. Zase se mu jednalo o to, aby do majority, která by nový kabinet podporovala, dostal Čechy. Chtěl vyhovět oprávněnému požadavku českých poslanců, aby český národ byl v kabinetě řádně zastoupen

a čeští poslanci z ohledu na politickou situaci chtěli ulehčiti utvoření nové vlády tím, že nežádali a priori prozatím vládu parlamentární. Ale vše, co baron Bienerth jim mohl nabídnouti, byla skutečně jen ta dvě křesla ministerská, s jistým slibem a poukázkou na křeslo třetí. Jistě stálo za úvahu, zdali taková nabídka byla přijatelna, a zejména tehdy, když vláda za ni nežádala nic, než schválení nejbližších státních nezbytností, a když baron Bienerth ujišťoval, že pro řešení dalších otázek (zase státních nezbytností) utvoří ministerstvo nové, parlamentární. Nabídka byla tím svůdnější, jelikož ony nejbližší nezbytnosti nemohou být vlastně předmětem opoziční taktiky a nějakého agressivního postupu českých poslanců. Jedná se totiž o kontingent nováčků na rok 1911, obnovení privilegia rakousko-uherské banky a o rozpočtové provisorium, jelikož nyní platné posledního března t. r. vyprší. Předloha o kontingentu nováčků povolována na českých lavicích, anebo alespoň propouštěna, i v dobách nejprudší obstrukce.

Zmařiti obnovení privilegia rakousko-uherské banky českým poslancům ani nenapadá, a nepřipustiti další provisorium znamenalo by obnovení používání § 14. Čeští poslanci měli se tedy vzdát opposice, kterou dle nejlepšího přesvědčení svého proti uvedeným třem záležitostem ani prováděti nechtějí a nebudou. Ale čeští poslanci nechtějí se v okamžiku, kdy se vzdávají z vlastní vůle opposice proti určitým předlohám, vzdáti opposice proti v l á d ě, která v nejdůležitější pro ně otázce, v otázce česko-německého sporu, ukázala naprostou »objektivnost« — bezprogramovost a neznalost věcnou. Právě po té stránce baron Bienerth i v novém kabinetě nechtěl provésti zásadní změny, poněvadž na otázce česko-německé zúčastněná ministerstva odevzdal předem do rukou německých byrokratů, ponechávaje nám politicky málo významné portefeuilly veřejných prací a orby. Čeští poslanci tedy ani do vládní většiny ani do vlády samé nevstoupí, nebudou vázáni ani jmenováním českého ministra veřejných prací.

Usnesení, setrvati v opposici, stalo se hlavně z důvodů, plynoucích z nehotovosti poměrů v Čechách, čeští poslanci nechtěli se pouštět do koalicí sebe volnějších s Němci ve Vídni, když tito v Praze staví se stále na stanoviska nejintransigentnější, nepřípustná a nepřístupná klidnějším úvahám. Ostatně se zdá, že dotyčné usnesení stalo se také s ohledem na jednotný český klub. Vedení klubu patrně se obávalo, že by vstoupení do vlády a do nějaké vládní kombinace ohrožovalo anebo dokonce zničilo jednotnost klubu a postupu. Skutečně několik dní po prohlášení vyčkávacího postupu českého klubu jednotliví poslanci strany radikální prohlašovali ve veřejných schůzích, že by

z jednotného klubu vystoupili, kdyby došlo k nějaké vládní kombinaci. Věc usnesením českého klubu není aktuální, ale nicméně dlužno zaznamenati povážlivost podobných projevů pro situace pozdější. Ještě než jednotný klub byl založen, ukázali jsme zde na vnitřní neopravdovost takové jednotnosti, a podobné projevy nás nepřekvapují. Ale jsou symptomatické pro naši domácí politiku, a bylo by dobře, kdyby tyto základní a zásadní otázky jednotnostní byly vyřízeny v čas; důkladně a definitivně, aby jejich nehotovost a jen zdánlivé upravení nezpůsobily škody v okamžiku, kdy jednoty českých poslanců bude nejvíce zapotřebí.

Nový kabinet barona Bienertha neliší se valně od právě propuštěného: nehledě k tomu, že ministři obchodu, justice a vyučování, proti nimž v parlamentě nahromaděno tolik nespokojenosti, zůstali na svém místě, osobnosti nové, zejména pokud se týče předního problému vlády Bienerthovy a celé politiky vnitřní, otázky česko-německé, neznamenají ani pokrok, ani program, a tedy neposkytují záruky, že v otázce té s ministerské lavice bude postupováno vhodněji a rozumněji. Místo barona Haerdtla nastoupil v ministerstvu vnitra hrabě Wickenburg, na místo dra Bilińského sekční chef dr. Mayer, místo správce ministerstva orby Popa baron Widmann, dosavadní dvorní rada při slezské vládě zemské, na místo pana Ritta jmenován český sekční chef Marek ministrem veřejných prací. Snad kvalitativně nynější kabinet je o maličkost lepší, přece baronu Bienerthovi značnějšího zisku nepřináší, poněvadž politicky je stejně slabý jako kabinet dřívější.

S tímto kabinetem baron Bienerth 17. ledna vstoupí do parlamentu, aniž by docílil i přibližně účelu připisovaného rekonstrukci. On sám cítil potřebu zvětšit a rozšířit majoritu, a co se baronu Bienerthovi na pocitu pro tuto nezbytnost nedostávalo, dodali Poláci. Dnešní majorita nejen že nevzrostla a nesesílila, ona bude, když ne slabší, jistě nejistější. Němci, když viděli, jak se vláda bojí určitějšího programu a postupu v Praze, jsou nespokojeni, když baron Bienerth se odhodlal povolati do kabinetu Čecha Marka a odevzdati ministerstvo železnic Poláku Głąbińskému, posl. Wolf a jeho skupina hrozí chefu vlády ostrou opposicí. Netřeba se ovšem podobných hrozeb vážně lekati, poněvadž kabinet nynější má pro Němce stejně velkou cenu jako dřívější, ale přece jen neklid německých radikálů spolehlivost německopolské majority nezvýší. Baron Bienerth je si vědom této situace a prohlašuje, že nynější kabinet i konstelaci v parlamentě považuje za provisorium, které se musí změniti, jakmile nejbližší

tři státní nezbytnosti budou vyřízeny. Pak se chce znovu pokusiti o rozšíření majority a o změnu kabinetu. Je prozatím předčasno obírati se podobnými plány barona Bienertha, poněvadž není ještě zaručeno, že doba nynějšího provisoria ještě neuplynula, poněvadž nevíme, dostane-li se baron Bienerth k onomu upravení definitivnímu v parlamentě vůbec. On doufá a spoléhá na obrat v Čechách, on spoléhá se, že mezi tím, co se v parlamentě budou vyřizovat ony nezbytnosti, bude možno v Praze obnoviti jednání o dohodu, a že tento během jednoho půlroku třetí pokus povede k cíli.

A zde pojednou se na kolbišti vnitřní politiky objevuje hrabě František T h u n, ne už co sprostředkovatel na dohodovacích poradách, ne už co zemský poslanec, který převzal officium boni viri mající vždy pohotově kompromisní formulky pro kritické okamžiky, nýbrž hrabě Thun vstupuje do dalšího jednání co místodržitel království českého. Hraběti Thunovi dlužno věnovati kapitolu zvláštní, a dnes možno jen se zmíniti o jeho vystoupení nynějším, v nynější situaci. Jak dlužno pohlížeti na hraběte Thuna co politika vůbec a na jeho místodržitelování zvláště, patří na jinou stránku, zde jedná se o to, jak bude působti hrabě Thun právě v situaci nynější.

Přehlížíme-li dosavadní postup a činnost barona Bienertha, posuzujeme-li osoby, které dosud volal ku spolupráci, poznáme brzy, že hleděl vždy k tomu, aby si ku své bezprogramové politice zjednal osobnosti politicky málo výrazné. Do společnosti této vstupuje pojednou hrabě Thun, jedna z nejostřeji vyhraněných osobností rakouské politiky vůbec, do bezprogramovosti barona Bienertha vstupuje muž, který znamená sám politický program, ke všemu muž energický, politicky a osobně vysoce nadaný, svým postavením a styky mocný. Tento rozdíl mezi baronem Bienerthem a hrabětem Františkem Thunem je tak veliký, že jeho jmenování místodržitelem v Čechách se stalo přímo hádankou, problémem. Hrabě Thun přichází do Prahy, aby jako místodržitel pokračoval ve své dohodovací práci, to je oficiální výklad jeho jmenování. Ale právě okolnost, že hrabě Thun není osobností, která by v Praze chtěla a mohla na vídeňský povel mlčet a mluvit, jak to činil hrabě Coudenhove, poněvadž hrabě Thun v otázce českoněmecké má svůj program, svůj cíl, svůj názor a své znalosti, nelze čekat, že co místodržitel bude jednat jen a jedině ve smyslu barona Bienertha, tedy bez programu, bez cíle, bez názoru a bez znalosti. To všecko baron Bienerth o hraběti Thunovi věděl a ví, jako to víme my všichni, a přece si jej vzal co místodržitele do Prahy? O to se tu právě jedná. Vzal si baron Bienerth hraběte

Thuna, nebo byl mu hrabě Thun poslán? Nehledě ani k tomu, že politikové rázu a osobnosti hraběte Thuna se nedají prostě jmenovati, myslíme, že hrabě Thun něžnou a laskavou rukou sice, ale přece jen byl baronu Bienerthovi vnucen. Zdá se, že věčná bezprogramovost vlády Bienerthovy v české otázce konečně na rozhodujících místech omrzela, že tam převládlo přesvědčení, že nynějšího, míru příznivého a nakloněného smýšlení dlužno využíti osobnosti energickou, která ví, co v česko-německé otázce chce a co nutno učiniti. Z těchto důvodů byl asi hrabě Thun baronu Bienerthovi presentován. Že v takové presentaci není zrovna projev zvláštní důvěry, nepadá při povaze barona Bienertha a jeho systému na váhu. Věcné důvěry baron Bienerth pro svůj kabinet, jak jsme se už shora snažili dokázat, nehledal nikdy.

Zdali volba hraběte Thuna za vyrovnávacího místodržitele byla šťastnou a správnou, teprve se ukáže. Pochybnosti po té stránce jsou přípustny i tenkrát, když se uzná, že hrabě Thun vhodných schopností má. Hrabě Thun má ze všech českých feudálů největší dávku onoho zeměpisného češství, on je v pravém smyslu slova »böhmisch«, on je a není ve stejné míře Čechem jako Němcem národnostně, třeba byl politicky a rodem Němcem. Opakujeme, že se zúmyslně vyhýbáme prozatím jakémukoliv úsudku o jeho místodržitelování vůbec a politickém významu tohoto režimu Thunova II. Jen čistě okamžitý význam hraběte Thuna pro nynější politickou situaci vůbec a vyrovnávací kampaň zvláště máme na zřeteli. A pokud se tedy jedná o vyrovnání, opakujeme, má jistě své schopnosti a znalosti, má upřímnou vůli k dohodě, lásku pro věc a znalost lidí. Dosud měl i dost důvěry na obou stranách. Kdyby celá akce Němců na českém sněmu nebyla tak promyšleně spojena s vývojem věcí ve Vídni — a co jí scházelo na promyšlenosti, dodal právě ministrpresident svou bezprogramovostí a svým věčným ohledem jen na státní nezbytnosti — mohl hrabě Thun začíti svou dohodovací akci jako místodržitel v Čechách s daleko větší důvěrou v úspěch. Když však se uváží, že Němci považují český sněm stále za rukojmí pro nadvládu a panství ve Vídni, je jistě oprávněna a odůvodněna obava, že důvěry, kterou dosud do hraběte Thuna měli, se vzdají nyní, když se jim počíná situace ve Vídni přec jen bořit a že novému místodržiteli budou způsobovat vážné obtíže, ba že snad právě k vůli Thunovi dohodu opět znemožní. Teprve v tom případě hrabě Thun vlastně bude muset ukázat a dokázat, že jeho láska k smíru v Čechách je víc než sentimentální posuzování nešťastných poměrů v Čechách a že on se od svého režimu prvního do dnešní

doby lecčemu naučil a že pochopil vývoj dějin a poměrů této země a Rakouska vůbec. V každém případě Němci už před oficiálním jmenováním hraběte Thuna ostře se proti němu postavili a hrozí — baronu Bienerthovi, že mu toto jmenování oplatí ve Vídni oposicí. Značnou část této hrozby nutno ovšem přičísti na účet známé už a dost otřepané taktiky zastrašovací, kterou Němci opakují stále jen proto, poněvadž se dosud vždy — osvědčila.

Buď jak buď: jmenování hraběte Thuna má sloužit dohodovací akci. Přejeme si to věru upřímně a zatlačujeme z toho důvodu různé obavy, jichž chováme z příčin politických proti hraběti Thunovi plno. Přejeme si, aby se mu dohoda podařila v zájmu vlastním. V každém případě hrabě Thun v Praze přispěje k vyjasnění situace v Čechách a ve Vídni víc a rychleji, než se to dosud dařilo baronu Bienerthovi. Hrabě Thun dobře ví, kde jsou překážky českoněmecké dohody a to snad se smí od něho v každém případě čekat, že ty důvody na rozhodujících místech dovede objasnit správně a pravdivě, bez ohledu na to, bude-li to objasnění a jeho následky baronu Bienerthovi vhod nebo ne. To je alespoň hrabě Thun svému celému postavení dlužen. Už tím jednoho dne nastati musí vyjasnění. Zdali je hrabě Thun nebezpečím pro barona Bienertha osobně, je konečně věcí vedlejší. Přispěti k uzdravění poměrů v zemi a v říši může hrabě Thun jen tenkrát, získá-li si důvěru obou stran v Čechách a podaří-li se mu docíliti dohody mezi námi a Němci. Proto nevěříme, že hrabě Thun přichází vyzbrojen nějakými mimořádnými plnými mocemi a to proto, poněvadž přece přichází do Prahy smiřovat a ne bojovat. Českoněmecká dohoda nedá se ani komandovat ani dekretovat ani vynutit. Ani na nás ani na Němcích.

Shrnujeme tedy svůj názor o nynější situaci v přesvědčení, že baron Bienerth svou demisí a rekonstrukcí krisi ve Vídni neodstranil, že rozřešení nynějším provisoriem jen oddálil. Nevěříme, že by po skončení tohoto provisoria dostal svolení k dalším průtahům rozpuštěním říšské rady a českého sněmu. Jmenování hraběte Thuna je nám dokladem, že mocnář rozpuštění nepřeje: pro tříměsíční provisorium dá se snad užíti a opotřebovati nějaký úřednický kabinet, ale ne hrabě František Thun. Tříměsíční provisorium znamená také pro barona Bienertha poslední moratorium, hrabě Thun má pomoci docíliti do té doby narovnání. Nepodaří-li se bar. Bienerthovi upraviti poměry tak, aby byla umožněna dělnost parlamentu i českého sněmu, bude nucen předati vedení rukám jiného. Parlamentu je letos zapotřebí i po vypršení rozpočtového i ministerského provisoria. Dreadnoughty

se dostavují, branný zákon musí být letos schválen, daně povoleny, finance státní i zemské upraveny. To jsou státní nezbytnosti, jichž vyřízení bylo baronu Bienerthovi uloženo vlastně hned, když nastolen kabinet I. 17. ledna uváděl do parlamentu kabinet III. a státní nezbytnosti nemají lepších vyhlídek jako před třemi lety. Tu je vlastní krise a vojenské otázky vyřizují se u nás, i když se jedná o kabinet a ministrpresidenty, vojensky.

16. ledna 1911. *Č.*

Dětské soudy v Americe.

Napsal Dr. Max Lederer. Přeložil Stanislav Stuna.

(Dokončení.)

V ústavě jsou děti s láskyplnou přísností vychovávány řádně pro život: důkladné školní vyučování, hudba — v každém ústavě je z chovanců zřízena kapela —, řemeslo nějaké, zahradnictví, hospodářství nebo jiné praktické zaměstnání, v ústavech pro dívky různé práce domácí, pak častá tělesná cvičení, hry — všude je více klubů pěstujících kopanou nebo baseball a jiné, často i závody pořádající — vše to je na celý den dosti rozmanité zaměstnání, doba pak, již předepsaný denní pořádek nechá volnou, věnuje se domácí zábavě; děti povídají spolu nebo »s pěstouny«, čtou dobré a poučné knihy, hrají šach nebo společenské hry, nebo — odbývají zkoušky na divadelní produkci. Tak žijí děti v ústavu a nepostrádají radostí rodinného života.

Záleží na dětech, jak dlouho musejí zde zůstati; soudce neurčil dobu tu a také jak by mohl? Děti nebyly poslány do ústavu za trest za špatný jich čin, nýbrž za účelem výchovy. Děti nepotřebují »polepšení«, »reformation«, nýbrž »formation«, řekl v otázce výchovy dětí vysoce vážený soudce Ben B. Lindsey od soudu pro mladistvé v Denveru v Coloradu. Jak také soudce může vědět, mnoho-li času k tomu bude potřebí? To může jedině správně rozhodnouti správce ústavu! Denně vidí své chovance, denně může se přesvědčiti o pokrocích jednoho každého; o každém dítěti »vede se« dle dobře promyšleného systému »kniha«, dobré chování jeho je »dal«, špatné »má dáti«, větší míra »dal« je jeho »credit«. Dosáhne-li tento určité výše, je to znamením, že dítě má sílu a dobrou vůli se vzchopiti. Proto tedy jen tehdy a také teprve tehdy, vykázalo-li uspokojující pokroky a může-li se pěkným výsledkem pochlubiti, bývá z ústavu propuštěno; nestačí snad, že během určité doby se řádně chovalo, že se ničeho nedopustilo, nýbrž musí tu býti

patrné, positivní známky, že se formation podařila.

Dítě odevzdá se tedy jen na neurčitou dobu do ústavu, ve skutečnosti může tam pobýti jen do zletilosti t. j. do 21. roku. To se stane velmi zřídka, každé dítě za nějaký čas, ve dvou, třech nebo snad ve 4 letech poskytne tolik příležitosti, že se může propustiti: správce ústavu podá výboru ředitelstva (board of parole) dotyčný návrh, aby o něm rozhodl. I když se dítě propustí, je dále pod dozorem ústavu a může, neosvědčí-li se, znova do ústavu dáno býti, vždyť tam dáno bylo dle potřeby třeba až do 21. roku. Dříve než tento nový svůj domov ve village opustí — z čehož patrno je nejlépe, že péče o dítě je jediným motivem každého nařízení soudcova — opatří se dítěti s velikou opatrností jiný zřídka kdy ve městě, pravidelně opět v malé vesničce. K rodičům jen tehdy může se vrátiti, není-li se tam obávati špatného vlivu, po čemž se opět velice pilně pátrá. — Vždy za určitý čas podává se i nyní ústavu o dítěti zpráva, a čas od času přesvědčí se úředník ústavu, visiting agent, osobně, jak se dítěti vede a jak se toto chová.

Takovéto zařízení ústavu osvědčuje se výtečně. Nelze se však tomu ani diviti, ví-li se, jaký duch v ústavech těch vládne. — Tak na př. v Catholic Protectory v Nov. Yorku viděl jsem dva 13leté hochy malovati karrikatury, ba dokonce malovati také groteskní ženské karrikatury! Tito hoši budou dle schopnosti vychováni na karrikaturisty. Uvážíme-li, že tento ústav starého stilu sice je řízen společností soukromou, že však správce a učitelé jsou řádoví bratří, tu můžeme si, nemáme-li příležitost to sami shlédnouti, správný úsudek udělati, že správa amerických výchovných ústavů s plným porozuměním a velkou obezřetností chce každé dítě svědomitě na řádného občana vychovati a jej dle schopností vzdělati tak, aby statečně v životě, v každém směru mohl obstáti. To se podaří dobře: zřídka kdy musí dítě opět do ústavu dáno býti, ba tvrzeno bývá, že ztrávilo-li dobu podmíněného propuštění bezúhonně, že již se proti společenskému řádu hned tak neprohřeší.

Jak jsem se právě zmínil, je dání dítěte do ústavu nejkrajnější prostředek, jehož soudce použije, aby společnosti lidské schopný úd zachoval. Často stačí jen otcovské poučení, aby další škodě společnosti lidské bylo zabráněno, na př.: dítě ve veřejném parku trhalo kytky; vědělo dobře, že je to zakázáno, však nikdy neslyšelo důvod tohoto zákazu. Soudce mu tedy poví: kdyby každé dítě kytky trhalo, byl by park o svoji krásnou ozdobu oloupen a

všichni, pro něž je park určen, by přišli o všelikou radost. »Chceš ostatní občany o tuto radost připravit?« táže se konečně soudce dítěte a tohoto: »No, sir« zní tak určitě, že všichni, již to slyší, jsou o pravdivosti tohoto slibu přesvědčeni. Jiné děti našly na ulici prázdnou bednu, zapálily ji a skákaly a tancovaly okolo jako Indiáni. Proč je rušit v jich zábavě? Nikomu se nic nemohlo státi, byly při tom opatrny a bedna jim náležela. Tu však jim vypráví soudce, že se ohněm asfaltová dlažba poškodila a že obyvatelé města musí mnoho peněz vynaložiti, aby se zase dala do pořádku. — »Nepotřebují vaší rodiče a rodiče jiných dětí peněz na jiné a nutnější věci?« táže se jich na konec své řeči soudce, děti svěsí mlčky hlavu, vždyť vědí, jak těžko dospělí peníze vydělávají a nahlížejí, jaké bezpráví na obyvatelích města spáchaly. Nyní nepotřebuje soudce nic jiného než říci: rok budu čekati, jak se budete chovati, až do té doby sentence suspended, ponechávám si rozhodnutí. Tak podniknuto vše, čeho potřebí bylo k zamezení páchání dalších škod dětmi. — Soudce tak naučil děti zcela jinak posuzovati činy, ukázal jim, jak jsou spoluobčané účinky jejich činů postiženi, naučil je také, že a proč se musí bráti při každém činu zřetel na public welfare, všeobecné dobro; vzbudit nové motivy pro jich úsudky — to bylo vše, čeho třeba bylo, aby děti nejen téhož roku, nýbrž i na dále všeobecné blaho respektovaly, aby sociálně myslily a cítily a protisociálně nejednaly. Ovšem, že takové vysvětlení poučné vždy nestačí, mnohdy bude potřebí více takových ponaučení, tu však zase otvírá se probation officerovi široké pole působnosti, tu může počíti zase jeho krásná a srdečná činnost. Všichni, již se tomuto ideálnímu úkolu propůjčili, jsou nadšeni pro tuto práci, a že je úspěšná, nalézají v ní tak pravou, obšťastňující spokojenost. Nejméně 75% dětí, jež jich péči byly odevzdány, jest, jak dosavadní výsledky svědčí, novým vlivům přístupno; snadno nalezne se cesta k jich mladému srdci a k jich podajné povaze, snadno dají se dobrovolně a rády ovládati, až konečně mohou před soudem býti pochváleny; pak mohou šlechetní přátelé mládeže s hrdostí pohlížeti na svoji práci a říci: všecky tyto děti jsou naší obětavou činností pro společnost zachráněny, kdežto dříve by většina z nich nerozumným s nimi nakládáním a trestáním pro společnost dávno byla ztracena. Je tu však i radostná vyhlídka do budoucnosti: dnešní mládež jsou budoucí občané; ti budou skutečně řádnými občany, čímž mnoha poklesků je zabráněno! To je zásluhou oněch přátel mládeže, za to jim náleží největší dík, nejvyšší uznání!

Neprospěli však jedině budoucnosti, nýbrž i přítomnosti: ohromné sumy by stálo zřízení a vydržování ústavů pro děti! Tyto velikánské sumy jsou občanům ušetřeny — jistě tedy nepodcenitelný výsledek! Gouverneur z Coloreda vyložil ve své zprávě zákonodárnému sboru roku 1903, že činností soudu pro mladistvé v Denveru ušetřeno státu ve třech letech více jak 200.000 dolarů. — Tím však není vyčerpán veškerý prospěch, který z činnosti probation officera vyplývá. Zušlechťující účinek přátel mládeže neomezuje se jedině na dotyčného chráněnce, nýbrž dotýká se i širších kruhů: celá domácnost, jež často největší chybu na nedostatečné výchově nese, podléhá vlivu probation officera, neboť se nápadně změní a mravně zvedne. —

Následující dopis,[1] jejž zaslala lady probation officer soudci pro mladistvé v Buffalu, doplní nám líčení činnosti probation officera.

Vaše Blahorodí! Právě viděla jsem zase divku, která před lety byla pod mým dohledem, mluvila jsem s ní, a doufám, že Vás bude těšiti, slyšeti, jak dívka ta je hodná. — Byla zadržena, že odcizila pár botek a Vy Jste ji svěřil mému dohledu. Udělala jsem, co vždy v podobných případech dělám: pokusila jsem se děvčeti na pravou cestu pomoci, vyhledala jsem jí zaměstnání a koupila jsem jí něco z jejích peněz, při čemž vzala jsem ji s sebou, aby viděla, jak to kupuji. Brzo sama do krámů chodila věci si nakupovati, a nyní je dokonce na to hrdá. Podporuje matku, jež se nemůže uživiti a ku podivu, stala se změna v domě od té doby, co přišla do našich rukou. Tehda nebyla jediná postel v domě, všichni spali v koutu na několika hadrech, teď však mají zcela přívětivý byt, mají dvě postele a jiné pěkné věci. Děvče od té doby nedotklo se ničeho, co jí nepatřilo. Děvčeti nalezla jsem místo na venkově a řekla jsem všecko paní, jež děvče přijala, avšak prosila jsem ji, aby ji nestřežila tak, aby to pozorovala, jen aby si trochu dávala pozor, by jí nic nevzala. Tři leta tam vydržela! Teď vyučuje v nedělní škole, pomáhá pilně dětem a v každém ohledu jí lze věřiti. Kdyby nebyla se dostala před soud pro mladistvé, kráčela by dále po cestě nepravosti, a byla by z ní hotová zlodějka, neboť vliv z domova byl tomu jenom příznivý. Je již nyní 18 let stará, neb je tomu již 5 nebo 6 let, co byla zadržena.

Když jsem již tak v tom, chci se ještě o jednom případu zmíniti: dva hošíci totiž nechtěli chodit do školy, dvakráte byli zadrženi a Vy Jste se domníval, že měli býti dáni do ústavu, poněvadž zpráva o nich zněla nepříznivě, však tehda jsem Vás uprosila, ještě jednou to

[1] Srovnej: The juvenile Court Record, Chicago, prosinec 1906, str. 7.

zkusiti s nimi a mně je svěřiti — a Vy Jste to učinil. Chci Vám říci, jak jsem je hleděla k návštěvě školy přiměti. Jeden byl tak špinavý, že musel se v sobotu ráno spolu s ostatními hochy vykoupati, což se mu tak zalíbilo, že příští sobotu chtěl opět se vykoupati; dovolila jsem sice, avšak pod tou podmínkou, že každý den bude školu navštěvovati — a hoch přislíbil. Poprvé šla jsem s ním do školy, aby ho učitelka za to, že nechodil do školy, netrestala a vyprávěla jsem jí historku o koupeli. Dlouho by to trvalo, kdybych měla vyprávěti, jak hoch týden jak týden přicházel a bral koupel, a jak jsem mu v úlohách školních pomáhala, až dohonil, co zameškal a nyní je již na střední škole a dobrým k tomu žákem ... Mohla bych ještě více případů zajímavých vyprávěti, jež by byly pravděpodobně špatně skončily, kdyby se nedostaly na soud pro mladistvé. Že však všecky tak skvěle skončily, jest zásluhou, jak samy děti říkají, naší laskavosti a naší péče o ně; tato zmohla, že staly se takovými, jakými jsou ...

Z takovéto činnosti soudu pro mladistvé poznají děti, že stát nesleduje účel je potrestati, nýbrž na řádné občany vychovati; jsou za to proto státu a vůbec všem vděčny, neb vidí, že se stát a veškerá společnost lidská o ně stará a následkem toho i pochopí, proč mají bráti zřetel i na své spoluobčany; význam sociální povinnosti jednoho každého vůči ostatním je jim jasný a vědomí to se jim vštípí trvale; dříve naopak viděly ve státu svého nepřítele, jenž jim rád a bezohledně jen útrapy působil a nebylo divu, že měly nenávist vůči takovému nepříteli, vůči celé společnosti lidské, že trestem jen v nich silný protisociální pud vznikl. Porozumění dětí pro význam soudů pro mladistvé a důvěra k nim zračí se nejlépe v tom, jak to případně líčí soudce denverský (Colorado) Jug de Lindsey, že děti i z vlastního popudu k soudu přicházejí, že nejsou na správné cestě a prosí soudce, aby je dal pod dohled probation officera.

Ač dalekosáhlý je plán amerických soudů pro mladistvé a tomuto plánu odpovídajících opatření vydatně použito, nejsou přece Američané tak předpojati, že by věřili, že ve všech případech, kdy se mladiství proti právnímu řádu prohřeší, pouhým vysvětlením a napomenutím, dáním pod dozor neb odevzdáním do ústavu žádoucí výsledek se docílí a trestu se vyhne. Naopak je ve všech zákonech o soudech pro mladistvé i pro ten případ opatřeno, kdy jiného zakročení je

potřebí, aby se provinilec právnímu řádu podrobil. Zákony o soudech těch (juvenile court laws) neobsahují totiž zavazující předpis pro soudce naložiti s dětmi až do určitého věku bezvýminečně tak, jak shora uvedeno, nýbrž ponechávají náhledu soudcovu rozhodnutí, není-li třeba v jednotlivém případě přísněji zakročiti. »The court may in its discretion . . .«, »soud má dle svého uvážení . . .« stojí v zákonech, jež nekladou činy dětí na roveň činům dospělých, nýbrž posuzují tyto s porozuměním pro zvláštní vlastnosti věku dětského. Je-li soudce přesvědčen, že čin mladého provinilce je následek takové mravní zpustlosti, že ani nejvydatnější výchova asi nepomůže a domněnka ta je i předloženou zprávou (information) o dítěti posílena, rozhodne soudce, že se mladý provinilec předá soudci trestnímu — a pak teprve zavede se řádné řízení. Skončí-li toto sproštěním, co při praxi americké poroty nejvíce očekávati lze, může soudce ze své moci (inherent power) nařídíti, že sproštěný opět soudci pro mladistvé odevzdán býti má. — Tento postup neodporuje základnímu pravidlu, že o jednom a témže skutku jedině jeden rozsudek vydati se smí, neboť soudce pro mladistvé nesoudí skutek, nýbrž rozhoduje o jich potřebě výchovy.

Americké soudy pro mladistvé došly pochvaly u všech, kteří měli příležitost činnost jich osobně poznati. Zejména odborníci z Německa a Rakouska vzdali jim uznání a v »pamětních knihách« těchto soudů bezvýjimečně vyslovili přání, aby i v jich vlasti tato novota brzy zavedena byla.

Nesmí se však zapomenouti, že instituce v Americe se tak osvědčivší beze všeho u nás nápodobena býti může, a to platí i o soudech pro mladistvé. Amerika má tu přednost, že nejširší kruhy obecenstva mají porozumění pro novou ideu, dovedou ji pochopiti a oceniti a jsou ochotny při provádění jejím účinně spolupůsobiti, kdežto u nás se musí porozumění pro to ponenáhlu v obecenstvu probouzeti.

U nás vzbudil se zájem a správné porozumění o blaho dítěte teprve před krátkým časem, kdežto tam za oceánem již dávno, my se musíme teprve učiti, co Američané již dlouho znají, a tam, kde běží o blaho dítěte, musí jíti stranou všecko politické stranictví, děti nesmějí býti předmětem politické spekulace, naopak třeba hledati a vyhledati správnou cestu mezi obojím.

U nás bude působiti obtíže i rozdíl mezi obyvatelstvem městským a venkovským, jenž v Americe není tak

znatelný a spolupůsobení venkova jest nezbytné pro úspěšné provedení tohoto výchovného plánu. Na venkově v domě prostého maloobčana, zejména pod dohledem rozšafného rolníka, zmizí brzo — jak zkušenost ukázala — špatné náklonnosti dětí, jež ve víru velkoměsta na scestí se dostaly. Však sedlák nebude se moci rozhodnouti přijmouti dítě, jež kradlo nebo se vloupalo. »Přece nevezmu si do domu zločince«, řekne rozhorleně. Příliš si zvykl dítě, jež jablko mu se stromu utrhlo, dáti potrestati, ač dobře ví, že dítě je tak již pro vždy poznamenáno, že již téměř po celý život je provází kletba úhony; příliš dlouho zákon toto přesvědčení rolníkovo podporoval, tak že nemůže nyní rolník najednou svůj názor změniti. Třeba tedy nejprve venkovské obyvatelstvo poučiti, že omyl tento třeba napraviti, neboť děti, jež zákon porušily, nejsou zločinci, nebezpečná individua, nýbrž aby byly rovny ostatním dětem, nepotřebují nic jiného než nové okolí, něco málo lásky a dohledu, dobrý příklad, zkrátka nový, řádný domov. Těžko ovšem dá se stará pochybnost a předpojatost přednáškami a články v novinách zaplašiti, podaří-li se však, že jediná rodina na venkově přijme dítě, pak se teprve přesvědčí sousedi o výsledku. Ovšem že i pak není ještě všeho dosaženo. »To je všecko hezké a správné«, řekne se, »ale k čemu potřebujeme se o takové děti starat, o těch pár zlatých, co za to dostaneme, nestojíme, a tu práci, již nám to dítě dá, nepotřebujeme jako Američané.« Než dnes, kdy každý obdržel právo svým hlasem na všeobecné blaho působiti, nebude již nesnadno mnohým vysvětliti, že vlastně mají i povinnost skutky k tomuto blahu přispěti.

Největší nesnáz při zřizování soudu pro mladistvé působí vždy utvoření probation systemu. Probation officer, ochranní a dozorčí to úředníci, jsou právě nejdůležitějším základem soudu pro mladistvé. — Táže me se, zdali i u nás jest možno tento probation system v důstojné formě provésti. Na první pohled nezdá se to býti obzvláště obtížné! Mohlo by se mysliti, že dva neb tři přiměřeně placení úředníci s nutným předběžným vzděláním stačí i pro největší město, poněvadž věnují-li celý čas tomuto povolání, cvikem nabudou odborné znalosti, že budou s to všecky případy jim přidělené rychle a řádně vyšetřiti. Však zkušenost učí, že není tomu tak, že i ti nejšikovnější probation officers zodpovědnému úkolu nemohou dostáti, pakli přidělený počet dítek určitou střední výši převyšuje. — O tom nás opět poučí Chicago: tam počal působiti soud pro mladistvé roku 1899 s několika málo placenými probation officers, dnes jich má již 74, než i tento počet nestačí a stále

hledají se noví. Přirozeně není možno pro všecky plat zaopatřiti, mnozí z nich vykonávají funkci tu bezplatně. Rozvoj probation systemu v Chicagu podporuje princip: soudu pro mladistvé musí pomáhati dobrovolně více způsobilých osob, a sice tolik, aby každá z nich jen dvě nebo nejvíce tři děti pod dohledem měla. Tak tomu je v Indianopolis, jež může býti skutečně příkladem pro naše města. Tam totiž vzal klub obchodníků (businessmen club), jemuž i advokáti, lékaři atd. náležejí, na sebe úkol probation officers; každý člen klubu je probation officer pro okrsek, kde bydlí, v čas dostaví se k soudu a je-li potřebí, splní vše, čemu se podvolil. Často jsem se přesvědčil, jak vážně tito dobrovolní pomocníci svoji úlohu pojímají. Jednoho dne, kdy jsem byl v Indianopoli u soudu, objevil se u líčení jako probation officer bankéř, ač právě tehdy na novoyorské burse bylo velice rušno. — Skoro heroický to skutek! Také Philadelphia zasluhuje zmínky, kde skoro bezvýjimečně ženy jsou probation officery, a sice v tak velikém počtu, že každá svým chráněncům náležitou péči věnovati může.

Naleznou se také u nás tací dobrovolní probation officers?

Myslím, že ani v městech německých ani v rakouských nebude třeba je dlouho hledati. Pro naše ženy otevírá se tu nové krásné pracovní pole, z jich středu mohou vzejíti ti nejlepší pracovníci, jež si jen můžeme přáti. Vždyť od přírody jsou určeny děti vychovávati, chtějí-li — co ženy v Americe již dávno mají — ve veřejném životě postavení si vybojovati, chtějí-li ukázati, že čtyři stěny domácnosti jsou úzké pro všecko to, co skutečně vykonati mohou, naskýtá se jim tu nejlepší příležitost svými výtečnými schopnostmi veřejně ku všeobecnému blahu skutečně úspěšně působiti — a jistě že nezůstanou v tomto směru v píli a zdatnosti za svými sestrami zaoceánskými! Kdo tak statně dovede bojovati jako ženy německé a rakouské pro právo na veřejnou práci, jistě splní i povinnosti, jež jim vítězství uloží. Na jak velkou ochotu u našich žen spoléhati můžeme, ukázalo se nejlépe a nad očekávání skvěle při prvním pokusu v Praze: v krátičké době hlásilo se 75 žen, jež byly ochotny bezplatně tento zodpovědný úřad převzíti, ač dobře vědí, že vyžaduje mnoho píle a námahy a neposkytuje nižádné naděje na uspokojení snad ctižádostivosti neb ješitnosti.

Třebas tedy by všecky nesnáze, o nichž se zmínka stala, se daly odstraniti, nehledě na nesnáze menší, o nichž by se myslilo optimisticky, že se dají přejíti, nebudou moci se ještě u nás »americké soudy

pro mladistvé« zříditi. Nejdůležitější otázka zůstane nezodpověděna: peněžní otázka. Jest jisto, že nemůžeme — a stejně i za hranicemi rakouskými — žádati a dostati od státu ani tolik peněz, co je potřebí k zařízení jednoho soudu pro mladistvé.

Však i tu podává nám obyvatelstvo americké následování hodný příklad. Když v různých státech zařízení soudu pro mladistvé žádáno bylo, poskytl stát brzo nutný — zákon! Peníze nedal ku provedení zákona toho, ba nepovolil ani nutnou sumu pro plat jediného probation officera a přece bylo potřebí několika placených dozorčích úředníků. Teď měl a musel národ ukázati, že soud pro mladistvé za nutný pokládá! A ukázal to ihned: rychle sehnáno dostatečně dobrovolných příspěvků pro plat oněch úředníků. Stejně poskytnuta obyvatelstvem i útulna pro děti (detention house) a většina vychovávacích ústavů již před léty pomocí šlechetných dobrodinců zřízena. — Nejinak mohou i u nás vzniknouti soudy pro mladistvé, jež by se postaviti mohly po bok svých amerických vzorů. Také my, poněvadž počíná se chápati, jak málo pro pomoci, ochrany a výchovy potřebující mládež vykonáno bylo, dostaneme zákon, jenž sice velkomyslně soudce zmocní, aby pro blaho dítěte co největší péči vynaložil — ale více než zákon nemůžeme ani dnes od státu obdržeti. Však není potřebí více, jen když se podaří v širokých vrstvách vzbuditi porozumění pro tak vysoce sociálně významný soud. Pak budeme moci počítati s tím, že i u nás všecky vrstvy obyvatelstva dle sil spolupůsobiti budou, aby idea, jež soudy pro mladistvé v Americe zavedla, důstojně i u nás provedena byla. Málo který obor jako soudy pro mladistvé poskytuje nejširším vrstvám národa tolik příležitosti působiti pro všeobecné blaho: příspěvky na náklady se zařízením soudů spojené, dobrovolným přijetím dětí pod svůj dozor nebo přijetím dětí, jež doma u rodičů zůstati nemohou, do rodiny, mohou všichni ti, kteří se cítí k tomu schopnými, své sociální povinnosti zadost učiniti. —

Václav Hollar.

Nové příspěvky k jeho životopisu.

Podává Lad. J. Živný.

(Pokračování.)

Ježto dopis je nedatován a vodová známka svrchu popsaná nestačí k přesnému určení stáří papíru,[28] třeba pokusiti se nejprve o přibližné stanovení doby, v níž vznikl. Hollar dotýká se v dopise Aubreyho, jenž však narodil se r. 1626 a v prvních letech čtyřicátých sotva jako jinoch 14—18letý mohl míti jaké významnější styky s Dugdalem nebo Hollarem. S tímto nepochybně seznámil se teprve prostřednictvím Dugdaleovým (jemuž do I. svazku díla Monasticon Anglicanum přispíval) a to po návratě Hollarově z Hollandska r. 1652. V dopise činí se dále zmínka o Mr. Greenovi, jímž, trvám, má se rozuměti nikoli William Greene, jehož pomník Hollar pro Dugdaleovo dílo St. Pauls Cathedral leptal (Vertue, IX, č. 299), ani James Greene, nýbrž mnohem spíše John Green, jenž dle Stowa[29] dne 18. března 1658 byl ještě jedním ze soudců při Sheriffs Court a jenž v listopadu 1659 zemřev, vystřídán byl W. Wyldem. Z toho vysvítá, že dopis vznikl pravděpodobně v letech 1652—1659.[30]

Další otázkou jest, kterou událost dopis líčí. Hollar praví, že velmi si přál mluviti s adresátem o očekávané a neodkladné záležitosti, a vypravuje, že — jak se adresát asi pamatuje — byl přicházeje od kanálu zadržen vojáky a odveden do Hicks's Hallu[31] k soudu:

---

[28] Pokud mi známo, soustavného šetření, jakého papíru Hollar k leptům svým používal, nepodjal se doposud nikdo, ač lze předpokládati, že by se, zejména pro datování, jak listů, tak i jiných událostí z jeho života, setkalo s výsledkem. Srv. na př. důkaz Borovského o P. 1738—44, jež jsou dílem jediného umělce, ve sp. Václav Hollar. Praha, 1898, str. 58.

[29] John Stow, The History of the cities of London and Westminster 2. sv.; n. vyd. doplněné, Londýn 1753; II. sv., 91.

[30] Na rukopise také moderní rukou poznamenáno tužkou datum »1657?«.

[31] Hicks's Hall k účelům soudním vlastním nákladem zbudoval Sir Baptist Hicks, jenž žil za Jakuba I.

že žádal Mr. Bishe,[32] aby se za něj přimluvil, by nemusil se tam dostaviti, a Bishe že přinesl mu slovo od Mr. Greenea, že je propuštěn. Nyní však že Henry Gray, jeho přítel, jenž byl se za Hollara zaručil, má býti uvězněn a o jmění zkrácen, leč by zaplatil 10 £. Ač Gray, aby mu poshověli, zaplatil 29 šil., přece pro něj poslali; je mu proto s podivením, že ač bylo mu řečeno, že je propuštěn, přece jméno jeho i Grayovo doposud jest v seznamu. »Nyní, kdy na to přišli, je nám to jen na obtíž, a také to, že má cizinec tak býti zneužíván, jenž s tou věcí nemá jinak co činit. Mluvil jsem s ostatními, již byli zajati se mnou, a vyvázli každý na záruku pouhých 3 šil., ač mají lepší měšce než já.« Žádá konečně, aby se adresát neodkladně poradil s Mr. Bishem, co činiti, aby se ta záležitost definitivně skoncovala, neboť »ačkoli na ten čas soudním zmocněncům dán úplatek, aby řekli, že nás nemohou nalézti, přece nevyškrtli našich jmen z knihy, což jindy může nás obtěžovati poznovu.«

Nejvýznamnějším momentem dopisu tohoto je fakt, že Hollar, jak sám konstatuje, byl vojáky jat a odveden k soudu. Ježto pak, jak známo, podobnou zprávu uvádí také G. Vertue, jenž však klade událost do doby p ř e d odchodem Hollarovým z Anglie, naskytá se otázka: jak spojit a objasniti oba tyto údaje? Ježto zodpovědění této otázky úzce souvisí se sporem o pravost udání Vertueova, známým zejména z vehementního vystoupení curyšského profesora dějin umění Gottfrieda K i n k e l a, nezbývá, než stručnými rysy zrekapitulovati meritum sporu a pokusiti se o revisi zamítavých argumentů Kinkelových.

Pobyt Hollarův v Anglii a poměrně příznivé jeho podmínky pracovní závisely na podpoře, jíž se mu dostalo záštitou Tomáše Howarda hr. z Arundelu. Poměry však valně se změnily, když Howard r. 1641[33] s rodinou a sbírkami uchýlil se do Hollandska. Odchod jeho uspíšily zajisté hojné demonstrace ozbrojené chátry na ulicích londýnských a zřejmá již roztržka mezi králem a jeho přívrženci na

[32] Sir Ed. Bishe (též Bish, Bisse, Bysshe) bydlil jako úředník řádu podvazkového v Herald's Office. Byl přítelem Dugdaleovým a vydal Uptonovo De Studio Militari 1654. Zemřel v prosinci 1679.

[33] P a r t h e y (sp. uv., VII) klade odchod Arundelův do r. 1642, K i n k e l (Mosaik zur Kunstgeschichte, str. 431) praví, že Howard »uprchl s choti a veškerou domácností r. 1642 (nebo 1643) do Antverp«; B o r o v s k ý (Hollar a české Hollareum, 120) konečně, že se přestěhoval koncem r. 1642. Naproti tomu W. O l d y s (str. 2628) opíraje se o E. W a l k e r o v y Historical Discourses, str. 220, tvrdí, že se to stalo již r. 1641. Podobně Encyclopaedia Britannica.

jedné, a parlamentem na druhé straně. S počátku štěstí válečné přálo králi, v jehož vojště naproti nevzdělaným, ve zbrani zcela necvičeným a většinou z nejnižších vrstev obyvatelstva složeným plukům parlamentním soustředily se živly nejlepší jak vzděláním, tak znalostí umění válečného. A právě do této doby i těchto poměrů, tedy do prvního období občanské války vsunul Vertue události, jež líčí těmito slovy: »Ježto štěstí jeho [Hollarovo] mnoho na vznešeném jeho příznivci záviselo, neštěstí královýchpřátel, Loyalistů, za těchto válek občanských čili veliké revoluce hnalo jej s místa na místo spolu s loyální stranou; a když výtržnosti tak daleko dospěly, že hraběte z Arundelu vypudily z Anglie do Flander, a zdejší jeho domy a statky byly vypleněny nebo zničeny, ubohý Hollar, byv zde zůstaven, zkoušel, jak se dalo, štěstí válečné tím, že vstoupil do služeb urozeného markýze z Winchesteru a plukovníka Roberta Peaka v Basingu[34] v Hampshireu; tam byl zajat, vyvázl však odtud a odešel do Antverp za svým příznivcem hr. z Arundelu. V tomto roce 1645 jal se pracovati v Antverpách, kde se usadil« . . .[35]

Tuto zprávu tradovali více méně doslovně a věrně životopisci Hollarovi plných sto let až po Partheye a J. B. Müllera. O Partheyovi ještě uslyšíme. Müller[36] je závislý úplně na Vertueovi. Teprve autor předmluvy výstavního katalogu Burlingtonského Klubu poprvé podává ji kriticky a rok po té — ať již předmluvu znal čili nic — rozhodně proti Vertueovi vystoupil Kinkel, jenž kromě toho za bajku prohlásil domněnku Vertueovu o účasti rodiny umělcovy v povstání proti Habsburkům[37] a za přehnanou zprávu o zabavení majetku umírajícímu Hollarovi,[38] nepřijímaje ani datum úmrtí jeho jako nedoložené.[39]

---

[34] Basing-House, tvrz markýzova v městě Basingstokeu.

[35] Vertue, sp. uv. 141 a n.

[36] Na uv. m., str. 561. — Zprávu reprodukuje beze změny ještě r. 1880 B. Grueber v Hollarově životopise v Allgemeine Deutsche Biographie (XI, str. 751), ač kromě Vertueova díla a starších děl, J. S. Semmlera, Quandta, E. Förstera, Klunzingera a Füszliho použil i Partheye.

[37] Sp. uv., str. 432.

[38] Ibidem 437.

[39] Ibidem. — Necht již odpor Hollarovy rodiny, nepřihlížíme-li k větvi horaždovické, svaku otce Hollarova, Pavlu Aretinovi z Ehrenfeldu, horlivému přívrženci Budovcovu (Ottův Slovník Naučný, II., 629 a n.) a j. jejím členům, byl toliko pasivní a záležel snad jenom v pouhém faktě náboženské různosti, a nechtsi je přehnanou pověst o konfiskaci Hollarova majetku: datum úmrtí jeho doplněno a bezpečně zaručeno bylo zprávou Aubreyho.

Událost, jíž vypravuje Vertue, je tedy podle Kinkela »prostě falešná a lze ji snadno vyvrátiti daty.« Je sice pravda, že markýz z Winchesteru a Peake mimo jiné šlechtice a s hojnými poklady upadli v ruce Cromwellovy, »tento válečný čin však udál se dne 14. října 1645 a tehdy Hollar byl již dávno v Antverpách, snad více již než rok.« I charakter Hollarův sám prý je tomu na odpor, vždyť ve vlastní biografii nazývá se skromně serviteur domestique de duc de Iorck. »Nejspíše tedy Arundel, když sám byl nucen zemi opustiti, doporučil svého chráněnce některému mocnému patronu mezi služebnictvo knížecího dvoru. Ale také ani tohoto místa rozhodně dlouho neměl, ale velmi záhy hraběte do Nizozemí následoval.« V Londýně že ještě r. 1644 četné práce provedl, ale proti tomu již téhož roku vznikají listy vydané v Antverpách; těch byl již obstojný počet (ziemlich Vieles) a proto, když také v Londýně velmi pilně pracoval, zbývá pro válečné tažení mezi oběma daty sotva jaký čas. »Myslím tudíž, že celá historka o jeho vojenské službě a jeho zajetí je právě tak bajkou jako tvrzení Vertueovo, že jeho rodina v Čechách proti habsburské straně meče se chopila.«[40]

Za účelem ocenění obou tvrzení dlužno předeslati rozbor zprávy Vertueovy. Ta, jak lze snadno rozpoznati, skládá se ze tří prvků. Jsou to: 1. Vojenská služba Hollarova; 2. jeho zajetí a osvobození; 3. odchod do Antverp.

1. Otázka, byl-li Hollar ve vojště králově nebo s ozbrojenými royalisty vůbec — jak lze také všeobecně formulovati — nebo — jak míní Vertue — byl-li s markýzem z Winchesteru v Basingu, není objasněna na tolik, aby již nyní byla bezpečně rozhodnuta. Z části věc pravděpodobna jest, neboť Hollar royalistou byl, žil u vysloveného straníka královna, hraběte z Arundelu, byl učitelem kreslení prince Waleského, v domě vévody z Yorku, pro dvorské kruhy pracoval. Mimo to, jak svrchu podotčeno, za občanské války shromáždili se na straně králově všichni vynikající členové těchto vrstev a spolu s nimi i mnozí z jednotlivců, již od nich byli odvisli. Po odchodu

[40] Kinkel, sp. uv., str. 431 a n. — Souhlasně s Kinkelem pochybuje také F. A. Borovský (sp. uv., 120) o věrohodnosti zprávy, že by byl Hollar vstoupil do vojska královského a r. 1644 se nalézal v pevnůstce Basingu. »Kdyby tomu tak bylo« — praví — »byl by musel Hollar z pevnosti té nějak uniknouti dříve, než 14. října 1645 vojskem Cromwellovým dobyta byla. To se však pravdě nepodobá. Odešelt zajisté již r. 1644 za hrabětem Arundelem do Antverp, neboť dva okrouhlé obrázky ženských krojů (P. 1919 a 1920) jsou již označeny: »W. Hollar fecit Antverpiae 1644«.«

Arundelově — a tak se domnívá sám Kinkel — vstoupil Hollar právě do služeb nějakého předního royalisty. V Londýně rovněž nezůstal, jak jsme viděli: aspoň r. 1643 jeho rodina je poblíž Londýna, v Tarthallu (resp. Larkhallu; srv. níže!).

Podobně, s jistými obměnami, soudí autor životopisu Hollarova v předmluvě výstavního katalogu Burlingtonského Klubu. »Jako tak mnohé válka občanská strhla ve svůj vír,« praví, »vyžádala si v této asi době (1643—4) za oběť svou i Hollara.«[41] Přijímá i tvrzení Vertueovo o přítomnosti Hollarově v Basingu: »I setkáváme se s ním tudíž v Basingu ve společnosti Fullera, Inigo Jonesa, rostlinoznalce Johnsona, Faithornea a jiných pomocníků církve a krále v době pověstného obléhání, při němž markýz z Winchesteru tak dlouho šálil vojska parlamentu.«[42]

Naproti tomu je známo, že právě v těchto letech 1643—4 Hollar usilovně pracoval; mámeť od něho datovaných 63 desek z r. 1643 a 36 s datem 1644; z roku tohoto tedy o více než o dvě pětiny méně. Z menšího jich počtu ovšem nelze dovozovati ničeho ani na prospěch, ani v neprospěch domnělého jeho zaneprázdnění službou vojenskou, leč jen tolik, že práce Hollarova v tomto roce nedostihla ročního průměru 60 Kinkelem vypočtených leptů,[43] a následkem toho že snad přece ještě jiným způsobem byl zaměstnán.[44]

2. Jádro vývodů Kinkelových, všimneme-li si jich pozorně, opírá se o datum kapitulace Basingu dne 14. října 1645. Vyvrátiv jim a nesporným faktem, že té doby — ač sotva »více již než rok« — Hollar byl již v Antverpách, možnost jeho přítomnosti v Basingu, nezastavuje se již a zamítá i možnost jeho zajetí.

Sofisma zcela průzračné a tím průzračnější, že Vertue vůbec netvrdí, že Hollar byl zajat až dne 14. října 1645. Za toto datum a jeho spojení s odchodem Hollarovým do Antverp je zodpověden ne Vertue, ale William Oldys, jenž — vynikající bibliograf — shledal ku své práci o Hollarovi kde jaké prameny bylo lze, a právě

---

[41] Burlington Fine Arts Club 1875 Exhibition, str. 7.

[42] Ibidem. — Že osoby tu vzpomenuté v Basingu s markýzem skutečně byly, zaznamenal Edw. Hyde hr. z Clarendonu ve své Historii, již jal se psáti tušim právě v r. 1645.

[43] G. Kinkel, sp. uv., 439.

[44] V jakém postavení byl Hollar ve vojště královském — byl-li tam vůbec — nelze ovšem při nedostatku pramenů nebo jich nepřístupnosti na ten čas posouditi. Záhadné je, jakým způsobem dostaly se mu do rukou výše zmíněné účetní zápisky o dani na účely vojenské (contribution).

vzpomenuté datum k doplnění Vertuea schválně si vyhledal v G. Whartonově díle Gesta Britannorum, str. 22, vyšlém v Londýně r. 1662 (jako si vyhledal v E. Walkerově Historical Discourses datum odchodu Arundelova z Anglie).[45]

Zamítati tudíž možnost zajetí Hollarova prostě proto, že se to nestalo dne 14. října, je nepřípustné.

3. Než nelze-li Vertueovi klásti na vrub nesrovnalost mezi Oldysovým datem zajetí Hollarova při kapitulaci Basingu a odchodem jeho do Antverp, jak vysvětliti, co týž Vertue, vzpomenuv osvobození a odchodu Hollarova, praví větou: »V tomto roce 1645 jal se pracovati v Antverpách«? Není pochyby, že, ač se jí zahajuje nový odstavec, přece zároveň se datuje událost bezprostředně před tím vylíčená, t. j. odchod do Antverp, ne-li také samo zajetí a osvobození umělcovo.[46]

Odešel tedy Hollar z Anglie r. 1645, jak tomu chce Vertue, či již r. 1644, jak Kinkel i jiní dokazují? Vzpomeňme, že Kinkel své důvody zakládá na vlastním Hollarově datování leptů rokem 1644 a to v Antverpách.[47] Tohoto fakta povšimnul si ovšem již Parthey r. 1853, jenž celé dílo Hollarovo katalogisoval, a proto také ve svém životopise opravil datum příchodu Hollarova do Antverp na rok 1644. Přímo pak na ně poukázala r. 1875 výše citovaná předmluva Burling-

---

[45] Oldysova zpráva, nikoli bez zajímavých nebo z části nových detailů, jež podtrhuji, zní: »Nepraví se výslovně« — Oldys čerpal i z 1. vydání Vertuea — »zda (Hollar) stal se neoblíbeným a byl znepokojován jako přívrženec svrchu zmíněného příznivce (hr. z Arundelu), nebo jako zle smýšlející (malignant, přezdívka royalistů), an svými portréty tak mnoho osob se strany královské poctil; zdá se však, že byl přinucen hledati ochrany u jednoho nebo více z nich, až byli poraženi, a on s nimi zajat *po kapitulaci* posádky jich v Basingu, což se stalo dne 14. října 1645; než Hollar vyváznuv nebo jinak svobody nabyv, odešel za hr. z Arundelu.« (Biographia Britannica, str. 2628.) — V Oldysově vypravování jasně se zračí jeho úplná odvislost od Vertuea, jak srovnáním obou lze se přesvědčiti. Také snaha, podati děj jinými slohovými obraty a — posléze a především — doplniti jej, jak přímo markantně svědčí vztažná věta: »což se stalo dne...« a ovšem i vložka »po kapitulaci«.

[46] Text Vertueův zní: There he was made Prisoner of War, made his Escape from thence, and went over to Antverp to his Patron Earl of Arundel. (Nový odstavec:) In this Year 1645 he began to work at Antwerp, where he settled.

[47] Uvádí z nich P. 424. 1242. kde místo vydání nepoznamenáno, ovšem ale holandští nakladatelé; a P. 1919. 1920 i 1922, z nichž prvé dva vskutku označeny: »W. Hollar fecit Antuerpiae 1644.«.

tonského Klubu, kde se praví: »Zde (v Basingu) prý Hollar byl zajat: to musilo se státi někdy v roce 1644 a před pádem tvrze.«

Jest dvojí možnost: Buď Vertue vskutku se mýlil, nebo omyl tkví v datovaných deskách antverpských.

Vertue mohl pochybiti věcně, t. j. — nebylo-li chybné datum 1645 zaviněno jinak — posunouti dobu odchodu Hollarova o rok: pak Kinkel a ostatní mají pravdu, z čehož zase nic nenásleduje pro fakta dřívější. Avšak omyl jeho může býti také povahy formální, t. j. stilistický lapsus, jenž dal by se psychologicky popsati asi tak, že Vertue ukončiv větu: »[Hollar] odešel do Antverp ku svému ochránci hr. z Arundelu«, a zahájiv myšlenkou: »V tomto roce 1645 jal se pracovati v Antverpách« nový odstavec, myslil již na pobyt Hollarův, nepovšimnuv si nutné souvislosti obou faktů. Nebo posléze může jíti o chybu tiskovou (při nepříliš snadné čitelnosti rukopisů Vertueových dobře možnou), záležející v tom, že místo slov: »in this year« dlužno čísti prostě: »in the year«.

O druhé možnosti — omylu ve zmíněných deskách samých — poznamenám jen tolik, že mohl vzniknouti zase jen v důsledcích reformy kalendářní, svrchu připomenuté, a Hollar, ač r. 1645 již v Antverpách, tudíž — a to až do 20. března — dobře psáti mohl po zvyku v Anglii tehdy ještě běžném rok 1644. De facto tedy omylu v deskách není; ten je jen kalendářní. Dle toho pak mohl by Hollar odejíti do Antverp vskutku až počátkem r. 1645, ba tomu by nebylo ani na odpor, že bychom do r. 1645 mohli klásti s Vertuem i jeho osvobození, i jeho zajetí (v. však níže!). Zmíněné čtyři lepty pak v době asi dvou měsíců, od ledna do března, byl by Hollar dobře mohl v Antverpách provésti.

Shrneme-li nyní předcházející vývody, lze k otázce po věrohodnosti zprávy Vertueovy odpověděti: Účast Hollarova ve válečných podnicích royalistů nebyla přesvědčivě vyvrácena. Souvislost ostatních fakt s Vertueovým datem (1645), ač v jeho textu, jak jej nyní máme, zřejma tak, že vedla k nemožné relaci Oldysově, dá se vysvětliti ve prospěch Vertueův psychologicky, technicky (omylem tiskovým) a chronologicky.

Zbývá ještě posouditi otázku o Hollarově zajetí, což v souvislosti s námitkami Kinkelovými jen nepřímo a podmínečně státi se mohlo, neboť Kinkelovi (aniž komu jinému) tekst Hollarova listu nebyl znám.

(Pokračování)

Úrazové pojišťování zřízenců železničních

se zvláštním zřetelem k osnově zákona o sociálním pojišťování.

Píše Dr. H. P. Branišovský.

(Pokračování.)

Leč vlivem různých zásad uhrazovacích jest význam kursovních ztrát pro podílníky úrazové pojišťovny železniční a pojišťoven territoriálních různým. U territoriálních pojišťoven připíše se zkrátka kursovní ztráta mezi passiva správního účtu, knihovní deficit ústavu vzroste, aniž by ovšem osoby ku příspěvkům povinované bezprostředně nějak hospodářský osud dotyčného správního roku pociťovaly. Jinak jest tomu však u úrazové pojišťovny rakouských železnic. Tam připsání kursovních ztrát k passivům správního účtu znamená zvýšení příspěvků súčastněných drah dle obnosů placené mzdy zřízencům u nich zaměstnaným, a vyskytne-li se kursovní ztráta jdoucí do millionu (v r. 1907 byla kursovní ztráta rak. úrazové pojišťovny železniční 1,465.423 K a r. 1908 887.134 K), znamená to ovšem značné zvýšení úrazových nákladů železničních správ, proti nimž ovšem není úhradou kursovní zisk léta následujícího, protože zisky takové plynou automaticky do zvláštního fondu pro kursovní ztráty. Jako u teritoriálních pojišťoven značí kursovní ztráty hromadění deficitů, tak značí u pojišťovny společenstevní hromadění kapitálu. Ovšem jest potřebí fondů pro kursovní ztráty u úrazoven prvých daleko větší než u druhých. U úrazovny společenstevní již ručení členských drah za splnění nároků z pojištění úrazového vzniklých a povinnost jejich, co rok pomocí příspěvků doplniti účetní rovnováhu, nedává vzniknouti obavám, jež byly příčinou vydání svrchu zmíněného výnosu. Nanejvýš by mohl míti stát, resp. železniční erár zájem na tom, aby se fond kursovní tvořil, ačkoť není vyloučeno, že při pokračujícím sestátnění zanikne potřeba pojišťovny úrazové, protože odpadne vzájemnost pojišťovací, a pak že stát převezme práva a závazky odborové pojišťovny rak. železnic. Již nyní participuje na ní více než 80%. A pak by přirozeně rád přijal i eventuelní fond pro

kursovní ztráty, spoluutvořený event. ještě za přispění soukromých drah. Stát by tu vyzískal. Obava, že by ztratil v tom případě, kdyby v době převzetí úrazovny stály kursy papírů, v nichž jsou kapitály ústavu uloženy, pod cenou posledního prosince roku předchozího, nebyla by odůvodněna, ježto zúčastněné dráhy jsou povinny i při vystoupení z ústavu nebo při jeho rozpuštění nésti v příspěvcích i část kursovních ztrát pro rata temporis a své příspěvkové kvoty. Leč protože jest jakýkoliv zisk na úkor minulých risikových společnosti právě tak národohospodářsky neodůvodněn, jako obtěžkání budoucího pokolení ztrátami a hospodářskými osudy pokolení předcházejících, zdá se nám tvoření kursovních fondů u odborových úrazových pojišťoven nesprávným. U úrazových pojišťoven territoriálních značí tvoření podobných kursů přece jen jakousi, třebas jen pojmovou záruku plnění ústavu, neboť u nich neplatí zásada ručení členů za povinnosti pojišťoven, ani není možno zvýšením příspěvkových tarifů dle volnosti a kdykoli rozmnožiti jmění pojišťoven a výši finanční rovnováhy. Jaká jest tu ovšem záruka, když i fond kursovní jest vlastně jen aktivní položkou na papíře, jest ostatně otázka jiná, o níž jedná se při řešení problemu sanace úrazových pojišťoven vůbec, o níž s obzvláštní důkladností pojednal Dr. E. Schönbaum v Naší Době roč. XVI., sešit 1. a 2.

Státní dozor nad odborovou úrazovou pojišťovnou provádí ve směru pojistno-technickém ministerstvo vnitra, ve směru dodržení ústavních stanov a předpisů zákona úrazového generální inspekce v instanci prvé a ministerstvo železnic v instanci druhé.

Dissonance, která se tu jeví, pokud dozor vykonává ministerstvo železnic jako representant největšího podílníka ústavu, t. j. podniku c. k. st. drah, leží na snadě. Daleko křiklavějším pak jest, že mu podléhá i generální inspekce co úřad podřízený a u výkonu státního dozoru nad ministerstvem jakožto instancí železniční (podnikovou) nadřízený. K rozhodování o nárocích odškodnění, jež pojištěnými zřízenci oproti ústavu se vznáší, od tohoto však uznány nejsou, jest povolán zvláštní soud rozhodčí, jenž vydává rozsudky inappellabilní. V tom směru nastane ovšem po uzákonění osnovy o sociálním pojišťování podstatná změna.[1]

Jiné změny, které se zdánlivě dotknou práv zřízenců, jsou předmětem čilých veřejných diskussí.

Nejdůležitější změna, proti níž již nyní ozývají se vážné hlasy z řad železničních organisací, která již nyní vyvolala pohnutlivou šarvátku mezi zástupci vládními a sociálně-demokratickými po-

[1] § 283 osnovy, odvolání k vrchnímu pojišťovacímu soudu.

slanci ve výboru pro sociální pojišťování a která snad ještě více let bude na programu schůzí železničních zřízenců, jakož i zavdá podnět k nejostřejším debatám parlamentním, týká se částečného zamezení současných požitků úrazových a pensijních.

Dnes totiž odchází-li zřízenec do výslužby následkem úrazu podnikového, požívá nejen renty v přemnoha případech po zákonu rozšiřovacím výhodně vyměřené, nýbrž i pense dle let služebních, jež v případě, byl-li úraz násilný a neodvratný, se zvyšuje o 12% platu zřízencova a o 12% ze 40% vídeňského příbytečného zřízencova v době vstupu do výslužby.

Dle toho může na příklad vídeňský[1] strojvůdce c. k. st. drah, který následkem úrazu po 25 letech a jednom měsíci služby odchází do pense, požívati ročního příjmu 5.510 K, když všechny příznivé podmínky — jež nejsou nikterak výminečné — se na jeho osobě soustředí, což jest o 1.610 K více, nežli činil jeho celkový příjem v aktivitě a o 3.686 K více nežli příjem jeho kolegy, který odchází do výslužby bez nároků úrazových třebas stejně invalidní. Osnova zákona zaznamenává případy, kde vrchní strojní komisař, jehož příjem aktivitní obnášel 5.480 K, béře na pensi a rentě dohromady 9.751 K a vrchní revident, jehož příjem byl v aktivitě 5.360 K, požívá nyní 11.769 K ročně. Nepoměr nastává zvláště u zřízenců, kteří mají kromě svých základních příjmů značné vedlejší (diety, kilometrové atd.), jež by jinak ve výslužbě ubyly.

Že tyto platy vedlejší, jež jsou náhradou za náklad spojený se stravováním se a přenocováním mimo dům, se procentuelně v rentě vyskytují přes to, že zřízenec pensionovaný služebních cest nekoná a vydajů nemá, není spravedlivo. Leč uvážíme-li, že v mnoha případech platy takové skutečnou spotřebu přesahují, můžeme v nich přec jen při uzavření jednoho oka vypozorovati mzdu do renty započítatelnou.[2]

Uvážíme-li, že příslušníci jiných odvětví výrobních berou nejvýše 60% renty z příjmů hlavních a jsou povinni platiti aspoň 10% příspěvků úrazových, kdežto zřízenec železniční v případě úrazu dopravního (asi 40% případů) béře maximum renty v obnosu 90—120%[3] výdělku ročního, do něhož se započítávají i příjmy vedlejší, často —

---

[1] Pražský strojvůdce a zřízenec železniční vůbec béře jen 80 procent vídeňského příbytečného.

[2] Konečně jest tak výslovně v čl. VII. zákona rozšiřovacího ohledně kilometrového, hodinového atd. předepsáno.

[3] V případě trvalého chřadnutí.

jak zmíněno — i takové, jimž povaha výdělku sotva přísluší, musíme uznati, že železniční zřízenci jsou ve značné výhodě již o sobě, nehledě k tomu, že mají za laciný peníz příspěvku, který činí jen 25% toho, co by se dle zásad o pojištění soukromého úřednictva (zákon z r. 1906) platiti mělo, výhodné pojištění pensijní, jehož plnění tu konkuruje.

Jsou tu jisté nadhodnoty, které, pokud je plní státní dráhy, doplňující své deficity z daní a tudíž z dávek veškerenstva, zdají se býti obohacením na úkor ostatního občanstva.

Uvážíme-li dále, že zřízenec železniční v německé říši má nároku jen na 66⅔% ročního výdělku v případě plné invalidity a že jeho příjem přes 1500 marků se vpočítává jenom jednou třetinou, že dále při současnosti renty úrazové a invalidní vždy jen jediná renta, a to renta vyšší se vyplácí, musíme uznati, že rakouští zřízenci železniční jsou v nepoměrné výhodě oproti svým kolegům říše německé.

Než tímto vším není ještě řečeno, že by nárok zřízenců železničních na vyšší rentu a na současný požitek renty a pense v každém případě byl neoprávněn, nýbrž spíše, že nárok ostatních činitelů výrobních, jichž nároky jsou nižší, jest sociálně-etickým zásadám nepřiměřený.

Proč postavení zřízenců železničních v Rakousku jest tak mimořádně příznivé, vysvětluje se jen historicky.

Vládní osnova zákona rozšiřovacího a správa živnostenského výboru o ní neobsahovala o nějakých výhodách železničníků ničeho. Teprve za projednávání zákona toho v poslanecké sněmovně rady říšské promluvil posl. dr. Lueger — podnícen nějakou schůzí zřízenců železničních ve Vídni konanou — ve prospěch železničních zřízenců v tom smyslu, že by se jim mělo vedle pojišťování úrazového zachovati právo, žalovati na základě zákona o ručení podnik o ono plus, jehož by se jim dostalo za platnosti tohoto zákona.

Námětu tohoto, dosti nepropracovaného a jenom na zevní úspěch vypočteného, ujal se daleko účinněji dr. Kaizl, někdejší ministr, a nynější předseda poslanecké sněmovny dr. Pattai. Po znamenitých vývodech zpravodaje dra Neuwirtha a ministerského rady dra Hardta (zástupce ministerstva obchodu; ministerstva železnic tenkráte ještě nebylo) byl návrh dra Luegra zamítnut, přes to, že proň hlasovali jeho stoupenci a všichni poslanci čeští.

Železniční zřízenci našli však ohlasu v panské sněmovně, jež zákon přijatý sněmovnou poslaneckou této vrátila s přáním, aby do něho přijat byl poslední odstavec nynějšího článku VII.

Tak, stručně vylíčeno, vznikl nynější pro zřízence železniční výhodný stav právní, který se odůvodňoval tím, že jest to jakási náhrada za nabyté právo (ius quaesitum, jak je nazval dr. Kaizl) spočívající v zrušeném pro ně zákoně o ručení.

I otázka vztahu renty k nárokům ze starobního a invalidního pojišťování železničních zřízenců přišla tenkráte v panské sněmovně na přetřes, ovšem poněkud jinak, nežli dnes se zástupci železničních zřízenců v proklamacích hlásá. Zástupcové organisací praví totiž (zejména ve své petici v červnu 1910 říšské radě podané), že prý v r. 1894 při poradě o zákoně rozšiřovacím ve spojené právnické a národohospodářské komisi sněmovny panské se stala zástupcem vládním zmínka, že pense a úrazové renty železničních zřízenců budou nezkráceně vyplaceny. Oproti tomu sluší uvésti, že hrabě Wurmbrand, jako ministr obchodu, toto prohlášení zástupce vládního při projednávání zmíněného zákona v plenu panské sněmovny desavouoval.

Hrabě Wurmbrand pravil totiž ve 43. schůzi XI. sesse dne 24. května 1894 (stenogr. protokol str. 544) toto: »Železniční zřízenci, kteří do úrazového pojištění mají býti pojati, obdrží jako aequivalent za zákon o ručení pro ně více neplatící místo normální úrazové renty rentu 90—120% a třebas by to výslovně nebylo v zákoně řečeno, zůstanou jim přece, ježto jsou většinou oprávněni k pensím nebo provisím, jejich pensijní nároky až do 40% jejich platu zachovány, tak že může nastati případ, že zřízenec úrazem stižený ještě značný obnos obdrží nad svůj plný plat. Poskytuje se tedy zřízenci za odpadlý nárok z ručení nejen náhrada, nýbrž dokonce jisté plus, takže nejen odškodnění, nýbrž skoro jakási praemie mu vyplyne, která snad nachází odůvodnění v tom, že muž ten mohl postupem svůj výdělek zvýšiti. Nesmíme však, myslím, ještě dále jíti, neboť mohlo by to vésti k nespravedlnostem pro ostatní podniky, jež rovněž za obtížných poměrů jsou provozovány a velikým nebezpečím jsou vystaveny, což mohlo by míti v zápětí nespokojenost v těchto podnicích.«

Osnova zákona o sociálním pojišťování v § 232 hodlá nyní zákonem určiti, že současný požitek renty a provise jest do jisté míry obmezen. Praví totiž, že úrazová renta odpočívá, pokud spolu s pensí nebo provisí přesahuje c e l ý r o č n í v ý d ě l e k železničního zřízence, resp. 120% tohoto (jedná-li se o plnou bezradnost zraněného). Roční výdělek ten rozumí se ve smyslu čl. VII. zákona rozšiřovacího, to jest i s veškerými příjmy vedlejšími.

Vládní motivy praví otevřeně, že dosavadní velké požitky zřízenců železničních byly značnou pobídkou k simulaci a uvádí řadu případů, kdy příjem zřízencův v pensi obnášel daleko přes dvojnásobný obnos jeho příjmů aktivních.

K této otázce zaujmouti stanovisko nestranné pokládáme za nutno. Jisto je, že případy simulace se vyskytují a že jsou živeny nadějí na výhodné požitky výsluţební. Naproti tomu nedá se popříti, že jest tu řada zřízenců železničních nižších kategorií, kteří přes současný požitek celé přiznané renty a pense nemají naděje na příjem slušný, který by vyvážil jejich postup a všecky výhody spořádaného společenského života a byl tedy dokonalou pobídkou k simulaci.

Utrpí-li na př. posunovač s ročním platem 1200 K a vídeňským příbytečným 400 K po 8 letech služby úraz, řekněme dopravní, obdrží na rentě maximum 1440 K a na pensi 544 K, tedy úhrnem nejvýše 1984 K.

Uvážíme-li, že by mohl automaticky dojíti celkového platu a příbytečného v aktivitě až 2200 K, ba více, přiznáme, že nemá příčiny k simulaci. O aggragaci pak nemůže býti řeči, neboť aggragaci by nezabránila ani naděje na nejmenší výměru příjmů invalidních.

Za to musíme uznati, že shora zmíněný vídeňský strojvůdce, jehož příjem po úraze činí o 3686 K více než by činil, kdyby tu úrazu nebylo, a že by ani po dovršení plné doby služební nedosáhl více než 3600 K, ač v daném případě již po 25 letech a jednom měsíci služby béře 5510 K ročně, podnět k simulaci úrazu má.

Jest však otázka, zda jest spravedlivo zkrátiti prve uvedeného a omeziti ve smyslu osnovy jeho skrovný příjem na 1360 K, tedy vzíti mu 624 K ročně jedině proto, že jiný železniční zřízenec simuluje?

Kde však hledati správnou cestu rozřešení takovéto dissonance? Vidíme, že jen velké příjmy výsluţební jsou příčinou a zdrojem simulace, oproti čemuž však malý příjem i za plné kumulace požitků úrazových a pensijních že zdrojem simulace není.

Neváháme tudíž navrhnouti boj oněm velkým příjmům, což dalo by se dosíci tím způsobem, že by se znění osnovy ponechalo v platnosti jen tehdy, mělo-li by se kumulací požitků dosíci příjmů větších než na př. 2.400 K. Jedná-li se však o celkový příjem menší, nechť platí status quo ante.

Tím bychom zajistili ochranu hospodářsky slabých a zároveň vymezili sociální zlo simulace, jež značí obohacování jedněch na účet druhých.

Byla by tu sice prolomena zásada o nepřípustnosti t. zv. dvojího pojištění, neboť v době, kdy jest v platnosti zákon o pojišťování soukromých zaměstnanců a kdy vejde v platnost zákon o pojištění invalidním, má i pensijní pojištění zřízenců železničních resp. bude míti povahu pojištění obligatorního.

Leč to nás nesmí zarážeti. Vždyť celý odstavec osnovy zákona o sociálním pojišťování, jenž jedná o pojištění zřízenců železničních, jest vlastně pásmem výjimek z pravidel zásadních, výjimek odůvodněných jen historicky.

Pokusy zástupců zřízeneckých, chtíti jinak zdůvodniti své stanovisko oproti osnově zákona, než způsobem zde naznačeným, nepokládáme za zdařilé. Zejména není případno, co se uvádí o rozhodnutích nejvyššího soudu v otázce kumulace rent a pensí.

Nejvyšší soud totiž prohlásil jen ohledně oněch zřízenců, kteří již před platností zákona rozšiřovacího z roku 1894 pensijním ústavům náleželi, za nepřípustné započítávání renty úrazové do pense.

Naproti tomu uznal výslovně rozsudky z 1. října 1902, č. 9328 a z 28. prosince 1904, č. 17.594, že započítávání ono po roce 1894 statutárně zavedené není ani nemorální, ani nepřípustné, pokud platí pro zřízence po této době do pensijního fondu vstoupivší.

Co se tkne tvrzení, že jest nespravedlivo vzíti zřízencům železničním nároky, na něž si platili, zdá se tento argument, nehledě k tomu, že příspěvky zřízenců na pojištění pensijní, jak zmíněno, jsou nedostatečné — pensijní fond c. k. státních drah z r. 1908 vykazoval 7 milionů deficitu, provisijní fond ovšem nikoliv, leč jedině proto, že jest zřízením mladým, tak že odpady nejsou v poměru k četným přístupům — nevhodným již proto, že pense se při současném nároku na úrazovou rentu nemá krátiti, nýbrž jen ona renta. Pensijní nároky mají zůstati netknuty.

(Dokončení.)

O zřízení a organisaci agrárního musea.

Napsal Dr. J. Slv.

(Pokračování.)

Učiňme k vůli jasnosti a přehlednosti resumé. Co jsme chtěli říci všemi těmi detaily? Stále jen to, že cizí ty originální druhy, třeba dříve byly ušlechtilejší, v našich horších životních poměrech zchoulostivěly a konečně také zdegenerovaly. Že nutno si tudíž opět povšimnouti našich vlastních typů: 1. naše původní *domácí* druhy — vegetabilní i animální — tedy hájiti a ceniti více, shromážditi a třídíti je, nejschopnější z nich vybírati, pečlivě pozorovati, pěstovati a vychovávati.

2. Tedy méně uváděti sem cizí, ježto se vždycky nepřizpůsobují svému novému okolí; ale raději promyšleně křížiti, hledati nejvhodnější spojení blízkých cizích (i s domácími) a 3. užívati též zásady výběru a výchovy nejlepších domácích (zdravých, silných, ušlechtilých atd.).

Tento nově zdvižený, zdokonalený i zušlechtěný náš domácí původní zvířecí i rostlinný inventář — po případě nově vytvořený domácí typ — staň se spolupodkladem našeho dalšího zemědělského hospodářství a ono museum převezmi rovněž tento úkol na sebe. Jinými slovy: budoucí agrární museum zřídiž při sobě zároveň výchovnou zemskou semenárnu a výchovné stáje i školky všeho druhu se stanicemi lokálními, jak jsme psali u skotu. A snad i pro chmel, víno, cukrovku, stromy ovocné i lesní atd. Vysoká škola zemědělská[1] měla by tu nové a velmi výhodné pole činnosti a mohla by si získati přemnoho zásluh, dodávajíc po případě k té práci nejvhodnější i nejlepší síly — stála by zkrátka místem i duchem novému tomuto ústavu co nejblíže. Chvalně známý učenec prof. Jul. Stoklasa pracuje již ostatně dávno o této myšlence, bohužel, byl posud dosti osamocen a bez širšího porozumění. A zajisté i náš nový »Zemědělský archiv« bude tento návrh podporovati. Dosavadní »Semenářský odbor

[1] Malá semenárna, kterou řídí prof. dr. Jelínek, je tu již založena, málo však dotována; země dnes nemá, a stát, stát?

Ústřední hospodářské společnosti pro království České« zabývá se až dotud více jen obchodní stránkou svého úkolu.

Byl by to zkrátka český Skansen. Tento zemský ústav měl by ovšem tedy též styky se Zemědělskou radou (i se zemským výborem, arci i státem), zvláště s jejím odborem melioračním, semenářským i animálním; dále s místními ústavy a školami a ovšem také se spolky i jinými orgány hospodářskými, řídil by výzkum theoreticky, sbíral, pořádal i publikoval výsledky, a vedl po případě i finanční administraci a zcela jistě technickou stránku té věci. Otázky kompetence bylo by nutno v čas upraviti.

Vedle chystané Agrární banky, která chce prováděti melioraci i kommassaci půdy a věnuje se vedle Hypoteční banky (jež by měla své stanovy době i poměrům více přizpůsobiti) snad později i konversi hypothekárních dluhů rolnických, byl by to tedy důležitý článek agrární organisace.

*

Jak se stalo, že dospěli jsme k nynějšímu rozháranému hospodářskému inventáři? Není pochyby, že kol r. 1850 staly se v tomto oboru mnohé chyby. Četné ideály a snahy hospodářské kroužily tehdy vzduchem a všecky hleděly zvýšiti výnos půdy a nahraditi úbytek starých dávek poddanských. Bohužel vegetabilní i animální inventář, který tu byl kol r. 1848 nalezen, byl značně schátralý; stálým mechanickým užíváním, zneužíváním i nepěstěním byl opotřebován, vyssát a zdegenerován. Aby se docílilo rychlé nápravy, byla stará domácí zásoba odstraňována a nové druhy, zatím lepší a ušlechtilejší, sem z ciziny uváděny, domácí staré zásady hospodářské, v nichž uschováno bylo konečně také dosti praktické a především staré lokální zkušenosti, byly pohaněny a odstraněny. Poukazujeme tu na typický příklad, na typickou a karakteristickou osobnost té doby, na známého a tehdy vysoce ceněného a vlivného hospodářského radu u arcikníže Karla, Wittmanna rytíře z Denglázu, jehož příklady z Moravy atd. široko daleko účinkovaly. Vzpomeňme si jenom na jeho falešné výpočty a kalkulace, na př. o rentabilitě rybníků a luk, následkem čehož bylo asi v letech 1835—1845 v Čechách i na Moravě mnoho rybníků zrušeno, které byly však již za 20 let s velkým nákladem znovu zase zřizovány. Základní myšlenka, zvýšení zvířecí produkce, nebyla ovšem falešná, zcela jistě však její provádění. Byltě to cizinec, který lokálních okolností (přírody, zvířat, lidí) neznal i nedbal a o zemědělských reformách rozhodoval a) pro

všecky místní poměry stejně, b) všeobecně, a priori i od zeleného stolu, čehož právě v zemědělství, jež musí počítati s lokálními fakty půdy i s praktickými zkušenostmi nejvíce, sluší litovati i úplně zavrhnouti. Vliv tohoto muže a jeho školy dlouho a daleko působil, veřejně i soukromě.

Tehdejší ředitelé hospodářské politiky stáli ještě duchem v pohodlných úročních poměrech poddanství, dost náhle se ocitli po r. 1848 na půdě nezvyklé a na vlastní intensivní i racionelní vpravdě hospodaření velkého slohu posud »nedorostli«.

V těch názorech a ovšem i chybách pokračovalo se logicky i v letech 60. a 70. a také dále ještě. Zmatek dovršila, jak se zdá, i tehdejší vídeňská zemědělská vysoká škola, které se mimo jiné též vytýkají špatné výsledky »Vídeňského lesa«. Od r. 1850 čítáme několik period hospodářských názorů: K hospodaření stereotypnímu a pro všecky místní poměry střiženému, dle jednoho uniformního lineálu; k hospodaření apriornímu, cizokrajnému, kdy všechny domácí i lokální zkušenosti klimatu, půdy, příhodnosti i plodivosti jednotlivých parcel a druhů stromů ovocných i lesních, semen a zvířectva, kdy domácí a často osvědčené techniky i prostředky a kdy domácí vegetabilní i animální materiál, vyrostlý z přirozených podmínek půdy (který byl o sobě dosti dobrý, schátral však starou bídou a nevšímavostí, a který potřeboval tedy opět jen péče i více potravy a lepší, by zase rozkvétal), byl většinou odstraněn a »nastěhovány« sem druhy cizí jako nábytek, bez ohledu na zákony akklimatisační: přistoupilo později potom ještě hospodaření příliš umělé, které rušilo původní řád, diktovaný místní přírodou (na př. míšení porostů v lesích), které zavádělo nad počet a tedy nezdravě umělých i finančně nevýnosných prostředků[1] (drahých krmiv, ba i hnojiv atd.) a které bylo patrno v zahradách, na poli i ve stájích a pomohlo učiniti konečně zemědělství i passivním. Výsledky byly už uvedeny: zchoulostivění, nebývalé, nadpočetné nemoci, brouci a konečně tuberkulosa i degenerace, malá plodnost i úpadek cizích, od nichž se nakazily, onemocněly a zchátraly zas i domácí druhy. Do ciziny šla spousta peněz za semena a originály, ač jsme mohli naopak vyvážeti a odtud vydělávati; tak bylo v zahradách, lesích, ve stájích i na polích.

Zde se lépe vedlo malostatkáři, který po r. 1848 v tom přechodu od domového starého způsobu hospodaření uchránil se pokusů, které byly nejen drahé, ale přinesly škody, nemoci a zmatek; který více se

[1] Odtud stesky na »řídké« maso, řídké dřevo a p.

uchránil apriornosti a schematičnosti, prostředků i druhů cizích a umělých, a spíše si uchoval to domácí, tak že je místy na tom lépe a pravdě i době blíže stojí. Ovšem ten přechod od starého systému k hospodářství velkého stylu nové doby byl těžký; bylo nutno si teprve utvořiti nové zkušenosti a arci — draze je zaplatiti. Přechod od pachtovního, uročního a malého hospodaření k režijnímu a velkému byl hodně drahý.

*

Nelze zajisté zavrhovati ideu křížení a s cizími — ovšem účelné a vyzkoušené; potřebujeme však též, a více i druhou zásadu: výběru nejlepších a vlastních, větší pěstění typů domácích a zdravých i silných, s největší i akklimatisující péčí o absolutně i relativně nejlepší druhy a exempláře křížení. Mluvíme pro větší pěstění domácího materiálu a proti nadměrnému umělému, tedy více pro přirozené, přírodou a lokálními poměry, a méně apriorně i spekulací diktované hospodaření, ovšem ve velkém slohu. Hospodaření více »parcelní« a tím eo ipso intensivnější a racionelnější a méně uniformní a stereotypní se už arci teď zas většinou děje.

Dokonce také nemluvíme proti pokusům křížení atd.; nemají však býti tápavé a náhodné, ale promyšlené, výběrné, místu i druhu bližší a vhodně volené, jakož i soustavné. Zkusné hospodářství je vždycky dosti dlouhé (než se najde to pravé, vhodné i nejlepší spojení a p.) a tedy i dosti drahé. Nemůže ho tedy prováděti každý malostatkář, ani každý praktický hospodář, který potřebuje hned hotové výsledky a výnosy. To může konati jen veřejná instituce i korporace, jen tomu účelu věnovaná, zemská s účelnou sítí lokálních ústavů, náležitě dotovaná zemí i státem, volně organisovaná, která bude praktickým hospodářům i spolkům dodávati nejlepší věci hotové a po té je i ve velkém pěstovati, ba i prodávati a pak třeba i vyvážeti, jakožto již místně akklimatisované, vyzkoušené a nejlepší. I je pochopitelno, že na těchto úvahách musíme zas a zas dospěti logicky k myšlence nutnosti a zřízení agrárního musea s jeho všemi odbory, a to i praktickými a živými, t. j. i ku přičlenění a organisaci českého Skansenu, které jsou nejvýše včasné, nutné i snadno možné — arci při dobré vůli, pochopení o korporaci i podpoře povolaných i všech činitelů. Ostatně právě ti povolaní činitelé jsou dnes i zodpovědni době a veřejnosti.

Nelze popříti, že, jak jsme již dolíčili, vplížilo se, t. j. zbylo ve dnešním způsobu hospodaření stále ještě i mnoho umělého, nepřirozeného, cizího, mnoho školských doktrin, kterých netřeba tu znovu vy-

počítávati (v hospodářství lesním i polním) — zjevný to odklon od přírody domácí a lokální, z důvodů finančních, kamerálních i daňových. Některé novoty jsou ovšem dobré, ba nutné. Tak stroje po stránce peněžní[1] a sociální i hospodářské.[2] Rovněž myšlenka střídavého hospodářství, nové formy uchovávání a j. mnoho prospěly. Za to umělá hnojiva i krmiva, jakož i nové, cizí druhy a originály, zdánlivě a z počátku lepší, přinesly též mnoho stínů, ježto zvláště v případu posledním zapomenulo se na zákon možnosti a h r a n i c e přizpůsobování, kde nutno hleděti k různé druhové i individuální schopnosti a citlivosti, ku stejnosti či aspoň podobnosti podmínek životních a klimatických atd I zásady a hranice osvěžujícího křížení, jakož i vysoké kultury a intensivního hospodaření nutno znáti, čehož u skotu, koní, ovcí, vepřů atd. opomenuto, jak ukazují výsledky. Právě vysoká kultura chovu ráda vede k choulostivosti a menší plodivosti (u skotu jako u člověka).

*

Ta stará vesnice nebyla tak špatně organisována, ani ten způsob hospodaření a života nebyl tak špatný; jsou to arci věci většinou známé, nutny však ku srovnání a úvaze.

Stíny a hranice znamenitého jinak střídavého hospodářství jsou známy. A mnozí ukazují, že vlastně i to kaceřované staré úhoření mělo též své dobré stránky, ba že je i nyní někdy nutno.

Dnes se jí daleko více a vůbec m n o h o m a s a, a zvláště hovězího; více než v minulosti. Odtud i jeho větší spotřeba a různé stíny s tím. Druhdy se jedlo méně masa, za to však více zdravých luštěnin; osevní plocha i sklizeň hrachu, čočky atd. byly kolikrát větší. Důkazem toto jsou berní a katastrální elaboráty (na př. 18. věku) a smlouvy s panskými služebníky (co do deputátů).

Jedlo se ostatně i j i n é m a s o, z v l á š t ě hojně drůbež, ryby, vepřové, skopové, zvěř, vejce, sýry, vegetabilie, ovoce (o čemž svědčí mimo jiné i urbariální dávky, staré smlouvy, různé popisy a zápisy hostin atd.). Lékaři ukazují dnes na mnohé nemoci, jež vznikají z nemírného požívání masa, a zvláště hovězí polévky, jež tvoří v člověku nadbytek kyseliny — radí k mírnosti a změně masa atd. Staří žili tedy přirozeně a zdravě, dle toho i vyráběli, žili lacino, neboť požívali jen svůj vlastní domácí chov, nevydávali peněz do ciziny[3] tolik a uchovávali tím v zemi domácí kapitál.

[1] Zmenšují počet čeládky, která je dnes nespolehlivá a žádá pro sedláka vysokou mzdu.

[2] Umožňují lepší zpracování půdy; tak v orání (parním a hlubokém), setí, čištění, vázání, mlácení atd.

[3] Pěstování lnu a velký chov domácích ovcí poskytly rolníku prádlo, vlnu, všechen šat, kožichy atd.

Dříve byla dovolena pastva skotu a vepřů v panských lesích, což umožňovalo rozsáhlý chov dobytku; to odpadlo. Jsou však opět už dnes mnozí zkušení moderní lesníci, kteří chtějí tomuto zákazu dáti hranice, t. j. šetřiti toliko mladých kultur. Ve starých porostech pastva nejen že neškodí, ale může i prospívati nutným kypřením a pohnojením půdy od dobytka, který nutno stříci a za jehož vstup do lesa třeba platiti pánu nájem. Není pochyby, že by nová úprava této otázky, jež by se arci musila vystříhati všech dalších servitut, značně polepšila sociální a hospodářské poměry obyvatel Šumavy atd. Význam uchovávání hrabavky v lese arci zůstává v platnosti.

Stejný návrat ke starým názorům vidíme i u rybních hospodářů. Staré rybníky spiaty byly řadou služebností (pastvou a sekáním trávy, setím ovsa, užíváním vody, ledu, stýle a j.), zvláště pak příhonem, napájením a plavením dobytka. V době úpravy nových regulačních smluv a listin na základě zem. vyvazovacího zákona z r. 1869, tedy v letech 70. předešlého století hověli rybníkáři názoru, že koupání dobytka v rybnících je vzrůstu ryb škodlivé a dali tomuto názoru svému průchod v oněch listinách; služebnosti všecky skoro plně zmizely. Dnešní rybní hospodáři nevidí však té škody a soudí spíše, že plavení to přispělo rybě, ježto dobytek dno pohnojil, zúrodnil a rozmnožil tím potravu kaprovu — vodní rostliny i hmyz na nich.

Dnešní zemědělství velice trpí nedostatkem lacinějších, lepších a spolehlivých[1] dělných sil; ba, není jich ani, což při nepříznivém počasí v době orání, setí i sklizně velice padá na váhu, zvláště tam, kde jsou veliká latifundia. Větší rolníci v severních, východních, severovýchodních i severozápadních Čechách pomáhají si tu zřizováním deputátních bytů a usazováním stálých deputátníků, jimž se dá kus půdy v nájem i v užívání za stálou povinnost pracovní. Někteří vůbec pronajímají a opouštějí své statky; čeládka táhne do měst a továren. Tak vzniká známé odlidňování venkova. Jak připoutati stálé dělné síly půdě? Vážný problém doby. Jak řešila ho minulost? Není to dnes jen opakování dějin? I čeládka chce pokročiti, založiti krb vlastní, samostatný.

(Pokračování.)

---

[1] Četné jsou stesky, že čeládka nakládá špatně a hrubě s dobytkem, zvíře a koně zvláště často zmrzačí, zkazí a j. v. — velké to škody.

Stávky v Rakousku v l. 1899-1908.

Napsal soukr. docent Dr. Karel Engliš (Vídeň).

(Pokračování.)

Hlavní příčinou stávek jest tedy nespokojenost se mzdou; zdroj těchto příčin nevysýchá. Těžko bylo by říci, zda jde zvyšování mzdy, anebo zdražování hlavních životních potřeb rychlejším tempem. Úspěchy dělnictva mají začasté jen nominální význam; buď se nahrazuje dělnictvu jen to, co mu bylo dříve zdražením životních potřeb vzato, anebo se tak v brzku stane. Není pochyby, že jest mezi oběma těmito zjevy příčinná souvislost. Zcela pochopitelno jest sice, že dělnictvo jest právě pro pokračující zdražování životních potřeb nuceno domáhati se zlepšení své mzdy stávkou; avšak i naopak jest zvyšování mzdy příčinou zdražování životních potřeb. Denně odůvodňuje se zdražování obuvi a šatstva atd. novým zvýšením mzdy a přídavky dělnictvu. Mzda tvoří součástku výrobního nákladu, s jehož vzrůstem roste i cena. Avšak tím není ještě řečeno vše; kdyby jen tím způsobem působilo zvýšení mzdy na zdražování zboží, musily by stoupati v ceně jen ony druhy zboží, při jichž výrobě byly mzdy dělníkům zlepšeny; ale tomu tak není, zdražování je všeobecné. Zvýšení mzdy působí totiž nejen jako zvýšení výrobního nákladu, nýbrž též jako zvýšení kupní síly širokých mass. A to je příčina hlavní; největšímu zdražování podléhají předměty denní spotřeby. Aby mělo zvýšení mzdy skutečný úspěch, bylo by třeba, aby výroba a rozmnožování těchto potřeb šlo alespoň stejným tempem jako zvyšování mzdy.

Zvýšení mzdy jednou dosažené nemá tedy trvalé ceny. Tři čtvrtiny všech stávek vedeno bylo buď výlučně nebo mimo jiné požadavky též pro požadavky mzdové. Žádáno bylo nejčastěji zvýšení denní neb akkordní mzdy. Některé požadavky mezdní, jako zvýšené placení práce přes čas, práce v neděli a ve svátek, práce noční

a p. mají v sobě zárodek snah po zamezení práce podobné vůbec, jak i z požadavků týkajících se pracovní doby vysvítá.

Požadavky týkající se pracovní doby mají naproti tomu úspěch trvalý, jsou-li povoleny; vyskytují se z té příčiny mnohem řidčeji, asi při třetině stávek. Běží tu hlavně o všeobecné zkrácení pracovní doby denní nebo týdenní; šíří se snaha odstraniti práci v neděli a ve svátek a práci přes čas, jak ostatně už výše řečeno bylo. Objevují se však i jiné speciální požadavky pracovní doby se týkající, tak, aby zkrácena byla práce v sobotu a před velikými svátky, aby byly propouštěny před polednem ženy k vůli vaření a p. Požadavky posléz uvedené plynoucí ze snahy po spořádaném rodinném životě stále více sevšeobecňují; začínají se počítat k životní potřebě dělnictva.

Při požadavcích organisačních jde o uplatnění snah dělnictva v závodě, jež souvisí přímo nebo nepřímo s jich organisací. Nejhojnější mezi požadavky tohoto druhu jest — hledíme-li k průměru posledních desíti let — požadavek, aby nebyl nikdo ze stávkujících propuštěn; jest to pouze důsledek vzájemné solidarity stávkujících, zejména vůči vůdcům stávkového hnutí. S tím souvisí úzce druhý požadavek velmi hojně se vyskytující, aby byli opět přijati ti, již byli propuštěni. Poměrně mnohem řidčeji žádají stávkující za propuštění nelibých dělníků, zejména stávkokazů neb nelibých představených, patrně proto, že se požadavky toho druhu potkávají z valné části v nezdarem. Velikou důležitost má však, že se dělnictvo domáhá stále víc a více uznání svých orgánů a zástupců, dělnických důvěrníků v závodech; z novějších zjevů povšimnutí zasluhují požadavky, týkající se sprostředkování práce. K požadavkům rázu organisačního počítá úřední statistika též, domáhají-li se dělníci prázdna na prvního května; známo jest, že mnoho stávek právě k vůli tomuto dělnickému svátku propuká. V průměru let 1899—1908 byl dotyčný požadavek vysloven při celé desítině stávek; zajímavo jest, že procento stávek s tímto požadavkem roste s absolutním počtem stávek a tedy se stavem hospodářské konjunktury, jinými slovy, požadavek ten není důsledkem absolutní potřeby, nýbrž projevem moci.

Mezi »ostatními« požadavky jsou shrnuta velmi různá přání; nejčastější požadavek týká se pracovního řádu; v průměru let 1899—1908 byl vysloven při pětině všech stávek. Dělnictvo klade na to velikou váhu, aby jeho pracovní poměr byl upraven pevnými pravidly; publicita těchto pravidel má mravní vliv i na jich dodržování. Ostatní požadavky sem počítané vyskytují se jen porůznu.

V posledním pětiletí staly se požadavky týkající se hygienických opatření konstantním zjevem.

Při jednotlivých stávkách bylo ovšem v četných případech kladeno požadavků více; různého druhu a vedlo by daleko, sledovati všechny kombinace požadavků skutečně se objevující. Obmezíme se na sdělení, v jakých k o m b i n a c í c h se vyskytují hlavní směry požadavků při stávkách:[1]

Druh požadavků	počet stávek absol.	%	druh požadavků	počet stávek absol.	%
M	258	35·8	DO	2	0·3
D	16	2·2	DJ	1	0·1
O	99	13·7	OJ	8	1·1
J	44	6·1	MDO	48	6·7
MD	77	10·7	MOJ	26	3·6
MO	29	4·0	MDJ	16	2·2
MJ	29	4·0	MDOJ	68	9·4
				721	100

Téměř při polovině všech stávek vysloveny byly požadavky pouze jedné z oněch čtyř kategorií; o sobě, bez jiných požadavků, vyskytují se požadavky týkající se mzdy a organisace nejhojněji. Čím méně jest vysloveno požadavků, tím více souvisí požadavky s předchozí nespokojeností dělnictva; ve větším počtu požadavků zračí se promyšlený program celého stávkového boje. Není proto bez zájmu sledovati přímo počet požadavků, vyslovených při stávkách. Těžko jest však nalézti početní jednotku. Béřeme-li za takovou jednotku všechny požadavky vyslovené při téže stávce, pokud náleží do jedné z oněch 68 skupin, které rozeznává statistické schema, dospějeme k celkovému počtu 1855 požadavků, a sice bylo stávek:

pouze s	1	požadavkem	381	se	6	požadavky	19	s	11	požadavky	11
se	2	požadavky	127	se	7	»	16	s	12	»	7
se	3	»	63	s	8	»	11	s	13	»	4
se	4	»	41	s	9	»	10	s	14	»	1
s	5	»	24	s	10	»	4	s	15	»	2

Jest ovšem zřejmo, že počet jednotek takto vypočtených záleží na tom, jak podrobně jest schema v úřední statistice rozvětveno; uvidíme, že okolnost táž má i na postižení výsledku vliv.

[1] M = požadavky týkající se mzdy
D = » » » pracovní doby
O = » » » organisace
J = » jiného druhu.

VI. *Výsledky stávek.*

Ptáme-li se po výsledcích stávek, tedy můžeme vycházeti z dvojího hlediska; buď se můžeme tázati, čeho stávkující vůbec dosáhli, anebo kolik ze svých požadavků prosadili, jinými slovy můžeme buď pozorovati výsledky stávek o sobě, absolutně, anebo je měřiti dle požadavků, relativně.

Úspěchy stávkujících o sobě jsou neobyčejně pestré. Zvýšení mzdy může býti jiné pro každou kategorii dělnictva, v každém ze súčastněných závodů může býti vyjádřeno buď absolutně nebo procentuálně, může se týkati buď denní neb akkordní mzdy; vedle toho stává velmi mnoho různých přídavků za zvláštní práce, čekání, cesty atd. Podobně i ústupky, týkající se pracovní doby, organisace a j. Moc dělnických výborů může býti na př. vyměřena velmi rozmanitě. Než i při komplikovanosti materiálu daly by se zprávy statisticky zpracovati, kdyby byly úplné a jednotné; ale tomu tak není. Zprávy o positivních výsledcích otázkami dosažených jsou tedy velmi hrubé.

Zvýšení mzdy vynuceno bylo r. 1908 345 stávkami a 34717 stávkujícími; bližší data o zvýšení mzdy známa jsou jen pro 245 stávek se 21137 stávkujícími. Ve čtyřech pětinách všech případů bylo zvýšení vyšší 5%, ale ve stejném asi množství případů nepřesahovalo zvýšení 20%; v jednom případě byla mzda dokonce zdvojnásobena.

Zkrácení pracovní doby dosaženo bylo při 111 stávkách, při nichž súčastněno bylo 12.205 stávkujících dělníků; zkrácení obnášely při 86 stávkách s 6865 stávkujícími nejméně půl a ne více než hodinu denně.

Tím ovšem jest řečeno poměrně velmi málo, vždyť nevíme, kolika dělníkům se těchto výhod dostalo. Nebudeme z té příčiny uváděti analogických dat z celého desítiletí.

Výsledky stávek, jak řečeno, měřiti lze též dle požadavků při stávkách vyslovených. Statistika rozeznává jen tři stupně úspěchu, plný, částečný a žádný. Plný úspěch má stávka, dosaženo-li splnění všech požadavků úplně, žádný, nebyl-li ani jediný z požadavků ani částečně splněn. Pole částečného úspěchu jest dle toho velmi široké; když alespoň jediný z požadavků byl částečně povolen aneb částečně zamítnut, jest už celkový úspěch stávky jen částečný. Požadavek splněn jest částečně tenkráte, nebylo-li splněno všechno anebo všem, jak žádáno.

skončilo s úspěchem	R. 1908 stávek abs.	%	V l. 1899-1908 stávek %
úplným	160	22·2	20·4
částečným	308	42·7	47·0
žádným	253	35·1	32·6

Největší část stávek končí úspěchem částečným, pětina asi připadá na úspěch úplný, třetina na úspěch žádný. Na paměti jest ovšem míti, že obsah požadavků nemusí se vždy s tím krýti, čeho si dělnictvo vskutku přeje; za účelem kompensace a k vůli snadnějšímu smíru staví se někdy požadavky úmyslně vyšší.

Momentů, které určují v konkretním případě úspěch stávky, jest velmi mnoho; snad by se nedaly ani v jednotlivých případech všechny určiti a odvážiti. Avšak v celku lze přece jen vliv některých z těchto momentů jasně pozorovati, lze nalézti, na kterých momentech úspěch stávek závisí. Třeba však smysl těchto pravidelností správně oceňovati.[1]

[1] Výsledek jednotlivé stávky závisí, jak řečeno, na četných momentech; míra účastenství dělnictva, stav konjunktury, hospodářská škoda, jež zaměstnavateli hrozí, vytrvalost stávkujících, vliv na sprostředkování práce, povaha vyslovených požadavků jsou momenty jen příkladmo uvedené, které se v daném případě různě křižují a dle směru a intensity své působnosti vedou k určité výslednici, vyjádřené úspěchem stávky.

K podobné resultantě součinu všech vlivů uplatňujících se při celém stávkovém hnutí dospějeme vypočtením průměrného úspěchu stávek (procenta, jež připadá na stávky s plným, částečným a žádným výsledkem).

Chceme-li však nalézti vliv různých momentů na výsledek stávek, třeba celkovou massu stávek rozděliti ve skupiny charakterisované dle určitého momentu, tak na př. dle rozsahu stávky daného počtem stávkujících (stávky s 10 stávkujícími, s 20 stávkujícími atd.). Vykazují-li skupiny takové výsledky nestejně příznivé, jest na snadě úsudek, že jest to právě vliv charakterisujícího momentu, jenž na výsledek působí.

Úsudek takový jest však správný jen za určitých podmínek, totiž tenkráte, jestli uvnitř skupin takto vzniklých vlivy všech ostatních momentů se paralysují, totiž zůstávají v téže proporci jako při celkové masse stávek, nejsou-li tedy v žádné souvislosti s momentem skupiny charakterisujícím; vlivy takové mohou však býti paralelní, anebo protichudné, charakterisujícímu momentu. Tak na př. jest zřejmo, že vytrvalost stávkujících jest důležitá kvalita stávkového boje pro jeho výsledek. Nicméně nejeví stávky déle trvající příznivějšího výsledku než stávky kratší, jak by se dalo čekati. Jsou zde patrně jiné příčiny s opačným účinkem, které dovolují i zaměstnavatelům čekati.

Jak viděti, dlužno podobná data brátí s největší opatrností, už proto, že nelze namnoze ani tušiti — zvláště při poměrně malém počtu stávek — které

Stávky různého rozsahu jeví nestejný úspěch, jak z těchto cifer je vidno (za r. 1908):

Počet stávkujících	Počet stávek	Ze 100 stávek rozsahu vedle uvedeného mělo úspěch úplný	částečný	žádný
	108	36·1	23·2	40·7
10	121	30·6	36·4	33·0
11— 20	190	26·4	38·9	34·7
21— 50	119	16·0	51·2	32·8
51—100	183	8·2	56·8	35·0
úhrn	721	22·2	42·7	35·1

Kvota stávek bezúspěšných zůstává celkem těmito rozdíly rozsahovými nedotčena, jen stávky docela malé vykazují zvláště vysokou kvotu neúspěchu, za to patrná jest zjevná souvislost mezi procentem částečného a úplného úspěchu a rozsahem stávek. S rozsahem stávek ubývá stávek s plným úspěchem a přibývá stávek s částečným úspěchem. Nelze tedy říci, že by působil absolutní rozsah stávky na úspěch stávky zvláště příznivě; z cifer těch lze pouze tolik vyčísti, že stávky menší končí častěji buď s plným úspěchem nebo bez úspěchu, kdežto u stávek větších dochází hojněji k větším nebo menším modifikacím vytčených požadavků, patrně proto, že se při stávkách větších klade více požadavků, z nichž se ten nebo onen průběhem jednání mění.

Přihlédneme-li k počtu postižených závodů, dospějeme k těmto cifrám:

Počet postižených závodů	Počet stávek	Ze 100 stávek rozsahu vedle uvedeného skončilo r. 1908 s úspěchem úplným	částečným	žádným
1	563	24·5	35·3	40·2
2— 5	81	19·8	56·8	23·4
6—20	57	7·0	84·2	8·8
přes 20	20	10·0	75·0	15·0
celkem	721	22·2	42·7	35·1

(Pokračování.)

---

vlivy tu spolupůsobí, a ježto mnohé z nich se vymykají jakémukoli statistickému postižení.

A mimo to, co zjištěno bylo pro massu všech stávek, nelze prostě applikovati na jednotlivý případ, kde nelze účinek jednoho momentu isolovati od ostatních.

ROZHLEDY.

MORAVA.

Sjezd lidové strany pokrokové.

Na valný sjezd lidově-pokrokový čekalo se na Moravě s jistým napětím. Je ve straně dosti nespokojenosti a od sloučení staré lidové strany s pokrokovými organisacemi je ve straně stálý kvas, který se projevuje celkem jen drobnými zákulisními konflikty, ale který sliboval zajímavý průběh sjezdu. Některé listy také předvídaly významné události a horkokrevnější kritikové lidově-pokrokové strany naznačovali, že není vyloučen opětný rozchod skupin nedávno sloučených. Nestalo se však nic a sjezd nelišil se celkem od předešlých sjezdů lidové strany. Bylo sice pozorovat, že fuse přivedla do strany nové zájmy, starou lidovou stranou přehlížené, pokrokové snahy kulturní a hospodářské diskutují se teď s větší důrazností a opravdovostí, než bývalo, ale celkový ráz sjezdu nebyl nový. Ohlašovaných srážek nebylo a dokonce už nenapadlo nikoho, rozbíjet stranu a pokoušet se o politickou organisaci novou. Naopak, ze všech sjezdových řečí bylo patrno, že zájem o stranu v poslední době značně stoupl a že se ustálilo mezi pokrokovými lidmi moravskými přesvědčení o možnosti a nutnosti práce ve straně. Lidová strana pokroková je dosud útvar nehotový a nevypracovaný, ale právě proto možno se v ní uplatnit spíše než v organisacích jiných a soustavnou, vážnou prací možno nabýt rozhodného vlivu na další její vývoj. Toto správné poznání bylo slyšet ze všeho, co stoupenci bývalé pokrokové strany na sjezdu pronášeli.

Hlavním předmětem sjezdového jednání byly program a organisační řád strany, jichž přijetím měla být fuse formálně skoncována. Lidová strana pokroková neměla dosud programu ani organisačního řádu. Přijaty návrhy připravené komisemi a to celkem hladce. Program strany je sice dílo přemnoha kompromisů, hlavně ve své části hospodářské a sociálně-politické, ale pokrokový člověk může jej s dobrým svědomím přijmout, tím spíše, že má ráz provisornosti a že dříve či později bude musit ustoupit nové práci programové, hlouběji a také šíře založené. O jeden odstavec organisačního řádu byla svedena potyčka, jediná potyčka, která se na sjezdu vyskytla. Menšina přehlasovaná v komisi podala na sjezdu svůj návrh na zřízení zvláštního samostatného výboru, který by kontroloval zejména činnost poslanců. Návrh byl odůvodňován hlavně tím, že poslanci

jsou vesměs členy výkonného výboru a že výkonný výbor, téměř padesátičlenný, je těžkopádný. Většina návrh odmítla z toho důvodu, že nová instance strany, od výkonného výboru neodvislá, by byla nebezpečím pro stranu, beztak ještě náležitě nesemknutou a jednala patrně prozíravě a správně. Těžkopádnost padesátičlenného výkonného výboru je nesporná a bude musit být odstraněna, ale odpomoc je jen v radikálním zmenšení počtu jeho členů, ne v instanci nové.

Mnoho se mluvilo na sjezdu o zemské politice, jak je přirozeno u strany, jejíž těžiště je dosud jen v zemské politice. Oficiálním mluvčím byl posl. dr. Fischer, který odůvodnil a hájil politiku lidově-pokrokového klubu na zemském sněmu. Neměl těžkou posici, protože situace je velmi jasná a nepotřebuje mnoho výkladů, co určily poměry a co je jedině možno. Zemský schodek nutno uhradit a proto nutno postupovat v této věci v dohodě s ostatními stranami české většiny, také s klerikály. Také německá obstrukce nedovoluje dlouhé rozmýšlení. Debaty súčastnil se prof. Koloušek, který ukazoval na nerozlučitelnou spojitost financí zemských s financemi státními a na nutnost souvislého řešení sanace zemské i státní. Mezi zdánlivě protichůdnými vývody posl. Fischera a prof. Kolouška nebylo však celkem rozporu. Také prof. Koloušek uznává, že v dané situaci nebylo možno jednat jinak, až snad na daň z nájemného, která opravdu mohla a měla odpadnout, a také dr. Fischer ví, že definitivní sanace zemských financí je možna jen velkým sanačním dílem, které obsáhne země i stát. Dokazovali jsme zde již před rokem, že úhrada schodku novými daněmi je nezbytna a vidíme v tom zkoušku zralosti lidově-pokrokových poslanců, že konají svou povinnost bez ohledu na popularitu.

Potěšitelný byl zájem, který byl na sjezdu projevován o školu a učitele. Nebyli to jen učitelé, kteří přivedli na přetřes školské bolesti, na Moravě zvlášť palčivé, také všichni ostatní slibovali si horlivou a obětavou práci pro národní vzdělání. O klerikalismu přímo se tentokrát mnoho nemluvilo, program sjezdu neposkytoval k tomu mnoho příležitosti, ale každé srdečné a upřímné slovo, které padlo o škole, bylo protiklerikální manifestací. Je vidět, že se rozmach moravského klerikalismu poznává na všech stranách, že k obraně nestačí jen agitace, tisk a volební zápasy, ale že třeba positivní kulturní práce, v první řadě práce pro školu. Na tomto poli čekají lidově-pokrokovou stranu veliké úkoly, na něm především ukáže, možno-li v ní vidět představitele pokrokové, kulturní a moderní Moravy.

Olomoucký pokrokový spolek poslal na sjezd obšírný přípis, v němž naznačuje řadu stesků na vedení strany a projevuje zatím jen zásadně ochotu ku práci ve straně. Projev neučinil valného dojmu a nemohl ani učinit. Nedostatky strany se nejúčinněji napravují prací přímou a bezprostřední a olomoučtí pokrokoví lidé, jsou-li zásadně ochotni pracovat ve straně, měli se již chopit práce a na sjezd přijít již s iniciativními návrhy. Tak to učinila pokroková organisace hned po fusi a patří dnes již k nejslibnějším větvím strany.

Osobních sporů a pikantností, na které se nepřátelé strany těšili, na sjezdu nebylo a to je také úspěch sjezdu. Moravské poměry politické, často značně maloměstské, svádějí k drobným tahanicím a zákulisním intrikám, jež stačí otrávit chuť k práci i lidem opravdovým a vytrvalým. Velké věcné problémy scvrkají se tam často na osobní řevnivosti a tvoří atmosféru malichernosti, klepů a zlomyslnosti, v níž uschne mnoho energie a mnoho dobré vůle. Na sjezdu lidově-pokrokovém neprojevily se tyto trudné příznaky moravských poměrů politických a z toho se možno těšit. Jsou ve straně nespokojenosti, dr. Stránský má odpůrce, Lidové Noviny nevyhovují všem stoupencům strany, bývají i věcné rozpory, vážné a významné, to všecko může straně jen prospívat, dokud se neklesne do sféry osobní politiky.

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Zákon o noční práci žen panskou sněmovnou neschválen — Praha a péče bytová. — Vláda proti časovému postupu úřednictva. — Zpráva živnostenských inspektorů za rok 1909. — České hnutí družstevní. — Případ Durandův.

»Co chce v obci Kalina, jistě zmaří Malina,« mohl by Skřivánek zpívat i o dvou komorách rakouské sněmovny, jakmile se jedná o lidové zákony. Zákonu o noční práci žen, jenž měl vstoupiti v platnost již 1. ledna 1911 a potřeboval pouze schválení panské sněmovny, se tohoto schválení nedostalo. Zpravodaj dr. Exner, ačkoli se zněním zákona, přijatým poslaneckou sněmovnou, v mnohém nesouhlasí, doporučil panské sněmovně přes to jeho schválení, aby Rakousko dostálo své čestné povinnosti, aby v ušlechtilém závodění všech velkých států evropských v oboru sociálně-politickém nezůstávalo pozadu. Doporučil schválení předlohy zvláště vzhledem k prohlášení vlády, že jisté hroty zákona budou při provádění jeho zmírněny, to jest, že prováděcími nařízeními budou paralysována všechna zlepšení, která poslanecká sněmovna na vládní předloze provedla. Přes plaidoyer dra Philippoviche, který se vřele zastal zákona poslaneckou sněmovnou vypracovaného, přijala panská sněmovna návrh svého člena Janotty, aby předloha byla vrácena národohospodářskému výboru.

Zákon o zřízení fondu pro péči bytovou byl v panské sněmovně přijat po zprávě dra Baernreithera, který označil bytové poměry dělnictva a tříd méně zámožných v Rakousku za velmi špatné. Exministr dr. Klein shledává obnos bytové péči věnovaný příliš nepatrným a přál by si, aby tomuto účelu bylo věnováno šedesát millionů. Rovněž nedostatečným shledal zákon v nynější jeho podobě hrabě Clam-Martinic, člen sdružení pro péči bytovou. Doufá však, že zákon bude co nejdříve zlepšen. Stále silnějšímu přání po vlastním domě, jež se projevuje zvláště v dělnictvu průmyslovém, mělo by býti pokud možno vyhovováno.

Zákon o noční práci žen nenašel mezi šlechtickými členy panské sněmovny ani jednoho tak vřelého obhájce, dotýkalť se bezprostředně třídních zájmů velkostatkářů.

*

Značnou pozornost vyvolala zpráva, že městská rada pražská sníží subvenci koňským dostihům o dvacet tisíc korun, a obnos tento věnuje na péči bytovou, uznávajíc, že poměry bytové stávají se nesnesitelnými. Ale všeliké naděje byly brzy rozptýleny zprávou ze schůze městské rady 13. prosince, že »vzata na vědomí zpráva městské účtárny, že do rozpočtu na rok 1911 nebylo třeba ničeho zařaditi na stavbu rodinných domů s levnými byty a menšími dílnami, poněvadž k účelu tomu možno se svolením sboru obecních starších použíti přiměřené částky z reservního fondu.« To označil ve schůzi následujícího dne dr. Záveský za odklady do neurčita a za důkaz, že se v otázce bytové nechce zase nic dělat. Varoval před neustálým prázdným mluvením a nečinností v tomto oboru, nečinností, která se v budoucnosti těžce vymstí. Žádal, aby obec pražská v této věci vzala si příklad z měst v Německu. Navrhoval opětně zdanění přírůstku hodnoty, ve sboru domácích pánů ovšem marně. Facit byl, že pro péči bytovou nehnulo se zase ani prstem, koňským závodům pak zvýšena subvence opět na dosavadní výši.

*

Akce úřednictva železničního skončila slibem ministrovým, že pro úřednictvo mimo ono s vysokoškolským vzděláním bude zaveden časový postup. Požadavek za zvýšení příbytečného byl a limine odmítnut. Úřednictvo se slibem automatiky spokojilo, snad že musilo, ale podle všech příznaků rozmnoží slib ten pouze velikou řadu ministerských slibů nesplněných. Možno důvodně tak soudit ze stanoviska, jaké zaujal ministr vnitra vůči návrhu Prochaskovu, aby ze souboru zákona o služební pragmatice pro státní úředníky byla vyjmuta část jednající o časovém postupu až do deváté hodnostní třídy, a aby byla vyřízena neprodleně jako nouzový návrh, ježto na projednání celého zákona není v dohledné době pomyšlení. Proti tomuto návrhu prohlásil ministr Haerdtl ve výboru pro záležitosti státních zřízenců totéž, co prohlásil ve sněmovně při prvním čtení zákona o služební pragmatice: vláda s tímto návrhem rozhodně nesouhlasí; ona jest toho mínění, že časový postup může býti zaveden teprve tehdy, až nabudou platnosti ustanovení §§ 31. a násl. vládní osnovy, olupující úřednictvo o veškerá práva občanská. Při tak velikém podniku, jako je státní správa, je nezbytným pevný poměr nadřízenosti a podřízenosti — to jest to, co nazýváme disciplinou. Disciplina, jež jest ve všeobecném zájmu, nemůže býti však ani z polovice úspěšně prováděna, ví-li podřízený, že úsudek nadřízených ve všech důležitých odborech jest pro jeho pokrok naprosto lhostejným, pokud nezaviní hrubý služební přečin. Z těchto důvodů měl by časový postup přímo škodlivé účinky. Ministr užil tudíž úplně týchž slov jako při prvním čtení, nevzal si ani tolik práce, aby svůj zkostnatělý názor vyjádřil novými slovy, nevzal si ani nejmenšího poučení z celé debaty v plenu sněmovním, kde všichni řečníci všech stran bez rozdílu vyslovili se souhlasně a rozhodně proti jeho elaborátu i proti jeho názorům. — Pan Haerdtl odešel, bylo by si jen přáti, aby

zároveň s ním odešel z ústřední správy také starobyrokratický duch, jím representovaný.

Rozdíl mezi parlamentním a úřednickým ministrem vynikne, srovnáme-li s Haerdtlovým vystupováním v personálních otázkách vystoupení Weisskirchnerovo v debatě o Pacherově návrhu o služebních poměrech poštovních oficiantů. Kdežto Haerdtl se snažil vyvolat animositu proti úřednictvu, poukazuje na obnos 700 milionů K na úřednické platy, nerozpakoval se Weisskirchner říci, že zvýšení platů, jichž se v posledních letech úřednictvu dostalo, byla vyvážena stoupnutím cen. Zvýšení platů poštovních oficiantů o 300.000 K zdá se být značným, avšak rozdělí-li se na tolik příslušníků tohoto stavu, znamená sotva podstatnou změnu platů.

*

Zpráva živnostenských inspektorů za rok 1909 vykazuje intensivnější činnost, ačkoli nově zřízené inspektoráty neměly dosud příležitosti se uplatnit. Ve 25.794 závodech bylo vykonáno 27.532 prohlídek. V noci vykonáno prohlídek 192, v neděli 377. Prohlédnuté podniky zaměstnávaly celkem 1,019.013 dělníků, mezi nimi 285.075 žen, 40.575 mladistvých dělníků a 24.414 mladistvých dělnic. Inspektoráty byly pozvány ke 23.223 komisím, zúčastnily se na 8302 a písemně jich vyřídily 3355. Jako sprostředkovatelé intervenovaly při 76 stávkách, 12 výlukách a 44 pracovních sporech, které byly vyřízeny smírnou cestou. V 998 případech učinily inspektoráty proti 963 podnikatelům pro 2146 přestupků udání u živnostenských úřadů.

Zakladatelská činnost byla utěšená, zvláště mnoho kamenných lomů, cihelen a elektráren bylo založeno. V mnohých případech byl podnik založen bez povolení živnostenského úřadu. Při dodatečném schválení ocitá se inspektor často v nepříjemné situaci, zvláště u maloživnostenských podniků, kde by nutné přestavby ohrozily existenci podniků. V několika případech bylo však nutno podnik vůbec zavřít. Žalostné jsou poměry v podnicích, umístěných ve starých budovách, jež nevyhovují ani zdravotním, avšak ani bezpečnostním předpisům. Úrazů hlášeno bylo 86.132, z nichž bylo 651 smrtelných. Největší počet úrazů vykazuje průmysl strojnický — 17.791, zpracování kovů 17.398 a stavební 15.066, který vykazuje také nejvíce úrazů smrtelných — 190. V nemocech z povolání stojí na prvním místě opět otrava olovem. Živnostenští inspektoři z Vídně I. a Vídně III. upozorňují na to, že provádění ministerského nařízení z 15. dubna 1908 ř. z. č. 81 v praksi setkává se s obtížemi, že natěrači a lakýrnici, kupující barvy u prodavačů nebo v továrnách, obyčejně sami neznají obsah olova v barvách; nutiti prodavače, aby označovali obsah olova ve svých barvách, není možno, ježto pro to není zákonného podkladu. Působení zákona, zakazujícího používání bílého kostíku od 1. července 1912, je pozorovatelno již nyní, neboť dvě sirkárny v okresu olomouckém zastavily již výrobu zboží z bílého kostíku. Nepříznivým zjevem je vyšší počet mladistvých dělníků, 6·4 procenta oproti pouze 6·1 procenta roku 1908. 1040 mladistvých osob bylo ještě zákonem chráněno, 555 nedosáhlo dosud 14. roku, 53 pak ani 12. roku. Na jedné stavbě v Tridentu bylo zaměstnáno 16 hochů ve stáří 12—13 let, přijatých na základě falešných pracovních knížek. Mla-

distvých dělníků a žen bylo značnou měrou používáno opět při nebezpečných a zdraví škodlivých pracích, ještě častěji při noční práci. Poměry učební se zlepšily, třeba jen nepatrně. Jedenáctihodinná doba pracovní je stále víc a více omezována. Na druhé straně však bylo opětně konstatováno předržování maximální doby pracovní, zvláště v cihelnách, jakož i nedodržování nedělního klidu.

Hospodářská situace dělnictva se oproti loňskému, značně nepříznivému roku ještě zhoršila. K nezaměstnanosti přidružilo se stále stoupající zdražování. Nejcitelněji jevila se hospodářská depresse v železárnách a strojírnách. České rukavičkářství utrpělo těžkou ránu, ztrativši svoje odbytiště v Americe. Přes to, že mzdy byly místy zvýšeny, zhoršila se situace dělnictva, poněvadž zvýšení nemohlo postupovati stejnoměrně se zdražováním. Specielně živnostenský inspektor pražský podal smutný obraz hospodářské situace pražského dělnictva.

*

Zpráva Ústředního svazu československých konsumních, výrobních a národohospodářských družstev vykazuje značný vzrůst družstev v roce 1908 a 1909, kdy založeno 20 a 21 nových. Nejdůležitějším činem bylo založení české velkonákupní společnosti, jež již v prvním roce svého trvání měla přes 100.000 K měsíčního obratu. Čechy rozděleny na deset obvodů, kdež krajské družstevní svazy pečují o rozvoj družstev. Převážná část družstev má dosud nepatrný počet členů, 49 družstev méně než 100, 36 družstev 100 až 200, a pouze tři družstva přes 1000. Podle toho jest i tržba celkem nepatrná: u 63 družstev do 50.000 K, u 26 do 100.000 K a pouze u jednoho přes 1,000.000 K. Výrobních družstev bylo ve svazu 17, ponejvíce pekařských, jejichž hospodářská síla je nepatrná. Při tržbě 4,479.479·93 K mělo 14 družstev pouze 60.907·16 K zisku, tři družstva pak dokonce 7769·21 K ztráty.

Nad tyto malé poměry vyniká dělnický konsumní spolek v Praze. Podle zprávy z valné hromady má 5014 členů a 15 prodejen v Praze a okolí. Tržba v pátém roce trvání činí 891.780 K, oproti 53.988 K v roce prvním a 609.821 v roce čtvrtém. Čistý zisk za poslední rok činil 29.139·08 K. Spolek chce přistoupiti k budování dělnických domků, ke kterémuž účelu zakoupil již pozemky ve Strašnicích.

*

Případ Durandův hrozí státi se novou dreyfusiadou. Za stávky uhlářské byl v hospodské rvačce v Havru zabit stávkokaz Dongé. Po delším čase byl pro »morální spoluvinu« na vraždě zatčen sekretář uhlářského svazu Durand a obžalován, že na schůzi stávkujících vybízel k zavraždění Dongéa. Ačkoliv mu ani tato vina nebyla dokázána, byl porotou uznán vinným a odsouzen k smrti. Nejen po celé Francii, po celém světě zaznělo bouřlivě »Pour Durand«. Obrovské plakáty svolávaly všude k protestním táborům, sloupce novin a nejenom dělnických, nýbrž i měšťáckých protestovaly proti tomuto rozsudku třídní justice. Na nový rok, kdy president republiky přijímá oficiální gratulanty, bylo svoláno pařížské dělnictvo k protestnímu průvodu. — V předvečer nového roku změnil president republiky, pan Fallières trest smrti v trest sedmiletého pobytu v káznici. Bezprostřední nebezpečí pro Duranda je tedy odvráceno, avšak děl-

nictvo francouzské se s tím nespokojí, nýbrž žádá za revisi procesu Durandova. To žádají i pokrokoví lidé měšťanských stran. Radikální poslanec Meunier provedl v Havru podrobné šetření a na základě toho prokázal v »Matinu«, že Durand je úplně nevinen. Luquet klade v »L'Humanité« za největší vinu Durandovi, že potíral v dělnictvu alkoholism a snažil se povznésti je morálně a fysicky. Protestní hnutí vzrůstá jako lavina, všeobecný dělnický svaz chystá se provésti všeobecnou stávku, všechny strany žádají revisi, jediné klerikálové nejen že se opírají revisi, nýbrž činí výčitky presidentovi republiky i za to, že zrušil rozsudek smrti. *R.*

ŠKOLA.

Pražské manifestační schůze učitelstva v Čechách. — Stav národního školství v Čechách na konci roku 1909 dle zprávy zemské školní rady.

Učitelstvo v Čechách ze hmotné tísně ani nevychází. Úprava z roku 1903—4 ukázala se v krátké době úplně nedostatečnou. Úžasné vyhnání cen za nejnutnější životní potřeby uvedlo učitelstvo do postavení téměř zoufalého. Volá-li dnes státní úřednictvo oprávněně po zvýšení platů, učitelstvo národních škol v Čechách (na Moravě, ve Slezsku a v jiných rakouských zemích není ovšem o mnoho lépe), jehož platy platům státního úřednictva s rovnocenným vzděláním ani z daleka se nevyrovnávají, musí z plných plic křičeti. Obraz finanční bídy učitelské zrcadlí se v obou velkých učitelských záložnách pražských, v nichž učitelské půjčky přestoupily 6 millionů K. Kdyby se k nim připočetly značné výpůjčky u místních a okresních peněžních ústavů po venkově, dostalo by se číslo učitelské zadluženosti do výšky až závratné.

Učitelstvo v Čechách, majíc zřetel k neutěšené finanční situaci království, která spěje ke stupni až katastrofálnímu, zachovávalo celý loňský rok obětavou zdrželivost. Omezovalo se na tiché podávání petic, které jeho známý klerikální příznivec v zemském výboru dával ukládati nezákonně ad akta. Teprve na samém sklonku roku, kdy naděje na rozuzlení finanční krise zemské pobledly, došlo k hlasitějšímu výkřiku učitelskému na manifestačních schůzích, které uspořádalo 18. prosince učitelstvo obou národností.

Veřejný tisk ukázal na nápadný vnější rozdíl obou manifestací. Z poměrně menšího počtu německých zemských poslanců dostavilo se na manifestační schůzi německého učitelstva neméně než 36, z poměrně většího počtu poslanců českých na českou manifestaci pouze 8. Mezi německými poslanci byly osoby nejpřednější, mezi poslanci českými nebylo ani jediné osoby vlivnější. Místodržitel a zemský maršálek poslali do německé schůze omluvné přípisy, zemský výbor v přípise litoval, že nemůže do schůze vyslati zástupce. Pořadatelstvu české manifestace se představitelé zemské správy neomluvili. Nebyli snad pozváni. Na obou schůzích promluvili vyslaní zástupci zemské školní rady: na české zemský šk. inspektor dr. Kaňka, na německé dvorní rada dr. Tupetz.

Na německé schůzi promluvil pozoruhodnou řeč přísedící zemského výboru posl. dr. Eppinger. Prohlásil, že učitelské příjmy nejsou ve shodě

s celkovým hospodářským stavem země. Učitelstvo v Čechách může očekávati zlepšení svého postavení jedině od zemského sněmu. Němečtí poslanci jsou při rozhodování o dělnosti sněmu odkázáni na ústupnost Čechů, mezi nimiž je tatáž učitelská bída. Bylo by dobře, aby také čeští učitelé naléhali na poslance, aby pomohli k pravidelnému sněmování. Reforma učitelských příjmů není myslitelna bez nových zdrojů daňových, zvýšení zemských přirážek, nebo pivní dávky.

Na německé schůzi měl referát předseda něm. zemského spolku učitelského posl. Legler, který je zároveň náhradním členem zemského výboru a zemské školní rady. Dospěl ve své věcné zprávě k závěru, že hmotná tíseň učitelstva v Čechách dostoupila vrcholu, že učitelstvo déle na úpravu čekati nemůže. Politická situace v Čechách není takovou, aby umožňovala učitelstvu naději na brzké splnění jeho požadavků, avšak úprava učitelských platů je palčivou akcí nouzovou, pro niž by měla býti učiněna výminka v parlamentárním projednávání. Poslanci, kteří s učitelstvem dobře smýšlejí, neodeprou souhlasu ani k mimořádnému takovému prostředku.

Na německé manifestaci promluvilo kromě posl. Leglera a Eppingra ještě 6 jiných poslanců. A nebyli to pouhé frázovité sliby, které pronášeli, ale vhodné rady a naznačené prostředky k řešení finanční zemské krise a tím k řešení palčivé otázky učitelských platů. Také řeči ostatních učitelských mluvčích na německé manifestaci byly rozhodné. Učitel Krahl vypočetl tu, že učitelské rodině v Čechách zbývá po zapravení ostatních životních potřeb 71 h denně na stravu. Německý učitel Zelenka ukazoval, že obecní metař v Drážďanech, který má 3½ marky denní mzdy, je na tom lépe, než mnohý učitel v Čechách.

Když před lety český učitel V. Beneš na manifestační schůzi srovnal, co stojí v Čechách mladší učitel a co trestanec na Pankráci, odnesl to disciplinárním trestem spojeným s finanční ztrátou. Německá manifestace byla zakončena resolucí: »Mimořádná schůze delegátů německého zemského spolku učitelského ukazuje na nemožnost dalšího snášení nynějších poměrů učitelských příjmů za kromobyčejné drahoty a dožaduje se od sněmu bezpodmínečně se vší rozhodností úpravy učitelských platů v rozsahu známých požadavků během r. 1911. Doufá, že konečně také v jeho životní otázce, prve než dojde k nejkrajnějšímu, zvítězí právo a rozum nad starými předsudky a obvyklou nespravedlností. Výbor německého zemského spolku učitelského v Čechách se pověřuje, aby učinil všechny nutné a vhodné kroky ke včasnému uskutečnění toho požadavku a zasadil se o jeho rychlé provedení všemi prostředky.«

Na české schůzi manifestační měl hlavní referát jednatel zemsk. ústředního spolku B. Skála. Z jeho řeči působily účinně srovnávací výpočty: Na Habersku má 29 učit. rodin 63.096 K, t. j. 98 členů rodinných má po 769 K ročně, neboli po 2 K 10 h denně. Aby byli živi, musí ročně nadělati 12.270 K dluhů. Srovnáme-li služné zatímních učitelů všech zemí v Rakousku, shledáme, že zatímní učitel v Čechách se svými 900 K je na místě desátém, v 9. roce má učitel 1400 K (státní úředník 2232 K) a je na místě devátém. Po 18leté službě má definitivní učitel český 2200 K, na měšťanské škole 2750 K (státní úředník 3520 K) a je na místě desátém.

V 35. služebním roce je v Čechách tak bídné služné, že ze všech zemí rakouských jsou učitelé na místě třináctém, tedy skoro předposledním. Také český hlavní referent ve shodě s německým žádal, aby mezi hospodářské otázky, které nejsou předmětem politického obchodu a které by se měly vyřídit bez ohledu na výsledky akce dohodovací, byla zařazena také otázka úpravy učitelského služného.

Stalo se poprvé, že do české schůze manifestační dostavil se zástupce zemské školní rady a prohlásil, že »zemská školní rada oprávněné snahy učitelstva o hmotné povznesení vždy svými sympatiemi provázela a podporovala, vědouc, že hmotné zabezpečení podmiňuje školní práci«. Jako závazný přijat byl předsednictvem české schůze slib agrárního mluvčího poslance Paďoura: »Jsme ochotni s celou silou až do krajnosti podporovati učitelstvo, aby se mu dostalo zadostiučinění.« Učitelstvo v Čechách nezapomíná, že r. 1900 agrárníci vyšli ze sněmovny a zmařili projednání návrhu na zvýšení platů, a r. 1901, když předloha dostala se znovu na sněm, hlasovali do jednoho proti. Učitelstvo české bude nadále posuzovati agrární stranu českou ne dle slibů, ale dle skutků.

Na české schůzi manifestační zástupci politických stran omezili se na pouhé pozdravy, ujišťování o sympatiích k učitelstvu, omluvy a uznávání trudných poměrů. Cestu a prostředky k dosažení cíle nenaznačili. Nic jinak, než jako podceňování učitelstva třeba přijmouti fakt — a správně to vytknul na schůzi Václav Beneš — že pozvané české korporace na manifestační schůzi, jejímž úkolem je informovati občanstvo a s ním širší veřejnost, vyslaly ze svých středů — učitele.

Pořadatelstvo a předsednictvo české schůze manifestační příliš úzkostlivě se staralo, aby schůze nevyzněla rozhodnějšími tóny, a tak se stalo, že proti německé schůzi byla zamlklejší a zaraženější. Poněkud živější rozruch způsobila na české schůzi řeč učitele J. Velického, který dovozoval, že zemský výbor, který se usnesl 30. března 1910 nepřijímati učitelských petic, překročil § 78. svého jednacího řádu. Zemský výbor musí všecky petice podepsané vyřizovati. Zemský výbor má uloženo zákonem, dbáti o provádění školních zákonů, avšak za 50 let nezaujal ještě k mnohým otázkám dosud stanoviska. Návrh na úpravu platů zemských úředníků již vypracoval. Zemský výbor mohl dáti učitelstvu drahotní přídavek. Smí zvýšiti přirážky, jak už jindy učinil. Tak nízké přirážky (55 procent) nejsou nikde jinde. Zemská školní rada měla učitelstvo bránit i proti usnesení zemského výboru o nepřijímání petic. V. Beneš poukazoval, že při jednání o krajském zřízení pomohlo by se českému školství, kdyby polovinu nákladu převzal stát, čtvrtinu země, čtvrtinu kraj. Resoluce české manifestace kryla se v podstatě s resolucí německou.

V důsledcích obou manifestací jednal zemský výbor 23. prosince 1910 o otázce úpravy učitelských platů. Hrabě Schönborn prohlásil tu, že návrhy učitelské, dovolávající se nápravy pomocí § 55. ř. z. šk., odporují zásadám autonomie. Dr. Eppinger opakoval tu své přesvědčení, že za stávajících poměrů zákonitých jedině zemský sněm může učitelstvu pomoci. Také Dr. Škarda se vyslovil proti úpravě pomocí zmíněného říšského paragrafu. Prelát Dr. Burián byl pověřen úkolem vypočísti efekt úpravy dle platů státního úřednictva. Dle přibližných výpočtů úprava vyžadovala by 17—20milionového zvýšení.

Učitelské manifestace pražské jsou počátkem nové usilovnější akce učitelstva za konečným upravením jeho neblahého hmotného postavení dle jediné správné normy státního úřednictva s rovnocenným předběžným vzděláním. Nastává učitelstvu obou národností tvrdá a houževnatá práce další: přesvědčovat na dalších manifestačních schůzích po venkově, propagovat potřebu úpravy prostřednictvím tisku a využít k tomu nejen listů denních, ale i krajinských. Opravdoví přátelé učitelstva touží po tom, aby akce korunována byla v brzku konečným výsledkem.

*

Zemská školní rada v Čechách vydala zprávu o národním školství dle stavu z 31. prosince 1909. V roce 1909 rozšiřovalo se školství v Čechách ještě svým pomalým, zdržovaným tempem. Rok 1909 bude zapsán k létům pro rozvoj školský nejnepříznivějším, neboť následkem úsporného systému, nedělnosti zemského sněmu a finanční krise zemské národní školství v Čechách uvízlo v mrtvém bodě stagnace. V budoucnosti bude možno přehlédnouti všechny škody, které tím byly na důležitém kulturním poli natropeny.

Dle zprávy zemské školní rady bylo koncem roku 1909 v Čechách 119 školních okresů, 66 českých a 53 německých. V českých okresích školních bylo 371 českých a 4 německé měšťanské školy a 3187 českých a 24 německé školy obecné. V okresích německých bylo 230 německých, 3 české měšťanky, 2290 německých a 44 českých škol obecných. Celkem bylo v Čechách 374 měšťanských a 3231 obecných škol českých a 234 měšťanských a 2314 obecných škol německých. Poměr tento národnostnímu klíči ovšem neodpovídá. Čechové jsou zkráceni aspoň o čtvrt tisíce škol.

Do všech národních škol českých chodilo v Čechách 703.481 dětí (62·27 procenta), do německých 426.330 (37·73 procenta). V českých okresích bylo nejvíce dvojtřídek (1036) a pětitřídek (663), v německých nejvíce dvojtřídek (667) a jednotřídek (614). Českých jednotřídek bylo 498. Českých trojtřídek bylo 601, německých 350, českých čtyřtřídek 354, německých 208, německých pětitřídek bylo 451. Kategorie škol více než pětitřídních dosud nevymizely. Šestitřídek bylo v českých okresích 54, v německých 43, sedmitřídky byly 3 české a 1 německá, osmitřídky pouze 2 české.

Měšťanské školy v českých okresích měly 1470, v německých 891 tříd, obecné v českých okresích 10.954, v německých 7382 třídy. Chlapeckých škol obecných bylo v českých okresích 213, v německých 157, dívčích českých 199, německých 114. Ostatní školy byly smíšené a bylo na nich zavedeno vyučování společné. Polodenně vyučovalo se na 49 obecných školách, z části polodenně, z části celodenně učilo se na 36 školách. Polodenní vyučování (jednoduchá frekvence) bylo zavedeno velkou většinou na školách německých, na českých školách bylo téměř výminkou.

Nově přibylo měšťanských škol v českých okresích 7, v německých 3, obecných českých 35 o 313 třídách, německých 13 o 150 třídách. Zavřeny byly v českých okresích 2 školy obecné a 65 tříd, v německých 1 měšťanka a 21 tříd obecných.

Němčině vyučovalo se na všech českých měšťankách a na 658 školách obecných, češtině pouze na 59 měšťankách a na 82 obecných školách ně-

meckých. Soukromých měšťanek s právem veřejnosti bylo 20, z nichž 8 českých a 12 německých, obecných 162 (97 českých a 65 německých). Bez práva veřejnosti byly 3 měšťanky německé a 43 obecných škol (19 českých a 24 německých). Soukromé měšťanky měly 70, obecné soukromé školy 513 tříd.

Do vyšších škol chodilo ve věku školou povinném v českých okresích 8759 chlapců a 1305 dívek, v německých okresích 4774 chlapců a 414 dívek. Domácího vyučování požívalo 178 chlapců a 363 dívek českých a 215 chlapců a 336 dívek německých. Pro tělesné nebo duševní vady bylo osvobozeno v českých okresích 2204, v německých 1530 dětí. Po 14. roce chodilo dobrovolně do školy 7017 dětí, z nichž 3902 v českých okresích. Z 23.704 dětí, které musily konat cestu do školy více než 4 kilometry, bylo 16524, tedy převážná většina, českých. Němci zřízením velkého počtu jednotřídek mnoho dětí této tělesné denní námahy ušetřili.

V českých okresích připadlo na třídu průměrně 55, v německých pouze 53 dětí. Největší průměr na třídu (66) vykázal školní okres kladenský, nejméně pražský (43). Na měšťanských školách působilo v českých okresích 1442 učitelů a 591 učitelek, v německých 918 učitelů a 255 učitelek. Na obecných školách bylo 8904 učitelů a 2016 učitelek v českých a 6153 učitelů a 1245 učitelek v německých školních okresích. Bez formální způsobilosti učitelské byla pouze jedna učitelka v okresu libereckém. Pomocných učitelských osob bylo na měšťanských školách v českých okresích 175, v německých 85, na obecných školách českých a německých po 7. Učitelů náboženství, ustanovených školními úřady, bylo 390 v českých a 192 v německých okresích, učitelů náboženství, ustanovených církvemi, bylo 2221 v českých a 1528 v německých školních okresích. Industriálních učitelek zkoušených bylo 2048 v českých, 1298 v německých, nezkoušených 6 v českých a 22 v německých školních okresích. Na soukromých školách vyučovalo 410 učitelův a 525 učitelek.

Protože v roce 1910 národní školství se téměř nerozšiřovalo, odpovídá stav z konce roku 1910 v celku stavu z konce roku 1909.

LITERATURA.

Krásná:

Jaroslav Vrchlický: Souborné vydání básnických spisů LXII, LXIV: Skryté zdroje. Strom života. V Praze 1908, 1909. (Nakladatel J. Otto.) — Ignát Herrmann: Sebrané spisy. Díl V,: Z pražských zákoutí. V Praze 1907. (Nakladatel F. Topič.) — Raisovy spisy: I. Kalibův zločin. V Praze 1909. (Nákladem české grafické akc. společ. »Unie«.) — Frant. Herites: Sebrané spisy: I Maloměstské povídky. V Praze 1908. (Nakladatel J. Otto.) — M. A. Šimáček: Sebrané spisy IX: Dvojí láska. Román. V Praze 1908. (Nákladem »Unie«.) — Gabriela Preissová: Spisy sebrané I: Králuša a jiné povídky. V Praze 1910. (Vydal J. Otto.)

Vychází řada sebraných spisů starších spisovatelů. Řekli jsme již na tomto místě, jaký význam přikládáme tomu, vydávají-li soubor svých spisů básníci dosud žijící a tvořící. Zdůraznili jsme jejich vědomí umělecké zod-

povědnosti, kterou tím na se berou. Vědomí to zdůrazňujeme znova a můžeme tak učiniti tím spíše, ježto sebrané spisy, které máme před sebou, nejsou pořádány se stanoviska literárně-historického, které by s principem chronologie spojovalo princip vývoje díla jednotlivých autorů, nýbrž vydávání jich jest určováno jednak potřebami nakladatelskými, jednak, a ovšem především, volbou pořadu spisovatelů samých. Tak, jak spisy své podávají ve vydání souborném, žádají arci, aby to, co přinášejí v jakémkoli postupu v definitivní úpravě, bylo pokládáno za nepostrádatelný projev jejich individuality, za nutný doklad pro vystižení jejich charakteristiky a pro odhadnutí jejich celkového literárního významu. Více než souvislost děl v určitém pořadu padají na váhu jako jednotlivý zjev v posavadní činnosti autorů. I tak vyplní svůj úkol a usnadní kritický rozhled po vskutku bohaté žni novější české literatury.

Výjimku činí arci, jako ve všem, Jaroslav Vrchlický. I při souborném vydání jeho básnických spisů uvědomíme si, jak velký úkol čeká literární historii a v čem bude záležeti: aby z toho úžasného množství básníkovy tvorby, a zejména lyriky, vyňala a důvodně určila, co tvoří její kmen a podstatu, v čem je Vrchlický nejvíce svůj, v čem bude spočívati jeho význam v dějinách české poesie; vlastní anthologie básníkova k tomu nepostačí. Nebude to práce snadná. Tu nesnáz pociťujeme při každém svazku jeho sebraných spisů. Dosud jich bylo vydáno přes šedesát a každý z nich chce jistě býti článkem v řetězu jeho tvorby. Zkoumám-li z nich lyrické knihy Skryté zdroje a Strom života, nelze říci, že by obsahovaly něco zvláštně, nově individuálního. Ve slokách, vzniklých v letech 1906—1908, básník vrací se celkem k motivům, jež mysl jeho zaměstnávaly již ve verších, uložených v knihách »Z hlubin«, »Duch a svět«, »Co život dal«, »Twardowski«, »Překročen zenit«, »Mythy« i v jiných. Ale jako dva svazky o sobě, bez ohledu k chronologii a vývoji, jasně podtrhují význačné rysy Vrchlického fysiognomie básnické. Uceluje se jimi především obraz jeho názoru na život, jejž lze charakterisovati jakožto skeptický positivismus. »Hloub ke dnu jen, ať spadne maska, báj, je pouze život v nervech, svalstvu, krvi«; člověk, syn hmoty, nepotřebuje utopie, má a může činit jen jako strom, který roste, dýchá, kvete, voní, žije a o posledních tazích neví nic. Vším, čím tu jsme a čím žijeme, jest jen síla vidění, jen viděti jest všecko, jenom co zříme, můžeme zvát svým; »jen dívat se, jen zříti — neb nevystihneš nic«. Básníkovi jest radostným poznání, že nedostane více, než mu dáti může země, nechce být věřitelem ani bohu. Hymnus kosmu, jejž by pěti chtěl, vyzní mu jen v příkaz: »Mlč!« anebo »Žasni!«. Jedno stojí a vše pojí: jeden nesmrtelný dech. Dalek jest však toho, aby se proto vzdával radosti ze života; má za nedostatek a nemožnost poznání vzácnou náhradu, svou píseň a víru v radost, lásku, život, štěstí, a svůj messianismus: přijde Messiáš lidstva, myšlenka boží, která se nesmí zrodit z lůna tajů a ukryta stínem, které nebude hlásat hvězda zlatou aureolou, ani tří- až pětsetletá věštba, nýbrž Messiáš ten »náš být musí, ve všem celý, zemské matky synem,« musí poznat lidskou bídu, sám jsa lidský, a půjde pak »jako Kristus vlídný s usmívavou hlavou, půjde jako Buddha čistý, jak Hus čistý k cíli, nežli lidstvu k ústům chýlí grala svojí síly.« A myšlenka volná jest jediným mostem, který

spojí národy tmelem síly, krásy, zdraví, svobody a svornosti. Každý den jest básníkovi drahokamem v žití. Uvědomuje si své stáří, avšak necítí jeho síly, ze skrytých zdrojů nová míza rozvlévá se mu v údy. I bolest překonává statečně: »Sem nové spějte údery, mne nepoleká hrom, jsou marny rány veškery!« Bolest dodává mu hrdého sebevědomí; jest jist, že zpěvných jeho úst neumlčí »ani havranů skřek, ani vytí vlčí«, a že je budou jednou »s lucerničkou hledat, prstem ven je hrabat, každý kámen zvedat«. Vždy myslel a pěl, ne co by snad měl, nýbrž co sám pěti chtěl. A i kdyby chtěl býti již ušetřen »kritiků palby«, třebaže ví, že za to, co lidem za svůj celý věk řekl, dožil se málo vděku, nemůže zmlknout, neboť »kdo zvyk' rozhazovat růže cestou svou — nemůž' víc' zpátky«.

Mimo píseň pak jedno ještě má, co ze skrytých zdrojů dodává šťávy stromu jeho života: ženy. Píseň a láska jakožto nejspodnější základ Vrchlického lyriky objevují se také v těchto dvou knihách. Zejména ve »Skrytých zdrojích« erotika smyslná, prudká, horká co chvíli rozvlní jeho nervy. Nemůže po letech zapomenout dojmu, kdy služka, starší již a nehezká, zouvajíc jej, hošíka, s lehkým úsměvem v tváři k němu klekla a jeho bosé nohy »v svá zabořila měkká, zralá ňadra až pod košili, teplem svého těla je zahřívajíc«; její pohled při tom plál odleskem vnitřní blaženosti a básník sladkost jeho dosud nosí ve své duši. Mramorové tělo ženy jest mu v tom, »co přijde dál«, orgií a triumfem jarních sněhů, hymnou, jejíž sloka mizí ve hvězdách. I po letech zmítá jeho srdcem a bouří jeho krev luzný zjev hezoučkých dívek. Zrak jeho s lačnou žádostivostí se vpíjí v rozkošné půvaby jejich těla, a jest mu sedmým rájem, když »s a m a bez volání nahá tobě klesne v klín«. Lítost nad prchajícím životem vyvrcholí mu v stesk po bujném prsu a boku a černé neb zlaté kštici: »těch líto nanejvíc, že nevrátí se zulíbány nikdy víc!« Básník, »žití vykladač«, nemůže ve svém hymnickém vznětu přehlédnout, »kolem že jde dívka vesnická, snad z žní se vracejíc, a mladá dívka ta má ňadra bohatá a lýtka červená!«, proto: »Žij, pravdo života!« Ani »Strom života« nemůže se obejíti bez erotických výlevů ženám, neboť »naposled zas jdu jen k nim«. Verš ani rým nevystihne jejich rozmanitosti a luznosti, »plný prs a plnější bok, malá muška na líčku ... fantomy! — v sled lékem snad jsou denně jednou na lžičku«. Hlubší ideál prý nás žene za ženou, jedna jím musí být, »najdem-li ji, tím líp pro nás, nenajdem-li, jedno též«. A když básník v epilogu vzdává díky za vše, co mu život poskytl, platí dík jeho n e j v ě t š í — ženě. Jest to erotika faunovská.

V a r i a c e motivů bude velkou úlohou při literárně historické a kritické filiaci Vrchlického lyriky. Při ní také bude možno určiti hodnotu jeho umění formálního. Ale ani zde lehkost tvoření nedovedla ho uchrániti formálních všedností, tak jako vedle slok myšlenkově zhuštěných a výstižných i v těchto pozdních sbírkách básnických rádi bychom oželeli leckterých strof pouze deklamačních, mělkých a rozvleklých.

Dílo I g n á t a H e r r m a n n a a K. V. R a i s e jest a bude v jistém vzhledě známkou pokroku české prósy. Svými náměty tkví v půdě domácí a obracejí se k lidem malým, málo všímaným. To arci učinil již před Nerudou na př. Hálek svým »Poldíkem rumařem« a bohatou studnici života prostých lidí venkovských objevily už Božena Němcová a Karolina Světlá.

Ale postavíme-li vedle Hálkova Poldíka Herrmannovy obrazy Z pražských zákoutí, a třeba vedle románu »Kříž u potoka« Raisův podhorský obraz Kalibův zločin, jímž sebrané spisy svoje zahajuje, vynikne rozdíl patrně. Herrmann i Rais opouštějíce dobře míněnou i konvenční romantičnost a idylličnost razí cestu českému realismu se snahou po výrazné plastičnosti, ač ještě nedostupují uměleckosti. Kresby Herrmannovy mají ráz okamžitých postřehů, prvních snímků, bez psychologie a se zbytečným odkazem k tomu, že ponechávají každému čtoucímu a přemítajícímu, aby si vybral mravné naučení. Prósa Herrmannova jest, vyjímaje pouze ucelenější a propracovanější román »U sněděného krámu«, spíše než uměleckou rytinou materiálem pro kulturní dějiny pražské, a jako takové vždy budou míti význam, třebaže leckdy nutná dochvilnost jejich vzniku nejednou způsobila, že spisovatel co do rázovitosti a originálnosti svých postav kladl měřítko dost shovívavé. Rais projevuje více úsilí proniknouti do nitra svých lidí; vnější detailní deskriptivnost nebrání mu zachycovati také záchvěvy duše a srdce. Technika jeho i v díle, jež jest jistě jeho nejlepším, »Kalibův zločin«, zůstává primitivní, pracujíc takřka od odstavce k odstavci, ve všem hezky po pořádku, a to i v postřezích přírodních, v nichž marně pokouší se o parallelismus nálady přírodní s duševním stavem osob nebo s předtuchou události příštích. Ale každá stránka Raisova svědčí o jeho seriosním přemýšlení, s jakým svou látku zpracovává k napětí až dramatickému, v něž vyvrcholí děj sám bez vedlejších prostředků.

K malým, všedním lidem českým obrací se také František Heritės, jenž své sebrané spisy zahajuje Maloměstskými povídkami. Má však proti Ignátu Herrmannovi a K. V. Raisovi k realismu značně daleko. Jeho snaha po vystižení skutečnosti spojuje se ještě se značnou dávkou romantického starovlastenectví. V jeho povídce »Za dědictvím«, psané roku 1882, mladý, světácky povrchní a prakticky vypočítavý vnuk vykládá ideálnímu dědovi, že u něho »básnická zimnice« náleží už k přemoženým stanoviskům, že jest nutno starati se o budoucnost, protože v Čechách není možno uživiti se pérem a zaopatřiti rodinu, jeho ideálem že jest nabýti zámožnosti, vésti bezstarostný život, zkrátka »udělati kariéru«, načež mu děd odpoví, že on ovšem není básníkem, umí oceniti prospěšnost plné stodoly a ošetřovati i brambory s obzvláštní starostlivostí: ale aby necítil v boží přírodě nikdy a nikde jiného než naději na plnou stodolu, aby neviděl v ničem než zisk, toho jest tuze dalek; »mně zůstala krása krásou, a co nazýváme poesií, není u mne přemoženým stanoviskem«; jeho vyznáním jest zásada, že »blah ten, kdo dle povolání slouží Bohu, vlasti své«, on jest ještě z těch pohnutlivých dob, »když každé slovo napsané poctivým českým perem rozletělo se po širém kraji a ne kritisováno, ale uvítáno jako poselství nového úspěchu, když každé srdce, které zvalo se českým, zabušilo mocněji, ocitnuvši se vedle srdce jiného, jež bylo stejně ryzí, stejnými city unášeno«. A jeho starý přítel, nezbytný farář, vmete mladému muži ve tvář celý rejstřík jeho nectností: chladnost a vypočítavost, lhostejnost, opatrnost, tichošlápství a prospěchářství, blaseovanost a bezbarevnost charakteru. Místo takové bude se moci pokládati za literární dokument o duševní náladě v českých městech let osm-

desátých, ale zdá se, že tu promluvil Herites sám. Také on nemůže zapomenouti oněch pohnutlivých dob, které jistě vykonaly svůj úkol, ale přece musely býti překonány a nahrazeny názory novými. Celá tvorba Heritesova tomu nasvědčuje. Zůstal stranou od české půdy zkypřené ideami moderními, utkvěl na oblíbeném genru své novellistiky a zachoval si při tom bodrou naivnost mladých dob, která neublíží. Nevidí při tom, jak klopýtá při pracích větší koncepce o nesnáze rozuzlení děje zapleteného zbytečnými románovými záhadami a náhodnostmi, a že jeho skutečnost nejednou jest pouze vnášena, vymyšlena, nemajíc dosti přesvědčivosti.

Celkový ráz díla M. A. Šimáčkova naznačili jsme již při jeho románě »Chci žít«. V realismu Šimáčkově jest pobídka v tom, že jest již prohlouben ideami moderní doby a že na něj působily nové theorie vědecké a aesthetické. Šimáčkovi nejde jen o zarámování názorného obrazu skutečného života, nýbrž dává nahlédnouti i do vzniku toho obrazu; s realistickým motivem slučuje problém, k němuž se snaží dáti odpověď a jej vyjasnit, jeho realismus prohlouben jest psychologií. Jest to patrno i z jeho románu Dvojí láska, vzniklého roku 1889, který námětem svým těsně se druží k básníkovým obrazům cukrovarským, a který nazval »pradávnou, dědičnou písní úřednických budov panských sídel«. Právem mohl dílu tomu dáti v čelo motto z Gončarova, který tvrdí, že i láska má svoje zákony a příčiny, a jestliže zákony ty dosud jen málo byly probádány, jest to jen tím, že člověk láskou uchvácený nedbá, aby učeným okem stopoval, kterak se dojem vkrádá do duše. Klíčení opožděné lásky a její vítězná moc nenuceným přilnutím duší jsou thematem. Ne sentimentálnost, ale nutnost a vážnost života moc tu podmiňuje. Jest to poctivé dílo; je z něho zřejmě patrno, že spisovatel ty lidi, o nichž mluví, opravdu miloval a s nimi cítil. Jenom že není náležitého poměru mezi thematem a reflexí; tato příliš se vtírá a působí, že životnosti díla »wird des Gedankens Blässe angebränkelt«.

Také Gabriela Preissová přikročila k vydání svých spisů sebraných a učinila počátek knihou Královna a jiné povídky (z let 1888—1907). Dílo její bude znamenati jen rozmnožení motivů ze života slovenského lidu, bude míti význam po výtce látkový. —*ejč*—

Poučná:

České dějiny. Píše (s pomocí několika spolupracovníků) prof. Dr. Václav Novotný. — Sebrané spisy Jana Nerudy. Divadlo I., II., III, IV, V. — Dr. Frant. Krejčí: Volná myšlenka Otakaru Hostinskému. — Dr. K. Kolman: L. N. Tolstoj, jeho život, umění a učení. — Ant. Boháč: O české otázce menšinové.

České dějiny. Píše (s pomocí několika spolupracovníků) univ. prof. dr. *Václav Novotný*. Sešit 1. (V Laichterově »Výboru nejlepších spisů poučných«.)

Tímto prvým sešitem díla, jež má v sobě zahrnouti v pěti silných svazcích dějiny české od dob nejstarších do r. 1848, zahajuje se právě jeden z nejdůležitějších podniků, nejen literárních, nýbrž vůbec kulturních v našem současném národním životě. Teprve nyní dochází k druhému velkému vědeckému zpracování dějin českých, tři čtvrtstoletí po »velikolepé koncepci dějin českých dílem Palackého« (I. svazek německy 1836, česky teprve 1848). Životní dílo Palackého ovšem zůstalo torsem, stejně jako jiná životní díla našich velikých vědeckých pracovníků: Šafaříkovy Slovanské starožitnosti, Tomkův Dějepis města Prahy, Gebauerova Historická mluvnice a Staročeský slovník.

Není třeba zvláště vykládati, jaký význam bude a musí míti moderně zpracovaný, vědecký dějepis národa českého nejenom pro českou vědu historickou, nýbrž i pro všechen kulturní náš život: opraví nesprávné údaje starší a učiní konec dalšímu jich šíření, potlačí některé neodůvodněné domněnky, zvláště o nejstarších dějinách, postaví novou hráz názorům vědomě falešným a strannickým (hlavně o české reformaci a protireformaci), shrne výtěžky badání, celkově dosud na základě pramenném nezpracovaného, a všestranným vylíčením minulosti určí místo a význam našeho národa v dějinách všeobecných i spojitost, jaká je v dějinném vývoji našem mezi minulostí a přítomností. To je práce neobyčejná, vyžadující ve vysoké míře vědomostí, ducha, rozhledu i zkušeností, ale to vše máme právo žádat na moderním českém historiografu, na nástupci Palackého.

Dle prospektu bude první z pěti dílů věnován době předhusitské až do r. 1346, dva díly době husitské až do r. 1627, a dva době protireformační a obrozenské až do r. 1848. Sešit první sám obsahuje kapitolu I.: »Úvod. Epochy dějin českých«, a začátek kap. II.: »Historie a archaeologie. Bojové.« Kapitola I. ve svých úvodních odstavcích začíná úvahami o vědeckém rozdělení dějin českých a zdůrazňuje nutnost filosofie dějin pro vědecké jich zpracování, a hned na to, pojednávajíc o počátcích vědecké historiografie české, má krátké, ale hutné pojednání o příčinách našeho národního probuzení, načež následuje ocenění předchůdců Palackého, zvláště Gelasia Dobnera, a dosavadních pokusů rozděliti dějiny české.

Snad je to náhoda, ale náhoda významná, že prvé jméno, se kterým se v úvodě setkáváme, je jméno Palackého, druhé Gollovo a třetí Masarykovo — pro názory spisovatelovy jsou tato jména velmi význačná a charakterisují směr, jakým se při práci své hodlá bráti. Jistě nebude prof. Novotný nic proti tomu namítati, nazvu-li ho žákem těchto tří mužů a hlavně druhého z nich — slouží mu ke cti, čemu se od každého z nich naučil, a vědecké jeho samostatnosti, jak z dřívějších jeho prací je patrno, nijak to není na újmu. Práce ty už téměř dvacet let jsou věnovány dějinám českým, z největší části době české reformace náboženské a tu zase především osobě a době Husově. Z prací těchto všech a zvláště jasně z jeho obšírné a důkladné kritiky prvého dílu Bachmannových »Geschichte Böhmens«, jež mu vzrostla pod pérem na vynikající studii o prvé době českých dějin — prof. Novotný je tu vůči prof. Bachmannovi asi v takovém poměru k dějinám českým, v jakém byl Palacký vůči Höflerovi —

je patrno, s jakou svědomitostí a vážností se připravoval k nynějšímu svému úkolu: podat na vědeckých základech a s filosofickým rozhledem dílo, jež by bylo revisí i pokračováním velikého díla Palackého. A jestli ve zpracování posledního půl tisíciletí české historie bude znáti u něho kdekoli a jakkoli vliv Denisovy mohutné historické trilogie české, ani to nebude autorovi k necti. Vlivu Denisovu, stejně jako Palackého, se prostě při jednotném zpracování českých dějin vyhnouti nelze, ať už názory jejich ve větší či menší míře přijímáme nebo odmítáme — to právě Novotný přesvědčivě ukázal na Bachmannovi, jak Bachmann, ač s Palackým polemisuje neustále a soustavně, či snad právě proto, stojí pod jeho vlivem více, než si přiznává a než mu milo.

Prof. Novotný pokládá za úkol historie vůbec (v II. kapitole, kde mluví o poměru historie a archaeologie) vystihnouti kulturu, jejíž pojem se mu v určitém smyslu kryje s plností národního života. Pro dějiny české v celku přejímá rozdělení Palackého; z jeho odůvodnění, proč tak činí, je patrno, že byť i nesdílel, jak výslovně podotýká, názoru Palackého na české dějiny ani v jeho celku, ani v některých detailech, přece chce, aby duch Palackého se vznášel nad jeho dílem. Z celé úvodní kapitoly možno jasně poznati snahu jeho podati skutečně tu plnost života historického, jež se nedá vystihnouti pouze konstatováním fakt, nýbrž také jejich seřaděním z určitého všeobecného hlediska, aby byla patrna nejen jejich souvislost, nýbrž i jejich význam a smysl. Těmito požadavky a cíli stává se úvodní kapitola nových »Českých dějin« neobyčejně sympatickou.

I způsob, jakým Novotný píše, zaujme v plné míře, a není nesnadno uhodnouti, kdo mu i po této stránce byl učitelem. Česká universita při svém založení měla v některých oborech vzácné štěstí, že jim vyučovali vynikající učenci, kteří byli zároveň vynikající učitelé a kteří dovedli založit svou školu. Mezi našimi novějšími filosofy ihned poznáte žáky Masarykovy, mezi filology Gebauerovy, mezi historiky Gollovy. Na elegantním, duchaplném a obsažném slohu Novotného pozná se bez obtíží škola prof. Golla, řekl bych jen, že je Novotný ve svém výraze prostší a klidnější, bez finess a brillance, ale také leckdy neklidu a nervósnosti slohu Gollova. Čteme-li, že »germanisační úsilí Josefovo, třebas uvědomělé, nebylo nacionální, obracelo se proti nám, ale nebylo proti nám namířeno«, nebo že »nebylo možno budit národ, dokud spalo lidství, bylo nutno dříve státi se člověkem než bylo možno cítiti se Čechem«, nebo pojmenování kroniky Hájkovy »bezcharakterní předzvěstí protireformace«, nebo že mladý Palacký za předmět svého studia »obral si dobu tuto (husitskou), poněvadž promyslil, pochopil a pronikl obsah dějin českých,« nebo větu, že za doby Karla IV. »země české začínají dýchati evropským vzduchem,« jsou to věci známé, ale podané novým způsobem, je tu málo slovy mnoho a výrazně řečeno, jsou to výroky zasluhující, aby se staly majetkem všeobecným.

Jedním slovem: první sešit nových »Českých dějin« je slibem, kterému máme proč věřiti a na jehož splnění se s důvěrou můžeme těšiti.

Z. F.

Sebrané spisy *Jana Nerudy*. Divadlo I., II., III., IV., V. Úvahy — Studie. Kritiky a referáty. Pořádá Ladislav Quis. (Nakladatel F. Topič.)

Pročísti několik knih Nerudových divadelních úvah a studií, kritik a referátů je tolik jako obírati se určitým obdobím historie českého divadla. Tu hned zároveň vidíme v Nerudovi spolutvůrce. Nebyl divadelním ředitelem, nebyl dramaturgem, ale jistě jeho vliv na vývoj a vzrůst našich divadelních poměrů nebyl o nic menší než těch, kteří přímo pracovali za kulisami. V jeho pokynech hercům i správám divadelním je kus té neviditelné, intellektuelní tvořivosti, která českému divadlu pomáhala do výše. Všimněme si, jak mluví o bezúhonnosti slova na jevišti anebo o celkovém, jednotném provedení divadelní hry. To, co ukázali nám zde před několika roky ruští herci — jednotnost a celkovou pravdivost, žádá Neruda na českém jevišti i před 50 roky. »Chvalitebná je snaha jednotlivcova, aby vyniknul, snahu tu musí mít ale k a ž d ý spolupůsobící, sic neuvidíme skoro nikdy hry veskrz umělecké. Herec musí vše na úlohu svou vynaložiti, musí se ale dovést také umělecky umírnit a celku podřídit... Opakujem ještě jednou, že žádáme od herce především vědomí, že pracuje k uměleckému celku...« Nebo Neruda ukazuje na př., jak smyslnost razí si cestu na evropská divadla, jak »jen smyslnost ve všech obdobách svých jevištím evropským vévodí« a žádá, aby české divadlo, »nedbajíc lesku smyslného a moderního, tedy jen dočasného, hledělo sobě rozhodně jen života d u š e v n í h o.«

Ve svých divadelních kritikách a referátech bude se nám Neruda zdáti i svou methodou i způsobem podání zastaralým. Je zde také slabší než ve svých Úvahách a studiích. Obírá se často více hereckými výkony než dramatickou produkcí. K domácí produkci je hodně shovívavý. Magelonu Kolárovu nazývá na př. kusem nejen českým, nýbrž i velmi dobrým, jehož cena je dávno uznána. Má však také někdy posudky odmítavější, než by se dalo při tehdejších poměrech očekávat. Lze srovnat na př. dosti nepříznivý jeho posudek Bozděchova »Barona Görtze« s Durdíkovým posudkem téhož díla.

Kritickou část sebraných spisů Nerudových uspořádal Ladislav Quis, známý svou přesností a svědomitostí. —*k.*

Dr. *K. Kolman*: L. N. T o l s t o j, j e h o ž i v o t, u m ě n í a u č e n í. 1908.

Smrt velikého myslitele jasnopoljanského zvýšila zájem o jeho osobu i učení a tak nebude snad nemístné, upozorníme-li aspoň nyní na spisek, vyšlý u příležitosti posledního jubilea Tolstého. Je tu stručně, ale případně i správně vylíčen profil Tolstého jako umělce i sociálního reformátora; není sice vyčerpána obsáhlá látka všecka, ale za to probrána přístupně a s moudrou ekonomií i porozuměním. Knížka, vhodná zvlášť pro lidové knihovny, obsahuje tyto oddíly: O životě hr. L. N. Tolstého. První perioda literární činnosti. Druhé období života a umělecké činnosti. Učení L. N. Tolstého. Kniha skromně označena jako »glossy«, jež chtějí osvětliti umění a učení Tolstého; ve skutečnosti je to výklad souvislý a plynný, jenž se čte docela pěkně. *V.*

Prof. Dr. *Frant. Krejčí*: V o l n á M y š l e n k a O t a k a r u H o s t i n s k é m u (Knihovny Volné Myšlenky sv. XVIII.).

Bylo dojista i v kruzích odborných málo známo, že zvěčnělý náš přední esthetik, jenž dle slov Krejčího »nechával si svoje přesvědčení pro sebe, jednal podle něho, nezpronevěřil se mu nikdy, ale z reservy vystoupil jen v případech mimořádných«, byl celým svým životem a působením zastancem a šiřitelem týchž idei, jež jsou podkladem Volné Myšlenky, tedy hnutí, na něž se u nás v jistých kruzích hledí přímo jako na anarchismus a živel podvratný. Krejčímu patří zásluha, že v této přednášce, kterou Volná Myšlenka uspořádala 5. února 1910 k oslavě Hostinského, podal nesporné důkazy volnomyslitelství Hostinského, jenž již před lety náboženství prohlásil za věc iluse a stál vůbec na základě positivismu filosofického. Nelze se ubrániti silnému dojmu, čteme-li vypravování Krejčího o poslední jeho rozmluvě s Hostinským, jenž patrně tuše brzký svůj konec, ukládal mu čestnou povinnost, aby tlumočil jeho vzkazy zastancům Volné Myšlenky v Čechách. Prof. Krejčí plně takto svůj úkol uctil zároveň způsobem významným památku jednoho z nejšlechetnějších a nejryzejších českých lidí, který tolik musil vytrpěti v celém svém životě a jehož nedovedly nicméně největší rány osudu zviklati u víře v dobro, pravdu i krásno. »Zemřel muž znamenitý,« tak začíná se posmrtná vzpomínka Krejčího, jejíž vydáním aspoň z části splácí tak česká Volná Myšlenka svůj dluh českému mysliteli. *Kd.*

Ant. Boháč: O české otázce menšinové. V Olomouci 1910.

Brožurka je otiskem řeči, kterou měl známý pokrokový pracovník a národnostní statistik na jubilejní valné hromadě Národní Jednoty v Olomouci v červnu 1910. Dobře tu pověděno, proč právě otázka menšinová vynutila si v posledních letech tolik pozornosti a proč nejbližším úkolem naší politiky musí býti, aby další odnárodňování bylo zastaveno tak, aby se v budoucnosti z našeho národního celku neztratila ani jediná česká duše. Vývoj českého národa závisí spolu na uchování a vývoji českých menšin; »abychom zvítězili, jest třeba, aby uchování menšin postaveno bylo v čelo veškerého snažení národního a aby právě menšinová otázka pociťována byla jako životní otázka českého národa.« Souhlasíme úplně a bez výhrady. *F.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Smrt dobrodějka někdy mnohého vyvede ze zapomenutí a připomene jeho význam. Konec roku 1910 byl význačný smrtí alespoň dvou osobností důležitých po stránce náboženské a církevní. Zemřel Tolstoj a »odešla« Mrs. Eddy. Mrs. Eddy neumírá. O Tolstém ovšem nelze říci ani s přibližnou správností, že by jej smrt byla vyvedla ze zapomenutí. Tolstoj nikdy zapomenut nebyl. Jeho význam se cítil stále. Každé jeho slovo bylo šířeno a vnímáno a všímáno. Jestliže pak ruská vláda přece někdy — ač se zřídka odhodlávala — i v posledních dobách pokládala za nutno zakázati neb omeziti publikaci nebo šíření jeho spisů

v Rusku, hned vyšel buď ruský originál v Anglii nebo anglický překlad v Americe. Tak se stalo s jedním z posledních projevů jeho, ve kterých břitce, bezohledně, bohužel pravdivě líčí a posuzuje celou soustavu ruské vlády, kruté, nelidové, zpátečnické (»Tři dny na vesnici«). Ruská veřejnost nemohla čísti tento posudek Tolstého, ale četla jej světová veřejnost, pro kterou ostatně byl určen neméně.

Nelze říci, že smrt vytrhla Tolstého ze zapomenutí, poněvadž Tolstoj nikdy nebyl quantité negligeable. Ale přec nikdy se o něm nepsalo tolik, jako když se roznesla telegrafická zpráva o jeho divném a přec logickém konci života. Ani za příležitosti jeho osmdesátiletí před třemi roky, ač tehdy vznikla celá literatura o Tolstém. Tenkráte totiž nebylo možno říci poslední slovo, poněvadž Tolstoj sám tehdy ještě neřekl poslední slovo a zdálo se, že nedostoupil ještě na poslední stupeň svého originelního vývoje. Mezníky jeho postupu byly ke konci právě tím hustší a skoro vždycky objevily něco překvapujícího. Leckdo již — ne každý, ani ne mnohý, ale leckdo přec ž i l přes osmdesátý rok a po něm ještě dal známky duševního života nové a frappantní. Mohlo-li se od koho čekat nové překvapení po osmdesátce, byl to Tolstoj. Proto k 80. narozeninám nikdo si netroufal shrnouti svůj soud konečně. Teď však, když se roznesla zpráva o Tolstého odchodu z domova a skoro každý tušil, že to bude jeho cesta poslední, uzavírali své účtování s Tolstým všichni, kteří se jím zabývali a mnozí z těch, kteří se jím z povinnosti aspoň, pro tisk, pro veřejnost trochu zabývat musili. Když pak zemřel a nehrozil novým překvapením, zarojily se všecky noviny zprávami a úsudky. Jest pravda, že co jsme v první chvíli četli, není úsudek těch, kteří Tolstému nejlíp rozuměli, není hlas odborníků a povolaných znalců. Těm dá zpracování Tolstého práce víc. První úsudky, všecky, které jsme dosud slyšeli, byly soudy novinářů denních a revuálních. Každému z nich, kdo ví něco o zodpovědnosti, bylo jistě nesnadno psát o Tolstém. Ale poněvadž jistě každý se snažil říci všecko nejlépe, jak ukládala pieta k velikánovi, budou jejich práce dobrým materiálem k vytvoření konečného soudu. Vždyť mnohdy má bezprostřední apperçu, leckdy i nápad skoro stejnou, někdy i větší cenu než pracný elaborát učenců.

Víc platí o druhé smrti, že vyvolala z ústraní částečného zapomenutí toho, koho odvolala. Třetího prosince 1910 zemřela na svém sídle Chestnut Hill v Brooklině, Massachusets ve Spojených Státech M r s. E d d y. Jedna z n e j p o z o r u h o d n ě j š í c h ž e n v š e c h v ě k ů, ovšem ne tak tím, co nového přinesla a co znamenala ve skutečnosti objektivní, jako tím, čím se stala a co dokázala snad malgré elle, zprvu jistě mimovolně. Jistě nikdy ani v nejbujnějším snu fantasie jí nevykouzlila zlomek toho, co se jí podařilo. Tak úžasný byl úspěch jejího učení a její praxe. M r s. M a r y B a k e r E d d y j e s t z a k l a d a t e l k o u n o v é c í r k v e, »Christian Science« (»Křesťanské Vědy«), která dnes po krátké době čítá víc než million členů, hlavně v Americe, ale též jinde po celém světě, a přívržence, ctitele, částečných následovníků, obdivovatelů nad to mimo vlastní řady přemnoho.

V zapomenutí ovšem nebyl ani její život nyní, kdy dožívala 90. rok svého věku, ale přece se o ní již nemluvilo tolik, jako když její sekta

byla ve svém mladém vzrůstu. Ústraní její bylo sice takové, že bez osobního schválení jejího nic nesmělo býti zavedeno, změněno, opuštěno v církvi, ale formální vedení celé organisace bylo v rukou sboru ředitelů z vynikajících přívrženců. Přímo před veřejností nestála už paní Eddy svou osobou, jako v posledních letech nestála před očima veřejnosti ani podobou. Poslední podobizna pochází z doby skoro před 40 lety. Ale obraz její duše, její vnitřní osobnosti jest živě vtisknut do duší settisíců. Paní Eddy měla magický vliv na své přívržence. Nevím, zdali se jí blížili podobou svých tváří a napodobením jejích gest, jako prý se někdy stává při takovém poměru naprosté oddanosti, lásky neb odvislosti. Snad ne, ale blížili a podobali se jí výrazem svých duší, myšlenek a slov. Myslili jejími myšlenkovými pochody, mluvili jejími slovy či frázemi. Její hlavní kniha »Science and Health« (»Věda a zdraví«) chtěla být podle subtitulu »Klíčem k Písmu«, ale stala se v pravdě novým Písmem svatým, důležitějším skoro nad to, k němuž chtěla býti pouhým »klíčem«. Její knihy kupoval, snad musil kupovat každý přívrženec, a to za vysokou cenu, tak že výtěžek z hlavního zmíněného spisu šel přes million dollarů. Její knihu měl číst každý v radosti i tísni. Kázání většinou byla nahrazena její knihou nebo článkem.

Na mnohé lidi účinkovala její kniha mohutněji a bezprostředněji než bible. Byla jednodušší, bezprostřednější. Mluvila jen o jedné věci, koncentrovala se na učení, že není hmoty, není zla, není zániku, není utrpení; jest jen Bůh, duch, dobro, láska, štěstí, život. Toto ústřední učení dovedla Mrs. Eddy pronést tak suggestivně, opakovat tak důrazně, vemlouvat tak přesvědčivě, že statisíce lidí byly jako hypnotisovány a svědčily, že není bolesti, není neštěstí.

Čím se vysvětlí tento zrovna magický vliv?

Není sporu o tom, že Mrs. Eddy byla as mohutná a magická osobnost. Ale to by nevysvětlilo všechno. Nemohu se zbaviti dojmu, že velikou roli tu hrála disposice připravená americkou hysterií, přecitlivou nervósou, pro kterou snad lékaři nemají jména ani rubriky, ale která proto není méně skutečnou. Něco hysterického jest v americkém ovzduší. Ovšem ani naše Evropa není prosta této hysterie. Jest sice pravda, že »Christian Science« — tak se nazývá celé hnutí »křesťanská věda« — nikdy nezískalo u nás v Evropě statisíců, ale do tisíců jistě jdou ti, kteří hledají úlevy u léčitelů a léčitelek Eddyovských, jaké najdete ve všech městech Italie, Švýcar, Francie i kritického a střízlivého domněle Německa.

Člověk touží po blahu, štěstí, plném, radostném životě. Tato touha jest silnější než skutečnost, která svědčí o nemoci, bolu, zániku, neštěstí, smrti. Jest silnější než skutečnost. Mrs. Eddy dovedla vsuggerovat statisícům trpitelů, že není bolesti, nemocí, neštěstí, tisně chudoby, že není zla, není dokonalosti. Bůh je všecko. Bůh je dokonalý, dobrý. Od boha je všecko. Všecko je dobré, dokonalé. Zlo si jen člověk suggeruje. Bol si člověk domýšlí a sám tím působí. Jsi dobrý. Buď šťasten. Každý buď šťasten!

Toto nové evangelium paní Eddy našlo tisíce, až do millionu nadšených vyznavačů.

Není sporu o tom, že je na světě mnoho domnělého neštěstí. Nevím, ale skoro bych připustil: víc domnělého než skutečného. Alespoň domněním zvětšeného. Jistě ještě víc zbytečného neštěstí. Rozhodně lze mnohého člověka uzdravit z takového neštěstí. Člověk sám se z něho může vyléčit silou vůle. Většina takových ovšem potřebuje posílení vůle vlivem silné osobnosti cizí. Kdo nezná uklidňující, víc: přímo uzdravující vliv lékaře, ke kterému má nemocný důvěru? Teď si myslí nemocný, že mu není pomoci. Uklidňující slovo, přesvědčivé chování lékařovo zázrakem způsobí úlevu, vleje jistotu, uzdraví.

To jsou fakta všedního života. Snad je americká mysl způsobilejší než naše zgeneralisovat si tyto zjevy, vidět v nich zázračnou moc. Snad je právě mysl příliš praktického, prosaického Američana úrodnější půdou pro takovéto výstřednosti. Snad je to nutná reakce proti prosaické praktičnosti.

Mýlil by se ovšem, kdo by soudil, že přívrženectvo »Christian Science« se rekrutuje jen z hysterických žen, nebo z vrstev málo intelligentních. I v Evropě jsem znal přesvědčené scientisty mezi nejvzdělanějšími. Vzpomínám na finskou dámu, se kterou jsem mnoho hovořival ve Švýcařích. Byla doktorkou chemie, horlivě pracovala ve svém oboru v universitní laboratoři, a při tom věřila s paní Eddy, že není hmoty, a pak že není bolu, není neštěstí. Toto poslední o bolesti a neštěstí jsem chápal, ale že chemik popírá hmotu, to mi přec bylo východiskem a předmětem mnohých otázek, námitek, paradox a žertů v hovorech a sporech. Scientistům ovšem nic takového není žertem. Mluví ze zkušenosti a tu mlknou všecky námitky. Přes to však báječné zrovna rozšíření této »Christian Science« a její vzrůst v millionovou církev zůstává překvapujícím symptomem na rozhraní 19. a 20. století.

K posouzení poslouží některá fakta víc než naše reflexe. Mrs. Mary Baker Eddy se narodila 16. července 1821 v Bow, blízko Concordu N. H. Vdala se za plukovníka Glovera a žila s ním v Charlestonu. Ovdověla, provdala se r. 1852 za Dra Pattersona, s nímž se dala rozvést po 20 letech. R. 1877 uzavřela třetí manželství s Dr. Asou G. Eddym. Tato data víme my kacíři. Přívrženci paní Eddy nechtějí ničeho vědět ze soukromého života své prorokyně. Znají jen její evangelium.

Mrs. Eddy objevila »Christian Science« a vyzkoušela sama na sobě. Ve svých čtyřicátých letech byla nervósní, hysterickou ženou, která mučívala sebe a celé okolí. Chorobná tak, že ji musili nositi do schodů a se schodů. Přemrštěná tak, že ji uspávali ve veliké kolébce.

Kolem r. 1866 objevila svou pravdu, že není hmoty, není bolesti, není nemoci. Uzdravila se, obšťastnila jiné, tolik jiných, že r. 1870 byla založena první její »mateřská církev« nebo »mateřský kostel« v Bostonu, církev, která dnes má na 40.000 členů, dospělých členů.

Úspěch tento byl způsoben knihou paní Eddyové »Science and Health«, která vyšla r. 1875 a pak v několika vydáních, tak že daleko přes čtvrt millionu výtisků jest v oběhu. Od r. 1880 bydlela Mrs. Eddy v Concordu, od 1908 v Brooklině, předměstí bostonském. Má syna z prvního manželství, George W. Glovera, o kterém je známo, že r. 1907 soudně

vymáhal díl z matčina millionového jmění. To víme zase jenom my, kacíři. Je-li tento syn přívržencem »Christian Science«, nevíme s určitostí ani my. Blíže matce stál adoptovaný syn Dr. E. J. Foster.

Po její smrti vede církev sbor důvěrníků, jehož předsedou jest Archibald Mc. Lellan, sekretářem John V. Dittemore. Tento sbor bude míti nemalé obtíže se správou velikého tělesa, které bylo nejen pohromadě drženo, ale diktátorsky ovládáno zakladatelkou tak, že všecko záviselo na jejím osobním schválení, i každý čin těchto důvěrníků. Na církevních zákonech jí vydaných nesmí ovšem býti měněna ani písmena; doplňky a výklady podléhaly změnám, ale vždy teprve jen po jejím schválení. Zápis ohromného jmění ve prospěch celku jest zaklausulován tak, že by majetnictví právně přestalo, jakmile by jediná litera byla změněna.

Toto duchovní dědictví bylo veřejně diskutováno. Důvěrníci prohlašují též ve veřejnosti, že mají dostatečnou moc ke správě církve, ale je patrno, že obtíže cítí sami též.

Jest jisto, že církev paní Eddy po její smrti neporoste stejně rapidně. Ale stejně jisto jest, že se nerozpadne. Millionové těleso se nerozpadne snadno, drží je moc setrvačnosti a na čas je udrží aspoň společný zájem, i kdyby původní duch vyvanul. Nastane jistě nějaká změna v celkové tendenci církve. Vlastně už se uplatňovala v poslední době. Nastávalo ostřízlivění. Hledělo se víc ke zdravým zrnkům, odpadávaly plevy přemrštěnosti. Vedení přecházelo do rukou vzdělaných, myslících lidí. (Církev má od r. 1881 »metafysickou kolleji« v Bostonu, kde se vychovávají církevní »odborníci«, ač duchovních, farářů a pod. organisace nemá, mít nechce.) Psychologové, lékaři i theologové očisťovali a z části očistili kus hnutí, tak že ve formě trochu přizpůsobené bude dlouho míti přitažlivost na amerického ducha. Americký duch je vnímavý a přístupný pro excentrické zjevy a novinky náboženské. Třesáctví minulých století a Mr. Dowie 19. století jsou toho doklady dvěma z mnohých. Mimo to jest šíření »Christian Science« symptomem duchovní, spiritualistické, idealistické reakce proti bývalé záplavě materialismu.

»Christian Science« způsobila subjektivně mnoho dobrého. Má však v sobě vedle psychologického též mravní, náboženské, sociální nebezpečí. Učí, že neštěstí, utrpení, chudoba neexistuje. Tím učí, že není třeba objektivně se starati o mravní a sociální, hmotnou nápravu, o odstranění chudoby, hladu, nemocí. Zavrhuje léčení, zanedbává sociální péče o slabé. Hlásá individuelní, subjektivní štěstí, spokojenost, klid, radost. Jest náboženstvím radosti, štěstí, spokojenosti, následkem toho též náboženstvím spokojenosti s sebou, jistého komfortu, a tak i sobectví, ne náboženstvím bratrství a ještě méně náboženstvím služby. Jeho »láska k bližnímu« jest hodně blizka vzdušnému fantómu pouhého slova.

Mrs. Eddy nevěřila v existenci hmoty, v existenci zla. Ale věřila v možnost a zlou moc kouzel a bála se jí. Věřila, že nepřátelé mají moc očarovat někoho »animálním magnetismem«. Jistá fakta tedy oddisputovala, jisté pověry za to vpustila. I to je příznačné pro nové »náboženství«. Snad tento rys v něm jest osobně ženský v novém zakladatelství. A jiný: Mrs. Eddy byla velice žárliva na své žen-

ství. Jí nebylo dostatečné, nebylo úplné nazývati Boha Otcem. Jí byl Bůh — Father-Mother — Otec-Matka. Jsou sic i v Americe muži, kteří píší knihu o »The motherhood of God«, o božím mateřství, ale zde ženě, Mrs. Eddy a ženě vůbec jistě připadá privilej prvenství.

V Evropě máme ženu zakladatelku marjavitství, v Americe mají zakladatelku »křesťanské vědy«. Začíná nová éra pro ženu. Byla dosud v náboženství receptivní jen. Co tyto dvě daly oběma polokoulím, není kreativní sice ve smyslu věci úplně nové, ale kus tvůrčí moci v tom je. Žena v církvi nemlčí již, jako ani jinde dávno není trpným divákem. +

Leden 1911.

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Minerva. — Žena v Sokole. — Volební právo. — Žudro. — Suffražistky a suffražetky. — Ženy německé.

Valná hromada Minervy, spolku pro ženské studium, konala se 2. listopadu 1910 za neobyčejné účasti a vzrušení členstva. O valné hromadě a vedení »Minervy« vystřídaly se projevy různých stran a spolků. Kdežto s počátku stály proti sobě osoby — starý a nový výbor — zasáhly později do boje příslušníci politických stran, mladočeské a pokrokové, kteří vyměnili své názory v obou hlavních časopisech, v »Národních Listech« a v »Čase«. Pak zbyl jen spor dvou spolků, Ústředního spolku českých žen a Ženského klubu českého, projevený v č. 20. »Ženského Světa«. Ženy v Ústředním spolku věřily pevně, že ujaly se členů starého výboru, že jim bylo ukřivděno, a s celou duší přišly na pomoc dílu Elišky Krásnohorské, o kterém se domnívaly, že je ohroženo. V »Ženském Světě« praví Pavla Martenová: »Bouře letošní zaseta byla od nynější správy před rokem, kdy dravý vír prudce smetl žádného úkladu netušící výbor, vedený duchem a prací zakladatelky a tvůrkyně »Minervy«. — Jak bylo oněm, ve jménu pokroku odstrčeným, o své dílo připraveným, osočovaným, poctivým, dosavadním pracovníkům, o to se nikdo nestaral.« — »Spoléhajíce pevně v neklamný korrektiv práva a pravdy, nedaly bychom se vyprovokovati k obraně tiskem, kdyby nebyla se křivda stala, po tu chvíli neodčiněná, osobnosti tak vysoko povznesené, jak hluboká je úcta a vážnost k ní. — Stala se úžasná křivda Elišce Krásnohorské. — A živoucím protestem měla být poslední valná hromada.« Přivedl tedy ženy z Ústředního spolku cit rozhořčení a síla přesvědčení, že jdou za dobrou věcí. Té síle citu a přesvědčení možno přinésti vstříc pochopení. Ale členové spolku musí si uvědomit, že Eliška Krásnohorská již čtyři roky nevedla sama »Minervu«, že nahrazovali ji lidé menší a slabší, kteří na své úkoly po případě nestačili a potřebovali doplnění, jež odmítali. Pokrok je nevyhnutelný. Mladá doba vyžaduje svěží, pružné duševní síly, a tyto síly a snahy, které se hlásí k životu, vzrostly již z práce předchozí, vyšly z »Minervy«, jsou její plody. Kdyby choroba nebyla odtrhla Elišku Krásno-

horskou násilím od života, kdyby nebyla obklopena rádci malého rozhledu, kdyby mohla sama účastniti se neb přímo sledovati ruch v řadách žen, sama by souhlasila a sama by vedla spolek týmž směrem dál. V tom smyslu vydal nově zvolený výbor memorandum, v němž odůvodňuje své jednání a předkládá veřejnosti program. Není možno, aby všichni činitelé, kteří se spolkem dobře smýšlejí, neshodli se na tomto programu. V úvodě jsou důvody, proč oposice vznikla a sáhají několik let zpět. Programové prohlášení loňské oposice může každý soudný člověk podepsat. Ač oposice byla třikrát silnější, zvolila toliko 8 členů nových, ponechávajíc 9 míst starým výborům. Z programu, vytčeného na více let, byla vykonána poměrná část se zdárným výsledkem. I v tom si počínal nový výbor správně, že zabezpečil ženským spolkům účast ve vedení a vyhradil právo delegace. Není tedy věcných námitek jiných proti nynějšímu výboru, nežli ty, které uvádí Ústřední spolek. Jen rozumové dohody by bylo zde třeba, kdyby vášně nebyly buzeny osobními věcmi.

Je rozdíl mezi tím, co chtěl Ústřední spolek a jak to provedl. Ústřední spolek mohl rehabilitovati starý výbor, kdyby byl jeho členy znovu kandidoval. Ale bylo chybou, že svou věc komplikoval osobami, proti kterým byly odůvodněné námitky zrovna tak, jako je měl Ústřední spolek proti některým nynějším členům výboru »Minervy«. Svědčí o tom článek paní Pavly Maternové, která líčí spory mezi Ústředním spolkem a Ženským klubem a článek paní Elišky z Purkyňů, která praví, že v celé affaiře hrála (bez vlastního přičinění) její osoba značnou roli. Na pomoc přivedeny do boje politické strany a »Minerva« by se byla málem stala »politicum« mezi politickými stranami místo »politicum« všech politických stran oproti státní správě.

Ústřední spolek podal protest proti platnosti valné hromady z důvodů formálních. Do té doby odvolal spolu s Výrobním spolkem českým svou delegátku. Po vyřízení protestu musí dojít k dohodě, a delegátky musí nastoupit svoje místo. Pasivita nikdy není zdravý zjev a ponechává pole jednostrannému vedení a vede na konec k náhlým převratům. Delegátky oposiční tu mají velkou povinnost a zodpovědnost. Přítomnost jejich musí být žádoucí i nynějšímu výboru »Minervy«, když zvláštní shodou okolností, téměř všichni jeho členové jsou členy Ženského klubu. Situace bude dosti těžká, bude vyžadovat velkého sebezapření, síly, vůle dobré, obezřelosti a ušlechtilosti s obou stran. Proto osoby delegátek musí podávat toho všeho záruku.

Ústřední spolek ve svém listě zříká se součinnosti strany svobodomyslné a vystupuje na dále sám. Proti zatahování Ženského klubu do věci »Minervy« ohradil se klub členskou schůzí, ku které byli přizváni interesovaní lidé. Smírné prohlášení učinila zástupkyně Ústředního spolku a redaktorka »Ženského Světa«. Záležitost spolků by tím byla ukončena a zbyla ze všeho zase jen osobní záležitost, kterou ostře osvětluje svědectví Elišky Krásnohorské.

Obě memoranda obou »režimů« »Minervy« ukazují, že není pochopení pro vzájemné idee a taktiku. A přece na obou stranách není zlé vůle. Jsou to již dva světy oddělené nepochopením, které se nepronikly, současně nevyvinuly. Zakladatelka »Minervy« je příliš vzdálená tomu, co

vzrostlo z její práce, mladší a agilnější síly jsou příliš dítky své doby, které vzrostly a rostou bojem. Ale »svědectví« osvětluje ostře jednání osob a ukazuje, že postup nemusil být tak bojovný, že mohl být ústavní. Je jisto, že v tom případě by nebylo musilo být jednáno tvrdě, nesociálně, bezohledně. Byl-li již boj bojován, musí být provázen usilovnou prací, aby nepřivodil reakci. To jest věcí súčastněných osob.

Události ve spolku »Minervě« měly ohlas ve veřejnosti potud, že cís. rada Schrötter ve schůzi sboru obecních starších města Prahy dne 19. prosince 1910 navrhoval, aby řízení gymnasia »Minervy« vzato bylo do obecní správy, nebo aby sestaveno bylo pevné kuratorium k vedení ústavu, který trpí zmítáním vnitřních záležitostí spolku. O to, aby obec pražská převzala dívčí gymnasium do své správy, bylo již dávno jednáno. Bylo by záslužné, kdyby uznala svou povinnost k dívčím ústavům, bylo by méně záslužné, kdyby pohnutkou ke konání povinnosti byla strannickost.

*

Valný sjezd České obce sokolské sešel se ve dnech 27.—28. listopadu 1910 a řešiti měl otázku poměru ženských odborů k jednotám sokolským, nedošel však definitivního rozhodnutí. Členové »Sokola« dovedli učiniti pouze některé ústupky, nedovedli však se postavit na zásadu úplné demokratisace a rovnosti. Jednota sokolská nesplnila dosud svůj úkol, nedovedla dosud vychovat své členstvo k základním svým ideám, k pochopení rovnosti všech. Požadavky pokrokové byly jasné. Aby přiznána byla ženám rovná práva s muži, aby do výboru zvoleno bylo žen poměrně k počtu členek, aby funkce zadávány byly dle schopnosti a sil. Otázka ženská v řadách »Sokola«, který soustřeďuje velký díl českých mužů, přirozeně budila největší zájem nejen na sjezdu, ale i mimo řady »Sokola«. Vždyť ve smýšlení takového počtu českých mužů o ženách obrazí se i příčiny neúspěchu ženských požadavků politických. »Sokolové«, to jsou muži, kteří nám mají jednou dobývat politická práva. Hlasování ukázalo, že dosud pokrokové idee o zrovnocenění ženy nepronikly širší kruhy. Na sjezdu rozhodovalo se o zásadách, a ty dělily se ve dva směry, vycházely z dvou názorů, o podřízenosti ženy a o samostatné osobnosti ženy. Oficiální nepokrokový návrh, na méně cenné zvláštní odbory ženské, s vlastní samosprávou, ale plně odvislé od jednot mužských, byl přijat 318 delegáty. Avšak pochopení se šíří, pakli 261 delegátů rozhodlo se pro druhý návrh, nejpokrokovější, pro úplnou rovnoprávnost ženy s mužem v Sokolstvu. Po provedeném hlasování přikázán návrh na úpravu ženských odborů k přepracování výboru České obce sokolské, při čemž má být dbáno zásad, vyslovených při jednání, zejména aby ženy zastoupeny byly ve všech článcích organisace sokolské. Návrh vypracován bude do jarní schůze výboru a kdyby se proti této úpravě vyslovil dle stanov potřebný počet žup, bude předložen k projednání novému valnému sjezdu. Otázka rovnoprávnosti tedy padla. Úplná rovnoprávnost předpokládá úplně rovnou kvalifikaci. Je na ženách, aby v nejbližším období pracovaly cílevědomě k tomu, aby Sokolstvo dospělo do příštího sjezdu k pochopení rovnosti a k uznání ženy.

*

Výbor pro volební právo žen vydal brožurku »Z a c h o v e j m e p o l i t i c k o u r o v n o p r á v n o s t ž e n s m u ž i v k r á l. Č e s k é m«. Když vláda ohrožuje pokrok, spravedlnost, právo svým návrhem volební opravy, dovolávají se občanky české poslanců, aby nedopustili plýtvání silou a energií žen na eventuální znovudobývání starého práva, ale užili obého k společné práci. Brožurka obsahuje dále vylíčení dosavadního stavu u nás, stav i výsledky oprávněnosti žen jinde, ukazuje nebezpečí, plynoucí z vládního návrhu, a mnohé, čím bývá podepírán požadavek žen. Dosud postrádali jsme v jazyku českém samostatně vydaný nárys volebních práv a práce, a tento první pokus nutno vítati právě pro jeho stručnost, obsažnost, jasnost, která umožňuje, aby uskutečnil se jeho účel, aby vniknul do nejširších vrstev lidu.

*

Po zdařilé výstavce srbské ženy připravuje Ústřední spolek českých žen výstavky jiných slovanských národů, které mají předcházet všeslovanské výstavě. Zdařilou mezihrou a záslužným činem v tomto směru byla tržnice moravského uměleckého průmyslu, vzrostlého na základě lidových tradic. Luhačovské družstvo »Ž u d r o« otevřeno bylo v prosinci r. 1910. Vystavené předměty navrženy a mnohé i provedeny byly umělci a svou ušlechtilostí i svérázností našly ocenění u pražského obecenstva. Svou tendencí mohla výstavka býti vítaným konkurenčním povzbuzením a osvěžením domácím umělcům českým a pobídkou již stávajícím podnikům, jako je umělecké skupení v »Artělu« a obchodní družstvo »Zádruha«.

*

H n u t í a n g l i c k ý c h ž e n pro volební právo nalézá se v novém období. Předešlá liberální vláda doznala v nich tuhého odpůrce. Stoupenci její uznali to a domlouvali ministerskému předsedovi Asquithovi, aby vyšel ženám, pokud možno, vstříc. Asquith spokojil se neurčitými a nejasnými sliby, které nemohly ženám stačit. Ženy pronesly již dříve své heslo: »Co dosud na nás bylo pácháno, bylo dílem vlády, zvolíte-li však Vy opět tuto vládu, bude to již dílem Vaším.« — Tím směrem šly do volebního ruchu, majíce za sebou kapitál, sta žen, ochotných obětovat svobodu i zdraví. O neústupnosti, houževnatosti a vášnivosti suffražetek přinášely listy, zvláště německá »Presse«, nejrůznější zprávy a pomluvy, tendenčně přizpůsobené. Správně podotýká »Právo ženy«, že »polovládní vídeňský žurnál by lépe udělal, kdyby svému chráněnci Bienerthovi na událostech anglických dovodil, že nejedná správně, úporně-li se staví proti spravedlivým požadavkům ženského hnutí, jak je to vidět na odporu vídeňské vlády proti reformě spolčovacího zákona.« O úsudku rozhoduje stanovisko, ze kterého se na jednání suffražetek nazírá. Snadno lze říci, že neženské jednání zuřivých žen, útok na Asquitha, pěstní zápasy s policií, vážné zranění váženého ministra Birrella, odvrací obyvatelstvo. Je pravda, že ženám právo volební zjednati může jen přesvědčení lidu, že jsou skutečně zralé pro politickou činnost, a toho dosáhnou vážnou, vytrvalou, duševní prací. Ale pak musí vláda to přesvědčení a požadavky lidu respektovat a ne násilně potlačovat. Lid a voličstvo dovede také uznat, co předcházelo dnešním demonstracím práce, ponižování, utrpení, násilí,

než ženy sáhly k prostředkům krajním, aby upozornily na bezpráví, k obětem na jmění, existenci, zdraví a životě. Úsilí anglických žen osvětluje brožurka, rusky vydaná od A. A. Kalmaničové, »Suffražistky a suffražetky«. My po zkušenostech plně můžeme se shodovat s tím, co píše v úvodě: »U nás je málo známo o těchto pracovnicích. Buď se o nich nemluví, anebo jen s úsměškem. I u nás je většina mužů, kteří sice rádi přijímají neúnavné úsluhy žen, ale nemohou pochopiti, že by měly ženy právo žádati pro sebe též práv. Zvláště však vládnoucí muži nepřejí si, aby se ženy vměšovaly do jejich práce, aby snad kontrolovaly a kritisovaly činnost silnějšího pohlaví. Proto dlouho časopisy ignorováním nebo sesměšňováním snažily se umlčeti volání žen po občanské rovnoprávnosti; proto 40letá práce suffražistek na půdě zákona zůstávala světu neznámou a čtyřletá činnost suffražetek prohlašována za výstřednost.« — Prostředky boje přizpůsobují se odpůrci. Zápas suffražetek mluví o odpůrcích.

*

Německé ženy ostře protestovaly proti názorům, které císař Vilém pronesl ve své královecké řeči. Svaz ženských spolků přijal na schůzi resoluci, ve které nepokrytě dává výraz bolestivému politování nad znehodnocením příčin ženského hnutí a neporozuměním jeho cílů v řeči císařově. V žurnalistice činěn jest ženami zodpovědným říšský kancléř proto, že nepodal císaři pravdivé zprávy o hospodářském stavu říše a lidu a nevylíčil v pravém světle ženské hnutí. Ženy brání se nejen proti nesprávnému mluvení panovníka, nýbrž i proti smýšlení vlády. Když v říšské radě činěny sociálními demokraty výtky, vzal říšský kancléř Bethmann-Hollweg zodpovědnost za řeč císařovu na sebe. Tím vláda postavila se na nepřátelské stanovisko vůči ženám. Berlínské ženy sebevědomě vyslovily svoji nelibost vládě, která nedovedla čelit promluvené řeči, a přísahaly, že při nejbližších volbách vůle národa dojde svého splnění. *O. S.*

ZPRÁVY.

Zprávy knižní a literární. R. Eucken, Hauptprobleme der Religionsphilosophie der Gegenwart, 3. vydání 1909, za 2·40 marky. — Fr. Pfister, Der Reliquienkult im Altertum, 1. část: Das Objekt des Reliquienkultes, 1909, 14 marek. — A. Debidour, L'Elise catholique et l'Etat sous la troisième République, 2 svazky, 17 franků. — J. Mausbach, Die Ethik des Heil. Augustinus, 2 svazky, 15 marek. — Andrzej Niemojewski, Gott Jesus, 1910, 2 svazky (pokus známého polského spisovatele Ježíšův životopis vyložit astronomicky, že totiž Ježíš byl bohem-sluncem a bohem-měsícem). — Samuel Lublinski, Der urchristliche Erdkreis und sein Mythos: I. Die Entstehung des Christentums aus der antiken Kultur; II. Das werdende Dogma vom Leben Jesu. (Evangelia — i Pavlovy epištoly — jsou autorovi mythem židovského národa, usilujícího překonat náboženství biblické.) — Jos. Merkt, Die Wundmale des Heil. Franziskus von Assisi, 1910, 2 M: autor vykládá stigmata autosuggescí; naproti tomu je realistický výklad těch, kteří v stigmatech vidí sebeporanění, napodobující rány Ježíšovy. Stigmata Františkova líčena jsou od jeho životopisce a následníka ve správě kláštera, od generála řádu Eliáše, jakožto skutečné jizvy na rukách a nohách. Tento výklad, k němuž autosuggesce nestačí, podává professor Hampe v Heidelberce, upozorňující na to, jak popisy středověkých stigmat, jakožto jizev, se liší od novodobých stigmat některých paní, kterážto stigmata se popisují jen jako skvrny, krvácení a pod. Jistě nestačí psychofysiologický výklad, fakty musejí především být přesně konstatovány. — Erdbeben. Eine Einführung in die Erdbebenkunde von Prof. William Herbert Hobbs. Erweiterte Ausgabe in deutscher Übersetzung von Prof. Dr. Julius Ruska. Mit 30 Tafeln und zahlreichen Textillustrationen. 6·60 marky. — Briefe Napoleons. Eine Auswahl aus der gesammten Korrespondenz des Kaisers von F. M. Kircheisen, 3 svazky (3. vyd.), sv. za 5·50 marky. — A. Schneider, Zur Hochschulbildung der Volksschullehrer. 0·20 marky. — R. Michels, Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens, 10 marek. — Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung von Prof. C. Grünberg: vychází 3krát do roka, 12 marek. — Lexikon des Arbeitsrecht von A. Elster, za 3·60 marky. — Bernard Bolzanos Utopie »Vom besten Staate« je ná-

zev článku od A. Salza v Sombartově Archivu, 1910; stručný rozbor rukopisu, chovaného v musejní knihovně, podává tresť Bolzanova republikánského ideálu státního. — Paul Kampffmeyer, Geschichte der Gesellschaftsklassen in Deutschland, 2. vydání, 1910, 2 marky. — R. Holtzmann, Französische Verfassungsgeschichte von der Mitte des neunten Jahrhunderts bis zur Revolution, 1910, 12·50 marky. — F. W. Foerster, Staatsbürgerliche Erziehung, 1910, 1 marka. — Prof. G. F. Steffen, Lebensbedingungen moderner Kultur, übers. von Marg. Langfeldt, 1910, 7 marek. — Deutscher Bund für weltliche Schule und Moralunterricht je volné sdružení, vydávající letáky poučující a nabádající k odcírkevnění školy. — E. Schmidt, Lessing, Geschichte seines Lebens und seiner Werke, 3. vydání, 20 marek. — Stan. von Dunin-Borkowski, Der junge De Spinoza, 1910, 15 marek. — Const. Ritter, Platon, Leben, Schriften, Lehre, I. svazek, 1910, 8 marek.

Feuilleton.

Korunovační kvas krále Friedricha z Falce.
(4. listopadu 1619.)

V soudné světnici na hradě Pražském. Král pod korunou a v habitu královském sedí s královnou při stole zvláštním; páni, rytířstvo, zástupci měst a vyslanci Betlena Gábora při čtrnácti stolech. Jí se, pije se, hovoří se.

J. Haunšild z Fürstenfeldu prohlížeje zlatý korunovační peníz:
Ta mince jesti velmi pěkné práce.
Mistr Jessenius:
I nápis její výstižný a trefný.
T. Štefek z Koloděj:
Toť po latině. Přetlumočtež, Mistře.
Mistr Jessenius:
»Z božího daru a svornosti stavů.«
A ruk pět, které korunu zde drží,
toť zemí patero, z jichž usnesení
byl Heidelberský králem českým zvolen.
J. Haunšild z Fürstenfeldu německy:
Však vaše báseň, Mistře, jíž jste v chrámě
Královskou Milost osloviti ráčil
v ní vinšuje mu jménem profesorů
a pražské učení a oudy jeho
otcovské přízni vřele poroučeje —
toť mistrovský kus latinských jest Uměn,
že Horác závistí by rdít se musil
a Cicero nad řečí lepou jásat!
Mistr Jessenius německy:
Jen lente, lente! Blahorodnost vaše
mi chválu tuze nezřízenou činí — —
Hle, kterak Milost Jeho, král a pán náš
po mladých lících rdí se spokojeně
a milostností oči jeho září,
i paní králová svou tváří lepou
úsměvem sladkým také rozžehuje —

Jan Šultys primátor Kutné Hory:
Já nevím, páni — — sami dobře víte,
já nepřistoup jsem s velkou horlivostí
k té věci, jíž jste ráčili se podjat — —
a dneska ještě dost mám obav v duši:
Hle, volený král náš jest přec jen dítě — —
let třiadvacet — — v takém věku, páni,
i rozum ještě nevidívá jasně — —
i ruka potřebné dost síly nemá — —
A kdybych v tom se klamal, co dím nyní,
tvář jeho nekvetla by právě štěstím,
však vráskami by musila ji halit
myšlenka věcí příštích — —

Několik pánů okolo:
Chacha, chacha!
Hle sýček z Kutné Hory! Nechce čekat,
až půlnoc bude! Za denního světla
obavy skuhrá!

J. Šultys rozpačitě:
Fraucimor pak králův
svých odhalených ňader nepřikrývá! — —

Několik pánů okolo ještě hlučněji:
Chachacha! Ty mníš, pane primátore,
že v časích Miliče jsme z Kroměříže! —

J. Řečický, radní Novoměstský:
Pan Budovec by tamhle tak moh mluvit!

M. Hoštálek, primátor Žatecký:
Pan Budovec si hladí bílou bradu
a ňader těch se nijak neuráží —

J. Haunšild z Fürstenfeldu:
Ah, toť je tedy poslední grunt obav
capitis Kutné Hory? Pane vzácný,
věz: Per risum multum
debes cognoscere stultum!

Několik pánů:
Chachacha! Recte! Bene! Egregie!

Král Friedrich od svého stolu německy:
Chcem také slyšet, co tak pánům k smíchu!

Mistr Jessenius německy:
To štěstí naše jásá, jasný pane,
že smíme v líce slunci svému zříti!

Král Friedrich německy:
Ah, velmi pěkně!

Královna Elizabeth německy:
Autor dnešní básně?

Král Friedrich přikývne.

Královna Elizabeth blahosklonně:
Poeta noster salve! Nobis eris fidus Achates!
Mistr Jessenius rozjařen:
Regina nostra Elizabeth vivat!

* *
*

D. Černín z Chudenic:
A o čem myslí as pán z Michalovic?
B. z Michalovic:
Víš, pane Černíne, co tihle Uhři
za nabízenou pomoc dostat chtějí?
D. Černín z Chudenic:
Vím z hruba, jak jsem zaslech. Požadují
sto tisíc zlatých jako za náhradu
svých výloh dosavadních; dále žádá
kop tři sta tisíc a to neprodleně
si kníže Gábor, aby festuňky své
moh včasně proti Turkům armírovat.
B. z Michalovic:
Jak? Proti Turkům? S těmi mír přec drží.
A zde jde o při naši. Nerozumím.
Za také sumy nám lze naverbovat
i rejtharstva i pěších valnou sílu!
K. Kaplíř ze Sulevic:
A pravím vám, z těch peněz ani Gábor
nic nedostane, ani my vojsk nutných,
neb peněz není. Bída, všudy bída.
Pán nemá, nemá rytíř, nemá měšťan.
B. z Michalovic:
Nač tedy váhat? Čas dvanácti hodin,
čas nejvyšší tu. Pusťme z člověčenství
poddané svoje, ve svobodné pěstě
jim zbraně dejme, potom půjdou s námi
a sláva husitská se do Čech vrátí!
Zd. hrabě z Hodic:
Jak? Vzdát se máme sami, což jest naše?
B. Sobětický ze Sobětic:
Toť nápad blázna! Mumraj nešlechetný!
J. hrabě Šlik:
My krále zvolili, by stará práva
zas českým stavům navrácena byla
a sekyru teď radíš přiložiti
i na ta, která doposud nám zbyla?
A sami, vlastní rukou? — Pošetilost!
V. Čabelický ze Soutic:
Pak zbyla by nám žebrácká jen mošna!

V. Budovec z Budova:

V tom za jedno jsem s panem z Michalovic,
a není cesty jiné, páni bratří.
Když o loňském jsme radili se květnu
— vy víte v domě pana Smiřického —
o chůzi na hrad, o tom potrestání
jednušek římských, slyšeli jste všichni,
jak Linhart Kolona tu radu dával,
jak mladý Smiřický mu přizvukoval,
že nutno pustit z poddanství své lidi,
je ozbrojit a cvičit k službě polní.
Vždyť taká věc se příčí Kristu Pánu
i rozumu i duši. Nedostačí
svůj religion vyznávati ústy
a ďáblu činem sloužit. — O tom květnu
jste věc tu hurtem zamluvili, páni,
a šli jsme na hrad, kde jsme vymetali
jednušky z oken. Zlý krok, páni bratří,
dnes ještě hůř je. Stojíme tak sami,
jak planá hruše v poli. Englický král
nepohne prstem, aby pomoh zeti,
chce zachovat si jméno »krále míru«.
A kurfirst saský Friedrichovi píše,
že na svém stojí, a že král náš neměl
koruny bráti. Z říše spásy není:
jednušky proti, souvěrci pak naši
závidí Friedrichovi povýšení
a nepřispějí. Uhři? Slyšeli jste,
co vypověděl hejtman hradu Černín.
A proti nám je císař, Španěl, Bavor
a římský papež . . . Peníze i lidé . . .
Já brzy odevzdám své kosti zemi,
vy mladší, vy jste budoucností její
a na vás tedy uvážit a jednat.

B. z Michalovic:

Já prosím: neklamtež se, páni bratří.
Věc naše není hračkou. Příklad Štyrska
vám svědčí, jaký osud může stihnout
náš religion. Příklad pak, jenž dán byl
nám prvým Ferdinandem — naše hrdla.
Své lidi propustím a vstavím v pole!

Zd. hrabě z Hodic:

To neučiníš, pane z Michalovic!

J. hrabě Šlik:

Vždyť taký příklad vzbudí rebelii
na panstvích našich!

V. Cabelický ze Soutic:
Uvaž, Vaše Milost,
výsledek jistý: dáti selské sběři
svobodu plnou, zbraň jí vtisknout v ruce —
toť znamená, že nejdřív naše hlavy
nám složí k nohám!
K. Kaplíř ze Sulevic:
Pak je smutno, páni,
že tak jste dosud žili s lidmi svými,
by tenhle strach měl oprávněné grunty!
B. z Michalovic:
Nuž, pane Kapliři, ty pojdiž se mnou
a propustiž své lidi z člověčenství!
K. Kaplíř ze Sulevic:
Hleď, pane z Michalovic, jsem jen správcem
svých vnoučků jmění — — vedl jsem si lidsky,
jak Milčín ti i Neustupov svědčí — —
však nemám práva k změnám pronikavým — —
J. hrabě Šlik výsměšně:
Jak myslíš nyní, pane z Michalovic?
Nu, mladá krev ti trochu překypěla . . .
(Chvíli ticho.)
B. Soběťický ze Soběťic:
Hle, anděl smrti chodí nám kol stolu!
V. Budovec z Budova:
Rád položím mdlou hlavu k odpočinku.
V. z Roupova, nejvyšší kancléř, přistupuje ke stolu:
Aj, páni bratří, slyšel jsem ty řeči
a divím se vám: o pohřebním kvasu
by nemohlo být hůře promlouváno!
A my jsme právě obdrželi krále,
českého krále, slavíme tu chvíli,
kdy naše koruna se v plné slávě —
D. Černín z Chudenic:
Ta koruna je trochu velká králi
a k uším padá jemu!
V. z Roupova:
Víme dobře,
žes, pane hejtmane, svým srdcem jinde
a tělem pouze tady, protož nevíš,
co jazyk mluví —
D. Černín z Chudenic:
Ustaň, Milost Tvoje!
A v pokoji mé srdce nechej! Vždycky
mi sedí v prsou. Bohužel, že v Čechách
jsou lidé, kterým srdce sedí v kapse
a dá se přendat podle okolností
z té pravé v levou — —

V. z Roupova:

Milosti Tvé řeč ta
mě nepotřísní, neboť k místu mému
dostoupit nelze jí. Jsem zodpověden
jen vlasti své a králi —

D. Černín z Chudenic:

Kapse hlavně!

K. Kaplíř ze Sulevic:

Již zadrž, pane z Chudenic, a pomni
i míst i chvíle, kde svůj bystrý jazyk
klusati necháš! — A ty, pane, odpusť!

V. z Roupova:

Rád odpouštím. Pan hejtman horkokrevně
rád v slovní turnaje se pouští, věda,
že jazyk mocný má a obrátivý.
Já chtěl jen říci, že ty řeči vaše
zde byly zbytečné a bezpodstatné.
Jak možno natírat věc naši černě,
když vojsko naše pod Matesem Thurnem
a panem Harantem kams ku Prešpurku
Bukvoje s vojskem císařovým žene?
Když jisto je, že záhy Dunaj přejde
a s Gáborovou armádou se spojí
a Vídeň, ono hnízdo jestřábovo,
jak ořechovou slupku rozmačkají?
Je slušno věsit hlavy? Chmurně mluvit?
Hle, plný pohár! Tamhle král náš český —
nuž, páni bratří, poháry ty vzhůru
a vzdejte vivaci, jak slušno, králi,
jenž zárukou nám lepších dnů je vlasti!

J. hrabě Šlik:

Rex Fridericus vivat!

Páni:

Vivat! Vivat!

(Pokračování.)

Různé záhady.

Slovanská jednota na říšské radě byla 9. února obnovena, ustavila se na novém základě, na změněných stanovách. V nynějším svém složení a podle nynějších stanov bude o taktice Slovanské jednoty rozhodovat vliv jednotného Českého klubu. Čtenářům Naší Doby netřeba znovu vykládat, oč běželo, stačí, když řekneme, že komando dra Šusteršiče i nad taktikou českou přestává. To vše klidně, spokojeně zaznamenáváme, ale dodáváme hned totéž, co jsme řekli o jednotném Českém klubu: více loyálnosti, méně jednotnosti. Slovanská jednota může vykonat své poslání, má-li jaké, když se bude na obou stranách postupovat loyálně, na české i na slovinské. Pokud se týče loyálnosti na straně české, je do jisté míry zajištěna stanovami Českého klubu. Způsob, jakým postupoval v posledním roce pan dr. Šusteršič ve Slovanské jednotě a mimo ni, odůvodňuje jisté a dost vážné obavy o jeho loyálnosti, ale není účelem těchto řádků zabíhat do polemik, odbývaných v denních listech.

Uvažujíce o stavu věcí ve Vídni, chceme předpokládat vše, co bylo tvrzeno. Že tedy delegáti jednotného klubu českého budou ve Slovanské jednotě zastávat usnesení svého klubu jednotně, a že ve Slovanské jednotě nebudou jednotlivé strany české hledat mezi Slovinci spojence pro plány, taktiku a návrhy, s nimiž v Českém klubu propadly. To by musel být konec i Slovanské jednoty i jednotného klubu. Zanecháváme tedy pro okamžik svých obav — opakujeme víc než oprávněných — a ptáme se: jaký účel, jaký cíl a jaký program má nová Slovanská jednota? Bylo řečeno: hájit politické a národní zájmy společné. To je dost neurčitě a nejasně řečeno právě po ukončené záležitosti vlašské fakulty právnické, která dala nahlédnouti do značné rozdílnosti národních a politických zájmů českých a slovinských. Slovanská jednota se přímo o různost těchto zájmů rozpadla a vedení její musí být tedy při vyhledávání těch společných zájmů politických a národních hodně opatrno, aby se rozpory ty neopako-

valy. Bylo řečeno, že program Slovanské jednoty byl pozměněn potud, že má vymáhat nastolení nám příznivé vlády, kdežto dřívější Slovanská jednota měla pouze porážet kabinet Bienerthův. To by mohl být program konkrétnější a aktuálnější, na první pohled alespoň. Máme-li se jím blíže zabývat, musíme, ovšem násilně, zahánět vzpomínky z doby právě minulé, neboť všechny rekonstrukce z prvního roku vlády Bienerthovy byly znemožněny požadavkem dra Šusteršice, aby s českými byl jmenován ministr jihoslovanský. A Slovanská jednota na tento požadavek Jihoslovanů přistoupila, čímž rekonstrukce kabinetu znemožněna vůbec. Tenkrát totiž pokládán ještě koaliční kabinet bez předchozího dorozumění v Čechách za možný a jednalo se jen o to, aby baron Bienerth zjednal mezi Němci takovou situaci, že by Němci alpští a křesťanští sociálové vídeňští vykonávali nátlak na Němce z Čech. Chtěl-li tedy chef kabinetu pro takový koaliční kabinet získat mimočeské Němce a zejména alpské, nesměl a nemohl jmenovat zároveň ministra slovinského, který právě alpské Němce by pobouřil! Nyní koaliční kabinet právě na straně naší pokládá se za nemožný a také Němci z Čech jej nechtějí, poněvadž je nemyslitelno, abychom pracovali v jedné majoritě a vládě společně se stranou, která v Čechách stojí v obstrukci a urputném boji proti nám. Proto jsme řekli, že tento bod programu nové Slovanské jednoty jen na první pohled je positivnější. I kdyby Slovinci chtěli a mohli vymoci kabinet nám příznivější, kabinet, do něhož by mohli vstoupiti i naši lidé, takový kabinet na ten čas pokládáme za nemožný my. On předpokládá zase dohodu v Čechách, které i my si přejeme, ale nemáme v rukou ji provésti, a ani Slovinci nijak k ní nemohou přispěti. To, co se tedy zdá být konkrétnějšího v programu nové Slovanské jednoty, není okamžitě než pěknou frází a může mít cenu jen po dohodě s Němci v Čechách a sice potud, že Slovinci nebudou, alespoň s počátku, stát na svém dřívějším požadavku jihoslovanského ministra a nebudou tímto požadavkem po případě rušit možnost rekonstrukce kabinetu. O správnosti tohoto názoru svědčí okolnost nad jiné příznačná. Baron Bienerth bez odporu nalézá se ve velkých rozpacích, třeba ne okamžitých. Delegace v Budapešti právě zasedající na konec jistě schválí ohromné požadavky armády a námořnictva, zejména když vláda se zaváže postarati se zároveň o potřeby lidové. (Při čemž ovšem se vyhýbá určitějšímu označení těchto potřeb.) Obnosy v delegacích povolené musí býti v poměru kvoty zařazeny do rozpočtu a rakouský rozpočet dostane se z rovnováhy, nebude-li v čas postaráno o úhradu. Bylo vypočteno, že pro rok 1912 bude zapotřebí

asi 140 mil. korun, což by vyžadovalo asi 5½ mil. ročních úroků. Finanční ministr má sice pro letos k disposici několik mimořádných milionů zisku mincovního a mimo to jej zbaví náhlé úmrtí barona Rothschilda všech menších starostí, jelikož státní pokladna pohltí asi devět milionů daně dědické. Nicméně nemůže ministrpresident ani v delegaci, ani v parlamentě poukázat ani na úplnou finanční úhradu ohromných požadavků vojenských, ani na možnost postarati se o potřeby lidové, jak toho žádali všichni delegáti (až na — dra Šusteršice). Aby mohl vyhověti oběma těmto kardinálním požadavkům nynější akce vojenské, musí se postarat o zvýšení příjmů státních novými daněmi. Ponecháváme stranou otázku, bude-li parlament ještě nyní, když nadchází pátý rok jeho zákonité lhůty, ochoten povolovati nové daně, ale přece pro barona Bienertha musí být první povinností pokusit se o schválení těchto daní raději dnes než zítra! Že daně ty dostati může jen tehdy, bude-li v parlamentě mít majoritu přímo zdrcující, majoritu takovou, že by při jednotlivých položkách snesla absenci nebo i opačné hlasování celé části této majority, není pro nikoho, kdo parlamentární techniku zná, pochybným. Jakmile baron Bienerth bude vědět, jak si finanční ministr dr. Mayer finanční reformu představuje, musel by se shánět po každém hlasu v parlamentě, anebo naopak: jakmile by ministrpresident měl jen nejmenší naději na velkou majoritu vládní, musel by hartusiti na dra Mayera, aby co nejrychleji předložil své berní plány. A nyní: Slovanská jednota se ustaví s výslovným programem rekonstrukce kabinetu, což znamená přece tolik, že by za příznivý kabinet převzala povinnosti vládní majority, tedy i povinnost hlasovati pro daně, baron Bienerth by mohl rekonstrukcí získat rázem 125 hlasů a nehlásí se o ně? Zde je záhada, a ta záhada dá se řešit jen rozporem, který leží v onom zdánlivě positivním programu Slovanské jednoty. Čechové před krátkou dobou zamítli vstoupiti do kabinetu bez předchozího upravení věcí v Praze. Neznamená-li onen positivní program Slovanské jednoty vzdání se tohoto stanoviska českého, pak tento program není ani positivní ani konkrétní. A pro předpoklad nějaké positivnosti a konkrétnosti, pro dohodu v Čechách právě Slovanská jednota nemůže udělati jako taková pranic, to je věcí výhradně českou, tedy naší a Němců z Čech.

Slovanská jednota byla obnovena, byla postavena na přirozenější základy, odpovídající a vyhovující poměrům, v českém táboře utvořením jednotného klubu českého nastalým. To je — předpokládaje na všech stranách loyalitu — nesporným ziskem. Způsobilým ná-

strojem politickým a taktickým býti nemůže, poněvadž nemá a vlastně prozatím míti nemůže positivního programu. I zde se ukazuje, že problémem české politiky a tím i slovinské, je dohoda v Čechách. Podaří-li se, pak dostane se i Slovanské jednotě zvýšeného významu: bude sesilovati posici Českého klubu v majoritě vůči Němcům a Polákům. *Č.*

12. února 1911.

Americká porážka v Tichém oceáně.[1]

Washingtonská vláda oznamuje, že americký vývoz do Číny klesl s maxima, které v roce 1905 obnášelo 58,600.000 dollarů, na 15,500.000 dollarů, což jest oceněná úhrnná hodnota vývozu za rok 1910.

Tato položka hlavní knihy ukazuje, že americký obchod byl z Tichého oceánu vytlačen. A to je překvapující komentář chladné obchodní historie vychvalovaného rozmachu amerického v Tichém oceáně, o němž se prorokovalo, že po nabytí Filippin a s vyhlídkou na průplav panamský se stane »americkým jezerem« i s objímajícími jej 900 milliony lidí. Za presidentské kandidatury Taftovy, která byla částečně podporována na basi jeho státnických snah v Orientě, potvrdila se věštba o úpadku důležitosti Ameriky v evropských záležitostech a o ceně Tichého oceánu, jak ji vyslovil William H. Seward v roce 1852. Pro touhu Ameriky státi se nejpřednější z tichomořských mocností, bylo rozhodnuto zakoupiti Aljašku a získati souostroví havajské, ježto bylo nezbytno vyloučiti cizozemskou kontrolu z vévodící posice ve středním Tichém oceáně. V roce 1908 bylo již po deset let aktivní politikou americkou udržeti americkým tovarům na prospěch příštích generací všecky tichomořské brány, jež bylo lze ovládati. Bylo uznáváno, že každý odpor proti americkému rozpětí a rozvinutí v Tichém moři by byl obmezováním amerického národa v jeho vlivnosti a určení. Ve světle těchto fakt vnucuje stav amerického obchodu v Tichém oceáně myšlenku o obchodní a politické porážce.

V obchodních poměrech v Číně nadešla dokonalá změna. Před rokem 1903 bývalo cizokrajné zboží vyloděno na pobřežních čínských rejdách, a mohlo by se říci, že tam bylo Číňanům ponecháno, aby je — kdy se jim zlíbilo — odnesli. V každém případě předával je usedlý agent do manipulace čínských dozorců, a cizozemský

[1] Stať napsal v new-yorském Outlooku (14 ledna 1911) Frederick Mc Cormick; podává poučný přehled politické a hospodářské situace na dálném východě.

obchodník uchyloval se na svou střelnici, na své golfové hřiště, nebo do svého klubu. Ale dnes přinutila konkurence cizozemského kupce k tomu, aby se vybral na cesty a pěšiny sám.

V roce 1909 meškal pisatel tohoto článku v kraji Šan-si, na tai-juan-fuské silnici ve společnosti cizozemských cestovatelů, a tu se chlubil dopisovatel londýnských novin, který byl již patnácte let ve východní Asii, že zcestoval Čínu více než kterýkoliv jiný cizinec. Anglický agent z Manchestru, který — jak Britové říkají — »cestoval v pilulkách«, ohradil se proti takovému vychloubání a řekl, že ručí za to, že inspektor britsko-amerických cigaret, který byl teprve málo let v Číně, je z nich obou nejzcestovalejší. Agent sám přišel právě ze samého srdce Mandžurie a byl »en route« do Szechuanu. Sleduje-li čtenář na mapě pohyby těchto lidí ve službě obchodu, může oceniti velikou změnu, jež nastala v Číně v obchodních methodách. Dnes pachtí se po čínských silnicích stejně konsulární úředník, sbírající obchodní zprávy, nebo civilní obchodní inspektor jako sám cizozemský obchodník, ba jako cizí kočující prodavač, jenž hokynaří s patentovanými léky atd. Zahraniční cestující jsou překvapeni, že nalézají v Mandžursku japonské kramáře. Dokonce i zpátečnické Rusko dostalo se s Čínou v Mongolsku do obchodního konfliktu. Je živým sporem s Anglií a Ruskem, jak se zachovati k japonskému obchodu sirkovému v Tibetě, zatím co ve stínu Dlouhé Bílé Hory na pomezí korejském zápolí nože osacké s čepeli solingenskými o přízeň jaluských dřevařův.

Americký obchod nepostihl v těchto nových konkurenčních poměrech své posice. Amerika, která v roce 1905, v roce skutečně abnormálním, sklidila žeň rusko-japonské války, byla jedinou zemí, jež se nepřipravila na rozkvět poválečný, který byl jinými národy, zvláště Japonci, předvídán a prorokován hrabětem Okumou.

Americký obchod musí přiznati, že veškeren zisk z tohoto rozkvětu odnesli Japonci a Němci, Veliká Britanie zachovala si svůj dosavadní, kdežto americký zisk poklesl.

Graficky znázorněn je úpadek amerického vývozu do Číny od roku 1905 povlovným spádem číslic, nejdříve prudkým: s padesáti osmi millionů na třicet millionů, pak na dvacet tři milliony, odtud na dvacet jeden million, dále na devatenáct millionů, a nyní na patnáct millionů, tedy na něco více než čtvrtinu původního maxima. Jakési představy o zápase možno nabýti z nedávných depeší amerických konsulárních úředníků v Číně. Stůjž zde ukázka:

Ze Šanghaje: Ve dvou letech zmenšil se obchod s americkou bavlnou více než o 60%; obchod anglický vzrostl o 50%; japonský zvýšil se v některých odvětvích z 30% na sumu 57½krát větší, nežli činily počátečné prodeje; americký obchod s moukou je nepatrný; obchod ve všech krajinách mezi Šanghají a Hongkongem padl za kořist šanghajským mlýnům.

Z Niu-čuangu v Mandžurii: Americké zboží bavlněné, které se dříve vyskytalo všude po Mandžursku, bylo ze svých odbytišť odstraněno zbožím indickým a japonským.

Z Antungu v Mandžurii: Dovoz americké mouky v roce 1908 obnášel 305.127 dollarů, v roce 1909 73 dollary. Obchod byl zaujat moukou šanghajskou, japonskou a ruskou.

Naproti tomu konsulové sdělují, že americká mouka si dobře stojí v pásmu hongkongském a odtud na jih. Během prvních šesti měsíců r. 1910 přemohl americký kerosen v jižní Mandžurii olej ze Sumatry. Americký olej podstupuje úporný boj, ať vykazuje proti minulému roku devětadvacetiprocentní stoupnutí v kvantitě, ale dvanáctiprocentní klesnutí v ceně, podivný úkaz, jenž má svou příčinu v cenové válce, která nyní zuří mezi americkým olejovým interessem a ruskými producenty oleje, pak výrobci z hollandské Indie a Japanu. Ale nechť se vládní zprávy z Číny vykládají ve světle nejlepším, musí býti trpkým čtením vůdcům amerického průmyslu a přátelům obchodního rozmachu v Tichém oceáně.

Úpadek:

Příčiny úpadku amerického obchodu s Čínou jsou: 1. že ve všech důležitějších odvětvích, jako v bavlnářském, moučním a ocelářském, leží odbytiště a distribuce zboží v rukou cizozemců a jsou zůstaveny samy sobě, a 2. že americký obchod není podporován americkým národem.

Vládní agenti ustavičně kladou důraz na úbytek, jenž se jeví ve zboží procházejícím rukama »překupníků«. Veškeren obchod tohoto druhu možno nazvati obchodem smíšeným. Ač je objemem svým význačný, byl a je dosud vydán v šanc všem útočníkům. Kdežto americká vláda neučinila žádných přiměřených kroků, aby americký obchod tichomořský ochránila, zasadila hospodářská a politická opatření jiných národů tomuto obchodu krutou ránu, kterou nyní zprávy vládní realisují. Konkurenti Ameriky na moři obrátili zcela moudře své peníze především na své loďstvo, a pak evropské kapitalistické mocnosti uložily své sumy bezpečně v čínských zápůjčkách, čímž ovládly ohromný obchod. Toto hnutí, vedené Velikou Britanií a Fran-

cii a napodobené Německem, rozvinulo se rapidně koncem roku 1908. Horečka financovati vývoj Číny dostoupila toho času bodu absurdnosti. Její výstřednosti, dokumentované následujícími pohromami, osvětlují obchodní válku v Číně. Všichni velicí stavitelé bitevních lodí a zhotovitelé vojenské výzbroje byli v Pekingu se značným nákladem zastoupeni a byli hotovi financovati a zbudovati loďstvo i výzbroj pro čínské císařství. Pisatel těchto řádků střetl se nedávno na ulici novoyorské City s jedním z těchto zástupců, starým evropským lodním konstruktérem, jenž se právě za pozdní hodiny noční vyhýbal povozům. V době, kdy v Americe dlel návštěvou přednosta čínského lodního úřadu, princ Tsai-Hsun, přidržel se ho spolu s jinými i tento konstruktér. Vypravoval, že ucházení se o dodávku válečných lodí a děl stalo se v Pekingu tak palčivým jako problém, jak přejíti ulici v Novém Yorku, a že jen tím, že následoval prince Tsai-Hsuna, unikl oné nejšpinavější úrovni, které tam kdy dosáhla válečná živnost. Číňané provozovali pravidelný obchod s ukradenými plány a rozpočty, jichž se zmocnili, a užívali jich k vyděračským účelům. Čínští sluhové nabízeli cizincům, svým pánům, ke koupi skizzy torpedového člunu a nákresy cvičné lodi, a u londýnských soudů byla podána žaloba pro vydírání na člena britské municipální rady šanghajské pro spoluvinu v dokázaném pokuse vynutiti na anglických lodních stavitelích 2.000 dollarů, jež požadovali Číňané za vrácení písemného rozvrhu, týkajícího se financování a vystavění čínského loďstva. V Pekingu se vyskytl žid s čínským úředníkem a za patnáct set liber nabízel ke koupi služby tohoto Číňana, který se měl zmocniti rozkazů pro bitevní lodi!

Ale zdárné financování čínského rozvoje obmezuje se většinou jenom na železnice. Německo však učinilo značné investice v obchodě vůbec, při čemž jeho pokusy byly snad čilejší než kterékoliv jiné velmoci. Zorganisovalo účinně a dopodrobna veškeré kommerční pole čínské rozestřením svého oficielního systému, a jeho obchodníci provedli, čemu se dnes říká »zdařilé dobytí trhu pomocí rozsáhlých úvěrův«, ačkoliv zase kolují zprávy, že v Tientsinu a jinde následkem přílišného nakupení tovarů ztratili Němci asi dvanáct millionů dollarův. A to bylo pro německý podnik v Číně tak značné břemeno, že se stal pokus, pohnouti čínskou vládu k tomu, aby se za tento dluh zaručila, ale marně. Půtka o tržiště na Dalekém Východě byla beze všeho pochybování taková, jak ji tištěné zprávy vylíčily.

Jeden z údajů, které se opětovně vyskytají v úředních zvěstech, jež provázejí podrobnosti o úpadku amerického obchodu, zní: »Zboží

japonské vykazuje současně značný přírůstek, britské nepohnutý atd.« Ze všech zemí, které nás v obchodě předstihují, je nejzajímavější obchod japonský, a to od té doby, co je nejpropracovanějším způsobem podporován subvencemi, zápůjčkami a úřední pobídkou. Dosud není přesně známo správné místo Japanu v obchodním a průmyslovém životě východní Asie, ale je dobře pro americký průmysl připomenouti si, že rozvoj japonský převršil očekávání japonské vlády, podrobněji řečeno »válečného kabinetu«, jenž se skládal z mužů jako markýze Ita, hraběte Inouye, hraběte Katsury a j. Sami odpůrcové tohoto kabinetu přiznali se na konci ruskojaponské války, že věří ve velké obchodní a průmyslové rozpětí. Ale výsledky tohoto rozpětí naplnily i samé proroky jeho úžasem. Americká vláda sděluje, že Japonsko zdárně konkuruje s čínskými doly uhlím mandžurským, a že obilní mlýny japonské v Mandžurii, financované vládními penězi půjčenými na 4%, předcházejí veškerou konkurenci. To se dotýká amerického moučného obchodu, jehožto ztráty nebyly kompensovány dodatečným obchodem s americkými mlýnskými stroji, kterých se značně v Mandžursku používá. Následkem zmohutnění stromových pásem hokkaidoských a na pořící Jalu zmenšuje Japonsko také vývoz kmenů z tichomořského pobřeží. V roce 1907 zhotovili Japonci pro mandžurskou dráhu jisté druhy válcových pražců lepšího zpracování i materiálu, a laciněji, nežli výrobci američtí. Ačkoliv jsou Američané ohromní producenti ocele, pustili se Japonci i do konkurence ve stavbě válečných lodí. Vybudovali princi Tsai-Hsunovi jeho námořní jachtu.

O obchodním významu Japanu se mnoho přehánělo, ale přece má jeho pokrok několik překvapujících rysů. Amerika musela dlouho přijímati podmínky, jež Japonsko kladlo plavbě v Tichém oceáně, což je dosvědčeno dlouhým a trapným seznamem ztrát na americko-pacifických linijních parnících. Japonsko zařídilo dopravní službu bombajskou, což mělo v zápětí, že britské paroplavební linie odevzdaly mu monopol veškerého obchodu mezi Indií a Dalekým Východem. A to se stalo proto, že japonští přádelníci bavlny koupili všecku surovou bavlnu a předenou vlnu v Indii, ježto v Americe byla bavlna drahá, a že veškerá bavlna určená pro Japan byla naloděna jenom na japonské parolodi. Ale kdežto Indie ztratila ve svém případě pouze dopravu bavlny, byl Americe, která byla již dopravního obchodu zbavena, uloupen veškeren její bavlnářský obchod.

Americký obchod s Čínou poklesl hlavně v bavlně a v minerálních olejích. Odpadnutí v bavlně připisuje americká vláda faktu, že

produkce bavlny v Číně byla vzpružena, a že obrovské množství bavlněné příze bylo zabezpečeno z Indie, a to následkem stoupnutí cen americké surové bavlny. Tato poslední příčina je důležita, neboť se vztahuje k povznesení japonské bavlněné industrie a k japonské invasi v obchod a průmysl všech národů ve východní Asii. Po rusko-japonské válce znárodnilo Japonsko všecka industriální odvětví tím, že jim poskytlo úřední pomoci a vedení. Rozmnožilo lodní subvence, investovalo v průmyslu císařské fondy, rozšířilo státní monopoly solní, kafrový, tabákový a železniční, a vneslo do obchodu německý systém císařské podpory hlouběji, než samo Německo. Císař japonský zahájil povzbuzování japonského obchodu dne 14. října roku 1908 ediktem, jehož základnou bylo přání »míti plnou účast ve všeobecném povznesení a zlepšení světovém«, a v němž bylo vytčeno, že rozvinutí národního zdroje bylo nezbytným k tomu, aby se udržel krok s nepřetržitým pokrokem světovým a aby se získal podíl v požehnání civilisace.

Takovýmto způsobem setkal se japonský trůn s problémem evropské a americké konkurence a s expansí ve vlivu na východní Asii — s problémem, který je pro japonské aspirace na převládající vliv v Tichém oceáně nejživotnějším ze všech problémů japonských. Japonská kritika označila tento reskript pro jeho prostotu, důstojnost a závažný obsah jako listinu, která až dosud nebyla ještě nikdy předstižena žádným dokumentem podobné historické důležitosti, a reskript ten učinil též hluboký dojem na japonské svědomí. Chovalť v sobě fakticky celou národní tužbu rozpětí a zdaru.

(Dokončení.)

Úrazové pojišťování zřízenců železničních

se zvláštním zřetelem k osnově zákona o sociálním pojišťování.

Píše Dr. H. P. Branišovský.

(Dokončení.)

Započítávání renty do pense není ostatně nižádnou novotou, neboť již za platnosti zákona o ručení se pense do odškodnění po zákonu o ručení započítávala a také podnes se započítává (§ 21. stanov pensijních a § 20. stanov provisijních c. k. stát. drah). Opačné tvrzení, že nejvyšší soud při výměře odškodnění po zákonu o ručení výši pensí nerespektuje, jest již dávno nesprávné, neboť již rozhodnutími z 20. února 1895, č. 2156, z 30. března 1897, č. 3324 a z 20. června 1901, č. 8731 nejvyšší soud bezvýminečně prohlásil, že pense zřízenců a jejich pozůstalých tvoří odečítavací položku od renty nabyté ze zákona o ručení.

Dle usnesení subkomitétu ze 17. září 1910 a plenárního výboru z 20. prosince 1910 zůstane sice návrh osnovy v § 232. v platnosti, leč s klausulí, že se bude ustanovení to týkati pouze zřízenců po vejití v platnost tohoto zákona do služby železniční přijatých.

Kompromis ten značí snížení míry životní, a nezdá se nám již proto býti šťastným východiskem, nehledě k tomu, že účinků podobných mohla vláda dosíci bez svolení sněmovny, bez zákona, prostým vydáním nových stanov pensijních, dle nichž, jako jest tomu u pensijního fondu B dráhy cís. Ferdinanda, by se pense nevyplácela, pokud a do jaké míry má zřízenec nárok na úrazovou rentu, příjem jeho aktivní přesahující.

Rovněž nezdá se nám vhodným východisko, zvýšiti rentu při trvalém chřadnutí i pro zřízence, kteří neutrpěli úraz dopravní, na 120%. Za to byl by spíše vhodným kompromis v tom směru, aby všem železničním zřízencům bez ohledu na to, zda utrpěli úraz dopravní či provozní, dal se nárok stejný, byť i v duchu § 232. osnovy obmezený, a byť i jen na příklad 75% obnášející.

Neboť není leč protismyslným, na př. zřízenci skladištnímu dáti nárok na rentu 90%, utrpěl-li úraz při nakládání zboží do vozu s vytopenou lokomotivou spojeného, a tomu, který nakládal zboží do vozu odstaveného, poskytovati právo jen na rentu 60%, ježto jeho úraz není dopravní.

Tak daleko zajisté neměl se respektovati historický vývoj při zákonech sociálních, aby stejně oprávnění byli odškodňováni jen proto různě, že u jednoho z nich by se byl nárok v minulosti posuzoval příznivěji.

Konečně nezdá se nám případným tvrzení, že železniční zřízenci budou poškozeni prodloužením doby karenční ze 4 týdnů na 13. Přehlíží se tu, že dle § 231. odst. 1. osnovy nevztahuje se na zřízence, jimž přísluší odškodnění po zákoně rozšiřovacím za úraz dopravní. Těm bude i nadále příslušeti zvýšená renta od počátku 5. týdne po úrazu. Pro ostatní důchodce neznačí však prodloužení karenční lhůty újmy, ježto nemocenský příspěvek rovná se, ba v 75% případů převyšuje 60% rentu.

Ostatní změny osnovy oproti nynějšímu stavu se právě zřízenců železničních nedotknou. Vždyť i ne zcela zdůvodněné — jak řečeno — dosavadní ustanovení o počítání ročního výdělku zůstane v platnosti na újmu zákonné důslednosti.

Co do rozvoje úrazové pojišťovny rakouských železnic sluší uvésti:

Roku 1897 patřilo k ní 38 železničních podniků, od kteréžto doby jich několik odpadlo a několik přibylo. Nynější počet 31 podniků jest vysvětliti přechodem vystouplých drah na jiné dráhy členské. Počet pojištěných zřízenců stoupl od r. 1897, kdy činil 220.514 osob, v r. 1908 na 320.266, což značí vzestup o 45·24%.

Počet oznámení úrazových činil v r. 1897 8451, v r. 1908 30.899. Zvýšil se tudíž na obnos trojnásobný. Zatím co v r. 1897 na 10.000 pojištěnců připadlo 480 úrazových ohlášek, připadlo jich v r. 1908 na týž počet 1135. To se vysvětluje tou okolností, že čím dále, tím více hlásí se úrazy nepatrné, což podporuje zejména od r. 1906 u c. k. stát. drah zavedené honorování železničních lékařů za každý ohlášený úraz obnosem 2 K.

Z 199.632 úrazových ohlášek za léta 1897—1908 bylo jich jen 48.906, t. j. 24·5% takových, po nichž následovalo odškodnění zřízencovo. V 150.726 případech nebylo odškodnění, a to skoro jen z toho důvodu, že bylo léčení skončeno před uplynutím 4nedělní zákonné doby karenční. Leč i počet odškodněných úrazů se za dobu

1897—1908 více než zdvojnásobil. V r. 1897 obnášel totiž 2467, r. 1908 však 6079. Procento takovýchto úrazů vzhledem k počtu všech úrazů hlášených kleslo však z 28·88% roku 1897 na 19·67% roku 1908.

Z oněch 48.906 úrazů odškodněných bylo jich 28.940 (t. j. 59·17%) s nároky na normální renty dle §§ 6. a 7. zákona původního a 19.966 (čili 40·83%) úrazů dopravních s nároky na renty dle čl. VII. zákona rozšiřovacího.

Ve 34.930 případech za léta 1897—1908, t. j. v 71·42%, měl úraz jen přechodné následky, v 11.018, t. j. v 22·53% měl v zápětí trvalou invaliditu, a v 2958 případech (6·05%) smrt. Zatím co absolutní číslo úrazů s přechodnými či trvalými následky stále vzrůstá (z 1628 resp. 576 roku 1897 na 4683 resp. 1106 r. 1908), zůstává číslice úrazů smrtelných takřka konstantní, a ježto počet zřízenectva a podniků železničních vzrůstal, můžeme tvrditi, že úrazů smrtelných u drah ubývá. Na těchto datech jest též viděti, do jaké míry jest povolání železniční nebezpečnější než průmyslová odvětví jiná (na př. hornictví) a do jaké míry jest opodstatněn vyšší ohled na zřízence železniční. Z úrazů připadá nejvyšší počet na železniční personál strojový (416 úrazů na 10.000 pojištěnců), dále na vlakový (265 úrazů na 10.000 pojištěnců), pak na dílenský, traťový a staniční (232, 150, 143). Táž řada platí i o úrazech s trvalými následky. V řadě úrazů s přechodnými následky přichází personál dílenský na místě druhém.

Úrazy smrtelné přiházejí se nejvíce mezi personálem vlakovým (21 na 10.000) a pak mezi strojovým (17·6), dále staničním (10·96), traťovým (9·86), dílenským (5·99) a konečně kancelářským (0·70).

Co do podnětů úrazových, jest zajímavo uvésti, že z úrazů p r o v o z n í c h (a contr. dopravních) připadá 17·43% všech úrazů na nakládání, 12·59% na zdvihání, spouštění a pohybování břemeny, ručními vozíky a kárami. 8·08% úrazů se zaviňuje spadnutím anebo přepadnutím předmětů, 7·94% pádem osob, 6·14 překračováním kolejí, cestou po železnici, přejetím, sražením k zemi jedoucími vozidly (bez lokomotiv), 4·16% odprýsknutím třísek, 3·39% stisknutím předměty, 3·29% při ručním posunování, 2·73% řemeslnými nástroji a stroji, 2·53% stoupnutím na ostré a hranaté předměty, píchnutím, škrábnutím, říznutím atd., 2·46% při vstupování na vozidla a sestupování s vozidel, 2·32% chůzí po schodech, stoupáním po žebřících atd. a 2·15% rovnáním předmětů.

Z úrazů d o p r a v n í c h vzniklo 14·76% překračováním kolejí, cestou po dráze, přejetím a sražením k zemi jedoucími vozidly,

12·21% spojováním vozidel, 12·18% vystupováním a sestupováním na vozidla a s vozidel, 8·7% při nakládání, 5·3% při srážce vlaků, 4·69% pádem osob, 3·86% naražením jedoucích vozidel na stojící zřízence při posunování, 3·23% otevíráním, zavíráním a přiražením dveří vozidel, 2·75% pádem s jedoucího vlaku, 2·33% vykolejováním a 2·18% obsluhováním klik a pák.

Týž úraz je dopravním nebo provozním, byla-li tu silou působící nebezpečí síla parní nebo aspoň možnost jejího působení, předpokládaje ovšem, že se tak stalo v souvislosti s přímým provozováním dopravy (ne tedy v dílně železniční nebo v nádvoří topírny, nebylo-li vozidlo nebo lokomotiva určena bezprostředně, aby nastoupila službu). Jak vidno, moment dosti nepatrné povahy působí tu značné rozdíly odškodnění (60% oproti 90%; 20% oproti 33·33%).

Smrtelných úrazů obojího druhu přihodilo se nejvíce při překračování kolejí a cestě po dráze přejetím a sražením k zemi vozidly (37·80% a 46·49% všech úrazů d o p r a v n í c h), při spojování vozidel (11·83% resp. 15·51%), dále při pádu s vlaku (4·80%), pádu s vyšších míst nebo do hlubin (4·67%), nakládání (4·12%), vyskakování na vozidla nebo seskakování s nich (3·25%), zdvihání, spouštění a pohybování předmětů (2·74½%), srážkách (2·73%), vystupování, sestupování a přestupování vozidel (2·60%).

Že se zákonem o ručení a článkem VII. zákona rozšiřovacího zamýšlelo pouze hraditi úrazy přihodivší se při t. zv. železničních katastrofách (srážkách atd.), ohrožujících cestující obecenstvo, vyššími rentami, zdá se býti nepochybno. Během doby se pojem úrazu dopravního značně rozšířil, ba dokonce i na případy, kdy parní síla dopravy ani z daleka nespolupůsobila (na př. na úrazy při jízdě po draisině), což nelze nijak zavrhovati, poněvadž se aspoň protismyslnost zmíněného rozeznávání mezi úrazem provozním a dopravním zmírňovala. Ani se během doby nehledělo více na vinu zřízence při úrazu dopravním, ač zákon o ručení jen v případě viny nárok poskytoval, třebas že důkaz viny uložil straně žalované, dráze.

Za projednávané dvanáctileté období bylo na odškodněních v celku vyplaceno 60,313.249 K, a to: 1. neschopným k výdělku K 49,769.673, 2. pozůstalým K 10,213.296, 3. na pohřebném K 150.812, 4. na odbytném K 179.467. Z obnosu ad 1. připadá 17,608.828 K na renty léčebné a 32,160.844 K na renty trvalé.

Z odškodnění ad 2. připadá 5,052.090 K na renty vdovské, 4,825.995 K na renty dětské a 335.210 K na renty ascendentní.

Celý obnos odškodnění se zvýšil od r. 1897 z 1,118.095 K na 9.424.587 v roce 1908. Kapitálová hodnota rent, úrazovou pojišťovnou železniční přiznaných, stoupla od r. 1897 do r. 1907 ze 7,679.855 K na 94,363.741 K.

Sečtou-li se hotová odškodnění ústavu, krycí kapitály ústavu, z nichž má ústav sám platiti důchody úrazové a hodnoty důchodů kdysi territoriálními úrazovými pojišťovnami ve smyslu § 59. zák. úr. převzaté, obdržíme obnos celkového zatížení úrazové pojišťovny rakouských železnic odškodněním úrazů, jež činilo roku 1897 8,798.688 K a roku 1908 103,789.329 K.

Na příspěvcích pojistných zaplatilo se za léta 1897—1908 139.418.777 K. V roce 1897 činily 4,080.176, roku 1908 18,648.392 korun, tedy obnos více než čtyřnásobný.

Mzda pojištěným zřízencům vyplacená, jež tvoří základ pro výměru příspěvků, činila 199,170.248 K v roce 1897 a 374,814.713 K v roce 1908. V roce 1897 připadlo na 100 K mzdy příspěvku 2·05 K, roku 1908 pak 4·98 K.

Součet trvalých rent na konci období 1897—1908 splatných činil 13.313, roční obnos těchto rent pak 6,722.130 K. Z toho připadá na trvale neschopné 7354 rent se 4,987.083 K, na vdovy 2441 rent s 909.222 K, na děti 3320 rent s 775.723 K a na ascendenty 198 rent s 50.090 K.

Počet trvalých rent zřízeneckých zvýšil se za 12 let na obnos dvanácteronásobný, rent vdovských osmeronásobný, dětských šesteronásobný a ascendentních pateronásobný.

V průměru připadlo na jednu trvalou rentu zřízeneckou 659·68 korun, na jednu vdovskou 335·46. K, na dětskou 214·06 a ascendentní 230·69 K.

Průměr jedné plné renty po úrazu provozním činil 661·82 K, plné renty po úrazu dopravním (čl. VII. zákona rozšiřovacího) 1506·59 K. Že rozdíl ten není v poměru 60 : 90, vysvětlí se tím, že nejvíce rent dopravních připadá na zřízenectvo jízdní, jehož příjem je značně vyšší. Připadá totiž na zřízenectvo vlakové 97%, na strojové 57%, na staniční 45%, na kancelářské 35%, na traťové 14% a na dílenské 2% úrazů dopravních. Ve 12letém průměru bylo ze 100 případů invalidity 27·29 případů invalidity úplné, při níž renta činila 60%, resp. 90%—120%, 20·53 případů invalidity částečné s rentami 41—50% resp. 60—75%, 9·99 případů invalidity částečné

s rentami 31—40% resp. 46—60%, 16·62 případů s rentami 21—30% resp. 31—45% a konečně 25·57 případů s rentami do 20% resp. 30% ročního výdělku.

Při úvaze o peněžním obratu úrazové pojišťovny rakouských železnic dlužno míti ještě na mysli, že úrazová pojišťovna železniční platí definitivním zřízencům železničním léčebné renty až od počátku šestého týdne po přerušení práce, po případě ještě od doby pozdější, nebyla-li dříve s to, aby skutkový základ pro přiznání renty stanovila. Za tu dobu, od počátku 5. neděle od úrazu vyplácí zřízencům jedině 60% resp. 90% příjmů vedejších, jež zřízenci neúčastí na službě ztrácejí, kdežto plat a příbytečné dostávají i za nemoci úrazem způsobené po 6 neděl resp. až do přiznání renty nezměněně. Uvážíme-li, že zřízenců definitivních a takových, kteří mají pragmatický nárok na podržení platu v případě nemoci nejméně po dobu 3 měsíců, jest v celku neméně než 60% všech pojištěnců, přiznáme, že z tohoto titulu vyplývá pro úrazovku železniční značná úleva, jež se tak přesouvá na železniční podnik.

Dále neuskutečňují dráhy svůj regressní nárok dle § 65. zákona nemocenského na útraty léčení, léčiv a therap. pomůcek. Nemocenské pokladny železniční se práva toho, uznaného správním soudem, výslovně zřekly a žádají jen náhradu nemocenské podpory. I to značí velikou úlevu ústavu. Správní výdaje železniční úrazové pojišťovny stouply od r. 1897 z 142.303 K ročních na 798.697 K v roce 1908.

Při tom dlužno uvážiti, že vyšetřování úrazů železničních není tolik nákladné jako úrazů při ústavech territoriálních, neboť úřady železniční, vesměs výtečně fungující, vyšetří skutkový podklad odškodnění takřka vždy dokonale.

Nebýti momentů právě uvedených, jimiž náklady úrazové pojišťovny železniční se na zúčastněné dráhy přesunují, bylo by úrazové pojištění železniční ještě daleko dražší nežli jest.

Za 12 let námi projednávaných bylo u rozhodčího soudu úrazovky železniční v celku podáno 6381 žalob, k nimž druží se ještě 56 z roku 1896.

Připadá tedy na 7—8 úrazů odškodněných jedna žaloba.

Z uvedených 6278 žalob vyřízených bylo jich 282 vzato zpět, 312 nebylo projednáno pro zastavení řízení, smír nebo z příčin jiných a 5584 bylo jich vyřízeno rozsudkem, a to v 3965 (71%) případech zamítavým a v 1619 (21%) případech úplně nebo částečně příznivým.

Počet žalob jest dosti značný přes to, že, jak zmíněno, představenstvo úrazové pojišťovny železniční, složené ze stejného počtu pří-

sedících dělnických, rozhoduje velice liberálně. Úkaz ten lze vysvětliti jednak značným procentem těžko prokázatelných onemocnění nervových, jež za následek úrazů se vydávají (traumatická neurosa), jednak tím, že veškero zřízenectvo železniční jest ve svazku odborových organisací, jež mu poskytují bezplatné právní ochrany.

Ovšem i organisace odeprou právní ochranu v případech svévolných, neboť se v nich stále více uplatňuje cit sociální zodpovědnosti.

Konečně sluší se zmíniti, že v oboru úrazového pojišťování železničního jsou některé partie mimořádně sporné a specielního pojednání hodné. O dvou takových sporných otázkách jsme již pojednali v Naší Době, ročníku XVII., sešitě 7. a 9., k nimž odkazujeme.

Stávky v Rakousku v l. 1899-1908.

Napsal soukr. docent Dr. Karel Engliš (Vídeň).

(Dokončení.)

I v těchto skupinách zračí se podobný zjev s tím rozdílem, že ve skupinách s větším počtem postižených závodů ubývá i případů stávek úplně bezúspěšných; tendenci tuto lze vysloviti asi tak, že *při stávkách, jež zasáhly více závodů, spíše dosaženo bylo nějakého úspěchu, než při stávkách obmezenějších.*

K zcela analogickému výsledku dospějeme, různíme-li mezi jednotlivými a skupinovými stávkami.

Ze 100 stávek	jednotlivých		skupinových	
	skončilo			
s úspěchem	r. 1908	v l. 1899-1908	r. 1908	v l. 1899-1908
úplným	24·4	20·9	13·3	18·2
částečným	35·1	41·3	73·4	71·3
žádným	40·5	37·8	13·3	10·5

Výsledek stávek skupinových jest zjevně lepší než stávek jednotlivých, jak viděti z kvot stávek bezúspěšných; ovšem častější jest též úspěch jen částečný z důvodů vyložených pro stávky větší vůbec. Tím ovšem není ještě řečeno, že *mnohost* závodů neb podniků stávkou dotčených jest to o sobě, která působí příznivější výsledek; konstatovati lze pouze faktum, že *povaha stávek* ve více závodech, pokud se týče podnicích jest jiná než v závodě či podniku jednom a že různost ta jeví se i ve výsledku hnutí. Růzností těch nelze exaktně postihnouti, ale jest zřejmo, že *stávky šířící se po více závodech jeví lepší organisovanost a pevnější solidaritu stávkujících*, momenty to pro *výsledek stávek velmi významné.*

I v tom se jeví rozdíl, zda stávka se odehrávala ve *velikých* neb *malých* závodech; ze 100 stávek

s úspěchem	pouze ve velkozávodech		pouze v malozávodech		v malo- i velkozávodech	
	skončilo					
	r. 1908	r. 1899-1908	r. 1908	r. 1899-1908	r. 1908	r. 1899-1908
úplným	18·6	18·1	34·6	28·0	3·3	13·2
částečným	40·4	45·5	40·8	46·0	93·4	79·9
žádným	41·0	36·4	24·6	26·0	3·3	6·9

Stávky, jež zasahují současně veliké i malé závody, jsou poměrně velmi řídkým zjevem, vyznačují se vysokým procentem úspěchu jen částečného. Mezi stávkami ve velkozávodech a stávkami v závodech malých jeví se pak ten rozdíl, že ony mnohem častěji skončily s naprostým neúspěchem, tyto hojnější s plným úspěchem.

Jiný moment, který přímo působí na zdar stávkového boje, jest stupeň účasti na stávce. Čím více zaměstnaných se stávky súčastní, tím pravděpodobnější jest zdar stávky, poněvadž jest škoda zaměstnavateli hrozící poměrně tím větší.

Ze 100 stávek,

při nichž činilo účastenství zaměstnaných	skončilo s úspěchem úplným		částečným		žádným	
	r. 1908	r. 1899-1908	r. 1908	r. 1899-1908	r. 1908	r. 1899-1908
40—80%,	19·0	15·8	35·5	36·5	45·5	47·7
—40%,	17·8	18·4	39·3	47·1	42·9	34·5
více než 80%,	27·1	24·2	48·3	52·0	24·6	23·8
100%,	32·1	26·9	42·9	47·9	25·0	22·5

Z těchto číslic zřejmě vysvítá souvislost mezi intensitou stávky a jejím výsledkem; nepůsobí sice v celku rozdílu, činí-li účatenství 10 či 15%, ale stávky, kde stávkovaly čtyři pětiny všech zaměstnaných, aneb dokonce všichni, mají rozhodně zpravidla příznivější výsledek než stávky s účastenstvím menším.

I vytrvalost stávkujících náleží k momentům, od nichž lze očekávati zdar stávky; ovšem záleží na tom, která z obou zápasících stran může vydržeti zápas déle.

Stávky, jež trvaly	Počet stávek	Ze 100 stávek vedle uvedeného trvání skončilo r. 1908 s výsledkem úplným	částečným	žádným
do 5 dnů	335	29·6	30·4	40·4
6—15 »	184	21·2	48·4	30·4
16—30 »	89	14·6	55·1	30·3
31—50 »	49	8·3	62·5	29·2
více než 50 »	65	7·7	58·5	33·8
celkem	722	22·2	42·7	35·1

Jak z kvoty stávek bezúspěšných plyne, nelze snad tvrditi, že by stávky déle trvající měly úspěch lepší než stávky v krátké době odbyté; jisto jest pouze, že stávky krátké končí v převážné části případů úplným vítězstvím strany jedné nebo strany druhé. Zjev ten dá se vysvětliti velmi prostě. Tam, kde je mezi silou zápasících stran veliký rozdíl, končívá zápas úplným vítězstvím strany silnější, končívá ale též brzy, poněvadž strana slabší nemůže dlouhého boje vésti. Trvá-li stávka déle, jest to už samo o sobě známkou, že síly zápasících stran sobě se blíží, pak jest ale též pochopitelno, že potkávají se na jakési střední linii částečného úspěchu.

Zdar stávek záleží ovšem též na počtu a druhu vyslovených požadavků. Mezi požadavky při stávkách kladenými rozeznávati se dají dvě skupiny: Jsou to především požadavky rázu převážně hospodářského, při jichž projednávání hrají hlavní úlohu úvahy hospodářské, o výnosnosti závodů, bude-li jim vyhověno, a pod.; sem nepatří snad pouze otázky mzdy a pracovní doby, které určují hrubý nebo čistý výnos závodů, nýbrž i otázky jiné, tak na př. nákladná hygienická opatření a j. Úspěch takových požadavků záviseti bude tedy převážně na hospodářských podmínkách závodů, poměrech hospodářské konjunktury a pod. U druhé skupiny požadavků převládají však úvahy jiné, psychologické; jsou to hlavně ony, jež seskupeny jsou v úřední statistice jako »organisační«. Zaměstnavatelé vidí namnoze v požadavcích toho druhu zasahování dělnictva do svého »výsostného« práva nad vedením závodu aneb do jiných práv »nezadatelných«. Překážky tohoto psychologického rázu váží někdy více než velmi značné potíže hospodářské.

Už počet vyslovených požadavků o sobě má na úspěch stávky zjevně vliv. Ze 100 stávek,

při nichž vysloven (o)	skončilo s úspěchem úplným	částečným	žádným
byl 1 požadavek	29·7	22·6	47·7
byly 2 požadavky	18·9	49·6	31·5
byly 3 požadavky	11·1	65·1	23·8
byly 4 požadavky	14·6	73·2	12·2
bylo 5 požadavků	4·2	79·2	16·6
více než 5 požadavků	8·2	81·2	10·6

Bylo ostatně už výše řečeno, že při stávkách, při nichž stávkující vyslovili řadu požadavků, se neklade na splnění všech požadavků

stejná váha, že častěji se některý zamítne aneb jen částečně povolí, čímž se hned způsobuje jen částečný úspěch celé stávky.

Hlavní věcí jest ovšem obsah požadavků. Úřední statistika ptá se především, jak dopadají stávky s různými požadavky, pak, jaký úspěch měly jednotlivé požadavky. Obmezíme se zde na posléz uvedený směr pozorování; výsledek jednotlivých požadavků určuje též výsledek celé stávky. Při statistické úvaze dlužno ovšem požadavky stávkujících počítati. Jak řečeno, rozeznává schema úřední statistiky 68 druhů různých požadavků; při jednotlivé stávce určuje se počet požadavků dle počtu těchto druhů ve schemata, pod která se konkrétní požadavky zařaditi dají.

Způsobem tím vypočteno bylo, že se při všech stávkách r. 1908 dohromady jednalo o 1857 požadavků. Z těch bylo

povoleno plně	710,	to jest 38·2%
povoleno částečně	438,	to jest 23·6%
zamítnuto	709,	to jest 38·2%

Rozvržení toto jest velmi zajímavé. Jen asi čtvrtina všech požadavků měla úspěch částečný; ze zbytku připadá přesně polovice na plný úspěch, polovice na neúspěch. Předpokládáme-li, že požadavky s částečným úspěchem byly z polovice povoleny a z polovice zamítnuty, můžeme celkem říci, že se r. 1908 zaměstnavatelé a stávkující potkali na středním bodě, ježto bylo jen polovice z toho povoleno, co stávkující žádali.[1]

Úspěch nebyl u všech požadavků stejný.

Z požadavků týkajících se	jichž bylo vysloveno	bylo povoleno úplně %	částečně %	bylo zamítnuto %
mzdy,	810,	30·25	37·65	32·10
pracovní doby,	336,	41·67	22·02	36·31
organisace,	421,	43·62	5·80	50·58
jiných momentů,	280,	48·93	12·14	38·93
vůbec	1857,	38·20	23·60	38·20

Dle povahy své vykazují některé požadavky jen zřídka úspěch »částečný«, dopouštějíce v odpovědi zpravidla jen buď »ano« anebo »ne«, jak z různých procent částečného úspěchu jest zřejmo. Jsou to právě požadavky organisační a »ostatní«, při nichž jest pravidlem buď plný úspěch nebo neúspěch.

[1] Pro dřívější léta výpočty podobné nebyly dosud provedeny.

Úspěch jednotlivých, častěji se vyskytujících požadavků, byl tento:

Druh požadavků	Počet požadavků	Z nich bylo povoleno úplně	částečně	zamítnuto
		procent		
a) Mzda:				
zvýšení mzdy denní a akkordní	508	23·2	44·7	32·1
placení svátků, vyšší mzda za práci přes čas	98	40·8	32·7	26·5
vyšší mzda za práci ned. a svát.	54	42·6	20·4	37·0
přídavky	36	27.8	47·2	25·0
vyšší mzda za práci noční . .	28	50·0	21·4	28·6
b) Pracovní doba:				
zkrácení denní pracovní doby .	184	34·2	26·1	39·1
zkrác. prac. doby v sob. a v pond.	63	53·9	15·9	30·2
zkrácení pracovní doby před velkými svátky	45	48·9	13·3	37·8
odstranění neb obmezení práce nedělní a sváteční . . .	20	50·0	30·0	20·0
c) Organisace:				
uznání dělnických výborů a důvěrníků	116	51·7	3·5	44·8
prázdno na prvního máje . .	86	54·7	8·1	37·2
opětné přijetí propuštěných .	68	22·0	5·9	72·1
nepropuštění stávkujících . .	60	73·0	5·0	21·7
propouštění stávkokazů a nelibých dělníků	34	17·7	5·9	76·4
odstranění představených . .	32	9·4	6·2	84·4
d) požadavky jiné:				
ohledně pracovního řádu . .	120	47·5	19·2	33·3
hygienická opatření . . .	35	62·9	5·7	31·4

Jest zřejmo, že, čím dále jde specialisace požadavků, tím řidčeji vyskytuje se »úspěch částečný«, poněvadž tím více se dospívá ku požadavkům zcela jednoduchým, k nimž lze odpověděti buď ano anebo ne.

Požadavky mezdní jsou převážně rázu kvantitativního a při projednávání se často více méně modifikují. Mezi požadavky mezdními mívají poměrně nejpříznivější výsledek ony, jež se týkají vyššího placení práce noční, nedělní, sváteční a práce přes čas. S tím souvisí, že se poměrně velmi hojně povoluje obmezení neb odstranění práce

nedělní a sváteční a zkrácení pracovní doby v sobotu. Mezi t. zv. organisačními znatelně odrážejí se ony, které považují, jak řečeno, zaměstnavatelé za vsahování do svého výsostného práva nad vedením závodu; tak odstranění stávkujícím nelibých představených neb dělníků a stávkokazů, podobně jako opětné přijetí dělníků propuštěných se povoluje jen zřídka. Naproti tomu uznání dělnické organisace, jež se ostatně hojně žádá, právě tak jako prázdno na prvního máje bylo ve většině případů povoleno. Nejčastěji vyhovuje se požadavku, aby nebyli stávkující z práce propouštěni. Výsledek požadavků »jiných« byl poměrně příznivý.

Výsledek stávek nebyl by úplně oceněn, kdyby nebylo poukázáno k jistým zjevům, které stávková hnutí provázívají a charakterisují jednak úsilí boje, jednak hospodářské oběti s nimi spojené. O ztrátách na mzdě pojednáno bylo už výše. Zde budiž jen doplněno: z obětovaných 3,083.000 K v r. 1908, pokud se týče 36,572.700 K ztracené mzdy v letech 1899—1908, obětováno bylo na stávky

	r. 1908	v l. 1899-1908
s plným úspěchem	148.000 K	1,639.300 K
s částečným úspěchem	1,921.000 K	29,096.600 K
bezúspěšně	1,014.000 K	5,836.800 K

K tomu přistupují dále hotové výdaje, jež dělnické organisace na stávky učinily. O celkových těchto výdajích zpráv není. Jen organisace socialistické vydaly r. 1908 1,377.733 K. Schůzí pořádáno bylo r. 1908 1142, z nich byly 4 rozpuštěny a 5 zapovězeno. Pro porušení pracovní smlouvy odsouzeno bylo ve smyslu § 85. živn. ř. 84 dělníků, jinak soudně 138, policejně 42. Při 415 stávkách účastněny byly dělnické organisace.

Než i zaměstnavatelé doznávají stávkami značných škod, které se statisticky ani postihnouti nedají. Jsou to především škody vznikající ze zmenšené produkce v době, kdy, jak obyčejně bývá, příznivá konjunktura slibovala výhodný odbyt a zisk. Jiné škody vzcházejí z nemožnosti dostáti různým dodávacím smlouvám, jež mívá za následek placení náhrady škody, ztrátu zákazníků a pod. Též změny v personálu, jež stávky způsobují, mívají na závod nepříznivý vliv. S těmito škodami ovšem stávkující právě počítají; čím větší je hrozící škoda, tím větší naděje na úspěch.

Organisace zaměstnavatelů jsou dosud málo poměrně vyvinuté. Kdežto škody ze stávek, postihující dělnictvo, dík jich organisaci, repartují se na široké vrstvy organisovaných dělníků, kteří podporují

stávkující, čímž se posice dělnictva posiluje, nesli škody, stíhající zaměstnavatele, jednotlivci. Od dělnictva učí se nyní i zaměstnavatelé; v nejnovější době zavádějí podnikatelské organisace v Německu »pojišťování proti stávkám«, vlastně podporování zaměstnavatelů stávkou postižených; pojišťování opatřují organisace zaměstnavatelské buď samy, nebo ve zvláštních ústavech, kamž súčastnění podnikatelé platí své příspěvky. Tím ovšem dociluje se repartice škod, vznikajících ze stávek, na širší kruhy a posiluje se posice jednotlivce.[1]

Stávky, jakožto primérní organisační zjev, vytvořily nový organisační útvar, tarifní, kollektivní smlouvy. Solidarita, která spojila všechny stávkující v jeden bitevní šik za společné požadavky, učinila z nich též při vyjednávání a urovnání jedinou, kollektivní smluvní stranu; podobně tomu je při stávkách skupinových i na straně podnikatelů. Z úmluv, jimiž bývaly urovnávány stávky, vznikly moderní kollektivní smlouvy tarifní. R. 1908 uzavřeny byly smlouvy toho druhu po 193 stávkách. Smlouvy tyto nejsou sice hospodářským mírem, jsou však hospodářským příměřím.

---

[1] »Die Streikversicherung der Unternehmer« v »Correspondenzblatt der Generalkommission der Gewerkschaften Deutschland«. 19. roč. č. 47-49.

O zřízení a organisaci agrárního musea.

Napsal Dr. J. Slv.

(Pokračování.)

Je arci málo soukromé půdy k deputátním nájmům. Není však už, žel, ani někdejší obecní půdy — zvláště polí a pastvin — jíž užívalo se druhdy k společné pastvě vepřů, skotu, ovcí, hus atd. a která se propůjčovala obecnímu pastýři částečně v užívání a v nájem. Tito staří ovčáci a pastýři byli zároveň lokální — někdy dost zkušení a dobří — zvěrolékaři; někdy arci šířili též pověru. Pěstovala se pastva venku místo nesprávné výchovy stájové.

Obecní půda je dnes však většinou rozdělena — a jak byla by nyní dobrá k takovým společným podnikům! Zbyly skoro jen lesy, a ty jsou často dost ubohé. Fakta známá, ovšem toliko nutné příklady znamenité a logicky provedené organisace hospodářské v minulosti. A nevrací se zpět tendence doby? Částečně bude nucena.

*

Jak a proč domácí naše původní vegetabilní i animální zásobárna mohla tak zchátrati, že ji pak prostě vyhodili? Odpověď najdeme toliko ve starém robotním systému do r. 1848. Rostliny i zvířata dlouhou nepéčí byly vyssáty, sešly. Sedlák na účelné a delší dobu trvající pokusy o zlepšení zvířectva i semen neměl prostředků ani času, ani chuti: bídou i útiskem stal se netečným strojem. Vše — rostliny, zvířata i půda — živořilo i s ním. U tehdejšího velkostatku však právě vládla soustava pachtovní i úroční a vlastně selské hospodaření většinou. Režijní hospodářství bylo dosti malé; a i k tomu musil sedlák většinou dodati své potahy, vozy, dobytek i nářadí — zkrátka značnou část t. zv. fundus instruktus. Půda byla mimo to nehybná velice. Takový byl duch celé doby. Známý onen hladový rok za Marie Terezie s jeho pozdějšími sociálně-politickými důsledky měl své hluboké předchozí hospodářské příčiny na panstvích.

Velkostatkářské dvory měly ovšem také mnoho dobytka. O nějakém však racionelním promyšleném chovu, který by si byl též býval

všímal celku, nebylo skoro ani řeči a tak konečně rok 1848 značí v jistém ohledu úpadek hospodářský do jisté míry, a to přílišným uvedením cizího a naprostým nedbáním všeho domácího v zemědělství atd.

*

Snad se nám však namítne: Tvrdí-li někdo, že uvedení a uvádění sem typů cizích, často i nevhodných, způsobilo řadu nemocí, ba i zchátrání a degeneraci našeho materiálu vegetabilního i animálního, cizího a domácího, zapomíná, 1. že nemoci bývaly i dříve, třeba pod jinými jmény; 2. že některé cizí druhy se osvědčily, zvláště z Německa; 3. dnes se hospodaří na základě vědeckém; zmíněné chyby staly se tedy jen u méně vzdělaných malostatkářů. K tomu odpovídáme: 1. Studium starých pramenů nám dosvědčuje, že druhdy nemoci nevyskytovaly se přec jen tak často, epidemicky i hromadně, a nebylo jich tolik a různých, jako nyní. Zcela jistě to platí o zvířatech a stromech zahradních, lesních i chmeli, po případě o vínu; ostatních rostlin si starší doba méně všimla, a to proto, že nemusila. Nemoci se později zcela jistě rozmnožily; tak na př. jen epidemií i tuberkulosy dřív bylo mnohem méně. A jaký div, že se rozšířily tak nemoci!? Známe-li pozdější kult cizích typů a jich překotné i nerozmyslné sem uvádění, jež nedbalo biologických zákonů a zdejších životních podmínek: pochopíme i přisvědčíme. Akklimatisační schopnosti, a v široké míře, dostává se jen málo organismům.

Stále nutno ještě dnes u nás počítati s menší zkušeností chovu zvířat, specielně skotu, s menší čistotou chlévů, s následky nepřetržité výchovy stájové (na místě zdravé pastvy venku na vzduchu), s nedostatkem stálé a včasné místní služby i dohlídky zvěrolékařské. I staré účty vykazují dosti zhynulých zvířat. Ježto nebyla však lokální revise náležitě organisována i pronikavá, nelze všem těm číslicím úplně věřiti; často byly fingovány. Ale i tu týkají se většinou jen mláďat a velmi zřídka hromadných epidemií celých stád a okresů, jako tak často nyní. Tato nápadná pozorování a tyto zprávy byly by nám zachovány a jsou, ač řídké.

Není ostatně pochyby, že ten, kdo ze starých pramenů i účtů podá dějiny nemocí zvířecích a rostlinných, jakož vůbec dějiny produkce animální a vegetabilní[1] u nás (úmrtnosti, plodnosti, váhy a cen, původu typů atd.), prokáže našim zemědělcům znamenitou službu. Rovněž o historii chovu skotu na Domažlicku a Klatovsku. Nestačí

[1] Přání to lze rozšířiti i na speciální monografie o odborných dějinách chovu lososa, úhoře, candáta, pstruha, štiky i kapra atd. Dále o historickou statistiku o ovocnictví v jižních Čechách, o míšení porostů lesních a j.

k tomu arci obvyklá erudice, methoda a výchova (na př. pomocné vědy archivní); nutno je rozmnožiti o národní hospodářství, o vědy hospodářské a kamerální, správní a státní. Nutno vyjíti ven do přírody, vidět půdu a terrain, míti jisté vědomosti z přírodních věd, jíti a zpracovati prameny historické společně s hospodáři; běžná knižní a literární methoda tu nestačí, jak patrno.

Vedle písemných zpráv ostatně i naši staří hospodáři, ti na výměnku, nám řeknou, že dříve nebývalo mezi zvířaty a stromy tolik nápadných chorob a zchoulostivělosti; nemusíme tedy jíti ani tak daleko a moc do minulosti. Tvrzení naše potvrzují konečně i dnešní znamenití praktičtí hospodáři, vynikající theorií a zvláště skutečnými výsledky, a to polní, lesní, rybní, zahradníci a j.; bude-li třeba, uvedeme i jejich jména. Na váhu tu padají i zprávy stavitelů, obchodníků ovocem, dřívím, dobytkem, semeny atd. i zvěrolékařů, zemských i státních korporací. Vývody své podpíráme dále starší i novější zemědělskou statistikou, zemskou knihou plemennou a vůbec literaturou.

2. Některé druhy se opravdu také osvědčily, t. j. přizpůsobily, zvláště u žita a ovsa; za to náš ječmen a pšenice jsou jistě domácí a výtečné. Ony cizí druhy se však proto dosti osvědčily, ježto životní podmínky jejich původní vlasti byly našim dosti blízké; a proto tedy zase anglická a j. semena neprosperují u nás už tolik (vyjímaje chmel). Akkomodační schopnost nižších organismů bývá značně menší, než u člověka — známý a starý to zákon biologický. Ovšem i zde jsou mnohé odchylky a výjimky.

Bylo opravdu nutno domácí druhy nechat zpustnout a pak jednoduše odstranit a zavést sem cizí nepřizpůsobené typy?

3. Dnes se hospodaří více na základě vědeckém. Ale před a po roce 1870 už přece také. Tehdejší »móda« byla právě výsledkem též tehdejších i starších vládnoucích názorů školských. Ostatně ani věda není přece neomylná a mění se, pokračuje, opravuje a vyvíjí se. Zemědělská věda mimo to musí míti pravdu nejen v malém — v laboratoři, ale i ve velkém — na poli a ve stájích. Zemědělství v praksi je vědou i uměním, jako medicina a pedagogika. Proto jsou i vědy praktické (všecka technika) těžší a zodpovědnější, než vědy theoretické. Chybný názor filologický neuškodí nikomu, leda kandidátu při zkoušce; pochybení vědy zemědělské značí však někdy i statisíce škody. Ostatně právě dnešní názor vědecký znamená tu rozumný a biologicky správný kompromis a částečný obrat. Hlavně velkostatky zaplatily dráže své dnešní zkušenosti; malorolník jen

okukoval a zdarma chodil okolo — a teprve, když se osvědčilo, koupil a napodobil též.

V biologii velmi mnoho platí zákon rozmyslného k ř í ž e n í c i z í c h i d o m á c í c h s c i z í m i typy. Stejně však a více váží přirozený i umělý výběr nejlepších druhů domácích, v ý b ě r, v ý c h o v a z u š l e c h ť o v á n í n e j l e p š í c h j e d i n c ů v l a s t n í c h, viz ty časté nemoci jako doklad. Jak velice na př. zdokonalily tím způsobem Anglie, Francie, Německo i Skandinavie svou domácí flóru a faunu! —

*

Přicházíme k oddělení h i s t o r i c k é m u.

Snad to v první chvíli překvapí; není však pochyby, že mnohé z toho, o čem se domníváme, že jsou to hospodářské vymoženosti a objevy naší doby, nalezneme již v minulosti. Ukazujeme tu na př. na výrobu velkých, šťavnatých, pevných sýrů kol r. 1600 v Čechách, upomínajících na dnešní hollandský sýr (Eidamer). Vůbec o lakticinu mnoho bychom se dověděli; ale i jinak o produkci animální, vegetabilní, zahradnictví, lesnictví, rybářství atd. Četné zkušenosti a methody, soustavy a organisace atd. Najdeme tu ku srovnání mnohé záznamy výnosů, rozmanité kalkulace a výpočty, zapomenuté techniky a j. Hledá-li dnes průmyslník a zvláště textilník nové impulsy v historii a v museích (Ruskin!), nalezne je tam i zemědělec. Podrobnější doklady ještě podáme; něco jsme ostatně již dolíčili výše při zahradnictví, lesnictví, rybářství atd.

Upozorňuji dále na faktum, jakou měrou podobá se dnešní nový živnostenský řád starému cechovnímu zřízení. Rovněž nynější celní ochranný systém v hospodářské politice všech skoro států, není to vlastně návrat do minulosti? Ostatně i Anglie již již chce se připojiti. Rovněž v dějinách hornictví, industrialisace, dopravy po vodě a souši atd. nalezneme velmi mnoho. Dnešní rozdělení půdy v Čechách a s tím hospodářský a majetkový stav našeho dnešního venkova i měst je čin historie; vznik latifundií je teprve důsledek náboženských válek 15. a 17. století. Bez třicetileté války stáli jsme i hospodářsky skoro tak vysoko jako Holandsko téže doby; jinými slovy: stav roku 1600[1] rovná se teprve

[1] Konec 16. století zná na př. i cenu luk, což ukazuje dále na rozšířený chov dobytka a na stupeň hospodaření obchodního; tak vzdálený a vysoko ležící statek na Lounsku získá si velikou louku až u Postoloprt. Vidíme i smysl pro cenu lesů, dává se na jevo jakási péče o ně; polní statky u Loun mají své lesy vzdáleny nejméně 4 až 5 hodin, ale přec je mají.

r. 1800. Věk 17. a většina 18. jsou skoro sterilní a napodobují či kořistí ze století 16. Vším tím je mnoho řečeno! Důležito je též srovnávání osevů a sklizní různých dob, ale týchž dvorů; finančních i j. výnosů půdy stojící ve vlastní správě, či v nájmu; poznání administrace a instrukcí; srovnávání pachtovních hodnot, zjištění nejvděčnějších kombinací hospodářských soustav, poměr půdy ke kapitálu a p., a zvláště dějiny českého peněžnictví, úvěrnictví, směnkářství atd. Teprve na základě studia dějin hospodářských i majetkových dospějeme k positivnímu výkladu i pochopení mnohých dob. Chceme tu poznati ovšem netoliko stránku technickou i výrobní, ale i finanční, obchodní atd.

Doklady v historii sociální. Proč jsme na př. r. 1420 zvítězili a r. 1620 prohráli? Obyčejně se uvádí postavení lidu r. 1620. To však nestačí. Lid bez vůdců (a tehdy tedy bez šlechty) není nic; jsou to právě bezvládné, neorganisované massy. R. 1420 měli jsme však (jako v Polsku a Uhrách) četnou intelligentní a zdravou malou šlechtu, která vedla lid a seděla na své půdě. R. 1620 byl všeho toho opak; malá šlechta byla demoralisována. Bude nutno studovati hospodářský stav šlechty kol r. 1600. Sociální dějiny šlechty a jejího majetkového stavu jsou vůbec neméně důležity, jako historie lidu pro poznání minulosti; a v tom, jakož i v rostoucí akklimatisaci šlechty k půdě a okolí vidí mnozí hlavní podmínky zadržení dalšího klesání jejího významu. Dokladem intelligence i zdravoty šlechty právě též na českém jihu kol r. 1400 může býti na př. i Tomáš ze Štítného. Ovšem ani sociální dějiny nelze pochopiti bez předchozího poznání dějin hospodářských a zvláště majetkových. Proto také veškeré dosavadní pokusy o takové práce jsou předčasné. Sociálněpolitické a jiné reformy tereziánské a josefinské mají své hluboké hospodářské i majetkové příčiny, které se vykládají posud příliš formálně. Někteří je vidí v úpadku velkostatkového hospodaření 18. věku; to ovšem nutno teprve hlouběji dokázati. Nesmíme přec též zapomínati na četné války 17. a 18. v., na nedostatek dopravy, vývozu a průmyslu. Nic se nevyrábělo ve velkém, produkce byla absolutně i relativně menší, méně se hnojilo i pracovalo a více se ouhořilo atd. A proč to vše? Potřeb a lidí nebylo dříve tolik.

Z pozdějších smluv tyto divné poměry nevyložíme. Konec 16. věku vůbec velmi mnoho učinil pro *organisaci a konsolidaci hospodaření zemědělského.* Každý i sebe menší statek hleděl míti, pokud to jen bylo možno, všecka odvětví zemědělská a dotyčného průmyslu, tedy i rybníky, zahrady, ovocnictví, chmelnice a vinice, pivovary, pily, mlýny a j. Nápadno je to zvláště v jižních Čechách, co do lesů a rybníků na severu. Dokladů specielních nelze tuto podávati, odborníkům jsou ostatně známy a dostačí.

Také politická historie nabude ve světle dějin hospodářských, sociálních a jiných sytější barvy. Je otázkou, budeme-li i dále mluviti stále jen o »pobělohorských mučedlnících«. Budovec byl na př. také dobrý finančník. Byl rok 1620 nespravedlností? Intelektuálně snad nebyl odůvodněn; zda i mravně? Dějiny 14., 15., 16. a zvláště 17. a 18 století zcela jinak potom vypadnou. A to stereotypní rčení o »spánku« a »probuzení« národa: není v tom též mnoho literárního a frázovitého? Dosavadní výklad 17. a 18. v. nestačí.

Lipský professor Lamprecht, osobnost dnes světově známá a ceněná, jehož dějezpytný ústav v Lipsku (pro synthesi, srovnávání atd.) stává se Mekkou mladým historikům, kam (k vůli němu i k vůli Ostwaldovi) dnes putují dovršit své vzdělání po předchozím odborném studiu, vyšel z dějin hospodářských a připojil je k historii politické: a jaké netušené světlo vrhnul na minulost Německa, ač byl to zatím jen »wirtschaftspolitischer Anstrich« a žádné vlastní hospodářské dějiny.

Správně dnes v politice říkáme: Vnitřním sesílením národa a lidu k vnějšímu politickému úspěchu. Politické úspěchy jsou opravdu cosi vnějšího, dění na povrchu, výslednice uvnitř působících sil, dle zákona o parallelogramu sil. Nutno poznati vnitřní a spodní příčiny — a to jsou právě poměry sociálních vrstev, jich síla hospodářská, kulturní a mravní.

Vedle poznání hospodářských zásad jednotlivých dob nutno je současně též studium kolonisačních zásad našich předků. Důvod, proč která osada byla založena (v přírodovědeckém ohledání, t. j. hospodářském a obranném významu dotyčného místa) na př. Stadice, Chýnov atd. V okresích, kde se odbýval náš nejstarší historický život, je velmi vděčným studium místních tratí (Fluren): tak na Pražsku, Berounsku, Rakovnicku, Lounsku, Slánsku, Mělnicku, Boleslavsku atd. (Na př. jméno louky Kujmo na Žatecku, lesa Na turu na Lounsku a p.). Stejně je důležito zkoumání povrchu terrainu i půdy a jejího rozdělení i držení.

Studiem dějin zásad kolonisace Šumavy dojdeme k pozoruhodnému výkladu historie Netolicka a Volynska, Doudlebska, Vitorazska atd.; speciální doklady přineseme jindy.

Doklady k historii agrární i agrárněprávní a politiky agrární: právo k půdě, dějiny i způsob rozdělení a držení půdy. Z katastru josefinského a stabilního lze na př. zjistiti t. zv. českou zádruhu. Velmi důležita je též taxace půdy v minulosti ve srovnání s přítomností.

Z dějin agrárních i hospodářských lze ovšem dospěti do dob dosti starých, písemnými prameny nedoložených; a s nimi bude snad

možno blíže osvětliti i naši nejstarší historii i dějiny osídlování země. T. zv. báječná doba Kosmova vykládá se až posud příliš mnoho literárně a filologicky; tak se nemůžeme dostati ku předu pro samé »prý«. Bude nutno přibrati dějiny hospodářské a terrainu. I slovanský pravěk získá na poznání. Staří Slované, jako primitivní lidé většinou, byli především zemědělci, odvislí cele na půdě, co do výživy i obrany, tedy ve svých největších životních otázkách a potřebách. Proto tudíž mnohé záhady nezodpovědí a mnohá nová fakta neřeknou nám ani psaná historie, ani tradice, ale příroda, terrain a dějiny hospodářské. Ba, jsou dnes i lidé, kteří tvrdí, že někdy budou spolu vykládati minulost i hospodáři a přírodovědci; pak historikové a ve třetí řadě teprve filologové. Vše to ukáže arci doba. Není ovšem pochyby, že dosavadní časté zájezdy do filologie sváděly též historiky.[1]

Je jisto, že mezi prací vyšetřujícího soudce a dějezpytce je mnoho podobnosti: oba předvolávají svědky živé i neživé, psané atd. Právník přibírá si dnes však i lékaře a psychiatra, technika (stavitele a inženýra) a různé živnostenské experty. Historik chce zůstati vědeckým i positivním; může si však všímati jen výhradně svědků psaných, knižních, papírových? V oboru umění činí se ovšem výjimka a přijímají se i svědectví vlastních děl, t. j. netoliko subjektů, ale i objektů badání — »non solum acta, etiam saxa loquuntur«.

Na západě byla zásada rozšíření hodnoty svědecké u objektů přenesena i na jiné obory. V Německu jsou známy snahy proti přílišné převaze filologie a posavadnímu stálému literárně knižnímu pojímání minulosti, jimž přičítá se tak mnohý nezdar badání se starými chybami. Volá se po zkoumání vlastních věcí, t. j. i předmětů badání. A jako se zkoumají hraniční obvody práva a mediciny, právě tak hledají se vztahy a styky společné mezi historií a biologií (ethnografií, folklorem, učením o raçe atd.), jakož i mezi minulostí, půdou, t. j. terrainem místním (hist. topografií, dějinami osídlení, hospodářskými a p.). Vizme jenom ty četné diskusse o programu nově od cís. Viléma II. při 100letém jubileu berlínské university založené »Kais. Gesellschaft für Gründung von Forschungsanstalten«.

Lze opravdu stále věřiti ve vládu starého diktu: Quod non est in actis — — —?

(Dokončení.)

[1] Tak známá práce Peiskrova z r. 1904 o poměru starých Slovanů k Turkotatarům a Germánům, jistě v detailech velmi impulsivní a výborná, je v závěru falešná a chybila tím, že svěřila se příliš filologii a opustila tak vlastní historii hospodářskou, z níž původně vyšla a na níž stavěla.

Václav Hollar.

Nové příspěvky k jeho životopisu.

Podává Lad. J. Živný.

(Pokračování.)

Oní, jak již povědomo, zpravuje nás nejenom Vertue, ale i Hollar sám, i třeba tudíž věnovati pozornost také dopisu Hollarovu. Postřehneme v něm především, že Hollar, ačkoli se snaží adresáta o své záležitosti informovati, neudává příčiny svého zajetí. Neuvádí ani žádného určitého roku, kdy se to stalo. Přes to, zdá se, možno obého, i příčiny i času z dopisu se domysliti, a pokud jde o čas, i přímo jej odtud vyčísti.

Zřejmo, že v dopise se odlišují jasně dvoje období časová. Starší, jež se charakterisuje jednak slovy: »jak se asi pamatujete,« a »vyvázli v oné době«; a druhé, mladší, soudobé se vznikem dopisu. Z kontekstu vyplývá, že mezi oběma daty uplynula doba delší, snad několik let; svědčí o tom parenthetické: »jak se asi pamatujete« i snaha Hollarova, podrobným vypisováním fakt a uváděním osob u věci zúčastněných adresáta všestranně informovati a upamatovati.

Avšak, je-li druhé období určeno přesně — přítomností ovšem — není, myslím, o nic méně určitý i údaj první. Určuje ť jej Hollar sám, pravě: »byl jsem jat, přicházeje od Kanálu«. Není pochyby, že naráží tu na svou cestu z Holandska, k níž odhodlal se jednak dobrovolně, jednak snad i na přímý popud z Anglie; k níž však také donutily jej buď válečné přípravy nebo přímé již vypuknutí války mezi Holandskem a Anglií v červenci 1652 pro vyhlášení navigační akty Cromwellovy; posléze i nevalně příznivé poměry, v nichž v Holandsku, bez přátel a málo naviděn, žil. A válečné doby tyto vysvětlují rovněž, proč Hollar místo přímé cesty Severním mořem, kde jeho život mohl býti ohrožen nejvíce, byl nucen dáti se oklikou přes nezúčastněnou severní Francii a zvoliti poměrně krátkou plavbu přes průliv La Manche, zkrátka angl. zvaný Channel.

A příčina jeho zajetí? Je na snadě. Jako zbrojení nebo již válka sama uspíšila — mimo jiné — jeho rozhodnutí opustiti nehostinnou

půdu a určovala směr jeho cesty, výjimečné poměry jí způsobené ohrozily i jeho osobní bezpečí. Ty, jakož i přirozená, zvýšená ostražitost válčících vojsk a konečně okolnost, že byl cizinec a přicházel ze země protivníků, způsobily, že anglickými vojáky byl zadržen a, jak praví, do Hicks's Hallu k soudu dopraven.

Po tomto objasnění, jestliže jen podařilo se nám příběh správně co do času umístiti, lze nyní vrátiti se k zprávě Vertueově.

Ta ve světle dopisu Hollarova ukazuje se v podstatě správnou. Hollar vskutku v zajetí upadl. Nesrovnalost spočívá toliko v tom, že Vertue událost klade do doby občanské války. Jak to vysvětliti?

Rozporu zajisté by nebylo, kdyby se podařilo dokázati, že Hollar vzpomíná svého zajetí z doby p ř e d svým odchodem z Anglie; než to je sotva možno. Nebo — což zní mnohem pravděpodobněji — že byl vojáky chycen a vojenskými nebo civilními úřady vyšetřován d v a k r á t. K tomu však není zatím důvodu, neboť Vertue o druhé možnosti se nezmiňuje, ač by jemu, nebo těm, již zpravili jej o jednom, druhé sotva bylo ušlo. Nezbývá tudíž, než, pokud možnost dvojího zajetí nebude odjinud dosvědčena, pokusiti se o výklad jiný.

Po všem, co o věci bylo pověděno, je zřejmo, že legenda v životopise Vertueově měla podklad určitý, ač zase nikoli dosahu takového, aby současníkům utkvěla trvale v paměti; vždyť ani Aubrey, ani Evelyn — bezpochyby proto, že příběhu nepřikládali váhy — o něm se nezmiňují. Je však známo, že Vertue pro svůj životopis čerpal data v hojné míře od osob, jež buď Hollara přímo osobně znaly, nebo aspoň byly ve stycích s kruhy jeho přátel.[48] Nebude tudíž pravdě nepodobno, soudíme-li, že asi jen oslabená stářím a časovou vzdáleností spolehlivost paměti Vertueových autorit zavinila, ž e u d á l o s t, co do věci správná, p ř i p i a t a b y l a k d a t u a s p o j e n a s p o-

[48] Dovolává se na př. F r. P l a c e: »that was very intimate with Hollar«, a »still living at York, 1727, Sept. 3d.« — Postup a methoda Vertueovy práce o Hollarovi dají se dobře sledovati ve dvojích jeho rukopisných poznámkách, dochovaných v Britském Museu, z nichž jedny, sign. 23.082, zakoupené r. 1758, kromě posudku Evelynova o Hollarovi (fol. 38b a 39 a, ze spisu »Sculptura«) obsahují náčrtek životopisný (fol. 48a—51b), seznam a popis Hollarových prací a text: »Some few of the best performed prints done by Hollar of several kinds my observation — from his Works — in My Lord Oxfords Collection being 9 books in folio — and 5 large folio books lately bought in Holland 1740« (fol. 66a—67a); a druhé, sign. Eg. MSS. 2384, zakoupené 1875, jež kromě dopisu Vertueova (Lordu z Oxfordu) obsahuji stručný životopis Hollarův (fol. 10—17) a záznamy o pracích jeho (fol. 18a—26b).

měry, jež pravděpodobně zdály se ji opodstatňovati a objasňovati, t. j. vložena v pohnuté doby před r. 1645.

O ostatních, v Hollarově dopise obsažených faktech, pokud se o nich nestala zmínka, zbývá jen několik slov.

Lze-li z formy dopisu odvoditi jaké poznatky co do duševního stavu autorova, bylo by možno při nejasné místy stilisaci a z okolnosti, jak se znovu vrací k věci, již pověděl, aby ji jinak objasnil, souditi, že byl psán ve značném rozrušení mysli a spěchu. K tomu přispělo, že s adresátem, jak doufal, se nesetkal.

Po stránce věcné dovídáme se z listu o stycích jeho i Aubreyho po r. 1652, zjišťuje se jméno jeho přítele, jenž se byl za něj zaručil. Dopis vrhá jisté světlo i na kulturní poměry doby zmínkou o proskripční knize, patrně soudních registrech, a o úplatnosti soudních zřízenců.

Tím vším mínění o důležitosti tohoto Hollarova holografu svrchu napověděné se potvrzuje.

V.

Vrátiv se do Anglie Hollar záhy ocitl se v proudu práce. V Ogilbyho The Works of Publius Virgilius Maro z r. 1654 jsou umístěny 43 jeho illustrace, v Dugdaleově (a Dodsworthově) Monasticon Anglicanum (I. díl r. 1655) 57 prací a v Antiquities of Warwickshire (1656)[49] téhož autora dokonce 183 obrazy. S Dugdalem byl tudíž v stycích velmi častých, ne-li intimních, jak by svědčil zachovaný dopis Hollarův a jak vysvítá i z poznámky Dugdalea samého, uvedené s datem 1661 (prosinec) v jeho pamětech, v níž Dugdale praví, že »zaplatil za plášť, jejž poslal Mr. Hollarovi, 20 šil.: za ušití 4 šil. 6 pencí.«[50]

V rukopisné pozůstalosti Dugdaleově našel vydavatel jeho pamětí W. Hamper útržek papíru, adresovaný R. Gascoyneovi a rukou Dugdaleovou psaný;[51] uložen jest nyní v rukopisném oddělení Britského Musea, vlepen spolu s Hollarovým dopisem a poukazem svrchu zmíněným ve svazku sign. 21450.[52] Jest to osmerka rozměru 15 × 10 cm s adresou (zevně): For Mr Rich : Gaſcoinge / att Mr

[49] V Borovského Hollar a české Hollareum, str. 122, pozn. 57, chybně vytištěno ediční datum 1650.

[50] The Life, Diary and Correspondence of Sir William Dugdale... Ed. by William Hamper. Londýn, 1817, p. 108. (Spis ozdoben Hollarovou podobiznou Sira Dugdalea.)

[51] Ibidem, str. 489.

[52] Pochází rovněž od Sothebyho, kde koupen 30. května 1856.

Younge his cham-/ber in the Pumpe Court / in ye Inner Temple in / London —[53] this.

Na vnitřní straně čte se v hořejší polovině poukaz Dugdaleův: Mr Hollar, who is to receive the 5 † for the / Lord Darcye's plate, lodgeth the next Houſe / to a Chirurgeon in Holburne oppoſite to the / upper end of Giffords buildings.

V polovině dolejší pak potvrzení:

This Morning beeing the 23 of February [1657][54] / I haue receiued this 5 pound, by the hand / of Mr Richard Gaſcoine, at 10 of / the Cloake. / Wenceſlaus Hollar.

Podpis Hollarův neshoduje se ani s podpisem na dopise svrchu uvedeném ani s tekstem stvrzenky. Srv. na př. litery W, H. Naproti tomu tekst sám ukazuje tvary písmen pro Hollara charakteristické, na př. tahy C, h, b, M.[55]

Dugdale poukazuje tedy Hollarovi částku 5 lb. prostřednictvím Richarda Gascoynea za desku lorda Darcyho a zároveň udává bydliště Hollarovo. Gascoyne, o němž se tu mluví, byl genealog, topograf a antikvář, jehož sbírky, sestávající ze sedmi velkých skříní rukopisů, dědictvím Williamu, synu hr. ze Straffordu připadlé, úmyslně r. 1728 spálil Sir Th. Watson Wentworth.[56] Ježto Gascoyne (nar. 1579 v Sherfieldě v Essexu) zemřel před restaurací (1660), jest asi interpolované datum (1657) listiny správné. Nasvědčuje tomu též předmět listu Dugdaleova sám, deska lorda Darcyho, jež znázorňuje pomníky Jindřicha Lacyho, hr. z Lincolnu a Roberta Braybrokea, biskupa londýnského (P 2311), a již Darcy věnoval pro Dugdaleovu The History of St. Pauls Cathedral in London, vydanou 1658.

Z pozůstalosti Dugdaleovy zachoval se také seznam prací Hollarových, určených pro dějiny kathedrály svatopavelské, v němž kromě dárců uvedeny i částky umělci za desky vyplacené a jejž Hollar sám podepsal.[57] Dle něho obdržel Hollar za čtyřicet pět prací úhrnem 185 £ 10 s. Mezi jednotlivými subskribenty setkáváme se se vzpome-

[53] Přetržené slovo.

[54] Datum připojeno tužkou. Mimo to tužkou dole pod Hollarovým podpisem připsáno moderní rukou: Copy this & List of Donors (in Interld. Bk.) in the acct. of St. Paul's. — Srv. t. níže.

[55] Ježto pak i adresa psána rukou jinou, jest celkem na tomto dokumentě písmo čtveré.

[56] Memoir of William Oldys... (Vyd. J. Yeowell). Londýn, 1862, pag. IX.

[57] W. Dugdale, The Life, Diary and Correspondence; p. 488 a n.

nutým Lordem Darcym, El. Ashmolem (P 1026; za 5 £), R. Gascoynem (P 2377; 3 £), J. Aubreym (P 2242; 5 £), Wingfriedem Bodnamem (t. j. Bodenhamem, v. výše; P. 2286; 1 £ 10 s.), Ed. Bishem (v. výše; P 1016; 5 £), Rev. Th. Barlowem (P 1017; 5 £), správcem bibliotéky Bodleyanské, později biskupem lincolnským, jenž v dopise dat. 26. září 1656 mimo jiné píše Dugdaleovi: »Obdržel jsem Váš dopis, kde pravíte, že deska [pohled na kathedrálu] bude mne státi 5 liber. Nejde mi o cenu, nechť jen dobře je provedena. Vím, že p. Hollar je vynikající muž (excellent person), a zasluhuje vší podpory; budu míti z čeho a s ochotou štědře zaplatím za jeho práci; jen vy buďte soudcem, a co řeknete, pošlu.«[58]

Do svého deníku zapisoval si Dugdale také částky, jež Hollarovi za desky platil. Vyjímám z nich záznamy blíže určené: 3. února 1664 (str. 118) za tři desky pro spis Origines juridicales,[59] totiž pomník Johna Cokainea, obraz soudců v Long Melfordu a Middle Temple Hall 4 £; 17. listopadu 1671 (str. 134) dal Hollarovi, aby leptal desku kathedrály v Chichesteru, 3 £; 17. dubna 1672 (str. 134 a n.) odevzdal Hollarovi deset liber vlastních peněz na účet za desky kollejí v Lincolneu, Yorku a Eatonu. U svého syna [Jana, 1628—1700] zanechal 5 £, aby je odevzdal Hollarovi za desku Salisburskou, až bude hotova.

Kromě pro Dugdalea pracoval tehdy Hollar, jak známo, také pro Ogilbyho, Stapyltona, W. Faithornea, Stenta a j. Ashmole ve svém (rukopisném) deníku[60] praví, že r. 1659 pověřil Hollara, aby opatřil obrazů Windsoru.[61]

Jeho styků s Johnem Aubreym a — jak správně F. A. Borovský[62] a j. byl charakterisován — nesvědomitým obchodníkem Stentem dotýkají se dva dopisy adresované Aubreymu a dochované v rukopisech Aubreyho v Bodleianské knihovně v Oxfordě.[63]

(pozn.). — Zmínku o Hollarovi nalézám též v dopise Sira Edw. Walkera (dat. z Amsterodamu, dne 6. srpna 1655), týkající se desky kostela opatství Burtonského, kde Walker nazývá Hollara svým starým přítelem (ibd. 293); za tuto desku zaplatil Dugdale Hollarovi dne 16. března 1661 5 liber (ibidem, str. 108).

[58] Ibidem, str. 316.

[59] Londýn, 1666.

[60] The Diary, p. 326. (Cit. W. H. Black v Katalogu rukopisu Ashmoleových.)

[61] O kresbách Hollarových v rukopisné pozůstalosti Ashmoleově viz níže.

[62] Sp. uv., 123.

[63] Srv. James Dallaway, W. Hollar (ve sp.: H. Walpole, Anecdotes

První zní:

S^r I haue now doone the Picture of Mr Hobbes, and haue ſhewed it to ſome / of his acqvaitance, who ſay it to be wery like, but Stint has deceiued mee / and maketh demurr to haue it of me, as that as this preſent my labour / ſeemeth to bee loſt, for it lyeth dead by me, Howeuer I returns you / many thankes for lending mee the Principall, and I haue a dozen Copies / for you, and the Painting I haue deliuered to your Meſſanger who brought / it to mee before,

your humble Servant

the 1 of August 1661.

For Mr Aubry. W. Hollar.

Hollar oznamuje tu Aubreymu, že dokončil právě obraz Hobbesův a ukázal některým jeho známým, již podobu shledali velmi správnou; že však Stent jej oklamal a zpěčuje se obraz si vzíti. Mimo to děkuje Aubreymu za půjčku peněz a sděluje, že má pro něj 6 otisků a že poslal malbu poslu Aubreyho.

Jde tu o podobiznu T. Hobbesa, již Parthey uvádí pod čís. 1417 s tekstem »W. Hollar fecit acqua forti 1665«, což ovšem odporuje dopisu. Malba, o níž se činí zmínka na konci, jest snad podobizna Hobbesova od malíře J. Bapt. Caspara.[64]

V druhém dopise praví Hollar, že slyše, že Aubrey je v Londýně a s ním mluviti si přeje, pospíšil k němu, leč nezastihl ho doma; že však by naň počkal, kdyby věděl, v kterou dobu; udává, kde bydlí, a dokládá, že kdyby se po něm ptal, aby — z pochopitelných důvodů — se tázal po »francouzském malíři.«

(Pokračování.)

---

of Painting. 1888, str. 168). — Opisy těchto dvou listů jsou spolu s četnými kopiemi korespondence Aubreyho, Ant. Wooda, Hobbesa, Halleyho a j. uloženy v rukopisném oddělení bibliotéky Britského Musea a označeny sign. Egerton 2231. Svazek koupen byl u Sothebyho 1873. Originály obou, od těchto opisů, namnoze nesprávných, se lišící, jsou v Oxfordské universitní bibliotéce pod sign. Ms. Aubrey 12, fol. 174 a fol. 175. Za správný text jich vděčím p. F. Madamovi v Oxfordu.

[64] Srv. t. Towneley Collection of Hollar's. A. Catalogue... Londýn (1818), č. 401. V dražbě kolekce této prodán lept za 1 libru 16 šil. Otisk na zkoušku v aukci Sira W. Musgravea za 3 libry 10 šil. (J. Dallaway, ve sp. uv. 168.) Faithornův portrét Hobbesův prodán v M. Sykesově aukci r. 1824 za 8 liber 15 šil. (Walpole, sp. uv. 192.)

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Z literatury. — Vodní hospodářství, plavební dávky na Labi. — Mezinárodní ochrana patentů, vzorů a známek.

Profesor dr. J. Gruber napsal do Laichterovy České politiky obsáhlou stať »Průmyslová politika«. Jedná se o studii, která v některých směrech, drem Grubrem již dříve pečlivěji propracovaných, jest zaokrouhlenější, v jiných jest jen skizovitá. Nepochybujeme, že dr. J. Gruber měl důvody vážné, pro které musil pojednání v některých kapitolách obmezit a jiné zcela vynechat, a ostatně jsou to věci, které knize na ceně neubírají. Spis Grubrův jest totiž první práce, která shrnuje do jisté míry dosavadní práce a studia o českých poměrech průmyslových, a to až do doby nejnovější. Nepodává všecko, což dosud není ani možné, poněvadž nám právě za nejdůležitější období, totiž druhou polovici 19. století, schází přehlednější práce o českém průmyslovém myšlení a podnikání. V době této vystupuje do popředí hlučněji drobné živnostnictvo se svými požadavky, zatím co počátky našeho průmyslového vývoje z větší části zapadají celkem nepovšimnuty. Liberalistická éra svaluje vedení průmyslové politiky s beder státu, přenechává starost o ni nově vytvořeným obchodním a průmyslovým komorám. Organisace interesentů samotných stává se nositelem jejím. Tyto organisační jednotky doplňuje postupně spolková organisace jednotlivých odborů průmyslových, vyvíjející se napřed u Němců, pak u nás. Obyvatelstvo různých míst a povolání seskupuje se pak dle svých zájmů v odborová sdružení, a státu nastává úkol rozlišovati a rozsuzovati ve sporných otázkách zájmových, čímž fakticky dostává do svých rukou znova vedení, kterého se za liberalistické éry byl vzdal. Jest ovšem jiné. Není to již vedení průmyslové politiky od zeleného stolu, provozování obchodu způsobem, jak se dočítáme na př. v Mayerově knize »Anfänge der Industrie und des Handels in Oesterreich« o dobách, kdy kvetly nejfantastičtější plány, kdy byla založena za účasti státu obchodní společnost pro export vína na západ, do Belgie, kam se musilo dopravovati po nápravě po špatných cestách. Politika, která nemá jiného úkolu než zajistiti všeobecné podmínky prospe-

rity průmyslové. Stát jako vůdce této politiky ocitá se tu až příliš často v kolisi se sebou samotným, nechce rozhodovati sám o své újmě, nýbrž jen po slyšení interesentů. Tak vznikají poradní sbory průmyslové. Konečně musí být průmyslová politika posuzována dozajista též v rámci celkové hospodářské politiky státu. Jak správně prof. dr. Gruber líčí účinky, které mělo zrušení poddanství, zavedení náboženské tolerance Josefem II. a velké agrární reformy z r. 1848 na vývoj průmyslový, tak důležito jest stopovati účinky hospodářské politiky státu na vývoj jeho v letech pozdějších. Není na př. nejmenší pochyby, že jedním z prostředků, který působil specielně na rozvoj českého průmyslu, byl obrat státu v politice agrární. Intensivní agrární politika pomohla nám Čechům zvlášť a Slovanům v Rakousku vůbec ke kapitálové moci, bez níž bychom nebyli nikdy s to průmyslově se vyvinout. A jako jest mnoho paradoxních věcí v životě hospodářském, tak také jest paradoxon v dnešním poměru mezi českým agrarismem a českým průmyslem. Stojí proti sobě jako zuřiví nepřátelé, ač jsou děti jedné matky. Do českých rukou nemohl se dostati pramen kapitálu průmyslového jinak, než přes zemědělství. Máme dokonce svoji vlastní průmyslovou politiku. I to stojí za zmínku. Stručně dá se charakterisovat snahou zabezpečiti pro náš průmysl odbytiště domácí (»Svůj k svému«) a svoje styky exportní opříti o příbuzenské styky s jinými slovanskými národy. Obě myšlenky jsou již hodně staré a mají celou historii. Český vývoz průmyslový do slovanských zemí jest také holou skutečností. Zatím co do jiných zemí jde jen menší zlomek, jde do zemí slovanských větší část českého vývozu, zvláště kdybychom počítali nikoli množství zboží, nýbrž počet vývozců podle hlav.

*

Knížky obsahově velmi příbuzné jsou »Die Schwierigkeiten der industriellen Produktion in Oesterreich« dra Bedřicha Hertze[1] a »Erschütterung der Industrieherrschaft und des Industriesozialismus« G. Hildebranda.[2]

Kniha Hildebrandova pojednává všeobecně o nebezpečí vzcházejícím pro západoevropské státy průmyslové z nebezpečí průmyslového »překrmení.« Hildebrand buduje na myšlence, že západoevropské státy průmyslové se ocitají v povážlivé závislosti při své průmyslové výrobě na dodavatelích zemědělských výrobků. Zemí dodávajících tyto suroviny není mnoho a všecky se snaží, aby dostaly do svého středu vlastní průmysl. Zprůmyslnění zemědělských států postupuje mílovými kroky. »Selská základna«, která má tvořiti průmyslovým státům za odbytiště a dodavatele surovin, mizí jim pod nohama. Největší jest nebezpečí, pokud jde o dodavatele látek oděvních (suroviny textilní, kůže), protože zde nelze »selskou základnu« libovolně rozšířit. Jeť vázána poměry klimatickými (bavlna) anebo zužována přímo konkurujícími potřebami jinými (vlna, kůže, hedvábí, len). Že »selská základna« nedostačuje anebo není již v náležitém poměru k průmyslové výrobě, dosvědčuje nad jiné nebývalé stoupání cen. Spisovatel líčí obšírně pokroky průmyslové v zemích západoevropských na složení obyvatelstva v povolání činného, na množství

[1] Wilhelm Braumüller, Vídeň a Lipsko 1910.
[2] Gustav Fischer, Jena 1910.

těženého uhlí, železa a počtu vřeten, staví proti ním pokroky průmyslové států agrárních anebo těch, které do nedávna agrárními byly. Z nebezpečí stejnoměrného rozprostření kultury průmyslové po celém světě vyplývají důsledky pro dnešní průmyslový socialismus. Pádem panství průmyslových států evropských padá též panství průmyslového socialismu. Není zajisté myslitelno, že by toto panství se mohlo udržeti, třeba se změnila jakkoli organisace výrobní a sespolečenštily výrobní prostředky. Také tuto výrobu by stihl stejný osud, jaký čeká výrobu soukromokapitalistickou. Kniha obsahuje bohatý ciferní materiál a podává nejedno pěkné objasnění k poznání pravé podstaty dnešních důležitých jevů společenských. Kniha Hertzova, o níž ostatně bude zvlášť referováno, podává celkem špatné vyhlídky do budoucnosti rakouského průmyslu. Dr. Hertz vidí ovšem špatnou budoucnost ve specielně rakouských poměrech.

V tendenci se spis Hertzův liší od spisu Hildebrandova. Spis Hertzův jest jediná nepřetržitá výtka naší průmyslové politice, z části ovšem nezaviněné proto, poněvadž přirozené poměry samotné nepřipouštějí takovou industrialisaci, jako vidíme v Německu a Anglii.

* *
*

Během posledních měsíců byl na denním pořadu porad průmyslových korporací nový vodní zákon a způsobil v těchto korporacích mnoho zlé krve. Novela k zemským vodním zákonům jest trochu jednostranně střižena. Nejen proto, že užívání vody k účelům zemědělským má míti mnohé privileje před užíváním k účelům průmyslovým, nýbrž hlavně proto, že chce hnouti využitím vodní síly na tocích. Jedná se ovšem v přední řadě o alpské země, kde se právě konají obsáhlá studia o využití vodní síly a výsledky jejich se vydávají v nádherných publikacích: »Österr. Wasserkraftkataster«. Tyto studie měly jistě závažný vliv na to, že se dostala do osnovy ustanovení o časovém obmezení vodních práv k využití vodní síly, o přenechání sil k podnikům hospodářsky významnějším po uplynutí doby koncesní, o vyvlastnění na prospěch podniků hospodářsky významnějších, o konkurenčních projektech, o zamítání žádostí, nejedná-li se o náležité využití vodní síly atd. Těmito ustanoveními chce stát dostat do rukou výhradnou správu vodního hospodářství, které má podle lineálu jíti za cílem nejvyšší hospodárnosti. Nejde ovšem v životě podle pravítka nic, a nepůjde také podle něho správa vodního hospodářství. Bude se experimentovati tak dlouho, až se pravítko zahodí, ovšem po mnohých ztrátách.

Německá vláda předložila konečně říšskému sněmu osnovu zákona o dávkách plavebních. Osnova vykazuje jisté zvláštnosti. Bývá totiž jinak pravidlem a zvykem, že se domácím parlamentům předkládají osnovy zákonů o vztazích mezinárodních teprve tehdy, když mezi státy otázky zákonodárné byly náležitě vyjasněny a docíleno o nich shody. Ačkoli říšskoněmecká osnova o dávkách plavebních uznává, že Rakousko a Holandsko mají na základě mezinárodní smlouvy zaručenou svobodnou plavbu po Labi a Rýně, a ačkoli otázka, jak se budou tyto zúčastněné státy k zavedení plavebních dávek chovati, není nikterak vyjasněna, přece vláda německá předkládá osnovu zákona říšskému sněmu, otázky mezinárodního dosahu ponechávajíc pozdější dohodě. Nebezpečí plavebních

dávek leží zajisté v postupu německé vlády, která schválením zákona v říšském sněmu dostane pro jednání s Rakouskem a Holandskem mocnou oporu. Z obsahu osnovy jest pro nás nejdůležitější výše dávky.

Sazba řídí se dle druhu dopravovaného zboží a jest odstupňována v pěti třídách: 0·02, 0·04, 0·06, 0·08 a 0·1 feniků za tunu a kilometr. Jak zboží bude roztříděno, není ještě známo. O výši dávky mohou však v hranicích sazeb právě uvedených činiti usnesení tak zv. »stavební svazy«, totiž svazy veřejných korporací a států, kterým připadne úkol z výnosu dávky udržovati splavný tok.

Jak patrno, nejedná se čistě o princip poplatkový, poněvadž pro nutné náklady udržovací jest lhostejno, jaké zboží se po řece veze. Také jest patrno, že naše doprava po Labi by byla poplatky stižena nepoměrně více, než doprava německá, poněvadž musí projíti delší tratí. Byly vyslovovány pochybnosti, zda výnos sazeb, které osnova stanoví jako maximální, může vůbec stačiti ku krytí výloh poříční správy, regulačních prací a pod. a zda nízké sazby nejsou jen lákadlem, aby zmírněn byl odpor proti zásadě plavebních poplatků vůbec, aby pak následovalo nutné zvýšení jejich. Vláda vydala k osnově zákona dodatkem motivy, v nichž vypočítává možný výnos dávky v přítomnosti i daleké budoucnosti.

Tak na Rýně vypočítává, že roku 1906 bylo vykonáno 6493 miliard tunokilometrů, r. 1907 7985 miliard tunokilometrů, r. 1909 8177 miliard tunokilometrů. Předpokládaje, že doprava poroste stejným tempem, což jest více než pravděpodobno, bude činiti v r. 1920 17·4 miliardy tunokilometrů, čili dávka prý vynese 7,656.000 marek, počítá-li se, že z tunokilometru se vybere asi 0·044 pf.

* *
*

Rakousko-Uhersko jest od r. 1909 členem mezinárodní Unie na ochranu průmyslového vlastnictví (patentů, vzorků a známek). Dosavadní smlouva unie nezasahuje nikterak do materielně-právních předpisů jednotlivých smluvních států, nýbrž účel její vyčerpává se hlavně ochranou priority, poskytované po jistou dobu ve všech smluvních státech pro patenty, vzorky a známky, které byly přihlášeny v některém smluvním státě k ochraně. Smlouva dosavadní má býti revidována na mezinárodní konferenci ve Washingtoně v květnu 1911. Elaborát, který připravila bernská kancelář Unie, obsahuje ustanovení, která zasahují do materielně-právních ustanovení jednotlivých smluvních států. Jest to především ustanovení o povinnosti vykonávati patent. Podle našeho zákona patentového (§ 27.) jest majitel patentu povinen prokázati do 3 let ode dne zápisu, že patent vykonává anebo aspoň že učinil vše, aby patent byl vykonáván. Povinnost vykonávati patent platí také v jiných státech a nejnověji byla zavedena v Anglii. Osnova mezinárodní úmluvy chce tuto povinnost oslabiti ve dvou směrech: majitel patentu, který jej vykonává v jednom ze smluvních států, nemá být přidržován vykonávati jej ještě v jiném státě a na místě povinnosti výkonu má nadále platiti toliko povinnost k prodeji patentovaných věcí a povinnost postoupiti licenci k využití patentu, žádá-li o to interesent. Nucené vykonávání patentu jest do jisté míry dvousečná zbraň. Jednotlivé státy užívaly a užívají dosud povinnosti k výkonu jako

prostředku k ochraně domácího průmyslu, kterému mají býti dány k disposici zadarmo cenné myšlenky technické, nebylo-li jich v předepsané době užito k výrobě na domácí půdě, po případě může býti patent odňat i před uplynutím této lhůty, jestliže dovoz patentovaných věcí u nás nevyráběných jest značný. Druhá závažná novota meritorního dosahu jest ustanovení osnovy o kolektivních známkách. Až dosud může u nás dáti zapsati známku výrobce nebo obchodník, ať jednotlivec či právnická osoba, který s á m provozuje výrobu nebo obchod. Na známce však mohou být interesována sdružení, která sama obchodu neprovozují (pražští uzenáři jako spolek, podobně plzeňské pivovary, žatečtí chmelaři atd.). Pro takovéto sdružení připouští osnova zápis kolektivní známky. Bude-li toto ustanovení přijato, musí ovšem být náš zákon o známkách přiměřeně změněn.

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Volby do nemocenské pokladny v Pardubicích. — Propuštění úřednic inspektorátu pivní dávky. — Úrazová pojišťovna dělnická r. 1909. — Stávka železničních zřízenců v Portugalsku. — Požadavky železničních zřízenců v Italii. — Briandova předloha o železničních zřízencích. — Nová forma podílu na zisku. — Tokijské popravy. — Odborové Sdružení československé

22. ledna poražena konečně národněsociální správa n e m o c e n s k é p o k l a d n y v P a r d u b i c í c h, a východní Čechy zbaveny hnisavé rány, jež otravovala veškeren život jejich. Neuvěřitelnými machinacemi dovedli národní sociálové po deset let udržeti ve svých rukou správu nemocenské pokladny, jejíž členstvo bylo ze tří čtvrtin sociálněděmokratické. Při každých volbách překvapovali celý svět novými a novými výmysly, novými triky a novými způsoby voleb, jež znemožňovaly veškeru kontrolu správnosti volby a poskytovaly široké pole působnosti při výrobě voličů a odevzdávání hlasů. Aby jim veřejnost toto nekalé řemeslo nepřekazila, nelekali se žádných prostředků zastrašit ji. Jejich místní tisk a veškery jejich akce směřovaly jen k tomu cíli, a tak se stalo úsilí jejich udržet si správu nemocenské pokladny pařeništěm nemožné moral insanity. Pardubickými procesy byla občas odhrnuta clona, jež zahalovala veškeru tu bídu.

Ale konečně nastal den soudu, 22. ledna zváženi a lehkými nalezeni. Loňské volby, při nichž národní sociálové ještě zvítězili, konány za takových okolností, že byly zrušeny a nové volby provedeny místodržitelským úředníkem. Při nich obdrželi ze 2167 hlasů sociální demokraté 1721 a národní sociálové 446, t. j. 20·58% hlasů, v Pardubicích samotných ze 1425 sociální demokraté 1114 a národní sociálové 308, t. j. 21·61%. Ve skupině zaměstnavatelů byli rovněž poraženi 104 hlasy proti 49, a tak vyloučeni ze správy nemocenské pokladny úplně.

*

»Český Úředník« uveřejňuje 20. ledna tento »O t e v ř e n ý l i s t Jeho Jasnosti n e j v y š š í m u m a r š á l k u k r á l o v s t v í Č e s k é h o

princi Ferd. Lobkowiczovi! Vaše Jasnosti! Zrušením zemské pivní dávky dostalo se nám po 7- až 8leté působnosti ve službách zemských 14denní výpovědi. Bez záštity a pomoci stojíme tu dnes bezradny, v situaci děsivé a zoufalé. Nad krutým osudem naším rukama lomí bílé hlavy chudých, ustaralých matiček a lkají zsinalé rety osiřelých, nešťastných našich sourozenců. Jim byly jsme dosud jedinou oporou v tvrdém tom losu životním. A dnes bídy jícen hrozivý nám vstříc se otevírá — až srdce žalem puká. Jasný kníže, kníže dobrý, cituplný a spravedlivý! Vaše Jasnost, ujmi se nás a budiž nám mocnou záštitou. V nejhlubší úctě oddané p o m o c n é ú ř e d n i c e i n s p e k t o r á t u z e m. p i v n í d á v k y.«

Jen veliká bída dovede se tak hluboko pokořit. Nedělností zemského sněmu ztrácí země pivní dávku a rozpouští inspektorát. 47 úřednic dáno již v květnu do příkaznosti se dvěma třetinami platu do září 1910 a ostatních 23 obdrželo 15. ledna 14denní výpověď s odbytným asi 900 K. Kdyby bylo dosti dobré vůle, mohly být všechny prozatímně umístěny v jiných úřadech, ale členové zemského výboru si tím nelámali příliš hlavy. Propuštěným nepomůže ani pokorná jejich prosba k nejvyššímu maršálkovi.

*

Ú r a z o v á p o j i š ť o v n a d ě l n i c k á p r o k r á l o v s t v í č e s k é zaznamenává ve své výroční zprávě za rok 1909 potěšitelný zjev, že s c h o d e k, který roku 1908 obnášel 3,610.243·64, k l e s l na 868.245·55 K. Příznivý tento výsledek možno připočíst jednak působení zákona o povinném vedení mzdových listin, jenž 26. května 1909 vstoupil v platnost, jednak nižším počtu úrazů, jenž se 22.068 klesl na 21.986, jednak přísnější kontrole důchodců, hlavně však přísnější revisi mzdových přihlášek. Na pravidelných příspěvcích za rok 1909 přijala pojišťovna 9,453.241·43 K, o 625.952·84 K více, nežli roku 1908. O málo méně stouply však doplatky za leta minulá, jichž přijato 806.360·03 K, o 599.525·54 K více nežli roku 1908. Jaké obnosy úrazovna ztrácela nepoctivostí jednotlivých podnikatelů, vidno z položek předepsaných doplatků; jsou zde položky přes 50.000 K, jedna dokonce i 81.446·39 K, s úroky z prodlení 92.907·30 K.

Pojištěncům vyplaceno 7.195.331·94 K (roku 1908 6,726.362·94 K). Úhradní kapitál důchodů obnáší 73.571.413·22 K (roku 1908 69,776.656·23 kor.). R. 1908 měl ústav k disposici 30,597.904·97 K, takže obnášel deficit 39.178.751·26 K, t. j. 56·15%. Roku 1909 měl ústav k disposici 33.524.416·41 kor., takže deficit obnášel 40.046.996·81 K, t. j. 54·43%, klesl tedy o 1·72%.

*

P o r t u g a l s k o stalo se jevištěm četných stávek. Z nich nejzávažnější byla s t á v k a ž e l e z n i č n í c h z ř í z e n c ů, která z počátku měla klidný průběh. 15. ledna došlo však v Lisaboně ke srážkám mezi obecenstvem a stávkujícími, kteří se zabarikádovali na nádraží. Téhož dne pak stávka také skončena, když stávkujícím byly učiněny následující ústupky: Nižší mzdové třídy dostanou přídavek denně 100 reisů (53 haléřů); ostatní zřízenci dostanou ročně 20denní dovolenou s plným platem; pracovní doba v dílnách snížena na devět hodin; pensijní poměry budou nově upraveny; všichni zřízenci dostanou roční volné lístky; doba stávky bude pokládána za dovolenou a bude zaplacena. Dle toho mají portugalští

železniční zřízenci nyní snad nejpříznivější pracovní podmínky; jest ovšem otázka, dovedou-li si je udržet.

*

Napiaté jsou poměry mezi železničními zřízenci v Italii, kteří se brání předloze Sacchiově. »Sindicato dei ferrovieri« uspořádal hlasování železničních zřízenců. Ze 70.000 vyslovila se převážná část proti předloze a pro stávku. Syndikát odvezl všechny svoje papíry v bezpečí do ciziny a hodlá stávku prohlásit v příhodnou chvíli, to jest, aby byla ohrožena výstava v Římě a Turině. Zřízenci žádají škrtnutí ustanovení, že v případu onemocnění strhne se mzda za první tři dni a čtvrtina mzdy za další dobu nemoci ve prospěch nového podpůrného ústavu. Ministr Sacchi jest ochoten od tohoto požadavku upustit, najde-li se jiný prostředek proti simulaci. Dále žádají zřízenci odstranění premií a odměn, poněvadž vedou k protekcionářství. Dále, aby podpůrný ústav byl vydržován více z příspěvků státu a ne zřízenců. V humanitních ústavech a v disciplinárních komisích žádají rovnoprávné zastoupení.

*

O předloze protistávkového zákona pro francouzské železniční zřízence byla zde již zmínka. Vracím se nyní k němu ještě jednou. Dle tohoto zákona bude každý železniční zřízenec, který během služby své místo opustí, nebo své místo bez omluvy nenastoupí, trestán vězením od šesti měsíců do dvou roků. Kdo se dopustí sabotáže, bude trestán vězením od jednoho měsíce do dvou let a pokutou od 50 do 1000 fr. Dopustí-li se tohoto činu dělník nebo zřízenec podniku, bude trestán vězením od dvou do pěti roků a peněžitou pokutou od 200 do 1000 franků. Pokus tresce se stejnou měrou. Stejný trest stíhá pomocníky a původce, kteří k takovým skutkům vybízejí, i když vyzvání zůstalo bezvýsledným; stejné tresty platí i pro vyzvání tiskem.

Spory železničních zřízenců a správ vyřizovány jsou smírčím soudem. Správy železnic musí do šesti měsíců po vyhlášení zákona předložiti ministerstvu veřejných prací regulativ postupu, podmínky rozvázání pracovního poměru a nařízení o disciplinárních poměrech svých zřízenců. Ministerstvo má právo žádati změny; nepřijme-li jich společnost, rozhoduje ministerstvo po dotazu o názoru státní rady. Zákon zavádí konference delegátů personálu se řediteli, okresní personální komise a dělnické výbory. Každá síť musí míti svoji hlavní dohodovací instanci, skládající se ze zástupců správy i personálu, která je nejvyšší instancí ve sporech. Docílí-li smíru, sdělí podmínky jeho ministerstvu, které je pak publikuje v »Journal Officiel«. Nezdaří-li se smír, je spor předán rozhodčímu soudu. Správa dráhy a hlavní instance dohodovací jmenují po dvou soudcích, kteří pak jednohlasně zvolí dalšího jednoho nebo tři soudce. Neshodnou-li se, jmenují zástupci dráhy i zástupci dohodovací instance po jednom soudci z listiny soudců senátu nebo sněmovny poslanecké, kteřížto pak jmenují sedmého soudce. Nedocílí-li se dohody, jsou veškeří soudci vylosováni z listiny soudců senátu a sněmovny. Listina obsahuje pět členů volených senátem a deset členů volených poslaneckou sněmovnou na tři roky. Volitelni jsou: Místopředseda státní rady, předsedové oddě-

lení státní rady, státní radové v řádné službě, první předseda kasačního dvoru, předsedové sněmovny, radové kasačního dvoru, nynější i bývalí francouzští členové mírového soudu v Haagu, členové akademie věd a akademie věd sociálních a politických, předseda pařížského soudu apelačního, předseda pařížského soudu civilního, děkanové právnických fakult a bývalí předsedové nejvyšší pracovní rady.

Rozhodčí soudcové mohou konati každé šetření, jež uznají nutným. Výrok rozhodčího soudu jest publikován v Journal Officiel a musí stanoviti den, kdy nabývá platnosti, i dobu, po kterou má platnost. Jsou-li výrokem rozhodčího soudu dotčeny finance státu, nabývá platnosti teprve, když potvrzen byl hlasováním obou sněmoven. Ustanovení toto obsahuje nespravedlivou výjimku ve prospěch státních drah, kterou nevyváží ustanovení další, dle něhož musí rozhodčí soud stanoviti také odškodnění pro správu dráhy, jejíž finance jsou jeho rozhodnutím dotčeny. Nedosáhne-li správa dráhy do tří měsíců náhrady takto jí přiřknuté, může se jí domáhati u příslušného soudu. Rozhodně však nesmí žádati více, nežli jí rozhodčí soud přiřknul. Nevyhoví-li správa podmínkám, soudem jí předepsaným, nařídí ministr veřejných prací provedení jich na náklad dráhy. Nepodrobí-li se zřízenec rozhodnutí rozhodčího soudu, může jej správa propustit. Žádný spolek nesmí vybízet ke stávce, nebo tuto připravovat. Každé přestoupení tohoto ustanovení se trestá; zodpovědnými jsou oni členové, kteří pod jakýmkoli titulem se účastnili vedení nebo správy spolku. Tresty jsou 14 dnů až 3 měsíce vězení a 50 až 200 fr. pokuty. Je-li čin spáchán během vyjednávání, nastupuje pokuta 100 až 300 fr. a trest vězení od 2 měsíců do jednoho roku. Opakuje-li se provinění, zdvojnásobí se trest. V případu odsouzení může býti spolek rozpuštěn.

První části zákona, zakazující vůbec stávku, dostalo se špatného vysvědčení tím, že ji bezvýminečně pochválil pruský ministr železnic von Breitenbach. Ve schůzi pruského sněmu 14. ledna pravil: »S jak velkým zájmem sledovali jsme události ve Francii, tak velkým zadostučiněním nám bylo, že francouzská vláda se postavila na stanovisko, jaké pruská vláda a pruská správa státních drah zaujímají od počátku. Mohu to dobře vyslovit, za souhlasu všech občanských stran. — Pruská vláda a správa státních drah stojí úplně na půdě zákona, když pokládá stávku železničních zřízenců za nedovolenou a nepřípustnou. Koná pouze svoji povinnost, dbá-li s veškerou energií a velkou starostí, aby do jejího personálu nevnikl duch vzpurnosti, který vyvolává takové stávky. Pánové, žádáme od svých zřízenců, aby se sans phrase postavili na půdu tohoto nazírání a zdržovali se všech snah, příčících se pořádku.«

*

»Génie Civil« popisuje novou formu podílu na zisku, kterou zavedly některé francouzské akciové společnosti. Na výrobě jsou súčastněni tři činitelé: kapitál, duševní a tělesná práce. Mezi tyto rozděluje se čistý zisk po srážce úroků investovaného kapitálu a odměn správní rady v poměru základní mzdy, předem stanovené. Do správní rady jsou vedle zástupců akcionářů přibíráni také zástupci úředníků a dělníků v počtu, jenž odpovídá okolnosti, že dělník má vždycky právo volného výběru

práce, kdežto kapitál nemůže z podniku vystoupiti před konečným súčtováním s věřiteli.

Z podílu na zisku vyvěrá pro dělníky také povinnost ke spoluhrazení ztrát. Za tím účelem dostanou dělníci vyplacenu pouze polovici zisku na ně připadajícího, kdežto druhá polovice připadne zvláštnímu reservnímu fondu, jehož výše však nesmí přesahovati výši jiných záloh. Za tyto obnosy dostanou dělníci zvláštní »pracovní akcie«, poskytující stejná práva jako kmenové akcie; tyto akcie jsou po dobu trvání společnosti nezcizitelné. Dělníci, ku práci neschopní, dostanou za své »pracovní akcie« buď kmenové akcie znějící na stejný obnos anebo hotové peníze v kursovní ceně akcií. Práva k podílu na zisku nabývají dělníci po dvouletém zaměstnání v závodu.

*

Japonský socialism má již svoje mučeníky. 24. ledna popraveno v Tokiu dvanáct socialistů, odsouzených tajným soudem pro osnování prý atentátu na císařskou rodinu. Mezi popravenými je známý spisovatel dr. Kotoku a jeho manželka. Rozsudek byl znám již před procesem, neboť bylo zřejmo, že jedná se o odstranění vůdců proletariátu. Vedení procesu mělo značnou podobnost s procesem záhřebským. K charakteristice stačí uvést výrok jednoho z obhájců: »Akta budou všechna spálena, jen jediný exemplář bude zachován. Když jsme přejímali akta, musili jsme se zavázat, že ničeho z nich neprozradíme. Byli jsme učiněni zodpovědnými za sebe menší prozrazení; hrozilo se nám těžkými tresty.« Aby předem stanovený rozsudek mohl být vynesen, bylo třeba suspendovat zákony; japonská justice se nerozpakovala to učinit. Protest Evropy a Ameriky proti této třídní justici byl marný, Evropa i Amerika jsou příliš daleko, a pak, myslí si Japonsko, mají také svoje hříchy; Amerika popravy v Chicagu, Francie Duranda, a Rusko — o tom se vůbec nemluví. A jsou to země staré kultury. —

*

Odborové Sdružení československé vydává nyní dle usnesení odborového sjezdu svůj orgán se stejnojmenným názvem čtrnáctidenně. Splynutím s orgánem Dělnické Akademie »Dělnickou osvětou« bylo umožněno zdokonalení listu, který se nyní velmi výhodně representuje jako sociální revue. Soudě podle dosud vydaných dvou čísel, obsahujících příspěvky předních pracovníků strany sociálně demokratické — uvádíme jména Karel Krunert, dr. Meissner, dr. L. Winter, Frant. Houser — vyplní Odb. Sdružení čestně své místo v naší revuální literatuře. *R.*

ŠKOLA.

Hrabě Frant. Thun opět v čele zemské školní rady v Čechách. — Reminiscence učitelstva na jeho náhubkové výnosy. — Žákovské sebevraždy. — Výchova k samostatnosti. — Projekt vychovávacího ústavu inž. Hofmeistra.

Hrabě František Thun převzal po patnáctileté přestávce opět úřad místodržitele v Čechách a spojené s místodržitelstvím předsednictví zemské

školní rady. V českém učitelstvu oživují při této příležitosti neblahé reminiscence na první období jeho řízného úřadování v staroslavném království. Připomínají se zvlášť jeho pověstné presidiální výnosy z r. 1895, jimiž hr. Thun zasáhl velice citelně do národního i středního školství v Čechách i do občanských práv učitelstva.

Hrabě Frant. Thun byl přesvědčen, že nepěstí se ve školách dostatečnou měrou cit loyálnosti k panovnickému rodu a láska k širší vlasti. Jeho vůdčí myšlenkou bylo sesílit cit loyální a vypěstit již v srdcích mládeže nejútlejší lásku k říši rakouské. Domníval se, že se tak může státi cestou nařizovací, a neváhal k tomu cíli suspendovat pro učitelstvo základní státní zákony a omezit velice citelně občanská práva i učitelům základními zákony zaručená.

Presidiálním výnosem zemské školní rady z 8. března 1895 č. 47 místodržitel hrabě Thun uložil učitelstvu, aby pěstilo úctu k zákonité autoritě od prvního počátku. Rozkázal učitelstvu, aby navykalo mládež naprostému podrobování se pořádku. Uložil mu, aby naučilo mládež spatřovat v rakouské národní hymně klenot, jejž třeba se vší vřelostí vštěpovat do paměti i srdce mládeže a již třeba při vynikajících příležitostech dynastických a rakousko-vlasteneckých nezkráceně do posledního verše zpívati. Nařídil pěstování rakousko-vlasteneckých deklamací, písní a úkolů s loyálními thematy v počtu přiměřeném. Slíbil bezohledné nakládání se žáky, kteří by se prohřešovali proti rakousko-vlastenecké povinnosti, i s učitelskými osobami, jež by se dopustily v tomto směru nejmenšího opomenutí. Kvalifikační tabulky učitelské byly rozmnoženy o rubriku, jak se učitelstvo chová ve příčině loyálnosti.

Výnos je v platnosti plných patnáct let a možno říci, že při vládnoucím byrokratickém systému ve školství je zachováván do posledního písmene. Je však otázkou, do jaké míry přispěl k zakořenění citu loyálního a lásky k širší vlasti v srdcích mládeže národních škol i středoškolské. Možno říci, že hr. Thun vytknul prostředky k pěstění loyálnosti a lásky k říši vnější a proto neúčinné. Cit loyálnosti k panovnickému rodu a láska k širší vlasti vyrůstá bezpečně na jiných cestách pedagogických. Dorůstající občanstvo musí býti všemi zjevy, které se v říši odehrávají, přesvědčováno, že rakouské vlády jsou ke všem národům i jednotlivým jejím příslušníkům stejně spravedlivy, že ze státních prostředků rozděluje se národům dle jejich číselného počtu a kulturních potřeb, že v říši není národů hýčkaných a zanedbávaných, že všichni mají svá práva, základními zákony zaručená, že politicky silnější národové neznásilňují národy politicky slabší často za patronance vlád atd., atd. Jen za takovýchto poměrů dorůstající občanská generace utvrzována by byla nejbezpečněji v citu loyálním a v lásce k říši, jen takovýmto způsobem vykvétal by také cit snášelivosti v národnostním i náboženském směru, jejž presidiální výnos Thunův č. 52 z téhož data pěstiti ukládá.

Presidiální výnos hr. Thuna z 5. září 1895 č. 375, jednající o zachovávání úředního tajemství a vykonávání všeobecných práv státních občanů, zasáhl učitelstvo v Čechách nejkrutěji. Uložil »obzvláštní zdrželivost u vykonávání všeobecných práv učitelům, jako státním občanům příslušícím«. Zdrželivost ta týkala se práva na svobodné projevy mínění, práva

petičního, spolkového, shromažďovacího i politického a volebního. Výnos zapověděl učitelstvu nepříznivou kritiku opatření, učiněných ve věcech školských příslušnými úřady. Zakázal pořádání veřejných nebo všeobecně přístupných shromáždění, na nichž by se formulovaly petice, nesoucí se za hájením určitých zájmů učitelského stavu, a podávaly zastupitelským sborům s obejitím školních úřadů. Občanská práva učitelská stlačena byla takto do mezí nejužších. Učitelé mohou dle výnosu předkládati pouze svá přání a stížnosti cestou úřední. Politické svoje právo nemají vykonávat způsobem demonstrativním, nemají vyvíjet činnost agitační a stavět se tak v řady politických bojovníků a ztrácet potřebnou objektivnost. Školním úřadům uloženo opětně, aby zakročovaly nejpřísněji proti učitelským osobám, které by překročily při vykonávání občanských a politických práv meze presidiálním výnosem vytčené.

Tento presidiální výnos hr. Thuna občanská a politická práva učitelstva nejen zkrátil, ale přímo je suspendoval. Učitelstvo v Čechách má dlouholeté zkušenosti, jak pochodilo vždy, kdykoli předkládalo svoje požadavky cestou služební. Nedávno ještě vytýkalo na prosincové manifestační schůzi, jak zemský výbor se usnesl k návrhu přísedícího preláta dra Buriana odkládati učitelské petice ad acta, zcela nezákonně. Hr. Thun sám v době svého prvního místodržitelování neužil svého vlivu a síly své vůle k tomu, aby učitelstvo v Čechách, když podávalo svá přání cestou úřední, ze hmotné bídy vytrhl. Žil ve zděděné aristokratické tradici rakouské, že je třeba nechati učitelstvo v nejstísněnějším postavení sociálním, aby se nad ním mohlo tím snadněji vládnouti.

Vztyčilo-li učitelstvo národních i středních škol šíje, vyrostlo-li jeho sebevědomí, sesílil-li do jisté míry jeho společenský význam, pak je to důkazem, že presidiální výnosy nesplnily úkol svůj do té míry, jak původce jejich očekával. Zkušenost z prvního místodržitelování měla by býti hr. Thunovi vážnou poučenou pro místodržitelování druhé.

* *
*

Také poslední školní polouletí neobešlo se beze smutného zjevu žákovských sebevražd. V Praze a v Rakovníku ukončili dobrovolně svůj život počátkem měsíce února studující reálky. Špatné vysvědčení, nedostí dobrý prospěch — byly uváděny za poslední motivy příznačných činů, jichž příčinu naše širší veřejnost je nakloněna viděti ve vnitřních poměrech školských. Nejrozšířenější český žurnál vytýkal 3. února nepřiměřený poměr učitelstva středoškolského k žactvu, který dorůstající mládeži školu a učení znechucuje. Středoškolští učitelé líčí důsledky špatných známek žactvu barvami nejčernějšími, někteří nezkušení pedagogové dávají známky podle okamžité nálady, nebo dle citů osobní sympathie a antipathie. Také dávají špatné známky na povzbuzenou k lepší pilnosti. Národní Politika apelovala na zemskou komisi pro ochranu dítek a péči o mládež, aby sebrala diskretním způsobem cenný(!) materiál od rodičů postižených studentů, který by vedl jistě k nápravě.

Poslední prostředek třeba s největším důrazem odmítnouti. Materiál, sebraný navrhovaným způsobem, neměl by nejmenší ceny. Je fakt příliš známý, že žák, který ve škole neprospívá, svádí před rodiči vždy vinu na

učitele, a rodiče z přirozené lásky ke svým dětem jsou nakloněni vždy víc důvěřovati dětem, než učitelům. Zemská komise nesebrala by cenný materiál, ale snůšku bezcenných školských klepů, z nichž by se nedalo nic odvozovati a jimiž by se k nápravě nevedlo. Rodiče postižených studentů byli by sváděni mimo to k denunciacím středoškolského učitelstva a tím by se poměr mezi učitelstvem a žactvem nejen nezlepšil, ale přímo zakalil.

Přiznati třeba, že současný školský byrokratismus na školách národních i středních nepřispívá k teplejšímu poměru mezi učitelstvem a žactvem. Také je pravda, že škola přikládá známkám na vysvědčeních význam větší, než ve skutečnosti v životě mají a míti budou. Také možno připustiti, že tu a tam některý středoškolský učitel klasifikuje někdy dle nálady, v níž právě je, že se dá někdy svésti city sympathie nebo antipathie a že dávají se tu a tam horší známky na povzbuzenou pro semestry další. Také fakt, že naše školy jsou institucemi v převážné míře rozumovými, které jen vyučují a kromě rozumu jiných mohutnosti duševních nevychovávají, nedá se popříti. Vykládati však těmito zjevy žákovskou sebevražednost, je nepřípustno a nerozumno.

Rostoucí počet žákovských sebevražd nesouvisí se školou. Škola může býti vinna jen výminečně dobrovolnou smrtí svých žáků. Tak rozhodli vědečtí odborníci — a byl mezi nimi i sám Virchow — na základě statistiky, kterou Prusko dalo sebrati již roku 1883. O žákovských sebevraždách je dnes již dost bohatá literatura a nikdo, kdo otázkou vážně a vědecky se obírá, nepřipouští, že sebevražednost mládeže je následkem přetížení žactva a současného systému školského, třeba systém tento není náležitý a vyžaduje nápravy.

V poslední době obrací se pozornost při zkoumání příčin žákovských sebevražd k poměrům pohlavním. Již zmíněná pruská statistika z let 1869—1898 potvrzuje fakt, že doba pohlavního dozrávání je pro sebevražednost mládeže školní nejpříznivější. V pětiletí 1869—1873 připadlo v Prusku průměrně 2·8 dětských sebevražd ve věku do 10 let, ale 35·4 ve věku od 10 do 14 let. V pětiletí 1894—1898 událo se zase ve věku do 10 let pouze 2·8 dětských sebevražd, ale za to 62·0 sebevražd žákovských ve věku pohlavního dospívání. Je tedy statisticky prokázáno, že sebevražednost neroste v ranném věku do 10 let, ale za to rapidně stoupá ve věku puberty.

V březnovém čísle Oesterr. Rundschau z roku 1910 uveřejnil o žákovských sebevraždách článek K. Svoboda. Jako příčinu sebevražednosti uváděl hlavně omrzelost života, která má svůj původ v pohlavním životě. Rozvrat pohlavního života zaviňuje dle jeho mínění sebevražednost jak v době pohlavního probuzení tak v pozdním stáří, kde pohlavní pud naposledy se probouzí. K. Svoboda ukázal, že je příkazem spravedlnosti k učitelstvu, aby bylo zjednáno jasno o pravých příčinách omrzelosti života, a zdůrazňoval, že učitel nemůže znechutiti život žákovi až k sebevraždě. Rodiče, jimž není znám původ dětské těžkomyslnosti, nejsou oprávněni činiti škole nedoložené výtky, ale mají volati na pomoc zkušeného lékaře-psychiatra, aby vyvedl jejich dítě z poblouzení.

Prof. Hesse dovozoval nedávno v Reich. Zeitung, že období puberty hraje při žákovských sebevraždách značnou úlohu. Perioda pohlavního

dozrávání může působiti u jednotlivců nalézajících se v nepříznivém okolí vážné defekty rázu duševního nebo mravního. Doba puberty působí silným vlivem na duševní i mravní povahu žákovu, neboť vývoj a formace mozku ukončuje se v této periodě a s tím současně utvrzují se určité duševní i mravní vlastnosti. Perioda puberty vyžaduje se strany vychovatelů zvlášť jemného taktu. Je velkou chybou, že naše vyučovací soustava je v této periodě zcela bezradná.

V únorovém sešitě »Pedagogických Rozhledů« prof. Čáda pokračuje ve svých dřívějších rozhledech po obsáhlé literatuře o dětských sebevraždách. Referuje o spisu hanoverského prof. Gerharda Budde (Schülerselbstmorde, 1908), který rovněž vystupuje proti rozšířenému dosud předsudku, že škola zaviňuje dětské sebevraždy. Budde při tom neodmítá naprosto spoluodpovědnost škodlivých vlivů školních na smutných zjevech žákovských sebevražd. Spisek Buddeův čelí spisku W. Gurlittovu (Schülerselbstmorde, Berlín, 1908), který vidí vinu žákovských sebevražd hlavně a v největším počtu případů ve škole, v dnešním způsobu školského vyučování, v zacházení se žáky a zvláště v jich posuzování, třídění a disciplinování. K žákovským sebevraždám dochází podle úsudku Buddeova ze zatížení dědičného, z pochybené domácí výchovy a zvláště ze strachu před přísným trestem otcovským, ze zvráceného způsobu života dětí a teprve v poslední řadě také z poměrů školských. Opojování lihovinami má často samo o sobě vážné následky. Svádějíc k holdování Venuši, může se státi zejména ve velkých městech osudným až ke spáchání sebevraždy. Prof. Čáda souhlasí s Buddem, který dochází v uvedeném spisku k závěru: »Nestrannému pozorovateli jest jasno, že příčiny těžkých psychopatických zjevů a dokonce i sebevražd u mládeže školní vězí ve veškerých našich spletitých kulturních poměrech, v predisposicích získaných i zděděných a arci také v dnešních poměrech školních. Ale poměry školní přece se lepší a o nápravu jejich se usiluje zejména také od veliké většiny učitelstva, avšak působení školy nemůže vítěziti, vyskytnou-li se příliš škodlivé vlivy mimoškolní v rodině a v prostředí, v němž žák vzniká a v němž pohybuje se daleko delší dobu, než kterou tráví ve škole.«

Také prof. Masaryk (»Sebevražda«) vidí v období pohlavního zrání, kdy mládež se dopouští různých pohlavních poblouzení, nebezpečnou dobu. Vytýká, že sebeprznění bývá disponující příčinou sebevražednosti, která v době puberty vyskytuje se častěji.

Dostojevskij (»Denník spisovatelův« II. Něco o mládeži) viděl příčinu sebevražednosti v mladém věku v nedostatku vyšších idei. Mládež nevede se k tomu, v co má věřit, čeho si vážit, co zbožňovat, k čemu se snažit a to vše je — dle jeho slov — tak potřebné, tak nevyhnutelné pro mládež, po tom všem ona žízní, žíznila vždy, po všechny věky věkův. Výchově vytýkal Dostojevskij, že vyhubila víru v lidskou nesmrtelnost...

Otázka sebevražednosti žákovské není jednoduchá. Příčinu její nelze hledati jednostranně ve školském systému, byť systém tento byl hodně nedostatečným a vyžadoval pronikavé revise a reformy. Správný je úsudek Masarykův, že sebevražednost i dětská a žákovská nevzniká všeobecně u normálního a zdravého člověka. Je násilným zakončením dlouhého řetězu poblouzení a mravních chyb rodových i individuálních. V dět-

ském věku je zvlášť nepřirozená a ukazuje obyčejně na zděděnost psychosních disposic. Na to by mělo pamatovati naše veřejné mínění, když je případ žákovské sebevraždy vyruší z klidu a kdy svádí příčinu jednostranně, nerozvážně, ano lehkomyslně na školský systém.

* *
*

Problém výchovy k samostatnosti interesuje inž. Frant. Hofmeistra. Vytýká v »Národním Obzoru« 21. ledna rozdíl po této stránce mezi mládeží americkou a naší. Americká navyká samostatnému jednání od útlého mládí, naše dospívá k němu často až v mužném věku. Inž. Hofmeister vidí v tom výsledek pochybeného vychování tělesného i duševního. Naše mládež nacpává se ve školách spoustou neživotních pouček, důkazů, domněnek a je vedena k dressuře z paměti. Hlava její zatěžuje se vědomostmi pro život nepotřebnými, samostatný úsudek její se nepěstí. Vstupuje do života sedřená úmorným životem, vede si v něm nesamostatně a nerozhodně. Pěstuje se na stroj, potřebný sice v určitém druhu společenského postavení, stroj, který k ničemu jinému se nehodí. Při této soustavě vychovávací zanikají talenty, které by musily vynikati v životě, kdyby se podporovala v mládeži náležitě samočinnost a vědychtivost. Americká mládež učí se stále se zřetelem k praktickému životu. Nechává všechno zbytečné, úmorné. Vchází za to do života plna chuti a odhodlání uplatnit se v životě a vybojovat si v něm vhodné místo k působení. Americká mládež, vychovaná k samostatnosti, nepotřebuje, aby ji stále někdo vedl a do všeho aby ji strkal. Jedná v životě sama za sebe a na svůj vrub.

Inž. Hofmeister uhodil na stále živý problem našeho národa, který cílí politicky i hospodářsky k samostatnosti. Již Havlíček volal u nás zlatými slovy: »Kdekoli najdete na světě samostatnost, původnost, tam spěšte, neboť jen samostatnost a původnost učí, hřeje a léčí.«

Pozorujeme-li národní život, shledáváme ve všech odborech nedostatek iniciativy, samostatnosti. Naši lidé potřebují stále někoho, kdo by jim ukazoval, co a jak mají dělati. Svými příslušníky můžeme zaplavovati kde jaké podřízené místečko společenské, kde se vše koná dle ustálené šablony. Od útlého mládí zašlapávají se u nás všechny zdravé zárodky samostatnosti rodinou, školami a vůbec celou vychovávací soustavou společenskou. Naše vychovávací soustava je ponejvíce recitováním a poslouchánim. Nepodáváme dětem — ve smyslu požadavku Spencerova — podnětů k samostatnému hledání a nalézání pouček a pravd pro život. Cílem naší výchovy není, aby děti staly se v nejkratší době schopnými samy se vzdělávat. V našich školách zakořenil hluboce vychovatelský formalism, který k vypěstění samostatných povah pro život vésti nemůže.

Inž. Hofmeister vycítil vady naší národní výchovy a hledá cestu k nápravě. Slibuje založiti pro mládež zvláštní kolonii, kde by se vychovávala po americánsku. Učila by se pracovat v kolonii nejen hlavou, ale i rukama, učila by se sbírat pro život cenné zkušenosti. Chovanci jeho budoucího ústavu zřídí si předběžné stánky a postaví si svůj příbytek sami. Vypálí si k tomu cíli cihly, udělají maltu, vybudují své domky, budou potom obdělávati své pozemky, stavět cesty a t. d. Zavedou si v kolonii svůj selfgovernement. Vyvolí si ze svého středu svého presidenta, své ostatní

funkcionáře, budou míti svůj soud, kde budou sami soudit přestupníky. Inž. Hofmeistrovi tanou na mysli kolonie, které z Ameriky rozšířily se i v některých evropských státech a všude se znamenitě osvědčily. Mládež ve věku 12—20 let regenerovala se v nich, nabývala pevného zdraví tělesného, potřebné duševní čilosti, svěžesti a odvahy pro samostatné počínání v životě. Inž. Hofmeister slibuje uveřejniti co nejdříve podrobnosti svého plánu, k němuž mu přejeme nejlepšího zdaru a pochopení v naší společnosti národní, která trpí nedostatkem energie, slabostí vůle, iniciativy, samostatnosti.

LITERATURA.

Krásná:

A. Sova: Tóma Bojar. Spisy Antonína Sovy IV. Praha 1910. (Nakladatelství Hejda a Tuček.) — Viktor Dyk: Pohádky z naší vesnice. (1904—1910.) V Praze 1910. (Nakladatelství dra Ant. Hajna.) — Karel Horký: Verše intimní. V Praze 1910. (Tiskem Antonína Reise na Král. Vyšehradě.)

Nový román Antonína Sovy jest román politický. Autor, v němž básnické sny nikdy nepotlačily živého, vřelého cítění sociálního, vystupuje s dílem, k němuž hlavním podnětem byl pessimismus tkvící v rozháranosti, neúspěšnosti českých poměrů politických, a které chce ukázati, kde je východisko z nich a v čem spočívá záruka lepšího příští. Tóma Bojar, jehož genealogický rys jihočeský, zachycený letmou retrospektivou sáhající až do dob husitských, a jehož přesvědčení, že naše jediné dějinné neštěstí po věky bylo a jest, že jsme Čechy, nevadí, aby nepředstavoval typ dnešního člověka českého vůbec, vytrvale hledá cestu, kterou by se docílilo lepšího národního bytí. Chce jako zástupce lidu zasáhnouti přímo a vlivně v samo ohnisko politického působení a odtud pracovati k nápravě. Ví sice, že parlament je vážně diskreditován, že strážcové autonomie jsou ovládáni vysokou byrokracií, která je benevolentně nechá řečnit i nadávat a čeká jen trpělivě, až bude odhlasováno, avšak pracovati chce. V kandidátní řeči s důrazem poukazuje k tomu, že favorisovaní odpůrci naši dovedou chytře těžiti z našich »staletých a dosud nevyhasínajících diferencí« s rodem Habsburským, tvrdí, že k politické moci je třeba více než dělat politicum z jmenování toho či onoho úředníka, především že jest třeba naprosto jasných zákonů. I národní rady musí býti zákonem uznány a ustanoveny. Výše však než požadavky národní klade blaho sociální. Myšlenka demokratismu musí čeliti fideikomisu, jest nutno hospodářsky podetnouti kořen panské moci a s ním odstraniti ohromnou moc šlechty. Rakouská ústava musí se znenáhla přetvořovati od konservatismu a feudalismu k federalismu a liberalismu. Nesnesitelný klerikalismus musí se státi nemožným; ne tím, že by se lidu bralo náboženství, neboť z náboženství vyrůstá každý hluboký a poctivý člověk, nýbrž protestem proti církevnímu výkladu víry, kterým se způsobuje nesrovnalost dogmat a vědy; lidé si musí odvykati přijímat jen mechanicky,

co jim nařizují církevní autority. K tomu všemu jest třeba lidí sebevědomých, kteří by něco znamenali doma, před státem i v cizině; jest třeba vrátiti se k Husovu charakteru pevné vůle; na osvobození rozumu musí se najíti prostředky silných duší, ne lstivých politiků. Aby pak pokrokovost Bojarova vynikla tím jasněji, dává mu básník utkati se s protivníkem klerikálním, který jedná ve smyslu přesvědčení, že dnešní politik, chce-li jíti se stranami mocnými a nebýti osamocen, musí se do politiky vplížiti jako kompromisní, zakuklený činitel; že politik budoucnosti musí jíti zpětnou cestou Riegrova vývoje, napřed s feudály, klerikály, vyšvihnouti se, ovládnout je, vyčkat vhodné chvíle a pak je odhoditi jako překonanou věc; proto není třeba věřiti tomu, co mluví na voličských schůzích; národ musí konečně býti v rukou zaručujících okamžitý prospěch. Úsilí Bojarovo jest však marné, nepodaří se mu zjednati si přístup mezi zástupce lidu. V činnosti však neustane. Nemoha od »zeleného stolu« uváděti v pohyb celý národní organismus, nemoha působiti ve velkém, jme se starati o drobné zájmy kraje a jeho lidí. Chce pracovati tím usilovněji doma, mezi lidem, poučovat jej a vésti k většímu sebevědomí politickému a kulturnímu. Zejména chce vyplnit potřebu zdravého hospodářství. Naše práce musí určovati dráhu naší expansi na venek, hospodářské poměry a uvědomění lidu musí určiti náš poměr k národům v Rakousku i v cizině. Nad zbouřené vlny evropské politiky různých národů, nad vše mocnější je vnitřní důsledná práce ve vlastním lidu. Bojar nezůstane při pouhých slovech, dokáže je také skutkem; zakoupí statek paní z Rossbachů v blízkém sousedství statku vlastního a tak způsobí, že bašta zpátečnictví a klerikalismu padne a snahám jeho poskytne se možnost uplatniti se mocněji a rychleji.

Pronese-li zásady takové básník významu Sovova, pohlížím na ně arci jinak než na úvodník obligátního tónu v žurnálu. Jsem přesvědčen o jeho opravdovosti, která nechce býti frází, zejména když nenásilně mohu s ideami souhlasiti. Ale ovšem: při vší aktuálnosti politického problému hledám v díle především básníka, umělce. Žádám, aby opravdovost i oprávněnost idei nebyla pouhým theorematem, nýbrž nutně byla dokumentována básnickým dílem samým. Ideje musí vyplývati z dějového podkladu, jejich jistota musí vyrůstati zároveň s vývojem děje a býti zdůvodněna psychologií osob v děj zasahujících. Sovovi požadavek ten jistě tanul na mysli, v díle samém však nejeví se uskutečněn. Místo dějového vývoje a psychologie Sova operuje s nápadnými kontrasty povah, jež jsou pouze náběhem k tomu, co žádáme. Proti energickému Tómovi staví bratra jeho Oskara, uměleckého zanícence lichého sebevědomí, jemuž všechna reálnost ubíhá pod nohama, a jenž potácí se v blouznivých záchvatech uměleckých, z nichž každý znamená krok nazpět. Tento slaboch s úsměšnými pochybnostmi útočí na silnou rozhodnost Tómovu, o niž se arci musí lámati jako tříšť; avšak n e b ý t i toho mdlého pendantu, Tóma Bojar by tu stál právě takovým jako bez něho. Pouze kvantitativní jsou kontrasty jeho politických odpůrců, od dra Petricha až k fanatickému knězi Theodorikovi. Hlasatelé zásad takové rozdílnosti, jímž na dalekosáhlosti nic nemůže ubrati, že jsou smýkány všední vřavou dne, neutkají se v díle Sovově v n i t ř n í m zápasem, docházejí projevu jen v bouřlivé schůzi

volební nebo v zámecké společnosti, v níž trocha voltairiánství starého pána zaniká bez ohlasu. Tento nedostatek vnitřního dění způsobil, že všechno zamýšlené úsilí Bojarovo scvrká se na pouhou programovost, která může působiti jen pathosem přesvědčení, ne projevem vůle, nýbrž pouze jejím slibem; nedostatek ten trvá přes rozhodný čin poslední. Zbývá v díle mnoho nezodpovědených otázek. Dříve ještě než můžeme seznati zásady Bojarovy aspoň v theorii, praví se, že mladý farář snažil se ovládati celý kraj proti pokrokovým snahám Tómovým: v čem ty snahy záležely, chceme zvěděti hned zde, ne až při kandidátní řeči, stejně jako o svobodomyslnictví pana z Rossbachu. Z ničeho nepoznáváme, že se lidé opravdu stávají chápavějšími, prohlédavějšími a nepřátelé pokroku že musí couvati. Jak a čím udála se změna s Petrichem, který pojednou místo tvůrcem kladných hodnot stal se bezradným člověkem, který buď útočí, omlouvá, nebo svaluje vinu na jiné? Není pak divu, že táž nedomyšlenost, neurčitost přenáší se i na jiné složky díla, především na poměr mezi Bojarem a Gitou. Gita sama dobře jest pojata a vystižena se svou lehkomyslností, těkavostí, chtivostí sensace, ale z poměru Gitina k Bojarovi jasně vynikne jen tolik, že nebylo možno, aby jí neprohledl. Jest však na příklad myslitelno, aby jí Tóma imputoval: »Zdržujete pokrok v kraji. Co dělat? Vystěhovat se a žít jinde, bezstarostně, z kapitálu«? Bylo pro urychlení konce třeba krádeží na faře a erotického šílenství kněze, jemuž mohl býti vzorem Spielhagen i Zola? I tak násilného konce Gitina, která zemře před odchodem ze zámku ranami svých dog? V tom všem nevidím než pouhé efektní episody, které i s tak tuctovou postavou, jakou jest bývalý důstojník Max, zakrýti mají mezery ve vnitřní stavbě díla. Ani mezi Bojarem a Ernou, v níž našel ženu, po jaké toužil, »která by myslila a cítila s ním, spojila jeho zájmy se svými, která by byla teplem i pohybem na jeho statku,« není vše náležitě překlenuto; najednou se Tóma na ni rozpomene a dojede si takřka pro ni do zasněžených hor při lyžařské partii, dříve sotva na ni vzpomenuv; je to žena moderní, která se v život dovedla vpravit i bez muže, sálá z ní zdraví a teplo, přímost i síla, avšak k Bojarovi opravdu jako by byla nějak pouze zaváta. Opakuji, je mnoho nedomyšleného v díle Sovově; málem pouhé lešení. Román, který chce státi úplně na půdě reálnosti, příliš trpí abstraktností. Avšak nabádá k přemýšlení o důležitých otázkách národního života, řadě se k novějším pracím Staškovým a Hladíkovým. Nutí-li k přemýšlení takovému básník, býváme k tomu přístupnější; v tom smyslu dílo Sovovo může splniti své poslání.

Z mnohem černějšího pessimismu nežli román Sovův vznikla kniha nových básní Viktora Dyka, již nazval Pohádky z naší vesnice. Dyk vidí v Čechách samé kamení a hloží. Nezapírejme si: má v mnohém pravdu. Zamyslíme-li se trochu nad během věcí, je u nás věru čím dál tím hůř. Zdá se, jako by to, proti čemu se bojovalo po řadu let, vracelo se znova a bylo nevyplenitelným býlím: bezcharakternost, politická i literární, prospěchářství, velikášství; nerozhodují zásady, ale osobnosti, jak v literatuře tak ve vědě a politice; měj přímou páteř a narazíš všude; ignoruj kamarádství klik a jsi vyděděn; chtěj míti volnost slova, ukřičí tě; suď spravedlivě, vymstí se ti, v literatuře, ve vědě i politice;

skepticky díváš se tak na všechno, čemu se říká vývoj: slovem tím maskují se nejnepochopitelnější převraty a nejnápadnější vlajky. Z takové a podobné snad nálady vzešly Dykovy »Pohádky z naší vesnice«, jež nejsou pendantem k Pohádkám Hálkovým. Sám připomíná, že, je-li co na jeho práci řady let, je to, že ji podnikal po všech zklamáních, hořkostech, pochybnostech, a tak je hořká i kniha tato. Jest už příznačné pro Viktora Dyka, že jeho hněv vybíjí se ostrou ironií a zlým sarkasmem, který nejednou dovede najíti přilehlý výraz i rhytmické tempo, někdy klesá v písničkářství a mnohomluvnost. Je-li při tom hněv jeho spravedlivý? Jest potud, pokud propuká proti všemu, s čím nesouhlasí, ať je to politická majorita ať jednotlivec stojící mimo ni, ať je to veřejná činnost toho či onoho; všechno hází do jednoho koše. Má k hněvu svému právo. Ale my máme právo žádati od něho jako básníka, aby nepodával pouhou negaci; to je na dnešní poměry příliš pohodlné a umělecky neúčinné. Platí i tu známá zkušenost, že haněti snazší nežli chváliti. Jediná je báseň v knize Dykově, závěrečná »Jaro na vsi«, v níž se projevuje trocha naděje: »Váhavým krokem přicházíš, touho. I víra tiše přichází... A kdyby duše tvá zklamáním ztvrdla, s důvěrou hledíš do rána... Vyjdi si, brachu, smířit se«, ale i to je příliš neurčité, přes naznačení, že dobu novou přivodí obroda našeho lidu; a je to málo. Může-li při té negaci básník doufati, že splní se to, čeho si přeje v předmluvě: »Neběží o to, abych přesvědčil toho či onoho z těch, kteří vědí, co si mysliti o autoru, než vzali do ruky jeho knihu; kteří se k němu nepřiblížili a nepřiblíží, a kteří nevidí vidouce. Běží mi o ty, kteří přicházejí nehotoví a přístupní; běží mi o příští generace. Nepřesvědčím-li a nezískám ty, čeho jsem docílil?« Možná, že by básník byl povděčen, kdyby generace příští, pro kterou každou báseň pečlivě označuje přesným datem, rozuměla mu tak — jako generace dnešní.

Karel Horký v doslovu k své knize básní Verše intimní připomíná, že z většího množství básní poslední doby vybral právě těch patnáct, jež zařadil do nové knihy, protože právě na nich měl nejvíce osobní a citové účasti. »Bylyť psány ve chvílích, kdy se člověku zdá, že na tom božím krásném světě není jen výhradně proto, aby rýpal do vojančiny a bil se s pátery. Takových patnáct volných, vzácných a jakoby ukradených chvílí tu presentuji svým drahým a svým čtenářům nikoli jako dar básnický, nýbrž jako osobní památku.« Měl patrně na mysli svou činnost žurnalistickou, bojovnou a horlivou, která mu jen zřídka dopřeje času k tomu, aby se zabýval sám sebou. Slovo »intimní« jest však s to, aby způsobilo nedorozumění; může vzbuditi očekávání, že se básník ve svých verších naprosto vyhne tomu, co mu vtiskuje do ruky péro publicisty. Tomu však není tak. Taková báseň jako »Starý pán«, líčící starého doktora v »Židech«, který beznadějně léčí bledé ženy s hektickými líčky, nebo »Kyrysnice«, jež zajímá jej pathologicky, nejsou přece motivy, jež by ho v těch volných, jemu vzácných chvílích tížily méně než jindy, a jež příliš se odlišují od takových, jako jsou »Dvě hodiny za Prahou«, »Za Hanou Kvapilovou« nebo »Finale«, které je z nejlepších svou něhou a hrdou skromností. A když už jde o osobní památku, bylo příkazem piety vyloučiti básně, v nichž formální dovednost klesá na pouhé rýmování,

i takové, které projevují snahu býti originálním stůj co stůj, jako »Těžké hnízdo«, »Nálada babská«. Ale básník pokládá za dost možné, že básně, jež tu otiskuje knižně, jsou právě nejhorší — celá ta intimnost knihy není dost jasná a verši samými prokázaná. —*ejč*—

Poučná:

Jan Jakubec: Dějiny literatury české. Svazek první. — Dr. Duchoslav Panýrek: Den co den, rok co rok. Úvahy o palčivých otázkách zdraví. — MUDr. R Adamík: Zdravé a churavé nervy.

Jan Jakubec, Dějiny literatury české. Svazek první. Od nejstarších dob až do období pobělohorského. Nakl. Jan Laichter, Praha 1910.

Jan Jakubec vydal první díl svých Dějin do údobí pobělohorského, a již na něm jest znamenati, jak u nás badání dějepisné a literárně dějepisné pokročilo a jak zásluhou mladé vědecké školy se dosavadní shrnuté výtěžky vědecké antiquovaly pracemi časopiseckými i monografiemi detailními a materiál v své mnohosti i jakosti podstatně změnil a nové třídění a hodnocení vyvolal. Vlčkovy Dějiny vycházely od r. 1892—1897 a byly dovedeny v souběžné části s Jakubcem po Věk zlatý. Tam shrnuta příslušná literatura, jejíž vědeckou revisi znova podnikl Památník České Akademie r. 1898. Po nich bibliografii nově třídil a pořádal Zíbrt a ČČH. Na těchto pomocných pracích založil své badání Jakubec, přehlížel jejich výsledky a doplňoval čerstvými doklady. Již poslední léta sama při této revisi vykázala podstatnou změnu dosavadních názorů na starší údobí naší literatury. Pekař svým vítězným důkazem posunul legendu Křišťanovu, Brückner v důsledku toho změnil názor na český mythus a pověsti, ba i na Kosmu. Lehner a M. Sokolowski podali své výtěžky o kodexích, F. Hýbl o slovanské liturgii na Moravě, Vondrák o vlivu staré slověnštiny na překlad písma, Plaček bezpečně datoval Nekrolog podlažický a G. Friedrich určil stáří zakládací listiny litoměřické. Havlík theorií rýmickou přesunul stáří české Alexandreidy a legend staročeských. Ryšánek vymezil hranice původnosti Štítného, Šimek změnil názor na Mandevillu, Zd. Nejedlý podstatně vyvrátil dosavadní mínění o zpěvu předhusitském a nejstarších písňových památkách. V. Novotný, V. Flajšhans, J. Pekař, J. Šusta, K. Krofta, V. Kybal nově a se zřeteli literárními a politicko-sociálními probadali příčiny a cíle českého hnutí reformního a nové světlo vrhli na jeho vývoj. Jastrebov podal své studie o Chelčickém, J. Truhlář o písemnictví humanistickém, Máchal detailně určil staročeské drama, J. V. Šimák nově ocenil Bartoše Písaře a J. Glücklich V. Budovce. Denis naučil nazírati s vyšší perspektivy a třídit a hodnotiti nově. Tadra, Winter, Tomek a j. nabízeli své stěžejní poznatky kulturně historické a zřetele styků zahraničních.

To a mnohé jiné podrobnosti, uložené ve vědeckých listech nebo v heslech O. N. Sl., již samy stačily, aby značně změnily obraz nově psaných literárních dějin. Jakubec svědomitě a důkladně pročerpal vše

do písmene, kriticky rozvážil a v své práci uplatnil. Mnoho pramenně sám přehlédl, a co nalezl, doplnil vlastním výzkumem. A u vědomí, že nepracuje pro chvíli dne, zamířil i do pracoven za novými výtěžky dosud jen badatelům známými (Šimák, Nejedlý) a sáhl i do materialií nepročerpaných (Šafaříkova pozůstalost v Museu). Ve Vlčkovi maje předchůdce a vzor, Jakubec přihlédl k osudu jeho knihy, pročetl kritiky její, a co tam razeno, uplatnil anticipando v knize svojí. Pekař na př. vykládal, posuzuje Vlčka (ČČH. V. 325), germanisaci století 13.—15. jinak, — šlechta česká bojovala o českou věc proti německým občanům-kolonistům z hospodářského zájmu a boj ten stupňovala až k bouři husitské, — Jakubec uznal správnost názoru a přejal jej pro svůj výklad. Vlček recensoval Jakubcovu Geschichte der čechischen Literatur (L. Fil. XXXV. 469), doporučoval jiné řazení — Jakubec užil nových a cenných pokynů a přeřadil na př. Lomnického za Blahoslava a p. Otázka rukopisná sice definitivně rozřešena, ale přece kalí se jí vody v okresních vodách, — Jakubec, vida, že vzrostl stč. materiál památkový, věcně a klidně ohlašuje definitivní vyřízení rukopisné otázky a připomíná, že v obrysu obraz staročeské literatury jest konečný, — i když se najde tu a tam něco, na věci se již nezmění nic. Rozbor nových pramenů a nové literatury nutkal Jakubce daleko více, než kdy jindy, znamenati a určovati kritický stav dnešního badání, a v tom jest jedna z předností knihy, protože v ní sneseno a rozebráno vše, co víme o jednotlivých rukopisech, tiscích, přetiscích, snesena slovem celá bibliografie v nejstručnějším rozboru a hodnocení. Jakubec na rozdíl proti Vlčkovi řadí tuto část ne za údobími, ale za osobnostmi nebo dobovými hesly. Odtud také mnohá resumée v knize, jež věcně a střízlivě nové třídění a hodnocení shrnují a opravu starších názorů prohlašují. Tak na př. doba Karlova u Jakubce podána proti minulu střízlivě a nezkrášleně. Karel IV. jeví se v svých slabostech, nájmě pověrečně náboženských (uctívá mléko Panny Marie, jesličky Ježíškovy, strpí, aby se světilo na sto svátků a nedělí, — zdroj to rozmařilosti a lenosti a p.). Smil Flaška doceněn a připiat k řetězci reformátorů, řazen po Štítném, jako by Jakubec již vyciťoval, že Štítný patří době předreformní, přepisuje z předloh orthodoxních. Tím mizí jaksi retardační moment ve vývoji naší reformace, heslo, jež vzniklo, dokud právě podstata práce Štítenské nebyla známá. Janova Jakubec správně spojuje již s Tábory a vidí v něm radikálnější reformní prvky než u Husa, — předzvěst protestantismu. O Miličově díle, myslím, nesoudí správně, myslí-li, že se jeho smrtí — skácelo! Jakubec objektivně předkládá jednotlivé otázky, ale je škoda, že sám pevně nezaujímá vlastního hlediska v mnohém případě. I kdyby se jím mýlil, vítali bychom vlastní jeho rozhodnutí pro odvahu více, než nejisté mlčení nebo konstatování a rozevření problemu. Tak na př. přijal Pekařovu theorii o Křišťanovi, jež připouští pravděpodobné mínění Brücknerovo o Libuši, Jakubec mínění to předloží, ale nerozhodne se ani pro ani proti. Ponechává si jaksi střední cestu, třebas že dovede leckdy vybočiti (Cyrilla a Methoděje se na př. proti Brücknerovi zastal). Anebo: Jakubec dotkl se sporného vlivu stsl. na stč. překlad bible, referoval o hledisku Vondrákově a Flajšhansově, zdá se z referátu, že souhlasí s Vondrákem, ale bezpečně se z jeho řeči toho nedozvíme. O stáří Hospo-

dine, pomiluj ny souhlasí spíše s Brücknerem než Nejedlým, ale souhlas vysloví obecně: »posud jazykozpytci a literární historikové mají pádné námitky proti mladšímu původu«. Jest Jakubec také mezi nimi? Tím není řečeno, že by se Jakubec bál promluviti osobně a rozhodně. Naše staročeské předky na př. dovede černě vylíčiti dle pravdy, dobu Karlovu zbavuje idealisujícího nimbu, prohlásí otevřeně větu, jež by slula do nedávna kacířskou: »pro českou literaturu Karel IV. nevykonal ani to, co Přemysl II. a Václav II. pro německou«, ale takovéto rozhodnosti není mnoho. Jakubec je spravedliv ke všem míněním, neumlčuje tedy ani klerikálních (Vlast), ale s rozhodnou objektivností odmítá je jako tendenční. Přes nedostatek subjektu a vervy v díle Jakubcově, přes střízlivou matematiku tvrzení a dokladů, přes zřejmé stopy pramenů a jich ohlasová resumée má kniha svůj svéráz.

Methodicky postupuje Jakubec dle moderních dobových požadavků. Přehlíží doby celým ideovým vývojem a dle toho pak třídí. Tak literatura staročeská jeví se mu pak assimilací české duše ke kulturnímu křesťanskému západu a bojem jejím se středověkým cítěním a křesťanským smýšlením. Pro vlastní rozbor jednotlivých údobí je třídítkem Jakubcovi v záhlaví vůdčí ideje, přečasto genrový růst a jednotliví doboví směrodatní představitelé, jež skládá za sebou v zhuštěných monografiích s pečlivým zřetelem ke chronologii a genesi svého předmětu. Není to kruhovité seřazování stěžejních a druhořadých činitelů kol směrodatné veliké myšlenky, ale přímočaré, postupné skládání jich. Jakubec přihlíží pravidelně k dobovým poměrům náboženským, sociálním, politickým, kulturním, ale to vše jest mu jen pomocný doprovod, hlavní cíl všeho jest podrobný výklad literárních památek. Jeť Jakubec literární dějepisec ve vlastním a vymezeném slova smyslu. Na začátku údobí dává Jakubec výhled do doby a do stručného jejího rámce zasazuje pak podrobný a detailně kreslený obraz jednotlivých osobností. Tak při Husovi zmíní se o hnutí reformním pod zřetelem přímých vlivů na Husa (Wiklef) a pak hned přechází k rozboru Husa. Exponovav myšlenku, připne k ní její stoupence a protichůdce, jak u Vlčka bylo asi zvykem. Vše u něho postupuje jaksi pořadem, nejeví se v dramatickém hybu idejí. Je spíše rozbíravý monografista, než synthetik, přehlížející souverenně daný terrain. Je spíše uprostřed svých jevů, než nad nimi, ve vyšší perspektivě. Jeho věcnost a důkladnost jde do detailů, proto ani zde nezapomíná úkolů filologa, filosofa a esthetika řeči, — rád promluví o jazyku, o slovesné technice (u Chelčického), o stilu doby (při listech humanistických), — škoda, že tyto zřetele se neuplatnily ještě více a nepovznesly na dobové zajímavé problémy, domující v literárních pracích cizích! Jakubcovi neschází ani smysl pro moment srovnávací. Při Kosmovi hledá podnět v práci bavorského kronikáře Reginona, při Dalimilovi myslí na štyrskou parallelu Hornecka, Všehrda přirovnává k Macchiavelimu a p. Dbá i spojitosti literatury a života a legendu Kateřinskou vykládá na příslušném místě výjevem dobovým: skladatel byl asi r. 1349 svědkem flagelantského bičování v pražských ulicích a odtud podrobné líčení bičování Kateřinina.

Jakubec předpokládá mnohdy znalost věci, a proto mnohé projednává toninou kritika, jenž prohlašuje poslední stav badání. Čtenář nezasvěcený

není pak vždy plně poučen o podstatě věci. Více zřetelů k době a jejímu rázu, více úměrnosti v portraitování některých osobností (Žerotín, Budovec), více vzruchu, méně učeneckého klidu a jednotvárné stilovosti by na leckteré stránce neškodilo.

Jakubcova kniha jest přísně vědecká, a ne, jak bylo psáno, pro široké vrstvy zpracovaná. Předpokládá znalost předmětu a povahy věci, žádá odborný zájem. Jako synthesa všech dosavadních poznatků literárně dějepisných, jako pečlivě nastřádaný a roztříděný archiv bibliografický v historickém slova smyslu, jako kniha plně omezená na literární pole a zřetele literárně dějepisné a ovládající plně svůj úkol, je bezpečným odborným vůdcem po celé oblasti literatury české do období pobělohorského a prokazuje zřejmý pokrok dnešní české literární historie.

Když Jakubec r. 1907 u Amelanga vydal svoji Geschichte der čechischen Literatur, shrnul tam jen stručné výsledky své obrovské práce. České vydání ji teprve sytě projevilo a odůvodnilo četné závěry, k nimž tenkráte scházely praemissy, zde obšírně rozvedené. Jakubec svoji Geschichte bohatě rozšířil, zdokonalil a upravil potřebě domácí.

Jakubec nezapře školy Gebauerovy a Vlčkovy. Smysl pro vědeckou akribii, pro detail, přesnost a věcnost, pro třídění látkové, pro filiace cizí a p. přejal zřejmě od Gebauera. Někde je patrný i přímý vliv Gebauerova postupu a cenění té které literární památky. Poměr k Vlčkovi jest již složitější a také schopný většího a správnějšího posuzování, — u Gebauera je pramen psaný, u Vlčka od r. 1897 tištěný. Jakubec literaturu třídí dnes jinak než Vlček, zmnožený materiál a změněná jeho podstata novým badáním určení to přikazovala. Veliká dobová myšlenková proudění mu unikají a nesleduje jich tak důkladně, jednak, aby se po Vlčkovi neopakoval, jednak, že mu jde čistě jen o problém české literatury. — Vlček, sčetlý v cizích literárních historiích, převáděl a přirovnával jednotlivá myšlenková pásma na naše území a hledal u nás jejich obdobu, aby vykládal naši literaturu organicky jako součást velkého evropského myšlenkového dramatu. Proto ty parallely literární tak ze široka, proto literatura česká jako výsledek dobových záchvěvů. Jakubcovi o toto vše nejde, jemu jsou památky hlavní věc, ostatní jen výklady, illustrace, materiál k snazšímu pochopení. Vlček dbá více myšlenky, proto anticipuje látky pro ideu a směr, — Jakubec toho nemá, úsilně přihlíže k postupu časovému. Vlček volí slova, věty, epitheta, aby účinkovaly, působily, vzrušovaly, znak aestheta, filosofa, psychologa, jenž se nezatěžuje daty. Jakubec sušší, střízlivější, bez příkras a malby, má ctižádost výrazu střízlivého věcného literárního dějepisce, filologa, odborného vědce.

Nelze dnes při prvním díle říci konečného slova o methodě, rázu a zásluhách Jakubcových Dějin; ale již dnes patrno, že jde o dílo pozoruhodné, znamenité důležitosti. A tu na konec kritik nemůže zapříti člověka. Jakubec je professorem pražské vyšší dívčí školy a své práci věnuje se ve chvíli oddechu po namáhavém svém pensu universitním. Pro svou německou Geschichte žádal Prahu za dovolenou, a byla mu udělena na rok výjimečně, což značí, že nemůže na další pomýšleti. Státní středoškolské poměry připouštějí dovolené docentům pravidlem, bezplatně a trvale, naše samospráva novému a významnému tvůrci českých dějin literárních darovala

dovolenou jen na jeden rok a aby si ji sám zaplatil. To nelze psáti bez hořkosti a také ne bez zvýšeného zájmu pro Jakubcovu práci. Své právo na nejnutnější a poměry na minimum stlačený odpočinek a klid věnuje významný český literární dějepisec na životní svou práci, jež postupuje právě proto volněji, protože se vznáší nad ní těžký tlak úporné každodenní povinnosti. I to je ke genesi knihy doložiti a Jakubcovu práci proto dvojnásobně, ba mnohonásobně uznati. *Albert Pražák.*

Dr. *Duchoslav Panýrek*: Den co den, rok co rok. Úvahy o palčivých otázkách zdraví. V Praze 1908, nákladem »Českého Čtenáře«.

Obratný popularisátor lékařských disciplin, z jehož péra vyšla již slušná řádka publikací, ceny ovšem nestejné, sebral tu několik svých článečků ze zdravotní hlídky denních časopisů a podává je českému čtenářstvu, jež prý se tolik interesuje o otázky zdraví. Ukazuje se tu zvláště, že je zpozdilé míti pověrečnou hrůzu před operací — autor je sám operatérem! — a že často jen včasné zakročení operatéra může zabrániti vážným důsledkům dalším; z »aktuálních« nemocí probrána hlavně rakovina, cholera i mor; podrobně vyloženo o otravách, zvl. kostíkem, cyankalim a čpavkem, o chorobách nervových a duševních, o spiritismu, jejž Panýrek zve »směsicí podvodu, pověry a duševních poruch«, konečně o ošetřování ran i vředů. Je přirozeno, že výklady Panýrkovy nejdou vždy všude dosti do hloubky a že v nich leccos do omrzení se opakuje; v celku však pro širší obecenstvo dobře se hodí a budou jistě i v knižní své formě hodně čteny. *Lk.*

MUDr. *R. Adamík*: Zdravé a churavé nervy. (Nákladem Fr. Řivnáče.)

»Lidstvo záhy si uvědomilo, že jeho zdraví a zejména zdraví nervové je kulturním životem ohroženo a že nutno se proti tomuto silnému nepříteli brániti všemi prostředky kultury. A dnes studují se horlivě všechny škodliviny, jimž je vydán člověk na své životní dráze: studují se vlivy různých zaměstnání, poměry sociální jednotlivých tříd společenských, vlivy alkoholu, chorob pohlavních a jiných nemocí, vlivy dědičného přenášení chorob i manželského života. Spolu pak s tím vznikají četné snahy a předpisy zdravotní i profylaktické, směřující ku zlepšení celkového zdraví a zabraňující vzniku chorob nervových.« Spisek dra Adamíka je jedním z těch, které nám podávají o všech těch věcech poučení nejen populární, nýbrž i odborné. Nalézáme v něm vědecký rozbor chorob nervových, studium příčin různých nervos a poučení o tom, jak předcházeti vzniku těchto nemocí i jak je léčiti. Duševní přepínání považuje dr. Adamík za menší škodlivinu než citové otřesy. Proto když mluví o předčasné nervose mládeže, vidí vinu ne tak v studiu, jako v zanedbávání péče tělesné při studiu. Žádá pro mládež čistý vzduch, zeleň přírody, vodu, cvičení těla, sporty a vůbec největší rozvoj tělesný — jak u chlapců tak u dívek. Zajímavá je kapitola v knížce o léčení duševním, které dr. Adamík nazývá osou celého léčení nervově unavených. V tom stýká se s Trinem a s Hiltym. *n.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Lev Tolstoj nepotřeboval, — jako Mrs Mary Baker-Eddy —, aby ho smrt vyvedla ze zapomenutí. Tolstoj nikdy zapomenut nebyl. Ale přece nikdy se o něm nemluvilo a nepsalo tolik, jako po smrti. Od té doby, co literární a vůbec intellektuelní svět oslavoval jeho osmdesáté narozeniny, nenapsal Tolstoj nic nového a vynikajícího. Tehdy bylo jeho dílo vlastně hotovo a dovršeno. To se v celku vědělo. Ale poněvadž přece nebyla vyloučena možnost dalšího vývoje a nového nějakého projevu, nemohl nikdo s naprostou určitostí pronésti konečný úsudek. Proto literárně nevyvolaly osmdesáté narozeniny Tolstého zpracování tak bohatého, jak se zdálo z příprav. Teď však nechystá Tolstoj již žádných překvapení; proto kritikové i obdivovatelé uzavírají účty, proto smrt postavila jeho život zas do popředí zájmu, jako smrt činí u každého člověka, jen že pro různě veliký nebo malý kruh lidí a pro nestejně dlouhou dobu.

Rozumí se, že ani teď ještě není vyloučeno nějaké p ř e k v a p e n í, které může způsobit, že životopisci a systematikové budou snad nuceni měniti něco na celkovém obrazu nebo na jednotlivostech o jeho obrazu. Rozsáhlá literární p o z ů s t a l o s t není zpracována vydána. Nemám na mysli jen k o r r e s p o n d e n c i. Jsou i spisy přímo určené k tomu, aby byly uveřejněny až po smrti, určené k tomu buď spisovatelem samým aneb okolnostmi. A kdyby to byla jen korrespondence: což nejsou soukromé listy často bezpečnějším pramenem pro poznání pravého člověka než manifesty a sensace literárního trhu? Kdyby jiného nic, aspoň osvětlí vznik, pohnutky, cíle toho, co bylo již předem ustanoveno pro veřejnost.

V celku ovšem, v hlavních rysech je dílo Tolstého před lidstvem hotovo a uzavřeno, a proto smrt postavila Tolstého zas před oči, ne že by byl zapomenut, ale že teď může býti pojat jako hotová jednotka, uzavřený celek.

Tolstého Museum zajisté sebere všecko, co bylo napsáno za této příležitosti. (Nevím, zdali se to podařilo jeho přátelům při osmdesátých narozeninách.) Chtěl bych tuto sbírku vidět. Ne číst, ale aspoň vidět. Zvláštní shodou se stalo, že jsem nečetl, nemohl číst ničeho, co bylo napsáno po jeho smrti. Co píšu teď, neopírá se o žádné prameny, nezávisí na žádném cizím mínění. Nezříkám se, že nebudu číst. Budu, a nechám na sebe účinkovat celé bohatství názorů cizích. Ale chci mít svůj vlastní názor. Ne neomylný a nezvratný, ale samostatný a jasný, tvořený vlastním soudem a z vlastního hlediska. Snad za to zas jiní nebudou číst, co píšu já, a pomstí ty, kterých jsem já nečetl.

Mám svůj úsudek o Tolstém jako umělci; ale zde jej posuzuji s h l e d i s k a n á b o ž e n s t v í a c í r k v e.

Jak rozmanité, přímo p r o t i c h ů d n é byly posudky právě pod tímto zorným úhlem! Od k l a t b y a odepření církevního pohřbu a posmrtných modliteb se strany ruské orthodoxní církve, přes střízlivou, ale přísnou k r i t i k u theologů konservativních, až po nadšení a o b d i v mnohých těch, kteří v Tolstém spatřovali třináctého, a to hlavního, vlastně

pravého a jediného apoštola Ježíšova — a každý si myslí, že právě jeho hledisko a posudek jsou správny.

Všecky tyto posudky jsou správny a nesprávny, protože všecky jsou relativní a jednostranné. Nevyjímám ani svůj vlastní. Žádný člověk nedovede soudit úplně nestranně, a nedovede posoudit definitivně a vyčerpávavě takový široký, rozmanitý, bohatý, namnoze kontradiktorní, protože živoucí, rostoucí, měnící se zjev, jako byl Tolstoj právě po stránce svého duchovního života, své církevní kritiky a svých náboženských názorů. Můj úsudek nechce být neomylný; chce být jen jedním z mnohých.

Nejde mi o názory Tolstého v jednotlivostech; spíš o celkové vystižení jeho pohnutek a tendencí a o vylíčení jeho přímého i nepřímého působení a účinků.

Tolstoj je náboženský poustevník 19. a 20. století. Kdyby byl žil o tisíc let dříve, byl by dávno provedl, co zamýšlel učiniti několik dní před smrtí: byl by odešel do samoty, byl by odešel dávno dříve, a tam v ústraní by byl snad kázal ptákům nebo rybám. V tom není ironie, co pravím, ani paradoxu. Konec života frappantně, snad proti vůli Tolstého, v jakémsi atavistickém záchvatu svědčí, kam vedla jeho přirozená sklonnost povahy, nejen temperamentu, ale sklonnost celé duše, veškerého vnitřního života.

Eremita dvacátého století, nebo dokonce stylita, stojící celý život na sloupu, mimo massy, a sám i tehdy, když hostů byl plný dům a zvědavci si podávali kliku, sám i tehdy, když pošta přinášela každodenně balíky korespondence, sám i tehdy, když pérem a knihou mluvil k millionům.

Ke konci snad si na tom poustevník vědomě zakládal, že je sám, a naposled i zevně chtěl do samoty, ale dávno dříve mimovolně vykonával nevyslovený rozkaz své nábožensko-mystické sklonnosti k poustevnictví.

Také středověcí poustevníci žili namnoze život kontrastů, v protivách morálních, sociálních, intellektuálních. Princ Gotama, který se stává žebrákem Buddhou, rozkošník, který se obléká v upřímnosti do žíněného roucha kajícnosti a setrvá v něm, ano pod jeho tvrdým a drsným obalem nachází pravou rozkoš, intellektuelní člověk, který po mnohém hledání nalezne vrchol moudrosti v primitivnosti dětinné víry — tyto složky, které ve starověku a středověku plnily klášterní cely a zalidňovaly pouště a lesy eremity, vytvořily eremitu dvacátého století Tolstého.

Za to on nemohl, to bylo v něm, dědictví mnohých generací snad a kdo ví které a jaké krve předků. Docela ve slohu poustevníků, ovšem přizpůsobeném ovzduší 19. století, začíná Tolstoj pochybovat o všem, v čem před tím viděl cíl života, pak i nenávidět a odsuzovat všecko to — své umění literární a umění vůbec, svou společenskou vrstvu, celou dnešní civilisaci. Není u něho posou, prohlašuje-li, že se cítí blíž mužíkovi, který v neuvědomění nebo degeneraci náboženské touhy a náboženského zanícení líbá krucifix, blíž než kterémukoli rovenci z vrstvy rodem a intelligencí blízké.

Za to nemohl, to bylo v něm. Ale ve mnohém jiném činil se Tolstoj sám poustevníkem: ignoroval práci, kterou generace vykonaly před ním, ve svědomitém, podrobném a úspěšném badání.

Tolstoj byl nejen náboženský člověk, chtěl býti také theologem. Jako by nebylo víc býti náboženským člověkem než býti theologem! Každý poustevník snad měl také svou theologii, a kromě nejprimitivnějších, chtěl míti svou, zvláštní theologii. Theologické vědy buď neznal anebo jí pohrdal, šel vlastními cestami, k cíli předem stanovenému.

Tolstoj si vytvořil také theologii, svou vlastní. Officielní theologii pohrdal. Vědecké theologie neznal. A k vlastní vědecké badatelské práci v oboru theologie nedospěl, neměl ani methodického výcviku k tomu, bezpochyby ani povahy vědecky založené. Míval jsem dojem, že Tolstoj hledí též na vědecké předměty a problémy očima umělcovýma: jakousi intuicí postihl mnohou jednotlivost, která ušla pracné kritice badatelově, ale nikdy se nedopracoval celkového, přesného názoru, jakého lze dojíti jen soustavnou prací.

Odpor proti cechovnímu náboženství, odbornické theologii a hotovému nezměnnému církevnictví způsobil, že Tolstoj vyrostl nábožensky v eremitu, theologicky zůstal dilettantem (bez zlého přídechu), a církevně se osamotnil tak, že prakticky zůstal bez velkého vlivu.

Jest omyl, že náboženští samotáři přinesli světu něco velkého, nového, tvůrčího, životného v náboženství. Žádný poustevník se nestal ani reformátorem církve, tím méně zakladatelem náboženství. Bývali o samotě, dokud zráli. Ale napřed vyrostli a přijali u sebe zárodky nového mezi lidmi a ze starých pramenů, a když uzráli, nezůstali v samotě. Náboženství bylo a je faktorem společenským, i když zůstává ve svém plném rozkvětu nejosobnější záležitostí.

Poustevnictví náboženské, theologické a církevní způsobilo, že mohutná náboženská osobnost Tolstého zůstala bez znatelného vlivu na současnost. Má ovšem Tolstoj široký kruh ctitelů, obdivovatelů, následovníků, ale trvalé památky po něm zůstane málo v tomto směru.

Vím, že i okolí a ovzduší je toho spolu příčinou, ve kterém Tolstoj žil a účinkoval. Nechť si kdo chce co chce tuší v mužíkově duši právě po stránce náboženské hloubky a bezprostřednosti, je to spíš blouznění než skutečnost anebo prostě blouznění, přání, které jest otcem myšlenky. Náboženství venkovského, prostého, neprobudilého člověka je divná směs, ale v té směsi je všeho víc než hloubky, bezprostřednosti, mystiky a všeho toho, co nadšený intelligent do ní vkládá nebo blaseovaný sám u sebe pohřešuje a v mužíkovi hledá. Pro Tolstého názory byla mužická duše půdou příliš tvrdou. Jen něco z nich se dovedlo uchytit jako se uchytí netřesk na kameni. V jiném okolí byl by Tolstoj se vryl hloub. Snad by se byl stal zakladatelem nové sekty, nové církve. Což se nevytvořilo současně s ním marjavitství a Christian Science? Vím, že Tolstému nebylo nic tak vzdáleno jako zakládat novou církev. Toho nechtěl, ale také — nedovedl. Žádný ze středověkých eremitů se nestal ani reformátorem, tím méně zakladatelem církve, a nebyl jím ani nikdo z poustevníků novověku. Byly a jsou mezi nimi mohutné osobnosti.

Nezůstali bez vlivu, ale vliv nebyl ani tak hluboký, ani široký ani trvalý, jak mohl skrze takovou osobnost. Náboženští a církevní mimochodníci dneška odsuzují sami sebe k bezvlivnosti a sami se zbavují účinku na náboženské myšlení a církevní přetvořování, na vývoj obojího, k veliké škodě lidstva, tak jako se k bezvlivnosti osamotnily často nejčistší a nejbohatší duše ve středověku, když opustily svět a šly na poušť. Nešťastný úděl některých velkých (jako domýšlivá ješitnost leckterých malých) duší, že chtějí začínat vždy od začátku, jako by desítky generací bezprostředně před nimi neznamenaly ničeho!

Ztracena ovšem není ani taková práce osamoceného poustevníka. Po staletích obyčejně teprve se najde příbuzná duše, která odklidí rumy legend a balvany souvěkého neporozumění a odhalí duši poustevníkovu v její čistotě a kráse. Ta pak působí přímo a trvaleji než názory.

Tak je tomu u Tolstého též. Náboženské, vlastně spíše theologické názory jeho budou dlouho a některé zůstanou snad navždy předmětem sporů, ale osobnost, duše člověka Tolstého čím dál tím určitěji a platněji poroste v morální mocnost. Tolstoj umělec bude zařaděn do určité rubriky a beze sporu jednou překonán; Tolstého filosofie a theologie zaujmou jisté místo v tom rozmanitém vlnění a proplétání názorů, které je vlastní každému stadiu vývoje; Tolstého náboženský život, duševní a duchovní život bude — ne ideálem, ale dokumentem o moci osobního náboženství, které nevyhoví sic církvi, ani dogmatice, ani orthodoxii ani kritice, ale mluví a vždycky bude mluvit k srdci všech, kteří hledali a našli Boha ve vlastní duši a v duši bližních, ne p o u z e v duši bližních, ale t a k é v duši každého člověka.

Náboženský obrat u Tolstého vysvětlovat dekadencí stáří, jako bylo v jistých kruzích modou před časem, nepokouší se dnes nikdo z těch, kteří mají aspoň rudiment pochopení pro lidskou duši a její nevyčerpatelné bohatství. Tolstoj umělec podrží svou cenu, ale nad umělce poroste u cenění Tolstoj člověk, člověk osobního, prostého, nedogmatického, praktického náboženství.

Únor 1911. +

Z AMERIKY.

Píše Karel Polák.

Federační hospodářství. — Cannonism. — Spravedlnost a politika. — Senátorská čest. — Socialism v Milwaukee. — Bezpečnost amerických železnic. — Jonáš a »Slavie«.

V minulém referátu rozepsal jsem se o poštovním deficitu, který rok od roku stoupal, až dosáhl číslice, jež přiměla celý národ k zakročení.

Ale poštovní departement jest jen jedním z mnoha žlabů, jimiž unikají národní finance do soukromých kapes.

Již několikrát poukázal jsem na to, jak neschopně jsou spravovány finance Spojených Států. Na několika místech dokázal jsem, že, kdyby týchž method užíváno bylo u soukromých obchodních firem, sřítit by se musil celý obchodní systém v naší zemi.

Mám na sta dokladů, kterých hodlám užit při vhodné příležitosti. Dnes poukážu jen na to, jak se hospodaří s národními penězi při »zaopatřování věrných přítelíčků« prostřednictvím celních »úřadů«.

Ten, kdo se může dostat k prohlédnutí celních archivů vlády Spojených Států, měl by se podívat do knih a vynajít si stránky, na nichž zapsány jsou příjmy a výdaje takových celních stanic, jako je Salo, Natchez, Alexandria, Annapolis. Vezme to trochu času a práce, ale stojí to za to. Člověk musí jednoduše žasnout nad stavem věcí, jaký v oněch knihách shledá. Kdyby na každém listu neviděl attentaci revisora Spojených Států, nemohl by věřit, že takové účtování je možné u vlády tak pokročilého národa, jakým jsou Spojené Státy. Ale vládní pečeti přesvědčí každého takového zkoumatele, že není u vytržení, že to není žádný přelud, nýbrž fakt, skutečný fakt, třeba byl neuvěřitelný.

Tak na příklad nalezne ve vládních celních knihách zapsáno, že v celnici v Salo za celý rok se přijalo 15 dolarů, slovy celých patnáct dolarů, kdežto výlohy za onen rok obnášely 662 dolarů, čili, jinými slovy, zkolektování každého dolaru stálo národní pokladnu 41 dolarů. V natchezské celnici stálo zkolektování každého dolaru 52 dolary, jelikož za celý rok se tam utržilo jen 11 dolarů. V Alexandrii vybrala se na cle za celý rok ohromná suma 10 dolarů, a výlohy s vybráním spojené zaneseny jsou v knihách 122 dolary. Výlohy s celním úřadem spojené v Annapolis obnášejí ročně 309 dolarů, a za celý rok utržilo se — nelekněte se — 3·09 dolaru, tři dolary a devět centů.

Tyto číslice mluví samy za sebe. Kdyby některá obchodní firma měla filiálky, kde za utržení každého dolaru by se musilo doplácet sto dolarů, netrvalo by to dlouho a taková filiálka by byla zavřena. Ale vláda Spojených Států rok od roku doplácí právě na takovéto odbočky, a tyto filiálky se nechávají stát. Proč?

Protože na každé takové odbočce je člověk, který při volbách běhal pro některého toho politického kandidáta, a ten mu z vděčnosti slíbil doživotní »džáb«. Ten »džáb« vlastně není žádný »džáb«, protože nestojí za žádnou práci, ale nese každý rok pěkný důchod, který přijde náramně vhod, když »uhodí« špatná úroda, nebo »byznys« nejde. A proč těm lidem těch pár tisíc nedat, když to všechno jde z národní pokladny? »Čeho oko nevidělo, toho srdce neželelo,« se říká v Čechách, a pravda toho přísloví se osvědčila i zde v Americe. Proč by ti páni senátoři nepomáhali svým přátelům k takovým »džábům«, když je to nic nestojí, když za ně platí národní pokladník z lidových peněz?

Jednou za uherský měsíc se najde takový šťoura, jako jsem já, dostane takovéhle »maličkosti« na přetřes, a nedá si pokoj, pokud věc se nedostane na patřičné místo k projednávání. A pak se projednává, a projednává, a pořád projednává, ale ti celní »přítelíčkové« pořád sedí u svých žlabů, a každý měsíc jim přinese listonoš úřední obálku s čekem od národního pokladníka. A zase se projednává, a počítá a rokuje, a na konec

to všechno zůstane při starém. také nač měnit ten sladký klid? Nač přivádět ten starý pořádek do nepořádku? Nač připravovat ty staré, dobré, věrné »přátele« o »džáb«? Co pak se neutratí za jiné věci víc peněz? Vždyť se jedná jen o pouhou maličkost, jen o několik set tisíc. Co pak to je u porovnání s těmi milliony příjmů, které aemerický lid musí platit každý rok do národní pokladny? A když v pokladně není dost peněz, co na tom záleží? V Londýně a v Berlíně je dosti peněz k uložení na pěkné úroky, a tak nač si trápit hlavu s takovýmito hloupostmi?

Tak se vysvětluje, proč ten náš národní deficit stále roste, proč úroky na národní dluh jsou čím dále tím těžším břemenem pro americký lid. Ty celní úřady nejsou žádným porovnáním s výlohami na americké loďstvo, je to deficit jen několika set tisíc, ale půl millionu zde a půl millionu tam, a millionek jinde, a ten národní dluh roste a roste, až najednou se lid pozastaví a ptá se, kde se ty dluhy mohly nadělat.

A tyhle celní stanice, kde přijetí každého dolaru stojí nás 100 dolarů, nejsou tím nejmenším zdrojem ohromných těch deficitů. Jsou zde pensijní úřadovny, z nichž devadesát procent by se mohlo dobře zrušit, a pense by mohly být vypláceny přímo z Washingtonu právě tak bezpečně a rychle jako z poboček. Rozdíl je ten, že zrušením poboček by se ušetřilo v národní pokladně několik set tisíc, a že několik dobrých lidí by přišlo o tučný »džáb«, a nač to dělat, když v pokladně je peněz jako železa, a až tam nic nebude, udělá se nová půjčka, a bude zase peněz jako prachu. A tak nač si s těmi hloupostmi lámat hlavu? Pokud my jsme na světě, nějak už se ty peníze seženou, a po nás ať přijde potopa!

Tak rozumují ti naši páni senátoři, kteří stále houževnatě stojí proti každému návrhu na zrušení zbytečných pensijních úřadoven, a více než zbytečných celních stanic.

Veřejnost si nebere čas s vyšetřováním takových »maličkostí«, lid není na takové věci upozorňován, a sám se o tyto záležitosti nezajímá. O to ať se starají ti úředníci, kteří jsou lidem na takové věci zvoleni a kteří jsou za to placeni! Inu ovšem! Máme úředníky, kteří jsou placeni za přehlížení takových věcí, ale kdo je může k jejich povinnosti donutit, když jejich voliči nedbají, když veřejnost nemá čas se o takové hlouposti starat? A pak, donutit takové lidi k vykonávání povinností by si vyžádalo zas několik set nových úředníků, jejichž povinností by bylo dohlížet k tomu, aby ti ostatní úředníci konali svou povinnost, a pro tyhle kontrolory by zas museli být ustanoveni jiní kontrolové, již by se starali o to, aby ti první kontrolorové nešvindlovali, atd. atd. A na konec snad je to takhle ještě lacinější. Utráci se mnoho zbytečných millionů, ale kdož ví, zdali ta druhá methoda by nepřišla ještě dráž.

Tak mi to připadá, jako ten bál v Kocourkově. Slyšeli jste o tom? Ne? Tak vám to povím. V Kocourkově dávala městská rada bál. Daly se natisknouti plakáty, které stály 3 K. Ale, aby slavná rada byla jistá, že je tiskař neošidil, nechala ho hlídat kontrolory, kteří si podali účet na 6 K. Pak se daly ty plakáty nalepit, a to stálo 10 K. Aby městská rada byla jista, že ty plakáty jsou nalepeny, zvolil se šestičlenný výbor, jemuž bylo uloženo chodit městem a počítat nalepené plakáty, a pře-

svědčit se, zdali všechny byly nalepeny. Slavný výbor chodil městem několik dní, a konečně se přišlo na to, že dva plakáty scházejí. Za svou práci si podali účet celkem 100 K. A aby slavná městská rada byla jistá, že páni výboři skutečně ty plakáty počítali, nechala je špehovat »tajnými«, kteří si podali účet na 200 K. Trpělivý čtenář nechať si spočítá, mnoho-li ty plakáty stály město Kocourkov. A až si to spočítá, ať se jde podívat do zaprášených knih města Kocourkova, a tam shledá zapsáno velkými číslicemi v červeném inkoustu, že na tom bálu se utržilo celkem K 17·90, a z těch peněz bylo K 12·50 falešných mincí.

Nezdá se vám, že tahle historka by mohla zajímat náš kongres?

*

Konečně přece si jednou ten náš kongres dodal kuráže a dokázal tyranickému Cannonovi, že tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne.

Cannon byl přehlasován a vyloučen z výboru pro pravidla.

To je něco, čeho se »speaker« nenadál. A upřímně řečeno, my se toho také nenadáli. Státník takového despotického zrna, jako je speaker Cannon, člověk, jenž po léta držel uzdu kongresu ve svých železných rukou, nedá se tak snadno představit jako poražený, zlomený despot.

Vřelo to ovšem proti Cannonovi již hezky dlouho, kuly se proti Cannonovi pikle již před několika lety, a nesnesitelná jeho tyranie zprotivila se i mnohým republikánům, kteří byli částmi té Cannonovy vládnoucí mašinerie. Ale všechny pokusy na zlomení jeho moci setkávaly se s nezdarem.

A teď najednou nezranitelnému Cannonovi byly podraženy nohy. Inu, nic netrvá na světě věčně, a ta lidská sláva je jako polní tráva. O tom se nyní přesvědčil i náš »železný« speaker Cannon. Konečně došlo i na něho.

Útok byl podniknut tak prudce a jistě, že dříve, než se nadál, byla mu vyražena z rukou jeho nejjistější zbraň — výbor pro pravidla. Každý, komu jsou známy funkce tohoto výboru, ví, jak ohromný vliv na legislaci má výbor pro pravidla. Zákonem se dle pravidel kongresu mohou stát jen ty předlohy, které jsou přijaty většinou. Z toho je samozřejmo, že, podaří-li se některé klice znemožnit projednávání o některé předloze, není možno ji dostat na jednací řád, a následkem toho se vůbec o ní ani hlasovat nemůže. Speaker Cannon v mnoha případech uplatnil svou železnou autoritu a nepřipustil na jednací pořádek mnohou dobrou předlohu, a to z důvodů ne vždycky altruistických.

»Speaker« má v domě zástupců takovou moc jako soudce při porotních přelíčeních. Sám nemůže se súčastnit hlasování, ale svým zakročením vylučuje často jednání, které dle práva by vyloučeno být nemělo. Totéž, co soudce má ve svých »rulings«, má i speaker Cannon. Rozdíl je ten, že od soudce je odvolání k vyšším instancím, kdežto od Cannona žádné odvolání není možné.

Bylo mi vždycky nepochopitelné, jak v tak opatrně formulované ústavě, jakou mají Spojené Státy, mohla se dát »speakerovi« do rukou tak ohromná moc, která ve svých důsledcích ukázala se být přímo nezvratitelnou.

Co Cannon chtěl dostat do knihy zákonů, to tam také dostal. A proti čemu si jednou umínil bojovat, to nepřipustil vůbec k projednávání. Cannon vládl rukou železnou. Nyní však je té jeho železné vládě učiněna přítrž.

Útok byl na něho podniknut tak silně, že se očekávalo, že Cannon vůbec bude zbaven svého úřadu. Ale několika jeho dosud věrným přátelům se podařilo jej zachránit a udržet na jeho řečnické stolici, ale dnes již to není ten všemohoucí Cannon, který si hrál s representanty amerického lidu jako s loutkovým divadlem, dnes již to není ten Cannon, jenž mohl si utvořit zákony dle své vlastní libovůle. Dnes jsou mu uříznuty růžky, a kdysi »železný« Cannon je dnes poměrně neškodným.

Ovšem, že i s touto přistřiženou autoritou mu zbývá mnoho moci, a dle našich republikánských názorů o ústavě má i dnes speaker více moci, než lidová vláda by mu chtěla nechat, ale u porovnání s onou mocí, jakou měl před tím, než byl odstraněn z výboru pro pravidla, je dnes speaker poměrně neškodným.

Je otázkou, neměla-li by autorita speakerova být omezena ještě více. Když mu byla ústavou vyměřena jeho moc, neočekávalo se, že se dostane k tomuto úřadu trustovní náhončí, jenž užije své moci ve prospěch bohatých interesů. Právomilovný speaker s demokratickými zásadami, člověk, jenž má na mysli jen dobro své vlasti, prospěch amerických občanů, i kdyby měl sebe větší moc, nezneužil by jí proti těm, kteří jej tak důležitým úřadem obdařili. Takového člověka měli nejspíše na mysli ti, kdož formulovali ústavu Spojených Států. Ale prakse nám ukázala, že všechny takové předpoklady jsou nespolehlivé, a povinnosti a autorita našich veřejných úředníků by měly být omezeny a vytčeny tak, aby stále byli pod kontrolou lidu, a aby jejich úřad se neproměnil v despotickou vládu, jak nám to vyvedl Mr. Cannon.

Na druhé straně by se dalo tomuto nebezpečí předejít uzákoněním odvolání, o němž jsem psal již několikrát. Pomocí odvolání dalo by se předejít mnohým usurpacím práv. S takovouto bezpečnostní pákou bychom nemuseli být stále ve strachu, že některý ten náš ctižádostivý úředník zneužije své moci a přestoupí hranice své autority. V případě speakera by mu mohla být ponechána všechna moc, jaká se po léta těšil, ale kdyby si byl počínal tak jako Cannon, byl by jednoduše odvolán od svého úřadu, a na jeho místo byl by dosazen člověk bezpečnější, člověk, na něhož by mohl lid americký lépe spolehnout.

Proti tomuto prostředku namítá se, že by bylo příliš mnoho častých změn. To jest však krátkozraký úsudek. S odvoláním před očima dávali by si ti naši veřejní úředníci lepší pozor na své jednání a hleděli by, aby vykonávali své povinnosti tak dobře, aby tohoto zakročení nemusilo být proti nim užito.

Takovým způsobem mohli bychom lehce předejít vysilujícím a čas mařícím bojům, jejichž svědkem jsme byli právě v případu řečníka Cannona. Bylo by stačilo pouhé upozornění, a »Uncle Joe« byl by zkrotl. A kdyby si byl chtěl hrát na despotu dále, byl by jednoduše zbaven svého úřadu, a na jeho místo byl by dosazen člověk spolehlivější. Toť vše.

Jak snadno, jak lehce a rychle by se daly řadit ty naše veřejné věci, kdybychom uvedli v platnost tu nejlepší zbraň proti nespolehlivým úředníkům — kdyby zavedeno bylo právo odvolací.

Ve svém článku »Bossism — nebo lidovládu« rozepsal jsem se o těchto reformách obšírněji a případ speakera Cannona dokazuje, že ve svých pozorováních jsem se nemýlil. Ale nepochybuji o tom, že to vezme ještě mnoho práce, než mé návrhy budou uvedeny v praxi, a že takových Cannonů bude ještě mnoho muset být poraženo, než naše politika bude zreformována ve smyslu mých pokynů ve zmíněném článku.

Reformy se dostavují znenáhla, a uskutečněny bývají obyčejně až po smrti svých originátorů, a možná, že mé návrhy čeká tentýž osud, ale dnes jsem si jist tím, že k zavedení oněch reform jednou dojíti musí. Možná, že to vezme dvacet let, možná, že to vezme dvě stě let, než ony reformy budou uskutečněny, ale jednou k tomu dojde.

A je to v zájmu naší republiky, aby k tomu došlo brzy.

*

Když plukovník Cooper a jeho syn byli zatčeni pro zastřelení senátora Carmacka z Tennessee, předpověděl jsem již tehdy, že nebudou potrestáni za svůj čin dle zákona, třebas jejich vina byla sebe větší.

Že jsem se ve svém úsudku nezklamal, dokázal guvernér Patterson tím, že usvědčené vězně, porotou uznané vinné z vraždy, pardonoval.

Senátor Carmack a guvernér Patterson, ač oba jsou demokraté, byli politickými nepřáteli. Carmack byl jedním z vůdců prohibičního hnutí v Tennessee, kdežto guvernér Patterson měl své zájmy v protivném táboře, kde měl mnoho vlivných přátel, mezi nimiž byl i plukovník Cooper.

Na guvernérův podnět Cooper byl horlivě činným v kampani proti senátorovi Carmackovi, jenž kdysi kandidoval na guvernérství. Politické půtky byly na denním pořádku a dosáhly vrcholného bodu, když Carmack otevřel veřejnou kampaň proti Cooperovi ve svém časopise. Cooper na to varoval Carmacka a vyslovil se, že, objeví-li se v senátorově listu ještě jakákoli narážka proti Cooperovi, že jeden z nich to zaplatí smrtí. Druhý den na to přinesl senátorův časopis úvodník, v němž trpce kritisoval politické jednání plukovníkovo — a co následovalo, mělo svou dohru před porotou. Cooper a jeho syn si počíhali na senátora, a když se objevil na ulici, zahájili proti němu střelbu, kterou senátor Carmack připraven byl o život.

Od okamžiku jejich zatčení činěny byly všemožné pokusy o jejich osvobození. I při výběru poroty dály se neplechy, jež by se nedovolily při žádném přelíčení, které by se týkalo prostého, obyčejného člověka. Cooperovi přátelé snažili se dostat do porotních lavic porotu illiterátů, kteří by se dali obalamutiti řečnickými kejklemi schopných advokátů. Přes to všechno, že do poroty byli vybráni lidé, kteří byli na tak nízkém stupni vzdělání, že tři čtvrtiny z nich nedovedly vůbec číst, uznali tito porotci Coopera vinným vraždy druhého stupně. Cooperovi přátelé ovšem ihned pustili se do práce, a dostali se až k nejvyššímu státnímu soudu. Ale i tento soud potvrdil výnos poroty, a Cooperovům vyměřen byl trest dvacetiletého žaláře.

Od počátku přelíčení až do potvrzení rozsudku nejvyšším soudem guvernér Patterson súčastnil se činně akce na zachránění svého oddaného přítele od spravedlivého potrestání. Šel i tak daleko, že na stolici svědků svědčil pro nevinu obžalovaných. Ze všeho bylo vidět, že za Cooperovými stojí silný politický vliv, a všeobecně se počínalo tvrdit, že Cooperové vyváznou ze zákona zcela beztrestně. K všeobecnému překvapení porota uznala je vinnými, a apelační soud potvrdil rozhodnutí poroty. Ale uspokojení těch, kteří počali opětně doufat, že spravedlnosti bude přece jen učiněno zadost, netrvalo dlouho. Dříve než byli obžalovaní odvedeni ze soudní síně do vězení, guvernér Patterson, jejich přítel, politický spolupracovník a svědek o jejich nevině, udělil jim neobmezenou milost.

O tuto milost nebyla podána nikým žádná petice. Celá země byla přesvědčena, že plukovník Cooper byl zodpovědným za smrt Carmackovu — ale guvernér Patterson se postavil proti soudu, proti porotě, proti veřejnému mínění celé země, a sotva že se dozvěděl o potvrzení rozsudku, podepsal — pardon.

Za důvod udává, že obvinění obžalovaných bylo nespravedlivé. Tím ovšem uvaluje na sebe podezření ještě větší, neboť přelíčení celého procesu sledováno bylo nejen státem Tennessee, ale celou zemí, a veřejné mínění souhlasí s porotou. Tím, že guvernér Patterson postavil svůj předsudek proti výroku soudních orgánů spravedlnosti, chtěl dokázati, že jakýkoli zločin, i vražda, jsou úplně beztrestny, pakliže jsou spáchány ve prospěch těch, kteří mají moc v rukou.

Tímto jednáním guvernér Patterson učinil útok nejen na základní zákony demokracie, ale postavil se proti všemu smyslu spravedlnosti, proti veřejnému mínění a proti všem principům spravedlivé, zorganisované společnosti lidské.

Politická autorita, která udržuje své místo pomocí vraždy a jiných zločinných prostředků, nemůže být vůbec nazývána vládou. Guvernér Patterson je člověk, který je hotov obětovat svým soukromým sobeckým plánům životy svých nepřátel; tyran, jenž dovede soudní stolice užiti mistrně na potrestání těch, kteří se mu staví do cesty; potentát, jenž nezdráhá se zakřiknout spravedlivý soud, a bez ohledu na to, co uznáno je celým státem za správné, nechá jít vrahy reformního senátora beztrestně.

Za takové vlády kdo může býti jist svým životem? Kdyby byl senátora Carnacka zavraždil nějaký přistěhovalec, byl by visel již dávno na šibenici. Ale že tu vraždu spáchali příznivci guvernéra Pattersona, jest jim udělena milost. Do žaláře nemusí jít ani na hodinu. Naopak, jejich vražedný zločin jest ještě schválen největší autoritou státu. Plukovník Cooper má dovoleno postřílet všechny nepřátele Pattersonovy, a bude za to odměněn ještě tučným místem v guvernérově vládě.

Celý vzdělaný svět pohlíží na občany státu Tennessee s napětím, a je dychtiv zvědět, jak tito občané přijmou despotické jednání svého guvernéra.

Americký lid, kterému proudí v žilách svobodná krev, zajisté nestrpí, aby ovládán byl guvernérem, jenž ohrožuje život všech, kteří mu stojí v cestě jeho nekalých plánů; lid v státu Tennessee konečně vidí, proč v jeho státu je každoročně tolik vražd, proč svoboda v jeho hranicích je

na jedné straně neobmezená, a na druhé straně je proměněna v despotickou tyranii. Občané státu Tennessee, mají-li dosud smysl pro spravedlnost, pořádek, bezpečnost a svobodu, dokáží světu, že takoví lidé, jako je Malcolm R. Patterson, nehodí se za jejich guvernéry.

Není pochyby o tom, že tento čin bude stát Pettersona nejen jeho politický úřad, ale i jeho čest. Je však dlužno podotknout, že Patterson není jediným politickým magnátem, který si dovoluje boykotovat veřejné mínění a kroutí justici dle své despotické libovůle. Za stávajících politických systémů máme v Americe tolik velkých i malých Pattersonů, že, kdyby o tom všem byla sebrána statistika, žasl by celý svět.

Ve skutečnosti nemáme v této zemi vládu lidu, nýbrž vládu politikářů. Politický »pull« je silnější, než všechna práva spravedlnosti. Od guvernéra až do aldermana každý politikář má v rukou moc, které užívá ve svůj prospěch a ve prospěch svých náhončích.

Případ guvernéra Pattersona jest jen jedním z mnoha, které dostaly se na světlo veřejnosti. Osobně znám několik případů, kde politický »pull« šel ještě dále, než Patterson. — Guvernér státu Tennessee omilostňuje své přátele, ale jsou politikáři, kteří bezstrestně vhánějí své politické nepřátele na stolice obžalovaných a pomocí zakoupených svědků a křivé přísahy usvědčují nevinné oběti a posílají do káznice, a neujme-li se těchto ubožáků některý vlivný politikář, který svým »pullem« může čelit intrikám těch druhých stran, jsou navždy ztraceni.

V Chicagu na příklad stačí, aby alderman zatelefonoval mayorovi, nebo zašel si na policejní stanici, a za několik minut otevrou se dvéře žaláře před zločincem, který byl několikrát usvědčen z loupeže, přepadení, znásilnění. Jak je to možno? Inu, tento člověk je dobrým nástrojem pro toho kterého politického vůdce, jenž je mu zavázán vděčností za prokázané služby. A to vysvětluje všechno.

Nebylo by záhodno, aby provádění zákona, spravedlnost a politika byly rozvedeny? Není-li možno zamezit vliv politického »pullu« omezením moci, je možno odstranit takové lidi — odvoláním z úadu. A to jest jedna z oněch sedmi reforem, které jsem před nějakým časem v těchto stránkách i jinde navrhoval.

Kdy lid konečně prohlédne a zreorganisuje svou vládu na principech, které nám umožní kontrolovat naše vládce, a tak zajistí nám skutečnou lidovládu?

(Dokončení.)

Pro nemoc referentovu jsou Rozhledy umělecké odloženy do příštího čísla.

Feuilleton.

Korunovační kvas krále Fridricha z Falce.
(4. listopadu 1619.)

V soudné světnici na hradě Pražském. Král pod korunou a v habitu královském sedí s královnou při stole zvláštním; páni, rytířstvo, zástupci měst a vyslanci Betlena Gábora při čtrnácti stolech. Jí se, pije se, hovoří se.

(Dokončení.)

Král Friedrich anglicky ku královně:
Má Bess, ta koruna mě tíží příliš
a nepohodlně mi sedí v skráních,
já bojím se, že spadne mi . . . Je možno,
odejít trochu, složit ji i háv ten
a obléci plášť onen z aksamitu,
ten — víte — barvy broskve, s diamanty?
Královna Elizabeth anglicky:
Nemožno ještě. Dokud tabule je,
král jako král jí musí předsedati.
Jen trpělivost. Seďte zpříma, prosím,
by nesvezla se koruna vám s hlavy!
Král Friedrich vzdychne a vzpřímí se.

* *
*

První lokaj opíraje se o jednu půli dveří:
Již nohy necítím . . . Tak nepilo se,
když korunován byl král Matěj, Uher,
i ani potom, když dal korunovat
štyrského Ferdinanda.
Druhý lokaj opíraje se o druhou půli dveří:
Ale pilo.
Vždyť byl jsem při tom. Pilo se jak dneska.
Těch korunovací je jaksi mnoho
v tak krátkém čase. Dneska tedy dali
korunu támhle tomu Němečkovi,
ač jiný Němeček, jenž měl ji, žije.

První lokaj:

A proto bude vojna o čepici
a kdo vyhraje, ten ji nosit bude.

Druhý lokaj:

Však povídají, že tím dnem, kdy tenhle
přitáhl do Čech, celý týden v Praze
Smrt neporvala ani jeden život.
Tof znamení, že odpočinout chtěla
pro práci příští.

První lokaj:

Je-li vojna, brachu,
má Smrt žně vždycky. Proto spravedlivo,
že posílit se chtěla odpočinkem.

Druhý lokaj:

A otec Ignatius, jenž je v péči
u paní Polyxeny Lobkovické
šel dnešní noci hradem kolem chrámu
a slyše hudbu, zpěv a hlasy z vnitřka,
do chrámu vejde a ten zázrak vidí:
Sám svatý biskup Vojtěch mši tam slouží
a kníže Václav před oltářem klečí
a za ním všichni patronové země
a všem se těžké slzy z očí valí —
tak otec Ignatius vypravoval
hned z rána urozené paní svojí,
jak od bratra vím, jenž tam v domě slouží.

První lokaj:

Ten Ignatius je tam zpovědníkem?

Druhý lokaj:

A rádcem paní ve všem.

První lokaj:

Pohleď brachu,
jak starý Budovec už hlavu kloní!

Druhý lokaj:

Už dřímá děda. V jeho letech lidé
jdou se slepicí spat, by mohli z rána
s kohoutem vstávat.

První lokaj:

Těžko věřit, brachu,
té noční mši dnes u svatého Víta...
Už dávno Pánbů divy dělat přestal —

Druhý lokaj:

Však paní Polyxena uvěřila
a list hned psala panu Slavatovi
a modlila se tuze ve své kapli.

První lokaj:
Eh, nechme toho! Starý Kaplíř vážně
vous bílý hladí — také pěkná leta!
Druhý lokaj:
Pan Berka září jako bílý měsíc
když v úplňku jde. Řek mi jeho lokaj,
že sedmdesát tisíc čerstvé razby
tolarů zavřeno má v černém sklepě.
První lokaj:
Což to? Pan Vilém — sedí vedle něho —
pán z Lobkovic, má na sedmnáct beden
od zlata, stříbra věcí ve sklepeních.
Druhý lokaj:
A pak je lamentace, že je bída!
Prý není možná, platit dále vojska
a docela ne, poslat nová v pole!
První lokaj:
Je bída, ale dole mezi lidem.
V poledních Čechách jdou prý lidé krajem
jak hejna vlků živíce se korou
a travou... Císařští tam vedli tance
a královští jich také nešetřili — —
Druhý lokaj:
Je dobře, má-li člověk postavení
tak, jak to naše. Krále máme vždycky
ať toho nebo onoho —
První lokaj:
a dneska
dva docela, a to je vlastně nejlíp:
jsou korunovace a panket, tuzér —
Druhý lokaj:
Pojď nalívat — už mají zase prázdno —
pán z Talmberka zlým nás měří zrakem!
První lokaj:
Jsme v úřadech svých déle než on ve svém
a kdo ví, nebude-li tak i příště!

*
* *

J. Pětipeský z Chyš:
Aj, pane Kunši, rozjasni přec oči!
K. Robmhap ze Suché:
A zdvihni hlavu! Bylo nějak, bude!
J. Kuneš:
Oh, páni bratří, jak se veseliti?
Vždyť víte, že jsem člověk bez domova,
snad bez rodiny! Dím: snad bez rodiny
a líp by bylo, kdybych jistě věděl,

že bez rodiny. Zůstaly mi v Písku
má žena s dětmi, Bukvoj dobyl města
a víte, kterak soldateska jeho
svou zvůli majíc, zlostně řádit umí —
Co se ženou je? Co je s mými dětmi?
Já hledal, pátral — nikde ani stopy.
Dům rozvrácen a zkažen — hnízdo pusté
a kde má písklata — ví nebe pouze.
A vy mi díte: Rozjasni přec oči! — —

V. Záborský z Brloha:
Však o vlast jde tu, naši českou zemi;
čas válečný jest — a ten vyžaduje
oběti na všech —

J. Kuneš:
A pane tovaryši, částí vlasti
jsem já přec, žena má i děti moje,
ne o tu hroudu země jde, leč o nás,
o děti její. A my panketujem
a vivat voláme, až hrdla chraptí —
nuž, jde-li o nás, v poli naše místo,
ne u pohárů, všech nás místo v poli
i krále, pánů, všech nás, jak jsme tady.

M. z Těchenic:
A k čemu máme žoldnéře, můj pane?
A k čemu platíme ty těžké berně?
Abychom sami ještě kůži nesli
do trudů polních, špikovat ji dali
si halapartnou nebo žravou koulí?
Jde Ferdinand snad? Či pán z Liechtenštejna?
Či Eggenberg a jednušky tu druhé?
A když jde Thurn a Mansfeld — stačí zcela,
toť řemeslem jest jejich.

J. Kuneš:
Díte, páni,
že o zem českou jde a o vlast naši —
Thurn Mates Němcem jest a cizozemcem.

A. Berka z Dubé přižené se od jiného stolu:
A Thurnovi já ukřivditi nedám!
V něm meč má zem a štít náš religion!
Thurn Mates vivat!

Páni:
Vivat! Vivat!

V. Čabelický ze Soutic deklamuje:
Vstaň, lve český! Čas již vyšel
tvého snu a bdění přišel.
Tvým Čechům vzešlo již světlo,
praktikantům se rozpletlo;

úsilí jich již zjevené,
ukryté lsti odhalené.
Spadli s lávky, člun se zlámal,
naději nepřátel — —

S. Sušický ze Sonnenštejna:
Zadržte pane! Verše ty nám známy,
Můj syn však schystal sličné překvapení
zde podobného druhu pánům stavům!

J. Kuneš:
Má ženo dobrá! Děti moje drahé!

J. Kutnauer ze Sonnenštejna:
Však, pane rytíři, jen nenařikej!
Čas zvrtne všecko. Hle, zde objednal jsem
od Lomnického pěkné rýmování.
Chci přečíst je. Teď silentium, páni!

Nejbližší:
O silentium prošeni jste, páni!

J. Kutnauer ze Sonnenštejna:
Ze starého hradu
hladě suchou bradu
starý jestřáb zírá,
hlad mu nitro svírá:
hlad mají jak táta
také jestřábata!

M. z Těchenic:
Habichtsburg — jestřáb! Totě podařené!

J. Pětipeský z Chyš:
To kouše přímo! Lomnický, toť psina!

J. Kutnauer ze Sonnenštejna:
Starý jestřáb čeká,
zrakem v dálku těká,
neb mu ovcí hejna
slíbil kněz od Rejna,
ovcí s pěknou vlnou
a stáj volů plnou,
jež má Říše svatá,
aby nasytil se
on i jestřábata!

J. Kuneš:
Písklata moje, kde vám asi konce!

S. Sušický ze Sonnenštejna:
Syn můj čte dobře. Pozorujte, páni,
jak patřičně on vyřkne každé slovo!

J. Kutnauer ze Sonnenštejna:
Tak se dívá dolů,
nikde kněze, volů,
nikde ovcí s vlnou
pro mládě hladu plnou —

M. z Těchenic:
Tak trefného cos neslyšel jsem dosud!
J. Kutnauer ze Sonnenštejna:
Najednou se z dáli
kotouč prachu valí,
s několika pány
stojí kněz u brány.
Starý jestřáb běží,
dech popadá stěží:
Už bych vás byl proklel
do horoucích pekel!
Ale, drazí páni,
hořkéť mé zklamání —
nevedete spolu
ovcí ani volů!
A. Berka z Dubé:
Toť řiznost vtipná! Zpropadená kůže
je tenhle Šimon!
M. z Těchenic:
Trefné o těch volech!
J. Kutnauer ze Sonnenštejna:
Nevedeme voly,
svatá Říš však volí
za svého tě krále.
Nebť máš mít korunu,
sedat máš na trůnu,
kralovati stále
k Říma cti a chvále.

Nemá však pták dravý
radost z této zprávy:
Moji milí páni,
z toho kralování
neztloustnu, já, táta,
ni má jestřábata!
A. Berka z Dubé:
Toť znamenité!
M. z Těchenic:
Žádný básnír římský
ostrotou vtipu nemůže se rovnat
našemu Šimonovi!
J. Pětipeský z Chyš:
Kéž by podal
nám více takých básní!
K. Kaplíř ze Sulevic polohlasně:
Čas-li přijde,

ten podlý rýmař stejně bude špinit
rod Friedrichův a —

S. Sušický ze Sonnenštejna:

Silentium, páni!

J. Kutnauer ze Sonnenštejna:

Ale kněz ví všady
vždycky dobré rady:
korunu vem synu,
děkuj Hospodinu,
po volech-li práhneš,
také jich dosáhneš.
Veliký lev Čechů
má jich pro potěchu
víc, než je mu zdrávo.
Ty máš dovolení
k volům bez prodlení,
vezmi, co se ráčí,
jdi, neb chvíle kvačí
do té české země,
jez i tvoje plémě!

J. Pětipeský z Chyš:

Tak bylo věru, historie svědčí!
Lup bezbožný a skutek bohopustý!

J. Kutnauer ze Sonnenštejna:

Zdvih se jestřáb dravý
s vran a káňat davy,
na lva jsou se vrhli,
korunu mu strhli,
vzali ovce, voly,
plnili své stoly —
syt byl jestřáb-táta,
syta jestřábata!

A. Berka z Dubé:

Tak výstrahou jsou minulé nám děje!

J. Pětipeský z Chyš:

Hlad kdys — hlad dneska!

M. z Těchenic:

Rod je stále stejný.
Ferdinand prvý ved si takto také!

J. Kutnauer ze Sonnenštejna:

To pomněte, páni,
při svém stolování,
hajte mužně vlasti
proti hrabivosti:
Hlad na cizích stolech
jest po našich volech,
a na ovce známá
otvírá se tlama!

A. Berka z Dubé křičí:

Hlad ná cizích stolech
jest po našich volech,
a na ovce známá
otvírá se tlama!

Král Friedrich německy:

To zase bylo carmen k poctě naší?

V. z Roupova:

Tak Milosti. A verše podařené.

S. Sušický ze Sonnenštejna:

Tak, páni, slyšíte, jak cítí národ,
jehožto jazykem jest básníř vtipný.

Mistr Jessenius německy k Haunschildovi:

Toť odporné a sprosté rýmování!

J. Haunschild z Fürstenfeldu:

Barbara mater — liberi barbari!

T. Štefek z Koloděj:

Jak vtipně provedeno! A jak pěkně
ta stejně znící slůvka dopadají!

B. z Michalovic pro sebe:

A takhle má se hněv náš v plano vybít?
Můj Bože, Bože, jak mi hlava hoří!
A jako chlapec stojím mezi chlapci,
když svévolně jsme špýchar zapálili:
hasiti nelze, ustrnutím jati
nad vlastním činem stojíme jak sochy
bezradni ve všem; vytřeštěným zrakem
patříme v žravý, všeničící plamen . . .

D. Černín z Chudenic pro sebe:

Líp bylo by mi na mém rodném hradě
a všecko tohle kdyby snem jen bylo . . .

V. Budovec z Budova:

Tak všecko řítí se kams, kam mdlým očím
dohlednout nelze. Útěchou mi, Pane,
že dáš mi záhy vyjít z toho světa . . .

K. Kaplíř ze Sulevic:

Jen vnoučatům když zachovám, což jejich
a potom — vůle tvojé děj se, Pane!

V. z Roupova:

Tak myslím, páni stavové, že slušno
vzdát předem díky Nejvyššímu Pánu,
že přispěti nám ráčil v chvíli těžké
a složil osud její v pevnou ruku
našeho krále. Milostem pak Jejich,
jež jak dvé sluncí časům našim září
a této naší zemi staroslavné
teď provolejme všemi hrdly vivat:

Rex Fridericus vivat! Vivat! Vivat!
Regina nostra Elizabeth vivat!
Patria nostra Bohemia vivat!

Páni vstávají a připíjejí:

Rex Fridericus vivat! Vivat! Vivat!
Regina nostra Elizabeth vivat!
Patria nostra Bohemia vivat!
(Venku na hradbách bije se z kusů.)

* *
*

Král Friedrich k pánu z Roupova:

Já nerozuměl, vidím však, že pěkně
jste řečnit musil. Děkujeme tuze
a milostí svou jistíme vás stálou.

Královna Elizabeth anglicky ku králi:

To byla vivace?

Král Friedrich anglicky:

Tak, Bess má drahá.
Pan kancléř velmi pěkně zahovořil
ku poctě naší.

Královna Elizabeth:

Můžete jít tedy,
a korunu si sundat. Neb je konec
té slávy dnešní. —

by.

Glossy delegační.

Čtenářům našim jistě neušlo, že si Naše Doba v aféře, jež neprávem byla nazvána »Vasičovou«, ukládá naprostou reservu, a poznali jistě, že se tak stalo z ohledu na redaktora této revue. Ani dnes reserva tato porušena býti nemá. Záležitost pana hraběte Aehrenthala a Forgáche byla téměř násilně odstraněna s denního pořádku korporace, která ji měla bedlivě prozkoumati a vyšetřiti a pak vyříditi. Jako ochranná stanice dostavil se na »jeviště neštěstí« pan delegát baron Chiari a podal jménem většiny rakouské delegace prohlášení, že prý se delegace v zájmu vážnosti a reputace mocnářství záležitostí zabývati nechce. (V jedné z frašek Nestroyových dává skrblý boháč vyhazovat žebráka, jemuž nechce dát almužny, slovy: »Vyhoďte ho, srdce mi puká«.) Pan ministr zahraničných záležitostí pokoušel se už před tím sám všemi způsoby aféru tu zprovodit se světa: beztaktností, hrubostí, denunciacemi, vytáčkami, polemikou v oficiosních listech atd. Když ale poznal, že vše to nestačí, aby prof. Masaryka umlčelo, když viděl, že nalézá víry a podpory jen u těch, kteří mu už před tím a priori věřili a věřit musí, zavolal si tu ochrannou stanici. V Budapešti jeho šlechtičtí přátelé poskytli mu ochotně pomoci, kterou dosud v parlamentárních kruzích, třeba jemu dost blízkých, marně byl hledal. Baron Chiari, podle hodnosti nejmladší šlechtic, ustanoven za vykonavatele a prohlášení ono ve schůzi delegační přečetl. Toto prohlášení, jež hrabě Aehrenthal ovšem ihned dal vyhlásit za projev důvěry pro sebe, bylo dle zásluhy oceněno v denních listech. Tudíž ani tento státnický projev ochranného sboru nás nenutí, abychom zde překročili meze diskuse, jež jsme si předem uložili. Sapienti sat — kdo se o věc zajímá a nejen u nás doma a v Rakousku, nýbrž i v cizině, ví dnes z řečí a brožurky prof. Masaryka, jak má o průvodním řízení annexe soudit. To stačí úplně i nám. Zde nás dnes zajímá už jen formální a osobní stránka věci, abychom tak řekli psychologie té naší diplomacie. Jen tato psychologie může oněm, kteří poznávají, že celý postup vídeňských a bělehradských diplo-

matů rakouských je nevysvětlitelný, poskytnout jistého vysvětlení. Vždyť i diplomatům z povolání nešlo na rozum, jak diplomacie velkého státu vůči zemičce, jako je Srbsko, musela užívat, vlastně užívala prostředků, jakých užívají dnes už jen velkokupci koňmi v zemích koruny svatoštěpánské.

Chceme se tedy pokusiti o rozbor ne věci, ale lidí na ní zúčastněných. Tout comprendre est tout pardonner — možná dost, že mnohý po takové analysi hr. Aehrenthala a hr. Forgáche omluví a jim odpustí, ale tím jen dospěje k poznání, které bylo vodítkem prof. Masaryka při celé té kampani: že se musí v zájmu státu a jeho dobré pověsti, v zájmu všech národů a všeho obyvatelstva tohoto mocnářství zahraniční politika dostat do jiného ústředí, do jiných rukou, a že se správa zahraničných záležitostí Rakouska musí dostat takřka n a s v ě t l o, pod stálou a bdělou dohlídku parlamentární; jako všecky ostatní záležitosti říše, má-li jen poněkud vyhovovat potřebám těch, jichž se týká. Čím více podobné aféry budou zaměstnávat politickou veřejnost této říše, tím rychleji se uplatní přesvědčení, že instituce delegací, jak ji stvořilo vyrovnání rakousko-uherské z r. 1867, je zastaralá, a že pro naši dobu už se nehodí.

To znamená, že zahraniční politika je do dneška soukromou záležitostí ne mocnářovou, ale šlechtické společnosti, která si říká diplomatický sbor. To neznamená, že bychom si přáli, aby se projednávaly všecky detaily zahraniční politiky v kuloárech parlamentu, jak se to děje, často ne na prospěch, s politikou vnitřní. Tak naivní nebude ani ten, kdo žádá naprostou ústavnost pro politiku zahraniční. Ale do dnešního dne je parlament i delegace pro společné ministry dle jejich názorů ne obtíží, ale o b t ě ž o v á n í m, kterého se co nejpohodlnějším a nejrychlejším způsobem hledí zbavit.

Toto stanovisko společných ministrů bylo absurdní v dobách parlamentu kuriového a je tím nesmyslnější nyní, když máme všeobecné právo hlasovací. Je přece nemožné, aby nejdůležitější záležitosti všeho obyvatelstva byly prostě vyloučeny z kontroly a diskuse zastupitelstva lidu. O vojsku a zahraniční politice rakouský parlament nesmí mluvit, o milionech a miliardách, které šedesátičlenné delegace schválí, parlament nesmí jednat. To je poměr neudržitelný, a jen fakt, že se dosud podařilo uchránit a uhájit delegace před čistším a ostřejším světlem parlamentarismu a tím i celé vedení tak zvaných společných záležitostí, umožněny skandály, o nichž prof. Masaryk dal světu vědět, a jiné, které zůstaly dosud utajeny.

Společní ministři, jichž zodpovědnost delegacím do dnešního dne není zákonem na jisto postavena, parlamentům vůbec nejsou nijak zodpovědni. Tím přirozeně parlament nemá na bytí a nebytí společných ministrů naprosto žádného vlivu. Tak jsou společní ministři ještě více »ministry Jeho Veličenstva« než ministři rakouští a uherští. Pro ministra zahraničných záležitostí není tudíž naprosto jiných ohledů, než milost mocnáře, a ten se přirozeně nemusí ohlížet na kvalifikaci toho, koho ministrem zahraničných záležitostí jmenovati chce. Ke všemu karakterisuje postavení ministra toho ještě titul »ministra císařského a královského domu« jako prostého vykonavatele vůle mocnářovy. Tím se stalo, že se po nejrůznějších členech vysoké a nejvyšší aristokracie let padesátých a šedesátých žádala kvalifikace pro kariéru diplomatickou, jak ji karakterisoval ve svých pamětech kníže Bismarck, když vypravoval, že v oné době stačily pro diplomaty stejné vlastnosti, jako pro sklepníky v lepších hotelech: jen když znali francouzsky. Na vlas stejně dopadalo to v Rakousku. Kam Rakousko tím dospělo, víme — až do Králové Hradce. Zdá se, že tenkrát i na rozhodujících místech dospělo se k rozpoznání, že pokračováním v této osobní politice stát zahynouti musí, a proto si pro ministra zahraničných záležitostí dopsali do Drážďan. Přišel Beust, tenkrát ještě baron a — protestant. Jak Beust Rakouskem »zatočil«, to nejlépe je vidět — z instituce delegační, je to společné jeho dílo s Andrássym. Co dobrého na Beustovi bylo — a nebylo toho mnoho — po krátkém pobytu v Rakousku ztratil a odložil. Smluvil s Maďary vyrovnání, stal se hrabětem, kancléřem, dosáhl všeho, čeho bezmezná ctižádost a ješitnost vyžadovala a způsobil svou politikou takový zmatek, že ve Vídni si prostě nevěděli rady, zavolali hraběte Hohenwarta (zase jen proto, poněvadž patřil k nejintimnějším druhům mocnářovým) a v ještě větším zmatku propustili i Hohenwarta i Beusta. Už vládli ve Vídni Maďaři. Povolán Andrássy, Kálnoky, Goluchowski, z nichž jediný Goluchowski měl vzdělání a předběžnou diplomatickou praxi. Andrássy byl politický hazardér, jemuž prostě přála štěstěna, což pro hráče je první podmínkou. Že byl při tom člověk zajímavý, často geniální, na věci nic nemění. Kálnoky byl oficír, který si v nudě haličské garnisony jednoho dne vzpomněl, že by mohl »přestudovat« na politika. O hraběti Goluchowském je známo, že se jako vyslanec v Bukurešti ucházel o místo haličského místodržitele, a že polský klub tuto kandidaturu zmařil, poněvadž politické schopnosti svého krajana Goluchowského nepovažoval za dostatečné. Několik mě-

sícŭ po odbyté této kandidatuře hrabě Agenor Goluchowski jmenován ministrem císařského a královského domu a zahraničných záležitostí. Muži, jemuž nebyla věřena schopnost spravovati záležitosti jedné korunní země, svěřeny záležitosti celé říše. Goluchowski alespoň byl do té míry skromným, že si nechtěl zahráti roli spasitele Rakouska, a když hartusili v den bělehradské kralovraždy, aby do srbského hlavního města poslal část zemuňské garnisony, klidně odpověděl, že si netroufá říši do té míry nekonsolidovanou politicky a finančně zatahovati do dobrodružství, o jehož průběhu a konci nemá nikdo potuchy. Po Goluchowském jmenován baron Aehrenthal. Nynější ministr zahraničných záležitostí nebyl do té míry u dvora oblíben jako Andrássy a Kálnoky, a ani choť jeho nemohla být nápomocna v jeho kariéře jako Goluchowskému, ale Aehrenthal byl dvoru doporučen — Petrohradem. Ruský dvůr barona Aehrenthala do té míry si zalíbil, že ve Vidni se myslilo, že se Petrohradu jmenováním Aehrenthala jak náleží zavděčí. Zdali se Aehrenthal do té míry zalíbil v Petrohradě pro různé vlastnosti a choutky, které nyní na něm známe, anebo vžil-li se Aehrenthal do ruských zvyků dvorních a aristokratických (vlastně zlozvyků) do té míry, že jim už odvyknouti nemůže, to dnes těžce rozhodnout. Každým způsobem však při jmenování Aehrenthala ministrem zahraničných záležitostí nerozhodovaly důvody věcné, nýbrž osobní. Uvedli jsme všecky tyto okolnosti jen proto, abychom ukázali na vládnoucí dosud systém, který se divným způsobem zachoval přes všechnu nespornou demokratisaci vnitřní správy ve správě zahraniční. Je přirozeno, že tento systém nezůstává stát při jmenování ministra samého, nýbrž že se sděluje dál a dolů. Ministr zahraničných záležitostí, sám vždy šlechtic, vybírá přirozeně vyslance a velevyslance výhradně ze šlechty. Většinou tato šlechta už má předběžné vzdělání diplomatické — alespoň školy — a bývá tím často i ve výhodě proti svým chefům, ale vzdělání to je dnes ještě tak jednostranné, že nikdy moderním potřebám vyhovovati nemůže. Tak se tedy stalo, že Rakousko nemá vůbec nešlechtického vyslance. I kdybychom šlechtě chtěli přiznati všecky dobré vlastnosti, je nemožno, aby t r v a l e šlechta do diplomatické služby dodávala samé výtečníky. Ke všemu rozhoduje také stupeň šlechtictví, osobní jmění, rodina atd.

To vše pak vysvětluje úsudek ciziny o našem zastoupení v cizích státech. A bylo by přímo nespravedlivo žádat na všech těch šlechtických representantech mocnářství, aby rozuměli svému řemeslu a také to nikdo na nich nežádá. Ve vnitřní správě se dnes už méně

kvalifikovaný úředník neudrží, občanský bývá »odstřelen«, šlechtic odvolán na representační nebo dvorní místa, kde nemůže ničeho zkazit. V zahraniční službě udrží se — s odpuštěním — každý hlupák, je-li šlechtic, občanský člověk není připuštěn. Alespoň to nepatrné »von« jej musí krášlit. Jak tito lidé mají pak rozumět potřebám velkého státu, potřebám výrobních tříd celé říše, nejrůznějším zájmům obchodu a průmyslu? Fakticky koluje v cizině nejvíce anekdot o diplomatech rakouských. Profesor Masaryk ve své první řeči v aféře Vasičově podal ukázky, jak naši vyslanci se ujímají rakouských občanů v cizině. Nejpřekvapující týkala se — markraběte Pallaviciniho, který byl povolán do Vídně, aby zastupoval hraběte Aehrenthala po dobu jeho dovolené. Rakouský vyslanec v cizině znamená skoro vždy jen shromaždiště zábavy a klepuchtivé šlechty oné země, kde slouží, a je-li to náhodou republika, středisko protistátních hrabat a knížat domácích. To platilo na př. o zemřelém nedávno knížeti Khevenhüllerovi v Paříži, který opovrhoval i občanskými členy francouzské vlády a s nimi se jen stýkal, když musel, šlechta pařížská plnila denně jeho salony, a je víc než přirozeno, že politická veřejnost francouzská pohlížela na rakouského velevyslance se značnou nedůvěrou, která se pak přenáší na stát, který zastupoval. Z podobných důvodů byl v Petrohradě oblíben hrabě Aehrenthal u dvora. Že by byl jeden z rakouských vyslanců na svém místě v cizině hrál význačnější úlohu, že by byl prokázal platné služby obchodu a průmyslu své vlasti, že by byl dovedl získat pro ni sympatie u obyvatelstva státu, v němž Rakousko zastupuje — o tom jsme po celá poslední desitileti neslyšeli. Rakouští diplomaté právě se drží systému, jaký do dnešního dne ve Vídni v zahraniční službě platí, oni nezastupují v cizině mocnářství rakousko-uherské, nýbrž dvůr vídeňský. Oni dosud nepochopili — a nikdo je k tomu neměl a nenutil — že diplomatické zastoupení za dnešních poměrů platí hlavně otázkám hospodářským. Tam, kde otázky etiketní nehrají hlavní roli, tam je stav vzájemných poměrů hospodářských nejhorší pro tuto říši — na Balkáně. Vedlo by příliš daleko, kdybychom zde chtěli rozebírat důvody pro fakt, že někdejší dobrý poměr Rakouska ke všem státům balkánkým je ztracen a že jen s nadlidským namaháním dovedeme získávat nyní část toho, co jsme měli kdysi, ale jisto je, že tyto důvody jsou skoro všude povahy hospodářské, Srbsko nevyjímaje. Annexe Bosny a Hercegoviny byla jen příležitostí pro vypuknutí nevole — první její důvody dlužno jistě hledat v otázkách hospodářských, v obchodních smlou-

vách atd. A jaké úřednictvo vysílá zahraničný úřad do ciziny, takové má doma ve Vídni. Ministerstvo zahraničných záležitostí ve Vídni do dnešního dne je výhradně doménou vysoké šlechty a byrokracie, a ti pánové dívají se přirozeně na ostatní svět se stanoviska dnes už nemožného, oni nemají pocit, že je jejich povinností sloužit zájmům obyvatelstva, poněvadž jim »stát« je pořád ještě jejich vlastní kasta.

Už když porovnáme, jak své zástupce volí do Vídně jiné státy a jak si tito zástupcové cizích velmocí počínají, poznáme na první pohled, co se děje. Císař Vilém vyslal do Vídně velevyslance, jehož šlechtictví v Rakousku by mělo málo ceny a není tajemstvím, že pan Tschirschky von Bögendorf vidí u sebe za týden víc r a k o u s k ý c h průmyslníků než hrabě Aehrenthal do roka. To je přec symptomatické! Ostatně německý vyslanec cítí německý systém vždy a všude, potřebuje se jen ohlédnout na svého panovníka. Při své bohorovnosti a při svých absolutistických choutkách císař Vilém vidí dobře, co znamená dnes technika, co obchod a průmysl pro stát, vždyť je o něm známo, že se nespoléhá už dávno na svou byrokracii, že v důležitých otázkách radí se, než rozhodne, s obchodníky, průmyslníky, finančníky. Jeho až intimní poměr k řediteli hamburské paroplavební společnosti Ballinovi je znám po celém světě a císař sám okázale se k němu zná. A Ballin je — židem! To se do rakouštiny nedá vůbec přeložit.

Jen zběžně jsme zde mohli načrtnouti karakteristiku systému v zahraniční politice. Zahraničný úřad rakouský, jak je dnes, je anachronismem. Tam nemají do dnešního dne ponětí, jaký vítr vane venku, ani v ulicích vídeňských, neřku-li v jednotlivých zemích říše a za jejími hranicemi. Pracují zastaralými prostředky ve všem všudy a proto klep a intrika ještě v této politice hráti mohou roli. A jen tak se dá vysvětlit aféra Vasičova, to jest, jen v tomto ústředí zahraničného úřadu mohla vzniknout a se udržet, z toho ústředí mohli vyslat do Bělehradu takové úřednictvo a vzájemně úřednictvo bělehradského vyslanectví mohlo posílat do Vídně své mystifikace jen do zahraničného úřadu. Neomylnictví na ničem nezaložené, ani na zkušenostech, ani na vzdělání, je rozhodující na vídeňském Ballplatze a opírá se jen o šlechtictví, styky a tu a tam i o sukně. Docela, jak tomu bývalo, když si dědeček babičku bral.

Český jeden týdenník viděl neúspěch vystoupení Masarykova v delegacích v tom, že, půjde-li hrabě Aehrenthal ze svého úřadu, nepůjde pro výtky z naší strany činěné, nýbrž pro opak jejich. To je

tvrzení krátkozraké i v případě, že by cílem prof. Masaryka byl býval pád hraběte Aehrenthala. Prof. Masaryk by nebyl proti tomu, kdyby hrabě Aehrenthal hned tenkrát, když Masaryk jej po první své návštěvě v Bělehradu na řádění rakouského vyslanectví tamějšího upozornil soukromě, byl věc vyšetřil a udělal pořádek a nebyl donutil prof. Masaryka vystupovat veřejně v parlamentě a v delegaci. Neúspěch — ovšem ne Masarykův — leží jinde a hloub: záleží v tom, že majorita rakouské sněmovny (a tím více delegace) nemožný a zastaralý systém v zahraničním úřadě podporuje svým mlčením, svým odporem věcmi se zabývati; záleží dále v tom, že majorita rakouské sněmovny lidové snáší bez reptání šlechtický, feudální, absolutistický monopol zahraničné politiky, že trpí instituci delegační bez reformy a nápravy. Dokud nebudou ztečeny bašty, jimiž se zahraniční politika v Rakousku opevnila před lidem a jeho zástupci, neznemožní se toto panství Goluchowskich a Aehrenthalů, nemožné i bez afér, jako byla Vasič-Forgáchova. A o to prof. Masarykovi jde. Po té stránce má jistě úspěchů dost a dost. Kdo dovede pozorovat, tomu nemohlo ujít, že proti Masarykovi hraběte Aehrenthala nikdo nehájil až na nejoficiósnější orgány vídeňské, a ty jen podezříváním a osočováním nepohodlného delegáta, tomu nemohlo dále ujít, že slušnější lidé mezi Němci s Masarykem souhlasili. Ovšem jen potichu, z ohledů krátkozraké taktiky, ještě více z důvodů osobních styků. Kdo pozoroval dra Baernreithra, kdo dovedl číst řeč Grabmayerovu a kdo správně analysoval osvědčení barona Chiariho, ten nemůže nepoznati, že i tito přátelé správce rakouské politiky zahraniční nemají slova, kterým by postup jeho schvalovali. Jen odsoudit si jej netroufají, alespoň ne veřejně.

Ale nikdo už dnes nevěří, že tomu tak bude vždy. Kdo si nezoufá, ten nemůže věřit, že rakouský parlament a parlamentarism pro všecky časy zůstane tam, kde se nalézá dnes. Tempora mutantur — a změní se poslanci a přijdou do Vídně lidé, kteří pochopí, že ty dnešní spory ubíjejí všecko ostatní, lepší a vyšší, a plnou silou vynasnaží se, aby ty spory včerejška zmizely. Pak bude víc klidu ku přemýšlení a ku poznávání. Hodinu téměř po klidu vnitřním padnou bašty zahraničného úřadu.

Pro zahájení toho boje byla aféra Vasičova signálem.

12. března 1911. *Č.*

Americká porážka v Tichém oceáně.

(Dokončení)

Provedení tohoto císařského přání v jeho nejsytějších barvách vylíčil dřívější americký konsul v Jokohamě, Henry B. Miller. Po pitvě japonského ústrojí obchodního prohlásil, že každý význačný průmyslový odbor hlavně pomocí vládní byl podporován a vypěstován. Kontrolou národních financí, dále železnicemi, které jsou státními monopoly, a paroplavebními liniemi za peněžité podpory a spolu s manipulací tarifní a rabatovou, mohla býti veškerá padesátimilionová populace japonská vládou prakticky soustředěna v každém průmyslu a v každém podniku. Z tehdejších detailů je zajímavo, že japonský dům císařský byl vlastníkem značného procenta základního kapitálu velikých paroplavebních společností, takže císař se svou rodinou byl jaksi ředitelem finančních a průmyslových záležitostí v zemi. Vláda zase má dozor nad »japonskou bankou« a »jokohamskou bankou hotovostí«, čímž ovládán je celý finanční systém. Tím, že jistá dávka peněžitá byla dána stranou a pak investována ve vedoucích podnicích, dostalo se každému znamenitému projektu praktické pobídky; tímto způsobem povzbuzen byl průmysl hedvábnický a čajový, a účinně pomoženo trhům průmyslových výrobků japonských. Aby rozšířila živnosti a obchod, půjčuje japonská vláda továrníkům peníze na čtyřprocentní úrok. Těmito strašnými zbraněmi obchodního výboje bylo tudíž Japonsku umožněno přepadnouti americký obchod v odboru bavlněném, dřevařském, moučním a kerosenovém a urvati přebornictví v obchodu dopravním.

Nicméně nepřišel ještě čas, aby probuzený americký obchod uznal obavu před ničivou konkurencí japonskou. Není to japonská konkurence, jež vytiskla americký obchod v Číně. Náklady výrobní v Japanu ustavičně stoupají společně s cenou uhlí, práce a zboží. Zvyšují se daně, a zdá se, že roste chuť na přepych. Hospodářská

úroveň Japanu — nyní asi na výši úrovně jižní Evropy — zvedá se postupně, aby dospěla k úrovni Veliké Britanie a Ameriky, a brzo budou vládnouti japonskému obchodu se zeměmi tichomořskými tytéž pevné zákony obchodní, jež platí v oceánu Atlantickém.

Japonsko bude vždycky hrozným konkurentem amerického obchodu v Číně, a přece bude patrno z faktů ve zprávách americké vlády, že to není Japonsko, které přivodilo zmar tamnímu americkému obchodu. Ve dvou položkách, v nichž je americkou vládou zaznamenán úbytek, zejména v bavlně a v oleji, téměř celou ztrátu americkou obrátily ve svůj prospěch Indie, Rusko a hollandské osady. V oceli a strojích opanovaly pole Veliká Britanie, Německo, Francie a Belgie. Příčina toho, že Amerika po ruskojaponské válce doznala na čínském trhu porážky, leží v tom, že industriální rozvoj Číny má v moci evropský kapitál. Američtí i cizozemští badatelé uváděli mnohé důvody úpadku amerického vývozu do Číny, ale americká vláda nepochybila, když své bezpříkladné akci pro zachování východního trhu americkým tovarům v letech 1909 a 1910 podložila za základ hrozbu, jež se tají v monopolisaci obchodu cizozemskými zápůjčkami Číně. Je to poptávka po oceli a železniční výpravě, co rozmnožilo číslice obchodu exportního více, než cokoliv jiného. Za výstroji, kterou dodaly americké hamry a závody mukden-antungské vojenské železnici v době války, následovalo americké zařízení pro reorganisovanou jižní dráhu mandžurskou. A zde se americký ocelářský vývoz do Číny zastavil, ačkoliv rozkvět železnic v Číně stál v čele všeho jiného rozvoje a mohl býti podporován a prováděn Amerikou, a maximální obchodní záznam z roku 1905 mohl býti překročen. Rusko zarazilo svoje ocelářské a strojařské objednávky, a jak Rusko tak i Japan zhotovují si teď samy své lokomotivy, nebo je kupují v Evropě. A tak americkým obchodníkům uklouzl železniční trh v Číně nadobro.

Není snad všeobecně známo, že při zápůjčkách poskytnutých Číně mají obyčejně ze spotřeby peněz prospěch ti, kdož je zapůjčili. Tak po tři roky byly čínské dodávky ocelových, železničních a kutacích strojů, výzbroje arsenálů, strojů předelních a tkalcovských na vlnu, bavlnu a hedvábí, strojů kožařských, mincovních, jakož i zařízení oceláren a železáren, zadány vesměs v Evropě. Amerika si zajistila pouze několik málo dodávek pro elektrárny a pak některého nevýznamného zboží, jako materiálu krasotiskařského atd., což obdržela spíše ze zdvořilosti nežli z důvodů jiných, a pak proto, že těchto předmětů nebylo lze jinde dostati. Ti, kdož vývinem čínského průmyslu a ztrátami americkými získali, jsou kapitalističtí národové evropští.

Jakmile to americká vláda poznala, tu spojivši činnost svou s působností amerických finančníků po dvě léta se zaměstnávala tím, aby se potkala s těmito národy na podmínkách jimi určených, a ve Washingtoně byla provedena břitká analysa tichomořského obchodu.

Na největším světovém oceáně, obklopeném nejhustší, nanejvýš mírumilovnou a industriální populací, má tedy Amerika s nejpřičinlivějším a nejucelenějším obyvatelstvem a říší na světě obchod za 15,500.000 dollarů ročně. Tyto číslice ukazují, že americký obchod s Čínou nestačil vzrůstu čínské zdatnosti kupní a importu, a že ve všeobecné pohromě amerického obchodu utrpěla Amerika obzvláště v oněch odvětvích, v nichž kupec americký není s to závoditi se svými odpůrci.

Z těchto fakt vysvítá, že je klamem mysliti si, že americké zboží si samo najde cestu k čínským trhům, jak v americkém kongresu se tak často tvrdilo, a to i od samých amerických finančníků a obchodníků.

Čínské hospodářství.

Velice často bylo vzpomenuto, jak silná je čínská spořivost. Američanovi ji nejlépe snad zobrazí román konvice od kerosenu, jejížto střepiny přeměněné v lampy, pánve, džbery, poháry a v nesčíslné množství jiných nádob, možno najíti takřka všude po Asii. Není žádné obchodní povídky z východní Asie, jež by tento román zastínila, nanejvýš snad drama beden od patron a jiných válečných nábojů v Mandžurii, z nichž každičká po svém nalezení byla věnována nějakému komerčnímu nebo jinak užitečnému účelu. Ba i vystřelené kule jsou vyhrabávány z horských úbočí lidmi, kteří každou užitečnou substanci obracejí ke svým zvláštním potřebám. Jaké je v tom ponaučení pro amerického obchodníka, proti němuž znova a opět se ozývá stesk, a to od nikoho tou měrou jako od vlastních jeho lidí, že se snaží prodávati Číňanům ne to, co oni chtějí, nýbrž to, co americký obchodník si přeje, aby chtěl Číňan — totiž hospodářské pomůcky svého vlastního kraje, tak nesrovnalé s poměry čínskými! A při tom stále ještě domnívá se americký průmysl jakoby právem, že — je-li možný americký obchod s Čínou — americké produkty samy si naleznou odbyt, a že americký obchod, který se sám o sebe postará, nemá potřebí žádné nápomoci.

Zde jest jeden příklad, kde bylo americkému obchodu ponecháno, aby se sám o sebe postaral: Před několika lety byla jistému pokrokovému čínskému zemědělci na pramenech řeky Amuru dána špatná rada, aby investoval asi dvacet pět tisíc dollarů v amerických hospo-

dářských strojích, jichž větší část pocházela z ohioského Springfieldu a byla odeslána přes Filippiny do severní Mandžurie. Americký spedičtérský dům na Filippinách vyslal k installaci těchto strojů amerického mechanika. Mechanik zneužil však této důvěry, učinil čínského zemědělce svojí obětí, načež se dostal pro tuto svou nemorálnost a zpronevěru do konfliktu s americkými úřady. Je zbytečno podotknouti, že čínský zemědělec byl svými stroji, které byly pro něho prakticky ztraceny, přiveden na mizinu. Jedno z četných poučení, které z toho plynou, je, že čínská morálka, komerční i jinaká, je na Amuru patrně o hodně výš než americká morálka v Manile. Co je takové chování platno proti konkurenci? Amerika nemůže déle očekávati, že si zmonopolisuje obchod se zemědělským nářadím, do něhož se již vtírá jak Německo tak i Japan.

Již na počátku roku 1909 byla vyhlídka na dnešní obchodní porážku v Tichém oceáně tak dostatečně opravdovou, že vnukla americké vládě myšlenku napnouti veškeré síly, aby další obchodní potírání bylo zamezeno a obráceno k lepšímu. Nejdůležitější snad věc, jež se obráží ve vládních zprávách a jež je samozřejmou pozorovatelům v Číně, je fakt, že možno napadnouti konkurenci a obchod udržeti a povznésti na místě samém. Americký obchod olejový byl rozšířen přese všecku ruskou konkurenci z Černého moře, hollandskou konkurenci z Indie a konkurenci japonskou. Právě před válkou ruskojaponskou počal se organisovati obchod se šicími stroji a vzrostl. V roce 1907 byl pošinut americký obchod tabákový do Korey a Mandžurie, kde si vedl úspěšně v boji proti japonskému tabáčnímu monopolu, konkurence to s největšími překážkami. Bylo jí na některých místech čeleno násilím, americké tabákové inseráty byly v Dálném schválně komoleny a ničeny. V roce 1908 bylo možno nalézti po celé Mandžurii a v osmnácti provinciích mladé Američany ze severní Karoliny, a bylo možno potkati je v nejvzdálenějších vnitrozemských trhových městech i po starodávných čínských silnicích, kdež všude lepili plakáty, sbírali obchodní informace a zařizovali rozdělovací agencie. Nejrozsáhlejší organisaci ze všech cizozemských podniků má v Číně britsko-americká tabáková společnost s americkým vedením. Standard-Oil-Company rozmnožila od doby rusko-japonské války své rozdělovací stanice, a to pod svou firmou i správou, takže žádný důležitý koncessovaný přístav nebo trh neobejde se bez jejích olejových věder. Americké žací stroje vplížily se po Amuru do Blagověščenska, nejsevernějšího čínského pomezí, kdežto na jihu putuje americká mouka s kerosenem Indočínou do Junnanu. Není bodu po vodě nebo po

kolejích dosažitelného, kde by nebylo rozdělováno americké zboží po čínském císařství. Americký obchod byl jedním z prvních, které pomáhaly zbudovati Han-kau na řece Jangtse, kteréžto město je tržištěm direktního exportu a importu, a Amerika odbírá dnes přímo z tohoto místa železnou rudu.

Se zvěstmi americké vlády o úbytku téměř sedmdesátipěti procent veškerého zboží prodaného Číně jde ruku v ruce důkaz, že v odvětvích, která zaznamenala vzrůst, je úspěch zavázán pouze přítomnosti amerického obchodníka na místě samém, kdež poznává domácí poměry a podmínky cizozemské konkurence. Na štěstí nalezlo se několik lidí, kteří v Tichém oceáně, kde americký podnik stále ochaboval pro nedostatek podpory spojeného průmyslu amerického a ochrany vládní, zachovali americký obchod až do posledka. Příznivci pacifické poštovní paroplavební společnosti a později mužové jako James J. Hill a Edward H. Harriman a j. byli zanecháni úplně bez pomoci ve velikých tichomořských podnicích, které jsou ku prospěchu amerického průmyslu. Americká vláda však za nynější správy zcela pochopitelně nemá v úmyslu, aby čínská tržiště byla uzavřena americkým tovarům, a podporovala investici amerických peněz v Číně jako jeden z nejbezpečnějších prostředků k zajištění týchž výnosných obratů obchodních, které jsou zabezpečeny stejným procesem národům evropským. R. 1909 podepsala Amerika s Čínou smlouvu o zápůjčce, kterou bylo sehnáno téměř 90,000.000 dollarů. Národům, jako je náš, není možno vzpružiti obchod cestou vlasteneckou, jako to činí Japonci, ale není pochyby, že se naše vláda z evropských a japonských podniků v Číně hodně o obchodě ponaučila. Ve skutečnosti žádná mocnost nezašla v domáhání se komerčních práv dále než Amerika v době, kdy v roce 1909 president Taft telegrafoval přímo princi vladaři čínskému ohledně amerického účastenství v hankauské výpůjčce. President Taft svým úsilím o podporování lodních subvencí i svým úsilím státnickým na Východě jedná jen ve prospěchu národa, který i nyní ještě váhavě podporuje vládní činnost na Dalekém Východě, kterážto jeví snahu dohoniti rozmach a rozvoj východní Asie, v jehožto ocenění nás Japonci a Evropané svou chytrostí předstihli. Americká politika ve východní Asii, uváděná v život za posledních dvou let a nesoucí se k zotavení a povznesení obchodu a vlivu našeho, zasluhuje takové patriotické podpory amerického průmyslu a podnikání jako podpora, kterou poskytl japonský lid v odpovědi na císařský reskript říjnový z roku 1908 svým národním záležitostem.

Nástin porážky:

Úpadek amerického obchodu v Číně od času, kdy po boxerské válce cizozemský obchod počal okřivati, je vykázán v následující tabulce:

R. 1901	18,200.000	dollarů
» 1902	22,700.000	»
» 1903	15,000.000	»
» 1904	27,000.000	»
» 1905	58,600.000	»
» 1906	29,900.000	»
» 1907	23,100.000	»
» 1908	21,700.000	»
» 1909	19,600.000	»
» 1910	15,500.000	»

Dr. *Vend. Halík*

O zřízení a organisaci agrárního musea.

Napsal Dr. J. Slv.

(Dokončení.)

Je tedy jistě už všem patrno, že i novější tyto obory dějezpytné (historie otázek agrárních, hospodářských, sociálních, osídlení atd. atd.)[1] podstatně doplní, vyloží, osvěží i oživí naši minulost a naše badání dějepisné, čímž vším je jejich veliký význam zajisté dolíčen. K organisaci práce v těchto oborech vděčných, v nichž čeká nás tolik úkolů a přece je dosud tak málo pracovníků i soustavnosti, nutny: 1. časopis a přehled i methoda práce, 2. seskupení interessentů ve spolku nějakém, 3. shromáždění sbírek i pramenů dotyčných v nějakém ústředním orgánu — museum. Ke všemu tomu je ovšem třeba též hmotné i mravní podpory.

Hospodářské dějiny chtí i mohou tedy pomáhati též přítomnosti a dnešnímu skutečnému hospodaření po stránce výrobní, finanční, obchodní, ba i organisační a j., a dle možnosti přispívati ku zvýšení blahobytu i mravní síly dotyčných tříd. Však i technikové, kteří nyní studují starořímská díla, žasnou a připouštějí, že i naše pokročilá technika, pýcha naší kultury, mohla by se ledačemu odtud z minulosti přiučiti, ba, táži se, nebyli-li ti římští inženýři v některých oborech pokročilejší, než my dnes. (Epocha, XVI. 4.)

Hospodářské dějiny pomohou však i velice výkladu starší i mladší minulosti, poznání dějin agrárních, osídlení půdy a terrainu, osídlení a historické topografii, o sobě, jakož i s nimi všemi ve spojení a spolku.

*

Ústav tento, zvaný summárně Agrární museum, měl by v sobě de facto tato tři oddělení:

---

[1] I vnesení biologického živlu do historie moc vyloží; tak učení o rase (pro studium massy i jednotlivce), genealogie pro jednotlivce, jakož i demografie a statistika historická. (Upozorňuji tu mimo jiné též na časopis »Zeitschrift für Demographie der Juden«; dále na »Wörter und Sachen, kult.-hist. Zeitschrift für Wort- und Sachenforschung, Heidelberg, C. Winter.) Rodové dějiny nám moc povědí ve století 17. a 18. Nebyla to jen Bílá Hora, ani 30letá válka; doraženi jsme byli teprve po r. 1650.

1. V l a s t n í m u s e u m, kde bylo by vše to shromážděno i katalogisováno, co by nebylo psaným pramenem a kde byl by nejen oddíl historický, ale i doba přítomná. Prvním základem i tmelem bylo by tu tedy t. zv. retrospektivní neboli zemědělské oddělení Národopisného musea (pro minulost) a oddělení zemědělské ze založeného nedávno Technického musea (pro přítomnost). Jsou to již sbírky hotové i bylo by jen účelné a spravedlivé, kdyby obě ona musea, uváživše věcně všecky platné důvody, dotyčná svá oddělení za jistých modalit (reciprocity, duplicity, náhrady a výplně katalogisování) postoupila či propůjčila některé své modely, mapy, po případě originály, obrazy a pod., nově projektovanému museu Agrárnímu. Lze doufati, že oba ty ústavy snad uvážlivě by vyšly spravedlivé a účelné té žádosti ochotně vstříc. Agrární museum mělo by pak za to hotové již sbírky, v nichž by se jen pokračovalo. S Technickým museem byla tato eventualita hned na počátku vyjednána. Národopisné museum pak zajisté uzná, že jeho zemědělské oddělení musí se státi samostatným a že tudíž dosavadní stav je toliko provisorní.

2. Druhou částí byly by a r c h i v a k n i h o v n a, jež by rovněž hleděly k minulosti i k přítomnosti. První základ mohl by tu tvořiti starší oddíl knihovny i akt někdejší C. k. vlastenecko-hospodářské společnosti v Čechách.[1] Sem by náležely dále všecky mapy a plány — katastrální a kulturně technické (lesů, rybníků, luk, chmelnic, vinic, zahrad a pod.), ba i stavební. Kalkulace organisační, výnosová, daňová atd. a veškery účty, knihy, listiny i akta hospodářská. Samozřejmě, že nejprve by tu běželo o minulost; odevzdaly, t. j. propůjčily by se odtud tedy věci ceny historické a ne aktuelní, s nárokem na další majetek a vrácení.

Dále známo, že z e m s k ý a r c h i v vedle někdejší stavovské a sněmovní registratury přejal i také t. zv. rektifikatorní, jakož i veškerá katastrální akta. Z těchto mimo obě visitace za Leopolda I.,

[1] Společnost tato trvala do r. 1873, kdy byla zrušena, knihovna její pak přikázána téhož léta zemskému výboru, který v ní pokračoval a brzy po té ji postoupil dědičce a částečně nástupkyni této Společnosti, Zemědělské radě. Bibliotheka tato je vhodně spořádána, doplňována stále a od r. 1877 obecně přístupnou. Uložena je nyní — zároveň s čítárnou — v budově Zemědělské rady na Václavském náměstí, jejíž starší část spolu tvoří. Ač je dosti bohatá, je málo známa. Nepochybujeme, že i Zemědělská rada vyšla by ochotně vstříc této žádosti, neboť neutrpěla by vlastně žádné újmy; s t a r š í oddíl dotyčné knihovny je čistě h i s t o r i c k ý, jehož úřadu zemědělské přítomnosti a praxe lze snadno i dobře postrádati.

pak berní fasse za Josefa I., Karla VI. a Marie Terezie padají zvláště na váhu katastr tereziánský, josefinský (ad 1784) a stabilní (ad 1830); a katastr, jak ví jen něco málo zasvěcenců, ukazuje značnou část starých hospodářských a jiných poměrů, názorů i práva soukromého a veřejného. Konečně nachází se tam také největší část starých knih pozemkových, ba i něco urbářů.[1] Je tedy jinými slovy náš archiv zemský zároveň vlastně též archivem agrárním. Toť tedy věci hotovou potud, že by se snad pro nové museum mohly o p s a t i dotyčné katalogy a některé důležitější archivalie; sbírky samy zůstaly by ovšem i nadále v zemském archivě. Také katastrální mapy zůstávají stále v c. k. m a p o v é m a r c h i v u; rovněž odděleny zůstanou d e s k y z e m s k é a d v o r s k é, z kterýchžto všech opisy katalogů snad by rovněž přispěly k d o p l n ě n í e v i d e n c e.

Důležité jsou však také staré hospodářské účty a knihy, mapy, listiny i akta, jež leží posud u v e l k o s t a t k ů, povalujíce se někdy bez porozumění i péče na místech úplně nevhodných, čímž propadají zkáze, ztrátě a rozmetání. Známy jsou tu, bohužel, některé skoro drastické případy, jichž nechceme uváděti jmenovitě. I listiny (soukromo- i veřejnoprávní, o změnách majetkových, procesní, hospodářské i nájemné smlouvy atd.) přinášejí mnoho materiálu k dějinám hospodářským.

Na různých panstvích nacházejí se mimo to však též často ještě malé příruční staré knihovny, jednak hospodářské a statistické (na př. Thaer, Riegger, J. E. Ponfikel, stat. to pogr. popisy jednotlivých krajů, zvláště žateckého atd. atd.), jednak k někdejší judikatuře městské a poddanské (neznámé Grünbergovi), jakož i ku správě berní a katastrální, horní, politické, soudní, vojenské a j., náležející. (Na př. zákoníky, počínaje už Obnoveným zřízením, různé příručky a výklady a pod.) Lze tu posloužiti ú p l n ý m i s e z n a m y.

Všecky tyto věci mají svou značnou cenu, ač leckde leží v prachu na půdách a pod., úřadování teď jen překážejí, a mohly by býti shromážděny v oddělení archivním, knihovním i musejním. I tu možno věřiti, že, bude-li dotyčná konservující a sběrací akce opravdu a soustavně podniknuta s přehledem náležitým, že naše velkostatky, jako až posud obyčejně, vyjdou s ochotou i porozuměním vstříc těmto otázkám i přáním, ježto se tím prospěje veškerému zemědělství.

---

[1] Značný materiál mají také: c. k. u n i v e r s i t n í k n i h o v n a, a r c h i v y m u s e j n í, k a p i t u l n í, m i s t o d r ž i t e l s k ý, různých ř á d ů a v e l k o s t a t k á ř ů v Praze.

Určitých návrhů zde přirozeně podávati nelze. Znova však opakujeme ku zdůraznění, že hospodářské a majetkové dějiny vyloží nám historii sociální, právní, správní a tím i politickou národů a států. »Vyloží nám historii agrární a tím i kolonisace, obrany země a po případě i starších dob, čímž přičlení k nim někdy organicky snad i praehistorii, jak někteří aspoň doufají.«

Není pochyby, že dějiny půdy mají tedy veliký význam. Jen zde nalezneme klíč k výkladu století 14., 15., 16., zvláště pak 17. a 18., k poznání našeho rozkvětu a úpadku, což bychom mohli doplniti historií raçy a bernictví; ovšem i čisté dějiny hospodářské ať již celého národohospodářského života, ať toliko zemědělství. Právě zde jednak v řadách i obrazích různých hospodářských administrací, instrukcí, organisací, osevů i sklizní, výnosu a pod. nacházíme četná velká poučení i mnoho dobrého zapomenutého. Nejznamenitěji vyniká význam dějin hospodářských v posouzení výsledků různých snah i názorů zemědělských, na příklad posledních 80 let, tedy v nejbližší minulosti, její kritiky a přenesení na přítomnost. Nejlépe lze se učiti z nejbližší minulosti a z chyb nejbližších lidí. Právě kritikou (třebas dosti nepříznivou i odmítavou) hospodářských snah před a po r. 1848 dospíváme k lepšímu vyložení přítomnosti, t. j. na základě historickém tedy a srovnáním s dnešním stavem.

3. Posledním oddělením byl by český Skansen, a to připojením vzorných stájí a semenáren, jak jsme již výše ukázali.

Ústav celkový, v tomto způsobu vytvořený, byl by něco netoliko dosti originelního i samostatného, a jistou měrou snad i vzorného, vyrostlý a o d ů v o d n ě n ý d n e s úplně z potřeb a z domácího našeho života, sloužící nejen badání minulosti, ale praktické přítomnosti; a tudy snad i něco potřebného, ba téměř snad i velikolepého. Máme za to, že v této věci svorně půjdou náš rolník, velkostatek, hospodářské spolky, okresy, města, země i stát.

*

Běží ještě o praktické provedení. Jsou tu již četné hotové prvky[1] (vše to zas a zas opakujeme k vůli přehledu a účinku), které tedy

[1] Už po 4 léta nachází se zkusná semenárna při c. k. zemědělské fakultě v Gröbovce, jejímž správcem je p. Dr. Jelínek; žádost o podporu na její rozšíření letos země odmítla pro nedostatek peněz. K ní bylo by lze připojiti všecky okresní školky a zahrady (zvláště i pro ovocnictví, zelinářství atd.), jakož zahrady hospodářských ústavů. Rovněž kooperací s Hospodář. zem. akademií v Táboře (prof. Erber) atd. a se Zemědělskou radou, která redakcí Dra Viškov-

třeba jen už sloučiti. Tak co do vlastních sbírek oddělení retrospektivní a zemědělské v Museu národopisném a technickém, jakož i jiné, jež lze snadno získati a doplniti, jak jsme již výše poukázali. Lze najmouti zatím nějaké místnosti; ostatně je tu i Gröbovka co do zatímního umístění částí některých (na př. Skansenu) a zemědělská fakulta se svými ústavy, professory i posluchači. Co do personálu stačil by správce musea, pak správce archivu a knihovny se 2 sluhy; Skansen zůstával by zatím oddělen a toliko ideově přičleněn.

Agrární museum může míti velký význam: praktický a hospodářský, kulturní, sociální i mravní pro našeho zemědělce. Voláme tudíž proto důtklivě a s důvěrou ku všem vedoucím hlavám zemědělských kruhů: Uvažte prospěch a nemeškejte! Nadešel konečně včasný okamžik. Po stránce finanční stačilo by snad zatím na to vymoci jisté subvence — snad z melioračního fondu státu a zemí českých? Ohledně umístění, doufejme, že vzhledem k účelu tak prospěšnému vyšel by vstříc zatímným propůjčením svého paláce ku sbírkám některý člen velkostatku.

Je lhostejno, učiní-li to vynikající jednotlivci či ustaví-li se k vůli tomu zvláštní komitét (což se už zatím stalo); máme dnes v Čechách řadu znamenitých, k tomu povolaných osobností i korporací. Agrární a vůbec zemědělské kruhy mají mnoho čilých a energických hlav. Agrární museum, Gröbovka a vysoká zemědělská škola v Praze stojí si blízko ideově a byly by pro začátek nejbližší.

Na konec poznamenáváme letmo ještě tato fakta: Náš zemský archiv stává se vlivem ředitele dra Jos. Nováčka dnes všestranným a zřizuje i živnostenský archiv.[1] Podobně je na Moravě. Tam však

---

ského vydává svůj list, trvalo by neustálé spojení, zvláště s odborem semenářským a zemským inspektorátem pro chov dobytka; k tomu by se připínala soustavná síť okresních plemenných stanic. Nebylo by snad možno, by tento list Zemědělské rady byl rozšířen v revui a přijímal i články historické? Všecky tuto řečené prvky pomáhaly by jednak tvořiti ten ústav sám, jednak trvalo by mezi všemi neustálé čilé spojení — ovšem více méně souřadné — a zvláště se středem té akce. Úspěšných a spolehlivých pokusů lze čekati jen od veřejných ústavů, náležitě podporovaných od země a státu, s náležitou zkusnou plochou a organisací, se stájemi atd. a věnovaných toliko zkusnému hospodářství. Sedlák (i větší) nemá k tomu ani času, ani lidí, ba ani prostředků. Velkostatky pak — ať v režii, ať v pachtu — a jich správcové musí se zabývati dnes především otázkou výnosu.

[1] Prof. J. Šusta upozorňuje znovu v »Obzoru národohosp.« (1. číslo) na návrh Tobolkův o zřízení archivu pro dějiny českého průmyslu a obšírně líčí organisaci »Archivu für Rheinisch-Westphälische Wirtschaftsgeschichte«, který vznikl k popudu obchodní komory v Kolíně n. R. I náš zemský archiv chystá oddělení pro dějiny průmyslového vývoje v Čechách.

agrární strana vydržuje prof. Praskovi ještě zvláštní časopis »Selský archiv« (který hodlá letos přejíti do Prahy) a chce podporovati i vydávání dotyčných pramenů. Co činí a ochotni jsou činiti naši zemědělci? Nepředstihla Morava agrárníky v Čechách? Nemohli by se snad spojiti k tomu cíli agrárníci českých zemí, které i geograficky atd. tvoří určitý celek?

Přítomnost souvisí těsně s minulostí a vyrůstá z ní. K návrhu zřízení a nutnosti českého Skansenu dospěli jsme studiem dějin hospodářských názorů atd. za posledních 60—70 let (před r. 1848 začínaje). A právě faktum, že k návrhu akce tak vážné bylo možno přijíti značně i cestou historickou, je nejlepším doporučením pro zřízení Agrárního musea a větší probadání dějin hospodářských.

Bylo by též ku srovnání nutno poznání bližší Skansenu ve Švédsku (podobně v Dánsku), jak nám to pěkně popsal prof. A. Kraus. (V Německu je velmi rozšířené i výnosné zkusné hospodářství, kdež provádějí je často jednotlivci a soukromníci, zvláště malá šlechta, t. zv. junkeři, více arci ve smyslu obchodním. Tamní semenářství je dosti staré.)

Ovšem český Skansen je nutný, to jest territoriálně česky pochopený a shodující se s našimi potřebami. Není to ostatně přání nové. Již dávno dříve psal v témže smyslu prof. J. Stoklasa, po té u Němců prof. Rauchberg; věc byla pak přikázána král. české zemské statistické komisi. Sněm bohužel zatím nepracuje. V celku nebude zajisté nikoho, kdo by pochyboval o potřebě takového ústavu a možnosti provedení. My jen volání opakujeme, odůvodňujeme a přinášíme speciální návrhy organisace.

Je to dnes tak snadno! Vedle jmenovaných už věcných hotových prvků je tu přece Zemědělská rada a její předseda Dr. Bedř. Schwarzenberg, je tu agrární strana se svými vůdci, je tu dvorní rada Stoklasa a j. Vláda dnes přeje agrárnímu směru. Čeho je tedy ještě třeba ku provedení? Především jen dobré vůle![1] Ústavy ztrát ani kompetence a moci neutrpí; ani formálně snad. Otázky kompetence trvající atd. lze ostatně snadno vyříditi i rozšířiti.

Psáno roku 1908.

---

[1] S některými mými vývody kritickými, návrhy, ba i formami nebude snad každý souhlasiti, ač jinde mi přizná pravdu, jakož i mým věcným impulsivním návrhům i důvodům; vždy arci konečně běží o další diskussi, jež vytříbí názory. Agrární strana tvrdí na př., že drahota je následkem dřívější hospodářské politiky, směřující částečně k jednostrannému nadržování průmyslové výrobě, která mezi jiným způsobila též podstatné stížení a zatlačování výroby zemědělské. Chtí tedy, by agrární produkce byla ještě více státem podporována,

usnadněna a tím i zvětšena na tolik, aby mohla vyhověti všemu konsumu, k čemuž podmínky tu jsou dány; rovněž chtí působiti ku snížení nákladů na zprostředkování odbytu zemědělských výrobků atd.

Práce tato chce podati současně vedle určitých návrhů organisačních a poznámek z dějin i poměrů hospodářských samostatný krátký obraz a extrakt z historie hospodářské, t. j. dotyčných názorů, zásad i snah u nás v Čechách za posledních 60—70 let a zejména něco před r. 1848 a dlouho po něm, psaný pod jednotným kritickým hledískem, za určitým cílem i detailem, všímajíc si officielních zpráv i soukromých záznamů účetních, názorů vynikajících odborníků praktiků i knižních údajů a stesků, či porad spolkových, anketových; předností i stinů, vad i nedostatků, návrhů i výsledků a fakt skutečných.

Z pramenů a literatury jsme užili, zaznamenávajíce tu toliko všeobecně: (starší) část spisů knihovny C. k. vlastenecko-hospodářské společnosti pro království České, jakož i Zemědělské rady, kdež jsou i příslušné publikace zemské, státní, soukromé, vědeckých ústavů i společností a j. (zvláště starší i novější zemědělské statistiky, zemské plemenné knihy atd.); první ročníky hospodářských časopisů, starších i novějších, starší hospod. knihy a učebnice, stesky jednotlivců, ankety, výroční zprávy, publikace i stesky příslušných spolků a korporací; konečně hospodářské účty, zvláště pomocné a vedlejší, výkazy, zprávy,[1] akta, mapy atd., jakož i příslušné články z historických časopisů.

Něco specielní literatury, jednak statistiky, jednak historických monografií o popisech panství, pak o našem rybářství, lesnictví, zahradnictví a chmelařství, o polním hospodářství a zvířecí produkci a p. citovali jsme již výše; jsou to ostatně jména známá, zvláště odborníkům.

---

[1] Některé historické poznámky o zahradnictví 16. a 17. století jsou převzaty a ovšem plně známy z Václava Březana, pak u Sedláčka a j.

K reorganisaci c. k. železniční správy.

Otázka reorganisace c. k. železniční správy stala se aktuelní již v r. 1906, kdy byla sestátněna veliká, 1543 km dlouhá trať severní dráhy císaře Ferdinanda. Zaráželo již tenkráte, aby z vídeňského ředitelství této dráhy spravovány byly trati ležící v oblasti ředitelství c. k. st. drah v Olomouci a Krakově. Leč vládě se nechtělo odděliti z centrálního střediska vídeňského části tratí duchem německým ovládané dráhy a posíliti jednak českým živlem ředitelství olomoucké jednak polským živlem ředitelství krakovské. Byly tu ještě závažné momenty jiné povahy jako ohled na úřednictvo ředitelství ve Vídni akklimatisované a hlavně na veliký zdroj příjmů města Vídně jak z daní přímých drahou placených, tak i z daní nepřímých, z konsumu úřednictva tu usedlého a j. a j. Poněvadž ohled na německé snahy a na zájem jednoho města musil by býval rozhodně ustoupiti všeobecným zásadám spořádané správy železniční, vynašlo si c. k. ministerstvo železnic na svoji omluvu, že otálí s účelnější správou sestátnění dráhy Ferdinandovy, důvody zcela uznáníhodné: počkati až do sestátnění dráhy severozápadní a společnosti st. dráhy, kdy se teprve důkladná reorganisace veškeré železniční správy bude moci provésti.

Na význam účelné reorganisace c. k. železniční správy nejen pro fiskální a národohospodářský zájem státu, nýbrž i pro úspěšné řešení národní věci české u drah, upozornil ještě před zákonodárným uskutečněním sestátnění společnosti st. dráhy, dráhy severozápadní a jihoseveroněmecké, Dr. Václav Škarda v »Národních Listech« počátkem roku 1909. Dr. Škarda poukázal na samobytnost železniční správy a rozeznával obory, v nichž jest třeba pouze instancí dvou a obory, v nichž musí platiti zásada instancí tří. Dle něho měla by se zříditi pro výkonnou službu menší ředitelstva, jimž by nebylo přikázáno více než 500 km trati. Tato ředitelství by byla bezprostředně podřízena ředitelstvím generálním, jež by byla prozatím čtyři, a to jedno v Praze pro království české, druhé v Brně pro Moravu a Slezsko, třetí ve Lvově pro Halič a Bukovinu a čtvrté ve Vídni pro zbylou oblast Rakouska. Třetí instancí bylo by ministerstvo železnic, k němuž by šlo odvolání jen ve věcech zásadních a normativních. Proti návrhu podobnému vyskytl se v řadách vídeňských myslitelů, represento-

vaných sekčním přednostou Exnerem, problém t. zv. ředitelství pásmových neboli traťových. Ve Vídni mělo by býti zřízeno tolik ředitelství, kolik jest různých národohospodářsky osobitých železničních cest. Účelem podobných ředitelství (jedno pro trati severovýchodní, druhé pro severozápadní, třetí pro jihozápadní trati atd.) by prý bylo sledovati vývoz a dovoz z Rakouska, resp. do Rakouska s jednotného hlediska a tím míti podklad pro jeho fedrování. Proč se musí toto pozorování díti právě ze začátku trati (z Vídně) a ne ze středu trati, nevyložil.

Jinak jest návrh Exnerův oděn ve vědecké roucho a proto jest nebezpečnější. Že se za ním skrývá politický cíl, plyne z toho, že sám autor připouští výjimku z koncentrace ředitelstev ve Vídni ve prospěch Poláků, jimž by se prý eventuelně mohlo povoliti, aby ředitelství pro severo-východní trati bylo ve Lvově. Dobře pochopil, jak účinná by to byla captatio benevolentiae decentralisačních Poláků.

Zatím byla sestátněna česká severní dráha, veliké linie společnosti státní dráhy (1569 *km*), dráhy severozápadní a jiho-severoněmecké spojovací (1324 *km*), reorganisace stala se tím akutnější, ale přispělo se k jejímu řešení spíše zmatkem než reformou.

Výnosem ministerstva železnic ze 4. srpna 1909 zřízeno pro obě dráhy vrchní vedení, jež pravomoc ředitelství seslabuje a na sebe svaluje funkce instance správní a dozorčí zároveň. Tak máme dnes pro starou síť c. k. státních drah (13.800) organisaci z r. 1896, pro Ferdinandovu dráhu zvláštní organisaci na zákl. císařského rozhodnutí z 30. prosince 1906, pro českou severní dráhu organisaci výminečnou, stanovenou výnosem ministerstva železnic z 11. listopadu 1908 a pro posléze sestátněné dráhy »vrchní vedení« ze 4. srpna 1909.

Německým stranám hovělo by asi nejlépe, kdyby správa sestátněných drah konala se nadále z Vídně. Znamenalo by to pro německé úřednictvo bohatý zdroj zaopatření již tehdy, i kdyby se jazyková kvalifikace úředníků exekutivních spravedlivě a po právu požadovala, a to proto, že celá třetina úředníků, kteří jsou zaměstnáni při centrálních úřadech, mohla by býti ryze německá, což by bylo tím snazší, protože slovanské úřednictvo železniční by se i pro příště Vídně vzdalovalo, a to, jež by do Vídně šlo, by se odnárodňovalo aspoň v potomstvu.

Těmto německým snahám chce vyhověti organisace Röllova (odborový přednosta dr. Röll, maje průpravné práce skončeny, předložil celý detailní elaborát v zasedání železniční rady dne 22. února 1910 k dobrozdání). Dr. Röll sleduje úlevu ministerstva a rozšíření pravomoci jednotlivých ředitelstev, pokud jde o místní záleži-

tosti. Dnešní systém dvou instancí má býti nadále zachován, ovšem se změnou kompetencí. Novum je, že mají býti dány oběma těmto instancím k ruce pomocné úřady, a sice ministerstvu, jehož činnost se má omeziti na vrchní vedení a dohled, a se správního stanoviska na záležitosti principiální důležitosti a finančního významu centrální úřady se sídlem ve Vídni, a to: 1. správní, 2. technický (s oddělením studijním), 3. tarifní, 4. pro kontrolu příjmů a 5. vozový; c. k. ředitelstvím pak inspektoráty k samostatnému vyřizování běžných záležitostí menších okresů. Tato organisace bude prý provedena postupně a bude jí předcházeti nové, účelnější rozdělení okresů jednotlivých ředitelstev se zvláštním zřetelem na traťová ředitelství. Tato Röllova organisace jest pro nás naprosto nepřijatelna již z naznačených důvodů národnostních. Ona nevyhovuje ani požadavkům věcným, a byla proto všemi členy užšího komitétu státní železniční rady po zásluze odpravena. Pro nás a rakouské Slovany vůbec není jiného východiska, než naznačený princip ředitelství generálních.

S řešením reorganisace ve smyslu generálních a výkonných ředitelství spojiti by se dalo vhodně upravení úřední řeči u drah.

Dosavadní předpisy o výhradné platnosti němčiny v železničních úřadech, které, jsouce stanoveny ministerským nařízením, nemohou sice platiti proti zemským a říšským zákonům v Čechách trvajícím, leč přes to úředníky železničními jako rozkazy zachovány býti musejí, jsou bezměrnou urážkou rovnoprávnosti národů a nenajdou podobných v žádném oboru veřejné správy.

Jejich zrušení musí býti prvním úkolem všech Slovanů rakouských a — jak jsme zpraveni — ani vláda nehodlá jich déle udržovati.

Jaké tu historické pobloudení, že právě u podniku takřka internacionálního, kde by se mělo všem národům a jich jazykům hověti v míře dokonalé, zahnízdila se naprostá negace znalosti češtiny, i pokud jde o úřady v nejryzejším území českém.

Od čekatele úřednictví železničního žádá se znalost neněmeckého v zemi obvyklého jazyka, však jen potud, »pokud jest to nevyhnutelně třeba u vykonávání konkrétní služby«. Tomu se eventuelně rozumí tak, že se pro styk s českými stranami ad hoc určí úředník podružný, nebo se strana nepřímým pokynem přiměje, aby jednala německy, což tato vzhledem k očekávané kulanci snadno učiní.

Nositel úřadu, t. j. pravidelně vyšší hodnostář, nemusí tedy uměti česky. Tím si vysvětlujeme úžasně nepříznivé poměry národnostní u drah, přes to, že vstup Němců do zaměstnání železničního byl již pro obtíž jeho a špatné postupové poměry cestou přirozenou brzděn.

Od té doby, co Röll officielně předal veřejnosti svůj projekt, prodělalo české úřednictvo železniční, jehož osud jest spiat s osudem reorganisace státních drah, několik fasí naděje a zklamání.

Hledělo se najíti ex post pro návrh Röllův pochopení a oporu ve veřejnosti. Sešla se plena, sešly se komitéty, vyzváni i vynikající a domnělí (Kestránek) odborníci, aby »pozvedli hlasu«, co soudí o reorganisaci.

Názory se diametrálně odlišovaly. Musila se tedy nastoupiti cesta oktrojírky a cesta zákulisní.

Když v dubnu roku 1909 byl vydán ministerský výnos o zřízení »ředitelských rad železničních« a v červenci téhož roku výnos o rozšíření kompetencí ředitelstev a v železničním světě českém bylo to — snad i některými poslanci — vyhlašováno za neobyčejný národní úspěch, tenkráte napsal neznámý šibal v zaniklém již mladočeském týdenníku »Národ«, že se mu zdá, jako by těmito dvěma akty byl český plán reorganisační pohřben. Neboť nebylo těžko prokouknouti záludný úmysl, který v oněch činech železniční správy se skrýval.

Jak chtějí uskutečniti malá okrsková ředitelství čili inspektoráty ve smyslu českého postulátu, když zvyšují kompetenci nynějších ředitelství? Jak chtějí provésti generální ředitelství v Praze a Lvově, když zvyšují kompetenci i ředitelstev v Plzni a Olomouci, v Krakově, Stanislavi, Černovcích atd.? Zajisté činí tak k vůli tomu, aby na čas uchlácholili a zejména odstranili stížnosti obchodnictva do zdlouhavého vyřizování přípisů v ministerstvu železnic.

I ředitelskou radu železniční zříditi nařídili v Plzni, Olomouci atd. Ne tedy jen v Praze, ve Lvově, Vídni a snad i v Terstu.

Od té doby hrála se tichá pantomima. Tvůrce reorganisace Röll komíhal se shodně se závanem větru proti Wrbovi a Bienerthovi.

Wrba by rád byl provedl reorganisaci — jejíž provedení bude ve smyslu Němců a bude míti v zápětí pád každého ministra železnic — teprve až se dozví, že tak jako tak padne a padnouti musí.

Proto k velikonocům, kdy tlakoměr vlády Bienerthovy stál tolik na »pošmourno«, začínala vláda sondovati opět s provedením reorganisace. Čas však změnil počasí. Zase se anketovalo, ale stále více nabývala půdy snaha reorganisace tiché, revoluce portugalsky odbyté.

Nejprve se oblažila veřejnost drobnými výnosy o rozdělení lokálek. Většina českých lokálek »z věcných důvodů« oddělena od ředitelství pražského a přidělena ředitelstvím společnosti státní dráhy a severozápadní dráhy ve Vídni.

Zajistil se tak Vídni opět větší okrsek působnosti. Pak se reformovaly — snad současně, snad dokonce i dříve — tarify a počítalo se, že se zlepší finance státních drah. To se potřebovalo zase pro tvrzení, že reorganisace není třeba.

A dnes se začíná již příliš makavě. Finance jsou dobré, kompetence ředitelstev rozšířena, tedy není třeba městům, mimo Vídeň, dáti ničeho. Zreorganisujeme si jen, co je nám po chuti. Ministerstvo ztenčíme na úřad finanční a správní, výkonné departementy zcelíme v různé pomocné úřady, dopravní spojíme s generální inspekcí, komerční s tarifní súčtovnou v centrální úřad komerční, atd. Samo sebou, že se pak ředitelstvím daná kompetence ponenáhlu »z věcných důvodů«, po »neblahých« zkušenostech bude opět odnímati a předávati centrálním úřadům, Vídeň podrží všechna ředitelství, ministerstvo a dostane 4—6 centrálních úřadů výkonných a dílo bude dokonáno. A konečně snad se i pro Čechy a Prahu najde sousto v tom, že tam zůstanou dvě ředitelství: české severní dráhy, čistě německé, a staré ředitelství, oboujazyčné. Za Pardubice dostanou Němci Liberec.

A česká veřejnost se ani nedozví, že potichu a bez revoluce utrpěly české železniční zájmy velikou národní katastrofu. Nejnovější zprávy »Neue Freie Presse« z 28. prosince 1910 potvrzují, co bylo uvedeno.

Dle této zprávy projevil ministr železnic, že provedení reorganisace c. k. železniční správy naráží na značné překážky. Úplný převrat ve správě prý není možný a reorganisací prý se nedocílí nijakého finančního efektu. Finanční efekt prý se docílí jedině rychlou, expeditivní a obchodnickou prací úřednictva. Správa státní dosáhla již mnoho úspor spojením stanic, zjednodušením služebního běhu a reorganisací generální inspekce.

Z tohoto inspirovaného článku N. F. Presse dá se vyčísti, že se reorganisovati vůbec nebude. Vídeň ponechá si všechna 4 ředitelství, ministerstvo, ústřední tarifní a odúčtovní úřad, střední vozový úřad, generální inspekci, odborovou úrazovou pojišťovnu rakouských železnic, tedy úřady, v nichž jest zaměstnáno na 8000 úřednických sil, z nichž jest sotva 80 Čechů. Co tu národního zisku připadne Němcům, co se tu soustředí kapitálu na dodávkách a pod.!

Zůstane tedy ve Vídni i to, co by asi v 60% patřilo Praze, neboť trati drah sestátněných z 80% probíhají územím českým a jenom jedno ředitelství (staré vídeňské) vede územím německým.

—a—

Václav Hollar.

Nové příspěvky k jeho životopisu.

Podává Lad. J. Živný.

(Pokračování.)

Slyšme jeho vlastní slova:

Sr I haue beene told this morning that you are in Town, and that you deſire / to ſpeak with mee, ſo I did preſently repaire to your Lodging, but they / told mee that you went out at 6 a Clock that morning, & it was paſt 7 then, / If I could Know Certaine time when to finde you I would waite on you, —[65] / Myſelue doe lodge, withowt St. Clemens Inne back doore, as ſoone as you come up / the Steps & out of that doore, is the firſt houſe & doore, on your left-hand, two paire / of Stayres into a little paſſage right before you, but that I am much abroad, / & yet enough at home too,

Your moſt humble Servant

W. Hollar

If you haue occaſion to aſk for mee the people / of the houſe, then you muſt ſay the Frenchman limmner / for they know not my name perfectly, for reaſons ſake / otherwiſe you may goe up directly.

[Verso :] For Mr. Aubry these [.]

»Spletitá cesta« — poznamenává k tomu Dallaway[66] — »do bytu ubohého Hollara (neměl vlastního domu) a utajení pravého jména, z pochopitelných důvodů, dostatečně svědčí o jeho bázni před dotěrnými věřiteli za oné doby.«

Oba dopisy jsou asi ze stejné doby, prvý ze září 1661, z let, kdy Hollar, ač do úmoru pracoval, zápasil již s nouzí, jež postupem času nijak se nemírnila, naopak z příčin známých spíše stupňovala. Jeho píle a jeho umění — jak praví Rev. J. Granger[67] — za vlády Karla II. nebyly nikdy dostatečně oceňovány.

---

[65] Přetrženo: my felue.

[66] Ibidem, str. 168. — Ani Dallawayův tekst není přesný, nehledic k tomu, že je neúplný.

[67] A Biographical History of England... Londýn 1769. I. 536.

VI.

Král Karel II. zejména, zdá se, při svém postavení a na své prostředky velmi málo učinil pro bývalého svého učitele a věrného stoupence královské strany. Pokud víme, zasáhl osobně na prospěch Hollarův asi čtyřikrát nebo pětkrát, v prvém roce restaurace, r. 1666, a dvakrát v roce 1668.

Královským kresličem (his Majestie's designer) byl Hollar ustanoven již v prvém roce vlády Karlovy (1660).[68] Plat ovšem nebyl mu vyměřen žádný. Jinak nebylo by zajisté třeba — královské přímluvy u městské rady londýnské za podporu umělcovu.

Tento králův apel zachoval se v opise úředních listin, zahrnujících korespondenci suverénů, ministrů, členů tajné rady a jiných osob, týkající se správy londýnské City, jejích práv, privilejí, obchodů, budov, chrámů atd. v devíti svazcích vesměs z období let 1579—1664, uložených v Town Clerk's Record Room v Guildhall Library (nyní »Remembrancia«), kde jest zapsán ve svazku IX, č. 6.

Bylo nám řečeno — praví se tam — že Václav Hollar s nemalou péčí nakreslil a do mědi ryl velikou mapu našeho města Londýna a jeho předměstí, kteréž dílo pro nedostatek potřebných prostředků zůstalo nedokončeno. Ježto pak chceme povzbuzovati jej v řečené práci, jež šířiti má čest města u našich poddaných i cizinců, máme za vhodné doporučiti vám a sboru starších vzpomenutého Václava Hollara, abyste vy a po vašem příkladu i ostatní zámožní občané, jak za dobré uznáte, jej podporovali, by byl s to, aby přesný nákres našeho města, jejž tak dovedně zahájil, dokončil.[69]

---

[68] Srv. W. R. M(o r f i l l), na m. uv., 1055.

[69] Původní tekst zní:

[In margine:]
His Ma^tie^s recommendation in behalfe of Winceslaus Hollar

Charles R.

Trusty & welbeloved Wee greet you well Whereas wee are informed that Winceslaus Hollar hath taken great paines in designing & cutting in Copper a large Mapp of our Citty of London and ye suburbs thereof, which worke remaineth imperfect in his hands by reason of the charges and expenses necessarily required to the accomplishing of the same, and because Wee are willing to encourage him in his said designe tending so much to the hono[ur] of our said Citty both amongst our own subjects & fforrainers Wee have therefore thought fitt to recom[m]end the said Winceslaus Hollar vnto you and your Court of Ald[e]r[m]en, that you & other well disposed Cittizens by your example would become benefactors to him in such measure as may conveniently

Dopis jest datován dne 4. září 1660 a svědčí Lordu mayorovi Siru Tomáši Alleynovi, jenž byl r. 1654 šerifem, potom mayorem londýnským a zemřel r. 1690. Podepsaný (Sir) William Morrice (nar. v Exeteru 1602) byl členem parlamentu, tajným radou a státním tajemníkem Karla II., resignoval r. 1668 a zemřel roku 1676.

Hollar, jak známo, zpracoval plán Londýna před požárem (1666) i po něm častěji. Byla-li práce, o níž se v dopise mluví, dokončena čili nic, nelze rozhodnouti; plán P 1000 bohužel není authenticky datován, leč rukou cizí (»Before the Fire in 1666«); není to P 999, jenž jest částí velké mapy Britanie (P 648);[70] na velikém plánu Londýna (P 1007) neměl asi Hollar dle Partheye podílu; zbývají tudíž jenom P 1001 a 1002, plány to části Londýna, z nichž o prvém poznamenal Parthey, že jest to »snad nedokončená deska«; druhý pak, snad že tehdy již řídký, ušel pozornosti Vertueově.

Sama o sobě poznámka právě dotčená není nijak bez podstaty. Hollar vskutku jeden plán Londýna nedokončil, učinil to však úmyslně. O tom zachoval nám zprávu memoirista Samuel Pepys,[71] dle níž Hollar v době požární katastrofy londýnské »učinil Evelynovi návrhy na znovu zbudování Londýna a provedl velmi pěknou mapu města, kde požárem zničené části ponechal prázdny«.[72] Evelyn sám, líče v pamětech svých podrobně vznik a průběh požáru, uvádí, že 13. září (1666) předložil králi obraz zřícenin a plán pro nové město a s ním o věci rozmlouval.[73] V dopise tajemníku Král. Společnosti H. Oldenburgovi pak dne 22. prosince, zmíniv se o rozhovoru s králem, praví Evelyn, že zatím dostal se mu do rukou nedávný plán Hollarův, »nejpřesnější ze všech stávajících, jenž mne přiměl, abych cosi změnil, co jsem učinil jen povrchně«.[74]

---

enable him to finish that exact [exact] delineation of our said Citty wch he hath so ingeniously begun. And so Wee bid you farewell. Given at our Court at Whitehall the 4th day of septemb[er] 1660 in the twelfth year of our Reigne To our Trusty and welbeloved Sr Thomas Aleyn Knt & Bart Lord Major of our Citty of London

Will: Morrice.

[70] F. A. Borovský, Václav Hollar, Praha, 1898, str. 33.

[71] Nar. 1633, zemř. 1703. Svůj deník započal psáti r. 1659; vydán poprve Lordem Braybrookem 1825, potom častěji.

[72] S. Pepys, Diary. III, 14: He made suggestions to Evelyn for rebuilding of London and executed a very fine map of the city etc. (Cit. W. R. Morfill na m. uv. 1055.)

[73] J. Evelyn, Memoirs. 1819, I, 397.

[74] Ibd.

Zdá se, že v souvislosti s touto účastí Hollarovou v znovu zřízení města jest fakt, že téhož ještě roku dne 21. listopadu vzat byl do přísahy, jakožto king's scenographer,[75] ovšem patrně zase bezplatně, neboť roku následujícího podává králi žádost za podporu.[76]

Na vyřízení této žádosti bylo Hollarovi čekati rok, lze-li tak souditi ze zlomku listiny, dochované spolu s oběma svrchu zmíněnýma v rukopisech Britského Musea (sign. 21450). Jest datována ve Whitehallu v září r. 1668, podepsána známým již Al[leynem] a svědčí snad Johnu Trevorovi pro správce pokladny královské Sira Nappera.[77] V ní poukazuje se Hollarovi ([to Mr] Hollar, His Ma[ts] Scenographer) částka £ 50, »jako dobrovolný dar a královská odměna [za] jisté služby pro královskou milost vykonané,« jež měla býti vyplacena z příjmů královských statků v Cornwallu.[78]

---

[75] Cal. State Papers, Dom. 1666—7, p. 256.

[76] Ibd., 1667, p. 430. (Obé cituje W. R. Morfill, sp. uv., 1055.)

[77] Jest to tuším Sir Richard Napper (Napier) of Linfold, syn Sira Roberta, zemřelého 1637. — Sir John Trevor (1637—1717), soudce a později též speaker v parlamentě a strážce pečeti.

[78] Tekst zlomku s doplňky, jak mi je navrhl p. Leonard C Wharton, zní:

After our hearty Com[m]endations: By [His Maiest's.]
general Letters Patents dormant dated the eig[hth day of]
September One thousand six hundred and [sixty eight in pursu-]
ance of his Ma[ts] Order in Councill of the t[...]
instant, These are to pray and require you[r Highness'][1]
Orders for paymt of the sum[m]e of fifty pounds [to Mr]
Hollar his Ma[ts] free guift and Royall Bo[u]t[ie for]
some services by him performed for his [Ma[ts] service]
the same to be payed vnto him out of the
pounds payable into the Receipt of the Ex[chequer by...][2]
Napper Esq[e] Receiver of his Ma[ts] Rev[enues]
of Cornwall, as soo much by him receive[d —'s][3]
widow, in the name and nature of a Fine [for her]
Estats in a certeine Tenem[t] in the Manors [in the]
said County: And for soo doing this s[hall be your warrant. Given at]
Whitehall Trea[su]ry = Chamb[r] the twe [... September]
One thausand six hundred sixty eight.

[To my trusty] Fre[i]nd Sr

Al [leyn]
[John Trev]or [...][4]
[....]eigr

[1] nebo: [r immediate]: by Sr. Richard? [2] nebo [d of a], nebylo-li uvedeno její jméno; [4] [f...]?

Do této doby spadá cesta Hollarova s výpravou do Tangeru, z níž po roce se vrátil. Ač mu před odjezdem slíbena značná odměna, přece, jak praví Borovský, dvůr s placením otálel, až konečně Hollar odbyt byl za tolik času, práce a svizelů i nebezpečenství pouhými £ 100·—.[79]

VII.

Zprávy o posledních letech života Hollarova a jeho poměrech zní povšechně neblaze a vrcholí v pověsti o famosním zakročení světské spravedlnosti u lože umírajícího umělce. Jeho pracovitost však byla nevyčerpatelna, jak o tom svědčí deset objemných spisů, v letech 1669—1677 vydaných, jichž obrazové výzdoby se súčastnil. Jsou to díla: J. Ogilby, An Embassy from the East-India Company (1669), Africa (1670); E. Ashmole, The Institution ... of the ... order of the Garter (1672); W. Dugdale, Monasticon Anglicanum. d. III, a Blome, Britannia (1672); Ogilby, Britannia, W. Cave, Antiquitates Christianae a Manilius, The Sphere of Marcus Manilius (1675); R. Thoroton, Antiquities of Nottinghamshire a F. Sanford, A genealogical History (1677). Mimo to některá díla vycházejí po jeho smrti, jako J. Le Roy, Castella (1694), Ashmole, Antiquities of Berkshire (1719). Podrobnějších dat o jeho cestách po střední a severní Anglii (1672), vykonaných za účelem výzdoby děl Thorotonova a Dugdaleova, nemáme.

Jako tak mnozí i Hollar teprve po své smrti po zásluze byl oceněn a nejprve tam, kde ztrávil většinu svého plodného života. Ztráty jeho želí Sir Thomas Herbert v dopise Williamu Dugdaleovi, datovaném v Yorku 31. ledna 1680,[80] John Evelyn vřele oceňuje jeho význam ještě za jeho života ve své History of Chalcography[81] a opětně ve svém Denníku.[82]

(Dokončení.)

---

[79] Hollar a české Hollareum, p. 125.

[80] Ashmolean MSS., sign. 1131, fol. 317 ab, 318 b.

[81] Sculptura: or History of Chalcography. Londýn 1662, p. 71.

[82] V. výše!

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Poslední události v průmyslu strojnickém. — Jubileum zrušení nevolnictví na Rusi. — Dr. Albín Bráf. — Pamětní spis říšského koloniálního úřadu stran nouze o bavlnu. — Veřejnohospodářské úkoly.

Firma F. Ringhoffer, starý patricijský podnik průmyslový v Praze, se stala akciovou společností a prodala svoji strojírnu Pražské akciové strojírně dříve Bromovský, Schulz & Sohr. Závod Ringhofferův bude vyráběti na příště jen vagony. Novinářské zprávy vyznívaly v tom smyslu, že transakce tato souvisí s nezdravými poměry v strojnickém průmyslu pražském, a že fusí strojíren, která začla splynutím Rustonky s firmou Bromovský, Schulz & Sohr, má býti sjednáno ozdravění. V pražském strojnickém průmyslu jest a ještě více bylo mnoho nezdravého. Ale v životě se klade právě na zevnější stránku věci někdy větší důraz, než podle poměrů by se klást mělo. A nemýlíme-li se mnoho, měla transakce Ringhofferova právě spíše důvody vnitřní, než všeobecné důvody hospodářské. Soukromé motivy rodinné to byly, které hrály při tom velikou roli. Jest každému na první pohled jasno, že rodina stále se rozvětvující, zvyklá žíti potřebami předků, spotřebuje ku svému vydržování více, než spotřebovala v době, kdy žila pohromadě. Redukovati zatížení z toho plynoucí na míru náležitou, možno jen rozdělením majetku, což u průmyslového závodu nejde vlastně ani jinak než akcionováním. Ústav pro úvěr pozemkový připravoval však, jak se zdá, celou transakci již dávno. Věc nešla, dokud bylo možno státi na vlastních nohách, dokud kredity nedosáhly značnější výše. Když dosáhly této výše, bylo možno působit tlakem, a snad se tohoto prostředku i užilo. A tak se stala firma F. Ringhoffer akciovou společností. Strojírna firmy byla prodávána již před delší dobou, nebo aspoň se říkalo, že jest na prodej. Firma učinila několik nešťastných pokusů výrobních, zejména v cukrovarství, a naposledy angažovala za účely reorganisace strojírny draze placenou sílu. Reorganisace provedena nebyla. Strojírna přešla v majetek Pražské akciové strojírny, která přenese celou výrobu do svých závodů v Hradci Králové a Adamově. A tak mizí z Prahy druhý strojnický závod se starým jménem.

* * *

V únoru 1861 byl vydán carský manifest o zrušení nevolnictví. Čistě hospodářsky ceněno, má jubileum toto význam podružnější. Ruský sedlák zůstal i nadále zastupitelným kusem, vecpaným v uniformu mirovou. Sku-

tečné osvobození jeho nastává teprve r. 1906, kdy byl vydán zákon o přeměně mirové půdy v soukromé vlastnictví. Přechod půdy mirové do soukromého vlastnictví děje se dosti rychle. Ale mnohem rychleji postupuje kolonisace vnitřní, rozklad šlechtického vlastnictví k půdě, která se parceluje na sedláky. Přechod šlechtické půdy na sedláky dál se tak rychle, že mnozí spatřovali v něm nebezpečí pro pokrok ruského zemědělství. Na půdu velkostatkářovu, který byl aspoň po zevnějším zdání přístupnější pokroku, stěhuje se mužík se svým hospodářským konservatismem, negramotný mužík, který v populační statistice ruské vypadá tak hrůzně. Skutečnost jest ovšem jiná. Ruští šlechtici po zrušení nevolnictví ponenáhlu přestávali sami hospodařit, nedostatek půdy pro selský lid byl jim podnětem, aby svoje statky pronajímali sedlákům. A v novější době nutí je k tomu namnoze citelný nedostatek dělnictva zemědělského. Lidu zmocnila se, tu a tam dokonce nezdravá, horečka stěhovací. Města a dálný východ jej přitahují. A tak mizejí velkostatky jako sníh na slunci, sedlák a rodinný statek selský jest základnou ruského zemědělského hospodaření. Strach z mužíka byl právě ale také nesprávný. Dokud hospodařil na mirové půdě, byl sedlák jako sedlák, kus jako kus. Skutečný stav. Soukromé vlastnictví k půdě vyvolalo třídění duchů. Chytrý — neříkáme ovšem vzdělaný — hospodaří pokrokově, nebo aspoň pokrokověji, duševně méně cenný materiál zůstává hospodářsky i sociálně pozadu. Právě tento důvod budí naděje, že započatý převrat bude mít velice rychlý průběh, a že události daleko předstihnou všecka tvrzení, která se opírala o skutečnost, že kulturní úroveň selského lidu ruského jest nízká. Poohlédneme-li se zpět do své vlastní historie, vidíme, že třídění duchů, které vyvolalo zrušení roboty, působilo u nás asi v letech sedmdesátých. Vyslovujeme tento letopočet jen na základě místních pozorování, možná, že bylo někde již dříve, jinde později. Doklady pro to by se musily hledat.

Tedy jedna generace stačila k vyčištění vzduchu a k úplnému rozvratu starých tradic. Máme proč souditi, že vývoj na Rusi půjde při nejmenším tímže tempem. Spíš rychleji. Aspoň zevní známky tomu nasvědčují.

Jest to ohromný vzrůst dovozu hospodářských strojů a umělých hnojiv. Do Ruska se dovezlo r. 1907 hospodářských strojů za 65·5 mil. rublů, r. 1908 za 80·23 mil. rublů a r. 1909 za 98·76 mil. rublů, a stoupl tedy dovoz v posledních 3 letech o více než 50 procent. Mimo to stoupala domácí výroba, která ciferně se zdá být dost značná.

»V roce 1908,« praví zpráva jednoho britského konsula, »bylo v činnosti celkem 340 továren a dílen na výrobu hospodářských strojů, které dodaly asi za 40 milionů rublů výrobků. Roku 1909 tyto cifry značně stouply, zejména pokud jde o mlátičky a žací stroje. Zvětšení výroby nastalo podle zprávy téhož konsula u podniků již stávajících as o 10 procent, k čemuž přibylo ještě několik závodů nových. I kdyby tento vzrůst činil 15 procent dosavadní výroby, zůstává tato ohromnou měrou za vzrůstem spotřeby, kterou Rusko musí z ciziny krýt. Podobně vzrůstá úžasnou měrou dovoz umělých hnojiv. Dovoz stoupl z 8.473 mil. pudů v r. 1907 na

13.430 mil. pudů v r. 1909, a to s velikým skokem v r. 1909 proti r. 1908, kdy dovoz činil jen 8,776.000 pudů.

* *
*

Předešlý měsíc slavil 60leté narozeniny Dr. Albín Bráf. Do revuální části se ocenění jeho činnosti nehodí. Ale Bráf jest osobností tak význačnou, že nelze jeho jubilea se nedotknouti aspoň několika slovy. Bráf byl jediným profesorem na právnické fakultě, který dovedl u posluchačů vzbudit pro svůj předmět zájem, ba smíme říci lásku k němu. A význam jeho jest také učitelský. Jeho spisy, články novinářské jsou hlavně učitelského rázu. Učitelem jest nejen na katedře, nýbrž i tehdy, když se chápe pera a konečně také v jiných svých funkcích, mimo profesorské povolání. U národa, který hospodářsky začíná, jest nutno, aby soustředil svoje chtění k hospodárnému využitkování společenského zařízení. Dr. Bráf působil učitelsky právě v tomto směru a poněvadž se při tom jedná o všecky prvky hospodářské struktury národní, působil všestranně. Bylo by chybou posuzovati činnost jeho s jiného hlediska. Není v tomto působení sice vědecké ucelenosti, ale za to ji nese vroucí touha o hospodářské povznesení národa. Právě tohoto významu Bráfovy činnosti dotkly se projevy jubilejní jen mimochodem. Máme za to, že je nutno jej právě v tomto bodu podškrtnouti. Má mnoho podobného s ruským národohospodářem, nedávno zemřelým profesorem Čuprovem. Žáci Čuprovovi vydali loni jeho spisy, stati, řeči a články novinářské. Nebylo možno vydat souborně Bráfovy spisy v letošním jubilejním roce?

* *
*

Říšský koloniální úřad německý vydal právě pamětní spis o pěstění bavlny v afrických koloniích Německa. Pamětní spis dožaduje se zintensivnění bavlnářské produkce v těchto koloniích. Snahy tyto, patrné u Anglie a také Ruska, směřují k vybavení z dnešní naprosté závislosti na bavlnářské produkci severoamerické, mají však mimo to hlubší důvod, spočívající v »nouzi« o bavlnu. Zpracování bavlny v textilním průmyslu roste tak úžasnou měrou, že produkce nemůže ani zdaleka stoupati stejnou měrou. Pamětní spis uvádí o tom některé všeobecně zajímavé cifry. Pěstěním bavlny zaměstnává se na 15 milionů, zpracováním asi 2½ milionu lidí. V podnicích bavlnu zpracujících jest investováno asi 10 miliard marek, roční mzdy činí asi 2 miliony marek. Možno počítati bezpečně s ohromným stoupnutím spotřeby bavlny. Zemědělský úřad americký soudí, že z obyvatelstva zeměkoule, čítajícího asi 1½ miliardy hlav, jest náležitě oděna toliko třetina. Ostatní nosí jen nedostatečný nebo žádný oděv. Drasticky osvětluje situaci výrok, že samotná Čína, civilisovaná dle našeho názoru, by spotřebovala celou výrobu bavlny světa, a další výrok, dle něhož by nestačila celá produkce bavlny jihomerických států, kdyby Číňané nosili stejně dlouhé košile, jako Američané. Závislost textilního průmyslu evropského na americké výrobě by sama o sobě snad nebyla tak povážlivá, jako to, že se závislostí na výrobě jde ruku v ruce závislost na americkém obchodě, kde mají přední slovo spekulanti.

*

Nedávno odhlasovala delegace značné sumy na vojenské účely a delegáti lidového parlamentu rakouského projevovali přání, aby vláda jaksi kompensací za povolená sta milionů na vojsko vyšla vstříc v důležitých otázkách hospodářských. Bylo snad míněno při tom něco jiného: totiž, aby povolením kreditů vojenských netrpěly nutné potřeby veřejnohospodářské.

Přehled těchto naléhavých potřeb hospodářských s našeho hlediska podal nedávno dosti úplně na voličské schůzi poslanec Maštálka. A není jich málo. Jdou rovněž do set milionů. Jsou to především práce regulační a kanalisační na Labi a Vltavě. Obnos asi 250 milionů korun. Pak jdou nutné potřeby železniční i zlepšení výpravy postátněných drah a stavba nových místních drah. Výprava tratí postátněných drah jest zejména na severozápadní a jihoseveroněmecké spojovací dráze neodkladnou nutností. Lokálních drah jest projektováno tolik, že jen v Čechách by bylo zapotřebí k vystavění nejnutnějších, zemským sněmem již dávno schválených, aspoň 30 milionů korun na státních garanciích. Pak jdou potřeby telefonní a telegrafní, pro něž se navrhuje rovněž již dávno investiční půjčka několika desítek milionů korun. Vedle toho zubožené školství, řada podniků kulturněhospodářských, které čekají na finanční pomoc státu: Odkud vzíti prostředky, uváží-li se dnešní napětí daňové, které tu a tam převýšilo již míru rozumného?

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Stanovisko nové vlády v otázkách úřednických. — Passivní resistence v Terstu. — Pracovní doba v závodech s nepřetržitou výrobou. — Stávka grafiků skončena. — Srbský zákon živnostenský.

Jako na poli politickém, je třetí kabinet Bienerthův nezměněným vydáním svého předchůdce i na poli sociálním. Pan Wickenburg snad nebude užívati »kaprálského tónu« páně Haerdtlova v otázkách úřednických, ale bude pracovati v jeho zásadách. Ve výboru pro záležitosti státních zřízenců převzal prapor vypadnuvší z ruky Haerdtlovy: »Zájem, jejž má veškeré obyvatelstvo na bezpodmínečné spolehlivosti a výkonnosti státního správního ústrojí, může být úplně zabezpečen jen tehdy, když péče o státní zřízence jde v ruku v ruce s péčí o státní službu... Vady dosavadního systému postupového vláda sama uznala, podávajíc služební pragmatiku. Beze všeho připouští, že je nutno zjednati odpomoci. Ale zákonná úprava služebních poměrů některého stavu vyžaduje organického vybudování všech opatření, jež směřují k uspokojení různých zájmů... Na otázku časového postupu nelze nikdy nazírati jen s hlediska hmotné situace úřednictva.« Pan Wickenburg nedovolává se tu již výslovně poměru nad- a podřízenosti, s nímž p. Haerdtl neustále operoval, ale slušnější formou prohlašuje, že ani on není ochoten poskytnout úřednictvu záruky pro postup, nedostane-li vláda za to občanská práva úřednictva. Na návrh Prochaskův a Stölzelův, podané ostatně více z důvodů stranickoagitačních, rozhodně nepřistoupí.

Rovněž krajně odmítavé stanovisko zaujala vláda proti upravení poměrů kancelářských oficiantů, jak je navrhuje subkomitét výboru pro záležitosti státních zřízenců. Platy jejich mají stoupat od 1200 K do 2200 K, aktivní přídavek od 400 K do 800 K ve Vídni, v ostatních městech 80, 70, 60 a 50% vídeňského; po dvanáctileté službě postoupí kancelářští oficianti do XI. služební třídy. Vláda prohlásila, že s tímto návrhem rozhodně nesouhlasí, poněvadž oficianti jsou ve smluvním poměru ku státu, a úprava jejich poměrů přísluší jedině vládě cestou nařizovací. Ostatně v předloze služební pragmatiky také praví, že je přesvědčena o tom, že úprava poměrů státních zřízenců je věcí vlády a nikoli sněmovny, a přece tuto předlohu podala.

Odmítavé stanovisko vlády ke všem požadavkům státních zřízenců vyvolalo v Terstu pasivní resistenci. Úřednictvo terstské žádá již po leta přístavního přídavku, avšak marně. Vláda byla ochotna poskytnouti peněžní výpomoc jednou pro vždy dle hodnosti služebního charakteru a početnosti rodiny a eventuelně i zálohy na služném; ke zmírnění drahoty bytů byla ochotna podporovati akci pro stavbu úřednických bytů. Tyto vládní koncesse byly na schůzi státních zřízenců 15. února prohlášeny za pokořující a 16. února zahájena pasivní resistence poštovních, celních a železničních zřízenců. Tento krok státních zřízenců byl však velice nerozvážný. Takové hnutí může počítat s pravděpodobností úspěchu jedině tehdy, připojí-li se k němu značná část zřízenců celého podniku, musí však skončit porážkou, zůstane-li omezeno pouze na jedno místo, třebas i bylo toto místo důležitým bodem dopravním, jako Terst. Tak bylo jediným výsledkem pasivní resistence nejvýše několikahodinové zdržení zásilek. Terstští úředníci nezajistili si podpory kollegů z jiných míst, na rozšíření pasivní resistence po celém Rakousku v tomto okamžiku nebylo možno počítat, a tak bylo vládě snadno, hnutí toto brzo zdolat.

Po několikadenním boji nastaly v Terstu normální poměry. Jak se zachová vítěz? Po dosavadních zkušenostech nelze doufat v jeho velkomyslnost, spíše běda přemoženým.

*

Měli jsme již příležitost jednati na tomto místě o pracovní době v závodech s nepřetržitou výrobou, jež svojí povahou určují směnu. Dnešní směna činí dvanáct hodin, jež se často prodlužuje předáváním a dodělávání práce. Sociální demokraté podali návrh zákona, aby v takovýchto podnicích byla zavedena pracovní doba osmihodinová, tedy trojí šichta. Návrhem tímto zabýval se sociálně-politický výbor poslanecké sněmovny ve své schůzi 31. ledna. Ačkoli všeobecně uznáváno, že poměry v závodech s nepřetržitou výrobou vyžadovaly by změny, byl návrh přece odmítán řečníky všech stran mimo sociální demokraty a poslance Ofnera. Zvláště poslanci agrární Goll a Zahradník se rozhodně vyslovili proti němu, poněvadž by přijetí tohoto návrhu ještě více sesílilo odliv pracovních sil z venkova. Ve stejném smyslu vyslovil se přirozeně také dr. Licht, z obavy, že by výrobní náklady rakouských železáren stouply tak, že by tyto byly neschopny konkurovat se říšskoněmeckými. A třetí, vlastně první ve spolku, byla ovšem vláda, jejíž jménem

zahájil boj proti návrhu sekční šéf Mataja. Návrh přikázán byl subkomitétu, v němž bude pohřben.

*

Český průmysl grafický oddechl si 1. března po těžkém boji. Od listopadu předešlého roku trvala stávka litografů, kamenotiskařů a chemigrafů, největší to boj v tomto odboru v Čechách, boj, který způsobil těžké ztráty a byl s to vážně ohroziti kvetoucí český průmysl grafický. Ale smlouva, podepsaná 1. března přináší grafice české záruku šestiletého klidného rozvoje, majíc platnost do konce února 1917. Smlouvou upravena doba pracovní pro litografy na 8 hodin, pro tiskaře a strojmistry na 8¾ a pro chemigrafy na 8½ hodiny. Od 1. dubna 1912 zkracuje se i pro tyto kategorie v den výplaty o půl a za následující dva roky o další půl hodiny. Mzdy obnášejí první tři roky po vyučení postupně 19, 23 a 27 K týdně. Od 1. dubna 1913 stoupnou o 1 K. Ostatním dělníkům s platem 30 až 38 K zvýší se mzda o 2 K, přes 40 K o 1 K týdně. Od 1. dubna 1914 bude poskytnut druhý drahotní přídavek ve stejném obnosu. Pomocníkům, kteří před stávkou měli 28 až 29 K, bude poskytnut dobrovolný přídavek 2 K. Od roku 1913 bude poskytována dělníkům pracujícím v závodě pět let 3denní dovolená, dělníkům s 10 pracovními roky 4denní dovolená. Doba stávky nepokládá se za přerušení pracovního poměru. Nebude-li smlouva čtvrt roku před uplynutím platnosti vypovězena, prodlužuje se automaticky o další rok. — Organisace litografů mohla vésti dlouhý tento boj za nepříznivých okolností — němečtí jejich kollegové varovali před sbíráním příspěvků pro »separatisty«, ojedinělý to zjev v dějinách dělnického hnutí — dík svojí finanční zdatnosti; fondy českých litografů byly relativně nejsilnější v Rakousku.

*

Srbský živnostenský zákon ze dne 12. července 1910 pokládá za živnostenský personál, zákonu podléhající, všechny dělníky a učeníky bez ohledu, jsou-li tyto osoby zaměstnány v místnosti zaměstnavatelově nebo pracují-li na jeho účet ve svém bytě. Pracovní poměr mezi zaměstnavatelem a osobami, jež vykonávají důležitější práce jest upravován volným ujednáním, při čemž maximum denní doby pracovní nemůže být předmětem ujednání. Pro ostatní kategorie živnostenského personálu (učeníky a dělníky) je volné ujednání vázáno podmínkami zákona. Doba pracovního poměru nesmí přesahovat rok. Patnáct dní před uplynutím této doby může být prodloužena na tutéž dobu. Pro učeníky může být ujednán delší pracovní poměr. Při nejméně pololetním trvání pracovního poměru je lhůta výpovědní jeden měsíc jinak týden. Při práci úkolové končí odevzdáním ujednané práce. Úkolový dělník nesmí práci opustit před dokončením převzatého úkolu. Pracovní smlouvy nabývají právní platnosti osm dní po podepsání, učební poměr po třiceti dnech.

Před smluvenou dobou může zaměstnavatel zrušit pracovní poměr, vykázal-li se dělník padělanými dokumenty, je-li oddán opilství, dopustil-li se trestného činu, prozradil-li obchodní tajemství, opustil-li bez dovolení práci, nechová-li se slušně, zachází-li neopatrně s ohněm, je-li stižen nakažlivou nemocí, je-li odsouzen na 7 dní vězení, způsobil-li zaměstnavateli škodu vyšší, nežli obnáší jeho týdenní mzda. Dělník může

práci opustit, ohrožuje-li práce jeho zdraví, chová-li se zaměstnavatel surově vůči němu nebo jeho rodině, nutí-li ho k nemorálnímu a protizákonnému jednání, vyplácí-li mu nepravidelně mzdu, nebo nezachovává-li podmínky smlouvy, nemá-li stálé práce, nebo musí-li dělník nutně opustit místo.

Strana, která se proti těmto ustanovením proviní, ručí druhé straně za škodu do největší výše mzdy, jakou by dělník byl dostal do vypršení řádné lhůty výpovědní. Mají-li dělníci závodní byty, je zaměstnavatel oprávněn dát jim týdenní výpověď. Dělník však může zůstat v bytě, až je mu vyplacena povinná mzda. Učeníci a podnájemníci principálovi musí se vystěhovat do dvou dnů.

Pracovní poměr může být zrušen také před uplynutím těchto lhůt bez nároku na odškodnění, vypukne-li v podniku stávka nebo výluka. Za stávku nutno pokládat, opustí-li práci více než polovina dělníků, vyjímaje učeníky, za výluku, bylo-li více než polovina dělníků na delší čas hromadně propuštěno. Pro dělníky, kteří se neúčastní stávky nebo nejsou vyloučeni, a pro učeníky platí pracovní smlouva dále, je-li zaměstnatel ochoten pracovati dále. Cizozemští dělníci, kteří mají zálohu, nesmějí stávkovat, pokud nenahradili nebo neodpracovali zálohy. Dělníci se mzdovými pohledávkami nesmějí být vyloučeni. Stávkující dělníci musí závodní byty do tří dnů opustit. Je-li jedna strana ochotna podrobit se výroku rozhodčího soudu, musí tento snažit se o smír. Je-li jeho námaha marna, budiž výsledek dosavadního úsilí veřejně vyhlášen.

Mimo živnost výčepní, fotografy a pohřební ústavy zavádí se povinný nedělní klid. V průmyslových podnicích pracuje se v sobotu do pěti, v řemeslnických do šesti hodin, v holírnách a obchodech nejpozději do devíti hodin večer. Vyňaty jsou nutné a takové práce, jež ve veřejném zájmu nesnesou odkladu, při úřední inventuře, práce, jež ve všední den nemohou být vykonány. Tu však nutno poskytnout náhradního odpočinku.

Maximální doba pracovní obnáší 10, v obchodech 12 hodin. V sezoně může být ministerstvem po dohodě s komorami prodloužena o 2 hodiny, jež nutno zvláště honorovat. Polední přestávka činí minimálně 1 hodinu, v létě při práci na slunci 2½.

Při noční práci nesmějí být zaměstnány ženy a mužští dělníci pod 18 let.

Mzda musí být vyplácena v závodních místnostech, a to pouze dělníkovi nebo příslušníkům jeho rodiny. Zaměstnavatel nesmí dávat dělníkům zboží nebo lihové nápoje na úvěr. Zaměstnavatel je povinen dát dělníku vysvědčení i při nedodržení pracovní smlouvy; takové vysvědčení nesmí obsahovat více mimo dobu práce a výši mzdy.

Za tovární podnik ve smyslu tohoto zákona je pokládán každý podnik, v němž je zaměstnáno více nežli 25 dělníků, používá-li se motorické síly, více nežli 15 dělníků, učně v to zahrnuje. Mladiství dělníci do 16 let smějí být zaměstnáváni nejvýše 8 hodin denně. Mužští dělníci do 16 let a ženy nesmějí být zaměstnáváni v neděli a ve svátek. Těhotné ženy nesmějí být zaměstnány 6 neděl před a stejnou dobu po slehnutí. Doba noční práce nesmí přesahovat deset hodin.

Dělníci podniků podrobených tomuto zákonu musí být pojištěni. Pojištění vztahuje se na nemoci, úrazy, invaliditu, stáří a smrt. Nemocenské a úrazové pojišťování je povinné, ostatní fakultativní. Ale i fakultativní pojištění mohou se státi povinnými, usnesou-li se na tom komory a žádá-li si toho většina dělnictva. Příspěvky na úrazové pojišťování platí zaměstnavatelé sami, ostatní pojištění na polovici zaměstnavatelé a zaměstnaní. Stát poskytuje roční dotaci neméně 100.000 dinarů, jež se zařadí do rozpočtu.

Sjednocení průmyslníci, řemeslníci, obchodníci a dělníci tvoří každý stav pro sebe komoru se sídlem v Bělehradě. Tyto komory zastupují zájmy svých příslušníků. Organisace a kompetence jejich je v zákoně vymezena. Komory jsou zároveň poradními institucemi pro chystané zákony, týkající se toho kterého stavu, pro obchodní smlouvy s cizími státy a pro tarifní politiku. Před projednáváním dotyčné předlohy zákonné musí být skupštině předložena také dobrozdání komor.

Pro odborné vzdělání učňů a dělníků budtež zřizovány odborné školy.

Při zadávání státních dodávek mají domácí nabídky přednost, nepřevyšují-li nejnižší zahraniční nabídku o více nežli 5 až 10%.

Vrchní dozor nade všemi podniky přísluší ministru národohospodářství; k dosažení tohoto cíle utvořena v ministerstvu »sekce pro průmysl, živnosti a sociální politiku«, jíž jsou přiděleni nejméně tři živnostenští inspektoři, kteří vykonávají bezprostřední dohled, a jimž přísluší i právo ukládat tresty, pokud není vyhrazeno policejním úřadům, ministru národohospodářství nebo komorám.

O podrobnostech tohoto zákona viz »Soziale Rundschau« 1910, str. 1049—1079. *R.*

ŠKOLA.

Smutný stav národního školství v Čechách. — Nezaměstnanost učitelská příznačným zjevem finančního rozvratu zemského. – Učitelští a professorští přesloužilci. — Bídný postup učitelstva.

Národní školství v Čechách podává při trvajícím rozvratu zemských financí obraz velice neutěšený. Nové potřebné školy se nezřizují, ve starých nepovolují se potřebné pobočky. Několik set, ne-li tisíc tříd je žactvem přeplněných, školský prospěch ve třídách těch je do krajnosti ohrožen. Učitelstvo, jež těmito poměry je do krajnosti roztrpčováno, fysicky i duševně vyčerpáváno, znepokojováno je mimo to stálými zprávami v novinách o tom, bude-li mu počátkem měsíce služné vyplaceno nebo ne. V několika školních okresích nedostalo se již k plné výplatě potřebných peněz, jednotlivé osoby (říd. učitelové a ředitelové v Král. Dvoře na př.) nedostali v čas svoje měsíční služné, mnohým učitelským osobám nebyly vyplaceny v čas pololetní remunerace za vyučování nepovinným předmětům. Učitelské platy regulované téměř již před 10 roky nestačí na krytí nejpotřebnějších vydání, hmotná bída učitelských rodin

roste neobyčejně, 5 až 6 millionů korun učitelských dluhů ve stavovských záložnách illustrují učitelskou bídu co nejčerněji.

K vylíčeným stínům národního školství v Čechách počíná se letošním rokem přidružovati nový černý stín, stín učitelské nezaměstnanosti. Neblahý sociální zjev nezaměstnanosti, hrozící dosud nejvíc třídě dělnické, rozšiřuje se na stav učitelský. Státní i soukromá pedagogia v Čechách propustila před posledními prázdninami na tisíc absolvovaných kandidátův a kandidátek učitelství s vysvědčením učitelské dospělosti. Dostala-li z nich v nejlepším případě polovina místa, zbývá neméně než 500 učitelských osob bez zaměstnání, bez chleba. Vyživovány jsou v rodinách, které se těšily, že budou zbaveny starostí o ně. Část jich vymohla si od okresních školních rad povolení k bezplatnému hospitování na školách. Via facti zavádí se v učitelském stavu bezplatné praktikování, jímž sociální otázka stavovská značně se přiostří. Nezaměstnanost učitelská, zjev v národním školství v Čechách dosud ve větší míře neznámý a nevídaný, karakterisuje ostře školskou bídu v bohatém království.

Právní poměry učitelstva v Čechách mají veliké vady a nedostatky. Služné jest nejenom nízké, nevyrovnávajíc se ani zdaleka služnému jiných společenských stavů s přibližně stejným předběžným vzděláním, ale je mimo to nespravedlivě rozděleno. Aktivního přídavku ve výši 15—40% základního služného dostává se jen nepatrnému zlomku učitelstva a kde aktivní přídavky jsou zavedeny, t. j. v městech s více než 8000 obyvateli, nedostávají učitelé z nich ani část do výslužby. Úředníci samosprávní, v Praze, v předměstích a j. odcházejí do pense s nezkráceným výslužným. Státní úředníci dostávají při vstupu do pense týž plat, jaký měli v aktivitě a započítává se jim mimo to do pense nejnižší aktivní přídavek příslušné hodnostní třídy podle starého zákona. Přídavek tento je sice menší než přídavek v aktivitě, ale proto, že na př. soudní úředník v pensi neplatí 4·3% pensijního příspěvku, nepociťuje v pensi ztráty, ano ve mnohých případech činí jeho výslužné i víc, než celé jeho poslední služné v aktivitě. Také státní professoři jsou při odchodu na odpočinek zbaveni placení 3·8% pensijního příspěvku a často i peněžně získávají, vstupují-li do pense. Je tedy vstup do pense u státního úřednictva a učitelstva značně ulehčen.

V učitelském stavu jsou také v tomto směru poměry velice neutěšené. Ani snad jediná učitelská osoba v Čechách nemůže odejíti po 42—43tileté školské službě do výslužby bez krvavých ztrát. Řídící učitelové a ředitelové měšťanských škol ve vesnicích a venkovských městečkách ztrácejí při odchodu na odpočinek naturální byt nebo příbytečné a musí si byt v pensi platit ze svého výslužného. Odcházejí-li do pense, jak se v častých případech stává, do měst a zvláště do Prahy a předměstí, je tato ztráta velice citelná a nenahradí se tím, že uvedené učitelské osoby jsou v pensi zbaveny povinnosti platit 3% pensijní příspěvky. Vyšší ztráty hrozí učitelským osobám v místech, kde jsou zavedeny aktivní přídavky. Tu ztrácejí, jsou-li říd. učiteli nebo řediteli, vedle bytu nebo příbytečného i polovinu aktivního přídavku, jsou-li učiteli, resp. odbornými učiteli, celé 15 až 40% aktivní přídavky. Nejhůř je ovšem v Praze, předměstích a j., kde

obce následkem drahotních poměrů jsou nuceny poskytovat učitelstvu národních škol příbytečné nebo drahotní přídavky. V Praze ztrácí učitel při vstupu do pense 640—800 K akt. přídavku a 500—900 K dobrovolných přídavků městských, celkem tedy 1140—1700 K, říd. učitel nebo ředitel 1620—1700 K. Také v předměstích pražských a jiných obcích v Čechách jsou ztráty při vstupu do výslužby veliké. Na Vinohradech ztrácejí učitelé při vstupu do pense 1150—1200, říd. učitelové a ředitelové 1320—1340 K.

Poměry tyto jsou příčinou, že mnoho učitelských osob slouží v Čechách i po 42—43leté službě. Tohoto času je v Čechách přes 150 učitelských přesloužilců českých, s německými napočetlo by se jich přes 200. Kdyby odešli na odpočinek, zaměstnalo by se rázem přes 200 zkoušených kandidátův a kandidátek a počet nezaměstnaných učitelských osob by se značně zmenšil. Učitelský tisk je v plném právu, ukazuje-li na povinnost přesloužilců jíti do pense a uvolniti cestu k povolání nezaměstnaným druhům mladším. Přesloužilci nepřestávají býti příslušníky svého stavu. Měli by cítit v sobě víc mravní povinnosti a vstupem do pense přispět poněkud ke zlepšení nynějšího bídného učitelského postupu a ku zmírnění rostoucí učitelské nezaměstnanosti.

Je odchod do pense při nynějších právních poměrech sice těžký a při tak vysokých peněžních ztrátách ročních i bolestný, ale přesloužilci neměli by zapomínati, že i při těžkých ztrátách hmotných vstupem do pense získají. Zbaví se těžké společenské práce a značné zodpovědnosti svého úřadu, užijí zaslouženého odpočinku a prodlouží si svůj věk. Časným vstupem do pense podeprou spravedlivý a lidský požadavek pětatřicetileté služební doby učitelské. Nejbližší reformy právních svazků učitelských musí jíti v tom směru, aby všechny požitky učitelských osob byly počítány do pense.

Na přesluhování stěžuje si také »Věstník českých professorů« a vytýká právem, že přes 60 professorských vysloužilců ujídá chléb neméně než dvojnásobnému počtu kandidátů professury bez míst. Jsou-li těžké finanční ztráty učitelských přesloužilců do jisté míry jich omluvou, pak professorské přesluhování je naprosto neodůvodněné, neboť professorští přesloužilci by v pensi nejen nic neztratili, ale i ve mnohých případech finančně získali, jak citovaný orgán vypočítává.

Zprávy o tom, že následkem finanční zemské bídy je ohrožena výplata měsíčního učitelského služného, trousí se od počátku letošního občanského roku. Pravdou je, že jednotlivým okresním školním radám scházely k výplatě peníze a že jen zakročení zemské školní rady lze děkovat, že učitelské služné dosud — až na ojedinělé výminky — bylo vyplaceno. Na základě zakročení nejvyššího zemského úřadu školního zemské finanční ředitelství nařídilo berním úřadům, aby byly vyplaceny obnosy, jež k výplatě učitelského měsíčního služného scházely okresním školním fondům jako záloha. Zemský výbor rozhořčil se tímto jednáním a protestoval proti jednání zemské školní rady, jímž státní správa bez vědomí zemského výboru o rozvržení zemských daní činila opatření.

Učitelstvo je stálými zprávami o možném nevyplácení své měsíční mzdy krajně roztrpčováno. Německý zemský spolek učitelský je při-

praven vyzvati své členy k podávání žalob na okresní školní fondy a uveřejňuje ve svém orgánu Freie Schulzeitung formulář žaloby. Lze však očekávati, že nedojde v nejpoplatnější rakouské zemi ke skandálu a že výplata učitelského služného ohrožena nebude.

*

Bídný učitelský postup zhoršilo letos i ministerstvo vyučování. Výnosem svým z 10. června 1910. č. 14.131 uložilo zkušebním komisím, aby nadále připouštěly ke zkoušce učitelské způsobilosti jen učitele, kteří prokáží, že byli plných 24 měsíců ve školní službě ustanoveni. Tím posunula se možnost přihlásiti se ke zkoušce mnohým učitelům až do druhé poloviny třetího služebního roku, nebo na dobu ještě pozdější, předpokládá-li se, že záhy po vykonané zkoušce dospělosti byli do služeb školských přijati, kterážto možnost stává se nyní čím dál tím řidší. Zkouška učitelské způsobilosti je základem k vyměření služného z 900 na 1200 K, počítají se od ní pětileté přídavky, pense, jmenování ad personam po 10leté službě. Z toho je patrno, jak nařízením ministerským postup ve školské službě na novo je zhoršen. Německý zemský spolek učinil kroky, aby nařízení bylo zrušeno.

UMĚNÍ.

Ke kapitole o českém umění.

Cyklon nových uměleckých názorů zavířil nad Prahou. Několik z nejmladších malířů českých, členů »Manesa« — dali si jméno »novoprimitivisté« neboli »expressionisté« — vystavilo na poslední výstavě spolkové několik prací, a pražský Kosmos ustrnul, div nezkameněl. V novinách z těchto expressí hotová depresse. Na ulicích počestní lidé, dobří známí, s velikým otazníkem ve zracích i v tváři, zastavovali se a v úzkostlivých rozpacích kladli si zcela »novohamletovskou« sebevražednou otázku: »Jsem vůl či —?« Na valné hromadě »Manesově« poprask a po něm secesse. Div hodiny pražské se nezastavily. Ale ty jsou tak zvyklé šlendriánu, že se na tak mnohých místech zastavují, sotva se rozejdou. Možná však, že budoucí některý psychologický rozbor této události uvede záraz poledního výstřelu v Praze v příčinnou spojitost s touto událostí. Byl jsem v tu dobu nemocen, jen část výstavy podařilo se mi zachytit, jen depeše jsem dostával — noviny nevyužitkovaly dosti této příležitosti — intimní depeše o srážkách nejen abstraktního rázu, a netrpělivě jsem chodil k oknu. »Pražan zvyklý na pořádek«, není-li už policie komandována, aby udržovala pořádek před pavilonem »Manesovým«. Ale nebyla.

Vzal jsem tedy »Volné Směry« a znovu četl článek p. Emila Filly »O ctnosti novoprimitivismu«. Je to jeho doporučující visitka k řečené výstavě. Kdyby byla otištěna v katalogu a kdyby si ji návštěvníci byli přečetli, nebylo by jistě nijakých nedorozumění; nebylo by však zase toho ření, kterého každá nová myšlenka potřebuje.

»Synthetické hnutí — dí stať p. Filly — které od desítiletí podněcuje malířský vývoj a vede k jednodušení a oproštění malířského výrazu, budí podnes zdání svévolného projevu, rostoucího z přesycenosti, rafinovanosti, zdání nezdravé vývojové anomalie, nemorální umělecké libovůle neb nejapného žertu.« Čímž se hnutí tomu křivdí. Vývoj malířství můžeme připodobniti k »vlně, jejíž křivka pohybuje se mezi dvěma krajními body, z nichž jeden jest přemírou lásky k skutečnosti, přírodě, druhý k abstraktní, ryze formální kráse.« Jde tedy o »harmonické vyrovnání obou tendencí, vyvážení citu pro přírodu s výrazovým, formálním ekvivalentem. Ve vývojových malířských útvarech jsou nám dány oba póly primitivismem a klassicismem... Současná doba žije silné primitivní hnutí, obdobné pokusům o malířský výraz středověku. Leč italský primitiv nebyl barbarem, jemuž byla neznáma všechna tajemství formové krásy. Giotto a jeho žáci jsou praví dědici zašlých výtvarných kultur... dávají byzantským formulím novou citovou náplň, přejímají formovou řeč a vyvíjejí ji dále. Nejsou tedy primitivové prostí tradice, neobdařeni odkazem minulosti. Moderní primitivism jest však veden snahami odchylnými od primitivismu středověku... vede k naprostému obrození formy a jejích zákonů... je téměř bez tradice, buduje od počátku... Moderní primitivism jako reakce na impressionism je nutně jednostranný. Neboť úsilí primitivů směřuje toliko k založení nové konvence formy tvoření a pojetí, vyčerpává se většinou stavbou konstruktivní. Bylo by nesprávné obviňovati tyto experimentující průbojníky z nedostatku smyslu pro skutečnost a její citovou hodnotu. Neboť z umírněnosti nedotýkají se posud složitějších motivů a berou za vděk zátiším, krajinou a studií těla. Jejich chudoba je dobrovolná... Úsilí novoprimitivů není leč průpravnou vývojovou etapou cílící ke konečnému ideálu všeho umění, k stylovému klassicismu. Jejich upřímnost, sebezapření a úcta k vývojovému zákonu jsou ctností charakteru, a tím slibem a zárukou nové budoucnosti.«

To jsou zcela pěkná slova, zvučná, když je slyšíš poprvé. Jak o nich uvažuješ, radost se ti kalí; neboť slova podtržená příliš silně připomínají řeči kandidátů do výborů, do sněmu a říšské rady: naprosté obrození společnosti, pryč s tradicemi, od počátku budovat!... Chlubit se, že moderní primitivism jest »téměř bez tradice«, kdežto »italský primitiv nebyl barbarem«, znamená tedy chtít se dělat barbarem, ale poněvadž opravdovým barbarem-dítětem nynějšímu intelligentu nelze se státi, je takové chtění strojeností. Také ta »dobrovolná chudoba« se musí teprve osvědčit. Dobrovolná chudoba předpokládá jakési bohatství, kterého se někdo ochotně vzdává, jako se ho vzdal sv. František z Assisi anebo náš Milíč. Kde je tu taková dobrovolná chudoba? Dosud je tu okázalá chudoba, strojená, přestrojená za žebráka, přestrojená za neumělé Landfrasovy dřevoryjce. Ale všecka strojenost se míjí cíle, zrovna jako když velkoměstský intelligent se obleče do lidového kroje a myslí, že se již »oprostil« anebo že je nejblíže »národnímu umění«. Dobrovolná chudoba musí vyzařovat něhou a láskou, jako vyzařovala ze světce Františka z Assisi, »nejsvětějšího snad člověka, který šlapal po této zemi od smrti jeho Staršího Bratra na Kříži«, jak praví Kitts v »In the days of the Councils«. »On

hlásal lásku k Bohu; nedokazoval; nepolemisoval; jeho život byl jeho evangeliem.«

Slova tu nic nerozhodnou. Vítězství rozhodnout tu musejí umělci sami, silné, mohutné individuality, které veškeré nespokojenosti s dobou, dušené a množené každým dnem, všem čistým a vznešeným tužbám a snům svým dají konečně výraz zcela nový, čistší, prostší, pravdivější, krásnější, než před tím, protože také jejich život bude čistší, prostší, pravdivější, krásnější, než jakým oni jej našli.

Toho však dosud nevidíme. Co se nám předvádí, je spíše když ne volný překlad, tož parafráze Deraina, Matissa. To ovšem není neštěstí. Vždyť je to »průprava«, a každý začátek je těžký. Jako reakci proti zbujnělému a tak povrchně chápanému impressionismu, a tím více novoimpressionismu, který obmezil tvůrčí sílu a za to byl by brzy rozmnožil počet malířů jako písek na břehu mořském; jako reakci proti zpohodlnělosti a zpovrchnělosti, proti hladkým frázím malířským, »duchaplně« na plátno házeným, při nichž cítíš jen dým papirossy místo zbožného vzrušení umělcova, vítáme hnutí obrodné; ale musíme býti přesvědčeni o jeho síle obrodné, o jeho nevyhnutelnosti jako dalšího přirozeného článku rozvoje českého umění.

Toto hnutí novoprimitivní, vyšlé z Francie, zasáhlo dosud jenom část malířů amerických, ruských a českých. Amerických jsem neviděl, ale viděl jsem před rokem v Petrohradě dosti rozsáhlou výstavu »Treugolnika« a »Věnka«, většinou anarchii uměleckou. Také petrohradská výstava nevyprýštila jako nutný článek vývoje ruského umění, byla přímo rušením jeho. Vedle vážné výstavy »Sojuza russkich chudožnikov« byla velikou většinou prostořekostí, podobnou té, když někdo do vážného rozhovoru, sotva že se pěkně navázal a rozproudil, hodí náhle poznámku »duchaplně« zaostřenou, ale s rozhovorem dobře nesouvisící a chtící jen pozornost všech na sebe obrátit, z nedočkavosti, aby se uplatnil, anebo pouze z rozmaru. Z toho, co jsem viděl, nic do mne nezapustilo kořenů důvěry; ty zapustilo do mne samo hnutí toto, tajemná příčina jeho, smysl jeho. A tuto důvěru posílil ve mně veliký novoprimitiv — ale on si tak neříkal! — znamenitý malíř a básník polský Stanislav Wyspiański. Tady je článek dalšího vývoje. Jako básník i malíř zabral se také do minulosti, ale jemu minulost nebyla něčím, co bylo; jeho obrazivá síla zpřítomnila všecko a vdechla tomu život. Ve výzdobě kostela Františkánů v Krakově, v barevných oknech jeho, jak výrazně a jak zjednodušeně zobrazil sv. Františka z Assisi, stojícího mezi květy a plameny; královnu Salomeu v mystickém záchvatu odtrženou od tohoto světa a pouštějící zlatou korunu z rozčilených rukou... Madonnu lidového typu krakovského, čisťounkých, něžných, prostých rysů, jakož i dvě děvčátka objímající se nad obrazem Madonny. Úchvatné jsou jeho návrhy pro barevná okna do kathedrály na Vavelu (nepřijatá — ovšem!): »Kazimír Veliký« — kostra v královském plášti, s žezlem v pravici a s korunou na hlavě, »Sv. Stanislav« a »Jindřich Pobožný«, monumentální velikosti v několika jen linií ch. Kořiš se té expressivnosti. Z podobizen zaryje se v paměť jeho vlastní podobizna — ty jasnomodré oči! — i jeho dceruška s očima tatínkovýma, vůbec jeho dětské hlavičky jako ranní rosou umyté. Krajiny

jeho, tři zimní, jsou jen několika liniemi napověděny, ale tím působivy. Úprava knih, jeho vlastních, v prostotě své milá. Svými čistými barvami, jako by průhlednými, dětskou čistotou zraku a citu, výraznou mluvou své čisté linie, své vlastní linie, a zjednodušenou kresbou Wyspiański jest veliký novoprimitiv polského malířství. Ale tohoto novoprimitiva-básníka-tvůrce následovat je nesrovnale těžší nežli následovat Deraina, Matissa, kteří do Wyspiańského mají tak daleko jako do hvězd. Vlastimil Hofmann, českopolský malíř, z rodičů českých, žijících v Krakově, žák a následovník svého učitele Jacka Malczewského, přiklání se nyní k Wyspiańskému, jak bylo vidět na poslední výstavě »Manesově« z jeho hlav jednoduše a jistě kreslených. Wyspiański byl také v Paříži, ale v Paříži snil jen o Polsku, o freskách, kterými by vyzdobil Vavel, universitu, radnici. S jakou prudkostí on všude a stále studoval, o tom jeho listy vedle jeho prací věrně povídají. A co v duši své protrpěl!

Pociecho moja ty, książeczko (knížko),
pociecho smutna;
— — — — — — — — — —
Pociecho moja, straszna nocy,
pociecho smutna;
— — — — — — — — — —
Pociecho moja, dniu słoneczny,
pociecho smutna;
— — — — — — — — — —
o księgo — serce — oczy,
pociecho smutna.

Napsal v delší básni 1. března 1905. A tato bolest zčistila jeho výraz slovný i tvarový.

Wyspiański zemřel r. 1907. »Volné Směry« nepřinesly dosud ani črty od něho... Opakuji znovu: hřešíme nesmírně, hřešíme na velikou svou škodu jednostranným pěstěním pouze francouzského umění. Hřešíme, neznajíce a nevšímajíce si umění ruského, jeho přebohaté a tak originální architektury, o níž ani zdání nemáme. Netřeba býti prorokem; ale za krátko, jen co poznají »Dějiny ruského umění«, vycházející v Moskvě redakcí malíře Igora Grabara (rozpočtené na 40 sešitů, hotových to svazků, z nichž dosud vyšlo 7), na Západě s údivem se o něm rozepíší, a pak i my, západoslovanští majáci, přicapkáme se svým obdivem, místo abychom předávali jej druhým. A podobně hřešíme, nevšímajíce si malířství polského. Co posily a osvěžení možno nám u nich čerpat! Nám jako jim musí přec jíti o to, pracovat o svém vývoji, starati se, aby naše umění z našich duší vyrůstalo, jejich bylo výrazem, pro nějž svou vlastní formu musíme vynalézati, jako si ji vynalezl kde který cizí umělec až do Wyspiańského a Deraina; ale my poslední dobou navykli jsme si až přespříliš zbytečně a pohodlně čekati a ohlížeti se, až jak co oni tam na Západě vymyslí a vyjádří, a pak honem to po nich. Příliš stále sledujeme jenom Francouze, ale ne abychom se jejich uměním, nejvyvinutějším ze všech současných, vzpružovali, nýbrž abychom je napodobovali.

Jakoby dosti síly v nás nebylo a hrdosti. Jako vítr po strništi, tak dějiny umění pofičí přes nás, budeme-li přespříliš z ciziny jenom »odpozorovávat«, »odkoukávat«, jako by v našich srdcích nic se nehýbalo, žádných tužeb velikých v nich nebylo a jako by duše naše byly bez křídel. Jinak vedou si Poláci. »Jedou-li umělci (polští) do ciziny, jedou výhradně, aby rozšířili své vzdělání, ale nehledají tam nových principů: oni se učí doma«, napsal Stefan Wierzbicki. Jak hrdě, sebevědomě řečeno! Třeba to nebylo až do tečky pravdivo, pravdy je v tom výroku mnoho. Od let třicátých minulého století, mnohem dříve než naši, polští umělci, počínajíc Michałowským, jezdí do Paříže, jeden za druhým. Uznávají jeho přednost pro umělce mezi všemi městy světa; ale jak rychle odtamtud a jak rádi spěchají domů, hnáni tesknotou po polském domově, třeba je tam čekala lhostejnost a nepochopení. »Paříž, jako město, nejenom v prvé chvíli, ale i nyní jest mi tak nesnesitelná, že kdybych mohl, hned bych odtud utíkal, ale přiznat jí musím, že pro umělce se zdokonalujícího jest to město snad jediné na světě«, čteme v listě Grottgerově z Paříže 1867. A všichni se vracejí zdokonaleni, ale v umění svém nepopařížštělí. Kořenní Poláci. Oni vracejí se z Paříže s čistým výtěžkem, naši se vracejí tak často se ztrátou — se ztrátou mnohých krásných rysů své umělecké povahy. Vzpomeňme jen Marolda. Teď to vidíme na Šimonovi. Polští malíři nemohou se vynadivit francouzským umělcům, ale sami v Paříži pracují a přemýšlejí většinou o polských thematech; naši nás pařížskými kavárnami a šantány unudili. Ne snad jako by je neměli malovat. Kde je život, tam všude je poesie, tam všude látka pro umělce. Ale v tom je to, co vyvolává v mém citu výčitku: polský malíř nalézá té poetické látky doma více, než nynější český.

*

K slovanské umělecké výstavě zajisté dojde. K takovému čestnému zápasu třeba nám napnouti síly; neboť v malířství jsou Rusové a Poláci silnější. Nám samým třeba jest nejdříve dobře poznati samy sebe. Několik poznámek k tomuto sebepoznání dovolím si ze svých zkušeností načrtnout. Týkají se ovšem umělecké stránky naší povahy v poměru k Rusům a Polákům. Jihoslovany zatím do srovnání neberu.

U všech Slovanů jest málo umělecké tradice a tedy méně umělecké výchovy, než na Západě. Vidí se to již na úpravě měst, vesnic. Po té stránce (co se obecenstva týká) jsme my, Čechové, průměrně nejpokročilejší.

U všech Slovanů jest málo kázně veřejné a ještě méně sebekázně. Jsou příliš ještě anarchisty, chaotisty. I umělci jejich. Jest málo umělecké autodisciplíny, přísnosti k sobě, nespokojenosti se sebou, málo pilování, ciselování, popohánění sebe ku předu, málo odporu k pohodlnění. Po té stránce musím říci, že u nás jest této sebekázně méně než u umělců polských a zvláště ruských. Slova Puškinova: »Jsme leniví a málo zvědaví« Rusové sice stále citují, oni vůbec raději sebe haní než chválí, což je rozhodně rys velikých individualit; ale nechať tato samohana nás nemýlí. Pravda jest, že tam ten pravý sbor umělců všech oborů je na sebe nepoměrně přísnější, než jsme my, a že je tam umělecké sebekázně nepoměrně více, než u nás. Musí také být, protože intelligence tamější má přísnější

požadavky, než naše. Nedaly by se jinak vysvětlit úspěchy, na př. divadelní, v cizině, zrovna jako se dají jen takto vysvětlit úspěchy našeho »Českého kvarteta«.

Nejsme tak smělí ve výraze, nejsme tak smělí v barvě, jako Rusové a Poláci, nejsme tak rozhodní. »Po celou dobu svého dosavadního vývoje jsme se pozdili za ostatním uměním evropským. Jaroslav Čermák navazoval v Belgii na odbyté malířství historické a nevybavil se nikdy nadobro z jistých konvencí Gallatovských; i Couture, u něhož pracovali Javůrek, Pinkas a snad i Purkyně, nezastupoval v současném umění francouzském živel zvláště pokrokový. Chittussi, když přišel do Paříže r. 1878, zastihl dobu největších zápasů impressionistických: Monet, Sisley a Renoir dobývali si tehdy půdy, ale víme, že se Chittussi obrátil k mistrům Fontainbleausským a Hynais k Baudrymu« (Jiránek). Jsme dosud jaksi zaražení a nemůžeme se ještě zcela svobodně rozmluvit. A to ať v radosti, ať v smutku.

Nejsme tak kořenní v krajinomalbě, jako bychom svou zemi nemilovali tak vášnivě, jako Polák a Rus miluje svou. Ne, nemilujeme ji tak vášnivě. Není vášně v naší lásce k ní, jest jen slušný poměr k ní, ale z takových slušných poměrů nerodí se na zemi nebe. Slavíček měl vášeň ve své lásce k našemu kraji, a vidíme, k jaké výši spěl.

Nejsme tak hlubocí a opravdoví v náboženských motivech (národ Husův!), jako jsou Rusové (Ivanov, Gay, Vrubel, Nesterov). Jediný Bílek je tu hlubokého citu a výrazu, ale ani on není naprosto rozhodný a přesvědčující. Poláci v tomto oboru nemají žádných prací. Zobrazování jenom Madonn tu nemám na mysli.

Nejsme tak hlubocí a opravdoví v historických motivech (národ Žižkův), jako jsou Rusové (Surikov, Viktor a Apollinarij Vasněcovové, Rjabuškin a řada pohádkářů). Brožík je slabý i proti Matejkovi, velkolepému kreslíři, ale slabšímu malíři, co se jednotnosti celku týká. Drobnosti ovšem máme pěkné (Alšovy).

Není vášně v našem umění, jako jest v polském a ruském; není takového rozpětí.

Málo milujeme podobiznu, jako by nám strom a voda byly milejší než lidská hlava.

Tak zřídka dovedeme v sobě spojovati ráz širokorozhledné velkosvětskosti se svým vlastním a zvláštním českým odstínem a přízvukem. Nechtíce jimi býti jsme maloměstští, provinciální. To se cítí nejen v politice (ve Vídni), ale i v umění.

Jsme v kritice ústupnější než Rusové a Poláci. I když jsme přísní, jsme málo přísní, ať nedím bezohlední (nemíním ovšem bezohledností neomalenost a hrubost). Ulpíváme na povrchu, ba příliš rychle sklouzáváme s povrchu, do nitra se ani nedostavše. Rus naproti tomu jako havíř spouští se do bludišť lidského nitra, spouští se jako norec ke dnu mořskému, aby ulovil perlu, jako červ zarývá se až k samému jádru otázky.

Nemáme své ryze národní akademie umění, jako ji mají Rusové a Poláci, a naše česká polovička akademie umění neúčastní se života uměleckého na veřejnost, jako se ho účastní polská, krakovská, která ho vlastně

řídí, doplňujíc a osvěžujíc svůj sbor nejlepšími mladými silami a jsouc vůbec vzornou školou. (Ruská akademie je v tom směru nehybná.)

Nemáme české galerie. Od obojjazyčného Rudolfina »Manes« zásadně se odtrhl, ale vybrané práce z něho jdou do obojjazyčné Moderní galerie. S této stránky jsme chudší a nesamostatnější než i Jihoslované, o Rusech a Polácích ani nemluvím. A co horšího, ve svém oddělení nedovedli jsme to, co je specielně našeho, dobře vyzvednout, takže náš oddíl galerie nijak nevzbuzuje dojmu české galerie. Nijakého plánu v ní nevidět. Českou hlavu v ní, na příklad, sotva uvidíš. A jak by to náš oddíl zvedlo, kdybychom v něm viděli vzácné hlavy našeho obrození, Horčičkovým »Dobrovským« počínajíc. A nejen hlavy veřejných pracovníků, nýbrž i intimní podobizny rodinné. Soukromí majitelé dají se jistě nadchnout pro to, aby pomohli nám naši galerii povýšit na národní, a darují takové podobizny, když jim po případě správa galerie nahradí je cennými kopiemi. Omluva, že to všechno je prozatímní, neplatí. Budova je prozatímní, ale obsah je trvalý. Vedle souboru podobizen od Švabinského mistrně leptaných třeba nevyhnutelně se postarati o podobizny celého století. Angličané mají zvláštní galerii pro podobizny svých milých hlav... Po prohlídkách galerií petrohradských, moskevských, varšavských, krakovských mně ta její bezcharakternost přímo omráčila. Chyba je tu v rozvěšení. Také však jinde. Trefně ji charakterisoval přední jeden umělec český: »Víte, ona je jako soudeček: chce-li kdo české, čepuje se z předu; chce-li kdo německé, čepuje se ze zadu...« Hrozně trefně řečeno.

Tomuto hroznému vtipu nutno ostří ulomit. *T.*

LITERATURA.

Krásná:

Elizabeth Barrett-Browningová a její »Aurora Leigh«. Z angličtiny přeložil Frant. Balej. (Laichterova Sbírka krásného písemnictví XII.)

Když jsem roku 1898 v »Besedách Času« poprvé četl ukázku překladu »Aurory Leigh« — byl to začátek druhého zpěvu — měl jsem nejasný, ale silný dojem, že tu stojím před něčím úplně mi novým, velikým, přímo posvátným. Dojem ten se stupňoval, když jsem pak přečetl téměř jedním dechem báseň celou v originále a pomalu se probíral a probral k určitějším představám. A dojem ten trval a trvá v síle neztenčené, kdy po dvanácti letech pomalu a s rozvahou jsem pročetl český překlad, při čemž pod bezprostředním dojmem čteného vznikla větší část následujících poznámek.

Nová žena — to byl pro mě základní a nejsilněji znějící tón z překrásných akordů té básně — více duševní než tělesná, jemná a při tom energická, ušlechtilá a při tom silná, nový druh síly, síla ženská, jiná než mužská, na ní nezávislá, ale s ní dokonale harmonisující (jak dokazuje

patnáctileté manželství Browningové s básníkem Robertem Browningem, manželství téměř ideálně prý šťastné), nový kulturní prvek, nový stupeň v lidském vývoji — nová žena a tím nový člověk. Podoba takovéhoto ženského ideálu mi vyvstávala v obrysech z Browningové »Aurory Leigh«. Jen v obrysech — vždyť my si ani nedovedeme dobře představit, jaké změny nastanou, až žena bude úplně rovnoprávná a svoje, až se její vliv uplatní všude a nejenom, jako posud (a právě tu jen jednostranně) v životě rodinném, až přijde k plnějšímu poznání a rozvití toho, co v ní je nejlepšího. Jistě že je »das ewig Weibliche«; ale budoucnost nebude už hledat zosobnění toho ideálu v nějaké Markétce nebo v některé Pařížance francouzského románu či dramatu, nýbrž v ženě, podobné Auroře Leigh. Bál-li by se přec někdo i při Auroře Leigh (ačkoli by věru nemusil), že by žena taková nedovedla být dosti ženou v lásce, ať si přečte od Browningové ještě aspoň »Portugalské sonety«, které psala ve věku čtyřiceti let před svou svatbou, projevy lásky tak vášnivé a při tom čisté, jak ji jen žena dovede prožít a vylíčit. A bál-li by se, že nedovede být taková žena dosti matkou, ať si přečte aspoň ona místa z »Aurory«, kde se mluví o Marianě Erle a jejím dítěti; ve svém životě byla Browningová svému jedinému synu stejně milující matkou, jako byla svému muži milující ženou, což se ostatně u každé ušlechtilé ženy rozumí samo sebou.

Nevím, jak jiní, ale já jsem v Auroře Leigh viděl nejprve život a pak teprv umění, nejprve skutečnou ženu a pak teprv výtvor básnický. To není, myslím, na úkor jejímu umění, právě naopak: síla její poesie je tak strhující, lahoda její tak okouzlující, že vám je, jako byste to sami žili a ne pouze četli, umění stává se životem, životem zmocněným, tím, čím do opravdy je a čím je ona sama míti chtěla.

»Aurora Leigh« je do značné míry autobiografií Browningové, ne tak po stránce vnější, jako vnitřní: duševní své zkušenosti, svůj myšlenkový a citový život dala své hrdince, ne vnější své osudy. Browningová sama jmenuje »Auroru Leigh«, kterou psala ve věku padesáti let (žila 1806 až 1861), »nejzralejším ze svých děl, knihou, do níž vložila své nejvyšší názory o Životě a Umění«. Takovou autobiografií musí býti ostatně více nebo méně každé umělecké dílo, má-li být opravdové: bezprostředním výronem, nutným výrazem osobnosti svého tvůrce ve smyslu přímo deterministickém — vůle a nutnost spadají v jedno.

»Aurora Leigh« je veršovaný román, líčící historii ženské duše, nedoloženou »lidskými dokumenty«, ale nesoucí záruku pravdivosti v umělecké své pravdě: je to obraz dívčího života od útlého mládí až do doby, kdy se Aurora provdá. Vedle básnířky Aurory hlavními osobami děje jsou bratranec její Romney Leigh, národohospodář a fourierovský socialista, a Marian Erlová, děvče nízkého původu společenského, které si chce Romney, když ho Aurora odmítne, vzíti za ženu, a jejíž tragický osud ji na čas staví do popředí děje. V nich je epika básně. Ostatek je lyrika, hlavně reflektivní, a v ní tkví význam básně. Mnohým bude se zdát té reflexe v básni Browningové až příliš mnoho — já k nim nenáležím. Prý se tím v epice ruší jednota a zdržuje tok děje. Může být — ale pomozte si! S těmi reflexemi ve větších dílech básnických je to právě takové jako s popisy: esthetikové proti nim přísně vystupují nebo je připouštějí s nej-

různějšími obmezeními, ale poetové odjakživa proti tomu hřešili a trhají plnými hrstmi to svůdné zapovězené ovoce — od Homéra přes Danta až k Miltonovi a od Miltona přes Byrona až k moderním a nejmodernějším. Odkud ta nepolepšitelnost? Není to přec básnická slabost, neboť se vyskytuje právě u největších, a velký básník málokdy překročí určitou mez, kterou mu jeho umělecký cit určuje. Důvod třeba, myslím, hledati v samé podstatě poesie, v snaze, jež má poesie společnou s filosofií: býti mikrokosmem. Filosof mně připomíná ve své tvůrčí práci boha theistů, který je nad svým dílem a všechno je obsáhá, básník boha pantheistů, který s dílem tím splývá, všechno je prolíná. Kdy a zda se najde básník-filosof, duch, který v sobě spojí obě ty tvůrčí činnosti a uskuteční splynutí obou těch našich představ, které jsou si bližší, než se většinou za to má?

Z některých partií Aurory Leigh, které si řadím k vrcholům poesie, jako by ke mně mluvila tato poesie-filosofie budoucnosti, tato zaslíbená země, do které dáno aspoň nahlédnouti největším z lidských umělců. Neboť veliký umělec jistě ze všech lidí nejvíce a nejhlouběji vidí do sebe i do světa, nejvíce a nejhlouběji prožívá život svůj i to, co Wordsworth jmenuje the life of things (život věcí); jemu jedinému z lidí dáno přiblížiti se aspoň trochu k podstatě dění světového, nahlédnouti do tvůrčí dílny boží, viděti či vytušiti spíše za nesmírným a nepřekročitelným mořem jevů v nekonečné dálce jakési obrysy toho, co Kant nazval »Ding an sich«.

Browningová má básnický pathos, kterým čtenáře povznáší do svého duševního světa a unáší, kam chce; má schopnost vzbudit v něm několika slovy určitou představu, zabarvenou jejím cítěním, má zkrátka ve svrchované míře dar intimní lyriky, jež nepotřebuje mnoha slov a popisů, nýbrž několika základními tóny dovede rozezvučet v duši čtenářově tytéž akordy. Browningová má však nejen strhující a okouzlující básnický cit, má i jasný a hluboký básnický rozum — a ten je jistě básníkovi stejně potřebný — a má úsilnou, pevnou básnickou vůli, která teprve básnický cit a básnický rozum spojuje v básnický č i n. Tyto duševní složky možno ovšem oddělovati od sebe theoreticky, ale v lidské duši jsou celkem a teprve vzájemným jich působením a prolnutím v duši umělcově vzniká umělecké dílo, tím bezprostřednější, čím sloučení to je úplnější a harmoničtější.

Lyrika Browningové — znám kromě »Aurory Leigh« ještě výbor z jejích básní, vydaný Robertem Browningem, kde právě jsou také »Portugalské sonety« — je vážná, opravdová v pojímání života, leckdy až smutná, ale nikde beznadějná; spiritualistická v erotice, transcendentalistická v reflexi, schopná i nejžárnějšího vznětu citového i nejvyššího vzletu myšlenkového; je hluboká a záhadná až do temnosti tam, kde se duše v sotva vyslovitelných snech ztrácí v tušení nekonečna, ale neztrácející spojení s denním světlem skutečného života, v němž přece je zakotvena; se hřejivou sympatií ke všemu lidskému, čím všichni žijeme, po čem toužíme, čím se radujeme a ještě více čím trpíme, a patří oběma těm světům, světu reality i světu vise, mezi nimiž se vznáší v čistém lesku. Tak jsem viděl nedávno večerní oblohu: v zenitu nade mnou ztemělý blankyt, z něhož se právě rodily chvějivé hvězdy, ale nad západním obzorem sálala ještě záře červánků, a tam, v nevylíčitelném přechodu barev, úžasně krásném, klidně a čistě zářila zlatá Venuše — — —

I pro Browningovou, jako pro tak mnohé, je poesie nejvyšším vypětím lidského ducha, básníci jsou jí »jediní mluvčí pravdy podstatné, jež opakem je pravd jen poměrných a časových«; jsou »pravdy proroci«, »učitelé, kteří učí svět«, »jejichž slovo zvláštním zjevením tě osvítí a srdcem otřese«, poesie je jí vyšším životem. (»Ó poesie, která v životě jsi život! která o životě víš, jenž nad tluk srdce sáhá, nadšena jsi pro pravdu, jež sahá nad smysly! —«)

Browningová nejen poeticky cítila i myslila, ona též o poesii přemýšlela, a všude cítí a přemýšlí upřímně. Odtud umělecká její poctivost, vážnost, prostota a pravdivost, jež čím větší duch, tím silněji působí. To, co v prvém zpěvu píše o poesii, jímá svou bezprostředností. Ta osmistránková úvaha o poesii není nic neorganického, je to pokračování básně, nepřestává býti nikde poesií, to poznávání je stále poznáváním uměleckým. »Básník tu věc všední pronesl, jež v jeho rtech se božským divem stala.« Nejen na tomto místě, všude v celé básni jako tiché blesky šlehají rychle za sebou krásné básnické myšlenky a obrazy, ozařující novým a pronikavým osvětlením obzor života. Její popisy vystupují ostře a plasticky, jako za jasného vzduchu vzdálené předměty v bezmlžné, modravé dáli, rozvinují se za sebou v těsném sledu, ale netísní se, nepřekážejí si, vždy nové a nové, vždy výrazné a krásné, jako řady hor, kol nichž rychle jedeš a do kterých, byť letmo, přec hluboce nahlédneš.

Jaké jsou cíle umění, povídá leckde, a zvláště na počátku pátého zpěvu. To je poetický program poetického realismu, který nepřestává být realismem, i když je nejéthernější poesií. Aspoň jednu myšlenku: »Tvar, který svědčí básni nejlépe? Míň forem hleď a vnějšku. Duchu svěř, jak svrchovaná činí příroda, by dával tvar; sic ducha uvězníš a nevtěliš ho. Z nitra k zevnějšku — toť zákon žití jest i umění, jež přece žití!« A ještě jednu: »Co jiného je přece umění než život širším, vyšším ve stupni, kdy spirálou se vznáší ve kruzích vždy stoupajících a se šířících a za hlubokým spěje významem všech věcí, lačně po Nekonečnu?« (Vzpomeňme si jen na starého Horáce — jak šosácké jsou jeho veršované recepty na výrobu poesie proti této opravdu poetické poetice!)

I tam, kde úvahy takové nejsou organickou částí básně, jako právě v pátém zpěvu na jednom delším místě, stojí za to čísti je a hodně pozorně čísti, stojí za to pohlédnouti do duše básnické ve chvílích, kdy uvažuje o svém tvoření a poslání, kdy měří své síly, pochybuje o sobě a zase doufá. Jen veliký a vážný duch může vidět tak umění, a říci to tak jen duch umělecký. Častěji bylo řečeno, že básníci sami o sobě více dovedou říci, než o nich kdokoli jiný. Umělcovy pochyby nad vlastní silou, nad silou lidskou vůbec, či lépe nad slabostí lidskou vůči ideálu jsou tu vyřčeny s jímavou opravdovostí. Od umění přichází pak Browningová k umělci-člověku, k sobě samé; s čistě ženským citem připíná k tomu stesky na ženskou opuštěnost, bolestně a přece pevně — s mužnou ženskostí, mohlo by se říci. Tu opuštěnost a závislost samostatné ženy v nynější společnosti cítí Aurora tíživě: »Mně zdává se, že ve mně sídlí muž, jenž přezírá tu ženu.« Tato krásná slova jsou význačná pro Browningovou v tom jejím hledání a uskutečňování ženského ideálu. Cítí ženskou sílu i slabost v sobě, tak jako zná dobře sílu a slabost mužskou.

Vedle úvah o umění se k ději připojují a s ním se proplítají — a organicky proplítají, na to znovu kladu důraz — úvahy jiné, mezi nimi zvláště významné o poměru muže a ženy. Ale ať je to esthetika, ať psychologie, ať ethika, ať sociologie, či co jiného — vše procházejíc duší básnickou ztrácí svůj abstraktní ráz a přehodnocuje se v poesii, jež je jen »vyšším životem«.

V básni vystupují dva zastanci dvou různých světových názorů: Romney — muž, materialista (ne filosofický, nýbrž národohospodářský) a socialista, a Aurora — žena, spiritualistka a individualistka. Tak stojí naproti sobě na počátku básně — ve druhém zpěvu — oba ještě mladí, a ovšem se nemohou domluvit. Především ne v ženské otázce. »Vy negeneralisujete nic, ni bol,« vytýká Romney ženám. Ženské srdce »neschopno je daný světa cíp si chopit, rozšířit a prohloubit, by světa hoře plně postihlo«. »Vy necítíte s hořem obecným.« »Jen to, co znáte, oplakáváte.« Romney, národohospodář, vidí tu »statistickou beznaděj« života a chce bojovat proti společenskému zlu. »Nevidíš tu ničeho než bohatce jen a jen Lazara, a oba v mukách, propast dělí je, a nikde klínu Abrahamova. Kdo, Auroro, jsa člověkem, by moh' tu klidně stát, to všecko viděti a netrýznit své duše po léku?« Romney žádá Auroru o ruku, aby s ním šla životem a bojovala s ním jeho boj. Aurora odmítá Romneye, nechtějíc býti pouhým doplňkem mužovým, nýbrž bytostí samostatnou. Ona, dvacetiletá, »žena a básník, v obém necelá, leč věřící ve zdokonalení«, má jiné plány a cíle. Necítí se povolána spolupůsobit při reformách, jejichž účelem je odstraňovat bídu j e n hmotnou, a které se nestarají o »svět neviditelný«. »Tví Fourierové se mýlili, neb nedovedli být dost básníky a pochopit, že život všeliký se z nitra vyvíjí.« Ona, individualistka, nechce jíti s Romneyem, »jenž je diagramy živ a nahražuje hnutí svobodná života individuálního jen formálními všeobecnostmi.« Vždyť Auroře »Bůh v tom je Bohem především, že Sebe Sama spěje vyžiti ku věčna individualismu.« Jde si vybojovat své místo v životě, života neznalá a dychtivá.

Nastávají jí trudná léta života spisovatelského, bolesti, jež jsou spojeny s růstem a zráním duše, při čemž »život sám, ve mně se prohlubuje, hloubil též mé dílo.« Aurora poznává bídu sociální, ale ne obecnou, než zas jen individuální, která jedině může srdce lidské dojmouti, když se setká s Marian Erlovou, nevěstou Romneyovou, a pozná tragedii jejího mládí. Vylíčení mládí těch dvou žen, Aurory (ve zpěvu prvém) a Mariany (ve zpěvu třetím) sama sebou i svým kontrastem náleží vůbec k nejkrásnějším místům básně. Péro, které posud líčilo vyvíjející se vlastní duši, s útrapami, jež však šťastné, nadějné mládí přemáhá, mládí, jež přese všechny zármutky krutosti života nepoznalo, líčí tragedii polodětské Marian Erlové, jejímž příběhem do osamocených básnických snů Aurořiných vtrhuje bída a nízkost života, a za tragedií dětskou následuje hroznější tragedie dívčí po dobrovolné rozluce Marianině od Romneye. Zde, před takovými zjevy, jako případ Marianin, musí si Aurora dokázat, jaký význam má poesie v lidském životě!

Ten příběh Marian Erlové, který se na čas staví v popředí básně, je nezapomenutelný. Tak dovede vylíčit utrpení ženino zas jen žena, a snad

zas jen žena je dovede plně procítit. Zde zvláště cítíte to, co se vznáší nad celým dílem Browningové jako jasný blankyt nad krajinou — hluboký ženský soucit, který zjasňuje svět. Zrak Aurořin se stále více noří v nitro lidské, ne už jen svoje, než i jiných lidí; vidouc v Paříži žebravého hocha dí o něm, že »chová v sobě květy, oblohu, dmoucí se moře, hvězdy zářivé a vše, co lépe chtíce viděti jej odstrkujem'.«

Jeť právě Browningová individualistkou, a i kdyby měl Romney pravdu (jako že nemá), že ženy nic negeneralisují, nebylo by to tak velké neštěstí, dokud dovedou takto cítit v každém jednotlivém případě. Ale já nevěřím v žádné výhradné vlastnosti mužské nebo ženské, spíš ve větší neb menší jich stupeň a to ještě jen v jednotlivých případech. Ať je tomu jakkoli, celá duše Browningové je teprv tam, kde zobrazuje jednotlivce. Příroda a duše lidská, ne lidská společnost jsou jejím živlem, což ostatně u lyrika ani jinak nemůže býti. Báseň její není mohutná jako moře epopej lidského dění společenského, ne bouřící vodopád dramatu duší lidských, strhující je v kypící hlubiny sporných zájmů, idei a vášní, nýbrž lyrický výtrysk »žití individuálního«, nesoucí v sobě ještě všecky taje podzemních neznámých hlubin, čistý a svěží, zrcadlící v svém toku nebe i zemi. —

Po desíti letech se setkávají spolu opět Aurora a Romney, oba dva znavení životem, který jim nedal toho, čeho v něm hledali. Aurora aspoň ne už osamělá, nýbrž žijící s Marian Erlovou a jejím dítětem, kdežto Romney, kterému krutě byly ztroskotány jeho filantropické sny, žije v osamělosti a temnotě duševní i fysické. A teď už se spolu spíše dorozumějí než tehda za mládí. »My oba bloudili v ten jasný den — — Já, jež o umění mluvila, a ty, jenž trudil jsi se trudy lidí všech.« Aurora — a v Auroře Browningová — si vykoupila svým osamělým, trudným životem vzácnou jednu vlastnost, stejně vzácnou lidsky i básnicky: harmonii duše. Z toho chaosu zvuků, jimiž k nám mluví svět, slyší všechny disharmonie, právě že má sluch tak jemný, ale dovede si vše zladit v souzvuk. Co utrpení a duševní práce ji ta harmonie stála, nejlépe z té její vážnosti poznáváme. Kdo dovede mít tak jasný a vážný klid, ten musil prožít mnoho bolesti. Filosofie platónská ozývá se z výroků, jako: »Umění má dokázat, co za jevem zde jest. Vše v souladu je, jen je nalézti.« Kdo vidí démiurga v nekonečném vesmíru, najde ho i na zemi v hemžení lidském. Věřící nemůže být pesimistou, a všechny nesouzvuky života, všechny naše bolesti se zdají být nepatrné ve chvílích, kdy nás proniká ta víra. »Ach, zdává se mi, zvlášť když slunce plá, že marně žila jsem. Co na tom však? Nechť opravdu jsme klesli — — On nikdy neklesá — — A nemůže-li námi působit, působit bude přes nás — — A proto přejme klidu duším svým.«

A najdou oba klid — ve vzájemné lásce. Je to ukončení čistě ženské, ale to znamená čistě lidské; ukončení tuze staré, ale věčně nové. Jako v Brontëové »Jane Eyre« (v Brontëové už je také, a silně, ten nový, ženský prvek života a umění), se Jane Eyre na konec spojí se slepým Rochestrem, jak zde Aurora s Romneyem. Bez lásky život je neúplný a umění je neúplné. »Nemůž' dokonalý umělec se rozvít z ženy nedokonalé.« Padesátiletá Browningová končí své největší a nejzralejší dílo, vyvrcho-

luje svou básnickou filosofii — apoteosou lásky. »Umění jest mnoho, ale láska více jest.« »Jeť umění jen nebe symbolem, leč láska Bůh a tvoří nebesa.« Den, který začal jitřenkou, končí rudou záplavou, v níž klidně a čistě září zlatá Venuše — — —

*

»Auroru Leigh« přeložil do češtiny Frant. Balej tak, že náleží k našim nejkrásnějším básnickým překladům. Jednu velikou výhodu ovšem Balej při této básni měl: »Aurora« psána je blankversem nerýmovaným, a víme dobře, jak zachovávání rýmů znesnadňuje překlad často až do nemožnosti, a jak bohužel až příliš často se jím stírá z básně to, co je na ní nejkrásnější a násilnými obraty se ruší přirozenost řeči a srozumitelnost myšlenek. Balej ulehčil si práci tím, že přidává někde v češtině řádky, že na př. řekne ve třech řádcích to, co je v originále řečeno ve dvou. To mu sotva kdo bude vytýkati, kdo si připomene, jak angličtina s krátkými svými slovy i stručností vazeb vyniká nad češtinu. Překladatel lépe udělal, že někde řádek přidal, než aby byl význačné slovo ubral anebo smysl zatemnil; právě při této formě veršové pranic tím básníku neublížil.

Ale i při těchto dvou výhodách, z nichž jednu mu podávala báseň sama a druhou si on sám — a právem — dovolil, byla jeho práce velmi nesnadná. I anglický jazyk básnický, nástroj to neobyčejně zvučný a jemný, bohatý a složitý, i umělecký způsob, jakým ho Browningová umí užívat, i zvláštní ten, spirituální ráz její poesie, který se v mluvě její (jak na to překladatel v úvodě ukazuje) zvláštním někdy způsobem obráží — to vše byly překážky, na jichž zdolání bylo třeba mnoha vlastností, jež ne vždy u našich básnických překladatelů nalézáme pohromadě. Srovnával jsem celý první zpěv řádek za řádkem a v jiných zpěvech mnohá místa, a podivil jsem se, jak věrně filologicky i básnicky se Balej své úlohy zhostil. (Našel jsem při čtení několik málo temnějších míst, ale to při básni tak obšírné — »Aurora« má dvanáct tisíc veršů! — nepadá vůbec na váhu.) Znalost i jemných odstínů angličtiny, úcta k jazyku mateřskému, bez které by žádný spisovatel neměl brát péro do ruky, opravdové nadání básnické, bez něhož je takový překlad nemožností, zanícená oddanost k poesii a — last, but not least — neobyčejná, opravdu úctyhodná svědomitost při práci vykonaly tu pospolu dílo, jež plným právem možno nazvati významným básnickým činem.

»Své dceře Věře na cestu životem« věnoval překladatel svůj překlad »Aurory Leigh«. Jsou lidé a jsou knihy — a je jich bohudíky dosti — stykem s nimiž se stává člověk lepší a svět se mu jeví krásnější. »Aurora Leigh« náleží k těm knihám a pan Balej nemohl dát své dcerušce daru krásnějšího. *Z. F.*

Poučná:

Dr. Čeněk Zíbrt: Staročeský rukohled a novočeský rukozpyt. — Jos. Kudela: O Slezsku. — Ludwik Kulczycki: Současný anarchismus.

Dr. Čeněk Zíbrt: Staročeský rukohled a novočeský rukozpyt. V Praze, nákl. J. Otty (Světové knihovny č. 819—21).

K prostředkům, jimiž lidstvo ode dávna hledí ukojiti svou touhu po budoucnu a chce odhaliti závoj s příštích osudů, patří hádání z ruky, či jak staří Čechové říkali, rukověděnie. Prof. Zíbrt, jehož píli a odborné znalosti podařilo se vyvážiti již tolik cenných kulturních dokumentů z památek dávno zapadlých, sestavil tuto instruktivní přehled všeho toho, co v literatuře naší zachováno o pověstném rukozpytu (cheiromantii), jenž má dosud i v kruzích intelligentních své stoupence. Otištěn tu jmenovitě poprvé základní spis sem hledící od mistra Filona, upravený záhy pro české čtenáře, sebrány dále zprávy i o jiných starých knihách toho druhu, načež Zíbrt věnuje pozornost tomu, co o cheiromantii zapsáno v literatuře XIX. stol. V dobách osvícenství rozumového také hadačství z ruky bylo vyvracováno jako škodlivý blud, zvláště knězem Janem Javornickým a známým historikem Beckovským, nicméně ještě z polovice min. století zachoval se úplný rukopis českého rukozpytu v pozůstalosti vlastence českého Tomáše Buriana; jeho první otisk je jádrem spisku Zíbrtova. K závěru konečně vzpomenuto, že k zakladatelům moderního zkoumání pomocí otisků prstů (daktyloskopie) patří i náš zvěčnělý a dosud nedoceněný fysiolog Purkyně.

Spisek Zíbrtův je více než pouhou snůškou materiálu již tím, že v předmluvě zaujímá stanovisko kritické k podobným výstřelkům lidské zvědavosti, jež nikdy nebude moci býti ukojena. Škoda, že větší pozornost nebyla věnována otázce, pokud české výklady šly tu vlastní cestou a jaký jest i v podrobnostech poměr jejich k cizím předlohám; v otázkách kulturních nelze ani dost zdůrazňovati důležitost methody srovnávací. — Na str. 6. má patrně státi: z nejvyšších (místo nejnižších) kruhů pařížské společnosti. *l.*

Jos. Kudela: O Slezsku. V Praze 1909 (Knihovničky Času č. 54).

Dobrý, ač snad místy příliš stručný obraz dnešního Slezska s hlediska národního boje, tedy země, o niž v skutku staráme se u nás nejméně snad proto, že právě naopak vyžaduje největší pozornosti a největších obětí. Výklady Kudelovy právem se opírají především o přehled toho, jak český živel ve Slezsku je rozložen početně — tu dotčeno i bolestné kapitoly o sporu českopolském — načež probrány podrobně poměry hospodářské i kulturní, jmenovitě školské. Je neuvěřitelno, že po tolik let školství slezské trpí pověstným nařízením slezské zemské školní rady, jež odporuje docela patrně základním zákonům říšským a jehož zrušení nelze a nelze se domoci na vládách vídeňských (pověstná lex Zeynek z r. 1873); neméně škodí i národní neuvědomělost přemnohých učitelů slezských, odchovaných na ústavech německých, ovšem i neuvědomělost samého lidu a nedostatek obětovných pracovníků. Kudela proto jako conditio sine qua non vší další práce pokládá především daleko intensiv-

nější práci kulturní (Matice školská musí více na Slezsko pamatovati!) i hospodářskou; podpora z Čech musí býti i mravní i finanční i hlavně a především hospodářská. Situace českého živlu je sice hrozná, ale netřeba ztráceti naděje, že se usilovnou prací poznenáhlu zlepší.

Pro rychlou informaci brožurka vykoná výborné služby; podati dokonalý obraz dnešního Slezska, jak dobře připomíná sám pisatel, přesahuje ovšem síly jednotlivcovy. *F.*

Ludvík Kulczycki: Současný anarchismus. Z polského originálu přeložil Jaroslav Kábrle. (Hajnova knihovna děl domácích i cizích.)

V oboru sociální otázky nemáme závažnějšího díla kromě Masarykovy knihy. Překlady jsou tedy na místě. Z polské vědecké literatury převedeny k nám byly již před lety Bol. Limanowského »Dějiny sociálního hnutí v 19. století«, nyní přichází na řadu Kulczycki knihou o současném anarchismu. Kniha informativní i kritická. Poučujeme se zde o podstatě současného anarchismu, o jeho vývoji a různorodých formách, k čemuž v poslední části připojena je kritika hnutí. Podávají se profily Godwina, Proudhona, Stirnera, Bakunina, Kropotkina, Recluse atd., až po nejnovější dobu. Také ovšem Tolstoj zahrnut v řadu theoretických anarchistů. V těchto profilech podává se nám obraz postupného vývoje anarchismu individualistického, jehož předním představitelem byl Stirner a jenž dle autora je do posledních důsledků provedeným liberalismem, pak anarchismu kolektivistického a posléze komunistického a ukazuje se, jak to byl především Bakunin, který uvedl anarchism na cesty kolektivismu. Bakunin však byl víc praktikem, nikoli theoretikem, člověkem činu, majícím na zřeteli nejbližší budoucnost. Proto nedal svým kolektivistickým doktrinám přesnosti, jaká je nutná k theoretickému odůvodnění anarchismu. To bylo úkolem pozdějších pracovníků, zejména Kropotkina, který se nejvíce přičinil o zreformování anarchismu z jeho kolektivistické formy ve formu komunistickou. Kropotkin je také hlavním tvůrcem současného anarchismu. Tento dnešní anarchism liší se od anarchismu bakuninského i taktikou, neboť rozhodně a důsledně upouští od systému tajné organisace. Ideály anarchistů jsou dle autora neproveditelny. Podstatou anrchismu je naprostá negace každé nucené společenské organisace — tedy se zavrhuje stát, obce, sdružení výrobní i každá jiná, jež mají povahu donucovací. Požadavek odstranění těchto institucí má však za základ neodůvodněnou víru ve zdravý instinkt mass, které by si musily věděti rady beze všech donucovacích institucí. Avšak vlastně donucování by nezmizelo úplně ani v soustavě anarchistické, neboť i tu panovala by většina menšině. A spíše bylo by se dle autora nadíti, že za vlády všeobecné anarchie by nabyli vrchu lidé chytřejší, bezohlednější než myšlenkově a mravně silní. Nelze tedy v anarchii viděti zabezpečení co nejsvobodnějšího rozvoje lidské jednotky, nýbrž v osvobození národů, v rozvoji institucí svobodných a demokratických, v zabezpečení existence každé jednotky a ve všeobecném vzdělání. Pro nás zajímava je v knize i zmínka o českém anarchismu a pak o úsilí Bakuninově za probuzením revolučního hnutí v Rakousku-Uhersku, o jeho programu rozbiti monarchii a utvořiti federační

republiku slovansko-maďarsko-rumunskou. Autor snaží se být objektivní a kniha jeho, třeba nemá širokých duchovních obzorů, svému účelu dobře poslouží. *s.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Důležité události časové přerušily náš referát a naše úvahy o změnách ve vnitřní organisaci katolické církve, které znamenají nic méně, než utužení centralisace, a tím zvýšení bezprostředního vlivu, jejž ústřední správa církve má na všecky podřízené instance a na všecko, co se v církvi podniká.

Po přerušení časovém vracíme se ku předmětu, který nezastará, který ve své časovosti náleží vlastně teprve budoucnosti.

Referovali jsme o reorganisaci tak řečených kongregací. Nejdůležitější změnu jsme dosud ani neuvedli.

Účelem všeho nového podnikání jest seslabiti moc kurie a zvýšiti osobní moc papežovu v rozhodování. Podle nového »jednacího řádu« jest v rukou papežových moc proraziti s vlastní vůlí ve všech sporných otázkách i tam, kde vůle kurie by byla odlišná. Dosud měli kardinálové možnost rušiti i zmařiti plány papežovy aspoň jistým druhem »pasivní oposice«. Skoro po nedávném vzoru rakouského parlamentu zavedl nyní papež zostřený »jednací řád«, kterým jsou vyloučeny veškeré takovéto možnosti zvůle.

I v tom je karakteristický projev církevního ducha: všude jinde se správa a vláda demokratisuje, decentralisuje. I v ruské církvi zvolna sic, ale stále proniká lidovější duch, ale katolická církev nejen drží svou soustavu nelidové, hierarchické, klerikální správy, nýbrž ještě ji důkladněji provádí a utužuje.

Zvýšení papežské moci pocítí bezprostředně ti, kteří svým úředním postavením zaujímají místo prostředkovatelské mezi papežem a členstvem církve: na předním místě biskupové a potom kněží.

Mnoho komentářů, přímo rozruch vzbudilo ustanovení, publikované zvlášť o sesaditelnosti kněží. Římští kněží nikdy neměli pevného právního postavení, vychodícího z dobrovolného poměru mezi místní církví a místním duchovním správcem na základě svobodné nebo všelijak regulované volby. Volbou bývají trvale ustanovováni faráři ve většině evangelických církví. Ne ve všech a ne všude stejně, ale ve veliké většině, jistě všude v církvích se zřízením presbyterním. V katolické církvi není dobrovolně výběrem uzavřeného právního a mravního poměru mezi farářem a místním sborem. Vyšší úřady dosazují kněze a mají moc přesazovat kněze. Tato moc, rozšířená o možnost sesazovati kněze, stala se právem z papežského nařízení.

Tomuto nařízení připisovali mnozí zasvěcení politické pozadí, přímo politické motivy. Má prý se jím vyhověti přání německé

vlády, aby měla účinný, umlčující prostředek proti nepohodlným polským kněžím v území uměle poněmčovaném. Je-li tento dohad správný, byl by to nový doklad dávného rozpoznání o neupřímnosti v poměru římské církve k polskému národu: církev katolická se vydává za ochranitelku národnosti polské a za hlavní obranu proti germanisaci. O tom není pochybnosti, že mnozí kaplani a faráři upřímně cítí s polským národem a pracují i trpí pro něj. Ale to činí jako Poláci a lidé, ne jakožto katolíci. Církev jako celek není národně polská, není nikde národní, je všude římská. Nechá nižší kněžstvo národně pracovat, pokud to prospívá jejím zájmům, ne národním potřebám; národ a národnost jest jí prostředkem pro vlastní cíle. Má-li tedy ono nařízení skutečně zmíněné politické motivy, nechá církev kaplana a kněze pracovat pro polskou národnost, pokud jí to bude prospěšné nebo neškodné, ale jakmile to bude nepohodlné vyšší mocnosti, vládě, užije církev svého práva a přesadí kněze, upadlého v nemilost, na místo, kde nebude jeho činnost závadnou. Činí tak již beztoho v Čechách a na Moravě s českými kněžími, pokud se národnostně exponují. Může a bude tak činit teď ve větší míře a všude; i když snad politický ohled na Německo nebyl přímo motivem onoho ustanovení, může ho být užito s politických hledisek a k politickým cílům.

Zvýšenou moc papeže a centralisaci správy pocítí ve větší míře biskupové. Již jmenování dává budoucího biskupa víc v moc papežovu prostřednictvím státního sekretáře. Státní sekretář sebere a sestaví všecken materiál, potřebný ku jmenování, a dodá jej kongregaci konsistorní. Toto přímé zasahování politického představitele moci papežské dosud nebylo právem. Stalo-li se právem, jest to nový doklad, že církev se stává stále víc institucí politickou a stále víc přestává být institucí náboženskou. Biskupové by měli býti vybíráni výhradně podle měřítka náboženského, poněvadž jejich úřad má býti výhradně náboženský. Že tomu tak již dávno není v praxi, bylo známo každému pozorovateli s otevřenýma očima. Nejnovější výběr biskupa pro Litoměřice dál se patrně podle tohoto principu. Teď této praxi byl i formálně dán projev v principiálním ustanovení. Tak tomu vždycky bylo v církvi: napřed se některá věc mlčky nechá ustálit, a když jest ustálena, dá se jí právní nebo dogmatická forma.

Biskup již ustanovený podléhá pak na příště zvýšenému a přísnějšímu dozoru. Dosud podléhal biskup vlastně několika kongregacím, totiž různé stránky jeho činnosti úřední byly podřízeny různým kongregacím, ale žádná neměla nad ním rozhodující moci sama výhradně. Z tohoto křížení a tříštění kompetencí vyplývala poměrná samostatnost biskupů. Teď bude biskup podléhati jediné kongregaci, konsistorní, a tím bude mnohem těsněji vázán.

Mimo toto formální utužení též věcně jest dozor nad činností biskupovou rozšířen: ukládá se mu na příklad zcela pravidelná, v určitých obdobích vždy se opakující návštěva v Římě, aby ústně podal zprávu o své diecési. V období encykliky proti modernismu není ani jinak možno, nežli že se biskupům přímo činí povinností stopovati hnutí modernistické. Vůbec stopování všech hnutí a proudů, zvláště pokud se projevují knižně a časo-

pisecky, bude důležitým úkolem biskupů. Na to klade nařízení veliký důraz; předem se přímo hrozí důtkami tomu, komu by proklouzl podezřelý nebo nebezpečný spis. Censurou se ovšem nedá zameziti žádná nová myšlenka, ale překážek může se jí naklásti v cestu dost, zvláště v zemích, kde státní censura ochotně se dává ve službu censuře církevní. Nyní bude biskup naproti státu vystupovati se svými nároky na censuru tím sebevědoměji. —

Celá konstituce jest vybudována na principu papežovy autority, na podkladě dogmatu o papežské neomylnosti. Neobsahuje nic neorganického, jest jen důsledkem dogmatu z roku 1870, prodloužením téhož principu s pole dogmatického na pole správy.

Jest dosti divné, že k tomuto prodloužení došlo poměrně dosti pozdě. Ale snad v tom právě byla vědomá taktika a úmysl. Za čtyřicet let umlkl úžas, utuchlo rozčilení, vyvolané dogmatem o neomylnosti. Praxe neomylnosti se z části vžila a teď teprve dochází k její kodifikaci.

Dojíti k tomu musilo, neboť správa je konečně v církvi katolické daleko důležitější a víc rozhodující než dogma, totiž zasahuje příměji a hloub do života. Dogma není dosti životné, zůstává mimo praktický život, nad ním anebo pod ním. Správa formuje přímo život, účinkuje na činnost, určuje činy a vytváří nejmocnějšího činitele: rutinu a zvyk.

Když nyní papežství přenáší autoritu nejvyšší hlavy z oboru dogmat do oboru správy, vychází tím jen vstříc potřebě, která jest na dně katolického cítění, potřebě zevnější záruky, která zmenšuje povinnost osobní zodpovědnosti. Tato potřeba zevnější autority s nejmenší měrou osobní zodpovědnosti jest jedním z nejpodstatnějších znaků katolicismu nábožensky i mravně. Moderní názor mravní i náboženský buduje právě opačně na principu osobní zodpovědnosti a vlastního přesvědčení. Ale jsou osoby katolicky založené, kterým neomylná autorita jest naprosto nezbytnou; bez autority, samy na sebe odkázány, nedospěly by nikdy k pocitu jistoty a klidu. Pro ty jest katolická církev nutností, nezbytným přístavem a útočištěm. Pro ty bude též nový krok na cestě k úplné centralisaci veškeré moci v rukou papežových vítaným zvýšením náboženské jistoty.

Není tudíž správno spatřovati ve všech nových projevech, encyklikách a konstitucích nynějšího papeže jen projev jeho osobní povahy a vůle. Osobní je v nich snad to, že byly vydány tak, jak byly vydány, a teď právě. Jinak jsou však výronem soustavy, která nezbytně vyvrcholila theoreticky a dogmaticky v prohlášení z roku 1870 a musí přejíti s pole theoretického do oboru praxe.

Proto také nesvědčí o znalosti římské církve a historie a lidské povahy, čeká-li se, že po smrti papeže Pia X. nastane změna a reakce vývojem v opačném směru, snad dokonce v duchu modernismu. To jsou romantické fantasie. Skutečnost ukáže, že Pius X. není episodou v dějinách papež-

ství, nýbrž podle svého jména, jehož volba jistě byla vědomá, pravým pokračovatelem prvního, též formálně neomylného papeže Pia IX.

Centralisace, uskutečňovaná novými konstitucemi, vztahuje se nejen na úřady správní, nýbrž snaží se obsáhnouti a ovládnouti též obor nejživotnější a nejsvobodnější, v ě d u. Rozumí se, že věda nemohla býti vynechána a ponechána na svobodě. Na to je příliš nezkrotná a nebezpečná. K o n g r e g a c e s t u d i í má dohled na university a fakulty. Rozumí se, že přímo nelze provésti požadavek, aby též státní university a fakulty byly podrobeny dozoru církevnímu. Ale zde má církev beztoho již vliv více než dostatečný v právu udělovati veniam legendi, schválení k professorskému úřadu, které jí stát připouští všude, kde jest instituce katolických theologických fakult při státních universitách. Vědu na těchto fakultách kontroluje a schvaluje kurie, její k o m i s e p r o b i b l i c k á s t u d i a, ve které zasedají sic odborníci, ale jen jako konsultoři s hlasem poradním; hlasovací právo mají pouze kardinálští členové. Oběma komisím, studijní i biblické, přísluší moc udělovati akademické tituly a tím lákati ctižádostivé a schopné mladé muže. Jest možno, že dojde k uskutečnění centrální katolické akademie v Římě, kde by veškerá vědecká práce byla soustředěna.

Nová organisace, lepší rozdělení správy, dozor na biskupy a kněží, dozor skrze biskupy na literaturu, na život laiků, dohled na vědu, soustředění rozhodčí moci v rukou papežových, utužení centralisace — to jsou hlavní body nových ustanovení papežových. Nevyvolala tato ustanovení tolik hluku a odporu jako dogma o neomylnosti, poněvadž jsou již jen pouhým jeho důsledkem, ale veřejnost se klame, přechází-li je mlčením. Pokládám je pro praktickou taktiku církve za účinnější a tudíž pro mimocírkevní moderní vývoj za nebezpečnější než dogma z roku 1870. +

Březen 1911.

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Důležitý problém ženský. — Valná hromada Ú. S. Č. Ž. — Nové časopisy. — Poměr muže a ženy u R. Mayrederové.

V á ž n ý p r o b l é m ž e n y řeší svými spisy dánská spisovatelka paní K a r i n M i c h a e l i s. Její román »Nebezpečný věk« nebyl pochopen, vzbudil velký rozruch a odpor. Spisovatelka hájí své dílo a ideu přednáškami, v nichž osvětluje jeho tendenci. Žádá hlubší a ohlednější pochopení určitých fysiologických pochodů v ženském organismu, které většina mužů nemůže pochopiti, většina žen nechce. Od mládí zajímal ji problém, proč manželství v mládí šťastná v určité době stávají se nesnesitelnými a proč teprve pozdější věk přináší uklidnění. Shledala na mnohých dokladech, že je to přechodná doba ženy, které ani muž ani žena

nerozumí. Žena obyčejně mezi 40.—50. rokem prožívá nebezpečnou krisi, která má svůj základ ve fysiologických změnách organismu. V každém manželství je kritický stav, kdy je vše, co tvoří poměr pohlaví, v napětí. Žena trpí v tom období, bez vlastní viny, víc a tragičtěji než muž. Manželé se rozcházejí, dělí je neporozumění, až nenávist, ačkoliv se jedná o přechodnou jen dobu.

Tu krisi prodělává dělnice jako jiná žena, každá projeví se svým způsobem. Muž zpravidla nerozumí stavu ženy, neví, co je to strach z nemožnosti býti milován. Je to nemoc, hysterie a to je třeba poznávat a si uvědomit. Léčit se dá tato nemoc jen shovívavostí, porozuměním, trpělivostí, až krise skončí sama. Toto porozumění vzbuditi bylo úmyslem spisovatelky. »Chtěla jsem svou knížkou zjistit, že žena v nebezpečném věku trpí bez vlastní viny, chtěla jsem mužům oči otevříti, aby se učili shovívavosti a milosrdenství. Může se o to snažit i muž i žena, aby odčiněna byla kletba, která v těch letech na rodinách spočívá.«

Karin Michaelis nalezla nebezpečí v neporozumění určitému stavu ženy. Její cesta přednášková, ve které osvětluje problémy svých prací, je odvážný a krásný krok k pochopení ženy. Ale které jsou příčiny, jež nebezpečí vyvolávají? Pouhý fysický stav nebo obava býti nemilován nejsou dostatečné, aby vysvětlovaly výstřednosti neb nenávist.

Problém paní Michaelis není jednoduchý a je hluboký.

Že duševní podrážděnost, zvýšená nervosnost v jistém období života ženy je přirozená, má původ ve fysiologické přeměně organismu ženy, je vědecky zjištěný fakt, který je znám a jako takový přijímán. V inteligentních rodinách bývá již někdy šetřeno stavu ženy, po případě dochází lékařského ošetření.

Duševní stav přičítá se na vrub fysického utrpení. Jedná se tu však o stránku duševní a citovou, která přichází z rovnováhy, aniž by žena trpěla fysicky a zjevně. Takové případy ukazují, že je tu problém. Duševní nerovnováha má svůj původ v duševním žití. Není tělesného projevu, aniž by předcházel duševní. I v tom je příroda jednotná, že vše vychází z duševní stránky. Přeměna nemusí znamenat nemoc, pakli duše a tělo je v rovnováze, ale nemoc povstane, je-li nerovnováha.

Duševní nebezpečí nebezpečného věku povstává daleko dříve, nežli osudný věk nastane, a je výsledkem dlouhotrvající, neuvědomělé duševní choroby. A nevyskytuje se jen v manželstvích lhostejných neb nešťastných, ale i u lidí dříve šťastných, kteří se vzali z lásky. Je tedy příčina jiná a hlubší, problém složitější.

Počátek choroby duševní spočívá v životě manželském v tom, že není dbáno pohlavní psychologie lidské bytosti vůbec, ženy zvlášť.

Muž žení se v průměru obvykle s plnou znalostí pohlavního života, manželství má mu ten život upravit a pohodlným učinit, v nejlepším případě regulovat, neb ochránit ho před prostitucí. Nejčastěji požaduje, aby dívka byla čistá, neporušená, nezkušená, a zase v nejlepším případě žádá,

aby ho mravně ochraňovala. Ale učitelem a vůdcem je jí sám, on, mravně porušený. Dívka naproti tomu očekává od manželství nějaké zvláštní štěstí, splnění neznámých tužeb, je ochotna vše splnit, všemu se podrobit, aniž by znala hranici a hodnotu pohlavního života, fysických a psychologických pochodů a projevů. Muž hledí ukájet svůj pud, své choutky, žena se mu podvoluje. Je-li ušlechtileji duševně uzpůsobená, často sebe přemáhá. A v tom sebepřemáhání, sebepokořování je kořen duševního zla. Je tu násilí, které muž, zkonejšený zvykem žádá, a žena, utlačena zvykem, sama na sobě páše i tehdy, když z lásky, oddaně a ráda vyhoví. Je tu potlačen, či lépe řečeno, znásilněn přirozený život ženy a příroda se krutě mstí všude, kde člověk jí dělá násilí. V tomto případě mstí se na konci pohlavního života za to, co od počátku jeho bylo pácháno, a je v tom vyrovnání.

V dnešním manželském životě při dosavadních názorech na ženu, že je tu pro muže, je zvykem, že žena vychází muži sama vstříc — ne-li podezřívá sebe ze sobectví — přizpůsobuje se jemu. Napřed ochraňuje oba touha po dítěti, ale s dítětem nastává ženě povinnost ochránit muže. Tehdy sáhne se k preventivním prostředkům, aby zamezeny byly přirozené následky. V tom je největší mravní nebezpečí pro manželství. Svádí k lehkomyslnosti, povrchnosti. Žena snaží se udržet muže, chce jej ochránit, obětuje sebe, sáhne k prostředkům prostitutek, aby upoutala ho k sobě, zachovala jeho věrnost. Nutí se být milenkou tam, kde má být ženou, druhem a kde je matkou. Důsledek projeví se na konci jejího pohlavního života, který byl snad nadužíván, ale sám se neuplatnil, neboť by se byl projevoval jindy a jinak.

Nyní i zvyk, ten nejhorší nepřítel, otupující cit a duševní život, je přerušen čímsi živelním, a muž ani žena nechápou svůj odpor, nenávist, zevně neodůvodněné. Zapomínají, že strach z nemožnosti býti milován pochází jen z toho a dostavuje se jen tehdy, že manželství a manželská láska zakládala se jen na pohlavním životě a pohlavní lásce smyslné. Karin Michaelis také říká: »Láska, ani krása, ani rozumnost nepřivodí možnost soužití, pouze harmonie. Harmonické vzájemné působení je pravý střed a pravé manželství« a proto žádá shovívavost k ženě již v mladém věku. Jisto jest, že netřeba shovívavosti tam, kde je porozumění a vzájemnost.

Uvedené jsou pravidla, od nichž jen výjimeční, ušlechtilým, duševním životem žijící lidé činí úchylku. Jakési úsilí projeví občas jemnější povahy, ale nepochopeny a zklamány ustupují, uzavírají se neb tonou ve všedním životě s trpkým zklamáním v srdci. Volá se dosti po harmonii dnes. Ale v čem spočívá, jak k ní dospět? Příčiny neharmoničnosti hledají se všude jinde než tam, kde skutečně jsou. Nalézat příčiny, to je problém těžký, protože značí myslet, po případě bořit dosavadní názor, zbavovat se nejpříjemnějších zvyků a pohodlností. Za počáteční požadavek bylo by lze vyznačiti, aby muž si uvědomil, že žena má také svůj pohlavní život, svou psychologii, své potřeby a ty že nejsou závisly na jeho, polygamií vypěstovaném a zvýšeném pudu. Potřebuje si uvědomit v prvé řadě, že polygamií zvyšuje svůj pud, že nadužíváním manželství zvyšuje potřebu.

Naproti tomu normální žena potřebuje normální průběh, aby manželství došlo svého účelu, následků. Všechen jiný styk je pro ni násilný neb umělý, jen smyslnost dráždící a vede k nepřirozenosti. Žena se ovšem v dnešním manželství přizpůsobí, zvykne si, zdá se, že pak je muži rovna, stejná, ale to je klam přivoděný zvykem. Zde nelze si přát, aby byla žena rovna a na roveň postavena muži, ale naopak, muž aby se stal rovným ženě. Tedy manželé, kteří chtějí dojít k harmonii, kteří chtějí zápolit o ni se svým pudovým egoismem, musí poznávat pochody svého fysického i psychologického života, věnovat jim v prvé řadě pozornost, rozumět si, mít vzájemný ohled. Za pravidlo bylo by lze vyznačit, aby si muž předsevzal, že ne žena jemu, ale on ženě musí vyhovět. Pak mu bude milenkou, ženou i matkou, neboť ta různá období nebudou současně požadována. Musí tu být ovšem předpoklad, že oba chtějí opravdově se doplňovat s plnou vzájemností, důvěrou a že jdou za stejným cílem a chtějí si být nápomocni v postupu, ne jeden druhého strhovat s dosažené duševní výše, jako se děje pravidlem v dnešní formě manželství. První důsledek používaného pravidla by byl, že by oba poznali, že tou cestou mohou dojíti k harmonii. Často klopýtnou, často chybí, ale postupem naučí se poznávat, kdy styk jejich byl čistý a přivodil nejkrásnější harmonii, neb kdy byl pochybený a způsobil neklidné zvlnění duševní a citové. Poznají také, jak vražedný je zvyk. To citové vyrovnávání s duševním vzít si za cíl a ve fysickém vyrovnání spatřovat jen prostředek, tak docílí se harmonie. Jen opravdová touha, která vyplyne z vnitřní bytosti a vyrovnanosti, přivodí radostný, veselý a přirozený styk, neboť konečně naučí se oba rozeznávat smyslnost a vášeň od citu. V tom bude zdravý egoism. Tehdy, kdy nastane taková harmonie, oba manželé snadno se vyhnou nebezpečí nebezpečného věku. Tehdy také dojde splnění požadavek, že žena sama určí své mateřství, které pak bude radostné a pravé.

Nová doba přináší nové podněty. Mnoho se přemýšlí již o tomto předmětě. Snad mnohých myšlenek jsou si již ženy vědomy, ale veliká chyba, že není jim dosud porozuměno, spočívá v tom, že se neprojevují. Ve svém krutém osudu nechtějí si mnohé ani uvědomit svou podstatu, svůj život, své touhy. Trpí a strádají tiše a považují své touhy za nesplnitelné sny. Jen tu a tam některá impulsivnější bytost projeví se skutkem, který pak není pochopen. O sobě promluvit, od života žádat splnění svých tužeb musí ženy a pak teprve přestane potupný a podceňující úsměšek, jaký vyvolává někdy nezdařené, protože nepochopené snažení žen.

Ústřední spolek českých žen konal 26. února valnou hromadu v primátorské síni radnice staroměstské. Věnována byla paměti L. N. Tolstého, o němž sympaticky promluvila pí. M. Havelková. Jednání valné schůze mělo svůj obvykle klidný průběh, neboť výbor Ústředního spolku dovedl dosud vždy předejíti a srovnati rozpory každé oposice — byla-li jaká někdy — v mezích výboru.

Činnost spolku byla značná a výsledky povzbuzující. Proto, ne zbytečně pronesla starostka, paní Z. Hovorková, ve svém zahajovacím proslovu: »Nikdo nemůže říci, že by jeho ideály byly splněny, ale dosažení

neb aspoň přiblížení jednoho, znovu posiluje k další práci.« Kdo zná postup vyřizování úředních záležitostí u nás, kdo ví, co kroků, slov, práce je třeba, nežli docílí se jeden malý výsledek, musí uznat, že v několika výsledcích, dosažených Ústředním spolkem, je mnoho přičinění, a chápe, že po léta trvající pouhé volání nebylo marné. Snad působí na přičinění osten konkurence a ctižádosti, vyvolané novými mladšími korporacemi, ale hlavní je, že jsou výsledky. Před rokem označen byl směr Ústředního spolku v tomto listě za výhradně sociální a národní, méně feministický. Vývoj celoroční činnosti to znovu utvrzuje. Z četné práce vyjímám: Srbskou výstavku a »Žudro«. Pro lidovou výchovu konány týdenní přednášky, bezplatné koncerty, dívčí besídky, ženám udíleny bezplatné právní porady. Dále získána sirotčí stipendia pro děti pod dozorem spolku stojící, mnohé podpory matkám chudým a šestinedělkám, vede stále trvající dozor nad nalezenci. Obnovena petice za reformu babictví. Působeno na zrušení veřejných domů a proti insertům, podporujícím prostituci. Od obce vymáhá spolek zřízení honorovaných poručenských opatrovnic. Při nově projektované nemocnici zřízení porodnice pro ženy vdané a školy pro ošetřovalky, kterýž návrh byl pojat do návrhu městského fysika. V akci protiprostituční žádán zemský výbor, aby zřídil ústav pro dívky, které se chtějí navrátit k normálnímu životu a naučit se prací obhájit existenci. Nejzávažnější čin jest pokus, zapracovat prakticky dívky do sociální práce.

Slibný je připravený kalendář příruční, v němž budou dívky seznámeny se všemi přístupnými povoláními a způsobem jich dosažení. V jarním období pořádá významný universitní kurs přírodovědecký a hygienický, v němž budou se přednášeti anatomie, embryologie, fysiologie a histologie v universitních místnostech s demonstracemi a mnohé jiné.

Mnoho jest, co Ústřední spolek si obral za úkol oproti tomu, co se zdařilo vykonat. Většina zůstává nehotova a musí se teprve připravovat půda, hledat praví činitelé, kteří projekty dovedou uskutečnit, a to je často ta nejtěžší práce. Dnes již s větší určitostí možno říci, že Ústřední spolek svým sociálním směrem podává možnost, aby z jeho půdy vyvstal vydatný, vlivný a pokrokově sociální činitel, pakli půjde s duchem doby a přizpůsobí se rozvoji sociální činnosti, pakli neulpí na tradicích lidumilnosti. Úkoly, které si vytknul k řešení, nedají mu setrvat v klidu.

*

»P r á v o ž e n y«, politický týdeník, vydává pí. Zd. Wiedermannová-Motyčková v Brně. Jest rozšířením dosavadní přílohy »Ženské Revue«. Úkol zůstává týž. Uvědomovací a obranný. Chce ženy budit a zpravovat o všem životě veřejném, kulturním, politickém, uvědomovat o právech a postavení jejich, obhajovat ženy oproti veřejnosti, neporozumění i bezpráví. První číslo ukazuje, že to má být list pro všechny vrstvy národa. Sympaticky působí hlídky z různých oborů a korporací. Každý tam najde svůj zájem. To soustředí všechny a všichni přispějí svou částí. Tendence listu vystižena jest dvěma výroky, které uvedeny jsou jako motto úvodníku: »Je na čase, aby ženy naše přestaly myslit, že jsou na světě jen pro

parádu« (B. Němcová) a »Kdo by naučil lid číst noviny, byl by mu malým spasitelem« (Fr. Vymazal).

Stejnou téměř dobou vychází ve Vídni politický list ženský »Das Frauenstimmrecht« s obdobnými snahami, však více jednostranný, více feministický s užším rozsahem.

Zcela jiného rázu a významu jest německá revue »Die Frauenzukunft«. Vydává ji kroužek vysoce intelligentních pracovníků: Gabriele v. Lieber, Meta Hammarschlag, Hanns Dorn. Není určena pro nejširší kruhy, je přístupna jen okruhu duševně vysoce stojících žen a mužů, a možno říci, že po celoročním téměř trvání dostála úkolu, který si vytkla: Neposuzovat a neusuzovat pouze se stanoviska ženy, ale i muže. Být střediskem vědecké práce, zápasištěm pro všechny, kdož dovedou říci něco nového a svérázného o ženě. Býti nápomocnou, aby do hnutí, které v přítomnosti se projevuje ženami, byly přivoděny trvalé hodnoty. Vychází v »Ženském nakladatelství v Mnichově a Lipsku«. Možno říci, že je to revue vysoké kultury ženské, která usiluje o opravdově vědecké prohloubení a pochopení problémů, otáčejících se kol života muže a ženy.

*

Obohacením literatury ve směru málo pěstovaném, v psychosexuálním oboru, jest překlad spisů Ph. Dr. R. Mayrederové: Ke kritice ženskosti (nákladem Dr. Ant. Hajna). Přední pracovnice v německém ženském hnutí osvětluje poměry dnešního života tak, že její vývody jsou vysoce důležité pro základní otázky ženského hnutí. Ukazuje, kde nutno hledati směrodatné skutečnosti pro další rozvoj člověka, v čem spočívá pojem pokrokovosti vzhledem k směru jeho tisíciletého vývoje. Nevěří v duši spoutanou pohlavím. Oproti výrokům fysiologů, kteří praví, že ženská duševní bytost jest obdoba její tělesné bytosti, zkoumá, pokud lidská bytost vůbec jest podmíněna a určena pohlavím, a dochází k závěru, že lze dosáhnouti výše, kde různost pohlaví nehraje více žádné úlohy.

Autorka vychází až z nejhlubších kořenů člověka primitivního, který svými vrozenými teleologickými vlastnostmi a úkoly pohlavně se navzájem odlišuje. Tehdy jedná se o skutečný boj mezi pohlavími, vítězství agressivního, aktivního muže, vzdání se pasivní ženy. Postupem kultury vyvíjí se osobnost muže i ženy se stejnými osobními vlastnostmi. Vyvíjí se člověk odlišený, u něhož duševní vlastnosti převládají nad tělesnými. Vítězí panovačná erotika nebo nastává rozpoltění bytosti, dle toho, jak dalece kultura u jednotlivce postoupila. Nastává nerovnováha mezi duší a tělem. Člověk, toužící k duševním výšinám, k vyvinutí osobnosti, ale poutaný svými sexuálními pudy a rodovými teleologickými vlastnostmi, je neharmonická nešťastná bytost, stále zápasící, a není mu pomoci. Primérní mužství změnilo se v odlišné působením civilisace, avšak starý pojem nadvlády muže zůstal a přenesl se s fysického pole na duševní. Vyvinul se panstvíchtivý erotik. Muž nepochopil změnu poměrů svého života a tím setrval v nezjemněném poměru k ženě po stránce sexuální. Jeho touze odpovídá touha primérní ženy, která chce být ovládána a podrobena. Ale panství »silné pěsti« ztrácí oprávnění, jakmile jeden neb druhý povznáší

se duševně. Pak nastává nelad, rozpor, roztržka a utrpení, způsobené sexualitou.

Témuž vývoji je podrobena žena jako muž. Tragiku toho lze stopovati v osudech Mary Wollstonecraftové, Marie Baškircevé, Soňi Kovalecké. Teprve další biologický vývoj uzpůsobuje člověka, aby překonal pohlaví, aniž by je potlačil, aby vyrovnal svůj duševní život se svým fysickým žitím. Pak nastává doba člověka synthetického, který ovládá a vědomě řídí své vlastnosti a svůj rozvoj. Jemu musí se po bok postaviti rovnorodá synthetická žena, která překonala své teleologické vlastnosti: pasivitu, podajnost, potřebu podřízenosti, vyšla tím za hranice svého pohlaví, a je tak uzpůsobena pochopiti, obepnouti duševní život druhého. Toho docílí se, až obě pohlaví budou schopna prolnout vzájemně svůj život. Pak oba povznesou se nad pohlaví, sharmonisují sebe, dovedou si rozumět, se spojit, sjednotit. Synthetický člověk teprve dochází k lidství a opravdovému štěstí svobodné osobnosti. Muži je to usnadněno jeho vrozenými vlastnostmi, ženě stíženo. Je tedy žena utlačena dvojnásob, mužem a sama sebou, má nepřítele zevního a vnitřního. Proto práce a úkol ženy je těžší a nesmí býti měřena podle muže. Žena může zbaviti se norem, určujících její ženství, neboť to jest výsledek kultury. Žena nesmí se zříci svých úkolů přírodních, musí zachovati jejich jakost, ale nesmí zapomínat, že ochuzuje sebe, pakli nevyvine svou osobnost v naději, že vychová nadání u svých synů. O to má žena těžší postavení. Za to, kde obě pohlaví dostoupí duševní výše, kdy duševní život převyšuje, ustupuje sexualita, aniž by byla popírána neb potlačována. Na tom stupni, kdy člověk, ať muž či žena, dostupuje nejvyšší harmonie, je schopen pochopit duši druhého a dosáhnout nejvyššího možného štěstí lidského. Projevy toho jsou dopisy Göthovy paní Steinové, Wagnerovy paní M. Wesendonkové. — Touha po vyšším bytí, uvolnění od jednostrannosti pohlaví byla vždy ideálem lidstva. Projevuje se v antických mythech i v křesťanství. Ideál krásného ženství, jak si jej přál panovačný erotik, jak nám jej projevuje jeho vlivem rodinná literatura, a který se projevuje nehotovou ženou, je protějšek k dnešnímu polo-muži.

Muž průměrný postoupí k synthetickému lidství, až překoná zbytky primitivního mužství, žena ukáže, čím je, až přestane se jí předpisovat, čím býti má.

Pouze ten dosáhne volného života osobního, kdo překonal pouta pohlaví, aniž ho při tom potlačil. Kdo potlačuje, ten je v područí toho, co chce potlačit. V tomto významném názoru vidím totéž, co hlásal Tolstoj. Dostoupit vyššího stupně oproštěním, neodpíráním zlu. V tom cením knihu Mayrederové nejvíce, tím přiblížila své zkoumání nejvíce cítění ženy a životu.

Lidé synthetičtí byli vždy a budou, ale jest úkolem nové kultury, aby počet jejich vzrůstal. A jest úlohou nové ženy, aby si uvědomila, že k spolupráci ji budí ženské hnutí. Mayrederová omezuje se pouze na pojem mužství, ženství, lidství, ale tím samým dává základ k řešení mravního poměru. Je-li harmonický, je i mravní, neboť nikomu neubližuje, nikoho neutlačuje, oba vzájemně zmnožují to, čeho sami dosáhli. Ten ideál

není nedosažitelný, ale člověk se musí k němu vychovat, učinit schopným, způsobilým, třeba i cestou biologického vývoje. Cestu k němu nám razí silné, svérázné individuality, průkopníci, ti, kteří proti panující normě žijí svůj život mezi tisíci ojediněle. *O. S.*

Z AMERIKY.

Píše Karel Polák.

Federační hospodářství. — Cannonism. — Spravedlnost a politika. — Senátorská čest. — Socialism v Milwaukee. — Bezpečnost amerických železnic. — Jonáš a »Slavie«.

(Dokončení.)

Ve Spojených Státech by se znamenitě vyplácel obchod na pojišťování politické cti. Máme pojišťující společnosti proti ztrátám ohně, pojištění na život, pojištění na smrt, proti nemocem všeho druhu, ano dokonce se může dostat pojištění na věrnost — ale dosud nám chybí pojištění na šest politických kapacit.

Taková společnost by měla hezky široké pole, a není pochyby, že její dividendy by šly hezky vysoko. Považte jen, co všechno vychází dnes na světlo o těch našich »honorable« politikářích.

Považte jen, že i to naše Chicago, o kterém přece každý věděl, že je v politické špíně tak hluboko zabředlé, že ty naše politické hvězdy se vůbec z toho kalu nemohly vytáhnout na boží světlo, i to naše Chicago začíná dostávat choulostivé svědomí a staví na pranýř několik svých »honorables«.

I na Illinois jednou došlo. Bývalý senátor W. E. Mason, z našeho státu, byl nucen veřejně doznat, že dobrá polovina všech senátorských stolic jest koupena. Jsa bývalým senátorem, tento pán by měl vědět, o čem mluví.

Jako když uhodí z čistého nebe, najednou byly podány žaloby proti třem členům illinoiské zákondárny. Obviněni jsou z křivé přísahy a úplatků.

Tato zpráva byla přijata s velkým zděšením v celém politickém světě naší shnilé republiky. Strana republikánská i demokratická spěchá k obhajobě a kde který senátor se dušuje, že on je tím jediným poctivým člověkem v Americe.

Pokud z dosavad nabytých faktů lze soudit, vypadá to špatně jak s republikány, tak s demokraty. Vychází jasně na jevo, že demokratičtí legislatoři přijali úplatky, za něž pomohli k zvolení republikánského senátora — Williama Lorimera.

Senátor Lorimer, hrdina celé této sensace, ovšem prohlašuje, že to je všechno jen »hot air«, a že nemá ani dost málo strachu, že výbor pro volby ve Washingtonu podnikne nějaké vyšetřování proti němu.

Ale veřejné mínění nedůvěřuje. Když tři členové státní zákonodárny před soudem odpřisáhli, že přijali úplatky za tím účelem, aby pomohli Lorimerovi k senátorskému křeslu, musí na tom být aspoň kus pravdy.

Lidé nepřísahají křivě jen proto, aby na své jméno uvalili nečest; lidé nepřísahají křivě, aby se takovou křivou přísahou dostali do káznice; lidé přísahají křivě jen tenkrát, když se jim jedná o nějaký sobecký zisk: co mohou tito zákonodárci získat, když na sebe před soudem a pod přísahou prozradí, že se dali uplatit a že své hlasy prodali ve prospěch Lorimera? Kdyby pod přísahou tvrdili, že nikdy nepřijali ani centu úplatku, pak by se mohlo o nich podezřívat, že lžou. Ale když člověk sám na sebe poví nepěkné věci, činí tak jen v záchvatu svědomitosti pro pravdu.

Veřejné mínění jest příliš nakloněno věřit tomu, co tito tři lidé na sebe pověděli pod přísahou, než aby dalo víru obhajcům Lorimerovým. Kdyby Lorimer měl čisté svědomí, neobával by se vyšetřovacího výboru. Naopak. Naléhal by, aby jeho volba byla důkladně vyšetřena.

Jsou-li jeho ruce bez poskvrny, pak by učinil totéž, co učinil senátor Le Roy Percy z Mississippi za okolností mnohem jasnějších. Lorimer je pod mrakem, z nehož jest jen jediné východisko — resignace. Když o senátorovi Percyovi kolovaly pověsti, že se stal senátorem jen pomocí úplatků, odebral se ihned do svého státu a prohlásil, že ve svém úřadě nesetrvá ani hodinu, pakliže státní legislatura pochybuje o jeho cti. A nejen to, Percy naléhal i na to, aby jeho volba byla rozhodnuta při primární volbě, tak aby každý občan měl příležitost dát na jevo své mínění o zvolení senátora Percyho. Výsledek byl, že senátor Percy byl všeobecně uznán za charakterního člověka i svými nepřáteli. Mraky politických piklů se přehnaly přes jeho hlavu, a Percy vyšel ze spiknutí jako vítěz s mučednickou aureolou kolem hlavy.

Proč něco podobného neučiní senátor Lorimer, je-li si tak jist svým čistým svědomím? Je-li nevinen, pak zajisté není lepší cesty pro něho k dokázání své neviny, než když bude naléhat na podrobné vyšetření celého případu.

Zatím, co po celém Chicagu, v Illinois, ano i po celých Spojených Státech se nemluví o ničem jiném, než o Lorimerovi, »boodlu«, »graftu« a kupování politických úřadů; zatím, co státní návladní se připravují na obeslání svědků tak vysoce postavených, jako je chicagský mayor Busse, státní návladní Wayman a jiní političtí předáci — senátor Lorimer zůstává ve svém senátorském křesle pěkně sedět, jako by se docela nic nestalo. Buď mu nezáleží na tom, jak celý případ dopadne, a pak je státníkem velice tvrdého svědomí, anebo chce hrát vyčkávací politiku až do té chvíle, kdy porota sama rozhodne o jeho případě — a pak je zbabělcem.

V dějinách Spojených Států zřídka kdy se stane, aby takovýto případ se dostal před soudní tribunál. Jednak kupování hlasů se rozšiřuje teprve v posledních letech, a pak, i když se na nějaký ten »bargain« přišlo, vyřídili si to obyčejně páni politikáři sami mezi sebou. Proto Lorimerův případ jest neobyčejnou zvláštností a proto tolik povyku.

A hned v tomto spojení možno říci, že Lorimerův případ není tou jedinou instancí korruptních voleb. Poměrně jen malé procento korrupce dostane se na světlo, a z toho ještě jen tu a tam dojde k vyšetřování před soudem. Lorimerův případ jest jen jedním z mnoha. Politická korrupce zdá se být rozšířena po Americe jako mor, a výjimkou je politikář, který může si sám před svým vlastním svědomím říci, že je poctivec. Veřejné publikum se ovšem dozví jen o těch případech, které naleznou svou dohru před soudem, nebo ve veřejném vyšetřování.

Není pochyby, že několik takových případů, jako se právě odehrává ve státu Illionois, bude mít svůj účinek. Několik »honorables« se dostane za mříže, na několik roků. Tak totiž bude znít rozsudek. Ale za pár neděl přijde »pardon«, vymožený jejich přítelíčky, a slovutní pánové »honorables« se zase vrátí ke svému businessu.

Možná, že té korrupce bude trochu méně, možná, že ti páni politikáři si nechají více záležet na svých dopisech a budou opatrnější při vyjednávání s nezasvěcenými lidmi. Ale zlo tím nikterak nebude odstraněno. Potrestání zločinu nikdy ještě zločin nezabránilo. Potřebujeme předejíti zločinu. A to se může stát v tomto případě jen tenkrát, když lid si vymůže reformu, o které jsem již dříve psal: přímou, lidovou volbu senátorů.

Pokud tato reforma nebude uskutečněna — potud ti páni »honorables« budou mít příležitost, a »jack-pot« zůstane na dále vábivým pokušením. Odejměte pokušení, znemožněte příležitost ke korrupci, a naše shnilá politika zase ozdraví.

Některé Státy již se chopily této věci do opravdy a ve svých ústavách doporučují, aby senátoři byli voleni přímo lidem. Aby tato reforma se mohla uskutečnit pro Spojené Státy, je třeba, aby dvě třetiny všech Států hlasovaly pro tuto konstituční změnu. Ten čas není daleko, kdy politicky zorganisované mašinerie, které postupem času nabyly takového zdokonalení, že přerostly hranice federační ústavy, budou kontrolovány vyspělejším lidem, jenž konstituci upraví tak, aby političtí bossové nemohli přestoupit hranice své moci.

Až senát bude složen ze senátorů, kteří jsou zvoleni lidem, bude zastupovat své voliče. Ale pokud senátorská místa se prodávají a kupují za peníze bohatých trustů a protektovaných interesů, potud nemůže lid očekávat od senátu zákony, sestavené ve prospěch lidu.

*

Milwaukee má za svého mayora — socialistu. Ačkoliv Milwaukee není, jak se mylně tvrdí, prvním městem, které jest »runováno« socialisty, je to po prvé v historii municipální vlády, že město tak veliké, jako je Milwaukee, má v radnici většinu sociálně demokratickou.

Vítězství sociální strany bylo tak rozhodné, že mayor Seidel, sociálně demokratický kandidát, obdržel při volbě největší pluralitu, jakou pamatují dějiny slavného »pivovarního města«. Dvacet jeden z třiceti pěti členů rady městské a téměř všichni městští úředníci jsou sociálními demokraty.

Staré strany byly poraženy z mnoha příčin. Milwaukee jest sídlem velkého počtu Němců se sociálními tendencemi; v starých stranách byla nesjednocenost; s demokratickou administrací Rosovou byla velká nespokojenost, následkem čehož mnozí i zásadní demokraté se zdrželi hlasování; Viktor L. Berger, jeden z nejschopnějších sociálních řečníků a žurnalistů, súčastnil se činně kampaně; a konečně, municipální reformy, slíbené sociální »platformou«, byly příliš populární a lákavé, než aby neokouzlily milwaukeecký lid.

Mezi jinými reformami slíbila sociální strana: samosprávu celého města; iniciativu a referendum; municipální vlastnictví pouličních drah; místo k sezení pro každého pasažéra; třicentové jízdné; lacinější plyn; municipální ledárny a plynárny; plné taxy pro korporace; lacinější chléb; práce pro nezaměstnané při uniových cenách a osmihodinnou pracovní dobu.

Lákavá to zajisté »platforma«, ale bohužel, mnohé z těchto slibů zůstanou bezpochyby nesplněny, jelikož k jejich splnění bylo by třeba zakročení státní legislatury, kterou sociální strana neovládá.

Socialisté sami přikládají své vítězství přemrštěným útokům protivných stran, které chtěly sociální snahy sesměšnit a ve svých útocích na sociální vůdce šly tak daleko, že překrucovaly fakta. Kdykoli užije strana této methody, vždy může počítati na dosažení pravého opaku svých snah.

I já měl příležitost přesvědčit se o tom, jakou znamenitou reklamou jsou lživé denunciace nepřátel, a páně Geringerovy časopisy mi nemohly prokázat větší službu, než když o mně rozšiřovaly pomluvy a lži. Téže methody užily politické strany proti sociálním vůdcům v Milwaukee s tím výsledkem, že jedovatá zbraň pomluvačů se obrátila proti nim, lid v ně ztratil důvěru a každou pomluvu, každou novou lež přijímal za důvod pro zvolení osočované strany.

Vůdcům sociální strany byly kladeny nepřáteli do úst výroky tak lživé, jak byly neintelligentní; o Bergerovi se na příklad rozhlašovalo, že radil dělníkům, aby své hlasy hájili revolvery. Každý, kdo Bergera znal, věděl, že všechny ty nesmysly, které o něm rozšiřovali jeho političtí nepřátelé, byly hanebné lži; a výsledek byl, že »všeobecně notoricky pověstný rváč a pobuda, který chce být živ z veřejných peněz«, zvolen byl za mayora s nadšením, jakého Milwaukee nikdy nezažilo.

Kampaň milwaukeecká byla bojem principů proti zdegenerovaným stranám, které neměly v rukou jiné zbraně než utrhání na cti, rozšiřování lží a házení blátem. Házení blátem se dosud považovalo za nejjistější zbraň, jaké kdy použito proti nepohodlným osobám; ale přes to všechno, že mnoho z toho špinavého bláta uvázne na napadené oběti, během času pravda vyjde na jevo, to bláto oschne a opadá, a pak — běda těm, kteří se propůjčili k špinavé té práci.

*

Před třemi lety jsem v této své rubrice podal statistiky železničních společností vzhledem k úrazům. Mezistátní obchodní komise tehdy podala

zprávu, v níž vypočteno bylo 610 zabitých a 13.041 poraněných pasažérů během jedoho roku.

Proti železnicím podávány byly protesty od vlády a od jednotlivců, ale společnosti odpovídaly, že úrazy jsou na drahách nevyhnutelné.

Nevole veřejnosti našla konečně svého mluvčího v tisku, který zahájil proti železnicím energickou kampaň, jejímž výsledkem je zpráva mezistátní obchodní komise za rok, končící červnem 1910. Ze zprávy je vidět, že tisková kampaň setkala se s účinkem. »Nikdy,« praví zpráva komise, »v dějinách transportace nebyl takový rekord v bezpečném cestování, jako je zaznamenán v železničních společnostech amerických za uplynulý rok.«

Z 368 společností neméně než 347 podávají zprávu, že na jejich tratích, které obnášejí 159.657 mil, ani jeden z jejich 570,617.563 pasažérů nepřišel k úrazu. Toť věru rekord, jaký publikum před třemi lety jistě neočekávalo. Společnosti, které se tehdy vymlouvaly, že úrazům se nedá předejít, shledaly, že se jim předejít dá. My všichni věděli, že ona výmluva byla jen balamucením publika, a že skutečné příčiny byly jiné. Hlavní příčinou železničních neštěstí byly špatně signalisované trati, na nichž zaměstnáváni byli nedospělí hoši, kteří za nízký plat musili sedět celé noci u telegrafického aparátu. Jaký div, že unavení a rozespalí dávali často chybný signál, nebo signál vůbec zaspali.

Železniční společnosti byly donuceny zavést kratší hodiny, dokonalejší signálový systém, zaměstnávat více lidí, schopné a dospělé muže. Systém, který se zdál být z počátku železničním ředitelům příliš drahý, osvědčil se být ve skutečnosti ekonomický. Každé železniční neštěstí stálo dráhy velké peníze. Průměrná srážka šla do tisíců ve škodě, která vznikla ztroskotáním nákladně stavěných vozů a lokomotiv. Kromě toho dráhy byly v mnoha případech žalovány za odškodné, které šlo do millionů. Na konec železniční baroni shledali, že tisíce, vynaložené na zdokonalení bezpečnostního systému, zůstaly jim v kapse tím, že opravy a odškodné byly značně zmenšeny.

U porovnání s železničními úrazy v Evropě, kde vlaky jezdí mnohem pomaleji než v Americe, úrazová statistika jest silně ve prospěch Spojených Států. V Unii jest více železničních tratí než v celé Evropě, mimo Rusko, a ač zde vlaky jezdí mnohem rychleji než v Evropě, bylo úrazů méně ve Spojených Státech než kdekoli jinde. Anglie, která má jen 23.000 mil železničních tratí, měla jen dva roky v uplynulém půlstoletí, v kterých se může vykázati takovým rekordem, jakého dosáhlo bezpečnostní dopravnictví v Unii.

Úrazy, které se udály v uplynulém roce, omezeny jsou většinou na dělníky, zaměstnané železničními společnostmi. Američtí dělníci, pracující mnohem rychleji než evropští zřízenci, dostanou se přirozeně snáze k úrazu.

Není pochyby, že uplynulý rok začne novou éru v železniční dopravě v této zemi, a jest naděje, že doba železničních neštěstí jest věci minulosti.

*

Slavie, nejstarší to česko-americký časopis, právě vstupuje do 51. ročníku. Se svým půlstoletým jubileem současně oslavuje 70. narozeniny Karla Jonáše, jenž více než kdo jiný povznesl slávu českého jména v Americe.

Životopisné stati obyčejně začínají rokem a místem narození, popsáním rodičů, atd. atd. — celkem vedlejšími a snad i zbytečnými věcmi. Nezáleží konečně na tom, kde a kdy se člověk narodil; po čem se vždycky ptáme, je: »Co vykonal? Čím byl?«

Význam člověka se v konečných závěrcích musí soudit dle toho, jak jeho činnost a život zodpověděly na tyto otázky. Všechno ostatní je vedlejší.

Jonáš je lépe znám jako politik než jako žurnalista, a přece mně vždy imponoval více jako česko-americký žurnalista než jako politik.

Jonáš se dostal do žurnalistického života v době, kdy česko-americká žurnalistika byla v pionérských počátcích — v době, kdy český časopis v Americe byl v experimentním stadiu.

Již pouhý fakt, že mladistvý Jonáš zvolil česko-americkou žurnalistiku za své povolání, vrhá charakteristické světlo na Jonášův charakter.

Byv v Čechách učitelem, vssál do své krve lásku českého lidu, nadšení pro práci vzdělávací, a tak, když přijal Ameriku za svou novou vlast, přirozeně věnoval se povolání, v němž hledal příležitost k práci pro český lid zde za oceánem.

Redaktorství u česko-amerického listu není žádnou velkou slastí ani dnes, tím méně v době Jonášově, kdy redaktor byl nucen konat missionářskou práci zapadlého pionéra při skromném živobytí a ještě skromnějším platu a s temnými vyhlídkami do budoucnosti.

Z této Jonášovy volby je vidět, že jeho cílem bylo něco většího než touha po rychlém zbohatnutí — pokušení to, jemuž podléhají téměř všichni ctižádostiví a nadšení přistěhovalci američtí. Jonáš raději se rozhodl pro sebeobětavý život chudého a těžce pracujícího novináře, jehož odměnou jest jen láska ku vzdělávací práci.

Jako žurnalista Jonáš byl spíše svědomitý než talentovaný. Čeho postrádal v literárním talentu, to nahrazoval svědomitou a neúnavnou prací.

S jakou láskou lpěl na svém časopise, je vidět z té okolnosti, že i v době svého konsulátu, kdy všechen jeho čas byl zabrán těžkými povinnostmi úřadu, posílal do své drahé Slavie literární příspěvky. Svých volných chvil mohl užít ve veselých kroužcích nejlepší pražské společnosti, ale Jonáš raději ztrávil večery ve své pracovně a psal pro dychtivé čtenáře své Slavie.

Jako vydavatel časopisu Jonáš měl příležitost zbohatnout tak, jako zbohatl Geringer — zaprodáváním svých čtenářů politickým klikám. Jonášovi jeho svědomitost něco podobného nedovolila. Jeho péro nebylo na prodej, a zásady jeho časopisu mu byly nad zisk, a důvěru, kterou

v jeho časopis měli a dosud chovají čtenáři Slavie, byl by nezradil za bohatství celé Ameriky. Který vydavatel se dnes může vykázat takovým rekordem? Který časopis zůstal svým ideálním zásadám tak stálým a tak pevně věrným jako Slavie?

Jonáš měl své chyby, jako každý z nás, a jako žurnalistovi mohlo by se mu vytknout mnoho nedokonalostí; ale každý, kdo je dost velkomyslný, aby uvážil trapné okolnosti, za jakých Slavie byla tehdy vydávána, kdo si dovede představit těžkosti a nepřekonatelné překážky, s nimiž Jonáš byl nucen zápasit, musí žasnout nad tím, že Jonášovi se podařilo vykonat přes to vše tak mnoho velikých věcí.

Každý člověk má právo žádat, aby byl měřen svou dobou, příležitostmi a nedostatky svého okolí, a toto právo nesmí být upřeno ani Jonášovi, byť byl jen — česko-americkým žurnalistou. Souzen s tohoto stanoviska, Jonáš jako žurnalista vykonal více, než vykonali dohromady všichni ti páni vydavatelé, kteří s nemalým sebeuspokojením na něm hledají kde jakou chybu.

Jonášovi ctitelé nemohou jeho památku lépe oslavit než pracováním pro ideje, jimž Jonáš věnoval svůj život — jako česko-americký žurnalista.

Chicago, 1. listopadu, U. S. A.

Feuilleton.

Noc Bartolomějská.

I.

Catarina Medicejská
vychází ráno 24. srpna 1572 z Louvru.

To dostačí... Hle, jakby naprŝelo,
je mokro všude. A na tělu tělo
v tom rudém vlhku. Krve po Paříži,
a kam se oko duše jenom hříží,
je všude krve. V Bloisu, Orleansu,
v Marseille, Lyonu i ve Rouenu.
Jsou krve plna města, řeky, nivy —
teď přizná snad ten Španěl zádumčivý,
že Francie jest katolickou zemí?
A svatý otec s kardinaly všemi
snad vzpomenou si, vděčně plesajíce,
že Catarina, jež kdys za hranice
jak plaché dítě z domova se brala,
z rodiny vyšla, která církvi dala
dvé papežů; a ona, slabá žena,
v své víře nijak není zastíněna
papeži-strýci . . .
Tamhle tedy visí
trup, jenž se zval zde admiralem kdysi,
trup bez pravice, bez té pyšné hlavy —
a to je vše, co zbylo z tvojí slávy,
nu, prohráls hru svou, pane admirale,
královna věž ti vzala, vzala krále —
pse kacířský, tys neznal Catarinu!
Mně odloudit chtěls syna a mě synu,
a zaklít mně kams na hrad osamělý
a kúžel s vřetenem dát do mé celly,
bych přízi předla? Spředla jsem ti, pane,
já zatím něco z příze nevídané
a provaz drží . . Však to byla práce
v té radě včera... Charles hájil zrádce...
Prý přítelem ti, prý ti křivdit nedá,
prý jako otce mu tvá hlava šedá —

až řekla jsem mu rozhodně a zkrátka:
Vol: kacíř tam a tady tvoje matka —
už zdvih zbraň proti Majestátu tvému
a zdvihne, jak se nepodřídíš jemu — —
zde já jsem, jejíž život, sen a chtění
jsou zasvěceny tvému povznesení,
vždyťs krví mojí, mojí zřítelnicí — —
tu teprv vykřik, plana v bledé líci:
I Colignyho! všecky Hugenotty!
Jen rychle, rychle! Ať je od té roty
už svatý pokoj!...
Pane admirale,
jsi hotov. Hra teď musí jíti dále,
krev téci ještě. Charles mnou teď veden,
ví, že v té říši jeho král jen jeden
a jeden Bůh být musí. Kdo se vzpříčit
dovede Bohu, dovede i zničit
povinnou věrnost Majestátu krále —
krev kacířská téct musí proto dále,
ať celá Francie jest zatopena —
kde muži slepci jsou, tam vidí žena.

Po svatební mé noci, z rána záhy
v náš pokoj vešel papež, ujec drahý,
a vida nás tak ležet zrůžovělé
smál štěstím se... On, v jehož bílém čele
mrak věčný ležel, jehož smutné rety
vždy úsměv míjel... Šla jsem svými lety
též bez úsměvu... Život dal mi píti
jen trud a hořkost... Dnes je sladko žíti,
dnes jakoby se obrátil můj osud,
dnes šťastna jsem, jak v žití nikdy dosud,
a smát se chci, jak kdysi v den ten zlatý
po svatební mé noci otec svatý!

2.

Papež Gregor XIII.

Hej, kde kdo! Frumento a Corniglia,
Toledo, Contarelli — rychle ke mně!
Co nejrychleji! Mžikem zameškaným
rok blaženého žití utrácíte! —
Ten list zde — hleďte — bílá holubice,
jež vracela se k arše Noëmově,
nemohla ratolístkou v drobném zobci
nést zprávy jásavější! — Salviati,
náš nuncius, tak z Paříže nám píše —

však na kolena! Te deum laudamus!
Jak děkovati tobě, Hospodine,
žes nedal potupy vzít církvi svoji,
však oslavil ji září neskonalou?!
Jak děkovat ti máme, velký Bože,
my, vojáci tví zvláště, žes nám splnil
stesk nekonečný úpěnlivých proseb
a šíji nepřátel dal milostivě
za podnož nohám našim?! Halelujah!
To není snem, jež anděl Páně dává
v potěchu očím touhou unaveným —
to stalo se... Vy, bratří na vinici,
vy víte nejlíp, kolikrát jsme psali
a vybízeli francouzského krále
k rozhodným činům proti pleveli té,
již do pšenice Páně po Francii
syn pekelného hospodáře, Calvin,
k radosti svého rodiče zasil.
My prosili i hrozili, my dali
z desátků církve, co jsme dáti mohli
a všecko marně. Vy to víte, bratří.
Však musilo se zželet Hospodinu
hořkostí našich, neboť věc se stala,
když mdlé nám klesly ruce, jimiž vzpružit
a pohnat chtěli vrtkavé jsme lidi.
To slyšte, bratři: v noci ke dni tomu,
jejž památkou má svatý Bartoloměj
k rozkazu francouzského Majestátu
byl zabit admirál a zbiti všichni
ti Hugenotti, kteří do Paříže
se sjeli k svatbě Navarry. A na sta
jich v bytech leželo i po ulicích
a v proudech řeky. A když takto hlava,
nemohly ovšem zaháleti údy:
na dvacet tisíc Hugenottů zbito
je po Francii, a co dím vám toto,
dál meče andělů jdou rolí Páně
a sečou, bijí — Te deum laudamus!
Bůh obhájil svůj Sion, na Assyrské
hněv jeho doleh, Sennacherib leží,
trup člověka, na poli hříchů svojich.
Jak stará Jezabel, byl oknem svržen
ten ďábel Coligny, a dole dobit,
Guise, Aumale, vlastní rukou utli hlavu
a pravici — pak šibenici dali,
trůn důstojný, pro trup té černé duše.
A syn náš, král, sám z oken Louvru pálil

po prchajících kacířích a lotrech,
jsa příkladem tak lidu křesťanskému,
a lid ten věru hoden je, být nazván
vojínem Boha-mstitele: vzplál hněvem
a do obydlí spících vrážel spěchem
nešetře pohlaví, ni stáří; pobil všechny,
jak Písmo dí, od mužů k ženám vesměs,
od starců až k těm, kteří požívali
prs mateřský. Tak sluzi Navarrovi
v ložnici pána svého zbiti byli,
až krev jich valným proudem postříkala
svatební lože jejich velitele.
Je věru chybou, šetřeno že bylo
Navarry toho — Hugenott ten ovšem
se přiznal k svaté katolické víře
a držán nyní v Louvru pod dozorem,
však nevěřím mu — Pán kéž dáti ráčí,
by obavy mé bezpodstatny byly!

Je vykonána slavná věc a velká,
dán panovníkům všem tu zářný příklad —
i chceme vděčně čin ten oslaviti.
Nechť peníz pamětní nám vyhotoví
náš rytec: na líci náš budiž obraz,
pastýře věrných, na rubu pak výjev,
jak anděl Páně pod znamením kříže
kacíře tepe mečem obnaženým.
Ugonottorum strages — budiž nápis
a léta Páně počet, jak je píšem.
A zítra všechny zvony římských chrámů
ať rozzvučí se; kazatelé kažtež
o věci této, načež zpíváno buď
Tedeum slavné; s Andělského hradu
nechť z kusů bijí, nelitují prachu — —
ať nejen srdce lidská — vzduch i kámen
všech městských budov radostí se třesou
nad slávou zvítězení věci Boží!

Vy, Toledo, můj synu, kazateli,
hlas jasný máte, přečtěte nám nyní
list nunciův, sám čet jsem již a řekl
vám obsah jeho — ale také zprávy
se dvakrát, třikrát poslouchati mohou
a vždy zní líbezněj a radostněji...

3.

Charles IX.

Komorník přede dveřmi jeho ložnice.

Zas křičí, stená — ale nikdy nevíš,
zda ze sna to či v bdění. — Tak to chodí
od oné noci, kdy dal mordovati
kacíře hugenottské. — Z toho okna
sám tenkrát střílel — netrefil či trefil,
je těžko říci — chtěl dát jenom příklad. —
A potom začal takhle — — týden na to
už vyběh z ložnice své bled a zděšen —
zrak vytřeštěn — a hnal mě zavolati
Henryho Navarrského — Henry přišel
a on tak na něj: Slyšíš pláč a křiky?
A klnou, vzdychají a utíkají!
Tak jako ondy! — —

Do města mě poslal,
ptát se, zda vypuklo cos. — Zatím byly
ulice tiché, nikde ani hlesu,
jen hvězdy šuměly. — A takhle řádí
noc každou. — Ve dne komnatami chodí,
najednou koně sedlat dá a jezdí
po lesích kdesi, po polích a lukách
do pozdní noci — utýrat chce tělo,
by zatoužilo po necitném spánku. —
Do očí člověku se nepodívá,
a ptá-li se, pak nechce odpovědi. —
Na dvoře postavit dal kovadlinu
a těžkým kladivem — sám nezvednu ho —
tři, čtyři hodiny v ni vztekle bije,
až zmožen na lůžko se dopotácí —
však za chvilku zas stená, vzdychá, křičí;
královna matka na oči mu nesmí
a přijde-li, pak zasype ji kletbou
a výčitkami, — k slovu nepřipustí,
a když už slov a hlasu k službě není,
odbíhá kvapně. — —

Když v té noci střelil
si několikrát, podal musketu svou
jednomu z gardy, sám pak vyložil se
daleko z okna, aby lépe viděl —
a gardist nabil, střelil, ale rána
roztrhla hlaveň — bylo po musketě.
Tak připadá mi, musketou že takou
král sám byl v ruce boží — střelil pánbůh,
a hlaveň praskla — byla slabé práce. —

A Guise hrál — povídaí — ondy v kostky
a hodil na stůl — náhle pod kostkami
se objevily kapky čerstvé krve —
a hráčům vstaly všecky vlasy hrůzou —

Tak chodí to zde — odvykáme řeči,
až na tu, jíž se maně ze sna křičí —

Ty červené dvě hvězdy dnes zas stojí
nad naším Louvrem — dlouhé ohony své
planoucí strašně, zase zlobně kříží,
jakby to byly nepřátelské meče —
A město spí — — Ve jménu Boha Otce
i Syna, Ducha — Trojice ty svatá,
buď aspoň k dušim našim milosrdna!

4.

Henry de Navarra.
U klekátka.

Ty znáš mé ledví, králů králi,
ty vidíš vše a přispěješ,
jsem srdcem tvým, jak skála stálý,
tys doufání mé, štít a věž.

Mí druzi prolili krev svoji
pro slávu tvou — já zachoval
se pro ni krve ve příboji
a pro ni jenom žiji dál.

Mám úsměv na rtu, žiji s vrahy,
jich ruce tisknu zbrocené —
však v duši chovám odkaz drahý
své máti dávno ztracené.

Mně v oči zří, vím, vniknout touží
k dnu duše, střehou každý dech,
kol lůžka se mi v noci plouží,
zda v bezvolných se zradím snech.

Král, švakr můj, se žitím plíží
jak Kain, tvůj znamenaný vrah,
krev prolitá mu duši tíží
a oči z tvého soudu strach.

Ta Catarina, máť mé ženy,
a domu osud neblahý

má stále na mě nastraženy
zrak, slůvka, špehy, úvahy.

A žena moje — hříšná, skvělá,
však znáš ji, Pane, jistě líp,
jde za rozkoší svého těla
a sije kolem žert a vtip.

Sám nejsem také z světců řady,
i to víš, Pane: honím rád,
rád kostkuji a kvítek mladý
k svým ňádrům tisknu častokrát —

A při tom všem — vždyť víš to všecko —
já duší svoji jsem vždy tam,
kde rost jsem jako čisté děcko
a neznal šalbu, mam a klam.

Tam v Pau, v svém hradě, u své matky
a děda jak tvůj květ jsem žil
pod nebem tvým svůj život sladký
a tobě, Pane, blízko byl.

Tak do dnes stojí moje duše.
Mdlé tělo hřeší, Pane můj,
však hřeší slepě jen a hluše —
tys při mně stál — dál při mně stůj!

A víš, že čekám . . . Tvého kynu,
tvé vůle až se ozve hlas:
Můj sluho, Henry, povstaň k činu
a meč svůj pro mé jméno tas!

5.

Bitva u Ivry.
14. března 1590.

Zde vojsko Bohu odevzdané,
zde každá duše touhou plane,
by krev, jež se zde prolije,
tím byla, jak v své prosbě vroucí
král Henry volal k tobě, Pane:
Tvé vůle znakem všemohoucí
a tekla k blahu Francie!

Tam zpupný Mayenne se žoldnéři
z Vlach, Němec, se španělskou sběří

a zběsilými Vallony,
půl vojáci, půl loupežníci,
již v jakýkoli boj se vpeří,
a rozjasní jen svoji líci
nad zvonícími dublony.

Už srazili se. Duní děla,
meč pracuje a kosí těla
jak k žatvě zralé obilí.
Do lesa pík se jezdci valí —
tvůj prapor jaksi mdle se bělá
a ustupuje, Henry, králi —
Bůh s pomocí nechť popílí!

Bod Henry koně, vrh se k předu:
Já ustoupiti nedovedu,
však vy, jimž život drahý je,
než utečete — popatřiti
mžik jeden dejte svému hledu,
jak umí Henry, král váš, mříti
za Boha a čest Francie! —

Tak vzkřik — a hromný jásot za ním
se rozleh k nebi, dálným pláním —
za bílým jeho chocholem
se všichni hrnou, všecko drtí —
kdo vstříc se staví s odhodláním,
je mžikem jistou žertvou Smrti,
jež slaví hod svůj kolkolem. —

Bůh přispěl. Na roviny šíři
prach za jezdectvem ušlým víří
i Valloni už běží v dál;
žoldnéře Němce sesekali,
Vlach vzdal se. Rytíř po rytíři
se vrací pyšen k svému králi,
jenž k modlitbě své ruce spjal.

—by—

Po rozpuštění říšské rady.

Zase vládne v Rakousku § 14. Každý, kdo dovede povznésti se nad proudy té denní politiky u nás, beztoho tak neskonale umrtvující a prázdné, musí se nad faktem tím, nad návratem ministerského absolutismu zděsit. Vždyť se zdálo, že zavedením všeobecného práva hlasovacího učiněna přítrž tomuto zneužívání písmena ústavy, pocházejícího z doby, kdy ústavní život nešťastnými válkami byl přímo vynucen, kdy mu nepřáli ani ti, kteří ústavu vypracovali, zastávali a hájili. Otec rakouského liberalismu a ústavy byl rytíř Schmerling. Víc netřeba říci. Zdálo se, že ta éra zdánlivé ústavnosti, representované kuriovým parlamentem, zmizela navždy — a pojednou se dekretují rozpočet a státní půjčky zase císařským nařízením na základě § 14. Je to bolestné, poněvadž jasný obraz parlamentu lidového krátce po jeho vzniku je zkalen. Ani v dobách Taaffových, když nebylo ani páté kurie, když tento vykonavatel vůle koruny vládl neobmezeně, jako stělesněný absolutism, nebylo použito takových prostředků, až když do parlamentu vešli zástupci nejširších vrstev... Divný, trapný doklad politické zralosti. A vždy užívaly § 14. vlády, které měly českoněmeckou dohodu na prvním místě svého programu. Pro českého člověka má ten ministerský absolutism dvojnásobně hořkou příchut: jsme proti úřednickým ministrům, poněvadž nám jsou cizí, poněvadž byrokracie nás nezná a nám nepřeje, jsme proti úřednickým vládám i když parlament pracuje a kontroluje postup a konání vlády — a teď i úředníci vládnou státem, námi — a nemají nad sebou parlamentu. Jsou sami mezi sebou a mají jen styky s politickými odpůrci našimi. Tak vypadá naše bilance po čtyřech letech všeobecného práva hlasovacího. Je to bilance děsná, stav příšerný.

To úvodem, abychom hned předem jasně a nepokrytě se přiznali, že v ochromení parlamentu nevidíme úspěchu, třeba bychom rozuměli událostem, které k němu vedly. Nemůže se nám v pražádném případě zamlouvat politika, která rozbíjí parlamentní tribunu a dosazuje k samovládě ministry. Doby, kdy se neuznávala ústava, kdy

se líbil radikalism abstinence, jsou definitivně ty tam, přes všechna státoprávní ohražení. Celá politika naše a právě nejvíc ta, která vedla k nynějšímu rozvratu, odporuje těm ohražením a výhradám. Staročeský státoprávní radikalism, vyvrcholený v abstinenci, nechtěl znáti české poslance ve Vídni. Dnes je nesporná touha v českém národě po českých ministrech, jichž služební přísaha odporuje státoprávnímu ohražení na celé čáře! A z celé nálady u nás doma je patrno, že poslanci ve Vídni nejsou v úplném souhlase s českým lidem. Je ticho v Čechách, už se nedostavilo nadšení, že se podařilo rozbít parlament, už není jásotu a potlesku — je ticho. Jen disciplina stran a všeobecné poznání, že v čele státní správy je u vesla ministerstvo, které nevyhovuje, utlumuje nespokojenost širokých vrstev. Hospodářské zájmy celého národa o překot pracujícího, k té překotné práci nuceného soutěží a bojem o život, souvisí tak úzce s parlamentem a dodají už i naší politice tolik obsahu, že tento jen tichý souhlas se stavem věcí je důkazem vlastně skepse a nespokojenosti.

A přec: muselo k tomuto konci dojít, poměry byly nesnesitelné a neudržitelné, a i my, kteří zásadně jsme proti jakékoliv formě vlády bez parlamentu, § 14 anebo dokonce ve stavu mimo zákon (ex lex!), nemůžeme se opříti přesvědčení, že to, co se stalo, bylo pro nás poměrně nejpříznivějším rozluštěním, předpokládajíce ovšem, že zkušenosti z posledních událostí nabyté povedou zejména u nás k nápravě intra muros et extra. Usmíření se stavem věcí umožňuje se nám okolností, že ochromení parlamentu tentokrát nelze přičísti za vinu jen nám, jako v případech dřívějších. Vina spadá skoro jen na vládu, její neschopnost uspořádati věci v parlamentě a úžasné její přeceňování sil vlastních a stran majoritních. Je po té tak trapné situaci a bude snad dovoleno upřímnější slovo, které dnes už nic nepokazí. Je té upřímnosti právě třeba nyní na všech stranách, aby právě ony zkušenosti mohly nerušeně přispívati ke zlepšení a opravě našich snah a zásad politických a taktických.

Té upřímnosti je třeba tím více, jelikož nejzávažnější příčina všech našich neúspěchů politických, zejména ve Vídni, je neupřímnost, kterou celá naše politika je od let ovládána. Ta neupřímnost je příčinou štěstí a zkázy strany mladočeské, touto neupřímností Mladočeši porazili Staročechy, ale ta neupřímnost vymstila se na Mladočeších stejně, jako se vymstí dále na všech stranách českých ve Vídni, které nemají dost odvahy té neupřímnosti se zříci jednou pro vždy a definitivně. A zdá se, že není dosud té vůle v českých

stranách, ani v rostoucích a dorůstajících. Dr. Pacák před třemi lety v Kutné Hoře mluvil jako ministr o naší situaci dost střízlivě, a řekl jen to, co všichni poslanci denně cítili: nejsme ve Vídni sami. Tím dr. Pacák jen formou nejvšeobecnější naznačil, jakým směrem se naše politika ve Vídni bráti musí, nemá-li vést od porážky k porážce. A byli to tenkráte vzrůstající radikálové, kteří se pro tuto malou dávku potřebné upřímnosti na dra Pacáka vrhli, vytýkajíce mu zbabělost a nestatečnost. Že při těch výtkách ministerský frak hrál největší roli, netřeba dodávat. Jistě už tenkrát radikální poslanci alespoň cítili, že dr. Pacák má pravdu, a dnes to snad radikální strany cítí ještě víc. Přes to však ty lži hesel vlekou sebou dále, povlekou je patrně do voličských schůzí, budou jimi pracovati při agitacích volebních, neberouce si příklad ze strany mladočeské, nechtějíce připustit, že zde leží kořen všeho zla. To by znamenalo, že právě nejposlednější události a úkazy nebudou u nás působit a že zase starou neupřímností se přesmekneme přes pravdy, které jimi zůstávají, i když je my přezíráme a přeskakujeme.

Příliš často zabývali jsme se na tomto místě denní politikou, abychom dnes znovu museli vypisovat vývoj věcí od pádu ministerstva Beckova. Nejedná se dnes o retrospektivu — každý ví, jak jsme došli až tam, kde nastalo rozpuštění poslanecké sněmovny. Jen potud tedy, pokud ty poznatky politiky posledních tří let působí na další vývoj, chceme se událostí těch dotknouti.

Není snad ještě na čase psáti nekrolog baronu Bienerthovi. Je faktum, že jeho postavení u koruny je stále ještě znamenité, ale s tím neradi počítáme a snad ani není nutno s tímto faktem počítati, poněvadž přízeň koruny a dvoru je věcí velice proměnlivou a má důvody často osobnější, než by se na první pohled zdálo. Mocnář chefa kabinetu a celé ministerstvo drží přes sebe agressivnější oposici v parlamentě, dokud ministrpresident je s to vyříditi státní nezbytnosti. V okamžiku, kdy ministrpresident té možnosti nemá, bývá pod důkazy neutuchající milosti pohřbíván. O baronu Bánffym vypravuje se karakteristická anekdota. Ještě byl ministrpresidentem, když mocnář co den se radil s Kolomanem Széllem o možnosti upraviti poměry v uherském parlamentě, jež Bánffy nedovedl opanovat. Na jedné cestě z Vídně setkal se Bánffy na nádraží v Prešpurku s hr. Apponyim, tenkrát ještě členem vládní strany liberální. Rychlík staví jen minutu a Apponyi ptal se dychtivě Bánffyho, má-li ještě důvěru mocnářovu. »Důvěru mám, ale portefeuille nemám!« Baron Bienerth má dosud obé, a snad jej udržuje na místě prozatím ještě

odpor císařův propustiti ministra jen proto, poněvadž nemá v parlamentě dost sympatií. A k tomu, že nemá v parlamentě dost hlasů, se baron Bienerth dosud asi nepřiznal a doufá, že hlasů novými volbami nabude. Kdybychom v Rakousku měli skutečný a vážný život ústavní, všecky ty otázky a události nebyly by možny, baron Bienerth byl by už dávno dolnorakouským místodržitelem. Ale k tomu pravdivě ústavnímu životu u nás nikdo si netroufá pracovati, patrně z důvodů národnostních, poněvadž u nás každý ještě počítá s »vítězstvím« — mimo ústavu. Tím se ovšem snadno vysvětlí postup koruny. Baron Bienerth tedy osobně prozatím nad parlamentem zvítězil dosud vždy. Poprvé tenkrát, když byl povolán, aby převzal dědictví po baronu Beckovi. Není dnes tajemstvím, že se koruně a dvoru nelíbily osoby ve druhém kabinetě barona Becka, a že rozhodný vliv parlamentu na státní správu nebyl různým kruhům po chuti, zejména panské sněmovně, která má mezi svými členy celou řadu odstavených státníků — soidisant — a parlamentářů a přece zůstává jen z onoho vlivu méně nebo více vyloučena. Baron Beck padl v nemilost a s ním i jeho kabinet, ale zásadně nebyl proti koaliční vládě a parlamentární vlastně nikdo, poněvadž se poznalo, že koaliční systém vykonal za dvě, tři léta víc než kterýkoli před tím, a že právě ony kruhy zbavil největší starosti o vyrovnání s Uhry.

Koruna baronu Bienerthovi tedy uložila sestavit kabinet parlamentární na základě koaličním; bylo patrno, že se v nejlepším případě chce zbavit osob. Ústavní princip porušily tenkrát strany, jak už jsme řekli, z důvodů národnostních. Ten ústavní a parlamentární princip, tenkrát porušený, působil dále, a ono porušení vedlo až k rozpuštění parlamentu. Ono porušení ústavních řádů udržovalo barona Bienertha u moci a dopomohlo mu až k úplnému vítězství nad parlamentem, ovšem jen dočasnému. První parlamentární kabinet Bienerthův nemohl se ustaviti, poněvadž rozpory a nesnášenlivost mezi Čechy a Němci ohrožovaly jeho existenci od prvního dne. To poznání bylo všeobecné, tak všeobecné, že si čeští poslanci netroufali vstoupiti do kabinetu ani tenkrát, když bylo skoro jisto, že budou v něm tři Češi. A od onoho dne baron Bienerth soustavně se vymlouval na spory českoněmecké, když se na něm žádalo, aby přestal vládnout jen s Němci a Poláky. Tím ovšem dostávali jsme se vždy víc a více do postavení k Bienerthovi nepřátelštějšího, a on vždy víc a více klonil se k Němcům. Poměr českých poslanců k ministerskému předsedovi velice se podobal poměru k dru Koerbrovi.

jehož vláda proti nám z největší části zaviněna byla taktikou české delegace tehdejší.

Baron Bienerth tedy nemohl dle příkazu sestaviti parlamentární kabinet, ale ponechán přes to v úřadě, přes tento neúspěch, a to už proto, aby nebyla patrna zbytečnost propuštění barona Becka a osobní stránka celé krise. Proto se baron Bienerth sám jako tonoucí stébla chytl tvrzení, že nelze ustaviti koaliční kabinet parlamentární pro neshody česko-německé, jak se toto tvrzení ozvalo na české straně. Pro správnější posuzování politiky české ovšem zde nutno zaznamenati, že baron Bienerth, přejímaje úkol sestaviti po baronu Beckovi parlamentární kabinet, byl ochoten sestaviti jej bez urovnání sporů česko-německých. Na rozhodujících místech, zdá se, dokonce tenkrát byla ochota připustiti kabinet i bez českých Němců, poněvadž postup jejich v poslední době Beckově, postupování soudů v uzavřeném území dávalo tušit úmysly jejich. Pro toto posuzování české politiky za barona Bienertha nutno uvést si na paměť dvě fakta: než chef kabinetu zahájil jednání o nový kabinet, povolal k sobě oba české ministry, kteří pád barona Becka rozhodně ukvapenou demisí urychlili, a prohlásil jim, že je odhodlán sestaviti kabinet s Čechy a sice se třemi českými ministry. Dr. Fiedler i Prášek věděli, že dr. Gessmann, původce a vůdce fronty proti baronu Beckovi na vyšší příkaz, bude bar. Bienertha podporovati i tenkrát, kdyby Němci z Čech dělali obtíže a věděli, že i v kruzích německých poslanců alpských bylo dost nálady přiměti české Němce ke klidu a pokoji. Jakmile dr. Šusteršič se dověděl, že baron Bienerth by byl ochoten utvořiti kabinet jen s Čechy a bez Slovinců (bez něho?), prohlásil bar. Bienerthovi, že by takovému kabinetu Slovinci museli vypověděti válku, že by přešli do oposice, poněvadž se považují s Čechy rovnocennými. Chtěje získati alpské Němce a křesťanské sociály k uklidnění Němců českých, baron Bienerth nemohl povolati do nového kabinetu vedle tří Čechů anebo i vedle dvou Slovince. Mimo to na české straně nebylo dost chuti po zkušenostech za Becka vstoupiti zase do vládní strany. Obě tyto překážky nedaly se v rychlosti, které bylo třeba, překonati, a baron Bienerth upustil tedy od povolání ministrů parlamentárních a zasedl na ministerskou lavici vedle řady sekčních šéfů, dra Žáčka a Schreinera, maje od mocnáře příkaz, obnoviti pokusy o parlamentární kabinet. Tato intermezza z oné doby, jak řečeno, tu zaznamenáváme, aby se česká politika za tři léta vlády barona Bienertha dala lépe a správně posouditi. Pro okamžitou situaci, jak nyní nastala, nepadají ony okolnosti prozatím na váhu.

Místo pravých příčin nezdaru prvního parlamentárního kabinetu, jak již podotčeno, souhlasně české vedení a bar. Bienerth udávali, že s parlamentární vlády sešlo proto, poněvadž takový režim předpokládá dorozumění v Čechách. Baron Bienerth neměl však poslání utvořit parlamentární kabinet proto, aby srovnal, alespoň částečně, spory v Čechách, nýbrž jemu bylo uloženo, aby zjednal v parlamentě takové poměry, které by zaručovaly jistotu, že anexe Bosny a Hercegoviny, několik týdnů před pádem Beckovým vyhlášená, a její politické a finanční následky budou v parlamentě schváleny. Českou otázku baron Bienerth doufal, že rozřeší jen tak mimochodem.

Rozpuštění parlamentu znamená fiasko v obou směrech. Politicky anexe ovšem schválena v delegacích — jak v této korporaci zvykem a přirozeno, automaticky — ale následky finanční, nové daně a půjčky stály netknuty na denním pořádku parlamentu, když byl rozpuštěn. Česká otázka, po dvou pokusech ji řešiti, zůstala dále nerozřešena a jaksi jako slib, že se stanou pokusy nové a další, povolán do Prahy jako místodržitel a pacifikátor hrabě Frant. Thun. Otázky finanční měly být řešeny na jaře, otázky české na podzim. V parlamentě, a zejména mezi českými poslanci, bylo přesvědčení, že československá opozice při pokusu o nové daně a zvýšení starých bude muset postupovat s nasazením všech sil, poněvadž bylo jisto, že provede-li se reforma daní bez ní a proti ní, budou-li finanční následky anexe opatřeny bez ní, bude její parlamentární postavení víc než zoufalé, a to tím víc, jelikož zatím parlament sestárne a poslanci bezprostředně po schválení nových břemen finančních a vojenských budou posláni před voliče. Proto se opozice chystala k rozhodnému boji až při předlohách finančních, a i tu bylo dost pochybností, poněvadž bylo patrno, že část finanční reformy, určená sanaci zemských financí, nemůže narazit na odpor poslanců českých, naopak tito byli si toho vědomi, že pro tuto část finančního plánu budou muset hlasovat. Ale nespolehlivost majority zaručovala opozici skoro jistý úspěch, a jak Poláci, tak i vídeňští a alpští Němci prohlašovali, že je provedení finančního plánu bez součinnosti Čechů nemyslitelno. Jen Němci z Čech stáli na svém.

I baron Bienerth, zdálo se, že je stejného názoru: při utvoření svého třetího kabinetu v lednu 1911 alespoň prohlašoval, že tento kabinet má toliko obmezený program: opatřiti novou bankovní předlohu, rekruty a rozpočet na r. 1911. Tento svůj program by vláda byla asi bez valných překážek splnila, kdyby opozici

nebyly přispěly na pomoc dvě okolnosti: dlouhé trvání delegací v Budapešti a prapodivné chování vládní majority po nich. Opposice byla by klidně vyčkala finanční a vojenské reformy, a kdyby baron Bienerth, proti svému plánu, nebyl o prázdninách velikonočních provedl zjevnou změnu systému, byla by pak síly své změřila s vládní majoritou. Není tajemstvím, že přední poslanci čeští byli přímo proti tomu, aby se dělaly vážné obtíže už při rozpočtu, bance a rekrutech. Než — delegace v Budapešti trvaly přes počátek března a každý ztracený den v březnu znamenal větší nemožnost do 31. března vyříditi řádný rozpočet na r. 1911 a tím nezbytnost nového rozpočtového provisoria. Nechuť opposice dohnati vládu k § 14. byla by snad vládě pomohla i přes toto nebezpečné úskalí 31. března, ale zmíněný postup vládní majority zhoršil věc naprosto. Vláda nezbytně potřebovala půjčku padesáti milionů korun na zaplacení první splátky na stavbu dreadnoughtů, z nichž první má být koncem května spuštěn na vodu. Vládní strany chtěly těchto padesát, vedle dalších pětadvaceti milionů umořovací renty, vládě povoliti jen zároveň s vyřízeným řádným rozpočtem na celý rok 1911. Když bylo prokázáno, že k vyřízení jeho nedojde, když vláda předložila provisorium do konce června, vládní strany na podnět dra Steinwendra počaly se zpečovati. Půjčky schváliti nechtěly. Zde baron Bienerth otevřel karty: prohlásil po více než 14denním jednání s majoritou, že odvodí všecky důsledky, neobdrží-li do 31. března provisorium a půjčky. Vládní strany ovšem této hrozby se lekly, ale opposici baron Bienerth přímo ukázal cestu, kterou se musí bráti. Opposice, která by nebyla využila vládou samou přiznané trapné situace, musela se státi směšnou. Opposice — už jen česká, bez Slovinců — usnesla se znemožniti rozpočtové provisorium a půjčky do 31. března. Počítala ovšem v první řadě s odstoupením barona Bienertha, koruna však, jak úvodem již řečeno, rozhodla pro setrvání barona Bienertha v úřadě a pro rozpuštění parlamentu.

Baron Bienerth, dávaje koruně na rozhodnutí, jistě uvedl situaci v parlamentě a jistě ukázal k nemožnosti opatřiti nové peníze pro potřeby vojenské v nynějším parlamentě. Že rozpuštěním ulehčí v první řadě opposici, a především poslancům českým, věděl dobře, a když se stalo rozhodnutí v neprospěch parlamentu, jistě se stalo proto, poněvadž vláda nepřehlíží, že ulehčením opposice ulehčí i sobě. Baron Bienerth počítá s tím, že poslancům i ve vládní majoritě těžce by se hlasovalo před normálním rozpuštěním a před volbami pro nové daně a vojáky, a doufá, že parlament na nových šest let zvo-

lený bude ochotnější. To může být pro vládu snadno mýlka, volby jsou nevypočitatelny, ale nicméně pravděpodobným počet vlády je.

Na druhé straně čeští poslanci zbaví se situace, která se hlavně pro ně stala neudržitelnou, ze které nebylo už skoro východiště. Velká majorita české delegace, jak už jsme při tvoření jednotného klubu na tomto místě vykládali, je pro politiku positivní, vládní. Po všem, co se za vlády barona Bienertha v nynějším parlamentě sběhlo, bylo jak české delegaci tak i bar. Bienerthovi utvoření majority s Čechy už nemožno. Nové volby, nový parlament znamenají novou situaci. Po volbách mají noví poslanci i vláda úplně volné ruce, co se stalo v parlamentě dřívějším, neplatí pro parlament nový.

Politika česká od pádu barona Becka nebyla dobrá, to cítil a cítí každý, kdo jí byl poblíže. Následky oné politiky obtěžovaly české vedení při každém kroku. Ta politika nemohla být lepší, poněvadž pro lepší nebylo lidí. Naše politika byla od počátku dosavadního režimu až do poslední hodiny parlamentu neupřímná, poněvadž poslanci, kteří oposici dělati neumějí a co hlavnějšího, dělati nechtějí, museli dělat oposici, do níž se z důvodů víc osobních, než věcných, sami vehnali. Všecky tyto okolnosti, širší veřejnosti v detailech přímo nepřístupné, rozpuštěním zmizely. Z Vídně odcházeli poslanci do posledního s vřelým přáním, aby se do takové situace nemuseli vracet. To bylo po třech letech první upřímné slovo. A všichni, dokud byli ve Vídni, byli přesvědčeni, že česká delegace musí jinak vypadat, musí být jinak zorganisována, nemají-li příští čeští poslanci dospěti po krátké době do stejného bahna, které opouštěli poslanci staří. Věděli, že jednotný klub český, jakž takž ve své jednotnosti udržovaný, může ten svůj vliv uplatniti jen tenkrát, bude-li veden za určitým cílem a když každý jeho člen bude k té cíle vědomé práci schopný. Heslo: do Vídně nejlepší lidé! ozývalo se ze všech úst a s tímto přesvědčením odjíždělo se do voleb. Je málo týdnů po rozpuštění, a, jak se zdá, nálada se už počíná měnit. Jde více o nejlepší mandáty, než o nejlepší lidi. Nechceme předbíhat událostem a volbám, ale už dnes se nám zdá, že sami mnoho z toho zadáme, co nám rozpuštění usnadnilo a umožnilo.

Řekli jsme, že je třeba upřímnosti. Budou volby a je té upřímnosti třeba na obou stranách: k voličům a pak poslanců k poslancům. Říci voličům pravdu znamená, že nemají volit lidí neschopných. Ale pak jim jich nikdo nesmí doporučovat.

11. dubna 1911. Č.

K českému vydání Painova Věku rozumu.

Přeložil Rudolf Krystinek. S podobiznou spisovatelovou. Laichterových »Otázek a Názorů« č. XXVII. 1909.

»Věk rozumu« je veliká kniha, napsaná ve veliké době. Spisovatel její, Angličan Thomas Paine (1737—1809) je význačným zjevem té periody doby osvícenské, ve které její ideje se měnily ve skutky. Vychován jsa v pietistickém prostředí (otec jeho byl kvaker) a vzdělav se racionalistickou filosofií anglickou a francouzskou, odebral se r. 1774 s doporučením Franklinovým do Ameriky, kde právě se schylovalo k revoluci.

Svou brožurou »Zdravý rozum« (1776), v níž radil k neodkladnému povstání, uspíšil počátek války, brožurami pod názvem »Krise« vydávanými povzbuzoval Američany k vytrvalosti, a praktickými návrhy pomáhal jim k penězům na další vedení války. Po prohlášení neodvislosti obcí amerických vrátil se do Anglie, kde r. 1790 proti Burkovým »Úvahám o francouzské revoluci« napsal obhajobu její ve spise »Lidská práva« (II. díl r. 1792). Jsa stíhán pro tento spis, ujel do Francie, kde byl nadšeně přijat a zvolen do národního konventu. Hlasováním proti smrti Ludvíka XVI. (jeho slova: »Zabte krále, ale ne člověka!«) popudil proti sobě Robespierra, který ho koncem prosince 1793 »v zájmu Francie i Ameriky« dal zatknouti právě v den, kdy Paine dokončil I. díl »Věku rozumu«. Jen šťastnou náhodou unikl Paine guillotině a teprve po pádu Robespierrově byl propuštěn na svobodu po jedenáctiměsíčním žaláři. R. 1795 napsal druhý díl »Věku rozumu«, 1802 odejel znovu do Ameriky, kde žil ještě sedm let zneuznáván a podezříván — puritánská Amerika nemohla odpustiti autorovi »Zdravého rozumu«, ve kterém radil k revoluci politické, »Věk rozumu«, jímž prováděl revoluci náboženskou.[1]

---

[1] Kdo se chce dověděti více ze zajímavého a pohnutého života Painova, nechť si přečte krom úvodu překladatelova dvě kapitoly, jednající o Painovi v knize J. B. Dalyho »Na úsvitě radikalismu« (»Otázek a Názorů« č. XXVIII.),

»Věk rozumu« možno nazvati biblí racionalismu, napsanou proti bibli zjevení. Co se dá vůbec na základě zdravého rozumu proti zjevení říci, to Paine v této knize řekl jednou pro vždy. Jeho kritika je zničující, ale všude opravdová a vážná. Na některých místech ani on se neubránil ironii, ale ta nikde není jedovatá a frivolní; Painovi šlo všude především o věc. Tím liší se výhodně od Voltaira; třeba jen přirovnati »Věk rozumu« k Voltairovým »Všetečným a bezbožným otázkám nábožného doktora theologie Zapaty« a vysvitne nejlépe rozdíl mezi Angličanem a Francouzem, mezi protestantem a katolíkem.

Prvý díl »Věku rozumu«, pojednávající všeobecně o křesťanství a theologii, o Bohu a zjevení, o vědeckém a církevním názoru světovém a o přirozené a církevní mravouce, obsahuje ve svých sedmnácti kapitolách a konečném přehledu opravdu celou náboženskou filosofii deismu; díl druhý probírá kriticky jednotlivé knihy Starého i Nového Zákona, »Závěr« pak je mohutnou kapitolou shrnující hlavní myšlenky celého díla, v němž k nám mluví století XVIII. nejkrásnějšími svými ideami. Deismus, to jest rozumem podepřená víra v Boha, účinná láska k bližnímu, snášelivost a pravdivost — toť náboženský program Painův. Je to činorodý puritanismus, obrozený humanitními ideami osvícenskými.

Slyšme několik slov z kapitoly prvé, »Spisovatelova vyznání víry«, jimiž vyjádřil ducha své knihy, slov prodchnutých tou zvláštní ušlechtilostí, jež je vždy příznakem lidí opravdu osvícených; je v nich Paine celý:

»Vyznávám se vší čistotou a přímostí, s níž duše lidská hovoří sama s sebou: Věřím v jednoho boha a nic více. Doufám, že jest blaženost posmrtná. Věřím v rovnost všech lidí a věřím, že náboženské povinnosti záležejí v tom, že konáme spravedlnost, milujeme milosrdenství a snažíme se, abychom všecky spolutvory učinili šťastnými.« »Nevěřím v ... žádnou církev, kterou znám. Mé vlastní svědomí je mou vlastní církví!« »Nijak nemyslím tímto prohlášením uvésti v opovržení ty, kdož jinak věří, neboť mají pro svou víru totéž právo, jako já pro svou. Ale jest nutno, má-li člověk býti blažen, aby v d u š i s v é v ě ř i l s á m s o b ě. Nevěra nezakládá se snad na tom, věříme-li či nevěříme; ale vyznává-li někdo učení, v něž nevěří, to jest

---

která je vůbec znamenitým příspěvkem k poznání politických idei st. XVIII. Politické spisy Painovy vyšly také německy ve dvou svazcích r. 1876, anglický dvoudílný životopis je od vydavatele spisů Painových M. D. Conwaye z r. 1892.

nevěra.« V posledních větách jako bychom slyšeli Tolstého; ti dva mají spolu leccos podobného, ale daleko by spolu nešli — jejich cíle jsou velmi rozdílné.

V lučavce rozumové analysy Painovy ovšem se rozplývají všechna dogmata, všechny »nesmyslné a bezbožné zázraky«, jak je nazývá. Věk rozumu, který dle Paina nastává, nesnese dogmatického násilí, na rozumu páchaného, nesnese zázraků, jež jsou protivou přírodních zákonů, nesnese tajemství, jež jsou protivou pravdy. »Náboženství jest víra v boha a vykonávání mravní pravdy, a proto se nemůže spojiti s tajemstvím.« Až rozum nabude všude vrchu, bude čistý deismus, rozumová víra v Boha, jediným náboženstvím. Jenom že bylo toho rozumu tenkráte až příliš mnoho. Věk rozumu, zavrhující všechna dogmata náboženská, utvořil si dogma o všemohoucnosti rozumu, rozum stal se sám — bylo to tehda v módě — osvíceným absolutistou, a náboženství se z područí pověry dostalo do područí rozumu. Světla bylo dost, ale také chladu. Náboženství jen rozumové je jednostranné náboženství — tou vadou stonal všechen racionalismus i s Painem, že přezírali citovou stránku náboženství. Musili přijíti jiní a dokázati racionalismu, že ne samým rozumem živa jest duše lidská.

Podobně chybuje Paine se svou dobou v názoru na historický vývoj náboženství, zvláště křesťanského, že totiž všechny náboženské knihy, především ovšem knihy biblické, byly napsány za tím účelem, aby lidstvo bylo podvedeno. Vyskytují se u něho výrazy jako »podvodnictví«, »lháři a podvodníci« (o prorocích), »podlý důmysl«, »chytráctví« životopisců Kristových, »vynálezci evangelia« a pod. Teprve na konci knihy zmiňuje Paine své názory o lživosti a podvodnosti spisovatelů evangelií a připouští postup ten, že prostá domněnka, jsouc podporována lehkověrností, vzrostla v nepravdu a konečně byla vydávána za skutečnost. My ovšem nyní víme, že při zakládání náboženství křesťanského i jiných ve většině případů o vědomém podvádění nemůže býti řeči, víme, že »křesťanští mythologové« podvodníky nebyli, že neměli vše napřed promyšleno a že do »křesťanské mythologie« byl vkládán systém teprv dodatečně — dovedeme si vůbec vznik takových »zjevení« psychologicky a sociologicky mnohem přirozeněji vysvětliti, nežli Paine a jeho doba.

A ještě jeden mylný názor Painův si naše doba opravuje, třeba že posud hodně je rozšířen, že totiž na odstranění omylů na poli náboženském a mravním stačí rozumové poznání — stále názor všeho racionalismu, rozum přeceňujícího. Bylo jim to tak jednoduché, jasné a

logické: zdravý rozum zažene pověru a za několik desítiletí nezbude z minulosti ani stínu — nastane věk rozumu. Stol. XVIII. znalo myšlenku pokroku, ale nemělo posud jasného ponětí o myšlence vývoje, a jak historie ukazuje, důkladně se mýlilo ve svém názoru, že staré útvary náboženské brzo zajdou a nové ihned nastoupí na jejich místo. Od lojové svíčky k elektrickému světlu je tuze dlouhá cesta, od starého náboženství k novému nepoměrně delší. Patentovaní výrobci lojových svíček přirozeně se brání proti užívání žárovek a obloukovek a budou míti ještě dlouho hojnost odběratelů, zvláště když svůj výrobek trochu zlepší.

Církevnictví je nepřítel mocnější a houževnatější, než se zdálo Painovi a než se zdá tak mnohým v době naší. Paine má docela pravdu, konče »Věk rozumu« těmito slovy: »Až bude možno svobodně myslit o věcech týkajících se jak vlády tak náboženství, potom konečně mocně nabude převahy pravda« — ale kdy to bude? Jak daleko jsme ještě od svobody náboženské u nás, když český překlad knihy Painovy, vydaný sto let po jeho smrti, mohl býti zabaven a teprve čtením v poslanecké sněmovně immunisován? To »cizoložné spojení státu a církve«, o němž Paine mluví, stále trvá v kulturních zemích a ještě hezky dlouho bude trvati. Kde jsme sto let po smrti Painově? na úsvitě, či snad lépe v předvečer katolické reakce tam, kde ještě katolicismus má rozhodující vliv politický a sociální. A jestliže v katolickém Rakousku se stát stává nástrojem církve, v protestantském Prusku se orthodoxní církev mnohdy stává nástrojem státu. Jedinou odpomocí tu v obou případech je: úplná rozluka.

Nemylme se; útvary jako církve mají tuhý život, neboť jejich společenská organisace je stmelena rozumovou a mravní prací staletí a tisíciletí. Z toho fakta čerpá na př. katolická církev důvěru a těší se, že »portae inferi non praevalebunt«. V jednom má pravdu: nebudou to brány pekelné, které ji přemohou, nýbrž náboženství nové. To je mi tak jasné jako dvakrát dvě, že náboženství se dá překonat zas jen náboženstvím — staré se musí překonat novým, lepším. Věda, umění, ethická kultura, rovnost, bratrství, humanita, volná myšlenka a všechno to ostatní, ať už samostatná cena jejich pro lidstvo je sebe větší, jsou pouze náboženskou cikorií, která náboženství lidstvu nahradit nemůže. Bude-li nějaké náboženství budoucnosti — a já věřím, že bude — jistě to nebude katolicismus, ale proto ještě své úlohy nedohrál. Nevím, kde jsem četl výrok Montesquieuův, že katolicismus bude trvat ještě aspoň šest století. To se mi zdá být rozumné slovo. Život podobných útvarů musí se měřit tisíciletími — nějaké století více

nebo méně nepadá tu na váhu. Dvanáct set let trvalo, než dosáhla církev katolická svého nejvyššího rozvoje, aspoň tolik může od té doby zase uplynouti, nežli se moc jeho schýlí k západu. Jsem přesvědčen, že Montesquieu dobře pochopil minulost a z minulosti soudil na budoucnost. Historie učí člověka trpělivosti. —

Stejně jako katolicismu dotýkala se ovšem Painova kritika bible a zjevení také orthodoxního protestantismu, a také se angličtí a američtí theologové vrhli na Paina s velikou prudkostí. A přece Paine nedělal vlastně nic jiného než oni: prováděl pouze jednu ze stěžejních zásad protestantismu — vykládal si Písmo svým rozumem. O tom pak není pochyby, že v náboženství rozumovém, na rozumu založeném, není místa ani pro zjevení, ani pro tajemství. Paine pěkně povídá, že deistovou biblí je stvoření a celý svět že je vlastně jediným tajemstvím. Proti zázrakům staví přírodní zákony, proti zjevenému »slovu božímu«, bibli, staví přirozené dílo boží, vesmír, a pravou theologii je mu přírodověda. »Studium přírodovědy, matematiky a mechaniky je studiem pravé theologie, nikoli zatemnělá dogmata a pověry kněží.« »Náboženskými ideami přírodními« jest mu poznávání vesmíru, a vědecká methoda by patrně byla nejlepší bohoslužbou. Bůh, ale ne zjevení, náboženství, ale ne církev — to je základní thema, na kterém je celá kniha zbudována.

Všechny ty důkazy jsoucnosti boží, které tehdejší deismus uváděl a které uvádí i Paine, nás ovšem už nepřesvědčují, ani nám už nestačí tehdejší teleologie — my hledáme a snad i nalézáme teleologii novou, hlubší, kterou si vyvětlujeme poměr mezi děním přírodním a záhadou Boha; ale jistě theismu nynějšímu stejně jako tehdejšímu deismu jsou tak zvané zákony přírodní projevy, skrze něž a nad nimiž Boha tušíme.

Ke křesťanství Paine není spravedliv; úplně je stotožňuje s církevnictvím a nedovede si ho představiti bez dogmat. Podle něho i reformace byla nábožensky neplodná. »Mythologie obsahovala stále totéž a po pádu papeže křesťanského objevilo se množství papežů národních.« Všechny církve pronásledovaly a náboženství zneužívaly, až na jedinou sektu, ze které sám vyšel — kvakery, kteří jsou prý spíše deisté než křesťané.

Paine důsledně se svého racionalistického stanoviska neuznává velkého mravního významu křesťanství, neuznává jeho výchovné moci i v církvi katolické v prvním tisíciletí a ještě asi dvou stoletích následujících. Jemu jistě by se líbil název, který dal křesťanství Machar — »Jed z Judey«; i on je mínění, že tisíciletí mezi koncem světa sta-

rého a renaissancí je neplodná písčina, že křesťanství na tu dobu pokrok lidstva zastavilo. Byl-li středověk »temný«, stal se jím ne užíváním, nýbrž zneužíváním ideí křesťanských — nezastavilo pokroku toho křesťanství, nýbrž církevnictví, ne Kristus, nýbrž Pavel, církevní otcové, papežové, ne křesťanské »miluj!«, nýbrž římské »panuj!«. Je pravda, že základy křesťanství jsou příliš jednostranně ethické, ale to neznamená, že by duch křesťanství byl protiintelektuální. Kristus, jehož království nebylo s tohoto světa, jistě by se nebyl dostal s vědou do konfliktu, ale dostali se jeho »náměstkové«, kteří chtěli do Petrovy sítě chytit lidského ducha.

Je-li »evangelické« křesťanství schopno obrození, je-li »čisté« křesťanství vůbec možné a zda v takové formě, jež by odpovídala všem ostatním složkám nynější kultury, je otázka zajisté oprávněná; ale zjevy takové, jako mohutný vliv Tolstého v naší době, kongresy pro volné křesťanství s tisíci účastníků z celého vzdělaného světa, vývoj moderní protestantské theologie zvláště německé, živý náboženský zájem veřejnosti anglické a americké, ba i ten poloviČatý modernismus katolický, pokud je upřímný, při zodpovídání této otázky jistě hodně padají na váhu.

Zajímavé a nápadné je, že deista Paine, který zbraněmi tak břitkými a účinnými potíral církev a náboženství zjevená, nepolemisuje nikde s tehdejším materialismem, jak to v poslední době svého života tak horlivě činil Voltaire. Snad si on, jemuž náboženství bylo věcí opravdu vážnou, uvědomil, že popírati náboženství není tak nebezpečné jako zneužívati ho. Celá Encyklopedie neuškodila náboženství tolik jako surový církevní despotismus, a theoretický materialismus Holbachova »Système de la nature« nebo Lamettriova »L'homme-machine« zdaleka tak ne jako praktický materialismus zhýralé francouzské hierarchie. Vůdcové revoluce ostatně nebyli materialisty, nýbrž deisty; revoluce měla také své náboženské fanatiky, a Robespierre jako velekněz nejvyšší bytosti nebyl menším augurem než jeho kolega v Římě.

V křesťanství církevním vedle učení o zázracích a dogmatu o Trojici nejvíce Painovi vadí idea vykoupení, teprve dodatečně do Písma vsunutá, k vůli které se původní smysl bible mnohdy úplně převrací. Také s evangelickou zásadou neodpírati zlému nesouhlasí Paine, a je velice zajímavo čísti nejen názory, které proti ní uvádí, nýbrž i způsob, jakým to činí: jsou to argumentace formou svou přímo tolstovské, které tu Paine rozvinuje proti názoru evangelickému, na němž po stu letech Tolstoj založil své učení.

Pokud Paine posuzuje bibli a zvláště Starý Zákon s rozumového stanoviska, má většinou pravdu; všechny důkazy a vývody jeho neobstojí sice před moderní kritikou biblickou, ale o těch, jež jsou čerpány »z vnitřních důvodů, které jsou v knihách samých« — a těch je většina — platí právem to, co o sobě řekl: »Prošel jsem nyní bibli jako dřevorubec lesem se sekyrou na rameně, a zporážel stromy. Zde leží. Nechť je kněží, mohou-li, znovu vypěstují. Možná snad, že je zasadí, ale nikdy již neporostou.« Bibli však nutno posuzovat především se stanoviska ethického. Možno přec nepřijímat církevního názoru na bibli jako zjevené slovo boží a popírat autorství ducha svatého i kontinuitu jednotlivých částí z toho plynoucí, možno dívati se na ni po příkladě Painově stejně jako na každou jinou knihu — to právě církevně věřící nejvíc zaráželo a uráželo —, možno právě s ethického stanoviska značnou část zvlášť Starého Zákona odsoudit, a přece vidět v bibli knihu obsahující myšlenky, jež mravně obrodily svět. Ať už je bible v jednotlivých svých knihách jakákoli a ať o jejích různých stránkách soudíme jakkoli, Nový Zákon je tu a v něm obsažen je duch křesťanství. Paine, syn doby osvícenské, neměl pochopení pro ten citový a mravní stav, z něhož se evangelia zrodila a který v lidstvu žije a bude žíti, neboť patří k lidské podstatě; pro tu touhu po nekonečném, z níž jako z věčného sněhu věčně se bude řinout potřeba náboženství; neměl pochopení pro ducha, který stejně vane z knih evangelií jako z dialogů Platonových. Kázání na hoře, vyprávění o ženě cizoložné (Jan, VIII.), »dvě veliká přikázání«, »Otče náš«, celá řada evangelických výroků Kristových — to je nový mravní názor světový, právě tak živoucí a životorodý nyní jako v dobách, kdy vznikl, ať vznikl kdykoli a jakkoli i ať sebe více byl církvemi nepochopen, převrácen a zneužit. Nevidí-li toho Painové a Macharové, nechť si — vidí zase jiné věci, jež jsou nám všem k dobrému; ale vidí to Tolstí a Masarykové a budí svým hlasem naši duši k vyššímu životu náboženskému; budí ji nadarmo? —

Painův »Věk rozumu«, psaný pro dobu revoluční, je psán také pro nás. Je knihou moderní, nejen jako každá kniha ducha v pravdě velikého, nýbrž i tím, že nás nutí zabývati se a znovu se zabývati neodbytnými otázkami, na něž dlužno si odpovídat nejen svým myšlením, nýbrž celým svým životem. Možno plně přisvědčiti závěrečným slovům překladatele Rudolfa Krystinka, bohužel předčasně zesnulého, který srdečně psaným úvodem a výborným, opravdu českým překladem učinil knihu Painovu přístupnou českému čtenářstvu, když praví: »Bez znalosti »Věku rozumu« není možno správně sledovat vývoj hnutí za volné myšlení a úsilí o náboženství.« *Z. F.*

Jak je postaráno na Moravě a ve Slezsku o vzdělání selské mládeže.

Napsal Jan Máša.

Vzdělání odborné pro selského synka, i toho, jenž převzíti má správu otcovského statku a jenž maje vypláceti podíly sourozencům svým, mnohem více se musí ohánětí, než otec jeho na statku mnohdy zadluženém, považováno bylo do nedávné doby za luxus a ještě dnes návštěva škol hospodářských nesvědčí o tom, že by porozumění o nutnosti odborného vzdělání zemědělského bylo proniklo do širších vrstev našeho rolnictva. A což teprve vzdělání odborné pro selskou mládež dívčí. O tom teprv nechtěli naši rolníci a naše selky skoro ani slyšeti. Děvče posláno na učení trochu toho šití, někdy dokonce i do nějaké kuchyně, aby pochytilo něco z vaření — a dost. A přece právě selská žena měla by míti toho odborného vzdělání co nejvíce, vždyť na ní z velké části spočívá všechna tíha hospodaření na statcích dnes hodně zadlužených.

Že tvrzení moje o naprostém nepochopení nutnosti vzdělání selského dorostu dívčího u našich rolníků je správno, toho důkazem okolnost, že v zemi eminentně zemědělské a na vysokém stupni rozvoje zemědělství stojící do roku 1909 byla jen jediná řádně vypravená škola hospodyňská v Kroměříži, škola, kteráž ročně pouze 24 chovanek mohla přijati. Je to skoro neuvěřitelno, než pravdou je to přec. Je pravda, že vedle této celoroční školy hospodyňské existovaly od roku 1900 kočovné kursy hospodyňské zemědělskou radou pořádané, avšak i ty netěšily se na počátku přízni, jak bylo žádoucno.

Dnes je drobný krok v před učiněn — ale to vše nepostačuje. Při počtu téměř 40 škol zemědělských pro dorost mužský 2 veřejné, 1 klášterní a 1 soukromá, mimo to ročně asi 9 kursů tříměsíčních hospodyňských zemědělské rady moravské je počtem nedostatečným a nutno naléhavě zdůrazniti, že pro vzdělání našeho ženského dorostu selského se brzo musí mnoho státi.

O tak zvaných pokračovacích kursech hospodářských pro děvčata, které se tu a onde zřídily a zase brzo, když nadšený učitel odešel jinam anebo když pro naprostou netečnost rolnictva k nim zrušeny býti musily, se ani mnoho nezmiňuji. Otázka této kategorie škol hospodářskými nazývaných je dosud nevyjasněnou a ač mnohokráte bylo o ní anketováno a debattováno, jsme ustavičně na bodě mrtvém.

O vzdělání ženského dorostu selského na Moravě a také ve Slezsku je postaráno tedy jednak hospodyňskými školami (zemská v Kroměříži, polozemská v Klášterním Hradisku, soukromá ve Velkém Meziříčí, klášterní v Kokorách, ve Slezsku soukromá v Klimkovicích a klášterní také v Klimkovicích), jednak hospodyňskými kursy, které svým personálem odborným pořádá český odbor zemědělské rady moravské. Naši němečtí krajané mají hospodyňskou školu v Žilině a také hospodyňské kursy pořádané německým odborem zemědělské rady.

Hospodyňské školy. Prvá škola založena byla již v roce 1884 v Kroměříži a byla umístěna v budově chlapecké školy rolnické, od roku 1896 ve vlastní a v roce 1900 přešla do správy zemské. V roce 1908 postavena pro školu nová moderní budova. Škola kroměřížská má tento účel: poskytnouti chovankám pravý základ k budoucímu životu rodinnému ve směru theoretickém i praktickém a působiti na jejich duševní život, aby se zdravě a ušlechtile vyvíjel. Hospodyňská škola má docíliti, aby její absolventky pochopily důležitý a zároveň zodpovědný úkol ženy v rodině a životě. Aby se toho dosáhlo, střídá se duševní práce s tělesnou. K duševní práci čerpají látku z vyučování theoretického, které se skládá z náboženství (1 hod. týdně), vychovatelství (1 hod. týdně), počtů (2 hod. týdně), češtiny (2 hod. týdně), zdravovědy (1 hod. týdně), domácího hospodářství (3 hod.), mlékařství (1 hod.), zpěvu (1 hod.), celkem 17 hodin. Tělesná práce jest kreslení střihů, šití všeho prádla mužského, ženského i dětského, šití jednoduchých šatů, praní, mandlování, žehlení (i mužských košil), mytí, úklid, vaření a zavařování ovoce a zeleniny, zpracování mléka na máslo a sýr, obstarávání krmiva pro drůbež, vepřový dobytek a dohled ve chlévě při dojení. Rozvrh hodin je od 5 hod. ráno do 9 hod. večer. Chovanky jsou při praktických pracích rozděleny v čety. Do školy přijato může býti pouze 24 chovanek, nejméně 16letých, jež vychodily školu obecnou. Vyučování trvá 10 měsíců. Chovanky bydlí v internátě a platí 34 K měsíčně, školné se neplatí, zápisné je 10 K. Ústav má 4 učitelky a vyučuje mimo to

na něm 5 pomocných sil. Škola má vždy plný počet chovanek a mnoho jich bývá odkázáno.

Druhou školou byla selská škola hospodyňská, zřízená odborem Národní jednoty pro jihozápadní Moravu ve Velkém Meziříčí v roce 1906. Byla školou osmiměsíční a měla v prvém roce pouze 4 chovanky. V roce témž zřízena byla tamže ženská škola zahradnická s 2 chovankami, jež však záhy odešly. Měsíční plat byl 30 K, na zahradnické, která má vychovati samostatné zahradnice obchodní, 24 K. V roce 1907 bylo v hospodyňské škole 12 chovanek, v roce 1907/8 jenom 7, v zahradnické 6, v roce 1908 zavedeny místo 8měsíčního kursu vyučovacího dva 5měsíční, z nichž každý navštěvovalo 12 chovanek, zahradnickou školu po 8 měsíců 9 chovanek, ve školním roce 1909/10 bylo v obou pětiměsíčních kursech po 12 chovankách, v zahradnické škole 5. Počátkem školního roku 1910/11 přijato 15 chovanek, zahradnická rozšířena na 2letou a přijme 11 chovanek.

Škola umístěna je v selské usedlosti a vedena nyní odbornými silami. Osnovu učebnou má stejnou, jako je na pětiměsíční škole hospodyňské v Opočně v Čechách. Měsíční plat 36 K, zápisné 5 K. Škola je státem i zemí subvencována, jednání o pozemštění její dosud nevedlo k cíli. Teprve v tomto zasedání sněmovním je předloha zemského výboru, aby zřízena byla v západní Moravě hospodyňská škola ve Velkém Meziříčí a to buď převzetím stávající selské školy hospodyňské, anebo zřízením školy nové.

Třetí školou hospodyňskou je v roce 1908 zřízená škola na Klášt. Hradisku u Olomouce v zámečku Liechtensteinském. Škola zřízena je hospodářskou jednotou olomouckou na základě platné osnovy pro Moravu, a platy učitelských sil převzaty ihned v prvém roce na zemský fond a letos dána sněmu předloha o převzetí školy do správy zemské. Chovanek může přijati 20. Průměrné vydání chovanky za deset měsíců — tak dlouho trvá vyučování — je 586 K, z čehož připadá na celé zaopatření v internátě 40 K měsíčně.

Konvent dominikánek v Kokorách u Přerova vydržuje školu, nazvanou český kurs hospodyňský.

Učebná osnova je asi táž, jako na ostatních školách. Vyučování trvá od 1. listopadu do 30. června. Za celé zaopatření platí se měsíčně 40 K. Za vyučování vaření platí se zvlášť měsíčně 5 K, za praní a žehlení platí se zvláště. Za upotřebení nářadí platí se zvlášť, za upotřebení nádobí taktéž. Chovanek bylo: 1902/3 27, 1903/4 36, 1904/5 25, 1905/6 28, 1906/7 23, 1907/8 23, 1908/9 32, 1909/10 40.

První slezská hospodyňská škola založena byla v roce 1902 v Kateřinkách u Opavy spolkem žen a dívek a přešla od října 1906 do správy tamní Ústřední hospodářské společnosti. Za prvé čtyři roky měla 107 chovanek, z nichž 79 ze Slezska, ostatní z Moravy. Na škole pořádaly se také různé kursy ženské, jež navštěvovalo za tu dobu 671 žen a dívek slezských. V roce pátém bylo 22 chovanek, z nichž 16 ze Slezska. Osnova odpovídá našim moravským. Poplatek internátní byl 36 K měsíčně. Škola tato se stala »politikum« a musila z Kateřinek. V Klimkovicích zbudována je nová hospodářská škola zimní a s ní je nyní spojena letní škola hospodyňská po způsobu oněch letních v Čechách. Chovanek přijímá 20.

V Klimkovicích je však již také škola hospodyňská a sice od roku 1902 konventu sester dominikánek, kteráž vykazuje návštěvu 1902/3 15, 1903/4 20 (z toho 12 z Moravy), 1904/5 14, 1905/6 23 (3 z Moravy), 1906/7 15 (1 z Moravy), 1908/9 9 (z toho 8 z Moravy), 1909/10 36 (z toho 15 z Moravy). Osnova odpovídá zákonité. Zaopatření chovanky měsíčně 36 K. Chovanky mohou bydleti i mimo ústav. Školní rok od 1. září do 15. července.

Hospodyňské kursy. Hned po zřízení zemědělské rady moravské naskytla se českému odboru zemědělské rady moravské příležitost podati dobrozdání o potřebě praktických kursů hospodyňských pro selská děvčata. Na několika školách hospodářských (Náměšť, Tišnov) stal se pokus již dříve o to, pořádati jakýsi kurs pro děvčata. Než nějaký systém do věci té mohl býti zaveden, až vláda i země na zakročení českého odboru zemědělské rady moravské poskytly prostředky k ustanovení zvláštních odborných učitelek. První ustanoveny v roce 1900 a ujaly se ihned v srpnu pořádání kursů. Osnova kursů byla vypracována českým odborem zemědělské rady a schválena vládou i zemí. Osnova ta po letech byla po nabytých zkušenostech upravena a byla znovu v roce 1907—1908 vládou a zemským výborem potvrzena. Účelem kursů je, aby dívky rolnické, obecné škole odrostlé, v nich nabyly theoretických i praktických odborných vědomostí, jakých řádná správa venkovských domácností a rolnických hospodářství nejnutněji vyžaduje. Kursy byly prvotně 8—10nedělní, dnes jsou 3měsíční, dříve pořádala každá učitelka 4 ročně, nyní 3 kursy. Dva v létě jsou v budovách zimních hospodářských škol, v zimě se musejí pro jeden vhodné místnosti nalézti. Kursy jsou spojeny s internátem. Veškerý inventář dodává český odbor zemědělské rady moravské a převáží se z místa na místo. Přijímají se děvčata nejméně 15letá, ale byly na kursech i ženy vdané

přes 25 let staré, které stejně, jako ostatní chovanky, celou dobu kursu v internátě ztrávily. Každý kurs měl prvotně jednu odbornou učitelku, později však vedle odborné učitelky hospodářské ustanoveny byly též industriální, jejichž místa byla letos systemisována. Český odbor zemědělské rady má od roku 1909 po třech dvojicích těchto učitelek, takže vždy najednou 3 kursy se pořádají, čili celkem 9 ročně. Platy chovanek za stravu jsou až 1 K 20 h denně, dle místních poměrů. Jinak je vyučování úplně bezplatné. Vedle učitelek vyučuje na kursech lékař, event. hospodářští učitelé neb zahradník.

Osnova kursů těch je tato:

Pokud místní potřeby nebudou vyžadovati toho, aby ještě jiný pro krajinu důležitý předmět vyučování byl zaveden, jsou předměty vyučování rozděleny na následující cvičení praktická a vyučování theoretická.

A) Cvičení praktická. Praktická cvičení provádějí chovanky v odděleních a zahrnují v sobě veškeré práce domácí hospodyně, zejména pokud možno to provésti, tyto:

a) Příprava a vaření pokrmů, jakož i veškeré s tím souvisící práce, nákup a posuzování pokrmů a jiného zboží, příprava masa, příkrmů, moučníků, zeleniny a hotových pokrmů, úprava stolu, posluha při stole, úklid, mytí a čištění nádobí a pod. Chovanky učí se po celý čas určený k vaření důkladné úpravě jednoduchých, chutných, sílících pokrmů domácích.

b) Výroba pečiva, pečení chleba, pečení koláčů, buchet a pod.

c) Konservování potravin jako solení, nakládání a uzení masa, sušení a zavařování ovoce a hub, konservování zeleniny, výroba ovocných šťáv a nápojů. Opatrování zásob, zužitkování odpadků.

d) Domácí hospodářství spojené se všemi pracemi v domácnosti, jako: úprava postelí a bytu, zařízení, vytápění a čištění kamen, čištění bytu a nábytku, větrání atd.

e) Zacházení s prádlem a šatstvem. Pořádání prádelníku, praní, sušení, válení, žehlení i ukládání prádla. Cídění skvrn na prádle a šatstvu. Ošetřování kožešin i předmětů kožených.

f) Ženské ruční práce, žití a látání prádla, ručně i na strojích různých soustav, šití jednoduchého domácího obleku, braní míry, kreslení střihů, střih a šití a pod.

g) Práce v zahradě. Pěstování zeleniny, ošetřování květin v zahradě i za oknem.

Při všech praktických cvičeních budiž přihlíženo k účelnému řízení, přesnému provedení, vhodnému rozdělení, jakož i ku nabytí náležitého výcviku v jednotlivých pracích.

B) Vyučování theoretické, jež zahrnuje v sobě:

a) Jazyk vyučovací (1 hodina týdně). Písemnosti. Uspořádání a vzdělávání různých písemností pro hospodářství nejdůležitějších. Veškeré druhy poštovních zásilek.

b) Počty a jednoduché účetnictví (2 hodiny týdně). Opakování čtyř základních způsobů počítání s čísly celistvými, se zlomky desetinnými, počet poměrný, úrokový a trojčlenka. Návod k jednoduchému účetnictví pro domácnost, mlékařské a plemenné zápisky, inventura.

c) Nauka o vychování (1 hod. týdně). Nejdůležitější pravidla o tělesném i duševním rozvoji dítek. Základní pravidla dobrého vychování.

d) Zdravověda (1 hod. týdně). Složení a činnost nejdůležitějších ústrojí lidských. Veškeré zásady zdravovědy, ošetřování nemocných, první pomoc při poranění, náhlém onemocnění a ohrožení života vůbec. Zdravotnictví příbytku. O jedech a nemocech nákažlivých.

e) Polní hospodářství (4 hodiny týdně).

1. Chov domácích zvířat (3 hodiny).

aa) Skotu, všeobecné zásady chovu, plemena a rasy na Moravě zavedené, krmení, úprava krmiv, ošetřování telat a zařízení kravína, hlavní choroby a pod.

bb) Bravu vepřového. Ráz domácí a plemena k ušlechtění jeho. Plemenitba, výživa a žír. Zřízení chlívků, hlavní choroby.

cc) Drůbežnictví. Chov slepic, hus, kachen, krůt a holubů. Zařízení kurníků a nemoci drůbeže. Kapounování a žír drůbeže.

2. Zahradnictví (1 hodina týdně). Zařízení domácí zahrádky. Ošetřování ovocných stromů a křovin. Zužitkování ovoce a zeleniny. Pěstování květin v zahradě i za okny.

f) Mlékařství (1 hodina týdně). Theorie mlékařství, vlastnosti a složení mléka. Dojivost, pravidla dojení, vady mléka a másla. Máslařství a výroba sýrů. Praktická cvičení v mlékařství provádějí se dle potřeby.

g) Domácí hospodářství (3 hod. týdně).

aa) Příbytek. Vnitřní zařízení, podmínky zdravotnické, vytápění a větrání, domácí nábytek a nářadí, náčiní stolní a kuchyňské, obrazy a pod.

bb) Nauka o výživě člověka, pokud jest toto třeba k úpravě pokrmů a zachování lidského zdraví.

cc) Potraviny a pochutiny. Naznačení jich hodnoty výživné, ceny, nejvhodnější úpravy, uschování a porovnání jich hodnoty a pod. Víno přírodní a ovocné, pivo, káva, čaj, lihoviny, ocet a pod.

dd) Látky oděvné: Původ tkanin, příprava, barvení a rozpoznání látek.

ee) Působení ženy jako hospodyně ve všech odvětvích domácnosti vůbec, poměr její k čeládce a dělnictvu vůbec. Vzbuzování šetrnosti.

Osnova se liší od oněch škol hospodyňských hlavně tím, že obsahuje více praxe a méně theorie. Rozvrh denní je od 5 hod. ráno do 9 večer.

Chovanky v internátě řídí se zvláštním domácím řádem.

Kočovné tyto kursy zemědělské rady moravské těší se veliké oblibě a jsou pravým dobrodiním našich děvčat venkovských. Viděti to z toho, že ke dvěma dvojicím učitelek povolil sněm v roce 1909 třetí dvojici a že také ochotně povoluje na kursy prostředky.

Celkem bylo kursů těch od roku 1900, kdy byly zavedeny, do nynější doby 72. V některých okresích Moravy byly už třikráte za tu dobu (Budějovice Mor., Holešov, Kojetín, Litovel, Rožnov), ve 14 okresích dvakráte (Boskovice, Brod, Břeclava, Hranice, Kunštát, Místek, Ostrava, Vyškov, Ostroh, Tišnov, Kyjov, Napajedla, Mohelnice, Znojmo), v ostatních jednou. Doposud nekonaly se kursy ty v okresích Bojkovice, Frenštát, Hodonín, Uh. Hradiště, Hustopeč, Jemnice, Klobouky Val., Klobouky Br., Konice, Plumlov, Strážnice, Šilperk, Šternberk, Třebová, Vranov, Vyzovice, Vsetín, Zábřeh, Zdánice — a to proto, že nebylo možno opatřiti vhodné místnosti — Olomouc, Kroměříž, Vel. Meziříčí — a to proto, že tam jsou školy hospodyňské. Tedy ještě 22 okresů nemohlo použíti dobrodiní těchto kursů.

Na kursech těch počtem 72 — bylo v celku chovanek 1280, tedy průměrně na kursu 17·7.

Výlohy s pořádáním kursů (66, 6 ještě není zúčtováno) spojené mimo služné odborných učitelek obnášely 38.568 K 53 h, tedy na kurs průměrně 584 K 37 h, čili na chovanku průměrně 33 K 2 h, obnos tedy nepatrný.

Odborných učitelek působilo na nich celkem 5, a pořádaly jedna 35 kursů (od počátku působící ředitelka Pospíšilová), druhá 15, třetí 9, čtvrtá 4, pátá a šestá po 3 kursech.

Pro kursy vydána již ve II. vydání (v celku 4000 exempiářů) zvláštní kniha »Učebnice hospodářství pro školy hospodyňské« redakcí ředitele Ant. Stacha. Jednotlivé stati napsali prof. Macalík, ředitel Procházka, ředitel Bureš, ředitel Koplas, prof. Stöhr, inspektor Suchý, paní Zámorská, ředitelka F. Pospíšilová, MUDr. J. Svítil.

V poslední době se mnoho píše o hospodyňských školách, v nichž se mají vzdělávati učitelky vaření a pod. Dlužno poznamenati, že tyto školy mimo nesprávný snad název se školstvím zemědělským nemají nic společného a jsou to vlastně školy kuchařské. (Škola taková je při »Vesně« v Brně.)

Počítáme-li, že na školách hospodyňských na př. letos je v Kroměříži 24, Kl. Hradisku 20, Vel. Meziříčí 15, na klášterním v Kokorách 40, v Klimkovicích 36 a na pololetní v Klimkovicích, když by bylo 20 — a na devíti kursech zemědělské rady v celku průměrně 153 chovanek — vidíme, že je na Moravě a ve Slezsku, nehledíc k chovankám, které jsou snad z Moravy na hospodyňských školách v Čechách, v celku asi 288 selských děvčat na školách hospodyňských, počet to jistě dosud velmi nepatrný i v poměru k onomu přes 1300 chovanců škol zemědělských na Moravě.

Po této stránce je mnoho třeba dohánětí. Cítí se to již dnes v rolnictvu samém, vždyť celá řada žádostí o zřízení hospodyňských škol leží u zemského výboru, který ovšem má výmluvu na špatné finance zemské.

Jisto jest, že kursy hospodyňské zemědělské rady moravské při poměrně nepatrném nákladu se strany veřejných činitelů (33 K na jednu chovanku), jakož i v celku při nevelkém nákladu se strany rodičů asi 120 K za tříměsíční kurs konají veliké dílo v našem rolnictvu moravském.

Pozoruhodnou je také veliká návštěva obou hospodyňských škol klášterních.

Mám-li úsudek celkový pověděti, dlužno vytknouti, že povolaní činitelé musejí mnoho napravovati, co zanedbáno bylo v otázce vychování odborného selské mládeže dívčí na Moravě a ve Slezsku. Výmluvy na nedostatek financí zemských nemohou býti směrodatnými. Špatná, nedosti vzdělaná hospodyně nadělá více škody, nežli by obnášel náklad na povolení dalších kursů a dalších škol hospodyňských. Řádná hospodyně racionelně hospodařící daleko vynahradí náklad na její vzdělání vynaložený i rodině i národnímu jmění.

Tolstoj, apoštol lidskosti a míru.[1]

Napsal prof. Fr. Drtina.

V době vánoční, kdy zavznívá všude radostné »Pokoj lidem dobré vůle«, vzpomínáme velikého slovanského apoštola lidskosti, lásky a míru, Lva Nikolajeviče Tolstého a jeho nedávné smrti.

»Osvětový Svaz«, všenárodní organisace naše pro lidovou osvětu, zasvěcuje schůzi tuto světlé památce velikého spisovatele ruského národa, slavného učitele ruského lidu.

Opustil na sklonku života svého Jasnou Poljanu, domov i rodinu, aby našel samotu, rozloučil se s tímto životem a odešel v život věčný, v nějž věřil. Jak velice podobá se Budhovi, o němž sám napsal: »V noci Budha zavolal svého vozataje Čannu, poručil, aby mu osedlal koně a otevřel bránu . . ., vyšel navždy ze svého paláce a usednuv na koně, odjel samoten ze své vlasti . . ., šel, putuje světem hledat prostředku, jak spasiti lidi . . ., po 60 let hlásal učení své, putuje s místa na místo. Smrt stihla jej na cestě z vesnice do vesnice jiné. Bylo mu 80 let.«

Tolstoj na sklonku života opustil domov a rodinu. V osamělé stanici Astopově zemřel jeden z největších lidí naší doby, moderní Homer a Sokrates v jedné osobě, v požehnaném věku 82 let. A když cítil blízkost smrti, pravil k těm, kdo stáli u lože jeho: »Odpusťte mi, způsobil-li jsem vám jaké nepříjemnosti . . . Myslím, že musím zemříti . . .« a k synu Sergějovi děl: »Miluji pravdu, miluji mnoho, miluji vše . . .«, toť jako by jeho životní vyznání. A rty klidně umírajícího starce, jenž vroucím svým slovanským srdcem láskou objímal celé lidstvo, ještě šepotaly »Miliony, miliony . . .«, a šlechetný duch jeho myslil na miliony lidí minulosti a budoucnosti, na lidi všech věků a národů, na miliony těch ubohých porobených, utlačených, poražených, nešťastných bytostí lidských — jimž nebylo do-

[1] Přednáška při posmrtné oslavě L. N. Tolstého pořádané Osvětovým Svazem na radnici Staroměstské 26. prosince 1910.

přáno žíti životem důstojně lidským — a jen v lásce, jež dá sílu a posvěcení, zřel spásu a vykoupení všech.

Známý publicista berlínský Maxmilian Harden ve své vídeňské přednášce o Tolstém, kterou měl 8 dní po jeho smrti, líčí, jak o tomto Tolstém bude jednou vypravovati legenda:

»Žil jednou člověk, ve kterém zpíval genius, a muž ten usmrtil genia v sobě. Chtěl býti spasitelem, vykoupiti svět a učinil něco hrozného. Postavil se s divokou vášní proti všemu, co lidstvo světí a ctí, klnul tomu, posmíval se vlasti, velikým lidem, kultuře, vědě, umění, zákonu, moci, manželství — všechno to potíral nikoli mírně, spravedlivě, objektivně. A hle, místo aby lidé klnuli tomuto muži, místo aby jej nenáviděli a proklínali, jásali mu vstříc, zbožňovali jej, putovali k němu, a když se přibližila jeho smrt, tu zavzněl nářek po zemi, jako by umíral světlonoš a dobrodinec lidstva. Odkud to?«

Harden vysvětluje to tím, že nepodařilo se Tolstému usmrtiti v sobě genia. Vše, co mluvil i psal, až na konec života mělo na sobě pečeť proroka a básníka — a tak prý se stalo to strašlivě vznešené, že vše, co Tolstoj chtěl, zůstalo bez účinku, a že přece lidi dnešní před ním pojímá úžas, že uctívají jej, poněvadž právě byl básníkem, muž, jenž žádným básníkem býti nechtěl.

Harden v tomto názoru o rozporu v životním usilování Tolstého nemá pravdu, jako ji nemají ti, kdo tvrdí, že jest rozpor mezi uměleckým tvořením a nábožensko-filosofickým přemýšlením mudrce jasnopoljanského.

Právě naopak, život a práce Tolstého jsou jednotny a důsledny od počátku do konce. Tolstoj neusmrcuje genia v sobě, Tolstoj nezvrací toho, co všem lidem je cenné a drahé, ale usiluje o zdokonalení a povznesení všeho toho. Až do sklonku života svého je to stále týž Tolstoj, který již 5. března 1855, kdy zuřila válka krymská, napsal v deníku svém významná slova, že pojal myšlenku velkou a ohromnou, založit nové náboženství, vyhovující vývoji člověčenstva, náboženství Kristovo, ale očištěné od pověry a tajnůstkářství, náboženství praktické, neslibující blaženost budoucí, nýbrž skytající už blaženost na zemi. Uskutečnit tuto ideu mohou příští pokolení, pracující k tomuto cíli. Jedno pokolení bude myšlenku tuto vštěpovat druhému, a jednou buďto fanatism nebo rozum ji uskuteční. Působiti vědomě k sjednocení lidí náboženstvím — toť základní myšlenka, která, jak doufá, zaujme jej úplně. Ano, myšlenka ta zaujala Tolstého po celý život a tvoří vzácnou jednotu, které Harden viděti nechce. Hle, zde Tolstoj ve svém 27. roce je týž, jako na sklonku

svého života — zde je vlastní program jeho životní práce, jemuž zůstal věren do posledního dechu.

Záhada lidského života, jeho smyslu, cíle, úkolu upoutávala jej od počátku do konce života, a přesvědčení, že jest člověku potřebí náboženství, aby žil jako člověk, neopouští ho nikdy.

Ve svých dílech uměleckých stejně jako ve svých spisech náboženských a filosofických kreslí nám Tolstoj s neúprosnou přímostí a otevřeností stinné stránky současného společenského ústroji, mravní zvrhlost i úpadek moderní civilisace, pokud se opírá o násilí a moc, i volá po návratu k lásce, přírodě, pravdě a práci, je živým svědomím novověké kultury, chce přivoditi, jako náš Komenský, všeobecnou nápravu věcí lidských, založiti novou lidskou společnost na zásadách spravedlnosti a lásky, je zkrátka apoštolem lidskosti, lásky a míru v našem kulturním světě.

A proto nemá pravdu Harden, a legenda jeho nebude vypravována. Tolstoj neusmrtil v sobě genia, Tolstoj nestavěl se proti tomu, co lidstvu je svato a draho — ale postavil genia svého ve službu vznešeného ideálu mravního a hlásal nutnost nápravy celého společenského ústrojí, zřízení státního, života rodinného, vědecké práce, uměleckého tvoření, potíral neúprosně přetvářku, lež, křivdu, násilí, mravní zlo vůbec. A v tomto úsilí životním jsou předchůdci jeho, jak sám uznal, Laotse, Budha, Kristus, Mohamed, Sokrates, Stoikové, Spinoza, Chelčický, Komenský, Leibniz, Rousseau, Kant, Pestalozzi, Ruskin. Čím více přemítal Tolstoj o životě lidském, tím více zaujala ducha jeho jedna myšlenka: »p ů s o b i t i v ě d o m ě k s j e d n o c e n í v š e c h l i d í n á b o ž e n s t v í m«.

Člověk je dle Tolstého bytost, složená ze dvou polovin: nižší živočišné a vyšší lidské; lidská část člověka je spřízněna s Bohem. Způsobem aristotelským vyjadřuje to slovy, že »od Boha pocházíme a k Bohu kráčíme«, že poslední cíl lidského života je »zbožnění«, splynutí, sjednocení s Bohem. (Aristotelská ὁμοίωσις τῷ θεῷ, novoplatonská ἕνωσις.)

Odtud vysvětluje Tolstoj u člověka schopnost dobra a mravnosti, jež nedají se vysvětliti dle něho ani z vývoje sociálního ani z Darwinova »boje o život«. Kdo mravnost považuje za pouhý produkt sociálního vývoje, počíná si stejně jako ten, kdo by udělal kamna a tvrdil, že tím udělal teplo. Kamna vydají teplo, dáme-li do nich dříví, ale toto dříví utvořilo slunce.

Tolstoj opírá mravnost o náboženství. Náboženství samo je mu vztah, který si upravili lidé k nekonečnému životu a vesmíru je

obklíčujícímu.[1] Vztah tento nedá se stanoviti rozumem, není v dosahu lidského poznání. Tolstoj, stejně jako Pascal a Rousseau, je odpůrcem intelektualismu, jednostranného kultu rozumu: Ano, Pascalova slova: »Srdce má své důvody, jichž rozum nechápe« a Rousseauův výrok: »Cítil jsem dříve nežli jsem počal mysliti«, určují náboženskou povahu přemýšlení Tolstého.

Tolstoj odsuzuje Voltairovo chytrácké »Kdyby Boha nebylo, musili bychom ho nalézti,« ale nesnaží se s mysliteli scholastickými a osvícenci nové doby hromaditi důkazy rozumové pro jsoucnost boží. Netáže se prostě, zda rozumově existence boží dokázati se dá nebo nedá, jemu rozhoduje vnitřní citové přesvědčení, cit sklíčenosti a malosti a zároveň blažívé důvěry, že smysl dění světového je dobro, o tom, aby v Boha věřil. A proto náboženství není mu věcí soukromou, nýbrž důležitým činitelem společenského života — lidstvo bez náboženství jest mu stejně nemožné jako člověk bez srdce a citu.[2]

Když Andrej Bolkonskij ve »Vojně a míru« po bitvě u Slavkova jsa raněn leží a zří nad sebou nesmírné nebe, hluboké a klidné, po němž přecházejí velké mraky, praví: »Jaký pokoj, jaký klid; což neviděl jsem dříve té hloubky bez mezí . . . Ano, všechno je prázdné, všechno je klam a zdání mimo toto jediné — a Bůh nechť je pochválen za ten pokoj, za ten klid.«

Tolstoj tedy myslí nábožensky a v náboženství kreslí svůj obraz o člověku a životě jeho. Vidí v křesťanství Kristově, v Kristově kázání na hoře i ve dvou příkazech lásky východiště nového života náboženského, života důstojně lidského.

Církve všechny změnily a zvrátily podstatu učení Kristova: Osvoboditi, emancipovati se od církve a církví je nutnou podmínkou všech, kdo chtějí nábožensky žíti. Náboženství, které by Tolstoj rád vštěpoval mládeži nové doby, nebude ani katolictví, ani protestantství, ani pravoslaví, ani mohamedánství, ale bude to křesťanství ve své formě původní, prosté, zdravé, ve formě shodné s přirozeným

[1] Definice Tolstého zní: »Náboženství jest jistý poměr, který člověk stanovil mezi sebou a věčným a nekonečným světem čili původem a prvopříčinou jeho.« Jinde dí: »Náboženstvím rozumím víru ve všeobecný zákon, který je od Boha všem lidem dán a který se prakticky projevuje v lásce každého jednotlivce ke všem ostatním.«

[2] »Člověk bez náboženství (t. j. náboženského přesvědčení) . . . jest právě tak nemožný, jako člověk bez srdce. Jemu může býti neznámo, že má náboženství, jako může býti člověku neznámo, že má srdce, ale jako bez náboženství, tak ani bez srdce člověk býti nemůže.«

lidským rozumem a svědomím i přizpůsobené poměrům, potřebám a zkušenostem každého člověka nové doby.

Pravé náboženství humanitní bude státi ve službách vezdejšího života a jeho potřeb. Proto odmítá Tolstoj důsledně středověký supranaturalismus a supraracionalismus a žádá, aby křesťanství nové hlásalo lásku k životu a lásku k bližnímu.

Středověký supranaturalismus káže pohrdati světem, který nás obkličuje, káže člověku snášeti všechnu nespravedlnost s klidnou důvěrou, že smrt učiní jí konec, a že pak bude následovati život pravý plný neskonalého štěstí. Tolstoj této představě vytýká její negativní stránku, proti které silný a zdravý člověk vždy právem bude stavěti lásku k tomuto vezdejšímu životu.

A stejně rozhodně staví se Tolstoj proti středověkému supraracionalismu, t. j. popírání významu přirozeného rozumu. Rozum je mu vůdčí princip života důstojně lidského, nevěří v nadpřirozené zjevení a zázrak — jen pseudokřesťanství nezná významu a síly lidského rozumu, potlačuje lásku k pravdě v srdci lidském, vzpírá se úsilí, bychom rozumem dospěli k poznání a světlu, jen církevní orthodoxii je přirozený rozum vzpourou proti Bohu, pýchou hříšného člověka, pokušením satanovým.

A se supranaturalismem a supraracionalismem odmítá Tolstoj veškerou církevní dogmatiku: »Adam zhřešil za mne, Kristus smyl jeho a mou vinu a vykoupil mne« — tím se má člověk věřící spokojiti a slepě věřiti. Dogmata o prvotním hříchu a vykoupení neměla dle něho blahodárného vlivu na lidské konání — utvrzovala spíše člověka v nesprávném názoru o nicotě a marnosti života vezdejšího, oslabovala jeho pracovní energii, odkazovala jeho vrozenou touhu po blaženosti v tajemné záhrobí.

A při tom ve všech církvích zapomínalo se na to, čím Kristus chtěl spasiti lidstvo, na jeho příkaz lásky k Bohu a bližnímu. A přece láska k bližnímu (v níž je obsažena a umožněna láska k Bohu) je jediná rozumná činnost člověka, je úděl jeho nesmrtelnosti, je překonání jeho sobeckosti, spodobuje člověka Bohu, umožňuje mu vítězně snášeti všechny pozemské svízele a strasti, dojíti zde spásy, uskutečniti království boží, pocítiti životní štěstí.

Skutečné křesťanství znamená dle Tolstého lásku, mír, odpuštění. Pod orthodoxií všech církví nezaniklo živé vědomí těch, kdo pochopili Krista, kdo spatřovali podstatu křesťanství v lásce

jednech k druhým a viděli pravzor lásky té v Kristu, jenž lidstvu ukázal lásku boží a odpuštění na dřevě kříže.

A přece svět byl a je stále v krutém rozporu s tímto pravým učením křesťanské lidskosti. Ti, kdo Krista hlásají, chápou se meče, prolévají krev, soudí, proklínají, upalují, naplňují žaláře, jako by Kristus nikdy nebyl žil a nebyl hlásal světu, že třeba milovati se vespolek, dobře činiti nenávidějícím nás a modliti se za ty, kteří nás utiskují a nám se protiví.

Pseudokřesťané nikdy se k této morálce nepovznesou — stát a světská vrchnost ji zavrhují, a každoročně odvádějí se lidé, aby se učili střílet a zabíjet — z lásky ke Kristu.

Tolstoj zavrhuje nedostatky moderní kultury, chce ji míti povzneseny a očištěny ve službě lidskosti. Člověk nesmí životní štěstí hledati v záhrobí — ale stejně nesmí zaměňovati pravou blaženost se sobeckým individualismem a časnými pomíjejícími rozkošemi tohoto světa. A proto vrcholným smyslem života lidského je z á k o n l á s k y a p ř í k a z l i d s k o s t i.

Tolstoj hlásá l á s k u k ž i v o t u a l á s k u k b l i ž n í m u.

O lásce k životu dí dojemně Petr Bezuchov ve »Vojně a míru«: »Život je všechno, život je Bůh. Pokud je život, je požitkem poznávati jsoucnost božstva, milovati život znamená milovati Boha.«

Tato láska k životu je zvláště tam, kde je organicky doplňována láskou k lidem, lidskostí, jak vyznává ji Andrej Bolkonskij slovy: »Miluj své bližní, miluj své nepřátele, miluj všechny a každého, to znamená miluj Boha ve všech jeho projevech.«

A pravou tuto lásku, jež je zásvitem věčnosti, uvědomuje si týž Andrej, když, jsa raněn u Borodina, pocítí ke Kuražimovi, svému nepříteli, umírajícímu vedle něho, jehož dosud nenáviděl, zvláštní láskyplný soucit. Láska objeví se sama a naplní celou jeho duši. Praví sám: »Ne láska sobecká, ale láska, kterou jsem pocítil k nepříteli umírajícímu, toť vlastní podstata duše... Láska lidská zvrhá se často v nenávist, láska božská je věčná.« A Andrej zří znova Natašu, jež jej zradila, ale nepoutají ho již její vnady, ale chápe její bol, hanbu i lítost... a k lásce druží se odpuštění.

L á s k o u k ž i v o t u a l á s k o u k b l i ž n í m u zbavuje se dále člověk b á z n ě p ř e d s m r t í, která není hrozná, leč nedostatkem lásky. Co ničí tělesná smrt v člověku? Toliko tělesnou jeho schránku, jež rozpadá se nutně v součástky, ze kterých byla složena. I mé osobní vědomí, které je poutáno k tělu jako podkladu osobnosti, zajisté zmizí právě tak, jako měnilo se se změnami tělesnými...

Nebylo mé osobnosti, když jsem byl nemluvnětem, a již tělesně jsem žil, a ve vysokém stáří rozpadá se dříve osobnost člověkova, nežli nastane vlastní tělesná smrt ... A přece to specificky božské ve mně a zároveň lidské, můj rozum a mé svědomí nejsou upoutány k formám prostoru a času, jsem bytost světová, věčná. Není možno, aby to, co ve mně záhubě je podrobeno, trvalo ..., ale rozum, vyšší poznání, láska tvoří vlastní základ bytosti lidské. Kdo je v sobě vypěstoval, nezemře na věky.

Tak je filosofie Tolstého filosofií života, jako dle Renana žádný syn lidský nebyl tak vzdálen smrti a tak blízký Bohu jako Ježíš Nazaretský. A proto ve »Vojně a míru« Andrej Bolkonskij přemýšlí o životě a smrti i vyznává: »Láska překáží smrti. Láska je život. Vše, vše, co chápu, chápu proto, že miluji. Pouze láska je pojítkem všeho. Láska je Bůh, a umříti znamená mé částce lásky návrat k věčnému a společnému pramenu.«

Náprava života lidského a lidské společnosti vůbec je možna jedině, přestane-li člověk upínati zrak svůj v záhrobí a hledati tam blaženost posmrtnou — ale obnoví-li v sobě lásku k životu vezdejšímu, chuť k práci tělesné i duševní, vrátí-li se k přírodě, přestane-li dále štěstí životní zde nalezati v uplatňování života individuálního v sobeckém jeho smyslu. Život individuální sám je krátkého trvání a v omezeném prostoru, jest upoután na hynoucí organismus tělesný, jest ohraničen narozením a smrtí, podobá se kapce v nekonečném okeánu věčnosti. A právě tento život má míti smysl vyšší, má býti zrozením života nového, neviditelného, věčného, nesmrtelného — jenž v každém životě individuálním je založen.

V románu Julius praví správně Pamfylius: »Kristus učil nás, že všechny radosti, které nazýváme radostmi, nemohou býti radostmi, jestliže jen v nich záleží život ... Blaho života dle něho nezáleží v těchto pomíjejících radostech, ale v plnění vůle boží bez touhy po radostech a bez naděje na radosti.« Jen člověk, milující ostatní lidi, pracující pro lidstvo, žije životem pravým, stálým, věčným, nesmrtelným, žije mimo čas a prostor, žije pro věčnost, vstupuje v přímý poměr k nekonečnému božskému jsoucnu.

S tohoto hlediska čistého křesťanství a moderní humanity díval se Tolstoj na život a vše, co s ním souvisí:

Žádá, aby ze společnosti lidské zmizelo násilí a nastoupilo konání dobra, kterým bude možno účinně překonati zlo hmotné i mravní, žádá posvěcení manželství, jež má znamenati očistu tělesného chtíče a smyslné rozkoše, aby lidstvo mohlo trvati dále, zdoko-

nalovati se a piniti zákon lásky všelidské. Pravé, čisté manželství ve službě této vyšší všelidské idee má v sobě přímo tendenci smyslnost a sobectví potlačovati. Tedy Tolstoj neničí manželství a rodiny — ale povznáší a posvěcuje je.

A nemá pravdu Harden, tvrdí-li, že Tolstoj staví se proti vědě a umění. Naopak: Obé je mu nutno a vzájemně tak úzce spojeno, jako plíce a srdce. Je-li jeden orgán porušen, nemůže ani druhý pravidelně pracovati. Pravá věda studuje a uvádí ve vědomí lidské ony pravdy a vědomosti, které jsou od lidí určitého času a společnosti považovány za nejvážnější. Umění pak převádí tyto pravdy z oblasti představování a vědění v oblast citu a činí je podkladem života našeho. Umění dle Tolstého má býti »prostředkem k tomu, aby člověčenstvo dalo se na cestu, po které postupujíc rozmnoží lásku a dospěje k sjednocení a blahu.«

Věda a umění jsou Tolstému více nenahraditelnými nežli potrava a oděv. Právě Tolstoj byl celý umělec, byl umělecký genius, ale potírá heslo: »l'art pour l'art«, žádá, aby umění stejně, jako filosofie a věda, sloužilo životu, aby přispívalo k sjednocení lidstva v duchu spravedlnosti a lásky, aby uznávalo závazky mravní a sílilo je, aby vedlo lidstvo na cestě pokroku a zdokonalení, aby zároveň stalo se přístupným všem vrstvám lidovým, povznášelo a blažilo všechny lidi.

Myslitel, učenec stejně jako umělec, ať básník, skladatel, malíř, sochař má býti na výši své doby, má rozuměti jejímu ideálu náboženskо-mravnímu, má tvořiti v naprosté shodě s vlastními city a přesvědčením. Tak vědecká práce a umělecké tvoření ve službách ideálu humanitního mají docíliti onoho bezpečného míru v lidstvu, kterého dnes dociluje stát prostředky umělými a násilnými: vojskem, policií, soudy, vězením, popravami — zkrátka násilím. Pak nastane konec vlády moci a násilí, pak objeví se království boží na zemi.

Krásno umělecké, slouže mravnímu dobru, má se opírati spolu o s k u t e č n o s t a p r a v d u. Příroda bude mu znova a vždy největší učitelkou, a umění uvede lidstvo do království božího.

Pravda má pronikati celým životem lidským. Jednoho je nejvíce potřebí modernímu lidstvu: Nelhati ani před sebou ani před lidmi a nebáti se pravdy. Víme, co znamená lháti před lidmi, ale lži před sebou samými se nebojíme. A přece nejhorší a nejpodvodnější lež před lidmi není svými následky ničím proti oné lži před sebou samými, na které stavíme svůj život.

A největší lež současné společnosti je Tolstému v tom, že křesťanskou se chce zváti a spojuje kříž s mečem, hlásá lásku k bližnímu a usiluje o kompromis mezi láskou a nenávistí.

Již před stoletími odsuzoval Locke války a slavné vojevůdce prohlásil za katy člověčenstva. A hle, Tolstoj mluví podobně ve svém Poslání z r. 1908 ke sjezdu míru ve Stockholmu Pro lidi opravdu osvícené a proto zbavené pověry a vojenského slavomamu je vojenské zaměstnání a povolání dle názoru Tolstého přes všechny pokusy zatajiti jeho pravý význam, právě tak, ba mnohem více hanebné, nežli zaměstnání katovo — poněvadž kat je hotov vražditi jen ty lidi, kteří jsou považováni za zločinné a škodlivé, ale vojín zavazuje se vražditi všechny lidi, které mu rozkáží vražditi, třeba jsou to lidé jemu nejpříbuznější a nejlepší. Proto za války rusko-japonské dává Tolstoj zavznívati svému mohutnému a plamennému: »Vzpamatujte se!« Tolstoj odepírá Nobelovu cenu míru — ale krátce po smrti jeho Carnegie zakládá velikou nadaci mírovou.

Tolstoj vidí v současné společnosti mnoho přetvářky, násilí, neupřímnosti a lži. Lidstvo vůbec a naše křesťanské lidstvo zvláště dospělo tak ostrého rozporu mezi mravními svými požadavky a platným společenským řádem, že nevyhnutelně musí býti změněno ne to, co změněno býti nemůže: mravní požadavky společnosti, nýbrž to, co ovšem může býti změněno: společenský řád. Pak stane se vražda, nechť ji lidé jakkoliv nazývají, skutkem zločinným, hanebným . . . pak přestanou lidé viděti službu vlasti, vojenské hrdinství, vojenskou slávu, vlastenectví, a uvidí to, co skutečně je: holý, zločinný akt vraždění. A stejně odsuzuje Tolstoj každé násilí, je odpůrcem revoluce ruské, byť vznikla z pohnutek nejšlechetnějších. Státi se dokonalým znamená mu neodpírati zlému zlem, ale překonávati je dobrem.

Je třeba nelhati, to znamená, nebáti se pravdy a nevymýšleti ani nepřijímati vymyšlených vytáček, aby člověk skryl před sebou důsledek svého rozumu a svědomí, nebáti se rozejíti se se všemi nás obklopujícími a zůstati sám s rozumem a svědomím svým.

V tom je tajemství Tolstého všelidského významu. Tolstoj sám chtěl životní praxi shodnou úplně se svou naukou. On stal se sám mužíkem, žil a pracoval s mužíky svými, nejen jako Pestalozzi založil vesnickou školu a učil v ní, ale r. 1891, když vypukl hlad, žil 2 léta mezi hladovícími, založil lidové kuchyně ve 246 obcích, 124 jesle pro útlé dítky, založil nákup potravin za cenu nejlevnější, pekárnu chleba, 276 koní poslal na zimu do krajin, kde by nalezli píce,

aby zase na jaře se vrátili; staral se o palivo, setbu, domácí práci — ale byl zklamán, viděl, že to není pomoc trvalá, že nestačí dávati almužnu, že třeba je změniti lidstvo v duchu pravdy, spravedlnosti a lásky.

A v tom smyslu je třeba vzdělání, a Tolstoj je průkopníkem lidového vzdělání. Je pevně přesvědčen, že vzdělání způsobí mravní nápravu, jak se k ní povznáší ve »Vládě tmy« Nikita, jemuž slova otce Akima jsou zjevením božím, jako ve »Vzkříšení« Něchljudov stává se člověkem novým . . . A všemu lidstvu je potřebí, aby přešlo z vlády tmy k novému vzkříšení a chtělo žíti dle zákona spravedlnosti a lásky, plniti životní zákon člověka, zákon věčný, a podniknouti odhodlaný zápas s přírodou vnější na uhájení existence vlastní i ostatních lidí-bratří.

Tolstoj hlásá přirozenost, návrat k přírodě, povznesení k Bohu a splynutí s Bohem. Jeho víra náboženská vrcholí ve slunném, jasném pantheismu, který je zároveň monismem, jenž překonává dualismus Kantův, dualismus dvou světů: smyslného a pomyslného, a dualismus dvou rozumů: čistého a praktického a nepotlačuje jménem prvního to, co ve druhém by zase rád obnovil.

Tolstého názor je jednotný, ucelený a pojí se organicky k nadšenému hymnu stoického filosofa Kleantha, vzývajícího svět a nesmrtelného Dia, je slovanským vyjádřením Spinozova »Deus sive natura« (»Bůh čili příroda«).

Úsilím po nápravě mravní připomíná Origena, Tertulliana, Augustina z prvých dob křesťanských, připomíná usilování Jednoty Českobratrské o nápravu věcí lidských. Tolstoj je s naším Chelčickým a Komenským »mužem touhy«.

Tolstoj touží po tom, aby přestalo násilí, vražda, podvod, lichoměrnost, smilstvo, nespravedlnost — aby zavládl všude mír, spravedlnost a láska . . . A hle, ti, kdo o sobě praví, že jsou služebníci Kristovi, prohlašují tyto názory za kacířské, nekřesťanské, svatý synod usnáší se, že Tolstoj je bludař, »který v zaslepenosti svého domýšlivého ducha drze se zdvihl proti Pánu a jeho duchu«.

A přece anathema sv. synodu jeví se anachronismem . .. Duševní a mravní síla proroka Tolstého, jenž byl živým svědomím celé Evropy, jehož slovům naslouchalo vzdělané lidstvo jako evangeliu, je mocnější nežli svatý synod a ruské samoděržaví.

A tak stává se věc zvláštní: Autokracie ruská sklání se před Tolstým. Když mladý Tolstoj napsal své »Povídky kavkazské«, sloužil ve vojště: car Mikuláš I. četl je a hned dal příkaz, aby dů-

stojník, který tyto povídky napsal, byl vzat od baterie, kde byl jeho život v nebezpečí — a tak ruský car zachránil život Tolstého.

A když později tiskem šířil Tolstoj své názory reformní, a názory ty byly označeny veřejně jako podvratné, revoluční, a svatý synod vyzván, aby vynesl nad bludařem trest — tu hlava synodu tohoto, car Alexander III. odmítl to slovy: »Ne, tento muž je apoštol, a nechci z něho učiniti mučedníka.«

A když ministr vnitra podal zprávu o smrti Tolstého, připsal car Mikuláš II. významná slova, v nichž vyjadřuje upřímnou lítost nad smrtí velikého spisovatele ruské země.

Tak se mění časy. Je to radostný pokrok: Pro Tolstého nebylo v Rusku žaláře, nebylo Sibiře... A Tolstoj umírá se slovy posledními: »miliony, miliony«, a vzpomíná nesčetných zástupů lidí porobených a bezprávných všech národů, vzpomíná těch, kdo žili před ním a žíti budou po nás, vidí jednotu a božský původ i určení všeho lidstva a doufá, že ti, kdo přijdou po něm, budou pokračovati v životním jeho díle, aby sjednoceno bylo všechno lidstvo náboženstvím, aby lidská společnost z »Vlády tmy« přešla »Vzkříšením« do nového království spravedlnosti a lásky.

Ruská pravoslavná církev nekoná za duši Tolstého pobožností posmrtných, ale celé vzdělané lidstvo slaví velkolepou tryznu obdivu a vděku nad velikým apoštolem lidskosti, lásky a míru, nad mužem, o němž platí slovo Carlyleovo, »že byl řečí, v které odhaluje se idea božská naší době«.

Vděčná, nehynoucí, věčná buď Tolstému paměť!

Zemědělství a zemědělské těžení

v Rakousku a v českých zemích proti zemědělství v jiných státech kontinentu evropského (především ve státech průmyslových).

Napsal Jan Koloušek, professor české techniky v Brně.

I.

Ona nepříjemná skutečnost, že naše zemědělské těžení (jak v Čechách a na Moravě, tak zvláště v celém Rakousku) se značně opozdilo za sousedními zeměmi na západě, je sice u nás dosti dobře povědoma, ale nerado se o ní slyší a ještě neraději se vidělo, když na ni někdo důtklivě upozornil. Připomínám jen, jak malého vděku se dostalo professoru A. Krausovi, když našim zemědělcům doporučoval, jak by se mohli naučiti od Dánů vzornému dobytkářství i jiným pokrokům v zemědělství. Nicméně je nutno si naše nedostatky v celém rozsahu i dosahu uvědomiti, abychom se pak vzmohli k nápravě a hleděli aspoň poněkud dohoniti naše pokročilejší sousedy. Že k tomu bude opravdu potřebí mnoho energie i pilného přičinění, jakož i zbystření intelligence našeho lidu, to právě ukázati bude účelem těchto úvah.

Při sestavování svých výkladů ze statistiky národohospodářské s překvapením jsem pozoroval, jak my v podstatě převahou zemědělci (aspoň mimo Čechy samé) zůstáváme nicméně v celém zemědělském těžení *velice* pozadu za zeměmi průmyslovými, kde přece zemědělství ustoupilo již do řady druhé proti obchodu a průmyslu. Jednotlivé výsledky, sestavené na základě evropské zemědělské statistiky, jsem z té příčiny uveřejnil v »Národohospodářském Obzoru« (v červenci 1910) a v »Zemědělské politice« v Brně (též v červenci 1910), z nichž bylo zřejmě viděti, jak naši zemědělci poměrně málo obdělávají rolnické půdy, i jak docilují ještě skrovnějších výtěžků na této skrovné půdě. Tyto důsledky, ke kterým jsem tak dospěl, se však znelíbily orgánu české strany agrární, denníku »Venkovu« a bylo tam na mne útočeno, ovšem více ráznými slovy, než věcnými důvody. Odpověděl jsem

opět fakty na tyto nelichotivé slovní útoky, jak v »Národohospodářském Obzoru«, tak i v »Čase«, a nemusím ovšem polemiku s denními listy přenášeti do tohoto listu. Chci jen výsledek svých studií v tom směru zde shrnouti a podati k posouzení čtenářům, aby si učinili náležitý obraz o stavu našeho zemědělství, z kterého již bude patrno, které jsou tu nedostatky a pokud by se daly spraviti po příkladu ciziny. Polemickou část odbyl jsem právě v »Národohospodářském Obzoru« a v »Čase«. [K jednotlivým podrobným datům, zejména pokud se týkají úrod obilí a brambor, dovoluji si poukázati na »Národohospodářský Obzor« (v červenci 1910 a lednu i březnu 1911) a na brněnskou »Zemědělskou politiku« (v červenci 1910 a v únoru 1911).]

II.

Nepostačitelnost úrody obilní a brambor v hlavních zemědělských zemích evropských.

V Evropě se považuje za hlavní obilní zásobárnu Rusko, kde zemědělská činnost naprosto převažuje proti ostatním povoláním (proti průmyslu a obchodu). Rusko vyváží také veliké množství obilí a jiných plodin kromě dobytka, masa i zvířecích produktů. Z větších států je po Rusku zrovna naše monarchie říší převážně zemědělskou, jak to dokazují sčítání lidu v r. 1890 a 1900. Bylo totiž z 1000 lidí výdělečně činných zaměstnáno:

	v zemědělství		v průmyslu		v obchodě a dopravě	
	1890	1900	1890	1900	1890	1900
v Rakousku . .	644	609	219	233	44	54
v Uhrách . .	710	697	124	136	34	42

Dosud tedy v zemědělství je u nás nejvíce lidí výdělečně činných, ačkoli jich postupně ubývá a přibývá stále více zaměstnaných v průmyslu a v obchodu.

Za to Německo, Belgie, Nizozemí i Francie nemají již dávno převahy v zemědělském zaměstnání. Podle různých sčítání jevil se poměr, že na 1000 výdělečně činných připadalo:

	v zemědělství		v průmyslu		v obchodě a dopravě	
	1896	1901	1896	1901	1896	1901
ve Francii . .	448	418	336	355	87	95
	1895	1907	1895	1907	1895	1907
v Německu . .	375	352	374	400	106	124
	1889	1899	1889	1899	1889	1899
v Nizozemí . .	327	307	322	337	163	172
	1890	1900	1890	1900	1890	1900
v Belgii . . .	229	211	382	416	116	117

Dánsko posud (1901) má patrnou převahu zemědělství; z 1000 výdělečně činných bylo tam v zemědělství 482, v průmyslu 252, v obchodu a dopravě 118.

Ovšem ani Dánsko podle složení svého obyvatelstva není zdaleka tak zemědělskou zemí (dle počtu zaměstnaných) jako Rakousko nebo Uhry. [Ostatní země, jako méně důležité, pomíjím a pouze při jistých srovnáních se o nich zmíním.]

Ještě lépe vysvitne zemědělský ráz Rakouska proti sousednímu Německu, když uvedeme, kolik ze všeho obyvatelstva bylo příslušníků (činných i nečinných) v jednotlivých povoláních.

Z 10.000 všeho obyvatelstva příslušelo:

v r. 1900	k zemědělství	k průmyslu	k obchodu a dopravě	k ostatním povoláním
v Rakousku . . .	5243	2678	996	1083
na Moravě . . .	4618	3399	845	1138
v Čechách . . .	3569	4190	1071	1170
v r. 1907				
v Německu . . .	2865	4275	1341	1519

Převaha zemědělského obyvatelstva byla r. 1900 v Rakousku naprostá, na Moravě měla značný vrch nad obchodem a průmyslem dohromady, v Čechách již k zemědělcům příslušelo jen sotva 36%, v Německu ani ne 29%. Čechy tedy ze všech zemí rakouských (kromě Dolních Rakous a rak. Slezska ještě) nejvíce se blíží svým složením obyvatelstva Německu, ale mají i tak pořád ještě mnohem silnější ráz zemědělský proti Německu.

O tomto složení obyvatelstva bylo nutné napřed promluviti, abychom pak viděli, jak zcela různých výsledků se dovedou domoci činní zemědělci naši proti cizím.

Ještě by bylo potřebí dáti také přehled o zemědělsky vzdělávané půdě v různých zemích, zejména o jejích rozměrech, vzhledem k počtu zemědělsky činných. Tu však pro nestejnost povahy dat a dob, v kterých data ona byla zjišťována, bude nezbytno se spokojiti jen s nejhrubšími přiblíženími. Proto také je nutno míti stále na paměti, že jsou to jen průměry zcela hrubého rázu, a že z toho na jednotlivé *menší* okrsky se obdobná data odvozovati nesmějí.

Podle toho jevily by se poměry pro zemědělce a zemědělsky obdělávanou půdu:

Země	počet zeměděl. činných osob v millionech	celková plocha v mil. ha	zemědělská půda v mil. ha	na 1 mil. zaměst. připadlo zeměděl. půdy v mil. ha	zeměd. půda zaujímala z celého povrchu
Rusko (se sev. Kavkazskem)	kolem 40·—	515·8	210·4	5·26	40·8%
Uhry	asi 6·—	32·49	20·42	3·80	62·9%
Rakousko	asi 9·—	30·—	18·07	2·01	60·2%
Německo	asi 10 —	54·08	35·06	3·51	64·8%
Belgie	asi 0·7	2·94	2·02	2·89	68·7%
Dánsko	asi 8/15	3·90	2·63	4·93	67·5%
Francie	asi 8¼	53·65	39·70	4·81	74·—%
Italie	asi 9⅔	28·67	19·51	2·02	68·1%

Z této tabulky je hned viděti, jak úžasně malý podíl zemědělské půdy připadá na zemědělsky činné lidi v Rakousku, daleko nejmenší ze všech zemí uvedených, pouze v Italii jsou podíly ty asi stejné. Rusko je ovšem v čele všech zemí, ale to nás nesmí mýliti, jelikož v Rusku se půda zemědělská velkou většinou ještě zcela extensivně obdělávala. Tak na př. obilí a brambory se v Rusku pěstují jen sotva na 40% zemědělské půdy, kdežto v Německu asi na 50%; a zajisté kromě obilí ostatní kultury v Rusku mají nepatrný význam, v Německu však vedle obilí mnoho jiných plodin velmi intensivně se pěstuje. Úrody obilní čisté (po srážce osevu) v Německu po 1 *ha* jsou víc než trojnásobné než v Rusku. Proto již i v Rusku naříká se na nedostatek zemědělské půdy, kterému by patrně bylo hned odpomoženo, kdyby zemědělci tam dovedli intensivněji půdu vzdělávati. Za to je velmi příznivé postavení zemědělského obyvatelstva v Dánsku a ve Francii, kde na činnou osobu v zemědělství připadá skoro takový díl zemědělské půdy jako v Rusku, což při intensivním hospodaření zvláště v Dánsku pro zemědělce znamená nepoměrně vysoké výtěžky, o čemž se ještě lépe později přesvědčíme. [Ve Francii kultura zemědělských plodin není však na příliš vysokém stupni; částečně se to vysvětluje tím, že tam dříve bylo hlavní a nejvýnosnější plodinou víno, kterému byla také největší péče věnována a na něž věnováno je dosud 4¼% zemědělské půdy. Z obilí ve Francii pěstují nejvíce pšenici (asi na 17% zemědělské půdy), která však na půdách lehčích nemůže dáti vysokého výtěžku.]

Nouze o půdu pro rakouského zemědělce je tím horší, že dosud zemědělci ve většině korunních zemí rakouských zcela extensivně

hospodaří, a že následkem toho jsou úrody hlavních plodin zemědělských dosti skrovné. Na pastviny a t. zv. alpy (sloužící hlavně k pastvě) připadá v Rakousku 4·055 mil. *ha*, t. j. 22·4% veškeré zemědělské půdy, kdežto v Německu pouze 7·5% (skoro stejné procento pastvin jako v Německu mají Čechy a Morava). Ale i půda orná (se zahradami), jíž v Rakousku je pouze 36·7% veškerého povrchu, kdežto v Německu 48·6% (ze zemědělské půdy bylo orné půdy v Rakousku 60·8%, v Německu však 74·9%), — je namnoze málo výnosná a dává zvláště v Alpách, na Krasu a v Karpatech velmi hubené žně. Také luční hospodářství je zcela nedostatečné.

Proto není divu, že Rakousko, ačkoli je dosud převážně zemědělským státem i jakkoli obyvatelstvo jeho spokojuje se celkem dosti skrovnou výživou, nepostačuje si svou zemědělskou produkcí a musí v dosti velkém množství obilí, masa i jiných potravin přivážeti. Ano, když není zrovna příliš úrodný rok, přiváží také celá monarchie dosti značné množství chlebovin (pšenice i žita) z cizozemska. Naproti tomu Německo, které má převážnou většinu obyvatelstva nezemědělského (proti 28·65% příslušníků zemědělských je tam 71·35% příslušníků jiných povolání) — kdyby se spokojilo s týmž množstvím potravin co obyvatelé v Rakousku, mohlo by veliké množství obilí a brambor ještě ze své úrody vyvážeti.

V Rakousku se totiž sklidilo ve čtyřletí 1906—1909 průměrně ročně obilí a brambor 97·7 mil. *q* v obilním ekvivalentu čisté úrody;[1] v Německu průměr ten činil ročně 320·3 mil. *q* čistě. Z toho plyne toto srovnání pro léta 1906—1909:

	počet obyvatel 1907	z nichž příslušníků zemědělských	průměrná roční čistá úroda
v Německu . . .	62½ mil.	28·65%	320·3 mil. *q*
v Rakousku . . .	28 mil.	52·43%	97·7 mil. *q*

a dále na 100.000 km^2 veškerého povrchu připadalo asi:

	lidí vůbec	z toho zemědělských příslušníků	čisté úrody ročně
v Německu . . .	11·56 mil.	3·31 mil.	59·2 mil. *q*
v Rakousku . . .	9·33 mil.	4·89 mil.	32·6 mil. *q*

[1] Počítám tu 5 *q* brambor za ekvivalentní 1 *q* obilí (a sice obilí pěti druhů: pšenice, žita, ječmene, ovsa a kukuřice; v Německu se kukuřice v patrnějším množství nepěstuje). Čistou úrodou rozumí se tu sklizené množství po srážce 2 *q* obilí z 1 *ha* na osev, nebo 10 *q* brambor na 1 *ha*.

Tyto cifry zrovna křičí: Rakousko na téže ploše má sice skoro o 48% více zemědělských příslušníků, ale Německo přece při tak poměrně skrovném počtu svých zemědělců sklízelo na témže povrchu o 81·6% více. Je sice možné, že v Rakousku se od r. 1900 do r. 1907 procento zemědělských příslušníků o něco snížilo, ale rozdíl ten zajisté nebude značný. Kdybychom i připustili, že bylo 1907 zemědělských příslušníků v Rakousku jen už 50% — což zajisté by byl úbytek přílišný — připadalo by ještě vždy na 100.000 *km*² 4·67 mil. zemědělských příslušníků v Rakousku proti 3·31 mil. v Německu, tedy asi o 40% více.

Tedy celková lidnatost v Německu je asi o 24% větší než v Rakousku, za to hustota zemědělského obyvatelstva je nejméně o 40% v Rakousku vyšší (v Německu 33, v Rakousku nejméně 47 na 1 *km*²) a přece podíl obilí a brambor v Německu na každého obyvatele se páčil na 512½ *kg*, kdežto v Rakousku jen asi na 349 *kg* ekvivalentu obilního. Do Rakouska se ovšem čistě přivezlo ještě asi ročně 14 mil. *q* různého obilí k domácí úrodě, tak že celková roční spotřeba obilí a brambor páčila se asi na 400 *kg* v obilním ekvivalentu pro obyvatele.

Kdyby se byli tou spotřebou chtěli spokojiti v Německu, bylo by jim zbylo k vývozu pro cizinu nejméně ročně 70 mil. *q*. Zatím ovšem Německo značné množství obilí ještě přiváželo.[1]

Od nás na př. se vyváží značné množství ječmene do ciziny (je to skoro jediná plodina, které máme přebytek). Ale průměrná čistá úroda našeho ječmene činila v pětiletí 1901—1905 sotva 13 mil. *q*. Jelikož v Německu se spotřebovalo za tutéž dobu ročně průměrně 74¼ *kg* na 1 obyvatele, bylo by se potřebovalo podle stejného měřítka u nás při průměrném stavu obyvatelstva asi 27 mil. lidí nejméně asi 20 mil. *q* ječmene. Tedy nejen by se bylo nemohlo z domácí úrody ječmene nic vyvézti, nýbrž bylo by nutno ještě asi 7 mil. *q* čistě přivézti.

[1] Tak r. 1908 a 1909 bylo průměrně ročně čistě přivezeno do Německa 20¼ mil. *q* pšenice, 22¾ mil. *q* ječmene (hlavně krmného z Ruska), 6⅝ mil. *q* kukuřice, asi ⅛ mil. *q* ovsa; za to čistě vyvezeno přes 3½ mil. *q* žita a asi přes 2½ mil. *q* mlýnských výrobků. Také otrub bylo čistě přivezeno asi na 11¾ mil. *q*, tak že celý čistý přívoz obilí i s pokrutinami bylo by možné odhadovati ročně asi 55—56 mil. *q* (v tom už i slad byl by započítán).

A nejinak je tomu také v zemědělských zemích v Rusku a v Uhrách. Rusko sklidilo v letech 1906—1909 průměrně ročně obilí a brambor asi 460 mil. *q* čistě v ekvivalentu obilním. Všeho obyvatelstva v Rusku, Polsku a v sev. Kavkazsku bylo ku konci r. 1907 asi 128 mil. Kdyby tedy se v Rusku spotřebovalo obilí a brambor jen asi tolik na hlavu, co v Rakousku, bylo by na to potřebí nejméně 512 mil. *q* ekvivalentu obilního a Rusko by bylo ku své domácí úrodě musilo přivézti aspoň na 50 mil. *q* obilí. Zatím se ovšem z Ruska veliké množství obilí vyváželo, což má přirozeně za následek, že tam namnoze domácí obyvatelstvo hyne hlady. Kdyby Rusko chtělo tolik obilí a brambor spotřebovati na obyvatele jako Německo, musilo by ku své dosavadní domácí úrodě obilí ještě ročně přivézti asi 320 mil. *q* obilí a bylo by tak zajisté největším odběratelem cizího obilí na světě, a ovšem by nemohlo žádných potravin vyvážeti.

Uhry sklidily ve čtyřletí 1906—1909 obilí a brambor průměrně ročně asi 116·5 mil. *q* v ekvivalentu obilním. Při průměrném počtu obyvatel asi 20½ mil. a při téže spotřebě na hlavu co v Německu musili by Uhři ku své domácí úrodě ročně nejméně čistě 10 mil. *q* obilí z ciziny přiváženi. Zatím ovšem z Uher se pravidelně vyveze skoro všecko množství obilí, co se ho Rakousku nedostává, a kromě toho ještě značná část (hlavně ječmene) do ciziny. Vedle toho jde z Uher velké množství dobytka hovězího i vepřového, který je krmen kukuřicí v Uhrách sklizenou, a bylo by potřebí tuto kukuřici, pokud se jí potřebuje ke krmení dobytka vyvezeného, připočísti k ostatnímu vývozu obilnímu. Tedy ani Uhry nečiní výjimky z ostatních velkých zemí zemědělských, a vykazují úrody tak slabé, že by z daleka nestačily domácímu obyvatelstvu, kdyby si zvyklo na takový konsum, jaký je běžný v zemích průmyslových.

Francie je na přechodu od zemí zemědělských k průmyslovým. Obyvatelstva v zemědělství výdělečně činného je tam stále ještě jen o málo méně nežli v průmyslu, obchodu a dopravě. Průměrná lidnatost je tam značně menší než v Rakousku a tedy tím menší než v Německu. Francie při tom má přibližně rozlohu Německa a mnohem více zemědělsky obdělávané půdy. (V Německu je zemědělské půdy 35·06 mil. *ha*, ve Francii 39·70 mil. *ha*.) Ale úrody francouzské se ani z daleka nevyrovnají německým. Ve tříletí 1906—1908 bylo ve Francii průměrně ročně sklizeno obilí a brambor

jen asi 167 mil. *q* čistě v ekvivalentu obilním, tedy málo jen více než polovina čisté úrody v Německu. Ovšem ve Francii sklízí se ještě hojnost vína a všelikých jižních plodin, které v Německu se nedaří, ale to zajisté nevyváží ani z daleka schodek v úrodě obilí a brambor. Také si Francie svou úrodou obilní nepostačuje. Kdyby se měla spokojiti svou vlastní úrodou, připadlo by tam na každého obyvatele (39¼ mil. je celkový počet obyvatel) asi 430 *kg* ekvivalentu obilního, kdežto skutečná spotřeba je mnohem značnější. Proti jiným zemím má Francie poměrně veliké množství pšenice; více než polovice všeho obilí připadá na pšenici, která ovšem také pro výživu lidí nejvíce vydá. Ale přes všecky tyto výhody nedostihuje zemědělství francouzské ani z daleka zemědělství v Německu a tím méně v Belgii, v Nizozemí nebo v Dánsku. Ale tak značně se Francie dala od Německa předstihnouti v zemědělství vlastně teprve asi od patnácti let. Pozná se to, když srovnáme čisté sklizně čtyř hlavních druhů obilních (pšenice, žita, ječmene a ovsa) v jednotlivých zemích evropských na jedničce obdělávané plochy (na 1 *ha*).

Urodilo se totiž *q* čistě na 1 *ha* průměrně ročně:

v zemi	v období 1891 1895	1896-1900	1901-1905	1906-1909[1]
v Belgii . . .	17·2	17·7	20·—	22·4[1]
v Dánsku . . .	14·9	14·8	15·3	16·9[1]
v Německu . . .	10·3	13·8	15·5	16·6
ve Francii . . .	9·4	10·—	10·6	11·4[1]
v Rakousku . .	8·1	8·—	9·4	11·1
v Uhrách . . .	9·8	9·1	9·7	9·6
v Rusku	5·2	5·4	6·—	5·2

Uvedeme-li to na stejného jmenovatele (nejmenšího), totiž na čistou úrodu, jaká byla z 1 *ha* v Rusku (v období 1891—1895 nebo 1906—1909), dostaneme relativní čisté úrody na 1 *ha* srovnané s ruskou (jako nejmenší):

v zemi	v období 1891-1895	1896-1900	1901-1905	1906-1909 (resp. 1906-1908
v Belgii	331	340	384	431
v Dánsku	286	285	294	325
v Německu . . .	198	265	298	319

[1] Je průměr v tříleti 1906—1908.

v zemi	v období 1891-1895	1896-1900	1901-1905	1906-1909 (resp. 1906-1908)
ve Francii . . .	181	192	204	219
v Rakousku . . .	156	154	181	214
v Uhrách . . .	188	175	187	185
v Rusku	100	104	115	100

Tyto tabulky nám podávají nejpřehlednější obraz o intensitě zemědělského vzdělání v Belgii, v Dánsku a v Německu, a extensitě jeho v Rusku, ale do jisté míry také v Uhrách, v Rakousku a ve Francii, která již ponenáhlu poklesla, pokud se týče čisté úrody po 1 *ha*, na stupeň Rakouska. Ovšem ve Francii je proti Rakousku daleko více než dvojnásob zemědělské i obilní půdy a tedy Francie nicméně Rakousko značně předčí, kromě toho vyniká také intensivními kulturami vína, různých druhů ovoce, zelenin atd. [V Rakousku při počtu v zemědělství zaměstnaných asi 9 mil. sklidilo se 1906—1909 průměrně ročně 97·7 mil. obilí (a brambor v ekvivalentu obilním), kdežto ve Francii na 8¼ mil. zemědělsky činných připadlo průměrně ročně 167 mil. *q*; tedy na 1 mil. v Rakousku sotva 11 mil. *q*, kdežto ve Francii přes 20 mil. *q*, nepočítaje v to víno a jiné plodiny, kterých v Rakousku se jen nepatrnější množství klidí.]

Z uvedených přehledů o čisté úrodě na 1 *ha* je nejpatrnější pokrok v Německu a skoro žádný v Rusku a v Uhrách. Rusko sice dnes sklízí více obilí než před 14 lety, ale jen proto, že je tam více plochy obilím oseté. (V letech 1891 až 1895 bylo v Rusku obilím oseto 12·6% veškerého povrchu, v letech 1906—1909 však již asi 15¼%.)

V Německu bylo obyvatel milionů:

uprostřed r. 1893	1898	1903	1907 (koncem)
$50^3/_4$	$54^2/_5$	$58^5/_8$	62½

kdežto čisté úrody obilí (pšenice, žita, ječmene a ovsa) byly v milionech *q* průměrně ročně:

v období 1891-1895	1896-1900	1901-1905	1906-1909
142·5	191·8	218·7	236·1,

tak že na obyvatele připadalo postupně obilí:

1891-1895	1896-1900	1901-1905	1906-1909
281 *kg*	353 *kg*	373 *kg*	378 *kg*.

Vzrůstaly tedy úrody obilí mnohem rychleji nežli přibývalo počtu obyvatel, ačkoli se v Německu poslední dobou množí oby-

vatelstvo velmi rychle. Naznačují nám totiž vzrůst obyvatelstva a čistých obilních úrod v Německu tato poměrná čísla:

v období	1891-1895	1896-1900	1901-1905	1906-1909
průměrný počet obyv.	1000	1072	1155	1232
průměrná čistá úroda obilí	1000	1346	1534	1657

Nad Německo dosud ještě v intensivním pěstování obilí vynikají Nizozemí, Belgie a Dánsko, ale Německo je silně hledí dohoniti, Dánsku Německo již se pomalu vyrovnalo a také přednost Belgie není již tak veliká, jaká byla v dřívějších obdobích. Ovšem Dánsko se věnuje poslední dobou pořád rozhodněji výnosnějšímu chovu dobytka, což souvisí také s povahou půdy a s vlhkým podnebím, které je příznivější vzrůstu pícních plodin než obilí. Z veškeré zemědělské půdy $2^5/_8$ mil. *ha* asi je v Dánsku věnováno obilí a bramborám poslední dobou jen kolem 1 mil. *ha*, tedy celkem 38% (v Německu asi 50%), kdežto luk a (tučných) pastvin je tam 1·2 mil. *ha*, čili 45·7% zemědělské půdy (zbytek, něco přes 16%, zbývá na jiné kultury, z velké části opět na polní píci). — V Belgii také nespočívá v obilí a bramborách hlavní těžení zemědělské; z veškeré zemědělské půdy připadá sotva 42% na obilí a brambory, na louky a pastviny asi 32%, tedy na jiné kultury asi 24%, v čemž jsou jednak zahrnuty pícní plodiny, jednak velmi různé plodiny obchodní a průmyslové. — V Nizozemí je pěstování obilí zcela jen podřízené: z veškeré zemědělské půdy (2·136 mil. *ha*) věnuje se tam obilí a bramborám jen 28½% (samému obilí jen asi 21%), kdežto na sady ovocné 3½%, na louky 56·3%. Na polích pěstují se tam přerůzné květiny a jiné zahradnické rostliny s velikými výnosy a značným vývozem do všech zemí evropských, tak že Nizozemí právem bylo nazváno evropskou zahradou.

(Pokračování.)

Václav Hollar.

Nové příspěvky k jeho životopisu.

Podává Lad. J. Živný.

(Dokončení.)

Poněkud drasticky, leč případně pověděl o něm Rev. J. Granger ve svých bibliografiích, že »zemřel tak chud, jako kdyby byl žil v zemi barbarů«.[83] Z posudků nejnovějších budiž vzpomenuto ocenění A. M. Hindovo, jenž Hollara nazývá »umělcem talentu neosobivého, mistrem nanejvýš delikátní techniky, jehož zdravému rozpoznání vlastních uměleckých mezí a nepřekonatelné píli vděčíme soubor více než dvou tisíc pěti set prací . . .; jeho dílo skorem úplně omezuje se na lepty, než jsou to lepty provedené do konce s přísností a pečlivostí, jež spíše přináležejí rytci . . .: aby vyjádřil rozmanitost povrchu, dává na jevo takové mistrovství v ovládání jehly, že sotva v tom předstižen byl samým Bracquemondem«.[84]

Hollar techniku svou sám, jak známo, popsal, a jeho návod uveřejnil Vertue ve 2. vyd. svého Katalogu (str. 133—136).

Mnohem dříve však, již r. 1685, byl vytištěn v díle Albert Dürer.[85] Posléze otiskuje jej také Oldys (str. 2627), leč připomíná, že cituje jej dle rukopisu, jejž měl v ruce, a že tento tekst, ač s oním obsahově stejný, po stránce stilistické jest mnohem dokonalejší. Než neshodují se ani teksty Vertueův a Oldysův: srovnání obou ukazuje na sto větších menších odchylek.

K ocenění významu Hollara jako umělce přispěly katalogy jeho leptů, z nichž Partheyův, popisující na svůj čas podivuhodně jeho životní dílo, po více než půlstoletí stále ještě jest prací základní. Od té doby nejlepší posud revisi Partheyova soupisu podal F. A. Borovský v cit. zprávě r. 1898. Od vydání tohoto doplňku vyšly na jevo nové doklady, z nichž, jakož i dalším srovnávacím studiem

---

[83] A biographical History. 1769, str. 536.

[84] A short history of engraving & etching... Londýn 1908. str. 161.

[85] Albert Dürer reviv'd: or, a Book of Drawing... Londýn 1685. fol. str. 20.

ve sbírkách soukromých bylo by lze čerpati nejedno vítané obohacení našich vědomostí o všestranné a plodné činnosti Hollarově.[86]

Sbírky prací Hollarových vznikaly záhy po jeho smrti, jak již o Evelynovi poznamenáno; avšak také již za jeho života. Tak na př. — kromě vévodské sbírky brunšvické (Parthey str. XI) — opat Villeloinský, Michael de Marolles, jenž r. 1644 měl sbírku osmdesáti tisíc rytin, ve svém katalogu, tištěném r. 1667, praví: »Vvenceſlas Hellar (sic), dont l' oeuvre conſiſte en 959. pieces.«[87] Kromě Evelyna měli v Anglii sbírky děl Hollarových zmíněný Eliáš Ashmole, jehož kolekce r. 1858 z Musea přenesena do universitní bibliotéky Bodleianské; Sir Peter Lely (1618—80), S. Pepys (rkp. v Bodleianské knihovně); Thoresby z Leedsu, John Bridges (1666—1724), jehož čtyři foliové svazky Hollarových leptů prodány po jeho smrti za více než 100 £; Rich. Mead (1673—1754); James West (ca. 1704—1772), jehož rukopisy jsou nyní v Britském Museu, tisky v Oxfordu, Sir H. Sloane (1660—1753), jenž koupil veliký svazek děl Hollarových od jeho vdovy; král William III, vévoda z Rutlandu, Edw. hr. Oxfordský, z jehož sbírek vznikl katalog Vertueův; hrabě z Arundelu a Charles vév. z Norfolku, jichž sbírky jsou nyní v bibliotéce rodiny Norfolků; vévodkyně z Portlandu, jejíž sbírka je v rukou hr. ze Stamfordu a j.[88]

Ku sbírkám leptů řadí se kolekce Hollarových kreseb, o jejichž katalogisaci však doposud nikdo se nepokusil, ač k plnému ocenění umělecké tvorby Hollarovy je stejně žádoucí jako nezbytna. Spatřuje-li Borovský jádro uměleckého díla Hollarova v krajinářství, co bližšího tudíž, než sebrati všecky sem hledící doklady, jež (spolu s plány a mapami) dosahují téměř plné čtvrtiny

---

[86] Příkladem uvádím rukopisný překlad Esopových bajek od Johna Ellise, kde Hollarovy illustrace k Ogilbyho The Fables of Aesop (1665 a 1668) vlepeny jako doprovod k tekstu. (Brit. Museum, sign. 33783.) — Hollarův portrét Sira R. Crewe z r. 1664. (Brit. Mus., 812 f 7 b.) — Řada leptů v bibliotéce Bodleianské: 1. Č. 1131. fol. 150 b: Rytíř řádu podvazkového (v slavnostním rouše), otisk na zkoušku; 2. fol. 181a: Pomník Lorda Rossa, hr. z Rutlandu; 3. č. 1763, fol. 107b—85b, lepty z Institution of the Order of the Garter; 32 lepty zobrazující královnu Alžbětu, rytíře řádu podvazkového atd.

[87] Catalogue de Livres d'estampes et de Figvres en Taille-dovce. Paříž 1667. 8°. str. 19.

[88] Srv. t. Oldys, sp. uv. str. 2632. pozn. F. — Vertue, 150 a n. — Walpole H., Anecdotes, sv. III. str. 172. — J. B. Müller, na m. uv., 575 a 576. a j. práce.

jeho motivů, a učiniti je předmětem soustavného šetření? Hollarovy kresby jsou zastoupeny ve všech velikých sbírkách jeho leptů, i nebyl by soupis jich nedosažitelný. Mimo to bylo by nutno poohlédnouti se také po větších bibliotékách anglických, kam sběratelé Hollarovi odkazovali své kollekce rukopisů a uměleckých listů a tisků, nebo kam koupí jejich literární pozůstalost byla přivtělena.[89] Tak na př. bibliotéce oxfordské university dostalo se odkazem pozůstalosti Ashmoleovy, v níž dle Blackova katalogu jsou také kresby, o nichž se myslí, že jsou prací Hollarovou. Jsou to: 1. dvě kresby 26 zakladatelů řádu Jiřího, kreslené dle maleb okenních nebo jiných (sign. 1131, fol. 159b—160a; 161a—2a); 2. postavy pěti rytířů v oknech kostela v Northamptonu (fol. 165a); 3. pět kreseb podobného rázu (fol. 176a); 4. dva prospekty Windsorského zámku (fol. 179a), určené prý pro dílo Ashmoleovo, leč asi nepublikovány; 5. střecha lodi kaple sv. Jiří ve Windsoru (180a); 6. skizza pomníku Edw. hr. z Lincolnu (181a); 7. kresby pečeti Jindřicha VIII. (202a). O Hollarově kresbě pomníku hr. z Worcesteru ve Windsoru zmiňuje se Sir Th. Herbert v dopise Ashmoleovi, dat. v Yorku 1. září 1680 (ibd., fol. 319a, 320b).

V Bodleianské bibliotéce jest však ještě jiná bohatá sbírka rukopisná, získaná odkazem bratří Rawlinsonů, Tomáše (1681 až 1725) a Richarda (1690—1755), horlivých sběratelů knih, rukopisů a obrazů. Zvláště bohatý je odkaz Richardův, čítající 4800 rukopisů kromě 1800 vzácných tisků knih. V této kolekci mohla by se nalézti veliká Hollarova kolorovaná perokresba Prahy z r. 1636, jež byla mu podkladem pro známý z Merianovy Topografie Čech prospekt s Petřína, a jež, jak praví Borovský,[90] vedle prospektu Sadelerova z r. 1606 jest nejpodrobnější kresbou celé Prahy, ba uměleckým pojetím i nad prospekt Sadelerův vyniká.

VIII.

Jen letmo dotknu se na konec otázky, kde Hollar za svého pobytu v Londýně bydlil.

Při svém prvém příchodu do Anglie prodléval, jak známo, v domě Arundelově na Strandu. Arundel House, jak vypravuje

---

[89] O potřebě soupisu Hollarových kreseb za účelem zjištění data leptů dle nich pořízených vyslovil se F. A. Borovský ve své přednášce Hollar a české Hollareum, str. 106.

[90] Hollar a české Hollareum, 112.

Wheatley,[91] byl starý Inn, jejž po popravě Tomáše Seymoura koupil za 41 £ 6 s. 8 d. Henry Fitz Alan, hr. z Arundelu. Po něm držel dům Filip Howard, hr. z Arundelu, syn vévody z Norfolku a vnuk Jindřichův. Syn Filipův, Tomáš, získal dům r. 1607, když byl před tím čtyři léta majetkem Karla hr. z Nottinghamu. »V této době dům Arundelský stal se repositoří oné vynikající sbírky děl uměleckých, jichž holé zbytky zdobí nyní několik knížecích kabinetů. V době své úplnosti obsahovala kolekce 37 soch, 128 poprsí a 250 mramorů s nápisy kromě náhrobků, oltářů, gem, fragmentů a předmětů, jež v Římě byly zakoupeny, jichž ale nikdy nebylo dovoleno z Říma odvézti.«[92] V tomto domě měl Hollar svoji pracovnu[93] a s jeho střechy kreslil svůj proslulý pohled na Londýn.[94]

Po odchodu Arundelově z Anglie Hollar dům opustil. Larkhall, o němž zmiňuje se Ashmole, byl po té spíše jen dočasným jeho útulkem než stálým bydlištěm. Kolem r. 1654 žil poblíž Temple Baru s W. Faithornem;[95] tehdy, jak Vertue vypravuje,[96] jeho nakladatelé brali si jej do svého bytu, tak Stent, Overton a j. Nemnoho později asi r. 1657 doručuje mu, jak jsme viděli, Gascoyne list do domu »vedle Chirurgea v Holbornu, proti hořejšímu konci Giffordských budov«. Roku 1661 udává sám své bydliště za Clement's Innem (Clements Lane).

Jeho posledním útulkem byl dům v Gardener's Lane, mezi King Street a Duke Street, ve Westminsteru, kde zemřel.

Co do místa, kde byl pohřben, není souhlasu jednomyslného. Vertue, jak známo, praví, že Hollar byl pohřben na hřbitově Nové Kaple (New Chapel),[97] jež byla filiálním kostelem chrámu sv. Markéty,[98] a připojuje, že na základě písemného upozornění jistého přítele Hollarova, jenž byl při pohřbu, hledal v registrech farních chrámu svatomarketského, a našel zápis: »Wenceslaus Hollar buried 28th of March 1677.«[99] Podobně tvrdí J. Jesse v Memorials of

---

[91] H. B. Wheatley, London. Past and Present. Londýn 1891. str. 72.

[92] Wheatley, sp. uv., str. 74.

[93] Borovský (Hollar a české Hollareum, str. 108) domnívá se spatřovati ji na leptu P. 1035.

[94] P. 1011.

[95] Vertue, std. 146.

[96] Ibd.

[97] Sp. uv., str. 149.

[98] Peter Cunningham, Hand-Book of London. Londýn 1850, str. 352.

[99] Vertue, 150.

London — »v knize vší důvěry hodné«, praví Walford, z něhož tuto zprávu čerpám[100] — pravě, že pozůstatky Hollarovy jsou uloženy na hřbitově v Nové Kapli. Naproti tvrzení tomu máme zprávu Aubreyho, jejíž věrohodnost zvyšuje velmi určité podání, dle něhož Hollar pohřben na hřbitově kostela sv. Markéty, a to u severozápadního rohu věže.[101] Stejného názoru jest Petr Cunningham, a mimo to S. Pepys nepřímo dosvědčuje totéž.[102] Praví v Diary dne 18. července 1665, že »hřbitov Nové Kaple byl v době moru obehnán zdí nákladem veřejnosti; nyní však nikdo nemůže tu být pohřben, leč kdo je s to, aby drahé si zaplatil.« Je-li pravdivo udání, že Hollar zemřel chud, ať již ne v bídě, nebude nikdo v pochybnostech, komu dáti spíše za pravdu, zda Vertueovi či Aubreymu.

Dodatek. Čtenář si opraví v pozn. 13. rok 1745 (m. 1845); v pozn. 15. (ř. 14.): můj velmi dobrý; v odd. IV. v Hollarově dopisu ř. 4. zd. his (m. bis); v odd. V. v H. dopisu ř. 6.: haue halue a dozen. — Místo Tarthall v odd. III. uvedené dlužno, myslím, čísti Larkhall; v Clapham Common u Londýna jest Larkhall Lane, Larkhall Rise, a údaj se týká asi této lokality.

V pozn. 78. ř. 9. dlužno čísti:

his Ma^ts^ Scenographer, or his Als[igns]

of his Ma^ts^ free guift atd.

Tamtéž ř. 8. čti paym[en]t; a ř. 21. a 22.: Nebo: [Chancell]or [of the Exch]eq[uer]?

---

[100] Edw. Walford, Old and New London. Londýn, b. d. (Sv. III, str. 568a.)

[101] Sp. uv., 108.

[102] Cituje P. Cunningham, sp. uv., str. 352.

Technické školství, jeho význam a reforma.

Napsal Ing. Albín Bašus.

Nebude zajisté dnes sporu o tom, jaký má význam školství vůbec pro hospodářský rozvoj národů; nelze ovšem tvrditi, že by jen školství bylo tu směrodatným, ukazuje nám na př. Anglie, že vliv školy se mnohdy přeceňuje, přes to však jest znatelna tendence ve školství vůbec: přizpůsobiti je pokud možno nejvíce potřebám životním a míti na život faktický vliv.[1]

U nás specielně jeví se snaha dobudovati organicky školství odborné, snaha zcela přirozená, uvážíme-li, že celý náš vývoj bral se od dob buditelů, od křišení jazyka a prvých pokusů písemných v řeči české směrem k hospodářské a kulturní samostatnosti. Souběžně s tímto vývojem od úsilí duchovního k obrození hospodářskému muselo se vyvíjet i naše školství a tak jako s počátku byly nám nutny školy obecné a střední, tak jsou nám dnes pochopitelny snahy po vysokém školství odborném (vysoké škole obchodní, textilní a pod.) a chápeme i reformní návrhy, jichž cílem jest zlepšení stávajícího školství technického.

Školství toto, má-li míti ten význam pro hospodářský život, jaký se mu začasté přikládá, musí se stále a stále vyvíjet, jak už plyne samo sebou ze stálého vývoje technických věd a práce technické a tento moment jest hlavní příčinou, že se skoro ve všech státech dnes volá po reformě školství technického. Tyto hlasy došly výrazu nejen v četných článcích v odborných časopisech a revuích, na sjezdech odborných spolků nebo interessentů (na př. Klub průmyslníků ve Vídni) — ale i na mezinárodním sjezdu pro technické školství, konaném ve dnech 9.—12. září v Brusselu.[2]

---

[1] Srovnej: Dr. R. Laemmel: Die Reform der nationalen Erziehung. E. Speidel, Curych, 1910.

[2] Viz: Národní Listy, 15. září 1910. (Pěknou zprávu o kongresu přinesl časopis Le Génie Civil od professora M. Belloma v č. 23. a 24., roč. 1910.)

U nás v Rakousku, kde odborné školství střední — na příklad státní školy průmyslové — jsou z nejlepších škol moderních států,[3] jsme ve školství technickém velice pozadu; jmenovitě schází našim školám vysokým výzbroj vědecká a ústavy zkušební, jež jsou pro práci vědecko-technickou nezbytnými.

Jest také všeobecně známo, že absolventi rakouských technik jsou dobrými theoretiky, méně dobrými však praktiky a nejhůře vycvičeni jsou v samostatném badání vědeckém a ve znalosti prací laboratorních. Nedostatku vědeckého badání na školách technických lze přičísti i z valné části malou naši invenci a účast v oboru vynálezů, jak přesvědčiti se lze snadno z výkazů patentního úřadu.

Chci v následujícím pokusiti se o přehledný obraz technického školství a snah reformních a ukázati, které ze směrů dnes v cizině obvyklých a vyzkoušených bylo by nejvhodnější zavésti u nás, aby naše vysoké školy technické vykazovaly co největší úspěch pro hospodářský život. —

Historie.[4]

Technické školy vysoké v nynější své podobě a nynějším svém rozsahu jsou školy poměrně mladé a celým svým založením jsou to školy moderní; vznikly většinou ze škol polytechnických a středních (živnostenských akademií) v letech 1864—79 a ty měly svůj původ ve školách živnostenských, inženýrských neb učelištích technických. Takovým učilištěm věd inženýrských, dle něhož četné školy byly zřizovány, byla pařížská École polytechnique, založená r. 1794. Časově datují se počátky význačnějších škol technických následovně: 1806 Praha, 1811 Štyrský Hradec, 1815 Vídeň, 1821 Berlín, 1825 Karlsruhe, 1826 Darmstadt, 1827 Mnichov, 1828 Drážďany, 1829 Stuttgart, 1831 Hannover, 1850 Brno (německá), 1855 Curych, 1862 Brunšvík a Riga, 1870 Cáchy, 1899 Brno (česká), 1904 Gdansko, 1910 Vratislav.

Z výkazu tohoto vidíme, že Rakousko sice brzo technické školy zařizovalo, dříve než Německo, v době však současné zřízena toliko česká technika v Brně — v Německu však zřizují se školy technické i dnes, zvláště v krajích, kde mají sloužit vzrůstu ruchu průmyslového (Gdansko).

---

[3] Roscher: Gewerblicher Unterricht. Handwörterbuch der Staatswissenschaften, 4. svazek, str. 1099, III. vydání.

[4] C. Matschoss: Die Entwickelung der technischen Hochschulen. Z. d. V. d. I., svazek 51, č. 23.

Třeba že většina škol technických vznikla ze škol živnostenských, nepovažuji za správné řaditi je mezi školy živnostenské — jak to dříve bylo zvykem a dosud Roscher[5] a někteří národohospodáři činí, neboť vysoké školy technické neslouží *jen* k výchově dorostu pro živnosti a průmysl, ale pěstují samostatné badání vědecké, vychovávají nejen badatele, ale i učitele škol živnostenských. Dle mého názoru jest vysoké školy technické třeba považovati za nejvyšší učeliště věd technických.

Dnešní stav a rozsah vysokých škol technických lze datovati od r. 1864, kdy na inženýrském sjezdu v Heidelberce navrhoval Grashof rozdělení technik na fakulty tak, jak dnes u většiny škol těchto jsou zavedeny. U nás teprve po r. 1879 dostalo se školám těmto názvu »vysoké školy technické«, připuštěna byla svoboda vyučovací a časem i uznána rovnocennost s universitami, která zevně dovršena byla r. 1901, kdy vysokým školám technickým propůjčeno právo promoční.[6]

Jsou mnozí idealisté, kteří poukazujíce na poměry jinde, na př. v Anglii, Belgii a Americe, kde technické školy jsou toliko inženýrskými fakultami universit, tvrdí, že bylo by výhodno spojiti obě tato učeliště v jeden universální celek a uvádějí se pro to jmenovitě důvody úsporné (síly učitelské, laboratoře a pod.).

Jsou však závažné důvody, které mluví proti takovému spojení; jeden z hlavních jest především zcela různé založení obou škol.

University, které mají nejen svou tradici, ale i svůj zvláštní nedobový ráz, založeny jsou na podkladě humanistickém, pěstují většinou vědy duchové a tam, kde zabývají se naukami přírodovědeckými, jde jim jen o vědecké poznání a methody vědecké.

Technické školy naproti tomu jsou školy moderní, sloužící praktickému životu a s ním souběžně se vyvíjející.[7] — Na technické školy kladou se vysoké požadavky; neboť nejen že musí pěstovat badání vědecké a vychovávat badatele, kteří by experimentální cestou hledali nové cesty a dráhy svým naukám a tím prospívali praktickému životu nepřímo — musí podávati i zna-

---

[5] C. Roscher: Gewerblicher Unterricht, na cit. místě.

[6] Viz: Ing. Jos. Langer: Z vývoje technického učení. Zvláštní otisk z Technického Obzoru 1906.

[7] Viz: Prof. A. Riedler: Unsere Hochschulen und die Anforderungen des zwanzigsten Jahrhunderts, Berlín 1898, A. Seydel.

losti praktických podmínek, jimž třeba poznatky vědecké přizpůsobiti, a musí učit rationálně hospodařiti s danými silami a stávající materií; proto lze vytknouti tři základní složky výchovy technické a to:

a) vědeckou,
b) technicko-praktickou,
c) hospodářskou.

Velmi pěkně vystihuje tento základ škol technických Riedler v cit. spise na str. 5. slovy: »Die technische Erziehung kann nicht bei der allgemeinen naturwissenschaftlichen Erkenntnis stehen bleiben, sondern muss in schaffende technische Tätigkeit zu wirtschaftlichem Zwecke einführen; sie muss wissenschaftlich, technisch und wirtschaftlich denkende Menschen und Leiter der wirtschaftlichen Arbeit der Nation heranbilden«. — Technické badání není pak totožné s badáním přírodovědeckým; nauky a zákony přírodní jsou sice východiskem prací a významů technických — ale toto jde svými cestami a dle svých zákonů a musí používat všech znalostí i zkušeností praktických, má-li dosíci žádoucího cíle. Jest to zřejmo i z toho faktu, že vzniká resp. již vznikla samostatná nauka t. zv. technologika, t. j. nauka o myšlení technickém (prof. Hartig v Drážďanech).

A poněvadž dnes na školách technických hlavně se pěstuje získání zkušeností technicko-praktických — tedy vlastních inženýrských — nejevilo by se v mnohém směru ani účelným, spojovati techniku s universitou, tím méně, že duch technických škol jest duchu universit přece jen cizí.

Proti spojení těchto vysokých škol mluví tedy:

1. různý základ;
2. rozlišný cíl výchovný;
3. zcela jiný vývoj obou škol;
4. různost ducha na školách panující.

Dle dnešního stavu a při stálém vzrůstu vysokých škol technických lze pochybovati o tom, že by u nás v dohledné době došlo k sloučení university s technickou školou vysokou!

Rozsah škol technických a počet posluchačů.

Rozsah vysokých škol technických jest velmi různý; nejen dle toho, jak škola se vyvíjela, ale i dle poměrů místních, ba i sociálních a národnostních, zvláště u technik našich. Mimo obvyklé čtyři fa-

kulty a to: pro stavební inženýrství, architekturu, strojnictví a chemii, mají různé školy technické odbory různé. Tak na př.: Berlín a Cáchy pro hornictví, P r a h a a Mnichov pro zemědělství, Karlsruhe lesnictví, Darmstadt a Brunšvik farmacii a pod.

Některé odbory bývají mimo to děleny; tato specialisace jeví se nejen výhodnou, ale i stále a stále četnější. Tak na př. strojnický odbor v Berlíně dělí se vlastně: na vlastní strojnictví, elektrotechniku, odbor pro inženýry dopravní, inženýry laboratorní a správní.[8]

Nejobsáhlejší bývá a stále se vyvíjí o d d ě l e n í v š e o b e c n é, jemuž u nás jest přičleněno na př. oddělení pro pojišťovací techniky — a jest to také toto všeobecné oddělení, které poskytuje technikům možnost získati si značné vzdělání všeobecné. U nás jeví se v poslední době i tendence přičleniti technice pražské odbory pro textilnictví a nauky obchodní — tendence plynoucí hlavně z důvodů úsporných, ač národ tak početný jako my mohl by si na př. zcela dobře vydržovati vysokou školu obchodní sám!

Co se počtu posluchačů týče, jsou technické školy neobyčejně silně navštěvovány; tak studovalo v roce 1908/9:

	počet obyvatel	posluchačů celkem
v Německu	63 miliony	*15.781*
v Rakousku	29 milionů	**9.898**

V Rakousku existuje t. č. s e d m vysokých škol technických, Německo má jich j e d e n á c t, mimo to mají Němci dvě školy v městech jiných (Curych, Riga). Mají tudíž Němci (úhrnem as 80 milionů lidí) na *17* technických škol vysokých, my Čechové d v ě š k o l y n a 6 m i l i o n ů p ř í s l u š n í k ů, tedy početně jsme na tom lépe. Přes to nelze říci, že bychom byli národem technicky vyspělejším, než jsou Němci, a n e l z e t a k é t v r d i t i, ž e b y n a š e š k o l y t e c h n i c k é m ě l y t e n v ý z n a m, j a k o m a j í t e c h n i k y n ě m e c k é!

O návštěvě rakouských škol technických v šk. r. 1908/9 poučí nás tabulka I.; z té jest zřejmo, že nejvíce navštěvovány jsou technika vídeňská a česká pražská.

Tabulka I.

Technická škola	řádn. posl.	mimoř. posl.	hostů	celkem zaps.
Brno (česká)	377	42	71	419
» (německá) . . .	661	52	—	713

[8] Viz moji stat: Technika a věda právní v brožuře: Technikové a veřejná správa, nákladem »Přehledu«. Praha 1910.

Technická škola	řádn. posl.	mimoř. posl.	hostů	celkem zaps.
Hradec Štyrský . . .	633	12	1	645
Lvov	1338	28	109	1366
Praha (česká)	2616	197	—	*2813*
» (německá) . . .	923	57	—	980
Vídeň	2748	214	—	*2962*

Z této tabulky jest zřejmo, že návštěva technických škol jest velmi vysoká, uvážíme-li hospodářský stav naší říše; co však jest horšího, počet posluchačů od r. 1890 téměř na všech školách vysokých neobyčejně roste.

Tak studovalo na zmíněných technikách rakouských:

	r. 1895-6	r. 1899-1900
Brno (česká)	—	53
» (německá)	264	404
Lvov	324	630
Praha (česká)	725	1165
» (německá)	364	559
Štyrský Hradec	234	368
Vídeň	1361	1310

Stoupající počet posluchačů byl by jinak zjev — zvláště pro nás, národ hospodářsky se obrozující — zcela potěšitelný, kdyby totiž stoupání odpovídalo vzmáhajícímu se ruchu hospodářskému. Tomu však tak není a důsledek toho jest těžká krise sociální v nynějším dorostu inženýrském a již po té stránce bylo by záhodno redukovati počet posluchačů: neboť není než velkou ztrátou národohospodářskou a velikým plýtváním sil, živoří-li akademicky vzdělaný proletář hůře, než by žil co dobrý živnostník, ba mnohdy hůře než co dobrý dělník! Jsou mně známy případy, že šli strojní inženýři se dvěma státními zkouškami do strojíren za slévače, nebo za soustružnické dělníky za plat 60 K měsíčně, a byli na tom hůře než vyučení dělníci, neboť jim scházela zručnost řemeslná.

(Pokračování.)

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

České obchodní banky v r. 1910. — K výroční zprávě spolku českých průmyslníků textilních. — Podporování průmyslu. — Technické pokusnictví české. — Holešovický přístav. — Hospodářsko-politická organisace průmyslu a obchodu.

Bilance českých obchodních bank vykazují cifry, které nás mohou plně uspokojiti. Celkový obrat největších našich 7 bank obchodních dosáhl výše 41 miliard korun, jich akciová jistina dosáhla s emisemi r. 1910 výše 162 mil. korun, úhrnné prostředky provozovací 947·5 mil. korun, tedy cifry, které jsou makavým dokladem našeho hospodářského postupu. Rozpětí kapitálovému odpovídá též zevnější rozšiřování okruhu působnosti. České banky zakládají množství filiálek a expositur nejen v Čechách, na Moravě a ostatních zemích rakouských, nýbrž zakládají nové anekční ústavy anebo filiálky v zemích koruny uherské, v Srbsku, Ruském Polsku a v Severní Americe. Srovnání s vídeňskými německými bankami samotnými stačí k poznání, že vývoj českého bankovnictví ještě ani zdaleka nedosáhl onoho bodu, který nám mohl zabezpečiti dokonale vlastní průmyslovou državu, nehledě ani k tomu, že české banky mají vzhledem k nutnému vývozu určitých našich tovarů povinnost pečovati o zabezpečení našich exportních styků kapitálovou účastí za hranicemi. Odběratelská ochota zemědělských států, na niž průmyslové státy musí reflektovati, jest podmíněna nejen lácí výrobků, nýbrž namnoze pomocí kapitálovou. Závislost na cizím kapitálu uvádí i v závislost odbytovou. Předešlý rok byl zvláště slibným začátkem v tom směru. Zřízeny byly hned dvě anexční banky, a to ve Varšavě (Živnobanka) a v Novém Yorku (Bohemie) a filiálka Pražské úvěrní banky v Bělehradě. Všecky tři nové podniky ve znamení slovanské hospodářské vzájemnosti. Není pochyby, že vývoj tento půjde dál. Dle dosud nezaručených zpráv přijde na řadu Bulharsko, a snad další podniky v Rusku. S české strany vyšel svého času podnět k založení Slovanské banky. Je-li vývoj, o němž svrchu byla řeč, správný, a o tom snad nebude pochybnosti, jest dokladem, že založení Slovanské banky bylo by naší vlastní hospodářskou potřebou daleko větší měrou, než hospodářskou potřebou jiných slovanských národů. V poslední době vyskytují se úvahy o tom, zda finančně stačíme na úkoly, které nás v dohledné době čekají a mluví se o možnosti navázati styky s kapitálem francouzským. Počátek byl také již učiněn se strany Průmyslové banky. Není-li to přílišný optimism, rýsovala by se v kombinaci se zahraničním působením našich bank v zemích slovanských po případě nová možná perspektiva: naše banky by se mohly stát aspoň z části sprostředkovateli úvěru mezi západem a slo-

vanským východem. To by ovšem bylo možno jen za předpokladu, že by byl se strany ruské, polské, srbské a bulharské akcentován při vstupu cizího kapitálu požadavek aspoň částečné jeho nacionalisace, což při dnešních poměrech není nikterak vyloučeno.

* *
*

Spolek českých průmyslníků textilních vydal právě výroční zprávu za rok 1910. Spolek dovršuje letošního roku deset let svého trvání; tedy rok jubilejní. Výroční zpráva vzpomíná této okolnosti na úvodním místě několika stručnými větami, shrnujícími výsledky dosavadní činnosti spolkové. Spolek českých průmyslníků textilních jest naši nejlepši volnou organisací průmyslovou a získal si svoje dnešní postavení poznenáhla systematickou kulturně-hospodářskou prací. Jeho měsíčník Textilní obzor vykonal v tom směru nejvíce. Spolek však neopomenul žádné příležitosti, aby členstvo bylo informováno o hospodářských věcech odborných s širších hledisek, stykem vyvinul se mezi členy poměr více než kolegiální. Právě tento zjev jest jedním z nejpozoruhodnějších a dokladem, že odborné organisace hospodářské mohou u nás splnit poslání svoje jen tehdy, když budou založeny na podkladě nejen odborném, nýbrž českém. Z výborových schůzí Spolku českých průmyslníků textilních vyšla celá řada plodných podnětů nejen v zájmu samotného průmyslu textilního, nýbrž v zájmu českého hospodářského života vůbec. Vzpomínám jen, že spolek dal podnět a byl základem pro vytvoření svépomocné obchodní komory v Hradci Králové, která během svého krátkého trvání prokázala, že dávný český požadavek za zřízení šesté obchodní komory ve východních Čechách není požadavek politický, nýbrž požadavek hospodářský. Z podnětů spolkových vzešla také nová instituce pražské obchodní komory: ústav ku podporování průmyslu. Jest zajímavo, jak Spolek se snažil, aby jen členstvo mělo spolehlivé technické rady. Většina průmyslníků nejen textilních, nýbrž i jiných, má vzdělání toliko komerční. Technické mu chybí. A tuto okolnost snažil se spolek paralysovati mimo jiné tak, že ustanovoval technické poradce, kteří objíždějí závody a prohlížejí zařízení strojní. A tato myšlenka jest základním podnětem pražského ústavu ku podpoře průmyslu, který má ovšem působnost daleko širší. Z karakteristiky hospodářské roku 1910 uvádí zpráva, že r. 1910 byl jedním z nejtěžších. Nejvíce byly postiženy tkalcovny a mezi těmi ovšem zase tkalcovny mzdové. Tíže situace leží nepopiratelně z větší části v poměrech surovinového trhu, hlavně ovšem bavlny a lnu. Obojí suroviny byl relativní nedostatek, zračící se ve vysokých cenách. K tomuto základnímu zjevu přibyly ovšem další, které situaci zhoršily ještě víc. Veliké kolísání cen bavlny mělo za následek, že výrobců se zmocnila namnoze spekulační horečka, na druhé straně zdrželivost konsumu vyvolala všeobecně obavu před nedostatkem zaměstnání a prodeje za každou cenu. Snad bude r. 1910 poučením pro léta příští a hlavně rok 1911. Právem si stěžuje výroční zpráva na to, jak se vede u nás politika obchodní. Na hospodářské styky mezi Slovany pohlíží se politickými a vlastizrádcovskými brejlemi. To už jsou vlastnosti vídeňáctví a rakušáctví. Strach před »centrifugálními« živly zabíjí vše rozumné, a ačkoli se pořád deklamuje z Vídně po Charmatzovi, Friedjungovi a jiných

o novém Rakousku, jsme podle činů pořád v pochybnostech, zda se v toto Rakousko skutečně věří.

* *
*

Průmyslová rada se zabývala otázkou podporování průmyslu. Otázka sama byla vnesena do průmyslové rady zevnějšími událostmi, které ji přiměly k tomu, aby k nim zaujala stanovisko. Byly to známé události haličské, kde podpora průmyslu má za účel vybudovati vlastní průmysl a jest namířena proti dovozu rakouských tovarů, pak formy podpory průmyslu, jaké se vyskytují v komunální průmyslové politice. Rozumí se, že průmyslová rada se vyslovila ostře proti jakékoli hmotné podpoře jednotlivých podniků, a vyslovila se také proti průmyslově politickým snahám partikularistickým, jichž typem jest haličská průmyslová politika, které však jsou ve všech zemích rakouských zakořeněny. Země průmyslové se dívají na tyto snahy ovšem s nevraživostí, usilují rozmanitými prostředky, aby byly seslabeny, ale tento postup jejich se rozumně odůvodniti nedá. Jest, bohužel, velice přirozeným vývojem, stávají-li se země dosud agrární průmyslovými a snahy o zprůmyslnění nelze přičísti ani na vrub jen police průmyslové. Také zemědělství má zájem, aby pro svoje výrobky našlo trh co nejblíže, tedy aby průmyslové závody se usazovaly v blízkosti. A této přirozené snaze neodolají na konec žádná opatření na ochranu dnešních držitelů moci, anebo zákazy podporovat rozvoj průmyslu uvnitř jednotlivých obvodů. Pokud jde o hmotnou podporu, připouští průmyslová rada tuto v jediném případě a v jediné formě: zápůjčky mírně zúročitelné anebo i bezúročné podnikům, které zavádějí novou výrobu. Jinak doporučuje průmyslová rada: zdokonalování technického pokusnictví a technickou poradu bezplatnou interesentům.

Pokud jde o technické pokusnictví, máme v Čechách sice staré, renomované ústavy, ale schází jim naskrze téměř dokonalejší vyzbrojení. Horší jest, že namnoze stejnorodé ústavy vídeňské jsou nakrmeny již subvencemi a naše domácí ústavy hodně předhoní. Jeden z nejstarších zkušebních ústavů pražských jest zkušební stanice Spolku pro zkoušení a přehlížení parních kotlů. Jest to trapno, ale musí se to říci veřejně: pokusný ústav jest umístěn tak nevhodně a špatně, že se mu z tohoto důvodu odpírá autorisace ve smyslu zákona o technickém pokusnictví z r. 1910. Zemský spolek strojíren hodlal této kalamitě odpomoci částečně na své vlastní, částečně na útraty státní. Stanice pokusná s autorisací jest určena nejen pro kruh podniků naprosto uzavřený, nýbrž jest přístupna všem, kdož chtějí dát zkoušet. Zkušební stanice taková, jaká byla zamýšlena kotelním spolkem a Zemským spolkem strojíren, byla určena ovšem v přední řadě k praktickým úkolům, ale povaha prací, které ústav koná, vyžaduje vědecké založení a badání. Výsledky vědecké leží již mimo sféru jedincových zájmů, přicházejí vhod veškerenstvu. Je-li kde podpora státní odůvodněna, jest to v tomto případě. Vídeňský spolek pro zkoušení parních kotlů dostává také 12.000 K roční subvence. Jsme zvědavi, kolik dá vláda subvence na tentýž účel do Čech. Mnoho ne, to se dá čekat předem, třeba české strojnictví bylo jedním z nejzávažnějších průmyslových činitelů v Rakousku. Tyto stručné poznámky mají sloužiti aspoň k povrchní informaci o lepších

snahách v českém strojnictví. Zmínka jest o věci též ve výroční zprávě Zemského spolku strojíren, továren na zboží kovové a sléváren v Čechách. V žurnalistice české snahy tyto dojdou sotva povšimnutí, natož ocenění. Jedinou výjimku tvoří národněsociální žurnál »České Slovo«. Ovšem nepěknou výjimku, jako vždy, jde-li o vážnou věc. (České Slovo z 16. dubna 1911.)

*

Holešovický přístav bude poznenáhlu světovou ostudou. Ale skutečně světovou. Loňského roku byl přístav otevřen, shlédl jej ministr obchodu a jiní vysocí pánové, dostal úřednictvo, pak se nějaký čas o něm psalo, hubovalo se, že není možno nakládati v něm z povozů a do povozů, pak přišly na podzim »nové« tarify« překladištní, které se dobývaly s tolikerým lomozem a deputacemi, a které nepřinesly nic, co by mohlo holešovickému přístavu prospěti. Rozpětí mezi sazbami do Ústí n. L. a ostatních severočeských překladišť a mezi sazbami do holešovického přístavu zůstalo takové, že lodní doprava z Prahy jest nehospodárnou. A hlavní podíl na tom mají nemožné sazby za přepravu z jednotlivých pražských nádraží do Buben. A tak nebylo co nakládati, úředník železniční v přístavu byl dán pryč, staniční budova stojí opuštěná a ani hodiny na ní se nenatahují, poněvadž by to stálo peníze. A přece nežádají se žádné milosti. Žádá se, aby výjimečné sazby do severočeských překladišť byly upraveny tak, aby rozpětí bylo větší, což je možno také zvýšením sazeb, k němuž ostatně časem dojít musí. Žádá se, aby při zboží, určeném k překládání, nebyly ze stanic pražských počítány nesmyslné poplatky, které zejména ve Vídni neexistují.

*

Ve Vídni založili nový hospodářsko-politický spolek »Wirtschaftliche Zentrale für Handel und Gewerbe«. Spolek má být rakouským Hansabundem. V Německu, kde dobrodiní toto již delší dobu mají, si naříkají. Rozeštval prý veřejnost a jednotlivé stavy proti sobě. U nás v Rakousku jest sdružení po vzoru Hansabundu nemožné, a bylo-li přece založeno, dokazuje to jen, že ve Vídni mají naivní názory o politických poměrech a vlivu národností na život veřejný. U nás bylo celkem odsuzováno hnutí pro samostatnou politickou stranu živnostenskou. Pan Mlčoch z Moravy, který objížděl s programem nové strany po Čechách, může vyprávěti o nepříjemných zkušenostech. Nyní přichází vídeňská organisace, která vycházejíc z hospodářského podkladu, chce působit politicky!

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Dědictví nové sněmovny. — Divadelní anketa. — Stávka námořníků v Terstu. — Ústřední banka německých spořitelen proti úřednické organisaci. — Ústřední dělnický konsumní spolek.

Per tot discrimina rerum ukončil subkomitét sociálně politického výboru jednání o zákonu o sociálním pojištění. Píle, jakou zákonu věnoval, zasluhuje jedničku, s takovou důkladností bylo

v Rakousku projednáno málo zákonů. Při každém bodě předlohy sváděny řečnické souboje odborníků různých stran a stavů, a tam, kde nebylo možno ani po obšírné debatě dojíti ke kompromisu, a přijato znění, vyhovující zájmům strany jedné, obyčejně podnikatelů a vlády, ohlašována desideria strany druhé jako minoritní votum, takže značná část zákona ponechána k projednání výboru sociálně-politickému. Pia desideria — ve hluku zbraní umlklá musa, poslanecká sněmovna rozpuštěna, neboť setrvačnost Bienerthova zvítězila nad odporem vládních stran, nepřejících si nových voleb po povolení dreadnoughtů, a tak počne Sisyfovská práce v příští sněmovně znova.

Takových Sisyfových balvanů dostane se nové sněmovně po její předchůdkyni více. A jsou to skoro jenom předlohy sociálně politické, které padly v oběť, že rozpočet a kontingent branců nebyly povoleny sněmovnou, nýbrž nařízeny paragrafem čtrnáctým. Služební pragmatika státních zřízenců je mezi nimi na prvním místě. Projednána za zavřenými dveřmi podvýboru, měla se nyní dostat na veřejnost k jednání ve výboru. Ale také jiné předlohy ve výboru sociálně-politickém již projednané nedočkaly se uzákonění. Návrh zákona o výplatě mzdy horníků, přijatý v kompromisním znění Czajkovského, aby výplaty konaly se čtrnáctidenně, návrh zákona na úpravu domácké práce, restringovaný na zákaz odvětví domácké práce, při níž jsou zaměstnány převážně děti, čekaly schválení plena sněmovny. Jiné zákony, i plenem sněmovny přijaté, avšak panskou sněmovnou posud neprojednané, mohou přijít rovněž znova na stoly poslanců jako nové návrhy. A nejsou to zákony nepatrné důležitosti, je mezi nimi zákon o úrazovém pojištění dělnictva stavebního odboru, o zrušení trestnosti při porušení námezdní smlouvy a last not least nový zákon spolčovací.

Po čtyřech letech života nového parlamentu je jeho sociálně-politická žeň velmi hubená. Ale přes to bude svědomí jeho klidné. Jeho vůle byla dobrá, byl iniciativní, byl mladý, měl ovšem vedle dobrých vlastností mládí také jeho vlastnosti špatné, ale ty jsou odpustitelny — ale měl neštěstí, že vláda, s níž měl pracovat, byla vláda Bienerthova, inkarnace sterilnosti.

*

Ještě v předvečer bouře podal svaz sociálně-demokratický návrh zákona na zavedení desetihodinové doby pracovní, když se přesvědčil, že návrh na stanovení osmihodinové doby pracovní, jak jej podal roku 1909, nemá naděje na uskutečnění. Návrh nahrazuje nynější text § 74. a) ž. ř. následujícím:

§ 74. a) Pracovní doba pomocných dělníků živnostenských nesmí, nečítaje v to pracovní přestávky, činiti více než 10 hodin během 24 hodin, v sobotu pak jenom 8 hodin. Přeruší-li živelní události nebo úrazy pravidelné provozování, může živnostenský úřad první instance povoliti jednotlivým živnostenským podnikům dočasné prodloužení pracovní doby, nejdéle však na dobu dvou týdnů. Na práce, které vlastní výrobě musí nutně předcházeti nebo následovati, jako práce pomocné (vytápění kotlů, osvětlení, čištění), nevztahují se hořejší ustanovení, pokud tyto práce nejsou konány mladistvými dělníky.

§ 74. b) V těch podnicích a odděleních podnikových, v nichž v posledním roce před počátkem platnosti tohoto zákona pravidelná denní doba pracovní byla průměrně kratší nežli stanoví tento zákon, nemůže býti pracovní doba prodloužena.

*

Divadelní anketa, konaná v březnu ve Vídni, ukázala tragedii »komediantů«, které svět nechce viděti, a kterou oni sami snaží se maskovat. Uvažováno, jak zabránit vzrůstu divadelního proletariátu, a navrženo, aby byli přijímáni pouze takoví začátečníci, kteří se podrobí zkoušce před státní komisí, což by znamenalo naprostý konec »svobody frajkumštýřů«. Pan Kliment vidí kořen zla spíše v neschopných a morálně méněcenných ředitelích. Zde by mělo nastati omezování státní mocí, koncesse divadelní měly by býti udělovány pouze osobám vyhovujícím jak v ohledu uměleckém tak i morálním. Tedy od ředitele měl by být žádán průkaz způsobilosti, nikoliv od herce. Třídní zájmy srazily se při jednání o § 29. předlohy zákona, obsahujícím ustanovení o »černých listinách«. Herci žádali zákaz úmluv ředitelských na boykot herců, porušivších smlouvu, neboť je-li herec odsouzen k zaplacení konvenční pokuty, je to trest dostatečný, a bylo by nespravedlností, aby jeho existence byla ještě na řadu let ochromována. Poukazováno tu na případ Kainzův, jenž byl nucen vystupovat ve »Variété«, nechtěl-li se nechat umělecky utlouci.

Těžké stížnosti pronášeny i nad vyssáváním herců sprostředkovatelnami míst a nad přepiatými požadavky, jaké se kladou na herečky, co se týče toilet, požadavky, jež uvádějí herečky buď ve spáry lichvářů nebo mecenášů.

*

Po bezvýsledné passivní resistenci státních zřízenců vypukla v Terstu stávka námořníků, která po několika dnech skončena rovněž bez úspěchu. Námořníkům nenedostávalo se sice nadšení a bojechtivosti, ale ty k úspěšnému boji ještě nevystačí. Čeho se nedostávalo, byla solidarita, cílevědomá vytrvalost a finanční možnost dlouhého boje. Doprava trpěla stávkou nepatrně, a tak usnesla se schůze stávkujících 25. března přes protest mladých oposičníků na opětném zahájení práce.

*

Jednání Ústřední banky německých spořitelen sjejím úřednictvem je způsobilé k otřesení důvěry v upřímnost německo-liberálních protestů proti §§ 31.—35. služební pragmatiky státních zřízenců. President jmenované banky p. Sobitschka, německo-nacionální poslanec, cítil se dotčeným vystoupením organisace německého úřednictva bankovního a proto přikázal úřednictvu Ústřední banky německých spořitelen, že všichni musí vystoupit z organisace, kdo nevystoupí, bude propuštěn. Organisace se ovšem ujala pronásledovaných. Na protestní schůzi označeno jednání banky jako vydírání, a bance ohlášen boj, pokud neupustí od omezování koaliční svobody svých zřízenců.

Vůbec jsou poměry zřízenců německých peněžních ústavů velice neurovnané, čehož Němci ovšem nevidí, ukazujíce na třísku v oku českých ústavů. Na schůzi 5. března, jednající o těchto poměrech, bylo poukazo-

váno na to, že platy úředníků »Generali«, největšího to pojišťovacího ústavu, jsou o polovinu menší nežli u »Slavie« a jiných českých ústavů. Vedle toho jsou služební hodiny u Generali nejdelší. Pojištění úřednictva je nedostatečné. Stesky na Generali tvoří již stálou rubriku v »Českém úředníku« a jiných odborných listech. Německé ústavy udělaly by dobře, kdyby zametly nejdříve před vlastním prahem.

*

Ústřední dělnický konsumní spolek v Praze vyvinul se za krátkou dobu svého trvání ve veliký podnik. Ve své obchodní místnosti a šestnácti filiálkách měl roku 1910 891.780 K tržby. Ke znížení režie zakoupil právě dům pro skladiště za 140.000 K. Na uhrazení jeho z prostředků pokud možno vlastních zvýšeny členské podíly z 10 K na 20 K, čímž také sesíleny finanční základy spolku, jenž posud měl ze všech spolků v Rakousku nejnižší podíly. *R.*

ŠKOLA.

Otázka nespravedlivého obsazování učit. míst před soudem. — Správní soud o porušování moravského zákona Perkova. — Činnost České zemské komise pro ochranu dítek. — Třicetiletí Ústř. Matice Školské.

Otázka nespravedlivého obsazování učitelských míst octnula se v únoru před soudem. V žádném společenském stavu není tolik křiklavých případů nespravedlivého obsazování míst jako ve stavu učitelském. Samosprávní členové okr. školních rad s byrokracií školskou a se zástupci církví vykonávají při obsazování učitelských míst často čirou libovůli. Není závazných pravidel při obsazování, jimiž by se členové museli říditi a obsazuje se proto často dle příbuzenských svazků, dle služeb prokazovaných kompetenty jednotlivým členům místních a okresních školních rad, dle politického přesvědčení a služeb prokazovaných politickým stranám. Kompetentům nevadí zpravidla politické přesvědčení mladočeské, agrární, staročeské a zvláště ne klerikální, ale politické přesvědčení pokrokové a socialistické bývá zpravidla nejtěžší překážkou.

Zemské školní radě v Čechách třeba vytknouti, že nebdí nad tím, aby místa učitelská byla spravedlivě obsazována. Není-li při obsazovací akci formální chyby, potvrdí praesentaci okr. šk. rady, i když křiklavou nespravedlností volá do nebes o pomstu. Moravská zemská školní rada vrátila loni několik praesentací okr. školních rad, když shledala, že spravedlnost byla hrubě porušena. Učitelský tisk uvítal to přímo s jásotem. Zemský ústř. spolek učit. v Čechách shodl se na zásadách při obsazování učit. míst a uložil učitelským zástupcům v okr. šk. radách, aby zásadám těmto zjednávali platnost. V některých okresních školních radách přivedeny byly zásady tyto k platnosti. Schází však mnoho, aby zásady tyto sevšeobecněly a byly všude uznávány.

Drasticky ukázal to případ ve školním okresu chrudimském, kde v Bojanově presentována byla na místo řídícího učitele osoba o 17 let mladší, než její spolukompetenti, osoba politického smýšlení klerikálního. Říd. učitel v. v. p. Ad. Schuster po ostrém článku v »Osv. Lidu«, kterým bylo odsouzeno jednání členů okr. šk. rady chrudimské, poslal stížnost na obsazení uvedeného místa k zemské školní radě. Užil v této stížnosti neprozřetelně slova »korupce«, načež 9 členů okr. šk. rady chrudimské podalo žalobu pro urážku na cti. Obžalovaný nemohl před soudem žalujícím korupci dokázati. Dokazoval všeobecně a chtěl svědectvím školních inspektorů dokazovati, že nespravedlnosti při obsazování míst se skutečně dějí. Soudce plně s ním souhlasil a uznal, že v uvedeném případě byla spravedlnost křiklavě porušena. Poukazoval však na zákon, který členům okr. šk. rad dává právo voliti toho, kdo se jim zdá nejzpůsobilejším a že jednotlivým členům nelze osobně nic vytýkati, volí-li kompetenta třeba nejmladšího. Pan Ad. Schuster byl odsouzen k zaplacení značných útrat a k 50 K pokuty.

Veřejnost česká je hluchá ke křiklavým nespravedlnostem při obsazování učitelských míst, k nespravedlivému postupu ve službě soudcovské má již svědomí daleko citlivější a několikrát do roka uveřejňuje o něm pobuřující zprávy. Při postupu soudcovském jde často jen o rok nebo dvě a jedná se obyčejně o lidi vyšších tříd dietních, při obsazování učitelských míst jde často i o desítky let, jako v případě chrudimském a jedná se o lidi ze třídy sociálně utiskované. Členové okresní šk. rady chrudimské se školním inspektorem Hanušem vyšli od soudu vítězně, ale mohou se vítězstvím chlubiti lidé, kteří vylíčeným obsazením ideu spravedlnosti tak bezohledně a brutálně pošlapali? Je již nejvyšší čas, aby příslušné školské úřady vydaly p ř e s n ý a s p r a v e d l i v ý o b s a z o v a c í ř á d a nenechávali členům školních rad nezodpovědným ani vyšším úřadům ani svému svědomí do kořán otevřená dvířka k porušování nejprimitivnějších zásad spravedlnosti.

*

* *

Správní soud měl počátkem letošního občanského roku již třikráte příležitost rozhodovati o porušování moravského zemského zákona o přijímání dětí neznalých vyučovacího jazyka do škol, o t. zv. lex Perek. Ve všech třech jednáních rozhodl tak, jak mu právní vědomí a svědomí velelo.

Některé místní školní rady moravské (lipnická, židlochovická a j.) podaly totiž žaloby na ministerstvo vyučování, protože lex Perek porušilo. Schválilo jako poslední školská instance přijetí českých dětí neznalých němčiny do německých škol příslušných obcí. Ministerstvo vyučování ignorovalo úplně rozhodnutí správního soudu v této záležitosti z 10. července a 11. prosince 1910 a nálezy nejvyššího soudního tribunálu vědomě porušilo. Nejvyšší vyučovací rakouská správa nepřibrala příslušné místní školní rady za zájemníky při stanovení jazykové kvalifikace přijatých dětí. Mimo to sprostila výslovně několik dětí povinnosti, aby znaly vyučovací jazyk a odepřela dáti přezkoušeti děti v Židlochovicích, jak jí

bylo uloženo nálezy správního soudu. Nejbližší školní zápis pro rok 1909/10 dala provésti dřívější formou nezákonnou.

Dr. Perek dovozoval při jednání z občanského zákoníka, že zákon, jehož je stylisátorem, neodporuje základním státním zákonům, což bylo přítomným zástupcem vlády výslovně přiznáno. Sensaci při jednání vzbudilo, když vládní zástupce odpovídaje na vývody Perkovy přečetl vládní prohlášení, jímž ministerstvo vyučování osobuje si právo zavádět výminky v platnosti Perkova zákona přes nálezy správního soudu, pronesené v této záležitosti.

Rozhodnutí správního soudu vyznělo v ten smysl, že se vyhovuje stížnostem a rozhodnutí ministerské zrušuje se jako protizákonné, protože jím byl platný zemský zákon (lex Perek) porušen. Osobivost zástupce ministerstva vyučování správní dvůr odbyl prohlášením, že osobuje-li si vláda výnosy a opatřeními svými činiti výminky z platného zákona Perkova, správní dvůr chrání navzájem svoje právo býti rozhodčím v mezích své kompetence a určovati, jsou-li výminky, činěné ministerstvem vyučování, zákonné nebo protizákonné.

Rozhodnutím správního soudu cena Perkova zákona stoupla. Němci záhy po potvrzení zákona pomocí Marchetových průvodních nařízení a za podpory německého úřednictva plnili pod různými záminkami německé školy na Moravě opětně českými dítkami. Obcházení a porušování zákona vzbudilo na české straně přirozený odpor a vedlo k tomu, že platnost zákona byla uznána nejvyšší soudní instancí přes odpor ministerstva vyučování.

*

Česká zemská komise pro ochranu dítek vydala tiskem zprávy o své dosavadní činnosti. V Čechách není dosud upravena zákonem péče o děti osiřelé, opuštěné, zpustlé, hluchoněmé, slepé, slabomyslné, zmrzačené a jinak nenormální. Legie těchto nešťastných dítek byly do nedávna odkázány na neorganisovanou péči soukromou. Česká zemská komise, která se před dvěma roky ustavila, snaží se v přední řadě o to, aby provedla nejprve řádnou organisaci veškeré péče o mládež.

Dosavadní výsledky její jsou uspokojivé. Během uplynulého dvouletí zřízeno bylo po venkově 44 okresních komisí k ochraně mládeže a Česká zemská komise usiluje o to, aby tyto okresní komise rozšířila po celém národnostním teritoriu. Propagace snah české komise a její úkoly organisační budou tlumočeny v připravovaném věstníku, který počne co nejdříve vycházeti pod jménem »Ochrana mládeže«.

Činnost České zemské komise nesla se dosud nejen směrem organisačním a propagačním, ale i směrem podpůrným. Zřízeno již 5 kolonií pro výchovu dětí v rodinách a to v Uhřiněvsi, Jílovém, Čisté, Kamenici n. L. a Lysé n. Labem. Pro děti vadné komise zřizuje potřebné ústavy za přispění obcí a okresů. Loni zřídila tímto způsobem výchovnu pro chlapce lehce abnormální v Hradci Králové. V ústavě tomto je nyní opatřeno 40 chlapců. Letos otevřela útulek pro děti školou povinné v Horním Litvínově na horké půdě zněmčeného území. V tomto měsíci právě počíná stavěti nákladem 60 tisíc K okresní vychovatelnu pro děti opuštěné, osi-

řelé a mravně vadné v Jilemnici. S příslušnými samosprávnými úřady vyjednává o zřízení učednického útulku v Praze, pro školní mládež v Žižkově, útulku pro chudé rodičky a j. Dalšími body programu komise budou: zřízení ústavu pro zpustlé hochy, ústavu pro dívky rozumově opozděné a ústavu pro dívky mravně vadné.

Česká zemská komise postarala se dosud o 1273 dětí, jež opatřila buď v rodinách nebo v ústavech. Potřebný náklad získávala od osob nebo korporací zákonem k péči o mládež povinných a dle možnosti opatřovala náklad ze svých, dosud ovšem skrovných prostředků. Za dvouletí své činnosti spatřila 271 dětí, z nichž 185 v rodinách, 55 v ústavech a 31 v koloniích. Opatření toto vyžadovalo nákladu více než 20tisícového.

Při komisi jsou zřízeny odbory: lékařský, pedagogický, sociální, hospodářský a živnostenský. Sdružení pro výzkum dítěte zřízené při odboru pedagogickém pracuje o zřízení pedologického ústavu. V odboru tomto dán podnět k akci o děti zvlášť nadané. Ministerstvo vyučování vybídnuto odborem, aby zřídilo kurs pro učitele pomocných škol. Jednáno bylo také o vyučování dětí, které pro těžké vady nemohou chodit do škol.

Čisté jmění České zem. kom. činí letos K 291.209. Na úkoly, které na sebe vzala, je to málo. Vydání v uplynulém roce činila přes 85 tisíc K. Finanční otázka je životní otázkou komise. Bez peněz nelze nic podnikati ani na poli filantropie. Německá zemská komise je na tom finačně značně lépe. Německé okresy schválily 1procentní okresní přirážku ve prospěch své komise. Žádost České komise za podobné schválení byla téměř bezvýsledná. Německá komise má jmění více než dvakrát tak velké a mimo to má přes 4000 členů, zatím co Česká komise čítá členů pouze 1638. Německá zemská komise mohla proto také rozvinouti značně větší činnost. Opatřila také dvakrát tolik dětí jako česká, ačkoli českých dětí vyžadujících ochrany je nepoměrně víc.

Na valné hromadě České zemské komise dne 26. března byla neshoda v nazírání na dětské sbírky školní ve prospěch komise, povolené zemskou školní radou. Návrh, aby byly zrušeny z pedagogických důvodů, nebyl schválen. Většina přítomných členů namítala, že sbírky jsou dobrovolné, že nemají býti učitelstvem vymáhány nátlakem, že jim nelze upříti ani morální význam, neboť probouzejí v dětských srdcích soucit s trpícími a že i na německé straně konají se bez námitek. Česká komise hledala za školní sbírky náhradu, ale nenalezla jí ani v kruzích aristokratických, ani mezi peněžními ústavy, továrníky. Přes to je pedagogicky velmi těžko dětské sbírky ve školách omluviti. Učitel již pouhou výzvou ke sbírkám dopouští se nátlaku, byť i nejmírnějšího. Je také absurdní, vybírati dvouhaléře od dětí, osob neproduktivních, jimž musí přispívati na sbírky jejich živitelé. Lze očekávati, že během času rozřeší se vhodnějším způsobem finanční základna komise a že bude možno od dětských sbírek upustiti. Na tomto rozřešení bude závislý další rozvoj České zemské komise, která vzala na sebe úkol těžký vedoucí k tomu, aby v malém národě nepřišla na zmar ani nejmenší společenská síla a silečka.

*

Ústřední Matice Školská vydala ku březnové valné hromadě 30. výroční zprávu s obvyklými daty. Přední národní spolek náš za-

ložil během uplynulého třicítiletí 80 opatroven, 106 škol obecných, 2 školy měšťanské, 6 gymnasií, 4 reálky, 1 reálné gymnasium, 1 obchodní akademii, 1 učitelský ústav.

Nejvíce škol a opatroven (26) založila Matice ve třetím roce svého trvání a pak ve školním roce letošním, kdy založila 14 nových škol. Zveřejňování matičních škol jde v poslední době tempem přímo hlemýždím. V posledních 3 letech nebyla zveřejněna ze škol matičních ani jediná, ze škol zřízených do roku 1882-3 zveřejněny byly všecky. Některé matiční školy trvají již 28 let, aniž jsou zveřejněny.

Vydání na školství dostoupilo v uplynulém správním roce výše tří čtvrti millionu korun. Přičiněním a za podpory Matice zřízeny byly loni v některých obcích menšinových (v Pohledu u Něm. Brodu, ve Světci u Bíliny) školy veřejné. Rok 1910 byl pro zřizování menšinových škol velice nepříznivý. Zemské školní rady nerozhodly o zřízení ani jediné veřejné školy menšinové, ačkoli čekalo na rozhodnutí 26 žádostí, z nichž 23 v Čechách.

Loňského roku Matice pomáhala při zřizování soukromých škol měšťanských. Se zásadou o nezřizování matičních škol měšťanských je těžko souhlasiti vzhledem k důležitosti a významu této kategorie škol pro vrstvy lidové.

Matiční učitelstvo dočkalo se konečně chvíle, že je o jeho výslužné postaráno zřízením pensijního fondu Kneidlova. Ústř. Matice Školská vydržuje nyní v Čechách 54 škol o 116 třídách s 5983 dětmi nákladem 327.146 K, na Moravě 12 škol o 22 třídách s 1063 dětmi nákladem 58.937 K, ve Slezsku 10 škol o 38 třídách s 1922 dětmi nákladem 84.473 K. Opatroven vydržuje Matice v Čechách 39 o 47 odděleních s 2838 dětmi nákladem 88.805 K, na Moravě 21 o 34 odděleních s 1698 dětmi nákladem 47.608 K, ve Slezsku 6 o 7 odděleních s 335 dětmi nákladem 9691 K.

Mimo to vydržuje měšťanskou školu v Jaktaři u Opavy o 4 třídách se 173 žáky a reálné gymnasium v Orlové o 2 třídách se 60 žáky. Celkem je v matiční správě 76 škol obecných o 176 třídách s 8968 dětmi a 66 opatroven o 88 odděleních se 4871 dětmi. Matice podporuje mimo to 18 obecných škol a opatroven v Čechách, 12 na Moravě, 9 ve Slezsku a české školy »Komenského« ve Vídni. Čistého jmění má spolek 511.198 K.

Jako veřejné školy české, tak i školy matiční trpí značnou přeplněností tříd žactvem, největší to překážkou vnitřního školského rozvoje. Školy německého školského spolku jsou jako ve všech jiných tak i v tomto směru v nepoměrně příznivější výhodě. Snížiti tuto přeplněnost tříd je vážný problém národní, jehož rozřešení závisí od zvýšené obětavosti českého lidu, k níž třeba neúnavně pobízeti.

LITERATURA.

Krásná:

Spisy Adolfa Heyduka svazek L.: Co táhlo hlavou. Volné verše. V Praze 1910. (Nákladem J. Otty.) — Karel de Wetter: Malostranská trilogie. V Praze 1910. (Nakladatel Jos. R. Vilímek.) — Emanuel šl. z Lešehradu: Matilda Erhartová. Román žačky. V Praze 1910. (Nakladatelství Fr. Švejda v Praze VIII.) — Josef Růžička: Sladký jed. Romanetta. V Praze 1910. (Nakladatelství Fr. Švejda v Praze VIII.) — Richi: Děvče mého života. Povídky. V Praze 1910? (Nakladatel Jos. R. Vilímek).

Padesátý svazek Heydukových spisů přináší básníkovy »volné verše« Co táhlo hlavou. Jest jich přes půl čtvrta sta stran, jsou s nepatrnými výminkami vesměs lyrické. Probírejme se tím množstvím veršů a slok. Mluví z nich především stesk, s kterým si Heyduk uvědomuje své stáří. Všem těm básním dává v průvod slova: »Chci památkou je míti — v dál prchlých žití dob, — než uzavře se žití — a otevře se hrob!« Za intimní chvilky při rodinném krbu duše mu vzlyká; slunce má v duši, a přece jest mu smutno, neboť rudé podzimní listí pláče mu u nohou a očekává »věčnou klidu noc«; srdce mu ustává v tluku, když vidí, jak zlatý květ pampelišky stává se šedým chmýřím, jež vítr roznáší, »všecko to tam«; volá ke krásné, vznešené noci, aby utišila vše, co v duši jeho pláče a v lásce se sdružila se svou sestrou, jež přijde po ní a jest věčná; každým jarem cítí v duši větší chlad, dumá a na mysli mu tane slovenská píseň: »Ja som bača tuze starý, dožijem-li do jary«; těkavé myšlenky na černých křídlech vlekou jej v daleké kraje, usmýkaného opouštějí, jen černý havran kráče mu u hlavy a do čela bije křídly: litostivý stesk; orel jeho přání, který jej nosíval v závratnou výši, změnil se v pouhou mušku; zvolna kráčí k hrobu, k života cíli. Básník pociťuje opuštěnost v žití: pro něho nevyrostl petrklíč, vzkaz jara, jest sám; dědečkem už je dlouho, leč nemá vnučky ani dcerušky; při pohledu na úběl nebe, na jehož západě stojí růžové červánky, vidí svou Lidušku v blankytné říze, která se diví, že pláče, když ona se raduje a je šťastna; od hvězdy k hvězdě bloudí, miliony mil za ní spěje, všude ji hledá, až ji konečně spatří daleko za zlatým sluncem na jasné bílé hvězdě; smutný jest domek, v němž dávno již není té, kterou měl nevýslovně rád; tisíce mil letí touha jeho vzhůru za ní, jež dávno spočívá na oblačných poduškách, vždyť nevinné dítě jest vrcholem pozemských darů. Jedno však všechen ten stesk dovede mu zmírniti, radost z přírody: za jarních zázraků slunce, kdy tekuté zlato proudí vesmírem, slyší zvoniti drobné zkazky o radosti a štěstí; vláhou líbezné noci budí se v něm radost života, a když vše vůkol kvete, také duše jeho jest v květu. Touha po přírodě jest pro básníka neodolatelná; ven jej volá krásná země, smějící se v slunci, jež sype život a nadšení v srdce všech tvorů. »K životu! k životu! Živote, světlo, neste mne v žití!« Básník chápe radosti mládí, jeho lásku a touhu, s vlídným úsměvem sklání se k dítěti. Vzpomínkou zalétá do bývalých dob a jest celkem s osudem a údělem svého života spokojen. K tomu přistupuje několik slok sociálních: za hněvivého zpěvu dělníků zdá se mu, že písní tou žene se do kraje nový věk, zdroj

volnosti a rovnosti; má porozumění pro namáhavou, nevýnosnou práci. A několik reminiscencí historických.

Co z takových motivů vtiskne se v paměť a utkví? Jistě dojem, že to vše vytrysklo z opravdu cítícího nitra, které se musí vyslovit v písni. Subjektivnost svých dojmů přesvědčivě básník sděluje, nepochybujeme o jejich pravdivosti, ač v nich věru není nic neobyčejného a velkého. V prostotě citu a jednoduchosti formy tkví základní rys poesie Heydukovy. Lze snad říci, že pro dějiny české lyriky Heyduk znamená asi tolik, co Bendl pro dějiny české hudby. Zvláštní invencí nevyniká. Není upřílišeno, tvrdíme-li, že touto knihou veršů, jež plní padesátý svazek jeho spisů, nepřibylo jediného nového rysu pro Heydukovu básnickou osobnost a okruh jeho idejí, od Lesního kvítí až ke knize této. Sympathický jest a bude Heyduk svou skromností a prostotou, ale primát mu nebude přiřčen ani v lyrice ani v epice; v oné byl předstižen ze současníků Hálkem (s Nerudou jej sotva lze srovnávati), v epice stojí za Sv. Čechem. Svou zpěvnou prostotou jeho poesie potrvá. Filosofie a reflexe, pokud jest, nikdy nejde do hloubky a schopnost lehké formy ne vždy bývá provázena uměním tlumočiti a zachytiti náladu, z níž motivy vznikaly, ustrnujíc nejednou na pouhém postřehu a popisnosti, pouhé skizze; tomu bývá i tam, kde pocitu snaží se vdechnouti život personifikací, a kde usiluje o koncisní, lapidární stil po způsobu německé moderny let osmdesátých (tím nechci říci, že by úmyslně šel v jejích šlépějích). Čím se stalo, že některé básně v knize se opakují, buď částečně, činíce dojem nové verse, nebo doslova a úplně, nevím. Mezi jednotlivými oddíly není ani spojitosti ani význačného rozdílu.

Tomu, kdo by ještě nevěděl, čím byla Malá Strana Nerudovi, podává výklad Karel de Wetter v předmluvě k své Malostranské trilogii: »Bouřlivý orel modrých hor vracel se často se svých mračen i se svých hvězd na tiché věže malostranské, aby pln něhy zadumal se nad podivuhodným městem své mladosti.« Zní to dost frásovitě, ne-li? Ale autor se musel nutit do hodně svátečního pathosu, protože knihu svou připsal jeho památce. Památce Nerudově a Zeyerově, »největšího snílka století«; oba dva prý vyryli mnohý, věčně živý sen melancholického města v granit svého díla. Ctím autorovu pietu. Rozhodně však v jeho povídkách není jediné věci, která by projevovala úrodný vliv Nerudův. S ním má společný pouze zájem o rázovitost a krásu Malé Strany, k tomu však není třeba býti zrovna spisovatelem. Ani svými náměty není jeho trilogie nerudovská. V »Domě illusí« vypravuje César své Olympii, kterou si unyle vytoužil z Paříže do svého zamlklého paláce malostranského, jednu z nejpodivnějších legend svého rodu, groteskní historii o krásné Eponině, která milovala mnicha Angela, s láskou svou však museli se před přísným otcem Tankredem skrývati v palácové hrobce, v níž je otec přistihl a zavřel, takže v šeré hrobce museli zemříti. Olympie nad hrobem Eponiny často snila, při tom však nastydla, zemřela a pohřbena byla ve staré zahradě paláce. »Román tří srdcí« vypravuje o neznámém, starém muži Baltazaru Flaverinovi, který musel dáti svolení k lásce Dušana a Klaudiny, která zase z nastuzení onemocní, uzdraví se však, i dostane se jí nejen Baltazarova

jmění, nýbrž i vědomosti o svém původu: není jeho dcerou, nýbrž svěřenkou, na kterou stařec přenesl všechnu lásku, kterou kdysi choval ke krásné její matce, jež ho odmítla. A poslední povídka trilogie, »Tajemství Marcela Bartholdyho«, sděluje historii o záhadném podivínu, který měl krásnou ženu, jež ho nemilovala a kterou skrýval krutě před zrakoma lidí; jenom známému malíři dopřál na ni pohledu, a ten podobu její zachytil štětcem; za nedlouho Bartholdy i žena z Prahy zmizí, a po čase dojde zpráva, že v císařské galerii vídeňské muž jistý zastavil se před obrazem českého malíře »Žena na tygří kůži« dal se pojednou do šíleného smíchu, vytrhl ze záňadří dýku a několika řezy dílo zničil, volaje: »Mé tajemství! Kdo mi uloupil mé tajemství!« Byl to Bartholdy. V tom všem není, jak řečeno, nerudovského nic. Ale ani zeyerovskými nezdají se býti ty náměty, spíše jsou arbesovské, se svou záhadností, která by ráda zatajovala dech udržujíc v nepřetržitém napětí a chtějíc budíti úžas, děs, a při tom také, po vzoru Jiřího Karáska asi, »proplouti hrdě oblastí Sirén a zakotviti u slunných břehů Atlantidy, kde v zahradách Hesperidek svítí zlaté plody Pravdy a krásy«. Ale ať již Zeyer nebo Karásek či Arbes — u Karla de Wettera jest to všechno pouhá imitace, vyčtená romantická blouznivost, nic individuálního. Jestli kde, při t a k o v ý c h motivech musí býti požadavek individuálnosti neúprosný; takové zjevy výminečné nikdy nesmějí a umělecky také nemohou »dělati škodu«; jejich výminečnost pak sama bude míti umělecky oprávněnost jen tenkráte, dokáže-li se, že vyrostla z v n i t ř n í h o k o n f l i k t u jejich se světem skutečným. Ale při spisovateli »Malostranské trilogie« o takovou otázku vůbec nemůže jít. Co podává on, jest samé kvintánské stilistické cvičení. Jeho Baltazar Flaverinus jest stařec, »stále do nitra ponořený a stále srovnávající zimu svého života s jarem, které věnčilo den ode dne krásnějšími květy skráně Klaudininy«; vidí, »jak ten hvězdokřídlý motýl prchá bezděky ze stinného soumraku jeho stařeckého života v zlatý, zářící azur«; pozoruje spící dívku viděl, jak »měsíčné paprsky, jako opálové vodopády, lily se do komnaty a ozařovaly mystickým svitem poloodhalená, panenská ňadra, chvící se harmonicky«; když Dušan vyznal Klaudině lásku, tu »červnová noc vdechla v tuto chvíli všechno své kouzlo. Protkala ji zlatem hvězd, provanula ji dechem růží a vyvrcholila její harmonii stříbrnou kadencí slavíků«; žijí »idyllu, jíž nebylo rovno v staré Helladě«; východ slunce liší se takto: »A zatím co vycházelo slunce ve zlaté slávě májového rána, zatím co s jeho paprsky rozlétly se do zlatého azuru zvonivé perly ptáků, mezitím kdy sladký Ariel opouštěl se svou zářivou, ferickou družinou elfů a sylfid svatební komnatu . . .« A jiných dokladů bylo by lze uvésti dosti. De Wetter chtěl by rád býti velmi, velmi poetický a něžný, ale — nemá to ze sebe. Nemá uměleckých prostředků. Proto také tak často odkazuje při portrétech svých k známým příkladům z malířství a sochařství; Canova a Thorwaldsen, Tintoreto, Rafael Santi a jiní mají nahrazovati charakteristiku vlastní, na příklad takto: »Tvář této spící krásky měla mnoho kouzla z ideálních hlav Gabriela Rosettiho. Obnažená ramena, svítící bělostí, byla z oněch, kterými Paolo Vecchia a jiní starší mistři zdobili své Venuše a Pomony. Její vlas měl barvu benátského tmavého zlata žen Botticelliho«.

Praha si vůbec nemůže stěžovat, že by ji dnešní spisovatelé neměli rádi. Svědčí o tom »román« Matilda Erhartová od Emanuela šl. z Lešehradu a »romanetta« Sladký jed, jež sepsal Josef Růžička. Jenže tito spisovatelé na rozdíl od de Wettera chtějí budit zdání, jako by sahali do skutečného ruchu pražských ulic a k jejím obyčejným lidem. U Em. z Lešehradu žačka umělecko-průmyslové školy, Matilda, sotvaže jednou se setkala na cestě do ústavu s medikem Arnoštem Wolrábem, který má dělat poslední rigorosum a píše pojednání o tuberkulose, a jenž jinak neví dlouhou chvíli co dělat (typ trochu Hladíkovský), ihned k němu pojme důvěru, snad proto, že při tom setkání vyrazil jí knihy z ruky a poslušně je zvedl; jde za nedlouho do jeho bytu, kde se mu sama nabízí (scéna připomínající jedno místo z Macharových Konfessí), on však se zdrží. Po nějakém čase stopuje ji, když kráčí po boku jistého pána, dostane se až do jeho bytu, protože zapomněli zavřít, i »stál tiše, třesa se zimničně na celém těle; slyšel tajemný šum uvnitř, zapraskání pohovky, pak nějaké tlumené hlasy.« Počká na Matildu před domem, činí jí ovšem výčitky, neboť »miloval ji čistou a čistota bylo jediné, co na ní miloval« (vzpomeneme Hilbertovy »Viny«), doví se, že učiniti tak musila, aby si získala přízeň onoho pána, a učiní všemu konec. Když však Wolráb přijde v noci domů, hrůzné divadlo zjeví se jeho zrakům: na háku uprostřed stropu, kde bývala lampa, visí oběšena na svinutém prostěradle Matilda. Sám nalezne smrt ve vlnách Vltavy. — To je celý »román žačky«. Scvrkl se na pouhou novinářskou zprávu s dvěma banálními intermezzy (setkaná s Wolrábovými dvěma známými na ulici). A přece by se z motivu dalo utvořit opravdové dílo!

Také většina z drobných povídek J. Růžičkových jsou příběhy pražské. Muž zavítavší z venkova s dobrou chotí do Prahy oklame ženu v náručí bývalé milenky, rafinované vdovy (»Jeho poklesek«); osud »těch statisíců nešťastných dívek, které v té sociální mizerii z hladu nuceny jsou se provdávati,« a smrt mladého muže, který osud ten zavinil (»Cestou vášně«); žena vzdává se svému milenci, mezitím co muž v nemocnici skonává (»Uvolnění«); mladý muž sotva se pozvednuvší z lože, na němž trpěl nebezpečnou nemocí, rovnou z divadla dá se uvézti smyslnou ženou, takže z rána proud žhavé krve dral se mu z úst (»V nový život«); mladá žena, nenávidící svého obstárlého muže a dožadující se s jiným práva na život svého mládí (»Byla jsem v plesu«) — takové a podobné příběhy vyplňují knihu Růžičkovu. Mohly by býti významnější svou tendencí sociálně pathologickou, kdyby nebyly tak příliš ošumělé a kdyby v nich bylo aspoň trochu literárního umění. Ale tu čteme, že dáma svým zjevem »činila již z povzdálí dojem nadmíru půvabný a k zbláznění svůdný«; nebo: »To bylo pro Jiřího interessantní novinkou, dávající podnět k momentární úvaze«; nebo: »Podivuhodno, jak láska činí milence geniálními, když jedná se o zakázané«. Při tom o psychologii mladého života ani potuchy. Jenom kuráž mají ti mladí páni Růžičkovi, důkladnou.

Thema povídek Děvče mého života jest jasně naznačeno několika úvodními větami. Hoch tu praví děvčeti: »Hleď, prostý jsem hoch a nechci než prostou duši tvou, neubitou lidskými starostmi... Prostý proto, abychom zdraví a silní mohli žít. A s tebou chci vykřiknouti protest proti lhostejnosti, kterou ubíjeli naše mládí... Přijít k tobě chci jasný

a dobrý pro lásku našeho mládí, v němž rostla naše těla i duše.« Bohužel — těchto několik thematických vět jest jediné, co stojí za zmínku. Povídky samy stávají se přímo nesnesitelnými svou neživotností, nepsychologičností a svými titěrnostmi. Je tu samá dušinečka, košilečka, srdíčka a tělíčko, sluníčko a hlavěnka, papání a pusa, zoubky a okenečka. Přítelkyně v pensionátě, z nichž jedna neví, »co to je, když pán chce, aby k němu přišla a když chce pusu«, rozhovoří se o umění života (!), vědí jako nejzkušenější ženy, že mládí náležejí mladé názory, a věří, že nikdy nebudou žít životem, který rozbíjí poslání člověka na zemi, a že jen lidé, kteří vyrostli, aby bližnímu nesli radost, sílu a čest, jdou platně světem, a že i vášně ničící životy mají v sobě mnoho krásy. Blouznivé zanícení, vyčtené asi z knih Růženy Jesenské, spojuje se se satirickými šlehy, které buď bijí na prázdno, nebo jsou tak nejasné, že na příklad v nejobsáhlejší povídce »Když lidé kolem květů jdou«, jejíž invence vypůjčena jest u Čechovy Broučkiády, nepoznáváme, pojímá-li spisovatel či spisovatelka Ellen Keyovou vážně čili nic. Kniha únavná, přes všechen dobrý úmysl.

—ejč —

Poučná:

Loskot Frant., Milíč z Kroměříže, otec české reformace. — Anna Řeháková, Z dalmatského jihu. Cestopisné obrázky. — Dr. Karel V. Adámek, Zprávy Musea okresu hlineckého.

Loskot Frant., Milíč z Kroměříže, otec české reformace. Velicí mužové české reformace sv. II., Praha 1911 (nákl. Volné Myšlenky). Stran 179.

Dr. Loskot pokračuje velmi pilně ve sbírce na jeho popud zahájené. Přede dvěma léty vydal jako první svazek sbírky »Velicí mužové české reformace« monografii o Konrádovi Waldhauserovi, dnes připojil svazkem druhým studii o Miličovi. Že rychlým poměrně tempem netrpí ani kvalita jeho práce, lze přičísti hlavně té okolnosti, že autor již k zahájení celé sbírky přistoupil po důkladných přípravách, takže nejenom program sbírky byl hotov již při jejím zahájení, nýbrž také jednotlivé svazky v podstatě a hrubých rysech již předzpracovány. Aspoň monografie o Waldhauserovi předpokládala a ohlašovala již také podrobnější znalost života a činnosti Miličovy, s vystoupením Waldhauserovým úzce spiaté; práce, jíž si všímá tento můj referát, jest tedy jen splněním slibu, daného svazkem prvním. A neváhám říci, že toto splnění nezklamalo, spíše převýšilo očekávání tenkrát vzbuzené. Co jsem pochvalného řekl o »Waldhauserovi« ve svém posudku v Českém Časopise Historickém XV., 469 n., mohl bych zde opakovati; a řekl bych, že studie o Miličovi stojí ještě výše, kdybych se nebál, že tím — třebas mimovolně a nechtě — mohl bych ublížiti ocenění oné monografie první.

Práce Loskotova jest míněna populárně, a tu jistě, zvláště u nás, kde se často myslí, že k spisům takovým stačí odvaha beze vší znalosti věcné, jest svědectvím velmi příznivým pro autora, že i k práci takto míněné přistoupil s důkladnou znalostí pramenů (a arci i literatury) i vlastních spisů Miličových, a to nejen těch, jež vydány tiskem, nýbrž také těch, jež jen rukopisně jsou přístupny (tak zvláště sbírky kázání Gratiae dei a Abor-

tivus). Partie o Miličově činnosti kazatelské (str. 31 n.), nebo o kázáních Milíčových (str. 129) právě svým svědomitým založením na probadání rukopisně dochovaných zbytků kazatelské činnosti Milíčovy náležejí k nejlepšímu, co o té věci v naší literatuře vůbec lze shledati, ač, jak řečeno, ani ostatní partie knihy Loskotovy nestojí nízko.

Autor nazývá Milíče otcem české reformace, právem do značné míry, jak také ve své knize dobře odůvodnil. Ale někde ne tak tento základní názor sám, jako jeho formulace mohla by vésti k nedorozumění. V novější době dějí se častěji pokusy označiti vystoupení Husovo za něco neorganického, do našeho vývoje uměle vneseného, a zejména s činností t. zv. předchůdců husitství, mezi nimiž Milíč zaujímá místo velmi čestné, nesouvislého. Proti tomuto nehistorickému stanovisku autor staví se již onim označením Milíče za otce české reformace (a výslovně také v úvodu na str. 8.), a v tom smyslu jistě plným právem, jako také pěkně i na několika jiných místech vystihuje souvislost budoucího husitství s vystoupením Milíčovým (snad jen přímá vývojová souvislost, jevící se v Miličově názoru na časté přijímání, od něhož přímá cesta vede k přijímání pod obojí, mohla býti zdůrazněna silněji), a akcentuje pokrokový ráz veškerého snažení Milíčova. V tom tedy autor může býti jist souhlasem všech věci znalých historiků. Ale někde zaujetí tímto jistě správným míněním svedlo asi autora k výrokům, jež by snadno mohly býti vykládány jinak, než podle historické pravdy, a tedy také jinak, než zamýšlel autor sám, poněvadž z jiných jeho výroků jest patrno, že jeho představy odpovídají správnému nazírání historickému. Tak na příklad celý úvod, a v něm zvláště pokus vyložiti české hnutí náboženské hlavně rozporem českého ducha s církevním duchem římským, sám poněkud jednostranný, mohl by snadno svádětí anebo podněcovati k výkladům obdobným oněm theoriím kdysi a dlouho oblíbeným, ale dnes konečně již dávno přemoženým, theoriím o dlouho udržovaném tajném odporu českém proti církvi, který teprve hnutím husitským propukl — a bylo by to jistě proti intencím autorovým. Příčiny »rozporu« — (ani z toho, co se praví na str. 10. o sporu biskupa Ondřeje s Přemyslem, bych nechtěl všeho podepsati) — ležely spíše v tom, že náš církevní vývoj poměrně dlouho byl uchráněn p ř í m é h o vsahování Říma, že styky, dokud metropolí byla Mohuč, šly namnoze přes Mohuč, čímž byly tlumeny a vývoj zpožďován, a dále v tom, když po zřízení vlastního arcibiskupství také Čechy byly bezprostředně přičleněny organisaci církve západní, že byla to již organisace porušená vlivy a praetensemi kuriálními, takže u nás při zpožděném vývoji našem nutně musila působiti také negativně, budíc odpor tím spíše, že mezitím země naše, sbližívše se s myšlenkovým ovzduším západním, otevřeny byly již také onomu opposičnímu proudění, jaké na západě tlak církevnické zevnějškovosti podnítil. Náboženské hnutí české jest součástí širokého myšlenkového hnutí světového, také ono má zprvu ráz více universální, jako i universální byl tlak, proti němuž se obracelo. Ani odpor proti církevnímu universalismu, probouzeje svými konsekvencemi národní individuality, nečiní hnutí našeho ještě č e s k y národním, k tomu právě musily přistoupiti i zvláštní české příčiny. Z nich některé ohlašují se opravdu již v činnosti Milíčově, jako také správně uvádí Loskot za jednu z příčin úspěchů Milíčových, že z jeho činnosti vanul český duch. Přece však nechtěl bych toho (a zvláště u Miliče) do

tak ostrého protikladu stavěti, jak se to v knize Loskotově někdy děje, zvláště když autor jest si dobře vědom podstaty věci, a ji (na příklad na str. 61.) zdůrazněním spontánnosti a neuvědomělosti všeho vystupování Milíčova správně vystihuje.

Nepochybuji tedy, že jenom nejasná poněkud stylisace mohla by někde vésti k nedorozumění, jehož by se autor sám, kdyby je byl tušil, jistě byl hleděl vyvarovati, a v tom mne utvrzuje zejména partie »Učení Milíčovo«, v níž autor správně karakterisuje význam činnosti i názorů Milíčových v souvislosti s celým vývojem, i zvláště základní principy jeho nauky, jimiž jest podmíněno jeho spojení s budoucností, ač Milíč sám stojí úplně na stanovisku církevním a od církve nikdy se nemínil děliti.

Partie tato tvoří třetí část celé práce; předchází ji vylíčení života a působení Milíčova, a zvláště cenná II. část: Spisy Milíčovy, kdežto závěrečná část IV.: Milíč v historii, přehlíží pozornost Milíčovi v literatuře od nejstarších po nejnovější doby věnovanou. O všech těchto částech platí totéž, co řečeno o celku, jsou psány s pietou a láskou, ale také s dokonalou znalostí věci, s respektováním literatury, ale přímo na základě pramenů, takže to vše dovoluje označiti celou práci za velmi zdařilý příspěvek k poznání Milíče a jeho směru, který lze s dobrým svědomím čtenářstvu doporučiti.

Ale právě proto, že o knize takto soudím, nechci smlčeti některých poznámek, — jsou to spíše upozornění než výtky, neboť zde názory mohou se z části rozcházeti — k nimž snad autor bude moci zaujmouti své stanovisko, kdyby došlo k novému vydání, kterého bych knize přál. Důkaz, že by jméno Milíč znamenalo Jan Miláček (str. 14 n.), mne nepřesvědčuje, a nepokládám ho za zdařilý. Listina, na níž čteme podpis Johannes Miliczius, jest ovšem falsum, ale jistě ještě ze 14. století a jistě nedlouho po smrti Milíčově vzniklé; falsator, který i registraturním záznamem chtěl vzbuditi zdání pravosti, znal jistě jméno Milíčovo, a jistě tedy, ač to není podpis vlastnoruční, jak myslil Tomek, jest to přece doklad, že již současníkům znělo jeho jméno Jan Milíč. Mlčení obou životopisců mnoho tu neznamená, důležitější, ač také ne rozhodující, jest, že i v registrech papežských uvádí se jen jménem Milíč — (autor podržuje právem tuto formu, již rektifikoval Klicman; co namítá Souček, Studie Štítenské 20, pozn. 4, zdá se mi nepodstatným). Při zmínce o původu Milíčově mohlo býti dotčeno nemožných názorů, které vyslovil, podlehnuv nekritickým nápadům Dvorského, R. Dvořák, Vlastivěda I., str. 262. Klášter a kostel Ara coeli není v Lateráně, nýbrž na Kapitolu; o obšírnější redakci žalobních artikulů proti Milíčovi, o níž Loskot míní (str. 98), že vznikla ještě před odchodem Milíčovým do Avignona, soudil bych spíše, že k ní dalo podnět pozdější usnesení, aby artikule Milíčovy byly s kazatelen vyhlašovány a v y v r a c e n y. V překladu knížek o Antikristovi autor, tuším, někde podlehl vadnému vydání Menčíkovu (na příklad na str. 116 mělo by se čísti na řádce 7. n. zdola: Vezmeme-li den za rok v obojím počtu dle onoho: »Den za rok . . .«, tu prvý počet atd., neboť slova v uvozovkách jsou odkaz na bibli, tuším na Genesi), ač někde vady jeho dobře opravil. Zpráva Theobaldova o spálení knih Milíčových (vedle Wyclifových) r. 1410 jest pozdní a nepřesná. V posledním oddílu nerad jsem pohřešil zmínku o pěkně psané

studii Kybalově, Milíčův sen (Sborník Gollův), ač ovšem věcné výsledky její uloženy jsou již v práci o Matějovi z Janova.

Autor sám v předmluvě slibuje definitivní studii vědeckou o Milíčovi, v níž by také otázka cizích vlivů (Rupescissa, Cassia a j.) mohla býti podrobněji řešena, již však musí předcházeti kritické vydání aspoň některých důležitějších prací Milíčových. V obojím směru prokázal Loskot již touto studií svoji způsobilost, a jest nyní také povinností příslušných korporací, jimž péče o podobné edice a publikace náleží, aby práci jeho usnadnily.

V. N.

Anna Řeháková, Z dalmatského jihu. Cestopisné obrázky. Nákladem vlastním. Za 3 K.

Zajímavá kniha podává čtenáři vlastně více, nežli slibují slova pod titulem. Pravda, jsou tu »cestopisné obrázky«, jak bývají obyčejně v podobných knihách líčeny: krásy krajinné, památnosti stavitelského a výtvarného umění střídají se s historickými výklady, s popisy svérázného domácího obyvatelstva, vyjížďkami a výlety do míst památných nebo krásných zákoutí. Spisovatelka, zkušená turistka a vnímavá poživatelka krás přírodních, dovedla by vyhledati přednosti krajiny i obyvatelstva, ani kdyby se byla na svou cestu napřed nepřipravovala. Ale připravila se všestranně: seznámila se s knihami cestopisnými, s historií míst, jež byly cílem její cesty, s domácí literaturou starší i novější, zpěvy junáckými. V tom ovšem nepřináší hlubokého originálního pojetí, ale co vybrala ze zpracování cizích, to přizpůsobila svému předmětu a mile prohřála svou upřímnou sympathií s minulostí i přítomností jihoslovanských zemí i národů. S Hermannem Bahrem, který si svým německým spisem o Dalmacii dobyl tolik vděku u slovanských národů, má společný silný zájem o politické poměry země, vládami rakouskými tak hříšně zanedbávané. Svobodomyslná Češka s vyvinutým citem vzájemnosti slovanské přirozeně má vniternější porozumění pro jazykové boje a pro tužby těchto kmenů po jednotě politické. Jako doma, tak i v bratrské cizině sleduje pozorně každou významnější událost a její publicistické ohlasy. Správně vidí nejjistější cestu k osvobození z nynějších ponižujících poměrů v práci. »Ano, ano, hraběnko Ivo,« opakuje po básníku Ivu Vojnovićovi, »jen v práci a lidu spočívá budoucnost tvého i mého národa.«

Osobitý ráz má spis sl. Řehákové právě v tom, čím se projevuje jako výtvor její bytosti ženské. Ona žila na místech delší dobu (zejména v boce Kotorské), vnikala do zvyků a mravů, uměleckých schopností obyvatelstva, seznamovala se s tvrdým životem, rodinnými i osobními příběhy mnohých jednotlivců. Ovšem plné vystižení života od cizinky-turistky nakloněné spíše k idealistickému pojímání jeho čekati nelze. Její ušlechtilé porozumění pro bídu a útrapy jejich, cítí upřímně s jejich žaly i radostmi. Zejména žena je všude předmětem jejího pozorování, žena jihoslovanská, obdařená tolikerými přednostmi tělesnými i duševními, ale žena ujařmená, přetížená prací hmotnou, starostmi o výchovu rodiny, ale do svého utrpení oddaná, často svou energií tak veliká. Život ženy autorka líčí nejraději v drobných črtách. Čtenář cítí snahu české družky jejich, aby i sem záhy vnikl pokrok, aby jihoslovanské ženě ze širších vrstev dostalo se trochu důstojnosti lidské.

Kniha A. Řehákové je vypravena se vší pečlivostí formální. Škoda jen, že propracovanosti stilistické nerovná se stejná péče o ryzost jazykovou. Při slovanském duchu celé knihy čtenář tím nemileji nese dosti četné germanismy. Končím ujištěním, že spis sl. Řehákové zasluhuje plné pozornosti nejen hojných nyní navštěvovatelů slovanského jihu, nýbrž i všech těch, kdo se zajímají o život národů slovanských. V četných cestopisných spisech A. Řehákové »Z dalmatského jihu« zaujímá vynikající místo. Předmětem i duchem tento spis je příbuzný zejména s jejími pracemi, jednajícími o Slovincích a jejich zemích. *Jc.*

Zprávy Musea okresu hlineckého. Uspořádal Dr. Karel V. Adámek. Díl I.—III., 1908—1909.

Je vskutku málo okresů tak šťastných, aby se jeho výzkumu věnovalo tolik péče a aby se o něm poměrně tolik bylo napsalo, jako tento polozapadlý kout naší vlasti. Má také jedno z nejstarších museí českých, založené již r. 1874 k návrhu Karla Adámka, tehdejšího okresního starosty hlineckého; bohužel, nemá dosud vhodných a dost prostranných místností, v nichž by bohaté sbírky krajinské mohly býti uchovány bezpečně a přehledně. Od r. 1908 výbor musejní rozhodl se vydávati illustrované Zprávy, jež mají býti spolu přípravou k dokonalému výzkumu okresu po všech stránkách. V dosud vyšlých svazcích otištěny mimo jiné listiny, obsahující staré výsady králi českými Hlinsku a Svratce dané, dále přehled obecního hospodářství hlineckého v letech 1757—60, část pamětní knihy školní od r. 1833, zajímavé líčení národní gardy hlinecké, podrobné dějiny musea, důkladná zpráva o výkopech v okolí, konečně folkloristické příspěvky z kraje tamějšího. Upozorňujeme čtenáře Naší Doby na cennou tuto publikaci, v níž najde nejen historik z povolání, ale každý intelligent plno drobností zajímavých a kulturně důležitých. Originální jsou zvlášť ukázky lidového podání (mezi jiným je tu místní varianta známé pohádky o silném Ctiborovi); bezděčným humorem působí líčení o tom, jak svého času na Hlinecku čekali úřední prohlídku nejvyššího purkrabí hr. Chotka, jak k vůli němu nakvap uváděli do pořádku silnice i radnice, a jak konec konců celá návštěva scvrkla se na hodinný pobyt v Hlinsku samém, při čemž jako doklad úřední rychlosti může býti uvedena zmínka o tom, že téměř měsíc po odjezdu Chotkově došlo z vrchní správy všech Thurn-Taxisských panství milostivé svolení k tomu, aby byly pro návštěvu purkrabího upraveny v čas dva zámky. *N.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Před padesáti léty, 8. dubna 1861, byl vydán »C í s a ř s k ý p a t e n t«, jímž byla uzákoněna n á b o ž e n s k á a o b č a n s k á r o v n o p r á v n o s t a s v o b o d a e v a n g e l i c k é c í r k v e a evangelických občanů rakouské říše. Slaví tedy e v a n g e l i c k é c í r k v e letos p ů l s t o l e t í p l n é s v o b o d y. Náběhy ke svobodě a sliby rovnoprávnosti přinesl sice již revoluční rok 1848 a 1849, když 30. ledna 1849 v tak řečeném »P r o v i s o r i u« byla zrušena některá omezení z periody »tolerance«, ale než záruky a sliby svobody mohly s papíru býti převedeny v praxi, v době

reakce vymohla si římská kurie »konkordátem« z r. 1856 nová omezení provisorních výsad. Reakce netrvala ovšem již dlouho; r. 1861 začíná se období svobody a rovnoprávnosti.

Půl století náboženské svobody a letošní památka jejího uzákonění týká se nejen evangelické církve a jejích členů. Prohlášení náboženské a občanské rovnoprávnosti evangelíků s katolíky má *význam pro celý právní stav říše a veřejný život občanstva*. Byl to zásadní čin ne milosti pro malou církev evangelickou jen, nýbrž mocný krok na cestě ke spravedlnosti, lidskosti, právu a pokrok v odcírkevnění státu a emancipaci lidstva z područí římské církve.

Kdyby se »císařský patent« týkal jen evangelické církve, zasluhoval by pozornosti a zmínky veřejné. Poněvadž však se týká celé společnosti a právního života našeho státu, vynucuje si obšírnější úvahu.

Stav před rovnoprávností značně vymizel z praxe nynější generace, takže si namnoze ani nedovedeme představiti, co všecko s sebou nesl, a vžíti by se do něho dnešní člověk již ani nedovedl. Ovšem theorie a z velké části, kde je to možno, i praxe katolické církve zůstala stejná, ale uplatňuje se již jen ve výjimečných, křiklavých případech. Rozdíl je v tom, že, co je dnes křiklavým zasahováním do práv jednotlivcových a křivdou na evangelických občanech nebo církvích, bylo tehdy právem. Odepře-li dnes tu a tam katolická církev pohřeb evangelíka na konfessijním hřbitově, dá-li takový hřbitov jako »znesvěcený« znovu vysvětiti, pociťuje se to jako bezpráví. Omezuje-li katolická církev svými »reversy« osobní svobodu manželských kontrahentů a jejich právo na určení konfessijní příslušnosti budoucí rodiny, hledí se na to dnes přímo jako na neoprávněné omezování osobní svobody. Před rokem 1861 však to všecko bylo právem. Evangelická církev do r. 1849 vlastně neexistovala jako církev, nýbrž jako akatolická společnost s nárokem na soukromou bohoslužbu, jako něco jen negativního a neoprávněného, jen trpěného. Přestup katolíka k evangelické církvi byl ve mnohých případech prakticky nemožný. Evangelíci byli vlastně čítáni jako členové katolické církve, k níž měli povinnosti, ale žádných práv, k níž byli vázáni svými potřebami sňatku a zápisu do matrik. Katolický kněz vedl jediné, úředně oprávněné matriky pro všecky; evangelický farář konal funkce pro své členy jen jaksi se svolením a v zastoupení příslušného katolického úřadu, jemuž připadaly všecky dávky, poplatky, štoly; ohlášky evangelických snoubenců měly platnost jenom když byly vykonány v katolickém kostele. Evangelický občan nemohl býti pohřben ani na obecní hřbitov, poněvadž ještě konkordát dával obecní hřbitovy v moc kněží. Náboženská příslušnost dětí ze smíšených manželství nebyla ponechána na vůli rodičům, nýbrž stanovena zákonem ve prospěch katolické církve tak, že kde otec byl katolík, musily k církvi katolické náležeti děti všecky, kde otec byl evangelík, aspoň děvčata. Reversy často v nevědomosti nebo pod nátlakem podepsané evangelickým snoubencem ve prospěch katolické církve měly zákonnou platnost a nemohly býti měněny.

Tento právní stav byl změněn »císařským patentem« r. 1861 tak, že všecka omezení z období tolerance a konkordátu pozbyla platnosti.

Teprve císařským patentem nabyla existence každé jiné církve mimo katolickou právního podkladu. Toleranční patent Josefa II. z r. 1781 vy-

slovně se prohlašoval za milostivý ústupek absolutismu, který může býti kdykoliv odvolán, nebyl zákonem a právní půdou.

Toto vše — jak praveno — má význam nejen pro evangelickou církev, nýbrž pro právní život v našem státě. »Císařský patent« jest jedním z článků v řetěze zákonů příbuzného ducha: míním zákonodárství školské a interkonfessijní. Školským zákonodárstvím byla vytvořena veřejná státní škola mezikonfessijní, čímž školství aspoň principiálně bylo postaveno na moderní podklad; škola přestala býti doménou církve. Naše školství není fakticky mezikonfessijní a mimocírkevní, ale přec i tento čin a stav znamenal mnoho pro všeobecnou kulturu a povšechnou výchovu mládeže. Zákonodárstvím mezikonfessijním byl upraven jmenovitě přestup z jedné církve do druhé takovým způsobem, že i zde byla zrušena dosavadní výsada církve jediné a stejné právo a stejná jeho formalita dána všem; zaručeno právo rodičů ve smíšeném manželství určovati konfessi dětí také rovnoprávně.

Všecky tyto zákony jsou projevem jednoho ducha. Není tudíž císařský patent jen ojedinělým důkazem dobré vůle se strany vlády a vládce. Řada těchto zákonů není ještě dovršena, a duch v nich se jevící není ve všech oborech důsledně proveden. Školské zákonodárství potřebuje ještě dalšího kroku ve směru tak řečené volné školy, školy skutečně zbavené přímého i nepřímého vlivu církve ve správě i ve vyučování. Mezikonfessijní zákonodárství budoucnosti musí bráti větší zřetel na úpravu práva osob bezkonfessijních. Zákonodárství o manželství dosud nedůsledně drží kanonické zásady, jichž civilní právo neuznává.

Všecky tyty body bez výjimky se týkají nadpráví církve na polích, na kterých církev nemá míti nejen nadpráví, ale nemá míti ani práva rozhodovati. Svoboda náboženská tudíž není ještě všude provedena důsledně.

Pro církev evangelickou přímo znamená Císařský patent zrušení přihany trpěného kacířství a nutného zla. V důsledcích pak znamenal rozšíření autonomie a možnost extense. Až do roku 1859 byl předsedou evangelické konsistoře vždycky katolík. Je to drobný, ale nadmíru charakteristický rys. Evangelická církev byla pod stálou úřední, státem nařízenou kontrolou katolické církve. Byla pod dvojím poručenstvím: státním a katolickým. Po Císařském patentu konsistoř, instituce katolická, byla zaměněna vrchní církevní radou, institucí státní, státněcírkevnickou po vzoru německém. Vůbec vliv Německa, vlastně příklad Německa jest patrný v církevním zřízení, v názvech a úřední pravomoci instancí. Církvi lutherské v Rakousku snad toto zřízení vyhovovalo, ale reformovaná církev, po většině v Rakousku česká, necítila se nikdy doma v tomto kabátě. Z příčin konfessijních a národních. Už v poradách po Provisoriu r. 1849 jevila se mezi českými reformovanými delegáty snaha, kterou lutherští Němci dodnes jmenují separatistickou, snaha, která měla za účel uplatniti reformované zásady presbyterianismu a synodalismu a české tradice náboženské, církevní, národnostní. Církevní zřízení tam vypracované nikdy nedošlo schválení. Bylo ve mnohém bodu důslednější a demokratičtější, než obě pozdější, provisorně zavedené brzy po Císařském patentu, přijaté r. 1866 i nové, nyní platné z r. 1891—1892.

V celku dala si a dostala evangelická církev autonomii s právem vo-

liti své faráře a funkcionáře a dávati si na konventech a synodách zákony, s výhradou státního schválení.

Čistě autonomistické snahy české reformované církve po stránce církevně správní a národnostní nedošly svého cíle. V letech osmdesátých rozvinula tato církev čilou akci, směřující k dosažení úplné samosprávy na principu presbyterianismu, ale akce tato se nezdařila.

Vnitřně i zevně dal Císařský patent evangelické církvi možnost vzrůstu. Mám před sebou tři mapy, první pořízenou dilettantem k vlastní soukromé potřebě, nikdy nevydanou, zjišťující lokální rozložení obou evangelických církví v Čechách podle stavu z r. 1861, druhou, která byla vydána jako příloha kalendáře »Sion« r. 1888, třetí, kterou vydala c. k. evangelická vrchní církevní rada r. 1908 k šedesátiletému jubileu vladařskému nynějšího císaře. Srovnání těchto map je velice instruktivní. Mapa z r. 1861 stanoví stav, jaký byl přibližně stejný po celou dobu tolerance. V té době přibylo pramálo sborů, leda že byla některá filiálka proměněna ve sbor. Oblast evangelické církve je přesně ohraničena na obvody, které se přihlásily k evangelické církvi po tolerančním patentu, obvody zřetelně kompaktní v Čechách (na Moravě patrně stejně); větší část Čech byla prosta evangelíků neb aspoň evangelických církevních organisací. Mezi r. 1861 a 1888 vzniklo několik, ne mnoho nových sborů. Za to mapa z r. 1908 vykazuje lokální rozšíření skoro do všech částí Čech, řídce sic, ale přec; po Moravě méně, ale také znatelně. Význačné jest, že většina těchto nových center jest ve městech, ze kterých evangelíky vylučovala nejen formálně litera tolerančního patentu, nýbrž ze kterých evangelická církev jako organisace byla vyloučena tím faktem, že toleranční patent zastihl tajné evangelíky již jen v konservativnějším venkově mezi zemědělci. Půl století svobody, možnost stěhování, hospodářské a sociální poměry změnily ráz členstva evangelické církve.

Změna tato znamená sic na jedné straně obohacení, ale na druhé straně obtížné zkomplikování. Dokud všecky sbory byly venkovské a skládaly se z členstva průměrně stejného intellektuálně a náboženský, byla církevní činnost dosti jednoduchá, a proto také dosti úspěšná. Kazatel znal své lidi z osobního styku, znal jejich úroveň a potřeby, které byly v celku u všech stejné, proto mohly býti ukojeny stejně a najednou. Dnes již ani ve venkovských sborech není takové jednotnosti; ve městech pak differenciace postoupila ještě mnohem dále. Náboženské potřeby a hlavně výraz i pokrm náboženských citů jsou individuální a musí jim býti vycházeno vstříc individuálně.

Tato differenciace je patrna na evangelické literatuře, na časopisech, traktátech i knihách, ve kterých se projevují nejrozmanitější na sebe položené, do sebe zasahující a přes sebe přesahující vrstvy. V celku však jest přece jen tento změněný stav obohacením.

Evangelická církev nikdy u nás nevystupovala útočně a propagativně. Příčinou toho byla její malost a bezpochyby též kus neblahého dědictví z doby nesvobody a pronásledování. Jejím hlavním problémem byla differenciace od okolí, tedy jiného druhu differenciace, než dříve zmíněná, snaha, udržeti svéráznost v cizorodém okolí, což nikdy nebylo snadnou věcí.

8. dubna 1911.

ZPRÁVY.

Zprávy knižní a literární. Die Philosophie der Gegenwart. Eine internationale Jahresübersicht v. Arn. Ruge, 1910. — Le Conflit de la morale et de la Sociologie par S. Deploige. Professor na katolické universitě v Lovani snaží se dokázat, že nová sociologie po Comteovi nevědom se vlastně vrátila k thomismu; autor se mnoho zabývá Durkheimem a positivismem vůbec a dělá koncesse vědě a filosofii, jak zase mnozí filosofové dělají koncesse katolicismu. V tom je spis charakteristický pro dobu. — Maxim Anin, Die Nationalitätenprobleme der Gegenwart, Wien, 1 K: credo socialistů sionistických. — Edwin S. Hartland, Primitive Paternity, 2 sv.: zajímavý spis, ačkoli ne dosti jasný; autor rozbírá theorie o původním právu, t. zv. mateřském a dokazuje, že otcovství vždy bylo ustanoveno zákonem a mravem. Nejistota, kdo je otec dítěte, sama nevedla ku právu mateřskému; autor vydal dříve spis »The Legend of Perseus«, v němž se ukazuje na rozšířenost mythu o nadpřirozeném narození — není jasno, jaký vztah tento myth má k původnímu, obecně rozšířenému (podle autora) matriarchátu. — J. G. Frazer, Totemism and Exogamy, 4 sv.: autor je vlastním původcem vědeckého badání o totemismu; ve čtyřech obšírných svazcích provádí svou theorii, dříve vyslovenou, spoustou materiálu ze všech dílů světa. Totemism a exogamie se často vyskytují zároveň (u týchž kmenů): Frazer dokazuje, že obojí zřízení má své vlastní příčiny, a nejsou v poměru příčinném. Totem prý vznikl z pověrečné fantasie těhotných matek, exogamie vznikla z promyšleného nařízení primitivního, nicméně však moudrého zákonodárce. — Helene Deutsch, Die Entwickelung der Seidenindustrie in Oesterreich 1660—1840, Wien 1909. Poučné dějiny rakouského kapitalismu: unie vysílená a zbědovaná protireformací podporuje průmysl; císařové sloužící nebi starají se zároveň o zemi; stát řídí vývoj hedvábnictví až do 1840, tímto rokem v hedvábnictví přestává výroba živnostenská, zavládá velkovýroba. Podrobnosti (stávky — práce ženská a dětská — pojišťování nemocenské — boj o cech atd.) jsou zajímavé, namnoze typické. — Dr. R. Broda und Dr. J. Deutsch, Das moderne Proletariat, 1910. — W. Ostwald, Grosse Männer, 1910: vlastně psychologický rozbor vlastností, odborníka-vědce, příspěvky k otázkám školské reformy (proti klassicismu). Pokus podřadit výklad velikých mužů všeobecné energetice sotva uspokojí. — R. Finck, Das Schulze-Delitzsch'sche Genossenschaftswesen und die moder-

nen genossenschaftlichen Tendenzen, 1909; pro pochopení živnostenské otázky po stránce finanční spis důležitý. — B. J. Wheeler, Unterricht und Demokratie in Amerika: die Quellen der öffentl. Meinung, das College, die Universitäten, Studentenleben, Schule und Kirche in den Ver. Staaten 1910: přednášky odbývané v Berlíně. — Prof. J. Haas, Frankreich, Land und Staat, 1910. — Werner Sombart, Die Juden und das Wirtschaftsleben, 1910. — Grete Meisel-Hess, Die sexuelle Krise, 1909. — Trudy pervago vserossijskago sjezda po borjbě s pjanstvom, 3 sv., za 2 r. — G. Lévy, Une religion rationelle et laïque: judaism jakožto náboženství našeho století. — R. M. Meyer, Altgermanische Religionsgeschichte, 1910. — Graf Paul v. Hoensbroech, Vierzehn Jahre Jesuit, 1910. — E. D. Starbuck, Religionspsychologie. Empirische Entwickelungstudie religiösen Bewusstseins, 2 sv. Kniha má úvod od Jamesa, čímž už předem je charakterisována; analyse náboženského obrácení účinně je užito jakožto konkrétně daného náboženské zkušenosti. — H. Grisar, Luther, I. sv.: inšprucký professor theologie, jesuita, pokouší se o charakteristiku Luthera; vyjdou ještě dva svazky. — H. Gloël, Goethes Wetzlarer Zeit, 1911. — O. Ernst, Blühender Lorbeer: Plaudereien und Andachten über deutsche Dichter, 1911. — T. St. Grabowski, Romantyzm polski wśród Słowian, 1910. — E. Bernecker, Slawisches Etymologisches Wörterbuch, 1908 a násl. —

Technika XX. století. Revue pro kulturu a technickou ekonomii. Vinohrady, měsíčník, 10 K ročně. — Právo Ženy, s přílohou: Našim Dětem. Týdenník, 6 K, Královo Pole u Brna. (Našim Dětem, K 2·40.)

Kartel, dohoda, nejlepší lidé.

Zdá se, že české politice není osudem určeno, aby se dostala do lepších kolejí. Považovali jsme rozpuštění říšské rady za daných poměrů potud za dobrodiní, že bude vůdcům české politiky ve Vídni umožněno vyváznouti z trapné situace, v níž se politika naše — ať už vlastní vinou naší neb z donucení — octnula a považovali jsme toto rozpuštění už proto za nejlepší východiště pro nás, poněvadž jsme byli podle smýšlení a nálady v kruzích poslaneckých a politických oprávněni se domnívati, že politická veřejnost česká z průběhu politiky v posledních letech, po celou dobu nového parlamentu, si vezme dobrá a užitečná naučení. K této naději opravňovala zejména nálada v klubech poslaneckých bez rozdílu. Vystřízlivění bylo všeobecné, poněvadž bezradnost české politiky už byla patrna i duchům nejprostším. Přesvědčení, že česká delegace nevyhovuje zejména kvalitativně a že právě tento nedostatek je původcem všeho zla, opanovalo situaci, a nebylo přemoženo ani uspokojením, které vzbuzovalo na různých stranách zřízení jednotného klubu. Ba naopak: když zřízen jednotný klub, pociťoval se nedostatek politicky vyškolených, své zodpovědnosti uvědomělých a věcně zdatných sil ještě více. Z těchto zde jen zcela aforisticky načrtnutých pocitů lze si vysvětliti uspokojení nad osvobozením, které rozpuštěním říšské rady nastalo. O onom uspokojení jsme minule na tomto místě mluvili, očekávajíce, že dusivá nálada posledních měsíců parlamentárních povede k nápravě. A věru zdálo se, že tato náprava je na cestě. Vždyť se vůdcové všech stran našich na říšské radě tvářili, jako by jim v hlavě leželo Schillerovo slovo: »Ich will nächstens unter euch treten und fürchterlich Musterung halten.«

Ten »Musterung« přišel. Je to mladočesko-staročesko-radikální kompromis. Ti předáci, co uznávali, že nejlepší intence jejich se rozbíjejí jednak na nedostatečné politické kvalifikaci poslaneckého materiálu, jednak na převaze demagogického a agitačního postupu na všech stranách, mluvili o »nejlepších lidech« ve Vídni hned ten-

krát, když se poprvé začalo jen šeptat, že baron Bienerth tentokráte skutečně je odhodlán rozpustit parlament. Na takových výrocích a názorech zakládalo se právě jisté uspokojení nad rozpuštěním parlamentu.

Ale — když se poslanci vrátili do Prahy, věc dopadla jinak, a řekněme to ihned, dopadla tak, že naděje do rozpuštění říšské rady skládané, naděje, že dojde k nápravě ve věci i v osobách české politiky, klesly pod nulu. Jen malí a malicherní lidé mohou se domnívat, že s takovou nedůvěrou pohlížíme právě my na tak zvanou volební dohodu kartelovaných stran, poněvadž v té dohodě pokroková strana není. Už proto, poněvadž pokroková strana v tom kartelu býti mohla, a poněvadž nikdo v pokrokové straně na získání nevídaného počtu mandátu nemyslil. Mladočeskoradikální volební kartel musí však ve formě i ve věci samé u politicky soudných lidí naraziti proto na největší odpor (u citově konstruovaných i na ošklivost), poněvadž politicky neznamená pokrok a nápravu, nýbrž ohromný skok do zadu, demoralisaci, bezzásadnost, bezkarakternost a tudíž škodu na celé čáře. A to vše není kryto ani opotřebovanou pokrývkou staré svornosti a jednotnosti, poněvadž žádná přikrývka, ať stará ať nová, není dost neprůhledná, aby snaha, zachovati některým poslancům nejisté a ohrožené mandáty, jiným jinak nedostižné opatřiti, jasně neprokukovala. Když běželo o jednotný klub na říšské radě, netajili jsme své pochybnosti věcné a politické. Netrval dlouho ten jednotný klub a kdo zná jeho dějiny, dá našim tehdejším námitkám jistě za pravdu. A přec se jednalo jen o parlamentární sdružení, ba o pokus, jednalo se o východiště v zoufalé situaci politické a jednalo se právě pro tuto zoufalost o solidární ručení. Proto a jen proto nerozpadlo se ono jednotné sdružení přes to, že k životu schopné nebylo. Ke všemu vývoj věcí na říšské radě neposkytl k nějaké krisi jednotného klubu — mimo k oné při volbě předsedy — ani času ani příležitosti. Nyní však běží a jde o nové volby, o přípravy k další a nové politické práci, snad k novému boji.

A zde je nejpádnější argument právě proti tomuto kartelu. Původci jeho byli by před soudem slušné politické veřejnosti snad ještě jakž takž vyvázli, kdyby ona »dohoda« pro vzájemné pojišťování mandátů s prominutím tax a zásad p o l i t i c k y a takticky měla jen špetku rozumu, oprávněnosti, ba možnosti existenční. Je víc než samozřejmo, že všecky politické a taktické důvody, jež jsme uváděli proti jednotnému klubu, platí ještě v hojnější míře nyní, když jde o volby. Je na bíledni, proč.

Dokud volby nejsou provedeny, nikdo nemyslí na politiku a to už je první povážlivý politický nedostatek volebního kartelu, že je zroben bez jakéhokoliv určitého a určeného cíle politického v parlamentě, že právě je smluven jen a čistě k vůli pohodlnějším volbám. Jsou možny jen dvě eventuality: buď baron Bienerth zůstane v úřadě i po svolání nově zvoleného parlamentu a pak čeští poslanci nově zvolení zaujmou tytéž posice v parlamentě, jež bývalí poslanci v březnu opustili. Budeme v nejprudší opposici. Pak politicky kartel nemá významu, poněvadž už je prohlášeno, že pro případ negativní politiky je jednota v parlamentě přímo automatická. K vůli této situaci tedy žádná strana nemusela zadávat své zásady, žádná se volebním kompromisem nemusela kompromitovat. Vzhledem k této eventualitě mladočeši mohli dokonce se svými radikálními soupeři agitačně konkurovat, a ani dost málo nepochybujeme, že by toho byli dovedli znamenitě. Jsou okamžiky, kdy dr. Kramář bývá radikálnější než posl. Choc.

Druhá eventualita předpokládá obrat ve vládě. Spokojí-li se koruna s jedním rozpuštěním sněmovny a propustí-li kabinet Bienerthův anebo bude-li k tomu ochotna, pak se tak stane jen tenkrát, když čeští poslanci vstoupí do vládní většiny a vyšlou do kabinetu své zástupce. V témž okamžiku se kartel rozpadne jako boloňská lahvička. O tom nemůže být sporu, už to radikální vůdcové prohlásili sami, i Klofáč i Choc. Posl. Choc, jako přítel jasné formulace, řekl dokonce: »Mezi mnou a drem Kramářem je rozdíl jako mezi vodou a ohněm. Je-li jedna č á s t strany národně-sociální dnes naladěna smířlivěji, v ě t š í č á s t slevovat nebude. Půjdou-li mladočeši do vlády, je naší povinností říci jim: jsme s vámi hotovi, rozejdeme se. A jste-li ve vládě a neučiníte-li nic pro národ, budeme vás mrskat, až vás vymrskáme ven!« O nic méně upřímný je jiný kandidát kartelu, který na voličské schůzi řekl: »Podmínkou dohody s Mladočechy je existence jednotného klubu. Kdyby se však většina tohoto klubu rozhodla pro vstoupení do vlády, tedy jednoduše vystoupíme. Jednotný klub přestane existovat, tím přestane podmínka dohody a my máme zase ruce volné.« Kdyby politické aliance dělaly děti, pak by směly dopadat jako ta naše »dohoda«, jak mohli však za takových okolností na tuto dohodu přistoupiti politikové, kteří dělají nárok, aby byli bráni vážně, kteří o sobě tvrdí, že cítí zodpovědnost politickou — to nám nejde prostě na rozum.

Ke všemu tomu však přec zúčastněným činitelům je známo, co se ve Vídni dělo, vždyť všichni vědí, oč ve Vídni šlo, jde a zase půjde.

Vždyť to vi celý svět: většina české delegace chce do vlády. To my říkáme zcela jasně, aniž bychom se museli obávat, že nám bude někdo imputovat, jako bychom chtěli třeba Mladočechy podezřívat, že by šli za pouhé portefeuilly z oposice do vládní strany. My jsme se tím nikdy netajili, že považujeme za největší chybu české politiky, že jsme dospěli tam, kde právě jsme: do situace bez moci a vlivu tím, že celá delegace je svorná — z netroufalosti. A právě z toho důvodu chtěli jsme vždy ve Vídni pořádek, kladli jsme tento politický pořádek výš, než všecko svornostářství a jednotnost, proto jsme chtěli, když ostatní strany se tlačily do jednotného klubu, více loyálnosti a méně jednotnosti, poněvadž jsme stáli a stojíme na stanovisku, že bez takového loyálního uspořádání poměru jednotlivých stran není slušná a dobrá politika ve Vídni možna. Že nestačí pouhé sklížení stran v jednotný klub, to přec každý jeho bývalý člen ví tak dobře jako my. A to se k vůli několika mandátům před volbami vydává lidu a voličstvu za ideální prostředek pro českou politiku? To se dělá nyní, když pořád ještě jsme neztrávili osudné následky politické chyby za vlády Beckovy, když oba čeští ministři ze strachu před »mrskajícími« radikály v největším chvatu podali demisi, aniž by bývalo možno uvážiti situaci a další její vývoj? Jaké politické plány mají strůjcové dohody, jaký politický obsah, cíl a program má celá dohoda? Dejme tomu, že se spojeným silám jednotného klubu podaří poraziti nynější vládu, že se přivodí změna systému, což pak znamená onen nový systém jiného, než příležitost pro posl. Choce, Slavíčka a soudruhy k »mrskání«? Spojenci dneška budou se vzájemně potírat na život a na smrt, zase budeme číst a slyšet klepy a nadávky, ministerské fraky se budou opět třpytit v rubrikách opositních, uvědomělých a jedině pravých obránců práv českého národa, kteří každého mladočeského poslance dají do klatby, který se odváží navštivit nebo potkat pana c. k. ministrpresidenta! Je přímo neuvěřitelno, s jakým cynismem tato dohoda byla sdělána, když celá česká veřejnost věděla a ví, co se dělo před rozpuštěním říšské rady. Jak bude pak dru Fiedlerovi, který dnes tu dohodu smlouvá a hájí, až bude zase muset z ministerstva, poněvadž bratří v kartelu tomu tak chtějí, proti lepšímu přesvědčení dra Fiedlera a jeho vlastní strany?

Ne — neznáme nic v dějinách české politiky, co by se ošklivosti nynějšího kartelu mohlo jen z daleka rovnat. A aby nejvyšší stupeň toho hnusu byl dovršen, děje se to vše pod heslem, že máme do Vídně vyslat nejlepší své lidi! Pod tímto heslem podepsal kartel

kandidátní listinu, která obsahuje poslanecké kandidáty, jichž politická a věcná neschopnost už byla ve Vídni prokázána a která obsahuje jména, která až do smluvené dohody byla vzájemně vyslovována jen v průvodu největších urážek a nejsprostších nadávek a která na konec obsahuje jména lidí, o nichž kartel předem ví, že ve Vídni nebudou platni ani tolik, co se za nehet vejde. Pod heslem nejlepších lidí však potírá se nevídaným způsobem — prof. Drtina a vytahují se z arsenálu hlavních orgánů kartelovaných stran zbraně, jichž užíváno v boji rukopisném, o němž před docela krátkým časem Národní Listy mluvily jako o věci, o které se vůbec nemá mluvit. Člověk se prostě chytá za hlavu a ptá se přímo zoufale, proč ten prof. Drtina zrovna nesmí do Vídně, co on komu udělal, v čem nevyhověl, proč ten n e s m í kandidovat, když kandidovat m u s í na př. pan Kratochvíl a pan Stříbrný! A ke všemu se potírá prof. Drtina ve jménu »dohody« a kartelované strany líčí věci tak, jako by celý český národ byl za jedno, že on do Vídně nesmí, ale tentýž celý národ že se bez pánů Kratochvíla a Stříbrného neobejde! To jsou prostě zjevy nevysvětlitelné ani stranictvím a v těchto zjevech nezrcadlí se pouze jakost nynější dohody, nýbrž i nynější stav reorganisovaný prý mladočeské strany . . .

Opakujeme: považovali jsme rozpuštění říšské rady v neblahém okamžiku za prospěšné — a zmýlili jsme se. Vše obrací se v opak. Z posledních politických let dvě největší strany české nechtěly se přiučiti ničemu. Volební kartel nemá obsah politický ani taktický, je to praobyčejné zajištění mandátů, kompromitování zásad a názorů a ovoce, které české věci může přinésti, nemůže být dobré. V Národních Listech zejména pokrokové straně, jako prý národu škodlivé, vypovězen boj nejostřejší. Ještě mladočeši s pokrokovou stranou nevyhráli ani jediný boj a ten stejně nevyhrajou, i kdyby kartel zvítězil na celé čáře, neboť jediného skrytého a tajného účelu kartelu — zachování mladočeské strany — nebude dosaženo. Naopak: kartelem mladočeská strana zasazuje si smrtelnou a nevyhojitelnou ránu. Ještě každý kartel se rozpadl a rozpadne se i ten, a až zase jednou obě strany dnes zkartelované půjdou proti sobě do boje, mladočeši budou těžce postrádati nejsilnější zbraně: nikdy už českému voličstvu nenamluví, že je dr. Kramář lepší než Klofáč, Pacák lepší než Choc, neboť se dnes vzájemně doporučují — jako nejlepší lidé čeští!

10. května. *Č.*

Zemědělství a zemědělské těžení

v Rakousku a v českých zemích proti zemědělství v jiných státech kontinentu evropského (především ve státech průmyslových).

Napsal Jan Koloušek, professor české techniky v Brně.

(Pokračování.)

Na konec tohoto oddílu bude možno podati aspoň jakýsi přehled o čisté sklizni obilí a brambor v ekvivalentu obilním vzhledem k počtu lidí při zemědělství zaměstnaných, při čem si ovšem musíme býti vědomi, že jsou to čísla jen nedostatečně přibližná, i že také nevystihují celou zemědělskou činnost a produkci. Ale v zemích zemědělských jako v Rusku, v Rakousku a v Uhrách jsou právě různé druhy obilí nejhlavnějším výtěžkem, v nich ostatní plodiny (až na některé části, jako v Čechách a na Moravě na př. cukrová řepa neb ovoce) — jsou již málo důležité. V zemích průmyslových je tomu ovšem jinak, tam vedle obilních druhů se pěstuje mnoho plodin výnosnějších (hlavně zeleniny, ovoce, obchodní rostliny atd.), protože je na ně dobrý odbyt do velikých středisk obchodních a průmyslových. Proto, jestliže dopadá obraz těžení obilí a brambor pro zemědělské země značně nepříznivěji, nežli v zemích průmyslových, znamená to pro celkovou činnost zemědělců tamních vlastně tím horší odsouzení.

K tomuto přehledu je tedy nutno ještě míti na zřeteli pro jednotlivé země jich zvláštní přednosti: při Dánsku, Nizozemí a Belgii rozsáhlý chov dobytka (také částečně při Německu), při Francii velikou sklizeň vína, při Nizozemí (a Belgii) pěstění zahradnických plodin a vůbec v průmyslových zemích větší odbyt různých dráže placených potravin do blízkých měst. Přehled ten podán je tu jako roční průměr z let 1906—1909 (po případě 1906—1908, jako při čisté úrodě na 1 *ha*; viz tabulku na následující straně shora).

Tím je dosti zřetelně ukázáno, jak zemědělci v Rakousku docilují skrovných úrod a pokud se obilí a brambor týče, že jsou mezi všemi hořejšími zeměmi poslední, d a l e k o z a o s t a t n í m i, pouze ruští zemědělci se jim v tom blíží. Příčinou toho je především

V zemi	Počet zeměděl. činných v mil.	Čistá úroda v mil. q obilního ekv.	Na 1 mil. zeměděl. činných připadá mil. q	Obilí a brambory zaujímaly zeměděl. půdy
Dánsku	8/15	17·7	33·2	38%
Německu	10·—	320·3	32·—	50%
Belgii	0·7	20·—	28·6	42%
Nizozemí	3/5	13·7	22·8	28½%
Francii	8¼	167·—	20·2	36%
Uhrách	6·—	116·5	19·4	51%
Rakousku	9·—	97·7	10·8	43%
Rusku	40·—	460·—	11·5	40%

skrovný úděl zemědělské půdy, již obdělávají, ale také zároveň namnoze i extensivní hospodaření. [Proti Rusku jsou ovšem sotva pozadu, protože jiných plodin se u nás více pěstuje a také asi počet zemědělců je snad v Rusku trochu nízko odhadnut.]

Viděli jsme, že nízké procento obilní plochy v Nizozemí, v Dánsku, pak v Belgii a také ve Francii (pěstění vína) ukazuje na zužitkování zemědělské půdy jiným intensivnějším způsobem; kdežto v Rusku a v Rakousku jsou velmi rozsáhlé části zemědělské půdy zužitkovány zcela nedostatečně pouhou, po většině hubenou, pastvou.

Ještě možno srovnati čistou sklizeň obilí a brambor s celkovou plochou jednotlivých zemí. Na 10.000 km^2 celého povrchu připadlo ročně v milionech q čistého obilního ekvivalentu (1906—1909):

v Belgii	6·79	v Uhrách	3·59
v Německu	5·92	v Rakousku	3·26
v Dánsku	4·54	ve Francii	3·11
v Nizozemí	4·14	v Rusku	0·89

I v tomto směru zůstává Rakousko značně pozadu, a jestliže Francie jde za Rakouskem, má to svůj důvod pouze v tom, že ve Francii na obilí a brambory připadá značně menší podíl zemědělské půdy, a že tedy tam jsou hojnější jiné intensivní kultury (o čemž již se stala zmínka).

III. Chov dobytka u nás a v jiných hlavních státech kontinentu evropského.

Obilní úrody v Rakousku, jak jsme se přesvědčili, jsou chatrné a nepostačují zdaleka na výživu domácího obyvatelstva, i byly by

zajisté tím nepostačitelnější, kdyby obyvatelstvo u nás mohlo tolik poměrně spotřebovati co v Německu (scházelo by nám průměrně ročně nejméně 70 mil. q obilí). Zdali pak jinak, na př. chovem dobytka si to aspoň částečně hradíme? Mohlo by se tak zdáti, kdybychom hleděli na př. na výměru luk a pastvin. Z celého povrchu Rakouska zaujímaly louky 10¼% a pastviny přes 13½%, tedy louky a pastvy činily 23¾% povrchu nebo skoro 39½% zemědělsky obdělávané půdy.

V Německu louky a pastviny zabírají asi 16% povrchu a 24·7% zemědělské půdy.

Ale hned při úrodě luční píce zůstáváme daleko za Německem. V období 1906—1909 bylo v Rakousku průměrně ročně sklizeno 89·2 mil. *q* luční píce, kdežto v Německu 257·2 mil. *q* ročně. Výnosu píce hlavně v posledních letech dosti značně u nás ubývalo. To již je patrně zlé znamení pro náš chov dobytka.

Stav dobytka ve státech, o kterých jsme se zmínili při pěstování obilí, byl v tisícovkách kusů:

V zemi	Rok sčítání	Koní	Hovězího dobytka	Vepřov. dobytka	Ovcí
Dánsku	1903	486·9	1840·5	1456·7	876·8
Belgii	1908	253·4	1861·4	1161·8	83·7
Nizozemí	1904	325·6	1690·5	861·8	606·8
Německu	1907	4345·—	20630·5	22146·5	7703·7
Francii	1908	3215·7[1]	14239·7	7202·4	17456·4
Uhrách[2]	1909	1876·—	6239·9	4790·4	7356·6
Rakousku	1900	1716·5	9511·2	4749·2	2621·—
Rusku	1909	23556·—	36540·7	11043·3	47005·4[3]

Abychom mohli čísla ta náležitě srovnati, porovnáme je *a*) dle celkového povrchu půdy, *b*) dle rozlohy zemědělské půdy, *c*) dle počtu zemědělsky činného obyvatelstva (v tomto směru budou ovšem data pouze hrubě přibližná). K tomu arci by se mělo hleděti také na průměrnou váhu dobytka, ale té nelze zjistiti. Tolik je jisto, že dobytek v zemích zemědělsky pokročilých, jako v Dánsku, v Nizo-

[1] Jenom zvířata, potřebovaná při zemědělství »animaux de ferme«.
[2] Bez Chorvatska a Slavonska.
[3] Ovce a kozy dohromady.

zemí, v Belgii a nyní po většině i v Německu váží mnohem více než v zemích extensivně hospodařících.

Na 10.000 *km*² veškerého povrchu připadlo v tisících:

V zemi	Koní	Hovězího dob.	Vepřového dob.	Ovcí
Belgii	86·—	631·9	394·4	28·4
Dánsku	124·9	472·1	373·7	224·9
Nizozemí	98·4	511·—	260·5	183·5
Německu	80·3	381·5	409·5	142·6
Uhrách	66·3	220·3	169·2	259·8
Rakousku	57·2	317·—	156·1	87·4
Francii	59·9	265·4	134·2	323·5
Rusku	45·9	70·8	21·4	91·1

Na 10.000 *km*² zemědělské půdy (1 mil. *ha*) v tisících:

V zemi	Koní	Hovězího dob.	Vepřového dob.	Ovcí
Belgii	125·4	921·—	574·8	41·4
Dánsku	185·4	700·9	554·7	333·5
Nizozemí	152·4	791·9	403·5	284·1
Německu	123·9	588·5	631·7	219·7
Uhrách	104·8	348·6	267·6	411·—
Rakousku	95·—	526·4	262·9	145·—
Francii	81·—	358·7	181·4	439·7
Rusku	111·9	174·1	52·5	223·4

Konečně podle počtu v zemědělství zaměstnaných vypadá výsledek zcela jinak. (Béřeme zase počet zemědělsky zaměstnaných okrouhle v milionech: v Německu 10, v Rakousku 9, ve Francii 8¼, v Uhrách bez Chorvatska 5¼, v Belgii 0·7, v Nizozemí 0·6, v Dánsku $^{8}/_{15}$, v Rusku 40.)

Na 1 milion v zemědělství zaměstnaných připadlo v tisícovkách:

Atsi tedy měříme kterýmkoli způsobem (podle celkového povrchu nebo dle zemědělské půdy nebo na počet v zemědělství činných), pokaždé se ukazuje Rakousko svým dobytkářstvím hrozně

V zemi	Koní	Hovězího dob.	Vepřového dob.	Ovcí
Dánsku	913	3409	2731	1644
Nizozemí	543	2818	1436	1011
Belgii	362	2659	1660	140
Německu	435	2063	2215	770
Francii	390	1696	873	2116
Uhrách	357	1188	912	1401
Rakousku	191	1057	528	291
Rusku	589	906	276	1175

pozadu. Podle rozměrů půdy jdou za Rakouskem jen Francie a Rusko, kdežto podle počtu zaměstnaných v zemědělství je vlastně *Rakousko zcela poslední;* neboť Rusko vyniká tu nad Rakousko velice chovem koní a ovcí (to i když měříme dle zemědělské půdy), a zůstává jen málo pozadu chovem hovězího dobytka a značněji pouze se opožďuje při vepřovém. Ale chov vepřového dobytka zrovna je v Rakousku velice chatrný; tak na jednoho zemědělsky činného obyvatele nepřipadá v Rakousku ani čtvrtina toho počtu vepřů co v Německu, a kdybychom hleděli ještě k váze kusů, byl by poměr ten ještě daleko horší.

Měřítko chovu dobytka podle počtu osob v zemědělství zaměstnaných vystihuje však nejlépe asi, jak je kde pokročilé dobytkářství; ale podle toho měřítka v y p a d á c h o v n a š e h o d o b y t k a a ž d ě s i v ě u b o z e. Zase tu se ukazuje, jak je to osudné, že na naše zemědělce připadá tak velice skrovný podíl zemědělské půdy. Kromě toho rozhoduje tu také okolnost, že v Rakousku příliš mnoho půdy patří velkostatkům, a ty že chovají průměrně velmi málo dobytka, o čem se zmínka stane ještě později při Čechách.

Sluší zároveň ukázati, jak v N ě m e c k u se znamenitě stále zlepšoval chov dobytka, zvláště chov dobytka vepřového.

V Německu bylo napočítáno asi koncem roku (data sčítání jsou buď v prosinci nebo v lednu, rozdíl ten se tu zanedbává a béře se všude konec roku)

o b y v a t e l s t v a v m i l i o n e c h:

1872	1882	1892	1897	1907
41 3/8	45 7/8	50½	54·—	62½

koní v milionech:

1872	1882	1892	1897	1907
3·352	3·552	3·836	4·038	4·345

hovězího dobytka v milionech:

1872	1882	1892	1897	1907
15·777	15·787	17·556	18·491	20·631

vepřového dobytka v milionech:

1872	1882	1892	1897	1907
7·124	9·206	12·174	14·275	22·147.

Ovcí ovšem ubylo: ze 25 mil. v r. 1872 zůstalo jich jen 7·704 mil. v r. 1907. To je ovšem zjev všeobecný: v zemích, kde se intensivněji hospodaří, mizejí pastviny a tím přirozeně musí ubývati chovu ovcí.

Jak přibývalo chovu dobytka, ukáže se, počítáme-li, kolik tisíc kusů připadalo na 1 milion obyvatel v oněch sčítacích obdobích.

V Německu na 1 mil. obyvatel připadalo tedy

tisíců koní koncem roku

1872	1882	1892	1897	1907
81·—	77·4	76·—	74·8	69·5

tisíců kusů hovězího dobytka:

1872	1882	1892	1897	1907
381·3	344·1	347·6	342·4	330·1

tisíců kusů vepřového dobytka:

1872	1882	1892	1897	1907
172·1	200·7	241·1	264·5	354·4

Jakkoli tedy v Německu obyvatel náramně rychle přibývalo (zvláště od roku 1892, kdy za 15 let přibylo 12 mil. obyvatel čili skoro 24%), přece podíl kusů vepřového dobytka na každého obyvatele velmi rychle stoupal, kdežto podíl kusů hovězího dobytka na obyvatele jen nepatrně klesl a pouze u koní je úbytek na jednoho obyvatele trochu značnější. Když k tomu považíme, že průměrná váha dobytka stále rostla, poznáváme, že v Německu výživného masa, zvláště vepřového, na každého obyvatele velmi značně přibylo. Podíl kusů vepřového dobytka na každého obyvatele v Německu se průměrně bohatě zdvojnásobil během 35 let, a tedy masa vepřového přibylo ještě větší měrou, kdežto hovězího jistě neubylo, hledí-li se k větší průměrné váze kusů.

Ale to se stupňuje mnohem větším poměrem, když béřeme v úvahu pouze všecky příslušníky zemědělského povolání. Podle sčítání bylo všech příslušníků zemědělských v Německu uprostřed roku v milionech:

1895	1907	ubylo tedy za 12 let
18·501	17·681	0·820.

Mohli bychom tedy počítati poměrně příslušníků zemědělských koncem roku v milionech asi:

1897	1907
$18^1/_3$	$17^2/_3$.

A tedy by bylo připadalo v Německu na každý milion příslušníků zemědělských v tisíckách kusů koncem roku:

	koní	hovězího dob.	vepřového dob.	ovcí
1897	220	1009	779	593
1907	246	1168	1254	436

Jak se proti tomu jeví chudými příslušníci zemědělští v Rakousku, jichž bylo v r. 1900 napočteno asi 13¾ milionů. Připadalo na 1 milion zemědělských příslušníků v Rakousku:

koní	hovězího dob.	vepřového dob.	ovcí
125	692	341	191.

A tu zajisté ještě průměrná váha kursu je v Rakousku menší než v Německu. (Sluší jen si připomenouti, jak celkem málo šlechtěný je dobytek na př. v Haliči, Bukovině, Dalmacii, nebo v Krasu.)

Pozdějšího úplného sčítání dobytka v Rakousku po r. 1900 dosud nemáme, ale pokroky patrně, jsou-li jaké, zajisté nejsou takové jako v Německu. Nedostatek píce a různé epidemické choroby jak u dobytka hovězího, tak i vepřového, bránily zajisté podstatně našim zemědělcům v pokusech o rozmnožení dobytka.

IV.

Země české ve svém těžení zemědělském proti ostatním korunním zemím.

Království české zaujímá celkové plochy 51.967 *km*² a markrabství moravské 22.222 *km*², tedy obě země 74.189 *km*². t. j. 24·73% celého povrchu království a zemí na říšské radě zastoupených. (Slezsko tu opomíjím, jelikož je zemí již po výtce obchodní a průmyslovou a jeho zemědělství zůstává již značné pozadu za českým a moravským. Roku 1900 bylo ve Slezsku příslušníků: země-

dělských 35·08%, průmyslových 46·04%, k obchodu a dopravě 7·59% a k ostatním povoláním 11·29%. Tedy průmysloví a obchodní příslušníci tam převažovali zemědělské více než o polovici.) O podřízenosti obilní (a také jiné plodinové) produkce možno se přesvědčiti z těchto dat:

Na obilí bylo v období 1906—1909 věnováno průměrně ročně z celého povrchu: v Čechách 30·36%, na Moravě 33·56%, ve Slezsku jen 28·44%. Klidilo se průměrně ročně na 1 *ha*:

	pšenice	žita	ječmene	ovsa	všeho obilí
v Čechách . .	19·1 *q*	16·6 *q*	18·7 *q*	15·2 *q*	17·— *q*
na Moravě .	16·3 »	14·5 »	17·1 »	12·7 »	15·— »
ve Slezsku . .	12·7 »	12·2 »	13·7 »	12·7 »	12·7 »

[Při tom ještě ve Slezsku se hlavně pěstuje oves a žito, ječmene málo a ještě méně pšenice.]

Celkem tedy Čechy a Morava nezaujímají ani čtvrtinu z veškerého povrchu království a zemí v říšské radě zastoupených. Ale hned už zemědělská půda je v Čechách a na Moravě rozsáhlejší; v Čechách obnáší 3·473 mil. *ha* (66·8% z celého povrchu) a na Moravě 1·537 mil. *ha* (69·2% z celého povrchu). V Čechách a na Moravě je tedy 5·010 mil. *ha* zemědělské půdy, t. j. asi 27¾% vší zemědělské půdy v Cislajtanii. Na pastviny připadalo v Čechách a na Moravě 0·3866 mil. *ha*, t. j. 7·70% veškeré zemědělské půdy, kdežto v Cislajtanii celé 22·4%. Proto není nikterak divné, že v období 1906—1909 bylo v celém Rakousku věnováno na pět druhů obilí (pšenici, žito, ječmen, oves a kukuřici) 6·5434 mil. *ha* průměrně ročně, kdežto v Čechách a na Moravě 2·3239 mil. *ha*, t. j. 35½% **veškeré obilní plochy rakouské.**

Úroda obilí a brambor jevila se v období 1906—1909 průměrně ročně v Rakousku:

	oseto tisíce ha	sklizeno mil. q	na 1 ha q	z celého povrchu osev. plocha %
pšenice	1182·3	15·732	14·1	3·94
žita	2008·—	26·255	13·1	6·69
ječmene a špaldy .	1150·7	16·540	14·4	3·84
ovsa	1860·—	23·266	12·5	6·20
kukuřice	342·4	4·194	12·2	1·14
všeho obilí . . .	6543·4	85·987	13·1	21·81
brambor . . .	1263·4	136·660	108·1	4·21
obilí a brambor . .	7807·3	113·319	14·5	26·02

v obilním ekvivalentu

a tedy čistě (po srážce osevu) 97·7 mil. *q* a 12·5 *q* po 1 *ha*,

v Čechách:

	oseto tisíce ha	sklizeno mil. q	na 1 ha q	osevní plocha z celého povrchu %
pšenice	226·—	4·329	19·1	4·35
žita	549·—	9·086	16·6	10·56
ječmene	326·9	6·124	18·7	6·29
ovsa	476·1	7·255	15·2	9·16
všeho obilí	1578·—	26·794	17·—	30·36
brambor	312·4	35·48	113·6	6·01
obilí a brambor .	1890·4	33·890	17·9	36·37

v obilním ekvivalentu

a tedy čistě 30·109 mil. *q* a 15·9 *q* po 1 *ha*,

na Moravě:

	oseto tisíce ha	sklizeno mil. q	na 1 ha q	osevní plocha z celého povrchu %
pšenice	106·3	1·731	16·3	4·78
žita	229·7	3·326	15·5	10·34
ječmene	202·9	3·473	17·1	9·13
ovsa	196·2	2·495	12·7	8·83
kukuřice	10·8	0·173	16·—	0·48
všeho obilí . . .	745·9	11·198	15·—	33·56
brambor	153·5	18·97	123·6	6·91
obilí a brambor . .	899·4	14·992	16·7	40·47

v obilním ekvivalentu

a tedy čistě 13·193 mil. *q* a 14·7 *q* po 1 *ha*.

Připadalo tedy 1906—1909 hrubé obilní úrody na Čechy a Moravu 37·992 mil *q* průměrně ročně asi 44·2% z celé rakouské obilní úrody a 33·344 mil. *q* čistě, t. j. 45¾% z čisté úrody rakouské.

Obilí a brambor dohromady bylo sklizeno v Čechách a na Moravě průměrně ročně hrubě 48·882 mil. *q* hrubě a 43·302 mil. *q* čistě v ekvivalentu obilním, t. j. 43·1% hrubé roční úrody rakouské a 44$^{1}/_{3}$% čisté úrody rakouské.

(Pokračování.)

K otázce sebevražednosti mládeže. Zhodnoťme život!

Napsal Břetislav Foustka.

V posledních týdnech obrácena pozornost k truchlivé otázce sebevražednosti mládeže publicistickou šrůtkou i samostatnými články.[1] Bylo vysloveno v určitých politováníhodných případech sebevražd žákovských obvinění vůči učitelům a škole, učitelstvo zase vystupuje na svou obranu a na obranu školy proti onomu obvinění.

Bude snad záhodno při té příležitosti kriticky revidovat otázku sebevražednosti dětské a sebevražednosti mládeže vůbec s hlediska širšího.

Především dlužno konstatovat, že opravdu existuje sebevražednost dětská a nedospělých vůbec jako hromadný sociální jev pathologický. Mluvívá-li se o nemoci století, to je nejhlubší nemoc věku. Existují poměry, jsou shluky útlaků a tísní, v nichž »být či nebýt« není víc otázkou ani pro duši dětskou.

Tento chorobný jev společenský je velice důležitý nejen svým vnitřním významem, ale i svou rozšířeností. Není ovšem dosud celý jeho rozsah přesně číselně stanoven, poněvadž se ve statistikách nepřihlíživá k sociálnímu rozvrstvení mládeže (na př. učňů, mladistvých služek). Obecně se odhaduje, že mezi sedmdesátitisíci těch, kdož se v kulturních zemích současných odhodlávají násilně zpřetrhat pásky se vším, co je ostatním drahého a vzácného, naskytuje se na dvacet set neplnoletých bytostí, ba přímo zcela útlých dětí (i desítiletých a mladších), které se tak předčasně loučí se světem, než se mohl rozvít pro ně květ jara a mládí.

Poněkud přesnější data však začínají se hromadit o sebevražednosti mládeže školní, a to pro současnou kontroversu je zajisté poučné.

Budiž mi tedy dovoleno podat nejprve několik stručných statistických přehledů z posledních dob.

---

[1] Viz na př. úvahu prof. Folprechta »K studentským sebevraždám«, v Pražské Lidové Revui, 1911 č. 4.

Pominu zde šetření Baerových (v knize Der Selbstmord im kindlichen Lebensalter, 1901), poněvadž jeho výsledky byly u nás přetřásány již v r. 1904.

Hojnější materiál podává prof. Albert Eulenburg (Schülerselbstmorde, v Zeitschr. f. pädagog. Psychologie, Pathologie und Hygiene, 1907, č. 1/2.). Eulenburg mohl vyšetřovat na základě úředních aktů ministerstva pro vyučování a věci lékařské 1152 případů za období od 1880—1903.

Z jeho přehledu vysvítá, že se v Německu za ono období událo průměrně ročně 54 žákovských sebevražd. Přehled nepoukazuje na žádné silnější pravidelné stoupání této sebevražednosti; je pouze kolísání v počtu, a to v úzkých mezích. Na žactvo pod 15 roků připadá počet 868 případů (mezitím dívčích 164), na žactvo pod 20 let 247 případů (5 dívčích). V tomto počtu je neméně než 16 sebevražd dětí mladších než 10 let.

Pozorované případy týkají se jak nižších, tak vyšších škol. Když se vyjmou zvláště sebevraždy žáků středních a vyšších škol, ukazuje se, že na středních a vyšších školách (v Německu vše pod titulem »höhere Schulen«) se udá čtyřikrát tolik sebevražd ve věku nad 15 let než ve věku pod 15 let.

Rozumí se, že pro celkovou sebevražednost mládeže (tedy i neškolské) mají tato data jen relativní cenu, zvláště vzhledem k dívčí mládeži, z níž jen malá část se oddává středoškolským a vyšším studiím.

Hodně instruktivní je přehled příčin této sebevražednosti, přes společné velké vady všech podobných úředních záznamů o příčinách. Týká se 1117 případů.[1]

Příčiny sebevražed žákovských za 1883—1903 na nižších i vyšších školách

Školy	vyšší		nižší	
Pohlaví	m.	ž.	m.	ž.
Nepřipuštění k maturitní zkoušce	1	—	—	1
Nechuť ke škole	2	—	3	1
Špatná censura	2	—	—	—
Špatné školní vysvědčení	2	—	1	—
Pokárání ve škole	1	—	—	—
Vyloučení ze školy	6	—	—	—
Strach ze zkoušky, propadnutí a opakování	46	—	2	—
Bázeň z chození do městské školy	—	—	1	—

[1] Uspořádal jsem tento přehled do skupin podle příbuznosti příčin, kdežto v originále je přehled sestaven dle historického postupu, a tím od sebe odtrženy případy, jež k sobě náležejí.

Školy	vyšší		nižší	
Pohlaví	m.	ž.	m.	ž.
Jinačí školní příčiny	9	—	9	1
Rozpor s rodiči nebo učiteli	2	—	—	—
Kruté zacházení se strany rodičů, příbuzných nebo učitelů	1	—	14	9
Aby se vyhnul potrestání od rodičů	—	—	1	—
Tělesné potrestání od rodičů nebo učitelů	2	—	6	1
Strach z trestu	19	1	240	76
Duševní porucha a duševní nemoci	29	2	33	6
Duševní přepětí z přílišné četby románů	—	—	1	1
Duševní přepínání	2	—	—	—
Nervová slabost a vzrušení (pro maličkosti opětoval výroky, že se oběsí)	—	—	1	—
Předráždění nervů	1	—	1	—
Trudnomyslnost	15	1	23	1
Trudnomyslnost zaviněná nervovou horečkou	—	—	1	—
Náboženské blouznění nebo pravé náboženské šílení	1	—	1	—
Horečné třeštění	2	—	—	1
Chorobné vzrušení	1	—	—	—
Tělesná choroba	5	—	6	2
Záchvat padoucnice	1	—	—	—
Rozmrzelost života	7	—	7	2
Nespokojenost s postavením	1	—	—	—
Pessimismus	1	—	—	—
Odepření církevního rozřešení	1	—	—	—
Nechtěl být knězem	1	—	—	—
Odepření místa jako knihvedoucí	—	—	—	1
Odepření bezplatné školy	1	—	—	—
Odkázání do nižší třídy z trestu	—	—	1	—
Odepření rodičů navrátit se k babičce	—	—	—	1
Odepření jít na posvícení	—	—	1	—
Odepření účastnit se práce řepní	—	—	1	—
Otcovo odepření súčastnit se námořní plavby	1	—	—	—
Odepření účastnit se lovu	—	—	1	—
Vzdor vůči matce, že si měl již něco vydělávat	—	—	1	—
Odepření vůle	—	—	1	—
Odepření, že nesměl nosit novou čepici	—	—	1	—
Uražená čest	19	—	11	8
Uražená ctižádost	16	—	8	1
Svéhlavost	—	—	4	—
Nepravý stud (vrátit knihy koupené bez dovolení)	—	1	—	—
Hněv, zlost, nevole, vzdor	3	—	8	—
Zlost, že měl dohlížet na sourozence	—	—	1	—
Hněv pro důtku	—	—	1	—
Prchlivost	1	1	1	—
Zlost (duševní vzrušení)	—	—	3	—
Aby nemusila s rodiči přestěhovat se do jiného bydliště	—	—	—	1
Prozrazení milostného poměru	1	—	—	—

Školy / Pohlaví	vyšší m.	vyšší ž.	nižší m.	nižší ž.
Milostný poměr a proto nedbalost ve škole a obava z vyl.	2	—	1	—
Milostný poměr s vdanou ženou	1	—	—	—
Nešťastná láska	13	2	—	1
Falšování školního vysvědčení	1	—	—	—
Mravní zpustlost	1	—	5	—
Dluhy, popř. hoře z lásky	3	—	—	—
Americký souboj	1	—	—	—
Hra	1	—	38	1
Nepozornost	—	—	1	—
Nemajetnost	1	—	—	—
Aby umožnil sestře v nouzi postavené, dědit jmění jemu patřící	1	—	—	—
Domluva matčina k společné sebevraždě	—	—	—	1
Úmrtí otce	—	—	—	1
Jiné příčiny	3	—	2	—
Neznámé příčiny	69	1	214	37
V celku	301	9	651	156

Přehled Eulenburgův byl doplněn novým šetřením, jež provedl prof. O. Gerhardt (Über die Schülerselbstmorde, 1909) rovněž na základě úředních dat ministerstva vyučování. Jeho šetření sahá od r. 1880 až do 1908. Ale týká se jen žactva t. zv. »vyšších učilišť« (höhere Lehranstalten), k nimž ovšem patří i střední školy.

Pro přehlednost shrnul jsem jeho dvě tabelly v jednu. Obraz tedy vypadá takto:

Přehled o sebevražednosti žactva vyšších učilišť v Prusku za 1880-1908.
(Sebevraždy žaček nejsou pojaty.)

Rok	Počet žactva	Počet případů	Na 100.000 žáků přip. sebevražd	Rok	Počet žactva	Počet případů	Na 100.000 žáků přip. sebevražd
1880	125.023	9	7·1	1895	142.438	7	4·9
1881	126.800	13	10·2	1896	144.955	11	7·5
1882	131.836	5	3·7	1897	148.260	19	12·8
1883	129.971	17	13·0	1898	152.033	7	4·6
1884	130.465	14	10·9	1899	155.065	13	8·3
1885	133.506	10	7·4	1900	160.757	18	11·1
1886	132.640	8	6·0	1901	166.005	18	10·8
1887	134.784	18	13·3	1902	172.639	17	9·8
1888	136.317	11	8·0	1903	179.947	18	10·0
1889	136.908	20	14·6	1904	188.582	8	4·2
1890	135.919	11	8·0	1905	197.481	16	8·1
1891	137.993	14	10·1	1906	205.883	16	7·7
1892	138.276	19	13·7	1907	208.170	19	9·1
1893	139.377	15	10·7	1908	224.823	28	12·4
1894	140.828	18	12·7				

Na základě tohoto přehledu také by nebylo možno soudit na nějaké pravidelné vzdýmání sebevražedného přívalu u školské mládeže.

Ale také o ubývání nelze mluvit. Je dost značné kolísání. Neblahým rokem, v němž se nejvýš vzepialo chorobné vzrušení, je rok 1889 (na 100.000 žactva 14·6 případů).

Na otázku, zdali se přiházejí sebevraždy u žactva vyšších ústavů častěji, nežli v ostatním obyvatelstvu, nelze pro nedostatek srovnávacích prací odpovědět přesně. Přece však se Gerhardt domnívá, že sebevražednost mezi oním žactvem neřádí tak značně, jako mezi ostatním obyvatelstvem stejných kategorií věkových. Pro svůj důkaz vybral si Gerhardt ovšem ročníky s nižší průměrnou číslicí u žactva. Tak na př. v r. 1906 bylo na 100.000 žactva 7·7 případů, ale na 100.000 mužských obyvatel vůbec mezi r. 15.—20. připadlo 17·83 případů. V r. 1905 byl u školní mládeže průměr 8·1, u ostatního obyvatelstva mezi 15—20 lety 20·30.

Ještě z jednoho státu je po ruce výsledek officiálního šetření: z Ruska. Lékařský odbor ruského ministerstva vyučování prozkoumal případy sebevražd a sebevražedných pokusů mezi ruskou mládeží školní a akademickou za školní rok 1907—1908 na učilištích podřízených tomuto ministerstvu.[1]

V onom školním roce událo se dle ministerské zprávy 83 sebevražd a 49 pokusů sebevražedných. Účastenství ženské mládeže je zde větší nežli v jiných státech: z oněch 83 případů připadá na žákyně 19, na žáky 64, z pokusů na žákyně dokonce 23, na žáky 26.

Nejmenší počet připadá na nižší školy: 6 případů (5 žáků, 1 žákyně).

Největší na střední školy: 61 případů (43 žáků, 18 žákyň).

Na vysokých školách násilně se zprovodilo se světa 16 posluchačů.

Zpráva obsahuje také zevrubnější rozčlenění dle typů škol: největší počet těchto tragedií udál se na gymnasiích (47), pak na reálkách (10); v pokračovacích školách byly 4 případy, na učitelských ústavech 2, na odborně technických školách 4. Na universitách 9, na vysokých školách technických 6, na vysoké škole odborné 1.

Z pokusů se udály 4 na školách nižších, 22 na mužských gymnasiích, 23 na ženských.

R. 1907 připadlo nejvíce sebevražd na květen, t. j. na konec školního roku. Nejméně na dobu prázdnin.

Ruská data obsahují také poučná sdělení o sociálním postavení rodičů oněch nešťastných mladých bytostí: jsou to nejvíce rodiny

[1] O zprávě referoval St. Bočkowski v Hlídce Času č. 38. r. 1909, str. 3. a n., odkudž přejímám tato data.

měšťanské a úřednické, jež byly tímto neštěstím postiženy: v úřednických rodinách 27 sebevražd a 10 pokusů, v měšťanských (patrně průmyslových a živnostenských) rodinách 14 sebevražd a 11 pokusů. Překvapující počet připadá na děti z rodin pravoslavného duchovenstva (přes 50%).

O příčinách v této úřední zprávě udávaných bude řeč později.

Byl bych rád vyšetřil také poměry r a k o u s k é, aspoň pokud se týká sebevražednosti mládeže školské. Avšak v rakouském ministerstvu kultu a vyučování se nevede zvláštní přehled o jednotlivých případech ministerstvu hlášených. Musely by se tyto případy shledávat v jednotlivých aktech ministerských, v aktech ústavů vyučovacích a popřípadě i na policejních ředitelstvích. To je práce pro jednotlivce nemožná.

Byl jsem proto povděčen, že se mi podařilo dopíditi se zpráv aspoň o jedné zemi, a to právě o Č e c h á c h. Slouží ku chvále české zemské školní radě, že pokládá jev sebevražednosti za tak důležitý, že udržuje již od r. 1892 přehledný seznam jednotlivých případů. V tento seznam, vedený sice velmi lakonicky, ale přes to nicméně poučný, bylo mi dovoleno laskavostí příslušných činitelů nahlédnouti. Podávám zde některé výsledky.

Seznam týká se ústavů českých i německých v Čechách. Upotřebitelná data jsou především ze středních škol (gymnasií, reál. gymnasií, reálek, učitelských ústavů). Záznamy z obecných škol jsou kusé. Týkají se jenom 21 případů. Řada jiných se zajisté nedostala k úřednímu řízení z. š. rady.

Z přehledu vysvítá: za dobu dvaceti let (od 1892 do 1911 včetně) zaznamenáno 118 případů sebevražd z uvedných ústavů, a sice 1892 tři, 1894 tři, 1895 dva, 1896 jeden, 1897 pět, 1898 pět, 1899 čtyři, 1900 sedm, 1901 šest, 1902 dvanáct, 1903 patnáct, 1904 patnáct, 1905 pět, 1906 sedm, 1907 dvanáct, 1908 čtyři, 1909 tři, 1910 šest, 1911 (do dubna) tři.

Podle těchto záznamů nelze ani v Čechách za dobu dvaceti let pozorovat pravidelného vzrůstání. Je však silné vzedmutí v letech 1900 až 1904. Jestliže si rok 1902 vyžádal dvanáct obětí a dvě následující léta dokonce dvakrát po sobě patnáct tragedií, to jistě překvapovalo. A nedivíme se poplachu odtud vzniklému, který v Praze vedl (1904) k veřejným schůzím o neblahém tomto jevu. Také rok 1907 je zapsán hodně nepříznivě. Po tomto roce přívál sebevražedný zase poklesá.

Sebevražed se smrtelným koncem událo se 84, sebevražedných pokusů 34.

Pokud se týká způsobu sprovození, nejčastěji se naskytuje zastřelení, a sice u 38 sebevražd a u 16 pokusů. Pak oběšení (14 sebevražd, 1 pokus) a utopení (8 sebevražd a 7 pokusů). Také otrava bývá častá (6, 3), přejetí vlakem (6, 2). Osamělé jsou případy podříznutí žil (1, 1), bodnutí (1, 1), a konečně v jediném případě voleno zmrznutí. U devíti sebevražd a u tří pokusů způsob provedení není zaznamenán.

Podle věku: zoufaly si 4 děti desítileté, 4 jedenáctileté, 3 dvanáctileté, 8 třináctí- a 9 čtrnáctiletých. V 15. roce byli 4 mladíci, v 16. bylo 7, v 17. 18, v 18. 11, v 19. 7, v 20. 5, v 21. 2, v 22. 1, věk nebyl udán u 35 případů, ale mezi těmito bylo 6 oktaváнů, 5 septimánů, 4 sextáni, 5 kvintánů, 5 kvartánů, 4 terciáni, 1 primán.

Podle národnosti událo se 85 případů na školách českých, 33 na německých.

Na základě záznamů při jednotlivých případech sestavil jsem také přehled příčin a motivů, které vedly k nešťastnému činu. Při veškeré stručnosti záznamů je místy dobře poukázáno na shluk příčin a spolupříčin, jinde naznačena jen slovem jediná příčina nebo motiv.

Tedy nejprve: řadu příčin lze uvésti v souvislost s nemocí žákovou. Při tom se buď výslovně jmenuje druh nemoci nebo jen obecně: nemoc.

Pro nezhojitelnou nemoc (v 1 případě kostižer) si zoufali . .	2
Pro nebezpečnou chorobu plicní (k tomu špatný prospěch) . .	1
Pro oční nemoc a srdeční vadu	1
Pro nesnesitelné bolesti hlavy	1
Dědičné zatížení bylo příčinou u	1
Abnormní stav duševní	1
Trudnomyslnost	3
Trudnomyslnost a náboženské poblouzení	1
Silná psychosa	1
Duševní porucha a rozrušení mysli	4
Předrážděnost nervů (v 1 případě z lehkomyslného života) . .	2
K tomu se druží jeden případ pro tělesnou vadu a při tom nemožnost být hercem	1
Omrzelost života v souvislosti s pessimistickým názorem životním se shledala v případech	5

Na poměr rodiny a domova vrhá světlo jiná řada případů:

Uvádějí se truchlivé a neutěšené rodinné poměry a sváry u . .	7
Truchlivé domácí poměry a špatný prospěch při tom	1
Neblahé poměry rodinné a nešťastná láska	1

Domácí sváry a nechut k studiu hebrejštiny 1
Spor s otcem (při tom i nemoc) 1
Bída v domě otcovském 1
Příkré nakládání od rodičů nebo příbuzných 4
Trest v domě otcovském 1
Útěk z domova a trest za to 1
Odepření jít k hudební kapelle 1
Odepření přijít domů na vánoce pro neprospěch 1
Hoře nad nemocí matčinou (možná však nehoda při houpání) . 1

Uražená ctižádost a mladická hrdost vedla k sebevraždě u 2

Nešťastná láska 5

Nedovolený poměr s vdanou ženou, pročež otec se syna zřekl a zlořečil mu 1

Strach z trestu nebo vůbec z následků nemravného života nebo nenáležitého chování buď ve škole nebo mimo školu je častým motivem, jak vidno z podrobnějšího seřazení:

Strach z trestu pro krádež (peněz nebo předmětů) u . . . 4
» » » pro zpronevěru peněz 2
» » » pro dluhy 1
» » » tělesného (toulavý a zpustlý hoch) . . . 1
» » » za to, že udeřil dřevákem dítě do oka . . . 1
» » » ve škole pro špatné chování 3
» » » disciplinárního vyšetřování pro krádež a z trestu doma 1
» » » z disciplinárního vyšetřování, že udržoval podezřelý styk s děvčaty 1
» » » od otce za to, že obdržel dvanáctihodinný karcer pro nemravný výrok 1
» » » od otce pro chození do hospody a pro špatný prospěch 1
» z karceru a z jeho následků pro osvobození od školného . 1
» z trestu pro neprospěch ve škole a nenáležité chování . 1
» z výčitek otcových pro přisouzený karcer 1
» z trestu pro lehkomyslný život a špatný prospěch . . 1
Usouzený karcer pro nepřípustné chování a násilnost k spolužákům 1

Strach z neprospěchu školského:
Strach ze špatného vysvědčení 2
» z maturitní zkoušky 3

Neprospěch ve škole nebo slabý prospěch ve škole, často zároveň s jinými souběžnými příčinami (chorobou, nespořádaným životem):
Neprospěch u maturitní zkoušky 2
» buď v semestrálním vysvědčení nebo v konferenčním období 10
Slabý prospěch 1

Neprospěch a zármutek nad ztrátou osvobození od školného . 1
» a strach z výčitek nebo časté proto výčitky otcovy . 3
» a proto obava, že nebude smět domů 1
» a velká bída v rodině 1
» a dluhy 1
Nechuť ke studiím a nerozumné nucení k nim od rodičů (často s výčitkami) 6
Nahodilé příčiny: neopatrné zacházení se zbraní . 2
(Žák na př. z neopatrnosti zastřelí spolužáka a pak z rozrušení sebe.)
Fingovaná sebevražda pro nedostatečný prospěch 1
Příčiny a motivy buď nemohly být vyšetřeny nebo prohlášeny za neznámé nebo příčiny nejisté 10

*

Nuže, již z těchto číslic, sebraných pouze z několika zemí, z číslic, které zachycují jenom zlomek celkové sebevražednosti nedospělých, je patrno, že je zde velké zlo sociální. A zároveň jedna z nejtěžších žalob na soudobý řád společenský. Jeden z nejtemnějších výrazů bolesti i slabosti doby.

Nebudu opakovat, bylo to již častěji řečeno, jak abnormní je úkaz, když si zoufá mládí, stojící na prahu života, při rozpuku nadějí, toužení a činorodých úmyslů pro budoucnost.

Běží hlavně o pochopení jevu a jeho příčin, o cesty k nápravě chorobné sebeničivosti. Jde o osvobození.

Sebevražednost mládeže — sama součást celkové sebevražednosti lidstva — je jenom článkem v řadě utrpení mládeže.

V postavení mládeže je sice proti dřívějším dobám v celku pokrok. Ubylo poroby mládeže. Je sebevědomější vývoj k uvědomělejší individualitě. Je mládež šťastná, pracující na vytváření svého lidství. Ale vedle těchto šťastnějších vrchních desíti tisíců jsou celé ohromné legie mládeže, na něž osud pohlédne zřídka kdy vlídným úsměvem: je mládež bez nejnutnějších hmotných základů života, zdeptávaná chudobou a hladem. Mládež opuštěná a zanedbávaná, propadající nevědomosti a neuvědomělosti, klesající bez své viny ve zpustlost, mravní zkázu, prostituci, zločin. Je mládež vykořisťovaná prací. Mládež štvaná, lidskou krutostí týraná, pozvolna k smrti umučená nebo násilně o život připravená.[1] Je mládež chorobná a degenerovaná.

A je také mládež zoufající a sebe ničící.

[1] V zakládaném právě časopise »Ochrana mládeže« upozorňuji v delším článku na hromadné týrání mládeže.

A všechny tyto jevy jsou více méně spiaty vzájemnou souvislostí.

Mluvívá se o vině. Obviňuje se mládež a naříká se na ni. Je slyšet stesky na zpustlost, na neúctu, na nedostatek zodpovědnosti. A na druhé straně se mluví o vině kollektivní. Nezbavuji mládež zodpovědnosti, jsem naopak pro zodpovědnost mládeže, aspoň od určitého věku. Ale větší je zodpovědnost dospělých.

A to je nezvratné faktum, že přes všechny pokroky v poměru mládeže a dospělých dospělí dosud zplna nechápou, co jsou povinni lidství rodících se a dospívajících generací. Jest postup od poroby ku svobodě, ale otázka emancipace mládí je teprve otázkou budoucnosti.

Dnes jsou teprve počátky, prvé kroky v sociální péči o mládež ochrany potřebnou — to jsou prvé zábřesky v sociálním sebeuvědomování člověčenstva vůči mládí.

Avšak jestliže se počínají budovat opatření na př. proti zpustlosti mládeže, nebo se začíná pečovat o mládež slabomyslnou, toť o profylaxi dětské a mladické sebevražednosti není dosud téměř řeči.

Ani o příčinách tohoto jevu není úplné jasnosti. Nemluvím o příčinách, jež uvádějí úřední statistiky — zde se přihlížívá především jen k posledním, často nahodilým vyvolávajícím pohnutkám. Ba některé z nich jsou přímo způsobilé, aby zastřely příčinu pravou. Avšak ani ve vědeckých publikacích o sebevražednosti mládeže nebývá postižena celá sociální soupříčinnost onoho jevu, nebývá ani klassifikace příčin prvotných a druhotných. Není zejména dost zřetele k významu, jaký má v naší otázce dnešní poměr dospělých k nedospělým. Já bych rád zvláště s tohoto hlediska zachytil svod oné soupříčinnosti sociální.

Především je patrno, že musí být v š e o b e c n á z á k l a d n í p ř í č i n a, z níž vyvěrá sebevražednost a vlastně sama možnost sebevražednosti. Příčina, která vysvětluje, proč dříve — na př. ve středověku — nebylo takové hromadné sebevražednosti jako v době nové, přes to, že životní poměry nebyly také nikterak snadné, ba v některých příčinách ještě horší.

(Pokračování.)

Zatímní výsledky letošního sčítání lidu.

Napsal Ant. Boháč.

Celý měsíc leden zájem naší veřejnosti byl vyčerpáván zprávami o sčítání lidu, které opět letos po desítileté pause bylo provedeno. Rozechvívali jsme se násilnostmi a podvody, jimiž bylo provázeno přiznávání k řeči obcovací, která u nás přijata jest za vnější znak vyjadřující národnost, a dychtivě jsme očekávali, kdy budou publikovány výsledky provedeného sčítání, a jaké budou. Tento zájem jest snadno pochopitelný. Provésti sčítání lidu náleží k nejdůležitějším úkolům státní správy a žádná řádná společnost nemůže existovati bez občasné přehlídky svých řad. Proto všechny kulturní státy věnují mu takovou pozornost, neboť ve výsledcích jeho zračí se vývoj obyvatelstva v bezprostřední minulosti a tím jest zároveň dána možnost praktické politice, aby do tohoto vývoje zasáhla, paralysovala zjevy, které objeví se škodlivými a pro budoucnost nebezpečnými, a naopak podporovala to, co vzrůstu státu jest na prospěch. Tím důležitější jest ovšem takováto statistika pro národ malý, který otázku sebezáchovy musí si mnohem častěji klásti, než národ početně silný a který tím více musí se snažiti o odstranění všeho toho, co by se stavělo v cestu všestrannému a, pokud možno, nejmohutnějšímu vyvinutí všech jeho sil. Jsme-li pak si vědomi toho, jak výstražným způsobem mluvily k nám výsledky sčítání předešlých, tím spíše jest vysvětlitelný náš zájem o výsledky nejnovějšího sčítání lidu, jichž mluva bude pro nás opět velmi poučná.

Materiál, který soupisem lidu se nashromáždí, jest bohatý a zpracování jeho u ústřední statistické komise trvá delší dobu. Poněvadž však chceme býti informováni pokud možno nejdříve aspoň o nejhlavnějších výsledcích nové statistiky, vydala ústřední komise také letos, jako před tím r. 1891 a 1901, počátkem dubna »Předběžné výsledky sčítání lidu«, obsahující počet domů, stran a obyvatelů v jednotlivých zemích, okresích politických i soudních a obcích s více nežli 2000 obyvateli. Číslice takto publikované

nejsou sice úplně přesné a při revisi se o něco změní, nicméně celkový obraz, který si na jejich základě utvoříme, od skutečnosti se mnoho lišit nebude a definitivními čísly valné změny nedozná. Ježto od letošního sčítání čekáme odpověď na několik palčivých problémů našeho národa, z nichž na prvém místě stojí problém vystěhovalectví a v úzké souvislosti s ním se nacházející problém menšinový, a poněvadž výsledky definitivní budeme míti v rukou nejdříve v létě r. 1902, rozeberu tuto výsledky předběžné, neboť obraz, jejž tím získáme, nebude potřebovati potom již velkých korektur. Půjde nám ovšem ne tolik o samy číslice nejnovější statistiky, jako mnohem spíše o v ý v o j od sčítání posledního z r. 1900 a o srovnání jeho s vývojem v desítiletých obdobích předcházejících, a to od r. 1869, od kdy lze provésti teprve přesné porovnávání. Všimneme si nejpodrobněji zemí českých, napřed však uvedeme stručně výsledky, k nimž dospějeme, pozorujíce **v z r ů s t o b y v a t e l s t v a** Rakouska, jednotlivých zemí a skupin, v něž tyto země přirozeně se rozpadají.

Čísla, jež slouží nám za základ, obsažena jsou v těchto přehledech:

I.	Počet obyvatelstva				
	1869	1880	1890	1900	1910
Čechy	5,140.544	5,560.819	5,843.094	6,318.697	6,774.309
Morava	2,017.274	2,153.407	2,276.870	2,437.706	2,620.914
Slezsko	513.352	565.475	605.649	680.422	756.590
Dolní Rakousy . .	1,990.708	2,330.621	2,661.799	3,100.493	3,530.698
Horní Rakousy . .	736.557	759.620	785.831	810.246	852.667
Solnohrady . . .	153.159	163.570	173.510	192.763	214.997
Štyrsko	1,137.990	1,213.597	1,282.708	1,356.494	1,441.604
Korutany	337.694	348.730	361.008	367.324	394.735
Kraňsko	466.334	481.243	498.958	508.150	525.083
Terst	—	**144.844**	**157 466**	**178.599**	**229.475**
Gorice a Gradiška	—	**211 084**	**220.308**	**232.897**	**261.721**
Istrie	—	**292.006**	**317.610**	**345.050**	**403.261**
Přímoří	600.525	647.934	695.384	756.546	894.457
Tyroly	—	**805.176**	**812.696**	**857.712**	**946.948**
Vorarlberk . . .	—	**107.373**	**116.073**	**129.237**	**145.794**
Tyroly a Vorarlberk	885.789	912.549	928.769	981.949	1,092.292
Halič	5,444.689	5,958.907	6,607.816	7,315.939	8,022.126
Bukovina	513.404	571.671	646.591	730.195	801.364
Dalmacie	456.961	476.101	527.426	593.784	646.062
říše	20,394.980	22,144.244	23,895.413	26,150.708	28,567.898
země sudetské . .	7,671.170	8,279.701	8,725.613	9,436.825	10,151.813
» alpské a krasové	6,308.756	6,857.864	7,387.967	8,073.965	8,946.533
» karpatské . .	5,958.093	6,530.578	7,254.407	8,046.134	8,823.490
Dalmacie	456.961	476.101	527.426	593.784	646 062

II. Absolutní vzrůst obyvatelstva

	1869-1880	1880-1890	1890-1900	1900-1910
Čechy	420.275	282.275	475.603	455.612
Morava	136.133	123.463	160.836	183.208
Slezsko	52.123	40.174	74.773	76.168
Dol. Rakousy	339.913	331.178	438.694	430.205
Hor. Rakousy	23.063	26.211	24.415	42.421
Solnohrady	10.411	9.940	19.253	22.234
Štyrsko	75.607	69.111	73.786	85.110
Korutany	11.036	12.278	6.316	27.411
Kraňsko	14.909	17.715	9.192	16.933
Terst	—	**12.622**	**21.133**	**50.876**
Gorice a Gradiška	—	**9.224**	**12.589**	**28.824**
Istrie	—	**25.604**	**27.440**	**58.211**
Přímoří	47.409	47.450	61.162	137.911
Tyroly	—	**7.520**	**40.016**	**93.786**
Vorarlberk	—	**8 700**	**13.164**	**16.557**
Tyroly a Vorarlberk	26.760	16.220	53.180	110.343
Halič	514.218	648.909	708.123	706.187
Bukovina	58.267	74 920	83.604	71.169
Dalmacie	19.140	51.325	66.358	52.278
říše	1,749.264	1,751.169	2,255.295	2,417.190
země sudetské	608.531	445.912	711.212	714.988
» alpské a krasové	549.108	530.103	685.998	872.568
» karpatské	572.485	723.729	791.727	777.356
Dalmacie	19.140	51.325	66.358	52.278

III. Percentuelní vzrůst obyvatelstva

	1869-1880	1880-1890	1890-1900	1900-1910
	(desetiletý průměr)			
Čechy	7·4	5·2	8·1	7·3
Morava	6·1	5·8	7·1	7·5
Slezsko	9·2	7·1	12·3	11·2
Dolní Rakousy	15·5	14·2	16·5	13·9
Horní Rakousy	2·8	3·5	3·1	5·2
Solnohrady	6·2	6·1	11·1	11·5
Štyrsko	6·0	5·7	5·8	6·3
Korutany	3·0	3·5	1·7	7 5
Kraňsko	2·9	3·7	1·8	3·3
Terst	—	**8·7**	**13·4**	**28 5**
Gorice a Gradiška	—	**4·4**	**5·7**	**12·4**
Istrie	—	**8 8**	**8·6**	**16·9**
Přímoří	7·2	7·3	8·8	18·2
Tyroly	—	**0·9**	**4·9**	**11·0**
Vorarlberk	—	**8·1**	**11·3**	**12 8**
Tyroly a Vorarlberk	2·7	1·8	5·7	11 2
Halič	8·6	10·8	10·7	9·7

	1860-1880	1880-1890	1890-1900	1900-1910
Bukovina	10·3	13·1	12·9	9·7
Dalmacie	3·8	10·8	12·6	8·8
říše	7·8	7·9	9·4	9·2
země sudetské	7·2	5·4	8·2	7·6
» alpské a krasové .	7·9	7·7	9·3	10·8
» karpatské	8·7	11·1	10·9	9·7
Dalmacie	3·8	10·8	12·6	8·8

IV. Z 1000 obyvatelů říše připadá na jednotl. země

	1869	1880	1890	1900	1910
Čechy	252·0	251·1	244·5	241·6	237·1
Morava	98·9	97·2	95·3	93·2	91·7
Slezsko	25·2	25·5	25·3	26·0	26·5
Dolní Rakousy	97·6	105·3	111·4	118·6	123·6
Horní Rakousy	36·1	34·3	32·9	31·0	29·9
Solnohrady	7·5	7·4	7·3	7·4	7·5
Štyrsko	55·8	54·8	53·7	51·9	50·5
Korutany	16·6	15·8	15·1	14·0	13·8
Kraňsko	22·9	21·7	20·9	19·4	18·4
Přímoří	29·4	29·3	29·1	28·9	31·3
Tyroly a Vorarlberk . .	43·4	41·2	38·9	37·6	38·2
Halič	267·0	269·1	276·5	279·8	280·8
Bukovina	25·2	25·8	27·0	27·9	28·1
Dalmacie	22·4	21·5	22·1	22·7	22·6
říše	1000	1000	1000	1000	1000
země sudetské	376·1	373·8	365·1	360·8	355·3
» alpské a krasové .	309·3	309·8	309·3	308·8	313·2
» karpatské	292·2	294·9	203·5	307·7	308·9
Dalmacie	22·4	21·5	22·1	22·7	22·6

V desitiletí právě uplynulém přibylo Rakousku 2,417.190 obyvatelů, tak že čítá nyní 28,567.898 duší. Absolutně byl v z r ů s t o b y v a t e l s t v a z desítiletých období, jichž vývoj můžeme sledovati, dosud nejvyšší, relativně však jest o něco nižší nežli v období předchozím, obnášeje 9·2% proti 9·4% za léta 1890—1900. Nastalo tedy jisté zpovlovnění ve vzrůstu populace, kdežto až do r. 1900 percentuelní přírůstek obyvatelstva stále stoupal. Bude-li tato sestupná tendence ve vývoji překonána, či jsme-li na počátku periody stagnace, nelze ovšem dnes naprosto říci. Jest však zajímavo a důležito, že v ř í š i n ě m e c k é r. 1900 bylo rovněž dosaženo vrcholu v rozvoji populace a že od té doby vidíme zřejmý sestup, který se nám tu zřetelněji projevuje tím, že v Německu provádí se sčítání v periodách pětiletých a nikoli desetiletých jako u nás. V německé

říši obnášel vzrůst obyvatelstva v pětiletí 1895 až 1900 7·82%, v letech následujících 1900—1905 sice absolutně vzrostl ze 4,087.277 na 4,274.311, avšak percentuelně již klesl na 7·58% a posléze v posledních pěti letech (1905 až 1910) již i absolutně klesl na 4,261.934 a tím spíše ovšem relativně (na 7·03%). Nesmíme arci pustiti se zřetele, že Německo má vzrůst obyvatelstva, který s rakouským nelze ani porovnati; proti rakouským 9·2% stojí za touž dobu německý přírost 15·1% a Rakousko muže se v péči o rozvoj svých zemí jistě od Německa mnohému naučit. Za to Uhry, které v posledních 20 letech devatenáctého století těšily se příznivějšímu rozvoji populace nežli Rakousko, vykazují nyní mnohem slabší přírost, jejich hospodářský úpadek má pro ně následky velmi smutné.

Hledíme-li k třem velkým přirozeným skupinám rakouských zemí, vykazují nejhorší poměry ve vývoji obyvatelstva právě naše české země, hlavně Čechy a Morava, kdežto Slezsko se od nich odchyluje. Po celou námi pozorovanou dobu stojí vzrůst sudetských zemí hluboko pod průměrem říšským a také v poslední době citelněji poklesl než v celé říši. Tím české země pozbývají stále více na svém významu pro celé Rakousko, nyní žije v nich o 20·8‰ obyvatelstva rakouského méně než před 41 lety. Docela opačné poměry panovaly v zemích karpatských, v Haliči a Bukovině, jimž přibývalo obyvatelstva mnohem rychleji než celé říši; nicméně jsme i tu na začátku obratu. Již v předcházejícím desítiletí byl vzrůst zemí karpatských o něco nižší nežli v letech osmdesátých, ačkoli rozvoj obyvatelstva říše značně se zlepšil, a v periodě právě uplynulé znamenáme rozhodnou stagnaci. Dosud sice přírost těchto zemí jest o něco větší než vzrůst říše, ale jest dokonce absolutně menší než v posledním desítiletí století devatenáctého a tím více arci percentuelně. Znamená to patrně, že karpatské země, které mají určitý agrární ráz, obyvatelstvem začínají býti saturovány, neboť byly mnohem řidčeji osazeny než země české, a že další vzrůst jejich bude asi záviseti na industrialisaci, tak že můžeme tu býti pravděpodobně připraveni na ty zjevy kritické, jichž svědky byli jsme u nás zvláště v letech osmdesátých. Nezapomínejme, že také naše země, jak dále uvidíme, měly kdysi nejvyšší vzrůst obyvatelstva měnou přirozenou, jako dnes země karpatské.

Přírost obyvatelstva zemí alpských rovnal se až do r. 1900 celkově průměru říšskému, ale nyní nastal překvapující obrat k lepšímu. Dnes mezi těmito třemi skupinami zemí mají vzrůst nej-

vyšší. Kritická doba ve vývoji německých zemí, o níž kdysi mluvil Hainisch, zdá se tedy býti úplně překonána.

Z jednotlivých zemí má dnes nejpříznivější vzrůst celé Přímoří, z něhož Terst a Istrie zaujímají první dvě místa v pořadí rakouských zemí seřazených podle velikosti vzrůstu jejich obyvatelstva, po Istrii přijdou na řadu Dol. Rakousy, ovšem díky hlavně Vídni, pak Tyroly s Vorarlberkem a Solnohrady a konečně Slezsko. Nejméně přibylo obyvatelů Kraňsku, pak Hor. Rakousům a Štyrsku a hned po těchto zemích přijdou Čechy s Moravou.

Ještě důležitější jest porovnati přírůstek obyvatelstva za poslední období se vzrůstem za léta 1890 až 1900, kdy byly poměry nejpříznivější. Pěti zemím přibylo obyvatelstva i absolutně méně, a to třem zemím agrárním: Haliči, Bukovině a Dalmacii a pak Čechám a Dol. Rakousům. K těmto dvěma zemím se pojí Slezsko, u něhož vzrůst je sice absolutně o něco málo vyšší, ale relativně značně nižší. Tyto tři země prodělávaly koncem století 19. kvapnou industrialisaci a menší přírost jejich populace souvisí pravděpodobně s úpadkem, který se objevil v některých průmyslových odvětvích. Ukazuje k tomu hlavně ta okolnost, že v Čechách stagnace, jak později uvidíme, zaviněna byla pouze německým územím, na němž zprůmyslovění dálo se tempem daleko rychlejším, než na území českém, kdežto česká jazyková oblast uchovala si týž vzrůst, jaký měla v l. 1890—1900, ba hledíme-li k okresům smíšeným, spíše vykazuje dokonce vzrůst příznivější. Pokud spoluvinno jest zhoršení měny přirozené, jež nastalo v Čechách a Dol. Rakousích a zaviněno bylo hlavně úbytkem porodů, bude nutno ještě vyšetřiti, až budou známy výsledky definitivní a až výsledky ty také všestranně budou zpracovány.

Překvapující a neobyčejně silné zlepšení v rozvoji populace vykazují všechny tři země, tvořící rakouské Přímoří, pak hlavně Tyroly a Korutany. Ale také všechny ostatní země alpské mají nyní větší vzrůst, než měly dříve, z ostatních zemí jenom ještě Morava, která svým rozvojem předstihla nyní Čechy, ačkoli stála dosud pod nimi.

Ústřední statistická komise snažila se již také zodpověděti otázku, pokud na výsledky sčítání lidu působily dva nejdůležitější faktory pro vývoj obyvatelstva, vzrůst měnou přirozenou a stěhování. Poněvadž neměla po ruce dat o měně přirozené pro druhé pololetí r. 1900, vypomohla si tím, že data za prvé pololetí zdvojnásobila. Proto číslice, jež uveřejnila o měně přirozené za léta

1901—1910, jen zhruba blíží se skutečnosti, tím více, že poslední definitivní data o měně přirozené byla uveřejněna teprve za rok 1907. Srovnáním těchto čísel se skutečným vzrůstem obyvatelstva obdržíme bilanci proudů stěhovacích, která bude ovšem opět jenom přibližná. Definitivní výsledky z let 1869—1900 a jen přibližné z let 1900—1910 o měně přirozené a stěhování obsaženy jsou v následujících 3 přehledech, z nichž druhý obsahuje percentuelní vzrůst obyvatelstva měnou přirozenou.

I. Vzrůst obyvatelstva měnou přirozenou (absol.)

	1869-1880 (desetiletý prům.)	1880-1890	1890-1900	1900-1910
Čechy	541.971	478.073	596.847	614.585
Morava	200.258	177.517	236.417	276.514
Slezsko	53.926	47.101	75.321	91.984
Dolní Rakousy	132.247	160.349	253.287	270.647
Horní Rakousy	22.494	24.537	46.457	59·019
Solnohrady	3.570	4.664	9.473	17.052
Štyrsko	46.196	59.377	79.459	102.230
Korutany	10.317	18.886	21.923	30.031
Kraňsko	28.156	38.305	41.683	51.963
Terst	—	**4·444**	**4·225**	**14·132**
Gorice a Gradiška	—	**21.891**	**20.700**	**31.699**
Istrie	—	**29.260**	**35 012**	**53.965**
Přímoří	39.963	55.595	59.937	99.796
Tyroly	—	**27.516**	**37.987**	**73.129**
Vorarlberk	—	**4.644**	**8.014**	**12.653**
Tyroly a Vorarlberk	36.778	32.160	46.001	85.782
Halič	463.775	710.240	1,010.826	1,191.282
Bukovina	41.135	75.704	97.248	103 295
Dalmacie	31.941	65.170	78.857	83.585
Rakousko	1,652.728	1,950.678	2,653.736	3,077.765
země sudetské	796.155	702.691	908.585	983.083
» alpské a krasové	319.722	396.873	558.220	716.520
» karpatské	504.910	785.944	1,108.074	1,294.577
Dalmacie	31.941	65.170	78.857	83.585

II. Percentuelní vzrůst obyv. měnou přirozenou

	1869-1880 (desetiletý průměr)	1880-1890	1890-1900	1900-1910
Čechy	10·54	8·60	10·22	9·73
Morava	9·92	8·24	10·39	11·30
Slezsko	10·50	8·33	12·44	13·52
Dolní Rakousy	6·64	6·88	9·52	8·73
Horní Rakousy	3·05	3·63	5·91	7·28
Solnohrady	2·33	2·85	5·47	8·85
Štyrsko	4·06	4·89	6·19	7·54

	1869-1880	1880-1890	1890-1900	1900-1910
Korutany	3·06	5·41	6·07	8·18
Kraňsko	6·04	7·96	8·35	10·23
Terst	—	**3·07**	**2·71**	**7·91**
Gorice a Gradiška	—	**10·37**	**9·39**	**13·61**
Istrie	—	**10·02**	**11·02**	**15·64**
Přímoří	4·66	8·58	8·62	13·19
Tyroly	—	**3·42**	**4·67**	**8·58**
Vorarlberk	—	**4·32**	**6·91**	**9·79**
Tyroly a Vorarlberk	4·15	3·52	4·95	8·84
Halič	8·52	11·92	15·30	16·28
Bukovina	8·01	13·24	15·04	14·15
Dalmacie	6·99	13·68	14·95	14·08
Rakousko	8·10	8·81	11·11	11·77
země sudetské	10·38	8·49	10·41	10·41
» alpské a krasové	5·07	5·79	7·56	8·89
» karpatské	8·47	12·03	15·27	16·09
Dalmacie	6·99	13·68	14·95	14·08

III. Bilance proudů stěhovacích.

Přistěhování bylo větší (+), resp. menší (—) než vystěhování

	1869-1880 (desetiletý průměr)	1880-1890	1890-1900	1900-1910
Čechy	— 159.903	— 191.378	— 121.244	— 158.973
Morava	— 76.501	— 53.321	— 75.581	— 93.306
Slezsko	— 6.542	— 6.927	— 548	— 15.816
Dolní Rakousy	+ 175.765	+ 170.829	+ 185.407	+ 159.558
Horní Rakousy	— 1.527	— 1.326	— 22.042	— 16.598
Solnohrady	+ 5.895	+ 5.276	+ 9.780	+ 5.182
Štyrsko	+ 22.537	+ 9.734	— 5.673	— 17.120
Korutany	— 285	— 6.608	— 15.607	— 2.620
Kraňsko	— 14.602	— 20.590	— 32.491	— 35.030
Terst	—	+ **8.178**	+ **16.908**	+ **36.744**
Gorice a Gradiška	—	— **12.667**	— **8.111**	— **2.875**
Istrie	—	— **3.656**	— **7.572**	+ **4.246**
Přímoří	+ 3.136	— 8.145	+ 1.225	+ 38.115
Tyroly	—	— **19.996**	+ **2.029**	+ **20.657**
Vorarlberk	—	+ **4.056**	+ **5.150**	+ **3.904**
Tyroly a Vorarlberk	— 12.451	— 15.940	+ 7179	+ 24.561
Halič	+ 3.695	— 67.460	— 302.703	— 485.095
Bukovina	+ 11.745	— 784	— 13.644	— 32 126
Dalmacie	— 14.541	— 13.845	— 12.499	— 31.307
říše	— 62.488	— 200.585	— 398.441	— 660·575
země sudetské	— 242.946	— 251.726	— 197.373	— 268.095
» alpské a krasové	+ 179.559	+ 132.130	+ 127.778	+ 156.048
» karpatské	+ 15.440	— 68.144	— 316.347	— 517.221
Dalmacie	— 14.541	— 13.845	— 12.499	— 31.307

Vzrůst obyvatelstva měnou přirozenou jeví stálou tendenci vzestupnou, měna přirozená se neustále zlepšuje a to i v celé říši, i v jednotlivých zemích. Odchylky mimo některé nepatrné najdeme jenom u zemí českých v letech osmdesátých, kdy proti době předchozí znamenáme rychlý ústup, jenž asi jest v souvislosti s krisí, která u nás nastala v poměrech hospodářských. V poslední době pak najdeme již u některých zemí také zhoršení měny přirozené; jsou to Bukovina a Dalmacie, pak Čechy a Dol. Rakousy, u kterýchžto dvou zemí vinno jest rychlé ubývání porodů, jež stává se tu zjevem povážlivým a bedlivou pozornost zasluhujícím; rozebrati budeme jej moci teprve, až budeme míti po ruce všechny výsledky definitivní sem se odnášející. Ve všech ostatních zemích vzrůst měnou přirozenou jest větší, než v období předcházejícím, v některých pak zlepšení jest velmi nápadné, v prvé řadě v zemích alpských. Upozorňuji zvláště na Tyroly, kde máme stoupnutí ze 4·67% na 8·58%, Vorarlberk (6·91% — 9·79%), Solnohrady, celé Přímoří, Korutany atd. Vůbec v zemích alpských, které sice dosud ze zemí rakouských mají nejmenší přebytek porodů nad úmrtími, vidíme prudké stoupání, tak že brzy patrně vyrovnají se zemím sudetským. Kdysi tyto poměry v zemích alpských byly velmi smutné a budily pozornost, tak že Hainisch věnoval jim celou svou studii »Die Zukunft der Deutschösterreicher«, kde právě velmi pessimisticky naladil jej slabý dorost německých zemí rakouských. Během 20 let nastal však obrat, tak že v nové své knize »Einige neue Zahlen zur Statistik der Deutsch-Österreicher« mohl prohlásiti, že kritický bod ve vývoji rakouských Němců jest překonán a že poměry se pro ně očividně lepší. Za to v zemích karpatských, kde přirozená měna se snad ještě rychleji lepšila, dosaženo jest již asi bodu vrcholného a další vývoj bude míti pravděpodobně tendenci sestupnou, jak ukazuje zvláště Bukovina.

Se zlepšováním měny přirozené rostou však ztráty obyvatelstva vystěhováním. Vystěhovalectví rapidně roste a dnes ztráty vystěhováním dosáhly výše, která pro každý stát stává se zjevem povážlivým. Podle dat o počtu vystěhovalců, kteří se ubírali za moře jednotlivými evropskými přístavy, vystěhovalo se z Rakouska v letech 1900—1910 1,114.547 lidí. Určitý počet těchto vystěhovalců se arci vrátil, jenom že o tomto zpětném přílivu nemáme žádných zpráv. Vedle toho pravděpodobně získalo Rakousko výměnou obyvatelstva s Uhrami, kdežto zase naopak ztratilo mnoho obyvatelů ve prospěch říše německé. Celková bilance vystěhování a přistěhování však jest

ta, že Rakousko vystěhováním pozbylo více než 660 tisíc duší (zatímní výsledek: 660.575).

Na těchto ztrátách obyvatelstva nejsou zúčastněny všechny země měrou stejnou. Nejvíce postiženy jsou země karpatské, především Halič, z níž se rekrutují zámořští vystěhovalci v první řadě, a po nich přijdou na řadu země české, v nichž spíše převládá stěhování vnitřní, do jiných zemí rakouských a pak asi také do Německa; z ostatních zemí jest uvésti zvláště Dalmacii a Krajinu. Jak vidno, všecky země trpící vysěhovalectvím jsou slovanské.

Naproti zemím s vystěhováním stojí země, které výměnou obyvatelstva získávají. V posledním období jsou to tytéž země, které vykazovaly aktivní bilanci již v l. 1890—1900, a to Dol. Rakousy, Solnohrady, Tyroly s Vorarlberkem a Terst, nově k nim přibyla Istrie. Mimo Istrii sesílil proud přistěhovalců zvláště do Terstu a do Tyrol, kdežto attrakční síla ostatních 3 zemí, a zvláště Dol. Rakous, které pro české země v prvé řadě padají na váhu, se seslabila.

Všechny země s přistěhováním větším vystěhování náležejí do skupiny zemí alpských, které od zemí sudetských a karpatských se ostře odlišují tím, že svého obyvatelstva stěhovacími proudy neztrácejí, nýbrž naopak získávají, a jsou až na Terst a Istrii většinou německé. Poněvadž pak stěhuje se do nich obyvatelstvo z jazykových oblastí slovanských, hlavně z území českého, jest tím porušován jejich německý ráz, a jaký tato okolnost má vliv na vnitřní rakouskou politiku, toho všichni byli jsme svědky v dnech nedávných.

(Pokračování.)

Význam republikánského Waterloo v Americe.

Napsal Karel Polák.

I.

Republikánská strana je poražena.

Kritikové Rooseveltovi jsou přesvědčeni, že každý volič, jenž dal svůj hlas demokratické straně v posledních volbách, měl na mysli plukovníka Roosevelta, a hlasoval pro demokratickou »tyketu« jen proto, aby dal průchod své nenávisti vůči Rooseveltovi.

Nepřátelé presidenta Tafta jsou si jisti, že voličové tentokráte ukázali zcela otevřeně, jak trpce jsou zklamáni v přítomné administraci.

Kritikové nového tarifu jsou si jisti, že tentokráte voliči hlasovali pro demokratické kandidáty jen proto, aby dali na jevo svou nespokojenost s tarifem.

»Povstalci« považují výsledek za porážku konservativců, a konservativní strana vidí zase porážku »povstalců«, a tak dále, a tak dále . . .

Ponechávajíce republikánům tu radost, aby mezi sebou se dohodli na tom, kdo z jejich tábora zavinil jejich porážku, shledáváme na straně demokratické příležitost, jaká již dávno se jí nenaskytla.

Téměř ve všech státech východně od Mississippi zvoleni byli demokratičtí guvernéři. V Domě Zástupců většina dostala obrat: demokratická menšina stala se většinou, a senát, třeba že není demokratickým, nemá také žádnou republikánskou většinu: v senátu tábory jsou asi stejně silné.

Zvolení demokratických guvernérů ve Státech: New York, Connecticut, Massachusetts, New Jersey a Ohio — všechny to staré a »věrné« republikánské Státy, jejichž guvernéři po léta byli republikáni (s jedinou výjimkou Státu Ohio), musí přimět každého nepředpojatého pozorovatele k závěru, že nespokojenost s republikánským režimem byla v těchto Státech všeobecná.

Ačkoli demokratická kampaň byla vedena a zbudována na místních politických otázkách, voličové se řídili svým vlastním úsudkem,

a rozhodli se užít demokratické strany jako metly na stranu republikánskou.

Možná, že Spojené Státy nejsou demokratické, ale nikterak nejsou republikánské. Spojené Státy dnes jsou — nespokojené. Voličové v posledních volbách dali volný průchod vší nespokojenosti. Lid se nabažil republikánského režimu, má dosti cannonismu, je rozhořčen nad republikánskými tarify a nabažen falešných slibů; a demokratická strana, po léta zmatená bouřemi osobní nevraživosti, jest opět jednou sjednocena.

Je zajímavé, že toto vítězství, největší od roku 1892, vydobyto bylo beze vší pomoci od Bryana. Plukovník Waterson ve svém »Courier Journal« radostně prohlašuje, že »ty volby nás zachránily jak oligarchie na jedné straně, tak i od samovlády tyranického »diktátora«, ale varovným hlasem předpovídá demokratické straně, že »nejpalčivější otázkou, která byla až dosud kamenem úrazu každé straně, je tarif,« a dodává, »narazíme-li na nějaké skalisko, bude jím tarif«.

Demokraté i republikáni se shodují v jedné věci: hlavní příčinou republikánské porážky bylo stálé stoupání cen potravin a ovšem i — Payneův tarif. Že to uznává i sám tvůrce tohoto tarifu, je vidět z jeho odpovědi, kterou dal zpravodaji, když tento se ho tázal po příčině jeho porážky. Payne odpověděl: »Mám za to, že tentokráte mlčet je zlato.«

Téhož náhledu je La Follette.

Ve svých článcích na Payneův tarif jsem předpověděl, že to nebude dlouho trvat, a lid odpoví na urážku, která mu byla vmetena ve tvář, když Taftova administrace sestavila tarif, jenž byl zpronevěřením všech platformních slibů, a na jejichž základě republikánská strana byla zvolena roku 1908. Jako na vzdor stoupajícím cenám životních potřeb Aldrich, Payne, Cannon a lidé, kteří stáli za nimi, nestyděli se ukázat se před veřejností s tarifem, jenž byl přímou urážkou a výzvou americkému lidu. Jako vždycky, tak i tenkráte zájmy lidu obětovány byly všemohoucím »interesům«.

A lid dal svou odpověď posledními volbami.

Při těchto volbách velkou úlohu hrál Theodore Roosevelt, a všechny strany mu přikládají značnou zodpovědnost za přítomný stav věcí.

Onen velký lovec před Hospodinem se vrátil ze své parádní cesty po Africe a Evropě právě v čas, aby svému kolísajícímu republikánskému trůnu dal poslední ránu a srazil jej v hrob. Možná, že výsledek byl by býval trochu jiný, kdyby byl Roosevelt uposlechl dobře

míněných rad některých ze svých nejlepších rádců, a — mlčel, mlčel — alespoň těch několik týdnů, které scházely do voleb. Ale Rooseveltovi to nedalo. Před volbami mlčet nechtěl, a teď po volbách — musí. Americký lid, ve svém zdravém jádře, které vždycky rozhoduje výsledek národních voleb, je syt řečnění. Lidé, kteří dovedou myslit sami pro sebe, s nechutí pozorovali, jak Roosevelt jezdí po zemi křížem krážem a bombastickými frázemi střílel do diváků, kteří ze zvědavosti se kolem něho shromažďovali.

Jeho »nový nacionalism«, ať již je to cokoliv, bude mít asi těžkou cestou po těchto volbách.

Mnozí republikánští vůdcové vytýkají Rooseveltovi, že sklátil republikánskou stranu v předčasný hrob. Well, možná že je to hrob, ale předčasný hrob to není. Republikánská strana měla být odpravena již dávno. Na hlasy lidu nedbala, polepšit se, to jejích bossův ani nenapadlo, a tak se dostavil zasloužený konec. Kdyby byl Roosevelt nesúčastnil se činně tohoto boje, byla by republikánská strana prohrála právě tak, jak prohrála při jeho činnosti.

Nechci sypat sůl do ran poraženého hrdiny, ale když přišlo ráno po onom parném dnu, jenž rozhodl boj o hegemonii v Americe, Roosevelt sám zajisté musil vidět, že mnohým omylům a chybám, kterých jeho kampaň byla plna, dalo se předejít.

Já sám — dnes již mohu s tím na veřejnost — osobně jsem jej upozornil na nebezpečí, jakým vystavoval svou politickou kariéru ve své činnosti po návratu z Evropy. Když jsem se dozvěděl, že hodlá přijmout slavnostní ovaci, kterou mu připravili jeho ctitelé při příjezdu do New Yorku, ovaci, která snad byla dobře míněna, ale která uspořádána a přílišným přepychem, než aby se na ni mohli dívat demokraticky a prostě smýšlející občané, poradil jsem Rooseveltovi, aby se odebral klidně do Oyster Bay a zachovával důstojné mlčení, pokud tyto volby mu neukážou, kterou cestou by se měl ubírat. Tak byla by se dostavila porážka republikánské straně, a celou Amerikou byl by se rozlehl hlas volající Roosevelta k zachránění své strany. Roosevelt byl dychtiv pustit se předčasně do víru politických proudů, čekat mu bylo dlouhé — a nyní je »downaud out«.

Hlavní porážku ovšem utrpěl Taft. Jeho vlastní stát Ohio, v němž jeho bratr Charles pro něho tolik vykonal při volbách roku 1908, zasadil mu asi Brutovu ránu, když se rozhodl pro stranu demokratickou.

Republikánská strana může být zachráněna jen jedním prostředkem — reformou: novou, čistou krví progressivnosti. Konservatism

jí připravil tuto porážku, a konservatism, setrvá-li strana v něm, jí připraví hrob.

Na druhé straně demokraté mají dnes před sebou slibnou budoucnost, ale žádnou lehkou práci. Je zde velká zodpovědnost, mnoho bude třeba čistit a uklízet po zanedbané administraci republikánského režimu.

Lid přestává volit jako republikán, nebo demokrat. Lid se probouzí k novému politickému životu, v němž stranictví pozbývá svého významu. Dnes již nemáme voliče republikánské a demokratické, dnes máme o b č a n y, kteří chtějí mít poctivou, čestnou a spravedlivou vládu, která plní své sliby, která nemrhá penězi svých vydržovatelů, vládu, která by vládla pro l i d a ne pro »interesy«.

Republikánská vláda ve všech těchto ohledech zklamala, a proto ji lid sesadil. Lid chce dát příležitost straně demokratické. Ale pouhý fakt, že je to nová strana, ji nezachrání v případě zpronevěry. Co se stalo dnes republikánům, stane se i demokratům, jestliže budou následovat v šlépějích Taftovy administrace.

Žádná strana nemůže se udržet sliby. Pomocí slibů se může dostat k veslu, ale aby se tam udržela, musí své sliby plnit.

Strana demokratická ve svých kampaních slíbila nám mnoho pěkných věcí. Jaká stkvělá příležitost jest jí poskytnuta dnes, když má většinu ve Washingtonu, a když ovládá nejen kongres, ale i státy, jaká příležitost k zlepšení té naší prohnilé americké politiky splněním alespoň třetiny těch pěkných demokratických slibův.

II.

Nyní, když demokratická strana ovládá kongres, musí demokraté zodpověděti, co vlastně zamýšlejí učinit se šedesátým druhým kongresem.

Všeobecně se má za to, že tato strana se udrží ve své většině, a že roku 1912 dá nám demokratického presidenta.

Champ Clark z Missouri, který očekává, že stane se nástupcem všemohoucího Cannona, volá svou stranu k okamžité revisi tarifu, a tuto otázku považuje za tu nejnaléhavější práci demokratického kongresu.

Bryan, který po celou kampaň se držel v ústraní, očekává, že pokrokoví republikáni se spojí se stranou demokratickou a uskuteční lidové volby senátorů.

Konservativní republikáni ovšem varují publikum před demokratickou stranou, upozorňujíce voliče, že, jakmile se dostanou demo-

kraté k národní pokladně, užijí své příležitosti znamenitě a vyprázdní ji do posledního centu, pokud moc bude v jejich rukou.

Demokratické straně již nyní se předhazuje, že užije všech možných prostředků, zvláště národní pokladny, aby si naklonila voliče pro volby roku 1912.

Ačkoliv kořistní systém se prováděl jak republikány, tak i demokraty při každé změně stran, lze očekávati, že za dnešních poměrů, kdy veřejnost se zajímá o administrování svých fondů více, než kdykoli v minulosti, demokratická strana tentokrát nepodlehne pokušení, kterému dosud podléhala jedna strana za druhou, ukáže republikánským administracím, jak lacino a dobře se dá vládnout v Americe, když »bůdl« a špinavá politika se vystaví na pranýř.

Fakt, že demokratická strana nebyla puštěna ke žlabu vládnímu po čtrnáct hubených let, jest ovšem velkým pokušením pro ty demokraty, kteří se považují za zkracované, a kteří budou se snažit nahraditi, co v minulosti ztratili. Ale celkem vzato, demokratická strana je si dobře vědoma, že tentýž lid, který sesadil starou republikánskou stranu pro její hříchy, učiní tak i se stranou demokratickou, bude-li se dopouštěti zločinů, pro něž republikáni byli odvoláni.

Konservativní demokraté varují svou stranu, aby se nepouštěla do revidování tarifu, jelikož je to operace nevděčná, a každá administrace, která měla co dělat s formulováním tarifové otázky, byla při nejbližší příležitosti poražena nespokojenými voliči.

To jest ovšem náhled sobecký. Chce-li se demokratická strana vyhnout nesnadným problémům, jejichž rozuzlení jest ve prospěch amerického lidu přímou nutností, měla zůstat za pecí a nechat politiku stranou.

Vděčná práce to není, neboť každý ví, že všem se nezachová nikdy nikdo; ale zde se nejedná o vděčnost nebo nevděčnost. Tarif jest palčivou otázkou nutnosti, otázkou přítomnosti, otázkou, která musí být rozřešena bez ohledu na to, způsobí-li si tím strana nepřátele nebo ne. Nižší zrevidování tarifu jest jedním ze slibů, a to jeden z nejdůležitějších slibů, které demokratická strana lidu dala, když se ucházela o jeho důvěru a o jeho hlas.

Jest to v zájmu samé strany, aby si udržela důvěru lidu splněním svých slibů a snížením tarifů alespoň na nutných životních potřebách. Doufáme, že nebude třeba, aby republikánská strana se navrátila k veslu, aby snížení cen potravin a obleku bylo uskutečněno.

Bylo by zajímavé vědět, jak se připravuje president Taft na své první poselství před demokratickým kongresem. Jeho mysl za-

jisté jest plna ekonomických a industriálních problémů. Tyto problémy, věcně vzaty, jsou nepolitické a nestranické, a jejich správné rozřešení jest v zájmu jak demokratů, tak i republikánů. Je to v zájmu nás všech, aby železnice nepočítaly větší poplatky, než jim po právu náleží; aby trusty nevyssávaly chudý lid šroubováním vysokých cen za jejich výrobky ještě výše, a aby přírodní bohatství Spojených-Států bylo co nejlépe vyvinuto.

Poslední dobou republikánský kongres se nemohl dostat k zákonodárství pro samé boje mezi konservativními a pokrokovými republikány. Tyto třenice jsou asi tím největším kamenem úrazu, jenž hrozí rozdvojenému 62. kongresu.

V jistém smyslu rozdvojený kongres může konečně být legislaci k prospěchu. Před kongresem jsou položky na zákony nesmírně důležité nejen pro ohromné finanční podniky, ale i pro lid celého národa. Tak vážných položek nelze odhlasovati jako licitační nabídky, a rozdvojený kongres bude musit dlouho a vážně uvažovat a přetřásat tyto proposice, než budou sformulovány v zákony. V poslední době nahrnulo se kongresu tolik problémů, že pořádný odpočinek, pomlčka na popadnutí dechu, bude dobrou věcí. Při nočním klidu se nejlépe uvažuje. Ticho, které bude pro příští rok obklopovat Washington, dá našim zákonodárcům znamenitou příležitost ku přemýšlení.

Věcně vzato, nesmíme si dělat žádných velkých illusí na uzákonění nějakých radikálních změn. Demokratický Dům Zástupců stojí proti republikánskému Senátu a republikánskému presidentu, který má dosud v ruce právo veta.

Presidentské volby se blíží, a na obou stranách se bude silně manévrovat pro posici. Byl by to smělý muž, který by se chtěl pokusit o nějaké důležité legislování v této rozbouřené periodě. Žádná výstřední položka, ať uvedená tou neb onou stranou, neprojde během prvních měsíců nového kongresu, ano i kompromisy budou těžkou věcí. Proposicí může býti dost, ale proposice nejsou zákony.

Ale konečně, celý rok uplyne, než demokratický kongres se sejde, a republikánská většina má ještě dosti příležitosti, aby napravila, co dosud napravit může.

Kdyby republikánská strana měla dobré vůdce, mohla by zvrátit porážku z roku 1910 ve vítězství roku 1912 tím, že by pracovala ve prospěch pokrokového lidu amerického. Jsou zde především dva praktické prostředky na znovuzískání lidové důvěry: snížení životních potřeb snížením tarifu a zařízení parcelové pošty. Nechať re-

publikánský president a dosud republikánský kongres vykoná alespoň tyto dvě věci, a tak částečně zachrání svou čest, kterou si pokalil zrušeném svých mnoha pěkných slibů. Tím získá nejen americký lid, ale i sama republikánská strana.

Je zde však ještě mnoho reforem, které nemusí být ponechány k řešení demokratické straně; mnoho reforem, které republikánská platforma slíbila, když se roku 1908 ucházela o hlasy voličů.

Zde jest několik z těch mnoha slibů:

Revise Shermanova Aktu.

Doplnění železniční předlohy.

Rozřešení otázky Aljašky a jiných konversačních problémů.

Obnovení obchodního loďstva.

A především úplné zrušení cannonismu, neboť pokud Cannon bude »speaker«, žádná reformní předloha nedostane se do knihy Statut.

Předem však možno říci, že toto upomenutí a varování jest marné. Republikánská strana pohybovala se příliš dlouho v systému cannonismu, než aby nyní se z něho vyprostila. Zvyk formuluje přírodní i legislativní zákony. Republikánská strana jest příliš hluboko zabředlá, než aby se mohla vyprostit k novému životu. Pravděpodobnější je, že republikánská strana, nyní na konci své neúspěšné dráhy si řekne: »What's the use«, a se založenýma rukama bude očekávat poslední hodinku. V posledních sezeních kongresu obyčejně nepřichází na řadu žádné nové zákonodárství. Povolí se obvyklé appropriační předlohy na několik billionů dollarů, a republikánský kongres bude u konce.

A i kdyby se chtěla republikánská strana v poslední chvíli vzchopit a ve zbývajících několika týdnech chtěla prosadit některé z oněch důležitých problémů: korporační, trustovní, železniční, konservační nebo jakékoli jiné legislatury, byla by to ukvapená legislatura, která by se musila znovu a znovu revidovat. Tento kongres má před sebou sotva deset týdnů, a proto bude konečně ještě nejlépe, když všeho nechá a půjde do výslužby, kam patřil již dávno.

Kromě toho většina republikánských předáků v posledních dnech nesúčastní se kongresu, neboť mnohý vůdce vystoupil z jejich řad a uchýlil se do soukromého života, ostracisován morálním míněním veřejnosti. Tito páni mají nyní jiné starosti, než jak to půjde dále v politice: jejich mysl jest nyní zaujata různými soukromými firmami, v jejichž službách budou hledat své další živobytí.

Má-li president Taft trochu rozumu, nepůjde před kongres se žádnou dlouhou řadou předloh a návrhů, ale omezí se na program nejstručnější. Jinak byl by nucen projíti hlubokým pokořením, kterého by se mu dostalo, kdyby jeho návrhy zapadly nepovšimnuty.

Je to demokratická strana a její vůdcové, kteří poutají k sobě veškeru pozornost americké veřejnosti. Demokratická strana může zbývajícího půldruhého roku užít ku kladení důkladných a pevných základů; základů, které by ji udržely déle než jediný term; základů, na nichž bude moci zbudovati skutečnou lidovládu. Za republikánského režimu lidovláda byla omezována, až zbyla z ní jen pouhá planá, prázdná fráze. Avšak americký lid se utlačit nedá. To je patrno z posledních voleb. Když tlak protežovaných interesů se stane nesnesitelným, náš lid se chopí svého jediného, ale všemocného práva — hlasování, a setřese se svých beder nesnesitelné břímě. Takováto revoluce opakovala se v dějinách naší politiky již několikrát. Ale naskytuje se otázka: »Je to rozumné, aby se k tomuto kroku nechávalo dojít?«

Republikánská strana jest odsouzena a potrestána. Lid dává příležitost straně demokratické. Je to však jen příležitost na zkoušku, kterou demokraté musejí obstát, chtějí-li se pevně udržet.

Neobstojí-li a nechají-li se strhnout do starých kolejí zaprodané republikánské strany, nebude jejich sláva dlouho trvati, a demokraté půjdou za republikány, aby dána byla příležitost stále rostoucí straně nové — straně sociální.

III.

Demokratický kongres, ačkoli v posledních letech byl řídkým zjevem, není konečně ničím novým v análech americké republiky. Skutečnou novinkou šedesátého druhého kongresu bude první sociální kongresník — Viktor L. Berger z Milwaukee.

Zorganisovaný socialism byl v Americe až do nedávna něčím neslýchaným. Táž Amerika, která zrodila nejsilnější dělnické Unie, táž Amerika, jež ukázala světu ty největší stávky, neměla až dosud ani jediného zástupce ve Washingtonu.

Ale za to se zdá, že nyní chtějí sociální vůdcové nahradit, co bylo v minulosti zanedbáváno. Jak rychle se v Americe socialism vzmáhá, je vidět z toho, že v posledních volbách bylo 720.000 sociálních hlasů, vzrůst to 75 procent od roku 1908. V několika Státech bylo zvoleno celkem 35 členů státní legislatury, a asi 40 měst má dnes sociální většinu ve veřejných úřadech.

Charles Edward Russel, jenž byl sociálním kandidátem pro guvernéra státu New Yorku, zdvojnásobil počet svých voličů a obdržel více hlasů než populární vůdce »Ligy Neodvislosti«, W. R. Hearst.

Minneapolis málem bylo by následovalo příkladu města Milwaukee: chybělo mu méně než 1000 hlasů na zvolení starosty-socialisty.

Columbus v Ohiu a jeden new-yorský distrikt málem byly by daly Bergerovi dva kollegy ve Washingtonu.

Celkem je vidět, že po celých Spojených Státech socialisté činí znamenité pokroky. Úspěchy této nové strany jsou zvláště patrny v pacifických Státech, zejména v Los Angeles a San Francisku, kde boj mezi kapitálem a dělnictvem právě nyní vášnivě je rozpoután.

Na severozápadě, zvláště v Milwaukee, které jest Gibraltarem amerického socialismu, a v Chicagu, kde kontrast mezi arogantním bohatstvím a hladovějící chudinou jest patrnější než v kterémkoli jiném americkém městě, s jedinou snad výjimkou Pittsburgu, socialism nabývá pevné půdy tak rychle, že konservativní strany se připravují na vážnou obranu proti postupu socialismu.

V uvedených distriktech jest vliv socialismu nejpatrnější; ale není jediného průmyslového střediska, které by se nemohlo vykázat silným vzrůstem sociální strany.

Filadelfie ukázala v posledních volbách, jak silně je socialism zakořeněn v jejím středu, tak důrazně, že všeobecná stávka, která již několik týdnů v tomto městě zuří, propukla s obnoveným úsilím a s velkými nadějemi do budoucnosti. Odpor a lhostejnost ustoupily nadšené činnosti.

Vstup sociální strany do kongresu začíná novou éru v dějinách Ameriky.

Sociálně-demokratická strana v Milwaukee nejen že přesadila volbu Bergerovu do kongresu, ale dosáhla vítězství na celé čáře v celém Milwauckém okresu, zvolivši sociální vůdce do všech veřejných úřadů většinami od 5000 do 7000, největší to většiny v dějinách onoho okresu. Kromě toho socialisté zvolili 13 členů do státní legislatury, jednoho senátora a dvanáct assemblymanů, všechny z milwauckého okresu.

Toto velké vítězství bylo ovšem do velké míry umožněno žárlivými šarvátkami mezi starými stranami, ale sociálním vůdcům nedá se upřít silná a znamenitě zorganisovaná propaganda. Nemajíce žádného denníku, milwaučtí socialisté vydávali každý týden, po šest

neděl před volbami, na statisíce výtisků malého čtyřstránkového letáku, jenž byl tištěn v angličině a němčině a který mistrně exponoval zásady socialismu. Tento leták byl každou neděli roznášen 1200 členů s takovou horlivostí, že nebylo jediného domu v milwauckém okresu, kam by si byl nenašel cestu. V poledních přestávkách byly pořádány sociální schůze v továrnách a večer v najatých sálech, den ode dne po celých šest týdnů před volbami.

Kongresník Berger není žádný snílek. Jeho kariéra jest úspěšnou kariérou starého, zkušeného obchodníka, jenž měl příležitost prohlédnout život ve všech jeho fásích. Ovšem že neočekává, že jemu samému se podaří zrevolucionovat celou Ameriku.

»Vím, že mnoho vykonat nemohu,« vyslovil se Berger, když výsledek voleb mu byl doručen. »Mojí povinností bude, abych zastupoval zájmy pracující třídy v kongresu Spojených Států. Měli jsme v kongresu několik uniových zástupců, dobrých to lidí, ale jejich činnost setkala se s nezdarem, protože se přidávali k jedné nebo druhé kapitalistické straně. Tím pozbyli své individuality a přestali být užitečnými věci sociální.

Zastupuji sociálně-demokratickou stranu, a proto nemohu se sjednotit s jinými stranami. To ovšem neznamená, že budu vždycky v opposici a proti vládě, ale reservuji pro sebe právo uvažovat o každé předloze se stanoviska sociálně-demokratické strany, a hlasovat ve prospěch dělnictva. Jako člen kongresu nebudu následovat žádných starých vůdců konservativních stran a budu hledět, abych zformuloval a uplatnil zákony, které by byly ve prospěch lidu a mé strany.«

Vyhlídky socialismu do budoucnosti ve Spojených Státech jsou nanejvýš slibné. Evropa se divila, proč Amerika, která se stále chlubí svou pokrokovostí, nemohla se zmoci na dělnickou stranu, jež by byla dosti silná, aby své zásady mohla uplatnit v kongresu. Anglie, Francie, Německo a Rakousko mají sociálně-demokratickou stranu zastoupenu již celou řadu let, zatím co Amerika, ta pokroková Amerika, nemohla se při všech svých dělnických vítězstvích zmoci ani na jediného zástupce v kongresu. Jak to vysvětlit?

Vysvětlení je snadné a jednoduché. Americký dělník jest a vždycky byl lépe placen než jeho evropští soudruzi, a spokojenost se do bojů nepouští. V evropských státech dělnická třída živořila při nízkých mzdách, a nedostatek rodí vzdor a odpor. Proto v Evropě dostalo se socialismu průchodu dříve než v Americe. A není pochyby, že kdyby američtí kapitalisté byli povolnější k požadavkům

dělnictva, socialism by nenabyl zde nikdy velkých rozměrů. Sytý člověk je spokojen se životem a nepouští se do politických vírů; hladový chuďas hledá spásu v naruči socialismu.

S každoročním přílivem pracovních sil do Ameriky stoupají ceny životních potřeb více než mzdy; zorganisovaný kapitál není na amerických dělnících tak závislým, jako někdy býval; s pokrokem doby přicházejí nové požadavky; pracovní třídy chtějí lépe žít při menší práci, a tak postupem času poskytuje se sociálnímu bacillu atmosféra, ve které se bude moci rychle rozmnožit.

Nebylo by divu, kdyby Amerika, která jest dosud v socialismu daleko za Evropou, stala se v několika letech zemí socialismu.

Mnoho, řekl bych všechno, závisí na přítomných konservativních stranách. Republikáni lid americký zklamali, a byli tudíž zbaveni moci. Posledními volbami dána byla vláda v ruce strany demokratické. Zklame-li i tato strana, dostane se k veslu socialism.

Technické školství, jeho význam a reforma.

Napsal Ing. Albín Bašus.

(Pokračování.)

Značný počet posluchačů má v zápětí i zhoršenou výchovu na školách technických;[9] jmenovitě u nás jsou známy v tom směru stesky na nedostatečnost místností, jsou známy touhy po odlehčení professorů assistenty a suplenty, a jest jasno, že při pracích konstruktivních a výchově laboratorní, na kteroužto poslední se dnes klade hlavní důraz — pracuje se mnohem lépe s méně posluchači než s mnoha. To dosvědčují nám také americké techniky; tam probírá látku professorem přednesenou ve skupinách o 10—12 žácích »adjunct-professor« — pomocný učitel společně s instruktorem nebo assistenty.

Značný počet posluchačů má i tu nevýhodu, že při dnešním systému jednotlivých zkoušek zaberou tyto mnohdy professoru celé týdny, ba i měsíce, tak že mu na práci vědeckou a úspěšnou činnost učitelskou (initiativní práce, návod a povzbuzení ku pracím vědeckým a pod.) mnoho času nezbude.

Bylo by tudíž záhodno uvažovati o prostředcích, jimiž dalo by se zameziti veliké stoupání počtu posluchačů na jedné straně, a jakými prostředky dala by se zvýšiti úroveň posluchačů, dnes horší než prostřední, která jmenovitě v kruzích výrobních zavinila poklesnutí vážnosti vysokých škol technických. V literatuře odborné i v tisku denním setkáváme se dnes s vážnými hlasy, které se horlivě přimlouvají za omezení počtu posluchačstva (Jüptner, Roscher). Jest to prostředek sice nejjednodušší, ale nedemokratický a nepopulární a měl by v zápětí jen vzrůst středních neb soukromých škol technických, kvalit ne právě dobrých.

---

[9] H. Jüptner von Jornstorff: Zur Reform des technischen Hochschulunterrichtes, přednáška v Klubu průmyslníků, Vídeň 1910.

Z prostředků, jichž v Německu již dnes vysoké školy se chápou, aby zmírnily nával ku studiu technickému, osvědčily se jmenovitě:

1. zvýšení požadavků pro přijetí na vysokou školu; tak na př. berlínská technika požaduje od adeptů strojního inženýrství jednoroční úspěšnou praksi dílenskou — v dílnách státních neb v některém průmyslovém závodě;

2. vysoké školné, poplatky a taxy; tak na př. zaplatí v Charlottenburku studující průměrně 1000—1500 Mk ročně školného za laboratoře a taxy — tak že studium jest velmi drahé a celé řadě chudších a méně zámožných přímo znesnadněno;

3. zařizování středních škol technických. Nelze tu popírati, že pro běžné potřeby průmyslu vzdělání z těchto škol úplně stačí — a jest proto tento způsob odlehčení škol vysokých po mém názoru nejlepší — ač zase nepřehlížím, že *sociální* postavení techniků (ze škol vysokých i středních) se tím nezlepší!

Jüppner navrhuje mimo to přísnou zkoušku po ukončení prvých dvou ročníků (způsob obvyklý na technikách francouzských), aby povznesla se úroveň posluchačů v ročnících vyšších.

Úkoly vysokých škol technických.

Úkoly škol technických, jakožto škol ryze moderních, které vyrostly z potřeb novodobého života, jsou velmi rozsáhlé a mnohdy nesnadné, co však je hlavní: stále se množí a stále roste okruh působnosti těchto škol.[10]

Tento fakt nikterak nás nepřekvapí, neboť stále se objevují nové a nové obory výdělečné činnosti, v průmyslu jeví se stálý pokrok,[11] proto také rostou a musejí se stále rozšiřovati vysoké školy technické. Jest proto také přirozeno, že při tomto *neustálém pokroku a neutuchajícím rozvoji* nelze stanoviti organisaci jejich jednou provždy, ale že nutno ji stále měnit a poměrům praktického života přizpůsobovat, a odtud plynou i mnohé snahy reformní, i mnohé zásady principielní důležitosti, na nichž organisace vysokých škol technických musí spočívat. — Úkoly vysokých škol technických lze povšechně shrnouti v následující hlavní body:

---

[10] Tak na př. ve školním roce 1910—11 téměř na všech německých technikách budou se konati přednášky o aviatice, stavbě aeroplánů a vzduchoplavbě.

[11] Pěkně to vyjádřil ing. Ruppert ve Werkstattstechnik, II. roč., str. 616: ...»heute gleicht jegliche Technik dem wogenden Meere, ein Fortschritt verschlingt den anderen, wie es die heranrollende Woge mit der vorangegangenen tut.«

1. Mají především vychovávati badatele vědecké, neboť jsou nejvyšším učelištěm technických věd a jediným místem, které u nás práci vědecké jest určeno.

2. Mají vychovávati inženýry pro praktický život a to ne lidi průměrné, ale takové, kteří by na základě svých vědomostí a všeobecného velkého vzdělání byli s to, aby byli vůdčími osobnostmi v životě hospodářském.

3. Technické školy mají vychovávati i státní úředníky a vůbec úředníky odborné, kteří by na základě svých odborných vědomostí byli s to, aby úspěšně působili v podnicích neb úřadech státních, zemských neb obecních.

4. Vědeckým badáním a šetřením mají vyznačovati průmyslu a živnostem dráhy vývojové a býti tak celku obecně prospěšny. Co znamená vědecké badání pro vývoj průmyslu, vidíme nejlépe na moderním Německu, kde dvě z nejlepších industrií, chemická a elektrotechnická, děkují za svůj vzrůst téměř výhradně práci vědecké.[12] Ostatně netřeba poukazovati ani na poměry německé; u nás na příklad průmysl cukrovarnický dostal se na vysoký stupeň právě jen tím, že vědecké práci v cukrovarnictví věnovala se velká péče a že již po léta existuje na české technice pražské výzkumné stanice pro průmysl cukrovarský.

5. Mají dávati podněty ku velkým pracím technicko-hospodářským, specielně podnikům průmyslovým. Jmenovitě u nás měl by každý professor, který přednáší nauky praktické, podávati i stručný přehled po svém oboru a statistická data o závodech stávajících, a mohl by při tom ukazovati posluchačům, jakého průmyslu nám jest třeba a jaké podmínky ku vzniku jeho musejí býti splněny. To předpokládá ovšem trochu více práce než řemeslné vyložení několika základních pouček vědeckých.

6. Mají organisovati práci technickou vůbec, jmenovitě vědeckou činnost literární; tuto činnost musíme požadovat od našich professorů v důsledku našeho českého postavení: nebot u nás má každý, kdo stojí na zodpovědném místě veřejném, i povinnosti všenárodní — nikoli jen svého povolání!

---

[12] »L'industrie chimique allemande doit sa position prépondérante uniquement à la haute préparation scientifique de ses collaborateurs.« M. E. Léduc v Bulletin de la Société d'encouragement pour l'industrie nationale. No. 8, tome 112.

Initiativu, kterou by měla technická škola vyvíjeti na poli celonárodním, měla by vštípit i svým absolventům,[13] aby tito v praktickém životě působili ku stálému rozvoji a neutuchajícímu pokroku.

Je v tom i kus charakterové výchovy, dáti jim na cestu životní devisu: jen pokrok neustálý a práce vytrvalá může v oborech technických setkati se s úspěchem!

Z činnosti výchovné nejvíce zasluhuje pozornosti ona, která směřuje k *činnosti inženýrské*, poněvadž tu může technika nejvíce prospět, ale také největšího vlivu dosáhnout na život praktický. Technická škola má býti duševním ohniskem činnosti inženýrské v národě; také na nejpřednější škole technické (charlottenburské) vidíme, kolik popudů novot a práce děkuje jí německá industrie. Uvádím tu na př. jen parní stejnosměrný stroj Stumpfův, novinku to průmyslu strojnického, nebo Riedlerovy konstrukce motorů plynových, jež přivodily neobyčejný rozmach tohoto oddělení Augsbursko-Norimberské strojírny a pod.

Základními složkami činnosti inženýrské jsou: technická a hospodářská; z toho plyne, že výchova musí být pokud možno obsáhlá, praktickým potřebám přizpůsobená, a to jak *technická*, tak *hospodářská*. Na tuto poslední se velice zapomínalo, a prvá nesla se výhradně skoro směrem theoretickým a konstruktivním. Ale tak, jako pro práci vědeckou jest třeba učiti posluchače pracovati methodicky a vštípiti mu základní poznatky vědecké, jest pro praktický život třeba jasného a stručného přehledu po svém oboru, aby se dovedl snadno orientovat v otázkách každodenních, a jest mu třeba i vzdělání hospodářského — ne tak z politické ekonomie, jako spíše z *technické ekonomiky* — jest mu více třeba vzdělání obchodního než národohospodářského.[14])

---

[13] »Il faut développer le sens de la réflexion et de l'initiative, donner à l'élève une notion exacte de la valeur du temps et lui permettre d'apprécier en même temps le rapport qui devra exister équitablement entre l'effort et le résultat.« P. Astier: L'enseignement technique industriel et commercial en France et à l'étranger. Paris, 1908.

[14] M. Bellom: L'enseignement économique et social dans les écoles techniques à l'Étranger et en France avec un plan de réforme. Larosse & Forcel, Paříž, 1908. — Srovnej i výrok Philippovichův: »Der Konstrukteur bedarf gründlicher Kenntnisse in der Privatwirtschaftslehre, speziell der gewerblichen und kaufmännischen Betriebslehre, und deren Hilfsmittel, wie

Z toho plyne dále, že vedle technických věd exaktních musí se na technikách přednášeti hlavně nauky technologické a nauky rázu praktického, které teprve v poslední době se vyvíjejí a pro praktický život mají eminentní význam[15] (na př. kalkulace výrobních nákladů, zařízení a vnitřní organisace podniků průmyslových, rationální methody pracovní, tak jak se to vše přednášelo na technice v Charlottenburku).

Výstavba a vypravení škol technických.

Technické školy jsou ústavy, které jen tenkráte mohou s úspěchem působit, jestliže jsou dobře zařízeny a vypraveny pomůckami učebnými; že v tomto směru jest Rakousko státem, který stojí dle slov prof. Doerfla i za Ruskem, jest při jeho známé péči o školství sice pochopitelno, našemu vývoji hospodářskému však neobyčejně škodlivo!

Jaké obnosy věnují se na technické školy jinde — zvláště v Německu — zřejmo jest na př. z toho, že nově zřízená — a to ještě neúplná — technika ve Vratislavi (strojnictví, chemie a hutnictví) stála přes *6 milionů marek*. Z jiných technických škol stály na př.: strojnická laboratoř v Curychu 1,250.000 K, laboratoře v Drážďanech: strojnická 1,200.000 K, elektrotechnická 820.000 K, a pro stavby vodní 900.000 K. V tomto směru jest v Rakousku lépe zařízena toliko technika vídeňská a česká v Brně!

Technické školy mají býti vyzbrojeny:

a) pomůckami učebnými, modely, sbírkami a pod.;
b) zkušebními laboratořemi, opatřenými dostatečným počtem strojů a přístrojů;
c) bibliothekami a semináři;
d) pracovními dílnami, respektive menšími podniky továrního rázu.

Jest jasno, že pro technickou školu a technickou výchovu jest velmi prospěšné, je-li v místě školy veliká, dobře rozvinutá industrie, zvláště taková, jež školu technickou v jejím podnikání podporuje (exkurse, zkoušky strojů v závodech a pod.), anebo jsou-li v místě

Kalkulation u. s. w. Diese Gebiete gehören aber nicht zur Nationaloekonomie.« Grundriss, 2. vydání, I. svazek, str. 34.

[15] Přehled po německé literatuře technicko-hospodářské podává pěkný článek: Technisch-wirtschaftliche Betrachtungen v časopise Werkstattstechnik, I. roč., č. 3.

školy obsáhlá musea technického rázu (Mnichov [Deutsches Museum], Berlín [museum dopravní]).

Inženýrské vědy a specielně strojnictví jsou totiž z těch, jimž nejlépe lze se naučiti na příkladech a pokusech, a jsou proto pomůcky různého druhu k vyučování nezbytně nutné; prof. Riedler[16] prohlašuje za jediný správný základ technického vyučování vědecký pokus. Tento směr ve výchově technické jevil se sice již počátkem let sedmdesátých minulého století, teprve však po roce 1890 dostalo se některým technikám toho, čeho jim ku samostatné práci vědecké nezbytně jest třeba: *laboratoří.*

Dnes považují se laboratoře a to nákladně zařízené za nejdůležitější pomůcku výchovnou technických škol; v dnešní své podobě neexistují ovšem dlouho. Byl sice již r. 1868 zařízen prof. Bauschingerem v Mnichově. Ústav pro zkoušení materiálu a po něm podobný r. 1879 prof. Tetmajerem v Curychu; první laboratoří však dnešního typu byla elektrotechnická laboratoř charlottenburská z r. 1883. Teprve však rok 1895 lze považovati za počátek nové éry ve stavbě laboratoří vůbec, kdy v Německu — po způsobu americkém — postaveny byly nákladné laboratoře v Charlottenburku a Darmstadtě.[17] Primát ve výstavbě laboratoří má však dosud Amerika, kde i výchova laboratorní dosáhla největšího rozkvětu; jsou to také laboratoře amerických technik, jež byly vzorem technikám starého světa.[18]

Výchova laboratorní bystří pozorovací talent, vštěpuje snadným způsobem posluchačům základní poznatky vědecké, povzbuzuje k vlastnímu badání vědeckému; na amerických školách technických věnují se studiu v laboratořích poslední tři semestry (t. zv. Experimental Engineering) a práce provádějí se po důkladné přípravě, k níž užívá se jmenovitě knihy Alexandra Kennedyho: »The use and equipement of Engineering Laboratories.«[19]

Úkol laboratoří vytkl velmi pěkně v pamětním spise u příležitosti světové výstavy v St. Louis jeden z nejlepších samostatných

---

[16] A. Riedler: Die Entwickelung des maschinentechnischen Studiums, Z. d. V. d. I., svazek 52, č. 18.

[17] Kammerer: Werkzeug und Arbeitsteilung, tamtéž, svazek 52, č. 7.

[18] S. Müller: Technische Hochschulen in Nordamerika, B Teubner, Lipsko 1908.

[19] Dr. A. Lang: Die Ausbildung der Maschineningenieure in Amerika, Werkstattstechnik, roč. II., str. 302.

ústavů technických v Americe: The Massachusetts Institute of Technology (Boston).

Za úkol laboratoří považuje hlavně: v š t í p i t i p o s l u c h a č i z á k l a d n í p o z n a t k y v ě d e c k é, *vésti* a *pobádati* j e j a n e š k o l á c k y v y u č o v a t i a s p r o s t ř e d k o v a t i ú z k ý s t y k m e z i p o s l u c h a č i a p r o f e s s o r y, aby tito mohli seznati a oceniti individuální schopnosti posluchačů.

Že laboratoře — vedle dílen cvičných — jsou tolik oblíbeny zvláště v Americe, z toho nelze souditi, že by se tam snad dělo tak z důvodů vědeckého badání, jako spíše proto, že usnadňují neobyčejně vniknouti v procesy technické a vědy inženýrské — jinými slovy, usnadňují výchovu technickou. V Americe jest c í l e m v ý c h o v y v p r v é ř a d ě v ý d ě l e č n á č i n n o s t, jak dosvědčuje výrok jednoho professora:[20] »We should not attempt to make mental storehouses of men, but mental factories.« (Nesmíme se snažiti dělati z lidí duševní o b c h o d n í d o m y, ale duševní t o v á r n y!)

Při obsáhlosti jednotlivých oborů technických a při stálém jich vzrůstu není to ani jinak možno, než že musí být výchova na školách technických p o v š e c h n á; z toho plyne ovšem i další důsledek, že musí býti *initiativní*. Posluchačům lze vštípiti na škole toliko základy a přehled o jednotlivých odvětvích vědních, detaily a vědomosti speciální musí si však zaopatřit sami.

Této novodobé tendenci výchovné na technikách odpovídá další zařízení: s e m i n á ř e, jež opatřeny jsou dobrými bibliothekami. Dnes existují v Německu a i u nás semináře nejen při naukách rázu národohospodářského — ale i při stolicích ryze technických, na př. při stavitelství železničním (Wuttke v Drážďanech, Birk v Praze), při stolici strojů obráběcích a organisace podniků průmyslových (Schlesinger, Charlottenburk) a pod. U nás zavedl seminář prof. německé techniky A. Birk a vyjádřil se o účelu jeho následovně:[21]

»Die Hörer sollen allwöchentlich zusammentreten, um sich über neue Erscheinungen der technischen und technischwirtschaftlichen Literatur, über neue Projekte und Bauten zu besprechen, Fragen, Vorschläge und Gedanken einzelner Mitglieder zu erörtern und sich in kurzen, klaren, prägnanten Vorträgen zu üben.«

(Pokračování.)

---

[20] F. zur Nedden: Die praktische Werkstattausbildung der akademischen Maschineningenieure, Z. d. V. d. I., svazek 52, č. 5.

[21] Rundschau für Technik und Wirtschaft, roč. 1908.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Spekulační horečka. — Cukrovarský kartel. — Bosenská návštěva. — Josef Bromovský. — Bída v Orlických horách.

Události na vídeňské burse, které vyvrcholily v šílenou spekulaci se Škodovými akciemi, obrátily pozornost veřejnou opětně k spekulačním poměrům u nás. Spekulační poměry u nás byly vždy nenormální. Avšak poslední léta nese spekulační ruch zřejmé známky chorobnosti. Není to jen okolnost, že dividendové papíry průmyslové mají skoro veskrze kurs, poskytující stejné zúročení jak renty se sirotčí jistotou, která ukazuje tuto chorobnost, nýbrž jsou to zjevy vážnější ještě. Máme dividendové papíry, jichž kurs vyhnala spekulace o 50 procent nad nominále, které snad teprve za rok a déle dividendu ponesou. A tento zjev právě ukazuje, že naše spekulace se ohlíží málo nebo nic na možnou rentabilitu papíru a závodu, kterému papír svědčí a že jí jde jediné o to, aby kořistila z kursových pohybů.

Takováto spekulace se ovšem ohlíží tím méně na úrokovou míru, za kterou má peníze k disposici. Spekuluje se bez všech pravidel, beze vší rozumné kalkulace. Že této spekulační horečky využijí jiní lidé ku svému prospěchu, že si při tom pomáhají zprávami, které člověk, spekulační horečkou nestižený, by odbyl útrpným úsměvem jest už jen další příznak choroby. Horší ovšem jsou důsledky takovéto přehnané spekulace, které musí odnášeti celý hospodářský organismus. Je to především vliv na peněžní trh. Poměry na peněžním trhu byly počátkem roku a první čtyři měsíce velice nepříznivy. Úroková míra rakousko-uherské banky nebyla sice zvýšena, ale banka nevycházela takřka ze situace, že množství obíhajících bankovek přesahovalo nezdaněný kontingent. Soukromý peněžní trh byl ještě nepříznivější. A vinu nese výhradně spekulace, která kladla na peněžní trh ohromné požadavky. U jedné z pražských bank stouply účty reportů bursovních okrouhle ze 40 na 90 mil. korun v prvých 4 měsících tohoto roku. Najít pravou příčinu dnešní spekulační horečky jest těžko. Jisto je, že nemalou úlohu hraje zde okolnost, že pro naše spekulanty se nedostává prvořadných dividendových papírů. Postátněním soukromých drah zmizely s trhu statisíce dividendových papírů, za něž nepřišla dostatečná náhrada. Trh nemá tedy s dostatek papírů dividendových.

V rumlu se Škodovými akciemi vystoupil tento fakt jasně do popředí. Příčinou nedostatku dividendových papírů na trhu jsou z nemalé části také poměry politické a národnostní. Každá národnost drží houževnatě svoji hospodářskou posici a drží i dividendové papíry pevně ve svých rukou. Dobrý papír se ani na trh nedostane. Stálo by za sečtení, co ztrácíme ve spekulaci každoročně, a dalo by se pak lehce odhadnout, zda neztrácíme tímto způsobem víc, než kolik bychom ztratili a mohli ztratit při plné volnosti oběhu cenných dividendových papírů.

* * *

Po dvouletém jednání došlo k uzavření druhého velikého kartelu cukrovarského u nás, v němž jsou zúčastněny jak surovárny, tak také rafinerie. Účelem kartelu jest především pomoci surovárnám z dnešní řepné tísně, která se jeví v hrozícím nedostatku suroviny. Strach a boj o surovinu, řepu, vedl v letech právě uplynulých jednak k protržení dohody rayonové, jednak k úsilnému zakupování cukrovarů a koncentračním snahám. Zakupování cukrovarů se dálo buď jen za tím účelem, aby se zvětšily dodávkové řepní rayony jiných cukrovarů, nebo aby soustředěním více cukrovarů v jedněch rukou byla vyřešena též otázka boje o řepu. Příčinu nouze o řepu dlužno hledati v tom, že obilí vážně soutěží v novější době co do výnosnosti s řepou a jinými průmyslovými plodinami. Vysoké ceny obilí soutěž tu umožnily. Ale vedle obilí jsou ještě jiné plodiny, které v poslední době a to právě pro kraje řepařské nabyly zvláštního významu. Je to čekanka, jejíž pěstění se velice rozmohlo, dík vzrůstající spotřebě náhražků kávových a nesmyslné naší dani spotřební z kávy. Sušárny čekanky nalézají se většinou v rolnických rukou, jsou dobře zorganisovány a pěstění čekanky zaručuje při menší práci stejný nebo větší zisk než pěstění řepy. Vedle čekanky je to celá řada plodin zeleninových, jichž pěstění se dosti rychle ujímá a bere půdu řepě. Za těchto poměrů není strach z nedostatku řepy neodůvodněný a jest docela pochopitelná snaha surováren zajistiti si dodávky řepní zvýšením výnosnosti této plodiny, tedy vyššími cenami za řepu. Jest také poměry tržními docela odůvodněno, že se této větší výnosnosti nedá docílit jinak, než když rafinerie poskytnou surovárnám účast na využitkování celní ochrany smlouvou kartelní. Jiná jest ovšem otázka, zda cenová politika kartelu nestlačí domácí konsum, a zda surovárny i rafinerie budou pak chtít nabízet na světovém trhu za podstatně nižších cen větší kvanta cukru. Nebude-li tu této ochoty a to za jistých poměrů není vyloučeno, pak prostě se musí minout cílem také účel kartelu: zajistiti každému cukrovaru vyššími cenami tolik řepy, kolik odpovídá jeho výrobní potenci. Třeba tu surovina byla, nebude ochoty prodávat výrobek za okolností naznačených a nebude pak ani ochoty řepu v tom množství kupovat. Pak bude zas jediná pomoc: další koncentrace výroby. Že nebezpečí stlačení domácího konsumu jest, dokazují zkušenosti s předešlým kartelem a dokazuje fakt, že důležitý konsument cukru: továrny na cukrovinky a pod. jsou stěží s to ubránit se cizí soutěži doma, o exportu ani nemluvě. V tom má Anglie, které dodáváme levný cukr, dnes hlavní slovo.

* * *

Začátkem května navštívili Prahu členové nejmladší obchodní a živnostenské komory v Rakousko-Uhersku: komory sarajevské. Návštěva byla oplátkou za loňskou návštěvu předlitavských obchodních komor v Bosně a platila ovšem především obchodní komoře. Abstrahujeme-li od oficiálností a zdvořilostních forem, můžeme bez nadsázky říci, že návštěva může míti pro nás i pro návštěvníky nemalý význam. Už loňského roku dovedli jsme při návštěvě bosenské si získat jisté jméno, které, smíme-li doufat ve svoji vlastní solidnost, bude návštěvou bosenských hostí jen utvrzeno. Hned po bosenské loňské návštěvě počaly projekty uplatnění české industrie v Bosně, firmy bosenské dokonce obrátily pozornost výhradně k českým výrobkům. A pro bosenské hosty znamená bližší seznámení s našimi kulturními zařízeními, s našimi hospodářskými poměry podnět k úsilné, soustavné práci k povznesení vlastního blahobytu. A tím vším může být význam Slovanstva v Rakousko-Uhersku jen posílen. Ovšem jedna překážka možných intensivnějších styků hospodářských jest v dnešních tarifních poměrech. Bosna a Hercegovina jest pro naše výrobky nepřístupnější tarifně než Turecko a Asie. Nepřirozené tarifní poměry jsou zaviněny tím, že větší část transportu po suchu se děje po uherských drahách a Uhry žárlivě střeží svoje výhody, plynoucí z přirozené geografické polohy. Náprava jest tedy možna jen tak, že se uvolní a umožní dopravou přes Terst a dalmatské přístavy do Bosny a Hercegoviny. Ale tu naše vláda přímo neuvěřitelným, lehkomyslným způsobem nechává všechny petice a žádosti nevyřízené.

* * *

Dne 8. května zemřel vynikající český průmyslník Josef Bromovský. Tvůrci českého průmyslu upadají u nás jako kulturní jednotky dřív v zapomenutí, než poslední lyrický básník a jejich jméno nežije déle, než pokud je drží obchodní rejstřík. A přece lidé jako inž. Josef Bromovský vykonali tolik, co úzce souvisí s naším pokrokem a s naší lepší budoucností.

Inž. Josef Bromovský patří ke generaci strojních inženýrů, která našla půdu pro své působení v cukrovarství. A v tehdejší době, kdy inž. Bromovský začal, bylo dojista mimořádnou obchodní prozíravostí tušit možný rozvoj českého cukrovarství. Inž. Bromovský sám podněcoval k zakládání cukrovarů, zdokonalil některé cukrovarské stroje. Na výši byl přiveden podnik teprve, když získal dobré společníky v Märkym a Schulzovi. Obchodně předčil Bromovský co do agilnosti snad všecky, kdož v našem strojnictví zaujímali vedoucí postavení. Jest to patrno z jeho expanse exportní v letech osmdesátých a i pozdější jeho exportní podniky. Po smrti Märkyho musil se ohlížet po jiném společníku. Tehdy byla nejvhodnější příležitost firmu akcionovat. Bromovský chtěl firmu prodat, ale k prodeji nedošlo. Našel nového společníka. Pak přišlo akcionování firmy, fuse s Rustonkou a koupě strojírny Ringhofferovy. Všecko na sklonku jeho života.

* * *

Letošní zimy byla v Orlickém pohoří veliká bída. Loňský rok byl pro horské kraje neúrodný, se špatnou sklizní píce a co horšího: tkalcovství bylo úplně na mizině.

Zevně neprojevovala se bída v Orlických horách žádným způsobem, který by čtenáře naše a žurnalistiku zajímal. Nestal se žádný případ otravy následkem požívání šlichty jako před 2 lety, kdy se najednou o bídě v Orlických horách psalo ve všech možných žurnálech. Lidé snad ale přece jen šlichtu jedli, nebo aspoň do toho daleko nebylo, když vláda viděla se nucena zasáhnout a tkalcům v Orlických horách rozdat 5000 masových konserv. Mimo to prý dal místodržitel 4000 K na zmírnění bídy. Jisto jest nade vši pochybnost, že to, co dala vláda na zmírnění bídy, třeba to byla jen maličkost, nedala z našeho popudu a z větší části také ne pro naše lidi. Neboť my se o takové věci zásadně nestaráme, ponechávajíce o to starost svým sousedům. Hlad v Orlických horách jest v posledních letech, jak se zdá, stálým hostem. Letošní sčítání lidu ukázalo pak veliký úbytek obyvatelstva v městech a místech Orlických hor v hejtmanství žamberecké a novoměstské. Proti úplnému úpadku jest jediný prostředek: nové železné dráhy do hor Orlických. Jest celá řada projektů: Nové Město—Olešnice—Deštná, Žamberk—Nekoř—Trčkov atd. Jedna z nich by měla být velice brzy postavena, neboť konservami stát lidi v horách neudrží.

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Automatický postup úřednictva státních drah. — Pražská obec a politická příslušnost jejích zaměstnanců. — Dozvuky železniční katastrofy v Uhersku. — Protidělnické tažení v U. S. A. — Francouzské železniční společnosti odpírají přijetí propuštěných zřízenců. — Dělnická solidarita.

Dlouho očekávané nařízení o automatickém postupu úřednictva státních drah vydáno konečně 29. dubna t. r. pod číslem 18.177 se zpětnou platností od 1. ledna 1911. Úřednictvu dostalo se, po čem volalo, ale sotva asi bude spokojeno; očekávaloť něco jiného. Ustanovení o automatickém postupu zrušuje dosavadní statusy dle služebních odvětví a zavádí nové — tři — podle předběžného vzdělání. Do statusu prvního zařaděni úředníci s úplným vzděláním vysokoškolským, do druhého úředníci, kteří sloužili jako aktivní důstojníci u vojska nebo četnictva, nebo absolvovali střední školu. Status třetí obsahuje úřednictvo s nižším vzděláním. Status II. dělí se na status II a pro geometry a II b pro ostatní úředníky.

Úředníci s vysokoškolským vzděláním budou na příště přijímáni pouze pro místa, kde jejich specielní předběžné vzdělání musí být z ohledů služebních vyžadováno. Počet právníků má býti tedy podstatně redukován, ježto nebudou zaměstnáváni již v oddělení finančním a u kontroly příjmů; vídeňské ředitelství na př. má jich u tohoto oddělení 37.

Postup bude upraven dle schematu na straně následující:

Mají tedy úředníci vysokoškolští při kvalifikaci převážně prvotřídní zajištěn postup až do VI. třídy, středoškolští do VIII. a ostatní do IX.

Služební třída	Platová stupnice v K	Status I	Status IIa	Status IIb	Status III	Status I	Status IIa	Status IIb	Status III
		Postup				Povýšení			
		v letech							
Volontér, po př. úřednický aspirant		nejvýše tři roky zkušební praxe							
	1600	1	1½	2	2				
X	1800	1	1½	2	2				
	2000	—	—	—	—	3	4	6	6
	2200	1	2	2	2				
IX	2400	1	2	2	3				
	2600	—	—	—	—	4	5	6	9
	2800	2	2	2	3				
VIII	3000	2	2	2	3				
	3200	—	—	—	—	6	6	7	—
	3600	2	4	4	4				
VII	4000	2	4	4	4				
	4400	—	—	—	—	7	—	—	—
	4800	4	5	5	5				
VI	5400	4	5	5	5			—	
	6000	—	—	—	—				
V	6400		5						
	7200		5					—	
	8000		—						
IV	10000		5					—	
	12000		—						

V jednotlivých třídách jsou pak lhůty platových stupnic zkráceny, takže úředník rychleji dosáhne nejvyšší stupnice.

O povýšení do vyšší třídy rozhoduje schopnost, upotřebitelnost a důvěryhodnost (Vertrauenswürdigkeit), jakož i všeobecná kvalifikace a pořadí dotyčného úředníka. Jednotlivá služební místa nejsou spojena určitými třídami služebními. Ministerstvo však si vyhražuje, že může dobré konání služby na důležitých místech odměniti předčasným povýšením. Toto ustanovení a omezení mimořádného postupu do IX. a VIII. a zrušení jeho do VII. třídy těžce postihnou úřednictvo, zvláště vysokoškolské, takže pro většinu úřednictva nastane vlastně zhoršení oproti nynějšímu stavu. Neboť postup automatikou zaručený je již nyní de fakto praktikován, a při tom má snaživý úředník možnost ještě jej urychlit, kdežto nyní je mu ta možnost vzata, on jest odkázán výhradně na milost ministerstva, čímž se protekcionářství otevírají dveře dokořán, témuž protekcionářství, jehož omezení si úřednictvo od automatiky slibovalo.

A ještě něco. Automatika je vybudována na základech automatiky bývalé společnosti státní dráhy. Při zařaďování úřednictva sestátněných drah žádalo veškero úřednictvo, aby napřed byla vydána automatika. Mini-

sterstvo to odmítlo jako nemožnost. Aby pak úřednictvo společnosti státní dráhy bylo odškodněno za ztracenou automatiku, bylo povýšeno a pak teprve zařaděno, takže se dostalo před stejně staré úředníky kmenových tratí. A nyní půl roku po provedeném zařadění uskutečňuje se ona »nemožnost«, za niž bylo úřednictvo společnosti odškodněno, a ono bude podle svojí bývalé automatiky postupovat dále, pořád před kmenovým úřednictvem, s mimořádným povýšením v kapse. Čistě po rakousku!

*

Nepěknou věc prozradili na pražskou radnici dělníci, zaměstnaní v obecních službách. Není to pražskou specialitou, že obecní zřízenci jsou nuceni hlásit se k politické straně, jež ovládá radnici, ale křesťansko-sociální násilí vídeňské je i pány z pražské radnice odsuzováno. A tu vyšlo nyní na jevo, že mladočeská radnice pražská není o nic více vybíravá, jenom že nemá odvahy přiznati se ke svému jednání s tou neomalenou otevřeností, jak to činí Vídeň. Dozorci v obecním dvoře libeňském rozdávali dělníkům následující prohlášení: »Podepsaný prohlašuji, že jsem příslušníkem národní strany svobodomyslné, že podrobuji se veškerým organisačním předpisům a zároveň prohlašuji, že nejsem členem žádné jiné organisace politické.« Prohlášení toto přečetl na veřejné schůzi lidu 25. dubna tajemník svazu obecních a státních zřízenců, a sdělil, že bylo »podělenýmc dělníkům řečeno, nevrátí-li prohlášení toto vyplněno, budou propuštěni.

Potom nikterak nepřekvapí, že obec pražská zakazuje svému dělnictvu vstup do dělnických organisací, a že propouští dělníky s výslovným odůvodněním, že je to proto, že se zúčastnili důvěrné schůze. Obec pražská domnívá se patrně, propouštějí-li němečtí továrníci české dělníky pro jejich politické přesvědčení, proč by to nemohla činit ona? »Čí chléb jíš, toho píseň zpívej«, a ten chléb je posud mladočeský, přes to, že největší část pražského obyvatelstva nechce míti s mladočeskou stranou ničeho společného.

Odhalení toto právě nyní ve volební kampani je mladočechům velice nemilé. »Národní Listy« snaží se v polemikách s »Právem Lidu« a »Časem« věc vymluvit, ale neuvedly posud jediného důkazu pro svoje tvrzení.

*

Železniční katastrofa u Uherska neskončila odchodem nešťastníka, jenž v osudnou chvíli měl červenou čepici, na šest měsíců do vězení, nýbrž vyplňuje posud rubriku »Soudní síň«. A jsou tu některé zajímavé ukázky názorů rakouských soudců. Obchodník, jenž ztratil při katastrofě manželku, matku a vychovatelku svých dětí, žaloval na náhradu škody. Žaloba byla zamítnuta, poněvadž muž ztrátou ženy žádné škody prý neutrpěl, nebylať to jeho živitelka. Možná, že soudce je statistik, jenž ví, že v Rakousku je nadbytek žen, takže vdovec může si najít jiné. — Zedník, jenž byl při srážce úplně zmrzačen, jenž dle výroků lékařů vytrpěl nejvýš myslitelné bolesti, žaloval na 40.000 K bolestného a Obchodní soud přiznal mu 25.000 K. K odvolání finanční prokuratury snížil vrchní zemský soud bolestné na 15.000 K, neboť »bolestné nesmí býti vyměřeno v takové výši, aby poraněný byl sociálně do jiné sféry po-

výšen.« S rozsudkem tímto může být sociální demokracie plně spokojena, neboť vrchní zemský soud postavil se upřímně na třídní stanovisko. Litera zákona nezná rozdílů mezi občany, ale literu nutno oživovat duchem. A »duch zákonů« výslovně uznává různé sféry společenské.

*

Zdá se, že americký kapitalism posud se nesmířil s činností dělnických organisací, a že se domnívá, že může proti nim vystupovat stále ještě »po americku« jako v Chicagu. Na aktech procesu Haywoodova, Warrenova, nezaschl dosud inkoust a již se chystá nový »americký« proces proti organisaci mostařského dělnictva. V říjnu předešlého roku byla vržena do redakce »California Times« v Los Angelos puma, jíž zabito bylo dvacet lidí. A tento atentát prý zosnovali sekretáři organisace mostařského dělnictva, bratří Mac Namarové a Otto Mac Manigal. Detektiv Burns, jenž zákeřně zatkl Johna Mac Namaru — tradice Bufallo Billská posud žije — odkryl rozsáhlé spiknutí, jímž měli být podnikatelé všemi prostředky násilí donuceni, aby se podrobili rozkazům organisace. V Tiffinu našel ve sklepě otce Mac Manigalova čtyři centy dynamitu! Vlasy bodrého měšťáka vstávaly hrůzou.

Tu však obvinil předseda Unie dělnické Gompers policii, že ona organisuje spiknutí proti organisovanému dělnictvu. Přiznání Mac Manigalova byla vynucena způsobem inkvisice. Mac Manigal byl totiž po deset dní držán v bytě detektiva Reeda v Detroitu, kde byl mučen, až pověděl, co policie chtěla mít řečeno.

Síť, v níž obvinění mají býti polapeni, je příliš hrubě sdělána, než aby nebylo vidět oka, jimiž z ní vyváznou. Organisované dělnictvo chystá se k ráznému odražení podobných útoků jednou pro vždy. Jako první krok k tomu je zakládání obhajovacího fondu 200.000 dolarů.

*

Nová vláda francouzská, věrna svému slibu a opírajíc se o vůli sněmovny, zakročila u železničních společností, aby znovu přijaly zřízence propuštěné. Zakročení toto bylo však marno, společnosti nechtějí propuštěné znovu přijmout. Tímto briskním odmítnutím se situace opět přiostřila. Železniční zřízenci, kteří těžce nesou svoji porážku, pokládají odpor společností proti vůli vlády i celé veřejnosti za svévolnosti vítěze, úspěchem spitého, a myšlenka na »revanche« nabývá nové a nové půdy, takže snadno může dojít k novému konftliktu.

*

Obdivuhodný doklad dělnické solidarity sděluje telegram ze Gdanska 24. dubna: »Následkem stávky přes 700 dělníků při stavbě lodí jisté zdejší loděnice oznámila správa loděnice vývěskou, že bude na dále zaměstnávati jenom ty dělníky, kteří se písemně zaváží, že bez ohledu na vedení stávky budou pokračovati v práci. Protože se nikdo nepodepsal, jest přes 1300 dělníků vyloučeno.« *R.*

ŠKOLA.

Třetí sjezd učitelstva pedagogií rakouských ve Vídni. – Spolek hlavních a cvičných učitelů rakouských. – Volný list mladé generace učitelské.

Učitelstvo rakouských pedagogií mělo ve Vídni svůj třetí sjezd ve dnech 10.—12. dubna. Účastnilo se ho na 400 učitelů všech předlitavských národností, z nichž na 150 bylo z Vídně. Karakteristickým vnějším zjevem sjezdu byla spoluúčast asi 70 osob ze stavu katechetů, školských bratří a jeptišek. Stát přestal míti v poslední době péči o vzdělání učitelstva, státní pedagogia jsou v mrtvém bodu stagnace, za to soukromá pedagogia řeholní jsou ve stálém vnějším rozvoji a vysílají dnes již většinu ženského učitelského dorostu šířit po vlastech jedovaté bejlí klerikální. Sjezd řídil zemský školní inspektor dvorní rada Rieger, který stál v čele přípravného komitétu a předsedal již druhému sjezdu učitelstva rakouských pedagogií. Jménem ministerstva vyučování pozdravil sjezd dvorní rada Heinz, který častěji zasáhl v jednání, aby stanovisko vlády k projednávaným otázkám objasnil. Mimo to účastnili se sjezdu četní zemští inspektoři, kteří se účastnili živě rokování. České zemské školní inspektory zastupoval zemský inspektor Ouředníček z Brna.

Středem sjezdového rokování byla otázka reformy učitelského vzdělávání na pedagogiích a otázky učitelských zkoušek. Zástupce vlády oznamoval po obvyklých vítacích formalitách, co bylo provedeno z usnesení druhého sjezdu. Roku 1897 byly upraveny právní svazky hlavních a cvičných učitelů, byla zjednodušena zkouška učitelské dospělosti (maturita), na některých ústavech ustanoveni školní lékaři. O ručních pracích, tělesných cvičeních chovanců a osnovách kreslení a tělocviku budou vydána zvláštní vynesení. Soukromým (!) ústavům dolnorakouským bylo povoleno přičleniti k prvním ročníkům přípravky a odděliti v posledním ročníku vzdělání praktické od theoretického. V ministerstvu vyučování se vyšetřuje, nemají-li se pedagogia rozšířiti o pátý ročník. Připravuje se nový organisační statut (— poslední neblahý je z roku 1886 —), který však bude vydán po výsledku zvláštní ankety.

Přes to, že většina účastníků sjezdových byla naladěna konservativně, a že ovládalo mínění, že rakouská pedagogia nejsou tak chatrná, jak se z některých stran ujišťuje, uhájeny byly na sjezdu hlavní zásady reformy pedagogií ve směru pokrokovějším. Jedna z hlavních zásluh o to musí býti přiřknuta professoru Fr. Dlouhému z brněnského pedagogia, který hned po zahajovacích formalitách učinil prohlášení jménem českých pedagogií na Moravě a ve Slezsku. Vytknul v něm, že učitelstvo českých pedagogií trvá zásadně na reorganisačních návrzích, přijatých druhým sjezdem z r. 1906, jakožto nejmenší míře oprav nezbytně nutných k povznesení vzdělávání učitelstva škol obecných z úrovně nynější na stupeň vyšší, a že vyslovuje se hned předem proti každému pokusu, který by směřoval k tomu, aby způsobem jakýmkoli bylo ustoupeno od tehdejších ustanovení jinak, než k reformám ještě obsáhlejším ve smyslu pokrokovém. Účastní-li se čeští professoři pedagogií rokování o opravách některých dosavadních zařízení pedagogií, nebo učitelských zkoušek, jak dány na program sjezdu, činí tak s výhradou, že pokládají opravy takové za opatření pouze proza-

tímní a že nevzdávají se nijak úpravy konečné, při nejmenším ve smyslu usnesení sjezdových z r. 1906. Prof. Dlouhý připojil k prohlášení, které učinil jménem pedagogií, i prohlášení moravského ústředního spolku učitelského (— český Zemský ústřední spolek poslal telegrafický projev —), v němž trvá se na zásadnější reformě pedagogií dle plánu, jejž vypracovala Jednota Komenského. Z oficielních proslovů byl významný proslov dvor. rady Heinze, který vytknul, že pokus dle návrhu Hirnova se naprosto neosvědčil na pedagogiu vídeňském, a že ministerstvo vyučování se rozhodlo pro návrhy II. sjezdu, t. j. pro pátý postupný ročník. (Hirn navrhoval přípravku!) Vláda jmenovala již anketu, jež pracuje osnovy pro pedagogia pětiletá, jež mají býti již po prázdninách zřízena při českém a německém pedagogiu pražském. K zásadnějším a hlubším reformám pedagogií ministerstvo dle prohlášení svého zástupce na sjezdu nyní absolutně nepřistoupí.

Ředitel vídeňského pedagogia dr. Ant. Becker po své zprávě o reformě učitelského vzdělání a zkoušek navrhoval rozšíření vzdělavací doby učitelské na dobu šestiletou, ale započítával do toho i přípravku a žádal, aby vzdělavací doba na pedagogiích počínala již 14. rokem věku. Čeští účastníci vycítili v návrhu nebezpečí pro konečnou reformu na dvouletých pedagogických akademiích. Namítali, že v době, kdy zřízeny jsou při měšťankách čtvrté postupné třídy, přípravných tříd na pedagogiích není třeba. Ať zřizují se pouze tam, kde je jich dosud třeba a kde přijímají do ústavů i absolventy jednotřídních škol obecných, ale ať se k ústavu nepočítají. Toto stanovisko bylo přijato s návrhem prof. Dlouhého, aby vzdělávací doba na pedagogiích počínala 15. rokem věku. Přijat byl také návrh referentův, aby přijímací zkouška do ústavu byla konána jen z vyučovacího jazyka a z počtářství. Návrh, aby se zkoušelo také z náboženství, byl zamítnut 110 proti 100 hlasům. Hlasování rozdělilo účastníky dle přesvědčení. Pro náboženskou zkoušku přijímací vyslovili se zástupci pedagogií soukromých, zemští školní inspektoři z alpských zemí a Poláci. Proti náboženské zkoušce hlasovali i 2 zemští inspektoři, což popudilo klerikálního P. Danzingera z Víd. Nov. Města k denunciaci, jak prý mohou i dozorčí státní orgány hlasovati proti náboženství.

Zpravodaj dr. Becker žádal ještě maximální počet 35 chovanců na ročník (zákon stanovil 40, statut rozšířil tento počet na 60), dále aby poslední ročník byl věnován vzdělání odbornému při současném zdokonalování věcného vzdělání dle způsobu universitních seminářů, aby při pracích chovanců na cvičných školách byl zdůrazňován silněji výchovný moment, aby veliký formalism byl opuštěn a chovanci měli co nejčastější příležitost k samostatné práci. Prof. Dlouhý poukazoval v debatě na neoprávněnost, že na českých ústavech na Moravě je němčina pokládána za obligátní předmět. Nesprávné je, že na všech ústavech jsou cizí řeči zanedbávány. Aspoň jeden jazyk cizí měl by býti na každém ústavu obligátní.

Druhý zpravodaj šk. rada Fr. Frisch z Mariboru referoval o přijímacích zkouškách a dovozoval, že dnešní podmínky o přijímání chovanců nezaručují náležitý výběr. Z jeho návrhů byl přijat pouze návrh, aby učitelský sbor školy, kterou chovanec posledně navštěvoval zaslal podrobnou karakteristiku o vlohách a mravní povaze chovancově.

Také návrhy třetího zpravodaje, řed. Fr. Autraty z Polské Ostravy, o zkouškách učitelské způsobilosti nebyly přijaty. Za to bylo usneseno, aby zvláštní anketa přepracovala zkušební dnešní řád a aby při tom určitě vymezila požadavky tak, aby zkušební komise zkoušely jednotně. Při zkouškách na školy měšťanské má se zavésti samostatná práce domácí, pro niž se vyměří lhůta 6měsíční. Žádána při tom také bezplatnost první zkoušky a o to, aby berní úřady povolovaly zkoušencům 50 K zálohy. Posledním referentem o všeobecných reformách učitelského vzdělání byl prof. A. Sokoll z Gorice. Menšina účastníků dala si protokolovati zásadný nesouhlas s návrhy, aby hudební sluch spolurozhodoval při přijímání chovanců a aby hry na klavír a varhany zůstaly povinnými předměty. Zpátečnický referent vytýkal důležitost církevního zpěvu sborového a také důležitost chorálů gregoriánských.

O technice zkoušení a klassifikování měl referát štyrsko-hradecký zemský šk. inspektor dv. r. dr. K. Tumlirz. Přijat byl jeho návrh, aby byl činěn rozdíl mezi zkoušením orientačním a klassifikačním. Klassifikační má se díti pouze tehdy, byl-li probrán určitý celek, jinak se má zkoušeti pouze orientačně za účelem přesvědčení, bylo-li učivo náležitě pochopeno. Bylo žádáno, aby počet písemných prací byl snížen a aby domácí úkoly mathematické vůbec odpadly.

O vzdělávání a zkouškách hlavních učitelů pedagogií (professorů) referoval ředitel vídeňského pedagogia dr. Rud. Hornich. Poukázal na to, že úřad učitele vyžaduje zvláštní způsobilosti jak po stránce vědecké, tak po stránce pedagogicko-didaktické. Zdůrazňoval potřebu zvláštní zkoušky pro hlavní učitele, k níž by měly býti připuštěny učitelské osoby, které vykonaly zkoušky pro školy střední nebo měšťanské. Středoškolští kandidáti doplňovati by měli své zkoušky specielní zkouškou z pedagogiky, didaktiky, historie vychovatelství, školského zákonodárství a ze specielní methodiky svého odboru, a to v rozsahu, jak se žádá při zkouškách na školy měšťanské. Mimo to měli by se vykazovati průkazem, že hospitovali aspoň 1 rok na škole cvičné nebo obecné. Kandidáti se zkouškou pro školy měšťanské prokazovati by měli naopak, že ovládají předměty svého oboru v rozsahu zkoušek pro školy střední. Mimo to měli by prokázati, že aspoň 2 roky studovali na universitě, technice neb na učitelských akademiích. Zkušební komise, v níž by měli býti také universitní a techničtí professoři, mohla by od uvedených podmínek upustiti při prokázání zvláštní píle soukromé. Zpravodaj navrhoval, aby zkoušky byly povinné i pro učitele cvičné, pro okresní školní inspektory a ředitele měšťanských škol, při čemž prof. Dlouhý poukázal na to, že by v tomto případě musili býti v užívání všech práv hlavních učitelů. Prof. Dlouhý vyslovil také pochyby o oprávněnosti zkoušek pro ředitele měšťanek a pokud se týče okresních školních inspektorů tlumočil názor moravských pedagogií, že by se při nich mělo jednati o znalost školských zákonů a že by se měl také žádati průkaz, umějí-li uchazeči o místa inspektorská sami učiti na všech stupních školy obecné a měšťanské. Místa okresních školních inspektorů měla by býti obsazována veřejným konkursem a aspoň tříleté provisorní ustanovení by mělo předcházeti definitivě. Místo okresního školního inspektora nemělo by býti svěřováno osobám ze stavu duchovního.

Sjezd rokoval také o tělesné výchově chovanců. V referátech prof. Dostala ze Sv. Hypolitu a cvičné učitelky H. Wünschové z Vídně kladen byl důraz na zvýšení péče o tělesné vychování. Tělocviku měly by býti věnovány 3 hodiny týdenní, jedno odpůldne mělo by býti věnováno hrám a plování, jednou měsíčně mělo by býti podniknuto delší pochodové cvičení. Pro žádoucí omezení hudebních předmětů na pedagogiích a specielně odstranění varhanictví, které v té míře, jak se nyní na ústavech pěstuje, činí z pedagogií školy varhanické, vyslovil se na sjezdu prof. Schill z Mariboru.

Ředitel dr. J. Giese žádal, aby ve všech předmětech byla na pedagogiích pěstována součinnost a samočinnost žactva, a to jak z důvodů pedagogicko-didaktických, tak i národohospodářských. Podal zkušenosti o pracích chovanců v laboratořích a žádal, aby přírodním vědám bylo na ústavech vyměřeno více času než dosud.

Při projednávání otázky, jak možno nejlépe využitkovati času mezi zkouškou dospělosti a způsobilosti ředitel G. Zeitelberger z Vídně a představená dívčího pensionátu ve Vídni paní M. Bankowska vytýkali, že vzdělání na ústavě postrádá náležité ucelenosti a že do zkoušky učitelské způsobilosti měly by ústavy na péči pokračovací vzdělávání učitelstva, a to prostřednictvím ústavů i dozorčích orgánů. Ústavy by měly pořádati pravidelné konference se svými absolventy a ředitelé ústavů měli by se se školními inspektory raditi aspoň jednou do roka o jednotném postupu v tomto směru. Na sjezdu bylo vzpomenuto vzdělávacího působení učitelských spolků a kursů, v nichž učitelstvo samo usiluje o doplnění svého předpravného vzdělání. Pro učitele, připravující se ke zkouškám způsobilosti, měly by býti pořádány zvláštní kursy podobného rázu jako kursy pro učitele škol měšťanských.

Nepřiměřené návrhy na zvýšení tax při zkouškách způsobilosti a na zavedení taxy při zkoušce dospělosti navrhoval prof. E. Richter z Černovic. Odporují demokratickým snahám přítomné doby, aby vzdělání bylo přístupno nadaným jednotlivcům i z nejchudších vrstev lidových a aby se z něho nečinilo zaváděním poplatků privilegium pro třídy hmotně lépe situované.

Den před sjezdem měl ve Vídni valnou hromadu spolek hlavních i cvičných učitelů ze všech zemí rakouských, na níž byly přijaty návrhy: 1. Budiž vydáván spolkový věstník. Přípravy k vydávání listu buďtež vykonány do nejbližší valné hromady delegátů. 2. Stanovy spolku buďtež pozměněny tak, aby členstvo spolku se mohlo rozstoupiti v sekce podle kategorií členů, kteří učitele vzdělávají. 3. Budiž zřízen ve spolku právní odbor.

Na valné hromadě spolkové bylo prohlášeno, že spolek není totožný se III. sjezdem vzdělavatelův učitelstva národních škol, o němž výše referováno, a že zejména neměl vlivu na usneseních, učiněných místním odborem vídeňským. Tento vídeňský výbor usnesl se totiž ve svojí lednové schůzi, aby učitelé národních škol nebyli připuštěni na sjezd ani jako hosté, protože by jednání o reformě učitelského vzdělání ve směru zpátečnickém jen překáželi. Proti neslýchanému usnesení vídeňského komitétu, v němž zasedali z velké části klerikálové, školní inspektoři, školní

bratří a členové náboženských společností, učitelské organisace podaly silný protest.

*

Mladá učitelská generace hlásí se ke slovu. Vydala první číslo svého orgánu. Jmenuje se »Volný list mladé generace učitelské« a vychází měsíčně mimo prázdniny v Novosadech u Olomouce. Učitelský dorost klade si za úkol soustřediti duševně všechny lepší živly své ke společné práci, chce podněcovat a udržovat ruch mezi dorostem a mladou generací.

Učitelé mladí prohlašují ve věstníku své ideje. Je potěšitelno, že jsou to ideje pokrokové a liberální. Mladá učitelská generace chápe se svého společenského úkolu s opravdovostí a vážností. Citujeme z programového článku: »Přicházíme rovnou do života tvrdého, který žádá celé muže, obeznalé ve všech poměrech životních, přicházíme do stavu, který nemá jen zájmy hmotné, ale žije myšlenkově, ideově... Chceme jen, aby i mladý učitel od počátku své praxe svým příkladným životem ukazoval cestu, jak žít... Stojíme na půdě myšlenek učitelských, jsme tedy časopisem pokrokovým jako většina učitelstva, jak naše nutnost životní žádá. Proto nemůžeme se spokojiti nynějším stavem vzdělání učitelského. Náš požadavek je akademické vzdělání všeho učitelstva... Jsme se vší úporností proti klerikalismu a jeho snahám zpátečnickým v přesvědčení, že je škůdcem nejen školství, ale i všeho našeho českého života... Nebudeme sváděti své čtenáře do žádného politického tábora, ač jsme názoru, že každý duševně vyspělý člověk má se hlásiti k některé politické straně a též politicky působiti, myšlenky její šířiti... Jsme ode všech organisací učitelských úplně neodvislí, nechceme nikomu dělati obhájce ani popravovati nikoho jen proto, že je na špici té neb oné organisace. Idea organisační, sepětí a ukázněný jednotný postup všeho učitelstva, vzbuzující vědomí jednoty mezi námi a budící respekt veřejnosti, je nám sympatická, ona je nám něčím více: ona je prvým a nutným předpokladem vší práce, jen v ní nalezlo učitelstvo sebe. — — Je krásným právem mládí, býti svědomím starých. A my se musíme tím citlivým svědomím státi...«

Po celá desítiletí mladý učitelský dorost jen chabě a téměř neznatelně se hlásil k životu. Pedagogia od roku 1886, kdy byl vydán pověstný organisační statut, jímž míra všeobecného i odborného vzdělání učitelstva na pedagogiích byla značně snížena ve prospěch vzdělání varhanického, propouštěla své abiturienty sice s přehnaným sebevědomím o vznešeném stavu učitelském, ale s malou touhou po dalším sebevzdělání. Bylo to znáti ve spolkovém životě učitelském, kde ku práci stavovské mladí učitelé hlásili se jen ojediněle i v literatuře pedagogické a žurnalistice učitelské, která z kruhu mladších dostávala jen nejskrovnější počet pracovníků. Jistým osvěžením učitelského stavu bylo, že v posledních letech hlásili se k učitelství hojnou měrou abiturienti ze škol středních, kteří po absolvování zvláštního jednoročního kursu na pedagogiích skládali doplňující zkoušku učitelské dospělosti a vstupovali v učitelskou praxi. Škoda, že úsporný systém školský tento zdravý příliv ve stav učitelský hodně zastaví.

Nový list mladé učitelské generace vítáme jako potěšitelnou známku obratu, jako duševní probuzení mladých, jako vstoupení jich na pravé životní koleje dalšího sebevzdělání, jako přihlášku ke spolupráci v pedagogické literatuře i stavovské žurnalistice.

LITERATURA.

Krásná:

M. A. Šimáček, Maxínkův strýc herec (Unie 1910). — J. Hilbert, Rytíř Kura (Bursík a Kohout 1910). — V. Hladík, Dobyvatelé (Hejda & Tuček). — E. Sokol, Májové bouře (J. R. Vilímek). — Pavel Sula, Tanečnice (J. R. Vilímek). — V. Rakous, Vojkovičtí a přespolní (Spolek českých akademiků židů 1910).

Více než jinde v české literatuře vidíme zajímavý zjev, že povídkář touží po dramatickém projevu, jako dramatik dopřeje si občas povídkářské svobody. Touhu po jevišti pochopíme u prosaiků živé letory: jejich prósy jsou plny dialogů, uzavřené scény a scéničky jim vyrůstají v románě jakoby samy sebou. A snad i pevná stavba, která je v českém románě hříšně zanedbávána, jest jim občas potřebou a nutí se do této očisty od denního hříchu aspoň v dramatickém díle. U M. A. Šimáčka podle románů jeho nesnadno pochopíme, proč uchyloval se kdysi též na jeviště. Aspoň máme málo prosaiků jeho klidu epického; v jeho povaze není podmínek dramatičnosti. Klid Šimáčkův až tíží — chtělo by se čtenáři aspoň pro změnu vzrušující chvíle, spádnějšího tempa, ale nic, nic neruší umírněného, ustáleného postupu autorova. Sem tam mihne se ostřeji viděná scéna, vítané vyrušení z dlouhých odstavců tak sebejistě referujících; na minutku se vám člověk přiblíží, pohlédne vám do očí a zase odstoupí na uctivou vzdálenost, do níž si jej autor s počátku postavil.

Nebývá správno Šimáčka sdružovati se Svobodou jen proto, že reprezentují oba realismus let devadesátých. Je-li u Svobody pravidlem jakási rozníceností, jsou-li jeho lidé zaliti intensivním světlem a prožívají jakoby stálé chvíle sváteční, Šimáček dává pronikati citům co nejméně, libuje si v jakémsi přísvěří neb aspoň tlumeném světle a obklopuje své lidi všedností někdy až zmrtvělou a zmrtvující. Je-li Svoboda usmívavý optimista, milý zábavník, Šimáček stojí na polovině cesty mezi pessimismem a mrzoutstvím, je těžký, tuhý, ba těžkopádný. Chybí mu docela ta radostná hybnost, která dělá Svobodu přístupným a poutavým. A přece možná Šimáček daleko vážněji pojímá svůj úkol, daleko více touží říci svým dílem. Chvílemi se zdá, že zdvihá se v pozadí příběhu nějaká silná myšlenka, ne-li překvapující, tedy přec jen ne opotřebovaná. Ale na konec všechno ideové je přitlačeno k zemi, zakrslo, ochuzeno ve formulku běžnou a všední. A ovšem, kde idea nezdvihá děje, nýbrž dává se jím potlačiti, není také vyvrcholení, není ani chvil vlastní dramatické vzrušenosti, není výrazného učlánkování, není konce. Prostě vypravování, které by mohlo býti zajímavo, kdyby se autor i jen pokoušel o umělecké soustředění, o účelné zkracování, o uměleckou stilisaci.

Jest málo autorů, o jejichž realismu lze tak plným právem říci, že je šedý. Všecko jest v románu urovnáno, jaksi nadobro rozřešeno bez záhad a mezer, nutících čtenáře kombinovati. Není tu víry a možnosti něčeho velikého, silného. Z mladého nadšence Gustava, jenž vzbuzuje čtenářovo očekávání, vyvine se prostřední herec; a co nejhoršího, čtenář do únavy stopuje jeho provoje nemohoucnosti, lépe řečeno poslouchá referáty o jeho významu hereckém a musí věřiti úsudku autorovu. Autor, tolik let pro-

vázející herce svým zájmem, neučiní věci zamozřejmé: aby se konečně podíval na něho v divadle! Stejně jen z povzdálí je sledován vývoj studentíka, hercova synovce Maxínka; a když učenec Max Skřivan jest ubit nevhodným manželstvím, je čtenáři už odcizen a nemůže vzbuditi hlubokých sympatií.

Šimáčkovy romány znamenaly látkově jisté novum u nás. V mladších pracích svých Šimáček byl jaksi blíže svým lidem, miloval je a budil lásku pro své osamělce a lidi osudem zanedbané. — V přítomném románu je, zdá se, mnoho nezměněné skutečnosti. To svádí autora k šířkám až únavným, zvláště když vypravování působí jako vzdálené vzpomínky a nemá ani dřívější svěžesti. Jsme, bohudíky, tak daleko, že pravdivost kresby je předností samozřejmou a že nestačí, aby byla předností jedinou.

Jaroslav Hilbert ve mnohém směru mohl by býti protichůdcem Šimáčkovým. Nejen že dramata mají v jeho tvorbě převahu, celou svou osobností osvědčil se jako individualita dramatická, znající v umění význam stručnosti a soustředěnosti. A proto vnucuje se otázka, proč látku tak vděčnou, jako je Rytíř Kura, zpracoval v románu. Cítil, že jest málo dramatická? Tušil, že by rytíř Kura na jevišti tratil a nemohl zůstati v temnu, jímž ho autor obestírá? Román Hilbertův zdá se dokladem rozumné skromnosti a rozvahy autorovy. Nejen to, skoro litujeme, že v próse toho druhu Hilbert nevyslovil se již dříve. Prósa, o tom není pochyby, přibližuje osobnost autorovu mnohem více, než drama; povídka, román má domáctější úpravu, měkčeji zahaluje osobu za ní stojící. Kdyby byl Hilbert zahájil činnost literární povídkou, byli bychom jej při jeho upřímnosti snáze pochopili a spravedlivěji odhadli další vývoj jeho. Hilbert byl stižen kletbou úspěchu, nehodou, že jest autorem Viny a že se do tohoto dramatu i autora vkládalo něco, čeho v něm nebylo. Hilbert byl postaven tak vysoko, že nemohl splniti očekávání. Všechno literární postavení Hilbertovo bylo prvním úspěchem jeho zkřiveno: Hilbert octl se mezi krajními modernisty a zatím v něm nebylo ani výbojné modernosti, ani krajnosti. Moderní Revue a Venkov jaksi divně se shodnou. — Po Vině, v jádře tak jednoduché a průhledné, všechna dramata Hilbertova trpěla zvláštní temností a chaotičností. V tom, zdá se, je tragická vina Hilbertova, že sám jsa povahou jasnou a nevýbojnou, toužil po něčem velmi složitém a mučil se domysliti, nač nemíval síly. Drama zejména žádá, aby i tajemné bylo domyšleno a ujasněno. Román Rytíř Kura má mnoho této tajemnosti specificky hilbertovské. Z velké části podařilo se Hilbertovi podivnou látku svou zmoci, místy ovšem jest slibováno více, než umělecky zdůvodněno. Postava stárnoucího velkoprůmyslníka a vynálezce Kury jest kreslena delikátně a jemně: zjev v našich poměrech krajně složitý, přitažlivý i odpuzující. Genius, který se stahuje chladem a nabývá expansivnosti teplým dotekem bytosti lidské, lidsky roste láskou k ženě. Až romanticky mohutně jest pojata a interpretována záhadná osobnost moderního dobyvatele i jeho konce, mystická vražedlnost vlastního zlata. Vnitřní život Kurův, občas jen se odhalující, zdá se býti neobyčejně bohatý, nezvykle svérázný. A možná, že si nebyl autor ani dobře vědom své zaujatosti pro Kuru, když tomuto samotáři ve jménu jeho genia dal právo rušiti hranice dobra a zla, když všechny muže, jež Kura rozvrátil a drtil, postavil jako

ubožáky mravní nebo intellektuální. Je v tomto pohledu Hilbertově mnoho nespravedlivého, knižního. Chce se mu uvésti na jeviště finanční aristokracii pražskou, dodati jí lesku bezvadného gentlemanství. Ale je cítiti, že pracuje více fantasie a záliba autorova, než znalost skutečných finančníků; prostě proto, že máme málo finančníků a ještě méně skvělých gentlemanů. Hilbert zná patrně velmi úzký kruh české společnosti, takže někdy postavy jeho jsou zbledlé a křehké jako rostlinky skleníkové. Poměr autorův k nim není dost objektivní a klidný: nechce se nám beze všeho věřiti, že advokát Testa je pouhý zloduch citově mělký, kdežto jeho choť hodna nadšení jen proto, že šíří opojnou vůni a krásu. Testa dle vůle autorovy nesmí býti politován pro rozvrat manželství a jeho manželka nesmí býti rozebírána ve svých lidských vlastnostech. Smrti v románu přicházejí náhle, téměř effektně, ale jejich zdůvodnění zase je více autorem chtěné, než přesvědčující. — Přese všechny mezery tyto Hilbertův román vyniká nad průměr. Pouhý fakt, že Hilbert odvážil se na osobnost rázu Kurova, že chtěl něco mimořádného, dodává mu značné ceny. V románě jsou scény silné a poctivé, chvíle hlubokého vzrušení. Celek pak, jemný kresbou, je stavěn spisovatelem znalým moderní poesie dramatické a proto výhodně se liší od aformních výtvorů většiny našich prosaiků. — Krátká povídka B l í ž e n e c š t ě s t í, románu připojená, postrádá však těchto vlastností. Nehotovost formy je v sousedství románu zvláště nápadná. Jest nesnadno pochopiti, jak autor té umělecké citlivosti mohl se spokojiti látkou téměř nezpracovanou a naivně působící. —

V. H l a d í k je z těch autorů, jejichž četná díla mají úspěch u širokého obecenstva. Literární kritika však Hladíkovy romány nechává obyčejně stranou, protože jest nesnadno říci o nich něco nového a potěšitelného. Hladík stojí těsně na rozhraní umění a pouhé zábavné literatury. Předem víte, že středem nové knihy budou opět půvabné ženy, že je bude obklopovati několik lesklých elegánů nebo popařižštělých bohémů. Tak pravidelně se opakují tyto ustálené figury, tak vytrvale se dávají knihy Hladíkovy do služeb francouzské odrůdy flirtu, až divíte se mladistvé horlivosti a víře autorově, že ve službách rozkoší a krásy prospívá čtenářům, sobě, snad i národu. Hladík sám asi neklade hlavní váhy na ideový obsah svých děl. Tím divnější jest, že úvahám dává poměrně tolik místa, ba že slouží určitým tendencím. Typický liberál, letmo a hezounky traktující problémy blízké i vzdálené, chvalořečník mlhavého pojmu síly. O vědcích nemá ovšem valného mínění, jsou to obyčejně domýšliví hlupci, zavedení ideologii suchého a kacířského filosofa. Mnohem lepší jsou dobrosrdeční praktikové, kteří místo abstrakcí mají zdravý pud a pevnou víru ve štěstí hmotného rozkvětu, nebo naivní umělci, kteří zdravý fond umělecký bez filosofování dovedou zužitkovati. To jsou tedy positivní dobyvatelé Hladíkovi. A k nim pojí se dobyvatel radosti života, starý hrabě Rovenský, žijící svému uměleckému dilettantismu a láskám. Čtvrtý dobyvatel, pařižský žurnalista Hurych, možná ani není míněn jako dobyvatel. Avšak poněvadž dobyvatele románu v jeden celek svádí vlastně jen půvabná Angličanka Lucy, jejíž láskou a objetím každý po svém způsobu se osvěží, dostává se tento rozervanec, nacionál, anarchista, milovník Francie a cho-

robný odpůrce současných Čech, také mezi dobyvatele. Je to smutná, konfusní postava.

Jak vidět, spojení románu je čistě vnější. Je to volné seskupení episod bez jakéhokoliv zřejmého plánu nebo účelu; mohly býti uspořádány libovolně, pro vývoj románu bylo by to celkem lhostejno. Stejně povahy osob jsou dány téměř od první chvíle, jejich rozvoj jest autoru věcí podřízenou. Životem rozumí se schůzky v restauracích, salonech a uměleckých ateliérech. Při tom se obyčejně mnoho mluví a poznámkuje. Každá osoba jest tajemným zdrojem duchaplnosti a umělecké síly, má-li jej autor rád, nebo odpuzuje svou plochostí, jestliže jí autor do srdce neuzavřel. Libovůle je tu hlavním měřítkem. Látka by v rukou jiného spisovatele stačila na krátkou povídku; Hladík však si ji libovolně rozšiřuje nekonečnými úvahami, bezvýznamnými schůzkami, a tlustá kniha jest hotova. Marně se tážeme, co pudilo autora napsati přítomné dílo, co nového čtenářstvu i sobě chtěl vysloviti. Jako kdybychom byli zvědavi, proč Dědina kreslil nové a nové postavy pařížské, — podivuhodná jest jediné síla záliby.

Přese všechnu povrchnost romány Hladíkovy, neunaví-li, dovedou na chvíli zaujmouti. Hladík má vzácnou u nás moc pěkného slova. Odečteme-li módní výrazy z přítomné aesthetiky francouzské, jeho romány jsou psány ladně, pružně a jasně. Hladík umí aranžovati tak živě své scény, že na okamžik zapomeneme všech jiných slabin. Je dovedný a obratný — není divu, že oslňuje naše čtenářky a že má snadnou posici vedle hřmotných a těžkopádných prós jiných autorů. A zvláště když v Dobyvatelích illustrace Scheinerovy tak důrazně upozorňují na všechny pikantnosti! —

M á j o v é b o u ř e Sokolovy zvolily si thema oblíbené nyní až jednostranně: první rozkvět, prudké procitnutí mladých duší. Šrámek a Mahen nebudou valně potěšeni svými následovníky. Naši oslavovatelé mládí myslí patrně, čím více chaosu jest v jejich díle, tím plněji že vystihují atmosféru mládí. E. Sokol je přímo odstrašujícím příkladem, kam zavede takový blud spisovatel, nemajícího jasných představ o povinnostech u m ě l e c k ý c h. V románě Sokolově je všechno obklopeno jakousi mlhou, která dlouho nedává čtenáři orientovati se v divoké směsici postav a řeči. Všechno je tu tak primitivní, neupraveno, prostě naházeno na papír. Nesnadno rozhodnouti, zda je to začátečnictví (trochu dlouho trvající), či poseurství, kterému se líbí tento lomozný shon gymnasistů. Ať tak či onak, Májové bouře jsou dílo bez typického významu, nevýstižné a rozplizlé.

Referovali jsme svého času o knize Pavla Suly Potměchut. Byla určena mládeži, měla tendence demokratické, mířila proti bohatým; kniha poněkud manýrovaná, ale přece celkem upřímná a srdečná. Sulovi zachtělo se však vavřínů vznešenějších. Co zvráceností zavinila již nešťastná hra na spisovatele, umělce! Sotva by kdo poznal, že autor sbírky povídek T a n e č n i c e je totožný se spisovatelem uvedené knihy pro mládež, protože by neuvěřil, že v jednom člověku mohou sejíti se záliby tak protichůdné: sociální tendence a pseudomoderní verbalismus, odposlouchaný exotikům, jsou prostě neslučitelny. Povídky Sulovy mají sloh neuvěřitelně dělaný, jako by autor vyšinul se na chůdy. Násilná duchaplnost, šroubované obraty odvracejí pozornost ode všeho ostatního a dělají povídky neztravitelnými. Myslili bychom, že takové slohové nehoráznosti odbyla si literatura česká

před 10—15 lety, a ejhle, vracejí se dokonce u povídkáře pro mládež. Epigonství ničí upřímnost, pro masku velikosti lidé zaprou sama sebe.

Pro upřímnost svou milá jest kniha povídek V. Rakousa Vojkovičtí a přespolní, prosté dílo samouka obchodníka. Autor jeho tváří se a mluví, jak právě dovede. Dobrosrdečný optimista zabírá se do svých vzpomínek z mládí a neuměle, ale zcela věrně kreslí typy vesnických židů před 30—40 lety. Je to svět většině obecenstva neznámý a proto zájem čistě látkový Rakousovi získá čtenáře. Typický maloobchodník vesnický, plahočící se se svým rancem, chuďas nelišící se valně svými potřebami a nazíráním od svých selských sousedů, žijící s nimi v dokonalé shodě, ale uzavírající se v chalupě a své rodině. Takové jsou téměř všechny postavy v idyllách Rakousových. Tito židovští venkované nepříznivě hledí na bohaté souvěrce a jejich přepych; na rozdíl od boháčů neodcizují se češtině, ba jednotlivci pracně zápolí s němčinou. Rakous vypravuje jako pravý epik lidový ze široka a výrazně o jejich trampotách, ale ještě častěji s dobráckým humorem zaznamenává všecky žertovné nebo směšné příhody starosvětského života jejich. Některé drobné rysy jsou vskutku neodolatelně komické. Místy Rakous dovede říci i vážné slovo; dojemná přichylnost k rodnému kraji je knihou výmluvně projevována (povídka Opuštěné hnízdo). Titulní povídka, některá čísla rozmarného cyklu »Modche a Rezi«, autobiografická črta Začátky a historky dosvědčující patriarchální snášelivost náboženskou (Strýc Václav) mají i s uměleckého hlediska slušnou cenu a v literatuře lidové jistě vyniknou nad obvyklý průměr. *K. V.*

Poučná:

Pavel Váša, Katechismus dějin české literatury. — Dr. Fr. Dvorský, Vlastivěda Moravská. — Knihovnička Rozvoje čís. 1—3. — Ludvík Lošťák, A tak jsem žil.

Pavel Váša, Katechismus dějin české literatury. 1910. nakl. A. Píša, Brno.

Vášův Katechismus je pojat a zpracován methodou školní pomůcky. Odtud liší význačné od podřadného a upozorňuje na hlavní představitele českého písemnictví. Jim věnuje podrobné rozbory a jejich obdoby nebo parallely jen stručně přehlíží nebo docela opomíjí. Při rozborech nejde autorovi o osobnost, ale o knihy, o ideje, jichž obrazem čtenář poučen má se roztoužiti po četbě, nalézati pro ni směr a vůdčího pohaněče. Kniha takto v své podstatě určená přirozeně české literární zjevy značně prosívá a prosívajíc zjednodušuje a zmenšuje index jmen a dat, jež paměť čím dále, tím více napínala, s úspěchem nejistým a se zmatkem v hodnocení a přehledu. Doby literárně mrtvé zpracovávají se tímto postupem snadněji než živá a čerstvá přítomnost. Živí autoři jsou příliš přesvědčeni i v nejnižších svých představitelích o své důležité úloze v literatuře, odtud nedůtklivost při každém takovémto prosévacím pokusu. Tím není ovšem ře-

čeno, že Váša prosévá zdařile a správně. Vypustil jména, jež při podrobné znalosti českého literárního dějství by byla nevypustitelná, třeba neznačila spolupráce směrodatné. Myslím na příklad jen na Moravu. Jak tu mohl vypadnouti F. D. Trnka a V. Fiala, již vznítili tolik diskussí? Jak mohli v poznámce se jen ocitnouti nebo ani nebýti jmenováni A. V. Šembera, F. M. Klácel, F. Sušil? Proč vůbec vynechán K. Šmídek, přední literární aesthetik, soudce a dějepisec t. zv. moravského separatismu? Kde je Galaš, F. Stránecká, V. Furch, Helcelet, V. Brandl, J. E. Kosina, Vychodil, Vymazal, Merhaut, Sumín, E. Sokol, Vahalík a j.? Kniha na Moravě tištěná měla přihlížeti k význačným činitelům moravským, je přece těžko si odmysliti tato jména z literatury i proseté. Totéž platí o Slovensku, — po Štúrovi přece ještě trvala aspoň kulturní vzájemnost československá; třeba jazykem odlišná, literatura slovenská v svém samostatném údobí dokazuje rozhodně myšlenkovou souvislost s námi, prokazuje se literární součástí českou, — již pro tento úkaz aspoň hlavní její moderní představitelé měli býti uvedeni. Z českých autorů vypuštěna řada jmen, jež — kdyby byl Váša ideově nebo směrově třídil, — by měla býti jmenována. J. J. Kalina, S. Kapper, B. Janda, F. Doucha, B. Adámek, Arbes, F. Schulz, F. Kvapil, K. Leger, F. Táborský, Mužík, J. Rokyta, J. Jakubec, K. Klostermann, J. Svátek, Preissová, Kunětická, Jesenská, K. M. Čapek, V. Hladík, J. Opolský, Mahen a j. a j., a zase Amerling, A. Smetana, Rybička, A. Sedláček, V. Šafařík, O. Hostinský, G. Lindner, F. Drtina, J. Vodák, V. Tille a j. a j., příslušně zařazeni, by jistě knihy daty nezatížili. Doba posledního půlstoletí jest ovšem stále ještě málo probadána, — proto jemné spojovací nitky jednotlivých myšlenkových pásem často unikají a třiditel, o dosavadní práci kusou a nesoustavnou opřený, náhle ocitá se na půdě sypké a nedovede sám bezpečně se orientovati. Tak stalo se i Vášovi, a na jeho kapitole o moderním písemnictví českém je to nejvíce znáti. Vadí také, že stále ještě genrově látku třídí na slovesné oddíly, a tak mate si přehled a vývoj. Odtud různé výsledky, — M. Zd. Polák uveden mezi grammatiky a vědci, Vocel mezi satiriky, Mácha po Němcové, RK po Nebeském, Langer po Vocelovi, Pravda dán k Vinařickému jako obhájce reakce, Ruch 1868 a 1888 dostatečně nevyložen, Krásnohorská postavena po bok Čechovi a Vrchlickému, pod tlakem nesprávného mínění Doležala-Pojezdného, Březina probrán před J. J. Kolárem, heslo l'art pour l'art nesprávně anticipováno již pro družinu Máje, ideové proudy chudě projednány a pod. Oekonomičtější postup, zřetel k celým ideovým vývojům a směrům byl by tu rozhodně dal větší smysl pro organičnost a pragmatičnost literárních jevů. Také v citované literatuře je nesouměrnost. Váša cituje dokladem studií toho onoho literárního historika a kritika, jež jest podružná, a sám přes ni citovanou zřejmě užil studií širších a jiných.

Přes to kniha má přednosti a bylo by nespravedlivo jich nezdůrazniti. Pavel Váša pročetl zřejmě celou příslušnou literaturu, bohatě ji vyčerpal a užil, a doplnil i vlastním studiem pramenným. Na mnohém je patrná revise užité literatury a autopsie toho onoho zjevu. Tím vůdčí osobnosti intensivně vynikly a názorně zpřístupněny. Některé části v údobí starém, středním i novém zpracovány znamenitě. Nejen studentům, nýbrž i širším vrstvám dostává se ve význačných představitelích Vášovou knihou zdařilé

informační pomůcky, poznají autora do základu rozborem jeho díla a jeho myšlenek, ne jen kritikou, jež předpokládává již jeho znalost. Váša zde spojil kritiku věci i náplň její, to je zřejmá přednost. Důležité vzory dovedl vždy silně vyvýšiti. Vše podává slohem svěžím, živým, malebným a jím zaujímá. Knihu proto není pro její některé nedostatky tedy býti, jak se namnoze děje, ale čísti. Poučí nesporně. Na malé ploše mnoho pověděla, věcně většinou správně, a to jest již zisk. *A. Pražák.*

Vlastivěda Moravská. II. Místopis Moravy č. 15, 71, 75, 79. — Za vydání odpovídá Dr. Fr. Dvorský, vydává Musejní spolek v Brně r. 1908—10.

Musejní spolek v Brně pokračuje pilně v záslužné práci, vydáváním »Vlastivědy«, zahájené, o níž jsme již měli příležitost v tomto časopise referovati. Z oddílu místopisného vyšlo v naznačeném období několik svazků, z nichž nám k posouzení byly poslány čtyři svrchu uvedené, a to: Frenštáský okres (napsal Jiří Felix), Vsatský okres (napsal Mat. Václavek), Zdounecký okres (napsal F. V. Peřinka) a Židlochovský okres (Aug. Kratochvíl). Při publikaci toho druhu, která z veliké části jest odkázána na spolupracovnictví dilettantů, záleží ovšem na celkovém programmu — a měl jsem již dříve příležitost označiti jej za dobrý. Provedení není arci všude stejné, jako není stejné ani vyškolení a příprava jednotlivých autorů, ale všude je patrna pile a horlivost, s níž pracováno, a jež nutí shovívavěji hleděti na některé nedostatky. Cena podobných souborných děl leží právě v úhrnu spracovaného materiálu, a tu jest láska, s níž pracováno, do značné míry zárukou, že nic podstatného nebylo přehlédnuto, naopak, že sběratelská horlivost autorů, s místními poměry zpravidla dobře obeznámených, přinese vítané upozornění na leckterý zajímavý detail, jenž by jinak ušel pozornosti odborníků, a jenž teprve takto — neboť podnik tak vážný nemůže býti ignorován — dojde náležitého ocenění. Z těch příčin zasluhuje »Vlastivěda«, která dnes již representuje se v oddílu místopisném 26 svazky, vřelého doporučení a nelze ani dosti důrazně na její veliký význam upozorňovati. *V. N.*

Knihovnička Rozvoje čís. 1.—3. Upozorňujeme souborně na tři první svazečky sbírky, jež programem svým má co nejužší asimilaci českých židů k ostatnímu českému národu. V prvním svazečku otištěna přednáška nedávno zesnulého K. Pospíšila: Škola matkou a škola macechou, dokazující ponejvíce argumenty ad hominem a doklady z přímé zkušenosti pisatelovy, že i židovské dítě, pocházející z české rodiny, patří jen a jen do české školy. »Škola jazyka mateřského je dítěti druhou matkou. Škola s cizím jazykem vyučovacím je macechou. Macechou zlou, která nemá citů pro děti, nemá závazků a nemá povinností.« Spisek dobře se čte, ale jinak opětně potvrzuje starou zkušenost, že řeči mnohých i obratných řečníků přece jen nutno slyšet a že v psané formě prozrazují leckterá nedopatření v disposici i dikci, jež posluchači v proudu hovoru snadno uniknou, ale jež tištěny jsouce působí nepříjemně.

Druhým číslem sbírky je pojednání MUDra Stanislava Schulhofa: Jsou židé Semity a národem? Jestliže povrchní antisemi-

tismus pohlíží na židy docela jako na zvláštní kastu a druh lidí, přísně se vylučující od ostatních, Schulhof zastává druhý extrém: chce mermomocí dokázati, že tyto odlišné známky židovstva nejsou nic původního ani konstantního, že vůbec židé nebyli národem zvláštním, nýbrž že jsou elementem velice různorodým původu ponejvíce arijského: i čeští židé dle něho již v nejstarších dobách prý se doplňovali proselyty. Je pochopitelno, že by tím byl učiněn závažný krok na dráze asimilace, kdyby se podařilo zjistiti, že není vskutku raçových a národnostních rozdílů mezi židy a ostatními kmeny; ale výklady Schulhofovy bohužel nejsou dost přesvědčivé a nedovedou potlačiti v kritickém čtenáři všecky pochybnosti. Že židé od pradávna silně byli promíšeni živly cizími a že dosud mezi nimi a křesťany jsou úzké styky pohlavní, je věc dávno známá, ale sotva odtud plyne víc než toto silné promíšení; těžko jmenovitě měřiti tvrzení autorovo, že by ještě v středověku, kdy židé v celku tolik bývali pronásledováni a tupeni, našlo se tolik ochotných proselytů, aby jejich vliv byl vskutku patrný. Je charakteristické, že konec konců (36) sám Schulhof přiznává, že »nelze vše tím způsobem u židovstva vysvětliti«, a nezapírá, že přece jen i v židech »eventuálně« koluje krev semitská.

Konečně v třetím svazečku Max Lederer dobře nakreslil historický vývoj i dnešní stav t. řeč. českožidovské otázky a řešení palčivého tohoto problému. Zajímavo, že tu Čechům konceduje Lederer přímo právo, aby si menšiny židovské, uvnitř Čechů osedlé, asimilovali; nebyl by to přec jen nebezpečný prejudic pro politiku českých Němců a poměr jich k českým menšinám v t. řeč. uzavřeném území? Že Lederer sionismus v každé jeho formě zavrhuje, je docela pochopitelno; stejně tak vysvětlitelno je, proč v Čechách se k českému jazyku hlásí 54% židů, ale na Moravě přes 77%, ve Slezsku dokonce 81%! Kdo v těchto číslicích dovede čísti, najde v nich klíč k celému českožidovskému problému. *Kd.*

Ludvík Lošťák, A t a k j s e m ž i l. Část druhá. (Nákladem Ludvíka Lošťáka.)

Když pan Lošťák před dvěma roky vydal prvý svazek své prósy »A tak jsem žil«, zahájil ji vzpomínkami na svou cestu do Londýna a na svůj několikaletý pobyt v Anglii. Jistě právem. Neboť Londýn, Anglie, o níž se mluví často i v 2. díle, daly mu ty jisté, silnější, sebevědomé tóny, jež zní z jeho knihy. Je to jistý druh konfessí. Jenže ne těch v obvyklém smyslu, nýbrž jaksi svátečních. Lošťák svěřuje nám zde myšlenky a city svých vzácnějších chvil a chce být tak trochu hlasem svědomí, hlasem varujícím i hlasem vůdčím. A třeba nejsou to vždy »nová, volná, jasná a svobodná světla nesmrtelná«, která nám září vstříc, přec jen nalezneme v jeho knize mnoho nevšedních myšlenek i citů o životě, o přírodě, o práci, o lásce, o umění atd., a není nadarmo ztracen čas, který jí věnujeme. »Synem božím,« praví p. Lošťák, »jest každý z nás, kdož sám ve svém vlastním nitru cítí to, což božského jest na zemi i na nebi. A ten, jenž cítí božské věci sám v sobě, jest člověk věřící a Syn boží. Avšak onen člověk, který má v nitru poušť a ze všech božských věcí na nebi i na zemi nemá ve své duši ani jediného paprsku, jest člověk nevěřící, není Synem božím, ale pouhou tváří němou . . . Jediným důkazem o Bohu jest cítit božství ve své vlastní mysli jasné a ve své vlastní duši čisté.« Kniha Lošťákova je

projevem snahy a bojů o tu mysl jasnou a o tu duši čistou. To jí dává vyšší hodnotu. Má skutečný obsah ve svých aforistických črtách, což by samo o sobě již znamenalo dobrý čin. —g.

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Nedávné politické události ve Španělích a Portugalsku a jejich některé důsledky teď se jevící obrátily pozornost těch, kteří stopují duchový vývoj lidstva, **na země románské.**

Země románské teprve v tomto století dohánějí, co zemím germánským přinesla staletí minulá, někde dávno minulá. A to ještě ani ne románské země všechny. Amerika španělsky mluvící zachovala a ukazuje po stránce **svobody svědomí** a faktického stavu církevní politiky a kultury podnes kus středověku. V Evropě románské státy prožívají krisi, a jejich **vývoj ke svobodě svědomí a k rovnoprávnosti církví** se děje s překážkami a křečovitými záchvaty, v revoluci a ne bez krve.

Nejdále jest **Italie.** Dále než Francie, která postupovala radikálněji. Snad byl její radikalism zapříčiněn situací, ale situace (totiž faktický vliv katolické církve na výchovu a veřejný život) se nevyvinula tak bez viny vedoucích kruhů, vedoucích politicky, kulturně i mravně. Radikalism jest vždycky nebezpečným lékařem.

Nynější stav Francie po stránce svobody jest jistě leckomu ideálem, ale nemůže býti pokládán za ideální ode všech a pro všechny. Známý kronikář světového pokroku, anglický publicista W. T. **Stead** posuzuje duchovou politiku Francie velice kriticky a odmítavě. Jemu jest měřítkem nejen osobní jeho stanovisko k náboženství a církvi, nýbrž více ještě faktický právní a mravní stav, který v Anglii vyrostl z reformace a v Americe uzrál z odboje a odpomoci proti všelikému násilí ve světě ducha. Stead charakterisuje přítomný stav svobody ve Francii jako »liberty à la française«. Zní to dost krutě, ironicky, jako by řekl: ve francouzské kuchyni vynalezen nový pikantní recept na úpravu svobody, recept, který snad příjemně dráždí rafinovanou, přesycenou chuť francouzského jazyka, ale pro anglický žaludek má příliš silný haut goût, přílišnou pachuť divočiny, a ukáže se snad i pro francouzské trávení nebezpečným.

Steadovi se zdá, že podle anglických názorů franzouzská republika jest na nejlepší cestě státi se právní nástupkyní španělské inkvisice. Torquemada mučil a pálil těla kacířů, aby zachránil jejich duše; francouzská republika škrtí duše, aby si zabezpečila absolutní kontrolu nad těly. Jemu je nesnadno rozhodnouti, co je odpornější, zda despotism kněžský či světský. Despotism spatřuje v tom, když vládní návrh zákona školského dává státním inspektorům právo žádati od správců škol po kopii všech učebnic, i všech knih udělovaných jako odměny prospěchu v soukromých školách, a ministrovi vyučování dává moc zakázati užívání kterékoli z těchto knih.

Stead vzpomíná, jak inkvisitorsky byly revidovány čítanky a učebnice francouzských škol a z nich vymýtěna každičká zmínka o Bohu, theismu, křesťanství, náboženství. To pro školy veřejné. Loňské ustanovení pak zasahuje do škol soukromých a umožňuje inspektorovi a ministrovi zakázati, aby ve škole katolické soukromé byla pilnému žákovi dána odměnou modlitební kniha, ve škole protestantské bible. Člověk vyrostlý v zemi staleté svobody kritisuje tento stav výrazem, jejž možno vyložiti buďto, že se mu nad tím svírá hrdlo lítostí nebo že mu — zdvihá žaludek. Diví se, proč volní myslitelé mají tak málo originality, že přímo otrocky napodobují klerikály a dopouštějí se stejných s kněžími hříchů ze zvyku.

Hříchů se dopouští ve Francii ovšem církev též, na jiných i — proti sobě. Na které straně je původnost a vina? Činí tak církev proto, že stát je bezohledný, či počíná si republika skoro klerikálně proto, že církev jest intransigeantní?

Na straně katolické pořád se vyskytují pokusy o modus vivendi s republikou. Posud ovšem výlučně v řadách laických. Poněvadž však laická iniciativa by měla v důsledcích nezbytně též laické rozhodování a uplatnění, staví se církev nesmiřitelně proti každému takovému pokusu.

Teprve teď referujeme o aféře sillonismu. Význam její není chvilkový, nýbrž principielní a trvalý. Ostatně teprve nedávno byla ukončena a teprve teď je možno pronésti definitivní a nestranný rozsudek.

Sillonisme je francouzská forma katolického socialismu a demokratismu. Advokát Marc Sagnier sdružil část katolické intelligence, zvláště mládeže, kolem časopisu, jejž symbolicky významně nazval »Sillon« — Brázda. Vedle tohoto listu pro intelligenci vydávalo sdružení lidový list »Éveil démocratique«. Cílem sdružení a programem časopisů byla organisace a propagace myšlenek demokratických. Učinili pokus dokázati, že katolicism se snese s cítěním sociálním, myšlením demokratickým a zřízením republikánským.

Pro officielní církevní kruhy byl kamenem úrazu zvláště příznivý poměr sillonistů k zásadní i dnešní francouzské republice a všecko, co s tím souviselo a z toho vyplývalo. Sillon odsoudil demonstrace royalistických studentů na universitě, stál proti antisemitismu dreyfusovců. Všecko to budilo podezření kruhů striktně církevních. Před několika lety sic nynější papež Pius X. ujistil Sagniera, že schvaluje jeho ideální úsilí a dopřeje mu své podpory, ale sesílený proud protimodernistický změnil jeho taktiku a bezpochyby též jeho názory. Či se uplatňuje u papeže zevnější protimoderní duch proti jeho přesvědčení? Obyčejně se připisují poslední netaktické projevy kurie přímo osobní povaze papežově. Poměr k sillonismu by svědčil o opaku. Vatikán odsoudil sillonism, poněvadž prý jeho principy jsou v rozporu s katolickým učením a disciplinou. V listu vydaném k biskupům francouzským odsuzuje přímo jeho činnost a nauky. Odůvodnění v listu jest výslovným odsouzením všeho, co dnešní i dosti konservativní člověk pokládá za základ budoucího vývoje. Jest až neuvěřitelno, že Sillon jest censurován proto, že se zasazoval o princip svobody a rovnosti, spravedlnosti a lidské důstojnosti. Všecko to v očích kurie podrývá princip autority a poslušnosti.

Dva tak protichůdné světy nemohou uzavříti spojenectví. Jsou to opravdu dva světy: středověký svět absolutní autority a slepé poslušnosti, svět aristokratismu a nevolnictví, na druhé straně svět volnosti a rovnosti. Jest úžasem či nemusí být přímo obdivem pocit, jejž budí toto umíněné nebo heroické udržování a přenášení středověkého ideálu do dnešního vývoje?

Poměr k demokracii v theorii a k republice v praxi vyhnal krisi na vrchol srážky. Sillon tvrdil, že jen demokracie jest s to, aby založila říši spravedlnosti. Toto tvrzení prohlásil papež za urážku ostatních státních forem, za sektářství v politice, a postavil Sagniera a jeho družinu před volbu: obrátit a podrobit se, nebo se nuceně rozejít s církví.

Koho překvapí, že se Sagnier podrobil? Ze všech modernistů hrdinně vytrval snad jediný Don Romolo Murri, a ani ten není ještě u konce svého vývoje, ač na návrat zašel příliš daleko. Sagnier se podřídil: poslal papeži list, ve kterém slibuje, že se svými přáteli bude pokračovati v činnosti jen v tom oboru, který jest jim vymezen papežovým pokynem; slibuje slovem i perem vystříhati se všech bludů a nepřesností, jež by mohly vzbuditi zdání, že zastupuje názor odsouzený církví.

Nad papežovým projevem člověk neví, má-li se horšiti či obdivovati. Při projevu Sagnierově člověk si není jist, má-li litovati nebo se radovati. Radikálové se radují. Vidí, že jest konec dvojakosti, že není smíření ani sblížení. Radují se, poněvadž se zas objevila zaslepenost, nesnášelivost, fanatism, úzkoprsost kurie. Jiní litují; jednak toho, že zas jeden, a vlastně s ním řada zastanců novodobých ideálů budoucnosti se ukázali slabochy, jednak, a mnohem více, zásadně toho, že patrně není možný na dlouhou ještě dobu nebo snad navždy smír mezi starým a novým světem. Katolicism jest a dlouho ještě zůstane mohutným činitelem. Toho nevidět může jen slepý, toho nepřiznat může jen předpojatý, a podle toho se nezařídit, s tím nepočítat může jen fanatik. Není lhostejno, zdali se takový činitel postaví k pokroku nepřátelsky, nebo chladně nebo příznivě. Jasno je po prohlášení kurie, to je pravda, ale to vědět je čistě jen formální zisk. Věc pokroku tím bude značně zdržena, protože mohutnost církevní organisace dlouho ještě bude podlamovati snahy naivních snílků, kteří chtějí vybudovati most mezi středověkou autoritou a novověkou svobodou. Křesťanský socialism a křesťanská demokracie jsou krásné cíle a pojmy, které by měly býti samozřejmy, poněvadž plynou přirozeně z principu křesťanské lásky k bližnímu a křesťanského bratrství a rovnosti. Jenže ve formě, která bývá hlásána z Říma, jest málo socialismu i demokracie i — křesťanství. Heslem, jménem křesťanského socialismu, jak mu církev rozumí, dají se svésti mnohé upřímné duše, které neprohlížejí, že jest jen pláštíkem nekřesťanského aristokratismu a absolutismu. Romolo Murri vidí hlavní cíl demokratismu bojovati proti klerikalismu, v tomto případě proti církvi. To je program jeho nové »Lega democratica nazionale«, která sdružuje mladou Italii jeho křesťansko-sociálního zabarvení. Jestli kdo, tedy jistě Murri se pokoušel dlouho a upřímně udržeti socialism a demokracii v rámci církve a vésti církev v duchu socialismu a demokracie náboženský, církevně podložené. Nábožensky podkládá svou demokracii posud, ale hrot jí dal proticírkevní. A jestliže druhým bodem pro-

gramu po boji proti klerikalismu jest usilovati o reformy skutečně demokratické, zní v tom zřetelně dost posudek, že v rámci církevního socialismu nebyl skutečný demokratism vůbec možný.

Ve stopách Francie kráčejí druhé dvě románské země, Španěly a Portugalsko.

Nová úprava poměrů po stránce náboženstvo-církevní znamená zrušení nadpráví církve jediné, dosud katolické, zásadní přiznání rovnoprávnosti vyznáním ostatním, které před tím nebylo ani v takových maličkostech jako veřejná bohoslužba a zevní označení modliteben; dále podrobení klášterů a řádů zákonu, kterému se před tím vymykaly soukromým, tajným rázem svých statutů, příjmů, členství a bezprostředním podřízením hlavě a správě sídlící mimo zemi.

Jednotlivosti jsou podřízeného rázu. My mluvíme o principech. Podrobnosti byly probrány při nedávném vývoji ve Francii. Proto jsme také nereferovali zevrubněji ani loni o událostech ve Španělích ani nereferujeme letos o Portugalsku. Z důsledků jest principielního velikého dosahu požadavek a praxe laické školy. I tento důsledek je samozřejmý.

Hlavní zájem s našeho hlediska pozorovatelského se soustřeďuje na rámec nedávného vývoje ve Španělích a Portugalsku: jest příznačné, že postup svobody svědomí se děje v rámci revoluce. Jinde všude byla svoboda dítětem vývoje, v zemích románských, katolických a v pravoslavném Rusku jde ve stopách revoluce. Špatná vláda držela církev a její nekulturní zhoubný absolutism; vzájemně špatná církev podpírala nelidovou, absolutistickou, nepokrokovou vládu. Cesta k zabezpečení vlády lidové vedla jedině zrušením nadpráví církevního, a obráceně: svoboda svědomí a rovnoprávnost církevní se umožnila jen svržením špatné vlády. Církev se chubí, že jest oporu vlády, trůnu. Nevěříme tomu. Nemluvíme ani o tom, že církev se okamžitě postaví proti vládě, která jí neslouží, i proti trůnu, který jí nevyhovuje. Pravda je, že církev špatná udržuje špatnou vládu. Španěly a Portugalsko jsou typické příklady staleté výchovy církevní; ovoce této církevní výchovy je revoluce, která se stává nutnou obranou, jakmile si lid uvědomí nepřirozenost poručnikování a odváží se kritisovat instituci vystupující s nimbem božského původu a poslání.

Románské země ve století dvacátém řeší otázku svobody svědomí svým způsobem. Jiné země nejsou bez tohoto problému. Ale kladení otázky jest jiné, pokročilejší, a jiné jest i její řešení.

9. května 1911. +

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Říšská rada ženám. — Valná hromada Ž. K. Č. — Snahy po ústředí. — Zjasnění poměru mezi ženským a socialistickým hnutím. — Ženský Obzor.

Za celé zasedání dala lidová poslanecká sněmovna říšské rady ženám pouze zákaz noční práce žen v průmyslových závodech. Zákon

uveřejněn byl v říšském zákoníku ze dne 11. dubna a vejde v platnost dne 1. srpna 1911, pro cukrovary teprve dne 1. ledna 1913. Uskutečněn byl v důsledku bernské konvence, na níž dne 26. září 1906 zavázalo se i Rakousko, že jej provede. Předešly nás všechny ostatní smluvené státy, a sice: Belgie, Italie, Lucembursko, Německo, Nizozemsko, Portugalsko, Španělsko, Švédsko a Švýcary.

Ještě jedno právo připravovala, péčí sociálních demokratů, poslanecká sněmovna ženám, ale dokončení započaté práce zůstává novému parlamentu. Jest to spolkový zákon, kterým má být ženám uděleno právo, aby byly členy politických spolků, tedy zrušení známého § 30. Zákon byl sice přijat poslaneckou sněmovnou — za nechvalných okolností —, ale nedošlo již k schválení jeho panskou sněmovnou a k panovníkově sankci. Bylo tedy oddáleno vyřízení jeho. A proto zbývá ženám nejen napomáhat dokončení reformy, ale snad nový zápas, nové domáhání se toho, čeho tak velkým úsilím bylo konečně vydobyto. Ženy ovšem nejsou spokojeny s tím, že i tehdy, kdy překonaly tolik obtíží, než donesly požadavek do sněmovny, nalézají nové překážky, ale jest to zároveň dobrou školou politickou, ve které poznávají vedle výhod politických práv a zevního lesku politického působení i jiné temné jeho stránky. Musí k veřejnosti vznésti otázku po všech těch příčinách a musí poznávat všechny činitele, na které tu třeba bráti zřetel, které třeba zmoci, aby vyhověno bylo i jim — ženám. Jest to nejlepší politická škola, život sám, z něhož jsou stále vylučovány.

Rozpuštěním říšské rady bylo oddáleno uskutečnění reformy spolkového zákona. Avšak bude nutno připravovati se nejen k nové akci v tom směru po ustavení se sněmovny nové, ale také neodlučovati od požadavku práva spolkového volební právo žen. Jest potřebí uplatňovat je již v době volební a k tomu vyzývají ženské pracovnice, organisace i listy. Na všech stranách dějí se přípravy, konají se porady, schůze, manifestace a hlavně připravují se dotazy kandidátům poslanectví. Je nutno žádati od těch, kdo budou v říšské radě spolurozhodovat, aby pracovali i pro ženy. A proto ženy jsou vyzývány, aby chodily do schůzí volebních, a vidí se již pokrok v tom, pakli kandidát pojedná o požadavku žen před muži a pomůže šířit porozumění. Ženám sice nemusí být povolen přístup do voličských schůzí, ale ženy vyslovily přesvědčení, že nenalezne se dnes již u nás činitel, který by se odvážil jich ze schůze vylučovati. Jedná se o to, aby poslanci byli zavázáni, že konečně donutí rakouskou vládu k tomu, co uložil jim kuriový říšský sněm prvního prosince r. 1906, když přijímal nový volební řád: »Vláda se vyzývá, aby konala šetření a přípravné kroky k předloze o volebním právu žen.« Jest to minimum toho, co poslanecká sněmovna říšské rady může pro ženy učiniti, bude-li chtíti.

*

Valná hromada »Ženského klubu českého« v Praze, na níž podána zpráva o celoroční činnosti spolku, znovu dotvrdila, co již bylo o Ženském klubu známo, že je spolkem, obírajícím se hlavně ženou ve směru feministickém. Úkoly svoje vytknul Ženský klub nejjasněji v prvých svých přednáškách, konaných těmi, kdož podnes naplnili svým duchem program spolku. Přednášky vydány byly jako druhá publikace Ženského klubu pod názvem »Žena«, a praví se v úvodním slově to, o co klub

vlastně usiluje: »Bylo třeba projíti cestou dějin a vyvážiti z nich, jak se žena ve společnosti vyvinovala, a jak zase zpětně na společnost působila. Bylo nutno provázeti ji dále různým zaměstnáním v rodině i mimo ni. Jen tak dostaly jsme celkový obraz — a o ten právě šlo — dosavadního vývoje života ženina, s jeho stinnými i světlými stránkami. Teprve na tomto základě možno pracovati soustavně dále, k zlepšení života žen: odstraňovati překážky, jež ženu v přirozeném vývoji zdržují nebo zcela ji se správné cesty srážejí, osvětlovati tuto cestu, buditi chut v ženách k její sledování, pomáhati, aby na ní setrvaly.« Tomu odpovídá činnost klubovní, která v tomto roce brala se stejnými směry. Ve výroční zprávě s důrazem se podotýká, že cíle spolku týkají se mužů i žen, jsou společné. Spolek pomáhá odstraňovat separatismus a snaží se o to, aby vedle kulturního muže stála kulturní žena. Snažil se letos o vyjádření toho cyklem »Žena u filosofů všech dob« a »O vývoji jednotlivých politických stran vzhledem k ženám.« Získal-li pracovníky pro tuto práci, přiměl-li je, aby ve svých oborech všímali si ženy, přispěl k povšimnutí si ženy. Není možno zde uváděti velkou řadu bodů z činnosti spolkové. O tom nejlépe poučí výroční zpráva. Hlavní je, že klub soustřeďuje ve svých síních pracovnice feministické a je vůdčím faktorem v ženském hnutí v Čechách. Je patrno, že roste, mohutní, stává se z něho nejen velká korporace, ale středisko, mající svou knihovnu (a zvláštní oddíl, knihovnu ženského hnutí), čítárnu, svou přednáškovou síň, jídelnu, ložnice, kanceláře, a to vše vyžaduje značný finanční náklad. Roční obrat činí již 14.000 K. Musí tedy pečovat o zmnožení svých příjmů a k tomu cíli založeny byly letos s úspěchem jazykové kursy spolkové. Má tedy vedle úřednic též své vlastní učitelky. Tím přistupuje mu povinnost, aby jako feministická korporace, která usiluje o zlepšení sociálního postavení žen ve společnosti, předcházel příkladem a byl zaměstnavatelem vzorným, který béře v úvahu nejen vykonanou práci, kterou lze měřiti či vážiti, ale celou bytost ženy, její poměry a potřeby a ukázal tak názorně, jak se musí společnost učit rozumět a cenit práci ženy a napomáhat jí v urovnání poměrů i soukromých. V tom nastává nový směr činnosti Ženského klubu, který se tím stává významným a směrodatným činitelem po stránce sociální i hospodářské úpravy postavení ženy výdělečně zaměstnané.

*

S n a h y p o ú s t ř e d í, organisaci a dělbě práce ženské došly nového projevu na valné hromadě Ženského klubu. Myšlenku znovu uvedla slečna F. P l a m í n k o v á. Ve veřejnosti již častěji byla myšlenka přetřásána a zdokonalována, a také nyní byla nadhozena proto, aby o ní ženské spolky diskutovaly a projevily své názory. Takovým ústředím měl být »Ústřední spolek českých žen«, jak o tom svědčí stanovy jeho. Nový pokus o »Svaz ženských spolků« učiněn byl loni, bez výsledku. Již před pěti lety pronesla slečna Plamínková názor, že spějeme u nás v Čechách k všeženské organisaci, která by spojovala ženy všech vrstev i politických stran.« Že organisace jest nutnou podmínkou zdárného vývoje ženského hnutí, poznaly i ženy, které účastní se v politických stranách, avšak teprve nyní dochází k ujasňování si pojmů a toho, co lze sloučiti. Proto také poslední názor slečny Plamínkové zní určitěji, je přesnější. Ve »Svazu ženském« by práce

byla prohloubena, rozdělena, snažení činitelů by šlo jedním směrem. Nejde tu o svaz spolků, ale o svaz, vzrostlý ze života, o jakousi ženskou radu. Nejde o nový spolek, který by vyvíjel samostatnou práci, ale soustředění práce. Spolky by se hlásily do odborů. Delegátky by byly odbornice, pro svou práci rostlé. Společný informační list byl by nutný. Byl by buď samostatný nebo přílohou listu stávajícího. Měl by povinnost uveřejňovati dotazy a odpovědi tak, aby myšlenky vnikaly do všech jednotlivých drobných cestiček a spolků, a tak vypěstovávalo by se společné cítění. Vážnější věci vykrystalisovaly by se nejprve v odborech a na sjezdech. Rozdíl mezi svazem spolků a tímto svazem by byl v tom, že by to byl svaz práce. Ačkoliv návrh tento jest určitější a vytříbenější, přece potřebuje prodiskutování a přesného vyměření pojmů, které se může státi jen po vzájemné dohodě. Je potřeba dohody o programu a dělbě práce. A program musí být pokrokový. Dojde-li ku svazu podobnému, bude značit rozdělení žen na dva tábory, konservativně-klerikální a pokrokově-demokratický. Utvoření jeho je velice žádoucí, ale z různých příznaků je patrno, že v ženských kruzích není dosud všude plné pochopení pro důležitost společné organisované práce.

*

Na mezinárodní sociálně-demokratické konferenci žen v Kodani roku 1910 projednávána byla otázka boje za volební právo žen. Konference odmítla smířlivý názor anglických žen, že lze se spokojiti zatím dobytím volebního práva pro ženy majetné, čímž prý se urychlí dobytí práva ženám všem. Ohlasy tohoto jednání zavzněly i u nás na zemské konferenci sociálně-demokratických žen v Praze, v prosinci r. 1910, kde poslanec Němec pravil: »V řadách měšťáckých žen není u nás valného zájmu pro volební právo žen, u nás tento boj vedou vlastně jen ženy proletářské, socialistické. České ženy měšťácké dosud neprokázaly, že by svůj boj za volební právo vedly s plnou opravdovostí a proto naše ženy půjdou dále samy, jako šly dosud. Na téže konferenci v Kodani usneseno k návrhu Kláry Zetkinové, aby 19. března po všech zemích, kde má sociální demokracie svoje organisace, bylo manifestováno za politickou rovnoprávnost žen. V důsledku toho uspořádáno také v Čechách na 50 schůzí. Na schůzi pražské připojil se k manifestaci i »Výbor pro volební právo žen«. Slečna F. Plamínková vyslovila se tu pro boj společný a pro společné manifestace, protože jde o společný zájem všech žen. Poněkud jasněji označila pojem ženy měšťácké slečna K. M a c h o v á: »My ženy dělnické stojíme na stanovisku proti kapitalismu a na této zásadě se nikdy nesejdeme se ženami buržoasními. Při tom ovšem dobře víme, že úřednice, učitelky a podobné ženy pracující nejsou žádnými ženami buržoasie, třeba si to o sobě mylně myslí. Ty mají společné zájmy s námi, a ty se s námi také jednou musejí sejít.« S oběma názory projevil souhlas opět poslanec Němec. Sociální demokracie vítá ve svém boji za všeobecnou rovnoprávnost žen každého spojence. — Těmito projevy jasní se poměry mezi ženami socialistickými a ženským hnutím, stojícím mimo jejich řady. V každém ujasnění je pokrok ke sblížení.

*

Ze ženských časopisů jedině »Ž e n s k ý O b z o r« vydal letos projev k novému desátému ročníku. V předcházejících devíti ročnících leží mnoho snah uvědomovacích, mnoho průkopnické práce. V našich ženských časo-

pisech vůbec leží největší kus práce mezi ženami. Naše listy budily a uvědomovaly dříve, nežli začalo ženské hnutí veřejně a organisačně vystupovat. Začátky všech směrů hnutí jsou vždy spojeny s časopisem. »Ženský Obzor« vznikl jako list směru pokrokového, dávno již, když tento ještě se neozýval k životu. Vznik jeho padá do doby nadšeného horování o rovnocennosti obou pohlaví v řadách studentstva, které skončilo svou éru odsouzením »Omladiny«. Účastník procesu J. Zieglоser založil pak uvedený list, který propagoval tehdejší ideje a který je dále prohluboval a ujasňoval. Byl to list radikální, bezohledně pitvající všechen zastaralý společenský řád vzhledem k ženě. Udržuje se stále na výši pokrokového hnutí, jemuž důsledně slouží u vědomí, že je stále třeba tříbící a povzbuzující činnosti listu. Věnuje pozornost všem otázkám doby, řídě se zásadou, že pravých cílů ženského hnutí lze dosáhnouti jen vzájemnou součinností mužů i žen. Přináší články žen i mužů, psané pro oboje pohlaví, poučuje, uvědomuje a prohlubuje. Za obsah, pokrokovost, opravdovost, ryzost po celou řadu let ručí jména spolupracovníků-odborníků, kteří vytvořili z listu to, čím je dnes, revue pokrokových žen. Celý kruh spolupracovníků jest to, který jej, v souhlase s redakcí a vydavatelstvem naplňuje. *O. S.*

Po volbách.

Volby do říšské rady nejsou sice ještě provedeny — zbývají ještě volby užší — ale přec jen výsledek prvního dne volebního 13. června je přehledný dost pro povšechnou úvahu, jak pokud se týče voleb českých, tak ostatních a politické situace vůbec.

Vítězství mladočesko-národněsociálního kartelu spočívá v porážce professora Drtiny v Hradci Králové. To by vlastně stačilo. Kandidatury stran mimodohodových, pokrokové a státoprávní i klerikální, až na kandidaturu prof. dra Drtiny už podle statistiky volební z r. 1907 byly přiznaně málo nadějné a mohly znamenat pouze memento pro strany skartelované. Porážka prof. Drtiny po nebývalém boji je tedy výsledkem dohody. Ani nás nenapadá kartelu zmenšovat tento úspěch a očekáváme jen, až se někdo přihlásí, kdo se upřímně z tohoto vítězství chce těšit. Jeden z nejlepších lidí českých, kteří, jak známo, všickni měli být posláni do Vídně, byl kartelem poražen a nejlepší čeští lidé ostatní, co půjdou do Vídně a co zůstali doma, nechť se klidně z toho těší. Porazit prof. Drtinu na konec bylo jediným obsahem celé dohody. Habeant sibi. V politice, zejména volební, málo znamená sentimentalita, už proto, poněvadž se ukáže dost brzy, jaký trvalý úspěch vzejde z kartelu i z porážky dra Drtiny. Na vnitřní poměry české boj kartelu proti ostatním českým stranám vrhl ostré světlo, a snad ještě ostřejší na podstatu vedoucí strany v kartelu, na stranu mladočeskou. Ve volebním boji — klidně můžeme říci vřavě — viděli jsme na taktiku, politiku, lidi a tisk mladočeské strany hezky jasně a poznatky z tohoto nahlédnutí jsou cenným majetkem pro budoucnost. O tom už nyní mluvit bylo by zbytečno, už proto, poněvadž by to mohlo být vykládáno jako vztek poražených. A toho věru u nás není. Prof. Drtina není politikem, který z politiky chtěl být živ a který bez mandátu si neví práce. Jeden z nejvíce vynikajících politiků mladočeských po porážce Drtiny omlouval postup své strany: »Vždyť to bude pro nás lépe, když prof. Drtina bude zas přednášet. Tam je ho věru víc než zapotřebí.« Kartel z důvodů čistě volebních a stranických zástupce české strany pokrokové do Vídně nepropustil, s pokrokovou stranou žádnou dohodu nehledal a pokroková strana proti přesile kartelu

podlehla. Že při tom právě muž jako prof. Drtina vyloučen z parlamentární práce, jaký ten boj byl a jak nadlidského namahání bylo kartelu k tomuto úspěchu třeba — to vše patří na jiný účet, který zůstal nevyrovnán.

I kartely skládají účty a i ten náš volební kartel se bude muset po čase vykázat, jak prospívá. Už jsme minule o tom mluvili, že nemáme víry v prosperitu této tak zvané dohody a jsme pevně přesvědčeni, že účastníci na dohodě hodně brzo vystřízliví z dnešního nadšení nad uskutečněním kartelu, které není ničím, než zastřením politické bezzásadovosti a bezkarakternosti obou zúčastněných stran.

Hlavním lákadlem pro dohodovou agitaci byl boj proti baronu Bienerthovi a jeho kabinetu. Proti nynější vládě je prý zapotřebi silného a jednotného klubu českého. Jak při volbách právě na jednotnosti klubu bylo hřešeno, ukáže se ovšem až tenkrát, kdyby dávný cíl české politiky byl dosažen, kdyby nynější vláda odstoupila. Jak málo ostatně jednalo se i ostatním stranám o tu jednotnost, nejlépe je patrno na straně agrární, která celou svou sílu soustředila na vyřízení osobních sporů mezi bývalým ministrem Práškem a několika členy výkonného výboru agrárního.

Jak pochodil při nových volbách baron Bienerth? Zodpovědění této otázky muselo by právě u nás, kdyby se politicky víc smělo při teroru různých dohod a kartelů myslet, zarazit. Baron Bienerth rozpustil parlament, poněvadž jeho majorita nebyla s to čelit stranám, které znemožňovaly z taktických důvodů positivní práci parlamentu, která ovšem toho času neznamená pro vládu nic jiného, než uvalení obrovských břemen na všecko obyvatelstvo, peníze a vojáky. Vládě Bienerthově daleko víc než česká oposice v parlamentě vadil velký počet sociálních demokratů. Z tak zvaných vyšších ohledů. Všeobecné hlasovací právo po zvolení první sněmovny bylo »zdiskreditováno« překvapujícím velkým počtem sociálně demokratických poslanců. Reakční kruhy v Rakousku bez rozdílu podle toho posuzovaly jakost a prospěšnost nových řádů volebních a bývalý ministr-president baron Beck hlavně z toho důvodu upadl v nemilost oněch kruhů a byl jen proto násilně odstraněn, poněvadž nedovedl zabrániti tak značnému počtu socialistů v parlamentě a jemu i jeho přednímu spolupracovníku v ministerském předsednictví vytýkáno dokonce spolčování se s poslanci »revoluční« strany, kdežto baron Beck prostě počítal s jejich existencí. Baron Bienerth od prvního dne své vlády měl mandát zlomit vliv sociálních demokratů a pro toto poslání musel si zachovávat všecku svou sílu a moc. Jak získat dru-

hou část oposice, Čechy, to bylo zřejmo, ale on nesměl se smířit s českou delegací, dokud měl proti sobě socialisty, poněvadž ony kruhy neviděly uzdravění poměrů v státě ve smíru s Čechy, nýbrž v pokoření, v zdolání sociální demokracie. Čím více se pak české strany za společným cílem, porazit vládu jeho, se sociálními demokraty v poslední době sbližovaly, tím jistější bylo rozpuštění parlamentu. Nepřiznaným heslem volebním pro barona Bienertha byla porážka sociálních demokratů. S jakou radostí tedy baron Bienerth musel sledovat dohodovací snahy v Čechách, čelící proti sociálním demokratům! Jak si musel baron Bienerth libovat, když viděl, jak jeho nejúhlavnější nepřítel, delegace česká, se vzácným porozuměním splňuje nejvnitřnější jeho přání a tužby.

Baron Bienerth počítal s tak značným seslabením sociální demokracie, že jeho majorita bude do té míry rozmnožena, aby mohla pak úspěšněji čelit oposici jakékoliv. V nejhorším — či nejlepším — případě sesílená majorita znamenala pro něho čistě početní úspěch: mohl víc než doposud se skrývat proti oposici výmluvou, že odstoupí, až bude parlamentárně poražen, přehlasován. S touto výmluvou vycházel baron Bienerth dosud v parlamentě, a co pro něho snad hlavnější, i bez parlamentu.

Baron Bienerth se přepočetl a to důkladně. Při první volbě poražena nejcitelněji strana jeho, křesťanští sociálové vídeňští. Chef této strany, princ Liechtenstein, vůdce její dr. Gessmann, ministr její dr. Weiskirchner, její přední agitátor Bielohlawek zůstali bez mandátu a s nimi celá řada předáků vídeňských klerikálů Steiner, Procházka, dr. Pattai atd. Bielohlawek padl definitivně, ostatní musí se podrobit užším volbám pro Liechtensteina a Gessmanna beznadějným. Kdežto v r. 1907 křesťanští sociálové ve Vídni při první volbě dobyli rázem 18 mandátů, obdrželi tentokrát jen 2. Sociální demokraté ztratili celkem 4 mandáty, ale dostali se do 100 užších voleb s velmi dobrými vyhlídkami, a lze mít za to, že v novém parlamentě budou seslabeni jen zcela nepatrně, žádným způsobem tak, jak si baron Bienerth přál a s ním celá reakční garda ve všech končinách říše. V této zoufalé situaci baron Bienerth úředně jednal o kompromis mezi německými pokrokovci a křesťanskými sociály za zcela zjevným heslem proti sociálním demokratům, které dávno před ním vycítili tak dojemně dr. Kramář a Klofáč! Nezodpovědní vůdcové liberálních stran německých, sami v užších volbách se nalézající, pod nátlakem barona Bienertha, který hrozil zase demisí, rozpuštěním a podobnými divadelními blesky, smluvili skutečně 14. června s drem Gessmannem takový kompromis proti sociální

demokracii při užších volbách, jak tvrdili, v zájmu postavení Němců v říši, ale kompromis ten už o den později vídeňskou veřejností roztrhán na cáry, poněvadž lepší živlové ve Vídni nepřistoupili na toto komando k bezkarakternosti ani v zájmu postavení Němců, vycítivše, že zájem Němců znamená tentokrát zájmy Bienerthovy a osobní choutky osob nezodpovědných. Vídeň neklerikální půjde do užších voleb pod heslem: křesťanským sociálům ani hlasu! A to je právě úkaz, který by v Čechách měl být uvažován, že pokrokoví Němci — a ta pokrokovost je nad míru mírná, jak známo — vládní strana Bienerthova na takový kompromis v zájmu vlastní vlády nešli, kdežto pokrokoví mladočeši a národní sociálové pod tímto Bienerthovi nejsympatičtějším heslem šli a priori do boje volebního.

Dnes tedy lze říci jen tolik, že, nepřinesou-li užší volby sensační nějaká překvapení, poměr sil v novém parlamentě pro vládu Bienerthovu se nezlepší ani kvalitativně ani kvantitativně.

Potlučeny budou v první řadě strany jeho: křesťanskosociální i Němci pokrokoví, kteří na různých místech v Čechách a na Moravě ustoupiti museli německým radikálům z tábora Schönererova, zapřisáhlým odpůrcům vládní a klerikální politiky německé. Jistě s potěšením baron Bienerth nepozdraví scvrklý počet klerikálů mezi poslanci českými.

Poměr hlasů zůstane tedy asi málo změněn v novém parlamentě a zůstane-li i vláda na svém místě, nezmění se poměry vůbec. Baron Bienerth setká se se starými nepřáteli a odpůrci a odpor bude postupem barona Bienertha proti parlamentu a zasáhnutím do voleb jen sesílen. Za takových okolností nelze na dělnost poslanecké sněmovny prozatím počítat. Baron Bienerth pozná záhy, že dělal chybu za chybou a že pochybil zejména onoho dne, kdy smlouval kompromis proti sociální demokracii, aniž by při tom měl zajištěnou majoritu. Baron Bienerth chtěl si opatřit onu majoritu pro výmluvu, kterou měl dosud. Tím ukázal, že se mu nejedná o parlament, o práci v parlamentě, nýbrž o výmluvu pro vládu neparlamentární. Chce patrně, pokud silnější vlivy vydrží, operovat starým trikem, že oposice jej parlamentárně nedovede porazit a že tudíž musí vládnout bez parlamentu, když nelze opatřit dělnost parlamentu. Je-li tato jeho taktika jenom mechanická, nijak nepodepřená vlivy mimoparlamentárními, anebo je-li výslednicí úvah a spekulací na události mimořádné, moci a vlivu lidskému nepřístupných, dlužno vyčkati. Faktum je, že v kruzích, jimž se přezdívá »vysokopolitické«, se počítá se vším, jen ne s parlamentem.

18. června. *Č.*

Felibrovské hnutí a jeho význam.

Napsal Dr. Jaroslav O. Hruška.

Velkolepé slavnosti, pořádané v Arles o svatodušních svátcích (28.—31. května) r. 1909 na oslavu padesátiletého výročí vyjití Mistralova provençalského eposu Mirèio, upoutaly opětně širší pozornost k činnosti felibrů, podstatě, účelu a budoucnosti jejich díla. Ač od těch dnů uplynulo již dosti času, veřejnost nepřestala se jimi zabývati. Kdežto však v cizině sleduje se hnutí to spíše filologicky a literárně, ve Francii zaměstnává zvláště otázka jeho životnosti a poměru jeho k Francii samé.

Máme-li náležitě pochopiti význam felibru, třeba, abychom začli hodně daleko do minulosti. Jako u nás, chceme-li vyložiti národní obrození, počínáme pohromou bělohorskou, tak felibrové žalují na nešťastnou bitvu u Mureta (13. září 1213), jež učinila konec samostatnosti jižních zemí francouzských a kulturně přimkla je k severní Francii.

Až do albigenských válek, jichž rozhodnou episodou jest krvavá bitva u Mureta, vyvíjela se jižní Francie samostatně proti severní a činila i náběh k založení samostatného státu se sousední Katalonií, jazykově od ní málo odlišnou.

I v řeči lišila se od severní Francie, kde mluvilo se francouzsky čili jazykem oilským, kdežto na jihu panovala provençalština čili jazyk oeský, jak přezvány oba ty jazyky dle charakteristické částice oe a oil, značící v dotčených zemích slůvko »ano«.

Dle nynějších našich známostí jeví se nám vzrůst staré provençalské literatury neobyčejně rychlý. Sotva zastihujeme první stopy provençalštiny v IX. století a ku konci XI. století první známky jejího písemního užívání, již setkáváme se na začátku XII. století s hotovým básníkem provençalským Vilémem z Poitou a od té doby do konce XIII. století na sta básníků-troubadourů — proslaví provençalský Parnas po veškeré Evropě. Jména Bertrand de Born, Bernhard de Ventadour, Guiraut de Borneil, Peire Vidal, Peire Car-

dinal stkví se mezi nimi, provençalsky se básní ve XII. a XIII. stol. v Katalonii a ve XIII. století zvláště v Italii.

Poesie troubadourů — le gay saber — jest poesie aristokratická; troubadouři byli většinou šlechtici, ač záhy se k nim druží troubadouři z lidu, poesie jejich byla určena též jen pro šlechtické obyvatele hradů a nesla na sobě veškery znaky cítění a smýšlení feudálně křesťanského středověku. Platila především lásce a Bohu, současné veliké události méně ji zajímají. Ježto jest to poesie určená ku zpěvu, k níž sám básník skládá melodii a již sám přednáší s průvodem houslí, harfy nebo citery, převládá v ní záhy stránka hudební nad slovesnou, formální nad ideovou; rytmus, zvláštnosti v rýmech a ve stavbě strofy vydávají svědectví o původnosti básníkově, nikoli slovo.

S touto formální stránkou jde zároveň pečlivé pěstění jazyka a jeho harmoničnosti, ale v ní dlužno již také hledati hlavní příčinu pozdější strojenosti a umělkovanosti této poesie, jejíž květ trval plných sto let (1150—1250).

Albigenské války zastavily však veškeren další samostatný rozvoj politický i kulturní jižní Francie a byly osudné i pro řeč troubadourů. Tito většinou padli v boji proti Římu nebo rozprchli se do zemí příbuzných jim jazykem, do Katalonie a do Italie; jižní Francie spojena jest v celek se severní pod panstvím kapetovským, vdovy po šlechtických kacířích smějí se po 10 let po porážce Albigenských provdávati jen za Francouze, provençalština, jež ozývala se kdysi mezi šlechtou a vladaři, vytlačena jest francinou a zůstává posléze jen mezi lidem.

Nežije již, jen živoří. Tak jako u nás po 30leté válce, když květ vzdělanosti naší byl udušen a vypuzen, vydávají se i v jižní Francii ve XIV. a XV. století v jazyku lidu jen prostonárodní knihy náboženské, přírodopisné, lékařské a právnické. V poesii žije ještě píseň a zbytky staré troubadourské poesie se nějaký čas udržují, ale společenské poměry se zatím změnily, vyvíjí se stav měšťanský, jenž ujímá se sice opuštěné musy, ale snižuje ji na řemeslnou kratochvíli přistřiženou dle jeho cechovního zřízení. Tak r. 1323 sešlo se v Toulousu, městě, jehož obyvatelé měli ode dávna živý zájem o poesii, sedm občanů, aby založili spolek pro pěstění provençalské literatury a přijali jméno »sedm troubadourů toulouských«. Rok na to (1324) přeměnili se v Básnické společenstvo (Consistori de la gaya sciensa), které uvedlo zase v život staré květinové hry (joyas del gay saber), v nichž vítěz v básnických zápasech dostal za nejlepší

provençalskou kanconu zlatou fialku; později přidali ještě dvě ceny, stříbrný měsíček a stříbrnou planou růži. Než duch této školy nebyl již v staré literární tradici, jak o tom nejlépe svědčí básnický kanon vyšlý okolo r. 1350 z této instituce, P r a v i d l a u m ě n í b á s n i c k é h o čili dle tehdejší terminologie Z á k o n y l á s k y (Las Leys d'amors nebo del gay saber) redakcí Guillema Moliniera. Ve škole této kvetl zvláště kult marianský, podporovaný zvláště tím, že obyčejně odměňovány bývaly básně na počest Panny Marie. Ježto slavena bývala pode jménem Clamença (milostivá), vyvinula se odtud později legenda o tajuplné dámě Clemencii, příznivkyni troubadourů. Oslava Clemencie se udržela napotom stále a stala se typickou.

Než i do toulouské Akademie, zvané též Akademie květinových her (Académie des Jeux Floraux), vniká francina, jež zprvu se jen připouští (1513), ale později převládá (1604) a konečně se stává celá instituce francouzskou. Udržela se až dosud a jest vůbec první Akademií pro pěstování jazyka a literatury.

Zatím provençalština nejsouc literárně až na ojedinělé zjevy pěstována, klesá stále a drobí se v četná nářečí. Jižní Francie vysílá sice spisovatele, ale ti od XVI. století píší jen francouzsky, a co se vyskytá v řeči lidu, má význam buď jen lokální nebo neumělých pokusů o opětné zavedení staré řeči.

Za doby renaissance zdá se, že nastává usilovnější pokus o vzkříšení provençalštiny. Tehdy totiž (r. 1539) vydal František I. zákaz, že nesmí se jí užívati ve veřejných listinách. Odtud jakási reakce. Vystupuje tu Bellaud de la Bellaudière (1532—1588), provençalský Malherbe, jenž za svého 12letého vězení popsal básnicky strasti žalářního života. Jeho díla po jeho smrti vydaná měla značný vliv na obrodné snahy novoprovençalské. V době velkého století francouzského klassicismu básní Petr Goudouli (1580—1649) v toulouském nářečí ody, znělky, eklogy, zušlechťuje jazyk a působí ještě v XIX. století. Vedle něho Nicolas Saboly (1614—1675) proslaví se svými Koledami (Nouvè), jež se zpívají v jižní Francii až na naši dobu. Pokleslost jazyka však, pravopisu a vkusu illustruje v této době smutně škola t r o u b a i r e s, založená okolo 1630 v Marseilli.

Vidouce neustálenost spisovné mluvy, cítí spisovatelé potřebu stanoviti její pravidla a ustáliti pravopis, k čemuž používají různých nářečí. To projevuje se zvláště v XVIII. století v dialektických slovnících, jež mají za účel seznámiti lid s francinou; napsali je abbé Puget, Auguste Tandon, abbé Sauvage, Martin, Honnorat. Nejznámější básník té doby jest veselý abbé Favre (1727—1773), jenž

svými humoristickými a satirickými verši nikterak se neliší od svých francouzských druhů té doby, a vedle něho opěvovatel unylé lásky v dekoru pastýřského života Despourrins.

Velká revoluce francouzská svojí nivelační snahou nebyla příznivá vývoji nářečí provençalských, ježto heslo rovnosti velelo zahladiti veškery zbytky starých feudálních provincií a vedlo tak k departementálnímu zřízení země, uniformitě, jež stírala individualitu starých krajů a podporovala zatlačování domácích nářečí nevšedně vyvinutou řečí a literaturou francouzskou, jež zaplavovala i dvory a vznešené domy cizích států. Bylo to tedy jen v duchu doby, když občan Grégoire, rodák z jižní Francie, navrhl Konventu r. 1793, aby byla vyhubena ve Francii všechna nářečí.

Než ustanovení to minulo se svým účelem. Právě idee francouzské revoluce, hlásající volnost svědomí, vedly k svobodnému badání ve všech vědeckých oborech a tím i k poznávání historických a národnostních individualit, k vědeckému pěstování národních jazyků místo latiny a tím k národnímu uvědomění. Filologie, jež jest dítkem XIX. století, přispěla zejména k obrození nářečí novoprovençalských.

Jest zajímavo, že právě muž, jenž zasedal v zákonodárném sboru za revoluce (1791) i později (1806, 1811), původem z Brignolles v Provenci, François Raynonard (1761—1836), dal první podnět k vědeckému zkoumání provençalštiny a stal se nejen zakladatelem romanské filologie, ale i jedním z podnětů novoprovençalského obrození, pro něž má asi význam jako Dobrovský pro češtinu. Díla Raynonardova o jazyku staroprovençalském (1816), jeho výbor troubadourských básní (1816—1821), jeho slovník jazyka troubadourů (1838 ssl.) byly hotovým objevem jak pro Francii tak pro ostatní Evropu. Goethe sám upozornil r. 1818 Bedřicha Dieze na tato díla a přiměl jej k studiu provençalštiny, čímž získal filologii prvního vědeckého romanistu na základě srovnávacím. Diez také první svá díla věnoval studiu staroprovençalské poesie (1825), jež přeložena i do francíny (1842), a vydal velké dílo o troubadourech s četnými překlady jejich básní (1829).

Romantický směr v tehdejší poesii francouzské byl rovněž příznivý obrození provençalskému, jež souviselo jazykově a tradicionelně s dobou květu staré a první evropské romantiky.

Tak vidíme na počátku XIX. století množiti se literární projevy v různých nářečích jihoslovanských, jež mají za účel buď zpívati lidu jeho nářečím nebo učiti jej správně se v ní vyjadřovati. Z dosti již

četných jmen[1] zasluhují vedle staršího Fahre d'Olivet zvláštní zmínky z této doby Peyrottes, Jacques Azaïs, Pierre Bellot, Fortuné Chailan, Benedit a zvláště Jasmin. Kdežto však dosud pracovali spisovatelé novoprovençalští ojediněle a bez určitého programu, lze pozorovati od dvacátých let snahu jejich seskupovati se v družiny kolem sborníků neb časopisů. Takový sborník vydal 1823 Claude Achard s názvem Lou Bouquet, jenž jest důležitým zjevem v úsilí o obrození provençalské poesie.

Současně objevuje se na Parnase provençalském básník, jenž upoutal na sebe nejen pozornost svých krajanů, ale i francouzské Akademie a dvora. Jest to zmíněný již Jasmin či Jaquou Jaussemin (1798—1864), kadeřník, jenž jal se básniti v nářečí svého rodného města Agen a svým přirozeným nadáním, čerpajícím z hluboké studnice citů jeho vlastního nitra, z nadšení pro vlast a krásy přírody i z bohaté fantasie, okouzloval ve zpěvech hned bolných a trudných, hned burleskních a rozpustilých posluchačstvo měst, po nichž putoval jako novověký troubadour a sklízel všude neuvadlé vavříny. Jeho písně (Točensky, Las Papilhotos) a básně vyznamenala sama francouzská Akademie.

Jasmin nadchl svojí poesií mnoho provençalských básníků, ač nářečí gaskoňské, jímž píše, není ještě dosti správné a čisté. V té době objevily se dva důležité časopisy, jež r. 1841 počali vydávati Désanat: Směs (Lou Boui-Abaisso) v jazyce provençalském, a Pierre Bellot s Louis Méry: Lou Tambourinaire e lou Menestrel provençalsky a francouzsky. Do obou přispívá již básník, jenž má pro další osudy jihofrancouzského hnutí[2] stežejný význam, Joseph Roumanille (1818—1891).

Roumanille je básník, organisator, nakladatel, a největší jeho zásluha je, že nadchl pro své idee žáka svého Mistrala (1845), jenž brzy stane se vůdcem celého hnutí, společně s jinými vytkne mu určitý cíl a proráží k němu cesty. Roumanille sbíral tehdy své

[1] Ant. Rectori, Histoire de la littérature provençale. Les précurseurs. Itals. originál je rozebrán. — E. Portal, Lettereture provenzale. I moderni trovatori. Mileno 1907.

[2] O novoprovençalském hnutí psal u nás nejprve Bouška, Museum, Brno 1891, Obzor, Brno 1891, Hlídka literární 1894, Vrchlický, Studie a podobizny. — Gaston Jourdanne, Histoire du Félibrige, Roumanille, Avignon 1897. — Paul Mariéton, La Terre Provençale, Journal de route Paris 1890 a 1902. E. Lefèvre, Cataloque Félibréen et du Midi de la France, Marseille 1900, k tomu: L'Année félibréene. — Mauritz Boheman, Précis de l'histoire de la Littérature des félibres, trad. par Chr. Lange, Avignon 1906.

Sedmikrásy (Li Margarideto), seznámil s nimi Mistrala, jenž studoval v Avignoně na gymnasiu, a nadchl jej pro poesii provençalskou. Brzy na to Roumanille, jenž stal se zatím knihkupcem v Avignoně, soustředil kolem svého sborníku Li Provençalo (1852, Barvínky, též: Provençalské básně) 31 básníků, mezi nimiž zejména Aubanela, Mistrala, jeho spolužáka Mathieu a ostatní ze sedmičky pozdějších zakladatelů felibru. Toto hromadné ohlášení se nejlepších básníků z celého francouzského jihu, jemnější vkus a vybroušenější jazyk, než jaký bylo dosud slýchati na provençalském Parnase, bylo velkou literární událostí. Proti dosavadní nízké úrovni literární, zvláště proti marseilleské škole výše zmíněné, jež neměla úcty k jazyku ani pravopisu a přes 40 let hověla obscenní a triviální poesií nejnižším požadavkům nevzdělanců, ukázal se tu potěšitelný pokrok, patrný hlavně v příspěvcích největších tří básníků mladého pokolení, Mistrala, Roumanille a Aubanela. Ale vedle této mladé družiny, jež nazývána avignonskou školou, byli mezi básníky Provençalů též starší, nepřístupní novotám a žárliví na svoji slávu, jíž hrozilo nebezpečí v mladší generaci. Tato žárlivost jejich projevila se na sjezdech, jež konány za účelem spisovného jazyka resp. pravopisu v následujících letech. Jasmin sám, na jehož poctu francouzská Akademie dala 1852 raziti zlatou medailli, na vrcholu své slávy, stavěl se ve své ješitnosti nepřátelsky a pohrdavě k snahám avignonské školy. Tak literatura sotva se probouzející prožívá první boj — asi jako u nás staro- a novomilci. Ale boj ten jde jí k duhu, ježto se v něm zbavuje nepohodlné přítěže a uvědomuje si své cíle a cesty.

Na sjezdu provençalských básníků svolaném Roumanillem do Arles na 29. srpna 1852 nedosaženo dohody mezi starší a mladší generací; podobně ne na druhém svolaném následujícího roku (21. srpna) do Aix od Gauta, jenž nepatřil k avignonské škole. Následkem toho došlo k úplné roztržce mezi oběma stranami a dne 21. května v den sv. Estelly 1854 založil Roumanille se šesti druhy na památném sjezdu na zámku ve Font-Ségugne u Avignona nové sdružení, jehož členové, aby rozluka od staré školy byla úplná, neměli se již zváti troubaires, nýbrž felibria celé sdružení felibrige. Pojmenování to zakládá se na Mistralově reminiscenci z písně o sedmeru bolestech Panny Marie, kde se praví, že Kristus seděl v chrámě »emé li sèt felibre de la Lèi«, dle čehož by felibre značilo tolik jako doktor, učenec; ale, jak se právě ukázalo,[1] spočívá výraz ten na

[1] Mercure de France, 16. července 1910. Paul Souchon (Chronique du Midi) dokazuje, že text zní správně: emé lou Sepher libre de la Lèi t. j.

omylu. Než nezáleží na původu názvu. Hlavní je, že název ten přijat s nadšením ode všech přítomných a brzy se rozšířil po celém francouzském jihu ve významu novoprovençalských troubadourů a šiřitelů novoprovençalského hnutí.

Zakladatelé felibru byli vedle Roumanille věrný jeho stoupenec, jenž po 30 let v upřímném přátelství společně s ním pracoval o obrození provençalské literatury, Frederi Mistral, zmíněný již Aubanel a Mathieu, dále Tavan, Brunet a Giera.

Duší nové školy stává se Mistral, jenž (nar. 1830 v Maillanu nedaleko Avignona) po studiích na gymnasiu v Avignoně a na právnické fakultě v Aix se vrátil do své rodné chalupy (mas) a po smrti svého otce do Maillanu, aby se věnoval po boku své matky všecek provençalské literatuře. Předsevzal si oživiti v Provenci cit plemene, jenž se vytrácel za nesprávného, jak praví,[1] a nepřirozeného vychování školního, dále přivoditi toto vzkříšení obnovením přirozeného a historického jazyka kraje, a konečně přivésti provençalštinu k rozkvětu svojí poesií. Toť program, jejž Mistral přináší do felibru a jejž také věrně provádí.

Že rozuměli felibrové svému dílu, viděti hned z prvního jejich podniku: počali vydávati prostonárodní kalendář od r. 1855: Armana Prouvençau, v němž lid ve svém jazyku nalezl prostým a půvabným slovem vše, co ho mohlo zajímati a čeho potřeboval. Jest tu báseň vážná vedle žertovné, přehled nejdůležitějších událostí ve felibru, povídka, poučení pro domácnost, vše to propleteno anekdotami (cascarleto), nezapomenuto ani na články z oboru přírodopisného, astronomického a zeměpisného, skutečná práce osvětná, jak jí u nás tak pěkně rozuměl Kramerius, a v níž tu zejména Mistral byl mistrem.

Svými spisy, zejména poesií, snaží se felibrové šířiti především vlastenecké idee, lásku k rodnému kraji (terradou), k provençalskému jazyku, starým obyčejům, slavným dějinám a památným místům; mnohdy, slyšíme-li je horliti ve vlasteneckém zápalu a překypujícím nadšení, zdá se nám, že se tu ozývají hlasy našich buditelů. Národní píseň hraje u nich podobnou úlohu, jako kdysi u nás, a přikládá se jí čarovné kouzlo. Když Mistral vyličuje mladého Provençala zajatého Turky, jenž se dopustil odpadlictví (Lou Renegat) a obrátil se na islam, aby si mohl vzíti tureckou krásku, stačí, aby v rozhodném

»se Sepher, (hebrejskou) knihou zákona«, a že tudíž felibre je kontaminace dvou slov.

[1] Mes origines. Paris, Plon 1906.

okamžiku zaslechl zpěv provençalských námořníků, hned pozná nízkost svého odpadlictví a vrátí se do vlasti.

Jako v osobě našeho starého »vlastence«, tak i ve felibrovi soustředí se v jedné osobě básník, filolog, folklorista, pořadatel národních slavností a zábav — zejména těch — hudebník na tamburin, tanečník farandoula nebo targa, herec, zpěvák.

Je přirozeno, že z vlasteneckých projevů básnických mnoho jest umělecky bezvýznamného, ale poesie má tu, jako kdysi u nás, význam především apoštolský. Než uplynulo sotva pět let po založení felibru a provençalská literatura mohla se pochlubiti dílem, jež vzbudilo obdiv nejen mezi felibry, ale i v celé Francii a cizině, Mistralovým idyllickým eposem Mirèio[1] (1859). Básník čerpá své nadšení z křesťanské a provençalské tradice, aby opěvoval tichou lásku chudého košikáře Vincèna k lepé Mirèio, dceree bohatého statkáře Ramona. Ale děj sám jest jen jednou složkou této epopeje, druhou, neméně důležitou, jest líčení půvabů prostého venkovského života v koutku Provençe »na křemenité, třpytné Crau, poušti nevýslovné, vyprahlé stepi« s úrodnými oasami, starých zvyků a obyčejů provençalského lidu s jeho tradicí národní a nábožensko-katolickou mísící se se starými pověrami a zvyky pohanskými a ústící v neochvějnou víru a kult Panny Marie. Tím nabývá Mirèio v posledních zpěvech rázu úplně legendárního. Mirèio, jíž otec odepřel svolení k sňatku s Vincènem, jde hledat rady k hrobu svatých Marií, jež dle domácí legendy přistály po smrti Kristově s ostatními učedlníky na břehu Provence, kde obrátily lid na křesťanství, a u nichž, jak Vincèn jí kdysi svěřil, vždy lze najíti pomoci. Během přes poušť uštvaná a slunečním úpalem postižená, Mirèio umírá jako světice v chrámě v Saintes-Maries.

V Mirèio objevil se na provençalském Parnase skutečný básník, jenž ušlechtilou mluvou, poutavým líčením a harmonickým veršem dovedl zachytiti duši Provence, lidu i země, ukázati, jak jsou srostlí spolu od pradávna a žijí svým zvláštním svérázným životem, jenž má svoji vlastní krásu a svůj vlastní světový názor. Odtud to nadšení, jež přivítalo Mistralovo dílo a jež poprvé ve Francii tlumočil sám Lamartine (Cours familier de Littérature, 40e entretien). K tomuto uvedl Mistrala Adolphe Dumas, jenž na své výzkumné cestě o jižních nářečích měl příležitost poznat Mirèio již v rukopise, ale se svou chvalořečí o krásách Mirèie (Gazette de France, 1856)

[1] E. Lefèvre, Bibliographie mistralienne. Marseile 1903. — Do češtiny přel. Mirèio Bouška; 1. zpěv Mirèio přel. Fr. Žákavec, Besedy Času 1910, č. 13—16.

zůstával nepovšimnut. Lamartinovým obšírným rozhovorem a oceněním došla Mirèio slávy světové a stala se pýchou mladé literatury.

Této bylo dlouho zápasiti se starou školou, jejímž středem byla Marseille. Roumanille a Mistral stáli v předních řadách boje a statně pálili do nepřátelského tábora, odkudž se na ně hrnula spousta brožur a jizlivých článků (Mistral, Mes origines). A nejen tu, bylo jim bojovati i proti Paříži, kde mužové jako Renan a G. Paris vyjadřovali se odmítavě o novém hnutí. Než toto přece jen stále mohutnělo a marseilleská škola po více než 20letém boji přešla většinou k felibrům, Jasmin s bezmocnou závistí pohlížel na sklonku svého života na její vzrůst a sám G. Paris nemohl odepříti slova obdivu autoru Mirèie.

Mistral ve svém epose nezapomíná svých druhů průkopníků a zvěčňuje v něm jejich jména: Roumanille »spojuje dívčí úsměvy se slzami lidu a jarními květy«; Aubanel (1829—1886), nadanější než Roumanille, známý svojí nešťastnou láskou k Zani (Jenny Manivet), jež mu vstoupila do kláštera po tříleté známosti, »vyhledává stín a chlad lesů pro své sny«; Anselme Mathieu (1829—1895), překladatel Horace a Catulla, jehož život jest rozdělen mezi zpěvem a láskou, je »cudný snílek, jenž pokukuje v besídce na venkovské dívky«, skromný Tavan (1833—1905), básník venkovského života a lásky se slzavýma očima, »opěvuje tmavého cvrčka a inspiruje se krásou přírody« ... Adolphe Dumas, jenž sotva zrozenou Mirèio přivedl do Paříže.

Mirèio nemá však jen důležitost jako vynikající umělecké dílo, jež v brzku rozneslo v překladech Mistralovu slávu a celého felibru po veškerém vzdělaném světě, ale i jako stěžejní dílo novoprovençalského jazyka. Mistral nebyl tu jen básníkem, byl zároveň filologem. Zvolil si za jazyk spisovný nářečí údolí dolní Rhony, jež očistil od znešvařujících stop francíny, obohatil archaismy a novotvary, asi jako u nás Jungmann. Jazyk tento přijat byl od většiny tehdejších felibrů a stal se úředním jazykem felibru.

Felibrovství bylo prvotně jen volné sdruženi (1854), jež později (1862) sice přijalo jakési stanovy, ale teprve 1876 se ustavilo v templářském sále v Avignoně (21. května) jako spolek, jenž měl spojovati všecky, kdo pracují o zachování a studium veského jazyka anebo o rozkvětu krajů této řeči. Tehdy rozdělena oblast felibru na čtyři župy (mantenènço) dle hlavních nářečí (vlastní Provence, Languedoc, Aquitanie a Katalonie), v jichž čele stál výbor (counsistòri) s předsedou (capoulié) a členy výboru (majourau): župy dě-

lily se na školy (escolo), jež vedli zvláštní představení (cabiscòu) z konsistoře. Prvním capoulié byl Mistral, konsistoř čítala 29 členů, odznakem spolku byla hvězda o sedmi paprscích, neb sedm bylo zakladatelů felibru, sedm zakladatelů toulouské školy ve XIV. století. Později (1881) rozmnožil se počet členů konsistoře na 50 a konečně (1905) zrušeny župy, po jejichž obnovení však se opět volá (Jean Monné, J. Lhermitte); župa ketalanulí se osamostatnila již dříve (1886).

Učenci francouzští viděli většinou ve felibru buď nemístný separatism anebo pomíjející libůstku některých lokálních vlastenců, jež vrcholila ve slavnostech pořádaných v den svaté Estelly, květinových vozech, farandoulech, průvodech, hlučných hostinách a večírcích. Ale celá řada literárních historiků a romanistů jest od počátku hnutí tomu nakloněna, jako Saint-René Taillandier, jenž již k Li Prouvençalo napsal nadšenou předmluvu a vypsal dějiny probouzející se provençalské literatury[1] a jest i u nás v Čechách znám svou přízní k našemu národnímu probuzení, dále Villemain, Sainte-Beuve, Chebeneau, Nodier, Michel Bréal.

Románská filologie podávala felibrovství vědecký podklad a dodávala mu vážnosti. Na jihu francouzském stalo se universitní město Montpellier střediskem romanistiky a r. 1869 založen tu přispěním barona Charles de Tourtoulon, jenž horlivě účastnil se svými spisy probuzení provençalského a katalonského, spolek pro studium romanských jazyků (Société pour l'étude des Langues romanes) a hned na to (1870) časopis, jehož předmětem jsou zvláště jihofrancouzská nářečí a jejich literatury: Revue des Langues romanes. Kolem tohoto seskupili se romanisté, z nichž zejména zasluhuje zmínky Camille Chabeneau, professor university montpellierské, pro své důležité práce o staroprovençalštině a jejích památkách, dále Anatole Boucherie a Moutel. Tak dostává se filologicko-literárnímu badání vědeckého střediska, zkoumají se jednotlivá nářečí osská, jejich báje, pohádky a písně, vydávají se staré památky básnické, píší se mluvnice a slovníky jednotlivých nářečí, dějiny politické i kulturní jednotlivých krajů a sbírá se vše, co důležito pro poznání mravů, obyčejů, krojů a umění jejich.

(Pokračování.)

[1] La nouvelle poésie provençale 1859.

Zemědělství a zemědělské těžení

v Rakousku a v českých zemích proti zemědělství v jiných státech kontinentu evropského (především ve státech průmyslových).

Napsal Jan Koloušek, professor české techniky v Brně.

(Pokračování.)

Ještě patrnější jsou přednosti českých zemí, když béřeme zřetel k plodinám průmyslovým na př. cukrové řepě. V období 1906—1909 byla pěstěna cukrová řepa průměrně ročně: v Čechách na 132·3 tisících *ha* s výnosem 36·714 mil. *q*, na Moravě na 73·6 tisících *ha* s výnosem 19·143 mil. *q*, v celém Rakousku na 228·7 tisících *ha* s výnosem 60·255 mil. *q*. Obnášela tedy plocha cukrovou řepou v Čechách a na Moravě osetá zrovna plných 90% veškeré cukrovkové půdy v Rakousku a roční úroda cukrové řepy v Čechách a na Moravě obnášela 92·7% celé úrody rakouské.

Je tedy zemědělství v Čechách a na Moravě (méně již ve Slezsku) velmi pokročilé proti celku Rakouska, hlavně pokud se týče **obilí, brambor** a cukrové řepy, tedy nejhlavnějších plodin polních hospodářství. Dá se to také shrnouti v následujících výnosových číslicích:

	v Čechách	na Moravě	v Rakousku celém	v zemích rak. bez Čech a Mor.
pšenice	17·1	14·3	12·1	9·4
žita	14·6	12·5	11·1	9·3
ječmene	16·7	15·1	12·4	11·2
ovsa	13·2	10·7	10·5	9·4
všeho obilí . . .	15·—	13·—	11·1	9·4

Ale již při píci luční není patrný žádný rozdíl ve prospěch Čech a Moravy. V Čechách (1906—1909) bylo na 520·8 tisících *ha* luk sklizeno průměrně ročně 16·894 mil *q* píce, na Moravě na 154·8 tis. *ha*

luk 4·796 mil. *q* píce, kdežto v celém Rakousku bylo v téže době průměrně ročně sklizeno 89·2 mil. *q* luční píce. Tedy úroda luční píce v Čechách a na Moravě obnášela jen sotva 24½% a byla tedy spíše pod průměrem (ovšem ne značně) celého Rakouska. To zajisté je také špatným znamením pro chov dobytka v Čechách a na Moravě.

A skutečně se lze přesvědčiti, že chovem dobytka nevynikáme nikterak nad ostatní korunní země. Bylo napočteno v r. 1900 dobytka v tisících kusů:

	koní	hovězího dobytka	vepřového dobytka	ovcí
v Čechách	229·6	2258·3	688·8	228·3
na Moravě	133·3	789·6	455·3	37·7

Z toho plyne stav dobytka na 10.000 *km*² celého povrchu v tisíckách kusů:

	koní	hovězího dobytka	vepřového dobytka	ovcí
v Rakousku . . .	57·2	317·—	156·1	87·4
v Čechách	44·2	434·6	132·5	43·9
na Moravě . . .	60·—	355·3	204·9	17·—

Na 10.000 *km*² (na 1 mil. *ha*) zemědělské půdy v tisíckách:

	koní	hovězího dobytka	vepřového dobytka	ovcí
v Rakousku . . .	95·—	526·4	262·9	145·—
v Čechách	66·1	650·2	198·3	65·7
na Moravě . . .	86·7	513·7	296·3	24·5

[Vezměme dále pouze přibližně počet v zemědělství zaměstnaných, a sice v Rakousku 9 mil., v Čechách 1·6 mil., na Moravě 0·8 mil. Zároveň pro srovnání přidáno je i Dánsko, jako první země v chovu dobytka a Rusko jako poslední.]

Na milion v zemědělství činných připadalo tisícek kusů:

	koní	hovězího dobytka	vepřového dobytka	ovcí
v Rakousku . . .	191	1057	528	291
v Čechách . . .	144	1411	430	143
na Moravě . . .	167	987	569	47
v Dánsku	913	3409	2731	1644
v Rusku	589	906	276	1175

Z přehledů těch se okamžitě vidí, že české země nikterak chovem dobytka nevynikají nad průměr ostatních rakouských korunních zemí,

spíše možno říci, že jsou pozadu za tím průměrem, hlavně pokud se to měří podle zemědělsky obdělávané půdy a ještě více podle počtu osob činných v zemědělství. To je zajisté hrozně zdrcující úsudek také pro naše české země, neboť jeví se při chovu dobytka přímo skoro na místě posledním: Sotva předčíme tu trochu nejposlednější zemi (Rusko) chovem vepřového a hovězího dobytka, za to již za ní zůstáváme značně pozadu při koních a ovcích. Čechy proti Dánsku vykazují méně než šestinu koní, jen 41% hovězího dobytka, méně než šestinu vepřového dobytka a méně než jedenáctinu ovcí. (Pro Moravu jsou ta čísla: méně než pětina koní, méně než 29% hovězího dobytka, něco více než pětina vepřového dobytka a pětatřicetina ovcí toho stavu, jaký je poměrně v Dánsku.) Ovšem že snad nyní u nás stav dobytka je o něco lepší než v r. 1900, ale zajisté to nebude o mnoho. Dohánětí máme hrozně mnoho, zvláště pokud se týče chovu vepřového dobytka, který je rozhodně nejvýnosnějším.

Je zajisté nápadno, jak velice jsme se v Čechách a na Moravě opozdili v chovu dobytka, když přece v pěstování plodin polních tak znamenitě vynikáme nad průměr rakouský. Částečně se to vysvětluje tím, že u nás je příliš mnoho velkostatkářské půdy.

V Čechách z veškeré plodné půdy (plodná půda se liší od zemědělské půdy, že do ní patří také lesy) bylo v držení velkostatkářů (nad 100 *ha* plodné půdy) celých 37·6%, tedy více než $^3/_8$ veškeré plodné půdy. Naproti tomu bylo 68·4% všech držitelů menších pod 2 *ha* plodné půdy. Tito malí držitelé (pod 2 *ha*) měli pouze $5^2/_3$% veškeré plodné půdy. Na držitele od 2 *ha* do 20 *ha* připadalo pak 33% plodné půdy. Na držitele od 20 *ha* výše (z nichž zajisté největší část sluší již čítati mezi velkostatkáře) připadalo $61^1/_3$% plodné půdy.

Velkostatky však vlastním zemědělstvím zabývají se poměrně jen málo, jich hlavním povoláním musí býti hospodářství lesní. Pozná se to nejlépe ze složení jejich půdy. Bylo totiž z půdy, kterou si vlastnili:

	držitelé velkostatků nad 200 ha rozlohy		ostatní držitelé pod 200 ha rozlohy	
	v tisících ha	v procent.	v tisících ha	v procent.
polí	476·2	26·4	2145·7	65·3
luk	114·4	6·3	406·4	12·4

	držitelé velkostatků nad 200 ha rozlohy		ostatní držitelé pod 200 ha rozlohy	
	v tisících ha	v procent.	v tisících ha	v procent.
zahrad	15·1	0·8	54·3	1·7
vinic	0·2	—	0·6	—
pastvin	61·3	3·4	198·8	6·1
lesů	1085·9	60·3	421·7	12·8
rybníků a pod.	34·1	1·9	4·7	0·1
neplodné půdy	16·9	0·9	51·5	1·6
celkem	1804·1	100·—	3283·7	100·—

Velkostatkářská půda v Čechách většinou tedy není zemědělskou: na lesy, rybníky a neplodnou půdu připadá 63·1%, kdežto zemědělské půdy je pouze 36·9%. Zcela jinak je tomu u držitelů pod 20 *ha*, kteří mají 85½% vší rozlohy úplně zemědělské půdy, a čím jsou usedlosti menší, tím výlučnější je půda zemědělská u nich.

Velkostatky se také zabývají pouze zcela nepatrně chovem dobytka. V r. 1902 bylo u závodů zemědělských v Čechách zjištěno dobytka (není to všechen dobytek v Čechách, jelikož i nezemědělci mohou chovati dobytek):

	koní	hovězího dobytka	vepřového dobytka	ovcí	koz
u všech	188·8	2092·8	570·6	243·—	225·—
u velkostatků nad 100 ha	20·5	177·7	12·4	145·5	0·5
v procentech	10·9%	8·5%	2·2%	59·9%	0·2%

Velkostatky nad 100 *ha* měly 37·6% veškeré plodné půdy, a jak viděti, byl chov dobytka hovězího a zejména vepřového u nich minimální. Tím, ovšem jen částečně, se vysvětluje také tak nepatrný stav dobytka užitečného u zemědělců v Čechách vůbec a nejinak je tomu také na Moravě.

Jsem toho náhledu, že vliv velkostatků u nás je demoralisující pro zemědělský pracovní lid a že velkostatky podlamují podstatně energii zemědělského obyvatelstva. Velkostatky pravidelně velmi špatně platí námezdnou práci dělného lidu, v odvetu za to dostávají ovšem také chatrný výkon. Je všeobecně známo, že se na velkostatcích pracuje málo i chatrně a došlo to také výrazu v přísloví pro ledabylou práci: »Pracuje se jako na p a n s k é m.« To pak se neomezuje pouze již na velkostatky, lid námezdný, naučiv se tam lenošiti, nemůže okamžitě býti valně přičinlivějším, když přejde

pracovati na selské. Kde rolníci jsou odkázáni na tytéž dělníky, kteří zároveň jsou zaměstnáni občas u velkostatků, tam se ta ledabylost práce pociťuje velmi dobře také na selském. A tento způsob bývá pak velmi nakažlivým a umenšuje vůbec výkonnost našich zemědělců. Právě v zemích zemědělsky nejčilejších, jako v Dánsku vůbec, v Nizozemí a v Belgii po většině není velkostatků (neb aspoň není mnoho velkostatkářského provozování, půda velkostatkářská, pokud je, se tam pronajímá často na drobno).

V.

Zemědělské těžení plodin v Čechách a na Moravě proti cizině.

V předcházejícím oddílu seznali jsme, že české země sice v dobytkářství jsou stejně asi pozadu jako ostatní země rakouské, za to však že v pěstění obilí, brambor i jiných plodin (hlavně cukrové řepy) nepoměrně vynikají nad ostatní země v Cislajtanii. Zdali pak tuto svou přednost dovedou uhájiti také proti cizině, zejména proti cizině na západě? Tomu bohužel tak není. Když si vezmeme přehledy, jak mnoho obilí sklidilo se v období 1906—1909 průměrně ročně v jednotlivých zemích po 1 *ha* čistě, dostaneme následující pořadí:

v Rusku . . .	5·2 *q*	na Moravě . . .	13·— *q*
v Belgii . . .	22·4 *q*	ve Francii . . .	11·4 *q*
v Dánsku . . .	16·9 *q*	v Rakousku . . .	11·1 *q*
v Německu . .	16·6 *q*	v Uhrách . . .	9·6 *q*
v Čechách . . .	15·— *q*		

Západní země Belgie, Dánsko i Německo předčí tedy značně svými úrodami obilními jak Čechy, tak zvláště Moravu. Pouze Francie ocitá se již daleko za námi. Ale již jsme vzpomněli toho, že ve Francii se pěstuje mnoho vína a různých jiných plodin, kterých u nás buď vůbec není (jižní ovoce, olivy, moruše k hedvábnictví a j.), nebo které se pěstují u nás jen v omezené míře.

Když si však doplníme tabulky, které jsme dříve uvedli pro počet zemědělsky činných, tedy pro období 1906—1909 dostáváme tento stav:

	počet zem. činných	roční čistá úroda v obiln. ekvival.	obilí a brambor na 1 mil. čin.	obilí a brambory zaujaly zem. půdy asi
v Čechách	1·6 mil.	30·1 mil. *q*	18·8 mil. *q*	54½%
na Moravě	0·8 mil.	13·2 mil. *q*	16·5 mil. *q*	58½%

Tedy tu jdou Čechy i Morava nejen za Dánskem (s podílem 33·2 mil. *q*), Německem (32 mil. *q*), Belgií (28·6 mil. *q*), Nizozemím (22·8 mil. *q*), nýbrž i za Francií (20·2 mil. *q*) a Uhrami (19·4 mil. *q*). K tomu obilí a brambory zaujímají v Čechách a zvláště na Moravě daleko největší procento zemědělské půdy.

Kdybychom i připustili, že počet zemědělsky činných je u nás trochu vysoko vzat (z r. 1902) následkem toho, že čítáni byli také ti, kteří v zemědělství byli činni pouze ve vedlejším zaměstnání, musili bychom přece počet zemědělsky činných v hlavním povolání odhadnouti v Čechách asi na 1·4 mil., na Moravě 0·7 mil. Tím by onen podíl obilního ekvivalentu v Čechách stoupl asi na 21½ mil. *q*, na Moravě asi na 18·8 mil. *q* pro 1 milion v zemědělství činných. Čechy by se tak dostaly sice před Francii a Uhry, ale nikoli Morava. Poněvadž Francie má již vytčené přednosti a na obilí věnuje pouze 36% zemědělské půdy proti 54½% v Čechách, je patrno, že v žádném jiném směru nevynikáme zemědělsky nad Francii a je pochybno, máme-li při pěstění obilí jakou přednost proti Uhrám. Příčinou je tu opět malý podíl zemědělsky činného člověka na zemědělské půdě. (Na 1 mil. zemědělsky činných připadalo v Čechách a na Moravě jen 2·09 mil. *ha* zemědělské půdy proti 4·93 mil. *ha* v Dánsku, 4·91 mil. *ha* ve Francii, 3·51 mil. *ha* v Německu atd.)

Jedině v pěstování cukrové řepy vynikají Čechy s Moravou nad všechny ostatní země vůbec. Ale toho je zajisté málo proti všem kulturám ostatním; také tato přednost není z přičinění obyvatelstva zemědělského, nýbrž je darem přírody. V Čechách bylo v r. 1909 a 1910 sklizeno průměrně ročně 38·9 mil. *q* řepy cukrové, v Německu 142·2 mil. *q*, v Belgii 18·8 mil. *q* atd. (podle mezinárodní kanceláře cukrovarníků ze dne 17. prosince 1910). Připadalo tedy na 1 mil. *ha* zemědělské půdy v Čechách 11·2 mil. *q*, v Belgii 9·3 mil. *q*, v Německu 4·06 mil. *q* cukrové řepy (v jiných zemích méně). Na Moravě byla poměrná úroda řepy ještě o něco vyšší než v Čechách (asi 11·7 mil. *q* na 1 *ha* zemědělské půdy).

Pokud se týče celku Německa, máme v Čechách i na Moravě proti němu tu přednost, že je u nás značnější procento zemědělské půdy. V Německu zemědělská půda zabírá jen 64·8% celého povrchu, kdežto v Čechách a na Moravě 67·5%. Také obilí a bramborám bylo v Čechách a na Moravě věnováno nepoměrně více plochy než v Německu. (V Německu v období 1906—1909 pro obilí a brambory jen 32·4% veškeré plochy a 50% zemědělské půdy, v Čechách

a na Moravě však 37·6% celého povrchu a 55·7% zemědělské půdy.) Ale přes toto větší rozšíření pěstění obilí v českých zemích připadalo na 10·000 *km*² veškerého povrchu čisté roční úrody a brambor (1906—1909) v Německu 5·925 mil. *q* v obilním ekvivalentu, v Čechách a na Moravě 5·835 mil. *q* v obilním ekvivalentu, tedy zřetelně u nás méně. (Srovnání s jinými zeměmi v oddílu II. ukazuje pouze u Belgie ještě vyšší podíl 6·79 mil. *q* na 10.000 *km*²; ostatní země jsou arci pozadu, protože tam pěstování obilí a brambor není tak na předním místě jako u nás.)

Také podíl na 1 obyvatele z čisté domácí úrody obilí a brambor byl v Německu značně vyšší nežli v Čechách a na Moravě. Proti 512½ *kg* v Německu na hlavu z domácí úrody připadalo v Čechách jen 469 *kg* asi a při tom se napočetlo v Německu (1907) jen 28·6% obyvatelstva k zemědělství příslušného, kdežto v Čechách a na Moravě (1900) však 40·9%. Jakkoli tedy na zemědělské obyvatelstvo v Čechách a na Moravě připadalo nepoměrně vyšší procento než v Německu a jakkoli u nás daleko větší část povrchu byla oseta obilím a bramborami, přece jak na stejnou výměru povrchu, tak i na jednotlivého obyvatele sklízí se v Německu ještě více.

Mnohem hůře je tomu však při úrodě luční píce, jak se to dalo čekati, když my v Čechách a na Moravě v tom směru ani skoro nedostihujeme průměru rakouského. Ve čtyřletí 1906—1909 bylo v Německu průměrně ročně sklizeno na 5·963 mil. *ha* luk 257·155 mil. *q* luční píce, v Čechách a na Moravě na 0·6756 mil. *ha* jen 21·69 mil. *q* luční píce. Tedy na 10.000 *km*² veškerého povrchu klidilo se luční píce: v Německu 4·76 mil. *q*, v Čechách a na Moravě jen 2·92 mil. *q*.

Abychom mohli oceniti také význam jiných kultur mimo obilí, brambory, řepu cukrovou, luční píci a pastviny, stačí udati, že tímto způsobem zužitkované půdy bylo (1906—1909) průměrně ročně v Německu 26⅝ mil. *ha* asi, kdežto v Čechách a na Moravě 4·058 mil. *ha*. To znamená, že pro všecky ostatní plodiny zbylo asi 8·44 mil. *ha* v Německu, t. j. asi 24·1% zemědělské půdy, kdežto v Čechách a na Moravě 0·952 mil. *ha*, tedy sotva 19%. Tyto jiné plodiny jsou především rostliny pícní (různé jetele, krmné řepy, boby a j.), byliny obchodní a průmyslové (tkaniva, olejnaté rostliny, chmel, čekanka atd.), zeleniny různé, ovoce atd., po většině tedy kultury zvláštní intensity. Vidíme, že pro ně v Německu zbývá nepoměrně více místa nežli v Čechách a na Moravě. Hlavní příčinou toho je, že u nás se věnovalo značně více ploch na obilí a částečně také na

cukrovou řepu. Pokud se pastvin týče, ty zaujímají v Čechách i na Moravě stejný asi podíl zemědělské půdy jako v Německu.

Když tedy v pěstění obilí a brambor, ačkoli tomu věnujeme mnohem větší část půdy, zůstáváme za Německem, patrně se tím více za ním opožďujeme v ostatních kulturách, kde nás Německo už předstihlo i poměrnou rozsáhlostí ploch jim věnovaných, a kde zároveň rozhoduje obchodní smysl obyvatelstva v říši německé, který je tam daleko vyvinutější než u nás. Je také přirozené, kde v Německu je tak husto naseto velikých měst a středisek průmyslových i obchodních, že tam zemědělci musí věnovati zvýšenou péči oněm rostlinám, po kterých je v městech tak čilá poptávka, a které se tam také neobyčejně dobře platí (zeleniny, ovoce, rostliny píce ke krmivu pro dobytek dodávající mléko, maso a jiné potraviny). Města a průmyslové okresy zase venkovu dodávají laciná hnojiva a kromě toho Německo má výhodu ve svých nepřeberných ložiskách hnojivých solí, které zrovna pro vzrůst těchto plodin jsou neocenitelny. Ovšem abychom mohli přesně statisticky vystihnouti, o jak mnoho nás v tom směru Německo předstihlo, k tomu se nedostává dobře srovnatelných dat. V tom směru arci nad Německo vyniká ještě Belgie a zvláště Nizozemí, jehož obyvatelé, vedle vrozených zahradnických vloh, mají značnou výhodu v tom, že nacházejí na své nejjemnější rostlinné zboží (vzácné květiny, ovocné stromky a plody, výtečné zeleniny a j. podob.) znamenité odběratele, zvláště v bohaté Britanii, ale i jinde po celé Evropě.

A přece Německo v celku svou přirozenou povahou je mnohem méně příhodné pro pěstování zemědělských plodin nežli Čechy a Morava. Země severní nížiny německé jsou buď velmi hubené písčité půdy (na př. Pomořany, Branibory, obojí Prusy) nebo neúrodné rašeliny (Frýssko, Oldenbursko, Hanoversko, Holštýn) nebo močály (v Meklenbursku) nebo neužitečná lada (Heiden). Na jihu Německa je pak mnoho půdy hornaté, málo úrodné nebo bažinaté (v Bavorsku). V některých státech až třetina povrchu byla do nedávna neplodnou. (V Oldenbursku bylo ještě r. 1900 33·3% půdy naprosto neplodné.) Ani klima v Německu nevyrovná se na př. mírnému podnebí v severních Čechách nebo na jihu a ve středu Moravy (moravská Haná, moravské vinné krajiny). Kdyby nebylo umělých hnojiv (Thomasovy moučky, draselnatých a dusičných solí), nemohlo by se velmi mnoho půdy vůbec s úspěchem obdělávati. Jestliže tedy Německo se velmi značně povzneslo svým zemědělstvím nad naše české země, zajisté nebylo to možné jinak než houževnatou pílí, zna-

menitou energií a především vynikající inteligencí a také družstevní organisací německého zemědělce, v čem všem jsme se za nimi hrozně opozdili.

Někteří národohospodářští stoupenci ochranných cel tvrdili, že neposlední příčinou těchto úspěchů je také státní celní ochrana, které se v Německu dostalo zemědělcům proti soutěži cizozemské. Ale týž pokrok a v mnohých směrech ještě větší pozorujeme také u sousedních germánských národů Dánů a Holanďanů, kde ochrany vysokými cly zemědělskými není, kde však je podstatně táž energie, táž inteligence i vyvinutá organisace družstevní nebo ještě lepší než v Německu.

(Pokračování.)

K otázce sebevražednosti mládeže. Zhodnoťme život!

Napsal Břetislav Foustka.

(Pokračování.)

Tato příčina vězí v obecném ovzduší doby, v obecném stavu duchovním, mravním, sociálním i fysickém, v jakém se octl novodobý člověk v úsilí o nový život, o hmotný i duchovní základ toho žití. Toto úsilí přehodnotilo bývalé hodnoty. Zhodnotilo jinak i život, po případě odhodnotilo. Člověk novověký celým svým vývojem byl puzen k tomu, aby opustil středověký názor životní. Byl veden k horečnému hledání, zápasu a práci o nový smysl života. Opustil starého boha a jal se hledat božství nové.

V tomto úsilí dýchá jará a živototvárná síla, ale i moc ničivá. Velkolepý proces uvědomovací, vyvinující se v lidstvu nové doby asi od reformace, zhodnotil nově osobnost. Proces uvědomovací byl zároveň osvobozujícím pochodem. To dodávalo sebevědomí a síly. A je pramenem síly dosud. Ale na druhé straně zašlo se příliš daleko: v krajní anarchický individualismus. A šlo se nad síly člověkovy. A pak, pevná půda starého názoru sice byla opouštěna, ale nová půda byla vratká: nový názor a nové žití nemohlo být vybudováno rázem. A tak zůstávalo mnoho polovičatého a nejistého. Chvílemi se hlásila intellektuální a mravní anarchie. Vedle svěžích, tvůrčích proudů duchových vpližují se i nezdravé. Století devatenácté zdědilo z předešlého skepsi, negaci, revoluci — a neumělo ji překonat zavčas vyšší synthesou myšlenkovou a novou synthesou žití. A století devatenácté nad to samo vedle obrodných prvků zrodilo řadu činitelů degeneračních.

Vůbec všechny mohutné převraty zasáhly v novodobé lidstvo nejen obrodně, ale značnou měrou i rušivě. Nejen myšlenková revoluce, ale i politická tak působí. Velká Revoluce francouzská dává nová práva osobnosti, ale zároveň rozrušila a vysílila starou Evropu. Přistoupily revoluce hospodářské a sociální. Ty na jedné straně vy-

tvářejí větší bohatství světa, ale na druhé straně nutí síly ku přepínání, aby byla ukojena tvořící se nová vyšší míra životní.

Tak celá společnost se ocitla v přerodu a kvasu politickém, duchovním, mravním, sociálním a hospodářském. Tak vzbuzeno množství nebývalých útlaků a tísní, jež mučivě naléhaly na lidskou duši. Vzniká nespokojenost, rozezlení, zoufání, ochabování: vždycky, když staré padá a nového dosud není, nastává vysilování, únava, mdloby. Vzrůstá pessimistická nálada.

Jejím theoretickým výrazem je pessimistická filosofie. Filosofie, jež uznává svět za špatný, život za něco tak bídného, že nestojí za to, aby byl žit. A praktické důsledky? Ne každý si vynajde formuli resignace a vytáčku, že sebevražda je přece ještě projevem vůle k žití, jako to učinil Schopenhauer. Byli jiní, kdož šli důsledně dále: není-li život hoden žití — nuže, odejít z něho! A Mainländer a jiní po něm provádějí tu zásadu.

Významným momentem v úsilí novodobého člověka je zápas o boha. Souvislost totoho zápasu se sebeničivou náladou 19. věku ze současných filosofů evropských nejhlouběji vystihl prof. Masaryk. Již Hegelův pantheism působil protitheisticky. Daleko silněji Schopenhauerův pessimism. Takový nicotný svět, jaký jest, nemůže být dílem boha vševědoucího a dobrotivého — svět je bez boha. Feuerbach a Strauss pokračují v díle. Marxův historický materialism je zároveň atheistický. Odstraňuje se bůh, za boha se staví člověk nebo člověk s člověkem, massa. A člověk přece »nesnese být bohem«. Je tak významné pro tento titánský zápas, jak nám jej representují hlavní rekové literatury v 19. století, že tito moderní titáni téměř vesměs sami končí svůj život — Mussetův Rolla, Lenauův Faust, Krasińského Pankrac a jiní. Jen Goethův Faust se zachraňuje prací.[1]

Filosofie materialistická doplňuje tento obecný stav myšlenkový a citový a přidává prvek lhostejnosti vůči životu posmrtnému. Není-li ducha, není-li života posmrtného, snáze se přetrhne nit života. Smrt pozbývá své hrůzy, jestliže zároveň s ní je konec všeho, řekl již Hamlet. Dnes na výšinách filosofie je materialism překonán nadobro, ale v massách zůstala po něm ssedlina.

To je ona o b e c n á n á l a d a, na jejímž základě mohla vznik-

[1] Význam moderního titanismu pro zoufání novodobého člověka zevrubněji rozebral prof. Masaryk v Otázce sociální 657—661, ve spise Sebevražda 263—328 a v článcích v Naší Době, roč. IV. (Moderní člověk a náboženství).

nout hromadná sebevražednost novodobého člověka. To je onen proces, u jedněch uvědomělejší, u jiných temnější. Lidé se vraždí z filosofie i bez ní, základní prvek a postup je stejný.

Středověký člověk jistě také měl své trudy, lopoty a strasti. Ale jednotný a uspokojivý názor životní mu poskytoval útěchy. Nedovoloval dobrovolně opouštět stanoviště tohoto života.[1] A v nejhorších bědách těšil tím, že člověk jednou vstane v lepší podobě, a že za všechny strasti a utrpení jej čeká blažená, vysoká, nebeská odměna.

Středověký názor na život musel být opuštěn a musí být překonán. Ale toto překonávání stálo trpké ztráty. A jako projev celé této rozechvěnosti, rozervanosti a anarchie doby, jako krajní důsledky toho shonu, chvatu, přetěžování a vysilování novodobého lidstva, toho útlaku duševního, sociálního i hmotného — vidíme ono hromadné sebeničení.

3. Je si možno myslit, aby všechno to proudění a zmítání nebylo zasáhlo i do světa mladých duší? Mládež je tak přístupna dojmům, rozechvívá a vzněcuje se rychleji pro dobré i pro špatné, přijímá z knich a řečí, z činů a příkladů povzbuzení i otravu, všemi póry duše ssaje obecné ovzduší, jež ji obklopuje. Sám fysiologický pochod vzrůstu a dospívání mocně se projevuje i v životě duševním, a zvláště doba přechodu z dětství může chovat přímo nebezpečné prvky pro celý psychický útvar; ty chtějí být velmi moudře vedeny, nemají-li jejich jednostrannosti vybočit na scestí.

A rozvoj duševní je také i jinak rychlejší, často překotný. Všechny nezdravé prvky kulturní, jež jako stíny provázejí usilování novodobého člověka o vyšší život, jsou způsobilé rozvlnit a vzrušovat život mládeže.

Není divu, že negace, pessimism, zemdlenost a zoufalství, znevážení života, jaké vanulo z určitých duchovních proudů posledních dvou věků, a jaké bylo zpečetěno životní praxí celých zástupů lidí dospělých, přeneslo se i na mládež a zachvátilo zvláště vrstvy přirozeně sklonné ku většímu subjektivismu, pohružující se ve své trpící nitro, duše sebe obžalovávající, bytosti, u nichž melancholický nádech bývá leckdy i somaticky podmíněn. Radost ze života prchla s mnohé líce, jež by jinak již pouhým údělem mládí byla zářila chutí k životu. Generace dospělých svou sebevražednou náladou nakazily pokolení vyrůstající.

[1] O poměru středověké církve k sebevraždám srovn. Westermarck, The Origin and the Development of Moral Ideas, II, 1908, hl. 35 (Suicide).

Sám filosofický pessimism zašel zhoubné jádro v bezradné srdce. Mezi mladistvými intelligentními sebevrahy 19. i 20. století nacházíme horlivé vyznavatele Schopenhauera, Bahnsena a j. Ani romantické pohrávání se světobolnou hořkostí nezůstalo bez vlivu. Když Goethe vydal Utrpení mladého Werthera, mladíci se stříleli. Goethe se musil ohradit proti tomuto nezamýšlenému účinku. A zajisté nestrávená a nemethodická četba autorů, k jejichž pochopení je zapotřebí určité zralosti, nepřispívá k rozjasnění ducha.[1]

Je charakteristické, že u řady mladých sebevrahů narážíme na výslovné přiznání k atheismu. »Propracoval jsem se k atheistickému a nihilistickému názoru . . .«, prohlašuje maturant, jenž si pak, když se octne v nemilé situaci, béře život.[2] — »Mimochodem řečeno, nevěřím v život posmrtný. Často jsem o tom přemýšlel a k tomu závěru dospěl« — — píše ve své závěti rodičům český student F. H., pro nějž život byl řadou muk.

Jak přímo cynicky a brutálně vyjadřují dospělí vůči mladším znehodnocování života, o tom malý příklad. Vlastní otec zvolal na syna, který byl ve škole kárán pro nepilnost, místo povzbuzení k radostné práci: »Hochu, na tvém místě bych si prohnal hlavu kulí.« Netrvalo to dlouho a syn uposlechl »rady« otcovy.[3] Matka domlouvá synovi, českému kvintánovi, pro neprospěch školní a dodává, aby se šel raději utopit, že je vody dost. (Syn však dal přednost revolveru.)[4] Takové znevažování života vdychuje do sebe nevědomě

---

[1] Ale rozhodně se stavím proti pokusům paušálně a pêle-mêle obviňovat četbu, jak to činí prof. O. Gerhardt (Über die Schülerselbstmorde 1909, str. 13, 14), když podle sebe uvádí Schopenhauera, Nietzsche, Dühringa, Darwina, Tolstého (!), Ibsena, Zolu, Haeckla jako autory, kteří zavinili v určitých zkoumaných případech žákovských sebevražd špatný směr ducha. Tolstoj a sebevražda! Na »špatný směr ducha zaviněný moderní filosofií« se příliš hřeší při posuzování žákovských sebevražd v kruzích theologických autorů. Zrovna tak na ztrátu »náboženství«. Tu nepomůže neupřímné kroucení očima a volání po nominálním účastenství v konfessi. — Nábožnost, pravý zbožný duch se tak nekřísí. Odcházejí se světa i mladí lidé vychovaní v tradici oficiálních církví. Loni právě se zastřelil 15letý studující gymnasia v Brně, z rodiny zbožné, jenž v dopise zanechaném rodičům píše: »Dejte za mne sloužit mnoho mší. Modli se, matko, za svého nevěrného syna. Řekněte známým a příbuzným, aby pro mou ubohou duši něco učinili.« (P. L. 24. února 1910.)

[2] Prof. O. Gerhardt, Über die Schülerselbstmorde, p. 14.

[3] Případ citovaný u Gerhardta, str. 12.

[4] Případ z r. 1911 v městě R. v Čechách

i nejútlejší dětský věk. Jinak by nebylo možno, aby existovali osmi- a sedmiletí sebevrazi i mladší.

Tak se i pro mládež tvoří základní předpoklad a nálada sebevražednosti. Když pak přijdou doby, kdy zachvátí mladou mysl předčasná vichřice života, vina, utrpení a bída, není síly vytrvat, není zdolnosti překonat útlak.

4. Avšak nejen pro duševní a mravní zdolnost, ale ani pro tělesnou zdatnost mládeže není u dospělých dost smyslu. Ještě asi v 18. a 19. století lidé si neumějí vážit nesmírně cenných hodnot biologických a hřeší tak na zdatnosti budoucích pokolení.

Hřeší se již tím, že se sňatky uzavírají často s velkou lehkovážností mezi osobami, které svou vlastní, zděděnou přirozeností jsou slabé, vadné, chorobné, tělesně i duševně zatížené a dávají tak vznik potomstvu ještě slabšímu a neopornějšímu.[1]

Ale vedle toho úporný zápas o existenci a blahobyt, horečný chvat výdělečné činnosti vyčerpává zhusta a rozrušuje organism jednotlivců, původně přirozeně zdravých, ještě před sňatkem nebo v době manželství. K tomu výstřední a požitkářský způsob života podkopává u mnoha lidí zdraví, způsobuje nervosní stavy, jež pak zaviňují disposice k nervovým a duševním chorobám dětí. Krajní individualism, přibarvený materialisticky, vydal heslo: vyžít se! A mnozí se zasvěcují tomu vyznání a ubíjejí sebe i své příští potomstvo. Orgie nezřízeného sexualismu mstí se také venerismem do třetího pokolení i dál u těch, kdož přečkali v bídné existenci. A kdo pak z těch, kteří v našem zalkoholisovaném věku denně zaplavují mozek otravnou látkou, vzpomínají při svém požitku na útrapy budoucích? Opilským zamlžením nepronikají stíny příštích pokolení degenerovaných.

A tak vedle zdravé, silné, svěží, oporné mládeže se rodí pokolení předem podlomená, chorobná, jež nezakusila radosti z výbojné, ale přece harmonické energie rušného a kypícího mládí, pokolení, jimž již dětství je živoření a skomírání, jimž život je obtížný dar.

Rodí se ony mladé bytosti již s prvých počátků zatížené vážnými nebo lehčími formami psychos a jiných duševních poruch, potomci slabomyslní, povahy pathologické, duše melancholické a samotářské, v nejhlubší kout nitra schoulené, od světa subjektivisticky do sebe ponořené, povahy stísněné nebo zas exaltované, k vý-

[1] O problému viz zevrubnější úvahu v mém spise: Slabí v lidské společnosti 1904, str. 54 nn., 158 nn.

střednostem sklonné, vzrušující a vzrušované malým podnětem do krajnosti, žijící v nervosním rozechvění, přecitlivělé, na nepatrné nárazy rozčileně reagující, povahy úchylné a nepravidelné, těkavé a nerozhodné, postrádající vnitřního souladu duševního již pro abnormnost zděděné soustavy nervové, bytosti klesající pod malými překážkami a obtížemi.

To je druhý značně obecný předpoklad. Mnoho z těch ubohých, o nichž mluvíme, uposlechne lákání v hlubiny tichého Háda v duševním zatemnění za hranicemi sebeovládání, v slepé apathické zemdlenosti nebo zase v bolesti vyhnané do závratné výše prudkým otřesem přecitlivělé duše.[1] Ale postačí často lehký stupeň tělesné degenerace nebo nepozorovatelného duševního zatížení, aby za nepříznivých poměrů nastalo neblahé rozhodnutí. A těchto případů je daleko větší množství nežli těch, kde je choroba tělesná nebo psychosa zcela zjevna. Podle mého přesvědčení u většiny sebevražd mládeže lze

---

[1] Mezi 979 mladistvými sebevrahy mladšími než 15 let v Prusku bylo dle úřední zprávy 12·58% duševně chorých. Ale Baer (Der Selbstmord im kindlichen Lebensalter, str. 30) správně soudí, že počet takových případů je značně větší, protože v officiální rubrice »neznámých příčin« jsou zařazeny mnohé případy, v nichž duševní defekt nebylo lze snadno poznat. Mezi 118 případy v Čechách, jež jsem uvedl shora (str. 581), lze podobně 13 případů uvésti zřejmě na chorobu duševní.

Často již z neobvyklého a nápadného způsobu sebezničení lze bezpečně soudit na psychosu. Patnáctiletá dívka, jež se ve sklepě svlékne, namočí košili v petroleji, zapálí ji a nechá se bez hlesu upálit, je jistě duševně chorá. Také případy úporných opětovných pokusů sebevražedných sem patří. Řada mladistvých sebevrahů trpěla těžkou tělesnou chorobou, založenou v dědičné disposici. Jiní pocházejí z rodin alkoholních a pykají těžkými nebo lehčími neurotickými stavy za opilství rodičů. Jini zase z rodin, v nichž více členů se zprovodilo se světa. V jedné rodině v bytě vlastních rodičů oběsil se jeden hoch 12letý, druhý devítiletý.

Mezi zvláštními případy uvádí Ideler čtrnáctiletou přecitlivělou dívku, která se octla v trvalé úzkosti, jež ji neustále pudila k sebevraždě, takže se dívka chtěla brzo s výše vrhnout dolů, brzo si vrazit nůž do srdce, brzo skočit do vody. Po čtyřnedělním boji s touto myšlenkou se dívka uzdravila. V pozdějším věku se návaly sebezničení opakovaly a přešly znenáhla v duševní chorobu. — Jiný případ sděluje Emminghaus o 15letém chlapci tělesně slaboučkém, ale nad normál intelligentním, jenž po smrti matčině upadl v hypochondrickou melancholii a byl stíhán mučivými myšlenkami sebevražednými, jež ho uváděly v strašný neklid s prudkými výkřiky. Cítil nával a říkal si: »Teď přichází bouře.« Na dráze byly jeho myšlenky: »Musíš se položit na koleje.« U vody: »Musíš se do ní vrhnout.« (Uvedeno u Baera, str. 36. Srovnej případy u Gerhardta str. 8-9.)

předpokládat patrnější nebo skrytější abnormitu tělesnou nebo duševní, byť leckdy zcela lehkou.

Tak z nevědomosti, lehkomyslnosti, nezodpovědnosti dospělých řinou se proudy zkázy na nezrozené dosud plémě, jež má v budoucnosti různým způsobem odpykávat za viny těch, jimiž neptaně bylo vydáno na svět. Uvědomit si takový trest je jistě hrozné. Osud lékaře Ranka v Ibsenově Noře je výmluvný. Hůře, kde mládež sama již si věc uvědomuje. »Trpím za viny nespáchané,« píše ubohý hoch, nežli se sám vysvobodí z muk.[1]

Zrozený již svou přítomností vymáhá si větší zřetel. Ale ani k zrozenému již pokolení nemá společnost posud dost zodpovědnosti. Jsem si dobře vědom, jaké hodnoty výchovné pro mládež obsahuje novodobá rodina a moderní instituce sociální a pedagogické. Ale vedle toho trvají hojné stinné stránky, které připravují mládež o množství životní energie, přirozené vůle k žití a radostné mysli.

Je mezi dospělými málo opravdové svědomitosti, jež by uvědoměle a rozumně řídila fysickou a duševní životosprávu mládeže. Ostatně, jak ji budou řídit lidé, kteří sami neumějí žít? Nevymřely posud exempláře, jež vidí v mladických excessích nejoprávněnější a nejpřiměřenější projev mládí.[2] Dospělí konají mnoho věcí, jež pro sebe pokládají za dovolené, pro mládež za nedovolené. Dospívající mládí, které by se již rádo řadilo k mužnému věku, nalézá v těchto způsobech podnět k napodobení. Vyžívají se staří, vyžívají se mladí.[3] Docela malí, nevyspělí chlapečkové, terciáni a kvartáni, chtějí se vyrovnat septimánům a oktaváním. O zlozvycích a zhoubném způsobu života mezi dorostem řemeslnickým byly již častěji napsány velmi trpké kapitoly, a sociální i kulturní péče o tyto vrstvy mládeže je teprve v počátcích.

Celé kulturní ovzduší současné doby uvádí zástupy mladistvých bytostí k předčasné zralosti. Správně tento vliv charakterisuje Baer slovy: Dítě moderní doby nebývá ušetřeno poměry, jež vytvářejí pochod světových událostí a jež pudí kolečka společenského stroje. Ne-

[1] Z deníku F. H. otištěného v uvedeném spisku: Studentská otázka a studentské sebevraždy, str. 95 n.

[2] Znal jsem vyššího státního úředníka, jenž svoje životosprávné kredo zhustil v slova: »kdo nepije a nekouří, je u mne p . . . .« A synovi ještě ne dvacetiletému dával paušál na prostituci.

[3] Mám vzpomínku na studenta sebevraha K., jenž se ubíjel nočním vysedáváním při víně, pivě, čaji, černé kávě, jenž kousal kávová zrnka, rozčiloval se nezdravou četbou a připravil si takovou míru vzrušení, že na konec sáhl k střelné zbrani.

žije již životem klidného, nenáhlého, zdárného vývoje. V širých vrstvách moderních společenských tříd je mládež již v ranném věku připravována o dětství, poněvadž v myšlení a konání časněji dozrává než jejímu věku přísluší a poněvadž příliš časně se učí účastnit se boje o život.[1] V zámožnějších vrstvách hřeší se na dětech zhusta tím, že bývají dlouho do noci udržovány ve společnostech, že se jim dovolují předčasné zábavy, rozrušující divadla[2] a že se vedou k náhlému rozvoji intellektuálnímu.

Těmi všemi způsoby se vychovávají ony bytosti předčasně zralé, již v mládí staré, s unavenou tváří, mdlým zrakem, vyčerpané, přesycené, neschopné úsilnější námahy, neschopné silně čelit nepříznivým vlivům.

5. Rozumí se, že ruku v ruce s tím zároveň kráčí zhusta z t r á t a m r a v n í o p o r n o s t i. Věřím v pokrok mravnosti ve vývoji lidstva. Ale ani dnes se společnost neumí účinně postarat o mravní zdatnost potomstva. Jak nedostatečná je na př. v Rakousku sociální péče o mládež opuštěnou a proto mravně ohroženou a pustnoucí! Avšak nejde při naší otázce jen o zpustlost. Již mravní nesoulad v duši padá na váhu.

Je nápadno, jak značný počet sebevražd mezi mládeží souvisí s neuspořádanými poměry mravními. Život polygamní s následky odtud prýštícími, nedovolené milostné poměry a dobrodružství, lehkomyslné dluhy, zpronevěření, podvody, krádeže, falšování dokumentů a množství jiných věcí více méně trestných bývá ve spojení se sebevražedností nejen u dospělých, ale také u nedospělých.[3] Sem

[1] B a e r, Der Selbstmord im kindl. Lebensalter, 40.

[2] Srovn. článek »Das Theater u. die Kinder«, Arbeiterzeit 1/1 1910.

[3] Všimneme-li si jen erotických vztahů, vidíme, že mezi 106 sebevraždami nedospělých, pozorovaných Gerhardtem, deset jich bylo v přímé souvislosti s milostnými poměry, více méně nenáležitými. U Baera mezi 79 případy pět se uvádí přímo ve spojení s nešťastnou láskou. Eulenburg vypisuje řadu všelikých milostných dobrodružství, jež pak vedla k záhubě jednoho nebo obou mladistvých milenců. Student z vyšší střední školy na př. udržoval poměr s vdanou paní. Poměr vyústil v milostné drama. Oba milenci podnikli společnou cestu a na výhledně se usmrtili. Mezi 118 případy z Čech, jež jsem sledoval, aspoň 20 souvisí s životem nespořádaným, nemravným nebo poukazuje na mravní disharmonii. Eulenburg zaznamenává i případ, jenž pravděpodobně souvisel s homosexuálními vztahy. Nejsou ojedinělé tragické konce svedených a těhotných dívek čtrnáctiletých. Mravní neukázněnost vlastní a křivý, neuctivý poměr k ženě bývá takto často příčinou smrti dívek. Pro jednotlivé kategorie shora uvedené srovn. doklady u B a e r a str. 51, u G e r h a r d t a str. 18. u E u l e n b u r g a str. 22. a 8. 9. Mezi statistikami příčin nalézáme také rubriku: zpustlost.

bychom mohli zařadit také osudné případy zaviněné neukázněnou vášnivostí, hněvem, vzdorem a rozmanitými sváry takto vyvolanými.

6. Ale ještě horší je, že společnost neumí zabezpečit velikým spoustám dětí a mládeže aspoň s n e s i t e l n ý ž i v o t h m o t n ý. Neblahé poměry sociální, zápas o holý život, jaký bývá údělem chudých vrstev společenských, promítá se mnohými stíny do života dětského — také sebevraždou.

Pravda, bohatství není vždy štěstí. Když hejsek z jeunesse dorée, plýtvající v nadbytku, vytrávený orgiemi nocí, zhnusený přesycením, neschopný prostého a čistého požitku, zmítaný jako loutka vášněmi, zapletený v osidla ženských úkladů, nachází posledního přítele v modře kaleném browningu — našel kletbu svého bohatství a jeho průvodu.

Ale i bída vypuzuje ze světa, a to i drobné chudáčky. Ovšem tu bývají — jako ostatně v každém případě — zpravidla i jiné skličující útlaky. Představme si: dítě vyrůstá v hladu, zakrňuje špatnou výživou, nevidí kolem sebe leč nedostatek, často však spolu i hrubost, je nuceno již od nejútlejšího věku nad síly zápasit s krutostí života, bývá vyštváno z nehostinného domu do nelítostného okolí za výdělkem, je trestáno, když se vrací domů, že nese málo . . . Není to osud i pro dospělého těžký? A slyšme, jak suše zní a přece jak mnoho hoře v sobě chová prostá zprává: »V Radvanicích na Moravě žije dělník Kovalčík, který, ač zdráv, dává se živiti svou manželkou a dvěma syny ve věku 11 a 15 roků, zatím co sám doma popíjí. Minulé soboty poslal oba chlapce na led. Mladšího však do práce nepřijali, a tak se vrátil ubožák večer domů s prázdnou kapsou. Když byl pro to od surového otce ztýrán, vyběhl z domova a na zdi se oběsil.« (Čas 30. ledna 1907.) — B a e r zaznamenává o 12leté holčičce E. B., že skočila s 3. poschodí na dvůr ze strachu, že bude trestána. Byla totiž poslána od rodičů prodávat voskové sirky a nepřišla po několik dní domů. (Vyšetřil kdo, proč nepřišla domů a do jakých rukou upadla?)[1]

A takových případů, které dávají velmi zřetelný obraz o sociální bídě ve spojení s mravní bídou, jejichž obětmi bývají takové děti, lze uvést dlouhé sloupce.

Kdo tu rozluští, kolik viny připadá vlastním rodičům, kolik orgánům sociálním a kolik je vůbec viny hromadné, kollektivní?

Práce výdělečná je tu jen jednou složkou, ale nesluší ji tak podceňovat, jako činí B a e r.[2] Jistě sejde velice na druhu, na míře a na

[1] B a e r, v uv. sp. str. 19.

[2] B a e r v uv. sp. str. 42 praví: Průmyslové zaměstnání dětí nevyko-

průvodních spolupříčinách. Ale ve spojení s nimi (zejména s krutým nakládáním) je výdělečná práce také spolučinitelem sebevražednosti dětské, spolučinitelem přímo historickým. Již Marx na základě zpráv Fieldenových líčí ve svém Kapitále, jak za prvého rozmachu strojní výroby na počátku 19. století nadměrné vykořisťování dětí výdělečnou prací spojené s nelidským nakládáním dohánělo malé dělníky i k sebevraždám. »Bylo v zájmu těchto otrokářů děti co nejvíce prací uplahočit... Krutost byla přirozeným následkem... V mnoha továrních okresích, zvláště lankashirských, byly páchány zrovna srdcervoucí tortury na těchto tvorech, jež byly od továrníků konsignovány. Byly k smrti uštvány nadměrnou prací... byly bičovány, poutány a mučeny s nejvybranější a nejrafinovanější krutostí; bývaly v mnoha případech až na kost vyhladovovány, zatím co je bič udržoval při práci... Ba v některých případech byly dohnány i k sebevraždě!...« »Krásná a romantická údolí derbyshirská, nottinghamshirská a lancashirská, uzavřená zraku veřejnosti, stala se hrůznou pustinou tortury a — často i vraždy.«[1]

Kdyby nebyla bývala existovala výdělečná práce dětská v tehdejším průmyslu, nebylo by bylo docházelo k takovému nakládání s dětmi a bylo by bývalo zabráněno řadě tragedií.

A že ani dnes nemůžeme v té příčině výdělečnou práci zprostit veškeré výtky, vidno z dvou případů, jež jsem shora uvedl.

(Pokračování.)

---

nává, jak vidno, žádného vlivu na jejich sebevražednost; mohou jiné průvodní jevy, jako způsob a délka zaměstnání, výživa a p. snad působit; avšak tyto krajně minuciosní činitelé vymykají se našemu všeobecnému pozorování.

[1] K. Marx, Das Kapital, 5. vyd. z 1903, str. 723. 724.

Zatímní výsledky letošního sčítání lidu.

Napsal Ant. Boháč.

(Pokračování.)

Z rakouských zemí zajímá nás nejvíce, jak se samo sebou rozumí, vývoj zemí českých. Viděli jsme, že vzrůstem své populace nestojí české země mezi rakouskými nikterak v popředí, naopak po celou dobu, kterou statistika nám dovoluje sledovati, přibývá jim obyvatelstva mnohem pomaleji než oběma ostatním velkým skupinám rakouských zemí. Desítiletí právě uplynulé znamená opět opoždění zemí sudetských za ostatními a nové zhoršení poměrů v nich, a to především v Čechách, kde i absolutní přírůstek jest nyní menší než v období předcházejícím (1890—1900) a tím spíše ovšem relativní, a pak také ve Slezsku. Jenom Morava jeví také nyní vzestupnou tendenci ve svém vývoji, a dosud v žádné periodě nepřibylo jí tolik obyvatelstva (ani poměrně ne) jako v těchto letech.

Populační poměry v zemích českých a v prvé řadě ovšem za léta 1900—1910 prozkoumáme poněkud podrobněji. Klademe si otázky, jak přírůstek obyvatelstva hlavně za toto období rozložen jest po našich zemích, jaké rozdíly nacházíme mezi jednotlivými kraji a okresy a jaké změny v jejich vývoji nastaly, neboť je známo, že obyvatelstva nepřibývá nikterak po celé zemi způsobem rovnoměrným, naopak vidíme mezi okresy difference až překvapující; tak, abych uvedl doklad toho, v Čechách v letech 1890—1900 proti největšímu úbytku obyvatelstva 9·77% v okrese rokytnickém v horách Orlických stojí největší přírůstek 101·89% v okrese horno-litvínovském v Podkrušnohoří a nyní za toto období máme největší úbytek 17·1% v okrese hartmanickém na Šumavě a naproti tomu nejvyšší vzrůst 67% v okrese vršovickém u Prahy.

A ještě více nežli dislokace přírůstků interessuje nás vývoj obou národnostních území, českého a německého (a ve Slezsku také polského). Jest to zcela přirozeno, neboť politická moc národů závislá jest mimo jiné také na jejich početní síle, a tato

pak v prvé řadě určena jest populací území jimi zaujatého, kdežto národní menšiny v tom ohledu přece jen ustupují skoro úplně do pozadí. Z různých studií, založených na sčítání z r. 1900, jest pak asi všeobecně známo, že rozdíly ve vývoji jazykových území zemí českých byly velmi značné a nápadné. V Čechách rostla dosud populace německého území mnohem rychleji než českého a rozdíly projevily se zvlášť ostře v posledním desítiletí století devatenáctého. Tehdy přibylo nesmíšeným obcím českým (které měly více než 90% Čechů) 5·90% obyvatelů, nesmíšeným obcím německým však 7·77%. R. 1880 chovaly v sobě obce většinou české ještě 634·2/‰ obyvatelů Čech, o 20 let později již jenom 626·4‰. Na Moravě zase naopak těšilo se české území jazykové mnohem příznivějšímu rozvoji než německé. V programu reálky uherskobrodské za r. 1908 jsem vypočítal, že v l. 1890—1900 přibylo českému území jazykovému 8·34% obyvatelstva, německým územím souvislým a ostrovům však jen 3·92%. Za takovýchto poměrů budeme se arci především ptáti, co nám v tomto ohledu přineslo sčítání nejnovější, zdali trvají ony nápadné rozdíly mezi českým a německým územím dále, či nastalo-li sblížení, do jaké míry a čím bylo zaviněno, a v prvé řadě budeme se snažiti vypátrati, zůstáváme-li v Čechách ve svém rozvoji stále tak pozadu za Němci jako dosud.

Poněvadž Předběžné výsledky letošního sčítání udávají, jak se samo sebou rozumí, počet obyvatelstva pouze pro větší jednotky správní, totiž okresy, a mimo ně jenom ještě pro obce s více nežli 2000 obyvateli, nemůžeme dnes zatím určiti vývoj obou národnostních oblastí úplně přesně. Musíme se proto spokojiti pouze daty přibližnými, a za základ pro své výpočty jsme nuceni vzíti okresy. Z pravidla se národnostní území určují okresy politickými (Rauchberg, Herz), při čemž podle velikosti národní menšiny tyto okresy se dělí na jednojazyčné a smíšené. Nejde-li nám o nic jiného než právě jen o zachycení celkového vývoje a stanovení přírůstku obyvatelstva, pak lépe vyhovuje našemu účelu, sestoupíme-li k menším jednotkám správním, totiž k okresům soudním. Zvláště pro české země jest mnohem výhodnější vyjíti od soudních okresů, poněvadž mnohá hejtmanství smíšená skládají se z okresů různojazyčných, a těm pak nepřibývá obyvatelstva stejným způsobem, ba bývají mezi nimi rozdíly velmi značné, srv. na př. okres úpický a maršovský v politickém okrese trutnovském, ústecký a lanškrounský v lanškrounském atd. Z pravidla ve smíšených hejtmanstvích mají české okresy soudní příznivější poměry populační než německé, takže když

vezmeme za základ okresy soudní, vzrůst českého území objeví se nám v lepším světle, než vyjdeme-li od okresů politických, mimo to pak ovšem přiblížíme se více ke skutečnému vývoji obou národních území. Ovšem chceme-li užiti jiných dat a jimi osvětliti vývoj populace, jako vzrůstu obyvatelstva měnou přirozenou, zaměstnání obyvatelstva a j., musíme se spokojiti okresy politickými, poněvadž příslušná data se uveřejňují pouze pro tyto jednotky správní.

Jinou obtíž působí rozdělení okresů podle jejich národnostního rázu. Výsledky sčítání lidu podle obcovací řeči dosud známy nejsou, a tak nezbývá nežli ponechati rozdělení okresů, jak jest dáno sčítáním z r. 1900. Jest jisto, že některé změny v seskupení okresů nastanou, a jednu z těchto změn dovolil jsem si již anticipovati. Počítám totiž již nyní okres královédvorský, který měl r. 1900 48·03% Čechů a deset let před tím pouze 42·81%, mezi okresy smíšené s českou většinou obyvatelstva, poněvadž vzrůst jeho, zvlášť veliký v desíti letech právě uplynulých, dál se pouze na účet české jeho části (a hlavně města Králové Dvora) a tím i českého živlu, což již delší dobu můžeme sledovat. Jest možno a snad i pravděpodobno, že svou většinu změní také okres prachatický, který dosud měl slabou majoritu českou, ale nelze to tvrditi s naprostou bezpečností, pročež tu zůstanu při stavu z r. 1900. Stejně učiním u některých jiných okresů, u nichž asi překročena bude hranice smíšenosti (za smíšený počítá se obyčejně okres, jehož národnostní menšina přesahuje 20%).

Na posouzení příčin změn, jež nastaly ve vývoji jednotlivých okresů i celých krajů, se nyní odvážiti nemůžeme, ač by to byl úkol velice důležitý. Dokud neznáme definitivních výsledků v detailech, a hlavně dokud nejsou publikována data o zaměstnání obyvatelstva, stojíme na půdě velmi vratké a můžeme činiti pouze pravděpodobné dohady.

Přihlížejíce k jednotlivým zemím sudetským, začneme Čechami. Jak bylo naznačeno, rozdělíme všecky okresy této země na české a německé, jednojazyčné a smíšené, abychom takto přibližně mohli stanoviti vývoj území českého a německého. Data, sloužící za základ našim pozorováním, obsažena jsou v přehledech na str. 677.

Jak shora řečeno, rostla dosud populace německého území v Čechách mnohem rychleji nežli českého a nejostřeji projevily se tyto rozdíly v období 1890—1900. V posledních 30 letech měly okresy s českou většinou obyvatelstva v nejpříznivějším případě (v letech

	Počet obyvatelů			
	1880	1890	1900	1910
I. okresy jednojazyčné české . .	3,278.284	3,427.009	3,662.516	3,920.088
II. » smíš. s česk. většinou	313.123	319.990	336.650	357.890
III. » » s něm. » . .	250.022	282.936	332.972	360.171
IV. » německé	1,719.390	1,813.159	1,986.559	2,136.160
A. okresy většinou české	3,591.307	3,746.999	3,999.166	4,277.978
B. » » německé . . .	1,969.412	2,096.095	2,319.531	2,496.331
Čechy	5,560.819	5,843.094	6,318.697	6,774.309

	Vzrůst obyvatelstva				
	1869-1880[1]	1880-1890	1890-1900	1900-1910	V l. 1900-1910 více (+) resp. méně (—) než 1890-1900
I.	239.664	148.725	235.507	257.572	+ 22.065
II.	10.771	6.867	16.660	21.240	+ 4.580
III.	31.731	32.914	50.036	27.199	— 22 837
IV.	140.887	93.769	173.400	149.601	— 23.799
A.	250.435	155.592	252.167	278.812	+ 26.645
B.	172.618	126.683	223.436	176.800	— 46.636
Čechy	423.053	282.275	475.603	455.612	— 19.991

	Percentuální vzrůst obyvatelstva				
	1869-1880[1]	1880-1890	1890-1900	1900-1910	1900-1910 větší (+) resp. menší (—) než 1890-1900
I.	7·98	4·54	6·87	7·03	+ 0·16
II.	3·59	2·19	5·21	6·31	+ 1·10
III.	13·22	13·16	17·68	8·17	— 9·51
IV.	9·02	5·45	9·56	7·53	— 2·03
A.	7·58	4·33	6·73	6·97	+ 0·24
B.	9·58	6·43	10·66	7·62	— 3·04
Čechy	8·28	5·07	8·14	7·21	— 0·93

	Z 1000 obyvatelů Čech žije ve skupině okresů			
	1880	1890	1900	1910
I.	589·5	586·5	579·6	578·7
II.	56·3	54·8	53·3	52·8
III.	45·0	48·4	52·7	53·2
IV.	309·2	310·3	314·4	315·3
A.	645·8	641·3	632·9	631·5
B.	354·2	358·7	367·1	368·5
	1000	1000	1000	1000

1869—1880) o 2% menší vzrůst než okresy většinou německé, a v letech devadesátých obnášel rozdíl v náš neprospěch téměř celá 4%. Nejrychleji přibývalo obyvatelstva smíšeným okresům s německou

[1] V l. 1869-1880 přihlíží se pouze k obyvatelstvu občanskému.

většinou, a to vlivem tří smíšených okresů v hnědouhelné pánvi v Podkrušnohoří ležících, které však do českého jazykového území nezasahují a smíšenými se staly českým přílivem teprve v době nedávné. Hned za německými okresy smíšenými následují jednojazyčné okresy německé, jež svým rozvojem po celou tu dobu silně předstihovaly okresy české. Odtud stále více obyvatelů Čech žije na území německém, za 20 let (1880—1910) zvýšil se podíl německých okresů na populaci naší země o 13‰, rozdíl českých ovšem o tolikéž klesl.

Výsledky letošního sčítání lidu jsou proto pro nás velice důležité a překvapují hlavně tím, že se jimi signalisuje obrat, jenž nastal ve vývoji Čech. Potrvá-li tato tendence vývojová, jak se nám ukázala v prvním desítiletí dvacátého století, po delší dobu, pak dožijeme se záhy úplného převratu v poměrech, jichž svědky jsme byli ku konci století minulého. I v desítiletém období právě uplynulém německé okresy mají sice větší vzrůst obyvatelstva než okresy české, pořad oněch 4 skupin okresů zůstal týž, jako byl dříve: na prvním místě stojí smíšené okresy německé, po nich následují jednojazyčné německé, pak jednojazyčné české a naposledy jsou smíšené okresy s českou většinou. Ale rozdíly nejsou mezi nimi z daleka tak ostré, jako byly v obdobích předcházejících. Kdežto v letech 1890—1900 okresy většinou německé měly o 3·93% větší vzrůst populace nežli okresy s českou většinou obyvatelstva, dělá nyní rozdíl mezi těmito velikými dvěmi skupinami v český neprospěch pouze 0·65%, takže dosud nestály české okresy německým tak blízko, jako právě nyní.

V tomto vyrovnání (dosud ne zcela úplném) vzrůstu českého a německého území v Čechách spočívá náš úspěch, který nám vynikne zvlášť jasně, srovnáme-li přírůstek obyvatelstva v jednotlivých skupinách okresů za posledních deset let s přírůstkem za období 1890—1900. Ovšem jest tento náš úspěch mnohem spíše negativní než positivní, jsa způsoben více zhoršením poměrů na území německém nežli zlepšením v okresích českých. Okresům s německou většinou obyvatelstva, jednojazyčným i smíšeným dohromady, přibylo nyní o 46.636 duší méně nežli v období předchozím, a percentuální vzrůst jest v nich následkem toho o více nežli 3% menší. Zvlášť nápadnou změnu vidíme ve smíšených okresích s německou většinou, kterým percentuálný vzrůst

klesl pod polovičku; ale i jednojazyčné okresy německé jeví značný pokles proti dřívějšku.

Naproti tomu české území jazykové podrželo si vzestupnou tendenci ve svém rozvoji z konce 19. století. Přírůstek populace okresů českých, a to jednojazyčných i smíšených, jest vyšší nejen absolutně, nýbrž i poměrně; absolutně o 26.645 duší, poměrně o 0·24%. Zlepšení v české oblasti jazykové však nevyvážilo ústup na území německém a nemohlo zabrániti, aby Čechy nenáležely mezi země, jež svým rozvojem zůstaly za desítiletím 1890—1900 a pak za velkou většinou zemí rakouských. Že toto opoždění zaviněno bylo jedině německými kraji, jest s národního hlediska nesporný český zisk.

Podává se sama sebou otázka, co tento nečekaný zjev zavinilo, kde jest hledati jeho příčinu? Abychom na ni našli odpověď, jest třeba všimnouti si podrobněji v ý v o j e n ě m e c k é h o ú z e m í.

Nacházíme na něm nejprve několik krajů, v nichž populace rostla po celou dobu, kterou můžeme pozorovati, způsobem nadměrným, a kde se obyvatelstvo hromadilo. Jest to hnědouhelná pánev v Podkrušnohoří, kraj od Karlových Varů po Cheb a nyní až za Aš, pak Liberecko se sousedním Jabloneckem vedle některých okresů jednotlivých.

Pod Krušnými horami v Čechách severozápadních tvoří 11 soudních okresů od děčínského po chomutovský a jirkovský značně rozsáhlé území, jemuž od půlstoletí (od r. 1857 — výše jíti nemůžeme) přibývalo obyvatelstva neobyčejně silně; jeho počet se za 50 let (1857—1910) téměř ztrojnásobil. V letech 1890—1900 obnášel tu vzrůst dokonce 33·74% (absolutně 118.710 duší), před tím v letech osmdesátých 24·49%. V těchto letech nastala tu velká změna. Přibylo jenom 74·324 duší, tedy o 44·386 méně nežli v období předcházejícím, a poměrně pouze 15·8% (proti dřívějším 33·74%). Ve většině okresů jest tento pokles v přírůstku populace neobyčejně silný. Tak okres duchcovský má nyní vzrůst pouze 7·5% proti 33·96% v letech devadesátých a 41·33% v letech osmdesátých, hornolitvínovský jenom 13% proti dřívějším 101·89%, resp. 32·28%, mostecký 16·7% proti dřívějším 43·37%, resp. 46·26%, podobně okres teplický, ústecký, bílinský atd. Jsou to všechno okresy hornické, kdežto přilehlé okresy chomutovský a děčínský, které do hnědouhelné pánve již nespadají, svůj silný vzrůst z let dřívějších si podržely.

Stejným způsobem hornické okresy revíru falknovského vykazují nyní přírůstek populace nesrovnatelně menší nežli v letech dří-

vějších. Přírůstek okresu loketského dělá v tomto nynějším období dokonce jenom 1·2%, kdežto v letech devadesátých dělal 20·81%, okresu falknovského 16·6% proti dřívějším 26·27%, karlovarského 17·6% proti dřívějším 33·52%. Za to sousední okresy nehornické všecky nejenom si dřívější svůj vzrůst udržely, nýbrž některé jej nad to neobyčejně zvýšily. Tak na př. okresu chebskému přibylo v l. 1880—1890 0·86% obyv., nyní však 14%, vildštejnskému 1·43%, pak 3·68% a nyní 11·3%, podobně ašskému, nýdeckému a j. Poměry obdobné loketským nacházíme v okrese žacléřském na českém severovýchodě, který chová v sobě rovněž uhelná ložiska; v tomto desítiletí vzrostlo jeho obyvatelstvo pouze o 0·2% proti 13·17% v letech devadesátých.

Máme tu před sebou zjev pro další národnostní vývoj v Čechách velice důležitý. Dosavadní mnohem rychlejší vzrůst německého území způsobován byl hlavně okresy obou uhelných pánví v Podkrušnohoří; jednak uhelné doly samy a pak velké průmyslové podniky, které pro blízkost uhelných ložisek tu byly založeny, přivábily sem massy dělnictva z ostatní země a hlavně z krajů českých. Tento příliv a s ním také postup českého živlu na území německé dosáhl koncem minulého století vrcholu a intensity, kterou tehdy měl, sotva asi již kdy dosáhne. Ba zmenšení těžby uhlí v českých pánvích, hlavně v hnědouhelné na Mostecku, Duchcovsku atd., které můžeme sledovati v poslední době, zdá se nasvědčovati tomu, že také v budoucnosti bude asi nutno ještě dále počítati se sestupnou tendencí ve vývoji těchto krajů, jež v tak silných rysech zvláště v některých okresích se nám projevila v prvním desítiletí století dvacátého. Tento stav věcí má však pro nás důležité důsledky. Především nastalo neočekávané sblížení mezi územím českým a německým, jakého dosud nebylo, a pro nejbližší budoucnost můžeme očekávati snad i úplné vyrovnání protiv dříve stávajících, ne-li dokonce nějakou převahu českou. Tím však také změní se pohyb obyvatelstva v Čechách a nastane nová fáse pro otázku menšinovou.

Dosud viděli jsme v Čechách neobyčejně silný proud stěhování z českého území na německé, na němž rychle se usazoval živel český a překotně rostly české menšiny, ovšem v prvé řadě v okresích se silným vzrůstem obyvatelstva a tedy především v okresích hornických. Poněvadž v přirozené měně obyvatelstva mezi územím českým a německým není tak velikých rozdílů, ochabl dozajista nyní tento český příliv, ač asi s ním stále ještě počítati musíme. Tím však udržení českých menšin bude se stále více stávati otázkou jejich

vnitřní síly, zvláště nastane-li onen klidný vývoj v německé industrii po dřívějším rozmachu, o němž mluví Baernreither ve své politické studii »Zur böhmischen Frage«. A při tom jest nutno ukázati i na jiné vážnější zjevy. I když nebudeme se dívati příliš pessimisticky na problém vyčerpání uhelných ložisek, přece jenom nepatrný vzrůst na Loketsku a proti dřívějšku velice malý na Duchcovsku ukazuje, že některá místa již v nedaleké budoucnosti tuto otázku budou museti řešit. A dále: ač ještě neznáme výsledků měny přirozené za celé desítiletí, přece jenom můžeme již tvrditi, že skutečný vzrůst obyvatelstva ve všech těchto krajích jest menší než vzrůst měnou přirozenou, že tedy všecky tyto okresy vykáží nám passivní bilanci proudů stěhovacích, tak že místo dřívějšího silného přistěhování máme tu před sebou již skutečný odliv obyvatelstva. Který národ tímto vystěhováním bude postižen více, ovšem říci nemůžeme, ale můžeme chovati oprávněnou obavu, nejenom že český odliv bude silnější než příliv z českých krajů, nýbrž že snad bude i poměrně mocnější než německý. Poněvadž však české menšiny dosáhly tu již takové síly, že uchování jich je národním postulátem prvého řádu, ukazuje se nám, že řádné rozřešení menšinové otázky stává se stále naléhavějším a důtklivějším.

Mimo jmenované okresy a Chebsko s Ašskem má na německém území nadprůměrný vzrůst ještě Liberecko s Jabloneckem, okres stodský a dobřanský u Plzně a hanšpašský na nejzazším severu. Ve všech těchto krajích, kde jsou jiné poměry hospodářské než v dříve uvedených, jest přírůstek obyvatelstva větší než v letech devadesátých, na Liberecku a Jablonecku však jen absolutně o něco málo, relativně tu klesl z 15·97% na 13·87%. Povšimnutí zasluhuje, jak s Libereckem sousedící okres frýdlandský ve svém rozvoji z konce minulého století náhle se zarazil, maje nyní vzrůst jenom 1·5% proti dřívějším 9·14%. Něco obdobného najdeme u hejtmanství žateckého, jež přiléhá k hnědouhelné pánvi v Podkrušnohoří. Příčiny tohoto zjevu, které v obou případech budou asi podobné, zjevnými se nám stanou teprve, až budeme míti zpracovanou statistiku zaměstnání obyvatelstva.

Avšak také Němci v Čechách mají kraje, které se buď přímo vylidňují anebo jimž přibývá obyvatelstva měrou velmi nepatrnou. Takovým jest především souvislé území, jež začíná na západních hranicích a táhne se Tepelskem a Žlutickem nyní již až na Žatecko, které má dnes nepatrný vzrůst 1·4% proti dřívějším 12·01% (resp. 7·97% v letech osmdesátých) a jesenickým okresem (přírůstek

1·6%) souvisí s rozsáhlým vylidňovaným českým územím na pahorkatině jihočeské. Dále v severních Čechách máme řadu k sobě přiléhajících německých okresů, jimž ubylo obyvatelstva velmi citelně, a tento jejich úbytek trvá již po dlouhou dobu. Střed tohoto území tvoří okres dubský, z něhož vylidňování zasahuje jednak Štětsko, Úštěcko a téměř i Benešovsko, a na druhé straně okres mimoňský a politický okres jablonecký; odtud zpětná vlna přelévá se i do českého území na Česko-Dubsku. Pak jest velmi citelným úbytkem postižena většina horských okresů německých při zemské hranici, v krkonošských horách jsou to okresy roketnický, maršovský, hostinský a teplický (a žacléřský není toho dalek), oba okresy v horách Orlických a téměř i Lanškrounsko, dále okres novobystřický a na Šumavě vzrůst žádného německého okresu mimo nýrský a volarský nepřesahuje 3%, ba hartmanickému ubylo dokonce 17·1%. Jest viděti z toho ze všeho, že vylidňování není problémem pouze českým nebo snad dokonce jen jihočeským, jak jest asi všeobecné mínění u nás; čeští Němci nejsou na jeho řešení interessováni o mnoho méně nežli my, a zvláště nyní, kdy attrakční síla jejich okresů hornických začala selhávati.

Od německého přejdeme k českému území a všimneme si, jaký obraz nám poskytuje jeho vývoj v posledních 10 letech.

(Pokračování.)

Technické školství, jeho význam a reforma.

Napsal Ing. Albín Bašus.

(Pokračování.)

Přimlouval bych se vřele za zavedení seminářů na techniku; poznal jsem seminář Schlesingerův v Charlottenburku a nemohu něco podobného než nejvřeleji doporučiti.

Zavedením seminářů zvýší se úroveň vysoké školy technické, a budou mít i dobrý vliv na úroveň jich posluchačů.

V seminářích lze nejlépe nabádati posluchače k práci vědecké a jsou to i ony, kde lidé snaživí a nadaní mohou rozvinouti své schopnosti a tím na sebe upozorniti. Semináře sprostředkují mimo to úzký styk posluchačů s professory — toho se dnes technikám při jich frekvenci naprosto nedostává — a jsou i dobrým prostředím pro kriterium hodnoty posluchačů. Musí ovšem býti:

a) semináře vyzbrojeny dobrými knihovnami speciálními a odbornými časopisy, jež by posluchačům byly obecně přístupné;

b) vedeny professory a asistenty s obsáhlým vzděláním a všeobecnou intelligencí a co hlavního: duševní čilostí.

Jest to jmenovitě asi tato druhá příčina, že u nás na české technice dosud seminářů není — a nedivím se ani, že starší professoři jsou proti nim!

Dle dnešního stavu techniky jest však třeba znovu důrazně opakovat: posluchač musí si ze školy technické odnésti přehled po literatuře a odborných časopisech svého odboru, aby v případě potřeby snadno se orientoval a netápal ve tmách. V tomto směru jest výchova na pražské technice hodně pozadu!

Další pomůckou učebnou — zvláště v Anglii a Americe velmi oblíbenou — jsou t. zv. dílny cvičné (pro odbor strojní): u nás jsou ve větší míře — a dlužno říci vzorně — zavedeny na vyšších státních školách průmyslových — na technikách jen z části.

Práce v dílnách nemá naučiti zručnostem řemeslným, úkolem jejím jest spíše podati posluchači seznání materiálu, jeho vlastností, pochodu pracovního a pod.

Že tyto dílny nestačí k seznání celého procesu výrobního, jest na snadě; kdyby chtěly vysoké školy technické podati posluchači celý postup procesu výrobního a jeho organisaci — a ta je vlastně nejdůležitější — musely by vyzbrojeny býti malými, skutečně však produkujícími továrnami. Že tento názor můj jest správný, potvrzuje fakt, že v Americe zřízena byla při universitě Illinois[22] podobná továrna k účelům vyučovacím, která vyrábí plynové motory. Továrna jest malých rozměrů a motory vyrobené prodávají se studentům za cenu materiálu; úkolem jejím má býti doplnění cvičení dílenských, seznání organisace procesu výrobního a ocenění času, jako nejdůležitějšího faktora při produkci.

Dle názorů četných praktiků i professorů[23] jest výhodnější, zná-li posluchač pochod pracovní přímo v továrně; v Německu předepsán jest pro posluchače strojnictví před vstupem na techniku praktický rok v dílnách. Výchova dílenská jest velmi cenná, ba neváhám říci pro dobrého inženýra nezbytná; také v Německu věnuje se jí velká pozornost. Spolek německých inženýrů vypracoval normy, dle nichž volontéři v závodech pracují a jež se dodržovat musí (na příklad u firmy Loewe a spol. v Berlíně musí volontér pracovat do roka plných *270* dní, má-li obdržet vysvědčení o praktické činnosti), celá řada strojíren přijímá tyto volontéry a kursy a přednáškami jim seznání produkce usnadňuje, dokonce vyšly i knižní návody k tomuto výcviku praktickému.[24]

Také v Americe musí inženýři prodělati dílenskou praksi; proti Německu jest ovšem rozdíl ten, že tam nastává teprve po studiu vysokoškolském a že volontéři — jak v Americe jest ostatně pochopitelno — jsou za práci honorováni. Tak na příklad lokomotivka Baldwinova ve Filadelfii platí mladým inženýrům-volontérům: —

---

[22] J. H. Gill: Werstättenarbeit auf einer amerikanischen Hochschule, v Zeitschrift für den praktischen Maschinenbau, 1910, č. 34.

[23] Prof. C. Bach v úvodě k prvému vydání knihy Maschinenelemente praví: »Die Schule macht — meiner Meinung nach — einen grossen Fehler, wenn sie das lehren will, was die Werkstatt viel wirksamer lehrt und für normalen Menschen oft nur allein verständlich lehren kann.«

[24] F. zu Nedden: Das praktische Jahr des Maschinenbau-Volontärs. J. Springer, Berlín, 1907.

prvý rok po absolvování techniky . . . . . K 37·2 týdně
druhý rok dílenské prakse . . . . . » 45·6 »
třetí rok dílenské prakse přes . . . . . » 48·— »

tedy na poměry americké platy ne příliš skvělé.

Jest sice pravdou, že zavedením praktického roku před vstupem na techniku se studium prodlouží — ale prakse dílenská jest naprosto nutná — máme-li totiž mít v průmyslu inženýry zdatné; neboť jest to právě proces dílenský a organisace produkční — dva nejhlavnější skoro z faktorů při produkci činných, jež lze získati toliko v praksi. Proto ten, kdo chce býti zdatným inženýrem — a těch jest nám jak sol i zapotřebí — musí mít dílenskou praksi. Máme sice na příklad nadbytek inženýrů vyšlých ze škol technických, nedostává se nám však dobrých dílovedoucích inženýrů-praktiků! Poznal jsem výchovu dílenskou v Německu u firmy L. Loewe a spol. a jsem rozhodně pro praktický výcvik inženýrů strojních a elektrotechnických.

Toto stanovisko potvrdí mi zajisté všichni vynikající praktikové; také Nedden praví:[25] »Es gibt ein gewisses Mass von Anschauungswissen, das nur der Betrieb lehren kann.« — Cvičné dílny na vysoké škole a praksi prázdninovou, jak navrhoval prof. List v Národních Listech,[26] nepovažuji za lepší, než dobrý praktický rok. Mimo to mám za to, že dílny cvičné odporují duchu vysokých škol technických, a hodí se mnohem více na státní školy průmyslové, kde musí se žákům dáti trochu zručnosti řemeslné — technikům však jí netřeba. Školy vysoké mají po mém názoru učit myslit, tvořit a hodnotit — proto také patří na ně technologie srovnávací a technologika[27] — a na nižší školy technologie speciální — jinými slovy, znalost a zručnost řemeslná.

Methody studijní a návrhy reformní.

Jest přirozeno, že o methodách, které by vedly k nejlepšímu naučení věd technických, budou názory se různit; úkolem vysokých škol technických nemůže však býti jen učiti: mají vychová-

[25] Z. d. V. d. I. (Zeitschrift des Vereines deutscher Ingenieure), svazek 52, č. 5.

[26] Národní Listy z 6. července 1910.

[27] Viz pěkný článek: Dr. Ing. Otto Willkomm: Ueber mechanische Technologie, ihr Wesen und ihre Wertschätzung v měsíčníku Technik und Wirtschaft, III. roč., č. 2.

vat a vytvářeti charakter posluchačů, čili, jak zcela správně rozlišil tyto dva úkoly na kongresu v Brusselu professor Bellom: l'instruction et l'éducation!

Na technických školách nese se dnes vyučování dvojím směrem:

I. konáním přednášek;

II. konáním cvičení konstruktivních neb praktických vůbec, kde přednesené má se použít.

U nás konají se nejčastěji přednášky dle litografií — méně dle knih (text-books), kterýžto způsob jest zaveden jmenovitě v Americe a i na některých technikách v Německu; tento způsob přednášení hodí se sice pro ročníky nižší, jest však zcela nevhodný pro ročníky vyšší. Neboť tam nejen že se posluchači mají podat zkušenosti praktické a předvést methody vědecké — ale kritikou fakt a kritickým srovnáváním a hodnocením má se posluchač učit myslit a jeho úsudek tříbit.[28] K tomu cíli jsou pak nejlepší, po mém názoru, přednášky volné — kde se promítají obrazy neb na podkladě tabulek a obrázků, jež se posluchačům rozdají, se poznatky praktické neb vědecké vůbec jim vštěpují.

Považoval bych vůbec za vhodné, aby se posluchačům pokud možno nejvíce ulevilo rozdáváním formulářů, tabulek a poukazem na dobrou o základních otázkách orientující literaturu — a nelpělo se tolik na písmeně a textu přednášek, jež jsou mnohdy únavnými diktandy — ale přihlíželo se více k duchu a obsahu té které nauky!

Pro vyšší ročníky doporučovaly by se z důvodů praktických i jiných ojedinělé přednášky neb cykly na určitá themata praktická, jež konali by odborníci z prakse tak, jak jest to zavedeno na technikách amerických.[29] Kursy tyto zovou se »Special lectures courses« a mají informovat posluchače o stavu té které industrie neb o novějších pokrocích různých odvětví technických; konají je vynikající praktikové pravidelně zdarma a má tento způsob přednášek dvojí výhodu:

a) z praktiků může si sbor profesorský vybrat učitele pro ústav

---

[28] F. Hülle v úvodě knihy: Die Werkzeugmaschinen und ihre Konstruktionselemente (Berlin, 1908) praví: »Die Schule darf nicht nur die Ausführungen der Praxis und ihre Fortschritte lehren, sie soll auch Kritik üben, denn eine sachgemässe Kritik ist das beste Lehrmittel, um *denken* zu lernen und abwägen zwischen Theorie und Praxis.«

[29] Srovnej: S. Müller, v citované knížce.

a má v jeho přednáškách kriterium jeho pedagogických schopností;

b) posluchači udržují se tím na výši doby a technického pokroku, jejž jim mnohdy professor školy dát nemůže.

Co všeobecně pak pro inženýrské vědy třeba vytknout, jest omezení partií popisných; popisy prací inženýrských mají se používat při vyučování jen do té míry, pokud jich jest ku porozumění a vysvětlení třeba. Co zdá se mi důležitější a co odpovídá budoucí činnosti praktických inženýrů: to jest návod k samostatnému tvoření.

Že jest třeba reformovati výchovu technickou, nebude zajisté nikdo, kdo zná nynější stav, pochybovat: dosvědčují to nejen četné ankety odborné (professorů i interessentů), ale i výbory, jež se ve všech téměř kulturních státech otázkou touto zabývají, na příklad v Německu »Deutscher Ausschuss für technisches Schulwesen« vzniklý r. 1908 na podnět Spolku německých inženýrů — nebo v Americe »Society for the Promotion of Engineering Education«, datující se od r. 1893, anebo konečně i zmíněný kongres v Brusselu r. 1910, na němž k podnětu prof. Delafonda zřízen zvláštní výbor »Comité permanent international de l'Enseignement technique supérieur«, se sídlem v Brusselu.

Výchova na vysokých školách technických jest velmi rozsáhlá a lze ji rozdělit v podstatě na tři směry, a jest také ve všech reformních návrzích tento trialismus pozorovat; vysoká škola technická má totiž — zvláště u nás — za úkol:

I. Výchovu badatelů a učitelů věd technických.

II. Výchovu praktických inženýrů.

III. Výchovu státních úředníků.

Chceme-li proto posuzovati návrhy na reformu škol technických — a nechceme-li býti jednostrannými, musíme je posuzovat ze všech těchto tří základních hledisek a vzhledem k nim samým.

Technické školy mají tedy předně podati důkladné vzdělání theoretické těm, kteří chtějí věnovati se bádání neb povolání učitelskému; v tomto směru vytkl kongres brusselský, že by bylo žádoucno, aby program pro vzdělání v ryzích vědách byl jednotný. Ovšem že bylo i řečeno, že i těmto posluchačům jest třeba jistého všeobecného vzdělání,[30] které lze získati na oddě-

[30] F. Redtenbacher, zakladatel německé vědy strojnické, napsal si do deníku (viz Z. d. V. d. I., 1909, str. 1170): »Meine Bestrebungen als Lehrer

lení obecném. Tak na př. v Drážďanech jest obecné oddělení rozděleno na:

a) mathematicko-přírodovědecké,

b) všeobecně vzdělávací,

kteréžto poslední má přednášky na př. o filosofii, historii umění, sociologii, národním hospodářství, ethice, aesthetice a pod.

Pro důkladné vzdělání speciální doporučuje se zřizování badatelských ústavů — takový na př. zřízen pro doktoráty na Massachusets Institute of Technology — kde lze absolvovaným posluchačům, kteří v některém oboru se chtějí zdokonalit, samostatně pracovat. V Německu ohlásil císař Vilém zavedení těchto institutů při universitách.

Jest zcela pochybno, jestliže tento jednotný program, který má sloužiti k výchově učitelů věd ryzích (sciences pures), jest průpravou pro studium inženýrské, jak se dosud zhusta na technikách děje. Tu třeba v prvé řadě zúčtovati se starým bludem, že by mathematika byla podkladem věd inženýrských;[31] nikoli, ta má býti a jest skutečně inženýrovi toliko pomůckou. Neboť úkolem a cílem činnosti inženýrské má býti činnost tvůrčí a podkladem této jest znalost hospodářských podmínek a technických možností, které podávají inženýru právě vědy technické.[32]

V tomto směru jsou tedy správny požadavky:

1. pro studium inženýrství omezit vědy ryzí (mathematiku, mechaniku, fysiku a pod.);

2. vědy tyto přizpůsobiti více budoucí praksi inženýrské, čili jak to formulovala americká společnost pro zlepšení technického školství, aby vědy mathematické a mechanické pro inženýry přednášeli zase jen inženýři, a to takoví, kteří byli delší dobu v praksi;

---

richten sich nicht allein auf die wissenschaftliche Theorie der Maschine, mir liegt die Kultur des industriellen Publikums im allgemeinen am Herzen.«

[31] Prof. Mohr napsal: »Nicht der beste Rechner, sondern der beste Schätzer ist der brauchbarste Ingenieur.«

[32] V Německu byl to na př. Ferdinand Redtenbacher a jeho žák Reuleaux, kteří vzali si strojnictví za základ vědeckého badání, osvobodili je od mechaniky a pozdvihli na zvláštní vědu. Jest také starým bludem, domnívati se, že vědy inženýrské jsou toliko aplikací věd přírodních! — Srovnej: Dr. A. Lang: Franz Reuleaux und die Maschinenwissenschaft v Zeitschrift für Sozialwissenschaft. VIII. svazek, 12. sešit.

3. přeložení některých věd ryzích — aspoň z části — na školy střední, jinými slovy: zvýšení úrovně posluchačů na školy technické se hlásících.

Poněvadž se všichni činitelé vyslovují proti prodloužení studia technického, jest třeba zkrácením průpravní lhůty získati čas pro zavedení nových disciplin.

V tomto směru nesou se snahy reformní k tomu, aby vzdělání inženýrů bylo:

1. *všeobecně prohloubeno* tím, že osvojili by si vědy společenské, právní, znalosti kulturního života vůbec, jmenovitě pak rozšířili své vědomosti o nauky rázu národohospodářského. V tomto směru formuloval na př. Verband deutscher Architekten- und Ingenieur-Vereine svá přání následovně:[33]

»Der Unterrichtsbetrieb der technischen Hochschulen ist so einzurichten die Möglichkeit einer harmonischen, weiteren Lebensgebiete einschliessenden Ausbildung gewinnen, die sie befähigt, über die Grenzen der eigentlich technischen Tätigkeit hinaus immer auf deren Grundlage, sich tätig, regelnd und leitend an der Pflege und Hebung unseres nationalen Kulturzustandes zu beteiligen.« —

To jest ovšem formulace velmi povšechná, ale jest nepochybno, že nebude budoucím inženýrům škoditi na př. znalost dějin umění, národního hospodářství, filosofie a všeobecné státovědy — a že tyto znalosti přispějí jim jako celku ve společnosti, kde dnes, — zvláště u nás — se valné reputaci mezi akademickými vzdělanci inženýři netěší! — Specielně národohospodářské vědy mají být povinny nejen pro inženýry, kteří chtějí vstoupit do státní služby — ale i pro inženýry praktické, jak jest tomu na technikách ve Francii; o ceně znalosti národního hospodářství pro inženýra dalo by se říci totéž, co řekl dr. Bráf o jeho významu pro obchodníka, nebo jak to na kongresu pro technické školství v Brusselu vyjádřil ředitel Waxweiler[34] obchodní školy Solvayovy.

Co se strojního odboru týče, tu vedle národního hospodářství, ba mnohem více než toto, jest inženýru třeba znalostí z t e c h-

---

[33] C. Gurlitt: Zur Organisation der technischen Hochschulen, Deutsche Bauzeitung, 1910, č. 94 a 96.

[34] Týž pravil vzhledem na i n ž e n ý r y k o m m e r č n í: »il est necessaire de posséder un horizon mental étendu, une juste appréciation des réalités, une faculté de ramener les questions à leurs principles essentiels, un connaissance générale de l'ensemble et du mécanisme des organisations sociales du temps présent«.

nické oekonomiky, pod níž rozumí se organisace podniků průmyslových (vnější i vnitřní), správa podniků průmyslových a kalkulace výrobních cen. V Americe přednáší se proto t. zv. Workshop economics a Works management, v Německu Fabrikbetriebslehre, ve Francii économie industrielle — u nás doposud nic! —

V tomto směru také jest třeba bráti výrok professora techniky charlottenburské Kammerera:[35]

»Die Ausgestaltung einer praktischen Wirtschaftslehre auf technischer Grundlage wird voraussichtlich eine der vornehmsten Aufgaben der technischen Hochschulen im 20. Jahrhundert sein.«

Co zdá se mi právě tak důležito pro dnešního inženýra-praktika jako národní hospodářství, jsou vědy a zákony sociální; jmenovitě jest tu inženýru třeba znalosti řádu živnostenského, ochranných zákonů dělnických, smluv mzdových — jmenovitě tarifových, a poněvadž denně se tito inženýři stýkají s massami dělními, jest jim zapotřebí i znalostí přání a otázek, jež těmito massami hýbají. Soudím-li dále i dle vývoje závodů průmyslových, jež směřují k typu t. zv. konstitučních továren,[36] zdá se mi, že budoucí inženýr musí být nejen dobrým technikem, ale i sociálním politikem. Sociálně politickou činnost inženýrů dnešních pěkně vyložil ve článku »Technik und Sozialpolitik« prof. E. Cheysson (viz Rundschau für Technik und Wirtschaft, ročník III. 1910, seš. 15);

2. musí se klásti menší důraz na stránku konstruktivní, mnohem větší však na stránku technologickou.[37] V tomto směru teprve v poslední době nastal obrat — jmenovitě v Německu — a technické školy snaží se podati posluchači nejen znalost materiálu a jeho zpracování, ale i srovnávací methodou ukázati na výhody a nevýhody různých způsobů pracovních. Na vysoké školy technické nepatří technologie speciální, t. j. popisná — ale všeobecná čili srovnávací. Vůbec jeví se snaha

---

[35] Z. d. V. d. I., svazek 52, č. 7.

[36] Viz: H. Freese: Die konstitutionelle Fabrik. Fischer, Jena 1909.

[37] K. Meyer v úvodu knihy: Die Technologie des Maschinentechnikers (Springer, Berlín, 1908) praví: »Bei uns ist durch einseitige Pflege des Kraftmaschinenbaues auf unseren Hoch- und Mittelschulen der Werkzeugmaschinenbau und das sich auf die Kenntnis des Arbeitens mit Werkzeugmaschinen stützende Betriebsingenieurwesen, die wirtschaftlich vorteilhafte Organisation der Maschinenfabrikation, theoretisch sehr vernachlässigt werden.«

i v konstruktivních pracích vésti posluchače dle potřeb prakse — tak na př. v Americe zhotovují se již v prvém roce dílenské pausy výkresů a posluchači učí se kreslit pro dílny (na př. zanášet míry tak, jak dělník skutečně měří — neb ten n e s m í nic odečítat nebo sečítat; ale každou míru mít přesně předepsánu!).

Přehnané nadržování konstrukci a strojům hnacím — v Německu a u nás — mělo za následek i nadvýrobu konstruktérů a sil kancelářských — a citelný nedostatek inženýrů dílovedoucích a sil dílenských.[38] Z tohoto faktu jest také patrno, že účelným rozdělením látky učebné může vysoká škola technická působit i příznivě na společenské rozvrstvení svých absolventů! —

3. konečně jeví se — při stálém rozšiřování nauk inženýrských — ve výchově technické tendence, podávati inženýrům vzdělání povšechné a přenechati praksi a inženýrům samotným získání vědomostí speciálních — zastancem tohoto směru jest jmenovitě prof. Kammerer — d r u z í v š a k ž á d a j í c o n e j v ě t š í s p e c i a l i s a c i hned od začátku a také mnohé obory se silně specialisují; tak na př. v Berlíně dělí se strojnictví na strojní, laboratorní, elektrotechnické a dopravní inženýrství! —

(Dokončení.)

---

[38] Ibidem.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Česká exportní výstava v Sofii. — Rozsudky v procesech trustů amerických. — Přespolní elektrárny v Čechách a na Moravě. — Hospodářské úvahy povolební.

Nedávno byly v novinách uveřejněny noticky, že bude letošního roku uspořádána v Sofii, hlavním městě Bulharska, exportní výstava českých výrobků z oboru zemědělského strojnictví. Výstava bude konána za patronance oficiálních a polooficiálních kruhů u nás a v Sofii v měsíci září. Český průmysl dosud samostatné exportní výstavy neuspořádal. Zemědělské strojnictví naše jest první, které na tomto poli začíná. Myšlenka exportní výstavy v Sofii vznikla loňského roku u příležitosti slovanského sjezdu a jest dozajista myšlenka zdravá. Ale jako tak leccos u nás neměla valného štěstí, poněvadž se jí uchopil Vývozní spolek v pozdější době vážně kompromitovaný nepořádky ve vlastní domácnosti. Ti, kdož myšlenku zachránili, musili ji hledět odpoutat od Vývozního spolku. A tak se i skutečně stalo. S původní myšlenky pořídit všeobecnou českou výstavu exportní sešlo, a výstava specialisována na jedno z nejnadějnějších našich vývozních odvětví: hospodářské stroje. České továrny hospodářských strojů prodělaly v posledních 25 letech netušený rozvoj. Čistě české závody v některých odvětvích, na př. ve výrobě orebného nářadí mají dominující postavení v celé říši a vytlačují ve vývoze z četných odbytišť staré známky německé, zejména Sackovy, Eckertovy a jiné pluhy a zejména vynikají v některých specialitách. Vývoz českých hospodářských strojíren roste utěšenou měrou a připravují se také soustavné akce vývozní. České hospodářské strojírny zaměstnávají toho času dojista okrouhle 10.000 dělníků, jsou většinou zařízeny na hromadnou výrobu, takže na jednoho dělníka připadá daleko větší produkční cifra, než ve všeobecném našem strojnictví. V poslední době jest pozorovati, že akcionování českých hospodářských strojíren nabývá stále více půdy. Generace zakladatelů a nositelů rozvoje českého hospodářského strojnictví poznenáhlu odchází, ustupujíc mladším silám a to jest jedna z příčin akcionování. Druhá, závažnější jest, že závodní kapitál nynějších držitelů namnoze nestačí a hledají se přirozeně větší prostředky akcionováním. Mimo to přibývá společných zájmů, dnes již jsou znát zřetelně skupiny, jichž zájmy se vzájemně doplňují anebo jichž zájmy jdou zcela paralelně, takže budou v dohledné době utvořeny pevné krystalisační body. Jaký úspěch přinese českým

továrnám hospodářských strojů sofijská výstava, dá se dnes sotva odhadnout.

Jisto jest, že Bulharsko jest dobrým odbytištěm některých druhů hospodářských strojů, že jest odkázáno výhradně na jich odběr z ciziny, není však nejmenší pochybnosti, že již dnes se tam potkají naše firmy s ostrou cizí soutěží, kterou bude jen těžko vypuzovat z místa. Ale význam Bulharska jako odbytiště hospodářských strojů s pokroky v zemědělské technice, vládou úsilně podporovanými, dojista poroste a není vyloučeno, že naše strojírny si výstavou připraví půdu pro pozdější materielně výhodnější obchodní spojení.

* * *

Nejvyšší soud americký rozhodl v trustovém processu Standard Oil Co., proti níž před pěti léty byl v nižší instanci vynesen rozsudek, že petrolejový trust podvazuje svobodnou tržbu, že tím porušuje zákon Shermanův z r. 1890 a že proto se společnost rozpouští. Nejvyšší soud potvrdil sice rozsudek první instance, která sebrala ohromný materiál důkazní, že Standard Oil Co. nekalými prostředky se domohla monopolního postavení, ale zároveň odůvodnil rozsudek tak, že se tímto odůvodněním tvoří takřka základna pro existenci trustů, pro rozejití Standard Oil Co. povolil lhůtu 6 měsíců, aniž by v mezidobí obchody společnosti byly zakázány jak to učinil soudce v I. instanci. Tímto rozsudkem soud »změnil« zákon. On totiž v odůvodnění dotýká se všeobecně hospodářské odůvodněnosti trustů a praví, že jsou nedovoleny, jen takové, které provozují obchody »nekalým« způsobem. Zákon Shermanův takového rozdílu nečiní a jest přirozeno, že obecenstvo, které jest proti trustům zaujato, spatřuje v rozsudku porušení zákona. Standard Oil Co. jest nejstarší trust americký. Existuje téměř 30 roků, má 100 mil. dollarů kapitálu. Dividenda činí okolo 40%, celkem bylo dosud vyplaceno na dividendách okrouhle 700 mil. dollarů. Vedle toho byly nahromaděny reservní fondy ve výši 400 mil. doll. Společnost ovládá velikou řadu jiných společností petrolejových, jichž akcie má ve svých rukou a mimo to ještě značný počet jiných společností, které nejsou v souvislosti přímé s petrolejovým obchodem. Jest přirozeno, že takováto ohromná moc kapitálová se nedá odstraniti jen rozsudkem o rozpuštění, poněvadž musí být zjevna okamžitě zase jinde a pod jinou formou. A tak jest to více méně se všemi kapitalistickými obry, proti nimž není jiné zbraně, než konfiskace majetku, jíž sice ujde John Rockefeller za hranice, již však odnesou drobnější akcionáři.

* * *

V poslední době vzmáhá se v Čechách i na Moravě značnější měrou ruch elektrárenský. První větší naše přespolní elektrárna, založená větším dílem na rolnickém konsumu elektřiny, jest elektrárna v Dražicích, ve Svatoňovicích, vyrábějící energie topením odpadků uhelných, novější projekty přespolních elektráren jsou v Hradci Králové, která snad v brzku bude již provedena, v Kralupech nebo Brandýsku, v Ústí n. L., na Dyji, na Otavě atd. Tento ruch elektrárenský, kterého bude spíše přibývati než ubývati, vybavuje nové problémy obchodně politické o možném cle elektrické energie dopravované k nám z ciziny, a větší značný převrat ve výrobní technice zemědělské a drobných živností venkovských. Zkušenost

učí, že města, která mají k disposici elektrický proud, změnila tvářnost drobných živností úplně. Změnila se technika i druh výroby, mechanisování vzalo tak rychlý obrat, že naše strojírny nejsou s to svojí výrobou vyhověti, následkem čehož dovoz strojů k nám, v přední řadě strojů pracovních úžasnou měrou stoupá. Není pochyby, že naši podnikatelé vystihnou tento vývoj v čas, a že se jim snad podaří dohoniti to, v čem dosud zůstali pozadu. Vláda připravuje již delší dobu osnovu zákona o vedení elektřiny. Zákon, který má umožniti přespolním elektrárnám kladení kabelů na cizích pozemcích a který, jak se zdá, bude se snažit zasáhnout též v podmínky pro dodávání energie elektrické.

* * *

V kalu volebního smetiště leží tu a tam programová zrna. Není jich mnoho a pokud se dotýkají našich poměrů hospodářských a hospodářské politiky, nestojí ani za mnoho. A přece se volilo do parlamentu, který bude spolurozhodovat o nové éře obchodně politické evropského kontinentu, o nové »smlouvě« s Uhrami, o nových daních atd. Zakrsalé průmyslové hospodářství rakouské nečiní ovšem nikde zvláštních požadavků programových a snad to není v našich poměrech ani dobře možno, poněvadž u nás veškerý politický život se točí kolem pojmů docela jiných. Letos snad ponejprv se snažily vídeňské průmyslové kruhy uplatnit jistá politická hesla, žalostná ovšem, jako vše, co jde z Vídně. Jakási ústřední zaměstnavatelská organisace neměla nic jiného na práci, než sbírat na agitaci pro stávkový zákon, a nová organisace obchodně-průmyslově-politická ve Vídni se zmohla jen na jakési hubené provolání, na které nedošla odnikud vážná odpověď. A přece v našem českém národním hospodářství to raší, jest všade cítit aspoň snahu jít v před, naši výteční politikové se těší při zklamáních politických naším hospodářským rozmachem. Kde jsou pro něj podmínky hospodářsko politické? Bohužel jsme právě v tomto bodě programově strašně chudí, programy našich politických stran vězí pořád ještě v tradicích dob, kdy jsme neměli vlastního průmyslu, kdy jsme stáli jako národ drobných vrstev výrobních, úředníků, sedláků a dělníků proti politickému a hospodářskému protivníku, Němcům, kteří byli již v plném rozvoji kapitalistickém. Dnes máme všade velký podíl na kapitalistickém podnikání, naše programy politické však akcentují stále a se zavedením všeobecného volebního práva snad ještě víc než kdy jindy z důvodů voličské politiky směry hospodářské politiky středo- a malostavovské, vychovávají příslušníky politické protikapitalisticky, ač zájem náš na kapitále roste čím dále, tím více, poněvadž přibývá mezi námi kapitalistů. Speciální úkoly českého kapitálu jsou snad mnohem větší, než u kteréhokoli jiného národa v Rakousku a neexistuje idea politická vyššího stylu, která by měla naději na uskutečnění bez opory kapitálové a bez dokonalé organisace všech prvků našeho národního hospodářství. Řekněme nejznámější u nás fakt: odboj soudců německých v Čechách. Politik stojí před tímto faktem a doufá jej překonati shůry pomocí vlády a tu hledí donutiti k rozhodnému kroku obstrukcí, opositcí atd. Kdyby organisace našeho obchodu a průmyslu byla dokonalá, byla by pomoc na místě hned. Ona také asi z tohoto pramene přijde, vlastně už přichází. A jest docela jednoduchá: ve fakturách z míst, kde soudce odpírá projednávat české

žaloby, se budou škrtat doložky »splatno a žalovatelno« tak dlouho, až si to německá veřejnost se soudci sama vyřídí. Tedy prostředek jednoduchý a jistě účinný. Naši politikové znají málo tužby našeho průmyslu, nejsou s ním ani v přímém ani v nepřímém styku, až na několik málo výminek. Za to ovšem chodí osobně a při nejmenším se omluví na schůzi protestní, trhovců atd. Není divu, že za těchto okolností vykonávají na náš průmysl takový atrakční vliv ústřední průmyslnické organisace vídeňské, že naše vlastní průmyslové organisace musíme stloukati s největší bídou a že práce těchto organisací namnoze visí ve vzduchu, když jest zapotřebí zatlačit politicky. To jsou poměry nemožné a neudržitelné, zvláště uvážíme-li, jaké období hospodářsko-politické čeká nový parlament. *n.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Boj proti družstevnímu hnutí. — Obchody velkonákupních společností. — Kolektivní smlouva v zemědělství. — Průmyslová rada. — Dělnické předplatní lístky na belgických drahách. — Stávka ve Rjece.

Velice účinným heslem, jehož středostavovské strany, hlavně křesťanští sociálové, za nynějšího volebního boje užívají pro získání živnostníků, je boj proti družstevnímu hnutí. Jako »veselou zvěst svatodušní« přinášejí křesťansko-sociální listy vídeňské svým abonentům rozhodnutí správního soudního dvoru, dle něhož »podniky výdělečných a hospodářských družstev vůbec, zvláště však konsumní spolky, mají za účel docílení zisku, jsou tedy živnostensky provozovány. Tomu neodporují ani ustanovení stanov, jež omezují obchodní styky pouze na členy družstva, a určují prodej zboží za režijní cenu konsumního spolku, po případě rozdělují čistý zisk členům družstva v poměru k jejich nákupům,« neboť »konsumní spolek je větší množství osob, sjednocených v celek za účelem provádění směnných obchodů (nákup zboží za účelem dalšího prodeje), jehož obchodní zisk připadne osobám v celku sdruženým v různých formách, jichž nejkrajnější typy jsou jednak zadržení realisovaného obchodního zisku za účelem upotřebení ho pro organisované sdružení jako takové, jednak bezprostřední odevzdání ho členům při provedení každého jednotlivého nákupu ve formě prodeje za režijní ceny, kteréžto oba typy mohou být mnohonásobně kombinovány.«

Jako podniky, určené k docílení zisku, jsou konsumní spolky povinny platit daně. V tom případu však bude třeba vyvodit další konsekvence a povolit konsumním spolkům neobmezený prodej i nečlenům.

*

Zprávy velkonákupních společností, uveřejněné v »Právu Lidu« posledního května, vykazují úctyhodné obnosy. Praha stojí sice co do obnosu tržby na posledním místě, ale vykazuje jako nejmladší člen největší poměrný vzrůst. Tržba roku 1910 obnášela:

Manchestr	664,195.825	22,297.375	3·37
Glasgow	193,453.450	7,025.550	3·63
Hamburk	110,837.061	17,192.294	18·36
Budapešť	19,967.239	2,863.521	16·75
Helsingfors	13,610.077	461.693	3·3
Rotterdam	6,729.608	1,228.401	24·—
Kristiania	1,342.358	441.275	49·—
Praha	1,024.924	946.266	830·—

*

První známý případ kolektivní smlouvy pracovní v rakouském zemědělství obsahuje dubnové číslo »Soziale Rundschau«. Smlouva tato ujednána v lednu t. r. na jednom panství v okresním hejtmanství žateckém, a platí pro 87 stálých dělníků a dělnic. Pracovní doba obnáší v létě 9½, v zimě 8 hodin. Mzda je vyplácena v penězích a v naturaliích. Deputátníci rozděleni jsou ve tři třídy; mzda jejich obnáší

čeledín u koní	50	52	54
čeledín u volů	48	50	52
kravař[1]	58	60	62
děvečka	40	42	44

Neorganisovaní dělníci mají nižší mzdy 48, 46 a 38 K.

Minimální denní mzdy obnášejí:

u mužů:	K
v létě	1·00
v zimě	0·90
při zvláštní práci	1·20—2·60
u žen:	K
v letě	0·88
v zimě	0·78
při zvláštní práci	1·00—1·68
dětí a mladistvých dělníků	0·70—0·80

Pracovní smlouva obsahuje ustanovení o akordních mzdách, pro jichž stanovení je základem základní mzda a o deputátu. Uznává organisaci, jejíž členům poskytuje výhody před neorganisovanými.

*

Zatím co v Anglii bojuje se úporně o omezení práv horní sněmovny, zavedena v Rakousku docela tiše vedle sněmovny poslanecké a panské via facti komora třetí — průmyslová rada, kontrolující jednání obou komor i delegací a uplatňující svůj vliv proti nim. Jak známo, přijata v delegacích resoluce, přikazující vojenské správě, aby při zadávání vojenských dodávek přihlížela k pracovním poměrům dělnictva na dodávkách těch zaměstnaného.

Průmyslová rada jednala o této resoluci 29. března. Referoval Jindřich Vetter. Průmyslová rada pak přijala následující usnesení: »Ministerstvo obchodu se žádá, aby sdělilo říšskému ministerstvu vojenství,

[1] Na Žatecku užívá se výhradně českého termínu »kravař«, nejen v dialektu, nýbrž i v místním tisku.

že poměry rakouského průmyslu absolutně vylučují, aby se vyhovělo resoluci rakouské delegace, ve které se žádá, aby při zadávání vojenských dodávek byl výhradně brán zřetel na firmy, platící mzdu dle tarifu. Říšské ministerstvo vojenství se žádá, aby podmínky pro dodávky nepřizpůsobovalo této resoluci.«

Průmyslová rada zaujímá vůbec šarfmacherovské stanovisko, hledajíc pole pro svoji činnost v omezování práv a znemožňování emancipace dělnictva. Že pak její stanovisko k předloze o sociálním pojišťování není přátelské, je pochopitelno. Žádá vládu, aby této předlohy nepodala v nové sněmovně dříve, pokud nevyslechne průmyslové rady, anebo alespoň druhého oddělení průmyslové rady, a pokud nevypracuje zevrubný finanční plán o nákladu na sociální pojišťování a o úhradě. Její dobrozdání asi by se nelišilo příliš od prohlášení hraběte Latoura v panské sněmovně.

*

Vědecké oddělení Solvayových závodů vydalo v 11. svazku svých publikací dílo Ernesta Mahaima: »Les abonnements d'ouvriers sur les lignes des chemins de fer belges et leurs effets sociaux.«

Dílo to předvádí zařízení dělnických předplatních lístků, jež učinilo Belgii jediným velkým pracovním místem, kde odpadá vliv vzdálenosti. Rozsah minist. nařízení z 8. září 1869, jímž předplatní lístky dělnické byly zavedeny, byl během času stále víc a více rozšiřován, takže dnes je sedm různých druhů předplacení dle potřeby dělníkovy, a to za tak nízké sazby, že správě drah jsou činěny výtky, že sestoupila až pod výši vlastního nákladu. Počet předplatních lístků stoupl z 987.000 roku 1890 na 5,945.000 roku 1908, k čemuž ještě přistupuje 201.000 po případě 439.000 předplatních lístků zřízenců dráhy za poloviční ceny. Rok 1908 jako rok nepříznivé konjunktury vykazuje poklesnutí oproti 6,079.000, resp. 614.000 z roku 1907. Na tyto lístky bylo vykonáno jízd roku 1890 14,388.000, r. 1907 69,071.000, r. 1908 65,707.000 při střední délce cesty 14·70 km, 18·77 km, a 18·79 km. Roku 1908 činily dělnické jízdy 41% veškerých 160·3 millionu jízd belgických drah, jimž vynesly 8,421.000 franků.

Dělnického předplatného používá nejvíce střed Belgie, kde v arrondissementu Nivelles připadá na 1000 obyvatel 625 dělnických abonentů, nejméně západ, kde v Ypres připadá pouze 1 abonent na 1000 obyvatel.

Nejvýznačnějším sociálním účinkem dělnického týdenního lístku je ten, že zlevněním a usnadněním cestování se slabuje odliv z venkova do města, umožňuje dělníku, aby trvale bydlel na venkově. Snižujíc na nejnižší míru dopravu lidské pracovní síly, jejíž cena spoluurčuje výrobní náklady a tudíž trhovou cenu výrobku, vyrovnává dělnické abonnement rozdíly mezi nabídkou a poptávkou pracovní síly, rozšiřuje enormně pracovní trh. Jest ovšem nepopíratelno, že zemědělství odvádí dělníky k průmyslu na škodu zemědělství, ale na prospěch dělnictva, jež v průmyslu může »svůj jediný cenný statek, pracovní sílu« lépe prodat, nežli v zemědělství. Požaduje-li zemědělství pro sebe výjimečných tarifů, aby mohlo konkurovat s cizinou, nesmí se téže výhody odpírat dělníku.

Ale týdenní lístek neodvádí dělníka z venkova trvale, nýbrž poskytuje mu také možnost návratu.

Dělníku bez práce poskytuje týdenní lístek větší možnosti opatřiti si práci, neboť dostane k tomu cíli lístek na vzdálenost 35 km. Rozšířením hranic pracovního trhu vyrovnává pak v témže odboru rozdíly mzdové, čímž z valné části odpadá popud k požadování vyšších cen, jaké se platí v sousedním okresu. Nevýhodny jsou ovšem zdravotní vlivy, jimiž působí denní jízda 1—1½hodinová v přeplněném vlaku v pracovních šatech, ale tu nutno uvážit, že dělníci jinak chodí ještě déle pěšky do práce a z práce, a že umožněním bydlení na venkově umožňuje se jim obývání zdravějšího bytu a lepší výživa.

Nutno tudíž dělnické předplatné v každém směru vítat a doporučovat.

*

Personál paroplavební společnosti Ungaro-Croata ve Rjece vstoupil ve stávku, která, jak bylo možno předvídati, skončila nezdarem jako nedávná stávka námořníků terstských. Na znamení solidarity provedlo rjecké dělnictvo všeobecnou stávku, která měla v zápětí několik krátkodobých výluk.

Mezinárodní stávka námořníků zahájena byla 14. června. Počátek učinila Belgie; Holandsko se již připojilo, v Anglii pak se hnutí šíří. *R.*

ŠKOLA.

Rostoucí učitelská nezaměstnanost. — Zemský šk. inspektor dr. J. Kaňka o hyberprodukci dorostu učitelského a redukci počtu chovanců na státních pedagogiích. — Škola v předvolebním ruchu. — Pražská voličská schůze učitelská.

Zmínili jsme se již několikrát na těchto místech o učitelské nezaměstnanosti, která jako příznačný sociální zjev provází přísérně úsporný systém v národním školství království Českého. Zjev tento přijde k plnému výrazu po maturitních zkouškách na učitelských ústavech, kdy ke stům kandidátům a kandidátkám z minulého školního roku přistoupí sta a sta zkoušených abiturientův a abiturientek z roku letošního.

Zjev je již tak vážný, že nemohou před ním uzavříti oči ani školní úřady. Zemská školní rada v Čechách usnesla se 30. května navrhnouti ministerstvu vyučování, aby »vzhledem k nedostatku učitelských míst v království Českém počet chovanců na státních pedagogiích obmezen byl zatím na 3 roky, počínajíc prvním ročníkem, na 25 kandidátů«. Zemský školní inspektor Dr. Jan Kaňka obírá se »hyperprodukcí dorostu učitelského« zvláštním článkem, uveřejněným 4. června v Národních Listech. Podáváme z něho tresť.

V zasedání zemské školní rady v Čechách dne 30. května bylo konstatováno, že koncem školního roku 1909—1910 uznáno bylo na českých učitelských ústavech za dospělé 446 kandidátův a 340 kandidátek, úhrnem

784 osob. Z těch je na zatímních místech, a tudíž jaksi trvaleji ustanovených pouze 120 osob (104 mužské a 16 ženských), výpomocně (na čas) je zaměstnáno 213 osob (141 mužských a 72 ženských) a vůbec bez místa jsou 292 osoby (87 mužských a 205 ženských).

Koncem nynějšího školního roku opustí česká pedagogia pravděpodobně 881 osob (515 mužských a 366 ženských). Počátkem příštího školního roku bude 1173 nezaměstnaných absolventů, nehledě ani k tomu, že tato řada značně vzroste těmi, kteří jsou nyní výpomocně zaměstnáni a koncem tohoto roku budou z učitelských služeb propuštěni. Půjde-li obsazování míst v příštím roce tempem letošním a bude tak opět 340 absolventů ke službě povoláno, zbude přes 800 nezaměstnaných českých sil učitelských, číslice přímo hrozná a hradicí potřebu téměř na 3 roky napřed, i kdyby žádní chovanci a chovanky z pedagogií nevycházeli.

Obdobné poměry jsou na německých pedagogiích v Čechách. Koncem školního roku 1909—1910 opustilo německá pedagogia 516 absolventů, z nichž zatímně je usazeno 110, výpomocně 111, bez místa zůstává 295, více než polovička. Letošního roku vyjde z německých pedagogií pravděpodobně asi 560 abiturientů, tak že po prázdninách bude čekati 885 absolventů na místa, nehledě opět k výpomocným, kteří tuto řadu značně rozmnoží. Bude-li pak v příštím školním roce dle tempa letošního povoláno 230 absolventů německých ke školní službě, zbude koncem školního roku 1911—1912 přes 600 německých nezaměstnaných učitelských osob. Počet 1430 nezaměstnaných učitelův a učitelek v Čechách v budoucím školním roce znamená opravdovou kalamitu po stránce sociální i kulturní.

Kalamita tato — jak Dr. Kaňka správně dovozuje — postihne krutě rodiny chudé a nejchudší, z nichž učitelský dorost pochází, rodiny, jež dychtivě čekají na hmotné opatření svých synů a dcer, na něž hmotným nákladem byly přetíženy. V srdcích nezaměstnaného intelligentního proletariátu, který bude těžce nést, že je rodičům na obtíž, zahostí se trpkost a hořkost ještě dřív, než práh učebných síní překročí. Mimo to sesílí se boj o místa, soutěž o místa nabude hrubších tvarů, kandidáti s větší protekcí budou dostávati místa dřív, než lépe kvalifikovaní bez protekce. Také vzdělání učitelského nezaměstnaného dorostu značně utrpí tím, že nezaměstnaní po venkově nebudou míti ani příležitost ani chuť dále se vzdělávati.

Zemský inspektor Dr. Kaňka vidí jediný prostředek, na ten čas možný, v redukci počtu chovanců přijímaných do pedagogií. Dle § 4. organ. statutu pedagogií přijímá se do 1. ročníku zpravidla 40 chovanců. Výjimku činilo do nedávna pražské státní pedagogium, které přijímalo 60 nebo 50 kandidátů. Dnes je počet ten obmezen vesměs na 40. Českých mužských státních pedagogií v Čechách je 8, soukromé 3, z nichž časlavské přijímá do 1. ročníku jen ob rok a zpravidla ne 20 chovanců, bubenečské klerikální mužské pedagogium má teprve II. ročník. Ženské státní pedagogium české jest pouze jedno, soukromých 8, z nichž 2 jsou městská. Ze soukromých 8 ženských pedagogií budějovická dvě se doplňují právě tak jako svatoannenské v Praze a klášterní kutnohorské. Je tedy plných ženských soukromých pedagogií pouze 6. Přijme-li se ročně do mužských ústavů 360, do ženských 280, je roční přírůstek 640, každý

druhý rok 660 kandidátův a kandidátek. Po doplnění bubenečského dostoupí tento počet čísla 700. Na 14 německých činil by přírůstek 560. Mimo to pražské mužské státní pedagogium má zvláštní ročník (kurs) pro středoškolské abiturienty s 50 účastníky, jimiž počet uvedený se zvyšuje. Němci mají abiturientský kurs podobný při pedagogiu chomutovském.

Dr. J. Kaňka ví, že redukcí chovanců nestane se náprava okamžitá. Výsledek ukáže se teprve po 4 a následujících letech. Navrhovanou redukcí 25 chovanců na ročník. klesne počet na českých pedagogiích o 300, s počtem v kurse abiturientů na 400 kandidátů, což by odpovídalo roční potřebě. Vyšší redukci Dr. Kaňka by nedoporučoval u vědomí, že na české státní ženské pedagogium hlásí se ročně nejméně 200 nových chovanek, z nichž pouze čtvrtina bývá maximálně přijata.

Avšak ani výše citovanými výpočty není vyčerpán počet abiturientů a abiturientek pedagogií. Jsou ještě externisté a externistky, kteří se hojně ke zkouškám na pedagogiích přihlašují. Jsou to hlavně středoškolští abiturienti a absolventky lyceí, kteří dělají na pedagogiích pouze doplňovací zkoušky maturitní a nabývají tak vysvědčení učitelské dospělosti. Dle průměru posledního tříletí nabývá tímto způsobem ročně na 200 osob vysvědčení dospělosti a tím práva k ustanovení na školách obecných. Příliv z této strany nelze zastaviti, protože dle § 14. ř. zák. šk. má každý, kdo splní předepsané podmínky a ke zkoušce dospělosti na některém učitelském ústavě se přihlásí, možnost vysvědčení učitelské dospělosti touto cestou nabýti.

Vyhlídky v učitelském stavu budou i při redukci počtu chovanců na řadu let velmi smutné a je třeba apelovati na rodiče, aby uvážili všechny okolnosti, nežli se rozhodnou pro učitelské povolání svých dětí. Dr. J. Kaňka upozorňuje ještě na různost měřítka 67 okresních školních rad při povolávání nových sil ke školství. Nejsouť úřady tyto při výběru ničím vázány a mohou tedy býti povolávány osoby mladší a méně dobře kvalifikované. Tomu chtějí někteří odpomoci jakýmsi statutem nezaměstnaných kandidátův a kandidátek, sestaveným dle data zkoušky dospělosti, statutem, jímž by byly okresní školní rady povinny se říditi. Dr. Kaňka upozorňuje, že toto opatření není dle zákona možné, protože žádný nadřízený úřad nesmí ukládati úřadu podřízenému nic protizákonného. Právo okresních školních rad na zatímní obsazování nemůže býti nikým obmezeno. Kdyby však i takovýchto zákonných překážek nebylo, bylo by nemožno zmíněný status nezaměstnaných při počtu tolika okresních školních rad správně vésti a udržovati. Bylo by k tomu třeba i zvláštního úředníka. Jediná cesta je tu, aby okresní školní rady potřebný status nezaměstnaných samy si sestavily a dle něho se spravedlivě řídily dle zásady stáří a kvalifikace. Bylo by nejen v zájmu učitelského dorostu, v zájmu školy a humanity, aby se také přihlíželo k mužským kandidátům, kteří jsou odvedeni k vojsku, a kteří by přicházeli o výhody branného zákona, kdyby včas ustanoveni nebyli.

Ozvaly se hlasy, aby na školách chlapeckých a smíšených byli ustanovováni jen mužští kandidáti, analogicky dle výnosu zemské školní rady z r. 1875, kdy při n e d o s t a t k u učitelstva obojího pohlaví povoleno

okresním školním radám, aby, neohlížejíce se ani na zřetele pedagogické, ani na ustanovení zákonná, promíšeně ustanovovaly síly ženské na školách smíšených a chlapeckých a naopak, jen když síly tyto měly. Tehdy zemská školní rada rozhodla, aby ustanovování ženských sil na školách chlapeckých a smíšených bylo jen v ý j i m k o u a pomůckou, a aby na dívčí školy byly povolávány z p r a v i d l a síly ženské. Dnes však je nadbytek učitelských sil. Na českých smíšených a chlapeckých školách působí na 700 ženských sil a také na dívčích školách je dosud ještě na 321 sil mužských. Dr. Kaňka pak nevidí odpomoc v posledním navrhovaném opatření, jež by rozpoutalo boj mezi učiteli a učitelkami, který se beztoho v poslední době následkem nezaměstnanosti přiostřuje a který se zmírní, až nynější hyperprodukce zmizí a nastanou poměry normální.

Navrhovanou redukcí kandidátův učitelství na pedagogiích sníží se počet mladistvých intelligentův a intelligentek, kteří dnes v houstnoucích řadách čekají v zoufalém postavení na mlhavou pro ně budoucnost, která jim přinese povolání ke školní službě, k níž je vysvědčení učitelské dospělosti opravňuje. Neuvolní se však dnešní dusivá atmosféra v národním školství v Čechách, kterou příšerně osvětlují: celá sta školních učeben, přeplněných školními dětmi až k zalknutí, měnících radostnou učitelskou práci školskou v největší trýzeň a kalících přátelský vzájemný poměr mezi učícími a učícími se, — prázdnotou zející nákladné školní budovy (— ve Vršovicích u Prahy straší taková budova se 30 učebnami již druhý rok —), které nemohou býti svému úkolu odevzdány, protože zemský výbor v úsporné éře školské nové školy a obvody školní nepovoluje, a řídké nové pobočky školní, k jichž otevření zemský výbor svolil, když obětavější obce se zavázaly hraditi vedle věcného i náklad osobní a vylíčená rostoucí učitelská nezaměstnanost, kterou zemský školní inspektor Dr. Kaňka rozřešiti chce redukcí kandidátův učitelství na pedagogiích. Je otázka, přistoupí-li k navrhované redukci i četná pedagogia soukromá s právem veřejnosti, která připravují k učitelství velkou většinu učitelek i část učitelů. Je obava, že soukromá pedagogia klerikální k redukci ochotna nebudou, že budou přijímati nadále plný počet nových kandidátův a kandidátek se slibem, že jim po absolvování místa opatří při známé své protekci ve vysokých kruzích hierarchických i v kruzích vládních, které je protežují, a že to stane se i na úkor učitelských abiturientův a abiturientek ze státních pedagogií, na nichž se redukce provede. Nebezpečí zklerikalisování školství národního se tím jen zvětší.

Kořen dnešní školské bídy v Čechách, provázené příšerným sociálním zjevem učitelské nezaměstnanosti, je v úsporné soustavě školské, která brání normálnímu rozvoji školskému. Nezavinila ji pouze německá obstrukce, která zemský sněm nepřipouští ku práci. Spoluvinu nese i vláda, která zemi nedovoluje vybírati dávku z piva, vynášející na 13 milionů K, dávku, kterou občanstvo ve skutečnosti již druhý rok platí, neboť cena piva nikde nebyla snížena.

Jediný uzdravující lék je tedy v odstranění úsporného systému školského a to cestou dohody obou národů v Čechách a dělnosti zemského sněmu. Odstraní-li se tato hlavní příčina, otevrou se celá sta nových potřebných poboček, otevrou se nové potřebné školy a nezaměstnanost

učitelská, jíž se počínají i vládní kruhy hroziti, zmenší se na míru nejmenší a brzy i vymizí.

* *
*

Volební ruch do říšské rady ukončen byl v těchto dnech bez valného zisku pro propagaci svobodomyslných a pokrokových školských požadavků. Jednání na voličských schůzích otáčelo se z velké části kolem jádra stranických sporů, otázek školských bylo jen tu a tam a ještě letmo vzpomenuto. Z politických stran strana klerikální využila instinktivního odporu neuvědomělých vrstev občanských po venkově proti škole s nucenou docházkou. Pusté štvaní proti škole a učitelstvu bylo jedním z nejsilnějších jejích agitačních prostředků.

Ani učitelstvo neužilo práv, jaká mu podává volební řád a nerozvíjelo na schůzích školské otázky v plném jich významu. Pasivní jeho účast na voličských schůzích překvapovala. Živnostníci vymohli si pořádání zvláštních schůzí voličských, v nichž pozvaní kandidáti poslanectví rozvíjeli svoje živnostenské programy, rovněž státní úředníci, kteří mimo to zavázali si kandidáty zvláštními písemnými reversy k hájení svých podrobně stylisovaných požadavků, stav rolnický a dělnický jsou zabezpečeny již existencí velkých stran agrární a sociálně-demokratické. Jen učitelé učinili v posledním volebním období na propagaci svých zájmů málo, velmi málo. A přece měli toho tolik na srdci, tolik otázek školských a učitelských volalo přímo po rozvedení na schůzích a po informaci kandidátů poslanectví i širokého voličstva. Hmotná bída, v níž uvedlo učitelstvo opětně nebývalé zdražení všech životních potřeb, otázka provedení § 55. ř. zák. šk., otázka státního příspěvku na školství národní ve výši aspoň 50procentní, otázka dělnosti zemského sněmu, který nechává učitelstvo v Čechách a na Moravě mezi učitelstvem v Rakousku na místě téměř posledním, otázka reformy učitelského vzdělání předpravného, která po vídeňském sjezdu učitelstva pedagogií stává se nejvýš časovou, otázka požadovaného snížení školní docházky, která po přijatých resolucích některých zemských sněmů a při nejistotě, jak se k ní zachovají agrárníci, je palčivou a pro pokrok sociální nebezpečnou, otázky disciplinárního řádu, přesných zákonitých zásad při obsazování učitelských míst, otázka spravedlivějšího zastoupení učitelstva ve školních úřadech a s tím souvisící otázka zdobornění školních úřadů, 35letá služební doba a s ní sepiatý lepší postup učitelský a jiné otázky tvoří celý souhrn otázek jiných a pro učitelský stav přímo životních.

Učitelstvo české nechalo si krátce ujíti opětně vhodnou příležitost ku propagaci svých zájmů ke škodě českého školství. Němečtí učitelé byli živější ve volebním ruchu a správa německého zemského učitelského spolku v Čechách přímo je vybídla, aby určité školské otázky rozvíjeli na volebních schůzích.

Jen několik potěšujících věcí z uplynulého období volebního možno vytknouti. Učitelské jednoty z východních Čech vycítily správně význam kandidatury prof. Drtiny na Královéhradecku a přijaly na schůzích v její prospěch vřelé projevy; z 20 učitelských kandidatur v zemích koruny české měla kromě kandidatury Drtinovy (pokrokové) jediné kandidatura

V. Benešova na Lounsku (sociálně demokratická) pro školství a učitelstvo význam. Ostatních 18 kandidatur bylo málo významných, nebo beznadějných, anebo dokonce dobrodružných. České organisace učitelské neujaly se iniciativní akce, aby politické strany kandidovaly do říšské rady vynikající školské odborníky, po odbornících, kteří odstoupili.

Druhou potěšitelnou věcí byla velice zdařilá voličská schůze pražského a okolního učitelského voličstva z 29. května, do které až na kandidáty mladočeské, národně-sociální a klerikální dostavili se a promluvili kandidáti všech ostatních politických stran českých. Bystrou řeč promluvil na ní pražský učitel J. Velický. Ukázav na to, že v péči o rozvoj lidového školství by měla kotviti každá positivní politika, pomýšlející na konečné vítězství svých politických idei, vytýkal, jak autonomistické stanovisko českého Klubu vedlo nesprávně k odmítání spoluúčasti na provedení některých změn říšského zákona školského. Učitelstvo musí se domáhati reorganisace školství národního na říšské radě tím spíše, protože z dlouholeté zkušenosti je známá netečnost zemské samosprávy k jakýmkoli reformám v národním školství vůbec. Dosavadní samospráva na zemských sněmích byla a je samosprávou několika privilegovaných vrstev obyvatelstva a v ní má své kořeny úžasná pasivní školská politika, provozovaná od let sedmdesátých. Zemské sněmy rakouské neužily své moci ke zlepšení školství ve smyslu říšského školského zákona, činnost jejich byla namnoze zpátečnická, neboť, kde měly tolik moci, snižovaly docházku, a rozhodující jich činitelové hierarchie a šlechta štvaly na nich proti říšským zákonům školským, což vedlo ke zpátečnické novele.

Také nečinnost říšské rady v oboru školství měla své zlé následky. Státní správa prostřednictvím různých ministerských výnosů stala se ve školství rozhodujícím činitelem a uvedla školství do mrtvého bodu stagnace. Učitelstvo proto žádá lidový parlament, aby se ujal revise říšského zákona školského, reformy vyučovacího plánu a výchovných cílů národních škol, zlepšení podmínek pro zřizování a rozšiřování škol, stanovení přesnějších zásad pro školství pomocné a mládež škole odrostlou, reorganisace učitelského vzdělání a reorganisace správy a dozoru nad školstvím. Autonomii zemské má býti ponecháno, aby nad minima stanovená říšským zákonodárstvím školství zlepšovala. Referent odůvodnil pěkně potřebu zodbornění školství, aby školští odborníci přišli tu k náležité platnosti, aby tvořili jádro správních, dozorčích a poradních úřadů a aby také v ministerstvu byla zřízena školská rada, v níž by i učitelstvo bylo náležitě zastoupeno. Stát musí míti v budoucnosti také účast na úhradě nákladů potřebných na lidové školství. Je nevhodno mluviti o »obětech« na školství. Náklad na školství je samozřejmou povinností, neboť tím, že vede ke zvýšení kulturní úrovně všech příslušníků národa a tím k jeho sesílení, vede národ i k vítězství.

Bídné hmotné a právní postavení učitelstva objasnil na schůzi pěkně uč. J. Lízner, načež po proslovech kandidátů poslanectví přijata byla resoluce žádající od poselstva na říšské radě neustupného hájení interkonfesijního rázu národní školy, 8leté školní docházky v celé říši nezkrácené úlevami, všemožného podporování požadavků učitelských organisací za zvelebení a rozkvět národního školství, za neodvislost učitelstva, za

zlepšení existenčních jeho podmínek i za zvýšení jeho vzdělání, zodbornění školních úřadů. Na konec resoluce přijato bylo politování, že strany t. zv. národní dohody ve svém volebním provolání nenalezly slova, kde by promluvily o poměru školy k církvi.

Škoda, že podobné schůze nebyly uspořádány ve volební kampani po celé zemi. Přineslo by to školství jen užitek.

LITERATURA.

Krásná:

Em. Čenkov: Domovem i cizinou. Básně. Praha 1910. (Nakladatelství Dr. Ant. Hajna.) — Josef Kálal: Hřbitovní cestou. Verše. Praha 1909. (Nakladatelské družstvo Máje.) — Frant. Volný: Černá země. Sociální román ze života ostravského. Moravská Ostrava 1910. (Levná sbírka lidové četby sv. 1. Nákladem »Družstva Moravsko-slezské revue« v Mor. Ostravě.) — Jiří Ruda: Katastrofy. Básně. V Praze 1910. (Nákladem A. Reise na Kr. Vyšehradě.) — J. S. Machar: Katolické povídky. V Praze 1910. (Nakladatel Grosman a Svoboda.)

Verše Domovem i cizinou, jež jako řadu rozptýlených listů z let 1900—1910 odhodlal se veřejnosti podati Em. Čenkov, a jež vznikly prý z potřeby vnitřní ve chvílích, kdy vyšší moc básníkova lidského já vtiskla mu péro do ruky, chtějí býti básníkovou lidskou zpovědí. Poučuje nás o tom sám v úvodním slově sbírky. Mají zobrazovati z jeho života epochu nervosity a melancholického erotismu, jež dostavuje se jako předzvěst blížícího se podzimu života, mimo to však mají býti výrazem utrpení, jež básníkovi způsobila krise českého života dneška; nalháváme si prý, že bojujeme, kdežto chabostí svou upadáme čím dále tím hlouběji v provinciální odvislost a stáváme se polonárodem, nemajícím vůdčí zářné hvězdy jednotného cíle; proto prý toužíme ven, do ciziny, do jiného okolí, abychom unikli výčitkám svého svědomí a tíživému tlaku, jímž na nás padá naše neupřímnost, a cizí volnost, svoboda a velikost vzbuzuje v nás touhu po svobodě i samostanosti vlastní a stesk po vlasti. Zkrátka shrnuje básník, že k jeho lidskému já druží se tóny nacionální a k intimnímu humannímu credu připojuje se v jeho verších výkřik Čecha.

Nebylo takového úvodního výkladu právě třeba; proto, že velmi snadno a bez duševní námahy poznáme celé to básníkovo credo z veršů samých a z jednotlivých cyklů »Bolestná políbení«, »Cizím krajem«, »Illuse západu«, »Domov«. Srovnává své srdce churavé s polekaným tropickým ptákem v kleci vězení, který se drásá o dráty žaláře a rozechvěně sní o dalekém kraji palem. Jeho duše »morósní« chce uprchnouti z šedých krajů severu; on, »syn bledý, nervósní své Vlasti zotročilé«, »mdlý vzduchem Čech« v cizině sní přelud budoucí velikosti Čechie, a když v Paříži k sobě úže přivine »svou růži«, zří v jejím oku celou krásu Čech. Avšak o své srdce se chvěje, aby nerozpadlo se v prachu, »jako když pohnem' relikvijí«; když pěje o stkvělém banketu, při němž byl »stůl samý křišťál,

hudba vítězná, pod růží guirlandami božské ženy«, po němž však zbyla jen v srdci nuda a hořkost, má na mysli vlastní život; cítí, že mladost odchází v dálku, v podzimu svých let zmítá se na loži v mukách; i v krásné cizině představuje si chvíli, kdy v dusné síni při blikotu lampy »v chropotu duch mdlého těla usne na loži spoceném, v parfumu mediciny« a touží po tom, aby úsměv přítelkyně jako motýl v tichém šumu mu tiše vlétl »v rakve dumu«; v svém křesle neuspokojen se táže: »To život byl?... To život je? pár sněžných zim a hrstka květů?« Duši sprahlou, líné čelo, spící srdce chce hojiti v dálce. Pak však nadšeně apostrofuje Prahu, kterou by chtěl míti »zas tou pyšnou lvicí, kterouž spoutat Caesar nemoh' ani Řím«, zachycuje její obraz zpod jarních mlh, elegicky vzpomíná »syna Mystiky«, »sultána tajů snivého«, Rudolfa nad Jelením příkopem, lká nad Bílou Horou i staroměstskou popravou; toulá se českým krajem, chtěje buď jen tiše snít a při setkání s dívkou šestnácti let »své touhy nevzbudit a sklopit zraky«, nebo však mysli s obavou do budoucnosti, kdy snad Čechám zeleným ve středu Evropy vzejde rudé ráno a v moři germánském zajdeme beze stopy; dojem Trosek vynutí mu povzdech, »že lid zde v hypnose spí, hlavu chýle«, v tom kraji »trpasličím«, a má i svou filosofii, že lépe jest být vítězem, než volati k humanitě, a »líp že je národu, jenž pěstí bije, než těm, kdo čekají na — sympatie«.

Všechna elegičnost a melancholie Em. Čenkova, ale také jeho občasný enthusiasmus působí dojmem — skleslosti. Básník jeví se v těchto verších jako člověk, který rychle žil a nevěděl proč. Nářek na podzim života v jeho věku, a vše, co s tím souvisí, jest výrazem pouhé nudy, jeho patriotismus i se svým radikalismem není projevem individuální síly, jest pouze obligátní, proslovový, jeho útěk z vlasti není podmiňován bolestí silné touhy, nýbrž poživačným a pohodlným estétstvím. Co má býti dokumentem vnitřního rozporu, zoufalých krisí, jsou jen všední odpory, jež vyrovnati se básník nepokouší. Je to tak, jako když někdo ve vlastní rodině, mezi svými nejbližšími, jest stále nespokojen, nelíbí se mu brzy to, brzy ono, všude vidí všechno černě a jinde lépe, na konec však, když již jinak býti nemůže, má rád své. To by konečně nevadilo, ale cítíme, že ani nyní mu to nejde od srdce. Proto verše Čenkovovy, v nichž je kus Vrchlického a kus Svatopluka Čecha, a jež si dávají záležeti na bezúhonné formě, nechají tě chladným: nesálá z nich vnitřní život.

Nedopatřením dostaly se nám na psací stolek teprve dnes verše H ř b i t o v n í c e s t o u, jež vydal J o s e f K á l a l již před dvěma roky. A nedopatřením nějakým jsou nejspíše i verše samy, ačkoli mají na titulním listě poznámku, že jsou psány přízvukem v antické strofě sapfické a byly odměněny z fondu Julia Zeyera při České akademii pro vědy, slovesnost a umění. Jsou to epigramy, glossy, jež mezi hroby a hřbitovními křížky a nápisy spisovateli podal »jakýsi invalida«, »už hrozně schátralý, kost a kost zas a v nich jen kosa«, dokonce bez zpropitného. I u Kálala potvrzuje se jasně, že pouhý nápad k epigramu nestačí. Co by tu mohlo být vyjádřeno hlubokých i prostých myšlenek, kolik životní filosofie, satiry a vtipu mohly by obsahovati ty stručné epigramatické sloky, ať již se vztahují na čas a život sám, na umrlčí komoru a zvonici, na krejčíka, kalkanta či koželuha, na básníka, kritika a filosofa, na metaře, klepnu

či modlitební knížky! Avšak není vtipu ani duchaplnosti ani hlubokého nazírání v takových verších, jako třeba »Na budku hlídače sadu«, jež vyznívají v pointu: »Oč bys lépe udělal, kdybys hleděl — ve svou duši, zdali snad ďábel nechce — smlsnout si na ní«; nebo v glosse »Na hrob mlynáře«, zaznamenávající, že »klap, klep, klep, klap«, zaznívalo ve mlýně neustále, až jednou mlynář kola nespustil, avšak: »klap, klep zaznělo i přec ještě! — To jsi svými dásněmi klepnul klep, klap. — Divno nyní, ač už jsi mrtvý, zas jde — mlýn jak dřív dále.« Sem tam sice znamenáme trochu charakteristického postřehu (»Na hrob krčmáře«) a snahu nevybočiti — s některými výjimkami — z případů typických, ale verše jsou myšlenkově velmi chudé. A chudá jest také jejich forma. Krásné metrum antické zkomoluje se v hrbolatostech a nemotornostech, které svědčí jen o naprostém nepochopení sapfické strofy. Ta přece není k tomu, aby po třech verších dalších následoval závěrečný verš kratší, takové asi obsažnosti a výstižnosti jako »tuhle byl's při tom«, nebo »nemyté tedy« a podobné. Ten rytmus formální musí nutně, nenápadně a hladce vyplývati z rhytmu myšlenkového, musí se s ním krýti; u Kálala však máme dojem, jako by na závěrečný verš strofy jen nevystačilo již na stránce místa při verši předcházejícím; po harmonii vnější i vnitřní ani stopy.

Černá země, román Františka Volného, ohlašuje se jako první část hornického románu sociálního ze života ostravského, který má míti název Nový život. Vyšel jako první svazek »Levné sbírky lidové četby« ostravské. Sbírka i román chtějí patrně sloužiti především potřebám místním, mají asi určitý cíl, ač se o něm nedovídáme z předběžného ohlášení nebo programu. Jisto jest, že se speciální potřebou místní jistě počítal spisovatel Fr. Volný. Zvolil pro svůj román látku, která dějem i dějištěm spadá přímo v kraj, mluví o známých místech a poměrech, a jistě i osoby, o něž jde, jsou vzaty ze života skutečného, nedávného. Tím v příslušných kruzích může se potkati se snadným zájmem, právě jako tím, co první část jeho románu obsahuje: mluví o prvním sociálním procitnutí na Ostravsku, o prvních pokusech vzepříti se kapitalistickým vykořisťovatelům, o připravované a potlačované stávce, o prvních raněných, mrtvých, zatýkaných; o ojedinělém uvědomování si bezpráví vzrůstajícím znenáhla ve vědomí mohutných mass, o první naději v lepší budoucnost. Poskytuje se také pohled do kruhů mimohornických, do poměrů místních utvářených živlem českým a německým, vypočítavostí kapitalistickou a židovskou, lhostejností členů české rodiny, jež musí prodělati tuhý konkurenční zápas, a klerikalismem. Avšak román »Česká země« při tom všem nemá literární hodnoty. Není to román, nýbrž snůška sociálních případů a symptomů, jež jest poučná svou skutečností; myšlenkového vývoje v knize není, nemá pevně založené stavby. Nejzávažnější věci vkládají se v děj jako pouhá episoda, věci takové důležitosti jako zatlačení podnikatele českého německými Rotschildy a Guttmany odbudou se takřka jen formou úředního referátu, neméně než dalekosáhlý proces národnostní. Z této nepropracovanosti nijak nevyniká pokus, dodati celému sociálnímu hnutí důrazu individuelním osudem Václava Jamroše, který pomstí smrt svého otce na bídácké, vilné ženě (Rubeška), jež se lísala k jeho mládí a byla příčinou otcovy smrti, a k němuž upírá se na-

děje v sociální pokrok, naděje však nijak zdůvodněná, nýbrž pouze naznačená. Stránka stilistická jest úměrna celku, nevyhýbajíc se ani hrubým poklesků. Všechno je tak zběžné a povšechné, jako jsou na příklad věty: »Hornictvo četlo o rovnosti občanské, o spojení veškerého dělnictva a proletářů *a j.*«, nebo: »Ve spolku projednávaly se otázky mzdové, poměry na školách *a j.*« Je to pouhé zdivo, snůška materiálu. Při tom je román hodně krotký.

Mnohem prudčí a útočnější jsou verše, jež čteme v některých sociálních motivech knihy Katastrofy, kterou vydal Jiří Ruda. Obléká »vztek svůj ve zbojný rým« a chce »ztupělým šosákům pokazit siestu«, »průvodům církevním meč hodí na cestu«, chce bíti do mocných kartelů, odhaliti skrytou žebrotu diplomatů a »neplodnou pýchu slávy« vlastenců, a do továren a do ulic chce vnésti hesla buřičská; je mu trapno viděti, jak věřící »blbnou docela«, a jak reakce rozestírá pavučí sítě; opěvuje stávku a rudý prapor, který zavlál prudčeji, vidí chrámy opuštěny, málo mu znamená kříž s trpícím Kristem; jeho horník jako červ podzemní se plazí černým prachem a »daň strašnou platí něčí pokroku«. Má pro takové a podobné motivy autor výraz opravdového hněvu, mluví z nich touha po síle a uvolnění. Avšak jejich abstraktnost snadno také může vzbuditi zdání řečnické pósy a pathosu. Táž abstraktnost zaviňuje v motivech filosofických (»Duše«, »Echo jsem větrů všech«, »Dítě věků«) leckterou nejasnost. V takových otázkách přímočarnou prostotu a nejčistší jasnost může najíti u jednoho vzoru, Machara, který na jeho verše nebyl bez vlivu.

Velmi vhodně Machar poznamenal ke svým Katolickým povídkám, že nejsou psány pro horizont kaváren. Neboť myslívá se u nás skutečně, že věci a otázky tak dalekosáhlé důležitosti pro všechen náš život vnitřní a kulturní, o jaké běží v jeho povídkách, dají se prostě vyříditi u kavárenského stolu. Tam se nad nimi při nejmenším pokrčí rameny. Vykládati takovým lidem, že otázka poměru ke katolicismu a církevnictví jest z těch, které nesmějí býti odkládány nebo dokonce opomíjeny; že se příčí vlastní podstatě našich národních dějin chtíti ji rozřešiti pouhým kompromisem; že je úžasný, neomluvitelný zjev, provozuje-li se z náboženství řemeslo a politika; že zvrácené instituce, příčící se zdravému rozumu nejprostšího člověka, na které není potřebí žádné učené filosofie, jsou nevysychajícím zdrojem životních a společenských nemravností; že tradice přechází v útočný, nesmiřitelný systém; že vše to se hledí pohodlně zakrýti a na venek pokládati za náboženské cítění a smýšlení — takové a podobné vykládati je těm lidem marno. A říci jim: máme básníka, který všechen svůj život a básnické konání dal ve služby boje proti lži, pokrytectví, že ten boj jeho plyne ze zcela přesného životního názoru, jehož přesvědčení vede k důsledku za důsledkem, a že jedním z těch důsledků, také svou formou, jsou také jeho »Katolické povídky«, bylo by také bezúčelné. Žijeme právě v době nejbanálnější kompromisnosti, zabředli jsme do stojatých vod lhostejnosti a povrchnosti. Ale přijde doba, kdy se po knize Macharově sáhne jako po hrozném, bolestném dokumentu, který nám bude těžkou obžalobou: bude však také podnětem k vzpamatování se a ukáže cestu, po které nutno kráčeti dále. —*ejč*—

Poučná:

Dvorský Frant.: O starožitném panském rodě Benešoviců. — Schulz Ant.: Jich Milostí královen Českých urození páni podkomoří a hofrychtéři. — Fr. Mejsnar: Přehled dějin literatury české od počátku až na naše časy. — J. F. Urbánek: Biografický a bibliografický slovník českých spisovatelů. — Stanislav K. Neumann: Socialism a svoboda.

Dvorský Frant., O starožitném panském rodě Benešoviců. Část II. O rodě pánů z Kravař. — Brno 1910.

Jest to druhá část studie genealogické, o jejíž části prvé jsem před časem (srovn. »Naše Doba« 1910, únor) na tomto místě referoval. Uznal jsem tenkrát záslužné stránky práce, ale nemohl jsem zatajiti výtek velmi závažných a těžkých, ač i o nich zmínil jsem se pokud možno šetrně. Pan spisovatel reaguje nyní na mou kritiku, vzpomenuv předmluvy k první části své studie, která podle ní »není dokonalou ani úplnou, nýbrž snůškou různých zpráv« a má »býti budoucím badatelům vítanou pomůckou«, těmito slovy své Předmluvy: »Uvádím toto na paměť z té příčiny, aby se opět nevyskytl nějaký kritik, jenž by spis z jiného hlediska posuzoval, než byl psán, jako se stalo panem V. N. v Naší Době... Není zde místa, abych na hyperkritické vývody p. posuzovatele odpovídal...« K tomu podotýkám: Jest sice velmi pohodlné označiti oprávněné výtky za hyperkritické, ale budiž. Je-li protikladem hyperkritičnosti — nekritičnost, přiznávám milerád, že je mi výtka první milejší. A ani jinak nepokládám »hyperkritičnost« za příhanu. Staloť se u nás od jisté doby moderním označovati za hyperkritika také muže, který převyšuje vědeckým významem všecky naše učence a s nímž i jen srovnáván býti (třebas jen po této stránce) musí býti a zůstati pro každého českého badatele ctižádostí (namnoze vůbec nedostižitelnou) — Josefa Dobrovského... Co do věci připomínám, že neznamená pokládati knihu za dokonalou, žádáme-li, aby si autor opatřil (třeba z Naučného Slovníku) informace o Benešovi minoritovi, a že není hyperkritické žádati, aby věděl, jak daleko sahá kronika Beneše z Weitmile. Lituji však, že mi p. autor svým ohražením znemožnil zmíniti se blíže o druhé části jeho práce — jest jistě z nejvděčnějších úkolů českého historika psáti o pánech z Kravař, o jejich Lackovi, o Jindřichovi z Plumlova a konečně i o Petrovi ze Strážnice. Ale musil bych opět býti »hyperkritickým« — neboť od které jiné práce, než genealogické studie toho druhu smíme žádati, aby věděla, že některé listiny, jichž se dovolává, jsou podezřelé jakožto moderní padělky, od které jiné než detailní práce takové smíme chtíti, aby si všímala aspoň toho, co o jejím předmětě již jinde zjištěno? Jest přece samozřejmé, že jen pak jakožto pomůcka může býti vítána. Ale nechci p. autora znovu rozčilovati. Snad mu tedy stačí, když oznámím, že tato druhá část jeho studie vyšla. *V. N.*

Schulz Ant., Jich Milostí královen Českých urození páni podkomoří a hofrychtéři. Archiv král. věnn. m. Dvora Králové n. L. I. (V Král. Dvoře, nákladem fondu musea.) 1910, str. 91.

Kniha, při níž se referent ociťuje v rozpacích, jaké k ní stanovisko zaujmouti. Zevní etiketa, zvláště označení za I. svazek publikací měst-

ského archivu Dvorského dovolují očekávati podnik vědecký, ale již povrchní nahlédnutí poučuje, že s vědou nemá publikace tato nic společného. Jest zde otištěno 110 dokumentů, jak se zdá vesměs z archivu městského, ale ani o jediném se čtenář nedoví, je-li zachován v originále, ani u jediného není pověděno, má-li nějaké registraturní nebo archivní záznamy, má-li pečeti a p., ani u jediného starý způsob datování není v regestu převeden na způsob moderní, nehledě ani k tomu, že veliká část regest jest nesprávná. Ve vědecké publikaci, která přináší *vydání* listin, jest ovšem také nepřípustné, aby německé listiny byly podávány nikoliv ve znění originálním, nýbrž v novočeském (třebas mluvě doby přiblížiti se snažícím) překladě. Než v té příčině stručná předmluva, již autor předeslal — (dovídáme se z ní, že autor pořádá městský archiv) — má býti patrně jakýmsi pojištěním. Není v ní sice řečeno, že kniha nečiní nároků vědeckých, ale přece, tuším, naznačeno aspoň, že má býti četbou i pro širší vrstvy. Mám pro svou osobu ovšem pochybnosti, hodí-li se toho druhu četba vůbec podobným účelům, ale p. autor má patrně jiné zkušenosti, budiž tedy. Jenže pak nastává p. autorovi povinnost přihlížeti, snad ještě pečlivěji, než by musil při vydání vědeckém, k tomu, aby vydání bylo všude srozumitelné. A této povinnosti autor nevyhověl, ano naopak leckde zatemnil smysl uveřejňovaných kusů zejména vadnou interpunkcí. Velmi často nenajdeme (nehledě k tomu, že zhusta rozdělení na odstavce ruší smysl listiny, poněvadž běží o jednu dlouhou větu) čárky tam, kde jest nutná, ale za to zpravidla vidíme plno čárek, kde se jimi smysl ruší. Kdo na př. (uvádím namátkou) postihne smysl vět takto otištěných: »sobě, že by skrze příbytečku jeho, pro nějaké neodvozované a zasedělé contributi, z nařízení p. prymátora vašeho, Janovi Hamplovi odprodání, jemu ... skrácení díti se mělo, do vás stěžuje« (č. 9. str. 6.), nebo: »Pro jiná, má pilná, dnem, nocí zaneprázdnění ...« (č. 13, str. 10), ačkoliv jest smysl, vynecháme-li spoustu nemožných čárek, úplně jasný? Skoro by se zdálo, že pan autor sám neporozuměl tomu, co vydává, kdyby se podobné chyby nevyskytovaly také v kusech z němčiny přeložených (na př. č. 15, str. 12), a kdyby vůbec toto plýtvání čárkami tam, kde jsou zbytečné, nebylo jeho karakteristickou známkou. V předmluvě praví p. autor, že »v přepisech českých ponechány chyby originálů«. Ale proto přece nebylo třeba dělati chyby také v překladech z němčiny (na př. až po tuto chvíly, č. 15, str. 13, a jiné), a bylo jistě možno vyvarovati se rozličných hrubých germanismů v regestech (na př. hned v č. I. ... řád schvaluje a zápis t é h o ž ... nařizuje! atd.). Ráz publikace, který jí p. autor sám dal, uložil mu za povinnost vysvětlovati i cizí, latinská slova v textu. Autor, uznávám to, hleděl jí vyhověti, ale ne vždy šťastně: na př. (dokladů bylo by lze uvésti spoustu) »pro exigentia rei« neznamená »k vymožení toho« (str. 44), nýbrž: jak věc vyžadovala, podle potřeby, »homagium« není »poddanstvo« (str. 47), atd., atd. A což ta nestvůra: »L. sigilli majus« (na str. 39)!! Čtení není vždy nejsprávnější (na př. str. 36, č. 41, hraběte z Thurnu a Vallesarina), a to budí pochybnosti i jinde; pochybuji na př., že v originálu č. 17 (str. 15) stojí »jináče«, v č. 11, str. 7, má patrně místo »vychází« státi »nechází« a pod., čímž také spolehlivost některých jiných neobvyklých (ač možných) obratů trpí. Ani jinak vydání neposkytuje

dostatečných záruk věcné správnosti. Je-li v regestu v. 16 udáno datum 16. XI., ač v listině stojí 10 Novembris, jest to patrně jen chyba tisku; ale č. 12 jest položeno k r. 1654 (a rok ten se vrací i v datu listiny samé), ač v textu čteme výslovně »za rok tento přítomný 1651«, a z celé souvislosti jest patrno, že běží o tento rok!

Nechci tím říci, že by publikace byla vůbec bez ceny, najdeme zde kusy jistě zajímavé (na př., zase namátkou, č. 15, 18, 24, 46, 47, 60, 106 a zvláště 43 n.), ačkoliv také tato, namnoze zajímavá i cenná čísla, stižena jsou kletbou celé publikace a při jejím rázu nanejvýš stávají se pro odborníky vítaným upozorněním, kde bližšího poučení hledati. —

Pan autor v předmluvě (vraťme se k ní ještě jednou) mluví o munificenci městské rady královédvorské. Ta jistě zasluhuje plného uznání, není mnoho našich obcí, které by jevily takové porozumění pro své povinnosti ku své minulosti. Ale zájem vědecký jest s tím úzce spojen. Mohlo by jistě býti velikým ziskem pro vědu naši, kdyby se města naše odhodlala k řádnému vědeckému vydávání svých listářů — Němci mají tu již několik dobrých prací, my i zde za nimi pokulháváme. A tím větší jest tedy zodpovědnost. Munificence městské rady královédvorské slouží jí jistě ke cti, jen by jí nemělo býti zneužíváno k podnikům takovým, jaký jest ten, o němž právě referováno. *V. N.*

Fr. Mejsnar, Přehled dějin literatury české od počátku až na naše časy. Nákl. B. Melichara v Hradci Králové, 1909.

Fr. Mejsnar sestavil pro studentstvo obchodních škol výbor literatury české a při něm přehledy českých literárních dějin. Nová osnova školská rozhodla, aby se podávalo žactvu literární vzdělání v spojitých literárních dějepisech, a odtud asi Mejsnarova práce soustavně v knize obrazí celou českou literaturu. Věcně je správná, pročerpala cele novou literaturu monografiemi, i časopisecky zastoupenou, a uplatnila ji v rámci školní pomůcky. Pokud lze, přítěž dat a podrobností omezila, charakteristiku osobností korrespondencemi i citáty z děl zvroucnila a zotřila, povahové kladné rysy paedagogicky zdůraznila, aby na cizích velkých povahách mládež v povahovosti utužila. Grafická stránka knihy vstoupila zde v službu přehlednosti a ulehčení mladé paměti, — silně vyznačila vše podstatné, v takovém však množství, že přehled se ztrácí a oko znavuje.

O podstatě práce p. Mejsnarovy dlužno trochu debattovati. Pan Mejsnar třídí látku tradovanými slovesnými genry, neideou. Tak látku rozkouskoval, přeházel, zmátl názor na vývoj a znásilnil přehled i správnost. Dospěl tak někde bezradnosti. Pod záhlaví Řečníci dal vedle Žerotína ne Budovce, ale — Blahoslava! Jako by Blahoslavův význam byl především zde. V svém genrovém třídění dospěl pak takového řazení postupového: Světlá—Podlipská—Sabina, Vlček—Šalda— Gebauer a pod. To je zřejmý zmatek.

Pan Mejsnar přejal dále methodu Truhlářovu z Výboru pro oktávu: nejprve stručný přehled doby a pak hlavní detailné propracování její zástupci. Tím došel neúměrnosti, nespolehlivosti a také častého opakování se. Růst osobností z doby a vůdčí pohánějící je myšlenky nepronikly dostatečně. Postavy visí leckde ve vzduchu a ne na šachovnici problémů a dobových starostí.

Kniha má vady také speciální. Místo výrazu staroslověnský píše staroslovanský, o Křišťanovi ani zmínky, při Mandevillovi neužito nového poznání Šimkova, předchůdcům Husovým věnováno málo, doba stará a střední probrána stručně a kvapně, pro literaturu moderní nechal širokou hranici let 1859—1910, a tak pojednal o Boreckém před J. Jakubcem, o Březinovi před Kosmákem, o Šaldovi před Durdíkem a Přílegrem, a pod., — důsledek genrového třídění. Na Sv. Čecha se dívá příliš povrchně, na Heyduka očima El. Krásnohorské, V. Štechovi věnuje více než Mrštíkům, Sofii Podlipské pět řádek a V. Vlčkovi dvě strany, R. Svobodovou uvedl vedle Sumína jako realistku, u J. Karáska neví o dramatu, J. Polívky, Kaizla, Kramáře, Mareše a p. nejmenuje, a pod. Moravě věnováno poměrně málo a Slovensko vyloučeno vůbec, ani rozluka blíže neprojednána a j.

Ale zase i zde přes všechna tato nedopatření za všemi tvrzeními a výklady je patrná veliká a úspěšná práce, spolehlivě a velmi pečlivě literaturu probírající, s láskou k věci, k pravdě, k faktům, s nadšením pro osobnost a její vývoj. Jednotlivé portraity látku plně pročerpávají a bystře poučují. Slohově je tu znáti dobrého praktika, jenž své stati prozkoušel předem, než je konečně vtělil v učebnou látku. Škoda, že tu není více methody, lepšího třídění, názornějšího pořádání! Knihu mohou se ziskem čísti i vrstvy mimoškolské. *A. Pražák.*

J. F. Urbánek. Biografický a bibliografický slovník českých spisovatelů. Díl I. Básníci a belletristé (1800—1910). Díl II. Spisovatelé vědečtí (1800—1910). Nákl. E. Šolce 1909.

J. F. Urbánek dle svého doslovu sbíral řadu let data k biografickému a bibliografickému slovníku a okolnostmi donucen podává z nich přítomnou příručkou jen výňatek, »pahýl, jenž má čtenáře informovat«. Lze bráti tento doslov opravdu do slova, není to autorova skromnost, již by kritik chtěl dementovati. Jeho pilná práce znamená jen pokus a náběh k důležitému úkolu, jenž naši literární historii zatím jen čeká. Co tento pokus značně poškozuje, jest nepochopitelně daná a přesně dodržená hranice dobová 1800—1910. Tím se stalo, že směrodatní činitelé obrozenští a základní tvůrci literární vyloučeni. Kdo narodil se před r. 1800, neexistuje pro slovník, třeba nejkrásněji svoji činnost rozvil vedle těch, již se šťastně zrodili po r. 1800, a do slovníku byli pojati, přes to, že pracovali zcela podružně a ustali daleko dříve, než oni — hlediskem Urbánkova slovníku mluveno — nešťastně zrození před r. 1800. O Jungmannovi, Nejedlých, Kollárovi, Palackém, Šafaříkovi atd. slovník tedy neví. Dále vadí Urbánkově pokusu stanovisko upřílišeně, řekl bych učitelské a kněžské, — lidé tohoto stavu, třebas naprosto zapomenutí, tu jmenováni a pročerpáni každou knížečkou, co jiní, také důležití, vynecháni. Vedle Andrlíků, Bačkorů, Haklů, Flekáčků, Nešporů a pod. zcela dobře by obstáli současní i minulí belletristi i vědci, již nejsou snad šmahem směrodatní, ale také ne tak podružní, aby spravedlivě byli opominuti, když nejpodružnější se plně připomínají (neuvedeni na př. B. Adámek, L. Hausmann, Č. Bendl, J. Jakubec, F. Tever, K. Hlaváček, J. Bidlo, F. Čáda, F. Klapálek, J. Polívka, Lehner, E. Chalupný, Arne Novák a j.). Že Slováci měli býti zařazeni, při nejhorším aspoň do rozluky, je více než samozřejmo. Mimo to důležité a nevýznamné tu nijak nerozlišeno, rozdíl mezi belletristou a věd-

cem libovolně dodržován a při zjevech oboustranných různorodě znamenán, tak že látka někde zmatená a nepřehledná. Slovník má sáhati až k datu 1910, ale u mnohých zjevů, v přítomnu i stěžejních, nepřekročen r. 1900. A přece již jen doplňky O. N. Sl. skýtaly látku úplnější a dané hranici bližší. Data životní i bibliografická přes četná nedopatření (Heyduk nežije v Praze, ale v Písku. Nerudovo U nás nevyšlo 1856, ale 1858, Holečkových »Našich« vyšlo 7 dílů atd.) jsou pečlivá, pilně střádaná a správná. Okamžité a rychlé potřebě Urbánkův slovník zatím vyhoví, — přes to však je to jen pokus a náběh, pranic více. *A. Pražák.*

Stanislav K. Neumann, Socialismus a svoboda (1904—1908). — *Týž,* Před edveřmi Pantheonu (1906—1909). Mor. Ostrava 1911.

»Nečtu ze řemesla tak jako ze řemesla nepíši... Píšu, mám-li chuť zajásat, požalovat, nebo něco důvěrného říci několika čtenářům.« Tak karakterisuje autor sám na jednom místě tyto své sbírky, v nichž sloučeny příspěvky, roztroušené kdys po feuilletonech několika moravských časopisů. Mají vesměs ráz kriticko-útočný, vyjadřujíce spolu Neumannovy názory sociální, umělecké, literární i politické, leckde často jen nadhozené, ale vždy poctivé a upřímné, třebas by čtenáře časem přímo dráždily k odporu. *F.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

O diskusi, která se v předvolební stranické vřavě rozvinula o klerikalismu, lze říci, že je živá, ale nelze říci ani z daleka, že by byla zajímavá. Je spíše nechutná. Zajímavé jsou na ní jen jednotlivosti, a tato zajímavost je málo potěšitelného rázu, poněvadž se tu jeví bezradnost nejen v taktice, ale i v principielním nazírání na podstatu a příčinu klerikalismu.

Všecko se točí kolem otázky: Kdo je příčinou, že klerikalismus vzrostl v Čechách takovým rozmachem, kdo z mimostojících je vinen tím, že klerikalism tu je a že stále mohutní?

Mně se zdá tato otázka hrozně malichernou a vůbec neprávem kladenou. Je sice pravda, že okolí, ovzduší, smýšlení všech má vliv na šíření neb omezení takového hnutí. Není sporu o tom, že indolencí okolí, stejně jako v sympatickém ovzduší může se dařiti určité snaze; rovněž není pochybnosti o tom, že nerozumným radikalismem, boucharonstvím a pod vlivem jisté násilnosti nejen fysické, nýbrž i morální, prokazují se nepříteli služby. Ale není správno myslit, že netečným neb úmyslným ignorováním zmizí nepříjemný zjev z existence.

Snad by toto očekávání mělo jistou míru oprávněnosti vůči hnutí, které jest nějak uměle, nepřirozeně, neorganicky vyvoláváno v život. Tu opravdu někdy stačí klid nevšímavosti, jindy rázné zakřiknutí, a zjev seslábne a zmizí. Ale klerikalism není hnutí uměle v život vyvolávané.

Tu jsme u kořene dnešní neujasněné situace. Zdá se, jakoby přemnozi svobodomyslní, pokrokoví, radikální lidé se domnívali, že klerikalism dnešní jest chvilkový směr vydupávaný osobami, nahodile stojícími v čele církve nebo některé větve její správy, že je to kurs, který pomine, jakmile nynější vůdcové budou vystřídáni jinými. Sotva znám horšího klamu. Klerikalism je soustava, která jest nutným výronem ducha a podstaty katolické církve, plodem staletého, — tisíciletého vývoje. Kdo umí číst v historii, tomu tento fakt nemůže býti tajným ani novým. Papežství dnešní a s ním celá dnešní církev jest politický útvar. Rozpoznal to již Gambetta, a v přítomnosti to platí přirozeně víc než tehdy, poněvadž se zatím symptomy vykrystalisovaly zřetelněji.

O církvi nelze říci, že by od počátku byla útvarem výlučně politickým; začala jistě jako organisace čistě náboženská. Ale o papežství lze s určitostí tvrditi, že už jeho začátek byl církevně politický. To poznávají a přiznávají též nepředpojatí historikové katoličtí. Tento počátečný úděl pak rostl dalším vývojem. Pseudoisidorská falsa se známou Konstantinovou donací ve století devátém, papeže Řehoře VII. boje proti investituře, císaře Jindřicha IV. Kanossa ve století jedenáctém jsou toho vzrůstu vyvrcholení v theorii i praxi. Ideálem Řehoře VII. a Innocence III. o století později bylo uskutečniti nárok, že papež je zástupce boží na zemi, hlava universální theokracie, suverén nejen ve svém státě, nýbrž pán nad králi, kteří mají moc od Boha prostřednictvím církve, slunce, jehož bledým odleskem jsou měsíce králů: papež, církev může odejmouti králi hodnost a moc, kterou mu propůjčila, zbaviti poddané přísahy věrnosti.

To je plně rozvinutý program a podstata klerikalismu. Byl vyvolán radikalismem císařů nebo jejich netečností? Byl plodem osobní ctižádosti papežovy nebo jeho vládychtivosti? Osobnosti ovšem nejsou bez vlivu na vývoj myšlenek; mohutná osobnost urychlí postup a může přispěti k jasnější formulaci. Ale v tomto případě více ještě než jinde idea sama jest zdrojem síly a hybnou silou; osoby jsou jenom nástroji. Když papežství středověké v theorii drželo a v praxi vědomě provádělo tendence, kterým dnes říkáme klerikální, nečinilo nic víc, nežli že vyvíjelo princip, na kterém stálo a který byl v něm jako jeho podstata.

Tohoto principu a z něho vyplývajícího cíle se nezřekla církev nikdy. Reformace omezila jeho rozmach, jako dosud nic jiného, a přece Tridentinum nejen obsahuje, nýbrž znamená jen určitější formulaci stejných zásad. Události devatenáctého století pak mluví přesvědčivě nad jiné. Po rozvratu napoleonských zmatků, ve kterých papežský stát téměř byl utonul, králové restaurují světskou moc papežovu. Věřili, že církev jest základnou jejich trůnů, nenaučili se z dějin, že papežství, tvářící se jako původ jejich moci a božská ochrana jejich autority, jest nejnebezpečnějším jejich nepřítelem. Události 19. století nejsou bez nepředvídaných překvapení a ironií. První protipapežskou republiku římskou ničí republika francouzská. Francouzské a rakouské císařství chrání papežský stát v Italii proti Italům. A když

světské panství papežovo se řítí v trosky, jako navzdor prohlašuje Vatikánský koncil vrchol hierarchického principu v dogmatu o papežské neomylnosti. Ještě větší než dosavad zvlivnění řádu jesuitského bylo nástrojem zultramontanisování čili zklerikalisování katolické církve.

Jest pravda, že teprve v té době se počíná určitěji rozpoznávat ultramontanism a klerikalism. Ale myslí kdo, že teprve teď se objevuje? Že snad na příklad »kulturní boj« německé říše jej vyvolal? Klerikalism 19. století má snad své specifické jméno z té doby, ale podstata jeho jest tak stará jako papežství samo. Hledá a tvoří ovšem nové formy. Věc sama je od nepaměti. Nebyl klerikalismem docela v našem dnešním smyslu nárok svrchovaného panství církve nade všemi národy a králi? Nárok světského panství a nárok nadvlády nad duchovním a duševním životem národů? Arci, tehdy ve středověku nešířil tento klerikalism svých myšlenek mezi lidem. Co znamenal tehdy lid? Tenkráte uplatňovali papežové své nároky proti králům a pak prostřednictvím králů. V absolutní monarchii nebylo třeba ničeho víc, zvláště ne agitovat a organisovat mezi lidem. V moderní době jest jednak celá řada států, které si prostě nevšímají nároků papežských, mnoho knížat, která již příslušností k jiné konfesi nepodléhají diktátu církve, a mimo to: knížata sice kralují, ale lid rozhoduje o vládě. Proto tam, kde dříve stačilo ovládnout krále, jednu osobu, mocí, lstí, chytrostí, lichocením, čímkoli, — dnes je nutno hledat nástroje v ministrech a poslancích, a následkem toho též ve voličích, a ve škole a ve spolcích, a v ženách a dětech, — všude. Proto na konci století devatenáctého a na začátku dvacátého narážíme na klerikální tendence všude. Vznikl teprve teď klerikalism? Ani by nebylo správno myslit, že se teprve teď objevil. Byl, dávno byl, vždycky byl, jen forma jeho jest jiná než bývala. Neboť tomu klerikalism rozuměl vždy, že při veškeré neproměnnosti podstaty prostředky se musí volit přiměřené době a vždycky nové. Dříve stačil aristokratism. Potom se osvědčil byrokratism jako vítaný a účinný prostředek. Dnes musí sloužit parlamentarism a demokratism a socialism. Vyskytne-li se kdy nějaký ještě jiný lákavý, moderní nebo módní ism, bude také dobrý a bude postaven do služby prvního a posledního ismu, klerikalismu, jako v literatuře moderna, v národním životě nacionalism a internacionalism, v umění a národopisu folklor a národní kroj.

Klerikalism se neobjevil teprve nedávno. Nač se tedy přít o to, kdo je příčinou jeho rozmachu? Otázka taková mi připadá malicherná, vymyšlená ze strannických důvodů ku vzájemnému sočení a svalování viny na druhého. Říci, že příčinou klerikálního rozmachu jest radikální taktika, vůbec dnešní protiklerikální hnutí, se mi zdá stejně oprávněným, jako tvrditi, že důvodem jeho vzrůstu jest moderní demokracie, zdemokratisování života. Je pravda, dokud nebylo demokracie, nebylo klerikálních organisací. Ale říci, že demokratism jest klerikalismu příčinou, jest zrovna tak rozumné, jako tvrditi, že nebýt tisku a svobody spolčovací a jiné, nebylo by klerikalismu, poněvadž by byl nemožný klerikální tisk a klerikální organisace. Dříve ovšem nebylo křesťanského socialismu s jeho rozvětvenou činností, ale neměli jsme klerikálního aristokratismu, klerikálního

byrokratismu, který dusil svobodu každou a byl překážkou kultury, o nic méně, než dnešní klerikalism lidový?

F r a n c i e byla pod správou liberalismu myšlenkového, pod vlivem ducha, který přezíral náboženství a církev a o klerikalismu nechtěl nic vědět, vlastně klerikalismu se naprosto nebál, nic nebezpečného v něm neviděl. Zatím klerikalism rostl, poněvadž je přirozeně expansivní, a mohutněl, takže se stal přímým nebezpečenstvím pro kulturu, pro veřejný, politický život. Liberální, svobodomyslná, přezíravá taktika francouzské republiky byla vystřídána radikalismem proticírkevním a protináboženským, který vyústil v rozluce, v zákazu církevního školství, v sekularisaci statků církevních, v zápovědi veřejných náboženských úkonů, — ve všem, k čemu vede zoufalství radikálního léčení, když už choroba zanedbáním se stala nevyléčitelnou. A pod radikalismem — klerikalism klidně kvete dál, jako kvetl pod liberalismem a indiferentismem, poněvadž prostředí šice není bez účinku na vzrůst tohoto hnutí, ale na kořen mu nedojde.

V N ě m e c k u, zvláště v Prusku, měl a má poměr vlády ke klerikalismu stejné dvě fáze, jen že v obráceném pořadí. Skoro dvacet let po utvoření sjednoceného Německa odpovídala vláda zemská i říšská na útoky a štvanice kurie ostrými prostředky výjimečných zákonů o dozoru na semináře, o ustanovování duchovních, o církevním dozoru na školství, odejmutí státního příspěvku na katolický kultus, zrušení duchovních řádů, — a klerikalism se organisoval, rostl, mohutněl, a stát povoloval, výjimečná ustanovení odvolával jedno za druhým, a to právě ta, která omezovala svrchovanost církve.

Od té doby, od let devadesátých 19. století, provozuje německá vláda opačnou politiku. Politické ohledy na nejmocnější politickou stranu, katolické centrum, přivodily se strany vlády naprostou volnost pro církev. Sami katolíci z katolického Rakouska tvrdívají — ovšem neupřímně —, že v protestantském Německu má církev více svobody, než u nás. A při tom klerikalism roste a mohutní zas a stává se stále nenasytnějším. Tedy: potírej klerikalism radikálními prostředky, a on poroste, protože trpí; ignoruj ho, a on poroste, protože má volnost; hov mu, a on poroste, protože se mu hoví. Klerikalismu slouží radikalism, slouží indifferentism, slouží svobodomyslnost, slouží atheism, zvláště takový atheism, který předstírá víru; svobodomyslnost, která kolísá mezi indifferentismem a radikalismem, a dovede sloučit nevěru s příslušností k církvi a s povolností k církvi. V celém světě. U nás stejně.

J e d i n ý m l é k e m p r o t i k l e r i k a l i s m u j e n á b o ž e n s t v í, protože klerikalism je zkažené, zneužité náboženství. Obyčejně se za lék proti klerikalismu označuje o s v ě t a, v z d ě l á n í, v ě d a. Pravda, nesmí se podceňovati tyto prostředky. Ale n e s t a č í. Což není Francie jako celek osvícená? Není Německo vzdělané? Nepůsobí v obou státech a národech věda? Klerikalism není jen hnutím nevědomých, nevzdělaných, neosvícených mass. Ve Francii nejsou klerikální jen sedláci a rybáři gaskonští a bretanští. V Německu nebují klerikalism jen někde v přímí a chudobě opožděné Poznaně. Hlavní tábor výbojného klerikalismu je vyspělé Porýnsko a ve Francii stojí v jeho řadách a jemu k disposici literáti, peněžní aristokracie, květ a krem společnosti.

Osvěta otvírá oči, aby člověk snáze poznal klerikalism a jeho vady a škody, kterých natropí; ale obyčejně otvírá oči jen tomu, kdo již bezpochyby stojí mimo klerikální řady a mimo klerikální nebezpečí. Osvěta sama neléčí, neimmunisuje proti klerikalismu. Ani u nás nejsou všichni klerikálové nevzdělaní, opozdění, neosvícení. Všimněte si v našich městech anebo vesnicích dvou lidí, kteří vyšli ze stejného prostředí, prošli stejnou školou, hospodářsky si stojí stejně, společensky mají stejný styk, zůstali po celý čas ve stejném, v témž ovzduší, jsou stejně nadáni, — jeden je klerikál, druhý není. Příčina, kořen klerikalismu tkví hloub a nedá se vyhladit osvětou. Lékem proti klerikalismu je náboženství. Ať si někdo řekne, že je to názor církevnický, nábožensky strannický. Je to názor, opřený zkušeností, skutečností. Je to patrno na národech, jeví se to na jednotlivcích. Pozorujme jen lidi kolem sebe. Nemíním jen rozdíl konfessijní, rozdíl mezi našimi katolíky a mezi našimi evangelíky. Míním rozdíl individuálního založení. Znám lidi náboženské, zbožné, kteří jsou daleci klerikalismu právě z náboženství, a vím, že u nich jest právě náboženství hlavní hradbou proti klerikalismu.

Tím přecházím k základnímu klamu, který zaslepuje oči liberalismu i radikalismu stejně, k o s u d n é m u k l a m u, k t e r ý n e u m í n e b o n e c h c e r o z l i š o v a t i m e z i k l e r i k a l i s m e m a n á b o ž e n s t v í m. Tento blud obou posiluje klerikalism, poněvadž přezírá nebo potírá náboženství, když myslí, nebo předstírá, že bojuje proti klerikalismu. V tom si nemají co vyčítati. Havlíček chtěl reformu církve a očištění náboženství. Masaryk budí zájem o náboženství. Oba jsou typičtí odpůrcové klerikalismu, oba jsou nebezpeční odpůrcové klerikalismu. Vzrůst klerikalismu u nás má na svědomí liberalism i radikalism tím, že nejdou cestou naznačenou těmito muži. —

O náboženství a klerikalismu, o náboženství jakožto léku proti klerikalismu nejsou toto má první slova. Napsal jsem něco v témž duchu při charakteristice Tolstého letos, při charakteristice Masarykově loni, v posudku o klerikálních sjezdech někdy předloni v těchto rozhledech. Bojím se, že stejně budu nucen psáti zas při charakteristice Husově roku 1915. Jasné a blízké pravdy bývají těžko chápány, jsou příliš prosté, proto se nezdají dost účinné.

Napsal jsem už také, ale proto se nebojím napsati zas, že proti klerikalismu není účinným »b o j«, zvláště když je to šermování dřevěnými šavlemi pouhých slov a rány z děl se napodobují jen duněním velkého bubnu. Proti klerikalismu všude a zvláště v národě Husově pomůže jen očistná a prohlubující náboženská a mravní p r á c e, osobní v jednotlivcích napřed a na venek potom. +

9. května 1911.

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Výstavka bulharská — Sociální cítění ženy. — Volební právo učitelek.

Po loňském příkladu ženy srbské pořádána jest letos v Praze výstavka ženy bulharské. Ústřední spolek čes. žen, který obral si za úkol postupně uspořádati v Praze výstavky lidových prací žen všech slovanských národů, obrátil letos své snahy do Bulharska, a odtud dostalo se námětu jeho nejrychlejšího porozumění a vyřízení. Vláda bulharská se vzácnou ochotou vyšla vstříc a převzala uskutečnění sama do rukou. Vyslala své zástupce a sama nese náklad spojený s dopravou i uspořádáním výstavy, která již 1. června byla otevřena. Vystaveny jsou tu plody neúnavné píle, vycvičeného vkusu a tvůrčího ducha bulharské ženy. Jsou to doklady lidového umění ženy, jimiž celá kultura národa byla prosycena, doplněna a dovršena. Dobře řekla o tom paní E. z Purkyňů ve svém proslovu, že v pětisetleté porobě turecké, kdy národu bráno všechno, zachoval si jeden koutek, svou domácnost, v níž promlouvala v práci ženy vrozená láska ku kráse. Vše v této domácnosti, každý předmět denní potřeby, vyzdobila si žena, i muže i dítě a sebe, svými ručními výrobky. V nich zobrazily se duše i srdce národa, které nemohly mu býti vzaty.

Výstavka obsahuje vedle výšivek, četných figurin, skvostných koberců přečetné a vysoce originelní šperky kovové, domácí nádobí, nářadí, obrazy krajin, měst, typů, scény lidové i podobizny vynikajících jednotlivců, mužů i žen. Ani na lidové písně nebylo zapomenuto. Budou tlumočeny pomocí gramofonu. To vše, svým osobitým rázem, barvitostí a slohovostí, vkusem i uměním radostně zachytí návštěvníka. Pro odborníka poskytuje taková výstavka příležitost ku srovnávání ornamentiky i techniky. Jsou tu znaky společné všem kulturám slovanským a zase odchylky a různosti, jevící ráz zcela jiný, nežli známe u severnějších Slovanů a které jsou jen pro znalce mluvou srozumitelnou. Srovnávací studium ornamentiky a symboliky stále u nás čeká svého pracovníka, či lépe řečeno pracovnici. Přesvědčujeme se stále víc a více, že náš intelligentní a vědecký svět značně se odchýlil od života národa a zejména ženy a že těžko neb vůbec nechápe projevy toho života. Proto lépe ještě než muž pochopí a dobádá se žena veškerého vnitřního dění, které projevuje stará výšivka, ornament i technika. Žena směrem své výchovy zůstala staré tradici ženské bližší, mezi oběma je nakupeno méně překážek, jaké vyvolává civilisace. Proto vědecké práce národopisné musí se uchopiti v tom směru uvědomělá žena, neboť jen ona dovede citem a intuicí doplniti to, co muž dosud zachytil neuceleně, pouze rozumově a logickými závěry. Leč nejen vědátor a odborník, i jiné obory kulturního života nalézají zde, jako ve všech zbytcích slovanské kultury nevyčerpatelný zdroj tvořivosti a krásy. Umělecký průmysl, vyšivačský i krajkářský, zejména zlatnický a j. i umění samo. Jen jedno nutno pro výstrahu odsouditi. Ono barbarské vystřihování starých výšivek a sešívání jich dohromady v koberce, pokrývky a podobné. Jsou tu záclony (portiera) sešité ze samých pásků vyšívaných, z nichž každý sám o sobě je umělecký kus, ale dohromady tvoří neharmonický celek. Ještě větší neporozumění pro staré památky pro-

zrazují stolky, které mají obložené i nohy i příčky vyšíváním. Žena z lidu, chtěla-li zkrášlit svůj stolek, sedadlo, či jiný předmět, ozdobila ho řezbou, vykládáním či malováním, leč vždy přiměřeně materiálu. Patrno, že civilisace není vždy kulturním zjevem. Vyjma tuto věc, řadí se bulharská výstavka k nejvýznačnějším osvětovým podnikům českých žen.

Otevření výstavky dělo se slavnostně, pod protektorátem Slovanské Jednoty. Bylo by sympatičtějším, kdyby Ústřední spolek konečně neuchyloval se o dodání zevního lesku k jiným korporacím a uvědomil si, že vlastní práce a zásluhy jsou jedině representace schopným protektorem. Neváhám položiti otázku, kolikrát a kdy byl Ústřední spolek protektorem nějakého podniku jiné korporace? Chce-li spolek získati projev úcty jiných, musí ji nejprve sám k sobě projeviti, jako to bylo zde na místě. Za to slavnosti, která byla projevem vzájemnosti slovanské, právem měli se súčastniti všichni činitelé v tom směru. Otevření dálo se za účasti zástupců bulharské vlády, starosty města Prahy a jiných vážných korporací. Přece postrádala jedné věci, kterou plně poskytovala výstavka srbské ženy. Srdečnost, družnost, vnitřní vzájemnost, ono hřejivé prolnutí citové a porozumění tu nebylo. Výstavka sama je projevem vzájemnosti. Je projevem jejím ochota bulharských kruhů, které vyslaly své zástupce, aby vyhověli přání čes. žen po sblížení a poznávání se. Předměty byly vybrány, vystaveny, dostavili se i representanti oněch vládních kruhů, které se o věc zajímaly, přijely předsedkyně komitétu, choť ministrova, choť politikova, aby výstavu zahájily. Leč zůstalo to tím, čím to bylo — oficiósním. Přivezli nám svoje památky a vyvěsili je bez přehlednosti, jaká jedině nás může poučiti o různostech krajového rázu atd. Loni se srbskou výstavou přišli pracovníci. Muži milující a studující své musejní sbírky. Paní Bernatziková, která studuje národopis svého lidu, rozumí mu, cítí s ním a žije, přišla, aby vysvětlovala, aby přiblížila nám tvoření srbské ženy, aby ukázala to, s čím srostla, co pochopila vlastním názorem, k čemu došla svou prací a pílí, a za krátko mnohé naše ženy byly s ní za jedno, a znaly vystavené předměty, různosti i významy tak, jako zná ten, kdo má o věc zájem, předměty, původ i rozdíly jich v našem národopisném museu. V tom ohledu setkala se s neobyčejným pochopením a odbornou znalostí, s kterou vyšla jí vstříc naše první kustodka národopisného musea, paní Vlasta Havelková. Toho postrádá bulharská výstavka. Opatrnosti jest tu dost, ale lásky a porozumění pro věc málo. Jsou to muži oceňující výsledky práce ženy, vědeckou cenu národopisnou a dámy, representující bulharskou vyšší společnost. Tedy oficielní vzájemnost bez vnitřních vztahů, neboť k těm nedošlo. Naproti tomu srbští a naši pracovníci, srostlí s tvůrčím duchem národa, chápající život ženy, který projevuje se její tvorbou, dává vznikati družnosti, srdečnosti žen, které se tu sešly, každá ve svém oboru, se svou prací a snahou, aby se doplňovaly. Tedy vnitřní vztahy, které se nepřerušují rozchodem. V tom rozdílu vidím příčinu, proč zahájení výstavky i předchozí práce přípravné obestíraly chladem. Po překonání těchto dojmů a po ujasnění si příčin možno se zase věnovati tomu, co překrásné předměty té pravé ženy bulharské budí v duši naší a co mluví o tom, kterak všecky vlády i vědecké kruhy jsou

vzdáleny duši a životu lidu. Je to vždy chladný aristokratism oproti životné demokracii.

*

Projev správného sociálního cítění učinila v »Příloze ručních prací« v »Časopise učitelek« č. 17. Lud. Popelková. Zaznamenávám jej jako zjev dalšího rozvoje ženského hnutí. Jest jedním z těch zdravých poznatků, z nichž bude se ženské hnutí dále vyvinovat a které mu umožní, aby překonávalo veškeré výstřelky a krajnosti přivoděné nespravedlností a bezohledností vůči ženám. Projev vychází od nutnosti zrušení celibátu učitelek a směřuje k urovnání hospodářských poměrů výdělečně zaměstnaných manželů. Dotýká se bolavé otázky plynoucí z požadavku zrušení celibátu žen zaměstnaných. Úsudek shrnut jest takto: Ať je celibát přikázán muži nebo ženě, v zájmu svobody individua považujeme za nutné, aby byl zrušen. V zájmu hospodářském nutno však, aby u každé ženy i muže vypěstěno bylo tolik mravního citu, aby jakmile práce mužova je schopna uživiti rodinu, vzdala se žena místa a dopřála je jiným. Proč právě žena má se vzdát svého postavení, to odůvodňuje pisatelka tím, že je na úkor rodiny, vzdaluje-li se jí matka. Tím není míněno, aby zaměstnání ženy v rodině a domácnosti bylo považováno za bezpodmínečně a výhradně ženské povolání. To vysvítá z dalšího výroku, že žena existenčně nezávislá, vzdělaná, má se věnovati — stejně jako muž — práci kulturní, ne výdělečné, práci pro blaho lidstva bez nároků na hmotnou odměnu. Ovšem, že tam, kde příjmy mužovy nedostačují k obživě rodiny, musí se i žena súčastniti práce výdělkové. Článeček věnován je sestřeďování učebních hodin, tedy čistě odborná a hospodářská věc industriálních učitelek a uvedený názor jen je vsunut do celkového rámce, ale zasluhoval by prohloubení a širšího projednání. O otázce té bude nutno jednat při projednávání zrušení celibátu učitelek.

*

Rovnost učitelky s učitelem před zákonem nebyla uznána rozhodnutím správního soudu v případu posledních voleb obecního zastupitelstva v Hlinsku. Kdežto učitelky uplatnily v zákoně projádřenou zásadu o honoračním právu učitelských osob a volily osobně, postavil se správní soud na zásadu jinou v tomže zákoně obsaženou, volební výkon ženy plnou mocí. Věc stala se takto: Učitelky v Hlinsku při obecních volbách dostavily se k volbě osobně a volební komise od nich lístky přijala. Učitelky jako poplatnice volily ve druhém sboru. Proti této volbě však podán protest, jemuž vyhovělo místodržitelství a volbu ve druhém sboru zrušilo. Do místodržitelského rozhodnutí podaly učitelky stížnost ke správnímu soudu, ten však stížnost jako bezdůvodnou zamítl a zamítnutí odůvodnil právním názorem, že učitelky, jimž dle § 1. odst. 2. g volebního řádu do obcí pro Čechy výsadní právo volební přináleží, své volební právo jen prostřednictvím plnomocníků vykonávati jsou oprávněny. Dovolávaje se § 5. volebního řádu do obcí pro Čechy, uznává, že zákon žádné opory k tomu nedává, aby vzhledem k vykonávání práva

volebního mezi ženami, kterým přináleží výsadní právo volební a takovými, kterým právo to přísluší podle výše daní, bylo nějakého rozdílu.

Tímto rozhodnutím jest ujasněn právní pojem o znění zákona, ale není dáno zadost spravedlnosti. Rozhodnutí zbavuje ženy-učitelky výsady práva honoračního, avšak neříká, že je to tak spravedlivo. Není možno, aby dnes učitelka, která koná tutéž práci, má totéž postavení a zodpovědnost co učitel, měla mít menší práva, protože je ženou. To bije tak, že každý uvědomělý moderní člověk musí cítit nesprávnost dnešních volebních řádů, musí přičinit se neb aspoň nepřekážet jejich změně na prospěch žen. Proto tento rozsudek, k němuž správní soud dospěl, více než všechno mluvení a přesvědčování dokazuje nesmyslnost bezprávnosti žen. Protože musel i dnes ještě být učiněn, svědčí o neudržitelnosti řádů, jež ho přivodily. *O. S.*

Bienerth – Volby – Gautsch.

Baron Bienerth není více rakouským ministrpresidentem. Stihl jej mnohonásobně spravedlivý a zasloužený osud. Baron Bienerth zahrával si po celou dobu parlamentem, až parlamentem padl. Vliv parlamentu zdál se za panování barona Becka různým činitelům příliš značným, lidový parlament přerostl jim přes hlavu a proto musel být baron Beck odstraněn a nahrazen baronem Bienerthem. Ten měl vliv parlamentu uvésti na pravou míru, měl jej zlomit hlavně proto, poněvadž sociální demokraté v tomto parlamentě prý rozhodovali. Ač jich bylo přes osmdesát, reakcionáři všech odstínů patrně měli za to, že je povinností a úkolem vlády stlačiti jich význam na postavení nepatrné a bezvlivné minority. Toho baron Beck nedovedl, ne snad proto, že by jim byl zásadně anebo smýšlením blízko, byť sám hodně konservativní, klerikální politik. Ale baron Beck neviděl povolání své v utiskování strany, která mu při plnění jeho úkolů státních nepřekážela, která svou oposici prováděla věcně, která umožnila provedení rakouskouherského vyrovnání, sestátnění drah a jiných otázek státních. Toho se neuznávalo a proto si proti baronu Beckovi vynašli heslo, že prý jeho vláda stojí státní pokladnu příliš mnoho peněz. Musel padnout a celá reakce byla šťastnou, když se jim porážka barona Becka ulehčila se strany české.

Byl povolán baron Bienerth jako krotitel divoké šelmy, parlamentu a hlavně sociální demokracie. Že se stát nemůže smířit se sociální demokracií, patří k nejstarším zásadám vládním a je proto docela přirozeno, že si v Rakousku nedovedou ani mysliti slušný poměr vlády k sociální demokracii. Proto jsme se nikdy nedivili, že jsou u vesla lidé, kteří by sociální demokraty viděli nejraději v kriminále a ne v parlamentě a stejně bychom nebyli překvapeni, kdyby se byl nějaký státník k této své úloze vyhladit soc. demokraty přiznal. Ale vyslati proti parlamentu a soc. demokracii barona Bienertha, to je víc než rakouské. On ovšem necítil v sobě takového povolání a

postupoval tak, jak se na rakouského ministrpresidenta sluší. Po trvání vlády Bienerthovy poslanecká sněmovna v každém roce skoro zakončovala své zasedání nepravidelně, násilně, obyčejně krisí. To byla technika Bienerthova vládnutí ve smyslu politiky mu patrně uložené: když parlament neposlechl, posílal jej domů jako nezvedené dítě, přes to, že oposice i obstrukce byla namířena vždy jen a jedině proti vládě jeho a nikdy proti předlohám, nebo snad nějakým pilným potřebám státu. Bylo mu dáno předem ujištění, že bude držán i p r o t i parlamentu, že parlament si jeho porážku nevymůže a proto si baron Bienerth proti parlamentu tak troufal. Jiných důmyslnějších státnických prostředků neznal. Hrozil kde a kdy mohl demisí Němcům, Čechům a sociálním demokratům rozpuštěním. Konečně svou hrozbu splnil, rozpustil parlament. S jakým úspěchem, vidíme víc než názorně dnes, když odchází sám. Bylo patrno na první pohled, proč baron Bienerth parlament rozpouští, ale každý, kdo zná názory vídeňských kruhů, věděl stejně, že nic skálopevné postavení barona Bienertha nemůže tak otřásti, jako nějaký úspěch sociálních demokratů. Vědělo se, že baron Bienerth je ztracen, vrátí-li se sociální demokraté do parlamentu s malými ztrátami nebo dokonce v stejném počtu. Kdyby byla slovanská oposice získala dvacet mandátů na útraty sociálních demokratů, baron Bienerth by byl mohl zůstati na svém místě. Byl by prostě prohlásil, že se poměry změnily, parlamentarisací svého kabinetu Čechy a Slovince smířil a panoval vesele dál. (Proto bylo kartelům českým proti sociální demokracii tak těžce rozuměti — psali jsme o této mladočeské taktice opět a opět). Ale když se do parlamentu sociální demokraté vracejí s nepatrnou ztrátou čtyř mandátů, když místo smrtelného zranění z volebního boje přijdou do sněmovny sotva pohmoždění — to znamená křiklavou porážku barona Bienertha a muselo mít v zápětí jeho odchod. Jistě porážka právě křesťanských sociálů tu porážku ještě zvyšuje a sesiluje, ale pro pád Bienerthův ani porážka strany Gessmannovy nebyla by bývala rozhodující. Kolik křesťanských sociálů by bylo konečně oželelo, kdyby byli s nimi padli sociální demokraté!

Takového volebního výsledku baron Bienerth nečekal, na takové výsledky on nikoho nepřipravoval a proto je nemůže nijak odůvodniti, než právě neúspěchem své politiky. A těm politikům v rakouském parlamentě, kteří se dovedou povznést nad úroveň úzkoprsé »politiky« a politiky čistě stranické, bude jasno, že v boji zpátečnických živlů proti parlamentu a jeho vlivu a váze nic neznamená tolik jako právě úspěch sociálních demokratů. To uznati musí i ten, kdo

jinak z jakýchkoli důvodů sociální demokracii nepřeje. Za neúspěch této své politiky proti parlamentu baron Bienerth musel přirozeně pykati svým odchodem a to tím více, když se tohoto neúspěchu dodělal v době, kdy parlamentu bylo nejvíc potřebí, v době, kdy parlament stojí před reformou finanční, státu především nutnou, a před reformou branného zákona armády. A co jeho neúspěch dovršovalo, zajisté je okolnost, že sociální pojištění ve výboru do té míry bylo vyřízeno, že vláda by byla musela v dozírné době přikročiti k definitivnímu řešení této záležitosti, k provedení v parlamentě, což by ke všemu znamenalo velký úspěch — potírané sociální demokracie. V této situaci, když baron Bienerth poznal, že velké reformy berní a vojenské v parlamentě provésti nemůže, kdy finanční stav státu mu bránil při každém kroku, přiznal si chef kabinetu, že seskupení stran v parlamentě, jehož sám byl původcem, je nedostatečné pro jeho plány, a proto, když selhal nejradikálnější prostředek, rozpuštění parlamentu, odchází.

Souběžné úkazy při pádu barona Bienertha znamenají veskrz bankrot rakouské politiky v různých směrech. Především pokud se týče poměru k nám Čechům. Je jisto a dnes ostatně všeobecně známo, že původní úmysl barona Bienertha, když byl povolán po pádu Beckově, byl vládnouti s koalicí, která podporovala jeho předchůdce, tedy s Čechy. Přál si do té míry podporu českých poslanců, že by snad byl obětoval tak zvané pokrokové Němce z Čech a spokojil se s křesťanskými sociály a alpskými Němci. Ale tehdejší koalice se nezdařila už proto, poněvadž křesťanští sociálové neměli dost odvahy k národnostní umírněnosti a poněvadž s české strany se zdvihl odpor proti českému klerikálu v kabinetě. Odpor dra Kramáře proti ministrování dra Hrubana je dnes, po událostech volebních, až nevysvětlitelný. Když tu bylo 17 klerikálních poslanců, dr. Kramář jim nepřiznal právo, které reklamoval pro 10 mladočechů, zajisté jen z důvodů pokrokových, poněvadž patrně ve vlivu klerikálním spatřuje nebezpečí pro českou věc. Jak možno s tímto správným stanoviskem srovnati taktiku »aklerikální«, a jak nářek a zrádcování pro odstranění několika klerikálů moravských, Moravě dvojnásobně nebezpečných? Víme, že baron Bienerth tenkrát velice litoval, že k dohodě o koalici nedošlo. Ale ti, co baronu Bienerthovi určovali směr jeho politiky, nechtěli se zastaviti na cestě jednou nastoupené a doufali, že dosáhnou svých cílů i bez Čechů, s majoritou německopolskou, sesilovanou občas a v rozhodných okamžicích mameluky pana Wassilka a Vlachy. Tato majorita ovšem nic positivního v parlamentě nesvedla,

ale už svou dvojhlasovou existencí, svým vyzývavým postupem, svou bezohledností jen dráždila, tak že oposice zvrátila se na obstrukci a ochromovala parlament vůbec. Baron Bienerth se tvářil, jako by jej toto ochromování trápilo, ale zatím odpovídalo jeho cílům a jeho poslání. On sice litoval ve svých řečech, že parlament není dělným, ale neopouštěl své místo, ačkoliv jistě věděl, že parlament bude dělným, jakmile se svým kabinetem zmizí. Ale kruhy za ním stojící byly upřímnější, ty ve své radosti vyzradily své hluboké zadostučinění nad tím, že se všeobecné hlasovací právo neosvědčilo, že lidový parlament není lepší, než ten starý kuriový. Dnes, když tažení barona Bienertha proti parlamentu a proti sociálním demokratům je ukončeno a ukončeno jeho odstoupením, je vysvětlitelné jeho chování vůči protiobstrukčnímu návrhu Krek-Kramářovu. Když návrh na dočasnou změnu jednacího řádu byl podán, nastalo vzrušení v parlamentě, poněvadž se všeobecně v prvním okamžiku mělo za to, že návrh ten podán byl v dorozumění s vládou, že znamená smír bar. Bienertha s Čechy a bouřili se proti němu jednak Němci z Čech, jednak čeští radikálové, poněvadž na obou stranách se mělo za to, že vstoupí čeští poslanci do vládní strany i do kabinetu, jakmile obstrukce bude znemožněna. Toto mínění bylo odůvodněno hlavně tím, poněvadž všickni vyjednávači mezi Čechy a vládou, jednou předseda polského klubu dr. Głąbiński, po druhé hrabě Jindřich Clam-Martinic, vyřizovali českému vedení stále a stále: jen zanechte obstrukce a všecko půjde dle vaší vůle. A najednou: nejen že se čeští poslanci uprostřed obstrukce této taktiky vzdávali, oni návrhem svým znemožnili obstrukci vůbec, alespoň do té míry, že budoucně nemohla vážně ohrožovati dělnost parlamentu vůbec. K všeobecnému úžasu celého parlamentu octl se mezi odpůrci návrhu Krek-Kramářova — ministr-president baron Bienerth sám a vzdal se teprve tohoto oporu, když vůdce sociálních demokratů mu prohlásil, že návrh za všech okolností bude přijat a že vůz, do něhož si parlament takto sedá, jej, barona Bienertha, prostě přejede, nesedne-li si do něho. Nyní víme, proč baron Bienerth si do onoho vozu tak nerad sedal. Dělný parlament, dělný z milosti Čechů a sociálních demokratů, byl úspěchem parlamentu, posílením jeho proti vládě a zejména proti vůli a intencím barona Bienertha a jeho rozkazovačů! Nedohodl-li se baron Bienerth po přijetí návrhu dra Kramáře s českou delegací, bylo patrno, že se s ní dohodnout nechce, nemůže a nesmí, a stejně bylo jasno, že boj ten bude dobojován usque ad finem na útraty parlamentu. Od přijetí

návrhu na změnu jednacího řádu výhrůžky rozpuštěním parlamentu se množily.

Stejně znamená způsob odstoupení barona Bienertha bankrot dosavadní politiky proti sociálním demokratům a s křesťanskými sociály. Vítězství sociálních demokratů, jak už jsme ukázali, samo o sobě stačilo za důvod k pádu barona Bienertha. Porážka nejvládnější strany, vídeňských antisemitů, znemožnila by s druhé strany další trvání dosavadního systému. Netřeba teprve dokazovati, že křesťanští sociálové jen v dosavadním složení mohli se domoci onoho rozhodujícího postavení v parlamentě, které dosud zaujímali. Nesporné diplomatické dovednosti dra Gessmanna, vliv jeho a styky v kruzích rozhodných a rozhodujících nemohly zůstati bez vlivu na každého ministerského předsedu. Ani ne tak velký počet hlasů této strany, jako o s o b n o s t jejího v ů d c e zde rozhodovala. Vždyť početně patří strana křesťansko-sociální ještě dnes k největším skupinám nového parlamentu, ale význam její bez knížete Liechtensteina a dra Gessmanna klesl o víc než o polovic. V této straně scházejí především skoro všickni zástupcové města Vídně s purkmistrem drem Neumayerem v čele, strana křesťansko-sociální je dnes stranou čistě agrární. Ona postrádá naprosto intelligence a podrobí a přidruží se jistě ostatním německým agrárníkům. Není dosud jisto, zdali vynikající členové této strany, alpští klerikálové dr. Fuchs a dr. Ebenhoch ve straně zůstanou, do které, jak známo, teprve přistoupili po zavedení všeobecného práva hlasovacího pod vlivem všemohoucného dra Luegra. Rozpory mezi konservativci staré školy, jichž představiteli baron Fuchs a dr. Ebenhoch jsou, po smrti Luegrově a při posledních volbách tak se přiostřily, že ve volbách stály obě strany příkře proti sobě a že k uklizení těchto sporů zakročiti musí přímo papež sám.

Vliv křesťansko-sociálních vůdců byl v první lidové sněmovně tak značný, že jemu podléhaly i ostatní všecky německé strany, »aklerikální« Všeněmce nevyjímaje. Toho vlivu v nové sněmovně nebude a proto křesťanským sociálům nepřipadne tolik významu jako dosud. Vláda bude muset počítat mnohem více s ostatními Němci a to přímo, bez vlivu a terroru dra Gessmanna. Že se i nástupcům barona Bienertha i sebe konservativnějším podaří dohoda s »pokrokovými« Němci, o tom jistě nebude nikdo pochybovat, poněvadž hlavní požadavek těchto pokrokovců bude, aby vláda, po případě její chef byl Němcem. A tím asi v dozírné době bude. Pokrokovost a svobodomyslnost vlády je pro Němce věcí podružnou. Neboť bylo by velkým

klamem, kdyby někdo chtěl věřiti, že po volbách, zejména vídeňských, zvítězil pokrok a svobodomyslnost. Tomuto klamu nesmí se oddávati ani ten — a zejména ten — kdo se z porážky křesťanských sociálů ve Vídni právem těšil. Alespoň toto vítězství, pokud nepřipadlo sociálním demokratům, bude míti pro pravý a upřímný pokrok prozatím málo ceny, což dokazuje nejlépe způsob, jakým pokrokoví Němci v Nationalverbandu naložili s nově zvoleným v IV. okrese poslancem Zenkrem. Tohoto vskutku upřímného a vážně pokrokového poslance do svazu svého nepřijali, prostě proto, poněvadž je odhodlaný protiklerikál, přívrženec volné myšlenky a volné školy. Za důvod ovšem udali v Nationalverbandu, že prý žurnalista Zenker prudce útočil proti tomuto svazu. Posl. Zenker se k těmto útokům znal a zná, ale on je psal právě, poněvadž považoval postup svazu v minulé sněmovně za zpátečnický a nepokrokový. Porážka křesťanských sociálů mohla by pro pokrokovou myšlenku nabýti ceny, kdyby se bylo zvoleným pokrokářům s mandáty dostalo zároveň odhodlaného vůdce, muže populárního, politické hlavy, která by novou generaci vídeňských liberálů dovedla vésti a která by zlepšené smýšlení vídeňských vrstev dovedla využíti ve prospěch myšlenky skutečného pokroku. Dosud tomu tak není, dosud jeví se porážka radničních veličin pouze jako následek nechuti a studu, který vídeňský volič pocítil s těmi Bielohlawky pro jejich špinavé aféry. To nejlépe je vidět na některých nově zvolených pokrokovcích: jsou nejméně tak dobrými antisemity, jako propadlý pan Steiner, Procházka e tutti quanti. Jen čisté ruce mají. Nejsou, jak řečeno, křesťanskými sociály, to je vše, dokonce však neznamenají pro skutečnou pokrokovost mnoho. Nicméně znamená tak mocný odklon vídeňského voličstva od politiky a osob dra Gessmanna jistý pokrok, poněvadž opravňuje k lepším nadějím pro budoucnost a hlavně proto, poněvadž neblahý vliv a moc klerikální strany ve Vídni v parlamentě je daleko zkrácena.

Má-li být bilance volební politiky barona Bienertha úplnou, nutno zmíniti se o změnách v klubu polském. Jsou značné a, jako u Poláků vždy, hlavně v osobách. Kdyby byl baron Bienerth zůstal, byl by i u Poláků hru svou prohrál. Vedení polského klubu bylo by bývalo rozhodně proti němu. Také zde se bývalý ministrpresident přepočetl. U Poláků nelze dosud volby posuzovati dle měřítka jinde obvyklého. Politická a kulturní úroveň širokých vrstev v Haliči dovoluje dosud hrstce lidí, aby si volby zařídila dle svých názorů, předpokládaje ovšem, že budou v dobrém poměru k vládnoucímu právě místodržiteli. A to vedení polské politiky bývá skoro vždy, alespoň ve

volbách. Proto se vedení polské smířilo s drem Bobrzyńskim, ačkoliv právě on je po dlouhých letech prvním místodržitelem v Haliči, který byl jmenován bez, ba proti polské delegaci na říšské radě. Dr. Bobrzyński tedy musel především docíliti urovnání poměru polské strany lidové k ostatním stranám polským, aby docíleno býti mohlo to, co si skoro všickni Poláci v parlamentě — až na Všepoláky ovšem — přáli: zničení strany všepolské a vypuzení sionistů z okresů haličských. Porážkou Všepoláků poražen býti měl neoblíbený a málo osvědčený dr. Głąbiński a mandáty sionistické měly být vráceny stranám polským, polskému klubu. Dohoda se stranou pana Stapińského nebyla obtížnou. Naopak: polské vedení přimělo řadu schopných úředníků a intelligentů, aby kandidovali na agrární a sociální program strany lidové a dodalo tak lidové straně jedenáct vzdělaných a schopných lidí, kteří ovšem programově své straně budou víc než cizí. Za to budou rozhodující frakci, konservativní, hodně blízko, a neoctnou-li se sami brzo v okolí dra Bilińského, Abrahamowicze a Korytowského, jistě stranu lidovou povedou v intencích těchto vůdců stanczyků. V Haliči provedeno skutečně v největší míře to, co hlásáno, ale neprovedeno u nás: z Haliče vysláni do Vídně nejlepší lidé. Biliński, Abrahamowicz, dr. Leo, dr. Jaworski, dr. Rosner, Korytowski, Kędzior jsou rozhodně pro vídeňskou půdu znamenitými akvisicemi, třeba by proti nim bylo sebe víc námitek se stanoviska politiky lidové a se stanoviska politické morálky. Že volby prováděny zase hodně po haličsku — kdo by se tomu ještě divil? I pro rakouskou veřejnou správu, jistě nic méně než dokonalou, je Halič stále exteritoriální půdou, ovšem pod rouškou populární tam autonomie. Ta autonomie je pro obě strany vítanou omluvou a výmluvou: jak pro rakouskou správu tak pro haličské praktiky volební. Spojení obou — Drohobycz ... Jak již řečeno, pro barona Bienertha bylo by nynější složení polského klubu znamenalo osobní porážku více než nebezpečnou. Biliński, Korytowski a Abrahamowicz by své poslání byli spatřovali výhradně v odstranění barona Bienertha a už bylo určeno, že nevinný pan dr. Lazarski zůstane předsedou klubu, aby tito osvědčení intrikáni mohli provádět svou za jeho zády a hezky v tichosti, poněvadž porážení vlád není tradicí p ř e d s e d y polského klubu. Jen baron Bienerth odešel, počítají Poláci s politikou jinou, méně osobní a předsedou bude dr. Biliński.

* *
*

Po tomto výsledku voleb baron Bienerth musel odejíti. Odešel se všemi příznaky panovnické milosti, ani hodinu nebyl bez zaměstnání, jako by se mělo veřejnosti ukázat, jak drahocenná je pracovní síla barona Bienertha. Dosavadní místodržitel dolnorakouský hrabě Kielmannsegg má dávno vysloužено a sám věděl už po dlouhou dobu, že jej baron Bienerth vystřídá. Ale posice, kterou baron Bienerth měl, byla do voleb tak skalopevnou, že hrabě Kielmannsegg klidně odjel po ukončených volbách na dovolenou, nic zlého netuše. Chodil po boulevardech pařížských, nic se nestaraje o to, co se ve Vídni děje. Telegraficky byl vyzván, aby stejným způsobem požádal o propuštění, které mu bylo ihned povoleno a baron Bienerth téhož dne jmenován místodržitelem ve Vídni. Bude jistě dobrým zeměsprávcem, zejména pro stranu křesťanskosociální. Snad za svého místodržitelování se vynasnaží, aby straně, kterou tak rozpuštěním říšské rady poškodil, opět pomohl na nohy. Bylo by nespravedlivo popírat věcnou kvalifikaci barona Bienertha pro nový jeho úřad, jakož po stránce čistě úřednické baron Bienerth vůbec má ve vysoké byrokracii vídeňské málo sobě rovných. Na místě, kde není třeba politiky, jistě se osvědčí a nedojde-li v dozírné době na dolnorakouském sněmu k bojům politickým, může baron Bienerth místodržitelovat ve Vídni po dlouhá desítiletí, při čemž ovšem vždy nutno počítat s jeho občasným návratem v čelo nějaké úřednické vlády. V baronu Bienerthovi vyrůstá vnitřní politice rakouské druhý baron Gautsch. V nejasných situacích, v dobách, kdy politicky vyhraněné osobnosti budou překážet, jistě bude baron Bienerth volán za předsedu ministerstva. Na dobro se s ním loučit nikdo v politice nesmí.

Česká veřejnost politická odchod barona Bienertha pozdravuje jistě s uspokojením, ale řekneme ihned ne pro jeho vlastnosti osobní, nýbrž jen a jedině proto, poněvadž není politikem a doba, kdy on se stal a byl chefem politiky, byla politicky významnou a obtížnou. To, čemu se dosud říkalo systém, bylo vše, jen ne systém politický a ten baron Bienerth nedovedl utvořit, k tomu schází právě jemu politická znalost jednotlivých zemí, národů a stran. Politický systém vytvořit dovede jen politická hlava, a on sám vždy o sobě doznával, že politikem není. Co bylo jeho vlastním a nejvlastnějším systémem a čím se lišil podstatně od různých svých předchůdců — a bojím se, že i nástupců — byla jeho pravdomluvnost. Baron Bienerth ničeho nesliboval ani jednotlivcům ani stranám a on neznal politických intrik jako taktických zbraní.

Po Bienerthovi přišel baron Gautsch. To nikoho nepřekvapilo, snad ne ani barona Bienertha samého, ač prý povolání barona Gautsche bylo rozhodnutou věcí dříve, než baron Bienerth nabídl svou demisi. Baron Gautsch byl povolán po hr. Badenim a po dru Koerberovi, je po páté ministrem, a vždy se osvědčil potud, pokud splnil, co se od něho žádalo. Co parlamentární technik musel baron Gautsch doposud vždy jen upravovat neschůdné parlamentární cesty. Po té stránce baron Gautsch nezná předpojatostí a pochybností, ani ohledů národnostních ani ústavních. Tak se dostal on od kostí konservativní politik až k podání osnovy volební reformy, obsahující zavedení všeobecného práva hlasovacího. O politickém profilu barona Gautsche dnes psát bylo by jednak zbytečno, jinak nemožno. Od té doby, co byl baron Gautsch ministrpresidentem a co ustoupil pro vyrovnání s Uhry princi Hohenlohovi, se nikterak nezměnil: ani osobně ani politicky. Jak si bude počínat nyní, po selhání nešikovností, které zvány systémem barona Bienertha, nikdo neví. Snad ani baron Gautsch sám. Pro jeho parlamentární akce není předpokladů, není výpočtů. On skutečně bývá volán jen co znamenitý znalec poměrů v parlamentě. Pro tuto jeho přednost je konečně dost důvodů v jeho praxi. Baron Gautsch byl členem tří kabinetů, které se zabývaly a prováděly základní změny parlamentu; baron Gautsch padl s kabinetem hraběte Taaffeho, když se ministerstvo to usneslo podati volební reformu pro říšskou radu. Baron Gautsch byl členem kabinetu hraběte Badeniho, který provedl přičlenění páté kurie a baron Gautsch konečně podal sám opravu volebního řádu. Má tedy dostatečné zkušenosti. O baronu Gautschovi je z doby posledního jeho ministrování známo, že je přítelem parlamentní vlády a sice vlády českoněmecko-polské. To by jistě odpovídalo nynějším poměrům a jelikož se baron Gautsch jistě nedá komandovat jako starý praktik k politice namířené bez důvodu proti určité straně, třeba i sociálnědemokratické, zdálo by se, že má dost vyhlídek k opětnému uzdravení poměrů vnitropolitických. Ale ne jen o ty se tentokráte bude jednati: baron Gautsch má především poslání v parlamentě vyřídit předlohy vojenské a berní. K tomu je třeba víc než dohody v parlamentě samém, k tomu bude třeba alespoň částečné úpravy poměrů v Čechách. Baron Gautsch už jednou — po hr. Badenim — se o takovou úpravu pokoušel. Od té doby možnost dohody se zlepšila jen potud, že nutnost její mnohem intensivněji na všech stranách se pociťuje: u nás, u Němců i u vlády. Baron Bienerth nedovedl této situace využíti, poněvadž českým poměrům nerozuměl. To se o baronu Gautschovi

říci nemůže a proto se značným napětím dlužno očekávati, jak nynější ministrpresident do věcí zasáhne.

Baron Gautsch nastoupil vládu a má provésti především likvidaci »systému« Bienerthova. Má před sebou nově zvolený parlament a postaví před novou sněmovnu na podzim novou vládu. Pak teprve uvidíme, co dlužno dodati k tomu, co jsme zde o něm napsali, když před šesti lety z místa, na němž dnes stojí, odešel. *Č.*

16. července 1911.

Křesťanství, husitství, české bratrství.

(Řeč prof. Dra Fr. Drtiny při oslavě Husově v Olomouci 8. července 1911.)

Křesťanství, husitství, české bratrství jsou tři důležité ideje nábožensko-mravní, všelidské a zase výrazně české, k nimž rád bych pozornost vaši obrátil dnes, kdy chceme vzpomenouti velebné památky Mistra Jana Husa a celého kruhu duševních velikánů, kteří povznesli češství na princip kulturního pokroku a mravního zušlechtění i náboženského zdokonalení, kteří dovedli současnému světu poskytnouti nové plodné myšlenkové vzněty a zůstávajíce věrnými, dobrými Čechy, zaujímají důstojné místo v pantheonu všelidské společnosti.

Oslavujíce památku Husovu, vzpomínáme nejvýznamnější doby svého národa, doby, v níž dle slov Palackého »jará nadšenost ducha pro ideje, mravní zachovalost a vyšší osvěta« zjednaly národu našemu vítězství a jméno světové.

Mysl naše zalétá znova k neblahému místu na rovině kostnické, kde dotrpěl jeden z největších českých lidí, kde plála hranice Mistra Jana Husa. Mučedník kostnický byl veliký Čech, člověk a křesťan. V Kostnici, oslaben jsa dlouhým žalářem a nemocemi, opuštěn ode všech, ale mocen jsa envangeliem, čistým svědomím a silou pravdy, odolal všemu, čím autorita vnější může působiti, aby zastrašila a ovládla duše.

Jan Hus byl představitel typicky českého křesťanství, jak se nám vytvořilo v husitství a Jednotě Českobratrské.

Smysl slavných těchto období dějin českých, smysl české reformace byl náboženský a mravní. Byla to dle Palackého *idea života křesťanského ve sporu a zápase s protivou života skutečného*, která nedávala ukojení hluboce náboženskému srdci starých Čechů a vedla je vždy k pokusům novým o uskutečnění pravého křesťanství v lidské společnosti.

Nuže, jaký je poměr křesťanství a české reformace, jak se nám představuje v obou svých útvarech *husitství* a *českém bra-*

trství? Přijetím křesťanství v kultuře evropské byla způsobena změna nad jiné zásadní, skutečná myšlenková a kulturní revoluce.

Křesťanství znamená především popření dosavadního všeobecně platného nazírání na svět a život, jak se jevilo v kultuře starověké, řecké. Naproti životnímu ideálu antickému čili řeckému, jenž záležel v přirozené dokonalosti t. j. ve spojení krásna a dobra, hlásá křesťanství, že nutno potlačiti hříšnou přirozenost lidskou, odumříti světu a znovu se narodit nebi a vede k životu svatému.

Naproti starověkému ctění rozumu jako soběstačného principu uplatňuje křesťanství ve svých prvních vyznavačích nedůvěru k vědě a moudrosti světské, učí, že nadpřirozené zjevení je neklamným pramenem všeho lidského vědění.

Hle, tam ve starověku příroda a život světský, v křesťanství nebe a život svatý; tam ve starověku rozum a věda, zde v křesťanství nadpřirozené zjevení a víra.

Křesťanské ctnosti trpělivosti a pokory, božské ctnosti víry, naděje a lásky, řeholní sliby dobrovolné chudoby, čistoty a poslušnosti, všeobecné přesvědčení, že život vezdejší je pouhé zdání, slzavé údolí, bědné vyhnanství, pravá pak vlast člověkova že jest v nebi a životě posmrtném, jsou důsledky této změny.

Avšak vedle této negativní stránky křesťanství spatřujeme v něm hluboký smysl positivní, jímž nové náboženství chtělo přinésti lidstvu a světu spásu. V bytosti Krista samého od negativních ctností pokory a trpělivosti tvoří přechod ke stránce positivní odevzdanost do vůle boží.

Bůh představován jako otec, lidstvo jako dítky otce nebeského. Z představy příbuznosti přirozenosti lidské s postatou boží udává se jako nutný důsledek vědomí o rovnosti a bratrství všech lidí, jež stává se životním ideálem všech následujících dob, jež tvoří podklad moderního přesvědčení humanitního i krásných hesel novověké demokracie: svobody, rovnosti a bratrství, jež vyvolává prohlášení přirozených člověckých práv za velké revoluce francouzské.

Láska je první a nejvyšší křesťanská ctnost, v ní obsažen je zákon i proroci. Kdo nezůstane v lásce, zůstává ve smrti a nezná Boha, neboť Bůh je láska. Láskou k Bohu povznáší se křesťan nad malost, sklíčenost, konečnost a nedokonalost svou k vědomí, že smysl

všeho dění světového jest absolutní dobro. V myšlení Krista samého i prvních křesťanů láska k Bohu a bližnímu splývají v jedno. Boha možno milovati jen v bližním, a kdo bližního svého nenávidí a Bohu dí, že jej miluje, lže, jest fariseus a publikán.

V této podobě udržovalo se křesťanství asi v prvých třech stoletích, pokud počet vyznavačů jeho byl omezen, pokud hlásili se k němu jen duchové mravně povznesení, pokud nová víra byla pronásledována, pokud nadšeným vyznavačům jejím údělem byl bol a ústrky. V historickém vývoji dalším celého prvního tisíciletí nastaly a vyvíjely se stále více změny, jež s původní podobou křesťanství evangelického nebyly ve shodě.

Naproti popření světa, potlačení všeho tělesného, mohutní církev jako ústav povahy politické. Úkolem jejím není toliko jako v dobách prvních vykonávati duchovní moc, slučovati věrné vyznavače životního názoru Kristova v jednotu v duchu a pravdě, nýbrž církev středověká, ve které kněžstvo vládne a vládnouti chce politicky, církev, ve které biskup římský, papež je prohlašován za skutečného světovládce, náměstka božího na zemi, o němž Augustinus Triumphus ve 14. stol. ve spise: O nejvyšší moci církevní (Summa de potestate ecclesiastica) užívá slov: »Pán bůh náš na zemi«. (Dominus Deus noster in terris.)

Nastal úpadek a žalostná změna: Hle, náboženství křesťanské, jež znamená obrození člověka v duchu a v pravdě, jež hlásá účinnou lásku k bližnímu, jež trpícím a utiskovaným přináší spásu, posilu, požehnání, křesťanství, jež mírní bol, stírá slzy, vlévá potěchu v srdce zarmoucená, to křesťanství, jehož evangeliem je krátké a prosté: »Miluj boha, miluj bližního«, jež chová pevné přesvědčení, že království Kristovo není s tohoto světa — toto křesťanství stavši se náboženstvím státním, bylo postátněno, právě ve stavech rozhodujících u vladařů, šlechty, kněžstva, zkrátka u mocných tohoto světa, zřeklo se původní povahy své, čím více dobývalo světa, tím více pozbývalo sebe, čím větší nabývalo moci a platnosti politické, tím méně uskutečňovalo lásku k bližnímu. — Meč, válka, krveprolévání byly u mocných tohoto světa prostředky, jimiž s vírou Kristovou šířili svou moc politickou a nadvládu společenskou. Zapomnělo se, že meč nedá se sloučiti s křížem, a zapálené hranice jsou místem, kam kacíři pro spásu svých hříšných duší byli vláčeni od těch, kteří se nazývali služebníky Kristovými, toho Krista, jenž kázal lásku a odpuštění.

Kněžstvo vládlo světem, kněžstvo v podobě církve učící nastoupilo v dědictví vševládného světového imperia římského a stalo se mocí světovou.

»Zlato zapudilo lásku, neboť láska s lakotou se nesnáší«; tak žaluje ve XIV. stol. biskup Alvarus Pelagius. »Pyšní kněží panují jako králové honíce se bez únavy za světským výdělkem, místo aby službou církevní nebe vyhledávali«, vyznává ve spise O budově Boží Gerhour z Reichersbergu. A jeden ze soudců Husových na koncilu kostnickém, Petr Alliacký, kardinál svaté církve římské, uznává, »že mezi všemi stavy kněží jediní jsou stav neslušný, jsou poskvrněni od hlavy až k patě, podléhají všem křehkostem těla«. Osvícený tento muž napsal satirický list ďábla Leriathane, ve kterém kníže tohoto světa, ďábel jménem prelátů hlásá slávu světa a radost těla, zavrhuje bibli a dí doslovně takto: »Dům boží buď Vám tržnicí. Rozkošně požívejte dní svých, ani jeden květ jarní nechť Vás neobchází. Učiňte velikými střapce svých rouch. Milujte první místa při hostinách a přední židle v synagogách. Choďte s hlavami vztyčenými a krokem drobounkým. Uvalujte desátky na kmín, ale opovrhujte přikázáním božím. Své povinnosti svalujte na bedra jiných. Snažte se po chytrosti světské a buďte moudří ve svých vlastních očích. Neboť já jsem Váš štít a Vaše veliká odměna«.

To bylo největší pokoření křesťanství: Nikdo již nepamatoval, že evangelium Kristovo je krátké a prosté: »Milujte Boha, milujte bližního«, zapomnělo se, že království Kristovo není s tohoto světa. Právě, kdy církev nabyla největší vlády světské a moci politické, bylo náboženství křesťanské v největším úpadku vnitřním i mravním. Křesťanstvím dobyla církev světa, ale světskou politickou mocí svou ničila křesťanství a vypuzovala lásku ze srdcí lidských.

Tu počíná se v tehdejší společnosti u všech národů ozývati volání, aby nastala náprava »v hlavě a v údech«. V církvi samé vzniká řád františkánský, jenž chce obnoviti ideál životní apoštolské chudoby a prostoty. Tvoří se sekta Katharů, Albigenských, Amabiciánů, bratří a sester svobodného ducha, bratří apoštolských, Valdenských, jejichž učení šíří se i do Čech a má zvláště na Písecku, Budějovicku a Jindřichohradecku mnoho stoupenců.

I v Čechách, kde zkáza mravní byla veliká, kněžstva nad počet, život jeho nemravný a pohoršlivý, mohutní tyto zlořády. Marně usilují o nápravu neblahých poměrů těch Karel IV., arcibiskup pražský

Arnošt z Pardubic — bylo potřebí mužů celých, svatých, životem Kristu oddaných, evangeliem posvěcených, kteří by v zkažené době kněžstvu lakotnému a znemravnělému kázali o prvotním křesťanství, o čistotě a vznešenosti jeho, kteří by byli odhodláni za své přesvědčení trpět ústrky a pronásledování i vlastní život přinésti v obět.

A hle, mužové takoví, naplnění duchem svatým, vyskytli se v národě českém a počali usilovně napínati luk slova božího.

Je to především Konrád Waldhauser, jenž ve zkaženém kněžstvu své doby spatřuje základní příčinu všeho úpadku života křesťanského a ze všeobecné zkázy církve čerpá přesvědčení, že blízko je Antikrist. Je to Milič z Kroměříže, jehož nadšení pro zákon Kristův a pravdu evangelia rovnalo se zanícení proroka Eliáše, který usiloval o to, aby Praha, jež byla Babylonem mravní zvrhlosti, stala se opět Jerusalémem bohatým slovem Kristovým a učením spásy. Je to Matěj z Janova, kanovník u sv. Víta, jenž ve své knize O pravidlech starého i nového zákona učinil výklad o pravém a nepravém křesťanství a prohlásil přímo, že »papež a kněží nahradili učení Spasitelovo tisícerými vynálezy lidskými«. A vyznává otevřeně ušlechtilý tento muž: »My kněží stali jsme se opovržením Kristu a svatým jeho. Satan ovládl, Antikrist vévodí a Kristus je vydán v zapomenutí.« Ale přes to věří a doufá, že nastane náprava. Blíží se podle něho doba, »kdy zničen bude Antikrist a uskuteční se na zemi království Boží, kdy zazáří v plném jasu čistota a stkvělost života v pravdě křesťanského«, a dí pln naděje: »Tak usuzoval jsem z písma svatého a věřím, že všechna jmenovaná díla lidí, ustanovení a obřady ze základů zrušeny budou a přestanou. Bůh sám vyvýšen bude, a slova jeho věčně zůstanou.«

A k nim všem pojí se český pán Tomáš ze Štítného, jenž, když nejvíce byl zarmoucen nad smrtí manželky své, kázáním Miličovým povznesl se opět k důvěře v Boha a počal jazykem českým ve spisech svých poučovati lid český o podstatě pravého křesťanství, muž, nad nějž nebylo většího mezi reformátory českými, co do síly rozumu a ducha.

Za těchto poměrů vystupuje Mistr Jan Hus. Hle, cesta Páně je připravena. Naplněn jsa opravdovou zbožností, proniknut duchem křesťanským, oddán s nadšením apoštolským vznešenému povolání kněžskému, počíná kázati lidu pražskému v kapli Betlemské výhradně jazykem českým. K tomu účelu kaple ta zřízena byla svými zakladateli, a vládl v ní duch Miličův.

Trpce naříká Hus v kázáních svých, že »ustydla láska v kněžstvu a rozmnožena jest nepravost v lidu.« Kárá nemilosrdně kněžskou zarputilost, zpupnost, lakotu, rozmařilost, svatokupectví a jiné skutky nemravné, důrazně mluví proti všeliké pověře a lehkovážnosti, jež je opakem pravé zbožnosti, nemilosrdně tepe v náboženství všelikou smyslnost, vypočítavé pobožnůstkářství, rouhavý materialismus náboženský, prodávání odpustků, pohanské ctění ostatků svatých a obchodování jimi. Tak působí Hus především náboženskomravně.

Působení Husovo má však dále veliký význam hospodářský a sociální. Jitřily tehdy v Čechách spory sociální: Mezi šlechtou a lidem selským, mezi kněžstvem a ostatními vrstvami společenskými byl rozpor. Veliké rozdíly majetkové toto jitření jen podporovaly. Statky církevní, majetek mrtvé ruky, tvořily tehdy třetinu celého království. Kněží bylo nad počet: u sv. Víta 300, na Vyšehradě 100; v Praze samé na 1100 osob bylo živo z povolání duchovního. Arcibiskup pražský měl 400 osad a na milion ročních příjmů. Vyhlídky na zaopatření a značné příjmy lákaly ke stavu duchovnímu i mnoho lidí nepovolaných. Každý sedlák dle Husa chtěl syna míti prelátem. To vše lid těžce pociťoval a volal důrazně po nápravě. Hus sám hlásal, že každá hodnost a veškerý majetek je od Boha, a že všechno vlastnictví je nespravedlivě drženo tím, kdo stížen jest hříchem smrtelným a rozpadl se s Bohem. Hus nevzpíral se názoru, že církev nemá vůbec míti časného majetku — Kristus a apoštolové byli chudí. Hus kárá výmluvně přepych veškerý, ukazuje k tomu, jak »Kristus jel na oslíku, ale nástupce jeho papež na velikém bílém oři neb hingstu ... lidé však Krista nic nedbají, ale před papežem klekají ... a on sedě na hingstu směje se tomu, že jest tak u veliké chvále.«

(Dokončení.)

Technické školství, jeho význam a reforma.

Napsal Ing. Albín Bašus.

(Dokončení.)

Třeti z úkolů technických škol jest *výchova úředníků státních*, jimž třeba jest trochu odlišné výchovy od inženýrů podniků soukromých;[39] tu jmenovitě v Německu a po něm i u nás tvoří se zvláštní typ t. zv. *správních inženýrů*.[40] Těmto má se dostati všeobecného vzdělání technického a mimo to vědomostí národohospodářských a právních, aby mohli s prospěchem zaujímati vyšší místa ve správě státní. O otázce této bylo u nás s dostatek psáno a poukazuji laskavého čtenáře na příslušnou literaturu.

Po všem tom, co jsem zde o technickém školství napsal, jest jasno, že *navrhoval bych reformu našich škol technických dle vzoru německého*; ne ovšem otrocky kopírovat, jak mi v polemice[41] imputoval prof. brněnské techniky pan List. Mám četné doklady pro to, že *jsou to právě německé vysoké školy technické, které dosáhly největšího vlivu na život hospodářský* a jsou to také ony, jež jsou vzorem Angličanům, Američanům i Francouzům. Tak výborný znatel školství anglického a amerického Dr. Ing. A. Lang praví ve svém článku: »Wirtschaftspolitik und Ingenieurfakultäten in England und Amerika« toto: »Die Vorgänge in England und Ame-

[39] Prof. Franz ve spise: Der Verwaltungsingenieur, str. 48, praví: »Die technischen Hochschulen können ihre Mission nicht begrenzen mit der Erziehung guter Baumeister, Konstrukteure und Spezialisten der verschiedensten Zweige der Technik.«

[40] Viz A. Bašus a J. Fleischner: Technikové a veřejná správa. Přehled, 1910. — Dr. V. Joachim: Součinnost právníků a techniků ve správě veřejné. Zvláštní otisk ze Správního Obzoru, roč. II., Praha 1910. Ing. B. Müller: Součinnost právníků a techniků ve veřejné správě. Zvláštní otisk z »Právníka«, roč. 46, seš. 17.

[41] Národní Listy, 31. srpna 1910.

rika bedeuten für den deutschen ingenieurwissenschaftlichen Unterricht eine Anerkennung, wie sie glänzender nicht gedacht werden kann.« —

Podobně pronesl se na př. v Bulletin de la Société d'encouragement pour l'industrie nationale (svazek 112, č. 8, r. 1909) vyslanec francouzského ministerstva obchodu M. Léduc, který studoval v Německu specielně technické školství a kartely; týž praví na str. 214:

»L'Allemagne nous bat actuellement avec le professeur sur le champ de l'industrie et du commerce, comme elle nous a battus sur le terrain militaire avec le maître d'école.« —

Konečně mohl bych uvést svědectví předsedy americké »Foundrymen Association« p. Kreuzpointnera, který byv tázán, zda jest lepší školství německé než americké, a zda Unie Severoamerická následkem méně dokonalého školství technického utrpí na svém průmyslu, pravil:[42]

»En résumé, à votre question de savoir s'il est à craindre que les États-Unis perdent un jour leur prépondérance industrielle, en raison de l'insuffissance de leur éducation technique, je réponds par l'affirmative.«

Co bych pak vedle výchovy odborné považoval za kardinální požadavek technického školství, jest výchova charakterová! Za nutno přímo považuji vštípiti posluchačům úctu ku každé práci, ať je jakákoli, jen když jest poctivá, a vštípiti jim vědomí základního znaku celé dnešní techniky: neustálého pokroku a trvalého rozvoje!

Co z toho plyne pro organisaci škol technických, bylo řečeno již dříve; ale plynou z toho i zásadní požadavky, jež třeba klásti:

a) na posluchače,

b) na professory.

Jaké požadavky klade technika na adepty inženýrství, bylo pěkným způsobem vyjádřeno v knize: Der Elektrotechniker[43] následovně:

»Die rasch vorwärts schreitende Technik braucht frische, freudige Jünger, die in der Gegenwart leben, mit offenem Blick für die Zukunft, bereit, das neu auftauchende Bessere anstatt des alten Überholten jederzeit aufzunehmen und zu fördern, und rastlos mitvorwärtszuarbeitenam Fortschritte der

[42] Cituji dle: Revue de Métallurgie, roč. 1910, č. 1., str. 82.

[43] Ze sbírky Bücher der Berufe, vydává Jaenecke, Hannover.

Menschheit.« Požadavky, které výchova inženýrů klade na professory techniky formuloval The American Machinist následovně:

1. na professury inženýrství mají býti povoláváni inženýři s důkladnou (tedy aspoň desetiletou) praksí;

2. professoři mohou se zúčastnit prací v podnicích průmyslových, aby tím neustále doplňovali své zkušenosti;

3. professoři mají se po čase vrátiti zpět do praktického života, pobýti tam nějaký čas, aby seznali současný stav a zase se vrátiti na školu. Tento třetí požadavek jest u nás sice nemyslitelný — dalo by se však vytknout, že professor nesmí setrvati na škole přes určitou dobu, neb pak jest praktický život — pro nějž má vychovávat, daleko před ním.

Vytkl bych ještě dva požadavky a to:

1. aby professor měl dostatek pedagogických schopností a universální vzdělání;

2. aby měl hlubokou intuici.

Pro zdárné působení technických škol jest nezbytno, aby professoři měli praksi[44] a to důkladnou; neboť hlavním úkolem technických škol dnes jest přece jen výchova inženýrská a od práce inženýrské, jak praví Riedler, závisí národní blahobyt.

Také práce inženýrská jest to, která učí ovládat čas, prostor a hmotu, emancipuje člověka od přírody a činí jej volným, jsou to výtvory inženýrské činnosti, které tvoří základ, na němž lidstvo buduje svou kulturu duševní. Buckle definoval kdesi pokrok jako ovládání hmoty; to dnes jest možno toliko prací inženýrů. Technické školy, tím že vychovávají zdatné badatele, že vysílají do světa inženýry, působící jak v průmyslu, tak při vedení státních záležitostí, tím, že učí cenit práci a odvažují hodnotu její a působí tak nepřímo na zrovnoprávnění stavů výdělečných, tím konají velkou práci kulturní a zajišťují si silnou posici v dnešním rámci společenského zřízení. —

Tím asi ve hlavních rysech podal jsem stav a tendence vývojové vysokého školství technického a bylo by skromným mým přáním, aby mé řádky daly podnět k nějaké větší akci za reformu našeho školství technického, jíž nám jest tolik zapotřebí — a které žto školství má pro nás význam eminentně praktický.

[44] C. Gurlitt praví v citovaném článku (Deutsche Bauzeitung, str. 765): »Sollen die Hochschulen in der Technik eine führende Stellung behalten, so ist es nötig, dass erstens ihre Professoren in engster Verbindung mit der Technik bleiben, also produktiv mitarbeiten an der Entwicklung.«

Viděl bych rád, aby na našich školách technických byli mužové hlubokého vzdělání a velikého rozhledu, mužové velkého idealismu, kteří by s láskou mluvili o svých naukách i pracích cizích, kteří by vědomě zasahovali do vývoje těch mladých lidí, již jim s důvěrou věnují nejkrásnější léta života.

Viděl bych na technice rád lidi agilní, hlubokých zkušeností a plné iniciativy, kteří by ukazovali nám, jak máme se hospodářsky vyvíjet, bychom byli zámožní, silní a kulturní.

Viděl bych rád, aby nám techniky vychovávaly inženýry všeobecně vzdělané, velkého rozhledu a pevného charakteru, inženýry, kteří by měli úctu ke každé poctivé práci a *v ní* a jedině *jí* hleděli plnit svůj životní úkol.

Pak, myslím, nebyla by hrdá slova Riedlerova, že na technické práci závisí hospodářský blahobyt i budoucnost národa a že technické školy jsou nejdůležitějšími školami moderních států — prázdnou frází — ale skutečností!

Literatura k technickému školství:

Česká: A. V. Velflík: Dějiny technického učení v Praze, Česká Matice Technická, r. 1909. — A. Bašus a J. Fleischner: Technikové a veřejná správa, nákladem Přehledu, 1910, Praha. — Národní Listy, 1910, č. 184, 204, 215 a 239.

Německá: P. F. Damm: Die technischen Hochschulen Preussens, ihre Entwickelung und gegenwärtige Verfassung, Mittler & Sohn, Berlín 1909, 8 Mk. — H. Leobner: Die Grundzüge des Unterrichtes und Erziehungswesens in den Vereinigten Staaten von Nord-Amerika, J. Deuticke, Vídeň, 1907. — C. Koehne: Der rechts- und staatswissenschaftliche Unterricht auf den technischen Hochschulen, Krayn, Berlín 1910. — Prof. A. Riedler: Unsere Hochschulen und die Anforderungen des zwanzigsten Jahrhunderts, Seydel, Berlín 1898. — Prof. A. Riedler: Die Entwickelung und Zukunft der technischen Hochschulen. Internationale Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik, 1907, 29. června. — W. Franz: Der Verwaltungsingenieur, Oldenbourg, Mnichov 1908. — S. Müller: Technische Hochschulen in Nordamerika, B. Teubner, Lipsko, 1908. — Německou literaturu uvádí dále jmenovitě C. Roscher v Handwörterbuch der Staatswissenschaften, III. vydání, IV. svazek, str. 1106.

Francouzská: O. Buyse: Méthodes americaines d'éducation générale et technique. Dunod & Pinat, Paříž, 1910. — M. Bellom: L'enseignement économique et social dans les écoles techniques à l'étranger et en France avec un plan de réforme. L. Larosse & Forcel, Paříž 1908. — P. Astier: L'enseignement technique industriel et commercial en France et à l'étranger. Paříž, 1908.

Anglická. Dr. Mullinex Walmsley: Transatlantic Engineering Schools and Engineering. Londýn 1907.

Felibrovské hnutí a jeho význam.

Napsal Dr. Jaroslav O. Hruška.

(Pokračování.)[1]

V popředí objevil se tu opět Mistral, jenž po mnohaleté práci dokončil svůj veliký dvousvazkový slovník provençalsko-francouzský (Lou Tresor dóu Felibrige 1878—1888). Tento obsahuje všechna nářečí oc-ská, jejich slovní i grammatický podklad a jest felibrům tím, čím byl Jungmannův slovník našim spisovatelům. Autor po vykonané práci, jak praví v úvodní básni Jihu (Au Miejour), kleká do brázdy, již jeho pluh vyryl a děkuje Bohu, že mu dopřál dokonati toto dílo, načež obrací se k provençalskému lidu s výzvou, aby, chce-li opět dobýti říše svého jazyka, čerpal z tohoto Pokladu pro své vyzbrojení.

Jest přirozeno, že felibrovské hnutí, zprvu čistě literární, vědeckými pracemi a poesií felibrů bezděky vyvíjelo se jako národní, sociální, náboženské i politické. Ač všichni ujišťují, že jsou proniknuti francouzským vlastenectvím, přece jen, jak zavadí o příčinu úpadku samostatnosti a jazyka jižní Francie, nemohou se vyhnouti výtkám proti severní Francii a vzpomínkám na společný boj a osud s Katalany u Mureta. Sám Mistral dotkne se každou chvíli této bolavé rány. Hned v Miréio v Ambrožově písni (I.) o boji Provençalů

[1] Nemilou shodou okolností stalo se, že první části našeho článku z předešlého čísla nedostalo se korrektury, opravujeme tu tedy nejhrubší tiskové omyly: začli (str. 645, ř. 11. sh.) čti: zašli; oeský (645, ř. 10. zd.) čti: ocský; oe (645, ř. 9. zd.) — oc; 1604 (647, ř. 14. sh.) — 1694; Raynonardova (648, ř. 15. zd.) — Raynouardova; jihoslovanských (648, ř. 2. zd.) — jihofrancouzských; Fahre (649, 1. ř. sh.) — Fabre; Točensky (649, 18. ř. sh.) — Točenky, Kadeřenky; Rectori (649, 10. ř. zd.) — Restori; Lettereture (649, 9. ř. zd.) — Letteratura; Mileno (649. 8. ř. zd.) — Milano; Provengalo (650, 4. ř. sh.) — Prouvengalo; Provengalů (650, 16. ř. sh.) — Prouvengalů; po 30 (651, ř. 6. sh.) — po 40; cascarleto (651, 16. ř. zd.) — cascareleto; veského (653, ř. 5. zd.) — ocského; ketalanulí (654, 7. ř. sh.) — katalanská; katalonského (654, ř. 13. zd.) — katalanského; Chabeneau (654, ř. 8. zd.) — Chabaneau; Moutel (t., ř. 6. zd.) — Montel; osská (t., ř. 5. zd.) — ocská.

s Angličany namířeno je ostří proti žárlivé a nevděčné Paříži. V téže básni vzpomíná se (IX.) doby, »kdy Šimon a křižácká výprava francouzská (la Crousado franchimando) a legát, jenž jim velel, přišli, ah, s celým davem rdousit Provenci a hraběte Raymonda.«

Odtud chápeme sympatie felibrů s Katalany, kdysi tak úzce politicky i literárně spjatými s Provencí, jejichž literatura vlivem novoprovençalského hnutí prodělává rovněž svůj obrozenský proces. K sblížení a utužení vzájemnosti mezi oběma národy přispělo setkání se katalanského básníka Damás Calvet r. 1860 s felibry v Tarasconě a vstoupení jeho do felibru. Od něho dověděl se Mistral o květinových hrách (jochs florals), jež byly té doby (1859) obnoveny v Barceloně a byly prvním mohutným projevem vzkříšení katalanské raçy, píše o nich ihned v Armana, horlí pro ně i ve felibru, a nehledě k silnému politickému zabarvení barcelonské manifestace, ukazuje na Provence jakožto na přirozené pojítko latinského plemene: Francie, Španělska a Italie. Vskutku také od r. 1862 zavedeny a od r. 1876 konají se pravidelně roční a sedmiroční květinové hry ve felibru. Básníkům katalanským věnuje Mistral (v srpnu 1861) nadšenou odu (I troubaire catalan), v níž projevuje radost nad obrozením katalanským a vzpomíná doby spojení Provence s Katalonií za hraběte Berengara i později, jež trvala sto let a byla jejich dobou nejslavnější; avšak když republika marseilleská prohlásila: všichni lidé jsou bratří, Šimon Montfortský »pro slávu boží a zákon silnějšího« rozpoutal křížovou válku. Vzpomíná pomoci Petra Aragonského s Katalany a porážky u Mureta a povzbuzuje k zachování staré romanské řeči, neb upadne-li národ v otroctví, »pokud zachová svůj jazyk, chová klíč, jenž jej osvobodí od pout (Se tèn sa lengo, tèn la clau Que di cadeno lou deliéuro)«. Také Roumanille plesá nade dnem, kdy vidí »Provençaly, Katalany, krásné dítky téže matky, jak poznávají se jako bratří a ruku v ruce společně pějí a milují se, jak se bratří milují!« (Saludacioun.)

Tyto projevy se množí a přátelství mezi oběma národy se od té doby utužuje, zejména když katalanský básník Victor Balaguer dochází pohostinství felibrů ve svém krátkém vyhnanství (1866) za barcelonskou manifestaci a když 30. května 1867 lord William Bonapart Wyse, horlivý člen felibru, na zámku ve Font Ségugne pořádá velkolepou slavnost pro básníky provençalské a katalanské, na níž V. Balaguer četl svoji báseň »Felibrům provencalským«. »Jsme bratří slávy, volá v ní Balaguer, stejný je náš jazyk, jedno plémě naše. Dnes nový osud dělí oba národy: ale vzpomínajíce, že třebas

dnes jsou provinciemi, včera byli národem, mohou oba ve své zemi jako zástavu spojenectví, aniž by zapřeli Španělsko, aniž by zapřeli Francii, vztyčiti jako symbol svaté svobody praporce jazyka. Neboť jazyk jest vlast, když on prchl jednoho dne, zároveň přemožena prchla samostatnost. S jazykem a vlastí u Mureta umřel vznešený květ troubadourů. Ať tedy každý brání ve své vlasti svých dějin, svého ohroženého jazyka, své posvátné svobody!« Slova ta zněla již tak jasně, že pro ně byl Balaguer prudce napadán.

Felibrové provençalští dostali od Katalanů v upomínku na jejich spojenectví stříbrný pohár s věnováním. Tento stal se symbolem bratrství obou národů a Mistral složil (v srpnu 1867) na něj píseň Pohár,[1] použiv k ní melodie staré vánoční písně Sabolyovy, jež byla přijata s takovým nadšením, že se stala národní hymnou felibru, která se zpívá při všech slavnostních příležitostech a rozpaluje lid asi tak jako kdysi naše Hej Slované.

Další utužení přátelství obou národů přivodila návštěva (1868) felibrů (Mistral, Bonaparte Wyse, Roumieux, Paul Meyer) v Katalonii, odkudž následovaly stálé styky při květinových hrách na latinských slavnostech, jichž se účastnili i jiní románští národové. Jedním z prvních propagatorů latinské idey byl baron de Tourtoulon a výše zmíněná Revue des Langues romanes jest jen jejím výsledkem.

Jak vidno, latinská idea vedla k stálému akcentování bývalých národních individualit a samostatného sebeurčení. Stále více se poznává, že bitvou u Mureta bylo rozhodnuto nejen o řeči, ale i o svobodě jihofrancouzských zemí, felibrové stále více pociťují přílišnou nadvládu Paříže a přejí si, podobně jako Katalané ve Španělsku, od ní se uvolniti. V poznámkách k svému eposu C a l e n d a u (1867) ukazuje Mistral, že pohroma albigenské války přikvačila na jižní státy francouzské právě v době, kdy činily náběh k tomu, aby se navzájem spojily a s Katalany vytvořily jednotný státní útvar. Z toho vyvozuje, že když již musila jižní Francie býti spojena se severní, měla aspoň právo býti k ní v poměru rovnosti, nikoli však podřízenosti. Samo epos Calendau má býti hrdinským eposem národním, zpřítomniti slavnou minulost jihofrancouzských zemí, býti vtělením duše Provence, duše, jež zářila v jejích dějinách a jazyku, když baroni pikartští, němečtí, bourgiňonští, svírali Toulouse a Beaucaire, jež rozněcovala muže marseilleské a avignonské proti černým rejtarům, jež nadchla poesií něžné troubadoury (Invoucacion). Jest zá-

[1] La Coupo (Lis Isclo d'or).

roveň symbolickým výrazem jejího obrození snahami felibrovskými v osobě rybáře sardelek, jenž osvobodí vílu Esterellu. Ba přičítány byly Mistralovi i snahy separatistické, když v básni Hraběnka (La Coumtesso z r. 1866, Lis Isclo d'or) nazývá severní Francii nevlastní a zlou sestrou (sourrastro). Hraběnkou rozumí se tu Provence, krásná, jará, bohatá, zpěvná, již její sestra, aby zmocnila se jejího bohatství, uzavřela do kláštera, v němž ji vězní a ze závisti jí zničila, barbarka, tambouriny a zmocnila se jejích zahrad a vinic. Básník vyzývá k útoku na tento klášter: »Vytrhneme jako vichr, bychom ztekli velký klášter. Ah, kdybyste mne slyšeli! Ah, kdybyste jen za mnou šli! Vyvrátili bychom klášter, ve dne v noci kde jen pláče, ve dne v noci zazděna je jeptiška ta krásnooká.« Mistral však ve výkladu k této básni připomíná, že Hraběnka jest allegorií proti centralisaci, jež tu zpodobena klášterem. Podobné idey hlásá Mistral i jinde (Li bon Provençau a j.) a právem tedy Charles Roux[1] o slavnosti 50letého výročí Mirèie velebil Mistrala jako »apoštola decentralisace a vtěleného představitele« Provence.

Proticentralisační snahy jihofrancouzské neustanou se ozývati od vzniku latinské idey,[2] naopak se jejím vzrůstem ještě šíří a ze slavnostních a básnických projevů přecházejí do politických časopisů a schůzí. Vidíme tu osvědčovati se slova Masarykova, že »kulturní úsilí, má-li býti úsilím, není možné bez politické perspektivy do budoucnosti« (Čas 13. ledna 1909). A tak i felibrovství, jež vylučuje v Carbatèu, spolkové agendě, politické a náboženské otázky ze spolku, naráží na ně při každé příležitosti.

Politické snahy felibrovské nebyly jednotně formulovány, jsou tu stupně od požadavků pouhého proticentralismu a regionalismu až k volnému federalismu, jakýmsi spojeným státům mezi jižní a severní Francií aneb i dokonce k chimerickému spojení latinských zemí (Francie, Provence, Katalonie, Španělska, Italie a Rumunska) kolem jednoho hlavního města, snad Avignona nebo Toulousu. Zejména Languedoc jest známo svým radikalismem.

Snahy proticentralisační ve felibru jsou úplně oprávněny a pro budoucnost jeho nutny. Vskutku dosaženo též r. 1871 některých reforem, ale celkem podržela Francie dosud zřízení, jež jí dal monarcha a centralista Bonapart. Hlavní ostří proticentralisačního boje ve Francii vůbec obrací se proti praefektům, repraesentantům

---

[1] Armana Prouvençau 1910.

[2] Paul Mariéton, L'Idée latine. Lyon 1883.

vládním, již mají značnou moc v obecní a departementální správě a ve všem, co s ní souvisí; místo nich, kantonů a departementů mají nastoupiti správcové jmenovaní krajskou radou, zřízení krajské (organisation régionale) v samostatných krajích seskupených dle zeměpisných a ekonomických poměrů.

Snahy ty mají i velký význam sociální. Ve Francii, kde se stále vylidňuje venkov na prospěch velkých měst, zvláště Paříže, jest zajisté zdravý směr, jenž budí ve venkovanu lásku a úctu k jeho vísce a polní práci, k jazyku, pro nějž má francouzský intelligent jen pohrdlivý úsměv, a hrdost na bývalou slávu jeho rodného kraje, jeho krásu a budoucí rozkvět. Mistral sám stal se tu vzorným příkladem. Ač v Paříži a francouzským jazykem mohl se státi nejznámějším básníkem své doby, zůstal v nepatrné vesničce Maillanu, aby pracoval mezi lidem jeho řečí, odmítl i po Brunetièrovi mu nabízené členství francouzské Akademie a dokázal svým krajanům, že i provençálským jazykem lze dobýti si slavného jména.

V době vzniku latinské idey bylo těžko získati Italii, ježto právě r. 1867 přispěli Francouzové k porážce Garibaldiho u Mentany. Nicméně neztráceli felibrové naděje ve sblížení všech latinských národů. Blížil se rok 1874 a s ním i pětistyleté výročí úmrtí Petrarky, jehož život byl tak těsně spiat s Avignonem a Vaucluse. Pohroma, jež zatím přikvačila na Francii a z níž se počála zotavovati, sblížila rovněž oba národy. V Montpellier vznikla tehdy myšlenka oslaviti ve felibru důstojně Petrarkovu památku. Ujal se jí horlivě Berluc-Pérussis, jehož rodina pocházela původem z Italie, a jenž svými historicko-literárními pracemi získal si velké zásluhy o felibrovství, ideu latinskou a snahy federalistické. Přes všechny překážky došlo k velikým slavnostem Petrarkovským v Avignoně a Vaucluse, jež získaly Italii pro latinskou ideu a staly se chloubou a slávou felibru. Provençalština a katalanština manifestují se tu před celým světem jako jazyky samostatné.

Významu dodalo Petrarkovým slavnostem, že se jich zúčastnil též italský vyslanec v Paříži Constantino Nigra, zástupce italského literárního světa Augusto Conti z akademie Crusca, francouzský ministr vyučování Vallon, četní učenci, politikové, literáti a cizinci. Zejména Constantino Nigra uchvátil svojí řečí, v níž dal na jevo nelíčenou úctu svého národa k francouzské kultuře a — což zvláště tehdy vážilo — upřímné sympatie k novému vzpružení se Francie po nedávné katastrofě.

Od té doby opakují se latinské slavnosti a založením časopisu Revue du Monde latin (1883) zásluhou známého nám již barona de Tourtoulon šíří se mezi všemi románskými národy. Brzy po Petrarkových slavnostech připojuje se (1878) prostřednictvím spisovatele a politika Vasila Alecsandriho († 1892) k latinské idei též Rumunsko, kde sama královna (Carmen Sylva) ji podporuje. R. 1890 putují felibrové do Florencie, aby tam při jubilejní slavnosti Beatrice, pořádané zásluhou Angela de Gubernatis, projevili při svém pobratimství s Italií i své federalistické idey a dostalo se jim projevů sympatií i od krále Viktora Emanuela.

Ve snahách decentralisačních a federalistických byla felibrům příkladem Katalonie, jež dobyla značných politických úspěchů. Za federalism bojují zvláště Xavier Ricard na jedné straně, na druhé Fréderic Amouretti, Charles Maurras a Berluc-Pérussis, jenž ve svém radikalismu volá, aby zmizela »Bastilla centralisace«.

Felibrovství čím dále, tím více vstupuje takto do fáse zjevně politické a později na shromážděních na oslavu 40- a 50letého jubilea jeho (1894, 1904) se to zřejmě přiznává. Za účelem hájení politických zájmů vedle literárních založil Fréderic Amouretti časopis Reveil de Provence, první toho druhu. Jedním z nejurputnějších protivníků třetí republiky ve felibru jest Albert Arnavielle, horlivý katolík a royalista, pilný felibristický pracovník v cevenneském kraji, jenž píše do časopisu Eclair v Montpellier. Z různosti názorů politických a náboženských povstávají ovšem i neshody mezi felibry samými, tak r. 1892, kdy při návštěvě, učiněné pařížským felibrům, Fréd. Amouretti a Charles Maurras vyslovili se jménem mladých pro federalism, kdežto starší hájili proticentralism.

S těmito směry felibru mísí se i hnutí náboženské již staršího data. Viděli jsme, že poesie felibrovská upínala na tradici nikoli svých poražených předků, jejichž hnutí vzplálo kdys po celé jižní Francii, ani troubadourů, kteří ve svých zpěvech zasypávali výčitkami Řím proti nim bojující, nýbrž na tradici římskou, jež se udržovala v živořící provençalské literatuře od XIV. století. Zřízení toulouské školy jest dle středověkého obyčeje katolického a předmět jejích básníků zvláště vzývání Panny Marie. S květinovými hrami, se slavnostmi felibrovskými jsou dosud jako ve středověku spojeny náboženské obřady, žehnání zlatých sedmikrás, stříbrných měsíčků, mše; celé zřízení felibru svědčí o tradici církevní a středověké, jména konsistoř, felibr, cabiscòu, sv. Estella, patronka felibrů.

I vzpomínky historické hlásající moc a slávu Říma zvítězily nad Muretem. Avignon s velkolepým zámkem papežů a kathedrálou, s četnými kostely, kláštery a mnichy, bývalé sídlo papežské, na něž jsou někteří felibrové tak hrdi, že s chloubou píší: »tištěno v papežském městě Avignoně« (dins la cièuta papalo d'Avignoun), »v božím městě« (Vilo-Diéu). Četné legendy a báje z křesťanského středověku splývající se zbytky pohanského kultu obestírají svým poetickým hávem malebné krajiny a města francouzského jihu a napájejí básnického ducha felibrů.

Mezi felibry nalézáme též mnoho kněží, kteří jsouce v bezprostředním styku s lidem i v nejzapadlejších krajích měli nejlepší příležitost k poznání řeči a literatury lidu, řeč jeho i z kazatelny šířili (Xav. de Fourvières a j.) a přirozeně i nové literatuře dodávali náboženský ráz. Sami první zakladatelé felibru jsou přísní katolíci. Roumanille, Aubanel i Mistral, podobně Louis Roumieux, Alex. Langlade, z mladších Albert Arnavielle, Arsène Vermenouze.

Mistralova víra je upřímná, naivní jako víra lidu, život nemá pro něho záhad, s oddaností v Boha a svaté vzhlíží s důvěrou k budoucnosti a vzdává Bohu díky za každou milost, kterou mu prokázal; Bůh a vlast ozývá se ze všech jeho projevů. Jeho Mirèio obrazí věrně jeho věřící duši,[1] proto končí tak legendárně, asketicky a visionářsky — marné je všechno štěstí na zemi, nutné je naše utrpení. Nyní na sklonku svého života překládá bibli a vydal nedávno provençálský překlad Genese s latinským textem vulgaty a francouzským překladem.[2] Kdežto však Roumanille účastnil se náboženských bojů a byl royalista (1848), Mistral osvědčuje vždy největší snášelivost a vybízí k vyloučení náboženských a politických otázek z felibru.

(Pokračování.)

---

[1] Charlons Roux označuje proto Mistralova díla za vyrostlá »z poesie jasné, biblické a idyllické (couvadou de poesèsio clarinello, biblico e idilenco«.)

[2] Paris, Champion 1910.

Zemědělství a zemědělské těžení

v Rakousku a v českých zemích proti zemědělství v jiných státech kontinentu evropského (především ve státech průmyslových).

Napsal Jan Koloušek, professor české techniky v Brně.

(Pokračování.)

VI.

Zemědělství v českých zemích proti zemědělství sousedního Saska a Durynska.

Dosud byly porovnávány výsledky našeho zemědělství v Čechách a na Moravě s celou plochou Německa, které má $7^2/_7$krát větší povrch a které v celku má nepoměrně nepříznivější přirozené podmínky úrodnosti proti našim zemím. Ale zrovna v sousedství Čech na severu je provincie pruská Sasko a k n í přiléhá jedenáct malých států severoněmeckých, které tvoří souvislé území jen asi o $^1/_8$ větší Čech, které lze také s Čechami velmi dobře srovnati pro podobné přirozené i klimatické podmínky. Těch jedenáct malých států je: Sasko království, Saská velkovévodství a vévodství (Eisenach-Weimar, Koburg-Gotha, Meiningen a Altenburg), obojí Reuss (starší a mladší linie), obojí Schwarzburg (Rudolstadt a Sondershausen), Anhalt a Brunšvik. Pro stručnost budiž nazváno území to Sasko a Durynsko (nebo Sasko s Durynskými knížectvími). Plocha všech těch dvanácti správních celků je pouze 58.549 *km*², tedy o 6.582 *km*² jen větší než Čechy čili o 12·67%. Pro srovnání zemědělského těžení s Čechami se náramně dobře hodí, protože mají přibližně stejný povrch, jako zase Morava se dá dobře porovnávat se Saskem, provincií.

Morava má 22.222 *km*², Sasko provincie 25.259 *km*², tedy o 3038 *km*² čili $13^2/_3$% více; Morava měla pak také skoro úplně stejnou lidnatost jako provincie Saská.

Počet obyvatel v Sasku s Durynskem je značně vyšší než v Čechách: v r. 1905 bylo v Čechách asi něco přes 6½ mil. obyvatel t. j. asi 126 obyvatel na 1 *km*², kdežto v Sasku a Durynsku se napočetlo 9·805 mil. lidí, tedy 167 na 1 *km*².

Tuto vysokou lidnatost dodává však jen království Sasko samo, bez něho měly ostatní ony země skoro stejnou lidnatost s Čechami, totiž 122 lidí na 1 *km*².

Přirozené poměry v Sasku s Durynskem jsou skoro stejné jako v Čechách; jest podobné jak klima tak i vodorovná rozloha půdy a geologické její složení. Sasko s Durynskem zrovna jako Čechy jsou prostoupeny na mnoze týmiž horstvy: Rudohořím, Lužickými horami a dalšími výběžky Sudet, dále jsou tam Smrčiny, Durynský les a Harz. K tomu se ovšem pojí rozsáhlé roviny v povodí Labe a jeho hlavního přítoku Sály. Půda jako vůbec v Německu ani tady nevyniká přílišnou úrodností, spíše bude v celku hubenější nežli v Čechách.

Zemědělské půdy bylo v Sasku a v Durynsku 3·987 mil. *ha*, proti 3·473 mil. *ha* v Čechách, byla o 14½% rozlehlejší (plocha celá jen o 12·7%). V Čechách zabírala zemědělská půda 66·84%, v Sasku a Durynsku 68·1%. Zemědělsky zaměstnaných (v hlavním povolání) osob bylo v Sasku a Durynsku 1·064 mil. proti 1·618 mil. v Čechách. Když k tomu připočteme také všechny, kteří měli hlavní povolání v průmyslu, v obchodu a dopravě a v zemědělství měli jen zaměstnání vedlejší, bylo v Sasku s Durynskem všech osob v zemědělství činných (v hlavním i vedlejším zaměstnání) 1·363 mil.

Při tom bude počet tento proti Čechám rozhodně příliš vysoko vzat, jelikož v Čechách při sčítání závodů v r. 1902 nebylo přihlíženo vůbec k zaměstnaným při dopravě železniční, poštovní a při telegrafu.

Podle toho bylo by tedy: v Sasku a Durynsku 1·363 mil. činných na 3·987 mil. *ha* zemědělské půdy, v Čechách 1·618 mil. činných na 3·473 mil. *ha* zemědělské půdy. Na milion v zemědělství činných připadalo tedy v Čechách 2·147 mil. *ha*, v Sasku a Durynsku však 2·925 mil. *ha* zemědělské půdy. Tu zase jako dříve narážíme na známý nedostatek zemědělské půdy pro naše zemědělsky činné lidi (čili jinými slovy na přeplnění zemědělského povolání v Čechách a na Moravě, které tkví patrně ve velmi nepříznivém rozdělení půdy).

Z oné zemědělské půdy bylo ve čtyřletí 1906—1909 poměrně ročně oseto obilím, bramborami, cukrovou řepou a zaujato luční pící v Čechách 2·563 mil. *ha*, v Sasku a Durynsku 3·055 mil. *ha*.

U cukrové řepy vzat byl průměr 1905—1906, jelikož pro Sasko s Durynskem mi pozdější data nebyla po ruce.

V Čechách to činilo 73·8% zemědělské půdy, v Sasku a Durynsku však 76·6%.

Z veškeré plochy to bylo v Čechách 49$^{1}/_{3}$%, v Sasku a Durynsku 52·2%.

Na pastviny připadalo v Čechách 7·5% zemědělské půdy, v Sasku a Durynsku sotva 2·7%. Zbývalo tedy na všechny ostatní kultury po většině intensivního pěstění v Čechách 18·7%, v Sasku s Durynskem však 20·7% [z celého povrchu bylo v Čechách asi 12½%, v Sasku s Durynskem asi 14·11%]. Tedy při značně větší kultuře obilí, okopanin a luční píce v Sasku a v Durynsku vybývaly ještě pro jiné intensivní kultury poměrně mnohem větší plochy, nežli v Čechách. Vysvětluje se to tím, že v Čechách je poměrně více lesů a pastvin než v Sasku a Durynsku.

[Celkem podrobněji připadalo (1906—1909) z veškeré plochy:

na obilí	v Čechách	30·36%	v Sasku s Durynskem		32·12%
na brambory	»	6·01%	»	»	7·72%
na cukrovou řepu (1905—1906)	»	2·93%	»	»	2·90%
na luční píci	»	10·02%	»	»	9·43%
na ostatní kultury	»	12·50%	»	»	14·11%
dohromady	v Čechách	61·82%	v Sasku s Durynskem		66·28%

Připočteme-li k tomu rozlohu pastvin v Čechách 5·01%, v Sasku s Durynskem 1·83%, dostaneme plochy veškeré zemědělské půdy.]

Srovnejme nyní úrody v Čechách s úrodami v Sasku s Durynskem v období 1906—1909, pouze při cukrové řepě béřeme průměr z let 1905—1906. [Tím se Čechám nikterak neukřivdí; neboť v 1905—1906 sklidilo se tam ročně na 152·2 tisících *ha* 44¼ mil. *q* cukrové řepy, kdežto v 1906—1909 jen ročně na 132·3 tisících *ha* jen 36·71 mil *q*. Ovšem v Německu také kleslo těžení řepy cukrové po roce 1905, ale ne v té míře jako v Čechách. V Německu se zmenšila půda cukrovkou osetá v těch obdobích ze 459·3 tisíc na 444·4 tisíce *ha* (tedy asi o 3¼%, v Čechách asi o 13%) a množství sklizené se zmenšilo v Německu asi o 12%, v Čechách více než o 17%.]

Opakujeme tu o sklizni v období 1906—1909 pro Čechy tabulku z oddílu IV. (s náležitými doplňky):

Průměrná hrubá roční úroda v Čechách:

[Celková plocha 51.967 km^2, 1·618 mil. v zemědělství činných.]

	tisíce ha	plocha osetá z celého povrchu	sklizeno v mil. q	na 1 ha q
pšenice	226·—	4·35%	4·329	19·1
žita	549·—	10·56%	9·086	16·6
ječmene	326·9	6·29%	6·124	18·7
ovsa	476·1	9·16%	7·255	15·2
všeho obilí . . .	1578·—	30·36%	26·794	17·—
brambor . . .	312·4	6·01%	35·48	113·6
luční píce . . .	520·8	10·02%	16·894	32·46
cukrové řepy . .	152·2	2·93%	44·25	290·7

Průměrná hrubá roční úroda v Sasku s Durynskem:
[Celková plocha 58.549 *km*², 1·363 mil. v zemědělství činných.]

	tisíce ha	plocha osetá z celého povrchu	sklizeno v mil. q	na 1 ha q
pšenice . . .	328·7	5·62%	8·094	24·6
žita	682·8	11·66%	13·110	19·2
ječmene . . .	268·9	4·59%	6·277	23·3
ovsa	600·—	10·25%	13·931	23·2
všeho obilí . . .	1880·4	32·12%	41·412	22·—
brambor . . .	452·1	7·72%	66·03	146·1
luční píce . . .	552·2	9·43%	23·003	41·66
cukrové řepy . .	170·—	2·90%	58·56	344·—

Srovnání těchto přehledů je pro Čechy zrovna zdrcující ve všech směrech. Na všechny plodiny kromě ječmene bylo věnováno v Sasku a Durynsku jednak mnohem více půdy, a sice jak absolutně, tak i relativně — (pouze u luční píce je procento plochy trochu skrovnější, u cukrové řepy se rozdíly v procentech asi vyrovnaly v období 1906—1909). — Ale při ječmeni, kterému jedinému věnováno značně méně půdy než v Čechách, byla přece úroda větší než v Čechách. Při všech ostatních plodinách jsou sklizně v Sasku a Durynsku nepoměrně vyšší, někde skoro, jako při ovsu, téměř dvojnásobné.

Že si to Čechy nemohou nahraditi již při žádné kultuře jiné, není potřebí dokládati, jelikož na ostatní plodiny v tabulkách hořejších neuvedené vybývalo v Čechách jen 12½%, v Sasku s Durynskem však 14·11% z celého povrchu. K tomu sluší ještě uvážiti, jak velice je v Sasku celém rozšířeno zelinářství, zvláště v okolí velikých měst (a v Sasku s Durynskem jsou dvě města přes ½ mil. obyvatel čítající a kromě toho ještě šest velkých měst s obyvatelstvem přes 100.000); jak pokročilé je pěstění všelikých zahradních plodin i zušlechťování semen všeho druhu! Stačí jen upomenouti na světo-

známé podobné kultury u Erfurtu a Quedlinburku nebo na pokusná pole u vysoké školy zemědělské v Halle (přičleněné k universitě). Ze Saska k nám dovážejí se nejlepší semena řepy cukrové, která se u nás skoro výlučně sejí, ale odtamtud vyvážejí se skoro všechna lepší semena zemědělských plodin, z nichž plyne arci nepoměrně vyšší zisk nežli z obyčejných seteb ostatních.

Je potřebí, abychom ony výsledky sklizní převedli na stejné jmenovatele. To jsou buď stejné plochy veškerého povrchu, co se tu může beze vší výhrady provésti, jelikož přírodní poměry jsou v obojích zemích stejné, nebo se k tomu ještě lépe hodí stejný počet osob v zemědělství činných, nebo konečně stejný počet obyvatel vůbec. Při porovnání na stejný počet obyvatel nesmí se ovšem zapomenouti, že je v Sasku mnohem vyšší lidnatost (126 v Čechách, 167 v Sasku s Durynskem na 1 km^2) a že také tam příslušníci zemědělští tvoří jen dosti nepatrný zlomek obyvatelstva (18·8% ze všeho obyvatelstva proti 35·7% v Čechách).

Podle těchto měřítek připadlo hrubé roční úrody v milionech q

na 10.000 km^2 veškeré plochy:

	obilí	brambor	luční píce	cukr. řepy
v Čechách	5·156	6·827	3·251	8·515
v Sasku s Durynskem	7·084	11·278	3·929	10·002

na 1 milion při zemědělství činných osob:

	obilí	brambor	luční píce	cukr. řepy
v Čechách	16·56	21·93	10·44	27·35
v Sasku s Durynskem	30·38	48·45	16·88	42·97

na 1 milion zemědělských příslušníků:

[v Sasku s Durynskem napočetlo se 1907 zemědělských příslušníků 1·876 mil., v Čechách 1900 pak 2·255 mil.]

	obilí	brambor	luční píce	cukr. řepy
v Čechách	11·88	15·73	7·49	19·62
v Sasku s Durynskem	22·07	35·20	12·26	31·22

[Počet obyvatel čítáme ve čtyřletí 1906—1909 průměrně v Čechách 6⅔ mil., v Sasku s Durynskem 10 mil.]

na 1 milion obyvatel:

	obilí	brambor	luční píce	cukr. řepy
v Čechách	4·01	5·32	2·53	6·64
v Sasku s Durynskem	4·14	6·60	2·30	5·86

Z těchto srovnání je zřejmo, že úrody v Čechách zůstávají daleko za sousedním Saskem a Durynskem. I na každou hlavu připadá asi stejná úroda v Sasku a Durynsku (ještě o nějaký zlomek vyšší)

jako v Čechách, ačkoli v Čechách je mnohem menší lidnatost a mnohem více příslušníků zemědělských.

Počítáme-li jen potravní plodiny (obilí a brambory), dostaneme tato čísla čisté úrody v milionech *q* obilního ekvivalentu:

	na 10.000 km² veškeré plochy	na 1 mil. zem. činn.	na 1 mil. zem. přísl.	na 1 mil. všech obyv.
v Čechách	5·795	18·61	13·40	4·52
v Sasku s Durynskem .	8·532	36·66	26·63	5·—

V Sasku a Durynsku čisté úrody obilí a brambor dohromady jsou na týž povrch počítané o 47·7% hojnější než v Čechách, na týž počet zemědělsky činných jsou téměř dvojnásobné (o 97% hojnější) a podobně téměř dvojnásobné na týž počet zemědělských příslušníků (o 98¾% hojnější), ano jsou i na týž počet obyvatel o 10·6% vyšší, ačkoli je tam tak hustá lidnatost. Kdyby se v Sasku a Durynsku spokojili stakovou výživou jako v Rakousku, mohli by ještě ze své vlastní domácí úrody na 10 mil. *q* obilí ročně vyvézti. Zatím ovšem značně asi nad 10 mil. *q* obilí musí z ciziny bráti. [Průměrná roční spotřeba obilí a brambor v Německu přesahovala 6 *q* ekvivalentu obilního na hlavu a v zámožném Sasku byla jistě tato spotřeba ještě vyšší.]

Zbývá srovnati ještě stav dobytka v Sasku a Durynsku s českým.

V Sasku a Durynsku bylo v r. 1908 napočteno tisíců:

koní	hověz. dob.	vepř. dob.	ovcí
516·—	2231·8	3347·1	1152·5

Porovnáme opět s Čechami (a Dánskem) podle trojího měřítka (dle veškeré plochy, dle plochy zemědělské půdy a podle počtu osob činných v zemědělství).

Na 10.000 *km²* veškery plochy připadlo tisícek

	koní	hověz. dob.	vepř. dob.	ovcí
v Čechách	44·2	434·6	132·5	43·9
v Sasku s Durynskem	88·1	381·—	571·7	196·9
[v Dánsku	124·9	472·1	373·7	224·9]

Na 10.000 *km²* zemědělské půdy tisícek

	koní	hověz. dob.	vepř. dob.	ovcí
v Čechách	66·1	650·2	198·3	65·7
v Sasku s Durynskem	129·4	559·8	838·7	289·1
[v Dánsku	185·8	700·8	554·6	337·7]

Na 1 milion v zemědělství činných [Při tom počítáme v Čechách jako již dříve zde 1·618 mil., v Sasku s Durynskem 1·363 mil., v Dánsku $^{8}/_{15}$ mil. činných] v tisících:

	koní	hověz. dob.	vepř. dob.	ovcí
v Čechách	142	1394	426	141
v Sasku s Durynskem	379	1638	2456	846
[v Dánsku	913	3409	2731	1644]

K těmto číslicím obšírného výkladu není potřebí, mluví dosti zřetelně na odsouzení našeho dobytkářství; dosti o tom bylo již uvažováno v oddílu IV. K tomu jen podotknouti dlužno, že sice aspoň při hovězím dobytku se pozoruje jakási přednost Čech, ale ta zmizí hned, když počítáme počet kusů připadající na zemědělsky činné osoby. Přidáno bylo také Dánsko, aby se vidělo, že samo Sasko s Durynskem nevyniká ani tak příliš svým chovem dobytka (kromě dobytka vepřového), jak je to ovšem přirozené při zemi tak eminentně obilní. Že ovšem i tak proti těmto našim sousedům na severu jeví se náš stav dobytka ubohe žalostným, to je zajisté hrozně na pováženou.

Zbývá ještě srovnati Moravu se Saskem provincií i se Saskem královstvím, k čemu podán je tu pouze materiál statistický bez obšírného slovního výkladu. Tento výklad byl by zcela obdobný, jako při srovnání Čech se Saskem a Durynskem.

Sasko provincie má 1·8103 mil. *ha* zemědělské půdy čili 71·7% celého povrchu (na Moravě 69·2%). Z této půdy 1906—1909 bylo věnováno průměrně ročně na obilí, brambory, cukrovou řepu a luční píci 1·4021 mil. *ha*, t. j. 77·45% (na Moravě 73·43). [Z celé plochy bylo v Sasku 55½%, na Moravě 50¾%.] Poněvadž pastviny na Moravě zaujaly 8·23% zemědělské půdy, v Sasku však jen 3·72%, vybývalo pro ostatní kultury na Moravě asi 18·3%, kdežto v provincii Sasku 18·8%, tedy pořád ještě více, ačkoli tam tolik více půdy připadlo na obilí, okopaniny a luční píci.

Sasko království má zemědělské půdy 1·0282 mil. *ha* čili 68·6% povrchu; na obilí, brambory, luční píci a cukrovou řepu připadlo v 1906—1909 průměrně ročně 0·787 mil. *ha* (t. j. 76·6% zemědělské půdy a 52½% celého povrchu); pastvin tam bylo však jen 0·8%, tak že na všecky jiné kultury zbylo 22·6% zemědělské půdy.

(Pokračování.)

Zatímní výsledky letošního sčítání lidu.

Napsal Ant. Boháč.

(Pokračování.)

Také na českém území máme několik okresů se vzrůstem nadprůměrným. Na prvním místě jest to Praha s přilehlými soudními okresy. Důležito jest, že v posledních letech toto největší naše immigrační středisko pozbylo na přitažlivosti, ač z daleka ne takovou měrou jako největší immigrační středisko na půdě německé. Kdežto v letech 1890—1900 přibylo Praze a sousedním okresům 122.031 obyvatelů, t. j. 27·49%, přibylo jim nyní jen 108.847 duší. Relativní přírost nynější jest od r. 1869, tedy za poslední 4 desítiletí, nejnižší; v l. 1869—1880 obnášel 25·56%, v l. 1880—1890 24·47% a po přechodném zvýšení na konci století 19. klesl nyní na 19·23%. Za to však pozorujeme jiný zjev důležitý, který asi s tímto bude v souvislosti: okresy na východě k tomuto centru přiléhající a s karlínským a žižkovským sousedící vykazují nápadné zvýšení přírůstku obyvatelstva a to i na venkově. Tak okresu českobrodskému přibylo v letech devadesátých jenom 0·89% obyvatelstva, nyní však 9%, vzrůst okresu brandýsského stoupl z 5·14% na 14·8% a podobně, třeba ne takovou měrou, zvýšil se přírůstek populace v okresu říčanském. Osvětliti tento úkaz bude možno teprve na základě podrobných výsledků sčítání, pravděpodobně však možno souditi, že drahotní a bytové poměry ve Velké Praze vyhánějí dělnictvo již na venkov od Prahy vzdálenější, má-li s Prahou příznivé spojení železniční.

Krajům na západ od Prahy ležícím přibývalo již delší dobu silně obyvatelstva vlivem hornictví, hutnictví a průmyslu železářského. Střed tohoto území tvoří Kladensko, k němuž se pojí z jihu okres berounský, ze severu slánský. Také tyto kraje potkal osud hornických okresů německých; jejich vzrůst jest absolutně o hodně menší, než v období předcházejícím, tím spíše ovšem poměrně, ač dosud zůstává dosti vysoko nad průměrem zemským (dělá nyní

12·64%). Za to vzmohl se nyní ze západu k nim přiléhající okres novostrašecký, který tím k tomuto území se připojuje; v letech sedmdesátých mu obyvatelstva ubylo, nyní však má vzrůst 13·1%, který rozložen jest po celém okrese.

Mimo tyto dva rozsáhlejší obvody, jež vlastně spolu souvisí, rostly větší měrou na českém území již jen okresy jednotlivé, ty pak hlavně vlivem svých měst. Tak vzmáhala se již ode dávna populace okresu plzeňského a budějovského vlivem hlavně obou největších českých měst venkovských. V tomto období však nastalo značné zpomalení v jejich rozvoji; Plzeňsko vzrostlo nyní pouze o 22·1%, kdežto v období předcházejícím o 36·74% (v letech osmdesátých o 26·99%) a budějovský okres o 18·7% proti dřívějším 27·38%. Z ostatních českých okresů měl v letech devadesátých (resp. i dřívějších) pozoruhodný vzrůst ještě jen okres náchodský (25·04%, resp. 22·41% v letech osmdesátých) a přechodně i okres lounský (18·26%) následkem zřízení železniční strojovny. Náchodsko svůj rozmach zmírnilo, ač nadprůměrný přírůstek podrželo (16%), za to připojil se k němu nyní sousední okres úpický (nynější vzrůst 16·4%) a prostřednictvím Úpicka okres královédvorský, v němž vlivem rozvoje Králové Dvora přírůstek obyvatelstva stoupl ze 4·57% na 15·4%. Ve všech těchto okresech pracují velké továrny textilní a, jak tovární průmysl textilní (nikoli domácký, který je v plném úpadku) vykonal na českém severovýchodě příznivý vliv na poměry populační, ukazuje mimo tyto tři okresy zvláště také Semilsko. Kdežto semilskému soudnímu okresu v letech devadesátých obyvatelstva ubylo (0·46%), přibylo mu nyní dokonce 11·4% (hlavně vlivem Podmoklic) a také okres lomnický dopracoval se z úbytku ke vzrůstu 6%. Vlivem svých okresních měst se v posledním desítiletí povznášejí dosti vysoko nad průměr zemský okres královéhradecký, jehož vzrůst dělal v letech 1880—1890 pouze 2·61%, nyní však 14·7%, pardubický (nynější vzrůst 14·9% proti 7·27% před 20 lety) a pak vlivem České Třebové a jejího předměstí Parníku okres ústecký nad Orlicí (nynější vzrůst 13%, před 20 lety 4·39%). Podobné nápadné zlepšení najdeme vlivem Něm. Brodu u okresu německobrodského a pak menší měrou u rakovnického působením Rakovníka.

Naproti těmto krajům se silným vzrůstem obyvatelstva, které zaujímají jen malou část českého území v Čechách,[1] stojí rozsáhlá území, jimž obyvatelstva buď vůbec ubývá

[1] Vzrůst větší 10% mají jen ještě okresy boleslavský, nymburský a roudnický.

anebo přibývá měrou tak nepatrnou, že nemají do úbytku daleko. Jest všeobecně známo, že na českém jihu nalézá se ohromné prostranství, jež propadlo vylidňování, a mimo okolí Plzně a Budějovic není tu snad okresu, jenž by aspoň v některých z oněch 5 období, jež od r. 1857 počítáme, nevykázal se úbytkem obyvatelstva, velká většina z nich ztrácela své obyvatelstvo po období několik, ba některé po všechna.

Souvislé území, jemuž v jižních Čechách v posledním desítiletí 1900—1910 obyvatelstva ubylo, tvoří celkem 28 českých okresů, mimo ně pak osaměle leží ještě okresy dva. Srovnáme-li nynější stav s dřívějším, musíme přiznati, že přece jen do jisté míry se tu poměry lepší, a to jednak počet vylidňovaných okresů se ztenčuje, jednak také intensita vylidňování větším dílem se menší. V letech osmdesátých i devadesátých minulého století bylo vylidňované území značně rozsáhlejší a pak máme tu nyní přece již 7 okresů (mimo plzeňský a budějovský), kterým přibylo obyvatelstva aspoň nad 5%, kdežto v dřívějších obdobích byly takové okresy celé dva. Zvláště na západě (na Klatovsku, Přešticku), pak na jihu (na Písecku, v okrese hlubockém a lišovském) a dále při hranicích českomoravských znamenáme zlepšení poměrů dosti patrné. Zdá se, jako by vylidňování postupovalo z jihozápadu na severovýchod do středu království. Dnes nejsilněji postiženy jsou vylidňováním okresy uhlířsko-janovický, který pozbyl dokonce 8·1% svého obyvatelstva, pak černokostelecký (5·3%) a ty přece k českému jihu se již asi nepočítají; vedle nich nejvíce ztratilo celé hejtmanství sedlčanské, v němž již tak dlouhou dobu s intensitou stále se stupňující vylidňování řádí (v l. 1880—1890 ubylo mu 2·97% obyv., v l. 1890—1900 4·26% a nyní již 5·1%) a pak okres příbramský, kde úpadek dolování působí rovněž osudně: okres, kterému ještě v letech 1880—1890 přibylo 12·91% obyvatelstva, má nyní úbytek 6%. Tento postup na sever, jakož i ta okolnost, že v posledních 10 letech ubylo obyvatelstva Kouřimsku, venkovu okresu kutnohorského, že v letech devadesátých se vylidňovalo Čáslavsko, Přeloučsko, kde jsou jiné poměry než na českém jihu a kde také nelze jako příčiny uváděti chudobu kraje, nedostatečné kommunikace, rozsáhlá latifundia schwarzenbergská, ukazuje, že dosud se otázka jihočeská posuzovala s úzkého hlediska, že jsou tu ještě jiné příčiny, které na tomto úkaze mají spoluvinu, vedle těch, jež se obyčejně uvádějí. Zjistiti je, bude úkolem české statistiky.

V letech osmdesátých i devadesátých bylo také dosti velké území, jež se vylidňovalo a na něž se u nás obyčejně zapomínalo, v Čechách

severovýchodních, v podhoří krkonošském. Nyní nastalo tu zlepšení poměrů dosti pozoruhodné a na některé nápadné zjevy měl jsem již příležitost ukázati. Přes to jest tu ještě několik okresů, u nichž i letošním sčítáním zjištěn byl úbytek obyvatelstva. Jest to celý politický okres jičínský, okres českodubský, který souvisí s vylidňovaným územím německým v Čechách severních, okres vysocký a málem i v jeho sousedství ležící jilemnický, které se spojují s německým okresem roketnickým, osaměle ležící okres nechanický, pak novoměstský a skoro i opočenský přiléhající k německému území v horách Orlických, a konečně na moravské hranici litomyšlský.

Těch pak krajů, které by měly vzrůst normální, blížící se průměru zemskému, jest počet poměrně malý; většina okresů, jimž obyvatelstva přibylo, má přírůstek často hodně podprůměrný. Kraje, jichž populace v posledním desítiletí vzrostla normálně, leží hlavně ve středních Čechách na Polabí na rozhraní mezi vylidňovaným nebo nepatrně se rozvíjejícím územím jihočeským a mezi podhořím krkonošským, které až na jednotlivé výjimky, způsobené rozkvětem průmyslu, hlavně textilního, a rozvojem některých měst, se přece také jen nalézá v celkové stagnaci.

V ý v o j M o r a v y byl poněkud jiný než vývoj Čech. Morava zachovala si mnohem více svůj agrární ráz než království, zaměstnání průmyslová sice také na ní se šířila na úkor zemědělství a zatlačovala je do pozadí, ale zprůmyslovění země nepostupovalo tu z daleka tak rychle jako v Čechách. To ovšem mělo své důsledky také pro rozvoj populace. Jednak měla Morava dosud menší vzrůst obyvatelstva nežli Čechy mimo léta osmdesátá, jež byla pro země české dobou kritickou, jednak vývoj její byl stejnoměrnější a mnohem klidnější a nepodléhal takovému kolísání, jaké vidíme právě u Čech. Zřejmým se to stává zvláště v periodě desetileté právě ukončené. Kdežto Čechám následkem patrné stagnace v některých odvětvích průmyslových, především v hornictví, jak právě v předchozím bylo dovozeno, přibylo obyvatelstva i absolutně méně než v posledním desítiletí devatenáctého století, má nyní Morava i relativní a tím spíše ovšem také absolutní přírůstek větší, ačkoli i v hornických krajích moravských (na Ostravsku) vzrůst populace silně povolil.

Mnohem větší a závažnější jsou mezi oběma zeměmi rozdíly, přihlížíme-li k v ý v o j i n á r o d n o s t n í c h ú z e m í. Němci usazeni jsou na Moravě zrovna tak jako v Čechách v horských pásech pohraničních s tím však rozdílem, že německé kraje moravské nemají onoho přírodního bohatství (hlavně uhlí) jako německé kraje

Čech, následkem toho nemohly na nich tou měrou se rozvinouti ony velké závody průmyslové, jež podmiňují rozkvět krajiny a její populace v prvé řadě; provozoval a provozuje se sice také na nich průmysl, ale hlavně jen domácí textilnictví, to však poslední dobou upadá a na rozvoj obyvatelstva působí právě ve směru opačném: kraje se vylidňují. Tak se stalo, že souvislé německé území na severní Moravě propadlo do té míry vylidňování, že mu obyvatelstva přímo ubývalo (aspoň do r. 1900), německý pás na jižní Moravě měl vzrůst obyvatelstva celkem nepatrný a velký ostrov svitavskolanškrounský nebyl od vylidňování daleko. Že v l. 1890—1900 německé jazykové území na Moravě přes to vzrostlo přece aspoň o 3·92%, způsobily jedině německé ostrovy brněnský a olomoucký, jimž vlivem obou měst a obcí předměstských přibylo obyvatelstva měrou značnou.

Abychom si mohli opět utvořiti aspoň přibližnou představu o vývoji české a německé oblasti na Moravě hlavně za posledních 10 let, rozdělíme také moravské okresy (soudní) na 4 skupiny, tak jako jsme to učinili při Čechách. Výsledek, k němuž dospějeme, zračí se nám v těchto přehledech:

	Počet obyvatelů			
	1880	1890	1900	1910
I. okresy jednojazyčné české	1,282.107	1,347.784	1,432.876	1,551.258
II. » smíš. s čes. většinou	272.638	304.050	356.046	394.697
III. » » s něm. »	326.509	346.050	366.861	387.028
IV. » jednojazyčné něm.	271.953	278.986	281.923	287.931
A. okresy většinou české	1,554.745	1,651.834	1,788.922	1,945.955
B. » » německé	598.662	625.036	648 784	674.959
Morava	2,153.407	2,276.870	2,437.706	2,620.914

	Vzrůst obyvatelstva				
	1869-1880[1]	1880-1890	1890-1900	1900-1910	1900-10 více (+) resp. méně (—) než 1890-1900
I.	86.586	65.677	85.092	118.382	+ 33.290
II.	27.615	31.412	51.996	38.651	— 13.345
III.	14.612	19.341	20.811	20.167	— 644
IV.	11.631	7.033	2.937	6.008	+ 3.071
A.	114.101	97.089	137.088	157.033	+ 19.945
B.	26.243	26.374	23.748	26.175	+ 2.427
Morava	140.344	123.463	160.836	183.208	+ 22 372

[1] Týká se jen obyvatelstva civilního.

	Percentuální vzrůst obyvatelstva				
	1869-1880[1]	1880-1890	1890-1900	1900-1910	1900-10 více (+) resp. méně (—) než 1890-1900
I.	7·43	5·12	6·31	8·26	+ 1·95
II.	9·87	11·52	17·10	10·86	— 6·24
III.	4·83	5·92	6·01	5·50	— 0·51
IV.	4·66	2·59	1·05	2·13	+ 1·08
A.	7·89	6·24	8·30	8·78	+ 0·48
B.	4·75	4·41	3·80	4·03	+ 0·23
Morava	7·02	5·73	7·07	7·52	+ 0·45

Z 1000 obyvatelů připadá na jednotlivé skupiny

	1880	1890	1900	1910
I.	595·4	592·0	587·8	591·9
II.	126·6	133·5	146·1	150·6
III.	151·7	152·0	150·5	147·7
IV.	126·3	122·5	115·6	109·8
A.	722·0	725·5	733·9	742·5
B.	278·0	274·5	266·1	257·5
Morava	1000	1000	1000	1000

Po všecka období, jež můžeme pozorovati, s částečnou výjimkou v l. 1880—1890, vynikají obojí okresy české, jednojazyčné i smíšené, nad německé. Na prvním místě stály vždy smíšené okresy s českou většinou, předčíce tak značně české okresy jednojazyčné. V období 1890—1900 vykazují tyto smíšené okresy dokonce přírůstek 17·1%, jenž jest téměř třikrát větší než vzrůst okresů ryze českých, stojících na druhém místě. V tom ohledu podobají se smíšeným okresům s německou většinou obyvatelstva v Čechách, kteréž rovněž tak ostře se odlišovaly od ostatních skupin. Příčina této vzájemné shody leží ovšem na snadě. Zrovna jako v Čechách v této skupině tón udávají okresy hnědouhelné pánve v Podkrušnohoří, rovněž tak na Moravě rozhodující jest tu hornický okres ostravský, který ke sklonku minulého století vykazoval vzrůst dokonce 79·48%.

Přírůstky okresů ryze českých a smíšených s německou většinou byly si v posledních 30 letech 19. věku poměrně velice blízko; obojí stály něco pod průměrem zemským, v letech devadesátých byl vzrůst ryze českých okresů o málo vyšší, v letech osmdesátých naopak nižší. Za to v letech sedmdesátých byly mezi oběma těmito skupinami difference velmi značné, a to ve prospěch okresů českých. Na posledním místě v pořadí oněch 4 skupin stály

[1] Týká se jen obyvatelstva civilního.

okresy jednojazyčné německé; populace jejich rostla měrou velice nepatrnou, v desítiletí 1890—1910 pouze o 1·05%.

Rozdělíme-li všecky okresy moravské podle národního rázu většiny obyvatelstva pouze ve 2 skupiny, vidíme, že byl dosud vždycky veliký a patrný rozdíl mezi okresy většinou českými a okresy většinou německými. Okresům českým přibývalo obyvatelstva mnohem rychleji než německým, a srovnáme-li tyto poměry s Čechami, shledáme, že na Moravě jde vývoj směrem docela opačným proti Čechám. Zvlášť veliké a nápadné difference vidíme tu v letech devadesátých. Tehdy okresy většinou německé vzrostly pouze o 3·8%, naproti tomu přírůstek v okresích většinou českých obnášel 8·8% a byl tedy, srovnáme-li jej s německým, více nežli dvojnásobný. Odtud zastoupení českých okresů v obyvatelstvu Moravy je na stálém a rychlém vzestupu, jak zvláště jasně nám vysvítá z přehledu posledního; dnes žije v okresích s českou majoritou obyvatelstva o 20·5% moravských obyvatelů více než před 30 lety.

Obraz, který nám ve vývoji populace skýtalo poslední desítiletí století 19., zůstal v celku nezměněn také do začátku 20. století; ovšem nastaly při tom některé změny, celkem však přece rázu podružnějšího. Pořad skupin okresů, seřazených podle velikosti přírůstku, jest týž, jaký byl v periodě předchozí. Na prvním místě stojí opět smíšené okresy s českou většinou, po nich následují okresy ryze české, na to smíšené s německou většinou a posléze jednojazyčné německé. Avšak vzrůst českých okresů smíšených jest nyní mnohem menší nežli v období předešlém. Absolutní přírůstek obyvatelstva klesl v nich z 51.996 na 38.651, tedy o 13.345, relativní pak tím spíše z 17·1% na 10·86%, tudíž o celých 6·24%. Máme tu před sebou poměry obdobné poměrům ve smíšených okresích s německou většinou v Čechách a také příčina této změny je skoro táž. Zmenšení vzrůstu populace v této skupině okresů zaviněno jest Ostravskem, jemuž nyní přibylo jen 22.956 obyvatelů proti dřívějším 38.582, takže jeho relativní vzrůst rapidně klesl ze 79·48% na 26·3%. Tento ústup v okresích smíšených jest však úplně nahrazen dalším zlepšením v okresích ryze českých. Těmto okresům přibylo nyní obyvatelů téměř o celá 2% více než v letech devadesátých, absolutně pak o 33.290 duší, tak že celkově v okresích většinou českých, jednojazyčných i smíšených dohromady, jest nyní vzrůst obyvatelstva o ½% vyšší (teď 8·88%) nežli v desítiletí předchozím.

Smíšené okresy německé mají rovněž zmenšený přírůstek obyvatelstva jako smíšené okresy české, a dělá nyní jen 5½% proti dřívějším 6%; takto klesla tato skupina okresů dosti hluboko pod průměr zemský. Okresům jednojazyčným německým přibylo sice nyní obyvatelů více nežli dříve, nicméně jsou populační poměry v nich stále velmi nepříznivé, neboť vzrostly pouze o 2·13%.

Celkem pak zůstává mezi okresy většinou českými a německými na Moravě týž vztah, jaký byl koncem minulého věku. Vzrůst okresů českých jest proti německému opět více nežli dvojnásobný a tudíž pro nás stojí národnostní poměry stále velmi příznivě, mnohem příznivěji než v Čechách.

Sledujeme-li nyní, jak vzrůst obyvatelstva rozložen jest po Moravě, sledáváme, že z německých okresů má vzrůst větší 10% mimo města (s vlastním statutem) Brno a Znojmo jediný okres fulnecký, který vzmohl se teprve v době nejnovější, neboť ještě v letech osmdesátých mu obyvatelstva ubývalo a v desítiletí následujícím přibylo jen 3·59%; k němu se připojuje aspoň se vzrůstem nad průměrem zemským stojícím (9·7%) sousední okres novojický s nepatrnou majoritou německou. U žádného jiného okresu německého nedosahuje vzrůst populační průměru zemského, většina z nich končí také v tomto posledním období passivem.

Z toho vyplývá, že kraje, z nichž obyvatelstvo se soustřeďuje, leží výhradně na území českém. Dříve se nejvíce hromadila populace v okrese ostravském, jenž koncem minulého století měl vůbec nejvyšší vzrůst v Rakousku. O změně, jež tu nyní nastala, jsem se zmínil shora, obyvatelstva přibylo tu nyní mnohem méně než v období předcházejícím. K Ostravsku přiléhají 2 okresy s přírůstkem nadprůměrným, místecký a zvláště příborský (12·9%), kde přibývání obyvatelstva zdá se býti rozloženo dosti souměrně po celém okrese.

Nyní nejvyšší přírůstek obyvatelstva, předstihnuv tak Ostravsko, má venkovský okres brněnský (28·1%, v letech devadesátých jen 22·14%), který s městem Brnem (nynější přírůstek 14·3% proti předcházejícím 15·75%) tvoří druhé moravské středisko immigrační. V okresích k brněnskému přiléhajících se poměry populační zlepšily v posledním desítiletí měrou velmi patrnou a takto se nám na mysl přivádí obdobný zjev, jejž jsme pozorovali v okolí pražském. Okresu blanskému přibylo nyní 10·3% obyv. (v letech osmdesátých jen 3%, v devadesátých 7·67%), slavkovskému dokonce 11·3% proti dřívěj-

ším 3·48% (resp. 5·67% v l. 1880·1890 — srv. okres brandýsský nad Labem!) a také okres tišňovský vykazuje nyní vzrůst 6·6% proti dřívějším 0·03%; jen Ivančicko má stále přírůstek stejnoměrný přesahující 8%.

Třetí středisko immigrační nacházíme v úvalu hornomoravském a tvoří je okres olomoucký, přerovský a prostějovský. Zvláště posledním dvěma přibylo obyvatelstva mnohem více než v obdobích dřívějších (17%, resp. 17·6%) a na vzrůstu tom súčastněna jsou nejen obě města, nýbrž také obce venkovské.

Konečně nadprůměrný přírůstek populace vykazuje několik českých okresů jihomoravských, v úvalu dolnomoravském ležících. Jsou to okresy břeclavský, hodonský, kyjovský, hradištský a brodský. Většina z nich jsou okresy téměř výhradně rolnické, tak že máme tu před sebou v zemích českých již velice vzácný zjev, že by zemědělství působilo ještě nadprůměrné rozmnožení populace. Městům aspoň některým (na př. Uh. Hradišti, Uh. Brodu a j.) přibylo obyvatelstva mnohem méně než jejich agrárnímu okolí.

Tyto čtyři skupiny okresů spojeny jsou kraji se vzrůstem aspoň průměru zemskému se blížícím (větším 5%), tak že můžeme říci, že celá střední, jihovýchodní a východní Morava má v celku vzrůst obyvatelstva průměrný nebo i nadprůměrný. Naproti tomu celé pomezí severní, západní a jižní tvoří velké souvislé území, jež ve svém rozvoji jest úplně zaraženo. Přemnohým okresům obyvatelstva vůbec ubývá, jiné mají vzrůst tak nepatrný, že do vylidňování nemají daleko a na celém tom prostranství jako ostrůvky vynikají pouze okres zábřežský a jihlavský, jimž však nepřibylo o mnoho více obyvatelů než 5% (zábřežskému 5·2%, jihlavskému 5·3%). Vůbec obyvatelstva ubylo okresům 16, z nichž jen 2 leží na jihu, ostatní spolu souvisíce, nacházejí se na Moravě severní a západní. Z těchto 16 okresů jest 10 okresů německých (9 na severní Moravě a vranovský na jižní) a jenom 6 má českou majoritu obyvatelstva (kunštátský, bystřický, novoměstský a velkobytešský jsou ryze české, dačický na jihu a konický na severu smíšené s českou většinou). Připojují pak se vylidňované nebo v stagnaci se nacházející okresy moravské jednak k vylidňujícímu se českému jihu, jednak k pohorským okresům severočeským.

Od Moravy i Čech liší se Slezsko svým rázem téměř úplně industrielním. Proto také přibývalo mu dosud vždy mnohem více obyvatelstva než oběma ostatním zemím českým, ba rozvojem své populace stálo s jedinou výjimkou let osmdesátých nad průměrem

říšským. V prvé řadě působilo tento rozkvět ovšem hornictví, jež také zavinilo jisté zpovolňování v desítiletí právě uplynulém. Absolutně přibylo sice Slezsku obyvatelů o něco více než v periodě předchozí, avšak poměrný přírůstek klesl z 12·3% na 11·2%. Takto Slezsko zaujímá střední postavení mezi Čechami a Moravou.

Tato korunní země rozpadá se ve dvě části, Opavsko a Těšínsko, jež svým rozvojem stály si dosud v naprostém kontrastu. To, že Slezsko předčilo obě ostatní země koruny české, působilo jedině Těšínsko, jež vykazovalo aktivní bilanci proudů stěhovacích, kdežto Opavsku přibývalo obyvatelstva měrou tak nepatrnou, že nemělo do vylidňování daleko.

Chceme-li přihlížeti k vývoji národnostních území slezských, českého, německého a polského, musíme se spokojiti rozdělením okresů pouze podle většiny obyvatelstva. Dosud stály okresy německé v naprostém odporu k okresům českým a polským. V letech 1890 až 1900 přibylo okresům německým jenom ¾% obyv., tak že neměly do plného úbytku obyvatelstva daleko (velká většina z nich ovšem populace vystěhováním pozbývala), naproti tomu okresy polské vzrostly o 20·84% a české dokonce o 22·78%.

(Pokračování.)

K otázce sebevražednosti mládeže. Zhodnoťme život!

Napsal Břetislav Foustka.

(Pokračování.)

Lze-li velmi často mluvit při tom o spoluvině rodičů, kteří dítě vyhánějí za ziskem a přímo za žebrotou, je naproti tomu nejeden případ, kdy b í d a s a m a bez všeliké viny rodičů vnuká sebevražedné myšlenky. Jemněji cítící duše dítěte se zachmuřuje a roztruchluje při pohledu na nouzi rodičů, jež má rádo. Jejich starosti a truchlivost může zavalit duši dětskou nekonečným smutkem nad tím, že samo ještě svou existencí stěžuje život rodičům. Životní radost a chuť poklesá na nejnižší bod a chmurné myšlenky se rodí v malé hlavičce: Což kdybych já odpadla? Takovými myšlenkami obírala se dvanáctiletá dívenka B. v Paříži, jak sděluje V o i s i n. Zdržovala se i jídla, aby neubírala rodičům potravy, sama předstírala, že nemá chuti k jídlu. Jednoho večera byla poslána něco obstarat. Rozloučila se při odchodu tklivě s rodiči a vrhla se do řeky. Na štěstí byla zachráněna a nouzi rodičů pak odpomoženo.[1]

Nejen sociální, ale i m r a v n í b í d a r o d i n y je spolu strůjcem sebevražednosti, u velkých i u malých. Rodina, sídlo svaté, útočiště v truchlivé chvíli, pro nejednu mladou duši stává se tak peklem. Nespořádanost, rodinné sváry, opilství rodičů připravují někdy vlastním dětem nesnesitelnou existenci. Dvě děti — vypravuje Eulenburg — velmi trpěly tím, že se chystal v rodině rozvod pro nevěru matčinu: usnesly se, aby ušly »všeliké hanbě«, společně zemřít. Ale jenom jedno z dětí mělo odvahu provést svůj úmysl.[2] Jindy se desítiletý hoch utopil; za důvod udával v zanechaném dopise, že se již nemůže dívat na otce, jenž se denně vracel domů opilý.[3]

---

[1] Citováno z Voisina u Baera, v uved. spise, str. 44. — G. Siegert (Das Problem der Kinderselbstmorde) uvádí jiné podobné případy.

[2] E u l e n b u r g, Schülerselbstmorde, str. 28.

[3] Tamže, str. 29.

A jak pak zacházejí často dospělí s nedospělými, rodiče s dětmi? Zmínil jsem se již o skvrně humanitních věků, o týrání dětí. Je jiných surovostí ještě mnoho. A právě, hrozby, tresty morální i tělesné, hrubé a surové zacházení, týrání a mučení dětí ztrpčuje osud mnohých až k zoufalství. Strach z trestu — ať v rodině ať mimo rodinu — to je bohužel obvyklá a silně zaplněná rubrika mezi příčinami uváděnými v officiálních zprávách o sebevražednosti mládeže. A osudy dítěte týraného! Malý mučeník prchá z domova, hrubá policejní moc, místo aby se přičinila, by se dítě dostalo do lepšího okolí, chytne tuto štvanou zvěř a násilím vrací zas mučitelům. Dítě se pokouší o útěk, když se mu věc nezdaří, ve své bezradnosti a opuštěnosti neví jiného vyváznutí nežli vlastní smrtí. Veřejnost se často nedovídá o této pravé pohnutce, protože bývá zamlčována ...

Zmínil jsem se shora o 11letém chlapci Kovalčíkovi, jenž se na zdi oběsil. Monografie o dětských sebevraždách podávají hojné příklady, bohužel jeden truchlivější než druhý. Desítiletá holčička dobré povahy snáší od rodičů mnoho týrání. Otec ji vláčí za vlasy po zemi a tluče její hlavou o podlahu. Jednoho srpnového večera vrhla se — ze strachu z dalšího týrání — s okna na chodbě třetího poschodí. Nezabila se však. Byla odvezena do nemocnice, kde se uzdravila. Den po onom sebevražedném pokuse vyjádřila se matka: »Ta kanalie skočila s okna.« A otec dodal: »Kdyby jen byla dodělala!«[1] Jedenáctiletá nemanželská dceruška Štěpánka B. byla až do svého 10. roku u své babičky na venkově. Před dvěma lety teprv byla přivedena k rodičům. Štěpánka je hezké, fysicky dobře vyvinuté a velmi intelligentní dítě. Obyvatelé domu, v němž bydlí její rodiče, líčí ji jako dítě poslušné a pilné. Přes to však musela ubohá v domově vystát pravé martyrium od rodičů. Musela prý pracovat až do půlnoci a ráno zas od 4 nebo 5 hodin. K tomu bývala trýzněna. Chtěla uprchnout k babičce. K tomu cíli uschovala si zlatník, jejž našla na ulici v peněžence. Když jej nechtěla matce vydat, byla za to ztýrána, načež se vrhla s 3. poschodí. Náhodou zachytil ji vojín, jenž spatřil její pád; klesl sám s ní k zemi, ale dítě utrpělo jen těžký úraz na nohou. Po propuštění z nemocnice dostala se holčička na štěstí do Pestalozziho ústavu ve Vídni. Velmi vzrušující případ udál se r. 1906 ve Vídni, kde se osmiletá dívenka F. R. vrhla s okna druhého poschodí. Matka udávala za příčinu, že dítě mělo nechuť ke škole. Policie se spokojila tím sdělením, ne však známá ochrán-

[1] Schriften des Ersten oesterr. Kinderschutzkongresses I, 136 (1907).

kyně dětí Lydie v. Wolfringová. Na její popud bylo vyšetřeno, že dítě se usmrtilo pro nelidské týrání rafinované matky. Také obdukce shledala vedle čerstvého poranění zřetelné stopy dřívějšího týrání. Mimochodem podotýkám, že matka byla Češka. L. v. Wolfringová ve svém spise o týrání dětí uvádí mnoho jiných nešťastných smrtí pro nelidské zacházení. Tu si hošík proto rozpáral útroby, jiný se vrhl pod lokomotivu, jiný zastřelil...

A zcela právem táže se pak: Zdali pak pisatelé oněch zpráv měli tušení, co se děje v ubohé, zachmuřené duši dítěte, jež přemítá o zničení svého života? Kdo o tom přemýšlí nebo si dá práci pátrat po příčinách? »Přepiaté« — »dostalo málo ran« — »duševně nenormální«, to jsou poznámky, které člověk slýchá při čtení zpráv o dětské sebevraždě. A velká massa těch, kteří si neumějí učinit žádného samostatného úsudku, papouškují jakýkoli nesmysl tupě po jiných. Nanejvýš pokrčí jeden nebo druhý s důstojným politováním rameny — a pak se přes událost přejde k dennímu pořádku a věc upadne v zapomenutí. Což pak námi hne dnes, zvláště ve víru velkoměstského života, ubohá sebevražda, a byť to byla k vůli změně jednou zas sebevražda dítěte![1]

Mluvíme-li o zacházení s dětmi v rodinách, nejde jen o tělesné trýznění; také d u š e v n í t ý r á n í, ba někdy jen nerozumné d o n u c o v á n í k věcem, jež jsou dětem silně odporny, mohou je dohnat k tomu, že volí raději nežít nežli žít v poměrech, jež se jim vnucují. V mnohých rodinách existuje jedno já — řekněme matka; nebo třebas otec — časem i dvě já, oba rodiče. Toto jedno já nebo obě dvě nevidí kolem sebe žádného jiného já — nejméně vyvinující se a rozvíjející se já vlastního dítěte. Málokdy se opravdu uvažuje: jaký pak je duševní stav dítěte, jaké pak jsou skutečné touhy a skutečné potřeby tohoto třetího vyrůstajícího já? A tak se zhusta dekretuje »štěstí«, životní dráha, konání a toužení mladé duše. Donucuje se volit to a ono nenáviděné povolání, provádět něco, proti čemu se celá bytost bouří, a odpírá se zcela neúprosně, co je horoucím přáním jejím.[2] A jak se

[1] L y d i a v. W o l f r i n g: Kindermisshandlungen, str. 72.

[2] E u l e n b u r g uvádí případ, dle něhož otec, náboženský asketa, zamýšlel dát syna proti jeho vůli do kláštera; syn raději volil sebevraždu. Jiný mladík se zastřelil, protože mu otec nedovolil volit dráhu vojenskou, jiný že nesměl jíti na hospodářství, atd. Srov. E u l e n b u r g, Schülerselbstmorde, str. 15, 19, O. G e r h a r d t, Über Schülerselbstmorde, str. 17. S i b i r j a k o v v jedné novelce vypisuje, jak hošík housl'ista, professionální umělec, jeden z mnoha zázračných dětí uměle vyhnaných do výše »umělce«, ale připravených o radost mládí, vysvobozuje se smrtí. České případy shora str. 582.

často uráží čest dítěte a mládeže vůbec! A uráží se nejen v rodinách, i ve škole a ve společnosti vůbec, uráží se v novinách a j. Kdo přemýšlí o pojmu: čest dítěte, cit cti u dítěte? Mají čest jen dospělí? Kdo se zastává cti dítěte?[1]

A není až příliš příznačné, že mezi oficiálními rubrikami o motivech sebevražednosti mládeže je stálá rubrika: uražená čest, uražený cit cti?[2]

A jaký je při naší otázce poměr samých veřejných státních i nestátních institucí k mládeži?

Málo zemí vůbec je tak šťastno, aby mělo hojnost ústavů a zřízení, jež by poskytovala pomocnou ruku mládeži trpící, opuštěné, zanedbané, utiskované, klesající, degenerované — všem těm mladým bytostem, které potřebují účinné ochrany. Nemyslím jen na vychovatelny: je zapotřebí také bdělosti nad osudem normální mládeže dorůstající a odcházející do různých zaměstnání a povolání služebných. I země, jež bývá právem stavěna ostatním za vzor, Anglie, jež pečuje ročně o víc jak třicet tisíc hochů a dívek ochrany potřebných ve svých vychovatelnách, snesla by ještě větší počet institucí. Nerci-li jiné země. Rakousko je v této příčině značně opozdilé. Nedostatečný počet jeho ochranných zřízení je příslovečný. Nemáme dosud ani zákona o ochranné výchově. Jeho osnova parlamentu r. 1908 předložená zůstává dodnes jen na papíře.

Kdyby byl větší dostatek ochranných institucí, bylo by možno mnohou mladou duši zachránit od zoufalství. Ale kdo dnes vyrve týrané dítě, jež utíká z domu, aby se zavraždilo?

Naše české vychovatelny pokládám svým směrem za lepší, nežli valnou část pruských vychovatelen. Ale my máme na 50 tisíc dětí ochrany potřebných, a k spočtení našich vychovatelen není zapotřebí ani všech prstů na dvou rukou.

---

[1] Stojí za to, aby bylo zapamatováno: když se udála ona nešťastná příhoda s desítiletou holčičkou Štěpánkou B. (jak jsem výše citoval), noviny vídeňské vylíčily ji jako čin mravně sešlého a duševně nenormálního dítěte. L. v. Wolfringová však vymohla na listech, že opravily své informace, dodané od policie; učinila to za účelem, »aby ochránila hluboce uraženou čest tohoto zvlášť dobře zvedeného a intelligentního dítěte.« (Srov. L. v. Wolfring, Kindermisshandlungen 104.)

[2] Případy dětských sebevražd takto motivované viz u Baera, v uv. sp. str. 60, 61. Eulenburg uvádí mezi 301 případy sebevraždy žáků ze středních škol 19, z nižších škol také 19 pro uražený cit cti, 16 případů na středních školách pro »uraženou ctižádost«. Eulenburg, v uv. spisku, str. 8.

Pro všecky země je zde pole otevřené. V Rakousku stojíme sotva na prvých jeho brázdách.

A je další otázka: splnilo již aspoň normální školství obecné a střední všechny své povinnosti k mládeži a vyhovuje ve své péči o mládež požadavkům současných chvil?

Byl vykonán velký demokratický čin v nové době: byla dána veřejná obecná škola s povinnou návštěvou školní, jež zasahuje všecky vrstvy obyvatelstva. Bylo rozmnoženo a zvelebeno střední školství. Celé moderní školství se může prokázat neobyčejnými pokroky proti škole starší. Nepotřebuji jich zde rozvádět. Rád je uznávám a těším se z nich. A výslovně to vše zde podškrtávám, třebas dvakrát.

Ale přes to přese všechno, dáme-li si jenom na př. otázku: jakou měrou přispívá moderní škola k tomu, aby z ní vycházela zdravá, silná, k životu náležitě schopná a k boji existenčnímu prakticky vyzbrojená individua — nemůžeme si dát odpověď docela uspokojivou.

Přes všechny své přednosti moderní kollektivní škola evropská není vůbec zařízena na individua, dokonce ne na silná individua. Novodobá škola není ani dost zařízena na vypěstění harmonické individuality: na souměrné vypěstění stránky citové, volní a rozumové a na přiměřenou výchovu tělesnou a praktickou. Zvrhla se do značné míry v jednostranné pěstění intellektu. To jsou obecné stesky ve všech evropských zemích. Jsou pokusy vymanit se z toho sklonu, ale jsou dosud slabé. Aby nebylo nedorozumění: tuhé kázně rozumové je třeba, ale jednostrannost intellektualismu je škodliva. Nejde také o snižování úrovně vědomostní, ale kázně rozumové se nedocílí vštěpováním celého balastu jednotlivých konkretních vědomostí, nýbrž pěstěním soudnosti. A kázně rozumové se také nabývá praktickými pracemi. Pracovat je také myslit.

Proti péči o intellekt stránka citová a volní byla zanedbávána. A především: kde pak zůstalo uvědomělé vychování k mužnosti? Ten problém nebyl ani namítnut. Za řadu let, v níž jsem měl příležitost všímat si praxe školské, neslyšel jsem nikdy o té věci uvažovat ani vědomě se o to pokoušet. Ano, spíš byl patrnější směr potlačovat osobnost. Ale budit k mužnému vědomí?

O nedostatku hygienické péče školské ani se nezmiňuji. To se dnes začíná hodně pociťovat v mnoha zemích. A k vybudování tě-

lesné péče u nás v Rakousku bude zapotřebí daleko jiných opatření nežli je výcvik v střelbě.

Škola moderní přes značné pokroky zůstala daleko i za bližšími výchovnými ideály. Jestliže pokročila, dnešní výchovné ideály jsou nesrovnatelně dále, a škola za nimi těžce pokulhává.

Pro naši otázku je nejhorší, že škola — školní soustava i mnozí její vykonavatelé — nepochopili dost plně duši dítěte a srdce mládí. Já si představuji: škola má s vou láskou mládí objímat, má hřejivým dechem rozvíjet jeho pučící síly v květ. Má posvátnýma rukama zachycovat příval energie, jenž se dme zároveň s tajemným rozvojem tělesného vzrůstu. Má k sobě v oddaném přátelství strhovat všechny vzněty rašících myšlenek a dojmů a vše to formovat v ušlechtilé tvary. Má zahloubat a pohroužit se do oka, výrazu, posunku, radosti a smutku mládeže a vyloudit odtud záblesky lidství.

A přece: nebývá leckdy toto místo k mládeži cizí, studené, lhostejné? Nepostačilo tomu a onomu, jen když bylo formě vyhověno a pensum zdoláno? Co chvěje nitrem mladého člověka, co jsou jeho nejvniternější zájmy a touhy — nejde kolem toho všeho škola někdy jako hluchá? Nejsem žalobcem, já jsem měl výjimečně šťastné školské mládí. Ale ze svých pozorování mám vzpomínky, že v určitých chvílích a snad v nejkrušnějších okamžicích ten, kdo nejméně rozuměl té neb oné osobnosti jinošské neb dívčí, to byla škola; a kdo byl nejvíc opuštěn, byl žák.

A byť to byly jen výjimky, ty výjimky nejsou méně důležité.

Moderní škola svou hromadností, svou kollektivností postavila stěnu mezi individuální cítění, myšlenky, snahy, schopnosti, směry duše žákovy — a mezi osobnost učitelovu. Mezi přijímajícího a dávajícího ze své bytosti. Mezi toho, kdo má být utvářen a toho, kdo má vědomě a svobodně tvůrčí mocí své bytosti zasahovat v proces rozvíjející se duše.

Moderní škola se v určitých údobích svého vývoje v Evropě značně zbyrokratisovala. Od shora dolů se zahnízdil duch nadřaděnosti a podřaděnosti. Ve mnoha státech evropských[1] vyšší

[1] O německé škole a jejím duchu mnoho výstižného podává Gurlitt, Schülerselbstmorde. Berlín. Concordia-Verlag. Je zde sice leccos upřilišeno, ale přes to výborně zachyceno psychologické ovzduší střední školy. Kus konkretní psychologie německého professora a žáka.

představený školský leckdy býval nadčlověk: před ním se skláněl ředitel, hluboce skláněli professoři a učitelé, on nehledával styků s professorstvem a učitelstvem, býval víc jen důvěrníkem — lze-li tak říci — ředitelovým. A ředitel býval úřední osobou vůči svým učitelům (ty konference!), a professoři a učitelé zase nesestupovali vždy s pravou láskou ku své drobotině . . .

Úřadování a autorita hrávaly ohromnou roli. Nikoli přirozená autorita velké láskyplné osobnosti, ale autorita úřední moci, nezřídka vynucená, autorita, jíž na každém kroku překážel svobodnější projev ve sboru, v žactvu.

V takových případech disciplina, kázeň, poslušnost musela nahrazovat spontánní, samovolnou, přátelskou oddanost.

Kollektivism výuky a výchovy, vyměřené na přelud průměrného žáka, upadl v šablonu a v suchý schematismus, provázený zhusta nesnesitelnou pedanterií, prkennou přísnou ztrnulostí, jež dusila samovolnou činnost.

V té soustavě bývaly doby, kdy zavládla odměřenost na hodinu a minutu. Požadavky se stupňovaly. Výsledky se vymáhaly. K pilnosti se dohánělo. Rozdrobené a rozkouskované učivo se v denních hodinách zkoušelo. Zkoušeno v šesti hodinách denně. Bývalo nekonečné zkoušení den ze dne, nekonečná klassifikace drobných a nejdrobnějších výkonů. Režim censur, režim notesů a pětek.

Při tom hněv, když žák neuměl. Vedle hněvu nelibost a hrozby — třebas dobře míněné, ale přece nepaedagogické —, postrachy z nedostatečných známek a z propadnutí. Vedle hrozeb tresty: zapisování do třídní, censury, zavírání po škole, karcery, consilium abeundi, vylučování. Slovem celá soustava kárná. Tu a tam (snad zřídka, ale přece) posměch anebo umělecké produkce v nadávkách buď ze sportu nebo z professionálního hrubství.[1]

V této soustavě vypěstováno mnoho obřadnosti: obřadnost při přijímacích zkouškách, zejména však maturitní obřadnost, počínaje obřadními nůžkami, jimiž byly otvírány obálky s písemnými pracemi, až do obřadného stolu zkušebního při ústních zkouškách.

Soustava namnoze vyústovala v neosobnost a neživotnost. Škola nesmí být zmítána vášněmi doby, ale nesmí z ní zmizet živý styk s problemy přítomnosti.[2]

Tato soustava byla způsobilá zplošit individualitu učitelskou.

[1] Viz lokálku »Času« z 22. března 1910, str. 6 »Ze slovníku prof. K. . . v S.« Také ve Věstníku professorském, myslím, byl uveden případ.

[2] Bylo by zajímavo stopovat názory střední školy na př. o socialismu.

Jistě tížila všechny učitele, kteří se cítili odchovanci svobod nového věku a dědici staletého zápasu o sebeurčující lidství.

Škola vyžaduje nezbytně pořádku a svědomitosti. Ale pořádek a svědomitost vyhrotily se leckdy v přehnanou úřední horlivost a v bezduchou, písmenkářskou svědomitost k formám. Na tom štěpu se daří dvojímu zrůdnému ovoci: šplhalství vůči vyšším na jedné straně a ignorování nebo nepochopení potřeb vyrůstajícího pokolení na straně druhé.

V této soustavě na zevnějšek všecko harmonovalo a šlo jako na drátkách. Ale jak pak se cítil žák? Vzpomínám na analogii. V angloamerické výchovně v Elmiře vytvořen vzorný ústav. Cizinci se sjížděli dívat se na jeho zařízení. A přece v době jeho nejvyšší formální dokonalosti bylo mezi chovanci přímo hmatat tajené rozčilení a nervosní rozechvění, jež konečně vedlo k odstranění vzorného ředitelstva.

Jak pak se v té soustavě mohl cítit zvláště žák slabší? Jak pak žák nervově chatrněji založený? Kdo se uvědoměleji staral o povahy lehce abnormní, jejichž ráz pro nepřílišnou nápadnost unikl pozornosti průměrného učitele, nevyškoleného v psychiatrii a paedopathologii?[1]

Konče tuto charakteristiku, znova se vším důrazem opakuji: znám, uznávám a vážím si všeho, co dobrého poskytla moderní škola. Ale škole škodí, jestliže se zavírají oči před stíny. A tato soustava vedle světla měla stíny.

Jestliže tuto soustavu s prospěchem a ve zdraví přečkalo takové množství mladých duší, to hlavně z dvou příčin: mladé pokolení nebývá příliš sentimentální. Dovede snést trochu tlaku. Dovede být uznalé k přísným, ale spravedlivým professorům a snese nad to s dávkou resignace nebo humoru i nejeden hřích na sobě spáchaný od lidí, kteří se minuli s povoláním, když si vybrali dráhu učitelskou, na níž kráčeli v obrácených šlépějích Komenského.[2] Přirozená zdol-

[1] Právě mi přichází do ruky Tönniesova úvaha: Nochmals Schülerselbstmorde (Kunstwart 1909, 2. sešit srpnový, str. 228), kde se správně praví: »Myslím však, že v nemálo případech by učitelé vyzbrojení dobrým psychologickým zrakem a příslušnými vědomostmi, zavčas poznali, že ti a oni žáci patří spíše do ústavu pro léčení nervových chorob než do sekundy nebo primy, a že je hřích nedokrevné a téměř slabomyslné hochy propustit do třídy, jejímž požadavkům mohou vyhovět jenom s nesmírnou námahou nebo ani to ne.«

[2] To jsme si říkali již jako hoši, tuším terciáni, o svém professorovi K., jenž nám otrávil všechno studium matematiky a přírodopisu na nižším

nost mládí. A pak — a to je ta druhá příčina — vždycky bývala i v této soustavě řada lepších duchů ve sborech, které systém nedovedl připravit o vrozenou ušlechtilost srdce a zdravý smysl pro životnost. Těm budou vděčna pokolení, jež odchovali, za vše, čím obdarovali jejich ducha, obšťastnili jejich srdce, čím rozepláli v očích jiskry, vděčna za vážné a opravdové přátelství k mladým, za oporu pro život. Jenom škoda, že leckde činili jen menšinu v suchopárném pedagogismu, a v šedé, zplošelé neútulnosti škol.[1]

Nuže, v tomto obecném ovzduší evropské školy stalo se v 19. století něco zarážejícího. Žáci se vraždili. A to nejen mimo školu, i na chodbě za dveřmi učebny zabouchla rána. Pravda, jen výjimky. Ale případy přece se množily a byly příliš nápadné, než aby se mohly přejít jako zcela jedinečný úkaz.

---

gymnasiu. Na štěstí pak zanechav učitelování odevzdal se přiměřenějšímu povolání — otevřel prý si obchod střižným zbožím na pražském předměstí.

[1] Za svou osobu uctivě zde vzpomínám svých učitelů, kteří mi kdysi zkrásnili školní mládí v škamnech gymnasijních. Nikdo z Vašich žáků, drahý dre Pošíku, nezapomene do smrti Vašich sokratovských rozhovorů s námi o filosofii, psychologii, logice a dějinách. Jeden z Vašich odchovanců na poctu Vaši kdysi napsal článek: Vzorný učitel. To slovo mne bez mála urazilo. Vzorných učitelů by se přece našla řada. Ale málo je mezi nimi, jemuž by tak v plné míře náležel přívlastek Vám patřící: tvůrce. Ano, pod Vaším slovem tvořila se a rostla duše. Když jste vešel do třídy, cítili jsme všichni, že škola je něco svatého. Byl to vždycky svátek. Tak mohl působit jen, komu prostá škola a četa žáků byla dražší než všechny hodnosti a pocty světa.

Na Vás vzpomínám, drahý Syřínku, jenž jste tak předčasně se musel se vším rozžehnat. Vaše elipsy a paraboly i rovnice, to nebyly formule a obrazce, ale živé slovo a mluvící obrazy. Z jemného sarkasmu Vašeho zkoušeného života prosvitla k nám vždycky láska.

Kolik krásných chvil jsem zažil, drahý professore Králi, když z Vaší ohnivé, obsáhlé a učené duše se před našimi zraky rozvíjel svět antiky, rozvoněly se všecky její květy z veršů Sofokleových a Horatiových, a rozevíraly se hlubiny žití z řádků Platonových a Tacitových. Život minulý a život přítomnosti byly navzájem spoutány a jeden druhým nabýval světla a netušené krásy!

Vzpomínám na Vás, mistrný a vážený přírodozpytče Rosický, na Vás, bystrý a pronikavý, názorný Kastnere, jenž jste tak dovedl zpříjemnit školské chvíle. Vzpomínka má platí i Vám, stařičký prof. Maříku! I člověk ze staré školy byl vzácný učitel, poněvadž byl vzácný — člověk . .

Všecky jako dnes Vás vidím z těch chvil před očima. Všem z nich, kdož žijí, vroucí dík. Všem, kterých již není mezi námi, buď na vždy světlá památka!

Případy ty vzrušily vědecké kruhy, vzrušily i veřejnost. Obrátily na sebe pozornost vědy. V Německu se později zabývala i říšská rada (5. a 10. prosince 1904) a pruský sněm (19. března 1908) tímto pobuřujícím problémem. Vynořila se zejména otázka: zdali a jakou měrou snad sama škola svým duchem a svým zřízením přispívá k sebevražednosti mládeže. Vznikla i kontroversa mezi těmi, kdož shledávali větší nebo menší spoluúčast soudobé soustavy a výchovy školské nebo jednotlivých učitelů aspoň v některých ojedinělých tragických případech, a mezi těmi, kdož školu pokládali za vrchol dokonalosti, za instituci, na níž není stínu podezření.

Vyslechněme některé vážné hlasy, jež nám podají ukázku o tom, jak se smýšlí o našem problemu v některých zemích.

(Pokračování.)

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Z literatury: De Laveley: Přepych.[1] — Kartel strojíren. — Exportní úsilí. — Nová emise Živn. banky.

Knížka pod tímto titulem obsahuje překlad dvou statí, které obsahem nikterak spolu nesouvisí: úvahu o přepychu a více metodologickou studii o právu a mravouce v národním hospodářství. O první stati dá se s hlediska národohospodářského ztěžka mluvit, de Laveley sám to cítí a přiznává. Národnímu hospodářství se právě jedná výhradně a jen o to »jaké lidstvo jest a nikoli, jaké by být mohlo«, a tak de Laveleyova stať o přepychu, jehož definice jest naprosto nemožná, a jehož poměr k potřebám lidským a společenským zařízením i přes citáty celé řady slavných spisovatelů zůstává nejasný, jest jen jakýmsi kázáním míněným dojista pro »vrchních deset tisíc«. Přepych jest pojem tak relativní, že z moderních pojmů hospodářských skoro úplně vymizel. Nedá se s ním prostě nic dělat. Jen finanční politikové čistě lidoví, když se dostanou do úzkých, jak a kterak opatřit státu peníze, odpovídávají na to záhadným návrhem daně z přepychu. De Laveley jest skutečně opravdovým nepřítelem přepychu a nenahlíží, že by zákonodárství nemělo přepych potírat. Vyvrací námitky, které uvádějí staří národohospodáři jako Bastiat a jiní na jeho obranu, že prý jest ho zapotřebí, aby se zaměstnaly stroje a dělnictvo. Na místo přepychových výrobků mohly by se prý vyrábět užitečné věci, peníze by se mohly dávat místo za výrobky přepychové na melioraci půdy, stavbu drah atd.

To jsou reflexe starých reformátorů sociálních, kteří poodešli jen kousek dál od nejstarších, totiž utopistů. Politika hospodářská a zákony, kterým dává vznik, musí být v souladu s vůlí národa. Není-li s ní v souladu, musí být pociťována jako poroba. A jest, bohudík snad, nejobyčejnější skutečností, že přepychu, zvlášť béře-li se ten pojem relativně, se nikdo nevyhýbá, naopak, přepych se žádá a chce nejen u bohatých, nýbrž i u nebohatých. A z touhy po přepychu se rodí v lidu práce umělecká, kterým se věnuje práce noční, touze po přepychu padá často za oběť poslední groš, kterým by měly být ukojeny potřeby naléhavější.

Druhá část knihy, která pojednává o poměru národního hospodářství k jiným vědám společenským, jest populárně psaná, nadhazuje několik

[1] Přepych, napsal Emile de Laveley, přeložil dr. Otakar Kunstovný. Vyšlo v Laichterově knihovně Otázky a Názory 1911.

problémů metodologických v národním hospodářství, kterých se však dotýká jen docela povrchně.

* * *

Kartel strojíren byl uzavřen r. 1908 na deset let do r. 1917. Po tříletém trvání rozejde se asi nadobro. Osnovatelem jeho byl bývalý ředitel Škodových závodů v Plzni Günther, který byl zvyklý měřit význam kartelů podle kartelu železářského. Již v prvních letech přesvědčily se naše strojírny, že kartel není pro ně ziskem, nýbrž ztrátou. Kartel měl vésti, resp. vychovávati strojírny ke specialisaci, kámen to úrazu v rozvoji našeho domácího strojnictví. Tomu bylo však na překážku ustanovení kartelní smlouvy, dle něhož se přikazovaly zakázky především té firmě, která dotyčného zákazníka již dříve měla. To k specialisaci vésti nemohlo. Naopak roztříštěnost výroby se jen stupňovala, poněvadž kartelní objednávky ze značné části urvala cizozemská soutěž, a domácí outsideři, a toho, co zbylo, bylo podstatně méně, než dřív za volné soutěže. Vyráběla-li některá strojírna za volné soutěže 20 parních turbin, dostala z přídělů kartelních ročně snad jen jednu. Důsledky kartelu jevily se také v zaměstnanosti speciálně českých strojíren, které při tom pochodily nejhůře. Nebylo ještě tak krisijních let v českém strojnictví, jako léta poslední. Namítne se snad, že při menším množství práce české strojírny vydělávaly celkem právě tolik, jako dřív. Tato námitka není správná. Proti ní stojí mnohem povážlivější zjev, že kartel urovnal půdu cizozemské soutěži, že tisíce zručných a vycvičených dělníků musilo jít z pražských strojíren hledat práci jinam a odtud pak pomáhali soutěži proti vlastním domácím závodům. Zkrátka kartel nadělal mnoho škod, jichž dosah bude patrný teprve v letech příštích.

* * *

Naše obchodní bilance jest trvale pasivní. Odtud snaha státní správy, která v poslední době se uplatňuje všemožně, zvětšit vývoz. Jde především o opatření, které bude mít pronikavý vliv na celou řadu výrobních odvětví, totiž o změnu předpisů o řízení zušlechťovacím. Až dosud mohly se na základě předchozího povolení, které se uděluje jen firmám naprosto spolehlivým, dovézti z ciziny suroviny nebo polotovary v ušlechťovacím řízení tehdy, jestliže se tyto výrobky u nás nevyráběly, anebo bylo-li je možno opatřiti za podstatně vyšších nákladů. Clo, které bylo za takovéto zboží zapraveno se vrací, užije-li se surovin nebo polotovarů k výrobě předmětů, které se vyvezou. Při vývozu musí býti prokázána identita. Řízení celní pro řízení zušlechťovací jest komplikované, těžkopádné a vyplácí se zásadně jen tehdy, jestliže se z ciziny přiveze větší množství zboží, aby útraty spojené s celní intervencí nebyly příliš vysoké. Toto řízení má být podstatně změněno. Vývozce obdrží na vyvážené předměty, žádá-li o to, potvrzení, na němž bude označeno, kolik a jaké suroviny resp. polotovaru bylo k zhotovení výrobku zapotřebí a na základě tohoto potvrzení může pak totéž množství suroviny resp. polotovaru dovézti. Tím se dá možnost úplně bezcelného dovozu, časově nikterak obmezeného, bez celní kontroly a tedy bez větších výloh celé řadě důležitých výrobků, za ceny, s nimiž bude lze za hranicemi konkurovat. I jinak jest pozorovat u nás v celých odvětvích výrobních čilé snahy o vývoz. Ovšem první, kdo

se takovéhoto hnutí u nás chytají a z něho chtí kořistiti, jsou různí dobrodruzi u nás i za hranicemi. Při poměrně malé vyškolenosti našich výrobců bude nepochybně též mnoho zklamání, a dojde pak zase k reakci, která bude tím trapnější, čím budou napiatější soutěžní poměry na domácích trzích.

* * *

Živnostenská banka v Praze, jak zní nynější firma banky, emitovala právě nových 100.000 kusů svých akcií a emise byla právě rozebrána v několika málo dnech. Ještě pak bylo vypsáno o 30.000 kusů akcií více. Během posledních tří let zvýšila banka svůj akciový kapitál ze 40 na 80 mil. korun. Úspěšné tolikamilionové emise nacházejí hojně pochybovačů. Nevěří se, že bychom měli 20, resp. 25 mil. korun pohromadě a složili je na jednu výzvu k subskripci. Šuška se, že upisovatelům jde z velké části o realisaci kursovních zisků, nikoli o uložení kapitálu v akciích bankovních, a že velká část nově emitovaných akcií se lombarduje zase u banky. Snad je tomu z části tak. Ale uvážíme-li, že vklady v našich spořitelnách a záložnách činí přes 1 miliardu korun, nebylo by přece nic divného, že část úroků z tohoto kapitálu se vrhne na upisování dobré akcie.

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Volby do říšské rady. — Průmyslová rada o osnově trestního zákona. — České odborové organisace za r. 1910. — Odborová internacionála r. 1909. — Mezinárodní bojkot na šicí stroje Singrovy. — Jubilejní mlékárny v Montrealu.

Je po volbách. Nehodlám uvažovati a usuzovati zde o možných konfiguracích politických, odvažovati politický dosah přesunutí sil parlamentních složek; spokojím se poukázat na sociální složení nové sněmovny a naděje, jaké možno v nový parlament skládat. Rozpouštějíc říšskou radu doufala vláda, že v červenci objeví se ve středu zasedací síně méně sociálních demokratů, kteří ztěžovali provedení jejích vojenských a finančních záměrů. Všechny strany měšťanské, jak vládní německé a polské, tak i opoziční české činily, seč byly, aby vládní přání bylo splněno. Vedle německé stála zde dohoda českých stran měšťáckých, jež obě pod heslem »pro jednotný klub«, »v zájmu národa« snažily se urvat sociální demokracii co nejvíce mandátů. Ale co se těmto koalicím podařilo v Čechách, to bylo vyváženo úspěchy sociální demokracie české na Moravě, německé ve Vídni, takže tato ke všeobecnému překvapení a ustrnutí vlády vchází do nového parlamentu neseslabena, česká dokonce silnější nežli byla před tím.

Okolnost tuto, tak nemilou vládě a vládním stranám dnešním i zítřejším, nutno uvítat tím radostněji, považíme-li, jaké úkoly sociálněpolitické novou sněmovnu lidovou očekávají. Mnohé předlohy zákonné, ve sněmovně již přijaté, ale v panské sněmovně posud neprojednané, zákon o sociálním pojišťování, projednaný již ve výboru, přijdou znovu na

stoly poslanců. Novou sněmovnu očekávají úkoly, jaké před ní v Rakousku nebyly řešeny. A k řešení takových úkolů pokládáme za způsobilejší poslance sociálně demokratické, nežli německé radikály se Stránským, německé křesťanské sociály i s Drexlem, české klerikály se Šrámkem a české národní socialisty se Slámou.

Strany tyto neposkytují nějaké známky, že by zákon o sociálním pojišťování, jenž, doufejme, že konečně přece již bude projednán, nestal se dělnictvu spíše břemenem nežli dobrodiním. Ani služební pragmatika státních zřízenců neměla v řadách poražených stran svých nejvřelejších zastanců. I tu je silná frakce sociálnědemokratická nejlepším kontrolním orgánem.

Ježto pak dělnictvo nemá žádného jiného zastoupení, nemá korporací, jaké jsou průmyslu obchodní komory a průmyslová rada, zemědělství pak zemědělské rady, je silná frakce socialistická jedinou možností, aby dělnictvo vyvážilo vliv těchto institucí. Poukázal jsem již častěji na jednání průmyslové rady. 22. června jednalo druhé oddělení její o osnově nového zákona trestního. Osnova tato obsahuje mnohá ustanovení, jež jsou oproti nynějšímu stavu pro dělnictvo velmi nepříznivá. Stávky mají býti ztíženy, v odborech dopravních, vodárenských a j. vůbec zakázány jako činy trestné. S těmito ustanoveními sice průmyslová rada souhlasí, ohražuje se však ostře proti všem ustanovením, jež dělnictvu mají poskytnouti jakési náhrady za omezení koaličního práva. Korespondenční kancelář podává následující zprávu o jednání průmyslové rady:

»Zevrubně projednávalo oddělení ustanovení osnovy o zneužívání pracovní síly nezletilých a mladistvých osob, jakož i o zneužívání ženské pracovní síly. Zpravodaj dr. Elbogen označil tato ustanovení osnovy pro průmysl za velmi povážlivá. Veškeří členové brojili proti ustanovení osnovy, že přestupek ustanovení o ochraně dělníků má býti zůstaven trestnímu soudnímu rozhodnutí, a že již používání mladistvých osob, jež by mohlo přivoditi ohrožení jich, tudíž pouhá možnost ohrožení, má býti trestna. Po delší zevrubné debatě byly návrhy zpravodajovy na vyloučení dotčených trestních ustanovení z trestního zákona jednomyslně schváleny. Ustanovení § 429., jež hrozí trestem každému, jenž opomene učiniti zařízení, jež jest předepsáno pro pohon stroje živelní nebo mechanickou silou na ochranu tělesné bezpečnosti nebo zdraví, označil zpravodaj Dr. Elbogen za nepřijatelná pro průmysl. Oddělení usneslo se navrhnouti, aby příslušná ustanovení v osnově byla škrtnuta.«

Resoluce průmyslové rady o sociálně pojišťovacím zákoně, přijatá ve schůzi 24. června po referátu Vettera, nezní sice tak šarfmacherovsky jako předcházející projevy průmyslové rady o tomto předmětu, ale dodatek náměstka předsedy Regenharta, vybízející vládu, »aby při vybudování a reformě dělnického pojišťování zabezpečila instituce sociální péče přiměřenými zákonnými a administrativními opatřeními před zneužíváním k jakýmkoli politickým účelům,« otevírá dvéře policejním opatřením a šikanování politických úřadů, jakých s dostatek předvádí magistrát královského hlavního města Prahy působením pana Vlka.

V takové chvíli možno jen vítat, že shodnému působení pp. Kramáře, Klofáče, Chiariho, Starka, Gessmanna a Bienertha nezdařilo se přivést

sociální demokracii do situace, kde by byla musila zvolat: »Kdo na moje místo?«

*

»Odborové sdružení československé« podává v 10. čísle svého orgánu zprávu za rok 1910, s níž může býti jeho členstvo spokojeno. Ze 39 samostatných českých odborových organisací poslaly zprávy 34, jež mají 1072 skupin a platebních míst. V těch bylo soustředěno koncem roku 1910 celkem 44.667 členů (roku 1909 40.145), mezi nimi 2537 (2340) žen. Příjmy těchto organisací obnášely 957.938 K (917.178 K) a 135.916 K na fondy obranné mimo organisace typografů a litografů, kteří nesdělují dat o fondech obranných.

Na podporách vyplaceno členům 468.858 K, z toho 149.045 K v nezaměstnanosti, 136.188 K v nemoci, 87.944 K v nouzi a 58.686 K invalidní podpory. Nejvíce podpor vyplatili typografové — 194.543 K. Vydání spolková obnášela 473.182 K, v tom 104.150 K za spolkové časopisy. Z fondů obranných mimo litografy a typografy vydáno 111.470 K. Na rok 1911 přeneseno na hotovosti spolkové 736.954 K a na fondech obranných 174.067 K.

S touto bilancí může být samostatné české hnutí dělnické spokojeno. Zde podán nejlepší důkaz, jak velké »oběti« přinášely centrální svazy vídeňské českému dělnictvu, jen aby udržely jednotu odborových organisací. Těch velkých deficitů, o nichž centrální sekretáři s oblibou mluvili, nevidět.

*

Zpráva odborové internacionály za rok 1909 vykazuje značný vzrůst počtu členů. Zdá se, že Anglie ztrácí primát, a její místo že zaujímá Německo. V tom ovšem nutno vyčkat zprávy za rok 1910, ježto Anglie provádí sčítání svých členů teprve každý druhý rok. V devatenácti státech evropských a v severní Americe čítá internacionála 9,583.493 členů oproti 8,669.843 v roce 1908. Příjmy a vydání vykázalo pouze 15 států. V těchto obnáší:

	r. 1909	r. 1908	+
	marek		
příjmy	132,253.228	126,387.015	5,866.213
vydání	117,639.115	109,991.960	7,647.155
pokladní pohotovost	182,936.115	117.909.670	65,026.445

Na podporách bylo vyplaceno:

	r. 1909	r. 1908
	marek	
cestovní	1,414.136	1,191.279
v nezaměstnanosti	22,193.888	20,073.015
invalidní	7,369.120	7,464.619
nemocenskou	20,852.473	21,738.741
pohřební	3,566.075	3,327.875
ostatní	2,312.130	2,784.211
celkem	57,707.822	56,579.740

Stávkové podpory obnášely roku 1909 ve 14 zemích 26,627.908 M, z čehož připadá na Německo 8,616.366 M a na Švédsko 5,128.280 M, z největší části podpory to ve veliké generální stávce.

Do zprávy nejsou pojaty Čechy, ježto nejsou uznávány za samostatnou zemi, ačkoli jedině v samostatných českých svazech je soustředěno více členů, nežli vykazuje osm jiných zemí, a ačkoli jsou za samostatné země uznány Finsko, Bosna a Charvatsko. Tyto ovšem nemají žádné Vídně, jež by jim upírala samostatné zastoupení. Ach, ta Vídeň! Zdá se, že si nevzala žádného poučení ani z posledních voleb.

*

Mezinárodní sekretariát socialistický prohlásil boykot na šicí stroje Singrovy, ježto firma Singrova propustila ve své továrně v Glasgově všechny socialistické dělníky s odůvodněním, že »hájí zájmy veřejnosti potírajíc nauky socialistické«. Anglické socialistické listy všech směrů apelují v prvé řadě na ženy, aby vyhýbajíce se výrobkům Singrovy firmy podporovaly svoje družky, výrobou šicích strojů zaměstnané. Je to, pokud nám známo, první případ mezinárodního boykotu. Boykot plzeňského pivovaru nebyl svého času oficielně mezinárodně prohlášen.

*

Korunovaci krále Jiřího oslavil kanadský Montreal zřízením mlékáren, kde se pravidelně rozdává chudým mléko. Městská rada soudí, že uctí krále lépe tímto způsobem, nežli kdyby vydala statisíce za ohňostroje a iluminaci. Doporučovalo by se i jinde, a nejen při korunovacích, nýbrž i při svatojanských poutích a jubilejích. Nebyly by pak alespoň millionové deficity z jubilejních průvodů, které mnohého poslance křesťansko-sociálního stály mandát. *R.*

ŠKOLA.

Význam nové lidové sněmovny pro školství. — Školství ve volebním ruchu téměř ignorováno. — »Školství nebude nyní aktuální« dle dra Kramáře. — Činnost zemsk. ústř. spolku učitelského v Čechách.

Pro žádný jiný obor nemá tak velkou důležitost otázka, byl-li sesílen nebo seslaben pokrokový a svobodomyslný směr říšské rady, jako pro obor školský. Školství všech stupňů vůbec a národní, působící výchovně na celou společnost, zvlášť je stálým objektem, na něž narážejí vzedmuté vlny všeho rakouského zpátečnictva.

Pokrokové a svobodomyslné učitelstvo rakouské všech národností a jeho odborový tisk pozdravilo proto jásavě citelnou porážku zpátečnických stran při volbách do lidové sněmovny, volené všeobecným právem hlasovacím. Příznačná je porážka německé zpátečnické strany křesťansko-sociální, která od té doby, co situaci v alpských zemích ovládla, zasahovala hrubě a bezohledně do zájmů školských a učitelských. Z 96 říšských mandátů ovládla tato strana, která dávala v posledním desítiletí směr rakouské politice vnitřní i zahraniční, v posledních volbách pouze 75 mandátů a posunuta byla tak z prvního místa v říšské radě na místo čtvrté. Strana tato terorisovala zvláště ve Vídni svobodomyslné učitelstvo, uči-

telská místa obsazovala s bezohlednou nespravedlností, dle politického příslušenství, čímž nahnala do svých organisací násilně celé řady povahově slabých učitelů. Přijímáním resolucí ve prospěch snížení povinné docházky školní na zemských sněmích alpských připravovala hlavní útok na obecnou školu rakouskou v říšské radě. Není vyloučeno, že by se jí to bylo podařilo, kdyby se byly splnily její volební naděje na získání 130 mandátů, jež vybojovati si troufala. Strana tato nebyla o nic národnostně zuřivější, než nejnacionálnější strany německé. Právě za její vlády byly prosazeny a sankcionovány násilnické návrhy protičeské na zemských sněmech čtyř alpských zemí.

Také dokonalá porážka klerikálů v Čechách a ztenčení klerikálů moravských jsou příznačným zjevem posledních voleb říšských. Je to příznačné také z té příčiny, že se to stalo hlavně zásluhou české sociální demokracie a českých agrárníků, jimž boj s klerikály byl vnucen. Čeští sociální demokraté vcházejí v těchto dnech do říšské rady v počtu sesíleném a česká škola a učitelstvo má v nich v lidové sněmovně spolehlivý pluk k ochraně svobody školy a učitelstva. Také čeští agrárníci s počtem 36 mandátů vcházejí do říšské rady značně sesíleni. Učitelstvo, které boj jejich s klerikály vyhraný v užších volbách za pomoci sociálních demokratů provázelo sympatiemi, očekává, že naděje učitelské nezklamou, a že včas potřeby nasadí na říšské radě všechnu sílu k ochraně neztenčené osmileté docházky školní. Boj jejich proti klerikálům nesmí ustati, musí jíti od vnějšku do hloubky, jinak klerikální strana na venkově opět se vzkřísí.

Národní strana svobodomyslná ubránila své mandáty a nepatrně se rozmnožila jen přispěním národních sociálů, kteří mají za sebou masy voličské. Učitelstvo pokrokové sleduje s trpkostí zřejmé konservativnění této svobodomyslné strany české, která v posledních volbách se vyznačovala tichošlápstvím ke klerikalismu a netajila se lítostí a hněvem na moravského posl. Dra. Ad. Stránského, jenž bývalý nepěkný kompromis s klerikály korigoval letos účelným kompromisem protiklerikálním, který moravské klerikály seslabil. Národní sociálové byli dosud radikálními nacionálně. Školství nevěnovali zvláštní pozornost. Česká škola a učitelstvo pokrokové má k nim přání, aby jejich jednostranný radikalism nacionální rozšířil se o radikalism sociálnější a pokrokovější.

Slovanstva orel bílý bude míti v zastoupení na říšské radě svoje křídla ještě černě potřísněna. Nadějný národ slovinský bude tu zastoupen z valné části klerikály. Svobodomyslnější zastoupení budou míti Srbové a Charvati. Poláci probouzejí se ke světlu pomalu, rovněž Rusíni. Také rakouští Vlaši budou na říšské radě zastoupeni necelou polovinou svobodomyslných poslanců.

Nejsilnější bude liberální blok německý, který s několika divokými poslanci bude čítat 107 poslanců. Od německých liberálů očekává učitelstvo všech národností, že nastoupí na dráhu německého liberalismu z let sedmdesátých, kdy se mu podařilo prosaditi na říšské radě říšský školský zákon Hasnerův, největší dosud politický čin parlamentární v Rakousku.

Od roku 1869 je říšské zákonodárství školské ve zřejmé stagnaci. Přistoupil sice rakouský parlament ještě jednou k zákonodárné práci

školské, a to roku 1883, kdy přijal pověstnou školskou novelu, ale to byl již čin reakční, podrývající základy říšského zákona školského.

Od vydání zpátečnické novely nehnul parlament na poli školského zákonodárství téměř ani prstem. Starost o školství přenechal lhostejně ministerstvu vyučování, kuriátním sněmům zemským a zemským školním úřadům. Parlamentární nečinnost říšské rady v oboru školství vedla k hrozným důsledkům. Ministerstvo vyučování, kuriátní sněmy zemské a zemské školní rady oklešťovaly říšský zákon školský spoustou výnosů, zemských zákonů a nařízení školních úřadů do té míry, že z něho zůstalo hotové torso.

Příkladem zpátečnictví, ztrnulosti v oboru školském může býti sněm království Českého. Zemský zákon o zřizování, vydržování a návštěvě veřejného školství národního má svůj vznik v roce 1870. Od té doby v jádře se nezměnil. Byly v něm provedeny sice nepatrné změny v letech 1872, 1882, 1886, 1888, 1899 a 1900, ale v celku zemský zákon vzpomenutý podobá se — jak trefně připomněla liberecká Freie Schul-Zeitung z 8. července t. r. — starým kalhotám se sedmi většími a menšími záplatami. A jak zemský sněm se staral o učitelstvo, toho dokladem je čtyřicetiletá bída učitelského stavu a nejhorší jeho právní poměry ze všech zemí rakouských.

Než ani první lidová sněmovna nemohla se vykázat za necelé čtyřletí svého trvání sebe menšími aktivy na poli školského zákonodárství. Svobodomyslná většina říšské rady byla nejistá a nedala se vyprovokovat k přiznání své liberálnosti ani Masarykovým pilným návrhem na ochranu svobody vědy a volnosti vědeckého bádání na universitách.

Druhá lidová sněmovna po kruté porážce rakouských zpátečníků stává se útvarem hodně liberálnějším. Svobodomyslný svět rakouský s učitelstvem očekává od druhé lidové sněmovny opravdovou zákonodárnou práci v oboru školském. Ta bude odvislá od iniciativních školských odborníků, vyslaných o posledních volbách do říšské rady. A v tomto směru učitelský tisk pokrokový nemůže vysloviti s volbami plnou spokojenost.

Z českého učitelstva národních škol vysláni byli do říšské rady celkem čtyři poslanci. Tři z nich, t. j. Lisý, Exner a Konečný jsou příslušníky strany národně sociální, a z těchto tří jen poslanec Konečný měl dosud a má živější zájem na otázkách školských a učitelských. Vedle těchto učitelských poslanců byl zvolen klerikální Kadlčák. Poněkud lepší kvalitativní zastoupení budou míti na říšské radě němečtí učitelé. Z nich zvolen posl. Lipka (agrárník), Kasper a Schreiter (radikálové), Wedra (pokrokář) a Seitz s Glöcklem (sociální demokraté). Ze středoškolských professorů zvolen na říšskou radu posl. Lukavský (mladočech), z universitních prof. Masaryk (pokrok.), Formánek (nár. soc.) a Velich (agr.), z technických prof. Smrček. Pokrokový tisk učitelský lituje, že se na říšskou radu nevrátí prof. Drtina, školský odborník prvého řádu, znalec organisace školství domácího i cizího, který v době svého poslancování školství všech odvětví mnoho prospěl. Také školští odborníci dvorní rada Čelakovský a školní rada Metelka, kteří se dobře osvědčovali, nebyli mladočeskou stranou kandidováni, prof. Čipera zemřel. V záležitostech školství národního a specielně v otázkách učitelského stavu mohl dobře prospívati učitel Václav Beneš; než i ten podlehl v užší volbě.

Nemůžeme-li býti plně spokojeni s volbami po stránce školských odborníků do říšské rady vyslaných, můžeme vysloviti za to spokojenost, že volbami získala věc svobody a pokroku. A — jak napsaly již Učitelské Noviny z 28. června — zvítězí-li věc svobody a pokroku, zvítězí také věc národní a lidská, zvítězí také věc školská a učitelská.

Volební ruch valného užitku pro propagaci otázek školských a učitelských nepřinesl. Na voličských schůzích byly rozvíjeny otázky zemědělské, obchodní, živnostenské i úřednické (úředníci zavazovali si kandidáty poslanectví zvláštními reversy, že budou v jejich prospěch pracovati). Otázka tak eminentně kulturní důležitosti, jako je otázka školská, byla jen v nejřidších případech projednávána. Jen klerikálové pustě štvali proti škole a učitelstvu. Nešťastný Dr. Kramář nejen že se pustil do agitace volební proti prof. Drtinovi, ale vrhal do volebního reje divná hesla, mezi nimi pak pověstné heslo, že »školství nebude nyní aktuální«. Otázky školské jsou trvalou národní aktualitou a nejsou chvíle, kdy by se od nich mohla odvrátit pozornost politická. Což pan Dr. Kramář necítí tu aktualitu školskou počátkem školního roku při zápisech do škol zvláště ve znemčeném území, necítí ji mezi školním rokem v těch stálých útocích klerikálů na školství a učitelstvo, v tom vytrvalém uplatňování klerikálních vlivů ve školských úřadech, v různých těch rozhodnutích školských instancí ve prospěch klerikálů, v obsazování inspektorských míst školských osobami klerikalismu blízkými, nevidí ji na zemských sněmích, kde klerikálové přijímají resoluce ve prospěch snížení povinné docházky školní, nevidí ji v tom ruchu světovém, kde školská otázka budí rozruch mysli v Portugalsku, Belgii, Italii a různých státech německých, nevidí ji ani v tom Rusku, kde má své statky? Školství je a musí zvláště pro náš malý národ zůstati otázkou aktuální, je a musí zůstati naší národní otázkou životní.

České učitelstvo, jak městské, tak venkovské, počínalo si ve volebním ruchu chabě. Nevnášelo školské otázky do volebního reje, neužilo příležitosti k jich propagování. Namnoze stavělo se i proti kandidátům poslanectví ze řad učitelských. Tak na Roudnicku, kde hlasovalo většinou, ano i agitovalo proti Václavu Benešovi, tak na Sedlčansku, kde volilo namnoze samostatného posl. P. Zahradníka, z agrární strany vyloučeného, proti oficiálnímu agrárnímu kandidátu poslanectví, učiteli J. Tomáškovi. Svědčí to o malém stavovském uvědomění.

* * *

Zemský ústřední spolek jednot učitelských v království Českém vydal tiskem svoji obvyklou výroční jednatelskou zprávu za rok 1910—1911. V organisaci jsou na konci správního roku 122 okresní jednoty s 8774 členy. Od loňska přibyla do organisace Budeč Teplická. Proti loňsku jest v organisaci o 128 členů více. Z učitelstva škol obecných je v organisaci 8388 členů, z učitelstva škol měšťanských, které má svoji vlastní organisaci, 334 členů, mimo to je v organisaci 12 okresních školních inspektorů, 35 industriálních učitelek a 7 členů různých. Z veškerého českého učitelstva v království jsou sdruženy v ZČS asi tři čtvrtiny. Učitelstvo měšťanských škol, učitelky a velká část pražského a okolního učitelstva má orga-

nisace zvláštní. Členstvo plní své platební povinnosti organisační v celku řádně. Za poslední, dosud neukončený správní rok zapravily organisační příspěvek 44 jednoty, t. j. 36·07 procent, o 11·04 procenta méně než loni, celý příspěvek za letošní rok dluhuje pouze 16 jednot (13·11 procenta). Na méně příznivém placení příspěvků má hlavní podíl také bída hmotná, do níž se učitelstvo v Čechách následkem nebývalého zdražení všech životních potřeb opět dostalo.

Činnost spolková projevovala se více méně intensivně v řadě spolkových odborů. H o s p o d á ř s k ý odbor pečoval o různé výhody členstva. Z nových akcí organisačních jednání o zemské nemocenské pokladně učitelské nevystoupilo ze stadia prvopočátečného šetření. V Praze existuje zvláštní jednota učitelská pro podporování v nemoci a úmrtí. Vládne jměním více než 30tisícovým, uděluje 2 K denní podpory v nemoci a 240 K pohřebného, členství její je však omezeno na učitele pražské a předměstské. Dokončena byla letos stavba Učitelského domu na Král. Vyšehradě a přestěhován do něho studentský útulek, jehož správu převzalo nové kuratorium »Spolku učitelských domů« v Praze. V domě jsou též spolkové místnosti organisační. Pensionát »Praha« na ostrově Rábu dobře prosperuje a schváleny proň nové investice. Odbor hospodářský jednal o prostředcích, směřujících k docílení zákonitých ustanovení pro povinnosti školních obcí. Připravovaná brožura osvětlí příšerně stav, jak učitelstvo ve mnohých obcích venkovských bídně bydlí. Jednáno též o významu Grossova zákona na zřízení státního bytového fondu, který by zaručoval až 90 procent hypotekárního úvěru. Sekce cestovatelská podnikla v minulých prázdninách dvě větší studijní cesty na západ i jih. Ve mnohých lázních docílila organisace výhody pro členstvo. Kroky, vedoucí k tomu, aby učitelstvo mělo na drahách takové výhody jako úřednictvo státní, nevedly dosud k cíli.

V k u l t u r n í m odboru zpracován výběr 123 divadelních kusů pro povznesení úrovně ochotnické scény po stránce výchovné a umělecké. Chystá se kritický výběr pro knihovny mládeže škole odrostlé. Jednáno o významu loutkového divadla, doporučeno jeho zřizování. Organisace školského zpravodajství uložena za povinnost okresním jednotám pod dohledem širšího výboru. Je s podivem, že krajinského tisku není dost učitelstvem využito ku propagaci školských otázek. Rokováno také o organisaci lidových knihoven a čítáren, o organisaci přednáškové. Spolková knihovna rozšířena na 1510 svazků a vhodně uspořádána.

P r á v n í odbor vyřídil a zodpovídal v posledním správním roce 457 právních případů, pokračoval v redigování sbírky školských zákonů, obracel se se stížnostmi, žádostmi k příslušným instancím, intervenoval u školských úřadů. Projednal otázky menšinového školství, služební pragmatiky, krajských školních rad, o změně zákona, o dohlídce ke školám, o změně § 36. řádu volebního do obecního zastupitelstva v tom směru, aby učitelé měli právo passivní do představenstva. Také v záležitosti právních poměrů dítek bezkonfesijních a poměru jejich a jich rodičů ke škole bylo jednáno, jakož i o současném bídném postupu ve školské službě a o prostředcích, jimiž by se zjednala náprava. Školní úřady vyzvány, aby působily morálním tlakem na přesloužilce, aby odcházeli v čas do pense. Úkol

tento uložen i jednotám. Otázka úpravy učitelských platů byla ovšem v nynější těžké době stálou starostí odboru.

Školský odbor rokoval o povznesení veřejného zájmu o školu, projednal návrhy na akci proti definitivě okresních školních inspektorů, rokoval o tom, čeho učitelstvo žádá od říšské rady, vyslovil se proti postátnění školy měšťanské, pro koedukaci na měšťankách, jednal o organisaci české zemské konference pro reformu školství, vzal v úvahu návrh, aby služba hasičská, zástavní a zdravotní byla nepovinným předmětem učebním, měl péči o to, aby byla zaručena a upravena spolupůsobnost učitelstva při redakci čítanek c. k. školního knihoskladu.

Z ostatní jednatelské zprávy dovídáme se, že 88 jednot má zřízení okrskové (celkem 411 okrsků). Podpůrné spolky jsou zřízeny v 11 venkovských školních okresích. Ústřední záložna učitelstva československého v Praze není již záložnou čistě stavovskou, přijímá vklady a půjčuje i neučitelům. Za rok 1911 vykázala 29,419.228 K peněžního obratu, reservní fondy její čítají 76.734 K, čistý zisk za poslední rok 37.854 K, celkové vlastní jmění s reservním fondem 692.812 K. Vklady členů i nečlenů dostoupily výše 3,689.464 K, půjčky 4,878.801 K. Ústav tento řadí se k předním českým ústavům peněžním.

Z ostatních hospodářských podniků učitelských má ústřední učitelské nakladatelstvo za sebou již první devítiletí svého trvání. Vydalo v této době 125 publikací pro učitele a mládež. Spolek vydává lidové kalendáře a Kalendář učitelský se schematismem. Z pojišťování členstva u banky »Prahy« spolek měl dosud 208.837 K zisku, jež rozdělil ve formě stipendií. Stipendia tato proměněna ve 20 stipendií v pensionátě »Praha« na Rábu. Zoubkův studentský útulek v Kostelci n. Orl. přešel ve správu »Spolku učitelských domů«, rovněž pražský studentský útulek. Spolek pořádá každoročně sjezd abiturientů pedagogií, jež animuje pro zájmy organisační i sebevzdělávací, pěstuje styky s organisacemi slovanského i německého učitelstva v Předlitavsku, obírá se reformou školství, pečuje o vyšší vzdělání učitelstva ve spolku s moravským Ústředním spolkem pořádáním vysokoškolských kursů (letos od 13.—27. srpna) v Příboře, je činným ve Svazu slovanského učitelstva v Rakousku.

Z učitelských svépomocných podniků vzrostl podpůrný fond na 3614, útulkový na 27.450, Škodův 314, pro stavbu sirotčince 5009, nadace Rašínova na 2090 K. Bolzanův samostatný sirotčinec učitelský má 133.937 K jmění, vedle zvláštní 20tisícové nadace. Pro fond k zabezpečení vídeňského českého školství sebráno dosud organisací 23.989 K. Celkový příjem spolkový činil v posledním správním roce 43.561 K, vydání 27.924 K.

LITERATURA.

Krásná:

Max Leonier: Lovci. Pokus o český selský román z doby současné. Obálková výzdoba od akad. malíře J. Honsy. Hradec Králové 1911. (Nakladatel Bohdan Melichar v Hradci Králové.) — Viktor Dyk: Příhody. Ironie a smutky. (1905—1910.) V Praze 1911. (Hajnův výběr románův a povídek IV. Nakladatelství Dr. Ant. Hajna.) — Jan Osten: Den ze dne. Povídky. V Praze. (Ottova Laciná knihovna národní čís. 236.) — Rudyard Kipling: Kniha džunglí. Přeložil Miloš Maixner. V Praze 1911. (Spisy R. Kiplinga IV. Nakladatel Hejda a Tuček v Praze.) — Adolf Veselý: Řeč země. V Brně 1910. (Neperiodické edice svazek prvý. Nákladem vydavatelstva »Neperiodické edice« v Brně.)

V dějinách našeho románu bude nutno věnovati zvláštní kapitolu snaze, která se v novější době projevuje ne poprvé, ale častěji, snaze vytvořiti román specielně český. Usiluje se oň nejen vzhledem k určitému kraji, k otázkám a poměrům více méně místním, nýbrž odvažuje se román novější také na problémy, jež pokládá za všeobecné, nepodmíněné určitým, vymezeným prostředím, jak o tom svědčí mimo jiné román Holečkův, Staškův, Sovův, Legerův. Zjev ten jest důkazem, že českému románu nejde jen o pohodlné plynutí s všelikými směry a vzory cizími, jež literárně znamenají zpravidla pouhou imitaci, import cizího okázalého zboží; česká produkce románová hledí těžiti z národního bytí vlastního a chce dílům svým vtisknouti pečeť domorodosti. Více méně zůstává ještě arci při dobré snaze a tendenci, jež se však nesmí podceňovati: i z ní může vzejíti dílo, jehož české specifikum se povznese k absolutní uměleckosti, jak tomu jest zejména v románě ruském.

Novým projevem tohoto zdravého úsilí jest román Lovci od Maxe Leoniera. Pouhý nadpis nedá ovšem ani tušiti, že by šlo při něm o pokus o český román selský z doby současné; jest oprávněn jen potud, že hlavní osoba jeho, statkář Petr Brýl, a jeho přítel lékař mají stejnou náruživost loveckou, náruživost, která odmítá vlastní chvilkovou skepsi a obhajuje se slovy: »Vášeň je to, vášeň, která se zmocňuje každého, kdo vezme zbraň do ruky. Je v tom něco příjemného a už je to lidské. Lovci říkají, že čerstvá krev v přírodě má zvláštní, smyslně omamnou vůni, za kterou člověk jde a lehce probíhá kolik kilometrů země.« Ale vášnivost ta projevuje se v díle pouze tak episodicky, že autor uznal za nutné k čtyřem dílům svého románu přidati závěreční část pátou, jejíž překvapující stručnost (obsahuje pouze dvě stránky) jest v nepochopitelném nepoměru k částem ostatním. Snad z dalšího vynikne věc jasněji; neboť »Lovci« mají býti jen prvním dílem románové trilogie »Brýlové«.

Jasnější jest věc, pokud se týče selskosti románu. V té příčině román svým Petrem Brýlem chce ukázati, jak práce selská, konaná s láskou a rozšafností, může býti českému člověku požehnáním. Petr Brýl, vzdav se studií, miluje svůj grunt, zděděný po dávných předcích, kteří rodnou hroudu milovali neméně, má vroucí přání, aby jej povznesl k úrodné výši, zceluje pozemky, přísně dbá mravního poměru čeládky, sám s radostí pracuje a s pevnou nadějí věří v úspěch: uvažuje o subvenčním hospodářství, jež pokládá za jakýsi společenský nemrav, o melioracích, jež nejsou

riskantním pokusem; chce zásady své vštípiti sedlákům, jimž jest především potřebí charakteru; nechce, aby byli překrmováni politikou: »sotva dovede někdo z nás kloudně mluvit, hned nás vlna tohoto hnutí vyvrhne v popředí, do vůdčích rolí, omamují nás kadidlem, div nedostane člověk závrati; tam nejsme užitečni k ničemu a doma ruka naše chybí«; místo toho má sedlák míti touhu po kousku vlastní půdy, on sám svým stálým dělníkům chce postoupiti část půdy, kterou budou dobrovolně uplácet; venkovu může prospěti ne městská civilisace, která degeneruje, nýbrž kultura selská, která jest jen a jen kulturou srdce, všemohoucí a nejušlechtilejší. Správnost svých zásad Brýl chce ovšem dokázati svými činy, ale zatím theorie není v románě vyvážena náležitou měrou skutků. Ostatně však ani v tom všem nespočívá těžisko díla. Přesunuje se, v dobré souvislosti programové, na otázku náboženskou. V celém tom selském románě jde vlastně o osud katolického kněze a rozdílnost rodinného vyznání. Souvislost zjednána jest tím, že Petr v důsledku svých zásad o životě radostné práce a účinné lásky k bližnímu, on protestant, přiměje katolického kněze Zdeňka, bratra své ženy, k tomu, že se kněžství vzdá, přes veliký odpor ženin. Tento případ rozdílnosti víry v lůně rodiny, který od počáteční mírné snášelivosti vyvrcholí až v rodinný rozvrat, spisovateli poskytuje především příležitost důkladně rozvažovati otázku víry a vyznání, i stává se hlasatelem jeho názorů protestant Petr Brýl. Jemu jdou lidské svazky nad náboženské cítění. Nemá pro něho ceny dělení lidí dle náboženství a víry; to je jen vnější svazek, který smí a může klamati; ví, že lidé v církvi zůstávají, ačkoli se s ní dávno rozešli, činí tak v pohodlnosti a církve se o to ani nestarají, protože by z toho musely vyvoditi důsledky; napřed je život člověka, pak teprve jeho náboženství; lze jen s Tolstým hledati pravdu a tak sloužiti lidstvu; to probuzuje lásku k bohu, a daleky jsou toho církev katolická i protestantská, ač tato je přece lepší a čistší, protože si zachovala něco z dědictví po Bratřích. Sedlák Brýl staví se na stranu Chelčického, který lépe rozuměl životu a jeho potřebám, nežli Hus, protože si přál úpravu života lidského tak, aby bůh se člověku přiblížil již zde na zemi: život lidský, »to obrovské, všestranné rozpětí duchovní energie, ta věčně se měnící a zdokonalující práce hmotná«, nesmí býti považován za jakousi zlou nutnost, která by byla na překážku věčné radosti po smrti. Chybují církve, které lpí ztrnule na svém dogmatickém stanovisku tradičním; nadejde doba, kdy život náboženský bude mocnější a plnější mimo církve, nežli v nich, které rostou do šířky, ne do hloubky. Dnes není třeba krváceti ani umírati, aby byl život, neboť život jest, sám o sobě. Není světa snů, je svět skutečného života, podrobený vědou, v němž přestávají tajemství a zázraky. Brýl úplně chápe rozhodnutí kněze Zdeňka, neboť zlo způsobuje špatný pojem boha, za nímž člověk může jíti cestou svou a najde jej všude, jen když jeho přítomnost cítí ve svém nitru. S takovými názory dává spisovatel sedlákovi zvítěziti nad ženou katoličkou, jejímž nezvratným přesvědčením jest, že kněz je více než člověk nábožensky cítící, že musí v duchu svého náboženství působiti, že má nejen vzdorovati, ale sám vítěziti: bratr kněz stojí jí výše nejen nad mužem protestantem, ale nad lidmi vůbec, pokládá jej za nástroj boha; teprve když nad lůžkem umírajícího dítěte marně čeká na

účinek vlastní modlitby, a když z vlastní zkušenosti sezná tvrdost a farizejství katolického kněze, který její prosbu za spásu duše zbloudilého bratra odkáže na kostelníka a jeho pokladničku, prohlédá také ona. A svými názory Brýl ovšem působí také na kněze, bez úskoku, z čistě lidského zájmu, a dodává mu v boji jeho odvahy. Neboť katolický kněz ten opravdu ve svém nitru bojuje. Sám si dává otázky, co je možno říci určitého o velikém tajemství boha, že je možno říci: jest anebo není, a že on by neměl býti ani na okamžik v pochybnostech, protože s jeho duševním životem souvisí velký počet prostých lidí, kteří svůj poměr k bohu upravili si jednoduše, jsou o jeho existenci přesvědčeni a nehloubají a v té víře nalézají útěchu; jsou však také lidé prostí, kteří sami bývají v pochybnostech, a před těmi i před oněmi kněz vlastně hraje roli pokrytce a lháře, protože ani v jednom ani v druhém případě nejedná vůči nim podle přesvědčení vlastního. Viděl však také, že většině lidí jest víra pouhým pohodlím, protože jich nevydává v nutnost přemýšleti o nejvážnějších věcech života. Tolstého Kruh četby utvrzuje v něm mínění čím dále skeptičtější. Nemůže snésti myšlenky, že za svou duchovní službu je placen, ba že jiní dokonce smlouvají, ačkoli ví, že z počátku každý duchovní výkon konal s mocným a uchvacujícím nadšením a že každý krok v jeho povolání naplňoval nitro jeho radostí. Znenáhla viklá se také jeho původní názor o slibu čistoty: církev chybuje, že udržuje celibát a nechává slib čistoty trvati dále, ačkoli ví, že snad všichni kněží katoličtí proti němu se proviňují a v askesi žijí teprve, když se dostaví sama. »Na mne činí to dojem asi takový: jsou jakési zákony na zloděje. O tom a o tom člověku se ví, že se provinil, ale vina se mu promine, protože ten člověk projeví ochotu více nekrásti, t. j. nakradl si tolik, že už více nepotřebuje. Obě strany jsou si vědomy tohoto kompromisu, řekněme tohoto ošizení zákona, ale jelikož to oběma prospívá, jsou spokojeny.« Proto jdou na kněžství tak mnozí, snad většina, kteří problém života pohlavního prožívají a cítí intensivně a přece jdou vědomě, s otevřenýma očima se pohřbít; neboť jest nemravné slibovati něco, o čem předem víme, že nesplníme. Ve věci tak vážné, která má míti nejčistší smysl pro všecko lidstvo, připouští se hříšná lehkomyslnost, chybuje církev i lidé, ale církvi to nepřekáží, »protože to jde od shora dolů«. A věřící se s tím po případě smíří, jen když se lacino pohřbívá a křtí, »jen když svého Pána Boha mohou trochu ošidit.« Dokonce i toho zažije mladý kněz, že když v pochybnostech svých chce se utéci do kláštera a s úmyslem svým se svěří svému stařičkému představenému, od něho uslyší hněvivá slova: »Do kláštera?... A, á... svinstvo je to, že se musím přiznat... a jsem už starý veterán... kdyby bylo po mém, zavřel bych všecky kláštery, všecky, a nadělal bych z nich fabriky... a špitály. V zájmu církve, v zájmu náboženství... Dospěla-li církev tam, kde je dnes, má za to co děkovat jen svým mnichům a jeptiškám...« Po takových vnitřních bojích, vzniklých z vědomí rozporu mezi učením a životem, dozrává v něm znenáhla úmysl kněžství se vzdáti, a k utvrzení v něm jej posiluje Brýl. Tím se vítězství názorů českého sedláka stává významnějším, cennějším. A smysl všeho toho pro ideu díla? Je asi ten: ne v přemíře náboženského přemítání a setrvávání na církevnické tradici, ale v radostné práci spočívá smysl života.

Jedno je při díle Leonierově jisté: vyplynulo z opravdového přesvědčení a ze snahy je rozšířit. Toho si musíme vážiti v době, kdy otázky takové a podobné i v literatuře jsou spíše na prodej než předmětem básnického myšlení a tvoření. Avšak jeho román sdílí také jednu slabost, s níž se při podobných thematech ušlechtilé tendence setkáváme skorem zpravidla, a jež se nesmí podceňovat umělecky: o těch vážných otázkách a věcech se skoro jen mluví a debatuje, a tam, kde místo toho nastupuje čin, neděje se tak bez ukvapenosti a násilnosti. Zejména o vnitřním boji kněze dovídáme se jenom na základě hovorů a zpráv, ani jednou nesledujeme ho při činu samotném, ba i o tom, že by v kněžském povolání musel přímo zhynout, zemřít, zvíme ex post. Také stupňování víry ženy až k fanatismu, jenž je hotov obětovati i děti a muže, je více konstatováno než přesvědčivě prokázáno. Závěr díla, smrt dítěte, zdá se býti pouhým prostředkem z nouze, aby se manželé zase k sobě přiblížili a knězi bylo umožněno získat si o ně jakous takous zásluhu, a aby bylo možno někam zařadit výjev, připomínající Hilbertovo drama »O boha«, který tím ztrácí na procítěnosti. Avšak i v hovorech a debatách samých jsou skoky a upřílišenosti; muž se ženou debatují za noci i nad koupajícím se dítětem, přechod ke krutému dočasnému odcizení vzájemnému jest i s jistou dávkou hrubosti a nevkusnosti motivován slabě, nejednou se věc známá opakuje, vkládají se zbytečné episodky. Spisovatel neměl zapomenouti, že co do zásadní otázky náboženské nepřichází s věcí právě novou a že jsou české veřejnosti dobře známy případy obdobné, vylíčené na základě vlastních zkušeností bez uměleckých aspirací: tím více měl jich dbáti sám. U Tolstého, ale také leckde u Roseggera, může poznati, jak stránku ideovou a formální lze umělecky spiati.

Svou knihu ironií a smutků, P ř í h o d y, sotva bude V i k t o r D y k pokládati za jednu ze svých významných. Uvykli jsme u něho více vtipu i říznosti. Co však podává v nové své knize, zůstává celkem na povrchu. K ironii a smutku dává mu většinou podnět nejbližší česká přítomnost, události tkvící posud v živé paměti, ať jest to aféra anonymních dopisů nebo kritický souboj, agitace redaktora v době voleb nebo odvislost literáta od politického creda listu nebo poslanecká marnivost; zase dovede Viktor Dyk najíti příležitost, aby s tajenou bolestí ukázal na českou bezcharakternost a zbabělost, na klam života i českou malost, která nemá oč se opříti; jeho smutek jest výmluvnější, ale ironie básníkova je nějak skleslá, neproniká, vzmůže se jen na tolik, že jednou aféru známou hyperbolicky přivádí k pravděnepodobnosti, jinou pak, až příliš průzračnou — čteme v ní passus: »Herodes mluvil nyní o filosofii, historii, sociologii, politice, estetice, abstinentismu, monogamismu, mluvil prostě o všem. Říkal tomu, čelit diletantismu« — dociluje stálým opakováním nudy. Básník bývá sám k sobě kritičtější.

Kdo by v O s t e n o v ý c h povídkách D e n z e d n e hledal něco Nerudovského nebo Herrmannovského, nenašel by; spíše k Heritesovi ukazují ty všední motivy z denního malého života. Ale předčí prosu Heritesovu tím, že dávají poznati autorovo opravdové zaujetí i při případech nejobyčejnějších, a zaujetí to se sdílí tam, kde je provázeno opravdovým citem, jako v povídce »Jeden večer«, »Pan Razl«, »Ve vlaku«, vůbec

v těch, kde spisovatel na té skutečné všednosti a malosti přestává a nepřechází v románovitost, jako třeba v povídce o malé komptoiristce, pro kterou si přijel bohatý ženich, nebo když vypravuje o předčasné smrti mladého talentovaného básníka tovaryše, samouka; i povídka o obětavém sklepníku (»Václav a Alois«) zdá se příliš idealisovati. Někde se mohl dojmu pravděnepodobnosti — a ta při takových všedních motivech jest největší vadou — snadno vyhnouti; stačilo, aby na příklad v »Labutí písni«, první práci mladého spisovatele, kterou charakterisuje tak svrchovaně uznalé slovy: »To byla opravdová báseň v próse. Připadalo mi vše jako nadherný obraz, zpodobňující přírodu živými a věrnými barvami. Zapomněl jsem, že sedím ve svém pokojíku; zdálo se mi, že cítím vůni letního jitra, že vidím, jak vyhřátý vzduch chvěje se nad žlutým obilím, že slyším zpěv skřivánků a veselé svištění kos, porážejících žluté bohatství pšenice,« přímo udal, v kterém časopise byla uveřejněna, a kdy; měl tak učiniti tím spíše, že ten talent prý objevil sám, a byl-li vskutku tak vynikající, mohl tím svému Josefu Vlčkovi pojistiti skromné místo v literatuře. Celkem kniha Ostenova svým obsahem i vnitřní hodnotou dobře přiléhá k případně volenému titulu.

Kniha džunglí, která náleží k nejznámějším spisům Kiplingovým, a o jejíž velmi nesnadný překlad pokusil se Miloš Maixner, jest více než která jiná z jeho knih s to, aby ukázala básníkovu originálnost. Označil bych ji jakožto positivistický návrat k přírodě. Nesní v romantických extasích, nepěje patheticky zanícených hymnů a nenoří se mysticky v tajemství přírody, ale na základě studia a pronikavého pozorování odhaluje život zvířat v čiré reálnosti, s neobyčejnou láskou k tvorstvu a s neutuchající radostí z každého jich kroku a pohnutí; tak se v detaily toho života Kipling vžil, že snadno překonáme i dojem exotičnosti, který s počátku v říši nám tak vzdálené a nepřístupné budí zdání fantastičnosti. Vědec jde tu ruku v ruce s básníkem; jen tak se mohly podařiti takové skvostné partie, jako jest zápas Riki-tiki-taviho v indickém letohrádku nebo vylíčení života opic ve velkém, bezestřechém paláci v povídce »Kájův lov«. Z toho mluví sama příroda.

Těžko se po knize takové vpravíme do přírodních motivů, obsažených v Adolfa Veselého knize básní Řeč země, v nichž zdá se působiti vliv Mombertův a Dehmelův, a jež usilují o projev životnosti; stojí sice tyto motivy přírodní výše nežli básníkovy motivy filosofické, pathologické a antické; dojem výslední zůstává však neurčitý. —*ejč*—

Poučná:

Dr. Frant. Krejčí: Psychologie. IV. Psychologie myšlení. — Immanuele Kanta Základy k metafysice mravů. — MUDr. Ant. Tůma: K zákonné úpravě ochranné výchovy. — Adolf Jašek: Was ist die cyrillo-methodeische Idee?

Dr. Frant. Krejčí: Psychologie. IV. Psychologie myšlení. V Praze 1910, nákl. Dědictví Komenského (Encykl. knihovny sv. XIV.).

Tempem volným — od vydání prvního dílu uplynulo již více než osm let — postupuje jediná naše veliká příručka psychologie, jež tímto dílem vkročila již do druhé své polovice; dle všeho následovati budou již jen dva díly, z nichž jeden patrně obsáhne nauku o citech, druhý o jevech volních. Tento čtvrtý díl obsahuje celkem to, co zveme v psychologii myšlením, tedy složitými jevy psychickými, založenými na představách i souzení, jakož i poměru těchto jevů k řeči jakožto jediné přesnému (pokud vůbec o přesnosti lze tu mluviti) projevu myšlení lidského. Je přirozeno, že proto Krejčí především řeší tento základní problém psychologie myšlení, vykládaje o vzniku a psychologickém významu řeči docela v duchu moderních badání německých, Wundta, Mauthnera i Dittricha, načež teprv analysují se vlastní otázky samého myšlení a souzení, kde Krejčí právem užívá každé příležitosti, aby formuloval své stanovisko k filosofickým a noetickým záhadám sem patřícím, názorům Platonovým, Descartesovým i Kantovým a j. Jinak základní ráz knihy, opřené především o empirii, podržen ovšem i v tomto díle bez podstatných změn; méně než v dílech předešlých obírá se tu Krejčí i průvodními jevy fysiologickými i aplikacemi pedagogickými. Po stránce formální přáli bychom si místy koncisnější formy a změny některých výrazů (na př. sprachpsycholog str. 60) a opravy některých nemilých chyb tiskových.

Proti psychologii Krejčího od doby, kdy začala vycházeti, vysloveny s různých stran námitky, zvláště proti její základní idei i methodě (sám jsem na některé upozornil v referátech o předešlých dílech). Zatím již některé díly jsou rozebrány a tak při smyslu Krejčího pro vědeckou pravdu doufáme, že autor zaujme také k výtkám těm v druhém vydání rozhodné a otevřené stanovisko. *Kd.*

Immanuela Kanta Základy k metafysice mravů. Přeložil, úvodem a poznámkami opatřil Antonín Papírník. V Praze 1910, nákl. J. Laichtera.

Čtyři léta po epochální Kritice čistého rozumu, jakožto stěžejním díle Kantovy filosofie z vlastní jeho tvůrčí periody, a dvě léta po »populárnějším« výkladu jeho metafysiky v Prolegomena zu jeder künftigen Metaphysik vyšel spis s významným titulem Grundlegung zur Metaphysik der Sitten (1785), jenž vedle Kritiky praktického rozumu (z r. 1788) je souhrnem jeho filosofických názorů mravních a výsledkem jeho přerodu myšlenkového, jenž od racionalistické ethiky Leibnizovsko-Wolffovské vlivem anglických moralistů a Rousseaua také v tomto oboru dospívá vlastní soustavy a zakládá novou ethiku, jejíž vybudování zabralo u Kanta ovšem řadu let tuhé a usilovné práce. Sám název spisu: metafysika mravů staví jeho ethiku jednak vedle metafysiky přírody jednak proti fysice mravů dávaje na srozuměnou, že spis nebude obsahovati snad theoretické výklady o původu, významu i mravní hodnotě mravů, nýbrž podá soustavu pouček apriorních, platících bez ohledu na zkušenost a pro každou možnou zkušenost, takže s tím, co ve skutečnosti se děje, s životem a energií, zkrátka s »fysikou« mravů nemá míti jeho spis nic společného. Není to tedy, jak Paulsen kdesi dobře vyložil, návod, jak žíti, určený pro obyvatele země, nýbrž zákonodárství v oboru mrav-

ního jednání, opírající se o maximy morálky a vrcholící v proslulém jeho imperativu kategorickém, jenž v tomto spise má vlastně ještě trojí různou formulaci a teprv v Kritice praktického rozumu byl Kantem jednotně vymezen a jednotně vyložen, jakož vůbec Kritika značí dovršení a detailní provedení systému v základech pouze načrtnutého.

Překládat Kanta není, jak každý odborník ví, věcí dokonce snadnou a rychlou, nýbrž vyžaduje po překladateli i hlubokých znalostí odborných i pohotovosti jazykové, o dokonalé znalosti německé učené terminologie Kantovy ani nemluvě. O překladu Papírníkově lze se vysloviti jen s neomezenou chválou a uznáním. Dvě věci vedle plynnosti překladu usnadňují jeho četbu, která nemůže přirozeně býti chvilkovým požitkem: rozsáhlý úvod, v němž podán nástin ethiky Kantovy s kritickým oceněním, jakož i vylíčením toho, jak ethika Kantova působila na současníky i potomstvo, jednak instruktivní poznámky ke konci překladu. Práce věnována jest památce prof. Dra Josefa Durdíka, jehož názory tolik se přímo i prostřednictvím Herbarta opíraly o zakladatele německé filosofie moderní. A tak nemáme vřelejšího přání, než aby pilná a úzkostlivě svědomitá práce překladatelova také v naší době pomáhala šířiti znalost muže, jehož spisy, bohužel, teď málo se čtou, ale za to o nich hodně a povrchně — se mluví. *Kd.*

JUDr. Ant. Tůma: K zákonné úpravě ochranné výchovy. V Praze 1910, nákl. vlastním.

R. 1907 vláda rakouská pozorujíc, jak daleko se již říše naše opozdila za všemi sousedními státy v oboru péče o mládež, podala konečně říšské radě dvě osnovy zákonů týkající se toho oboru: novelu o právu poručenském a nové předpisy zákonné o trestnosti osob nedospělých a mladistvých. Při našich politických poměrech nepřekvapuje, že ještě r. 1910 oba návrhy zůstaly v stadiu návrhů a že je proto Tůma může ještě po třech letech podrobiti důkladné kritice a rozboru po stránce formální i obsahové, při čemž dobře jmenovitě vykládá, že všecky sebe lepší návrhy nebudou nic platny, pokud není zákonem účelně upravena otázka úhrady nákladu na ochrannou výchovu a pokud jmenovitě stát nepřestane povinnost tuto svalovati jen na bedra zadlužených zemí a okresů. Pokud víme, nestalo se ani od r. 1910 nic v konečné úpravě palčivé této otázky a tak se snad dočkáme, že vláda předloží nové sněmovně osnovy znovu, jakmile se sejde, v tom blahém vědomí, že ke konci zasedání zůstanou zas jen — v stadiu příprav. *R.*

Adolf Jašek: Was ist die cyrillo-methodeische Idee? Velehrad, Verlag von M. Melichárek 1911.

Klerikalismus, dosud přes poslední neúspěch volební mocně bující zvlášť v sousedské Moravě, připadl na nový prostředek, jak přibarviti se národnostně a spolu slovansky a zatajiti tak zároveň vlastní svou podstatu: pod patronátem sv. Cyrila a Methoděje má se provést spojení všech Slovanů v jedinou náboženskou rodinu, jejíž hlavou, rozumí se, bude papež římský jako nástupce Kristův na zemi. Toť tedy podstata »idee cyrillo-methodějské«, pro jejíž provedení projektuje se »Academia Velehradensis«, jakožto »vědecký spolek pro studium řecko-slovanské církevní otázky«, založený na mezinárodním kongressu unionistů na Ve-

lehradě 909 patrně proto, že starší instituce téhož cíle, apoštolát sv. Cyrilla a Methoděje pod ochranou Panny Marie, nesetkával se přes všeliká modlení, posty a odpustky se žádoucím účinkem. Soudíme, že sami zakladatelé sotva jsou plně přesvědčeni, že cesta akademie povede k cíli snáze a rychleji, neboť problém je příliš složitý, než aby jej bylo lze řešiti touto »akademickou« cestou, ale myšlenka sama je každému Slovanu přece jen příliš svůdná i lákavá a proto k »propagandě víry« jako stvořena. Má však pro ty, kdož zbožňují Rusko v duchu Národních Listů, přece jen vážný kámen úrazu: proč by hlavou nové sloučené církve neměl býti raději ruský car, tedy Slovan a náš člověk? proč máme my, Slované, posilovat váhu římské stolice, jež k nám nikdy nejevila přílišného přátelství? Bude snad přec jen potřebí, aby chystaná »akademie« zrevidovala ještě po té stránce svůj program, nežli počne s připojováním »schismaticko-ruské« církve. Mohlo by se státi, že by potom přece jen Rusové chtěli příštího slovanského papeže míti zas jen pro sebe. *H.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Když jsem před dvěma měsíci zprávu o náboženských, církevních a církevně politických bojích a vývojích zemí románských končil stručnou zmínkou o tom, jak analogicky a přece jinak se řeší problém náboženského vývoje, pokroku, svobody v zemích germánských, měl jsem na mysli již případ, který více než půl roku zaměstnával církevní úřady, církevní tisk i mimocírkevní veřejnost v Německu, »případ Jatho«.

Tehdy nikdo ještě nemohl říci s bezpečností, jaký bude konec processu. Dnes jest celé řízení rozhodnuto rozsudkem rozhodčího kollegia v Berlíně, ale sotva kdo bude tvrditi, že formálním rozhodnutím byla rozhodnuta, vyjasněna věc sama, o kterou šlo. Soudím ostatně, že celý případ sám svým obsahem je důležitější než jeho církevně právní zakončení.

K pochopení bude tudíž nutno učiniti obšírnější zmínku, oč šlo. K celé věci přistupuji s jistou reservou. Ne že by mi sama o sobě byla nejasna nebo trapna. Ale my tak málo známe poměry, ve kterých se vše odehrálo, naše stanovisko pokrokových lidí k těmto proudům je tak neujasněné, že stěží lze očekávati správné posouzení.

Snadnou posici a hotový posudek bude míti oficielní katolická církev a její žurnalistika. Napíše prostě něco o rozkladu protestantismu, o nekřesťanském duchu protestantské vědy, připojí něco o neupřímnosti, dvojakosti liberálních, kritických, modernich farářů v zemské církvi německé, pochválí — dosti farizejsky — energické zakročení církevní rady a soudní rozhodnutí kollegia, ale při tom vysloví politování, že přece jenom nepostupuje dosti radikálně proti bludům: využije případu jak proti vědecké theologii, tak proti orthodoxii, tak proti volné myšlence a sociální demokracii, obě poslední stejně hodí na krk revolučnosti a individualismu protestantskému. Ale to vše nevystihne podstaty celé události.

Stejně snadný úsudek budou míti pohotově směry radikálně proticírkevní a protináboženské. Řeknou: církev jako církev, každé náboženství vede ke znásilňování přesvědčení, každé náboženství je zpátečnické, nevědecké, nemoderní, každé náboženství je klerikální. Připojí tendenční poznámku, že pod dojmem berlínského rozhodnutí dějí se houfné výstupy ze zemské evangelické církve německé (což však není skutečnost, nýbrž jen přání), a o podstatě sporu a konfliktu nebude čtenářstvo věděti zas nic určitého.

Tak směr církevní na jedné straně a směr proticírkevní na straně druhé. Ale o jádru nic.

Neslibuji, že ujasním všecko, ale chci přispět k ujasnění, které bez toho nikdo nemůže zhotovit za jiného, a nikdo za každého stejně.

K. Jatho působil po léta již jako farář v Kolíně nad Rýnem. Církevní poměry velkoměsta nesou s sebou, že v takovém prostředí je místo pro faráře všech směrů. Vždycky se vytvoří kolem každého faráře jakýsi osobní sbor, hlavně podle jeho osobních vlastností, potom také podle jeho bohosloveckého směru. Pravím: hlavně podle jeho osobních vlastností, neboť konečně rozhoduje ve všem osobnost, její individualita a jí podmíněný přímý vliv. Vždyť i tam, kde působí několik farářů stejného theologického stanoviska, tvoří se takové osobní sbory, církve v církvi. Neboť stejné theologické stanovisko nevynucuje stejné náboženství a nevede ke stejným projevům u každého. Theologie není náboženství. Orthodoxie není náboženství. Pokroková theologie není pokrokové náboženství. Takovéto identifikace nejsou ani trochu oprávněné.

Církevní a náboženské působení Jathovo v Kolíně bylo nerušené po léta a blahodárné, nábožensky podnětné a hřejivé a církevně budující. Když roku 1906 konsistoř vyslovila s výtkou výstrahu, že jeho směr by mohl vésti k odtržce jeho stoupenců od zemské církve a do náruče neujasněného volnomyšlenkářství, když vyslovila obavu, že jeho způsob a duch hrozí způsobiti náboženské ochuzení těch, kterým má sloužit, ohradili se jeho přívrženci, liberální členové kolínského presbyterstva a prohlásili, že pokládají za »neocenitelné štěstí, když většina členstva sboru svobodného směru má za faráře Jathoa, který neohroženým vyslovením svého přesvědčení na kazatelně a na řečništi vychází vstříc a vyhovuje jejich náboženským a rozumovým potřebám, sílí je ve víře, poskytuje jim plodné poučení v biblických otázkách a tím vším teprve jim činí církev milou«.

Naproti obavám z volného myšlenkářství a náboženského ochuzování prohlašují: »právě naopak zakusili jsme plodného obohacení svého náboženského myšlení a života, jakožto následek Jathoovy působnosti, stále bezpečněji a radostněji jsme si pod jeho vlivem uvědomovali svou evangelickou víru a svou protestantskou samostatnost, a žádná zevnější událost jakákoli nám již neurve tento vzácný statek.«

Takovýto projev dobrovolné zpovědi je vzácným dokumentem skutečného smýšlení širokých vrstev v církvi a frapantně vyvrací domněnku rozšířenou v katolických a též orthodoxních protestantských kruzích, jako by kritická theologie nebyla nábožensky plodná nebo dokonce jako by nábožensky ochuzovala. Mluví to pro oprávněnost kritických, pokroko-

vých bohoslovců v praktické církevní, duchovenské práci. Připouštím bez výhrady, že kritická theologie nevyhoví v praxi všem, nevyhoví každému orthodoxnímu člověku v církvi, ale stejně bez výhrady by mělo býti připuštěno, že orthodoxní theologie neposkytne všeho všem, neuspokojí všech. Jest jisto, že jistý druh orthodoxie, ne orthodoxie sama, ale jistý její druh, její projevy a některé důsledky a požadavky odcizují církvi některé duše určitým způsobem založené, jako je jisto, že jiné lidi jinak založené obavou naplňuje a též odráží theologie svobodná.

Ve velkých městech jest rozmanitým výběrem kazatelů postaráno o všecky potřeby různých směrů. Bylo postaráno též v Kolíně nad Rýnem, a přece již od roku 1905 se začala agitace proti Jathoovi. Jest příznačno, že nezačala ve vlastním sboru ani v místním presbyterstvu, nýbrž v berlínském církevním časopisu. Je to asi jako s jinými spory, na příklad národnostními: bývají uměle vyvolávány, konstruovány, aranžovány. Určitého nebylo vytknuto nic, jen všeobecně mluveno o bludech. Brzy se stala obžaloba konkrétnější poukazem, že prý Jatho — ne na kazatelně, nýbrž v přednášce sdružení kolínských přátel evangelické svobody — mění a boří význam Večeře Páně, později k tomu přišly názory Jathoovy o biblických zázracích. Roku 1907 hrozila konsistoř a církevní rada disciplinárním vyšetřením a vyloučením z úřadu.

Roku 1910 k tomu přistoupil spor o konfirmační slib. Po léta užíval Jatho jisté volnosti. Liturgická kniha církevní zavedená zákonem z r. 1895 předpisuje formulář slibu, jejž mají skládati konfirmandi. Tento slib mezi jiným obsahuje apoštolské vyznání víry. Jatho je vypouštěl již po delší dobu. Prohlásil, že v něm neshledává výraz naší křesťanské víry a nemůže tudíž mládež na ně zavazovati, a žádal, aby této povinnosti byl zbaven. Konsistoř mu odepřela svolení k tomu.

Do obžalobního materiálu byla pojata literární a přednášková činnost Jathoova roku minulého, a na základě všeho toho byl v lednu 1911 Jatho vzat do vyšetřování pro bludné učení. Dne 24. června 1911 byl pak od »rozhodčího kollegia pro církevní učení« (Spruchkollegium für kirchliche Lehrangelegenheiten) na základě zákona o bludném učení (»Kirchengesetz betreffend das Verfahren bei Beanstandung der Lehre von Geistlichen« z 16. března 1910) prohlášen za nezpůsobilého k dalšímu úřadování farářskému v evangelické zemské církvi pruské, poněvadž jeho stanovisko, které zaujímá k církevnímu vyznání, je s tím neslučitelno.

Jak posuzovati tento celý průběh a jeho rozřešení?

Liberální církevní časopisy v Německu zdůrazňují, že zde jde o křížení pravomoci místního sboru a zemské církve. Ve svém sboru působil Jatho jako málo kdo. Je nadán výmluvností, která uchvacuje, jeho povaha se vyznamenává přímostí, která budí úctu, výsledky jeho práce v Kolíně jsou patrny, již z prohlášení, jehož část jsme ocitovali. Ve sboru samém tudíž byl by Jatho působil dál; všem by ovšem nemohl vyhovět, ale však také na všecky nečinil nároků. Ostatně, který pak kazatel uspokojí všecky? Který spisovatel a veřejný pracovník vyhoví všem?

Celková zemská evangelická církev v Prusku má od r. 1910 zákon o řízení v případech bludného učení. Tento zákon stanoví ve frapantních rozporech, že se nezavádí disciplinární šetření proti duchovnímu pro

bludné učení. Ale vstupuje v platnost, když se fakty zjistí, že duchovní se dostal ve své úřední nebo mimoúřední činnosti v rozpor s vyznáním církve takovým způsobem, že jeho další působení v církvi jest neslučitelno s rozhodným pro učení významem slova božího obsaženého v Písmě svatém a ve vyznáních církevních.

Církevní úřad, instituce státní, právnická, jest aparát úřední. Pro úřad platí a rozhoduje striktní formule. Už dávno jest známo, že v přítomnosti právníci a theologové si vyměnili role. Theologové bývali ve středověku i v novověku nesnášelivi ke každému odchylnému mínění, větřili kacířství a bývali hned ochotni zakročovati soudem, klatbou, vyloučením. Dnes theologové vědecky vzdělaní chápou, nejen sami pro sebe žádají, ale též jiným přejí svobody bádání, svobody vědy a volnosti přesvědčení. Theologové rozlišují už nejen církevní vyznání a Písmo a hodnotí je různě, rozlišují také Písmo a slovo boží, Písmo a evangelium, Písmo a křesťanství. Právník zná a uznává formuli, která je přesná, která však svou přesností a hmatatelností nečiní takového rozlišování, k němuž je podmínkou něco víc než právnictví, lpění na liteře. Nevím, vyslovil-li kdo, ale jistě mnohý cítí, že dnes právníci, kteří lpějí na liteře, jsou nejnebezpečnější slídiči a soudcové kacířství.

V rozhodčím kollegiu jsou zástupcové církevních úřadů a theologických fakult, zástupcové vrchní církevní rady, tedy právníci a právní bohoslovci; z vědeckých kruhů je v něm kritický theolog Loofs z Halle, zástupcem řádného člena též berlínský Harnack. Kollegium ovšem rozhoduje sborově, takže nikdo se nedoví, kdo jak hlasoval. Ale není sporu o tom, že odsudek na sesazení rozhodli zástupcové církevních úřadů. Konec konců tedy rozhodnutí případu Jathoova je výsledek státního církevnictví, spojení církve se státem. Tím není řečeno, že církve svobodné neznají, nepřipouštějí a nepraktikují soudů pro bludné učení. Ale v nich soud takový má jiné pozadí, jiné důvody a prostředky.

V případu Jathoově se srazilo státní církevnictví s náboženským individualismem. Státní církevnictví je historický fakt, se kterým nutno počítati, se kterým se možno a nutno potýkat. Náboženský individualism jest podmínka náboženského života, dědictví reformace. Našemu člověku bude nepochopitelným, že lidé nábožensky živí, pokrokoví, zůstávají ve státní církvi takto postupující. Sám sic většinou zůstává v církvi, která nemá tolik místa pro svobodu svědomí, ale tam bude odsuzovat. Žádným církevním soudem se neudusí svoboda a nezastaví náboženský individualism. V protestantismu je vývoj. Sám ten zákon z r. 1910 byl velikým pokrokem. Není koncem vývoje ovšem, ani vrcholem pokroku. Na sta farářů pruské církve vydalo veřejné osvědčení, kterým prohlašují, že »spatřují v sesazení faráře Jathoa, jehož učednictví Ježíšovo jest nesporno, nedozírné poškození náboženství v evangelické církvi« a zavazují se »bez ohledu na následky hlásati dále evangelium jen podle svého svědomitého přesvědčení v protestantském duchu.«

Sesazení Jathoovo není kostnickým soudem ani kostnickou hranicí. Nepovede k roztržce v církvi ani k založení nové církve.

Jest etapou ve vývoji k náboženské svobodě. +

6. července 1911.

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Neomalthusianism. — Ženská manifestace. — Sjezd pokrokových žen.

V poslední době usilovně hlásí se o řešení důležitý problém ženský, který jeví se ve snaze po bezdětnosti. Nesčetné jsou oběti, přivoděné nedovolenou a nezodpovědnou pomocí, nezdařenou operací. Operativní zakročení provádí se téměř po živnostensku, a stále přibývá manželstev, která projevují snahy uměle zabránit vzrůstu rodiny. Neznáme dosud, jak vše to působí na zdraví a život žen. Důvody pro snahu, nemíti dětí, jsou různé: zdravotní stav rodičů, poměry hospodářské, pohodlí, snaha žen zachovati si krásu a j.

Otázka počtu dětí řešena jest v některých státech hromadně, již jako všem společný problém lidnatosti, národohospodářský, zdravotní, rasový. Usiluje se o regulování zákonnými ustanoveními. Angličané žádají, aby v zájmu lidstva pro všechny rodiče byl počet dětí omezen, Holanďané podrobili chudší vrstvy tomuto příkazu, němečtí pracovníci shledávají prostředek k zušlechtění plemene v tom, že prvky špatné vyloučí a lepším poskytne se příležitost silněji se rozmnožiti a podporují ochranu mateřství. Románští národové očekávají nápravu od politických převratů. Americké státy vydávají zákony, zakazující sňatky mezi nemocnými a činí pokusy, omezující plodnost zločinců a dědičně zatížených.

Avšak i v kruzích odborných otázka tato se řeší. Nejvíce zabývá se jí hnutí neomalthusiánské. Nelze popírat oprávněnost jeho snah, které směřují k tomu, aby lidnatost byla udržována rozumnými ustanoveními v poměru k možnosti obživy, tak aby nevzrůstala a nevedla k hrozivé hospodářské katastrofě lidstva, a aby neklesala a neseslabovala národní zdatnost. Je pravda, že rasová hygiena vyžaduje, aby rodily a zachovávaly se děti zdravé, aby nerodilo se množství bytostí chorých, nesamostatných, potřebujících ochrany a vyčerpávajících síly druhých, jež jsou tím zdržovány ve svém postupu. Je správné učení Malthusovo, praví-li, že je povinností lidí, jako tvorů rozumem nadaných, aby decimování přírodou zabránili pokud možná největší pohlavní zdrželivostí a pozdním uzavíráním sňatků, a to ještě jen tehdy, když je dosti prostředků k výživě možného potomstva. Je třeba, aby rodiče rozumně a účelně regulovali plození dětí v poměru ku svým schopnostem a prostředkům, to je právo svobodného rozhodování a dohody obou manželů, ale nezodpovědnou a spornou zůstává otázka, jakých prostředků možno používati, aby r e g u l o v á n í d ě l o s e s p r á v n ě a n e b y l y p o r u š o v á n y ž á d n é h o d n o t y l i d s k é. Před tou otázkou se zastavujeme.

Novodobé hnutí doporučuje zdrželivost v plození za pomoci p r e v e n t i v n í c h t e c h n i c k ý c h p r o s t ř e d k ů, které zamezují početí, ale nevylučují pohlavní styk. Usuzuje se, že tím zamezí se umělé zakročování operativní a další vraždy dětí. Po této stránce má pokus tento jistě svůj význam a cenu, ale přihlédneme-li k celé reformě blíže, seznáme ihned, že je to cesta poloviční. Je to jen okamžitá výpomoc v nastalé tísni, jejíž výsledky možno oceňovati sice po stránce rasové, populační, národohospodářské i hygienické, jež ale přivoďuje veliké stíny po stránce du-

ševní, mravní a zdravotní u ženy a po stránce mravnostní vůbec. Že i tyto stránky jsou velmi důležity, ba rozhodny pro zdatnost potomstva, o tom nemůže býti sporu. Používání technických preventivních prostředků vede nezbytně k lehkomyslnosti, nezodpovědnosti a porušení zdravého pudu, který má svůj vysoký účel právě ve zplození nového, zdatného člověka. Také cizoložství a prostituci, zvláště u mládeže, tyto praktiky jen prospějí. Bude-li v lidstvu uvolněno vědomí zodpovědnosti vůči následkům pohlavního styku, přibude měrou nesmírnou smyslnosti a pohlavní nezdrželivosti. Nic na tom nezmění fakt, že posílí se tím vším vědomí zodpovědnosti k živoucímu dítěti, poněvadž stejnou měrou, ne-li větší, seslabuje se zodpovědnost k vlastní osobě, a k ženě, právě po stránce mravnostní. Zvláště žena trpí a bude trpěti prostředky takovými, které znesvěcují její mateřské určení, snižují její vnitřní bytost a seslabují mravní sebevědomí, a to i tehdy, když oba manželé souhlasně se na takovém způsobu života usnesou. To vědomí ženské i lidské důstojnosti nesmí v ženě poklesnout a zaniknout, jako pokleslo v muži pěstovaným a výchovou zvyšovaným polygamickým pudem a názorem, že pohlavní život musí se vyžít, byť i nepřirozeně. A nepřirozený je každý projev jeho, kterému se neponechá volný průběh takový, jaký vyznačila příroda svými zákony, těhotenstvím a zrozením děcka. V nadužívání takových nepřirozených projevů je ukryto veliké nebezpečí pro ženu, která může upadnouti v nepřirozený stav jednostranného, pouze pohlavního života, který pak i její duševní život oslabuje a odvrací od všeho ostatního duševního projevování se. Je v tom také jakési obelstívání přírody, a ta trestá každé důsledné překročování svých zákonů. O tom svědčí i zdravotní stav žen. Ženy nejsou ničeny jen těžkou prací tělesnou, zaměstnáním v továrnách, kancelářích a pod., ani porody neb zdrželivostí, nýbrž jsou seslabovány především pohlavním životem, který neodpovídá jejich přirozenosti. Nemůžeme konečně neviděti a popírati, že dnešní nervosnost, duševní choroby žen, velkou měrou kotví v tomto nepřirozeném životě. Stačí, abychom pozorovali ženy kolem sebe z tohoto zorného úhlu, abychom pátrali v životě žen po těchto příčinách jejich duševních i tělesných strastí, a nalezneme tak postižených kolem sebe počet nemalý. To vše ukazuje k jednomu, že je nám třeba s e b e k á z n ě a z o d p o v ě d n o s t i k e v š e m u o k o l í, a že jen tím lze řešiti uvedené otázky všecky a léčit nemoci lidské společnosti. Potřebujeme reformy a nemáme dosti odhodlanosti dojíti až ke konečným pravým důsledkům, které přikazují, že zdrželivost plození lze docilovat j e n c e s t o u z d r ž e l i v o s t i p o h l a v n í, j e n s i l o u m r a v n í v ů l e. K uvědomění si toho musí přijít muž i žena. Je podivno, že ač před otázkou počtu dětí a otázkou zdrželivosti ocitá se každé manželství, přece všichni mlčí. Vodítkem je jim vždy vlastní mravní stav a často nejsou ani dosti upřímni, aby si o něm pohovořili. Muž využívá nejčastěji svého priviligovaného postavení, jakého mu vykazuje názor, že žena je tu pro muže, a žena podléhá buď z nevědomosti, nebo z pohodlí, anebo se sebezapřením. My pořád máme své sny, své ideály a při tom klopýtáme a mlčíme, a necháváme druhé rovněž klopýtat, místo abychom se vzájemně podpírali, ač často známe pravou cestu. V tom není ani vůle, ani síly k nápravě a nedojdeme blíže k těm našim ideálům čistoty, mravnosti, produševnělosti, nebudeme-li tyto své

nejživotnější otázky řešit tak, aby měly zdárný výsledek již u nás. A výsledek může se dostavit jen při životosprávě, která vede k tomu, co jednotlivci i národ potřebuje. Opakuji, nám je třeba zdrželivosti opravdové, důsledné, plynoucí z mravní síly a zodpovědnosti, z vědomí, že je to tak lépe. Tu musíme vychovávat, ne porušovat ještě více, a nikoli popírat, jsme-li slabí. Lidé musí dojít k přesvědčení pevnému, že účel pohlavního života je jen v jeho přirozených následcích, bez toho cíle je každý styk slabostí a nepřirozeností a má být překonáván. Překonání může se státi zase jen zvýšeným duševním životem. Pochopení toho je pro průměr naší společnosti dnes ovšem hodně vzdáleno. Přes to je stará zkušenost, že i myšlenky, své době nejvzdálenější, přiblížily nás postupem doby k sobě. Proto nemám obavy, že lidstvo v zájmu svém nedojde i k tomuto vyššímu stupni uvědomělé zodpovědnosti. Nelze zachraňovat lidstvo, rasu, národ, na úkor duševního a se ztrátou mravního života, neboť jimi je podmíněn veškeren pokrok. Ve vítězství jejich musíme vidět zákon přírody a úkol lidstva vůbec. Život lidský není než stálý zápas duševnosti a tělesnosti a protože vždy duševní vítězství je trvale radostné, je jedině v něm pravé štěstí člověka.

*

Manifestaci za politickou rovnoprávnost žen s muži pořádal »Výbor pro volební právo žen v Praze« dne 4. 7. na Žofíně. Schůze vyznačovala se souhlasným projevem všech politických stran, které vesměs a bezvýminečně tlumočily nejen sympatie, ale i vůli ku práci pro politická práva žen. Význačným momentem této manifestace bylo, že na tomže požadavku sešli se všichni, muži i ženy různých stran i mimo strany stojící, a všichni dospěli k němu různými cestami. Tentokrát opravdu jevilo se, že požadavek žen může být postaven nad strany, protože všechny strany se k němu znají. Jsme na postupu, není námitek a dosažení práv je jen otázkou času. Správně bylo řečeno, že ženy musí volební právo dostat, protože není důvodu, aby ho nedostaly. Jediná výtka nebezpečí klerikalismu vyvrácena jest dávno poznatkem, že postaví-li se proti kazatelně řečnická tribuna, nalezne-li žena po celotýdenní tuhé práci duševní zotavení jinde než jen v kostele, obrátí se tam, a je na politických stranách, aby to vykonaly. Volební právo žen není v nynější politické situaci aktuální, avšak propagování a dožadování se ho, manifestování za ně před započetím říšské rady je akutní, protože stojíme před reformami volebních řádů, jak do zemského sněmu, tak do obcí i do města Prahy.

*

Organisace pokrokových žen na Moravě upevnila se definitivně na svém sjezdu 25. června v Olomouci. Organisace, která před rokem usnesla se na společném programu, přijala letos pevný organisační řád, zakládající se na prvku místním, slučující se v sdružení krajská a organisaci zemskou. Dosud semknuto jest šest krajů: Brněnsko, Olomoucko, Vyškovsko, Tišnovsko, Přerovsko, Prostějovsko. Předsednictvo nalézá se v Olomouci pod vedením předsedkyně paní L. Konečné, sekretariát vede paní Z. Wiedermannová-Motyčková v Brně. Kromě obvyklých funkcionářek, které tvoří předsednictvo: místopředsedkyně, jed-

natelky, pokladní, sekretářky, jsou členy výboru všechny předsedkyně pracovních odborů: organisačního, kulturního, sociálního a politického. Orgány organisace prohlášeny »Ženská Revue« a »Právo ženy«, které tím, že za nimi stojí celé hnutí žen, stávají se našimi prvořadými listy. Směrodatné pro další postup organisace je usnesení, že v otázkách politických práv žen bude postupovat vždy společně s »Výborem pro volební právo žen v Praze« a započne svou součinnost dotazníkovou akcí k poslancům, jak soudí o politických právech žen. Tomu odpovídal referát sl. F. Plamínkové, která promluvila na sjezdu o občanské rovnoprávnosti ženy s mužem. Že však organisace nezůstane při tomto jediném požadavku, dosvědčila programová řeč paní Z. Wiedermannové-Motyčkové o demokratisaci české ženy a že organisace ze svého bohatého programu vyjmula ještě dva jiné body k projednávání: otázku abstinentní a poručenských opatrovnic. Z volných návrhů zaznamenati dlužno krásné usnesení, aby založena byla dvě stipendia pokrokových žen na paměť Boženy Němcové, pro dvě dívky studující na gymnasiu brněnském a valašskomeziříčském, a dále usnesení, oslovovati všechny dospělé ženy slovem paní. Toto usnesení, ač zdálo se zprvu poněkud malicherným, je důsledným projevem požadavku rovnosti, což je patrno z odůvodnění následovního: Jako každý dospělý muž je pánem, stejně každá dospělá žena je paní a není správné, dělati rozdílu mezi svobodnou a vdanou ženou. Titul slečna patří jen ženám nedospělým. Požadavek stejného oslovování všech vyplývá z práva přirozeného, rozumového i mravního, a je tím oprávněnější, poněvadž v oslovování žen stavu občanského není žádných zákonných předpisů. *O. S.*

Otázky v přestávce.

V úpalu červencového slunce, za stále stoupajícího teploměru, za nevídaného vedra odbyl si druhý parlament, na základě nových řádů volebních zvolený, své první zasedání. Trvalo jen 14 dní a vyřízena toliko vládní předloha bankovní, mezitím v Uhrách už uzákoněná — vše ostatní bylo vlastně jen formální a trochu agitační, positivní práce nevykonána v ničem. To už patří, jak se zdá, k technice rakouského parlamentarismu a proto se nekonečným debatám o dovozu argentinského masa a o událostech drohobyčských nesmí přikládat důležitost symptomu pro způsob budoucího jednání nové říšské rady.

Nové sněmovně představil se nový ministrpresident baron Gautsch se starým kabinetem, bez dra Weiskirchnera a dra Gląbińského. Baron Gautsch nezaujal, jak se zdá, k nové sněmovně ještě určité stanovisko, stejně jako sněmovna k němu. Baron Gautsch neví ještě, j a k s touto sněmovnou má mluviti a proto spokojil se podati říšské radě vládní program pouze v trůnní řeči, která neobsahovala skoro žádné politické věty, alespoň takové, která by dovolovala domněnky, jakým směrem baron Gautsch chce postupovati a jakým způsobem zasáhnouti do neudržitelných poměrů vnitropolitických. Ani o českoněmecké dohodě, která se obyčejně udává za hlavní a skoro jedinou možnost rozuzlení stávajících sporů, trůnní řeč nepověděla než obvyklé fráse. Baron Gautsch v trůnní řeči pověděl tedy jen, co nová sněmovna během času má provésti, vypočítal celý pracovní program — stačící, mimochodem řečeno, i na víc než šest let — ale jak s touto sněmovnou tento bohatý a obsažný program zpracovati, baron Gautsch ani z daleka nenaznačuje. Tím ministrpresident označil letní zasedání sněmovny jako provisorní a tato prozatímní povaha letního zasedání byla skoro úzkostlivě zachovávána všude a ve všem.

Nové volby přinesly tedy dosud jen novou sněmovnu a nového chefa kabinetu, politická situace dosud, třeba nezůstala, jakou byla.

novou není. Tu baron Gautsch chce uchystat až na podzim. Jak a kterými prostředky, je problémem léta.

Všecky strany v parlamentě stojí dosud na stanovisku politiky volné ruky a tuto volnou ruku zachoval si přes letní zasedání i baron Gautsch. Úmyslně neříkáme vláda, poněvadž máme za to, že kdyby dnešní kabinet směl být zván vládou barona Gautsche, onen letní jeho problém by byl už rozluštěn, situace už by byla nová. To znamená, že si novou situaci představujeme prostě v první řadě změnou kabinetu a to důkladnou a pronikavou, a podle toho, jak baron Gautsch tuto změnu kabinetu provede, dlužno posuzovati politickou situaci. Baron Gautsch chtěl původně změnit svůj kabinet podle toho, jak se seskupí k němu strany v parlamentě. To by bylo jistě ústavní a parlamentární, kdyby parlamentární poměry u nás byly normální. Pak by ovšem stačilo, že nový chef vlády předloží stranám svůj politický a pracovní program a podle toho, které strany by prohlásily ochotu tento program ministrpresidenta přijmouti, musel by baron Gautsch obsaditi jednotlivé resorty svého ministerstva. Tento postup u nás je znemožněn právě věcmi v Čechách. Už dnes, kdy baron Gautsch prozatím ničeho nepodniká, z obou stran se prohlašuje, že se touto cestou změna v kabinetě provésti nedá. Za normálních poměrů by budoucí kabinet musel být kabinetem koaličním, jakož se vždy víc a víc ukazuje, že koaliční kabinet je vůbec jedině možným v Rakousku. Počínají tomu věřit už i Němci, kteří koaliční kabinet barona Becka porazili a kteří se návratu k tomuto systému dosud houževnatě vzpírali hlavně tím, že český sněm nepřipustili k práci. Sněm království českého stal se takto překážkou a zároveň umožněním koaličního kabinetu. Určitěji: bez českoněmecké dohody koaliční kabinet je nemožným. Tak ozývá se, jak řečeno, už nyní, z obou stran, a zdá se, že tyto hlasy znamenají první zklamání barona Gautsche. Nový ministrpresident dostal při svém jmenování určitý příkaz, který vše ostatní zatlačil do pozadí. Baron Gautsch nebyl povolán, aby zjednal dohodu v Čechách, nýbrž aby v parlamentě vyřídil vojenské předlohy a těsně s nimi souvisící opravu berní. Proto chtěl, jak se zdá, baron Gautsch položiti stranám otázku: kdo schválí vojenské předlohy, a ne otázku, kdo se chce v Čechách dohodnout. Kdyby mu byli Češi i Němci odpověděli na jeho otázku kladně, byl by zástupce obou stran s největší radostí povolal do svého kabinetu už proto, poněvadž doufal, že takový koaliční kabinet českou dohodou umožní a jen tak mimochodem! Avšak, jak řečeno, ten plán, zdá se, je pohřben. Němci jsou sice ochotni schvá-

liti vojenské předlohy, ale povolí tyto předlohy i nynějšímu kabinetu barona Gautsche, dokonce raději, než nějakému novému, koaličnímu. A takový koaliční kabinet připustí, to znamená, svým vstupem umožní jen tenkrát, bude-li dřív docíleno v Praze nějaké dohody, rozumí se dohody takové, kterou oni schválí, která se jim bude líbit a zamlouvat. Baron Gautsch, chce-li tedy umožnit koaliční kabinet na straně německé, musí d ř í v e obrátit se do Prahy.

Na straně naší pro barona Gautsche nevypadá věc o nic lépe. Je sice dnes většině českých poslanců jasno, že agrární heslo »bez sněmu žádná říšská rada« pozbylo ceny docela, a že je možno uvažovat o tom, zdali by pro nás dnes nebylo výhodnějším, nestarat se pro okamžik o český sněm a podívat se na to, jakou cenu baron Gautsch nabídne ve Vídni za vstup části českých poslanců do vládní většiny. Vždyť je přirozeno, že nám nyní jak Němci, tak i vláda dělnost sněmu budou draho prodávat, když jsme stále po něm volali, a zejména Němci budou dělat drahoty.

Ale — ono heslo příliš dlouho platilo, než aby dnes z důvodů taktických — třeba sebe správnějších — mohlo býti opomenuto. Jak agrárníci, tak i národní sociálové nechtějí o žádné kombinaci ve Vídni vědět a slyšet, dokud nebude český sněm dělným. Musí tudíž dojít v Praze k poradám o sněmovní dohodu, když ne o celou českoněmeckou, už proto, poněvadž baron Gautsch té dohody nezbytně potřebuje. Ne k vůli dohodě co takové, nýbrž k vůli parlamentu, k vůli vojenským předlohám. Po té stránce své taktiky baron Gautsch tedy nepochodil a chtě nechtě musí se obírat českoněmeckou otázkou, dříve než svým nejpřednějším posláním, předlohami vojenskými. To v každém případě pro nového chefa kabinetu je asi nepříjemné. Baron Gautsch, o tom nemůže být sporu, v českých věcech není nováčkem a ani z daleka jej nesmí nikdo srovnávat s baronem Bienerthem. Než: česká otázka, otázka českoněmeckého dorozumění, je spiata s tak různými otázkami podružnými, věcnými i politickými, že ani sebe důkladnějšímu znalci dohody, knížeti Fr. Thunovi, nelze s určitostí prorokovat úspěch. Nemožno popříti, že na př. při loňském jednání smýšlení na obou stranách bylo dohodě příznivější, než asi bude letos. Ke všemu scházeti bude dr. Eppinger, znalec českých věcí a upřímný přítel českoněmecké dohody. Je celá řada okolností, na první pohled podružných a vedlejších, jichž součet mocně působí na průběh a výsledek jednání.

A přes to vše dnes přece jen panuje všeobecné přesvědčení, že věcná dohoda možná je, a že jí překážejí jen a jedině okolnosti poli-

tické, ležící ve Vídni, vypěstované hlavně nemožným systémem barona Bienertha. Proto máme za to, že otázka směru příští vnitřní politiky rozřešena býti musí ve Vídni, přes to, že zdánlivě rozhodnutí leží v Praze. Nikdo z nás jistě si nepřeje, aby nový systém, aby baron Gautsch znásilnil Němce, už proto ne, poněvadž zkušenost posledních patnácti let nás učí, že takové znásilnění, třeba jen formální a zdánlivé, nemělo by trvání. Je-li však baron Gautsch tím, zač se všeobecně pokládá, pak musí alespoň ukázat — když ne víc — že tak, jak vládl bar. Bienerth, nebo jak vládnouti chtěl, se vládnout prostě nedá. Baron Gautsch, odhodlá-li se k tomu důkazu, musí přivést Němce tam, kde jsme my. U nás dnes už i radikálové — máme-li ještě radikály — jsou přesvědčeni, že bez Němců anebo dokonce proti Němcům se vládnout nedá, Němci však a nejen němečtí radikálové se dosud domýšlejí, že se bez nás a proti nám v Rakousku vládnout dá. V nejhorším případě nazývají »systém« barona Bienertha vládnutím.

To je prostě problém barona Gautsche. Že nechce a že neumí vládnout bez Němců, anebo proti nim, už dokázal několikráte a ostatně mistr jeho, hrabě Edvard Taaffe jej tomu tak učil. Nyní musí dokázat, že umí a chce vládnout také s Čechy — ale skutečně vládnout. Vše ostatní znamenalo by »systém«, třeba Gautschův.

Jen zcela stručně a mimochodem chceme se dotknout otázky, je-li český tábor pro příští politiku barona Gautsche připraven a zralý. Je-li připraven pro nové (a zdárnější) jednání českoněmecké, je-li připraven pro politiku po zdařeném vyrovnání v Čechách a je-li připraven, když se dohoda s Němci nezdaří. Jak málo jednotný je společný klub český na říšské radě, netřeba ukazovat opět a opět a už proto ne, poněvadž se o tuto jednotnost dosud nikdo nepokoušel. Naopak: čtrnáctidenní zasedání říšské rady znamenalo vše na české straně, jen ne sjednocování. O politickém postupu ať už společném nebo ne mezi českými stranami nepadlo ani slova, ani osobně sdružení českých poslanců ve Vídni dosud vážně nelze považovat za jednotné. I mezi stranami sobě blízkými právě v otázkách příští taktiky ukazují se zásadní rozpory, ještě dnes anebo už dnes. Za málo týdnů chce baron Gautsch zahájiti jednání. S nejednotnou neúplnou parlamentární komisí nejednotného neúplného jednotného klubu, který o všech těch otázkách dosud nejednal?

To je zase problém náš! *Č.*

O dnešním stavu městského bydlení.

Napsal Lad. Blažej.

Od nepaměti zaměstnávala bytová otázka lidstvo, dospěvši čas od času uspokojivějšího řešení, ale v moderní době stala se obzvláště tísnivou, ježto se nahromadilo ve způsobu bydlení tolik závad, které hrozí ochromiti zdravý vývoj společnosti, neboť téměř polovice městských bytů jest pro nedostatečné rozměry, špatné osvětlení a větrání lidskému zdraví nebezpečna.

Civilisace, která odhalila tak četné zdroje nových podnikání a racionálního využití sil, prohlédla, jak ohromná ztráta celkové produktivnosti tkví v dnešním způsobu bydlení, řečenými zly vážně člověka ohrožujícím, ač na druhé straně velkolepou organisací soudní, policejní a lékařskou o jeho bezpečnost osobní a nápravu jeho porušeného zdraví dbá. A mnoho z těchto institucí bylo by ušetřeno, kdyby bylo zadost učiněno požadavku zdravého bydlení, a tím klidný, mravný vývoj rodiny zabezpečen.

Hlavní překážkou splnění tohoto požadavku jest nadpoměrný přírůstek obyvatelstva městského na úkor venkova, kdež často nastává i vylidňování. Půda zde většinou přestává míti cenu, jaká by jí při náležitém využití odpovídala — naopak ve městech se půda nezdravou spekulací nepoměrně zdražuje. Dosud ani zákonodárství, ani komunální politika nepostavila spekulaci úspěšné hráze — ba zdá se, jakoby nebylo takřka prostředků proti ní, naopak více činitelů jí přeje — a tak to odnáší poslední faktor, nájemník, který musí zaplatiti všecky výtěžky, spekulací vyzískané, zůstávaje proti ní bezmocný. Nebo ze všech těch činitelů, jichž výslednou činností jest zastavění plochy stavební, ani jediný nemá zájem na tom, aby měl zřetel ke konečné ceně budovy — nýbrž každý hledí bezmezně profitovati. Nejméně zájmu má na tom obchodník s pozemky, který

kupuje místa, jež parcelací k budoucímu zastavění byly určeny, a klidně čeká, až k tomu dojde. Deset, dvacet, i více let mnohdy uplyne, než se tak stane, a tu si spekulant cenu pozemku diktuje. Druhému činiteli, podnikateli staveb málo na tom sejde, na jakém pozemku staví, a stavebníku rovněž na tom nezáleží, ježto ví, na kom se má hojit — a tak to odnese poslední, naprosto passivní činitel, nájemník, který jest zcela zbaven všech prostředků jakékoli obrany. Nejradikálnějšího prostředku k dosažení požadavků v poměrech smluvních, stávky, zde použíti nelze, ač poměr nájemníka k majiteli domu jest týž, jako zaměstnaného k zaměstnavateli. Nájemník si musí hledati odškodnění za vysoké činže v požadavku zvýšení služby, továrník a vůbec zaměstnavatel hledí zvětšené výlohy krýti zvýšením cen výrobků, čehož použije majitel domu k opětnému zvýšení činže — a tak neustálému šroubování není konce, což ovšem nájemníkům není možno následovat, a hledí se tudíž v bydlení nejvíc uskrovniti. A tak důsledkem spekulace se stavebními pozemky jest onen neblahý zjev sociální, že 78%[1] všeho obyvatelstva bydlí v bytech malých (nejvýše do 3 místností sáhajících), jsouce nuceni za ně platiti nájemného více než $^1/_5$ všech svých příjmů. Ale i v samém způsobu provedení staveb odráží se následek této spekulace, ježto požadavky zdravotní, mravní a pohodlí jest nutno často skorem ignorovati.

Přirozeno, že s rostoucí cenou stavebních pozemků nutno stavěti do výše, aby se domy náležitě rentovaly. Tím povstávají nejhorší z domů, vyznačující se množstvím bytů, které jsou v nich vtěsnány bez ohledu na hygienické požadavky náležitého přístupu světla a vzduchu — ony strašlivé činžovní kasárny. V ohledu sociálním jsme vemi daleko za Angličany, u nichž platí zásada, že každá rodina má obývati samostatný dům, ba jsme i za stoletím osmnáctým, kdež většina městského obyvatelstva bydlila ve svém vlastním d o m ě.[2] Jak daleko jsme zašli od tohoto požadavku, vysvítá z dat, vyjadřujících množství obyvatelů, připadajících na jeden dům: zatím co v Londýně činí pouze 7·5, v Praze dostoupilo výše 45, ve Vídni 55 a v Berlíně dokonce 77. A přec požadavek tento dlužno považovati za kategorický imperativ, má-li konsolidace národní zůstati nedotčena, neboť pro nutnost zdravých, hygienicky bezvadných a esteticky krásných obydlí mluví tolik důvodů.

Všimněme si závad, které vyplývají z dnešního způsobu bydlení ve městech u méně zámožných tříd. Podkladem lidské schopnosti

[1] Mezinár. bytový kongres ve Vídni 1910.

[2] Paul Voigt, Grundrente und Wohnungsfrage.

jest zdraví, a to v dnešních malých, dusných, málo větraných a osvětlených, neb často vlhkých bytech nejvíce trpí. Následky, které mají takové byty na zdraví, a tudíž i na produktivnost, jsou obrovské; neboť tím, že člověk pracující onemocní a k výdělečné práci se stane neschopným, trpí nejen on sám, ale nepřímo i lidé, kteří z něho mají užitek (obchodníci, řemeslníci atd.), nepřihlížejíc k tomu, že i celá společnost nese přímo hmotné škody z jeho onemocnění, vydržujíc proň nemocnice.

Nejčastějším zlem většiny bytů jest přeplnění, t. j. že jsou obývány mnohem větším množstvím lidí, nežli jest ze zdravotních příčin přípustno. Průměrně se žádá pro dorostlého člověka 15 m³ obytné místnosti, avšak ani z daleka není tento požadavek splněn. Nejhůře tomu jest u dělnických rodin, které často obývají jen jedinou místnost, nanejvýše dvě (kuchyni a malý pokojík). Tento způsob jest obvyklý u 42% berlínského obyvatelstva:[1] u nás počet bytů, složených z jediné obytné místnosti, obnáší 27%. Této jediné místnosti bývá velmi často ještě používáno k výdělečné práci — obyčejně tam žena pere a žehlí prádlo pro jiné. Jak se vzduch těmito výpary znečistí, lze si snadno představiti: byty takové stávají se stálým semeništěm všech možných infekčních nemocí. Prof. Erik Wernicke[2] uvádí, že většina nemocí povstává z přeplněných bytů, ať již přemírou zkaženého vzduchu, který jest již sám sebou příčinou četných nemocí, anebo trvalým zahnízděním infekčních nemocí, jež nemožností isolace onemocnělého bývají postupně přenášeny na všechny osoby v místnosti.

Takřka pravidelným hostem přeplněných bytů jest tuberkulosa. Tato zákeřná nemoc má, jak se nejnovějším badáním zjistilo, jediný původ v přeplněných bytech a v alkoholismu, který jest vlastně následkem těchto bytů. Úmrtnost tuberkulosou jest v okresích průmyslových dvojnásobná proti venkovským, o nichž si nelze mysliti, že by se tam měli lidé hmotné lépe. Hlavní podmínkou této nemoci jest disposice, jejíž příčinu nutno hledati v příslušných bytech, a bezprostředních následcích z nich. Obyčejně jest totiž takřka každé přeplněné obydlí vlhké. Nezřídka bývá toho příčinou již samotná jeho výprava se stanoviska hygienického tím, že vede někam na malý dvůr, ze všech stran stěnami vysokých domů uzavřený, tak že přímé sluneční paprsky sem nikdy ani nezalétnou, a nemůže zde povstati silný proud vzdušný, který by uspíšil intensivní provětrání místností: ale

[1] Rud. Eberstadt, Handbuch des Wohnungswesens.

[2] Aus englischen Gartenstädten.

i sama přeplněnost jest příčinou jejich vlhkosti. Pracuje-li a spí-li totiž v jedné místnosti několik osob, z nichž každá propustí plicemi denně 8—12 m^3 vzduchu, jenž projda plicemi, dokonale se vodou nasytí (obsahuje 1—1½ *l* vody), lze si představiti jeho notnou vlhkost, nenastane-li zde řádná obnova vzduchu suchého. V tom případě obnáší vlhkost 11—12%, a to již má na obyvatele neblahé následky, zvětší-li se nad to ještě praním a žehlením. Takové obydlí způsobuje člověku zdravému dosti těžká onemocnění, a nemocnému valně jeho stav zhorší. Hlavní příčinou toho jest velká ztráta tepla, povstalá jednak sáláním ze stěn, čímž bývají zaviněny nemoci, způsobující ochromení údů, jako neuralgie, svalový a kloubový rheumatismus, a přímým dýcháním studeného, vlhkostí prosyceného vzduchu povstávají různé, více méně nebezpečné katarhy krční, průdušek, ba i zápaly plic. Stanou-li se taková onemocnění člověku zdravému, jest na snadě, že uzdravení člověka, již nějakou chorobou postiženého, jest zde velmi ztíženo. Nic při tom nepomůže silné přitápění, naopak ještě tento špatný stav zhorší. V přetopených místnostech jeví se silné vypocování pokožkou, což mívá v zápětí poruchu v oběhu krve, a zvýšená teplota s vlhkostí podmiňují vzrůst hniloby, jejíž částečky veskrze vzduch naplní, činíce jej tak k dýchání nezpůsobilým. Avšak nejen člověk sám, nýbrž i všechny organické předměty vlhkostí nadmíru trpí. Velice snadno se zde zahnízdí houba, která vše, co jest ze dřeva, zničí. Všechny předměty výživné, chléb, maso, mléko, podléhají zde velice rychle rozkladu a zkáze; a tu se stanou nejen naprosto nechutné, ale i zdraví škodlivé. A tak nemoci ústrojů zažívacích, jako katarhy žaludku a střev, jsou zde na denním pořádku, a vyskytnou-li se nemoci epidemické, tyfus, cholera, vybírají v první řadě z těchto ubožáků.

Podléhá-li dospělý člověk tolika nemocem, děcka a kojenci z nemoci ani nevyjdou, tak že z těchto bytů vycházejí lidé se zdravím chatrným, náchylní k jakékoli nemoci, a tudíž krajně nespokojení a nešťastní, ježto jsou zbaveni následkem těchto smutných poměrů nejdražšího statku — zdraví — a tím vyloučeni z možnosti, bráti podíl na požitcích života. Flügge vyčítá celou řadu nemocí, jimž jsou v šanc vydána děcka ve vlhkých bytech. Hlavní potrava dětí — mléko — se ve vlhkých, jmenovitě ještě přetopených bytech velice záhy rozkládá a má po požití za následek vrhnutí, vleklé nemoci střev a žaludku. Úmrtnost děcek jest úžasná, kdežto na venkově nečiní ani polovici. Porovnáme-li celkovou roční úmrtnost z 1000 obyvatelů

velkoměst a venkova, obdržíme poměr asi 20:8—10. Mluví tedy tyto cifry řečí dosti srozumitelnou, a přímo volají po reformě městského bydlení.

A což, vezmeme-li ještě zřetel na všechny ostatní závady, jež dnešní obývání v činžovních kasárnách má v zápětí, strneme nad tím, že tak důležitý faktor pro zdravý vývoj společnosti, požadavek uspokojivého bydlení, není ani z daleka splněn. Uvedl jsem následky, jež vyplývají z dnešního způsobu bydlení v městech v tak zv. činžovních kasárnách na zdraví lidské. Viděli jsme, jak jest toto v těchto bytech stále soustavně podrýváno, tak že odtud zdravý člověk takřka ani vyjíti nemůže. Přičiníme-li k tomu závady, jež pohodlnost bydlení činí nemožnu a závady mravní, jest míra nedostatků oněch domů naplněna.

Již jsem doložil, že lichvářská spekulace se stavebními pozemky nutí podnikatele staveb, vyhnat je do několika pater, čímž se stane častější vycházení z domu nájemníkům posledních pater velice obtížným. Častým upotřebením společných schodišť a chodeb lidmi, kteří nemají na tom zájmu, aby je udržovali v čistotě, stane se tato věcí nemožnou, a ježto jest zde krajně využito každé píďe stavební parcely, bývá mnohdy požadavek dobrého osvětlení a provětrání jich zanedbán, tak že o směsici všech možných »parfumů«, vycházejících z jednotlivých bytů, není zde nouze. Nepřihlížíme-li k snadnému přenesení nemocí na těchto společných místnostech, vidíme, že život v městských činžácích neposkytuje valného potěšení. Jeho obyvatel cítí se v něm cizincem ještě více, než host, bydlící v hotelu, a nežli vojín v kasárnách; o onoho a jeho pohodlí dbá majitel hostince, u tohoto dohlížejí na zachování čistoty orgány nadřízené. Avšak ten, kdo jest odsouzen bydleti v nedostatečných místnostech, jimiž se dnešní městské činžovní kasárny honosí, jest vehnán v náruč všech těch defektů, které jeho zdravotní a mravní stav ubíjejí. Neboť to, co takové, množstvím osob obého pohlaví a různého stáří přeplněné obydlí nedodělalo na těle, dovrší na jejich duchu. Nelze se diviti, že domov, kde člověk má dojíti po namahavé práci osvěžujícího odpočinku a příjemného vyražení, ztrácí zde úplně svůj význam, tak že pro mnohé ani neexistuje. Důsledkem toho jest utíkání odtud pryč, na ulici a do krčem, aby zde, v kruhu veselých společníků, alkoholem člověk kus tohoto beznadějného života si aspoň zdánlivě zpříjemnil.

Jest viděti, jak veliké zlo tkví ve způsobu bydlení, který se jeví ve velkoměstech. Káranci v trestnicích bydlí lépe, než 40% svobodného občanstva. Protož více světla a vzduchu a více místa k bydlení poskytněte dnešnímu nezámožnému občanu, a ušetříte peněz na nákladné stavby trestnic a donucovacích pracoven, sanatorií a blázinců — a jistě nebude tolik existencí mravně zničeno a tuberkulosou podryto.

„Slovanská filologie“ neb „slovanské dějiny a zeměpis“.[1]

Napsal Prof. Leopold Karel Goetz, Bonn.

I.

V »Internationale Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik« ze dne 29. února 1908 bylo zevrubně pojednáno o »kulturní ceně Slovanů a slovanské filologii v Německu«. Základní všeobecné myšlence Krumbacherově, že vědeckou německou péčí, kterou se zahrnují obě národnostní skupiny: germánská a německá, třetí skupina — slovanská jest až nepřístojně zanedbávána, přisvědčí všichni, kdož zabývají se slavicy. Tímto ignorováním slovanského světa zaviněn nedostatek v duchovním vzdělání Němců. Význam Slovanů jakožto předmětu badání v sobě a také rozmanité vztahy jich ku Germanům a Romanům vyžadují, aby slavistika, tento »pastorek vědy«, jak jsem ji nazval ve svém článku v »Kölnische Zeitung« z 11. listopadu 1901, číslo 833, obdržela její důležitosti odpovídající místo ne-li na všech, tedy alespoň na největších našich universitách. V předmluvě ku své knize: »Das Kiever Höhlenkloster als Kulturzentrum des vormongolischen Ruslands«, z roku 1904, zabýval jsem se při projednávání této otázky námitkou tvrdící: »tento slovanský svět nám v ohledu kulturním a dějinném podává mnohem méně než snad románský.« Odpověděl jsem tehda a odpovídám ještě dnes: »Tato námitka neměla by již jednak proti pravému vědeckému úsilí býti činěna, poněvadž poznání mělo by býti jednak lhostejno, zda předmět studií jest slovanský nebo románský; jednak znamená toto podceňování slovanského světa, jehož by se měl chrániti každý, kdo myslí na stále nově přistupující vztahy evropského východu a západu a kdo má na zřeteli veliký význam, jaký si mohou zjednati ještě Slované pro západníky.« Opakuji, při mnohých pří-

[1] Naše Doba přinesla loni článek Krumbacherův. Red.

ležitostech jsem zastupoval stanovisko, že i když by někdo chtěl oceňovati kulturní cenu Slovanů pro své vědecké badání nepatrněji než Romany, bylo by příkazem chytrosti Němci, posilniti se v předzvěsti přicházejících časů studiem slovanského světa v různých jeho obdobách minulosti i přítomnosti, a tím aby si zabezpečil převahu i proti Slovanům, kterou má před jinými národy.

Nepotřebuje dalšího odůvodňování, že pro učence všech disciplin, chtějícího znáti celkový stav prací svého oboru, jest nutná znalost ruštiny, jakožto hlavní slovanské řeči. Jest však smutnou skutečností, že Německo stojí ve vědeckém poznání Slovanstva za jinými národy, nad něž se domnívají mnozí Němci ve vědeckém ohledu býti povzneseni. Nejlepším znalcem nejstaršího a starého Ruska — Neslovanem, nemůže se chlubiti bezprostřední jeho soused Německo, země vědy, nýbrž západnější Francie — jest jím Louis Léger v Paříži. Z tohoto všeobecného stanoviska vítám s nejživějším díkem tento rozsáhlý a energický poukaz na zarmucující nedostatek ve snahách německé vědy osobně já, který již řadu let pro zlepšení znalosti slavistiky na našich universitách mluvím.

S jeho pojednáním souhlasím naprosto také v jednotlivostech i tam, kde poukazuje, kterým rozličným stránkám Slovanů tato péče může náležet; jakož i v tom, že nejbližším a převážným předmětem našeho studia musí býti ze slovanského světa Rusko — slovanský předbojník (Vormacht).

Krumbacher žádá tedy plným právem ustanovení lektorů ruštiny na našich universitách, čímž má býti dána příslušníkům každé discipliny a každého povolání základní možnost zabývati se studiem světa slovanského. Pro vlastní pěstování slavistiky, výzkumy a zbadání slovanského světa žádá Krumbacher stolice slovanské filologie pro Mnichov, jakož i pro ty větší německé university, které jí dosud nemají.

Zde odlučuji se od Krumbachera. A poněvadž se jedná o tak důležitou věc, o vědecké povzbuzení pro ni a přehodnocení jí, myslím své odlišné stanovisko nejen osobně říci, nýbrž zdá se mi to nutné a potřebné, předložiti tuto otázku na německém vědeckém životě zainteresovaným kruhům.

Netřeba nám profesur slovanské filologie, jak ji chce Krumbacher, nýbrž profesur slovanských dějin a zeměvědy; ony jsou to, které přinesou největší možný užitkový effekt a směřují bez újmy k pozdějšímu vy-

budování slavistiky v Německu zřízením professur slovanské filologie. On sám praví: »Odpovídá to již historicky ustálené a všeobecně uznané dvojúčelnosti našich universit, které jak pro badání, tak pro život duševní aristokratie mají blíže působiti, aby vytvořování učebných odborů hleděn nejen k pouhým čistě vědeckým, nýbrž také ke skutečným požadavkům.«

Právě z tohoto Krumbacherova stanoviska zdá se mi historik býti povolanější filologa, aby přejal zastoupení Slovanstva na universitách jak pro stát, který poskytnuv prostředky, chce je viděti pokud možno nejvýnosněji uloženy, tak pro posluchačstvo, kterému buď dána příležitost profesury co možno v největším rozsahu využitkovati.

Professor slovanské filologie bude míti při svém vlastním odborném čtení především velmi malé auditorium, za to professor slovanských dějin najde předem mnohem širší posluchačstvo, byť by jen politické dějiny projednával. Již z tohoto prvého stanoviska slibuje professura slovanských dějin mnohem větší výsledek, než tato slovanské filologie. Má-li professura všestranně plodonosně působiti, nebude ani pouhé vědecké jazykové studium ani samé politické dějiny jediný pěstovaný obor čtení a cvičení slavistových. V mnohých směrech naskytuje se rozšíření působnosti; Krumbacher sám je vypočítává. A pro všechny tyto využitkovací možnosti — reálně řečeno — jest dle mého zdání, jak povahou svého oboru, tak svou vědeckou průpravou historik povolanější než filolog.

Při skoro všeobecné neznalosti slovanského světa bude se jednati o to, uvésti naše akademicky vzdělané kruhy v dějiny a tím také v podstatu slovanských národů. Budou to především vztahy Slovanů ku Germanům, svazky bývší a stávající dosud mezi oběma národnostními skupinami, které třeba objasniti. A k tomu jest historik povolanější filologa právě proto, že jest historik. Vezměme praktický příklad: Byla-li by slovanská professura zřízena na hamburské universitě, bylo by prvním oborem čtení vylíčiti obchodní vztahy Hansy k Rusku a tato práce z obchodních dějin není bez významu pro vytvoření se nynějšího obchodu. A kdo jest povolanější provésti tuto práci, historik nebo filolog? Obsah správné odpovědi jest tak průsvitný, že je zbytečno se ho dále dotýkati.

Smíme též očekávati od universitního professora slavistiky, že posluchačstvo uvede v duchovní život Slovanstva v přítomnosti i minulosti, že totiž bude čísti o literárních dějinách. Zde ovšem jest filolog rovnocenný s historikem a jednalo-li by se o filologické pro-

jednávání literatury, tedy by i historika převážil. Ale právě při míře vědomostí o slovanském světě, jež mají býti podány širšímu kruhu vzdělanců v Německu, jest radno, aby čtení o slovanských literaturách nebyla čistě nebo převážně povahy filologické. Bude se jednat o vylíčení svazků mezi literárním a dějinným vývojem Slovanstva a také o vylíčení vztahů jeho k neslovanské Evropě. A pro to jest historik zase způsobilejší než filolog.

Jest nutno učiti se poznati kulturní vývoj slovanského světa, mimoslovanské prameny slovanské kultury, dlouhou odloučenost Slovanstva od ostatní Evropy a ponenáhlé jeho takřka zevropštění, aby poznána dnešní jeho kultura, porozuměno od nás tak mnohonásobně odlišnému dějinnému stavu, aby z poznání minulosti zjednáno správné měřítko pro poznání jich váhy v přítomnosti a vývoj v budoucnosti. I pro splnění této úlohy zdá se mi historik způsobilejší filologa. A k zprostředkování poznatků, jichž pro své obory potřebují zástupcové techniky, industrie a obchodu, zdá se mi historik při nejmenším právě tak povolán jako filolog. Zde podávané a předávané poznatky jsou dle mého zdání pracovnímu oboru historikovu bližší než filologovu. Také politik, novinář, vojín a národní hospodář, i jsou-li nestudenty, budou chtíti využíti slovanské professury; a k zodpovědění otázek, které tyto interessují a k lepšímu porozumění přibližují, jest historik učitel především právě tak povolán jako filolog.

Bude tedy hlavní úloha slovanského professora pěstovati čteními a cvičeními zeměvědu hlavně Ruska. Rozeznávám mezi zeměpisem historickým a, smím-li tak říci, systematickým. Tímto, k němuž v novější době ve větším rozsahu a pro širší kruhy zvláště v Rusku jest pobízeno, rozumím zprostředkování všestranného poznání Ruska na různých jeho jak materielních tak duševních oborech činnosti, jako na příklad: Zeměpise, národohospodářství ve všech jeho součástech: rolnictví, výrobě, industrii, obchodě, dopravnictví, státním zřízení, vyučování, církvích atd. Je k této práci, při níž vždy jde o vylíčení historického vývoje dějinných předpokladů nynějšího stavu věcí, způsobilejší historik nebo filolog? A všechno zde řečené zdá se mi pro to mluviti, aby historik a ne filolog byl povolán k splnění úloh, jež čekají na naše university. Od historika budou míti více zisku jak vláda, jakožto zakladatelka slovanské professury, tak i posluchačstvo jako využívatel její, než od filologa.

Souhlasím úplně s Krumbacherem, že slovanská zem, o jejíž poznání v rozličných oborech jest pečovati, jest Rusko. Ale při něm

nesmí zůstati slovanský professor, zvláště ne historik. Jeho pracovní obor rozšíří se na Poláky a Jihoslovany a všude, kde taková stolice zřízena bude, bude to stolice východoevropských, správněji řečeno professura slovanských dějin a zeměvědy, jako jest jí bohužel svého času jediná taková stolice zřízená v Berlíně pod Schiemannem.

Není pochyby o tom, že zřízení takových professur jest nutné našim universitám a vysokým školám obchodním. Jest to nejen věc německé cti zjednati si v tomto oboru přednost, nýbrž také příkaz národnostní chytrosti vzhledem k svazkům, které již nyní existují mezi Německem a zeměmi slovanskými, specielně Ruskem a které budoucně nabudou nepochybně vždy většího rozsahu.

Proti výlučně slovansko-filologické professuře dá se namítati, že k ní nutný peněžní náklad poskytne dočasně příliš malý praktický užitek. Bude jistě různostranně bohatě odměněno vydání na rozšíření působnosti našich universit, ujmou-li se na nich konaná čtení z oboru slavistiky v tomto širším smyslu, jako zprostředkovatelky poznatků o zemích, dějinách a kultuře slovanského světa pro širší kruh interessentů, tedy ne pouze ze studentů sestávající. Budou-li tyto professury se zdarem působiti, bude přirozené a žádoucné rozšíření slavistiky zřízením stolic slovanské filologie. Jedná-li se však o všeobecné uvedení poměrně nového vědeckého odvětví na naše vysoké školy, jest radno postaviti věc na nejširší možný podklad; professuru a professory tak voliti, aby pokud možno mnoho oborů a mnoho poznatků o slovanském světě bylo projednáno a předáno pokud možno nejširšímu kruhu súčastněných, aby z praktického stanoviska poskytly největší možný užitek z nových útvarů. Aby toho dosaženo, zaslouží historik pro slovanské dějiny a zeměvědu přednost před filologem. Nepotřebuje žádného dalšího zvláštního odůvodňování, že máme-li takovou stolici v Berlíně, jest Mnichov různými okolnostmi k tomu předurčen pro druhou podobnou stolici, jak Krumbacher vyvozuje.

II.

FILOLOGIE NEBO DĚJINY?

Jest nanejvýš potěšitelno, že professor Karel Leopold Goetz z Bonnu, který již dříve energicky poukázal na význam slovanských studií svým novějším článkem, uveřejněným v tomto listě,[1] znovu

[1] Článek vyšel po prvé v »Internationale Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik« z 29. února a 7. března 1908; po druhé otištěn s několika novými poznámkami v Krumb. Populäre Aufsätze, jako článek poslední. O nich viz obšírný referát Gollův v Č. Č. H. 1910.

za tento požadavek bojuje, já však považuji jeho návrhy o způsobu uspořádání učebné osnovy za pochybené a poněvadž on navazuje na můj článek »Kulturní cena Slovanů a slovanské filologie v Německu«,[1] zdá se mi přikázáno v zájmu věci odůvodniti své odchylné náhledy.

Kollega Goetz žádá, aby zřízeny napřed stolice slovanských dějin a zeměvědy, »bez újmy pozdějšímu vybudování slavistiky v Německu zřízením stolic slovanské filologie.« Zde jest opraviti nedorozumění. Výraz filologie není v mém článku myšlen v onom pouze formálním smyslu, jak mu veskrz rozumí Goetz, nýbrž v onom širším pojetí zbadání veškerenstva národního života, jak mu rozuměno dnes všude a obzvláště v oboru slovanském. Pročež poukázal jsem ve svém obšírném odůvodnění kromě na řeč a literaturu také na veliký význam slovanských dějin (politických), národopisu, dějin kulturních atd. a zdůrazňoval jsem, že Vatroslav Jagič při zakládání svého »Archivu für slavische Philologie« pojem filologie vzal v onom širokém smyslu A. Boeckha a Jakoba Grimma, pojav v program tohoto krásného ústředního orgánu slovanských studií všechna odvětví jak jazykového, tak dějinného i literárního badání.

Ostré rozlišování filologa od historika, jímž v celém svém pojednání operuje Goetz, není ani všeobecně oprávněné ani s vlastním zřetelem na slavistiku. Goetzem předpokládaní filologové a historikové s činností a schopnostmi skoro bureaukraticky ohraničenými jsou abstrakce; to platí též o oboru, v němž po dlouhý čas již tatakové dělení bujelo, pro klassický starověk. Vskutku pochází tento Goetzem zkonstruovaný pojem filologa o nic reálného a dějinného nepečujícího z doby, kdy za filologa platil jen filolog klassický a sice filolog observance Gottfrieda Herrmanna, který vlastně svým nadsazováním filologické slávě učenecké republiky tak uškodil. Onen od světa odvrácený muž kalného zraku, soběstačný, který zahrabal se ve výklad a kritiku textů s jejich pomocnými vědami, nestaraje se o zlaté plody života. Nyní však jest již dávno toto úzkoprsé pojímání úlohy klassického filologa šťastně překonáno; ve více jiných filologiích vůbec nikdy neproniklo. Dnes jest všeobecně uznáno, že filologie a dějiny jsou

[1] Jest třeba podotknouti, že kontroversa mezi Krumbacherem a Goetzem uveřejněna in originalis v »Beilage der Münchener Neuesten Nachrichten« 1908. číslo 72. z 23. září Goetz; z 2. října t. r. číslo 80. odpověď Krumbacherova; z 20. března 1909 číslo 66 replika Goetzova, jíž kontroversa ukončena. Pozn. překl.

úzce spojeny takřka živoucími nitěmi a jedné bez druhé se nedaří. »Filologická interpretace a dějinné poznání sestávají s vnitřně nerozdělitelných vzájemných vztahů a pohybují se v témže okruhu«, poznamenává velmi správně Herrmann Usener ve svém pojednání »Filologie a dějiny«, které pro Goetzem navrženou specielní otázku obsahuje tolik poučného.[1] Rozdíl jest jen v tom, že filolog ve svých pracích vychází více z methodického nástroje, historik více od podkladu věcného, leč jsou nesčetné body na středních cestách, kde oba pracovní způsoby navzájem srůstají. Důkladný filolog bez dějinných zájmů a poznatků jest právě tak nemyslitelný jako řádný historik bez filologického vyškolení a filologických zájmů. Potřebujeme vypočítati jen z novější doby význačnější zástupce klassické filologie a starých dějin, abychom měli pádné důvody pro tvrzenou větu. Vzorem historického filologa mohl by býti Herrmann Usener, který se v této otázce také theoreticky projádřil. Vzorné příklady filologických historiků jsou A. v. Gutschmied nebo Eduard Mayer (auktor rozsáhlých pětisvazkových a dnes nejlepších dějin starověkých národů, jejichž prvé dva svazky vyšly v II. vydání; pozn. překl.). Vytvoření dějin k zvláštnímu odvětví s vlastními docenty, ústavy a časopisy jest provedeno jen ve vědách o starověku, jakož i v několika jiných kulturních oborech účelně uspořádaným dělením látky jinak nezdolatelné, poněvadž to bylo nutné. Pro hlubší základ společného působení filologických a dějepisných studií jest význačno. Od té doby, co starověké dějiny zřízeny jako samostatný odbor, nebyla spojitost s filologií zviklána, nýbrž právě teď správně vystoupla. Totéž platí o rovněž samostatně vystupující archaeologii.

Také v jiných oborech, obzvláště orientalských, jest jednota filologicko-dějinného studijního okruhu i také vně hájena. Orientalisté rozumějí tudíž pode jménem filologie indické, arabské, egyptské atd. stále studium celkového životního obsahu dotyčné národnosti, čímž každá z těch filologií jest pojena v jednotu. Totéž platí dnes také o filologii byzantské, jejíž organ »Byzantinische Zeitschrift« (jejž od smrti zakladatele a prvého redaktora Karla Krumbachera, 1909 vede nástupce jeho na universitě professor Heisenberg; pozn. překl.) objímá rovněž jako známý »Vizantijskij Vremennik« kromě řeči a literatury také theologii, dějiny, zeměpis, umění atd. Slavistika jest nyní v přechodném stadiu od jednoty k dělení se. Ve

[1] H. Usener: Vorträge und Aufsätze, Leipzig; B. G. Teubner 1908. Strana 28.

Vídni a Berlíně přičleněny nyní k starým professurám slovanské filologie, trvajícím po desítiletí, stolice slovanských, případně východoevropských dějin.

Ale skutečnost trvá: ve všech filologicko-historických oborech byl vývojový process jak v badání, tak i ve vnějším uspořádání takový, že přišla napřed ku slovu stránka filologická a teprv po té historická. Tato pořadová následnost není náhodná, ona vyrostla z podmíněnosti věci. Možno studovati řeč a aspoň přibližně rozuměti literárním památkám bez znalosti dějin národa; jest však vyloučena možnost dějinných studií a dějinného podání určitého kulturního oboru bez znalosti řeči a literárních pramenů. Jazykově-literární studium zůstane vždy nepostradatelným předpokladem a základem všech dějinných, zeměpisných a ostatních reálních studií. »Filolog jest průkopník dějepisu,« praví Usener.

Tento vývojový chod vědy, spočívající na jejích životních zákonech, odráží se v osobních poměrech slavistiky. U nejvíce docentů mladé vědy, o níž uvažujeme, leží těžiště buď na stránce filologické nebo linguistické. Z výkladu ctěného bonnského kollegy nabude vzdálenější pozorovatel dojmu, jako by byla taková plnost docentů jednak pro dějiny a zeměvědu, jednak pro filologii, že vládě třeba pro každou zvláštní potřebu jen voliti. V pravdě jest však volba mezi těmi, kteří se hodí do německých poměrů a vyhovují Goetzem navržené hlavní podmínce o znalosti ruského území, i vně omezena a specielního znalce a zástupce dějin a zeměvědy by mezi nimi nebylo vůbec nalézti. Přes tuto těžkost osobní otázky nepřešla by vláda, byť by se při zakládání nových žádoucných professur přimknula k návrhu Goetzovu. Čistě akademické projádření i aprioristická úvaha principielní otázky, jak se o ni pokusil Goetz, ukáže se tím bezpodstatná.

Přirozeně, že bude se musiti docent snažiti vedle jazyka a literatury též reální stránku svého oboru míti na zřeteli. On jest především služkou pro vše, podobně jako učitel orientálních nebo byzantské filologie. Pokud se podaří docentu skutečně obsáhnouti rozličné oddíly svého odboru, závisí přirozeně na jeho individuelních vlohách a vědomostech. Prvá a poslední zůstane vždy osoba. Totéž platí, obsadí-li se místo historikem. Příležitost ku přibrání dějinných, zeměpisných a ostatních reálií podává se také při »filologických« čteních, zvláště při objasňování literárních děl. Nepoužil-li by docent této příležitosti, musil by býti buď slepý, nebo jednostranně zkostnatělý. Často mají tyto reální poznatky, jichž do-

pracováno se s živoucí souvislostí četby, nebo během jakéhosi filologického zkoumání, větší cenu než čacky osekaná moudrost mnohých kompendiárně zaokrouhlených kollegií.

Proti návrhu Goetzovu mluví závažné paedagogicko-didaktické důvody. Čtení o slovanských dějinách a zeměvědě bez předcházejícího uvedení ve studium řeči a literatury nenaleznou nanejvýš pravděpodobně ani dostatečného porozumění, ani dostatečné účasti. Potřebuje sotva býti zdůrazňováno, že bez znalosti řeči a v ní sepsaných pramenů zůstane vyloučeno samostatné spolupracovnictví studujících, což jest nevyhnutelný požadavek každého universitního odboru. Ale také k pouhému receptivnímu přijímání nového oboru, aby na příklad správně porozuměno jen bezčetným vlastním jménům a odborným výrazům, jest nutná filologická průprava. Největší část dějinných a zeměvědných událostí budou zajímati jen toho, který již dříve zjednal si pomocí řeči a literatury o národě a zemi všeobecnou představu. Pro ostatní posluchače mohlo by čtení o slovanských dějinách a zeměvědě zůstati podobně vzdáleno jako čtení o dějinách indických a čínských pro ty, kteří nemají ponětí o indštině a čínštině. Jak historické čtení za takových podmínek působí, zkusil jsem sám odstrašujícím způsobem, když jsem se opovážil ve svém prvém studijním semestru naslouchati kollegiu o egyptských dějinách bez nejmenšího egyptologického vyškolení. Z této příčiny jest mi více než pochybno, zda skutečně, jak Goetz asprioristicky předpokládá, najdou čtení o slovanských dějinách a zeměvědě daleko širší kruh posluchačů, než čtení o slovanské filologii. Pro tato jest v Mnichově po více semestrů udělána zkouška s velice dobrým výsledkem, jak jsem již dříve o tom podal zprávu. Pro čtení o slovanských dějinách jest třeba zkoušky se teprve podjati. Z návštěv čtení o dějinách antických, německých nebo francouzských nesmí býti vyvozován žádný závěr, neboť pro tyto jest průměrný student rozmanitě připraven vědomostmi jazykovými, literárními, umělecko-historickými a zeměpisnými a docent může všude navazováním na známé věci buditi porozumění a zájem.

Pochybné jest mi konečně, zda Goetzem tak zdůrazňované praktické a aktuelní vědecké odvětví jako národohospodářství se všemi svými součástmi: rolnictvím, výrobou, industrií, obchodem, vyučováním atd. — nalezlo by tak kouzelného člověka jako docenta, ovládajícího všechny tyto disparátní věci z prvých — původních — pramenů, a zda by bylo pro učebnou osnovu takovou vzpružinou.

Tyto náležejí přece více institutu, sledujícímu převážně praktické účely, tedy snad východnímu semináři v Berlíně, novému vědeckému institutu v Hamburku, nebo vysokým školám obchodním. Na těchto vyučovacích ústavech spojilo by se čtení o jmenovaných věcných stránkách slovanského světa souměrně s ostatním učebním programem, poněvadž do něho příbuzné obory do nedávna zařazeny jsou. Aby však Slované byli přijednoceni k učebnému předmětu university, aby postaveni do jedné řady s ostatními filologicko-historickými odbory, musí vědecký a především historicko-uvažovací způsob vstoupiti do popředí, což, jak jsem již ve shora uvedeném článku silně zdůrazňoval, nevylučuje ohledu praktického užitku.

Zkrátka řečeno, musí při zařazení slavistiky v učebný program našich universit býti řídítkem přirozený průběh, který disciplina sama přijímala. Zůstaneme při tom, že v slovanskou kulturu bude uváděno studiem řečí a literatur, zprostředkováním vědomostí, bez nichž vážné učení, rozumění a spolupracovnictví na reálních územích jest nemyslitelno. Zobecní-li jednou professura slovanské filologie a připraví-li půdu, odloučí se od ní později organickým způsobem stolice nová, jak se to stalo ve Vídni a Berlíně, jejíž těžiště bude v dějinně-zeměpisné stránce. Ale počínati opačně, znamená stavěti dům bez základů. *G. J.*

(Dokončení)

Křesťanství, husitství, české bratrství.

(Řeč prof. Dra Fr. Drtiny při oslavě Husově v Olomouci 8. července 1911.)

(Dokončení.)

Působení Husovo mělo konečně veliký v ý z n a m n á r o d n í. Celý svět křesťanský v universálním katolicismu byl sjednocen, a všude pozorujeme úsilí vymaniti se z této universálnosti katolické a osamostatniti, vytvořiti vlastní národní individualitu. Národové se probouzejí, nabývají sebevědomí. Hus sám je uvědomělý Čech — ale j e h o č e š s t v í a v l a s t e n e c t v í m á h l u b o k ý m r a v n í p o d k l a d. V duchu křesťanském miluje více Němce dobrého nežli Čecha zlého, ale zároveň je přesvědčen, že »cizinci přednost dávati proti domácímu není právo« a že »národ český v tomto království má býti za hlavu a ne za ocas.« Hus stará se nejen, aby ustálen byl český pravopis, Hus píše českým jazykem a důrazně zastává se také práv českého národa. Tak Husem vymaňuje se poprve český národ ze závislosti na Římu a uvědomuje si svou národní svéráznost, samobytnost, svéprávnost, snaží se vybaviti se ze středověké mlhy a tmy. Český národ je prvním průkopníkem protestantismu, pokud jest odporem proti Římu. Hus vymáhá na králi Václavu IV. dekret kutnohorský, jímž na universitě Karlově českému národu tří hlasů se dostává. Když o vydání dekretu přátelé jeho přinesli zprávu těžce nemocnému, pravil s radostí a národním sebevědomím: »Hle, já skoro jsem nad hrobem. Zemru-li, prosím, stůjte za spravedlnost a osvobození národa našeho.«

Husem zahajuje se n á b o ž e n s k á r e f o r m a c e českého národa a činí se první pokus o č e s k é k ř e s ť a n s t v í. Husitství je pokračováním na této emancipační dráze, a v českém bratrství vyrůstá nejkrásnější květ, dle slov Palackého, na ušlechtilém stromě křesťanství. Již za h u s i t s t v í národ český dostoupil značné výše mravní. Boje husitské, podle Palackého, byly první velkou válkou národní, která nebyla vedena pro zájmy hmotné, nýbrž jedině za statky duševní a tudíž za myšlenku ... Husité první přinutili římskou hierarchii, že musila uznati nejen něco vyššího ještě nad sebou — svědomí člověka — ale že musila se učiti ctíti i svobodné sebeurčení jednotlivce, ctíti právo jiného mínění.

Duchovním tvůrcem Jednoty Bratrské je Petr Chelčický, český rolník z Chelčic u Vodňan, málo znalý latiny, ale duch hluboce filosoficky založený, nábožensky vroucně cítící, jenž slovy plamennými a z hloubí přesvědčení v »Postille« a »Síti víry« ukazuje k rozdílu evangelia Kristova a křesťanství středověké církve. Lidé ztrácejí se dle něho v temnotě nevědomosti a hříchu, jako ryby v moři a sítí víry vracejí se zase ke světlu. Na neštěstí dvě velryby vnikly do sítě této: papež a císař, protrhli ji, a odtud panuje zlo na zemi. Čeští Bratří zavrhovali v duchu původního křesťanství, dovolávajíce se Kristova kázání na hoře, všechno násilí, válku, přísahu, obchodování, zištné zastávání veřejných úřadů, Čeští Bratří, vidouce zkaženost a zbědačenost kněžstva své doby, označují kněze nehodné jako mraky bezdeštné a studnice bezvodné a nechtějí jich uznávati za prostředníky mezi člověkem a Bohem. Čeští Bratří vyhýbali se osidlům ďáblovým, život v městech považovali za nebezpečný spasení a rolnictví prohlašovali za stav, kde člověk může žíti v přemýšlení a pokoře, práci a poslušenství. Čeští Bratří namítají, že církev středověká místo Boha postavila nepřehlednou řadu svatých a světic, a slovo boží, jež je pravda a život, nahradila výmysly lidskými. Čeští Bratří stavěli se proti tomu, aby náboženství bylo pronikáno rozumem, usilovali o čistotu, zbožnost a život mravný. Ctností pravou jest toliko svobodné snažení duše naší, oživené láskou boží. »Zákon Boží je jeden a jedno má v sobě, aby všichni jedno byli, aby rovností přistupoval jeden k druhému a miloval jeden druhého jako sebe sama, aby jeden druhého břímě nesl a což každý chce od jiného, aby mu činil.« Čeští Bratří žádali zkrátka podle krásného odkazu Husova z vězení, »bychom se milovali vespolek, dobrých násilím tlačiti nedali a pravdu každému přáli«. Čeští Bratří byli přesvědčeni, že »jen tato věc mohla by učiniti z tisíců a milionů lidí jedno množství, jedno srdce a jednu duši«. Tak dle slov Denisových měla Jednota českobratrská vrozený odpor proti všemu, co podobá se pýše vlastního rozumu a usilovala o to, aby splnilo se slovo písma a nastal pokoj lidem dobré vůle. Jednota Českých Bratří byla velkolepým, vzácným pokusem o uskutečnění českého křesťanství a tvořila svérázný projev českého národního ducha na počátku doby nové.

Pokoj lidem dobré vůle chtěla zjednati Jednota Českých Bratří. Ve snahách za zajištění jeho pokračuje zvláště J. A. Komenský. Vzpruhou jeho neúnavné práce životní je základní jeho životní přesvědčení, že »ti, kdo se narodili, lidmi se narodili s tím hlavním

cílem, aby byli lidmi, to jest rozumnými tvory«, a že každý má žíti Bohu a bližnímu, t. j. společnosti lidského pokolení a jí prospívati službou svou. Komenský je český bratr, nadšený stoupenec a průkopník moderní myšlenky humanitní, muž touhy, který s Tertullianem souhlasí, že »kříž a meč nedají se smířiti«. Sdíleje názor Chelčického o nesrovnalosti války se životem a duchem křesťanským, volá k lidem své doby: »Křesťané, kdyby skutečně křesťany byli, nikdy by se děliti nemohli.« Touží po tom, aby byl zajištěn věčný mír a opakuje slova žalmisty: »Skujte meče v motyky a oštěpy v srpy.«

Tak poji se k Husovi celý vývoj české reformace náboženské a mravní. Hus působil svým odhodlaným a neohroženým vzepřením se proti autoritě církevní, jež zpronevěřila se duchu učení Kristova, Hus působil svým zápasem heroickým za svobodu myšlení a svědomí, Hus působil svou ušlechtilou, vpravdě křesťanskou povahou, svým vroucím, čistým nadšením pro zákon Kristův a život křesťanský, svým pevným odhodláním, nikdy proti svědomí svému nejednati a při poznané pravdě až do smrti vytrvati, Hus působil konečně svou mučednickou smrtí za volnost přesvědčení a za pravdu evangelia.

P r á v o o s o b n í h o p ř e s v ě d č e n í ve věcech víry je dnes majetek nás všech; ale Husa musíme zváti dnes po stoletích m u č e d n í k e m s v o b o d y s v ě d o m í. V tom je význam jeho nehynoucí i pro naši dobu platný. Svoboda svědomí zvítězila a vzrostla jako nekonečné moře, jež stoupá a vniká až k Vatikánu, jehož blesky bezmocně kmitají před ní.

Ano, svoboda svědomí, volnost individuálního přesvědčení, možnost nepředpojatého vědeckého badání, svéprávnost a vlastní zodpovědnost každého jednotlivce, to tvoří podstatu moderního lidstva, a k tomu základ položil Hus svým životem a smrtí.

Marně chce dnes Vatikán ovládnouti svědomí lidstva, určovati meze lidského zkoumání, marně prohlašuje své kletby, sestavuje indexy spisů zapovězených, vydává sylaby a encykliky — nezastaví tím vývoje moderního lidstva k lepšímu lidskému bytí.

Dnes pojem »kacířství«, pro středověk tak osudný, má již jen význam historický, je zbytek nevolnosti svědomí, poroby individua, popření osobnosti, jednostranné nadvlády autority.

Dnes se kacíři nepálí, a přední kacíře: Husa, Giordana Bruna, Savanarolu a j. čítáme dnes mezi duševní a mravní velikány lidstva. Pojem kacířství pozbyl hanlivého příznaku — ale v duši českého člověka vrývá se ostře fakt historický, že nic neznamenal bezúhonný, čistý, křesťanský život Husův, jeho ušlechtilé nadšení pro Krista, že

byl odsouzen jako kacíř, odevzdán moci světské a upálen — a že naproti tomu z vězení na svobodu propuštěn byl ničemný papež, vyvrhel všeho lidstva, Jan XXIII. To byla mravní úroveň koncilu Kostnického.

Dílo Husovo způsobilo českou reformaci, která znamená přemnoho pro rozkvět literatury české a má významnou stránku sociální, ale hlavní vůdčí ideí jí bylo úsilí o mravní obrození člověka, o obnovu opravdovosti, vážnosti životní, vroucí zbožnosti, snaha žíti Bohu a bližnímu, důsledné, vytrvalé odpírání všem pokusům náboženství křesťanské snížiti na prostředek vlády světské, využíti ho ve smyslu politickém a klerikálním. Reformace česká, pokud znamenala boj, byla bojem proti klerikalismu.

Zveme se národem Husovým, národem Chelčického, Komenského. Máme právo se tak nazývati? Pamatujme slov Palackého, že smysl dějin českého národa byl náboženský a mravní. Nadšením pro ideu životní mravní dokonalosti vítězil národ náš a poklesl tehdy, kdy opustil čisté evangelium lásky a sám chopil se násilí.

Reformace česká byla násilně přerušena — ale obrození naše národní není dnes dokonáno a nebude dokonáno, pokud sami nezměníme se v duchu a v pravdě, pokud neosvojíme si ve změněných poměrech nynějších onu mravní sílu lidskosti českobratrské, onu blahovůli a lásku k bližnímu, onu lásku k pravdě a spravedlnosti, za niž předkové naši pracovali, zápasili a umírali, pokud nenajdeme sebe samy a smysl svého vlastního českého života, pokud neučiníme své češství opět principem mravního pokroku a zušlechtění vůle, pokud neuplatníme novou reformací nápravu sebe samých. K tomu nás vyzývá posvátná památka velikého mistra Jana. Památka ta volá k nám: Buďte především mravní, dobří lidé, konejte všichni povinnosti své v rodině, obci, národě, řemesle, povolání, pamatujte, že jen duchem a mravní silou můžete vítěziti a vévoditi. Památka Husova připomíná nám povinnosti naše lidské i národní, volá k nám, »bychom se milovali vespolek, dobrých násilím tlačiti nedali a pravdu každému přáli«, a vyzývá nás, »bychom stáli za spravedlnost a osvobození svého národa«. Jen vštípíme-li si toto naučení dějin českých, tento vzácný odkaz české reformace do srdcí svých a uskutečníme je v životě opravdovém, vážném, jen pak budeme hodni zváti se potomky Husa, Chelčického, Komenského a oslavíme důstojně slavnou památku české reformace.

Felibrovské hnutí a jeho význam.

Napsal Dr. Jaroslav O. Hruška.

(Dokončení.)

Než ani literární hnutí felibrovské nemůže se obejíti bez ideového obsahu a kulturní snahy jeho musí se zakládati na určitých názorech světových, na určitém stanovisku náboženském a politickém. Felibrovství vzrostlo z římské tradice a ta nutně se v něm projevila kulturně i politicky. Klerus, jenž nemohl se nikdy smířiti s francouzskou revolucí a jejími pozdějšími následky, s objevením se třetí republiky a zejména v době rozluky mezi státem a církví dostavuje se zase na kolbiště politické, vyčítá republice nivelisaci Francie, jíž setřela individualitu jednotlivých krajů (při čemž zapomíná, že republika zrušila feudální instituce za účelem rovného práva celé země) a proti této centralisaci volá po monarchismu, tím více, čím více se znepřáteluje s republikou.

Tento klerikálně monarchistický směr nezjednal ovšem obliby felibrům u přátel republiky vůbec a vyvolal odpor i ve vlastních řadách a to hlavně v Languedoc, jež proti zpěvné Provenci vyznamenávalo se vždy duchem vědeckým a prostoupeno jest živly pokrokovými a socialistickými. Zde Napoléon Peyrat[1] ve svých dějinách Albigenských ukazuje na Albigenské a Valdenské jako na první průkopníky svobody svědomí, »kteří při své smrti mohli zříti ve stínech budoucnosti v záři Husovy a Savonarolovy hranice obrovské a mstící hlavy Luthera a reformatorů XVI. století«.

Jsou i felibrové, kteří připínají k tradici troubadourů bojujících proti Římu a k duchu těch předků, jež pochovaly zhoubné války albigenské. Tyto dva směry narazily na sebe r. 1876 při jednání o nových stanovách. Směr protiklerikální, velmi slabý, a protimonarchistický byl hájen Aug. Fourèsem, jenž nenalézaje ohlasu u starších felibrů, ohlásil boj proti nim a spojil se s Xav. de Ricard, horlivým republikánským federalistou, k vydávání felibrovského

[1] Histoire des Albigeois. La civilisation romane, la croisade. Paris 1880.

almanachu Skřivan (Lauseto) pro hájení idei protiklerikálních a federalistických, jenž však neměl dlouhého trvání (1877—9, 1885).

Aug. Fourès (1848—1891) ve svých básnických dílech Cvrčci (les Grilhs), Zpěvy Slunce (les Cants del Soulelh) a Lesní Muse (la Muso Silvestro), jako bojovný Bertran de Born, neustává obraceti veškeru sílu svého hněvu a odporu proti Římu, ničiteli svobody a řeči jižní Francie, zvláště proti Montfortovi a připomínati nešťastnou bitvu u Mureta. Nemůže odpustiti baronům a kněžím, kteří vyrvali jihu srdce a svobodu, Innocencovi III., jenž vyzýval k boji proti Albigenským. »Nenávist k tyranům,« volá, »mne rozněcuje a ihned ústa má se otvírají, řvouce onu nadávku: Montfort! Ó, políčku, jejž na tvář naši Řím zasadil hlučně, Montforte, plémě hadí!« (Les Grilhs III.)

K Aug. Fourèsovi druží se svobodomyslní felibrové jak z Languedoc tak z Provence, Italie a Katalonie, zejména nalézají jeho idey ohlasu v kraji toulouském. V Toulouse založena škola Escolo Moundino, zvaná tak dle hraběte Raymonda VI. z Toulousu, hrdiny albigenských válek, toulouští felibrové postavili též u Mureta obelisk na památku zahynutí krále Petra Aragonského.

Jako Fourès tak i Félix Gras (1844—1901) čerpá své básnické nadšení z pohnuté doby křižáckých válek Simona z Montfortu, jež opěvuje ve svém epose Toloza (1882) v hrdinovi hraběti toulouském. Jeho román Červení na jihu Francie (Rouge dou Miejour 1896), líčící revoluci v těchto krajinách, došel pozornosti i v cizině.

Následovníky Fourèsovými jsou zejména Prosper Estieu (* 1860), jeho přítel Antonin Perbosc (* 1861), Marius Bacquié Fonade (* 1854) a bigorrská básnířka Philadelphie de Gerde (= Mme. Réquier; * 1871). Moderní idey a básnické nové směry razí si v mladší generaci čím dále tím více cestu do felibru. Jestliže felibrovství, jakž přirozeno bylo jeho vývojem, omezovalo se s počátku na projevy vlasteneckého a buditelského nadšení, na prostonárodní literaturu a výlevy náboženských citů, vlivem francouzské literatury modernisuje se ponenáhlu, otvírá své brány novým proudům, jež na ně narážejí bojem mezi různými básnickými školami. mezi společenskými vrstvami, státem a církví. Prosper Estieu jest jedním z »červených«, srovnává svoji zem s Prometheem, jež od doby Mureta jen vzdychá pod drápem Káně, přilétnuvší ze země ponuré, marně čekajíc, až ji osvobodí Herakles (Flors d'Occitania, 1907) a na Languedoky volá: Vzpomeňte si! vzpomeňte si na káně Montforta, na ukrutenství ve válce albigenské, na porážku u Mureta

a hrdinný zápas Petra Aragonského (Remembratz-vos, La Canson Occitania).

Perbosc pracuje hlavně o sjednocení všech oc-ských větví ve Francii a Španělsku a tomuto svému snu oddává se v osobě reka eposu Guilhem de Toloza (1908), jenž jednotí pro budoucí století bratrsky všecky národy oc-ské. Všechny překážky cítí se zdolati ve spojení s Katalany, »neb síla Myšlenky jest mocnější než vše«.

Philadelphie de Gerde nemůže rovněž zapomenouti na bitvu u Mureta, kde zasazena smrtelná rána oc-skému jazyku, jenž volá, že nechce zahynouti. Pláče nad minulostí své vlasti a v zármutku svém vidí, že samojediná oddává se snům po odvetě za Muret, Muret, jež jim hodilo oprátku na krk a národ, kdysi tak hrdý, se skloněnou šíjí přihlíží k tomu, jak sovy a supi se pasou na jejich zemi (Zpěvy smutku, Cantos de Dol 1909). Paní de Gerde projevuje i zevně tento smutek, obláčejíc se stále ve smuteční kroj.

Proti tomuto novému nazírání na minulost jihofrancouzskou a důsledkům z něho vyvozovaným vytáhli do boje zejména Jean Amade, profesor na gymnasiu v Montpellier, abbé Joseph Aurouze a Armand Praviel, v severní Francii jest jejich oporou Paul Bourget. Vývody jejich jsou všechny obsaženy v Aurouzových Kritických Dějinách jihofrancouzského vzkříšení,[1] co Praviel[2] povídá, není než jejich opakování nebo rozvádění. Dle nich základním rysem Provence je tradice řecko-latinská. Náboženství katolické vštípené provençalskému lidu bylo jediné, jež odpovídalo jeho charakteru a jediné, s nímž dovedl se smířiti antický polytheism, z něhož církev ponechala lidu mnohé zvyky. S tímto základním náboženstvím jižní raçy bylo albigenství a valdenství v přímém odporu. Papež Innocenc III. získal si tedy jen zásluhy, když vyhlásil boj proti cizímu náboženství, jež by bylo lid odnárodnilo a zachránil tak latinskou duši, latinskou ideu (Pensée latine). Vyhubením kacířství prokázal jihu dobrodiní a bez inkvisice byla by prý země ztracena (Praviel op. cit. 133).

Veškero zlo jihu vidí Praviel jako Aurouze a jako Bourget ve francouzské revoluci a v republice. Má se reagovati nejen proti nezdravému centralismu Paříže, ale i proti nezdravému jihu, zvláště otravnému vlivu židovskému, anglosaskému nebo zednářskému, který zkazil latinskou duši, katolicism, a zavedl caesarism a pohanství. Praviel dokládá se Charles Maurrasa, jenž vidí pohromu jihu v tom,

[1] Joseph Aurouze, Histoire critique de la Renaissance méridionale au XIXe siècle. Les Idées directrices. Avignon. Sequin et Roumanille 1907.

[2] Armand Praviel, L'Empire du Soleil. Libr. nat. Paris, 1909.

že zednáři, židé a protestanti s metoiky zmocnili se vlády za třetí republiky.

Ač dějiny Aurouzovy byly přijaty felibrovským tiskem s velikou chválou, přece netlumočí smýšlení celého felibru. Mistral sám vyslovil se o nich sice s nadšením, ale jiné, zejména vědecké kruhy (Annales du Midi XIX., Revue de Philol. française XXIII., 150) zaráželo i stanovisko i mnoho nesprávností a zastaralých věcí, jimiž se kniha hemží, ač dlužno přiznati, že i tak dostává se nám v knihách Aurouzových cenný materiál o felibrech a příspěvek ku poznání smýšlení jedné části felibru. Vidíme tu také, oč jde této straně a jaký je konečný její cíl felibrovství. I ona chce decentralisaci, hlásí se k regionalismu, jejž 1892 prohlásili Ch. Maurras a Fréd. Amouretti, ale regionalismem rozumí onen latinsko-katolický tradicionalism, jenž jí schází na severu francouzském kráčejícím v ideách velké revoluce; tyto idey jí překážejí a decentralisací chce je se sebe setřásti; řeč ocská, literatura, svobodná instituce jsou jí jen prostředkem k tomuto regionalismu.

Tak náboženská idea, různé nazírání na minulost jihu Francie má nejen velký vliv na kulturní vývoj felibrovství, ale modifikuje i jeho politické a sociální snahy. Růzností jejich povstaly ovšem ve felibru rozpory náboženské, politické, administrativní i osobní, jež dočasně urovnány 30. listopadu 1909.

Úhrnem ukazují nám všecky ty směry, kterak felibrovství, jež si vzalo prvotně za úkol vzkříšení a zachování řeči a literatury provençalské čili neodvislost jazykovou, dospělo bezděky i k ideám neodvislosti kulturní, sociální a politické. Separatism, jenž jim proto bývá ze severu vytýkán, všichni (až na některé výstřelky) odmítají. Chtí zůstati Francouzi, ale jako rovní vedle rovných, ne v podruží. Mistral neustává osvědčovati své vlastenecké smýšlení francouzské. V Mirèio vyhýbá se líčení podmanění Provence severní Francií a řeší vzájemný jich poměr bratrstvím, řka (XI):

A jako v Rhoně řeka Durance
svým posléze tokem ústí,
říš veselá provençalská
ve Francie lůně na konec usnula.
Francie, veď sestru drahou!
poslední král řek', umírám,
jděte spolem vstříc vždy velké budoucnosti,
k velkému vás volá cíli,
buď ty silná, ona krásná:

uvidíte moc prchati
zpurnou před vašich čel svorných září.

Když se přiblížilo 400leté výročí spojení Provence s Francií, neopomenuli felibrové pařížští oslaviti s Mistralem tento význačný den v Seaux (1884), kde se každoročně shromažďují. I stoupenci Fourèsovi kladou vždy na přední místo Francii jako společnou vlast. Félix Gras svými verši:

Miluji víc vísku svoji nežli tvoji,
svoji Provence víc než tvoji provincii;
miluji Francii nade všecko...

dává heslo všem felibrům. Ani Prosper Estieu tak rozhořčený pro úpadek jihu na sever Francie neodolá, by neprohlásil:

Miluji-li velmi rodnou zem svou,
jsem-li do Languedoc zamilován,
ó Francie! miluji Tě víc snad!
Hle, nechť cokoli se kdy Ti stane,
přes to, že Tvá řeč je dobývačná,
na mé mandoře jež nezaznívá,
nezapru já Tebe nikdy! (La Canson Occitana, 1908.)

Na severu Francie pohlíží se na felibrovství různě. Viděli jsme mezi učenci francouzskými jeho odpůrce i příznivce, Villemain prohlásil, že jest Francie dosti veliká, aby mohla míti dvě literatury, Akademie francouzská neskrblila poctami pro předchůdce felibrů Jasmina a nabízela Mistralovi samému křeslo mezi nesmrtelnými, někteří romantikové měli styky s felibry, Alphonse Daudet a jiní slavní spisovatelé byli členy jejich, při padesátém výročí Mirèie (1909) byla, jako i při některých dřívějších slavnostech, zastoupena vláda a Mistral jmenován komandérem řádu čestné legie, Académie des inscriptions et belles lettres udělila mu r. 1890 cenu (10.000 fr.) za jeho slovník a neminula ho ani cena Nobelova (1905). Než tu dlužno přiznati, že většina těchto sympatií patří Mistralovi, ne felibru.

Francouzové totiž většinou nepřikládají hnutí felibrovskému budoucnosti, někteří (Barrès, Peladan) mu dávají život, jen pokud je duší jeho Mistral,[1] jiní je sesměšňují, ukazujíce na činnost některých felibrů omezující se na národní slavnosti, a na pařížské felibry a jejich nedosti vážné vystupování.

Je nyní otázka, jaké jsou naděje felibru do budoucna a jaká je jeho životnost? Je těžko prorokovati, můžeme jen uvésti k tomu,

1 Le Feu, 1910 Enquête sur le Félibrige.

co již bylo řečeno, některé okolnosti charakteristické pro nynější stav felibru.

Především vadí přílišná roztříštěnost oc-ského jazyka,[1] Mistral — nepočítáme-li katalanštinu — rozeznává sedmero nářečí oc-ských: vlastní provençalštinu, nářečí languedocké, akvitanské, gascoňské, limousinské, auvergneské a daufinské, jimiž mluví na 10 millionů lidí. Každé z těchto nářečí má však ještě četná podřečí. Při zakládání felibru tanulo nadšencům ve Font-Ségugne sjednocení všech těchto nářečí, což projevili i tím, že r. 1862 celou jižní Francii nazývají Provence a ve svých dílech jazyk její provençalským, ač ovšem vědeckého podkladu názvy ty nemají. Než pětistyletým úpadkem ztratila se spisovná řeč, a co hůře, vymizelo i vědomí bývalé jednotné spisovné řeči a její potřeby. Když Mistral 1859 vytvořil své epos Mirèio a na podkladě rhonského nářečí uměle vzdělaného podal základ k spisovnému jazyku, dalo se očekávati, že bude přijata všemi ostatními nářečími, zvláště když dle úsudku některých felibrů (Mariéton) rozumí se tomuto jazyku téměř po celém jihu. Vlastně tu šlo především o Languedoc, jež se vedle vlastní Provence jedině činně zúčastnilo prvotních obrodných snah.

Vskutku také přijata vlivem vážnosti Mistralovy řeč Mirèio i v Languedoc, než nemístným výkladem o volnosti a decentralismu pokládalo se každé převládání z domácích nářečí za ujařmování a znehodnocování ostatních, při čemž se za výstrahu ukazovalo na Paříž. Tím se stalo, že řeč Mirèio, jež mohla se státi pro jižní Francii tím, čím řeč Lutherovy bible pro Němce, kde byly rozdíly nářečí ještě větší, nepronikla, a Languedoc, jež stojí vlastní Provenci nejblíže a nejprve bylo povoláno zahájiti jednotu řeči, při jednání o stanovy r. 1876 zároveň s bojem proti klerikálně-monarchistickému směru prohlašuje se ústy známých nám již Xav. de Ricard a Aug. Fourèsa pro práva languedočtiny vedle provençalštiny zavedené spisy Mistralovými, Roumanillovými a Aubanelovými.

Tím z původního sjednocujícího hnutí povstává nové, jež až na některé hlasy toužící po jednotě akcentuje původnost jednoho každého kraje a jeho samostatnost ve správě felibru i v jazyku. Tomuto nátlaku podléhá ústřední vedení felibru, jež od r. 1876 vkládá do nových stanov (1881, 1905), že »účelem felibru je šíření jazyka oc-ského ve všech jeho dialekticých útvarech« a že všechny tyto dia-

[1] Etude sur la limite géographique de la langue d'oc et de la langue d'oïl par Ch. de Tourtoulon et O. Bringuier. Paris. Impr. Nat. 1876, Des Dialectes, par Ch. de Tourtoulon. Paris. Meisonneve, 1890.

lekty jsou ve felibru pokládány za rovnocenné (art. 2); ale úřední rozhodnutí a dokumenty mají se skládati v řeči Mirèie a Calendau (art. 14).

Odtud roztříštěnost felibrovské literatury v nejrůznější nářečí. Mirèio sama překládána do různých nářečí a podřečí, do languedockého (A. Cazelles, J. Anglade), rouergueského (Rigambert), gaskoňského (E. Ducamin, H. Teulié), quercyjského (P. Vieussans), daufinského (Rivière, Bertrand) a i do staré provençalštiny (L. Constans). Spisovatelé píší většinou každý nářečím svého kraje. Tak Alex. Langlade, Roque-Ferrier v nářečí montpellierském, Joseph Roux v limousinském, Arsène Vermenouze v auvergneském, Aug. Chastanet v perigordském, Fernand Sarran v gaskoňském, Michel Camélat v bearnském, paní de Gerde v bigorrském, vyčítáme-li jen některé. Ano i pravopisem různým; neb i k jednotě pravopisné má felibrovství daleko, ač tu snáze bylo by lze dosíci dohody, tím důležitější, že některá nářečí liší se jen výslovností anebo nepatrnými zvláštnostmi.

Nejvíce ovšem schází oc-ským jazykům pěstování jejich ve škole. To felibrové záhy postřehli a jejich regionalismus má jeden z hlavních důvodů v tom, že cítí potřebu vlivu na školství a vyučování v oc-ských jazycích. Michel Bréal, profesor na Collège de France, byl příznivcem vyučování francouzštině na základě lokálního nářečí, řka, že »patois jest nejužitečnějším pomocníkem francouzštiny«. Jeho a německých škol ve Švýcarsku a jinde, v nichž někde dovoleno jest užívati učiteli nářečí, aby mu žáci rozuměli, dovolávají se felibrové, žádajíce totéž pro školy jihofrancouzské. Myšlenky této ujal se horlivě frater Savinian (Joseph Lhermite, *1844), jenž sám napsal provençalskou grammatiku a cvičebnici, a dokazoval, že učení dětí provençalských psáti francouzsky vede k slátanině z provençalských slov a francouzských koncovek. Zastáncem jeho methody, savinianismu, je Alb. Arnavielle a ještě odvážnějším známý nám Aurouze, s ním Praviel a jiní. Aurouze věnoval této otázce celý spis,[1] jehož provençalský výtah podal jako thesi filosofické fakultě v Aix, žádá v něm vyučování francouzštině lokálním nářečím, a to vlastní provençalštinou, vedle níž připouští též languedočtinu a gaskonštinu. On i Praviel nemohou při tom přijíti na jméno francouzskému jakobinismu t. j. republice, jež zcentralisovala školství. Aurouze získal si

[1] Joseph Aurouze, Histoire critique de la Renaissance méridionale au XIXe siècle. La Pédagogie régionaliste. Avignon 1907. — Lou Prouvençau à l'Escolo (Tèsi) Avignoun 1907.

svojí prací o felibrovství tu zásluhu, že přiměl poprve francouzskou universitu, aby udělila doktorát na provençalskou thesi (doùtour en letro prouvençalo) a slaven byl za to ve všem felibrovském tisku.

Oprávněným požadavkům savinianismu vadí však jednak roztříštěnost oc-ského jazyka, jednak že francčtina příliš již se vžila ve všech veřejných institucích jihofrancouzských a ve školách, takže těžko ji chtíti odtud vytlačiti, ba v městech by to nebylo ani možno.

Oc-skými jazyky totiž, zanedbanými literárně i školsky staletým úpadkem, v městech jihofrancouzských se již nemluví anebo jen nepěknou směsí z nářečí a francouzského jazyka, jen na venkově mezi rolníky a dělníky se udržuje. Podle Alb. Dauzat[1] neubývá sice jižních nářečí — vliv felibru tu zajisté působil — ale dle doznání Pravielova a de Villeneuve (Öccitania 1910) vzdělanci již provençalštiny neznají aneb jí nemluví. Praviel to vztahuje i na spisovatele samy: »Buďme upřímni, praví, kolik je znamenitých felibrů, autorů děl třebas vynikajících, kteří by užívali ve svém denním životě idiomu, jímž dovedou tak dobře psáti? Kolik jest jich, kteří by byli schopni užívati ho čistě a správně v rozhovoru? Postačí jen poslechnouti toast s patra proslovený při hostině, abychom si uvědomili, že dobří felibrovští spisovatelé jsou stěží s to, aby mluvili nářečím.« (Op. cit. p. 164.)

To potvrzuje i okolnost, že veškera literatura felibrovská, pokud má se obraceti na vzdělance, vydávána jest současně s francouzským překladem po straně a jen spisy prostonárodní a určené pro venkovský[2] lid mohou vycházeti v nářečí samotném. A i tu různost nářečí a pravopisu působí obtíže, aby kniha vnikla do všech vrstev venkovského lidu, jenž ostatně mnoho nečte.

Úpadek provençalské literatury byl také příliš dlouhý, bujně až hýřivě kvetla po dvě století, ale odmlčela se téměř úplně nebo jen živořila po pět století, za kteroužto dobu splynula jižní Francie tak úzce se severní, že přes všechny různosti tvoří s ní dnes jednu kulturu, neméně podstatnou to složku národnosti než jazyk, a není tedy tak snadno chtíti překlenout tuto mezeru a stavěti na zbytcích vlastní tradice, pokud se udržela na venkově.

Než nelze upříti, jak ostatně jsme měli příležitost poznati, že felibrovství vykonalo velké dílo. Rozšířilo se téměř po celé jižní

---

[1] Essai de Méthodologie linguistique dans le domaine des langues et des patois romans. Paris. Champion 1906.

[2] Mistral v Mirèio praví: »jen pro vás zpívám, rybáři a venkovani.« Car canntau que par vautre, o pastre e gent di mas.

Francii — hlavně ovšem po vlastní Provenci a Languedoc — i v Paříži utvořil se r. 1879 spolek felibrovský, jehož prvním předsedou byl Ch. de Tourtoulon, a r. 1885 založil tu Paul Mariéton, horlivý šiřitel felibrovských idejí a známý četnými svými francouzskými spisy o felibru a jeho krajích, propagační Revue félibréenne. Vedle Armana prouvençau rozšířené v mnoha tisících výtisků jest celá řada almanachů jednotlivých krajů; podobně časopisectví felibrovské se stále množí, z nichž vedle výše uvedených zejména zmínky zasluhuje od r. 1881 vydávaná Revue du Lyonnais. Literatura vykazuje na sta jmen a svědčí o tom, že dochází čtenářů. Mistral je dosud největším spisovatelem felibru a Nobelova cena byla zároveň uznáním obrodných snah celého hnutí.

Peněz Nobelovy ceny použil Mistral pro své zamilované dílo, provençalské museum v Arles (Museon Arlaten), jež založil již 1896 v bývalé koleji řádu oratoria Ježíšova (Collège de l'Oratoire), ale jemuž již místnosti nestačily, zřídil tedy pro ně nové ve starém paláci Lavalském. Museum to otevřel Mistral sám 29. května 1909 při 50letém jubileu své Mirèio, jež bylo zároveň apotheosou velkého básníka. »Všechen lid provençalský, lze říci«, praví Armana prouvençau (1910), »tam hlasitě projevil svoji lásku a obdiv pro Mistrala před bronzovou sochou, jež budoucím Provençalům zachová velebnou hlavu Mistralovu.« Velkolepé tyto třídenní slavnosti, konané o svatodušních svátcích v Arles, přes 20.000 účastníků v areně při představení opery Mirèio komponované Gounodem, vyslanci cizích států, domácí úřední i literární osobnosti, lid z celé Provence, vše to svědčí o úspěších díla Mistralova a vzbuzuje naděje do budoucna.

Ať jsou vyhlídky felibru jakékoli, zásluhou jeho zůstane, že postaral se lidu, který by francouzsky nikdy nečetl, o knihu psanou v jeho vlastním jazyku, snažil se povznésti úroveň jeho rozumovou i mravní, povznésti jeho sebevědomí a ukázati mu na cenu jeho jazyka i kraje proti velkému městu. Felibrovství dalo podnět k horlivému studiu filologickému, historickému, archeologickému a folkloristickému na jihu Francie a ku zdravým ideám decentralisačním. Mnoho v něm ovšem bylo a jest nekulturního, zpátečnického, avšak směry novými generacemi vnesené rozšiřují obzor jeho na poli kulturním i politickém, přizpůsobují jej modernímu nazírání a dodávají mu životnosti.

Zemědělství a zemědělské těžení

v Rakousku a v českých zemích proti zemědělství v jiných státech kontinentu evropského (především ve státech průmyslových).

Napsal Jan Koloušek, professor české techniky v Brně.

(Dokončení.)

V období 1906—1909 byla průměrná hrubá roční úroda:

na Moravě [22.222 *km*², 0·809 mil. v zemědělství činných a 1·128 mil. k zemědělství příslušných podle sčítání 1900]

	oseto tisíce ha	osetá půda zaujímala z celého povrchu	sklizeno mil. q	na 1 ha q
pšenice	106·3	4·78%	1·731	16·3
žita	229·7	10·34%	3·326	14·5
ječmene	202·9	9·13%	3·473	17·1
ovsa	196·2	8·83%	2·495	12·7
kukuřice . . .	10·8	0·48%	0·173	16·—
všeho obilí . . .	745·9	33·56%	11·198	15·—
brambor	153·5	6·91%	18·97	123·6
řepy cukrové . .	74·3	3·34%	18·67	251·3
luční píce	154·8	6·97%	4·796	31·—

v Sasku provincii [25.259 *km*², 0·625 mil. v zemědělství činných v hlavním i vedlejším povolání a 0·8185 mil. zemědělských příslušníků]

	oseto tisíce ha	osetá půda zaujímala z celého povrchu	sklizeno mil. q	na 1 ha q
pšenice	166·1	6·58%	4·295	25·9
žita	321·8	12·74%	6·008	18·7
ječmene . . .	155·2	6·14%	3·829	24·7
ovsa	231·1	9·15%	5·705	24·7
všeho obilí . . .	874·2	34·61%	19·837	22·7
brambor	203·4	8·05%	30·67	150·8
řepy cukrové . . .	112·9	4·47%	39·51	350·—
luční píce . . .	211·6	8·38%	8·761	41·4

v Sasku, království [14.993 *km²*, v zemědělství činných 0·321 mil. v hlavním i vedlejším zaměstnání, a 0·491 mil. zemědělských příslušníků]

	tisíce ha	osetí zaujalo veškeré plochy	sklizeno mil. q	na 1 ha q
pšenice	55·5	3·70%	1·352	24·4
žita	208·2	13·89%	4·198	20·2
ječmene . . .	25·6	1·71%	0·565	22·1
ovsa	195·8	13·06%	4·412	22·5
všeho obilí . . .	485·1	32·36%	10·527	21·7
brambor . . .	126·5	8·44%	18·294	144·6
cukrové řepy . .	4·8	0·32%	1·428	297·5
luční píce . . .	170·7	11·38%	6·839	40·1

Počet kusů dobytka byl v tisícovkách

	koní	hovězího dobytka	vepřového dobytka	ovcí
na Moravě . . .	133·3	789·6	455·3	37·7
v Sasku prov. . .	219·7	834·6	1604·7	700·6
v Sasku král. . .	171·7	731·5	744·5	66·1

Z toho dají se tyto přehledy sestaviti:

Na 10.000 *km²* veškery plochy připadlo v mil. *q* hrubé roční úrody

	obilí	brambor	luční píce	cukrové řepy
na Moravě	5·04	8·54	2·16	8·40
v Sasku provincii . .	7·85	12·14	3·47	15·64
v Sasku království . .	7·02	12·20	4·56	0·95

Na 1 milion zemědělsky činných připadlo v mil. *q*

	obilí	brambor	luční píce	cukrové řepy
na Moravě	13·84	23·45	5·93	23·08
v Sasku provincii .	31·74	49·07	14·02	63·22
v Sasku království .	32·80	56·99	21·31	4·45

Pro srovnání čisté úrody obilí a brambor dohromady dávají poučení tato poměrná čísla:

V období 1906—1909 připadlo v milionech *q* ekvivalentu obilního

	na 10.000 km² celkové plochy	na 1 mil. zem. činn.	na 1 mil. zem. přísl.	na 1 mil. všech obyv.
na Moravě	5·94	16·31	11·70	5·13
v Sasku provincii . . .	9·43	38·11	29·10	7·84
v Sasku království . . .	8·65	40·38	26·50	2·81

Ani k těmto číslům není mnoho slovního výkladu potřebí. Na stejný povrch připadalo obilního ekvivalentu

v Sasku král. o 45·6% a v Sasku provincii o 58·8% více než na Moravě a na stejný počet v zemědělství činných v obojím Sasku daleko více než dvojnásobné množství (v Sasku provincii více o 133·7%, v Sasku království o 147½%!). Zároveň jest vidět, jak Saská provincie je znamenitou obilní komorou, na každého obyvatele vypadá tam obilního ekvivalentu daleko více než se může spotřebovati. Při tom je to země, kde se vypěstuje cukrové řepy mnohem více než v celém království Českém a bohatě dvojnásob co na Moravě; obilní ekvivalent čisté úrody je pouze o 21·1% menší než v Čechách, ačkoli země sama je značně menší než polovička Čech. To patrně by mohlo budit závist u našich zemědělců a mělo by zároveň býti jim pobídkou, aby aspoň zdaleka se jim přibližovali.

Pro stav dobytka jsou konečně tyto srovnávací tabulky:

Na 10.000 *km*² veškeré plochy připadalo tisíců

	koní	hovězího dob.	vepřov. dob.	ovcí
na Moravě	60·—	355·3	204·9	17·—
v Sasku provincii .	87.—	330·4	635·3	277·2
v Sasku království .	114·5	488·—	496·6	44·1

Na milion lidí v zemědělství činných v tisících:

	koní	hovězího dob.	vepřov. dob.	ovcí
na Moravě	165	977	563	47
v Sasku provincii . . .	352	1335	2568	1121
v Sasku království . . .	534	2214	2317	206

Ani k tomuto srovnání není potřebí slovního výkladu; čísla ta mluví sama příliš zřetelně!

VII.

Zbývá jen několik slov závěrečných. Statistika zemědělská je sice dosti nedokonalá a snad i sem tam nepřesná. Nicméně, pokud se omezíme na pouhé hrubé přiblížení, podává dosti správný podklad k posouzení o výsledcích obdělávání půdy v různých zemích. U nás zejména v poslední době — zvláště v Čechách — statistické šetření bylo zdokonaleno a při tom seznalo se, že i starší méně dokonalá pozorování mají v sobě dosti mnoho spolehlivého pozorování. Nicméně jsem se schválně omezil na nejnovější dobu, zrovna na dobu opraveného a upraveného statistického pozorování v Čechách od r. 1906. Tím spíše ještě je načrtnutý obraz českého zemědělství značně příznivější, než by byl, kdybychom rozšířili své pozorování na dobu před

r. 1906. Statistická reforma u nás v r. 1906 právě byla podniknuta, protože se zdály výsledky našeho zemědělství příliš žalostné a chatrné. A tak snad se vloudilo do reformy té i trochu optimismu a zajisté se výsledky nemohou odhadovati, jako by byly příliš nízké. To je nutno zde vytknouti, aby snad někdo si nemyslil, že jsou u nás výsledky o žních zpracovány snad nějak v tom směru, aby se docílené úrody hleděly korigovati na nižší stav.

Je tedy obraz našich zemědělských úspěchů, jak byl zde vylíčen, jistě dostatečně případný a obraz ten budí pouze útrpnost. Rakousko samo má dosti skrovně rolnicky vzdělávané půdy a na tu půdu je v něm mnoho, příliš mnoho činných. Není to vinou těchto lidí namnoze velmi nuzných, ale je to jednak přílišná roztříštěnost půdy u malých zemědělců, jednak její koncentrace u velkostatkářů v ohromná latifundia. Velkostatky sice většinou dobře vzdělávají svou zemědělskou půdu, ale to je přece u nich vedlejším jen zaměstnáním; k tomu chovají přes příliš málo dobytka.

Při tom v Rakousku celém jsou zemědělci vůbec pozadu za svými sousedy na západě, zvláště se to jeví při chovu dobytka. A tu přicházíme na naši vlastní českou bolest. Náš chov dobytka v Čechách a na Moravě nevyniká nijak nad průměr Rakouska, který je přímo žalostný. Může se každý o tom přesvědčiti z přehledů srovnávacích zde o tom podaných.

V pěstění plodin jsme v Čechách a na Moravě opravdu hodně napřed proti ostatním korunním zemím cislajtánským, ale tato přednost hned mizí, jakmile bychom se chtěli přirovnávati k ostatním pokročilejším národům evropským. Jsme i proti celému Německu, které má co činiti s velikou nepřízní přírody, značně pozadu. Pouze pěstěním cukrové řepy vyniká koruna Česká. Ale to je příliš málo, ano i tu radost máme na dobro zkaženu, když vidíme v nejbližším sousedství svém v Sasku a Durynsku obilní země, které nás v tom směru daleko předčí a které zároveň i znamenitě vynikají nad naše země pěstěním cukrové řepy. A tak nám nezůstává přednost žádná, nýbrž jen samé chyby a samé opozdění za sousedy mnohem přičinlivějšími snad, ale jistě mnohem energičtějšími a inteligentnějšími. Pravdy ty jsou sice trpké, ale je nejvyšší čas je co nejvíc zdůrazniti.

A kde může kynouti náprava? Kdybychom i usilovným obdělávaním a hnojením půdy dovedli docíliti podobných úrod jako pokročilejší země v Německu, zůstává nám stále hroznou závadou, že je u nás patrný přebytek lidí při zemědělství proti všem zemím ostatním. A přebytek ten je přímo tragickým, jelikož se zároveň jeví jako

nedostatek pracovních sil. Naši zemědělci na jedné straně často nemají co dělati, poněvadž mají příliš malé úděly půdy, na druhé straně však právě proto trochu jen větší rolníci, kteří totiž se svou vlastní rodinou nestačí na obdělání svých rolí, nemohou najíti pracovní síly, když jich nejvíce potřebují. V čas žní a jiných naléhavých polních prací malý zemědělec musí se věnovat také svému políčku a nemá tehdy buď dosti volného času nebo ani chuti, aby dělal na cizím.

Ještě jedna okolnost padá tu silně na váhu. Podle nových úředních výkazů bylo v Čechách napočteno bez mála 210.000 výměnkářů a na Moravě neuvěřitelné číslo 150.000 výměnkářů. Patrně máme tu také jeden kořen zla, který buď chybí nebo není zdaleka tak hojný v cizině. Výměnníci vlastně jsou nadbytečným živlem při polním hospodářství: po většině již nemohoucí nebo neochotni k práci; proto se vzdali hospodářství. Tady by mělo býti postaráno o jiné zaopatření ve stáří nežli výměnkem braným a dávaným na úkor hospodářův. Tu je také hned jedna příčina, pro kterou se jeví naše zemědělství přeplněným a tady je ovšem ponenáhlu náprava možná.

Nevyčerpal jsem tím všech příčin, nadhodil jsem je toliko. To již přesahuje ovšem plán tohoto pojednání a také není ani mně možné v tom směru důkladnější studia provésti. Ale zajisté by se našli u nás povolaní lidé, kteří by mohli lépe tyto skutečnosti promysliti.

Zatímní výsledky letošního sčítání lidu.

Napsal Ant. Boháč.

(Pokračování.)

Dosavadní vývoj Slezska, hlavně pak za desítiletí poslední, jeví se nám v těchto přehledech:

			Počet obyvatelů			
			1880	1890	1900	1910
I.	okresy většinou české		108.902	122.603	150.529	172.548
II.	» »	německé	261.151	267.966	269.986	276.845
III.	» »	polské	19.5422	215.080	259.907	307.197
	A.	Opavsko	296.984	305.499	311.068	321.897
	B.	Těšínsko	268.491	300.150	369.354	434.693
		Slezsko	565.475	605.649	680.422	756.590

		Vzrůst obyvatelstva			
		1880-1890	1890-1900	1900-1910	1900-10 více (+) resp. méně (−) než 1890-1900
I.		13.701	27.926	22.019	— 5.907
II.		6.815	2.020	6.859	+ 4.839
III.		19.658	44.827	47.290	+ 2.463
	A.	8.515	5.569	10.829	+ 5.260
	B.	31.659	69.204	65.339	— 3.865
	Slezsko	40.174	74.773	76.168	+ 1.395

		Percentuální vzrůst obyvatelstva			
		1880-1890	1890-1900	1900-1910	1900-10 více (+), resp. méně (−) než 1890-1900
I.		12·58	22·78	14·63	— 8·15
II.		2·61	0·75	2·54	+ 1·79
III.		10 06	20·84	18 19	— 2·65
	A.	2·87	1·82	3·48	+ 1·66
	B.	11·79	23·06	17·69	— 5·37
	Slezsko	7·10	12·35	11·19	— 1·16

	Z 1000 slezských obyvatelů připadá na jednotlivé skupiny:			
	1880	1890	1900	1910
I.	192·6	202·4	221·2	228·1
II.	461·8	442·5	396·8	365·9
III.	345·6	355·1	382·0	406·0
A.	525·2	504·4	457·2	425·5
B.	474·8	495·6	542·8	574·5
Slezsko	1000	1000	1000	1000

Poslední období přineslo nám sice také úplnou převahu krajů slovanských (českých a polských) nad německými; českým přibylo téměř šestkráte a polským sedmkráte více obyvatelů než německým (arci poměrně). Nicméně počíná se již jeviti jiná tendence vývojová a jest ovšem otázka, jak dlouho tato tendence potrvá v budoucnosti. Okresy české mají nyní vzrůst obyvatelstva mnohem menší absolutně a tím spíše ovšem relativně než v poslední periodě minulého století. V tom ohledu se české území ve Slezsku úplně liší od českých krajů v Čechách a na Moravě. Proti dřívějšímu přírůstku 22·78% máme nyní jen 14·63%, tedy rozdíl obnáší celých 8·15%, absolutně pak téměř 6000. Touto zpětnou vlnou nebyla postižena takovou měrou oblast polská; její absolutní vzrůst jest o něco vyšší než v letech devadesátých, poměrný se ovšem snížil o 2·65%. Nyní stojí okresy polské na prvém místě, kdežto dosud první místo zaujímaly okresy české. Okresům německým přibylo sice nyní více obyvatelstva nežli dříve a ony jediné vykazují tendenci vzestupnou, avšak vzrůst jejich jest stále nepatrný a ještě mnohem nižší než německých okresů moravských.

Ústup v oblasti české zavinily české okresy Těšínska: hornický okres pol.-ostravský, který má nyní menší přírůstek i absolutní, ač přece jen ony difference nejsou tak veliké jako u okresu mor.-ostravského (absol. vzrůst 14.192 proti dřívějším 17.497, relativní 33·9% proti 71·9%), pak okres frýdecký, venkovský i městský, jež vykazují nyní stagnaci zvlášť nápadnou; město vzrostlo jen o 8·3% proti dřívějším 22·55% a venkov pouze o 2·7%, kdežto v letech devadesátých o 8·23%. Na Opavsku poněkud klesl vzrůst okresu opavského (venkovského), tak že zbývá jediný český okres klimkovský, jehož vývojová tendence je vzestupná (nynější vzrůst 17%).

Mezi okresy polskými mají dosud největší vzrůst oba okresy uhelné pánve karvínské, bohumínský a fryštátský (36·7%, resp. 28·1%), ale také v nich jsou absolutní přírůstky o něco nižší

nežli v období předchozím. Za to zlepšení vykazuje okres těšínský (nynější vzrůst 15·6%) a zvlášť nápadné venkovský okres bílský, kterému přibylo nyní dokonce 21·9%; způsobily to hlavně Čechovice a Dědice.

Z německých okresů na Opavsku ubylo obyvatelstva 8 (všech je 13), tak že vylidňováním zachvácena jest stále největší část německého území ve Slezsku. Tento odliv jest místy zvláště intensivní; okresu osoblažskému ubylo na př. 9·6%, jindřichovskému 7·1%, benešovskému 6·1% atd. Nápadným zlepšením proti dřívějšku může se pochlubiti hlavně okres krnovský, jehož vzrůst dělá nyní 10·1% proti dřívějším 1·54%.

Nejzajímavější jest přehled poslední. Vyplývá z něho, že v Těšínsku žije o 10% slezského obyvatelstva více a v německých okresích o 10% méně než před 30 lety. R. 1890 mělo ještě Těšínsko méně obyvatelstva než Opavsko, nyní má o více než 100.000 více; r. 1880 soustředilo v sobě 47·48% slezských obyvatelů, r. 1910 již 57·45%. V okresích německých žilo r. 1880 46·18% slezského obyvatelstva, nyní jenom 36·59%; takovou měrou během poměrně krátké doby 30 let vzmohly se proti nim okresy slovanské, české i polské.

Probrali jsme jednotlivé země české a celkový výsledek, k němuž jsme dospěli, přihlížíme-li pouze k vývoji jazykového území českého a německého, jest, stručně řečeno, takový: v Čechách přibývalo dosud obyvatelstva rychleji území německému, na Moravě a ve Slezsku naopak českému. Dobově byly největší rozdíly mezi obojím územím v posledním desítiletí minulého století (na Moravě také na začátku nynějšího), místně pak nejsilnější kontrast vidíme ve Slezsku. V letech 1900—1910 zmenšil se měrou velmi patrnou vzrůst české oblasti ve Slezsku a německé v Čechách. Tím se české území v Čechách přiblížilo velmi značně německému, kdežto ve Slezsku jest dosud mezi oběma difference nápadná. Na Moravě zvětšil se vzrůst obou území, českého však měrou vyšší, tak že česká oblast dřívější svoji přednost si plně uhájila.

Vzniká sama sebou otázka, do jaké míry opoždění dosavadní českého území za německým v Čechách nahrazuje česká Morava a české Slezsko? Spojme proto jednotlivé skupiny všech tří zemí českých dohromady, aby byly zřejmy výsledky vzájemného závodění obou národů. Stačí, uvedu-li pouze percentuální vzrůst obyvatelstva od r. 1880 a kolik

‰ připadalo v těchto decenniích na jednotlivé skupiny okresů. Tak obdržíme tyto dva přehledy:

	Percentuální vzrůst obyvatelstva		
	1880-1890	1890-1900	1900-1910
I. okresy jednojazyčné české	4·71	6 77	7·37
II. » smíšené s čes. většinou	7·79	13·39	10·06
III. » » s něm. »	8·79	11·12	6·73
IV. » jednojazyčné německé	4·81	7·57	6·41
A. okresy většinou české	5·07	7·56	7·71
B. » » německé	5·65	8·34	6·48
C. » » polské (v Těšínsku)	10·06	20·84	18·19
Čechy, Morava a Slezsko	5·39	8·15	7·58

	Z 1000 obyvatelů připadá			
	1880	1890	1900	1910
I. na okresy jednojazyčné české	561·2	557·6	550·5	549·5
II. » » smíš. s čes. většinou	73·5	75·2	78·8	80·6
III. » » » s něm. »	72·8	74·4	76·5	75·9
IV. » » jednojazyčné něm.	269 6	268·2	266·7	263·8
A. na okresy většinou české	634·7	632·8	629·3	630·1
B. » » » německé	342·4	342 6	343·2	339·7
C. » » » pol. (v Těšín.)	22·9	24·6	27·5	30·2
dohromady	1000	1000	1000	1000

Až do r. 1900 stály okresy s českou většinou obyvatelstva co do vzrůstu populace za německými, příznivější vzrůst české oblasti Moravy a Slezska nebyl s to vyrovnati nám nepříznivé poměry v Čechách. Nyní nastal obrat. Vývoj v Čechách zhoršil se pro Němce tou měrou, že to, čeho se nám ještě nedostává v této zemi, úplně nahradily obě ostatní země české, Morava a Slezsko, a nejen to, v z r ů s t p o p u l a c e č e s k é h o ú z e m í j a z y k o v é h o j e s t n y n í z n a č n ě v y š š í n e ž n ě m e c k é h o v z e m í c h s u d e t s k ý c h. V tom jest arci podstatný náš úspěch národní. Kdežto německým okresům přibylo 6·48%, vzrostly české o 7·71% a jejich vzrůst povznáší se nad průměr těchto tří zemí. Tak se také kvota českých okresů v obyvatelstvu sudetské skupiny rakouských zemí proti r. 1900 o něco zvýšila, německých pak dosti znatelně snížila (o 3·5‰). Že polské okresy v Těšínsku nad území české i německé silně vynikají, rozumí se z toho, co při Slezsku uvedeno, samo sebou.

Při tom však nesmíme toho zapomenouti, že vzájemné soupeření živlu českého a německého neomezuje se na země koruny České. Malá část českého území jazykového zasahuje také do D o l n í c h

R a k o u s a do této země proniká český živel tak silně, že je musíme také počítati k zemím českým, resp. k zemím, jež jsou jevištěm boje česko-německého. Připočteme-li pak Dolní Rakousy k německému území zemí sudetských, pak obraz, jejž jsme prve získali, se mění rázem. Díky především Vídni, zaujímaly Dolní Rakousy až do r. 1900 mezi zeměmi rakouskými seřazenými podle velikosti vzrůstu vůbec místo první; nyní sice stojí na místě třetím, neboť potkal je také osud německého území Čech tím, že vzrůst jejich obyvatelstva proti předcházejícímu období se zmenšil absolutně, ale vzrůst tento je stále velmi pozoruhodný, obnášeje 13·9%. Po spojení Dol. Rakous s německými okresy sudetských zemí obdržíme vzrůst tohoto německého území za léta 1900—1910 10·53% proti českým 7·71%. Nicméně i tak jeví se pokrok proti době předchozí, kdy proti vzrůstu českých okresů 7·56% mohli postaviti Němci svých 12·31% území takto námi vymezeného.

Vývoj území neznamená ovšem ještě v ý v o j n á r o d n o s t í, ač ovšem pro tento jest rozhodující. Na váhu padají tu ještě národní menšiny, které na národnostní statistiku nejsou bez vlivu. Jaké změny letošním sčítáním nastaly v národnostních poměrech jednotlivých zemí a především zemí českých, zatím ještě nevíme, poněvadž sčítací materiál po provedení revisního řízení teprve nedávno dostal se do centrální statistické kommisse. Zatím můžeme činiti o nich jenom pravděpodobné úsudky podle vzrůstu populace v souvislých národnostních územích a podle jednotlivých zpráv, které o výsledcích sčítání v obcích smíšených pronikly na veřejnost. Při tom ponechávám úplně stranou otázku spolehlivosti, resp. nespolehlivosti rakouské statistiky národnostní, ačkoli zrovna toto thema je velmi vděčné a také s české strany dostatečně již osvětlené a rozebrané, hlavně ve 3. a 4. sešitě letošního ročníku Čechische Revue. Jde tu jen právě o to, jaké asi budou výsledky tohoto úředního sčítání po stránce národnostní. Pokud ovšem odpovídají skutečnosti a pokud skutečnost se od nich liší, jest zcela jiná otázka, na niž bude také nutno s české strany dáti odpověď. Onoho hlediska plné negace vůči úřednímu sčítání, jež tolik se u nás propaguje, nesdílím, poněvadž i v tom zkresleném obraze najdeme velmi mnoho pro nás poučného.

V Č e c h á c h vývoj menšin měl značný vliv na utváření národnostních poměrů v zemi. Kdežto okresům s českou většinou obyvatelstva přibylo v l. 1890—1900 6·73% obyvatelstva, vzrostl počet Čechů (t. j. těch, kteří přihlásili obcovací řeč českou) v téže době o 7·85% a naopak proti 10·66% vzrůstu populace okresů většinou

německých stojí přírůstek Němců jen o 8·24%. Toto vzájemné sblížení způsobeno bylo jednak seslabením německých menšin na půdě české (na prvém místě v Praze a okolí), jednak značným sesílením českých minorit v oblasti německé, při němž vedle Budějovicka a okolí plzeňského především padla na váhu hnědouhelná pánev v Podkrušnohoří. Tak se stalo, že česká kvota v království klesla jen o 0·12% (ze 62·79 na 62·67%).

Letos můžeme docela určitě očekávati vzhledem k malému poměrně rozdílu ve vzrůstu okresů českých a německých (oněm přibylo 6·97%, těmto 7·62% obyvatelstva) a vzhledem ke mnohem menšímu vzrůstu populace na území německém než na konci století devatenáctého, že poměrné zastoupení Čechů aspoň dále neklesne; snad mohli bychom předpovídati i malé stoupnutí českého procenta. V městech českých jsou totiž německé minority opět na ústupu před českým živlem; v Praze ubylo Němců i absolutně, v Plzni a Budějovicích procento Němců se dále ztenčilo. Dále víme již nyní, že ve smíšených osadách kolem Budějovic český živel opět silně vzrostl a v některých obcích nově nabudeme většiny, mimo to proti r. 1900 silný vzrůst Čechů přineslo nám letošní sčítání na německém ostrově jihlavském (v okrese štockém a německobrodském), kde nejenom bude nahrazeno plně to, oč jsme byli připraveni násilím při sčítání r. 1900, ale i proti prvním dvěma sčítáním (r. 1880 a 1890) objeví se české menšiny mnohem silnější; z ostatních větších smíšených území v Čechách zaznamenáme opětné sesílení českého živlu v okrese dobřanském a stodském za Plzní. Jinak na jazykové hranici objeví se leckde značný vzrůst Čechů (na Lanškrounsku, Roketnicku a j.), někde však i úbytek (v okrese horšovotýnském, v Krumlově a j.). Značně padne na váhu arci výsledek sčítání v Podkrušnohoří, kde početně silné české menšiny jsou také velmi národně uvědomělé, ale kde rovněž německý nátlak byl letos zvláště silný. Dosavadní zprávy jsou příliš roztříštěné, abychom si mohli učiniti jen přibližnou představu, jisté obavy však vzbuzuje stěhování českých horníků do Německa. Slibné jest také, že uvědomění v mnohých menšinách do té míry stouplo, že letos objeví se v úřední statistice silné české menšiny, kde ještě r. 1900 podařilo se Němcům český živel umlčeti téměř úplně; vzpomínám tu zvláště Jablonce n. Nisou, Warnsdorfu, některých obcí na Ústecku atd.

(Dokončení.)

K otázce sebevražednosti mládeže. Zhodnoťme život!

Napsal Břetislav Foustka.

(Pokračování.)

K charakteristice poměrů v německé říši přispělo šetření tajného zdravotního rady dra A. Baera, známého kriminalisty a sociologa. Baer zkoumal 289 případů sebevražd, jež se udály v Prusku v l. 1883—1888 mezi žactvem nižších a středních škol. A jakkoli se u převalné většiny případů uvádějí příčiny, podmíněné fysickým a mravním stavem těchto žáků v souvislosti s rodinnými poměry, přece mezi 76 případy z vyšších středních škol čteme u 22 sebevražd důvody souvislé se školou: strach ze zkoušky, nedostatečný prospěch při zkoušce, semestrální propadnutí, sváry s učiteli, jakož i jiné příčiny souvisící s návštěvou školy. V nižším oddělení 11 sebevražd ze 210 zdůvodněno podobnými příčinami. O řadě případů podmíněných strachem ze zkoušky a neúspěchem studijním (15 případů = ¼ všech případů = 24·2%) prohlašuje Baer doslovně: »Zde se zdá, že vyšší škola svými častými, leckdy zbytečnými censurami, dohlížením a zkoušením má velkou vinu v nervových poruchách, v choromyslnosti a také sebevraždách žáků.«[1] Byť i v těchto případech — míní Baer — byli nejprve dotčeni snad jenom duševně slabší žáci, byvše zklamáni ve svých nadějích, přece právě neustále opětované přípravy ke zkoušce, jakož i námaha trvalé duševní práce může i žáky s normálními schopnostmi uvést v takový stav mysli, že neúspěch, zvláště je-li neočekávaný a snad i nezasloužený, může způsobit vážný otřes nervové soustavy, jenž vyvolá sebevražedné myšlenky. Doba zkoušek může vůbec mít nepříznivý vliv na zdraví žáků. Dr. Ignatěv, jehož se Baer dovolává, shledal vážením, že v době zkušebné u 79% žáků poklesla tělesná váha průměrně

[1] A. Baer, Der Selbstmord im kindlichen Lebensalter. Eine socialhygienische Studie. Lipsko 1901, str. 57.

o 1516 *g* u každého, a soudí, že za daných okolností lze zkoušky srovnat s těžkou nemocí.[1] K podobným výsledkům dospívá také dr. Kozincov, jenž zároveň stanovil, že zkouškou trpí více žáci vyšších tříd.[2] Veliké nervové rozčilení způsobované u dětí zkouškami, jež je olupují o spánek a chut k jídlu a které se projevují strachem, všeobecným nepokojem, stísněnou nebo vzrušenou myslí, jsou podle soudu obou badatelů svrchovaně osudné zdraví.

Ani Baer ovšem nechce v takových případech, jež nějak souvisí se školou, vidět přímou a jedinou vinu školy, a dobře zejména poukazuje na vinu rodičů, kteří z nerozumu nutí do studií děti neschopné.

Také professor Gerhard Budde ve velmi střízlivé úvaze nemůže zprostit německou školu veškerého spoluvlivu. Je sice celá řada příčin oné žalostné sebevražednosti, ležících mimo školu, praví Budde, ale byla by krátkozrakost nebo farisejství, kdyby zástupci školy chtěli tvrdit, že škola nemá žádné viny v sebevraždách žáků. Vyslovuje se proti intellektualistnímu směru škol, proti universalistickému přecpávání vědomostmi, proti kasárnickému cepování a komisnímu tónu discipliny, proti lokaci, proti způsobu denních zkoušek a zvláště proti častým písemným úkolům školním (extemporaliím), jež nejen uvádějí žáky v neustálé napětí a znepokojení, ale i rušivě zasahují v domácnost.[3]

Známý učenec prof. Albert Eulenburg na základě materiálu poskytnutého pruským ministerstvem vyučování a lékařských

---

[1] Dr. Ignatěv, Der Einfluss der Examina auf das Körpergewicht. Zeitschrift für Schulgesundheitspflege, 1898, n. 244.

[2] Tamže, 1899, 205.

[3] Velmi pěkně líčí Budde psychologický stav takového studentíka, jak před komposicí ráno, dlouho před začátkem vyučování se ze strachu vyplašuje z lůžka, aby ještě rychle zopakoval slůvka, jak opět a opět sourozencům sděluje, že dnes bude extemporale (naše »písemka«), jako by tím chtěl ulevit stísněnému srdci, jak duševně zdrcen přichází takový žáček domů, když přes všechnu pilnost a námahu zase obdrží 4 nebo 5. Při příštím extemporale jeho úzkost vzrůstá a proto, nikoli z nedostatku vědomostí, opět se mu práce nepodaří a on tu stojí bezradně, své sestře vypravuje, že se mu začínají nohy třást, když se má psát extemporálka, a je blízek zoufalství, když také rodiče projevují nespokojenost.

G. Budde, Schülerselbstmorde. Hannover 1908, str. 29, 38.

Celé psychologické ovzduší německých středních škol, z něhož u určitých žáků za daných okolností vznikají sebevražedné myšlenky, velmi bystře postihuje, se svěží konkretností vyličuje a břitce tepe prof. Lud. Gurlitt ve spisku Schülerselbstmorde, Berlín 1909.

věcí zkoumal 1117 případů žákovských sebevražd v Prusku, jež se udály 1883—1903. Víc než třetina z nich (t. j. 423) byla »spáchána ze strachu z trestu pro provinění ve škole nebo pro chatrný školní prospěch«.[1] To ovšem zasahuje školu jen částečně, protože velmi mnoho viny spadá na nerozumné rodiče, kteří i málo schopné žáky přidržují k studiím na středních školách, kladou na vynikající školský prospěch svých dětí nesmyslnou váhu (to již Baer zdůrazňoval) a za všeliká provinění a neúspěchy školské své dítky nerozumně kárají, urážejí, trestají a k zprotivené práci přidržují. Ale nicméně ani Eulenburg nemůže zatajiti, že jsou jednotlivé případy, v nichž »se zdá, že je přímá spoluvina ne-li školy, tedy jednotlivých professorů«.[2]

A konečně nejnovější šetření, rovněž na základě akt poskytnutých týmž ministerstvem konal duchovní a professor O. Gerhardt o 418 případech sebevražd na pruských středních školách v l. 1880—1908. A Gerhardt také, jakkoli se snaží brát školu co nejvíc v ochranu, přece je nucen přiznat, že »nejedna hrozba, byť i zcela byla přiměřena poměrům, že popíchnutí ctižádosti ironií nebo jinými ostrými slovy, rychle předsevzaté pokárání nebo konečně příliš ostrý tón censury, byť i byl směřoval k zvětšení pilnosti, mohl odpadnout a byl by jistě odpadl, kdyby bylo bývalo tušeno, že žák byl pod dojmem neblahých vlivů.« Co tato velmi diplomaticky zabalená slova znamenají, můžeme vidět ze suché jeho statistiky, jež je nucena povědět, že z vyšetřovaných případů se udály 2 ze strachu z maturity, polovina všech ostatních z hněvu nebo ze zoufalství při »nedosaženém cíli vyučovacím«, zvláště když censura byla pokládána za nespravedlivou nebo když žádané životní povolání nemohlo být nastoupeno, nebo když propadnutí již dříve bylo označeno za jisté; nemálo pak jich ze strachu z domácího trestu (pro školní neúspěch).[3]

A tak se nemůžeme divit, že celá řada myslících lidí si stěžuje na kasárnický a byrokratický duch ve školské výchově pruské a že mu přičítá část viny na tragických osudech mládeže.

---

[1] Albert Eulenburg, Schülerselbstmorde (Zeitschr. f. paedagog. Psychologie, Pathologie und Hygiene, 1907, str. 10. (Také zvl. otisk u Teubnera v Lipsku.)

[2] Tamže, str. 20. Eulenburg uvádí případ, v němž otec gymnasisty, pastor, zcela otevřeně uváděl sebevraždu svého syna na tvrdé zacházení, jakého se hochovi dostávalo od třídního, jenž v den smrti žákovy jej ještě násilně za vlasy tahal, aby zdvihl sklopenou hlavu (str. 21).

[3] Prof. O. Gerhardt: Über die Schülerselbstmorde. Berlín 1909, str. 18.

Mnohem horší jsou poměry v Rusku. Celá soustava útlaku z vládních a úředních kruhů poutá svobodný rozvoj ducha a života. Soudobé Rusko prožívá hlubokou krisi. Je v přerodu, ale přerod se mu stěžuje absolutistickým a zpátečnickým systémem samoděržavným. Nespokojenost se stavem propuká u mládeže ruské dvěma směry: nihilismem objektivistickým, nihilismem zloby, terroru, vraždy. A na druhé straně nihilismem subjektivistickým, nihilismem lítosti, zoufání, sebevraždy. Tak v Rusku vedle ostatních příčin v západní Evropě působících ještě ohromné rozechvění politické a duchovní mezi intelligentní mládeží způsobuje vzrušování sebevražedné. Jak sebevražednost dospělejší mládeže v Rusku souvisí psychologicky s tím obecným ovzduším ruské krise, vidět na př. na skonu Jiřího Svarožiče nebo Solovějčika v Saninu Arcybaševa.

Ale i mládež nedospělejší ocitá se v začarovaném kruhu vlastního sebeničení. V době prvých bojů za ruskou konstituci r. 1905 zachvátilo velké vzrušení i mládež na středních školách a vyústilo přímo v epidemii sebevražednou. V Charkově, Kazani a jinde žáci zrovna hromadně se připravovali o život. Nápadné této vzrušenosti všimly si i naše listy.[1]

Ovšem toto vzrušení samo by nebylo bývalo vedlo k takovým koncům nebo aspoň ne do toho stupně, kdyby duch státní školy ruské samé nebyl k tomu přispěl. Duch utiskujícího absolutismu a reakce vnikl i do škol a bezohledně potlačuje zdravé, živé, svobodné hnutí. Místo aby výstřelky romantického a ukvapujícího se mládí moudře sváděl v neškodné cesty, nutí násilným potlačováním k odporu, k zoufání a smrti.

Celý neblahý úkaz donutil konečně samo ruské ministerstvo osvěty, že dalo vyšetřit svým lékařským odborem tuto bolavou stránku, a podalo úřední zprávu o sebevraždách a sebevražedných pokusech školní a akademické mládeže (na školách podřízených ministerstvu kultu a vyučování) za rok 1907/08. Ke zprávě připojeno je

1 Národní Listy dne 5. dubna 1905 referovaly o epidemii v Charkově a Kazani. Charkovští psychiatři prý konstatovali, že »v poslední době mnoho studujících je zachváceno rozrušením nervů, stupňujícím se až k duševnímu onemocnění«. V Kazani sebevražedná epidemie mezi středoškolskou mládeží dostoupila takového stupně, že městská rada kazaňská se obrátila na ministerstvo vyučování za prostředky k odpomoci a že rodiče s dětmi prchali z města jako před cholerou nebo zemětřesením. Ruské ministerstvo vyučování léčilo tyto epidemie tak, že nařídilo, »aby učitelé náboženství každou neděli konali se studentstvem středních škol náboženské besedy a snažili se léčiti jeho psychosu náboženstvím.« Ovšem, kdyby to byli uměli...

28 dopisů mladistvých sebevrahů jako lidské dokumenty. Redigoval je professor G. V. Chlopin.

I z těchto úředních dat, které jistě nehledí obtížit svědomí školy ruské, vidět řadu případů, jež bezpečně souvisí se školským životem. Vyplývá to nejen z přehledů statistických, ale zejména jasně z různých dopisů.[1]

Na ruskou státní školu jsou celé řady oprávněných stížností.

H. Boczkowski přičítá značnou vinu v nešťastném osudu mládeže — právě této škole, té »umrtvující atmosféře, jež obklopuje ruskou státní školu a se železnou důsledností ničí všecko zdravé a živé, sebe menší projev svobodné myšlenky nebo zvědavosti dětského rozumu«. »V Charkově zastřelil se žák 6. třídy reálné školy, jemuž byla odepřena žádost za postup do poslední třídy proto, že měl špatnou známku z mravů. Tuto špatnou známku z mravů dostal však pro svůj neobyčejný zájem pro filosofii a vědy přírodní.«

Boczkowski upozorňuje na ruské školské »vfutlaře« (Flachsmany) a na směr vyučovací správy, jež všude větří »politickou podvratnost a neloyálnost« i v sebe nevinnějších projevech volnějšího smýšlení a pak brutálně pronásleduje.[2]

---

[1] Mezi 43 případy sebevražd a 11 pokusy zaviněny prý byly

4	sebevraždy	neúspěšnými zkouškami
2	» (a 7 pokusů)	špatným vysvědčením
1	»	vyloučením ze školy
1	»	nepohodnutím se školními úřady
2	» (a 4 pokusy)	strachem z trestu
21	»	nervovými nemocemi
14	»	rodinnými poměry
6	»	nešťastnou láskou
2	»	fysickou ochablostí.

[2] »Dle mínění ruských školních úřadů všecky ty případy sebevražd jsou podmíněny »podvratností« a »rebelantstvím« ruské mádeže. Proto školská politika ruské vlády nechce odstranit jmenované nedostatky ruské školy, nýbrž spíše si přeje zbaviti školy žactva. — A že v tomto ohledu politika ministra Schwarze je velice »úspěšná«, tomu nejlépe nasvědčuje ta okolnost, že počet posluchačů na ruských universitách se zmenšil o několik set, což v posledních dobách nebývalo. Po celá léta ruská veřejnost bojovala právě za zřízení vysokých škol, neboť existující nebyly s to pojmouti všecky žadatele. Ale dnešní ministr vyučování během jen dvou let dokázal, že v Rusku je dosti vysokých škol, že zřízení nových je naprosto zbytečno, poněvadž staré jsou prázdné.

Je samozřejmo, že dokud ruská vláda bude vykořeňovati »revolci« v ruských školách, a ruské ministerstvo kultu a vyučování bude vyháněti

Autor si stěžuje, že se nejen nic nepodniká ke zlepšení stavu ruských škol, nýbrž že se dokonce dělají pokusy, ještě více sevříti školu bezduchým formalismem a takto její pedagogický význam zredukovati na nulu. Školská politika ministerstva Schwarzova s bezohlednou důsledností a houževnatostí snaží se vymýtiti z ruské školy i ty nepatrné »svobody«, které jí byly poskytnuty po r. 1905. A tato protiškolská politika celou svou tíhou padá jak na žáky tak zvláště na ony učitele, kteří nechtí zaměnit pedagogické povolání za úlohu prostého ministerského činovníka.

A tak z těchto škol unikají zvláště ti jemněji cítící a ideálně smýšlející učitelé, kteří jsou prodchnuti myšlenkou o vznešeném poslání školy, kteří však ve své činnosti nalézají překážky nejen v nedostatečném vzdělání a v pověrčivosti lidu, nýbrž i v nepochopujícím a dusícím byrokratismu úředním. Proto nejen mezi žactvem, ale i mezi učitelstvem mnozí raději volí nežít, nežli bídně trávit v takových poměrech.[1]

Nemůže být vážnějšího svědectví, nežli jaké vydal professor B. M. Bechtěrev na prvém všeruském sjezdě pro experimentální pedagogiku, konaném letos (od 8. do 14. ledna 1911) v Petrohradě. Bechtěrev v uvítací řeči upozornil na smutné poměry ruského školství, jež jsou výslednicí neblahého politického stavu země. V epidemii žákovských sebevražd viděl příznak hluboké choroby a výstražné signum doby. Zval vychovatele i lékaře k svorné spolupráci proti zlu a k úsilí vyprostit školu ze starých scholastických pout a hledat nové dráhy ve výchově a vyučování dorůstající mládeže.[2]

Byť i názor ruských pokrokových pedagogů o ruském školství byl pessimisticky přibarven, přece ze samých úředních zpráv ministerských vysvítá zcela jasně, že ruská škola stůně pod obecnou ru-

žáky ze škol, do té doby školská otázka v Rusku zůstane v témže stadiu jako dnes, a ‚lidských dokumentů' bude stále přibývati.«

[1] Boczkowski končí svůj referát citátem z revue »Obrazovanie« z roku 1908: »Minulost naší školy byla špatná. Dnešní je ještě špatnější a budoucí bude ještě a ještě špatnější. Protože školství především vyžaduje čestnosti a slušnosti a také lásky k vědě a neohroženosti před výsledky osvěty. Dokud naši učitelé budou dováděti jinochy a dívky pro lásku k filosofii a k vědám přírodním k sebevraždám, dotud . . . nezavádějte všeobecné povinné návštěvy školní, aby nebylo všeobecného sebevraždění. Nechť věci té ujmou se opravdoví, čestní lidé, bude-li jich . . .«

Boczkowski, K sebevraždám školní a akademické mládeže v Rusku. Úvaha napsaná v Hlídce Času č. 38 r. 1909 (str. 3).

[2] Srovn. referát v Hlídce Času z 21. ledna 1911.

skou krisí a že je mládeži málo radostným domovem. A zároveň, že je nutno vytrhnouti ji z těchto poměrů, aby byly odčiněny její hříchy na mládeži a na mládí.

V Rakousku, kde jinak jsme zvykli přejímat ze sousední říše všelicos nedobrého, objevují se školské poměry vzhledem k naší otázce ve světle příznivějším nežli v Německu. Naše školství již reformou Exner-Bonitzovou projevilo svobodnějšího ducha nežli soustava pruská. A také nyní dlužno uznat pokusy z posledních dob vymaňovat se ze zbytečného formalismu a přílišného byrokratismu. Nechci tím Rakousko mnoho chválit. Nepodařilo se ještě ani zdaleka překonat všechny přežitky staršího řádu. A měli jsme v Rakousku byrokratického formalismu a suchopárného školometství věru dost. V Čechách máme na ně dosud živé upomínky. Není zapotřebí vyvolávat ducha z legendy, opřádající šedožlutou velkou budovu školskou poblíž Kateřinek, v níž trůnil suchý byrokrat, jemuž se neuráčilo jen tak hned poděkovat na slušný pozdrav mladšího professora. Bývalo v Čechách také dost mechanismu, správně klapajícího, ale ne všude byla škola životným organismem. Nebýval každý ústav a každá třída sídlem radosti pro mládež.

Máme již pokojné svědomí, že aspoň dnes takovým sídlem radosti všude již jest?

Avšak to si alespoň můžeme konstatovat, že se u nás nenajde theoretika, jenž by se zastával na př. tělesného trestu pro školu, dokonce pro střední školu, jako v Prusku. A zároveň mnoho, nač si ještě dnes stěžují němečtí autoři v říši, v Rakousku se úřadně omezuje a znenáhla odstraňuje: omezen počet písemných zkoušek školních, které žákům nahánějí strachu, odstraněna lokace, listy censurní se zasílají jenom na přání rodičů, jednotlivé denní zkoušky omezeny a tím režim notesů a pětek odkázán v příslušné meze (a měl by zmizet zcela), také maturitní zkoušky zreformovány.

Potěšitelné momenty jevily i porady vídeňské z posledních dob o reformách školských. Mezi odborníky svolanými z různých národů k poradám hlásil se pokročilejší smysl pro mládež a ducha doby. Je dobře poznamenat, že to byly právě výklady a podněty professora Drtiny, jež stály na výši doby, jakož vůbec česká účast v poradách se nesla v duchu humanity.

České učitelstvo, zvláště škol obecných a měšťanských, má v sobě hodně zdravé síly a touhy po zdokonalení svém a své školy. V kru-

zích středoškolských se množí pokrokovější nazírání na ideály, cíle, methody a praxi vzdělání a výchovy studentské.

Tím se připravuje cesta, aby se kus po kuse odklízely vady, z nichž by ta ona mohla být obviňována ze spoluúčastenství v nešťastném osudu mladé duše.

Je nutno všechno takové odklidit úplně, protože také v Rakousku a také u nás v Čechách existuje sebevražednost žákovská a bývá proto útočeno na školu.

Ukázal jsem již na to,[1] že ze 118 případů žákovských sebevražd zaznamenaných v Čechách je aspoň 25 v souvislosti se školou potud, že se neprospěch školní uvádí za spolupříčinu osudného rozhodnutí. Je však i řada případů, kdy se školní trest uvádí za motiv.

Rozumí se, že takováto souvislost se školou, uvedená i v úředních záznamech, nemusí znamenat nijakou vinu školy. A kdyby znamenat měla, pak by to ani na rakouskou školu nevrhalo světlo příznivé.

*

Nuže, kde je tedy pravda a jaká je pravda?

O pravdu běží. Ani upřílišování viny na jedné straně ani zastírání na straně druhé není škole na prospěch. A škola — myslím zejména naše škola — se nemusí v naší otázce bát pravdy.

Shrnu tedy nyní, co soudím o poměru školy k sebevražednosti žákovské. Rozbor příčin, jejž jsem podal, a zprávy z různých zemí poskytují k tomu dost opory.

1. Především: Největší část žákovských sebevražd leží úplně mimo obor školy. Vlastní příčiny těchto neštěstí tkví jednak v osobnosti žákově, a to

a) ve fysickém a duševním jeho založení: v chorobě tělesné nebo duševní, zvláště ve větším menším duševním zatížení dědičném nebo v získaném rozrušení nervů — slovem, v těžší nebo lehčí abnormnosti stavu tělesného nebo duševního;

b) v mravní podstatě žákově: v porušení mravní rovnováhy — život nepořádný, nemravný, poměr k ženám, pití, hry, dluhy a p uvádějí mladého člověka leckdy do nerozřešitelných kollisí;

jednak v poměrech mimoškolních a to

a) rodinných: neuspořádané nebo nešťastné poměry, jež buď působí těžkým útlakem na děti nebo vedou k zvrácenému vychování;

[1] Shora na str. 582 a 583 v sešitě květnovém.

b) sociálních: v celkovém stavu novodobé společnosti, jak po stránce hmotné tak zejména duchovní — v intellektuálním, mravním, náboženském, popřípadě politickém stavu společnosti (viz zejména Rusko!), v celém způsobu žití a nazírání moderního člověka, vlastně určitých vrstev a typů lidí; zejména pak v onom nehodnocení života v celých massách společnosti. Myslím, že jsem zhora dostatečně vyložil tyto obecné příčiny.

V největší části takových případů vnitřní souvislost se školou není žádná, souvislost je nanejvýš slovná a mechanická: nešťastník právě byl žákem jako jiný učeníkem — a nic víc.

Mluvit v takových případech o spoluvině a spoluzodpovědnosti školy je zcela nesprávné.

2. Buďme si vědomi, že existuje mnohost příčin, vlastně spolupříčin současně a posloupně spolupůsobících a konečně vyvolávajících životní katastrofu. Pod tímto zorným úhlem jinak posoudíme i případ, který by byl v souvislosti se školou, nežli když se prostě řekne, jak lecky v denním tisku bývá: zde je vinna škola!

Takové kumulace vidět zvláště ze zanechaných dopisů, z deníků a zápisků oněch mladých nešťastníků. Vezměme faktický příklad! Ze zápisků studenta F. H., jenž 13. února 1904 na konci pololetí se zastřelil, vidět, jak celý shluk po delší dobu strojil konečné neblahé rozhodnutí. Z deníku jeho a z jeho Závěti vidět, že byl sám sebou povaha roztesknělá, melancholická, bez silné vůle a duševní opornosti, bez víry v život posmrtný a bez nadějí v lepší budoucnost. Množství strastí a starostí ho skličuje. Hněte ho chudoba, v níž krušně trávi; chodí nuzně a nedostatečně oděn, na zimu s těží se odváží prosit o zimník. Stav rodičů mu skličuje srdce. Cítí se opuštěn v městě a stýská si, že mu rodiče nepíší. Je sklíčen těžkou chorobou, jejíž průběh je proměnlivý, z níž však nevidí žádného vybřednutí k lepšímu. Sám obviňuje tuto nemoc »děsnou nemoc, která ho po 16 let sužovala«, že mu činí život nesnesitelný a že mu vtiskuje smrtící zbraň do rukou. K tomu ke všemu dostavují se neúspěchy ve škole. Nemůže přemoci překážek. Neobviňuje školy, ale od vánoční konference, v níž byl uveden mezi neprospívající, zachmuřuje se ještě více. Je mu zároveň líto, že rodičům marně způsobuje náklad. Když na konci semestru obdrží vysvědčení s nedostatečnou známkou z matematiky a vidí před sebou temnou perspektivu příštího života, sáhne po revolveru.

3. Ani v takových případech, kde je zřejmá souvislost se školou (s neprospěchem ve škole), nemusí být spoluvina školy. Do škol do-

stávají se i žáci neschopní a žáci, kteří nemají vůle a chuti k studiím. Nebo i žáci, pro jejichž schopnosti se hodí jiný druh školy. Škola nemůže propustit žáků, kteří jeví nápadný neprospěch. Ráda by, aby všichni prospívali. Proto povzbuzuje i donucuje k pilnosti. Ráda by, aby si rodiče vzali neprospívající děti z třídy a věnovali jinému druhu studií anebo životu praktickému. Ale je řada rodičů, kteří přes to usilují, aby žák setrval na těchto studiích, kárají, trestají, dohánějí nerozumným často způsobem neprospívající a nenadané dítě. Jsou rodiče, kteří přičítají pěkným známkám a vyznamenání obzvlášť důležitý význam a nutí i slabé děti, aby přes své síly se namáhaly o vyznamenání a o výborné.[1] Tak se pro samé nucení a trestání od rodičů škola, která již tak je pro nenadaného břemenem, stává místem nenáviděným a přímo zavaluje duši žákovu ohromným útlakem a rozrušuje celou mladou bytost. Jestliže se potom přidruží i takové rady rodičů, jaké jsme již uvedli, že totiž otec syna povzbuzoval slovy: »Na tvém místě bych se raději zastřelil«, nebo matka vyzývala syna, »aby se šel raději utopit« — jak pak daleko je potom k neštěstí?

(Dokončení.)

---

[1] Proto právem v Rakousku na středních školách zrušena lokace a odstraněna známka »výborná«.

ROZHLEDY.

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Sociální politika v novém parlamentě. — Statut státního bytového fondu. — Všeobecný pensijní ústav pro zřízence r. 1910. — Papežské motu proprio o zrušení svátků. — Vypovídání českých dělníků z Pruska. — Vystěhovalectví ohrožuje brannou moc říše. — Mezinárodní stávka námořníků. — Centrální odborové organisace r. 1910. — Odborový sjezd německý v Drážďanech.

Počátky nové sněmovny nepřinesly ničeho nového. Parlament jde ve šlépějích svého předchůdce. Trůnní řeč neotevřela nových perspektiv, obsahovala jenom nevyřízené pensum staré sněmovny. Sociální politika bude i na dále pouze bezpečnostním ventilem proti překročení přípustného napětí. Předloha o sociálním pojišťování posud nepodána, bude prý přepracována na základě elaborátu výboru staré sněmovny. Během tří a půl měsíce, nežli se sešla nová říšská rada, měla vláda dosti času, aby osnovu vypracovala, mělať všechen materiál po ruce. V předvečer sestoupení se říšské rady, 11. července, uveřejnil předseda svazu rakouských průmyslníků Jindřich Vetter v »Neue Freie Presse« obsáhlý článek, jehož účelem bylo obhájit rakouské průmyslníky proti výtkám, že oni to jsou, kteří jsou vinni oddalováním sociálního pojištění. »Rakouský průmysl«, píše p. Vetter, »nesmí být obviňován ze sociálně politického zpátečnictví. Je si toho vědom, že vzhledem ke skutečnosti, že dnes všechny evropské průmyslové státy chystají se provést obsáhlé zákony sociální péče o dělnictvo, nemůže Rakousko zůstati pozadu, třebas i rakouský průmysl, jenž z tisícerých důvodů pracuje za obtížnějších výrobních podmínek nežli průmysl německý, francouzský nebo anglický, bude břemeny těchto zákonů o sociální péči mnohem více zatížen nežli průmysl těchto zemí.« Ovšem bude průmysl i nadále bojovat proti spojování pojištění osob samostatných s pojištěním dělnickým, jakého není v žádném jiném státě. V Německu, Francii, Anglii, kde právě v posledních letech jednak byly přijaty zákony o pojišťování sociálním, jednak se projednávají, nikde není povinného pojišťování osob samostatných. S obmezením autonomie v sociálním pojišťování, hlavně v nemocenských pokladnách, jak je v Rakousku zamýšleno a v Německu zavedeno, ovšem p. Vetter souhlasí. »Neboť autonomie je pouze pro úzce ohraničené obory, jako spolupůsobení při přiznávání rent a ukládání jmění, žádoucí a nutna.« V dalším poukazuje autor na finanční

břemena, jaká stát sociálním pojišťováním převezme, a vyslovuje pochybnosti, bude-li Rakousko s to, aby sneslo zvýšená břemena vojenská a sociální pojišťování. V souvislosti s tím jsou také pověsti, že státní příspěvek k rentám má býti s 90 K snížen na 60 K.

Otázka dalšího dovozu argentinského masa poskytla opozičnímu jednotnému klubu českému první příležitost k umožnění vítězství vlády Gautschovy, sněmovně pak k první hlučné scéně při projednávání návrhu Reumannova. Min. předseda doznal, že k dovozu zámořského masa, a tedy i argentinského je třeba dohody obou států mocnářství; »při neshodě mezi oběma vládami bude pro obě vlády směrodatným a bude prováděn přísnější názor jedné z obou vlád.« Když návrh Reumannův byl přijat ve výboru i s odstavcem, aby vláda učinila svá opatření bez ohledu na poměr k Uhrám, prohlásil předseda ministerstva, že »toho vláda učiniti nemůže a neučiní,« neboť chce zachovati vůči Uhrám smluvní věrnost. Proti tomu poukazoval marně Ofner, že přednější je věrnost k ústavě a národům rakouským. Návrh Reumannův ve výboru přijatý zamítnut v plenu 251 hlasy proti 174. S tím šla sněmovna na letní prázdniny.

*

Statut státního bytového fondu vyvolal některými úzkoprsými ustanoveními nelibost sociálně-demokratických poslanců, již tlumočí interpelace Modráčkova. Zvláště poukazuje interpelace na ustanovení článku 14., jenž vylučuje ze státní podpory ona sdružení, jež přijímají od svých členů úspory na vkladní knížky s krátkodobou výpovědí. Toto ustanovení ve spojení se článkem 16., jenž žádá aby sdružení domáhající se podpory z bytového fondu disponovala vlastním jměním v obnosu alespoň 10% stavebních nákladů, vylučuje předem dělnická sdružení z dobrodiní zákona. Ještě tísnivější jest ustanovení článku 24., »dle něhož může správa státního bytového fondu bez výpovědi žádati na dlužníku vrácení státní půjčky, když na příklad po jediné upomínce nepodá dlužník průkaz o pojištění proti ohni, a kromě toho trestati jej ještě pětiprocentní konvencionální pokutou ze zbytku půjčky. Jak snadno mohlo by uvedeno býti následkem takového nepatrného opomenutí nebo zanedbání stavební družstvo, jehož agenda prováděna je bezplatně funkcionáři po denním zaměstnání, v těžké finanční poškození nebo i úpadek!« —

České úřednictvo předalo 29. července první svůj dům k obývání. Dům, postavený za pomoci státu a obce pražské, má 47 bytů o dvou až čtyřech pokojích; nájemné obnáší 650 až 1450 K. Bohužel není příliš mnoho úředníků, kteří by mohli takovéto nájemné platit, takže bytové poměry úřednictva sotva budou zlepšeny.

*

Všeobecný pensijní ústav pro zřízence měl r. 1910 92.465 pojištěnců, jichž průměrný roční příjem obnášel 1977 K, o 69 K méně nežli roku předešlého. Více nežli polovina je členů nových, neboť vystoupilo více než 43 tisíce členů, byvše přihlášeni u náhradních ústavů. Na pensích a odbytném vyplaceno ve druhém roce trvání ústavu již 364.936·18 K, z čehož daleko převážnou položku tvoří

odbytné ve výši 357.480 K. K zajištění splatných již důchodů bylo nutno reservovat již 76.482·82 K. Pojistných premií bylo předepsáno za rok 1909 a 1910 41,552.556 K, na zakoupení let služebních zaplaceno 426.469·54 K, takže příjmy ústavu obnášejí 41,979.025·54 K.

Správní náklady obnášely 1,093.729·09 K.

*

Papežské »motu proprio« ze 2. července o zrušení po př. přeložení některých svátků na neděli překvapilo. Pius X. je přece papežem, jenž se vrátil ke starým tradicím církevním, a najednou vydává nařízení tak dalekosáhlého významu. Pondělí velikonoční a svatodušní, Hromnice, Boží tělo, Marianské svátky 25. března a 8. září a svátky zemských patronů mají pozbýt v kalendáři červené barvy. Papež odůvodňuje své rozhodnutí změnou časových a společenských poměrů. »Zvýšený ruch obchodní a rychlejší vyřizování obchodu je poškozováno průtahem, jejž zaviňují příliš časté svátky. Zdražení všech životních potřeb nutí dělníky, aby práci často nepřerušovali.«

Tedy ohled na dělníky? A co tomu říkají dělníci? »Právo Lidu« z 15. července píše: »Slavení svátků není však jen věcí církevní. Je zůstatkem ze starých časů, kdy církev ovládala všechen život veřejný, ale zůstatkem, který se hluboko vžil do společenských poměrů ne pro církevní význam toho či onoho svátku, nýbrž pro úplný nebo částečný klid práce, který je posud o těchto svátcích zachováván. Když došly první zprávy o papežově úmyslu, četli jsme v klerikálních listech slova podivení a nedůvěry v jejich pravdivost. V církevních kruzích se tedy nepociťovala potřeba zrušení svátků. Ale kdo co chvíli volal po tomto kroku, byli kapitalisté, majitelé průmyslových podniků, kteří svátky pokládali za zlo, protože přinášely po většině dělníkům zisk na odpočinku, a kapitalistům škodu na zisku. To je skutečný stav věcí, díváme-li se na slavení svátků se stanoviska životní praxe, odmyslíme-li si úplně jejich náboženské pozadí, na které již nikdo při svátcích nemyslil.

Papež svým krokem prokazuje službu kapitalistům. Informovali jsme se u některých odborových organisací našich, jaký význam pro jejich členstvo by mělo zrušení svátků, kdyby se dělníkům neposkytlo za to jiné náhrady. Dostali jsme sdělení, dle kterých provedení papežova příkazu by u jednotlivých odborů znamenalo faktické prodloužení pracovní doby průměrem o půl až dvě hodiny týdně bez jakékoli náhrady. Organisované dělnictvo má ve smlouvách, uzavřených se zaměstnavateli, určitá ustanovení o svátcích. Dle nich některé odbory dělnictva, zejména dělnictva grafického, o svátcích nepracují a dostávají za tyto plnou mzdu. Potřebuje-li zaměstnavatel, aby se pracovalo, musí za sváteční práci zaplatit. V obchodech se pracuje o svátcích pouze do 12 hodin beze srážky na mzdě. Obuvníci v továrnách mají svátky plně placeny, ale pracují jen do 2 hodin, totéž mají ujednáno kameníci, zedníci, pomocní dělníci stavební a dělníci obecní. Kováři v malých živnostech, lakýrníci, pivovarští dělníci pracují o svátcích pouze do 12 hodin — někde i méně — za plnou mzdu celodenní. V plynárnách

se pracuje po celé dny sváteční, ale dělnictvo má 50 procent příplatku ku mzdě. To je několik ukázek, které dávají přibližný obraz celkové úpravy práce ve dnech svátečních.« K tomu připojujeme, že úředníci soukromí i státní, požívající měsíčního platu, mají o svátcích volno.

Pracovní smlouvy dělnické, sjednané za předpokladu existence svátků, byly by zrušením jich postaveny na nové předpoklady, byly by porušeny v neprospěch dělnictva. Výsledky dlouholetých často bojů byly by zmařeny škrtnutím péra člověka v Římě, jenž snad nikdy v Rakousku nebyl. Poukaz, že by dělnictvo v náhradu za zrušené svátky mělo se domáhat dovolené, je theoreticky správný, ale jakých bojů, jakých obětí bude třeba, aby dosaženo bylo kompensace za výhody, jež byly zrušeny cizincem, nikomu nezodpovědným? O této stránce také by mělo být uvažováno. Státy ohražují se žárlivě proti každému cizímu zasahování do vnitřních záležitostí, není zrušení svátků také takovým zasahováním?[1]

*

Tyto důvody uvádí rakouská vláda také, kdykoli je vyzývána, aby zakročila u pruské vlády proti vypovídání českých dělníků z Pruska, proti vypovídání odporujícímu obchodním smlouvám. Nejnovější opatření pruské vlády, znemožňující českým dělníkům pobyt v Prusku po celý rok a vypovídající je od prosince do února, má mnoho středověké příchuti a rozhodně nesouhlasí s obchodními smlouvami a dokonce nepřísluší spojeneckému státu. Těchto opatření bylo také nepoctivým způsobem využíváno jako agitační zbraně ve volebním boji proti českým stranám, jež opřely se návrhu Klofáčovu, žádajícímu odvetných opatření proti dělníkům pruským. To je politika »biješ-li mého žida, budu bít tvého žida«, ale českému dělnictvu rozhodně by neprospěla.

Účinnější byla by preventivní opatření, jež by zbavila české dělnictvo nutnosti, aby odcházelo na práci do Německa, vyvazení Šumavy a jižních Čech z držení Schwarzenbergů a zprůmyslnění těchto krajů. Nebude-li v tomto směru ničeho podniknuto, bude vystěhovalectví vzrůstat víc a více. Dnes již působí obavy vojenské správě. Odůvodnění nového branného zákona konstatuje jako povážlivý zjev, že počet osob při odvodu nepřítomných je rok od roku větší a větší. »Ježto podstatná příčina tohoto zjevu spočívá dle všeho ve vystěhovalectví, je záhodno obrátiti pozornost širokých kruhů na tento stav, ohrožující brannou moc monarchie, jakož i na nutnost čeliti vystěhovalectví příslušnými opatřeními na poli sociálně politickém.«

*

Mezinárodní stávka námořníků zahájená 14. června zůstala omezena na Anglii, Belgii a Holandsko. Celkový obraz její byl velice

[1] Zrušení svátků podrobil ostré kritice Daniel Střítezský v »Přehledu« z 11. srpna t. r. Ve článku »Cum ex cathedra loquitur« praví, že zrušení svátků je darem kapitalistickému řádu světa. »Piovo »motu proprio« jest protisociální; jest protidělnické; stojí na stanovisku velkovýroby. Páter Giuseppe Sarto patří k oněm kněžím, kteří vysvěcují fabriky vyděračských podnikatelů; kteří organisují křesťansko-sociálně vědouce, že tak továrníkovi zaručí pokorné a poslušné dělnictvo; kteří dělají kapitalismu náhončí.«

nejednotný. Kdežto v některých přístavech byla práce úplně zastavena, našlo se v jiných dosti stávkokazů. Hlavně Německo osvědčilo se tentokráte jako velký reservoir stávkokazů přes veškero úsilí německých dopravních organisací, aby činnost verbířů v přístavních městech byla znemožněna. Proto byl průběh stávky místy velice bouřlivý, v Rotterdamu, v Antverpách, v Manchestru, v Cardiffu a jinde došlo ke srážkám mezi stávkujícími a ozbrojenou mocí, v Ymuidenu střílela dokonce hlídková loď holandská Rynstroom na německý parník »Alster« v domnění, že je to stávková hlídka. Požadavky dělnictva byly jednak na zvýšení mzdy, jednak na uznání organisace. Rejdaři původně zamítali veškery požadavky, později byli ochotni zvýšit mzdu, ale uznání organisace se bránili. Vedení stávky nebylo jednotné a tak se jednalo v každém přístavu zvláště; v druhé polovině července bylo dosaženo ve většině přístavů dohody přijetím požadavků námořníků.

*

Centrální odborové organisace rakouské vykazují v roce 1910 ztráty. Počet členstva klesl se 415.256 členů na 400.565, tedy o 14.691 = 3·53%, ačkoli přistoupilo 14.520 nových členů. Ztráty způsobeny hlavně přestupováním členů do autonomních spolků českých. Na Čechy připadá centrálně organisovaných 94.835, t. j. 23·68%, na Moravu 30.987, t. j. 7·73%, na Slezsko 18.573, t. j. 4·63%, na Dolní Rakousy 169.591, t. j. 42·35%, z čehož na samotnou Vídeň 141.724, t. j. 35·39%. V československém odborovém sdružení jsou zastoupeny z centrálních organisací organisace dřevodělníků, železničních zřízenců, rukavičkářů, kloboučníků, sedlářů, tabákových dělníků a soustružníků 15.851 členy. Zdá se však, že tento počet se brzo značně zmenší. Alespoň mezi železničními zřízenci, kteří jediní mají 9143 členů v československém odborovém sdružení, jeví se tendence založiti samostatný český svaz, na čemž sotva co změní resoluce, přijatá na konferenci ve Vídni a schvalující dosavadní centrální formu. Na Moravě je již založen samostatný svaz český a jednání pražského sekretariátu je takové, že čeští členové jsou přímo vyháněni z jednotné organisace. Rovněž dřevodělníci připravují se na rozluku.

Příjmy centrálních organisací roku 1910 obnášely 8.604.176·84 K, vydání 8,023.738·92 K, jmění 11,377.344·99 K. Obranné fondy vykazují jmění 3.530.436 K, a vyplatily 902.669 K. Ostatní podpory vyžádaly si 3,386.893·81 K, t. j. 42·22% celkového vydání, podpora v nezaměstnanosti samotná 1,334.720·06 K, t. j. 16·63%.

*

Na sjezdu odborových organisací říšskoněmeckých v Drážďanech bylo zastoupeno 2,276.395 organisovaných dělníků. Hlavní bod jednání tvořilo zřízení stávkové pokladny. Organisace, ač silné a bohaté — roční příjem obnášel 64 millionů marek, pokladní hotovosti přes 52 millionů — musí být připraveny na těžký boj. Organisované zaměstnavatelstvo přešlo z obrany k útoku, a státní orgány je všude podporují. Tu dosavadní stávkové sbírky nestačí, třeba že vykazují tak slušné výsledky jako sbírka na vyloučené dělnictvo stavební, jež vynesla 1,233.371·29 marek. Nutno zřídit ústřední stávkovou

pokladnu, do níž by platily všechny organisace dle počtu svého členstva, a odstraniti dosavadní nespravedlivý systém sbírkový. Sjezd vyslovil se proti domácké práci hlavně z důvodů hygienických a proti práci v trestnicích, jež tak, jak se dnes provádí, směřuje jedině k tělesnému a duševnímu využitkování pracovních sil. »Pracovní síla trestanců prodává se za velmi nízkou cenu soukromým zaměstnavatelům, již těmto silám dávají zhotovovati méně cenné, levné výrobky, jichž odbytem jsou poškozováni zboží, konsumenti i svobodní dělníci. Zájem organisovaného konsumu i zájem svobodných dělníků žádá vyloučení výrobků trestanci zhotovených z veřejné soutěže a přechod produkce trestnické k obstarávání potřeb veřejných ústavů a komunálních nebo státních správ.«

R.

ŠKOLA.

Činnost Dědictví Komenského. — Prázdninové učitelské schůze v Praze i v Brně. — Centrální školy menšinové. — Otázka disciplinárního řádu v Čechách. — Ztrnulost zemského školského zákonodárství.

Dědictví Komenského, literární sdružení československého učitelstva podávalo 18. července v Praze na valné hromadě účty za devatenáctý rok své činnosti. Spolek za osvědčené správy své jde k cíli po cestách svého velkého programu, který českému učitelstvu přináší pevný literární základ pro jeho společenský zodpovědný úkol.

V posledním správním roce Dědictví Komenského vydalo na 200 tiskových archů publikací v ceně 31 K pro jednotlivého člena. Pedagogické Rozhledy, spolková revue vědecká, za redakce prof. Drtiny organisovala se po vnitřní stránce a rozšířila se po vnější stránce do té míry, že zachycuje literární ruch pedagogický doma i v cizině v celé jeho plnosti. Odebírána je povinně zemskou učitelskou organisací moravskou a slezskou, nepovinně zemskými organisacemi v Čechách. Knihovna redakce Pedagogických Rozhledů je svěřena zvláštnímu knihovníkovi.

Sdružení převzalo od nakladatele J. Laichtera »Českou Mysl«, orgán Filosofické jednoty a vydává ji ve lhůtách čtvrtletních a v ceně pro členy značně snížené. Filosofie byla vždy učitelkou pedagogů, a tak lze očekávati, že »Česká Mysl« svoje poslání v učitelstvu náležitě vyplní.

V Encyklopedické knihovně Dědictví Komenského vyšel IV. díl nejobsáhlejší české původní psychologie od prof. Fr. Krejčího, obírající se psychologií myšlení. Knihovna pedagogických klasiků je z nejvýznamnějších edicí Dědictví Komenského a podává svazek za svazkem učitelstvu československému základní kameny odborného jeho vzdělání. V posledním roce vydán byl II. díl Rousseauova »Emila«, kteréžto dílo epochální nebylo neprávem nazváno »věčně svěží knihou vychovatelskou«, v níž veškeré moderní proudění pedagogické má svou iniciativu. Spolek vydává také výtahy z pedagogických klasiků k potřebě kandidátův učitel-

ství. Letos přišel na řadu Locke. Ve sbírce »Dítě« chystá Dědictví Komenského Kingovu »Psychologii dítěte«.

Spolek věnuje pozornost i dějinám české školy, a zahájil kroky v tomto směru vydáním »Protestantského školství v Čechách a na Moravě« z péra Eman. Havelky. Monografie tato byla náležitě oceněna odbornou kritikou. V Časových otázkách a rozpravách pedagogických vyšly O. Vaňkovy Dějiny národů východních v přehledu, jež dobře poslouží učitelské obci jako úvod k dějinám starověkým, posmrtné dílko prof. V. J. Duška »O základech umělecké výchovy v moderní škole« a Layova stručná »Pedagogika experimentální« v překladu J. Kubálkově.

Družstvo podává členstvu dále Lidové přednášky a rozpravy, jichž vyšly letos další čtyři čísla, a to F. Náprstkovo »Dítě a jeho svět«, A. Munzarova »Výchova vůle«, Vl. Šváchovo »Proč cvičíme« a L. Fediukova »Péče o slabomyslné«. Spolek nezapomíná ani na knihy pro mládež a vydal letos v novém vydání J. Braunovy »Hořanské syny« s kresbami Ad. Kašparovými a Dančenkovu »Mysejkovu Churdu Murdu«. Připraveny také nové čtyři svazečky »Výboru četby«.

Dědictví Komenského, jež postaralo se o dokončení jediné dosud ukončené slovanské pedagogické encyklopedie, Klikova »Stručného Slovníku Pedagogického«, připravuje se k novému literárnímu činu, k vydávání velkého filosoficko-pegagogického slovníku. O tomto podniku připravil zprávu pro valnou hromadu prof. Dr. Kádner. Připravuje se dále pilně »Česká ročenka pedagogická a školská«, která ve formě stručné bude podávati veškeré výtěžky pedagogického ruchu československého a vydání spisů G. A. Lidnerových.

Literární sdružení učitelské vzrostlo v uplynulém správním roce o 104 členy, tak že čítá na konci devatenáctého správního roku 3051 členů a 329 korporací. Malým počtem jsou zastoupeny dosud učitelky, jichž je v družstvu 197, profesoři (51) a inspektoři (17). O tom, jak spolek je hospodářsky živý, svědčí 11.514 poštovních zásilek za poslední rok, 71.659K příjmů, 69.805 K vydání a 40.202 K čistého jmění. Zásluhu o všestranný rozvoj družstva má nepopiratelně dlouholetý jeho starosta Jos. Tůma ze Štítar u Kolína.

* *
*

Zemský ústřední spolek učitelstva v Čechách zahájil svoje pražské schůze 16. července valnou hromadou Spolku učitelských domů, konanou v dostavěném vlastním domě na Vyšehradě. Ve spolku jsou sdruženy pod společnou správou organisační podniky, jichž úkolem je podporovati hospodářsky členy a jich rodiny, speciálně pak útulky pro studující děti učitelské, sanatorium rábské a j.

Pražské schůze učitelské, až na přestřelky, které se vybily ve schůzi důvěrné, měly průběh klidný. Valná hromada delegátů byla navštívena 245 delegáty. Organisace — dle řeči starosty J. Černého — dává podněty k tomu, aby učitelský život byl čistý, aby učitelská práce byla přizpůsobena době a rozšířila se na působení mezi lidem. Učitelstvo ušlechtilou representací musí odstraňovat zakořenělou tradicionální nepřízeň ke stavu. Učitelská práce není dosud společností náležitě oceňována a proto orga-

nisace bude pracovat k tomu, aby lidová sněmovna pochopila politický význam školy a důležitost školských otázek. Moravský delegát Tomas doporučoval v pozdravovacím proslovu harmonické spojení duchovních i hmotných potřeb organisace.

Jednáno bylo o současné tísnivé hmotné situaci učitelstva v Čechách, jež má v tomto směru pevné požadavky, smluvené s ostatními zemskými organisacemi. Referent pan B. Skála vybízel, aby v tomto směru nebylo nikým nic slevováno.

»Ústřední rada učitelská« vypracovala podrobný návrh služební pragmatiky učitelstva národních škol, pracovaný dle návrhu německého. Pragmatika zahrnuje v sobě celý soubor požadavků, práv i povinností učitelského stavu. Rozhovor o návrhu vynesl řadu návrhů doplňovacích a pozměňovacích, jež byly odkázány Ústřední radě k definitivnímu zpracování. Rokováno dále o zásadách pro obsazování učitelských míst, na nichž se shodly všechny učitelské organisace. Učitelstvem přijaté zásady nepomohu, nebudou-li školními úřady uznány, respektovány a ve formě úředních nařízení vydány, aby byly pro členy školních úřadů závaznými. Jen tak učiní se přítrž nynějšímu libovolnému obsazování učitelských míst, při němž idea spravedlnosti je tak bezohledně šlapána. K tomu musí směřovati práce učitelských organisací.

Volby vyzněly ve prospěch dosavadních funkcionářů. Starosta J. Černý zvolen na důkaz důvěry členstva aklamací, ostatní činovníci zvoleni 513—560 hlasy.

Komise pro reformu správy bude se obírati také úpravou správy národního školství. Delegáti, pamětlivi toho, zplnomocnili výbor ZÚS k podniknutí všech kroků, aby učitelstvo mělo v komisi zastoupení, a aby tak mohlo zkušeností i radou svou přispěti k dokonalejší reformě školské administrativy.

* * *

Moravské správní zastupitelstvo Ústředního spolku učitelského sešlo se ve stejnou dobu k revisi své celoroční činnosti do Brna. Spolek získal v posledním správním roce 296 nových členů, tak že čítá dnes 5896 členů, mezi nimiž jsou četné učitelky literní, industriální, pěstounky mateřských škol a někteří přátelé školství. Neorganisovaných učitelských sil, nebo organisovaných mimo spolek, je dosud 1481.

V právních i hmotných věcech moravský Ústřední spolek pracuje souhlasně s českým. V Praze i v Brně jednáno o týchž otázkách a v témž směru. Ideální snahy moravského učitelstva jsou patrny na účasti v universitních kursech prázdninových, a zvláště ve faktu, že Ústřední spolek podnikl obrovské literární dílo a počal vydávati kriticky veškeré spisy Komenského, podnik to, jehož se neujala Česká akademie a jehož se nemohl ujmouti žádný soukromý nakladatel.

Palčivá bída hmotná nabyla i v moravském učitelstvu stupně takového, že sjezd zastupitelstva Ústředního spolku nemohl se jí nedotknouti. V resoluci ukazuje se na neodvratnou hospodářskou katastrofu, jež učitelstvu bezprostředně hrozí a příslušní činitelé varují se před následky.

Ústřední spolek moravský jedná o převzetí učitelského týdeníku »Komenský«, aby měl vedle »Věstníku«, věnovaného otázkám organisačním, tribunu pro rozpravy pedagogické a metodické. Při spolku zřízen byl odbor pro školy měšťanské. Pro učitelskou kolonii na Rábu bude zřízeno zvláštní družstvo za hlavní součinnosti Ústředního spolku. Sjezdy spolkové budou pořádány v terminech tříletých v místech, kde je třeba národní nebo kulturní posily.

Spolek měl 60.650 K celkových příjmů, jmění jeho vzrostlo o 7156 K. Jubilejní fond spolkový k podpoře učitelstva má 64.000 K jmění.

Také učitelstvo moravských pokračovacích škol živnostenských organisovalo se 16. července ve zvláštní spolek. Rokovalo o organisaci a úkolech pokračovacího školství. Vyslovilo požadavek, aby pokračovací školy měly své vlastní budovy, své vlastní učitelstvo a denní vyučování, aby byly přeměněny ve školy odborné, na nichž by učily síly kvalifikované po stránce teoretické i praktické. Mimo to žádána řádná zákonitá úprava školství pokračovacího, vydání učebných osnov, zvýšení remunerací za vyučování o čtvrtinu. Ustaven zvláštní odbor pro živnostenské školy pokračovací ze zástupců zemských spolků učitelských, učitelstva pokračovacích škol i z delegátů živnostenských.

Klerikální učitelstvo moravské tvoří nepatrný zlomek moravského učitelstva, necelou dvacetinu. Mělo svůj sjezd 17. července na Moravě.

*

Němečtí chauvinisté přišli na nový způsob utloukání menšinových škol českých, a to t. zv. centrálními školami menšinovými. Omezili by tak povinnost obcí na zřizování českých škol. Docházku školních dětí českých by stížili, ano i znemožnili. České děti docházkou do vzdálených centrálek trpěly by tělesně, duševně i mravně. Chudí čeští rodičové byli by donucováni k zápisu svých dítek do bližších škol německých. Z těchto důvodů schůze českých rodičů v Teplicích 9. července zvedla oprávněný protest proti novému útvaru škol, který by znamenal mimo to zkrácení občanských práv na zřizování škol a porušování platných školních zákonů. Čeští rodičové vytušili nebezpečí, jaké se v centrálních menšinových školách pro ně a jejich děti skrývá a rozhodli se vésti proti nim boj do krajnosti.

*

Komitét k vypracování návrhu disciplinárního řádu pro učitelstvo v Čechách měl první schůzi 17. června. Zvolil dva zpravodaje k vypracování návrhu, a to posl. Dra. Malýho a Dra. Pazderku. Zvolení přizvou si k posouzení svého elaborátu znalce ze řad učitelských, posl. Leglera a řed. Steinicha, aby posoudili návrh se stanoviska učitelského. Po tom bude elaborát projednáván opět v komitétu. Dlouhá cesta trnitá vede k tomu, než se pro učitelstvo v kterémkoli směru něco stane. Vždyť starý řád je dobrým karabáčem na nepoddajnější učitele a smysl pro karabáčnictví nevymizel dosud ze řad mnohých »přátel« učitelstva.

Kuriátní sněm zemský s velkostatkářským rozhodováním je dnes přežitkem a proto učitelstvo v souhlase s pokrokovými stranami politickými touží po novém zemském sněmu, složeném z poslanců, volených všeobecným rovným právem hlasovacím.

LITERATURA.

Krásná:

Otakar Fischer: Království světa. Básně. 1911. (Slunečnice, Knihovna »Noviny«, ročník druhý, svazek pátý. Nákladem Grosmana a Svobody v Praze.) — Ladislav Quis: Písničky. Druhé vydání 1910. (Nakladatel F. Topič v Praze.) — Arnošt Czech z Czechenherzů: Erotovy úsměvy. 1911. (Nákladem knihtiskárny O. Janáčka v Praze.) — Jiří Sumín: Když vlny opadly. (Ottova Laciná knihovna národní, číslo spisu 234.) — Jiří Sumín: Poupata. 1911. (Nakladatel Jos. R. Vilímek v Praze.) — Karel Červinka: Dědicové. (Ottova Laciná knihovna národní, číslo spisu 233.)

Nezdá se, že by lyrický debut Otakara Fischera, jemuž dal hrdý název Království světa, měl zůstati pouhou episodou, odbočkou od vlastního směru jeho literárních snah a cílů. Nejeví se pouhým zaneprázdněním, s jakým se někdy k poesii uchylují vědečtí pracovníci, nezřídka s jakousi blahosklonnou povýšeností a s tím většími pretensemi. Verše Otakara Fischera ukazují, že má co říci a musí to vyslovit. Staví se tváří v tvář mladému životu, který před ním kupí řadu otázek a záhad, vášnivé radosti i citové rozvlnění; směle dává si k otázkám odpověď, smyslům podává se s vědomou rozkoší i klidným oddechem, a vždy s aristokratickou hrdostí, která ne tuší, ale s jistotou již vidí budoucí vítězství svých závratných snů a tužeb. »Klekni a uctívej prostor i krásu — můj svět! Vesmír mi k snění a v zápas i v léno je dán«; »z milosti vlastní se staneme králi — a víc«; »mimo vás užaslé, hrdě a směle, podobna ptáku a vichru a střele, metou má kvadriga proletí«; »v mém srdci dřímá bestie i Dante, očistec, inferno, ráj a bůh a běs« — ze všeho toho mluví silné vědomí vlastní individuality, která chce něco vykonat, v níž není pathosu nebo fráse. Jest to kniha zaslíbení, jež vzbuzuje oprávněné očekávání.

Sáhneš-li po ní k Písničkám, jež znovu vydal Ladislav Quis, je ti, jakobys s horské výše plné strží a srázů sestoupil do ploché roviny, kam sotva zavane větřík, kde je rozhled nerušeně volný a přece oko nemá na čem se zachytit. Přes pečlivou úpravu nového vydání jsou básně Quisovy pouhými sežloutlými listy, které dobře zapadají v průměrnou žeň české lyriky let šedesátých a sedmdesátých; ani ojedinělá báseň, vzniklá roku 1901, »Ballada o pánu a otroku«, veršů Quisových ideově neposunuje dále. Vlastenecká romantika tehdejších dob, volání po svornosti, historické reminiscence, stesk nad porobou národa, mládež »naděje vlasti«, trochu selankové a sousedské anakreontiky, několik obrázků ze života venkovského, trochu neškodného humoru — to jsou náměty Quisových básní, jež rozdělil, ne vždy s patrnou nutností rozlišení, v oddíly »Písničky«, »Obrázky« a »Figurky«, a jež se snaží o tón písně národní.

V Erotových úsměvech, lyrické knížce Arnošta Czecha z Czechenherzů, čteme takovéto verše a sloky »Milenky bílé... neznáte zradu ani lež, a stáří dá vám krásu než«; »Dědeček ruce zved, — zatančil menuet, — se smrtí menuet«; »Čas míjel jako v letu, — nebylo věru zle tu, — zpívali jsme své písně, — neznali strachu tísně«; »Za-

pálil blesk nám stožár — a rázem by tu požár«; »Měsíc stříbrem zaplavuje — sešeřelou komnatu, — a já hraji na piano — zádumčivou sonatu, — Ludvíka von Beethovena, — náměsíční sonatu.« Co o tom říci?

Jiří Sumín patrně zná všelijaké ty deníky a kroniky »padlých« žen, psané na základě větší či menší (spíše menší) skutečnosti, o jaké zejména v dnešní literatuře německé není nouze, i usmyslil si napsati něco podobného. Bylo jen třeba poněkud jiné formy: devětasedmdesátiletá vyhaslá stařena na bídné posteli v zastrčené, odpuzující komůrce vypravuje historii svého přepestrého života třem dámám z dobročinného spolku, které za deštivého dne v drožce přijely vyšetřit, je-li hodna podpory. Mysleli byste, že sešlá žena sotva bude moci ústa otevřít, ale »je v srdci zdráva« a proto se dá do zálibného povídání, které nechce míti konce, a při němž dobrodějky div nezapomenou, proč sem vlastně přišly. A povídá zcela dle šablony: vdala se proti vůli rodičů, opustila děti, prožila řadu smyslných dobrodružství, měla se s všelijakými muži a mezi všelijakými lidmi tuze dobře a zas tuze špatně, a po letech octne se tam, odkud odešla. Po hodech života autor nazval historii, označení příliš lichotivé na hrubost, nevkusnost a pravděnepodobnost obsahu toho života ženy. Do nejmenších podrobností sahá její paměť, jež zaznamenává takovéto jednotlivosti: »za vsí popadly jsme se do křižku, ale ta jich ode mne slízla!«; její partafír »tvář měl přihlouplou, ve bradě řídké strniště a pod nosem štětku, z níž stále kapalo cosi černého,« nehledě k jiným jeho přednostem; když ji líbal, »tak to mlaskalo, jakoby pantoflem na zeď plácal«; velmi dobře mu vařila, »často nevěděl ani, jak má do toho klofnout, jedl, až mu knoflíky uletovaly«; než od něho odešla, podívala se mu do kufru a vzala peníze k sobě, »aby ho někdo neokrad'«; vypravuje, jak mladý kapucín lezl jí do kaple božího hrobu za několik šestáků dírou; o falešném faráři, který, když mu předložili skopovou, »byl knězem a žehnal ji vidličkou a jak ji sněd, ztratil posvěcení a klel jako forman«; jak lidem, kteří jí radili k práci, odpovídala: »Ty pracuj, mezku! Tebe bůh stvořil k práci, a ne mě«, a cokoli ještě. Není jediného sympatického rysu na té ženě, ale aby se nezdálo, že spisovateli na tom nezáleží, nutí se do jakési humánní pósy a ironisuje své prázdné, filistrovské dámy, že nedovedou mít soucitu, mimo jedinou stárnoucí dívku, nad kterou ulekaně zvolají: »Takhle se ujímat lecjaké poběhlice!« a při tom si hned podezíravě vjedou do vlasů. Ta dekorace vyzní na prázdno zrovna jako celá historie ženina, která jest od počátku do konce přehnána. Přehání autor také v druhé povídce své knihy Když vlny opadly, jež má právě tak klamavý nadpis jako povídka první, Tišiny. Vypravuje o tajném spiritistickém umění židovky Sáry, které provozuje hlavně pomocí kočky zvláštní raçy, Pauči. Když se židovka z malého bytu ve starém domě vyhublé, bledé vdovy, literátky, vystěhuje, kočka vždy se vrací do starého příbytku, a od té chvíle všechen život v zapadlém domě točí se kolem marných pokusů nájemníků, kočku chytit a zbýt se jí. Místo toho samu domácí paní jednou v noci poděsí tak, že prchne rovnou k svému doktorovi, na kterého byla rozzlobena proto, že jí kladl podmínku, má-li se státi jeho ženou, že musí se v první řadě věnovati domácnosti a jemu, začež jí on v té chvíli překvapení

v zápětí učiní přednášku o ženské otázce; vytýká jí, že má zvláštní dar, podtrhovati stinné stránky života, aby stlumila každou výhodu, každý úspěch, ano i samo štěstí, a ona za to u něho zůstane přes noc. Tak se autor šťastně dostal zase k tomu, že k podivně groteskní historii přilepil kus otázky ženské emancipace, jež snad má vrcholiti v monologu kočky na střeše, který s opovržením mluví o duševní práci ženy a způsobí, že myšlenky bledé vdovy »pomíjely náhle jednotvárné síly všedních pracovnic a nesly se k vysokým, ojedinělým, třpytným bodům výminečných, přepychových bytostí, jež s mateřskou hrdostí poznamenává doba, vtiskujíc jim vlastní pečeť typu,« až z jejího snění o ženě královské vyburcuje ji vlastní zvolání: »Ah, věru, muž je někdy strašné hovado!« Autor je velmi na omylu, myslí-li, že způsobem takovým pro otázku samu dovede i jen trochu zaujmouti.

Je velkou vadou Jiřího Sumína, že chce budit zdání zvláštní invence. Místo aby daný příklad neb otázku propracoval životně a psychologicky, zamotává se v klubko planých fantastičností a výmyslů, které pak stojí mimo vlastní základ románu nebo povídky. Ani v knize P o u p a t a se vady této neuchránil, ač jest proti uvedeným pracím střízlivější. Život děvčat v pensionátě jeptišek si tu učinil předmětem a dobře postřehl zvrácenosti i podvodnost uzavřeného života přikrývaného pláštíkem nejvlídnější, nejúčinnější a nejupřímnější pedagogiky. Tam, kde autor konstatuje čirou pravdu, kde zachycuje naivnost chovanek a známky probouzejícího se ženství (— nevede si však ani tu bez upřílišenosti —), také přesvědčuje. I nebylo naprosto třeba k tomu přidávati vymyšlený, konvenčně romantický příběh, jakým se jeví osud Martin, jež bez lásky záhadných rodičů v klášteře zemře, ani otci Lídinu diktovati do péra prudký dopis, jehož tendence v dané souvislosti míjí se účinkem. A co se tkne stránky umělecké, mohl autor pro případ analogický najíti krásný vzor: Marie Ebnerové z Eschenbachu román »Das Gemeindekind«.

Zcela ve světě prosté skutečnosti zůstává K a r e l Č e r v i n k a ve svém románě D ě d i c o v é, který jest pokračováním jeho románu »Rodina«. Nejde o nic jiného než o uskutečnění snahy panského lesního Brodeckého, který chce rodině zachovati kus vlastního majetku a učiní tak s nemalou obětí a ujmou pro sebe samého, nic však mu nekalí radostného vědomí vykonaného činu. Ale i v tom příběhu i v jeho lidech jest opravdový, nelíčený život, jak v dobráckém optimismu Brodeckého, tak v sobeckosti a nedočkavosti některých sourozenců strachujících se o své dědické podíly, jež jim vyplatí, ač by nemusel, ve slabosti matčině, v lásce manželů Brodeckých a vůbec ve vzájemném poměru jednotlivých členů rodiny. Zajímavé postavy, lépe řečeno postavičky prostých lidí před nás předstupují a dovedou pro sebe vzbuditi účast. Také sociální rys doby, blížící se konec panské vlády, zachycuje nenápadnými, příznačnými rysy.

—ejč —

Poučná:

Stieber Miloslav: České státní smlouvy. Hist. nástin. — Emanuel Havelka: Protestantské školství v Čechách a na Moravě. — Fr. Vaněk: Dějiny starověkých národů orientálních. — Aeneas Sylvius: Historie česká. — K. Franta: O vzniku a vývoji poddanství českého lidu. — Prof. Dr. Karel Herrmann šl. Otavský: O autorskoprávní ochraně děl architektonických. — Dr. Čeněk Zibrt: Smrt nesem ze vsi... — J. Skalák: Ježíš-Bůh a ne člověk.

Stieber Miloslav, České státní smlouvy. Historický nástin. Díl I. V Praze 1910. (Knihovna Sborníku věd právních a státních. B. Řada státovědecká č. XXII.) — Str. 362.

Pokládáme za vhodné upozorniti na tuto nedávno vydanou historickoprávní studii, poněvadž toho plně zasluhuje, všímajíc si určité stránky mezinárodních styků království Českého, a to s hlediska, s jakého dotud u nás studována nebyla. Předmětem knihy jest rozbor smluv, uzavřených mezi panovníkem nebo korunou (po případě i stavy českými) a jinými repraesentanty jednotlivých státních i politických celků od r. 1257—1526. Po stručném, zhuštěném úvodě, v němž spisovatel snaží se vystihnouti mezinárodní postavení říše české — (zde bych se vším nesouhlasil, někde také, na př. na str. 5., není výklad zcela jasný) — přistupuje k vlastnímu thematu, smlouvám samým. O nich pak pojednává ve dvou částech, z nichž první věnována jest zevní stránce smluv, určujíc především detailním rozborem název a subjekty smluv, podmínky ujednání, formu uzavírání a konečně utvrzování smluv. Část druhá, obírající se obsahem smluv, jest přirozeně mnohem obšírnější a probírá podrobně v jednotlivých oddílech válečné míry, přátelské dohody a alliance, tituly, smlouvy územní a svatební, smlouvy upravující správní, trestní a soukromoprávní poměry a konečně smlouvy, určené řešení sporů mezi panovníky a poddanými. Již z tohoto stručného přehledu jest patrný bohatý obsah i povaha celé práce, neběží o vylíčení mezinárodních styků v jejich politické souvislosti, nýbrž o rozbor jednotlivých smluv po jejich stránce formální a právní. Jak ohromný materiál jest zde v té příčině zpracován, jest patrno již z toho, že v příloze (str. 221—353) seřaděno jest v 356 číslech (vlastně 380, neboť u jednotlivých čísel vyskytují se podčísla a, b, c) tolikéž výpisů ze smluv. Účel této části jest čistě praktický, výpisky mají již čtenáři posloužiti ku kontrolle, a přinášejíce přesnější bibliografické údaje, kde listiny v plném znění otištěny, usnadní zajisté i užívání a kontrollu vůbec. Ale ani tím není ještě látka plně vyčerpána, celé řady podružnějších smluv dotýká se autor toliko v poznámkách. Rozbor listinného materiálu učinil si autor předním úkolem, omezil se — lze-li tohoto slova užiti při tak značné látce. — jen na listiny skutečně nás došlé. Nejedná tedy o všech smlouvách, o nichž víme, nýbrž toliko o takových, které se ve formě listin (nebo aspoň formulářů) zachovaly, jak již povahou jeho práce bylo dáno. Někde snad nebylo by škodilo přihlížeti také k jiným zprávám, kronikářským i listinným, zvláště v odstavci o zevní stránce, o uzavírání o projednávání smluv (tak na př. průběh jednání mezi Rudolfem a Otakarem r. 1276 osvětlují velmi ostře některé formuláře z t. zv. Wiener Briefsammlung),

ale při práci, která především vyšetření formální stránky a právní povahy smluv učinila si úkolem, nemůže to býti vytýkáno. Svému úkolu činí kniha Stiebrova plně zadost, přináší zde mnoho nového a podstatného, nejen proto, že jest po této stránce u nás dosud téměř bez předchůdců, ale také proto, že stojí všude na základech solidního badání, jímž předmět svůj vyčerpává. Snad někde bude možno v detailech dospěti také k výsledkům jiným, snad i někde bude lze nalézti doplňky (myslím na př., že i v době husitské bylo by lze shledati doklady podobné, ač ovšem zcela souhlasím s autorovým vytčením politického významu doby Přemysla Otakara II., Lucemburské, Jiřího z Poděbrad), ale přes to práce sama podrží vždy a trvale své vynikající místo, a lze se o ní vysloviti s plným uznáním. *V. N.*

Emanuel Havelka, Protestantské školství v Čechách a na Moravě. Nákladem Dědictví Komenského. V Praze 1910.

O českých školách protestantských, ač trvají přes všecky obtíže a nesnáze již od dob tolerančního patentu, vydaného Josefem II., neměli jsme dosud spisu celistvého. Teprve Havelka, jenž již leta věnoval pozornost zanedbávané této kategorii škol našich, pokusil se tu snésti jednak archivální a literární zprávy o jednotlivých školách obecných toho druhu v Čechách a na Moravě, jednak na jich základě podati celkový obraz vývoje protestantských škol v století XIX. Odtud vidíme, že školství toto mělo dvě skvělé doby svého trvání: dobu josefinskou, kdy vznikaly první ústavy protestantské jako nejcennější vymoženost nového, osvíceného století, a dobu potupného konkordátu, kdy školy evangelické byly dětem svým obranou před převahou katolicismu ovládajícího vítězně všecko školství rakouské. Ale od doby, kdy vydány nové liberální zákony rakouské, klesá obliba a počet škol evangelických, jež nedovedou se udržeti více na své výši proti novému školství elementárnímu, které — aspoň na papíře — má býti školstvím interkonfesijním a ke všem vyznáním stejně spravedlivým. Spisovatel sám zastává mínění, že je dnes třeba, aby vskutku mládež evangelická vychovávána byla s katolickou na obyčejných školách obecných a pomáhala tak udržovati jejich interkonfesijní ráz; má proto docela za správné, že počet škol protestantských tak rapidně poklesl, a patrně ještě dále se bude redukovati. Ostatně dle toho, co Havelka k závěru vykládá o ubohých právních a sociálních poměrech učitelstva těchto ústavů, je jejich zánik vlastně jen v zájmu učitelstva toho samého. Práce Havelkova zasluhuje, aby byla pilně čtena všemi, kdož neztratili zájem pro české školství, nejcennější statek celého národa. *Kd.*

Fr. Vaněk, Dějiny starověkých národů orientálních. V Praze 1910, nákl. Dědictví Komenského. (Časových otázek a rozprav XVIII.)

V známé kontroverse o původnosti řecké kultury a poměru jejím k orientu zaujal u nás Vaněk stanovisko obvyklé u dnešních asyriologů a orientalistů téměř bez výjimky, že totiž kultura klasická jest rozhodně jen dalším stupněm u vývoji kultury orientální, jež tedy jest jí spolu vzorem i základem. Stoupenci této these ukazují tu na nepochybné elementy náboženské, umělecké, sociální, politické atd., jež — aspoň prý v zásadě — Řekové z orientu převzali a ovšem dále přetvářeli ve svém duchu. Resultuje z toho tudíž, že i na kulturu klasickou, na niž jsme hleděli dosud

okem zaniceného idealisty, musíme pohlížeti se stanoviska historického a proti ní více a více akcentovati i ve vědě i ve škole jako starší její fasi vzdělanost východní. Vaněk docela důsledně si přeje, aby výklady o kultuře orientální zavedeny byly i do škol měšťanských a středních a ovšem i vysokých (aspoň v podobě kursů), tak, aby dosavadní mínění bylo ponenáhlu rektifikováno a doplňováno. Pro tento úkol především určen jest patrně i jeho spis, podávající úvod do dějin východních, ku podivu — a to jest jeho podstatná vada — téměř napořád jen politických dějin, kdežto vylíčení vývoje samé kultury zaujímá u něho místo příliš podružné. Nejlépe propracovány jsou kapitoly o starých Féničanech a Hebreích, ale i ostatní partie přinášejí mnoho cenného, třebas tedy jednostranného a kusého poučení. Mimo podrobné synchronistické tabulky, o jejichž detailech mohou býti ostatně mínění různá, je všude připojena i bibliografie asi 20 posledních let. Chyb tiskových je i přes to, že tisk díla kladl mimořádné požadavky, přece jen příliš mnoho. *B.*

Aeneas Sylvius: Historie česká. Vydal Jiří Vičar. V Praze, vydal J. Otto (Světové knihovny č. 856—8).

Upozorňujeme na nový překlad pověstné Historia Bohemica papeže Pia II., spisu, z něhož sice čiší nenávist k našemu národu a odevšad proniká duch nespolehlivý i nevěcný, ale jenž přece v druhé své polovici zůstal pramenem historickým, z něhož čeští i cizí dějepisci hojně čerpali a čerpají zvláště pro dobu husitskou, ač jmenovitě sám Palacký svého času podrobil dílo spravedlivé kritice a ukázal, jak opatrně třeba ho užívati. Překlad, jenž pořízen dle vydání z r. 1687, čte se pěkně a zní až na malá nedopatření vskutku česky; podstatnou vadou však jest, že nečekal na nové a spolehlivější vydání originálu, které se u nás chystá. *H.*

K. Franta: O vzniku a vývoji poddanství českého lidu. V Praze 1911, nákladem Volné Myšlenky.

Spisek vznikl jako přednáška, když po českém venkově oslavováno jubileum zrušení roboty, a podává zhuštěný a správný obraz toho, jak se vyvíjela instituce, na níž lpí miliony slz a kleteb ztýraného lidu. Až do počátku století 7. po Kr. byla v Čechách úplná rovnost všech občanů a úplná volnost, ale již odtud počínají se lišiti zcela zřetelně dvě třídy obyvatelstva: svobodný lid a páni či urození. S počátku byly roboty vlastně jen nájemným z propůjčené půdy a odměnou pánovi za ochranu proti nepříteli; ale záhy k této robotě, lpící vlastně na pozemku, druží se robota osobní, jež již v století 15. mění se zvolna v přímé nevolnictví a po válce třicetileté dokonce v úplné otroctví beze všech lidských práv. Za Josefa II. objevují se první červánky nové doby a první úlevy robot; císař František I. sice potlačoval také v této věci všechen pokrok, ale nástupce jeho přistoupil k úplnému osvobození lidu a přes všechen odpor šlechty provedl úplné zničení robot r. 1848. Autor k závěru dobře ukazuje, jak teprv odtud počal se vlastní náš samostatný národní život, jak český národ rychle postoupil v přední řady kulturních národů evropských a jak neocenitelným pokladem národního bytí je proto dobrá česká škola. Pro lidové knihovny je knížka Frantova jako stvořena a měla by proto co nejvíce býti v lidu samém šířena. *K.*

Prof. Dr. Karel Herrmann šl. Otavský: O autorskoprávní ochraně děl architektonických. V Praze 1909, rozšířený otisk z časopisu »Právník« roč. 49.

Autor upozorňuje na zajímavou mezeru v zákonodárství moderních států spočívající v tom, že buď vůbec ne, neb jen nedostatečně postaráno jest o autorská práva děl architektonických, kdežto výtvory literární i hudební dnes chrání se snad již ve většině států. Nelze ani věřiti, čteme-li na př., že v rakouském zákonodárském výpočtu chráněných děl umění výtvarných uvádějí se výslovně také »plány a návrhy pro architektonické práce«, ale hned za tím dodatek, že ochrana ta nemá se týkati »děl umění stavitelského«; což tím, že plány se dějí ve skutek, stane se již dílo samo majetkem kohokoliv? S pochvalou budiž vytčeno, že autor, soudě dle poznámek, prostudoval i odbornou literaturu esthetickou, zvláště o povaze i dělení uměn a jich poměru k průmyslu. Že konec konců dochází postulátu, aby také architektům dostalo se takové ochrany autorsko-právní, jako jiným umělcům, rozumí se samo sebou. *F.*

Dr. Čeněk Zíbrt: Smrt nesem ze vsi... Pomlázka se čepejří. Obchůzky a zábavy na Blažeje, Dorotku, Řehoře, v postě a na pomlázku. V Praze 1910, nákl. F. Šimáčka.

»Skoro všecko, co tu živě líčíme, slovem i obrázky, už vymizelo a mizí, patří minulosti... Proto pospícháme, abychom obraz toho všeho zachytili, udrželi a budoucím věkům zachovali.« Tak charakterisuje Zíbrt v předmluvě účel svého dílka založeného na svědomitých i obsáhlých studiích všech zpráv starších i líčení současníků, kteří ze dnů šťastné mladosti zachytili ještě poslední zbytky přemnohých z těchto lidových obyčejů a zvyklostí, jež tu Zíbrt líčí živým slovem i případnými obrázky. Obsah seřazen je dle pořadu slavností samých tak, že se počíná chozením Blažejem, chozením s Dorotkou a na sv. Řehoře, načež hlavní jádro knihy líčí zvyky a pověry dnů postních, a závěr věnován velikonočním hrám a zábavám, kde podán zvláště podrobný výklad o kraslicích (s hojnými obrázky). Mnohé z obyčejů líčených souvisely dojista s úkony náboženskými a zanikly tedy v dobách náboženské skepse, jiné zas nehodí se do změněných poměrů společenských a kulturních, ale v celku nelze se ubrániti citům elegickým, že zašlo tolik zvyklostí v pravdě poetických a národních, kterých dnes již nevzkřísí nikdo a jež se jen sem tam napodobí — pravidelně nešťastně — o pověstných našich národních slavnostech. Zíbrtovi proto patří zásluha, že tu pilnou a šťastnou rukou zachránil kus zapadlého života lidového. *R.*

J. Skalák: Ježíš-Bůh a ne člověk. V Praze 1910.

Autor stojí na kraji levého křídla těch, kdož obírali se v posledních letech studiemi bible a z toho, že Písmo založeno je nepochybně na starších kulturách orientálních, že pro všecky hlavní složky křesťanské dogmatiky i morálky lze u jiných národů orientálních nalézti analogie a vzory, že konečně samo líčení evangelií nelze měřiti zásadami přísné kritiky historické, z toho všeho vyvozuje závěr rozhodně upřílišený: Kristus evangelií nikdy nežil, Kristus není nežli postavou mythologickou. Jiná svědectví starověku (mimo Písmo) zkrátka se tu anulují a vůbec ignorují, jako by pocházela jen a jen od lidí nevěro-

hodných. I jinak je spisek Skalákův plný velikých a nespravedlivých slov, která dráždí k odporu: buržoasie trpí prý stále ještě náboženskou idiosynkrasií (dle autora nemá tedy vůbec nikdo pražádného práva žíti nábožensky!), jinde se mluví o mračnech pohodlných, kompromisních odchovanců buržoasního liberalismu, Harnackovi se vytýká úhořovitost a úžasné podceňování soudnosti vlastního publika atd. Bylo by záslužno, kdyby se formou přístupnou a methodou objektivní podaly širšímu obecenstvu dosavadní výsledky badání biblických (v Naší Době samé bylo již několik článků toho druhu), ale autorovi nedostává se k takové úloze i klidu i nestrannosti, tak že místo žádoucího světla vnese do čtenářovy duše jen nové pochyby a záhady. — Na str. 7. dole hledá se smír mezi »n á v ě š t i m i« a závěrem (místo n á v ě s t m i nebo návětami). *Z.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Referát o případu Jathoově v minulém čísle zabýval se skoro výlučně stránkou zevnější: chtěl seznámiti se vznikem a průběhem celé aféry až po její formální zakončení rozsudkem rozhodčího sboru. Takové orientace bylo potřebí, aby každý si mohl utvořiti jasný obraz celé záležitosti.

Zevnější průběh ovšem nestačí na posouzení významu a dosahu celého sporu. Pokládám jej také jen za rámec nebo pozadí vlastního věcného obsahu, jejž chci stručně předvésti tentokráte.

Nejinformativnějším se mi zdá odůvodnění, jímž rozhodčí soud zprovodil svůj rozsudek. V tomto odůvodnění máme pohromadě jednak sestavené hlavní názory obviněného faráře Jathoa, jednak církevní měřítko, podle kterého soud rozhodoval.

Rozumí se, že nepředkládáme odůvodnění celé, nýbrž jen jeho obsah. Ale při tom chceme dbát toho, aby byly věrně podány jak názory souzeného, tak stanovisko soudců.

Jatho vyložil své názory docela otevřeně, bez obalu a bez reservace mentální. Vůbec celé jeho vystupování před procesem, v době předběžného vyšetřování i v soudu samém činí milý, někdy přímo povznášející dojem mužnosti, upřímnosti, ale bez jakéhokoli stínu touhy po mučednictví neb i okázalosti a vzdoru.

V celém sporu nejde o některá podřízená dogmata, která mohou býti leckdy počítána mezi adiafora. Jde o základní náboženské pojmy.

O Bohu, vlastně zároveň o poměru mezi Bohem a světem, soudí Jatho: »Bůh jest prapočáteční síla, o níž nevíme, zdali byla původně slepá a vidoucí se stala teprve ve svém zjemnění v sílu duchovou, nebo zdali jako věčný rozum a urovnávající moudrost vyvolala ve veškerenstvu první pohyb.«

Jatho dává přednost mínění uvedenému na druhém místě, ale v celém jeho působení mají vrch důsledky, plynoucí z názoru prvního. »Teprve v lásce, kterou lidé projevují, nabývá boží láska vědomí o sobě, stává se

z nevědomé přírodní síly duchovní silou, která určuje sama sebe.« Bůh jest »stálé dění nebo vznikání«, »člověkovo druhé já«, »věčná síla ve věčné hmotě«, plnost božství jest »život v nejširším smyslu slova, život veškerenstva a život jednotlivcův jakožto život organický a neorganický, duchovní a tělesný, mravní a náboženský«; »Bůh jest jen v tobě, člověče, jen v tobě žije Bůh jakožto Bůh, jakožto svatá, žehnající a vykupující láska«.

Naproti tomuto názoru a jeho důsledkům stojí křesťanská představa o Bohu. Theism, na němž křesťanství stojí, má pojem osobního Boha, na rozdíl od deismu a pantheismu. Pravda, všecky tyto názory jsou pokusy o filosofické, myšlenkové, pojmové vystižení něčeho, co přesahuje lidské pojmy a vymyká se formulaci. Také pojem osobnosti boží, pojem osobního Boha má odstíny. Jatho sám nejspíš se řadí mezi vyznavače panentheismu; není theistou, nevyhovuje mu pantheism; a název panentheism jistě jen přibližně vystihuje pojem, který se slovem vůbec vyčerpati nedá, a jest dodatečně shledán, aby umožnil jakž takž klasifikaci něčeho, co příliš překypuje, aby mohlo byti změřeno, co je příliš hluboké, aby se mohlo na dno, a co je — řekněme otevřeně — příliš neurčité, aby mohlo býti spiato v kategorie.

Jatho tedy jest panentheista ve svém názoru o Bohu, křesťanství jest theism. Jest ovšem pravda, že pojem Boha není náboženství, ale určuje náboženství, které jest poměr člověka k Bohu a Boha k člověku. Jiný jest poměr k Bohu u člověka deisty, jiný u theisty, jiný u pantheisty. Nepochybujeme, že pantheism nebo panentheism činí možnou opravdovou zbožnost. Vždyť není pochyby, že v křesťanství jsou leckteré prvky, které se blíží pantheismu, v názoru o boží všudypřítomnosti. O to tedy neběží, je-li náboženství a zbožnost možností a skutečností při názorech Jathoových. O to běží, že jeho zbožnost, jeho poměr k božství jest jiný, nejen jeho názor o Bohu jiný.

O křesťanství, které se prohlašuje za náboženství zjevené, soudí Jatho, že nárok křesťanství, jako by bylo pravé, vrcholné, konečné náboženství, není bezesporný a správný. Jemu »boží všudypřítomnost znamená rovnoprávnost všech náboženství«. Popírá názor, že »křesťanské náboženství jest zjevení boží, vyvrcholené v Kristu«. Jeho názor jest, že »zjevení toto mělo v Kristu svůj počátek a dosud není dokonáno«. Ovšem uznává, že »křesťanství jest náboženství, které dosud převýšilo v celku všecka ostatní historická náboženství náboženskou, mravní, kulturní, životnou silou,« ale jak již řečeno, »to neznamená, že by bylo jedině pravé a jedině oprávněné«. Jemu jest — tu máme jeden z charakteristických výroků pro posici Jathoovu povšechnou — »vzhledem k názorům o Bohu a člověku, o dobru a zlu každé mínění oprávněno, které jest poctivě získáno a jasně promyšleno«.

Charakteristickým nazval jsem tento výrok proto, že se v něm jeví Jathoův bezmezný subjektivism. Zlo jest, ale jen v tom, že jím člověk zatracuje svou duši k slabosti; lítost, pokání není zármutek nad starým, špatným životem, nýbrž žízeň po silnějším životě. Vykoupení z moci a z trestu zla a hříchu není jiného, než to, jímž se člověk sám vysvobozuje ze všeho zlého, ke všemu dobrému, obojí vlastní silou.

Ježíš jest podle Jathoa »zbožný člověk«, »veličina minulosti«. Jeho život nemůže pro nás dnešní lidi míti jiného významu, než pedagogický; můžeme jím vybízeti ku ctění hrdin a budíti silné ethické pudy. Uctívání ukřižovaného jest uctívání hrdiny. »Má-li však osoba Ježíšova míti náboženský účinek, musí býti vyzdvižena z rámce historičnosti, musí býti zduchovněna, z osoby musí vyrůsti idea Krista«. »Živý Kristus jest idea Krista«, »životní ideál stále se znova rodící«, »ideál lidský, vyrostlý nad sebe sama«, »zrcadlový obraz našich nejsvětějších a nejblaženějších zkušeností«. »Vykoupiti tě může jedině život, život jest tvůj Vykupitel a Smírce, tvůj Pán a Osvoboditel, tvůj Soudce i Přímluvce, jedním slovem: tvůj Kristus«. »Každý věk musí znovu zplodit a zroditi svého Vykupitele: zplodit ze své touhy po světle a spáse, zroditi ze své schopnosti rozuměti vlastní potřebě«.

Jatho není nejen theolog, nýbrž ani ne náboženský myslitel; je náboženský básník. Je pěkné, je po jedné straně pravdivé říci: život je tvůj Vykupitel a smírce. Jistě to také může hluboce a blahodárně účinkovat na mnohé duše, které jsou naladěny stejnou tóninou; je to pěkný, ano víc: pravdivý postřeh, básnicky pravdivý, mysticky nabádavý, ale jednostranný a tím ne zcela správný, většině lidí nepovídající ničeho. — Každý věk musí zplodit a zroditi svého vykupitele z touhy a potřeby — to jest pravdivé nejen o každém věku, ale i o každém jednotlivém člověku, a nejen o člověku, ale o každém jeho dni, o každé z jeho rozmanitých tužeb a potřeb, pokud totiž jest to vůbec pravdivé, a pokud jest to dostatečné. Pro většinu lidí však se z touhy a potřeby nerodí vykupitel, nanejvýš vědomí, že člověk i věk není schopen zroditi vykupitele.

Jatho není náboženský myslitel. Žádného z vedoucích theologů své země se nedrží a z nich žádný se s ním neztotožňuje. I vlastní jeho theologičtí obhájcové před soudem, profesor Baumgarten a farář Traub, se zříkají jeho posic. Proto také jeden vynikající pozorovatel duchových proudů dnešní doby paradoxně mínil, že soudní dvůr měl konstatovati, že Jatho se odchýlil od názorů církve, ale soudcovský sbor že se prohlašuje za nekompetentní, vynésti odsudek.

V tomto paradoxu jest tolik správno: muže, jako Jatho, nelze měřiti dogmatickým měřítkem. Baumgarten prohlásil, že naň takovýto proces působil strašlivým dojmem, odporně, tak, že se toho dojmu nezbaví snad po celý život; a přece prý tušil, věděl, že rozsudek snad ani nemůže býti jiný. Pocítil prý, jak celý ten zákon proti bludům, celý rozhodčí sbor je něco neprotestantského, otrockého, ztrnulého a nesnesitelného pro každého přítele evangelické svobody.

Ale což bylo měřítko soudu skutečně jen dogmatické? Není ve stanovisku Jathoově jiné náboženství? Necítí to Jatho sám a jeho přátelé s ním? Kdosi soudí, že názory Jathoovy jsou »tajným náboženstvím moderních lidí«, moderně křesťanských lidí, kteří zůstávají v církvi nejen zevně, nýbrž souvisí a žijí s ní vnitřně. Neměli by se tito moderní ptáti sami sebe: »Jsme ještě křesťané?« A jakou odpověď mají dát na tuto otázku? Nepochybuji, že většina z nich jest si vědoma svého skutečného křesťanství, své křesťanskosti, smím-li utvořit takové tvrdé slovo. Co s nimi? Jistě

jest křesťanství víc než určitý pojem o Bohu, názor o Kristu, o zjevení, o hříchu a vykoupení, o životě věčném.

Již dávno se debatuje o významu starých symbolických knih v církvi a dochází se k tomu poznání, že dnešní církev jako celek nestojí na nich. Ani nejorthodoxnější farář, ani nejzbožnější laik nevyznává ve starých slovech a formulích totéž, co vyznávali jejich tvůrcové a současníci. Jatho jest zbaven úřadu, ale z církve nebyl vyloučen a nemůže být vyloučen ani on, ani s ním souhlasící většina kolínského presbyterstva a sboru. Odlišuje se vědomě od volných myslitelů a monistů, kteří ho pozdravovali jako svého. Jathoovi zůstane možnost duchovní práce v Kolíně nezkrácena v souhlasu a souvislosti s liberálními faráři; bude kázati v sále docela v rámci bohoslužebného řádu, bude vyučovat mládež a cvičit konfirmandy, pracovat v církevních spolcích, bude v Kolíně volen za faráře zas při nejbližší vakanci (což ovšem nebude mít jiného účinku než protestního a demonstračního).

Katolíci němečtí spatřují v sesazení Jathoově zadostučinění, že konečně i v protestantském táboře se počíná ceniti nebezpečenství modernismu a subjektivismu, a stavěti mu hráz. Ovšem teprve budoucnost prý ukáže, zdali stačí tato hráz, která jest v rozporu s protestantskou zásadou svobodného badání, kterou protestantism vždy zdůrazňoval v protivě k vázanosti římské víry. Zdá se jim, že nestačí.

Orhodoxní strana v evangelické církvi schvaluje postup soudcovského kollegia a slibuje další jeho činnost k zabezpečení dogmatické jednotnosti církve.

Liberální protestanti děkují Jathoovi, že prokázal protestantismu velikou službu. Formuloval nově problém náboženského života. Soud pak prý jen prokázal, že není objektivních měřítek učení. Subjektivní pravdivost jest jediné měřítko protestantského jednání. Slibují v rámci církve bojovati proti strannické církvi, až se stane skutečně církví národní, lidovou, která nebude starou polokatolickou církví, ani sektou, nýbrž protestantsky moderní nebo moderně protestantskou. Z církve se vytlačiti nenechají, jak vrchní církevní rada a orthodoxie chce, nýbrž v ní budou bojovati proti bludům — církevní rady a proti její bezbožnosti. Rozsudek jest jim znamením slabosti. Skutečně silná církevní organisace prý by musila míti důvěru, že theologický názor, který by se vzdal něčeho pro vyznání podstatného, sám se v církvi korriguje. Pociťují, že německá církev se vleče se zbytky středověkého církevnictví. Postup soudu přivodí rozluku církve a státu. Před tím už bude rozsudek signálem k soustředění svobodných duchů, neboť zatřásl liberalismem.

To všecko a mnoho jiného s tím jistě jest v zárodku skryto v případu Jathoově. Jak se tyto náměty vyvinou, a hlavně jak brzy se vyvinou, nemůže nikdo dnes odhadnouti. Protestantism prožívá vývoj a boj mezi konservatismem a liberalismem, mezi dogmatismem a subjektivismem, mezi formulí a náboženstvím nejméně již stopadesát let, vlastně od samého počátku. Nejen v Německu, ale v Anglii a Americe též. V těchto zemích rozlišily se ony dva proudy namnoze v odlišných organisacích církevních, v presbyterianismu a independentismu a unitarismu, a jiných útvarech, poněvadž principiální svoboda

náboženská a rozluka mezi státem a církví umožňovala svobodný vývoj církevnictví též po zevnější stránce. O orthodoxii rozdělila se reformovaná církev v Hollandsku již asi před čtyřiceti léty. Ve Francii rozluka uvolnila protestantism k vybudování dvou církví, orthodoxní a liberální. Německý protestantism je odlišný historií i podstatou. Bude se též odlišně vyvíjet. Měl ostatně ve svém lůnu již »kacíře« stejně odchylné, ne-li víc, i na profesorských katedrách i v praktickém úřadu farním. Otec moderní theologie Schleiermacher měl silné prvky pantheistické, Biedermann a Lipsius přetvářeli theologii ve filosofii. Protestantism je nejen snesl, nýbrž vstřebal a zužitkoval, obohatil se jimi. Dnešní kacířství nebude rozkladnější. +

8. srpna 1911.

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Deputace žen v říšském parlamentě. — Projev sociálně-demokratických žen k měšťáckému hnutí žen. — Mateřství a povolání. — Centrální kuchyně. — Hnutí služek.

Při zahájení zasedání říšské rady dostavila se do sněmovny deputace českých žen z Čech, Moravy, Slezska a Dolních Rakous, zastupovaných členy »Výboru pro volební právo žen«, »Organisace pokrokových žen na Moravě« a delegátkou slezskou a dolnorakouskou. Deputace tlumočila přání žen a odůvodnila podané petice, dožadovala se spravedlnosti pro požadavky ženského hnutí. Vzbudila dle podaných zpráv pozornost celé poslanecké sněmovny a zájem českého poselstva. Byla přijata ministerským předsedou baronem Gautschem a předsedy všech poslaneckých klubů a vyslechnuta mnohými poslanci. Baron Gautsch, k němuž ženy uvedeny byly poslancem Masarykem, prohlásil, že jest jisto, když předešlá sněmovna příznivě vyřídila otázku politického spolčování žen, že se tak stane i tentokráte. Sám ničeho určitého přislíbiti nechtěl, nemaje záruky splnění. Vláda však prý porozumění pro ženskou otázku má, ale v otázce volebního práva žen nelze postupovati tak rychle, jen postupně lze dobývati práv.

Určitěji vyjádřilo se české poselstvo. Určitěji potud, že rozhodně příznivěji, neboť i v nejasné odpovědi barona Gautsche je také určitost — odkladů. Všichni intervenovaní poslanci za své kluby i za své osoby vyslovovali zásadně souhlas s přednesenými požadavky. Leč i tu u některých strašila námitka, že by volebním právem žen došlo k vítězství klerikálů. Námitka tato byla správně odmítnuta již mnohokráte poukázáním, že tu je třeba drobné práce stran mezi ženami, aby zájem jejich byl upoután jiným směrem, než dosud byly vedeny, ba nuceny se bráti. Přes to většina poslanců slíbila ve sněmovně požadavek svobodného politického spolčování a volebního práva žen podporovati a pro ně hlasovati, když budou sněmovně předloženy. Rozhodným a úspěšným krokem byla konference deputace se zástupci českého klubu. Tím učiněn byl pravý positivní krok. Ve smyslu této konference uvedli poslanci Maštálka a Klofáč otázku po-

litických práv žen při jednání parlamentní komise jednotného klubu českého v rozhovor a docílili toho, že zvoleni byli čtyři referenti, kteří mají otázku volebního práva žen a rozšíření spolčovacího práva i pro ženy studovati a v podzimním zasedání podati zprávu, jež by vzata byla za podklad jednání v klubu. Referenty byli zvoleni poslanci: Choc, Dr. Koerner, P. Šilinger a Dr. Velich. Tím dostaly se požadavky žen za politická práva na cestu možného vyřízení.

*

Jest známo, že manifestační schůze za volební právo žen, konaná dne 4. července na Žofíně v Praze, které zúčastnily se všechny strany svobodomyslné a pokrokové svými zástupci a projevy, nezúčastnila se strana sociálně-demokratická. Nyní uveřejňuje v »Ženském Listě« vysvětlení svého jednání. Nezúčastnila se společné manifestace, vzdor pozvání, protože »nebylo možno a myslitelno« — píše — »abychom vedle nejúhlavnějších nepřátel žen mluvili s tribuny. Vždyť mladočeši to byli, kteří rozehnali schůzi v Plodinové burse pro účast žen na této schůzi, a národní dělníci to byli, kteří četnictvo volali na naše ženy proto, že byly přítomny voličské schůzi. A tito lidé byli pozváni hájit volební právo žen!« Soudím, že v záležitosti tak společné všem stranám, jako je dnes volební právo žen, mělo by se jíti společně a neměly by až sem zasahovati hořkosti z volební doby. Nelze pochybovati o tom, že sociální demokraté vždy budou hájiti politické požadavky žen, jakož to byl sociálně-demokratický poslanec Pernerstorfer, který podal návrh na politické spolčovací právo žen, přijatý sněmovnou, ale přes to není vítaným, že pominouti má ona jednotnost, která projevila se při předvolební manifestaci sociálně-demokratické za politická práva žen. V té jednotě spočívala síla imponující.

*

Spojení práce matky a práce pro výživu jest nejtěžší problém ženské otázky a teprve těžké zkušenosti nutí ženské hnutí k jeho řešení. U nás teprve v poslední době věnuje se této stránce větší pozornost. Inspektor L. Weigner ve svém informačním spisku »Nové dráhy výdělečné práce žen«, který má být rádcem rodičům a dívkám při volbě povolání, podal několik námětů k pojednávání o ženské otázce v tomto směru. Uvádí tu dvojí povinnost společnosti naší vůči ženě pracující: umožniti jí cestu k povolání řádnou odbornou přípravou a návrat k rodině a do domácnosti hospodyňským školstvím. Tím chce ji vyzbrojiti proti všem možnostem života tak, aby nikde neklesala pod tíhou neznalosti a konkurence. Tyto snahy, které životně řeší těžkosti žen v přítomnosti, zavdaly podnět k odpovědi ze ženských kruhů v »Časopise Učitelek«, která k výkladu Weignerovu o ženské otázce zaujímá stanovisko odmítavé. Praví, že zůstává se dnes všeobecně na poloviční cestě při odhadu konsekvencí, jež nutně a zákonně plynou ze změněných sociálních poměrů, a ukazuje k nastávající nutnosti celkové změny společnosti. Společnost musí se naučit nazírat na tak zvané »ženské povolání přirozené« jako na »zvyklostí přivoděné«, které se vývojem hospodářských poměrů socialisuje. Tak asi rozumím vývodům pisatelky, která tento názor i dále potvrzuje. Vytýká knize přímo zásadní chybu, že spojuje nerozlučně

úkoly manželky a matky s úkolem hospodyně ve smyslu obstaravatelky domácnosti. Opravuje tento názor takto: Co svět světem bude státi, budou ženy matkami a vychovatelkami, ale nebudou všechny obstaravatelkami domácnosti. Těch dívek, které v práci (svého povolání) projeví zvláštní nadání a v ní vyniknou, nesmíme chtíti přesazovati provdáním do úkolu hospodyně. A nemůžeme nadále neviděti, že hospodyňské zaměstnání ženino jest docela průmyslového rázu, souhrn přerůzných řemeslných prací, které má žena hospodyně ovládati bez konkurence a které tedy musí být učeno a naučeno. A že by ženy měly a mohly ovládati dva různé obory práce — výdělečné zaměstnání a domáckou práci v dnešním způsobu — oba velmi dobře, k tomu ještě výchovu dětí, další sebevzdělávání, to vše je pro průměrné síly nemožno. Pisatelka uvádí požadavky v tom směru. Musíme dnes žádati odborné vzdělání žen, dále, aby zůstalo volno ženám výdělečně činným, chtějí-li při manželství věnovati se cele domácnosti; aby mohly zůstati ve své práci výdělečné, nutno pracovati o změnu poměrů pracovních a způsobu života (zjednodušiti, sespolčiti jej, otce navrátiti více rodině, sesocialisovati výchovu). Podobně, ač více jednostranně, řešila problém tento Američanka Charlotta Perkins-Stetson ve své knize »Women and Economies«. »Nouzi ženy«, jak lze právem nazvati dnešní stav ženy-matky výdělečně činné, chce odpomáhati tím, že se domácí práce víc a více zprůmyslní, a jednotlivé činnosti že budou vykonávány osobami odborně připravenými. V Kodani již před léty zřízena byla k tomu cíli ředitelem školy Fickem ústřední kuchyně, společná pro více domácností, současně zřizuje se druhá. Myšlenku tuto propagovala v Německu již v roce 1901 Lily Braunová a již roku 1907 provedena byla v Berlíně. Některé nezdařené pokusy v tom směru neodstrašily ženy od dalších. Dnes existují domy se společnou kuchyní, topením, osvětlením, prádelnou, čítárnou, úklidem atd., vkusně a účelně zařízené. To vše je hezká věc, ale pro naše poměry dosud drahá. Je pro lépe situované vrstvy, které takto všechno pohodlí si opatří levněji, než v ojedinělých domácnostech. Ale proto nevyhovuje plně svému pravému účelu, není pro ty, pro něž byla myšlena. Žena, která je výdělečně činná proto, aby uživila rodinu, neb doplnila příjmy mužovy, aby uchránila rodinu před nouzí, nevyzíská obnos tak veliký, aby zase mohla nahradit sobě zástupkyni, zejména, je-li tato odborně vycvičena, neboť pak je i dražší, ani jí nestačí příjmy na uvednou společnou domácnost. Dnešní poměry pracovní a výdělkové toho dosud nepřipouštějí. Dokud nebude zprůmyslněno tak, aby mohly uvedených úlev súčastniti se všechny vrstvy, bude trvat dnešní nouze ženy. Do té doby musí také žena býti připravována pro obě činnosti, nechce-li přicházeti do konfliktu s neznalostí a nehotovostí a nechce-li doznávati všude, jako hospodyně i matka škodu a nedostatek vlastní. Kromě uvedených požadavků musí tedy společnost vyjíti vstříc výdělečně činné matce usnadněním vaření, praní, zašívání, ošetření dětí a jinou hospodářskou výpomocí v cenách přiměřených, tedy opatřeními více sociálního rázu, nežli hospodářskými podniky. Teprve dalším vývojem, postupnou změnou budou se i dnešní konflikty vyrovnávati. Proto nelze nevidět, co doba přináší, jak to uvádí pisatelka v »Časopise Učitelek«.

ale spolu nelze přehlížeti a popírati dnešní stav a nutno řešiti problémy vzhledem k budoucnosti, ale již i tomuto stadiu přiměřeně.

*

Centrální kuchyně značí zjednodušení domácího hospodaření. Jest to pokrok technický a hospodářský a lze říci i sociální. Uvažme, že ve velkých městech otáčí se tisíce žen kolem tisíce ploten a ovládá desetitisíce hrnků a pekáčů. V tom je velká ztráta schopností, energie, času i peněz a pracovní síly, která by mohla jinak býti využita k dobru sociálnímu. Přinesla by daleko větší zisk společnosti, přispěla by k individuálnímu životu, k osobnímu štěstí každé jednotlivé ženy, kterou osvobozuje a která by se bez překážky a bez zdržování mohla vyvíjeti svým samostatným směrem. Význam jednotlivé domácnosti je oproti tomu úzký; egoism rodinný vyčerpává veškeré síly ženiny pro sebe, pro svou mechanickou činnost jednostranně. Při tom často není u každé jednotlivé ženy onoho žádoucího pochopení pro hygienu stravování, ba často ani pravého kuchařského umění. To značí, že často je žena postavena na místo, kam svými schopnostmi nenáleží. Proto jsou centrální kuchyně v první řadě výpomocí a ulehčením pro ženy, v druhé řadě hospodářským zjednodušením a pokrokem a konečně hygienickým opatřením, které spočívá v tom, že stravování svěří se rukám odborným.

Pohlédněme, jak je v přítomnosti takový společný dům v Berlíně zařízen. Možno v něm najmouti pokoje za 300—340 M ročně. Za stravu a vše ostatní platí se měsíčně: za první dospělou osobu 66 M, za druhou 60 M, za každou další 50 M, za dítě 9—14leté 40 M, pod 9 let 33 M. Čtyřčlenná rodina platila by měsíčně za dva pokoje stravu a vše ostatní 250 M. Každý den předloží se jí jídelní lístek, na němž si určí, co si přeje následujícího dne k snídani, obědu, večeři a ve kterou hodinu. Rovněž třeba jen oznámiti příchod hostů. V elektrických vytahovadlech dopravují se pokrmy do bytů. Stejně mechanicky odstraňuje se nádobí. Ústavy mají centrální topení, studenou i teplou vodu k disposici, elektrické osvětlení, telefonické spojení, zvláštní přístroje ku větrání pokojů. U dveří bytu nalézá se ve zdi skříň, již možno otvírati z chodby i z bytu a do níž vloží se šatstvo a obuv k cídění. Správa domu vydržuje též švadlenu k správám šatstva a prádla, i pradleny. Na střeše domu jest terassa pro sluneční lázně a sprchy. Pro určitou skupinu bytů jest tělocvičný sál a terassa. U každého bytu jest balkon a půda a každý dům má společnou zahradu, světnici pro ukládání šatstva proti molům, garáže pro bicykly, černé komory pro fotografy, dětskou zahrádku, kde možno nechati děti pod dozorem osob majících peadagogické vzdělání, dále jest tu knihovna a čítárna.

Při způsobu života, jaký poskytuje takové společné bydlení, může žena, která jest uvolněna ode všech domácích mechanických prací, plně se věnovati svému povolání, sebevzdělávání, aniž by při tom zanedbala výchovu svých dětí, na něž může při tom všem vykonávati skutečný, účinný, duševní vliv. Ovšem nutno tu celý zevní způsob rodinného života postaviti na jiný, nový základ. Jen tak v pravdě udržíme dnes význam a hloubku rodinných svazků, když je přizpůsobíme moderním potřebám, jen tak vyvarujeme se těžkých a osudných nedorozumění mezi manžely a

nepochopení ženských snah a hnutí. Tu ničeho nezmění ani námitka, že v těch kruzích, z nichž ženy mohou si dopřáti bydlení v domě se společnou domácností za uvedených podmínek životních a platebních, může veškerou mechanickou práci dobře zastati služebná, a že právě tím zase poskytne se tisíci ženám výživa. Avšak služebná stává se v dnešní době zjevem stále řidším, protože z pochopitelných příčin děvčata volí raději práci tovární, zaručující jim jistou svobodu, nežli trvalou odvislost. Při dnešních jejich požadavcích — třeba spravedlivých a oprávněných — služebná nikterak nenahrazuje ženu-hospodyni a matku. Tato může v ní míti úlevu, ale ne zastoupení. Tu přicházejí do konfliktu požadavky služebných a potřeby domácnosti a zase nejlépe lze je řešit společnou domácností.

První pokusy v té věci jaksi zklamaly a ženskými listy německými již delší dobu vleče se diskuse o příčinách nezdaru. Je jisto, že teprve praxe a konkurence přivede k té pravé, trvalé a účelné formě. Příčinu nezdaru vidí některé ženy v tom, že není dosud žen, které by byly nejen hospodyňsky, ale i obchodně a organisátorsky vycvičeny. Nestačí jen znalost vaření, ale nutno i ovládat obchodní stránku tak velikého podniku, nelze jen poručit, ale třeba i řídit a organisovat rozmanité skupiny práce. Jiné ženy vidí příčinu nezdaru v tom, že stávající společnou domácnost obsadily rodiny jiné, než pro které byla zřízena. Rodiny v pensi, bezdětné, ženy samostatné, které hledají tu svého pohodlí a nečinnosti, a nikoli rodiny, v nichž žena-matka je výdělečně činna a potřebuje výpomoci a zastání. Taková rodina dovede ocenit každé zjednodušení práce, přehlédne maličkosti, přizpůsobí se společným zájmům, s radostí uvítá společný pobyt dítek pod jednotným dozorem, přičiní se o další zařízení, směřující k zdravotnímu a duševnímu zdaru dítek, je si vědoma, že nová forma domácnosti nemusí rušit rodinný život, naopak jej umožňuje, a proto bude ze všech sil s plným vědomím k tomu spolupůsobiti. Takovými dalšími zařízeními jest dětská školka, lékař, zvláštní světnice pro nemocné, sportovní a zábavná zařízení, švadlena-zašívačka atd. Podle statistiky jest velký počet takových žen, a přece právě ony vzdalují se společné domácnosti z malicherné obavy a různých předsudků. Buď žijí v domnění, že mohou vše samy zastat a vlekou obojí jho, v obém nedostačujíce, anebo nesou větší náklad na zvláštní domácnost. Pro ty, pro něž pak i společný náklad je značný, nebude úlevy, dokud nevznikne mnoho jiných, levnějších a konkurenčních domů.

*

Na jaře tohoto roku vznikl mezi s l u ž k a m i D á n s k a, Š v é d s k a a N o r s k a č i l ý r u c h o r g a n i s a č n í za účelem úpravy mzdy a pracovního poměru. Svá hlavní sídla mají organisace v Kodani, ve Štokholmu a Kristianii. Všechny služky se shodly na společném postupu a formulovaly své požadavky takto:

1. Odstranění veškeré noční práce od 9. hod. večerní do 7. hodiny ranní.

2. Zvláštní odměnu za všechnu práci mimo dobu služební, obzvláště za práci noční.

3. Nárok na volné odpoledne (pátou hodinou počínaje) každého druhého týdne a čtrnáctidenní letní dovolenou, v níž budiž placena mzda a stravné.

4. Pozvolné zvýšení mzdy, přiměřené schopnostem.

5. Prostora, jež se přikazuje služkám k obývání, má býti světlá a teplá; slunce nesmí úplně chyběti.

Požadavky tyto chtějí služky dobývat bojem sociálním dle vzoru mzdového hnutí, stávek a bojkotů dělnických. Hnutí velice roste a nabývá půdy mezi služebnými děvčaty. Do některých schůzí dostavily se i zaměstnavatelky, jež celkem uznaly požadavky služek a prohlásily, že jsou ochotny vyjednávati. Konaly již také porady, aby se smluvily na společném postupu. Bude to ještě delší dobu trvat, nežli i u nás služky i zaměstnavatelky hromadně dojdou k tomuto žádoucímu stupni vyspělosti.

O. S.

Nové dohodování.

Prázdniny jsou skončeny, politická kampaň počla. Dvěma politickými cestami označena nová kapitola vnitřní politiky rakouské, která státi má, více než kdy jindy, ve znamení politiky české. Kníže František Thun navštívil Išl, »aby splnil přání své dcerušky, poznati osobně mocnáře«, a sám byl přijat v audienci. Baron Gautsch zase přijede do Prahy »ke zdvořilostní návštěvě českého místodržitele«. To už, jak se zdá, patří k prostředkům rakouské politiky, že se vůdčí osobnosti pokoušejí před veřejností o hru na schovávanou. Jako by nebylo vzhledem ke stavu věcí samozřejmé, že kníže Thun jede k císaři, než zahájí akci v Čechách, která byla příčinou a účelem jeho povolání do českého místodržitelství, a stejně samozřejmo, že baron Gautsch před samým zahájením dorozumívání o dohodu o český sněm se odebírá na místo děje. To zapírání pravého účelu obou cest dalo by se nazvat dětinským, kdyby se v něm nejevila hodná dávka nevážnosti k politické veřejnosti, a nebýt to právě kníže Thun, také nevážnosti k akci samé.

Jak málo Rakousko politicky pokračuje, je z toho počátku nové kampaně zase vidět. Už hezkou řadu let počíná každá sezóna stejně: jednáním o dělnost buď říšské rady nebo českého sněmu, anebo pokusem o dohodu v Čechách, kterou by se zajistiti dala dělnost obou korporací najednou. A všecko to jednání, všecky ty pokusy končí už hezkou řadu let stejně. Je vidět na všech stranách sterilnost, není myšlenek, neni programu, není energie. A ani tentokráte nebylo do posledního okamžiku valné naděje, že věc pokročí. Je patrno, proč: už po léta pokusy o česko-německou dohodu nedějí se k vůli dohodě samé, ačkoliv by to byl věru cíl víc než soběstačný, nýbrž obě strany po celá léta dávají se k opětným pokusům dohánět vlivy jinými, vlivy politiky vídeňské. Nejedná se ani tak o to, aby dosaženo bylo míru v Čechách k vůli zemi, k vůli možnému pokroku politickému, hospodářskému a sociálnímu, nýbrž více už se pracuje o smír

v Čechách, aby říšská rada mohla rychle, klidně a jistě schválit některé vládní předlohy. A právě ten vedlejší vliv vídeňské politiky na věci v Čechách, který je příčinou, obsahem a cílem všeho jednání, možnost dohody po celou řadu let už ohrožuje a na konec znemožňuje. Kdyby si vyjednavači o česko-německou dohodu — a to naši stejně jako němečtí — dovedli uvědomit účinky takové vážně myšlené a vážně provedené dohody na poměry kulturní v Čechách samotných bez ohledu na poměry mimočeské — myslíme, že dosaženo smíru už dlouho. Nezapíráme, že při totožnosti vedoucích osob takové ohraničení politické taktiky má své obtíže, než přece jsme přesvědčeni, že nedojde k dohodě, dokud nedospějeme k tomuto ohraničení politických zájmů. Snad kníže Thun sám patří k těm málo politikům, kteří se na věc dívají takto, a proto je právě on takovým optimistou ve věcech dorozumění. Na knížeti Thunovi je vidět, že si při nazírání na věc vede ze všech nejčeštěji, ovšem ve smyslu politickém, ne národnostním. Kníže Thun má od let na zřeteli jen věci české, když jedná neb mluví o otázce česko-německé. Ze všech jeho projevů v této věci je to patrno, ať mluví na českém sněmu, ať v panské sněmovně, ať v divadle Národním nebo německém. Nepravíme, že s jeho nazíráním na tyto věci souhlasíme, ale jistě je j e n j e h o m e t h o d a správná, poněvadž není zfalšovaná ohledy jinými.

Obě strany národní dívají se na dohodu v Čechách pod zorným úhlem stavu věcí ve Vídni, a z toho vznikla hesla, která v posledních letech zavinila nezdar všech pokusů dorozumívacích. Němci nechtějí ve Vídni připustit slušně sestavenou vládu, dokud nebudou mít splněny požadavky v českém sněmu a obstruují český sněm, na naší straně zase vznikl povel, neméně pochybený, »bez sněmu není říšské rady«. Nechť někdo v projevech Thunových najde podobných spojitostí . . .

Dnes, kdy nešťastnou politikou barona Bienertha právě tyto v ě c n ě neoprávněné spojitosti staly se přímo předpokladem, dnes je ovšem obtížno ono ohraničování politických akcí, o němž jsme nahoře mluvili. Ba naopak, baron Bienerth svým »systémem« takovému jakémukoliv dorozumění v Čechách nepříznivému nazírání a posuzování celé záležitosti dodal oprávněnosti. Stát má nevyhnutelné potřeby, které vyžadují hmotných obětí přímo nesmírných, potřeby, k jichž schválení a splnění potřebuje vláda skoro celého parlamentu, kdo by se divil, když se podobné situace pokládají za vhodné pro řešení jim naprosto cizí a vzdálené otázky česko-německé, alespoň českého sněmu. Hesla: bez sněmu českého žádná říšská rada a bez

splnění německých požadavků v Čechách žádná koalice ve Vídni s Čechy, žádní čeští ministři atd. — vyrostla z tohoto ovzduší dřívějšího systému. To jsou pro možnost česko-německé dohody prašpatné předpoklady. O dalším hesle, stále ještě, jak se zdá, platném a dost přitažlivém, o tak zv. trhání země, raději pomlčíme. Při loňském dohodování Němci ústy zemřelého dra Eppingra prohlásili, že administrativní jednotu a nedílnost českého království porušiti nechtějí, že si trhání země nepřejí. To platí patrně o dřívějším požadavku rozdělení místodržitelství, zemského výboru atd. Od požadavku filiálky místodržitelství v Liberci německé strany upustily formálně a věcně; zemský výbor rádi by přece jen nějak rozdělili, když už ne formálně, tož alespoň ve věci samé. Ale i tu, jak se zdá, slevují, a dohoda při sekcionování zemského výboru při loňském jednání zdála se být uskutečněna. »Trhání« země je tedy prozatím agitačním heslem některých stran a lidí u nás, jimž věcné stránky dohody jsou trochu cizí a nepřístupné.

Nejen špatné ovzduší samo, nejen ono zfalšované politické posuzování dohody možnost její oddaluje. Tím, že strany se dívají na česko-německou dohodu jako na článek vídeňské politiky, zařizují si své postavení k dohodě podle svého stanoviska ve vídeňském parlamentě. Tedy: mladočeská strana dohodě přeje, agrárníci kolísají a radikálové ani jednání o dohodu rádi nevidí, třeba že by státnicky po mladočeském vzoru dokazovali, že jsou o nutnosti a důležitosti čeko-německé dohody přesvědčeni. Na německé straně věci nestojí jinak. Vážnější politikové němečtí jsou dávno už přesvědčeni, že každá dohoda je prospěšnější Němcům než další trvání boje a že sněmovní obstrukce je politickou chybou. Vůdci Němců z Čech postřehli dávno, že boj o dohodu mezi Čechy a Němci je v hlavní věci rozhodnut: Němci v Čechách se na čistě německé stanovisko bez jakéhokoliv ohledu na nás stavěti nemohou, jak tomu chtívali dřív, argument, že se český Němec o platnost a nárok češtiny stejně nemusí starat v Čechách, jako se o ně nestará v Tyrolsku a Štyrsku, pro vážnější Němce dávno padl a byl doražen famósními ochranářskými zákony pro německé země před dvěma léty na různých sněmích usnesenými, třeba byly vyhlašovány za bůhví jaký úspěch Němců. Čeští Němci už dnes vycítili, že jde na konec o boj hospodářský a do takového se pouštěti nechtějí jako producenti v Čechách, v dobré úvaze, že za tak znamenité odbytiště, jaké v Čechách mají, nenalezli by náhrady, v kterémžto poznání obchodní politika rakouská je denně znamenitě utvrzuje. Doklad tohoto německého poznání

máme na Němcích v Praze, kteří dnes přece jen svůj boj vedou pour l'honneur du drapeau. Jen vliv voličských agitací jim překáží v změně taktiky, stejně jako jim rozeštvané voličstvo zabraňuje upustiti od započaté jednou obstrukce, ačkoliv jim tato už všude překáží a škodí.

Ale osudný strach před radikály rozhoduje prozatím i na německé straně. — Rozdíl mezi Prahou a Chebem a Libercem: Němci v Praze byli pro dohodu, poněvadž vidí, že by bez ní trvale nevydrželi. Ti pražští Němci však v Praze nemají voličstva. V Chebu a Liberci, kde je převaha Němců, kde není tak cítit českého konsumenta, tam jsou Němci nesmiřitelní a radikální a tam pražští vůdcové němečtí mají své voličstvo: proto smiřlivý, k dohodě ochotný a k ní pracující dr. Urban před svými voliči v Žatci prohlásil, že je vlastně radikál.

Ze všech těchto zde vytčených důvodů mluvilo a mluví se o česko-německé dohodě jako o zázraku. V ty my ovšem nevěříme, ale přece věříme v možnost dohody. Ale jen tenkráte, bude-li se všem na dohodě a jednání o ní súčastněným jednat jen o ni. Dosud se oběma stranám jedná o celou politickou situaci a ne dost o dohodu, proto takové obtíže. To byla vina vlády a proto vláda je povinna vinu tu napravit. Baron Bienerth porušil rovnováhu v Čechách tím, že plnění své vládní a ministerské povinnosti vůči nám učinil závislým na dohodě s Němci, aniž by stejně ukládal podmínky a povinnosti Němcům. Tím předně nepoměrně zlepšil postavení Němců vůči nám pro případ nedohody a za druhé tím připial osud politiky říšské na osud dohody. To poškodilo jak dohodu, tak i politiku říše. Tu rovnováhu baron Gautsch musí obnovit: vláda především nechť koná k nám svou povinnost, nic více, nechť má odvahu k této povinnosti. Tím už odpadne celá řada sporných věcí z dohodování v Čechách a tím odpadne také celá řada výhod německých, které Němcům umožňují názor, že stav bez dohody pro celkovou politickou situaci jejich je prospěšnější. Dokud však vlády v Rakousku Němcům v politice říšské a zemské nadržují a pak se nápravy bojí k vůli Němcům, dokud platí staré »ticho v Čechách, Němci spí«, je politika dohodovací valně stížena, ne-li znemožněna, poněvadž také naši poslanci mají voličstvo a také radikální. Že my při takovém stavu věcí jsme v daleko větší nevýhodě, je přirozeno, nehledě k tomu, že naše politika málokdy dovede věcně čeliti těmto klikatinám vídeňské taktiky, nemohouc se trvale sprostiti osobních vlivů. Baronu Bienerthovi upírána jakákoliv vůle a schopnost k spra-

vedlivé politice v Čechách — snad právem. V barona Gautsche skládají se nyní zase naděje, jež se nám zdají trochu přemrštěnými. V mladočeských kruzích se má za to, že by nynější chef kabinetu dovedl se odhodlati k tak zásadnímu zasáhnutí do české otázky, jako to učinil v politice říše podáním osnovy zákona volebního. A přece by se, při vší úctě, jakou baron Gautsch zasluhuje za svou volební reformu, mělo pamatovati na to, že tento vysoce konservativní politik všeobecné právo hlasovací zaváděl pod tlakem politiky evropské vůbec, maďarské zvláště a víra, že by baron Gautsch dovedl v otázce česko-německé zasáhnouti stejně, musela by být založena na přesvědčení, že ony vlivy, které vedly k hlasovacímu právu v Rakousku, stejně mohutně tlačí nyní na vyřízení sporů česko-německých. My nedovedeme se ubránit dojmu, že právě česká politika to byla, která českou otázku do té míry sevšedněla a zmalichernila, že ony vlivy na ni nedosahují.

To vše mluví jen pro dohodu s Němci, ne za každých okolností a podmínek, ale přece stane-li se jen poněkud možnou. Náš politický svět na obou stranách je bohužel tak zabrán nutností a nekonečností boje, že si nedovede představit a uvědomit politické možnosti politiky po uzavřené dohodě, nedovede vypočíst sumu vlivu spojených p o k r o k o v ý c h živlů českých a německých z Čech na celou politiku a správu Rakouska. A přece se nám zdá, že každý do budoucnosti vážně myslící politik český vzhledem k možnostem, které v Rakousku v dozírné době nastati musejí, počítat musí na to, že kulturní, politické, sociální a hospodářské zájmy země a národa českého dají se jen s prospěchem opatřiti pokrokovou politikou, založenou na dohodě s Němci. *Č.*

10./IX. 1911.

„Slovanská filologie“ neb „slovanské dějiny a zeměpis“.

Napsal Prof. Leopold Karel Goetz, Bonn.

(Dokončení.)

III.

O této otázce rozprávěli jsme Krumbacher a já v příloze »Münchener Neuesten Nachrichten« v čís. 72. a 80. z roku 1908. Jednotni jsme v tom, že pro poznání slovanského světa, pokud se týče rozšíření vědomostí o něm, měly by na našich vysokých školách býti zakládány stolice více než dosud. V protivě ke Krumbacherovi zastupuji stanovisko, že k tomu není třeba professur slovanské filologie, nýbrž professur slovanských dějin a zeměpisu, poněvadž tyto jak pro stát, professury dotující, tak pro posluchačstvo čtení a cvičení by měly mnohem větší užitek a dále, poněvadž látka, kterou především bude projednávati při panující skoro všeobecné neznalosti, je pracovnímu oboru historikovu mnohem bližší než filologovi. Proto zdá se mi historik povolanější převzíti očekávanou professuru.

Krumbacher namítá proti tomu především dvě věci: operuji prý předně s příliš úzkým pojmem filologa, který jest dnes přikován, ostré rozlišování se neujalo ani všeobecně ani se zvláštním zřetelem ku slavistice; za druhé: čtení o slovanských dějinách a zeměznalství předpokládají znalost řeči a jí sepsaných pramenů: »největší část dějinných a zeměvědných událostí bude zajímati jen toho, kdo již dříve zjednal si pomocí řeči a literatury všeobecnou představu o národě a zemi.« Krumbacher chce tedy napřed stolici slovanské filologie a teprve později druhé učitelské místo, jehož těžiště by bylo ve stránce historicko-geografické.

Naše úvahy měly převážně ráz theoretický, dojdeme dále v této otázce, projednáme-li ji se stanoviska praktického. V Německu máme vlastně tři professury slovanské filologie a jednu východoevropských

(já dávám přednost slovu »slovanských«) dějin a zeměpisu. Přehlédněme jejich činnost a zkoumejme, která více koná pro všestranné poznání a vylíčení slovanského světa, které je dle Krumbachera a mne tak žádoucné, s kým se bude museti při zakládání nových profesur dle získaných výsledků více počítati, zda s professurou slovanské filologie, nebo s professurou slovanských dějin a zeměpisu.

Dle Krumbachera nutno, »aby přednáškám o dějinách a zeměpise slovanském předcházela znalost řeči, sice stavíme dům bez základů.« Zcela správně. Ale k tomu netřeba dle dosavadních praktických zkušeností stolice slovanské filologie. Na všech německých universitách, majících slovanské professury, jsou od lektorů konány kursy starých i nových slovanských řečí pro začátečníky i pokročilé. Pro ono všeobecné vzdělání ve slovanských řečech, jak je předpokládá správné pochopení přednášek o slovanském světě, stačí tato činnost lektorů úplně. Poukazuji jen na to, že v Berlíně, kde je professura slovanské filologie a — dosud bohužel svého druhu jediná — professura východoevropských dějin a zeměpisu, jsou konány tyto jazykové kursy lektorem v semináři východoevropských dějin a zeměvědy a sice za stále vzrůstajícího počtu účastníků ve třech kursích. Krumbacher sám žádá lektory, čímž by byla dána příslušníkům všech disciplin a povolání základní příležitost, zabývati se studiemi slovanského světa. Kdo se chce tedy věnovati specielně studiu slovanského jazykozpytu, nepotřebuje professora slovanské filologie, nýbrž jen slovanského lektora, aby získal porozumění pro všeobecné studium slovanského světa. Studentů, kteří by se chtěli specielně věnovati slovanským jazykovým studiím, nebude v Mnichově jistě tolik, jako na universitách, jež jsou slovanskému jazykovému území blíže než mnichovská, proto stačí pro jejich praktickou potřebu dosavadní stolice slovanské filologie. (Berlín, Vratislav, Lipsko; pozn. překl.)

Přejděme nyní k základu dosavadní činnosti našich slovanských filologů, k otázce, zda filolog nebo historik jest povolán k tomu, aby nám zprostředkoval onu všeobecnou znalost Slovanstva, jeho dějiny, kulturu atd., jak si toho přejeme Krumbacher i já. To nám ukáže nahlédnutí do seznamu přednášek příslušných universit za poslední tři roky — po třech letech se totiž čtení pravidelně opakují —, že čtení našich slovanských filologů se dělí na dvě skupiny. Jednak čistě jazykovou, v níž nalezneme srovnávací grammatiku slovanských řečí, grammatiky jednotlivých slovanských řečí, výklady

textů a podobné; jednak literárně-historickou, v níž jsou dějiny literatury ruské, polské atd. Tedy skoro žádná z reálií nebyla našimi nynějšími filology projednávána. (Kollegium o slovanském starožitnictví, které se mimořádně vyskytá, vztahuje se jen k starším dobám Slovanstva.)

Co tedy Krumbacher nazval »činností moderní filologie, se kterou proti mně vystoupil: »poznání veškerenstva národního života« a »studium celkového životního obsahu národního«, nenajdeme ve čteních našich slovanských filologů. Slovanská filologie je skutečně jen to, zač jsem ji označil při postavení otázky: »Slovanská filologie nebo slovanské dějiny a zeměpis?« — pouhým jazykozpytem a literárními dějinami. Má však tento jazykozpyt, nacházející jen zcela jediné zájmy, nebo literární dějiny, které asi najdou širší kruh posluchačů, tvořiti celek, který dle Krumbacherova pojetí má býti znalostí Slovanů germánskému světu tak nutnou a celkem vědomostí, jež mají slovanskou professurou býti rozšířeny?

Naproti tomu podal professor východoevropských dějin a zeměpisu, kterého již máme, v řadě semestrů úplný kurs čtení o dějinách Ruska, které ze slovanských národů nejvíce přichází v úvahu, od jeho počátků k přítomnosti, pak speciální čtení o jednotlivých důležitějších osobách a periodách, otázce východní a věcech podobných. To však je to, co k porozumění Slovanstva a především Ruska v přítomnosti a v jeho budoucím vývoji jistě více praktické hodnoty má a větší kruh posluchačstva najde než grammatika starobulharštiny.

Předpokládejme nyní, že budoucí slovanský professor bude nucen čísti o politických, kulturních a literárních dějinách, který tedy z nich snáze se zapracuje ve všechny tyto odbory, historik, znající celý politický a kulturní vývoj země, v dějiny literatury, jež představují jen jeden oddíl kulturního vypnutí národa, nebo převážný jazykozpytec, který sice též v literárních dějinách pracuje, v politické a kulturní dějiny?

Vizme nyní cvičení konaná v seminářích slovansko-filologických a cvičení semináře východoevropských dějin a zeměpisu; která z nich lépe slouží jak Krumbacherem tak mnou žádanému všestrannému poznání slovanského světa? Jsou nám o tom předloženy obšírné zprávy v kronikách dvou universit. V slovansko-filologickém semináři nalézáme: čtení a výklad starobulharských textů, cvičení o místních jménech Slezska a Polska, lidová epika slovanských národů, osnovy slovanské skladby, jednotlivé polské básně, prakticko-jazy-

ková cvičení na staroruských a staropolských textech, tedy věci, které se obracejí k úzkému kruhu, a děje se to ještě na východě, kde k tomu působí přirozeně potřeba polštiny a jak by bylo v Mnichově na příklad, kde podobné pohnutky není?

Ve zprávě semináře pro východoevropské dějiny a zeměpis čteme, že v těchže semestrech předmětem cvičení bylo následující: Ukazy Petra III., vznik Záporožců, první zřízení ruské správy, bohoslužebné obřady ruské církve, právní postavení ruské šlechty, rusko-anglické smlouvy do 1825, dějiny rusko-americké obchodní společnosti (docenty přednášeno v semináři: historický zeměpis Balkánského poloostrova, ruské peněžní hospodářství, otázky ruské měny a spojovadel, Rusko v Asii); Herbersteinova: »Cesta Moskevská«, dokumenty k dějinám Petra Velikého, ostatní práce a referáty k ruským dějinám. Který tedy z obou seminářů vykonal v témže čase více pro všestranné rozšíření vědomostí o slovanském světě?

Odpověď rozumí se sama sebou.

Tak přicházíme předvedením skutečných výsledků pracovních, prázdných všelikých výtek, a ne cestou theoretických úvah k výsledku, že slovanský historik vyvine činnost objímající širší kruh než slovanský filolog. Tím došli jsme na základě skutečného materiálu k výsledku, že má-li k založení očekávaná professura býti opravdovou užitkovou professurou pro pokud jen možné všestranné poznání slovanského světa, a ne professurou luksusní, jsoucí jen k dobru úzkého počtu účastníků, zaručí je jen professura slovanských dějin a zeměpisu se spojeným s ní také Krumbacherem žádaným lektoratem a ne stolice slovanské filologie.

Sleduje připomínání Krumbacherovo, držel jsem se dosud čistě akademického způsobu úvahy. Na základě zjištění skutečných výkonů pracovních vystoupil jsem proti námitkám Krumbacherovým a jeho zdůrazňování slovanské filologie jako vyvolené vyzkoumatelce slovanského světa. Zjištění dělo se na základě literární produkce. Buďtež mi dovoleny ještě některé všeobecné úvahy. Celá otázka vyvrcholila dosud v alternativě: filologie nebo dějiny, poněvadž Krumbacher nechtěl nechati historiky přijíti k jejich právu v jejich práci o poznání slovanského světa (udělal to svým prvým pojednáním: »Kulturní cena Slovanů a slovanská filologie v Německu« v Internationale Wochenschrift atd. z 29. února 1908), uděliv monopol k tomu spíše filologům. Jako slovanský historik, spolupra-

cující na úlohách Krumbacherem stanovených, cítím se oprávněn vystoupiti proti jednostrannému zdůrazňování filologického stanoviska a vůči činnosti našich německo-říšských filologů — o rozšíření slovanské filologie v zemích slovanských se mi nejedná — zdůrazniti, že pro poznání slovanského světa jest historik spíše povolán než filolog. Po mnou přinesených důkazech nemůže býti žádné pochyby o oprávněnosti mého vystoupení pro slovanské dějiny a zeměpis.

Tak byl jsem Krumbacherem v 72. čísle »Přílohy« donucen k příliš ostrému zdůraznění protivy mezi filologií a dějinami, jemuž neodpovídá ani můj vlastní názor ani vlastní má činnost. Také já uznávám úzké svazky historie a filologie jako naprosto nutné a dokázal jsem to sám také prakticky, uveřejniv k slovanským dějinám rozličné práce, jež jsou čistě filologického rázu.

Pomiňme proto slova filologie i dějiny a zeměvěda nás dosud dělící, a mluvme o slavistice jako o vědeckém oboru, o nějž jest v Německu pracovati. Čím má nám ona býti? Já, který k ní přistupuji se stránky historické, pojímám ji právě tak jako Krumbacher, vidoucí v ní s filologického stanoviska: »poznání veškerenstva národního života«. Toto Krumbacherem užité slovo k vyznačení úloh slovanské filologie kryje se úplně s tím, co já pokládám za pracovní cíl slovanských dějin a zeměpisu. A tím jsme my, kteří jsme k řešení úlohy vyšli z různých stanovišť, v cíli úplně sjednoceni.

Jest zbytečno znovu zdůrazňovati, že já historik, věnující se slavistice, vidím její základ jako Krumbacher ve znalosti slovanských řečí a ve filologickém vyškolení a osvojení pracovních method. Dále jest jasno, že při sledování těchže pracovních úloh ve slavistice bude její východiště a těžiště někdy ve stránce filologické, někdy v historické.

Co smíme a musíme nyní očekávati od slavistiky, jejíž úloha jest seznámiti nás se slovanským světem v jeho celkovém životním obsahu? A musí zde býti opakováno, že nynější německá slovanská filologie jest projeveně pouhou jazykovědou a literárními dějinami, neobjímá tedy celkového poznání veškerého Slovanstva, jak je Krumbacher sám požaduje. Nefilologický historik na tomto místě byl by právě tak málo potřebný jako pouhý jazykozpytec. Leč historicko-filologická stránka slavistiky musí dojíti svého práva.

Bude velmi těžko, najíti oba momenty spojené dokonale v jedné osobě. Proto při spojování obou těchto momentů v jediné, celkový

obsah slovanského života minulosti a přítomnosti nejvíc možně rozsáhlé východiště slavistova přijíti ve volbě filologie nebo dějiny, přijíti k platnosti různá stránka. To však nevylučuje, jak již řečeno, aby vycházejíce z různého východiště, snažili se dosažení společného cíle universální slavistiky.

Při otázce: co dá se pro Německo očekávati z působení slavistiky, jest odpověděti; který z interessů při poznávání slovanského světa pro širší kruhy stojí v popředí, zda jazykovědný, nebo historicko-geografický, který z nich pro první všeobecné uvedení slavistiky v tomto smyslu má širší význam a větší všeobecný užitek našim aktuelním životním vztahům k slovanskému světu založí.

Smím-li se konečně od této theoretické úvahy ještě vrátiti k praktickému projednání této otázky, tedy bych jako slavista historik dovolil si stanoviti na základě dosavadních praktických zkušeností a pro dobu nejblíže příští následující program professury slavistiky:

Základ domu jsou kursy starých a nových slovanských řečí lektorem pro začátečníky i pokročilé, jak je tomu na příklad v Berlínském »Semináři východoevropských dějin a zeměpisu«. Vezměme dále čtyř- až pětisemestrový přednáškový cyklus professora slavistiky, bylo by mu asi konati: v čtení hlavním (privatním) politické, kulturní a literární dějiny Ruska, jeho zeměpis, nynější Rusko ve svém státním, společenském atd. zřízení, ostatní slovanské země v dějinách, kulturním a literárním rozvoji. V menších (publica) bylo by především obzvláště důležité periody a otázky přesněji projednati a pokud by bylo možno pojednati o Slovanech do založení ruského státu, vztahy Ruska k ostatní Evropě v obchodu, politice atd., orientální otázku, Petra Velikého a věci tomu podobné. K tomu přišla by ještě každý semestr praktická seminární cvičení, jdoucí paralelně se cvičeními a sloužící detailní práci v jednotlivých odborech.

S možnými naskytnuvšími se modifikacemi byla by to práce, která by vyžadovala úplného zapracování se muže v mnohý jemu dosud vzdálený obor, ať by k ní přistoupil jako historik nebo jako filolog. A to by bylo na čase pro Krumbacherem i mnou žádanou slavistiku, jako všestranného poznání slovanského světa z hledisk a zájmů obzvláště pro nás aktuelních a směrodatných.

Přeložil *G. J.*

Zatímní výsledky letošního sčítání lidu.

Napsal Ant. Boháč.

(Dokončení.)

Také na Moravě jako v Čechách byl v l. 1890—1900 vzrůst Čechů větší než vzrůst obyvatelstva českého území; okresům většinou českým přibylo 8·3%, avšak Čechové vzrostli o 8·6%, obyvatelstvo okresů většinou německých stouplo o 3·8%, ale Němců přibylo pouze 1·7%. Difference způsobena byla jednak postupem Čechů v české oblasti, z části i v území německém. V české oblasti jazykové přes kvapný vzrůst Němců na Ostravsku a v městech ujařmených (mimo Lipník) německý živel, který tu byl dosud značný, se seslabil, nejpatrněji v městech, která kdysi měla německou správu a byla dobyta; také české menšiny početně pozoruhodně stouply, jenom že tu nesmíme pustiti se zřetele, že z velké části toto stoupnutí jest zdánlivé, protože při sčítání r. 1890 byl počet Čechů v Brně násilně příliš stlačen a toto násilné zmenšení nemohli již při následujícím sčítání Němci udržeti. Mnohem rychlejší vzrůst českého území jazykového, seslabení německých a sesílení českých minorit způsobily, že v onom desítiletí stouplo poměrné zastoupení Čechů ze 70·34% na 71·35%, kvota Němců klesla z 29·37% na 27·90%.

Značné další stlačení německé kvoty a stoupnutí české lze čekati také při letošním sčítání. České okresy mají opět více než dvojnásobný vzrůst než německé, a ten fakt zůstane rozhodující. Ke zmírnění německého ústupu přispěje především germanisace Ostravska, kde při letošním sčítání násilně mnoho Čechů a hlavně Poláků zaneseno bylo za Němce, v prvé řadě ve Vítkovicích, v nichž byly násilnosti největší, a v Mor. Ostravě. Silně stoupne počet Němců v městech ujařmených, v nichž rovněž poněmčování výborně se daří, s jedinou výjimkou Hodonína, v němž podařilo se nyní Čechům nabýti většiny, kdežto blízká Břeclava se objeví jako město s německou majoritou. Konečně v Brně podařilo se radnici stlačit percentuelně

počet Čechů aspoň ve sčítacích arších. Tyto tři okolnosti budou jeviti silný vliv na výsledky úředního sčítání a přispějí podstatně k zvýšení počtu Němců, byť i na papíře. Ovšem snížení německého zastoupení nezabrání, poněvadž máme na smíšených územích moravských také několik výsledků nám příznivých. Především přinese nám letošní sčítání rozhodný postup český na ostrově olomouckém, což bude zjevem téměř novým. Počet Čechů v Olomouci stoupl velmi značně, kdežto počet Němců se téměř nezměnil, a tak poprvé německé procento tu silně klesne. Ještě ostřejší rozmach českého živlu je patrný v předměstských obcích olomouckých, jako na Novosadech, v Pavlovicích, na Nové Ulici, v Neředíně a j., německé menšiny v českých obcích kolem ostrovu pak téměř veskrze klesají, a to ne snad jen poměrně. Letošní sčítání bude také poprvé mluviti o vzrůstu českých menšin na ostrově brněnském (mimo Brno) a to velmi silném zvláště v obcích předměstských, Brnu nejbližších. Z ostatní Moravy jest zpráv málo, nicméně již nyní lze říci, že budeme míti zrovna tak jako v předcházejícím období pozoruhodný vzrůst počtu Čechů na souvislém německém území v Moravě severní; proti r. 1900 napočítáno bylo na př. o mnoho více Čechů v Novém Jičíně, poprvé bude zjištěna silná česká menšina v Butovicích a j. — vzrůst českého živlu v malých osadách, jako ve Stádle na Šternbersku nebo počtem slabších českých menšin, jako v Šilperku, Úsově, pomíjím. Konečně počet Čechů na českém území jazykovém mimo města ujařmená klesne jistě, při čemž padnou na váhu hlavně dobytá města Hranice a Litovel.

Od Čech a Moravy liší se S l e z s k o tím, že territoriálně byli tu Čechové až do r. 1900, tedy také v období 1890—1900, na ústupu. Vzrůst Čechů stál v této době sice nad průměrem zemským, tak že jejich poměrné zastoupení nepatrně se zlepšilo (stouplo z 22·02% na 22·04%, kdežto před tím v období 1880—1890 silně poklesl), ale při tom byl vzrůst obyvatelstva českého území jazykového nepoměrně vyšší. Čechů přibylo 12·67%, avšak okresům s českou většinou obyvatelstva přibylo 22·78% obyvatelů. Naproti tomu, přes to, že kvota německá tak silně klesla (ze 47·76% na 44·68%), byl ještě vývoj Němců ve Slezsku příznivý; vzrostli o 5·33%, kdežto v okresích většinou německých dělal vzrůst populace pouhé ¾%. Čechové na Opavsku byli na ústupu před Němci, kteří rychle tu pronikají na české pole jazykové hlavně v okolí Opavy, kde celá řada českých osad jest národnostně velmi silně ohrožena. Ve východní části Slezska

pak viděli jsme neobyčejně silný postup Poláků do území českého; usadilo se tu nejenom velké množství polských dělníků přišlých z Haliče, nýbrž i v značném počtu obcí, kde Čechové při sčítání r. 1880 měli rozhodnou převahu, objevily se při sčítání r. 1900 silně polské většiny, při čemž zpravidla Čechů velmi ubylo i absolutně. Mimo to na českém území v Těšínsku rostly i německé menšiny, především v ujařmeném Frýdku a okolí.

Letošní sčítání přineslo aspoň částečný převrat v dosavadním vývoji. Národní práce na Těšínsku má své výsledky a nyní znamenáme tu opět postup Čechů proti Polákům. Pokud byly oznámeny předběžné výsledky sčítání po stránce národnostní, nabýváme většiny v 6 obcích, jež jsou tu veliké, často několik tisíců duší čítajíce, v některých osadách dosahujeme téměř polovice obyvatelstva, zvláště v Rychvaldě a Porembě, kde dosud zjištěn byl při sčítáních velmi malý počet Čechů. Naproti tomu nemůžeme konstatovati postup Čechů proti Němcům. Naopak, na Těšínsku klesne počet Čechů v místech Němci ovládaných (Hrušově, Frýdku, Leskovci) a také na Opavsku na dosavadním národnostním vývoji sotva se co změní. V Opavě aspoň napočítali Čechů méně, stejně tomu bude v Kateřinkách a v několika obcích mezi Opavou a souvislým územím německým.

V Dolních Rakousích český živel tvoří výhradně menšiny, v prvé řadě menšina vídeňská. Proto také počet Čechů bude tu vypadati vždy podle toho, jak silný nátlak při sčítání se provozuje na menšiny. Letos bylo užito tak velikého násilí ve Vídni, že Němci, kteří sami předpovídali, že bude napočteno ve Vídni aspoň ¼ milionu Čechů, předstihli své očekávání: vídeňský magistrát napočítal méně Čechů než r. 1900. Tak tomu bude pravděpodobně i s jinými českými menšinami dolnorakouskými. Ale také v osadách dosud českých se národnostní poměry zhorší v náš neprospěch. Známe aspoň již výsledky sčítání z českého okolí Břeclavě na půdě dolnorakouské a Němců byl tu nalezen počet neočekávaně veliký. A sotva jiné výsledky lze očekávati v českých osadách pod Třeboní, kde dosud národnostně pracuje se tolik jako nic. Tak úřední statistika, která přiznala pro léta 1890—1900 vzrůst Čechů v Dolních Rakousích o 42·24%, bude nám asi chtíti namluviti, že na začátku 20. století Čechů v této zemi ubylo! Že pravý opak je pravdou, ví každý.

Celkově výsledky letošního sčítání aspoň v zemích českých nejsou nám nepříznivé. V Čechách

poměrné zastoupení Čechů se udrží a snad i nepatrně stoupne, na Moravě pravděpodobně zvýší se česká kvota o tolikéž, o kolik v desítiletí 1890—1900, ve Slezsku můžeme počítati se zvýšením české kvoty o 2 až 3 procenta. Poněvadž však vzrůst obyvatelstva zemí českých stojí pod vzrůstem říšským a poněvadž podvodným způsobem dolnorakouští Čechové tak úžasně aspoň na papíře byli decimováni, musíme býti připraveni na to, že procento Čechů v říši bude opětně sníženo.

Vedle počtu obyvatelů přinášejí předběžné výsledky letošního sčítání také počet domů a počet stran domy ty obývajících. Také tu dospějeme k mnohým poučkám zajímavým a důležitým. Na závěru této studie všimneme si jen ještě poměru stran a počtu obyvatelů na ně připadajících, poněvadž nás to vede k některým jiným důležitým otázkám.

Mezi jednotlivými rakouskými zeměmi jsou značné rozdíly v počtu osob připadajících na jednu stranu, jež je přibližně totožna s domácností nebo rodinou. Nejsilnější strany mají země jižní; na prvém místě stojí Dalmacie, kde na 1000 stran připadá 5820 osob, pak následuje Gorice s Gradiškou (5352) a Istrie (5298). K těmto zemím druží se Halič (5046), a dále Vorarlberk (4953), Tyroly (4900), Korutany (4898) a Krajina (4893). Naproti tomu nejméně osob připadá na strany v Dolních Rakousích (4374 na 1000) a v Čechách (4379). K těmto oběma korunním zemím se připojují Horní Rakousy (4503), Morava (4515), Bukovina (4516) a Slezsko (4541). Na čem založeno jest toto rozčlenění, nelze tak snadno říci. Zdá se, že rozhodující jsou hlavně okolnosti dvě. Nejprve hospodářská vyspělost: země hospodářsky nejvyspělejší mají nejslabší, země hospodářsky nejopožděnější nejsilnější strany (domácnosti). Ale neplatí to veskrze. Druhou jistě hodně důležitou okolností jest počet dětí: v zemích s větším počtem narozených připadá více osob na jednu stranu. Ale i tu jsou výjimky; tak hned Slezsko má velmi vysoké číslo porodů, mnohem vyšší než na př. Krajina, a přece jaká jest mezi oběma těmito zeměmi difference, způsobená asi onou prvou okolností! Ale že tu působí i jiné příčiny, ukazuje zvlášť jasně rozdíl mezi Haličí a Bukovinou, které jinak v populačních poměrech se zpravidla shodují.

Jest dále třeba sledovati vývoj, především od r. 1890. Dřívější sčítání není radno přibírati, poněvadž pojem »strany« nebyl dosti ustálen a narazíme tak na několik nesrovnalostí, teprve od r. 1890

poskytují nám sčítání výsledky po této stránce celkem homogenní. A tu máme dvě skupiny zemí: v jedněch počet osob náležících ke straně stoupá a sem patří Gorice s Gradiškou, Istrie, Tyroly s Voralberkem, Slezsko; bylo by sem počítati i Bukovinu a Dalmacii, kde slabá tendence ke klesání jeví se teprve v posledním období, naopak totéž období přineslo vzestupnou tendenci hlavně Horním Rakousům. Na druhé straně jsou země, kde počet příslušníků strany stále klesá. Nejsilnější toto klesání jest v Dolních Rakousích; k nim se připojují Čechy a dále hlavně Štyrsko, Korutany, Salcbursko. V Dol. Rakousích a pak v Čechách snad působí stále ubývající počet narozených, ale dokud tyto poměry nebudou prozkoumány důkladněji, nelze pronésti bezpečného úsudku.

Podrobněji všimneme si opět z e m í č e s k ý c h a budeme zase přihlížeti k národnostním územím, jak jsou dána roztříděním okresů (soudních) podle jejich jazykového rázu. Vyjíti jest nutno od těchto přehledů:

	Na 1000 stran připadá osob		
a) v Čechách	1890	1900	1910
I. v okresích jednojazyč. českých	4627	4535	4431
II. » smíš. s českou většinou	4470	4408	4471
III. » » s něm. »	4554	4567	4513
IV. » jednojaz. německých	4366	4308	4251
A. v okresích většinou českých	4613	4524	4434
B. » » německých	4392	4344	4287
v Čechách	4531	4456	4379
b) na Moravě			
I. v okresích jednojazyč. českých	4567	4554	4621
II. » smíšených s čes. většin.	4417	4513	4592
III. » » s něm. větš.	4597	4337	4309
IV. » jednojaz. německých	4260	4171	4173
A. v okresích většinou českých	4536	4545	4615
B. » » německých	4443	4265	4250
na Moravě	4510	4468	4515
c) ve Slezsku			
A. v okresích většinou českých	4624	4678	4737
B. » » německých	4281	4173	4167
C. » » polských	4684	4773	4818
ve Slezsku	4486	4493	4541

Ve všech českých zemích na německém území připadá na 1 stranu méně osob a jsou tedy, což je asi totožné, rodiny menší než v okresích českých. Na Moravě a ve Slezsku české okresy mají

mnohem větší vzrůst měnou přirozenou než německé a tedy také větší počet dětí, s tím budou patrně souviseti ony značné difference mezi oběma jazykovými oblastmi. Ale také v Čechách měla až do r. 1900 česká část království větší přebytek porodů nad úmrtími a odtud tytéž rozdíly jako na Moravě a ve Slezsku.

Sledování vývoje od r. 1890 poskytuje nám už obraz pestřejší. Na Moravě i ve Slezsku počet osob připadajících na 1 stranu v české jazykové oblasti roste, v německé naopak klesá. Bude asi nutno uvésti tento zjev v souvislost s tím, že české okresy vyvíjejí se stále příznivěji, kdežto německé okresy proti nim nacházejí se v stagnaci (zvlášť zřetelné ve Slezsku), jakož i s tím, že také přirozená měna v českých okresích moravských i slezských se stále lepší.

Naproti tomu v Čechách obě jazyková území vykazují tendenci sestupnou, počet členů rodiny se v nich tenčí a to mnohem rychleji v okresích českých. Patrně jest to následek onoho zjevu, jejž jsem v »Naší Době« studoval před dvěma roky. Počet porodů klesal v české části Čech mnohem rychleji než v německé, kde k tomu více klesal počet úmrtí, tak že na začátku 20. století německé území v Čechách mělo značně příznivější vzrůst měnou přirozenou než české, ač ještě nedávno byl mezi nimi poměr obrácený. Zdali také záhy objeví se následky zpomalení vzrůstu populace německých okresů Čech, které tak zřetelně a překvapujícím způsobem objevilo se letošním sčítáním lidu, nelze bezpečně předpovídati, ale lze tušiti, že se také dostaví. Dosud uveřejnila podrobné zprávy o měně přirozené ústřední statistická komise jen až po r. 1907. Ale již tu lze v posledních letech pozorovati, že zase obráceně začíná počet porodů v německé části Čech rychleji klesati než v české a že tedy my jsme překonali onen kritický bod, o němž v citovaném článku »Něco ze statistiky« jsem měl příležitost mluviti. Populační poměry v Čechách vůbec a zvláště nápadně rychlé klesání porodů, které s Čechami z rakouských zemí v takovém rozsahu sdílejí jen Dolní Rakousy, zasluhují si brzkého nového podrobného studia.

K otázce sebevražednosti mládeže. Zhodnoťme život!

Napsal Břetislav Foustka.

(Dokončení.)

Nuže, jestliže v takových případech škola se zachovala k žáku — zvláště žáku slabému a neprospívajícímu — korrektně, rozumně a humánně, stojí zde čistá, a zodpovědnost za neštěstí padá jinam.

4. Hůře ovšem, kde škola, kde jednotliví její členové nestáli na výši situace, kdy zapomenuto, že je zde posvátná dílna lidskosti. A tu, přes všeliké hořejší výhrady, pokládám za prokázané faktum: v jednotlivých, ojedinělých a výjimečných případech i dnes má také škola, přímo nepřímo, nepříznivou spoluúčast. Má nikoli výhradnou, a nikoli největší, ba ponejvíce jenom minimální zodpovědnost, ale přece zodpovědnost. Spoluzodpovědnost. Neodstranila posud škola všech přežitků starší soustavy, pod níž žák trpí. A nejsou všichni učitelé ideály vychovatelů, ani vzory jemných, vysoce ušlechtilých duší. Nenosí každý v sobě kus příštího století. A nyní si představme: žák nějaký trpí z jiných příčin, je sklíčen jinými útrapami a starostmi, životní břímě jeho je již tak jako tak těžké. A teď ve škole nenajde povzbuzení. Při nahodilé, třebas se strany žákovy zaviněné příležitosti, nenajde dost humannosti, nebo narazí dokonce na hrozby, výsměch, tvrdost... Zde může být poslední závaží, pod nímž již slabá a zmučená duše nevydrží a klesá... Zde se stiskl elektrický knoflík a nastal výbuch.

Nemusí být ani zlého úmyslu. Všecko mohlo být dobře míněno od školy a učitele — a přece neštěstí. Nebude nikdo krutým soudcem, ale jisto je, že v tom onom případě by při větší prozíravosti a čisté lidskosti bylo zabráněno neštěstí.

Tak na př. způsobilo před půldruhým rokem ve veřejnosti jisté vzrušení, když se zastřelil nadaný žák III. třídy V. N. z učitelského ústavu v P. na M. (11. listopadu 1909). Na mimojdoucího občana

M. prý některý žák zvolal urážlivá slova. Proto na zakročení onoho občana ihned konáno náhlé vyšetřování nad třídou. Při tom se neviny spolužáků zastával žák V. N. Byl však za to potrestán. Jeden žák vyloučen, jiný přísně potrestán. Vše to vzrušilo žáka V. N. tou měrou, že se dvěma ranami z revolveru zastřelil. Podle nepopřených zpráv novinářských V. N. sice jevil chorobný sklon, ale postup proti němu nebyl správný. Je patrno, že při rozumnějším a humannějším počínání by bylo bývalo možno zabránit katastrofě.[1]

Já jsem svého času, abych nabyl přesné jistoty, osobně soukromě vyšetřil případ žáka J. G., jenž se 22. března 1906 pokusil o sebevraždu utopením na S. Tento primán byl hošík tělesně útlý, poněkud nervosní. Nebyl obzvlášť nadaný, ale i tak jeho nadání zcela dobře vystačovalo. Nad to byl pilný. Přes to však neprospíval v zeměpise (tedy v předmětě, kde může celá třída při rozumném vyučování zcela slušně prospívat). Nebylo to z nedbalosti — prohlédl jsem zevrubně žákovy vzorné poznámky zeměpisné a jeho mapy. Ale spíše ze zaleklosti. Mladý professor si nedal dost práce se žákem, a místo povzbuzení ustrašoval. Nebylo to nijak ze zlé vůle, spíš z nezkušenosti a z nerozvážlivosti, snad i z nedostatku pedagogického taktu učitelova. Po několika nezdarech žák pochyboval, že se mu podaří překonat překážky v tomto jinak tak snadném a krásném předmětě. To jej konečně vzrušilo tak, že se odhodlal vskočit do Vltavy. Na štěstí byl vytažen, ale při zachraňování se bránil. V chladném počasí v mokrých šatech byl v průvodu policie veden domů. Byl jsem u jeho lože, když jeho útlé tělíčko leželo bezvládně v horečce a těžce oddychovalo . . .

Opakuji: nikdo nechce být krutým soudcem, ale bylo toho zapotřebí?

Podobné případy, jaké jsem zde uvedl, přiházejí se tu a tam i jinde, jakkoli jsou v souboru studentské sebevražednosti ojedinělé.

I později může se vymstít na ubohém hochovi, jestliže škola vůči němu vykonávala »summum ius«. Student A. F. není po dvě léta připuštěn k maturitě, poněvadž v jednom předmětě je slabý, kdežto v ostatních vyhovuje. Učitel onoho předmětu neumí mu jeho obsáhnutí usnadnit. Ba v novinách veřejně je vytčeno, že se dokonce posmíval jeho nezaviněné tělesné vadě. Student nechce jít na vysokou školu, ale kdyby aspoň obstál při maturitě, mohl by obdržet skromné

[1] O případě byly uveřejněny mimo jiné zprávy v Čase z 14. listopadu 1909 a v Hané z 24. prosince 1909.

místo v praktickém povolání v oboru, kde již otec působí. To místo by mohl se zdarem zastávat, pro ně vystačí. Boj životní je tak těžký zvláště chudému, a on si víc nepřeje. Odchází z ústavu bez vysvědčení maturitního, ztrácí naději na vytoužené místo, pokouší se jinak uchytit, ale s nezdarem. Není každý dost silný, aby se probil životem za nepříznivých a skličujících podmínek. A tak se ubohý mladík boje vzdává. 26. dubna 1911 nachází vysvobození, potupné, na klice dveří.

Není zvláštní, že seznam Eulenburgův začíná případem sebevraždy pro odmrštění od maturitní zkoušky a jiný úřední seznam případem, kde se očekávalo špatné vysvědčení?

A je tak zhola v pořádku, když se na jednom německém ústavě v Čechách během půl roku zavraždí pět mladíků?

* *
*

Pravda, výjimky... Opakuji to. Řídké výjimky.

Ale je nutno, aby i ty výjimky zmizely.

Moderní škola se probouzí k lepšímu životu. Činí se pokroková opatření. Řady zdatných učitelů, kteří chtějí být uvědomělými přáteli mládeže, se množí.[1]

Je třeba dílo dovršit. Musí vymizet i nejvzdušnější stín podezření, že by škola nebo učitel měl sebe vzdálenější účast v tragediích mládí.

Byl jsem v nešťastném roce 1904 mezi těmi, kdož upozorňovali na některé závady a navrhovali různé nápravy. Nebyla to jen pia desideria.[2] Něco z nich splněno. Ale škola je schopna dalších reforem, a ty přijdou. Svět mladých duší si je vynutí. On je povděčen i za ten kousek lásky a světla, jaký mu vzešel z odborných úrad v síních na minoritském náměstí.

Ale bude muset přijít ještě více světla a tepla. Celá záplava světla a tepla. Svět mládí má nároky a právo na kus radosti a štěstí i na dřevě školském.

A to světlo a teplo nechť vstoupí do srdcí všech učících bez výjimky. Je na čase, aby se rozprchly všechny zbytky jakéhokoli suchoparu, neživotnosti, ztrnulosti, autoritaření. Je nová doba. Osobnost

---

[1] Srovnej také pozorování Macharovo (»Čas« 16. července 1911 v Besedě).

[2] Srovn. můj článek Glossy k rozpravě o studentské sebevraždě, ve Věstníku českých professorů 1904.

žákova, harmonická, silná, sebeurčující osobnost žákova je cílem. Nová doba jde vůbec za osobností. Osobnost člověkova byla vykoupena těžkým myšlením staletí a krvavým bojem. Nejvyšší vrchol lidství je individualita, jež v sobě sloučí v harmonický útvar osobnost individuální a sociální. Muž a žena chtějí být vyproštěni z pout všeho otroctví. Jak bude muž vyproštěn, zbude-li v něm otroctví z mládí? Nejsme rádi, že jsme vybředli z hrubé selekční politiky antické vůči nově zrozeným? Nejsme rádi, že potuchla stará manus patria a zlomeny okovy středověkého poddanství mladších? A sotva chápeme, že ještě před Revolucí mohly být lettres de cachet, a syn musel do vězení. To je právě pokrok, že se dítě nyní cítí volnější i v rodině i mimo ni. Vědomí vlastní individuality je nyní znatelnější také u mládeže. Nepozorujeme, že mladá duše má oprávněné přání, aby její osobnost byla přiměřeně respektována i ve škole?

Bojíš se o autoritu? Proč? Co je autorita? Jsi silná individualita a sám láskyplná osobnost — ani slova nemusíš říci o autoritě, žádným paragrafem a trestem vynucovat autoritu. Kus své silné a láskyplné osobnosti vnukni a vdechni do každého slova a skutku svého před mládeží: nic nebude neživého, oživnou číslice a formule, mrtvý jazyk bude živý, postavy antiky vyvstanou s masem a duchem, v toku dějství světového bude mladá duše cítit osudy a zákony své i druhých, mladé tváře se zrumění, oči zaplanou, jsi cele jejich, oni jsou cele tví, jiskřičku rozžehneš i v nejztracenějším a do ohně jdou všichni za tebou. To je nejvyšší autorita.

Postavení moderního učitele v dnešní přeplněné kolektivní škole není nikterak snadné. Jeho úkoly tím těžší. A jen nejlepší by měli vstoupit před mládež. I při všech těch obtížích se čím dál tím víc vnucuje, že dlužno pokud možná přihlížet k individualitě žákově. K jeho normálním stránkám, ale i k abnormním. A k těmto ještě pozorněji. Nestačí být dobrým praktickým psychologem — musíš být i psychiatrem. Věk přechodu a dozrávání sám vyžaduje zvláštního zřetele. Nepotřebují zdraví lékaře, ale nemocní. Pravda, škola nemá být nemocnicí. Ale tím méně smí být — entreprise de pompes funèbres.

Nová škola musí se stát skutečnou dílnou lidskosti.

Professor a student, učitel a žák — to znamená nebo má znamenat poměr vzájemného a uctivého přátelství, stělesnění mužné humanity. Mužné humanity, poněvadž humanita nechce být slabo-

stí: humanita žádá mužnou individualitu. Chceme-li na mladém pokolení humanitu, musí učitel být jejím uvědomělým a přesvědčeným vyznavačem a strážcem. Kdo znesvěcuje svá ústa před očima mládeže nadávkou, kdo se posmívá, zlehčuje a uráží — není vůdcem, ale nepřítelem mladého srdce. Živoucí však slovo čistého lidství nikdy nezaniká zcela hluše, i když se tak zdá. Fluctuat nec mergitur. Mnoho je v ruce učitelově, nesmírně mnoho: Čím užší je rámec zákona, tím víc jej vyplň svým duchem. Nitrnost lidského života klade mez i státní všemohoucnosti. A humanitu nám žádný režim zakazovat nemůže a nebude.

* *
*

Je dobré znamení, že se začíná obecněji uvažovat o poměru školy k mládeži také se zřetelem k sebevražednosti žactva. Získány tím některé přesnější předpoklady pro reformy.

Měla by se také pozorněji a všestranněji vyšetřit sebevražednost mládeže mimoškolní z různých oborů zaměstnání a povolání. Není zde posud přesnějších statistických dat o počtu, o příčinách a pohnutkách. Mně se zdá podle zpráv, jež si shromažďuji, že přibývá sebevražednosti mezi mladistvými zaměstnanci v různých oborech živnostenských a výrobních. Přes tu chvíli lze se dočíst zpráv, jak ten onen učeník, mladý služebník, řemeslník si sáhne na život. Sebevraždy mladistvých služek a průmyslových nebo živnostenských dělnic v zimě a na jaře 1910 v Praze byly poměrně hojné.[1]

* *
*

Končím.

Že je zde velké zlo sociální, vidí snadno každý.

Ale kdo bude odpomáhat a jak odpomáhat?

Lidé dvacátého věku by se měli vážně starat, aby se aspoň děti nevraždily. Ovšem je tu začarovaný kruh. Pokud se budou velcí vraždit, budou i malí hubit své útloučké životy. Odstraňovat sebe-

---

[1] Srovn zprávu v Čase (18/3 1910) o sebevraždě 16leté služky K. Š. v Král. Poli, (23/3 1910) o utopení mladé služky, a tamže o sebevraždě mladé dělnice M. F., o dvojnásobné sebevraždě dvou učňů (Právo Lidu 28/4 1909), o sebevraždě 16letého kočího F. Š. (Čas 26/4 1910), o sebevraždě oběšením holičského učně v Žižkově (21/3 1910 Právo lidu) a řada sebevražd podobných udála se i později. Srovn. na př. zprávu Samostatnosti z 17/3 1911 o sebevraždě učně droguistického.

vražednost mládeže, to znamená především omezovat suicidium dospělých.

Která sociální politika si troufá podat dost účinný lék pro nemocnou duši století?

Jistě je zapotřebí sociálních reforem. Když dnes utíká dítě pro nesnesitelné poměry z domova a raději volí nežít, tož vidno, že je potřeba připravovat poměry, aby všude domov byl vítaným útočištěm. Making the home. Ale to je cesta dlouhá. A zatím tedy vytrhnout dítě a dát je do nového přiměřeného okolí, stvořit mu nový domov. Když se jen člověk trochu zamyslí, pocítí, jak strašlivá je věc, že v Rakousku na př. je tak nesmírný nedostatek ochranných vychovatelen.

Z bídy se vraždí dospělí i malí. Je na př. těsný vztah mezi nezaměstnaností a sebevražedností. Celá otázka sociální zde vytane na mysli, jakmile vzpomeneme na sebevražednost. A celá řada praktických problemů se hlásí, jimiž se znenáhla má přeměnit společnost v nový řád, v němž nebude propasti přepychu a nouze, a v němž bude lepší sociální spravedlnost.

Pro každou jednotlivou příčinu a pohnutku neblahého sebeničení bylo by zapotřebí zvláštní pomoci.

Avšak neplatí jenom na př. zmírnit bídu a její průvodce. To nepostačí, třebas i zasahovala do dětského světa někdy až k zoufalství, ne tak pro hlad, jako pro sloučenou s ním často surovost a znemravnělost.

Nejen sociální reformy, jakkoli bez nich není pomoci.

Nejen rozumnější a uvědomělejší lásku a vzájemnou úctu k mládí.

Je především zapotřebí vnitřního obrození moderního člověka. Přerodu k síle, k radostné práci, k vyšší zodpovědnosti mravní za život.

Je zapotřebí vést mládež k mužnosti. Výchova k mužnosti a k síle vůle, to jsou nové články v budoucí soustavě paedagogiky individuální i sociální. Malátnost umdlelých duší, změkčilá dekadence těla i srdce, zahořklý pessimism se nehodí za vzpružující filosofii života. A je-li již život tuhý — a pro většinu lidí je — tedy zvykat tuhosti života, přemoci ji, probíti se k lepšímu. To je muž, kdo se neleká překážek.

Je třeba naučit se novému hodnocení života.

Byly kultury, kde život byl hodnocen. Někde dost vzácně. Nejen

lidský život, ale i život zvířat. U Hindů podnes život zvířete platí téměř za nedotknutelný. Hindský zahradník, nežli by vzal pušku na hejno ptáků poškozujících zahradu, sestrojí celou soustavu zaplašujících prostředků a jeví »monumentální trpělivost«, když se trapiči vracejí. Ale toto uctívání bylo zmechanisováno. Nežli by Hind ukrátil utrpení koně, jemuž přeražena noha, vydá jej na pospas mouchám a smrti hladem. Nehledě ani k tomu, že i v této kultuře se připouštějí a sankcionují četné oběti života lidského.

V kultuře antické sice život chtěl být dokonalým životem tělesným i duševním. Ale politika smrti měla veliký úkol. Nejen v násilné eliminaci novorozenců k životu neschopných. Ale zejména ve vojenské glorifikaci smrti. Ba i sebevraždy z určitých motivů a za určitými cíli schvalovány.

Křesťanství se pokusilo výše zhodnotit život, ovšem více v theorii nežli v praxi. Nejen že byl život dětský více posvěcen. Ale nebylo přípustno vůbec s životem nakládat samovolně. Setrvat na stanovišti života, to byl příkaz. Sebevražda zavrhována a nešťastník ještě po smrti propadal znevážení. Ale všechno toto hodnocení bylo zkřiveno citem, pro nějž se dálo. Vše pro život po smrti . . . A tento cíl sám působil na druhé straně znehodnocování tělesných hodnot. Tělo pro tělesnost pokládáno za překážku spáse duše. A askese krušila tělo pro duši. V praxi politika smrti a utracování nebyla ve středověku méně rozsáhlá nežli v antice. Co znamenalo dobrovolné mučenictví a co násilná inkvisice po staletí? Kdo změří všechnu krev prolitou pro víru a ve jménu víry pro světské účely? A krev prolitou v světských bojích dvojitého dualismu duchovního a světského, královského a feudálního?

Teprve nová doba je povolána, aby vskutku vytvořila dokonalejší zhodnocení života. Příští názor životní a světový bude obsahovat nový, promyšlenější, důslednější a zažitější článek o posvátnosti života. Dnešní názor a dnešní praxe posud je dost nízká. S životem se hazarduje. Život se ohrožuje. Ukázal jsem již, jak moderní kultura vedle sil živototvorných obsahuje prvky ničivé. Dosud jsou ssedliny materialistického nazírání — smrt není tak strašná, jestliže se smrtí je konec všeho. Dosud jsou přežitky pessimistické a dekadentní nálady, jíž život nestojí za žití. Proti degeneračním činitelům není ještě dost soustavné práce. Politika smrti má dosud veliké slovo.

To vše je nutno překonat.

Především bude nutno vymýtit chorobné prvky, které se vedle zdravých prvků objevily v onom obrovském úsilí o nový názor, o nový život, o novou víru a boha.

Výhled, zdá se, není tak beznadějný.

Moderní člověk se pokusil překonat skepsi. Pochybování jisté je ovšem zdravé. Bez zdravého pochybování není pokroku. Ale nesmí se ustrnout v pochybování. Je nutno překonat humeovskou skepsi vše rozhlodávající a všechno přesvědčení negující. Byla období v historii velmi skeptická a byla překonána. Sokrates přemohl skepsi sofistů, Mojžíš zdolal tlupu Korahovu, Kristus rozptýlil skepsi alexandrinskou, Averroes překonal Ghazalise, Spinoza odkázal v meze skepsi svých předchůdců. V nové době Kant se pokusil překonat Humea a Tolstoj je protestem proti skepsi celé doby moderní.

Moderní člověk pokusil se překonat materialism. Lamettrie, Hohlbach, Büchner, Vogt ustupují filosofii idealistické. Všechny vrcholy současného myšlení vydávají záři idealismu.

Moderní člověk usiluje přemoci všeliký pessimism myšlení, cítění, žití. Není ještě přemožen úplně. Ale není vládnoucím směrem. Pohasíná. Schopenhauer, Bahnsen a jiní myslitelé z období pessimismu šli jako dobyvatelé srdcí. Dnešní pessimisté, Kovalevskij a jiní, jdou — jak říká L. Stein — s kloboukem v ruce a žádají o vpuštění. Hořkost Andrejeva a Arcybaševa přejde s ozdravěním politického Ruska. V tvůrčím myšlení příštích chvil a v činorodé praxi budoucnosti vymizí, doufejme, i poslední zbytky pessimistického smýšlení a rozplyne se pessimistická nálada. Především musí zmizet passivní pessimism sebeobžaloby a zoufalství.

Nová doba se snaží čelit slabošské a chorobné dekadenci. Realism v umění, vědě, politice, životě je mocnější než dekadentství. Volá se po síle. Přeceňuje se často sice pouhá síla a zvrhá se v sankci násilí, v právo mocnějšího nad slabším, v právo národa panského a velikého nad malým. Ale konec konců nad hrubými silami budou vítězit síly mravní.

Volá se po zdraví jednotlivce a národů. Proti středověkému křesťanskému popírání těla se počínají cenit hodnoty živoucnostní. Proti degeneračním činitelům moderního života vznikají proudy a hnutí obrodní. Je úsilí o život střízlivější a čistší. Zde hodnoty tělesné splývají s mravními. Sama tělesnost se ušlechťuje. Jsou pokusy o lepší a uvědomělejší správu životní vůbec.

Zdraví jednotlivců a národů počíná být věcí veřejnou.

Rodí se myšlenky o tvorbě zdatnějšího, silnějšího a ušlechtilejšího plemene vědomým přenášením dokonalejších hodnot tělesných a mravních na nové generace cestou dědičnosti. To se děje u vědomí, že dokonalejší organism je základem zdárnějšího rozvoje sil duchovních a pramenem mnoha blaha individuálního i sociálního. Ne tělo krušit pro spásu duše, ale tělo zlepšit pro rozvoj ducha. Duchem tělo posvětit.

Proti politice smrti ozývají se vždy živější protesty. Dosti již vraždění a umrtvování! Ne umírat pro blaho lidí, ale pro ně žít a v míru pracovat! Sen věčného míru je sice dosud snem, ale aspoň části z něho chce dohledná budoucnost uskutečňovat.

Nutno všechny tyto zápasy a tato úsilí dovést k harmonickému názoru světovému a životnímu a na něm budovat uvědomělou praxi.

Bude jednou jistě vyšší synthesa všech prvků životodárných v nový celek, a bude názor slunnější a teplejší než byl v pessimismu nové doby a v askesi středního věku. Nové přikázání života se nebude poutat k výhrůžkám trestu posmrtného ani k přítmí mysticismu gotického.

Filosofie evoluční dává přesvědčení, že je možno zdokonalování vlastní silou. Dává víru v lepší budoucnost člověka a v lepší příští lidstva na hroudě země, v lůně časnosti.

Filosofie humanitní dává smysl života a pomáhá — třebas zatímně a částečně — řešit otázku lidské touhy po transcendentnu a nesmrtelnu. Řešit ji uvědomělou prací pro blaho bližších i vzdálenějších, nejdřív všech trpících. Prací pro pokrok lidstva a světa.

Prací, která je přesvědčena, že všechny účinné projevy drobného a sebe všednějšího humanitního lopocení konec konců přejdou přes hranice nejužšího okruhu a vplynou v proud nekonečného vývoje, nevíme kým, ale víme, že odvěkými zákony nám předepsaného. Prací, v níž časné splývá s věčným, smrtelné s nesmrtelným. Spoluprací na díle věčnosti.

V tom vědomí je síla životodárná a živototvárná.

Je to práce radosti. Bene agere et laetari, jak prorokoval Spinoza.

A třebas dnes posud v mnoha zemích se vzdýmala vlna sebevražedného přílivu jako výraz chmurné negace životní, přece dnes již jen z dálky zaznívají zoufalé verše Leopardiho: »Teď na vždy odpočineš, mdlé srdce moje.« Filosofie pessimismu přestala být filosofií doby. Mainländrové se dnes nebudou opakovat.

Dnes aspoň na vrcholcích umění a myšlení počíná svítat. To jsou jiné struny, jež se chvějí ve slovech Mathew Arnolda:

»Is it so smal a thing
To have enjoyd the sun,
To have lived light in the spring,
To have loved, to have thought, to have done?«

To jsou jiné hymny, jež ústy Juliána Apostaty, adresuje novému pokolení náš pěvec:

Sladko žíti!
A chtěl bych sladkost toho žíti dáti
celému světu, Helie můj velký,
dát radost lidstvu, jak ji cítí stromy,
prameny, keře, trávy, ptactvo všecko
i němý kámen po truchlivé zimě!
Dát svěžest duším, blahé teplo krvi
a štěstí života zas bědným srdcím
po tmavé chladné noci galilejské.

Dnes věda sice nejde s optimismem Leibnizovým.

Ale jistý optimism je také jejím znakem. Jenom že je o to střízlivější, oč je zdůvodněnější. Není svět nejlepší, ale také nemusí takový být. Postačí zlepšování a zdokonalování. Nuže tedy meliorism, nebo jakýkoli název se pro to vymyslil. Přes to, anebo právě pro to naděje v lepší příští zmohutňuje.

A je jistě charakteristické, že na př. tak vážný přírodozpytec jako M e č n i k o v svoje odborná studia opatřuje podtitulem: Optimistická filosofie. Není bez významu, že L. S t e i n píše »Sociální optimism«.

Dnes Bruno W i l l e a jiní chtějí vyznávat Náboženství radosti.

Takové a podobné jsou znaky obratu v nazírání a v náladě. Roste víra v budoucnost.

Pod tím dojmem se víc a víc bude poznávat, že život má opravdu velké hodnoty. Nová posvátnost života musí odtud vyprýštit: uvědomělá a zodpovědná, jež bude nejen překonávat smrt, ale i mechanickou onu posvátnost života, jaká byla splozena v kultuře hindské, a mystickou posvátnost života, jaká byla v nadpřirozenosti křesťanského středověku. Zrodí se posvátnost života ne pro osobní existenci posmrtní, ale pro štěstí tohoto světa, pro dnešek i zítřek, jenž je součástí nekonečného vývoje.

Hoden je život svého hymnu.

Vše žije. Není vůbec smrti. Jenom nepřetržitá změna. Je život

zvětrávající skály a trouchnivějícího kmene. Jak krásný je život v ledovém květu na zimním okně, chvilkový a vždy se obnovující výraz věčného zákona! Je vyšší život v listě stromu a pukajícím poupěti. Je jiný vyšší život v dělení amoeby, v zpěvu ptáka, v skoku srny. Proudí žití v tajemném lůně země, v hlubině moře, na kulatých bocích vesmírového tělesa. Světy žijí, mění se, znovu žijí. Do věčnosti žijí.

Nejvyšší je život Tvé uvědomělé duše. Právě proto, že si uvědomuje svou spoluúčast ve věčnosti. Není vyšší posvátnosti než tento život.

Křemen v potoce, jedle na stráni, mračno v závratné výši — vše má svůj smysl. Neměl by smyslu Tvůj život? Ty, já, my všichni, kdož spolu jsme, celý svět a věčné zákony dění — to vše by mohlo být beze smyslu, holá, pouhá, slepá náhoda? Jak tíží vědomí sleposti, jež vězí i v největší náhodě!

Tvůj život má neskonalou cenu. Není života, aby neměl ceny. I nejvšednější život mnoho platí. Cenu má Tvá slza i Tvůj smích, Tvá láska a čin. Cenu pro Tebe i pro druhé. Ano pro druhé. Nikdy nejsi sám, i když myslíš, že jsi nejosamělejší. Jenom že nevíš, že nejsi sám. Jenom se třeba ohlédnout, a tisíce je těch, kdož na Tebe čekají a potřebují Tvého úsměvu a Tvé práce. Tisíce rukou se k Tobě vzpíná a tisíce srdcí Tobě žehná, že je neopouštíš. Dej sousto chleba, umyj špinavého, a nalezl jsi kousek života a jeho smyslu.

Pozbyl jsi jmění a statků? Ale k čemu máš sval a mozek, ne-li abys se znova pokoušel o to, čeho Ti třeba?

Ztratil jsi, kdo Ti nejdražší? Zachovej mu na vždy památku v svém životě, byl-li toho hoden. Pak-li nebyl, sta lepších Tě utěší. Nikdo není jediný.

Chceš zoufat? Ale kdo Tě nutí být slabochem?

Je svět špatný? Nejhorší? Nikoli. Nedokonalý je, ne nejhorší. Pluky dělníků hlavy i rukou se zdvihají, aby jej učinili krásnějším a dokonalejším. Hmota zvučí a vzduch se chvěje a sviští jejich prací. Jsou to dobří druhové a bratří pokroku. Proč nejsi mezi nimi?

Je mnohá zloba dne i roků. Kristus viděl zlobu dne, ale nezachmuřoval se. Všude jsou, kdož konají zlo: z nevědomosti, z nízkosti, z bídy, z choroby těla a ducha. Po orné líše kráčejí a ničí sémě dobrého rozsévače. Zbraň proti nim všem! Mužně se bij za nový zákon práva, spravedlnosti, lidství a světla. Proti zlu na kaž-

dém kroku můžeš položit kus dobra. Jen tak jsi smrtelným bojovníkem věčnosti.

A tak i v sobě jsi našel část věčnosti a našel jsi život i nové evangelium spasení.

Celým vesmírem zní velký chorál: je svatý život, je nutno žít!

— — —

* *
*

Svět čeká nové obrození. Není obrození úplného, pokud nezmizí touha vlastní zkázy. Aspoň v jedné zemi, v té, kde se pokusili upřímně o obrození, v Norsku, již opadává příboj sebeničení.

Lze doufat, že budou následovat země jiné?

Jistě by bylo možno doufat všude tam, kde by se mládež učila víře v život a velkému umění: dovést vytvářet hodnoty životní.

A vy, duše mladé! V toku generací jsou, kdož na Vás hřešili a hřeší. Ale jsou, kdož na Vás myslí, s Vámi touží a chtějí Vás učit síle. A rostou i řady těchto. K nim se nutno obrátit. Ale nejen dát se vést. Sám také myslit, sám sebe pomáhat vytvářet. A především sám poznávat vlastní zodpovědnost za život. Zápasit pro život!

Ten není muž, kdo starší napodobí v hře a pití, v prostopášnosti a nenáhlém nebo náhlém sebeničení. Jenom ten, kdo se tuží a kdo se vytváří k vyššímu, silnějšímu životu.

Tvé prvé heslo? Uměj pracovat a milovat.

A druhé? Budiž muž!

Dnešní psychotherapie.[1]

Otázka, která theorie ducholéčebná je nejzpůsobilejší, vyvolala pozoruhodnou rozmanitost názorů. Kdežto hrstka badatelů — jako Faria, Bertrand, Braid a Liébeault — střízlivým postupem pátrala po stanovení zákonů therapeutické účinnosti, spokojila se veliká většina všemožnými fantastickými hypothesami, od Mesmerova »magnetického fluida« až k zásadě hodináře Quimbyho: »Mysli sobě, že jsi zdráv, a budeš zdráv!« Toto nedozralé theoretisování nezůstalo bez vlivu na dnešní ducholéčbu, a jeho následky obrážejí se zvláště ve dvou silných hnutích, jež jsou známa jménem »Křesťanská Věda (Christian Science)« a »Nová Myšlenka (New Thought)«, a kterými Amerika v nové době značně přispěla k rozvinu dnešní psychotherapie.

Obě dvě řečená hnutí byla vyvozena ze zvláštní doktriny, které učil Fineas Parkhurst Quimby. Zakladatelka Křesťanské Vědy, paní Eddyová, byla Quimbyovou pacientkou, a Quimby ji vyléčil z dlouholeté její choroby. Z hloubi svého srdce vděčna a ochotně souhlasíc s Quimbyovým přesvědčením, že učinil objev pro lidstvo nesmírně významný, přijala Quimbya radostně jako proroka podávajícího lidem novou úlevu a skoro s fanatickou horlivostí jala se studovati »Pravdu«, jak tento prorok svou nauku nazýval.

Krok za krokem — ale nesnadno říci, kdy, neboť tak ztajena je nám tato fase jejího života v nejistotě a sporu — počala pochybovati o správnosti léků Quimbyových. Cítila, že Quimby učí zcela právem, že příčina nemoci kotví v nemocném myšlení a že může býti zdolána jen tím, uvede-li se mysl ve zdravé myslivé koleje. Ale podle jejího náhledu mohla býti choroba jen proto vyhojena, že ve skutečnosti ani neexistovala, neboť mysl si jen klamně představovala, že tělo je nemocno. A tak naproti Quimbymu, jenž vždy při-

[1] Tuto stať napsal H. Addington Bruce v novoyorkském »Outlooku« ze dne 4. září 1909.

pouštěl, že nemoc skutečně existuje, ač pevně stál na jejím mentálním původu, vystoupila jeho žačka se smělým tvrzením, že choroba je neskutečna. A ještě více než to; pokračujíc ve svých »výzkumech«, přišla konečně k tomu, že popřela nejen skutečnost nemoci, ale i bolesti, hříchu, zla a dokonce i všech věcí hmotných, a stanula posléze na filosofii tak nesmírně vidinářské, že lidský duch ještě dosud nikdy se s takovou nenamáhal.

Úplná formulace této theorie vyžadovala dlouholeté práce, a bylo vynaloženo mnoho mozkového napětí, aby byly vyvráceny odpůrčí námitky zdravého rozumu světa. Není tu místa, abychom zašli v podrobnosti nebo vytkli její četné logické nesrovnalosti. Ale poznamenání si zaslouží fakt, že když paní Eddyová byla zkusila s jakýmsi úspěchem své síly jako lékařka, nabyla přesvědčení, že každý člověk se může zbaviti své choroby a s důvěrou se podjati ošetřování svých bližních, jestliže upřímně a doslova přijme její opravenou versi Quimbyova evangelia; a proto se rozhodla, že věnuje zbytek svého života propagandě svých názorů. Resultát vypadl v založení nového náboženství.

Odložíme-li na okamžik stranou veškeré úvahy o spirituelní a therapeutické ceně tohoto náboženství — neboť Křesťanská Věda je ve své podstatě náboženstvím léčivým — je nemožno ubrániti se pocitu obdivu vůči odvaze, rozhodnosti a neúmorné energii, kterou paní Eddyová projevila ve svých snahách, aby jí bylo dopřáno sluchu. Když se vydala na své křižácké tažení, byla ženou velice již v létech pokročilou, praskrovných prostředků a naprosto neznámou. Svou láskou ke svým »podivným ideám« odcizila si mnohé ze svých nejlepších přátel a byla opravdu ve světě osamocena — šedá, vychudlá, sesmutnělá, vážná postava. Její první pokusy, aby si získala přívrženců, vyloudily jenom úsměšný smích. A ona přece vytrvala, až posléze v osobě mladého muže v Massachussetts, Richarda Kennedyho z Amesbury, nalezla vyznavače, který byl hotov nejen přilnouti k víře, kterou rozsévala, ale i přičiniti se o to, aby se tato víra stala známou.

Oba otevřeli společně v Lynnu školu, ve které se mělo vyučovati Křesťanské Vědě, a zatím co paní Eddyová trávila většinu svého času sepisováním své světoznámé knihy »Věda a zdraví«, snažil se Kennedy přivábiti žáky tím, že prakticky demonstroval léčitelskou cenu doktriny, které se od paní Eddyové přiučil. Lékařsky se osvědčil tak uspokojivě, že vzbudil v lynnských obuvnických dělnících, z jejichž řad převážně svou klientelu čerpal, živý zájem

pro věc, a netrvalo dlouho, a vyskytlo se již více lidí, kteří se u něho ucházeli o poučení v »božském léčení«. Tím byl zaznamenán obrat, třebaže Křesťanská Věda zapustila pevné kořeny teprve o několik let později — totiž po publikaci díla »Věda a zdraví« a po odchodu paní Eddyové z Lynnu do Bostonu, kde zorganisovala »První Církev Krista-Vědce« a zřídila massachussettskou metafysickou kolej a hnutí počalo pak vzrůstati s fenomenální rychlostí, která mu za necelé čtvrtstoletí zjednala popřední místo mezi náboženskými vyznáními Spojených Států.

Když se paní Eddyová r. 1882 usadila v Bostonu, nebylo v celé zemi ani sto stoupenců Křesťanské Vědy. Dnes jich je skoro sto tisíc,[1] z nichž čtyři tisíce činně zabývají se léčitelským posláním. Hnutí se rozšířilo i za hranice, a naprosto nelze znamenati, že by jeho vitalita umdlévala. Naopak, šiky těch, kteří hledají spásu podle regulí »Vědy a zdraví«, vítají každým rokem četný přírůstek, a bezpodmínečné popírání faktů fysického světa podmaňuje si nové, oddané údy.

Totéž možno říci o hnutí Nové Myšlenky, které se vyvinulo ruku v ruce s Křesťanskou Vědou. Jeho stranníků čítá se rovněž na mnoho tisíc, a svým ustavičným vzrůstem nabývá značného vlivu. Ale na rozdíl od Křesťanské Vědy nepřijalo nikdy organisace náboženského systému, ačkoliv jeho ráz je průsvitně náboženský; jeho doktrina připomíná v některých důležitých směrech učení stoupenců paní Eddyové. Hlásá — jako Křesťanská Věda — idealistický výklad života; tvrdí, že duch je povznesen nad věc, a že nemoc je možno vyhojiti výhradně jen neutrálními prostředky; a nachází záruku pro svou víru v učení biblickém, zejména v místech, která uvádějí příklady Kristových léčitelských zázraků. Ale s Křesťanskou Vědou se rozchází v tom, že neuznává platnosti četných jejích »popření«.

Kdežto přívrženec Křesťanské Vědy popírá skutečnost fysického vesmíru, »dívá se vyznavač Nové Myšlenky« — abychom citovali jednoho z nejproslulejších jejích interpretátorů Karla Brodiea Pattersona — »na viditelný svět jako na výraz božské moci. Postřehuje, že vnějšek musí býti právě tak jako vnitřek, že následek musí tu býti s příčinou, že všechen ten veliký hmotný vesmír je očividným slovem božím — božím slovem, které se zjevilo ve formě

[1] Podle náboženské statistiky Dra H. K. Carolla bylo minulého roku ve Spojených státech 668 církevních obcí Křesťanské Vědy, a úhrnem obnášela tato sekta 85.096 členů. Není pochyby, že k tomuto číslu přistoupí letos ještě značný přírůstek.

materiálné; že lidské tělo představuje do jisté míry lidský spirituální a mentální život; že vlivem spirituálního vědomí lidského duch se osvěžuje, tělo sílí a uceluje.« Podobně nepopírá Nová Myšlenka skutečnost nemoci, bolu, zla a hlásá, že lze jim čeliti »uvedením správné myšlenky v lidskou mysl.« Následkem toho zabývá se lékař Nové Myšlenky specielně tím, aby vlil tuto »pravou myšlenku« v mysl svých pacientů, pevně při tom věře, že to k jejich vyléčení úplně dostačí.

Čili jinými slovy: Nová Myšlenka sáhá zase nazpět k heslu Quimbyovu: »Přinuťte se ke zdravému myšlení!« A také zcela otevřeně se přiznává, že je Quimbymu zavázána díkem, což je nový bod, v němž se odlišuje od Křesťanské Vědy, která ode dávna jej zavrhovala jako »nevědomého Mesmeristu«. »Otec« hnutí Nové Myšlenky, Warren Felt Evans, náležel jako zakladatelka Křesťanské Vědy k pacientům Quimbyovým a byl druhdy methodickým duchovním. Jsa méně hloubavý než paní Eddyová, ale sdíleje s ní přesvědčení, že Quimby dokonale demonstroval možnost vyhojiti nemoc »silou živé víry«, otevřel si Evans »ducholéčebné sanatorium« v západním Novém Hampshiru a zabýval se vedle ošetřování svých chovanců ještě spisováním celé řady knih, v nichž vylíčil dobrodiní plynoucí z praktického použití Quimbyem odhalených »duševních zákonů«. »Ducholéčba«, »Duchovní medicina«, »Duch a tělo« jsou názvy nejprvnějších jeho děl, a nebude snad od místa podotknouti, že všecky tři vyšly dříve nežli spis paní Eddyové »Věda a zdraví«. Té doby však vzbudily jen malou pozornost a možno říci, že by se hnutí Nové Myšlenky sotva kdy náležitě upevnilo, kdyby jiný Quimbyův pacient — Julius A. Dresser, otec Horacia W. Dressera, který je dnes jedním z nejpřednějších spisovatelů Nové Myšlenky — nebyl zahájil v Bostonu psychotherapeutickou praxi právě v tomtéž čase, kdy se tam paní Eddyová z Lynnu přestěhovala. Od té chvíle držela Nová Myšlenka stejný — ne-li větší — krok s Křesťanskou Vědou. Ačkoliv byla oproti Křesťanské Vědě silně pozadu pro nedostatek naprosté formální organisace, která zocelila Křesťanskou Vědu, těšila se zase jisté výhodě záležející v tom, že zrekrutovala ke své opoře daleko větší počet schopných obhájců, nežli si mohla zjednati její veliká soupeřka, na příklad spisovatele zrna Ralfa Waldoa Trinea, Henrya Wooda, Aarona Martina Cranea a mladšího Dressera, kteří vesměs byli vyškoleni v umění podati temná themata řečí průměrnému člověku srozumitelnou. A krom toho jasné poznání materiální stránky životní odporučilo ji v obydlích, kde prudké negace

Křesťanské Vědy vzbudily jenom pocit opovržení. Ale hlavní příčina jejího úspěchu kotvila ve faktu, že přese všecky své doktrinální nezralosti a výstřelky osvědčila se v praxi do té míry, že — alespoň podle mínění svých přívrženců — ospravedlnila nejkrajnější these, které hlásá.

O Křesťanské Vědě platí totéž. Jako je smutnou pravdou, že křesťanskovědný léčitel provinil se mnohým vážným přečinem, tak je zase jisto, že přivodil uzdravení v případech, které orthodoxní praktikové prohlásili za beznadějné. A nelze zapříti, že vyznavači Křesťanské Vědy i stoupenci Nové Myšlenky — jak se z četných případů zdá — prospívají nemálo ve zdraví a štěstí, honosíce se větší zdatností, silnou energií a spokojeností, nežli měli před svým »obrácením na víru«. To vše ovšem je nejlepší reklamou ke vstupu nováčků a setkává se s takovým účinkem, že i tvrdošíjnému skeptikovi uklouzne mrzuté doznání, že »konečně snad přece je v tom něco«.

Abychom mohli oceniti, co je to »něco«, a abychom porozuměli, proč je Křesťanská Věda i Nová Myšlenka po své therapeutické stránce tak podivně shnětena z úspěchu a nezdaru, je nutno poučiti se o pokroku, k němuž dospěl naprosto jiný typ ducholéčitelů — lidí vědeckého temperamentu a výcviku, jejichž úsilí neslo se k tomu, aby vybudovali psychotherapeutický systém, který by byl založen nikoliv na mystické spekulaci, nýbrž na exaktních vědomostech. A skutečně, kdyby nebylo těchto lidí, byla by bývala psychotherapie — zejména pravé ponětí o jejím účinku — ještě hodně dlouho tam, kde se nalézala v šerých dobách Mesmerových. Zatím co jiní utonuli ukvapeně v domněnkách, zpytovali tito badatelé klidně dále, činili své pokusy i pozorování, a ačkoliv bylo jich počtem poskrovnu a pracovali poměrně jen krátký čas, urazili již pozoruhodně znamenitou cestu ve vystižení processů psychotherapeutických a mohli ducholéčbě vykázati v lékařské praxi její patřičné místo.

Práce těchto zpytatelů, kteří jsou známi technickým názvem psychopathologů čili badatelů, kteří zkoumají abnormality v duševním životě, počaly asi před třiceti lety, a to soustavným vyšetřováním hypnotických fenomenů, k nimž Liébeault upoutal vědecký interess tím, že demonstroval jejich therapeutickou beznaději. Byly zřízeny dvě pokusné ústředny: první v Nancy pod dohledem samého Liébeaulta, druhá v Paříži v asylu salpêtrièrském, kde tehdy sloužil věhlasný dr. Charcot. Na obou těchto místech bylo záhy zjištěno,

že suggesce — nehledě nikterak k její moci léčivé — může vyvolati mimořádné účinky na lidský organism, užije-li se jí v hypnotickém spánku (trance). Může vážně pozměniti process vyživovací, cirkulační a trávení; může způsobiti dočasnou ztrátu schopnosti zrakové, řeči, sluchu, citu i pohybu; a je s to přivoditi naskočení puchýřů, oteklin, osutin atd. na těle uspaného subjektu. Mentální apparát byl jí nanejvýš pozoruhodně dotčen, neboť za hypnosy mohli se pacienti rozpomenouti na takové příběhy ze svého dávného života, které naprosto již vymizely z jejich bdícího vědomí, a co ještě více překvapuje, byly-li hypnotisovaným vnuknuty ve spánku pokyny, které žádaly na nich vykonání určitého činu v jistém čase v budoucnu, uposlechli tito lidé takovýchto »pohypnotických« příkazů přes to, že vzbuzeni z hypnosy nevěděli ničeho o vnuknutých pokynech, které přijali.

I zdálo se, že lze zcela důvodně usuzovati, že v člověku existuje daleko těsnější vztah mezi tělem a duší, nežli se před tím myslilo, a že je možno — díváme-li se ve světle účinků hypnotické suggesce na fysiologické processy — že mnohé nemoci zdánlivě svým charakterem fysické mají svůj původ v nějaké poruše psychické, a že tudíž je možno léčiti je prostředky psychickými. Potvrzení této theorie nedalo na sebe dlouho čekati. Mezi salpêtrièrskými pacienty nalézal se jistý počet obětí hysterie, kterážto nemoc byla považována původem svým spíše za fysickou než za duševní, a to proto, že při ní převládaly příznaky jako křeče, ochrnutí, svíjení, a následkem tohoto názoru setkávala se její léčba s malým úspěchem. Hypnosou hysterických pacientů a hypnotickým vzbuzením vzpomínek z jejich minulého života mohl dr. Charcot se svými druhy umístiti zdroj jejich utrpení v událostech dávno již zapomenutých — v obavách, žalu atd. — kteréžto jakýmsi záludným způsobem vyšinuly nervový systém z obvyklých kolejí a tím přivodily hysterické záchvaty.

Demonstrovavše takto přesně psychickou povahu jedné nemoci a naučivše se na tomto případě, jakou cenu má hypnotismus nejen pro diagnostické, nýbrž i pro therapeutické účely, rozšířili badatelé pole svého pátrání a postupem času odhalili, že je vedle hysterie ještě řada chorob, které pocházejí rovněž z psychických poruch toho či onoho druhu. Znepokojující příčina, kterou pacient kdysi zažil, mohla již dokonale prchnouti z rozpomínky trpitelovy, a přece se ochotně vynořila v hypnose, jako by v jeho paměti existovala pod prahem vědomí, odkudž pacienta neustále sužovala, aby tak vyvolala

všelijaké neutěšené fysické i duševní symptomy. Ve všech takovýchto případech se ukázalo, že suggesce dovedla přivoditi vyléčení, ač řádné therapeutické methody pomohly buď málo, nebo docela nic. Ale, co je nejdůležitější, bylo taktéž zjištěno, že působivost samé suggesce závisela často na přesnosti, s jakou byla učiněna diagnosa a s jakou bylo tajemství, psychická příčina nemoci, vyneseno na světlo. Suggesce by nijak nepomohla, kdyby tak zv. »dissociace« zašla tak daleko, aby zavedla do nervových buněk ničivé změny, činíc z nemoci pouze »funkční« chorobu »ústrojí« (organickou). Neboť — jak psychopatholog uznává — za existence jakékoliv organické nemoci, ať původu kteréhokoliv, je suggesce bezmocna, nebo v nejlepším případě budí se jen jako pomůcka k její léčbě pomocí fysiologických, chemických a chirurgických method.

Naproti tomu psychopathologové seznali, že »dissociační process« bývá velice často provázen příznaky, které se přesně podobají symptomům organických chorob, obzvláště u pacientů, stižených hysterií. Některé hysterické chorobné jevy lze na příklad velice snadno považovati mylně za tuberkulosu plic nebo jiných orgánů, nebo může vzniknouti domněnka o existenci nádorů v břiše nebo v životě, nebo o střevní zácpě, a je-li pacient náhodou ošetřován lékařem, který není obeznámen s nesčíslnými útvary, v nichž se hysterie může objeviti, je jisto, že bude učiněna chybná diagnosa, a to přečasto s tragickými následky, které by byly odvráceny, kdyby byl býval rozpoznán pravý stav poruchy a kdyby bylo bývalo vzato útočiště k psychotherapii. Jak vytknul dr. Pierre Janet — jeden z nejpřednějších žijících psychopathologů — ve svých přednáškách, které měl asi před rokem na harwardském lékařském učilišti, je nemožno spočítati všecky neprospěšné a zbytečné operace, které byly podniknuty za účelem vyléčení chorobných stavů, jež takřka volaly po ošetření suggestivní therapií.

Již za časného stadia svých pokusů přišli badatelé v Nancy ještě na něco zvláštního, že totiž se může někdy s prospěchem užiti therapeuticky suggesce úplně bez hypnosy. To vedlo obratem ruky k objevu, že každý člověk je více méně suggesci přístupný a že následkem toho může na něm býti uplatněna soustava nehypnotické ducholéčby, spočívající na vědecké znalosti suggestivních zákonů, jež vypracovala bedlivá psychologická analysa. Američan se musí radovati z toho, že za určení těchto zákonů děkuje svět ponejvíce pátrání amerického psychopathologa z Brooklinu v Massachussets dra Borise Sidisa, jehožto kniha »Psychologie suggesce« je nepostrá-

datelnou nutností k jasnému porozumění tohoto předmětu. Proto již nepociťují v dnešní době lékařové duševních nemocí nezbytnost užívati hypnotismu v takovém rozsahu, jako za času Liébeaultova neb Charcotova, ale působí přímo na bdící vědomí svých pacientů, vtiskujíce mu obratně therapeutickou suggesci, a to za pomoci method, které se odstiňují podle zvláštností každého jednotlivého případu. Ba jsou též někteří lékařové oboru psychotherapeutického, náležející k vědeckému typu — asi jako Dubois z Bernu — kterým se zdá užívání hypnotismu naprosto neprospěšným. Většina lékařů však se k němu uchyluje ve větší nebo menší míře, zvláště za účelem diagnosy, neboť jest jejich zkušeností, že jenom prostřednictvím hypnosy — nebo spřízněné methody, známé pode jménem »hypnoidisace« — je možno dostati se k duševním stavům pod prahem vědomí, kde často v skrytu dřímají příčiny nemoci, o jejížto vyléčení se jedná. Všichni vědečtí psychotherapisté, ať si pomáhají hypnotickou nebo nehypnotickou suggescí, jsou za jedno v tom, že přiznávají suggesci určité meze, a že je nezbytno, aby se suggerující lékař okul důkladně v těchto mezích psychologickými principy, kterými se působivost suggesce řídí, neboť jen tak je schopen upotřebiti suggesce s určitým zdarem.

V tom záleží veliký rozdíl mezi vědeckou psychotherapií a ducholéčbou, praktikovanou Křesťanskou Vědou a Novou Myšlenkou. Kde tato dvě hnutí sklízejí úspěch, tam zaň vděčí — stejně jako psychotherapisté vědečtí — vlivu suggesce. Kde jest jim údělem zklamání, tam je nezdar následkem toho, že neznalecky léčí nemoci, které nesnesou suggestivního ošetření, anebo toho, že v případech, kde možno provozovati léčbu suggescí, postrádají oné vyškolenosti, která by je uschopnila zárodku choroby, a k jeho udušení tou či onou z různých method, jež jsou vlastní jen vědeckému praktikovi. Na štěsti pro ně — a pro jejich pacienty — dostačuje často suggesce — i když nemá za vůdce vědeckou znalost — sama o sobě k tomu, aby vykonala očividně zázračnou léčbu. Vše, čeho je v takových případech potřeba, je: vštípiti nemocnému hluboké přesvědčení, »živou víru«, že se uzdraví.

Křesťanská Věda a Nová Myšlenka vdechují tuto víru tím, že appellují na náboženskou stránku lidské povahy zdůrazněním dobrotivosti boží, jakož i tím, že ve svých přívržencích pěstují soustavně ducha dobré naděje, útěchy a srdnatosti. Pokud dovedou vzkřísiti tyto činitele, nezáleží se stanoviska lékařského nic na tom, jak pochybené jsou snad jejich doktriny. Ať jsou správné nebo

vadné, je výsledek stále týž, totiž: suggestivnost vyznavačova je zvýšena až ke stupni, kdy se stává zvláště přístupným léčivým ideám a, trpí-li pouze nějakou »funkční« poruchou, může se z ní úplně zotaviti. Ovšem hrozí vždy nebezpečí, že jeho nemoc je snad organická místo funkční, v kterémžto případě — byť by jeho víra byla sebe skálopevnější — octne se konečně ve stavu horším, nežli byl jeho stav počátečný.

Snahy odvrátiti toto nebezpečí a zároveň těžiti při tom z therapeutické síly, která tkví v upřímném náboženském přesvědčení a která se osvědčila v Křesťanské Vědě a v Nové Myšlence, měly v zápětí nedávný vývin nového systému ducholéčebného, totiž tak zv. hnutí Emmanuelova. Objevilo se na obzoru se dvěma episkopálními duchovními v Bostonu, drem Elwoodem Worcestrem a drem Samuelem Mc Combem, muži nejen theologicky, nýbrž vůbec vědecky vzdělanými, kteří cítili v psychotherapii pole, na němž může lékař i kněz pracovati ruku v ruce. Zajistivše si sympatickou součinnost některých neurologův, otevřeli na podzim r. 1906 při svém kostele kliniku, která od té doby pracuje skoro nepřetržitě, a ošetřují pacienty, kteří k nim přicházejí nejen z Bostonu a obcí sousedních, nýbrž ze všech končin amerických.

Nicméně hned od počátku odmítali léčiti osoby, o jejichžto chorobách dokázal vědecký výzkum, že se vymykají léčbě suggestivní. Každý pacient, který k nim zavítá, musí se především podrobiti odborné lékařské prohlídce a shledá-li se, že jeho choroba je takového rázu, že vyžaduje léčení pouze lékárnického nebo chirurgického, je odkázán ihned na patřičné místo. Tím se ovšem odlišuje dílo dra Worcestra a Mc Comba od práce ostatních náboženských léčitelův, ale tito mužové ospravedlňují snadno i se stanoviska náboženského svoje zvláštní počínání: »Nejnábožnější pracovníci na tomto poli,« vysvětlují, »pochybili svou domněnkou, že Bůh může léčiti jen jedním způsobem, a že v užívání fysických prostředků se zračí nedostatek víry. To je absurdní. Bůh léčí mnohými prostředky. Užívá slunečního světla, ozdravujících a výživných substancí, vody a vzduchu. Zcelení zlomené kosti nebo obnovení kolotání krevního ve zchřadlém údu je právě tak Jeho dílem, jako vzkříšení raněného ducha. V používání suggesce není žádné zvláštní piety. Viděli jsme, jak se souchotinář vrátil k životu odpočinkem, čerstvým vzduchem, vydatnou stravou a laskavým zacházením, a pozorovali jsme ještě nápadnější osvěžení z jiných chorob důvěřivou nadějí a proneseným

slovem, ale nikdy jsme necítili, že toto bylo nutně více dílem božím než ono.«

Proto obmezují dři Worcester a Mc Comb sféru své působnosti jenom na ošetřování »nervově a morálně onemocnělých« a hledí své pacienty vyléčiti tím, že v nich pomocí náboženského přesvědčení vzbudí důvěřivou víru v konečné vyhojení a že jim vštěpují proti nemoci, kterou trpí, sílu ze suggesce, které dovedně používají. Daří se jim v tomto díle tak výborně, že se již i jiní kněží chopili téhož podniku a zařídili náboženské kliniky v takovém počtu, že hnutí Emmanuelovo — ač mladé — uhájilo si vynikající posice v psychotherapeutických systémech. Je ovšem mnoho lidí, kteří v něm vidí něco více, než pouhou ducholéčebnou soustavu a hledí na ně jako na hlasatele velikého spirituálního obrození a jako na nástroj, připravující cestu myšlence a širšímu poslání církevnímu, nežli jaké platilo od doby prvotního křesťanství až do dneška.

S druhé strany zase setkalo se s trpkou opposicí, a to jak v církvi, tak i mimo ni, a jest obviňováno z radikální, zbytečné a škodlivé odchylky od pravého úkolu křesťanského duchovenstva. »Jen ať si klérus hledí spásy lidských duší« — volají kritikové — »a ponechá lékaři léčení lidského těla!« »Felčarové«, »šarlatáni« a »dryáčníci« jsou pouze sporé ukázky epithet, která se hrnou na hlavu Emmanuelských praktiků, a stav lékařský důrazně protestuje proti tomuto hnutí a tvrdí všeobecně, že jediné lékaři má býti dovoleno užívati suggesce k účelům therapeutickým. Ačkoliv je tento protest plně odůvodněný, má přece velice zábavnou stránku, poněvadž naši lékařové — až na některé vzácné výjimky — povážlivě opomenuli těžiti ze psychopathologických objevů, a tím, že se k nim chovali s pohrdavou lhostejností, jsou sami zodpovědni za to, že se dařilo rozvoji nevědeckých systémů ducholéčebných. Práce takových badatelů, jako dra Sidisa a dra Mortona Princea, na jejichžto příspěvky k vystižení schopnosti a hranic suggestivní therapie může býti Amerika hrda, byly zúmyslně ignorovány přes to, že lékařské bratrstvo již dávno mělo shledávati v léčebných výkonech Křesťanské Vědy a Volné Myšlenky popud k tomu, aby studovalo a zužitkovalo psychotherapii na svůj vlastní vrub. A tak zůstal Emmanuelovu hnutí úkol galvanisovati lékařstvo k připožděné činnosti, a ve zřizování psychopathologických nemocnic, klinik, jakož i v zavádění psychopathologických stolic na lékařských školách máme patrný důkaz rozbřesku nové a moudřejší éry medicinské práce. Za to si jistě zaslouží dři Worcester a Mc Comb nejvřelejších díků nejen svých

podpůrců, ale i těch, kteří jim odporují; dále také za to, že proklestili cestu uznání, že pravá náboženská víra fysicky oživuje. A přece zase nutno v konečném rozboru vytknouti, že hnutí, kterému tito dva muži stáli kmotrem, jest jakožto léčebný systém plno povážlivě nebezpečného ohrožení lidské společnosti.

Nebude kdy dosti důtklivě pamatováno toho, že není nikdo skutečně kompetentním k psychotherapeutické praxi, není-li důkladně obeznámen se zákony suggesce a dissociace, jak je odhalili psychopathologové, a že se musí pečlivě vycvičiti v methodách psychické diagnosy. Jinak se pouze náhodně cestou břídilství, a jistě, byť by měl nejlepší úmysly na světě, dopustí vážných poklesků. Je samozřejmo, že nelze v Americe nijak tomu zabrániti, aby kněz — psychopathologie sebe neznalejší — zlíbí-li se mu, zaváděl do své církve Emmanuelské hnutí, které nepochybně bylo namnoze již osvojeno praktiky, kteří nemají k vědeckému použití suggesce lepší kvalifikace nežli léčitelé Křesťanské Vědy a Nové Myšlenky.

Co se týče budoucnosti psychotherapie, tu je nemožno odvážiti se nějaké určité předpovědi. Je pravděpodobno, že dnešní změtený a neuspokojivý stav věcí ještě po nějaký čas potrvá. Ale je pouze rozumné očekávati, že v poměru, v jakém se světem všeobecněji prolne vědomost o zákonech, mohutnosti a mezích suggesce, budeme slyšeti stále méně a méně o různých nevědeckých a polovědeckých systémech, které buďto vymizí nadobro, nebo budou tak modifikovány, že pak budou moci lépe sloužiti humanitě.

Theodor Mommsen.

$^{30}/_{11}$ 1817—1903 $^{1}/_{11}$.

G. J. — »Nemohl jinak žíti a cítiti nežli v celku lidského vývoje, t. j. ve státě; a vždycky jako učenec i jako člověk cítil se občanem státním,« — napsal Mommsen ve svých Rede und Aufsätze, které, ač jím neuspořádány a nevydány, nenesou tedy pečeti jeho tak vyhraněné individuality, jsou jakýmsi privatissimem jeho o Leibnizovi a tato slova lze plně obrátit naň, jak se nám jeví z knihy L. M. Hartmanna Theodor Mommsen, autora dějin středověké Italie a předsedy spolku vídeňského pro pořádání lidových přednášek. Práce tato nechce býti ničím více než obšírnějším referátem a výtahem z knihy jmenované, místy dovolím si přidat několik osobních poznámek, jak pro projádření osobního názoru na knihu Hartmannovu i osobnost tak význačnou, jakou nesporně jest Mommsen.

Kniha sama vyšla napřed v »Biographisches Jahrbuch und Deutscher Nekrolog«, odkudž s povolením A. Bettelheima otištěna a vydána samostatně, doplněna byvši a opravena u Friedr. Andr. Perthesa v Gothě 1908. Dělí se ve dva nestejné díly; strana 1—159 obsahuje životopis Mommsenův, od strany 161—254 otištěny jsou Mommsenovy novinářské články z r. 1848, jež uveřejnil jako redaktor v »Schleswig-Holsteinsche Zeitung«, pokud nebyly uveřejněny v sebraných spisech; na straně 255—9 otištěn otevřený list Mommsenův redaktoru »Nationu« dru Th. Barthovi: »Was uns noch retten kann«.

Vlastní životopis, nebo, jak praví Hartmann, »biografická skizza«, poněvadž »životopis Mommsenův musí býti teprve napsán«, se dělí v sedm kapitol. Prvá líčí nám Mommsenovy Lehrjahre, II. Wanderjahre, III. vznik a kritiku díla Römische Geschichte, v níž nejlépe poznáváme Mommsena vědeckého pracovníka, a která jest též asi vrcholem knihy; IV. předvádí M. jako akademika a věde-

ckého organisátora, V. jest studií o právnických spisech, VI. snad nejosobnější, seznamuje s Mommsenem politikem, a poslední dává nahlédnouti do vnějšího života a na samou osobnost Mommsenovu.

Jest třeba připomenouti si leccos z politické i kulturní historie Německa, vlastně Pruska. Mnohé připomněl Hofman ve své stati o Bismarckovi a jeho historiku M. Lenzovi, kterážto stať otištěna v tomto časopise 1902; stať ona otištěna v Č. Č. H. 1903; obě v Sebr. Sp. I., 304—336.

Pozorujeme-li politický vývin Německa, vidíme to, co u nás nebylo, nebo snad jen slabý záblesk v době Josefa II., a nebude. Vývin a vlastně Německo samo ne malou částí vytvářeli němečtí kathedroví učenci. Nemluvě o filosofech, z nichž nejznámější jest Fichte, jehož »Řeči k německému národu« burcovaly nejen berlínské, ale vůbec německé ospalé svědomí v době Napoleonské a kteráž řada ukončena Poláko-Němcem Nietzschem; jsou to hlavně historikové, kteří s celou vehemencí vlastních osobností vrhali se v proud a hlásali onu nadřaděnost německé kultury.

Vezměme programovou práci olympicky klidného Rankeho »Die grossen Mächte«, kterou psal on na výsluní své vědecké výše, když se byl vrátil z Italie, vypracovav své »Geschichte der Päpste«, a v níž klíčivě obsaženy všecky jeho práce, a vezměme stejnojmennou práci jednoho z jeho epigonů, jak se sám nazývá M. Lenz — a přimysleme si mezi doby jejich sepsání 1833—1900 patřičná jména — Sybel—Treitsche—Mommsen a vidíme celý vývoj nynějšího Pruska, jejž jediný se nebál nejen domyslit, ale i hodně provést — »nejlépe a nejvíce nenáviděný« Bismarck.

Hned v čele stati jsem citoval slova Mommsenova o Leibnizovi, která, jak hned pověděno, lze plně dáti jich auktoru, synu dosti bídně žijícího šlesvického pastora, narozenému 30. listopadu 1817 v Gardingu, kde prožil ve farské zahradě svá chlapecká léta, z nichž mnohé nám dopoví kniha jiného, ne sice pastorského chlapce, ale pastora Frensena »Hilligenlei«. V tomto zákoutí, kde pozdější historik římského politického a právnického života poznal »lásku svobodných a intelligentních sedláků k sebevědomé neodvislosti a jejich odpor proti dánské nadvládě«, sesílily »zárodky politických názorů Mommsenových. Stipendiem umožněno jemu i bratru Tychonovi, aby se stali žáky altonského Christianea, kde přes to, že i mimo školu působili na oba bratry zvyklé klidu a vážnosti otcovského domu mnozí mužové i ženy, bylo oběma nějak stísněně a obzvláště staršímu

Theodorovi »připadalo velkoměsto, v němž se cítil osamělý, pusté a hluché«. Proto utíkal asi ve volných chvílích, ať v myšlenkách, ať ve skutečnosti, do ztichlé, zvážnělé zahrady, v níž tak dobře se probíralo ve verších Goethových a Schillerových, kterýmž, obzvláště tomu, podlehl snad ani ne tak obsahově, jako stylově.

Opustiv po dokončeném studiu 6. dubna 1838 s bratrem Tychonem Christianeum, dal se zapsati 4. května 1838 na právnickou fakultu kielské university, v jejímž sboru, byť nebyl veliký, přece byli v tehdejších letech učenci, dosáhnuvší později velké proslulosti, jako kameralista G. Haussen, Otto Jahn, pozdější takřka ne-li přítel, tedy aspoň inspirátor nejednoho díla, kritik G. Waitz, I. G. Droysen; ale přes to, píše v pozdějších letech, kdy dýchal úctou k italskému epigrafiku Bart. Borghesimu, »mi nebylo přáno ve studentských letech vejíti do styku s muži, kteří by mi imponovali«. Dokonav studia a nemaje jiného zaměstnání, stal se učitelem v soukromém dívčím ústavě v Hamburku, až mu 1844 umožněno dvouročním stipendiem 300 tolarů ročně, aby se vydal do Říma a stal se členem Gerhardem, Niebuhrem a Brunsenem založeného »pruského« archaelogického institutu. A tak jsme přešli z Lehr- do Wanderjahre, jejichž římský oddíl jest »krásnou studentskou dobou« mladého adepta vědy, horlivě studujícího musea a zříceniny ve společnosti Hettnerově odpoledne a večer trávícího v tělem i duší zpřízněné společnosti v některé osterii. Horlivě účastnil se debatt institutu, vystupuje ostře »proti jesuitovi Secchimu, jehož vědecká nepoctivost jej dráždila«.

Plán o vydávání díla »Corpus inscriptionum Latinarum« ztroskotal pro strach Berlínské akademie z přílišné nákladnosti a tak odhodlal se Mommsen v souhlase s Borghesim prozkoumati epigrafické památky Neapolska, které kromě toho, že byly bez jakéhos takéhos uspořádání, byly též promíchány padělky. Ve společnosti numismatika Friedländera a dra Schradera konal obtížnou, ale přece humoristickými příhodami zjasněnou cestu, v níž věnoval pozornost též lidu, jeho nářečí, zvykům, krojům i povaze.

Vykonav cestu po pobřeží Adrie, odešel k Borghesimu, a od něho do Berlína, aby znova se pokusil získati akademii pro vydávání nápisů. Znovu naděje ztroskotány. Leč nebylo kdy oddávat se pessimistickým myšlenkám. Starosti o hmotné zabezpečení a jaro r. 1848 »kategorickým imperativem povinnosti volalo nejlepší lidi Německa ve službu vlasti«. V dómě svatopavelském ve Frankfurtě zasedal sněm, do něhož měli býti obesláni zástupcové veškerého Německa,

a Mommsen poslechl volání a to »byly měsíce bohaté prací«. V redakci »Schleswig-Holsteinsche Zeitung« usilovně pracoval, poučoval své rodáky o úlohách parlamentu a radil, jaké muže jest vyslati do parlamentu. A zde byl Mommsen jen obdobou našeho Havlíčka, ovšem ve smyslu německém, ne rakouském. Snad nezvyklé, ale zdá se mi tak přilehlé, když jsem pročetl v příloze otištěné články z této politické a žurnalistické kampaně. Zdá se mu nejdůležitějším »volit zástupce Německa a ne zástupce provinciálních, případně stavovských zájmů«, »zde musí občan občana voliti, kdo cítí, že jest občan, bude míti na zřeteli jen politický význam a jen šosák bude pomýšleti na osobní zájmy«. Varuje spoluobčany: »Chraňme se stoupenců bureaukraticky policajtského státu, varujme se mužů, jejichž v kancelářském prachu zmrtvělou duši nelze zmládnouti, varujme se všelijakých konferenčních, justičních a podobných radů, raději někoho, kdo není ničím, než takové pány«, chce muže, »kteří by byli známí jako dlouholetí hlasatelé nového evangelia, muže zásad, kteří by v různých částech Německa tvořili ducha«, »kandidáty, kteří by požadovali všeobecné činné volební právo a jistou centralisaci«, »za každou cenu jednotu Německa«, a zde poprve vystupuje pruský, ne Bismarckovský moment. »My ostatní Němci potřebujeme Pruska více než ono nás.« Doporučoval volbu Dahlmanna, Jordana, leč neporozuměno mu a on znovu zklamán opouští vlast s pocitem hanby a utíká do Frankfurtu, kamž dostává zprávu, že je ustanoven od konce září 1848 professorem jurisprudence v Lipsku s platem 400 tolarů ročně.

I v tomto duševním ohnisku Německa »idylla práce a přátelství rušena mrzutou politikou«, jejížto následky vyhnaly Mommsena z Lipska, když »osmělil se míti jako professor (u nás se též »takový professor« něčeho odvážil) tolik troufalosti a samostatnosti«, že sepsal 23. srpna 1850 adressu k ministru von Pfordtenovi, v níž odsuzovány partikularistické závěry saské komory a »odvážný professor« odešel do Curychu, do jehož úzkého života nebylo možno se vpravit, až uprostřed starosti o domovský list potřebný ku zdávkám, jehož vydání pro politického provinilce jak dánskou tak saskou vládou stigmatisovaného ztěžováno, dostal v létě 1854 povolání na Vratislavskou universitu. Hlavní bylo, »že byl v Prusku«. Ve Vratislavi samé shledal jen »copařství, ospalost a plebský partikularismus«, nebyl tedy ani zde Mommsen u cíle svého putování. Toto ukončeno, když na podzim r. 1857 povolán do Berlína s platem 1500 tolarů. A tak nehledě ke dvěma snad náladovým, snad z nějakého

nezdaru vzniknuvším pozdějším úmyslům odejíti z Berlína jednou zpět do Lipska 1874 a dříve 1868, kdy chtěl odejíti na universitu do Götting, leč po obakrát, dík přátelům, zůstal úmysl jen úmyslem a Mommsen zůstal na universitě v Berlíně, s níž jeho jméno a činnost věčně spojena zůstane. A tím ukončeny Wanderjahre a začala léta práce organisátorské, učitelské a léta, kdy pracovány vlastní práce dějepisné, právnické i vydavatelské.

Náhodě, že i jej »v Lipsku chytla dětská nemoc mladých professorů, že chtěl širšímu obecenstvu v Lipsku přednášeti«, děkujeme za vznik nejsubjektivnějšího díla: »Römische Geschichte«, o jehož sepsání byl Mommsen požádán svým pozdějším tchánem nakladatelem K. Reimerem a druhým nakladatelem Hirzelem.

A velikost krásné této, bohužel neukončené knihy, a zároveň velikost jejího auktora jest (předmluva k I. dílu) v »důsledném provedení vývojově dějinného pojetí, které vedlo jednak k tomu, že rozličné stránky národního života jednotně a souvisle zkoumány a podány, jednak že ukázal, jak vůdčí myšlenky historicko-induktivního vývoje ukazují analogii s vývojem, jejž pro dějiny organického světa vyjádřil Darwin«. A tento Mommsen vyšedší z Kanta, filosofa stálých hodnot, přešedší k Darwinovi, »žije ve svém díle, nevznáší se nad politickým snažením, jako duch nad vodami, on je v něm a k tomu s jakou vášní«, pravil o jeho díle Gutzkov; posouzený to sám doznal, napsav v odvět na posudek Prellerův: »Dějiny, jež píši, prožívám se vší vášní, jíž jsem mocen, to je samo sebou srozumitelné, jinak bych nebyl velkým historikem; neboť jest na čase, aby ti, kdož jako já dějiny prožívají, odložili ono pošetilé sine ira et studio, a začali chápat, že se dějiny ani neděly, ani napsány býti nemohou s láskou a nenávistí«, neboť úloha historikova jest »vylíčiti postupně rozvrstvení národa jediné země, aby pokud jen možno shledány byly stopy vzrůstu od nedokonalé k dokonalé kultuře a potlačení méně kultury schopných, nebo méně vyvinutých kmenů národy výše stojícími (R. G. I. 8.), neboť »prvky nejstarších dějin jsou národní jednotliviny — kmeny« (ib. 9.); a proto tento boj o bytí, »dokázaný na boji národů, vede k přežití jen života nejschopnějších«. »Pravé dějepisectví nehledí tedy sestaviti pokud možno nejzevrubnější deník světa, ani zrcadlo mravů; ono hledá výšiny a rozhledy a ze šťastných míst šťastných hodin podaří se mu shlédnouti neměnitelné zákony nutnosti, stávající věčně jako Alpy, a podaří se mu shlédnouti rozmanité vášně, jež krouží kol lidí, nechávajíce je však nezměněny.«[1]

[1] »Die Schweiz in römischer Zeit«, Mitteilungen der antiq. Gesellschaft in Zürich. Band IX, 2. Abt., 1. Heft.

I jemu »jsou dějiny minulých století učitelkou přítomných, leč ne v tom obvyklém smyslu, jenž chtěl by společenské poměry (Konjenkturen) přítomnosti převésti na zprávy o minulosti a z těchže politických poznatků a předpisů by chtěl vybrati příznaky a jen pro určité případy se hodící léky, nýbrž poučnou jedině v tom pozorování starších kultur a hlavně organických podmínek civilisace, která objasňujíc věčně stejné základní síly v jich věčně odlišném složení, nabádá vždy tím více k samostatnému přetvořování než k bezmyšlenkovitému napodobení. V tomto smyslu jsou dějiny Caesarovy a římského císařství, jak při vší nepřekonatelné velikosti tvůrce, tak při vší dějinné nutnosti díla v pravdě ostřejší kritikou moderní samovlády, než jakou by dovedla lidská ruka sepsati. Dle téhož přírodního zákona jest nejnepatrnější organismus tak nekonečně více než nejumělejší stroj; jest každé, byť nedokonalé zřízení, ponechávající množství měšťanů pole sebeurčení, nekonečně více než nejgeniálnější a nejlidštější absolutismus, poněvadž ono jest něco vývoje schopného, tedy jest živoucí, kdežto tento jest to, co vskutku jest — mrtvola. Tento přirozený zákon osvědčil se také na absolutní římské vojenské monarchii a potvrdil se tím úplněji, když ona z geniálních popudů svého tvůrce a za odloučenosti ode všech podstatných zápletek s cizinou se čistěji a volněji vyvíjela než leckterý podobný stát. Pozdější knihy povědí a Gibbon již to dávno pověděl, že Caesarem počínaje, rozšiřována římská bytost jen vnějšně a to jen mechanicky, kdežto uvnitř právě jím úplně zakrněla a odumřela. Byť i v počátcích vývoje a především ve vlastní duši Caesarově vládl luzný sen sjednocení svobodného národního vývoje, poučil již režim velenadaných císařů Julského rodu strašným způsobem, pokud jen možno držeti vodu a oheň v téže nádobě.

Dílo Caesarovo bylo nutné i prospěšně, ne protože přineslo, nebo snad mohlo přinésti požehnání, nýbrž že absolutní monarchie byla logicky nutné zakončení republikánsko-konstitutionálního zastoupení úplně odvrácené národní organisace a proti zákonnému zřízení, jež ve vývoji téměř půltisíciletí uzrálo v oligarchický absolutismus a jež bylo nejmenší zlo v antickém světě, úplně na otroctví spočívajícím.« (R. G. III. 457—9.)

Toto místo jest odpověď Mommsenova všem, kteří jej pokládali za ctitele heroů, uchváceni jsouce uměleckostí díla, »jež se zapřením psáno a jež se sebezapřením jest čísti«. Dílo zůstalo torsem, poněvadž spisovatel »necítil více vášně, vyličiti smrt Caesarovu«,

»zůstalo ležeti«, neboť bylo třeba se postaviti v čelo podniků všeobecně potřebných, jimž dal pečeť své individuality.

Bylo třeba organisovat vědecké podniky, neboť »také věda má své sociální problemy, jako soustátí a velkovýroba i veliká věda není konána, nýbrž vedena jedincem« a »stát musí k tomu povolanými orgány, akademiemi, přispěti, neboť tyto úlohy přesahují duševní i hmotné síly jednotlivcovy«. A tak pod vůdcovstvím jeho za přispění mnohých přátel a později hlavně žáků vydány ony veliké sbírky: »Corpus inscriptionum Latinarum«, »Auctores antiquissimi«, obsahující spisovatele přechodní staro- a středověké doby, »Corpus papyrorum«, jež vydány kartellem napřed německých, později všech akademií kulturních národů, poněvadž veškeré plány toho obřího ducha v malém těle přesahovaly síly i všech akademií německých.

A zase bylo jíti dále na předsevzaté dráze, čekal život státní, aby byl propracován, což se stalo v díle Römisches Staatsrecht, »které bylo pokusem vylíčiti každou instituci jako člena celku jak v jeho zvláštnostech, tak v jeho vztahu k organismu vůbec«. Provevedení této úlohy znamenalo «příčný pohled na život římský, jak Römische Geschichte skýtaly pohled podélný«. Nejdůležitější část tohoto díla byl díl III., jehož prvá část líčila vznik a základy římanství, v ní ostře a jasně naznačeny kategorie, v nichž se pohybovaly římské dějiny, tak zřetelně, jak se mohly jeviti tomu, kdo je pozoroval zorným úhlem několika tisíciletého vývoje; druhá část třetího dílu líčí senát a všecky jeho funkce, a to tak, že zase jasně vyniká, kterak formálně juristicky skutečně spoutaná magistratura vládla, až senát se stal spolusuverénem princepsovým.

Po dokončení Státního práva a vydání »Nástinu římského státního práva« 1893 vydal 1899 »Trestní právo«, jež mohl vydati jen tehda, když se směl opřít o své státní právo, kterážto úloha stížena nejen tím, že posud nebylo ani trochu vědecky zpracovaného římského práva, ale hlavně v tom, »že římského trestního práva jako celku ani není« (Strafrecht 216) a Mommsenovi se jednalo »o vymezení trestního práva jako mravního práva ve význačném smyslu«, tedy o to, co ani Římany neprovedeno a to je příčina, že v tomto díle stáří dal se Mommsen nezvyklou cestou, vyšel od filosofických odůvodnění. Tento filosofický tón proráží hned při vymezení pojmu trestního práva, jež jest vlastně »mravní povinnost, jejíž dodržení stát předpisuje«. Srovnáním trestních zvyků různých národů došlo se výsledku, že »již mravní podklad trestního práva přináší sebou jistou podobnost jak lidských povah, tak lidských zločinů

všech národů a dob. Leč trestní právo jest proti tomu ještě více než kterékoli jiné obory odvislé jak od individuality samotného národa, tak od vůdčích duchů jednotlivých epoch«. (Ibid. 530.) »Mravní zákon jest vývoji národů přiměřené vlnobití ve vzrůstu i klesání, trestní zákon jest na vnějších podmínkách závislá summa časově od veškerenstva připnuta k jednotlivému mravnímu příkazu«. (Ibid. 523.)

Vycházeje ve Státním právu z dokonalého imperia, vycházel v trestním právu z domácích zvyků rodových, vojenského práva a jmenovitě z magistrátního omezování (koercition), které v základě jest protivou trestního práva, ačkoliv toto z onoho vyšlo.

Trestním právem ukončen okruh děl, zabravších dobu půlstoletí práce, která ve všech oborech až na nepatrný IV. svazek »Římských dějin« byla plná, netrpící mezerami.

Mommsen historik, právník, organisátor a vydavatel stojí před námi. Nemožno vypočísti jeho práce, neboť jen jejich výčet bylo by malé pojednání — bylo jich 1513. Připadá mi jméno, jímž označovali přátelé mladého Taina: »le grand boucherand«; záplava papíru a spousta práce.

Leč Mommsen, bylo to již řečeno hned na počátku, jest myslitelný jen jako částka velikého individua — státu, sám to vyznal při díku za hold složený mu k 80. narozeninám: »Poslancem mě pán bůh nestvořil; udělala mě jím jen nouze; leč dobrým občanem, myslím, jsem byl a zůstanu.« Bylo již shora zmíněno o jeho činnosti novinářské v r. 1848; bylo též pověděno, jaké samostatnosti a odvážlivosti dopustil se »takový« professor proti ministru von Pfordtenovi. Alespoň zběžně o dalších projevech politických.

S hrůzou pozoroval vzrůst junkerů a strany kněžské a tu jda za hlasem svědomí a přesvědčení, jak je vyjádřil v II. sv. R. str. 93. napsav: »V dějinách neznáme velezrádných paragrafů; kdo vyvolá ve státě boj jedné moci proti druhé, je jistě revolucionář, ale také důmyslný a chvályhodný státník«, »dobrá vláda se pokoutných ani zřejmých odpůrců lekati nemusí a nedovede-li vláda říditi běh státu, má každý, kdo má moc, také právo ji svrhnouti«, neboť v tomto případě jest »mravním odporem statných a zbědovaným stavem mnohých vyvolaná revoluce legitimní«, napsal v III. díle téže knihy. Na slavnostní hostině výboru národního shromáždění v březnu 1860 prohlásil, že »třeba se silněji ohraditi přehmatům popstva a junkerství«. Jsa zvolen Hallem a salským krajem za poslance, často zasahoval do debat a mnohdy padla ostrá slova proti vládě a hlavně proti

Bismarckovi, jemuž nemohl odpustiti zájmové politiky a zájmových válek, neboť touto »bellum omnium contra omnes« viděl poškozenou národnost. Ovšem jako Němec cítil povinnost vlastní hřivnou přispěti ve válce proti Francii, kdy na požádání pruské vlády napsal pro italské listy: »La Perseveranza« a »Il Secolo«, dva veřejné listy k Italům, jimž dokazoval, že místo Italie je vlastně po boku Německa a ne Francie. Nedělal to rád, vida v tom zneužívání vědecké autority a vida zároveň, jak tyto listy poškodí mezinárodní vědecké sdružení akademií ku vydání některých podniků; »ale co záleželo v roce 1870 na pracích o nápisech a mezinárodním přátelství?... Jako jednotlivý vojín dá svou ránu, aniž by se tázal, není-li přebytečná, tak činí v podobných dobách každý to, co se mu zdá radno v zájmu vlastní země, nepátraje po dalších následcích«.

Jsa po druhé zvolen do sněmu, přimknul se k straně odštěpenců, stojící proti Bismarckovi pro jeho obrat v hospodářské politice. Zde utkal se s představitelem pruské moci v prudkém sporu, který jej zavedl tam, že stál jak proti velkostatkáři hraběti Kanitzovi, tak proti Bebelovi, mezi nimiž byl jen ten skutečný a mravní, ne však principielní rozdíl, že tento chtěl vydati stát na pospas dělníkům, onen — velkostatkářům. V téže době také projádřil se ohledně otázky židovské v opovědném spise proti v. Treitskému, kdež radil Židům, »pokud možno všechny překážky, jež je dělí od ostatních Němců, odstraniti«, proto, že pak bude moci Německo býti vskutku státem národním a tento »národnostní stát smí každou ránu zasadit, poněvadž umí každou hojit«. Leč všechno to byly jen drobné šrůtky a drobné výpady, jež jaksi připravovaly půdu ostré kritice Bismarckova systému, jež podána na voličské schůzi pro volbu pokrokového kandidáta, v níž »hospodářskou politiku nových proroků« odsoudil jako »zájmovou politiku; zájmovou politiku, která je tím ničemnější, že vede společnými zájmy sjednocené v koalici, aby vykořistila ty, kdož se k nim nechtějí přimknouti. Jest to politika nejen nejsprostších zájmů, nýbrž také — proč bych ji tak nesměl nazvati? — politika podvodu«. Na příkladě objasnil, že »konservativci jsou jen obilní spekulanti a vinopalníci«. Varoval jak před zříceninou státních financí, tak před »Richelieuovým« systemem, »při němž v celém státě jest jen jeden sluha, který smí samostatně robiti« a ostatní nevolní tovaryši.

V dopise voličům šlesvicko-holštýnského okruhu mezi jiným sděloval, že Bismarckovi se ve skutečnosti jednalo o zlomení moci

liberálů, aby pak snáze směl zničiti svobodné obce, volné sdružování a samostatné úřednictvo. »Snad bylo to osudem německého národa, že bylo jej třeba hájiti proti muži, kterého nazval svým ochráncem a částečně stvořitelem.«

15. prosince 1881 ministr v. Putkamer ve velmi útočné řeči odpovídal na Mommsenovu řeč o »nových prorocích«, a když ten pověděl, že řeč netýkala se nijak ministrů, tu dostalo se poslanci Mommsenovi cti, že sám Bismarck 24. ledna 1882 polemisoval proti němu a — obvinil ho z velezrady — poněvadž prý označil vládu jako konstituční domovnictví; ačkoliv se Mommsen hájil, že citovaného názvu o vládě neužil, nechal Bismarck zahájiti proti němu žalobu, poněvadž nazval novou hospodářskou politiku politikou podvodu, a státní návladní při berlínském zemském soudě II. 15. června odsoudil jej k pokutě 600 tolarů. Poukazem Mommsenova obhájce, že boj politických mínění patří před forum sněmovny, spor ukončen, obžalovaný osvobozen, leč žalobci — všemohoucímu ministru — nemohl do smrti zapomenouti jednání ne gentleman-like.

Viděli jsme jej zápasit ve sněmovně, kde činně se chápal politických otázek. Leč odešel ze sněmovny, aby z dálí, ale za to pod větším zorným úhlem pozoroval události a také, aby s tím větším důrazem hlásal svůj odpor a nesouhlas proti nepřístojnostem a uchvacovatelům všeho, co pokládal ať za duchovní, ať za hmotný majetek svého národa. Přišel onen neblahý rok 1897, v němž objevilo se v N. Fr. Pr. památné psaní, které všemu kulturnímu světu tlumočilo fanatickou zášť starce nad hrobem stojícího, jehož vlas zbělel sice ve službách vědy, který však měl vášeň novinářského nebo pouličního demagoga. Snad mu přišla na mysl ona slova ze Zarathustry: »Denn die Menschen sind nicht gleich, so spricht die Gerechtigkeit. Und was ich will, dürfen sie nicht wollen«, když psal ono: »Seit hart! Vernunft nimmt der Schädel der Tschechen nicht, aber für Schläge ist auch er zugänglich«. Lze se jen diviti, jak to mohl napsati on, který byl otcem tak četné rodiny, a otec tak starostlivý; jak to mohl napsati muž, který, ačkoliv »lidskosti v politice přiznával jen ojedinělé a to ještě podružné místo«, přece postavil politiku a lidskost do téže řady. Ovšem Němci uznali tento projev za nešťastný, ale my jim přece v Čechách a na Moravě zavázíme, třebas snad některý chápe naše snahy jako historik. Příčinou špatného pojímání nás a snad našeho boje jsou jistě špatné informace, to dosvědčí každý, kdo vzav do rukou snad též programovou, ale spíše politicko-buditelskou zmíněnou knihu Len-

zovu Die grossen Mächte, čte v ní stranu 143—144, kde se líčí, jak tím, že »Rakousko přijato bylo do trojspolku, od r. 1872 zjednalo si tím jisté garancie stálého vývoje, ale stálé útočné experimenty Slovanů o potlačování Němců jsou v protivě idei spolku, jak ji uzavřel Bismarck; kdežto stoupajícími zmatky denně roste nebezpečí, že přitažlivost, se kterou kompaktní massa naší národnostním vysokým sebevědomím (Hochbewustsein) vzedmuté říše působí na milliony našich utlačovaných bratří v sousedním státě, bude působiti jako magnetová hora v pověsti, »která všechny hřebíky z blízké lodi vytáhla«. — Dodávám já, kdyby jen ta hora vytáhla hřebíky, ale co nejspíš, neboť ony zajíždějí hluboko do lodě a hrůzně ji poškozují. Nechť však nechají lodní materiál, nové hřeby se již najdou.

Zde vidíme výtku a pohrůžku Rakousku a Mommsen píše 1902 na podzim: »Dobře vidíme, co jsme ztratili chirurgickou operací u Králové Hradce ... Organické jednoty s Rakouskem nechceme ve svém zájmu ..., snad pokud možno nejužší duševní pospolitost a spolek, jaký byl v mladých dnech trojspolku, ale nic více. Může-li Rakousko dále trvati, může tak trvati jen jako druhý n ě m e c k ý stát, na tom máme i my nejživější zájem.«

Poslední jeho mocný projev byl v případu Spahnově v listopadu 1901, kdy psal: »Všemi německými universitami prochvívá pocit ponížení. Trhá se náš životní nerv, nepředpojaté badání, ono badání, které chce poznati, co logicky i historicky pravému badateli se jeví jako pravda, jedním slovem badání, které chce: pravdivost a ne badání, jež by se řídilo mimo vědu stojícími zájmy, cíli a ohledy.« »Tehda ulekla slabomyslné slova starce, která padla právě tam, kde bylo zvykem slyšeti slova pokorných ohledů a zlomyslníci marně se pokoušeli vyhlásiti jej za rušitele pokoje, hlasatele nesnášelivosti, poštvávače příslušníků jednoho náboženství proti příslušníkům druhého.« A to byl labutí zpěv muže, který »jak ve vědě tak v politice držel se svého obecného názoru a neztrácel s očí cílů, nezavíral se však skutečnosti, nýbrž silou myšlenky i činu bral se bezohledně cestami, které pokládal za správné, nestaraje se než o pravdu«.

I v rodině měl Mommsen mnohé zkušenosti trpké. Viděl, jak smrt řádí mezi známými, přáteli i příbuznými, jichž mu v posledních letech urvala řadu a byly mezi nimi osoby, k nimž lnul přátelstvím své silné vášnivé duše: 1869 zemřel mu syn, jejž velmi miloval; 1880 zemřela 16letá dcera, 12. července požárem zničena část knihovny a rukopisů — mezi nimi část jednoho dílu »Corpusu«.

Pak přišel Bismarckův proces; 1886 † Scherer, 1890 A. Delbrück, 1899 Bamberger; několik málo let na to bratr Tycho, »k němuž přes různost povahy lnul, jako lnou uznaní a vážení ku svým méně obšťastněným«. Na nový rok 1903 oněměla jeho žena, matka tolika dětí, pravá »tüchtige Hausfrau«, a když v práci chtěl hledat zapomenutí, viděl, že jde vstříc oslepnutí. Leč aspoň toho jej nemilosrdný a přece milosrdný osud ušetřil.

Připadá mi zde na mysl závěr Pekařovy knihy o Dějinách Valdštejnského spiknutí. V ní byla tragedie v sebe shrouceného zdánlivě silného slabocha, k jehož konci připíná se kus české tragedie. Zde je tragedie silného, osudu oddaného člověka, dokonavšího dílo. Nad jeho hrobem však stojí »bard národa úderem kopyt probuzeného, hází mu ve hrob pochodeň a výčitku, která by jej tížila věčně«.

Na konec přece ale jenom dorážejí slova umírajícího Lva Tolstého:

»Přes milliony lidí . . .«

Ano, jen přes milliony lidí, přes milliony sebezapření dojde lidstvo svého konečného cíle: »božnosti«, jako jej označil dárce našeho prvního dějinného poznání Palacký.

Idea humanity se těžko prokřesává z barbara těla k barbaru duše a z barbara duše k člověku kultury, neboť právě v politice ukáže člověk, na kolik dovede ze svých usurpačních choutek slevit ve prospěch hmotně slabšího spoluzávoditele v areně lidských dějin. Jest nutno vnésti do politiky ideu humanity, aby se jí pod jejím zorným úhlem změnila dejme tomu v problem mravně-lidský a ne hmotně zvířecký . . .

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Sucho a jeho hospodářské následky. — Drahota. — Argentinské maso. — Novelace vodocestného zákona. — Pasivum zahraničního obchodu.

Letošního roku na jaře přednášel ve vídeňské společnosti národohospodářské prof. Grunzel o průmyslu a jeho vztahu k surovinám, které zpracuje. Přednášku svoji opřel o fakta, že některé světově známé průmysly, na př. egyptský tabákový průmysl, švýcarské železářství atd., dovedly se úplně emancipovati od závislosti na surovinách, které odebírají z ciziny a přece skvěle prosperují. Tím prof. Grunzel zdánlivě podal důkaz, že není nezbytným předpokladem pro vývoj průmyslu, aby měl po ruce surovinu, naopak prosperuje dobře, i když jest odkázán na surovinu cizí. Vývody prof. Grunzla reprodukoval ve Finančních rozhledech, vydávaných královéhradeckým Záložním a úvěrním ústavem, dr. Schuster pod názvem »Některé národohospodářské omyly«. Není třeba polemisovat s těmito vývody zásadně. Letošní rok podá v četných směrech doklady, jak závislost na cizí surovině může ohroziti po případě rentabilitu průmyslu, který je odkázán soutěžit v odbytištích s cizinou a při tom jest na tuto cizinu odkázán jak na dodavatelku. U nás jest tomu tak s celou řadou průmyslových odvětví, z nichž největší jest bavlnářský průmysl. Už prostě fakt, že nelze následkem sucha použiti obvyklé dopravní cesty, zvyšuje po případě náklad tak, že se vyjde na prázdno při prodejích, anebo pokud možno cenu zvýšit, že se tím obmezí konsum. Závislost na cizí surovině nutně jest pociťována velice trpce. Co to znamená závislost na cizí surovině, by mohl vyprávěti pražský uzenářský průmysl, rakouský průmysl umělých hnojiv a průmysl koželužský. S hlediska zmíněné teorie o nezávislosti průmyslové produkce na blízkosti suroviny dopustilo se Rusko vlastně ukrutné chyby, že zavedlo na bavlnu clo a zvětšilo svoji vlastní produkci bavlny tak, že již kryje polovinu svojí potřeby. Snahu po vymanění ze závislosti na cizí surovině lze pozorovati všude. Jsou-li průmysly, kterým se v této závislosti vede dobře, a které tuto závislost lehce nesou, jsou to dojista výminky z pravidla. V závislosti na cizí surovině leží nejen veliké nebezpečí možného ohrožení soutěživosti vznikem průmyslu v místech surovinu vyrábějících, nýbrž daleko více ještě nebezpečí demoralisace podnikatelského živlu uplatňováním spekulace. Spekulace zachvátila, jak právě letošní rok jest toho markantním dokladem,

trhy surovinové tak, že i nejvzdálenější průmyslník jest nucen spoluspekulovati. Jaká demoralisace podnikatelského živlu musí nastat, jakmile vlny cenové přesáhnou rozpětí mezi výrobní a prodejní cenou hotového výrobku, o tom podává nejnovější historie četné doklady. Letošního roku snad jest jen málo surovin, které by nebyly předmětem zuřivé spekulace. Následky její budou patrny dlouho.

* *
*

O problému »drahoty« referovali jsme na tomto místě již několikrát. Považujeme za vhodné upozorniti nyní, kdy se tento problém stává skutečně osou myšlení národních hospodářů a sociálních politiků, upozorniti na názory německého socialisty Hildebranda, který pro svůj spis Erschütterung der Industrieherrschaft und des Industriesozialismus byl vyloučen ze socialistické strany. Názory Hildebrandovy jsou tím zajímavější, že se srovnávají ve svých důsledcích se závěry ruských národohospodářů, kteří mají v celkem jednodušších ruských poměrech příležitost vidět tu a tam jasněji než my.

Hildebrand vidí v dnešních drahotních zjevech prostě důkaz, že průmyslová výroba vzrostla rychleji než zemědělská. Surovinová produkce nestačí krýt spotřebu průmyslu, poptávka jest větší než nabídka, ceny surovin a tím i ceny výrobků musí nezbytně stoupati. Ruští národohospodáři došli k témuž závěru a konstatují, že vzestup cen jest v souvislosti s rozvojem průmyslu. Hildebrand to dokazuje na některých druzích suroviny a průmyslu skutečně ciferně, a jest těžko říci, že aspoň v těchto případech nemá pravdu. Tak na průmyslu textilním, jehož vřetena by zpracovala asi o pětinu víc bavlny, než kolik činí normální světová úroda. Totéž platí o průmyslu kůže, atd.

* *
*

O argentinské maso dostalo se Rakousko do konfliktu s Uhrami. Podle názorů znalců zbytečně. Rakousko ucházelo se u vlády uherské o povolení dovozu argentinského masa. V Terstu ležela loď se 700 tůnami masa, které nesmělo k nám, dokud uherská vláda k tomu nedala svolení. Rakouská vláda chtěla na uherské více. Žádala, aby Rakousko smělo dováženi ročně maximálně 10.000 tún masa argentinského, kterého potřebuje ku krytí schodku masné produkce a k výživě obyvatelstva. Uherská vláda žádala kompensace za povolení dovozu, mezi těmi také známé přímé připojení železnice z Bohumína do Annabergu. Kompensační požadavky Uher byly takové, že je rakouští vyjednavači musili zamítnouti a jednání přerušili. Oč jde? Článek 20. rakousko-uherského vyrovnání z r. 1907 stanoví, že dovoz masa a dobytka do Rakousko-Uherska jest vázán na svolení vlády rakouské a uherské, jsou-li zde důvody veterinárně-policejní. Není-li tu takových důvodů, může být přirozeně maso dováženo. Proti dovozu argentinského masa nebylo námitek veterinárně-policejních a nebylo tedy podle vyrovnání vlastně důvodů k jakémukoli jednání s uherskou vládou. Už bývalý ministr obchodu Dr. Weisskirchner má na svědomí, že přes jasné znění vyrovnání bylo o každý dovoz argentinského masa jednáno s uherskou vládou. Dr. Weisskirchner na svoji omluvu se dovolával v parla-

mentě jakéhosi tajného ujednání mezi rakouskou a uherskou vládou o dovozu mas z celní ciziny, kterého však ve skutečnosti není a nebylo. Aféra s argentinským masem jest jen dokladem obojakosti, s jakou se naše vláda chová v řešení palčivé otázky masné a není vyloučeno, že v hloubi srdce si přála dovozu argentinského masa vláda rakouská právě tak málo, jako uherská. Zajímavé jest, že při této příležitosti Uhry se vytasily opětně s kompensačním požadavkem přímého spojení do Annabergu, kterého chtěly dosíci už při posledním jednání o vyrovnání. Přímým spojením dostaly by Uhry možnost svobodné úpravy vzájemné dopravy mezi Pruskem a Uhrami přes rakouskou půdu.

Jest samozřejmo, že tímto způsobem by si zjednaly možnost křižovati tarifní politikou hospodářskopolitické záměry Rakouska v nejrozmanitějších směrech.

* *
*

Chystaná novella k vodocestnému zákonu, ohlášená před nedávnem novinami, má být patrně definitivním pohřbením vodocestných plánů. »Druhá stavební perioda« má stát v Čechách 50 mil. K. S příspěvkem země okrouhle 57 mil. K. Poněvadž projekty na splavnění Labe a Vltavy jsou hotovy, pokud jde o Vltavu ovšem jen generální projekty, můžeme snadno posouditi, kolik by se dalo za tento obnos provésti i z nejaktuálnějšího programu — splavnění Labe do Jaroměře a Vltavy z Prahy do Budějovic. Náklady na splavnění těchto toků by činily mírně počítáno okrouhle 250 mil. K. Na to dává vláda jen 50, jen pro jméno, aby se neřeklo. K splavnění ovšem dojít by za tento obnos nemohlo a tím méně by mohlo být i jen uvažováno o možnosti projektů kanálových z Vltavy do Dunaje a z Labe do kanálu odersko-dunajského. Zajímavá bude otázka, co se stane se započatými stavbami. Splavňovací práce na Labi se provádějí v horením a středním toku na několika různých místech současně. Byla to tak zvaná vymoženost z éry Beckovské, kterou se mělo zaručit provedení splavňovacích prací na Labi v celém rozsahu. Jak se zdá, jest vláda docela klidně odhodlána nechat práce nedokončené, bezúčelně vyházené miliony na doklad hospodářství čistě rakouského pro budoucnost. Při otázce, jaké stanovisko zaujmout k novelaci vodocestného zákona s českého hlediska, bylo by naprosto nesprávno, vycházet z politických motivů éry Körbrovské a ukazovat na kompensace, kterých se mělo dostati severním zemím rakouským ve vodních cestách za povolené miliony na alpské železnice. Hlavním odpůrcem vodocestných projektů jest prostě skutečnost, že vodní cesty by byly z části podniky naprosto nehospodárnými. Platí to zejména o průplavních projektech, kde jest vodocestný zákon přímo naivně fantastický. Jest tedy otázka, zda uplavnění Vltavy do Budějovic a Labe do Jaroměře je rovněž podnikem nehospodárným, o jehož účelnosti dlužno důvodně pochybovat. V poslední době nastalo ohledně splavňovacích prací na Labi a Vltavě jisté vystřízlivění u nejdůležitějších interesentů, totiž loďařů. Jest sice pravda, že zdržemi se umožní plavba v kanalisované tratí i za nejsuššího léta, avšak naproti této výhodě stojí řada nevýhod. Není především nic platno, může-li v toku od Ústí do Prahy být provozována

nezávadně plavba, není-li to stejně možno v toku od hranic zemských do Německa.

Na kanalisované řece nelze dále využit přirozených stavů vodních stejně jako na trati volné, poněvadž při větší vodě, mrazích a pod. musí být sklápěny jezy, jakož že vůbec přestává aparát zdýmadlový a plavidlový fungovati z rozmanitých příčin často v době, kdy plavba jest nejživější. A mimo to ztrácí doprava přirozenou hnací sílu při plavbě po proudu. Nejnověji často se vyskytuje i námitka, že jezy zaviňují velké ztráty vody odpařováním a prosakováním právě v dobách, kdy jest vody nejvíce zapotřebí. Až do roku 1901 bylo splavnění českých řek společným požadavkem Čechů i Němců. Námitky, které byly právě uvedeny, pronášívají se nyní právě se strany německé, jež, jak se zdá, splavnění Labe a Vltavy pouští ze sféry svých zájmů, kdežto české strany na splavnění trvají. Tím se stává tento požadavek požadavkem čistě českým a dostává nepříjemnou příchuť politickou. Bylo by rozhodně záhodno tuto příchuť odstranit.

*

Bilance našeho zahraničního obchodu jest rok od roku pasivnější. Pasivum za první polovici r. 1911 dostoupilo výše téměř 400 mil. K, o 90 milionů K víc, než roku loňského. Bylo by nesprávno se domnívat, že jsme již v řadě států (Anglie, Francie atd.), které mohou schodek v platební bilanci vzniklý pasivem zahraničního obchodu vyrovnati platy z kapitálů v cizině umístěných. Naopak. Rakousko-Uhersko jest cizině dlužno okrouhle 10 miliard korun, z nichž musí odvádět úroky. Tedy pasivum také zde. Vystěhovalci naši jistě neposílají z ciziny do vlasti takové obnosy, aby tato pasiva byla kryta, a cizinců do Rakousko-Uherska přijde sotva víc, než Rakušanů do ciziny. Tedy také z těchto pramenů se nedá platební bilance zlepšit. Na platební bilanci ale visí kurs devis, pasivní bilance platební má v zápětí odtok zlata do ciziny a po případě stoupající zadlužení do ciziny. A tu jest právě záhada našeho zahraničního obchodu. Kurs devis není trvale vyšší, zlato neodplývá do ciziny. Poněvadž ani zadlužení do ciziny nestoupá tou měrou, kolik by musilo, kdyby pasivum obchodní bilance bylo správné, nezbývá jiný úsudek, než že statistika zahraničního obchodu jest nesprávná.

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Sjezd svazu československých družstev. — † F. L. Chleborád. — Ruské družstevnictví. — Beznadějná situace ruského dělnictva. — Zpráva o nemocenských pokladnách r. 1908. — Živnostenské soudy r. 1909. — Hnutí železničního personálu. — Stávka železničních zřízenců v Anglii.

Sjezdem, konaným ve dnech 13.—15. srpna, representoval se »Ústřední svaz československých konsumních, výrobních a hospodářských družstev« jako vážný hospodářský činitel. Rozmach družstev, od doby, kdy se osamostatnila od

svazu vídeňského, je překotný. Budiž uvedeno několik cifer ze zprávy sjezdové, líčících vzrůst českého družstevnictví. Bylo

	r. 1908	r. 1909	r. 1910
družstev	86	120	198
podalo zprávu družstev	86	112	166
počet členů	14.267	25.520	37.202
tržba	7,180.309	10,340.336	12,459.972
čistý zisk	172.568	234.318	316.218
členské podíly	417.419	636.436	957.504
reservní fondy	191.847	271.688	390.304
jiné fondy	20.909	38.393	45.592
vklady členů	352.405	559.210	1,565.667
zaměstnané síly	609	831	922

Na tomto vzrůstu participovala všechna družstva konsumní, výrobní, dělnických domů, pro stavbu dělnických domků i finanční. Svaz vydává dva časopisy, »Družstevník« pro funkcionáře a »Průkopník« pro agitaci a výchovu družstevní. Velkonákupní společnost pak vydává »Tržní věstník«.

O chystané reformě družstevního zákona, družstvům nepřátelské, referoval dr. Winter. O návrhu na změnu zákona nemohl mnoho uvésti, poněvadž se návrh ten před zástupci družstev posud tají, ačkoli byl různým poradním sborům, obchodním a živnostenským komorám dodán. Referent musil se tudíž omezit na to, že poukázal na snahy, jaké jsou proti družstvům patrny z praxe soudní, z praxe finanční, i z projevů různých interessentů. Tu měl vděčnou látku. Zvláště zajímavý je postup berních úřadů, které předepsaly družstvům dodatečně daň výdělkovou za dva až tři roky. Ale jak zemské finanční ředitelství v Praze, tak ministr financí ujistili referenta, že podobného rozkazu nevydali. Postup berních úřadů nelze vysvětliti si jinak nežli jako organisované tažení proti družstvům.

Poslanec Modráček referoval o organisaci zemědělských družstev. Vedle stávajících malorolnickodomkářských sdružení nutno zakládat na podkladě společenstevního zákona organisace ryze družstevní. Nejdříve třeba zakládat družstva okresní nebo obvodní, která by se stala střediskem celého okresu. Systém Raiffeisenek nestačí. Obavy, že by zemědělské družstevnictví mohlo poškodit městské konsumenty, jsou lichy, neboť účel družstevnictví je zvyšovat výnosnost zemědělství, nikoli však zdražovat zemědělské výrobky. Musí se uplatňovat snaha po součinnosti družstev městských s venkovskými, čímž by se protivy mezi městem a venkovem zmírňovaly.

*

Nedlouho po tomto sjezdu, který dokumentuje zdárný vývoj českého družstevnictví, zemřel zakladatel tohoto hnutí F. L. Chleborád. Smutný to osud. Muž, kdysi tak populární, jehož jméno dnes jistě je každému družstevníku známé, zemře, a každý téměř ptá se udiven: »což

pak Chleborád byl posud živ?« Byl, ale pro hnutí, jež vyvolal, byl mrtev již několik desítiletí. Význam družstevnictví vystihl Chleborád zcela správně, ne tak způsob jeho organisace; a mimo to přišel příliš brzo. Proto nebylo jinak možno, než že podniky jeho ztroskotaly. Ale myšlenka se udržela, uskutečnila se později v jiné podobě. Chleborád po nezdaru ustoupil z dělnického hnutí a odešel na Rus, kde se českému životu úplně ztratil.

*

Smutná je situace ruského dělnického družstevnictví, jehož počátky datují se od revoluce roku 1905. Jak sděluje »Naša Zarja«, je v Rusku asi padesát družstev, která však velice trpí průmyslovou krisí. Ruský dělník je příliš chudý, takže nemůže se stát členem družstva, stejně jako odborové organisace. Nyní konečně nadchází lepší průmyslová konjunktura, od které si ruské dělnictvo mnoho slibuje. Větší příležitost ku práci poskytne dělníkům vyšší mzdy, jež umožní jim, aby se vyplatili ze závislosti na kramářích, u nichž kupují na dluh. Pak teprve mohou vstoupit do družstev, jež musí prodávat za hotové.

*

Stejně beznadějně líčí situaci ruského dělnictva »Djelo žizni« na základě zpráv továrních inspektorů. Ačkoli tovární inspekce zvrhla se v instituci skoro tajné policie, přece zprávy její jsou obrazem bídy dělnictva. Počet podniků podřízených její kontrole klesl od 1. ledna 1909 do 1. ledna 1910 ze 14.930 na 14.710, při tom však stoupl počet dělnictva v nich zaměstnaného ze 1,804.782 na 1,831.396. Poklesnutí počtu závodů je vysvětlitelno jednak mezerami zákona, jimiž se podnikatelům snadno podaří zbaviti se kontroly, jednak však svědčí, hlavně vzhledem k vyššímu počtu zaměstnaného dělnictva o vzrůstu velkozávodů na úkor malých. Nezdravým zjevem však je veliký vzrůst ženských pracovních sil, jakého v Evropě jinde nenajdeme. Kdežto celkový počet dělnictva od roku 1901 stoupl pouze o 8·3 procenta, stoupl počet dělnic za tutéž dobu o 24·65 procent, totiž o 111.173, takže ženy tvoří koncem roku 1909 30·85 procent dělnictva, kdežto r. 1901 pouze 26·8 procent.

Odborové hnutí dělnické je nyní následkem strašného tlaku politického velmi slabé. Roku 1910 podle zpráv »Korrespondenzblattu« čítaly odborové organisace pouze 13.000 členů, z toho v Petrohradě 7000, v Moskvě 1600, v Rostově nad Donem 2000. Přirozeně jest i tisk slabý. Podle zpráv »Vorwärtsu« ze 23. srpna vychází v Petrohradě 8 listů odborových, v Moskvě tři, v Kyjevě, Oděse, Jelizavetgorodě, Baku a Blagověščensku po jednom.

*

Rakouské úřední statistiky mají rakouskou vadu, že vycházejí pozdě. Tak na př. teprve r. 1911 možno podat zprávu o nemocenských pokladnách dělnických roku 1908. Ze 3374 pokladen podalo upotřebitelné zprávy 3346, v nichž bylo na počátku roku 2,964.388, na konci roku 3,063.826 pojištěných členů. Průměrný počet členů byl 3,240.127, z toho žen 730.302 = 22·5%. Dle druhu bylo

pokladen	počet	průměrný počet členů	z toho žen	prům. počet členů jedné pokl.
okresních	572	1,364.056	265.867	2385
závodních	1230	760.103	191.168	621
stavebních	32	12.814	438	493
společenstevních	1298	526.320	116.616	411
spolkových	214	576.834	156.213	2734
celkem	3346	3,240.127	730.302	978

Mezi závodními pokladnami mělo 38 pokladen státních podniků 208.061 členů (samotná pokladna stánich drah 154.968) a 26 pokladen soukromých železničních a paroplavebních podniků 101.017 členů, takže odečteme-li tyto, zbude na 1166 pokladen 548.975 členů, průměrně 470 na jednu.

Podpory byly poskytnuty v 1,756.358 případech onemocnění a při 55.511 porodech pro 30,658.569 dnů. Pohřebné bylo zaplaceno ve 27.717 případech. Procento onemocnění obnáší 55·9, bez porodů pouze 54·2. Na člena připadá 9·5 dne nemoci, bez porodů 8·9 dne; průměrná doba nemoci bez porodů činí 16·6 dne, procento úmrtnosti obnáší 0·86.

Příjmy pokladen obnášely 75,463.572 K, z čehož byly příspěvky dělníků 47.666.208 K, zaměstnavatelů 22.763.470 K. Na podporách vydáno 62,375.103 K, správní náklad obnášel 6,297.319 K, ostatní vydání 3,596.341 K. Reservní fondy mají 58,825.360 K. Náklad na jednoho člena obnášel 19·25 K, jeho roční příspěvek pouze 14·71 K, takže získává 4·54 K.

U úrazových pojišťoven bylo téhož roku ve 444.462 závodech (v tom 322.131 zemědělských) pojištěno 3,161.139 dělníků (v tom 938.918 zemědělských) se započítatelnou mzdou 1.793,806.590 K (v tom 13,912.151 K zeměděl.). Úrazů bylo hlášeno 128.435, odškodněno 35.221 t. j. 27·42%. Smrtelných úrazů bylo 1207.

Příjmy obnášely 56,631.708 K, v tom pojistné příspěvky 48,717.747 K, vydání 61,718.486 K, schodek 5,086.779 K.

*

Zpráva o činnosti živnostenských soudů za rok 1910 vykazuje 26.379 žalob oproti 24.992 z roku 1909, tedy o 1387 více, což je vysvětlitelno z rozšíření příslušnosti živnostenských soudův i na kancelářský personál továren a vyšší kategorie zřízenců. V 53·33% případů žalobě vyhověno z plna nebo z části, ve 46·67% žaloba úplně zamítnuta.

*

Všeobecná drahota, pociťovaná nejen u nás, nýbrž v celé ostatní Evropě, jak patrno z docházejících zpráv o bouřlivých událostech ve Francii a v Belgii, vyvolala v Rakousku silné hnutí železničního personálu. Pakt, ujednaný s ministerstvem, pozbyl stálým zdražováním svých předpokladů, a tak došlo k novému jednání, jemuž předcházelo několik spontánních projevů nespokojenosti personálu. Personál dílen severozápadní dráhy v Nymburce zastavil 4. srpna práci a zahájil ji teprve, když přednosta dílen splnil požadavky jeho, pokud bylo v jeho pravomoci, ostatní pak doporučil k vyřízení ředitelství, v Plzni konán

po předchozích několika bouřlivých výstupech jednotlivých kategorií velký tábor železničních zřízenců, podobné projevy a zastavování práce dály se i jinde, až svolána konference železničních zřízenců na první dni září do Vídně, která dala ministerstvu železnic ultimatum.

Znění jeho není ve chvíli, kdy tyto řádky píšeme, posud známo, ale mluví se o passivní resistenci eventuelně stávce železničního personálu v kampani. Orgán organisace »Železniční zřízenec« vypočítává 5. září, kolik na vládě vynuceno v letech 1905 až 1908, »tam ale, kde potraviny a životní potřeby vůbec jsou soustavně zdražovány, znamenají tyto miliony právě tolik, jako pouštění kapek studené vody na rozžhavenou plochu, pod níž udržován, ba stupňován jest výhřevný žár... platy a mzdy nebyly zvýšeny v tom poměru, jak stouply v ceně životní potřeby, a tak spíše se ze zvýšení platů a mezd ku krytí zdražování nedostává, než aby něco přebývalo.« Organisace je si vědoma, »že rok co rok nelze počítati s radikální úpravou příjmů železničního personálu. Bude proto musit býti jednáno o tom, zda nebylo by možno nalézti cesty, které by vedly k obmezení šíleného zdražování životních potřeb vůbec a ku snížení cen potravin zvláště.«

O příjmech železničních zřízenců jsou někde mylné názory. Dle zprávy o výsledcích státních drah za rok 1909, str. 6 a 7 bylo definitivních zřízenců 78.455. Z těch pak mělo

plat	podúředn.	sluhů	celkem
800	—	3	3
900	—	23.605	23.605
1000	—	9.524	9.524
1040	—	18	18
1100	5	7.424	7.429
1180	—	21	21
celkem	5	40.595	40.600

Tedy 51·75% všech definitivních zřízenců státních drah mělo plat menší nežli 1200 K. Průměrné příjmy pak veškerého personálu možno poznat z výkazu úrazové pojišťovny rakouských drah. Mimo severní dráhu Ferdinandovu a ostatní sestátněné dráhy měly státní dráhy u ní přihlášeno definitivních zřízenců 66.542, ostatních 105.050, celkem 171.592 s příjmem 197,673.023·40 K, z čehož připadá na jednoho zřízence průměrně 1151·99 K.

Nálada mezi železničním personálem byla vždycky bojovná, úspěšné akce ji pak ještě posilovaly. Neúspěch veliké stávky francouzské jí nijak neuškodil, neboť železniční personál je si již dávno vědom velikého rozdílu organisačních útvarů našich a francouzských a velikého rozdílu boje. Neúspěch francouzských železničníků přičítá pak právě syndikalistické podstatě jejich organisace a sabotáži, poskytující důvodů k násilnému potlačení hnutí. Dobrou předzvěstí byl boj anglického železničního personálu, právě skončený.

*

Červené plakáty s nápisem »A great strike riot in Liverpool« oznamovaly 14. srpna zvláštní vydání denníků. Ještě nebyla skon-

čena anglická stávka námořníků, došlo ke stávce železničních zřízenců, k nimž připojily se jiné odbory, a za několik dní plápolal požár vzpoury po celé téměř Anglii. Ohnisko stávky byl Liverpool. Statisícové davy odzbrojily policii, a kryty barikádami sváděly pravé bitvy s vojskem. Tom Mannovi, vybízejícímu ke klidu, odpovídáno z davu voláním: »My chceme občanskou válku!« Na 250 raněných bylo první den v Liverpoolu odneseno s bojiště. Nepřipravená stávka rozšířila se elementární silou po celé Anglii, Skotsku i Walesu. Všechny anglické železniční společnosti musily zastavit dopravu, vozy pouličních drah zapalovány.

Klidní Angličané jednali s temperamentem, za jaký by se nemusili hanbit ani ohniví Italové. Teprve 17. srpna prohlášena všeobecná stávka železniční, čímž celé hnutí, které se posud podobalo spíše horečným záchvatům, nabylo pevného charakteru, dostalo vedení, takže bylo možno začít vyjednávat. Liverpoolští rejdaři, kteří stávku zavinili, vyloučivše 13. srpna 30.000 přístavních dělníků, prohlásili již 17. srpna, že jsou ochotni výluku odvolat. Téhož dne vyjednával ministr obchodu Buxton se zástupci dělníků, a 19. srpna krátce před půlnocí bylo již možno podepsat podmínky míru: 1. Stávka bude hned skončena a zástupci dělníků přičiní se seč mohou, aby dělníci ihned nastoupili do práce. 2. Všichni dělníci, kteří na tomto sporu byli zúčastněni buď stávkou neb výlukou a přihlásí se během přiměřené doby opět do práce, budou od společností pokud možno nejdříve znovu přijati. Nikdo nebude soudně stíhán pro porušení smlouvy ani jinak trestán. Článek 3. obsahuje podrobnosti o svolání dohodčích úřadů, které budou jednati o sporných otázkách. 4. Ihned budou učiněna opatření, aby byly upraveny ony otázky, které mezi společnostmi a oněmi kategoriemi zřízenců nebyly vyrovnány, jež nebyly pojaty v dohodu z roku 1907, a sice budou tyto otázky upraveny konferencí zástupců společností a zřízenců, pokud nebude o nich podána zpráva zvláštní vyšetřující komisí. 5. Obě strany budou tuto komisi všemožně podporovati. 6. Každá otázka, která se vyskytne z neshodného výkladu tohoto vyrovnání, bude předložena ministerstvu obchodu.

Vláda navrhla, aby byla dosazena komise ze dvou zástupců společností, dvou zástupců zřízenců a jednoho nestranného, a ta aby zkoumala účinky dohodovacích a smírčích ujednání na železnice a podala zprávu, jakých změn bylo by třeba. Obě strany ujistily, že se podrobí rozhodnutí této komise. Vláda pak ujistila společnosti, že v nejbližších dnech podá sněmovně předlohu zákona, který by prohlásil oprávněným přiměřené zvýšení tarifů, nutné zvýšenými náklady ze zlepšení platů zřízenců.

Je přirozeno, že stávka takového rozsahu, jaké v Anglii ještě nebylo, vyžádala si velikých obětí. Na lidských životech 24, z nichž velká část klesla ve chvíli, kdy vlna boje již opadávala, kolik pak na materielních statcích, těžko odhadovat. Anglická vláda, přes to, že vysílala na ulice vojsko a prohlašovala přímo, že stávkokazům poskytne ochrany, nevystupovala nijak příkře a nepřátelsky proti dělnictvu, jako to učinila vláda francouzská. Stávka železniční bude Anglii alespoň popudem, aby vážněji se zabývala otázkou »státní či soukromé dráhy?«, kterou posud řešila »snadno a rychle« votem pro soukromé dráhy, aniž uvažovala o důvodech, které na kontinentě jsou uváděny ve prospěch státních drah. *R.*

ŠKOLA.

Školství v trůnní řeči. — Školské potřeby rakouských zemí. — Nové přípravy křesť. sociálů ke snížení školní docházky. — Školství ve státním rozpočtu. — Částečné zrušení prováděcích nařízení Marchetových k moravskému šk. zákonu. — Postup v klerikalisování rakouského školství.

Stará vláda s novým chefem vsunula v trůnní řeč, pronesenou dne 18. července při zahájení nové lidové sněmovny, následující skromný odstaveček o školství:

»Za stálého zdůrazňování svého hlavního výchovného úkolu, vybudovaného na podkladu mravně náboženském, bude obecná škola musit dokonalejší měrou než dosud poskytovati mládeži průpravné vzdělání pro praktické požadavky soutěže hospodářské. Potřeby našich vysokých škol a jejich učitelských sil, plynoucí z moderních method vyučovacích a výzkumných, vyžadují zvýšeného zřetele. Osnova zákona o zřízení samostatné právnické státovědecké fakulty s italským jazykem vyučovacím bude říšské radě co nejdříve předložena.«

To je trochu skrovný školský program vládní pro říši, jejíž všecky korunní země neprovedly dosud říšský zákon školský z roku 1869 a nezavedly všeobecnou povinnou docházku školní. V Tyrolsku ve venkovských obcích, kde vyučování končí již počátkem května a počíná pozdě na podzim po vinobraní, je zavedena vlastně jenom jakási zimní škola obecná, východní a jižní země rakouské jsou temnou pevninou ohromného procenta lidí negramotných, a vláda nemá slůvka o tom, že těmto kulturním skandálům učiní konec, že ze svých prostředků poskytne vzpomenutým zemím podporu na obecné školství. Rakouské země nemají dost prostředků ke slušnějšímu hmotnému opatření svého učitelstva a vláda k tomu klidně přihlíží a o pomoc se nestará. Má nejvyšší právo na obecné školství, ale k povinnostem se nehlásí, ty vložila na bedra zemí, které bez jejího souhlasu a schválení nemohou provésti potřebné sanace svých ubohých financí. Střední školství rakouských národů neslovanských má citelné mezery, milionový slovinský národ nemá vlastně jediné čistě slovinské školy střední. Střední školství ostatních národů slovanských je nedostatečné a přeplněné, s odborným školstvím neněmeckých národů rakouských není lépe, Jihoslované v Rakousku nemají ani jediné školy vysoké, Čechové přes všechnu svoji kulturní vyspělost nemohou se dočkati druhé university, potřebné jako sůl. Vlaši rakouští jsou na poli školství krajně nespokojeni atd., — a za těchto poměrů vláda nemá rakouským národům říci víc, než co obsahuje citovaný odstaveček školský. Vřelejší jsou za to věty, mluvící o »zvýšené péči o brannou moc«. Zapomíná se na rakouskou těžkou zkušenost, že zvýšená branná moc nepomohla, protože neměla za podklad zvýšené všeobecné vzdělání vojáků. Ze slov o »mravně náboženském podkladu« a o »zvýšeném průpravném vzdělání pro praktické požadavky soutěže hospodářské« lze vyčísti, na čí pomoc stará vláda s novým chefem počítá, t. j. na klerikály, bez nichž žádná vláda rakouská od let sedmdesátých obejíti se nemůže, a na agrárníky, kteří vstoupili do říšské rady v počtu sesíleném. Že národní škola nemůže vstoupiti výhradně do služeb rolnických, je více než jisto. Děti rolníků netvoří ani většinu jejího žactva, úkol obecné školy

nemůže býti úzce odborný, ale všeobecně vzdělávací. Rozvíjení všech duševních sil a sileček zůstane jejím pravým úkolem, nikoli praktické přizpůsobování k jednostranné práci hospodářské.

Křesťansko-sociální sdružení německých poslanců připravuje pro první schůze nové lidové sněmovny návrh na snížení povinné školní docházky z 8 na 7 let v obcích venkovských. Chce tím vyzkoušeti, do jaké míry je nová lidová sněmovna zpátečnická, a přiměti poslance agrární, mezi nimiž požadavek snížení povinné docházky má dost příznivců, k přiznání barvy?

Nová vláda předložila říšské radě 21. července rozpočet, vykazující potřebu jen o 100 millionů vyšší než v roce minulém. Proti loňským 2.780.822 K vykazuje se letos potřeba 2,881.709 K. Je karakteristické pro směr vlády, že z uvedeného plus školství nezíská téměř ničeho. Potřeba na kult zvýší se za to o půl millionu, rozpočet na university o nepatrných 3673 K, na všechny rakouské vysoké školy pouze o 165.544 K, na studijní knihovny o 374 K. Na obecné školství, t. j. z největší části na státní pedagogia, vláda zvýšila rozpočet o 29.174 K. Celkem z rozpočtu, téměř třímiliardového, připadne na školství všech kategorií 66½ millionu, t. j. necelý čtyřicátý díl. Ze stomillionového přírůstku státního rozpočtu připadne na školství 1¼ millionu K, t. j. 1·25%. V rozpočtu ministerstva veřejných prací položka na živnostenské školství klesla ze 16.927.790 na 16,361.020 K, t. j. více než o půl millionů K. Číslice tyto ukazují nezřetelněji na směr, jímž se rakouské vlády řítí. Že k neprospěchu státu a jeho občanstva, je více než jisto.

*

Po dvouleté době a po téměř čtyřiceti nálezech správního soudu ministerstvo vyučování nemohlo jinak, než zrušiti aspoň část prováděcích nařízení Marchetových k moravskému školskému zákonu z roku 1905 a upraviti prováděcí nařízení zmíněná aspoň tak, aby s nálezy správního soudu nebyla na štíru. Stalo se tak ministerským výnosem z 1. srpna t. r.

Paragraf 20. moravského školského zákona stanovil, že do obecné školy mohou býti přijaty »zpravidla« jen dítky znalé vyučovací řeči. Bývalý ministr vyučování dr. Marchet vyložil v intencích poněmčovacích snah slovo »zpravidla« v tom smyslu, že jsou přípustny výminky, a umožnil mimo to precisováním, kdy může býti dítě prohlášeno za znalé vyučovacího jazyka, hrubé obcházení moravského školského zákona. Správní dvůr ve čtyřiceti svých rozhodnutích nemohl jinak, než z právnického hlediska uznati, že Marchetova prováděcí nařízení překročují rámec zákona, překročují nařizovací vládní pravomoc a porušují tak i ústavu.

Marchetova prováděcí nařízení stanovila ve 3. odstavci 2. paragrafu, že dítě, způsobilé sledovati vyučování, může býti přijato do školy cizojazyčné. Správní dvůr proti tomu rozhodl, že dítě je mocno vyučovací řeči teprve tehdy, když řeči tou se dovede všestranně vyjadřovati. Vznikly-li pochybnosti o tom, zda dítě je znalé vyučovací řeči, ustanovovaly §§ 4. a 8. Marchetova nařízení, že má vykonati před správcem školy zkoušku. Žádala-li pak místní školní rada druhé národnosti, aby bylo dítě přezkoušeno, mělo se tak státi před okresním nebo zemským školním inspektorem, při čemž nebylo přípustno, aby zástupce této místní školní rady byl při zkoušce

přítomen. Správní soudní dvůr rozhodl, že místní školní rada druhé národnosti má nepopíratelné právo na účast při zkoušce.

Marchetova nařízení ustanovovala v § 3., že děti vyučovací řeči neznalé mohou býti přijímány výminečně do školy, je-li to výslovným přáním rodičů neb jich zástupců, chodilo-li dítě v předchozím školním roce do školy jinojazyčné, anebo bylo-li dítě dáno z českého kraje do německého za účelem osvojení si němčiny nebo naopak. Správní dvůr připustil proti tomu výminky: navštěvovalo-li dítě v předchozím školním roce školu téhož vyučovacího jazyka, nenáleží-li ani k české ani k německé národnosti, a v případě, že by nebylo znalé vyučovací řeči, jen tehdy, když by dle národnosti rodičů příslušelo ke škole této národnosti a rodiče jeho si tak výslovně přáli.

Marchetova nařízení ustanovovala v § 7., že děti, proti jichž přijetí do školy, jejíhož vyučovacího jazyka nejsou mocny, bude podána stížnost, — mají zůstati ve škole té, nebo že se mají přiděliti škole, do níž patří. Tohoto šalamounského ustanovení užívaly úřady na prospěch Němců, a tak se stávalo, že děti rok i dva zůstávaly ve škole, jejíhož vyučovacího jazyka mocny nebyly.

Nové opravené nařízení prováděcí ustanovuje zejména, že k přezkoušení jazykové znalosti musí býti přizváni zástupci místních školních rad druhé národnosti. Stanoví dále, u kterých úřadů mají býti podávány rekursy. Zdůrazňuje urychlení, s nímž musí býti sporné případy vyřizovány. Instanční rozhodnutí musí se vyříditi do počátku 3. pololetí. Okresní školní úřady musí vyřídit rekursy do čtyř neděl a rozhodnutí svá ohlásit. Také zemská školní rada musí vyřizovat rekursy ve lhůtě čtyřnedělní. Místní školní rady musí dostat včas zprávy o přijetí do škol dětí vyučovacího jazyka neznalých a správcové škol mají vésti seznamy takových dětí.

Hlavní význam opravení Marchetových nařízení je v tom, že bude znemožněn nátlak na rodiče za tím účelem, aby vyslovili přání, by děti jejich chodily do škol jinojazyčných, že děti mají prokázati způsobilost vyjadřovati se plynně cizí řečí a ne jen dávati stručné odpovědi k nejprimitivnějším otázkám, že zástupcové místních školních rad mohou býti jazykové zkoušce přítomni, a že děti musí býti poslány hned do škol své národnosti, bude-li proti jich přijetí do školy cizojazyčné podána stížnost. Na podzim mají býti zahájeny českoněmecké porady moravské o nových prováděcích nařízeních, jež by Marchetova nahradila, nebo má dojíti k revisi Perkova zákona vůbec. Lze právem počátkem nového školního roku očekávati, jaký výsledek míti bude částečné zrušení Marchetových prováděcích nařízení, která způsobila tolik zmatků a rozlila tolik národnostní žluči.

*

Z knížky kněze praemonstrátského řádu Alf. Žáka, nadepsané »Rakouské kláštery«, možno se dověděti, jakého vnějšího rozvoje dosáhly školy kněžstvem a řeholnictvem ovládnuté. Mužské řády kněžské mají ve svých rukou 11 c. k. stát. gymn. se 3024 řádn. žáky a 101 privatistou. Mimo to vydržují si 8 soukromých gymnasií, 28 konviktů pro studující gymnasisty, 5 soukromých učitelských ústavů, 2 školy obchodní, 3 živnostenské, 2 zemědělské, 6 měšťanských, 20 obecných, 4 sirotčince a 27 chlapeckých útulků. Četné školy klášterní v citovaném počtu nejsou zastou-

peny. Ženské řády mají 3 dívčí gymnasia, 20 ústavů pro učitelky, 8 vyšších dívčích škol, 4 školy obchodní, 178 vychovávacích ústavů, 108 dívčích pensionátů, 56 měšťanských škol, 511 škol obecných, z nichž 143 veřejné, 12 škol průmyslových, 6 kursů ku vzdělání pěstounek, 19 škol hospodyňských, 273 dětské zahrádky, 64 školy pokračovací atd. V celku je v Rakousku 640 mužských klášterů s 11.116 mnichy a 2316 ženských klášterů s 27.384 jeptiškami. Ukázali jsme při rozboru státního rozpočtu, jak blahovolně jsou kláštery tyto podporovány z peněz ministerstva kultu a vyučování, které v jiných důležitých směrech kulturních skrbli do míry až úžasné. Šťastné Rakousko, jehož vlády nevidí na příkladě jiných evropských států, kam se dospívá klerikalisováním školství a svěřováním ho činitelům nepovolaným.

C. Treu v revui »Das freie Wort« ukázal, jak zpátečnické rakouské vlády svěřují ochotně dorost budoucí říše vlivu duchovnímu a na jakém stupni je školství v zemích ovládnutých klerikály. Halič, typická země vlády šlechtické a kněžské, má v obyvatelstvu 56 procent negramotných. Měla by míti dle počtu dětí povinných školou 9000 škol a má jich jen 5000. Mimo to 600 škol nemá učitelů a každý čtrnáctý učitel a učitelka jsou beze zkoušek. Zklerikalisované Horní Rakousy mají národní školy žactvem přeplněné. Při celodenním vyučování hromadí se tu 100—200 dětí ve třídě, při polodenním 150—180. Ve »svaté zemi tyrolské« musí ještě 9 procent učitelů obstarávat úklid na farách, 18 procent učitelů zastává službu hrobníků, 13 procent přisluhuje při bohoslužbách, ve 312 obcích učí se jen v zimě, v létě přiživují se učitelé službou při hospodářství a dřevorubectvím. Bosna, v níž vláda přes 30 let kulturně působí, nedá se srovnati ani se Srbskem, které ve školství nepatří mezi přední státy. Srbsko dává na školství 4·6 millionů franků, Bosna 1·5 millionů K. Srbsko má 345 škol s 2400 učiteli, 20 škol středních a universitu. Bosna jen 4 státní školy střední. Za to je v poslední době zaslíbenou zemí, do níž se ženou všemi směry mniši. Nahrnulo se sem již 800 trapistů, jesuitů a františkánů, založilo se tu nových 24 klášterů atd. Takovémuto kulturnímu působení vydávají rakouské vlády nejmladší anektovanou svoji zemi.

LITERATURA.

Krásná:

Fr. Khol: Illusionisté. Povídky a krátká prosa. V Praze 1911. (Nákladem Josefa Pelcla.) — Adolf Brabec: Česká Vídeň. Román. Druhé vydání. 1911. (Knihovna menšinového týdenníku »Pařík«, svazek X. Nákladem týdenníku »Pařík« v Třebenicích.) — Svat. Karmen: Bludičky. Drobné prosy. 1909. (Nakladatelství Fr. Švejdy v Praze VIII.) — Jan Vezmár: Listy z truhličky. Prosa 1909. (Knihovna »Červen«, svazek I. Nakladatel Frant. Hamáček v Plzni.) — Josef Veselý: Pod Hradčany. 1909. (Nakladatel Otakar Janáček v Praze.)

»Životní boj nezná sentimentality. Největší nepřítel člověka jsou jeho city.« Slova tato, jimiž lékař Gerson utěšuje mladého muže, který pro nevděčnou lásku málem by se byl zbavil života, mohla by státi v čele

celé knihy povídek, jimž Fr. Khol dal název Illusionisté. Illusionisty lásky jsou ti jeho lidé; nic než bolest a zklamání přináší jim jejich illuse, kterou se dají zmámiti v překypění citu, jemuž věří, dokud skepse holé, neúprosné skutečnosti neutlumí jeho přívalu. Případ za případem potvrzuje tento erotický pessimismus. Krásná paní Marta, k níž Jeník vzhlíží s neposkvrněnou čistotou svého jinošství, strhne prudký jeho cit k sobě vášnivou žádostivostí, za nedlouho však svými vděky vystřídá muže chladného sebevědomí a po něm výbojného umělce (»Kouzlo lékárny U zlatého anděla«). Julie Brodská brání se lásce mladého muže, který chce býti vyslyšen: »Nevěřím vám, jste stejný jako všickni muži. Říkáte, že nás milujete a zatím chcete jen naše tělo. Proč kazíte krásnou chvíli naší čisté dětské zábavy? Nechci lásky mužů. Nepotřebuji jí,« a činí tak jen proto, že se lásky bojí, přinášíť jen utrpení; »miluji tě, ale nemohu... bojím se příliš lásky,« volá k němu u dveří spojujících jejich ložnice, jež staly se jediným, němým svědkem jejich nočních rozprav; vlastní cit tlumíc muže tak od sebe vzdaluje, že by za hřích pokládal porušiti klid té čisté bytosti, a když konečně chce se mu vzdáti sama, nechce se k ní odvážiti, až nad polomrtvým s tváří pobledlou, ale s ústy rudými a vřelými se skloní nechtějíc ho opustiti nikdy (»Hráči«). Týž strach zdánlivě udusil veškeren cit po prvním vzkypění mladé lásky v srdci ženy, která chladně žije jednotvárný život řádného manželství, aby po letech se k pravému citu svému přizpůsobila (»Na substituci«). Pro lásku k ženě, jež jí nezasluhuje, se rozejdou a na smrt rozhněvají dva nejlepší přátelé (»Mannequin«). A když krásná Evžena připoutaná k muži, který si ji přímo brutálně koupil, násilnému, surovému, zhýralému; tajně setřese nesnesitelná pouta a vrhne se v náruč neznámému cizinci, musí zemřít násilnou smrtí, muž sám ji vlastní rukou zabije, aby po jeho smrti nenáležela jinému (»Historie letních nocí«). Illuse za illusí. A F. Khol dovede svými případy o ní skutečně přesvědčit. Nic banálního není v jeho erotice. Ať své historie vyhledá v odlehlém koutě Alp či v městě lázeňském či venkovském městě českém a jinde, vždy zachytí kus opravdového života a životních postav, jak mezi vlastními nositeli děje, tak v postavách episodických, a vždy projevuje bystrý smysl pro hnutí lidského nitra, pro jeho vášeň, resignaci, stavy pathologické i rozumovou střízlivost. V jeho stručných, promyšlených větách a odstavcích jest jistota tahu a situace jsou zahřívány teplem vlastního cítění a nelíčené účasti, která dovede chápati: v tom hlavně jest literární hodnota jeho povídek a krátkých pros. Pohádka o »ztracené svobodě« svým satirickým zabarvením z rámce knihy poněkud vypadá; illuse však z pohádkové fantastičnosti i tuto jest patrna zřejmě.

Vyšel-li román Česká Vídeň ve druhém vydání, může v tom autor spatřovati důkaz, s jak vděčným zájmem český čtenář sáhá po knize, která chce něco povědět o tom místě, k němuž zrak musí upírati při všem svém snažení kulturním i hmotném. Je samozřejmo, že román dotýká se otázek sociálních, poměrů českých lidí ve Vídni, a že zachycuje výjevy z vídeňského života vůbec. Uvažuje o tom, jak množství Čechů, kteří se usadili ve Vídni, znenáhla se odnárodnilo: »jako kapky deště zapadali jednotlivci na žhavou vídeňskou půdu a tyto bludné české duše dříve neb později mizí a ztrácí se bez památky v německém bezedném moři«; někteří ovšem zů-

stali i při zkomoleném jméně »věrnými a obětavými syny svého malého národa«, domohli se i velmi slušného postavení, přece však mnoho jedinců »musilo utonouti v německém moři, než objevil se v něm nános, malý ostrůvek česky cítících lidí a než na něm zavlál hrdě červenobílý prapor«; »v hlubinách českých duší vzplála žhavá, svatá a velká láska k českému jazyku a dálné, drahé české domovině.« Jsou případy, kde vlastní dítě nezná se k otci, dva synové otci svému plivnou do tváře, když se dal zvoliti za předsedu českého spolku, jakož vůbec »ta Vídeň zdá se nám přec jen velkým, smutným hřbitovem«. Poukazuje se k velikému rozdílu, jaký jest mezi zbohatlým českým odrodilcem a poctivým českým dělníkem, jehož mozolovité ruce není onen hoden ani zlíbati. Uvádí se, jak němečtí chlebodárci poctivého, pracovitého Čecha vyssávají do úmoru; uznává se spravedlivě, co posud pro českou věc ve Vídni bylo vykonáno. Líčí se těžké stíny velkoměsta, jehož nádhera a přepych jest pouze vnějším pozlátkem, hrozným a smutným klamem, pod nímž bují a řádí prostituce, strhující také zástupy zdravých českých dívek v bahno; »nejsvětější pocit člověka se zde prodává za mizerný peníz; nezkušené dívky třeba proto varovati; jedna nešťastná dostane nemanželské dítě, jiná nákazu.« Román dotýká se i takových otázek, jakou jest konflikt lásky s morálkou a zákony, jež si společnost musila utvořiti na nižším stupni vývoje: »dnes toho skoro už není třeba, poněvadž člověk odkojen kulturou kráčí sám za svým ideálem lásky a nedá se spoutati okovem manželství, ničícím něžné city volné lásky.« Sarkastický a cynický nadlékař u Ronachera vykládá ideálnímu redaktorovi, že nelze žít bez rozkoše, ženě že sugerovali, že je zásluhou rodit děti, a z toho že pochází jen bída; načež redaktor namítá: »Jen považ, kde bychom byli, kdyby české ženy nekonaly svou, osudem určenou povinnost? Vem si odstrašující příklad z Francie« — ale cikánská hudba přeruší jejich meditace.

Základ však románu tvoří osud Sylvy, choti bankovního úředníka, který z důvodů národnostních propuštěn byv ze služeb německého továrníka v Čechách, odebral se do Vídně. Žijí život skromný, odměřený a čím dále neradostnější. Touha Sylvina nemá v cizím prostředí na čem se zachytit, těžce nese, ona i muž, že není matkou, a ostatní dokonají intriky politických odpůrců a podezíravé pomluvy nesnesitelné sousedky: Sylva muži svému počne nedůvěřovati, sama se dá strhnouti vášní tak, že se redaktorovi Zlatému, v němž našla oddaného přítele, vzdá v jeho vlastním bytě, a když manžel přemožen námahou nevýnosné práce úřední a mučen vědomím o nevěře ženině, jejímž svědkem byl sám a ani slovem se jí nedotkne, zemře, opuštěná Sylva upadne v život prodejné lásky. Redaktor Zlatý, její přítel, který po dvě léta od osudné chvíle o ní nevěděl a osud její vlastně zavinil, bohatě se ožení a postaven jest v čelo českého hnutí v rakouské metropoli. »V pevné organisaci a svornosti jest a bude naše síla a vítězství! Toto heslo ponese nám a mladé generaci zlaté ovoce konečného vítězství našich snah a tužeb.«

Avšak tento podklad románu není s ostatním, co s ním souvisí, spiat tak organicky, aby vyniklo, co je v něm hlavní a co episodou. Snesený materiál není zpracován v úměrný celek. Co chvíli trhá se pásmo děje, který nesměřuje zdůvodněným vývojem důsledně od začátku k poslednímu konci.

Jsou to rozházené listy, psané v přestávkách bez náležité souvislosti. Tím se stalo, že spisovatel se velmi často opakuje; opět a opět čteme, co již bylo pověděno, nejednou i týmiž slovy. Spisovatel si také odporuje. Po jedné milostné chvíli mezi Sylvou a jejím mužem praví, že to byla jedna z chvílí, »na něž se v životě nikdy nezapomíná a na něž se i po létech probouzí krásné vzpomínky v duši«, ale netrvá ani den, a muž se jí zdá malicherným, připadá jí »tak nějak šosácky všedním, takovým automatem, který jí vydává každého prvního v měsíci odpoledne hromádku peněz, s níž musí spořit a hospodařit,« a ten odpor jest jen proto, že ho autor potřebuje, aby nějak vysvětlil Sylvinu vášeň pro přítele, pro jakýs takýs přechod k intimnímu tête a tête, jakého jest schopna »jenom pravá láska, proměňujíc divadlo života hrající lidi opět v upřímné děti«. O úředních útrapách klamaného muže nedovídáme se ničeho. A co mají znamenati slova mladé vdovy: »A bojovala jsem... ano, a z v í t ě z i l a jsem v tom těžkém boji« života, zůstává záhadou. Poměr politických stran není dost jasný. Nepropracován jest román v základě i jednotlivostech. Při tom jest stilistický výraz jeho chudý, opotřebovaný, nehlazený Čteme věty jako: »Tou (touhou) byla ta v hlubinách jejích duší, jako svatá a drahá od rodičky na cestu životem jim daná památka, a tou bylo to jejich češství,« bezbarvá epitheta, velmi všední popisy přírodní. Ut desint vires — pravda, ale dnes s takovou benevolencí v literatuře přece jen už nevystačíme.

Velmi neutěšené, smutné případy vylíčil S v a t. K a r m e n v knize svých drobných pros B l u d i č k y. Po dlouhých letech vrací se ze žaláře muž, který zabil svého soka v lásce a poznav, že milenka zatím se provdala, vyčíhá ji za tmy v zahradě a znásilní, vesele chroptě do bouřící vřavy: »Moje! Moje! Oj, moje byla!« (»Návrat«). Chudý venkovan brání se proti osudu tím, že dcery své pošle do Vídně a zničí je morálně i fysicky (»Proti osudu«). Surový otec vyhání dceru, která k němu uprchla od rodiny, v níž starý zhýralec ji chtěl znásilniti (»Útěk«). Život »Bez lásky« dožene k sebevraždě muže, nad jehož mrtvolou končí nenávist ženy, která ho milovati nemohla. Smrt mladé krásné dcerušky Margot ve mlýně (»Sýček«), ženy po krátkém čase šťastného manželství (»Opět sám«) a nedostudovaného muže, který marně hledí v životě se uchytit (»Povídka o domově«). Jiný surovec má víc soucitu pro dobytek panský sobě svěřený nežli pro ženu, hotovící se k porodu, a pro hladové děti (»Lidské srdce«), jež v opilosti div nezabije. Autor se v truchlivé případy své vmyslil s opravdovým rozlítostněním a dbá přiměřené drastičnosti výrazu, kde situace toho vyžaduje. Vzbudil by však větší zdání pravděpodobnosti, kdyby proti tomu neupadal v extrém, vkládaje svým lidem v ústa slova, jež si sám sestavil na papíře, a jichž by oni nikdy nedovedli vyjádřiti. Může služebné děvče psáti prostým rodičům: »Och, tatíčku, maminko, trhám krásu života! Není okamžiku, jenž by nebyl vzácným zázrakem, není kroku, jenž by nebyl sladkou závratí.«? Nebo muž, vracející se z vězení, vzpomínati, že »všechny sváry z mysli odvanuly jako větru zavíření« a mluviti: »až mi otevrou závoru žalářní, vylétnu jako blesk a svoje štěstí přece dohoním. Moje touha tam jako lapený pták tloukla do tvrdých stěn a teď, když ji konečně pustili, s přeraženými křídly se svíjí v srdci«? Méně bylo by tu více.

V Listech z truhličky bere si Jan Vezmář na mušku všelijaké lokální veličiny a poměry, do nichž bije satirickými šlehy. Ne vždy stejně účinně, tak aby bylo lze očekávati, že rozhodné jeho pokrokové smýšlení padne na úrodnou půdu, a na podkladě ne vždy dosti jasném (»Bubi«). Satira však »Žán Křeček — polemista« raději mohla odpadnouti: je příliš nevtipná i nevkusná.

Hodně látky k novým malostranským povídkám podává Josef Veselý ve svých obrazech malostranského života nedávné minulosti Pod Hradčany. Jsou-li prý tito lidé malostranští zlí nebo dobří, všední nebo rázovití, sympatičtí nebo nesympatičtí, jest mu jedno; snažil se jen načrtnouti, co kdysi žilo kolem něho »v nejhistoričtější pražské čtvrti, na nejpamětihodnější české půdě, na kterou vrhají Hradčany své mohutné stíny«. Spisovatel si omezením požadavků, jež klade sám na sebe, úkol svůj značně usnadnil. Jeho kniha je hotové pel-měle, na něž ani nelze klásti literárního měřítka. Ale aspoň správnosti mluvy mohl by dbáti šetrněji. —*ejč.*—

Poučná:

Alois Jirásek: Z mých pamětí. — Spiritická knihovna. — T. Pavlica: O hypnotismu a suggesci v Indii. — Dr. Jos. Kratochvíl: Pojem a význam mystiky.

Alois Jirásek: Z mých pamětí. Sebrané spisy XXXVII. (Vydal J. Otto v Praze.)

Paměti Jiráskovy, jež přišly právě v čas, t. j. v čas jeho šedesátých narozenin, jsou jistě jen jakýmsi okamžikem oddechu v životním díle spisovatelově. V řadě objektivních děl jednou také subjektivní já! Však kdo psal celý život a tolik o jiných, má právo, aby konečně také jednou pověděl přímo něco o sobě. A má-li tak četnou obec čtenářskou, jako Jirásek, bude jistě i rád a s pozorností slyšen.

Ovšem, hledá-li se za dílem spisovatel, může být nalezen i v objektivních Jiráskových povídkách, románech i dramatech. I tam může být vystopována celá karakteristika osobnosti spisovatelovy, která v Pamětech podává se jen jaksi příměji a bezprostředněji.

Zde i tam je to duch méně hloubavý, méně kritický a kritisující, víc a převážně epický. Jirásek pozoruje, bedlivě pozoruje, zachycuje každý detail, vyličuje událost za událostí, ale právě víc jen jako vypravovatel, jako epik, kterému neběží o to, aby význačnými body zachytil základní ráz, řekl bych, filosofii, smysl, ideu určitých dějů, nýbrž který podává v plynulém toku vše, důležité i méně důležité — zkrátka fakta, fakta, méně smysl fakt. Této vlastnosti bych přičetl také velikou popularitu Jiráskovu. Neboť právě tím, že Jirásek není ideový a kontemplativní, že nenutí čtenáře k hlubšímu, pronikavějšímu a úsilnému postřehu a přemýšlení, že je převážně epikem a povídkářem, stal se přístupným nejširším vrstvám a také mládeži. Není pionýrem a je pionýrem. Není pionýrem v tom smyslu, že by neúprosnou kritikou obnažoval rány a jizvy a šel až k samému jádru české bytosti a odtamtud vyvážil cíl a úkoly českému člověku, ale je pionýrem tím, že v širokých vrstvách a v kruzích mládeže budí zájem pro

minulost a osudy českého člověka, že vzpružuje národní uvědomění, dávaje mu podklad bohatou minulostí. Jirásek je — lze říci — ještě z řady spisovatelů vlasteneckých. Vyvíjel se v dobách vlasteneckého nadšení, kdy se konaly hojné slavnosti, kdy se pořádaly besedy, zakládaly spolky sokolské, světily se prapory, konaly se průvody a tábory, kdy se zpívaly národní písně, nosily se poděbradky se lvíčkem a perem, kdy tou okázalostí probouzeli se neuvědomělí, a kde kdo se svolával v jednotný šik. V té době stal se Jirásek vyznavačem českého státního práva a tím vyznavačem, jak píše, zůstal a ještě tvrdším, když důkladněji seznal české dějiny, jimiž dal obsah tomu svému vlastenectví. To jest Jirásek prosytil své vlastenectví historií, která nám může být dobrou učitelkou. Jenže právě toto Jiráskovo historií vyškolené vlastenectví, bohužel, nezapře, že i na něm spočívají stíny protireformace a že se vyvíjelo v ovzduší katolicismu. Jirásek totiž necítí bolestně rozporu mezi českou katolickou přítomností a českou minulostí. Jirásek je zdánlivě objektivní, tolerantní — má na příklad i ve svých Pamětech vzpomínky na evangelíky a evangelické kněze, psané se stejnou láskou jako na kněze katolické —, ale právě tím, že jaksi objektivně staví svět vedle světa, je indiferentní. Proto když píše ve svých knihách i o nejvážnějších dobách české historie, i když píše s velikou láskou, není v tom krev české minulosti. Nevytýkám mu to — je to osudem takřka nás všech — konstatuji to. Ale vybavit se z toho máme a musíme.

V Pamětech tato vlastnost Jiráskova vystupuje zřetelně a souvisí s jinou jeho vlastností — s konservativností. Jirásek je konservativec, lpí s láskou na poměrech, v nichž vyrostl, a proto těžko vypovídat boj — třeba i jen boj v nitru — světu, jenž znamenal svět jeho mládí. Souvisí to i s jeho dobrodušnou smířlivostí, Jirásek není duch bojovný.

A přec Jirásek píše tolik o válkách, tolik o bojích ve svých knihách. Je v tom jistě víc než pouhá láska k historii, je v tom i jistá nutnost. A původ lze snad nalézti v mládí Jiráskově. Jirásek ve svých Pamětech vypravuje o válce rakouskopruské r. 1866, již živě prožil jako mladý student (sekundán). Tehda ráno 27. června uviděl ve svém rodišti Hronově prvního pruského vojáka, hulána v modrém kabátci se žlutými výložky a pikou. Pak přiklusal druhý, třetí, pak celý houfec a za hulány pěchota v tmavomodrých kabátcích, v helmicích, v tmavošedých nohavicích, v botách nízkých holinek, za rachotu bubnů, zvuku píšťal, hrajících do kroku notu, která mu zůstala v paměti. Viděl vjíždět vojsko do lánů obilí jako do brodu, viděl stálé proudy, valící se kolem oken otcovského domku. Myslivci v čákách, pěchota v helmicích za pískajícími píštci, důstojníci na koních v čele oddílů nebo jim po boku krajem silnice jedoucí, v tom skupina vyšších důstojníků na pěkných koních, za pěchotou dělostřelectvo, nekonečný had děl a vozů rachotících a drnčících, až se okna třásla a zase prapory pěších, zpívající, za nimi bílí kyrysníci s hudbou na koních — nekonečný pestrý proud. Viděl korunního prince, pozdějšího německého císaře Fridricha III., slyšel hřímání děl a prožil všecku paniku blízkých bitev, viděl sta a sta raněných, které přiváželi z bojiště. A sám šel i na bojiště u Branky s několika jinými, aby hledal raněné. »Nekráčeli jsme dlouho«, vypravuje, »a již jsme uviděli počátek zkázy. Ve svahu pod lesem, v cestě ležel zabitý kůň tmavé barvy, již obraný, bez sedla, všechen

už nadmutý a plný much. Kus dále, v lese, uhodil jsem na první lidskou mrtvolu, a to z nenadání, jak jsem houští obešel. Mně zrovna u nohou, zsinalou tváří proti mně na znaku leží rakouský voják. A jako by zrovna na mne upíral sklenné, otevřené oči. Zaleknut jsem nad ním stanul. Hrozný pohled. — Byl střelen do břicha a v bolestech strhal si z něho šaty. Rána již černá, a kolem ní hrozné barevné odstíny. Voják ležel sám.« To, myslím, jsou dojmy, které se vryjí na celý život a které nutí vracet se k nim a obnovovat je, byť i v jiných obrazech. Vzpomeňme na Tolstého, vzpomeňme na Garšina!

Tak by se dalo v mládí Jiráskově, v jeho vývoji nalézt leccos, co později se obráží v jeho umělecké, literární tvorbě. Na př. těch několik let, strávených na gymnasiu v Broumově, malé šrůtky a potyčky s německými hochy nezůstaly bez vlivu na to jisté vlastenectví Jiráskovo. A z těch Pamětí vidíme i právě onu základní vlastnost Jiráskovu, kterou jsem nazval epickostí. Jirásek ani zde nepodává smysl, význam svého životního vývoje, nýbrž bod za bodem zaznamenává fakta. A ta fakta jsou živě vryta v jeho paměť, nic není v nich setřeno délkou času — vlastnost pro umělce neocenitelná. A jiná neocenitelná vlastnost pro spisovatele — dovede-li milovat osoby i věci, tak, jako Jirásek ve svých Pamětech, kde na všem, čeho se dotkl, spočívá kus jeho lásky a dobrodušnosti.

Netřeba připomínati, že i mnoho zajímavých kulturních dokumentů lze shledati v Pamětech Jiráskových. *N.*

Spiritická knihovna. Vydává K. Sezemský v Nové Pace.

Dostalo se mně do rukou několik svazečků Spiritické knihovny, jež, ač ne bez přemáhání, vydržel jsem přečísti do konce. Myslil jsem, že mi pomohou z nových stran osvětliti hnutí, jež jsem kdysi pozoroval z blízka v kraji podkrkonošském, ale naděje mě zklamala a ukázala zas znovu, jak celé hnutí stává se plochým a prázdným. Co v těchto svazečcích s obálkami pestrých barev se čtenáři předkládá, klade na jeho důvěřivost přec jen požadavky přílišné. Tak čteme báseň »Dasovo dílo«, o níž autor sám s přehnanou skromností přiznává, že v celé české literatuře nebude (!) asi druhé tak veliké a vznešeně krásné básně, jež by tak úchvatně a drasticky líčila působení »Démona Zla« na tomto světě; ve skutečnosti je to nechutné rýmování o chudákovi, jehož největší rány osudu nedovedly vyrušiti z duševního klidu a pohnouti k řečem bezbožným a utrhačným (mimo jiné snesl klidně, že se mu zadusila kráva, která v noci se odvázavši pozřela několik zemčat). Čteme »occultní novellu« bez ladu a skladu a bez jediné vůdčí myšlenky (Chrám osudu), čteme jakous antologii, vybranou ze sdělení medijních (Besedy duchů), čteme apologii vegetarismu (Láska k živoucímu), vrcholící v tvrzení, že požívání masa je věcí protizákonnou, nepřirozenou, škodlivou, špatnou a tudíž také člověka nedůstojnou. Jsou tu však i svazečky, které chtějí patrně státi výše a podávati více: je tu na příklad výklad o »vědě (sic) spiritické ve světle pravého poznání«, v němž se ukazuje, že hnutí spiritické musí jako jiné nové směry a poznatky bojovati s odporem a nedůvěrou (jmenovitě i stoupenců Volné Myšlenky, jíž se tu dostává výtky, že »tahá lidi z bláta do louže«). Jinde (Naše obroda) se vytýká spiritistům, že pořád tkvějí příliš ve zvycích, přejatých

z katolicismu, zachovávají »katolický šlendrián«, církevní pověry a zvyklosti. Je tu konečně i slavnostní přednáška známé spisovatelky Pavly Moudré s názvem Výhody duchovního života, opravdu virtuosně balancující mezi materialismem a spiritualismem. Jedna věc je nepochybná při vší prázdnotě těchto svazečků: že existuje v lidu vskutku přes všecky hlasy skeptiků zízeň po novém náboženství a nové formě vnitřního žití, ale že se dosud neobjevil — a patrně hned tak neobjeví — někdo, kdo by ze spiritismu dovedl vyloupnouti a propagovati jen zdravé jeho ethické jádro a náboženské. *K.*

T. Pavlica, O hypnotismu a suggesci v Indii. V Plzni 1910 (Illustrovaných přednášek čís. 201—204).

Pěkně psaná brožura o věci eminentně časové měla hned při vzniku svou historii, ježto se ukázalo, že jest plagiátem starší práce prof. Dra. J. Janáčka s týmž názvem. Je tu podán jasný a zajímavý výklad o jednotlivých jevech hypnotických v Indii, o neuvěřitelných produkcích asketů, nepřirozených posicích těl, extasi a pohřbívání za živa (tyto doklady má autor sám za nedostatečně zaručeny). Spisek, ať již vznik jeho je jakýkoli — Pavlica se hájí proti výtce plagiátu —, přišel v čas, neboť novobuddhismus evropský roznítil nový zájem pro tyto vděčné a vždy interesantní problémy a po dlouhé době znavená a vyčerpaná Evropa hledá zas oživení i omládnutí v tajemných dálkách orientu. Seznam odborné literatury ke konci brožury mohl si snad přece též všimnouti několika — je jich vskutku jen několik — českých prací o hypnotismu a sugesci. *Kd.*

Dr. Jos. Kratochvíl, Pojem a význam mystiky. Studie. Praha 1908. Nákladem »Meditací«.

Kratičké pojednání je typickou ukázkou katolické vědy. Když spisovatel celkem dobře vyložil původ i vývoj křesťanské mystiky a rozebral zvláště názory pověstného mistra Eckharta (1250—1327), využil — a to málo obratně — svých správných premis k dvěma nesprávným dedukcím: mystika je prý pramenem filosofie, takřka filosofii duší poetičtěji založených, neboť filosofie nalézá v názorech mystiků zárodky hlubokých myšlenek, tušení velkých idejí a liší se od mystiky jediné způsobem upravení těch myšlenek. A podruhé: katolicismus právě proto, že tají v sobě hluboké a dosud nevyužité poklady křesťanské mystiky, kryje v sobě i nejhlubší filosofii. Z čehož tedy plyne (doplňujeme řetěz úsudků Kratochvílových): všecku filosofii opřeme tedy jen o tuto katolickou mystiku, a co na ní nespočívá, zavrhněme jako bezcenné, třebas by to byla sama filosofie Kantova. Difficile est satiram non scribere. *Kd.*

DĚJINY LITERATURY ČESKÉ.

OD NEJSTARŠÍCH DOB DO PROBUZENÍ POLITICKÉHO.

DĚJINY LITERATUR: - -

NOVODOBÉ DĚJINY LITERATURY FRANCOUZSKÉ. Napsal Gustav Lanson. K 5·60, vázané K 7·20.

ČTENÍ Z RUSKÝCH DĚJIN A Z RUSKÉ LITERATURY. Napsal kníže Sergěj Volkonskij. K. 2·—, váz. K 3·60.

DĚJINY ŘÍMSKÉ LITERATURY V PĚTI HODINÁCH. Napsal Th. Birt. K 1·20, váz. K 2·—.

DĚJINY LITERATURY ANGLICKÉ. Od počátku až na naši dobu. Napsal Augustin Filon. K 5·60, váz. K 7·20.

STUDIE Z NOVĚJŠÍ LITERATURY NĚMECKÉ. Napsal Dr. Jan Krejčí K 3·—, váz. K 4·60.

DĚJINY LITERATURY POLSKÉ. Napsal Alexander Brückner. - - K 5·20, váz. K 6·80.

DĚJINY LITERATURY ITALSKÉ. Napsali Wiese a Pèrcopo. K 5·60, váz. K 7·30.

DĚJINY LITERATURY ČESKÉ.

OD NEJSTARŠÍCH DOB DO PROBUZENÍ POLITICKÉHO.

NAPSAL

PROF. JAN JAKUBEC.

V PRAZE.
NÁKLADEM JANA LAICHTERA NA KRÁL. VINOHRADECH.
1911.

VEŠKERA PRÁVA VYHRAZENA.

TISKEM EDVARDA LESCHINGRA V PRAZE.

PŘEDMLUVA.

„Dějiny české literatury“ vznikly podnětem společného německého spisu, mé „Geschichte der čechischen Litteratur“ a Arne Nováka „Die čechische Litteratur der Gegenwart“. Bývalo poukazováno k tomu, že, by podobného spisu bylo třeba i v českém jazyce. Ale pouhý překlad jehož bylo žádáno, nezdál se mi dosti důstojný dnešní české literární historie. Odhodlal jsem se k úplně novému zpracování, odpovídajícímu potřebám českého čtenářstva. Dílo rostlo do šíře (212 stran německého spisu v českém zpracování zaujímá 580 stran) a doufám, že i do hloubky. Duch a základní pojetí se ovšem nezměnilo. Proti německému spisu má navíc hojné poznámky. Vedle významnější bibliografie bývá v nich stopován rozvoj a historie jednotlivých otázek a směrů literárních; sem byly pojaty i drobnější zjevy literární. Kniha chce zároveň uváděti v podrobné studium české literatury. Většina kapitol byla zpracována z mých přednášek universitních. Prospěti posluchačům české literatury bylo neposledním cílem tohoto spisu.

Spis vycházel po tři leta jako archová příloha měsíčníku Naší Doby.

Svazek, který vyšel samostatně před rokem, byl oddělen spíše mechanicky, že se kapitola končila právě půlarchem. Přesnější rozdělení, dané vývojem ideovým, který byl hlavním vodítkem v mé knize, mělo by se podle mého pojetí končiti hlavou šestou (str. 366), před českým obrozením za vlivů osvícenských.

Asi v polovici XVIII. století končí se naše tragoedie náboženského vývoje, který se tak silně obráží v naší literatuře. V nejstarším období svém, v literatuře staročeské, český národ zůstavil silné stopy svého úsilí, přizpůsobiti se duševnímu životu, zřízením státním a společenským křesťanského západu, kulturně pokročilejšího. Velikým hnutím reformním vymaňuje se první z nepřekonané auktority moci církevní, bojuje za své přesvědčení náboženské a mravní. Jeho myšlení

a cítění zůstává převahou náboženské. Přirozeně i spisy náboženské zaujímají za tohoto období přední místo v literatuře české. Ona je náboženským duchem naplněna, když se přes národ český převalil nový mocný proud kulturní, humanismus; zejména v Jednotě Bratrské vyrůstá vzácný zjev historický, silnější nežli v německé reformaci, zasažené humanismem: spojení hluboké zbožnosti s nejživějšími touhami po vyšším vzdělání. Komenským usilování její zasahuje plodně celý svět. Náboženské snahy vedou k čilé činnosti literární nevítané spasitele národa za úpadku v době protireformační. Novější historické badání proti staršímu přináší hlubší pochopení právě pro snahy náboženské. Tím se také obraz české literatury stává plnějším a přesnějším. Národ vždy dával do literatury to, čím právě duševně žil. V určitých dobách se vyjadřoval náboženskou písní, náboženským traktátem a náboženskou polemikou. Celá tato doba má ovšem zase svá význačná období, jež označují jednotlivé kapitoly.

Jinak je v literatuře české od konce XVIII. století. Podněty českého obrození jsou ideje filosofické, humanitní, sociální, na konec i politické; ovšem ani v nich nepřestávají působiti náboženské ideje. K činu hlásí se uvolněné badání o české minulosti, o českém jazyku, dostavují se účinky myšlenky slovanské. Všecky druhy literární, básně, dramata, novellistika, jako stati a práce publicistické a vědecké, jsou proniknuty vřelou láskou k jazyku a národu českému, jež vystřídala tendence náboženské ve starší literatuře. Novými ideami a snahami se jednotlivé druhy rozvětvují a mohutnějí; drobné praménky sebraly se v mohutný proud. České literatuře se rodí veliké talenty, praví básníci, znamenití vědečtí pracovníci; literární směry se potírají a se střídají, tříbí se. Jde o národní život v nejširším rozsahu: tlumený šepot českého národního života v době předbřeznové přechází v hlasitou řeč veřejnou; český národ vystupuje na kolbiště politické. S mohutněním národním a celkovým vývojem kulturním přirozeně kráčí ruku v ruce rozvoj literatury. Se vzrůstem kvantitativním pomalu nabývá všestrannosti velikých literatur. Čím dál tím více pozbývá jisté výhody, že se jako malá literatura dávala literárnímu historikovi přehlednouti v plném svém rozsahu: v tvoření básnickém, jako v literatuře vědecké.

Zbývající část celého díla doufám, že budu moci ukončiti v době co nejkratší.

Svému bratru, Aloisovi Jakubcovi, děkuji za účinnou pomoc při korrektuře a za sestavení rejstříku.

V Praze dne 8. září 1911.

Jan Jakubec.

OBSAH.

HLAVA PRVNÍ.

LITERATURA STAROČESKÁ.

Strana

I. Kulturní a literární počátky pod vlivem křesťanství . . . . . I, 1
II. První rozvoj české literatury na počátku XIV. století . . . . . I, 24
III. Staročeské skladby obsahu náboženského a satiricko-didaktického . . . . I, 41
IV. Kulturní vývoj český v druhé polovici XIV. století. Úsilí po reformě života v zápase s duchem světským . . . . . I, 64

HLAVA DRUHÁ

ČESKÁ REFORMACE OD HUSA DO CHELČICKÉHO. VNĚJŠÍ ROZKVĚT KALIŠNICTVÍ.

I. Jan Hus . . . . . I, 110
II. Náboženské, národní i sociální uvolnění za bojů husitských . . . . . I, 138
III. Petr Chelčický . . . . . I, 160
IV. Vnější rozkvět českého kališnictví. Boj o ideál kališnický s reakcí římsko-katolickou . . . . . I, 173
V. Belletrie i prósa nauková . . . . . I, 190

HLAVA TŘETÍ.

HUMANISMUS A JEDNOTA BRATRSKÁ.

I. Vývoj Jednoty Bratrské až do Blahoslava . . . . . II, 1
II. Náboženské tendence a starší směry v literatuře . . . . . II, 17
III. Humanismus v českých zemích . . . . . II, 33

HLAVA ČTVRTÁ.

ROZKVĚT ČESKÉ LITERATURY ZA DOKONANÝCH VLIVŮ NÁBOŽENSKÝCH A HUMANISTICKÝCH.

I. Obnovení starých směrů. Osvětový a literární rozkvět Jednoty. Jan Blahoslav. Boj proti Jednotě . . . . . II, 60
II. Skladby veršované . . . . . II, 85
III. Nauková a vzdělavatelná prósa veleslavínská a poveleslavínská . . . . . II, 91

HLAVA PÁTÁ

ZA KATOLICKÉ PROTIREFORMACE Z ROZKVĚTU DO ÚPADKU.

I. Doznívání „zlatého věku" v cizině i doma. Jan Amos Komenský . . . II, 121
II. Česká literatura za vedení jesuitského. Šíření vědomí vlasteneckého . . II, 148

HLAVA ŠESTÁ.

ČESKÉ OBROZENÍ ZA VLIVŮ OSVÍCENSKÝCH. BADÁNÍ HISTORICKÁ. JOSEF DOBROVSKÝ.

I. Josefinismus v praksi a v literatuře . . . . . II, 167
II. Studie historické . . . . . II, 175
III. Josef Dobrovský . . . . . II, 182

HLAVA SEDMÁ.

OŽIVENÍ ČESKÉ ŘEČI. ČESKÁ LITERATURA OSVÍCENSKÁ.

Strana

I. Stav jazyka českého za doby osvícenské. Obrany jazyka českého . . . III, 1
II. České divadlo a novočeské dramatické hry. Česká prósa zábavná . . . III, 7
III. Osvícenská liter. vzděl. a poučná. F. F. Procházka. M. V. Kramérius . III, 14
IV. Puchmajerova družina básnická. Jan Nejedlý . . . . . III, 21
V. Česká literatura za doby osvícenské na Slovensku . . . . . III, 30

HLAVA OSMÁ.

JUNGMANN A JEHO ŠKOLA. POČÁTKY ČESKÉ ROMANTIKY. ÚSILÍ VYTVOŘITI SLAVNOU MINULOST SLOVANSKOU PADĚLANÝMI PAMÁTKAMI.

I. Jungmann básník a buditel . . . . . III, 35
II. M. Zd. Polák. Jungmannova škola. Ant. Marek. Mladý Šafařík a Palacký. „Počátkové českého básnictví, obzvláště prosodie“ . . . . . III, 42
III. Václav Hanka. Počátky české romantiky. Rukopis Královédvorský a Zelenohorský . . . . . III, 51
IV. Úsilí Jungmannovo a jeho družiny o českou terminologii vědeckou. Jan Svatopluk Presl. Spory o reformu pravopisnou a o českou vědu. Jungmannův Slovník Českoněmecký . . . . . III, 69

HLAVA DEVÁTÁ.

VRCHOL SLOVANSKÉ IDEJE V ČESKÉ LITERATUŘE. JAN KOLLÁR. P. J. ŠAFAŘÍK. JAN HOLLÝ. OBNOVENÝ DĚJEZPYT ČESKÝ. FR. PALACKÝ

I. Jan Kollár . . . . . III, 78
II. Jan Hollý . . . . . III, 95
III. Vědecké působení P. J. Šafaříka na prospěch ideje slovanské . . . . III, 97
IV. Fr. Palacký, organisátor novočeské práce buditelské. Opora snah buditelských v domácí historii . . . . . III, 107

HLAVA DESÁTÁ.

ČESKÉ BÁSNICTVÍ POD VLIVEM POESIE LIDOVÉ. OD ČELAKOVSKÉHO PO ERBENA.

I. František Ladislav Čelakovský . . . . . III, 117
II. Allegorie a satira. Josef Jaroslav Langer . . . . . III, 139
III. Vlast.-katolická didaktika. Bol. Jablonský. K. Vinařický. F. Sušil. V. Štulc III, 143
IV. Karel Jaromír Erben, ideový básník lidové tradice . . . . . III, 149

HLAVA JEDENÁCTÁ.

VLASTENECKÉ DRAMA A BELLETRIE.

I. Obrozená literatura dramatická. Jan N. Štěpánek. V. Kl. Klicpera. Fr. Turinský. K. Š. Macháček . . . . . III, 159
II. Josef Kajetan Tyl . . . . . III, 168
III. Belletristé Jan Jindřich Marek a Prokop Chocholoušek . . . . . III, 172
IV. Jan Erazim Vocel, skladatel vlastenecko-historických zpěvů a archaeolog III, 176
V. František Jaromír Rubeš, zástupce českého humoru . . . . . III, 179
Oprava hrubších omylů . . . . . III, 181
Rejstřík jmenný . . . . . III. 183

HLAVA SEDMÁ.

Oživení české řeči. Česká literatura osvícenská.

I.

Stav jazyka českého za doby osvícenské. Obrany jazyka českého.

Snahy centralistického absolutismu o zavedení státní řeči německé. Jeho podpora řečí neněmeckých na prospěch prostého lidu. Obrany jazyka českého: Fr. Jos. hr. Kinského, B. Balbína, Al. Hanke, K. H. Thána, Jana Rulíka. Šíření českého uvědomění ve všech vrstvách národa. Stav české národnosti v ostatních oblastech řeči československé.

Jako v minulých dobách větší svoboda našeho národa, povznesení jeho mravní a hmotné znamenalo zároveň rozkvět literatury české, podobně reformy a snahy josefinské způsobily znamenitý vzrůst a posílení českého písemnictví. Jediné desítiletí vlády Josefovy přineslo podle svědectví současných literárních historiků více knih – a to mnohem prospěšnějších – nežli za dřívějších osm desítiletí. Nad to ještě podávalo divadlo na sta kusů pronášených pouze slovem živým. Pravda, ve všem tom bylo málo samostatného tvoření slovesného; ale náhlý rozvoj literární je svědectvím živoucnosti českého živlu a schopnosti širších vrstev, v knize hledati poučení a zábavu. Byl tak silný, že odrazil vítězně i vládní pokusy germanisační.

Stav národa, jehož nejpřednější synové v osvíceném století, kdy si počínají ideje Komenského dobývati půdy, podávají výtěžky svého badání jen jazyky cizími, byl zajisté ve vážném nebezpečí, že může býti úplně přidušen kulturní převahou národa sousedního. Nebezpečí toto bylo ještě zvyšováno vědomým germanisačním úsilím zcentralisovaného absolutistického státu rakouského. Němečtí Habsburkové od prvních let své vlády v zemích českých prokazovali německému jazyku znamenité služby sami i svými státníky a úředníky. Usilovněji německý jazyk do státní správy byl zaváděn zejména od r. 1749, kdy byla česká dvorská kancelář zrušena, a „provincie“ uváděny v těsnější

Vládní úsilí o zavedení státní řeči německé.

závislost na ústřední vládě vídeňské. Za Josefa II. latina, „jazyk Říma“, vládou zúmyslně odstraňována i z kulturního života v Rakousku a místo ní zaváděna němčina, jež se měla státi jednotící páskou pestré směsici národů, podřízených žezlu habsburskému. Josef II. zajisté nečinil tak z nacionální zaujatosti, které vůbec neznal, nýbrž ze zájmu státního, pro obecné dobro, všeobecné osvícení, pokrok a blahobyt i pro pohodlí vlády. Volbu němčiny určovalo hlavně spojení „zemí dědičných“ s říší německou. Podle jeho ideálu mělo se dospěti k „jedinému národu ve státě“, jako tomu bylo ve Francii, v Anglii. K tomuto cíli směřují pak jednotlivá zřízení, reformy a nařízení vládní, jak o nich byla zmínka již dříve. Nově zřízené školství, v němž myšlenka centralistického absolutistického státu chtěla míti nejsilnější oporu, mělo zejména připraviti národy neněmecké pro jednotnou řeč „národní“, pro jazyk německý. Za několik let od nového zřízení školského bylo již asi ve 130 městech a městečkách, kde se dříve učilo jen po česku, zavedeno vyučování německé úplně nebo částečně, aspoň na papíře. Znalost němčiny žádána pro přijetí do gymnasia, pro udělení mistrovství a jindy. Germanisačním intencím vlády u nás ochotně sloužila hierarchie. Zejména tu proslul správce školství českého, Kindermann ze Schulsteina, biskup litoměřický, který dovršil germanisaci Litoměřicka a Žatecka. V germanisační sílu zreformovaného školství věřil tak důvěřivě, že české řeči prorokoval již jen asi 50 let existence. U národů slovanských tato zřízení státní s počátku byla přijímána s tupou resignací; poddávali se osvícenské filosofii o všemohoucnosti státu a neomylnosti ředitelů jeho. Kulturní a literární vyspělosti německého jazyka, podávané jiným národům s houževnatou výbojností, se vzdělanější příslušníci našeho národa, co do řeči vlažní, hlavně šlechta, úřednictvo, vyšší duchovenstvo a zámožnější měšťanstvo, podřizovali ochotně. Urozená a vzdělaná společnost česká se od francouzské literatury počala odvraceti a přikláněti k německé.

Svůj jazyk mateřský udržel si však prostý lid český. Činil tak neuvědoměle, silou své národní setrvačnosti a samobytnosti. Žil tu národ asi pětimilionový (i se Slováky uherskými), ve svém jádru ryze český, který si na vládě vynutil, aby si všímala jeho jazyka. Řeči prostého lidu vláda nebyla nikterak nepřátelská. Znalost českého jazyka, podle Josefa II. prý „vědomost užitečná a v mnohém ohledu nutná“, požaduje se mnohými nařízeními od úředníků, kteří působili mezi českým lidem. Jazyk český se ozýval na sněmu českém. Jím vyhlašována nařízení vládní, on docházel platnosti v řízení soudním od nejnižších úřadů do nejvyšších instancí ústředních ve Vídni. Na ná-

Vláda podporuje znalost neněmeckých řečí.

klad vlády zákony a nařízení překládány do jazyků neněmeckých. Péče o povznesení obecného lidu, o lidštější uvědomění jeho kázala vládě sahati k jazyku jeho. Ideji jednotné německé řeči státní nepřekážel. Vláda zaváděla vyučování řeči české na ústředních ústavech, na vojenské akademii v Novém Městě za Vídní 1752, na vojenské inženýrské škole ve Vídni 1754, na universitě vídeňské 1775, na Terezianské rytířské akademii (od r. 1784 byli tam docela učitelé českého jazyka dva). Ba i na několika gymnasiích v Čechách učilo se po česku a vláda starala se o příhodné učebnice české, jež vycházely péčí a nákladem školy normální. Na universitě pražské i brněnské (olomoucké) učí se oborům praktického rázu (pastorální theologii, na medicinské fakultě umění babickému) po česku. Proti intencím svých zakladatelů i reorganisované školství prospívá jazykům národním. Na školách městských a normálních mnozí učitelé, nejsouce znalí dostatečně řeči německé, učí děti jazykem mateřským. Povinnou návštěvou školskou se lid naučil zejména čísti a vážiti si knihy jako své učitelky. Na české knihy obsahu náboženského, na popud Marie Teresie po hnutí protestantském r. 1775 na Moravě vydávané, nebo poučení o užitečných vymoženostech kulturních, spisy praktického rázu, o hospodářství, zdravotnictví, o nových zřízeních vládních na prospěch lidu a podobných — byly to většinou překlady — vláda vedla náklad a šířila je mezi lidem. Za těmito podněty vládními šli pak někteří šlechticové i nakladatelé.

Byl tedy úpadek jazyka českého ve veřejném i kulturním životě přiváděn vinou hlavně vlastních příslušníků. V době, kdy úsilí vládní po jednotné státní řeči německé a zároveň řeči vzdělanců domnívá se být u svého cíle, propukají důsledky filosofických idejí současných: snaha po individuální svobodě jednotlivcově přirozeně budí touhu po volném všestranném rozvoji každého národa, po svobodném sebeurčování. Germanisační úsilí vlád rakouských podněcuje silnější národní uvědomění u národů neněmeckých. Vlastenecké smýšlení, láska k rodnému jazyku i české minulosti plně nezanikla u nás ani v nejžalostnějších dobách. Žila ve spisech Balbínových, Pešinových, Rosových, Frozínových, Středovského a jiných. Za obnovených studií historických hlásali ji badatelé Dobner, Voigt, Born, Pelcl a jiní. Šířící se smysl pro českou historii přirozeně vede i k českému jazyku. Chabé a neuvědomělé škůdce jazyka českého z vlastního národa měly novým osvobozujícím idejím získávati obrany jazyka českého. Obrany českého jazyka.

Silný účinek měla vřelá slova vynikajícího člena české aristokracie, vysoce vzdělaného spoluzakladatele „Společnosti nauk“, *Fr. Jos.*

hr. Kinského (1739—1805), od r. 1785 ředitele vojenské akademie v Novém Městě za Vídní, od r. 1794 polního zbrojmistra, slova pro-

Obrany českého jazyka.

nesená na prospěch českého jazyka ve znamenitém spise Erinnerungen über einen wichtigen Gegenstand, von einem Böhmen (1773), knize vlastně obsahu výchovného. Urozený spisovatel tam vlastně hlásá zhýčkané vysoké společnosti nejpokrokovější zásady, humanitu a oproštění života, v duchu světových spisovatelů novějších, Rousseaua, Locke, Pestalozziho, St. Pierra a jiných. Mluví tam o přednostech a potřebě české řeči, otevřeně se prohlašuje za Čecha. Těmito asi dvěma stránkami svého spisu se Kinský u česky smýšlejících vzdělanců zapsal zlatým písmem.

Po dvou letech (1775) čtenáři dostali do rukou latinskou obranu českého jazyka od *Bohuslava Balbína*, Dissertatio apologetica pro lingua slavonica, praecipue bohemica, která čekala na uveřejnění skoro sto let.[1] Balbínova obrana jazyka českého podávala silný podnět i spolehlivý základ k obranám jiným a k plodné péči o český jazyk jako jeho „Bohemia docta" studiím literárně historickým. Vydavatel spisu Balbínova, Fr. M. Pelcl, nedbal podezření vlády vídeňské, kterým byl jeho literární čin stíhán, a v předmluvě k „Příhodám Vác. Vratislava z Mitrovic", od něho taktéž po prvé vydaným, zpopularisoval stručně, částečně i doplnil českým čtenářům nejvýznamnější obsah rozpravy Balbínovy.

R. 1783 vyšly dvě obšírné obrany jazyka českého od Moravana *Jana Aloise Hanke z Hankensteina* (1751 – 1806), bibliothekáře akademické knihovny v Olomouci, upřímného josefinisty, spisovatele národohospodářského i českého spisovatele vzdělávacího (s pseudonymem Jan z Kohútovic), a od spisovatele a lexikografa českého *Karla Hynka Tháma*. Hanke chtěl získati odrodilé vzdělance, hlavně šlechtu, a proto psal svůj spis po německu, „Empfehlung der böhmischen Sprache und Literatur. Gewidmet seinem Vaterlande, dem Markgraftum Mähren", Thám přívržence českého jazyka chtěl utvrzovati, zatracuje „kleté zemany a šlechtice", kteří se zapomněli na jazyk český, a horlí v „Obraně jazyka českého proti zlobivým jeho utrhačům, též mnohým vlastencům, v cvičení se v něm nedbalým a liknavým sepsané" po česku. Oběma však stejný účel, stejné vzory, zejména obrana Balbínova, vnukají podobné základní pojetí, důvody i postup. Vnášejí do svých knih jen smýšlení své a své doby. Právo české řeči na plný život kulturní v době současné opírají

[1] Srovn. o ní na str. 349 n. (II, 149) t. s.

o skvělou minulost české řeči, o dobu Karla IV., o jeho „Zlatou bullu“ i pozdější slavné doby českého jazyka, vyčerpávají velké činy, podniknuté od našich předků na prospěch českého jazyka na sněmích (zejména 1615) i prací literární, rozvíjejí bohatý obraz minulé literatury české, zatracují barbarské ničení českých knih, kde byl vzor české řeči spisovné, za protireformace katolické. Učencům i laikům opakují po starších spisovatelích, Balbínovi a Rosovi, všecky přednosti jazyka českého, na něž ukázali již humanisté: starobylost jeho, rozsáhlost, zvučnost, hojnost slov, bohatství hlásek, které znalce češtiny činí schopny učiti se všem jiným jazykům. Ukazují na častou potřebu jeho v praktickém životě. Po českém jazyku že vede schůdná cesta k jiným národům slovanským, široko po veliké části okrsku zemského rozšířeným. Učí již své rodáky hrdosti na toto slavné příbuzenství. Ke své době hlásí se nadějí, která jazyku českému plyne ze světla vzdělanosti, jež se šíří do nejširších vrstev. Co nejvíce zachvacuje mysl čtenářovu, je pevná naděje těchto obránců v lepší budoucnost českého národa.

Obsah i snahy těchto obranných spisů ozývají se příležitě v českých novinách [na př. Slovák Jan Hrdlička (1741 — asi 1810), evangelický kazatel a pilný vzdělavatel zejména prósy náboženské, v podobném smyslu a tendenci napsal do „Starých Novin“, jež vycházely v Báňské Bystřici 1785—1786, článek „Vznešenost řeči české neb vůbec slovenské“, v novinách Kramériusových], v předmluvě Vác. Tháma k první novočeské sbírce básnické „Básně v řeči vázané“ z r. 1785, ve veršovaných proslovech při českých představeních, v předmluvách k mluvnicím a slovníkům českého jazyka, v předmluvách k vydáním starších českých spisů i nových, v dopisech starších buditelů k mladším i v živých slovech jejich. Šířily se mezi studující mládeží, nižším duchovenstvem, učitelstvem, úředníky i měšťany. Tímto způsobem se národnostní úsilí ve smyslu jazykovém udržuje při stálém životě. Českému jazyku projevují svou přízeň i mnozí členové z české aristokracie. Plynula jednak z jejich passivního odporu k reformám Josefa II., namířeným hlavně proti privilejím šlechty, jednak z hojných styků českých učenců se vzdělanými členy této vysoké společnosti. Když se dílo Josefa II. hroutilo, když jinde proti němu vznikaly i revoluce, po příkladu šlechty uherské, která se zastala rázně a s úspěchem jazyka maďarského proti vládním snahám germanisačním, usilováno z důvodů praktických, hlavně pro nedostatek kněžstva, od stavů českých, aby bylo učení českému jazyku na gymnasiích obecněji zavedeno. Dosaženo aspoň toho, že r. 1791 byla povolena na universitě pražské stolice české řeči a literatury. První učitel tohoto význam-

Šíření českého uvědomění.

ného předmětu, Fr. M. Pelcl, r. 1793 zahájil svou činnost slavnostní přednáškou „Akademische Antrittsrede über den Nutzen und Wichtigkeit der böhmischen Sprache“, obranou to české řeči. Auktor, který s účastí sledoval smýšlení ve šlechtě české, překonal tu svůj nedávný pessimismus a prorokuje snahám obrozovacím pevnou budoucnost.

Pozoruhodným svědkem úspěšného boje za rozšíření a povznesení českého jazyka je spis *Jana Rulíka* (1744—1812), velmi plodného popularisátora českého, Sláva a výbornost jazyka českého (1792), správnou češtinou i obratným stilem psaný. Nepřináší mnoho nových myšlenek proti svým předlohám, jejichž obsah úplně vyčerpává. Ve spisovateli nově zřízené školství nebudí již strach o český jazyk, jako budilo při prvních svých útočných krocích, nýbrž touhu, aby se Čechu dostávalo vyššího vzdělání jazykem mateřským. Zatím tento úkol má převzíti česká kniha. Rulík spásu čeká od spisovatelů buditelů, ne s vyšších míst, jako Pelcl a Hanke. Žádá od vlastence, aby všude mluvil veřejně česky, miloval národ a čítal pilně české knihy. Takto se vytváří nový pojem „vlastence“, jenž značil původně tolik, jako příslušník stejného kmene, a ustálil se pro celé půlstoletí pozdější. Ve stejném smyslu národnostním mění výraz „vlastenský“ (původně spojený se zemí, vlastí, později s národem). O šíření českého jazyka svědčí nebývalý počet učebnic české řeči.

Stav české národnosti v jiných zemích.

Povlovněji nežli v Čechách probouzelo se uvědomění národnostní na Moravě a ve Slezsku. Žily i tam stejné podněty ideové, hrozilo i tam totéž nebezpečí ze zařízení vládních na prospěch německé řeči státní. Ale nebylo tu stejně silných vedoucích duchů, zejména od té doby, co Dobrovský přestal tam působiti a Monse předčasně zemřel. Hlavní město země, Brno, sice mohutnělo hospodářsky průmyslovými podniky, ale nedrželo krok v kulturním vývoji; nemělo university, ani většího divadla. Aristokracie moravská i bohatější měšťanstvo k českým snahám obrozenským bývaly mnohem netečnější nežli šlechta česká. Když po vzoru českém na universitě olomoucké 1815 byla zřízena stolice české řeči a literatury, mohla zůstávati beze všech protestů neobsazena po celých šestnáct let. Slovanské národnosti v jižním Slezsku byly při životě národním zachráněny tím, že veliká část této země, od století pro stejnou víru vždy příchylnější k Prusku nežli k Čechám a záhy zgermanisovaná, připadla k Prusku. Národnostně se dlouho neuvědomovala, ale vrozená houževnatost kmenová ji chránila před germanisací. Kulturní jednota národní cítila se vždy více s Moravou, nežli se Slezskem a se Slovenskem. Tam nebezpečí, které hrozilo národu československému ze separatistických snah Bernolákových, bylo čeleno

kulturní a literární převahou menšiny protestantské, která se opírala o zásady Dobrovského a věrně se přidržovala jednotné řeči české. Protestantům v Uhrách dostalo se r. 1791 znamenitých ústupků, zejména určovali a vedli si své školství sami. Jsouce nuceni za odborným vzděláním theologickým ubírati se na university německé, bývali více na výši kultury světové nežli katolíci slovenští. Při svém osvětovém středisku, při protestantském lyceu v Prešpurku, r. 1803 zřídili si „Institutum čili ústav řeči a literatury československé", který vydržoval při témž lyceu stolici české řeči a literatury; mělo se takto zároveň čeliti katolickým „Tovaryšstvům" se snahami bernolákovskými.

Nový ideový proud, který se u nás ohlásil obranami jazyka českého, stává se hlavní pružinou obrozenského úsilí českého. Záhy zmocňuje se ho jako živého obsahu česká poesie, která již nežije z pouhého napodobení cizích zastaralých vzorů. Jazyku českému dobýti starých práv, dostati jej do širokého proudu celého života veřejného, jazyk český spisovný učiniti schopným samostatného života kulturního a literárního, povznésti literaturu jím psanou na výši literatur světových, toť hlavní bod programu druhé generace buditelské. Vzdělanci jej projevují hlavně usilovnou snahou o český slovník. Tím pak, že tyto myšlenky a s nimi i hlubší vzdělání nabývají v širších a širších vrstvách národa půdy, k jejichž jazyku vůdcové sestoupili jako nejzdravějšímu zdroji české řeči spisovné, mohlo býti odvráceno nebezpečí germanisace, na jejíž prospěch přispělo také hospodářské sílení německých krajů v našich zemích.[1]

II.

České divadlo a novočeské dramatické hry. Česká próza zábavná.

Vývoj českého divadla za doby nové. „Bouda". Ráz českých her dramatických. Václav Thám. České hry historické. Ant. Jos. Zíma. Pokus o pražskou lokální frašku. Prokop Šedivý. Divadelní život českého venkova. — Česká povídka. Podobný ráz její jako českých her divadelních.

Obratně pokoušejí se čeští vlastenci za vlády Josefa II. získati svým snahám buditelským prostředek nad jiné účinný – divadlo. Divadlo jako převážná většina tehdejší literatury slouží josefinským sna-

[1] Literární doklady k tomuto odstavci jsou uvedeny ve stati „Uvědomování národnostní" od Jana Jakubce v Lit. čes. XIX. stol., 2. vyd., I. d., str. 295 n. Odborně osvětloval stav jazykový za tohoto období Boh. Rieger, hlavně ve stati „Z germanisačního úsilí XVIII. věku", Osvěta 1887. Jiná literatura byla již shrnuta napřed (str. 374; II, 174, pozn.). O obranách českého jazyka J. Vlček, Děj. čes. lit. II, 1, 265 n. O poměrech národnosti české na Moravě a ve Slezsku i na Slovensku v Lit. čes. XIX. stol., 345, pozn.

hám. Osvícení, vzdělání a zušlechtění prostého lidu českého vytýkají za svůj hlavní účel žádosti, podávané úřadům za povolení divadla, předmluvy k tištěným kusům, veršované proslovy a oslavy jednotlivých představení, referáty novinářské a podobné. Ale ze všech těchto projevů vyslovuje se zároveň úmysl prospěti české řeči, divadlem ji povznésti a šířiti, buditi k ní účinnou lásku v nejširších vrstvách. S osvícenskými zájmy spojováno úsilí obrozenské.

Vývo českého divadla za nové doby.

Divadlo pražské se za XVIII. století — dlouho je to divadlo jen německé — nevyznamenává silným a osobitým životem. Stihla je kletba kulturní zanedbanosti jako jiné obory. Nebylo tu větších duchů tvůrčích, bylo málo smyslu pro umění dramatické. Nejpřednější členové aristokracie české táhli se za dvorem do Vídně, měšťanstvo v kulturním vývoji zakrnělo, v širokých vrstvách nebylo pro ně ještě porozumění. Již od konce XVI. století objevují se ojediněle v Praze i po Čechách kočující herecké společnosti anglické, potom italské a německé, které předváděly v nuzných místnostech ubohé, krvavé, nervy rvoucí tragedie a hrubé frašky. Teprve r. 1737 byl v Praze kočujícím společnostem upraven stálejší útulek v zanedbané tržnici při klášteře Svatohavelském, v „Kotcích“. Vznešenější obecenstvo dávalo přednost opeře.

První pokus, v Praze hráti také po česku, padá do r. 1771. Tehdy druhý ředitel stálého divadla v „Kotcích“, J. J. Brunian, který si vytkl vyšší cíle umělecké v duchu rozhodujícího aestheta německého, střízlivého Gottscheda, z důvodů finančních dal hráti po česku frašku „Kníže Honzík“. Ubohý překlad z němčiny („Herzog Michel“ od berlínského spisovatele Krügera) byl od herců neumějících česky přednášen hroznou češtinou. Česká představení byla na řadu let ubita. Skrovný útulek byl jim dopřán na moderním divadle, vystavěném mecenášským purkrabím, hr. Rineck-Nostizem, r. 1783 naproti Karolinu, kde od počátku roku 1785 podnětem Fr. Bully, uvědomělého Čecha, bylo občas slýchati též české slovo. Znamenité úspěchy českých her, ohromnou většinou pouhých překladů z němčiny, uvedly je také na Thunovské divadlo na Malé Straně, které mělo od r. 1781 téhož ředitele jako divadlo Nostizské, Itala Bondiniho. Slavnostní chvíle českých představení bývaly oslavovány nadšenými, málo poetickými verši. Nejneúnavnějším veršovcem příležitým byl Václav Melezínek, „řemesla pernikářského starší tovaryš.“ Žehrání jedné části obecenstva na česká představení a české herce, mluvící němčinu přízvukem českým, skvělý výnos finanční českých her pohnuly několik českých členů ze společnosti Bondiniho a několik nadšených vlastenců českých, aby se zasadili o divadlo samostatné. Takto vznikla proslulá „Bouda“ na nynějším

Vaclavském náměstí, stavení ze stěn prkenných, slamou a senem vycpaných. Tam začala uprostřed r. 1786 slavná éra českých představení, která se tam střídala s německými. Česká obec vlastenecká byla uvedena u vytržení, když v září 1786 „Boudu“ navštívil sám císař Josef II. a osvědčil tomuto divadlu jakožto ústavu určenému pro nejširší vrstvy svou přízeň uděleným titulem „c. k. vlastenského divadla“. Čeští herci z „Boudy“ na krátký čas hrávali lehčí hry (hlavně frašky, zpěvohry a balet) v letním divadle v t. zv. „Rosenthale“ za branou Poříčskou. Ale toto divadlo r. 1789 opuštěno a s ním téhož roku stržena i „Bouda“. Noví podnikatelé získali pak pro české hry velikou síň ve zrušeném klášteře u Hybernů, kdež za ředitelství V. Mihule české Thalii (hrálo se tam ovšem i německy) vzkvetlo několik pěkných a tučných let. Od r. 1793, kdy se tento obratný ředitel vzdal jeho správy, české hry upadají v nová podruží; bývaly posunovány na odpoledne nedělní a sváteční. Poté dlouho české divadlo jen živoří. „Bouda“.

České divadlo nebylo založeno na ryzích snahách uměleckých. Duch josefinismu je zrodil a udržoval při životě, pádem jeho ztratilo svou hlavní oporu.

Počtem provozovaných kusů rovná se úspěšnému vývoji českého divadla také česká literatura dramatická. K. H. Thám odhaduje počet kusů hraných po česku v letech 1785—1805 na tisíc, střízlivější Dobrovský ve vlastním slavném období (1786 – 1792) na 300. Tehdy vábily nové látky. Nervósní chvat josefinské doby zasahuje i tvoření dramatické. Bohužel si však o této produkci můžeme sestrojiti obraz jen velmi kusý. Divadelní hry zůstávaly zpravidla majetkem společnosti, jejíž výhodou bylo, že byly pouze v rukopisech. Záhy pak kusy divadelní zastarávaly nebo docela odumíraly. Proto z nich bylo tištěno jen málo. Ze současných novin se dočítáme buď jen titulů nebo málomluvných, nevýrazných referátů. Počet a ráz českých her.

Známe však celkového ducha těchto her. Byl týž, jaký vládl na německých jevištích pražských, jež se plní ohlasem divadelní Musy vídeňské. Ve Vídni v druhé polovici XVIII. století náhle vzrostlá záliba v divadle uvedla v činnost značnou četu plodných dramatických spisovatelů, zpravidla zároveň výkonných sil hereckých, kteří svými výtvory ukájeli uměle drážděný hlad po divadelních novinkách. Weidmann, K. S. Hensler, Schikaneder, Schröder, F. V. Ziegler, Stephanie ml. a jiní zachycují se silnějších duchů v dramatickém umění, často využitkovávají jejich děl nad míru dovolenou. Z nevídeňských auktorů udávají tón hlavně Törring, Iffland, Kotzebue, Hagemann a j. Jejich práce nepřetrvaly svou dobu vyšší úrovní uměleckou. Z druhů drama-

tických bují u nich řinčivé rytířské drama; na domácí půdě vypěstovávají vídeňskou frašku. Zevnější úpravou, zejména fraškovitým rázem, nevybíranou mluvou snaží se přiblížiti vkusu a životu obyčejných lidí. Překlady her německých mají na českých divadlech zarážející převahu. Ovšem i české hry původní podlehly běžnému proudu ideovému a vkusu produkce cizí.

Z nejpilnějších překladatelů a spisovatelů dramatických poutá nad jiné činností spisovatelskou a horlivostí vlasteneckou jako svými
Vác. Thám. bolestně dobrodružnými osudy životními postava *Václava Tháma* (1765 – asi 1816), bratra lexikografa Karla Hynka. Oběma byl údělem trpký los hmotného strádání. Václav vystudovav gymnasium ve svém rodišti Praze a ukončiv studie doktorátem filosofickým, byl zlákán láskou k umění a prvními úspěchy literárními z karriéry úřednické – nastoupil úřad při policii pražské – do vábivého života hereckého. V jedenadvacátém roce byl již slaven jako vydavatel první sbírky českých prací veršovaných, „Básně v řeči vázané", jako překladatel i auktor hry původní. „Bouda" a divadlo u Hybernů bývaly jevištěm jeho úspěchů hereckých a literárních. Byla to krátká doba jeho slávy. Tam se hrály Thámovy překlady her německých od vídeňských spisovatelů. Dobře volená hra Weidmannova, „Štěpán Fedynger nebo Sedlská vojna", provozovaná v květnu r. 1785 pro své demokratické a tolerantní myšlenky, pro netajené zatracování útisků panských dobyla bouřlivého úspěchu. V Thámových překladech, jichž pořídil na padesát, jsou zastoupeni skoro všichni oblíbenější dramatikové tehdejší doby. Tiskem z nich byly vydány jen tři. Přílišný chvat překladateli nedovolil práce jazykově vybrousiti. Bratr jeho Karel odvážil se k vyšším vrcholům umění dramatického, přeložil Schillerovy „Loupežníky", Shakespearova „Makbetha" (ovšem podle úpravy německé).

O hrách původních V. Tháma můžeme bohužel usuzovati pouze z titulů; jiného se nám z nich nedochovalo. Vidíme z nich, že Thám se nejraději uchyloval na vděčné pole české pověsti a českých dějin. Počátkem roku 1786 byla provozována od našeho skladatele „vlastenská hra o pěti jednáních", „Břetislav a Jitka aneb Únos z kláštera"; veliká obliba její jí dopomohla k několika reprisám. Oblekl v řinčivý krunýř běžných tehdy her rytířských nejen hrdinný příběh Břetislavův, nýbrž i úryvek z českých pověstí, „vlastenskou hru" „Vlasta a Šárka aneb Dívčí boj u Prahy", „vlastenskou dějohru" „Švédská vojna v Čechách aneb Udatnost pražských studentů" a j.

S literární a hereckou slávou V. Tháma minul také jeho klidnější život. Rychlý úpadek náhle rozkvetlého divadla vyžádal si své

oběti. Thám, oddaný nemírnému pití, asi do konce století uchycoval se v Praze, poté polo zapomenut živořil s rozličnými kočovnými společnostmi po venkovských městech, hlavně německých. Nedužívé tělo své i zklamané touhy V. Thám zanesl do Haliče, když šel vyhledat hrob nevěrné ženy. Pojal prý ji za choť němou, ale po porodu nabyla řeči; později utekla mu s jistým hercem a v bídě umřela.

K českým pověstem a dějinám utíkali se pro vlastenecké látky jiní spisovatelé čeští i němečtí (Komarek – tragedii „Krok“, „Albrecht Waldstein“, Guolfinger ze Steinsberka – „Albrecht von Waldstein“ „Libusse, Herzogin in Böhmen“, a j.). Z českých by nás nad jiné zajímaly historické hry *Jos. Jakuba Tandlera* († 1826). On se odvážil i na postavu Jana Žižky v tragedii „Vůdce Táboritů“, jež docházela slavného přijetí v „Boudě“ r. 1787. Jiný plodný spisovatel, *Maxm. Štván*, napsal historické drama „Jiří z Poděbrad“ a „Drahomíru aneb Krvavé boleslavské hody“. Dramatické hry historické.

Za jediný dramatický kus historický máme zajisté děkovati knihtiskařské živnosti auktorově. *Ant. Jos. Zíma*, pilný veršovec příležitý a překladatel německých povídek, zůstavil nám tiskem „vlastenskou původní činohru v pěti jednáních“, Oldřich a Božena (1789). Již kronikáře české tato okrášlená episoda z české historie sváděla k tomu, aby s ní spojovali jistý demokratismus a české smýšlení; obojí je proti duchu historie. Zíma kresle knížete Oldřicha, myslil na Josefa II., na jeho nechut k staré šlechtě rodové a na jeho přízeň stavu selskému. Sedláci Oldřichovi mají pevné povědomí, že jsou si jako lidé s pány rovni, že jsou svému panovníku pevnější oporou nežli prodajní šlechticové. Proti vůli pánův se jim také dostává spravedlnosti a úlev. Druhá účinná idea dramatu Zímova, nacionální vlastenectví, jest opřena o heslo svobody a slávy národní. Látku i osoby přejaté od Hájka Zíma v „Oldřichu a Boženě“ obratně oživuje hybnými episodami, sbližuje nám je konkretními poměry a vztahy hlavních osob. Básnické dílo však ještě nedovedl vytvořiti. Menší význam pro českou literaturu má druhá hra Zímova „Tharsia z Tyru“ (vytištěná až osm let po svém provozování, 1799), kde jsou zpracovány dojemné příběhy staršího románu o Apolloniovi, králi Tyrském. Ant. Jos. Zíma.

Charakteristické pro současné protiaristokratické smýšlení rozhodujících činitelů je, že byla censurou propuštěna na jeviště i tak choulostivá látka, jako bylo selské vzbouření r. 1775. Bohužel nás z dvouaktového dramatu „Sedlské buřičství v Čechách“ od herce *Matěje Stuny* (nar. asi 1765, kdy zemřel, neznámo) nedošlo nic než titul a zpráva novin o neobyčejném úspěchu tohoto kusu. Stejně zapadlo od

téhož auktora asi dvacet her rytířských a loupežnických, většinou z české historie.

Karriéru úřední obětoval svému nadšení pro domácí literaturu také *Prokop Šedivý* (1764 asi do 1810). Šedivý jako „skladatel her při vlastenském pražském divadle“ byl vedle V. Tháma nejvíce činný v dramatické literatuře tehdejší: překládal a upravoval hry německé, skládal i kusy samostatné. Obraz jeho spisovatelské činnosti lze sestrojiti bezpečněji nežli u většiny jeho druhů: asi třetinu (sedm) ze svých prací zůstavil nám tiskem. V dějiny české literatury zapsal se nejtrvaleji svými pokusy o místní pražskou frašku, v čemž ovšem na něho nebyla bez vlivu lokální fraška vídeňská. Tu zásluhu má Šedivého naivní, trochu triviální „veselá hra se zpěvy“ Masné krámy neb Sázení do loterie (1796), hlavně však fraška „Pražští sládci aneb Kubíček dostane za vyučenou“, jež vyšla tiskem až r. 1819. Šedivý jako syn pražského sládka poměrně šťastně ve své frašce životu pivovarské chasy odpozoroval nejednu realistickou scénu a její strasti, zábavy i osobité zvyky. Literární obraz Šedivého doplňují teprve jeho činnost publicistická a belletristická.

Pokus o pražskou frašku. Pr. Šedivý.

Divadelní život českého venkova, když zdravější samostatnější směr, divadla loutková, jež nešetřila ani panstva ani duchovních, byl zaražen zákazem her loutkových r. 1767, uveden v závislost na divadle pražském. Postupuje za rozvojem jeho poměrně opožděně. Divadelní hry v Praze již obehrané přinášejí tam kočovné společnosti českoněmecké. Tu se podrobují nejednou vkusu obecenstva málo výbíravého. Vedle nich vznikají na venkově divadla ochotnická. Nejstarší ze známých českých je v Rychnově n. Kn. již z r. 1779, v letech osmdesátých v Semilech, ve Vysokém n. J. V první čtvrti XIX. století jsou hojnější. Často se vyvíjejí na střediska obrozenských snah na venkově. Ale nejednou se hrávalo v nejryzejších městech českých dlouho ještě po německu; ve Slaném na př. ještě r. 1862.

Česká divadla venkovská. Ochotníci.

Stejný ráz a tendenci jako dramatické hry má i osvícenská prósa zábavná. Oba druhy zpravidla také pěstují tíž spisovatelé.

Přílišná závislost české literatury za tohoto období na literatuře německé způsobila, že se také osvícenská belletrie česká jako drama nevyprostily z kalnějších spodních proudů literatur světových. Spisovatelé, kteří měli intence psáti pro nejprostší čtenáře, neměli náležitého rozhledu ani pochopení pro vyšší novější směry slovesného umění. Zejména je nezasáhl — jako běžnou belletrii německou — osvěžující vliv velikých počátků romanopisectví anglického a francouzského, které plnýma rukama sahalo již do života rodinného a veřejného. S plným

Česká beletrie. Stejný ráz její jako českých her.

povědomím čeští povídkáři — jako spisovatelé dramatičtí — na konci XVIII. století slouží pouze idejím osvícenským a buditelským. Odsuzují povídkové výtvory dob předešlých, vypravování o Meluzíně, Popelce, Štilfrídovi, Bruncvíkovi, Eilenšpiglovi, jako „tupé, ničemné kroniky, k napravení mravů naprosto nesloužící", ale co sami místo tohoto čtení podávali lidu, málokdy vynikalo nad úroveň odsuzovaného staršího čtení lidového. Záměrům našich povídkářů, aby svými plody přispívali k osvícení rozumu, k zušlechťování mravů a k lidumilství, nejlépe sloužila vypravování mravoučná, stručné příběhy ze života moudrých mužů, nabádavé Robinsonády. Ale tuto prósu převažují počtem romány a povídky rytířské a loupežnické s přečetnými dobrodružstvími, hrůzami a zločiny, nástrahami nevinným jako s četnými příklady obětavé lidumilnosti. Na naší půdě české zbarvil toto zboží líčením odstrašujících strašidelných příběhů, líčením křiklavých výstředností v lidské společnosti německý spisovatel Kristian Heinr. Spieß. Měl značný vliv i na českou prósu zábavnou. Kromě toho byly překládány a napodobovány fantastické povídky kouzelné a čarodějnické, jež čelily přímo proti tendencím osvícenským šířením středověkých nálad a často i pověrečnosti. Ale skladatelé ukládali nejednou i do pohádkových námětů poučení pro život a dobré mravy.

Vedle Kramériusa, jehož práce belletristické nedají se tak přesně zjistiti, českou povídku nejpilněji vzdělával známý nám již dramatický spisovatel Prokop Šedivý. On nejusilovněji překládal rozněcující povídky rytířské Spießovy („Zazděná slečna", „Věž Mariánky", „Krásná Olivie" a j.), od neznámého auktora přeložil „americký příběh" „Maran a Onyra" (1791). Pokusil se však i o skladby samostatnější. Z Kroniky Hájkovy Šedivý přejal a rozvedl, apparátem novějších rytířských příběhů opatřil vypravování o dívčí válce v povídce „České Amazonky aneb Děvčí boj v Čechách pod správou rekyně Vlasty" (1792) a mnohem více čtenou „staročeskou rytířskou historii" „Mnislav a Světivína aneb Příběhové prvních obyvatelů okořského zámku" (1794 a později častěji). V duchu současných rytířských povídek neznámý skladatel složil povídku „Plzeňští rytíři aneb Odplata udatnosti" (1799), jež se přičítávala Janu Nejedlému. Povídky Prok. Šedivého.

Z obsáhlého počtu ostatních českých prací belletristických budtež připomenuty jen nejcharakterističtější. Základní prostý motiv krásné pohádky domácí, jak hrdina putuje pro tři zlaté vlasy Děda-Vševěda, opatřen od neznámého skladatele současným nechutným apparátem povídkovým v „staré smyšlené historii", „Rybrcol na Krkonošských horách nebo Zaklený a vysvobozený princ" (1794). Rübezahl, oblíbený Jiné povídky.

hrdina německých povídkářů Musäa, Füllehorna, Krist. Naubertové a j., ocítá se tak v nevlastním, nepřiléhavém rouše českém. Přes to však z češtiny byl vzdělán po německu. V povídce „Zdeněk z Zásmuku s svými tovaryši aneb Rytíři v Blanickém vrchu“ již německá předloha obírá si českého hrdinu místo hrdiny z kroniky Fortunátovy, a dává mu putovati do cizích zemí a dobývati českému jménu slávy. Naivně tu spiaty pověsti o blanických rytířích s postavami německých pověstí Siegfrieda, Rolanda a j. A celou tuto strůji promítá do doby Karla V. Snahy obrozenské spojeny tu s tendencí mravoučnou a didaktickou. Bedlivějšímu badání objevuje se také pouhým převodem z německého originálu Krist. Naubertové „Hrabě Rožmberk“ (1800), „vlastenský rytířský příběh, kterýž se stal ku konci švejdské války“.

Povídky české z doby osvícenské mají jedinou zásluhu, že šíří a upevňují českou řeč. Jako čtení lidové se mnohé tiskly ještě pozdě v XIX. století.[1]

III.

Osvícenská literatura vzdělávací a poučná. F. F. Procházka. M. V. Kramérius.

Durychův a Procházkův překlad bible. Procházkovo vydávání starých spisovatelů českých. Vác. Stach. M. V. Kramériusa literární činnost v duchu osvícenském. Jeho účast v belletrii české. Popisy cizích zemí. Vydávání starších spisů. Kramérius novinář. Fr. Jan Tomsa. Jan Rulík. Franěk Vavák. Jan Jeník z Bratřic.

Nejvěrněji se osvícenský duch obráží v hojné české literatuře vzdělavací a poučné. Četní spisovatelé se ke svému cíli berou nestejným směrem a nestejnými silami.

---

[1] O vývoji divadla a novočeského dramatu srovn. Jan Máchal v Lit. čes. XIX., stol., 2. vyd., I, 429 n., kde uvedena příslušná literatura. Z ní vytýkám aspoň nejdůležitější práce: Jan Hýbl, Historie českého divadla od počátku až do nynějších časů, v Praze 1816; Leo Blass (K. Sabina), Das Theater und Drama bis zum Anfange des XIX. Jahrhunderts, Prag 1877. J. J. Staňkovský — J. L. Turnovský, Kronika divadla v Čechách. Almanah Matice Divadelní, v Praze 1881. Oskar Teuber, Geschichte des Prager Theaters. Prag 1883—1884. Al. šl. Czesaný, Památník českých divadel, v Praze 1891. — O počátcích českých her divadelních F. A. Šubert v Obzoru liter. a uměl. I (1899), 57 n., v Kroku 1899, 65 n., v Osvětě 1899, 44 n. J. Vlček, Děj. čes. lit. II, 1, 233 n. O divadlech ochotnických Jan Ladecký, Příspěvky k dějinám českého divadla, v Praze 1895.

O belletrii české v době osvícenské Jan Máchal, „Počátky zábavné prósy novočeské“, v Lit. čes. XIX. stol., 2. vyd., I, 484 n. (obšírněji v 1. vyd., str. 309 n.). Před ním psal o témž předmětě zejména B. V. Spiess, České povídky po r. 1620, ve Světozoru 1869, 3 n.; o Šedivém tamže 1877, 369 n. Povídka česká z dob našeho vzkříšení, Věst. čes. prof. VIII, 81 a Květy 1901, 79 n.

Nový ruch osvětový zasáhl také literaturu náboženskou; utkává se v ní se starším konservativním duchem hierarchickým. Mezi pokrokovými spisovateli katolickými zaujímá u nás *Fr. F. Procházka*, známý nám kulturní a literární historik, přední místo. Svými vědomostmi odbornými a znamenitou znalostí českého jazyka byl zároveň se svým učitelem, V. Fort. Durychem, vyhlédnut k tomu, aby provedl rozkaz Marie Teresie a upravil pro český katolický lid bibli. Přílišný nucený spěch způsobil, že se Durych a Procházka při „Bibli české, to jest celém Svatém Písmě Starého i Nového Zákona“ (1780; před tím 1778 jen Nový Zákon) museli spokojiti pouhou novou úpravou, opravováním a doplňováním posledního nekritického, jazykově nedokonalého vydání z r. 1771. Přes to se vydavatelé zasloužili tímto dílem neobyčejně. Znatelé starých památek českých, kteří přibrali na pomoc zejména některé staré překlady biblické, podali vzor řeči spisovné, která spojuje jazyk současný se starší mluvou, a za zmatků pravopisných stanovili pevný pravopis. Procházka však o díle pracoval dále. R. 1786 vyšlo od něho „Písmo Svaté Nového Zákona“, překlad z řeckého, r. 1804 pak celá bible s týmž titulem jako před 24 lety ve dvou rozsáhlých dílech. Objem její vzrostl zejména kritickými poznámkami a výkladem, do nichž uloženy výsledky tehdejšího odborného badání biblického. Procházka nerozpakoval se při svém překladu vycházeti z Bible Kralické. V předmluvě pak odsuzuje všelikou nesnášelivost náboženskou i v dobách minulých, odmítá mínění, že by církev byla dostala od Krista moc konati zázraky, nevěří, že by lidé byli bývali posedáni ďábly, kloní se vůbec k racionalistickému výkladu Písma. Za to duch pravé nábožnosti a humanity vane jeho dílem. Jím chtěl tento ušlechtilý muž čeliti hlavně indifferentnosti náboženské v českém lidu, jíž se bál z nesprávně pochopených idejí doby.

Procházkův překlad bible.

Stejnému účelu měly hověti starší spisy české obsahu nábožensky vzdělavatelného. Procházka účinně začal uvolňovati staré české knihy ze stoletého zatracení. Až do r. 1781 byly spoutány Koniášovým „Indexem“. Ve starých českých spisech Procházka nacházel pro čtenářstvo nejen vhodnou četbu, nýbrž i vzory správné spisovné řeči české, proti níž se za zmatků jazykových tolik hřešilo. Knihy, které Procházka znovu vydával z humanistické literatury české, byly příbuzny v mnohém směru snahám josefinismu: byly bez tendencí konfessijních a bez přítěže dogmatické. Takto vydavatel r. 1786 českému čtenářstvu znovu vložil do rukou několik spisů sv. Augustina: „Manuale, to jest Rukověť“, „Soliloquia animae ad Deum, to jest Samotné rozmlouvání duše křesťanského člověka s Bohem o věcech každému pobožnému

Vydávání starých spisů.

k spasení potřebných", obojí překladem Daniele Adama z Veleslavína; „Knihu o městě božím", překladem M. Adama z Vinoře z r. 1479 a j. Z jiných budiž uvedena „Kniha Erasma Rotterdamského O hotovení k smrti", přeložená od Jana Lobkovice, a Erasmova „Ruční knížka o Rytíři křesťanském" (tato vydána r. 1787) s význačnou předmluvou Procházkovou v duchu josefinském. Vydavatel tu zamítá svrchovanost papežskou, neomylnost papežovu, přísně odsuzuje nekulturní působení jesuitů u nás, potírá zpátečnictví kněží současných.

Z pokladů starší české literatury Procházka vrstevníkům vynášel na světlo knihy praktické filosofie o životě soukromém i společenském, o řízení obce a poddaných („Příkladné řeči a užitečná naučení, vybraná z knih hlubokých mudrcův" podle vydání z r. 1579), zdravovědné („Vejtah z Regimentu zdraví od Henryka Rantzovia", podle úpravy Adama Hubera z Risenpachu z r. 1587), národopisné, zeměpisné, cestopisné („Vejtah z Kroniky Moskevské" od Matouše Hosia z r. 1590, při níž čtenáře poučuje o jejich příbuzenství s jinými národy slovanskými, Prefátovu „Cestu z Prahy do Benátek" vydanou 1563), staré kroniky české, Pulkavovu a Dalimila, jimiž chce přispěti k přesnějšímu poučení v české historii nebo utvrditi smýšlení české. Text starých spisů Procházka nevydával věrně; řeči současné přizpůsoboval starší jazyk, překlad opravoval podle originálu, vypouštěl z textu, čím by mohl své čtenáře utvrditi v pověrách nebo v hrubosti. V jediném případě uchýlil se od tohoto postupu: při vydání Kroniky Boleslavské (Dalimila) snažil se starobylý text vydati co možná věrně v jazyce staročeském pro „zkoumatele jazyka mateřského"; postupoval methodou kritické rekonstrukce původního textu, jak ji poznal při vydávání textů biblických. Za základ vzal vydání Ješínovo z r. 1620. V této záslužné práci, vydávání starých spisů, Procházka našel později následovníky.

Josefinistou zcela jiného rázu byl *Václav Stach* (1755 – 1831). Jako kněž katolický překládá „pro luterány" spis vzdělavatelný „Rozmlouvání mezi otcem a dítětem o věcech náboženství se týkajících" od Fr. Seilera, převádí do českého jazyka proslulý proticírkevní spis Kašp. Royka, Historii velikého sněmu Kostnického (1785 až 1786, dva díly). Ač se ve věcech dogmatických a obřadných honosí cynickou nevěrou, nejen překládá z němčiny jako professor pastorální theologie „Počátky pastorální theologie" Giftschützovy, nýbrž sám vydává Příručku učitele lidu (2 svazky), ba složil i Nábožné písně pro katolického měšťana a sedláka, jimiž chtěl as závoditi s velmi oblíbeným kancionálem Moravana *Tomáše Fryčaje*

(1759—1839) s Písněmi duchovními (1788 a častěji), bez úspěchu. A jako bylo Stachovo přesvědčení náboženské v rozporu s jeho skutky, podobně je také neustálen ve svém smýšlení národnostním. V. Stach. Hned se hlásí uvědoměle za Čecha, pracuje česky literárně, jindy však denuncuje snahy obrozenské jako prý nebezpečné Němcům. Své zběhlosti veršovnické Stach užil ku mstivým útokům na Dobrovského, svého bývalého přítele, protože se stal jeho představeným v generálním semináři v Hradisku a že posoudil nepříznivě jeho špatné verše. Proti němu r. 1797 napsal zmatenou invektivu o 14.000 verších, „Divný oučinek potěhu, má vzbuzená chut k zpěvu a obrana staročeského veršovství proti novým nezákladným nápadům". Proti pravidlům Dobrovského vyzdvihuje tu staré překonané auktority, Rosu a Pohla. Z této spousty veršové Stach na štěstí uveřejnil jen část, kterou mu z osobního odporu k Dobrovskému vydal K. H. Thám, „Starý veršovec pro rozumnou kratochvíli" (1805). Tam zařadil i „Vlastenské písně." Nejpracnější a nejzdařilejší čin Stachův je jeho prosaický překlad Klopstockova Mesiáše, jenž však zaležel v rukopise. Vlivům poesie Klopstockovy Stach značně podléhal; utkvěl však jen na povrchu.

Duch osvícenský, snaha o blahobyt a vzdělání vrstev lidových vzbuzují české literatuře všestranné populární spisovatele, kteří svému literárnímu řemeslu věnují všecky své síly. Překládají, vzdělávají i kompilují spisy cizí. Pěstují co možná všecky obory: veršované skladby příležité, povídky, divadelní hry, vzdělávací knížky pro mládež, poučení pro lid venkovský o hospodářství, o řádné správě, o věcech přírodopisných, zeměpisných, zdravotnictví a p. Lidu upravují knížky modlitební, překládají kázání. Hranice mezi druhy básnickými pro ně mizejí, tendence je jim vůdčí hvězdou, zřetele umělecké a čistě literární zatlačeny tu do poslední řady.

Z celé řady těchto pilných popularisatorů zapsal se v paměti svých potomků *Matěj Václav Kramérius* (1759—1808) nejtrvaleji. M. V. Kramérius. On ve své osobě sbírá všecky nitky tehdejších českých snah osvícenských a obrozenských. U prostých lidí vzbudil touhu po české knize. Vědeckým snahám a názorům Dobrovského dává skutečný život.

Vystudovav jesuitské gymnasium v rodišti, v Klatovech, na filosofii v Praze (od r. 1775) podléhá idejím osvícenským. Oddaný jesuita a proslulý mathematik, který napsal první dílo svého oboru po česku, „Počátky arithmetiky", Stanislav Vydra (1741—1804), první probudil v něm české touhy historické a české smýšlení národní. Studií právnických Kramérius již nedokončil. Žil jako bibliothekář a přepi-

sovatel starých rukopisů v domě proslulého učeného milovníka českého jazyka a českých knih, Jana rytíře z Neuberka. Stykem s předními zástupci tehdejší vědy české a buditeli probudil se v něm úmysl věnovati se úplně činnosti spisovatelské. Třicet obsáhlých svazků výpisků ze starších knih v jeho pozůstalosti svědčí o vzácné energii i vážném pojímání budoucího úkolu. R. 1784 stal se českým novinářem.

M. V. Kramérius.

S opravdovým přesvědčením a nadšením se Kramérius dává ve služby josefinskému úsilí. Krajany seznamoval s reformami Josefovými překladem „Patentní ruční knížky pro měšťana a sedláka“ (dva díly, 1782 – 3), převedl proslulý „Cirkulární spis pana z Háje, biskupa královéhradeckého, k duchovenstvu osady strany tolerance“ (1782). Z německé předlohy zpracoval památnou „Knihu Josefovu, sepsanou od jistého spatřujícího XVIII. století, dílem stalé věci, dílem proroctví“ (1784), kde Josef II. napodobenou řečí biblickou slaven jako hrdina v osvěcování a lásce k lidu, jako odhodlaný bojovník proti starému řádu církevnímu a kněžskému, jako dárce snášelivosti náboženské, obhájce pravdy. Z knížky se lid naučil hleděti k Josefu II. jako k svému slunci. Myšlenky osvícenské Kramérius hleděl utvrditi „Křesťanskou katolickou užitečnou domovní postillou“ (1785), již přeložil z němčiny; předeslal jí obrněnou charakteristickou předmluvu.

Chvatná doba přípravná netříbí oekonomicky své talenty. Tak i Kramérius od činnosti osvícensky vzdělavatelné odbočuje na pole poesie a ocítá se mezi neobratnými veršovci zvláště sbírkou Noví čeští zpěvové pro krásné pohlaví ženské (1788), většinou překlady milostné lyriky z německých básníků Hallera, Bürgera. Ze zájmu osvícenského i jazykového Kramérius ve svých novinách sledoval a podporoval ruch divadelní. K tomuto úkolu sám přispívá i literárně. Geßnerovu sentimentální jednoaktovku „Zavržený syn“ vzdělal v realističtější veselohru o dvou jednáních „Albert a Lotte aneb Ctnost v největší nouzi“ (1785). Ze stejné snahy, aby český jazyk pomáhal přiváděti k většímu vzrůstu a ku předešlé skvělosti, Kramérius vstupuje mezi povídkáře české. Jeho racionalistickému stanovisku málo hověla „pěkná a kratochvílná historie, při kteréž žádný neusne“, „Čarodějnice Megera aneb Okouzlený zámek pana z Jednorožec“ (1795). Tendenci poučnou Kramérius vložil ve sbírku Arabské pohádky (1795), výbor příběhů odpozorovaných skutečnému životu i fantastických výtvorů z proslulé sbírky „Tisíc a jedna noc“ (z němčiny). Nejdokonaleji názoru Kramériusovu o vzdělávacích úkolech beletrie odpovídala „knížka výborná“, Mladší Robinson, vzdělaná podle německého zpracování J. G. Campe. Kramérius ji přeložil již

r. 1791, ale tiskem vyšla až r. 1808. O vnější úpravu jazykovou Kramérius pečoval také při povídkách cizích, vyšlých jeho nákladem.

Upoutati čtenáře k české knize Kramérius chtěl také látkami cestopisnými a líčením cizích krajů a národů. Zde zejména byl pouká- M. V. Kramérius.
zán na práce cizí, jimž někdy dával samostatnější úpravu. Takto se českým čtenářům zavděčil na př. „Úplným vypsáním Egypta“ (1802), „Historickým vypsáním, kterak čtvrtý díl světa, Amerika, od Kolumbusa vynalezen byl“ (1803), „Historickým vypsáním velikého mongolského císařství“ (1803), „Historickým vypsáním mnohých království a krajin, jenž na druhém poloostrově v Asii leží“ (1804; obojí tyto poslední spisy označeny jako dva díly „Indie“).

Kramérius pilně vydával památky starší literatury české; na př. „Letopisy Trojanské“ (1790), „Ezopovy básně spolu s jeho životem“ (1791), Šimona Lomnického „Krátké naučení mladému hospodáři“ (1794), „Jana Mandevilly, rytíře anglického, cestu po světu“ (1795), Flaviovu „Krátkou historii o válce židovské“ (1806), „Xenofonta, mudrce athenského, život a skutky Cyra staršího“ (1809) a j. Od Procházky Kramérius převzal methodu přizpůsobovati staré knihy čtenáři své doby, v předmluvách seznamovati se starší literaturou českou a buditi lásku jeho k starobylému jazyku mateřskému.

Literární zásluhy Kramériusovy vrcholí v jeho činnosti novinářské. On je první uvědomělý český novinář. Do svých novin vložil vyšší úkol vzdělávací v duchu zásad josefinských, na nich si svou podnikavostí, prozíravostí a neúmornou prací dovedl založiti i slušnou existenci hmotnou. Působiv napřed se zdarem jako redaktor jediného českého orgánu, „Schönfeldských cís. král. Poštovských Novin“, vydával od polovice r. 1789 vlastní Kramériusovy cís. k. Pražské Poštovské Noviny“, jimž r. 1791 byl nucen změnit titul v „Kramériusovy c. kr. Vlastenské Noviny“ (vycházely ještě po smrti zakladatele až do r. 1825). Kramérius byl skutečnou duší svých Novin. Znal dobře český lid, jeho disposicí duševních a zálib užíval k šlechtění jeho srdce a osvěcování rozumu. Vedle závazného obsahu úředního, vedle běžných zpráv novinářských seznamoval přístupným svým slovem čtenářstvo s důležitými událostmi českého života, otvíral mu smysl pro úsilí buditelské, podával mu vhodné poučení. Tento úkol soustřeďoval zejména do týdenních půlarchových příloh, jež typickou svou dialogickou formou čtenáře seznamovaly se vším, co se týkalo jejich života: vychováním dětí, se správou obcí, humánním poměrem k čeládce, s pokroky v hospodářství, s vědomostmi přírodopisnými i zeměpisnými a p. Zejména proslulo z těchto příloh Večerní shro-

máždění Dobrovické obce (1801) a Přítel lidu (1806 a 1807), jakýsi zábavně poučný časopis. V přílohách „Novin“ vyšly též zeměpisné, cestopisné a národopisné spisy, napřed uvedené. Stejné snahy Kramériusovy vyznívají z jeho Nového kalendáře tolerancí (od r. 1787—1798).

Kramérius je významný prostředkující člen mezi generací starší a mladší. Čím dál méně staví v popředí josefinské tendence, za to tím rozhodněji směřuje ke snahám nacionálně vlasteneckým, jež pojímají jazyk a národnost za hlavní znak člověka. Jeho „Expedice česká“, redakční i vydavatelský závod jeho, po léta byla ohniskem českého literárního i buditelského snažení. Pro své zásluhy nakladatelské, pro své úsilí po rozšíření české knihy, po ryzím českém jazyku spisovném bývá velmi případně srovnáván s Danielem Adamem z Veleslavína. Jako on nemá také hloubky myšlenkové a původnosti, ale má talent podnikatelský a organisační, rozumí potřebám své doby.

Činnost ostatních pracovníků literárních nepronikla tak daleko do budoucnosti. Vykonali i oni kus záslužné práce osvětové. *Fr. Jan Tomsa*, pilný grammatik a svědomitý vydavatel starších památek českých („Život Karla IV.“ pomocí Procházkovou, Šimona Lomnického „Tobolka zlatá“ a „Kancional“, zejména „Česká chrestomathie“, připojená ke spisu „Veränderungen der čechischen Sprache“, 1805), vydával „Měsíční spis k poučení a k obveselení obecného lidu“ (1787), překládal hlavně spisy zdravovědné a rozpravy přírodopisné. Po smrti Kramériusově „Vlastenské Noviny“ s Tomsou vedl *Jan Rulík*, známý nám auktor spisu „Sláva a výbornost české řeči“. Jako pomocník Kramériusův se Rulík pokoušel o všecky druhy tehdejší literatury. Málo učený zpěvák a hudebník při rozličných chrámech pražských oceňuje s obdivem práci našich badatelů i popularisátorů, tlumočí po česku výzkumy jejich a vykládá současné zjevy. Ve Věnci pocty ku poctivosti učených (1795) píše o literárním snažení v posledních dvou desítiletích, skládá šestidílnou kroniku událostí současných, Kalendář historický (1797—1810), Učenou Čechii (1807 až 1808). Odborné badání historické českému čtenářstvu podal významný činitel jeho, Fr. M. Pelcl, v „Nové Kronice České“.[1] Bohatý materiál o současných událostech zachoval a v duchu katolicko-reakčním jej vykládal *Franěk* (František) *Vavák* (1741—1816) v Pamětech z let 1770 až 1816. Bystrý samouk, syn chalupníkův z Milčic, ze sebe bezpříkladnou pílí a energií vytvořil dokonalý vzor sedláka a poučujícího rychtáře, jak byl ideálem josefinského snažení. Získal i znamenitou znalost české

Jiní zástupcové literatury poučné.

[1] Srovn. o ní na 378 n. (II, 178 n.).

historie, theologie, zeměpisu. Byl chloubou lidí urozených i uvědomělých Čechů. Chválou o něm se rozplývaly noviny české i německé. Veršoval o slavnostních příležitostech, o událostech současných i minulých (zejména „Píseň o příhodách v Čechách r. 1775“). Jeho veršované Smlouvy neb chvalitebné řeči svatební (1803) žily celé století v českém lidu. Rázovitý vladyka *Jan Jeník z Bratřic* (1756 – 1845) jeví se v obsáhlých Zápiscích, výpiscích to z nejrozmanitějších pramenů k české minulosti literární, kulturní a politické o 17 svazcích folio i radikálních úsudcích o nich a pamětech, pravým, opakem k sedláku Vavákovi. Tento oddaný ctitel Husův a Žižkův Jiřího z Poděbrad, zapřisáhlý odpůrce přistěhovalých Němců a jesuitů, kteří se prohřešovali i na jeho vzdělání, upřímný přítel reforem Josefových, vroucí milovník českého jazyka, bohužel nedospěl k samostatnému tvoření literárnímu.[1]

Paměti a zápisky.

IV.

Puchmajerova družina básnická. Jan Nejedlý.

V. Thám a „Básně v řeči vázané“. Puchmajerova „Sebrání básní a zpěvů“ (1795, 1797) a „Nové básně“ (1798, 1802, 1814). Jar. Puchmajer. Šebestian Hněvkovský. Jeho „Děvín“. Vojtěch Nejedlý. — Jan Nejedlý. Jeho překlady Geßnerových idyll, prvního zpěvu Iliady, Florianova románu „Numy Pompilia“ a jiných. Časopis „Hlasatel Český“. Hromádkovy „Prvotiny pěkných umění“. Hýblovy „Rozmanitosti“ a jiné časopisy. Jos. Liboslav Ziegler. Dom. Kynský. Sam. Rožnay.

České verše za doby osvícenské nevyšly z hlubokých popudů uměleckých, nýbrž z pouhého pudu napodobovacího; nezachycují tedy kus osobitého našeho života současného, nebojují za nové ideje. A když napodobují, nesahají k silným, života schopným výtvorům současným, nýbrž k neživotné poesii. Tím české básnictví zůstává aspoň o lidský věk za literárním vývojem světovým.

[1] O „Osvícenské literatuře vzdělávací a poučné“ J. Jakubec v Lit. čes. XIX. stol. (2. vyd.), 361 n., kde literatura podrobnější. O F. F. Procházkovi psal ke stému výročí jeho úmrtí Ant. Kotík v Osvětě 1909, 699 n. O „starém veršovci“, V. Stachovi, zejména V. Zelený v Osvětě 1873. „Ohlasy Klopstocka v literární činnosti Václava Stacha“, zejména překlad „Mesiáše“, zevrubněji rozbírá Arne Novák v LF. 1903, 31 n. O Kramériusovi podrobná biografie, v datech bibliografických ne veskrze správná, od Ant. Rybičky v Předních křisitelích nár. čes. I, 1883, 9 n. Vavákův život a působení ještě za života jeho vylíčil oslavně po německu Fr. Němeček. Po česku jej vzdělal Tomáš Fryčaj, „Zrcadlo výborného sedlského obcování, představující život a příběhy rozšafného muže a polního hospodáře Františka Vaváka“, v Brně 1807. Vavákovy „Paměti“, z nichž části před tím byly uveřejňovány, vydává Jindř. Skopec v knih. Děd. Svatojan. (posud tři díly, 1907 n.) Stručná charakteristika Pamětí od Jos Kalouska v ČČH 1902, 194 n. O „Jeníkovi z Bratřic a jeho zápiscích“ Primus Sobotka v ČČM 1880, 3 n., a Č. Zíbrt, tamže 1887, 305 n., 1907, 115 n.

První pokus umělého básnění objevuje se na úsvitě českého dramatu 1785 ve dvousvazkové sbírce Básně v řeči vázané. Pořadatel její, V. Thám, seskupil v ní slušnou řadu mladých veršovců. Zájem vlastenecký vedl jejich péro. Z lásky k českému jazyku, který tím chtěli míti oslavený, skládají verše. Ve starší literatuře české s vlasteneckou hrdostí objevují básníky, Mik. Konáče, Šimona Lomnického, Felixe Kadlinského. Nábožný „Zdoroslavíček" Kadlinského si musí dáti líbiti, že V. Thám jej „vykládá na světský způsob": Pána Ježíše mu mění na Melíše, sv. Maří Magdalenu na anakreontské Kloe a Filis. Kromě toho převáděny do češtiny verše anakreontiků německých. Podobně vlastní pokusy českých veršovců jsou přežilá konvenience veršovnická. Buditelské snahy a josefinské přesvědčení své pořadatel vložil jen do prosaické předmluvy k sbírce. Rovněž Kramériusovi „Noví čeští zpěvové pro krásné pohlaví" (1788) neznamenají čin básnický.

První almanah český.

Za deset let po prvním nejistém kroku pokouší se na český Parnas vystoupiti generace mladší s podobným almanahem, Sebráním básní a zpěvů (1795, druhý svazek 1797). Následující tři svazky (1798, 1802, 1814) byly nazvány Nové básně. Energický, všestranně vzdělaný venkovský kaplan, *Antonín Jaroslav Puchmajer* (1769–1820), na konec děkan v Radnicích, měl o vydání těchto almanahů hlavní zásluhu; několik přátel se k němu druží jako k uznávanému vůdci s největším rozhledem v básnictví světovém. Jejich poesie se proti prvnímu pokusu staršímu rozšířila co do druhů i formy: tonou sice i oni v požitkářské anakreontice, dovádivé, neopravdové lyrice milostné, rozplývají se city oddaného přátelství jako jejich vzor, básníci Gottinského „Hainu" a Klopstock, skládají básně mravoučné a didaktické, žerty a neškodné satiry, škádlivé epigramy, veršované bajky; milují široké objektivní popisy. Němečtí básníci Gleim, Bürger vnukli jim zálibu pro romanci a balladu, Horác i Klopstock pro ódu a elegii. Puchmajerovi – a ovšem i jeho druhům – poesie je „hříčkou rozumu a vtipu". Odtud pochopitelno, že vnitřní život svých původců toto básnictví nevyjadřuje. Proto se čtenářstvo nijak nezaráží nad tím, že katolický duchovní, jehož skutečnému životu nebylo lze vytýkati závad, vybízí „holku zlatou" k užívání lásky s každým, že překládá Montesquieuovu rozsáhlou báseň „Temple de Cnide" s názvem „Svatyně Venušina čili Chrám Gnídský" (o sobě 1804) a doporoučí upřímně čtení této místy hodně neženantně lascivní skladby starší „galantní" poesie. Při svém převodu tohoto básnického výtvoru Puchmajer vycházel ze zpracování polského od Jos. Szymanowského.

Puchmajerovy almanahy.

K jazykům slovanským obrátil pozornost nadaného theologa od románských, zejména španělského, Jos. Dobrovský. Z polštiny i z ruštiny Puchmajer přijímal značnou pomoc na obohacení zanedbané české řeči básnické. Zejména povídavou lehkou bajku lafontainskou uváděl z polských básníků doby Stanislavovské, od Krasického, Karpińského, Kniaźnina, plynně do řeči české. Tyto přístupné veršované bajky, o „Vráně a lišce", o „Lakomém a závistivém", o „Hlemýždi a zajícovi", o „Tesaři a Merkurovi" a j., po několik generací sytily školskou mládež. Z polštiny a ruštiny Puchmajer převáděl ódy, jako z ruského básníka Mich. Matvějeviče Cheraskova „Ódu o velebnosti božské", podle polských básníků Karpińského a Kniaźnina velebnou „Ódu k Bohu". V ódě se Puchmajer dovedl povznésti ke skutečnému vzletu básnickému i ve skladbách původních, svých básních nejdokonalejších, když se nadchl pro velikou osobnost českých dějin a psal Píseň na Jana Žižku z Trocnova (1802), osobnost, pro kterou ještě asi před půlstoletím jesuitští kollegové básníkovi neměli dost kleteb a hnusů, když se stejným horlením vlasteneckým pro český národ a český jazyk psal hluboce cítěný Hlas Čecha (1802). Puchmajer.

Puchmajer je prvním reformátorem české formy básnické. On uvádí správné prosodické theorie Dobrovského do českého verše; rozpravu jeho českým básníkům ztlumočil v prvním svazku. On jako hluboce vzdělaný theoretik jazykový, jako znatel českého lidu a jeho živé mluvy jemným citem jazykovým zakládá českou řeč básnickou, jadrnou, svéráznou, lehce plynoucí. Nezkušeným básníkům chtěl ulehčiti jejich práci „Rýmovníkem neboli slovníkem rýmovním" (1824).

Proti Puchmajerovi chtěl býti *Šebestian Hněvkovský* (1770 až 1847), právník ze Žebráka (působil při městských úřadech, na konec jako purkmistr v Poličce), veskrze originální. Zůstal původní aspoň látkou. Místní a historické pověsti zveršovával v křiklavých balladách a romancích; nejznámější z nich „Vnislav a Běla" dostala se i mezi zpívané písně lidové. Hněvkovský se u nás první odvažuje na epos. Po dramatě V. Tháma a povídce Pr. Šedivého volil k němu slavnou dívčí válku. Po předchozích ukázkách ve sbírkách Puchmajerových básník radostně překvapil české vlastence Děvínem (1805), eposem o dvanácti zpěvích. Jest to nejproslulejší dílo Hněvkovského. Pilné studium italských básníků Ariosta, Berniho, Tassoniho, a oblíbeného tehdy mělkého parodisty vídeňského, Al. Blumauera, vlastní sklonnost k humoru a satiře pohnuly našeho básníka, aby se pokusil o epos komické. Ale vlastenecká tendence celé látky, světovost této české pověsti dotýkaly se ještě jeho srdce příliš živě, aby je byl dovedl ve- Hněvkovský.

skrze sesměšniti. Místo aby básník svým humorem přemohl látku, přemáhá látka jej. Odhodlal se tedy skládati „báseň směšnohrdinskou“, jak hlásá titulní list, totiž báseň, v níž celé zpěvy, jednotlivé scény a episody pěvec předvádí ve vážném pojetí „heroickém i romantickém“. Do nich na vhodná místa vsouvá tendenci vlasteneckou. Jeho sesměšnění se týká jen jednotlivých podřízených osob a všude spíše je namířeno na dobu současnou; s náklonností své doby se básník posmívá křehkostem ženským, stinným stránkám života manželského, fintilkám a fintilům. Hněvkovského humor je jednostranný; nejúčinnější prostředek nachází v přenášení poměrů současných do temného dávnověku, a v drastických výrazech a obrazech básnických, čerpaných ze života co možná všedního a hrubého. Teprve boj o prosodii časoměrnou zarazil popularitu „Děvína“. Úplné přepracování na báseň „hrdinsko-romantickou“ (1829, o 18 zpěvech) nedobylo mu staré obliby zpět. Proti názorům, hlásaným v útočných „Počátcích českého básnictví“, Hněvkovský vystoupil na obranu i theoreticky a potíral je v pozoruhodném spise Zlomky o českém básnictví (1820). Ve starých letech si chabý básník chce dobýti i proti mladým konkurrentům úspěchu na prknech divadelních „smutnohrou v pateru dějství“ Jaromírem (1835), odvážil se i po Goethovi, Lenauovi na českého „Doktora Fausta“ (1844). Je v těchto činech kus tragiky starého kmeta.

Vojt. Nejedlý.

Plodností se žádný z družiny Puchmajerovy zdaleka nevyrovnal rodáku a příteli Hněvkovského, *Vojtěchu Nejedlému* (1772-1844), knězi na konec děkanu v Žebráce. Veršovnická lehkost a povídavost svádělaho ke skladbám všelikého druhu. Slávu básnickou si však hleděl zajistiti rozsáhlými díly epickými. Allegorickodidaktickou skladbou Poslední soud (1804), poměrně nejdokonalejší, pronikl na veřejnost; přiklonil se tu jako ve svých ódách ke Klopstockovi. U jiných se musel spokojiti menšími ukázkami nebo stálými zprávami (zejména svého bratra Jana), že je chová v rukopise. Až po desítiletích značným odkazem bratrovým mohly se čtenářům v letech 1833—1837 dostati do rukou rozsáhlý epos historický Přemysl Otakar v Prusích (o 20 zpěvích), romantický epos Vratislav (17 zpěvů), historický a legendický epos Václav (o 8 zpěvích), didaktická báseň „Karel IV. neboli výjevy ze života moudrého panovníka“ (8 zpěvů). Při tom ještě na jiné skladby jako „Poustevníka“ ani nedošlo. Pro vývoj naší literatury byly to plody mrtvě narozené.[1]

[1] V družině Puchmajerově pilně veršoval písně anakreontské, zpěvy válečné, básně příležité i písně pro školní mládež Královéhradečan *Josef Miloslav Rautenkranc* (Routovský; 1776—1817), kněz a učitel. Jako básník nedobyl si význačného místa

Vedle Puchmajera počátkem XIX. století vyrůstá náhle za vůdce českých spisovatelů nejmladší člen družiny Puchmajerovy, třetí rodák

v české literatuře. Jeho balladě Poutnice, zpracované podle Bürgerovy „Der Bruder Graurock und die Pilgerin", přikomponovaný nápěv pomohl do širších vrstev vzdělanějších. Rautenkrancovy zásluhy spočívají hlavně v oboru českého školství, kde šířil horlivě znalost českého jazyka a lásku vlasteneckou. Výbor básní jeho vydal Vojt. Nejedlý při sbírce Puchmajerově 1836. Život a působnost jeho obšírně vypsal Ant. Rybička v Před. kříš., 66 n.

Výše stojí svými pokusy básnickými Čech, jako úředník na Moravě působivší, *Václav Frant. Hřib* (1760—1827). Svým rodákům hlinským věnoval Vděčné myšlenky vlastenské v rytmu (v Brně 1813). V Hromádkových Prvotinách 1816 uveřejňoval České básnířství v novém rouše, sbírku nejrozmanitějších skladeb epických (látek biblických, idyllických), básnických popisů, zejména „Porážka u Slavkova", básní rozjímavých a jiné lyriky. Formálně pokusil se udělati kompromis mezi veršováním přízvučným a časoměrným podle nesprávných pravidel Rosových. O něm K. V. Adámek v ČMM 1899, 112 n.

Směrům zastoupeným v družině Puchmajerově dodal místního lidovějšího rázu rozmanitým rýmováním, nejvíc idyllickým a mravokárným, pilný ranhojič a obětavý lidumil osvícenský, *Josef Heřman Agapit Gallaš* (1756—1846). Pomocí přítele Tomáše Fryčaje vydal Musu moravskou (1813; druhý svazek 1825), přispíval do současných časopisů verši i prósou. Působil mnohostranně jako historický spisovatel a topograf. O „Gallašovi a jeho pozůstalých rukopisech" psal K. Šmídek v ČMM 1877, 105 n.; J. Herben v rozpravě „Dvojice buditelů moravských", Světozor 1885, 558 n.

Starší období novočeského veršovnictví rozebráno od K. Sabiny, Počátkové novějšího českého básnictví. Lit. příl. k Nár. Listům II, 1865, 33 n., celé hlavně od J. Vlčka, První novočeská škola básnická, v Praze 1896, a v hlavě šesté Dějin čes. lit., II, 1, 199 n. („Rokoko v české poesii"), kde udána podrobná literatura. Jednotlivým otázkám věnovány studie speciální: F. Schulz, Česká ballada a romance, Osvěta 1877; Arne Novák „Klopstockův vliv na poesii českého obrození", LF 1903, 205 n.; dále Mil. Hýsek, Bürgerovy ohlasy v české literatuře, LF 1908, 106 n. J. Jakubec, Tři čeští epigramatikové (odst. I.), Obz. lit. a uměl. II. (1900), 122 n. Theorii a praksi těchto veršovců po stránce prosodické rozbírá zevrubně J. Král: O prosodii české LF 1893, 203 n.

Puchmajer připravil sebrané básně své k tisku, vydány byly s názvem „Fialky" Vojt. Sedláčkem 1835; v úvodě od vydavatele životopis Puchmajerův (před tím od Jos. Vojt. Sedláčka v úvodě k „Rýmovníku" 1824). Znovu vyšly v Nár. bibl. od Jana Ježka, 1881. V úvodě životopis vydavatelův. Jan Máchal, Ant. Jar. Puchmajer, 1895. Čeněk Ibl, „Bajky Puchmajerovy" v progr. reálky v Pard. 1882. — O Hněvkovském vedle uvedené literatury starší staf K. Sabiny v krit. příl. Nár. Lis. 1864, 257. Autobiografii Hněvkovského, „Popsání života Šebestiana Hněvkovského" otiskuje Růžena Jelínková-Doubková v ČČM 1905, 382 n. „Děvín" znovu vydán od Ferd. Strejčka ve Svět. knih. č. 465—8, 1905 (s úvodem). Obsáhlý rozbor „Děvína" od Ant. Procházky v LF 1908, 40 n. Pokračování, „Hněvkovského ‚Děvín' romantický", t. 1910, 273 n. Listy Hněvkovského Janu Nejedlému uveřejnil Jar. Šťastný v progr. Novom. gymn. v Praze (v Truhlářské ul.) 1910. — O Vojt. Nejedlém psal Ant. Rybička v Před. kříš., str. 315 n. Fr. Šimek, Ze studií o Vojt. Nejedlém, progr. gymn. v Benešově 1909. —

žebrácký, *Jan Nejedlý* (1776—1834), bratr Vojtěchův. Nadaného, snaživého a energického jinocha jemných způsobů společenských a sebevědomého vystupování ujímali se starší zástupcové buditelští. R. 1801 dostalo se mu po smrti Pelclově úřadu professora české řeči a literatury na universitě pražské. Tehdy byl již znám několika veršovanými příspěvky ze sbírek Puchmajerových, překladem officiálních Meinertových válečných „Zpěvů vlasteneckých“ a jiných prací literárních. Ve svém postavení se na počátku osvědčoval horlivým vlastencem a obhájcem české řeči; proslul zejména r. 1801 slavnostní německou zahajovací řečí a slavenou ohnivou rozpravou O lásce k vlasti (1806), jež je proniknuta antickou výmluvností a osvědčila znamenitou sílu buditelskou. Řeč, kterou tato rozprava i překlady Nejedlého jsou psány, předstihuje všecky posavadní pokusy v českém jazyce; spočívá sice na jazykovém ideálu této doby, řeči Veleslavínově, ale přizpůsobena jsouc novému životu, přiblížila se více nežli spisovný jazyk Kramériusův světovému umění slovesnému.

Jan Nejedlý.

V mladém zápalu se Jan Nejedlý odvážil na práci tak nesnadnou, jako byl pro tehdejší český jazyk překlad Homérovy Iliady. Spokojil se bohužel jen pouhou ukázkou, překladem prvního zpěvu Iliady (1801), v níž se pokouší o překlad co možná přesný v přízvučném hexametru. Touto prací uchvátil české nadšence, kteří v ní spatřovali provedený důkaz, že se česká řeč může odvážiti na díla básnická nejdokonalejší. Básníkem Jan Nejedlý nebyl; neměl tvůrčí síly ani samostatných idejí. Proto svou činnost literární založil pouze na překladech a vzdělávání cizích spisů. Zejména si s tehdejšími čtenáři pražskými obliboval literárně přežilého selankáře německého, Salomona Geßnera, a uváděl jeho sentimentální, blouznivé, antikisující idylly, Smrt Abelovu (1800 a 1804), Dafnise a Prvního plavce (1805), později (1829) i ostatní idylly Geßnerovy. K nim připojil poměrně zdařilý překlad francouzského historického románu podobného rázu s tendencí humanitní a poučnou, Numa Pompilius (1808) od Jeana de Florian, napodobitele Fenelonova. Po letech uvedl do češtiny dosti obsoletní sentimentální moudrost v prosaickém rouše, překlad anglického básníka, Eduarda Younga „Kvílení aneb Rozjímání noční“ (1820).

Mladý podnikavý Jan Nejedlý, jehož poměry hmotné byly příznivější nežli kteréhokoli jiného literáta, uvedl v život literární plán starších buditelů, vydávání časopisu zábavně poučného, Hlasatele Českého, jenž vycházel jako čtvrtletník od 1806—1809 ve třech ročnících. Byl veden v duchu zásad josefinských: podával poučení

z věd přírodních, fysiky se záměrem, aby věcným výkladem přírodních zjevů z lidu zároveň odstraňoval pověry a zakořeněné předsudky. Redaktor přispěl dvěma rozpravami nejrozsáhlejšími, přírodopisným Z historie přirozených věcí a Uměním přirozených věcí aneb Fysikou. Podobné tendenci sloužila vypravování historická, líčení cest do vzdálených zemí, překlady z jazyků klassických, zejména racionalistické dialogy řeckého filosofa a belletristy, Luciana Samosatského, jejž do literatur moderních uváděl německý básník Wieland. V belletrii uplatňuje se redaktorova záliba pro idylly, jež překládány (z Geßnera, Pope, Theokrita) i skládány původní. Ve všech druzích hlásí se křiklavě tendence mravoučné a poučovací. Podobně práce veršované nesou většinou ráz almanahů Puchmajerových. Jen Jos. Jungmann, vzrůstající náčelník nové školy, svými příspěvky veršovanými zahajuje nové směry. Ty už vlastně čelily proti zásadám Jana Nejedlého. Jungmann s redaktorem v „Hlasateli“ závodí s úspěchem v zanícených publicistických projevech „O jazyku českém“ na prospěch českého jazyka a českých snah buditelských.

„Hlasatelem Českým“ se za tři léta vyčerpaly literární síly Jana Nejedlého. Nezvykle rychlý jeho vývoj, k němuž dospíval hladce a okázale, asi v třicátém roce náhle ochabuje. Větších prací, k nimž bylo třeba energie pracovní — na př. překlad celé Iliady —, nedokonával. Od r. 1809 také věnoval mnohem více času a práce kanceláři advokátní nežli české literatuře a svému úřadu učitelskému. Tím pak se k němu náklonnost mladší generace víc a více ochlazuje, až propuká ve zjevný odpor, když se zkostnatělý neústupný auktoritář, malicherně ješitný „císařský rada“ stavěl na odpor proti všemu pokroku literárnímu. Když po desíti letech (1818—1819) přikulhal další ročník „Hlasatele“, neměl v živějším ruchu literárního tvoření českého již jiného významu, nežli ztrnulý vzkaz z nedávné minulosti. Pro svůj praktický ráz tiskla se znovu a znovu J. Nejedlého Böhmische Grammatik (1804 a častěji). Mladší generace česká hledala zpravidla poučení o řeči a literatuře české i slovanské stále u starého mistra Dobrovského.

Všichni tito básníci nejsou puzeni k veršování vnitřními podněty, nýbrž jen potřebou české literatury, okolnostmi vnějšími. Oslavují každou slavnostní, často i všední příležitost v přátelských stycích, hlavně jmeniny, a zaplavují těmito verši současné časopisy. V nich bylo lze nejlépe ukládati chvilkové výrony veršující duše i lopotné práce. Almanahy Puchmajerovy od r. 1802 nevycházely přes deset let. Redaktorům nedočkaví mladí adeptové českého Parnasu mění

Současné časopisy.

původní plány časopisů zábavně vzdělavatelných a poučných. Tak stalo se Janu Nejedlému s „Hlasatelem Českým“, jenž byl původně určen pouze české próse. Tak i smělému podniku vídeňského druhého professora české řeči a literatury, *Jana Norberta Hromádky* (1783 až 1850), jenž ke svým „Cís. král. Vídeňským Novinám“ vydával zvláštní literární přílohu, Prvotiny pěkných umění (vycházela s přestávkami a měněným titulem v letech 1813—1817). Vedle tehdejších novin (Vlastenských Novin Vác. Rodomila Kramériusa a Poštovských) mladší veršovci částečně opanovali časopisy všestranného populárního spisovatele a prvního humoristy novočeského, *Jana Hýbla* (1786—1834) Rozmanitosti (1816—1822) a Hyllos (1820 až 1821); později vydával ještě časopis Jindy a Nyní (1828—1831). Podobný obraz jeví se i v časopise Zieglerově „Dobroslavu“ i „Čechoslavu“ mladšího Kramériusa.

J. L. Ziegler.

Několik jmen z těchto časopisů uchytilo se v literární historii české trvaleji. Královéhradečan *Josef Liboslav Ziegler* (1782—1846), duchovní v Dobrušce a nedaleké vsi Dobřanech, vlastenecký vychovanec Vydrův a Kramériusův, původce vlasteneckého překřtívání jmen spisovatelských, v první polovici let desátých patřil k nejhorlivějším přispěvatelům několika časopisů. „Vídeňské Noviny“ a „Prvotiny“ uveřejňovaly jeho neškodné epigramy, epické skladby biblické, prosaické anekdotické příběhy, životopisy slavných mužů, odborné články z astronomie, geologie, praehistorie i praktické filosofie. Nejzáslužnější jsou jeho objemné plynné překlady, a to Horáciových Satir v přízvučných hexametrech (ve Vídeňských Novinách 1813 a Prvotinách 1813—4), a Fenelonových Příběhů Telemacha, jež vycházely jako příloha „Vlastenských Novin“ 1814 a 1815. Do těchto časopisů Ziegler uvedl své odchovance M. Zd. Poláka, dále studovaného a sčetlého kupce dobrušského i pilného spisovatele, Fr. Vladislava Heka, psavého samouka Mich. Siloráda Patrčku, kaplana Jos. Mirovíta Krále a jiné. Když se Ziegler stal professorem pastýřské theologie a české řeči v semináři Královéhradeckém (1817), pomýšlel na vlastní časopis zábavně poučný. Vycházel s názvem Dobroslav v letech 1820—1822. Konciliantní, nevýbojný redaktor, ač byl sám přívržencem bratrského pravopisu, dovedl ve svém orgánu soustřediti oba nepřátelské směry. Jungmann do jeho časopisu posílal příspěvky své i svých přátel (na př. Kollárovy znělky censurou potlačené). Pokus obnoviti časopis s názvem Milozor (1824) neměl dlouhého trvání; zanikl po jednom díle; podobně almanah Milina (1825). Za to se dlouho udržel první český časopis paedagogický, Zieglerem založený

a s počátku i vedený, Přítel mládeže (od 1823—1836). Jako katolický kněz Ziegler nerozpakoval se vydati (1824) Komenského „Umění kazatelské" s životopisem jeho.

Překladatelská činnost z jazyků klassických i moderních je nová kladná položka českého básnictví. Homer je pro české veršovce a pro D. Kynský. český jazyk básnický nejoblíbenějším zkušebním kamenem. Překládají z něho Jan Nejedlý, Jiří Palkovič, Ant. J. Puchmajer, Dominik Kynský, Samuel Rožnay. *Dominik Kynský* (po svém rodišti, městě Slaném, zvaný též Slanský; 1777—1848), od r. 1809—1820 professor dějin a řecké literatury na filosofii v Brně, převedl na český jazyk též ódy Horácovy, z nichž uveřejňoval ukázky v časopisech. Překládal z básníků řeckých Tyrtaia, Theokrita, některé dialogy Lukiana Samosatského i proslulou parodii řeckou „Batrachomyomachii" (Válku žab a myší). O sobě vydal překlad Lessingových bájek (zároveň s německým textem, 1816) a francouzskou slavenou Gressetovu skladbu „směšnohrdinskou" Papoušek (Vert-Vert, 1817). Svým žákům Kynský tkvěl v paměti jako horlivý buditel a vzorný ušlechtilý učitel.

Slovák ev. kazatel v Báňské Bystřici, *Samuel Rožnay* (1787 až 1815), „jedna z nejspanilejších slovanských duší", jak jej nazval jeho S. Rožnay. vděčný odchovanec národní a literární, Jan Kollár, odevzdal svému učiteli v českém jazyce, Jiř. Palkovičovi, překlady z Iliady a Odysseje, z Pindara i Theokrita. R. 1812 uveřejnil anonymně Písně Anakreontovy s přídavkem některých jiných básní. Současné časopisy přinášely další ukázky z těchto i jiných básníků řeckých. Od řeckých klassiků Rožnay zašel k poetickým výtvorům slovanským. „Prvotiny" na r. 1815 uveřejnily v českých stancích Rožnayův nejrozsáhlejší překlad, satirickou skladbu uhlazeného arcibiskupa polského, Hynka Krasického Myšiadu. „Hlasatel" 1818 po jeho smrti ze srbských zpěvů, nedávno vydaných, přinesl „Naříkání nad manželkou Asan agy". V rukopise koloval překlad staré ruské epické skladby Slova o pluku Igorově. Květy 1834 přinesly z pozůstalosti Rožnayovy překlad řecké „Batrachomyomachie". Moderním směrem Rožnay byl zasažen, když se jal první sbírati na Slovensku písně lidové. Předčasná smrt zmařila všecky slibné plány mladého života a nadšeného neúnavného pracovníka. Podle svědectví Kollárova složil i samostatné satirické epos proti snahám maďarisačním. Rožnay svou činností literární nesetrvává na území slovenském, jako Palkovič a Tablic, kteří — až na malé výjimky u Tablice — nepřispěli do časopisu Nejedlého a Hromádkova ničím.[1]

[1] O Janu Nejedlém Ant. Rybička v Před. kříš., 88 n. J. Jakubec v Lit. čes. XIX. stol., 2. vyd., I, 541 n. — O „Prvotinách" Jos. Jireček, Zpomínky na časopi-

V.

Česká literatura za doby osvícenské na Slovensku.

Ráz literatury katolické a protestantské na Slovensku. Katolíci Jos. Ign. Bajza a Jiří Fándli. Osvícenský orgán protestantů „Staré Noviny". Aug. Doležala „Pamětná celému světu tragoedia". Boh. Tablic a Jiří Palkovič.

Slovensko katolické a protestantské.

Na Slovensku českou literaturou proudí stejné směry jako u nás. Celý vývoj politický a kulturní tam jen znatelněji od sebe odlišil spisy vyšlé z rukou katolických a protestantských; na obou stranách byli pěstovateli literatury skoro výhradně kněží. Obě skupiny lišily se od sebe již zevnějškem. Katolíci psali novou spisovnou slovenštinou, jíž se mělo čeliti kacířské řeči „husitské", protestanté starou češtinou biblickou. Stejně znatelně rozcházejí se oba tábory také ideově. Katoličtí duchovní drží se houževnatě reakčních směrů protireformačních; ve svých obsáhlých postillách, spisech nábožensky rozjímavých a polemických snášejí svým čtenářům stavivo na zeď proti směrům západoevropským a připravují odboj proti reformám josefinským. Naproti tomu protestanté, kteří byli nuceni odborné vzdělání theologické hledati na německých universitách mimorakouských, byli bližší filosofickým ideám a snahám západním. S nadšením přijímali reformy josefinské, které bojovaly také za jejich uvolnění, a šířili je věrně. Příznivě na jejich samostatný vývoj kulturní působily svobody, přiznané jim znovu Leopoldem II. r. 1790, podle nichž vedle volnosti náboženské byla jim povolena úplná autonomie školství, o které bedlivě pečovali. Jím zaručila si nepatrná menšina vedení kulturní.

Své ideje a tendence obě strany vkládají do běžných druhů literárních: do spisů belletristických i veršovaných, do literatury náboženské i prakticky poučné.

---

sectvo české před půl stoletím, Světozor 1879, 291 n. J. Jakubec v Lit. české XIX. stol. (2. vyd.), I, 569 n. — O Janu Hýblovi A. Rybička, Před. kříš, 233 n. O Jos. Zieglerovi Ant. Rybička v Před. kříš., 167 n. — O Dom. Kynském A. Rybička tamže, 215 n. Jan Kakš v „Hlídce" 1904, 161 n. a 1903, 518 n. O Rožnayovi Jar. Vlček, Dej. lit. slov., 30. J. Jakubec v Lit. čes. XIX. stol., II, 146 n.

K nejpilnějším a nejvěrnějším spolupracovníkům „Prvotin" patřil *Matěj Josef Sychra* (1776—1830), snášelivý kněz katolický. Pro své práce, povídky mravoučné, pamětihodné příběhy, prosaické bajky, anekdotická krátká vypravování, průpovídky a podobenství založil si zvláštní časopisy zábavně poučné, Povídatele (1815—1817), Kratochvílník (1819—1820), Kratochvílnou včeličku (1827). Obsáhlý poučný spis Sychrův pro lid venkovský, Veleslavín, vyšel až po smrti auktorově (1847). Nevýrazné poučné, chválivé i satirické epigramy a podobné drobnůstky vydal s názvem Maličkosti v řeči vázané (1823). Nejzásluhnější jeho spis je Versuch einer böhmischen Phraseologie (1821, 1822), který dovršuje jeho upřímné úsilí po ryzí řeči české. — O Sychrovi A. Rybička v Před. kříš., 199 n.

Jazykový separatista *Josef Ignác Bajza*, známý nám sok Bernolákův, zůstal ve všech svých rozmanitých spisech důsledným epigonem pojesuitským: v nudném dvousvazkovém románu René mládenca príhody a skusenosti (1783 a 1785) ukázal, že znal podobné poučné a moralisující romány francouzské, zejména Fenelonova „Telemacha", aspoň po jejich rámci, ale zároveň z jeho spisu prozírá snaha, zarážeti nové obrození z dřívějšího protireformačního útlaku. V Slovenských dvojnásobných epigrammatech (1794, o dvou svazečcích), psaných časoměrnými i rýmovanými verši, Bajza neuhodil na jedinou novou strunu v tomto druhu. Své nevybíravé žerty připepřil v obsáhlé sbírce anekdot „Veselé učinky a rečení ... k stráveňú truchlivých hodin" (1795). Nezakrytě po starém duchu jesuitském povzdychuje si Bajza ve veršované knize „štvoro rádkoch jednako koncozvučných", Príkladech ze sv. Písma, kde vypravování ze Starého a Nového Zákona doprovází „mravním opomneňím" (1813 a 1820; dva díly); tu docela horlí proti „osvíceným pekelným učením", jež by chtěl utlumovati pálením knih a násilím. Zástupcové reakce.

Reakční smýšlení ne sice proti snahám josefinským, ale proti francouzským idejím filosofickým a sociálním a jejich důsledkům v převratu státním ukazuje se i mezi protestanty. Proti nim se ozývali v básních i próse spisovatelé čeští, mnozí (jako Vojt. Nejedlý) i dobří josefinisté. Na Slovensku vyznačil se usilovným potíráním revoluce a s ní i republiky francouzské ev. kazatel v Prešpurce a plodný spisovatel theologický, *Michal Institoris Mošovský* (*Mossótcy*, 1733 až 1803) ve spisech „Strom bez kořene a čepice bez hlavy" (v Prešpurce 1793) a v druhém „Od Boha zlomená pýcha našich i božích nepřátelů" (1799).

Jediný katolický duchovní, farář *Jiří Fándli* (1754 – 1811), zaujatý horlitel pro Bernolákovu řeč spisovnou a nejúčinnější šiřitel její, hlásal josefinský odpor k řádům mnišským v satirickém spise „Dúverná zmluva medzi mníchem a djablem o prvnich počátkách, o starodávnich a včulejšich premenách reholnickich" (v Prešpurku 1789). Josefinské úsilí hospodářské o povznesení sedláka Fándli podporoval poučnými spisy praktického rázu, jako je Pilní domajší a polní hospodár (o pěti svazcích, 1792—1800), „Zeľinkár (= herbář) z velkích zeľinkarskích kňih vitáhnutí" (1793), Slovenskí včelár (1802) a j. Jimi Fándli pronikl také hloub do lidu. Osvícenec Jiří Fándli.

Hybnější protestanté osvícenským myšlenkám založili za rozkvětu jejich zvláštní časopis, Staré noviny literního umění (1785 a 1786). Tlumočili v něm snahy vyprostiti prostého člověka z jeho

zatemnění a ponížení, bojovali za snášelivost náboženskou, hlásali zásady filanthropické, seznamovali prostého čtenáře s dějinami své vlasti, zeměpisem a národopisem cizím, vštěpovali mu lásku k mateřskému jazyku. Redaktor Ondřej Plachý a evangeličtí theologové Jan Hrdlička, Jiří Ribay, Aug. Doležal jsou v nich hlavními mluvčími.

Osvícenský časopis protestantský.

K závažným otázkám nábožensko-filosofickým, jež také tlumočily „Staré Noviny“, odpověděl evangel. kazatel *Augustin Doležal* (1737 až 1802) veršovaným spisem „Pamětná celému světu tragoedia anebožto veršované vypsání žalostného prvních rodičů pádu, kdežto se téměř všecky matérie, nadházky a pochybnosti jak učeným, tak neučeným naskytávající, přednášejí, vysvětlují a gruntovně odpravují“ (v Uh. Skalici 1791). Veršovec podtitulem vysvětlil obsah své skladby. Vnější veršové roucho, jednotlivé konkretnější scény z věroučných a filosoficko-náboženských themat, o nichž dává disputovati Adamovi a Evě a jejich synovi Setovi, neudělaly ještě „svatý román“, jak chtěl spisovatel. Ani u Komenského „Labyrintu“, jehož se dovolává, ani v Miltonově „Ztraceném Ráji“ nenaučil se zbožný básník umělecké plastičnosti. Skladba Doležalova však zajímá samostatnou invencí, které se našim spisovatelům za této doby tolik nedostávalo.

Aug. Doležal.

Veršem chtěli dobývati slávy básnické oba náčelníci a po celý život literární sokové, *Jiří Palkovič* (1769—1850) a *Bohuslav Tablic* (1769—1832). Palkovič se s nepochopitelným sebevědomím sám dává od Musy prohlásiti za vyvolence jejího a za dědice veliké slávy básnické. Vydal v mužném již věku menší svazek básní, Múzu zo slovenských hor (1801), v níž laškuje milostně s fingovanými pastýřkami, všelijakými Lilami, Libuškami, Míčkami, popíjí — zase jen v představách — vědra vína, brousí vtip na zevšednělých epigramatických látkách — vše, co padesát let před tím bylo veršem promrskáno od anakreontiků německých, co vyzpívali obratněji naši anakreontikové z družiny Puchmajerovy. K živějším tónům patří u Palkoviče veršované ohlasy obran českého jazyka, které ostatně básník účinněji šířil slovem prosaickým. Tablic k utvrzení svého jména básnického snesl mnohem více veršů. Po šest let vydával své skladby veršované ve sbírce Poezie (1806—1812). Hlas jeho lýry je také rozmanitější: píše „galantní“ básně anakreontické, místo pro víno rozohňuje se pro modernější nápoj, kávu, jako někteří členové gottinského „Hainu“, dovede v stručném epigramu i v dlouhé skladbě, jako je „Zuzana Babylonská“, o sobě vyšlá, povědět lascivnosti hodně nepokrytě, skládá básně moralisující a meditativní, v pomateném hledání látek balladických líčí křiklavé zločiny a po způsobu podobných kramářských

Palkovič a Tablic.

písní je ohlašuje jako „výstražnou báseň“, „nešťastné následky ztracené nevinnosti“ a p. Nepochopené upřílišené prostředky básnické zahladily v nich poslední špetku poesie. Básník cítí však upřímně slovansky; u něho se po prvé ozývá v naší poesii i jméno „Slavie“ jako allegorický souhrn všech Slovanů. Tablic pátral velmi pilně po předchůdcích svých, veršovcích slovenských, a zbudoval jim v Pamětech československých básnířův aneb veršovcův, přídavku k „Poeziím“, pomník vzácné piety a ceny; bez nich bylo by jich asi několik zapadlo úplně. Sbírky skladeb veršovaných auktor vydal ve „Slovenských veršovcích“ (1805, 1809). Tablic veršování zůstal věren po celý život: psal oslavné verše příležité, překládal z angličtiny (Pope a j.), z francouzštiny „Umění básnické“ (Art poétique) od Boileau, proslulé esthetické předpisy školy klassicistické.

Než verše zůstaly jen částí působnosti literární u Tablice a ještě více u Palkoviče. Činnost obou se často stýká: oba skládají pro školní mládež slovenské knihy, oba lid slovenský seznamují s usneseními sněmu prešpurského, vydávají knihy obsahu náboženského, Tablic nábožensky vzdělavatelného, Palkovič zejména 1808 pořídil nové vydání celé Hallské bible z r. 1769; oba se snaží poučiti lid spisy zdravotnickými (zejména Tablic vydal „Lidomila“ a „Kratičkou dietetiku“).

Palkovič jako professor řeči a literatury československé při lyceum prešpurském (od r. 1803—1850) dosti záhy začal značně zanedbávati tento významný úřad; po léta nepřednášel, s mladší generací neudržoval styků. Občas za něho učili čilejší posluchači sami. Dlouhého volného času užíval hlavně k redigování svého časopisu Týdenníku (1812—1818), v němž vedle oznámení úředních, zpráv novinářských, jichž bylo za pohnutých dob válečných hojně, podával názory a poučení v duchu josefinském, pronášel také projevy vlastenecké, popřával tu místa i příspěvkům literárním. Odtud podnikal útoky na nový pravopis analogický, káral neoterisování mladších básníků, seskupených kolem Jungmanna. Nerozuměl-li již zde zastaralý josefinista potřebám novější doby, tím méně mohl je komplikovanější a důraznější pochopiti jako zaujatý kmet v časopise Tatrance, z níž v letech 1832—1847 vyšly jen tři svazky. Tehdy už po desítiletí hrál podobnou gottschedskou úlohu jako Jan Nejedlý na pražské stolici české řeči a literatury. S tendencí proti novotaření jazykovému a proti slovům přejímaným z jiných jazyků slovanských Palkovič skládal svůj Česko-německo-latinský slovník (1820 až 1821, dva díly), k němuž dlouho pilně snášel. Je ostatně nejzáslužnější jeho prací literární. Podle zásad Adelungových hledí ustáliti slovný

Palkovič.

fond jazyka klassického. Všímal si i lidových výrazů, ač je nedoporoučel zaváděti.

Z jiných vzdělavatelů literatury české na Slovensku *Michal Semian* (1741 † po 1812), ev. kazatel, pokusil se patrně podle předloh maďarských a v jejich duchu o Kratičké historické vypsání knížat a králův uherských (1786 o dvou dílech); s nadšením píše zejména o Josefu II. Pozoruhodnější je pokus ev. kněze, *Ladislava Bartolomeidesa* (1754—1824), o všeobecný zeměpis ve spise Geografia aneb vypsání okršku zemského (1798). Samostatné všestranné badání Bartolomeides věnoval východní části slovenské a vypsal je po latinsku v „Memorabilia provinciae Csetnek".[1]

[1] Na Slovensku veršovnictví v druhé polovici XVIII. století pěstováno všestranněji nežli u nás. Někteří vzdělanci všímají si i skladeb lidových nebo plodů v jejich duchu skládaných a zapisují je. Tak *Matěj Holko* starší († 1785), *Jan Buoc*, zeman liptovský, jenž nám dochoval v objemném Zápisníku z r. 1770 vedle svých skladeb značný počet písní lidových. V tónu prostonárodních písní skládal veršované šprýmy a anekdoty cizí i své korrektor *Jan Chrastina* (nar. 1729) a ukládal je do svých Kalendářů, jež vycházely od r. 1758. Zemanů slovenských, charakteristické to kasty v Uhrách, uvedl *Ondřej Demian*, první zástupce rodin zemanských, rozličné zábavy, rodinné slavnosti, hony, pitky a hody a jiné nevšední příležitosti do neobratných veršů. Jiný jurista *Jan Ssent-Kereszty* napsal „Rozmlouvání o gustech" a dává spor o přednost rozličných ženichů rozhodnouti na prospěch advokáta. Roucho veršové dostává též reformní úsilí vládní. *Pavel Sramko* (1743—1812) v „Běhu života slavné paměti Marie Terezie" (v Prešpurku 1781) velebí veršem blahodárné činy této panovnice. Jiní mluví veršem proti sporům konfessijním. *Samuel Čerňanský* (1759—1809), vychovanec a hlasatel německé theologie racionalistické, všestranný dovedný učenec dilettant, korrektor českých knih v Prešpurku, přeložil Gellertovy Nábožné písně (1787).

O těchto veršovcích i druhých spisovatelích slovenských v textu uvedených zejména Jar. Vlček v Děj. čes. lit. II, 1, 279 n.; při jednotlivých odstavcích literatura podrobnější (286, 301 n., 312, 319 n.)

HLAVA OSMÁ.

Jungmann a jeho škola. Počátky české romantiky. Úsilí vytvořiti slavnou minulost slovansko-českou padělanými památkami.

I.

Jungmann básník a buditel.

Jungmannovy studie a působení na gymnasiu litoměřickém. Jungmannův nový program práce buditelské. Nové cíle české literatury. Jungmannovy překlady: Chateaubriandovy „Ataly", Bürgerovy „Lenory", básní anglických Tomáše Graye, Alex. Pope. Miltonův „Ztracený Ráj". Překlady z Goetha, ze Schillera a jiných. Zásluha o novočeskou řeč básnickou. Básně původní. Jungmannovy práce publicistické na obranu díla buditelského. Slovanská myšlenka u Jungmanna.

Snahy buditelské povznáší, nové podněty pro ně budí, úkoly českých spisovatelů prohlubuje a rozšiřuje *Josef Jungmann* (1773 až 1847).

Z chudičkých poměrů probíjel se venkovský hoch, narozený v Hudlicích u Berouna 16. července 1773, hmotným strádáním a nezlomnou pilí k vyššímu postavení společenskému. Za studií filosofických na universitě pražské (1792—1795) poznal západní racionalisty a pokrokovější názory hlavně prostřednictvím svých učitelů, K. Heinr. Seibta a A. G. Meißnera, professora aesthetiky i řecké literatury a belletristy, který dbal jak ve svých spisech, tak v pracích svých žáků uhlazeného slohu a vzletné mluvy. V síních fakulty filosofické vyspělejšího studenta strhl druhý proud — vlastenecké uvědomění, šířené některými professory i posluchači. Modernější duch osvícensko-absolutistický v pojímání života politického a sociálního Jungmanna utvrzoval i na studiích práv. Ukončiv je, náš absolvovaný právník z nedostatku jiného místa přijal r. 1799 prozatímné útočiště své výživy jako výpomocný učitel gymnasijní v Litoměřicích, tehdy ještě značnější měrou českých. Ale záhy našel v tomto povolání svůj vlastní úkol životní a upustil nadobro od karriery úřednické. U muže národně probuzeného rozho- Jungmannovy studie.

dovalo zároveň, že mu učitelský úřad poměrně skýtal více volného času k působení spisovatelskému.

Až do této doby byla Jungmannova činnost literární velmi skrovná a ne právě významná. V almanazích Puchmajerových uveřejnil několik drobných básní docela v duchu ostatních básníků. Ale v Litoměřicích zrají jeho veliké plány literární. Úkoly obrozenské práce si Jungmann vytkl ve významné rozpravě publicistické, ve „dvojím rozmlouvání" O jazyku českém (jeho náčrt Jungmann datuje již z r. 1803; vyšel až po třech letech v „Hlasateli" I, 3. sv.). Proslulé dvojdílné rozpravě spisovatel dal formu obratného dialogu lukianského. Myšlenky četných starších obran českého jazyka Jungmann prohloubil filosoficky a promyslil programově. První „rozmlouvání" vystihuje bolestnou satirou zubožený stav současných Čechů vzdělanců, jež uvádí v kontrast se slavnou generací Čechů minulých. Ideál českých buditelů, Daniel Adam z Veleslavína, setkav se v podsvětí s odrodilým Čechem, trne hrůzou z jeho neznalosti mateřského jazyka a zoufá nad zvrhlým pokolením svého národa. Spravedlivý humánní Němec mírní jeho bolestný žal útěchou, že již svítá i mezi zapomněvšími se Čechy — ohlas to proslulého proroctví Herderova o lepší budoucnosti Slovanstva.

Jungmannův program práce buditelské.

V „rozmlouvání druhém" Jungmann probírá nejaktuálnější otázky českého usilování obrozenského otevřeně a směle. Dva odpůrcové, jeden obhájce českých buditelských snah národnostních, druhý módní kosmopolita filosof, vedou spor o své názory. Kosmopolita hájí germanisování českého národa námitkou, jak prý buditelé čeští oddalují svůj národ od vyspělejší a bohatší kultury a literatury německé, jak tím tarasí cestu vše vyrovnávající osvětě a věčnému pokoji mezi lidstvem. Tyto názory spisovatel potírá myšlenkami horlivého Čecha, jež vyplynuly z filosofie Herderovy: každému národu zajistí příslušné místo ve velikém celku lidstva právě jeho zachovalá individualita národní a zejména nejpřednější znak její, jazyk mateřský. O jazyk český jde Jungmannovi především jako starším apologetům české řeči.

Nad své předchůdce Jungmann vyniká hlavně tím, že docela důsledně v duchu všeobecného práva člověckého a filanthropických snah předrevolučních, v duchu sociálních reforem josefinských vědomě všecko úsilí buditelské vyvozuje z přirozeného práva obecného lidu, kdežto předchůdcové jeho appellují zpravidla na milost vznešených kruhů vládnoucích. Bylo právem lidu, aby byl ve své zemi vzděláván na školách mateřským jazykem, aby veškeren život veřejný byl veden v jeho jazyce, aby se všecko řízení dálo jazykem jemu srozumitelným. Národ jako celek nedá se přelíti v jinou formu národní, snáze je mu

sto dobrých spisovatelů ze sebe vzbuditi. Jungmann projevil bystrou prozíravost politickou, když na lidu, jenž zůstával český za nejtěžších pohrom, chtěl budovati dílo obrozenské.

Stav politický.

Skutečný vývoj politický u nás nepostupoval v tomto smyslu. Císař František II. zbylé rádce osvícenské z doby Josefovy nahrazoval starou šlechtou rodovou. Ta pak s tohoto postavení hájí svých zisků proti křísícímu se stavu selskému: brání se vykupování z roboty, sedlák zase vydán mstivým a vyděračným úředníkům vrchnostenským, rozmáhající se obecný blahobyt sevřen zvyšovanými berněmi státními a nedbalostí orgánů vládních jako brzdou, až došlo r. 1811 k státnímu bankrottu, kterým se zaráží svěžejší proudění duševního života. Zářivý ideál Josefa II., „obecné blaho", vymizelo z myslí stát řídících, a žil jen ve hlavách josefinských blouznivců. Bezvýznamné sněmy stavů českých sílily centralisační despotismus Františka II. Tomuto absolutismu nebyl žádný přívlastek cizejší nežli „osvícený" a „svobodomyslný". Chorobný strach z francouzské revoluce budí hrůzu z každého volnějšího hnutí, rodí pověstnou všemocnou reakcionářskou rakouskou policii, přitužuje censuru zejména proti „přemrštěným myšlenkám o svobodě". Strachu ze svobody přizpůsobují se i dobří josefinisté, jako byl Vojtěch Nejedlý.[1] Snahy o povznesení české řeči a literatury této vládě ještě podezřelé nebyly. K nim soustředí se za nedostatku života politického všeliké síly národních pracovníků.

Nové cíle české literatury.

Též o nových cílech české literatury vyslovuje se ve své stati Jungmann. Jemu nestačuje již směr popularisační, literatura lidu; on poznává jasně, má-li býti existence českého národa zabezpečena, že k tomu třeba literatury jako projevu nejvyššího života duševního, literatury, která by k sobě upoutala české vzdělance, nahradila jim díla cizí. Pro takovou literaturu, schopnou zápasu s literaturami světovými, bylo třeba vyvinutějšího, moderně vybroušeného jazyka, k jakému se přirozeným chodem propracovaly literatury světové.

Jungmannovy překlady.

Tyto myšlenky u Jungmanna vyplynuly z vlastních pokusů. V Litoměřicích pomýšlel podle svého pozdního vyznání na veliké původní dílo básnické. K němu se zatím připravoval, aby ovládl sloh básnický, pilným studiem českého slovního pokladu jazykového, studiem řečí slovanských a překládáním básnických děl cizích. Tato přípravná svědomitá práce přinesla však rozvíjející se literatuře české

[1] V „Písni na den narození J. C. K. M. Františka II.", jež se zpívala r. 1794 v arcibiskupském alumnátě, zažehnává jedno z hesel francouzské revoluce: „Pryč! pryč od nás, marný zvuku, Ošemetná svobodo! V množství psot a v smrti hluku Podává ti zrádnou ruku Blázen, bídná nehodo!"

díla stežejní. V letech 1800 – 1804 provedl překlad Miltonova Ztraceného Ráje. Náš básník znal blahodárný vliv tohoto anglického duchovního eposu na rozvoj literatury německé a čekal asi také jeho obrodné působení na poesii českou. Ale do veřejnosti překlad Ztraceného Ráje předešla mladší práce Jungmannova, překlad slavené povídky francouzské, „Atala aneb Láska dvou divochů na poušti“ (1805). Jungmann proti všem svým předchůdcům i vrstevníkům projevil smysl pro směry nejmodernější v literatuře světové. Ač sám byl ve svém názoru náboženském Voltairovec, sáhl ke spisu, který jako součást objemného díla „Génie du christianisme ou Beautés de la religion chrétienne“ mělo čeliti filosofickým ideám předrevolučním, současnému indifferentismu náboženskému; svou stránkou básnickou pak směru klassicistickému v literatuře francouzské. A právě poetická stránka, živý cit přírodní, rousseauovské blouznění pro nezkažené lidi, vzdělaností neporušené, mohutné víření vroucího zápalu milostného, překonávaného vědomím nejvyšších povinností náboženských, vítězství nad hrůzou smrti uchvátily v této povídce Jungmanna jako současné čtenářstvo – originál vydán ve čtyřech letech pětkrát, byl překládán hned do cizích jazyků. Vzletná, zářivě obrazná mluva povídky Chateaubriandovy, nesnáze pro překladatele zejména v jazyce, který nebyl schopen vyjadřovati nejjemnější pojmy a představy moderního myšlení a cítění, našeho překladatele neodstrašily. Jungmann svým překladem oživil mnoho zapomenutých starších slov, schopných dalšího života, jiná si vypůjčoval z příbuzných jazyků slovanských, někde tvořil výrazy nové; ale i zde překvapoval jemným citem jazykovým. Tak zavedeny Jungmannem v český jazyk básnický výrazy: dráha, střed, obřad, vějíř, pleť, příroda, záliv, obraznost, tklivost, blahost, rozlehlý, ohromný, vzduch a j. Ze starší řeči oživil slova, jako látka, linu, ryk, siný, touha, úkor a j.

Jungmann však celé své mistrovství překladatelské objevil teprve v pracích veršovaných. Z němčiny převedl proslulou balladu Gott. Aug. Bürgera Lenore (1806); překladem se mu podařilo po česku vystihnouti zejména lidový tón balladického výtvoru Bürgerova. Nejraději však převáděl z literatury anglické; na př. nejlepší báseň „anglického Pindara“, Tomáše Graye, Elegii na hrobkách veských, z Alex. Pope sentimentální a učené Psaní Eloisy Abelardovi, přepiatou satiru Lazebnici, biblicky nadšenou oslavu příchodu Kristova, Mesiáše, již převedl časoměrným hexametrem.

R. 1811 byl dvěma mecenáši z rukopisu uvolněn Miltonův Ztracený Ráj a vydán tiskem. Dílo samo svým rázem bylo jen

pro zasvěcence. Mladší básníci si osvojovali nový bohatý fond české mluvy básnické, rozmnožovali jej a tím uváděli v život názor Jungmannův, že každý jazyk spisovný se musí dále vyvíjeti, má-li stačovati neustálému pokroku lidské osvěty. Bylo přirozené, že se v nejednom případě scházelo na scestí, že se zbytečně tvořily nové výrazy, kde by byl vystačil starší fond jazykový nebo kde by byl mohl vypomoci bohatý poklad živé mluvy lidové, kdyby byl náležitě znám. Ovšem výrazy, našimi básníky nově vytvořené, tvoří proti ostatnímu ohromnému fondu celého jazyka nepatrný zlomek; ale častým užíváním bil nápadněji do očí. Přibíráním slov z jiných jazyků slovanských Jungmann chtěl sblížiti slovanské jazyky, jíti vstříc svému fantomu, „všeobecné spisovné řeči slovanské".

Jungmanovy překlady.

Ještě v pozdějších letech se Jungmann rád osvěžoval z únavné práce slovnikářské a překládal zejména německé básně. On po prvé uvádí do české literatury Goetha básněmi „Čarodějnický učedlník", „Zpěv duchů nad vodami", ke konci života i idyllický epos „Heřman a Dorota"; ze Schillera balladu „Rukavičku" a „Píseň o zvonu", z Herdera zbásnění české pověsti „Kůň z hory", z Klopstocka „Vyučence Řeků" a j.

Jungmannovy původní skladby neměly toho vlivu na rozvoj české literatury básnické, jako jeho překlady. Ale přece náleží k nejdokonalejším plodům české poesie současné. Jemu patří zásluha první české znělky, on složil první českou romanci opravdu básnickou, Oldřich a Božena; psal elegie (zejména „Elegii na smrt Stanislava Vydry"), ódy, písně anakreontské, allegorie, epickou báseň „Zuzanna", pohnutý to příběh z hnutí husitského a j. Jungmanna ovšem k umění básnickému nepudí vnitřní oheň básnické tvořivosti. Proto naléhavější potřeba v jiném oboru literatury dovede ho od poesie odvésti. Ale k poesii se vracel po celý život. Cizí výtvory živě vnímá, dovede se kochati bez předsudků krásami každého díla básnického; bezděky snadno sám pabásní. Cizí tóny a nálady se mu vtírají i do vlastních výtvorů. Forma básnická dostává u něho zpravidla vyhráněnou tendenci, tendenci národnostní, slovanskou, stává se mu i zbraní za jeho názory prosodické.

Jungmannovy básně původní.

Za tyto snahy Jungmann bojoval publicisticky i tichou prací osvětovou. Patřil k nejvýznamnějším přispěvatelům tehdejších časopisů „Hlasatele Českého" a „Prvotin". Takto si odchovával oddané přívržence a následovatele. Z nadšené lásky k jazyku mateřskému učil na gymnasiu litoměřickém i v semináři tamějším české řeči. Žákům svým s předmětem vštěpoval zároveň lásku k českému národu a Slo-

vanstvu; mnohé vychovával i na české spisovatele. Svým odchovancům nepřestával býti vůdcem, pěstovatelem jejich talentů ani za pozdějších let. Nacházel vřelá slova povzbuzující, předcházel příkladem v neúmorné práci a bezpříkladné obětavosti národní.

I na veřejnosti Jungmann přejal úkol nejhorlivějšího obrance českého jazyka i snah buditelských. Skvěle odráží útoky, podniknuté na české snahy obrozenské v časopise „Bohemia“, článkem „Antibohemia“ a „Slovo k statečnému a blahovzdělanému Bohemariusovi“ (v „Prvotinách“ 1813, str. 185 n.). Pro kolísavé rodáky vybral z neúnavného, rázného zastance čistého němectví a ryzí národnosti, „Turnvatera“ Fried. Lud. Jahna, z nedávno vyšlé knihy „Das deutsche Volksthum“ výňatky, hlavně duchaplné aforistické sentence o nezkažené individualitě národní a ryzím jazyku mateřském, jež zachovávati je nejvyšším příkazem, o vlastním sebeurčování národa a přirozeném samostatném vývoji, o významu domácí, ovšem „národní“ historie, o povinné úctě k vlastní literatuře — tedy vše, co bylo pojato již před tím v evangelium českého úsilí buditelského.

Jungmann obráncem snah buditelských.

Jungmann mladší generaci vyrůstá na prvního Slovana. On českého vlastence pojímá v širokém smyslu slovanském; af myslí na národnost, na vlast, na řeč, vždy mu tane na mysli nejširší rozsah celého kmene slovanského. Povědomí o příbuzenství mezi národy slovanskými, které Dobrovský postavil na základ vědecký, se u Jungmanna a jeho školy stává ideovým a citovým podkladem tehdejšího usilování buditelského. Příbuzenství slovanského rádi užívali jako opory pro své snahy obrodné starší obráncové českého jazyka; Čechové měli se vědomím jeho zhostiti obav ze své slabosti proti mocmému, výbojnému živlu německému.

Slovanská idea u Jungmanna.

Tehdejší události politické sbližovaly národy slovanské při společných zájmech. Vojsko ruské, jež postupovalo svorně s rakouským proti velikému Dobyvateli, na pochodu zeměmi našimi dorozumívá se, třeba nuzně, s českým obyvatelstvem a dobývá si svou dobrotou i svou prostotou příbuzných srdcí. Uvědomělí vlastenci z toho odvozují požadavek bratrské shody mezi národy slovanskými. Návštěvou vůdce ruského vojska, Barclay de Tolly, u patriarchy slovanského, Jos. Dobrovského, cítí se poctěni a povzneseni všichni buditelé, kteří horovali pro myšlenku slovanskou. Boření starých trůnů Napoleonem a vztyčování nových udržuje fantastické sny, že by i pro Slovany mohly vzniknouti nové útvary. Bylof známo, že se císař francouzský obíral i myšlenkou obnoviti království polské. Když pak nepřemožitelnému Francouzovi na Rusi byla připravena těžká katastrofa, posílena i tím my-

šlenka slovanská. Čeští vzdělanci jsou hrdi zejména na cara Alexandra, muže vzdělaného a nejliberálnějšího mezi absolutisty evropskými, a povznášejí jej na svého hrdinu a mesiáše z poroby národů slovanských.

Na Němcích viděli vždy skvělý příklad, kam může dospěti jednotným jazykem spisovným sjednocení kmenů. Při spojení národů slovanských v celek kulturní a jazykový netanula jim na mysli analogie mezi národy germánskými, nýbrž mezi jednotlivými větvemi a nářečími německými. Co bylo možné u Němců, proč by nebylo možné u „dialektů slovanských“? Nadšení pro věc nedalo jim vymotati se z nerozpoznaného sebeklamu, nedalo jim viděti nepřekonatelné nesnáze z různého vývoje historického, kulturního, náboženského i literárního. Přes to, že se tato mladší generace učí vlivem Dobrovského pilně jazykům slovanským, nedovede střízlivě odhadnouti rozdíly a odlišnosti jednotlivých jazyků slovanských i povah národních při vší příbuznosti jejich. A tak vznikají pokusy o sjednocení slovanských řečí. Puchmajer v předmluvě k „Chrámu gnídskému“ usiluje spojiti Slovany rakouské jednotným písmem. Jungmann však jde dál a hájí své přejímání slov z jiných řečí slovanských památným výrokem: „Raději Slovan jsa lepší slovenštině přivykej a s rozumnými toho, abychom i my Čechové všeobecné spisovné řeči slovanské vstříc pomalu vcházeli, žádej.“ Spolčení nářečí slovanských si Jungmann představoval vzájemným přejímáním slov z jazyka do jazyka. Mlhavější byla u této generace myšlenka slovanská po stránce politické a náboženské. Při sjednocení politickém Jungmann uznával, že by musel býti vzat za základ jeden jazyk spisovný; při tom byl ochoten obětovati i svůj jazyk mateřský. Byla tu jen touha po spojení Slovanstva; toto úsilí více citové nežli rozumové již tehdy našlo svůj název ve slově „Slavie“. Němci, hlavně Schlözer a Herder, této touze dávají živnou látku. Jungmann známou nám vřelou staf Herderovu o Slovanech přeložil do češtiny.[1]

Myšlenka slovanská.

[1] Jungmannovy „Sebrané spisy veršem i prósou“ vydány Maticí Českou 1841—3. Znovu v Kobrově „Nár. bibliothece“ 1869—1873. Třetí vydání vyjde v J. Laichterově sbírce „Čeští spisovatelé XIX. století.“ — Život i názory Jungmannovy nám osvětluje jeho bohatá korrespondence. Z ní ve větších celcích byly uveřejněny v Čas. Čes. Mus. tyto listy: „Dopisy Jos. Jungmanna k Janu Kollárovi“ od Ant. Jar. Vrťátka (r. 1880), „Listy J. Jungmanna k Ant. Markovi“ od J. Emlera (r. 1881—1884, 1886), „Listy Ant. Marka k J. Jungmannovi“ od J. Emlera (1888—1889, 1892); „Jos. Jungmanna listy k Vojt. Karešovi“ od J. Černého (r. 1890). — R. 1871 objevil F. Schulz Jungmannovy „Zápisky“, psané ke konci života. Psal o nich v „Osvětě“ 1871, 241 n. Otištěny J. Emlerem v ČČM 1871, 258 n.; i o sobě. Znovu od Zd. Tobolky ve Svět. knih. č. 630, v Praze 1907. — O Jungmannovi psali hlavně: V. Štulc v německém ča-

II.

M. Zd. Polák. Jungmannova škola. Ant. Marek. Mladý Šafařík a Palacký. „Počátkové českého básnictví, obzvláště prosodie".

Polák básník. Jeho „Vznešenost přirozenosti". „Cesta do Italie". — Ant. Marek jako básník původní a překladatel. Jeho slovanství s převahou ruskou. Šíření ideje slovanské mezi mladší generací. — Povznesení českých snah buditelských slovenskými protestanty. Básnické činy a záměry mladého Šafaříka a Palackého. Šafaříkův pobyt na universitě jenské. Palacký a Šafařík obnovují starší myšlenku Jungmannovu o prosodii časoměrné v české poesii. „Počátkové českého básnictví, obzvláště prosodie". Vliv prostředí prešpurského na vývoj Palackého.

Jungmannovy zásady a jeho práce ve vývoji české literatury značí nový směr. Nejvýznamnější spisovatelé čeští hlásí se k němu jako svému vůdci. Silou svého ducha, svým nadšením pro snahy buditelské a kouzlem své osobnosti připoutává k sobě zejména nejznamenitější členy mladší generace.

Člen přechodní mezi starší školou Puchmajerovou a mezi odchovanci Jungmannovými tvoří *Milota Zdirad Polák* (1788—1856). Za žáka Jungmannova se hlásí hlavně tvořením nových slov; je ovšem učedníkem neznalým. V básnické činnosti Polákově vrcholí deskriptivní líčení přírodní, které v původní tvorbě básnické bylo již ve škole Puchmajerově největší ctižádost umělecká.

České literatuře získal mladého praporečníka, rodáka ze Zásmuk, který se pokoušel v německých verších, Jos. Ziegler; jeho vlivem překřtil své jméno křestní Matěj na jména vlastenecká. Za pohnutých dob Polák svou martiální postavou a energií životní byl puzen k tomu, aby zanechal živořivého učitelování a oddal se 1808 stavu vojenskému. S hrdostí byl od české obce vlastenecké vítán tento válečník, proslavený statečností v několika strašlivých bitvách napoleonských, značně zcestovalý, na českém Parnase. Nadšený dilettant, zběhlý v literaturách cizích, pěstoval všecky běžné druhy tehdejšího českého básnictví: laškovnou anakreontiku milostnou a přátelskou, epigram, lomozné písně válečné v duchu Gleimově. Když po příkladě líčící a rozjímavé poesie XVIII. věku, „Počasů" od anglického básníka Johna Thomsona a „Jara" od německého pěvce Ew. Chr. Kleista, začal uveřejňovati v „Prvotinách" 1813 první zpěvy „Vznešenosti přirozenosti", zastínil leskem slávy básnické všecky své předchůdce. Slavily jej hlavy starší školy, Puchmajer i Hněvkovský, klaněli se lesku nové hvězdy Jos. Jungmann a

sopise Klarově „Libussa" 1847. F. Schulz v Matici Lidu 1873, nejdůkladněji však V. Zelený, „Život Jos. Jungmanna", v Praze 1873. Dále J. Jakubec v Lit. čes. XIX. stol. I, 2. vyd., str. 624 n. a Ottově SN, XIII. J. Vlček, v Děj. čes. lit. II, 230 n. Em. Chalupný, „Jungmann", v Praze 1909.

nejmladší útočníci na starší generaci básnickou, Šafařík a Palacký. R. 1819 báseň vydána úplná s názvem Vznešenost přírody. V její formu, zejména ve vstupu, zasáhl znatelně vydavatel její, Josef Jungmann. Polák se v této své nejdokonalejší skladbě básnické vyznamenává jasností a věrností postřehů přírodních. Upřímný obdiv velebným a hrůzným zjevům jako půvabu mírných, nerozrušujících úkazů vede ho k chvalozpěvům na Tvůrce, k úvahám a horování o zřízení všehomíra i k výkladům, jak člověk zasahuje v řád Bohem určený. Z toho pak básník odvozuje náboženské i mravní závazky člověka k původci všehomíra. Polákovy reflexe se však nepovznášejí k básnické hloubce. Vadil mu v tom nejen nedostatek prohloubenějšího vzdělání filosofického, nýbrž i jeho nevybroušený jazyk s četnými neústrojnými novotvary jazykovými, jež další vývoj řeči spisovné skoro napořád zamítl. M. Zd. Polák.

Skutečný cit přírodní Polákův není bez moderního zbarvení romantického. V pojímání krás přírodních a velkolepých výtvorů lidských Polák dovede být byronovsky vehementní. Octnuv se ve věčném městě Římě, „po tři dni“ — jak píše svému učiteli a příteli literárnímu Zieglerovi —, „nejedl, nepil a nespal, aby ničeho vidění hodného nezbylo, což by nespatřil“, nehrozí se obtížné cesty a čtyřikrát vystupuje za rozličných dob denních i nočních na Vesuv, aby pronikl v krásy přírodní — ale z toho citu do své básně dovedl vtěliti velmi málo. Více a zdařileji podařilo se mu to v jeho fragmentární, pozoruhodné Cestě do Italie (1820 – 1822 v „Dobroslavu“), prvním samostatném novodobém cestopise českém, v němž jej krunýř veršový nepoutal. Vedle krás přírodních Polák má zde oko pro lidi, pro jejich práce a život, jejich náklonnosti, náboženskou povrchnost a ceremonielnost a zejména smysl pro historii a veliké dějiny italské a starořímskou poesii. Současně s Byronem, jenž tu prožíval své dojmy z Childe Harolda, zastavuje se nad hroby básníkův a umělců, Virgila, Horáce, Tassa, Ariosta, Petrarky, Boccaccia, Michelangela a j. Ale nedovedl stejné náklonnosti duše ztaviti Byronovým žárem poesie. Sláva Polákova přežila jeho horlivost vlasteneckou i činnost literární. Psal ještě v dvacátých letech básně velké reflexivní „Listopad“, „Vznešenost hudby“, „Milek“, ale neuveřejnil jich. Zanikl v karrieře vojenské: on, syn ševcův a někdejší pomocník učitelský, zemřel ve vysoké hodnosti generalmajora (1858).[1]

[1] „Spisy Mil. Zdir. Poláka“ vydány souborně K. Sabinou ve „Spisech výtečných českých básníků novočeských“, č. V., v Praze 1862 o dvou dílech. K prvnímu dílu připojen obšírnější anonymní „Nástin životopisný“ (str. 312—383). „Básnické spisy M. Zd. Poláka“ znovu vydány od Jos. Bradáče ve Svět. knih. č. 582—587

Nejoddanější žák a nejvěrnější přítel Jungmannův, katolický kněz liberalistických zásad josefinských, *Antonín Marek* (1785—1877), rodem z Turnova, byl odchovancem mistrovým z litoměřického semináře, kde si Jungmann dobyl oddaného přátelství u mnohých jiných bohoslovců. Marek psal poměrně málo, ale jeho básně dovedou zachytiti životní obsah ideový své doby. Tím předstihuje všecky své předchůdce. Ať píše vlastenecké ódy (na př. „Na Trosky", „Na Veliš" — obojí jsou zříceniny blízko Markova působiště, vsi Libuně), procítěné elegie („U hrobu Fortunata Durycha", „U hrobu mé mateře" a j.), ať heroidy, vždy čtenáře dojímá upřímným steskem nad zmizelou slávou a silou českého národa, všude proráží hněvný bol z ponižujícího postavení jeho za doby současné, jakož i touha zajistiti Čechům lepší budoucnost. V obou heroidách, určených „vůdci a osvěcovateli" jeho, Jungmannovi, v Básnířském psaní, psaném 1811, a Poslání k Jungmannovi v únoru 1817 vedle bolestného rozjitření nad příkořími a útisky vlasti ozývá se plné vědomí slovanské, jež Marek první účinněji vnáší do české poesie. Naděje svých krajanů básník tu opírá o mohutnou sílu spojeného kmene slovanského, za jehož hlavu uznává veliký národ ruský; Rusové, předpovídá již r. 1811, zlomí prý jho Napoleonovo. Oddaným rusofilem Marek zůstal po celý život. Básník v obě heroidy vkládá i směl myšlenky politické. Ant. Marek

Mistrem důstojným svého učitele se Marek objevil i ve svých překladech, pro něž si ukládal vysoké cíle umělecké. Překládal nejraději ballady Schillerovy, „Chod do železnice", „Půtka s ještěrem", „Potápěč" a j. Ukázal v nich pravé porozumění pro vysoký vzlet poesie Schillerovy, kterou u nás uvádí v oblibu. Překládá v řeči tak vybroušené, jaké nenajdeme u žádného z předchůdců jeho. Ve vytváření básnické řeči šel věrně za svým učitelem. Jungmannovy názory prosodické, horlící pro časomíru, Marek první uváděl ve skutek básní „Má vlast" (1808). Na dotvrzení těchto zásad překládal obratně některé heroidy Ovidiovy, „Filis Demofonovi", „Ariadna Thezejovi" (1815), „Leander Héře" v původním rozměru (1823). Po prvé Marek překládal u nás přímo z originálu Shakespeara, a sice veselohru Omylové (1824) s pseudonymem Bolemír Izborský. Pro „Sbírku povídek

s obšírným úvodem (str. 5—101, na str. 101 shrnuta literatura), v Praze 1907, o dvou dílech. „Cesta do Italie" tištěna ve Svět. knih. č. 621—2, 628—9, 633—4, 641—2. Ze studií o Polákovi budiž připomenuta oslavná studie F. Čenského v Osvětě 1874, 795 n. Po přísném rozboru J. Vlčka v „Několika kapitolkách z dějin naší poesie", v Praze 1898, str. 5 n. (v Děj. čes. lit. II, 2, str. 23 n.) Polák v novější době bývá spíše nedoceňován nežli přeceňován. Rukopisnou „Literární pozůstalost M. M. Zd. Poláka" rozebral Fr. J. Rypáček v Osvětě 1907, 861 n.

zábavných", řízenou synem Jungmannovým, Josefem Josefovičem, Marek přeložil německou povídku van der Veldeovu, „Divadlo z ochoty".

Jungmannovi se Marek blížil některými projevy publicistickými, bojujícími za snahy buditelské a šířícími lásku k Slovanstvu (na př. polemicky přihrocený dialog „V jakém jazyku v Čechách psáti náleží", v Slovesnosti" 1820 a j.). V Markovi Jungmann našel neúnavného pomocníka ve svém Slovníku a v budování české vědy.[1]

Věda, poesie, politika, soukromé povzbuzování vedou české vlastence k stejnému cíli — k uvědomění vlasteneckému, postavenému na širokém základě slovanském. Většina mladší generace dává se nyní, válečnými úspěchy Rusů i vnitřním rozvojem ideovým jsouc povzbuzena, unášeti ideálem všeslovanským. Učení nejen mateřštině, nýbrž i jazykům slovanským patří u nich k předním povinnostem vlasteneckým. Dobrovský je jim v tom učitelem a vůdcem, jako byl starším jejich druhům již před dvaceti lety. V soukromých hodinách u něho, konaných od r. 1813, mnozí studenti pro své citové horování nacházeli vědeckou oporu.

K Jungmannovi jako svému duchovnímu otci hlásí se i na vzdálené půdě slovenské skvělé trojhvězdí české literatury, Šafařík, Palacký a Kollár. Oni zároveň s Jungmannem ideje českého úsilí buditelského povznášejí do osvětového snažení světového. Všichni tři jsou protestanté, kteří se prostřednictvím universit německých a studiem soukromým dostávají do příznivých silných podnětů kulturních. Osvojují si prohloubenější a svobodnější nazírání na svět, nežli jim mohlo dáti studium na universitách domácích. Podlehli mocným vlivům literatur světových, zejména poznali velikou, nedávno vytvořenou literaturu německou. Duch české církve protestantské, dvě století násilně tlumený, pronásledováním utužený, proniklý zásadami Písma, pečující o povznesení člověka k ideálu života posmrtného, vždy milující knihu,

Přívrženci Jungmannovi na Slovensku.

[1] O „Významu Ant. Marka pro českou literaturu" psal Jan Jakubec v ČČM 1890, 115 n. Nové zpracování v samostatném spise „Antonín Marek", v Praze 1996. Práce Markovy jsou roztroušeny po současných časopisech; vyjdou při spisech Jungmannových.

Z litoměřických bohoslovců se k Jungmannovi a A. Markovi přátelsky přivinul též *Fr. Vetešník* (1784—1850). Jako Marek dostával podněty k činnosti spisovatelské od Jungmanna, tak Vetešník podlehal vlivu Markovu. Podle Marka napsal heroidu „Vetešník Markovi", (1815). Psal rozličné básně příležité, bajky, epigramy a j. Nejdelší jeho skladba veršovaná je ballada „Hněvsa z Stránova", v níž básník se s malým zdarem pokouší vylíčit zápas krvežíznivého světa pohanského s beránčí trpělivostí nově vnikajícího křesťanství do Čech. Překládal z ruštiny, francouzštiny i němčiny. Nad jeho přílišnými rusismy — hojně jich má také ve své próse A. Marek — pozastavoval se i censor Němeček v překladu románu „Belisara" (1817), z francouzského romanopisce a historika, J. Fr. Marmontela, a odepřel mu své „Imprimatur".

obrozoval a posiloval spisovatele v boji za vyššími ideami, které si vytkli jako svůj úkol životní. Svými předními zástupci Slovensko takto splácí v nové době bratřím Čechům, čím přispěli jejich náboženskému a kulturnímu vývoji v dobách minulých.

Ze Slovenska do české literatury zaburácel první český „Sturm und Drang" knížkou „Počátkové českého básnictví, obzvláště prosodie". Auktory jejími byli dva mladí adepti Mus, Šafařík a Palacký. Byli hlavně obranami Jungmannovými probuzeni k národnímu uvědomění.

Z nich *Pavel Josef Šafařík* (1795—1861), syn evangelického slovenského kazatele v horské vsi severouherské Kobeliarovo, narozený 13. května 1795, dobyl si již literárního jména sbírkou básní Tatranská Musa s lyrou slovanskou (1814). V devatenáctiletém básníku ohlašovala se české literatuře vzácná síla, třeba že se jeho kontemplativní, milostné, líčící a vřele s přírodou cítící básně úplně nevymanily z pout školské i soukromé četby. Naděje kladené v mladistvého spisovatele posilovaly další pokusy, uveřejňované v Hromádkových „Prvotinách". Z nich ballady a romance (Lel a Lila, Žarko a Hanka, Oldřich a Božena), skládané hlavně pod vlivem básní Bürgerových, stojí nejvýše. Upřilišují často prostředky básnické, ale probírají se již vědomě k duchu písní lidových. Tyto výtvory a zejména zpěvy, v nichž zpracovány charakteristické romantické zkazky slovenské o zbojnících, neohrožených, velkodušných, volných v ponuré, velebné přírodě, Šafaříka pošinuly do předního šiku tehdejších básníků českých. V balladě Poslední noc slaví již slávu a chloubu utlačovaných svých krajanů, Jánošíka. Co do jazyka básnického Šafařík je úplně závislý na Jungmannovi.

Mladší druh Šafaříkův, *František Palacký* (1798 – 1876), narozený v severomoravské vsi Hodslavicích u Nového Jičína, potomek dohasínající Jednoty Bratrské, byl vychován v tvrdých, nuzných poměrech za svého dětství v četné rodině bystrého, nábožensky i mravně přísného učitele vesnického, podle potřeby i krejčího a kupce. Byl úplně na sebe odkázán za studií středoškolských v Trenčíně a v Prešpurku na Slovensku. Mladistvý Moravan přirozeně za sebou měl menší činnost literární: několik pokusů veršovaných, většinou příležitých, a pěkný prosaický překlad tří zpěvů z „Ossiana", pro nějž tehdy zvláště horoval. Jeho poesie je nevyzrálá, nesamostatná jako Šafaříkova, formálně uhlazenější a propracovanější, ale mnohem jednostrannější a ztrnulejší. Mladý básník, pilný a všestranný čtenář nejrozmanitějších básníků světových, utkvívá skoro výhradně na Klopstockovi. Odleskem jeho je nejobšírnější báseň Palackého, Ideálů říš. Tento hluboký

ódista německý u nás nacházel napodobitele již v předešlých čtyřech desítiletích, ale žádný z nich nebyl tak oddaným zbožňujícím učedníkem, věrným následovatelem jeho poesie jako mladý Palacký. V básních Palackého jako Šafaříkových jeví se vřelý cit slovanský; na př. v ódě Na horu Radhošt. Poesie lidová, ač Palacký patří k prvním sběratelům písní lidových, se jeho vlastních básní nedotkla.

Palacký i Šafařík měli veliké plány básnické. Šafařík se chtěl na universitních studiích v Jeně (1815—1817) hlavně vzdělati na básníka. Palacký jal se za týmž účelem studovati zejména esthetiku a filosofii. Ale oba toto studium odvedlo od poesie a přiklonilo je vědě. Než i z jejich velikých děl vědeckých nejednou ovane nás duch poesie — jako u mnohých předních zástupců německé vědy romantické. Z odborných studií Šafaříkových v Jeně vznikl překlad Aristofanovy komedie Oblaka (vytištěny z něho ukázky až v Čas. Čes. Mus. 1830 a 1831). Z moderních básníků německých, z nichž mnohých pojal do svých básní leckterý ohlas, zaujal jej Schiller. Jeho tragoedii Marii Stuart přeložil do češtiny. Překladateli zdála se „nejroztomilejším předmětem pod sluncem“. Nebyvši propuštěna censurou, vyšla až 1831. Těmito a některými jinými překlady však se Šafaříkovo snažení básnické vyčerpalo. Šafařík v Jeně.

Vedle klassické filologie strhly jej výmluvné svobodomyslné přednášky a živé kresby z německé pradávné minulosti se snahou po filosofickém pojímání dějin u professora Heinr. Ludena. České snahy buditelské Šafaříkovi, tehdy již uvědomělému Slovanu, určily předmět studia: v Jeně studoval usilovně a odborně věci slovanské; spisy Dobrovského poskytly mu nejvíce. Odtud odnášel si látku k dějinám literatur slovanských. V Jeně se Šafařík naučil smělejšímu nazírání na politický život; ve studentstvu na německých universitách po vítězných bojích s Napoleonem žilo silné hnutí národní a politické, jak je zevrubněji poznáme u Kollára.

Prostřednictvím Jana Benediktiho, velmi nadaného, estheticky vzdělaného studenta slovenského, seznámili se písemně oba přátelé jeho, sobě posud neznámí, Palacký a Šafařík. Palacký tehdy usiloval uskutečniti dávnou myšlenku Jungmannovu. Ten již r. 1804 posílal po českých spisovatelích rozpravu v rukopise Nepředsudné mínění o prosodii české, v níž se zastával mínění, že prý formální dokonalost českého verše může povznésti časomíra. Stejný požadavek pronášeli tehdy někteří theoretikové němečtí pro poesii německou. Když však se pro myšlenku Jungmannovu nikdo z vyzvaných nevyslovoval, auktor sám od ní upustil a básnil podle pravidel přízvučné Boj o českou prosodii.

prosodie Dobrovského. Občas vyskytly se ve veřejnosti jen ojedinělé pokusy jeho i jeho přátel, skládané verši časoměrnými. Šafařík zanítil se pro myšlenku mladého druha plným ohněm svého ideálního ducha, utvrdil se o správnosti její u předního znalce prosodie antické a theoretického průkopníka jejího i v moderním básnictví, prof. Joh. Gottfr. Jak. Hermanna v Lipsku, a při návratu z Jeny u Jungmanna v Praze. Za společného pobytu obou mladých přátel v Prešpurce vydán od nich anonymně spis Počátkové českého básnictví, obzvláště prosodie (1818) ve formě dopisů; z nich první, druhý a pátý jsou Palackého, ostatní tři Šafaříkovy.

„Počátkové českého básnictví“ byli pochybeni ve svém základním pojetí: povaze českého jazyka prosodie časoměrná není přiměřena; v nazírání na ducha českého jazyka oba mladí auktoři zůstali o několik desítiletí za mistrem Dobrovským, na nějž tak bezohledně útočili. Tendence spisku je obdobná usilování Fried. L. Jahna, jehož myšlenky naši spisovatelé znali: chtějí odstraniti otrockou závislost české poesie a české kultury vůbec na německé, ovšem pomocí nesprávných theorií německých učenců. „Počátkové“ bezděky pojetí poesie vtlačují v jednostranné těsné schema: vnější forma, přísně zachovávaná prosodie časoměrná, měla přinésti zázrak – obrození české poesie. Vývoj poesie byl aspoň půlstoletí dále za antikisujícími, duchem křesťanskými ódami a elegiemi „božského“ Klopstocka, který zde ještě r. 1818 vytyčován za nejvyšší metu v poesii. Síla přesvědčení, vřelý, bojovný a sebevědomý tón pomohl na čas theoriím „Počátků“ k vítězství, ale mladí přívrženci Jungmannovi se polopotili několika pokusy v prosodii časoměrné a psali zase – ve verších přízvučných. Oba auktoři připojili v přídavku na vzor několik příkladů na utvrzení své theorie. Jen z jazyků klassických bylo překládáno podle prosodie přízvučné.

Boj o vyšší úroveň literární.

Význam „Počátků“ spočívá jinde. Pokoušejí se o přísnější revisi posavadní české činnosti literární. Ač jsou proniknuty vřelým citem národnostním v duchu slovanském, nestačuje jim vlastenecké stanovisko starší generace: co psáno českým jazykem, že prý slouží vlasti a národu a tím zasluhuje šetrnosti a úcty. Při tomto přísném měřítku, žádajícím i po básníku posvěcení a kázané dlouhé práce, propadli ovšem všichni básníci novočeští, vyjímaje asi čtyři, hlavně Jungmanna a Poláka. Nejapné obhajování starší generace od předního zástupce jejího, Šeb. Hněvkovského, který na své druhy vyplýtval skoro všecka významná jména básníků světových, hlavně přivedla v brzké zapomenutí jeho polemický spis, „Zlomky o českém básnictví, zvláště pak o prosodii“ (1820), spis v nazírání na jazyk český a na úkoly poesie

velmi pozoruhodný. Ještě nevhodnější byly neomalené polemiky Fr. B. Štěpničky a nevýrazná báseň od Vojt. Nejedlého „Bohyně". Jungmann do své „Slovesnosti" (1820), jež v praktické části značí vlastně revisi posavadní novočeské literatury, pojal příklady podle obou principů prosodických, ač jeho záliba byla při básních časoměrných. Časoměrným theoriím i časoměrným veršům Jungmann popřával místa v orgánu mladé vědy české, „Kroku". Sám tam anonymně potíral obranu prosodie přízvučné v kritice o Hněvkovského „Zlomcích". Romantika obrátila zřetel Jungmannův k metrice indické, ve které viděli naši časoměrci své theorie potvrzeny. Náš auktor napsal do „Kroku" článek „Krátký přehled prosodie a metriky indické podle H. Th. Colebroka" a uveřejnil tam na rozšíření této theorie několik básní. V druhém svazku přidal k tomu ještě rozpravu „Výměšky z prosodiky a metriky české". Jungmann zůstal theorii časoměrné věren, i když skutečný vývoj českého básnictví mluvil proti ní. Časoměrně převedl do češtiny i libretto opery Mozartovy „Únos ze Serailu" (1830). Spor prosodický.

S úsilím Jungmannovým po české vědě souhlasí požadavek „Počátků", aby se veršovci — až příliš četní — odvrátili od jalové manie veršovací a přiklonili se české literatuře vědecké, ve které zelo tolik širokých mezer. Na dráhu vědeckou se svědomitě připravovali oba mladí slavení spisovatelé sami.

Za dvouletého společného vychovatelství v Prešpurce dostávají Šafařík a mnohem více Palacký silné podněty k vědeckému a uměleckému vzdělávání. V tehdejší aristokratické i vyšší měšťanské společnosti pěstovány oduševnělé zábavy, v nichž se soustřeďovali učenci, umělci, vzdělané ženy. Tam se po způsobu duchaplných salonů francouzských a německých vedly živé rozhovory o vážných otázkách vědeckých, uměleckých, filosofických, náboženských. Palacký v oddaném a vřelém přilnutí k duchaplné, jemné a vzdělané zemance, Nyně Zerdahelyové, prožil blahodárný vliv na svůj vývoj duševní. Ačkoli absolvoval pouze lyceum prešpurské, prohloubil své vzdělání pilným studiem spisovatelů světových německých, anglických i francouzských. Osobní přátelé, přicházející z Jeny, byli mu prostředníky v seznamování se s duchem vědeckým i politickým na universitách německých. Odborně studoval zejména esthetiku, o které se chystal napsati veliké dílo. Vyšinul se v ní na široké hledisko světové literatury, jak o tom svědčí dvě rozpravy, Povšechné zkoumání ducha člověčího v jeho činnostech (1821) a Přehled dějin krasovědy a její literatury (1823). I později Palacký uveřejňoval ještě další články „O krásovědě" (ČČM 1827), „O krásocitu" (ČČM 1829), Šafařík a Palacký v Prešpurce.

„O původu komičnosti a tragičnosti“ (ČČM 1830). Avšak i tento dozvuk básnických plánů u něho ustoupil novému oboru — historii českého národa.

R. 1819 opouštěl posavadní úzké působiště prešpurské Šafařík; chtěl slovanskou ideu promítnouti do praktického života. Přijal místo professora a zároveň správce nově založeného gymnasia pravoslavné srbské obce v Novém Sadě v jižních Uhrách.[1]

[1] „Mladý Šafařík a Palacký. Boj za vyšší úroveň české literatury“ souborně vylíčen od J. Jakubce v „Čes. lit. XIX. stol.“, II. díl, str. 24 n. J. Vlček, Děj. II, 2. č., 35 n., 123 n. Z podrobné literatury vyjímám nejdůležitější. Autobiografie Šafaříkova, psaná 1848, uveřejněna v Alm. Vídeň. Ak. d. Wiss. XII (1862). Celkové životopisy od Jos. Jirečka, Paul Jos. Šafařík, Oesterr. Revue 1865; Vojt. Šafařík, Krátký životopis Pav. Jos. Šafařika. Vypravován od jeho syna. V Praze 1870 (otisk z Kobrova Nauč. Slov.). Konstantin Jireček v důkladné stati „P. J. Šafařík mezi Jihoslovany“, Osvěta 1895, 389 n. Obšírnější životopis Šafaříkův od Vinc. Brandla, v Brně 1887, o tomto období nepodává nic věcného. Jar. Vlček z několika statí časopiseckých sestavil spis „Pav. J. Šafařík“, v Praze 1896. J. Hanuš šel „Po stopách poesie Šafaříkovy“ v Lumíru 1895, 273. (Hanuš vydal též populární životopis v Matici Lidu 1895.) J. Máchal vykládá o „P. J. Šafaříkovi a jeho názorech kritických a esthetických“ v ČČH 1895, 185. Jednotlivé stati o šafaříkovské literatuře jubilejní též u jiných Slovanů ocenil M. Murko v Arch. f. slav. Philol. XVIII (1896), 557 n. Jiná literatura bude uvedena při pozdějším období literární činnosti Šafaříkovy (totéž platí o Palackém).

„Básně P. J. Šafařika a F. Palackého s úvodem o básnické činnosti jejich“ vydal Fr. Bačkovský, v Praze 1889. „Básně Frant. Palackého“ úplněji z rukopisné pozůstalosti Jan Jakubec, v Praze 1898. Vydavatel napsal rozbor „O básnické činnosti Fr. Palackého“, uveřejněný v „Památníku na oslavu stých narozenin Fr. Palackého“, vyšlém redakcí Vojt. Nováčka, v Praze 1898. Mládí Palackého věnovány tam články: M. Červinkové-Riegrové „Rodiště Fr. Palackého“, Jar. Vlčka „O škole trenčínské a prešpurské za Palackého mládí“, Ot. Hostinského „Fr. Palackého esthetické studie“ a Leandra Čecha „Palacký jako aesthetik“. L. Čech vydal Palackého práce esthetické i „Počátky“ v III. díle „Fr. Palackého Drobných spisech“. Své mládí Palacký vylíčil sám jednak ve „Vlastním životopise“, vydaném od M. Červinkové-Riegrové, v Praze 1885, podrobněji však v „Každodenníčku“, jejž s „Autobiografií“ otiskl Vojt. Nováček ve „Fr. Palackého korrespondenci a zápiscích“; posud vydány nákladem Č. Ak. dva svazky 1898 a 1902. Jos. Hanuš, Z mladších let Palackého, Čes. Revue 1898, str. 1025 n. Rozvoje Palackého za mladších let všímá si zevrubněji Jos. Pekař ve své studii v Ott. SN. XIX, 39 n. (před tím v časopise „Politik“ 1898 č. 140 n. a 1899). Jar. Goll, „František Palacký“ (otisk z ČČH 1898). Před tím Jos. Kalousek, „Nástin životopisu Fr. Palackého“, v Praze 1876 (při 3. vyd., doplněný při 4. a 5. vydání „Dějin“). Srovn. „Bibliografii o Fr. Palackém“ od Č. Zíbrta v Památníku F. Palackého 713 n. —

Prosodická theorie „Počátků“ rozebrána kriticky od Jos. Krále ve stati „O prosodii české“ v Lis. Fil. 1894, str. 1 n. Král tam snáší důkazy pro přímé účastenství Jungmannovo v tomto spise; myšlenku vyslovil ještě za života Palackého V. Zelený v Živ. J. Jungmanna. Jos. Král sebral své důvody v polemických článcích v LF. 1895, 33 n. proti článku M. Červinkové-Riegrové „Domněnky a pravda o Jungmannovi“,

III.

Václav Hanka. Počátky české romantiky. Rukopis Královédvorský a Zelenohorský.

V. Hanka. Jeho činnost básnická: „ohlasy" lidových písní českých, ruských, srbských Překlady: „Prostonárodní srbská Musa do Čech převedená", „Igor Svjatoslavič" a jiné. Činnost filologická: vydávání staročeských památek; práce literárně historické. Hanka Slovan a slavista.

Počátky české romantiky. Její souvislost s českým osvícenstvím. České vlastenectví, nazírání na českou minulost a idea slovanská za vlivů romantických.

Literární falsa. Rukopis Královédvorský. Látkový rozbor. Rukopis Zelenohorský. Psychologický základ obou padělků. Falsa ohlasem významných děl světových i současných theorií esthetických. „Staročeština" jejich. Původcové jejich. Jos. Linda. Jeho „Záře nad pohanstvem". Boj Dobrovského proti RZ. V. A. Svoboda. Jiné padělky Hankovy rázu filologického a kulturně historického. Pozdější spory o padělky.

Ve skupině vlasteneckých žáků Slovanů, učících se u mistra Dobrovského v Praze 1813, vynikl *Václav Hanka* (1791 – 1861), narozený 12. června 1791 v Hořiněvsi u Dvora Králové. V slovanském smýšlení a vědění utvrzoval se častými styky s Kopitarem ve Vídni, kde pobýval r. 1814. Jako přední spolupracovník Hromádkův v orgánu jeho „Prvotiny pěkných umění" rozvinul obsáhlou činnost literární, přispívaje nevýznačnými slabými skladbami veršovanými i rozmanitými články prosaickými. Anakreonticko-pastorální obsah, s touhou po prostém životě venkovském, sentimentální mělká erotika, požívačná hedonika, mravoučné karatelství, zveršovávání křiklavých událostí poj ho se slabšími výtvory české stárnoucí školy anakreontické. Nikde v nich stopy, že by Hanka byl pochopil ducha nového směru romantického, který se právě tehdy tak výrazně rozvinul v prostředí vídeňském. Od Kopitara, který byl nadšeným tlumočníkem poetických půvabů prostonárodní poesie srbské, ve Vídni pochytil jeden významný rys: pochopení pro píseň lidovou, pro její obrozovací úkol v poesii umělé. V tom smyslu on první veřejně v „Prvotinách" 1814 povzbuzoval ke sbírání českých písní; jimi prý by „byli Čechové opět ke slovanskému zpěvu přivedeni". Podle tohoto poznání Hanka jal se sám básniti. Jeho Dvanáctero písní, jichž vyšly r. 1815 a 1816 dva svazečky – jsou mezi nimi i čtyři písně cizí – a r. 1819 byly rozmnoženy s názvem Hankovy písně (byly vydávány ještě později), přinášejí zajímavý pokus vštěpiti na starou přežilou látku anakreontickou nový roub ze slovanské písně lidové: poesii lidové, české,

Hanka básník.

Osvěta 1895, 101 n., a tamže, str. 238 n. proti dalším článkům A. B. [A. Bráfovým] v Osvětě 1895, 470 n. Dále v Doplňcích a opravách k pojednání „O prosodii české", LF. 1897, 19 n. Vývody Královy nebyly vyvráceny útočným polemickým spisem Em. Chalupného „Jungmann", jak dobře dokazuje Pav. Váša v článku „Kdo byl původcem Počátků?" ČMM 1910, 270 n. O „Prešpurských Počátcích a V. Nejedlém" F. Strejček v FL. 1907, 231 n.

ruské i srbské, odpozoroval prostý výraz, obraty a obrazy, přejímal z nich věrně charakteristické myšlenky, úryvky i celé slohy; celkový duch písně lidové zůstal mu však uzamčen. Naivita jeho písní a zejména k srdci mluvící nápěvy současných komponistů (Vác. Jana Tomáška, Fr. Max. Knížete, Fr. Škroupa a j.) pomohly některým písním Hankovým (na př. jeho úpravě „Moravo, Moravo, Moravičko milá“, „Vystavím si skrovnou chaloupku“) do širších kruhů vlasteneckých. Z jiných básní Hankových stala se nejpověstnější Na sebe, podle původce psaná „duchem staročeským“, skutečně však slepená podle písně ruské a druhé srbské. Z písní jinoslovanských Hanka do české řeči básnické zaváděl slova ruská, srbská, někdy po česku málo obměněná. Málokterá z nich však živá mluva přijala; auktor neměl Jungmannova jemného citu jazykového, jemuž by byl dovedl podrobiti příliš zjevnou tendenci po jednotné řeči slovanské.

Hankovy překlady.

Písně slovanské Hanka studoval za vedení Kopitarova již ve Vídni, zejména písně srbské, vydané Vukem Štefanovičem Karadžičem 1814, Pračův sborník národních písní ruských (r. 1790 s melodiemi) a sbírku od M. D. Čulkova „Sobranije raznych pêsen“ z r. 1770—4, dále „Novějšij i polnyj rossijskij obščenarodnyj pêsennik“ z r. 1810. Ze srbských písní Hanka pořizoval výbor a překládal je do češtiny. Práce jeho vyšla s názvem Prostonárodní srbská Musa do Čech převedená r. 1817. Vedle osmi písní srbských jsou tu i dvě ruské. Vyznačuje se četnými srbismy a rusismy. Po zdařilém neuveřejněném pokuse Jungmannově a Rožnayově o překlad „Igora“ po třetí provedl touž práci Hanka a uveřejnil „Igora Svjatoslaviče hrdinský zpěv o tažení proti Polovcům“ („Slovo o pluku Igorově“) zároveň s překladem německým a ruským originálem r. 1821. Pro něj si zavedl zvláštní písmo všeslovanské. Stejně otrocky lpěl v řeči svého originálu při pozdějším překladě „Krakowiáků aneb písní národních polských“ (1834). S J. Nejedlým závodil překladem Geßnerových Idyll (1819).

Vydávání památek staročeských.

V době před „objevením“ Rukopisu Královédvorského Hanka byl usilovně činný filologicky. Jeho houževnatým bojem hlavně byla zavedena reforma českého pravopisu, t. zv. analogického, jak bude o tom vyloženo dále. Současně se Hanka věnoval pilné činnosti vydavatelské. Zájem doby, zejména náklonnost německé romantiky k středověkým výtvorům básnickým, připoutala jej zvláště k veršovaným památkám staročeským. V Dobrovském našel ochotného učitele i pomocníka, který mu zejména propůjčil bohaté své sbírky, opisy, svou knihovnu i svá díla ještě rukopisná. S odbornými znalostmi, na onu dobu poměrně

značnými, jal se r. 1817 vydávati Starobylá skládánie, sbírku staročeských prací veršovaných. V pěti svazcích, z nichž první je připsán Dobrovskému a má předmluvu od Jungmanna, vyšel hlavní obsah Rukopisu Hradeckého, Svatovítského, část Alexandreidy, Tristram a j. Poslední svazek byl vytištěn r. 1823.

Zásluhou Dobrovského a jiných starších pracovníků vzrostl zájem o literaturu staročeskou tak, že už nebylo třeba popularisovati starší spisovatele pro široké čtenářstvo, nýbrž mohli se staří spisovatelé podávati vzdělancům v původním méně přístupném rouše. Bohužel však Hanka neuváděl do života hlavní zásady mistra Dobrovského: svědomitost a důkladnost, úctu ke starým textům a především úzkostlivé šetření pravdy. Jeho vydání hemží se nejen chybami, vzniklými z lehkomyslné povrchnosti, nýbrž jsou porušena zúmyslnými změnami vydavatelovými, zejména tvary archaisujícími. Ba Hanka se nerozpakoval scházející první list „Legendy o sv. Prokopu“ jazykem staročeským přikomponovati; jeho přídavek zůstal až do novější doby nepoznán. Ještě r. 1848 se Hanka pokusil Dalimilovu rýmovanou kroniku „navrátiti v nejdávnější čtení“ t. j. nestejnoslabičný její verš přepracoval na pravidelný osmislabičný v jazyce staročeském. Podobným zločinným řáděním Hankovým byly zasaženy nejen texty vydávané, nýbrž i mnohé památky rukopisné: svého postavení při Českém Museu (od 1819 byl kustodem, od 1821 bibliothekářem) zneužíval k tomu, že starým inkoustem litery obtahoval, mladší tvary měnil na starší, že do starobylosti a do slovanské národnosti nutil i výtvarnou část starých rukopisů. Takto mnohé drahocenné poklady zanesl truskami, jež pozdější kritické badání muselo pracně a za mnohých bojů odstraňovati. Byla to část rozvětvené Hankovy činnosti falsatorské.

Záslužnější jsou některá pozdější vydání Hankova: on se první u nás odvážil v novější době na vydání spisu Husova: r. 1825 otiskl „Dcerku aneb Poznánie cesty pravé k spasení“, vydal „Staré pověsti o Stojmírovi“ (t. j. Štilfrídovi – název podle Hájka), Sbírku nejdávnějších slovníků latinsko-českých (1833), dílo Hankovy činnosti vydavatelské poměrně nejzáslužnější. Hankovo vydání Všehrdových „Knih devaterých o praviech a sudiech i dskách země české“ (1841) bylo pokaženo a muselo býti napravováno od jiných. Zvláštní zmínky zasluhuje vydání „Jiřího Volného Veselých písní“ (v Hradci Králové 1822).

Táž povrchnost, nedbalost a při tom i malý a malicherný duch, ale široká znalost bibliografická charakterisují Hanku v jeho filologickém i literárně historickém badání. Ve svých rozpravách zpravidla

nezůstavil více nežli ukazatele k předmětu jím rozbíranému. Nejcennější je práce bibliografická, České prvotisky (v ČČM 1852).

Hanka slavista.

Jako slavista se Hanka těšil jmenu znamenitého všestranného praktického znatele jazyků slovanských. Jeho cítění a smýšlení slovanské bylo nejvřelejším výrazem jeho ducha. K slovanství směřovala všecka jeho činnost: on nejhorlivěji usiloval o Jungmannovu myšlenku slovanského společného jazyka a pomáhal ji ubíjeti fantastickými pokusy pravopisnými, v nichž chtěl zaváděti směs písmen latinských, cyrillských i číslic arabských, i neobratným přejímáním slov jinoslovanských do češtiny spisovné. Na prospěch myšlenky slovanské rozvíjel plodnou činnost filologickou. Nejplatněji jí však sloužil jako bibliothekář knihovny musejní. Jeho podnětem zaražena koncem let desátých v Praze soukromá „Slovanská společnost“, která kupovala a čítala knihy slovanské, zejména ruské, a ukládala je pak v knihovně musejní. Členové její se rozvětvili i po venkově. Slovanům Hanka prostředkoval jako obratný kolportér knih; slovanské vzdělance, které vábila do Prahy veliká osobnost Dobrovského, ochotně a obětavě seznamoval s českým světem. S významnými zástupci národů slovanských Hanka vedl rozsáhlou korrespondenci zpravidla v jejich jazycích.

Hanka u nás vyvinul zvláštní typ rusofilství. Proti starším upřímným rusofilům Dobrovskému, Jungmannovi a zejména A. Markovi Hanka je nepodmíněným carofilem a ctitelem ruské vlády, v níž ovšem za tehdejší doby bylo několik vynikajících přátel slovanské osvěty. Hanku k tomu nevedl nějaký propracovaný názor životní. On žíznil po vyznamenáních a ruských řádech a těch se mu také po návrzích vlivných slavjanofilů ruských velmi štědře dostávalo. Na Rusi Hanka byl nejpopulárnější i nejvlivnější osobností. Jeho rady přijímány při zakládání významných institucí ku podpoře slavistiky.

K naučení se jazykům slovanským Hanka vydával rozličné mluvnice a návody. Přeložil, místy i vzdělal Dobrovského grammatiku do češtiny, Mluvnici čili soustavu českého jazyka podle Dobrovského (1822 a 1831, 1849); z Dobrovského otiskl znovu „Etymologicon der slavischen Sprache“, „Slavín“ a „Glagolitica“. Napsal mluvnici jazyka polského (1839), ruského („Počátky ruského jazyka“, 1850) i staroslovanského („Počátky posvátného jazyka slovanského“, 1846). Vydal „Sazavo-Emauzské Evangelium, nyní Remešské“ (1846), o němž již dříve napsal rozpravu (ČČM 1839); hleděl dokázati při této památce auktorství sv. Prokopa, kdežto vědeckým rozborem se ukázala památkou staroruskou.

Hanka nevynikal důkladnou prohloubenou prací vědeckou, do českého úsilí buditelského nepřinesl nových idejí, ale dovedl pro ně těžiti ze současných směrů ideových, zejména z romantiky. Jako nízká povaha, hotová podle potřeby sáhnouti i k podvodu, lsti a vědecké nepravdě, neštítí se světlé snahy buditelské sváděti na scestí nejnebezpečnější zejména pověstnými falsy.[1]

Počátky české romantiky.

Z bohatého a složitého uměleckého i vědeckého převratného proudu, romantiky, k nám zasahují postupně jednotlivé vlny, které se ženou přes vzdělanou roli české literatury, zavlažují některé její záhony a pomáhají osení ku vzrůstu. Ale nové osení má svůj ráz. Česká literatura let desátých má jen některé prvky tohoto světového nového názoru, které odpovídaly posavadnímu vývoji jejímu. Pro ni jest na př. Dobrovský ideově pilířem mnohem silnějším nežli všecky cizí směry, jež nebyly s to, aby životní dílo jeho bylo mohlo býti povaleno cizími proudy. Doba osvícenská nevytvořila poesie, nýbrž vědu, a z této vědy vyrůstá další literatura česká, i poesie. Nebylo k ní ani nyní silných podnětů v českém životě. Naši spisovatelé nejsou zachváceni elementárně silou nového směru. Jungmann, A. Marek, Hanka jsou více osvícenci nežli romantikové; mnoho rozumového mají ještě druzí zástupcové, Čelakovský a Kollár. Naši poetové nebyli dušemi eruptivní tvořivé síly básnické a vášnivého citu, nýbrž spíše účelně umělecky kombinují. Jména vlastních romantiků německých, Tiecka, Novalise, bratří Schleglů, Achima von Armin, Brentana, zřídka kdy se vyskytují v českých knihách a v časopisech i v soukromé korrespondenci.

[1] O Hankovi vedle drobnějších článků, zejména v nekrolozích († 12. ledna 1861) českých i slovanských, psal obšírněji Dr. Legis-Glückselig, Wenceslaw Hanka, s charakteristickým podtitulem: „Ein Beitrag zur Geschichte der Cultur und National-Literatur Böhmens und der Slaven überhaupt" v německém almanahu „Libussa" 1852. Tento neomalený panegyrik byl psán za našeptávání a návodu Hankova, tak že plně zasluhuje označení „autobiografie", jak jej nazval V. Zelený. Kriticky osvítil činnost Hankovu Jos. Hanuš v Lit. čes. XIX. stol., I, 648 n. (nové zpracování zejména co se týče Hanky Slovana v neukončeném 2. vydání). „Hankovy původní básně" rozebral J. Jireček v ČČM 1879, 351 n. S touž tendencí, aby dokázal, že Hanka nebyl schopen složiti RK a RZ, psal o něm před tím A. Vrťátko v ČČM 1871, 287 n. Zvláště důležitý příspěvek k otázce RK RZ podal J. Máchal, Hankovy ohlasy písní ruských, Lis. Fil. 1899, 30 n. Rozsahem bohatou korrespondenci Hankovu se slovanskými zástupci, dříve částečně vydávanou, uveřejnil v obsáhlé publikaci V. A. Francev, Pisma k Vjačeslavu Gankě iz slavjanskich zemel'. Ve Varšavě 1905. Francev pokusil se Hanku proti pojetí českých literárních historiků příznivěji vylíčiti již ve spise „Očerki po istoriji češskago vozrožděnija, 1902, 65 n. Hankova korrespondence s Dobrovským v ČČM 1870, 215 n.; D. Kynského listy Hankovi ČČM 1881, 104 n.

Česká romantika sahá ku přímým podněcovatelům romantiky německé, Herderovi, Klopstockovi, Bürgerovi, Goethovi, Schillerovi, Shakespeareovi, Ossianovi a jiným, a z nich se vyvíjí dále.

Historie, vlastenectví ve smyslu národně českém a slovanském jsou i pro tyto zástupce základními kameny, položenými obrozenským úsilím osvícenským; nyní však se na nich buduje dále z týchž idejí; jen vnější tvar se poněkud mění. Viděli jsme již na Jungmannových publicistických projevech vlasteneckých, kterak starší obrany českého jazyka a národa nabývají názory romantickými vřelosti citové a nového zdůvodnění. Myšlenky o jazyku mateřském jakožto nejvýznačnějším projevu národnosti, jíž v zájmu lidstva má býti dopřán plný vývoj, byly šířeny v samém sídle centralistického, rozmanité národy bezduše jednotně spravujícího Rakouska. Ve Vídni soustřeďovali se od r. 1808 přední hlasatelé německé romantiky, bratří Schleglové, Fried. Gentz, Klemens Brentano, Fried. de la Motte Fouqué, Wilh. Grimm, Eichendorff, Theodor Körner, vlivné ženy německé romantiky, Dorothea Schleglová, Bettina Brentanová. Časopisy vídeňské, do nichž silně zasahoval duch těchto vídeňských zástupců, „Österreichischer Beobachter", „Deutsches Museum", „Wiener allgemeine Zeitung", „Wiener Jahrbücher der Literatur" bývaly i u nás čítány; někteří spisovatelé čeští do nich i píší. Německá literatura současná má také upřímný zájem o literaturu českou a slovanskou; byl to důsledek všestranného zájmu romantiky německé o literatury cizí.

Ideje české romantiky.

V historii se mladší generace buditelská probírá z osvícenského kritického zjišťování fakt, z hledání přísné pravdy historické k vystihování charakteristických zvláštností národních, k ideálu svérázné samobytnosti národní, k sledování ideového vývoje v dějinách — chladný rozum ustupuje víc a více citu, úzká, jednotvárná, pevně stavěná cesta ku pravdě historické klikatým, mnohostranně rozvětveným krásným horským stezkám filosofování dějinného. Dobrovský jako jediný zbylý zástupce historického kriticismu snaží se v jednotlivých rozpravách „očistiti českou historii od pozdějších přídavků", t. j. pověstí historických; velikému zájmu mladší generace se však nyní vydává (1818) s pietou v původní věrné podobě „Česká Kronika" Vác. Hájka z Libočan, kritikou osvícenskou popraveného „lháře". To, co Hájek má nehistorického, cení se obzvláště jakožto projev národní individuality a básnického ducha. Ukazuje se naň jako na nevyčerpatelný zdroj básnických a novellistických motivů. Silnou oporou jsou jim němečtí belletristé, kteří za této doby jako již dříve rádi čerpají z českých dějin, jak je přetvořil Hájek, ke svým výtvorům básnickým. Romanopisec

Romantické pojímání historické.

J. Linda po Herderovi vyslovuje přesvědčení, že Hájek svá živá vypravování z českého dávnověku čerpal nejen ze starých pověstí, nýbrž i z národních zaniklých zpěvů a tím že se stává znamenitým hodnověrným pramenem pro moderního básníka vlasteneckého. Čeští básníci měli o tolik více příčiny nežli romantikové němečtí, utíkati se do českého dávnověku, oč právě česká neutěšená přítomnost silněji kontrastovala se slavnou dobou české samostatné minulosti nežli německá. Naši osvícenci žili v historické pravdě, naši romantici se citově opíjejí minulostí vybájenou.

Kritické osvícenství českému vlastenectví ukázalo ku příbuzenství slovanskému. Dobrovský spojitost Slovanstva odůvodnil vědecky. Idea slovanská skýtá tomuto období nejmocnější podněty, citům vlasteneckým pro svou nejasnost nejširší luhy, po nichž se mohou rozptylovati. Uchylování do temného dávnověku vedeno do dob ryze slovanských. Dobrovský rozpoznal a hlásal naši kulturní závislost na Němcích v dobách historických. V době, kdy v národním uvědomění převažuje cit, pociťuje se tato kulturní závislost jako příhana, jak viděti z našich padělků, z „Počátků českého básnictví“ a jiných. Toto mínění mohlo býti poraženo jen doklady samými o starobylé vyspělé kultuře domácí. A pro tu se muselo uchylovati do dávnověku pohanského nebo do počátků křesťanství, nežli národní kulturu setřelo nivellisujícím vlivem. Naši padělatelé jdou hloub do minulosti, ke Klopstockovým bardům germánským, pěvcům brdinám Ossianovým, jejichž existence byla dotvrzována duchaplnými esthetickými názory Herderovými o vznešené kráse původní poesie u národů přírodních, slavnými kritickými rozbory Iliady a Nibelungů od Fr. Aug. Wolfa, K. Lachmanna a j. Ohlasy původní přirozené velikosti básnické podle Herdera hledány v písních lidových; i ty se stávají vzorem básnického tvoření. Pro jiné plody tvořivého ducha lidového, pohádky, pověsti, zvyky, právo, které již německá romantika sbírala a poeticky zpracovávala, zatím ještě nebylo probuzeného smyslu. Po ocenění lidu ve směru esthetickém poslední přichází pochopení pro význam lidu v životě politickém a sociálním. Tehdy však se již romantické názory přežily.[1]

Hankovy verše byly záhy zatlačeny silnějšími výtvory obrozující se poesie české. Zato jeho jméno roznesly po celém vzdělaném světě staročeské padělky jeho, s nimiž se spojil jako „nálezce“ — osud

[1] Počátky české romantiky za vlivů romantiky německé rozebral a název romantiky na první desítiletí XIX. století rozšířil M. Murko spisem „Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik“, Graz 1897.

zcela podobný, jaký zažil před tím v Anglii Macpherson; i on zůstal jako básník nepovšimnut, zato byl slaven za padělek Ossiana.

Literární falsa Hankou byla vyráběna promyšleně. R. 1816 vyslána první výzvědná holubice, Píseň pod Vyšehradem, nazvaná tak podle apostrofy na posvátné sídlo starých knížat českých. Jinak obsah její je dost otřepaná erotika středověká. Novost pokusu zatemnila na čas kritický bystrozrak samého skeptika Dobrovského. Po roce následoval nález mnohem znamenitější – celá sbírka básní v Rukopise Královédvorském. Když i ten byl přijat s plnou důvěrou, dostavil se asi po roce objev co do starobylosti ještě vzácnější – Rukopis Zelenohorský. Básnické falsifikáty v prvním období ukončeny Milostnou písní krále Václava, staročeského to překladu jedné ze známých německých písní krále Václava. V tomto smyslu – jako překlad z němčiny, vzniklý za XIII. století – vykládal ji Dobrovský, kdežto padělatelé jí chtěli dokázati opak, že známé tři středohornoněmecké písně českého krále Václava II. byly přeloženy z českého originálu. Tím měla býti skvrna, že český král básnil po německu, odčiněna. Než staročeský text „Milostné písně" byl pořízen podle úpravy novoněmeckého romantika Lud. Tiecka. Poté výroba staročeských básní zastavena, asi pro odpor Dobrovského k Rukopisu Zelenohorskému.

Básnická falsa staročeská.

Rukopis Královédvorský Hanka nalezl v kostelním sklípku ve Dvoře Králové dne 16. září 1817. Místo Hanka znal dobře; z rodiště sem měl blízko; krom toho u místa „nálezu" bydlel důvěrný přítel Hankův, Jan Sklenčka.

Vzácný nález skládal se z dvanácti pergamenových lístků a dvou nesouvislých proužků. Písmo jejich ukazuje asi ke druhé polovici XIII. století. Když Hanka jejich obsah přečetl — on předstíral, že jen s velikou prací – objevil se jeho duchu bohatý zdroj staročeské poesie české: básně epické, čerpající látku z české slavné minulosti od šerého dávnověku, osvětleného jen pozdními pověstmi národními, až do pokročilého středověku s rytířskými turnaji a písně lyrické.

Látkový rozbor RK.

Epické básně nejsou seřazeny chronologicky, nýbrž podle tohoto postupu: ve zlomku Oldřich a Boleslav líčí se historická událost, vypuzení Poláků, kteří se za Boleslava Chrabrého zmocnili Čech, statečnými voji knížat Oldřicha a Jaromíra r. 1004. Báseň Beneš Hermanóv líčí pobití Sasíkův od Beneše, syna Hermanova, pod „Hrubú Skalú"; děj historicky neověřený kladen od vykladatelů do r. 1203. V nejobsáhlejší epické skladbě (ve 289 verších) O velikých bojech křesťan s Tatary („Jaroslav") vypravováno o vpádu asijských hord tatarských pro pohanění princezny tatarské a po po-

rážkách křesťanských knížat o slavném vítězství; dobyl ho nad nimi statečný vojevůdce český, Jaroslav ze Šternberka, pod Hostýnem u Olomouce r. 1241. Zpěv O vícestvie nad Vlaslavem („Čestmír") zbásňuje ve 245 verších pověst zaznamenanou již Kosmou, kterak Čestmír, hrdinný vojevůdce báječného knížete pohanského Neklana, pokořil odbojného velmože českého Vlaslava. Vnikající do Čech cizí rytířské zvyky a mrav předváděla pátá báseň, O slavném sědání („Ludiše a Lubor"). Nejdále do minulosti sahala šestá rhapsodie O velikém pobití („Záboj"), jež oslavovala 260 většinou volnými verši vítězné boje pěvců hrdin Záboje a Slavoje, českými pověstmi vůbec nepřipomínaných, nad německým vetřelým vůdcem Luděkem. Od důvěrníků Hankových tento Záboj byl důvtipně vykládán na Sama, silného a důmyslného zakladatele prvního českého státu a vítěze nad franckým Dagobertem. Do sborníku zapsány dvě skladby lyrickoepické, Zbyhoň a Jelen. Jinoch oloupený o milenku a proto žalostící jako holub, zbavený družky, osvobodí milenku z náručí násilného Zbyhoně. V „Jelenu" přirovnán chrabrý krásný jinoch, zahubený vražednou rukou sokovou, k jelenu. Ve sbírku pojato šest kratších písní erotických s pestrými náměty: Kytice, Jahody (nejdelší z nich, o 42 verších), Růže, Žežhulice, Opuščená, Skřivánek.

Ale tento obsah básnicky tak rozmanitý byl podle označení rukopisného pouhým nepatrným zlomkem — byl odhadnut asi na sty díl — velikého ztraceného celku. Zachované lístky a proužky označeny jako konec kapitoly 25., kapitola 26. a 27. celé a začátek kapitoly 28. z třetí knihy. Co byly Nibelungy a celá středohornoněmecká literatura, s níž čeští skladatelé chtěli závoditi, proti bohatství poetickému, jež se dalo tušiti v tomto nedochovaném kodexu! Národ v nejdávnější minulosti neúnavně pějící docela podle theoretických požadavků doby. Rozvětvený osvětový život českého pravěku se těmito básněmi objevil v podobě nejpříznivější.

Rukopis Zelenohorský.

Než ve světle ještě zářivějším českou minulost báječnou objevila druhá památka Rukopis Zelenohorský, přezvaná podle obsahu též Libušiným Soudem. Anonymně a tajemně byla tato převzácná památka zaslána tehdejšímu nejvyššímu purkrabí, hrab. Fr. Kolovratovi, v listopadu 1818 pro „Národní Museum", toho roku právě založené, jako nález prý na Zelené Hoře u městečka Nepomuka. Co kdy bylo Herderem a jinými chvalořečníky pověděno o slovanském pravěku nejkrásnějšího, to obsah této básně ještě zastínil. Předvádí jasný obraz z temné doby skvělého panství Libušina. Dva bratří, Chrudoš a Šťáhlav, přednesli svou rozepři o otcovské dědictví kněžně

Libuši k rozsouzení. Moudrá kněžna rozhodla ve smyslu zvykového práva domácího, aby oba úděl otcovský spravovali společně (v zádruze). Rozhněvaný Chrudoš, který se jako starší podle obyčeje německého — historicky ovšem pozdního — dovolával vlády nad celým statkem, za to pohaní kněžnu. Potom napověděna volba Přemysla za manžela Libušina, tedy děj, jak jej rozpředlo pozdější podání. Kronikář Hájek zná docela datum události, rok 695, a naši romantikové mu v tom ochotně věřili. Herder pověst zbásnil v básni „Die Fürstentafel". Významnější nežli tento děj je kulturní pozadí jeho. K soudu schází se sněm českých náčelníků rodů, „kmetů, lechů, vladyk", obeslaných od Libuše. Sídla jejich báseň označuje místopisně. Vcházejí do síně posvátného Vyšehradu, kde kněžna Libuše zasedá k soudu v běloskvoucí říze na otcovský stolec. Po obou stranách má „děvy věhlasné, vyučené věštbám." Při ní jsou nejen odznaky moci soudcovské: „meč křivdy kárající", „plamen pravdozvěsten", „svatocúdná voda", nýbrž i „desky pravdodatné" — tedy zákonité právo psané, jaké v Čechách bylo zavedeno teprve po více než 800 letech. Z doby Libušiny naznačeny perspektivné pohledy do doby ještě dávnější — k příchodu pluků Čechových do této vlasti, k dědictví všeho zřízení od nejtemnějšího pravěku. Takový starověk, tolik vyvinuté kultury, tak pokročilou vzdělanost a zřízení státní i sociální ještě za šeré doby pohanské si sestrojil Hájek, Herder, ruský historik Karamzin, Macpherson a jiní.

Rozbor RKZ.

Jiní národové měli své starobylé památky svérázné národní poesie přirozené, Židé žalmy a písně Šalamounovy, Řekové svého Homéra, staří Keltové nepravého Ossiana, Němci Nibelungy, které romantici cenili nade všecka německá díla básnická jako „div přírody" (A. W. Schlegel), Skotové ponuré národní ballady, Španělové staré romance, Rusové svého Igora — a Čechové, o nichž podle Herdera s bezpečností předpokládali stejně velikou přirozenou poesii, až do té doby mohli se vykázati jen veršovanými legendami, skladbami didaktickými a jinými básnickými výtvory, proniklými veskrze vlivem západních cizích národů, vlivem, který byl podle těchto názorů zhoubcem původní domácí poesie. Jest tedy pochopitelna touha, aby se taková původní silná poesie u národa, který se domáhal zastoupení mezi ostatními národy kulturními, také objevila. To je psychologický podklad pověstných českých padělků, jež jsou nejcharakterističtějším projevem české romantiky.

V obou padělcích obrážely se názory, ideje a tužby doby současné — ký div, že tato okolnost zatemňovala kritický bystrozrak nejen učencům domácím, než i nejpřednějším autoritám cizím! Pro-

mluvil z nich duch, který theoretikové vyabstrahovali ze všech velikých výtvorů „přirozených“ básníků, z Homéra, Ossiana, zejména pak z ruského Igora a z bylin, ze srbských zpěvů junáckých. I v českém pravěku ukázali se nezbytní pěvci — jako jinde bardové a skaldové —, kteří zpěvem svým povzbuzují druhy k statečnosti, jako svou hrdinností dávají příklad v boji, básníci, kteří měli již tehdy moderní zjemnělý smysl pro přírodu, kteří již za doby Libušiny své vlastenectví osvědčovali odporem ke všemu, co k nám přicházelo od Němců, protože se tím porušoval samorostlý ryzí národní duch slovanský.

Za uznanými vzory „přirozených“ básníků brala se celá technika a forma básnická s přerozmanitým rhythmem, v epických nejčastěji desítislabičným, rhythmem „volným“, s představami a označováním doby denní, jakou se vyznačují američtí divoši Chateaubriandovi nebo starozákonní titanové Miltonovi. Se staroruským „Slovem o pluku Igorově“, s písněmi ruskými a srbskými oba Rukopisy měly společny nejen nezvyklé výrazy, obraty a obrazy, nýbrž i hojné parallely. Vrstevníci a generace následující viděli v tom velkolepé svědectví pro názor, že se původní společný byt všech národů slovanských obrážel ještě v jejich plodech, vytvořených „národním duchem“. Ale novějším badatelům objevil se týž zjev, tytéž předlohy ruské, podobné parallely také v původních básních Hankových, napsaných před „objevením“ Rukopisu Královédvorského.

S moderními spisy novočeskými měly obě památky společný jazyk s hojnými neústrojnými, v slovanštině nemožnými komposity, s četnými novotvary, slovy vypůjčenými z ruštiny, staré slovanštiny i jiných jazyků slovanských. Době odpovídala také „staročeština“ těchto památek. Se starou češtinou, jak ji nyní známe z památek přesných, jazyk obou Rukopisů postrádá všeliké souvislosti v syntaxi, ve fraseologii, proti hláskosloví a tvarosloví staročeskému prohřešuje se sty chyb. Nad to mnohé chybné tvary staročeské shodují se úplně s theoretickým návodem Hankovým, „Uvedením“ k I. svazku „Starobylých skládání“, o jazyku staročeském, který napsal tři měsíce ještě před „objevením“ Rukopisu Královédvorského. Přirozeno, že staročeským těmto památkám mohl každý průměrný vzdělanec novočeský bez odborného vzdělání dobře porozuměti, jak si na nich velebili tehdejší buditelé. Ale také Rusům zdály se tolik ruskými, Polákům polskými, Srbům srbskými. Vším tím se tyto básně proti všem ostatním památkám staročeským stavějí v úplnou protivu — v „den a noc“, jak napsal Šafařík.

Hankova účast při těchto falsech prozrazuje se každým hnutím. Od něho vyšel asi podnět, jeho byla konečná úprava textů i prove-

dení v jazyce staročeském, jeho jsou parallely, vybrané z písní ruských. Myšlenka literárního podvodu jeho mravní povaze, jak ji nyní známe, nedělala skrupulí, zejména byla-li podnikána jménem vlasti. On je nepochybným auktorem písní lyrických v RK-ém, písní tak blízce příbuzných s Hankovými skladbami podepsanými. Ale většina básní epických téhož rukopisu i „Libušin Soud“ co do komposice, koncepce, úpravy dějové, charakteristiky osob ukazuje na původce ještě jiné. Některých jména vykřikovali již vrstevníci.

Původcové fals.

Moderní badání s největší pravděpodobností potvrzuje to zejména o *Josefu Lindovi* (1789 – 1834), významném činiteli české romantiky, publicistovi a redaktoru Haasových „Pražských Novin“, jakož i literárních časopisů Vlastenského Zvěstovatele (1820 – 1824) a Rozličností Pražských Novin (1826 – 34). Od let studentských Linda býval důvěrným přítelem Hankovým, s ním sedával při učených výkladech Dobrovského, s ním studoval některé památky staročeské, s ním horlil pro vzájemnost slovanskou, s ním závodil ve snaze prospěti vlasti nějakým činem literárním, netušenou poesií. Jako básník nebyl plodný. Z jeho pokusů epických, didaktických a lyrických nad běžný průměr vyniká ballada Jiří z Poděbrad (1818), v němž smísil ohlasy Musy Bürgerovy, Schillerovy s formálními zvláštnostmi ruských bylin. Mnohostrannější vlivy uplatnily se v nejvýznamnějším díle Lindově, romantickém románu historickém v duchu německého belletristy Leonh. Wächtera — Sagen der Vorzeit —, děl Chateaubriandových, Ossiana, rousseauovského vyvinutého idyllismu pravěkého a jiných vzorů, v románu Záře nad pohanstvím (1818). Nadání básníkovo nestačilo na veliký úkol, který si tu obral; nešlo mu o nic méně, nežli o to, aby básnicky zobrazil boj mezi dohasínajícím pohanstvím a vycházejícím křesťanstvím starých Slovanů. Pohanství si zachovalo ducha původního, samobytného, uvědoměle národního, svobodného, ale je kulturně i mravně nižší; naproti tomu křesťanství vyniká jako živel ušlechtilejší, ethicky i osvětově povýšenější, za to však cizí, národně nivellisující, volnosti zbavující. Tento kontrast Linda provedl hlavně na postavách obou knížecích bratří, světce Václava a jeho vraha z povinnosti vlastenecké, Boleslava. Úkol svůj si romanopisec ještě ztížil, že chtěl zároveň podati široký obraz českého dávnověku. Ten budoval na základech nespolehlivých: na Hájkově Kronice a Karamzinově „Istoriji“ vedle pramenů nahoře připomenutých. Vnitřně objevuje se „Záře“ vlastní sestrou obou Rukopisů: nacionální smýšlení české i slovanské, jemný cit přírodní, jak jej vyvinuli Rousseau, Goethe i romantika. Jazykově pak tu ještě

J. Linda.

zjevnější úmysl rekonstruovati řeč starých pohanských Čechů, zejména v hymnech. Básník užil výkladů Dobrovského o jazyku staroslovanském i o jiných řečech slovanských. Téhož ducha Linda podržel ještě v málo zdařené knižní divadelní hře, Jaroslav ze Šternberka v boji proti Tatarům (1823), technicky závislé až otrocky na Shakespearovi a Schillerovi, které náš dramatik usilovně studoval a pokoušel se překládati do češtiny.

Proti názorům Dobrovského byly namířeny všecky padělky. Měly podvrženou lží poraziti nemilou pravdu o nedostatcích starobylé literatury české. Počátky české romantiky jsou poskvrněny snahou zahladiti vliv i význam tohoto stařičkého největšího koryfeje české literatury, povaliti jej bezohledným útokem osobním. Dobrovský dal se od svých žáků oklamati. O „Písni Vyšehradské“ a o Rukopise Královédvorském pojednal jako o památkách staročeských ve zvláštním přídavku ke druhému vydání své „Geschichte der böhmischen Sprache und ältern Literatur“ (1818). Padělatelé netroufali si se svým nálezem po sedm měsíců na veřejnost, dokud nepoznali mínění Dobrovského. Vydán byl RK až r. 1819 Hankou. Až „Libušin Soud“ Dobrovský rozhodně odsoudil jako podivné monstrum palaeografické; padělatelé neměli pro písmo z IX. a X. století vzoru. Obhájcové jeho pravosti pro odpor Dobrovského s ním nepředstoupili přímo ani před českou veřejnost. Vydali jej na světlo dlouhou oklikou přes Polsko, kam byl zaslán a uveřejněn v Rakowieckého „Ruské Pravdě“ až r. 1820. Poté teprve roku 1822 byl od bratří Jungmannů znovu otištěn v českém časopise „Kroku“. Tento čin teprve Dobrovského pohnul k veřejnému odmítnutí. Učinil tak v Hormayerově časopise „Archiv für Geographie, Geschichte, Staats- und Kriegskunst“ z r. 1824 v článku „Literarischer Betrug“. Skoro současně Dobrovský zahájil boj proti nové české vědě romantické, která se tolik příčila jeho zásadám a názorům. Dobrovský proti RZ.

Na obranu Rukopisu Zelenohorského za falsatory odpověděl bezohlednými a jízlivými invektivami na stařičkého odpůrce *Václav Alois Svoboda* (1791 – 1849). Na Svobodu, důvěrného přítele Hankova a Lindova, ukazuje se jako na třetího původce obou fals. Jeho činnost literární nemluví pro přímou účast; patřil však jistě k zasvěcencům do podvodů. Svoboda byl esthetik klassicky a literárně historicky značně vzdělaný. Jako vynikající talent formální veršoval stejně obratně v trojím jazyce, českém, německém i latinském. Rozdrobil své nadání ve skladbách příležitých. Ódou Na mír Evropy (1815), kterou auktor sám přeložil do latiny, Svoboda, jestě před dvěma lety

radikální Slovan vlastenec, zapřisáhlý nenávistník korunovaných hlav a násilnických vlád, dostal své veršované kletby na Napoleona a neobmezené vychvalování odpůrců jeho k uším samých vítězných monarchů. Jako humanitní professor napřed (1815) v Jindřichově Hradci, od r. 1821 v Praze tento nesympathický zjev české literatury spěje k nejzjevnějšímu katolickému klerikalismu, ochotně přisluhuje vládě Metternichově a potlačuje v sobě zřejmější cítění české. Po česku i po německu skládal devotní legendy, zejména si obliboval Jana Nepomuckého — z jiných budiž uvedena českoněmecká Svatý Cyrill a Method —, zamlouval se vysokým hodnostářům církevním orthodoxně katolickými písněmi obřadnými. Zároveň s Hankou patřil k nejpilnějším spolupracovníkům českoněmeckého díla, jež vedl malíř *Ant. Machek*, „Dějiny české v kamenopisně vyvedených obrazech“ (1820 až 1824). Prosaické vypravování podle kronikářů českých je tu oživeno básněmi RK a RZ a skladbami novočeskými, překládanými do němčiny, a naopak německé básně historické V. A. Svobody převedeny do češtiny. České básně Hanka vydal rozhojněné o sobě jako České historické zpěvy (1826). Vzorem těmto podnikům byly polské „Zpěvy historické“ od Juliana Niemczewicze. Kromě toho Svoboda byl činný jako dramatik: přeložil Schillerovy „Rozbojníky“, Kotzebuova „Beňovského“, skládal několik českých i německých librett. S nezdarem pokusil se o českou veršovanou komedii Karel Škréta (1841), jež po zásluze propadla. Ze Schillera přeložil do češtiny Výbor z básní Friedricha Schillera (1847), ale zůstal v umění překladatelském daleko za A. Markem; převedl je i do latiny jako Goethovu „Ifigenii“. Německé literatuře prospěl překlady básní latinských. Nejlépe se Svobodovi zdařil převod obou Rukopisů do němčiny (RK 1818, RZ 1829); Dobrovský jeho překladu RK dával přednost před originálem samým.

V boji o Rukopis Zelenohorský neplatily věcné námitky Dobrovského proti nim; „Libušin Soud“ s Rukopisem Královédvorským přijat
Sláva RKZ. mezi pravé nejdrahocennější poklady české literatury národní. Obě falsa nad to putovala v překladech nejen po všech národech slovanských, nýbrž pronikla skoro ke všem národům vzdělaným, k Němcům, Angličanům, Francouzům, Italům, Dánům, Maďarům atd. Německým jazykem pořízeny na př. čtyři překlady úplné; sám Goethe jednu píseň Rukopisu Královédvorského, „Kytici“, přebásnil. Na základě této „starobylé, ryze národní poesie“ po více než půlstoletí vytvářen byl též bludný vědecký obraz — obraz přeskvělý — o dávnověku českém a pravěku slovanském ve vědeckých dílech nejen učenců českých, nýbrž i vědeckých pracovníků cizích. Nesmrtelným dílům, jako Jung-

mannovu „Slovníku“, Palackého „Dějinám“, Šafaříkovým „Starožitnostem“, ochabily sílu vědecké autoritativnosti. Svá falsa má každá literatura, ale nikde nebyla pro rozvoj literatury tak osudná, jako u nás. Dlouho zatvrzovaly proti pravdě. Co byl jejich blahodárný účinek — sílení národního vědomí — proti tomu?

Ojediněle vznikající pochybnosti, zejména Dobrovského, jenž nyní zavrhoval i „Píseň pod Vyšehradem“ jako falsum, Hanka chtěl utlumiti novými významnými „objevy“ rázu filologického a kulturně historického: českými glossami ve slovníku „Mater Verborum“ (1827), žalmem 109. v Glossovaném žaltáři Musejním, „Evangeliem Svatojanským“ (1828) a jinými drobnějšími. Měly starší slavnější „nálezy“ básnické, nepevně stojící, podepříti. Jejich fond jazykový, bájeslovný jimi měl býti dotvrzen, starobylost českého života kulturního a literárního dokumentována; mělo se světu objeviti, že staročeské počátky křesťanské souvisí s církevně slovanskou dobou cyrillomethodějskou, že tehdy Čechové byli v těsném příbuzenství s jinými jazyky slovanskými. Zlomek Svatojanského Evangelia, mezířádkového překladu, zdělaného podle ruského Evangelia Ostromirova, hlásilo se písmem i jazykem do století X.—XI. Nezůstávalo tedy za nejstaršími památkami německými. Falsa ukončena nejapným padělkem „Libušiným proroctvím“ r. 1849. Další padělky Hankovy.

Dobrovský zůstával se svými námitkami osamocen. Nepěkným nastrojením jeho českých odpůrců byl nespravedlivě podceňován i vědecky snížen od Angličana Bowringa (1827), zvláště když se vyslovil i proti pravosti Evangelia Svatojanského. Věrně po jeho boku šel bystrý žák jeho Bart. Kopitar, který výtkou podvrženosti zahrnul i RK. Na delší dobu pravost jejich byla zachráněna dvěma nejpovolanějšími odborníky, P. J. Šafaříkem a Fr. Palackým, kteří podezírané památky vzali ve vědeckou ochranu proslulým spisem „Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache“ (1840). Šafařík ještě v úvodě k německému překladu RK a RZ od hr. J. M. Thuna „Gedichte aus Böhmens Vorzeit“ (1845). Auktority obou těchto obhájců bývalo užíváno i proti pozdějším odpůrcům koncem let padesátých a sedmdesátých. V bojích z toho vzniklých — bojích nejednou bolestných a zahanbujících — rozhodovala často více vlastenecká hořevnatá tradice a cit nežli rozum a vědecká úvaha. Smýšlení o Rukopisech stávalo se v poslední fasi těchto bojů, v letech osmdesátých, měřítkem vlastenectví, nesprávně chápaného, ve vlastním vývoji duševním však tříbením duchů, směrů politických i vědeckých. Vítězství vědecké pravdy a mravní zodpovědnosti nad ješitností národní v boji o Rukopisy je ze základ-

ních kamenů novodobého českého vývoje vědeckého a kulturního. Byl to ovšem jen vnější podnět vývoje vnitřního.

Vydání RKZ.

Vydání Rukopisu Královédvorského bylo pořízeno Hankou r. 1819 diplomaticky věrné, zároveň s převodem novočeským a Svobodovým překladem německým. Znovu s duchaplným úvodem a poznámkami Svobodovými 1829 a častěji. Hanka vydal ještě „Polyglottu KR" 1852. K německému vydání J. M Thuna připojil český text P. J. Šafařík, Fr. Palacký pak poznámky. Důležito bylo pro kritiku fotografické vydání Ant. Vrťátka 1862. Z jiných budiž uvedeno vydání (zároveň s RZ) Jos. Kořínka 1864 a častěji. Nádherná vydání illustrovaná: s illustracemi Manesovými, text od Fr. Prusíka 1887, s illustracemi Alšovými vydán od Fr. Zákrejse 1886—1888. „Libušin Soud" býval vydáván (od roku 1829) zároveň s RK; k tomuto vydání připojena i „Píseň Vyšehradská" a „Milostná píseň krále Václava". I na Rusi RK vydáván od A. S. Šiškova (1820), A. S kolova (1845), N. Někrasova (1872).

Překlady RKZ.

Překladů do cizích literatur dostalo se našim falsům jako málokterému dílu české literatury. Do němčiny vedle uvedených dvou překladů Svobodova a J. M. Thunova RK byl přeložen celý ještě od Mor. Hartmanna (1847), od Siegfr. Kappera (1859); do angličtiny od J. Bowringa (1832), A. H. Wratislava (1849); do francouzštiny od L. Legera (1866), do italštiny od Fel. Francesconiho (1851); do maďarštiny od M. Riedla a j. Přirozeně nejvíce zájmu o RKZ bylo u národů slovanských, u nichž odborní pracovníci sahali k českým originálům. Pro širší čtenářstvo pořizovány překlady, jež jsou uvedeny v Hankově „Polyglottě", pokud vyšly do r. 1852, jako většina předešlých; ruské od A. S. Šiškova, M. Berga; maloruský od M. R. Šaškiewiče, D. Vohyleviče; polský od L. Siemieńského, částečné od Kar. Brodzińského, Ant. Kucharského; do chorvátštiny od St. Vraze, Ign. Al. Brliće; do srbštiny od Dim. Petroviće (Zlatojević); do slovenštiny od Fr. Levstíka; do bulharštiny od R. Žinžifova, do lužické srbštiny od J. E. Smoleřa, P. Jordana atd.

Boje o padělky.

Boje o novověké padělky literárně historicky vypsal Jos. Hanuš v Památ. III a, 16 n. (o všech padělcích), dále o RK v OSN XV, 44 n., o RZ v XXVII, 529 n.; „První období sporův o pravost památek podvržených" v Lit. čes. XIX. stol. I, 860 n. (1. vyd.) a v článku „Padesátiletá diskusse o rukopisy" v LF 1906, 109 n. Zde lze vytknouti jen hlavní body celé historie rukopisného boje.

V padesátých letech útočeno napřed na Milostnou píseň krále Václava od germanisty Mor. Haupta a zejména od vynikajícího literárního historika a kritika Jul. Feifalika, „Über König Wenzel von Böhmen als deutschen Liederdichter und über die Unechtheit der altböhm. Píseň milostná kr. Václ. I." (1857). omisse musejní z roku 1853 prozkoumáním dokázala, že text dotčené stčes. psán na palimpsestu, kde se objevily stopy písma z 15. stol. Táž komisse u nala za padělek i „Píseň Vyšehradskou". Od té doby začínají ostřejší námitky proti RZ a RK, žádá se jejich zkouška. V Kunově „Tagesbote aus Böhmen" (1858) v článku „Handschriftliche Lügen und palaeographische Wahrheiten" píše Anonymus (od mnohých byl zaň pokládán V. Nebeský, jenž si v otázce rukopisné vedl velmi nemužně, od jiných Kuh) zřetelně o padělanosti také RZ, vyslovuje i pochybnosti o RK. Rozhodněji ozval se proti oběma falsům Max Büdinger v článku „Die Königinhofer Handschrift und ihre Schwestern" (v Sybelově Histor. Zeitschrift 1859; s české strany sce obhajovány Hankovým soudním řízením, Jos. Alex. Helfertem, V. Nebeským a zvláště Palackým. — U Šafařika a V. Nebeského, jenž konstatoval rasury v RK — opravy měly úkol řeč archaisovati —, jeví se v této době již pochybnost o pravosti RZ a bezpochyby i RK. Velmi dů-

razně vystoupil proti RK Jul. Fejfalik ve znamenitém spise „Über die Königinhofer Handschrift", Wien 1860. Vyvrátiti literárně historické námitky Fejfalikovy pokusili se bratří Jirečkové (Josef a Hermenegild) ve spise vědecky slabém, „Die Echtheit der Königinhofer Handschrift" (1862). V těchto bojích obhájcům před českou veřejností pomáhala k vítězství nektritická výtka — užíval jí rád i Palacký — německého zášti proti skvělým prý výtvorům českým. Jí byly odzbrojovány již nepříznivé kritiky Dobrovského a Kopitarovy i kritiky pozdější. Boje o RKZ.

Měnily se i názory samých obhájců zejména o původcích RK. Jan Gebauer v článku „Příspěvek k výkladu RK" (LF 1875, 101 n.) poukázal na shodu mezi jedním místem v „Jaroslavu" a v „Milhonu", čímž pošinuto složení RK za r. 1320. Gebauer z toho i z jiných důvodů dovozoval, že původce RK nebyl pěvec lidový, jak se dříve zpravidla tvrdilo (někteří, na př. V. Nebeský po J. Fejfalikovi měl již dříve na mysli skladatele umělého), nýbrž skladatel vzdělaný a učený. V. Jagić „Gradja za historiju slovinske narodne poezije" (1876) potvrdil to rozborem vší slovanské poesie epické; podle Jagiće Čechové lidové epiky, jakou mají Srbové a Rusové, vůbec neměli. Obrat pro RKZ nejnepříznivější nastal, když německý badatel, prof. Woltmann, rozpoznal padělané glossy v „Mater Verborum". V ČČM 1877 pak Ad. Patera dokázal podvrženost většiny gloss českých, Ant. Baum pak padělky v miniaturách (srov. o tom str. 17 n.). Tím klesla lexikální, mythologická i kulturně historická opora RK. V zápětí tomuto faktu následovaly odsudky RZ a EJ od učenců slovanských, Ant. Petruševiče, Vikentije Vas. Makuševa, Jevg. Iv. Lamanského; z domácích ozval se proti nim A. V. Šembera v „Děj. čes. liter." a potom ve zvláštním spise „Libušin Soud, domnělá nejstarší památka řeči české, jest podvržen též zlomek Evangelia sv. Jana" (1879), kde podán nejkritičtější rozbor RZ-ého. Nejvýznamnější z tehdejších obran, Vinc. Brandla „Obrana Libušina Soudu" (1879), pochybnosti jen zvýšila. Odbornou znalostí jazykovou Šemberu převýšil prof. A. Vašek, „Filologickým důkazem, že RK i ZK, též zlomek EJ jsou podvržená díla V. Hanky" (1879). A. Vašek objevil nestaročeskou řeč RKZ, ukázal na koincidence mezi chybami v obou Rukopisech a chybami Hankovými v staročeštině v „Uvedení" k „Starobylým skládáním", na rozličné reminiscence RKZ a j. Spis zviklal i posavadního obránce RKZ, J. Gebauera, ve víře v pravost jejich; došel i souhlasu auktorit, jako byl V. Jagić. Šembera pak rozšířil důkazy padělanosti i na RK.

Nové období sporů rukopisných, nad předcházející ostřejších, vypuklo r. 1886, když J. Gebauer, auktorita rozhodující, vyprovokován byv články M. Hattaly, který již koncem let padesátých a šedesátých psal obranu RKZ, uveřejnil velmi důležitý článek „Potřeba dalších zkoušek rukopisu Královédvorského a Zelenohorského" v Athenaeum 1886, 152 n. Tam shrnuty nejzávažnější námitky proti pravosti RKZ. Jazykově je v RK na tisíc chyb nebo odchylek proti pravým stčes. památkám mezi 6000 slov. Smutnou zásluhou obhájců, zejména Jul. Grégra, který se jal v Nár. Listech obhajovati obou padělků poštíváním české veřejnosti proti odpůrcům jejich, soustředil se pak za energického vedení red. ktora Athenaea, T. G. Masaryka, celý šik odpůrců v jeho časopise. Ročník III. (1886) a několik následujících „Athenaea" vyplněny jsou četnými články obsahu filologického, literárně-historického, palaeografického, historického, esthetického, sociologického. Vedle Gebauera a Masaryka, který v četných článcích snášel všestranné námitky proti pravosti obou fals, účastní se boje Jar. Goll, Jos. Truhlář, Jind. Vančura, Jar. Vlček, Mat. Opatrný, Ot. Hostinský, Jos. Král, Jiří Polívka, K. Černý, Arn. Kraus a j. Přednesené námitky proti pravosti RKZ nemohla nejen vyvrátiti, nýbrž ani oslabiti dlouhá řada obránců více méně povolaných (J. Jireček, J. Kalousek, V.

V. Tomek, M. Hattala, Fr. Prusík, A. Patera, J. B. Mašek, Fr. Zákrejs a mn. j. Obranné články uveřejňovány hlavně v Nár. Listech, Osvětě a ČČM). Při chemické zkoušce objevily se důkazy proti pravosti RKZ (na př. „berlínská modř", vynalezená až r. 1704 a j.), padlo i Evangelium Svatojanské, jehož dříve vedle „Mastičkáře" obhajoval i sám Gebauer (1881), jako padělek a tím druhá hlavní opora RKZ. EJ bylo uděláno podle ruského evangelia Ostromirova a bible Ostrožské (Fr. Prusík v ČČM 1893, 158 n.) Výsledek těchto bojů vedle článku Masarykova „Skizze der sociologischen Analyse KGH" (Arch. f. slav. Phil. X, 1887, 54 n.), shrnují stati Gebauerovy o chemické a mikroskopické zkoušce RKZ a zejména „Unechtheit der KGH" (tamže X, 496 n., XI, 1 n.). Po česku Gebauer vyložil populárně tuto otázku ve spise „Poučení o padělaných rukopisích RKZ", 1888. Přesvědčení, že RKZ jsou padělány, šířilo se do vrstev vzdělanců širších a širších. Situace byla nyní zcela jiná nežli v dobách předešlých. Odpůrcové nebojovali ojediněle proti všem odborníkům, nýbrž řada aspoň tak četná, jaká byla u obránců. Mezi vzdělanci právě osvětovým působením hlavních odpůrců byl značný počet těch, kteří dovedli ceniti pravdu, i když byla nepříjemná.

Boje o RKZ.

Když boj proti RKZ byl rozhodnut jako proti památkám nepravým, vystoupil na obranu RK ne jeho pravosti, nýbrž aspoň, že „zůstává památkou podezřelou, spornou", V. Flajšhans článkem „Boj o rukopisy" (ČČM 1896). RZ prohlašoval za nepravý, jak to přímo nebo nepřímo doznávali i obhájcové RK. Přes to, že pro náhlou změnu v přesvědčení V. Flajšhanse, který patřil k nejnesmiřitelnějším odpůrcům RK, při vynikajících vědomostech jeho ze staročeštiny odpůrcové RK nenacházeli důvodů vědeckých, vystoupil proti jeho vývodům J. Gebauer polemickou statí „O nové obraně padělaného RK" v LF 1896 a rozptýlil je úplně. Zatím se však důkazy proti RKZ množily. J. Máchal ve článku „Hankovy ohlasy písní ruských" (LF 1899, 30 n.) ukázal, že Píseň Vyšehradská, právě tak jako lyrické písně RK a básně Hankovy před r. 1817 skládané, jsou Hankovy napodobeniny místy volnější, místy doslovné písní ruských podle sbírek Čulkovovy a Pěsenníku Moskevského, jež Hanka pilně studoval již před r. 1815. Téhož roku Ladislav Dolanský přečetl kryptogram významného obsahu v RZ, Palackým za čmáraninu pokládaný, „Hanka fecit" (= Hanka udělal; LF 1899, 460 n.) Důkaz i laika ještě jistěji přesvědčující nežli důkaz proužkový (na proužcích, které dávají dohromady jeden list, písmeny jsou velmi zřídka přeříznuty; bylo tedy psáno na každém proužku pro sebe, a ne na listě v celosti). Jos. Hanuš rozebrav Lindovu „Záři nad pohanstvem" podrobným rozborem a srovnáním („Český Macpherson", LF 1900, 241 n. a „Další svědectví vynikající činnosti J. Lindy ve složení epických básní RKZ", LF 1901, 235 n., v Lit. čes. XIX. stol. I, 763 n), potvrdil domněnku již Dobrovským prohozenou, A. V. Šemberou a později Masarykem (Arch. f. sl. Philol. X, 90) dokazovanou a J. Jirečkem marně odmítanou (v Osvětě 1879, 893 n.), že skladatelem epických básní RK a RZ je Jos. Linda. Proti RKZ svědčí i nejnovější příspěvky drobné; na př. Zd. Nejedlý „kotle" a „lesní rohy" RKého prohlašuje za nástroje novověké (od 17. stol., LF 1906, 422 n.), G. Friedrich rozborem „Paměti Přibyslavské", kde obráncové našli některé výrazy RK-ého, jinak v stčeštině nedoložené, označuje za novověké falsum, ČČH 1908, 41 n. Ovšem ani obráncové posud neumlkli nadobro; s RK jako památkou pravou nakládá se i v nejnovější době; na př. H. Jireček, Báseň „Jaroslav" RKého. Praha-Brno 1905, Příspěvky k rozpoznání RKého, 1907. Osčádal J., Jak oslavíme stoletou památku RKého a RZého, Vys. Mýto 1907. Jos. Letošník, Dějepisný rozbor Rukopisu Královdvorského. V Brně 1911 a j.

IV.

Úsilí Jungmannovo a jeho družiny o českou terminologii vědeckou. Jan Svatopluk Presl. Spory o reformu pravopisnou a o českou vědu. Jungmannův Slovník Českoněmecký.

Jungmannovy snahy o českou vědu, zejména českou terminologii. Jungmannova „Slovesnost" a „Historie literatury české". Ant. Marka „Logika" a „Metafysika". Soukromá česká společnost učená. První český časopis vědecký „Krok". Jan Svatopluk Presl a jeho česká díla přírodovědecká: „Rostlinář"; „Lučba", připojená k „Základům přírodnictví" od Vojtěcha Sedláčka, také původce první české „Geometrie". Preslovo „Ssavectvo", „Nerostopis". Preslův překlad Cuvierovy „Rozpravy o převratech kůry zemní" a Poppeovy „Technologie". Preslův význam. Spory mezi družinou Jungmannovou a staršími buditeli. Boj pravopisný. Dobrovský proti romantické vědě české. Jungmannův Slovník Českoněmecký.

Jungmann nespouštěl s mysli program vědy české, jejž naznačil již v rozpravě „O jazyku českém". Ještě v Litoměřicích se se svými odchovanci a přáteli chystal podle německého vzoru Funkeova uvésti v život „Malou encyklopaedii nauk". Ale slabé síly většiny účastníků, rozptýlených nad to po venkově, nedostatek podnětů ve zněmčeném městě, nekonečná práce slovnikářská pohřbívaly jeho literární plány.

Jungmannova Slovesnost.

Vnější událost, která tolik vzrušila na krátký čas české vlastence, Jungmanna donutila, aby se pokusil o první rozběh k české vědě. Dvorská komisse studijní dekretem z 23. srpna 1816 ustanovovala, aby se české řeči učilo na gymnasiu, a jako již některá starší nařízení kladla důraz na znalost české řeči při úřadech v Čechách a na Moravě. Za nedlouho ovšem toto nařízení bylo oslabeno. Jungmann dal se hned do práce o vhodnou knihu pro českou mládež, již nazval podle ruštiny Slovesnost (1820). Nespokojil se pouhou čítankou, nýbrž chtěl při této příležitosti české literatuře zároveň posloužiti významným činem. Z posavadní literatury novočeské pořídil co nejpřísnější výběr, rozepsal se českým literátům o příspěvky nové, jimiž chtěl ukázati, že Čechové dovedou již čestně vyplniti všecky rubriky běžných druhů básnických i prosaických. Úvod Jungmannův i příklady jsou prosyceny duchem českého usilování národního. K vybraným příkladům připojen vědecký výklad o stilistice, poetice a rhetorice, theorie nepůvodní, vzdělaná podle auktorit německých, zejména Pölitze, Eberharda a jiných. Při zpracování exaktnější látky vědecké, hlavně v novější době vytvořené, auktor byl nucen pokoušeti se o odbornou terminologii českou. Nikdo nebyl povolanější k této práci nežli Jungmann. Znalť nejen znamenitě svůj předmět, nýbrž i ovládal fond starší české řeči jako jen Dobrovský, prospívala mu znalost jazyků slovanských, kde si vypůjčil několik vhodných výrazů, jemným tvořivým citem jazykovým uváděl v oběh

některá slova nová, která se snadno ujímala. Ideál české vědy, o němž horovaly „Počátky," šťastně vcházel do života.

V Slovesnosti se pojednává o partii vědy význačně romantické, esthetiky, uvádějí se druhy a formy, které romantika oživila nebo vypěstovala, romantické je tu pojetí řeči a jiné prvky. S romantikou se Jungmann sblížil ještě více v dalším významném díle, Historii literatury české (1825). Methodicky postupoval podle ruské knihy „Opyt (= pokus) kratkoj istoriji ruskoj slovesnosti" (1822) od Mik. Greče, na kterou mu poukázal Sam. Linde, polský filolog, když si od něho vyžádal pro zamýšlené dílo o slovanských literaturách nástin české literatury. Podle něho Jungmann sestavil českou bibliografii, nasbíranou od jiných i od něho, vytkl časová období, rozdělil každé na obory věcné, předeslal jednotlivým obdobím soustavné přehledy dějin politických, kulturních, jazykových a literárních; ke konci pak připojil seznam spisovatelů. Celkovým pojetím, líčením a charakteristikou jednotlivých zjevů se Jungmann opírá hlavně o německy psané „Dějiny" Dobrovského, jež někde překládal doslovně; čerpal i z materialií Pelclových. Vědecky tedy Jungmann svou historií nepodal významný čin nový. Při vší závislosti na díle Dobrovského Jungmannova „Historie" stojí k němu nazíráním historickým a zejména svým účelem v příkré protivě; jsouť výrazem dvou dob ideově a citově od sebe odlišných. Dílo Dobrovského jest pracováno s láskou k předmětu i s neobmezeným šetřením pravdy, z Jungmannovy knihy vane citové zabarvení vlastenecké a nacionální. Našemu romantikovi se pravěk slovanský jeví zvelebený na vyspělém stupni umění slovesného i osvěty, on důvěřivě přejímá od Hájka pro báječnou dobu českou přesná data vybájených událostí i na př. dob Libušiných. On i padělané výtvory domnělých českých bardů (RK, RZ) uvádí jako nejspolehlivější data literární. Uvědomění jazykově národní, pojímané v tendencích Jungmannovy školy, přenáší do minulosti a proti němu mizí mu vše ostatní, na př. veliké české hnutí reformní, náboženská a osvětová působnost Jednoty Bratrské. Jsou to odlesky názorů osvícenských. Naproti tomu auktor, muž jemného cítění a vzdělání literárního, dobře oceňuje zjevy skutečně veliké, uměleckou a myšlenkovou chudobu t. zv. „zlatého věku", ideové obrozující proudy doby osvícenské a jiné. Přirozeně toto pojímání české dávnověkosti starší generace odmítala jako falešný obraz historického dění, kdežto mladší z jejího netušeného bohatství čerpala posilu pro své působení literární.

Jungmannova Historie literatury české.

Z účastníků Jungmannovy zamýšlené „Malé encyklopaedie věd" se jediný Ant. Marek po opětovaných povzbuzováních svého učitele

dostavil s hotovým dílem. Ze širokých nauk filosofických zatím napsal po česku Logiku čili Umnici (1820). Filosofie česká musila překonávati obtíže obzvláště veliké. Nikde nebyla mezera mezi pokrokem vědy a zanedbaností jazykovou znatelnější nežli právě ve filosofii, poněvadž ve starší době byla málo vzdělávána. Ani Marek nechtěl vytvořiti českou logiku původní. Řídil se německou knihou Kiesewettera, stoupence Kantova. Hlavní svůj úkol spisovatel spatřoval ve vytváření odborného názvosloví filosofického. Marek byl jednostrannější purista nežli Jungmann; i slova ve všech jazycích obvyklá, jako je „logika", zčešťoval. S cizími názvy psáti logiku zdálo se mu „tolik jako z Francouz nakoupiti koleček a v Čechách hodinky z nich složiti". Svého úkolu se spisovatel chápal s největší opravdovostí: studoval k tomu slovníky české, zkoumal výrazy v jiných jazycích slovanských, nejčastěji však vymýšlel terminy nové; že byly tvořeny šťastně, o tom svědčí okolnost, že se jich značná část v české řeči filosofické ujala. Po dlouhém čase, když zatím české filosofii vyrostli noví zdární pěstovatelé, Marek na snažné usilování svého mentora dovršil své zásluhy o českou filosofii Metafysikou, která vyšla spolu s přepracovanou „Logikou" s názvem Základové filosofie (1884). Byla vzdělána podle spisů německých Vil. Trautg. Kluge „System der theoretischen Philosophie" a Jos. N. Jägerových „Anfangsgründe der Metaphysik". I při metafysice zůstal Marek přísným puristou, jakkoli jej Jungmann z počínání toho zrazoval. Vynikajícím filosofem Marek nebyl; samostatněji postupoval jen v drobných myšlenkách.

Markova Logika.

Jazyková stránka těchto prací odborných stojí v popředí všech snah vědeckých; originalita české vědy, samostatné badání není ještě cílem české literatury, jak prohlašoval Jungmann a jiní pracovníci s plným povědomím. Markova česká odborná slova filosofická putovala po českých spisovatelích, o nich se v Praze radila zvláštní komise znalců, malá soukromá akademie česká, vedená Jungmannem. Ta zůstává věrným strážcem vší další rodící se české vědy. Byla náhradou za „Společnost českou", po tři desítiletí zamýšlenou, ale nikdy neuskutečněnou. Společnost měla pečovati o hmotné i intellektuální vedení české literatury. Tato svépomoc byla silným projevem odhodlaných učených vlastenců, které zklamalo nedávno zaražené „České museum vlastenecké" (1818). Nestalo se hmotnou i mravní oporou literatuře české, jak očekávali Jungmann a jeho přátelé, nýbrž střediskem vzácných sbírek přírodovědeckých, knižních, archivních i uměleckých podle plánu vedoucích činitelů mezi českou aristokracií. Výsledky českého badání tato instituce s počátku vydávala po německu.

Jazyková stránka české vědy.

Úzká učená společnost česká zarazila 1821 i svůj časopis odborný. „Veřejný spis všenaučný pro vzdělance národu českoslovanského“ byl po návrhu Jana Purkyně nazván po mythickém dárci zákonů a řádů českých Krok. Časopis pro nedostatek odběratelů vázl. Vycházel nepravidelně; za dvacet let vyšly čtyři díly. Průkopný význam časopisu spočívá v prvním dílu (do r. 1823 o čtyřech částkách). Věda v nejširším rozsahu pěstovaná jazykem českým byla programem nového časopisu: jazykozpyt, esthetika, prosodie, filosofie, historie, vědy přírodní s rozmanitými vědami praktickými, vše zde mělo dojíti svého zastoupení. Dříve za snah popularisačních o věcech učených psal, kdo vládl českým perem; právník a gramatik český, Jan Nejedlý, po česku vykládá na př. o fysice a přírodopisu. Nyní se hlásí k slovu jen odborná znalost. Jungmannovy snahy o českou vědu, zejména novotaření jazykové, se tu uplatňují plnou měrou. Hájeno i tendencí Jungmannových, zejména prosodie časoměrné. Za ni bojovaly skutkem stati odborné, ukázky básnické a kritiky. Jos. Jungmann podržel si v časopise vedení věd filologických. Své názory, nyní často polemicky přihrocené, vyslovoval nejvíce v kritikách. Bratr jeho Ant. Jungmann, lékař, hlavně porodník, pouští se tu v upřímná horování o Slovanech, píše článek „O sanskrtu“, jímž co do tendence doplňuje stať bratrovu o indické metrice, otiskuje s bratrem Libušin Soud. Kollár tu propaguje učené romantické fantasie o libozvučnosti řeči československé a o slovníku etymologickém. Více libozvučnosti a starobylosti nachází ve svém nářečí nežli v české řeči spisovné. Šafařík v článcích „Výtah z řeči při začetí čtení metrických — **e l. 1819“ a „O hexametru“ pokračuje filosofickými úvahami v boji, zahájeném „Počátky“.

Vědecký časopis „Krok“.

Hlavní práce však při tomto časopise čekala redaktora jeho, *Jana Svatopluka Presla* (1791 – 1849). Skvěle nadaný muž, po otci dosti zámožný, neúmornou pílí nabyl v oboru přírodních věd i technologie podivuhodné všestrannosti a rozhledu. Vystudovav medicinu věnoval se přírodním vědám a technologii. Působil po celý život na universitě, od r. 1816 jako assistent, po třech letech jako professor těchto oborů napřed v Olomouci, po roce (od r. 1820) v Praze, kde přednášel mineralogii a zoologii. Hlavním zájmem jeho duše od let studentských byla však botanika. Horlivost vlastenecká spojila jej s Jungmannem, jehož program české vědy pomáhal uváděti v život v oboru věd přírodních. Přinášel si k této činnosti vzácnou znalost jazykovou (vedle francouzštiny, angličtiny a vlaštiny znal všecky hlavní jazyky slovanské). Razil pak směle cestu českému názvosloví v rostlinopisu, nerostopisu, zoologii, chemii i ve vědách technických. Jungmann

Jan Svat. Presl.

mu byl spolehlivým vůdcem zejména v starším názvosloví českém. Jako Jungmann v prvních letech svého spisování vědeckého a A. Marek, vězel i Presl plně ve snahách puristických, novotařil slovně, dosti přejímal z ruštiny a polštiny, menší měrou uváděl v oběh spisovné řeči výrazné názvosloví lidové, tehdy málo prozkoumané. Tím se řeč živá a spisovná od sebe oddalovaly. Preslovo názvosloví nabylo vědecké autoritativnosti.

Presl buduje hned díla samostatněji založená. Připraviv si částečně české názvosloví botanické ve spise „Flora bohemica", po latinsku psaném společně s bratrem Karlem Bořivojem Preslem (1794—1852), lékařem a botanikem, který samostatná díla publikoval většinou po latinsku a po německu, dal se s hr. Bedř. Všemírem Berchtoldem, upřímným Čechem, do obsáhlého a nákladného díla „O přirozenosti rostlin aneb Rostlinářе". První díl, „obsahující jednání o živobytí rostlinném pro sebe i z ohledu jiných živoků podle stavu nynějšího znání", vydán r. 1820. Od r. 1821 vycházel ve změněném formátu (kvartu, tištěn latinkou) popis rostlin jakožto díl třetí zamýšleného celku (díl druhý nebyl napsán) po nestejných sešitech, napřed za pomoci Berchtoldovy, od r. 1823 do 1835 jen prací Preslovou. Presl byl účasten činně i při nádherných vyobrazeních k tomuto dílu jako dovedný kreslič. Přes to, že dílo vzrostlo na tři folianty, nebylo ukončeno. Mezery měly vyplniti pozdější obsáhlé práce Preslovy, Všeobecný rostlinopis (1846) a Počátkové rostlinosloví (1848). Na sta názvů neznámých, namnoze velmi šťastných, uvádí se „Rostlinářem" v oběh živé řeči spisovné. Ve vzletnou stručnou předmluvu spisovatel vložil své vřelé cítění slovanské.

Připraviv si v četných statích Kroku, z něhož skoro polovici redaktor vyplňoval sám, odborné názvosloví, chystal další samostatná díla. Když se k vědecké družině Jungmannově připojil praemonstrát *Vojtěch Sedláček* (1785—1836), professor v Plzni, vlastenecký odchovanec Puchmajerův, pilný veršovec příležitý a horlivý buditel českého vlastenectví v neuvědomělé Plzni, dvěma spisy, Základy měřictví čili Geometrií (1822) a Základy přírodnictví nebo Fysiky a Matematiky potažené (1825), při jejichž názvosloví užíval prací Jos. Kouble, professora v Litoměřicích, a zejména účinné pomoci Jungmannovy, Presl na jeho žádost složil jako druhou část druhého dílu „Fysiky" „Lučbu čili chemii zkusnou" (1828; druhý díl 1836). K nesnadnému českému názvosloví chemickému náš spisovatel položil pevný základ. Podobný úkol v české vědě vykonala dvě velmi závažná díla Preslova, Ssavectvo (1834) a Nerostopis čili

Mineralogie (1837). Odborně vědecké studie přírodovědecké obohatil překladem Cuvierovy „Rozpravy o převratech kůry zemní a o proměnách v živočišstvu jimi způsobených“ (1834). Presl však při svých vyšších zájmech vědeckých nezapomínal na prostší vzdělance. Učenec, syn pokročilého a podnikavého průmyslníka (výrobce špendlíků), pomýšlel zejména na to, jak by bylo lze hospodářsky povznésti a národně uvědomiti široké řady městského průmyslnictva. Z „Obšírného prostonárodního naučení o řemeslech a umělosti čili Technologie všeobecné a obzvláštní“, překladu to z německého originálu od J. M. Poppe (1836—7, tři díly), měli se seznámiti s pokroky technických vymožeností a při tom očistiti svou mluvu od cizích zkomolenin jazykových. Pro ně Presl vydával i technologický časopis.

Práce Preslova je obdivuhodná: obsáhlé folianty samostatných děl, přečetné rozpravy v časopisech, drobnější spisy poučné, neúmorná práce při „Matici České“ a pro zamýšlený slovník encyklopaedický a jiná činnost osvětová na prospěch českého národa, veliké oběti hmotné zůstaly nám jako výmluvné pomníky ideální věrnosti svému rodu a veliké myšlence. Vřelou láskou k českému jazyku dýší všecka díla Preslova, zejména jeho krásné předmluvy. Preslova činnost spisovatelská nemá té vědecké badavé originality, kterou vynikal jeho pomocník Jan Ev. Purkyně, proslulý zakladatel vědecké fysiologie, pozoruhodný básník a překladatel Schillera, divíme se však obrovské práci jeho, kterou Presl snášel světové poznatky vědecké do obsáhlých českých děl. První kroky české vědy byly jisté a majestátní.

O ideál české vědy bylo Jungmannově vědecké družině svésti urputné boje. Předmluvy k jednotlivým dílům, kritiky i rozpravy v časopisech opět a opět zdůvodňují potřebu české odborné literatury vědecké. Vojt. Sedláček vložil na př. do předmluvy ke své „Fysice“ procítěný list P. J. Šafaříka, jenž tam píše: „Jediné, co z jádra života vyňato, sahá do jádra života; i jazyka jediné toho květy jsou plodistvé a ovocenosné, jehož kořen v hlubokosti života národu jest pohřížen . . . Jediné mrtvé řeči jsou neproměnitedlné, živý živého národa jazyk tím samým živ jest, že se mění, a ti, kdož ho mezemi zvyku některého věku ohraditi chtí, tajemství života nepojali, jehož bytost je působení, úkaz, proměna.“ Když pak tyto obětavé práce byly od českých vzdělanců provázeny nepochopením — Krok měl jen asi 150 předplatitelů, knihy Sedláčkovy na 100 a p. —, J. Sv. Presl provází tuto národní netečnost dojemnými, hlubokými resignovanými slovy: „Ssavectvo“ psal prý po česku. „Za druhé jsem toho mínění,“ pokračuje v předmluvě k němu, „že každá kniha je památníkem, který bude dokazovat

Boje o českou vědu.

život národu, ač potlačený, jeho snažení chvalitebné, jeho toužení po vzdělanosti, třeba by jazyk jeho z pořádku živých byl vyloučen.“ Proti takovýmto snahám, proti tak vznešenému ideálu neodvažovali se odpůrcové vystoupiti.

V domácím prostředí propukl zatím spor ne tak o základ ideový — otázku, má-li se vytvářeti česká věda —, nýbrž o vnější roucho čes- Spor pra-
kého jazyka spisovného. Je to boj o český pravopis. Knihy nové vědy vopisný.
české kromě Sedláčkových byly tištěny novým pravopisem a zpravidla i latinkou. Oprava českého pravopisu byla otázkou čistě vědeckou, Hankovy pletichy z ní však učinily neutěšený boj zaujatých osobností.

Když se nezdařily Kopitarovy plány jednotného pravopisu slovanského, když zejména byl rázně a svorně odsouzen novotářský pravopisný pokus Hromádkových „Prvotin“, Hanka se vytasil aspoň s reformou pravopisu bratrského. Pravopis bratrský, jehož se užívalo v obnovené literatuře české, zhoršil pravopis Husův hlavně tím, že psal po *c*, *s*, *z* vždy *y*, podobně spojku *i*. Dobrovský vycházeje z analogie s jinými případy a s jinými jazyky slovanskými dokazuje, že je vědecky nesprávný. Odtud jméno pravopisu analogického. Hanka dovedl prolomiti lhostejnost původcovu k této reformě i nechut Jungmannovu k boji. Spiskem Pravopis český (1817; do roku 1849 byl vydán osmkrát) přednesl myšlenku Dobrovského jako potřebu české literatury. Kryje se auktoritou Dobrovského i Jungmannovou, získal pro reformu mladší generaci, vystoupil za ni v otevřeném boji, zejména proti hlavnímu obránci pravopisu bratrského, Jiř. Palkovičovi. Patrně žil pod suggescí mínění Kopitarova, že tvůrce jednotného pravopisu slovanského byl by nám druhým Cyrillem. Silnějšího odpůrce, Jana Nejedého, hleděl osamotniti klepařením a podezříváním a jinými nepěknými pokoutními zbraněmi. Pravopis analogický zvítězil tím, že byl vědecky správný a že se pro něj rozhodli duchové ideově silnější. Spor ukončen polemikou. Jungmann s Hankou hájili novoty spiskem O počátku a proměnách pravopisu českého (1827). Před odborným forem Jungmann vítězství dotvrdil německým spiskem Beleuchtung der Streitfrage (1829), odpovědí to na obranu bratrského pravopisu od J. Nejedlého, „Widerlegung der sogenannten analogisch-orthographischen Neuerungen in der böhmischen Sprache“ (1828). Pravopisná reforma dovršena pravopisem t. zv. skladným (*j* zavedeno za dřívější *g* a *i* za *j*) a posledním odstraněním přežilého a nepraktického archaismu: *au* a *w*, za něž psány *ou* a *v* (r. 1849). V umíněném odporu proti této poslední rozumné opravě, jíž se sbližovala řeč spisovná s mluvenou, zůstal Palacký a Tomek osamocen.

Spor pravopisný — jako spor prosodický — byly jen vnějším projevem hlubších rozporů vnitřních. Úsilí jazykové je nejsilnější pobídkou vší práce buditelské. Jungmann se svými přáteli dobře chápe, že národ český, má-li býti pokládán za rovnocenného člena jiných národů kulturních, musí svému jazyku dobýti života kulturního, veřejného i soukromého, celého. A k tomu bylo třeba i národní vědy české. Tato věda je proniknuta živly romantickými.

Dobrovský proti romantické vědě.

A proti romantickému pojímání vědy více nežli proti ideálu české vědy samé mířil odpor Dobrovského. První kroky mladé české literatury vědecké nebyly patriarchou nikterak rušeny. Dobrovský proti nim nevystupoval veřejně, není ani v jeho dopisech zřejmějšího odporu. Domnělé nepříznivé výroky o této snaze patří mezi nejisté tradice této doby. Teprve proti Jungmannově „Historii české literatury“ se ozval veřejně v Hormayerově „Jahrbücher der Literatur“ 1827, (18 n.). Tendence jeho kritiky je namířena proti romantickým výstřelkům tohoto díla. Z té příčiny bojoval proti „Libušinu Soudu“, proti romantickým slavistům polským, proti Šafaříkově „Geschichte der slavischen Sprache und Literatur“. Dobrovského kritiku lze si vysvětliti jako protest, aby jeho výtěžky vědecké, jichž Jungmann plně užil, byly svedeny proti pravdě historické, za niž neustal nikdy bojovati. Ovšem Dobrovský rozhodně potíral i Jungmannovy neústrojné novotvary jazykové; přes to však většina slov jím káraných se ujala v jazyku spisovném a přešla i do řeči živé. Dobrovský se takto na konec života vývojem idejí ocítá v boji za podobné zájmy vědecké, jimž platilo první jeho působení literární.

Co novočeské úsilí jazykové vytvořilo, to s ostatním staletým bohatým fondem jazykovým na doby budoucí hledělo spojiti hlavní dílo Jungmannovo, jeho pětidílný Slovník Česko-německý, jenž vyšel nákladem Matice České 1835—1839. Je skvělým výsledkem posavadní všestranné práce o český slovník. Veliký český slovník Jungmann prohlašoval za potřebu národní a svatou povinnost vlasteneckou. Do této práce zasvěcoval své žáky litoměřické a jiné přátele. Zkušený odborník Dobrovský byl odvážným činem mladšího pracovníka strhován k účinnější pomoci při jeho díle nežli při svém vlastním slovníku. Kde kdo je účasten: nejen učenci, ale i básníci, A. Marek, Kollár, Čelakovský a j. vracejí se časem s Parnasu českého s lexikem pod paždím, jak toto úsilí případně charakterisoval Kollár.

Jungmannův Slovník Česko-německý znamenal veliký čin nejen v práci vědecké, nýbrž i ve vývoji myšlenky národní. Shrnul v sebe vši českou literaturu tištěnou, která byla za oné doby známa, někde

excerpoval i památky rukopisné, ač jich zdaleka nevyčerpával, podával i doklady z mluvy obecné. Jungmannův slovník přináší poměrně nejvíce z dialektů slovenských, v čemž měl oporu v slovníku Palkovičově, Bernolákově, ve svých pomocnících sběratelích, zejména v Kollárovi. Zásluhou A. Marka je tu dosti dobře zastoupena mluva kraje turnovského. Jungmann při svém slovníku měl náležité zření i k historickému vývoji: u každého slova snaží se vyvinouti postup a změny významu jeho, doklady své urovnává postupem chronologickým, napřed z nejstarších památek až do doby současné. A tak v tomto monumentálním díle dostává každé slovo zároveň svou historii. Mnoho důvtipu a neobyčejný rozhled Jungmann vložil do svých etymologií při jednotlivých slovech. Dnešnímu stavu badání lexikografického vyrostlo mnoho nových pramenů, pro něž dílo Jungmannovo již nedostačuje. Jungmannův Slovník.

Národní význam slovníku Jungmannova byl již oslavován při jeho dokončení: jím bylo světu dokázáno veliké bohatství českého jazyka, z něho obohacovala se mluva spisovná. Pilné studium tohoto díla od výkonných spisovatelů mnoho z výrazů zapomenutých uvádělo zase nazpět do života. Jungmannův slovník přispívá však i myšlence slovanské. Skladatel jeho po příkladě polského lexikografa, Sam. Linde, přijímal vhodná slova, blízká českému jazyku, kde jich neměl jeho jazyk, z jiných jazyků slovanských, slova česká srovnával s jinoslovanskými a takto je osvětloval; tím udržoval u mladší generace povědomí o příbuznosti slovanské i snahu učiti se jazykům slovanským. Slovník Jugmannův zůstává stěžejním kamenem práce buditelské.[1]

---

[1] O Jungmannově úsilí o českou vědu i o práce slovnikářské podrobně psal více po stránce historické zejména V. Zelený v příslušných odstavcích o Životě J. Jungmanna. Rozbor těchto snah, zejména časopisu Kroku a Historie lit. čes. J. Vlček v Lit. čes. XIX. stol., II. d., 539 n. a Děj. čes. lit. II. d., 2. č. str. 102 n. Slovník Jungmannův srovnal s polským slovníkem S. Linde Fr. Pastrnek, Věst. ČA 1906, 201 n. — O Markových pracích filosofických J. Jakubec v uv. již rozpravě v ČČM 1890, 360 n. „Počátky novočeské literatury filosofické" pilně sleduje Dr. A. Krecar v Lit. Lis. X (1889), 49 n. Týž, Česká terminologie logická, Krok IX (1895), 286 n.

O Janu Svat. Preslovi (i Karlu Bořivojovi) Vil. Weitenweber v Živě I (1853), 22 n. Při jubileu stoletých narozenin o Preslovi psali K. Chodounský v „Živě" 1891, 318. Alex. J. Bernard v Osvětě 1891, 669 n. a Lad. Čelakovský (starší), O vědeckém významu J. Sv. Presla v Alm. ČA II (1892), 20 n. Podrobný rozbor terminologie Preslovy nám ještě chybí. O Vojt. Sedláčkovi zejména Ant. Rybička v Před. kříš., 289 n. Vědecké působení Purkyňovo v české literatuře padá do doby pozdější.

„Spor o *i* a *y*" zevrubně vypisuje Al. Lisický v ČČM 1898, 308 n.

HLAVA DEVÁTÁ.

Vrchol slovanské ideje v české literatuře. Jan Kollár. P. J. Šafařík. Jan Hollý. Obnovený dějezpyt český. Fr. Palacký.

I.

Jan Kollár.

Jeho mládí a vzdělávání ve vlasti i na universitě v Jeně. Podněty z německého pangermanismu k uvědomění všeslovanskému. Basnická erudice Kollárova. Návrat do vlasti. „Básně" z r 1821. První koncepce „Slávy Dcery" z r. 1824. Konečná úprava „Slávy Dcery". Její význam. Vydávání písní lidových: „Písně světské lidu slovenského v Uhřích", „Národnié zpievanky" Kollárovo pastýřské působení v Pešti. Sbírka kázání „Kázně". Působení publicistické. Německý spis o vzajemnosti slovanské. Učené práce Kollárovy ze slovanské archaeologie, dějin umění, filologie, mythologie. „Výklad ku Slávy Dceře". Dva cestopisy do Italie. „Sláva bohyně". „Staroitalija slavjanská".

Bezprostředně po „Počátcích českého básnictví" ohlašují se svými prvotinami poetickými vynikající talenty, které teprve přinášejí české poesii to, co mladí auktoři „Počátků" zamýšleli, ale českému národu poskytnouti nedovedli: obrození české poesie světovými živými proudy a zdravými podněty cizích literatur. Jimi oplodňují vřele cítěný myšlenkový obsah své doby a její snažení. Svým uměním básnickým, jež trvale zasahovalo tisíceré duše, začínají české poesii vynucovati platný hlas v harmonii vývoje světového. *Jan Kollár* (1793 – 1852) tento postup do světových literatur zahajuje.

Kollárovy studie.

Trudným životem a neúmornou prací se Kollár probíjel ke vzdáleným cílům. Narodil se v Mošovcích, slovenském městečku v Turčanské stolici v Uhrách, dne 29. července 1793. Otcem Matějem, prostředně zámožným rolníkem, podle potřeby i řezníkem, pravověrným evangelíkem a horlivým čtenářem nábožných knih, malý syn býval záhy veden ke zbožnému čtení. Po dobé průpravě v rodném městečku byl dán do Kremnice na školy latinské, aby si osvojil vzdělání, zejména latinský jazyk, potřebné pro rychtáře venkovského mě-

stečka, jako byl i jeho otec. Až do r. 1792 latina byla v mnohojazyčných Uhrách řečí jednací, nežli se jí stala maďarština. Proto jí byla na školách uherských věnována nemalá péče. Soukromě se Kollár v Kremnici se zálibou a úspěchem zabýval rysováním a malováním. Umíněný a tvrdý otec nechtěl přes nejlepší úspěchy synovy povoliti nezdolné touze jeho po dalším vzdělávání. Syn se proto rozešel s otcem navždy. Od šestnáctého roku svého věku musel se starati o sebe sám. Tento boj o život vryl mu leckteré rysy charakterové, světlé i stinnější. Pobyv rok jako učitelský pomocník v rodišti, za hmotného strádání a namahavého studia prošel školami, jež mu otvírala jeho vlast. Studoval v Báňské Bystřici a na Prešpurském lyceum, jehož duch a methoda vyučovací se vyspělejšímu jinochu zdály málo utěšené. Nejtíže jeho výtky zastihují Jiř. Palkoviče, který svůj úřad učitelský úplně zanedbával. Kollár se již tehdy vedl k sebevzdělávání; rád studoval vychovatelské a filanthropické spisy Basedowovy, Salzmannovy a jiných. V duchu jejich zásad vedl v Prešpurce jistý ústav pro sirotky. Ve starém sněmovním městě býval nejednou vzrušován hlučnými dozvuky válek napoleonských; poznal tam významné osobnosti politické, hluboce býval dojat při pohledu na francouzské raněné a zajatce. Více soukromým studiem nežli ze školy si Kollár r. 1815 z Prešpurka odnášel všestranné, spíše polyhistorské vědění, k němuž vždy tíhl. Doplňoval je dále za dvouletého soukromého učitelování v Báňské Bystřici. Dostal tam několik plodných podnětů od horlivého Slovana a pilného překladatele řeckých i slovanských básní, Samuele Rožnaye. Bohužel vliv jeho na mladého ducha nemohl býti pro předčasnou smrt Rožnayovu dovršen. Za vedení Rožnayova se Kollár pouštěl do českých překladů školských básniček i Glatzova spisku náboženského „Andachtsbüchlein für gebildete Familien“. Z těchto pokusů nikterak nemluví duch filosofů Spinozy, Voltairea, Montesquieua, Rousseaua a jiných, které Kollár prý v Bystřici čítal.

Nedlouhý pobyt na universitě v Jeně (od podzima 1817 do jara 1819) pro Kollára znamenal úplné obrození. Z bohatých zdrojů, jež tu vnímavý student přijímal, napájel se jeho duch nejen vědomostmi, po nichž prahl, při nich se probudila i jeho tvůrčí síla, v nich tkví nejsilněji všecka jeho činnost spisovatelská. Zajímavě vylíčil básník později jenské prostředí za svých studií universitních i dřívější období svého života v *Pamětech*, jisté goethovské autobiografii. Splácí tu vděčně všecky podněty a obohacení svého ducha. Pobyt v Jeně.

Sotva se Kollár poohlédl v lomozném, sebevědomém a nestřídmém životě studentském, 18. října 1817 účastní se s upřímným zájmem,

hlavně náboženským, rušného a významného třistaletého jubilea reformace německé a spojené s ním oslavy vítězství lipského. Jena byla
J. Kollár v Jeně. střediskem této slavnosti. V zástupu asi 500 studentů i universitních professorů táhl na památný hrad Wartburg, poslouchal tam nadšené a smělé řeči o svobodě, o sjednocení všech Němců. Místní časopisy, redigované oblíbenými professory, tlumočily v rozmanitých variacích myšlenky básníka a publicisty E. Mor. Arndta a „Turnvatera" Lud. Jahna, hlasatele germánské samobytnosti a nenávistníka všeho francouzského. Akademici, opojení nedávnou slávou studentských úspěchů na bojištích francouzsko-německých, pronášejí za hřmotných obřadností smělé, vyzývavé řeči proti tyranům, pálí spisy reakcionářů, zejména pruských vládních hodnostářů, důrazně žádají, aby se sebe každý student svlékl egoistický provincialismus a všichni kmenové němečtí aby se cítili jednotným národem německým. Pruské i rakouské vládě zdála se od té chvíle Jena „hnízdem povstání"; studentům uherským pak hrozilo nebezpečí, že budou odtud odvoláni. Z těchto projevů, dříve netušených, Kollárův cit vlastenecký, nyní v cizině mnohem živější a sesilovaný zejména přítelem Janem Blahoslavem — Šafaříka Kollár v Jeně již nezastihl —, čerpá nejeden podnět pro české snahy buditelské. Myšlenku pangermánskou si analogicky přenáší na domácí ideu všeslovanskou. Do nesmělých tužeb a snah českého probuzení vnáší z příkladu německého více ohně a odhodlanosti, pevné vědomí o svatých právech národa.

Za těchto popudů si Kollár uvědomuje pohnutou tragiku, která se odehrávala pro slovanské kmeny právě v těchto krajích. Jena a celé její široké okolí na něho „učinila nový, nikdy před tím necítěný dojem". „Hluboce v útrobách mých počaly se neznámé před tím city a netušené bolesti, jakové nás na hřbitově pojímají, jen že ve mnohem vznešenější velikánské postavě. Byli to citové nad smrtí slavjanského zde národu, nad hroby drahých předků a kmenův, nad potlačenými a zničenými zde Srby. Každé město, každá vesnice, řeka, hora zdála se mi býti hrobem anebo pomníkem na tomto velikém hřbitově." V těchto citech má vznik ono archaeologické slovanství, právě Kollárem tak elegicky a charakteristicky vytvořené, živá láska k slovanskému starověku. Usilovné studium starých kronik o těchto kmenech slovanských byl pak nutný důsledek pro mladého Slováka. Zajímavo, že si Šafařík v témž prostředí jenském před rokem sbíral pilně materiál k slavistice, zejména k dějinám literatur slovanských.

Vědecký fond si Kollár v Jeně osvojoval podobný jako Šafařík. Nejvlivněji jej zasahoval svými zevšeobecňujícími idealistickými abstrakcemi

historickými, výmluvným horováním pro svobodu a právo i německou národnost prof. dějepisu, Heinr. Luden. Od něho Kollár přejal náklonnost k filosofii dějin. Luden nejraději mluvil i psal o šerém dávnověku německém, nejoblíbenější to době i v Kollárových studiích slavistických. Z podrobnějších studií vlastních se náš student přesvědčil sám, že se tento historik, zbožňovaný studentstvem jenským, do hlubších důkladnějších badání nepouští; Kollár jednou mu osobně vytýkal, že ve svých přednáškách slovanské kmeny vykládá za německé, že prý plete mythologii germánskou se slovanskou. Ale to mu jeho auktoritou neotřáslo. V oboru svého povolání životního, v theologii, Kollár v Jeně poznal u professora J. F. Gablera, u superintendenta J. G. Marezolla, svého protektora, i v studiu soukromém theologický racionalismus, učil se u nich náboženské snášelivosti, podléhal lessingovskému a herderovskému pojímání náboženství, podle něhož náboženství připadal úkol, aby člověčenstvo mravně i osvětově povznášelo a zušlechťovalo. V tomto hlubokém pojímání utvrzovala ho i filosofie esthetického racionalisty, J. Fr. Friese, který se pokusil sloučiti filosofii Kantovu a Jacobiho a podle Kollára „dovedl náboženství, mravnost a krásoumu jednou ideou spojiti, totiž ideou krásy duše". Slovenského protestanta Fries k sobě připoutal i osobně, když s ním sdělil, že svůj původ odvozuje od Českých Bratří. Proto asi měl značný vliv i na Šafaříka. V duchu přírodní filosofie na našeho básníka působil hluboký přírodozpytec, professor Lorenz Oken, u něhož jej uchvacovala obzvláště snaha, jevy všech říší přírodních se značnou fantasií a poesií, jež se na něm Kollárovi líbily, proniknouti jednotící universálností vědeckou. Z přírodních věd speciálních Kollára od mládí již zajímal nejvíce rostlinopis; v Jeně prý „se tato náklonnost a láska proměnila takměř na květošálenství". Jiné obory, které studoval, zejména klassická filologie a státní vědy, Kollárovi nedovedly otevříti nové obzory.

Studie v Jeně.

V Jeně Kollár zažil i silné dojmy osobní. Jeho nitro vzplanulo trvalým citem milostným k Friederice, dceři pastora Jiř. Friedricha Schmidta v nedaleké osadě Lobedě. Na faře lobedské Kollár, tehdy pětadvacetiletý muž pěkného, slovansky širokého, oduševnělého obličeje a hlubokého snivého pohledu, meškal častěji jako zástupce nemocného a záhy i zesnulého pastora Schmidta. Svou milenku „Mínu" a šťastnou idyllu lobedskou pěvec zobrazil ve svých básních. Vřelá láska stupňuje a zvroucňuje v probouzejícím se básníkovi cit přírodní, jemuž Kollár ve svém vývoji duševním přikládal veliký význam. Sblížila jej více i s poesií. Nyní horlivě čítal světové básníky, vedle starých klassiků Petrarku, Ossiana, Rousseaua, Chateaubrianda, novější literaturu

Podněty k básnění.

německou, klassiky její, romantiky, pěvce za svobodu i starší básníky. Porozuměl velikým duchům, jejichž tradice se k Jeně a k nejbližšímu Weimaru tak mocně poutala: žila tu upomínka na Wielanda, Herdera, Schillera. S přítelelem Benediktim vážívali čtyřhodinnou cestu do Weimaru, kdykoli se tam dával nějaký klassický kus. S Goethem se poznal osobně; pro něho měl překládati písně slovenské, jež Goethe chtěl uváděti ve verše. Kollár studoval pilně i současnou poesii českou. Čtení básníků doplňoval theoretickým studiem poetiky a esthetiky podle Jeana Paula, Fr. Bouterweka, Schlegla, V. Humboldta, Chateaubrianda, paní ze Staëlu a jiných. V Jeně Kollár začal své boly i slasti milostné i hluboké dojmy přírodní uváděti ve verše.

V první veliké kollisi životní již mladý básník své ideji národnostní dovedl obětovati své osobní štěstí. Osadníci lobedští, jejichž důvěru si Kollár za několikaměsíčního působení kazatelského úplně získal, nabídli mu místo duchovního správce ve své osadě. Ale Kollár koncem března 1819 s těžkým srdcem opouštěl místa, která jej držela „zlatými pouty poesie a dějin“, a vracel se do vlasti, kde prý zanedbaný a utiskovaný lid slovenský potřeboval jeho sil. Pohřbíval tím i naději, že by se kdy mohl spojiti se svou Mínou; milenka jeho nemohla se odhodlati, aby se odstěhovala do Uher. Na plán Kollárův, že při návratu po příkladě Dobrovského procestuje země slovanské, pro nedostatek peněz nedošlo. Prošel jen středním Německem, jež se mu zdálo hrobem kmenů slovanských. Asi na čtyři neděle se zastavil v Praze, kde poznal Dobrovského, častěji se stýkal s Jungmannem, Hankou a Preslem. Utvrdil se tu v citu vlasteneckém. Odtud namířil do Prešpurka, kde teprve pocítil oddané přátelství k Palackému i Šafaříkovi. Několik měsíců, strávených u bratrance, učitele Jana Kollára ve Slovenském Pravně, bylo věnováno přípravě k úřadu kněžskému; volné chvíle zasvěcovány Musám. V říjnu 1819 byv vysvěcen na kněžství, odebral se za pomocníka (vikáře) k nemocnému kazateli Janu Molnarovi do Pešti. V témž postavení zůstal i u nástupce Molnarova.

Návrat do vlasti.

R. 1821 v nejjednodušší úpravě vyšla péčí Jungmannovou neobsažná sbírka prvotin Kollárových s názvem Básně. Milostnému životu Kollárovu byly v nich věnovány dva oddíly: 86 znělek a 6 elegií. V znělkách, formě u romantiků německých tak oblíbené a tehdy v českém básnictví dosti nezvyklé, Kollár šel nejen formálně, nýbrž i celým středověkým pojetím lásky, rázem i náladou erotickou věrně za svým vzorem Petrarkou. Milenku, povznesenou na bytost nadpozemskou, zbožňuje nejen básník, nýbrž i příroda, andělé v nebi. Kollár ji oslavuje velikými obrazy a přirovnáními básnickými, její

Básně z r. 1821.

přízní je právě tak bezměrně šťasten jako nevyléčitelně žalostní, slzy prolévá a zoufá po svém rozchodu s milenkou. Básník své city a dispositi duševní přizpůsobil svému vzoru. V Elegiích, skládaných časoměrným distichem, je Kollár zase blízký svým vzorům klassickým. Do „Elegií“ také vložil více skutečného života erotického.

Charakterističtější mezi prvotinami Kollárovými jsou ty básně, které jsou prodchnuty ideami a smýšlením ovzduší jenského. Kollár tyto myšlenky, z nichž vedle dějinného názoru Herderova, vedle praktické filosofie Friesovy, vedle Goethových a Schillerových myšlenek o umění mluví nejvíce abstraktní politický a sociální liberalismus universit německých, vkládal hlavně do svých hlubokých, výrazných Nápisů (epigramů). Radikalismus bouřného hnutí studentského v Jeně proniká z nejobsáhlejší a nejsmělejší básně Kollárovy, psané distichem časoměrným, Vlastenec. Jako němečtí pěvci za svobodu, zejména Arndt, dovedli německé studentstvo získati pro myšlenku, že jen ocelí a bojovnou odvahou a smrtí, ne pouhým slovem mohou se vymaniti z nedůstojné poroby francouzské, tytéž ideje Kollár nyní štěpuje na české snahy buditelské, zejména vlastenectví slovanské. Slovanská mládež, místo aby prolévala krev na cizinských bojištích za cizí zájmy, nechť své bojovné síly spojí k tomu, aby dobyla starobylého posvátného sídla slovanských knížat, Vyšehradu, zase Slovanstvu. Rozumí se, že tato a některé jiné básně Kollárovy tehdy nebyly tištěny. Za to tím bedlivěji si je opisovaly důvěrné kroužky vlastenecké. Kollár si rázem dobyl prvního místa mezi tehdejšími básníky českými. Vedle uchvacujících myšlenek k tomu přispívala i nezvykle vzletná mluva básnická, šťastná, mírná tvořivost jazyková, jaká slušela přívrženci Jungmannovu. K němu se hlásil některými pokusy časoměrnými v díle „Všelico“. Slávu básnickou si však Kollár utvrdil sbírkou novou.

Jest to proslulá Slávy Dcera z roku 1824. Básník do ní pojal všecky znělky z „Básní“, rozmnožil počet jejich na 151 a předeslal jim v elegických časoměrných distichách krásný „Předzpěv“. Co do rozsahu má i „Slávy Dcera“ převážně erotický ráz; básník erotiku starší obohatil několika znělkami, básněmi životnějšími, v nichž umírněný jeho cit v lásce našel očištění a povznesení. Milenka básníkova, Mína, je i zde stálým předmětem myšlení a cítění básníkova, ale dostává jiný úkol: Kollár povznesl ji jaksi na ochranného genia Slovanstva. Ideály žen, hlavně Petrarkova Laura a Danteho Beatrice, vedly přirozeně k této koncepci. Již v „Básních“ pěvec povznesl svou milenku do říše nadpozemské. Odtud název sbírky; „Slávy Dcera“

Slávy Dcera z r. 1824.

značí totiž imaginovanou dceru Slávy, idealisovaného pojmu Slovanstva, jeho genia, jejž později Kollár přetvořil na staroslovanskou bohyni.

Kollár vytvořil v české literatuře nový typ: básně eroticko-vlastenecké, které později bývaly tolik napodobovány. Vyjádřil to allegoricky již 1821 rozpůlením svého srdce vlasti a Míně. V další činnosti básníkově půle srdce věnovaná vlasti víc a více roste. Převahu lásky vlastenecké znáti v „Slávy Dceři“ ne sice počtem básní, ale duchem a výrazem. Ducha slovanského ohlašuje výmluvně Předzpěv k „Slávy Dceři“, největší básnický výtvor Kollárův, velebná ouvertura k celému dílu básníkovu. Později dokomponovával vlastní obsah „Slávy Dcery“. Veliké básnické sny Rousseauovy o neporušeném šťastném stavu prvotního přírodního života lidstva, Herderova applikace tohoto evangelia přírodního na starověké Slovanstvo, Herderovo humanitní usilování daly básníkovi podnět k jeho hluboce procítěné elegii nad hrobem Slovanstva v Německu i nad troskami minulé slávy. V Byronově „Childe Haroldovi“ našel pro ně vzor silného, výrazného projevu. U Byrona vycítil hlavně charakteristický kontrast mezi slavnou vznešenou minulostí a mezi tupou, chabou přítomností; jeho rhetorské protesty proti barbarskému nakládání se starořeckou i starořímskou kulturou Kollár přenáší na podobné řádění křesťanského středověku proti jeho minulým bratrům slovanským. Od Byrona převzal konečně i vnější rámec pro svou skladbu. Jako Byron s bolem a hlubokým pochopením putuje po památných místech vyhaslé slávy a zářné kultury ve Španělích, v Řecku a Italii, tak i Kollár kráčí po zříceninách minulého Slovanstva i po vlastech slovanskými kmeny ještě zalidněných. Takto básník světové nejmodernější směry básnické zavádí na domácí půdu a prohlubuje jimi české snahy svých předchůdců. Celou sbírku pak rozdělil na tři oddíly, jež označil názvy řek toho území, kde básník prožil nejkrásnější a nejbolestnější chvíle života: I. *Sála*, na níž leží Jena a Lobeda; II. *Labe*; III. *Dunaj*.

Slávy Dcera z r. 1832.

Druhé vydání Slávy Dcery z r. 1832 je vlastně zcela nové zpracování celého díla. Básník nejen rozhojnil objem dosavadní skladby ze 151 znělky na 388, nýbrž i přinesl do něho novou základní koncepci v přidaných dvou zpěvech o 227 znělkách. Toto dílo básnické je zatíženo odbornou slovanskou archaeologií, historií, mythologií i filologií, jež básník od doby jenské pilně studoval. V prvním vydání Slávy Dcery motivy historické vyzněly ještě v básnicky úchvatném dojmu; asi tři veliké mluvící příklady podaly výrazné rysy jak ke slávě, tak k útiskům zaniklých Slovanů. Nyní však básník, zaujatý plně historií, mythologií a filologií slovanskou, do Slávy Dcery

vtěsnal únavný počet dokladů — často malicherných a nevýrazných — o bezprávích páchaných na kmenech slovanských od jejich odpůrců. Skladba nemá jednotné veliké konstrukce dějové, nýbrž nejširší rozsah dějin slovanských rozdroben tu na drobné episody. Pro ty Slávy Dceru nazval básní „lyricko-epickou".

Básník promítá národnostní, osvícenské a humanitní ideje své doby do šeré dávnověkosti a jimi odměřuje události historické i charaktery národů. Přidaný nevkusný motiv kompoziční básnické dílo Kollárovo ještě více zallegorisoval: básníka provádí Milek, zeslovanštělý to Amor, bůžek divotvůrce polopohanský, polokřesťanský, učený archaeolog, bytost slovansky humanitně cítící.

Historie slovanská převažuje také v přidaných dvou nových zpěvech k „Slávy Dceři", ve IV., nazvaném Lethe, a v V., Acheronu. Je to slovanské nebe a peklo. Obojí ve svém zřízení je bližší pohanským představám antickým nežli středověkým křesťanským. Kollár se odvážil zasednouti k soudu nad nejvýznačnějšími činiteli historie slovanské i věku současného. Ztrácí i zde pravou perspektivu: k zjevům opravdu velikým přiměšují se mu osoby i události nevýznamné; spravedlivý soud nejednou zastíněn předpojetím. Viděti hned, odkud Kollár, jemuž nebyl dán dar veliké originální koncepce básnické, čerpal k své myšlence podnět: přejal ji z Danteovy „Božské Komedie". Za Danteovu středověkou ideu náboženskou a politickou nastupuje idea doby básníkovy, idea národnostní a humanitní.

Vlastní životní obsah básnického díla Kollárova nejzřejměji vystupuje v jeho pojímání ideje slovanské. Kollár tuto myšlenku u nás dovršuje, básnickou vřelostí citovou oživuje a prohlubuje obzorem po ideovém světě jiných národů. Tak dobývá jí vedení v tehdejším myšlenkovém i citovém životě českém. Slované jeví se mu i zde jako celek. Tuto myšlenku vyslovil allegoricky: z jednotlivých kmenů slovanských chtěl by ulíti sochu; každý z nich by v duchu své historie i svých vlastností zastupoval některou část těla (znělka III, 7). Básník se zálibou tone příliš ve hmotné představě Slovanstva, velikém počtu i rozsahu Slovanstva (II, 138, 139), jak mu vytkl Ad. Mickiewicz. Než tato představa hmotná není u něho jednostranná; překlenuje ji duhou vyššího pojetí filosofického. Básníkovi Slované minulí i přítomní jsou ideálem národa v duchu Rousseauově a Herderově: jsou nadáni nejkrásnějšími náklonnostmi a vlastnostmi, mírumilovností, tichým zbožným životem kulturním a zejména lidskostí. Oni jdou pomalu k svému cíli jako povlovný potok lučinami, jiným přinášejíce jen požehnání; jiní národové, jdoucí rychle ku předu jako prudké

Pojetí ideje slovanské.

řeky, naproti tomu po sobě zůstavují často spousty (znělka III, 5), Proto Slovaně jako haluz na stromu lidstva nejčerstvější a nejmohutnější přejmou úkol od vysílených, schnoucích větví ostatních, aby obrodili a povznesli nahnilou kulturu. Nyní jim k tomu schází ještě jen svornost a osvěta (II, 141, 142). Osvětu básník obzvláště v životě národa cení vysoko: národ, který člověčenstvo nepoponese ku předu, podle Kollára je stižen „všeho světa zlořečenstvím" (III, 61). Idea humanitní nyní u Kollára zatlačila nadobro radikalismus násilného činu, v nějž věřil v mladších letech. Místo činů válečných horuje pro usilovnou práci kulturní. Lidskost jest národu ochranou před znásilněním: ona káže každému národu ponechati jeho individualitu, zejména jeho jazyk, jeho mravy a práva i jeho svobodu. Humanitní ideou Kollár chce povznésti nejen Slovany, nýbrž všecko lidstvo bez rozdílu. Na těch předpokladech pak básník kreslí budoucí slavný a šťastný život Slovanstva: řeč jejich se bude ozývati v palácích a v ústech samých soků; velicí národové budou přejímati jejich vymoženosti kulturní. Kollárova pevná víra v životní sílu Slovanstva i v jeho budoucnost mocně podněcovala snahy obrozenské a šla k srdci národa.

Význam Slávy Dcery.

„Slávy Dcera" podávala pro celý život jednotlivcův i celého národa přikázání mravní a lidská za přehojných vztahů životních: v strasti a slasti milostné, v lásce k jazyku a národu a v zápase za jeho existenci, ve vzpomínkách na slavnou minulost svého národa i v hněvu proti utiskovatelům jeho, v buzení vědomí slovanského, v luzných snech o veliké jeho budoucnosti, v životní filosofii, v mravních zásadách: vždy jim některá znělka „Slávy Dcery" promluvila z duše a unášela je k výšinám ideálu a nadšení. Podléhali její buditelské i mravní síle básníci, umělci i všecko české vzdělanstvo.

Čtenáře tehdejší neunavovala jednotvárnost formy, jako čtenáře dnešního, jim vadilo při ní jen umělé roucho: vyumělkované názory o libozvučnosti a hudebnosti řeči, jež Kollár přejal nejvíce od Klopstocka, Jeana Paula a jiných esthetiků romantických, zavedly našeho básníka, že chtěl z české řeči spisovné odstraňovati domnělé zlozvuky (*l*, *r* slabikotvorné, skupiny souhlásek, *i*, *e* jako domnělé hlásky nelibozvučné a j.), jak je vytýkali rádi jeho odpůrcové. Kollár vnesl svůj fantastický jazyk do svého „oupelného vydání" Slávy Dcery. Stěží dal se později pohnouti, aby tuto neorganickou přítěž odstranil ze svého díla. A podobně jazykotvorná síla jeho později zabíhala v zámezí.

Kollár svou poesií, kterou se přiblížil úrovni poesie světové, svými ideami zasahuje mladší básníky české po několik desítiletí: pod dojmem jeho idejí, jeho nazírání, jeho cítění a představování zaha-

jují obyčejně svou činnost básnickou. Z něho vycházejí i ti, kteří dospívají ke směrům docela jiným, jako Čelakovský i Mácha, Štúrova škola na Slovensku. Kollár zasáhl i české básníky posud žijící. Kollárova poesie po prvé ze skromných českých luhů poetických proniká do širšího světa. Vliv jeho zasáhl i jiné Slovany, přirozeně mocněji slabší větve slovanské, Srbocharváty, Slovince, kteří všichni toužili po silnější opoře ve společném vědomí slovanském. I Poláci přeložili si záhy jeho Slávy Dceru do svého jazyka. Vnikla i k Rusům. Angličany s některými znělkami seznámil přítel Čechů, John Bowring; do němčiny překládal je Josef Wenzig, původem Němec, který psal i po česku. Kollár své dílo básnické vydal znovu r. 1845; přichystal i vydání z r. 1852. Slávy Dcera má v této poslední úpravě 645 znělek.

Poesie Kollárova zůstala až na malé výjimky vlivem písně lidové nedotčena. Než náš básník patřil nejen k prvním nadšeným horovatelům pro lidové plody slovesné, nýbrž i k prvním českým vydavatelům písní prostonárodních. S plným herderovským povědoměním na Slovensku začali zaznamenávati písně přátelé Kollárovi, Jan Benedikti čili Blahoslav a Šafařík. Kollár jejich a své sbírky měl odevzdati veřejnosti Podle současného nazírání na píseň lidovou pořídil přísně esthetický výbor, který vydal v malé knížce s názvem Písně světské lidu slovenského v Uhřích (I. svazek 1823, II. 1827). Vydavatel první svazek doprovodil výstižnou předmluvou, která v duchu Herderově vysoce cení tyto plody ducha lidového, slovanským písním dává přednost před lidovými písněmi jiných národů a tím chce zároveň odzbrojovati předsudky učeného světa k nadaným původcům jejich národům slovanským. Rozhodně odmítá pokusy o samostatnou spisovnou řeč slovenskou. Připravuje III. díl „Písní světských“, Kollár upouštěl víc a více od stanoviska přísně esthetického při výběru a přikláněl se podobně jako v básnění svém hlavně k písním historickým a domnělým mythologickým. Z nich pak se snaží zosnovati náboženské názory starých pohanských Slovanů a objevuje u nich shodu s mythologií indickou. Ke dvěma obsáhlým dílům písní národních, vydaným r. 1834 a 1835 s názvem „Národnié zpievanky čili písně světské Slováků v Uhrách jak pospolitého lidu, tak i vyšších stavů“ vydavatel užil též starších i novějších sbírek cizích, písní vybraných ze starších památek, z nichž přejal hojné skladby nelidové, zejména rektorů. V obsáhlých oddílech „Vysvětlenia“ (při prvním díle) a „Poznamenania a pojednania“ (při II. díle) Kollár vykládá zejména o poměru písní slovenských k moravským, českým, rusínským. Dává na jevo vzácné pochopení pro jiné plody lidové jako pověsti, přísloví, hry, obyčeje.

Vydávání slovenských písní.

Tato tradiční literatura zdá se mu nejjistějším základem pro universální vzdělanost národní.

Kollárovo pastýřské působení v Pešti.

Kollár jako duch setrvačný a důsledný po celý život pracoval o téže myšlence národně slovanské, pojaté v duchu humanitním. Jí sloužil jako básník, filosof i učenec. Jí však klestil dráhu i ve svém povolání. Jako evangelický duchovní chtěl býti skutečným ideálním pastýřem svého lidu. Evangelická obec pešťská spojovala s počátku všecky národnosti, Němce, Maďary i Slováky. Kollár těžce nesl, že jeho rodáci, lid utiskovaný, chudý, zůstávají kulturně i národnostně zanedbáni. Chtěl je z tohoto ponižujícího stavu vymaniti zejména vzděláváním v mateřském jazyce. Staral se proto o jejich školství, dozíral pilně na vyučování školské, složil pro školu i Čítanku (1825) a Slabikář (1826). Přes chatrné zdraví (stonal nebezpečně hlavně r. 1823 a 1825 dlouhým chrlením krve) energicky postoupil i těžký boj o to, aby pro Slováky v Pešti založil samostatnou evangelickou obec. Po dvanáctiletém boji, za stálého rozčilování slovenští evangelíci dosáhli svého cíle a ustanovili si Kollára svým kazatelem. Po celou dobu svého působení v Pešti (až do r. 1849) Kollár zakoušel občasných násilností od poštvaného maďarského lidu, zejména za revoluce maďarské.

Obraz své činnosti kazatelské a duchovní Kollár nám zůstavil v četných svých kázáních, z nichž významnější vycházela tiskem. Posléze shrnul je v obsáhlejší celky a vydal s názvem Neděln í, svátečn í i příležitostné kázně a řeči (dva objemné svazky, 1831 a 1844). Auktor náboženství pojímá jako sestru národnosti; obě se mají doplňovati a vésti k osvětovému zušlechťování a mravnímu zdokonalování člověka. Kněz má býti duší své národnosti, oporou její a národní literatury. Pro svůj lid má žíti, jej vzdělávati a vychovávati národně. Náboženství, jež nepodporuje tyto nejvzácnější statky lidstva, jež nehledí pravdy duše, je mu pokryteckým pobožnůstkářstvím. Spisovatel si váží reformace, že uvedla jazyky národní v bohoslužbu. Jako v „Slávy Dceři“ i v kázáních Kollár hlásal myšlenku slovanskou, zabíhal rád v starověk slovanský, těšil posluchače velikostí kmene slovanského, dobrými vlastnostmi jeho, ukazoval na krásu jazyka jejich. Tyto myšlenky šířil neohroženě v nepřátelském mu prostředí, které proto proti němu pozdvihovalo bouře odporu. Jako v básních i v kázáních požadoval, aby myšlenka národnostní byla proniknuta ideou humanity. Humanita pak vede nejen k toleranci náboženské, než i národnostní. Tím Kollár liší se valně od messianismu polského i ruských slavjanofilů, kteří brali za základ pro celý svět jedni katolicismus polský, druzí ruskou orthodoxii. Naopak Kollár v různověrství Slovanů

vidí výhodu; aspoň neupadají v jednostrannost. Proto ve svých kázáních nevěnuje pozornosti dogmatické stránce; vycházívá v nich z bible, jež mu bývá v kázáních jediným základem. I zde mu byl vzorem hlavně Herder. „Kázně“ byly přeloženy do jazyků slovanských, srbštiny, polštiny, ruštiny, některé i do němčiny a maďarštiny.

Významu „Slávy Dcery“ blíží se Kollárova rozprava o vzájemnosti slovanské; byla uveřejněna napřed česky v „Hronce“ r. 1836, pak vyšla rozhojněná a prohloubenější v samostatném spise Über die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation (1837). Kollár vydal tuto rozpravu po německu, aby byla zároveň obranou proti cizím útokům na domnělý politický panslavismus. Tyto útoky zavdaly příčinu k tomu, že Kollár svou myšlenku slovanskou až příliš úzkostlivě obmezuje na pole výhradně literární a kulturní. Kollár již dříve vystupoval proti útokům na snahy slovanské, zejména proti maďarskému násilnictví na Slovanech, publicisticky. Spis o vzájemnosti slovanské.

Jeho spis o vzájemnosti slovanské měl podati filosofické pojetí slovanské ideje, zároveň jakousi filosofii dějin slovanských v duchu Herderově. Býval-li Kollár ve směrech básnických, v theologii a ve filosofických soustavách často eklektikem, v otázce slovanské zachovává pevné stanovisko od počátku své činnosti spisovatelské. Proti Jungmannovu nejasnému slavismu, který toužil po splynutí Slovanstva v řeči spisovné a v literaturách, Kollár hájil vždy kmenové individuality. Žádá jí jménem humanity; jeť prý nejvyšším zájmem lidstva, aby každému národu byly ponechány netknuté jeho znaky lidství, totiž jeho národnost, jeho řeč, jeho mravy a práva. Aby však zabránil dalšímu drobení kmenů slovanských, Kollár stanoví čtyři řeči slovanské jako spisovné: ruskou, polskou, českoslovanskou, srbocharvátskou. Ostatní „dialekty“ mohou existovati jen jako nářečí pouze mluvená, ne jazyky spisovné. Jednotlivé slovanské řeči spisovné mají se omlazovati výrazy, čerpanými z jiných dialektů slovanských. Každý vzdělaný Slovan měl by za povinnost znáti ony čtyři hlavní spisovné jazyky slovanské; učenější Slované měli by si osvojiti i jednotlivé dialekty v těchto hlavních řečech. Kollár, sám prakticky nedokonale znalý jiných jazyků slovanských, tone úplně v představách svých nezkušených předchůdců, kteří odchylky jazykové mezi jednotlivými řečmi slovanskými stlačovali na pouhé rozdíly dialektické. Vzájemnost slovanská má se osvědčovati tím, že by všichni činitelé ve Slovanstvu směřovali ke svorné osvětové práci. Co jeden kmen vykonal, mají si osvojiti všecky ostatní. Slované prý by si takto založili jednotnou literaturu, jakou měli Řekové, i když

u nich žily dialekty dosti odchylné. Tím by se kulturní úsilí všech Slovanů sjednotilo a byl by tak vybudován „literární svobodný stát“ slovanský. Po podobném spojení kulturním pro všecky světové literatury toužili Herder, Goethe a němečtí romantikové.

U Kollára nacházíme Fichteovo romanticky filosofické pojetí o vůdčím kulturním úkolu národa německého přizpůsobeno ideji slovanské. Spojením kulturním vyplní prý Slované poslání, uložené jim od Prozřetelnosti v zájmu všeho lidstva. Slované jsou k tomu předurčeni, ježto u nich rozum a cit vládnou stejnoměrně. Slovanstvu jest určeno založiti novou osvětu, kterou prý spojí starý svět s novým. Bude to kultura v duchu humanity. Takto se úsilí nacionální posvěcuje zájmy všelidskými: národ a řeč jsou jen formy, v nichž se udržuje lidství. Kollár se v duchu osvícenství a romantiky vyhýbá otázkám politickým ještě v době silného probouzejícího se smyslu politického. Jen tak můžeme pochopiti, že vykládá politickou roztříštěnost Slovanů, když žijí pod rozličnými vládami, i pod cizími, vlastně za štěstí pro jejich kulturní vývoj. Tento nedostatek politického smyslu způsobil, že se bývalý politický radikál, skladatel „Vlastence“ i politických epigramů, ocítá ve službách násilné reakce rakouské Bacha, Lva Thuna a jiných, s nimiž býval v blízkém styku, a domýšlí se, že tím svým snahám nejlépe prospěje. Ale právě politicky přinesla později vzájemnost Kollárova v t. zv. austroslavismu největší zisk. Nové směry náš básník-filosof, svými archaistickými studiemi i v nepřátelském mu prostředí pešťském se víc a více osamocující, začínal nechápati. Proto se obracel nyní i proti svému významnému podněcovateli, Byronovi, proti největším básníkům slovanským, Mickiewiczovi a Puškinovi.

Některé myšlenky praktického rázu většinou vycházely již ze současného úsilí; tak na př. návrh, aby byly zakládány stolice slavistiky na universitách slovanských i cizích, aby se zřizovaly bibliotheky slovanské, aby spisovatelé a učenci slovanští cestovali po zemích slovanských a poznávali tak skutečný jejich život, docházely u Slovanů dosti všeobecně sluchu. Těšil se Kollárův spis u všech národů slovanských veliké pozornosti. Byl přeložen do ruštiny (dvakrát), do srbštiny i do češtiny (od J. Sl. Tomíčka).

Se svého stanoviska slovanského Kollár ovšem nemohl, nežli odsuzovati pokus svých krajanů o odtržení od společné řeči československé. V „Hlasech o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky“ (1846), snesených od nejvážnějších spisovatelů, vyplnil svým varovným důtklivým hlasem celou třetinu spisu. Jeho vývody zaujímají tu místo nejpřednější.

Všecky učené práce Kollárovy ukazují stejné vlastnosti jeho ducha: neúmornou píli, se kterou snáší nejrozmanitější materiál, neschopnost tento veliký materiál nejen kriticky proniknouti, než i odděliti věci významné od nedůležitých; náklonnost k filologickým spekulacím a abstrakcím, určitou tendenci, které si přinášel již k svému dílu literárnímu hotové a kterým přizpůsoboval snesený materiál. Jeho skrovná fantasie v básnické tvořivosti přímo hýří v jeho pracích učených, zejména v jazykozpytné etymologii. Ke své skladbě básnické z r. 1832 připojil objemnou knihu, obsahující Výklad čili přímětky a vysvětlivky ku Slávy Dceře (1832). Jí vynikl teprve učený základ „Slávy Dcery". Je to pouhý materiál obsahu literárního, historického, archaeologického, mythologického, ethnografického, filologického, zeměpisného, ale jaká pieta ku předmětu, jaká síla ideového nadšení, jaká touha po pravdě! Vše, co napsal v „Slávy Dceři", každý rys povahy, každá vlastnost, které přisoudil starým Slovanům nebo jejich nepřátelům, každý údaj, měly býti „Výkladem" dokázány jako ryzí pravda, ne nějaký básnický výmysl. Úsilí slovansko-vlastenecké proniká i v tomto spise. Učené spisy Kollárovy.

S nezvykle velikou prací a pílí Kollár podnikal i své studijní cesty. R. 1843 vydal Cestopis, obsahující cestu do horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko se zvláštním ohledem na slavjanské živly r. 1841 konanou. Slovanské cítění a myšlení neopouštělo ho ani na této cestě; všude hromadil si materiál, který se týkal Slovanů starých i současných v Italii. Za této cesty proniká mu jasněji a jasněji myšlenka, že původní obyvatelé Italie — jakož i Tyrol, části Švýcar a Bavor — byli Slované. Později této myšlence věnoval nejobsáhlejší své dílo vědecké „Staroitaliji slavjanskou". Ale kromě této fikce cestopis Kollárův podává mnoho pěkných myšlenek o umění, jež měl v Italii příležitost tak bohatě pozorovati, produševnělá líčení přírodní, prohloubený filosofický názor o světě, o náboženství, vřelý cit národní i mravní a mnoho případných pozorování drobných. Roku 1844 cestoval Kollár do Švýcar a do Italie, aby své domněnky podepřel vědecky. Z toho vznikl jako doplněk k prvnímu cestopisu Cestopis (druhý), jenž byl vydán tiskem až po smrti auktorově.

Ohromná práce Kollárova, kterou vynakládal na své fantasie filologické, bájeslovné a archaeologické, přišla nazmar; přinesla více škody nežli užitku, protože Kollárova doba rodila stejně naladěné učence, kteří se příkladem Kollárovým snadno dávali sváděti na scestí. Kollár psal jazykozpytná díla o řečech slovanských, a neznal historického vývoje jejich, ba neměl ani hlubší znalosti živých jazyků slovanských.

Neznal method jazykozpytu srovnávacího. Největší moderní duchové na Kollárovu činnost vědeckou zůstali bez vlivu. Vědecké exaktnosti postrádá Kollárův první filologický spis, Jmenoslov čili slovník osobných jmen (1828), učená Rozprava o jmenách, počátkách i starožitnostech národa slavského a jeho kmenů (1830), neodůvodněnou fantasií zůstal spis Sláva bohyně a původní jméno Slávů čili Slavjanů (1839), v němž přidal k hojným výkladům jména Slovan nový, nejfantastičtější, že prý je odvozeno od slovanské bohyně Slávy. Její původ hledal v Indii. Analogicky filologie německá jméno Teutsch odvozovala od boha Teuto. Své fikci učenecké, předpokladu, že Italie horní i střední byla obydlena kmeny slovanskými, Kollár věnoval svůj spis nejobšírnější, nejmozolnější, ale i stejně vratkého základu, Staroitalija slavjanská; vyšel po smrti auktorově (1853). Podle Kollára prý byla latina jedním ze staroslovanských nářečí, pokaženým vlivy řečtiny. Jeho etymologické fantasii nebylo nesnadno vysvětliti umbrijské nápisy, iguvinské tabulky za staroslovanské.

Tyto omyly vědecké nepřipadají vesměs na vrub Kollárův. Patřily celé době jeho. Etymologie a mythologie, v nichž převládá spekulace, čili jak byla eufemisticky nazývána „vyšší filosofická etymologie“, která se vyvyšovala nad etymologii „gramatickou“, byla tehdy běžná zejména u Němců. Němečtí romantičtí mythologové, jako Creutzer, Görres, Kanne a j., snažili se dokazovati příbuzenství všech národů indoevropských na základě mythologie, byli náchylni všechny projevy kultury odvozovati z Indie a utápěli se zejména ve výkladech mythologie přírodní symbolikou. Kollár podobné fantasie převáděl do slovanštiny. Moderní doba tato namáhavá díla Kollárova uvádí jen s bolestným pocitem, že bylo mnoho práce a důvtipu vynaloženo od vynikajícího ducha nadarmo.

Od roku 1849 sestárlý Kollár, stižený těžkým neduhem očním, působil jako professor slovanské archaeologie na universitě vídeňské. Na konec svého života podnikl r. 1850 vědeckou cestu do Meklenburska, aby tam prozkoumal pověstné modly slovanských pohanů. V široce založeném spise „Die Götter Rethras“ jal se obhajovati těchto novověkých podvrhů. Svého díla, jež se začalo již tisknouti, Kollár neukončil. Zastihla jej předčasně smrt ve Vídni 24. ledna 1852.

Vydání spisů a listů Kollárových.

„Spisy Jana Kollára“ byly vydány o čtyřech svazcích r. 1862 a 1863 od I. B. Kobra: v I. svazku „Slávy Dcera a básně smíšené“; v II. Výklad ke Slávy Dceře; v III. a IV. Cestopisy a Paměti. O sobě vydávány častěji básně Kollárovy. Uvádím vydání Fr. Bačkovského ve „Sbírce nejdůležitějších českých plodů básnických“ č. 1. a 2. (Slávy Dcera, r. 1885) a v č. 5. (Sebrané drobné básně, 1887). Od J. Jakubce v Ottově Světové knihovně č. 307—314 s „Výkladem“ ve výtahu, 1903. Ve

„Svět. knih." č. 570—579 vydán J. Jakubcem „Cestopis obsahující cestu do Horní Italie", 1907. Sebrané spisy i dopisy Kollárovy zůstávají z předních nesplněných úkolů české literatury. „Paměti" začal Kollár psáti r. 1835 (list Hankovi z 9. dubna 1835; ČČM 1897, 237). Korrespondence Kollárova souborně posud nebyla vydána. Jednotlivě byla uveřejňována v časopisech a při korrespondenci jiné. V ČČM jsou otištěny: r. 1861 „Listy Jana Kollára do Lužic"; 1893 „Některé listy z korrespondence Jana Kollára v letech 1816—1851"; r. 1897 „Vzájemné dopisy V. Hanky a Jana Kollára. „Jednotlivé dopisy Kollárovy nebo menší skupiny jejich bývaly uveřejňovány v jiných časopisech; na př. v Květech IV (1869), č. 1, 2, 9; ve Slovan. Sborníku II (1883), IV, V; v Listech Fil. 1904, 247 n.; v Kollárově Sborníku z r. 1893, níže uvedeném; v sebrané korrespondenci jiných buditelů (na př. Palackého, Čelakovského) a jiných publikacích. Několik zajímavých dopisů, osvětlujících poměr Kollárův k Míně, uveřejnil Fr. Pastrnek ve Věst. ČA XIII (1904). Více bylo uveřejněno dopisů Kollárovi psaných v ČČM a sice Šafaříkem (1873—5), Palackým (1879), Jungmannem (1880) a j. Kollárovo Dobrozdání (hlavně o školství) a nástin životopisný z roku 1849 vydal Dr. Jos. Karásek ve Sbír. pram. ČA 1903.

Drobnější biografie Kollárovy byly napsány jako nekrology v tehdejších časopisech i později; na př. V. Zelený v „Máji" 1862, L. Čech v „Koledě" 1877 a j. U příležitosti stoletých narozenin celkové biografie: J. Jakubec, O životě a působení Jana Kollára„ 1893 (od téhož auktora též stať „Kollár básník a buditel" v Lit. čes. XIX. stol., II, 136 n., kde podrobnější literatura), F. Menčíka v Mat. Lidu 1893, Milosl. Bohutienského, Životopis J. Kollára (v Rožumberku 1893). Stati v časopisech. Hojně cenných příspěvků obsahuje almanah „Jan Kollár 1793—1893. Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce Slávy Dcery", redakcí Fr. Pastrnka ve Vídni 1893. (Vytýkám zvláště: Pav. Križko, Jána Kollára detinsky vek a školárenie v Mošovcách i Kremnici; Pav. Blaho, Jan Kollár v Pešti; Fr. Bílý, Jak Slávy Dcera rostla; Leander Čech, Význam Kollárovy „Slávy Dcery" v naší básnické literatuře české; Jan Voborník, O postavení Jana Kollára v literatuře české [týž auktor psal ve Světozoru 1893, č. 37 „Kollárova idea a romantismus"); Jar. Vrchlický, Sonet Kollárův po jeho stránce formální; Vrchlického přednáška „Jan Kollár" v Nových studiích a podobiznách II, 7 n.] J. Polívka, Kollár sběratel a vydavatel písní lidových; Alex. Kočubinskij, Romantická myšlenka a skutečnost; Fr. Pastrnek, O starožitnických spisech Kollárových; V. Vondrák, Die Götter Rhetras). Z jiných statí: Em. Kovář, Podoby některé básní Kollárových s Petrarkou, LF 1884; Dantovu Božskou komedii se Slávy Dcerou srovnávali Fr. Ryba v Rozhl. Liter. I. a Jan Blokša, Vlast IX. Lev Šolc, O Kollárově „Slávy Dceři", Hlídka Lit. 1889, 323 n. a týž, Klopstockovské vlivy u Kollára, Naše Doba V, 615 n. Jar. Vlček, V sedmdesátou pamět Kollárovy „Slávy Dcery", Čas 1893, 602 n. (též Děj. čes. lit. II, 2 č., 59 n., 123 n. (společné působení se Šafaříkem). Kollárovy zásady paedagogické přirovnával k zásadám Komenského Jos. Šmaha v „Paedag. Rozhledech", v „Komenském" a „Poslu z Budče" r. 1893. Důkladněji probral „Kollárovy paedagogické názory a návrhy" Ot. Kádner v Paedag. Rozhledech XX a XXI. Filosofické názory Kollárovy rozebral s hlediska filosofie světové T. G. Masaryk, Jana Kollára slovanská vzájemnost, Naše Doba I (1893), 481 n. Několik odborných prací napsal J. Jakubec; na př. Jan Kollár v Jeně, Osvěta 1893, O Kollárově erudici básnické, ČČM 1895, Politické a sociální názory v Kollárově poesii, Rozhledy III (1894), Byron a Kollár, Naše Doba IV (1897), 413, Původní podoba Kollárových „Básní" z r. 1821, Obzor lit. a uměl. III (1901); rozbor epigramů Kollárových v rozpravě „Tři čeští epigrammatikové", Obz. lit. a uměl.

Literatura o Kollárovi.

II (1900), 156 n. „O vlivu slovenského dialektu na spisovný jazyk v Kollárových básních" ve sborníku „Od Šumavy k Tatrám" od K. Salvy a K. Kálala 1898, 261 n. Kollárova činnost lexikografická, Rozpr. filol. věnované J. Gebauerovi 1898, 78 n.

Mezi slovanskými literárními historiky obíral se podrobněji Kollárem zejména M. Murko (ve sbor. „Jan Kollár" o „Kollárově vzájemnosti slovanské", v uvedeném již spise „Deutsche Einflüsse" odstavec „Jan Kollár, der Dichter und philosophischer Begründer des liter. Panslavismus", 216 n.) Vydal o sobě podrobnější biografii Kollárovu a rozbor jeho činnosti v „Letopise Matice slovinské", 1894 a 1897. O vlivu Kollárově na literatury slovanské v uv. sborníku Kollárově: Jar. Vlček na slovenskou, 133 n., Mich. Hórnik na lužicko-srbskou, 249 n., Milivoj Šrepel na chorvatskou, 252 n. Stanoje Stanojević a D. S. Đorđević na srbskou, 82 n. a 265 n., Ivan Franko na rusínskou, 268 n.

Následníci Kollárovi v jazykových názorech.

Theoreticky Kollár odůvodnil své fantastické názory o dokonalé řeči spisovné v rozpravě „Myšlenky o libozvučnosti řeči vůbec, obzvláště československé" v „Kroku" I, 3 (1822), str. 32—47. Tohoto výkladu neodsuzoval ani Šafařík, jenž v listech Kollárovi horuje po tom, aby do spisovné řeči české byly přijaty libozvučnější živly z nářečí slovenských a sám jich užívá částečně ve svých listech (od r. 1825). Později od nich upustil. Za to se našli horliví reformátoři spisovného jazyka českého ve *Frant. Trnkovi* (1798—1837), úředníku universitní knihovny v Brně. On českou mluvu spisovnou strojil podle nářečí moravských. Své myšlenky vyslovil ve „Sbírce českých dobro- a vlastnomluvů" (1830), „Knize cvičné jazyka slovanského (1830) a v předmluvě k „Pořekadlům Slovákov" (1831) a v samostatném spisku „O českém jazyce spisovném" (1831). Proti jeho nebezpečné snaze vystoupil energicky na obranu posavadního jazyka spisovného Fr. Palacký v ČČM hlavně r. 1832, 352 n., jakož i Jos. Jungmann, „O různění českého písemního jazyka" (ČČM 1832, 165 n.). Tím byl podivínský pokus Trnkův zaražen přes to, že se našli jiní hlasatelé jeho, hlavně katolický kněz *Vincenc Žák* (1797—1867), jenž své opravy šířil ústně; písemně až roku 1842 v „Böhmische Sprachlehre für Deutsche" a ještě v překladě „Osvoboděného Jerusalema" Torquata Tassa (1853). Lékař *Cyrill Kampelík* (1805—1872), ctitel Kollárův, při podobných pokusech, kterými chtěl sblížiti spisovnou češtinu se slovenštinou, setrvával, když už byly na Moravě zažehnány. Zajímavo, že všichni tři uvedení reformátoři byli původem Čechové. Srov. o nich K. Šmídek, Literární ruch na Moravě v ČMM II (1870), 1 n. a Jan Kabelík v Lit. čes. XIX. stol. III, 1 č., 164 n.

Ký div, že za těchto nepevných názorův o jazyce spisovném z přátelského kroužku Kollárova v Pešti vychází dobrodružný pokus o všeslovanskou řeč, jakési slovanské esperanto. Slovák *Jan Herkel*, advokát v Pešti, napsal spis „Elementa universalis linguae slavicae e vivis dialectis eruta et sonis logicae principiis suffulta" (Budín 1826). Kollárovi zdálo se, že „takováto podnikání ještě přivčasná, ale že aspoň cíl a úmysel chvalitebný." Šafařík dal sice Kollárovi za pravdu, ale spis odsoudil, že z „takovýchto hypermetafysických motlanin užitek nižádný, ale škoda". (List Šafaříkův Kollárovi z 1. března 1826; ČČM 1874, str. 64.)

Před Kollárem fantastickou ideu poslovanšťující pojal Moravan *Řehoř Dankovský* (1784—1857), klassický filolog, znatel jazyků, auktor několika užitečných praktických učebnic. Již ve spisech „Die Griechen als Stamm- und Sprachverwandte der Slaven" (1828), „Homerus slavicis dialectis cognata lingua scripsit" (ve Vídni 1829) snažil se z podobného vnějšího znění a významu slov řeckých a slovanských ukazovati příbuznost obou jazyků. Jeho pokus přivlastniti Homéra Slovanům odsoudil i Kollár (Slávy Dcera IV, 70). Vědecky chtěl svou bizarní myšlenku odůvodniti ve spise latin-

ském „Matris slavicae filia erudita vulgo lingua graeca" (v Prešpurce 1836—7). Ne příznivým soudem povolaných mužů Dankovský nedal se odvrátiti od svého počínání. Slovanům přisvojil bohy řecké (Die Götter Griechenlands, 1841), přivlastnil Anakreonta (ve spise „Anakreon, der fröhliche Dichter, sang vor 2370 Jahren griechisch-slavisch" (v Prešpurce 1847). K. Vinařický podobnou filologickou methodou jako Dankovský a Kollár vykládal (zejména v dopisech) keltštinu za jazyk slovanský. K podobným fantastickým etymologiím jevil náklonnost *Fran. Šír* (1796—1867), professor v Jičíně, velmi plodný mělký veršovec a překladatel. Ani za naší doby nevymizela dobrodružná etymologie kollárovská; zaspala několik století vědeckého vývoje.

II.

Jan Hollý.

Hollý přívržencem bernolákovské spisovné slovenštiny i básnického směru klassicistického. Překlady z klassiků antických. Selanky, ódy, žalozpěvy. Pojímání dávnověku slovenského. Eposy „Svatopluk", „Cyrillo-Methodiada" a „Sláv".

Jako poesie Kollárova jest i básnické dílo životní krajana jeho, *Jana Hollého* (1785—1849), synthesí básnictví antického a novověké romantiky. V katolickém semináři bohosloveckém Hollý přilnul k Bernolákově ideji samostatné spisovné slovenštiny, jejímž se stal jediným významným zástupcem. Podléhaje vlivu současné literatury české, starších směrů německé literatury a zejména zálibě současných uherských škol Hollý utkvěl se zvláštní zálibou na básnících klassických. Současně s Hollým klassické vlivy v sobě prožívá a do svých básní je přelívá srbský básník, Lukijan Mušicki, u Maďarů arcibiskup Jan Lad. Pyrker, po německu básnící, u nás mladý Palacký a Šafařík, později zejména K. Vinařický. Po léta Hollý překládal do bernolákovské slovenštiny zdařile i procítěně plody antických básníků. Skrovné ukázky z nich uveřejňoval v časopisech. Posléze vydal o sobě v Trnavě 1824 sbírku, Rozličné básně hrdinské, elegiacké a lyrické z Virgilia, Theokrita, Homéra, Ovidia, Tyrtaea a Horáce. Z Vergilia převedl dovedně i Aeneidu (1828). Do své vlastní poesie Hollý převzal z těchto vzorů náklonnost k antickým formám, zejména k ódám a elegiím. Duchu i technice vzorů antických blíží se i jeho selanky — napsal jich přes dvacet. Se současnou českou idyllou geßnerovskou má společný pouze individuálnější cit přírodní. Vřelou náklonností k přírodě si náš básník oslazoval svůj jednotvárný život, jejž trávil jako farář hlavně v Medunicích v Nitransku. Na konec jej slepota připravila i o tento intimnější požitek.

Než ideově je Hollý synem své doby. Zejména čerpal své nadšení slovanské z Kollárovy Slávy Dcery i z jeho spisů učených. Avšak u Hollého se Kollárův panslavismus zúžuje na úzkou vlast jeho kmene

podtatranského. Hollého láska k vlastnímu rodu slovenskému a glorifikace jeho blíží se messianismu polskému. Ale od něho se liší archaisujícím pojetím. O své vlasti, Slovensku, si Hollý vybájil domnění, že ona byla středem vzdělaného vyvinutého pravěku slovanského. K tomuto názoru dávali se sváděti již někteří starší učení předchůdcové Hollého názvem „Slovák" (latinsky Slavus, Sclavenus). O starobylosti slovenské řeči, kterou pokládá za původní společný jazyk všech Slovanů, náš básník je pevně přesvědčen a nadšen tou představou. Namlouvá si, že slovenština zněla neobmezeně nejen na dvorech velikých, silných knížat Rostislava, Svatopluka, jejichž říše měla středisko na půdě uhersko-slovenské, nýbrž že zněla i z úst Cyrillových a Methodějových. Odtud pak lze si vysvětliti upřímnou oddanost Hollého ideji Bernolákově. Je to jakási básnická obměna Kopitarova učeného pannonismu, mínění, že původní řečí církevně slovanskou byla slovinština.

Tomuto pravěku staroslovansko-slovenskému Hollý pěl své obsáhlé eposy herojské. Na vzorech antických tyto básně tkvěly celým apparátem a technikou, scénami a episodami, celým výrazem uměleckým i mozolnými časoměrnými hexametry. Takto Hollý opěvuje v eposu Svatopluk (skládaném 1827—1830, vydaném v Trnavě 1833) v dvanácti zpěvích stejnojmenného mocného knížete Velkomoravské říše co vítěze nad Karlomanem, co zakladatele říše Slovákův. Národnostně uvědomělým smýšlením a katolicko-křesťanským stanoviskem básník zbarvuje starou vybájenou historii slovanskou. Dalším herojským eposem o šesti zpěvích, Cyrillo-Methodiadou (v Budíně 1836), Hollý chtěl dovršiti politicko-národní obraz básnický doby Svatoplukovy obrazem z dějin náboženských: básník líčí obrácení svých pohanských praotců apoštoly slovanskými, Cyrillem a Methodějem, na víru křesťanskou. „Cyrillo-Methodiada" postrádá hlubší koncepce, silného individuálního pojetí. Slovansko-slovenské tendence Hollého dovršuje epos Slav o šesti zpěvích (1839). Pro látku pěvec zabloudil v mythický archaeologický svět své doby. Jeho krajané a zejména Kollár vykládali si v duchu romantické vědy německé, která ráda zabíhala ke starým Indům jako praotcům všech Indoevropanů a původcům jejich kultury, v tom smyslu, že také Slované vyšli z Indie a zaujali svá sídla pod Tatrami v Uhrách. Hollý tento sen osvětlil svou obrazností a vylíčil vítězné boje mírumilovných, práci a humanitě nakloněných, ale statečných Slovanů s výbojnými, divokými Čudy. Hollý i v „pesních" čili ódách, jako je „Pohled na Slovákov", „Na slovenský národ", ve svých žalozpevech, formálně napodobených podle Ovidia, setrvává většinou při svých vroucně procítěných bás-

nických představách slovanských. Kollár hlásí se v těchto básních z celého pojímání, z vřelosti citové, z kreseb, obratů, jmen věrněji nežli v Hollého skladbách epických.

Básnické skladby Jana Hollého nezasáhly nijak ve vývoj české literatury; co vytrysklo z idejí doby, pověděl před ním Kollár mohutněji, vřeleji, básničtěji a moderněji. Ztrnulé formy klassicistické a zejména jazyk bernolákovský, kterým se prohřešovaly proti ideálu jazykové jednoty slovanské, nezískal jim ani u nejbližších krajanův Hollého více nežli chladný obdiv. U Čechů básně Hollého nezdomácněly ani, když je neúnavný obdivovatel jeho poesie, Karel Vinařický, uvedl do spisovného jazyka českého.[1]

III.

Vědecké působeni P. J. Šafařika na prospěch ideje slovanské.

Šafařík na gymnasium v Novém Sadě. Společné plány s Kollárem na povznesení lidu slovenského. „Geschichte der slavischen Sprache und Literatur": „Serbische Lesekörner". „Geschichte der südslavischen Literatur". Šafaříkův odchod do Prahy. „Slovanské Starožitnosti". „Slovanský Národopis". Šafaříkovy poměry životní v Praze. Obrana fals literárních, „Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache". Práce o staročeské řeči a literatuře. „Počátkové staročeské mluvnice". Rozpravy ze srovnávacího jazykozpytu. Vydávání památek staroslovanských, cyrillských i hlaholských. Rozprava „Über den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus". Poslední léta života Šafaříkova.

Romantické slovanské poesii Kollárově vším právem bývá po bok stavěno romantické dílo Šafaříkovo vědecké. Obojí směřovalo k stejnému cíli: povznésti národy slovanské na stejnou úroveň vzdělanosti a zároveň na stejný stupeň úcty, jaké se těšili jiní národové kulturní. Oba přátelé této ideji slovanské sloužili neúmorně v prostředí cizím.

Šafařík v Novém Sadě.

Ovšem Šafařík své působení mezi pravoslavnými Srby v Novém Sadě (1819—1833) nepokládal za služby, prokazované národu cizímu, nýbrž za kulturní apoštolování mezi svými bratry. Ale několik duchů, bližších Šafaříkovi intelligencí i vyššími snahami, zanikalo proti masse

[1] Pozdější práce Hollého vycházely v almanahu „Zora" (1835 – 1840, čtyři ročníky), orgánu to pozdních zámožných Bernolákovců, seskupených ve „Spolek milovníkov řeči a literaturi slovenskej" v Budíně. Tento „Spolek" vydal sebrané „Básně Jana Hollého" v Budíně 1841—2. Třetí vydání, „Jana Hollého Spisy básnické", vytištěno od Jos. Viktorina (s životopisem i bibliografií), v Budíně 1836. Nejobšírnější bibliografii Hollého napsal po rusku Slovák Alex. Opfermann, „Jan Golyj, poet Slovakov i jego literaturnaja dejatelnost" v „Univ. izvěst." v Kijevě 1886. Podrobnější literatura uvedena v rozboru Jar. Vlčka v „Několika kapitolkách z dějin naší poesie", v Praze 1898, 30 n. a v Lit. čes. XIX. stol., II, 262 n. (pozn.).

nevzdělaných mnichů, popů „mrakotorodců“, jak je nazývá Šafařík — a kupců. Oni rozhodovali o směrech a vzdělávání na gymnasiu, jehož byl Šafařík ředitelem. Stavěli se proti záměrům Šafaříkovým (zamítli mu na př. plán, aby se učilo na ústavě řeči a literatuře srbské i církevní slovanštině). Záhy mu bylo trpěti i pro náboženské přesvědčení — na rozkaz vlády všichni protestanté na pravoslavných gymnasiích měli býti zbaveni úřadů; Šafaříkovi odňata správa ústavu a ponecháno mu jen místo professorské s menším platem. Jeho rodinné štěstí (byl ženat od polovice r. 1822) se mu zakalovalo nemocmi jeho i rodiny, ba i úmrtími dítek; nepřivykliť nezdravému klimatu jihozápadních Uher.

Za tohoto skoro patnáctiletého „vyhnanství ducha“ se Šafařík utěšoval svými pracemi literárními, vznešenými ideami a plány, jež s vnitřním utěšením rozvíjel v listech nejmilejším přátelům, Palackému, Kollárovi, Jungmannovi, a záhy i slavistům ruským a polským. Oni se mu za nedostatečného knihkupectví srbského starali o potřebnou literaturu. Nejblíže byli si nejen místně, než i myšlenkově s Kollárem. Spolu pracovali o záměrech, kterak osvětově povznésti žalostný zakrnělý duševní život svých krajanů podtatranských. Pro jejich obrození chtěli pěstovati ušlechtilou populární literaturu vzdělávací, chtěli zaraziti spolek na vydávání knih, jako byla Matice Srbská, vydávati časopis. Na české řeči spisovné, jíž ve shodě s Kollárem Šafařík vytýkal nelibozvučnost a jiné nedostatky, měly býti vynuceny jisté ústupky na prospěch dialektů slovenských (i po stránce hláskoslovné), ač jinak chtěli míti zachovánu plnou jednotu kulturní, literární i jazykovou celého kmene československého. Umělecké poklady lidu slovenského — jeho písně — byly sbírány od obou přátel i Benediktiho. Kollár z nich vybral a vydal neobjemnou sbírku, známé nám již „Písně světské lidu slovenského v Uhřích“. Než pro vzdálenost Šafaříkovu a pro nepříznivé okolnosti života Kollárova v Pešti krásné záměry obou přátel většinou utonuly pouze v jejich listech. Stejně zůstávala vroucí touha Šafaříkova, dostati se nazpět do domoviny, nesplněna.

Plány na povznesení Slováků.

V Šafaříkových dopisech ke Kollárovi stopujeme také zámysly a práce, podnikané na prospěch ideje slovanské, která zůstala přes trpké zkušenosti ve skutečném životě nejhlubším zájmem jeho duše. V plánech „všeslovanské gramatiky“ a historie slovanských literatur vracel se k nevyplněným tužbám prvních slavistů; poznal je z Dobrovského. Druhý z těchto záměrů, k němuž sbíral pilně materiál hlavně za studií v Jeně, uskutečnil v díle Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten (v Budíně 1826). Napsal je po německu, že to byl jazyk všem národům

Dějiny slovanské řeči a literatury.

slovanským nejpřístupnější; kromě toho bylo dílo určeno širšímu vzdělanstvu evropskému, u něhož mělo rozptylovati předsudky proti národům slovanským.

Šafaříkovy „Dějiny slovanské řeči a literatury“ nejsou dílo originální ani pojetím úkolu literárně historického a methodou, většinou ne ani látkou. Za této doby literární historie začíná v duchu romantického nazírání zjevy literární vyvozovati z celkového života kulturního a z povahy národní, hledá podporu u věd jiných. Za hlavní vzor si Šafařík obral všestranného německého literárního historika, J. Fried. Lud. Wachlera. V methodě šel — jako současně s ním Jungmann — za příkladem ruského literárního historika, Mik. Greče: vlastním datům literárně historickým, skoro napořád rázu biografického a bibliografického, předsílá vždy úvod historicko-filosofický. Materiál převzal, jak nemohlo býti jinak, od starších pracovníků o jednotlivých literaturách slovanských, k literární historii české na př. od Dobrovského, slovenské od Tablice a z jiných pramenů, ruské od Greče, polské od Bentkowského. Jejich výtěžky vědecké zpracovával jednotně k svému účelu. Vlastní badání pramenné v Šafaříkových „Dějinách“ přináší oddíl o literatuře srbské. Její bohaté prameny Šafařík sám prozkoumával v klášteřích; moderní obrodné snahy literatury srbské sledoval v nejbližší blízkosti s vřelým účastenstvím i kritikou. Literatury slovanské v Šafaříkově spise jsou líčeny jako souhrn jednotlivých národů a přiřazovány prostě vedle sebe, celkem podle rozdělení Dobrovského, ne jako celek kausálně spojený. Tento postup odpovídal nejen Šafaříkovu názoru o vzájemnosti slovanské, shodnému s Kollárovým, nýbrž i vlastnímu vývoji jednotlivých literatur slovanských, na něž vliv cizích literatur býval zpravidla silnější nežli vliv některé literatury slovanské; mezi nimi jest málo ideového spojení.

Dějiny slovanské řeči a literatury.

Slovanstvo jako jednotný národ jest v Šafaříkových „Dějinách“ vylíčeno v úvodě, v němž se spisovatel dotýká původu Slovanů, pravěkého bytu, národní vrozené povahy a mravů, starobylé osvěty, náboženství, jazyka — všeho, co se před ním pokoušel vylíčiti v duchu skoro romantickém Durych, co rozváděli v době současné Poláci Ign. Rakowiecki, Vavř. Surowiecki, Jan Potocki a j. Z Kollára Šafařík přejal jedno kázání o dobrých vlastnostech Slovanů docela věrně. Humanitní herderovské pojetí slovanských dějin vyniká i z plamenné Šafaříkovy obrany národů slovanských proti utrháním cizích spisovatelů a z chvály jazyka jejich. I tu splývá úplně s Kollárem. K jeho „Slávy Dceři“ se Šafaříkovy „Dějiny“ řadí vřelým výrazem a účinným celkovým dojmem. „Slávy Dceři“ podobají se i tím, že v nich jako v zárodku

naznačeny otázky a náměty, které spisovatel později provedl samostatně v zájmu ideje slovanské. Studium slavistiky z této knihy dostalo mohutné podněty; došlo také u jiných národů slovanských příznivého přijetí a silného vlivu.

Práce o řečech a literaturách jihoslovanských.

Literatury a řeči jihoslovanské získaly z novosadského pobytu Šafaříkova nejvíce. Neúnavný Slovák uveřejňoval články o starších památkách literatury jihoslovanské ve „Wiener Jahrbücher der Literatur“ (1829, 1831) i v Musejníku 1833 („Přehled nejnovější literatury illyrských Slovanů“). Zvláště krásný výtěžek slovanskému jazykozpytu přinesl spis „Serbische Lesekörner oder Historisch-kritische Beleuchtung der Serbischen Mundart“ (1833). V něm auktor bystrým rozborem starých památek srbských dokázal, že již aspoň od IX. století žije samostatně vytvořená mluva srbská, souhlasící s nynějším nářečím živým. Nepřímo tu Šafařík obraňuje novosrbského jazyka spisovného, založeného na živé řeči lidové, o nějž Vuk Štefanović Karadžić vedl se svými přívrženci usilovný boj proti starší církevně slovansko-srbské řeči spisovné. Karadžićových prací se Šafařík dovolává. Spisovatel promluvil i na prospěch illyrismu; řeči, mluvené v Srbsku, Bosně a Hercegovině, Černé Hoře a Slavonii, pokládá za jazykové odchylky (Varietäten) jednoho nářečí; vyjadřuje se o nich tedy týmž způsobem, jako Dobrovský o poměru nářečí slovenských k české řeči spisovné. Dobrovského se Šafařík proti pannonismu Kopitarovu drží i v tom, když církevní slovanštinu přiřazuje k ruské skupině východní. Připojené ukázky ze starých památek Šafaříkův rozbor měly dosvědčiti.

Před odjezdem z Nového Sadu Šafařík sepsal po německu ještě obsáhlou „Illyrische Literaturgeschichte“. Když byla vydána zetěm jeho, Jos. Jirečkem, ještě po třiceti letech s názvem Geschichte der südslavischen Literatur (v Praze 1864—5, 3 svazky), překvapovala bohatstvím snesené látky biografické a bibliografické, namnoze neznámé, zejména při literatuře srbské. V Novém Sadě Šafařík vydal spis, charakteristický pro soudobé názory, ale vědecky málo významný, Über die Abkunft der Slaven nach Lorenz Surowiecki (1828); stejnojmenný spis polský Surowieckého Šafaříkem rozšířen na rozsah skoro dvojnásobný.

Zatím se Šafařík z dusivých, ubíjejících poměrů novosadských, které byly výsměchem jeho ideálům o slovanské vzájemnosti a o slovanském úsilí kulturním, všemožně snažil vyprostiti. Několikráte zakmitla se mu naděje na vysvobození. Z rozličných nabídek nabývalo zejména povolání do Ruska reálnější podoby. Zároveň s Hankou a Čelakovským byl ruskou vládou volán, aby v Petrohradě zřídili slo-

vanskou bibliotheku a připravovali veliký slovanský slovník; ale Hankou byl tento záměr r. 1832 zmařen. Posléze odhodlal odebrati se do Prahy, v níž život se mu za krátkého pobytu při návratu z Jeny jevil pramálo vábivým. Od května 1833 žil pak Šafařík až do konce svého života v Praze trvale. Pro počátek se mu prostřednictvím Palackého a Jungmannovým skládalo několik obětavých spisovatelů a vlastenců, jemu neznámých, na nejnutnější roční důchod (480 zl.). Oddané přátelství několika předních spisovatelů mu pobyt v Čechách zpříjemňovalo. Přesto, že Šafařík v novém bydlišti mnoho času ubíjel korrekturami (pomáhal Jungmannovi při Slovníku, Palackému při Musejníku), redigováním výdělečného illustrovaného časopisu „Světozor“ (1834—5), jehož text většinou převáděn z němčiny, i censurou, přesto, že byl i zde stíhán častými nemocmi on i jeho rodina, pracoval tu usilovně o svém největším díle, Slovanských Starožitnostech. Jejich tisk byl dokončen hlavně finanční pomocí oddaného přítele Šafaříkova a učence ruského, Mich. Pogodina, r. 1837. Ukázky ze své práce před tím uveřejňoval v několika článcích v Musejníku (1833—5).

Odchod do Prahy.

Při novém zpracování „Dějin“, jež zamýšlel psáti po česku, Šafařík jal se rozšiřovati a prohlubovati první díl jejich, úvodní obraz o pravěku slovanském a o starých Slovanech. Za práce však tento oddíl vzrůstal v samostatné obsáhlé dílo, které mu zjednalo jméno světové. Jím se odchyluje posavadní jemný esthet, literární historik a bystrý filolog na pole poněkud mu vzdálenější, ale jeho všestranné vzdělání a rozhled, pružný a důvtipný duch předstihl daleko všecky své předchůdce mezi buditeli, kteří ostatně kromě Dobrovského byli v oboru starožitností slovanských více méně dilettanty. K tomuto oboru pudila náklonnost romantické doby, spletité problémy a otázky, příkrý rozpor mezi nepříznivým pojímáním Slovanů od učenců cizích, hlavně německých a mezi optimistickými názory mladších romantických slavistů, nejvíce polských. Jak to vše nemělo vábiti silného sebevědomého ducha, jakým byl Šafařík!

Slovanské Starožitnosti.

Šafaříkovy „Starožitnosti Slovanské“, pojaté velikou koncepcí základní, odpovídají — zpravidla určitě a jistě — k nejdůležitějším otázkám, které k sobě vábily již starší učence. Auktor jejich klade původní veliké bydliště národů slovanských na území mezi řekou Vislou, Karpaty a Donem a zároveň v Podunají. Slované osadili prý tato sídla za pradávných dob a současně s ostatními historickými národy, kteří zaujali jiné země evropské. Luští pak původní jméno Slovanů — Srbové — a jeho pozdější změny — Vindové-Venetové u Němců —, jméno „Slované“ patřilo původně asi jen části kmene srbského. Vy-

kládá o tom, kterak národové slovanští byli v těchto sídlech prostupováni a zatlačováni s nich (zejména s Podunají a s Balkánského poloostrova). Ze Zakarpatí se Slované šířili nejen na sever a východ, nýbrž i od II. století po Kr. rozcházeli se k západu a k jihu, až na Labe a k Sále, na Moravu, do Čech, do části Bavor, jiní do východních alpských zemí, zaujímajíce místa za stěhování národů od kmenů německých opouštěná. Postup jejich se z Velikého Chorvatska dokonává kolem r. 500 na Balkán, jehož severní část v pozdější době osazují. Badatel vypisuje i další dějiny Slovanstva až do jeho pokřestění asi do konce X. století.

Slovanské Starožitnosti.

K řešení těchto otázek Šafařík užívá všech vymožeností, jež podávala věda současná. Jeho dílo ukazuje pietu ku předmětu, jíž jest každý fakt, každé důležité slovo, každá význačná podrobnost věcí přímo posvátnou, rozhled a znalost příslušné literatury, jakou se nemohl honositi žádný jiný odborník; zejména plné užití pramenů slovanských objevovalo odbornému badání západoevropskému nový svět. Pro tuto přednost i pro tvůrčí sílu vědecké kombinace a obrazivosti, pro bystré pronikání a výklad pramenů, pro kritický důvtip mohl se Šafařík alespoň v některých bodech dodělati výsledků vědecky pevných. Z nich ujal se pro všecky doby hlavně důkaz, jenž byl předním úkolem jeho díla, že Slované do Evropy nepřišli teprve s Huny, jak dříve rádi tvrdili západoevropští učenci a publicisté, nýbrž že jsou v Evropě jako jiní vzdělaní národové autochtony a tedy s nimi rovnocenni. Jiná z trvalých vědeckých zásluh Šafaříkových je ta, že staré Slovany odmísil od národů neslovanských, s nimiž byli slučováni, od Skythů, Sarmatů, Thraků, Illyrů, Hunů a j. Jinak se ovšem dílo Šafaříkovo neuchránilo omylů, nepřesných kombinací a domněnek, které pozdější věda vyvracela. To jest ostatně údělem každého díla lidského.

Šafaříkovy „Starožitnosti Slovanské“ konaly veliký buditelský úkol nejen u Čechů, nýbrž i u jiných národů slovanských, u nichž vešly ve známost — dílo přeloženo do ruštiny, do polštiny, do němčiny. Jejich apologetický ráz, provázený vřelostí citovou a plným zaujetím pro vznešenou ideu, zachycující tolik rysů z veliké osobnosti Šafaříkovy, upevňoval slovanské národní vědomí.

„Starožitnosti“ Šafařík sám označil jako „předsíň pro historika slovanského“. Zamýšlel po těchto geograficko-historických základech budovati dále. Oznámil již II. díl, kde měl býti nakreslen obraz staré kultury slovanské. Nedospěl však již k němu; patrně pro velikou nesnadnost předmětu, při němž se mu pevná půda vědecké jistoty tratila víc a více pod nohama. Nadšení vlastenecké bylo nutno

překonati poznáním vědeckým. „Starožitnosti“ doplnil národopisnou mapou slovanských národů přítomných („Slovanským Zeměvidem“). K ní připojen stručný výklad slovný o sídlech a rozloze, o počtu, o jazycích, o stavu osvětovém, zejména o literaturách (s ukázkami prostonárodních písní), o charakteristických vlastnostech Slovanů. Kniha o 189 stranách nazvána Slovanským Národopisem (1842; 3. vydání 1849). Vše psáno s vřelou tendencí slovansko-vlasteneckou. Knížka při vší své stručnosti klassická.

Světová sláva Šafaříkova, kterou mu přinesla posavadní jeho vědecká činnost, stála v příkré protivě k jeho nuzným stísněným poměrům životním. Muž, jejž cizí učené společnosti zahrnovaly vyznamenáními, za nímž ze slovanského světa putovali mladší učenci do Prahy, aby mu vzdali neobmezenou úctu, žil se svou rodinou jako skutečný trpitel pro vědu. Nemoci, tíseň finanční neopouštěly skoro jeho skrovný byt. Jen smutné poměry oddaného přítele jeho, Čelakovského, byly tehdy ještě trudnější. Za nízký plat (400 zl.) Šafařík přijal úřad censora české belletrie, od r. 1838—42 redigoval po Palackém musejní orgán, vesměs zaměstknání nevýnosná, vyžadující mnoho drahého času. Čestné a výhodné nabídky (1841) od vlády pruské, aby zaujal stolici slavistiky v Berlíně, nepřijal; vypracoval pro ni jen promyšlený a prohloubený plán na zřízení stolic slavistických na pruských universitách v Berlíně a ve Vratislavi. Mělť Šafařík jako Dobrovský ve své povaze jistou passivitu slovanskou, odpor ke změně prostředí, jemuž přivykl, i když mu poměry kolem něho zavdávaly mnohé příčiny k novým a novým steskům. S Kollárem má společnou jistou elegičnost, která však u nich není neplodná; naopak pudí jen k účinnější práci. Teprve od r. 1842 se mu uvolňuje, když se stal kustodem při pražské knihovně universitní, kterou od r. 1848 řídil jako bibliothekář. Za všech těchto poměrů však zůstává oddaným a trpělivým heroem práce. O jeho neúmorné píli svědčí četné stati a knihy i rozsáhlá obsažná korrespondence, kterou za této doby vedl s učenci a přáteli slovanskými, s Rusy Mich. Pogodinem, Osipem Bodjanským, Iv. Grigorovičem, Polákem Václ. Maciejowským, Chorvaty Mat. Mesičem, Gogićem, Tomou Mikloušičem a mn. j. S Bart. Kopitarem, jemuž upřílišeně imputovány povaha i činy skoro ďábelské a úhlavní nepřátelství k Čechům, se Šafařík i čeští vůdcové rozcházeli úplně; rozváděly je mnohé názory docela si protivné.

Šafaříkovy poměry životní.

Dokončiv „Starožitnosti“, Šafařík vrací se k slovanskému jazykozpytu a literárním dějinám. Po Dobrovském dědí slávu nejhlubšího a nejvšestrannějšího zástupce slavistiky. S Dobrovským sdílí vlastnost,

že se snaží ovládnouti výtěžky posavadního badání, i nejčerstvějšího, a posunuje je pak ku předu. Jako Dobrovský i Šafařík dělil svůj hlavní zájem mezi literaturu i řeč českou a staroslověnskou. Odborné studie o staré literatuře české zahajuje uvedeným již slaveným kdysi spisem, složeným zároveň s Palackým, Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache (1840), jejž stihl neblahý osud, že v něm bylo hájeno vesměs jen památek nepravých. Dílo přináší obdobný výsledek jako první společná práce obou přátel, „Počátkové“: předmět jeho jest nesprávný, ale odborná znalost, široký rozhled, pevná methoda, duchaplná kritika a suggestivní verva získává mu širší čtenářstvo i odborné znalce a prodlužuje nepravým památkám život na mnoho desítiletí. Důležitý podnik „Rozbor staročeské literatury“, vydávaný obrozenou Společností Nauk, byl obohacen třemi rozpravami Šafaříkovými, z nichž zejména rozprava „O nejstarších rukopisech českého Žaltáře“ (1840) bývala spolehlivým východiskem pro všechny práce pozdější. Společnému záslužnému podniku Výboru z literatury české I. díl (1845), jehož redakci Šafařík vedl s Jungmannem, Palackým a Hankou, přispíval radou i pomocí. Několik důležitých památek staročeských uveřejňoval v Časopise musejním (1847, 1848, 1855) pod společným názvem „Klasobraní na poli staročeské literatury“. Hluboké pochopení přinášel literárním památkám české reformace již v „Dějinách slovanské řeči“; nyní bedlivě studoval zejména rukopisné spisy českobratrské; práce jeho dostaly se na veřejnost až po smrti. Pro rozvoj české filologie větší význam měly Šafaříkovy práce jazykozpytné. „Výboru z literatury české“ předeslal znamenitý pokus o soustavný rozbor staré češtiny, Počátky staročeské mluvnice (1845), jehož vědeckou závažnost ochromují jen Hankova falsa. Na výši své vědy, na základech Dobrovského, Alex. Vostokova a srovnávacích jazykozpytných děl Jak. Grimma, Fr. Boppa, Vil. Humboldta spočívají významné stati Šafaříkovy ze srovnávacího jazykozpytu slovanského, uveřejňované v Musejníku: „Přehled národních jmen slovanských“ (1835), „O tvoření slov zdvojováním kořene“ (1846), „O šíření časoslovných kořenův a kmenův vsouváním a přiražením souhlásek“ (1846), „O přetvořování hrdelných souhlásek“ (1847), „Výklad některých grammatických forem v jazyku slovanském“ (1847), „Mluvozpytný rozbor číslovla“ (1848) a j.

Práce literárně historické a jazykozpytné.

Nejdále pokročil v oboru staroslovanské literatury a řeči. Vydal a široce filologicky objasnil texty cyrillské, Památky dřevního písemnictví Jihoslovanů (1851), život to Konstantinův i Methodějův, dvojí život Simeonův a ukázky světského písemnictví, zejména

zákonník cara Štěpána Dušana; dále Památky hlaholského písemnictví (1853). „Pražské zlomky", tehdy právě objevené Konst. Höflerem, Šafařík určil co do území („na české a moravsko-pannonské půdě") a co do věku (v letech 862—950), ve spise Glagolitische Fragmente (1857). Sestaviv ještě několik článků o písemnictví staroslovanském (ČČM 1852), rozřešil širokou a hlubokou znalostí předmětu, opírající se o nejnovější výzkumy hlavně učenců ruských, starý spor o původu písma slovanského v epochálním spise Über den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus (1858). Jeho mysl, pověděl v úvodě k „Památkám hlaholského písemnictví", „přirozeně vždy více k rozřešování zavilých a takřka zoufalých otázek na poli vlastně slovanském nežli k zalétání do krajin cizích anebo do říše obraznosti se nese, totižto sám onen záhadný, tajemství plný, vždy ještě nevysvětlený vznik hlaholského písma." Zásluhou Šafaříkovou pozbyl pak své záhadnosti; zdůvodněný jeho názor, že hlaholština je starší nežli cyrillština, získal pro sebe všecky významnější slavisty pozdější. Mnoho z jiných prací Šafaříkových zůstalo v pozůstalosti jeho. Některé z nich vyšly péčí Jos. Jirečka.

O původu hlaholského písma.

Věhlas Šafaříkův dobýval si celého vzdělaného světa. U vlády rakouské ovšem takového respektu nebudil. Vlastní nabídka z r. 1847 muže, který byl volán na stolice slavistiky v Rusku a v Prusku, že by za 400 zl. ročně přednášel na universitě Pražské slavistiku, nebyla přijata; zdál se rakouské vládě nákladem přílišným. Teprve r. 1848 jmenován Šafařík professorem slavistiky. Vzdal se však po roce tohoto úřadu na prospěch Čelakovského. Za prvního zavanutí politické svobody Šafařík jako mnozí jiní učenci byl stržen do víru života politického: byl předsedou společného sjezdu českých a německých spisovatelů v Praze, předsedou Slovanského sjezdu, na němž pronesl nadšenou hlubokou řeč a od většiny účastníků uctíván jako heros slovanské myšlenky. Vláda jej volala k významným poradám do Vídně: o českém školství, kterého se vřele ujal i zvláštní statí publicistickou (v ČČM 1848), o úpravě názvosloví právnického. Ve Vídeňské akademii věd jeho hlas v odborných otázkách měl rozhodující moc. Tím tíže na něho doléhal smutek reakce. Přílišné přepínání obrovskou prací na konec zmohlo jeho ducha. Dostavovaly se u něho poruchy nervové. V jednom záchvatu v květnu 1860 vrhl se do Vltavy. Byl zachráněn, zotavil se pak úplně a na svou žádost dán do výslužby. Ale již po roce, 26. června 1861 zemřel.

Poslední období života Šafaříkova.

Pavla Jos. Šafaříka Sebrané spisy k vydání upravil Jos. Jireček ve třech svazcích 1862—1865: I. a II. Slovanské Starožitnosti. Vydavatel připojil z ruko-

pisné pozůstalosti Šafaříkův rozvrh k zamýšlenému druhému dílu Starožitností a na konci dva nepatrné „Zlomky z druhého dílu“. Ve III. svazek pojal „Rozpravy z oboru věd slovanských«. V předmluvě vydavatel vykládá podrobněji zejména o veliké rukopisné pozůstalosti Šafaříkově a zamýšlených a nedokončených pracích. — Z uveřejněné korrespondence Šafaříkovy byly již připomenuty listy Šafaříkovy Kollárovi v letech 1821—8 v ČČM 1873—1875; listy s přítelem Šafaříkovým, Mar. Hamuljakem v Pešti, z let 1825—7 v časopise „Sokol“ 1863, 65 n. Šafaříkovy listy Palackému jsou obsaženy v uvedené již Korresp. Palackého II. (podle rejstříku). „Život a činnost P. J. Šafaříka ve světle dopisů synovi Janovi (1854—9)“ od Č. Zíbrta v ČČM 1910. Týž auktor uveřejnil materialie syna Šafaříkova (částečně užité od Konst. Jirečka ve stati uvedené), »Co vyprávěl P. J. Šafařík rodině o svém mládí a životu“, ČČM 1909. Z korrespondence s učenci slovanskými: listy k Poláku Maciejowskému v Slov. Sborníku III. (český překlad z němčiny). Listy Šafaříkovy Janu Kukuljevičovi, vydané od M. Speranského v ČČM 1892, Mat. Mesičovi, vydané od J. Polívky v ČČM 1895. Značně listů Šafaříkových s Alex. Vostokovem, Pogodinem, Bodjanským, Grigorovičem a j. bylo uveřejněno na Rusi. — S jihoslovanskými učenci v časopisech jihoslovanských, v Arch. f. sl. Phil. XV. a XVI. (podrobnější udání ve výstižné stati J. Hanuše v Ott. SN. XXIV., 540). Soubornou korrespondenci Šafaříkovu chystá vydavatel korrespondence Hankovy, V. A. Francev (podle ČČM 1909, str. 233). Korrespondence Šafaříkova jest jednostranně známa; málo z ní dochováno dopisů k Šafaříkovi. Šafařík neměl oné úcty ku práci svých dopisovatelů, uložené v jejich listech, jako Dobrovský. Zbavil prý se dopisů jako přítěže, když se stěhoval z Nového Sadu do Prahy; později v záchvatech duševní choroby prý mnoho z korrespondence svých přátel zničil. — Výtku ruského učence J. M. Soběstianského ve spise „Učenija o nacional'nych osobennostach charaktera i juridičeskago byta drevnich Slavjan,“ 1892, str. 40, že se Šafařík dopustil plagiatu, přeloživ doslovně Kollárovo kázání o „Dobrých vlastnostech národu slovanského“ (1822) a vsunuv je do své „Geschichte“ bez udání pramene, vyvrátili již T. G. Masaryk v Naší Době I. (1894), 823, a L. Niederle v uv. článku v ČČH I., 163.

Literatura o Šafaříkovi.

K literatuře o Šafaříkovi, uvedené na str. 450 (III, 50) několik dokladů, jež se týkají činnosti Šafaříkovy v obdobích dalších. Vedle celkových životopisů, nahoře uvedených, byl věnován rozbor jednotlivým spisům nebo obdobím. Době novosadské vedle nejbohatší pramenné studie Konst. Jirečka „P. J. Šafařík v Novém Sadě“ J. Vlček v „Lit. čes. XIX. stol.“ II., 567 n. a v Děj. čes. lit. II, 2, 123 n. Jiří Polívka, P. J. Šafařík a Dějiny písemnictví slovanského, ČČH I, 166 n. Slovanské Starožitnosti rozebral s důkladnou znalostí předmětu a s přesným oceněním jejich Lub. Niederle v ČČH I (1895), 143 n. a v Lit. čes. XIX. stol. II, 584 n. „Přehled jazykozpytných i palaeografických prací P. J. Šafaříka“ podává J. Polívka v L. F. 1895, 249 n. Celkový obraz M. Murko v „Deut. Einfl. auf die Anfänge der böhm. Romantik“, 126 n. P. A. Lavrov, Žizň i učennaja dějatel'nosť P. J. Šafarika. v Moskvě 1897. V. A. Francev, Očerki po istoriji češ. vozroždënnija, ve Varšavě 1902, hlavně str. 129 n. V. Jagič, Istorija slavjanskoj filologiji I, v Petrohradě 1910, hlavně 267—273, 294 až 309, 718—720.

IV.

Fr. Palacký, organisator novočeské práce buditelské. Opora snah buditelských v domácí historii.

Palackého příchod do Prahy. Jeho příprava k úkolu dějepiseckému. Jeho pojímání historie. Palackého práce genealogické, jimiž si získal přízeň hrabat Františka a Kašpara ze Sternberka. Palacký redaktorem „Časopisu Českého Musea". Palacký o aktuálních otázkách české literatury. Další organisační činnost Palackého na prospěch české řeči a literatury. Matice Česká. Palacký historiografem království Českého. „Staří letopisové čeští". „Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber". Palackého práce literárně historické. Odborná badání historická. „Dějiny české". Palackého činnost politická.

Od svých počátků čerpala obrozenská literatura česká značnou sílu a občerstvení z domácí historie. Palackého vědecká činnost objevuje v ní nové zdroje. Jeho dílo životní převažuje vše, co kdy před ním česká poesie z naší minulosti vytěžila.

Počátkem XIX. století historický smysl a kritický dějezpyt za přílivu nových proudů myšlenkových a nových úkolů národních usínaly. Čeští spisovatelé spokojovali se většinou popularisováním starší vědecké práce historické, psané po latinsku a po německu. Je zajisté příznačné, že přes dvacet let od smrti jesuity *Fr. Pubitschky* († 1807), spisovatele rozvláčné, desítisvazkové, nekritické, nedokončené „Chronologische Geschichte Böhmens", místo českého historiografa přes dvacet let čekalo na nástupce. Jediný zástupce staršího badatelského směru historického, Dobrovský, dokončoval své kritické rozpravy „na očištění českých dějin od pozdějších vybájených přídavků," když do Prahy přibyl r. 1823 z Uher nejmladší a nejvýznamnější jeho žák, *František Palacký*. Vysoce vzdělaný, krásný, energický, sebevědomý muž, bedlivě hleděného zevnějšku, jemných uhlazených mravů, vyrovnané duše, značně se lišil od běžného typu českého mladého spisovatele. Tento si ve velkém městě dlouho uchovával svůj venkovský ráz, za stálých starostí o svou existenci byl v základním smýšlení demokrat, uskrovňující své požadavky na nejnižší myslitelné minimum. Palacký byl v hlavním městě hned jako doma. Naráz při svých návštěvách upoutal k sobě stejně Dobrovského a jeho aristokratickou společnost, jako nacionálně vřele vlastenecky smýšlejícího Jungmanna a jeho mladý kruh přátelský. Všem imponoval svými bohatými vědomostmi, esthetický vytříbeným vkusem a svým vzděláním filosofickým, jež čerpal z Kanta, Herdera, Jacobiho, Fichta, Platona, Schillera, Blaira, Addisona a jiných. U českých literátů si získal svými rozpravami esthetickými, jež uveřejnil v „Kroku", jméno znamenitého znalce tohoto nového oboru vědního. Bylo z nich zřejmo, že se propracovává k samostat-

Palackého příchod do Prahy.

němu vyššímu pojetí své vědy. Badateli kladl za nejvyšší cíl filosofické pojetí vědy a usilování, aby člověka vedl humanitou a náboženstvím k božnosti. Před výhradní jednostrannou spekulací a pouhým theoretisováním v umění Palackého chránila znamenitá znalost předmětu. Jazykově se mladý učenec hlásil k neoterisujícím snahám Jungmannovým a přispěl nejedním šťastně vytvořeným odborným názvem k obohacení filosofické terminologie české. S těmito vlastnostmi mladý Moravan byl všeobecně v českém světě označován za budoucího professora esthetiky na universitě pražské. Zatím své posavadní prožité erudice filosofické užil k jinému úkolu, českému dějepisectví. Ono bylo ideálu vědy, duchem slovanské, jak pro ni Palacký s Šafaříkem horovali již v „Počátcích“ a v listech soukromých, nejblíže.

S velkým plánem dějepisným, badati o dějinách hnutí husitského, přicházel Palacký již r. 1823 do Prahy. V Dobrovském našel nejen ochotného podporovatele svých snah a obětavého učitele, nýbrž i pevnou oporu v nejistém boji existenčním. Brzy uchytil se jako vychovatel a učitel v zámožných domech pražských; jako duchaplný, ohnivý disputator býval pravidelným hostem, s povděkem vítaným v nejpřednějších šlechtických salonech i v rodinách bohatých měšťanů pražských, jejichž ctižádost bývala nejlíbezněji ukájena napodobením životních forem aristokratických. Jejich řeč i kultura byla německá. Člen této společnosti, německý básník Egon Ebert, stal se Palackého nejdůvěrnějším přítelem. Mnozí spisovatelé čeští proto v učeném moravském elegánu neviděli dosti národní pevnosti.

Palackého pojímání dějin.

Když Palacký byl od starého mistra Dobrovského uváděn v nejcennější výtěžky historického snažení osvícenského, v tvrdé základy badání historického, hlavně v palaeografii, diplomatiku a jiné pomocné vědy historické, v kritiku pramenů a v literaturu odbornou, mladý učeň v pojímání historie vynikal již nad svého učitele. Získal je z romantické vědy historické. Palacký byl ovládán duchem Herderových „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit“, jejichž studium na něho působilo hlubokým dojmem; podle něho se mu jednotlivé události jevily jako nutný člen celkového vývoje dějinného, řízeného vyššími ideami, jež mu byly určeny Prozřetelností. Z Jindř. Ludena, kterého poznal od svých jenských přátel, z L. Jahna, K. W. Rotteka vedle jiných podnětů osvojil si přesvědčení, že pravého ducha vlasteneckého lze křísiti a utužovati hlavně příkladem a snahami národní minulosti. Pročetl vzory hlubších děl historických od Angličanů Blaira, Bolinbrokea, Gibbona, Robertsona a jiných. Tyto vzory mu umožňovaly čeliti jednostrannosti historického kriticismu,

jako zase střízlivým Dobrovským byl chráněn od nedostatků romantických historiků, jako byl Luden, hlavně od aprioristického zpracovávání dějin.

Záhy Palackému dána příležitost, aby svou zdatnost osvědčil právě v úporném badání archiválním. Byv Dobrovským doporučen, pověřen byl, aby napsal pro Hormayerův „Taschenbuch für vaterl. Geschichte“ genealogii slavného rodu Šternberského. Když svůj úkol znamenitě provedl, byl dožadován od jiných rodů šlechtických (Černínů, Kinských, Martiniců a j.) ku pracím podobným. Vedle zajištění hmotného největším ziskem z těchto studií rodopisných pro Palackého bylo, že si naklonil dva znamenité, vysoce vzdělané šlechtice české, významné činitele v českém obrození, *Františka hr. ze Šternberka* (1763—1830), jemného a svobodomyslného ducha, znalce a příznivce umění a domácích dějin, na slovo braného numismatika, a dále bratrance jeho, *Kašpara hr. ze Šternberka* (1761—1838), esthetický cítícího přírodozpytce, kterého literárně proslavilo upřímné přátelství s Goethem, A. Humboldtem, s nimiž si dopisoval o svém oblibeném oboru vědeckém. Památce svých ušlechtilých protektorů Palacký později zasvětil vřele psané monografie (o hrabatech Šternbercích „Die Grafen Kaspar und Franz Sternberg und ihr Wirken für Wissenschaft und Kunst in Böhmen“ v „Abhandlungen“ 1842, později „Leben des Grafen Kaspar Sternberg, von ihm selbst beschrieben“, 1860).

Palackého práce genealogické.

Odborné studie historické v Palackém neutlumily smyslu pro kulturní potřeby přítomnosti. Ovšem jemu se otvírala kulturní práce živé přítomnosti v rozsahu a významu nejskrovnějším, jak u národa politicky nesamostatného, kulturně zanedbaného, žijícího ve ztrnulých rakouských poměrech politických, lze předpokládati. Vůdčí činitele nejvýznamnějšího autonomního podniku, Musea království Českého, Kašpara a Frant. Šternberka i Dobrovského, v památné rozmluvě 20. pros. 1825 přesvědčil o tom, že je třeba vydávati orgán musejní v obou jazycích zemských, který by budil nejen zájem o Museum a vlastivědu českou, nýbrž i soustředil všecky spisovatele české i německé v Čechách a stal se mostem mezi kulturním snažením domácím a nejširší cizinou. A tak již r. 1827 počal se redakcí Palackého vydávati dvojí orgán Společnosti musejní, český čtvrtletník Časopis Společnosti vlastenského museum v Čechách a německý měsíčník „Monatsschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen“. Přes své mládí byl k tomu Palacký osobností nejpovolanější; měl nejlepší pochopení pro živé potřeby svého národa, značný rozhled po světovém dění, měl nejrozsáhlejší styky se spiso-

Palacký rediguje časopisy musejní.

vateli českými i německými, byl prost strannické vášnivosti rozvaděných českých kruhů literárních, měl dost energie, vytrvalosti a rozvahy, aby se nedal strhnouti k malicherné předpojatosti. Čeští vlastenečtí spisovatelé řevnili na německý orgán bohatěji vypravovaný nežli český; ale Palacký chápal – jako před půl stoletím Dobrovský – pro české snahy obrozenské a kulturní význam časopisu, kterým bylo lze v široké světové veřejnosti ohlašovati osobité kulturní úsilí české; jím chtěl lámati hroty předsudků a předpojatosti proti kulturním snahám svého národa. Vždyť s osobami, jež rozhodovaly o zájmech českého národa, s intelligentními předáky české šlechty, čeští vlastenci museli se dorozumívati po německu. To byly příčiny, pro které Palacký v těch letech psal většinu svých statí po německu. Německý časopis se dlouho neudržel; měsíčník bylo záhy nutno restringovati na kvartálník (Vierteljahrschrift), až po pěti letech zanikl úplně pro lhostejnost německých vzdělaných kruhů — v cizině měl celých šest odběratelů –; zabíjela ho též obmezená úzkoprsá censura rakouská záhy i aristokraticko-klerikální správa musejní, která přispěvatelům i redaktoru práci jejich co nejvíce ztrpčovala. Zato český musejní orgán prospíval a sílel se tou měrou, jako jeho německý blíženec chřadl. Kolem „Časopisu Českého Museum“, jak byl r. 1830 přezván, shromáždili se opravdu všichni významnější spisovatelé čeští rozličných směrů, mladší i starší, i když někteří byli k osobě redaktorově zaujati. Udržeti tento orgán na největší výši pokládalo se nejen za potřebu literární, nýbrž i za povinnost vlasteneckou. Palacký za svého dlouholetého redaktorství vytýkal si za hlavní svou úlohu, aby obrozenské snahy české, zejména ideu národnostní, uvedl na širší basi světových snažení. „Časopis Českého Musea“ udržel si jako orgán duševně i finančně zabezpečený po celé čtvrtstoletí přední místo mezi ostatními časopisy belletristickými i odbornými. Později se přetváří na časopis odborněji vědecký s převahou historickou. V té podobě trvá podnes.

Palacký o aktuálních otázkách české literatury.

Palacký byl z duchů, kteří orgánu potřebují, aby v něm bojovali za vyšší ideje, aby vedli duševní život svých krajanů. K důležitým otázkám české literatury zaujímá vždy pevné stanovisko. Za sporů pravopisných, za bojů o vědecký jazyk spisovný svou rozvahou udržuje zlatý střed mezi ubíjející ztrnulostí staromilcův a mezi výstřednostmi novomilců a puristů. Znamenalo to částečně návrat k zásadám Dobrovského. Redaktor se zastává Dobrovského proti podceňujícímu úsudku, z Čech inspirovanému, Angličana Bowringa. Jungmannovi škrtl v proslulé, klassicky vybroušené rozpravě „O klas-

sičnosti v literatuře vůbec a zvláště české“ osobní výpady na Jana Nejedlého, odmítl nedůtklivému příteli Kollárovi rozpravu filologicky pochybenou „O jméně národu slavjanského“, spolu s Jungmannem (Jungmannova stať „O různění českého písemního jazyka“, ČČM 1832) potřel nerozvážné snahy Kollárovy, částečně i Šafaříkovy, a moravských stoupenců jejich, Fr. Trnky a V. Žáka, po fantastickém zdokonalování spisovné češtiny. Palacký a Jungmann postřehli, kterak jazykové spory mohly by ohroziti posavadní věcnou práci obrozenskou, zejména usilování po české vědě nejen českým slovem, než i českým duchem. Významné zjevy české literatury Palacký ve svém časopise tlumočí s vzácným pochopením. Přísný vědec stopuje nejen literaturu naukovou, nýbrž i rozvíjející se belletrii. K posuzovaným spisům přistupuje nejen jako vnímavý čtenář, nýbrž odvozuje z nich vyšší vůdčí myšlenky pro českou literaturu, ať mluví o těžkých úkolech dramatického spisovatele (v soukromém posudku „Angeliny“ od Fr. Turinského), ať objasňuje podstatu a základ básnictví skládaného v duchu plodů lidových (při Čelakovského „Ohlase písní ruských“, při Erbenově romanci „Poklad“), ať se rozpisuje o povídkách historických, ať hájí požadavku přísné kritiky literární, ať stopuje ideu národnostní od válek napoleonských a p.

Organisatorská práce Palackého se nezastavila pouze při časopise. On energicky oživuje dávnou myšlenku starších spisovatelů, vydávání české vědecké encyklopaedie, prohlubuje ji, propracovává i organisuje, přes to však jí ještě nedovede provésti. V nehybné „Královské české společnosti nauk“ dosáhl souhlasu, aby v ní byly vydávány publikace také v českém jazyce — jako první český spis vyšli tam Palackého „Staří letopisové čeští“ (1829). On po tolikerých tužbách a marných pokusech českých vlastenců 1831 uskutečnil zvláštní „Sbor k vědeckému vzdělávání řeči a literatury české“, „Matici Českou“, nazvanou tak podle staršího podobného podniku jihouherského, „Matice Srbské“. Tento významný ústav, jakási soukromá akademie, udržovaná z malých příspěvků nemajetných uvědomělých Čechů, pevnou rukou Palackého převeden jistě přes úskalí podezřívání vládního i hierarchického násilí, přes nevraživost správy musejní; překonal i nesnáze finanční, jaké „Matici“ vznikly zejména po vydání nákladných děl, Slovníka Jungmannova a Šafaříkových Starožitností. „Matici Českou“ Palacký připojil k „Společnosti Českého musea“, čímž byl zlomen hlavní osten nepřízně vládní. K stejnému cíli směřovaly jiné významné podniky, Palackým založené, jako „Archiv Český“ a „Archaeologický sbor musejní“ (1843), jemuž vytkl za úkol pořádati nejen sbírky české archaeo-

Organisatorská práce Palackého. Matice Česká.

logie, nýbrž i sbírky památek uměleckých. České museum, za tehdejší doby jediný národní institut, učiněno takto silnou oporou práce historické. V letech šedesátých Palackého podnětem byl založen „Svatobor". V doslovu k poslednímu ročníku Musejního časopisu (1837), jím redigovaného, Palacký pronesl krásná slova: posud prý „hleděli jsme staré Čechy uvésti do nové Evropy a zdomácniti tuto v oněch, nyní práce další: ve věci samé, v literatuře pěkné, vědě, průmyslu pokusiti se o závod s ostatními národy evropskými, snažiti se o to, aby Čech něčím přispěl k pokroku kultury všelidské a tak legitimoval své místo mezi kulturními národy". Palacký sám k tomu dával významné podněty. Činností redaktorskou a organisatorskou vzpružoval svého ducha a chránil se před ustrnutím v studiu odborném.

Odborné práce historické dodávaly veliké organisatorské práci Palackého váhy. Příznivé poměry životní dovolovaly mu jako Dobrovskému věnovati se výhradně práci vědecké a kulturní. Pojav 1827 za choť německy vychovanou dceru bohatého advokáta a velkostatkáře pražského Měchury, po dvou letech byl přičiněním obou hrabat ze Šternberků jmenován historiografem království českého (officiálně tento titul dostal až r. 1838). Jeho úkolem bylo pokračovati v Pubitschkových „Chronologických dějinách českých"; ale Palacký dovedl přesvědčiti české stavy, že česká historie musí se začíti psáti od začátku. Z přípravných jeho prací dějepiseckých vyniká edice Starých letopisů českých (1829), důležitých to pramenů k dějinám hlavně XV. století. Kritický důvtip dějezpytný Palacký osvědčil hlavně druhým spisem Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber (1830). Jím rozřešil skvěle úlohu, kterou na podnět Dobrovského vypsala „Společnost nauk". Práce Palackého rozbírá bystrou a všestrannou kritikou staré prameny české historie; přes jisté nedostatky bývá posud brána za východisko badání dějezpytného.

Přípravné práce dějezpytné.

Českou minulost Palacký osvětluje v nejširším rozsahu. Všímá si hlavně starší literatury české. Od mladistvých synthetických abstrakcí, spočívajících na úzké basi konkretních poznatků, jak je vyjádřil 1822 v neuveřejněné duchaplné stati „An- und Aussichten der böhmischen Litteratur", upouští víc a více a objasňuje monograficky zjevy jednotlivé. Z neúnavných studií, podnikaných v archivech a bibliothekách domácích i cizích — první zkoumal z našich historiků v archivu vatikanském — vynáší na světlo nové a nové objevy, nově objasňuje nebo opravuje data historická a literární, nové nazírání přináší na mnohá známá stará díla česká, přičiňuje se o jejich vydání. Za obecného usilování jazykového Palacký studuje řeč starých památek (napsal

Palackého práce literárně historické.

na př. „Příspěvky ku glossarium řeči české", ČČM 1827 a „Popis staročeských osobních a křestních jmen", ČČM 1832). Slavnému poslednímu biskupu Jednoty, k níž se hlásili předkové Palackého i za nejtěžší persekuce, píše nejobsáhlejší a nejvýstižnější na tu dobu obranný životopis a vřelé ocenění jeho činnosti, Život J. A. Komenského (v ČČM 1829; po německu zejména vědečtější apparát v Monatschr. des vaterl. Mus. 1829), později vedl péči o vydání Didaktiky a zakoupení rukopisů Komenského. Podobným vřelým apologetickým rázem se vyznamenává produševnělá studie Palackého o Dobrovském, Joseph Dobrowsky's Leben und gelehrtes Wirken (1833). S pravým pochopením pobloudilého starého názoru přírodního Palacký vykládá O pranostikách a kalendářích českých (1829), s vlasteneckým i vědeckým zápalem a s nevysvětlitelnou příkrostí proti Dobrovskému hájí spolu se Šafaříkem novočeských podvrhů literárních („Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache", 1840). Vzrůstající zájem o staročeskou literaturu, živený romantickým chápáním minulosti, pohnul sbor musejní, aby za redakce Jungmannovy, Palackého, Šafaříkovy a Hankovy vydával Výbor z literatury české, k němuž byl Wackernagelův „Deutsches Lesebuch" znamenitým vzorem. V první díl tohoto obsáhlého podniku (1845) byly pojaty nejvýznamnější památky literatury staročeské, tehdy známé; předeslán jim mistrný úvod Šafaříkův o staročeském jazyce. Větší díla starší literatury byla vydávána ve „Staročeské bibliothece", která vycházela (od r. 1841) vedle „Novočeské bibliotheky" nákladem Matice České.

Odborné práce historické.

Významnější, ač méně literární, byly lopotné pomocné práce, kterými si Palacký klestil cestu k svým „Dějinám českým". Po dlouhém bedlivém snášení materiálu uveřejnil Přehled důstojníků a úředníků zemských i dvorských ve království českém (po česku i po německu, 1832), předůležitý historicko-topografický slovník, psaný po česku i po německu, Popis království českého (1848). Neúnavným studiem vnikal v staré právo české a vydal Pomůcky ku poznání staročeského práva i řádu soudního (1835), byl účasten vydání díla Viktorina ze Všehrd, „O právích země české", k němuž napsal znamenitý úvod. Z jiných budtež uvedeny německý spis Über Formelbücher zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte (1842 a 1845), dále významná publikace, osvětlující nově počátky české reformace, Předchůdcové husitství v Čechách (1842). Sbírky listin, akt, zápisů, listů, sbírek právních uveřejňoval v „Archivu Českém", jím za-

loženém. Staré památky české historie jeho podnětem uveřejňovány kritičtěji nežli do té doby ve sbírce Prameny dějin českých (Fontes rerum bohemicarum).

„Dějiny národu českého."

Životní dílo Palackého, Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě, není jen dílo odborně historické, nýbrž mělo i značný význam literární a národní. Začalo vycházeti napřed po německu, Geschichte von Böhmen, první svazek 1836 (1839 a 1842 díl druhý o dvou svazcích končil se rokem 1378; první část III. dílu 1845), kdežto první svazek českého vydání vyšel až r. 1848. V „Dějinách českých", jak zní stručnější titul v jednotlivých svazcích, Palacký zpracoval starší období českých dějin, od prvních počátků jejich až do nastoupení rodu Habsburského v Čechách (do r. 1526). Konečnou práci auktorovu však podává pouze dílo české. Od prvního svazku českého 1848 Palacký pracoval na svém díle jen v jazyce českém, do němčiny dával je překládati. Nepostupoval v něm chronologicky. Po prvním díle, jenž se končil r. 1125, vydal vylíčení doby husitské (1403 – 39) jako III. díl, r. 1860 díl IV., poslední díl V. r. 1867. Poté Palacký, když již dovršil vydání německé (1867), pracoval dále o zdokonalení českého díla, o době husitské. O novém důkladném přestudování doby Husovy svědčí vzorná snůška historické látky o Husovi v publikaci Documenta Mag. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam illustrantia (1869). Mezeru v Dějinách českých o letech 1253 – 1403 (II. díl o dvou svazcích) dějezpytec vydal jako práci poslední. Vydání české bylo ukončeno 1876 v 5 dílech o 11 svazcích.

„Dějiny" Palackého jsou zejména v starší fasi historie české novým badáním překonány, jsou zatíženy omyly osobních názorů Palackého a doby současné. Kolik nesprávného bylo vneseno na př. věrou Palackého v pravost staročeských fals, RZ a RK, z nichž Palacký buduje nejen kulturní úroveň staré doby, nýbrž často jim přikládá i důvěru jako pramenům! Moc romantických idejí, zejména snaha pojímati dějiny filosoficky, snadno sváděla k historickému dogmatismu. Z takovéto snahy po filosofii dějin vzniklo na př. Palackého jednostranné pojetí celých českých dějin jako neustálého sporu mezi duchem Němectva a Slovanstva na české půdě — dějiny české mají zajisté hlubší obsah. Ale to jsou nedostatky, které jsou údělem každého lidského díla. Ostatně je toto pojetí vysloveno jen theoreticky v proslaveném „Úvodě" k Palackého „Dějinám" a nedotýká se obsahové hodnoty díla samého. V něm se auktor varuje apriorních konstrukcí; kde připojuje úvahy povšechné, nespouští se reální půdy historické, jak mu byla dána událostmi samými. Bylo již v povaze Palackého a

v hluboké erudici jeho mladých let, že ani v pozdější době nezůstal nedotčen novými proudy filosofickými. Kanta, Herdera a jiné duchy vystřídává nyní duševní vládce doby současné, německý filosof Hegel. Současnému hegelismu v historických apriorních konstrukcích podléhal i Palacký; zejména jej podmanila vábivá hegelovská dialektická methoda v pojímání dějin. S ní mohl tak harmonicky spojiti svůj idealismus mladších let, podle kterého necenil hmoty a věřil v konečné vítězství ducha; z hegelismu přejímá povědomí o moci idejí.

Palackého „Dějiny české“ jsou nejzávažnějším literárním činem českého obrození. Velikostí práce rovná se jim jen Jungmannův Slovník. Auktorovo hluboké mravní přesvědčení a ideální snažení, vysoké cenění svobody a pokroku, jeho obrovské práce přípravné, které celá období české minulosti a mnohé velké duchy teprve objevovaly — připomeňme si na př. předchůdce Husovy, Husa samého, dobu Jiřího z Poděbrad a j. —, všestrannost ve vystihování minulého života českého, neúnavné hledání dějinné pravdy, důvtipné pronikání příčinné spojitosti, vážná poučení a veliké vzory minulé, předváděné době přítomné za světlé příklady, i dokonalá forma „Dějiny“ Palackého povznášejí na dílo klassické. „Dějiny“ dostaly plně ráz vznešené individuality Palackého: celé podání jejich s bedlivou úpravou stilovou, bez hledané výzdoby, s jazykem, jemuž se dostává posvěcení od vzorných spisovatelů starší doby, projevuje onu důstojnost a vznešenost, s jakou každý hleděl na auktora samého. Mocně posilovaly i vědomí národní.

Badání o historii české, při čemž Palacký vždy měl na mysli zároveň přítomnost, od r. 1848 mu přiděluje vůdčí úlohu v probuzeném životě politickém. Národu ukázal nový cíl v politickém snažení; poznalť, že jen politická svoboda zaručuje také plnou národní existenci. Za cíl postavil národu českému české státní právo, kterým chtěl dobývati také samostatnosti národní. Mnoho přemýšlel o postavení národa českého ve státu rakouském. Psal k tomu účelu stati a memoranda. Nejpřednější a nejobsáhlejší z nich je rozprava Idea státu rakouského (1865). Hegelovskou methodou triadickou rozbírá spor mezi úsilím centralistickým a novověkou ideou národnostní. Rakousku pak klade za podmínku jeho existence, za jeho určení, aby vybudovalo stát, spočívající na základech přísné národnostní rovnoprávnosti; pro tento stát r. 1849 žádal národnostní autonomie. On filosoficky a historicky zdůvodnil program, za nějž se u nás bojuje od těchto prvních červánků našeho politického života neustále. Palacký upřímně věřil, že se zápas mezi úslím národnostním a mezi principem centralismu ukončí smírem, jako se vyrovnaly dlouhé boje náboženských názorů konečnou

Palackého činnost politická.

tolerancí. V tom stát rakouský čeká významný úkol všelidský. Tragickou vinou velikosti a auktoritativnosti Palackého bylo, že později za poměrů zcela změněných od českých politiků bylo setrváváno na starším ztrnulém stanovisku, jaké se Palackému za probuzení politického jevilo jediné možným, že tohoto ideálu bylo dobýváno osudným spojováním jeho se zájmy aristokratickými, jež se stavěly zpravidla proti pokroku a k českým snahám národním se stávaly lhostejnějšími a lhostejnějšími. Palacký sám ve svém základě více aristokrat nežli demokrat nevyčetl v české historii ohromné pohromy, jakými český národ poškozovala jeho šlechta. Tomkovi to bylo již jasnější. Jemu jako většině buditelů bylo ideálem získati šlechtu pro snahy buditelské. Palacký dosáhl v tom také nejvíce z mladší generace buditelské. Ještě r. 1832 psal Kollárovi: „Dokud vyšší šlechty sobě nezískáme, dotud pro nás spásy nebude.“ I toto úsilí prýštilo se u Palackého ze snah nejlepších. Národ cenil vděčně blahodárnou práci velikého ducha, jakou v každém oboru Palacký svému národu zůstavil. Vřelé účastenství celého národa při smrti Palackého († 26. května 1876) svědčilo, že se klade do hrobu skutečný „otec národa“.

Literatura o Palackém byla částečně uvedena již napřed, str. 450 (III, 50). Drobné rozpravy své Palacký sebral sám ve sborník „Radhost“ (1871—1873) a německé v „Die Gedenkblätter, Beitrag zur Zeitgeschichte“ (1874). Nové úplnější vydání s úvody a poznámkami s názvem „Františka Palackého Spisy drobné“ (od r. 1898) pořizovali vnuk Palackého, Boh. Rieger, V. J. Nováček a L. Čech (tři díly). Boh. Rieger vedl také nová vydání „Dějin českých“ (4. od r. 1894, 5. od r. 1898). Obsáhlejší biografie, důstojná Palackého, nebyla ještě napsána. Cenné příspěvky k tomu podává uvedený již „Památník Fr. Palackého“. Z článků tohoto sborníku, k našemu rozboru se vztahujících, budtež vytčeny: Rud. Dvořák, Snahy Fr. Palackého o vydání české encyklopaedie; Jar. Goll, Palackého Würdigung; (týž auktor, „Palackého program práce historické“, ČČH 1898); Jar. Haasz, K české historiografii; E. Mourek, Palacký jako vydavatel německého časopisu Vlastenského musea; Fr. Bílý, Palacký a spisovný jazyk český; Herm. Jireček, Palackého práce o dějinách právních; Fr. Mareš, O pracích Palackého v archivu třeboňském; Boh. Rieger, Ústava Rakouska dle Fr. Palackého; Ad. Srb, Politická činnost Fr. Palackého a j. Z jiných: L. Čech, Palacký jako filosof, Osvěta 1895 a Palacký a Kant, ČMM 1898. T. G. Masaryk, Palackýs Idee des böhmischen Volkes, 1898 a rozbor ve spise „K. Havlíček.“ J. Vlček, Děj. čes. lit. II, 2, 145 n. Arne Novák a Jos. Pekař, Fr. Palacký v letech 1823—1848 v „Lit. čes. XIX. stol.“ III, č. 1, 62 n. Duchaplná charakteristika Palackého od A. Denise, Čechy po Bílé Hoře, hlavně 171 n., kde ve shodě s Masarykem Palackému vytčen zejména omyl o vysoké mravní ceně české aristokracie pro národ český. „O vlivu hegelismu na filosofii dějin a na politický program Františka Palackého“ píše Jan Heidler v ČČH 1911, str. 1 n. „Dějiny Matice České“ sepsal K. Tieftrunk, 1881.

HLAVA DESÁTÁ.

České básnictví pod vlivem poesie lidové. Od Čelakovského po Erbena.

I.

František Ladislav Čelakovský.

Význam Fr. L. Čelakovského. Čelakovského mládí a studie. Politický stav národů rakouských po válkách napoleonských. Censura. Bern. Bolzano. Čelakovského smysl pro poesii; duševní disposice. „Smíšené básně". Jos. Vlast. Kamarýt; jeho činnost básnická. Druhé vydání Čelakovského „Smíšených básní". „Selanky". Literární satira „Literatura Krkonošská". Překlady: Herderových „Listů z dávnověkosti", Goethovy „Márinky", „Panny jezerní" od Waltera Scotta. Čelakovského péče o písně lidové. Jeho vydání „Slovanských národních písní". Kamarýtovy „České duchovní písně". Básnění v duchu poesie lidové. „Ohlas písní ruských". „Ohlas písní českých". Napodobitelé Čelakovského: Fr. Jaroslav Vacek Kamenický, Josef Krasoslav Chmelenský, Václav Jaromír Picek. Čelakovského korrespondence. Redigování novin a „České Včely". Trudné poměry životní. „Růže Stolistá". Epigramy. „Kvítí". Čelakovský professorem slavistiky na universitě Vratislavské. Jeho práce vědecké. „Dodatky ke Slovníku Jos. Jungmanna"; „Malý výbor z veškeré literatury české". „Mudrosloví národu slovanského v příslovích." „Čtení o srovnávací mluvnici slovanské."

Fr. L. Čelakovský uvádí českou poesii na novou dráhu. On úsilí Jungmannovo a Kollárovo, aby českou literaturu dostali za platný a potřebný hlas v mohutném sladěném sboru literatur evropských, dodává oprávnění. Jeho snahou, která má stejné vzory a stejné podněcovatele, jako měli jeho předchůdcové, české básnictví se sebe střásá posavadní konvencionální formy; Čelakovský je celým obsahem sbližuje se skutečným životem nejširších vrstev. On cítí vřele slovansky jako jeho vrstevníci, ale vyzouvá se instinktivně z abstraktního slovanství Jungmannova i Kollárova a hledá oporu v národní individualitě. Čelakovský tkví tolika kořeny své činnosti v romantice; ale jeho bytost, založená reálně, odchyluje se v mnohých podstatných bodech a názorech od romantického pojetí. Romantické abstrakce a romantické sny básnické vyhýbají se životu skutečnému, Čelakovský však snaží se skutečný život lidový učiniti základem své poesie. Romantika odvrací se od politického života, ona lidstvo zkonejšila po politickém probuzení ve francouzské revoluci na čas ve starou netečnost k politickému

Význam Fr. L. Čelakovského.

dění; Čelakovský jako jiní buditelé právě politickým a sociálním útiskem českého národa nejvíce trpí.

Mládí a studie.

Rodiště *Františka Ladislava Čelakovského* (1799 – 1852), Strakonice, v kraji Husově a Chelčického, na počátku XIX. století nesou ráz pokročilejší obce, převahou zemědělské. Malý František, který se tam narodil chudému tesaři, Vojtěchu Čelakovskému, 7. března 1799, za svých studií gymnasijních v Budějovicích a v Písku prošel školou nedostatků hmotných, které si zvětšoval tím, že z velikého zájmu o básnictví skrovný svůj groš obracel na knihy. Jimi si oslazoval suchochopárné mechanické, dávno přežilé učení gymnasijní, které se vnímavému, velmi nadanému, ale náladovému chlapci tak zprotivovalo, že v jedné třídě i propadl. S vděčností, neutuchající po celý život, chopil se vlídné ruky, kterou mu v humanitních třídách v Písku podal professor Al. Uhle, bývalý odpůrce českých snah buditelských, polemikou Jungmannovou však obrácený v horlivého českého vlastence.

Teskné byly vzpomínky Čelakovského na studie filosofické, jež podnikal v Praze, v Budějovicích, v Linci a na konec zase v Praze. Zakusil na sobě sám zpátečnictví přímo jesuitské, když byl vyloučen z druhé třídy filosofie proto, že čítal Husovu „Postillu“, kterou si vypůjčil potajmu z knihovny budějovského kanovníka. Ideální jinoch, poetickými sny a spisovatelskými předsevzetími plně zaujatý, nedovedl v sobě potlačiti odpor k školským disciplinám a probíti se tak k pevnějšímu postavení životnímu. Zkazila se mu zejména zamýšlená dráha gymnasijního professora. Až do třicátého roku svého života byl nucen setrvávati při nemilém mu soukromém učitelování, které mu přinášelo tolik trpkých chvil, které mu kácelo ideály jeho mládí, ale zároveň jej obohacovalo zkušenostmi a zocelovalo pro život. Z útrap a zklamání nevycházel skoro po celý život. Nadto záhy nesl velmi bolestně kulturní a politický stav svého národa.

Politický stav u nás.

Se živým zájmem Čelakovský sledoval politické dění svého státu. Z básnické a publicistické četby poznal touhu po svobodě, živě pociťuje rozhořčení volnějších duchů, kteří si uvědomovali, že bojem proti tyranskému jhu Napoleonovu posílili jen despotismus domácí. Dovídal se a psal o tom ve svých listech, kterak studentstvo a občanstvo bylo obetkáno sítěmi tajné policie, jež dostává znenáhla veškeren kulturní život národů pod svůj obmezený dohled; studenti bývali pro slovo neprozřetelně pronesené odváděni k vojsku nebo zavíráni. Byly to důsledky „Karlovarských usnesení“, na nichž se usjednotili vládní činitelé hlavně pruští a rakouští v srpnu 1819. Podnět k nim dalo studentské hnutí na německých universitách, hlavně známá slavnost

Wartburská z r. 1817 a důsledek studentského radikalismu, politická vražda ruského tajného rady a plodného spisovatele, Aug. Kotzebue, studentem K. Sandem. „Karlovarská usnesení“ zavádějí přísný dozor na university zejména pomocí kurátorů, stanoví zvláštní centrální komisi, aby vyšetřovala „revoluční rejdy a demagogická spojení“, aby potírala snahy konstitucionální a bděla nad udržováním monarchického (t. j. absolutistického) principu, aby byla přísnou censurou obmezena svoboda tisku.

Upoutání josefinské svobody tiskové, která ovšem bývala již v dřívějších letech reakční vlády Františka II. značně obmezována, Čelakovský a ostatní buditelé nesli nejtíže. Censurou nešetrný reakční despotismus ohrožoval nejcitlivější nervy jejich snažení, národní a literární činnost. Tichý boj o jazyk a národnost českou byl jediný prostředek, kterým buditelé nepozorovaně zasahovali v politický vývoj. Čeští obmezení censorové bývali nejpovolnější nástroje policejního režimu; ve své neobmezené moci se české literatuře nejednou vnucují za nejvyšší esthetický a kritický tribunál. Všichni přední spisovatelé tehdejší zakoušeli na sobě censorskou úzkostlivost a libovůli. Nářky na censuru ozývají se v listech skoro všech českých spisovatelů, kteří s ní přišli do styků, Jungmanna, Palackého, Čelakovského a j. Jungmannovi seškrtala celé strofy a odstavce ze „Slovesnosti“, Šafaříkův překlad „Marie Stuartky“ nesměl se tisknouti, potlačeny některé milostné serafické znělky Kollárovy — básně obsahu politicko-vlasteneckého ani censuře nepředloženy. Čelakovskému a přátelům jeho censura potlačila společnou sbírku básní a nechtěla dovoliti v titule „Slovanské národní písně“ slovo „slovanské“. Čelakovský vyjadřuje se o censuře, že „pracuje hanebně všudy na porobu českou“, Palackého redigování německého orgánu musejního bylo ubíjeno také přísnou censurou. A podobných činů pražské censury uvádí tehdejší korrespondence ještě několik. Se svými knihami buditelé utíkali se raději do Vídně. Kollárova „Slávy Dcera“ mohla ve své podobě vyjíti jen v Pešti a ještě prý za ni censor její s úřadu sesazen. Censura.

V reakční činnosti rakouského absolutismu ochotně připřáhla své síly katolická hierarchie. Vzrušující její násilí se bolestně dotklo Čelakovského a celé mladé generace, když byl *Bernard Bolzano* (1781 až 1848), po otci Vlach, v Praze rodilý a vychovaný po německu, professor mathematiky a filosofie na universitě pražské, stejně vlivný na své posluchače co hluboký a znamenitý učitel i co výmluvný, s nadšením slýchaný kazatel universitní, se svého úřadu 1820 sesazen (zároveň se svými žáky, professory Mich. J. Feslem a Fil. Nedělem). Čelakovský tlumočil hněv celé generace, zbožňovaným učitelem od-

chované: „Bolzano – můj božský učitel“ je prý obětí hierarchie i „velehlavé hydry, ohromné politiky, jež kolem sebe plije nakažlivé dechy.“ Takovou obětí byli prý i Hus i Rousseau. „Zajisté můj drahý, drahý Vlastimile!“ píše dále příteli Kamarýtovi, „muž ten slzí — nemůž jináče býti; neboť nosí nebe v svých prsou a paprskové se nebudou volně a bezčíslně z něho vyvinovati.“ Stejně znějí o Bolzanovi slova Kamarýtova. Nejlepší svědectví, čím byla generaci let desátých a ještě dvacátých tato vznešená osobnost, stejně veliká svým silným přesvědčením jako ušlechtilým lidumilstvím. Bolzanova činnost šťastně spojuje přednosti racionalismu a novokatolické renaissance. V učení náboženském zamítal židovské mythy biblické i divy, odvracel se ode všeho dogmatismu; při tom však vynikal vroucím citem náboženským a přesvědčením katolickým; katolicismus pokládal za schopný dalšího morálního vývoje. Bolzanovi učedníci bohoslovečtí odnášeli si do svých působiště mezi prostým lidem úsilí povznésti nejprostší zanedbané vrstvy pokrokem a vzdělaností a takto přispívati k zušlechtění lidu. Bolzanův filanthropismus neznal aristokratismu rodového ani národního. Jako horoval pro rovnost všech stavů i pohlaví, jako se z náboženského přesvědčení kázal ujímati slabých, tak se častěji také vyslovoval pro práva Čechů a proti jejich utiskování od Němců v životě veřejném; oba kmenové mají v lásce ke své vlasti Čechám závoditi. Humanitní ideje herderovské nabývají u Bolzana konkretnější povahy, demokratisují se, protože učedníci jeho skutečně vyhledávají nejprostšího člověka, chtějí žíti s ním a pro něj. Učí také literaturu vnášeti abstraktní lásku k národnosti do skutečného života. Vláda a hierarchie bezohledným pronásledováním Bolzana utvrzují jen více jeho vliv, přispívajíce k probuzení smyslu politického. Střízlivý Havlíček, který neznal Bolzana z přímého styku osobního, případně charakterisoval jeho význam ve svém nekrologu: „Jeho nejkrásnější a nejtrvalejší pomník jest, že volnější pohybování ducha v naší vlasti větším dílem jest plod semene, které on zasil.“

Náklonnosti Čelakovského.

V příbojích trudného a strastného života vnějšího, který mu ani jeho neúmorná píle a vzácné nadání nemohly zmírniti, když se sám vyšinul s běžné dráhy pevnějšího postavení životního, Čelakovský se zachraňoval na krásném člunku: poesii. Studoval ji usilovně, s pochopením, vnitřním utěšením a nadšením. Kritickou prozíravostí záhy dovedl rozpoznati opravdové umění básnické od prázdného veršování. Poesie a vrozená náklonnost mu otevřely smysl pro krásy přírodní, jimiž se až blouznivě utěšoval. Prožil v sobě vroucí city oddaného přátelství, jež mu básníci gottinského „Hainu“ a romantici povýšili

na úděl životní z nejvzácnějších. Své záměry spisovatelské posiloval uvědomělým vlastenectvím českým, jež mu česká literatura i pražské prostředí záhy rozšiřují na obsáhlou rodinu slovanskou a vedou ho k příbuzným řečem a literaturám slovanským. Duševní život mladého vyznavače Mus vyznačuje se silnými dojmy, zřetelným zbarvením citovým. Radosti i boly nepřidušovány, žijí v něm plnou svou silou.

Za těchto poměrů a nejvíce i z přímých podnětů prožité poesie cizí vyrůstaly první básnické pokusy Čelakovského. R. 1822 vydal z nich výbor v malé knížce s názvem Smíšené básně. Touto sbírkou mladý vnímavý básník ukázal, jak se dovede do ducha i formy studovaného básníka vcítiti a jeho tvoření přizpůsobiti své: skládá většinou ohlasy čtených vzorů rozličných směrů a rozličné síly, básníků německých, českých i ruských. Němečtí pěvci Matthisson a Hölty zasáhli ducha mladého českého básníka, neschopného poddávati se trvalejšímu žalu, trudnomyslností a sentimentální náladou hřbitovní, zahráváním si se smrtí — vesměs city duši Čelakovského cizími. Nejvšestranněji podléhal vlivu Goethovu. Tento největší básník německý v něm dovede, jak se Čelakovský přiznává příteli Kamarýtovi, „ledajakýs brzy cit jen tutlající a dřímající tak náhle překvapit, brzy obrazy tak mile a živě znítit, že co dítě radostí pleši a vnadného Němce toho nade všecko vynáším.“ Ve „Smíšených básních“ nacházíme živé reminiscence z Goetha, zejména v komposici ballad, jež jsou básněny v duchu bájivého básnického tvoření lidového, „Tři světýlka“, „Označení smrti“, „Vodník“. Mladý veršovec český nedovede ovšem vniknouti v hloubku lidské duše, vložiti v lidové podání základ všelidský jako jeho veliký vzor; ale i tak podal výtvory pozoruhodné. Pro poesii Goethovu si Čelakovský od mládí po celý život podržuje trvalé pochopení, protože s ním měl příbuzné základní schopnosti. V Čelakovském má Goethe u nás nejvěrnějšího a největšího stoupence.

„Smíšené básně.“

Přirozeně ani silnější výtvory domácí poesie nezůstaly bez zjevnějších, ač ne trvalých stop na první pokusy mladého Čelakovského. Šafaříkovi a Palackého „Počátkové českého básnictví“ strhli ho tu i tam k napodobení; několik příkladů skládal podle jejich theorie časoměrné, o jejíž pravdivosti si udržoval přesvědčení, i když podle ní později velmi málo básnil. Svou suggestivně uchvacující sílu na něm — jako na mnohých mladších myslích — silnými tóny citovými osvědčily znělky Kollárovy. Podle Polákovy „Vznešenosti přírody“ kreslil pracně komponované obrazy přírodní. Do své sbírky mladý básník vložil několik různých i poetických epigramů. Nejšťastněji v sobě však Čelakovský prožil vlivy básnictví lidového, k němuž mu klíč podali

Goethe a Herder. Tu si náš básník kladl první kameny k svému nejtrvalejšímu pomníku básnickému. Čelakovský z českého lidu vyšel, v rodném svém městečku prožil strasti i slasti, drobné i hrubé starosti a práce jeho. Za nuceného přerušení svých studií filosofických v Budějovicích sbíral horlivě písně lidové, pro něž již za těchto let horoval s blouznivým nadšením. Mladistvý básník se ve své prvotinné sbírce sám teprve hledá. Náladovou duši jeho ovládá ještě příliš tón jeho vzorů, jenž zní mu i v jeho tvoření. Že jeho hledání sebe nebude bezvýsledné, to v těchto mladistvých pokusech zaručuje český jejich ráz, tak znatelně mile z nich vyrážející.

J. Vl. Kamarýt.

Ze stejných podnětů, vzorů a nálad vzešla péčí Čelakovského stejnojmenná sbírka, Smíšené básně (1822), jeho nejoddanějšího přítele od prvních let gymnasijních, *Josefa Vlastimila Kamarýta* (1797—1833), kaplana v Táboře, potom faráře v poutnickém místě Klokotech u Tábora. Starší druh Čelakovského, který se učinil svými pokusy básnickými známým v současných časopisech ještě před Čelakovským, poddává se úplně vedení silnějšího mladšího přítele. S menším zdarem nežli Čelakovský Kamarýt skládá ballady („Dcera mlynářova", „Evrozína", „Milodín a Velena"), do nichž se první pokouší vnésti vlivy Rukopisu Královédvorského. Šťastnější byl v prostých písních, napodobených podle písní lidových, jež usilovně sbíral. Z pozdějších jeho prací vynikla Nanka, balladicky opěvovaný skutečný nešťastný příběh jeho malé sestry. Vkusným a dovedným překladatelem se Kamarýt osvědčil zvláště v převodu ballad Bürgerových, Únos a Divoký lovec (1823).

Drobné práce Čelakovského.

Po osmi letech Čelakovský přichystal druhé vydání svých „Smíšených básní" (1830). V něm některé nedozralejší starší pokusy nahradil několika pozdějšími, jež se hlásí hlavně ke Goethovi a české písni lidové. Své vlastní vztahy k umění vyjádřil v básních „Kvítenec života" a „Zasvěcenec". Balladické thema opuštěné dívky, která z nešťastné lásky sešílí, podává zlomek „Trhlá dívka" a čtyřdílná báseň „Běla krasavice". Tyto básně vedle několika málo drobnějších jiných prací bylo vše ze samostatného tvoření, co přinesla první mužná léta Čelakovského, tedy doba, kdy u básníků proráží samostatná činnost básnická nejplodněji a nejvýrazněji. Nezdařil se mu úplně ani pokus, aby geßnerovskou idyllu přesadil z idealisovaného starověku do vybájeného pravěku slovanského a do doby současné. Jeho Selanky byly v přátelském kroužku Čelakovského přijaty s nadšením i napodobeny, ale stezka jimi v české literatuře ražená brzy zase zarůstala. Zjevněji náš básník zasahuje ve vývoj literatury české kritikou.

Jemně vytříbený vkus Čelakovského, jeho všestranná a obsáhlá sčetlost i pronikavý soud přirozeně ho odcizují běžnému nazírání na současné zjevy literární. Ač byl dráždivý, živého citu a silné náladovosti, vznícené příchylnosti přátelské jako předpojatého odporu k určitým osobám — zejména se nespravedlivě, až cynicky choval k Janu Nejedlému za bojů pravopisných —, snaží se přece upřímně o to, aby mladá literatura česká byla měřena zvýšenými požadavky uměleckými, při nichž by obstály z četných již plodů literárních jen ty, které by bylo lze přiřaditi po bok uznávaným výtvorům literatur cizích. Byl to tedy týž ideál, o nějž se pokoušeli „Počátkové českého básnictví". Veřejně Čelakovský své přísnější měřítko k našim poměrům přiložil v literární satiře Literatura Krkonošská, jež vycházela v časopise „Čechoslavu" r. 1824. Ale zdravá snaha kritikova byla jménem vlastenectví a svornosti potlačena po prvních odstavcích. Ohledy na nevyspělé poměry české asi způsobily, že pálivá satira a vtip Čelakovského v tomto pokuse nedosáhly ještě plné účinnosti, jako později jmenovitě v epigrammech.

Jinak v letech dvacátých našeho básníka stopujeme v závažných přípravách k další činnosti básnické, zejména v usilovných studiích poesie světové. Z ní vzešlo několik překladů. Z Herdera přeložil Listy z dávnověkosti (1823), sbírku paramythií a parabol, stručných črtů, bajek a idyll, psaných v duchu starozákonních tradicí židovských s tendencí Herderových humanitních snah všelidských. V českém převodu překladatel chtěl podati pokus o umělou vážnou prósu, jež se úmyslně opírala o klassickou řeč Bible Kralické. Z miláčka svého Goethe převedl do češtiny v půvabném rouše, originálu tak blízkém, nerozsáhlé drama „Die Geschwister", které v češtině označil po příkladě francouzském podle hrdinky činohry názvem Márinka (1827). Větší nesnáze a práci působil mu proslulý veršovaný lyrický román Waltera Scotta Panna jezerní (1828). Seznámil se s ním v polském překladu K. Sienkiewicze. Walter Scott uchvátil Čelakovského jako celou jeho dobu neobyčejně. „Jaký to romantik! pravý to Ossian našich časů!" vyjadřuje své nadšení o něm Čelakovský. Překladatel byl nucen, chtěje zachovati ducha a smysl originálu, překládati prósou, jako jeho příklad polský; jen hojné písně a vložky v „Panně jezerní" podal v plynném zvučném převodu veršovaném. V řeči básnické Čelakovský následoval věrně příkladu Jos. Jungmanna, k němuž choval horující neobmezenou úctu a lásku, tu nově tvoře, jinde vypůjčuje z příbuzných jazyků slovanských. Míti aspoň jedno originální dílo české, jako jsou romány W. Scotta — to byla dlouho

Čelakovského překlady.

vroucí tužba Čelakovského. O provedení tohoto ideálu chtěl se sám pokusiti, ale nedospěl k tomu.

Sbírání písní lidových.

Z Čelakovského činnosti přípravné v básnickou jeho tvořivost zasáhl nejvýrazněji a nejblahodárněji veliký zájem o píseň lidovou a intensivní obírání se jí. Lidová píseň v této době nachází již u nás široce probuzený smysl. Jako kdysi za horlivého úsilí o český jazyk spisovný skoro každý literát sbíral látku k českému slovníku, tak nyní zase od českých spisovatelů všeobecně uznávány výtěžky usilování Herderova a německé romantiky o proniknutí písní lidových. Jejich vzácná cena básnická i hudební, připisovaná jim nejryzejší pravá národnost, originalita a jiné přednosti kde kterého z českých literátů pohánějí ke sbírání písní lidových. Je zajisté nejvýš charakteristické, že v těchto letech i rakouská vláda dobyla si zásluhy o sbírání písní lidových u rozličných národů rakouských. Na podnět „Společnosti přátel hudby rakouského mocnářství“ vybízeli počátkem r. 1819 zástupcové vlády v jednotlivých zemích ke sbírání písní, jež provolání vládní prohlašuje za „podnik jak pro hudbu a básnictvo, tak i pro poznání národní povahy, řeči a kulturních dějin veledůležitý“. Pozoruhodno, že tu šlo v první řadě již tehdy hlavně o stránku hudební.

Čelakovský přináší písni lidové pochopení nejhlubší a chápe ji s hlediska co nejširšího. Slovanská idea, pro kterou se záhy co nejvroucněji rozhoroval, pudila ho především k těmto „pokladům národního ducha“, jak nazývá písně, u národů slovanských. Ve Vác. Hankovi, k němuž s počátku vroucně přátelsky lnul, našel dobrého učitele. Hanka tehdy již převedl do češtiny některé písně ze sbírky Vukovy (Prostonárodní Muza Srbská 1817), měl prostudovány sbírky ruské, mohl tedy mladému snaživci býti na této cestě vůdcem. A druhým, spolehlivějším a vlivnějším učitelem mu byl Herder. Pod hlubokým dojmem Herderovy sbírky „Stimmen der Völker in Liedern“ Čelakovský po neúnavné práci r. 1822 uveřejnil I. díl Slovanských národních písní (II. díl vyšel r. 1825; III. r. 1827). Tato sbírka byla významným činem literárním, básnickým i národním. Činem básnickým potud, že přinášela nejkrásnější výtvory poesie lidové a zejména veliké bohatství k obrození české poesie, činem národním stala se proto, že patří k nejsilnějším projevům tehdejších snah buditelských; zrodilaf se zároveň ze snah národnostních. Mladý vydavatel sliboval si z nich největší úspěch pro věc slovanskou: měla národy slovanské odváděti od kosmopolitické poesie dosavadní a probuditi smysl pro básnictví skutečně národně slovanské. Slovanstvo pak mělo se takto sblížiti; horkokrevný nadšenec sliboval si docela, že si českou

píseň, kterou s přítelem sběratelem Kamarýtem vytrhli ze zapomenutí, „snad tam na Donu někdy kozák bude zpívat nebo na Volze nebo na Něvě.“ Toto sblížení vydavatel chtěl usnadniti, že písně národů slovanských podával v původním jazyce, aby na nich zůstal pel jejich národního ducha, jazyka i básnické krásy; čtenáři českému usnadňoval porozumění překladem, v němž se snažil co nejvíce zachovati individuální ráz každé básně. Nesnáze poskytovaly se vydavateli ovšem nemalé: u jiných národů slovanských kromě Rusů, Malorusů a Srbů nacházel nedotčený úhor: u Poláků, u Srbů Lužických; u Slovinců Čelakovský začal se sbíráním sám, když se v Linci za svých studií filosofických přátelsky stýkal se dvěma Slovinci a u nich k upřímné své radosti slyšel rozkošné „vindičky“, jak nazývá slovinské písně lidové. Tyto mezery se po čase ovšem vyplňovaly, jak svědčí četnější příklady také ostatních Slovanů ve II. a III. díle „Slovanských písní“.

Slovanské národní písně.“

Duch Herderův mluví k nám, když vydavatel v rozboru, předeslaném sbírce, horuje s emfasí: „Nic nad národní píseň. V této jen vidíme v živém tvaru básnickém ducha lidského — rozuměti v zdařilejších, čistě národních písních, ne v kterékoli kramářské —, v těchto jen zřejmě vytknutý ráz národnosti; a kde národnost k světoobčanství čili světoběžnictví se blíží, tam nelze najíti národní uměny.“ Po Herderově příkladu Čelakovský podává ze zásob svých i svého přítele Kamarýta, který ho zaplavoval objemnými sbírkami, přísně esthetický výběr — jako postupoval současně s ním Kollár, uveřejňuje po přísném ocenění esthetickém výbor písní slovenských. Vkus a nálada doby, způsobená Percyho sbírkou ballad skotských, Herderem tlumočená, básníky umělými dále šířená a utvrzovaná, vykládá nám zálibu Čelakovského v látkách balladických, která někde upadá až v nekritičnost. Do své sbírky pojal i ballady, které se nedávno od básníků umělých dostaly do lidu (mezi nimi na př. i české zpracování Rautenkrancovo Bürgerovy ballady „Der Bruder Graurock und die Pilgerin“, zpracování to anglické ballady „Margaret's Ghost“). V Herderovi Čelakovský našel vzor, když mezi písně lidové zařadil i básně umělé, v nichž rozpoznával „národního ducha“ t. j. první umělé ohlasy českých písní lidových. Teprve ve III. dílu zhošťuje se vydavatel tohoto názoru a umělé napodobeniny písní lidových vynechává. Pod vlivem Herderovým je Čelakovský i jeho přátelé, jako německý esthetik, professor na universitě pražské Ant. Müller, když tak důrazně protestují proti sbírce Českých národních písní, kterou na uvedený již podnět vládní r. 1825 vydal *Jan Ritter z Rittersberka* (1780—1841), spisovatel německy píšící. Sbírka Rittersberkova je našemu stanovisku dnešnímu

v mnohém směru bližší; šloť jí hlavně o stránku zpěvní a nezavrhovala všeho, co lid charakterisuje, když to zároveň neodpovídá požadavkům esthetickým a ideálu mravnímu. Podávala i písně německé.

Do II. svazku Čelakovský mezi slovanské písně zařadil též několik překladů písní litevských. Usilovnější studium litevštiny a písní litevských Čelakovskému dalo vniknouti ve vlastní povahu tohoto jazyka a připoutalo jej neobyčejně ke „spanilým dajnám“, písním litevským. Proto r. 1827 vydal samostatný svazeček Litevské národní písně, v nichž podle sbírky L. J. Rhesy krásně zčeštil 74 písně. Zájem o písně lidové Čelakovský podržel si po celý život; občas objevovaly se od něho v časopisech překlady zpěvů srbských, ruských, Srbů dolnolužických, písní „illyrských“, sebraných od Stanka Vraze a j. Od slovanských národů Čelakovský zacházel i k nejrozličnějším národům cizím a s herderovským smyslem překládal je do češtiny.

Překlady písní jiných národů.

Čelakovský v duchu romantiky vždy upřímně katolicky zbožný, jak o tom svědčí jeho vroucně cítěná modlitba óda „Buď vůle Tvá“ a pracný, s pietou podnikaný překlad pětisvazkového díla sv. Augustina, O městě božím (1829—1833), přímo podnítil i sbírání duchovních písní českých. Této práce ujal se se zápalem a se zbožnou vroucností nejupřímnější obdivovatel „Slovanských národních písní“, *Jos. Vlast. Kamarýt.* Z tradice lidové, z přečetných svazečků tištěných a přehojných kostelních kancionálů vybral a vydal České národní duchovní písně (dva díly 1831, 1832), krásné to doklady prostého, vřelého, poeticky vzletného citu náboženského u českého lidu. Kamarýtově sbírce dostalo se vřelého přijetí od českého vzdělaného světa, jako tupého nechápajícího odmítnutí od vysokých představených Kamarýtových. Práci o třetím dílu „Duchovních písní“, jenž měl přinésti nápěvy tolik žádané, Kamarýtovi přetrhla předčasná smrt.

Kamarýtovy „České národní duchovní písně“.

Čelakovský přinášel si pravé pochopení pro všecky výtvory ducha lidového, v nějž vniká šíře a hloub než doba současná: zvyky a obyčeje, pohádky, hádanky, přísloví a j. — zkrátka vše to, co zahrnujeme dnes v široký obor folkloru. Vedle písní se již v letech dvacátých obíral dlouho a usilovně sbíráním a pořádáním přísloví. Ale práce jeho dozrála až po čtvrtstoletí k tisku.

Sbíráním, tříbením a esthetickým rozborem písní lidových Čelakovský víc a více proniká v jejich vnitřní podstatu a ducha. Ve vlastních skladbách pak od pouhého napodobení lidových písní, jaké nacházíme již u jeho předchůdců, zejména V. Hanky, přechází ve skutečné tvoření básnické. Jím posavadní poesii českou uvádí na nové cesty a přináší jí obrození „v pravém národním duchu“, jak se na

směr svůj sám díval. I zde již třiadvacetiletému básníkovi byl vzorem „samolet“ Goethe. Ve svém přesvědčení, že kráčí cestou pravou, byl posilován i s jiných stran. Až do svého třicátého roku se Čelakovský pokoušel jen o básně, skládané v duchu písní lidových českých.

R. 1829 objevil se na trhu knihkupeckém beze všeho ohlášení i bez předchozích ukázek v časopisech Ohlas písní ruských. V neobjemné své sbírce Čelakovský chtěl míti obraz co možná nejúplnější veškeré svérázné lidové poesie ruské. Český básník dobře vycítil převahu ruských bylin nad ostatní výtvory lidu ruského. I v „Ohlase ruském“ epické skladby vystupují reliefně v popředí. Čtenáři utkvívají v mysli veliké postavy bohatýrské, jež podnikají na obranu svaté Rusi a cara, pro blaho a čest celého národa zázračné činy. Ve skladbě nejobsáhlejší, „Ilja Volžanín“, básník živou svou fantasií spojil příběh jím vybájený s nejžalostnějším obdobím ruských dějin — dlouholetým pustošením země ruské a ujařmováním ruského národa sveřepými Tatary. Bohatýra Ilje Volžanína a jeho velikých činů nezná poesie ruská – sluje po řece Volze, u níž byl po devět let držán v zajetí – a přece jak typicky lidově ruský jest tento hrdina! Český básník tvořil v duchu ruských bylin dále. A podobně samostatně tvořícího básníka pozorujeme, když si Čelakovský vypůjčuje z podání velkoruského sice jména hrdin, ale přetváří v duchu svého nazírání nejen jejich charaktery, nýbrž přikládá jim i jiné činy. Tak v stručné, krásné rhapsodii „Bohatýr Muromec“ tuto nejoblíbenější postavu velkoruských bylin sbližuje s moderním vzdělanějším člověkem: ruského obra ohromných rozměrů a úžasné síly, který potírá statisíce nepřátel carových v jediné bitvě, Ilju Muromce, náš básník předvádí jako trestající spravedlnost tří tupých Tatarů, kteří usmrtili ušlechtilého jinocha ruského a oloupivše jej, ubitému se posmívají. A přece tento Muromec, ideál vzdělanějšího hrdiny křesťanského neodporuje životnímu smyslu bylin. S uměleckým taktem básník vymyslil jinému bohatýru bylin v „Čurilovi Plenkoviči“ odvážný čin, jehož nezná lidová poesie ruská: Čurila svým důmyslem zbavuje svatou Rus zhoubného ptáka Velikána Velikánoviče. Je to obměna, našemu vkusu bližší, nestvůrných ruských obrů, jako jest Tugarin Změjevič, polykající po tuctech jezdce a lučišníky. V pojetí ptačího světa, nehledaném humoru a v celém způsobu podání poznáváme ruské živly humoristicko-satirické v básni „Veliký trh ptačí“, ač je komposicí svou bližší západoevropským ptačím sněmům. V „Ohlase ruském“ básník oslavuje novější a nejnovější události dějin ruských: zapálení Moskvy od Rusů za obležení francouzského 1812 („Veliká panichida“), přechod ruského vojska přes Dunaj v bojích proti Tur-

„Ohlas písní ruských.“

kům r. 1829 („Rusové na Dunaji"). S upřímným žalem truchlí v tónu písní ruských nad smrtí cara Alexandra, v němž ctí velikého panovníka i Slovana. V těchto básních vyjádřen básníkův osobnější vřelý cit slovanský. Ve stejném poměru k lidovému básnictví ruskému jest ostatní obsah „Ohlasu ruského". Zachycena tu služba carská, kterou ruský vojín snáší z oddanosti k svému vladaři rád a odevzdaně. Jsou tu vylíčeny rozmanité projevy života rodinného, onoho význačného života, zpravidla ještě patriarchálního, často tvrdého, pro děti nevolného, ale pro všecky přece přítažlivého, ježto je podřízen vyššímu zájmu celku rodinného. Jeví se tu v nejrozmanitějších tónech a vztazích láska od prvního probouzejícího se citu milosti, od milostného toužení a slastných tajemství, od radostného opojení, žertů a škádlení až k šťastnému spojení manželskému nebo neblahému rozchodu mladých lidí, provázenému hlubokými žaly nebo vzdory. Tedy dovedný sytý obraz nejrozmanitějších vztahů a poměrů, citů, nálad a představ, jaké ovládají prostou duši. Jsou tu zastoupeny i charakteristické druhy a formy lidové poesie ruské. Ale ve všech skladbách je básník svůj, vše oživil svým fondem básnickým. Přejal jen — a to s povědomou úmyslností — jisté ustálené tvary komposiční, obrazy a figury básnické, pro ruské lidové zpěvy tak charakteristické, obraty fraseologické, syntaktické i výrazy slovní. Úmyslnost básníkova tu nanášela až příliš hustě, prostému českému čtenáři nejednou až nesrozumitelně. Zdá se, že i zde jako v „Slovanských písních" básník chtěl národ svůj s ruským sblížiti. Český čtenář má si zvykati mluvě básní ruských.

Umělý básník se v „Ohlasu písní ruských" ohlašuje všude: když přírodní cítění zjemňuje a zvroucňuje, subjektivněji je prohřívá, když své hrdiny při všem jejich typisování a idealisování ve smýšlení a cítění prohlubuje psychologicky, činy jejich zbavuje nezvyklé hyperbolisace, zkrátka když hrdiny více zlidšťuje. Umělý básník prozrazuje se bezděky přesnějším a umělejším roztřiďováním děje, důslednější motivací jednání, logičtějším postupem básnickým, snahou po větší pravděpodobnosti i v bezděčném hromadění charakteristických prostředků básnických.

Čelakovského „Ohlas písní ruských" byl v české veřejnosti radostně přijat; ale vlivem svým nezasáhl tak hluboko: kromě některých pokusů, zejména oddaného následovatele Čelakovského, Jos. Jaroslava Langera, básnický čin Čelakovského došel málokde napodobení; byloť k tomu třeba tak hlubokého proniknutí lidové poesie, jakou se vyznamenával právě náš básník. Čelakovský svým „Ohlasem ruským" chtěl posloužiti ideji slovanské: sblížiti básnicky Čechy s Rusy

ale právě jeho dílem básnickým vynikla jen tím více zvláštní individuálnost národní a značná odlišnost lidové poesie ruské od české.

S „ohlasy“ Čelakovský měl celý všeslovanský plán. Hned po „Ohlase ruském“ pomýšlel na „Ohlas písní srbských“; podnik však uvázl ještě v zárodku. Zato jal se nyní zase usilovněji a soustředěněji pracovati o básních v duchu lidové poesie české. Celá sbírka se mu však nezrodila v tak soustředěném básnickém varu jako „Ohlas ruský“. Musejník r. 1830, 1831 a 1833 přinesl na čtyřicet písní z nového díla básnického. Po dlouhé přestávce posléze Čelakovský r. 1839 vydal Ohlas písní českých (rok knihkupecký 1840). Tvořivou sílu pěvcovu zarážely značnější nesnáze, nežli měl při „Ohlase ruském“. O náměty básnické básníku s bohatou invencí nebylo. Tíže bylo zachytiti význačný charakter jejich, protože formu i výraz jejich styk s podobnými výtvory jiných národů značně otřel. Ale osobitý ráz české písně tu byl a právě Čelakovský ho svým bystrým smyslem postihl dokonale. V krásném rozboru, který předeslal „Ohlasu písní českých“, případně vystihl rozdíl mezi lidovou písní českou, vyrovnanější s lidovou poesií evropskou, a mezi tradiční poesií ruskou, tak svéráznou. Čítání písní ruských trefně přirovnává k „procházce hlubokými hvozdy mezi hustým, vysokým stromovím, vedle potvorně rozmetaných skalin, hučících řek a jezer; bavení se zase písněmi českými procházce širým polem a lukami, kde oko toliko s křovím neb utěšenými hájky se potkává a sluch chřestem potůčků aneb skřiváncím švitořením bývá zaměstknáván“. Zpěv ruský zdá se mu více epické povahy, český více lyrické; ruský „více rozjímavý, budě cit pomocí obrazů a dějů a v širší i vyšší zasahuje prostranství; český zas je prchavější, hravější, cit prostě pronášející, předmětů, a to nejbližších, jen lehce se dotýkající a tudy v mezech mnohem užších se pohybující“.

„Ohlas písní českých“.

Těmito slovy básník zároveň charakterisoval svůj „Ohlas písní českých“. V něm se co nejrozmanitěji a nejšíře zrcadlí život českého lidu; v něm jsou zastoupeny co možná všecky charakteristické druhy a formy české poesie lidové. „Ohlas český“ přinesl první českou balladu velikosti opravdu světové, Toman a lesní panna. Lidové bájivé podání o tajemné kouzelné svatojanské noci v přírodě podalo mu nit k dávné myšlence jeho, aby balladicky zobrazil duši člověka, jež rozrušena neodolatelnou ničící mocí lásky, samochtíc jde vstříc svému tragickému lósu. Vyjádřil tuto ideu nejjednodušším dějem — zrazený ženich podléhá vábivému kouzlu lesní víly a klesá mrtev v jejím náručí —, ale vzácné umění charakterisační, psychologická jemná kresba, mistrná technika a přiléhavý výraz dávají vznik nej-

mistrnější básni Čelakovského. Účinným dojmem napodobeny staročeské zpěvy historické v básni „Prokop Holý“.

Jako ve sbírkách českých písní i v Čelakovského „Ohlase písní českých“ lyrika daleko převládá nad epiku. Žalost i radost, naivita a milá důvěřivost dětská, toužení, slasti i trápení zamilovaného srdce, starosti rodinné, potěšení z vlastní práce, tíže a trampoty na robotě, přitlumený hněv na panské vyssavače lidu a škodolibý výsměch jejich slabostem – tyto a hojné jiné poměry, city a nálady básník vyzpíval v „Českém ohlase“ v přerozmanitých tónech, hned dětskou naivnost hned žalostící elegií, hned žertem neb jízlivou satirou, ale všude jsou opravdu vnitřně prožity. Vtip a satira jsou nejvlastnější a nejpřípadnější projevy mužného ducha básníkova. I naivita jeho nejraději hledá epigramatické přiostření. Čelakovského znamenité umění charakterisační vyniklo ve formě české písně individuálněji a všestranněji nežli v písních ruských. Zde básníka látka a ustálené typy tolik nevázaly. A tak Čelakovský před čtenáře staví výrazné živé postavy, na něž tak snadno nezapomene. V stručné básni „Český sedlák“ je sedlák z první polovice XIX. století nakreslen rysy tak rázovitými, jak je mohl podati jen bystrý znatel lidské duše. Touto věrností života, kresleného bohatými zkušenostmi básníkovými, udržuje se jeho dílo pro všecky časy.

„Ohlas písní českých“.

Čelakovský byl si vědom, že snahou básníka umělého jako člověka vyššího vzdělání, prohloubenějšího názoru o světě, vytříbenějšího vkusu a zjemnělejšího cítění nemůže býti, aby píseň lidovou věrně vystihl, nýbrž aby ji básnicky povznesl a umělecky prohloubil, aby přinesl do ní vyšší hledisko umělecké, mravní i kulturní. To se Čelakovskému podařilo plnou měrou: on svými ohlasy vniká hloub v duši lidskou, vytváří životnější postavy básnické, zušlechťuje poetický cit erotický, mravní, přírodní, zdokonaluje básnickou dikci, obrazy básnické, zvyšuje lahodu jazykovou.

Přesně objektivní ráz písní lidových mají i básně erotické, zařazené do „Ohlasu českého“. Jistě asi básník v nejedné z těchto písní kreslil také své nitro. V době, kdy začal usilovněji básniti v duchu českých písní, tonul sám v nejvřelejším citu erotickém. Jeho láska platila Marii Ventové, dceři kupcově ze Strakonic. Ji opěvoval P o m n ě n k a m i v a t a v s k ý m i, asi dvaceti drobnými písněmi umělé formy a subjektivnějšího citu; byly uveřejněny v „České Včele“ 1831.

Čelakovského „Ohlasy“ přinesly české poesii obrození. Nutily básníky hledati skutečného českého člověka a snažiti se vyjádřiti jej básnicky. Formálně pak Čelakovský, vymaniv českou poesii z ustálených pout, učí české básníky zpívati po česku. Ale princip prostoty

v umění básnickém slabší duchy svádí snadno k mělkosti a povrchnosti. To se ukazuje na hojných následovatelích Čelakovského.

Počátkem let dvacátých se v přátelské družině Čelakovského ocitá starý anakreontik německý Kralovéhradečan *Karel Sudimír Šnajdr* (1766 – 1835), na počátku století XIX. několik let professor esthetiky a klassické filologie na universitě pražské, poté vyšší úředník vrchnostenský na rozličných místech, zejména ve Smidarech. Ač obstarožný začátečník, probuzený Zieglerem, J. V. Sedláčkem, trochu namahavě a neobratně probíral struny na české lyře, na českém Parnase byl uvítán velmi vlídně i od mladších společníků. Upozorniv na sebe některými pokusy v současných časopisech, vydal samostatnou sbírku Okus v básnění českém (I. část 1823, II. 1830). Směrem svých básní patří více do družiny Puchmajerovy; ale v anakreontských požívačných písních a v některých balladách jeho zaznívají tóny písní lidových; pochytil je hlavně z Čelakovského „Slovanských národních písní". Jeho písně „Cikánka" („Seděla cikánka u keříčka"), „Poustevník" znárodněly. Jeho ballada „Jan za chrta dán" pro dojemnou látku se udržovala mezi českými balladami nejznámějšími. Napodobitelé Čelakovského.

Kolem r. 1830 mladší básníci skoro všichni jsou zasaženi heslem jednoduchosti básnické a většina z nich uskutečnění jeho hledají v napodobení písní lidových. Těsně za Čelakovským chtěl jíti mladší přítel jeho, *František Jaroslav Vacek*, známý básnickým jménem *Kamenický* (1806 – 1869), katolický duchovní. Kromě lehkosti a jednoduchosti básnického výrazu vystihuje se zdarem jen naivitu písní lidových. Touto předností vyniká i nad svého mistra. Jeho Písně v národním českém duchu (1833), písně trochu jednotvárné a nevýrazné, ač jsou v nich prostředky písně lidové značně nakupeny, české poesii nepřinášejí nových podnětů a nových hodnot uměleckých. Český lid některé z jeho prostých písní přijal za své (na př. „U panského dvora"). Ve vzdělanějších třídách některé bývaly zpívány pro svůj směr vlastenecký (na př. „V Čechách tam já jsem zrozena", „Kde můj je kraj, kde má je vlast"). Umělejší jsou elegie U hrobu mé matky (v ČČM 1839). Později Kamenický podle J. E. Vocela opěvoval kollárovskou formou znělkovou staré pověsti české a první události historické (do pol. XI. stol.) v malé sbírce Liliea růže (1846).

Některými znárodnělými písněmi (na př. „Nad Berounkou pod Tetínem") mohl se honositi oddaný a obětavý přítel Čelakovského, dívčí pěvec *Josef Krasoslav Chmelenský* (1800 – 1839), rodilý z Bavorova u Prachatic. Nevýznamné pokusy začátečnické, jdoucí věrně za silnějšími vzory, uveřejnil s názvem Básně (1823). Současné ča-

sopisy a almanahy přinášely četné jeho příspěvky, zpravidla rozvláčné a mělké. Jeho tendence je nejvýrazněji vyjádřena sborníky jím redigovanými, „Věncem ze zpěvů vlastenských“ a „Kytkou“. Zpěvné písně od nejrozmanitějších českých básníků, opatřené nápěvy od předních skladatelů současných, měly vytlačiti z českých srdcí, zejména ze srdcí českých dívek, umělé písně německé. Jsa znalým hudebníkem Chmelenský skládal libretta k prvním operám českým od Fr. Škroupa, „Dráteník“ (1826), „Oldřich a Božena“ (1828) a j. U vrstevníků si dobyl vynikajícího jména jako divadelní i belletristický kritik v Časopise musejním a v „České Včele“. K významnějšímu tvoření básnickému se probíral teprve na konec života, když za delšího úředního pobytu jako místosudí manského soudu na Moravě a ve Slezsku uváděl ve verše, co ho tak dojímalo, trýznilo i těšilo. Tehdy psal sbírečky básní Poputnice čili písně cestujícího, jimiž se domáhá užšího spojení mezi Čechy, Moravany a Slováky, Kvítí polní z Moravy a ze Slezska, řadu distich podobného obsahu, a j.

V letech čtyřicátých a padesátých prostou píseň obsahu milostného nebo vlasteneckého nejvíce zplanil a změlčil *Václav Jaromír Picek* (1812 – 1869), úředník vrchnostenský, ve svých Básních (1843) a Písních (čtyři svazky v letech 1847 – 1856). Některé jeho písně vlastenecké se rozšířily v prostředí městském („Já jsem Slovan s duší tělem“, „Tážete se, proč jsem Slovan“, „Bývali Čechové“, „O vlasti má, ty krásná země“ a j.). Picek se pokusil též o dramata „Vilém z Rožmberka“ a „Král Vratislav na Moravě“; ovšem s malým zdarem.

Celá bytost Čelakovského obráží se nejplněji a nejpěkněji v jeho korrespondenci. Nad dopisy s přáteli Kamarýtem, Plánkem, Chmelenským a ovšem i s milenkou, Marií Ventovou, Čelakovský nenapsal nic bezprostřednějšího a poutavějšího. Z nich vyčítáme srdce vřelostí překypující, zaujaté nejkrásnějšími zájmy a plány, ušlechtilým smýšlením, horoucností vlasteneckou. Dikce jeho listů překypuje hned žertem a vtipem, hned opravdovým pathosem a důrazností, řeč vyniká duchem tak českým, že mu mezi předchůdci a vrstevníky nenajdeme rovně. Pilně korrespondoval s jeptiškou Marii Antonií (Antonií Pedálovou), spisovatelkou dívčích ctnostných povídek. S ní zapředl trochu jednotvárný klášterní nevinný románek. Jeho listy k ní se nám bohužel nedochovaly. V pozdějších listech se okres zájmů značně šíří. Mezi jeho korrespondenty nacházíme domácí jména, Ant. Marka, M. Zd. Poláka, K. Vinařického, Fr. Palackého, Jana Ev. Purkyni, Fr. Jaroslava Vacka, K. S. Šnajdra a j., i cizí Kaz. Brodzińského, Vuka Stefanoviče Karadžiće, Fr. Prešerna, Stanka Vraze, Izm. Sreznevského, Ond. Zejlera

Korrespondence Čelakovského.

a j. — celou slovanskou rodinu; o slovanské věci šlo mu vždy v první řadě. Psal si s Angličany Johnem Bowringem, Walterem Scottem a mnohými jinými cizími slavnými osobnostmi.

S básnické dráhy Čelakovského často strhovaly těžké starosti životní. Ve smyslu romantické nálady, jež se tolik uzavírala před střízlivým skutečným životem, chtěl sloužiti ideálním záměrům české literatury, ale nesl plnou tíhu všedního zaměstknání. Bída a tíseň životní jej často odváděly na pole jemu nevlastní. Chyběla mu bojovná energie životní. Koncem let dvacátých byl by se málem uskutečnil dávný záměr Čelakovského, že odjede na Rus. R. 1830 vyslovil ochotu uposlechnouti úředního vyzvání petrohradské akademie, aby tam za skvělých podmínek s Hankou a Šafaříkem zřizoval všeslovanskou bibliotheku a pracoval pro všeslovanský slovník. K tomuto povolání Čelakovského činily způsobilým horlivé studie slavistické a znamenitá praktická znalost jazyků slovanských. V tomto směru literární činnost ještě nevyvinul. Petrohradské akademii zaslal k uveřejnění slovník slovanské řeči polabské. Nebyl však vydán. Úskočným odřeknutím ješitného Hanky s plánu sešlo. V pevnějším postavení se Čelakovský uchytil až po čtyřech letech, když mu byla 1834 svěřena redakce jediných tehdejších českých novin, „Pražských Novin“, a jejich zábavné přílohy, kterou přezval Českou Včelou. Lopotná práce s oběma orgány spočívala skoro úplně na bedrech Čelakovského. „Pražské Noviny“ povznesl neúmornou pílí a svou znamenitou znalostí řečí na opravdové noviny s nejčerstvějšími zprávami a „Českou Včelu“ na významný časopis literární. Pevnější postavení životní jej pohnulo, aby si svou opěvanou rodačku, Marii Ventovou, odvedl jako družku do šťastné domácnosti. Ještě slibněji vyvíjela se pro něho jiná dráha životní. Po smrti Jana Nejedlého nastoupil po něm jako supplent na stolici české řeči a literatury na universitě. Ale záhy se tato pevnější opora životní pod ním shroutila. V „Pražských Novinách“ otiskl zprávu, kterak car ruský příkře odbyl prosebnou varšavskou deputaci. Ke zprávě byla připojena trefná a spravedlivá kritika, že taková „řeč náleží do oné spisovny, kde se chovají řeči mívané před čtyřmi sty lety od tatarských chánů k ruským knížatům.“ Za to Čelakovský, pěvec nadšených carofilských zpěvů, který kdysi chtěl uniknouti z rakouské poroby politické do služeb carových, zbaven redaktorství i professury a bezohledností absolutistickou byl s rodinou uvržen do těžké bídy hmotné i útrap duševních. Ne bez důvodů tušil mstivého udavače ve V. Hankovi. V trapné nejistotě se zahloubával do studií slovanského jazykozpytu, zejména chystal s obrovskou pílí veliký všeslovanský slovník,

Činnost redaktorská. Práce slavistické.

práci to, která nepřinesla prospěchu ani české literatuře ani jemu. Bibliothekářství v knížecí rodině Kinských od r. 1838 poskytlo mu záchranu. Vnitřní uklidnění vracelo jej zase činnosti básnické.

„Růže stolistá".

Rok po „Ohlase českém" uveřejnil sbírku básní lyrických, Růži stolistou (1840), kterou po vlastním názoru auktorově literární historie dlouho pokládala neprávem za vyvrcholení básnické síly Čelakovského. Sbírka dostala název odtud, že do ní je zařazeno sto básniček úplně stejnoměrných. Každá má tři slohy čtyřveršové, první dvě s rýmem střídavým, poslední sdruženým. Je to písňová forma trojdílná, jejíž tvar Čelakovský poznal u maďarského básníka Alex. Kišfaludiho. Vývoj „Růže stolisté" bral se po stopách Kollárovy „Slávy Dcery". Původní její jádro byly písně erotické, „Pomněnky vatavské"; básník pro svou vášnivou lásku nenašel ani vlastní tón; vyrážel je na strunách, naladěných Kollárem a Petrarkou. Za Kollárem šel v další komposici, když k milostným citům přidával nadšení vlastenecké, když do sbírky pojal i živel didaktický a filosofický. Několik málo čísel vlasteneckých a didaktických zůstalo nejkrásnějším odkazem buditelského úsilí. Svému národu jako snahy nejvznešenější a jako svatou povinnost básník odkazuje pravdu, tichou práci, povznášení se ku pravé osvětě, k mravnosti a dokonalosti, lásku ke krásné řeči mateřské a péči o její ryzost, lásku k národu a vlasti, posvěcené krví a potem velikých předků, doporučí vzájemnost slovanskou jako silnou oporu národní existence. Čelakovský do své skladby pojal též svůj filosofický názor o řádu světovém, o tajemném dění a jednotlivých úkazech v přírodě, k čemuž jej svedly některé jednostranné současné systémy přírodní filosofie. A těm, namnoze pouhým nesprávným poučkám, ovšem musela ustoupiti poesie. Oč hloub proniká básník do přírody a tím i k našemu srdci „žezlem básnění", jak měl v úmyslu, zejména v utěšených náladových obrázcích přírodních! Obdivujeme se prostým prostředkům pravého umění, kterými nám básník hned odhaluje své bohatě naladěné srdce, hned v nás budí nejhlubší úvahy. Z „Růže stolisté" vychází v naší literatuře několik obnoží ne právě bujných.

Epigramy.

Čelakovský je z největších epigramatiků českých. Epigram odpovídal jeho vrozenému nadání i básnickému tvoření, jež Čelakovský ovládal pevně činností rozumovou. Epigram Čelakovského dovedl poutati po celý jeho život, do něho vkládal svou duši nejosobitěji, zvláště svůj hněv a bol z utrpěných příkoří. Epigram zůstával mu povždy milým předmětem studia. Poznal nejvýznamnější epigramatiky světové, překládal z nich, zejména největšího epigramatika římského, Martiala. U Lessinga a Herdera studoval theorii epigramu. Lessing upevnil the-

oreticky epigram martialský, za jehož znak vytkl dvojdílnou úsečnou formu, zahrocenou neočekávaným závěrem. Herder však stavěl svou theorii na řeckém epigramu, jejž charakterisuje jako drobounkou báseň, harmonický celek, podávající jednotnou myšlenku nebo náladu; při ní vtipné přihrocení není nutné. Čelakovský, nadaný břitkým vtipem, přikloňuje se od řeckého epigramu víc a více k epigramu martialskému. Epigramatický způsob myšlení je pro Čelakovského charakteristický i jinde: v pointovaný epigram přechází mu často i drobná píseň erotická a náladová, epigramaticky přiostřuje své myšlenky v článcích prosaických i listech přátelských. Epigram Čelakovského má význam tím, že málokdy upadá v tradiční látku; u něho se stává věrným ohlasem idejí současných. Jeho epigramy dovedou vyjádřiti i básníkovu náladu erotickou a smýšlení náboženské, reflexe filosofické a gnómické průpovědi o životě lidském i o dění historickém. Přirozeně Čelakovskému epigram slouží za nejoblíbenější projev úsilí buditelského: vyjadřuje v něm péči o český jazyk, myšlenky probuzeného českého nacionalismu, tužby slovanské vzájemnosti. Snaha zvýšiti úroveň české literatury pudí ho, aby stíhal posměchem slabosti a vady její, aby potíral nezdravé směry a vlivné zástupce jejich, jako byl V. Hanka. Ve své tísni životní vytasil se hlavně proti svým nepřátelům celou Padesátkou z mé tobolky, epigramy tak určitě mířenými, že Palacký z Časopisu Českého Musea, kde byly vytištěny, je vyloučil. Bohužel nejevil Čelakovský vždy dosti pochopení a liberálnosti k mladším básníkům, kteří přinášeli do českého básnictví i nové ideje. Zejména utkával se polemicky se skupinou mladších spisovatelů, seřazených kolem Tylových „Květů“. Mezi nimi byl K. H. Mácha.

Zvláště vynikající místo mezi českými i světovými epigramy zaujímají časoměrná disticha, která básník snesl do sbírky Kvítí. Čelakovský byl zvláštní milovník květin, v pozdějším životě horlivý botanik. Z těchto podnětů čerpal jeho zjemnělý cit přírodní básnickou náladu. Lidová důvtipná symbolika a krásná tradice květinová přinesla mu mnoho námětů. Vtipem a reflexí vlastnosti květin duchaplně applikuje na poměry jednotlivého člověka, národa i poměry sociální, applikace hned bolně šlehavá, hned elegicky žalující. Ale vždy nese se k vyšším ideálům a snahám lidstva. Čelakovský jeví se v „Kvítí“ upřímným synem svého národa, v pojímání zjevů společenských pokrokovým demokratem, lidumilem, přitom vždy básníkem. V některých řeckých epigramech, zvláště pak v epigramech květinových Čelakovský našel v Goethově „Jaře“ v cyklu „Roční počasí“ první podněty; ale i proti tak velikému vzoru, jako byl Goethe, si Čelakovský

„Kvítí“.

udržel svou individualitu básnickou, stejnou hloubku poetickou. Předmět zmnohostranil a básnicky vyčerpal, na konec až manýrovitě — všech epigramů květinových je na 140. V epigramu lessingovském Čelakovský našel důstojného nástupce v K. Havlíčkovi, ale tato stručná, něžná i břitká květinová disticha byla tu i tam napodobována, ale nebylo jich zdaleka dostiženo. Epigramy jsou ještě z posledních básnických výtvorů Čelakovského.

Čelakovského práce vědecké.

Záhy po vydání „Růže stolisté" v životě Čelakovského nastala významná změna. Povolán byv 1841 na stolici slavistiky, právě zřízenou na universitě vratislavské, byl vytržen z bídy a ze starostí o život hmotný, ale zároveň odveden s Parnasu českého. V novém úřadě čekalo jej zklamání. Účastenství studentstva slovanského nikterak neodpovídalo veliké práci, kterou věnoval svému odbornému předmětu. Časté nemoci stíhaly jej i jeho rodinu. Ztratil po třech letech choť. Nemocí bývala pronásledována i druhá manželka jeho, známá vychovatelka i spisovatelka, Bohuslava Rajská. Osobního štěstí a spokojenosti nedošel ani, když 1849 byl k témuž úřadu volán do místa svých tužeb, na universitu pražskou. Příchod do Prahy nevrátil ho již básnictví. Nedávno předtím uspořádal souborné vydání svých básní, Spisův básnických knihy šestery, jež vydala Matice Česká 1847. Vědeckého výtěžku nepřinesly ani práce z oboru jazykozpytu slovanského (na př. Čtení o srovnávací mluvnici jazyků slovanských, vydané až po smrti učencově 1853 a j.). Zato odborní pracovníci často nahlíželi do jeho Dodatků ke Slovníku Jos. Jungmanna (1851), skoro čtvrtstoletí pilně snášených. Znamenitě své době prospívaly knihy více praktického rázu, čítanky, určené pro školy střední, a Malý výbor z veškeré literatury české (1852). V těchto výborech snaží se oživovati ideály obrozenské literatury. Methodicky i obsahem je význačné Všeslovanské počáteční čtení, výbor to z literatury polské (1850) a ruské (1851), uspořádaný za tím účelem, aby byl návodem k osvojení si jazyků slovanských. Nad jiné práce bohatstvím látky vynikla obsáhlá sbírka přísloví slovanských, Mudrosloví národu slovanského v příslovích (1852), dílo, v něž bylo uloženo přes 15.000 vybraných přísloví a pořekadel; Čelakovský o něm pracoval od let dvacátých. Již titulem vydavatel označil výrazně své pojetí a směr této tradiční literatury lidové: v příslovích vidí jako jeho doba ryzí praktickou filosofii národa. Svou práci Čelakovský pojal zase se širokého stanoviska slovanského.

Těžkých přízraků reakce, v níž jej nejvíce tížila změna vlastních lidí, Čelakovský již nepřežil; zemřel 5. srpna 1852, týž rok jako Kollár.

Liter. Politické pozadí vylíčeno zejména od Denise-Vančury, Čechy po Bílé Hoře, II. díl, str. 94 n., kde literatura podrobnější. O Bern. Bolzanovi podle nástinu autobiografického poučuje „Lebensbeschreibung des Dr. Ber. Bolzano"; vydal J. Fesl, v Sulzbachu 1836. Vzhledem k českým poměrům zejména Marie Červinková-Riegrová, v Osvětě 1881, 669 n. (tam starší literatura německá). Jos. Sedláček, Význam B. Bolzana v logice, v progr. gymn. v Uher. Brodě 1895. Helfert Jos. Alex., Bernard Bolzano, Věst. KČSN 1909; H. Bergmann, Das philosophische Werk B. Bolzanos, Halle 1909. V „Deut. Arbeit" VIII, Fr. St. Schindler (str. 73 n. a 683 n.), E. Utitz, 89 n.

Sebrané spisy Fr. L. Čelakovského byly vydány v Kobrově „Národní bibliothece" o čtyřech svazcích, 1871—1880. O sobě byly častěji vydávány „Růže stolistá" (zejména vydání Fr. Bílého s výkladem a rozborem, 2. vyd. 1894) a oba „Ohlasy" (zejména vydání Ohlasu českého Uměleckou Besedou z r. 1896, dále Lad. Quise ve Světové knihovně č. 67—68 obou „Ohlasů" a vydání „Kruhu čes. spisovatelů" s duchaplným úvodem Arne Nováka). Kritické vydání pro sbírku J. Laichterovu „Spisovatelé čeští XIX. století" začne vycházeti záhy. „Mudrosloví" nové rozhojněné vydání obstaral J. V. Novák, 1893. Sebrané listy Fr. L. Čelakovského vydány nekriticky a neúplně 1865 (znovu 1869). Nové vydání kritické od Fr. Bílého vychází ve „Sbírce pramenů" ČA, skup. II, č. 10. a 14. (posud dva objemné svazky). Z korrespondence Čelakovského zjevno, že uveřejňoval některé drobnosti pod pseudonymem *Žofie Jandové*, (zejména chtěl pod tímto jménem vydati „Selanky"). Ženské jméno literární působilo v tehdejší literatuře značnou pozornost. K jiným národům se „Ohlasy" dostaly v překladech; tak přeložen „Ohlas písní českých" do polštiny od A. Szukiewicze, 1840; do němčiny od Jos. Wenziga v Blumenlese aus der böhm. Kunst- und Naturpoesie, 1854; výbor i z jiných básní od Ed. Alberta (Poesie aus Böhmen, 1893); do angličtiny od Johna Bowringa (Cheskian Anthology 1832); Bowringovy výbory z literatury české a rozpravy o ní byly vlastně prací Čelakovského. „Ohlas písní ruských" do lužické srbštiny převeden od J. A. Smoleřa a A. Warka 1846; do němčiny od Wenziga „Ost und West" 1847. O přijetí „Ohlasu ruského" na Rusi, Francev, Očerki, 119 n.

Životopisy Čelakovského a úhrnné rozbory: Jak. Malý, Fr. L. Čelakovský, v Praze 1852 i v Riegrově Slov. nauč. Ign. Jan Hanuš, Život a působení Fr. L. Čelakovského. Z pojednání KČSN 1855. Jan Jakubec v Lit. čes. XIX. stol. II. díl, 418 n., 658 n. (nové zpracování v 2. vyd. rozšířeno zejména látkou z jeho korrespondence, nově vydávané F. Bílým). — Od desítiletí o Čelakovském pracuje Fr. Bílý: úhrnnou biografii připojil k „Sebr. spisům" v „Nár. bibl." (1881). „Ze života Čelakovského a Kamarýtova", zejména o letech universitních, v „Zoře, almanahu omladiny moravské" II (1878), 208 n. K jubileu Čelakovského uveřejnil podrobnou stať „Z mládí Fr. L. Čelakovského", Osvěta 1899, 246 n. Ucházení se o stolici české řeči a literatury po J. Nejedlém i působení na ní zevrubněji osvětleno v článku „Z dějin české stolice universitní" v ČČM 1889. Kritický rozbor „Ohlasu písní českých" při vydání Uměl. Besedy 1896. „O filologickém vývoji F. L. Čelakovského" v LF 1899. — Z jiných prací Fr. Bačkovský: Několik rozprav o Fr. L. Čelakovském, 1887 (tam na str. 123 n. o Žofii Jandové) a v Zevrubných děj. čes. pís., 1886, str. 570 n. K rozboru činnosti básnické: o vlivech básníků německých M. Murko v „Deut. Einflüsse auf die böhm. Romantik", 80 n. a Arn. Kraus ve spise „Goethe a Čechy" (1896), 159 n. Jan Máchal, O básnické činnosti F. L. Čelakovského, Čes. Revue 1899 (též otisk); týž, Ohlas písní ruských, Lis. Fil. 1899, 200 n. F. Menčík, Epigramy Fr. L. Čelakovského, Světozor 1887, 262 n. Jan Jakubec, Tři čeští epigramatikové, odd. III, Obzor lit. a uměl., II

(1900), 193 n. Vl. A. Francev, Očerki po istorii češ. vozrožd. (podrobněji hlavně o povolání na Rus, o Polabském slovníku), 104 n. Francev vydal také Čelakovského „Ostatki jazyka Slavjan polabskich" ve Sbor. Otd. rus. jaz. i slov. petrohr. ak. sv. LXX. Podrobnější literaturu do r. 1898 viz v Památ. ČA III[a], 126 n. (od Fr. Bílého). Zvláště buďtež připomenuty výstižné essaye, psané u příležitosti stých narozenin básníkových v časopisech r. 1899: od J. S. Machara v Naší Době, J. Vrchlického ve Zlaté Praze (i zvláštní otisk), F. X. Šaldy v Lumíru, F. V. Krejčího v Rozhledech, L. Quise ve Světozoru a j.

Jos. Vlast. Kamarýta Sebrané světské i duchovní básně vydal bratr jeho, Fr. Dobromil, 1867; obšírnější životopis předeslal k nim Ant. Rybička (též v Před. kříš.). Pomněnky anebo rýmované propovědi nábožnosti, mravnosti a moudrosti, skládané po způsobu Jos. Mat. Sychry, vydány od téhož bratra 1834 a potom častěji; 4. vydání od Jana Fr. Zítka 1897. Jinak o něm psáno jako nerozlučné součásti biografie Čelakovského od biografů Čelakovského. „O Kamarýtově sbírce Českých národních písní duchovních" psal Pavel Váša v Čes. Lidu 1897, 17 n. (probírá prameny její). Zevrubnou biografii jeho přichystal Jan Fr. Zítek. Úryvek z ní „Jos. Vlast. Kamarýt" k 100letému výročí jeho narozenin uveřejnil ve Světozoru 1897, 111 n. — O K. Sud. Šnajdrovi A. Rybička při „Básních" (1869), „Nár. bibl." II, 144 n. F. Schulz (o balladách) v Osvětě 1877, 385, 465, 474. — „Životopis Vacka-Kamenického" napsal Jos. Raušar, 1885. Vlastimil Hálek, Fr. J. Vacek-Kamenický kněz-básník, Vlast XXIV (1907), 212 n. — Básně Jos. Krasoslava Chmelenského vydány ve „Vybraných spisech" jeho v „Nár. bibliot." 1870. Psal o něm J. K. Tyl v Květech 1845 (XIII. sv. Tylových spisů v Nár. bibl. 3—6), Fr. Bačkovský v „Akademických Listech" 1880, 118 n. Ot. Hostinský v biogr. Frant. Škroupa, Osvěta 1885; Fr. Bílý „Morava svým Maticím" 1898, 3 n. (o pobytu Chmelenského na Moravě). Jar. Kamper v Hud. Rev. II (1909), 49 n. Jos. Pešek, Z rodinné korrespondence J. Kr. Chmelenského, ČMM 1910, 44 n. — J. Jakubec v Liter. čes. XIX. stol. II, 725 n. Básník publicista (Václ. Jar. Picek), Den 1909, příl. k č. 169 (více o publicistické činnosti).

V duchu Chmelenského a Pickově vnášel vlastenecké smýšlení české a slovanské do svých rozvláčných a mělkých písní *Karel Drahotín Villani* (1818—1883), šlechtic, jenž se 1846 vzdal pro své slovanské smýšlení karriéry vojenské, aby nemusel bojovat proti Polákům. Jeho urozený původ a rázné vlastenectví získaly první jeho sbírce Lyra a meč (1844) nezaslouženou oblibu. Villani zamýšlel své skladby rozšířiti do velikánského rozsahu. Na štěstí se z jeho zamýšlených 8 svazků „Spisů" uskutečnil jen první (1846). Sarkasticky uvítal Villaniho první sbírku K. Havlíček v jednom svém listě: kéž by prý „Meč a lyru" rez a myši sežraly. Činně účastnil se Villani ruchu politického r. 1848; byl i velitelem národní obrany „Svornosti", po revoluci vězněn. Úplně zanikly jiné básnické pokusy Villaniho, jako „Ulehčení", dějepravná báseň „Mohyla" (1859), veselohra „Štědrý večer" (1867) a j. O Villanim Ferd. Čenský v Osvětě 1883, 451 n.

Oblíbené vlastenecké i erotické písně, od rozličných básníků složené, od rozličných komponistů v hudbu uvedené vedle některých písní lidových šířil Společenský zpěvník (1851) *Josefa Bojislava Pichla* (1813—1888), lékaře a vzdělaného svobodomyslného publicisty. Podobný úmysl Pichl měl při Společenském krasořečníku českém (1854), jehož poslední díl (3.) zároveň podal ve výboru souhrn drobných překladů do české řeči.

II.

Allegorie a satira. Josef Jaroslav Langer.

Langer na studiích v Praze literárně činný. „Selanky". „Kopřivy". „Bohdanecký rukopis". „Den v Kocourkově". Život v rodišti Bohdanči. Passivita životní a literární. „České krakováčky". Langrovo pojímání literatury tradiční. — „Bajky" Vinc. Zahradníka. Matouš Fr. Klácel a jeho činnost básnická.

Samostatněji se pod mnohostrannými vlivy Čelakovského vyvíjel *Josef Jaroslav Langer* (1806 – 1846), snivá, měkká povaha básnická, kterou nedostatek energie životní i básnické záhy podlomil v činnosti spisovatelské a nakonec mu odňal všelikou radost ze života. Ztráviv dětství v rodišti, městečku Bohdanči, uvědomil se národnostně a literárně za studií gymnasijních, konaných za vedení Klicperova a Jos. Chmely v Hradci Králové. Když přišel r. 1826 do Prahy na studie filosofické, jevil pro literaturu a přátelské styky s českými literáty tolik zájmu, že zanedbával svých studií praktických. Uveřejnil několik prací v současných časopisech, redigoval r. 1830 se svými přáteli, J. Frantou a J. Slavomírem Tomíčkem, „Čechoslava", který se stal orgánem mladší družiny spisovatelské. Za vlivu svého prostředí jest všestranně činný literárně. Z Čelakovského vyšel při veršovaných Selankách (1830). I on se v duchu české romantiky pokouší antické arkadické pozadí neživotné geßnerovské idylly nahraditi domnělým pohanským dávnověkem slovanským. Ale proti Čelakovskému našel novou oporu v českých pověstech a pohádkách, které sám sbíral. Tímto způsobem zpracoval na př. „Pověst o vodníkovi" a zejména nejobsáhlejší skladbu v „Selankách", zároveň svou nejvýznamnější epickou báseň vůbec, Devatero krkavců. Čelakovského „Ohlas písní ruských", pro nějž Langer tolik horoval, byl mu klíčem k bohatým motivům a k formálním zvláštnostem lidové poesie ruské, srbské i české, jež se tak zjevně hlásí ze „Selanek". V Čelakovského „Literatuře Krkonošské" a v „Patrných dopisech nepatrných osob" Langer našel vzor pro své satiry literární, společenské i vlastenecké. Vyjádřil je v malé sbírce bajek a allegorií, zpravidla málo průhledných, v Kopřivách (vycházely v Čas. Čes. Mus. 1829—31, všech básní deset); auktorovi ustálily pseudonym Kopřivarius. Básník dotýká se bolestných dob české protireformace, úředních snah germanisačních, netečnosti vrstevníků k literárním zájmům, zbabělosti i zištné vypočítavosti, nejapných a domýšlivých rýmařů; jeho básním chybí však smělost a úchvatnost Kollárova, umění výrazných reliefů, jimiž nad Langera daleko vyniká Čelakovský. Značný rozruch způsobila veršovaná satira Bohdanecký rukopis (1831). V 60 verších, jimž dána starobylá forma řeči a pravopisu, bezděčná

Jos. Jar. Langer.

to parodie starobylých „nálezů“, básníkem jistě nezamýšlená, tepe dosti krotce konvencionálními všeobecnostmi dívky svého rodiště. Nejšíře Langer rozvinul svůj satirický talent v prosaické allegorii, Den v Kocourkově (1832). Přidržuje se v komposičním rámci Komenského „Labyrintu“, básník prohlíží v průvodu Všezvědově kocourkovské museum, při čemž si vytvořil příležitost bouřiti hned šlehy satirickými značně tlumenými, hned pathetickým dialogem proti rodinným, společenským, národním i literárním slabostem své doby. I této skladbě chybí básnická živoucnost, jeho satira je seslabena mělkým pojetím života, rozvleklými vypravováními i popisy a nezáživným allegorisováním. Nemá přitažlivého humoru Wielandova, jehož „Abderité“ asi našemu satiriku nebyli neznámi. Od Čelakovského naučil se lehké mluvě v duchu živého jazyka lidového.

V „Bohdaneckém rukopise“ i ve „Dni v Kocourkově“ se vybíjel hněv básníkův ze zajetí v prostředí, jež mu bylo z duše protivné. Do rodiště jej 1830 z Prahy odvážel rozmrzelý otec, aby jej tam přidržel k úřednímu stolku a k hospodářskému zaměstnání. V tom se jeví měkká nevýrazná povaha Langrova. Muž čtyřiadvacetiletý dá se beze všeho odporu energickým praktickým měšťákem přikovati k stálému pobytu na venkovském městečku, ač bylo jeho ideálem životním, aby své síly rozvinul na prospěch české literatury. Na tomto soudě nemění nic, byly-li censurou pronásledovány Langrovy krotké polonofilské a slavjanofilské básně (zejména „České lesy“). Jak jinak vedl si v podobných případech Čelakovský a jiní! Touž passivitu vidíme i v Langrově lásce. Podle svědectví důvěrnějších přátel zamiloval se romanticky do jisté tajemné vznešené dámy, blažil se vzdáleným zbožňováním jejím, mučivým bolem milostným a žárlivostí, chodil k vůli ní do divadla, ale svých citů jí neprojevil osobně; i básnicky se jeho silné city erotické uchylují k elegickým výlevům, na něž po stránce formální nejsou bez vlivu starší verše anakreontské. Podobně když se v Bohdanči vřele zamiloval do jisté dívky, své příbuzné, dal jí odejíti na faru k jejímu bratru faráři, povzdychal si pro svou „Lenku“ v krásných improvisacích, v Českých krakováčcích (1835), ale nepokusil se patrně vážněji, aby ji získal za choť. V „Krakováčcích“ vyvřelo skutečné posvěcení básnické. Mnohý z těchto čtyřveršových, touživě elegických, vřele cítěných popěvků byl improvisován mezi veselými venkovskými druhy při zábavách a musikách, jimž se básník časem oddával vášnivě. Vzor Langrových „Krakováčků“, popěvky polské, české literatuře objevil Čelakovský a do češtiny je právě tehdy nejapně překládal Hanka. Od r. 1835 básnická činnost Langrova úplně ochabuje.

Langrova passivita životní.

Jeho zájem o českou literaturu se otupoval. V přílišném pití lihovin utrácel — snad úmyslně — i svůj život fysický. Podlehl smrti v mladém věku čtyřiceti let. Dramatický zlomek, „Marinka Záleská", objevený v pozůstalosti, nedá souditi o značnějším talentu dramatickém.

Nad Čelakovského Langer pokročil v jediné věci: v nazírání na tradiční literaturu. K ní vedla ho jako Šafaříka, Kollára, Čelakovského táž tendence národně obranná: chtěl těmito lidovými výtvory obhájiti národní povahu a hluboký smysl básnický u Slovanů. Obíraje se tradiční literaturou v nejširším rozsahu, správně usuzoval, že poesie epická u Čechů je zastoupena skoro výhradně pohádkami a pověstmi a v nich že dlužno hledati českou povahu národní. Proto uváděl prvky pohádkové i pověstí českých také do svých skladeb. Píseň lidovou správně vkládá v rámec lidových obyčejů, jiné spojuje s tancem, v němž pro ně vidí nejplodnější podnět. Z té příčiny zamítal Čelakovského „Ohlas český", ježto prý v něm není vyjádřen subjektivismus básníkův, kdežto „Ohlas ruský" vysoce cenil. Mnoho si Langer všímal lidových zvyků. České Svatební obyčeje a písně popsal velmi podrobně. Kladl váhu na systematické sbírání látky lidopisné a přesné vydávání její. Byla to cesta, po které dále pokročil K. Jaromír Erben.

Langer o literatuře tradiční.

Langer ve svých allegoriích politických, národních a sociálních rád užíval lafontainské bajky. Proti této povídavé, psychologicky analysující, stilisticky vykrášlené formě oživuje u nás *Vincenc Zahradník* (1790—1836), katolický duchovní, bajku aesopskolessingskou ve sbírce Bajky (1832). Jejího tvaru — stručný děj, živým dialogem vypravovaný, ke zjevnému poučení směřující — spisovatel hájí s pevným přesvědčením. Filosofu Zahradníkovi, oddanému ctiteli ušlechtilého osvícence, biskupa Hurdálka, a přívrženci B. Bolzana, bajka je prostředkem, jímž chce krajany vésti k moudrosti životní, povznésti je z hmotného života a kulturní obmezenosti. V „Bajkách" filosof a paedagog překonává básníka. Didaktikem Zahradník je i v některých zdařilejších epigramech a skladbách didaktických v „Zábavných hodinách".

V boj za mravní statky lidstva, vyšší osvětu, pravdu, humanitu, ale také za svobodu pro svůj národ a národy slovanské účinně zasáhl svými Lyrickými básněmi (1836) a Básněmi (1837) augustinian *Matouš František Klácel* (1808—1882), professor filosofie v Brně. Myšlenkami filosofickými a výrazem víc řečnickým nežli básnickým Klácel v duchu Kollárově hlásá činný život, ať pro ctnost, ať pro národ a jeho osvobození v uměleckých básních časoměrných i rýmovaných. Vidí se blížit „skutkorodou dobu". Vybízí k boji. V básni „Hlas z Blaníka" osvobození vlasti kreslí exstatickou výzvou proti vrahům:

„Zhyň, zhyň! Jen ho doraz! Čechia! Čechia! Tu máš! Bože, smiluj se! Zab ho!“ Byl to ohlas politických básní Berangerových, Jiř. Herweghových, Freiligrathových a j. Taková přímá výzva byla řídká v tehdejším básnictví českém. Tíseň censury naše pěvce nutila k zastřené allegorii, bajce, snu, vidění. Klácel, ač byl příslušníkem řádu, dovedl oslavovati Husa („Dne 6. července 1415“, v Čas. Mus. 1841), dovedl v Jahůdkách ze slovanských lesů (1845), snůšce epigramů a průpovědí obsahu paedagogicko-ethického, vštěpovati svobodomyslné názory a politické myšlenky. Pokrokové stanovisko sociální, náboženské i paedagogické vnesl do skladby „Ferina Lišák z Kuliferdy a na Klukově čili Kratická historie zlopověstných kousků starého Reineke“ (1845). Je to volné zpracování Goethova eposu „Reineke Fuchs“, jenž byl Klácelem přizpůsoben našim poměrům. „Jahůdky“ i „Ferina Lišák“ vyšly v Lipsku pod jménem J. P. Jordana, professora slavistiky tamže. K pseudonymu *Fr. Třebovského* (podle svého rodiště České Třebové) uchýlil se Klácel také v Bajkách Bidpajových (1846, II. sv. 1850), tendenčním to vzdělání „Kalily a Dimny“ (podle německého překladu od Fr. Wolffa). Přirozeno, že filosof Klácel se zahloubal do Goethova „Fausta“. Klácelův český překlad jeho zůstal v rukopise právě tak jako překlad „Tulipánku“ Immermannova. Literární činnost Klácelova přivedla ho v rozpor se závazky řádu, jemuž unikal napřed činností novinářskou, na konec odchodem do Ameriky.

Zahradník i Klácel za stejné ideály pracovali zejména ve spisech filosofických.

Spisy Jaroslava Langera vyšly v Praze 1860—1 ve sbírce „Spisy výtečných českých básníků“ (2 díly, vydání nekritické). Doslovem životopis Langrův od Václ. Filípka. Rozbor Langrovy činnosti spisovatelské od Jana Šafránka v Osvětě 1887, 819 n., Jar. Vlčka v „Několika kapitolkách“ 1898, 56 n. Podrobně se studiem Jos. Langra obíral Jos. Hanuš: K rozboru a ocenění básnických prací Jarosl. Langra, LF 1903 a v Liter. čes. XIX. stol., II, 601 n. Zd. Nejedlý ve „Vzpomínce na J. J. Langra“ ve Zvonu VI (1906), 691 n. snaží se záhadnou krisi v životě Langrově vysvětliti jednak moderní slabostí a měkkostí jeho povahy, jednak nešťastnou láskou k „Lence“-Lorince; čerpal k tomu ze vzpomínek staré její vrstevnice, Anny Brychtové. Zd. Nejedlý o témž thematě psal ještě článek „Jos. Jar. Langer o umění“ v Lumíru 1906, str. 3 n. Jos. Pešek, Z korrespondence Jos. Jar. Langera, Čas. moder. filol. I (1911), 147 n.

Bajky a básně Vinc. Zahradníka úplné vyd. 1906 Ferd. Strejček ve „Svět. knih.“ č. 511—514. Do vydání Strejčkova pojata zejména „Druhá sbírka bajek s připojenými aforismy o bájce“, z níž byly uveřejněny jen ukázky, a „Zábavné hodiny“, jež byly v Tylových „Květech“ 1834 otištěny jako prósa. Obšírnější úvod vydavatelův. Životopis Zahradníkův napsal Ant. Rybička (Před. kříš.), Ant. Hobl, Život a působení P. Vincence Zahradníka, v Mladé Boleslavi 1881. Fr. Čáda, vydavatel Zahradníkových spisů filosofických, napsal článek „Básně Vinc. Zahradníka“ v LF 1906,

421 n. J. Pešek v „Hlídce Času“ 1907, č. 34, 38, 42. Listy Zahradníkovy v korr. Vinařického. — „Příspěvky k životopisu Klácelovu“ podal V. Brandl v ČMM 1881, 71 n. a ve „Vzpomínkách“ v „Obzoru“ 1888. Bohatší literatura o Klácelovi vznikla k stoletým narozeninám jeho. Úhrnné ocenění jeho napsali hlavně: J. Kabelík, „Fr. Mat. Klácel, Knihovnička „Času“ č. 47, v Praze 1908. Týž ještě v Lit. čes. XIX. stol., III 1, 168 n., ČMM 1907, v Besedách Času XIV, 252 n. Fr. Čáda v Hlídce „Času“ 1908, č. 14 a č. 18. M. K-á „Prof. Ladimír Klácel. Vzpomínky současnice“, Volná Myšlenka III (1908), 165 n. J. Krejčí, „Goethes Reineke Fuchs in čechischer Bearbeitung“, Prager. Deut. Studien IX, 105 n. O filosofických pracích Zahradníkových i Klácelových bude řeč později.

Bajka byla oblíbeným druhem Moravana *Josefa Chmely* (1793—1847), rodiléhо z Třebíče, velmi zasloužilého professora a buditele studující mládeže v Hradci Králové. Do „Bajek pro děti“ (dvě částky 1818 a 1821) vedle deklamovánek prostičkého obsahu, většinou nepůvodních, zařadil také několik veršovaných bajek. V ČČM 1844 uveřejnil částečný překlad (I. kn.), „Fédra Augusta Liberta Bajky Aesopové“. Jako druh Klicperův překládal některá dramata Kotzebuova, hry Geßnerovy, s ním vydával almanahy. Překládal spisy latinské k potřebě školské, sestavil „Latinsko-česko-německý slovník“ a j. O Chmelovi psal obšírně Ant. Truhlář v ČČM 1882, 3 n., kde literatura podrobnější.

III.

Vlastenecko-katolická didaktika. Bol. Jablonský. K. Vinařický. Fr. Sušil. Vác. Štulc.

Úsilí katolické v literaturách. Básnická činnost Bol. Jablonského. Ráz jeho „Básní“. — K. Vinařický. Jeho náklonnost ke směru klassicistickému; překlady Vergilia, Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic a j. Vlastní skladby Vinařického: „Varito a lyra“, „Sněmy zvířat“, „Vlast“. — Fr. Sušil. Jeho nevýznamná činnost básnická. Vlastenectví a konfessijní zaujatost jeho. Překlad a výklad Nového Zákona. „Moravské národní písně“. — Vincenc Furch. — Vác. Štulc. Jeho překlady z Mickiewicze. Didaktické básně vlastenecko-náboženské: „Pomněnky na cestách života“, „České dumy“. Náboženské: „Perly nebeské“, „Harfa Sionská“. Štulcovo působení na prospěch klerikalismu katolického.

V třicátých a čtyřicátých letech přiměšuje se ke kollárovské lyrice eroticko-vlastenecké čím dále tím znatelněji další živel: náboženský, jenž se zabarvuje víc a více tendencemi katolickými. Měnivá vlna proudů osvětových vynáší římskou církev z nejhlubšího poklesu, k němuž byla stlačena osvícenstvím, výš a výše. Živel křesťansko-náboženský proniká tak zjevně i u Klopstocka, který ani v této době nepřestává zasahovati českou poesii. Romantická blouznivá sklonnost ke katolicismu v těchto letech nabývá uvědomělejší a uvědomělejší výbojnosti za snahy hierarchické. Tento směr jeví se nejvýznačněji na nejsilnějším zástupci, francouzském filosofu náboženském Lamennais, šiřiteli katolického socialismu. Jest pro dobu charakteristické, že se papež a hierarchie staví proti němu, i když jim co nejlépe slouží, jako u nás proti ušlechtilejšímu propagátoru novokatolictví, Bern. Bolzanovi. Bás-

nící katoličtí kněží, většinou osobní přátelé Čelakovského, zpravidla vycházejí z „Růže stolisté“, v níž se jeví upřímné smýšlení náboženské. Náboženské tendence ohlašují se zjevně v posledních pracích Kamarýtových, více již u Vacka-Kamenického. Typičtí zástupcové vlasteneckokatolické didaktiky u nás jsou Bol. Jablonský, K. Vinařický a V. Štulc.

Nejblíže ryzímu úsilí Bolzanovu je z nich *Boleslav Jablonský*, vlastním jménem *Karel Eugen Tupý* (1813—1881), rodilý z Kardašovy Řečice. Básnil již jako žák gymnasia jindřichohradeckého napřed po německu. Národní jeho probuzení bylo utvrzeno v přátelském kroužku za studií filosofických v Praze (od r. 1832). Ze svých snů o činném životě, který měl býti věnován české literatuře a českému divadlu, byl vytržen nouzí; v ní již nevzdoroval přání tvrdého otce a r. 1837 vstoupil třeba s vnitřním odporem po druhé do kláštera praemonstrátského na Strahově. Tento krok záhy změnil ráz posavadních jeho pokusů básnických, jež vycházely v časopisech, hlavně v Tylově „Jindy a Nyní“ a ve „Květech“ a v almanahu „Vesně“, který Jablonský redigoval vedle „Květů“ v letech 1837—1839. Několika vroucími erotickými básněmi dal výhost světským citům platonické lásky, jež platily Angelině, dceři českého nakladatele Hostivíta Pospíšila. Záhy upadal víc a více v didaktiku. „Písně milosti“ v jeho sbírce Básní, od r. 1841 častěji znovu vydávané, objemem víc a více zanikaly proti oddílu „Salomon“ čili „Moudrost otcovská“, jenž v konečné úpravě obsahoval 110 básní didaktických. Tendence moralisující, jíž jest obětován vzlet básnický, pojí se tu s mělkým názorem životním. Neúmorné opakování určitého schematického postupu v komposici jednotlivých básniček — zpravidla na nějaký zjev přírodní připíná mravní nebo náboženské poučení — nebránily dvěma generacím, aby básnickou činnost Jablonského nezahrnovaly slávou, která daleko přesahovala jeho skutečný význam. Jeho básnická činnost byla ve shodě se smýšlením soudobým, jako slavené dílo německé literatury, „Laienbrevier“ Leop. Schefera. Básníkovy náboženské snahy chtějí povznášeti k mravnosti, k humanitě, ku pochopení přírody. Vedle zájmu náboženského a mravně výchovného Jablonský stejně silně vyjadřuje své smýšlení vlastenecké. Vlasteneckým básním, jako „Tři doby země české“, „Pozdrav do vlasti“, se česká mládež učila po několik desítiletí a sílila jimi své vědomí národní. Jablonského přebásnění lidové pohádky „Tři zlaté vlasy Děda Vševěda“ zůstává daleko za krásným vypravováním prosaickým, jak nám je zůstavil Erben. Od r. 1847 Jablonský žil jako probošt na Zvěřinci u Krakova. Tam těšil se veliké oblibě za neúnavné a ušlechtilé působení v úřadě i neztenčené úctě vzdáleného

Boleslav Jablonský.

národa, jež byla r. 1881 projevena živou účastí při převážení jeho tělesných pozůstatků z Krakova na Vyšehrad.

Vlastenectví a didaktiku v duchu konservativně katolickém pěstoval *Karel Alois Vinařický* (1803—1869). Syn obuvníkův ze Slaného již za studií theologických v Praze přišel do styků s činiteli hierarchickými a s některými rodinami aristokratickými. Jako ceremoniář a od r. 1829 sekretář arcibiskupa pražského Chlumčanského dovedl svého představeného nakloniti k leckterému činu na prospěch české řeči a literatury. Získal od něho na př. hmotnou podporu na vydání Slovníku Jungmannova, pohnul ho, aby uvedl v život myšlenku Čelakovského založiti Časopis pro katolické duchovenstvo (vycházel od r. 1828). Horlivostí pro jazyk český se Vinařický vyznamenával vždy později ve svém působení jako farář v Kováni u Mladé Boleslavě, jako děkan v Týně nad Vltavou a vikář na Soběslavsku i jako kanovník vyšehradský (od r. 1859). Vinařický zastupuje na půdě české opozdilý směr novoklassicistický. K literaturám staroklassickým lnul, jak víme, i Čelakovský i Kamarýt, A. V. Svoboda, Šim. Macháček, Fr. Turinský a j. Vinařický překládal z básníků antických i humanistů a novověkých klassicistů. Do let dvacátých spadají již jeho pokusy o překlad Vergilia („Zpěvy pastýřské“ vyšly 1828 zároveň s textem latinským); dovršen byl až r. 1851, kdy Vinařický vydal nákladem Matice České Vergilia Marona Spisy básnické. Čelakovský psal o chloubě českých humanistů XVI. století, básníře původu anglického, Alž. Vestonii, a překládal z ní; Vinařický seznamoval krajany s největším humanistou českým, Bohuslavem z Lobkovic, překladem i essayí o něm, Pana Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic věk a spisy vybrané (1836). Některé slovenské básně (idylly a „Svatopluka“) Jana Hollého, jejž kladl nad Kollára, uvedl ve zdokonalené podobě do českého jazyka spisovného. Ze slaveného současného německého klassicisty uherského, arcibiskupa Jana Lad. Pyrkera, přeložil Perly posvátné (1840), nezáživné to parafrase Starého Zákona. Ze záliby pro klassické umění básnické se Vinařický držel houževnatě a stranicky jungmannského principu časoměrného v české prosodii.

K. Vinařický.

Básnicky nevýznamné jsou vlastní skladby Vinařického. Aby odzbrojil výtku, že jazyk český je nelibozvučný, skládal v umělých metrech Varito a lyru, drobné básně, v nichž se vyhýbá skupinám souhlásek. Nejcharakterističtěji Vinařický své smýšlení projevil v satirické allegorii Sněmy zvířat (1841), pro niž si vnější rámec vypůjčil ze středověkých ptačích sněmů a z Flaškovy „Nové Rady“.

V nejasné osnově lze sledovati dvojí spojitou nit: píše proti německému a maďarskému nadvládí v naší říši, proti jejich úsilím germanisačnímu
Vinařický. a maďarisačnímu, proti jejich převráceným systémům vyučovacím; a druhá nit má svírati opičení vrstevníků po osvětě a módě francouzské. Nápadněji však nad tuto základní koncepci, patrnější ve druhém zpracování (1863), vyniká zbarvení reakčními tendencemi. Básník se staví proti vyrovnání protiv stavovských. Starý režim absolutistický předvádí jen ve velebné záři, na nové snahy politické a sociální, projevované od veliké revoluce francouzské, nanáší jen nejtěžší stíny, aby je ponížil. I pokrokoví satirikové tepou vady a slabosti institucí třeba jim nejdražších; ale právě z jejich šlehů postřehujeme, jak se o tyto nejdražší poklady bojí. Vinařický nenávidí nových proudů samých. Už zde postřehujeme spojování katolické církve s absolutismem. Satira Vinařického je však v celku neškodná; poráží se svou rozvláčností, nedostatkem říznosti a svou nemohoucností básnickou. Tendencí vlasteneckou byl Vinařický určován při skládání historické tragoedie o Janu Lucemburském, Jan Slepý (bylo provozováno 12. pros. 1847). Dílo chabé, nedramatické i nehistorické. Stejnou tendenci, stejně málo básnických myšlenek a umění podává sbírka básní Vlast (1863). Za to se ze síní školských po několik generací ozývaly a radostně od mládeže byly přijímány zdařilé písně a deklamovánky pro děti: „Tluče bubeníček", „Byl malý králíček", „Ivánku náš" a j.

Neplodným zůstalo vědecké badání Vinařického. V článku „Jan Guttenberg" (ve Květech 1845) dává se svésti k neodůvodněné hypothese o českém původu vynálezce knihtisku. Kollárovy poslovanšťující snahy historické a filologické Vinařický převýšil míněním o slovanském původu Keltů. Positivní výsledky přinesly jen jeho obrany české řeči, za jejíž práva v životě veřejném bojoval v propracovaných memorandech, článcích (na př. „O vyučovacím jazyku v národních školách", „Jazyk český doma, v chrámě, ve škole a v literatuře", ČČM 1857; „Zur Gleichberechtigungsfrage an der Universität" a j.). Rovněž české školství získalo v něm zejména za těžkých dob reakce láskyplného dozorce a upřímného Čecha.

Na Moravě vlastenecko-katolický směr nejvýznačněji zastupuje *František Sušil* (1804 – 1868), sám původem Moravan z Rousinova
Fr. Sušil. u Slavkova. Jako Vinařický i Sušil se obíral pilně studiem klassiků latinských a řeckých. V „Kroku" a jiných časopisech uveřejňoval překlady z nich („Anthologie z Ovidia, Catulla, Propertia a Muséa" vyšla až r. 1861). Byl zaujat pro metra antická; napsal i „Krátkou prosodii českou" (1856). Jako Vinařický i Sušil povzbuzuje všude v úřadě

i v životě k uvědomění vlasteneckému, netají se myšlenkou vzájemnosti slovanské. Ač mu chybělo posvěcení od Mus, rád sahal k verši, aby do časoměrných ód a hymn, do rýmovaných legend, lehčích písní, do znělek vkládal své city zbožnosti i stranického zanícení pro svou církev a spojoval je s horováním vlasteneckým i úsilím reakčním. Vydal Básně (1847), Růže a trní (1851), obě pak v novém zpracování jako „Sebrané básně“ (1862); posmrtně vyšly polemické Zpěvy a hněvy (1869) a Smíšené básně (1870). Tendenční básně, mělké myšlenkově a beze všeho básnického vzletu. Přes dlouhou praksi básnickou Sušil nepřekonal formálních tvrdostí: do svých veršů vnášel úmyslně slova dialektická, jinoslovanská i nejapně nově tvořená. Vůdce buditelů na Moravě v „Ozbrojených“ znělkách odsuzuje Husa, Žižku, že „se jimi srdce svatyně neustále vrhá do propasti“; světlo, jež Hus „rozkřesal ve tmách vlasti“, prý „zlý byl oheň Herostrata“. Sušil zakládal noviny („Hlas“) a jednoty katolické, obojí zřejmě klerikální.

Z odborné činnosti Sušilovy — byl od r. 1837 professorem studií novozákonních v Brně — vznikla hlavní práce jeho, Písmo svaté Nového Zákona (1862–1870), překlad, jenž trpí filologickými libůstkami Sušilovými, s odborným výkladem. Nejvýznamnějším literárním činem Sušilovým, jehož zásluha trvá neztenčena po dnešní dni, jsou Moravské národní písně (první sbírka 1835; druhá značně rozmnožená 1840; třetí, definitivní, 1853 – 1860). Někdejší pomocník Čelakovského ve sbírání písní daleko předstihl svého mistra ve vydávání poesie lidové. Sbírka skoro o 900 písní s četnými variantami podává všude zároveň nápěv a text co možná přesný. Nedostihl jí ve všem ani tak dokonalý znatel, jako byl K. J. Erben.

Mezi krajanské vlastenecké básníky moravské a tím mezi účinné buditele rodné země se básnickou činností přihlásil *Vincenc Furch* (1817–1864), narozený v Krasonicích na Moravě, na konec účetní rada ve Vídni. Jako odchovanec Klácelův měkce receptivní Furch byl ovšem chráněn před silnějším vlivem Sušilovým. Přiklonil se jen ke zbožným ideálům jeho, vytvořeným v duchu praehistorického slovenského vlastenectví Jana Hollého, k Velehradu jako sídlu minulé síly křesťansko-slovenské, a k Hostýnu, obetkanému kouzlem domnělého vítězství křesťanských předků nad Tatary a přitažlivému shromaždišti zbožných poutníků. Jinak se Furchovy Básně (1843 a 1844) obsahem myšlenkovým a tendencí, sentimentálním tónem, prostým, trochu rozvleklým výrazem přiklánějí plně ke vzorům českým, hlavně k Chmelenskému. Za roztrpčené nálady proti Slovákům pro jejich odtržení Furch šíří lásku k Slovensku. S Fr. Douchou závodil v zavádění ne-

Vinc. Furch.

zvyklých cizích forem. Neživotné byly Furchovy práce belletristické i veršované pověsti ve sbírce Barvy a zvuky (1848). Mužnější hlas vyzněl v protimaďarských Písních a baladách z války uherské (1850), slovanské smýšlení v Polských dumách a Ukrajině.

Horlivým vlastencem a při tom zaujatým katolíkem byl *Václav Štulc* (1814—1887), katolický duchovní, od r. 1848 katecheta akade-
Vác. Štulc. mického gymnasia, od 1860 kanovník, od 1871 probošt vyšehradský. Jako žák Jungmannův pěstoval slovanské literatury, zejména polskou, k níž zahořel s mnohými přáteli literáty po nešťastném povstání polském. Slibně uvedl se do literatury české zejména překlady z Mickiewicze, Konrada Wallenroda (1835), později i Gražiny a Dziadů. Bývalý nevěrec přilnul za studií theologických k výbojným snahám katolickým tou měrou, že určovaly nejznatelněji jeho činnost literární. Katolicko-národní tendence pronikají zřejmě v Pomněnkách na cestách života (1845), sbírce drobných básní skládaných formou „Růže stolisté". Silněji vyzírají z pozdější sbírky vlasteneckých básní, České dumy (1867). Nevýrazně Štulc veršoval podobenství biblická, Perly nebeské (1865); Harfu Sionskou (1868) označil sám za „hlasy a ohlasy hebrejské". Podobným směrem jsou psány povídky „Cesty milosti boží" (1860). V politických hnutích, zejména za Slovanského sjezdu v Praze 1848, zanícený přívrženec slovanské vzájemnosti hrál vynikající úlohu. Ale již tehdy propagoval se stejným zápalem reakčně katolický klerikalismus, jejž dobře postřehoval zvláště K. Havlíček, na př. časopisem Blahověst (od 1847—1862), katolickým kalendářem „Poutník z Prahy" (1850—1864), „Besedami katolickými", brošurkami, modlitebními knížkami, jako „Patero červených korálů aneb uctění pěti ran Krista ukřižovaného". Sušil napsal celé kalendarium veršovaných legendických písní, Štulc dával přednost legendám prosaickým, zejména se snažil stejným způsobem jako kdysi jesuité, rozšířiti kult vlasteneckých svatých. Oba jsou zřejmí antisemité. Štulc horlivě šířil v Čechách myšlenku Sušilovu, aby uctívání Husa a doby husitské bylo paralysováno kultem cyrillomethodějským. Oslavování Husa potíral polemikami. Značnou popularitu získal si, když jako vydavatel „Pozora" vedl opposici proti absolutismu a byl za to vězněn. Oddanost k svému sídlu Vyšehradu osvědčil péčí o výzdobu jeho.

Směr zaváděný těmito hlavními zástupci katolicismu československého mohutněl zejména v desítiletích následujících.[1]

[1] Cit vlastenecký, cit zbožnosti, láska k přírodě, erotika bývaly základní tóny v pokusech veršovců, kteří utonuli většinou jen ve svých prvotinách, uveřejňovaných v tehdejších časopisech. Význačnější jména z nich jsou *Jan Herzog* (též *Jan Vla-*

IV.

Karel Jaromír Erben, ideový básník lidové tradice.

Studie Erbenovy. Ráz jeho prvních pokusů básnických. Erbenův poměr k Čelakovskému. „Kytice z pověstí národních". Historický vývoj její. Látkový a ideový rozbor jednotlivých básní v „Kytici". Celkové ocenění básnické činnosti Erbenovy. Činnost sběratelská. „Prostonárodní písně a říkadla". „Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských". Erbenův názor na tradici lidovou. Erbenovy překlady, zejména „Igora" a „Zádonštiny". Vydávání staročeských památek. Působení v úřadě. Překlady z oboru právnického. Vydávání starých listin. — Básník Jos. Jaroslav Kalina.

Básnické prvotiny Erbenovy.

Skutečný pokračovatel Čelakovského, *Karel Jaromír Erben* (1811 až 1870), narodil se 7. listopadu 1811 v Miletíně, v krajině význačně českého rázu, v českém Podkrkonoší na úpatí Zvičíny. Již na gymnasiu královéhradeckém přiměl jej — jako mnohé jeho druhy — příklad zbožňovaných professorů a spisovatelů, V. Klim. Klicpery a Jos. Chmely, k pokusům básnickým. Pokračoval v nich za dalších studií filosofických

---

dyka, 1802— asi do 1840), redemptorista, který záhy klášteru dal výhost. Herzog mladistvé své pokusy shrnul v samostatnou sbírku Básně (1822); od něho snad pochází také sbírka romanticko-mystických skladeb veršovaných i prosaických, Hyacinthy (1825). Samostatnou sbírkou Básně (1824) ohlásil se i *Jan Kocián*, učitel evangelický, jenž psal i německy, jako Herzog. Případně jej charakterisoval Čelakovský v listě Kamarýtovi 23. března 1823 (Čelakovského Korr. I, 171): „Kocián má dobrou půdu, ale zanedbanou, — málo čte, málo rozvažuje." Pouze v časopisech zůstavil veršované příspěvky *Fr. Kočí*. Všichni slučují vlivy starší, zejména Klopstockovy, s nejnovějšími (překládají Goetha, první překládají u nás i z Byrona). Ale ustávají od práce, když měla nastoupiti přísná kázeň umělecká. O nich Arne Novák, Klopstockovské vlivy na poesii českou, v LF 1904, 32 n. a v úhrnné studii „Lyrika a didaktika předbřeznová v rukách epigonů" (též o Jablonském, Vinařickém, Štulcovi a j.) v Lit. čes. XIX. stol. III, 1, 354 n.

„Básní" Boleslava Jablonského r. 1893 vyšlo osmé vydání. V duchu staršího přeceňování napsal „Kritický rozbor básní B. Jablonského" Jos. Uhlíř v progr. gymn. v Jičíně 1852; Ed. Jelínek, Boleslav Jablonský, črta životopisná, 1881. Nejobšírněji Alois Mattuška v hagiografickém Životě Bol. Jablonského, 1886. Kriticky rozebral Jablonského Jar. Vlček v Několika kapitolkách, 89 n.; působení jeho charakterisuje jako „bolzanism v českém verši." Jos. Pešek, Marie Pospíšilová-Angelina Musy B. Jablonského, v Praze 1910. — K. Al. Vinařického „Sebrané spisy veršem i prósou" vyšly v Nár. bibl. 1871—1884 ve třech svazcích. „Korrespondenci a spisy pamětní" vydává V. O. Slavík ve Sbírce pram. ČA., sk. II., č. 6 (1903), I. díl a č. 11 (1909) II. d., 1. seš. O Vinařickém psal Jan Šafránek v Osvětě 1884; Max Regal v progr. lounské reálky 1898 a 1899, Jar. Vlček v Několika kapit., 107 n., Kar. Scheinpflug, „Vinařický jako básník" v Slanském Obzoru 1903, str. 3 n. Dějiny „Čas. pro kat. duch." vypisuje Ant. Podlaha „Po osmdesáti letech" v témže časopise r. L (1908), 1 n. — O Fr. Sušilovi napsal obsáhlý „Životopisný nástin" (o 379 stranách) Pav. Vychodil, v Brně 1898—1904. Srovn. znalecký posudek Jana Kabelíka v ČČM 1905, 449 n. — Sebrané spisy Vinc. Furcha vyšly v „Nár. bibl." č. 25, 1874. — Vác. Štulce Sebrané spisy básnické vydány v Nár. bibl. I. sv. 1874, II. sv. 1878. O něm F. Čenský v Osvětě 1895; Ant. Krecar ve Slavíně, 67 n.

(od podzimu 1831) a právnických, jež dovršil 1837. V prvních pokusech Erbenových („Řevnivý“, „Večer“, „Cizí host“, „Smolný var“, „Sirotek“ a j.) zaznívá ohlas rozmanitých tónů poesie domácí i cizí; i byronská ponurost podivně se v nich mísí se starším idyllismem domácím. Vedle ryzí české řeči básník v nich pečlivě odpozoroval lidové poesii české některé účinné živly básnické. Do podstaty poesie lidové vnikl již hluboko. Nebylo pilnějšího a chápavějšího čtenáře „Slovanských národních písní“, básní Čelakovského nad něho. Doma na venkově plody literatury tradiční již sám horlivě sbíral. Odchován jsa myšlenkou slovanskou, studoval jazyky slovanské a v nich nejraději literaturu lidovou. Zpřátelený s ním kroužek ochotníkův v Žebráce dal mu 1836 podnět, že pro něj složil nevýznamnou dvouaktovou veselohru Sládci se zpěvy, kterou nedal ani vytisknouti. Do Žebráka mladého právníka vábila láska k Barboře Mečířové, pozdější jeho choti, básníkem prostě a umírněně opěvované. Vlivem Palackého, jemuž za let studentských opisoval prameny k jeho pracím, bylo mu r. 1843 svěřeno sbírati materiál k historii českých rodů po českém venkově, hlavně v Čechách jižních a severních. Sbíral přitom poesii lidovou, písně, pohádky a pověsti.

U Erbena nutno vytknouti poměr jeho k Čelakovskému. Čelakovský je mistrem v několika oborech poesie lidové, v epice, v lyrice všech odstínů, v popěvku škádlivém i žertovném — Erben se obmezil na několik úzce příbuzných druhů lidové epiky. Ale v tomto druhu vynikl nad samého mistra. Erben svou poesii epickou vyvozuje z tradiční literatury celé: z pohádek, z pověstí, zvyků, pověr a p. Langer tvůrčí činnosti Erbenově svým příkladem i svou theorií o lidové epice v pohádkách a pověstech otevřel nové oblasti. Čelakovský tkví více na esthetické stránce lidové poesie, pro Erbena je nejpřitažlivější mravní, náboženský i filosofický názor, ideový základ, který akcentuje a přiostřuje v tradicích prostonárodních, ne tak jednotlivý námět. Tu Erben je subjektivnější a básničtější nežli Čelakovský. V ovládání prostředků básnických Erben zůstává nemenším mistrem nežli Čelakovský. Básnická tvořivost Erbenova potřebuje jako Čelakovského vnějších podnětů, zejména neustálého vžívání se v tradice lidové.

Čelakovský a Erben.

Erbenovo dílo básnické je shrnuto do neobjemné knihy, a přece vyniklo nad význam mnohých básníků, kteří zůstavili českému národu kolik svazků básní. Kytice z pověstí národních vyšla souborně až r. 1853. Básník sám ji vyhlašoval za plod let dřívějších. Základ její můžeme aspoň částečně stopovati do let třicátých a v letech čtyřicátých. R. 1838 vyšel „Poklad“ ve „Vesně“. Tehdy vznikl plán a

„Kytice“.

první zpracování „Záhoře“; „Polednice“ uveřejněna 1840, „Svatební košile“ 1843; „Štědrý den“ až r. 1848. U jiných nelze dobu vzniku přesně stanoviti. R. 1861 „Kytice“ vyšla v druhém vydání značně rozmnožená s názvem „Kytice z básní K. J. Erbena“. Bylo do ní pojato dvanáct básní, jimž předeslána po příkladě Mickiewiczově allegorická hluboká báseň úvodní „Kytice“. Zvláštní kouzlo českého ducha národního, výrazná úchvatná poesie z „Kytice“ učinily nejčtenější českou knihu básnickou. Z úpravy Erbenovy vyšlo ještě vydání z roku 1871. Od té doby byla otištěna ještě asi desetkráte.

Pojímání tradicí lidových.

Erben lidové podání české srovnával s podobnými plody jiných národů, srovnáváním pak si hleděl vystihnouti vlastního ducha a povahu svého národa, chtěl vniknouti v základy společné duše celého národa slovanského. Domníval se, že takto obnažuje nejstarší kořeny duševního života u národa. Do starých tradicí vkládal hlubší smysl, určité ideje. Co Erben u svého národa vybadal jako osobitý názor na svět, jeho smýšlení a cítění, to činí předmětem své vlastní poesie. On děj svých básní zpravidla kombinuje z několika podání u rozličných národů slovanských, zdokonaluje látku tradiční ve smyslu ethickém a čistě lidském, proniká hloub v duši lidskou nežli podání lidové. Takto lidové podání prohřívá žárem svého názoru na svět a svého uměleckého cítění, duchem moderním a pojetím originálním.

„Svatební košile“.

Celé čtvrtstoletí se čeští básníci pokoušeli o českou „Lenoru“. Teprve Erben provedl tento úkol opravdu básnicky v balladě Svatební košile. Byl potěšen, když na příbuzném podání slovanském duchaplně postihl rozdílnou povahu národního ducha slovanského od ducha germánského. Jeho hrdinka balladická, těžce zkoušená osudem, nerouhá se Bohu uvědomělým neoblomným vzdorem jako německá Lenora. Smírné rozluštění, vykoupené těžkým utrpením, mukami tělesnými a duševními za rouhání neúmyslně spáchané, usmíření s Bohem, bylo ve shodě s charakterem českého národa, odpovídalo i básníkově povaze, nevýbojné, jemné, umírněné, vyrovnané, která se oddaně přizpůsobuje trampotám běžného života. Látka, zkombinovaná z rozličných variantů slovanského podání, spojena s mistrnou formou v ladný celek. Ballada „Svatební košile“ snesou srovnání s velikými jejími vzory, Bürgerovou „Lenorou“ a „Mickiewiczovou „Ucieczkou“.

Elementární moc lásky mateřské Erben básnicky znázorňoval nejraději. V básni „Panna a máti“ (1841) vynáší úkol matky nad ctnostnou pannu význačnými slovy: „Máti však, jež dítky ctnosti A své vlasti vychovává: Té rovného nic nestává — Před tou klekni na kolena.“ Česká pohádka a pověst poskytla k pojetí vzácného citu

Matka v básních Erbenových.

mateřského hojné krásné náměty. Podala mu obdobu ke Goethově balladě „Erlkönig“, kterou Erben přeložil do češtiny. V Polednici boj o dítě s mocí nadpřirozenou podniká matka. Podání lidové básník zdůvodňuje psychologicky, pohromu připravuje tragickou vinou, když matka příliš zaměstknaná prací na umíněné dítě nerozvážně volá Polednici a v boji s ní dítě udusí. Příkrá spravedlnost poetická jest podobného rázu, jako v tradici moc kletby matčiny, jež mění děti v havrany nebo stromy. V básnické skladbě Poklad matka prožívá celý rok největší trýzně duševní, aby se ze své chtivosti zlata očistila a po roce o pašijích se shledala zase se svým dítětem ve skále. Hrubé legendární podání je tu povzneseno na výši všelidských ideálů a ethicky prohloubeno. Motiv lásky mateřské je nejúčinněji zpracován v obšírné balladě Vodník. Lidová tradice slovenská a lužicko-srbská mu podala holý příběh: vodník zmocniv se lidské dcery, donutí ji, aby mu byla ženou; po čase pod přísnými podmínkami povolí její touze navštíviti matku. Když jich choť nedodrží, vodník ruší pouto mezi sebou a mezi ní: vrhá jí na práh domu mrtvé děcko jejich. Erben z tohoto motivu vykouzlil krásnou drobnou tragoedii. Jaká bohatá stupnice citu u matky, která zápasí mezi láskou k svému dítěti, třeba s nestvůrou zplozenému, a mezi láskou k lidskému životu, od něhož je v cizím jí živlu, vodě, odtržena! Konflikt dovedně stupňován a sesilován matkou choti vodníkovy, kterou dcera neměla obejmouti. Láskou mateřskou i v zásvětí chce usmířiti nerozvážný čin manželův matka v balladě Vrba, s níž je půl života spojena podle originálního mythického přežitku slovanského. Když žárlivý manžel vrbu podťal, umírající choť mu zůstavuje přání, aby ze dřeva vrby dal udělati kolébku, proutí zasadil ku potoku: při kolébání matka bude své dítě chovati, píšťalkou pak, z proutí urobenou, bude jednou hošík se svou matkou rozprávěti. Záhadné spojení člověka s tajemnou mocí přírodní, sdílení života člověkova s rostlinou, Erben později provedl v pohádkové balladě „Lilie“, kterou poznal v pohádce slovenské. U básníka lidová báje se bezděky mění v symbol: ideál, poetický vzlet, který tolik blaží jednoho, stává se nenáviděným druhému, že nedovede proniknouti k jeho hloubce a proto jej raději ničí. Ballady „Holoubek“ a „Dceřina kletba“ opírají se o skutečný život, jako některé epické písně lidové. V „Holoubku“ zpracován motiv manželky travičky, v „Dceřině kletbě“ dívky matky, vražednice svého dítěte. „Dceřina kletba“ je provedena v duchu skotské ballady „Edward“, kterou český básník poznal v Herderových „Stimmen der Völker“. Obě ballady jsou výrazem hluboké síly svědomí, jež se smiřuje pouze přivolaným trestem smrti.

V krásné skladbě Štědrý den, dějově tak prosté, Erben zachytil tragiku lidových pověr; dvě dívky, „panny jak jarní růže květ“, za kouzelné půlnoci štědrovečerní jdou na potaz o své budoucnosti do tajemného přírodního živlu: badají vysekaným otvorem v jezeru, co je čeká v budoucnosti. Jedna uzří tam svou svatbu, druhá svůj pohřeb. Více než děj sám unáší posluchače od začátku až do konce základní působivá nálada: zábavy, starosti, tužby a naděje se harmonicky pojí s prací o přástkách i s přírodním pozadím. Tragiku všetečného zasažení člověka v úrady boží, tragiku pomíjejícnosti lidské krásy, lidských snů básník zmírnil kontrasty: jeden člověk neblaze hyne; druhému údělem radost ze života, má život lidský množiti dále. „Štědrý den“.

I básnickou pohádkou, Zlatým kolovratem, již našel v „Národních báchorkách“ Boženy Němcové, Erben zasáhl do života rodinného. Tradiční je pojetí ukrutné macechy, tradiční jsou naivní prostředky kouzelné, prozrazující ženy vražednice, oživující dívku nevinně utracenou, lidová je příkrá poetická spravedlnost, usmiřující právní cítění nejkrutějšími tresty. Technikou uměleckou se „Zlatý kolovrat“ řadí k nejkrásnějším výtvorům básníkovým, ale ideově básník nepřekonal surovou látku a nepřiblížil ji jemnějšímu cítění moderního člověka. Pohádkovitou legendu, Záhořovo lože, Erben zkombinoval z podání českého, polského a lužicko-srbského. Podání ta auktor sám kladl do počátku časů křesťanských. Názorům těchto dob přizpůsobil hlavní hrdiny své básně, pochmurného lidožroutského lupiče Záhoře i mladého smutného, odříkavého „sluhu božího“, který byl otcem z nevědomosti zaslíben peklu a jde si tam pro zápis. Zelotismu prvních dob křesťanských odpovídá i základní idea náboženská: Bůh svého milosrdenství neodvrací ani od největšího hříšníka; síla víry a velikost pokání vítězí i nad mocí pekelnou. Ač básník podává podle své oblíbené methody jednotlivé obrazy, přece celý děj spiat v pevnou příčinnost a náladovost. Básník ovládá duši čtenářovu líčením, krásnými obrazy básnickými, promyšlenými obraty, užívá umírněně prostředků básnických, zná meze jejich, často účinně nedopovídá nebo zatajuje. „Záhořovo lože“ jest umělecky nejdokonalejší básnický výtvor Erbenův. Básnické pohádky.

Erbenovo převažující ideové pojímání lidových tradicí stupňuje se v symbolisování v básni „Věstkyně“, kde vykládá s tendencí vlasteneckou šest ze starých věšteb o osudech národa českého, tři z „proroctví Libušiných“, tři z pověstí místních.

„Kyticí“ Erben vyčerpal svou sílu básnickou. Z pozdějších básní jeho budiž připomenuta zvykoslovná „První májová noc“ (v Máji 1860) a výrazná „Píseň o vítězství u Domažlic r. 1431“ (v Máji 1862).

kterou básník zúmyslně podával „ze starého rukopisu“, snad pro satirický osten proti katolické hierarchii.

Motivy, které si Erben vybíral z lidové poesie, nesou ráz všelidský: líčí v nich elementární svatou moc lásky mateřské, posvátnost rodinného života, jehož porušení trestáno těžkými otřesy svědomí, znázorňuje v nich zoufalství věrného oddaného srdce ze zklamané lásky, představy a cítění náboženské v duchu křesťanském i mocné přežitky starého názoru pohanského. Pro našeho básníka jsou to vesměs otázky a náměty nadmíru závažné. Odtud každý druh, pohádka, legenda, pověra, prostý příběh ze života, u Erbena dostávají ráz význačně balladický. Tajemná moc záhad přírodních, drtivého osudu, neúprosného příkazu mravního veskrze vládnou nad člověkem. V této balladické náladovosti básník udržuje čtenáře dále, jak jej mistrným způsobem uvedl v situaci, silou ideje, podmanivě náladovými obrazy přírodními, které u Erbena nejsou nikdy pouhým pozadím a přízdobou, nýbrž splývají s dějem a nitrem osob. V jeho obrazech přírodních poznáváme typy českých krajin. Sotva u jiného básníka ve světových literaturách najde se tolik dramatické účinnosti, dramatických konfliktů mezi city a sklonnostmi duše a mezi mravními povinnostmi, tolik tragiky viny a těžce vykoupeného smíru, jak jsou hustě koncentrovány v malé útvary básnické u Erbena. Dramaticky se u něho zauzluje i vzestupuje a řeší děj. Básník málo vypravuje a líčí; jeho osoby jednají. Z jeho básní mluví plastika scén; v nich žijí rázovité postavy, kreslené v duchu básnictví lidového význačnými rysy typicky.

O básnické činnosti Erbenově.

Z prostředků technických Erben mistrně ovládá dialog a zvukomalbu lidové řeči. Jeho řeč je nevyrovnaně prostá, výrazná, ale přitom bohatě vyzdobena zjemnělými lidovými rčeními a obrazy, lahodná. Českým písním odpozoroval rythmus, pravidly těžko postižitelný. Volně a snadno jej mění podle jednotlivých situací, spádu dějového a proudu citového. Těmito všemi stránkami se Erben řadí mezi nejvýraznější básníky české. Jeho stupňovaná českost jest i světové literatuře obohacením, pověděl velmi případně Neruda. Tato českost jeho poesie skýtala umění básnickému, zejména „Májistům“ a mladému Slovensku, umění výtvarnému i hudebnímu bohaté a mnohostranné podněty.

Tak výrazně českým se Erben stal svým neúnavným stopováním a studiem české a slovanské literatury tradiční, jež u něho postupuje současně s tvořením básnickým. Z veliké budovy, již zamýšlel vystavěti lidové tradiční literatuře české v plném rozsahu jejím sbíráním a zpracováním písní, bájí, pohádek, pověstí, zvyků a obyčejů, musil se spokojiti jen částmi, samostatně vyvedenými. Z jeho studijních cest

Sbírání písní lidových.

po českém venkově vznikla třísvazková sbírka Písně národní v Čechách (1842 – 1845). Proti sbírce Čelakovského vyniká bohatstvím materiálu, zejména překvapila písněmi epickými a v nich zvláště balladickými. Vydavatel dostal ovšem zatím dokonalejší vzor v Sušilových „Moravských národních písních". Svou sbírku písní lidových Erben potom rozmnožoval dále. V letech 1862—1864 vycházelo vydání systematicky propracované s názvem Prostonárodní písně a říkadla. Původní sbírka vzrostla na rozsah téměř čtyřnásobný. Písně jsou zachyceny zároveň se svými nápěvy. Vydavatel připojuje i významné varianty. Nedbal však kritické přesnosti. Odkazuje k příbuzným písním československým, slovanským i písním cizích národů. Sbírce předeslal překrásný úvod, v němž mluví hluboký znatel poesie lidové a básník zároveň. O své dílo Erben pečoval i později; přípisků jeho užito v posmrtném vydání sbírky z let 1886 – 1888.

I druhý zdroj literatury prostonárodní, z něhož Erben posiloval svou vlastní poesii, pohádky a pověsti, vyvedl z úkrytu veřejnému užívání. V letech čtyřicátých uveřejňoval některé pohádky hlavně v časopisech. Neustával v této činnosti ani později. V reprodukování pohádek českých se Erben ukazuje vzácným talentem vypravovatelským; ba plností kouzla básnického, jakým podává lidové výtvory, vyniká i nad tak dokonalého pohádkáře, jako byl Jak. Grimm. Jeho vypravování není ovšem stenograficky věrné zachycení lidového podání, nýbrž je určovalo hledisko esthetické; význačné krásy lidových pohádek kupí a výběrem obratů a výrazů zušlechťuje. Jako Čelakovský při úpravě písní prostonárodních také Erben při vydávání pohádek má na mysli slovanské národy jako celek. K tomu cíli přichystal za „Slovanskou čítanku" Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních (1865), jež pak vyšly v českém rouchu r. 1869 s názvem Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských (v Matici Lidu). Byly vydávány ještě později, zpravidla s illustracemi umělců výtvarných.

Vydávání pohádek.

V úvodě k „Vybraným bájím a pověstem slovanským" Erben prozrazuje, jak velikou důležitost přisuzuje těmto výtvorům lidovým pro osvětlení kulturních dějin slovanských. Z pohádek, pověr, pověstí a písní lidových se chtěl dobrati obrazu o slovanském bájesloví, o obyčejích a duševním životě starých Slovanů. Byl nakloněn ledacos promítati do pravěku pohanského, co vzniklo v dobách mnohem mladších. Odpovídalo to vědeckým názorům jeho doby. Z toho oboru vydal několik rozprav; na př. „Obětování zemi" (v ČČM 1848), „Jména měsíců" (ČČM 1849), „Báje slovanské o původu světa"

(ČČM 1866). Podal i pokus soustavnějšího bájesloví v Riegrově Slovníku Naučném (pod heslem „Slované"). Vývody jeho nemají ovšem vědecké jistoty. Ale Erben proti současným vykladatelům t. zv. přírodního náboženství, následovatelům německých mythologů romantických, proti Kollárovi a J. Ig. Hanušovi, postupuje mnohem kritičtěji.

Poetickou činnost Erbenovu doplňují záslužné jeho překlady. Překládal drobnější básně z rozličných jazyků slovanských. Jmenovitě buďtež vytčeny zdařilý a svědomitý překlad, Dvé zpěvů staroruských (1869), totiž O výpravě Igorově a Zádonština, opatřený poznámkami kritickými a historickými. Z ruštiny Erben přeložil také Nestorův Letopis ruský (1867).

Překlady ze staroruštiny.

Česká literatura vděčí Erbenovi za svědomitá a na svou dobu znamenitá vydání starších spisovatelů českých. Po prvé vydal zejména Tomáše ze Štítného Knížky šestery o obecných věcech křesťanských (1852), M. Jana Husi Sebrané spisy české (ve třech svazcích 1865—8), dílo z činnosti jeho vydavatelské nejzásluhnější; dále Cesty do Svaté země a do Egypta od Kryštofa Haranta z Polžic (1855), staročeskou Legendu o sv. Kateřině (1860), kterou nalezl ve Štokholmě Dr. Pečírka, Kroniku Bartoše Písaře (1851) a j. Pro „Výbor z literatury české" připravil svazek II., památky od počátku XV. do konce XVI. století.

Vydávání staročeských spisů.

Ač Erben skoro po celý život postonával, byl neúnavně činný v mnohých jiných oborech. R. 1848 vyvábil ho jako četné spisovatele současné na dráhu politickou a žurnalistickou. Jako člen národního výboru agitoval pro slovanský sjezd mezi Chorváty. Jsa duch náchylný smýšlení konservativnímu spolu s Jos. Jirečkem a V. V. Tomkem vedl s počátku redakci úředních „Pražských Novin". Pro Erbena tu rozhodovalo nejvíce, že takto docházel lepšího zabezpečení hmotného; novinářství neodpovídalo nijak jeho skromné, tiché, uzavřené povaze. Teprve r. 1850 Erben byl jmenován sekretářem a archivářem při Českém Museu. Po roce pak se stal archivářem města Prahy; r. 1864 ředitelem pomocných úřadů obce pražské. R. 1867 účastnil se perhorreskované výpravy na slovanskou výstavu v Moskvě. Na podzim r. 1870 ozvala se vážněji nežli posud jeho choroba; podlehl jí 21. listopadu 1870.

Působení v úřadě.

Z úředního povolání Erbenova plynuly pak další literární práce jeho. Jako právník přispíval platně koncem let čtyřicátých svou prací k překladům a utváření terminologie právnické při překladech Řádu soudního a konkursního, zákonníku občanského a trestního (1849, 1850). Později byl podněcovatelem i hlavním redaktorem (1861—3) odborného časopisu „Právník".

Veliké zásluhy dobyl si Erben v uveřejňování listin a listů. Již v letech 1844—7, kdy byl pověřen studiem ve venkovských archivech českých, pro České Museum opsal na 3000 listin. Vedle článků odborných (na př. „Rukopis músejní letopisův Kosmových a jeho pokračovatelů“ ČČM 1847, „Ondřej Puklice ze Vstruh“ ČČM 1846, „Sasové v Praze léta 1631“ ČČM 1853) přichystal zejména důležité listiny pro českou historii od let 600—1253 (do smrti Václava I.), jež vydal v latinském díle Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (vyšly 1855). V díle tomto Erben později pokračoval, chtěje na vybídnutí Palackého hlavně sebrati zprávy k dějinám českým za Přemyslovců ze zahraničních spisovatelů. Práci přivedl skoro ke konci, ale nežli mohla býti vydána, zemřel. Několik monografií věnoval dějinám Prahy, zejména staroměstské radnice. Rozvinul tedy Erben činnost všestrannou a v mnohých oborech velmi významnou. Vydávání listin.

Obdobným způsobem se jako básník vyvíjel vrstevník Erbenův, *Josef Jaroslav Kalina* (1816—1847). Kalina byl duch neukojené touhy po poznání. Vedle básnictví studoval přírodozpyt, filosofii a filologii; zejména znal několik jazyků. Právnických studií neukončil a proto si nezabezpečil pevnější oporu pro svůj život hmotný. Pro básnictví připravoval se studiem literatury německé, anglické, polské a ruské; překládal z Byrona (Parisinu, Hebrejské melodie — překlad nedochován), z Mickiewicze a j. Z původních skladeb Kalinových žije vlastně jediná, ballada Kšaft, která 1842 byvši vydána o sobě vzbudila neobyčejný rozruch. Vedle ní vyniká nejvíce ballada „Jeník“, k níž čerpal z běžného života. Kalina uváděl ve verše pověsti (na př. „Lázeň Libušina“, „Čertova skála“ a j.), psal legendy (na př. „Klášterní panna“, látka to legendy o sv. Starostě, „Jan Quirin“), balladické anekdoty („Novoroční noc“, „Přástevnice“) a podobné básně. Ale není v nich tvořivým básníkem. Ve zkazkách národních upřílišuje fantastické hrůzy a zázračivost; nezná psychologické kresby, není u něho ethického nebo ideového pojetí. Heslo umělecké prostoty, jež ovládlo jeho dobu, u něho vede k mělkosti. Řeč jeho je přeplněna výrazy archaistickými, slovy z jiných jazyků slovanských, z nářečí i neústrojnými novotvary. Nad pokusy balladické vynikají mnohé písně lyrické Kalinovy, „Zpěvy milostné“ a zejména nejkrásnější výtvor Kalinovy Musy, elegie Na matku mou. Rys zádumčivosti byl mu vryt nepříznivým osudem: ve čtrnáctém roce doprovázel matku, vroucně milovanou, do ústavu choromyslných a záhy i ke hrobu. Těžká choroba plicní udržovala jej v myšlenkách na předčasnou smrt. Svou vy- Jos. Jar. Kalina.

volenou Mínu (Vileminu Wolfovou) miloval beznadějně. Vypravil se za ní 1845 do Bělehradu, kde byla vychovatelkou, ale vracel se zklamán do vlasti, kde umřel ve všeobecné nemocnici teprve v třicátém prvním roce. Básně Kalinovy vyšly souborně až po smrti jeho.

Z vydání Erbenovy Kytice zvláště buďtež vytčena: illustrované vydání Umělecké Besedy z r. 1890 s pěkným rozborem Jar. Vrchlického a životopisem od Jos. Emlera, L. Quise ve „Světové knih." č. 190—191, 1901, od R. Schenka a J. Straky v Zábřeze 1901 s velmi cennými poznámkami, rozbory a úvodem, J. Sutnara kritické vydání, „K. J. Erben. Veškeré spisy básnické", 1905, se širším úvodem. Veselohru „Sládci" vydal Gust. Toužil v Chotěboři 1890. V únoru 1903 učiněn pokus předvésti ji na jevišti Národního divadla; beze všeho úspěchu. Pohádky Erbenovy byly vydávány několikráte, zejména ve výborech. Kytice vydána po německu, „Der Blumenstrauß von E. Albert und Marie Kwaysser, Wien 1900. „České pohádky" vydal ve „Žni z literatur" č. 7. V. Tille, 1905. Životopisy Erbenovy: od Vác. Zeleného v „Máji" 1859, 95 n.; od Vinc. Brandla obsáhlý „Život K. J. Erbena", v Brně 1887 (před tím ve Světozoru 1883). Jos. Emler v pátém (1880) a následujících vydáních „Kytice"; Jar. Sutnar, vydavatel spisů Erbenových básnických, v Rozhledech XI, 414 n.; týž, K padesátému výročí prvého vydání Erbenovy „Kytice" v ČČM 1903, 115 n. Jan Máchal v Lit. čes. XIX. stol., II, 796 n. Z podrobnějších studií Lev Šolc, Jak se mají Erbenovy pověsti národní k podání lidovému, Hlídka liter. 1892, 281 n. a 1893, 137 n. F. Šujan, Erbenova „Kytice" po stránce esthetické s rozborem „Pokladu", v progr. gymn. v Brně 1896. Z látek v Erbenově Kytici srovnávána nejvíce ballada „Svatební košile" s jinými, zejména s Bürgerovou Lenorou; Th. Ardelt v progr. gymn. v Písku 1877, J. Höhm v progr. reál. v Rakovníce 1877; srovn. o tom literaturu u Máchala, c. stať, str. 811 pozn. 4 a 818, pozn. 12. Esthetický rozbor „Štědrého večera" od Fr. Táborského v progr. vyš. dív. šk. 1887. V poslední době podnětem J. Královy stati „O prosodii české" věnována větší pozornost prosodické stránce „Kytice". Lev Šolc, Jakým veršem složena báseň „Záhořovo lože", Hlídka 1893, 177 n. Jar. Sutnar, „Prosodisches u. Metrisches bei K. J. Erben" v Arch. f. sl. Philol. XXVII (1905) a XXVIII, Jos. Letošník v nekritickém článku, O poměru K. J. Erbena k lidovému básnictví po stránce rytmické LF 1909, 40 n. Jos. Král, Prosodie básní Erbenových, LF 1911, 103 n.

Básnické spisy z pozůstalosti J. Jaroslava Kaliny vyšly v Praze 1852. Předeslány „Pomněnky z krátké života pouti Jos. Jaroslava Kaliny", sebrané od Fr. D(ouchy) a J(ana) V(lčka). Znovu „Jos. J. Kaliny básnické spisy" vydány v Nár. bibl. č. 28, 1874. Kaliny se ujal proti odsouzení Jak. Malého (v ČČM 1852) nejmenovaný spisovatel (Fr. B. Kořínek) v Praž. Novinách 1853, č. 102—106. Střízlivě o něm jako talentu zjevném, ale nevyspělém zejména po stránce formální soudil Neruda v Obr. živ. 1859, 269 n., a 1860, 8 n. Dále o něm Fr. Zákrejs v Osvětě 1874, 33 n. J. Máchal v Lit. čes. XIX. stol. II, 835 n.

Některé příbuzné rysy s Kalinou v životě i v poesii měl starší vrstevník jeho, *Václav Ráb* (1804—1838), zejména nedostatek energie životní, elegičnost, jež tuší předčasný konec života. Napřed básnil po německu „Phantasie eines Mißmutigen". Rábovy Smíšené básně (1836) přinesly podobné druhy básnické, jako se o ně začínal pokoušeti Kalina. Nad Kalinu vyniká jako malíř zasmušilé nálady přírodní. Srovn. o něm Arne Novák v Lit. čes. XIX. stol. III, 1, 358 n.

HLAVA JEDENÁCTÁ.

Vlastenecké drama a belletrie.

I.

Obrozená literatura dramatická. Jan N. Štěpánek. V. Kl. Klicpera. Fr. Turinský. K. Š. Macháček.

Ochotnická představení od r. 1812. Jan N. Štěpánek jako ředitel představení ochotnických a dramatický spisovatel. — Fr. Raymann. — V. Kl. Klicpera, jeho život; jeho snadná tvořivost dramatická. Frašky a veselohry. Hry vážné, zejména historické. Povídky historické. — Slovák Jan Chalupka. — Fr. Turinský; jeho romantické cítění: zavádí osudovou tragoedii do české literatury. — K. Š. Macháček, básník; překladatel librett; spisovatel dramat.

Stejného ducha a stejné tendence jako ostatní literatura pomáhá účinně šířiti drama a belletrie.

Stopujíce vývoj českého divadla jsme nuceni vrátiti se zpět o několik desítiletí. Oživení českého divadla, skoro dvě desítiletí víc a více klesavšího, datuje se z r. 1812, kdy se četa uvědomělých studentů a několika vlastenecky smýšlejících měšťanů na povznesení jazyka českého odhodlala vedle českých veřejných deklamací pořádati také česká divadelní představení. O nedělních a svátečních odpolednech v zimě směli k účelům dobročinným hráti po česku na stavovském divadle. Mezi těmito ochotníky vyrostlo českému dramatickému umění několik vynikajících dramatických spisovatelů a sil výkonných.

Jan Nep. Štěpánek.

Zkušený praktik divadelní, *Jan Nepomuk Štěpánek* (1783 až 1844), stal se ředitelem tohoto ochotnického kroužku. Ukončiv studie theologické dal se za válek napoleonských na krátký čas na vojnu. Záhy však, uvědomiv se vlastenecky, věnoval se divadlu a uvázl v něm na celý život. Sloužil mu jako soufleur, u výborného divadelního ředitele, K. Liebicha, r. 1812 stal se tajemníkem, po něm v letech 1824 až 1834 docela spoluředitelem téhož divadla, načež se zase spokojil s místem tajemníka. Pro česká představení Štěpánek překládal nebo zpracovával německé kusy — bylo jich na sto —, složil i na dvacet her samostatných. Mnohé z nich vydával o sobě a potom ve sbírce Divadlo, jež vycházela 1820—1832 o 16 dílech. Rázem svých divadelních kusů Štěpánek je blízký době josefinské. Zpravidla do nich

vkládá vlasteneckou tendenci. Nejraději současné generaci — jako doba předešlá — předváděl žádoucí ctnosti dávných předků a jejich hrdost národní ve hrách historických a hlomozných hrách rytířských. Jeho činohra o pěti jednáních „Obležení Prahy od Švejdů aneb Věrnost a udatnost česká“ (1812), látka to po V. Thámovi znovu zpracovaná podle „Letodennopisu“ Jana Norberta Zatočila z r. 1685, měla podněcovati ke statečnosti s vojsky Napoleonovými. Vlastenecká idea a obratné zpracování dramatické udržovaly tento kus dlouho na českém jevišti. V jiných kusech jako „Břetislav První, český Achilles, aneb Vítězství u Domažlic“ (1813), „Osvobození vlasti aneb Korytané v Čechách“ (1814) Štěpánek jen scénicky upravoval živé vypravování Hájkovo a Pelclovo. Ve fraškách přicházel vstříc vkusu obecenstva, jež jediné udržovalo divadelní kasu, ale dovedl jim vdechnouti kus výrazného života. Nejúčinnější z nich je Čech a Němec (1816), která podnes tu i tam nevybíravým divákům vyluzuje slzy smíchu. Obratně dramaticky je provedena veselohra Pivovar ve Svojkově, v níž auktor oživuje osvícenský odpor ku všemocným zřízencům vrchnostenským, stavě je za terč posměchu divákova. Z jiných veseloher buďtež aspoň jmenovány vážnější pokusy Co se vleče, neuteče a Berounské koláče. Svým kusům Štěpánek ješitně nadržoval proti pracím jiných spisovatelů, aby se ozývaly s jeviště. Byly přizpůsobeny době dvouhodinné, jež byla ku provozování českých her přesně vymezena. Řeč Štěpánkova bývá nečeská a často vulgární.

Fr. Raymann.

Z jiných dramatiků současných složil zajímavý věrný a živý obraz zvykoslovný při námluvách na venkově spíše než dramaticky ucelenou veselohru starší vrstevník Štěpánkův, děkan častolovický a vikář *František Raymann* (1762 – 1829) v realistické jednoaktové veselohře Sedlské námluvy (1819). V ní český spisovatel po prvé uvádí na jeviště a v literární oběh dialekt, totiž dialekt severovýchodních Čech. Raymann napsal ještě frašku o třech jednáních, Vyhrané panství (1821). Zato úplně zapadly Raymannovy biblické eposy Maří Magdalena o pěti zpěvech (1816) a Josef Egyptský o 12 zpěvech (1820), obě s anakreontským přenášením biblických příběhů do realistického života současného, jako učinil V. F. Hříb.

V. Klim. Klicpera.

Jako vynikající herec v ochotnickém kroužku pražském slynul *Václav Kliment Klicpera* (1792—1859). Narodil se v Chlumci n. Cid. V šestnáctém roce opustil nenáviděné řemeslo řeznické a studoval. Z vnitřního odporu zanechav i mediciny, věnoval se učitelství. Od 1819 působil s velikým úspěchem jako humanitní professor v Hradci Králové, kde odchoval řadu vlastenecky uvědomělých studentů i mě-

šťanů. R. 1846 byl povolán na Akademické gymnasium do Prahy, jež od r. 1850 vedl jako ředitel. R. 1856 vstoupil na odpočinek, jehož užíval jen tři léta. Jsa sčetlý v literatuře dramatické a dobře znalý divadelní techniky, rád myslel dramaticky. „Mně je celý svět dramatická báseň. Ze všeho, co čtu, ze všeho, co vidím, bezvolně scény spřádám a osnuju", charakterisuje sám svou tvořivost dramatickou. Proto mu o látku nikdy nebylo zle. Rytířský román hned přetvořil si na rytířskou hru. Šafaříkovu romanci „Oldřich a Božena" rozpředl v romantické drama Božena, oblíbenou balladu Šnajdrovu „Jan za chrta dán" v účinnou stejnojmennou činohru. Historické vypravování Hájkovo poskytlo mu látku na několik kusů, jinde báje (na př. Zlato neblaží — báje o Midasovi), pověst (Loketský zvon), pohádka (na př. Česká Melusina), humoreska i anekdota a nač kde narazila jeho vznětlivá fantasie. A tak Klicpera řeže z cizích trsů obnože, přenáší je do své půdy a rychle je žene v samostatné květiny. Tvořivost básnická u něho byla podivuhodná; čtrnáct dní práce o pětiaktovém kuse u něho nebývalo nic neobyčejného; i za 24 hodin dovedl napsati v zimničném chvatu frašku „Divotvorný klobouk". Ký div, že při takovém tvoření zůstavil na 60 kusů, ač dal na patnáct let dramatické Muse výhost. Ovšem většinu jeho kusů drží pohromadě spíše vnější svory nežli vnitřní spojitost a ucelené ideje.

První období literární činnosti Klicperovy, období nejplodnější a nejšťastnější, padá asi do let 1815—1830. Od r. 1819—1822 Klicpera uspořádal vydání svých prací dramatických s názvem Divadlo Klicperovo; po třech letech vydával novou sbírku, Almanach dramatických her (1825—1830). Když Štěpánek na stavovském divadle dusil práce nadanějšího rivála, ocitaly se na repertoiru hlavně druhé ochotnické společnosti, vzniklé 1818, čiiejší a volnější. Napřed hrála ve Wimmrových sadech, od r. 1821—1824 v domě horlivého vlastence Theisingera v Dlažební ulici. Od r. 1824 české hry trochu znatelněji ovládly stavovské divadlo. I po českém venkově ve společnostech ochotnických a kočujících vděčné hry Klicperovy konaly záslužnou pout. Klicpera sám si ve svém působišti, Hradci Králové, přetvořil ochotnickou společnost, německy hrající, na českou; ovšem nenašel v ní žádoucí opory pro svou činnost dramatickou.

Tvůrčímu talentu Klicperovu odpovídaly zejména frašky a veselohry, jež u něho nevyspěly v samostatné odloučené druhy. Hledají prostředky, jimiž by posluchačstvo hodně rozesmály. Jdou ustálenými kolejemi. Zejména Aug. Kotzebue, jenž pořád ještě ovládal pražská jeviště, zasahoval Klicperu silným vlivem. Přejímal z něho motivy

Klicperovy frašky a veselohry.

i podněty, ale zpracovával je co nejsamostatněji jako jiné cizí náměty. U Klicpery dostávaly hned ráz osobnosti auktorovy: ne silné, výrazné individuality, ani neoblomného chtění a podmaňující moci umělecké, nýbrž osobnosti poutající prostotou a dobrosrdečností, působící svěžím humorem, nehledaným vtipem, někdy lidově přihroublým. Divák se těší z radostného zájmu ze života, z humánních názorů, jež vyzírají z děl Klicperových. K českému srdci dovedl mluviti řečí ryzí, plynnou, značně v duchu lidovém tkvící, s prostým posluchačem dovedl se sblížiti názorem na život, prostoduchými, někdy i drsnými prostředky veseloherními; jemu šly ze srdce postavy, vybírané z českého prostředí, obdařené neodolatelnou komikou, vděčnými šprýmovnými motivy veselohernímí i poetickou spravedlností. Pro tyto půvaby bývají jemnější frašky Klicperovy posud rády vídány na jevišti. V Divotvorném klobouku (1817) dopřává vítězství veselým studentům nad maloměstským šosáckým lakomcem, v Rohovínu Čtverrohém (1821) dává naduté obmezence v honosných úřadech městských překonati neposednými malíři. Směs obmezených, vypočítavých osob, zvláště ženských, básník s komickou upřílišeností svedl ve veselohře Každý něco pro vlast (1829). Bezděčná satira rozrušujících her rytířských, ve kterých Klicpera sám tkvěl až po krk, s elementárně působivou komikou ve frašce Hadrián z Římsu (1821) nedopřává diváku sebrati se ze stálého podražďování k smíchu. Základní motiv této hry Klicpera zpracoval s bravurním užíváním prostředků „kuklení“ čili přestrojování ještě dvakráte. Bizarní motiv, jak stráže dvojího nepřátelského vojska, odděleného od sebe řekou, propouštějí příchozí s obou stran jen na most, s něhož jim protivná stráž zabraňuje postup, Klicpera živou svou fantasií dovedl naplniti ve Veselohře na mostě (1828) účinnými scénami, pevně soustředěnými k jednomu ději, postavami různotvárnými a životnými. I v pozdních letech života básníkova vyšlehl nejednou u Klicpery nevšední talent veselohern, jak viděti na kusech Zlý jelen (1848), jenž se dotýká i současných poměrů politických, a Ptáčník (1850), zdařilých to úsecích života maloměstského, a j. Klicpera vytvořil českou veselohru rázovitou, populární, nehlubokou — odlesk tehdejšího života českého. Jeho dramata nerazí nových směrů literárních, neřeší problémů života, nevtírají se se satirickou příkrostí do neduhů a hříchů své doby, nedoléhají na duši divákovu silou své poesie, často nevyhovují ani skrovnějším požadavkům esthetickým a přece zaujímají význačné místo ve vývoji české literatury. Některé bývaly překládány do jiných jazyků, zejména do němčiny.

Ve vážných hrách, hlavně v dramatech loupežnickorytířských s křiklavými zločiny a s lidmi velikých vášní, z nichž si čtenář vedle rozechvění měl odnášeti banální poučení, Klicpera se takového významu nedodělal. Z náklonnosti ke starším dějinám vyrostly hojné Klicperovy hry historické s tendencí vlasteneckou. Byla to hlavně starší doba Přemyslovců, která českým spisovatelům dramatickým poskytovala vděčnou látku. V ní Klicpera našel tak eminentně dramatické osoby, spory a ideje, že mohl jen bohatou svou obrazivostí vypřádati scény k hotovému dramatickému ději. V tragoedii Soběslav, kníže selské (1824), náš básník projevil smysl a talent dramatický nejvyšší měrou. Soběslav II. (1174—1178), zjev v českých dějinách pro svou spravedlnost k lidu selskému i pro svou prozíravost, jíž chtěl zameziti příbuzenské spory o trůn, tak sympatický a veliký, zvábil našeho dramatika svou osobností, obdařenou vynikajícími rytířskými i čistě lidskými vlastnostmi za věku málo lidského. Ale umělecky působivou hru básník vyvinul v první polovici; v druhé místo prohloubeného konfliktu seskupuje řadu událostí, které vnitřně nejsou nutny. „Soběslavem" náš básník šel za vyššími aspiracemi uměleckými, jimž měla sloužiti slavnostní strojená mluva i verš. Ale vyšel tím ze svého živlu. Dramata historická.

Klicpera byl činný také v jiných oborech. Mezi veršovanými pracemi vyniká rozsáhlostí Krkonošská kleč. Pro společenské zábavy psal žertovné skladby, jež shrnul ve sbírce Deklamovánky (1841). On pokoušel se první také o českou historickou povídku, jež měla sloužiti témuž vlasteneckému historismu. Básník Čelakovský mluvil za celou českou obec literární, když r. 1825 vyslovil nadšenou touhu po českém Walteru Scottu, jenž si tehdy již podmanil celou Evropu. Byliť přesvědčeni o bohatství vděčných motivů, předmětů i postav románových v české historii. Stejné mínění jako Čelakovský pronesl i Klicpera. Jemu nevadily nepřekonatelné překážky — neprobadané kulturní dějiny české, nevystižení ducha národně českého v nich —, jako vadily Čelakovskému. Již r. 1825 chystal se vydati almanah povídek historických — dříve redigoval s Jos. Chmelou dva almanahy rozličného obsahu — a tu stavěl českým spisovatelům úlohu snadnou. Měli psáti „charakterní spisy, povídky, v kterých ale nit historické pravdy běžeti musí" t. j. povídky v pouhém vnějším rámci historickém, jak se tomu učili u oblíbených tehdy povídkářů německých, Van der Velde, Tromlitze, K. Spindlera a j. V tom duchu Klicpera uveřejnil povídku historickou Točník (1827). Smyšlený děj její byl promítnut do doby Václava IV., ale mohl se odehráti také o sto let dříve nebo později; jen změnit jména. Sympathicky podle Pelcla líčena povaha Historické povídky.

Václava IV., zejména jeho smysl pro spravedlnost. V jiných povídkách si Klicpera počínal stejně jako v historických hrách. V povídce Vítek Vítkovič (1830) obestřel historickou pověst o kněžně selce Boženě napínavými dobrodružnými příběhy a scénami i romantickým apparátem povídkovým. Romantika v sobě Klicpera nezapřel ani v nejzdařilejší své povídce historické Věnceslavě (1834), v níž si vybral dobu a osoby obzvláště vděčné, Václava II. a Záviše z Falkenštejna. Ovšem dobových velikých konfliktů náš básník neproniká. V romantické povídce „První mlejn v Praze“ (1831 po německu, přepracovaná po česku 1847) fantasticky rozvedl pověst, již klade do 12. století.

Příchodem do Prahy ožila u Klicpery básnická tvořivost. Skládal o závod dramata historická, jako Eliška Přemyslovna (asi 1855), Friedrich Bojovný (asi 1856) a j.; jsou to však většinou jen dialogisované kroniky. Podobný ráz mají jeho pozdější povídky.

Na Slovensku se podobné oblibě těšily veselohry a frašky pastora *Jana Chalupky* (1791—1871). Současný život v malých městech slovenských s vlasteneckými tendencemi kreslil realisticky v tříaktové veselohře „Kocourkovo aneb Jen abysme v hanbě nezůstali“ (v Levoči 1830), v pětiaktové komedii „Všecko naopak aneb Těsnošilova Anička se žení a Honzík se vydává“ (1832), ve frašce „Třasořitka aneb Stará láska se přece dočekala“ (1833) a v jiných podobných kusech; skládal je ještě v pozdních letech. „Kocourkovo“ proniklo přes hranice užší vlasti básníkovy a pomohlo popularisovati toto jméno jako sídlo hlouposti a obmezenosti. Proti humoristovi a vynikajícímu tvůrci dramatických postav, Klicperovi, Jan Chalupka je spíše satirik a dovedný fotograf všelikých křehkostí a nebezpečných zpozdilostí v tehdejším životě slovenském. Řečí Chalupka psal ještě českou, ale zůstává daleko za vzorem Klicperovým: vedle pochopitelných a veselohře vítaných živlů dialektických často přimíšuje výrazy a obraty cizí, jak v tehdejší slovenské společnosti městské byly běžné.

Slovák Jan Chalupka.

Snahou skoro všech dramatiků českých bylo psáti kusy pro skutečné posluchačstvo. *František Turinský* (1797 – 1852), rodák poděbradský, úředník vrchnostenský na rozličných místech, na konec okresní soudce na Křivoklátě, zamýšlel chudé literatuře české napsati dramata klassická. Jako dílo klassické byla od tehdejší obce spisovatelské pozdravena jeho první práce dramatická, čtyřaktová veršovaná tragoedie Angelina (1820), která učinila i vyšším požadavkům přísného esthetika, Fr. Palackého, zadost. Turinský, skladatel několika procítěných, až přecitlivělých básní lyrických, básnických líčení, ód, dithyrambů, při nichž čtenář bezděky básníka sleduje, jak těžce sbírá vzletnou

Fr. Turinský.

mluvu a básnické obrazy, byl zasažen romantickou náladou a cítěním své doby jako málokdo z jeho krajanů. Večer bral se na hřbitov, aby na hrobě své milenky při kytaře zpíval své záhrobní elegické city milostné, Elegie polabské. Mezi romantické vyznavače politického radikalismu se přihlásil, když se se dvěma druhy vydal na nebezpečnou pout do Německa, aby uctil za sta stejně smýšlejících mladých radikálních srdcí památku zfanatisovaného naivního vraha Kotzebueova, K. L. Sanda. Turinského „Angelina" je nejvýznamnější výtvor české tragoedie osudové, která přirozeně zabloudila i na český Parnas podle vzoru osudové tragoedie německé Ad. Müllnera, Zach. Wernera, Chr. Houwalda, Grillparzera a j. „Angelina" nezapře úplně ani svého příbuzenství se staršími rytířskými hrami. Hrdinové voleni z nezbytného rytířského prostředí, středověku to básníkem pouze ohlášeného, nikoli dobově zachyceného. Prostá dívka, svedená mladým českým hrabětem, stává se manželkou jistého hraběte italského. Na zapřenou vychovává u zámeckého zahradníka svou nemanželskou dceru, až po delší době vyburcuje její duševní klid příchozí harfeník, svůdce její nevinnosti; marně hledal jako křižácký bojovník v krvavých bojích ukojení svědomí a smazání viny. Vzbouřené svědomí hraběnčino usmířeno posléze její smrtí. Z rytířských her přejaty i leckteré rekvisity divadelní. Lyrika „Angeliny" jest to hlavně, co dnes na ní nejvíce poutá, lyrika v celkovém podání děje, lyrika v osobách neživotných a hlavně v některých pěkných líčeních a meditacích, ale lyrika mařila dramatickou účinnost její. Na prkna divadelní se „Angelina" dostala až teprve r. 1897; nechybělo jí blahosklonného uznání kritiky, ale nepodařilo se více, nežli získati jí zájem literárně historický.

V Turinského dramatech jako u jeho vrstevníků vystupuje moment vlastenecký silně do popředí. Tato tendence snad pohnula ho, aby rehabilitoval významné postavy slavného období české historie proti pojetí Grillparzerovu v „König Ottokars Glück und Ende" (1825). Grillparzer pro toto drama hlavně od tehdejších spisovatelů českých i českoněmeckých byl dán do klatby. Proti němu psal i německý pražský básník, Uffo Horn, tragoedii „König Ottokar". Ale právě moc díla Grillparzerova byla asi příčinou, že Turinský svá dramata „Záviš Vítkovec z Růží", „Přemysl Ottokar", „Vladyka Mirovít" a j. zůstavil jen ve zlomcích. Drama Turinského, Pražané roku 1648, plné horoucího zanícení vlasteneckého, ovládané lyrickým talentem spisovatelovým, čekalo dobrovolně přes dvacet let na shovívavější censuru. Avšak ani dvěstěleté jubileum zdramatisované látky dramatu Turinského nepojistilo delšího trvání na jevišti. Stejný osud stihl i pozdější

dramatický výtvor Turinského, truchlohru Virginii (1841). Že Turinského Římanka z V. století před Kr. jest pokrevnou sestrou sentimentální Angeliny, netřeba při našem romantikovi zvláště dovozovati. Upřímně svobodomyslná a demokratická nálada blížící se rušné doby byla jinde vyjádřena výrazněji i básničtěji. A tak dramata Turinského přesto, že se snaží vyhovovati vyšším požadavkům esthetickým, nestala se trvalou součástí české literatury dramatické. Tvořil je více pomocí pravidel nežli skutečnou tvůrčí sílou dramatickou.

K. Š. Macháček.

Historickým dramatem zapsal se nejtrvaleji v české literatuře mnohostranný *Karel Šimon Macháček* (1799 – 1846). Odborně vzdělaný literát skládal v letech dvacátých nevýrazné písně v duchu lidovém, drobnou epiku, z níž si rytířská romance „Heřman z Bubna" dobyla největší obliby; s bezděčným humorem v ní básník zpopularisoval českou látku rytíře se lvem. Jako hledaný deklamator postaral se o sbírku novějších básní, vhodných k deklamování, Krasořečník (1823). Jsa znalý hudby, zčešťoval libretta, na př. Castelliho „Rodinu Švýcarskou" (1823) časoměrou, „Dona Juana", „Lazebníka Sevillského" a j. Překládal německé dramatiky, jmenovitě Goethovu „Ifigenii", Schillerovu „Pannu Orleanskou". Z dramatických prací samostatných těšila se zvláštnímu úspěchu rytířská fraška Ženichové (1826), která cizí motiv, jak krásná slečna Militka podrobuje nevítané rytířské směšné nápadníky zkoušce, aby je tak odbyla a na konec podala ruku ženichu podle svého srdce volenému, s nevybíravou komikou rozvedla v živé scény a svou divadelní komickou účinností závodí s drastičtější fraškou Klicperovou „Hadrián z Římsu".

Když Macháček na konci života účtoval se svou činností literární a r. 1876 vedle Drobnějších básní vydával Nové divadelní hry, uvedl v širší známost své nejvýznamnější dílo literární, pětiaktovou historickou hru Záviš Vítkovec, pán z Růže (1846) Byla to asi také jedna z českých odpovědí na Grillparzerova „Ottakara". Aspoň do dramatu Macháčkova vložen vědomý antagonismus národní, jak ho zatím v době posledních Přemyslovců zřetelněji v duchu nacionálního hnutí novočeského o této době objevovalo současné badání historické. Proti Grillparzerovu Závišovi z Falkensteina, chorobně hrdému a jen o svůj prospěch starostlivému, Falkenstein Macháčkův své moci, slávy a přízně chce použíti v úmyslech nejvlastenečtějších: Záviš je svému národu a své zemi, jež tak vřele miluje, odhodlaným strážcem proti vtírajícímu se cizáctví, jemuž dobrovolně klestili do svých zemí cestu poslední Přemyslovci; proti slabému králi chlapci Václavu II., jímž vládne vítěz nad jeho otcem, císař Rudolf,

chce české zemi udržeti plnou nezávislost na říši německé — tedy úplně hrdina v duchu Dalimilově a podle nejsrdečnějšího přání a přesvědčení tehdejších českých patriotů. Romanticky naladěnou fantasii dráždily ještě jiné podružnější okolnosti: Falkenstein, vězněný od svého pastorka, krále Václava II., si vězení své ukracoval pěním milostných svých písní, jež platily krásné jeho choti, bývalé královné Kunhutě. Teprve moderní badání tuto romantickou tradici o Falkensteinově auktorství milostné „Písně Závišovy" vyvrátilo. Tak různotvarné rysy v povaze Falkensteinově způsobily Macháčkovi úskalí nejnebezpečnější: postavy hlavního hrdiny i jiných osob, pouhé to vybledlé neživotné stíny, ubily leckterý silný rys dramatický jeho díla, ony nejvíce odcizily je naší době, která slabosti dramatické charakteristiky je nejméně ochotna odpouštěti. Jiné pokusy dramatické, jednoaktová truchlohra Bulhar a čtyřaktová veselohra Půjčka za oplátku, nedostihují Macháčkova „Záviše".

Vedle této činnosti básnické se Macháček staral o české pomůcky školské. Od r. 1828 působil jako professor v Jičíně. Překládal z Cicerona, Caesara, z Horacia („List o umění básnickém") a jiné práce.[1]

[1] O Janu N. Štěpánkovi psali Jos. Kubín, České divadlo za ředitelství J. N. Štěpánka, Čes. Thalie 1891, 273 n.; Jak. Arbes v Lumíru 1897, 123 n.; J. Máchal v Lit. čes. XIX. stol. I. (2. vyd.), 470 n. O Fr. Raymannovi Mil. Hýsek, První český básník realista v ČMM 1906, 205 n. — Zábavné spisy V. Kl. Klicpery vydávány v Praze 1847—1850. V padesátých letech historické povídky zejména v „Bibliothece čes. pův. románů hist. i novověkých" i ve „Spisech výt. čes. básníků novověkých". Dramatické spisy V. Kl. Klicpery vycházely v Praze 1848—9 ve třech svazcích. V letech 1862—3 vydáno u I. L. Kobera 9 dílů „Spisů V. Kl. Klicpery". Naposled v „Knihovně čes. klassiků belletristů" sv. VI. (1906) vydání dramatických děl Klicperových s pílí a pietou k auktorovi uspořádal a úvodem opatřil Fr. Ad. Šubert; díl I. Dram. díla veseloherní; díl II. Dram. práce vážné. O V. Kl. Klicperovi psali zejména V. Filípek v Lumíru 1859, str. 904 n.; I(van) K(licpera, syn Václavův) a E(m.) S(emerad), V. Kl. Klicpera. Nástin životopisný. V Chlumci n. C. 1874. F. A. Šubert, Klicpera dramatik. Jeho profil a místo v české dramaturgii, v Praze 1898. Střízlivěji Klicperu posuzuje J. Máchal, K rozboru dramat Klicperových, Obz. lit. a uměl. 1901, 65 n. a zejména v Lit. čes. XIX. stol. II, 265 n. U Šuberta a Máchala podrobnější literatura. Jos. Pešek, Z korresp. V. Kl. Klicpery v LF 1908, 272 n. — Dramatické spisy Jana Chalupky vydány 1871—1875, 5 svazků, v Turč. Sv. Martině. Srovn. o něm Jar. Vlček, Dejiny literatúry slovenskej, 1890, 56 n., 68 n.; na str. 269 podrobnější literatura.

Turinského „Angelinu" přítel jeho, K. Š. Macháček, přeložil do němčiny (1828). Od německé kritiky (na př. v berlínském časopise „Der Gesellschafter", ve vídeňském „Conversationsblatt") byla přijata s uznáním. Obšírnou, auktorem vyžádanou kritiku „Angeliny" napsal ve svém dopise Fr. Palacký (srovn. Radhost I, 1871, 426 n. a v „Drobných spisech", III, 185 n.). — Fr. Turinského Básnické spisy s obšírnějším životopisem vydal syn jeho, Mořic Turinský, v Nár. bibl. díl 63, 1880. Vedle četných statí časopiseckých o Turinského stoletých narozeninách 1897 zejména pěkný

II.

Josef Kajetan Tyl.

Tylovo učení a působení, zejména redaktorské. Povídky historické; jejich tendence vlastenecká. Povídky ze života současného. Ráz jeho belletrie. Dramatické práce Tylovy: dramata ze života současného; dramata pohádková; dramata historická. Poslední léta života Tylova.

Klicperovým učelivým žákem v české novellistice i v dramatické činnosti osvědčil se Kutnohořan *Josef Kajetan Tyl* (1808—1856). Za Klicperou 1827 přešel z Prahy do Hradce Králové, aby od zbožňovaného mistra přijímal nejen učení na gymnasium, nýbrž i jím byl uváděn v první pokusy literární. I pozdější práce Tylovy nesou zřejmé stopy vlivu Klicperova. Tklivě dojímá veškerý život Tylův. Z lásky k národu a ke svým ideálům uměleckým působil jako nadšený herec, jako plodný spisovatel a svědomitý redaktor několika listů, později i publicista. Kolem časopisu Jindy a nyní (1833), jenž byl následujícího roku změněn na České Květy, od r. 1835 na Květy, Tyl seskupil mladší spisovatele, J. J. Marka, Jablonského, Erbena, Koubka, Máchu a jiné. Redigoval zábavně poučný časopis Vlastimil (1840—1842), 1846—9 popularisujícího Pražského Posla, r. 1849 na čtvrtletí Sedlské Noviny. Pro divadlo vzdal se, jako před půl stoletím V. Thám, pevnějšího postavení hmotného — byl účetním při vojenském zásobovacím sboru v Praze — a působil při divadle. Hlavními obory jeho činnosti literární zůstaly drama a povídka. Obojí prozrazují téhož ducha.

Jos. Kaj. Tyl.

Kratších delších povídek historických Tyl složil na čtvrt sta. Bývá v nich ovšem málo historického, jeho povídky nejen úplně pouštějí uzdu tvořivé obraznosti básnické ve vymýšlení děje, zpravidla hodně romantického a křiklavě působivého, nýbrž i dobu zabarvují dosti

---

rozbor Jar. Kampra v Lit. čes. XIX. stol. II, 340 n. — K. Š. Macháčka spisy vydány v Nár. bibl. díl 76 a 78, r. 1883—4 (dva svazky). Zevrubnou biografii jeho napsal Ant. Truhlář v Kroku 1887. Jar. Kamper v Lit. čes. XIX. stol., II, 382 n.

Obraz dramatické činnosti za těchto desítiletí uvedenými zástupci není vyčerpán. Poznali jsme dramata u spisovatelů dřívějších, na př. Šeb. Hněvkovského „Jaromíra", V. Jar. Picka „Viléma Rožmberka" a „Krále Vratislava na Moravě", K. Vinařického „Jana Slepého", V. A. Svobody „Karla Škrétu" a j. Jako podřízená činnost literární zůstaly dramatické pokusy také J. E. Vocela, K. H. Máchy a j. K zralosti umělecké nevyspěly ani dramatické práce *Vác. Vojáčka* („Ludmila"), neumělého překladatele Homera, *Jana Vlčka Vlčkovského*, („Bílá paní", „Jeftovna aneb Slib vévody"), belletristy *Josefa Řezníčka* („Neapolský žebrák", „Amerikán aneb Kletba jednorukého"), *Jana Jiř. Šantla* („Kouzelnice Černoborka a kutnohorský kat") a jiných. Z mladších ohlašuje se již dramatickými kusy zvláště J. J. Kolár, J. V. Frič. Srovn. o nich uv. stať Jar. Kampra v Lit. čes. XIX. stol. II, 340 n.

libovolně podle představ básníkových; Tylovi nejde o ideový podklad té které doby, k tomu mu chyběly úporné odborné studie historické. Jemu neznalost předmětu a malý smysl historický nedopouštěly, aby se zmocnil aspoň zevnějšího apparátu kulturně historického v určité době. Za pozadí svých povídek stavěl širokou dobu dějin českých od mythických pověstí až do válek husitských, ale marně bychom hledali u něho umělecké odlišení dob od sebe tak vzdálených. Tylovi právě tak jako Klicperovi stačil jediný pramen k povídkám historickým, Hájkova Kronika. Ještě jako student gymnasijní Tyl skládal za vlivu Klicperova „Točníka“ svou první povídku „Statný Beneda aneb Založení probošství vyšehradského“ (1830). Za své doby bývaly dychtivě čítány dva obrazy z české minulosti, Rozina Ruthardova (1838) a Dekret Kutnohorský (1841). Při první z nich poutá nás nejvíce živý zájem na minulých osudech jeho rodného města, slavného a bohatého sídla německých horníků, Kutné Hory; ale i zde básnická individualita Tylova těžko proniká ze spousty romantické tradice románové, které auktor přivykl. V „Dekretu Kutnohorském“ nepostřehujeme prodírající se myšlenku reformní za pohnutou událostí, udělením tří hlasů na universitě pražské r. 1409 národu českému. Básník nás provádí po stopách dobrodružných nechvalných choutek Václava IV. a málo čtenáře odškodňuje tím, že tomuto králi vložil do prsou srdce upřímně česky smýšlející. Ani pozdější Tylovy povídky historické, jako „Tataři u Olomouce“ (1846), „Braniboři v Čechách“ (1847), „Uhlíř a vladyka“ (1850), „Syn vladykův“, „Poslední doby v Bílé věži“, nevynikají ani pojetím básnickým ani propracováním uměleckým. Tylovy povídky.

Tylovy povídky historické jsou psány s tendencí vlasteneckou. Cit vlastenecký pro Tyla je nejvlastnější obsah jeho duše. Tendence vlastenecká mluvila hlasitě zpravidla již z titulů povídek Tylových, jejichž látka je vzata ze života současného; na př. „Láska vlastenky“, „Láska vlastencova“. V nejobsáhlejším jeho díle belletristickém, v románě Poslední Čech (1844), vlastenecká láska rozvádí otce s odrodilým jeho synem, v povídce Dva bratři (1845) bratra renegáta a bratra upřímného Čecha, v povídce „Vlast a matka“ (1844) vrhá se táž kollise mezi milující. Byly to dozvuky obran jazyka českého a snah vlasteneckých v zábavném rouše; ale v této době idea vlastenecká žádala již činů a prohloubení v duchu pokrokových myšlenek světových, jak to vystihl kritik Tylův, Havlíček.

Tendence určovala Tyla v genru povídek ze života uměleckého, jako Pout českých umělců (1836), „Divadelní ředitel“ (1842), „Nový rok“ (1843) a j. Jimi chtěl v massách čtenářstva odstraňovati před-

sudky k hlavním zástupcům vlasteneckého snažení, k spisovatelům, umělcům, hlavně však k hercům a poučovati o vysokém úkole národním těchto zástupců. Tyl nebyl beze smyslu pro otázky sociální. On chce belletristicky luštiti spor dělníka se zaměstnavatelem v povídce Chudí lidé (1849), ovšem přejímá na sebe spíše úkol kazatele dělníkům. Věnuje pozornost venkovským dívkám, přicházejícím do Prahy na službu; žádá povznesení vzdělání ve stavu řemeslnickém („S poctivostí nezahyneš", 1846). Ale básník tak nečiní s prohloubenějším názorem životním. Ohled na široké vrstvy, jejichž smýšlení Tyl chce přizpůsobiti svému, vykládá nám, že je chtěl získati prostředky básnickými, jež nejvíce působí na duši mass: sentimentalitou, napínavostí děje, předváděním kollisí a konfliktů schematických, líčením fantastických scén, lehkým, plynným, zamlouvavým slohem; českým slovem Tyl vládl obratně jako málokdo z jeho vrstevníků. Tím získával srdce čtenářovo i jako publicista. R. 1844 oblíbený belletrista a dramatik mohl již vydávati své sebrané spisy (4 svazky) s názvem Kusy mého srdce. Žurnalistické zůstalo vlastně skoro všecko básnické tvoření Tylovo: všude největší chvat, v koncepci, v komposici, ve vnitřním zdůvodňování, v postavách, ve scénách jednotlivých. Lehká fantasie jeho těká sem tam jako sluneční paprsky podzimního slunce při zamračeném nebi: vyskočí zpod mraku, osvětlí kraj a vynikne pěkný obrázek, ale nad celkem mlha. K povrchnosti dohánělа Tyla nouze a tíseň životní. Psával, aby se uživil; zvykl rychlé práci. Malost a nevyvinutost našich poměrů literárních a kulturních ztrávily Tylův značný talent.

S větším zdarem nežli v belletrii Tyl vynikl v poesii dramatické. Českému divadlu zasvětil záhy své síly, jsa přesvědčen, že tím nejlépe pracuje pro snahy buditelské. S neúnavnou horlivostí se v polovici třicátých let ujal ochablých ochotnických představení v Praze, pro ně překládal i skládal kusy původní. Začal svou dráhu dramatického básníka rytířskou hrou „Výheň Dub" (1832). V Čestmíru (1835) zpracoval pro divadlo staročeskou pověst, jejíž silné živly dramatické pohnuly k dramatu stejnojmennému i pražského básníka německého, K. Eg. Eberta. Záhy však se Tyl s povědomím pokouší na divadle zobrazovati český život současný, aby prý diváci poznávali sebe ve svých přednostech i křehkostech, aby divadlo bylo národu skutečnou školou života. Náš zkušený praktik po příkladě německých spisovatelů Ifflanda, Kotzebue, Raupacha, Birsch-Pfeifferové skládal působivé kusy ze života občanského a rodinného, jako Pražský flamendr (1846) a zejména Paličovu dceru (1846). Vděčné posluchačstvo Tylovi získávaly rozmarné zdramatisované báchorky, psané v duchu dramatika

Tylova dramata.

vídeňského, Ferdinanda Raimunda. V nich Tyl živé typy lidové přenášel do světa pohádkového, strasti života dovedl obetkati naivními půvaby báchorkovité tvořivosti lidové. Ve hře Strakonický dudák (1847) jda za pověstí lidovou ve Švandovi bezděky pěkně symbolisoval prostého českého člověka. Některé půvaby pohádkových her, jako Jiříkovo vidění (1849), dále Tvrdohlavá žena (1849), jež se co do látky opírá o hru Raimundovu „Der Alpenkönig und der Menschenfeind", líbí se i dnešním směrům literárním. Tyto hry Tylovy udržují si nejpevnější život.

Tylova dramata historická.

Žár vlasteneckého nadšení Tylova prorážel nejznatelněji z jeho dramat historických. R. 1844 básník zažil první krvavou stávku dělnickou v Praze. A tato událost mu asi zavdala podnět, že podobné hnutí se zabarvením politického hnutí revolučního přenesl do XV. století na půdu svého rodného města v činohře Krvavý soud aneb Kutnohorští havíři (1847). Horníci se bouří proti vyděračné tyranské vrchnosti, nejvyššímu mincmistru Beneši z Vaitmile. Silné hnutí ideové r. 1848 zasáhlo vznětlivou mysl svobodomyslného publicisty, tak že se jal uváděti na scénu největší postavy české historie. R. 1848 bylo od něho s bouřlivým úspěchem provozováno drama Jan Hus. Veliké ideje doby Husovy, jejich konflikt se starým řádem básníkovi ovšem netanuly na mysli. Posluchač se zájmem sleduje zejména zápas básníkův, aby vytvořil postavu hlavního hrdiny podle ideálu své doby; hnutí husitské oživeno smýšlením a cítěním doby básníkovy. S menším zdarem Tyl dramaticky zobrazil geniálního vykonavatele idejí husitských, Žižku z Trocnova (1849), jenž zůstával ještě postrachem klerikální a absolutistické reakce Bachovy. Rovněž v tragoedii Krvavé křtiny aneb Drahomíra a její synové (1849) Tyl zobrazuje ne konflikt mezi starým pohanstvím a počátky křesťanství v Čechách, jak bychom podle látky čekali, nýbrž vetkává do ní myšlenky o svobodě, o volném určování národa, demokratické zásady o státní moci vycházející z lidu, kollárovskou ideu slovanskou a jiná posvátná hesla současná. Bohužel se tato dramata dlouho netěšila svým úspěchům na jevišti; přidusila je násilná reakce jako všecky nadějné květy, vypučelé z krátké svobody. Tyl byl postižen velmi krutě i osobně. Jako bývalý publicista, svobodomyslný spisovatel r. 1851 byl nucen vzdáti se svého skrovného postavení jako dramaturg českého divadla, čemuž věnoval tolik sil a času; mělť za úkol ročně vedle jiných povinností napsati dva originální kusy a šest jich přeložiti. Za úpadku českého divadla uchýlil se jako tajný ředitel kočovné společnosti herecké, při níž po několika letech nevý-

slovné bídy hmotné a útrap byl posléze zachvácen smrtí (1856). Z jeho smrti jako skoro současného umírání K. Havlíčka padaly těžké stíny na český život a jeho zástupce, kteří se před násilnou reakcí tak nestatečně bázlivě přikrčovali.[1]

III.

Belletristé Jan Jindřich Marek a Prokop Chocholoušek.

Markovy básně. Sbírka povídek historických i ze života současného, „Konvalinky". Historické novelly „Jarohněv z Hrádku" a „Mastičkář". — Jiří K. Herloš, německý romanopisec. — Prokop Chocholoušek. Jeho romány a povídky z české historie. „Jih", sbírka povídek z minulosti a života Jihoslovanů. Pronásledování za reakční vlády.

Ku všestrannému Klicperovi a Tylovi řadí se skoro výhradní belletristé.

Jan Jindřich Marek, básnickým pseudonymem *Jan z Hvězdy* (1803 – 1853), vlastenecky smýšlející žák Jos. Vojt. Sedláčka v Plzni, již jako dvacetiletý jinoch rozmnožil Básněmi (1823) četnou řadu nových básníků českých počátkem let dvacátých. Přirozeně se ve sbírce mladistvého básníka vyskytají nejvíce ohlasy jiných básníků; ale i leckteré pozoruhodné tóny vlastní. Některé pozdější veršované skladby jeho, romance (jako nepůvodní „Horymírův skok", „Návrat z Palestiny"), rytířské pověsti i historické zpěvy („Slepého krále smrt", „Muromská korouhev"), písně společenské a vlastenecké, humoristické deklamovanky („Sedlák na billiáru") v současném čtenářstvu pro svou tendenci vlasteneckou, pro uhlazenou plynnou mluvu docházejí plné obliby. Přesto však Marek se nakloňoval víc a více belletrii.

Proti své vůli vstoupiv do semináře, ještě jako theolog vydal „Sbírku původních romantických povídek ze starobylých i novějších časů", Konvalinky (1824; druhý díl 1828). Auktor sám je vydával za romantické. Své hrdiny nejraději oblékal do úboru rytířského, podle běžných šablon vymýšlel effektní dobrodružné příběhy, bloudění, roz-

[1] Tylovy Sebrané spisy po druhé vycházely od r. 1857—9; připojen k nim životopis V. Filípka (též o sobě 1859). Jiné vydání 1888—1902. U Kobra vyšlo další vydání 1867—9. J. L. Turnovský uspořádal dvojí vydání sebraných spisů Tylových; pro Kobrovu „Nár. bibl." 1870—1882 ve 13 svazcích a nové vydání o 15 svazcích u Hynka 1889—1892. V Kočího „Bibl. čes. klassiků" 1905. O Tylovi psali ještě: E. Krásnohorská v Osvětě 1878; J. L. Turnovský, Život a působení J. K. Tyla 1880; Jar. Vlček, počátky jeho činnosti v Děj. lit. čes. II. díl, 2. č., 267 n.; o působení politickém a publicistickém ve Zvonu 1904, 480 n. a v Lumíru 1906, 456 n. J. Máchal v Lit. čes. XIX. stol. II, 382 n. a 398 n. a ve „Výchově rodičů" I (1906), č. 6. F. X. Šalda v „Novině" I (1908). Častěji bývalo psáno o Tylově písni „Kde domov můj", která byla vložena jako píseň harfeníkova do hry „Fidlovačka" (1834).

cházení a scházení se lidí k sobě příslušných, hrdin žijících zpravidla jen své sentimentální, těžce zkoušené lásce. Rád své příběhy přenášel na rozhraní náboženských přeměn, aby mohl dáti vyniknouti vítězství vzneseného křesťanství, pojímaného asi v duchu romantickokřesťanských povídek německého belletristy de la Motte-Fouqué a domácího romanopisce Jos. Lindy. Psal strojenou a vzrušenou dikcí. Prostší a originálnější je mluva Markova v zdařilejších povídkách ze současného života, Známost z průjezdu (1838) a Harfenice (v „Květech“ 1841). J. J. Marek.

Značný pokrok v posavadní historické belletrii české znamenaly dvě Markovy novelly, Jarohněv z Hrádku (1843) a Mastičkář (1845). Pokrok se zatím týká více přesnějšího pozadí historického, kresby výraznějších postav nežli vnitřního obsahu. Ale i zde čtenáře poutá stanovisko básníkovo. Jako katolický kněz nerozpakoval se s potěšením kresliti velikého kališnického krále Jiřího z Poděbrad, proti němuž papež vyhlásil křižácké výpravy, učiniti jej mohutným centrem české národní síly a svéráznosti, zachráncem českého národa z vnitřních zmatků a vnějších nebezpečí. V „Mastičkáři“ Marek sáhl do vděčné, belletristickými motivy přebohaté doby Jindřicha Korutanského, proti němuž jako neschopnému, hýřivému cizáku česká šlechta pozdvihla rázný odpor a osvědčila tím vzácný příklad povinnosti k vlasti. Jako dílo umělecké trpí obě novelly nejednotností. Čtenáři odcizují se i výrazem příliš hledaným. Historický román v J. J. Markovi ještě nenašel svého mistra. Nerozuměl své době a nově se rodícím novým směrům v románě; pokud k nám z ciziny, zejména z Anglie a Francie, doléhaly, stíhal je zjevným odporem. Marek sebral sám ještě své Zábavné spisy v deseti dílech (1843—1845).

Česká historie stala se za této doby bohatým zdrojem také romanopiscům německým. Jiří Karel Herloš (po německu Herloszsohn, 1804—1849), rodem Pražan a původem Čech, měl na naše spisovatele a ještě více na české čtenářstvo značný vliv. Mnohostranný tento spisovatel volil látku ke svým románům také z dějin českých (na př. „Der letzte Taborit“, 1834, 2. sv.; čtyřsvazkový román „Die Hussiten“: 1. část „Johannes Hus“, 2. „Der blinde Held“, 1843; „Wallensteins erste Liebe“ 1844, 3 díly, „Die Mörder Wallensteins“, 1847, 3 díly, a j.). Vřelé pojetí českých dějin a jejich hrdin, svobodomyslné názory auktorovy, obratné, líbivé podání šířily z Lipska a Drážďan jeho spisy zejména po českém národě, tak že bývaly ještě v pozdějších desítiletích častěji překládány. Mnoho býval čítán Herlošův časopis „Der Komet“ (1830—48). Básníci naši čerpali nadšení i podněty z jeho vřelých elegií na českou minulost a apostrof na Prahu. J. K. Herloš.

V životě, smýšlení a v činnosti spisovatelské bylo by lze vytknouti leckterou obdobu mezi Herlošem a naším *Prokopem Chocholouškem* (1819—1864). Ani jemu neklidná povaha nedala stanouti na pevnější basi životní a umělecké. Jako gymnasista pocítil touhu po Italii. V Padově začal studovat chirurgii, ale nedokončiv studií, odešel tam odtud do Dalmacie a na Černou Horu. Vrátiv se 1839 do Prahy, chtěl žíti pouze svému povolání spisovatelskému a vydal se nuznému živoření hmotnému. Později se oddal publicistice. Proti jiným našim belletristům vyznamenával se vážnějšími studiemi historickými, jež ovšem zatím dostaly pevnou oporu v badáních Palackého, a jistým citem historickým, jenž dovede v minulosti jemně odstiňovati. Poutá ovšem i jej více rozpětí české síly a moci v minulosti nežli rozvoj ideový a vnitřní samostatný život. Proto jeho vznětlivou fantasii vábila obzvláště skvělá doba posledních Přemyslovců a pohnutý věk lucemburský. Hned první povídka Vanda (1841), jejíž děj vzat z dějin polských, a ještě více obsáhlejší trojdílný román, Templáři v Čechách (1843), skládaný za vlivu Scottova, vzbudily největší naděje v mladého spisovatele. Avšak v dalších povídkách historických, jako Dcera Otakarova (1844), Jiřina (1846), Palcéřík (1847), Křižáci (1849), kde líčeny výpravy proti Čechům za Jiřího z Poděbrad, Dvě královny, Privitan, kmet staropražský (1855), Hrad (1860), jehož děj jest čerpán z války třicetileté, a v jiných Chocholoušek zdatnost uměleckou nestupňoval. Neklid života básníkova zasáhl také jeho práce belletristické. Nevšední jeho talent dovedl v tvůrčím varu někdy narýsovati zajímavé postavy, zobraziti poutavé scény. Vadí mu však nepropracovanost v komposici i ve stilu, příliš zjevně vypočítaná napínavost děje, jež ostatně odpovídala uměleckým tendencím doby. Chocholoušek pěstoval i humoristické povídky. Jeho „Kocourkov nebo Pamětnosti města Kocourkova a obyvatelů jeho“ (1847—8) záhy zanikl.

Pr. Chocholoušek.

Slovanská idea Kollárova počátkem let čtyřicátých zavádí několik mladých Čechů do světa slovanského, který chtějí poznati z vlastního názoru. Těkavé, romanticky roznícené mysli Chocholouškově poskytovala neklidná půda poloostrova Balkánského, hlavně Dalmacie a Černá Hora, mnoho nových sujetů. On studoval historii Jihoslovanů, srbské písně junácké, současný život, tak odlišný od českého prostředí, a naplnil svou duši bohatými dojmy. Slavné kdysi království srbské, osudný pád samostatnosti srbské na Kosově poli a trýzně pode jhem tureckým, opětované snahy zbaviti se ho, krvavé potírání odbojů, hrdinství Jihoslovanů, zejména slovanských Sparťanů, Černohorců, o něž se rozbíjelo úsilí ohromné moci turecké, k tomu dojímavé,

srdce deroucí příběhy jednotlivců — tyto vděčné a neznámé motivy rychle tvořící talent Chocholouškův zpracovával v povídkách „Pole Kosovo“, „Angora“, „Mileva“, „Poslední král bosenský“, „Svatba benátská“, „Harač“, „Krusa“, „Hajduci“, „Harambaša“, „Černohorci“ a j. Uveřejňoval je v současných časopisech; souborně byly vydány s názvem Jih (1862—3; tři díly). Svými povídkami jihoslovanskými Chocholoušek rozšířil obor látek novellistických, probouzel onen zájem pro romanticky idealisovaný život jihoslovanský a šířil zároveň za dob reakce touhu po svobodě politické. Tím si dobývá pevnějšího místa v české novellistice. Psal povídky i z dějin jiných národů.

Horečná činnost spisovatelská v letech padesátých byla Chocholouškovi útočištěm za tísně hmotné. Za politického hnutí 1848 byl žurnalisticky činný v radikálním táboře českém. Za reakce za toto působení byl vězněn, konfinován v Haliči, když tam odešel k bratrovi na návštěvu, a potom ve svém rodišti, Sedlci na Táborsku. V šedesátých letech se vrátil také k žurnalistice; byl v redakci „Času“ a „Hlasu“. Schvácen byv trpkými strádáními, zemřel předčasně.[1]

---

[1] Mezi nejplodnější vzdělavatele povídek mravoučných, sentimentálních, historických patřil všestranný popularisátor, *František Bohumil Tomsa* (1793—1857). Z rozmanitých jeho prací, jichž je přeložených i původních na 200, lze vytknouti Jaré fialky (1823), „Romantické povídky z minulých i nynějších časů“ (1825), Panenské vězení na Hrubé Skále (1831), Viz keř, dcero má, a doufej! (1832). Mezi jeho četnými překlady budiž jako kuriosita vytčen překlad Tří mušketýrů (1853—4) od A. Dumase. Srovn. o něm J. Máchal v Ott. S. N. XV. Českou veřejnost v letech dvacátých a třicátých velmi zajímaly dvě skladatelky sentimentálních povídek. Jeptiška *Marie Antonie* (*Josefa Peddálová*, 1780—1831), známá jako přítelkyně Čelakovského, Kamarýtova, vedle veršů vlasteneckých psala ctnostné povídky Sarafka (1826), Myrtový věneček (1828) a Keř rozmarinový (1830). Německé péro zaměnila za české pilná veršovnice *Dobromila Magdalena Rettigová* (1786—1845). Z jejích povídek jsou nejznámější Arnošt a Bělinka (1820), Mařenčin košíček (1822), Věneček pro dcery vlastenské (1825), Narcisky (1834), Kvítí májové (1835) a j. Její belletristickou činnost převýšila však kniha praktická, Domácí kuchařka (1826 a často). Kuchařkou ve svém klášteře byla také přítelkyně její, Marie Antonie. Srovn. o nich hlavně Arne Novák v Lit. čes. XIX. stol. III, 1, 363 n. Tom. J. Jiroušek ve „Vlasti“ 1911, 838 n. A. Jirásek v OttSN XXI, 609.

J. J. Marka Sebrané spisy vyšly v „Nár. bibl.“ 1873—6 o třech svazcích s životopisem od Fr. Zákrejse. Oba hlavní spisy jeho vydávány i o sobě. Psal o něm zejména J. Máchal v Lit. čes. XIX. stol., II, 314 n. — Sebrané spisy Chocholouškovy vyšly u Kobra 1866—1870 v osmi svazcích; jednotlivě častěji. Lidové vydání v Kohoutově „Čítárně čes. lidu“ 1900. Psal o něm zejména Boh. Čermák v Květech 1892, II, 118 n. J. Máchal, v „Rozpr. filol.“, věnovaných J. Gebauerovi, 1898, 25 n. a Lit. čes. XIX. stol. II, 787 n.

IV.

Jan Erazim Vocel, skladatel vlastenecko-historických zpěvů a archaeolog.

Vocelovo působení literární české i německé do r. 1834. Sbírky „Přemyslovci", „Meč a kalich". Tendenční skladba „Labyrint Slávy". Vocel jako publicista a básník politický. Vocel archaeolog a dějepisec umění.

Za rozhodujícího vlivu české i německé belletrie historické vyrůstal v básníka téhož směru vlastenecko-historického *Jan Erazim Vocel* (1802 – 1871). Starobylá umělecká, zejména architektonická výzdoba jeho rodného města, Kutné Hory, přispívala k jeho vývoji literárnímu značným dílem. Z četných jeho mladistvých pokusů básnických byla vytištěna nejpříkřejší, zároveň nejnaivnější česká tragoedie osudová z mythického pravěku knížete Neklana, Harfa (1825). Je o čtyřech aktech a rýmovaná. Za pobytu ve Vídni na dalších studiích filosofických (od podzimu 1824) a později Vocel působil co vychovatel rozličných rodin šlechtických asi po šestnáct let. Získal v tomto povolání nejen zkušenosti společenské, známosti cizích zemí, národů a jejich jazyků, nýbrž přizpůsoboval se šlechtě v jejím smýšlení konservativním a ve lhostejnosti národní; zůstala mu jen jeho záliba pro českou historii. Z ní nejraději čerpal látku ke svým novellám, jež psal v obratné, trochu vzrušené řeči německé. Dvě nejvýznačnější z nich, „Der letzte Orebit" (1832), „Der Krystalograph" (1834), auktor sám později převedl do češtiny: Poslední Orebita a Hlatipisec. Po německu Vocel psal i dramata a romantickou skladbu „Der Seefürst" (1834).

J. Er. Vocel.

Od r. 1834 Vocel píše také česky. Ještě z ciziny uveřejňoval ukázky v časopisech a potom dal souborně vytisknouti svou první sbírku českých básní historických, rytířských romancí a elegií historických, Přemyslovce (1838). Básník volil nejvýznačnější momenty nejstaršího období české historie, od kněžny Libuše až do vymření rodu přemyslovského, a vypravuje úryvkovitě o krvavých bojích a staročeské rytné hrdinnosti. Celek látkově a ideově nesoustředěný je spiat průsvitnou tendencí vlasteneckou: malomocné generaci současné měly býti v těchto neurovnaných verších, básnicky nevýznamných, psaných drsnou mluvou i nečeskou řečí, předvedeny obrazy českého samostatného, sebevědomého života národního, postavy, jež cítí vřelou láskou k vlasti, k národu i k jazyku. Buditelským významem „Přemyslovců" objasňoval v předmluvě k druhému vydání a novému zpracování (1863) jejich velikou oblibu básník sám.

Dějepisným látkám českým nepřinášel Vocel nové koncepce a básničtějšího pojetí ani v druhém cyklu Meč a kalich (1843), jenž

AP
52
N35
roč.18

Naše doba

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY